శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే దేవకీనందనాయన మోనమః

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాం తర్గతకథానుక్రమసూచికా.

	పుటసంఖ్య
దశమస్కన్ధస్థకథానుక్రమసూచికా.	
శ్రీభగవదవతారకారణప్రవచనఘట్టః	౩
దేవకీహననోద్యుక్తంకంసం ప్రతివసుదేవకృతసామాద్యుపదేశః	౫
దేవకీగర్భస్థితశ్రీకృష్ణంప్రతి బ్రహ్మేశానాదిదేవగణైఃకృత స్తుతిః	౧౧
శ్రీకృష్ణావతారఘట్టః	౧౫
స్వస్వరూపేణావిర్భూతం భగవంతం ప్రతివసుదేవకృత స్తుతిః	౧౫
స్వస్వరూపేణావిర్భూతం శ్రీపరమపురుషం ప్రతిదేవకీకృత స్తుతిః	౧౮
పూతనాసంహారఘట్టః	౩౦
శకటాసురభంజనవృత్తాన్తః	౩౫
తృణావర్తనిరాకరణవృత్తాన్తః	౩౬
స్తన్యపానసమయేజృంభణవ్యాజమాత్రేణవిశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః	౩౭
బాలక్రీడాసువిశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః	౪౦
యమళార్జునభంజనకథాప్రారంభః	౪౪
శాపవినిర్ముక్తనలకూబరమణిగ్రీవకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః	౪౮
బృందావనప్రస్థానకథాప్రారంభః	౫౧
వత్సాసురవధఘట్టః	౫౩
బకాసురవధఘట్టః	౫౫
అఘాసురవధారంభఘట్టః	౫౬
వత్సాపహారఘట్టః	౬౦
వత్సాపహారేభగవన్మహిమాభిజ్ఞేనబ్రహ్మణాకృతస్తుతిః	౬౫
ధేనుకాసురభంజనఘట్టః	౭౬
కాళీయమర్దనఘట్టః	౭౯
కాళీయపత్నీకృతకృష్ణస్తుతిః	౮౩
దావాగ్నితోగోపసంరక్షణఘట్టః	౯౧
గ్రీష్మర్తువర్ణనప్రారంభః	౯౨
ప్రలంబవధఘట్టః	౯౩
దావాగ్నిపానవృత్తాన్తః	౯౪
వర్షర్తువర్ణనఘట్టః	౯౫
శరదృతువర్ణనమ్	౯౯
గోపీవస్త్రాపహరణకథాప్రారంభః	౧౦౪
విప్రపత్న్యనుగ్రహఘట్టః	౧౦౮
ఇంద్రయాగభంజనగోవర్ధనాచలోద్ధరణఘట్టః	౧౧౨
గోవిందపట్టాభిషేకఘట్టః	౧౨౧
శ్రీకృష్ణస్యవరుణలోకగమనవృత్తాన్తః	౧౨౪
రాసక్రీడారంభఘట్టః	౧౨౬
గోపికాగీతాప్రారంభః	౧౩౬
రాసక్రీడారంభః	౧౪౧
జలవనక్రీడావర్ణనఘట్టః	౧౪౪
అహిరూపధారిణస్సుదర్శనాఖ్యగంధర్వస్యశాపమోక్షణమ్	౧౪౬
శంఖచూడవధఘట్టః	౧౪౮
దివాకాలే శ్రీకృష్ణవిరహప్రయుక్త గోపీవిలాపః ఇయమేవవేణుగీతా	౧౪౯
వృషభాసురవధఘట్టః	౧౫౨
నారదబోధితేనకంసేన రామకృష్ణాహ్వా నా[illegible] ట్టః	
[illegible]సంహారఘట్టః	
శ్రీకృష్ణంప్రతినారదాగమనం	౧౫౮
వ్యోమాసురవధఘట్టః	౧౬౦
రామకృష్ణానయనార్థమక్రూరస్యనందగోకులప్రవేశఘట్టః	౧౬౧
అక్రూరకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః	౧౭౧
కృష్ణరామయోర్మధురానగరప్రవేశఘట్టః	౧౭౭
రజకవధవాయకసుధామత్రివక్రాదీనాంసమ్మానఘట్టః	౧౭౮
కువలయాపీడాఖ్యగజతన్నిషాదివధకథా	౧౮౩
చాణూరమల్లవధకథా	౧౮౪
కంసవధకథాఘట్టః	౧౮౯
పితృసాంత్వనఘట్టః	౧౯౦
శ్రీరామకృష్ణయోరుపనయన గురుకులవాసాదికథారంభఘట్టః	౧౯౨
గోకులంప్రతిఉద్ధవప్రేషణాదికథాప్రారంభఘట్టః	౧౯౪

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాంతర్గతకథానుక్రమసూచికా.

	పుటసంఖ్య
భ్రమరగీతాప్రారంభఘట్టః	౧౯౮
జరాసంధయవనాగమనాదికథా	౨౧౪
ముచుకుందస్యశ్రీకృష్ణదర్శనాదికథాప్రారంభఘట్టః	౨౨౨
రుక్మిణీవివాహకథాప్రారంభః	౨౩౦
రుక్మిణీవివాహఘట్టః	౨౪౧
ప్రద్యుమ్నజననశంబరవధాదివృత్తాంతః	౨౪౨
స్యమంతకోపాఖ్యానారంభః	౨౪౫
నరకాసురవధారంభః	౨౫౪
శ్రీరుక్మిణీకృష్ణయోఃపరస్పరసోక్తిప్రవచనఘట్టః	౨౬౨
అనిరుద్ధవివాహేబలరామకృతరుక్మివధకథారంభః	౨౭౨
ఉషాపరిణయకథా	౨౭౫
బాణాసురయుద్ధకథారంభః	౨౭౬
నృగోపాఖ్యానారంభః	౨౮౧
బలరామస్యపునర్నందవ్రజాగమనకథా	౨౮౫
శ్రీకృష్ణకృతపౌండ్రకకాశీరాజవధాదికథారంభః	౨౮౭
బలరామకృతద్వివిదవధకథారంభఘట్టః	౨౯౧
బలరామకృతహస్తినాపురాకర్షణాదిఘట్టః	౨౯౩
శ్రీకృష్ణంప్రతినారదాగమనకథా	౨౯౭
యుధిష్ఠిరానుష్ఠీయమానరాజసూయార్థశ్రీకృష్ణప్రస్తావఘట్టః	౩౦౫
దిగ్విజయజరాసంధవధాదిఘట్టః	౩౦౯
శిశుపాలవధఘట్టః	౩౧౪
సాల్వవధకథాప్రారంభఘట్టః	౩౨౩
బలరామకృతతీర్థయాత్రాసూతవధాదికథారంభఘట్టః	౩౩౦
కుచేలోపాఖ్యానం	౩౩౮
సూర్యోపరాగేకురుక్షేత్రంప్రతి శ్రీకృష్ణాదీనాం గమనకథాప్రారంభఘట్టః	౩౪౨
స్మరోద్గీథాది నామక దేవకీ షడ్గర్భానయన కథారంభఘట్టః	౩౬౦
సుభద్రాహరణకథారంభః	౩౬౩
నారాయణమహర్షిణానారదోపదిష్టశ్రుతిగీతోపాఖ్యానప్రారంభః	౩౬౮
విష్ణుసేనాప్రశస్త్యప్రతిపాదనఘట్టః	౩౮౬
శివద్రోహకర్తుః వృకాసురస్యవిష్ణుమాయాప్రభావేనవినాశప్రాప్తిఘట్టః	౩౮౮
త్రిమూర్తీనాం తారతమ్యపరీక్షార్థంఋషిభిస్తత్ల్లోకాన్ప్రతిభృగుమహర్షిప్రేషణకథా	౩౯౦
మృతకపుత్రస్యబ్రాహ్మణస్యచింతాపనోదనకథా	౩౯౨
శ్రీకృష్ణమూర్తేర్వంశానుక్రమాభివర్ణనఘట్టః	౩౯౭

దశమస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికాసమాప్తా

శ్రీః శుభమస్తు

శ్రీ హయవదనపరబ్రహ్మణే నమోనమః

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాంతర్గతకథానుక్రమసూచికా.

పుటసంఖ్యా

ఏకాదశస్కన్ధస్థకథానుక్రమసూచికా

ఋషిశాపవశాన్ముసలోత్పత్తిప్రతిపాదకకథాఘట్టః ౧

వసుదేవాయనారదాభివర్ణితవిదేహార్షభసంవాదకథాప్రారంభఘట్టః ౪

ఋషభకుమారైః కవ్యంతరిక్షాదిభిరుపదిశ్యమానభాగవతార్థప్రారంభఘట్టః ౭

జగత్సృష్టిక్రమప్రవచనపురస్సరేణప్రళయానువర్ణనం ౧౧

ద్రమిళేనోపదిష్టనరనారాయణోపాఖ్యానమ్ ౧౯

సూక్ష్మరూపేణావతారాణామనువర్ణనమ్ ౨౧

చమసకరభాజనకృతపరమార్థోపదేశః ౨౩

శ్రీకృష్ణానయనార్థం బ్రహ్మాదీనాం ద్వారకాం ప్రత్యాగమనకథా ౨౮

ఉద్ధవం ప్రతి శ్రీకృష్ణోపపాదితపరమతత్త్వార్థోపదేశకథాప్రారంభఘట్టః ౩౫

ఉద్ధవం ప్రతి శ్రీకృష్ణేనోపదేశరూప అభివర్ణితావధూతయదుసంవాదకథా ౪౧

యదుం ప్రత్యవధూతేనాభివర్ణితకపోతోపాఖ్యానం

పింగళోపాఖ్యానం ౪౫

ఉద్ధవం ప్రతి శ్రీకృష్ణేనోపదిష్టబద్ధమోక్షతత్త్వవిచారః ౫౮

హంసోపాఖ్యానప్రారంభఘట్టః ౭౦

భక్తిధ్యానయోగయోరభివర్ణనఘట్టః ౮౨

శ్రీమన్నారాయణమూర్తేర్విభూత్యభివర్ణనఘట్టః ౮౭

బ్రహ్మచారిగృహస్థయోర్ధర్మప్రతిపాదనఘట్టః ౯౨

వానప్రస్థాశ్రమధర్మప్రవచనఘట్టః ౯౮

జ్ఞానస్వరూపాభివర్ణనఘట్టః ౧౦౬

భక్తిజ్ఞానక్రియాత్మకయోగస్వరూపాభివర్ణనఘట్టః ౧౧౧

భక్త్యాదిపూర్వోక్తయోగత్రయాధికారిణాంగుణదోషస్వరూపప్రతిపాదనఘట్టః ౧౧౫

తత్త్వానాంసంఖ్యాస్వరూపప్రకటనాదినిర్ణయఘట్టః ౧౨౧

భిక్షుగీతాభివర్ణనద్వారాయమనియమాద్యభివర్ణనఘట్టః ౧౩౦

సాంఖ్యయోగాభివర్ణనద్వారామనోమోహనివర్తనప్రతిపాదనఘట్టః ౧౩౭

నైర్గుణ్యప్రతిపాదనచిత్తవృత్త్యాదీనామభివర్ణనఘట్టః ౧౪౧

సాధుసంగప్రభావోపష్టంభకతయాభివర్ణితైళగీతాద్యభివర్ణనఘట్టః ౧౪౬

చిత్తప్రసాదనహేతుకక్రియాయోగాభివర్ణనఘట్టః ౧౫౦

జ్ఞానయోగస్యపునస్సంగ్రహరూపేణాభివర్ణనఘట్టః ౧౫౫

పునస్సంగ్రహరూపేణభక్తియోగాభివర్ణనఘట్టః ౧౬౧

యదువంశనాశశ్రీకృష్ణనిర్యాణాద్యభివర్ణనఘట్ట ౧౬౬

ద్వాదశస్కన్ధస్థకథానుక్రమసూచికా.

భవిష్యన్నరపాలాదీనామభివర్ణనఘట్టః ౧౭౩

కలియుగధర్మకల్క్యవతారాదిప్రతిపాదనఘట్టః ౧౭౬

చతుర్విధలయస్వరూపాభివర్ణనపూర్వకంసంసారనిస్తరణోపాయప్రతిపాదనఘట్టః ౧౮౪

పురాణానాందశవిధలక్షణాద్యభివర్ణనఘట్టః ౧౮౮

కల్పాంతేమార్కండేయావస్థితిప్రతిపాదనఘట్టః ౨౦౦

మార్కండేయస్య పరమశివేన దత్తవరప్రదానాద్యభివర్ణనఘట్టః ౨౦౮

మహాపురుషవర్ణనపూర్వకద్వాదశాదిత్యవ్యూహాద్యభివర్ణనఘట్టః ౨౧౨

శ్రీమద్భాగవతపురాణప్రతిపాదితవిషయానుక్రమణికాప్రతిపాదనఘట్టః ౨౧౭

పురాణగ్రంథసంఖ్యానిర్ణయప్రతిపాదనపూర్వకభాగవతమహాత్మ్యశ్రీమద్దానప్రశంసాద్యభివర్ణనఘట్టః ౨౨౨

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతకథానుక్రమసూచికాసమాప్తా

హరిః ఓం శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

హరిః ఓం తత్సత్

శుభమస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీ దేవకినందనాయనమః

అస్మద్గురుభ్యోనమః

శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా

శ్రీమతే శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయనమః

అరుణాబ్జరుచిరచరణంహరిణాఙ్కకులస్యదివ్యమాభరణమ్ । శరణగవిపదపహరణంతరుణంకంచనవృణీమహేశరణమ్‖౧‖సజయతుపారాశర్యస్సచజయతుతదాత్మజశ్శుకాచార్యః । వక్తృప్రవక్తృభావాచ్ఛ్రీభాగవతంయయోర్జగన్మాన్యమ్‖౨‖జీయాద్వాత్స్యోవిదుషాంజీవాతుర్వీరరాఘవాచార్యః।నిర్మలితంయేనజగన్నిఖిలంభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికయా‖౩‖వ్యాసాచార్యప్రణీతామివనిగమశిరోదేశికోభాష్యటీకాంవాత్స్యశ్రీరాఘవార్యైరతివిపులతయాసన్ముదేసంప్రణీతామ్।సర్వాంపర్యక్షరోచ్ఛ్రీశుకముఖజనుషోయఃపురాణస్యటీకాంశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాగ్రిమపదపరకాలార్యవర్యస్సజీయాత్‖౪‖యచ్ఛ్రీభాగవతామృతాంశురుదభూద్వ్యాసాత్మభూసాగరాద్యస్యాముష్యచకాస్తి రాఘవసుధీ వ్యాఖ్యానయీచన్ద్రికా । సైషాభాగ్యపరంపరాపరిణతిస్సర్వాన్తర్యనిర్వాపణీభక్తిజ్ఞానవిరక్తితత్త్వపదవీస్వీకారమాకాఙ్క్షతామ్ ‖౫‖గద్యం‖ఆసీదసీమజ్ఞాననిధిరధిగతసకలానవద్యవిద్యాస్థానరహస్యస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రశ్శ్రీవత్సాన్వయశిరోభూషణాయమానశ్శ్రీవీరరాఘవాచార్యోనామవిపశ్చిదపశ్చిమః‖౬‖ అయంచపఞ్చవింశతివత్సరాన్తరేవవాత్స్యశ్రీశైలగురోరఖిలతత్త్వబోధజనకాన్నిజజనకాదేవఘనకారుణ్యాదధితసర్వతన్త్రరహస్యః[బద్దివెలి—లక్ష్మీకణ్ఠపాళ్యం]ఇతిప్రథానీరన్ధ్రయోరన్ధ్రదేశీయయోర్ద్వివిధసస్య ప్రశస్య సీమయోర్గ్రామయోరవాప్తిద్వయసి పూర్వస్మిన్యథా విధినిర్వర్తిత పాఞ్చకాలికభగవత్సపర్యః పర్యాయశుకాచార్య ఆశ్చర్యచర్యః ‖౭‖ జాతుచిదయముత్తరాందిశంప్రతిసతోత్తరగఙ్గగఙ్గాదిదివ్యతీర్థసార్థయాత్రార్థం సతాత్స్వపిత్రా ప్రస్థితోనిషేవ్య దివ్యాన్భాగవత చరణ నలినపరిచరణపరిపూతసదేశాన్భగవదభివ్యక్తిప్రదేశాంస్తాసుతాసునదీషుస్నాతోనిష్ణాతః కంచన సమయం మధ్యావాస సమృద్ధి నివాసవసున్ధరాముదఞ్చితయదుధురంధరానన్దాం మధురాబృన్దావనప్రాన్తసీమాంనిస్సీమవైదుషీ విశేషవిభూషిత శ్రీరామానుజ సిద్ధాన్త పద్ధతిః కృతినాంవరేణ్యః ‖ ౮ ‖ తత్రచకుత్రచిత్తైర్థికైశ్ఛాత్రసమూహైరౌత్తరాహైస్స్వాభావికవినయైశ్శ్రీభాగవతార్థంవిశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తపద్ధత్యాశుశ్రూషుభిశ్శుశ్రూషుభిరత్యర్థమభ్యర్థితః పితురనుజ్ఞయాప్రజ్ఞయాసమధిగత భాగవత హృదయస్సదయశ్శ్రావయామాసభావయన్సంప్రదాయమఖిలమపితాన్శ్రీభాగవతంయోగిహితమవహితమనాః ‖ ౯ ‖తత్పితాచశ్రీశైలగురుర్దర్శందర్శం స్వతనయస్యాధిగతనయస్యాత్యద్భుతంవిశిష్టాద్వైత సిద్ధాన్తప్రక్రియయా శ్రీభాగవతార్థవర్ణన కౌశలమతిపేశలంవిస్మయమానమానస ఈదృశార్థవర్ణననైపుణీచ భగవతో వైయాసకేర్మహాన్తరేణానుగ్రహం దుర్లభం శతగుణితేనాపి పురుషాయుషేణేతి సంచిన్త్యస్వాన్తేతమాత్మజంవీరరాఘవాచార్యమేవమవాదీత్ ‖ ౧౦ ‖ అయివత్సత్వయిమన్యేభగవాన్ప్రసన్నోనన్దనన్దనః । యచ్చరితమిదంశ్రీభాగవతంనామాభాతిప్రత్నంపురాణరత్నమ్ । సచప్రసన్నోభగవానృషివర్యఃపారాశర్యః—యఃఖలు ‖ శ్లో ‖ "కృష్ణద్వైపాయనంవ్యాసంవిద్ధినారాయణంప్రభుమ్ । కోహ్యన్యోభువిమైత్రేయమహాభారతకృద్భవేత్"— ఇతినివేద్యతేపురాణరత్నేన ‖ సోఽపిప్రసన్నోభగవాన్వైయాసకిశ్శ్రీశుకః-యద్వదనారవిన్దస్యన్దమానంశ్రీభాగవతమకరన్దమాపరీక్షితమద్యాపిసర్వాణిమహాభాగవతమిళిన్దబృన్దాన్యాస్వాద్యవిన్దన్త్యమన్దమానన్దమ్ ‖ యదేవంవిధాత్వయ్యనితరసాధారణీ శ్రీభాగవతహృదయ ప్రకాశన

ధోరణీసకలజనచిత్తమత్తహస్తియదృచ్ఛావిహారసృణీభూతామసృణీభవతి ॥ ౧౧ ॥ ఈదృశంచజ్ఞానవైభవం శ్రీబ్రహ్మ
తన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణాహప్రసరణాధిగతం మనాగపి వినా ప్రబన్ధప్రణయనాన్న దేశకాలవ్యవహితా
నామపి జనతానాంకథమివభజతాం భోగ్యతాం-తదిదానీం శ్రీభాగవతతత్త్వార్థాన్య నిర్వాపణధూర్వహాం సర్వవిద్వ
ద్వాఞ్ఛనీయాం కాంచనలోకోత్తరాం టీకామారచయ్య విరచయ భగవతో యదుకులాభరణస్య ప్రీణనమితి ॥ ౧౨ ॥ తదేతత్ప
రిగృహ్యాపి పితుశ్శాసనం శిరసా సాఞ్జలిబన్ధం శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాప్రణేతృవ్యాసాచార్యవర్యవిరచితమితతమశుకపక్షీ
యాఖ్యవ్యాఖ్యాక్షరరేఖామేకామప్యనుల్లఙ్ఘ్యావహితమనాః ప్రణినాయ శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాం శ్రీభాగ
వతవ్యాఖ్యాం ద్వాదశభిర్వత్సరైః ॥ ౧౩ ॥ అత్రాన్తరే స్వనివాసభువం ప్రతినివర్తమానో వర్తన్యాం కృష్ణాగోదావ
రీమధ్యసమేధమానభాగ్యభాగ్యనగరదేశభూలలన్తికాయమానాం శ్రీరఙ్గపురనామాం రాజధానీం ప్రాప్య తన్నాథే
నాష్టభాషాప్రఖ్యాతవైశద్యే నానవద్యసుగుణసాన్ద్రేణ రామచన్ద్రోదయాఖ్యసవ్యాఖ్యయమకకావ్యబాణాది ప్రబన్ధ
ప్రణయనప్రథితయశసో మిహిరాధికతేజసో బహిరిగోపాలరాయసమాఖ్యావిఖ్యాతస్య క్షోణీపతిశ్రేణీశిరోమణేః ప్ర
పౌత్రేణాఖిలకృతికులప్రశంసాపాత్రేణాపి శఙ్కటప్రౌఢప్రజ్ఞేన వెంకటరెడ్డిసంజ్ఞేన ప్రాజ్ఞేన రాజ్ఞాఽభ్యర్థితస్తదాస్థా
నీమనీషిమూర్ధన్యసంన్యవాత్సీత్పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశతాధికచతుస్సహస్రతమాదారభ్య కలివత్సరాత్కతిచనవ
త్సరాంస్తత్సకాశే ॥ ౧౪ ॥ యః ఖలు వెంకటగ్రామణీరగ్రణీర్ధరణీపతీనాం నిజప్రపితామహేన మహతా వితాయమానా
ప్రతిమానయశఃప్రతాపేన బహిరీగోపాలరాయమహారాజేన నిర్మాపితామతిశర్మావహాం శ్రీరఙ్గపురాభిధానాం రాజధా
నీమధివసంస్తదభ్యాశదేశే ప్రకాశమానే తన్నిర్మాపితస్యావధీరితసుధారుచిసుధాముఖనదసలిలపరిపూరితస్య భూరి
తరపాత్రసీమ్నః శ్రీరఙ్గసముద్రనామ్నస్తటాకస్య తటాననాస్ఫుటాత్మధామ్ని గరుడగిరినామ్ని శిఖరిణి ప్రాదుర్భూ
తస్య ప్రతిష్ఠాపితస్య తేనైవ రాజ్ఞా శ్రీపఞ్చరాత్రవర్త్మనా శ్రీరఙ్గనాథస్య భగవతస్స పర్యాచర్యాయామాదృతహృదయ
స్తదర్పితాఖిలరాజ్యభారో బభూవ పరమభాగవతశిఖామణిః ॥ ౧౫ ॥ ఈదృశమహాభాగవతరాజాధిరాజసాంనిధ్యలబ్ధ
తత్ప్రకర్షభవ్యదివ్యక్షేత్రనివాసలాభేన లేభే నితరామమన్దమానన్దం స వీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౧౬ ॥ ఏవమేవ తన్నగరప్రా
గ్భాగసమేధమానే కస్మింశ్చిదమరవాయినామని గ్రామే తదీశేనాభ్యర్థితః కతిచన హాపయామాస హాయనాన్ ॥ ౧౭ ॥ అ
త్రాన్తరే సురపురాభిధాననగరమహారాజపాంమిభూపబహిరీ వెంకటనృపాలాదిరాజకులాచార్యశ్శ్రీశైలముకుటపత్త
నసకలజలధిశిశిరకిరణాస్సకలకృతికులతిలకమకుటతటఖచితరుచిరమణిగణఘృణిధారానీరాజ్యమానశుభచర్యశ్శ్రీని
వాసార్యనామా ధామనిధిధామా మహార్ఘభూమా భూమానినీక్షౌమాయమాణకీర్త్యాభోగో మహాభాగ శ్రీభాగవతాఖ్య
నామపురాణరత్నం చిరత్నమఖిలవిశయనిచయకలఙ్కకలఙ్కషశ్లక్ష్ణతనువివరణశాణోల్లేఖనేన పరిష్కర్తుమి
యేష మనీషిమూర్ధన్యః ॥ ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పరశ్శతా వాపి పరస్సహస్రా యే నాన్యవర్యైః కృతాః ప్రబన్ధాః ॥ తేష్వేకమేకం పరిశీల
యన్తో భవన్తి సన్తః కృతినో మహాన్తః ॥ ౧౯ ॥ గద్యం ॥ తథాహి ॥ యః ఖలు సకలధ్వాన్తసంతతిదూరోత్సారణోద్దణ్డతత్త్వ
మార్తణ్డ - విమతతిమిరచయద్యుమణి నయద్యుమణి - హరిగుణమణిదర్పణ-భేదదర్పణ - దేవతాప్రసాదదర్పణ - ప్రతిత
న్త్రదర్పణ-ప్రణవదర్పణ-తత్త్వదర్పణ-జిజ్ఞాసాదర్పణ-షష్ఠీదర్పణ-సారదర్పణ - విరోధనిరోధ - గుణమీమాంసా-సిద్ధాన్త
చిన్తామణిపుచ్ఛబ్రహ్మవాదనిరాకరణానన్దతారతమ్యఖణ్డనో-పసంహారవిజయపరాజయ-సఙ్గతిరత్నప్రకాశికాజ్ఞానరత్న
ప్రకాశికాదికానసంఖ్యకాన్ శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తదివ్యసౌధశిఖరశేఖరాయమాణానత్యుదారగభీరమధురయుక్తిగర్భ
సందర్భానద్భుతతమాన్ శ్రీభాష్యశ్రుతప్రకాశికాదిప్రాచార్యసిద్ధాన్తతత్త్వనిర్ధారణకృతసంధాబన్ధాన్ప్రబన్ధానన్యాం
శ్చ వివరణముఖాన్వ్యాకరణనిబన్ధానతుల్యాని కల్యాణరాఘవప్రభృతీని భవ్యాని నాటకాని కావ్యాని దత్తరత్నప్రదీపికాగ్ర
హణఘట్టదీపికాదీన్ ధర్మశాస్త్రనిబన్ధాంశ్చ నిర్మాయ సేతుశీతాచలధరావలయపరిష్కరణైః శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తబద్ధా
న్తఃకరణైరన్యైశ్చ సకలలోకమాన్యైర్మనీషిమూర్ధన్యైరర్థన్యైరభినన్దితనిరవధికసర్వతన్త్రస్వతన్త్రధీవైభ
వః ప్రేక్షావద్భిస్సాక్షాన్నిగమాన్తదేశిక ఏవ భూయోఽప్యవతీర్ణోధరణ్యామితి సోపపత్తికముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౨౦ ॥ యస్య

ణానవద్య సర్వ విద్యా సముద్రపరతారమానేదుషో వైదుషీమామానంనిస్సీమానమభిధాతుం నేశితా నూనమీశితాఽపి
ఫణాభృతాం కిముత మితంపచవచసోఽస్మాదృశాః ॥ ౨౧ ॥ అథైవం ప్రథావచర్యం శ్రీశ్రీనివాసార్యవర్యం శ్రీభాగవతం వ్యా
చిఖ్యాసుం శ్రోత్రాధ్వనీనం విధాయ నేత్రాధ్వనీనాం విధాతుం తస్య స్వప్రణీత శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం శ్రీవీరరాఘవ
సూరిస్సురపురనగరం ప్రపేదే ప్రమోదేన సచ్ఛాత్రసముదయస్స ముదయదతివేలకుతూహలః ॥ ౨౨ ॥ తత్ర చ కుత్రచిన్ని
వేశే కృతనివేశస్స మారచితరమానాథసపర్యా-చర్యాదినిత్యకృత్యస్సాయం శ్రీ శ్రీనివాసార్యవర్యసదనమాససాద ॥ ౨౩॥
తత్ర చ పరస్పరం భూమానౌ కృతప్రణామౌ విరచితకుశలానుయోగౌ మహాభాగౌ ,,సుచ్ఛ్రితానద్ధతపోభిర్బాధయన్తః
పరస్పరమ్ । కథయన్తశ్చ మాం నిత్య ,, మిత్యుక్తప్రక్రియయా ప్రపఞ్చితబ్రహ్మమీమాంసాతత్త్వార్థౌ మిథః ప్రసీదన్తౌ న్య
షీదతాం ముహూర్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ అథ వీరరాఘవసుధీశ్శ్రీనివాసార్యవర్యం ప్రతీదం విజ్ఞాపయామాస ప్రజ్ఞాపయోనిధిః ॥ ౨౫॥
తత్రభవన్తస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రాః శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తనిర్ధారణబద్ధదీక్షాః ప్రేక్షావతాం శిరోభాగవతంసాః శ్రీ
భాగవతం వ్యాచిఖ్యాసవ ఇతి కాంచన నిశమ్య కింవదన్తీమాసాదితవానయం భగవతాం సంనిధిమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఇహ తావన్మ
హతా పరిశ్రమేణ క్రమేణాయం భాగవతదాసశ్శ్రీభాగవతవిషయే యథామతి విభవం కామపి శ్రీభాగవతచన్ద్రికాభి
ఖ్యాం కాంటీకామలిఖత్తామేతాం కృపయా తత్రభవద్భిర్భూతే దాసజనేఽస్మిన్ సావధానం ప్రాపయ్య కటాక్షగోచర
తాం యద్యేషా పరితోషాయ ప్రభవేదార్యమిశ్రాణాంపి శ్రవ్యతాం తావదత్రభవతాం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసయై
త్యాచిఖ్యాసా దాసానుదాసస్యేతి ॥ ౨౭ ॥ నిశమ్య తద్వచనం సరససరచనం ప్రసన్నహృదయస్సదయమాదాయ తదీయం
తత్త్వార్థరత్నకోశం శ్రీకోశం ప్రస్థాప్య తం తదవతారనివాసం ప్రతి వీరరాఘవసుధియం స్వయమాసూర్యోదయము
పనీతనిద్రఊరీకృతవ్యాపారాన్తరమద్రః అవశ్యం వ్యాచిఖ్యాసితేషు దురవగాహార్థేష్వా ప్రథమస్కన్ధాగమ్యా దా
ద్వాదశమస్కన్ధాన్తం తేషు తేషు ప్రదేశేషు దర్శం దర్శం తల్లిఖితవ్యాఖ్యానకౌశలమతిపేశలం శ్లాఘం శ్లాఘమమోఘు
తమముత్థాయ నిర్వర్తితాభిగమనకృత్యః కృత్యవిదామగ్రణీస్స్వాంతేవాసి సురపురస్వామినామ భూమిపాలమాగమ
య్య పుష్కలచతురఙ్గబలమాంసలితోపాంతః క్షపాకాన్తసచ్ఛత్రచ్ఛత్రచామరాదిరాజలక్షణలక్షితశ్శ్రీవీరరాఘ
వార్యనివాసప్రదేశమాసాద్య శ్రీనివాసార్య వర్యస్తమారోప్య సాకం శ్రీభాగవతచన్ద్రికా శ్రీకోశేన ముదా మదావ
లోపరితనకనకమణ్డపముత్సవేన మహతా నిజనికేతమానాయ్య మానాధికేన విభవేన నిషాద్య హృద్యానవద్యపీఠే స
త్కృత్య శ్రీకోశం - తం చ సుధీశం లోకోత్తరోదారహారకేయూరాఙ్గులీయకకౌశేయవసనరాఙ్కవాదిభిరుదారమతి
నాథరాపతినాఽపి సత్కార్యశ్శృణ్వత్సు సభాసత్సు సమక్షం మహీంక్షిత ఏవమాచచక్షే॥ ౨౮ ॥ అహో నుఖలు తత్రభవతా
మమీషాం వైదుష్యమదూష్యం వాచస్పతినాఽపి నఖల్వేతే మానుషమాత్రాః కింతు సాక్షాన్మహర్షేః పరాశరస్య పారా
శర్యస్య వైయాసకేర్వా భగవద్రామానుజార్యస్య వ్యాసార్యస్య వాఽవతారభూతాః - నఖల్వత్ర సందేగ్ధవ్యం నా
మ కించిదస్తి - అన్యథా సర్వతన్త్రస్వతన్త్రకల్పనానల్పప్రజ్ఞ ప్రాజ్ఞజనశిరస్పదమానసీయం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్త
సారసర్వస్వనిర్వర్ణనముకురాయమాణమతిగభీరమతిమధురమతిలలితమతివిపులమసందిగ్ధమీదృశం శ్రీభాగవతవ్యా
ఖ్యానం కోను నామ ప్రణేయాదపి సాక్షాద్బృహస్పతిః ॥ ౨౯ ॥ ఈదృశవ్యాఖ్యానరచననిష్ణాతతామమీషాం విచిన్త్య వి
చిన్త్య నృత్యతితరామాస్మాకమన్తరఙ్గం సంతతమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివృత్తాస్స్మో వయం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసాయాః-యదన
యైవ సిద్ధ్యన్తి సర్వేఽర్థాః - నాత్ర కించిదకథితం నామ కథనీయతయావశిష్యతే - యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న త
త్క్వచిత్ - నేతః పరమస్యేతద్వ్యాచిఖ్యాసా కస్యచిదుదేతుమలం సచేద్విద్వనుగ్నకుశలః ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యభిదధానే శ్రీమతి శ్రీ
నివాసగురౌ శిరసా ధారయ్యాఞ్జలిం మేధావియూథాగ్రణీరనుగృహీతోఽస్మి తత్రభవద్భిః-యదనుక్షణసర్వదర్శననిర్వ
హణధురంధర ప్రబన్ధసహస్రరచన ప్రసాదితసకలవిబుధయూథానామార్యమిశ్రాణామస్యేవం మదీయవ్యాఖ్యాన
మాసీదతిహృదయంగమతా మిదానీమేవేదం వ్యాఖ్యానశబ్దస్యాన్వర్థత్యభిధేయతా మహాభాగ్యమనితరభోగ్యం - నే
తః పరమపి కించిదస్తి మమాశాస్యం నామ - యన్మయి ప్రసన్నం సాక్షాన్నిగమాన్తదేశికానాం తత్రభవతామన్తర
ఙ్గమితి ప్రశస్య ప్రశస్య తమంతం తదభ్యర్థనేన తత్తైర్వనిర్వర్తితభగవదిజ్యః ప్రాజ్యతమేన ప్రమోదేన తదనుగృహీతో
నిరవర్తత నిజావాసనగరీం ప్రతి వీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౩౨ ॥ అయం చ వృత్తాన్తః ప్రాయశః పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశ

తాధికచతుస్సహస్రసంఖ్యేషు కలివర్షేషు గతేషు త్రిచతురవత్సరాన్తరాలే ప్రవృత్తేతి స్పష్టం । శ్రోత్రపరంపరాప్రవృత్తయా వార్తయా శ్రుతిపథగోచరీకృతోఽస్మాభిః ॥ ౩౩ ॥ ఇదం చ వ్యాఖ్యానరచనామహిమ్నైవ గ్రస్తబహువత్సరసమయత్వాదలబ్ధావసరమేవ పునరపి తేన సూరిణా సవ్యాఖ్యం శోధ్య పరిష్కర్తుమితి చ ప్రవహతి జనశ్రుతిః ॥ ౩౪ ॥ ఉపలభ్యతే చ తథైవ తత్ర తత్ర లబ్ధప్రచారేషు తల్లిఖితేషు చ కోశేషు ప్రాయేణావిప్రకీర్ణవర్ణం విపర్యస్తపఙ్క్తిక్రమం - విగళితకథనీయార్థమనుపేక్షితశబ్దశాస్త్రసుధావనక్లేశం పునరుక్తార్థం చ ॥ ౩౫ ॥ ఇదం చ సర్వం అనుమాపయతి యదుత్తరగ్రన్థరచనారభసభరాదేవేతి - అన్యథా సకలవిద్యావిశారదే కుశాగ్రనిశాతవిశాలమతివైభవే భవేద్వా తస్మిన్నపి జాతుచిదపీదృశదుస్సంభావనావకాశః ॥ ౩౬ ॥ దృశ్యతే హి ప్రాయేణ గ్రన్థకృద్భిః ప్రాథమికరచనారభసభరాల్లిఖితేషు కోశేష్వీదృశో వ్యత్యయః । న తావతా తేషామేష ప్రమాద ఏవేతి శక్యం నిర్ణేతుం స్వయం ప్రబన్ధరచనాధురంధరైర్బుద్ధిమద్భిః ॥ ౩౭ ॥ ప్రాయస్తదేతద్వ్యాఖ్యానం లేఖకదోషైరపి కించిదన్యథాభూతమితి ప్రతిభాతి ॥ ౩౮ ॥ కించ ॥ ఏతేన సుధీమణినా వేదాన్తసారదీపౌ వ్యాఖ్యాతౌ । అన్యే చ ప్రబన్ధా బహవః ప్రణీతా ఇతి జాగర్తి కింవదన్తీ ॥ ౩౯ ॥ అవిశోధ్యైవ స్వవిరచితాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యానుతీతే చ తస్మిన్ షట్త్రింశదుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమాత్ కలివత్సరాదారభ్య శశాస తాం సూగూరురాజధానీవసుమతీమష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలప్రపౌత్రస్య శ్రీవీరరాఘవాచార్యం నిజాస్థానవిద్వచ్ఛిరోమణిపదే స్థాపితవతో భాగవతోత్తమస్య వెంకటరెడ్డిమహారాజస్య నప్తా గోప్తా సజ్జనానాం గోపాలరాయపౌత్రస్తన్నికటవర్తిన్యాం వనపర్తిరాజధాన్యాం రామకృష్ణరాయవిభోరాత్మజో రామేశ్వరనామా భూమీశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ యస్య చ రాజ్ఞః ప్రభావస్సంగ్రహేణ వర్ణితో రాజవంశరత్నాకరాఖ్యే శ్రీమదాచార్యవర్యైః పూర్వం ప్రణీతే ప్రబన్ధే ॥ ౪౧ ॥ యథాహ ॥ శ్లో ॥ కర్తాఽత్యద్భుతకర్మణాం రిపుతతేర్హర్తాఽతిభూర్యాత్మనస్స్వర్తాశ్రూప్రతతేశ్చ తావళిసముద్ధర్తాఽపహర్తాఽఽపదామ్ । సీమాతీతవదాన్యతాదిసుగుణశ్రీమానుదశ్చద్యశా భూమీనేతురతోఽజనిష్ట శుభధీ రామేశ్వరక్ష్మాపతిః ॥ ౪౨ ॥ నిర్గత్య శత్రువర్గాద్దుర్గాద్యోఽసౌ సురఙ్గయోపాయాత్ । వ్యతనోదవార్యశౌర్యః ప్రతిపక్షాణాం మహద్భయం భీమః ॥ ౪౩ ॥ గద్యం ॥ దిఙ్మాత్రమిదం చరిత్రమస్య ప్రదర్శితం । విస్తరేణ తు తత్ప్రణీతే రామేశ్వరవిజయాఖ్యే మహతి చమ్పూప్రబన్ధే ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౪౪ ॥ అథ గతేషు సప్తషష్ట్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రేషు కలివర్షేషు । ప్రవర్తమానే చైకోననవత్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమే శాలివాహనశకవత్సరే । స్వర్గతే చ తస్మిన్ క్షమానాథే సమారభ్య ప్రభవవత్సరాదధిరక్షతి స్మ ధర్మ్యాద్వర్త్మనః క్వచిదప్యస్ఖలన్తీ సకలమహీపాలజాలకోటీరకోటీరమణీయమణీఘృణిధోరణీనీరాజ్యమానరాజ్యానుశాసనవైభవా । నిఖిలదిశావిశోభితయశోభరపరాకృతశశాఙ్కబిమ్బా శంకరామ్బా నామ తత్కుటుమ్బినీ మహారాజ్ఞీ మహారాజ్ఞీమణిస్తాం ధరణీమ్ ॥ ౪౫ ॥ ఇయం చ నిజవల్లభస్య రామేశ్వరభూమీశ్వరస్య సురఙ్గానిర్గమాదికమతివిచిత్రం చరిత్రం వసుంధరాయాం ప్రబన్ధముఖేన ప్రథయితుమనునామనాగితరసాహితీసౌహిత్యకం శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణసారవిదం త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తస్వాన్తవేదినమధిగతతత్తచ్ఛాస్త్రగూఢరహస్యం ప్రశస్యతమాతుల్యకల్యాణగుణధామ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసదేశికేన్ద్రబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణాహైకభాజనం సరసకవనానన్దితసకలసభాజనం శ్రీమన్మహీసూరరాజధానీమహారాజపరిపాల్యమానకర్ణాటదేశాంతర్విరాజమానప్రత్యగ్రదుర్గాభిధానపుటభేదనాభిజనం సుజనసార్వభౌమతాతార్యవర్యకృష్ణామ్బాతనయం వినయఘనం ఘనగిరి శ్రీశైలకులకలశపయోరాశిరాకాశశాఙ్కం శశాఙ్కతేజఃకలఙ్కదవీయాంసం వేఙ్కటాచార్యవర్యయవీయాంసం - బహువిధలిపిభాషాదివిజ్ఞాత్రా నానాదేశీయనానావిధవిద్వజ్జనసంగ్రహీత్రా తేభ్యో భూయిష్ఠవృత్తిప్రదాత్రా స్వభర్త్రా నిజాస్థానవిద్వదగ్రణీత్వేన ప్రతిష్ఠాపితమాత్మనాఽపి సమ్మాన్యమానం కృష్ణార్యనామానం కవిసార్వభౌమం సాభ్యర్థనం రామేశ్వరవిజయాభిధనుతిగభీరమనోహరోదారశబ్దార్థసౌష్ఠవానుబన్ధం చమ్పూప్రబన్ధం కారయిత్వా । చారయిత్వా చ తం సబహుమానోత్సవపురస్సరం ద్విరదోపరి పరిణద్ధశుద్ధకనకకుణ్డప్రాన్తరేణ సాధ్యప్రతోళీముఖేషు ప్రతోషయామాస రత్నకుణ్డలగణ్డభేరుణ్డాఙ్కకనకకఙ్కణకాఙ్గుళీయకాదివిభూషణవృత్తిభూమీసమర్పణాదినా సత్కారేణ ॥ ౪౬ ॥ యయా చావిదూర ఏవ వనపర్తిరాజధాన్యాః [పెద్దగూడా]భిధానే శుభగుణగ్రామే స్వగ్రామే ఏకసప్తత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమే కలివ

షై శుక్లనామ్ని ప్రతిష్ఠాపితో భగవాన్మార్తణ్డకులవేదణ్డః కోదణ్డరామో దాశరథిస్స్వామోదాతిశయమనుగృహ్ణాతి శ్రీపాఞ్చరాత్రశాస్త్రపదవ్యా సపర్యామనుదినమనుపక్షమనుమాసమనువత్సరం చ మహోత్సవాంశ్చ వివిధాన్దివ్య నవత్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమాత్తస్మాదేవారభ్య శుక్లనామ్నశ్శాలివాహనశకవత్సరాత్ ॥ ౪౭ ॥ యస్యైవ తస్య భగవతో నిత్యకైంకర్యసన్తానాయ తదాలయసవిధ ఏవ నిర్మాయాగ్రహారం సవృత్తిదానం ప్రతిష్ఠాపితా బహవో విప్రకుటుమ్బినశ్శ్రోత్రియధర్మావలమ్బినః ॥ ౪౮ ॥ కిం చ స్వకే రాష్ట్రే దేవమాతృకతాదోషమపాకుర్వాణయా ప్రతివ్రజం ప్రతిఖేటం ప్రతిగ్రామం చ నిర్మాపితా మధురతరాపాః కూపాః - నితాన్తశ్రాన్తపాన్థావాప్యా వాప్యః - ప్రవర్తితమహానదీతుల్యకుల్యాంచ్ఛటాకాస్తటాకాశ్చ తావన్త ఇతి గణయితుం సహస్రకరేణాపి వక్తుం సహస్రముఖేనాపి న శక్యన్తే కిముత పృథగ్జనైః ॥ ౪౯ ॥ అపి చ యయా కిసలయఫలకుసుమచ్ఛాయాఘనాని సహకారాదివనాని జనానుకూలాని వేలాతీతాని గ్రామే గ్రామే ప్రతిష్ఠాపితాన్యసూర్యంపశ్యానాతన్వతే తద్దేశ్యాన్మానవాన్ ॥ ౫౦ ॥ సైషా మహాప్రభావా నిజవిషయవిభాసమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరపరిస్ఫురద్గరుడశిఖరిశిఖరశేఖరాయమాణస్య కులదైవతస్య సకలదైవతసేవితస్య నిజకులీనప్రాచీనధరణీధురీణశ్రేణీవిరచితార్హణస్య భగవతశ్శ్రీరఙ్గనాయకస్య నిరతిశయశ్రేయోవిధాయకస్యావ్యాజదయస్య దివ్యాలయం సప్తసప్తత్యుత్తరసప్తశతాధికచతుస్సహస్రకలివత్సరేభ్యః ప్రాక్ప్రమేణ వింశతివత్సరాన్తరాళే జగద్విఖ్యాతవైదుష్యవిశేషేణాష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలేన నిజాన్వయమహీపాలమణీహారమహానాయకరత్నేన చిరత్నేన ప్రయత్నేన సఙ్కలితం సఙ్కుచితచరం విశఙ్కటతయా పరిష్కృత్య నిర్మాయ తస్య మహత్తరమాఘట్టితసురపురవధూచరణనూపురం గోపురమనర్ఘతమాం తచ్ఛిఖరసీమాయామవధీరితమయూఖమాలిమయూఖరేఖాం కనకకలశరేఖాం ప్రతిష్ఠాప్య తత్ర ప్రత్యగ్రదుర్గకృష్ణార్యవర్యప్రణీతశ్లోకరేఖాం శిలాశాసనలేఖాం చ తత్ప్రతిహారభిత్త్యాం ప్రత్యుప్తాం విధాయ భగవతస్తస్యోత్తరఙ్గయతి ప్రతివాసరం ప్రతివత్సరం చోత్సవపారమ్పరీమ్ ॥ ౫౧ ॥ నిర్మాపితశ్చానయాఽతిమహానమ్బుధిగమ్భీరశ్శిశిరమధురవిమలసలిలశమితతృషితజనతాఘనతాపమహోదన్వాన్మహావదాన్యస్పృహ్యాకన్యాతుల్యానర్ఘకుల్యాచతుష్టయప్రమృష్టతద్దేశదేవమాతృకతాకలఙ్కశ్శఙ్కరామ్బాసముద్రో నామ భద్రతరోఽస్మిన్ద్రపద్మాకరః పద్మాకరః ప్రతిష్ఠాపితశ్చ భగవచ్ఛాస్త్రవర్త్మనా సాకం తత్పరిసరవిభాసురవేఙ్కటగిరినామశిఖరిశిఖరనివాసశ్రీనివాసదివ్యాలయగోపురశిఖరేణ కలశవిలసితేన షష్ఠ్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమేఽస్య భానునామ్ని కలివత్సరే ॥ ౫౨ ॥ దృశ్యతే హి తత్తటాకసేతుస్థాపితే శిలాశాసనేఽయం శ్లోకశ్శ్రీమదాచార్యప్రణీతః ॥ ౫౩ ॥ శ్లో ॥ శ్రీమత్స్వభానువర్షే చాన్ద్రేదకవిమితశాలివాహశకే । అస్థాపి శఙ్కరామ్బాసముద్రనామా తటాక ఏష భువి ॥ ఇతి ॥ ౫౪ ॥ అపి చేయం తస్మాదేవ విద్వత్కవిసార్వభౌమాత్ప్రత్యగ్రదుర్గాభిజనాత్కృష్ణార్యాద్గురువర్యాచ్ఛ్రీమన్మహాభారతహరివంశరామాయణానీతిహాసాన్, శ్రీభాగవతవైష్ణవవిష్ణుధర్మోత్తరనారదీయాదీని పురాణాని - మనుయాజ్ఞవల్క్యపరాశరాదిప్రణీతాని ధర్మశాస్త్రాణి - శ్రీరఙ్గాదిదివ్యక్షేత్రమాహాత్మ్యాని - మన్త్రార్థరహస్యాన్యాచార్యానుగృహీతాన్యన్యాంశ్చ సమ్ప్రదాయప్రబన్ధాననశ్రాన్తం శ్రావం శ్రావం తత్తత్ప్రబన్ధపరిసమాపనావసరేషు యథాచోదితశాన్త్యాదిపురస్సరం తమతివేలరమణీయతరమణీమయాఙ్గుళీయకచన్ద్రహారపీతామ్బరరాఙ్కవసువర్ణభూవృత్తిప్రముఖయథాభిలషితప్రీతిదానప్రతిపాదనైస్సవినయగౌరవమభ్యర్చ్య విదితసకలశాస్త్రార్థా విన్దత్యమన్దమానన్దమ్ ॥ ౫౫ ॥ అస్యాశ్చ చరిత్రం విచిత్రం వ్యస్తాగ్యత రామేశ్వరవిజయే చమ్పూప్రబన్ధే । సమగృహ్యత చ రాజవంశరత్నాకరే । తత్ర దిఙ్మాత్రమిదముదాహ్రియతే ॥ ౫౬ ॥ తథా హి ॥ శ్లో ॥ జాయా తస్యానవద్యా బుధనుతమహిమా రాజనీతిప్రగల్భా పాతివ్రత్యైకసీమా శ్రుతవివిధపురాణేతిహాసార్థతత్త్వా । బ్రహ్మజ్ఞా సత్యవాదిన్యతివిమలయశా నిర్మితానేకసత్రా రాజ్ఞీ శ్రీశఙ్కరామ్బా జగతి విజయతే రాజమూర్ధన్యరత్నమ్ ॥ ౫౭ ॥ పాత్రే నిక్షిప్య విత్తం ధరణిసురవరాన్వృత్తిభిః ప్రీణయిత్వా కృత్వోద్యానాని నానారమతనయముఖా దేవతాస్థాపయిత్వా । సత్రాణ్యం కారయిత్వా శుభతనయవతీ రామకృష్ణక్షితీశాకృత్వా నూత్నం తటాకం నిరుపధి ముయతే సప్తసన్తానలక్ష్మీమ్ ॥ ౫౮ ॥ యత్ప్రఖ్యాత్యాద్భుత శ్రీరఙ్గతివిజయతే శం

కరామ్బాసముద్రాభిఖ్యావిఖ్యాతభూమానిలవలితతరఙ్గచ్ఛటాకస్తటాకః । గమ్భీరస్స్వప్రసన్నశ్శ్రితజనపితతేర్జీవనం
సంప్రయచ్ఛం స్తాం రాజ్ఞీం శంకరామ్బాం భృశమనువిదధద్గాధరూఢాత్మసేతుః ॥ ౫౯ ॥ కుల్యాచతుష్టయభుజోఽభివిరాజ
మానశ్శ్రీమత్స్వకూర్మవిభవప్రథితప్రకర్షః । కుఞ్జావనన్తధువనానిదధత్స ఏష నారాయణంతులయతిప్రకటం తటాకః ॥ ౬౦ ॥
గఙ్గాయమునాకపిలాకావేర్యస్సారణీత్వమవలమ్బ్య । ఏనమిహ శంకరామ్బాసముద్రమాత్మైక్యమైవ సేవన్తే ॥ ౬౧ ॥ చా
తుర్యైవినయేన యేరిపుజయే స్థైర్యే చ శౌర్యేతథౌదార్యే భక్తివిరక్తిశాన్తిభగవత్కైంకర్యచర్యాసు వా । ఏతాదృఙ్మహిళా
స్విహాస్తి న యుగే దృష్టా శ్రుతా వాఽస్తుతత్కిం దృష్టః పురుషేషు వా నిశమితః కశ్చిజ్జనాశ్శంసత ॥ ౬౨ ॥ యస్మిం హ ప్రతి
మానదర్పవిభవాతచ్ఛిజ్ఞమాం బెత్యసౌ సందత్తాం పితృధామ్ని నామకరణే సార్థాం వ్యధాత్స్వాభిధామ్ । అశ్రాన్తం కురు
తేశమేవ విపులం యత్స్వాశ్రితానాం తతో భర్త్రా స్థానజనైరసౌ వ్యవహృతా శ్రీశంకరామ్బాఖ్యయా ॥ ౬౩ ॥ అచ శ్రీరామ
సేతోరఘుతతిహరణాదాబదర్యాశ్రమాన్తాత్ స్నాత్వా తీర్థేషు నారాయణమనఘగుణం దివ్యదేశేషు నత్వా । సర్వం కాలం
రహస్యత్రయవివరణసత్సంప్రదాయామృతానామాస్వాదేన క్షిపన్తీ జయతి హరిపదామ్భోజయుగ్మప్రపన్నా ॥ ౬౪ ॥
ఖగాధిపనగాధిపోత్తమశిరస్థలప్రోల్లసన్మహోచ్చమకుటీనిభం ఖలుతయైవ నిర్మాపితమ్ । ధ్వనద్దుభవధూపదామ్బుజయు
గోచ్చలన్నూపురం చకాస్తి ఘువిరఙ్గధామరమణసద్మనో గోపురమ్ ॥ ౬౫ ॥ అస్యా స్సోదర్యాచాత్తాఖిలగుణనివహా సైవ
తస్యాస్సపత్నీ జానక్యమ్బాభిధానా ప్రథితిముపగతా జానమామ్బేతిలోకే । ప్రాజ్ఞీ రాజ్ఞీ చకాస్తి క్షితిపతిలలనామౌళిసం
శ్లాఘ్యశీలా భక్తిజ్ఞానాతిహృద్యా నయవినయనిధిస్సర్వవిద్యానిషద్యా ॥ ౬౬ ॥ ఆసీచ్ఛ్రీశంకరామ్బా తనుజ ఇహ ధరామణ్డ
లీమణ్డన శ్రీరత్నైః ధావ్యా భూతదేవాధిపగురుధిషణో బాల్య ఏవాతిమాత్రమ్ । హమ్మా చైన్ద్రాస్థానసీమామిళితనిఖిల భూపా
ల కోటీర కోటీవాటీవ్యాలోలనశ్రీః క్షితిపతితిలకో రామకృష్ణాభిధానః ॥ ౬౭ ॥ ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచ
తుస్సహస్రసంఖ్యాకే । ప్రాక్త్రైప్రమాధినామని కలివర్షేస్వర్గతో నృపాలోఽయమ్ ॥ ౬౮ ॥ వర్ధయితుమస్య సుగుణాన్వాహో
పాస్తిభవన్తి యదముష్య । అభిమన్యోరివ శైశవ ఏవాయుర్మ్లాన తామగాత్కష్టమ్ ॥ ౬౯ ॥ జ్యాయస్తరసుగుణగణౌ జాయా
స్తి హ రామకృష్ణరాయస్య । శ్రీరామచన్ద్రభక్త్యా సాన్ద్రా శ్రీరామచన్ద్రామ్బా ॥ ౭౦ ॥ శ్రీరామేశ్వరరాయస్స్యాత్ర
శ్రీరామకృష్ణరాయసుతః । పైతామహనామ్నైవఖ్యాతాత్మా రాజబాలకోలసతి ॥ ౭౧ ॥ నిజజనకసవిత్ర్యా శంకరా
మ్బాఖ్యయాఽయం వితతసకలభోగైర్లాలితో బాల ఏవ । తదుపగమితసత్తత్తత్కృపావాప్తరాజ్యో జయతి జగతి రా
జ్ఞాం మూర్ధ్ని రామేశ్వరేన్ద్రః ॥ ౭౨ ॥ సప్తాధికషష్ట్యుత్తరనవశతశిఖరిచతుస్సహస్రేషు । కలివర్షేషుగతేషుప్రాప్తం
శ్రీశకటరాయ్యమ్బయా రాజ్యమ్ ॥ ౭౩ ॥ ఇదమేవ రామకృష్ణక్షితిపాలోత్తంసరాజ్యభారదినమ్ । బాల్యాదముష్యసైషాస్వ
యమేవ బభార సకలరాజ్యధురామ్ ॥ ౭౪ ॥ ఇతి । ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రకలివర్షే । యాతేషు విక్రమా
బ్దే రామేశ్వరరాయ ఏష భూపతబాలః ॥ ౭౫ ॥ భాగ్యనగరాధినాయకనిజామురాజాధిరాజనాసనతః । నిజవంశ్యరాజస
ముచితమఖిలం రాజ్యాప్తమాప బహుమానమ్ ॥ ౭౬ ॥ ఏషచతుర్నవతిశిఖరినవశతశేఖరచతుస్సహస్రితమాత్ । నన్దననా
మ్నః కలియుగవర్షాదారభ్యశాస్తి నిజరాజ్యమ్ ॥ ౭౭ ॥ గద్యం ॥ అయం చ శ్రీమాన్ కృష్ణాగ్రనామా కపిసార్వభౌమో బా
ల్యే షోడశవర్ష ఏవ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాస బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలగురువర నిరవగ్రహానుగ్రహార్జిత శ్రీహయగ్రీవమన్త్రాగ్రేసర
ప్రభావ ప్రభావితానితరసాధారణకవనధోరణీపరికర్మితో నిర్మిత శ్రీపరకాలగురువిజయాఖ్య చమ్పూప్రబన్ధః పరితో
ష్యతం స్వాచార్యం సానుగ్రహేణ తన్నియమనేన సమ్మానితో మహీశూరపురాధీశేన శ్రీకృష్ణరాజసార్వభౌమేన సంప్రా
ప్య వనపర్తిరాజధానీం తత్ర తదధిపతినా నిరవధిమతినా శ్రీమచ్ఛ్రీనివాస బ్రహ్మతన్త్రపరకాలసంయమీన్ద్రసాన్ద్రక
రుణాసమాసాదితసకుటుమ్బాత్మనిఖిలశ్రేయసా శ్రేయసాం సకళత్రాత్మసుదర్శనాజ్జానుగ్రహావసరశ్రీమత్పరకా
లగురువరాస్థానవిభాసమానశ్రీహయవదనసపర్యార్థసమర్పితగ్రామేణ శ్లాఘనీయగుణగ్రామేణ శంకరామ్బాజా
నినామానినా రామేశ్వరభూమీశ్వరేణ నిశమిత శ్రీపరకాలగురువిజయప్రబన్ధేన సత్యసన్దేన తత్కవనచాతురీనిశమనవి
స్మేరహృదయేన ఘనదయేన వనపర్తి నగరావిదూరవిరాజమాన శ్రీరఙ్గపురపరిసర ధామసురగరుడగిరిధామ్నశ్శ్రీరఙ్గ
ధామ్నస్తత్ర విర్భావాది దివ్యచరితమవితథం ప్రథయప్రబన్ధముఖేనేతి ప్రార్థితః ఉత్తరఙ్గితకుతుకః ఉత్తరఙ్గ స్ద్రి

మాహాత్మ్యాభిధానం కించిదధికపఞ్చశతశ్లోకం కంచన ప్రపఞ్చ్య పఞ్చషఘటికాభిరేవ ప్రబన్ధం తథావిధాశుకవనధోరణీనైపుణీసర్వస్వనిర్వర్ణనచిత్రీయమాణచేతసా ప్రాచేతసావతారోఽయం నూనమితి తేన కృతప్రశంసస్సంసదివిదుషాం తత్తాదృశోత్తరరఙ్గమాహాత్మ్యప్రణయనోపకారప్రత్యాయనాయ తస్మై భగవతస్సంనిధౌ సార్వకాలికీం శ్రీపఞ్చశరకోపమాలాతీర్థప్రసాదదానాదికామాచార్యపురుషైకోచితామఖిలశ్లాఘితాం బహుమతిం లమ్భితస్సత్ప్రత్యక్షకనకరాజతాద్యుదారకేదారమేదినీవృత్తిదానాదిభిస్తదభ్యర్థనశైలీవశంవదస్తదాస్థానస్థాస్నునివాసైకృతాస్పదమానస్స్వదమానమానసోఽభూత్ ॥ ౨౮ ॥ తామేతాం బహారీమహారాజరామేశ్వరరాయప్రవర్తితాముత్తమాం సర్వామపి మర్యాదామీదృశీం శ్రీకోదణ్డరామసంనిధౌ శ్రీశంకరామ్బాయాం నియమితాం చ తదనుజతత్తనుజాదీనాం తద్వంశజానామనూనాధికామధునాఽపి తత్పౌత్రశ్శ్రీరామేశ్వరధరిత్రీసుత్రామా దాక్షిణ్యగాంభీర్యౌచిత్యసీమా నిరవధికౌదార్యభూమా ధీమానుత్తరోత్తరోత్తరఙ్గితామేవ విదధానస్తదాశిషాం భవతి భాజనమ్ ॥ ౨౯ ॥ ఏవమేవ తేనాభ్యర్థితో ధరిత్రీసుత్రామ్ణా ద్విత్రాభిరేవ ఘటికాభిశ్చ షట్టికాహతిస్తుతిరంగనాథసుప్రభాతమఙ్గళాశాసనప్రభృతిరనేకాః కృతీః కృతికులాగ్రణీరయం ప్రణీయ తస్యానుపదమాతతాన విస్మయభరతరఙ్గితభూతం సమహోత్తమాఙ్గమన్తరఙ్గమ్ ॥ ౩౦ ॥ తాని చ సుప్రభాతాదీన్యనవరతమనుసంధీయమానాని గరుడగిరిశృఙ్గశృఙ్గాటకశృఙ్గారాయమాణరఙ్గాధిశసంనిధౌ తన్నానశ్లోలాసముద్వేలయన్తి ॥ ౩౧ ॥ యశ్చ శ్రీకర్ణాటపృథ్వీపరిబృఢాచ్యుతకృష్ణదేవరాయకులీనేన విమలమతినా తిరుమలదేవరాయనరపతినా ఆనెగొంద్యపరాభిధానవద్యానవద్యవిద్యానగరాధిపతినా నిజకులదైవతశ్రీరఙ్గరాజదివ్యోత్సవవర్ణనం చమ్పూప్రబన్ధం నారచయేత్యభ్యర్థితో రఙ్గరాజవిలాసాభిధానం సగద్యపద్యానుబన్ధం ప్రబన్ధం రీతిశయ్యాపాకాలంకారరసభావబన్ధురం ధురన్ధరస్సాహిత్యసామ్రాజ్యస్య ప్రాజ్యం సరసకవికులతిలకపూజ్యం విధాయ సముదావర్ణపరినిబద్ధశుద్ధచామీకరమణ్డపే నిషాద్య సద్య ఏవ తేన నరపతినా వ్యాధూయమానోభయచామరమశేషవ్యాద్యవాద్యరవముఖరితదిగన్తరమఖిలాసురాజవీథిషు ప్రదక్షిణీకార్య సబహుమానమభిసత్కృతస్తదాస్థాన్యామన్యాదృశవైభవాయాం మాన్యమేనిన్యాదివృత్తివితరణేనాసీదభితోషితస్సమ్మాన్యతేఽధునాపి తాం వృత్తిమనుపాలయతా నియతాత్మనా తత్పౌత్రేణ కృష్ణదేవరాయపుత్రేణ శ్రీరఙ్గదేవరాయనరపతినా దేవరాజగురుమతినా ప్రకాశితబహుమతినా ॥ ౩౨ ॥ యం చాత్మకూరునగరాధినేతా సీతారామభూపాలతిలకః స్వకులదైవతం శ్రీకుముమూర్తిగిరినివాసం శ్రీనివాసమధికృత్య శ్రీనివాసవిలాసాభిధానాం సకలకావ్యగుణసంపన్నాం పూర్ణాం చమ్పూం స్వాభ్యర్థనయా కృతవన్తం దన్తావళమారోప్య విధాయ మహోత్సవమఙ్గీకృత్య తం ప్రబన్ధం కనకరాజతచన్ద్రహారకేదారవృత్త్యాదిభిరభితోషయతి స్మ విస్మయమానమానసస్తదీయశ్రేష్ఠవాక్ప్రవాహాత్ ॥ ౩౩ ॥ యేన చానువత్సరప్రవర్త్యమానచాతుర్మాస్యకోటితులసీసమర్పణపూర్ణాహుతిమహోత్సవసమయసౌవర్ణతులాధారాన్వితశ్రీమచ్చన్నకేశవకటాక్షసుధాధారాభివర్ధితసామ్రాజ్యభూమా శ్రీరామభూపాలరాయరామభూమిపాలమణిః కార్తికోత్సవదీపికాభిధానం కంచన కారయిత్వా ప్రబన్ధం కుమ్భీనగరి సంభృతశాతకుమ్భమణ్డపారోపణోత్సవపూర్వకముదారహారభూవృత్తివితరణాదిభిరాగచ్యసత్కారమనవరతం భజతే తదాశిషాం భాజనతామ్ ॥ ౩౪ ॥ యస్మై కవిస్మయనీయకవనాయార్థిజనకల్పవిటపీ జటప్రోలుకొల్లాపురనగరాధినాథస్సుగభీరకలశాంబుధినిశాకాన్తశ్శ్రీవేఙ్కటజగన్నాథరాయనామా భూమినాథస్స్వేష్టదైవతస్య జటప్రోలుపురనిలయస్య మదనగోపాలస్య భగవతో వైభవప్రతిపాదకం మదనగోపాలమాహాత్మ్యం నామకం చన ప్రబన్ధం శ్రీశిఙ్గరటగిరినిలయం నృసింహమధికృత్య నృసింహవిలాసాఖ్యం చమ్పూప్రబన్ధమతిగభీరార్థభావపదబన్ధబన్ధురం నిర్మాప్య స్తమ్బేరమారోపణమహోత్సవపురస్సరం కనకమణిచన్ద్రహారరాజతవాదికం శాలికేదారకృష్ణభూమ్యాదికం చ సీమాతీతసద్భూమానమర్పయామాస ॥ ౩౫ ॥ యస్మాచ్చ తాం సర్వామపి మర్యాదామారభ్య కృతనద్యచ శ్రీవేఙ్కటలక్ష్మణరాయనామా భూమీపతివర్యస్తత్తనయో వినయోపన్యాస్పహబహుమన్వానోఽధునాపి విరహయ్యం గోపాయన్విన్దతేఽనన్యసామాన్యాం మహ్యాఖిలశ్రీపుష్టిం పదవ్యాం పరమాశిషమ్ ॥ ౩౬ ॥ యస్య చ ప్రథమప్రబన్ధాఙ్కితసకలప్రపఞ్చస్స ప్రపఞ్చాశత్సంఖ్యాకాస్సం

ఖ్యాపతామధినేతుః ॥ ౮౭ ॥ తేన తేనానుతేస్సంగృహ్య స్తోత్రభాష్య॥శ్లో॥ అన్యాశ్చమ్పూర్లలితా శ్రీమత్పరకాలగురువిజయనామా । అన్యా సులలితపదభాగుత్తరపరకాలగురువిజయచమ్పూః ॥ ౮౮ ॥ నరసింహరఙ్గరాజశ్రీవాసవిలాసచమ్పవస్తిస్రః । రామేశ్వరవిజయాఖ్యా చమ్పూ రఘునాథవిజయచమ్పూశ్చ ॥ ౮౯ ॥ చమ్పూశ్చ కార్తికోత్సవదీపాఖ్యా కేశవోత్సవాఖ్యాఽన్యా । ఆనన్దమరన్దామృతసుతయస్తు స్రగ్ధరాః ప్రపన్నపూర్వపదాః ॥ ౯౦ ॥ శ్రీరామశ్రీవాసావధికృత్యైవ వేదపాదనుతీ । శ్రీదేశికేన్ద్రగురువరవిషయాఽన్యా వేదపాదఘటితనుతిః ॥ ౯౧ ॥ ఆచార్యవేదపాదస్తవస్తథాన్యస్తదీయటీకా చ । నవరత్నహారసంజ్ఞాస్తుతిరన్యాఽన్యా తదీయవివృతిశ్చ ॥ ౯౨ ॥ శ్రీరఙ్గేశ చ వేఙ్కటాచలపతిస్తుతీ రామసుప్రభాతం చ । హయవదనరఙ్గనాయకగోపాలానాం చ సుప్రభాతాని ॥ ౯౩ ॥ ప్రాబోధికస్తుతిర్ద్వే నిగమాన్తాచార్యవేఙ్కటేశ్వరయోః । శ్రీలక్ష్మీహయముఖయోర్లలితతమే పఞ్చరత్ననామనుతీ ॥ ౯౪ ॥ ఆచార్యవర్యగద్యం లలితోఽలఙ్కారమణిహారః । కావేరీలహరీస్తుతిరతిమధురా మేఘమాలా చ ॥ ౯౫ ॥ సూర్యోపరాగదర్పణసమయామృతనామనీ చ లఘుకావ్యే । శ్రీరాజవంశరత్నాకరనామాఽన్యచ్చ లఘుకావ్యమ్ ॥ ౯౬ ॥ శ్రీరామాయణవైభవముత్తరరఙ్గాధినాథమాహాత్మ్యమ్ । మదనోపపదాకలితశ్రీమద్గోపాలమాహాత్మ్యమ్ ॥ ౯౭ ॥ శ్లాఘ్యా చ సూర్యదణ్డకనామనుతిర్గీతమఞ్జరీ చ శుభా । విక్రాన్తరాఘవాఖ్యో వ్యాయోగశ్చాద్భుతస్సమగ్రాఙ్గః ॥ ౯౮ ॥ ఉన్మత్తపాణ్డవాఖ్యం ప్రేక్షణికం కరుణరసమనోహారి । చారు సుభద్రాపరిణయనాటకమన్యత్సమగ్రాఙ్గమ్ ॥ ౯౯ ॥ రత్నప్రకాశికాఖ్యా శ్రీమల్లక్ష్మీసహస్రటీకా చ । వ్యాఖ్యా చ హంససందేశస్య రసాస్వాదినీతి విఖ్యాతా ॥ ౧౦౦ ॥ శ్రీమత్కృష్ణజయన్తీపౌర్వాపర్యస్య నిర్ణయశ్చాపి । శూద్రాశ్రీరఙ్గనిర్ణీతిస్సరస్వతీ మూలధనమితి నిబన్ధః ॥ ౧౦౧ ॥ అన్యశ్చ శిష్టసిద్ధాన్తపద్ధతిర్నామకశ్చ నగ్రన్థః । కర్తృక్రమనిర్ణీతిః కావ్యోత్కర్షస్య రక్షా చ ॥ ౧౦౨ ॥ సోదర్యకన్యకాద్వయవివాహనిర్ణీతినామకో గ్రన్థః । లముత్తరభగవత్పూజాసంగ్రహనామాపకశ్చ నగ్రన్థః ॥ ౧౦౩ ॥ స్వయంవ్యక్తప్రతిష్ఠాయా అథ మాసోత్సవస్య చ । అతీతశ్రాద్ధకర్తవ్యకాలస్యాపి వినిర్ణయాః ॥ ౧౦౪ ॥ వివాహకాలనిర్ణీతిరిత్యాద్యాః కృతయోఽనఘాః । శ్రీశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతిశితుః ॥ ౧౦౫ ॥ సప్తాధికపఞ్చాశద్గ్రన్థా హ్యేతే శవాదనే నకృతాః । ఆపష్టితమాద్వర్షాదగ్రికతివా ప్రణేష్యన్తే ॥ ౧౦౬ ॥ ఇతి ॥ గద్యం ॥ యస్మింశ్చ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసదేశికేన్ద్రరఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలదేశికానాం త్రయాణాం కృపాసుధాతరఙ్గిణ్యః ప్రయాగ ఇవ తిస్రో వేణ్యస్సంగమ్య సమ్యగుత్తరరఙ్గార్గజన్తి ॥ ౧౦౭ ॥ అయం హి శ్రీమాన్కృష్ణార్యనామా ధీమాన్ శ్రీమతీం తాం వనపర్తి మహారాజ్ఞీం ప్రాజ్ఞశిరోమణిమఖిలక్షేమంకరగుణైకదమ్బాం శ్రీశకజఙ్గరామ్బాం మహాభాగవతీం శ్రీభాగవతం శ్రీవాత్స్యవీరరాఘవాచార్యప్రణీతశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా సహ సంశ్రావ్యైవమనుశశాస ॥ ౧౦౮ ॥ భవతి దేవీదం మదీయమాశాసనం నిశమయితవ్యం సావధానేన హృదయేన తత్రభవత్యా లోకోత్తరైస్తాదృశసవ్యాఖ్యశ్రీభాగవతనిశమనమహాభాగ్యస్యానురూపమేతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనమేవ మహత్తరం కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౦౯ ॥ న చేదృశీ వ్యాఖ్యాఽతీతేన వాఽనాగతేన వా వర్తమానేన వా వాచస్పతికల్పేనానల్పప్రతిభేనాపి శక్యా నిర్మాతుం కేనచిదపి సుధీమణినా ॥ ౧౧౦ ॥ అయం చ తత్రభవాన్ వైదికకులశిరోమణేర్గోపాలరాయభూపాలమణేః ప్రపౌత్రస్య వెంకటగ్రామణీనామ్నః క్షితిపాలశిరోదామ్నః పురస్తాత్స భాస్త్రారశిఖామణేస్సన్ సప్రశస్తానవద్యగుణశేవధిస్సుధీమణిః శ్రీమాన్ వీరరాఘవాన్తర్వాణిః ॥ ౧౧౧ ॥ అతో నిజకులపూర్వజాస్థానవిద్వదగ్రణిప్రణీతవ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనం చ న్యాయ్యమేవ ధర్మ్యైవ ధర్మనిసంచరన్త్యాస్తత్రభవత్యాః ॥ ౧౧౨ ॥ ఆశాస్తే హి చ వయమేతాం ముద్రాక్షరముద్రితాం ఎలంచయ్య వ్యాఖ్యాం ప్రఖ్యాపయితుమ్ ॥ ౧౧౩ ॥ అతివిపులరచనాపరిశ్రమగ్రస్తసమస్తసమయతయాఽహమాయస్సం శోధ్య పరిష్కర్తుమలబ్ధావసరే వివక్షే త్రిభువనసబ్రహ్మచారివరిష్ఠః ప్రాతిష్ఠతాక్కృతకనగరీమితి త్రి తవతామస్మాకమపి భవదీయాస్థానవైదుష్యసమాసాదితతదనుబన్ధతయా తదీయవ్యాఖ్యాం సమ్యక్పరిష్కృత్య పరమవ్యోమవిహరమాణస్యాపి తస్య మహాభాగవతకులమహాభరణస్యాన్యాయ్యమానన్దనమ్ । తథా హి భూయిష్ఠసమయవిప్రకర్షైః ప్రైకాధికరణ్యాభిమానశ్చ దుస్త్యజః కృతవిదామ్ ॥ ౧౧౪ ॥ న ఖల్వితోఽప్యస్మాభిర్విధాతవ్యం నామేదృశవ్యాఖ్యానప్రణయనవిహితసకలలోకోపకారభూమ్నో లోకోత్తరకల్యాణగుణనిలయమ్నోఽస్మదాస్థానపూర్వవిరచితధామ్నో మహాభాగవతశిరోదామ్నస్తస్యాన్యదవశిష్యతే కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౧౫ ॥

నాహ్య త్రభవత్యా సకలేతిహాసపురాణాదిశ్రవణకృతక్షణయా సౌశీల్యాదిభిస్సకలలలనాకలవిలక్షణయా నిరీతిరాజ్యర
క్షణవిచక్షణయా భగవద్భాగవతాచార్యకైంకర్యదక్షిణయా గురుదక్షిణానామైతచ్ఛ్రీవణనిష్ఠశ్రీయతయా ప్రదే
యాఽస్మభ్యమవశిష్యతే ॥ ౧౧౬ ॥ యానిచతత్రభవత్యా కలితాని వాపీకూపతటాకారామభగవదాలయబ్రహ్మప్రతిష్ఠా
గోభూకన్యాదానరూపాణి భగవత్కైంకర్యాణి సర్వాణ్యపి తానిముద్రాక్షరముద్రణేనైతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపన
లక్షణమహత్తమకైంకర్యస్యనార్హన్తి కోటితమీమపి కలామ్ ॥ ౧౧౭ ॥ ఇతితదుదీరితామమృతాసారసారణీం వీరరాఘవీ
యగుణవిస్తారణీం వాణీధోరణీం నిశమ్య సమ్యగానన్దతున్దిలాన్తఃకరణా దేవీశఠరామ్బాప్యనుగృహీతాస్మ్యనేన శ్రీ
భాగవతకైంకర్యానుశాసనేనేత్యాన్యాయ్యముద్రణోచితానతిస్ఫారాన్సంభారాంశ్చన్నపట్టణాద్వ్యాఖ్యామి
మాంసమూలాంభద్రాంముద్రాపయితుమున్నిద్రాతివేలకుతూహలాగతేషు సప్తోత్తరాష్టశతాధికైకసహస్రసం
ఖ్యాకేషు శాలివాహనశకాబ్దేషు పార్థివనామ్ని హాయనే నిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యామాజిజ్ఞపత్ప్రాజ్ఞపరిషన్మాననీయ
కౌశలభూమానమప్పా శేషగిరిరాయనామానమధికృతం కర్తవ్యకార్యావ్యవధికృతంనిజాస్థానస్థాపితాయాం బ్రహ్మ
విద్యావిలాసాభిధానాయాం స్వకీయముద్రాక్షరశాలాయాం విశాలాయామ్ ॥ ౧౧౮ ॥ తేనచతదాజ్ఞావశంవదేన ప్రియం
వదేన శేషగిరిరాయేణ తదహరేవారేభే ఇదం వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసనాథం శ్రీభాగవతం సంముద్రయితుం భద్ర
ముద్రయితుం చ లోకానామ్ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏవం సంముద్రయితుముపక్రాన్తాం వ్యాఖ్యాం విఖ్యాతసకలార్థపౌష్కల్యా
మతివైపుల్యాం కలికలుషవిశేషపరిమోషణకల్యాం కల్యాణతమామిమాం సావధానమానసశ్శోధయతిస్మ బోధవతా
మగ్రణీః ప్రత్యగ్రదుర్గ కృష్ణార్యవర్యో యథాప్రతిశ్రుతం విశ్రుతవిస్తృతయశా దిశాంముఖేష్వామాసద్వితయమాప్ర
థమస్కన్ధం తత్తద్దేశభూయః ప్రయత్నసమార్జితపఞ్చషవ్యాఖ్యానకోశపరిశీలనపురస్సరమతికౌతుకాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ అ
త్రాన్తరే శ్రీమన్మహిశూరమహారాజధానీరాజాధిరాజకర్ణాటసింహాసనాధీశ్వర శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రమహారాజకు
లదేశికేన శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికేన పరిపూర్ణమహావిభూతిపరబ్రహ్మానుబుభూష
యాపరమంన్యాసప్రతిష్ఠాసమానేనాదావేవ నిరతిశయకరుణాపరిణాహగురుణా కటాక్షసుధాఝరేణస్యాదసావితి
కృతాభిషేకోఽప్యసౌ శ్రీకృష్ణార్యవర్యశ్శ్రీబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికదివ్యాస్థానసింహాసనేఽప్యభిషి
షేచయిషయా మహిశూరరాజధానీంప్రత్యాగన్తుమనుగృహీతస్తేనచ శ్రీమతా చామరాజేన్ద్రేణ నిజాన్వవాయమహా
దేశికాస్థానాచార్యకధౌరంధర్యచర్యావలమ్బనాయాభ్యర్థ్యతేస్మ పార్థివవత్సరశ్రావణికమాస్యేవ పార్థివసార్థ
మూర్ధన్యమణినా ఘృణినాగుణినాం శిఖామణినా ధరణీనళినీనభోమణినా ॥ ౧౨౧ ॥ నిశమ్య చేమముదన్తం మహాన్తమఖిల
పురాణేతిహాసధర్మశాస్త్రమన్త్రార్థరహస్యభూయశ్శ్రవణభావితాచార్యకస్య శ్రీకృష్ణార్యవర్యస్యాపి శ్లేషతో నిజా
స్థానీమపనీతముక్తాఫలామివ శుక్తిపుటీం విదన్తీ సీదన్తీ సముపక్రాన్తముద్రణవీరరాఘవీయపరిసమాప్తిమహాన్తరాయ
సంభావనయా గమ్భీరాం భణతి స్మైవం భారతీం సా రాజ్ఞీశిఖామణిః ॥ ౧౨౨ ॥ నన్వార్యపాదాః కథమిదమారబ్ధం శ్రీభా
గవతవ్యాఖ్యానముద్రణమేవముద్రితం భవిష్యతి - యేనాధునా తత్రభవద్భిః ప్రాప్స్యతే శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణ
చరణారవిన్దపరిచరణమహాసామ్రాజ్యభాజనతా - జనతా చేయం తత్రభవద్వదననిస్సరదుదారహరికథాసుధాసా
రదూరతాజనితాం ఘనతాపపారమ్పరీమరుమరీచికాఝరీం ప్రవిశ్యమన్యేథన్యతరాం ప్రాప్స్యతి విసంస్థులతామ్ ॥ ౧౨౩ ॥
కః పునరితః పరమేతాం చన్ద్రికాం శక్నుయాత్పరిష్కృత్య ప్రవర్తయితుం దేశాన్తరముపేయుషి తత్రభవతి ద్విజరాజే
నన్వేతావతైవమన్యే సమయేన భగవత్కథాసుధాస్వాదనభాగధేయమప్యస్మాకం విశ్రమిష్యతీతి ॥ ౧౨౪ ॥ ఏవముదీరి
తాముదారతమభక్తివినయమేదురాం సాదరాం తద్గిరాం పరంపరామాకర్ణ్య ప్రతివాచముదాచచార సః కృష్ణా
ర్యకృతిపతిః ॥ ౧౨౫ ॥ దేవి మాభూత్తత్రభవత్యా విక్లబమన్తరఙ్గం శ్రీవీరరాఘవీయచన్ద్రికాముద్రణాన్త
రాయాతిసంభావనయా - నిరుహ్యాత ఏవ యథాప్రతిశ్రుతమేతన్ముద్రణకైంకర్యమాచార్యకసామ్రాజ్యాభిషిక్తైరస్య
స్మాభిస్సవ్యగ్రైశ్శోధ్యా మూలశిఖరమిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాంనియోజ్యముద్రాక్షరవిపర్యాసాదిశోధనేన పరిష్క
ర్తుమస్మదనుజన్మానం సన్మాననీయనయవినయాదిసుగుణోదన్తం వేదాన్తార్యనామానం జ్ఞానభక్తివైరాగ్యసీమానంభ

పదయోస్థానకృతధామానమితి॥ ౧౨౬ ॥ ఏవమాశ్వాస్య తామకలఙ్కాం శకటరామ్యాచునితరసాధారణశుభగుణపాళీ
కానువ్యళీకామాశ్రితమసీషికులపాలికాంకులపాలికాశిరోమణిం శ్రీభాగవతచన్ద్రికా సంశోధనసంముద్రణనిష్పాదన
విశయతమిరవిధూననవిధూయమానప్రసరైర్మధూళీరుచిరైర్వ్యాచాంవిసరైః తదాత్వశూన్యయమాన శ్రీయామునస్తో
త్రరత్నశానిమజ్జిళసిర్వర్తనావసరసమర్పితాం తస్యా మహారాజ్ఞీశిఖామణేస్సపర్యాచర్యామార్యాభినన్ద్యామభినన్ద్య
కృతప్రస్థానో మహీశూరరాజధానీముపేత్య ప్రత్యుద్గతో మహారాజ చామరాజేన్ద్రేణ సబహుమానమానీయ నిజాస్థానీం
ప్రార్థితస్స్వాచార్యకథారంభస్య కృతేసత్కృతశ్చ తత్కాలౌపయికైరుపచారైః శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణదివ్యా
స్థానమాస్థాయ పార్థివవత్సర భాద్రపదాసితదళనవమ్యాం శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర మహాదేశికచ
గశారవిన్దద్వన్ద్వసన్నిధి సమధిగత మోక్షాశ్రమక్రమో ఽపరేద్యుస్సమక్షం శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్ర క్షితీశానసార్వభౌ
మస్య మహత్యాం సమిత్యాం సనాతన శ్రీమద్యతివరకురుకేశనిగమాన్తదేశిక బ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర పరంపరాని
రన్తరాధ్యుషితే చతుస్సప్తతి శ్రీవైష్ణవపీఠాచార్యపురుషకోటీరకోటీనీరాజ్యమానోపాన్తే శ్రీమతి మహతి నిరాకృతశార
దనీరదభాసనే రాజితసింహాసనే శ్రీరఘునన్దన ఇవకులక్రమాగతే దివ్యరత్నసింహాసనేకులపరంపరాగతం మణికిరీటమివ
గురుపరంపరార్చితం శ్రీహయవదనం సలక్ష్మీనారాయణం నిధాయోత్తమాఙ్గే వసిష్ఠాదిభిర్మహర్షిభిరివ పరమహర్షిభి
ర్మృత్విగ్గణైర్నిష్పాదితసామ్రాజ్యాభిషేకో ఽభ్యుపగత శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర నామాసీమాతీతభా
గ్యనామా శ్రీమానాచార్యకసామ్రాజ్యం ప్రాజ్యమనుభవన్ననుదినని ప్రవృత్యాహనిర్వర్తిత శ్రీహయవదన లక్ష్మీ
నారాయణపాఞ్చకాలికసపర్యాచర్యతయా సర్వమప్యవన్ధ్యమేవ గమయన్సమయముపాదానస్వాధ్యాయసమయ
పరికల్పితావకాశస్తదాజ్ఞీసత్కారకృతజ్ఞతయా యథాప్రతిజ్ఞం సముత్సార్య తత్ర తత్ర విద్యమానాన్ శబ్దదోషా
న్సంయోజ్య సాధుశబ్దాన్ సంఘటయ్య ఘటితార్థాని వాక్యాని యథార్థం సమీక్ష్య త్యద్దృశ్యమానవ్యుత్క్రమాస్తత్ర తత్ర
పఙ్క్తీః పరిష్కృత్యైవంజాతీయకతయా ఽఽమూలశాఖం సావధానం వ్యాతానీదిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం త్రయ్య
న్తసిద్ధాన్తనిర్ధారణసౌగన్ధ్యబన్ధురాణాం మహాభాగవతధురంధరాణామతిభోగ్యాం శ్రీమన్నిగమశిఖరదేశికమణిరివ
మహతః ప్రయాసాద్వ్యాసార్యైః ప్రణీతామలబ్ధశోధనావసరతయా ఽవసానసమయే పరిష్కరణీయాం సేయం భవద్భి
రితి తద్వితీర్ణాం శ్రీభాష్యటీకామివ శ్రుతప్రకాశికామ్ ॥౧౨౭॥ తథా గ్రన్థాన్తే చాచార్యప్రణీతా ఏతే శ్లోకాః ॥ సంముద్రితా
దృశ్యన్తే ॥ యథాహ ॥ శ్లో ॥ టీకా శ్రీఘవార్యాభిధకృతిరచితా తైరసంశోధితత్వాత్ప్రాయశ్శబ్దార్థవాక్యాదిషువిషమగ
తిర్లేఖకానాం చదోషాత్ । నానాదేశీయకోశైస్సమతివిభవతశ్చాపిసంశోధితాసీచ్ఛ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాదిమపదక
లితిత్సంయమీన్ద్రేణసైషా ॥ ౧౨౮ ॥ శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాశోధనకైఙ్కర్యవైభవేన హరిః । ప్రీణాతు హయగ్రీవో లక్ష్మీ
నారాయణస్సకృష్ణశ్చ ॥ ౧౨౯ ॥ భాగవతచన్ద్రికైషా వాత్సశ్రీవీరరాఘవార్యకృతా । శ్రీభాగవతసుధాంశుం ప్రసా
ధయన్తీ చిరాయ జయతు భువి॥౧౩౦॥ఇతి॥ ఏవం శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికపరిశోధితామేతాం శ్రీభాగవతచ
న్ద్రికాముపాదాయ వేదాన్తాచార్యస్తత్పూర్వాశ్రమసోదర్యః శ్రీమద్వనపర్తినగరసామ్రాజ్యధురంధరశఙ్కరామ్బాని
దేశేన తత్పౌత్ర శ్రీరామేశ్వర భూమీశ్వరానుమత్యాచావహాత మునాముద్రణావసరస్థితాన్యథాఘటితవర్ణపఙ్క్త్యాదిస
మీకరణాదిభిర్వ్యశోధయత్సప్రబోధవతాం వరేణ్యస్సంఖ్యావతామ్ ॥ ౧౩౧ ॥ ప్రథితమతికృతివరేణ్యాతథిగణ్యాతమపుణ్యా
శుభదాక్షిణ్యశరణ్యాతాదిగుణశాలినామగ్రణ్యా శ్రీమతా సవైరాజాబహిరీబలవన్తబహదరుబిరుదస్ఫురదురుయశసా
రామేశ్వరభూమీశ్వరేణ నియుక్తస్సమన్త్రిక్తపరితోషః పరికలితనయవినయముఖగుణపరిపోషశ్లాఘనీయమతివిశేషశ్శేష
గిరిరాయశ్చ యథావసరం నియోజయన్వర్ణఘటనాదిషు తాంస్తాన్నియోజ్యాన్నిరవర్తయదప్రమత్తో మహారాజమన్దిర
నివేశితాయాం బ్రహ్మవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలాయామన్వర్థనామధేయశీలాయామఖిలామపముద్రణక్రియామ్ ॥౧౩౨॥
ఏవంపార్థివవత్సర నిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యాః ప్రభృత్యా దుర్ముఖివత్సరనిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యే తత్స వీరరాఘవీయచన్ద్రి
కం శ్రీభాగవతమాసీన్ముద్రితమ్ ॥ ౧౩౩ ॥ ఇత్థంకారమతివిలమ్బితే ఽపిసమయే గ్రన్థసంశోధకాదయస్సర్వేఽపియంకంచిద
ప్యప్రాప్త్యైవోపసర్గలవం నిరవర్తయన్నైతస్మద్రీణాభిధానం మహత్తరం శ్రీభాగవతకైఙ్కర్యమ్॥ ౧౩౪ ॥ హన్త ,, శ్రే

యాంసి బహువిధాని ,, తస్యాహాణకశ్చన ఖల్వేతస్మిన్ముద్రణలక్షణే విష్వాదితసకలలోకశర్మణి సత్కర్మణి కదాచిదప్యస్యధాత్పదం భగవతో యదుకులసార్వభౌమస్య శ్రీ హయవదనలక్ష్మీనారాయణయోః శ్రీమన్నాథయామునయతివరకురుకేశనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలాదిగురుపరంపరాయాశ్చ ఘనపరిణాహయా కరుణయా ॥ ౧౩౫ ॥ తామేతాం శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికామభినిషేవ్య సుదూరవిధూనితభవదవతాపాటోపాస్సుఖమాసతాం సతాం సముదయాస్సముదయద్దయాసముదయాః ॥ ౧౩౬ ॥ దుర్లభతమ శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యాన లాభలక్షణ మహాగుణామృతార్ణవనిమగ్నాస్స్వాన్తాని సద్గదాన్తాస్స్వభావశాన్తాశ్శ్రీమన్తో మహాభాగవతవతంసా అస్మిన్ముద్రితే మహతి ప్రబన్ధే ముద్రణావసరరభసవశసంభావితవర్ణ విపర్యయాది దోషదర్శనకార్పణ్య సంజ్వరమలీమసమానసా మా జాతు చిదపి భూవన్గుణగ్రహైకజీవాతవస్సకలజగదుజ్జీవనహేతవస్సంసారసాగర తారణసేతవస్త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తమహాసౌధపరిష్కారణకేతవస్సన్త ఇతి దృఢతరం ప్రతీమః ॥ ౧౩౭ ॥ శ్లో ॥ యద్భక్త్యుపజ్ఞమిహ భాగవతస్య టీకా సేయం విశోధ్య సముదర్పితచన్ద్రికాఖ్యా । రామేశ్వరస్య నృతతేర్భువి శజ్కరామ్బాపౌత్రస్య తస్య సుచిరాయ విభాతు కీర్తిః ॥ ౧౩౮ ॥ అయం హి ॥ యత్ర శ్రీపరకాలదేశికమణేర్మాలాగ్రతీర్థాదికా సమ్యగ్వ్యాతిసదాతసీ బహుమతీ రామేశ్వరేన్ద్రాజ్ఞయా । స్వీయే కృష్ణపురే హరేర్మహనణిగ్గోపాలకృష్ణస్య తజ్జీర్ణం మన్దిరముద్ధారముఖతః కృత్వా శిలామణ్డపమ్ ॥ ౧౩౯ ॥ య ఇహ భగవాన్నాచ్చారమ్బాం పితామహమాతరం పిపదపనయాదిష్టార్థానాం తథా ప్రతిపాదనాత్ । వ్యతనుత సమృద్ధార్థాం తస్యాత్మసీన శుభేప్సయా యజనసదనం గోపాలస్య వ్యధాదుపలైర్నవమ్ ॥ ౧౪౦ ॥ సమ్యక్కొమ్మలగట్టునామనిగిరౌ యః ప్రాదురాసీత్పురా తత్త్వాద్యగ్వనపర్తి రాష్ట్రకశలాంధానాయమానాయకః । రమ్యాం పుష్కరిణీం విధాయ వితతాం తత్ప్రీత యే తద్గిరౌ మాసే కార్తికి కేను హోత్సవమపి ప్రావర్తయద్వార్షికమ్ ॥ ౧౪౧ ॥ అసౌ దిక్పాలాళీమకుటమణిపాళీసఖయశాః పిశాం నేతా హ్యేతాదృశ ఇహ న భూతో న భవితా । ఇతి శ్లాఘ్యో ఽనర్ఘప్రగుణగుణవన్మాన్యచరితో వశీనానాభాషా లిపివచన లేఖాతి చతురః ॥ ౧౪౨ ॥ ప్రసన్నాత్మా నిత్యం విలసదసదృక్శౌర్యమహిమా తు మాశాలీకాలీకృతరిపుజనాలీకఫలకః । దయా దాక్షిణ్య శ్రీనయవినయవిజ్ఞానజనిభూః ప్రభూణాం మూర్ధన్యస్సుమతిరతిధన్యస్సరసవాక్ ॥ ౧౪౩ ॥ ప్రభుత్వే తారుణ్యే ఘనకనకరత్నాదివిభవే మహోద్దామే సత్యప్యనధిగతగర్వాఙ్కురకథః । గభీరోదారాత్మా కులసముచితాత్యద్భుత గుణోల్లసద్భూమా రామేశ్వరధరణిపాలో విజయతామ్ ॥ ౧౪౪ ॥ శ్రీమద్భాగవతం యదాననసుధాసశ్రీశుకో భాసతాం తద్వ్యాఖ్యాయదుదీరితా సజయతాచ్ఛ్రీరాఘవార్యస్సుధీః । యస్తాం సాధువిశోధ్య సర్వ విదుషాం భోగ్యామతానీత్తరాం స శ్రీకృష్ణ కలిద్విషద్విజయతాం శ్రీ బ్రహ్మతన్త్రో గురుః ॥ ౧౪౬ ॥ పూర్వాశ్రమతనయేన శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురోః । శ్రీశ్రీనివాసరాఘవకృతినా ధాభాతు భూమికైషా లిఖితా ॥ ౧౪౭ ॥ శ్రీ వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యామృతపూరసేకవికలజ్కమ్ । భాగవతచన్ద్రబిమ్బం భాగ్యాజ్జగతాం విజృమ్భతాం భవ్యమ్ ॥ ౧౪౮ ॥ శ్రీ హయవదనాయ నమః శ్రీరామానుజయతీశ్వరాయ నమః । నిగమాన్తార్యాయ నమః శ్రీమత్పరకాలదేశికాయ నమః ॥ ౧౪౮ ॥ ఇతి శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా.

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీ శ్రీహయవదన శ్రీనివాస ప్రసీద శ్రీ శ్రీ

శ్రీ శ్రీకృష్ణ బ్రహ్మతంత్ర పరకాలమహాదేశికైరనుగృహీతోఽనుగ్రహః

ఓం స్వామినస్స్వస్తినంతాశ్రిత్యాస్యత్యాస్సకలాస్సంత్వితి భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోః ర్వేదోక్తం దీర్ఘమాయుష్యం భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అద్యానుష్ఠితే వైవాహికే శుభకర్మణి మంత్రలోపతంత్రలోపద్రవ్యలోపశ్రద్ధాలోపసంభవత్యపి సర్వం యథావదనుష్ఠితం భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ ఇమౌ దంపతీ వందారుకబృందారకబృందాగ్రగణ్యకోటీరకోటితటఘటితచటులమణిపటలవిస్ఫురత్సురుచిరమరీచివీచిపరిచుంబితచరణాంబుజస్య - కలశాంబుధిరాజన్యకన్యాస్తనస్తబకవాస్తవ్యాలిప్తకస్తూరికామోదప్రశస్తిసౌవస్తికకౌస్తుభాభరణస్య - రమాలోచనచకోరపారిణకిరణస్య సుమాచిత్తసరోజషట్చరణస్య లీలావిలాసవిహారశరణస్య - శరణాగతభరణాయత్తకరుణస్య నిఖిలభువనసుభగంకరణస్య - ఫణాధరధురీణధరణీధరాభరణస్య - జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాద్యనంతకల్యాణగుణవిలాసనివాసస్య శ్రీశ్రీనివాసస్య పరదైవతస్యానుగ్రహేణ - శచీపురందరావివాతిమాత్రసౌభాగ్యధురంధరౌ - సరస్వతీచతురాననావివ సకలకలాచతురాననౌ - జానకీరఘునందనావివ జగదానందనౌ - రోహిణీచంద్రమసావివ పరస్పరప్రేమసాంద్రమనసౌ - అరుంధతీవసిష్ఠావివ సదాచారనిష్ఠౌ - రతికుసుమచాపావివాన్యోన్యానురూపయౌవనౌ - రుక్మిణీవాసుదేవావివ ప్రవర్ధమానపుత్రపౌత్రాదిసంతానప్రభావౌ చ భూయాస్తామితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోః - శ్రీమత్సరసిజాసనసరస్వతీయతిరాజకురుకేశనిగమాంతదేశికబ్రహ్మతంత్రపరకాలయతివరాదిగురుపరంపరాచిరకాలనిరంతరారాధితచరణారవిందస్య శ్రీహయగ్రీవస్య నిరవగ్రహేణానుగ్రహేణాతిసముద్రం గాంభీర్యమతిదేవాచార్యం మతిచాతుర్యం అతిజాహ్నవి పావనత్వమతిసూర్యం తేజస్విత్వమతిచంద్రమాహ్లాదిత్వం చ భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ వైవాహికశుభోత్సవ తదీయారాధనే - హరితతరకదళీకాపత్రమరకతకభద్రాసనాధిరూఢేన శాణోల్లీఢహీరమణిరేఖాస్మేరయా ఘృతధారయా సహధర్మచర్యాపగిరద్ధేన - నిజగుణానురూపేణ సూపేన సచివేన - కందళితానందకందరసోద్దండకూశ్మాండదుర్వారరసోర్వారుకమూర్తాంగవార్తాకరసజటాలపటోలశాకైరంగైః - రసైః షడ్భిర్గుణైః - సహకారామలకజంబీరమయేనోపదంశేన శక్తిత్రయేణ - మాకందాదిఫలవితానైః ప్రధానైః అతిరసైరతిరసైర్మనోహరైర్మనోహరైర్నిఖిలజనమోదకైర్మోదకైస్సంవర్ధితపోలికాభిర్హోళికాభిరుజ్జృంభితరసాటోపైశ్శష్కుల్యాద్యపూపైః పరిజనకలాపైః - మార్జికాదధిమార్జికాభ్యాం చామరగ్రాహికాభ్యాం మృణాళసూత్రసచ్ఛత్రగోధూమపిష్టవిరచితసేవాభిధానభక్ష్యవిశేషైశ్చామరైశ్చ పరిగతేన - అఖండమండదధిఖండవిమలవాససా పరివీతేన తారాపతిదీప్తదోరాహవదీరేణతీరేణాభిషిక్తేన - పప్పళాభిధాననవశ్వేతపత్రపరిష్కృతేన - నిగృహీతతృష్ణాసహచరీపరిరబ్ధక్షుద్బాధప్రతిపక్షరాజేన శాల్యోదనమహారాజేన శుద్ధాత్మనాఽన్నేన యజమానేనైవ తోషితోఽశేషభాగవతాంతర్యామీ శేషగిరినివాసశ్శ్రీశ్రీనివాసస్సుప్రసన్నో వరదో భూత్వా - అనయోర్దంపత్యోర్నిరంతరం క్షేమస్థైర్యవీర్యవిజయాయురారోగ్యభాగ్యాభివృద్ధిప్రదో భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ శుభోత్సవే ఘనసారఘనసారమృగమదఘుసృణమసృణితవివిధవందనగంధైః - అవికలవకుళముకుళమరువకకరవకమల్లీమతల్లీచంపకచాంపేయమందారకంచారవిందకుటజకదంబముఖసుమకదంబగుంఫితైః లోకోత్తరసౌరభకరంబితైర్మాల్యకదంబైః - ఏలాలవంగజాతీఫలకాశ్మీరజకర్పూరగపరిమళపరిమిళితక్రముకశకలసుధారససముద్గస్నిగ్ధసుధాచూర్ణపేశలైస్తాంబూలైశ్చ పరితోషితానాం భాగవతానామశేషాణామమీషాం తత్రభవతాం భవతాం మహాభిరాశీర్భిరస్మిన్ కల్యాణగృహే శ్రీశ్రీనివాసదివ్యమహిషీమహిమ్నీ శ్రీమహాలక్ష్మ్యాస్సన్నిధాభూమావనుద్ధామానమవలంబతామితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ సద్యస్సువృష్ట్యా సర్వే నదనదీతటాకాస్సంపూర్ణా భూయాసురితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ దేశోఽయం నిరుపద్రవోఽస్తు ॥ ***

రాజా ధార్మికో విజయీ చ భవతు ॥ సర్వే జనాస్సుఖినో భవంతు ॥ సమస్తసన్మం
గళాని భవంతు సత్యా ఏతా ఆశిషస్సంతు
శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీరస్తు

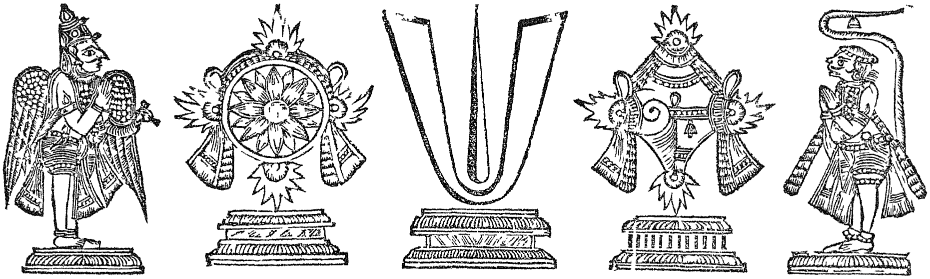

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

ప్రథమస్కన్ధే- ప్రథమోఽధ్యాయః

శుక్లామ్బరధరంవిష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ । ప్రసన్నవదనంధ్యాయే త్సర్వవిఘ్నోపశాన్తయే॥
యస్యద్విరదవక్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతమ్ । విఘ్నంనిఘ్నన్తి సతతంవిష్వక్సేనంతమాశ్రయే॥

మూలం ॥ హరిః ఓం ॥

జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయేముహ్యన్తియం సూరయః। తేజోవారిమృదాంయథావినిమయోయత్రత్రిసర్గోఽమృషాధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకం సత్యంపరంధీమహి॥

వ్యాఖ్యా॥వన్దేవాత్స్యమహోబలార్యతనయంవాత్సల్యవారాంనిధింశ్రీశైలేశగురుం శ్రియఃపతిమునిప్రాచార్యపారంపరీమ్॥తుర్యంవ్యూహమశేషహేతుమజితస్యాజంతదుత్సఙ్గజం దేవర్షిప్రవరంపరాశరసుతంవ్యాసంచవైయాసకిమ్ ॥ ౧ ॥ శ్రీశైలపూర్ణాదఖిలేతిహాసపురాణజాలంసమవాప్యయేన । ప్రావర్తిసందర్శయతేవశిష్య భావంమునింలక్ష్మణమాశ్రయేహమ్॥ ౨ ॥ శ్రీరామానుజయోగిపూర్ణకరుణాపాత్రంమహాన్తంతతస్సంప్రాప్తాఖిలవేదవిద్యమఖిలాన్యోద్రామిడాన్వ్యాకరోత్ । వేదాన్తార్యకురుకేశ్వరంగుణనిధింశ్రీవిష్ణుచిత్తం గురుంవాత్స్యం తంవరదంచవాత్స్యజయజంవ్యాసార్య మీడేమహి॥ ౩ ॥ శ్రీమద్భాగవతంపురాణమఖిలంవ్యాఖ్యాతృభిర్వ్యాకృతంవ్యాసార్యైర్యతిరాజభాష్యవచసామర్థాంబుధానాం ముదే । మన్దానామపమాదృశామవగమాయాహంతదాదర్శితం పన్థానంసముపాశ్రితోవివృణుయాంమత్స్వాహసంక్షమ్యతామ్ ॥ ౪ ॥ తత్రభవాన్పారాశర్యస్సత్యవత్యాంభగవదంశేనావతీర్ణోబాదరాయణోఽఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణగణేనపరేణబ్రహ్మణా విరచితేఽస్మిన్బ్రహ్మాది స్తమ్బపర్యన్తే దేవమనుష్య పశుపాదప స్త్రీపుంసచాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యాదిభేదభిన్నేజగతితదుపకల్పితతదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరాః-చతుర్ముఖాదిపరంపరాప్రవర్తితతన్నిశ్శ్వసితరూపధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధ్యధీతవేదానపిస్వస్వ కర్మవాసనానువర్తిబుద్ధ్యనుగుణప్రవృత్తకర్మానుగుణగర్భ జన్మజరామరణాదిసాంసారికదుఃఖోపహతా-ననవగతవేదార్థాన్ జనానవలోక్యానుకమ్పి

మనాస్తదుజ్జీవయిషయా తేషాం దురవబోధం ప్రతిజన్మహాతోపదేశేన మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽప్యతివత్సలతమం భాగద్వయాత్మకం వేదం వ్యాచిఖ్యాసుస్తావత్స్వశిష్యైః భగవతా జైమినినా మహర్షిణా పూర్వభాగం వ్యాఖ్యాప్య స్వయముత్తరభాగం సమీచీనైః శారీరకనయైర్వ్యాఖ్యాయ పారియశం పూర్వభాగోపబృంహణాత్మకం పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధం శ్రీమహాభారతాఖ్యమితిహాసం నిర్మాయ ప్రాధాన్యేన వేదాన్తార్థోపబృంహణాత్మకం శ్రీమద్భాగవతాఖ్యం పురాణరత్నం చికీర్షుస్తావదిష్టదేవతోపాసనాత్మకం మఙ్గళమాచరతి ప్రథమశ్లోకేన॥ జన్మాదీత్యాదినా, యద్యపి కేచిదిదం పురాణం శుకకర్తృకమితి వదన్తి- యద్యపి చోపనిషద్భాగోపబృంహణపరేషు తత్రాపి సాత్త్వికతయా ప్రత్యక్షశ్రుత్యనుగుణార్థతయా చ ప్రబలేషు ప్రబన్ధేషు వాసిష్ఠపౌత్రప్రత్యక్షశ్రుత్యభిష్టుతమపఞ్చమశ్రుతిప్రవర్తకభగవదంశపారాశర్యతనయపరమర్షిప్రణీతం పురాణం శ్రీమద్భాగవతమశేషజగత్ప్రథితం పరమనిశ్శ్రేయసాభ్యర్థిభిరత్యన్తముపాదేయమ్- యథాహి పాద్మే అమ్బరీషం ప్రతి గౌతమేనోక్తం- అమ్బరీష శుకప్రోక్తం శృణు భాగవతం సదా। పఠస్వ స్వముఖేనాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమితీతి శ్రీవ్యాసార్యశ్రీసూక్తైశ్చ శుకకర్తృకత్వమవగమ్యతే,, తథాపి, తత్ర ప్రణీతమిత్యస్య ప్రవర్తితమిత్యర్థః॥ పారాశర్యేత్యస్యాకృతేతి శేషః- తనయేతస్యేత్యాదిః, అన్యథైతత్పురాణస్థబహువచనవిరోధాపత్తేః,, తథాహి తావదస్మిన్నేవ స్కన్ధే తృతీయేఽధ్యాయే,, ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః। నిశ్శ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్॥ తదిదం గ్రాహయామాస సుతమాత్మవిదాం వర,, మితి వ్యాసకర్తృకత్వం స్పష్టం ప్రతీయతే॥ తథా శ్రీనారదస్యాజ్ఞయా ఏతత్పురాణనిర్మాణం- తచ్చాస్మిన్నేవ స్కన్ధే స్పష్టీభవిష్యతి॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వతసంహితామితి, తథా ద్వితీయే ప్రథమేఽధ్యాయే- ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం। అధీతవాన్ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమితి, శుకోక్తేరపి తదవగమ్యతే, తథా నవమే ద్వావింశేఽధ్యాయే- యస్యాం పరాశరాత్సాక్షాదవతీర్ణో హరేః కలా- వేదగుప్తో మునిః కృష్ణో యతోఽహమిదమధ్యగామ్॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్పైలాదీన్భగవాన్బాదరాయణః। మహ్యం పుత్రాయ శాన్తాయ పరం గుహ్యమిదం జగావితి శుకోక్తేశ్చ తదవగమ్యతే॥ ఉదాహృతవ్యాసార్యశ్రీసూక్తిగతహేతుభిరేవాస్య పురాణరత్నస్య ప్రామాణ్యం, మత ఏవోపాదేయత్వం చ స్పష్టమవగమ్యత ఇతి సతతాత్రిస్తాభిః కార్యో యత్నః పురాణాన్తరసంవాదశ్చ తదనన్తరమేవ స్పష్టీభవిష్యతి- అత్ర గాయత్ర్యుపక్రమత్వం ప్రతీయతే ధీమహీతి శబ్దతః పదాన్తరైరర్థతశ్చ తదుపక్రమత్వప్రత్యభిజ్ఞానాత్- గాయత్ర్యుపక్రమత్వం చాస్య స్కాన్దే పురాణే ఉత్తరఖణ్డే, గ్రన్థోఽష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశస్కన్ధసమ్మితః॥ హయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా। గాయత్ర్యా చ సమారమ్భో యత్ర భాగవతం విదురితి ॥ తథా చోక్తం మాత్స్యే॥ ఆరభ్య యత్ర గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధశ్చాపి యత్ర భాగవతం విదురితి॥ తత్ర జన్మాద్యస్య యత ఇతి జగత్కారణత్వప్రతిపాదనేన తదర్థకసవితృశబ్దార్థ ఉక్తః- వేదాన్తప్రసిద్ధిం ద్యోతయతా యత ఇతి పదేన తచ్ఛబ్దార్థశ్చ సూచితః- సూరయ ఇత్యనేన వరేణ్యశబ్దార్థ ఉక్తః,, ఉక్తం హి సర్వజ్ఞస్వామిశ్రీవివరణే,, వరైర్వరేణ్యం వరేణ్యం తు వరాధ్యాతార ఈరితా ఇతి- తేన ఇత్యాదినా దేవశబ్దార్థ ఉక్తః- ద్యోతనస్సర్వభావానాం ద్యోతమానస్స్వయం సదా ॥ అజ్ఞానమఖిలం తుద్యేఽశితరోక్తం, ద్యేఽ ఖణ్డయతే, దో అవఖణ్డనే, ద్యోతనః ప్రకాశకః జన్మాదీత్యనేన చ దేవశబ్దార్థ ఉక్తః జగద్వ్యాపారో హి తస్య లీలా- ధామ్నేత్యాదినా భర్గశబ్దార్థ ఉక్తః- భర్గస్తేజస్సమాఖ్యాతం భర్జయత్యఖిలం కష్టమితి చ తత్రైవోక్తం- స్వరాట్ స్వతన్త్రః, ప్రేరకత్వేన ధీప్రచోదనం- ద్యోతనమ్ ధియో ధీపూర్వికాశ్చేష్టాః ప్రేరణం తు ప్రచోదనమితి హి తత్రోక్తం, ఏవం ప్రవర్తితయా దిశా గాయత్ర్యుపక్రమత్వసిద్ధిః అథ పదాని యోజ్యన్తే- ప్రబన్ధస్య వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపతాం దర్శితాం ద్యోతయతి- జన్మాదీతి, యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్త ఇతి వేదాన్తార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ శారీరకార్థసంగ్రహం చాత్ర ద్యోతయతి॥ శారీరకద్వితీయసూత్రస్యైవాదావుపాదానాత్- సూత్రార్థప్రత్యభిజ్ఞానాదేవ పరం ధీమహీత్యత్ర బ్రహ్మేత్యధ్యాహారో బోధ్యః- అస్య చిదచిన్మయస్య జగతో యతో జన్మాదితం సత్యం పరం బ్రహ్మ ధీమహీత్యన్వయః కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతేరితి భావః- ఏవమస్యేషామపి యచ్ఛబ్దానాం- జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః- జన్మస్థితిలయమన్యపదార్థః అత ఏవ నపుంసకత్వమేకవచనత్వం చ, అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిత్వే సృష్టికారణత్వాసిద్ధిః తథా స్థితిలయయోరేవాన్యపదార్థత్వే న జన్మాదిశబ్దస్య ద్వివచనాన్తత్వే,, ఈదూదేద్ద్వివచనం,, మితి ప్రగృహ్యసంజ్ఞాయాం సన్ధ్యభావప్రసఙ్గః- తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిపక్షే జన్మాదిత్రయాణాం సముదితానామన్యపదార్థత్వే జన్మాదిశబ్దస్య బహువచనాన్తత్వాపత్తిః ॥ జన్మన ఏవాన్యపదార్థత్వం సమస్యమానపదార్థత్వం చ విరుద్ధం, జన్మప్రత్యేవ తస్యాదిత్వానుపపత్తిశ్చ- అ

తోజన్మస్థితిలయసమాహారమన్యపదార్థంవివక్షిత్వా జన్మాదితితద్గుణసంజ్ఞానబహువ్రీహిః ప్రయుక్తః, తస్యాన్యపదార్థ
స్యగుణావిశేషణానిసమస్యమానపదార్థాఇతియావత్, తేషాం- సమిత్యేకీకారే, సంవిజ్ఞానంవిశేష్యభూతాన్యపదార్థా
న్తర్భావేనవిజ్ఞానంయస్మాద్బహువ్రీహేర్లమ్బకర్ణోగత ఇత్యాదేస్తద్గుణసంజ్ఞానబహువ్రీహిః-తద్విపరీతశ్చిత్రగురిత్యా
దిస్త్వతద్గుణసంవిజ్ఞానః, యతోజన్మాదితద్గుణబహువ్రీహిత్వేనజన్మాదికారణత్వం బ్రహ్మలక్షణంవివక్షితం, యతోవాఇమా
నీత్యాదిశ్రుతౌ ... ప్రతిపాదితస్యాత్ర ... క్తైరనేకలక్షణవైయర్థ్యాచ్చజన్మాదిహేతుత్వసముదాయఏకంలక్షణం - నతు
జన్మకారణత్వంస్థితికారణత్వంలయకారణత్వంచేత్యేకైకంలక్షణం - అత్రహిసత్యంపరంబ్రహ్మధీమహీత్యేతావన్మా
త్రోక్తౌబ్రహ్మశబ్దస్యబృహన్మహదాదిశబ్దపర్యాయత్వాభిధానేనప్రకృతిజీవాదిపరత్వస్యాపిసంభవాత్తేషామేవాత్రధ్యే
యత్వంప్రసక్తం- తద్వ్యుదాసాయాత్రధ్యేయస్యబ్రహ్మణోనిరతిశయబృహత్త్వంస్వరూపగుణబృహత్త్వంతదేవబ్ర
హ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తంప్రకృత్యాదిషుబ్రహ్మశబ్దస్త్వౌపచారికశ్చేతివక్తుమత్రలక్షణముచ్యతే ॥ తత్రచైకేనైవసముదా
యలక్షణేనధ్యేయస్యబ్రహ్మణోనిరతిశయబృహత్త్వలాభాత్తతఏవప్రకృత్యాదివ్యుదాసాన్నానేకలక్షణత్వం-అన్యథాసృ
ష్టికారణత్వమాత్రోక్తౌతదనుకూలజ్ఞానశక్త్యాదిలాభేఽపిస్థిత్యాద్యనుకూలజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభేననిరతిశయబృహత్త్వాసిద్ధిః
నచస్థితియోక్త్రావపిమోచకత్వోపయోగిజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభఇతివాచ్యమ్ । మోక్షస్యస్థితిలయాన్యతరాన్తర్భూతత్వేనత
త్కారణత్వేసత్యేవసల్లాభాత్-స్థితిర్నామానిష్టపరిహారపూర్వకేష్టప్రాపణరూపా - మోచకత్వంచతాదృశమేవ-యది
చాయంమోక్షఆత్యన్తికనాశరూపఇష్టస్తర్హిలయాన్తర్భూతః-యతఇతిహేతౌపంచమీ-నతుజనికర్తుఃప్రకృతిరిత్యపా
దానసంజ్ఞాయాంపఞ్చమీ।తథాసతిస్థితిప్రళయయోరనన్వయస్స్యాత్ - జనికర్తుఃప్రకృతిరితిసూత్రేహిప్రకృతిశబ్దఉపా
దానకారణవాచీ-జాయమానస్యోపాదానకారణమపాదానసంజ్ఞకమితితత్సూత్రార్థాత్ - అత్రతత్సూత్రవిహితాపా
దానసంజ్ఞానిమిత్తపఞ్చమ్యభ్యుపగమేజన్మకారణత్వస్యలక్షణత్వలాభేఽప్యాదిశబ్దగ్రాహ్యస్థితిలయకారణత్వస్యలక్షణత్వా
లాభాత్తయోరనన్వయఃస్ఫుటఏవ-హేత్వర్థపఞ్చమ్యాంతుహేతుత్వస్యనిమిత్తోపాదానసాధారణ్యాత్తదన్వయఉపప
న్నః॥తత్రతథావ్యవస్థావిశేషవతఃప్రాగవస్థాయోగిత్వముపాదానత్వం- నిమిత్తత్వంనామకర్తృత్వం-ఏవంచాత్రజగజ్జ
న్మాదీన్ప్రత్యుపాదానత్వనిమిత్తత్వరూపోభయవిధకారణత్వం బ్రహ్మణోలక్షణంవివక్షితం॥ననులోకేమృత్కులాలయో
ర్విభిన్నయోరేవోపాదానత్వనిమిత్తత్వదర్శనాత్కథమేకస్యోభయవిధకారణత్వమిత్యత్రాహ॥అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వి
తి-అర్థేషుకార్యభూతేష్వర్థేషుదేవమనుష్యాదిషు-అన్వయాదనువృత్తేరుపాదానత్వం,ఇతరతోవ్యతిరేకాదనన్వయాత్ప్ర
కృతిపురుషాభ్యాంవిలక్షణత్వేనతన్నియన్తృతయాపృథగవావస్థానాన్నిమిత్తత్వంచైకస్యైవబ్రహ్మణఉపపన్నమిత్యర్థః
... క్తిర్ఘటాదిషుమృత్కుల్యాపవన్వయాన్నోపాదానత్వం,అచేతనాయామృదస్తువ్యతిరేకాభావాన్నని
మిత్తత్వం।బ్రహ్మణస్తుప్రత్యక్షాదిప్రమాణాన్తరానవగతస్యకేవలవేదాన్తైకసమధిగమ్యస్యచిదచిద్విలక్షణస్యోభయవిధకా
రణత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తియుక్తస్యాన్వయవ్యతిరేకయోర్వేదాన్తేభ్యోఽవగతత్వాదుభయవిధకారణత్వోపప
త్తిరితిభావః॥వేదాన్తాశ్చ,సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ-ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం- అయమాత్మాబ్రహ్మ-తత్త్వమసీత్యాదయోఽన్వ
యప్రతిపాదకాః-తద్వైతత-యఃపృథివ్యాం తిష్ఠన్పృథివ్యా అన్తరోయంపృథివీనవేదయస్యపృథివీశ ... న్త
రోయమయతియఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరంయఆత్మానమన్తరోయమయతీత్యాదయో
వ్యతిరేకప్రతిపాదకాః ॥ యద్వా ॥ఏవంవిధానాముభయవిధకారణత్వనిర్వాహకాన్వయవ్యతిరేకప్రతిపాదకానాముభ
యవిధకారణత్వప్రతిపాదకానాం - సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయంతదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయసన్మూ
లాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాఇత్యాదీనాంచవేదాన్తానాం బ్రహ్మణిప్రతిపాదకతయాన్వయాత్ , అర్థేషు ఇతరతోఽనన్వ
యాత్ప్రకృతిపురుషాదిషూభయవిధకారణత్వప్రతిపాదకత్వేనాన్వయాభావాచ్చబ్రహ్మైవోభయవిధంకారణమిత్యర్థః ॥
యథాబ్రహ్మస్వరూపగుణాదికంశాస్త్రైకసమధిగమ్యంతద్వదుభయవిధంకారణత్వంబ్రహ్మణ్యేవశాస్త్రేభ్యోఽవగతంన
తుప్రకృత్యాదిష్వితిభావః॥అస్మిన్పక్షేఅన్వయాదిత్యనేనసమన్వయాధ్యాయప్రథమపాదార్థఉక్తః- ఇతరతఇత్యనేనత్రిపా
ద్యర్థః।బ్రహ్మకారణమేవబ్రహ్మైవకారణమిత్యయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదేనకారణత్వంహిసమన్వయాధ్యాయేసమర్థితం-
పూర్వవ్యాఖ్యానేతు - అనువృత్త్యననువృత్తిభ్యాముపాదానత్వనిమిత్తత్వనిర్వాహకాభ్యాంతదుభయవిధకారణత్వేసా
ధితేఅర్థాదేవప్రకృత్యాదీనామకారణత్వసిద్ధేరయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదావర్థాదేవసిధ్యతః ॥ యద్వా ॥ సమన్వయాదు

భయవిధకారణత్వస్య బ్రహ్మణ్యేవ సంగతేః, అర్థేషు ప్రకృత్యాదిషు, ఇతరతోఽసంగతేశ్చ, బ్రహ్మణ ఏకకారణత్వమిత్యర్థః॥ ఏకమేవాద్వితీయమిత్యనేన హి కృత్స్నజగత ఏకస్యైవోభయవిధకారణమవగతం, తత్ర ప్రకృత్యాదిషూభయవిధకారణత్వోపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యభావస్య బ్రహ్మణి తత్సద్భావస్య చ శ్రుతిభ్య ఏవ, యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, సత్యకామస్సత్యసంకల్పః, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ। జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణామిత్యాదిభ్యోఽవగమాదుభయవిధకారణం, బ్రహ్మైవేతి భావః, అస్మిన్పక్షే సార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిగుణప్రతిపాదకత్వేన వేదాన్తానాం బ్రహ్మణ్యన్వయాత్తస్మిన్నుభయవిధకారణత్వోపపత్తిః - తదుపపత్తేశ్చ జన్మాదికారణత్వస్య లక్షణత్వసిద్ధిరవగన్తవ్యా, అస్మిన్నపి పక్షే అయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదౌ శాబ్దౌ, యద్వా, బ్రహ్మ న లక్షణేన ప్రతిపత్తవ్యం, అనుమానేనాప్యవగన్తుం శక్యత్వాత్, అప్రాప్తే హి శాస్త్రమర్థవత్, శాస్త్రైకప్రమాణకత్వే వా తస్మిన్ప్రవృత్తినివృత్త్యుభయరూపరహితే అపురుషార్థస్వరూపే - న - వేదాన్తానాం బోధకత్వేనాన్వయః, పురుషార్థపర్యవసానాసంభవాన్న శాస్త్రం ప్రమాణమిత్యత ఆహ॥ అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వితి॥ అత్రాన్వయాదిత్యనేన సమన్వయాధికరణసిద్ధాన్తార్థ ఉక్తః, శాస్త్రయోన్యధికరణసిద్ధాన్తార్థస్తు అర్థాదత్ర వివక్షితః శాస్త్రయోన్యధికరణస్య లక్షణాక్షేపపరిహారరూపత్వేన లక్షణపదేనైవ తదాక్షేపపరిహారయోరప్యత్ర వివక్షితత్వప్రతీతేః - సమన్వయాధికరణం తు శాస్త్రయోన్యధికరణస్య లక్షణాక్షేపపరిహారరూపమితి తదన్వయాదిత్యనేన ప్రదర్శితం। అయం భావః। న తావదనుమానగమ్యం బ్రహ్మ తస్యాసంభవాత్, యద్యపి ఘటాదివత్సావయవత్వేనా జగతః కార్యత్వమనుమీయతే। కార్యం చ తదభిజ్ఞకర్తృకమిత్యనభిజ్ఞజీవవ్యతిరిక్తః కృత్స్నజగన్నిర్మాణచతుర ఈశ్వరో నుమాతుం శక్యతే - తథాపి లాఘవాత్కార్యత్వాదిహేతునానుమీయమానో యః కశ్చిత్కర్తా జీవ ఏవ స్యాత్। తస్య దృష్టత్వాత్, తేన జీవక్లృప్తౌ లాఘవ, మీశ్వరక్లృప్తౌ గౌరవమితి నేశ్వరసిద్ధిః, నను జీవానామల్పజ్ఞత్వేన తాదృశమహామహీధరాద్యర్థకర్తృత్వమితి చేన్న। తత్త్వలక్షణపుణ్యవిశేషోపచితశక్తివిశేషాణాం విశ్వామిత్రాదీనామేవ తత్సంభవాత్। అస్త్వేకస్మిన్నేవ విశ్వామిత్రోఽన్యత్ర స నాస్తీతి చేన్న, అన్యత్రాప్యస్యస్యావిద్యమానత్వాత్। భవద్భిరనన్తా ఏవ యోగినః కల్ప్యన్తే సర్వజ్ఞాస్స్వశక్తయశ్చేత్తైరేవ తత్ర తత్రాపి విశ్వసృష్టిః ప్రవర్తతాం, కిమనేన నిత్యజ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నవత్తయా విజాతీయతయా పరికల్పితేన, తథా చాన్యథాసిద్ధిదూషితాని కార్యత్వాద్యనుమానానీశ్వరమనుమాతుం న ప్రభవన్తి తర్హి సర్వం కార్యమేకకర్తృకం కార్యత్వాదితి సాధయామ ఇతి చేత్తర్హ్యనేకకర్తృకేషు ఘటపటాదిషు వ్యభిచారః అన్యథాసిద్ధిర్వా, న హ్యేకకర్తృకత్వాభావే కోఽపి విరోధస్స్యాత్, అనేకకర్తృకం న భవతి కార్యత్వాదిత్యుక్తేప్యయమేవ దోషః, తస్మాదనుమానానామనేకదోషదుష్టత్వాద్వేదాన్తవాక్యానామప్రాప్తత్వలక్షణం తాత్పర్యలిఙ్గమస్తి వేదలక్షణముపపన్నమితి, నాపి ప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహిణో బ్రహ్మణోఽపురుషార్థరూపత్వాత్తత్రాపురుషార్థపర్యవసాయినాం వేదాన్తానాం న తాత్పర్యమితి వాచ్యం, అన్వయాత్, వేదాన్తానాం నిరతిశయపురుషార్థరూపే బ్రహ్మణి తత్స్వరూపగుణాదితాత్పర్యకతయాన్వయాత్, ఇతరతః, తద్వ్యతిరిక్తేష్వర్థేషు పురుషార్థాభాసేషు స్వర్గాదిషు, ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇత్యాదిభిః పురుషార్థత్వప్రతిషేధాచ్చ తత్ర శాస్త్రం ప్రమాణమేవేతి, బ్రహ్మణః పురుషార్థరూపత్వం తు - ఆనన్దో బ్రహ్మ - కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ, రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతి, యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్, ఏష హ్యేవానన్దయాతీత్యాదిభిరవగతమ్, నిరతిశయసుఖస్యైవ పురుషార్థత్వాత్, అయోగవ్యవచ్ఛేదికాం కారణత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞ్యాదిగుణవత్తామాహ॥ అభిజ్ఞ ఇతి॥ అభితస్సర్వదా సర్వత్ర సర్వం జానాతీత్యభిజ్ఞః, సర్వజ్ఞః, ఇదం చ సార్వజ్ఞ్యం నిమిత్తకారణత్వోపయుక్తమ్, తచ్చోపాదానకారణత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వస్యాప్యుపలక్షణమ్ సర్వజ్ఞత్వాత్సర్వశక్తిత్వాత్తస్యోభయవిధం కారణత్వముపపన్నమితి భావః। నను సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం స్యాదిత్యేవంరూపం కర్మవశ్యః కర్మవశ్యత్వముద్యేయత్వాపాదకమాశఙ్క్యాహ॥ స్వరాడితి॥ స్వరాట్ స్వతంత్రః అకర్మవశ్యః కర్మవశ్యానాం ప్రేరకః, తస్మాద్ధ్యేయ ఏవేతి భావః। యద్వా, సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం చేత్ సుకృతస్య తత్స్థాలకసార్వజ్ఞ్యాదేశ్చ పరిమితత్వసంభావనయా కృత్స్నజగత్కారణత్వాసిద్ధిః, తతశ్చ కారణత్వాసిద్ధిః, తతశ్చ కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతివిరుద్ధమకారణవస్తుధ్యానమనుచితమిత్యత్రాహ॥ స్వరాడితి - స్వేనైవ రాజతే ప్రకాశతే సర్వం విషయీకరోతి న తు కర్మణేతి స్వరాట్, అనేన సార్వజ్ఞ్యాదికం స్వరూపానుబన్ధి న తు కర్మమూలకమిత్యుక్తమ్ - ఏవం సార్వజ్ఞ్యాదిగుణవత్త్వకథనేన బ్రహ్మణోఽకారణత్వవ్యవచ్ఛేదరూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేద ఉక్తః - స ఏవ పున

రాత్మప్యపరిహ్రియతే - తేనే ఇత్యాదినా ॥ అత్రేయమాశఙ్కా - యద్యపీశ్వరః ప్రాక్సృష్టేరేక ఏవ సన్ సకలేతరవిలక్షణత్వే
న సర్వార్థశక్తియుక్తస్స్వయమేవ విచిత్రం జగత్స్రష్టుం శక్నోతి - తథాపీశ్వరకారణత్వం న సమ్భవతి - ప్రయోజనవత్త్వా
ద్విచిత్రసృష్టేః - ఈశ్వరస్య చ ప్రయోజనాభావాత్ - బుద్ధిపూర్వకారిణామారమ్భే ద్వివిధం హి ప్రయోజనం - స్వార్థః పరా
ర్థో వా - న హి పరస్య బ్రహ్మణస్స్వభావత ఏవావాప్తసమస్తకామస్య జగత్సర్గేణ కిఞ్చిత్ప్రయోజనమనవాప్తమవాప్యతే - నా
పి పరార్థః - అవాప్తసమస్తకామస్య పరార్థతా హి పరానుగ్రహేణ భవతి - న చేదృశగర్భజన్మజరామరణనరకాదినానా
విధానన్తదుఃఖబహులం జగత్కరుణావాన్ సృజతి - ప్రత్యుత సుఖైకతానమేవ జనయేజ్జగత్కరుణయా హి సృజన్ - అతః
ప్రయోజనాభావాన్న బ్రహ్మణః కారణత్వముపపద్యత ఇతి మాం చాశఙ్కామర్థాదేవాపనయన్నాహ ॥ తేనే ఇత్యాదినా ।
హృదా - సఙ్కల్పేన - ఆదికవయే - చతుర్ముఖాయ - బ్రహ్మ - ధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనాదికం నిరతిశయపురుషార్థరూపస్వస్వ
రూపగుణాదికం చావేదయతీతి తథాభూతం వేదం - తేనే - విస్తృతవాన్ ప్రకాశితవాన్ ప్రాదాదితి యావత్ ,,యో బ్రహ్మాణం విద
ధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై ,, ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రానుసన్ధేయః - శాస్త్రప్రవర్తనం హితార్థమ్ - ఏవం
చ తుల్యన్యాయతయా జగత్సృష్టిరపి హితార్థైవేతి సూచితమ్ - తతశ్చ కారుణ్యాచ్చేతనానామపవర్గోపయుక్తజ్ఞానప్రవృత్తిని
ష్పాదకకరణకళేబరప్రదానాయ జగత్సృష్టిః - తదపి పరిపూర్ణత్వాదితి చ ఫలితం - గర్భజన్మాదిదుఃఖానుభవస్తు స్వస్వకర్మ
మూలక ఇతి నేశ్వరస్య దోష ఇతి భావః । తేనే ఇత్యాదినా నామప్రపఞ్చసృష్టిరుచ్యత ఇతి కేచిత్ తన్న నామకల్పనస్య సృ
ష్ట్యన్తర్భావేన పృథగుక్త్యనపేక్షత్వాత్ - నామరూపవ్యాకరణం హి సృష్టిః - నామరూపే వ్యాక
రవాణి - తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి శ్రుతేః - బ్రహ్మశబ్దస్య నామధేయపర్యాయత్వాభావాచ్చ -
స హి వేదపర్యాయశబ్దః - బ్రహ్మ చ స ఏవ - మూలం కృష్ణో బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చేతి ప్రయోగాత్ - కవయ ఇత్యస్యాఽనన్వయాప
త్తేశ్చ - యచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనేన చికీర్షితం హితం తద్దర్శయితుం తత్ప్రవర్తనాభావేఽనర్థం దర్శయన్విశినష్టి ॥ ముహ్యన్తి యం
సూరయ ఇతి ॥ సూరయో జ్ఞానవన్తః ఉపాసకాః యం ప్రతి ముహ్యన్తి అపరిచ్ఛేద్యవైభవత్వాద్వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః । అప
రిచ్ఛిన్నబ్రహ్మానుసన్ధానం హి శాస్త్రప్రవర్తనస్య పరమం ప్రయోజనం - శాస్త్రప్రవర్తనాభావే అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపరూ
పగుణవిభూత్యాదీన్నాన్తరానవగమ్యాన్నిరతిశయపురుషార్థరూపానవగన్తుమశక్తాస్సూరయో ముహ్యేయుః - అత ఏ
షాం మోహాపోహాయాదిత్యే తదర్థం బ్రహ్మ తేనే ఇత్యర్థః - యద్వితి పాఠే యద్యస్మాచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనాభావే ముహ్యన్తి - అ
తో బ్రహ్మ తేనే ఇత్యన్వయః ॥ యద్వా ॥ ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖమిత్యభియుక్తోక్తైశ్చికీర్షితకృత్స్నప్రబ
న్ధార్థరూపవస్తునశ్శ్లోకైరకాధ్యాయచతుష్టయార్థరూపస్యాత్ర ప్రబన్ధాదౌ నిర్దేష్టవ్యత్వేన తత్ర తావత్కవయ ఇత్యన్తేన స
మన్వయాధ్యాయార్థరూపం వస్తు నిర్దిష్టం - ముహ్యన్తీత్యాదినా విసిమృషా ఇత్యన్తేన ద్వితీయాధ్యాయార్థరూపం వస్తు నిర్దిశ్య
తే । సూరయ ఇత్యనేన ద్వితీయాధ్యాయాద్యధికరణార్థానాం - తేజోవారిమృదాం యథో వినిమయ ఇత్యనేన తదధ్యాయాన్త్య
స్య సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్త్యధికరణస్య చాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - ఏవం చాయమర్థః - సూరయః - కపిలహిరణ్యగర్భకణభక్షాక్ష
పాదక్షపణకపశుపత్యాదయః సాఙ్ఖ్యయోగాదితన్త్రప్రణేతారః - ప్రకృత్యాద్యుపాదానత్వనిమిత్తమాత్రేశ్వరవాదినో
యం ప్రతి ముహ్యన్తి - ఈశ్వరస్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్య జగద్రూపేణ పరిణామం తదుపయుక్తసర్వశక్త్యాదిగుణయోగం
చాజానన్తః ప్రధానస్యోపాదానత్వం వదన్తస్తన్నిర్వోఢుం చాసమర్థా వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః । యద్వితి పాఠే - యస్మిన్విష
యభూతే బ్రహ్మణి ముహ్యన్తీత్యర్థః । తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇత్యేతదపి ద్వితీయాధ్యాయార్థనిర్దేశపరమితి కశ్చి
త్సంప్రదాయః - తత్ర న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ॥ యద్వా ॥ ప్రతిపిపాదయిషితార్థప్రామాణ్యజిజ్ఞా
సాయాం వేదాన్తానామేవ తత్ప్రమాపకత్వం వక్తుం కృత్స్నస్య వేదస్యానాదినిధనావిచ్ఛిన్నసంప్రదాయాసంభావ్యమాన
దోషగన్ధతాం పూర్వతన్త్రనిర్ణీతాం స్మారయితుం తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇత్యుక్తమ్ - ఏవం కారణత్వసంబన్ధవ్యవ
చ్ఛేదరూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేద ఉక్తః - అథాన్యేషు ప్రధానాదిషు కారణత్వసంబన్ధవ్యవచ్ఛేదరూపాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదా
క్షేపపరిహారౌ సూచయన్ ధ్యేయం పరమాత్మానం విశినష్టి ॥ తేజోవారిమృదాం యథో వినిమయ ఇతి - అత్రేదమాశఙ్క్యతే - తా
వత్పురుషస్యాకారణత్వం నోపపద్యతే కారణత్వావగమాత్ - తథా హి తావత్ - హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవే
నాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీతి త్రివృత్కరణనామరూపవ్యా
కరణే సమానకర్తృకే ప్రతీయేతే - త్రివృత్కరణం చ హిరణ్యగర్భరూపసమష్టిజీవకర్తృకం - చతుర్ముఖసృష్టేష్వణ్డాన్త
ర్వర్త్యగ్న్యాదిషూపదేశాత్ । యదగ్నే రోహితం రూపం తేజసస్తద్రూపమిత్యాదిభిస్త్రివృత్కరణమగ్న్యాదిష్వదర్శి

విగృహ్యత్స్న - ఏవంచ త్రివృత్కర్తృకం నామరూపవ్యాకరణమప్యణ్డాధిపతిచతుర్ముఖకర్తృకమేవేతి తమిమమాక్షేపమభిప్రేత్య సమాధత్తే। తేజోవారిమృదాం యత్ర వినిమయ ఇతి - వినిమయః పరస్పరం మిశ్రీకరణం - తేజోవారిమృదాం తేజోఽబన్నానాం - వినిమయః - యతో బ్రహ్మణః - న తు చతుర్ముఖాదిత్యర్థః - అయం భావః - తావత్ త్రివృత్కరణం హ్యణ్డసృష్ట్యర్థమ్॥ నానావీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తే సంహతిం వినా॥ నాశక్నువన్ ప్రజాస్స్రష్టుమసమాగమ్య కృత్స్నశః॥ సమేత్యాన్యోన్యసంయోగం పరస్పరసమాశ్రయాః॥ మహదాద్యా విశేషాన్తా హ్యణ్డముత్పాదయన్తి త ఇత్యాదిభిర్వైష్ణవాదివచనైస్తస్యావగమాత్ - అణ్డసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖోత్పత్తిః - తదణ్డమభవద్ధైమం - తస్మిన్ జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మేతి స్మరణాత్॥ ఏవం చాణ్డోత్పత్తేః ప్రాక్తనం త్రివృత్కరణం పరమాత్మకర్తృకమేవేతి తత్కార్త్రికకర్తృకం నామరూపవ్యాకరణమపి పరమాత్మకర్తృకమేవేతి తస్యైవ జగత్కారణత్వం - న తు జీవప్రధానయోరితి తర్హి యదగ్నేరోహితమిత్యాది త్రివృత్కరణోపదేశపరశ్రుతివిరోధ ఇతి చేన్నైవం తత్ర హ్యణ్డాన్తర్వర్తిష్వగ్న్యాదిషు న త్రివృత్కరణప్రదర్శనం - కింతు శ్వేతకేతోశ్శుశ్రూషోరణ్డాన్తర్వర్తిత్వేన తస్య బహిష్ఠవస్తుషు త్రివృత్కరణప్రదర్శనాయోగాత్ - త్రివృత్కృతానాం భూతానాం కార్యభూతేష్వగ్న్యాదిషు త్రివృత్కృతభూతకార్యత్వప్రదర్శనాయాగ్న్యాదీనాం భూతత్రయాత్మకత్వమాత్రముపదిశ్యతే - యథేతి పాఠే - యథా వినిమయః యథాయథం వినిమయః - యత ఇతి పూర్వస్మాదనుషఙ్గః। నన్వేవమపి బ్రహ్మోపాదానకారణం - లబ్ధి - అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే,, నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తం నిరవద్యం నిరఞ్జనం,, మిత్యాదిభిర్నిర్వికారమవగతం - ఉపాదానకారణత్వం చ భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపం - తచ్చ బ్రహ్మణి నోపపద్యతే। తథా సతి బ్రహ్మణో వికారాశ్రయత్వాపత్తేరుక్తశ్రుతివిరోధప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్కామభిప్రేత్యాహ॥ యత్ర త్రిసర్గోమృషేతి॥ త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం - సర్గః - సృజ్యత ఇతి సర్గః - కర్మణి ఘఞ్ - గుణత్రయస్య సృష్టః ప్రపఞ్చో యత్ర యస్మిన్ యత్స్వరూపే - మృషా మిథ్యా - నాస్తీతి యావత్॥ త్రిసర్గస్య సత్త్వాదిగుణగతత్వేన న తస్య బ్రహ్మస్వరూపగతత్వమితి వికారాభావాన్న నిర్వికారశ్రుతివిరోధ ఇతి భావః। నను వికారాశ్రయత్వరూపం కారణత్వం నిర్వికారత్వం చేత్యుభయం పరస్పరవిరుద్ధం కథమేకస్మిన్నుచ్యత ఇతి చేచ్ఛృణు తావత్ - ఈశ్వరప్రధానయోస్స్వరూపభేదస్సర్వసిద్ధాన్తసంప్రతిపన్నః - తథా జీవేశ్వరయోరపి,, క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః - క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః - ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః - స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరగ్ం శాశ్వతం శివమచ్యుతమ్ - జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ - నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్॥ భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా - తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి - పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి, అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం,, మిత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిః స్వరూపస్వభావభేదస్య శ్రావితః - ఏవం స్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణయోః కార్యకారణోభయావస్థయోః ప్రకృతిపురుషయోః పరమాత్మానం ప్రతి శరీరత్వం,, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, య ఆత్మని తిష్ఠన్ యోఽవ్యక్తమన్తరే సంచరన్ యస్యావ్యక్తం శరీరం యోఽక్షరమన్తరే సంచరన్ యస్యాక్షరం శరీరం,, మిత్యాదిభిశ్శ్రావితమ్, ఏవం సర్వావస్థావస్థితచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తత్ప్రకారః పరమపురుష ఏవ కార్యావస్థ కారణావస్థ జగద్రూపేణావస్థిత ఇతిమమర్థం జ్ఞాపయితుం కాశ్చన శ్రుతయః కార్యావస్థం కారణావస్థం చ జగత్స ఏవేత్యాహుః ,, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజతేత్యారభ్య, సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠా ఐతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో,, ఇతి, తథా, సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి స తపోఽతప్యత స తపస్తప్త్వా ఇదగ్ం సర్వమసృజతేత్యారభ్య సత్యం చానృతం చ సత్యమభవదిత్యాద్యాః, తదేవం భోక్తృభోగ్యనియన్తౄణాం విభక్తస్వభావాన్ప్రతిపాద్య భోగ్యగతముత్పత్త్యాదికం భోక్తరి జీవే ప్రతిషిధ్య తస్య నిత్యతాం చ ప్రతిపాద్య భోగ్యభూతప్రధానగతముత్పత్త్యాదికం భోక్తృగతం చాపురుషార్థాశ్రయత్వం నియన్తరి ప్రతిషిధ్య తస్య నియన్తృత్వం నిరవద్యత్వం సర్వదా సర్వజ్ఞత్వం తస్య సంకల్పత్వం కరణాధిపాధిపత్వం విశ్వస్య పతిత్వం చ ప్రతిపాద్య సర్వావస్థావస్థితయోశ్చిదచితోస్తం ప్రతి శరీరత్వం తస్య చాత్మత్వం ప్రతిపాదితం, అతస్సర్వదా చిదచిద్వస్తుశరీరతయా తత్ప్రకారం బ్రహ్మ, తత్కదాచిత్స్వస్మాద్విభక్తవ్యపదేశానర్హాతిసూక్ష్మదశాపన్నచిదచిద్వస్తుశరీరం తిష్ఠతి - తత్కారణావస్థం బ్రహ్మ, కదాచిచ్చ విభక్తనామరూపస్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరం, తచ్చ కార్యావస్థం, తత్ర కారణావస్థస్య కార్యావస్థాపత్తావచిదంశస్య కారణావస్థాయాం శబ్దాదివిహీనస్య భోగ్యత్వాయ శబ్దాదిమత్తయా స్వరూపాన్యథాభావరూపవికారో భవతి। చిదంశస్య చ సఙ్కుచితజ్ఞానస్య కర్మ

పలవిశేషభోక్తృత్వాయతదనురూపజ్ఞానవికాసాత్మకస్వభావాన్యథాభావాత్మకవికారో భవతి। ఉభయత్రప్రకారవిశి
ష్టేనియన్తృరంశేతదవస్థ తదుభయవిశిష్టతారూపవికారో భవతి ॥ కారణావస్థాయాఅవస్థాన్తరాపత్తియాపో వికారః
ప్రకారద్వయే ప్రకారిణి చసమానః, అతఏవైకస్యావస్థాన్తరాపత్తిరూపవికారాపేక్షయా యేనాశ్రుతంశ్రుతమిత్యేకవి
జ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానంప్రతిజ్ఞాయ యథాసోమ్యైకేనేత్యాదినానిదర్శితః, ఈదృశజ్ఞానసంకోచవికాసకర
తత్త్వేహసంబన్ధవియోగాభిప్రాయాజీవస్యోత్పత్తిమరణవాదిన్యః, ప్రజాపతిఃప్రజాఅసృజతేత్యాద్యాశ్శ్రుతయఃఅ
చిదంశవత్స్వరూపాన్యథాత్వాభావాభిప్రాయాః। ఉత్పత్తిప్రతిషేధవాదిన్యోనిత్యత్వవాదిన్యశ్చ "నజాయతేమ్రియతే" ఇ
త్యాద్యాః, నిత్యోనిత్యానామిత్యాద్యాశ్చశ్రుతయస్స్వరూపాన్యథాత్వజ్ఞానసంకోచవికాసరూపోభయవిధానిష్టవికా
రాభావాభిప్రాయాః। విషయప్రియంనిష్కలం, సవాఏషమహానజఆత్మాఽజరోఽమృతోనిత్యోనిత్యానామిత్యాద్యాఃపర
మాత్మవిషయాశ్శ్రుతయః, అతస్స్థూలసూక్ష్మచిదచిత్ప్రకారకంబ్రహ్మైవకార్యంకారణం చేతిబ్రహ్మోపాదానంజగత్,
సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరకంబ్రహ్మైవకారణమితిబ్రహ్మోపాదానత్వేపిసంఘాతస్యోపాదానత్వేనచిదచితోర్బ్రహ్మణశ్చ
స్వభావాసంకరోప్యుపపన్నతరః, యథాశుక్లకృష్ణరక్తతన్తుసంఘాతోపాదానత్వేపివిచిత్రపటస్యతత్తత్తన్తుప్రదేశ
ఏవతత్తచ్ఛౌక్ల్యాదిసంబన్ధ ఇతికార్యావస్థాయామపినసర్వత్రవర్ణసంకరః, తథాచిదచిదీశ్వరసంఘాతోపాదానత్వేపిజగ
తఃకార్యావస్థాయామపిభోక్తృత్వభోగ్యత్వనియన్తృత్వాద్యసంకరః, ఇయాంస్తువిశేషః, తన్తూనాంపృథక్స్థితానామ
పపురుషేచ్ఛయాకదాచిత్సంహతానాంకారణత్వంకార్యత్వంచ, ఇహతుచిదచితోస్సర్వావస్థయోఃపరమపురుషశరీర
త్వేనతత్ప్రకారతయైవపదార్థత్వాత్తత్ప్రకారఃపరమపురుషస్సర్వదాసర్వశబ్దవాచ్యఇతిస్వభావభేదస్తదసంకరశ్చ
దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోస్తుల్యః-ఏవంచసతిపరస్యబ్రహ్మణఃకార్యానుప్రవేశేపిస్వరూపాన్యథాభావాభావాదవికృతత్వ
ముపపన్నతరమ్, స్థూలావస్థస్యనామరూపవిభాగవిభక్తస్యచిదచిద్వస్తునఃఆత్మతయాఽవస్థానాత్కార్యత్వముపపన్న
తరమ్, అవస్థాన్తరాపత్తిరేవహికార్యతేతిసర్వమనవద్యమితి, తత్రజన్మాదిత్యాదినాజగదుపాదానత్వంసూక్ష్మచిదచిద్వి
శిష్టబ్రహ్మనిష్ఠం, తేనఇత్యాదినామృషేత్యన్తేననిమిత్తకారణత్వంవిశేష్యభూతశుద్ధస్వరూపనిష్ఠమితిచసూచితం, శా
స్త్రప్రవర్తనత్రివృత్కరణనామరూపవ్యాకరణత్రిసర్గస్రష్టృత్వాదేర్విశేష్యనిష్ఠత్వప్రతీతేః, ఏవమేకస్యైవబ్రహ్మణో
విశిష్టాకారేణజగదుపాదానత్వంశుద్ధస్వరూపేణనిమిత్తకారణత్వంచేత్యుభయవిధకారణత్వంసమర్థితం, ఏవంచజ
న్మాదికారణత్వంవిశిష్టబ్రహ్మణోపివిశేషణభూతంలక్షణం-విశుద్ధస్వరూపస్యతూపలక్షణతయాలక్షణమిత్యవగన్తవ్యమ్,
తస్యశుద్ధస్వరూపనిష్ఠత్వాభావస్యాత్రత్రిసర్గోమృషేత్యనేనావగతత్వాత్ - నచతదనిష్ఠస్యకథంలక్షణత్వంతదసాధా
రణధర్మస్యైవలక్షణత్వాదితివాచ్యం, ఇతరవ్యావృత్తవస్తుప్రత్యాయకత్వస్యైవాతోపలక్షణత్వేనవివక్షితత్వాత్,
జగత్కారణత్వస్యశుద్ధస్వరూపానిష్ఠస్యాపితదుపలక్షణతయాసకలేతరవ్యావృత్తేస్వబ్రహ్మప్రత్యాయకత్వసంభ
వాత్, నచతస్యశుద్ధస్వరూపోపలక్షకత్వమపినసంభవతి, తస్యతదవృత్తిత్వాదితివాచ్యమ్, తటస్థస్యాపిశాఖాగ్రత్వస్యచ
న్ద్రోపలక్షకత్వదర్శనాత్, విశేష్యనిష్ఠత్వానిష్ఠత్వాభ్యాంవిశేషణత్వోపలక్షణత్వయోర్భేదః-తతశ్చకారణత్వస్యబ్రహ్మ
నిష్ఠతయావిశేషణత్వం, ప్రపఞ్చగతజన్మాదేస్తుబ్రహ్మస్వరూపానిష్ఠతయోఽపలక్షణత్వమితివిభావనీయం ॥ యత్రత్రిస
ర్గోమృషేత్యనేనోపాదానత్వయుక్తాచిద్గతదోషోనివారితః ॥ అథచేతనగతంభ్రాన్త్యాదికమన్యచ్చ సర్వమవద్యంనేతివ
దంశ్చిదచిద్వ్యావృత్తం, బ్రహ్మస్వరూపంశోధయన్విశినష్టి ॥ ధామ్నేతి ॥ ననుజగజ్జన్మాదికారణత్వలక్షణేనైవసకలేతరవ
స్తువ్యావృత్తిసిద్ధేఃకిమనేనయత్నేనేతిచేన్న, జగజ్జన్మాదికారణేశ్వరకారణత్వవ్యావృత్తిసిద్ధావపిజీవజడజాతీయత్వ
శఙ్కాస్యాదేవ, కమ్బుగ్రీవాదిమత్త్వరూపసంస్థానవిశేషవత్త్వాదినాపటాదివ్యావృత్తఘటాదేర్గన్ధవత్త్వాదినాతజ్జా
తీయత్వదర్శనాత్, అబాదస్తదభావేనతచ్ఛఙ్కానివృత్తిదర్శనాత్, అతస్తన్నివృత్త్యర్థంధామ్నేత్యాదివిశేషణాని, న
నుసంస్థానవిశేషోహిఘటపటాదిభ్యఏవవ్యావర్తయతి, నతుపృథివీమాత్రాత్, పటస్యాపిపృథివీత్వాత్, ఏవంచసంస్థానా
దికంయేభ్యఃపటాదిభ్యోవ్యావర్తయతితద్విజాతీయత్వమపితేనైవసిద్ధం, అబాదేరపిపృథివీమాత్రవ్యావర్తకాప్త్వాది
యోగాదేవహిపృథివీవైజాత్యమ్, యస్మాత్పృథివీజాతీయాత్సంస్థానాదినావైజాత్యంనసిధ్యతితస్మాత్తద్వ్యావర్తకత్వమ
పిసంస్థానాదేర్నాస్తి, ప్రకృతేతుకారణత్వంజీవాదిభ్యోబ్రహ్మవ్యావర్తయతీతికథంతేనాకారణేభ్యోజీవాదిభ్యోవైజా
త్యంతదన్తర్భావాయోగ్యత్వాదిరూపంనసిధ్యేత్, తదనిష్ఠజాతియోగిత్వంతుధామ్నానిరస్తకుహకత్వాదినాలక్షణా

న్తరేణాపి న సిధ్యతి, కారణత్వం నిరుపాధికధామనిరస్తకుహకత్వాదేరప్యజాతిరూపత్వాత్, తస్మాద్ధామనిరస్తకుహకత్వాదివత్కారణత్వమపి స్వేతరసర్వవ్యావర్తకమితి కేచిదుచ్యతే, వైజాత్యం హి తద్వ్యావృత్తిధర్మయోగరాహిత్యమ్, తచ్చ వ్యావృత్తిబాధకకారణత్వబలాన్న సిధ్యతి న హి ధర్మిభేదగ్రాహకసామగ్ర్యేవ తద్ధర్మాభావగ్రాహికా, కించ సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణో లక్షణమిదం జగజ్జన్మాదికారణత్వమితి తతో విశిష్టస్యేతరవ్యావృత్తితదైవ జాత్యసిద్ధావపి కేవలవిశేష్యస్య విశేషభూతచిదచిత్సజాతీయశఙ్కాయాం తద్వ్యావర్తనార్థం ధామనిరస్తకుహకత్వాదికం స్వరూపలక్షణం, వస్తుతస్తు-యతో వేత్యాదిశ్రుత్యా బ్రహ్మణ్యుపాదానత్వస్యావగమాత్తస్య చ మృదాదావపి కారాదౌ దోషసహచరితత్వదర్శనాద్బ్రహ్మణ్యపి తత్ప్రయుక్తదోషశఙ్కావారణార్థం నిరుపాధికధామనిరస్తకుహకత్వాదివిశేషణత్రయమితి న తద్వైయర్థ్యశఙ్కేతి-అత్ర ధామ్నేత్యాదివిశేషణత్రయేణ సత్యం జ్ఞానమనన్తమితి శ్రుత్యుక్తం విశేషణత్రయం ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే, ధామపదేన జ్ఞానపదస్య - పరపదేనాధిక్యవాచినా అనన్తపదస్య - సత్యపదేన తస్య చ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, ధామ్నా తేజసా నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానరూపేణ, స్వేన స్వాభావికేన నిరుపాధికేనేతి యావత్। నిరస్తం కుహకం వఞ్చకమవిషయభూతం వస్త్వితి యావత్, తద్యస్య తం నిత్యనిరుపాధికాసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానేనానవగతవస్తురహితమిత్యర్థః - అనేన ముక్తజీవా వ్యావృత్తాః, తేషాం ముక్తిదశాయామసఙ్కుచితజ్ఞానత్వేఽపి తస్య పరమాత్మప్రసాదాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్, బద్ధదశాయామభావేన నిత్యత్వాభావాచ్చ - తస్య పదం నిరుపాధికసత్తాయోగినం పరమపురుషమాహ। తేన వికారాస్పదమచేతనం తత్సంసృష్టశ్చేతనశ్చ వ్యావృత్తః-నామాన్తరభజనావస్థాన్తరయోగేన తయోర్నిరుపాధికసత్తాయోగరహితత్వాత్, పరశబ్దోఽధికవాచీ సర్వస్మాత్ప్రమాణాదపరిచ్ఛిన్నాధిక్యపరః అనన్తమిత్యర్థః, ఆనన్త్యం చాత్ర దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితస్వరూపం- తచ్చ సగుణత్వాత్స్వరూపస్య స్వరూపేణ గుణైశ్చాభిప్రేతమ్ అనేన పూర్వపదద్వయవ్యావృత్తకోటిద్వయవిలక్షణాః సాతిశయస్వరూపస్వగుణాః నిత్యసిద్ధా వ్యావృత్తాః - విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వాత్ - సత్యాదివాక్యస్యాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాదేవ విశేష్యసమర్పకం బ్రహ్మపదమధ్యాహ్రియతే ఏవం చ జగజ్జన్మాదినా లక్షణేనావగతస్వరూపం బ్రహ్మ సకలేతరవస్తువిజాతీయమితి లబ్ధం-తత్ర దేశపరిచ్ఛేదో నామ సర్వదేశావర్తిత్వరూపః-ఇదమత్ర భవత్యత్ర తు న భవతీత్యేవంవిధః - కాలపరిచ్ఛేదస్త్విదమిదానీం భవతి-ఇదానీం తు న భవతీత్యేవంవిధః - వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యాభావః స్వాపేక్షయోత్కృష్టవస్తుసద్భావో వా - తదభావో వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం - తత్ర ద్వివస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ, న తు తద్గుణానాం - తత్స్వరూపస్య సర్వవస్తుశరీరకత్వేన సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యసత్త్వేఽపి తద్గుణానాం తదసమ్భవాత్ -ద్వితీయం తు తద్గుణానామపి తత్సంభవతి బ్రహ్మగుణాపేక్షయోత్కృష్టగుణానామభావాదితి వివేకః సామానాధికరణ్యం ద్వివిధం - శబ్దసామానాధికరణ్యమర్థసామానాధికరణ్యం చేతి, తత్ర శబ్దసామానాధికరణ్యం నామ-భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానామేకస్మిన్నర్థే పర్యవసానమ్ - అభిధానమిత్యర్థః, యథా నీలోత్పలశబ్దయోః - అర్థసామానాధికరణ్యం తు భిన్నార్థానామేకస్మిన్నర్థే వృత్తిః-యథా నీలోత్పలాదీనాం - అత్ర విశేష్యసమర్పణాయాధ్యాహృతో బ్రహ్మశబ్దః స్వభావతో నిరస్తాఖిలదోషమనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణం పురుషోత్తమమాహ ॥ తథా చాభాషి భగవద్భిః శ్రీరామానుజమునిభిః - బ్రహ్మశబ్దేన చ స్వభావతో నిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణః పురుషోత్తమోఽభిధీయతే, బృహత్త్వగుణయోగేన హి బ్రహ్మశబ్దః, బృహత్త్వం చ స్వరూపేణ గుణైశ్చ యత్రానవధికాతిశయం సోఽస్య ముఖ్యోఽర్థ ఇతి-తత్ర స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వం బ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం - స్వభావత ఇత్యాదివిశేషణద్వయం తు బ్రహ్మశబ్దస్య పురుషోత్తమపరత్వప్రతిపాదనోపయోగితయోక్తం న తు ప్రవృత్తినిమిత్తతయా-బృహత్త్వస్య నిరతిశయత్వం నామానన్త్యం-నను బృహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే-పరం బ్రహ్మ-బృహత్త్వాద్బృంహణత్వాచ్చ తద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతే - ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం బృహత్త్వబృంహణత్వోభయప్రవృత్తినిమిత్తతయావగతే కథమిహ బృహత్త్వమాత్రం ప్రవృత్తినిమిత్తముచ్యతే-గుణతో బృహత్త్వే బృంహణత్వస్యాప్యన్తర్గతత్వాదితి భావః-స చానన్త్యాయ కల్పత ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధం-సకలసంకోచనివృత్తిపూర్వకనిరవధికజ్ఞానవికాసరూపానన్త్యవత్త్వం హి బృంహణత్వం - తద్ధి సకలహేయప్రత్యనీకత్వశాన్తికారుణ్యాదిమోక్షప్రదత్వోపయికగుణవత్త్వం - బ్రహ్మశబ్దస్య యోగరూఢత్వాం శ్రీనివాసపభిదత్తైతథా చ స్మర్యతే-శ్రీమతి గారుడే పురాణే॥ వేదే భూరిప్రయోగాచ్చ గుణయోగాచ్చ శార్ఙ్గిణః। తస్మిన్నేవ బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యవృత్తో మహామునే ఇత్యారభ్య, యస్మిన్ప్రయుజ్యమానే తు గుణయోగస్సుపుష్కలః। తత్రైవ ము

ఖ్యవృత్త్యాయమన్యత్రాప్యుపచారత ఇతి - అనేనజగత్కారణభూతవస్తువిశేషజిజ్ఞాసాయాందేవతావిశేషావగమశ్చసిద్ధః-ఉక్తప్రకారేణసర్వవిలక్షణం-శ్రియఃపతిం ధీమహి ఉపాసిషీమహీత్యర్థః-ధియంకుర్యాస్మేతి విగ్రహే ధీశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణిచి ష్ఠవద్భావాత్ప్రకృత్యైకాజితి ప్రకృతిభావాట్టిలోపాభావే తస్మాదాశిషి లిఙి-ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదే ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాదార్షత్వాద్వా సీయుడిటోరభావాణ్ణేరనిటీతి ణిలోపే చ ధీమహీతిరూపంవేదనోపాసనధ్రువానుస్మృతిచిన్తాస్మృతిభక్త్యాదిశబ్దపర్యాయస్య ధీశబ్దస్య ధ్యానమర్థః-లిఙస్త్వలభ్యలిప్సారూపా ఆశీః-అనేనాశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశో వేత్యభియుక్తోక్తాశీశ్చ కృతా భవతి - అతో నిరుక్తవిశేషణవిశిష్టస్య ధ్యేయస్య బ్రహ్మణో ధ్యాతుస్స్వస్మాదుత్కృష్టత్వావగమాత్స్వస్య చ తతోఽపకృష్టత్వావగమాత్ప్రహ్వీభావావగమాన్నమస్క్రియాపి కృతా భవతి - పూర్వార్ధైకప్రతిపాద్యార్థరూపవస్తుసంగ్రహస్తు జన్మాదీత్యాదినా వినిమయ ఇత్యన్తేన కృతః పురస్తాదేవ దర్శితః-యత్ర త్రిసర్గో మృషేత్యనేన ప్రకృతిపురుషగతదోషప్రసఙ్గపరిహారపరేణ జీవదోషకీర్తనపరతా ద్వితీయప్రథమపాదార్థః- తేనే సత్యమిత్యాదివిశేషణేన చ ఉభయలిఙ్గపాదార్థశ్చ నిర్దిష్టః-ధామ్నా నిరస్తకుహకత్వాద్యనేకగుణవిశిష్టబ్రహ్మణో ధ్యేయత్వోక్త్యా గుణోపసంహారపాదార్థశ్చ సూచితః-ధీమహీత్యుక్తస్యోపాసనస్యానేకసాధనత్వాపేక్షత్వప్రసిద్ధ్యా అఙ్గపాదార్థశ్చ సూచితః- అధ్యాహృతబ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతబృహత్త్వాన్తర్భూతబృంహణత్వేనాభిప్రేతేన తుర్యఫలాధ్యాయార్థశ్చ సూచితః ఏవమభియుక్తాభిమతం త్రివిధం-మఙ్గళం మనసా కర్తుం శక్యమపి శిష్యశిక్షాయై గ్రన్థాదౌ శబ్దతోపి కృతమిత్యవగన్తవ్యం-యత్ర త్రిసర్గో మృషా ధామ్నేత్యాదినా పరమిత్యన్తేన నిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వకీర్తనాత్సగుణనిర్గుణశ్రుత్యోర్విషయభేదశ్చ ప్రదర్శితః ❀॥౧॥❀ అథ విషయప్రయోజనసంబన్ధాధికారిరూపమనుబన్ధచతుష్టయమాహ ద్వితీయశ్లోకేన॥ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవ ఇత్యాదినా॥ విషయో నామ ప్రధానప్రతిపాద్యవస్తురూపః -స చాత్ర ధర్మస్సోపి సాధ్యస్సిద్ధశ్చేతి ద్వివిధః- సిద్ధరూపే వస్తుని ధర్మశబ్దప్రయోగో మహాభారతే దృష్టః॥యథా-యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః। తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనమితి॥తథాభియుక్తైశ్చాలౌకికత్వే సతి శ్రేయస్సాధనత్వం ధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం మన్వానైస్సిద్ధరూపేఽపి ధర్మశబ్దః ప్రయుక్తః॥ద్రవ్యక్రియాగుణాదీనాం ధర్మత్వం స్థాపయిష్యతే। తేషామైన్ద్రియకత్వేపి న తాద్రూప్యేణ ధర్మతేతి॥తత్ర సిద్ధధర్మః పరమాత్మా - అమృతస్యైష సేతురిత్యాదిశాస్త్రైకగమ్యత్వాదలౌకికత్వే సతి శ్రేయస్సాధనత్వావగమాత్ - సాధ్యధర్మస్తు పరమాత్మారాధనాత్మికా భక్తిః- తత్ర సతామిత్యన్తేన సాధ్యధర్మ ఉచ్యతే-వేద్యమిత్యాదినా తాపత్రయోన్మూలనమిత్యన్తేన సిద్ధధర్మః-ఈశ్వర ఇత్యాదినా ప్రయోజనముచ్యతే-తచ్చాపి ద్వివిధమ్-వ్యవహితమవ్యవహితం చేతి-తత్రాద్యత్నేన హృదీశ్వరావస్థాపనమవ్యవహితం ఫలమ్-తాపత్రయనివృత్తిస్తు భగవదనుభవపరమ్పరయా వ్యవహితం ఫలమ్ - సంబన్ధోపి ద్వివిధః-సాధ్యసాధనభావరూపః ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చేతి-తత్ర ప్రయోజనోక్త్యా సాధ్యసాధనభావరూపః-విషయోక్త్యా ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చార్థతో వివక్షితః -ఏవం సిసాధయిషుః ప్రతిపిత్సురూపో ముముక్షురధికార్యర్థతో వివక్షితో వేదితవ్యః-తత్ర సాధ్యధర్మమాహ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ అత్ర అస్మిన్పురాణే-ప్రోజ్ఝితకైతవః పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం ధర్మః సాధ్యతయోచ్యత ఇతి శేషః॥కైతవం వఞ్చనమ్-ప్రోజ్ఝితం నితరాం త్యక్తం కైతవం యస్మిన్-అనేన విప్రలిప్సామూలబాహ్యాగమోక్తచైత్యవన్దనాదివ్యావృత్తిః ॥ నిర్మత్సరాణాం సతామితి సంబన్ధసామాన్యే షష్ఠీ నిర్మత్సరాణాం సతాం సంబన్ధి ధర్మోఽత్ర సాధ్యతయోచ్యత ఇత్యర్థః ॥ సంబన్ధశ్చానుష్ఠేయానుష్ఠాతృభావరూపః-నిర్మత్సరాణాం సతాం ధర్మ ఇత్యనేన వేదోక్తాభిచారాదివ్యావృత్తిః-అభిచారాదయో హి మత్సరాదిమతామనుష్ఠేయాః-పరమః-సర్వోత్కృష్టః- అనేన క్షుద్రఫలప్రదకామ్యకర్మవ్యావృత్తిః-యద్వా-మత్సరశబ్దః కామాదీనాం ప్రదర్శనార్థః- శమదమాద్యుపేతానాం ముముక్షూణాం ధర్మః-అనేన స్వర్గాద్యర్థకర్మవ్యావృత్తిః - పరమః-సర్వేషామేవ ధర్మాణాముత్తమో వైష్ణవో విధిరిత్యుక్తప్రకారేణ భగవత్సన్తోషైకఫలత్వాత్పరమః-ఏవం సాధ్యధర్మరూపో విషయ ఉక్తః - అథైవంవిధమోక్షైకప్రయోజనకసాధ్యధర్మమారాధ్యమేతత్పురాణవేద్యం పరబ్రహ్మాత్మకం సిద్ధధర్మరూపం విషయమాహ॥వేద్యమితి॥ సతామిత్యేతత్కాకాక్షిన్యాయాదత్రాపి సంబధ్యతే॥అత్ర అస్మిన్ మహామునికృతే-శ్రీమద్భాగవతే శ్రీమద్భాగవతాఖ్యే పురాణే - అన్వర్థమిదం నామ భగవతస్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకత్వేన భగవత ఇదం భాగవతమితి వ్యుత్పత్తేః-సతాం వేద్యం వస్తు వాస్తవం శివదం తాపత్రయోన్మూలనం వాస్తవత్వాదిగుణవిశిష్టమిత్యన్వయః-మహామునినా బాదరాయణేన కృతే మునేర్మహత్త్వమత్ర సంభావ్యమానపౌరుషేయదోషగన్ధాపౌరుషేయప్రత్యక్షశ్రుతివాక్యేన - స హోవాచ వ్యాసః పారాశర్య ఇత్యనేనాప్తతమతయా శ్రావితత్వ

రూపం వివక్షితం-అనేనాస్య పురాణస్య వక్తృవైలక్షణ్యవత్త్వం సిద్ధమ్-అత ఏవ ప్రమాణతమత్వం చ-ఇతరదేవతానామ సద్గుణారోపేణ స్తోతవ్యత్వాత్ తద్వ్యావృత్త్యర్థం వాస్తవమిత్యుక్తం-వస్తునో భావో వాస్తవం యువాదిత్వాద్-హాయనాన్తయువాదిభ్యోఽణిత్యణ్-తతో మత్వర్థీయోఽచ్-స్వాభావికధర్మయుక్తమిత్యర్థః - శివదమ్ మఙ్గళదమ్-మోక్షానన్దప్రదమ్-అనేనేష్టప్రాపకత్వముక్తమ్-తాపత్రయోన్మూలనం ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయోచ్ఛిత్తికరమ్-అనేనానిష్టనివర్తకత్వముక్తమ్-యద్వా - వాస్తవశబ్దేన శాస్త్రాన్తరాభ్యుపేతాబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రప్రధానాదేర్వైలక్షణ్యమభిప్రేతం-అబ్రహ్మాత్మకప్రధానాదీనామప్రామాణికత్వాత్-ఇతరవిశేషణద్వయేన క్షుద్రోపద్రవశతోపప్లుతపరిమితసుఖప్రదదేవతాన్తరవ్యావృత్తిః-ఏవం మోక్షసాధనధర్మస్తత్సమారాధ్యపరదేవతా చాస్య ప్రబన్ధస్య విషయ ఇత్యుక్తమ్-యత ఏవ వేదమీదృశవిశిష్టవిషయకమ్-అత ఏవ న శాస్త్రాన్తరైః ప్రయోజనమస్తీత్యాహ॥ కిం వా పరైరితి॥ అపరైః-శాస్త్రజాలైః-కిం వా-న కించిదపి ప్రయోజనమస్తీత్యర్థః-అథ ప్రయోజనమాహ- ఈశ్వర ఇత్యాదినా-శుశ్రూషుభిః-శ్రవణేచ్ఛామాత్రవద్భిః-అత ఏవ తత్క్షణాత్-కృతిభిర్ధన్యైః-సద్యః-ఏతత్పురాణశ్రవణానన్తరమేవ-హృదీశ్వరోఽవరుధ్యతే శ్రుతిపథేన హృదయం ప్రవిశతీత్యర్థః- యత్రైవ చిత్తవినివేశ ఇతి న్యాయేన దుర్గ్రహస్యేశ్వరస్యాయత్నేన హృద్యవస్థానమవ్యవహితం ఫలమ్-తాపత్రయనివృత్తిశ్చ భగవదనుభవపరంపరయా ఫలమిత్యుక్తం భవతి - ప్రయోజనేన సాధ్యసాధనభావరూపః-విషయేణ ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చ సంబన్ధోఽధికారీ చార్థసిద్ధ ఇతి పురస్తాదేవోక్తమ్ ॥౨॥ ఏవం విషయప్రయోజనకథనేపి ప్రామాణ్యనిశ్చయం వినా శ్రవణం నోపపద్యత ఇత్యాశఙ్క్య వేదాన్తమూలత్వం వదంశ్చేతనానభిముఖయతి తృతీయేన శ్లోకేన॥ నిగమేత్యాదినా॥ హో రసికాః రసజ్ఞాః-భావుకాః భగవత్సంశీలనపరాః నిగమో వేదః స ఏవ కల్పతరుః-తస్య ఫలం ఫలరూపమిదం-భాగవతం పురాణమ్-ఆలయమ్-ఆమరణమ్-ముహుః-పునః పునః-పిబత-నిగమస్య కల్పతరుత్వరూపణం ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధనద్వారా ధర్మాదిఫలజనకత్వాత్-భాగవతస్య తత్ఫలత్వరూపణం నిగమసారాంశరూపత్వాత్-స్వాదుతే

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవమత్ర వస్తు శివదం తాపత్రయోన్మూలనమ్। శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కిం వా పరైరీశ్వరః సద్యో హృద్యవరుధ్యతేఽత్ర కృతిభిః శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్ ॥౨॥ నిగమకల్పతరోర్గలితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్। పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహురహో రసికా భువి భావుకాః ॥౩॥ నైమిశేఽనిమిషక్షేత్రే ఋషయః శౌనకాదయః। సత్రం స్వర్గాయ లోకా

త్వముక్త్వా పిబతేతి వదన్నేతత్సాన్వయః॥ నామాదిఫలేష్వివానుపాదేయాంశస్త్వగ్బీజాదిరూపః కల్పతరుఫలేఽస్తి కింతు-కేవలం పేయః కృత్స్నో రస ఏవ సన్నపి వా త్వగ్బీజాదిరప్యుపాదేయ ఏవ-ఏవమస్మిన్నపి పురాణే నానుపాదేయాంశో విద్యతే-అపి తు సర్వోఽప్యుపాదేయ ఏవేతి నిగమద్రుమఫలత్వం చాస్య పురాణస్య స్వప్రధానప్రతిపాద్యనిరతిశయానన్తబ్రహ్మానన్దసాధనమాత్రభక్తిద్వారాఽవగన్తవ్యమ్॥ ఏవమమృతద్రవసంయుతమిత్యాదీన్యపి విశేషణాని-నిగమద్రుమఫలత్వం స్వర్గాదితత్సాధనావబోధివేదపూర్వభాగోపబృంహణాత్మకకల్పసూత్రాదేరప్యస్తీతి తద్వ్యుదాసాయాహ। అమృతద్రవసంయుతమితి॥ అమృతం మోక్షః-ముక్తిః కైవల్యనిర్వాణశ్రేయో నిశ్శ్రేయసామృతమితి ముక్త్యాదిశబ్దపర్యాయత్వస్మరణాత్ ॥ స ఏవ ద్రవః సారాంశః-తేన సంయుతం-రసం రసవత్-గుణవచనేభ్యో మతుబో లుగిష్ట ఇతి లుక్-భగవదనుభవానన్దవత్-అనేన భక్తిరూపత్వం సిద్ధమ్-భక్తిర్నామ-స్నేహపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయత ఇతి స్మరణాత్ -ప్రీతిమద్భగవత్స్మరణం ఫలమత్ర సమ్యగ్జ్ఞానాత్మకం వివక్షితమ్-శుకముఖాద్గలితం అత్యుచ్చస్థం ఫలం శుకాఖ్యపక్షిముఖపాతితం సుగ్రాహం స్యాత్ తద్వదేవ వృక్షశాఖాగ్రగతం జ్ఞానఫలం శుకముఖసంబన్ధాత్సులభమిత్యర్థః ॥ ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే॥ ఇతి శ్రుత్యనుసారేణ బాదరాయణేశ్శుకాఖ్యపక్షిత్వరూపణమ్। ఆలయాదితి పాఠే-ఆమరణాదిత్యర్థః- నిగమద్రుమఫలత్వరూపణేన వేదమూలత్వం శుకముఖాద్గలితమిత్యనేన కేవలనివృత్తిధర్మపరాయణాస్వాదితత్వప్రతీత్యా శిష్టపరిగృహీతత్వాచ్చ తత ఏవ ప్రామాణ్యం ముముక్షుభిరతీవోపాదేయత్వం చేత్యాదిఫలితమ్। యద్యప్యేతత్ప్రబన్ధనిర్మాణోపక్రమదశాయామస్య శుకముఖాస్వాదితత్వం న విద్యతే॥ తథాపి-భవిష్యదభిప్రాయేణ త్రికాలజ్ఞస్య నిర్మాతురేవముక్తిః ❀॥౩॥❀ తదేవమనుష్ఠితత్రివిధమఙ్గళః ప్రదర్శితానుబన్ధచతుష్టయప్రామాణ్యో భగవాన్బాదరాయణస్త్రికాలజ్ఞోఽస్య చికీర్షితస్య వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపస్య పురాణస్య పరీక్షిచ్ఛౌనకశుకసూతాదిప్రష్టృప్రతివక్తృప్రశ్నోత్తరముఖేన భావినీం ప్రవృత్తిమాలోచ్య తత్ర తేషాం ప్రశ్నోత్తరరూపాన్ శ్లోకాన్ స్వయమేవ తత్ర తత్ర నిర్మిత్సుస్తావత్తదుపోద్ఘాతరూపేఽస్మిన్ప్రథమస్కన్ధే ప్రథమప్ర

ష్టుః పరీక్షితః ప్రతివక్తుశ్శుకస్య చైకత్ర సమావేశం ప్రతివక్తుశ్శుకస్య సమాగమం పరీక్షితః ప్రష్టుః ప్రశ్నోద్యోగహేతుం ప్రాయోపవేశం తన్నిమిత్తవిప్రశాపం చ వివక్షుః ప్రాయోపవేశాత్ప్రాక్తనం జన్మావధికం పారీక్షితం వృత్తాన్తం, తతః ప్రాక్తనం తత్పిత్రాదివృత్తాన్తం, తథైవ తత్ప్రబన్ధకర్తుస్స్వస్యైతన్నిర్మాణనిమిత్తదర్శనసమాగతదేవర్షేశ్చ సంవాదం, తదాజ్ఞయైతత్ప్రబన్ధనిర్మాణం చ- శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరముఖేన వివక్షుస్తావచ్ఛౌనకాదిప్రశ్నప్రకారం వక్తుం తదుపోద్ఘాతమాహ॥ నైమిశ ఇతి॥ అత్ర కేచిచ్ఛౌనకాదిప్రశ్నాదిరూపాశ్శ్లోకాస్తదర్వాచీనైర్నిర్మాయాత్ర తత్ర తత్ర నిబద్ధాః, పరీక్షిదాదిప్రశ్నాదిరూపాస్తు హూతేనేతి వదన్తి, తదసారం, త్రైకాల్యజ్ఞస్య ప్రబన్ధప్రబద్ధురేవ తన్నిర్మాణోపపత్తేః, న హి సద్విద్యావల్లీప్రతర్దనవిద్యాదిషు శ్వేతకేతుర్హారుణేయ ఆస తగ్ం హ పితోవాచ శ్వేతకేతో- భృగుర్వై వారుణిః వరుణం పితరముపససార, అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి - ప్రతర్దనో హ వై దైవోదాసిరిన్ద్రస్య ప్రియం ధామోపజగామేత్యాదీనాం ప్రశ్నప్రతివచనాదిరూపాణాం శ్రీవచసామాధునికత్వం వక్తుం యుక్తమ్। నను వేదకర్తురభావాత్స్వయమేవ వేదః ప్రశ్నోత్తరరూపేణ ప్రతిపిపాదయిషితానర్థాన్ ప్రతిపాదయతి, అత్ర తు పౌరుషేయేఽన్యకర్తృకాణామపి వచసాం సందర్భస్తత్ర తత్ర న దోషావహ ఇతి చేన్న, ఏవమపి కృత్స్నప్రబన్ధస్యైకకర్తృకత్వాసిద్ధేః, కృత్స్నస్య పురాణప్రపఞ్చస్య ప్రశ్నోత్తరరూపత్వేన కాని గ్రన్థకర్తుర్వచాంసి కాని చేతరేషామితి విభాగస్యాశక్యత్వాచ్చ, తస్మాద్యథోక్తమేవ యుక్తమ్- శౌనకాదిర్యేషాం తే మునయః, బ్రహ్మణా విసృష్టస్య చక్రస్య నేమిర్యత్ర శీర్యతే కుణ్ఠీభవతి- యత్రేతి తన్నైమిశం, తదేవ నైమిశం, తచ్చ వాయుపురాణే ప్రసిద్ధమ్, నైమిశ ఇతి పాఠే నిమిశస్త్వత్ర మహర్షయ ఇతి నిమిశం- తదేవ నైమిశమిత్యన్వర్థం నామ అస్మిన్ నైమిశాఖ్యేఽనిమిషక్షేత్రే దేవక్షేత్రే భగవత్సాన్నిధ్యవతీతి భావః॥ స్వర్గాయ లోకాయ, స్వర్గో నిరతిశయానన్దః తాదృశో లోకః పరమపదం, తస్మై- తత్ప్రాప్తయే - తత్సాధనం సత్రం సహస్రసమం సహస్రసంవత్సరం, ఆసత- అనుష్ఠితవన్తః, స్వర్గో లోకోఽత్ర పరమపదమేవ, అనన్తే స్వర్గే లోకే జ్యేయే ప్రతితిష్ఠతీతి, స్వర్గే లోకే అమృతత్వం భజన్త ఇతి శ్రుత్యనురోధ

యస్సహస్రసమమాసత॥౪॥ త ఏకదా తు మునయః ప్రాతర్హుతహుతాగ్నయః। సత్కృతం సూతమాసీనం పప్రచ్ఛురిదమాదరాత్॥౫॥ ఋషయ ఊచుః॥ త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని చానఘ। ఆఖ్యాతాన్యప్యధీతాని ధర్మశాస్త్రాణి యాన్యుత॥౬॥ యాని వేదవిదాం శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః। అన్యే చ మునయస్సూత పరావరవిదో విదుః॥౭॥ వేత్థ త్వం సౌమ్య తత్సర్వం తత్త్వతస్తదనుగ్రహాత్। బ్రూయుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గురవ

నాన్యనిర్దేశాత్, అన్యథా శౌనకాదయ ఇతి న ఘటతే, దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయేతి వదతః పరమభాగవతస్య శౌనకస్య ప్రసిద్ధస్వర్గాద్యర్థత్వాయోగాత్ - ఋత్విజ ఏవ యత్ర యజమానాస్తత్సత్రం- యద్వా, అత్ర సత్రశబ్దేన భగవద్గుణానుభవాత్మకం బ్రహ్మసత్రం వివక్షితమ్॥ తథా చ తల్లక్షణం వక్ష్యతి దశమే శ్రుతిగీతాధ్యాయే॥ తుల్యశ్రుతతపశ్శీలాస్తుల్యస్వీయారిమధ్యమాః॥ అపి చక్రుః ప్రవచనమేకం శుశ్రూషవోఽపర ఇతి॥ అత ఏవ ఆసీనా దీర్ఘసత్రేణేతి వక్ష్యమాణోపపత్తిః ✽॥౪॥ ✽ త ఇతి- తే మునయః శౌనకాదయః కదాచిత్ప్రాతః హుతహుతాగ్నయః, హుతేత్యర్ధోక్తం- హుతేన హోమార్హద్రవ్యేణ పయస్సర్పిరాదినా సాదనేన - హుతాః - అగ్నయః ఆహవనీయాదయో యైస్తథాభూతాః- సత్కృతం యథోచితం బహుమతం ఆసీనం ఉపవిష్టం చ సూతం- ఇదం వక్ష్యమాణం ఆదరాత్- ఆదరపూర్వకం పప్రచ్ఛుః ✽॥౫॥ ✽ ప్రశ్నమేవాహ త్వయేత్యాదినా యావదధ్యాయపరిసమాప్తి - తావద్యుష్మత్ప్రశ్నోత్తరం వక్తుం నాహం సమర్థ ఇత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్త ఆహుః॥ త్వయేతి త్రిభిః॥ హే అనఘ - శాస్త్రార్థాజ్ఞాననిమిత్తకర్మరూపపాపరహిత- జాతిప్రయుక్తావమత్వరూపాఘరహితేతి వా॥ త్వయా, ఇతిహాససహితాని సర్వపురాణాని - ఉత అపి చ- యాని ధర్మశాస్త్రాణి మానవాదీని- తాని సర్వాణ్యధీతాని వ్యాఖ్యాతాని కథితాని శ్రావితాని చ ✽॥౬॥ ✽ కాని తాని పురాణధర్మశాస్త్రాణీత్యత ఆహ॥ యానీతి॥ హే సూత - వేదవిదాం స్వరూపతోఽనుష్ఠానపర్యన్తార్థతశ్చ వేదం విదన్తీతి తథా- తేషాం మధ్యే శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః- తథావిధా అన్యే చ మునయః పరాశరాదయో మన్వాదయశ్చ - పరావరవిదః- పరం పరమాత్మతత్త్వం- అవరం- ప్రకృతిపురుషతత్త్వం తద్విదః తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యవిదః- యాని పురాణాని ధర్మశాస్త్రాణి చ విదుః- తాన్యధీతాని వ్యాఖ్యాతాని చేతి పూర్వేణాన్వయః॥ వేదవిచ్ఛ్రేష్ఠో బాదరాయణోఽన్యే చ మునయః యాని విదురిత్యనేన, స్మృతీతిహాసపురాణానాం వేదమూలత్వమత ఏవ ప్రామాణ్యం చ దర్శితమ్ ✽॥౭॥ ✽ నన్వపశూద్రాధికరణన్యాయేన అనధికృతశారీరకోఽహమితిహాసపురాణాద్యధ్యయనజాపాత ప్రతీతిమాత్రకథం బ్రహ్మవిదాం యుష్మాకం ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుం ప్రభురితి మా మా శఙ్కి

వారయన్త ఆహుః॥ వేత్థేతి॥ హే సౌమ్య సదనుగ్రహాత్, సతో వ్యాసస్యానుగ్రహాద్ధేతోః, తత్సర్వం ఇతిహాసపురాణాదిప్రధానప్రతిపాద్యం వస్తు, తత్త్వతస్త్వం వేత్థ జానాసి, అనధికృతశారీరకోఽపి త్వం సదనుగ్రహాదితిహాసపురాణాద్యర్థరూపం వస్తు యథావద్వ్యాఖ్యాతవానితి భావః॥ సదనుగ్రహాదపి కథం శారీరకాధ్యయనని ర్ణేతవ్యం వస్తు తత్త్వమహం వదామీత్యత్రాహుః- బ్రూయురితి, స్నిగ్ధస్యానురక్తస్య- శిష్యస్య తాదృశస్య- గురవో బాదరాయణాదయః గుహ్యమప్యుత గుహ్యమపి బ్రూయుః- శారీరకముఖేనానుక్త్వా కేవలముపదిశేయురితి భావః ❋ ॥ ౮ ॥ ❋ ఏవం తస్య ప్రతివచనసామర్థ్యమావిష్కృత్య ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛన్తి॥ తత్ర తత్రేతి॥ హే ఆయుష్మన్- పుంసాం ఏకాన్తతో నియమేన- నిరతిశయం శ్రేయ ఇతి వా యత్సాధనాత్ శ్రేయో భవేత్ తద్భవతా తత్ర తత్ర పురాణాదిషు- నిశ్చితం నిర్ణీతం- నః అస్మభ్యం, శంసితుం ప్రస్తోతుమర్హసి॥ ఏవం ముక్తిసాధనభూతో ధర్మః పృష్టః కిం నిరతిశయం శ్రేయః కో వా తత్సాధనభూతో ధర్మ ఇతి ప్రశ్నార్థః ❋ ॥ ౯ ॥ ❋ అథ త్రివర్గసాధనానామశ్రోతవ్యత్వం సూచయన్తస్తన్నిష్ఠానాం దౌర్భాగ్యం తైశ్శ్రోతవ్యానాం బహుత్వం చ వదన్తస్సర్వశాస్త్రార్థసారభూతం ముక్తిసాధనమేవ పృచ్ఛన్తి ప్రాయేణేతి సార్ధాభ్యామ్। హే సభ్య- అస్మిన్ కలౌ యుగే జనాః మానవాః ప్రాయేణాల్పాయుషః అనియతశతవర్షాయుషః- అనేన కృతాదియుగేష్వివ యథేష్టం భోగానన్తరం ముముక్షోదయాసమ్భవ ఉక్తః- మన్దాః మన్దప్రకృతయః - సుమన్దమతయః నితరాం మన్దబుద్ధయః- ఉపద్రుతాః తాపత్రయవర్గత్రయతృష్ణాభ్యామితి శేషః- సుమన్దమతయ ఇత్యనేన రుచిరితి శ్రేయస్తత్సాధనానవగమస్సూచితః- మన్దా ఇత్యనేన శ్రేయస్సాధనోపసంహారాసామర్థ్యం సూచితమ్ - ఉపద్రుతా ఇత్యనేన క్వచిచ్ఛ్రేయస్సాధనోద్యోగస్యానేకాన్తరాయవిహతత్వం- అత ఏవ తే జనా మన్దభాగ్యాః దుర్భగా ఇత్యర్థః- హి యస్మాత్- ఉపద్రుతాః అత ఏవ తైర్విభాగశః - స్వస్వాపేక్షితధర్మాదిసాధనభేదేన శ్రోతవ్యాని భూరికర్మాణి ఆయాసబహులాని కర్మాణి భూరీణి బహూని సన్తి - పౌణ్డరీకవాజపేయాదిభేదేన భూరీణి- ఏకైకస్మి

వో గుహ్యమప్యుత॥ ౮॥ తత్ర తత్రాఞ్జసాయుష్మన్ భవతా యద్వినిశ్చితమ్- పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసి॥ ౯ ॥ ప్రాయేణాల్పాయుషస్సభ్య కలావస్మిన్యుగే జనాః। మన్దాస్సుమన్దమతయో మన్దభాగ్యా హ్యుపద్రుతాః॥ ౧౦॥ భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని విభాగశః। అతస్సాధోఽత్ర యత్సారం ❋ సముద్ధృత్య మనీషయా। బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం యేనాత్మా సంప్రసీదతి॥ ౧౧ ॥ సూత జానాసి భద్రం తే భగవాన్సాత్వ

న్ననేకేతి కర్తవ్యతాకలాపవత్త్వేన భూరికర్మాణీతి వా - యత ఏవమతోఽత్ర శ్రోతవ్యేషు శాస్త్రేషు యత్సారం అనిష్టనివర్తకమిష్టప్రాపకం చ సారం సాధనం, తన్మనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, సముద్ధృత్య ఉద్ధృతమివోద్ధృత్య శ్రద్దధానానాం శ్రద్ధాం కుర్వతాం నోఽస్మాకం బ్రూహి- సారం విశింషన్తి యేనేతి॥ యేన సారేణాత్మా చిత్తం- సంప్రసీదతి రాగాదిభిరకలుషితస్స్యాత్, తత్సారం బ్రూహీత్యన్వయః- ప్రాయేణేత్యేతదల్పాయురాదిభిః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే, ప్రాయేణాల్పాయుషః ప్రాయేణ మన్దా ఇతి ఏతేన మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే - ఇతి భగవద్వచనార్థస్స్మారితః- యేనాత్మా సంప్రసీదతీత్యనేన, ఆత్మప్రసాదార్థమేవ తావన్ముముక్షుభిర్యతితవ్యం, సతి చాత్మప్రసాదే- ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే। ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతీత్యుక్తరీత్యా దుఃఖహాన్యాదిరర్థాదేవ భవతీతి సూచితమ్- యద్వా యేన సారభూతేన సాధనేన- ఆత్మా పరమాత్మా - ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవతీత్యర్థః ఏవం- కిమలభ్యం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతన, ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా తతస్సర్వం సంపత్స్యత ఏవేతి భావః, భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని సన్తి తత్ర సారం బ్రూహీత్యనేన భూరికర్మాణి న శ్రోతవ్యానీతి ప్రతీయతే॥ యద్యపి కర్మాణ్యపి ఫలద్వారా హానాయ స్వరూపేణోపాదానాయ చ శ్రోతవ్యాన్యేవ - అన్యథా సాంసారికఫలనిర్వేదాసంభవేన నిశ్శ్రేయససాధనావబోధ్యధ్యాత్మశాస్త్రశుశ్రూషాయా ఏవాసంభవాత్, పరమాత్మోపాసనస్యానభిసంహితఫలకర్మోపకార్యత్వజ్ఞానాభావప్రసఙ్గాచ్చ - తథాప్యేకమేవోక్త్యా సర్వాణి కర్మాణి ఫలతస్త్యాజ్యాని, ఉపాసనాఙ్గతయా యథాశక్త్యనుష్ఠేయానీత్యేతావదేవ శ్రోతవ్యం - ముముక్షుభిరిత్యభిప్రాయేణైవముక్తమ్ ❋ ॥ ౧౧ ॥ ❋ ఏవం ముక్తిసాధనం పృష్ట్వా అథ తదనుగ్రాహకేషు ప్రధానతమమ్ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణమిత్యాదిషు ప్రథమోపాత్తం భగవచ్చరిత్రశ్రవణం చికీర్షవస్తత్రాపి సాధుపరిత్రాణాయావతీర్ణస్య మనస్తరశ్రీకృష్ణావతారచరిత్రం పృచ్ఛన్తి సూతేత్యాదిభిష్షడ్భిః - హే సూత తుభ్యం భద్రం కల్యాణమస్తు- సాత్వతాం భక్తానాం పతిః పాలయితా భగవాన్ వసుదేవస్య, అపాదానస్య సంబన్ధవివక్షయా షష్ఠీ, వసుదేవాత్తద్భార్యాయాం దేవక్యాం యస్య చి

కీర్షయా యత్కర్మ కర్తుమిచ్ఛయా జాతోఽవతీర్ణః తత్సర్వం త్వం జానాసి ॥౧౨॥ తచ్ఛ్రీకృష్ణచరిత్రం, శుశ్రూషమాణానామస్మాకమ్ - వర్ణితుమ్ అఙ్గ - హే సూత - అర్హసి జానాసి అర్హసీత్యనేన సదనుగృహీతః కార్త్స్న్యేన తచ్చరిత్రవేదితత్త్వం వక్తుం ప్రభురితి సూచితమ్ ॥౧౩॥ మహోపకర్తృత్వాత్తదవతారచరిత్రమవశ్యం శుశ్రూషితవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవతారం విశింషన్తి ॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతోఽవతారః శ్రీకృష్ణరూపః భూతానాం - విభవాయ - యోగాపరపర్యాయేష్టోదయాయ - క్షేమాయ - తత్పాలనాయ చ భక్తానామిత్యనుక్త్వా భూతానామితి వదతామయమభిప్రాయః ॥ శత్రూణామపదమనపూర్వకమపవర్గదాయిత్వేన మహోపకర్తేతి కిము వక్తవ్యం, తదవతారో భూతానాం యోగక్షేమార్థ ఇతి - అతస్తన్నామ్నైవానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ ఆపన్న ఇతి - ఘోరాం గర్భజన్మజరామరణాదిరూపాం సంసృతిమాపన్నః ప్రాప్తః పుమాన్ శత్రురపి వివశోఽపి పారవశ్యేనాపీత్యర్థః ॥ యస్య శ్రీకృష్ణస్య - యచ్ఛబ్దానాం కో వా భగవతస్తస్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః - నామ గృణన్ ఉచ్చరన్ - దేహావసాన ఇతి శేషః ॥ తతస్సంసృతేస్సద్య ఏవ విముచ్యేత - ముక్తో భవేత్ - కథం పారవశ్యేనాప్యుచ్చారణమాత్రేణాపి శత్రురపి ముచ్యేతేత్యతో నామోచ్చారణం విశింషన్తి - యద్బిభేతి స్వయం భవ ఇతి - యన్నామోచ్చారణం ప్రతి భవస్సంసారః - స్వయం బిభేతి - భయమితి పాఠేఽపి - జన్మమరణాదిభయహేతుత్వాద్భవ ఏవ భయశబ్దేన వివక్షితః - దేహావసానకాలికభగవన్నామోచ్చారణస్యావ్యవధానేన ముక్తిసాధనత్వమితరకాలికస్య తు కర్మజ్ఞానయోగాదివత్ భక్తియోగానుగ్రాహకత్వేన తద్ద్వారేతి వివేకః ॥ ఏతచ్చ షష్ఠే అజామిళోపాఖ్యానే ప్రపఞ్చయిష్యతే ॥౧౪॥ ఆస్తాం తావదవతారనామమాహాత్మ్యం తదీయానాం మాహాత్మ్యమేవ వాఙ్మనసాగోచరమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ యత్పాదేతి ॥ హే సూత - యస్య భగవతః - పాదసంశ్రయాః పాదావేవ ప్రాప్యత్వేన ప్రాపకత్వేన సంశ్రయస్తు ఇతి తథా - మునయః - తత్పాదారవిన్దమననశీలాః - ప్రశమాయనాః శమదమాదిగుణానామాశ్రయాః తదీయాః - ఉపస్పృష్టాః - పాదయోరితి శేషః - పాదస్పర్శమాత్రే

తాం పతిః । దేవక్యాం వసుదేవస్య జాతో యస్య చికీర్షయా ॥౧౨॥ తన్నశ్శుశ్రూషమాణానామర్హస్యఙ్గానువర్ణితుమ్ ॥౧౩॥ యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ । ఆపన్నస్సంసృతిం ఘోరాం యన్నామ వివశో గృణన్ । తతస్సద్యో విముచ్యేత యద్బిభేతి స్వయం భవః ॥ ౧౪ ॥ యత్పాదసంశ్రయాస్సూత మునయః ప్రశమాయనాః । సద్యః పునన్త్యుపస్పృష్టాః స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా ॥ ౧౫ ॥ కో వా భగవతస్తస్య పుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణః । శుద్ధికామో న శృణుయాద్యశః కలిమలాపహమ్ ॥ ౧౬ ॥ తస్య కర్మాణ్యుదారాణి పరిగీతాని సూరిభిః । బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం లీలయా దధతః కలాః ॥ ౧౭ ॥ అథాఖ్యాహి హరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభాః ।

ణాపీతి భావః - సద్య ఏవ పునన్తి - స్పృష్టానితి శేషః - ఏవం తత్పాదసంబన్ధిన్యాః స్వర్ధున్యాః గఙ్గాయాః - ఆపోఽపి అనుసేవయా స్నానపానాదిరూపయా సేవకాన్ పునన్తి - స్వర్ధున్యాపస్తు అనుసేవయా పునన్తి - మునయస్తదీయాస్తూపస్పర్శమాత్రేణాపి పునన్తీతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । యథా స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా పునన్తి తథా మునయోఽప్యుపస్పృష్టాః పునన్తీతి దృష్టాన్తో వాఽభిప్రేతః ॥౧౫॥ ఉక్తైరన్యైశ్చ గుణైస్తం విశింషన్తస్తచ్చరిత్రమవశ్యమాత్మశుద్ధిమిచ్ఛద్భిశ్శ్రోతవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ కో వేతి ॥ తస్యోక్తవిధస్య - పుణ్యాః - శృణ్వతాం వదతాం చ పుణ్యావహాః - శ్లోకః శ్లోక్యత ఇతి శ్లోకో యశః యస్య - అత ఏవ స చాసౌ - ఈడ్యం స్తుత్యం కర్మ చరిత్రం యస్య సః - తస్య భగవతో యశః - కలిమలాపహం - కలిప్రయుక్తపాపహన్తృ - చిత్తశుద్ధికామః కో వా పుమాన్న శృణుయాత్ - సర్వోఽపి శృణుయాదేవేత్యర్థః ॥౧౬॥ తస్యేతి - అతో లీలయా - న కర్మణేతి భావః కలాః మూర్తీః అవతారాన్తరరూపాః దధతస్తస్య - ఉదారాణి విపులాని - సూరిభిః నారదపరాశరపారాశర్యాదిభిః - పరిగీతాని చ - కర్మాణి చరితాని - శ్రద్దధానానాం నః - అస్మాకం బ్రూహి - లీలయేత్యనేన అవతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్ - కలా దధత ఇత్యనేన శ్రీకృష్ణస్యావతారత్వప్రతీత్యా పూర్ణావతారత్వం సూచితమ్ ॥ తేనైవావతారాన్తరకథాప్రశ్నశ్చ కృతః ॥౧౭॥ లీలయేత్యనేన అవతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్ - అథావతారచేష్టితానామప్యకర్మమూలత్వం వదన్తః కార్త్స్న్యేన తదవతారచరిత్రాణి పృచ్ఛన్తి ॥ అథేతి ॥ హే ధీమన్ ఆత్మమాయయా ఆత్మనః స్వస్య మాయయా ఆశ్చర్యశక్తియోగేన - ఆశ్చర్యత్వం మాయాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన వా మాయా చ వయునం జ్ఞానమితి నైఘణ్టుకాః ॥ మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభమిత్యభియుక్తైర్జ్ఞానపర్యాయత్వేన మాయాశబ్దః ప్రయుక్తః - స్వైరం యథాతథా లీలాశ్చేష్టాః - విదధతః కుర్వతః - ఈశ్వరస్య సర్వనియన్తుః - హరేః ఆశ్రితదురితహరస్య భగవతః శుభాః - శృణ్వతాం వదతాం చ శుభావహాః అవతారకథాః - అథ కార్త్స్న్యేన - ఆఖ్యాహి కథయ ॥ మఙ్గళానన్తరారమ్భప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథేతి నైఘణ్టుకాః ॥ ఆత్మ

మాయయా స్వైరం లీలా విదధత ఇత్యనేన దేవమనుష్యాదిసజాతీయానామవతారచేష్టానామాత్మీయసఙ్కల్పమూలత్వమకర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వంచ సూచితమ్ ॥౧౮॥ నన్వాబిక్షీన్యన్ శ్రుతా ఏవ భగవదవతారకథా భవద్భిః-అతస్తాః కిమర్థం పృచ్ఛథేత్యత్రాహుః॥ వయంత్వితి॥ ఉత్తమైః బ్రహ్మాదిభిః శ్లోక్యత ఇత్యుత్తమశ్లోకో యస్యేతివాతస్య-విక్రమే చరితే విషయే న వయం తృప్యామః- అతృప్తౌ హేతుం వదన్తశ్చరిత్రం విశింషన్తి యదితి-యత్ ఉత్తమశ్లోకచరితం-శృణ్వతామపి రసజ్ఞానాం పదేపదే క్షణేక్షణే పునః పునర్వా- స్వాదుస్వాదు-రుచిజనకం భవతి-పూర్వపూర్వశ్రవణాపేక్షయోత్తరోత్తరశ్రవణేఽతీవరుచికరమేవ భవతి శ్రుతమపి పునః పునరపూర్వవన్నవమేవ భవతీతి భావః-యద్యస్మాత్పదేపదే స్వాదుస్వాదు తస్మాదుత్తమశ్లోకవిక్రమేణ న వితృప్యామ ఇత్యన్వయః ॥౧౯॥ యదుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ కృతవానితి ॥ కపటమానవం ఛద్మమానవః మనుష్యవత్ప్రతీయమాన ఇత్యర్థః॥ ఏవమపి భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః-తథాపి గూఢః తత్త్వతోఽయమీశ్వర ఇతి కేనాప్యవిజ్ఞాతః-కేశవః-క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్ । ఆవాంతవాఙ్గసమ్భూతౌ తస్మాత్కేశవనామవానితి - రుద్రనిరుక్తకేశవపదప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయః శ్రీకృష్ణః-రామేణ బలరామేణ సహ-అతిమర్త్యాని అతిమానుషాణి మనుష్యైః కర్తుమశక్యానీతి యావత్ । వీర్యాణి చేష్టితాని కృతవాన్- కిలేతి ప్రసిద్ధిః, మానుషాణి హి కర్మాణి సకృచ్ఛ్రుతాని పునః పునశ్శుశ్రూషాం న జనయేయుః ॥ భగవద్వీర్యాణి అతిమానుషత్వాద్విలక్షణవిషయత్వాదేవ స్వవిషయాం శుశ్రూషామనుప్యుత్తరోత్తరాధికాం విలక్షణాం జనయన్తి అతస్తత్ర న వితృప్యామ ఇతి భావః ॥౨౦॥ నను భగవద్వీర్యాణి బహూని మహతా కాలేన శ్రోతవ్యాని-భవతాం తు నిత్యం తపశ్చరతాం కోఽవసర ఇత్యత్రాహుః ॥ కలిమితి ॥ కలిం తపః పిఘ్నకరం కలిమాగతం ప్రవృత్తం విజ్ఞాయ-లక్ష్య, వయం ఉపాయాన్తరేణ కలిం జేతుమశక్తాః । హరేః కలికృతదోషహరస్య భగవతః, కథాయాం

లీలా విదధతస్స్వైరమీశ్వరస్యాత్మమాయయా ॥ ౧౮ ॥ వయం తు న వితృప్యామ ఉత్తమశ్లోకవిక్రమే। యచ్ఛృణ్వతాం రసజ్ఞానాం స్వాదుస్వాదు పదేపదే ॥ ౧౯ ॥ కృతవాన్ కిల వీర్యాణి సహ రామేణ కేశవః। అతిమర్త్యాని భగవాన్ గూఢః కపటమానవః ॥౨౦॥ కలిమాగతమాజ్ఞాయ క్షేత్రేఽస్మిన్ వైష్ణవే వయమ్। ఆసీనా దీర్ఘసత్రేణ కథాయాం సక్షణా హరేః॥౨౧॥ త్వం నస్సన్దర్శితో ధాత్రా దుస్తరం నిస్తితీర్షతామ్। కలిం సత్త్వహరం పుంసాం కర్ణధార ఇవార్ణవమ్॥౨౨॥ బ్రూహి యోగేశ్వరే కృష్ణే బ్రహ్మణ్యే ధర్మవర్మణి। స్వాం కాష్ఠామధునోపేతే ధర్మః కం శరణం గతః॥౨౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః॥

వ్యాస ఉవాచ॥ ఇతి సంప్రశ్నసంహృష్టో విప్రాణాం రౌమహర్షణిః। ప్రతిపూజ్య వచస్తేషాం ప్రవక్తుము

నిమిత్తభూతాయాం కథాశ్రవణార్థమిత్యర్థః॥ సక్షణాః సావసరాః లబ్ధావసరా ఇతి యావత్-అస్మిన్ వైష్ణవే విష్ణోస్సంబన్ధినితత్సాన్నిధ్యవతి-క్షేత్రే నైమిశాఖ్యే-దీర్ఘసత్రేణ - సహస్రసంవత్సరపర్యన్తేన బ్రహ్మసత్రేణ-అధ్యయనేన వసతీతి వర్ధత్వర్తేత్యర్థే యాదీర్ఘసత్రాద్విత్యర్థః, ఆసీనా ఉపవిష్టాః ॥ ౨౧ ॥ కించ॥ పుంసాం సత్త్వహరం-తప ఆదిసారహరం, అత ఏవ దుస్తరం ఉపాయాన్తరైస్తరితుం జేతుమశక్యం, కలిం నిస్తితీర్షతాం నితరాం తరితుమిచ్ఛతాం, నః, అస్మాకం-అర్ణవం సాగరం, నిస్తితీర్షతాం జనానాం కర్ణధార ఇవ, త్వం - ధాత్రా ఈశ్వరేణ, సన్దర్శితః ఉపాయత్వేనేతి శేషః-దైవవశాదిదం సంపన్నమితి భావః ॥౨౨॥ స్వస్వవర్ణాశ్రమధర్మైకకలింతరత-కిం హరికథాశ్రవణేనేతి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్తః ప్రశ్నముపసంహరన్తి॥ బ్రూహీతి॥ బ్రహ్మణే బ్రహ్మకులే సాధుః బ్రహ్మణ్యః తస్మిన్ ధర్మవర్మణి- ధర్మస్య వర్మవత్కవచవద్రక్షకే - యోగేశ్వరే భక్తియోగారాధ్యే శ్రీకృష్ణే - అధునా స్వాం కాష్ఠాం-అభియోగప్రకర్షం, స్వాం దిశం వా వైకుణ్ఠలోకమితి యావత్-ఉపేతే గతే సతి-ధర్మః వర్ణాశ్రమానుకూలః- కం కృష్ణాదన్యం - శరణం రక్షితారం-గతః గచ్ఛేత్ న కమపీత్యర్థః-అధునా ధర్మగోప్తురభావాత్, కలినాభిభూతో ధర్మస్తం జేతుమప్రభుః - అతః కేవలం కలిఘ్నం భగవచ్చరితమేవ బ్రూహీత్యర్థః॥౨౩॥- ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయః పారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేశ్చక్రవర్తినః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసాదితతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీభాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః॥

ఏవం సంపృష్టనిశ్శ్రేయససాధనతదనుగ్రాహకప్రధానతమశ్రీకృష్ణచరిత్రస్సూతశ్శౌనకాదీనాం ప్రశ్నానభి

౧॥ శ్లో॥ పా ఇతి సంప్రశ్నసంపృష్టః

నస్తదయం తేషాముత్తరరూపం శ్రీభాగవతాఖ్యం పురాణమాహేత్యాహ బాదరాయణిః ॥ ఇతి ॥ అత్ర శ్రీసూత ఉవాచ ఇ
తి సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇతి క్వచిత్పాఠో దృశ్యతే, స చాసంగతః - ఇతి త్యాదిశ్లోకస్య సూతోక్తిత్వాభావాత్ - యం ప్రవ్రజన్త
మిత్యాదిర్హి సూతోక్తిః, అతస్తతః ప్రాగేవ సూత ఉవాచేతి పఠితుం యుక్తమ్ - ఇహ తు వ్యాస ఉవాచేతి, ఇతీత్థం విప్రా
ణాం శౌనకాదీనాం సంప్రశ్నైః సుష్ఠు ప్రశ్నైః సంప్రహృష్టో రౌమహర్షణిః, రోమహర్షణస్యాపత్యం పుమాన్
సూతః తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రశ్నాత్మకం వచః - ప్రతిపూజ్య అభినన్ద్య ప్రతివక్తుం ప్రతివచనరూపం పురాణమిదం వ
క్తుమ్ - ఉపచక్రమే ఆరభే - విప్రాణామిత్యనేన సాపేక్షస్యాపి సంప్రశ్నశబ్దస్య నిత్యసాపేక్షత్వాదార్షత్వాద్వా అసమా
సః, తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రతిపూజ్యేత్యవాన్వయః, సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇతి పాఠాన్తరం, తదా సమీచీనః ప్రశ్నో య
స్య తస్మై ప్రతివచనాయ - సంపృష్టః ప్రత్యుత్తరం వక్తుం పృష్ట ఇత్యర్థః - యద్వా - విప్రాణామిత్యస్య వచ ఇత్యనేనైవాన్వ
యః - సు శోభనాః ప్రశ్నా యేషాం తైః - శౌనకాదిభిః సంపృష్ట ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నానాముత్తరరూపమిదం పు
రాణం శుశ్రావ ఋషిరన్యైరపి శ్రావయితృభిరేవం కార్యమితి సూచయితుమేతత్పురాణప్రథమప్రవర్తకత్వరూపమ
హోపకర్తృబాదరాయణిరూపగురునమస్కారం తచ్చరణవరణాత్మకం మఙ్గళమాచరతి సూతః ॥ యం ప్రవ్రజన్తమితి
ద్వాభ్యామ్ - ద్వైపాయనః శ్రీవ్యాసః, విరహకాతరస్సన్ యం పుత్రేత్యాజుహావ ఆహూతవాన్ - తదా తన్మయతయా త
రవోఽభినేదుః - తం సర్వభూతహృదయం మునిం ఆనతోఽస్మీత్యన్వయః - కథం భూతం ప్రవ్రజన్తమ్, తద్దైవపిత్రాదీన్పరి
త్యజ్య ప్రవ్రజన్తమ్, అనుపేతం ఉపేతరహితం అసహాయమిత్యర్థః, అపేతం కృత్యం యస్య తం కర్తవ్యాంశరహితం ని
ష్పన్నబ్రహ్మోపాసనత్వాత్కృతకృత్యమితి భావః ॥ ప్రవ్రజన్తమిత్యనేన దేహానుబన్ధిత్యాగ ఉక్తః, అనేన మమతారా
హిత్యం ఫలితం - అనుపేతమిత్యనేనాసహాయత్వముక్తమ్ ॥ అనేన దేహపోషకసహాయాన్తరరాహిత్యం సూచితమ్ - తేన
చ దేహాత్మభ్రమరూపాహంకారరాహిత్యం ఫలితం, ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావేత్యనేన ద్వైపాయనాద

ప్రచక్రమే ॥ ౧ ॥ సూత ఉవాచ ॥ యం ప్రవ్రజన్తమనుపేతమపేతకృత్యం ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ ।
పుత్రేతి తన్మయతయా తరవోఽభినేదుస్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోఽస్మి యస్స్వానుభావమఖి ॥ ౨ ॥
ల శ్రుతిసారమేకమధ్యాత్మదీపమతితితీర్షతాం తమోఽన్ధమ్ । సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం తం

త్యతిశయితజ్ఞానవత్త్వం సూచితమ్ - యద్యపి పుత్రేత్యస్య దూరాదాహ్వానవిషయవాక్యస్థత్వాద్దూరాద్ధూతే చేతి ప్లుత
ప్రగృహ్యా అచి నిత్యమితి ప్రకృతిభావే చ సతి సన్ధిర్దుర్లభః, తథాపి,, గురోరనృత ఇత్యత్ర ప్రాచామితి యోగం విభజ్య స
ర్వస్య ప్లుతస్య వైకల్పికత్వాభ్యుపగమాత్ - అగ్నీత్ప్రేషణే పరస్య చేతి సూత్రే,, సర్వః ప్లుతస్సాహసమనిచ్ఛతా విభాషా క
ర్తవ్య, ఇతి మహాభాష్యకారోక్తేశ్చ ప్లుతాభావపక్షే సన్ధిస్సులభ ఏవేతి బోధ్యమ్ - సాహసం శాస్త్రత్యాగః - తదనిచ్ఛతా శా
స్త్రమనురున్ధానేనేత్యర్థ ఇతి హరదత్తో వ్యాఖ్యదితి కేచిత్, వస్తుతస్త్వితిశబ్దస్యైవ వాక్యాన్తత్వేన - పుత్రశబ్దే ప్లుతప్రసఙ్గ
ఏవ నాస్తి అనుకార్యస్య పుత్రశబ్దస్య సంబోధనవిషయత్వేఽప్యనుకరణస్య తస్య తదభావాచ్చ - తన్మయేత్యత్ర మయట్ - ప్రా
చుర్యే సంబన్ధమాత్రే వా - తత్ప్రచురతయా తత్సంబన్ధితయా వా - తరవోఽభినేదుః - శుకాత్మకా వయమిత్యేవం రూపేణ ప్రతిదధ్వ
నురిత్యర్థః - తత్ప్రాచుర్యం చ తరూణాం తేన శుకేన జ్ఞానవ్యాప్త్యాధిష్ఠితత్వాదవగన్తవ్యమ్ - సంబన్ధమాత్రమయట్పక్షేపి జ్ఞా
నద్వారా అధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయభావరూప ఏవ సంబన్ధోఽత్ర బోధ్యః స్వరూపేణ సర్వాధిష్ఠాతృత్వాసంభవాత్ - ఏషోఽణు
రాత్మా - ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోఽపి దృష్ట - ఇత్యాదిభిః శ్రుతిభిః - జీవస్వరూపస్యాణుత్వావగమాత్తత్స్వరూపేణానేకాధి
ష్ఠాతృత్వాసంభవాత్, యద్యపి ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి, స చానన్త్యాయ కల్పత ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్ముక్తిదశాయామేవ త్వానన్త్య
మవగతం - తథాపి శుకస్య పరినిష్పన్నబ్రహ్మోపాసనత్వేన ముక్తానామివ నివృత్తజ్ఞానసంకోచకకర్మరూపావరణత్వాద
పరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానద్వారా అనేకతర్వధిష్ఠాతృత్వముక్తమ్ - యత ఏవ తన్మయతయా తరవోఽభినేదుః - అత ఏవ సర్వభూ
తహృదయం - సర్వభూతానాం హృత్ అయతే గచ్ఛతి జ్ఞానద్వారా వ్యాప్నోతీతి సర్వభూతహృదయస్తం - అయ గతావి
తి ధాతుః - యద్వా సర్వభూతానాం హృదయం యస్య జ్ఞానద్వారా వ్యాప్యం స సర్వభూతహృదయస్తం, యద్వా హృదయ
శబ్దేన ధర్మభూతం జ్ఞానం లక్ష్యతే హృదయస్య జ్ఞానసాహచర్యాత్, సర్వభూతేషు హృదయమ్, ధర్మభూతం జ్ఞానం అధిష్ఠా
తృ యస్య సః - తం మునిం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్య మననశీలం శ్రీశుకమితి విశేష్యమధ్యాహార్యమ్ - ఆనత ఇతి కర్తరి క్తః
నమస్కృతవానస్మీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ య ఇతి ॥ యః కరుణయా పురాణగుహ్యం - విశేషణం విశేష్యేణ బహులమితి బహుల

గ్రహణాత్-విశేష్యస్యాపి పురాణశబ్దస్య పూర్వనిపాతః-గుహ్యం పురాణం-యద్వా పురాణగతం గుహ్యమాహ- తం మునీ నామపి గురుం వ్యాససూనుముపయామి, శరణం వ్రజామి పురాణం కథం భూతం , స్వానుభావం స్వేనశుకేన అనుభావం-కర్మణి ఘఞ్ ప్రిదమనుభూతమిత్యర్థః ॥ అఖిలానాం శ్రుతీనాం సారో యస్మిన్ప్రతిపాద్యస్తత్తథా, వేదపూర్వభాగార్థభూతకర్మణామప్యత్ర పురాణే భగవదారాధనరూపతయా స్తత్ర తత్ర ప్రతిపాదనాదఖిలశ్రుతిసారమిత్యుక్తమ్ , ఏకం స్వతుల్యాదికపురాణాన్తరరహితం అధ్యాత్మదీపం ఆత్మనీత్యధ్యాత్మమితి విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః-స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యప్రకాశనే దీపతుల్యమిత్యర్థః॥ అతితీర్షతాం సంసృతిం తరితుమిచ్ఛారహితానామపి సంసారిణాం - తమోన్ధం తమస్సంసృతిరుచిజనకమజ్ఞానమన్ధయతి తిరోధాపయతి నివర్తయతీతి తథా ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ ఏవం శ్రావయిత్రృభిరాదావనుపకర్తుర్బాదరాయణేర్నమస్కారాత్మకం మఙ్గళమనుష్ఠేయమితి సూచితమ్ , న కేవలం బాదరాయణిరేవ నమస్కార్యః-అపి త్వన్యేపి నారాయణాదయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ నారాయణమితి ॥ నారాయణాదీన్నమస్కృత్య తతో జయముదీరయేత్, కథయేత్-శ్రావయేదితి యావత్, జయమితి, అస్యైవ పురాణస్యాన్వర్థనామాన్తరం-అఖిలదురితజయావినాభూతత్వాజ్జయమితి-తత్ర నరనారాయణయోర్బదర్యాశ్రమవాసినోర్భగవదవతారభూతయోః యో వై భారతవర్షేస్మిన్ క్షేమాయ స్వస్తయే నృణామ్ ॥ ధర్మజ్ఞానశమోపేతే ఆకల్పాదాస్థితస్తప ఇతి-వక్ష్యమాణరీత్యా శిష్యాచార్యరూపేణ స్వానుష్ఠానద్వారాఽఖిలధర్మప్రవర్తకత్వేన నారదాదిముఖేనాఖిలాధ్యాత్మశాస్త్రప్రవర్తకత్వేన చ గురూణామపి గురుత్వేన చ మహోపకర్తృత్వాత్తన్నమస్కృతిరవశ్యం కార్యేతి భావః । వాగధిష్ఠాతృదేవతాత్వాత్సరస్వతీ నమస్కార్యేత్యభిప్రాయేణ సరస్వతీమిత్యుక్తమ్-దేవస్య చతుర్ముఖస్య స్త్రీ దేవీ, తాం, పుంయోగాదాఖ్యాయామితి జీష్, అత్ర సరస్వత్యాశ్చతుర్ముఖసంబన్ధప్రత్యాయకదేవీత్వవిశేషణేన చతుర్ముఖనమస్కృతిరపి కార్యేతి సూచితమ్ , చతుర్ముఖో హి, అనిరుద్ధాఖ్యభగవత్తురీయవ్యూహనాభికమలసంభూతస్తపస్తోషితానిరుద్ధోపదిష్టభాగవతచతుశ్శ్లోకీం కృత్స్నైతత్పురాణనిధాన

వ్యాససూనుముపయామి గురుం మునీనామ్ ॥ ౩ ॥ నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్ । దేవీం స
రస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్ ॥ ౪ ॥ మునయస్సాధు పృష్టోహం భవద్భిర్లోకమఙ్గళమ్ । యత్కృతః కృష్ణ
సంప్రశ్నో యేనాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౫ ॥ స వై పుంసాం పరో ధర్మో యతో భక్తిరధోక్షజే । ❁ అహైతుక్యప్రతి

భూతాం నారదాయోపదిదేశ, అతస్సోపి మహోపకర్తైవ గురుశ్చేతి నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయః , అనేనైవానిరుద్ధనారదయోరపి నమస్కార్యత్వమర్థసిద్ధం వేదితవ్యమ్ । అనిరుద్ధాచ్చతుశ్శ్లోక్యధిగమో నారదాయ తదుపదేశశ్చ ద్వితీయే స్పష్టీభవిష్యతి-నారదాచ్చతుశ్శ్లోకీమధిగమ్య కార్త్స్న్యేనైతత్పురాణనిర్మాతృత్వేనోపకర్తృతమత్వాద్వ్యాసో నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయేణ వ్యాసమిత్యుక్తమ్, తత్రాయం క్రమో వివక్షితః , తావన్నమస్కార్యశ్శుకస్తతో వ్యాసస్తతో నారదస్తతస్సరస్వతీ తద్వల్లభస్తతోఽనిరుద్ధస్తతశ్చ నరనారాయణావితి ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ ఏవం మఙ్గళాచారయుక్తానాం నిత్యం చ ప్రయతాత్మనామ్- జపతాం జుహ్వతాం నిత్యం వినిపాతో న విద్యత ఇత్యుక్తరీత్యా కృతగురుదేవతోపాసనాత్మకమఙ్గళస్సత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥ మునయ ఇతి ॥ హే మునయః భవద్భిః సాధు యథా భవతి తథా ॥ లోకమఙ్గళం ప్రత్యహం పృష్టః-పృచ్ఛతిర్ద్వికర్మకః-వక్తృకర్మకో వాచ్యకర్మకశ్చేతి, తత్ర లోకమఙ్గళమితి వాచ్యకర్మోచ్యతే-తస్యానభిహితత్వాద్ద్వితీయా - వక్తృకర్మణస్త్వహం శబ్దార్థస్య క్తప్రత్యయేనాభిహితత్వాత్ప్రథమా ప్రయుక్తా-లోకమఙ్గళమితి ప్రశ్నసాధుత్వహేతుః- లోకమఙ్గళవిషయకత్వాత్ప్రశ్నస్సాధురిత్యర్థః, కథం ప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయకత్వమిత్యత ఆహ ॥ యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్న ఇతి॥ యద్యస్మాత్ , కృష్ణవిషయకః సంప్రశ్నః కృతః మఙ్గళానాం చ మఙ్గళమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గళస్వరూపకృష్ణవిషయకసంప్రశ్నః కృతః తతో లోకమఙ్గళమహం పృష్ట ఇత్యర్థః॥ కృష్ణసంప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయత్వమేవోపపాదయతి॥ యేనేతి॥ యేన కృష్ణేన తద్విషయకసంప్రశ్నేన వా హేతునా-ఆత్మా చిత్తం -సుష్ఠు ప్రసన్నం భవతి , ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం సస్వరూపగుణవిభూతిః కృష్ణోనుసంహితశ్చిత్తగతం మాలిన్యమపనయతి- తతశ్చిత్తం సుప్రసీదతి- చిత్తప్రసాదే చ లోకానాం సర్వాణి మఙ్గళాని సులభాన్యేవేతి భావః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ తత్ర యత్తావత్పృష్టం భవతా యద్వినిశ్చితమ్, పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీతి, కం నిరతిశయం శ్రేయః- కో వా తత్సాధనభూతో ధర్మ ఇతి- తత్ర గర్భజన్మజరామరణాద్యనర్థరూపసంసృతినివృత్తిపూర్వకబ్రహ్మానన్దానుభవాత్మకో మోక్ష ఏవ నిరతిశయం శ్రేయః, తత్సాధనభూతధర్మశ్చ - పరబ్రహ్మో

౬॥ శ్లో॥ పా ❁ అహైతుక్యవ్యవహితా.

పాసనాత్మికా, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా, ప్రత్యక్షతాపన్నా- ప్రీత్యాత్మికా తద్భక్తిరేవ తస్మిన్ప్రవృత్తిశ్చానభిసంహితఫలైర్వర్ణాశ్రమధర్మైర్జ్ఞానయోగశమదమాదిభిః సత్సఙ్గాది ప్రణాడ్యా చ భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భవతీతి వక్తుం తావద్భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ వర్ణాశ్రమప్రయుక్తో ధర్మః శ్రేష్ఠః తదన్యస్త్వభిసంహితఫలః పునస్సంసృతిహేతుత్వేనానర్థావహ ఇత్యాహ ॥ స వా ఇతి త్రిభిః ॥ యతోఽనభిసంహితఫలాద్ధర్మాద్వర్ణాశ్రమానుగుణాత్, స్వనుష్ఠితాత్పుంసామధోక్షజే భక్తిర్భవతి - స ఏవ ధర్మః పరమః ఉత్కృష్టః భక్తిమపి విశినష్టి- అహైతుకీ ఫలోపాధిరహితా అప్రతిహతా అన్తరాయానుపహతా- అవ్యవహితేతి పాఠాన్తరమ్॥ తదా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా - యయా భక్త్యా ఆత్మా సుప్రసీదతి- పూర్వాల్పభక్తిరుత్తరభక్తిప్రకర్షాపాదకమనోనైర్మల్యహేతురిత్యర్థః ॥ యద్వా- యయాత్మా సుప్రసీదతీత్యనేన ప్రీత్యాత్మకత్వముచ్యతే- అనుకూలజ్ఞానే నైవ హి చిత్తప్రసాదః, ప్రతికూలేన తు చిత్తవిక్షేప ఏవ - అనుకూలజ్ఞానమేవ హ్యానన్దః సుఖం ప్రీతిశ్చేతి పర్యాయాన్తరైరుచ్యతే, అవ్యవహితేత్యనేన తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపత్వముక్తమ్ ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ నన్వవ్యవహితేత్యయుక్తం- శబ్దాదివిషయాసక్తమనసోఽకామేనాపి మధ్యే మధ్యే విషయాన్తరానుధ్యానవ్యవహితత్వప్రసఙ్గాదితి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్నుక్తభక్తేరేవ విశేషణాన్తరమాహ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భగవతి షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణే- వాసుదేవే, ప్రయోజితో భక్తియోగః వైరాగ్యమాశు జనయతి॥ సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిగీయత ఇతి - నిరుక్తవాసుదేవశబ్దేన సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వం భగవచ్ఛబ్దేన షాడ్గుణ్యపూర్తిశ్చోక్తా, సర్వాన్తరాత్మకత్వేన నిరతిశయప్రియత్వం లబ్ధమ్, ఆత్మైవ హి నిరతిశయప్రియః- ఏవమనేన పదద్వయేన చ శబ్దాదిలౌకికవిషయేభ్యో వైలక్షణ్యమభిప్రేతమ్- ఏవం చ విషయస్య విలక్షణత్వాదేవ తదనుధ్యానరూపో భక్తియోగః శబ్దాదివిషయేష్వనాసక్తిరూపం వైరాగ్యమాశు జనయతి- కస్మింశ్చిద్విషయే విలక్షణే అనురాగాతిశయస్య విషయాన్తరవైతృష్ణ్యావహత్వదర్శనాత్, తస్మాద్భక్తియోగనిష్ఠమనసః, శనైర్విషయాన్తరవైతృష్ణ్యస్యార్థాదేవోదయాద్విషయాన్తరానుధ్యా

హతా యయాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౬ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః । జనయత్యాశు వైరాగ్యం జ్ఞానం చ యదహైతుకమ్ ॥ ౭ ॥ ధర్మః స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః । నోత్పాదయేద్యది రతిం శ్రమ ఏవ హి కేవలమ్ ॥ ౮ ॥ ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య నార్థోఽర్థాయోపకల్పతే । నార్థస్య ధర్మైకాన్తస్య కామో లాభా

నావ్యవహితత్వం భక్తేస్సంపత్స్యత ఏవేతి భావః॥ తథా, యదహైతుకం "నాహం వేదైర్న తపసా" ఇత్యుక్తరీత్యా భక్తివ్యతిరిక్తహేత్వన్తరాలభ్యం జ్ఞానం సాక్షాత్కారాత్మకం తచ్చ జనయతి, అనేన భక్తేస్సాక్షాత్కారాత్మకత్వం విశేషణముక్తమ్ ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ తదేవం శ్లోకద్వయేనోక్తవిధభక్త్యనుగ్రాహక ఏవానభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమప్రయుక్తధర్మః శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తమ్॥ అథాస్య ధర్మస్య భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం వదన్నభిసంహితఫలధర్మస్య శ్రమఫలకత్వమాహ॥ ధర్మ ఇత్యేకేన॥ యస్సమ్యగనుష్ఠితో ధర్మః, పుంసాం, విష్వక్సేనస్య భగవతః కథాసు, రతిం రుచిం- యది నోత్పాదయేత్- తర్హి- స ధర్మః కేవలం శ్రమ ఏవ శ్రమఫలక ఏవ - సంసృతిరూపానర్థావహ ఏవేత్యర్థః॥ రతిం నోత్పాదయేదిత్యనేన రత్యేకప్రయోజనతయానుష్ఠితో ధర్మః పరః- ఐహికాముష్మికఫలార్థస్తు శ్రమఫలక ఇతి ప్రతీతేః, ఫలాభిసన్ధ్యనభిసన్ధిభ్యాం ధర్మస్యోత్కృష్టత్వాపకృష్టత్వే వేదితవ్యే ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ తదేవమనభిసంహితఫలో భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ ధర్మః- పరః- అన్యస్తు శ్రమఫలక ఇత్యుక్తమ్ ॥ అథోక్తవిధధర్మానుగ్రాహ్యభగవద్భక్తియోగసాధ్యమోక్షస్యైవ నిరతిశయపురుషార్థత్వమితి దర్శయితుం ధర్మార్థకామానాం స్వతః పురుషార్థత్వం- ధర్మస్యార్థార్థత్వం అర్థస్య కామార్థత్వం కామస్యేన్ద్రియతృప్త్యర్థత్వమిన్ద్రియతృప్తేర్జీవనార్థత్వం జీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వమిత్యాదిరూపాం చక్రవత్పరివృత్తిం లౌకికాభిమతాం చ నిరస్య ధర్మాదీనామపి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనభక్తియోగానుగ్రాహకత్వమాహ॥ ధర్మస్యేతి త్రిభిః ॥ తత్ర ధర్మస్య ఫలమర్థః అర్థఫలం కామః కామఫలమిన్ద్రియతృప్తిరితి లౌకికమతం - తత్ర ధర్మఫలత్వమర్థస్య నిరస్యతి - ధర్మస్యేత్యర్ధేన - ఆపవర్గ్యస్య అపవర్గసాధనస్య అనభిసంహితఫలత్వే సతి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనీభవిష్యతో ధర్మస్య - అర్థాయ ప్రయోజనాయ, అర్థః ధనం న ప్రకల్పతే- ధనం ధర్మస్య ఫలం న భవతీత్యర్థః ॥ ధర్మస్యార్థఫలకత్వరూపలౌకికమతానువాదేనైవ స్వతః పురుషార్థత్వమపి నిరస్తం వేదితవ్యం - ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం- ఏకస్యైవ దానయాగాదిరూపస్య ధర్మస్య ఫలాభిసన్ధ్యనభిసన్ధిరూపాకారభేదేనోత్కృష్టాపకృష్టఫలసాధనత్వే సతి తత్రానభిసంహితఫలత్వరూపాకారానాదరేణ సహేతరపురుషా

ర్థరూపార్థత్వవాదరూపం లౌకికానాం మతమతీవ సాదరణీయమితి భావః॥ అథ కామస్యార్థఫలత్వం నిరస్యతి, నార్థస్యేతి॥ ధర్మైకాన్తస్య ధర్మైకప్రయోజనకస్య - అర్థస్యాపి తస్య లాభాయ ప్రయోజనాయ కామో నహి స్మృతః - అర్థస్య ప్రయోజనం న కామో భవతీత్యర్థః, అత్ర కామశబ్దేన కామ్యత ఇతి కామ ఇతి వ్యుత్పత్త్యా౽న్నపానాదిరుచ్యతే ॥౯॥ అథ కామస్యేన్ద్రియతృప్తిఫలకత్వం నిరస్యతి కామస్యేతి, యావతాన్నపానాదినా కామేన కామ్యమానేన వస్తునా జీవతి తావతో౽న్నాదేర్భోగ్యవస్తునః - లాభః - ఫలం నేన్ద్రియతృప్తిః, కింతు - దేహధారణమేవాన్నపానాదికామఫలమిత్యర్థః, అథ జీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వం నిరస్యతి, జీవస్యేతి, జీవస్య జీవనస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవ - న తు ఇహ లోకే యః కర్మభిస్సాధ్యో ధర్మస్సో౽ర్థః ప్రయోజనం, అత్ర ధర్మార్థకామజీవనానాం క్రమేణార్థకామేన్ద్రియతృప్తిధర్మార్థత్వం నిరస్య తేషాం క్రమేణాపవర్గధర్మదేహధారణమాత్రతత్త్వజిజ్ఞాసార్థత్వోక్తేరయం భావః, సతి విత్తే తేనానభిసంహితఫలం ధర్మం సంపాద్య, తేన ధర్మేణాపవర్గసాధనభూతం భక్తియోగముపకుర్యాత్, సతి తు కామే తేన దేహధారణమాత్రోపయుక్తేన దేహం ధృత్వా తేన దేహేన భజనీయతత్త్వజిజ్ఞాసా కార్యేతి ॥౧౦॥ జీవస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవేత్యుక్తమ్, కిం తత్త్వం యజ్జిజ్ఞాసితవ్యమిత్యత ఆహ॥ వదన్తీతి॥ యత్ జ్ఞానం జ్ఞానస్వరూపం జ్ఞానగుణకం చ అద్వయం స్వతుల్యాభ్యధికవస్త్వన్తరరహితం అవయవభేదరహితం వా - జాత్యాదిభేదరహితం వా, బ్రహ్మపరమాత్మభగవచ్ఛబ్దాభిహితం తదేవ తత్త్వమితి తత్త్వవిదో వదన్తి బ్రహ్మపరమాత్మభగవచ్ఛబ్దాస్సామాన్యవిశేషశబ్దాః ప్రయుక్తాః - ఏవం ప్రయుఞ్జానస్య సాకాశాదిశబ్దా అపకారణవాక్యగతా భగవత్పరా ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౧॥ ఏవం పరధర్మాదివర్గత్రయస్యాపి పరంపరయా౽పవర్గసాధనత్వం ప్రసఙ్గాదుపజనీయవస్తుస్వరూపం చోక్తమ్॥ అథ యద్వివక్షితం మోక్ష ఏవ నిరతిశయం శ్రేయస్తత్సాధనం తు భక్తిరేవ తన్నిష్పత్తిశ్చ వర్ణాశ్రమధర్మజ్ఞానయోగశమాదిభిరిత్యాది తదుపపాదయతి ‘‘తదిత్యాదిభిస్సార్ధైర్దశభిః,, తత్తస్మాత్ - భక్తియోగానుగ్రాహకస్యైవ ధర్మస్య పరత్వాత్ త్రివర్గస్యాపి పరంపరయా౽పవర్గార్థత్వాదపవర్గాతిరిక్తనిరతిశయపురుషార్థాభావాచ్చేత్యర్థః, శ్రుతం యజ్ఞాదికర్మ - తస్య కర్తవ్యతయా వేదే శ్రుతత్వాత్ - తేన గృహీతయా అనుగృహీతయా - జ్ఞానవైరాగ్యా

యహి స్మృతః ॥౯॥ కామస్య నేన్ద్రియప్రీతిర్లాభో జీవేత యావతా। జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహ కర్మభిః॥౧౦॥ వదన్తి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్। బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యతే॥౧౧॥
తచ్ఛ్రద్దధానా మునయో జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయా । పశ్యన్త్యాత్మని చాత్మానం భక్త్యా శ్రుతగృహీతయా ॥

భ్యాం యుక్తయా భక్త్యా ఆత్మని జీవాత్మన్యన్తరాత్మతయా స్థితం బ్రహ్మాదిశబ్దవాచ్యం భగవన్తం - శ్రద్దధానాః మునయః - పశ్యన్తి - హే మునయ ఇతి సంబోధనం వా - తదా మే శ్రద్దధానాస్తే - ఏవంవిధయా భక్త్యా పశ్యన్తి - జ్ఞానశబ్దేన ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగో వివక్షితః - వైరాగ్యం విషయాన్తరేషు వైతృష్ణ్యం - తేన శమదమాదిసంగ్రహః - ఏభిరఙ్గైరుపకృతయా భక్త్యా ఆత్మని స్థితం పరమాత్మానం పశ్యన్తి - సాక్షాత్కుర్వన్తీత్యనేన భక్తేరేవ పరమాత్మదర్శనసమనన్తరభావిమోక్షసాధనత్వముక్తం - కర్మయోగజ్ఞానయోగయోశ్శమాదీనాం చ - భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం చ - భిద్యతే హృదయగ్రన్థిరితి శ్రుత్యా - తదర్థానువాదినా వక్ష్యమాణశ్లోకేన చ మోక్షస్య దర్శనానన్తరభావిత్వమవగతం - ఏవం చ భక్త్యా పశ్యన్తీత్యస్య దర్శనరూపాపన్నయా భక్తేరవ్యవధానేన మోక్షసాధనత్వమిత్యభిప్రాయః ॥౧౨॥ శ్రుతగృహీతయేత్యనేన వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకత్వముక్తం ‘‘ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః - నోత్పాదయేద్యది రతిం,, మితి ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహప్రకార ఉక్తః ఇదానీమన్యథాపి తదనుగ్రాహప్రకారం దర్శయతి॥ అత ఇతి॥ యతో భక్తేరేవ సాక్షాన్ముక్తిసాధనత్వం అతో హే ద్విజశ్రేష్ఠాః పుంభిః వర్ణాశ్రమవిభాగశః - అవస్థితస్యేతి శేషః - తత్తద్వర్ణాశ్రమానుగుణస్యేత్యర్థః - వర్ణాదిభేదేనావస్థితైః పుంభిరితి వా - సమ్యగనుష్ఠితస్య ధర్మస్య పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపస్య సంసిద్ధిః - ఫలం హరితోషణమేవ - అయం భావః॥ స్వనుష్ఠితాద్ధర్మాద్భక్తియోగప్రతిబన్ధనివృత్త్యనుకూలసఙ్కల్పహేతుర్హరితోషః - తతశ్చ భక్తియోగనిష్పత్తిప్రతిబన్ధకపాపక్షయస్తతో భక్తియోగనిష్పత్తిరితి - యద్వా హరిస్తుష్యతే యేనానుధ్యానేన తద్ధరితోషణమ్ - తదేవ ధర్మస్య స్వనుష్ఠితస్య సంసిద్ధిః ఫలమ్ - భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధనిరసనద్వారా హరితోషహేతుభక్తియోగనిష్పత్తిరేవ ధర్మస్య ఫలమిత్యర్థః - అన్యథా ధర్మేణ పాపమపనుదతి - అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వేత్యాదిశ్రుతైర్ధర్మస్య భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకపాపనిరాసకత్వం వదన్త్యా విరోధాపత్తేః - ధర్మస్యైవ హరితోషఫలకత్వే భక్తేర్వైయర్థ్యాపత్తేశ్చ - నను ‘‘జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా,, ఇతి భక్తియోగస్యైవ సర్వదురితనివర్తకత్వస్మరణాత్ - భక్తియోగవద్ధర్మస్యా

పిహరితోషహేతుత్వమేవ యుక్తమితి చేత్ - శృణు - ప్రాపకప్రతిబన్ధకం ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకం చేతి ద్వివిధం దురితం తత్ర ప్రాప
కస్య భక్తియోగస్య యదుత్పత్తిప్రతిబన్ధకం దురితం తద్ధర్మాపనోద్యం - ఏవం ధర్మనిరస్తప్రతిబన్ధకే భగవత్ప్రాపకే భక్తియో
గే నిష్పన్నే తేన యద్భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకం దురితం తదపనోద్యతే - తదభిప్రాయకాణి జ్ఞానాగ్నిరిత్యాదీని వచనాని ॥౧౩॥
ఏవం వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగోపకారస్తత్ప్రకారశ్చ భక్తియోగప్రతిబన్ధనిరసనేన భగవద్గుణాదిశ్రవణరుచిజననద్వా
రా చేతి ద్విధా సందర్శితః - అథ తుల్యన్యాయతయా భగవద్గుణస్వరూపాదిశ్రవణాదీనామపి భక్తియోగోపకారకత్వముప
కారప్రకారం చ వక్తుం తేషామవశ్యకర్తవ్యతాం తావదాహ ॥ తస్మాదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ తస్మాత్ - ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహ
కత్వతత్ప్రకారప్రదర్శనాదేవ - తత్తుల్యన్యాయతయా భగవద్భక్తియోగోపకారకత్వేన - సాత్వతాం భక్తానాం పతిర్భగ
వాన్ - ఏకేన - ఏకాగ్రేణ - మనసా - నిత్యదా శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యః ధ్యేయః స్మర్తవ్యః పూజ్యశ్చ - ధ్యానమత్ర శ్రుతార్థప్రతిష్ఠాప
నాత్మకం మననాపరపర్యాయం స్మరణం వివక్షితం - భక్త్యాత్మకస్య ధ్యానస్య శ్రవణాద్యనన్తరభావిత్వం హ్యవక్ష్య
తే ॥౧౪॥ యస్య భగవతః - అనుధ్యా - అనుధ్యానం - భక్తిః సైవాసిః ఖడ్గస్తేన యుక్తాః సహితాః కుశలాః - కర్మైవ గ్రన్థిః త
ద్రూపం నిబన్ధం బన్ధనం ఛిన్దన్తి - కర్మణో గ్రన్థిత్వరూపణం గ్రన్థివద్దుర్మోచత్వాత్ - గ్రన్థివద్దుర్మోచేన కర్మణా నిబధ్యత ఇతి ని
బన్ధనం - కర్మాయత్తః సంసారః తం ఛిన్దన్తీతి వా - తస్య కథాసు రతిం కో వా పుమాన్న కుర్యాత్ - సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః -
యస్య భక్తిరనర్థావహసంసృతినిరాసహేతుస్తస్య మహోపకర్తుర్భక్తియోగస్యానుగ్రాహకతయా తత్కథాసు రతిం
సర్వోపి జనః కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥౧౫॥ యద్యపి "ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం" ఇతి ధర్మస్య వాసుదేవకథారుచిజననద్వా
రా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వోక్త్యైవ కథారుచిజనకత్వమప్యుక్తమేవ భవతి - తథాపి న సాక్షాదేవ ధర్మః కథారతిహేతుః -

---

అతః పుమ్భిర్ద్విజశ్రేష్ఠా వర్ణాశ్రమవిభాగశః । స్వనుష్ఠితస్య ధర్మస్య సంసిద్ధిర్హరితోషణమ్ ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదేకేన
మనసా భగవాన్ సాత్వతాం పతిః । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్యశ్చ నిత్యదా ॥౧౪॥ యదనుధ్యాసినా
యుక్తాః కర్మగ్రన్థినిబన్ధనమ్ । ఛిన్దన్తి కోవిదాస్తస్య కో న కుర్యాత్కథారతిమ్ ॥౧౫॥ శుశ్రూషోః శ్రద్దధానస్య
వాసుదేవకథారుచిః । స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవణాత్ ॥౧౬॥ శృణ్వతాం స్వకథాం కృష్ణః
పుణ్యశ్రవణకీర్తనః । హృద్యన్తఃస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతామ్ ॥౧౭॥ నష్టప్రాయేష్వభద్రేషు నిత్యం
భాగవతసేవయా । భగవత్యుత్తమశ్లోకే భక్తిర్భవతి నైష్ఠికీ ॥ ౧౮ ॥ తదా రజస్తమోభావాః కామలోభాదయ
శ్చ యే । చేత ఏతైరనావిద్ధం స్థితం సత్త్వే ప్రసీదతి ॥ ౧౯ ॥ ఏవం ప్రసన్నమనసో భగవద్భక్తియోగతః । భగవ

అపి తు సత్సఙ్గాదిద్వారా హేత్వన్తరేణ చేత్యాహ ॥ శుశ్రూషోరితి ॥ శ్రోతుమిచ్ఛోః స్వధర్మనిరస్తశుశ్రూషాప్రతిబన్ధకస్యేత్య
ర్థః - శ్రద్ధాయుక్తస్య పుంసః వాసుదేవకథాయాం రుచిః హే విప్రాః మహతాం సేవయా - పుణ్యతీర్థానాం గఙ్గాదీనాం నిషేవ
ణాచ్చ భవతి ॥౧౬॥ శ్రవణాదీనాం భక్తియోగోపకారప్రకారం దర్శయతి ॥ శృణ్వతామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ పుణ్యం - శృణ్వ
తాం కీర్తయతాం చ పుణ్యావహం - శ్రవణం కీర్తనం చ యస్య సః కృష్ణః - స్వకథాం శృణ్వతాం - సతాం సాధూనాం హృదయా
న్తస్స్థితస్సన్ - అభద్రాణి భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకాని దురితాని - విధునోతి సుహృత్ - హేతుగర్భమిదం సుహృత్త్వాద్ధు
నోతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ నిత్యం భాగవతానాం సతాం సేవయా తత్సేవాపూర్వకభగవద్గుణశ్రవణేనేత్యర్థః ॥ అభద్రేషు -
నష్టప్రాయేషు సత్సు - ఉత్తమశ్లోకే భగవతి, నైష్ఠికీ దృఢా, భక్తిర్భవతి, నష్టప్రాయేష్వితి ప్రాయగ్రహణేన - భక్తియోగాప
నోద్యం ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకముత్తరపూర్వాఘరూపం త్వవశిష్యత ఇతి సూచితం - ఏవం తుల్యన్యాయతయా స్వధర్మేణాప్యు
పాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకమాత్రమేవ నిరస్యత ఇతి సమ్యగుక్తం ప్రాక్ ॥ ౧౮ ॥ కథమభద్రేషు నష్టేష్వపి భక్తిర్భవతీత్య
త్రాహ ॥ తదేతి ॥ నృణాం సతతం మహత్సేవైవ ధర్మస్తస్మాత్ - తదా - అభద్రేషు నష్టేషు తన్మూలాచ్చిత్తవిక్షేపావరణహేత
వో రజస్తమసోర్భావాః ధర్మాః కార్యభూతా ఇతి యావత్ - యే కామలోభాదయస్సన్తి - ఆదిశబ్దగ్రాహ్యాః క్రోధమోహాద
యః - తే సర్వే నశ్యన్తి - నష్టేషు వరజస్తమోభావేషు - ఏతైః - రజస్తమోభావైః - అనావిద్ధం అవిక్షిప్తమనావృతం చ - అత ఏ
వ - సత్త్వే - రజస్తమోభ్యామనభిభూతే సత్త్వగుణే స్థితం, సత్త్వప్రధానం సత్ - స్థిరం సదితి యావత్ - ప్రసీదతి - ప్రసన్నే చ చే
తసి నైష్ఠికీ భక్తిరాశు భవతీతి భావః ॥ ౧౯ ॥ తదేవాహ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా ప్రసన్నం మనో యస్య తస్య ముక్తస
ఙ్గస్యాపి రక్తస్య పుంసః నైష్ఠికీ భక్తిర్భవతీతి శేషః - తస్మాచ్చ భక్తియోగాద్భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానం భగవత్స్వరూపగుణయా
థాత్మ్యసాక్షాత్కారాత్మకజ్ఞానం జాయతే - దృష్ట ఇత్యనన్తరోక్తేః, తచ్చ జ్ఞానం పరభక్తేః ఫలం ॥ భక్త్యా త్వనన్యయా శ

క్త్యా అహమేవంవిధోఽర్జున । జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తపేతి వచనాత్ ॥ ౨౦ ॥ ఏవం సాక్షాత్కారపర్యన్తభగవద్భక్తియోగసాధ్యం ఫలమాహ ॥ భిద్యత ఇతి ॥ ఆత్మని పరమాత్మని, ఈశ్వరే భగవతి, దృష్ట ఏవ దృష్టమాత్రే సత్యేవ, అస్య ద్రష్టుః పుంసః, సర్వకర్మాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని ఉత్తరపూర్వాఘరూపాణి - క్షీయన్తే నశ్యన్తి - అత ఏవ తన్మూలాస్సర్వే సంశయా నశ్యన్తి - సర్వశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాజ్ఞానసంగ్రహః - తతస్తన్మూలకో హృదయగ్రన్థిర్వద నిర్మోచ్యోఽహంమమాభిమానః - భిద్యతే సమూలా సంసృతిర్నివర్తతే - తన్నివృత్త్యా చ బ్రహ్మప్రాప్తిస్తదనుభవశ్చాయత్నసిద్ధ ఇతి భావః ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తార్థస్యానుష్ఠానం దర్శయతి ॥ అత ఇతి ॥ యతో మోక్ష ఏవ నిరతిశయపురుషార్థస్తత్సాధనం తు భక్తిరేవ, అతః కవయః నిరతిశయశ్రేయస్తత్సాధనాభిజ్ఞాః - పరయా ముదా - భగవతి వాసుదేవే - భక్తిమాత్మప్రసాదనీం, కుర్వన్తి, ఆత్మప్రసాదనీం భక్తిం కుర్వన్తీత్యనేనారబ్ధభక్తియోగస్య చిత్తప్రసాదోఽపి శనైశ్శనైర్భక్తియోగాదేవ భవతీతి సూచితమ్ ॥ ౨౨ ॥ నను సృష్ట్యాదికారణేషు బ్రహ్మరుద్రాదిదేవేషు సత్సు కథం వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయత్వేనోచ్యత ఇతి శఙ్కాయామాహ ॥ సత్త్వమిత్యాదినాఽఽయావదధ్యాయసమాప్తి ॥ తత్ర భగవాన్వాసుదేవ ఏవ - హిరణ్యగర్భరుద్రాద్యాజీవశరీరకతయా, స్వావతారరూపేణ చ, జగత్సృష్టిస్థితిలయకారణభూతః - తత్ర సాక్షాద్వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయమాత్రా - తచ్ఛరీరభూతహిరణ్యగర్భాదిభక్తిస్తు ‘‘యో యో యాం యాం తనుం భక్తః’’ ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా, అన్తవత్తల్లోకాదిప్రాప్త్యుపాయః - యద్యపి, హిరణ్యగర్భాదిజీవశరీరకతయా తద్రూపేణావస్థితః - పరమాత్మైవ, తథాపి, కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికం జీవగతమేవ, న తు పరమాత్మగతం, న హి శరీరగతధర్మాణాం శరీరిణి ప్రసక్తిరిత్యయమర్థోఽత్ర ప్రతిపాద్యతే ॥ సత్త్వమితి ॥ సత్త్వాదయస్త్రయః, ప్రకృతేర్గుణాః, ప్రకృతేరితి సాధారణ్యవివక్షితం - ప్రకృతేరేవ గుణాః - న తు జీవస్య పరస్య చేత్యర్థః, తైస్సత్త్వాదిభిర్యుక్తః - పరః, పురుషః, పరమపురుషః, యోగోఽత్ర శరీరాత్మభావో వివక్షితః, ఏకః సృష్టేః ప్రాగితి శేషః ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ, దిత్యాదిశ్రుత్యనురోధాత్ - ఏకత్వం చ కార్యదశావన్నామరూపవిభాగప్రయుక్తబహుత్వప్రతిసంబన్ధినామరూపవిభాగాభావప్రయుక్తవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వరూపం వివక్షి-

తత్త్వవిజ్ఞానం ముక్తసఙ్గస్య జాయతే ॥ ౨౦ ॥ భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః । క్షీయన్తే చాస్య
కర్మాణి దృష్ట ఏవాత్మనీశ్వరే ॥ ౨౧ ॥ అతో వై కవయో నిత్యం భక్తిం పరమయా ముదా । వాసుదేవే భగవతి కుర్వ
న్త్యాత్మప్రసాదనీమ్ ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తః పరః పురుష ఏక ఇహాస్య ధత్తే । స్థి

తం - సృష్టేః ప్రాక్ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయా ఏక ఏవ సన్నిత్యర్థః । అస్య స్థూలచిదచిదాత్మకస్య జగతః, స్థిత్యాదయే - స్థితిసృష్టిలయార్థం - స్థితిప్రాధమ్యం, భగవత్ప్రీత్యపేక్షయా, పరమపురుష ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూపేణ తన్మధ్యే స్వావతారరూపేణ స్థితిసృష్ట్యాదికృత్, హరివిరిఞ్చిహరేతి సంజ్ఞాః విష్ణుబ్రహ్మరుద్రసంజ్ఞాః, ఇతిశబ్దః ప్రకారార్థః, తేన యూపసంగ్రహః - హర్యాదిరూపాణి తద్వాచకాని హర్యాదినామాని చ, ధత్తే బిభర్తి - తత్ర - సత్త్వం తనుః శరీరమధిష్ఠేయం యస్య తస్మాత్ - సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ - తద్భజనాదేవ - నృణాం భజతాం, శ్రేయాంసి జ్ఞాననిష్పత్తిభవనివృత్తిపరప్రాప్తిరూపాణి స్యుః ఖలు - సర్వకారణత్వాత్ సర్వస్మాత్పరత్వాత్ సమ్యగ్జ్ఞానవర్ధకసత్త్వప్రవర్తకత్వాచ్చ వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షప్రదేత్యర్థః, నన్వేక ఏవ హర్యాదిసంజ్ఞా ధత్త ఇత్యనేన హర్యాదీనాం పరస్పరసంజ్ఞాభేద ఏవ, న వస్తుభేద ఇతి ప్రతీత్యా త్రయాణామైక్యమేష్టవ్యం, తథా చ శ్రూయతే । బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇతి - స్మర్యతే చ, బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్ యథా । ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్ బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః । తతస్స భగవాన్విష్ణూరుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్ । స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన ఇతి ॥ తతశ్చ వాసుదేవస్య సర్వస్మాత్పరత్వం నోపపద్యతే కిం చైక ఏవ హర్యాదిసంజ్ఞా ధత్త ఇత్యనేన హర్యాదిభ్యః పరం తత్త్వమస్తీత్యవగమ్యతే - యుక్తం చైతత్ - అత ఏవ హి విష్ణుర్బ్రహ్మాదయః కాలః, యస్మిన్బ్రహ్మా విష్ణు రుద్రశ్చాస్తే సర్వే సంప్రసూయన్తే తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం తతో యదుత్తరతరం తదరూపమనామయం య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవన్తీతి విష్ణోరపి పరతత్త్వాపిమాతిత్వం తత ఉత్పత్తిః, పురుషశబ్దనిర్దిష్టనారాయణాతిరిక్తతత్త్వస్య మోక్షహేతుత్వమిత్యాదికం సర్వం శ్రూయమాణం సంగచ్ఛతే, కించ, అమృతస్యైష సేతురితి సేతువద్భగవతోఽన్యప్రాపకత్వోక్తేశ్చ త్రిమూర్త్యతీర్ణమేవ సర్వజగత్కారణమితి నారాయణస్య న పరత్వం, నాపి తద్భజనాన్ముక్తిః - కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతివిరోధప్రసఙ్గాదితి చేత్తత్రోచ్యతే, న తావత్త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నం-

నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణిచ్ఛ
న్దాంసి - నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్తే - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న
బ్రహ్మా న చ శంకరః - స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్ - తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః,
యస్మాద్విపద్మాదభవత్సుమహాత్మా ప్రజాపతిః తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రభూతానాం మృత్యుమసృజత్ త్ర్య
క్షం త్రిశిరస్కం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ - బ్రహ్మదక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః ॥ విభూ
తయో హరేరేతే జగతస్సృష్టిహేతవః ॥ రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జన్తవః ॥ చతుర్విధాశ్చ తే సర్వే జనార్దన
విభూతయః ॥ ఆద్యో నారాయణో దేవస్తస్మాద్బ్రహ్మా తతో భవః, పరో నారాయణో దేవస్తస్మాజ్జాతశ్చతుర్ముఖః ॥ తస్మాద్రు
ద్రోఽభవద్దేవి - క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్ ॥ ఆవాం తవాఙ్గే సంభూతౌ తస్మాత్కేశవనామభాక్ ॥ త
వాన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితాః ॥ సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచిత్ ॥ ఏతౌ ద్వౌ విబుధ
శ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ ॥ తదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ ॥ విష్ణురాత్మా భగవతో భవస్యామితతేజసః ॥
సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే - హరో హరతి తద్వశః ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురు
షసృజ్యత్వతద్విభూతిత్వతదవమత్వతత్ప్రసాదాయత్తజ్ఞానవత్త్వతచ్ఛరీరత్వాదిధర్మాణాం తదైక్యవిరుద్ధానామవగత
త్వాత్ బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యస్య చ - సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజా
పతే - హరో హరతి తద్వశ ఇత్యాదిప్రమాణాన్తరానుగుణ్యేనాన్తరాత్మతయా ఆకృత్యధికరణన్యాయేన శరీరవాచినాం శ
రీరిపర్యన్తత్వేనాప్యుపపత్తేః బహుప్రమాణావగతభేదస్య నిర్వాహాసంభవాచ్చ - నాపి నారాయణాదుత్తీర్ణం తత్త్వాన్త
రమస్తి - విశ్వమేవేదం పురుషస్తద్విశ్వముపజీవతి, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం - యమన్తస్సముద్రే కవయో వయన్తి, న తస్యేశే
కశ్చన తస్య నామ మహద్యశః - పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తమ్ - న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే, అగ్నిర్వై అవమో దేవానాం
విష్ణుః పరమః - మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయ ॥ ఆభూతసంప్లవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్ ॥ ఏకస్తిష్ఠ
తి విశ్వాత్మా స తు నారాయణస్స్మృతః ॥ న పరః పుణ్డరీకాక్షాద్దృశ్యతే పురుషర్షభ ॥ పరం హి పుణ్డరీకాక్షాన్న భూతం న భ
విష్యతి ॥ న విష్ణోః పరమో దేవో విద్యతే నృపసత్తమ ॥ న వాసుదేవాత్పరమస్తి దైవతం న వాసుదేవం ప్రణిపత్య సీదతి । దేశతః
కాలతో వ్యాప్త్యా క్షోదత్వం తథైవ చ ॥ హరేర్విభూతిమాత్రం తు కేవలం సంప్రభాషితమ్ ॥ న దైవం కేశవాత్పరమ్ ॥ రాజా
ధిరాజస్సర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్ ॥ పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయస్సన్తి పరావరేశే - ఇత్యాదిభి
ర్బహుభిః ప్రమాణైః విష్ణోస్సర్వాధికత్వప్రదర్శనపూర్వకం తదధికదేవతాన్తరనిషేధాత్, బ్రహ్మా విష్ణురుద్రేన్ద్రాస్తే సర్వే
సంప్రసూయన్తే ఇత్యత్ర విష్ణోరుత్పత్తిరవతారరూపా స్వసంకల్పమూలోచ్యతే - న తు బ్రహ్మరుద్రాదీనామివ కర్మమూలా -
కారణవాక్యేష్వేకస్యైవ కృత్స్నజగత్కారణత్వావగమాత్ త్రయాణాం సముచ్చిత్య కారణత్వానుపపత్తేః - కారణ
స్యోపాస్యత్వబోధకవాక్యగతానాం శివశంభ్వాదిసామాన్యశబ్దానాం భాగపశున్యాయేన విశేషవాచినారాయణశబ్దా
ర్థపర్యవసానోపపత్తేః, అచితస్సర్వకారణత్వానుపపత్తేరీక్షణాద్యర్థవిరోధాచ్చ - రుద్రాదీనాం, అనపహతపాప్మా వా
అహమస్మీత్యాదినా కార్యత్వకర్మవశ్యత్వశ్రవణాద్వాసుదేవాదిపదవాచ్యస్య కుత్రాపి కర్మవశ్యత్వాశ్రవణాత్, తదు
త్పత్తేశ్చ, అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇత్యవతారయాపత్యశ్రవణాత్ అజాయమాన ఇతి కర్మాయత్తోత్పత్తినిషేధా
చ్చ కర్మకృతత్వస్యాపాదితత్వాచ్చ తదుత్పత్తేస్సత్యాపవాదకాభావాచ్చ - తతో యదుత్తరతరమిత్యనేన కిముచ్యత ఇతి చేత్ -
ఉచ్యతే - త్రిమూర్తిమధ్యే రక్షకత్వేనావతీర్ణస్య నారాయణస్య, అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీత్యాదినావగతస్య, అద్భ్య
స్సంభూత ఇత్యత్ర పూర్వానువాకోక్తం మహాపురుషత్వం వేదాహమేతమిత్యనేనైవ వాక్యేన ప్రత్యభిజ్ఞాప్య తస్య శ్రియః ప
తిత్వ మహాపురుషత్వాది శ్రవణాత్తమేవ సర్వోత్తరం మహాపురుషం, యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిత్ యస్మాన్నాణీయో న
జ్యాయోఽస్తి కశ్చిత్ - వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, ఉపరి సర్వాననశి
రోగ్రీవస్సర్వభూతగుహాశయః - సర్వవ్యాపీ చ భగవానితి సహస్రశీర్షత్వాదిధర్మాన్ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, అనయోర్వాక్యయోర్మ
ధ్యే ప్రయుక్తస్య, తతో యదుత్తరతరమితి వాక్యస్య సందంశన్యాయేన నారాయణపరత్వస్యావశ్యకత్వాత్ తత ఇత్యస్య శ
బ్దతోఽర్థతశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాపితతద్ధేతుపరామర్శిత్వస్యైవ న్యాయ్యత్వాత్, అన్యథా యస్మాత్పురుషాదపరం వ్యతిరిక్తం పర
ముత్కృష్టం నాస్తీతి పూర్వవాక్యేనోక్తం పురుషమేవ పరామృశ్య తద్వ్యతిరిక్తస్యోత్తరత్వప్రతిపాదనే పూర్వాపరవా

మాత్రప్రసఙ్గాచ్చ తదుక్తహేతుభ్యః యత్పురుషశబ్దవాచ్యం తత్త్వం తదేవోత్తరోత్తరం తత్త్వమితి, అవ్యక్తస్యైవ సేతురిత్య
నేనాపి విష్ణోరన్తరత్వాన్తరప్రాపకత్వముచ్యతే, అపి తు స్వప్రాప్తౌ స్వయమేవ హేతురితి దిక్ ॥ ౨౩ ॥ నను ప్రకృతిగుణ
త్వే సమానేఽపి కథం సత్త్వం మోక్షహేతుః కథమితరౌ గుణౌ తదహేతూ సత్త్వమపి మోక్షహేతుర్న స్యాదితి శఙ్కాయాం
దృష్టాన్తేన గుణానాం వైషమ్యముపపాదయతి ॥ పార్థివాదితి ॥ దారుణ ఇతి పఞ్చమీ, పార్థివాత్, పృథివీపరిణామరూపాద్దా
రుణః కాష్ఠాత్తావద్ధూమ ఉత్పద్యతే, తస్మాద్ధూమాత్, అనన్తరమిత్యధ్యాహార్యం తే-ధూమో హ్యగ్నేః పూర్వముత్పద్యతే,
తస్మాద్ధూమాదనన్తరం అగ్నిరుత్పద్యతే, స చ త్రయీమయః, యథా పార్థివదారూత్పన్నత్వావిశేషేఽపి ధూమో న ప్రకాశ
కః న చ స్వర్గసిద్ధ్యుపయోగీ అగ్నిస్తు ప్రకాశకః త్రయీప్రతిపాద్యక్రతూపాయరూపేణ స్వర్గప్రదశ్చేతి తయోర్దృష్టాదృష్టకా
ర్యవైషమ్యసిద్ధిః ॥ ఏవం సుప్తస్య పురుషస్య తమోగుణాదనన్తరం ప్రవర్తకం రజః తదనన్తరం మనసో నావిలత్వహేతు
ర్యత్సత్త్వం తదేవ బ్రహ్మదర్శనసాధనమితి కార్యవైచిత్ర్యోపపత్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ యతః సత్త్వస్యైవ బ్రహ్మదర్శన
సాధనత్వం యతశ్చ సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ నృణాం శ్రేయాంసి స్యుః అత ఏవ సత్త్వతనుం విష్ణుం మునయోఽభజన్ని
త్యాహ ॥ భేజిర ఇతి ॥ అథ తస్మాత్పూర్వకాలే మునయః విశుద్ధం రజస్తమోభ్యామననువిద్ధం, సత్త్వం సత్త్వశరీరకం తత్ప్ర
వర్తకం భగవన్తమధోక్షజం భేజిరే ఉపాసాంచక్రిరే, ఏవమిహ తాన్మునీననుసృత్య, యే-తద్వత్సత్త్వతనుం భగ
వన్తం యజనాద్యుపాసత ఇత్యర్థః-తే క్షేమాయ కల్పన్తే శ్రేయోయుక్తా భవన్తీత్యర్థః-రజస్తమః ప్రధానా బ్రహ్మరుద్రా
భజన్తస్తు న క్షేమాయ కల్పన్తే అపి త్వన్తవత్ఫలభాజో భవన్తీతి భావః ॥ ౨౫ ॥ నను కేచిద్బ్రహ్మరుద్రాద్యుపా
సకా అపి దృశ్యన్తే న సర్వేఽపి విష్ణుమేవ కిం న భజన్త ఇతి శఙ్కాయాముపాసకానాం స్వస్వగుణానుసారేణైవోపాస్యదేవతా
విషయకోపాసనాయాం రుచిర్జాయత ఇత్యాహ ॥ ముముక్షవ ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ముముక్షవస్సత్త్వగుణప్రధానాః అనసూయ

త్యాదయే హరివిరిఞ్చిహరేతి సంజ్ఞాః శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యుః ॥ ౨౩ ॥ పార్థివాద్దారు
ణో ధూమస్తస్మాదగ్నిస్త్రయీమయః । తమసస్తు రజస్తస్మాత్సత్త్వం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౨౪ ॥ భేజిరే మున
యోఽథాగ్రే భగవన్తమధోక్షజమ్ । సత్త్వం విశుద్ధం క్షేమాయ కల్పన్తే యేఽను తానిహ ॥ ౨౫ ॥ ముముక్షవో ఘో
రరూపాన్హిత్వా భూతపతీనథ । నారాయణకలాః శాన్తా భజన్తి హ్యనసూయవః ॥ ౨౬ ॥ రజస్తమఃప్రకృతయ
స్సమశీలా భజన్తి వై । పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజేప్సవః ॥ ౨౭ ॥ వాసుదేవపరా వేదా వాసుదేవ

వః ఘోరరూపాన్-భూతపతీన్ రుద్రాదీన్ తమఃప్రధానాన్ హిత్వా శాన్తాః శుద్ధసత్త్వప్రవర్తికాః - నారాయణస్య కలాః
అవతారాన్ భజన్తి అనసూయవ ఇత్యనేన విష్ణుభక్తానాం దేవతాన్తరేషు తదుపాసకేషు చాసూయారాహిత్యం దేవతా
న్తరభక్తానాం తు విష్ణౌ తత్పరేషు చాసూయావత్త్వం చాస్తీతి సూచితమ్ ॥ ౨౬ ॥ రజస్తమస్స్వభావాస్తు జనాః స
మశీలాః రజస్తమస్స్వభావాన్ పితౄన్ భూతాన్ రుద్రాదీన్ ప్రజేశాన్ హిరణ్యగర్భాదీన్ ఆదిశబ్దేన సంకీర్ణదేవతాః స
రస్వతీప్రభృతీన్, ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చాన్యే యజన్తే తామసా జనా ఇత్యుక్తాన్ భజన్తి, కథం భూతాః శ్రీః సంపచ్చ
ఐశ్వర్యమాధిపత్యం చ ప్రజాః పుత్రాదయశ్చ ఈప్సన్తీతి ఆప్తుమిచ్ఛన్తి, తథాభూతాః అనేన విష్ణుభక్తానాం అనన్యప్రయోజ
నత్వం అనన్తస్థిరఫలప్రాప్తిః-అన్యేషాం త్వన్తవత్ఫలప్రాప్తిశ్చేతి సూచితమ్ ॥ ౨౭ ॥ అథ సర్వే వేదా యత్పద
మామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - త
దేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః, వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః- యో యో యాం యాం తనుం భక్త ఇత్యా
దిశ్రుతిస్మృతియుక్తరీత్యా భాగద్వయాత్మకవేదవేద్యశ్చతుర్ముఖరుద్రాదిశరీరకస్తదన్తర్యామితయాఽన్తవచ్ఛ్రియైశ్వర్య
ఫలదశ్చ వాసుదేవ ఏవేత్యభిప్రాయేణాహ ॥ వాసుదేవపరా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ వేదాః పూర్వోత్తరభాగద్వయాత్మకాః వేదాః
వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరస్తాత్పర్యభూమిర్యేషాం తథాభూతాః, నన్వగ్న్యాదిదేవతోద్దేశ్యకయాగహోమాదిక
ర్మప్రతిపాదకవేదపూర్వభాగస్య కథం వాసుదేవపరత్వమిత్యత ఆహ ॥ వాసుదేవపరా మఖా ఇతి ॥ మఖాః అగ్న్యాదిదేవతా
పూజాత్మకాః యాగాదయః వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరం ప్రధానః ప్రధానతయాఽఽరాధ్యో యేషాం తథాభూతాః అ
గ్న్యాదిశరీరకతయా తద్రూపో వాసుదేవ ఏవ మఖైరారాధ్య ఇత్యర్థః ॥ కేవలమగ్న్యాదిదేవతాపూజామాత్రత్వాభిమానే
న యే మఖాననుతిష్ఠన్తి తేషామపి తత్సమీహితం ఫలం తైరవిజ్ఞాతోఽపి వాసుదేవోఽగ్న్యాద్యన్తర్యామితయాఽఽరాధితః ప్రయచ్ఛ
తీతి భావః ॥ ఏవమారాధితోఽనన్తవత్ఫలం ప్రయచ్ఛతీతి చ భావః ॥ తథా చోక్తమ్ ॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు

రేవచ। నతుమామభిజానన్తి తత్త్వేనాతశ్చ్యవన్తి తఇతి ॥ ఏవం తుల్యన్యాయతయా వేదాన్తేషు క్వచిత్క్వచిత్కాలాగ్నిరుద్రోపనిషత్ప్రతిపాదనవిద్యావిషయరుద్రాద్యుపాసనాత్మకా యోగా అపరుద్రాదిశరీరకవాసుదేవవిషయా ఇత్యాహ ॥ వాసుదేవపరా యోగా ఇతి ॥ వాసుదేవః పరో విషయో యేషాం త ఇత్యర్థః, ప్రాయశో వేదాన్తేషు విహితా యోగా వాసుదేవవిషయా ఏవ శ్రూయన్తే క్వచిదామ్నాతా రుద్రాదివిషయత్వేన ప్రతీయమానా అపి తత్తత్ప్రకరణగతైర్లిఙ్గైః రుద్రాదివ్యసమ్యాప్యమానాన్తశ్శరీరకవాసుదేవవిషయత్వేనైవ నిశ్చీయన్త ఇతి భావః ॥ ఏవం నిఖిలనిగమవేద్యో వాసుదేవ ఏవేత్యుక్తమ్ అవతత్పూర్వభాగోపబృంహణాత్మకతన్త్రాణాం కస్మృత్యాదిప్రతిపాద్యః స్మార్తక్రియారాధ్యశ్చ స ఏవేత్యాహ ॥ వాసుదేవపరాః క్రియా ఇతి ॥ క్రియాః స్మార్తక్రియాః, శ్రౌతే వాస్తు మఖా ఇత్యుక్తత్వాత్, పూర్వవదర్థః ॥ ౨౮ ॥ అథ వేదాన్తార్థోపబృంహణార్థతయా ప్రవృత్తకపిలాద్యాగమోక్తప్రకృతిపురుషవిషయకజ్ఞానమపి ప్రకృతిపురుషశరీరకపరమాత్మవిషయకమేవేత్యాహ ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానమితి, జ్ఞానం ప్రకృతిపురుషవిషయకం వాసుదేవపరం వాసుదేవవిషయకం - విశేషణవిధిత్సోర్విశేష్యపర్యన్తత్వాదితి భావః ॥ కపిలాదిభిస్తు తద్ధ్యానబుద్ధ్యేతి చ భావః, తథా వేదాన్తార్థోపబృంహణపరమన్వాదిస్మృత్యుక్తకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణానశనాదితపశ్చ వాసుదేవారాధనరూపమిత్యాహ ॥ వాసుదేవపరం తప ఇతి - కిం బహునా సర్వే వైదికాః స్మార్తాశ్చ ధర్మాస్తత్ప్రాప్యాగతయశ్చ వాసుదేవాధీనా ఇత్యాహ ॥ వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిరితి ॥ ౨౯ ॥ కథం వేదాదీనాం వాసుదేవపరత్వమిత్యాశఙ్కాయాం - తదాత్మానం స్వయమకురుతేత్యుక్తరీత్యా సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం స్వాత్మానం జగద్రూపేణ పరిణమయ్య తత్తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థానాద్వాసుదేవాత్మకత్వస్వభావాదిత్యాహ ॥ స ఏవేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవ వాసుదేవ ఏవ - నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయావస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ఏవకారేణ తచ్ఛబ్దపరామృష్టపూర్వప్రస్తుతభగవద్వాచకవాసుదేవశబ్దావయవార్థేన చేదం లబ్ధం భవతి, యద్వా ఇదం పరిదృశ్యమానం జగత్, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవాసీదిత్యధ్యాహారః - సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి శ్రు

పరా మఖాః। వాసుదేవపరా యోగా వాసుదేవపరాః క్రియాః ॥ ౨౮ ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానం వాసుదేవపరం త
పః। వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిః ॥ ౨౯ ॥ స ఏవేదం ససర్జాగ్రే భగవానాత్మమాయయా। సదస
ద్రూపయా చాసౌ గుణమయ్యాఽగుణో విభుః ॥ ౩౦ ॥ తయా విలసితేష్వేషు గుణేషు గుణవానివ। అన్తః ప్రవిష్ట ఆ
భాతి విజ్ఞానేన విజృమ్భితః ॥ ౩౧ ॥ యథా హ్యవహితో వహ్నిర్దారుష్వేకస్స్వయోనిషు। నానేవ భాతి విశ్వా

తిప్రమాణాత్ ఏవశ్చ ఇదమిత్యనేన నామరూపవిభాగభిన్నం జగన్నిర్దిశ్య తస్య వాసుదేవరూపేణావస్థానోక్త్యా వియదాదివదష్వన్తం వ్యావర్తకైవకారప్రయోగేణ చ, ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీతి స్మృత్యనురోధాచ్చ, అన్యథా నక్ష్యావిభాగావితి చేన్న, నాదిత్వాదిత్యుక్తన్యాయేనాకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశాదిదోషప్రసఙ్గాచ్చ, సూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యం లబ్ధం, సృష్టేః ప్రాగేవమవస్థితో భగవానాత్మనః స్వస్య మాయయా స్వశరీరభూతయా మాయయా గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రచురయా సదసద్రూపయా మహదాదిపృథివ్యన్తకార్యకారణరూపేణ పరిణమమానయా - విభుర్వ్యాపకః సదసద్రూపేష్వన్తరాత్మతయానుప్రవిష్ట ఇత్యర్థః ॥ అథాప్యగుణః వ్యాప్యగతగుణైరస్పృష్టః ఇదం జగత్ససర్జ ॥ ౩౦ ॥ ఏవం సమష్టివ్యష్టిసృష్ట్యవస్థాద్వివన్తర్యామితయా తత్కారణతయా చ తద్రూపేణావస్థానముక్తమ్, అథోభయావస్థప్రకృతిసంసృష్టజీవశరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థితిమాహ ॥ తయేతి ॥ తయా ఆత్మమాయయా - విలసితేషు రచితేషు - ఏషు పరిదృశ్యమానేషు గుణేషు - గుణశబ్దో లాక్షణికః - గుణకార్యభూతబ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తశరీరేష్విత్యర్థః ॥ విజ్ఞానేన జీవేన - విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే య ఆత్మని తిష్ఠన్ యో విజ్ఞానేఽన్తర ఇతి శ్రుతిప్రయోగాత్ - తేన విజృమ్భితః విశిష్టః - తచ్ఛరీరక ఇత్యర్థః ॥ యస్య విజ్ఞానం శరీరమితి శ్రుతేః - యద్వా విజ్ఞానరూపేణ విజృమ్భితః భాసమానః తచ్ఛరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా చ తద్రూపేణ ప్రకాశమాన ఇత్యర్థః ॥ అన్తః ప్రవిష్టః జీవద్వారా దేవాదిశరీరేష్వనుప్రవిష్టః - గుణవానివ సాక్షాద్దేవాదిశరీరతచ్ఛరీరకజీవగతధర్మవానివాభాతి ॥ ఇవశబ్దస్యాయమభిప్రాయః - కారిన్యవాన్యోఽభిభక్తిః - నృసింహరూపీ భగవాన్ శ్వేత ఇత్యత్ర తత్కారిన్యశైత్యాదివచ్ఛరీరభూతజీవే హేయసమ్బన్ధః, నతు శరీరిణి వాసుదేవ ఇతి, తథాపి తస్యైకస్యైవ దేవాదిశరీరభేదేనానేకధావస్థితిశ్చేతి ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవ దృష్టాన్తముఖేనోపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ అభివ్యక్తిస్థానమత్ర యోనిశబ్దేనోక్తమ్ - నతూపాదానం - నహి ప్రకృతిర్జీవస్యోపాదానం నవా వహ్నేర్దారూపాదానం - కిం తు నిమిత్తం - వాయోరగ్నిః అగ్నేరాప ఇతి హి సృష్టిక్రమః - యథా దారుభ్యో వహ్నేరవహితః వ్యతిరిక్త ఏవాభివ్యక్త ఏవా

సన్ - స్వయోనిషు స్వాభివ్యక్తిస్థలేషు - దారుషు - నానేవానేక ఇవ - భాతి జ్వలతి - అగ్నిత్వస్యైకరూపత్వేపి తార్ణపార్ణశాఖాదిభేదవాన్ భాతి, ఏవం ప్రకృతిపరిణామరూపదేహేష్వభివ్యక్తో జీవో జ్ఞానానన్దరూపత్వే నైకరూపోపి దేవోహం మనుష్యోహమితి దేవాదిభేదభిన్నో భాతీత్యర్థః, పుంశబ్దో జీవవాచీ తచ్ఛరీరకపరమాత్మపర్యన్తః, పుమాన్ విశ్వాత్మా, జీవశరీరకః సర్వేశ్వర ఏక ఏవ - దేవాదిరూపేణ నానా భాతీత్యర్థః ॥ దారుషు భూతేష్వితి దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరధిష్ఠేయబహుత్వోక్త్యా యథా హి స్వత్వస్థూలత్వవక్రత్వాదిభేదశ్చ దారుగత ఏవ - నాగ్నిగతః - తథా దేవత్వాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదిభేదోపి న విశ్వాత్మగతః - కింతు తచ్ఛరీరకజీవగత ఇతి సూచితమ్ - వహ్నేర్విశ్వాత్మనశ్చైకత్వనిర్దేశేన వహ్నివద్విశ్వాత్మనోపి సర్వత్రావస్థితస్య స్వరూపతః స్వభావతో వా నానావస్థాన్తరాపత్తిరితి సూచితమ్, ఇయాంస్తు విశేషః - దారుష్వగ్నిస్స్వాత్మనైవాభివ్యక్తో నానా భాతి దార్ష్టాన్తికే తు జీవద్వారా దేవాదిరూపేణ నానా భాతీతి, జీవవిశిష్టదేవాదిశరీరాణామేవాధిష్ఠేయత్వాత్ ॥ ౩౨ ॥ యథా విశ్వాత్మనః స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారా దేవాదిరూపేణ నానా భానం - ఏవం సుఖదుఃఖాదిభోక్తృత్వం తన్నిమిత్తం కర్తృత్వం చ స్వశరీరభూతజీవద్వారైవ - స్వతస్తు తదుభయరహిత ఇత్యాహ ॥ అసావితి । అసౌ విశ్వాత్మా, గుణమయైః, సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపత్వేన తత్ప్రచురైః భూతసూక్ష్మాదిరూపైః, భావైః పదార్థైః, తత్ర భూతాని - పృథివ్యాదీని సూక్ష్మాణి గన్ధాదీని, ఇన్ద్రియాణి శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేన్ద్రియాణి వాగాదికర్మేన్ద్రియాణి చ, ఆత్మా, అన్తఃకరణం జీవో వా, ఏభిః, స్వేనైవ కర్త్రా నిర్మితేషు, భూతేషు దేవాదిషు, నిర్విష్టః జీవద్వారాఽనుప్రవిష్టః, తద్గుణాన్ గన్ధాదీన్ విషయాన్ భుఙ్క్తే, జీవద్వారా విషయాన్ భుఙ్క్తే, న తు స్వత ఇత్యర్థః, భోక్తృత్వసమవ్యాప్తం కర్తృత్వమప్యత్ర వివక్షితం, జీవద్వారా పుణ్యాపుణ్యరూపాణి కర్మాణి చ కరోతీత్యర్థః - అత్ర విశ్వాత్మన్యుచ్యమానం భోక్తృత్వం కర్తృత్వం చ ప్రయోజకత్వరూపం వివక్షితమ్ ॥ ౩౩ ॥ యద్వా, యథా సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణా ఇత్యాదినా సర్వకారణాత్పరమపురుషాదేవోపాస్యమానాత్, నృణాం శ్రేయాంసి, కారణత్వోపాస్యత్వమోక్షదత్వాదీనాం, కారణం తు ధ్యేయః, అమృతస్యైష సేతురిత్యాదిప్రమాణైరేకనిష్ఠత్వావగమాత్, న తు బ్రహ్మరుద్రాదిభ్యః, తేషాం కర్మవశ్యత్వపరమపురుషస్యజ్యేత్వసుఖదుఃఖాదిభోక్తృ

త్మా భూతేషు చ తథా పుమాన్ ॥ ౩౨ ॥ అసౌ గుణమయైర్భావైర్భూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మభిః । స్వనిర్మితేషు ని

త్వాదినోపాసకతుల్యత్వాదిరితి సూచితమ్, అథ తదుపపాదనాయ సర్వజీవానాం పరమపురుషస్రష్టకర్మానుగుణకరణకళేబరాదిసంబన్ధం, తత్ప్రయుక్తం కర్తృత్వం భోక్తృత్వం, మేషాం కర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వేనాపాధకత్వం, స్వభావతస్తు జ్ఞానైకాకారత్వం చేత్యాహ - స ఏవేదమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, స ఏవేదమిత్యస్య యథోక్త ఏవార్థః ॥ ౩౦ ॥ తయేతి ॥ తయా ఆత్మమాయయా విలసితేషు, రచితేషు ఏషు గుణేషు గుణకార్యేషు బ్రహ్మాదిశరీరేషు, అన్తఃప్రవిష్టో - జీవ ఇతి శేషః - పుమానిత్యస్యోత్తరశ్లోకాదపకర్షో వా, విజ్ఞానేన, స్వధర్మభూతజ్ఞానేన, విజృమ్భితః దేహాత్మత్వేనాభిమన్యమాన ఇత్యర్థః ॥ గుణవానివ దేవత్వాదిధర్మవానివ, ఆభాతి, దేవోహం మనుష్యోహం కృశోహం స్థూలోహమిత్యభిమన్యత ఇత్యర్థః, ఇవశబ్దేన వస్తుతో దేహవిలక్షణస్తద్గతధర్మైరస్పృష్ట ఏవేతి సూచ్యతే ॥ ౩౧ ॥ తదేవోపపాదయతి ॥ యథేతి, యథైక ఏవ వహ్నిః స్వయోనిషు స్వాభివ్యక్తిస్థానేషు తృణపర్ణాదిష్వభివ్యక్తో నానేవ భాతి తార్ణపార్ణత్వాదిభేదేన భాతి, ఇవశబ్దేన వస్తుతో వహ్నిత్వేనయాకైకరూప ఏవ, ఏవం విశ్వాత్మా విశ్వస్యాచేతనజాతస్యాత్మా పుమాన్ జీవోపి, భూతేషు దేవాదిశరీరేషు, నానేవ భాతి దేవోహం మనుష్యోహమిత్యాదిరూపేణ నానా భాతి, వస్తుతో జ్ఞానైకాకారేణైకరూప ఏవేత్యర్థః, పుమానితి జాత్యభిప్రాయక ఏకత్వనిర్దేశః, ఏకో వ్రీహిస్సంపన్నస్సుభిక్షం కురుతే ప్రజా ఇత్యత్ర వ్రీహిశబ్దవత్, ఏవం చ జీవైకత్వభ్రమో న కార్యః, దృష్టాన్తేపి వహ్నిత్వేనైకత్వేపి తద్వ్యక్తిభేదోభిప్రేతః, న హ్యేవమేకైకస్య జీవస్య దేవాదిశరీరస్య యుగపన్నానాప్రతిభానాభావ ఇతి వాచ్యమ్, ఏకైక ఏవ జీవః క్రమేణ దేవమనుష్యాదిశరీరాణ్యుపాదదానః దేవోహం మనుష్యోహమిత్యాదిత్వేనాభిప్రాయాత్, న హి దృష్టాన్తేపి తార్ణత్వపార్ణత్వేన భానమస్తి ॥ ౩౨ ॥ అసౌ జీవః, గుణమయైః సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకభగవన్మాయాపరిణామరూపైః పృథివ్యాదిభూతగన్ధాదితన్మాత్రజ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియాన్తఃకరణైః, భావైః పదార్థైః, స్వనిర్మితేషు స్వకర్మానుసారేణ నిర్మితేషు, భూతేషు దేవాదిశరీరేషు, నిర్విష్టః, గుణాన్ శబ్దాదివిషయాన్ భుఙ్క్తే, తన్నిమిత్తాని కర్మాణి చ పుణ్యాపుణ్యరూపాణి కరోతీతి చ వివక్షితం వేదితవ్యమ్, యద్వా, తయా విలసితేష్విత్యాదిభిః, కేవలం పరమాత్మైవ ప్రతిపాద్యతే, తదా విజ్ఞానేనేత్యస్య సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనేత్యర్థః - పుమాన్ పరమపురుషః గుణాన్ భుఙ్క్తే ఇత్యస్య లీలారస

రూపాన్ గుణాన్ భుఙ్క్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఏతదేవం పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీత్యస్యోత్తరముక్తమ్, అథ యత్పృతజానాసి భద్రం త ఇత్యాదినా శ్రీకృష్ణావతారతచ్చరిత్రతదితరావతారతచ్చరిత్రాదికం చ పృష్టం, తత్ర శ్రీకృష్ణావతారతచ్చరిత్రాదికం వివిక్ష్య దశమైకాదశస్కన్ధాభ్యాం, సర్వావతారాన్ తచ్చరిత్రాణి చ వివిక్ష్య తత్ర తత్ర తృతీయాదిషు వివక్షుస్తావత్సమాసతః, సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనమాహ, భావయన్నితి, ఏష సర్వేశ్వరో లోకస్రష్టృత్వేన లోకాన్ భావయన్ కర్మవశ్యాన్ చేతనానుజ్జీవయితుం సత్త్వేనోపలక్షితః, శుద్ధసత్త్వమూర్తిః తిర్యఙ్నరసురాదిషు లీలావతారైస్స్వనురతో భవతి, భావయతీతి పాఠే, లోకభావనః లోకస్రష్టా ఏష సర్వేశ్వరః తిర్యగాదిషు మత్స్యాదిషు మధ్యే యే లీలయావతారాస్తైస్స్వనురతః, లీలావతారైః ఈభక్తైస్స్వనురతో వా, సత్త్వేన లోకాన్ భావయతి త్రాయతి సాధుపరిత్రాణాయ మత్స్యాద్యవతారం ధత్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతప్రథమస్కన్ధటీకాయాం ద్వితీయోఽధ్యాయః.

తదేవం ప్రథమేఽధ్యాయే ప్రశ్నః కృతః- ద్వితీయే తు సత్త్వప్రవర్తకభగవద్భక్తేరేవ మోక్షప్రదత్వాద్భగవదీయప్రబన్ధ ఏవ శ్రోతవ్య ఇతి స్థాపితం - అవతారప్రయోజనం చోపక్షిప్తం- అథ భగవదవతారవిశేషతచ్చరితాని విస్తరేణోపరి వివక్షితాన్యతేన- భగవతోఽనేకేవతారాస్సన్తీతి ప్రతిపాద్యతే తృతీయేఽధ్యాయే - జగృహ ఇత్యాదినా- తత్రావతారాశ్చ ద్వివిధాః- అనుప్రవేశావతారాః- స్వేనరూపేణావతారాశ్చేతి- అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః కృతః ద్వివిధానపి తాన్వక్తుం తదుపయోగిత్వేన ప్రథమం చేతనమిశ్రం ప్రకృతిప్రాకృతజాతమేకం - శుద్ధసత్త్వమయం పరం చేతి రూపద్వయం భగవతోఽస్తీతి వివక్షుః పూర్వం ప్రకృతిప్రాకృతాత్మరూపపరిగ్రహమాహ ॥ జగృహ ఇతి ॥ పురుషాః- క్షేత్రజ్ఞాః - తత్సంబన్ధి పౌరుషం తన్మిశ్రమిత్యర్థః- ఏకాదశేన్ద్రియపఞ్చభూతాత్మకాః షోడశకలా యస్మిం స్తత్తథా- మ

శ్వష్టోభుక్తైమాతేషుతద్గుణాన్ ॥ ౩౩ ॥ భావయన్నేష సత్త్వేన లోకాన్వై లోకభావనః। లీలావతారానురతో దేవతిర్యఙ్నరాదిషు ॥ ౩౪ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః.
సూత ఉవాచ ॥ జగృహే పౌరుషం రూపం భగవాన్మహదాదిభిః । సంభూతం షోడశకలమాదౌ లోకసిసృక్షయా ॥ ౧ ॥ యస్యామ్భసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః । నాభిహ్రదామ్బుజాదాసీద్బ్రహ్మా విశ్వసృజాం పతిః ॥ ౨ ॥ యస్యావయవసంస్థానైః కల్పితో లోకవిస్తరః । తద్వై భగవతో రూపం విశుద్ధం సత్త్వమూర్జితమ్ ॥ ౩ ॥ పశ్యన్త్యదో రూపమదభ్రచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్। సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం

హదాదిభిస్సంభూతం రూపం - అణ్డకారణం సమష్టితత్త్వజాతమిహ రూపశబ్దేన వివక్షితం - సముదాయస్య మహదాదిభిస్సంపాద్యత్వాన్మహదాదిభిస్సంభూతమిత్యుక్తమ్ - లోకసిసృక్షయా జగృహే - బ్రహ్మాణ్డతదన్తర్వర్తికార్యజాతసిసృక్షయా రూపం జగృహ ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ అథ స్వాసాధారణం రూపమాహ ॥ యస్యేతి ॥ ప్రథమస్య యస్యేతి పదస్యార్థస్తద్వా ఇతి తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే ॥ ద్వితీయం తు యస్యేతి పదం చతుర్ముఖపరం - చతుర్ముఖశరీరాది దేవమనుష్యాదిసృష్టిః పురాణాన్తరేషు దృష్టా- యస్యావయవసంస్థానైః యచ్ఛరీరావయవపరిణామైః - దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః - స బ్రహ్మా - విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం- పతిః- యస్యామ్భసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః- అనిరుద్ధస్య- నాభిహ్రదామ్బుజాదాసీత్తద్భగవతో రూపం- ఊర్జితం- విశుద్ధం సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయమితి శ్లోకద్వయమేకవాక్యమ్। ఏతస్య రూపస్య జ్ఞానదృశ్యత్వమపరిచ్ఛేద్యత్వం సర్వావతారనిదానత్వం చాహ ॥ పశ్యన్తీతి సార్ధశ్లోకేన ॥ యద్వా ॥ జగృహ ఇత్యాదిశ్లోకానామేవమర్థః- అజడేష్వనుప్రవేశరూపేణ స్వేనరూపేణ చ ద్వివిధేఽవతారే తత్ర ప్రథమస్య దేవాదిష్వనుప్రవేశరూపత్వాత్తత్ర వక్తవ్యాంశాభావాత్- స్వేనరూపేణావతారోపయోగి దివ్యమఙ్గళవిగ్రహయోగ ఉచ్యతే - ఆదౌ మహదాదిభిర్లోకసిసృక్షయా- షోడశకలం భూతేన్ద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం- పౌరుషం పరమపురుషసంబన్ధి- రూపమనిరుద్ధాఖ్యరూపం- సంభూతిమావిర్భూతం - జగృహే పరిజగ్రాహ- యస్యామ్భసీతి స్పుటమ్- యస్యావయవేతి- యస్యానిరుద్ధస్య అవయవసంస్థానైః - శరీరభూతప్రకృత్యేకదేశపరిణామైః - లోకవిస్తరః కల్పితః - తస్య భగవతో రూపం శుద్ధసత్త్వమయమూర్జితముత్కృష్టమిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ పశ్యన్తీతి ॥ అదః- ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం - అదభ్రచక్షుషా అనల్పజ్ఞానేన మనసా- పశ్యన్తి- మనసా తు విశుద్ధేన- దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిరిత్యాద్యుక్తరీత్యా యోగపరిశుద్ధమనసా పశ్యన్తీత్యర్థః - ప్రత్యేకం

౩౪ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ భావయత్యేష సత్త్వేన.

సహస్రసఙ్ఖ్యాకైః పాదాదిభిరద్భుతమ్-తథా ప్రత్యేకం సహస్రం మూర్ధాదయో యస్మిన్-తత్ర శ్రవణం శ్రోత్రం-సహస్రైణ మౌళిభిః కిరీటైః అమ్బరైశ్చ కుణ్డలైశ్చోల్లసత్ ॥౪॥ ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం నానావిధానామవతారాణాం నిదానం మూలకారణం-బీజం-కృత్స్నజగద్బీజభూతం కృత్స్నజగత్సృష్టృచతుర్ముఖోత్పత్తిస్థానత్వాదితి భావః- అవ్యయం-అపక్షయాదివికారరహితం-అనేన అప్రాకృతత్వముక్తమ్॥ యస్యేతి॥ యస్య భగవతోఽనిరుద్ధస్య-అంశాంశేన శరీరభూతచిదచిత్తత్త్వైకదేశేన దేవాదయః సృజ్యన్తే ॥౫॥ స ఏవ-పరమపురుష ఏవ-బ్రహ్మా-చతుర్ముఖశరీరకః సన్-ప్రథమం కౌమారం సనత్కుమారాదిసర్గం - ఆస్థితః సనకాదిరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః - అఖణ్డితం నిర్విఘ్నం-బ్రహ్మచర్యం ఊర్ధ్వరేతస్త్వోపేతం భగవదుపాసనం-చచార చకార-తే చ కుమారాః ప్రథమావతారరూపాః - ప్రథమమితి విశేషణాద్ద్వితీయమిత్యాద్యుత్తరోక్తేశ్చ - ఇమే కుమారాః - అనుప్రవేశావతారరూపాః-తథా చతుర్ముఖోపబ్రహ్మగోపధరః - బ్రహ్మనారాయణాత్మక ఇత్యాదిభిః సృష్ట్యాదికాలే తదాత్మకతయా యోగిభిశ్చిన్త్యత్వవచనాత్ - భగవతా శానకేన చ, ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః॥ ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః ॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః। అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః। పశ్చాదుద్భూతబోధాస్తే ధ్యానే నైవోపకారకాః ॥ నైసర్గికో నైవ బోధస్తేషామప్యన్యతో యత ఇతి, చతుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయత్వానర్హతాముక్త్వా బద్ధానామేవ సతాం పశ్చాద్యోగేనోద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపాపన్నానాం చ, స్వతశ్శుద్ధివిరహేణ ముముక్షూపాస్యత్వనిషేధాత్ , సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ఇతి శ్రీజన్మరహస్యవచనైకార్థ్యాచ్చ, తదేవం చతుర్ముఖసనకాదయో భగవదనుప్రవేశావతారాః ప్రథమశ్చేత్యుక్తం భవతి, బ్రహ్మచర్యం చ

సహస్రమౌళ్యమ్బరకుణ్డలోల్లసత్ ॥ ౪ ॥ ఏతన్నానావతారాణాం నిదానం బీజమవ్యయమ్। యస్యాంశాంశేన సృజ్యన్తే దేవతిర్యఙ్నరాదయః॥ ౫ ॥ స ఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం రూపమాస్థితః। చచార దుశ్చరం బ్రహ్మా బ్రహ్మచర్యమఖణ్డితమ్ ॥ ౬ ॥ ద్వితీయం తు భవాయాస్య రసాతలగతాం మహీమ్ । ఉద్ధరిష్యన్నుపాదత్త యజ్ఞేశస్సౌకరం వపుః ॥ ౭ ॥ తృతీయమృషిసర్గం వై దేవర్షిత్వముపేత్య సః। తన్త్రం సాత్వతమాచష్ట నైష్కర్మ్యం కర్మణాం యతః॥ ౮ ॥ తుర్యే ధర్మకలాసర్గే నరనారాయణావృషీ। భూత్వాత్మోపశమోపేతమకరోద్దుశ్చరం తపః ॥ ౯ ॥ పఞ్చమః కపిలో నామ సిద్ధేశః కాలవిప్లుతమ్ । ప్రోవాచాసురయే సాంఖ్యం తత్త్వగ్రామవినిర్ణయమ్ ॥ ౧౦ ॥ షష్ఠమత్రేరపత్యత్వం వృతః ప్రాప్తోఽనసూయయా। ఆన్వీక్షికీమలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్య ఊ

నాగేష్టావతారప్రయోజనముక్తమ్, ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౬ ॥ అథ ద్వితీయావతారమాహ॥ ద్వితీయం త్వితి॥ అస్య జగతః భవాయ అభ్యుదయాయ , రసాతలగతాం మహీం పృథివీముద్ధరిష్యన్ యజ్ఞేశో భగవాన్ ద్వితీయం సౌకరం వారాహం వపురుపాదత్త జగృహే, వరాహో ద్వితీయావతార ఇత్యర్థః , అయం చ స్వేనరూపేణైవావతారః, యజ్ఞేశ ఇత్యనేన యజ్ఞారాధ్యత్వ తత్ఫలదత్వ తచ్ఛరీరకత్వాద్యుక్తేః , వపురాదత్తేతి వపుర్మాత్రపరిగ్రహోక్తేః, అస్య భవాయేతి కేవలసాధుపరిత్రాణార్థత్వసూచనాచ్చ ॥ ౭ ॥ తృతీయమితి॥ తృతీయం వపురుపాదానమ్, ఋషివర్గః ఋషిరూపజన్మేత్యర్థః, తత్ర తృతీయేఽవతారే స భగవాన్ దేవర్షిత్వం నారదరూపత్వమాపద్య నారదాఖ్యజీవమనుప్రవిశ్యేత్యర్థః , సాత్వతం తన్త్రం పఞ్చరాత్రశాస్త్రమాచష్ట అవోచత్ , ప్రవర్తయామాసేత్యర్థః, తన్త్రం విశినష్టి, యతస్తన్త్రాత్, కర్మణాం నివృత్తిధర్మవతాం నైష్కర్మ్యం ప్రవృత్తిధర్మవిరహః, ప్రవృత్తిధర్మాణాం కర్తవ్యతాఽవగమ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తుర్య ఇతి॥ ధర్మకలాసర్గే ధర్మాత్పితుః కలాసర్గే, దేహజన్మరూపే, తుర్యే చతుర్థావతారే, నరనారాయణాఖ్యావృషీ భూత్వా ఆత్మోపశమః ఇన్ద్రియనిగ్రహః , తేనోపేతం దుశ్చరమితరైశ్చరితుమశక్యం తపశ్చకార ॥ ౯ ॥ పఞ్చమ ఇతి, పఞ్చమోఽవతారః కపిలో నామ కపిలాఖ్యః , సిద్ధానామాత్మయాథాత్మ్యానుసంధానయోగేన సిద్ధానాం స్వస్వరూపాపన్నానామీశః, కాలేన ప్రవర్తయితృరహితేన కాలేన, విప్లుతం తిరోహితం సాంఖ్యం , కథం భూతం - తత్త్వానాం ప్రకృతిమహదాదీనాం గ్రామస్య కలాపస్య వినిర్ణయో యాథాత్మ్యనిర్ణయో యస్మాత్తథా భూతమ్ , ఆసురయే ప్రోవాచ, ఆసురిర్నామ సిద్ధేషు ప్రధానస్తస్మై ॥ ౧౦ ॥ షష్ఠమితి॥ అత్రేః ప్రజాపతేః అపత్యత్వం ప్రతివృతః మమ పుత్రో భవేత్యత్రిణా వృత ఇత్యర్థః, అనసూయయా అత్రేర్భార్యయా ప్రాప్తః - తస్యాః , పుత్రో దత్తాత్రేయాఖ్యో భూత్వేత్యర్థః- అలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్యశ్చ, ఆన్వీక్షికీం అధ్యాత్మవిద్యాం , ఊచివాన్, య ఊచివాన్ తం షష్ఠమవతారం విద్యాత్ ఇతి యత్తచ్ఛబ్దాధ్యాహారే

జ్ఞాప్యయః-షష్ఠం షష్ఠరూపం త్వితి వా ❁ ॥౧౧॥ ❁ తత ఇతి, తతస్సప్తమేఽవతారే, రుచేస్తద్భార్యాయామాకూత్యాం, అభ్యజాయత, స చ యజ్ఞ ఇతి ప్రసిద్ధః, సః, యజ్ఞః యామ ఆద్యో యేషాం తైః సురగణైస్సహ స్వాయమ్భువమన్వన్తరమ్, అపాత్-పాలయామాస ❁॥౧౨॥ ❁ అష్టమేఽవతారే ఉరుక్రమో భగవాన్, నాభేః స్వాయంభువమనుపౌత్రస్య భార్యాయాం మేరుదేవ్యాం, జాతః, స చ ఋషభాఖ్యః - ధీరాణాం యోగీశ్వరాణాం - వర్త్మ అనుష్ఠేయం ధర్మమార్గం, దర్శయన్ దర్శయితుం జాత ఇత్యర్థః-వర్త్మ విశినష్టి, సర్వైరాశ్రమైః - ఆశ్రమస్థైః-నమస్కృతం పూజితమ్-ఆశ్రమధర్మవర్త్మభ్య ఉత్కృష్టమితి భావః ❁॥౧౩॥ ❁ ఋషిభిరితి-హుంకారైర్వేనం హతవద్భిః-ఋషిభిర్యాచితో జగత్పాలనార్థం యాచితో భగవాన్-నవమం-పార్థివం పృథోస్సంబన్ధి-వపుః - భేజే, ప్రాప్తః-అంశేనానుప్రవిష్టః- పృథ్వాఖ్యజీవానుప్రవేశేన పృథురూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః-హే విప్రాః- స ఇమాం పృథివీం గోరూపధారిణీమ్-ఓషధీః-దుగ్ధ దుదోహ-అడభావ ఆర్షః-యతో దుగ్ధ తేన కారణేన స పృథురుశత్తమః సర్వేషామపీప్సితతమో బభూవ ❁ ॥౧౪॥ ❁ రూపమితి॥ చాక్షుషాన్తరం చాక్షుషమన్వన్తరం-తత్ర య స్సంప్లవః-ప్రలయః - తస్మిన్ స భగవాన్ మాత్స్యం దశమం రూపం జగృహే-అవతారప్రయోజనమాహ॥ నావీతి ॥ వైవస్వతం మనుం వైవస్వతమనురూపేణ జనిష్యమాణం సత్యవ్రతం - మహీమయ్యాం పృథ్వీరూపాయాం నావి-ఆరోప్య-అపాత్ ররక్ష ❁ ॥౧౫॥ ❁ ఏకాదశే త్వవతారే- విభుర్భగవాన్. సురాసురాణాం ఉదధిం-అమృతార్థం మథ్నతాం సతాం-కమఠరూపేణ కూర్మరూపేణ పృష్ఠే మన్దరాఖ్యమచలం దధ్రే ధృతవాన్ ❁॥ ౧౬ ॥ ❁ ద్వాదశమం

చివాన్ ॥ ౧౧ ॥ తతస్సప్తమ ఆకూత్యాం రుచేర్యజ్ఞోఽభ్యజాయత । స యామాద్యైస్సురగణైరపాత్స్వాయంభువాన్తరమ్ ॥ ౧౨ ॥ అష్టమే మేరుదేవ్యాం తు నాభేర్జాత ఉరుక్రమః । దర్శయన్వర్త్మ ధీరాణాం సర్వాశ్రమనమస్కృతమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఋషిభిర్యాచితో భేజే నవమం పార్థివం వపుః । దుగ్ధేమామోషధీర్విప్రాస్తేనాయం స ఉశత్తమః ॥ ౧౪ ॥ రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషాన్తరసంప్లవే । నావ్యారోప్య మహీమయ్యామపాద్వైవస్వతం మనుమ్ ॥ ౧౫ ॥ సురాసురాణాముదధిం మథ్నతాం మన్దరాచలమ్ । దధ్రే కమఠరూపేణ పృష్ఠ ఏకాదశే విభుః ॥ ౧౬ ॥ ధాన్వన్తరం ద్వాదశమం త్రయోదశమమేవ చ । అపాయయత్సురానన్యాన్మోహిన్యా మోహయన్స్త్రియా ॥ ౧౭ ॥ చతుర్దశం నారసింహం బిభ్రద్దైత్యేన్ద్రమూర్జితమ్ । దదార కరజైరూరావేరకాం కటకృద్యథా ॥ ౧౮ ॥ పఞ్చదశం వామనకం కృత్వాఽగాదధ్వరం బలేః । పదత్రయం యాచమానః ప్రత్యాదిత్సుస్త్రివిష్టపమ్ ॥ ౧౯ ॥ అవతారే షోడశమే పశ్యన్బ్రహ్మద్రుహో నృపాన్ । త్రిస్సప్తకృత్వః కుపితో నిఃక్షత్రామకరోన్మహీమ్ ॥ ౨౦ ॥ తతస్సప్తదశే జాతస్సత్యవత్యాం పరాశరాత్ । చక్రే వేదతరోశ్శాఖా దృష్ట్వా పుంసోఽల్పమేధసః ॥ ౨౧ ॥ నరదేవత్వమాపన్నస్సురకార్యచికీర్షయా । సముద్రనిగ్రహాదీని చక్రే వీర్యాణ్యనేకశః ॥ ౨౨ ॥ ఏ

వపుస్తు-ధాన్వన్తరం ధన్వన్తర్యాఖ్యజీవానుప్రవేశరూపమిత్యర్థః - త్రయోదశమం రూపం తు - యన్మోహిన్యాఖ్యయా-అన్యాన్-అసురాన్-మోహయన్-సురానమృతమపాయయత్- తదేవ మోహినీరూపం-త్రయోదశమమిత్యర్థః ॥౧౭॥ ❁ నారసింహం చతుర్దశం రూపం బిభ్రత్ - ఊర్జితం బలిష్ఠం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం వక్షసి - కరజైర్నఖైః-దదార-యథా కటకృత్-ఏరకాన్-తదర్థతృణవిశేషాన్- విదారయతి తద్వత్ ❁ ॥౧౮॥ ❁ వామనకం వామనాఖ్యం-పంచదశం వపుః కృత్వా ధృత్వా బలేరధ్వరం యజ్ఞవాటం - అగాత్ జగామ ॥ ప్రయోజనమాహ ॥ త్రివిష్టపం ప్రత్యాదిత్సుః - ఆహృత్యేన్ద్రాయ దాతుమిచ్ఛుః, పదత్రయం పదత్రయవ్యాజేన త్రిలోకీం, యాచమానో యాచిష్యమాణః, అధ్వరమగాదిత్యన్వయః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ షోడశమే త్వవతారే భార్గవరామాఖ్యే, నృపాన్ కార్తవీర్యాదీన్, బ్రహ్మద్రుహః, బ్రహ్మకద్రోహకాన్, పశ్యన్ కుపితః, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, మహీం నిఃక్షత్త్రాం క్షత్త్రబీజరహితామ్, అకరోత్ ❁॥౨౦॥ ❁ తతస్సప్తదశేఽవతారే పరాశరాత్, సత్యవత్యాం జాతో బాదరాయణ ఇతి ప్రసిద్ధః-అల్పమేధసః కృత్స్నవేదతదర్థావగమోపయుక్తబుద్ధిశూన్యాన్॥ పుంసః, పురుషాన్ దృష్ట్వా వేద ఏవ తరుస్తస్య శాఖాశ్చ క్రే ఋగ్యజుస్సామాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విభక్తవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ అతః పరమష్టాదశేఽవతార ఇత్యర్థః, సురకార్యం రావణవధరూపం- కర్తుమిచ్ఛయా-నరదేవత్వం-క్షత్రియత్వం, ప్రాప్తః, శ్రీరామరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః, సముద్రవిషయకో నిగ్రహ ఆదిర్యేషాం తాని వీర్యాణి కర్మాణి చక్రే ❁ ॥ ౨౨॥ ❁ ఏకోనవింశే వింశతితమేఽవతారే, భగవాన్ వృష్ణిషు యాదవేషు-రామకృష్ణావితి జన్మనీ రామః బలరామః కృష్ణశ్చేతి ద్వే జన్మనీ ప్రాప్య దుర్భావరూపే-ప్రాప్య భువో భారమహరత్, రామస్త్వేకోనవింశః, కృ

ష్ణస్తు వింశతితమోఽవతార ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ తతః కలావితి ॥ కలౌ యుగే సంప్రవృత్తే సతి సురద్విషాం, అర్హతానామసురాణాం, వా, సంమోహార్థం, భగవాన్ కీకటేషు దేశేషు, జినస్య సుతో భవిష్యతి - నామ్నా బుద్ధ ఇతి ప్రసిద్ధః - అయమేకవింశోఽవతారః ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ అథాసావితి ॥ జగత్పతిః భగవాన్ యుగయోః కలికృతయుగయోః, సంధ్యాయాం సంధౌ, రాజసు దస్యుప్రాయేషు చోరప్రాయేషు కేవలాధర్మబహులేషు సత్సు, తద్వధార్థం విష్ణుయశసో జనితా విష్ణుయశసః పుత్రరూపేణావతరిష్యతి, స చ నామ్నా కల్కిరితి ప్రసేత్స్యతి ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ దిఙ్మాత్రమేతద్దర్శితమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అవతారా ఇతి ॥ హే ద్విజాః, సత్త్వనిధేః శుద్ధసత్త్వమూర్తేర్భగవతోఽనిరుద్ధాదేతేఽవతారా అసంఖ్యేయాః, స్యుః ప్రవర్తన్తే - యథా అవిదాసినోఽశోష్యాత్సరసః సహస్రశః కుల్యాః, స్యుః, స్యన్దన్తే, తద్వత్, కుల్యాః క్షుద్రనద్యః ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ కేత ఇత్యత ఆహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో మన్త్రద్రష్టారో వసిష్ఠాదయః, మునయః కేవలస్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలాః శుకాదయః, దేవాః ఇన్ద్రాదయః, మనుపుత్రాః ప్రియవ్రతాదయః, మహౌజసః మహాప్రభావాః, సప్రజాపతయః దక్షాదిభిస్సహితాః ప్రజాపతయశ్చేత్యర్థః ॥ త ఏతే సర్వే హరేరేవ కలాస్స్మృతాః భగవదంశా ఏవ సమ్యాతా ఇత్యర్థః - తథా చోక్తం భగవతా ॥ యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా ॥ తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంఽశసంభవమితి ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ ఏతద్వచనార్థమేవాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే ఋషిప్రభృతయస్తు పుంసోఽనిరుద్ధాఖ్యస్య, అంశకలాః అంశాంశసంభూతాః, కృష్ణస్తు భగవాన్స్వయమితి శ్రీకృష్ణస్య పూర్ణావతారత్వముక్తం, ఉదాహృతభగవద్గీతావచనేన విభూత్యాదిమతాం జన్తూనాం మమ త్వేన నిర్దిష్ట శ్రీకృష్ణస్య తేజోంఽశసంభవత్వం శ్రీకృష్ణస్య తు పూర్ణత్వం చావగతం - అత్రాపి భగవానిత్యనేన కృష్ణస్య పూర్ణషాడ్గుణ్యత్వమవగతం యద్వా అత్ర, ఏత ఇత్యనేన పూర్వోక్తేషు హిరణ్యగర్భ సనకాదిషు కేషాంచిద్వరాహనారాయణమత్స్య

కోనవింశే వింశతిమే వృష్ణిషు ప్రాప్య జన్మనీ । రామకృష్ణావితి భువో భగవానహరద్భరమ్ ॥ ౨౩ ॥ తతః కలౌ సంప్రవృత్తే సంమోహాయ సురద్విషామ్ । బుద్ధో నామ్నా జినసుతః కీకటేషు భవిష్యతి ॥ ౨౪ ॥ అథాసౌ యుగసంధ్యాయాం దస్యుప్రాయేషు రాజసు । జనితా విష్ణుయశసో నామ్నా కల్కిర్జగత్పతిః ॥ ౨౫ ॥ అవతారా హ్యసంఖ్యేయా హరేస్సత్త్వనిధేర్ద్విజాః । యథాఽవిదాసినః కుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః ॥ ౨౬ ॥ ఋషయః పితరో దేవా మనుపుత్రా మహౌజసః । కలాస్సర్వే హరేరేవ సప్రజాపతయస్తథా ॥ ౨౭ ॥ ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్స్వయమ్ । ఇన్ద్రారివ్యాకులం లోకం మృడయన్తి యుగే యుగే ॥ ౨౮ ॥ జన్మ గుహ్యం భగవతో య ఏతత్ప్రయతో నరః । సాయం ప్రాతర్గృణన్భక్త్యా దుఃఖగ్రామాద్విముచ్యతే ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్రూ

కూర్మమోహినీనృసింహవామనశ్రీరామావతారాణాం పూర్ణానాం సత్త్వేపి ఛత్రిన్యాయేన సర్వేష్వవతారాః పరామృశ్యన్తే తత్ర పూర్ణత్వం నామ షాడ్గుణ్యపూర్ణస్వేన రూపేణ సాక్షాదవతీర్ణత్వం అంశాంశసంభూతత్వం నామ - తత్తజ్జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య భగవతః కేనాప్యైశ్వర్యవీర్యాదిగుణలేశేన జీవద్వారావిర్భూతేన విశిష్టతయా సంజాతత్వం, నిరంశస్య బ్రహ్మస్వరూపస్యైకదేశభేదేనావిర్భావాసంభవాత్, నను సర్వస్వరూపైకదేశవాచినోఽంశశబ్దస్య కథం గుణపరత్వమితి చేన్న, అపృథక్సిద్ధవిశేషణస్యాప్యంశశబ్దవాచ్యత్వాద్విశిష్టవస్త్వైకదేశత్వసైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వైకదేశత్వసైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వైకదేశత్వం చ, విశేషణవిశేష్యయోరేకదేశతయా ద్వయోరప్యవిశిష్టం - వరాహాద్యవతారాణాం పూర్ణత్వం తు తత్తత్ప్రకరణాదిభ్య ఏవావగన్తవ్యమ్ - సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనముపసంహరతి ॥ ఇన్ద్రేతి ॥ ఇన్ద్రారిభిరసురాదిభిః - వ్యాకులం ఉపద్రుతం - లోకం - యుగే యుగే ప్రతియుగం - మృడయన్తి సుఖయన్తి ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ అవతారకీర్తనాదిఫలమాహ ॥ జన్మ గుహ్యమితి ॥ యః కశ్చిన్నరో - భగవతః - ఏతజ్జన్మ గుహ్యం అవతారరహస్యం - సాయం ప్రాతస్సమాహితచిత్తో భక్త్యా గృణన్ కీర్తయన్ దుఃఖజాతాద్విముచ్యతే సంసారాన్ముక్తో భవతీత్యర్థః - జన్మ గుహ్యమిత్యనేన భగవజ్జన్మ - న జీవజన్మవత్కర్మమూలమ్ - అపి తు స్వసంకల్పమూలమిత్యభిప్రేతమ్ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ తదేవ దర్శయిష్యన్ రూపప్రసఙ్గాన్న కేవలమవతీర్ణమేవ రామకృష్ణాద్యాఖ్యం భగవతో రూపం - అపి తు పరిదృశ్యమానం ప్రకృతిగుణవైషమ్యమూలమహదాదికృతజగదపి తద్రూపమిత్యాహ ॥ ఏతద్రూపమితి ॥ చిదాత్మనః, జ్ఞానస్వరూపస్య - అత ఏవ అరూపస్య - అమూర్తస్వరూపస్య భగవతః - మాయాగుణైః - గుణపరిణామరూపైః - మహదాదిభిః - ఆత్మని ఆధారభూతే స్వస్మిన్ - ఏతత్ పరిదృశ్యమానం జగదాత్మకం రూపం - విరచితం - ఆత్మనీత్యనేన రూపశబ్దేన చ జగతో భగవద్రూపత్వముపపాదితం, శరీరస్యాత్మనాధార్యత్వనియ

మాత్ ॥౩౦॥ - ఏవం జగదన్తర్గతదేవమనుష్యాదిశరీరాణామపి భగవద్రూపత్వే సతి జీవానాం కేవలం దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యభిమానో భ్రమ ఏవేత్యాహ॥ యథేతి॥ యథా మేఘసమూహః, నభస్యాకాశే - అబుద్ధిభిః ఆకాశయాథాత్మ్యావిద్భిః - ఆరోపితాః, యథా చ పృథివ్యాస్సంబన్ధీ రేణుః ధూళిః - అనిలే - తద్యాథాత్మ్యావిద్భిరారోపితా - ఏవమబుద్ధిభిః ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యావిద్భిః - ద్రష్టరి జీవే దృశ్యత్వమారోపితం - దేవాదిశరీరజాతమహం మమాభిమానవిషయత్వేనారోపితమిత్యర్థః - అతో న దేవాదిశరీరజాతం జీవస్వరూపమితి భావః, యద్యపి దేవాదిశరీరస్య తదభిమానిజీవేన ధార్యత్వాత్తం ప్రతి రూపత్వమస్త్యేవ, తథాపి య ఆత్మని తిష్ఠన్ - యస్యాత్మా శరీరమిత్యాద్యుక్తరీత్యా జీవస్యాపి పరమపురుషధార్యత్వాన్ముఖ్యధారకత్వం పరమాత్మనిష్ఠమేవేతి తం ప్రత్యేవ దేవాద్యచేతనజాతం ముఖ్యం రూపం - దేహాత్మనోరుభయోరపి పరమపురుషధార్యత్వజ్ఞానం న భ్రమరూపం - ప్రకృతిపురుషయోరబ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానం, ప్రకృతావాత్మాభిమానః, స్వాతన్త్ర్యాభిమానః - ప్రకృతేః ప్రత్యగాత్మైకధార్యత్వాభిమానశ్చ బుద్ధికృత ఇత్యభిప్రాయః ॥౩౧॥ నను దృశ్యధర్మస్తస్మిన్నారోపితశ్చేత్స జీవః కీదృశ ఇత్యత్రాహ॥ అత ఇతి॥ అతః అచిదాత్మకదృశ్యప్రపఞ్చాత్ - పరం విలక్షణం తత్త్వం, స జీవః, పరత్వమేవ దర్శయితుం విశినష్టి, అవ్యక్తం చాక్షుషేన్ద్రియైర్గ్రహీతుమశక్యం, కుత ఇత్యపేక్షాయాం హేతుః - అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాదితి, తత్ర హేతుమాహ, అవ్యూఢగుణబృంహితమితి॥ వ్యూఢైః బహుధా విభక్తైః, గుణైః బృంహితం స్థూలీకృతం - యన్న భవతి తదవ్యూఢగుణబృంహితం - అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః కారణదశాయామస్థూలమచేతనం - కార్యదశాయాం హి వ్యూఢైర్గుణైస్సత్త్వాదిభిశ్చ స్థితం స్థూలీభవతి, న తథేత్యర్థః - అత ఏవాదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వం, తదన్యార్థేనేక్ష్యతే దృష్టం కార్యావస్థమచిద్ద్రవ్యమ్, శ్రుతం తు కారణావస్థం - అచేతనా పరార్థా చ నిత్యా సతతవిక్రియేత్యాదిశాస్త్రైశ్శ్రుతమ్, తదుభయవిలక్షణవస్తుత్వాదవ్యక్తమ్, అవ్యక్తోఽయమచిన్త్యోఽయమవికార్యోఽయముచ్యత ఇతి హి భగవతా గీయతే, ఏవంభూతం యద్వస్తు స జీవః, యః పునర్భవః ప్రకృతిసఙ్గాత్పునః పునర్జన్మభాగిత్యర్థః - ఉత్పన్న ఇతి చార్థే, యతో యత్సంబన్ధాత్పునర్భవః తతః పరమిత్యన్వయః ॥౩౨॥*

పం భగవతో హ్యేతద్రూపస్య చిదాత్మనః। మాయాగుణైర్విరచితం మహదాదిభిరాత్మని ॥ ౩౦ ॥ యథా నభసి
మేఘౌఘో రేణుర్వా పార్థివోఽనిలే। ఏవం ద్రష్టరి దృశ్యత్వమారోపితమబుద్ధిభిః ॥ ౩౧ ॥ అతః పరం యదవ్యక్త
మవ్యూఢగుణబృంహితమ్। అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాత్స జీవో ✿ యః పునర్భవః ॥ ౩౨ ॥ యత్రేమే సదసద్రూపే
ప్రతిషిద్ధే స్వసంవిదా। అవిద్యయాత్మని కృతే ఇతి తద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౩౩ ॥ యద్యేషోపరతా దేవీ మాయా వై

తర్హి కేనోపాయేన ప్రకృతిసఙ్గమూలకపునర్భవస్య నివృత్తిః - కీదృశం వా నివృత్తపునర్భవం జీవస్వరూపమిత్యత్రాహ॥ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్॥ సదసచ్ఛబ్దౌ కార్యకారణపరౌ - అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ తతో వై సదజాయతేతి ప్రయోగాత్ - కారణావస్థా చ ప్రళయదశా, తతశ్చాయమర్థః యత్రాత్మని - ఇమే - అచిద్గతే సదసద్రూపే, ఉత్పత్తివినాశావిత్యర్థః, అవిద్యయా అజ్ఞానేన, ఆత్మని కృతే ఆరోపితే చ తస్మిన్నాత్మని, స్వసంవిదా స్వశరీరకపరమాత్మవిషయసమ్యగ్జ్ఞానేన - ప్రతిషిద్ధే నివృత్తే భవతః అనేన స్వసంవిదేవ పునర్భవనివృత్తిహేతురితి దర్శితమ్, ఇతిశబ్దః ప్రకారవాచీ, ఇతి - ఏవంవిధం స్వసంవిన్నివృత్తోత్పత్తివినాశమిత్యర్థః, అత ఏవ - దర్శనం, జ్ఞానం - ప్రకృతిసఙ్గవియుక్తం కేవలపరిశుద్ధజీవాత్మస్వరూపజ్ఞానం, యత్ - తద్బ్రహ్మ గుణతో బృహత్త్వాత్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం ముక్తాత్మస్వరూపం బ్రహ్మభావాయ కల్పతే - బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహమితి ముక్తాత్మన్యపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగో దృశ్యతే ✿ ॥ ౩౩ ॥ ✿ యదీతి॥ యది యదా - ఏషా వై శారదీ మహదాదికార్యముఖేన విపులా, ఏషా మాయా - తన్మూలా మతిరభిమతిః - దేహాత్మాభిమానాదిరూపా చ - ఉపరతా భవతి నివృత్తా భవతి, ఉపరతిరత్ర సంబన్ధవిరహః, నిత్యా సతతవిక్రియా - గౌరనాద్యన్తవతీతి మాయాశబ్దవాచ్యాయాః ప్రకృతేర్నిత్యత్వాద్వినాశాయోగాత్ ఏవేత్యస్య తదేత్యాదిః, తదైవ - సంపన్నే పరమాత్మప్రాప్త్యా అభివ్యక్తే, స్వే స్వకీయే, మహిమ్ని గుణాష్టకరూపే, ముక్తైశ్వర్యాత్మకే మహిమ్ని మహీయతే, మహః పూజా, మహశ్శబ్దాదాచారక్యజన్తాత్కర్మణ్యాత్మనేపదం, స్వకీయమహిమలబ్ధ్యా హేతునా పరమవ్యోమవాసిభిర్బహుమతో భవతీతి విదుః, ముక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యవిదః, యద్వా, సంపన్న ఇతి ప్రథమాన్తతయాచ్ఛేదః - స్వే మహిమ్ని ముక్తైశ్వర్యే - సంపన్నః తల్లబ్ధ్యా సమృద్ధః, మహీయతే, ఇతి నిరవశేషత్వేన ప్రకృతిసంబన్ధతత్కార్యనివృత్తావావిర్భూతగుణాష్టకయుక్తః, పరబ్రహ్మానుభవాత్ పరమవ్యోమనివాసిభిర్బహుమతో భవతిష్ఠత ఇత్యర్థః - అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకరూప మహిమ్నః - ప్రకాశ్యమానజస్య

౩౨॥శ్లో॥ ✿ పా॥ యత్పునర్భవః.

న్త ఇత్యాదిశా స్త్రీభ్యస్స్వాభావికత్వావగమాత్స్వమహిమ్నీత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ తదేవం ప్రసక్తానుప్రసక్తతయా జీవస్య రూపం కథితం, అథ పరమప్రస్తుతస్య భగవజ్జన్మనో జీవజన్మవిలక్షణత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజనస్య జీవవత్కర్మాయత్తజననరహితస్య, అకర్తుః తద్వదేవ పుణ్యపాపాత్మకకర్మరహితస్య, హృత్పతేః హృదయకమలమధ్యావస్థానేన, పాతి సర్వాణి భూతాని నియమయతీతి వ్యుత్పత్తిః తస్య, సర్వాన్తరాత్మనో భగవతః, ఏవముక్తవిధాని జన్మాని కర్మాణి, కవయః, వేదగుహ్యాని వర్ణయన్తి - కవయో జ్ఞానాధికాః, న ముహ్యాశ్చిన్తయన్తః విరతిప్రయోగాత్ వేదగుహ్యాని వేదరహస్యాని వర్ణయన్తి, అజాయమానో బహుధా విజాయతే తస్య ధీరాః పరిజానన్తి యోనిమిత్యాదిష్విహ వేద - స్తత్ప్రవృత్త్యా విషయవిభాగప్రదర్శనపూర్వకం యాదృశాని భావయతి తాదృశాని వర్ణయన్తి తత్ర హ్యజాయమాన ఇత్యనేన జీవస్య యా కర్మాయత్తోత్పత్తిః, సేశ్వరస్య ప్రతిషిధ్యతే, బహుధా విజాయత ఇత్యనేనాకర్మాయత్తా స్వసంకల్పమూలా చోత్పత్తిః ప్రోచ్యతే, న హింస్యాద్భూతాని - పశుమాలభేతేత్యాదివత్, విధినిషేధయోర్భిన్నవిషయత్వావశ్యంభావాత్, తయోరేకవిషయత్వే పూర్వోత్తరవ్యాఘాతాపత్తేః, ఏవముత్సర్గాపవాదసామాన్యవిశేషన్యాయాదిభిర్నిర్ణేతవ్యమిమమర్థం కవయ ఏవ జానన్తీత్యభిప్రాయేణోక్తం తస్య ధీరాః పరిజానన్తి యోనిమితి, తస్య ప్రస్తుతస్య భగవతో యోనిమధిష్ఠేయం శరీరమ్, ధీరాః పరిజానన్తి, అకర్మాయత్తత్వం స్వేచ్ఛోపాత్తత్వాజహత్స్వభావత్వాదిరూపేణ ధీరా ఏవ జానన్తీత్యర్థః - అకర్తుః కర్మాణి వేదగుహ్యానీత్యనేన, కర్మవిధినిషేధవాదిన్యోః, నిష్క్రియం నిష్కళం - యస్యైతత్కర్మ స వై వేదితవ్య ఇత్యాదిశ్రుత్యోర్గపికవిభిన్నగతివిష్యావిషయవిభాగో ద్రష్టవ్య ఇతి సూచితమ్ - ఇదం సగుణనిర్గుణసశరీరాశరీరవికారావికారజీవబ్రహ్మభేదాభేదశ్రుతివిషయవిభాగస్యాప్యుపలక్షణమ్ - ఏవం చ జన్మకర్మగుణశరీరవికారభేదప్రతిపాదకానాం వేదాన్తవాక్యానాం తత్ప్రతిషేధపరైర్వాక్యైర్బాధ్యత్వం మృషావాదిభిరుక్తమనాదరణీయమితి భావః, తథా చోక్తం వాత్స్యైర్వరదగురుభిః, యద్బ్రహ్మణో గుణశరీరవికారభేదకర్మాదిగోచరధియః ప్రతిషేధవా

శారదీమతిః । సంపన్న ఏవేతి విదుర్మహిమ్ని స్వే మహీయతే ॥ ౩౪ ॥ ఏవం జన్మాని కర్మాణి హ్యకర్తురజనస్య
చ । వర్ణయన్తి స్మ కవయో వేదగుహ్యాని హృత్పతేః ॥ ౩౫ ॥ స వా ఇదం విశ్వమమోఘలీలః సృజత్యవత్యత్తి న సజ్జ
తేఽస్మిన్ । భూతేషు చాన్తర్హిత ఆత్మతన్త్రః షాడ్వర్గికం జిఘ్రతి షడ్గుణేశః ॥ ౩౬ ॥ న చాస్య కశ్చిన్నిపుణేన ధా

చః - అన్యోన్యభిన్నవిషయా న విరోధగన్ధమర్హన్తి తన్నవిధయః ప్రతిషేధబాధ్యా ఇతి - అకర్తుః కర్మాణి వేదగుహ్యానీత్యనేన భగవచ్చేష్టితానాం జగద్వ్యాపారాదిరూపాణాం జీవచేష్టితసజాతీయతయా చిన్తయితుమశక్యాని - కిం తద్వైజాత్యేన వేదాదేవావగన్తవ్యాని - తథైవ చకవిభిరపవర్ణ్యన్త ఇతి చోక్తం - కవయో వర్ణయన్తీత్యనేన కవీనాం భగవజ్జన్మకర్మయాథాత్మ్యే వేదవాఙ్మూలకతద్వర్ణయితృత్వోక్త్యా ఋషిబుద్ధీనాం భగవజ్జన్మకర్మాదియాథాత్మ్యవేదిత్వం చ సూచితమ్ ॥ ౩౫ ॥ తదేవోపపాదయితుం తావద్భగవతస్తచ్చేష్టితస్య జీవతచ్చేష్టితాభ్యాం వైజాత్యం దర్శయతి ॥ స వా ఇతి ॥ స వై భగవాన్ - అమోఘలీలః అమోఘా అవితథా లీలా యస్య సః ఇదం పరిదృశ్యమానం చిదచిదాత్మకం జగత్ - సృజతి - అవతి - రక్షతి - అత్తి సంహరతి - న చాస్మిన్ జగతి సజ్జతే చ - లీలాశబ్దేన జగద్వ్యాపారస్య లీలాత్వముక్తమ్ - అనేన ప్రాచీనకర్మవాసనానుగుణప్రవృత్తిబుద్ధ్యనుగుణ కేవలసుఖదుఃఖాద్యర్థజీవకర్మవ్యావృత్తిః - అమోఘపదేన లీలాయా నిర్విఘ్నసమాప్తిం వదతాప్యనేకాన్తరాయోపహతజీవకర్మవైజాత్యముక్తమ్ - సముదాయేన జీవవైజాత్యం విశ్వం సృజత్యవత్యత్తీత్యనేన - సర్గాదికర్మణః కృత్స్నజగద్విషయకత్వోక్త్యాఽనల్పత్వమవగతం - అనేనాత్యల్పజీవకర్మవ్యావృత్తిః - అస్మిన్న సజ్జత ఇతి సఙ్గనిషేధేన - సఙ్గహేతుకరాగద్వేషాదిరాహిత్యం లబ్ధం - తేన చ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాభావః - ఏవం చ జీవవ్యావృత్తిః కేష్వపి - భూతేషు చిదచిదాత్మకేషు - న హింస్యాద్భూతానీత్యాదావివాత్ర భూతశబ్దోఽచేతనసంసృష్టచేతనవాచీ - అన్తర్హితః అన్తరాత్మతయావస్థితోఽపి - భూతైరవిజ్ఞాత ఇత్యర్థః - జీవస్త్వనుమాపకైర్లక్షణైర్విజ్ఞాయత ఇతి తతో వ్యావృత్తిః ఆత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః - జీవస్తు కాలకర్మదైవాదిపరతన్త్రః - షడ్గుణేశః జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజసాం షణ్ణాం గుణానామీశః అధిపతిః - ఆశ్రయ ఇతి యావత్ - జీవస్తు తద్విపరీతగుణాశ్రయః - షాడ్వర్గికమ్ - షడిన్ద్రియవేద్యం శబ్దాదికమ్ - భుఙ్క్తే తేన లీలారసమనుభవతి - జీవస్తు సుఖ్యతి దుఃఖ్యతి ముహ్యతి చేతి భావః ॥ ౩౬ ॥ నేతి ॥ యత ఏవమత ఏవ - అస్య - మనసా సఙ్కల్పేన - వచోభిర్వేదాత్మకైశ్చ - నామాని దేవమనుష్యాదినామాని - రూపాణి దేవాదిరూపాణి చ - నటచర్యామివ - వితన్వతః విదధతః ధాతుర్గీశ్వరస్య - ఊతీః గతీః - అవతీర్గతిశ్చార్థః - పదవీః - ప్రకారానితి యావత్ - నిపుణేన భావప్రధానో నిర్దేశః - నైపుణ్యేనాపి - జన్తుః - నావైతి నావగచ్ఛతి - అనవగ

తౌ హేతుం వదన్ జన్తుం విశినష్టి-కుత్సితా మనీషా బుద్ధిర్యస్య-శబ్దాదివిషయాసక్తబుద్ధిః - అజ్ఞః అహంమమాభిమానాభ్యాం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యానభిజ్ఞః- మనోవచోభిః-నామాని రూపాణి చ వితన్వత ఇత్యత్ర-మనసా సఙ్కల్పేన రూపసృష్టిః- వేదవచోభిర్నామకల్పనమితి వివేకః-నామరూపం పఞ్చభూతానాం కృత్స్నానాం చ ప్రపఞ్చనమ్ - వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స ఇతి వచనాత్-నటచర్యామివేతి చిదచిద్గతదోషరాహిత్యం వివక్షితం యద్వా- నటచర్యామివ-నటో యథా విచిత్రవేషానుపాదత్తే తద్వద్రూపాణి మత్స్యకూర్మాదీని తన్నామాని చ సన్తన్వతో బిభ్రతోఽస్య ధాతుర్జగత్స్రష్టురీశ్వరస్య ఊతీర్గతీర్జన్తుః కుమనీషా వచోభిశ్చ నిపుణేన తర్కేణ ప్రత్యక్షేణ చ నావైతీత్యర్థః- అత్ర పక్షే నటచర్యామివేతి దృష్టాన్తేనేదం వివక్షితం-నటస్యానేకవేషపరిగ్రహేఽపి యథా స్వస్వభావాత్యాగః-వేషాణాం చేష్టామూలచర్యాయాశ్చ లీలాత్వం- తద్వదస్యాపీతి-కుమనీషోఽజ్ఞో జన్తుర్నావైతీత్యనేన-శబ్దాదిషు విరక్తః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలస్త్వవైతీతి సూచితమ్॥ ౩౭॥ తద్వేద స ఇతి॥ పుమాన్-అమాయయా మాయాగుణకామారహితయా-సంతతయా- అనువృత్త్యా దురన్తవీర్యస్య అపారవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః అనువృత్త్యా సేవయా-తస్య రథాఙ్గపాణేః- పాదసరోజగన్ధం-భజేత అనుభవేత్-సః- ధాతుః-రథాఙ్గపాణేః-పదవీం-వేద జానాతి-తథా చోక్తం భగవతా-భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః అహమేవంవిధోఽర్జున-జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతపేతి ॥ ౩౮ ॥ ఏవం మయోపపాదితం భగవదవతారాదిరహస్యమమాయికావిచ్ఛిన్నభగవద్భక్తియోగనిష్ఠా భవన్తో జానన్త్యేవాత్ర న విప్రతిపత్తిరితి సూచయితుం-శ్రోతౄణాం శౌనకాదీనాం కృతార్థతాం సహేతుకామావిష్కరోతి॥ అథేతి॥ భగవన్త ఇతి॥ సంబోధనం-యూయమిత్యధ్యాహారః-యద్వా- హే మునయః-భగవన్తః పూజ్యాః భవన్తః-ధన్యాః-కృతార్థాః-కుతః-హి-యస్మాత్-ఇహ లోకే-అఖిలలోకనాథే వాసుదేవే-సర్వాత్మకం సర్వప్రకారం-కరణత్రయేణాపీత్యర్థః-సర్వాత్మక ఇతి పాఠే-సర్వస్యాత్మని సర్వశరీరక ఇతి వాసుదేవవిశేషణం-ఆత్మభావం-భావో భక్తియోగః-

తురవైతి జన్తుః కుమనీష ఊతీః। నామాని రూపాణి మనోవచోభిః సన్తన్వతో నటచర్యామివాజ్ఞః॥ ౩౭॥ స వేద ధాతుః పదవీం పరస్య దురన్తవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః। యోఽమాయయా సంతతయానువృత్త్యా భజేత తత్పాద సరోజగన్ధమ్ ॥ ౩౮ ॥ అథేహ ధన్యా భగవన్త ఇత్థం యద్వాసుదేవేఽఖిలలోకనాథే। కుర్వన్తి † సర్వాత్మకమాత్మభావం న యత్ర భూయః పరివర్త ఉగ్రః॥ ౩౯ ॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః॥ ౪౦॥ నిఃశ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్। తదిదం గ్రాహ

ఆత్మనో భావః-ఆత్మకర్తృకః-సర్వాత్మన ఇతి పాఠే-ఆత్మనా మనసా-యో భావో భక్తిః-తం కుర్వన్తి తతో ధన్యా ఇత్యర్థః-కథం, భక్తియోగమాత్రకర్తృత్వేన ధన్యతేత్యపేక్షాయామాత్మభావం విశినష్టి॥ యత్ర యస్మిన్నాత్మభావే-సతి-ఉగ్రః- గర్భజన్మజరామరణాదిదుఃఖహేతుత్వేన ఘోరః పరివర్తః సంసారపరివృత్తిః భూయో న భవతి॥ ౩౯॥ తదేవం-పుంసామేకాన్తతః శ్రేయస్తన్నః శంసితుమర్హసీత్యాదీనాం శౌనకాదిప్రశ్నానాం సంగ్రహేణోత్తరాణ్యభిధాయ-అథ తచ్ఛుశ్రూషితభాగవతాఖ్యపురాణముఖేన తాన్యేవ విస్తరతః ప్రతిపిపాదయిషుః - స్వావదేతత్పురాణనిర్మాణప్రకారం-నిర్మాతుర్బాదరాయణస్య నిర్మాణప్రవృత్తినిమిత్తం, నిర్మితస్య పునః శుకం ప్రత్యధ్యాపనం, తేనాధీతస్య రాజ్ఞే శ్రవణం చ సహేతుకం ప్రష్టుమవసరప్రదానాయ భగవాన్ బాదరాయణస్త్విదం పురాణం నిర్మాయ పుత్రేణ ధ్యాపయత్ స్వముఖేన ప్రవర్తయామాస - తదాహం తన్ముఖేనాధిగతమిదం పురాణం-వః, శ్రావయిష్యామీత్యాహ సూతః ॥ ఇదమితి॥ ఇదం భాగవతమితి ప్రసిద్ధం పురాణం, బ్రహ్మసమ్మితం బ్రహ్మ, వేదస్తేన సమ్మితం సమీకృతం వేదతుల్యమిత్యర్థః - యద్వా- బ్రహ్మపరం బ్రహ్మ, తత్సమ్యక్ మీయతేఽనేనేతి బ్రహ్మసమ్మితం - బాహులకాత్కరణే క్తః పరబ్రహ్మప్రమాపకమిత్యర్థః - యద్వా, సమ్యక్ మీయతే ప్రమీయత ఇతి కర్మణ్యేవ క్తః - బ్రహ్మ-సమ్మితం యస్మాత్తద్బ్రహ్మసమ్మితం - సంపూర్వాదిగ్నితాదిత్యస్మాద్వా కర్మణి క్తః- జమోహాభిస్వాదచిజమణ్నిత్యమితి జముడాగమః-బ్రహ్మ సమ్యక్, ఇతం, అవగతం - యేన యస్మాద్వా తద్బ్రహ్మసమ్మితం-తత్ర హేతుం వదన్ విశినష్టి, ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః చరితం చరితప్రతిపాదకం ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకయోరభేదవివక్షయోత్తమశ్లోకచరితమిత్యుక్తం, ఏవంవిధం పురాణం-భగవానృషిః నిఖిలనిగమద్రష్టా వ్యాసశ్చకార॥ ౪౦ ॥ కిమర్థం-లోకస్య శృణ్వతో జనస్య-నిఃశ్రేయసార్థం ముక్త్యర్థం, తదేవ దర్శయితుం విశినష్టి-ధన్యం సమ్యక్ జ్ఞానజననద్వారా కృతార్థత్వావహం-స్వస్త్యయనం మఙ్గళాస్పదం, పవిత్రాణాం పవిత్రం యో మఙ్గళానాం చ మఙ్గళమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గళావహ భగవత్స్వ

౩౭॥ శ్లో॥ పా॥ సంతన్వతో నటచర్యాం. ౩౯॥ శ్లో॥ పా॥ † సర్వాత్మక ఆత్మభావమ్. † పా॥ సర్వాత్మన ఆత్మభావమ్.

రూపరూపాదిప్రతిపాదకత్వేనముఖ్యశాస్త్రపదమిత్యర్థః॥ తత్-ఉక్తవిధం-ఇదంపురాణం, ఆత్మవతాంవరం-జ్ఞానినాంశ్రేష్ఠం-సుతంశ్రీశుకం-గ్రాహయామాస అధ్యాపయామాస ॥ ౪౧॥ పురాణమేవవిశినష్టి॥సర్వేషాంపూర్వోత్తరభాగాత్మకానాంవేదానాం-ఇతిహాసానాంచసారంసారంసముద్ధృతం , ఏతత్పురాణరూపేణేతిశేషః , సారం, స్థిరాంశః, సమీచీనన్యాయైఃపరిష్కృతోఽర్థ ఇతియావత్ - సారంసారంసముద్ధృతమిత్యనేనవేదేతిహాసాదిసిద్ధస్యార్థశరీరస్య క్రమవిశేషనివేశనం-వేదాద్యర్థ పరిష్కరణంచ-వ్యాసబుద్ధ్యధీనమిత్యవగమ్యతే- సతు-అధీత్య తత్పురాణంశుకస్తు-పరీక్షితంమహారాజం-ఇదంశ్రావయామాస శృణోతేశ్శబ్దకర్మణోఽణ్యన్తే, కర్తుఃపరీక్షితో, ణౌ, గతిబుద్ధీతికర్మసంజ్ఞాయాంప్రాప్తి, యా ఏవంగ్రాహయామాససుతమిత్యత్రాపి, తత్రగ్రహేరశబ్దకర్మత్వాత్ ॥౪౨॥ పరీక్షితంకథంభూతం, గఙ్గాయాం ప్రాయోపవిష్టంఅనశనవ్రతదీక్షితం-ఋషిభిఃపరీతంపరివేష్టితం , తత్రపరీక్షితస్సన్నిధౌభూరితేజసా, విప్రర్షేశ్శుకస్య కీర్తయతఃశ్రావయతస్సతః, హేవిప్రాః ॥ ౪౩ ॥ తత్రనివిష్టోహం-తదనుగ్రహాత్ శుకానుగ్రహాత్, అధ్యగమంఅధిగతవానస్మిపురాణమితిశేషః , గమేర్లృదిత్త్వాదఙ్భ్యగమమితిరూపం-సఃతదనుగ్రహాదధిగతైతత్పురాణోహంచ, యథాధీతంయథావదధీతం, యద్వాఅధీతమితభావేక్తః , యథాధ్యయనంఅధ్యయనమనతిక్రమ్యఅధ్యయనానుసారేణేత్యర్థః, యథామతిశ్రావయిష్యామి, యథామతీత్యనేనపురాణస్యదురవబోధ్యత్వంసూచ్యతే ॥ ౪౪ ॥ పురాణంస్తౌతి॥కృష్ణ ఇతి॥ కృష్ణేభగవతిధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ , స్వధామ, స్వలోకం, గతవతి, అతఏవకలౌయుగేనష్టదృశాంనష్టప్రజ్ఞానాంజనానాం-దృష్టిప్రదానక్షమః, ఏషపురాణరూపోఽర్కః సూర్యోఽధునాఉదితఃయథారాత్రౌనష్టదృష్టీనామర్కఉదయేసతి, దృష్టి

యామాససుతమాత్మవతాంవరమ్॥౪౧॥ సర్వవేదేతిహాసానాంసారంసారంసముద్ధృతమ్।సతుసంశ్రావ
యామాసమహారాజంపరీక్షితమ్॥౪౨॥ ప్రాయోపవిష్టంగఙ్గాయాంపరీతంపరమర్షిభిః।తత్రకీర్తయతోవి
ప్రావిప్రర్షేర్భూరితేజసః॥౪౩॥అహంచాధ్యగమంతత్రనివిష్టస్తదనుగ్రహాత్।సోహంవశ్శ్రావయిష్యామి
యథాధీతంయథామతి ॥ ౪౪ ॥ కృష్ణేస్వధామోపగతేధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ। కలౌనష్టదృశామేషపురాణా
ర్కోఽధునోదితః॥౪౫॥ ****************************

******** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః. ********

శ్రీవ్యాసఉవాచ॥ఇతిబ్రువాణంసంస్తూయమునీనాందీర్ఘసత్రిణామ్।వృద్ధఃకులపతిస్సూతంబహ్వృచశ్శౌన
కోఽబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ సూతసూతమహాభాగవదనోవదతాంవర। కథాంభాగవతీంపుణ్యాంయదాహభగవా

స్వవిషయగ్రహణసమర్థాభవతి , ఏవంరాత్రిరూపేకలౌనష్టప్రజ్ఞానాంపునరేతత్పురాణార్కోదయేనప్రజ్ఞాప్రవర్తతఇత్యర్థః ॥౪౫॥ ఇతిశ్రీవత్సాన్వయపయః, శ్రీవీరరాఘవలిఖితాయాంశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాంప్రథమస్కన్ధేతృతీయోఽధ్యాయః ****************************

ఇత్థంలబ్ధావసరశ్శౌనకఃపృచ్ఛతీత్యాహవ్యాసః॥ ఇతీతి॥అత్రవ్యాసఉవాచేతిపర్యన్తే, యుక్తంనైతత్, కృత్స్నప్రబన్ధస్యవ్యాసోక్తిరూపత్వాపపరీక్షిచ్ఛుకశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరరూపేణప్రణీతత్వాత్తత్రతత్రపరీక్షిదాదిప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయరాజోవాచశుకఉవాచేత్యాదీనాంపాఠేపయత్ర్శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరప్రకారాముకారరూపాశ్లోకాద్దృశ్యన్తే, తేషాంసర్వేషామాదౌశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయతేషాంవ్యాసోక్తిత్వజ్ఞాపనాయచతదాదౌవ్యాసఉవాచేత్యస్యపాఠావశ్యంభావాత , క్వచిత్తదభావేప్యర్థతస్తస్యవివక్షితత్వాత్శౌనకాదరర్వాచీనస్యనియతప్రష్ట్రృత్వరాదరభావాదేవాముకఉవాచేతిపాఠాయోగాత్, ఏతేనాత్రైవవ్యాసఉవాచేతిపర్యన్తేనక్వాప్యన్యత్రాస్మిన్పురాణేతత్రమూలంమృగ్యమితికేషాంచిదాశఙ్కాపరాస్తా, ఇత్థంబ్రువాణంసూతం, సంస్తూయ, దీర్ఘసత్రిణాంబ్రహ్మసత్రేణదీక్షితానాంమునీనాంకులస్యసమూహస్యపతిః , కులశబ్దస్యనిత్యసాపేక్షత్వాద్దేవదత్తస్యగురుకులమిత్యాదావివసాసః, వృద్ధఃజ్ఞానేనవయసాచవృద్ధః, బహ్వృచఃఋగ్వేదీ, శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥౧॥ తదేవాహ॥సూతసూతేత్యాదిభిర్ద్వాదశభిః॥ హేసూతసూత , ఆదరాత్సంభ్రమాద్వాద్విరుక్తిః , హేమహాభాగవాగ్మిన్, భాగ్యమత్రనిఖిలతత్త్వజ్ఞానిత్వరూపం, హేవదతాంవర, భాగవతీంశ్రీమద్భాగవతపురాణప్రతిపాద్యాంకథాం, నః, అస్మభ్యం, వద, భాగవతంవిశినష్టి, యద్భాగవతం, భగవాన్శుకఆహ, పరీక్షితఇతిశేషః, ప్రవృత్తస్యాపిభాగవతస్యబుద్ధ్యావిపర్యస్తస్యయదిత్యనేనపరామ

న్నః ॥౨॥ ఏవం సామాన్యతః పృష్ట్వా విశేషతః పృచ్ఛతి ॥ కస్మిన్నితి ॥ ఇయం భాగవతీకథా కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తా, ఇత్యేకః ప్రశ్నః- కస్మిన్ స్థాన ఇత్యపరః- కేన హేతునేతి తృతీయః, కుతః కస్మాద్ధేతోః, కేన పుంసా సంబోధితః కృష్ణో మునిర్ద్వైపాయనః- ఇమాం సంహితాం భాగవతరూపాం కృతవానితి చతుర్థః ॥౩॥ యదుక్తం, స తు సంశ్రావయామాస మహారాజం పరీక్షితమితి తదఘటమానమివాభిప్రేత్య, తద్ధేతుమాహాత్మ్యవిశేషజిజ్ఞాసుః కం విశినష్టి ॥ తస్యేత్యాదిభిః పఞ్చభిః ॥ తస్య కృష్ణస్య మునేః పుత్రః శుకో మహాయోగీ యోగిశ్రేష్ఠః, శ్రేష్ఠత్వమేవాహ, సమదృక్, సర్వదేవమనుష్యాదిశరీరజాతం ప్రధానపరిణామరూపత్వేన పరాత్మత్వేన చ, జీవవర్గం జ్ఞానైకాకారత్వేన, సర్వత్రానుస్యూతం పరమాత్మానం సత్యజ్ఞానాదికల్యాణగుణాకరత్వేన చ, ఏవం రూపం సమం పశ్యతీతి సమదృక్, ఏవంవిధమేవ సమదర్శిత్వం, విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని ॥ శుని చైవ శ్వపాకే చ పణ్డితాస్సమదర్శిన ఇత్యాదావప్యభిగీయతే, నిర్వికల్పకః భేదానుసంధానరహితః ॥ దేహగతవికల్పానాం- దేవమనుష్యత్వాదీనామాత్మనినారోపయితా, యద్వా, అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుజ్ఞానరహితః, ఏకాన్తమతిః, ఏకాన్తా అవ్యభిచారిణీ నిశ్చితేతి యావత్, మతిర్భగవతి, తథాభూతః, ఉన్నిద్రః జాగరూకః, యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ, త్యుక్తవిధజాగరయుక్త ఇత్యర్థః, గూఢః స్వమాహాత్మ్యానావిష్కరణశీలః, మూఢోఽజ్ఞ ఇవ, ఈయతే ప్రతీయతే, దృశ్యత ఇత్యర్థః ॥౪॥ తస్య జ్ఞానాధిక్యమేవ వ్యఞ్జయన్ కంచిదితిహాసమాహ- దృష్ట్వేత్యనేన ॥ కదాచిత్ క్వచిత్, దేవస్త్రియః నగ్నాః జలే విహరన్త్యః, పురతో గచ్ఛన్తం శుకమాలోక్య వాసాంసి న పరిదధుః, తతః పృష్ఠత ఆయాన్తం శ్రీవ్యాసమాలోక్య హ్రియా పరిదధుః, తదిదం చిత్రమవలోక్య శ్రీవ్యాసోఽపృచ్ఛత్, శుకమవలోక్యాపి వాసాంసి కిం న పరిధత్తేతి, తదా తా ఊచుః, తవ తు స్త్రీపురుషవివేకోఽస్తి, త్వత్సుతస్య తు పరమాత్మనిష్ఠైకమనసస్తద్వ్యతిరిక్తజ్ఞా

ఞ్ఛుకః ॥౨॥ కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయం స్థానే వా కేన హేతునా। కుతస్సంచోదితః కృష్ణః కృతవాన్సంహితాం మునిః ॥౩॥ తస్య పుత్రో మహాయోగీ సమదృఙ్నిర్వికల్పకః। ఏకాన్తమతిరున్నిద్రో గూఢో మూఢ ఇవేయతే ॥౪॥ దృష్ట్వానుయాన్తమృషిమాత్మజమప్యనగ్నం దేవ్యో హ్రియా పరిదధుర్న సుతస్య చిత్రమ్। తద్వీక్ష్య పృచ్ఛతి మునౌ జగదుస్తవాస్తి స్త్రీపుంభిదా న తు సుతస్య వివిక్తదృష్టేః ॥౫॥ కథమాలక్షితః పౌరైస్సంప్రాప్తః కురుజాఙ్గలాన్। ఉన్మత్తమూకజడవద్విచరన్గజసాహ్వయే ॥౬॥ కథం వా పాణ్డవేయస్య రాజర్షేర్మునినా సహ। సంవాదస్సమభూత్తాత యత్రైషా సాత్వతీ శ్రుతిః ॥౭॥ స గోదోహనమాత్రం హి గృహేషు గృహమేధినామ్। అవేక్షతే మహాభాగస్తీర్థీకుర్వంస్తదాశ్రమమ్ ॥౮॥ అభిమన్యుసుతం సూత ప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్। తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి నః ॥౯॥ స సమ్రాట్ కస్య వా హేతోః పాణ్డూనాం మానవర్ధనః। ప్రాయో

నాభావేన స్త్రీపుంవిభాగో నాస్తి, అతస్తమవలోక్యాపి లజ్జారహితా, న పరిదధిమ, త్వాం త్వవలోక్య పరిదధీమహి, సోఽయమనుతోర్ద్యతే ॥ ఆత్మజమనుయాన్తమనగ్నమపి ఋషిం వ్యాసం దృష్ట్వా, దేవ్యో దేవానాం స్త్రియః, హ్రియా లజ్జయా, పరిదధుః, వాసాంసీతి శేషః- సుతస్య- నగ్నస్య సుతస్య దర్శనే, న పరిదధుః- తద్విచిత్రం వీక్ష్య మునౌ వ్యాసే పృచ్ఛతి సతి- జగదుః- దేవ్య ఇత్యనుషఙ్గః- కిమితి- తవ- స్త్రీపుంభిదా స్త్రీపుంసభేదోఽస్తి- త్వత్సుతస్య తు, నాస్తి, తత్ర హేతుః, వివిక్తే ప్రకృతిపురుషవిలక్షణే, పరమాత్మన్యేవ దృష్టిర్యస్య, తథాభూతత్వాత్, తస్య దర్శనే నాపి, నాస్మాకం లజ్జా బభూవేతి ॥౫॥ ఏవంభూతః, స దా కురూన్ జాఙ్గలాంశ్చ- ఉన్మత్తవన్మూకవజ్జడవచ్చ విచరన్- కథం వా గజసాహ్వయే హస్తినాఖ్యే పురే- సంప్రాప్తః, కథం వా పౌరైర్జనైరాలక్షితః ॥౬॥ కథం వా పాణ్డవేయస్య రాజర్షేః పరీక్షితో మునినా శుకేన సంవాదస్సంబభూవ, యత్ర సంవాదే ఏషా సాత్వతీతి- సాతయత్యసుఖయతీతి సాత్, పరమాత్మా, సాతేస్సుఖార్థాత్సాతాద్ధాతోర్హేతుమణ్ణ్యన్తాత్, వ్యాసరూపవిధినా, అనుపసర్గాల్లిమ్పవిన్దేత్యాదినా శప్రత్యయాభావపక్షే క్విపి సాదితి వ్యుత్పత్తేః, సః ప్రతిపాద్యతయాఽస్యామస్తీతి సాత్వతీ, మతుప్యుగిత్త్వాత్ జీప్, శ్రుతిః శ్రుతితుల్యా ప్రవృత్తా ॥౭॥ సంవాదస్యాసంభావనాం వ్యఞ్జయన్నాహ ॥ స ఇతి ॥ స మహాయోగీ శుకః, గృహమేధినాం గృహాశ్రమిణాం, గృహేషు, గోదోహనమాత్రం, యావతా కాలేన గౌర్దుహ్యతే తావన్తం కాలం- అవేక్షతే ప్రతీక్షమాణస్తిష్ఠతి, న త్వధికమిత్యర్థః- విరక్తత్వాదితి భావః, కదమవేక్షతే, తేషాం గృహమేధినాం ఆశ్రమం తీర్థీకుర్వన్ పవిత్రీకర్తుమిత్యర్థః ॥౮॥ అన్యచ్చ పృచ్ఛతి ॥ అభిమన్యుసుతమితి ॥ హే సూత అభిమన్యోస్సుతం పరీక్షితం, మహాభాగవతం ప్రాహుః, అతస్తస్య మహాశ్చర్యం జన్మ, కర్మాణి చ, నోఽస్మాకం, గృణీహి కథయ ॥౯॥ పాణ్డూనాం పాణ్డువంశజానాం, మానం ప్రాశస్త్యం వర్ధయతీతి వర్ధనః, నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరి ల్యుః, స

మ్రాట్ సార్వభౌమః, స పరీక్షిత్, కస్య హేతోః కస్మాద్ధేతోః, అధిరాట్ఛ్రియం ఆధిరాజ్యసంపదం, అనాదృత్య గఙ్గాయాం ప్రాయోపవిష్టః ॥౧౦॥ ❁ శత్రవః, ఆత్మనశ్శివాయ ఆత్మనాం యోగక్షేమాయ, ధనాన్యానీయ ఆదాయ, సమర్ప్యేత్యర్థః, యస్య పరీక్షితః పాదనికేతం పాదపీఠం నమన్తి, హేత్యాశ్చర్యే, స వీరః పరీక్షిత్, యువా సన్నపి దుస్త్యజాం శ్రియం అధిరాట్ఛ్రియం, అసుభిః ప్రాణైస్సహోత్స్రష్టుం త్యక్తుం, ఐషత ఐచ్ఛత్, అహో ఆశ్చర్యమేతత్ ❁ ॥౧౧॥ ❁ నను భాగవతం ప్రాయోపవిష్టత్వమేవోక్తత్వాద్భాగవతానాం చ దేహతదనుబన్ధిషు విరక్తస్వాభావికత్వాచ్చ నేదమాశ్చర్యమిత్యత ఆహ ॥ శివాయేతి ॥ యద్యపి భాగవతా విరక్తాః, స్తదాపి ఉత్తమశ్లోకో భగవానేవ పరమయనం, ప్రాప్యః ప్రాపకమాధారశ్చ యేషాం తే జనాః భాగవతాః, నాత్మార్థం జీవన్తి, కింతు, లోకస్య, శివాయ మఙ్గళాయ, భూతయే శ్రియై, భవాయ తస్యాః ఉత్తరోత్తరోదయాయ చ, జీవన్తి ఏవం పరాశ్రయం, పరైర్లోకైః శివాద్యర్థమాశ్రయణీయం, పరోపకారకమిత్యర్థః, కళేబరం, కుతో హేతోః, నిర్విద్య హేయం మత్వా, ముమోచ త్యాజ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ ప్రశ్నముపసంహరతి ॥ తదితి ॥ నః, అస్మాభిః పృష్టస్త్వం - తదేతత్పృష్టం సర్వం - సమ్యగాచక్ష్వ ఆఖ్యాహి - యదిహ కించ నా- పృష్టమస్తి - తదపి సమాచక్ష్వ - యదపీతి పాఠే - యద్యస్మాత్పృష్టస్త్వం - తతః పృష్టం తదేతత్సర్వం, అన్యదపి కించిత్సమాచక్ష్వ త్వాం అన్యత్ర ఛాన్దసాత్, వేదవాక్యం వినా- వాచాం ఇతిహాసపురాణాదిరూపాణాం విషయే- స్నాతం పారంగతం, అధికృతం వా - మన్యే, వేదవాక్యవ్యతిరిక్తేతిహాసపురాణాదిశ్రవణే త్వామేవాధికారిణం వ్యాసానుగృహీతరోమహర్షణసుతం మన్య ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ ఏవమాపృష్టస్సూతః కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాదిప్రశ్నాన్ప్రతివివక్షుస్తావత్తదుపోద్ఘాతరూపం జన్మప్రభృత్యేతత్పురాణ

పవిష్టో గఙ్గాయామనాదృత్యాధిరాట్ఛ్రియమ్ ॥ ౧౦ ॥ నమన్తి యత్పాదనికేతమాత్మనశ్శివాయ హానీయ ధనాని శత్రవః । కథం స వీరః శ్రియమఙ్గ దుస్త్యజాం యువైషతోత్స్రష్టుమహో సహాసుభిః ॥౧౧॥ శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోకపరాయణా జనాః । జీవన్తి నాత్మార్థమసౌ పరాశ్రయం ముమోచ నిర్విద్య కుతః కళేబరమ్ ॥౧౨॥ తత్సర్వం నస్సమాచక్ష్వ పృష్టో ❁ యదిహ కించన । మన్యే త్వాం విషయే వాచాం స్నాతమన్యత్ర ఛాన్దసాత్ ॥౧౩॥ సూత ఉవాచ ॥ ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే తృతీయే యుగపర్యయే । జాతః పరాశరాద్యోగీ వాసవ్యాం కలయా హరేః ॥౧౪॥ స కదాచిత్సరస్వత్యా ఉపస్పృశ్య జలం శుచిః । వివిక్త ఏక ఆసీన ఉదితే రవిమణ్డలే ॥౧౫॥ పరావరజ్ఞస్స ఋషిః కాలేనావ్యక్తరంహసా ॥ యుగధర్మవ్యతికరం ప్రాప్తం భువి యుగే యుగే ॥౧౬॥ భౌతికానాం చ భూతానాం శక్తిహ్రాసం చ తత్కృతమ్ । అశ్రద్దధానాన్నిస్సత్త్వాన్దుర్మేధాన్ హ్రసితాయుషః ॥౧౭॥ దుర్భగాంశ్చ జనాన్వీక్ష్య మునిర్దివ్యేన చక్షుషా । సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యద్దధ్యౌ హితమమోఘ

యోగావధికం శ్రీవ్యాసచరిత్రం తదనుప్రయుక్తం శ్రీనారదవృత్తాన్తం చాహ ॥ ద్వాపర ఇత్యాదినా ॥ యావత్షష్ఠాధ్యాయసమాప్తి - ద్వాపరే యుగే సమనుప్రాప్తే తత్రాపి తృతీయస్య యుగస్య పర్యయే అవసానే, పరాశరాత్, వాసవ్యాం ఉపరిచరవసుబీజజాతాయాం సత్యవత్యాం - హరేః కలయా అంశేన, యోగీ వ్యాసో- జాతః జజ్ఞే ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ స వ్యాసః కదాచిత్ సరస్వత్యాం, శుచిః పవిత్రం జలముపస్పృశ్యాచమ్య, ఇదం నిత్యకర్మోపలక్షణం, రవిమణ్డలే ఉదితే సతి, ఏకోఽసహాయః, వివిక్తే నిర్జనే దేశే, ఆసీన ఉపవిష్టః ❁ ॥౧౫॥ ❁ ఋషిర్నిఖిలనిగమద్రష్టా, పరావరజ్ఞః ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథోత్కృష్టాప్రకృష్టతత్త్వయాథాత్మ్యదర్శీ, సః, వ్యాసః, అవ్యక్తం రంహః వేగో యస్య తేన, దుర్నిరీక్ష్యవేగేన కాలేన హేతునా, భువి భూలోకే- ప్రతియుగం ప్రాప్తం- ధర్మవ్యతికరం ధర్మవ్యత్యాసం -కృతాదియుగక్రమేణ ప్రాప్తం ధర్మస్య వృద్ధిహ్రాసాదికమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ❁ తథా తత్కృతం ధర్మవ్యతికరకృతం, భౌతికానాం ఆకాశాదిభూతపరిణామరూపాణాం దేవాదిశరీరాణాం, భూతానాం తత్సంసృష్టానాం జీవానాం చ- శక్తిహ్రాసం శక్తిక్షయం చ- తథా జనానవవీక్ష్య, కథం భూతాన్- అశ్రద్దధానాన్ శ్రద్ధామకుర్వాణాన్, స్వస్వవర్ణాశ్రమానుగుణధర్మానుష్ఠానవిషయకత్వరారహితాన్, నిస్సత్త్వాన్ దుర్బలాన్, సత్త్వానుషక్తశ్రద్ధాయాం దుర్బలాన్, సత్త్వపసత్త్వే దుర్మేధాన్, హ్రసితం సంకుచితం ఆయుర్యేషాం తాన్, అనుష్ఠానోపయుక్తజ్ఞానాయూరహితాన్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ అత ఏవ దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, మునిః పరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలః, అత ఏవామోఘదృక్ అవితథసంకల్పః, దివ్యేన చక్షుషా యోగపరిశుద్ధేన మనసా, సర్వేషాం వర్ణానాం, మాశ్రమిణాం చ-

---

౧౩ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ యదపి కించన.

హితం దధ్యౌ చిన్తితవాన్, చిన్తాపూర్వకం చకారేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ తదేవాహ, ప్రజానాం త్రైవర్ణికానాం సంబన్ధి - తాసాం శ్రేయస్సాధనతయాఽనుష్ఠేయం, వైదికం వేదపూర్వభాగబోధ్యం, అత ఏవ - విశుద్ధం భ్రమప్రమాదవిప్రలమ్భాదిప్ర రషదోషాస్పృష్టవిధిబోధితం - చాతుర్హోత్రం చాతుర్హోత్రశబ్దవాచ్యమృత్విక్కార్యం కర్మ - వీక్ష్య ప్రజానామనుష్ఠేయమాలోచ్య, తావత్ - యజ్ఞానాం సన్తత్యై కర్తవ్యయజ్ఞకలాపవిషయకహోదార్థం - తదర్థకం పూర్వమేకరూపేణావస్థితం వేదం ఋగ్యజుస్సామాథర్వభేదేన చతుర్విధం, వ్యసనాత్ వ్యభాఙ్క్షీత్ ॥ ౧౯ ॥ చాతుర్విధ్యేన విధానమేవ దర్శయతి ॥ ఋగితి ॥ ఋగాద్యాశ్చత్వారో వేదాః - ఉద్ధృతాః సమ్మిశ్రమాత వేదరాశేరుద్ధృత్య సన్నివేశవిశేషేణ యోజితా ఇత్యర్థః - తథా, ఇతిహాసః, పురాణాని చ, ఉద్ధృతాని అనుషఙ్గి - కాలేన విప్లుతాని మాత్స్యాదిపురాణాని ఇతిహాసాశ్చోద్ధృతా ఇత్యర్థః - ఇతిహాసపురాణాని పిణ్డీకృత్య పఞ్చమో వేద ఉచ్యతే, పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధ ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ తత్ర ఋగాదీనాం మధ్యే, ఋగ్వేదధరః పైలః, అధ్యయనపూర్వమృగ్వేదం పైలో మునిర్ధారితవానిత్యర్థః - కవిర్విద్వాన్ - జైమినిస్తు, సామగః అధ్యయనపూర్వకం ఋగాధారాణి సామాని జగావిత్యర్థః, వైశమ్పాయన ఏక ఏవ ఋషిః - యజుషాం నిష్ణాతః పారంగతః, మతః స్మృతః, అవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ యజుషామిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఏవమథర్వాఙ్గిరసామిత్యత్రాపి తేషాం, నిష్ణాతః, దారుణో - దరుణోఽపత్యం దారుణిః - సుమన్తుర్నామ మునిరాసీత్ - అథర్వాఖ్యాన్యఙ్గిరాంసి తేషాం, ఇతిహాసానాం పురాణానాం చ నిష్ణాతస్తు - మేఽనుమ సూతస్య - పితా రోమహర్షణః ॥ ౨౨ ॥ సర్వ ఏవైతే భగవతో వ్యాసస్యానుగ్రహాదేవ నిష్ణాతా బభూవురిత్యవగన్తవ్యం, తత ఏతే, పైలాదయః, స్వం స్వం వేదం, శిష్యైః ప్రశిష్యైః,

---

దృక్ ॥ ౧౮ ॥ చాతుర్హోత్రం కర్మ శుద్ధం ప్రజానాం వీక్ష్య వైదికమ్ ॥ వ్యదధాద్యజ్ఞసన్తత్యై వేదమేకం చతుర్విధమ్ ॥ ౧౯ ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా వేదాశ్చత్వార ఉద్ధృతాః । ఇతిహాసపురాణం చ పఞ్చమో వేద ఉచ్యతే ॥ ౨౦ ॥ తత్రర్గ్వేదధరః పైలస్సామగో జైమినిః కవిః । వైశమ్పాయన ఏవైకో నిష్ణాతో యజుషాం మతః ॥ ౨౧ ॥ అథర్వాఙ్గిరసామాసీత్సుమన్తుర్దారుణో మునిః । ఇతిహాసపురాణానాం పితా మే రోమహర్షణః ॥ ౨౨ ॥ త ఏత ఋషయో వేదం స్వం స్వం వ్యస్యన్ననేకధా । శిష్యైః ప్రశిష్యైస్తచ్ఛిష్యైర్వేదాస్తే శాఖినోఽభవన్ ॥ ౨౩ ॥ త ఏవ వేదా దుర్మేధైర్ధార్యన్తే పురుషైర్యథా । ఏవం చకార భగవాన్ వ్యాసః కృపణవత్సలః ॥ ౨౪ ॥ స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా । కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవేదిహ ॥ ఇతి భారతమాఖ్యానం కృపయా మునినా కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం ప్రవృత్తస్య సదా భూతానాం శ్రేయసి ద్విజాః । సర్వాత్మకేనాపి యదా నాతుష్యద్ధృదయం తతః ॥ ౨౬ ॥ నాతిప్రసీదద్ధృదయస్సరస్వత్యాస్తటే శుచౌ । వితర్కయన్ వివిక్తస్థ ఇదం ప్రోవాచ ధర్మవిత్ ॥ ౨౭ ॥ ధృతవ్రతేన హి మయా ఛన్దాంసి గురవోఽగ్నయః । మానితా నిర్వ్యలీకేన గృహీతం చా

శిష్యాణామపశిష్యైస్తేషామపశిష్యైశ్చ శిష్యావిద్వానిత్యర్థః, అనేకధా - వ్యస్యన్ వ్యభాఙ్క్షురిత్యర్థః తతస్తే వేదాశ్శాఖినోఽభవన్, వ్యస్తశాఖా అభవన్ - తత్ర ఋగ్వేదః ఏకవింశతిశాఖాభేదం ప్రాప్తః, యజుర్వేదస్తు, ఏకశతధా - సామవేదస్తు సహస్రధా, అథర్వణస్తు నవధేతి వివేకః ॥ ౨౩ ॥ కిమర్థమేవమాస్తనాశిష్యాదిముఖేన చ వ్యభాఙ్క్షీదిత్యపేక్షాయాం ప్రయోజనం దర్శయన్ వ్యాసనామనిర్వక్తి ॥ త ఇతి ॥ దుర్మేధైః - అల్పప్రజ్ఞైః పురుషైః - త ఏతే వేదా యథా ధార్యన్తే యథా సన్నివేశితేషు ధార్యన్తే, ఏవం - తథా - చకార భగవాన్ వ్యాసః, తత్ర హేతుః - కృపణేషు వత్సలః వాత్సల్యయుక్తః యతో వేదాన్ వ్యస్యత్ వ్యభాఙ్క్షీత్ - అత ఏవ వ్యాస ఇతి ప్రసిద్ధో బభూవేతి భావః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం కృతవతాపి పునర్మునినా వ్యాసేన - స్త్రీణాం - శూద్రాణాం చ ద్విజబన్ధూనాం - త్రైవర్ణికాభాసానాం చ - శ్రుతిగోచరా శ్రవణవిషయా త్రయీ ఋగాదిభిన్నో వేదః - న భవతి - అధ్యయనస్యోపనయనాఙ్గకత్వాదుపనయనస్య చ త్రైవర్ణికాధికారిత్వాత్ స్త్రీశూద్రాదీనాం వేదాధ్యయనయోగ్యతా నాస్తి - అత ఏవ కర్మశ్రేయసి వైదికకర్మసాధ్యే శ్రేయసి మూఢానాం పురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనవిషయకజ్ఞానవిధురాణాం - అన్యథా శ్రేయో న భవేదిత్థం తు భవేదితి హేత్వాలోచయతా - కృపయా భారతమాఖ్యానం కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ హే ద్విజాః - ఏవం సర్వాత్మకేన - కేన ప్రకారేణాపి - భూతానాం లోకానాం - శ్రేయసి నిమిత్తే - సదా ప్రవృత్తస్యాపి - బాదరాయణస్య - హృదయం మనో - యదా నాతుష్యత్ న జహర్ష - తతస్తదా - నాతిప్రసీదత్ - ప్రసన్నం హృదయం యస్య తథాభూతః - శుచౌ పరిశుద్ధే - సరస్వత్యాస్తటే - వివిక్తే నిర్జనే దేశే - స్థితః వితర్కయన్ అసన్తోషహేతుః కో వేతి విచారయన్ ధర్మవిద్బాదరాయణ ఇదం స్వగతం వక్ష్యమాణమువాచ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ తదేవాహ ధృతవ్రతేనేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః - ధృతం వ్రతం ఛన్దాగుర్వగ్నిసేవా

పయుక్తం యేన-తేనమయా-ఛన్దాంసి ఛన్దోధిదైవతాని-గురవో ఽగ్నయశ్చ-నిర్వ్యళీకేననిష్కపటభావేన మానితాః బహుమానితాః పూజితా ఇతియావత్-ఛన్దఆదీనాం-అనుశాసనం గృహీతం కృతంచ ॥ ౨౮ ॥ కించ భారతవ్యపదేశేన భారతవ్యాజేన-ఆమ్నాయానాంవేదానాం - అర్థశ్చ దర్శితః-భారతంవిశినష్టి-యత్ర-భారతే-స్త్రీశూద్రాదిభిరపి-ధర్మో-దృశ్యతే-స్వస్యాపేక్షితశ్రేయస్సాధన స్వావరూపో ధర్మో దృశ్యతే అవగమ్యతే ॥ ౨౯ ॥ అథాప్యేవమపి-బతేతి ఖేదే మమదైహ్యః దేహస్థః-విభుః ప్రభుః-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా-ఆత్మనా అన్తఃకరణేనసహ యద్వా-దైహ్యోవిభురాత్మా-అన్తఃకరణం-ఆత్మనాస్వయం - బ్రహ్మవర్చసి-వృత్తస్వాధ్యాయనిమిత్తే తేజసి-సమాసాన్తవిధేరనిత్యత్వాత్ బ్రహ్మహస్తిభ్యాం వర్చస ఇత్యజభావః-ఉశత్తమః శుద్ధతమోపి-అసంపన్న ఇవా-సమృద్ధ ఇవ-ఆభాతి-అసత్తమ ఇతిపాఠే-బ్రహ్మవర్చసి- అసంపన్న ఇవ బ్రహ్మవర్చసరహిత ఇవ-ఆభాతి-యథా అసత్తమః అసజ్జనతమ ఆభాతి తద్వత్ ॥ ౩౦ ॥ ఏవం వితర్క్య సూక్ష్మదర్శిత్వాదసన్తోషహేతుముత్ప్రేక్షతే॥ కింవేతి॥ యతో భాగవతధర్మాః ప్రాయశో మయా ననిరూపితాః-తతోవాఽనాకిమసన్తోషః-పారిశేష్యాదయమేవాసన్తోషహేతుర్భవితుమర్హతీత్యభిప్రాయేణ నిరూపణస్యాసన్తోషహేతుత్వముపపాదయతి-ప్రియా ఇతి-సర్వాన్తరాత్మని భగవతి ప్రీతే సతి హి-తన్నియామ్యస్య మనసస్తోషః-సచభగవాన్-భాగవతేషు తుష్టేషు సత్సు-స్వయం తుష్యతి-తేషాంచ సన్తోషహేతవః-త ఏవ-భాగవతధర్మా ఏవ - తదనిరూపణాదుచిత ఏవాసన్తోష ఇతిభావః-ప్రాయేణేత్యనేన-క్వచిత్క్వచిదేవ భారతే భాగవతధర్మనిరూపణమితిసూచితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవమిత్థమాత్మానం ఖిన్నం దూనం మన్యమానస్య-అతఏవ ఖిద్యతస్తస్య కృష్ణస్య వ్యాసస్య-ప్రాగుదాహృతం పూర్వముక్తం సరస్వతీతటస్థమాశ్రమం ప్రతినారదోఽభ్యా

నుశాసనమ్॥ ౨౮ ॥ భారతవ్యపదేశేన హ్యామ్నాయార్థశ్చ దర్శితః। దృశ్యతే యత్ర ధర్మాదిః స్త్రీశూద్రాదిభిరప్యుత॥ ౨౯ ॥ అథాపి బత మే దైహ్యో హ్యాత్మా చైవాత్మనా విభుః। అసంపన్న ఇవాభాతి బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః॥ ౩౦ ॥
కింవా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితాః। ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియాః ॥ ౩౧ ॥
తస్యైవం ఖిన్నమాత్మానం మన్యమానస్య ఖిద్యతః। కృష్ణస్య నారదోఽభ్యాగాదాశ్రమం ప్రాగుదాహృతమ్॥ ౩౨ ॥
తమభిజ్ఞాయ సహసా ప్రత్యుత్థాయాగతం మునిః। పూజయామాస విధివన్నారదం సురపూజితమ్॥ ౩౩ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః
అథ తం సుఖమాసీన ఉపాసీనం బృహచ్ఛ్రవాః। దేవర్షిః ప్రాహ విప్రర్షిం వీణాపాణిః స్మయన్నివ॥ ౧ ॥ నారద ఉవాచ॥ పారాశర్య మహాభాగ భవతః కచ్చిదాత్మనా। పరితుష్యతి శారీర ఆత్మా మానస ఏవ వా॥ ౨ ॥ జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమపి తే మహదద్భుతమ్। కృతవాన్ భారతం యస్త్వం సర్వార్థపరిబృంహితమ్ ॥ ౩ ॥ జిజ్ఞాతసిమధీతంచ బ్రహ్మ యత్తత్సనాతనమ్। తథాపి శోచస్యాత్మానమకృతార్థ ఇవ ప్రభో॥ ౪ ॥ వ్యాస ఉవాచ ॥ అస్త్యేవ మే సర్వమి

గాత్ అభ్యాగచ్ఛత్ ॥ ౩౨ ॥ తమాగతమభిజ్ఞాయ చిహ్నైర్నారదం మునిం జ్ఞాత్వా-సహసా త్వరయా విధివత్పూజయామాస-కథంభూతం సురైః పూజితం-పూజ్యమానం-మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమానే క్తః ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీవాత్స్య వీరరాఘవసూరిలిఖితాయాం ప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః.

అథ యథావత్పూజానన్తరం సుఖమాసీనః బృహత్ శ్రవః కీర్తిర్యస్య, వీణా పాణౌ యస్య స, దేవర్షిర్నారదః, స్మయన్నివ, స్వాజ్ఞయా ఉపాసీనముపవిష్టం, విప్రర్షిం వ్యాసం ప్రాహ ॥ ౧ ॥ తదేవాహ॥ పారాశర్యేత్యాదిభిః॥ అసంతోషమాలక్ష్యాహ, కచ్చిదితి, ప్రశ్నే, హే పారాశర్య, హే మహాభాగ, భగవతస్తవ, ఆత్మనా స్వయం, శారీర ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞః, మానసః మనస్స్వం స్థః మనః కరణకః, సమనస్క ఇతియావత్, పరితుష్యత్యేవ వా పరితుష్యన్న్యేవ హి కచ్చిత్ ॥ ౨ ॥ తేత్వయా జిజ్ఞాసితం జ్ఞాతుమిష్టం, సర్వం సుసంపన్నమపి, అపశబ్దః ప్రశ్నద్యోతకః, జ్ఞాతమేవ హీత్యర్థః, పదగతో గత్యర్థా బుద్ధ్యర్థాః, యత్, యస్మాత్ సర్వార్థైః పరిబృంహితం, సర్వార్థాః పరిబృంహితాః ఉపబృంహితా యేన తదితి వా అత ఏవ మహద్విపులం అద్భుతం శబ్దతోఽర్థతశ్చ చిత్రమ్, భారతం కృతవాన్, అతస్సుసంపన్నం జిజ్ఞాసితమితి భావః ॥ ౩ ॥ కించ యత్సనాతన, మనాదినిధనావిచ్ఛిన్నసంప్రదాయం, బ్రహ్మ వేద, స్తదధీతం జిజ్ఞాసితంచ, సన్న గ్రన్థస్య వివక్షితం, విచారితమితి వా, పూర్వోత్తరమీమాంసయోః, ప్రణయన ప్రణయనాభ్యామితి భావః, తథాపి, వంకృతకృతోపి, త్వమకృతార్థః, అకృతకృత్య ఇవ, హే ప్రభో, శోచసి శోచన్నివ లక్ష్యస ఇత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవమాపృష్ట ఆహ వ్యాసః॥ అస్తీత్యాదిభిస్త్రిభిః, త్వయా

౩౦ ॥ పా ॥ బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః.

క్తం సర్వమిదం, జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమిత్యాదినోక్తమ్, మమాప్యేవ, తథాపి, మమాత్మా, న పరితుష్యతే, తస్యాసన్తోష
స్య, మూలం నిమిత్తం, అవ్యక్తం న మయా జ్ఞాతం, అతః, త్వా, త్వామేవ, అగాధబోధం అపారజ్ఞానం సర్వజ్ఞమితి యావత్,
ఆత్మభవో బ్రహ్మా, తస్యాత్మనశ్శరీరాదుత్సృష్టాత్, భూతం, పృచ్ఛామహే ॥౫॥ నాహం జానామీతి మా వోచ ఇత్యభిప్రా
యేణాహ ॥ స వా ఇతి ॥ స వై జ్ఞానినామగ్రణీర్భవాన్, సమస్తం గుహ్యం, దేహినామన్తర్గతం, వేద జానాతి, కుతః, యద్యస్మా
త్త్వయా పురాణః పురుషః, సర్వజగత్కారణభూతః, సర్వజ్ఞః పరమపురుషః, ఉపాసితః, కథం పరమపురుషోపాసనమాత్రే
ణాహం జానీయామిత్యత్రాహ ,, పరావరేశః,, పరే బ్రహ్మాదయః అవరే యస్మాత్, స చాసావీశః, సర్వనియన్తా భగవాన్, మన
సైవ సఙ్కల్పమాత్రేణైవ, విశ్వం సృజత్యవతి అత్తి సంహరతి చ, అథాపి, గుణైస్సత్త్వాదిభిః, న సజ్జత ఇత్యసఙ్గః స్వసఙ్కల్ప
కృతజగదుదయవిభవలయలీలస్య సర్వజ్ఞస్య సర్వనియన్తుస్సర్వప్రాణ్యన్తర్గతవస్తువేదిత్వాత్, యథాక్రతురస్మిన్ లోకే
పురుషో భవతీతి న్యాయేనైశ్వరవత్సర్వం నుక్తప్రాయస్త్వమపి జానాస్యేవేతి భావః ॥౬॥ ఏతదేవోపపాదయన్నసన్తో
షనిమిత్తం వదేత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ త్వమర్క ఇవ సూర్య ఇవ, త్రిలోకీం పర్యటన్, బహిష్ఠవస్తుద్రష్టా, వాయురివాన్తశ్చరః, జ్ఞా
నవ్యాప్త్యా సర్వేషామన్తశ్చరన్, ఆత్మసాక్షీ, ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య సాక్షీ సాక్షాద్ద్రష్టా, హృద్గతార్థవేదీత్యర్థః, అతః, ప
రం చావరం చ తయోస్సమాహారస్తస్మిన్, బ్రహ్మణి పరే బ్రహ్మణి, తదావేదకే వేదాఖ్యే బ్రహ్మణి చ విషయే, ధర్మతః, నివృత్తిధ
ర్మైః, వ్రతైః కాణ్డవ్రతాదిభిశ్చ, స్నాతస్య పారంగతస్య, సమాప్తధర్మవ్రతస్యేత్యర్థః, మమ, న్యూనమసన్తోషరూపం, అ
లం విచక్ష్వ, న్యూనశబ్దస్తద్ధేతావుపచారాద్వర్తతే, న్యూనహేతుం విచక్ష్వ, చక్షిర్దర్శనేఽపి వర్తతే, పశ్య ఆలోచయేత్యర్థః, అ
లం ద్రష్టుం సమర్థస్త్వం ,, యద్వా ,, న్యూనమితి భావప్రధానో నిర్దేశః, అలమధికం, న్యూనం న్యూనత్వం, విచక్ష్వ ,, అథవా ,,
చక్షిర్భాషణార్థ ఏవ, న్యూనతాహేతుం విచక్ష్వేత్యర్థః ॥౭॥ ఇత్థం ప్రచోదిత ఆహ భగవాన్నారదో యావదధ్యాయ

దం త్వయోక్తం తథాపి నాత్మా పరితుష్యతే మే । తన్మూలమవ్యక్తమగాధబోధం పృచ్ఛామహే త్వాత్మభవా
త్మభూతమ్ ॥౫॥ స వై భవాన్ వేద సమస్తగుహ్యముపాసితో యత్పురుషః పురాణః । పరావరేశో మనసైవ విశ్వం
సృజత్యవత్యత్తి గుణైరసఙ్గః ॥౬॥ త్వం పర్యటన్నర్క ఇవ త్రిలోకీమన్తశ్చరో వాయురివాత్మసాక్షీ । పరావరే
బ్రహ్మణి ధర్మతో వ్రతైః స్నాతస్య మే న్యూనమలం విచక్ష్వ ॥ ౭ ॥ నారద ఉవాచ ॥ భవతాఽనుదితప్రాయం య
శో భగవతోఽమలమ్ । యేనైవాసౌ న తుష్యేత మన్యే తద్దర్శనం ఖిలమ్ ॥౮॥ యథా ధర్మాదయశ్చార్థా మునివర్యా
నుకీర్తితాః । న తథా వాసుదేవస్య మహిమా హ్యనువర్ణితః ॥ ౯ ॥ న తద్వచశ్చిత్రపదం హరేర్యశో జగత్పవిత్రం

సమాప్తి ॥ కింవా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ తావదసన్తోషహేతుమాహ ॥ భవతేతి ద్వా
భ్యామ్ ॥ అమలం శృణ్వతాం వదతాం చాఖిలదురితాపహం, భగవతో యశః, భవతానుదితప్రాయం ప్రాయేణావర్ణితమిత్య
ర్థః, ప్రాయగ్రహణేన భారతే ప్రాసఙ్గికతయా అప్రాధాన్యేన భగవద్యశః క్వచిత్క్వచిదుదితం, న తు కృత్స్నప్రబన్ధాను
స్యూతత్వేన ప్రాధాన్యేన చోదితమితి సూచ్యతే - యేన భగవద్యశోఽననువర్ణనేనైవ - అసౌ - తవాత్మా - న తుష్యేత - అసౌ భగ
వాన్ వా - న తుష్యేత - భగవదపరితోషే సతి - తన్నియామ్యం త్వదీయమన్తఃకరణమపి న తుష్యత్యేవేతి భావః ,, యద్వా ,, యే
నైవకారణేన న తుష్యేత - అసౌ తవాత్మా - భగవాన్వా - తత్కారణం కిమితి చేత్ - ఖిలం న్యూనం - తద్దర్శనమేవ భగవద్దర్శనమేవ -
భగవత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకం ప్రాధాన్యేన తద్వర్ణనాభావ ఏవేతి - మన్య ఇత్యర్థః * ॥ ౮ ॥ *
ప్రాయశబ్దాభిప్రేతం వ్యనక్తి - హే మునివర్య - ధర్మాదయః - ధర్మార్థకామాదయః - అర్థాః పురుషార్థాః - యథా - సహ సాధనై
రనుకీర్తితాః - భారత ఇతి శేషః - తథా వాసుదేవస్య మహిమా - తే - త్వయా - నానువర్ణితః ॥౯॥ ఏవం తదుత్ప్రేక్షితమేవాస
న్తోషహేతుం దృఢీకృత్య - అథ ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ దృఢీకర్తుం భాగవతధ
ర్మప్రతిపాదకస్య ప్రబన్ధస్య పరమహంసైరనాదరణీయత్వమాహ ॥ నేతి ॥ తత్ - చిత్రాణి పదాని యస్మిన్ అర్థవైచిత్ర్యస్యా
ప్యుపలక్షణమేతత్ - ఏవంవిధమపి యద్వచః వాక్యం ప్రబన్ధ ఇతి యావత్ - పవిత్రం శృణ్వతాం వదతాం చ పవిత్రత్వాపాదకం - హ
రేర్యశః - క్వచిదపి - న ప్రగృహ్ణీత - నోపాదదీత చేత్ - న ప్రగృణీతేతి పాఠే - న వదేచ్చేత్ - ప్రబన్ధయితృగతం వదనం ప్రబన్ధే ఆరో
ప్య న ప్రగృణీతేత్యుక్తం ,, యద్వా ,, చిత్రపదమపి వచస్తత్ర హరేర్యశో న ప్రగృణీత చేత్ - ప్రబన్ధకర్తేతి శేషః - తద్వచః ప్రబ
న్ధం - వాయసం తీర్థం - ఉశన్తి వాయసతీర్థతుల్యమిచ్ఛన్తి ,, తీర్థం పిశింపనిచ్ఛాఫలమాహ ॥ యత్ర వాయసే తీర్థే - మానసా హం
సాః - ఉశిక్క్షయాః కమనీయనివాసాః - న నిరమన్తి - మానసాఖ్యసరోవరకమనీయనివాసస్థానవిహారిణో మానసహంసా యే

థా వాయసతీర్థముచ్ఛిష్టపాత్రాదియుతరథ్యోదకయుక్తం క్షేత్రంవాయససంచారయోగ్యం- ఉశన్తీచ్ఛన్తి-మన్యన్తఇతి యావత్-యత్రననిరమన్తిననితరాంరమన్తే-క్షణమాత్రమపనతత్రావతిష్ఠన్తఇత్యర్థః- తథా-ఉశిక్‌కమనీయం-నిరతిశయప్రియంబ్రహ్మైవ-క్షయఆశ్రయోయేషాం-మానసాః-మనసఇమేమానసాః - బ్రహ్మణోనన్దానుభావుకాః-హంసాః-విశుద్ధాన్తఃకరణాఃపరమహంసాఇతియావత్ - తద్వచః-వాయసంతీర్థముశన్తి-వాయసతుల్యానాంకాముకానామనుభవయోగ్యం మన్యన్తే-యత్రననిరమన్తినాద్రియన్తే-నతత్రకర్ణందత్వాశృణ్వన్తీత్యర్థః-ఉశిక్షయేతిపాఠే- ఉశబ్దోఽవధారణే-పరస్పరిణయాఽపీత్యర్థః॥౧౦॥*తదేవంభగవద్యశోనఙ్కితస్యప్రబన్ధస్యశబ్దతోఽర్థతశ్చచిత్రపదస్యాపిభాగవతానుపాదేయత్వముక్తం- అథతదఙ్కితస్యవైచిత్ర్యరహితస్యాపిప్రత్యుతశబ్దతోఽర్థతశ్చదుష్టస్యాప్యతివతదుపాదేయత్వమాహ ॥తదితి॥ ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపిశబ్దతోఽర్థశ్చదోషవత్యపి- యస్మిన్ప్రబన్ధేఅనన్తస్యభగవతో-యశసా-అఙ్కితానిచిహ్నితాని-భగవద్గుణప్రత్యాయకాని-నామానినారాయణవాసుదేవకృష్ణాదినామాని దృశ్యన్తఇతిశేషః తద్వాగ్విసర్గః-సఏవవాక్ప్రవృత్తిరూపః ప్రబన్ధఃజనతా-జనానాంసమూహః-గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తలితిసమూహార్థేతల్ప్రత్యయః - తలన్తం స్త్రియామితిస్త్రీత్వం- తస్యాఃఅఘంపాపంవిప్లవః- అన్తర్భావితణ్యర్థాత్ప్లవేఃపచాదిత్వాదచ్ ,,యద్వా,, భావేబ్రూదోరబిత్యప్-జనతాఅఘస్యవిప్లవోనాశోయస్మాత్సతథాఅతఏవభాగవతాఉపాదదతఇతివదన్ విశినష్టి ,,యచ్ఛృణ్వన్తీతి,, యద్వాగ్విసర్గంసాధవశ్శృణ్వన్తి-శ్రావయితృసద్భావేగృణన్తికదయన్తిశ్రోతృసద్భావే-తదుభయాభావేకేవలంస్వయంగాయన్తి-సామాన్యాభిప్రాయేణయత్తదితిచనపుంసకనిర్దేశః- శబ్దదోషోనామఅనుపస్థాప్యార్థాభిప్రాయేణప్రయోగః-యథా-స్వే-ఇత్యస్యజ్ఞాతిధనాభిప్రాయేణప్రయోగః-అర్థదోషోనామ-అనుపస్థాపకశబ్దోపస్థాప్యత్వం-యథాఆత్మాత్మీయయోఃస్వశబ్దోపస్థాప్యత్వం- తదేవంత్రివర్గతత్సాధనప్రతిపాదకంప్రబన్ధంభాగవతానుపాదేయంనిన్దిత్వాభగవద్యశఃప్రతిపాదకస్యైవతదుపాదేయత్వముక్తం *॥౧౧॥* నను ధర్మాదితత్సాధనానామపిపురుషాభిలషితత్వేనహితత్వాత్తన్నిరూపణమప్యర్థవదేవేత్యాశ

*ప్రగృహీతకర్హిచిత్। తద్వాయసంతీర్థముశన్తిమానసానయత్రహంసా†నిరమన్త్యుశిక్‌క్షయాః॥ ౧౦ ॥ తద్వాగ్విసర్గోజనతాఘవిప్లవోయస్మిన్ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి। నామాన్యనన్తస్య యశోఙ్కితానియచ్ఛృణ్వన్తిగాయన్తిగృణన్తిసాధవః॥ ౧౧ ॥ నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితంనశోభతేజ్ఞానమలంనిరఞ్జనమ్।కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరేనచార్పితంకర్మయదప్యకారణమ్ ॥ ౧౨ ॥ అథోమహాభాగభవానమోఘదృక్శుచి

ఙ్క్యాయాంవిషమిశ్రపయఃప్రశంసాతుల్యం తన్నిరూపణమిత్యభిప్రాయేణైశ్వర్యకైవల్యతత్సాధనానాంపురుషార్థత్వతత్సాధనత్వంప్రతిక్షిపతి ,,నైష్కర్మ్యమితి,, నిర్గతంకర్మణోనిష్కర్మ్య-నిష్కర్మైవనైష్కర్మ్యం-స్వార్థేష్యఞ్ - కర్మణోబహిర్భూతం-కర్మేతరదాత్మయాథాత్మ్యోపాసనాత్మకజ్ఞానమిత్యర్థః - తన్నిరఞ్జనం-రాగద్వేషాద్యఞ్జనరహితం-రాగాదిభిరనుపప్లుతమప్యచ్యుతస్యభగవతోభావేనభక్తియోగేనవర్జితంచ- జ్ఞానమలంజ్ఞానానాంమధ్యేఫలవద్ధీనం-అతఏవనశోభతే- యద్వా-నైష్కర్మ్యం-నిరఞ్జనం-జ్ఞానమప్యచ్యుతభావవర్జితంచే-న్నాలంశోభతే-నాతివశోభతఇత్యర్థః - సర్వేచ్యావనధర్మాణఃప్రతిబుద్ధస్తుమోక్షభాగితికేవలినోపిపునశ్చ్యావనధర్మోక్తేస్తావత్కైవల్యస్యనపురుషార్థత్వం-నాపితత్సాధనజ్ఞానయోగస్యపురుషార్థసాధనత్వమితిభావః-యతోనైష్కర్మ్యజ్ఞానమేవనశోభతే-కుతఃపునస్తత్కర్మశోభతే-కింయత్ ,,తత్కర్మ ఈశ్వరేనచార్పితం-అభిసంహితార్థకామాదిఫలమచ్యుతభావవర్జితంచేత్యర్థః-అతఏవ-శశ్వత్సదాఅనుభవదశాయామనుష్ఠానదశాయాంవా అభద్రందుఃఖంయస్మింస్తత్-అనుష్ఠానదశాయామభద్రవత్త్వంకాయక్లేశాద్యావహత్వేనదృష్టమేవ ఫలదశాయామపి-పునఃపతనభయశఙ్కయాఽభద్రవత్త్వమవగన్తవ్యం- యదప్యకారణంనిష్కామకర్మాప్యచ్యుతభావవర్జితంచేన్నశోభతేఅయమర్థః॥ జ్ఞానయోగఃకర్మయోగశ్చభగవద్భక్తివర్జితోనశోభతేకామ్యంకర్మనశోభతఇతికైముత్యన్యాయసిద్ధమితి *॥ ౧౨ ॥* తదేవంలోకహితార్థంప్రవృత్తస్యతవకేవలత్రివర్గతత్సాధననిరూపణమనుచితమిత్యుక్తంభవతి-యతస్త్రైవర్గికకర్మణోఽనర్థగర్భత్వంఅతస్త్వమఖిలానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమభగవద్భక్తియోగనిష్పాదకతచ్చేష్టితజ్ఞానజనకంప్రబన్ధంకుర్విత్యాహ॥ హేమహాభాగ భాగ్యమత్రభగవదంశభూతత్వమఖిలనిగమద్రష్టృత్వంచ-భవాన్ సత్యరతః-సత్యంమాతహితంతస్మిన్ రతః-నకేవలంసత్యరతఏవ-అపిత్వమోఘదృక్-సత్యమూలమమోఘమవితథంపశ్యతీతితథాభూతహితాచరణోపయుక్తజ్ఞానసంపన్నశ్చేత్యర్థః॥ నకేవలమమోఘదృగేవఅపితు-ధృతవ్రతోధృతంసఙ్కల్పితంవ్రతంసత్యార్థ

౧౦ ॥ శ్లో॥ పా ॥ *ప్రగృణీతకర్హిచిత్. †పా॥నిరమన్త్యుశిక్షయాః.

దీక్షారూపం యేన సః, భూతహితాచరణాయ బద్ధదీక్ష ఇత్యర్థః- కథమేవమహం జ్ఞాయ ఇత్యతో విశినష్టి, శుచిశ్రవాః, శుచివిశుద్ధం- శ్రవః లోకహితార్థమవతీర్ణో వ్యాస ఇత్యేవంవిధా ప్రథా- యస్య సః- హేతుగర్భాణ్యేతాని విశేషణాని, ఏవంవిధస్యానర్థగర్భత్రివర్గికనిరూపణమనుచితమితి భావః, ఉక్తవిధస్త్వ- మురుక్రమస్య, ఉరవః విపులాః క్రమాః పాదన్యాసాః త్రిలోకీసంగ్రాహకా యస్య, తస్య భగవతో, యద్విచేష్టితం, తత్, తదేవ నృణామఖిలానాం బద్ధానాం గర్భజన్మమరణాదిరూపాణాం ముక్త్యై, బద్ధేభ్యో ముక్తయే వా, సమాధినా- ఽనుస్మర, సమ్యగాలోచనపూర్వకం ప్రబధానేత్యర్థః ॥౧౩॥ ఏవం చేత్త్వదాత్మనః సంతోషో నివర్తతే నాన్యథేత్యాహ ॥ అత ఇతి ॥ అతోఽన్యథా ఉరుక్రమచేష్టాకథనాదన్యథా వై పరీత్యేన, తత్కృతరూపనామభిః, పృథగ్దృశః పృథగ్భూతాన్ - సంబన్ధరహితానర్థాన్, వివక్షతః వర్ణయతస్తవ- అత ఏవ, దుస్స్థితా మతిః, కదాచిదపి, యత్కించిదప్యాస్పదం ప్రతిష్ఠాం, అవ్యాకులతామితి యావత్, నలభేత, ప్రత్యుత వ్యాకులైవ భవేదిత్యర్థః, యద్వా, అతోఽన్యథా, యత్కించన వివక్షసే, తత్, నానావిధశాస్త్రార్థదర్శినస్తే మతిః, క్వాపి తత్కృతరూపనామభిః కృతమితి భావ ఉక్తః, కర్మేత్యర్థః, తస్యోరుక్రమస్య కర్మరూపనామభిస్తైస్తుభిః, ఆస్పదం ప్రతిష్ఠాం న లభతే- బుద్ధేరవ్యాకులత్వం నామ- భగవత్కర్మరూపనామగోచరత్వం, తన్న సిధ్యతీత్యర్థః- యథా- వాతేన వాయునా ఆహతా ఉత్పథం నీతా- నౌః, ఆస్పదం న లభతే తద్వత్ - యద్వా, అతః - ఉరుక్రమాత్ - అన్యథా అన్యత్వేన - ఉరుక్రమానాత్మకత్వేన, అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుత్వేనేతి యావత్ - యత్కించన వస్తు- వివక్షతః వర్ణయితుమిచ్ఛతః- అత ఏవ- తత్కృతైరురుక్రమకృతైర్దేవమనుష్యాదిరూపనామభిః - పృథగ్దృశః పృథగ్దృష్టేః తవ- అత ఏవ, దుస్స్థితా మతిః, క్వాపి కర్హిచిదప్యాస్పదం న లభతే, యత్కించన వివక్షితం చేత్తదురుక్రమాత్మకతయా తద్విభూతిత్వేనైవ వర్ణనీయం చేత్తవ మతిః సుస్థా సత్యాస్పదం లభతే - అతదాత్మకతయా స్వతన్త్రవస్తుత్వేన వర్ణయితుముద్యుక్తశ్చే- త్తర్హ్యేవ పృథగ్దృష్టేస్తవ దుస్స్థితా సతీ మతిరాస్పదం న లభత ఇత్యర్థః- ప్రాధాన్యేనోరుక్రమచేష్టితం వర్ణనీయం, తత్ప్రసఙ్గాదపి యత్కించిద్వస్తు వర్ణయితుమి

శ్రవాస్సత్యరతో ధృతవ్రతః। ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయే సమాధినాఽనుస్మర తద్విచేష్టితమ్ ॥౧౩॥ అతో
ఽన్యథా కించన యద్వివక్షతః పృథగ్దృశస్తత్కృతరూపనామభిః । న కుత్రచిత్క్వాపి చ దుస్స్థితా మతిర్లభేత
వాతాహతనౌరివాస్పదమ్ ॥ ౧౪ ॥ జుగుప్సితం ధర్మకృతేఽనుశాసతః స్వభావరక్తస్య మహాన్వ్యతిక్రమః। య
ద్వాక్యతో ధర్మ ఇతీతరః స్థితో న మన్యతే తస్య నివారణం జనః ॥౧౫॥ విచక్షణోఽస్యార్హతి వేదితుం విభోరనన్త

ష్టం తదపి తద్విభూతిత్వేనైవ వర్ణనీయం- ఏవం చేన్మతిరవ్యాకులా- అన్యథా తు- వ్యాకులా భవతీతి భావః ॥౧౪॥ భూతహితాచరణార్థం ప్రవృత్తస్త్వమహితమేవ కృతవానసీత్యాహ ॥ జుగుప్సితమితి ॥ స్వభావరక్తస్యేత్యస్యార్థకామయోరిత్యాదిః। అర్థకామయోః స్వభావత ఏవ రక్తస్య జనస్య- ధర్మకృతే - అర్థకామసాధనధర్మార్థం- అనుశాసతః భారతనిర్మాణద్వారా బోధయత- స్తవ- అయం మహాన్వ్యతిక్రమః - చికీర్షితవిపరీతానుష్ఠానరూప ఆపతితః, భూతహితం చికీర్షితమధునా తద్విపరీతమేవ కృతమిత్యయం మహాన్వ్యతిక్రమ ఇత్యర్థః - అత ఇదం జుగుప్సితం నిన్దితమ్- స్వభావత ఏవార్థకామపారవశ్యమూలకతాపత్రయాభిహతం జనం ప్రతి పునరర్థకామసాధనమేవానుతిష్ఠేత్యనుశాసనం నిన్దితమితి భావః । నను- మయైవ మనుశాసనే కృతేఽపి- స్వరుచ్యనుసారాల్లోకో నిశ్శ్రేయససాధన ఏవ ప్రవర్తతాం- భారతే పక్వచిదర్థకామయోర్హేయత్వేనోక్తత్వాన్న దోషశ్చేత్యత్రాహ ॥ యద్వాక్యత ఇతి ॥ పరః - కృత్స్నవేదితుస్త్వత్తోఽర్వాచీనోఽకృత్స్నవిజ్జనః, యస్య తవ, వాక్యాదర్థకామసాధనమేవ ధర్మ ఇతి స్థితః - అర్థకామావేవ నిరతిశయపురుషార్థౌ, తత్సాధనమేవ నిరతిశయధర్మ ఇత్యధ్యవసాయయుక్తః- తస్య త్రివర్గస్య నివారణం న మన్యతే- త్వయా త్రివర్గస్య విస్తరేణ ప్రతిపాదితత్వా- త్త్రివర్గస్య నివారణం త్వదభిప్రేతమితి జనో న జానాతీత్యర్థః ॥౧౫॥ నన్వకృత్స్నవిజ్జనో న జానాతు నామ- కృత్స్నవిత్తు మమాభిప్రాయం జానాత్యేవేత్యత ఆహ ॥ విచక్షణ ఇతి ॥ యద్యపి - అస్య విభోర్భగవతః అనన్తపారస్య- కర్మణి షష్ఠీయం- అపారం చేష్టితం- విచక్షణః నిపుణబుద్ధిః- నివృత్తిధర్మతః నివృత్తిధర్మనిష్ఠతయా - సుఖం యథా వేదితుమర్హతి- నివృత్తిధర్మనిష్ఠో భగవద్వైభవాభిజ్ఞో దుర్లభ ఇతి భావః- తథాపి- గుణైః రజ ఆదిగుణమూలకై రాగాదిభిః - ప్రవర్తమానస్య- అనాత్మనః ఆత్మజ్ఞానరహితస్య జనస్య- విభోశ్చేష్టితం, దర్శయ ప్రబన్ధనిర్మాణేన దర్శయేత్యర్థః - శాసనం నామాజ్ఞాతజ్ఞాపనరూపం, తత్రార్థకామయోః క్వచిదపి హేయత్వానుక్తావపి విచక్షణో జానాత్యేవ- అతస్సం ప్రతి క్వచిదప్యర్థకామయోర్హేయత్వజ్ఞాపనం వ్యర్థమేవ- అవిచక్షణం త్వదభిప్రాయానభిజ్ఞం ప్రత్యపి తద్వ్యర్థమేవ - అతో విచక్షణజనస్యాపి సుఖప్రతిపత్తయే- అర్థకామయోర్హేయ

త్వం-భగవద్విచేష్టితజ్ఞానస్యనిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వంచ- విపులప్రబన్ధనిర్మాణేనదర్శయేతిభావః ❁ ॥౧౬॥ ❁ య
దుక్తంకుతఃపునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరేనచార్పితంకర్మతికర్మణోఽభద్రగర్భత్వం , భగవద్భక్తియోగస్యతుశశ్వద్భద్రగర్భ
త్వంచ-తదుభయముపపాదయతి॥త్యక్త్వేతి॥పతేదితిశరీరపాతోక్తిః-ఈశ్వరేనచార్పితం-స్వధర్మంస్వసమీహితఫలసా
ధనంధర్మం-త్యక్త్వా- హరేశ్చరణామ్బుజం,భజన్భజనోద్యతస్సన్ - అపక్వఃఅపక్వకషాయః-పతేత్ మ్రియతేయదిఅము
ష్యయత్రక్వాపి-కిమభద్రంభవిష్యతి - నకించిదపీత్యర్థః - నహికల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతింతాతగచ్ఛతి-ప్రాప్యపుణ్యకృతా
ల్లోకానుషిత్వాశాశ్వతీస్సమాః॥ శుచీనాంశ్రీమతాంగేహేయోగభ్రష్టోఽభిజాయతే - అథవాయోగినామేవకులేభవతిధీ
మతా-మితిభగవదుక్తేరితిభావః - అభజతామితిచ్ఛేదః - హరేశ్చరణామ్బుజమభజతాం - యద్వా-స్వధర్మతఇతిసార్వ
విభక్తికస్తసిః-స్వధర్మంభజతాంస్వధర్మమనుతిష్ఠతాం -కర్తరిషష్ఠీయం-కోవార్థఃఆప్తఃప్రాప్తః-నకోపీత్యర్థః- తేతం
భుక్త్వాస్వర్గలోకంవిశాలంక్షీణేపుణ్యేమర్త్యలోకంవిశన్తీతిభగవదుక్తేః - అన్తవదేనాస్యతద్భవతి, తద్యథేహకర్మచి
తోలోకఃక్షీయతఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకఃక్షీయతే , ప్లవాహ్యేతేఅదృఢాయజ్ఞరూపాఇత్యాదిశ్రుతేశ్చేతిభా
వః ❁ ॥౧౭॥ ❁ ఏవంభగవద్భక్తిస్వధర్మయోఃశశ్వద్భద్రగర్భాభద్రగర్భత్వేప్రతిపాదితే-అథ,తత్ఫలయోరుపాయాన్త
రాలభ్యత్వలభ్యత్వేవదన్నుపాయాన్తరాలభ్యసుఖసాధనోపయుక్తమేవభూతహితంకార్యమిత్యాహ॥ తస్యైవేతి॥ఉప
రి-బ్రహ్మలోకాదిషు-అధఃపాతాళాదిషు,భ్రమతాంజీవానాం,యత్సుఖంపరబ్రహ్మానన్దానుభవాత్మకం-నలభ్యతే-తస్యై
వహేతోఃతత్సుఖసాధనోపయుక్తోపాయప్రదర్శనార్థమేవ-కోవిదోనిపుణబుద్ధిస్తాదృశో-యతేత , ఏవంచేద్భూతహితకా
రిత్వం,నాన్యథేతిభావః,తత్సుఖం,వైషయికసుఖంతు,సర్వత్రఉపర్యధశ్చ,గభీరరంహసాదుర్లక్ష్యవేగేన , కర్మణేత్యుప
లక్షణమిదం,భ్రమతామిత్యనుషఙ్గః,కాలేన,తదుద్బోధితేనప్రాచీనేనకర్మణాచ - భ్రమతాంజాయమానానాంజనానా

పారస్యనివృత్తితస్సుఖమ్।ప్రవర్తమానస్యగుణైరనాత్మనస్తతోభవాన్దర్శయచేష్టితంవిభోః॥౧౬॥త్యక్త్వా
స్వధర్మంచరణామ్బుజంహరేర్భజన్నపక్వోఽథపతేత్తతోయది। యత్రక్వవాఽభద్రమభూదముష్యకింకో
వాఽర్థఆప్తోఽభజతాంస్వధర్మతః॥ ౧౭ ॥తస్యైవహేతోఃప్రయతేతకోవిదోనలభ్యతేయద్భ్రమతాము
పర్యధః।తల్లభ్యతేదుఃఖవదన్యతస్సుఖంకాలేనసర్వత్రగభీరరంహసా॥ ౧౮ ॥ నవైజనోజాతుకథంచనావ్ర
జేన్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గసంసృతిమ్।స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనంపునర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహోయతః॥

మిత్యర్థః,అన్యతఉపాయాన్తరాదేవ,కాలకర్మాదిరూపాల్లభ్యతే,దుఃఖవత్ , యథాదుఃఖం-తద్వత్అప్రార్థితమపిదుః
ఖం,కాలకర్మాదిహేత్వన్తరేణప్రయత్నాన్తరేణైవభవతి,తద్వద్వైషయికసుఖమపీత్యర్థః,, యద్వా,,భక్తిసాధ్యనై
శ్రేయససుఖస్యాభూతపూర్వత్వదుఃఖాసంభిన్నత్వజ్ఞాపనాయభక్తివ్యతిరిక్తోపాయాన్తరసాధ్యస్యసర్వస్యాపిదుఃఖమిశ్ర
త్వమాహ॥తదితి॥అన్యతఃఅనభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమధర్మోపకృతభగవద్భక్తివ్యతిరిక్తోపాయాత్,యత్సుఖం , మహతా
కాలేనసర్వత్రలభ్యతే,తద్దుఃఖవత్-దుఃఖమిశ్రమేవ, దుఃఖాసంభిన్నంతుప్రాగుక్తోపాయాదేవేత్యర్థః ❁ ॥౧౮॥ ❁ య
త్రక్వవాఽభద్రమభూదముష్యకిమితికాక్వాసూచితమభిప్రాయంసింహావలోకనన్యాయేనవివృణోతి ॥ నవాఇతి॥అంగ,
హేబాదరాయణ,ముకున్దసేవీముకున్దభక్తోజనః,కథంచిదపి,సంసృతిం,నావ్రజేత్,కింతు , తతోముచ్యతఏవేత్యర్థః-ఇదం
నిష్పన్నభక్తియోగనిష్ఠపురుషాభిప్రాయకం,,తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసంపత్స్యేఇతిశ్రుతేః,అనిష్ప
న్నభక్తియోగోపిజనః,అన్యవత్-కేవలకామ్యకర్మివత్, నసంసృతింవ్రజేత్ - నహికల్యాణకృత్కశ్చిదిత్యాద్యుక్తరీత్యాక
ర్మివిలక్షణమేవ,జన్మప్రాప్నోతీతిభావః,తదేవవిశదయతి॥ స్మరన్నితి ॥ ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం,గుహూసంవరణఇతి
ధాతుః,ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యోః,సంవరణంసమ్యగ్వరణం-ప్రపదనమితియావత్తత్స్మరన్-పూర్వదైహికంస్మరన్నిత్యర్థః-తత్పు
నర్విహాతుంత్యక్తుంనేచ్ఛేత్-కుతః-యతోముకున్దసేవిజనః,రసగ్రహః-రసోవైసః - రసగ్గ్హ్యేవాయంలబ్ధ్వానన్దీభవతి
త్యాదినిరతిశయానన్దాత్మకరసరూపపరమాత్మానంగృహీతవానిత్యర్థః॥తథాచోక్తంభగవతా - తత్రతంబుద్ధిసంయో
గంలభతేపౌర్వదైహికమ్॥యతతేచతతోభూయస్సంసిద్ధౌకురునన్దన॥ పూర్వాభ్యాసేనతేనైవహ్రియతేహ్యవశోపిస
ఇత్యాదినా ❁ ॥౧౯॥ ❁ నన్వనన్తానికే తేభగవద్గుణా-యేనయావర్ణనీయాఇత్యపేక్షాయాం - తేషామానన్త్యాన్నాహముప
దేష్టుం-సాకల్యేనత్వయావర్ణయితుంవా-శక్యాః-కింతు-సంగ్రహేణతాన్దర్శయామీత్యాహ॥ఇదమితి॥ యతోయస్మాజ్జ
గత్స్థితిసంహారసర్గాఃప్రవర్తన్తే-సభగవాన్-ఇదంవిశ్వం - ఏవమపీతరఇవ-,ఇతరఏవ-వద్వాయథాతథైవమితివశబ్దస్య

స్యైవశబ్దపర్యాయత్వానుశాసనాత్, విశ్వాభిన్నోపి విశ్వవిలక్షణ ఇత్యర్థః - యత ఇతి జన్మాద్యస్య యత ఇత్యత్రేవ హేతౌ పఞ్చమీ, భగవానిదమిత్యనేన - సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శ్రుత్యర్థో౽భిప్రేతః - ఏవం జగదుపాదానత్వజగన్నిమిత్తత్వతదుభయాక్షిప్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వస్థానకారణత్వాక్షిప్తసర్వాన్తరాత్మత్వచిదచిద్విశిష్టత్వతన్మూలకజగద్విశేష్యత్వతన్మూలకతద్విలక్షణత్వనిరోధకారణత్వాక్షిప్తోపాస్యత్వమోక్షదత్వాదయో గుణాస్స్వానుర్ధ్యా౽త్రఫలితాః - ఏవమాదయస్త్వయా వర్ణనీయా ఇతి భావః - తద్ధి ఉక్తగుణాదిజాతం - భవాన్, స్వయమాత్మనా - వేద - తథాపి - మే మయా, భవతః, ప్రాదేశమాత్రం - ప్రదేశ ఏవ ప్రాదేశః - స్వార్థే౽ణ్, ప్రాదేశ ఏవ ప్రాదేశమాత్రం - గుణానామేకదేశమాత్రమేవ దర్శితం, యద్యపి జగదుపాదానత్వాదీనాం భగవద్గుణానామానన్త్యం భవాన్ జానాత్యేవ, తథాపి - స్పష్టేన మయా దిఙ్మాత్రం ప్రదర్శితమిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ నాహం జానామీతి మా వోచ ఇతి వక్తుం త్వమాత్మానం భగవదంశసంజాతం జానీహీత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ అమోఘదృక్ - అమోఘం సత్యం సర్వం యథావత్పశ్యతీత్యమోఘదృక్, త్వం, పరస్య పుంసః, పరమపురుషస్య కలాం - అంశజమపి - అజం కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితం - అథాపి జగతశ్శివాయ హితాయ, స్వేచ్ఛయా జాతం, ఆత్మానమాత్మనా స్వయమేవావేహి, కళాశబ్దస్య నిత్యస్త్రీత్వాత్ స్త్రీపుంసయోరపి విశేషణవిశేష్యభావ ఉపపన్నః, యతో౽మోఘదృక్ భగవదంశసంభూతశ్చ - తత్తస్మాదేవ, ఏతేన త్వయా, మహానుభావస్య భగవతో౽భ్యుదయః, జన్మకర్మగుణాదీనామప్యుపలక్షణమిదం, జన్మకర్మగుణాదిః, అధిగణ్యతాం కథ్యతాం - ప్రబధ్యతామితి యావత్ - ఏవం చేత్కృతకృత్యస్య తవాత్మనస్సంతోషో నిశ్శేషం నివర్తత ఇతి భావః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ నను మహానుభావాభ్యుదయాధిగణనామాత్రేణ కథం కృతకృత్యత్వం కథం తరామసంతోషనివృత్తిశ్చేత్యత ఆహ ॥ ఇదమితి ॥ ఉత్తమశ్లోకస్య గుణానామనువర్ణనమితి యత్, తదిదమేవ కృతార్థీ

ఇదం హి విశ్వం భగవానివేతరో యతో జగత్స్థాననిరోధసమ్భవాః । తద్ధి స్వయం వేద భవాంస్తథాపి మే ప్రాదేశమాత్రం భవతః ప్రదర్శితమ్ ॥ ౨౦ ॥ త్వమాత్మనాత్మానమవేహ్యమోఘదృక్పరస్య పుంసః పరమాత్మనః కలామ్ । అజం ప్రజాతం జగతశ్శివాయ తన్మహానుభావాభ్యుదయో౽ధిగణ్యతామ్ ॥ ౨౧ ॥ ఇదం హి పుంసస్తపసశ్శ్రుతస్య వా స్విష్టస్య సూక్తస్య చ బుద్ధదత్తయోః । అవిచ్యుతో౽ర్థః కవిభిర్నిరూపితో యదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమ్ ॥ ౨౨ ॥ అహం పురాతీతభవే౽భవం మునే దాస్యాస్తు కస్యాశ్చన వేదవాదినామ్ । నిరూపితో బాలక ఏవ వాదినాం శుశ్రూషణే ప్రావృషి నిర్వివిక్షతామ్ ॥ ౨౩ ॥ తే మయ్యపేతాఖిలచాపలే౽ర్భకే దాన్తే

భవితుమిచ్ఛతః పుంసస్సంబన్ధినాం తప ఆదీనాం, అవిచ్యుతశ్చ్యవనరహితః ప్రతిహతిరహితః - అర్థః ప్రయోజనం - కవిభిర్నిరతిశయప్రయోజనయాథాత్మ్యవిద్భిర్నిరూపితః - తత్ర తపో౽నశనాది, మన్త్రజపో వా - శ్రుతమధ్యయనం, స్విష్టం యాగాది, పూర్తం వాపీకూపతటాకఖననాది - బుద్ధం జ్ఞానం - దత్తం దానం - భారతాదేరతివిస్తృతత్వాత్తత్ర సారగ్రహణం జలధిమన్థనాత్సుధాగ్రహణకల్పమవిచక్షణైర్దుష్కరం - తస్మాన్ముముక్షూణామతీవ సేవ్యం సారమర్థజాతం సంకలయ్య దర్శయ,, ఏతావత్కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి ॥ ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనం - శ్రవణస్యాప్యుపలక్షణం, తప ఆదీననుతిష్ఠతః పుంసో యద్యుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనశ్రవణయోరుచిర్జాయేత తదైవ తేషాం సాఫల్య,, మన్యథా తు తప ఆదీనాం వైయర్థ్యమేవేత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ నను భగవద్గుణవర్ణనాదేరపి తప ఆదివత్క్రియారూపస్య న స్వతః పురుషార్థరూపత్వమితి కథం తస్యావిచ్యుతార్థత్వమితి శఙ్కాయాం, స్వతః ప్రయోజనరూపత్వాభావే౽పి భగవద్భక్తియోగరుచిజననద్వారా తన్నిష్పాదనద్వారా చ నిశ్శ్రేయససాధనత్వాదవిచ్యుతార్థత్వమస్త్యేవేతి వక్తుం తత్ర దృష్టాన్తతయా స్వస్య పౌర్వదైహికం వృత్తాన్తమాహ ॥ అహమిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ హే మునే - పురా పూర్వస్మిన్కల్పే, అతీతభవే పూర్వజన్మని - అహం - కస్యాశ్చిద్వేదవాదినాం దాస్యాః - అభవం, పుత్ర ఆసమిత్యర్థః, వేదవాదినాం గృహేషు, ప్రావృషి వర్షర్తౌ - నిర్వివిక్షతాం నితరాం వస్తుం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం చాతుర్మాస్యదీక్షాం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం, యోగినాం సంన్యాసినాం - శుశ్రూషణే నిమిత్తే శుశ్రూషణార్థం, బాలక ఏవ సన్నహం వేదవాదిభిర్నిరూపితః నియోజితః ❁ ॥ ౨౩ ॥ యద్యపి తే యోగినస్తుల్యదర్శనాః సమదర్శినస్తథాపి - మయి కృపాం చక్రుః, కృపాకరణే హేతుం వదన్నాత్మానం విశినష్టి - అర్భకే, అథాప్యపేతం త్యక్తం అఖిలం చాపలం జైహ్వ్యాదికం యేన, అధృతక్రీడనక ఇతి చ్ఛేదః - అధృతాన్యపరిగృహీతాని క్రీడనకాని బాలక్రీడాసాధనాని - భావే వాల్యుట్ క్రీడా వా - యేన, అనువర్తిని - అనుకూలే, శుశ్రూషమాణే వదనుశాసన

శుశ్రూషాపూర్వకం సేవాం కుర్వతి, అల్పభాషిణి మితభాషిణి ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ కృపాఫలం వదన్నాత్మానం విశినష్టి ॥ ఉచ్ఛిష్టేతి ॥ ద్విజైర్యోగిభిరనుమోదితః-తైర్దత్తానుచ్ఛిష్టలేపాన్ భుక్తావశిష్టాన్నాదీన్, సకృద్భుక్తవానస్మి, తేన భోజనేనాపాస్తాని కిల్బిషాణి భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకాని యస్య తథాభూతః, ఆసం, ఏవం భాగవతశుశ్రూషణే ప్రవృత్తస్య-అత ఏవ-విశుద్ధం భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకరహితం చేతో యస్య తస్య, మమ, తద్ధర్మ ఏవ, ఆత్మని అన్తఃకరణే, రుచిః ప్రజాయతే ప్రాజాయత ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ తత్ర తస్మిన్ రుచౌ జాతాయాం సత్యాం, అన్వహమనుదినం, కృష్ణస్య భగవతః కథాః ప్రగాయతాం యోగినాం-అనుగ్రహేణ మనోహరాః అతిమనోజ్ఞాః-కృష్ణకథాః, అశృణవం శ్రుతవానస్మి, తాః కృష్ణకథాః, అనుసవం త్రికాలం శ్రద్ధయా విశృణ్వతో మమ, అఙ్గ హే వ్యాస- ప్రియం శ్రోతౄణాం ప్రీత్యావహం శ్రవః కీర్తిర్యస్య తస్మిన్ భగవతి, రతిరనురాగో, బభూవ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తదా తస్మిన్ ప్రియశ్రవసి-లబ్ధా రుచిర్యేన తస్య-మమ, హే మహామునే, ప్రియశ్రవసి, మతిః, రస్ఖలితా స్థిరా-బభూవ,, అస్ఖలితాం మతిం విశినష్టి,, యయా మత్యా పరే బ్రహ్మణి పరబ్రహ్మభూతే మయి, వర్తమాన-మేతత్సదసత్-కార్యకారణాత్మకం జగత్, స్వమాయయా స్వసంబన్ధిన్యా ప్రకృత్యా, కల్పితం నిష్పాదితం, వతుస్వత ఇత్యర్థః పశ్యే దృష్టవానస్మి తద్యథా,, రథస్యారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితాః - జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్,, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ప్రకృతిశ్చేతనధార్యా, చేతనః పరమాత్మధార్య ఇతి దేహాత్మభేదమాత్మపరమాత్మసంబన్ధం చ జ్ఞాతవానస్మీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికౌ శరత్ప్రావృషావృతూ, అనుసవం, అమలం మహాత్మభిర్మునిభిః సంకీర్త్యమానం హరేర్యశో, విశృ

ఽధృతక్రీడనకేఽనువర్తిని। చక్రుః కృపాం యద్యపి తుల్యదర్శనాః శుశ్రూషమాణే మునయోఽల్పభాషిణి ॥ ౨౪ ॥ ఉచ్ఛిష్టలేపాననుమోదితో ద్విజైః సకృత్స్మ భుఞ్జే తదపాస్తకిల్బిషః। ఏవం ప్రవృత్తస్య విశుద్ధచేతసస్తద్ధర్మ ఏవాత్మరుచిః ప్రజాయతే ॥ ౨౫ ॥ తత్రాన్వహం కృష్ణకథాః ప్రగాయతామనుగ్రహేణాశృణవం మనోహరాః । తాః శ్రద్ధయా మేఽనుసవం విశృణ్వతః ప్రియశ్రవస్యఙ్గ మమాభవద్రతిః ॥ ౨౬ ॥ తస్మింస్తదా లబ్ధరుచేర్మహామునే ప్రియశ్రవస్యస్ఖలితా మతిర్మమ। యయాఽహమేతత్సదసత్స్వమాయయా పశ్యే మయి బ్రహ్మణి కల్పితం పరే ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికావృతూ హరేర్విశృణ్వతో మేఽనుసవం యశోఽమలమ్। సంకీర్త్యమానం మునిభిర్మహాత్మభిర్భక్తిః ప్రవృత్తాఽఽత్మరజస్తమోఽపహా ॥ ౨౮ ॥ తస్యైవం మేఽనురక్తస్య ప్రశ్రితస్య హతైనసః। శ్రద్దధానస్య బాలస్య దాన్తస్యానుచరస్య చ ॥ ౨౯ ॥ జ్ఞానం గుహ్యతమం యత్తత్సాక్షాద్భగవతోదితమ్। అన్వవోచన్గమిష్యన్తః కృపయా దీనవత్సలాః ॥ ౩౦ ॥ యేనైవాహం భగవతో వాసుదేవస్య వేధసః। మాయానుభావమవిదం యేన గచ్ఛన్తి తత్పదమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏతత్సంసూచితం బ్రహ్మంస్తాపత్రయచికిత్సితమ్। యదీ

ణ్వతో మమ, ఆత్మని, యే రజస్తమసీ, తయోరపహా, భక్తిః ప్రవృత్తా బభూవ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ తస్య ప్రవృత్తభక్తేరనురక్తస్య బాలస్య ప్రశ్రితస్య వినీతస్య, హత, మేనః పాపం యస్య- శ్రద్ధాయుక్తస్య దాన్తస్య జితేన్ద్రియస్య అనుచరస్య అనువర్తినో మే మహ్యమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ యద్భగవతా సాక్షాదుదితం జ్ఞానం తత్- గమిష్యన్తః గన్తుముద్యతాః-దీనవత్సలాః యోగినః కృపయా అన్వవోచన్, ఉపదిదిశుః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ జ్ఞానం విశినష్టి,, యేన జ్ఞానేన-అహం భగవతో వేధసః విశ్వవిధాతుర్వాసుదేవస్య, మాయానుభావం త్రిగుణాత్మకప్రకృతిమహిమానం, అవిదం జ్ఞాతవానస్మి, అనేన విరోధిస్వరూపజ్ఞానముక్తం, యేన చ జ్ఞానేన-తస్య వాసుదేవస్య, పదం స్థానం, గచ్ఛన్తి, అనేన ప్రాప్యప్రాపకవిషయజ్ఞానముక్తం, అర్థపఞ్చకజ్ఞానముపదిదిశురితి ఫలితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ❁ తదేవం స్వపూర్వజన్మవృత్తాన్తదృష్టాన్తేన భగవద్గుణశ్రవణాదేస్తద్భక్తియోగసాధనత్వముక్తం,, భక్తియోగస్య శశ్వద్భద్రగర్భత్వం పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం-ధర్మకృతేనుశాసతః స్వభావరక్తస్యేనేన త్రైవర్గికకర్మమూలకతాపత్రయాభిహతజనోద్దేశేన పునస్త్రైవర్గికధర్మానుశాసనం తాపత్రయనిమిత్తధర్మార్థత్వేన నిష్ఫలమిత్యుక్తమ్॥ తేన చ ఈశ్వరే నచార్పితం కర్మేత్యనేన చానభిసంహితఫలస్య కర్మణో, భక్తియోగనిష్పాదనద్వారా, తాపత్రయనివృత్తిహేతుత్వం వదన్-త్రైవర్గికస్య కర్మణః, పునః పునస్తాపత్రయహేతుత్వమేవ, సదృష్టాన్తముపపాదయతి॥ ఏతదితి త్రిభిః॥ హే బ్రహ్మన్-తాపత్రయచికిత్సితం- తాపానామాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికానాం దుఃఖానాం త్రయం తాపత్రయం-తచ్చికిత్సితం ప్రతికృతం భవతి యేన తాపత్రయచికిత్సితం, తాపత్రయప్రతికారకమిత్యర్థః॥ తదేతదేవ సంసూచితం, శ్రుతిస్మృత్యాదిభిరితి శేషః-కిం యద్బ్రహ్మణి ఈశ్వరే భగవతి భావితం సమర్పితం కర్మేతి- ఈశ్వరార్పితం కర్మైవ తాపత్రయచికిత్సితమి

తిసూచితమిత్యర్థః-ధర్మేణపాపమపనుదతి-అవిద్యయామృత్యుంతీర్త్వా-ఇత్యాదికాశ్శ్రుతిః-స్మృతిశ్చ-యజ్ఞదానతపఃకర్మపావనానిమనీషిణామిత్యాదికా,, తాపత్రయంహిపాపమూలకం,అనభిసంహితఫలేనధర్మేణపాపేనివృత్తే,భక్తియోగనిష్పత్తిద్వారాతాపత్రయంనివర్తతఇతిశ్రుతిస్మృతిభిస్సూచ్యతే॥౩౨॥ త్రైవర్గికకర్మణస్తాపత్రయహేతుత్వంవక్తుంతాపద్దృష్టాన్తమాహ॥ఆమయఇతి॥ యద్యప్యుదాహృతశ్రుతిస్మృతివచోభిః, పాపస్యైవతాపత్రయమూలత్వంసూచితం-తథాపి,త్రైవర్గికకర్మణోఽన్తతోఽనిష్టావహత్వేన- పాపవదనిష్టసాధనత్వాత్,తదపితాపత్రయనిమిత్తమేవ, హేసువ్రత-యథా-యేనఅపథ్యాన్నాదినా-భూతానాం-యఆమయో రోగో- జాయతే-తదామయకారణంద్రవ్యం,చికిత్సితమపిప్రతికారత్వేనసేవితమపి - ఆమయం-నపునాతినశోధయతి-చికిత్సితోఽపివ్యాధిరపథ్యాదినాపునర్వర్ధతఇత్యర్థః, చికిత్సితమిత్యామయవిశేషణం వా,ఆమయకారణేన-చికిత్సితంప్రతికృత- మప్యామయంవ్యాధిం-తదామయకారణంద్రవ్యం-నపునాతీత్యర్థః॥౩౩॥ దృష్టాన్తేనాభిమతమర్థం దార్ష్టాన్తికేనానుగమయతి॥ఏవమి-॥ఏవమపథ్యాన్నాదే-రామయకారణత్వాన్నృణాం-సర్వేక్రియాయోగాఅనభిసంహితఫలకర్మవ్యతిరిక్తాస్సర్వేత్రైవర్గికాంక్రియాయోగాః- సంసృతేర్హేతవః-తఏవపరస్మిన్నాత్మనిఆకల్పితాఃఅసమర్పితాః,ఆత్మవినాశాయకల్పన్తే-ఆత్మనః - అన్తతఃస్థావరత్వరూపవినాశాయకల్పన్తేసంపన్నాభవన్తి॥౩౪॥ తర్హిపరస్మిన్కల్పితాఃక్రియాయోగాఃకింవాసాక్షాన్నిశ్శ్రేయసహేతవః న-భక్తియోగనిష్పాదనద్వారేత్యాహ॥యదితి॥భగవాన్పరితుష్యతేభక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకనిరసనోపయుక్తపరితోషయుక్తోభవతి- యేనతదారాధనరూపేణకర్మణా-తద్భగవత్పరితోషణం-యత్కర్మాత్రక్రియతే,,అనుక్రియఇతిపాఠే,,అనుస్యూతతయా-ఆశరీరపాతంక్రియతే-తదధీనంతత్కర్మాధీనం-తన్నిష్పాద్యమేవ-భక్తియోగసమన్వితం-జ్ఞానమత్రధ్యానసాధ్యందర్శనాత్మకంవివక్షితం భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఅహమేవంవిధోఽర్జున- జ్ఞాతుంద్రష్టుంచతత్త్వేనప్రవేష్టుంచేత్యుక్తత్వాత్॥౩౫॥ నకేవలంభ

శ్వరేభగవతికర్మబ్రహ్మణిభావితమ్॥ ౩౨॥ ఆమయోయేనభూతానాంజాయతేయశ్చసువ్రత।తదేవహ్యామ
యంద్రవ్యంనపునాతిచికిత్సితమ్॥ ౩౩॥ ఏవంనృణాంక్రియాయోగాస్సర్వేసంసృతిహేతవః।తఏవాత్మవినా
శాయకల్పన్తేకల్పితాఃపరే॥ ౩౪॥ యదత్రక్రియతేకర్మభగవత్పరితోషణమ్।జ్ఞానంయత్తదధీనంహిభ
క్తియోగసమన్వితమ్॥౩౫॥కుర్వాణాయత్రకర్మాణిభగవచ్ఛిక్షయాఽసకృత్।గృణన్తిగుణనామానికృష్ణస్యా
నుస్మరన్తిచ॥౩౬॥ఓంనమోభగవతేతుభ్యంవాసుదేవాయధీమహి।ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయనమస్సం
కర్షణాయచ॥౩౭॥ఇతిమూర్త్యభిధానేనమన్త్రమూర్తిమమూర్తికమ్।యజతేయజ్ఞపురుషంససమ్యగ్దర్శ

గవత్పరితోషణాత్మకకర్మైవభక్తియోగానుగ్రాహక-మపితు-భగవద్గుణశ్రవణాదికమపీత్యాహ॥కుర్వాణాఇతి॥భగవచ్ఛిక్షయా,,యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషి,,మయిసర్వాణికర్మాణిసంన్యస్య,,ఇత్యాద్యుక్తభగవచ్ఛిక్షయా-అసకృత్-కర్మాణివర్ణాశ్రమానురూపాణి-కుర్వాణాః కృష్ణస్యభగవతః-గుణాన్నామానిచ-కల్యాణగుణప్రకాశకానినామానిచ-గృణన్తి-అనుస్మరన్తిచ-నామానిగృణన్తిగుణాననుస్మరన్తీత్యర్థః- భక్తియోగనిష్పత్తికామాఇతికర్తృపదమధ్యాహర్తవ్యం - యథాభగవచ్ఛిక్షయా-అసకృత్కృతానికర్మాణి భక్తియోగానుగ్రాహకాణి తథా-గుణనామానుస్మరణాదికమితిభావః ॥౩౬॥ గుణనామస్మరణాదిపూర్వకమనభిసంహితఫలకర్మానుష్ఠానప్రకారమేవదర్శయంస్తథాకుర్వాణఏవోత్తమాధికారీత్యాహ॥ఓమితిద్వాభ్యామ్॥ఓంబ్రహ్మణః-ఓంతత్సదితినిర్దేశోబ్రహ్మణస్త్రివిధఃస్మృత-ఇతిభగవదుక్తేః-వాసుదేవాదివ్యూహచతుష్టయరూపేణావస్థితాయభగవతే-నమోనమ ఇతినామోచ్చారణప్రకారప్రదర్శనం-ధీమహి ఓమాదిశబ్దప్రకాశితకల్యాణగుణవిశిష్టంపరమాత్మానంధ్యాయేమస్మరేమ-ఇతిగుణస్మరణప్రకారప్రదర్శనం-తత్రావతేర్ధాతో-రిష్పన్నేనోమిత్యనేనసర్వరక్షకత్వం-అకారోకారమకారాణాంసంహితావస్థా-నిష్పన్నేనోమిత్యనేనతు-సర్వకారణత్వసర్వశేషిత్వాదికం - ఉభయవిధేనోమిత్యనేన - ప్రత్యభిజ్ఞాపితబ్రహ్మశబ్దేన-స్వరూపతోగుణతశ్చకల్యాణగుణానన్త్య-మబృహతామపిబృహత్త్వావహత్వంచ-వాసుదేవపదేనసర్వాధారత్వంసర్వాన్తరాత్మత్వంచ - ప్రద్యుమ్నశబ్దేన,,నతత్రసూర్యోభాతీ,,త్యుక్తవిధనిరతిశయదీప్తియుక్తత్వం-అనిరుద్ధపదేనసర్వవ్యాపకత్వం-సఙ్కర్షణపదేనాత్మన్నిరీయార్థవిషయకజ్ఞానాపాదకత్వంచ-ఫలితం - ఉపలక్షణమిదం-ఏతత్ప్రభృతియోగుణాఽనుసంధేయా-ఇత్యర్థః-సంకర్షణశబ్దనిరుక్తిఃపశ్చమేవక్ష్యతే॥౩౭॥ ఇత్థం-అమూర్తికంకర్మవశ్యప్రాకృతమూర్తిరహితం-మన్త్రమూర్తిం - ఓమిత్యాద్యుక్తమ

౩౫॥శ్లో॥పా॥ యదనుక్రియతేకర్మ.

న్త్రప్రకాశ్యామూర్తిరప్రాకృతాఽకర్మమూలా స్వేచ్ఛోపాత్తా చ యస్య తం మన్త్రశరీరకం వా- అభిధ్యాయన్-ఓమాది నామాన్యనుగృణంశ్చ-యజ్ఞారాధ్యం పరమపురుషం-యో యజతే స్వధర్మై రారాధయతి-స ఏవ పుమాన్ సమ్యగ్దర్శనః "జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతం" ఇత్యుక్తవిధోఽధికారీత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏవం యజతా మాం శుభక్తియోగో నిష్పద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్మానం దృష్టాన్తయతి॥ఇమమితి॥ హే బ్రహ్మన్-మదనుష్ఠితమిమం స్వస్య భగవతో-నిగమమనుశాసనమవేత్య దృష్ట్వా- కేశవః- స్వస్మిన్ భావం భక్తిం-తత్సాధ్యం దర్శనాత్మకం జ్ఞానమైశ్వర్యం చ దేవర్షిర్మహ్యముచితమదాత్ ॥ ౩౯ ॥ ఉత్తరముపసంహరతి॥త్వమితి॥ హే అదభ్రశ్రుత అనల్పకీర్తే-త్వం విభోర్భగవతో-విశ్రుతం యశః- ప్రఖ్యాహి ప్రబధ్నీహి-యేన విశ్రుతప్రఖ్యానేన-విదాం బోద్ధౄణాం-బుభుత్సితం బోద్ధుమిష్టం - సమాప్యతే ఆపూర్యతే-న నిరవశిష్యత ఇతి యావత్-యచ్ఛ్రుతస్య- జిజ్ఞాసితవ్యం-నావశిష్యతే-తథావిధమాఖ్యానం కుర్విత్యర్థః -కించ దుఃఖైస్త్రిభిస్తాపై-ర్ముహుర్ముహురర్దితైః పీడితైః-ఆత్మనో-యేషాం తేషాం యత్క్లేశనిర్వాణం-క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయః-నిర్వాప్యన్తే అపనోద్యన్తే యేన - అన్యథా ఉపాయాన్తరేణ తు-న నిర్వాప్యన్తే-తథావిధం-యథా శన్తి అతివార్దియన్తే-తాదృశం ప్రఖ్యాహీత్యన్వయః ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః ॥

అస్యైవోచన్నమిష్యన్తః కృపయా దీనవత్సలా ఇత్యుక్తం- తత ఉపరితనం దేవర్షివృత్తాన్తం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి వ్యాస ఇత్యాహ సూతః॥ఏవమితి॥ఇత్థం వర్ణితం- దేవర్షేర్జన్మ -కర్మ చ-పౌర్వదైహికం నిశమ్య-సత్యవత్యాస్సుతో భగవాన్వ్యాసః- తం దే

నః పుమాన్ ॥ ౩౮ ॥ ఇమం స్వనిగమం బ్రహ్మన్నవేత్య మదనుష్ఠితమ్ । అదాన్మే జ్ఞానమైశ్వర్యం స్వస్మిన్భావం చ కేశవః ॥ ౩౯ ॥ త్వమప్యదభ్రశ్రుత విశ్రుతం విభోస్సమాప్యతే యేన విదాం బుభుత్సితమ్ । ప్రఖ్యాహి దుఃఖైర్ముహురర్దితాత్మనాం సంక్లేశనిర్వాణముశన్తి నాన్యథా ॥ ౪౦ ॥

ఇతి శ్రీభాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ఏవం నిశమ్య భగవాన్దేవర్షేర్జన్మ కర్మ చ । భూయః పప్రచ్ఛ తం బ్రహ్మన్వ్యాసస్సత్యవతీసుతః ॥ ౧ ॥ వ్యాస ఉవాచ॥భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిస్తవ । వర్తమానో వయస్యాద్యే తతః కిమకరోద్భవాన్ ॥ ౨ ॥ స్వాయంభువ కయా వృత్త్యా వర్తితం తే పరం వయః । కథం చేదముదస్రాక్షీః కాలే ప్రాప్తే కళేబరమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రాక్కల్పవిషయామేతాం స్మృతిం తే మునిసత్తమ । న హ్యేష వ్యవధాత్కాల ఏష సర్వనిరాకృతిః ॥ ౪ ॥ నారద ఉవాచ॥భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిర్మమ । వర్తమానో వయస్యాద్యే తత ఏతదకారిషమ్ ॥ ౫ ॥ ఏకాత్మజా మే జననీ యోషిన్మూఢా చ కింకరీ । మయ్యాత్మజేఽనన్యగతౌ చక్రే స్నేహానుబన్ధనమ్ ॥ ౬ ॥ సాఽస్వతన్త్రా న కల్పాసీద్యోగక్షేమం మమేచ్ఛతీ । ఈశస్య హి వశే లోకో యోషా దారుమయీ యథా ॥ ౭ ॥ అహం చ తద్బ్రహ్మ

వర్షిం- హే బ్రహ్మన్ శౌనక-భూయః పునః పప్రచ్ఛ ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నమేవాహ॥భిక్షుభిరితి॥త్రిభిః- తే తవ-విజ్ఞానాదేష్టృభిః-భిక్షుభిస్సంన్యాసిభిః - విప్రవసితే చాతుర్మాస్యాన్తే అన్యత్ర గతే సతి-తతః పశ్చాద్భవాన్ - ఆద్యే వయసి వర్తమానః కిం కృతవాన్ ॥ ౨ ॥ హే స్వాయంభువ-తే త్వయా-పరం వయః భిక్షువిప్రవాసప్రభృతి- కయా వృత్త్యా-వర్తితం నీతం-కథం వా-ప్రాప్తే కాలే- ఇదం కళేబర-ముదస్రాక్షీః ఉత్సృష్టవానసి-ప్రాక్కల్పీయమపి కళేబరం-వృత్తాన్తకథనముఖేన ప్రస్తుతత్వాదిదమితి సన్నిహితతయా పరామృశ్యతే ॥ ౩ ॥ హే మునిసత్తమ-ప్రాక్కల్పవిషయాం పూర్వకల్పీయా-మేతాం భిక్షూపదేశప్రాప్తాం భగవత్స్మృతి-మేష కాలో-న వ్యవధాత్ న తిరోహితవాన్- అదభావ ఆర్షః - ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వ్యవధానమిత్యభిప్రాయః ... మితి ప్రశ్నో వివక్షితః-వ్యవధాయకత్వసూచనాయ కాలం విశినష్టి,, సర్వనిరాకృతిః సర్వవినాశకః ॥ ౪ ॥ ఇత్థమాపృష్టః - యథావద్వక్తుమారేభే నారదః॥భిక్షుభిరితి॥తత ఇత్యన్తస్య పూర్వవదేవార్థః ఏతద్వక్ష్యమాణమకార్షం కృతవానితి ॥ ౫ ॥ తదేవాహ-ఏకాత్మజేత్యాదినా కల్పాన్త ఇత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రన్థేన ॥ ఏకోఽహమాత్మజః-పుత్రో యస్యాస్సా-మమ-జననీ మాతా-యోషిదితి స్వభావోక్తిః-జననీత్యనేనైవ స్త్రీత్వోక్తేః - అత ఏవ మూఢా కింకరీ-అనేన పరాధీనత్వముక్తం-అనన్యగతౌ గతిః పోషణోపాయః అనన్యపోషకే-మయ్యాత్మజే- స్నేహానుబన్ధనం స్నేహపారవశ్యం-చక్రే ॥ ౬ ॥ సా మమ జననీ-అస్వతన్త్రా కింకరిత్వాత్ -అత ఏవ-మమ యోగక్షేమ-మిచ్ఛత్యపి-న కల్పా న సమర్థా బభూవ-యోగశ్చ క్షేమశ్చ తయోస్సమాహారః। యోగోఽలబ్ధలాభః-లబ్ధపరిరక్షణం-రక్షితవివర్ధనం తస్య పాత్రే ప్రతిపాదనం చ-క్షేమః ॥ ౭ ॥ అహం తు-తదా పఞ్చహాయనః-పఞ్చవర్షవయస్కో-బాలకః-అత ఏవ-దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నః దిగ్దేశకాలస్వభావానభిజ్ఞః-తదవేక్షు

యామాత్రపేక్షయా-తద్దేహావసానప్రతీక్షణేన హేతునేత్యర్థః-తస్మిన్బ్రాహ్మకులే బ్రాహ్మణగృహే-ఉషితవానస్మి ❀॥౮॥❀ ఏవం స్థితే-కదాచిన్నిశి-గేహాన్నిర్గతాం-తాం దుహన్తీం దోగ్ధుం ప్రవృత్తాం-కృపణాం, మమమాతరం, పథిమార్గే, పదాపాదేన, స్పృష్టః, కాలచోదితః కాలశరీరకేణ దైవేన చోదితః, సర్పః అదశత్, దదంశ, సాఽమ్రియతేత్యర్థతో గ్రష్టవ్యమ్ ❀॥౯॥❀ తదాఽహం, తత్, మరణం, భక్తానాం, శం, సుఖ, మభీప్సతః, కామయమానస్యేశస్య, భగవతోఽనుగ్రహరూపం, మన్యమానః, ఉత్తరాం దిశం ప్రతి, ప్రాతిష్ఠం ప్రస్థితవానస్మి ❀॥౧౦॥❀ తత్ర ప్రస్థానే స్ఫీతాన్, సమృద్ధాన్, జనపదాన్ దేశాన్, ద్వితీయాన్తానామలియాతఇత్యుపరిష్టాచ్చస్వయం, పురాణి పట్టణాని, గ్రామాన్ అట్టరహితాన్, వ్రజాన్ గోపాలనివాసాన్, ఆకరాన్ రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానాని, ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్, ఖర్వటాన్ నిషాదగ్రామాన్, వాటీః పుష్పవాటికాః, వనాన్యరణ్యరూపాణి, ఉపవనాని కృత్రిమవనాని చ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ తథా చిత్రైః నానావిధైర్ధాతుభిర్గైరికాదిభి, ర్విచిత్రానద్రీన్పర్వతాన్, ఇభైర్గజైః భగ్నాః భిన్నాః భుజాః శాఖాః యేషాం తాన్ ద్రుమాన్, శివాని పిశుద్ధాని జలాని యేషు తాన్, జలాశయాన్ సరాంసి, తథా సురైస్సేవితాః క్రీడితాః, నలినీః పద్మాకరాన్ ❀॥౧౨॥❀ కదంభూతాః, చిత్రాణి నానావిధాని స్వనాని యేషాం తైః, పత్రరథైః పక్షిభిః సఙ్కులా ఇతి శేషః, భ్రమద్భిర్భ్రమరైః శ్రీశ్శోభా యాసాం తాః ❀॥ ౧౩ ॥❀ అతియాతోఽతిక్రాన్తః, ఏకోఽసహాయ ఏవాహం, నలాదిభిర్గహ్వరం, మహ, ద్విపినం వన, మద్రాక్షం దృష్టవానస్మి, తత్ర నలో గ్రన్థిపర్ణీ, వేణవః స్థూలవంశాః, సశబ్దాః కీచకాః - [సూక్ష్మాస్సచిత్రాః] శరస్తమ్బాః అశ్వవాలాః, కుశాః ప్రసిద్ధాః, విపినమేవ పిశినష్టి, ఘో

కులఉషివాంస్తదపేక్షయా। దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నో బాలకః పఞ్చహాయనః ॥౮॥ ఏకదా నిర్గతాం గేహాద్దుహన్తీం నిశి గాం పథి। సర్పోఽదశత్పదా స్పృష్టః కృపణాం కాలచోదితః॥౯॥ తదా తదహమీశస్య భక్తానాం శమభీప్సతః। అనుగ్రహం మన్యమానః ప్రాతిష్ఠం దిశముత్తరామ్॥ ౧౦ ॥ స్ఫీతాన్జనపదాంస్తత్ర పురగ్రామవ్రజాకరాన్। ఖేటఖర్వటవాటీశ్చ వనాన్యుపవనాని చ॥౧౧॥ చిత్రధాతువిచిత్రాద్రీనిభభగ్నభుజద్రుమాన్। జలాశయాఞ్ఛివజలాన్నలినీస్సురసేవితాః॥౧౨॥ చిత్రస్వనైః పత్రరథైర్విభ్రమద్భ్రమరశ్రియః। నలవేణుశరస్తమ్బకుశకీచకగహ్వరమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏక ఏవాతియాతోఽహమద్రాక్షం విపినం మహత్। ఘోరం ప్రతిభయాకారం వ్యాళోలూకశివాజిరమ్॥౧౪॥ పరిశ్రాన్తేన్ద్రియాత్మాఽహం తృట్పరీతో బుభుక్షితః। స్నాత్వా పీత్వా హ్రదే నద్యా ఉపస్పృష్టో గతశ్రమః॥౧౫॥ తస్మిన్నిర్మనుజేఽరణ్యే పిప్పలోపస్థ ఆశ్రితః। ఆత్మనాత్మానమాత్మస్థం యథాశ్రుతమచిన్తయమ్ ॥ ౧౬ ॥ ధ్యాయతశ్చరణామ్భోజం భావనిర్జితచేతసా। ఔత్కణ్ఠ్యాశ్రుకలాక్షస్య హృద్యాసీన్మే శనైర్హరిః ॥ ౧౭ ॥ ప్రేమాతిశయనిర్భిన్నపులకాఙ్గోఽతినిర్వృతః। ఆనన్దసంప్లవే లీనో నాపశ్యముభయం మునే॥౧౮॥ రూపం భగవతో యత్తన్మనఃకాన్తం శుచాపహమ్। అపశ్యన్సహసోత్తస్థౌ ❀ వైక్ల

రం ఉగ్రం దుష్ప్రవేశం, అత ఏవ, వ్యాళానాం దుష్టగజానామజగరాఖ్యసర్పవిశేషాణాం వా, ఉలూకానాం, ఘూకానాం, శివానాం సృగాలవిశేషాణాం చ, అజిరం క్రీడాస్థానం, అతీవ ప్రతిభయాకారం ప్రతిముఖం గచ్ఛతాం భయాపాదకమ్ ❀॥౧౪॥❀ తత్రాహం పరిశ్రాన్తాని ఇన్ద్రియాణి ఆత్మా దేహశ్చ యస్య, తృషా పిపాసయా- పరీతో వ్యాప్తః - బుభుక్షితం క్షుధితశ్చ-నద్యాః హ్రదే స్నాత్వా-ఉపస్పృష్టః -కర్తగ్రిక్తః-ఆచాన్తః-పీత్వా జలమితి శేషః-గతశ్శ్రమో యస్య తథాభూతః ❀॥౧౫॥❀ తస్మిన్నిర్మనుష్యేఽరణ్యే-పిప్పలస్యాశ్వత్థస్య-ఉపస్థేమూలే ఆశ్రితః ఉపవిష్టః ఆత్మస్థం జీవాత్మనిస్థితం-హృదయ ఏవ స్థితం వా-ఆత్మానం పరమాత్మానమాత్మనా మనసా-అచిన్తయం ధ్యాతవానస్మి ❀॥౧౬॥❀ భావనిర్జితేన అభ్యాసవశీకృతేన చేతసా-చరణామ్భోజం ధ్యాయతశ్చిన్తయతః-ఔత్కణ్ఠ్యాత్ ప్రేమపూర్వకానుధ్యానాద్ధేతోః రశ్రూణా మానన్దజనేత్రజలానాం-కలాబిన్దవో-యయోస్తే-అక్షిణీ యస్య తస్య-మే మమ-హృది శనైర్హరిరాసీత్ ఆవిరాసీత్ ❀॥౧౭॥❀ తదా ప్రేమాధిక్యేన హేతునా నిర్భిన్నా అభివ్యక్తాం పులకా రోమాఞ్చా యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరం యస్య సః- అతీవ నిర్వృతః సుఖితః-ఆనన్దసంప్లవే ఆనన్దపరీవాహే లీనో మగ్నః-హే మునే-ఉభయం దేహమాత్మానం చ-నాపశ్యం న దృష్టవానస్మి ❀ ॥ ౧౮ ॥❀ యత్-ఆవిర్భూతం-మనఃకాన్తం మనసోఽతీవ ప్రియం-అత ఏవ-శుచాపహం-శుచాయాః శోకస్య అపహన్తృ-భగవతో రూపం-తత్పునరపశ్యన్-వైక్లబ్యాద్దర్శనకృతాదధార్ష్ట్యాత్-దుఃఖితమనాః-సహసా ఆశు-ఉత్తస్థే ఉత్థితవానస్మి,, వైక్లవ్యాదితి పాఠాన్త

౧౯॥శ్లో॥పా ❀ వైక్లవ్యాద్దుర్మనా ఇవ.

రం,, తదా,, అసహాయత్వాత్ ॥ ౧౯ ॥ తద్రూపం మాయా పునః-ద్రష్టుమిచ్ఛన్నహం-హృది-మనః ప్రణిధాయ స్థిరీకృత్య-
వీక్షమాణశ్చిన్తయన్నపి, నాపశ్యం-అతఏవాతురఇవవిషయాతురఇవ-అవితృప్తోఽభవమ్ ॥ ౨౦ ॥ ఏవం ద్రష్టుం పునః
పునర్యతన్తం యతమానం కుర్వన్తం మాముద్దిశ్య-గిరామగోచరః ,,యతో వాచో నివర్తన్తే,, ఇత్యుక్తరీత్యా-వాగవిషయః-
అపరిచ్ఛేద్యత్వాదితిభావః॥అదృశ్యస్సన్నితి తాత్పర్యం-భగవానితివిశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం గగనే-గమ్భీరయా వాచా-శు
చః శోకాన్ ప్రశమయన్నివాహ ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తమేవాహ॥హన్తేతిచతుర్భిః॥ఇహలోకే-అస్మిన్జన్మని భవాన్-మాం ద్ర
ష్టుం-మాం ద్రష్టుం నార్హతి-నాశక్నోతి-యతశ్శుద్ధాయంనశ్యుర్యాయః- అతో మా జిజ్ఞాసుజఖాదవః-దర్శనానర్హత్వే హేతుం వదన్నాత్మానం
విశినష్టి - అవిపక్వః అవినష్టః కషాయో యేషాం ప్రతిబన్ధకః పుణ్యపాపాత్మకః కషాయః కషాయవద్దురపనేయః కర్మ పాధిర్యే
షాం-తేషాం కుయోగినాం మహం దుర్దర్శః దుఃఖేనాపి ద్రష్టుమశక్యః ॥ ౨౨ ॥ తర్హి సకృత్కథం దృష్టోసీత్యత్రాహ॥సకృదితి॥
హేఅనఘ సకృద్యద్రూపం మదీయం దర్శితమితి యత్-త్వ-మత్కామాయ మద్విషయకదిదృక్షాయై ,,ఏతత్కామయతే,, ఇతి
పాఠాన్తరం, తత్-తే, తుభ్యం -సకృద్దర్శితం రూపం-ఏతత్, కామయ-ద్రష్టుమిచ్ఛేషః, నివృత్తపేరణాత్ స్వార్థేణిజన్తాత్ఘ
మ్యేతైషుమణ్ణిచిణిచశ్చేతి వైకల్పికం పరస్మైపదం కిం కాముమాత్రేణేత్యతఆహ॥మత్కామః మాం ద్రష్టుం కామయమానః-సాధుః
సాధురితః పుమాన్ శనైశ్శనైః సర్వాన్-హృచ్ఛయాన్ హృద్గతాన్ రాగాదిదోషాన్-ముఞ్చతి నిరస్యతి ॥ ౨౩ ॥ యత-స్తైత
దీర్ఘయాఽల్పకాలికయైవ-సతాం సేవయా-మయి-దృఢా మతిర్జాతా-తతస్త్వమిమమవద్యం, లోక్యతఇతిలోకో దేహస్తం-
శూద్రదేహమిత్యర్థః, హిత్వా త్యక్త్వా-మజ్జనతాం మద్భృత్యతాం -గన్తాగమిష్యసి-కల్పాన్తరేఇతి శేషః ॥ ౨౪ ॥ మద

బ్యాద్దుర్మనా ఇవ ॥౧౯॥ తద్దిదృక్షురహం భూయః ప్రణిధాయ మనో హృది। వీక్షమాణోఽపి నాపశ్యమవితృప్త ఇ
వాతురః॥౨౦॥ఏవం యతన్తం విజనే మామాహాగోచరో గిరామ్। గమ్భీరశ్లక్ష్ణయా వాచా శుచః ప్రశమయ
న్నివ॥౨౧॥ హన్తాస్మిన్జన్మని భవాన్మా మాం ద్రష్టుమిహార్హతి। అవిపక్వకషాయాణాం దుర్దర్శోఽహం కుయోగి
నామ్॥౨౨॥ సకృద్యద్దర్శితం రూపం మత్కామాయ తవానఘ। మత్కామః శనకైస్సాధు సర్వాన్ముఞ్చతి
హృచ్ఛయాన్॥౨౩॥ సత్సేవయాఽదీర్ఘయా తే జాతా మయి దృఢా మతిః। హిత్వావద్యమిమం లోకం గన్తా మజ్జ
నతామసి ॥ ౨౪ ॥ మతిర్మయి నిబద్ధేయం న విపద్యేత కర్హిచిత్। ప్రజాసర్గనిరోధేఽపి స్మృతిశ్చ మదనుగ్రహాత్॥
ఏతావదుక్త్వోపరరామ తన్మహద్భూతం నభోలిఙ్గమలిఙ్గమీశ్వరమ్। అహం చ తస్మై మహతాం మహీయసే
శీర్ష్ణావనామం విదధేఽనుకమ్పితః॥౨౬॥ నామాన్యనన్తస్య గతత్రపః పఠన్ గుహ్యాని భద్రాణి కృతాని చ స్మరన్।
గాం పర్యటంస్తుష్టమనా గతస్పృహః కాలం ప్రతీక్షన్ విమదో విమత్సరః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం కృష్ణమతేర్బ్రహ్మ
న్నసక్తస్యామలాత్మనః। కాలః ప్రాదురభూత్కాలే తటిత్సౌదామనీ యథా ॥ ౨౮ ॥ ప్రయుజ్యమానే మయి

నుగ్రహాద్ధేతోః, కర్హిచిదపి ప్రజాసర్గనిరోధే ప్రళయకాలేప - తవ-నిబద్ధా నిశ్చితేయం - మతిః స్మృతిశ్చ- న విపద్యేత-న న
శ్యేత్,, కర్హిచి-న్మయి నిబద్ధా మతిః ప్రజాసర్గనిరోధేఽపి - మయి స్మృతిశ్చ-న విపద్యేతేతి వాన్వయః ॥ ౨౫ ॥ అలిఙ్గం కర్మ
కృతదేహరహితం, నభోలిఙ్గ, మాకాశశరీరక మీశ్వరం సర్వనియన్తృ, ఐశ్వరమితి పాఠే, ఈశ్వరశబ్దవాచ్యం- తన్మహత్
సర్వవ్యాపకం-భూతం స్వాధీనసత్తాదిమత్-,బ్రహ్మ,, తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమిత్ శ్రుతేః,, ఏతావదు
క్త్వా - విరరామ తూష్ణీం మాస, తతో మహతాం తేజస్వినామపి, మహీయసే తస్మై మహతే భూతాయ, తేనానుకమ్పితోఽ
హం, అవనామం ప్రణామం విదధే కృతవానస్మి ॥ ౨౬ ॥ తతోఽనన్తస్య భగవతో నామాని, అహం గతలజ్జః, పఠన్-భ
ద్రాణి లోకానాం మఙ్గళావహాని, గుహ్యాని వేదగహ్యాని - జన్మాని- కర్మాణి చ, స్మరన్- గాం భూమిం పర్యటన్-తుష్టం మనో
యస్య గతా స్పృహా శబ్దాదివిషయా యస్య- విగతో మత్సరో భూతవిషయకో యస్య-విగతః మదో దేహపారవశ్యరూపో య
స్య సః, అపద ఇతి పాఠే, అనికేతః-కాలం దేహావసానకాలం, ప్రతీక్షన్- ఆసమితి క్రియాపదమధ్యాహార్యం, యావత్కాలా
వసానం జీవితవానస్మీత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ హే బ్రహ్మన్, కృష్ణే భగవత్యేవ మతిర్యస్య-అతఏవ, అమలో విశుద్ధ ఆత్మా మనో య
స్య, అతఏవ, శబ్దాదివిషయేష్వసక్తస్య, మమ - కాలే తద్దేహారమ్భకప్రారబ్ధావసానకాలే, కాలః మృత్యుకాలః, ప్రాదుర
భూత్ ఉపస్థితో బభూవ, మృత్యుకాలస్య క్షణికత్వద్యోతనాయ దృష్టాన్తమాహ ॥ సౌదామనీ, సుదామ్నః పర్వతస్యాదూర
భవా సౌదామనీ, చాతుర్థికేఽణి, అన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః, అణ్ణన్తత్వాన్ఙీప్॥ సౌదామనీత్యపపాఠః ॥ ౨౮ ॥ తదా, తాం

౨౩॥శ్లో॥ పా॥ ఏతత్కామయతేఽనఘ. ౨౬॥శ్లో॥ పా॥ నభోలిఙ్గమలిఙ్గమైశ్వరమ్. ౨౭॥శ్లో॥ పా॥ ప్రతీక్షన్నపదో విమత్సరః

ప్రసిద్ధాం, సర్వశీవలయాధారభూతాం, శుద్ధాం అప్రాకృతిం - భాగవతీ, మనిరుద్ధాఖ్యాం - తనుం ప్రతి - మయి, ప్రయుజ్యమానే సంశ్లిష్యమానే, ఽయం ప్రాప్తముక్త్యైకసతిత్యర్థః ॥ ఆరబ్ధకర్మణః - తద్దేహావస్థితిని మిత్తస్య ప్రారబ్ధకర్మణః, నిర్వాణమవసానం యస్య స పాఞ్చభౌతికో దేహః, న్యపతత్ ॥ ౨౯ ॥ ఏవం ప్రాకల్పీయవృత్తాన్తం కథితః - అథ, తతఉపరితనం వృత్తాన్తమాహ ॥ కల్పాన్తఇత్యాదినా ॥ తదా కల్పాన్తే - ఇదం జగత్, ఆదాయ - స్వస్మిన్ ప్రవిలాప్య, ఉదన్వతః ప్రళయార్ణవస్య, అమ్భసి, శయానే ఽనిరుద్ధాఖ్యే భగవతి, శిశయిషోః - స్వనాభిపద్మే శిశయిషోః విభోశ్చతుర్ముఖస్యాన్తః ప్రాణం, అనుప్రవిశే అనుప్రవిష్టవానస్మి, సర్గ స్స్వపివక్షితః ॥ ౩౦ ॥ సహస్రయుగావసానే, ఉత్థాయ నాభికమలాదితి శేషః, ఇదం వ్యష్ట్యాత్మకం జగత్ - సిసృక్షోశ్చతుర్ముఖస్య - ప్రాణేభ్యః ప్రాణాదిభ్యః, మరీచిసహితాః - ఋషయో వసిష్ఠాదయః అహం నారదశ్చ - జజ్ఞిరే ఉద్భూతాః - అహం జజ్ఞే ఇతి పురుషవిపరిణామేనాన్వయః ॥ ౩౧ ॥ మహావిష్ణోరనుగ్రహాత్, క్వచిదప్యవిఘాతా, అప్రతిహతా గతిర్యస్య, అస్కన్దితమఖణ్డితం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం యస్య సోఽహం - త్రిలోకానన్తర్బహిశ్చ, పర్యేమి - పరితస్సంచరామి ॥ ౩౨ ॥ దేవేన భగవతా బ్రహ్మణా వాదత్తాం స్వరాః - నిషాదర్షభగాన్ధారషడ్జమధ్యమధైవతపఞ్చమాఖ్యాస్సప్త, త ఏవ బ్రహ్మ - తేన విభూషితాం - స్వరైస్సన్నిధాపితేన బ్రహ్మణా భగవతా వా విభూషితాం - ఇమాం ప్రాశస్త్యాం - వీణాం - మూర్ఛయిత్వా వాదయిత్వా - మూర్ఛా వీణానివాదనం - వాదనే మూర్ఛా వాచే - హివై జయస్త్రీకోశాత్ - హరికథాం గాయమానోఽహమేవం చరామి ॥ ౩౩ ॥ ప్రియం భక్తానాం ప్రీత్యావహం శ్రవః యశో యస్య - తీర్థపవిత్రా గఙ్గాది తీర్థాశ్రయా వా పాదౌ యస్య, తీర్థం పాదయస్యేతి వా, స భగవాన్, స్వవీర్యాణి యశాంసి - ప్రగాయ

తాం శుద్ధాం భాగవతీం తనుమ్ । ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణో న్యపతత్పాఞ్చభౌతికః ॥ ౨౯ ॥ కల్పాన్త ఇదమాదాయ శయానేఽమ్భస్యుదన్వతః । శిశయిషోరనుప్రాణం వివిశేఽన్తరహం విభోః ॥ ౩౦ ॥ సహస్రయుగపర్యన్త ఉత్థాయేదం సిసృక్షతః । మరీచిమిశ్రా ఋషయః ప్రాణేభ్యోఽహం చ జజ్ఞిరే ॥ ౩౧ ॥ అన్తర్బహిశ్చ లోకాంస్త్రీన్పర్యేమ్యస్కన్దితవ్రతః । అనుగ్రహాన్మహావిష్ణోరవిఘాతగతిః క్వచిత్ ॥ ౩౨ ॥ దేవదత్తామిమాం వీణాం స్వరబ్రహ్మవిభూషితామ్ । మూర్ఛయిత్వా హరికథాం గాయమానశ్చరామ్యహమ్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రగాయతః స్వవీర్యాణి తీర్థపాదః ప్రియశ్రవాః । ఆహూత ఇవ మే శీఘ్రం దర్శనం యాతి చేతసి ॥ ౩౪ ॥ ఏతద్ధ్యాతురచిత్తానాం మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా ముహుః । భవసిన్ధుప్లవో దృష్టో హరిచర్యానువర్ణనమ్ ॥ ౩౫ ॥ యమాదిభిర్యోగపథైః కామలోభహతో ముహుః । ముకున్దసేవయా యద్వత్తథాత్మాద్ధా న శామ్యతి ॥ ౩౬ ॥ సర్వం తదిదమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహం త్వయానఘ । జన్మకర్మరహస్యం మే భవతశ్చాత్మతోషణమ్ ॥ ౩౭ ॥ సూత ఉవాచ । ఏవం సమ్భాష్య భగవాన్నారదో వాసవీసుతమ్ । ఆమన్త్ర్య వీణాం రణయన్యయౌ యాదృచ్ఛికో మునిః ॥ ౩౮ ॥ అహో దేవర్షిర్ధన్యోఽయం

తః, మే, చేతసి ఆహూత ఇవ శీఘ్రం దర్శనం యాతి, దృష్టో భవతీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ తదేవమాపృష్టం యథావదనువర్ణ్యాథ సర్వథాప్యం హరిచరితానువర్ణనమేవ ప్రాయేణ, తాపత్రయాతురజనానాం, భగవద్గుణవర్ణనాన్నశ్రేయః అన్తరేణ తాపత్రయవిఘాతుకం నోపాయాన్తరమస్తీత్యాహ ॥ ఏతదితి ద్వాభ్యాం ॥ అసకృన్మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా మాత్రాః, శబ్దాదివిషయాః, తాసాం స్పర్శేచ్ఛయా అనుభవతృష్ణయా, ఆతురం పీడితం చిత్తం యేషాం తేషాం జనానాం భవసిన్ధోః ప్లవః పూరకః, సః, హి యస్మాత్కారణాత్, దృష్టో న దృష్టో భవతి, తదేతదేవ, ఇదం హరిచర్యా యా అనువర్ణనమితి ॥ ౩౫ ॥ ముహుః, కామలోభాభ్యాం హతః, ఆత్మా, మనో యద్వత్ యథా - ముకున్దసేవయా, గుణానాం శ్రవణాదిరూపయా, అద్ధా, సాక్షాత్, శామ్యతి కామాదిరహితో భవతి, తథా, యమాదిభిర్యోగమార్గైః, న శామ్యతి ॥ ౩౬ ॥ ప్రశ్నస్యోత్తరముపసంహరతి ॥ సర్వమితి ॥ హే అనఘ - త్వయా అహం - యత్ప్రతిపృష్టః తదేతత్సర్వమాఖ్యాతం - ఆఖ్యాతమేవ సంగృహ్య దర్శయతి, మే మమ, జన్మకర్మణో రహస్యం, తథా - భవతస్తవాత్మనః తుష్యతే యేన తచ్చ - తత్సర్వమాఖ్యాతమిత్యన్వయః ॥ ౩౭ ॥ వ్యాసనారదసంవాదముపసంహరతి, సూతః ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమిత్థం సంభాష్య - భగవాన్నారదో మునిః, వాసవీసుతం, ఉపరిచరవసువీర్యజాయాః సత్యవత్యాస్సుతం, వ్యాసం - ఆమన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య - వీణాం రణయన్ ధ్వనయన్, యాదృచ్ఛికః - స్వేచ్ఛానుచారీ యయౌ ॥ ౩౮ ॥ దేవర్షిం స్తౌతి ॥ అహో ఇతి ॥ ధన్యోఽయం స్వస్య సర్వస్య చ సుఖావహః కోఽయం తదేవాహ - యో దేవర్షిః - శార్ఙ్గధన్వనో భగవతః - కీర్తిం గాయన్, తన్త్ర్యా వీణయా మాద్యన్, మదం ప్రాప్నువన్, స్వయం

ఫీకాస్వనజహర్ష మగ్నస్సన్నిత్యర్థః-ఆతురం తాపత్రయాతురం-జగదపి- రమయతిసుఖయతి ✻॥ ౩౯॥ ✻ఇతిశ్రీవాత్స్య
వీరరాఘవసూరిలిఖితాయాం శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధేషష్ఠోఽధ్యాయః. ✻✻✻✻✻ ✻ ✻✻
వాసవిసుతమామన్త్ర్య నారదోయయావిత్యుక్తం -తతఉపరితనం వ్యాసవృత్తాన్తం పృచ్ఛతిశౌనకః॥ నిర్గతఇ-॥
హేసూత,తదభిప్రేతం,కింవా భాగవతాధర్మానపాత్రియణనిరూపిత ,, ఇత్యుత్ప్రే ౧ అమేవ - నారదస్యాభిప్రేతం-శ్రుత
వాన్ భగవాన్బాదరాయణో-నారదేనిర్గతేసతితతఃకిమకరోత్ ✻ ॥ ౧ ॥ ✻ఇత్థమాపృష్టఆహసూతః॥ బ్రహ్మనద్యా
మిత్యాదిభిస్సప్తభిః॥బ్రహ్మనద్యాంసరస్వత్యాఖ్యాయాం,పశ్చిమేతటే. శమ్యాప్రాసఇతిప్రసిద్ధో వ్యాసస్యాశ్రమః.సచ
ఋషీణాంసత్రవర్ధనఃసత్రాణివర్ధన్తేఽస్మిన్నితితథా ✻ ॥ ౨॥ ✻తస్మిన్బదరీణాంషణ్డైర్మణ్డితేఆశ్రమే , శమ్యాప్రాసే
వ్యాసః,అపఉపస్పృశ్యఆచమ్య-స్వయమాత్మనా-మనఃప్రణిదధ్యా , విషయాన్తరేభ్యఃప్రత్యాహృత్యాత్మన్యధమకరోదిత్య
ర్థః ✻ ॥ ౩ ॥ ✻భగవద్భక్తియోగేనామలేమనసి-సమ్యక్ప్రణిహితేసమాహితే , పూర్వం తావత్పురుషం , పరమపురుష
మపశ్యత్,తత స్తదపాశ్రయాంపురుషాపాశ్రయాం-తదాధారాం తచ్ఛరీరభూతామితియావత్ ✻ ॥ ౪ ॥ ✻మాయాం
విశినష్టి॥యయేతి॥పరోపిమాయాఖ్యప్రకృతేర్విలక్షణోపి- జీవో-యయా మాయయా మోహితఃత్రిగుణాత్మకం-గుణత్రయ
పరిణామాత్మకం-శరీరమేవాత్మానం,మనుతే-తత్కృతం దేహాత్మభ్రమకృతం -అనర్థంచ తాపత్రయరూపం-ప్రతిపద్య
తే ✻ ॥ ౫ ॥ ✻అనర్థోపశమం తాపత్రయరూపానర్థోపశామకం - ఉపాయంఅజానతోలోకస్య,అధోక్షజే-భక్తియోగ

కీర్తింశార్ఙ్గధన్వనః। గాయన్మాద్యన్నిదం తన్త్ర్యా రమయత్యాతురం జగత్ ॥౩౯॥ ✻✻✻✻✻✻
✻✻✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః. ✻✻✻✻✻
శౌనక ఉవాచ॥ నిర్గతే నారదే సూత భగవాన్బాదరాయణః। శ్రుతవాంస్తదభిప్రేతం తతః కిమకరోద్విభుః॥౧॥
సూత ఉవాచ॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యామాశ్రమః పశ్చిమే తటే। శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రోక్త ఋషీణాం సత్రవర్ధ
నః॥౨॥ తస్మిన్స్వ ఆశ్రమే వ్యాసో బదరీషణ్డమణ్డితే। ఆసీనోఽప ఉపస్పృశ్య ప్రణిదధ్యౌ మనస్స్వయమ్॥౩॥ భ
క్తియోగేన మనసి సమ్యక్ప్రణిహితేఽమలే। అపశ్యత్పురుషం పూర్వం మాయాం చ తదపాశ్రయామ్॥ ౪ ॥ య
యా సంమోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకమ్। పరోపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యతే॥ ౫॥ అనర్థో
పశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో విద్వాంశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్॥౬॥ యస్యాం వై
శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసాం శోకమోహభయాపహా॥౭॥ స సంహి
తాం భాగవతీం కృత్వాఽనుక్రమ్య చాత్మజమ్। శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిమ్॥౮॥ శౌనక ఉవా
చ॥ స వై నివృత్తినిరతస్సర్వత్రోపేక్షకో మునిః। కస్య వా బృహతీమేతామాత్మారామస్సమభ్యసత్॥౯॥ సూత

మేవానర్థోపశమం - వ్యాసోఽపశ్యదిత్యనుషఙ్గః-భగవద్భక్తియోగమేవానర్థోపశమనోపాయత్వేన నిశ్చితవానిత్యర్థః తత
స్సాత్వతసంహితాం భాగవతరూపాంసంహితాంచక్రే- సంహితా - సన్దర్భవిశేషః, సాత్వతశబ్దస్తుప్రాగస్మాభిరేవ నిరు
క్తః ✻॥౬॥ ✻ తాంవిశినష్టి యస్యామితి॥ యస్యాం సాత్వతసంహితాయాంశ్రూయమాణాయాం, మోహాద్యపహన్త్రీ, ప
రమపురుషే-కృష్ణే,భక్తిరుత్పద్యతే,తత్ర, మోహోనామ ,, అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిరస్వేస్వమితియామతిః,,రిత్యుక్తవి
ధః,శోకోబాహ్యాక్లేశం,దుఃఖమాన్తరం,భయమాగామిదుఃఖదర్శనజం ప్రతికూలంజ్ఞానం ✻॥౭ ॥ ✻స వ్యాసః,అనుక్ర
మ్యవివక్షితార్థాన్క్రమవిశేషేణవిన్యస్య,తదనుక్రమేణైవ,ఇమాంసంహితాం,కృత్వాసుతంశుకం-అధ్యాపయామాస,
ప్రశ్నావసరదానాయశుకం,విశినష్టి, నివృత్తినిరతం, సాంసారికధర్మవైముఖ్యద్వారా కేవలచిన్తైకాగ్ర్యవహశ్శమద
మాదిర్నివృత్తిః-తన్నిరతం, మునింపరబ్రహ్మయాథాత్మ్యమననశీలం ✻ ॥౮ ॥ ✻తత్రలబ్ధావసరఃపృచ్ఛతిశౌనకః॥సవా ఇ
తి॥వై ఇత్యవధారణే,నివృత్తినిరతం,మునిః,-తఎవ,సర్వత్ర,తతోఽత్యేవ్యోపేక్షకః,ఆదరరహితః,ఆత్మారామః
పరమాత్మైకపరః,ఏవంవిధః,కస్యవా, హేతోరితిశేషః , కస్మాద్ధేతోః,బృహతీంవిపులాం,మేతాంసంహితాం,అభ్యసత్ అ
ధీతవాన్,కథమేకాగ్రచిత్తోభగవన్మననపర స్తద్విరోధినీమేతాంబృహతీంసంహితామభ్యసదితిప్రశ్నాశయః ✻॥౯ ॥ ✻
నేయంసంహితాభగవన్మననవిరోధిని,ప్రత్యుతతదుపయుక్తా, భగవత్స్వరూపరూపగుణవివరణరూపత్వాత్,అతోధిత
వానిత్యుత్తరం వక్తుం, తావద్భక్తైస్స్వరూపగుణవిషయకతామాహసూతః॥ ఆత్మారామాఇతి॥యద్యపి,మునయః,ఆత్మా
రామాః,పరమాత్మైకనిష్ఠాః అత ఏవ,నిర్గ్రన్థాః,లౌకికార్థప్రబన్ధధారణరహితాః,అనిర్గ్రన్థ్యాఇతిపాఠే,అశిక్షణీయాః

అపరస్తాత్స్యాః నిరపేక్షా ఇత్యర్థః, తథాపి, తే-ఉరుక్రమే, భగవతి, అహైతుకీం, అనన్యప్రయోజనాం, భక్తిం కుర్వన్తి, సవిషయాయా భక్తేస్స్వరూపమాహ॥ ఇత్థంభూతగుణో హరిరితి॥ ఇత్థంభూతా ఏవంవిధా గుణా యస్య, తథాభూతో, హరిః, రితి, ఏవంవిధాం భక్తిం కుర్వన్తీత్యన్వయః, హరిరేవంవిధగుణకః, ఏతత్స్వరూపక- ఇతి తద్ధ్యానుధ్యానాత్మకత్వాద్భక్తేః తత్ర భజనీయస్వరూపగుణవిషయకజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్తద్వివరణరూపమిదం సంహితానుధీతవానితి భావః ॥౧౦॥ తదేవాహ॥ హరేరితి॥ హరేర్గుణైః వేదాన్తేభ్యోఽవగతైరనుభూయమానైర్గుణైః, ఆక్షిప్తా, ఆకృష్టా మతిర్యస్య సః భగవాన్ బాదరాయణిః శుకః- నిత్యం విష్ణుజనప్రియః, మహ-దిదమాఖ్యానం, అధ్యగాత్, అధీతవాన్-హరేర్గుణాక్షిప్తమతిః విష్ణుజనప్రియ ఇతి విశేషణద్వయం - హేతుగర్భం- విష్ణోర్జనా భక్తాః ప్రియా యస్యేతి బహువ్రీహిః, అయం భావః, యద్యప్యనుభావ్యా భగవద్గుణా వేదాన్తేభ్యోఽవగతాః, తథాపి స్వాధ్యాయాద్యోగమాసీతయోగాత్స్వాధ్యాయమావసేత్, ఇత్యుక్తరీత్యా భగవద్గుణప్రతిపాదకప్రబన్ధసంశీలనస్యావశ్యాపేక్షితత్వాత్ అస్య ప్రబన్ధస్య భగవద్గుణప్రతిపాదకత్వాత్ సావతారతద్గుణకసవిభూతికసభక్తతద్గుణస్యైవ, భగవతోఽనుభావ్యత్వాత్, దవతారతద్గుణభక్తతద్గుణానాం, విశిష్య, వేదాన్తేభ్యోఽనవగతానాం, వేదాన్తావగతగుణేభ్యోఽప్యతిశయితానాం-అస్మాదాఖ్యానాదవగమాత్, ఇదమధ్యగాదితి, అనేన ప్రబన్ధప్రాశస్త్యం సూచితమ్ ॥౧౧॥ తదేవం-కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరముక్తం, అథ, తస్య పుత్రో మహాయోగీత్యాది ప్రశ్నస్యోత్తరం, వివక్షిష్యం, స్తావత్, అభిమన్యుసుతం సూత పాహుర్భాగవతోత్తమమ్, తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి న, ఇత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరం సోపోద్ఘాతం, వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ పరీక్షిత ఇతి ॥ పరీక్షితః రాజర్షేః, జన్మకర్మాణి చ, విలాపనం విలయం చ, తేషాం సమాహార,

ఉవాచ॥ ఆత్మారామాశ్చ మునయో నిర్గ్రన్థా అప్యురుక్రమే। కుర్వన్త్యహైతుకీం భక్తిమిత్థంభూతగుణో హరిః॥౧౦॥ హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్భగవాన్బాదరాయణిః। అధ్యగాన్మహదాఖ్యానం నిత్యం విష్ణుజనప్రియః॥ పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాపనమ్। †సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమ్॥౧౨॥ యదా మృధే కౌరవసృఞ్జయానాం వీరేష్వథో వీరగతిం గతేషు। వృకోదరావిద్ధగదాభిమర్శభగ్నోరుదణ్డే ధృతరాష్ట్రపుత్రే॥౧౩॥ భర్తుః ప్రియం ద్రౌణిరితి స్మ పశ్యన్కృష్ణాసుతానాం స్వపతాం శిరాంసి। ఉపాహరద్విప్రియమేవ తస్య జుగుప్సితం కర్మ విగర్హయన్తి॥౧౪॥ మాతా శిశూనాం నిధనం సుతానాం నిశామ్య ఘోరం పరిత

స్తదుపోద్ఘాతరూపం-పాణ్డుపుత్రాణాం - సంస్థానం స్థితిం, వృత్తాన్తమితి యావత్ తదేతత్సర్వం కృష్ణస్య భగవతః, కథాయా ఉదయః అనుప్రసక్తిర్యస్మిన్, తద్వక్ష్యే, సంస్థాం చ, కృష్ణకథోదయామితి చ పాఠాన్తరం, తదా కృష్ణకథోదయామితి సంస్థావిశేషణం-సంస్థాశబ్దస్య యథోక్త ఏవార్థః, తత్ర పాణ్డుపుత్రాణాం సంస్థానం- పరీక్షిజ్జన్మకర్మాద్యుపోద్ఘాతరూపం, పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికం త్వితః ప్రభృతి ప్రధానశః ప్రతిపాద్యం, తదుభయానుప్రసక్తా కృష్ణకథా, సర్గోఽయం స్కన్ధః కృత్స్నప్రబన్ధోపోద్ఘాతరూప ఇతి వివేకః ॥౧౨॥ తావత్పరీక్షితో జన్మకర్మాదికం వక్తుం, పాణ్డుపుత్రాణాం సంస్థానమాహ ॥ యదేత్యాదినా యావత్సప్తదశాధ్యాయసమాప్తి ॥ తత్ర పరీక్షితో జన్మ, ఉపోద్ఘాత ఏవాన్తర్భావ్యోచ్యతే, కర్మాదికం తు, తత ఉపరితనగ్రన్థేనేతి వివేకః, యదేత్యస్య, తదేతి త్రుటిమేనాన్వయః, మృధే యుద్ధే, కౌరవాణాం సృఞ్జయానాం చ, వీరేషు, వీరగతిం వీరాణాం గతిం, స్వర్గతిం, గతేషు ప్రాప్తేషు సత్సు, ధృతరాష్ట్రపుత్రే దుర్యోధనే, వృకోదరేణ భీమేనాపవిద్ధాయాః ప్రయుక్తాయా, గదాయా, అభిమర్శేనాఘాతేన, భగ్నౌ ఊరూ ఏవ దణ్డౌ యస్య తథాభూతే సతి ॥౧౩॥ ద్రౌణిః అశ్వత్థామా, స్వచికీర్షితం-భర్తుర్ధృతరాష్ట్రస్య ప్రియమపి, ప్రియమితి పశ్యన్, మన్వానః, స్వపతాం శయానానాం, కృష్ణాయాః, ద్రౌపద్యాః - సుతానాం - శిరాంసి, అపాహరత్ ఛిత్త్వాఽనీతవాన్, ఇదం కర్మ, తస్య ధృతరాష్ట్రస్య, విప్రియమేవ, యద్వా తస్య అశ్వత్థామ్నః, కర్మ, విప్రియమేవ-సర్వలోకస్యాపీతి శేషః అత ఏవ, జుగుప్సితం, విగర్హయన్తి, అనునాపవిన్నిన్దన్తి ॥౧౪॥ యద్వైవం- తదా మాతా ద్రౌపదీ శిశూనాం సుతానాం - ఘోరం-నిధనం మరణం-నిశామ్య దృష్ట్వా- పరితప్యమానా - బాష్పైః ఆకులే అక్షిణీ యస్యాస్తథాభూతా-బభూవేతి శేషః-తదా తాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయన్ ఉపచ్ఛన్దయన్, కిరీటమాలీ, కిరీటానాం రాజాన్తరకిరీటానాం-మాలా సేవమానా,

౯॥శ్లో॥పా॥ ఽనిర్గ్రాహ్యా అప్యురుక్రమే. ౧౨॥శ్లో॥పా॥ †సంస్థాం చ పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయాం.

అస్యాస్త్రీతి కిరీటమాలీ, వ్రీహ్యాదేరాకృతిగణత్వాత్ వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి మత్వర్థీయ ఇనిః, ఇదం వక్ష్యమాణముపాహృత్య ॥౧౫॥ తదేవాహ ॥ హే భద్రే, బ్రహ్మబన్ధోః బ్రాహ్మణాధమస్య, ఆతతాయినః, అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః॥ క్షేత్రదారాపహర్తా చ షడేతే హ్యాతతాయిన, ఇతి శస్త్రపాణేరాతతాయిత్వేన స్మరణాదాతతాయిన ఇత్యుక్తం, శస్త్రపాణిత్వేన, శస్త్రధారణేన నిరపరాధిప్రాణిఘాతుకః, తస్య శిరో, గాణ్డీవేన ముక్తైః, విశిఖైర్బాణైః, యత్, యదా, ఆహరేయం, యత్, యదా, చాహృతం శిరః, పాదేనాక్రమ్య, దగ్ధపుత్రా త్వం స్నాస్యసి, తదా, తేతవ శుచః, విసృజామి మార్జయానీ ॥౧౬॥ ఇతీత్థం వల్గుభిః సున్దరైః విచిత్రైః జల్పైః భాషణైః, ప్రియాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయిత్వా అచ్యుతః కృష్ణో మిత్రం సూతః సారథిశ్చ యస్య సారథిః కృతాచ్యుత ఇత్యర్థః, దంశితః కవచితః, ఉగ్రం ధనుర్గాణ్డీవం యస్య, కపిధ్వజః, హనుమచ్చిహ్నితః ధ్వజో యస్య, సోఽర్జునః, రథేన సాధనేన, గురోర్ద్రోణాచార్యస్య పుత్రం అశ్వత్థామానం, అన్వాద్రవత్ అన్వధావత్ ॥౧౭॥ ఆపతన్తమర్జునం, దూరాదేవాభిలక్ష్య ప్రత్యభిజ్ఞాయ కుమారహా కుమారఘాతీ సోఽశ్వత్థామా ఉద్విగ్నం భీతం మనో యస్య తథాభూతః ప్రాణపరీప్సుః ప్రాణాన్ ప్రాప్తుమిచ్ఛుః జీవితుమిత్యర్థః ఉర్వ్యాం భూమౌ యావద్గమం యావద్గన్తుం శక్యం తావ రథేన సాధనేన పరాద్రవత్ పలాయితవాన్ కో దక్షః యథా రుద్రభయాత్ తద్వత్ ॥౧౮॥ యదా అశరణం రక్షకరహితం శ్రాన్తా వాజినో యస్య తమాత్మానం ఐక్షత పర్యాలోచితవాన్ తదా స ద్విజాత్మజో ద్రౌణిరాత్మా త్రాయతేఽనేనేత్యాత్మత్రాణం స్వరక్షణోపాయం బ్రహ్మశిరో నామకమస్త్రం మేనే అబు-ధ్యత బ్రహ్మశిరోస్త్రేణార్జునం హత్వాఽఽత్మానం రక్షిష్యామీత్యధ్యవసితవానిత్యర్థః ॥౧౯॥ అథ సలిలముపస్పృశ్యా

హ్యమానా। తదా శుచస్తే ప్రమృజామి భద్రే॥౧౫॥ తదాశుచ స్తే ప్రమృజా మి భద్రే యద్బ్రహ్మబన్ధోశ్శిర ఆతతాయినః। గాణ్డీవముక్తైర్విశిఖైరుపాహరే త్వాక్రమ్య యత్స్నాస్యసి దగ్ధపుత్రా॥౧౬॥ ఇతి ప్రియాం వల్గువిచిత్రజల్పైస్స సాన్త్వయిత్వాఽచ్యుతమిత్రసూతః। అన్వాద్రవద్దంశిత ఉగ్రధన్వా కపిధ్వజో గురుపుత్రం రథేన॥౧౭॥ తమాపతన్తం స విలక్ష్య దూరాత్కుమారహోద్విగ్నమనా రథేన। పరాద్రవత్ప్రాణపరీప్సురుర్వ్యాం యావద్గమం రుద్రభయాద్యథా కః॥౧౮॥ యదాఽశరణమాత్మానమైక్షత శ్రాన్తవాహనమ్। అస్త్రం బ్రహ్మశిరో మేన ఆత్మత్రాణం ద్విజాత్మజః॥౧౯॥ అథోపస్పృశ్య సలిలం సన్దధే తత్సమాహితః। అజానన్నపి సంహారం ప్రాణకృచ్ఛ్ర ఉపస్థితే॥౨౦॥ తతః ప్రాదుష్కృతం తేజః ప్రచణ్డం సర్వతో దిశమ్। ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్య విష్ణుం జిష్ణురువాచ హ॥౨౧॥ అర్జున ఉవాచ॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో భక్తానామభయఙ్కర। త్వమేకో దహ్యమానానామపవర్గోఽసి సంసృతేః॥౨౨॥ త్వమాద్యః పురుషస్సాక్షాదీశ్వ

చమ్య సమాహితః అస్త్రప్రయోగోపయుక్తమనః ప్రణిధానయుక్తః సంహారమస్త్రోపసంహారమజానన్నపి ప్రాణాపద్యుపస్థితాయాం తద్బ్రహ్మశిరోఽస్త్రం సన్దధే ప్రయుయోజ ॥౨౦॥ తతస్సర్వతో దిశం సర్వదిక్షు ప్రాదుష్కృతం ప్రాదుర్భూతం ప్రచణ్డం ఉగ్రం తేజః ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్య ప్రాణవిపత్తికారిత్వేనోత్ప్రేక్ష్య జిష్ణురర్జునో విష్ణుం కృష్ణమువాచ ॥౨౧॥ తదేవాహ కృష్ణేత్యాదిపఞ్చభిః॥ ప్రాదుష్కృతతేజో యాథాత్మ్యం తదుపసంహారానభిజ్ఞః తదుపాయజ్ఞాపనాయ భగవన్తం కృష్ణం ప్రష్టుకామో నాహమపి వేద్మీతి మా వోచ ఇత్యభిప్రాయేణ తావద్భగవన్తం స్వాభిప్రాయై ర్గ్రన్థైస్స్తౌతి చతుర్భిః॥ హే కృష్ణ కృష్ణ॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచక, ఇతి నిరుక్తకృష్ణశబ్దోపస్థాపిత సర్వలోకసుఖావహత్వరూపగుణానుసన్ధానకృతసమ్భ్రమాద్ద్విరుక్తిః హే మహాబాహో, బాహూ రాజన్యః కృత ఇత్యుక్తరీత్యా రాజన్యకులప్రభవ హే మహాబాహో భక్తానామభయఙ్కర ఇతి తథాభూత స్తస్య సంబోధనం దహ్యమానానాం తాపత్రయేణ దహ్యమానానాం జనానాం సంసృతేరపవర్గః పాపభూతః సంసారాద్విమోచక ఇతి యావత్ త్వమేక ఏవ, కృత్స్న జగత్సుఖావహస్య తథా భక్తాభయఙ్కరస్య సంసృతిరూపమహాభయక్షేపణక్షమస్య తవ కియానేతదుపస్థితభయాపనయనే ప్రయాస ఇతి భావః ॥౨౨॥ నన్వేవంవిధస్త్వీశ్వరో నాహమిత్యత ఆహ॥ త్వమితి॥ త్వమేవ సాక్షాదీశ్వరః, యః కిఞ్చిదీశితవ్యనపేక్షయా సర్వోఽపి లోక ఈశ్వర ఏవేత్యనితరసాధారణైర్ధర్మైరభిప్రేతమీశ్వర మితరస్మాద్వ్యావర్తయతి ఆద్యః ఆదౌ భవః ఆద్యః నిఖిలజగత్కారణత్వేనావస్థితః పురుషః సర్వాన్తరాత్మతయా సర్వప్రశాసితృత్వేన సర్వహృదయాన్తర్వర్తీత్యర్థః అథాపి ప్రకృతేః పరః ‹‹భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ›› అపరేయమితస్త్వన్యా‹‹మిత్యాదిశ్లోకద్వయోక్తప్రకృతిద్వయాద్విలక్షణః పురుషశబ్దేన,, పూస్సంజ్ఞే వై శరీరేస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరి‹‹

తితినిరుక్తేన-సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వం చ సూచితం-పర ఇత్యనేన-ప్రకృతిగతధర్మాస్పృష్టశ్చ,, నన్వీశ్వరస్సర్వధార
కశ్చే-త్తస్య కిం ధారకం దేహాద్విలక్షణస్యాపి జీవస్య -దేవోఽహం మనుష్యోఽహమితి దేహధర్మస్పర్శదర్శనా-త్కథం తస్య ప్ర
కృతిధర్మాస్పృష్టత్వ -మిత్యతో విశినష్టి - చిచ్ఛక్త్యేతి శక్తిశబ్దస్సర్వత్ర కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచీ చిచ్ఛక్త్యా జ్ఞానశ
క్త్యా-నిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానశక్త్యా-మాయాం- ప్రకృతిం-చేతనాచేతనాత్మికాం-వ్యుదస్య-మాయా
శబ్దోఽత్రోపచారాన్మాయాధర్మపరః-మాయాధర్మాన్ వ్యుదస్య మాయాధర్మైరస్పృష్ట ఇత్యర్థః-కేవల ఏవ కైవల్యః-స్వార్థే
ష్యఞ్-ఏవ కైవల్యే ఆత్మని-స్థితః ,, స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత-ఇతి శ్రుతిగీత్యా ఆధారాన్తరానపేక్ష ఇత్యర్థః.జీవస్తు కర్మణా సఙ్కు
చితజ్ఞానత్వాద్దేహాత్మభ్రమేణ దేహధర్మానాత్మన్యధ్యస్యతి - ఈశ్వరస్తు చిచ్ఛక్త్యా-తాన్ వ్యుదస్య-తత్ర జీవాన్తరాత్మత
యాఽపి తత్ర జీవకర్మాధీనసంబన్ధం-ప్రాప్య-నష్టచేతరధర్మోఽవతిష్ఠత ఇతి భావః ॥౨౩॥ తదేవాహ॥ స ఏవేతి॥ ఉక్తవి
ధ ఈశ్వర ఏవ-త్వం-మాయయా-దేహాత్మభ్రమస్వతన్త్రాత్మభ్రమాదిరూపమాయాకార్యేణ మోహితం చేతో యస్య తస్య-
జీవలోకస్య-ధర్మాదిలక్షణం ధర్మార్థకామమోక్షరూపపురుషార్థచతుష్టయరూపం- శ్రియః- స్తద్విపర్యయరూపమశ్రేయశ్చ-
తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన-స్వేన వీర్యేణ-స్వాభావికేనాప్రచ్యుతేన మాహాత్మ్యేనోపలక్షితః-విధత్సే ప్రయచ్ఛసి ॥౨౪॥ న
కేవలమన్తరాత్మతయైవం విధత్సే - అపి త్వవతారముఖేనాపీత్యభిప్రాయేణాహ॥ తథేతి॥ భువో భారభూతానాం-దుష్కృ
తాం-జిహీర్షయా సంహర్తుమిచ్ఛయా-అనన్యభావానాం-అనన్యప్రయోజనభక్తియోగనిష్ఠానాం-స్వానాం స్వకీయానాం-అ
సకృదనుధ్యానాయ చాయం తవావతారః ॥౨౫॥ ఏవం సంస్తుత్య ప్రకృతం పృచ్ఛతి॥ కిమిదమితి॥ ఇదం తేజః-కింస్విదితి-

ః ప్రకృతేః పరః। మాయాం వ్యుదస్య చిచ్ఛక్త్యా కైవల్యే స్థిత ఆత్మని॥౨౩॥ స ఏవ జీవలోకస్య మాయామోహ
తచేతసః। విధత్సే స్వేన వీర్యేణ శ్రేయో ధర్మాదిలక్షణమ్ ॥ ౨౪ ॥ తథాఽయం చావతారస్తే భువో భారజిహీర్ష
యా । స్వానాం చానన్యభావానామనుధ్యానాయ చాసకృత్॥ ౨౫ ॥ కిమిదం స్విత్కుతో వేతి దేవదేవ న వేద్మ్య
హమ్। సర్వతోముఖమాయాతి తేజః పరమదారుణమ్॥౨౬॥ శ్రీభగవానువాచ॥ వేత్థేదం ద్రోణపుత్రస్య బ్రాహ్మ
మస్త్రం ప్రదర్శితమ్ । నైవాసౌ వేద సంహారం ప్రాణబాధ ఉపస్థితే॥౨౭॥ న హ్యస్యాన్యతమం కించిదస్త్రం ప్ర
త్యవకర్శనమ్। జహ్యస్త్రతేజ ఉన్నద్ధమస్త్రజ్ఞో హ్యస్త్రతేజసా ॥౨౮॥ సూత ఉవాచ॥ శ్రుత్వా భగవతా ప్రో
క్తం ఫల్గునః పరవీరహా । స్పృష్ట్వాపస్తం పరిక్రమ్య బ్రాహ్మం బ్రాహ్మాయ సందధే॥౨౯॥ సంహత్యాన్యోన్యము
భయోస్తేజసీ శరసంవృతే। ఆవృత్య రోదసీ ఖం చ వవృధాతేఽర్కవహ్నివత్॥ ౩౦ ॥ దృష్ట్వాస్త్రతేజస్తుత
యోస్త్రీన్ లోకాన్ప్రదహన్మహత్। దహ్యమానాః ప్రజాస్సర్వాస్సాంవర్తకమమంసత ॥౩౧॥ ప్రజోపద్రవ
మాలక్ష్య లోకవ్యతికరం చ తమ్। మతం చ వాసుదేవస్య సంజహారార్జునో ద్వయమ్॥౩౨॥ తత ఆసాద్య తరసా దా

యాథాత్మ్యప్రశ్నః-కుతో వేతి హేతుప్రశ్నః-కుతో వా ఆగచ్ఛతి-కుతశ్చ శమిష్యతీత్యర్థః - స్వస్య తదజ్ఞానమావేదయతి-
న వేద్మ్యహమితి-తర్హి కిం-జానాసీత్యత్రాహ-సర్వతోముఖం పరమదారుణం తేజ-ఆయాతీత్యేతావదేవ వేద్మీత్యర్థః ॥౨౬॥
ఇత్థం సంస్తుతో విజ్ఞాపితశ్చ భగవాన్ సర్వజ్ఞ ఆహ॥ వేత్థేతి ద్వాభ్యామ్॥ ప్రాణబాధే- ఉపస్థితే సతి ద్రోణపుత్రస్యేతి కర్తరి
షష్ఠీ- తేన ప్రదర్శితం-ప్రయుక్తం-బ్రాహ్మమస్త్రమిదం తేజో-వేత్థ జానీహి-అసౌ ద్రోణపుత్రః-సంహారం - ప్రయుక్తబ్రహ్మా
స్త్రోపసంహారం-న వేద న జానాతి ॥౨౭॥ తర్హి కిం కరణీయమిత్యుపసంహర్తవ్యమిత్యత్రాహ- అస్య ద్రోణపుత్రప్రదర్శితస్య బ్రహ్మా
స్త్రస్య-ప్రత్యవకర్శనం-ప్రతిభటమస్త్రం-తతోఽన్యతమం-కించిదపి-న విద్యతే-అతోఽస్త్రజ్ఞో బ్రహ్మాస్త్రప్రయోగోపసం
హారాభిజ్ఞ - స్త్వ-మస్త్రతేజసా బ్రహ్మాస్త్రతేజసైవ ఉన్నద్ధముద్రిక్త- మస్త్రతేజః - బ్రహ్మాస్త్రతేజో-జహి-త్వమపి బ్రహ్మా
స్త్రేణైవ తదభిభావయేత్యర్థః ॥౨౮॥ ఇత్థం భగవతా ప్రోక్త-ముపసంహారోపాయం, శ్రుత్వా-పరవీరహా, ఫల్గు
నః అర్జునః, అప ఆచమ్య, తం కృష్ణం పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, బ్రాహ్మాయ, ప్రతిభటం బ్రాహ్మమేవాస్త్రం, సందధే ప్రయు
యోజ ॥౨౯॥ తతస్తయోరుభయోరస్త్రయోస్తేజసీ శరైర్వ్యాప్తే, అన్యోన్యం, సంహత్య సంగత్య, రోదసీ ద్యావా
పృథివ్యౌ, ఖ, మాకాశం చా,వృత్యావేష్ట్య, అర్కవహ్నీ ఇవ వవృధాతే ॥౩౦॥ తతస్త్రీన్ లోకాన్, ప్రదహత్, తయో
ర్ద్రౌణ్యర్జునయోః, అస్త్రతేజః, తత్ప్రయుక్తాస్త్రతేజో, దృష్ట్వా, తేన దహ్యమానాః, సర్వాః ప్రజాః, సాంవర్తకం ప్రళ
యాగ్నిం, మమంసత అమన్యన్త ॥ ౩౧ ॥ లోకవ్యతికరం లోకోపమర్దనరూపం, ప్రజోపద్రవం- వాసుదేవస్య మతమభి
ప్రాయం చాలక్ష్య, అర్జునః ద్వయం బ్రహ్మాస్త్రద్వయం, సంజహార ఉపసంహృతవాన్ ॥౩౨॥ తత ఆసాద్య సమీపమేత్య,

దారుణం ఉగ్రం, గౌతమ్యాః ద్రోణపత్న్యాః కృప్యాః సుతం చ రుణ, మమర్షణకోపిధనతామ్రే అక్షిణీ యస్య సోఽర్జునః, తి
రసా బలేన, బబన్ధ - యథా రజ్జ్వా పశుః తద్వత్ ॥ ౩౩ ॥ రిపుం ద్రౌణిం, బలాత్, రజ్జ్వా బద్ధ్వా, శిబిరాయ రాజనివేశాయ,
శిబిరం ప్రతి నినీషన్తం నేతుమిచ్ఛన్తం అర్జునం భగవాన్ అమ్బుజేక్షణః కృష్ణః, ప్రకుపిత ఆహ, ధర్మపరీక్షార్థమితి భా
వః ॥ ౩౪ ॥ తదేవాహ మైనమితి పఞ్చభిః॥ హే పార్థ ఇమం బ్రహ్మబన్ధుం, త్రాతుం జీవయితుం, నార్హసి కిన్తు జహి, ఆ
తతాయిన మాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్, ఇతి స్మృతేరితి భావః, తదేవాహ, యోఽసౌ బ్రహ్మబన్ధుః నిశి బాలకాన్-
త్రాపి సుప్తాన్-అవధీత్ ॥ ౩౫ ॥ ధర్మవిత్ పుమాన్, మత్తాదిరూపం రిపుం-న హన్తి, ఏవం తు-ధర్మస్థితిరిత్యర్థః, తత్ర, ను
త్తం, మధునా, ప్రమత్తం, అనవహితం ఉన్మత్తం పిత్తాదినా జడం, కేవలమజ్ఞం ॥ ౩౬ ॥ అఘృణః నిష్కృపః, అత ఏ
వ, ఖలో దురాత్మా, యః పుమాన్, పరేషాం ప్రాణైః, స్వప్రాణాన్ ప్రపుష్ణాతి, తస్య వధః, తస్యైవ శ్రేయస్కరః, అన్య
థా, యస్మాదకృతప్రాయశ్చిత్తాద్దోషాత్ పుమాన్, అధః నరకే-పతతి ॥ ౩౭ ॥ కిఞ్చ, మమ శృణ్వతః సతో, భవతా, పా
ఞ్చాల్యై ద్రౌపద్యై, ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం, కిమితి, హే మానిని, యస్తవ పుత్రహన్తా, తస్య శిర, ఆహరిష్యే ఆహరిష్యా
మీతి ॥ ౩౮ ॥ తత్తస్మాత్ అసౌ పాపాత్మా, ఆతతాయీ-ఆత్మనస్తవ-బన్ధుహా కుమారఘాతీ, హే వీర, భర్తుః గృతరా
ష్ట్రస్య-విప్రియం, ఇదం కర్మ, కృతవాన్, కులపాంసనః కులదూషకశ్చ, అతో వధ్యతామ్ ॥ ౩౯ ॥ ఇత్థం ధర్మం పరీక్షతా,
ధర్మపరీక్షార్థమేవం బ్రువతా-కృష్ణేన చోదితోఽపీత్యర్థః॥ అర్జున, ఆత్మజహననమపి సుతహననమపి, తం గురుసుతం హన్తుం నై

ఛత్, యతోఽర్జునో, మహాన్-గురుకృతోపకారాభిజ్ఞః ॥ ౪౦ ॥ తతో గోవిన్దః ప్రియః సారథిః యస్య, సోఽర్జునః, స్వశిబిర
మాగత్య, హతానాత్మజాన్ ప్రతి, శోచన్త్యై, ప్రియాయై ద్రౌపద్యై, తం ద్రౌణిం న్యవేదయత్ ॥ ౪౧ ॥ ఆహృతం ఆనీ
తం - పశువా తుల్యం పశువత్, పాశేన బద్ధం, పశుర్యథా పాశేన బధ్యతే తద్వద్బద్ధం - కర్మణః స్వకృతస్య, జుగు
ప్సితేన, జుగుప్సాశబ్దాత్ స్వార్థసన్నన్తాద్భావే క్తః, నిన్దయా హేతునా, అవాఙ్ముఖం అధోముఖం - అపకృతం అపకారి
ణం-అర్జునేనాపకృతం వా-గురోః సుతం అశ్వత్థామానం, నిరీక్ష్య దృష్ట్వా, ద్రౌపదీ, వామస్వభావా- హేతుగర్భమిదం, వా
మస్వభావత్వాత్, ననామ ॥ ౪౨ ॥ అస్య గురుసుతస్య బన్ధనేనానయనం బన్ధనపూర్వకమానయనం-బన్ధనం-చానయనం
చ వా-అస్యార్జునస్య అర్జునకర్తృకం బన్ధనానయనమితి వా - అసహన్తీ సతీ ద్రౌపదీ - ఉవాచ, ఉక్తిమేవాహ- ముచ్యతామి
త్యాదిభిః సార్ధైః పఞ్చభిః, ఏష ముచ్యతాం ముచ్యతాం-త్వరయా ద్విరుక్తిః- మోచనీయత్వే హేతుం దర్శయన్తీ విశినష్టి బ్రాహ్మ
ణః- స్తత్రాపి గురుః ॥ ౪౩ ॥ న హ్యేష గురు - రపి త్వస్యాయం పితే-త్యత్రాహ, సరహస్య ఇతి, భవతా, యస్యానుగ్ర
హాత్, రహస్యేన సహితో ధనుర్వేదః, సవిసర్గోపసంయమః, ప్రయోగోపసంహారసహితోఽస్త్రగ్రామః అస్త్రసముదా
యశ్చ శిక్షితః ॥ ౪౪ ॥ స భగవాన్, ద్రోణ ఏవ, ఏషః, ప్రజారూపేణ వర్తతే, ఏతచ్ఛబ్దో ద్రోణస్యైవాకారాన్తరేణా
వస్థితిపరామర్శకః, ఆత్మా వై పుత్ర, ఇతి శ్రుతేరితి భావః, పుత్రవిషయాపకారేణ పిత్రైవాపక్రియత ఇతి భావః, నను, సః, స్వ
ర్గత ఇత్యత్రాహ॥ తస్యేతి॥ తస్య ద్రోణస్యాత్మనః శరీరస్యార్ధం, అర్ధాంశభూతా, తత్పత్నీ కృపీ, వీరసూః పుత్రవతీ సతీ, ఆ

రుణం గౌతమీసుతమ్। బబన్ధామర్షతామ్రాక్షః పశుం రశనయా యథా॥ ౩౩॥ శిబిరాయ నినీషన్తం రజ్జ్వా బద్ధ్వా
రిపుం బలాత్। ప్రాహార్జునం ప్రకుపితో భగవానమ్బుజేక్షణః ॥ ౩౪ ॥ మైనం పార్థార్హసి త్రాతుం బ్రహ్మబన్ధుమి
మం జహి। యోఽసావనాగసః సుప్తానవధీన్నిశి బాలకాన్॥ ౩౫॥ మత్తం ప్రమత్తమున్మత్తం సుప్తం బాలం స్త్రి
యం జడమ్। ప్రపన్నం విరథం భీతం న రిపుం హన్తి ధర్మవిత్॥ ౩౬॥ స్వప్రాణాన్యః పరప్రాణైః ప్రపుష్ణాత్యఘృణః
ఖలః। తద్వధస్తస్య హి శ్రేయో యద్దోషాద్యాత్యధః పుమాన్ ॥ ౩౭॥ ప్రతిశ్రుతం చ భవతా పాఞ్చాల్యై శృణ్వ
తో మమ। ఆహరిష్యే శిరస్తస్య యస్తే మానిని పుత్రహా॥ ౩౮॥ తదసౌ వధ్యతాం పాప ఆతతాయ్యాత్మబన్ధుహా।
భర్తుశ్చ విప్రియం వీర కృతవాన్ కులపాంసనః॥ ౩౯॥ ఏవం పరీక్షతా ధర్మం పార్థః కృష్ణేన చోదితః। నైచ్ఛద్ధ
న్తుం గురుసుతమప్యాత్మజహనం మహాన్॥ ౪౦॥ అథోపేత్య స్వశిబిరం గోవిన్దప్రియసారథిః। న్యవేదయత్తం
ప్రియాయై శోచన్త్యా ఆత్మజాన్ హతాన్ ॥ ౪౧॥ తథాహృతం పశువత్పాశబద్ధమవాఙ్ముఖం కర్మజుగుప్సితే
న। నిరీక్ష్య కృష్ణాపకృతం గురోః సుతం వామస్వభావా కృపయా ననామ చ॥ ౪౨॥ ఉవాచ చాసహన్త్యస్య బన్ధనా
నయనం సతీ। ముచ్యతాం ముచ్యతామేష బ్రాహ్మణో నితరాం గురుః॥ ౪౩॥ సరహస్యో ధనుర్వేదః సవిసర్గోపసం
యమః। అస్త్రగ్రామశ్చ భవతా శిక్షితో యదనుగ్రహాత్ ॥ ౪౪ ॥ స ఏష భగవాన్ ద్రోణః ప్రజారూపేణ వర్తతే। త

స్తే, నాన్వగాత్, నానుమరణం కృతవతీ, అర్ధమితి సమాంశాభిప్రాయేణ నపుంసకనిర్దేశః, ,, అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీ,, ఇతి శ్రుత్యభిప్రాయేణార్ధమిత్యుక్తం, ద్రోణస్య స్వర్గతత్త్వేపి, తదర్ధశరీరభూతా తత్పత్నీ యాపి స్థితా ఏవేతి భావః ॥౪౫॥ తత్తస్మాత్, హే ధర్మజ్ఞ, మదుక్తధర్మాభిజ్ఞ, హే మహాభాగ, గుర్వవమాన రాహిత్యరూపమహాభాగ్యయుక్త, భవద్భిర్గురూణాం బహుమన్తృభిః, గౌరవం కులం, గురోస్సంబన్ధి కులం, వృజినం దుఃఖం-ప్రాప్తుం ప్రాపయితుం, భవద్భిస్తైస్తుభిర్వృజినం ప్రాప్తుమితి వా, నార్హతి, కిన్తు, అభీక్ష్ణశః పౌనఃపున్యేన, పూజ్యం వన్దనీయం చ, భవద్భిరిత్యనుషఙ్గః ॥౪౬॥ ఏతద్విషయాపకృత్యా-కృపీ-నితరామహమివ దుఃఖితా స్యాత్, తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥ మృతావత్సాః పుత్రాః యస్యాస్సా-అతఏవార్తా-అహం ముహుర్ముహురశ్రుముఖీ-యథా రోదిమి-తథాస్య బ్రాహ్మణస్య జననీ-పతిరేవ దేవతా యస్యాస్సా-గౌతమీ గౌతమస్య దుహితా-కృపీ-మా రోదీత్ ॥౪౭॥ కిం చేదం కర్మాస్మత్కులస్యాప్యనర్థకారీత్యాహ॥ యైరితి॥ అజితాత్మభిః - అజితః - క్రోధపరవశ ఆత్మా మనో యేషాం తైః-యైః రాజన్యైః-బ్రాహ్మకులం, విప్రకులం, కోపితం కోపవిషయీకృతం, అతఏవ - శుచా శోకేనార్పితం - ప్రాపితం, దుఃఖితం సదిత్యర్థః- తేషాం రాజన్యానాం కులం- సానుబన్ధం అనుబన్ధిసహితం - ఆశుదహతి - అత్ర ప్రదహనక్రియాకర్తృ - బ్రాహ్మకులం-కర్మతు రాజన్యకులమ్ ॥౪౮॥ హే ద్విజాః-ఇత్థం-ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం - న్యాయ్యం న్యాయాన్నీతేరనపేతం న్యాయ్యం-సకరుణం కరుణాయుక్తం-నిర్వ్యలీకం అనృతాప్రియరహితం, సమం అవిషమం-అనురూపం మహత్-ఆశయగమ్భీరం చ-రాజ్ఞ్యా ద్రౌ

స్యాత్మనోఽర్ధం పత్న్యాస్తే నాన్వగాద్వీరసూః కృపీ ॥ ౪౫ ॥ తద్ధర్మజ్ఞ మహాభాగ భవద్భిర్గౌరవం కులమ్। వృజినం నార్హతి ప్రాప్తుం పూజ్యం వన్ద్యమభీక్ష్ణశః ॥౪౬॥ మా రోదీదస్య జననీ గౌతమీ పతిదేవతా। యథాహం మృతవత్సార్తా రోదిమ్యశ్రుముఖీ ముహుః ॥౪౭॥ యైః కోపితం బ్రహ్మకులం రాజన్యైరజితాత్మభిః। తత్కులం ప్రదహత్యాశు సానుబన్ధం శుచార్పితమ్ ॥౪౮॥ సూత ఉవాచ॥ ధర్మ్యం న్యాయ్యం సకరుణం నిర్వ్యలీకం సమం మహత్। రాజా ధర్మసుతో రాజ్ఞ్యాః ప్రత్యనన్దద్వచో ద్విజాః ॥౪౯॥ నకులస్సహదేవశ్చ యుయుధానో ధనంజయః। భగవాన్దేవకీపుత్రో యే చాన్యే యాశ్చ యోషితః ॥ ౫౦ ॥ తత్రాహామర్షితో భీమస్తస్య శ్రేయాన్వధః స్మృతః। న భర్తుర్నాత్మనశ్చార్థే యోఽహన్సుప్తాన్ శిశూన్వృథా ॥౫౧॥ నిశమ్య భీమగదితం ద్రౌపద్యాశ్చ చతుర్భుజః। ఆలోక్య వదనం సఖ్యురిదమాహ హసన్నివ ॥౫౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥ బ్రహ్మబన్ధుర్న హన్తవ్య ఆతతాయీ వధార్హణః। మయైవోభయమామ్నాతం పరిపాహ్యనుశాసనమ్ ॥౫౩॥ కురు ప్రతిశ్రుతం సత్యం యత్తత్సాన్త్వయతా ప్రియామ్। ప్రియం చ భీమసేనస్య పాఞ్చాల్యా మహ్యమేవ చ ॥౫౪॥ అర్జునస్సహసాఽఽజ్ఞాయ హరేర్హార్దమథాసినా। మణిం జహార మూర్ధన్యం ద్విజస్య సహమూర్ధజమ్ ॥౫౫॥ విముచ్య రశనాబద్ధం బాల

పద్యాః-వచో నిశమ్య-ధర్మసుతో యుధిష్ఠిరః-ప్రత్యనన్దత్ ॥ ౪౯ ॥ తథా నకులాదయః- యే చాన్యే తద్వ్యతిరిక్తాః పురుషాః యాశ్చ స్త్రియః -సర్వే తే ప్రత్యనన్దన్నితి చ వచనవిపరిణామేన పూర్వేణాన్వయః ॥౫౦ ॥ తత్ర భీమస్త్వమర్షితః ఆహ-కిమితి-తస్య బ్రహ్మబన్ధోః ద్రౌణేః-వధ ఏవ శ్రేయాన్ స్మృతః-కుతః- యతోఽయం భర్తుః నృతరాష్ట్రస్య-ఆత్మనః స్వస్య చార్థే- ప్రయోజనాయ, సుప్తాన్ శిశూన్, నాహన్-న హతవాన్, కిన్తు వృథైవ హతవానితి ॥౫౧ ॥ భీమస్య ద్రౌపద్యాశ్చ గదితం వచః శ్రుత్వా చతుర్భుజో భగవాన్ శ్రీకృష్ణః సఖ్యుః అర్జునస్య వదనమాలోక్య స్మయన్ ఈషద్ధసన్నివేదం వక్ష్యమాణమాహ ॥౫౨॥ తదేవాహ॥ బ్రహ్మబన్ధురితి ద్వాభ్యామ్॥ బ్రహ్మబన్ధురితి హేతుగర్భం, బ్రహ్మబన్ధుత్వాదయం న హన్తవ్యః ఆతతాయీత్యపి హేతుగర్భం, ఆతతాయిత్వాదయం వధార్హణః, వధమర్హతీతి వధార్హణః, నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరి ల్యుః, మయైవ, ఉభయమామ్నాతం, వధార్హత్వమనర్హత్వం చేత్యుభయమపి సహేతుకముక్తం, అనుశాసనం వదనుశాసనం న బ్రాహ్మణం హన్యాత్, ఆతతాయినమాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్నిత్యాది శాస్త్రమనుమత, మిదముభయం, పాహి పాలయ-నాతిక్రమస్వ, యస్మై తదుభయం పాలితం స్యాత్తథా కుర్విత్యర్థః ॥౫౩॥ తత్రాన్యతరకరణే అన్యతరదకృతం స్యాత్, తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥ కుర్వితి॥ ప్రియాం ద్రౌపదీం సాన్త్వయతా త్వయా, యత్ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం, శిరశ్ఛిన్ద్యామితి, తదపి, సత్యం యథార్థం, కురు, భీమాదీనాం ప్రియం చ కురు ॥౫౪ ॥ తత ఏవముక్తోఽర్జునో భావజ్ఞో, హరేః హార్దం హృద్గతమభిప్రాయమాజ్ఞాయ, సినా ఖడ్గేన సాధనేన, ద్విజస్య మూర్ధన్యం మూర్ధ్ని ధారితం, మణిం మూర్ధజైః కేశైః సహితం యథా తథా, జహార హృతవాన్ ॥౫౫ ॥ తతో రశనాం విముచ్య, పూర్వమేవ బాలానాం హ

త్యయా హతా ప్రభా యస్య తం, తేజసా, తేజఃప్రదేన మణినా చ, హీనం రహితం, సుతరాం హతప్రభం, శిబిరాన్నిరయాపయత్ బహిర్నిస్సారయామాస ॥ ౫౬ ॥ నన్వేవమపి, స్వప్రతిశ్రుతం, భీమగదితం చ న కృతమేవేత్యాశఙ్కమానం శౌనకం ప్రత్యాహ సూతః ॥ వపనం ముణ్డనం, ద్రవిణాదానం ధనాపహరణం, స్థానాన్నిర్యాపణం చేత్యేష ఏవ హి బ్రహ్మబన్ధూనాం వధః, అన్యో దైహికః, శిరశ్ఛేదనాదిరూపః, నాస్తి హి, తస్మాత్ త్రితయమపి కృతమేవేతి, తేనైవ వధోఽపి కృతప్రాయ ఏవేతి భావః ॥ ౫౭ ॥ తతస్సర్వే పాణ్డవా యుధిష్ఠిరాదయః, కృష్ణయా ద్రౌపద్యా సహ, శోకపీడితాస్సన్తః, మృతానాం స్వానాం పుత్రబన్ధూనాం యత్కర్తవ్యం నిర్హారకాదికం తచ్చక్రుః ॥ ౫౮ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధటీకాయాం సప్తమోఽధ్యాయః ॥

అథ తే పాణ్డవాః సంపరేతానాం మృతానాం స్వానాం, ఉదకం, తిలోదకం, ఏతచ్ఛ్రాద్ధాదీనామప్యుపలక్షణం, ఇచ్ఛతాం పిత్రరూపేణ కామయమానానాం, దాతుం ఉదకం దాతుం, స్త్రియః ద్రౌపద్యాద్యాః స్త్రీః పురస్కృత్య కృష్ణేన సహ తా గఙ్గాం యయుః ॥ ౧ ॥ తత్ర తే సర్వే పాణ్డవాదయో భృశం పునః పునః విలప్య, సంపరేతానాం ఉదకం నినీయ ప్రదాయ, హరేః కృష్ణస్య పాదాబ్జయోః రజసా పూతే సరిత్ గఙ్గాయాః జలే ఆప్లుతాః స్నాతాః ఆప్లుత్య శుద్ధా బభూవురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ తత్ర గఙ్గాతీరే ఆసీనముపవిష్టం సహానుజం కురూణాం పతిం ధృతరాష్ట్రం పుత్రశోకార్తామితి గాన్ధారీకృష్ణయోర్విశేషణం తత్ర గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రభార్యా పృథా కున్తీ కృష్ణా ద్రౌపదీ మాధవః కృష్ణస్సాన్త్వయామాసేత్యుత్త

హత్యాహతప్రభమ్। తేజసా మణినా హీనం శిబిరాన్నిరయాపయత్ ॥ ౫౬ ॥ సూత ఉవాచ ॥ వపనం ద్రవిణాదానం స్థానాన్నిర్యాపణం తథా। ఏష హి బ్రహ్మబన్ధూనాం వధో నాన్యోఽస్తి దైహికః ॥ ౫౭ ॥ పుత్రశోకాతురాస్సర్వే పాణ్డవాస్సహ కృష్ణయా। స్వానాం మృతానాం యత్కృత్యం చక్రుర్నిర్హరణాదికమ్ ॥ ౫౮ ॥
ఇతి శ్రీభాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ ॥ అథ తే సంపరేతానాం స్వానాముదకమిచ్ఛతామ్। దాతుం సకృష్ణా గఙ్గాయాం పురస్కృత్య యయుస్స్త్రియః ॥ ౧ ॥ తే నినీయోదకం సర్వే విలప్య చ భృశం పునః। ఆప్లుతా హరిపాదాబ్జరజఃపూతే సరిజ్జలే ॥ ౨ ॥ తత్రాసీనం కురుపతిం ధృతరాష్ట్రం సహానుజమ్। గాన్ధారీం పుత్రశోకార్తాం పృథాం కృష్ణాం చ మాధవః ॥ ౩ ॥ సాన్త్వయామాస మునిభిర్హతబన్ధూన్ శుచార్పితాన్। భూతేషు కాలస్య గతిం దర్శయన్న ప్రతిక్రియామ్ ॥ ౪ ॥ సాధయిత్వాఽజాతశత్రోస్స్వం రాజ్యం కితవైర్హృతమ్। ఘాతయిత్వాఽసతో రాజ్ఞః కచస్పర్శక్షతాయుషః ॥ ౫ ॥ యాజయిత్వాఽశ్వమేధైస్తం త్రిభిరుత్తమకల్పకైః। తద్యశః పావనం దిక్షు శతమన్యోరివాతనోత్ ॥ ౬ ॥ ఆమన్త్ర్య పాణ్డుపుత్రాంశ్చ శైనేయోద్ధవసంయుతః। ద్వైపాయనాదిభిర్విప్రైః పూజితైః ప్రతిపూజితః ॥ ౭ ॥ గన్తుం కృతమతిర్బ్రహ్మన్ ద్వారకాం రథమాస్థితః। ఉపలేభేఽభిధావన్తీము

రేణాన్వయః ॥ సహానుజమిత్యత్రానుజశబ్దః పాణ్డుసుతధర్మరాజాదీనాముపలక్షకః తేషామప్యత్ర శోకార్తత్వేన సాన్త్వనీయత్వాత్ ॥ న తు విదురపరః, తస్య పూర్వమేవ ధృతరాష్ట్రానిర్యాపితత్వాత్ యాదవక్షయానన్తరమాగామినస్తదావస్థానాసంభవాత్ ॥ ౩ ॥ హతాః బన్ధవో యేషాం తాన్ అత ఏవ శుచార్పితాన్ గ్రస్తాన్ ధృతరాష్ట్రాదీన్ బన్ధూన్ భూతేషు న విద్యతే ప్రతిక్రియా ప్రత్యుపాయో యస్యాస్తాం కాలస్య గతిం జన్మమరణాద్యాపాదనరూపాం దర్శయన్ మునిభిస్సహ సాన్త్వయామాస, మాధవ ఇత్యనుషఙ్జనీయం ఏవముత్తరత్రాపి ॥ ౪ ॥ కితవైః ద్యూతాద్యుపాయేన వఞ్చకైః దుర్యోధనాదిభిర్హృతమజాతశత్రోర్యుధిష్ఠిరస్య స్వరాజ్యం సాధయిత్వా రాజ్ఞ్యాః ద్రౌపద్యాః కచస్పర్శేన కేశపాశగ్రహణేనైవ క్షతం క్షీణం ఆయుర్యేషాం తాన్ అసతో దుష్టాన్ దుశ్శాసనాదీన్ ఘాతయిత్వా అర్జునాదిభిరితి శేషః ॥ ౫ ॥ ఉత్తమకల్పకైః ముఖ్యకల్పైః అన్యూనమన్త్రదక్షిణైః త్రిభిరశ్వమేధైస్తం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా పావనం పవిత్రం తస్య యుధిష్ఠిరస్య యశః శతమన్యోః శక్రస్య యశ ఇవ వ్యతనోత్ విస్తారయామాస ॥ ౬ ॥ తతః పాణ్డుపుత్రాన్ చశబ్దాదన్యాంశ్చ ఆమన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య శైనేయః శినేర్నప్తా సాత్యకిః, శైనేయోద్ధవాభ్యాం సాత్యక్యుద్ధవాభ్యాం సహితః ఆత్మనా పూజితైః ద్వైపాయనః ఆదిర్ముఖ్యో యేషాం తైర్విప్రైః ప్రతిపూజితః ॥ ౭ ॥ ద్వారకాం ప్రతి గన్తుం కృతమతిర్నిశ్చితమతిః హే బ్రహ్మన్ రథమాస్థితః అధిష్ఠితః తదా అభిధావన్తీం అనుధావన్తీం, భయేన విహ్వలాం ఉత్తరాం అభిమన్యుపత్నీం, ఇత్థం విజ్ఞాపయన్తీమితి శేషః ఉపలేభే దదర్శేత్యర్థః, యద్వా, అభిధావన్తీం

విజ్ఞాపనపూర్వకమనువర్తమానాముపలేభ ఇత్యన్వయః ॥ ౮ ॥ విజ్ఞాపనమేవాహ॥ పాహీతి ద్వాభ్యామ్॥ హే దేవానామపి దేవ- హే జగత్పతే నిఖిలజగత్త్రాతః- హే మహాయోగిన్ సూక్ష్మార్థదర్శిన్- పాహి పాహి- న విద్యతే భయం యస్మాత్ తథాభూతం- త్వత్- త్వత్తో- ఽన్యం- న పశ్యే అదర్శనే హేతుం వదన్- అన్యాన్ విశినష్టి। యత్ర- త్వద్వ్యతిరిక్తేషు- పరస్పరం- మృత్యుః- మృత్యుగ్రస్తా ఇత్యర్థః- న హి స్వయం మృత్యువశో ఽన్యం మృత్యోస్త్రాతుం ప్రభురితి భావః ॥ ౯ ॥ నను కిం తవ భయముపస్థితం యస్మాత్ త్వం మయా రక్షణీయేత్యత్రాహ॥ అభిద్రవతీతి॥ హే ఈశ- విభో- తప్తశ్చాసావాయసో ఽయస్సో వికారః- శరః మామభిద్రవతి మదభిముఖమాగచ్ఛతి- హే నాథ- స శరో మాం కామం యథేచ్ఛం దహతు- మే మమ గర్భస్తు- యథా మా నిపాత్యతాం తథానుగృహాణేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ తస్యా ఉత్తరాయా వచో ఽవధార్య ఆకర్ణ్య- భక్తవత్సలో భగవాన్ అబుధ్యత అజ్ఞాసీత్- కిమితి- అపాణ్డవం పాణ్డవాభావం- కర్తుం ఇదం శరరూపేణ దృశ్యమానం ద్రౌణేరస్త్రం, ద్రౌణిప్రయుక్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి ॥ ౧౧ ॥ యదా భగవానేవమబుధ్యత తర్హి తదైవ- హే భృగుశ్రేష్ఠ శౌనక- పాణ్డవా అపి ఆత్మనో ఽభిముఖానభిముఖమాగచ్ఛతః- దీప్తాన్ పఞ్చ సాయకాన్ శరాన్- ఆలక్ష్య అస్త్రాణి శీఘ్రమాదదుః జగృహుః ॥ ౧౨ ॥ తథా అనన్యవిషయః ఆత్మా మనో యేషాం అనన్యరక్షకాణాం పాణ్డవానాం- తద్వ్యసనం దుఃఖం అవలోక్య- విభుః శ్రీకృష్ణః- స్వాసాధారణేన సుదర్శనేనాస్త్రేణ స్వానాం పాణ్డవానాం రక్షామకరోత్- సుదర్శనేన తాన్ సాయకాన్ నిరస్య పాణ్డవాన్ రరక్షేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తతః- అన్తస్థః సర్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితః- ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకశ్చ, భగవాన్- స ఏవ, యోగేశ్వరః నిరతిశయసూక్ష్మార్థదర్శీ- ఉత్తరాగర్భప్రవిష్టపాణ్డవాస్త్రదర్శీతి భావః - హరిః కృష్ణః- కురుతన్తవే కురువంశవిస్తారార్థం-

త్తరాం భయవిహ్వలామ్ ॥ ౮ ॥ పాహి పాహి మహాయోగిన్ దేవదేవ జగత్పతే। నాన్యం త్వదభయం పశ్యే యత్ర మృత్యుః పరస్పరమ్॥ ౯ ॥ అభిద్రవతి మామీశ శరస్తప్తాయసో విభో। కామం దహతు మాం నాథ మా మే గర్భో నిపాత్యతామ్॥ ౧౦॥ సూత ఉవాచ॥ ఉపధార్య వచస్తస్యా భగవాన్ భక్తవత్సలః। అపాణ్డవమిదం కర్తుం ద్రౌణేరస్త్రమబుధ్యత ॥ ౧౧ ॥ తర్హ్యేవాథ మునిశ్రేష్ఠ పాణ్డవాః పఞ్చ సాయకాన్। ఆత్మనో ఽభిముఖాన్ దీప్తానాలక్ష్యాస్త్రాణ్యుపాదదుః ॥ ౧౨ ॥ వ్యసనం వీక్ష్య తత్తేషామనన్యవిషయాత్మనామ్। సుదర్శనేన స్వాస్త్రేణ స్వానాం రక్షాం వ్యధాద్విభుః ॥ ౧౩ ॥ అన్తస్థస్సర్వభూతానామాత్మా యోగేశ్వరో హరిః। స్వమాయయావృణోద్గర్భం వైరాట్యాః కురుతన్తవే ॥ ౧౪ ॥ యద్యప్యస్త్రం బ్రహ్మశిరస్త్వమోఘం చాప్రతిక్రియమ్। వైష్ణవం తేజ ఆసాద్య సమశామ్యద్భృగూద్వహ ॥ ౧౫ ॥ మా మంస్థా హ్యేతదాశ్చర్యం సర్వాశ్చర్యమయే ఽచ్యుతే। య ఇదం మాయయా దేవ్యా సృజత్యవతి హన్త్యజః॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మతేజోవినిర్ముక్తైరాత్మజైస్సహ కృష్ణయా। ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదమాహ పృథా సతీ॥ ౧౭ ॥ కున్త్యువాచ॥ నమస్యే పురుషం త్వాద్యమీశ్వరం ప్రకృతేః

వైరాట్యాః విరాటపుత్ర్యాః ఉత్తరాయాః - గర్భం స్వమాయయా ఆత్మసైన్యేనావృణోత్॥ వైరాట్యా ఉదరం స్వయం ప్రవిశ్య తద్గర్భం యథా బ్రహ్మాస్త్రేణ న హన్యేత తథా ఆవృణోత్ గర్భమాచ్ఛాద్య సుదర్శనేనాస్త్రం చిచ్ఛేదేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ కథమప్రతిభటం సుదర్శనేనాపి నిరస్తమితి శౌనకాభిప్రేతం చోద్యమనూద్య తత్ప్రతివక్తి యద్యపీతి॥ బ్రహ్మశిరో నామకమస్త్రం అప్రతిక్రియం కేనాప్యనివార్యం అత ఏవామోఘం అప్రతిహతం- తథాపి- హే భృగూద్వహ- వైష్ణవం విష్ణుసమ్బన్ధి- తేజః తేజోరూపం- సుదర్శనమాసాద్య సమ్యగశామ్యత్ - సుదర్శనేతరాప్రతిక్రియం బ్రహ్మాస్త్రం- సుదర్శనమేవ సర్వాప్రతిక్రియమితి భావః ॥ ౧౫ ॥ అత్ర న విస్మయః కార్య ఇత్యాహ॥ మేతి॥ సర్వేభ్యో ఽప్యాశ్చర్యేభ్యో ఽప్యాశ్చర్యమయే ఆశ్చర్యశక్తిప్రచురే- అచ్యుతే- స్వాశ్రితాస్త్రభూషణగుణవిభూత్యాదీన్యచ్యావయతి న విహతానాకరోతీత్యచ్యుతః- తథాభూతే భగవత్యేతత్సుదర్శనేన బ్రహ్మాస్త్రం నిరస్తమిత్యేతదాశ్చర్యం - మా మంస్థాః- నను న్యస్య- సర్వాశ్చర్యమయత్వమేవ వ్యఞ్జయితుం విశినష్టి॥ యో భగవానచ్యుతః - అజః- స్వయం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిషడ్భావవికారరహితః- ఇదం చిదచిదాత్మకం- కృత్స్నం జగత్- మాయయా- దేవ్యా దేవస్య స్వస్య సమ్బన్ధిన్యా - మాయయా ఆశ్చర్యశక్త్యా- సృజత్యవతి హన్తి చ- కృత్స్నజగత్సృష్టిస్థితిలయలీలస్యాస్య దేతత్సుదర్శనని రస్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి- అతో నాశ్చర్యం కార్యమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ తతః- బ్రహ్మతేజసా బ్రహ్మాస్త్రేణ- వినిర్ముక్తైరాత్మజైర్యుధిష్ఠిరాదిభిః- కృష్ణయా ద్రౌపద్యా చ సహ- సతీ పృథా కున్తీ- ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదం వక్ష్యమాణమాహ ॥ ౧౭ ॥ తదేవాహ॥ నమస్య ఇతి షడ్వింశత్యా, ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమవలోక్య తద్విశ్లేషమసహమానా- తతో నివర్తయితుం- లౌకికో ఽపి కశ్చిద్గుణాఢ్యః పుమానాశ్రితాననుహాతుముత్సహతే - పరమకారణస్య సర్వాన్తరా

త్మనోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతాశ్చర్యదివ్యతనోరాశ్రితవాత్సల్యజలధేరాశ్రితార్తిహరస్య నిరతిశయసుఖదస్య యోగపరిశుద్ధమనసైవ గోచరస్యావిజ్ఞాతచికీర్షితస్య సర్వేశ్వరస్య సర్వసుహృదోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్రచేష్టితస్య-అవతారాన్తరస్య తవ పదామ్బుజమన్తరేణ నాస్మాకం శరణమస్తి- అతః కథమనన్యాత్మనోఽస్మాన్విహాయ గన్తుముద్యుఙ్క్షే ఇతి విజ్ఞాపయతి-తత్ర తావల్లౌకికపురుషవైజాత్యజ్ఞాపనాయానితరసాధారణైర్ధర్మైర్విశిష్టం నమస్కరోతి॥ఆద్యం సర్వజగత్కారణం-ప్రకృతేః పరం-పురుషమీశ్వరం-త్వాం-నమస్యే నమస్కరోమి-నమస్కారేణ పూజయామీత్యర్థః-నమశ్శబ్దాత్-శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యః కరణే-ఇత్యతః కరణే ఇత్యనువర్తమానే నమోవరివశ్చిత్రఙః క్యజితి కరోత్యర్థే క్యచ్-ఆర్షత్వాదాత్మనేపదం-సాఙ్ఖ్యాభిమతపురుషవ్యావృత్త్యర్థమీశ్వరమిత్యుక్తం - సాపేక్షమీశ్వరత్వం బ్రహ్మాదిసాధారణమితి తద్వ్యావృత్త్యర్థం సర్వభూతానామన్తర్బహిశ్చావస్థితమిత్యుక్తం - అనేన "యచ్చ కిఞ్చిజ్జగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూయతేపి వా। అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థిత" ఇతి శ్రుతిరుపబృంహితా భవతి- అనేన దేవతావిశేషత్వం చ ఫలితం-సర్వభూతానాం బ్రహ్మాదిస్థావరాన్తానాం - అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య నియన్తృతయావస్థితమిత్యర్థః - ప్రకృతేః పరత్వే హేతు-రలక్ష్య ఇతి - ప్రకృతివన్న లక్ష్యతే న దృశ్యత ఇత్యలక్ష్యః "యద్వా" అన్తర్బహిశ్చావస్థితమప్యలక్ష్యం అదృశ్యమ్ ॥౧౮॥ తత్ర హేతుం మాయాయవనికాచ్ఛన్నం-మాయైవ యవనికా నేపథ్యా - తద్వత్తిరోధాయకత్వాత్-తయా జీవవాజ్ఞానరూపయా హేతుభూతయా-ఛన్నం తిరోహితం-ఇన్ద్రియావిషయమితి యావత్॥కిం సర్వేషామప్యతీన్ద్రియం-నేత్యాహ॥అజ్ఞాధోక్షజమితి॥అక్షజా ఇన్ద్రియవృత్తయః - అధః అధోభూతాః అక్షజా యస్మాత్సోఽధోక్షజః-ఇన్ద్రియవృత్త్యవిషయః అజ్ఞానామనుపాసకానామధోక్షజం అజ్ఞాధోక్షజం తత్ర హేతు-రవ్యయమితి-న వ్యేతి వివిధం వికారం గచ్ఛతీత్యవ్యయం-వివిధవికారభాగేవ హ్యజ్ఞాధోక్షజవిషయః-త్వం త్వవ్యయత్వాదజ్ఞాధోక్షజ ఇత్యర్థః - అనేనైతత్సూచ్యతే యోగవి

పరమ్। అలక్ష్యం సర్వభూతానామన్తర్బహిరవస్థితమ్॥౧౮॥మాయాయవనికాచ్ఛన్నమజ్ఞాఽధోక్షజమవ్య
యమ్। న లక్ష్యసే మూఢదృశా నటో నాట్యధరో యథా॥ ౧౯ ॥తథా పరమహంసానాం మునీనామమలాత్మ
నామ్। భక్తియోగవిధానార్థం కథం పశ్యేమహి స్త్రియః॥౨౦॥కృష్ణాయ వాసుదేవాయ దేవకీనన్దనాయ చ। న
న్దగోపకుమారాయ గోవిన్దాయ నమో నమః॥౨౧॥నమః పఙ్కజనాభాయ నమః పఙ్కజమాలినే। నమః పఙ్క
జనేత్రాయ నమస్తే పఙ్కజాఙ్ఘ్రయే॥౨౨॥యథా హృషీకేశ ఖలేన దేవకీ కంసేన రుద్ధాతిచిరం శుచార్పితా। వి

శుద్ధమనసా తు గ్రాహ్య ఇతి-తథా చ శ్రూయతే॥ "న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం" "న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం" "దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః" "హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్తో య ఏనం విదుః" రిత్యాది॥తదేవాహ॥"న లక్ష్యసే మూఢదృశేతి" యోగాపరిశుద్ధధియా న లక్ష్యసే న దృశ్యసే "నను" సర్వైరపి దృశ్య ఏవాహమిత్యత్రాహ॥నటో నాట్యధరో యథేతి॥ నాట్యధరో నటో యథా దృశ్యతే తథా దృశ్యస ఇత్యర్థః "యద్వా" మూఢదృశా నటయాథాత్మ్యేనాజానతా పుంసా-నాట్యధరో నటో యథా న లక్ష్యతే- అయమేవంవిధ ఇతి న జ్ఞాయతే కిన్తు నాట్యోపయుక్తవేషవిశిష్టతయైవ దృశ్యతే-తద్వదనేనాజ్ఞాధోక్షజ ఇత్యనేన చ-యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యోఽపరిశుద్ధమనసా త్వగ్రాహ్య ఇతి" తత్ర న లక్ష్యస ఇత్యనేనాగ్రాహ్యత్వముపపాదితమ్॥౧౯॥ అథ పరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం వదన్తీ యోగానధికారిణ్యోఽపరిశుద్ధమనసః స్త్రియో వయం కథం జానీమ ఇత్యాహ॥తథేతి॥తథా-తథాపీత్యర్థః-మునీనాం సదా త్వత్స్వరూపమననశీలానాం- అమలాత్మనాం విశుద్ధమనసాం-పరమహంసానాం-భక్తియోగవిధానార్థం - అర్థశబ్దోఽత్ర విషయభూతపదార్థవాచీ- భక్తియోగవిధానస్య భక్తియోగప్రపఞ్చస్యార్థం విషయభూతం-భక్తియోగదృశ్యం త్వాం స్త్రియో వయం కథం పశ్యేమహి జానీమహి ॥౨౦॥ తర్హి కిం జానాసీత్యపేక్షాయాం నటం నాట్యధరం నాట్యోపయుక్తనామరూపాదివిశిష్టతయైవ జానతే-న తు తత్త్వతోఽయమేతజ్జాతినామరూపగుణక ఇతి - తదస్మిన్నవతారే యాని కృష్ణవాసుదేవదేవకీనన్దనాదినామాని - యచ్చ పఙ్కజనాభాద్యవయవోపేతం- తాన్యేతాన్యేవ సర్వేషామవభాసమానాని కేవలం జానీమ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తనామరూపవిశిష్టం నమస్కరోతి॥కృష్ణాయేతి॥శ్లోకద్వయం నిగదేనైవ వ్యాఖ్యాతమ్॥౨౨॥ నన్వవతారదశాయామయోగపరిశుద్ధమనోభిరపి సర్వైర్దృశ్యమానస్య భగవతః కథమలక్ష్యత్వ- మజ్ఞాధోక్షజమవ్యయం న లక్ష్యసే మూఢదృశేత్యుక్తం-న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం-న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైన-మిత్యాదిభిః-శ్రుతం చాదృశ్యత్వమితి చేన్న-సర్వైర్దేవమనుష్యత్వాదిసాజాత్యేన దృశ్యమానత్వేఽపి తద్విలక్షణత్వేనాదృశ్యత్వాత్-విలక్షణదర్శనమేవ హ్యలక్ష్యమిత్యాదిభిః ప్రతిషిధ్యతే-న తద్దృష్టాన్తేనాప్యత ఏవావగతం-

జానన్త్యా అపి కథం పశ్యేమహి స్త్రియ ఇత్యుక్తిః - శ్లోకపరిపాట్యభిప్రాయికా - యతస్త్వం సాక్షాత్ప్రకృతేః పరః పరమపురుష ఈశ్వరస్తత ఏవాస్మాస్వవతారదశాయామపి స్వస్వభావమజహత్ - స్వాసాధారణాన్ ధర్మాన్ దర్శయసీత్యభిప్రాయేణాహ॥ యథేతి॥ హే హృషీకేశ ఖలేన దురాత్మనా కంసేన - చిరం శుచా శోకేనార్పితా నితరాం పీడితా - శోకం ప్రాపితేతి యావత్ - రుద్ధా చ - దేవకీ యథా విమోచితా, తథాఽహమపి సపుత్రా, హే విభో సర్వశక్తే, త్వయైవ నాథేన, విపదాం గణాన్ముహుర్ముహుర్విమోచితా కిం కిమిత్యపేక్షాయాం నేత్యాదివిమోచితైవేత్యర్థః అనేన స్వస్య నిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షారూపం కృపాళుత్వం ఆశ్రితానిష్టపరిహర్తృత్వం నిమ్నోన్నతానాదరేణాశ్రితమాత్రపక్షపాతిత్వం చ ప్రదర్శితమితి ఫలితమ్ ॥౨౩॥ కోఽసౌ విపద్గణః యస్మాత్త్వం విమోచితేత్యత్రాహ ॥ విషాదితి ॥ మహాగ్నేః లాక్షాగృహాగ్నేః, పురుషాదానాం రాక్షసానాం దర్శనాత్ దర్శనజాత్, భయాత్, వనవాసకృచ్ఛ్రతః వనవాసక్లేశాత్, మృధే మృధే ప్రతియుద్ధం మహారథానాం, అస్త్రేభ్యః, ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నః అస్త్రాత్ బ్రహ్మాస్త్రాత్, హే హరే, రక్షితాః స్మ, అభవామ, విషాదిభ్యోఽరక్షణప్రకారో మహాభారతాదవగన్తవ్యః॥ విస్తరభయాన్నాత్ర లిఖ్యతే ॥౨౪॥ యదేతద్విపద్గణనివారకత్వం తదేతత్తవ కియదర్థాదేవ తన్నివృత్తేరిత్యభిప్రాయేణాహ॥ విపద ఇతి॥ హే జగద్గురో - తత్ర తత్ర, శశ్వత్సదా, తాః, త్వయా నిరసనీయాః, నః, ఆశ్రితానాం విపదః, సన్తు, ఆసతాం వ తన్నిరసనాయ యతన్న త్వయా కార్య ఇతి భావః, యద్యది, అపునర్భవదర్శనం, భవతో దర్శనం స్యాత్, న విద్యతే పునర్భవస్య సంసృతేః దర్శనం యస్మాత్తథాభూతం, భవద్దర్శనం, యది స్యాత్, సంభావనాయాం లిఙ్, సకలాపన్మూలసంసృతిపరిహారక్షమం, తద్యది స్యాత్, విపదస్సన్తు నామ అర్థాదేవ తన్నివృత్తేరితి భావః ॥౨౫॥ నన్వహమీశ్వరశ్చేత్తర్హి, సర్వమిమాస్సర్వేపి మామేవం విధం కిం న వదన్తీత్యత ఆహ॥ జన్మేతి ఐశ్వర్యశబ్దో ధనపరః, శ్రుతశబ్దోఽపి విద్యాపరః, జన్మైశ్వర్యశ్రుతానాం సత్కులప్రసవధనవిద్యానాం - శ్రీభిస్సమృద్ధిభి, రేధమానః మదో యస్య, సః పుమాన్, త్వామభిధాతుం నచార్హతి, తన్మదోన్మత్తత్వే

మోచితాహం చ సహాత్మజా విభో త్వయైవ నాథేన ముహుర్విపద్గణాత్ ॥౨౩॥ విషాన్మహాగ్నేః పురుషాదద
ర్శనాదసత్సభాయాం వనవాసకృచ్ఛ్రతః। మృధే మృధేఽనేకమహారథాస్త్రతో ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చాస్మ హరేఽభి
రక్షితాః॥౨౪॥ విపదస్సన్తు నశ్శశ్వత్తత్ర తత్ర జగద్గురో। భవతో దర్శనం యత్స్యాదపునర్భవదర్శనమ్॥౨౫॥ జ
న్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిరేధమానమదః పుమాన్। నైవార్హత్యభిధాతుం వై త్వామకించనగోచరమ్॥౨౬॥ నమోఽ
కించనవిత్తాయ నివృత్తగుణవృత్తయే। ఆత్మారామాయ శాన్తాయ కైవల్యపతయే నమః॥౨౭॥ మన్యే త్వాం కా
లమీశానమనాదినిధనం విభుమ్। సమం చరన్తం సర్వత్ర భూతానాం యన్మిథః కలిః ॥౨౮॥ న వేద కశ్చిద్భగవంశ్చి

న స్వపరయాథాత్మ్యవివేకాభావాదితి భావః॥ అనర్హతామేవ సూచయితుం విశినష్టి॥ అకించనగోచరం నాస్తి కించన యేషాం తే అకించనాస్తేషాం గోచరమ్ ॥౨౬॥ అన్యైశ్చిదచిద్వ్యావర్తకైరీశ్వరాసాధారణధర్మైర్విశింషన్తీ నమస్కరోతి ॥ నమ ఇతి ॥ అకించనానాం విత్తాయ, విదు లాభ ఇతి ధాతుః, విద్యతే లభ్యత ఇతి విత్తః తస్మై, నివృత్తాః, గుణానాం రజఆదీనాం వృత్తయః కామక్రోధాదయో యస్య తస్మై, అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, శాన్తాయ ఊర్మిషట్కరహితాయ॥ అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవష్షడూర్మయః, అనేన బద్ధజీవవ్యావృత్తిః, తత్ర హేతుః, ఆత్మారామాయ స్వానుభవైకపదాయ, కైవల్యం ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యం, మోక్ష ఇతి యావత్॥ తస్య పతిస్తస్మై మోక్షప్రదాయ, అనేన ముక్తనిత్యజీవవ్యావృత్తిః ॥౨౭॥ నను బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాదిష్వన్యతమః కశ్చిత్త్వదుక్తవిధో న త్వహమిత్యత్రాహ॥ మన్యే త్వామితి॥ ఈశానం బ్రహ్మాదీనపి స్వవశీకుర్వాణం, కాలం త్వాం మన్యే కాలశరీరకం త్వాం మన్య ఇత్యర్థః॥ అత ఏవ కాలకృతజన్మమరణాదిరహితం, న త్వహమపి ప్రాకృతవద్వైషమ్యాదిమానేవేత్యతః కాలం విశినష్టి ॥ సర్వత్ర సమం చరన్తం కాలయన్తం, యత్ యస్మాత్, త్వత్కాలాన్నిమిత్తాద్భూతానాం మిథః కలిః కలహో, భవతి,, సమం చరన్తమిత్యనేన కాలశరీరకస్య తవ న వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదికమస్తీతి సూచితం॥ యన్మిథః కలిరిత్యనేనాఽధాపితత్తజ్జీవకర్మానుసారేణ సుఖదుఃఖానీక్ప్రతి నిమిత్తమాత్రత్వమస్తీతి సూచితమ్ ॥౨౮॥ నన్వహమపి కాంశ్చిదనుగృహ్ణామి కాంశ్చిన్నిగృహ్ణామి కథం వైషమ్యాదిరహిత ఇత్యత ఆహ॥ నేతి హే భగవన్ - నృణాం విడమ్బనమనుకారమీహమానస్య కుర్వాణస్య, తవ చికీర్షితమ్ - న కోఽపి వేద క్వచిన్నిగ్రహస్య తస్యానుగ్రహరూపతయా ఫలతీతి న వైషమ్యాదికమస్తి, పూతనాశకటయమళార్జునధేనుకకేశికువలయాపీడచాణూరముష్టికకోసలకంసాదివిషయస్య నిగ్రహస్యాన్తతస్తేషాం నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిహేతుత్వదర్శనాదితి భావః॥ యత ఏవ, మత ఏవ, త్వయి వైషమ్యాదిరహితే, తదాపాదయతాం నృణాం, మతిరేవ విషమేత్యాహ॥ న యస్యేతి॥ కర్హిచిదపీద ఋ

తః ప్రియో, ద్వేష్యశ్చ, నాస్తి యస్మిన్, నృణాం మతిర్విషమా, రజస్తమోన్వయాదయథార్థా, భవతి, నృణాం విడమ్బనమిహమానస్యేత్యనేన, నరచేష్టానుకారమాత్రమేవ, నతు సర్వదా తత్సజాతీయచేష్టితం, జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమ్, ఇతి భగవతైవోక్తత్వాదితి సూచితమ్ ॥ ౨౯ ॥ విడమ్బనత్వమేవాన్యథాఽనుపపత్త్యా ప్రథయతి ॥ జన్మేతి ॥ అజస్య జన్మరహితస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితస్య, అకర్తుః ప్రాచీనకర్మానురూపప్రవృత్తిబుద్ధ్యధీనకర్మరహితస్య, ఆత్మనః సర్వాన్తరాత్మనస్తవ తిర్యగాదిషు జన్మ తత్సజాతీయం కర్మ చేతి యత్ తదత్యన్తవిడమ్బనమేవ, అన్యథా అజస్యాకర్తురాత్మనశ్చైతన్న ఘటత ఇతి భావః తత్ర తిర్యక్షు వరాహాదిషు, ఋషిషు భార్గవాత్రేయకార్దమాదిషు, నృషు రాఘవయాదవాదిషు, యాదస్సు మత్స్యకూర్మాదిషు జలౌకస్సు ॥ ౩౦ ॥ విడమ్బనమాత్రం న చేదిదం న ఘటత ఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥ గోప్యేతి ॥ తావద్యశోదయా త్వయి కృతమాగోఽపరాధో యేన, తథాభూతే సతి, గోపీ యశోదా దామ రజ్జుం యాదదే త్వద్బన్ధనార్థం పరిజగ్రాహ, తదా ఽశ్రుభిః కలిలం కలుషితమఞ్జనం యయోస్తే, సంభ్రమే భయసూచకాటోపయుక్తే అక్షిణీ యస్య తద్వక్త్రం నినీయ అవనమ్య, అశ్రుకలిలేత్యాది క్రియావిశేషణం వా - అశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షం, యథా తథా - వక్త్రం నినీయ - ప్రాపయ్యేత్యర్థః - యస్మాత్త్వత్తో భీరపి బిభేతి, తస్య తవ భయభావనయా, భయాభినయేన - స్థితస్య, యాదశా - సా మాం విమోహయతి ॥ అత్ర భీశబ్దేన సర్వేషాం భయహేతుర్మృత్యుర్లక్ష్యతే ॥ భీషాస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః ॥ భీషాస్మాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి పఞ్చమ ఇత్యుక్తవిధస్యాసంభావితభయస్య తవేత్యర్థః, తావద్విమోహయతి, మూఢాం కరోతి, పశ్చాత్తు నరచేష్టానుకారమాత్రమిదమితి జ్ఞాపయతీతి తావచ్ఛబ్దాశయః ॥ ౩౧ ॥ యతో విడమ్బనమాత్రం న తు తాత్త్వికం, అత ఏవ, త్వదవతార

కీర్షితం తవేహమానస్య నృణాం విడమ్బనమ్। న యస్య కశ్చిద్దయితోఽస్తి కర్హిచిద్ద్వేష్యశ్చ యస్మిన్విషమా మతిర్నృణామ్ ॥ ౨౯ ॥ జన్మ కర్మ చ విశ్వాత్మన్నజస్యాకర్తురాత్మనః। తిర్యఙ్నృషిషు యాదస్సు తదత్యన్తవిడమ్బనమ్॥ ౩౦॥ గోప్యాదదే త్వయి కృతాగసి దామ తావద్యా తే దశాశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షమ్। వక్త్రం నినీయ భయభావనయా స్థితస్య సా మాం విమోహయతి భీరపి యద్బిభేతి ॥ ౩౧॥ కేచిదాహురజం జాతం పుణ్యశ్లోకస్య కీర్తయే। యదోః ప్రియస్యాన్వవాయే మలయస్యేవ చన్దనమ్॥ ౩౨॥ అపరే వసుదేవస్య దేవక్యాం యాచితోఽభ్యగాత్। అజస్త్వమస్య క్షేమాయ వధాయ చ సురద్విషామ్॥ ౩౩॥ భారావతారణాయాన్యే భువో నావ ఇవోదధౌ। సీదన్త్యా భూరిభారేణ జాతో హ్యాత్మభువార్థితః॥ ౩౪॥ భవేఽస్మిన్క్లిశ్యమానానామవిద్యాకామకర్మభిః। శ్రవణస్మరణార్హాణి కరిష్యన్నితి కేచన॥ ౩౫॥ శృణ్వన్తి గాయన్తి గృణన్త్యభీక్ష్ణశః స్మరన్తి నన్దన్తి తవేహితం జనాః। త ఏవ పశ్యన్త్యచిరేణ తావకం భవప్రవాహోపరమం పదామ్బుజమ్॥ ౩౬॥ అప్యద్య నస్త్వం స్వకృ

ప్రయోజననిమిత్తం చేదమేవేతి నిశ్చేతుమశక్తాస్తన్నానా తర్కయన్తీత్యాహ ॥ కేచిదితి షడ్భిః । కేచిత్ త్వదవతారప్రయోజననిర్ణయాయ ప్రవృత్తానాం మధ్యే, అజమపి త్వాం - ప్రియస్య భక్తస్య పుణ్యశ్లోకస్య యదోః కీర్తయే, తద్వంశే జాతమాహుః, యదువంశకీర్తిజననాయ - తత్ర త్వాం జాతమాహురిత్యర్థః, యథా మలయస్య పర్వతస్య కీర్తయే చన్దనం జాతం వదన్తి తద్వత్ ॥ ౩౨ ॥ అపరే తు అస్య సాధులోకస్య క్షేమాయ సురద్విషాం వధాయ చాజస్త్వం, వసుదేవస్య దేవక్యాం తాభ్యాం పూర్వజన్మని యాచితం, అభ్యగాత్ పుత్రత్వం ప్రాప్త ఇత్యాహుః - వసుదేవస్యేత్యపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ ॥ ౩౩ ॥ అన్యే తు ఉదధౌ అర్ణవే నావ ఇవ, భూరిభారేణ సీదన్త్యాః క్లిశ్యన్త్యాః భువో భారాపహారాయ, ఆత్మభువా చతుర్ముఖేనాభ్యర్థితో, భగవాన్ జజ్ఞ ఇత్యాహుః ॥ ౩౪ ॥ కేచన తు అస్మిన్ లోకే అవిద్యాదిభిః క్లిశ్యమానానాం జనానాం, శ్రవణస్మరణార్హాణి చేష్టితాని కరిష్యన్ కర్తుం జాత ఇత్యాహురిత్యర్థః - అవిద్యా - దేహాత్మభ్రమాదిర్నిమిత్తమజ్ఞానం - కామస్తన్మూలకశబ్దాదివిషయాభిలాషః, కర్మాణి తత్తదనుకూలవ్యాపారాత్మకాని ॥ ౩౫ ॥ అవిద్యాదిభిః క్లిశ్యమానానాం జనానాం శ్రవణాద్యర్హాణీత్యనేన భగవచ్చేష్టితానాం క్లేశాపహన్తృత్వం సూచితమ్ - తచ్చ, న సాక్షాత్, కింతు - సంసృతినివర్తకభగవచ్చరణారవిన్దసాక్షాత్కారావహభక్తియోగనిష్పాదనద్వారేత్యభిప్రాయేణ భగవచ్చేష్టితశ్రవణాదిపరాణామేతచ్చరణామ్బుజసాక్షాత్కారో నాన్యేషామిత్యాహ ॥ శృణ్వన్తీతి ॥ యే జనాస్తవేహితం చేష్టితం - శృణ్వన్తి వక్తృసాన్నిధ్యే, గృణన్తి శ్రోతృసాన్నిధ్యే, తదుభయాసన్నిధౌ చ - స్వయం గాయన్తి స్మరన్తి నన్దన్తి చ - త ఏవ, భవప్రవాహస్య సంసారప్రవాహస్య ఉపరమో యస్మాత్ తస్మాత్తావకం త్వదీయం పదామ్బుజమచిరేణ పశ్యన్తి ॥ ౩౬ ॥ తదేవం సంస్తుత్యాధునా ప్రయాణముపసంహరేతి సూచయితుం త్వత్పదామ్బుజైకశరణాన్ అస్మాన్ - హాతుం, ఉత్సహసే కిమితి కాక్వా

హ॥ అపీతి షడ్భిః, స్వకృతేహ స్వార్థే త్వమపీహితః- ఈహితః కిం- ప్రవృత్తః కిమిత్యర్థః, యద్యస్మాత్, హే ప్రభో, సుహృదోఽను
జీవినో భృత్యాంశ్చ, నోఽస్మానధునా జిహాససి స్విత్- హాతుమిచ్ఛసి హి- త్యాగానర్హతాం సూచయితుమాత్మనో విశినష్టి
యేషాం భగవతః పదామ్బుజాదన్యత్పరాయణం, శ్రేయఃప్రాపకం- ప్రాప్యం చ నాస్తి, అత ఏవ- రాజసు రాజ్ఞాం మధ్యే,
జితాంహసాం జితదుఃఖానాం- యేషాం అన్యత్పరాయణం నాస్తి, తానస్మాన్ నిత్యన్వయః ॥౩౭॥ సర్వమిదం నిర్హ్రాఘకయా
త్వత్కృపయైవ సంపన్నం నత్వస్మద్గతగుణనిరీక్షణేనేతి అభిప్రాయేణాహ॥ కేఇతి॥ నామరూపాభ్యాముపలక్షితా ఇతి శే
షః మనుష్యసజాతీయనామరూపాభ్యాముపలక్షితస్య తవ దర్శనం, హృషీకాణామిన్ద్రియాణాం ఈశితుః, కరణాధిపస్య
క్షేత్రజ్ఞస్య, దర్శనమివ, యర్హి యదా- న స్యాత్ తదా వయం యదుభిస్సహ, కే- న కేపి- న కేనాపి త్వద్దర్శనహే
తునా గుణేనయుక్తాః, కింతు త్వత్కృపయైవ ఇత్థం జాతమితి భావః, తే వయం నామరూపాభ్యాం క ఇతి వాన్వయః, నత్వద్దర్శ
న హేతునా బుద్ధ్యాదినా ఇతి తాత్పర్యాదిరూపేణ చాన్వితా ఇత్యర్థః ॥౩౮॥ హే గదాధర, అధునా ఇయం భూమిః, స్వైః
స్వాసాధారణైః, లక్షణైః చిహ్నైః, ధ్వజవజ్రాఙ్కుశాదిరేఖారూపైః, విలక్షితాని, తైః త్వత్పదైః అఙ్కితా సతీ భాతి- త
థా తత్ర త్వద్గమనానన్తరకాలేన శోభిష్యతే హి ॥౩౯॥ తవ వీక్షితైరేవ ఇమే జనపదా దేశాః- అధునా, స్వృద్ధాః సుసమృ
ద్ధాః- స్వృద్ధత్వమేవాహ॥ సుపక్వౌషధ్యో వీరుధః గుల్మాని చ యేషు- తథా వనాని చ అద్రయశ్చ నద్యశ్చ ఉదన్వన్తః జలాకరా
శ్చ వర్ధన్తే హి ॥౪౦॥ మదభిప్రాయం జానాస్యేవ అత్యభిప్రాయేణ సంబోధయన్త్యాహ॥ అథేతి॥ అథశబ్దః ప్రశ్నద్యోత
కః, హే విశ్వేశ సర్వాన్తఃకరణనియన్తః, హే విశ్వాత్మన్ సర్వాన్తరాత్మన్, హే విశ్వశరీరక స్వకేషు పాణ్డవేషు। మే మయి,

---

తే హి తః ప్రభో జిహాససి స్విత్సుహృదోఽనుజీవినః। యేషాం న చాన్యద్భవతః పదామ్బుజాత్పరాయణం రా
జసు యోజితాంహసామ్॥౩౭॥ కే వయం నామరూపాభ్యాం యదుభిస్సహ పాణ్డవాః। భవతోఽదర్శనం యర్హి హృ
షీకాణామివేశితుః ॥౩౮॥ నేయం శోభిష్యతే మామిత్య యథేదానీం గదాధర। త్వత్పదైరఙ్కితా భాతి స్వలక్షణవి
లక్షితైః॥౩౯॥ ఇమే జనపదాః స్వృద్ధాస్సుపక్వౌషధివీరుధః। వనాద్రినద్యుదన్వన్తో హ్యేధన్తే తవ వీక్షితైః॥
అథ విశ్వేశ విశ్వాత్మన్ విశ్వమూర్తే స్వకేషు మే। స్నేహపాశమిమం ఛిన్ధి దృఢం పాణ్డుషు వృష్ణిషు ॥౪౧॥ త్వయి
మేఽనన్యవిషయా మతిర్మధుపతేఽసకృత్। రతిముద్వహతాదద్ధా గఙ్గేవౌఘముదన్వతి ॥౪౨॥ శ్రీకృష్ణ కృష్ణస
ఖ వృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య। గోవిన్ద గోద్విజసురార్తిహరావతార యోగేశ్వ
రాఖిలగురో భగవన్నమస్తే॥౪౩॥ సూత ఉవాచ॥ పృథయేత్థం కలపదైః పరిణూతాఖిలోదయః। మన్దం జహా
స వైకుణ్ఠో మోహయన్నివ మాయయా ॥౪౪॥ తాం బాఢమిత్యుపామన్త్ర్య ప్రవిశ్య గజసాహ్వయమ్।

విభక్తిస్యాద్యయత్తేః, వృష్ణిషు చ దృఢం స్నేహ ఏవ పాశస్తం ఛిన్ధి, అథ ఛిన్ధి కిం, యద్వా, వృష్ణిషు పాణ్డవేషు చ, త్వ
త్స్నేహపాశః, త్వయి తు న త్స్నేహపాశ, ఇతి అభిప్రాయేణ మే ఇత్యుక్తమ్ ॥౪౧॥ తదేవ వ్యనక్తి యత్ప్రార్థయతే॥ త్వ
యీతి॥ హే మధుపతే, యాదవానామేవ మాధవానామితి వా మాధవానాం నరం, తచ్ఛనవ మేస్ఫుటీభవిష్యతి॥ త్వయి, అనన్యవిషయా త్వద్వి
దితరావిషయా, మమ మతిః, అసకృత్- అద్ధా, తత్త్వతః, ఉదన్వతి సముద్రే, గఙ్గాజలౌఘమివ ఉద్వహతాత్, యథా గఙ్గాసము
ద్రప్రాప్త్యనన్యజలౌఘం వోఘం క్షమా సముద్రం ప్రాప్య వస్వజలౌఘం వహతి, ఏవం త్వామప్రాప్య గన్తుమక్షమా మేమ
తిస్త్వయ్యేవ రతిముద్వహతామిత్యర్థః ॥౪౨॥ స్వాభిప్రేతవిజ్ఞప్త్యనుమతౌ, అఙ్గోః పరమామదాక్షిణ్యం దేవప్రి
సాదినీ, తుష్టవిధానాఞ్జలిరేవోపాయో వతతోఽన్యోస్తీత్యభిప్రాయేణ, కేవలమనితరసాధారణగుణవిశిష్టం సంబోధ్య నమ
స్కరోతి॥ కృష్ణేతి, హే శ్రీకృష్ణ సర్వలోకసుఖకర - కృష్ణోఽర్జున- స్తస్య సఖా కృష్ణసఖః తస్య సమ్బోధనం, వృష్ణీనామృషభ
శ్శ్రేష్ఠః అవనిద్రుహాం అవన్యుపలక్షితలోకోపద్రవకారిణాం రాజన్యానాం వంశస్య దహనం- యథా వేణూనాం దహనోఽగ్ని
ర్నాశకః తద్వద్రాజన్యకులనాశకం- అనపవర్గమనన్తం వీర్యం యస్య- హే గోవిన్ద గవాం ద్విజానాం సురాణాం చార్తిహరో
ఽవతారో యస్య- యోగేశ్వర సూక్ష్మదర్శిన్, అఖిలగురో హితోపదేష్టః ॥౪౩॥ ఇత్థం కలాని మధురాణి పదాని వచాం
సి, తైః పృథయా కున్త్యా కర్త్ర్యా పరిణూతః పరిగీతోఽఖిలఉదయో మహిమా యస్య సః వైకుణ్ఠః శ్రీకృష్ణః- మాయయా హా
నాత్మికయాశ్చర్యశక్త్యా, లోకం మోహయన్నివ, మన్దమిష, జహాస హసితవాన్, మన్దమిత్రక్రియావిశేషణమ్ ॥౪౪॥ తా
వత్స్వపురం యాతుముద్యుక్తో భగవాన్, తాం పృథాం, అన్యస్త్రీశ్చ- బాఢ, మోమిత్యుపామన్త్ర్య అఙ్గీకారభూయ్వకమను

౪౫॥ శ్లో॥ పా॥ ప్రపద్యే గజసాహ్వయమ్

జ్ఞాప్య - ప్రేమ్ణా - రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ చ - నివారితః - గజసాహ్వయం హాస్తినపురమేవ ప్రావిశత్ ॥ ప్రవిశ్యేతి పాఠే ప్రవిశ్య తత్రైవ కంచిత్కాలమువాసేతి శేషః ॥ ౪౫ ॥ ఈశ్వరేహాజ్ఞైః ఈశ్వరచేష్టాభిజ్ఞైః వ్యాసాద్యైః - అద్భుతం కర్మ చేష్టితం యస్య తేన, కృష్ణేన భగవతా చ, ఇతిహాసైః ప్రతిబోధితో ధర్మసుతః - శుచార్పితః బన్ధునాశజశుచార్పితః బన్ధునాశజశుచార్పితః నాన్వబుధ్యత, కాలస్య గతిరీదృశీతి న విజజ్ఞే ॥ ౪౬ ॥ కింతు హే విప్రాః బన్ధుషు స్నేహమోహయోః వశం ప్రాప్తం, అత ఏవ, ప్రాకృతేన దేహతదనుబన్ధ్యాదిప్రవణేనాత్మనా మనసా, సుహృదాం వధమేవ చిన్తయన్ ధర్మసుతో రాజా అబ్రవీత్ ॥ ౪౭ ॥ తదేవాహ యావత్సమాప్తి ॥ అహో దురాత్మనో మమ - హృది రూఢమజ్ఞానం పశ్యత, తదేవ దర్శయతి పారక్యస్య శ్వసృగాలాదిభక్ష్యస్య - దేహస్యైవ దేహసుఖార్థమేవ - మే మయా - బహ్వ్యః అక్షౌహిణ్యః అక్షౌహిణ్యో హతాః ॥ ౪౮ ॥ బాలాదిద్రుహః బాలాదిహన్తుః మమ, వర్షాయుతానామయుతైరపి - నిరయాన్మోక్షో న హి భవేత్ ॥ ౪౯ ॥ నను, శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్, ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్క్షత్రియస్య న విద్యతే ॥ ఇత్యాదిశాస్త్రైర్ధర్మ్యయుద్ధస్య ధర్మత్వావబోధనాత్, తత్ర హతాన్ప్రతి కిం శోచసీత్యత ఆహ ॥ నైన ఇతి ॥ ప్రజాభర్తుః ప్రజాపోషణాధికృతస్య, రాజ్ఞః, ద్విషాం వధః, ధర్మాదనపేతః, ఏనః న పాపం కింతు, ధర్మ ఏవేతి యదనుశాసనాత్మకం వచో భగవద్వచ, స్తన్మమ బోధాయ వివేకాయ - న కల్పతే - వివేకం జనయితుం న సమర్థమిత్యర్థః - ధర్మ్యయుద్ధస్య ధర్మత్వేఽపి - తదనుబన్ధితయా మహాన్ పాపస్త్వేవ ప్రాప్తత్వాదితి భావః ॥ ౫౦ ॥ నను ధర్మార్థం యతమానస్యావర్జనీయతయా ప్రసక్తమపి

స్త్రీభిశ్చ స్వపురం యాస్యన్ ప్రేమ్ణా రాజ్ఞా నివారితః ॥ ౪౫ ॥ వ్యాసాద్యైరీశ్వరేహాజ్ఞైః కృష్ణేనాద్భుతకర్మణా। ప్రబోధితోఽపీతిహాసైర్నాబుధ్యత శుచార్పితః ॥ ౪౬ ॥ ఆహ రాజా ధర్మసుతశ్చిన్తయన్ సుహృదాం వధమ్। ప్రాకృతేనాత్మనా విప్రాః స్నేహమోహవశం గతః ॥ ౪౭ ॥ అహో మే పశ్యతాజ్ఞానం హృది రూఢం దురాత్మనః। పారక్యస్యైవ దేహస్య బహ్వ్యో మేఽక్షౌహిణీర్హతాః ॥ ౪౮ ॥ బాలద్విజసుహృన్మిత్రపితృభ్రాతృగురుద్రుహః। న మే స్యాన్నిరయాన్మోక్షో హ్యపి వర్షాయుతాయుతైః ॥ ౪౯ ॥ నైనో రాజ్ఞః ప్రజాభర్తుర్ధర్మయుద్ధే వధో ద్విషామ్। ఇతి మే న తు బోధాయ కల్పతే శాసనం వచః ॥ ౫౦ ॥ స్త్రీణాం మద్ధతబన్ధూనాం ద్రోహో యోఽసావిహోత్థితః। కర్మభిర్గృహమేధీయైర్నాహం కల్పో వ్యపోహితుమ్ ॥ ౫౧ ॥ యథా పఙ్కేన పఙ్కామ్భః సురయా వా సురాకృతమ్। భూతహత్యాం తథైవైకాం న యజ్ఞైర్మార్ష్టుమర్హతి ॥ ౫౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ ॥ ఇతి భీతః ప్రజాద్రోహాత్సర్వధర్మవివిత్సయా। తతో వినశనం ప్రాగాద్యత్ర దేవవ్రతోఽపతత్ ॥ ౧ ॥ తదా తే భ్రాతరః సర్వే సదశ్వైః స్వర్ణభూషితైః। అన్వగచ్ఛన్ రథైర్విప్రా వ్యాసధౌమ్యాద

పాపం, వర్ణాశ్రమధర్మైరపోహితుం శక్యమేవ, ధర్మేణ పాపమపనుదతీతి శాస్త్రాదిత్యత ఆహ, స్త్రీణామితి ॥ మయా హతా బన్ధవః పతయో యాసాం తాసాం స్త్రీణాం - యోఽసౌ ద్రోహః - తద్విషయకో యో ద్రోహః పాపాత్మకః ఇహ, ధర్మ్యయుద్ధప్రవృత్తే మయ్యుత్థిత - స్తమహం గృహమేధీయైః గృహాశ్రమిణః కర్తవ్యైర్ధర్మైః వ్యపోహితుం - న కల్ప్యః న ప్రభుః - బహుకాలానుభావ్యఫలో విపులో ద్రోహో హ్యల్పకాలనిర్వర్త్యైర్గృహమేధీయైః కర్మభిః నాపోహితుం కల్ప్యః, కర్మణాం కర్మనిర్హారశ్చాయుక్త ఇతి భావః ॥ ౫౧ ॥ ఏతదేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ పఙ్కాక్తం సపఙ్కం చ జలం - పఙ్కేనైవ యథా, మార్ష్టుం శోధయితుం నార్హతి, లోకః - యథా చ సురాకృతం సురాకలితదోషదూషితం భాణ్డం, పునస్సురయైవ మార్ష్టుం నార్హతి - తథా - యజ్ఞైరేకామపి భూతహత్యాం - న మార్ష్టుం - అర్హతి, పఙ్కాక్తమితి ద్వితీయాన్తపాఠే పఙ్కస్యాఖ్యా యస్మిన్ - తదమ్భం - పఙ్కేన మార్ష్టుం నార్హతీతి తద్వత్ ॥ ౫౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః

తతః ఇతీత్థం, ప్రజాద్రోహాద్భీతో, యుధిష్ఠిరః - సర్వాన్ ధర్మాన్ బోద్ధుమిచ్ఛయా, వినశనం వినశనాఖ్యం స్థలం, యత్ర బాన్ధవాస్తద్వినశనం, కురుక్షేత్రం, ప్రాయాత్। ప్రతస్థే। వినశనం వినశనస్థలమ్ ॥ యత్ర దేవవ్రతో భీష్మోఽపతత్, భీష్మాద్ధర్మాన్ బోద్ధుం ప్రయయావిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తదా తస్య యుధిష్ఠిరస్య భ్రాతరో భీమాదయః సర్వే - సదశ్వైరుపేతైః -

---

౫౨ శ్లో॥ పా॥ పఙ్కేన పఙ్కాక్తః పా॥ పఙ్కాక్తమ్.

స్వర్ణభూషితైః రథైః అన్వగచ్ఛన్ తథా । హే విప్రాః, వ్యాసధౌమ్యాదయశ్చాన్వగచ్ఛన్ ॥ ౨ ॥ హే విప్రర్షే సధనంజయః సార్జునో భగవాన్ శ్రీకృష్ణోఽపి రథేనాన్వగచ్ఛత్ ॥ తదా స నృపో యుధిష్ఠిరో వ్యరోచత — యథా గుహ్యకైర్వ్యక్తైః కుబేరః తద్వత్ ॥ ౩ ॥ దివః స్వర్గాత్ చ్యుతమమరమివ స్థితం భూమౌ నిపతితం భీష్మం దృష్ట్వా సానుగాః సభృత్యాః పాణ్డవాశ్చక్రిణా శ్రీకృష్ణేన సహ ప్రణేముః ॥ ౪ ॥ భరతపుఙ్గవం భరతవంశశ్రేష్ఠం భీష్మం ద్రష్టుం దేవర్షిప్రభృతయః ఆసన్ ఆగత్య స్థితవన్తః ॥ ౫ ॥ తానేవ కాంశ్చిదాహ ॥ పర్వత ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ రేణుకాసుతో భార్గవరామః, కౌశికో విశ్వామిత్రః ॥ ౬ ॥ ॥ హే బ్రహ్మన్ అన్యే బ్రహ్మరాతః శుకః ఆదిర్యేషాం తే అమలాః మునయః శిష్యైరుపేతాః కశ్యపాదయశ్చాజగ్ముః ॥ ౮ ॥ తాన్ బ్రహ్మర్షిప్రభృతీన్ సర్వాన్ సమేతాన్ సముదితాన్ ఉపలభ్య అభిజ్ఞాయ ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగజ్ఞశ్చ వసూత్తమో భీష్మః, యథార్హం పూజయామాస, పూర్వజన్మని వసుత్వాద్వసూత్తమ ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౯ ॥ తథా కృష్ణం చ తత్ప్రభావాభిజ్ఞో హృదిస్థం పూజయామాస ధ్యానేన హృదిస్థం కృత్వా మానసైరుపచారైః పూజయామాసేత్యర్థః కథంభూతం — ఆసీనం అగ్రత ఉపవిష్టం — జగదీశ్వరం — మాయయా సంకల్పరూపజ్ఞానేనోపాత్తో విగ్రహో యస్య తమ్ ॥ ౧౦ ॥ తత ఉపాసీనాన్ ఉపవిష్టాన్, అనువర్తమానాన్ వా, ప్రశ్రయేణ వినయేన ప్రేమ్ణా చ, సంగతాన్ పాణ్డుపుత్రాన్, అనురాగాస్రైరనురాగకృతైరశ్రుబిన్దుభిః అన్ధీభూతేన చక్షుషా, అభ్యాచష్ట — వదన్నువాచ వచస్తైరుభయార్థక

యస్తథా ॥ ౨ ॥ భగవానపి విప్రర్షే రథేన సధనంజయః । స తైర్వ్యరోచత నృపః కుబేర ఇవ గుహ్యకైః ॥ ౩ ॥ దృష్ట్వా నిపతితం భూమౌ దివశ్చ్యుతమివామరమ్ । ప్రణేముః పాణ్డవా భీష్మం సానుగాః సహ చక్రిణా ॥ ౪ ॥ తత్ర బ్రహ్మర్షయః సర్వే దేవర్షయశ్చ సత్తమ । రాజర్షయశ్చ తత్రాసన్ ద్రష్టుం భరతపుఙ్గవమ్ ॥ ౫ ॥ పర్వతో నారదో ధౌమ్యో భగవాన్ బాదరాయణః । బృహదశ్వో భరద్వాజః సశిష్యో రేణుకాసుతః ॥ ౬ ॥ వసిష్ఠ ఇన్ద్రప్రమదస్త్రితో గృత్సమదోఽసితః । కక్షీవాన్ గౌతమోఽత్రిశ్చ కౌశికోఽథ సుదర్శనః ॥ ౭ ॥ అన్యే చ మునయో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మరాతాదయోఽమలాః । శిష్యైరుపేతా ఆజగ్ముః కశ్యపాఙ్గిరసాదయః ॥ ౮ ॥ తాన్ సమేతాన్ మహాభాగానుపలభ్య వసూత్తమః । పూజయామాస ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౯ ॥ కృష్ణం చ తత్ప్రభావజ్ఞ ఆసీనం జగదీశ్వరమ్ । హృదిస్థం పూజయామాస మాయయోపాత్తవిగ్రహమ్ ॥ ౧౦ ॥ పాణ్డుపుత్రానుపాసీనాన్ ప్రశ్రయప్రేమసంగతాన్ । అభ్యాచష్టానురాగాస్రైరన్ధీభూతేన చక్షుషా ॥ ౧౧ ॥ అహో కష్టమహోఽన్యాయ్యం యద్యూయం ధర్మనన్దనాః । జీవితుం నార్హథ క్లిష్టం విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః ॥ ౧౨ ॥ సంస్థితేఽతిరథే పాణ్డౌ పృథా బాలప్రజా వధూః । యుష్మత్కృతే బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా తోకవతీ ముహుః ॥ ౧౩ ॥ సర్వం కాలకృతం మన్యే భవతాం చ యదప్రియమ్ । సపాలో యద్వశే లోకో వాయోరివ ఘనావళిః ॥ ౧౪ ॥ యత్ర ధర్మసుతో రాజా గదాపాణిర్వృకోదరః । కృష్ణోఽస్త్రీ గాణ్డివం చాపం సుహృత్కృష్ణస్తతో విపత్ ॥ ౧౫ ॥ న హ్యస్య క

త్వాదత్ర తత్ర తైర్నోభయమపి వివక్షితమ్ ॥ ౧౧ ॥ తదుక్తిమాహ ॥ అహో ఇతి ద్వాదశభిః ॥ హే ధర్మనన్దన, అహో ఇదం కష్టం జీవనం అన్యాయ్యమితి చ్ఛేదః, సన్ధిస్త్వార్షః — ఒదిల్ప్రకృతిభావాభావిత్వాత్, యద్యస్మాత్ — విప్రాః ధర్మో అచ్యుతో భగవాంశ్చ ఆశ్రయో యేషాం తే — విప్రాద్యుపవర్తినో యూయం క్లిష్టం కృచ్ఛ్రం యథా తథా జీవితుం నార్హథ ॥ ౧౨ ॥ అతిరథే పాణ్డౌ సంస్థితే ప్రేతే సతి బాలాః ప్రజాః పుత్రాః యస్యాః సా — వధూశ్చ — పృథా కున్తీ — తోకవతీ అపత్యవతీ సత్యపి — ముహుర్ముహుర్బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా హి ॥ ౧౩ ॥ భవతాం యదప్రియం దుఃఖమభూదేతత్సర్వం కాలకృతం మన్యే కోసౌ కాలః — యత్కృతం మదప్రియం తత్రాహ ॥ వాయోర్వశే మేఘపఙ్క్తిరివ — యస్య వశే సపాలో లోకో వర్తతే స ఏవ కాలః ॥ ౧౪ ॥ అత్యన్తాసమ్భావితమిదమభవదితి విస్మయతే ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర ధర్మసుతాదయస్తత్రాపి విపదితి తచ్చిత్రమిత్యర్థః — ఆద్యః కృష్ణశబ్దోఽర్జునపరః — ద్వితీయస్తు భగవత్పరః — తద్విశేషణం సుహృదితి — ధర్మసుతాదీనాం సుహృత్ — అస్త్రీశబ్దేన కృష్ణస్త్రీ ప్రాప్త దీవివక్షితా ధర్మసుతాదీనామన్యతమ ఏవ సర్వవిపక్షక్షపణక్షమః సతి సమ్భావనా యస్త్వేషామవస్థానేఽపి విపద్భవదిత్యేతదతి చిత్రమితి — ఇదం సర్వం కాలకృతమేవేతి భావః — సుహృత్కృష్ణ ఇత్యనేన — సుహృదపి కృష్ణః — కాలమేవానువర్తత ఇతి సూచితమ్, దైవం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ ॥ యదనుగ్రహతః సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా, ఇత్యుక్తవిధస్య — తథాపి భవతామతీవ సుహృదః కృష్ణస్యాపి సర్వశక్తిత్వేఽపి స్వకర్మానువర్తిత్వాదేవావేషామసఙ్గతిః నాన్యథేత్యాశయః ॥ ౧౫ ॥ నను యద్వశే లోకః స కాలోఽపి — శ్రీకృష్ణాయత్తసత్తాదిమాంశ్చ — తర్హి కాలానువృత్త్యా కిమస్య చికీర్షితమిత్యత్రాహ ॥ న హీతి ॥

హేరాజన్ అస్యకృష్ణస్యవిధిత్సితంచికీర్షితం-నకోఽపిపుమాన్ వేద- అవేద్యత్వేజ్ఞాపనాయవిధిత్సితంవిశినష్టి॥యస్యవిధిత్సితస్య-జిజ్ఞాసయాయుక్తాఃసహితాః-విధిత్సితంజ్ఞాతుంప్రవృత్తాః-కవయోబ్రహ్మాదయోఽపి-ముహ్యన్తి ॥౧౬॥ అస్త్వేవం తర్హికృతేకిమిత్యత్రాహ॥తస్మాదితి॥తస్మాత్సర్వలోకస్యకాలాయత్తసుఖాదిమత్త్వాత్-తథాత్వాదేశ్చకృష్ణాయత్తత్వాత్తథాకృష్ణస్యకాలాద్యనువర్తిత్వాచ్చ- హేభరతర్షభ - ఇదంసుఖదుఃఖాదికంసర్వం-దైవతన్త్రం దైవాయత్తం-వ్యవస్యనిశ్చిత్య-దైవమత్రకాలకర్మాద్యుపోద్బలయితాతదనువర్తీశ్వరః కృష్ణోవివక్షితః-తస్య దైవస్యానువిహితః తస్యేతికర్తరిషష్ఠీ-తేనానువర్తితస్త్వం- హేప్రభో హేనాథ-అనాథాఃప్రజాః పాహిపాలయ ॥౧౭॥ ఏవంతమనుశాస్యలోకానుగ్రహకామ్యయాశ్రీకృష్ణయాథాత్మ్యమావేదయతి॥ ఏషఇతి॥ ఏషఃశ్రీకృష్ణః-సాక్షాద్భగవాన్ సాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః- ఆద్యోజగత్కారణభూతః - పరమపురుషోనారాయణ-ఏవసన్-మాయయా-లోకంమోహయన్ గూఢఃతిరోభావితస్వకీయవేషః వృష్ణిషు యాదవేషు-చరతి కశ్చిద్యాదవఇవానుకరోతి ॥౧౮॥ త్వమేవఇమమిత్థంజానాసి- కిమన్యేఽపీత్యత్రాహ॥ అస్యేతి॥ అస్యకృష్ణస్య-గుహ్యతమమనుభావంమాహాత్మ్యం - హేనృప-భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదివిజ్ఞః-శివోవేద-తథాదేవర్షిర్నారదోభగవాన్ కపిలశ్చ-వేద॥౧౯॥ శివాదయస్త్వేవంవిదుఃత్వంత్వన్యథాజానాసి తథాపినతస్యతత్కృతంవైషమ్యమస్తీత్యాహ॥యమితిద్వాభ్యామ్॥యంకృష్ణం-మాతులేయంమాతులపుత్రం - ప్రియంప్రీతివిషయంచ-మిత్రంస్వతుల్యంచ-సుహృత్తమంనిరుపాధికోపకారకంచ-మన్యసే యంచ-త్వం-సచివంమన్త్రిణంచ కదాచిద్దూతం కదాచిత్సౌహృదాతిశయాత్సారథిం-చాకరోఃకృతవానసి।తస్యానుభావంభగవాన్ శివోవేదేతిపూర్వేణాన్వయః॥౨౦॥ యద్యప్యేవమన్యసేఅకరోశ్చ-తత్కృతంసౌత్యసారథ్యాదిక్రియాకృతం-మతివైషమ్యంకదాచిదప్యస్యనవిద్యతే। మతివైషమ్యాభావే

ర్హిచిద్రాజన్ పుమాన్వేదవిధిత్సితమ్। యద్విజిజ్ఞాసయాయుక్తాముహ్యన్తికవయోఽపిహి ॥౧౬॥ తస్మాదిదందై
వతన్త్రంవ్యవస్యభరతర్షభ।తస్యానువిహితోఽనాథానాథపాహిప్రజాఃప్రభో॥ ౧౭ । ఏషవై భగవా
న్సాక్షాదాద్యోనారాయణఃపుమాన్।మోహయన్మాయయాలోకంగూఢశ్చరతివృష్ణిషు ॥ ౧౮ ॥ అస్యానుభా
వంభగవాన్వేదగుహ్యతమంశివః।దేవర్షిర్నారదస్సాక్షాద్భగవాన్కపిలోనృప॥౧౯॥యంమన్యసేమాతులే
యంప్రియంమిత్రంసుహృత్తమమ్।అకరోస్సచివందూతంసౌహృదాదథసారథిమ్॥౨౦॥సర్వాత్మనస్సమదృ
శోహ్యద్వయస్యానహంకృతేః।తత్కృతంమతివైషమ్యంనిరవద్యస్యనక్వచిత్॥౨౧॥తథాప్యేకాన్తభక్తేషుప
శ్యభూపానుకమ్పితమ్।యన్మేఽసూంస్త్యజతస్సాక్షాత్కృష్ణోదర్శనమాగతః॥౨౨॥భక్త్యావేశ్యమనోయ

హేతుంపదైర్విశినష్టి॥సర్వాత్మనఇతి॥సర్వాత్మనః మాతులేయాదీన్మన్యానస్యభూతంసారథింపదుర్వతస్తద్వాచ్యాన్తరాత్మతయాఽవస్థాయదూతత్వాదికరణాయత్వామపి-చోదయతఇతిభావః॥ అథాప్య-నవద్యస్యనియామ్యగతావద్యాసంస్పృష్టస్య-తత్రహేతు రనహంకృతేఃదేహాత్మభ్రాన్తిరహితస్య-కిఞ్చ -ద్వయస్యద్వితీయవస్తురహితస్య-స్వవ్యాప్యస్వతన్త్రవస్తురహితస్యేత్యర్థః॥ అతఏవ సమదృశః-సర్వమపి ప్రకృతిపురుషాత్మకముచ్చావచంస్వశరీరతయాస్వనియామ్యతతయైకరూపంపశ్యతః-ఉక్తగుణవిపరీతస్యైవహిపుంసో-మతివైషమ్యమితిభావః ॥౨౧॥ సర్వాత్మనఇత్యనేనసర్వస్యతత్ప్రీతివిషయత్వమనుగతం శరీరంహ్యాత్మనఃప్రీతివిషయం-యద్యపిసర్వంచిదచిదాత్మకంజగచ్ఛరీరభూతంప్రియంకృపావిషయంచ-తథాపతేత్రజ్ఞానుజిఘృక్షయా-జగద్వ్యాపారప్రవృత్తస్యస్వస్యవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిపరిహారాయవ్యాజమాత్రాపేక్షిణస్స్వానువర్తినోఽతితరాంప్రియాఃకృపావిషయాశ్చేతి-తదేవదర్శయితుంభక్తస్యముమూర్షోర్మమాపత్సువిషయంగతఇత్యాహ॥తథాపీతి॥యద్యపి-సర్వాత్మాసమదర్శీచ-తథాపి-హేభూప- ఏకాన్తభక్తేషుఅనన్యప్రయోజనభక్తేషు అనుకమ్పితంఅనుకమ్పాస్యసంజాతేత్యనుకమ్పితః తారకాదిత్వాదితచ్॥ అనుకమ్పాయుక్తం - పశ్యఅవేహి తత్రలిఙ్గమాహ-యద్యస్మాత్కృష్ణఃఅసూన్ ప్రాణాన్ త్యజతఃత్యక్తుముద్యుక్తస్య-మమ సాక్షాద్దర్శనంప్రాప్తః ॥౨౨॥ కింతద్దర్శనజంఫలమిత్యత్రాహ॥భక్త్యేతి॥ యస్మిన్ భక్త్యామనోనివేశ్య- వాచా-యస్యభగవతోనామమాత్రమేవకీర్తయన్-కళేబరంత్యజన్-యోగీ-కామకర్మభిః కామ్యన్తఇతికామాఃశబ్దాదివిషయాః-తేషాం-నిమిత్తభూతైఃకర్మభిః-పుణ్యపాపాత్మకైః-కామైఃకర్మభిశ్చేతివా-ముచ్యతేసంసృతిబద్ధాన్ముచ్యతఇత్యర్థః-యచ్ఛబ్దస్య - సకృష్ణఇత్యధ్యాహృతతచ్ఛబ్దవతాపూర్వేణాన్వయః - సదేవఇత్యుత్తరేణవా-నామకీర్తనమేవ-కామకర్మవిమోచనద్వారాన్నిశ్శ్రేయసఫలకం-కిముసాక్షాద్ద

ర్శనమితి భావః ॥౨౩॥ యత ఏవమతో యావత్ప్రాణం భగవాన్ప్రతీక్షతామితి ప్రార్థయతే। సఇతి॥ యావదిదం కళే
బరం హినోమి త్యజామి యావత్ప్రీభక్తిరితి భావః। తావత్ప్రసన్నేన హాసేన అరుణలోచనాభ్యాం చ ఉల్లసన్ముఖాంబుజం య
స్య సః చతుర్భుజో భగవాన్ కృష్ణః దేవః ధ్యానపథం ధ్యానవిషయభూతస్సన్ ప్రతీక్షతాం చక్షుష్పథత్వం ప్రాప్త ఏవేతి
ధ్యానపథోఽపి భవత్విత్యభిప్రాయేణ ధ్యానపథ ఇత్యుక్తం ,,యద్వా,, ద్విభుజత్వేన ధ్యానపథో భవత్విత్యభిప్రాయేణ త
దుక్తిః తత్ర త్వాం ద్విభుజత్వేన చక్షుష్పథోఽపి స్వస్య చతుర్భుజత్వేన చక్షుష్పథస్తేనైవ రూపేణ ధ్యానపథోఽప్యస్త్వి
త్యభిప్రాయేణ వా ధ్యానపథశ్చతుర్భుజ ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ తద్భీష్మవచో నిశమ్య యుధిష్ఠిరశ్శరపంజరే శయానం భీ
ష్మం ఋషీణాం శృణ్వతాం సతాం నానావిధాన్ధర్మానపృచ్ఛత్ ॥ ౨౫ ॥ ధర్మాన్విశినష్టి॥ పురుషస్వభావః జ్ఞత్వాజ్ఞ
త్వశక్తత్వాశక్తత్వాదిరూపస్తదనుగుణం విహితాన్ కర్తవ్యతయా విధిచోదితాన్ యథావర్ణం యథాశ్రమం బ్రా
హ్మణాదివర్ణానాం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమాణాం చ యోగ్యాన్ యోగ్యార్థే యథాశబ్దస్సాహ్యర్థాయి భావః వైరాగ్యరాగావ
నుకామతావేవోపాధీ తాభ్యాం ఆమ్నాతాన్ ఉభయలక్షణాన్ ఉభయవిధాన్ ప్రవృత్తినివృత్తిభేదభిన్నానిత్యర్థః వై
కస్మై స్వర్గిణే అగ్నిహోత్రాదికర్మణో అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్స్వర్గకామః యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ ఇతి స్వ
ర్గాధికారజీవనాధికారరూపాభ్యాముపాధిభ్యామేవ భేదః ఏవం వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యాం ప్రవృత్తినిమిత్తత్వేన నివృత్తినిమి
త్తత్వేన చామ్నాతాన్ వస్తుత ఏకరూపాన్ వర్ణాశ్రమాదిధర్మానిత్యర్థః ॥౨౬॥ ఆమ్నాతానిత్యనేన వైదికధర్మానపృ
చ్ఛదితి సూచితం। తథా స్మార్తధర్మానపృచ్ఛదిత్యభిప్రాయేణాహ॥ దానధర్మానితి॥ రాజధర్మాః నీతిశాస్త్రోక్తాః మోక్షధర్మాః

స్మిన్వాచా యన్నామ కీర్తయన్। త్యజన్కళేబరం యోగీ ముచ్యతే కామకర్మభిః ॥౨౩॥ స దేవదేవో భగవాన్ప్ర
తీక్షతాం కళేబరం యావదిదం హినోమ్యహమ్। ప్రసన్నహాసారుణలోచనోల్లసన్ముఖాంబుజో ధ్యానపథశ్చ
తుర్భుజః॥౨౪॥ సూత ఉవాచ॥ యుధిష్ఠిరస్తదాకర్ణ్య శయానం శరపంజరే। అపృచ్ఛద్వివిధాన్ధర్మానృషీణాం చాను
శృణ్వతామ్ ॥ ౨౫ ॥ పురుషస్వభావవిహితాన్యథావర్ణం యథాశ్రమమ్। వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యామా
మ్నాతోభయలక్షణాన్ ॥౨౬॥ దానధర్మాన్రాజధర్మాన్మోక్షధర్మాన్విభాగశః। స్త్రీధర్మాన్భగవద్ధర్మాన్సమాస
వ్యాసయోగతః॥౨౭॥ ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ సహోపాయాన్యథా మునే। నానాఖ్యానేతిహాసేషు వర్ణయా
మాస తత్త్వవిత్ ॥ ౨౮ ॥ ధర్మం ప్రవదతస్తస్య స కాలః ప్రత్యుపస్థితః। యో యోగినశ్ఛన్దమృత్యోర్వాఞ్ఛిత
స్తూత్తరాయణః ॥౨౯॥ తదోపసంహృత్య గిరస్సహస్రణీర్విముక్తసఙ్గం మన ఆదిపూరుషే। కృష్ణే లసత్పీతప
టే చతుర్భుజే పురస్స్థితేఽమీలితదృగ్వ్యధారయత్ ॥౩౦॥ విశుద్ధయా ధారణయా హతాశుభస్తదీక్షయైవాశు గ

పఞ్చరాత్రాదితన్త్రోక్తాః - తత్రాప్యవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ పురుషస్వభావభేదాభిప్రాయేణ వా విభాగశ ఇత్యుక్తమ్-
భగవద్ధర్మాస్తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదయః సమాసవ్యాసయోగతః సంక్షేపవిస్తారాభ్యాం యుక్తాః శాస్త్రేషు ప్రతిపాద్యతయో
క్తసమాసవ్యాసయోగాః- సార్వవిభక్తికస్తసిః- సమాసవ్యాసయోగాన్ ,,యద్వా,, సమాసవ్యాసయోగాత్ సంక్షేపయో
గాద్విస్తరయోగాచ్చాపృచ్ఛత్ సంక్షిప్తత్వేన విస్తృతత్వేన చాపృచ్ఛదిత్యర్థః ॥౨౭॥ ద్వితీయాన్తానాం వర్ణయామాసే
త్యుత్తరత్రాన్వయః- హే మునే- సహోపాయాన్ససాధనాన్ ధర్మార్థకామమోక్షానపి- యథావన్నానావిధేష్వాఖ్యానేష్వి
తిహాసేషు చ, యస్తత్త్వం, తద్విత్, భీష్మో వర్ణయామాస ॥౨౮॥ ఏవం ప్రష్టాన్ ధర్మాన్, ప్రవదతః- యోగినః- ఛన్దమృత్యోః
స్వచ్ఛన్దానుసారిమృత్యోర్యస్య తథా- భీష్మస్య, యో వాఞ్ఛిత, ఉత్తరాయణః- స కాలః- ప్రత్యుపస్థితః,,యద్వా,, తస్య స కా
లః ప్రత్యుపస్థితః, యః ఛన్దమృత్యోర్యోగినః, వాఞ్ఛితః, స చాపి కః, ఉత్తరాయణ ఇతి వాన్వయః ॥౨౯॥ తదేతి॥ యదా
స కాలః ప్రత్యుపస్థితః, తదా- సహస్రణీః సహస్రాణాం పురుషాణాం వా విరూపాణాం నాయకః, సహస్రం స్వవంశ్యానాం
నయతి సద్గతిం ప్రాపయతీతి వా- స భీష్మః గిరః ఉపసంహృత్య విరమ్య, ముక్తః సఙ్గో దేహతదనుబన్ధిష్వభిసఙ్గో యస్య, తన్మ
నః- పురః స్థితే లసన్పీతాంబరః పీతపటో యస్య, తస్మిన్ కృష్ణే- వ్యధారయత్, కథంభూతః- నిమీలితే దృశౌ దృష్టీ యేన సః, నిమే
షణమప్యకుర్వన్ కృష్ణమేవ పశ్యన్- తద్విగ్రహధ్యానైకప్రవణం చిత్తమకరోదిత్యర్థః ॥౩౦॥ విశుద్ధయా ధారణయా
భగవద్విగ్రహవిషయధ్యానాత్మికయా, హతం నిరస్తం అశుభం భగవత్ప్రాప్తివిరోధ్యాగహం ప్రారబ్ధం యస్య, తదీక్షయైవ
భగవద్దర్శనేనైవ- ఆశు- గతా నిరస్తా యుధి ప్రహారజా వ్యథా యస్య- నివృత్తాః సర్వేషామిన్ద్రియాణాం వృత్తయోఽపి భ

వత్తిర్హావ త్తాదిభ్రమసృయస్యసః, భీష్మో జన్యం శరీరం, విసృజఞ్జనార్దనం తుష్టావ ॥౩౧॥ స్తుతిమేవ హ ॥ ఇతితి ఇత్యాదిభి రేకాదశభిః ॥ తావత్ప్రకమవ్యోనస్థం వేదా న్తవేద్యం దివ్యాత్మస్వయాపం ప్రకృతావతారయాపం తత్ప్రియో జనం చానుస న్ధాయ తస్మిన్ స్వమతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ-మమ, మతిః భగవతి-వితృష్ణా అసలం-బుద్ధి రహితా సతి ఉపకల్పితా ప్రేక్షితా భవతు,, యద్వా ,, ఇతి పూర్వోక్తా, మతిర్వితృష్ణా-ఇతియస్మాత్తస్మాద్భగవత్యుపకల్పితా, భవత్విత్యర్థః, కథంభూతే-సాత్వతపుఙ్గవే సాత్వతానాం యాదవానాం పుఙ్గవే శ్రేష్ఠే, భాగవతానాం-నాయకే వా-విభూ మ్ని విలక్షణే భూమ్ని, వాగాదిభ్యో ప్రాభూశబ్ద వాచ్యాజ్జీవాచ్చ విలక్షణే- అపరిచ్ఛిన్నే భూమశబ్దవాచ్యే ఇత్యర్థః,, భూమా త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యః యో వై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖమస్తీ,, తి హి శ్రూయతే, తదాహ, స్వసుఖముపగత ఇతి ॥ స్వం స్వా భావికం - సుఖం, ఉపగతవతి-అపరిచ్ఛిన్నస్వాభావికానన్దశాలినీత్యర్థః, క్వచిద్దేశే-విహర్తుం- నకృత్రిమం విగ్రహం, ముపే యుషి,, యద్భవప్రవాహః యస్మాత్ భవప్రవాహః సంసారప్రవాహో- భవతి- యత్సంకల్పమూలాత్ అత్రజ్ఞానాం సంసా రప్రవృత్తిస్తస్మిన్నిత్యర్థః ॥౩౨॥ ప్రకృతం రూపమనుసన్ధాయ మతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ త్రిభువనకమనమితి ॥ త్రిభువ నకమనం త్రిభువనకమనీయం - తద్వపుర్దధానే - విజయసఖే అర్జునసఖే- శ్రీకృష్ణే-అనవద్యా నిర్దుష్టా అనన్యప్రయోజనేతి యావత్ - మమ రతిరనురాగోఽస్తు - కథంభూతం వపుః- తమాలస్యేవ వర్ణో నీలో యస్య-రవేః కరః కిరణసముదాయ ఇవ గౌ రం వరం చామ్బరం యస్మిన్-అలకకులైః కున్తలజాలైః ఆవృతమాననాబ్జం యస్య తథాభూతం ॥౩౩॥ యుద్ధదశావ స్థితమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ యుధీతి ॥ కృష్ణే భగవతి-మమాత్మా మనః, అస్తు-దృఢమవతిష్ఠతు-కథంభూతే యుధి యుద్ధే-తు రగరజోభిః అశ్వశఫోత్థితరజోభిః-విధూమ్రైర్ధూసరితైః-విష్వగ్విలమ్బమానైః-కచైరలకైర్లులితైః స్రవద్భిః శ్రమవారి

తాయుధవ్యథః । నివృత్తసర్వేన్ద్రియవృత్తివిభ్రమస్తుష్టావ జన్యం విసృజఞ్జనార్దనమ్ ॥౩౧॥ శ్రీభీష్మ ఉవాచ ॥
ఇతి మతిరుపకల్పితా వితృష్ణా భగవతి సాత్వతపుఙ్గవే విభూమ్ని । స్వసుఖముపగతే క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిము పేయుషి యద్భవప్రవాహః ॥౩౨॥ త్రిభువనకమనం తమాలవర్ణం రవికరగౌరవరామ్బరం దధానే । వపురలక కులావృతాననాబ్జం విజయసఖే రతిరస్తు మేఽనవద్యా ॥౩౩॥ యుధి తురగరజోవిధూమ్రవిష్వక్కచలులితశ్ర మవార్యలంకృతాస్యే । మమ నిశితశరైర్విభిద్యమానత్వచి విలసత్కవచేఽస్తు కృష్ణ ఆత్మా ॥౩౪॥ సపది సఖివ చో నిశమ్య మధ్యే నిజపరయోర్బలయోరథం నివేశ్య । స్థితవతి పరసైనికాయురక్ష్ణా హృతవతి పార్థసఖే రతి ర్మమాస్తు ॥౩౫॥ వ్యవహితపృతనాముఖం నిరీక్ష్య స్వజనవధాద్విముఖస్య దోషబుద్ధ్యా । కుమతిమహరదాత్మ విద్యయా యశ్చరణరతిః పరమస్య తస్య మేఽస్తు ॥౩౬॥ స్వనిగమమపహాయ మత్ప్రతిజ్ఞామృతమధికర్తుమవ

భిః శ్రమస్వేదబిన్దుభిః-శ్చాలంకృతమాస్యం యస్య, నిశితైః శరైర్విభిద్యమానా త్వక్ యస్య, అత ఏవ-విలసన్- క్షతజేన విలస త్కవచో యస్మిన్ ॥౩౪॥ యుద్ధప్రారమ్భదశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ సపదీ యుద్ధప్రారమ్భసమయే- సఖ్యురర్జునస్య వచః,, సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుతేతి ॥ యావదేతాన్నిరీక్షేఽహం యోద్ధుకామానవస్థితా,, నిత్యాదిరూపం వచో నిశమ్య నిజపరయోః పాణ్డవకౌరవయోర్బలయోః, మధ్యే రథం నివేశ్య స్థాపయిత్వా -స్థితవతి అక్ష్ణైవ దృ ష్టిమాత్రేణైవ, పరసైనికానామాయుర్హృతవతి, పార్థస్యార్జునస్య సఖా తస్మిన్ మమ రతిరస్తు ॥౩౫॥ గీతోపనిషదుప దేశదశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ వ్యవహితేతి ॥ వ్యవహితాయాః నాతిదూరస్థాయాః పృతనాయాః శత్రుసేనా యాః ముఖం పురోభాగం, అవలోక్య-దోషబుద్ధ్యా-స్వజనవధా- ద్విముఖస్య-అర్జునస్యాపి శేష్యమధ్యాహర్తవ్యం, కుమ తిం,, దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ,, త్యాదినా తేనైవావిష్కృత బన్ధుహత్యయా పాపమాశఙ్కమానాం కుమతిం, ఆత్మ వి ద్యయా గీతోపనిషదుపదేశేన యోఽపహృతవాన్, తస్య, పరమస్య,, పరో మాయస్మాత్ స పరమః, సర్వాభ్యధికస్య- భగవ తశ్చరణయో రతిర్మమాస్తు ॥౩౬॥ జిఘాంసయాస్వస్యోపర్యాధావనదశాయామవస్థితం రూపమనుసన్ధాన స్తమే వతత్ప్రీత్యుపాయమధ్యవస్యతి ॥ స్వనిగమమిత్యాదిశ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ఆతతాయినః ప్రహరతో, మేమమ, తావత్ శితైర్విశిఖైః ర్బాణైః క్షతస్తాడితః, అత ఏవ-విశీర్ణః శిథిలో దంశః కవచో యస్య సః, క్షతజేన రుధిరేణ పరిప్లుతః వ్యాప్తగాత్ర స్సన్-స్వనిగమం, అయుధం నగృహ్ణామీతి స్వప్రతిజ్ఞా, మపహాయ యుధిసంగ్రాహయామి త్వేవం విధాం మత్ప్రతిజ్ఞాం, ఋతం సత్యం, కర్తుం, స్వప్రతిజ్ఞామపేక్ష్యాభక్తప్రతిజ్ఞామేవ యథార్థం కర్తుమిత్యర్థః ॥ రథస్థః, సత్తోఽవప్లుతః, ధృతః రథచర ణః సుదర్శనాఖ్యం చక్రం యేన సః, చలన్తీ గౌః భూమిర్యస్మాద్భూమిం చాలయన్, గతం గచ్ఛదుత్తరీయం యస్య సః, ఇభం గ

ఽహం స్తాం, హరిం సింహ ఇవ, బలాన్మద్వధార్థం, అభిససార మదభిముఖమాగతవాన్-స ముకున్దో మోక్షదో భగవాన్మే, గ
తిః, స్వప్రాప్త్యుపాయో భవతు ❁ ॥ ౩౭॥ ౩౮ ॥ ❁ సారథ్యదశావస్థితం తం రూపమనుసంధాయ-తస్మిన్ రతిదార్ఢ్యం ప్రా
ర్థయతే విజయరథకుటుమ్బ ఇతి ॥ విజయస్యార్జునస్య రథః కుటుమ్బః కుటుమ్బవద్రక్షణీయో యస్య, ఆత్తం తోత్రం వేత్రం
యేన ధృతా హయానాం అశ్వానాం రశ్మయః ప్రగ్రహా యేన-తస్మిన్, తచ్ఛ్రియా తోత్రహయరశ్మిగ్రహణజశోభయా, ఈక్ష
ణీయే అతివీక్షితుమర్హే, భగవతి, ముమూర్షోర్మే రతిరస్తు యస్య తస్య, సమరతిరస్తు ద్వన్ద్వయుద్ధే, యం నిరీక్ష్య, యే హతాః, స్వే
చ-స్వరూపం స్వాభావికం రూపం, అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం రూపం, ముక్తిమితి యావత్, గతాః ప్రాప్తాః
తస్మిన్ భగవతీత్యన్వయః, సరూపమితి పాఠే ‘‘సమానరూపం సాధర్మ్య’’మితి యావత్ ❁ ॥౩౯॥ ❁ న కేవలం తం నిరీక్ష్య యు
ద్ధే హతా ఏవ స్వరూపం గతాః, అపి తు, తత్కర్మానుకర్త్రీణామపీత్యాహ ॥ లలితేతి ॥ లలితయా సున్దరయా గత్యా వి
లాసేన, వల్గుహాసేన సున్దరతరహాసేన మన్దస్మితేన, ప్రణయనిరీక్షణేన చ, కల్పితః ఉరుః అధికః మానః బహుమానః యాసాం
తాః, గోపవధ్వః, ఉన్మదనరుద్రిక్తకామేన, అన్ధాః, స్వపరవివేకరహితాః, కృష్ణం సామాన్యం మన్యమానా ఇత్యర్థః, అత
ఏవ, కృతం భగవత్కృతం, చేష్టితం, భగవచ్చేష్టితం, పూతనానిరాసాదికమితి యావత్, అనుకృతవత్యః అనుకుర్వత్య
స్సత్యః, ఏవం చ, స్ఫుటీభవిష్యతి, యస్య ప్రకృతిం స్వభావం సాధర్మ్యం-అగన్-ఆగమన్- కిలేతి ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే, తస్మిన్
భగవతి రతిరస్త్విపూర్వేణాన్వయః ❁ ॥౪౦॥ ❁ యుధిష్ఠిరరాజసూయసభాస్థం రూపమనుసన్ధాయ తస్య స్వచక్షుర్విష
యతాం ప్రార్థయతే॥ మునీతి ॥ యుధిష్ఠిరరాజసూయే, మునీనాం గణైః, నృపవర్యైశ్చ, సంకులే, అన్తస్సదసి సభామధ్యే,
యః, ఏషాం యుధిష్ఠిరకృతిం మునిగణాద్యభిమతం చార్హణం, అగ్రపూజాదికం, ముపపేదే ప్రాప్తః, ఏష ఈక్షణీయో మదన్తరా
త్మా, కృష్ణః, మమ దృశిః, గోచరో దృష్టివిషయస్సన్, ఆవిర్భవతు, యావత్తనుత్యాగమవతిష్ఠత్వితి భావః॥ యద్వా॥ ఆవిరాత్మా

స్ఫురత్తోత్రరథస్థః। ధృతరథచరణోఽభ్యయాచ్చలద్గుర్హరిరివ హన్తుమిభం గతోత్తరీయః॥౩౭॥ శితవిశిఖహతో విశీ
ర్ణదంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే। ప్రసభమభిససార మద్వధార్థం స భవతు మే భగవాన్ గతిర్ముకు
న్దః॥౩౮॥ విజయరథకుటుమ్బ ఆత్తతోత్రే ధృతహయరశ్మిని తచ్ఛ్రియేక్షణీయే। భగవతి రతిరస్తు మే ముమూర్షో
ర్యమిహ నిరీక్ష్య హతా గతాః స్వరూపమ్ ॥౩౯॥ లలితగతివిలాసవల్గుహాసప్రణయనిరీక్షణకల్పితోరుమా
నాః। కృతమనుకృతవత్య ఉన్మదాన్ధాః ప్రకృతిమగన్ కిల యస్య గోపవధ్వః॥౪౦॥ మునిగణనృపవర్యసంకులే
ఽన్తస్సదసి యుధిష్ఠిరరాజసూయ ఏషామ్। అర్హణముపపేద ఈక్షణీయో మమ దృశిగోచర ఏష ఆవిరాత్మా॥౪౧॥
తమిమమహమజం శరీరభాజాం హృది హృది ధిష్ఠితమాత్మకల్పితానామ్। ప్రతిదృశమివ నైకధార్కమేకం స

ప్రకాశస్వరూపః, దృశిగోచరోఽస్త్విత్యన్వయః ❁ ॥౪౧॥ ❁ అథ సర్వాన్తరాత్మానమనుసన్ధాయ ఉక్తవిధం భగవన్తం ప్రా
ప్తోఽస్మీత్యాహ॥ తమితి ॥ తం ఉక్తవిధం ఆత్మనా, భగవతా స్వేనైవ, తత్తత్కర్మానురూపం, కల్పితానాం, దేహభాజాం,
హృది హృది ప్రతిహృదయం, వస్తుతః ఏకమేవ, ప్రతిదృశం, నైకధా అనేకధావస్థితం, అర్కం సూర్యమివ, ధిష్ఠితమధిష్ఠితం
సమధిగతోఽస్మి సంప్రాప్తోఽస్మి, కథంభూతః- విధూతః భేదమోహః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుభేదజ్ఞానాత్మకో మోహః,
ఏకరూపే ఆత్మని, దేవమనుష్యాదిభేదమోహశ్చ, యస్య, తథాభూతః, యథా దివిష్ఠస్సూర్యః ఏక ఏవ సన్-ప్రతిదృశం, స్వ
శాదృశా, వారిగతేనాపనయనేనాత్మాభిముఖం జలాదౌ భాసమానః, జలాదిగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషాగోచరః, వ్యాప్యవస్తు
గతదోషసఙ్గరహితోఽర్కః, తమిమం హృదిధిష్ఠితమితి దృష్టాన్తార్థః, అన్యథా అర్కదృష్టాన్తో న ఘటతే అతోఽయం నిర్దోషత్వే దృ
ష్టాన్తః ‘‘వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయసామఞ్జస్యాదేవం దర్శనాచ్చే’’తి హి సూత్రితం, తత్ర హి ‘‘న స్థానతోఽపి
పరస్యోభయలిఙ్గం’’ ఇత్యనేన పృథివ్యాదిష్వన్తరాత్మతయావస్థితస్యాపి పరమాత్మనో నిరస్తనిఖిలదోషత్వసమస్తకల్యా
ణగుణాకరత్వరూపోభయలిఙ్గశ్రవణాత్పృథివ్యాదిగతదోషసంస్పర్శాభావమభిధాయ ‘‘అత ఏవ చోపమా సూర్యకా
దివ’’ దిత్యనేన యతో నానావిధేషు స్థానేషు స్థితస్యాపి, పరస్య బ్రహ్మణో, న తత్ప్రయుక్తదోషభాక్త్వం, అత ఏవ, జలదర్ప
ణాదిప్రతిబిమ్బితసూర్యాదివత్, పరమాత్మా తత్ర తత్రావస్థితోఽపి, నిర్దోష ఇతి, శాస్త్రే ఉపమా క్రియతే, ‘‘ఆకాశమేకం
హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్। తథాత్మైకోప్యనేకస్థో జలాధారేష్వివాంశుమాన్॥ ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూ
తే వ్యవస్థితః॥ ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచన్ద్రవ’’ దిత్యాద్యుక్తిష్విత్యభిధాయ-పునః, ‘‘అమ్బువదగ్రహణాత్తు న త
థాత్వ’’ మిత్యనేన సూత్రేణామ్బుదర్పణాదిషు యథా సూర్యముఖాదయో గృహ్యన్తే, న తథా, పృథివ్యాదిషు స్థానేషు పర

౩౯॥ శ్లో॥ సా ❁ గతాస్స్వరూపమ్.

హిత్వా గృహ్యతే, అప్స్వేవ రిపుమా - సూర్యాదయో భ్రాన్త్యా తత్రస్థా ఇవ గృహ్యన్తే, న పరమార్థతస్తత్రస్థాః, ఇహతు, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యోఽప్సు తిష్ఠన్ - య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యేవమాదినా, పరమార్థత ఏవ, పరమాత్మా, పృథివ్యాదిషు స్థితో, గృహ్యతే, అతస్సూర్యాదే, రమ్బుదర్పణాదిప్రయుక్త దోషాననుషఙ్గస్తత్ర తత్ర స్థిత్యభావాదేవ, అతో, న తథాఽత్ర పరమాత్మనః దృష్టాన్తతుల్యత్వమితి పరిచోద్య, వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమిత్యాది సూత్రేణ, పృథివ్యాదిస్థానాన్తర్భావాత్ స్థానినః, పరస్య బ్రహ్మణః, స్వరూపతో గుణతశ్చ, పృథివ్యాదిస్థానగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషభాక్త్వమాత్రం, సూర్యాదిదృష్టాన్తేన నిరస్యతే కథమిత్యనువగవ్యతే, ఉభయసామఞ్జస్యాదేవం, ఉభయదృష్టాన్తసామఞ్జస్యాదేవమితి నిశ్చీయతే, ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్ ॥ జలాధారేష్వివాంశుమాన్ ॥ ఇతి దోషవత్స్వనేకేషు, వస్తుతోఽవస్థితస్యాకాశస్య, వస్తుతోఽనవస్థితస్యాంశుమతశ్చోభయస్య దృష్టాన్తస్యోపాదానం హి- పరమాత్మనః పృథివ్యాదిగతదోషభాక్త్వనివర్తనమాత్రే-ప్రతిపాద్యే-సమఞ్జసం భవతి ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధిహ్రాసభాక్షు, పృథక్పృథక్-సంయుజ్యమానమప్యాకాశం-వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్న స్పృశ్యతే-యథా చ జలాధారేషు విషమేషు - దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్న స్పృశ్యతే-తథాయం - పరమాత్మా - పృథివ్యాదిషు నానాకారేషు అచేతనేషు చేతనేషు చ-స్థితః-తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషైరసంస్పృష్టః-సర్వత్ర వర్తమానోఽపి-ఏక ఏవాస్పృష్టదోషగన్ధః కల్యాణగుణాకర ఏవ - యథా జలాదిషు వస్తుతోఽనవస్థితస్యాప్యంశుమతో-హేత్వభావాజ్జలాదిదోషానభివ్యఙ్గస్తథా పృథివ్యాదిష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో, దోషప్రత్యనీకాకారతయా - దోషహేత్వభావాన్న దోషగన్ధ ఇతి భాషితమ్ ॥ ౪౨ ॥ ఇత్థం భగవతి-కృష్ణే పరమాత్మని మనోవాగ్దృష్టీనాం-వృత్తిభిర్వ్యాపారైః-రాత్మానం ప్రత్యగాత్మానమావేశ్య, తేన సంయుక్తమనుసన్ధాయేత్యర్థః-సభీ

మధిగతోఽస్మి విధూతభేదమోహః ॥ ౪౨ ॥ సూత ఉవాచ ॥ కృష్ణ ఏవం భగవతి మనోవాగ్దృష్టివృత్తిభిః । ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య సోఽన్తశ్శ్వాస ఉపారమత్ ॥ ౪౩ ॥ సంపద్యమానమాజ్ఞాయ భీష్మం బ్రహ్మణి నిష్కలే । సర్వే బభూవుస్తే తూష్ణీం వయాంసీవ దినాత్యయే ॥ ౪౪ ॥ తత్ర దున్దుభయో నేదుర్దేవమానవవాదితాః । శశంసుస్సాధవో రాజ్ఞాం ఖాత్పేతుః పుష్పవృష్టయః ॥ ౪౫ ॥ తస్య నిర్హరణాదీని సంపరేతస్య భార్గవ । యుధిష్ఠిరః కారయిత్వా ముహూర్తం దుఃఖితోఽభవత్ ॥ ౪౬ ॥ తుష్టువుర్మునయో హృష్టాః కృష్ణం తద్గుహ్యనామభిః । తతస్తే కృష్ణహృదయాస్స్వాశ్రమాన్ ప్రయయుః పునః ॥ ౪౭ ॥ తతో యుధిష్ఠిరో గత్వా సహకృష్ణో గజాహ్వయమ్ । పితరం సాన్త్వయామాస గాన్ధారీం చ తపస్వినీమ్ ॥ ౪౮ ॥ పిత్రా చానుమతో రాజా వాసుదేవానుమోదితః । చకార రాజ్యం ధర్మేణ పితృపైతామహం విభుః ॥ ౪౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.

శౌనక ఉవాచ ॥ హత్వా స్వరిక్థస్పృధ ఆతతాయినో యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః । సహానుజైః

ష్మః-అన్తశ్శ్వాసః అన్తర్లీనః ప్రాణవాయుర్యస్య-స తథాభూతః, ఉపారమత్, శరీరం విహాయార్చిరాదిగత్యా పరమపురుషం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ తదా భీష్మం-నిష్కలే నిర్దోషే-బ్రహ్మణి-సంపద్యమానం, సర్వోపాధివిధూననపూర్వకం బ్రహ్మ ప్రాప్నువన్తం, ప్రత్యభిజ్ఞాయ-సర్వే తత్రత్యాః, తూష్ణీం బభూవుః, యథా, దినాత్యయే రాత్రౌ, వయాంసి పక్షిణస్తద్వత్ ॥ ౪౪ ॥ తత్ర తదా దేవైర్మానవైశ్చ వాదితా దున్దుభయో నేదుః దధ్వనుః సాధవో భాగవతాః, శశంసుః-భీష్మస్య భాగ్యం మాహాత్మ్యం చానితరసాధారణమితి తుష్టువుః, రాజ్ఞాం పుష్పవృష్టయః రాజభిః కారితాః పుష్పవృష్టయః, ఖాదుపరిదేశాత్, పేతుః పతితవత్యః ॥ ౪౫ ॥ హే భార్గవ, సంపరేతస్య పరలోకం ప్రాప్తస్య, భీష్మస్య నిర్హరణాని దాహాదికర్మాణి, కారయిత్వా, యుధిష్ఠిరః-ముహూర్తం-దుఃఖితో బభూవ ॥ ౪౬ ॥ తదా మునయో హృష్టాః కృష్ణం-తస్య కృష్ణస్య గుహ్యం స్వరూపరూపయాథాత్మ్యం వేదాన్తవేద్యం-తత్ప్రకాశకైర్నామభిః, తుష్టువుః, తతస్తే మునయః కృష్ణ ఏవ హృదయం యేషాం - తథాభూతాః పునరాశ్రమాన్ ప్రయయుః ॥ ౪౭ ॥ తతః కృష్ణేన సహితో యుధిష్ఠిరో-హాస్తినపురం-గత్వా-పితరం ధృతరాష్ట్రం-తపస్వినీం పతివ్రతాం గాన్ధారీం చ సాన్త్వయామాస ॥ ౪౮ ॥ తతః పిత్రా ధృతరాష్ట్రేణానుజ్ఞాతో - వాసుదేవేన భగవతాఽనుమోదితశ్చ, విభుర్యుధిష్ఠిరః-పితృపితామహక్రమప్రాప్తం రాజ్యం-ధర్మేణ చకార, శశాస ॥ ౪౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః.

ధర్మేణ రాజ్యం చకారేత్యుక్తం-తదేవ విస్తరతో బుభుత్సురుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి శౌనకః ॥ హత్వేతి ॥ స్వరిక్థ

౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ † స్వరిక్థస్పృధ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ గ్రవిషగో

స్పృహః స్వదాయలిప్సూన్ - స్పృధ ఇతి పాఠే స ఏవార్థః - హకారస్య ధకార ఆర్షః అత ఏవాతతాయినో, దుర్యోధనాదీన్ హత్వా, ప్రత్యవరుద్ధం ప్రత్యధిగతం ప్రతిప్రాప్తం, భోజనం రాజ్యం - యేన - స ధర్మభృతాం వరిష్ఠో, యుధిష్ఠిరః, గవిష్ఠిర ఇతి పాఠే, గవి వచసి స్థిరో - యుధిష్ఠిరః - అనుజైః భీమాదిభిస్సహ, కథం ప్రవృత్తః రాజ్యశాసన ఇతి శేషః తతో రాజ్యశాసనానన్తరం కిం చ కార్షీదితి ప్రశ్నద్వయమ్ ॥౧॥ తత్ర తావత్ కథం ప్రవృత్త ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరం వివక్షుస్తదుపోద్ఘాతతయా భగవతః కృతకృత్యత్వమాహ ॥ వంశమితి ॥ వంశదవాగ్నినా వేణువనసఙ్ఘర్షణజదవాగ్నితుల్యేన కులకలహేన - దగ్ధం అపి నష్టం - కురోర్వంశం సంరోహయిత్వా పరిక్షిద్రూపేణోత్పాద్య, భవభావనః - భవం జగత్ భావయతి వర్ధయతీతి భవభావనః - హేతుగర్భమిదం - భవభావనత్వాత్సంరోహయిత్వా - హరిరీశ్వరః శ్రీకృష్ణో యుధిష్ఠిరం నిజే రాజ్యే నివేశయిత్వా - ప్రీతమనా బభూవ - కృతకృత్యత్వాదితి భావః ॥౨॥ ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ ॥ నిశమ్యేతి చతుర్భిః ॥ భీష్మోక్తమచ్యుతోక్తం వా నిశమ్య ప్రవృత్తేన సుప్రతిష్ఠితేన - విజ్ఞానేన - దేహాత్మవివేకాదిరూపేణ, విధూతః విభ్రమో దేహాత్మాభిభ్రమో యస్య అనుజైర్భీమాదిభిరనువర్తితో - యుధిష్ఠిరః ఇన్ద్ర ఇవ - అచ్యుత ఏవాశ్రయో యస్య - అచ్యుతమాశ్రయతే సేవతే భజత ఇతి వా - తథాభూతః - పరిధ్యుపాన్తాం దిగన్తావధిం, చతుస్సముద్రాన్తాం, పృథివీం శశాస ॥౩॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞీత్యేతత్కామమిత్యాదిపూర్వోక్తశ్లోకద్వయేష్వపకర్షణీయం అజాతశత్రౌ యుధిష్ఠిరే రాజ్ఞి సతి - పర్జన్యః కామం యథేష్టం వవర్ష - సర్వాన్ కామాన్ దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి తథా - మహ్యా భూమ్యా, గావః పయసా క్షీరేణ, ఊధస్వతీః ఊధస్వత్యః, భూమ్న్యుత్తమ మతుప్, పృథూధస ఇత్యర్థః -

ప్రత్యవరుద్ధభోజనః కథం ప్రవృత్తః కిమకార్షీత్తతః ॥౧॥ సూత ఉవాచ ॥ వంశం కురోర్వంశదవాగ్నినిర్హృతం సంరోహయిత్వా భవభావనో హరిః । నివేశయిత్వా నిజరాజ్య ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరం ప్రీతమనా బభూవ హ ॥౨॥ నిశమ్య భీష్మోక్తమథాచ్యుతోక్తం ప్రవృత్తవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః । శశాస గామిన్ద్ర ఇవాచ్యుతాశ్రయః పరిధ్యుపాన్తామనుజానువర్తితః ॥౩॥ కామం వవర్ష పర్జన్యః సర్వకామదుఘా మహీ । సిషిచుః స్మ వ్రజాన్ గావః పయసోధస్వతీర్ముదా ॥౪॥ నద్యస్సముద్రా గిరయస్సవనస్పతివీరుధః । ఫలన్త్యోషధయస్సర్వాః కామమన్వృతు తస్య వై ॥౫॥ నాధయో వ్యాధయః క్లేశా దైవభూతాత్మహేతవః । అజాతశత్రావభవన్ జన్తూనాం రాజ్ఞి కర్హిచిత్ ॥౬॥ ఉషిత్వా హాస్తినపురే మాసాన్ కతిపయాన్ హరిః । సుహృదాం చ విశోకాయ స్వసుశ్చ ప్రియకామ్యయా ॥౭॥ ఆమన్త్ర్య చాభ్యనుజ్ఞాతః పరిష్వజ్యాభివాద్య తమ్ । ఆరురోహ రథం కైశ్చిత్పరిష్వక్తోఽభివాదితః ॥౮॥ సుభద్రా ద్రౌపదీ కున్తీ విరాటతనయా తథా । గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రశ్చ యుయుత్సుర్గౌతమో యమౌ ॥౯॥ వృకోదరశ్చ ధౌమ్యశ్చ స్త్రియో మాత్స్యసుతాదయః । న సేహిరే విముహ్యన్తో విరహం శార్ఙ్గధన్వనః ॥౧౦॥ సత్సఙ్గాన్ముక్తదుస్సఙ్గో హాతుం నోత్సహతే బుధః । కీర్త్యమానం యశో యస్య సకృదాకర్ణ్య రోచనమ్ ॥౧౧॥ తస్మిన్న్యస్తధియః పార్థాః సహేరన్ విరహం కథమ్ । దర్శనస్పర్శసంలాపశయనాసనభోజనైః ॥౧౨॥ సర్వే తేఽనిమి

ముదా వ్రజాన్ వ్రజస్థాన్, పరితః, సిషిచుః క్షీరం దుదుహుః ॥౪॥ తస్య యుధిష్ఠిరస్య సంబన్ధిన్యః, నద్యాదయః, స్వనర్హాన్నఫలత్యజురితి శేషః, వనస్పతిభిః, వీరుద్భిశ్చ, సహితాః - సర్వా ఓషధయః, అన్వృతు, ఋత్వనుకూలం, ఫలన్తి ఫలయుః ॥౫॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞి సతి, జన్తూనాం ప్రాణినాం, కదాచిదాధయో మానసికా, వ్యాధయో దైహికాశ్చ, క్లేశాః - తానేవాహ - దైవభూతాత్మహేతవః, ఆధిదైవికా, ఆధిభౌతికా, ఆధ్యాత్మికా - నాభవన్ ॥౬॥ కిమకార్షీత్తత ఇత్యస్యోత్తరం వివక్షుర్వ్యక్ పూర్వప్రస్తుతస్య నివృత్తప్రయాణస్య భగవతో వృత్తాన్తమాహ ॥ ఉషిత్వేత్యాదినా యావదేకాదశాధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ సుహృదాం యుధిష్ఠిరాదీనాం - విశోకాయ - శోకాభావాయ - స్వసుః స్వభగిన్యాః సుభద్రాయాః - ప్రియకామ్యయా చ - హాస్తినపురే కతిపయాన్మాసానుషిత్వాఽవస్థాయ ॥౭॥ తం యుధిష్ఠిరమామన్త్ర్య పృష్ట్వా తేనాభ్యనుజ్ఞాతః - తం పరిష్వజ్యాభివాద్య చ - కైశ్చిన్న్యూనవయస్కైః పరిష్వక్తః ఆలిఙ్గితః - అభివాదితశ్చ - హరిః కృష్ణో - రథమారురోహ ॥౮॥ తదా సుభద్రాప్రభృతయః - విముహ్యన్తో మోహం గతాః - శార్ఙ్గధన్వనః కృష్ణస్య - విరహం విశ్లేషం - న సేహిరే నాసహన్త ॥౯॥౧౦॥ యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ సత్సఙ్గాదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ సతాం సాధూనాం - సఙ్గాద్ధేతోః - ముక్తః దుస్సఙ్గః దురాత్మసఙ్గో యేన - స బుధః పుమాన్ - యస్య - రోచనం రుచికరం కీర్త్యమానం - యశ ఏవ - సకృదాకర్ణ్య - హాతుం నోత్సహతే ॥౧౧॥ తస్మిన్ భగవతి - కృష్ణే దర్శనాదిభిర్న్యస్తా ధీర్యేషాం తే - పార్థాః - తస్య విరహం - కథం సహేరన్ న సహేరన్నేవేత్యర్థః ॥౧౨॥ తే పార్థాదయస్సర్వే స్నేహశ్చ సంబన్ధశ్చ తయోస్సమాహారః - స్నేహసంబన్ధం - తస్మాత్ - స్నేహాత్ శరీరసం

బన్ధాచ్చ-అనుద్రుతం అనుసృతం చేతో యేషాం-తథాభూతాస్సన్తో-ఽనిమిషైర్నిమేషరహితై-రనన్యపరై-రక్షైరక్షిభిః అ
క్షిశబ్ద ఇన్ద్రియవాచ్యనాదిత్యాచ్చక్షుఃపరం-తమేవ వీక్షన్తః తత్రతత్ర విచేలుః పరిబభ్రముః ❁ ॥౧౩॥ ❁ తదా బాన్ధవాః కున్తి
ప్రభృతయః స్త్రియః-అగారాద్గృహా-ద్దేవకీసుతే నిర్యాతి నిర్యాతే సతి-అభద్రం న స్యాదితి బుద్ధ్యా - ఔత్కణ్ఠ్యాత్ప్రేమపూ
ర్వకానుధ్యానా-దుద్గలదపి-బాష్పం-న్యరున్ధన్ ❁ ॥౧౪॥ ❁ మృదఙ్గాదయః సమం యుగపత్-నేదుః దధ్వనుః ❁ ॥౧౫॥ ❁ కు
రూణాం నార్యః - కృష్ణం ద్రష్టుమిచ్ఛవః-ప్రాసాదశిఖరారూఢాః-ప్రేమాదీని ఆసాం సన్తీతి తథా-ద్వన్ద్వాన్తత్వస్త్రీయో-ఽ
ర్శ ఆద్యచ్ ''ప్రేమాదిపూర్వకమీక్షణం యాసాం తా-ఇతి వా,, కృష్ణే కుసుమైర్వవర్షుః ❁ ॥౧౬॥ ❁ ప్రియః ప్రీతివిషయో గుడా
కేశోఽర్జునః-ప్రియతమస్య కృష్ణస్య - సితాతపత్రం శ్వేతచ్ఛత్రం-జగ్రాహ-కీదృశం భూతం-ముక్తానాం దామభిః సరై-ర్విభూ
షితం-రత్నమయో దణ్డో యస్య తత్ ❁ ॥౧౭॥ ❁ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవ-పరమే శ్రేష్ఠే అద్భుతే చ-వ్యజనే-జగృహతుః-పథి-కు
సుమైర్వికీర్యమాణో-మధుపతి-ర్యదుపతిః-రేజే రరాజ ❁ ॥౧౮॥ ❁ నిర్గుణస్య సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య - గుణాత్మనః
జ్ఞానశక్త్యాదిషాడ్గుణ్యస్వభావస్య,, సత్త్వాదయో న సన్తీశే ''తేజోబలైశ్వర్య,, త్యాదివచనాత్-నానురూపాః అవాప్త
సమస్తకామత్వాత్ - అనురూపాః-భక్తిస్నేహకారితత్వాత్-తత్ర తత్ర ద్విజైరీరితాః-అత ఏవ-సత్యాః ఆశిషః అశ్రూయ
న్త ❁ ॥౧౯॥ ❁ ఉత్తమశ్లోకే కృష్ణ ఏవ చేతాంసి యాసాం-తాసాం కౌరవేన్ద్రపురస్త్రీణాం-అన్యోన్యం-సర్వేషాం శ్రుతి
నాం మనోహరః సుఖకరః శ్రోత్రాణి మనాంసి హరతి వశీకరోతీతి తథా వా సంజల్పః సంవాద ఆసీత్ ❁ ॥౨౦॥ ❁ సంజల్పమేవా
హ॥ స వై కిలేత్యాదిభిర్దశభిః॥ తావత్ప్రళయదశాయాం కృత్స్నజగదుపాదానత్వేన నిమిత్తత్వేన చ య ఏకోఽవస్థితః-యశ్చ-

---

షైరక్షైస్తమనుద్రుతచేతసః । వీక్షన్తః స్నేహసంబద్ధా విచేలుస్తత్ర తత్ర హ ॥ ౧౩ ॥ న్యరున్ధన్నుద్గలద్బా
ష్పమౌత్కణ్ఠ్యాద్దేవకీసుతే । నిర్యాత్యగారాన్నోఽభద్రమితి స్యాద్బాన్ధవస్త్రియః ॥౧౪॥ మృదఙ్గశఙ్ఖభేర్యశ్చ
వీణాపణవగోముఖాః । ధున్ధుర్యానకఘణ్టాద్యా నేదుర్దున్దుభయస్తథా ॥౧౫॥ ప్రాసాదశిఖరారూఢాః కురునా
ర్యో దిదృక్షయా । వవృషుః కుసుమైః కృష్ణం ప్రేమవ్రీడాస్మితేక్షణాః ॥౧౬॥ సితాతపత్రం జగ్రాహ ముక్తాదా
మవిభూషితమ్ । రత్నదణ్డం గుడాకేశః ప్రియః ప్రియతమస్య హ ॥ ౧౭ ॥ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవ వ్యజనే పరమా
ద్భుతే । వికీర్యమాణః కుసుమై రేజే మధుపతిః పథి ॥ ౧౮ ॥ అశ్రూయన్తాశిషస్సత్యాస్తత్ర తత్ర ద్విజేరితాః । నాను
రూపానురూపాశ్చ నిర్గుణస్య గుణాత్మనః ॥౧౯॥ అన్యోన్యమాసీత్సంజల్ప ఉత్తమశ్లోకచేతసామ్ । కౌరవేన్ద్ర
పురస్త్రీణాం సర్వశ్రుతిమనోహరః ॥౨౦॥ స వై కిలాయం పురుషోఽద్వితీయో య ఏక ఆసీదవిశేష ఆత్మని । అగ్రే
గుణేభ్యో జగదాత్మనీశ్వరే నిమీలితాత్మన్నిశి సుప్తశక్తిషు ॥ ౨౧ ॥ స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవ

తతో ''బహు స్యాం ప్రజాయేయ,, నామరూపే వ్యాకరవాణి ''ఇతి సంజల్పపూర్వకం నామరూపవ్యాకర్తా-యశ్చ,, తస్య హ
వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదః ''యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి త
స్మై,, ఇతి వేదావిర్భావకత్వేన-తత్ప్రవర్తకత్వేన చ-ప్రసిద్ధః-యశ్చ - ముముక్షుభిర్ధ్యేయో-దృశ్యశ్చ-యశ్చ వేదాన్తవేద్య
స్వరూపస్వభావః-యశ్చ-జగత్సర్గస్థితిలయలీలః-స ఏవాయం కృష్ణ ఇతి-జల్పన్తి - చతుర్భిః ''నిశి ప్రళయదశాయాం-గుణేభ్య
స్సత్త్వాదిగుణేభ్యోఽగ్రే ప్రాక్ - సుప్తశక్తిషు సతీషు-కర్మరూపశక్తిషు సుప్తాసు ఫలప్రదానాయాప్రవృత్తాస్విత్యర్థః-ఆ
త్మని స్వస్మిన్ జగదాత్మని-సూక్ష్మచిదచిద్రూపజగచ్ఛరీరకే-కార్యదశాయాం జగదన్తరాత్మనీతి వా-ఈశ్వరే నియన్తరి నిమీ
లితాత్మన్-ఆత్మా మతిః-నివృత్తసర్గాదిసంకల్పే - స్వస్మిన్నవిశేషే సతి-విశేషాః పృథివ్యాదిభూతాని ''మహదాద్యా విశే
షాన్తా,, ఇతి ప్రయోగాత్ తచ్చ ప్రదర్శనార్థం - కార్యవర్గరహితే సతి-నామరూపవిభాగరహితే సతీతి వా-య ఏకోఽద్వి
తీయః-ఏకః అవిభక్తచిదచిచ్ఛరీరకతయైకః-ఉపాదానమాత్రః - అవిభక్తనామరూపతయోపాదానతా-అద్వితీయో-ని
మిత్తాన్తరరహితః ఏక ఇత్యనేనోపాదానత్వోక్త్యా నిమిత్తస్యైవాధీనత్వా-దద్వితీయ ఇత్యనేన నిమిత్తాన్తరనిషేధః-ఏవంవిధో
య ఆసీత్స ఏవాయం కిల శ్రీకృష్ణ ఇత్యన్వయః ❁ ॥౨౧॥ ❁ స ఏవ భూయ ఇతి॥ య ఏకోఽద్వితీయశ్చ భూత్వా-మాయాః-నిజవీర్య
చోదితాం ''బహు స్యా,, మిత్యాదిస్వసంకల్పప్రేరితాం స్వజీవమాయాం స్వశేషభూతజీవతిరోధాయికాం ప్రకృతిం వి
కృతిం ప్రతి-సిసృక్షతిం స్రష్టుమున్ముఖీమనుసరన్ అన్తరాత్మతయా ప్రవిశ్య-నామరూపే వ్యాకరోత్-కథంభూతః- అనామ
రూపాత్మని-న విద్యతే నామరూపే యస్య తస్మిన్-ఆత్మని జీవే రూపనామని నామరూపే-విధిత్సమానః శాస్త్రకృద్వై

దప్రవర్తకో, యః, స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ॥ ౨౨ ॥ సవా అయం యత్పదమితి ॥ నిర్జితానీన్ద్రియాణి అన్తర్బాహ్యాని యైః, నిర్జితః మాతరిశ్వా ప్రాణో యైః, తే, సూరయః, భక్త్యా ఉత్కలితం సంయుక్తమత ఏవామలం చేతః, తేన, యస్య పదం స్వరూపం పశ్యన్తి, యోయం చ, సత్త్వం అన్తఃకరణం, పరిమార్ష్టుం శోధయితుం, మర్హతి ॥ స ఏవాయం కృష్ణః ॥ ౨౩ ॥ సవా అయమితి ॥ హే సఖి, గుహ్యేషు వేదేషు, వేదాన్తేషు, గుహ్యేష్వితి విశేషణాత్, గుహ్యవాదిభిర్వేదాన్తగుహ్యరూపస్వరూపగుణయాథాత్మ్యోపదేష్టృభిః, సానుగీతా, అనుగీయమానా, సతి విశుద్ధా, కథా, యస్య, య ఈశ్వరః, ఏక ఏవ సన్, ఆత్మనః స్వస్య, లీలయా విలాసార్థం, జగత్, సృజతి, అవతి రక్షతి, అత్తి సంహరతి, తత్ర జగతి, న సజ్జతే, జగదన్తరాత్మతయా స్థితస్తద్గతదోషైర్న సజ్యతే చ, న పశుపాతీతి వా, స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ॥ ౨౪ ॥ నన్వేవం విధశ్చేత్, కిమర్థం యాదవాన్వయే తమసా రూపేణావతిష్ఠత, ఇత్యాశఙ్కాయాం, దుష్కృద్వినాశాయ సాధుపరిత్రాణాయ చ, ప్రతియుగమవతీర్య, ధునైవం రూపేణావతీర్ణ ఇత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి ॥ యదా హీతి ॥ యదా తమోధియో నృపాః, తమోజుష ఇతి చ పాఠః, తామసాః, అత ఏవాధర్మేణ జీవన్తి, తత్ర తదా, ఏష ఉక్తవిధో భగవాన్, భవాయ దుష్కృద్వినాశపూర్వకం సాధూనామభ్యుదయాయ, సత్త్వతః, శుద్ధసత్త్వమయాని రూపాణి, యుగే యుగే దధత్ బిభ్రాణః, భగమైశ్వర్యం, సత్యం వాచికం, ఋతం పుణ్యం కర్మ, దయాం, యశశ్చ, ధత్తే, స్వాభావికైరర్థైరనపేత ఏవావతిష్ఠత ఇత్యర్థః, ఋతశబ్దః పుణ్యవాచీ, ఏవం పుణ్యస్య కర్మణో దూరాద్గన్ధోపాతిత్యత్ర, ఏవమసలతాదాత్మ్యానం జుగుప్సే, దితి పుణ్యప్రతియోగిత్వేనానృతశబ్దప్రయోగాత్, భగవత్కర్మణః పుణ్యత్వం నామ, వదతాం శ్రోత్రా

మాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్ । అనామరూపాత్మనిరూపనామనీ విధిత్సమానోనుససార శాస్త్రకృత్ ॥ ౨౨ ॥
స వా అయం యత్పదమత్ర సూరయో జితేన్ద్రియా నిర్జితమాతరిశ్వనః । పశ్యన్తి భక్త్యుత్కలితామలాత్మనా నన్వేష సత్త్వం పరిమార్ష్టుమర్హతి ॥ ౨౩ ॥ స వా అయం సఖ్యనుగీతసత్కథో వేదేషు గుహ్యేషు చ గుహ్యవాదిభిః । య ఏక ఈశో జగదాత్మలీలయా సృజత్యవత్యత్తి న తత్ర సజ్జతే ॥ ౨౪ ॥ యదా హ్యధర్మేణ తమోధియో నృపా జీవన్తి తత్రైష హి సత్త్వతః కిల । ధత్తే భగం సత్యమృతం దయాం యశో భవాయ రూపాణి దధద్యుగే యుగే ॥ ౨౫ ॥
అహో అలం శ్లాఘ్యతమం యదోః కులం అహో అలం పుణ్యతమం మధోర్వనమ్ । యదేష పుంసామృషభశ్శ్రియః పతిస్స్వజన్మనా చఙ్క్రమణేన చాఞ్చతి ॥ ౨౬ ॥ అహో బత స్వర్యశసస్తిరస్కరీ కుశస్థలీ పుణ్యయశస్కరీ భువః । పశ్యన్తి నిత్యం యదనుగ్రహేషితం స్మితావలోకం స్వపతిం స్మ యత్ప్రజాః ॥ ౨౭ ॥ నూనం వ్రతస్నానహుతాదినేశ్వరస్సమర్చితో హ్యస్య గృహీతపాణిభిః । పిబన్తి యాస్సఖ్యధరామృతం ముహుర్వ్రజస్త్రియస్సం

ణాం చ పుణ్యావహత్వం ॥ ౨౫ ॥ యతో భగవానుక్తవిధః శ్రీమన్నారాయణ ఏవ, శ్రీకృష్ణరూపేణ యదుకులేఽవతీర్య, మధువనే విహృత్య, ద్వారకామధివసన్, ప్రజాః పాలయన్, నష్టభిర్మహిషీభిరన్యాభిశ్చ విహరత్యతో యదుకులమధువనద్వారకామహిష్యాదీనాం, భాగ్యం తపశ్చైతావదితి, వాచా మనసా చావగన్తుమశక్యమిత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి, అహో ఇత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ యదోః కులం, అలం నితరాం శ్లాఘ్యతమం, మధోర్వనమలం నితరాం పుణ్యతమం చ, కుతః, యద్యస్మాత్, పుంసాం సాత్వతానాం, ఋషభో నాయకః, శ్రియో లక్ష్మ్యాః పతిః, ఏష భగవాన్ శ్రీకృష్ణః, స్వజన్మనా యదుకులం, చఙ్క్రమణేన, పునఃపునస్సఞ్చారేణ, మధువనం చ, అఞ్చతి ప్రశస్తం కరోతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ అహో బతేతి ॥ కుశస్థలీ ద్వారకా, స్వర్యశసః, కర్మణి షష్ఠీ, స్వర్లోకయశస్తిరస్కరోతీతి తథా, భువో భూమేః, పుణ్యం యశశ్చ కరోత్యావహతీతి తథా, తదేవ వ్యఞ్జయితుం విశింషన్తి ॥ యత్ప్రజాః, యత్ యస్యాం కుశస్థల్యాం ప్రజాః, యత్ యస్మాత్, అనుగ్రహేణోషితం అధివసన్తం స్మితయుక్తోఽవలోకో యస్య తం, స్వపతిమాత్మనాయకం, నిత్యం పశ్యన్తి స్మ, యదనుగ్రహార్థం యత్ప్రజావిషయకానుగ్రహార్థం, ఉషితమితి వాన్వయః ॥ ౨౭ ॥ నూనమితి ॥ అస్య, కర్తరి షష్ఠీ, అనేన కృష్ణేన, గృహీతాః పాణయో యాసాం, తాభిః, కర్త్రీభిః, వ్రతైరుపవాసాదిభిః, స్నానైః పుణ్యజలానాం, హుతైర్హోమైః, రాదిశబ్దేన దానాదిభిశ్చ, వ్రతాదీనాం సమాహారద్వన్ద్వేనైకత్వం, ఏభిస్సాధనైరయం నమీశ్వరః సమర్చితః, పూర్వజన్మనీతి శేషః, కుత ఏతదనుమీయత ఇత్యతో విశింషన్తి ॥ యాః, అస్య గృహీతపాణయః, స్త్రియః, హే సఖి, అధరామృతం, ముహుర్ముహుః పిబన్తి, అనారాధితేశ్వరాణామేతద్దుర్లభమితి భావః, కస్యాధరామృతం, యస్మిన్నాశయో మనో యాసాం తాః, వ్రజస్త్రియః, సంముముహుః, తస్య శ్రీకృష్ణస్యాధరా

---

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ తమోజుషః

మృతమిత్యన్వయః ॥౨౮॥ ❁యా ఇతి॥ యా ఇత్యస్య ఏతా ఇత్యుత్తరేణాన్వయః, శుష్మిణో మత్తాన్, చైద్యప్రముఖాన్ శిశుపాలప్రభృతీన్ స్వయంవరే- ప్రమథ్య మథనపూర్వకం విజిత్య- వీర్యమేవ శుల్కం- ముపాయనత్వేన దేయం ద్రవ్యం- తేన- యా ఆహృతాః- ప్రద్యుమ్నసామ్బప్రసవాదయః స్త్రియః- తత్ర- ప్రద్యుమ్నప్రసవా రుక్మిణీ సామ్బప్రసవా జామ్బవతీ- ఆదిశబ్దేన సత్యభామాదిసఙ్గ్రహః- తథాఽపరా అన్యాశ్చ- యాః స్త్రియో- భౌమవధే నరకాసురవధే సహస్రశః- షోడశసహస్రసఙ్ఖ్యాకాః- ఆహృతాః ❁॥౨౯॥❁ ఏతాస్సర్వాః- నిరస్తం శౌచం పవిత్రతా- యేన- అపాస్తం- పేశలం మార్దవం- యేన- తథాభూతమపి- స్త్రీత్వం- పరం కేవలం- సాధు యథా తథా- కుర్వతే కుర్వన్తి బత- తదేవ దర్శయితుం విశింషన్తి- యాసాం స్త్రీణాం- గృహాన్- పతిః పుష్కరాక్షః- కదాచిదపి- నాపైతి న త్యజతి- కదంభూతస్సన్- ఆహృతిభిః- హే రుక్మిణి- ఏహీత్యాదిభిరాహ్వానైః హృదిస్పృశన్ హృదయఙ్గమస్సన్ ❁॥౩౦॥❁ వదన్తీనాం జల్పన్తీనాం పురయోషితా- మేవంవిధా- గిరః ఉక్తీః సస్మితేనైవ నిరీక్షణేనా- భినన్దన్ స హరిర్యయౌ ❁॥౩౧॥❁ తదా- అజాతశత్రుః- పరేభ్యశ్శత్రుభ్యః- శఙ్కితః స్నేహాత్- మధుద్విషః కృష్ణస్య- గోపీథాయ రక్షణాయ చతురఙ్గిణీం హస్త్యశ్వరథపదాతిరూపాణ్యఙ్గాని అస్యాస్సన్తీతి తథా తాం సేనాం- ప్రాయుఙ్క్త- సమయుఙ్క్త ❁ ॥ ౩౨॥ ❁అథ విరహేణ విశ్లేషేణ- తురాన్ దుఃఖితా- నత ఏవ- దూరమాగతాన్- కౌరవాన్ యుధిష్ఠిరాదీన్-

---

ముముహుర్యద్దాశయాః ॥ ౨౮ ॥ యా వీర్యశుల్కేన హృతాస్స్వయంవరే ప్రమథ్య చైద్యప్రముఖాన్హి శుష్మిణః। ప్రద్యుమ్నసామ్బప్రసవాదయోఽపరా యాశ్చాహృతా భౌమవధే సహస్రశః॥ ౨౯ ॥ ఏతాః పరం స్త్రీత్వమపాస్తపేశలం నిరస్తశౌచం బత సాధు కుర్వతే । యాసాం గృహాన్ పుష్కరలోచనః పతిర్న జాత్వపైత్యాహృతిభిర్హృదిస్పృశన్ ॥ ౩౦ ॥ ఏవంవిధా గదన్తీనాం స గిరః పురయోషితామ్। నిరీక్షణేనాభినన్దన్ సస్మితేన యయౌ హరిః॥ ౩౧ ॥ అజాతశత్రుః పృతనాం గోపీథాయ మధుద్విషః। పరేభ్యశ్శఙ్కితస్స్నేహాత్ప్రాయుఙ్క్త చతురఙ్గిణీమ్॥ ౩౨॥ అథ దూరాగతాన్ శౌరిః కౌరవాన్విరహాతురాన్ । సన్నివర్త్య దృఢం స్నిగ్ధాన్ ప్రాయాత్స్వనగరీం ప్రియైః ॥ ౩౩ ॥ కురుజాఙ్గలపాఞ్చాలాన్ శూరసేనాన్ సయామునాన్ । బ్రహ్మావర్తం కురుక్షేత్రం మత్స్యాన్ సారస్వతానథ ॥ ౩౪ ॥ మరుధన్వమతిక్రమ్య సౌవీరాభీరయోః పరాన్ ।ఆనర్తాన్ భార్గవోపాగాచ్ఛ్రాన్తవాహో మనాగ్విభుః ॥ ౩౫ ॥ తత్ర తత్ర హ తత్రత్యైర్హరిః ప్రత్యుద్యతార్హణః । సాయం భేజే దిశం పశ్చాద్గవిష్ఠో గాం గతస్తదా॥ ౩౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ ఆనర్తాన్స ఉపవ్రజ్య స్వృద్ధాన్ జనపదాన్ స్వకాన్ ।దధ్మౌ దరవరం తేషాం విషాదం శమయన్నివ ॥౧॥ స ఉచ్చకాశే ధవళోదరో దరోఽప్యురుక్రమస్యాధరశోణశోణిమా । దాధ్మాయమానః కరకఞ్జసమ్పుటే యథాబ్జషణ్డే కలహంస ఉత్స్వనః॥౨॥ తముపశ్రుత్య నినదం జగద్భయభయావహమ్। ప్రత్యుద్యయుః ప్రజాస్స

దృఢం స్నిగ్ధమనురాగో యేషాం తాన్- సమ్యక్ సాన్త్వనేన నివర్త్య- ప్రియైస్సహ- స్వనగరీం ద్వారకాం- ప్రాయాత్ ప్రయయౌ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁కుర్వాదిమరుధన్వాన్తాన్ దేశా- నతిక్రమ్య- తత- స్సౌవీరాభీరయోః పరాన్- పశ్చాదవస్థితాన్- ఆనర్తాన్ ద్వారకాసన్నజనపదాన్- విభుర్హరిః కృష్ణః ఉపాగాత్- కథంభూతః- హే భార్గవ - మనాగీషత్- శ్రాన్తా వాహా అశ్వా యస్య ❁॥౩౪॥౩౫॥ ❁తత్ర తైస్తైర్దేశైస్తై- స్తత్ర తత్ర ప్రత్యుద్యతం శిరస్యాధాయాభిముఖమానీత- మర్హణం పూజాసాధనం- యస్య తథాభూతః- యదా- ఆనర్తానుపాగాత్తదా- గవిష్ఠస్సూర్యః- గోభిః కిరణైస్తిష్ఠతీతి వ్యుత్పత్తేః- పశ్చాద్దిశం ప్రతి- సాయం భేజే ప్రాప్తం - గాం ఉదకం గతశ్చ "సాయమప్సు ప్రవిశతి" ఇతి శ్రుతేః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః

ఆనర్తానితి॥ స భగవాన్, స్వృద్ధాన్ సమృద్ధాన్, స్వకాన్, ఆనర్తాన్, జనపదాన్, ఉపవ్రజ్య, తత్రత్యానాం, విషాదం స్వవిశ్లేషజం, శమయన్నివ, దరవరం శఙ్ఖశ్రేష్ఠం పాఞ్చజన్యం, దధ్మౌ ధ్వనయామాస ❁॥౧॥ ❁స తదా, దాధ్మాయమానో దరః- స్వతో, ధవళముదరం యస్య, తథాభూతోఽపి, దామోదరస్య భగవతః, అధరశోణేన శోణిమా యస్య సః, భగవతః కరకమలయోస్సమ్పుటే, ఉచ్చకాశే నితరాం చకాశే, యథా, అబ్జషణ్డే రక్తకమలసమూహే, ఉత్స్వన ఉచ్చైస్స్వనో యస్య స, హంసస్తద్వత్ ❁॥౨॥ ❁ జగతో భయం యేభ్యస్తేషాం, భయమావహతీతి తథా - తం నినదముపశ్రుత్య, సర్వాః ప్రజాః,

భర్తుర్భగవతో, దర్శనే, లాలసాః ఆసక్తచిత్తాః, ప్రత్యుద్యయుః ప్రత్యాజగ్ముః ❁॥౩॥❁ తత్రోపనీతాః ఆదరయుక్తాః, రవే ర్దీపమివ-ఆత్మానం జగచ్చ ప్రకాశయతః ప్రకాశాన్తరానపేక్షస్య సూర్యస్య, దీపమివ, ఉపనీతః బలిః పూజార్హద్రవ్యం, యాభిస్తాః, ప్రీత్యుత్ఫుల్లాని వికసితాని ముఖామ్బుజాని యాసాం, తథాభూతాః, ప్రజాః, హర్షేణ గద్గదయా కుణ్ఠితయా, గిరా, తం ప్రోచుః, రవిదృష్టాన్తాభిప్రేతం వ్యఞ్జయన్ విశినష్టి॥ నిజలాభేన, నిత్యనిరవధికస్వానన్దానుభవలాభేన, పూర్ణకామమవాప్తసమస్తకామం, ఆత్మారామం-స్వానుభవైకనిష్ఠం, బల్యనపేక్షమితి భావః- కే-క-మివ-అర్భకాః, సర్వేషు పుత్రేషు-సుహృదం సౌహార్దయుక్తం, అవితారం రక్షితారం, పితరం, అర్భకాః శిశవః పుత్రా ఇవ ❁॥౪॥౫॥ ❁ఉక్తిమేవాహ॥ నతాస్స్మేతి చతుర్భిః॥ హే నాథ తవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం ప్రణతాః, స్మ-కథం భూతం, విరిఞ్చేన చతుర్ముఖేన, వైరిఞ్చ్యైస్సనకాదిభిః, సురేన్ద్రై రిన్ద్రాదిభిశ్చ వన్దితం నమస్కృతం, ఇహ-క్షేమం నిశ్శ్రేయస, మిచ్ఛతాం -పరముత్కృష్టం, పరాయణం క్షేమసాధనమాతం-పరమితి క్షేమవిశేషణం వా - యత్ర పదారవిన్దే - పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపి-ప్రభుః-తానపి వశీకుర్వన్, కాలోఽపి, న ప్రభవేత్ న సమ్యగ్భవేత్-యత్ర త్వయి విషయే, పరః ప్రభుః కాలోఽపి- న ప్రభవే, త్తస్య తవ పదామ్బుజమితి వాన్వయః॥, సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః॥, న తస్యేశే కశ్చన॥, ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽత్రానుసన్ధేయః ॥౬॥ హే విశ్వభావన, విశ్వం జగద్భావయతి సత్తాస్థితిప్రవృత్తిమత్కరోతీతి తథా మాత, త్వం, నః, అస్మాకం, భవాయ అభ్యుదయాయ, భవ॥, మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణః॥, తం దైవతానాం పరమం చ దైవతం పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్॥ న తస్య

ర్భర్తృదర్శనలాలసాః॥౩॥ తత్రోపనీతబలయో రవేర్దీపమివాదృతాః। ఆత్మారామం పూర్ణకామం నిజలాభేన నిత్యదా ॥౪॥ ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాః ప్రోచుర్హర్షగద్గదయా గిరా। పితరం సర్వసుహృదమవితారమివార్భకాః॥౫॥ నతాస్స్మ తే నాథ తవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం విరిఞ్చవైరిఞ్చ్యసురేన్ద్రవన్దితమ్। పరాయణం క్షేమమిహేచ్ఛతాం పరం న యత్ర కాలః ప్రభవేత్పరః ప్రభుః ॥౬॥ భవాయ నస్త్వం భవ విశ్వభావన త్వమేవ మాతాథ సుహృత్పతిః పితా। త్వం సద్గురుర్నః పరమం చ దైవతం యస్యానువృత్త్యా కృతినో బభూవిమ॥౭॥ అహో సనాథా భవతా స్మ యద్వయం త్రైవిష్టపానామపి దూరదర్శనమ్। ప్రేమస్మితస్నిగ్ధనిరీక్షణాననం పశ్యేమ రూపం తవ సర్వసౌభగమ్॥౮॥ యర్హ్యమ్బుజాక్షాపససార భో భవాన్ కురూన్మధూన్వాథ సుహృద్దిదృక్షయా। తత్రాబ్దకోటిప్రతిమః క్షణో భవేద్రవిం వినాక్ష్ణోరివ నస్తవాచ్యుత॥౯॥ ఇతి చోదీరితా వాచః ప్రజానాం భక్తవత్సలః। శృణ్వానోఽనుగ్రహం దృష్ట్యా వితన్వన్ప్రావిశత్పురమ్॥౧౦॥ మధుభోజదశార్హార్హకుకురాన్ధకవృష్ణిభిః। ఆత్మతుల్యబలైర్గుప్తాం నాగైర్భోగవతీమివ॥ ౧౧॥ సర్వర్తుసర్వవిభవైః పుణ్యవృక్షలతాశ్రమైః। ఉద్యానోపవనారామైర్వృతపద్మాకరశ్రియమ్॥ ౧౨ ॥ గోపురద్వారమార్గేషు కృతకౌతుకతోరణామ్। చిత్రధ్వజపతాకా

కశ్చిత్పతిరస్తి లోకే న చేశితా నైవ చ తస్య లిఙ్గం॥, యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి॥, ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థమనుసన్ధాయోచుః॥, త్వమేవ మాతేత్యాది॥, లౌకికస్తు బన్ధురేకైవ, త్వం తు, సర్వవిధబన్ధురితి భావః, యస్య తవ, అనువృత్త్యా సేవయా, వయం, కృతినః కృతార్థాః-కృతకృత్యా-బభూవిమ-స త్వం-నః-భవాయ భవేత్యన్వయః ❁॥౭॥ ❁అహో ఇతి॥ భవతా త్వయా-వయ, మహో-సనాథాః, స్మ-నిరతిశయసుఖప్రదనాథవన్తో, బభూవిమ - కుతః- యద్యస్మాత్-తవ-రూపం పశ్యేమ-కథం భూతం త్రైవిష్టపానాం దేవానామపి, దూరదర్శనం దుర్దర్శం - ప్రేమపూర్వకం స్మితం-స్నిగ్ధ సానురాగ ఈక్షణే చ-యస్మిన్-తదాననం యస్య-తత్ సౌభగం సున్దరమ్ ❁॥౮॥ ❁యర్హీతి॥ భో అమ్బుజాక్ష-భవాన్-సుహృద్దిదృక్షయా-యదా కురూన్-మధూన్వా-జనపదాన్ అపససార-జగామ-తత్ర తదా, హే అచ్యుత, నోఽస్మాకం-త్వామపశ్యతాం-రవేర్వినా-రవిం వినేవా-అక్ష్ణాం-క్షణకాలోఽబ్దకోటిప్రతిమః-సంవత్సరకోటికాలతుల్యో-భవేత్ ❁॥౯॥ ❁ఇతిత్థం ప్రజానా-ముదీరితా వాచః, శృణ్వానో-భక్తవత్సలో-భగవా-నవలోకనేనానుగ్రహం వితన్వన్-పురం ప్రావిశత్-పూశ్శబ్దోఽయం నపురశబ్దః ❁॥౧౦॥ ❁కథం భూతాం మధ్వాదయో యాదవావాన్తరవిశేషాః-తై-రాత్మతుల్యబలైః కృష్ణతుల్యబలై ర్నాగైః కాద్రవేయాదిభిః- భోగవతీమివ-గుప్తాం రక్షితాం- భోగవతీనాగానాం పురీ ❁॥౧౧॥ ❁సర్వర్తుషు యుగపత్ప్రవృత్తేషు-యస్సర్వో విభవః-ఫలపుష్పాదిసమృద్ధి-ర్యేషాం తే- పుణ్యా వృక్షాశ్చ-మన్దారపారిజాతాదయః - లతాస్తదఙ్గస్తనాః-ఆశ్రమాశ్చ-ఏషు తై-రుద్యానోపవనారామై-ర్వృతానాం పద్మాకరాణాం-శ్రీశ్శోభా యస్యాం-తత్రోద్యానం, రాజ్ఞాం క్రీడాస్థానం ఉపవనం వనసమీపస్థం-ఆరామః కృతకః ❁॥౧౨॥ ❁గోపురాకారాణాం ద్వారాణాం మార్గేషు, కృతాని మఙ్గళార్థానితో

రణాని జమ్బ్వామ్రపల్లవాదినిర్మితాని - యస్యాం - చిత్రాణాం ధ్వజానాం పతాకానాం చాగ్రైరన్తః ప్రతిహతో నిరస్త ఆతపో యస్యాం ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ సంమార్జితా మహామార్గాదయో యస్యాం - మహామార్గా రాజపథాః - రథ్యా ఉపవిథయః - ఆపణకాః వణిజాం క్రయవిక్రయాదిగృహాణి - చత్వరాః గజాశ్వాదిశాలాః - గన్ధోదకైః సిక్తాం - ఫలాదిభిరుప్తాం వికీర్ణాం ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ ప్రతిద్వారం, దధ్యాదిభిః - జలపూర్ణకుమ్భైః బలిభిః పూజాద్రవ్యైః - ధూపైర్దీపైశ్చాలంకృతాం - ఏవం భూతాం పురమితి పూర్వత్రాన్వయః ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ ప్రేష్ఠం నిరతిశయప్రియతమం - భగవన్తమాయాన్తం నిశమ్యాకర్ణ్య మహామనాః వసుదేవః - అక్రూరాదయశ్చ ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ ప్రకృష్టో హర్షస్తస్య వేగేన ఔత్కణ్ఠ్యేన ఉచ్ఛ్వసితాని వ్యుదస్తాని త్యక్తానీతి యావత్, శయనాదీని యైస్తథాభూతాః ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ వారణేన్ద్రం గజేన్ద్రం, పురస్కృత్య పురోవస్థాప్య - ససుమఙ్గలైః స్వస్తివాచనసహితైః బ్రాహ్మణైః - శఙ్ఖానాం తూర్యాణాం చ నినాదేన - బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ చ - సహ ఆదృతాః ఆదరయుక్తాః ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ ప్రత్యుజ్జగ్మురితి ॥ హే బ్రహ్మన్, ప్రణయేన హేతునా - ఆగతం సాధ్వసం భయం యేషాం, తథాభూతాస్సన్తః - రథైః గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః - తథా, వారముఖ్యాః గణికాశ్శ్రేష్ఠాశ్చ - లసద్భ్యాం కుణ్డలాభ్యాం నిర్భాతౌ కపోలౌ యేషు - తేషాం వదనానాం శ్రీః శోభా యాసాం తాః - తద్దిదృక్షయా - యానైః గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః - నటాదయోఽద్భుతాని ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతశ్చరితాని - జగుః - తత్ర నటాః అభినేతారః

గైరన్తః ప్రతిహతాతపామ్ ॥ ౧౩ ॥ సంమార్జితమహామార్గరథ్యాపణకచత్వరామ్ । సిక్తాం గన్ధజలైరుప్తాం ఫలపుష్పాక్షతాఙ్కురైః ॥ ౧౪ ॥ ద్వారి ద్వారి గృహాణాం చ దధ్యక్షతఫలేక్షుభిః । అలంకృతాం పూర్ణకుమ్భైర్బలిభిర్ధూపదీపకైః ॥ ౧౫ ॥ నిశమ్య ప్రేష్ఠమాయాన్తం వసుదేవో మహామనాః । అక్రూరశ్చోగ్రసేనశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నశ్చారుదేష్ణశ్చ సామ్బో జామ్బవతీసుతః । ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితశయనాసనభోజనాః ॥ ౧౭ ॥ వారణేన్ద్రం పురస్కృత్య బ్రాహ్మణైస్ససుమఙ్గలైః । శఙ్ఖతూర్యనినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ చాదృతాః ॥ ౧౮ ॥ ప్రత్యుజ్జగ్మూ రథైర్హృష్టాః ప్రణయాగతసాధ్వసాః । వారముఖ్యాశ్చ శతశో యానైస్తద్దర్శనోత్సుకాః ॥ ౧౯ ॥ లసత్కుణ్డలనిర్భాతకపోలవదనశ్రియః । నటనర్తకగన్ధర్వాస్సూతమాగధవన్దినః ॥ గాయన్తి చోత్తమశ్లోకచరితాన్యద్భుతాని చ ॥ ౨౦ ॥ భగవాంస్తత్ర బన్ధూనాం పౌరాణామనువర్తినామ్ । యథావిధ్యుపసంగమ్య సర్వేషాం మానమాదధే ॥ ౨౧ ॥ ప్రహ్వాభివాదనాశ్లేషకరస్పర్శస్మితేక్షణైః । ఆశ్వాస్య చాశ్వపాకేభ్యో వరైశ్చాభిమతైర్విభుః ॥ ౨౨ ॥ స్వయం చ గురుభిర్విప్రైస్సదారైస్స్థవిరైరపి । ఆశీర్భిర్యుజ్యమానోఽన్యైర్వన్దిభిశ్చావిశత్పురమ్ ॥ ౨౩ ॥ రాజమార్గం గతే కృష్ణే ద్వారకాయాః కులస్త్రియః । హర్మ్యాణ్యారురుహుర్విప్ర తదీక్షణమహోత్సవాః ॥ ౨౪ ॥ నిత్యం నిరీక్షమాణానాం యదపి ద్వారకౌకసామ్ । న వితృప్యన్తి హి దృశః ✽ శ్రియో ధామాఙ్గమచ్యుతమ్ ॥ ౨౫ ॥ శ్రియో నివాసో యస్యోరః పానపాత్రం ముఖం దృ

నర్తకాః స్త్రీణాం నృత్తశిక్షకాః - గన్ధర్వాః గాయకాః సూతాః పౌరాణికాః - మాగధాః వంశావళిపాఠకాః - వన్దినః మఙ్గళవాదినః - స్తోత్రపాఠకాశ్చ ✽ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ✽ తత్ర భగవాన్ - యథావిధి - నమస్కారాలిఙ్గనకరస్పర్శస్మితావలోకనాదిభిర్యథాయోగ్యం వసుదేవాదిభిరుపసంగమ్య - సర్వేషాం పౌరాణాం - మనువర్తినాం భృత్యానాం చ - మానమాదదే సంమానం చకార - విభుర్భగవాన్ - శ్వపాకపర్యన్తేభ్యః - చతుర్థ్యన్తమిదం - ఆశ్వాస్యోపచ్ఛన్దాభిమతైః వరైః, మానమాదధ ఇత్యన్వయః ✽ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ✽ స్వయం చ సదారైర్గురుభిః - స్థవిరైర్వృద్ధైః - విప్రైః - అన్యైర్వన్దిభిశ్చ - కర్తృభిః - ఆశీర్భిర్యుజ్యమానః - పురమావిశత్ ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ ద్వారకాయాః, రాజమార్గం, కృష్ణే గతే సతి, తత్ర తత్ర, స్త్రియః, తస్య కృష్ణస్య ఈక్షణమేవ మహానుత్సవో హర్షో యాసాం తాః - హే విప్ర - హర్మ్యాణి సౌధాన్యారురుహుః ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి కుతో దిదృక్షా బభూవేత్యత్రాహ ॥ నిత్యమితి ॥ యద్యస్మాన్నిత్యం శ్రియో ధామాఙ్గం లక్ష్మీనివాసదేహం. శ్రియో ధామాన మితి చ పాఠః అచ్యుతం నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి - ద్వారకౌకసాం ద్వారకా ఓకః స్థానం యాసాం తాసాం - స్త్రీణాం దృశః - న వితృప్యన్తి, తత్ - తస్మాత్తదీక్షణమహోత్సవా - హర్మ్యాణ్యారురుహురిత్యర్థః - హి శబ్దేనాత్యన్తం ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే ॥ ౨౫ ॥ ఉచితాచైషామత్యన్తప్రీతిరిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ శ్రియ ఇతి ॥ యస్యేత్యస్య - ఉరోముఖబాహుపాదామ్బుజైః ప్రత్యేకమన్వయః - యస్యోరః - శ్రియో నివాసః స్థానం ఉరో లావణ్యానుభవాయతదేవావాసమాశ్రితవతీ శ్రీరిత్యభిప్రాయః - య

స్యముఖం-దృశాం పశ్యజ్జనదృశాం-పానపాత్రం తల్లావణ్యరసపానపాత్రం -యస్య చ బాహవో-లోకపాలానాం పానపాత్రం- తల్లావణ్యరసపానపాత్రం యస్య పదామ్బుజం-సారఙ్గాణాం సారఙ్గచ్ఛతాం, సారగ్రాహిణాం-మునీనాం-తల్లావణ్యపానపాత్రం-సారఙ్గాయన్తీతి సారఙ్గాః-సారతమార్థవక్తార ఇతి వా, తమచ్యుతం, నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి దృశో న వితృప్యన్తీతి యుక్తమేవేత్యర్థః ॥౨౬॥ సితేతి॥ పథి, సితాతపత్రం చ వ్యజనే చ, తైరుపస్కృతః, సితాతపత్రేణావృతః, వ్యజనాభ్యాం వీజ్యమాన-ఇత్యర్థః- పిశఙ్గవాసా, పీతవాససీ యస్య, స భగవాన్, వనమాలయా బభౌ-కథం యథార్కాదిభిః యుగపత్సముదితైః - ఘనో నీలామ్బుద-స్తద్వత్ అభూతోపమైషా-నహ్యర్కోడుపయోస్సహావస్థానమస్తి-తత్రార్కాదిస్థానీయా మకుటవనమాలావస్త్రభూషణాదయః-విద్యుదేవ వైద్యుతం-ఉడుపశ్చన్ద్రః-యద్వా ఉడుపగ్రహణం గురుశుక్రయోరన్యేషాం నక్షత్రాణామప్యుపలక్షణం-తతోఽర్కోడుపస్థానీయం సితాతపత్రం-గురుశుక్రస్థానీయే వ్యజనే - నక్షత్రస్థానీయాని ప్రసూనాని, ఇన్ద్రధనుస్స్థానీయా వనమాలా-విద్యుత్స్థానీయం పిశఙ్గవస్త్రం-అర్కస్థానీయం మకుటమితి- సితాతపత్రాద్యుపస్కృతత్వాదివిశేషణసామర్థ్యాత్ ॥౨౭॥ తతస్తు పిత్రోర్దేవకీవసుదేవయోః - గృహం ప్రవిష్టో భగవాన్మాతృభిర్దేవకీరోహిణ్యాదిభిః, పరిష్వక్త ఆలిఙ్గితః-దేవకీప్రముఖా మాతౄః - ముదా శిరసా వవన్దే ॥౨౮॥ తా దేవక్యాదయః-పుత్రం కృష్ణ-మఙ్కమారోప్య - స్నేహస్నుతైః ప్రస్రవన్తో పయోధరాః స్తనా యాసాం- హర్షేణ విహ్వలిత ఆత్మా మనో యాసాం-తథాభూతా నేత్రజైర్జలైరానన్దబాష్పైః-స్సిషిచుః ॥౨౯॥ అథ-తతస్స్వభవనం స్వగృహం ప్రావిశత్ - కథంభూతం సర్వే కామాః కామ్యమానాః భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదయో యస్మిన్-నాస్త్యుత్తమం

గామ్। బాహవో లోకపాలానాం సారఙ్గాణాం పదామ్బుజమ్॥౨౬॥ సితాతపత్రవ్యజనైరుపస్కృతః ప్రసూనవర్షైరభివర్షితః పథి। పిశఙ్గవాసా వనమాలయా బభౌ ఘనో యథార్కోడుపచాపవైద్యుతైః ॥౨౭॥ ప్రవిష్టస్తు గృహం పిత్రోః పరిష్వక్తశ్చ మాతృభిః। వవన్దే శిరసా సప్త దేవకీప్రముఖా ముదా ॥౨౮॥ తాః పుత్రమఙ్కమారోప్య స్నేహస్నుతపయోధరాః। హర్షవిహ్వలితాత్మానస్సిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః॥౨౯॥ అథావిశత్స్వభవనం సర్వకామమనుత్తమమ్। ప్రాసాదా యత్ర పత్నీనాం సహస్రాణి చ షోడశ ॥౩౦॥ పత్న్యః ప్రియం ప్రోష్య గృహానుపాగతం విలోక్య సఞ్జాతమనోమహోత్సవాః। ఉత్తస్థురారాత్సహసాసనాశయాత్సాకం వ్రతైర్వ్రీడితలోచనాననాః ॥౩౧॥ తమాత్మజైర్దృష్టిభిరన్తరాత్మనా దురన్తభావాః పరిరేభిరే పతిమ్। నిరుద్ధమప్యాస్రవదమ్బు నేత్రయోర్విలజ్జతీనాం భృగువర్య వైక్లబాత్ ॥౩౨॥ యద్యప్యసౌ పార్శ్వగతో రహోగతస్తథాపి తస్యాఙ్ఘ్రియుగం నవం నవమ్। పదే పదే కా విరమేత తత్పదాచ్చలాపి యచ్ఛ్రీర్న జహాతి కర్హి

యస్మాత్-యత్ర పత్నీనాం షోడశ సహస్రాణి ప్రాసాదాస్తథాభూతం ॥౩౦॥ తదా-ప్రోష్య ప్రవాసం కృత్వా గృహానుపాగతం ప్రియం- దూరాద్విలోక్య-పత్న్యః రుక్మిణ్యాదయః - సఞ్జాతో మనసి మహోత్సవో హర్షో యాసాం- వ్రీడితే లోచనే ముఖేషు-తాన్యాననాని-యాసాం తథాభూతాః-వ్రతైస్సహ- ఆసనాశయా - త్సహసా ఆరాదుత్తస్థుః-తత్ర వ్రతేభ్య ఉత్థానం నామ-భర్తృగమనార్థవ్రతత్యాగః- ఆసనాదుత్థానం ప్రసిద్ధం-ఆశయాదభిప్రాయాదుత్థానం దిదృక్షోత్కణ్ఠాత్యాగః దర్శనస్య జాతత్వాత్ ॥౩౧॥ తమితి॥ దురన్తః అగాధః భావః స్నేహో యాసాం తాః - పత్న్యః-సమాగతం-పతిమాత్మజైః-దృష్టిభిరన్తరాత్మనా చ-పరిరేభిరే- ఆలిఙ్గితవత్యః-శారీరపరిరమ్భస్య రహః కాలికత్వాత్తం న ప్రాకాశ్యాచ్చక్రుః అపి తు పుత్రైః ప్రద్యుమ్నాదిపుత్రద్వారేణేత్యభిప్రాయేణ పుత్రైరిత్యుక్తం మనసా చక్షుషా చ సమం సాక్షాదేవ చక్రురిత్యభిప్రాయేణాన్తరాత్మనా దృష్టిభిశ్చేత్యుక్తం॥ హే భృగువర్య, విలజ్జతీనాం తాసాం-మత ఏవ- నేత్రయోరమ్బు నిరుద్ధమపి-వైక్లబాదవార్ధ్యాదస్రవత్ ॥౩౨॥ వ్రతైస్సాకమాసనాశయాదుత్తస్థుః తమాత్మజైరిత్యాభ్యాం చ తాసాం తద్విరహాసహిష్ణుత్వం సూచితం, తదేవోపపాదయతి॥ యద్యపీతి॥ యద్యప్యసౌ భగవాన్కృష్ణః - తాసాం పార్శ్వగతః-రహోగతశ్చ-తథాపి తస్యాఙ్ఘ్రియుగం తాసాం నవం నవమేవాభూత్, యత ఏవమత, స్తత్పదాత్తస్య పాదారవిన్దాత్కా-విరమేత-విశ్లిష్యావస్థాతుముత్సహేత, న కాపీత్యర్థః, తదేవ దర్శయితుం విశినష్టి-చలా ఇతరత్ర పఞ్చలా శ్రీర్లక్ష్మీరపి-కదాపి-యం యదఙ్ఘ్రిం న జహాతి, తత్పదాత్కా విరమేతేత్యన్వయః-తదాపీతి పాఠాన్తరం-తత్ర-యద్యపి యదాపి-పార్శ్వగతో రహోగతశ్చ - తదా

౩౩॥శ్లో॥పా॥ స్తదాపతస్యాఙ్ఘ్రియుగమ్.

ప-తస్యాఙ్ఘ్రియుగం నవంనవం కింపునః కదాచిదన్తరితం నవంనవమితి-కైముత్యన్యాయసిద్ధమితి భావః, ఉత్తరార్ధస్తు యథోక్తార్థమేవ ॥ ౩౩ ॥ అథోపరితనం వృత్తాన్తం సంగృహ్య వివక్షురుక్తవృత్తాన్తం సమాసతోఽనువదతి॥ ఏవమితి॥ క్షితేర్భూమేర్భారస్య జన్మ ఉదయో యేభ్యః అక్షౌహిణీభిః-పరివృత్తం పరితో వ్యాప్తం తేజః శౌర్యం యేషాం తేషాం నృపాణాం కౌరవాణాం పాణ్డవానాంచ-మిథః-వైరం, శ్వసనో వాయు, రనలమగ్నిమివ, విధాయ వర్ధయిత్వా, స్వయం- నిరాయుధ ఏవ-తేషాం, మిథో, వధేన వధాత్, య, ఉపరతః ఉపరరామ, ఉపసంహృతవాక్, స ఏష, ఇత్యుత్తరేణాన్వయః స్వయం, నిరాయుధ ఏవ సన్-తేషాం-మిథో వధం కారయన్-యః స్వయం తూష్ణీం వ్యవస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ స ఏష స్వమాయయా ఆత్మీయేన సంకల్పేన-అస్మిన్నరలోకేఽవతీర్ణో భగవాన్ స్త్రియ ఏవ రత్నాని-తేషాం కూటే సముదాయే-స్థితః-రేమే చిక్రీడ - యథా ప్రాకృతః-స్త్రీవశ్య, స్తద్వత్, ప్రాకృతో యథేత్యనేన స్త్రీవశ్యత్వానుకారమాత్రమేవ, నతు, పరమార్థతస్తదస్తీతి సూచితమ్ ॥ ౩౫ ॥ తదేవ స్వశ్లాఘయితుం విశినష్టి॥ తాః ప్రమదోత్తమాః, కుహకైర్వ్యాజైర్నోపాయైః - యస్యేన్ద్రియం ప్రమథితుం-న శేకుః న ప్రాభవన్-తమయమిత్యుత్తరేణాన్వయః - సుకరాం పారవశ్యాభావసూచనాయ ప్రమదోత్తమా- విశినష్టి॥ యాసాం-ముద్దామభావాదిభిః నిహతస్సన్-మదనోఽపి సమ్ముహ్య మోహం ప్రాప్య- స్వీయం చాపం-ధను-రజహాత్ తత్యాజ-తాః ప్రమదోత్తమా ఇత్యన్వయః ॥ ఉద్దామ ఉదారోఽగాధ ఇతి యావత్ -భావోఽభిప్రాయ- స్తేన పిశునం చిత్తాకర్షసూచకః-అమలః సున్దరశ్చ - హాస- స్తేన చ-వ్రీడాపూర్వకావలోకనేన చ-నిహతః అభిమానతః ॥ ౩౬ ॥ ఏవంవిధం తం-యః - స్త్రీవశ్యం మన్యతే సోఽజ్ఞ ఇత్యాహ॥ తమితి॥ మనుజం వ్యావృణ్వానం-మనుజవచ్చేష్టమానం-మనుష్యభావేన స్వ

చిత్ ॥ ౩౩ ॥ ఏవం నృపాణాం క్షితిభారజన్మనామక్షౌహిణీభిః పరివృత్తతేజసామ్। విధాయ వైరం శ్వసనో యథానలం మిథో వధేనోపరతో నిరాయుధః ॥ ౩౪ ॥ స ఏష నరలోకేఽస్మిన్నవతీర్ణః స్వమాయయా। రేమే స్త్రీరత్నకూటస్థో భగవాన్ ప్రాకృతో యథా ॥ ౩౫ ॥ ఉద్దామభావపిశునామలవల్గుహాసవ్రీడావలోకనిహతో మదనోఽపి యాసామ్। సంముహ్య చాపమజహాత్ప్రమదోత్తమాస్తా యస్యేన్ద్రియం విమథితుం కుహకైర్న శేకుః ॥ ౩౬ ॥ తమయం మన్యతే లోకో హ్యసఙ్గమపి సఙ్గినమ్। ఆత్మౌపమ్యేన మనుజం వ్యాపృణ్వానం యతోఽబుధః ॥ ౩౭ ॥ ఏతదీశనమీశస్య ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైః। న యుజ్యతే సదాత్మస్థైర్యథా బుద్ధిస్తదాశ్రయా ॥ ౩౮ ॥ తం మేనిరేఽబలా మూఢాః స్త్రైణం చానువ్రతం రహః। అప్రమాణవిదో భర్తురీశ్వరం మతయో యథా ॥ ౩౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యాథాత్మ్యమాచ్ఛాదయన్తమిత్యర్థః-వస్తుతో నిస్సఙ్గమపి-సఙ్గినమివ భాసమానం-తమిమం భగవన్తం- యో-లోకో జన-ఆత్మౌపమ్యేన స్వతుల్యత్వేన-మన్యతే-సోఽయం లోకః-అతో హేతోః-అబుధో నితరామజ్ఞః ॥ ౩౭ ॥ అదవిషయైరనాకృష్టత్వమీశ్వరస్యానాశ్చర్యమిత్యభిప్రాయేణైశ్వర్యత్వం నిర్వక్తి॥ ఏతదితి॥ ప్రకృతిస్థోఽపి మూలప్రకృతివ్యాపకోఽపి తద్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, ఆత్మస్థైర్జీవగతై, రవిద్యాస్మితారాగద్వేషాదిభిశ్చ, గుణైః, సదా, నయుజ్యత ఇతియ, దేతదేవ, ఈశ్వరస్యేశనమిత్యన్వయః, సదేత్యనేన ముక్తవ్యావృత్తిః, సహిపూర్వం తైర్యుక్తః, హేయగుణాస్పర్శోదాహరణమాహ॥ యథేతి॥ తదాశ్రయా ఈశాశ్రయా, బుద్ధిస్తజ్జ్ఞానం యథా తత్త్వాదిభిర్నయుజ్యతే, నహి, స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ, ఇత్యుక్తవిధం స్వతస్సర్వగతస్య తస్య జ్ఞానం, సత్త్వరజస్తమోన్వయాధీనసమ్యక్త్వాసమ్యక్త్వయుక్తం, ఏవం సర్వప్రకారేణాపి చిదచిద్గతహేయరహిత ఇతి, ఏతదేవ హి, ఈశ్వరస్యేశ్వరత్వమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ యథైవమజ్ఞో లోక, స్తముక్తవిధమీశ్వర, మాత్మతుల్యం మన్యతే, తథా, తాస్స్త్రియో, ప్యజ్ఞానాదాత్మవశ్యమమన్యన్తేత్యాహ॥ తమితి॥ సంసారిణాం, మ్దని యప్రసూతా మతయో యథేశ్వరం, నజానన్తి, కిన్తు మూఢాద్యదన్యథా మన్యత ఏవం మూఢాః, స్తా అబలాస్స్త్రియోఽపి, తం భగవన్తం, రహః స్త్రైణం స్త్రీసమూహం, అనువ్రజన్తం, స్త్రీసమూహానువర్తినం, మేనిరే, తత్ర హేతుః, భర్తు, రప్రమాణవిదః, ప్రమీయత ఇతి ప్రమాణం స్వరూపం, తత్స్వరూపమజానత్యః ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవత, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యద్యపి పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికం పురస్తాదేవ పృష్టం - యద్యపి చ - తద్వక్తుమేవ తదుపోద్ఘాతతయా పాణ్డవానాం ప్రవృత్తిః - కిమకార్షీత్తత ఇతి ప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరం చాశ్రుతం ఏవం చాన్తరా పునస్తత్ప్రశ్నానుపపత్తిః - తథాపి - కిమకార్షీత్తత ఇతి పృష్టస్య రాజ్యశాసనానన్తరభావినో యుధిష్ఠిరవృత్తాన్తస్య పరీక్షిజ్జన్మానన్తరకాలికత్వాత్తదనన్తరమేవ తచ్ఛుశ్రూషు - స్తావ „త్వమేవావృణోద్గర్భం వైరాట్యాః కురుతన్తవ„ ఇతి ప్రక్రమ్య - పరిసమాపితం సావశేషం - శుశ్రూషుః పృచ్ఛతి శౌనకః॥ అశ్వత్థామ్నేతి॥ అశ్వత్థామ్నా ఉపసృష్టేన - ఉర్వధికం దుస్సహం ప్రసృతం చ తేజో యస్య - తేన - బ్రహ్మశీర్ష్ణా బ్రహ్మశిరో నామకేనాస్త్రేణ - తావదుత్తరాయా గర్భో హతః - తతః పునరీశేన కృష్ణేన ఆజీవిత ఇత్యుక్తానువాదః॥౧॥ తత ఉపరితనం తస్యోత్తరాతనయస్య - మహాత్మనః - యజ్జన్మాది - తదిదం - హే మహాబుద్ధే - శ్రోతుమిచ్ఛామి - నిధనం మరణం యథైవాసీత్ - ప్రేత్య మృత్వా - యథాగతవాన్ - యాం గతిం ప్రాప్తవాన్ - తదిదమిత్యన్వయః ॥౨॥ యది గదితుం మన్యసే - వక్తుమిష్టం యోగ్యం చ మన్యసే - చేత్తర్హి - శ్రద్దధానానాం నోఽస్మాకం బ్రూహి కుతో వక్తృజన్మాదిశుశ్రూషా శ్రద్ధా బభూవేత్యతస్తం విశినష్టి „ యస్య పరీక్షితః - శుకో - జ్ఞానం పరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం - అదాత్ - ఉపదిష్టవాన్ - మహాభాగవతత్వాత్తజ్జన్మాదిశుశ్రూషా నస్సమభవదిత్యభిప్రాయః - అత్ర జన్మైవ ప్రాధాన్యేన పృచ్ఛ్యతే - తస్య కర్మాదికం తు - యుధిష్ఠిరవృత్తాన్తానన్తరకాలికత్వాత్తచ్ఛ్రవణానన్తరమేవ విశేషతః ప్రష్టవ్యమపి - జన్మకాలికజాతకద్వారా సామాన్యతో బుభుత్సునా - జన్మనా సహోపాత్తం - అత ఏవోత్తరేఽపి - జాతకద్వారైవ - తత్కర్మాదికం ప్రదర్శ్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్ ॥ ౩ ॥ పరీక్షితో జన్మప్రకారం వక్తుం తావత్తాత్కాలికం యుధిష్ఠిరావస్థానప్రకారమాహ ॥ అపపలదితి త్రిభిః ॥ అపీపలత్ అపాల

శౌనక ఉవాచ ॥ అశ్వత్థామ్నోపసృష్టేన బ్రహ్మశీర్ష్ణోరుతేజసా । ఉత్తరాయా హతో గర్భ ఈశేనాజీవితః పునః ॥౧॥ తస్య జన్మ మహాబుద్ధేః కర్మాణి చ మహాత్మనః । నిధనం చ యథైవాసీత్స ప్రేత్య గతవాన్యథా ॥౨॥ తదిదం శ్రోతుమిచ్ఛామి గదితుం యది మన్యసే । బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం యస్య జ్ఞానమదాచ్ఛుకః ॥ ౩ ॥ సూత ఉవాచ ॥ అపీపలద్ధర్మరాజః పితృవద్రఞ్జయన్ప్రజాః । నిస్స్పృహస్సర్వకామేభ్యః కృష్ణపాదానుసేవయా ॥౪॥ సమ్పదః క్రతవో లోకా మహిషీ భ్రాతరో మహీ । జమ్బూద్వీపాధిపత్యం చ యశశ్చ త్రిదివం గతమ్ ॥౫॥ కిం తే కామాస్సురస్పార్హా ముకున్దమనసో ద్విజ । అధిజహ్రుర్ముదం రాజ్ఞః క్షుధితస్య యథేతరే ॥ ౬ ॥ మాతుర్గర్భగతో వీరస్స తదా భృగునన్దన । దదర్శ పురుషం కంచిద్దహ్యమానోఽస్త్రతేజసా ॥ ౭ ॥ అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌలినమ్ । అపీచ్యదర్శనం శ్యామం తటిద్వాససమచ్యుతమ్ ॥౮॥ శ్రీమద్దీర్ఘచతుర్బాహుం తప్తకాఞ్చనకుణ్డలమ్ । క్షతజాక్షం గదాపాణిమాత్మనః పరితో దిశమ్ ॥ పరిభ్రమన్తముల్కాభాం భ్రామయన్తం గదాం ముహుః ॥౯॥ అ

యత్ - కథంభూతః - కృష్ణపాదయోరనుసేవయాఽనుధ్యానేన హేతునా - సర్వేభ్యః కామేభ్యో నిర్గతా స్పృహా యస్య తథాభూతః కృష్ణపాదానుసేవకత్వాన్నిస్స్పృహస్సన్నిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ తత్రైవ రాజ్ఞః స్పృహాభావహేతుత్వమేవ సదృష్టాన్తమాహ ॥ సంపద ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ యథా క్షుధితస్య అశనాయాయుక్తస్య పుంసః - ఇతరే స్రక్చన్దనాదయో - న ముదమాహరన్తి - కింత్వశనమేవ - తథా - హే ద్విజ - మే సంపదాదయః - తే - కామాః - సురస్పార్హాః సురాణామపి స్పృహణీయా - అపి - ముకున్ద ఏవ మనో యస్య తస్య - రాజ్ఞో యుధిష్ఠిరస్య - ముదమధిజహ్రుః కిం - సంపాదితవన్తః కిం - న సంపాదితవన్త ఏవేత్యర్థః - తత్ర సమ్పదో భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః - క్రతవస్స్వర్గాదిసుఖసాధనాని అశ్వమేధరాజసూయాదీని - లోకాః కరప్రదా జనాః - మహిష్యః పత్న్యః భ్రాతరో దిగ్విజయినో భీమాదయః - మహీ నిష్కణ్టకా పృథివీ - త్రిదివం గతం త్రిదివపర్యన్తవ్యాప్తం యశశ్చ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ అథ పరీక్షితో జన్మ వక్తుం తావత్తస్య మాతురుదరావస్థానదశామాహ ॥ మాతురితి సార్ధపఞ్చభిః ॥ హే భృగునన్దన - వీరః ఉత్తరాతనయో - మాతుః - గర్భగతః ఉదరగతః - బ్రహ్మాస్త్రతేజసా దహ్యమానః - కంచిత్పురుషం దదర్శ ॥ ౭ ॥ కథంభూతం, అఙ్గుష్ఠపరిమితా మాత్రా ఉన్నాహో యస్య న విద్యతే మలం దేహజం యస్య, స్ఫురత్పురటో హిరణ్మయో మౌలిః కిరీటం యస్య, అపీచ్యం హృష్టపుష్టాఙ్గతయా స్పృహణీయం దర్శనం యస్య, తటిదివ వామ్బరం వస్త్రం యస్య, ఆశ్రితాన్న చ్యావయతీతి తథా ॥౮॥ శ్రీమన్తః వృత్తత్వాదిగుణైః శోభావన్తో దీర్ఘా ఆజానులమ్బినశ్చత్వారో బాహవో యస్య - తాపేన నిర్మలీకృతే కాఞ్చనమయే కుణ్డలే యస్య, క్షతజేరక్తే అక్షిణీ యస్య, గదా పాణౌ యస్య తం - పరిభ్రమన్తం - ఉల్కాయా అఙ్గారస్యేవాభా యస్య తం - గదాం - ముహుర్ముహుః పరితః సర్వతః - దిశం భ్రామయన్తం, మాత్మానం ధారకం ॥౯॥ గోపతిం సూర్యమివ - నీహారం - స్వగదయా బ్రహ్మాస్త్రతేజో

విధమన్తం నాశయన్తం - సన్నికర్షే స్థిత - మేవంవిధం పురుషం - కోఽసావితి - పర్యైక్షత - పర్యాలోచితవాన్ - యతః పర్యైక్షత - తత ఏవ ప్రవృత్తినిమిత్తాత్, పరీక్షిచ్ఛబ్దవాచ్యశ్చ బభూవేతి భావః ❁ ॥౧౦॥ ❁ తచ్ఛ్రీమ్మో(?) స్త్ర తేజో, విధూయ నిరస్య, మేయాత్మా అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః - ధర్మగోప్తా - విమర్శకవాన్ - హరి, ర్దశమేమాసి - తస్య గర్భస్థశిశో - ర్మిషతః పశ్యత స్తత్రైవాన్తర్హితవాన్ ❁ ॥౧౧॥ ❁ తత - స్సర్వగుణోదర్కే - సర్వగుణాధిక్యే - తదేవాహ ॥ సానుకూల్యగ్రహోదయ ఇతి। ఆనుకూల్యేన సహితానాం గ్రహాణాం బృహస్పత్యఙ్గిరఆదీనాముదయో యస్మిన్ - లగ్న ఇతి విశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం,, సానుకూల్యా గ్రహా యస్మిన్ - తస్మిన్ ఉదయే లగ్నే వా ,, పాణ్డోర్వంశధరః - వంశవర్ధనః, పునరోజసా పాణ్డురివ - పాణ్డుసదృశో జజ్ఞే ❁ ॥౧౨॥ ❁ తతః ప్రీతం హృష్టం మనో యస్య - స రాజా యుధిష్ఠిరః - ధౌమ్యకృపాదిభిర్విప్రైస్సమం సుమఙ్గళం స్వావిషం - వాచయిత్వా - జాతకం జాతికర్మ - కారయామాస ❁ ॥౧౩॥ ❁ తతో నృపతిర్యుధిష్ఠిరో - హిరణ్యాదీన్యాంశ్చ, వరాన్ కామాన్ - యథాయోగ్యం యథాభిలాషం చ, కామం - ప్రాదా - దర్థిభ్యః, ప్రాయచ్ఛత్ - స - తీర్థవిత్ దానపాత్రవిత్ - రాజా - ప్రజాతీర్థే - ప్రజాతో ప్రవృత్తినిమిత్తభానకాలే - స్వన్నం సుమృష్టమన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రాదాత్ ❁ ॥౧౪॥ ❁ హిరణ్యాదిభిస్తుష్టా బ్రాహ్మణా - స్తం, ప్రశ్రయేణ వినయేన అవనతం నమ్రం - రాజానమూచుః, తదేవాహ ॥ ఏష హీతి సార్ధద్వయేన ॥ పూరూణాం భవతాం ప్రజాతన్తౌ ప్రజాసన్తాననిమిత్తే - శుక్లే గర్భపిణ్డే - సంస్థా - మన్త - ముపేయుషి సతి హి, యస్మాదేష జాతః - అప్రతిఘాతేన ప్రతిహతిరహితేన - దైవేన - ప్రభవిష్ణునా సమర్థీభవనశీలేన - విష్ణునా, వో, యుష్మాక, మనుగ్రహార్థాయ -

స్త్రతేజస్స్వగదయా నీహారమివ గోపతిః। విధమన్తం సన్నికర్షే పర్యైక్షత క ఇత్యసౌ ॥ ౧౦ ॥ విధూయ తదమేయాత్మా భగవాన్ధర్మగుబ్విభుః। మిషతో దశమాస్యస్య తత్రైవాన్తర్దధే హరిః ॥ ౧౧ ॥ తతస్సర్వగుణోదర్కే సానుకూల్యగ్రహోదయే। జజ్ఞే వంశధరః పాణ్డోర్భూయః పాణ్డురివౌజసా ॥౧౨॥ తస్య ప్రీతమనా రాజా విప్రైర్ధౌమ్యకృపాదిభిః। జాతకం కారయామాస వాచయిత్వా సుమఙ్గళమ్ ॥౧౩॥ హిరణ్యం గాం మహీం గ్రామాన్హస్త్యశ్వాన్నృపతిర్వరాన్। ప్రాదాత్స్వన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రజాతీర్థే స తీర్థవిత్ ॥౧౪॥ తమూచుర్బ్రాహ్మణాస్తుష్టా రాజానం ప్రశ్రయానతమ్। ఏష హ్యస్మిన్ప్రజాతన్తౌ పూరూణాం పౌరవర్షభ ॥౧౫॥ దైవేనాప్రతిఘాతేన శుక్లే సంస్థాముపేయుషి। రాతో వోఽనుగ్రహార్థాయ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా ॥౧౬॥ తస్మాన్నామ్నా విష్ణురాత ఇతి లోకే బృహచ్ఛ్రవాః। భవిష్యతి న సన్దేహో మహాభాగవతో మహాన్ ॥౧౭॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ ॥ అప్యేష వంశ్యాన్రాజర్షీన్పుణ్యశ్లోకాన్మహాత్మనః। అనువర్తితా స్విద్యశసా సాధువాదేన సత్తమాః ॥౧౮॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః ॥ పార్థ ప్రజావితా సాక్షాదిక్ష్వాకురివ మానవః। బ్రహ్మణ్యస్సత్యసన్ధశ్చ రామో దాశరథిర్యథా ॥౧౯॥ ఏష దాతా శరణ్యశ్చ యథా హ్యౌశీనరశ్శిబిః। యశో వితనితా స్వానాం దౌష్యన్తిరివ యజ్వనామ్ ॥౨౦॥ ధన్వినామగ్రణీరేష తుల్యశ్చార్జునయోర్ద్వయోః। హుతాశ ఇవ దుర్ధర్షస్సముద్ర ఇవ దుస్తర

రాతో రక్షితః, తస్మాద్విష్ణునా రాతత్వరూపాత్ప్రవృత్తినిమిత్తాత్, నామ్నా, వాచకేన శబ్దేన - లోకే, విష్ణురాత ఇతి ప్రసిద్ధో, బృహచ్ఛ్రవాః విపులకీర్తి, ర్గుణైర్మహాన్, మహాభాగవతశ్చ, భవిష్యతి, నాత్ర సన్దేహః ❁ ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥ ❁ విప్రైరేవముక్తో యుధిష్ఠిరః - తస్య భావినో గుణా - న్బుభుత్సుః పృచ్ఛతి ॥ అపీతి ॥ అపి స్విదిత్యేతద్ద్వయం సముదితం ప్రశ్నద్యోతకం - హే సత్తమాః - ఏష జాతశ్శిశుః - సాధువాదేన సాధూనాముపదేశేన హేతునా - మహాత్మనః, పుణ్యశ్లోకాన్ - వంశ్యాన్, రాజర్షీన్పాణ్డ్వాదీన్, స్వయశసా, ఽనువర్తితా స్విత్ అనువర్తిష్యతే కిం, పాణ్డ్వాదివద్యశస్వీ భవిష్యతీతి ప్రశ్నః, సాధూనాం వాదో యస్మిన్విషయభూతే, తేన యశసాఽనువర్తితా స్విదితి వాఽన్వయః ❁ ॥౧౮॥ ❁ ఏవమాపృష్టా జాతకకోవిదా బ్రాహ్మణా, స్తస్య భావినో గుణాన్వర్ణయన్తి ॥ పార్థేత్యాదిభిర్దశభిః,, న కేవలమనితరసాధారణైకగుణమేకమేవానువర్తితా - అపితు, తత్తదసాధారణగుణాన్సర్వానపీత్యాహుః ॥ హే పార్థ - మానవః మనోర్వైవస్వతస్య సుత - ఇక్ష్వాకురివ, సాక్షా, త్ప్రజాత తత్తదసాధారణగుణాన్సర్వానపి త్యాహుః పితా ప్రజానామవితా రక్షితా, యథా, దాశరథిః దశరథపుత్రశ్శ్రీరామ, స్తద్వద్బ్రహ్మణ్యః బ్రహ్మకులే సాధుః - సత్యా వాచి కే సన్ధా ద్యథాభిసన్ధిర్యస్య తథా మాతశ్చ ❁ ॥౧౯॥ ❁ ఏష దాతా అర్థపర్యన్తదాతా, శరణ్యశ్శరణం రక్షణోపాయమర్హతీతి శరణ్యః - యథా, ఔశీనరః ఉశీనరసుత, శ్శిబిశ్చక్రవర్తీ, తద్వత్, దౌష్యన్తిరివ భరత ఇవ, యజ్వనాం యష్టౄణాం, యశో వితనితా యశో విస్తారయితా ❁ ॥౨౦॥ ❁ ధన్వినాం ధనుష్మతాం, మగ్రణీః శ్రేష్ఠః, తత్ర ద్వయోరప్యర్జునయోః కార్తవీర్యపార్థయో, స్తుల్యః తాభ్యాం తుల్య ఇత్యర్థః , హుతాశోఽగ్నిరివ దుర్ధర్షః పరిసోఢుమశక్యః, సముద్ర ఇవ దుస్తరః అగా

ధారకః ❀॥౨౧॥ ❀ సింహ ఇవ విక్రాన్తః-కర్తరి క్తః, పరాక్రమీ-పాదవిక్షేపవాన్వా, హిమవానివ, నిషేవ్యః నూతానాముపజీవ్యః, అసౌ శిశుః-వసుధేవ భూమిరివ, తితిక్షుః ప్రసహిష్ణుః-పితరావివ మాతాపితరావివ- సహిష్ణుః అపరాధసహిష్ణుః ❀॥౨౨॥ ❀ సామ్యే సర్వభూతసమత్వే, పితామహేన బ్రహ్మణా సమస్తుల్యః-ప్రసాదే జ్ఞానప్రసాదే-అనుగ్రహే వా గిరిశోపమః రుద్రతుల్యః-సర్వభూతానాం పురుషార్థలిప్సూనాం- ఆశ్రయః ఆశ్రయితుం యోగ్యః, యథా రమాశ్రయః శ్రీనివాసః-తద్వత్ ❀॥౨౩॥ ❀ సర్వే సద్గుణాః నిర్దుష్టా గుణాః తత్కృతం యన్మాహాత్మ్యం యస్మిన్, కృష్ణం భగవన్తం, అనువ్రతః అనువర్తితా, కృష్ణతుల్యసద్గుణమాహాత్మ్యయుక్త ఇత్యర్థః, రన్తిదేవ ఇవోదారః త్యాగీ ❀॥౨౪॥ ❀ ధృత్యా ధైర్యేణ బలిసమః వైరోచనితుల్యః, ప్రహ్లాద ఇవ-కృష్ణే భగవతి, భక్త ఇతి శేషః-సద్గ్రహః సతాం గ్రాహకశ్చ-ఏష శిశుః అశ్వమేధానామాహర్తా అనుష్ఠాతా, వృద్ధానాం జ్ఞానేన వయసా స్థానేన చ వృద్ధానాం - పర్యుపాసకః యథోచితసేవకః ❀॥౨౫॥ ❀ రాజర్షీణాం జనమేజయాదీనాం-జనయితా, ఉత్పథగామినాం ధర్మమార్గాతివర్తినాం, శాస్తా, భువః పృథ్వ్యాః హేతోః, ధర్మస్య కారణాన్నిమిత్తాద్ధర్మార్థం చేత్యర్థః-ఏష కలేర్నిగ్రహీతా కలిం నిగ్రహీష్యతి ❀॥౨౬॥ ❀ ద్విజపుత్రేణోపసర్జితాత్ శాపద్వారా నియోజితాత్- తక్షకాదాత్మనః స్వస్య-మృత్యుం మరణ-ముపశ్రుత్యాకర్ణ్య, ముక్తో దేహతదనుబన్ధిషు సఙ్గో యేన తథాభూతో-హరేః-పదం స్థానం, ప్రపత్స్యతే ప్రాప్స్యతి ❀॥౨౭॥ ❀ ముక్తసఙ్గో హరేః పదం ప్రపత్స్యత ఇత్యేతదేవోపపాదయతి॥ వ్యాససుతాన్మునేః-శుకాత్, జిజ్ఞాసితం విచారితం నిర్ణీత-మితి యావత్, ఆత్మయాథార్థ్యం ప్రత్యగాత్మపరమా-

---

రః॥౨౧॥ మృగేన్ద్ర ఇవ విక్రాన్తో నిషేవ్యో హిమవానివ। తితిక్షుర్వసుధేవాసౌ సహిష్ణుః పితరావివ॥౨౨॥ పితామహసమస్సామ్యే ప్రసాదే గిరిశోపమః। ఆశ్రయస్సర్వభూతానాం యథా దేవో రమాశ్రయః॥ ౨౩ ॥ సర్వసద్గుణమాహాత్మ్య ఏష కృష్ణమనువ్రతః। రన్తిదేవ ఇవోదారో యయాతిరివ ధార్మికః ॥౨౪ ॥ ధృత్యా బలిసమః కృష్ణే ప్రహ్లాద ఇవ సద్గ్రహః। ఆహర్తైషోఽశ్వమేధానాం వృద్ధానాం పర్యుపాసకః॥౨౫॥ రాజర్షీణాం జనయితా శాస్తా చోత్పథగామినామ్। నిగ్రహీతా కలేరేష భువో ధర్మస్య కారణాత్॥౨౬॥ తక్షకాదాత్మనో మృత్యుం ద్విజపుత్రోపసర్జితాత్। ప్రపత్స్యత ఉపశ్రుత్య ముక్తసఙ్గః పదం హరేః॥ ౨౭ ॥ జిజ్ఞాసితాత్మయాథార్థ్యో మునేర్వ్యాససుతాదసౌ। హిత్వేదం నృప గఙ్గాయాం యాస్యత్యద్ధాఽకుతోభయమ్ ॥౨౮॥ ఇతి రాజ్ఞ ఉపాదిశ్య విప్రా జాతకకోవిదాః। లబ్ధాపచితయస్సర్వే ప్రతిజగ్ముస్స్వకాన్గృహాన్॥౨౯ ॥ స ఏష లోకవిఖ్యాతః పరీక్ష❀ దితి యత్ప్రభుః। పూర్వదృష్టమనుధ్యాయన్పరీక్షేత నరేష్విహ॥౩౦॥ స రాజపుత్రో వవృధ ఆశు శుక్ల ఇవోడుపః। ఆపూర్యమాణః పితృభిః కాష్ఠాభిరివ సోఽన్వహమ్॥ ౩౧॥ యక్ష్యమాణోఽశ్వమేధేన జ్ఞాతిద్రోహజిహా

త్మస్వరూపస్వభావతత్త్వం దేహతదనుబన్ధ్యసఙ్గహేతుభూతం యేన - సోఽసౌ పరీక్షిత్, హే నృప, ఇదం శరీరం-గఙ్గాయాం-త్యక్త్వా, నాస్తి కుతశ్చిద్భయం యస్మాత్-తద్ధరేః పద-మద్ధా స్ఫుటం, యాస్యతి ❀॥౨౮॥ ❀ ఇత్థం రాజ్ఞే యుధిష్ఠిరాయ, తద్గుణకర్మాదికముపాదిశ్య ఆవేద్య, జాతకే, జాతకముత్పన్నమధికృత్య ప్రవృత్తే జ్యోతిశ్శాస్త్రే, కోవిదా నిపుణాః, విప్రాస్సర్వే, లబ్ధా అపచితిర్బహుమతిర్యైస్తథాభూతాః, స్వకాన్, గృహాన్ స్వగృహాన్ ప్రతిజగ్ముః ❀॥౨౯॥ ❀ స, జాతకకోవిదైరనువర్ణితథావిగుణః ఏష ఉత్తరాసుతః, పరీక్షిదితి లోకే విఖ్యాతః, యద్యస్మాత్-ప్రభురయ-ముత్తరాసుతో గర్భే మాతురుదరే, దృష్టం పురుషం - ధ్యాయన్ - ఇహ లోకే నరేషు తం పురుషం, పరీక్షేత, పరీక్షితవా-నన్వేషితవానితి యావత్- పరీక్ష్య శ్రీకృష్ణమధ్యవస్యదిత్యర్థః -తతః ప్రవృత్తినిమిత్తాత్పరీక్షిచ్ఛబ్దవాచ్యో విఖ్యాత ఇత్యర్థః, పూర్వం పరీక్షతక ఇత్యసావితి గర్భావస్థాయాం పరీక్షణమపి - తచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమితి సూచితమ్, పరిపూర్వాదీక్షతేశ్శతరి పరీక్షదితి రూపం, పరీక్షిదితి చ పాఠే యికః పాఠో దృశ్యతే, తదా హ్రస్వరుహాయుషిభ్య ఇనిరిత్యౌణాదికసూత్రే-ఈక్షతేర్గ్రహణాభావేపి బాహులకాదిత్ ప్రత్యయే హరిత్సరిదాదిశబ్దవద్వ్యుత్పాద్యః ❀॥౩౦॥ ❀ స పరీక్షిదితి ప్రసిద్ధో రాజపుత్రః, ఏకస్తచ్ఛబ్దః ప్రసిద్ధిద్యోతకః-అపరస్తు ప్రకృతపరామర్శక, ఇత్యతో న పౌనరుక్త్యం, పితృభిర్హేతుభూతైః, సన్వహమాశువవృధే యథా శుక్లే పక్షే, ఆపూర్యమాణాభిః, కాష్ఠాభిః, కలాభిః, ఉడుపశ్చన్ద్రో వర్ధతే తద్వత్ ❀॥౩౧॥ ❀ అథ యదకార్షీత్తత్పృచ్ఛతి ప్రశ్నస్యోత్తరం సోపోద్ఘాతమాహ॥ యక్ష్యమాణ ఇత్యాదినా యావత్షోడశాధ్యాయపరిసమాప్తి,, జ్ఞాతిద్రోహజిహాసయా జ్ఞాతివధపాపపరిజిహీర్షయా, అశ్వమేధేన,, తరతి తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేన యజ

౩౦॥శ్లో॥ పా ❀ పరీక్షిదితి

శ ,, ఇతి బ్రహ్మహత్యాదీనామపి పరిహారకతయా శ్రుతేన ,, బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం నాపరం పుణ్యపాపయోః ,, రితి నిరతిశయపుణ్యత్వేన చ ప్రసిద్ధేనాశ్వమేధేన , యక్ష్యమాణో , భగవన్తమారాధయితుకామః , రాజా యుధిష్ఠిరః , అన్యత్రకరదణ్డయోః, కరః స్వామిగ్రాహ్యః, దణ్డః, ప్రసిద్ధః, తయోరన్యత్ర, తాభ్యాం వినేత్యర్థః, అలబ్ధధనః ఉపాయాన్తరేణాప్రాప్తధనః, మనో, వధ్యాచిన్తితవాన్ - కరదణ్డాభ్యాం లబ్ధం ధనం యాగానర్హం, ఉపాయాన్తరేణతు న ప్రాప్తం ధన, మతః కథం యక్ష్యామీతి చిన్తావ్యాకులో బభూవేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ తస్య యుధిష్ఠిరస్యాభిప్రేతమాలక్ష్య , చ్యుతేనాహూతేన శ్రీకృష్ణేన , చోదితా ఆదిష్టా , ఆహూతో భగవానితి వక్ష్యమాణత్వాత్, భ్రాతరో భీమాదయః , ఉదీచ్యాం దిశి ప్రహీణం, పరాజితై రాజభిస్త్యక్తం , ధనం భూరిశః ఆజహ్రుః ॥ ౩౩ ॥ తేన ధనేన సంభృతాస్సంచితాస్సంభారాః యాగసాధనాని యస్య సః, అత ఏవ లబ్ధకామః, యుధిష్ఠిర , స్త్రిభిర్వాజిమేధైః, క్రతోమన్త్రతన్త్రద్రవ్యలోపాదిభ్యో భీతః నిశ్ఛిద్రం యథా తథేతి భావః, హరిం సమ్యగారాధితవాన్ ॥ ౩౪ ॥ భగవాన్ కృష్ణోఽపి , రాజ్ఞా ఆహూతః ద్విజైః , నృపం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా, సుహృదాం ప్రీతిం కర్తుమిచ్ఛయా, కతిచిన్మాసాన్, నువాస ॥ ౩౫ ॥ తతో బన్ధుభిస్సహ, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ - కృష్ణయా ద్రౌపద్యా, చానుజ్ఞాతో , అర్జునేన సహితో, యదుభిశ్చ పరివృతో , హే బ్రహ్మన్ - ద్వారవతీం యయౌ ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః ॥

కురుపాణ్డవయుద్ధాత్ప్రాగేవ మన్త్రాయ ధృతరాష్ట్రేణాహూత - స్తత్పుత్రైరపరాధూతో - విదుర - స్తీర్థయాత్రా

సయా । రాజాఽలబ్ధధనో దధ్యావన్యత్ర కరదణ్డయోః ॥ ౩౨ ॥ తదభిప్రేతమాలక్ష్య భ్రాతరోఽచ్యుతచోదితాః। ధనం ప్రహీణమాజహ్రురుదీచ్యాం దిశి భూరిశః ॥ ౩౩ ॥ తేన సంభృతసంభారో లబ్ధకామో యుధిష్ఠిరః। వాజిమేధైస్త్రిభిర్భీతో యజ్ఞైః సమయజద్ధరిమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఆహూతో భగవాన్రాజ్ఞా యాజయిత్వా ద్విజైర్నృపమ్। ఉవాస కతిచిన్మాసాన్సుహృదః ప్రియకామ్యయా ॥ ౩౫ ॥ తతో రాజ్ఞాఽభ్యనుజ్ఞాతః కృష్ణయా సహ బన్ధుభిః। యయౌ ద్వారవతీం బ్రహ్మన్సార్జునో యదుభిర్వృతః ॥ ౩౬ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః ***

సూత ఉవాచ॥ విదురస్తీర్థయాత్రాయాం మైత్రేయాదాత్మనో గతిమ్। జ్ఞాత్వాగాద్ధాస్తినపురం తయావాప్త[1]వివిత్సితః ॥ ౧ ॥ యావతః కృతవాన్ప్రశ్నాన్ క్షత్తా కౌషారవాగ్రతః। జాతైకభక్తిర్గోవిన్దే తేభ్యశ్చోపరరామ హ ॥ ౨ ॥ తం బన్ధుమాగతం దృష్ట్వా ధర్మపుత్రస్సహానుజః। ధృతరాష్ట్రో యుయుత్సుశ్చ సూతశ్శారద్వతః పృథా ॥ ౩ ॥ గాన్ధారీ ద్రౌపదీ బ్రహ్మన్సుభద్రా చోత్తరా కృపీ। అన్యాశ్చ జామయః పాణ్డోర్జ్ఞాతయస్ససుతాః స్త్రియః॥ ప్రత్యుజ్జగ్ముః ప్రహర్షేణ ప్రాణం తన్వ ఇవాగతమ్ ॥ ౪ ॥ అభిసంగమ్య విధివత్పరిష్వఙ్గాభివాదనైః ముముచుః ప్రేమబాష్పౌఘం విరహౌత్కణ్ఠ్యకాతరాః ॥ ౫ ॥ రాజా తమర్హయాంచక్రే కృతాసనపరిగ్రహమ్।

యాం నిమిత్తభూతాయాం - గతః - తస్మాత్ - ఆత్మనః పరమాత్మనో - గతిం యాథాత్మ్యం - మైత్రేయాదృషే - ర్జ్ఞాత్వా - తయా ఆత్మగత్యా జ్ఞానవిషయభూతయా - అవాప్తవివిత్సితః కృతకృత్యః,, వివిత్సిత ఇతి పాఠే,, విదితవేద్యః,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విదితే ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి,, ఇతి శ్రుతేః,, పునర్హాస్తినపురం ప్రాగాత్ ॥ ౧ ॥ తయావాప్తవివిత్సిత ఇత్యేతదేవోపపాదయతి॥ యావత ఇతి॥ క్షత్తా విదురః - కౌషారవో మైత్రేయః కుషారవగోత్రప్రసూతత్వాత్ - తస్యాగ్రతః - యావతః ప్రశ్నాన్ - కృతవాన్ తత్ర కతిపయానామేవ ప్రశ్నానాముత్తరైః - గోవిన్దే జాతా ఏకా అవ్యభిచారిణీ అనన్యప్రయోజనా భక్తిర్యస్య తథాభూతః, తేభ్యోఽవశిష్టప్రశ్నేభ్య , ఉపరరామ, అవశిష్టప్రశ్నానాముత్తరాణి న శుశ్రావేత్యర్థః - జాతైకభక్తిరిత్యనేన కృతకృత్యత్వముక్తమ్ ॥ ౨ ॥ త - మాగతం బన్ధుం - విదురం, జ్ఞాత్వా, సహానుజో, ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః - ధృతరాష్ట్రాదయః, సూతస్సంజయః - శారద్వతః కృపః - అన్యాశ్చ జామయః, అన్తఃపురస్త్రియః, ససుతాః , పాణ్డోర్జ్ఞాతయశ్చ - హే బ్రహ్మన్ , ప్రహర్షేణ ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః యథా ఆగతం ప్రాణం, తన్వశ్శరీరాణి - తద్వత్ - ప్రాణమాగతమివ - తం ప్రత్యుజ్జగ్మురిత్యర్థః ॥ ౩॥ ౪ ॥ పరిష్వఙ్గాభివాదనైః, విధివద్యథోచితం, అభిసఙ్గమ్య - విరహప్రయుక్తౌత్కణ్ఠ్యేన కాతరాః - ప్రేమబాష్పౌఘం ఆనన్దాశ్రుసమూహం ముముచుః ॥ ౫ ॥ కృత ఆసనపరిగ్రహో యేన తం, విదురం, రాజా యుధిష్ఠిరః - అర్హయామాస పూజయామాస॥ తతో

---

[1] శ్లో॥ పా॥ వివిత్సితః

భుక్తవన్తం విశ్రాన్తమాసనే సుఖమాసీనం తం విదురం, స్వానాం శృణ్వతాం సతాం, ప్రశ్రయేణావనతః ప్రాహ ॥౬॥౭॥ తి దేవాహ॥ అపీత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, యుష్మత్పక్షయోః పరిగ్రహరూపయోః, ఛాయయాం సమేధితా - నోఽస్మా, నపిస్మర థ-స్మరథకిం, ఆత్మనాం తత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితత్వం స్మారయతి, సమాతృకాః మాతృసహితాః, వయం, విషాగ్న్యాదిరూపాద్విపద్గణాత్, య-ద్యేనత్వయా, విమోచితాః ॥౮॥ క్షితిమణ్డలం చరద్భిః-కయావృత్త్యావర్తితం, ఇహ భూతలే కాని తీర్థాని, భగవత్క్షేత్రముఖ్యాని చ-భవద్భిస్సేవితాని ॥౯॥ న హి కృతకృత్యానాం భవతాం తీర్థయాత్రయాః స్వప్రయోజనమస్తీత్యభిప్రాయేణాహ॥ భవద్విధా ఇతి॥ హే విభో, భవాదృశాః భాగవతాః, స్వయమేవ, తీర్థభూతాః పవిత్రభూతాః, అతస్తీర్థయాత్రాకృతం పవిత్రత్వం నాపేక్షితమితి భావః-తర్హి కిమర్థం తీర్థాన్యటన్తీత్యత్రాహ॥ తీర్థీకుర్వన్తీతి॥ స్వాన్తస్థేన-గదాభృతా భగవతా, తీర్థాన్యపి-తీర్థీకుర్వన్తి-తీర్థాన్యపి తీర్థీకర్తుం తాన్యటన్తీతి భావః, వస్తుతః పరిశుద్ధాన్యేవ గఙ్గాదితీర్థాని తథాపి-పాపిభిస్తేషు పరిహృతాని పాపాన్యాదాయ-తాన్యపి పవిత్రీకుర్వన్తి-స్వగతాని తు -స్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితో గదాభృన్నాశయతి-తస్య త్వఘప్రతిభటత్వాన్నతస్మిన్పాపసమావేశప్రసక్తిరితి భావః-ఏతదభిప్రాయేణైవ గదాభృతేత్యుక్తం-తథా చ నవమే,, కిం చాహం తు భువం యాస్యే నరా మయ్యామృజన్త్యఘం। మృజామి తదఘం క్వాహం రాజన్తత్ర విచిన్త్యతాం,, మితి గఙ్గయోక్తో భగీరథ ఆహ॥ సాధవో న్యాసినశ్శాన్తా బ్రహ్మిష్ఠా లోకపావనాః॥ హరన్త్యఘం తేఽఙ్గసఙ్గాత్తేష్వాస్తే హ్యఘభిద్ధరిరితి ॥౧౦॥ అపి న ఇతి॥ హే తాత-కృష్ణ ఏవ దేవతా యేషాం తే-నోఽస్మాకం-సుహృదో బాన్ధవాశ్చ - యాదవాః - దృష్టాః - అథవా స్వపుర్యాం ద్వారకాయాం - సుఖమాసత ఇతి శ్రుతాః కిమ్ ॥౧౧॥

తం భుక్తవన్తమాసీనం విశ్రాన్తం సుఖమాసనే॥ ప్రశ్రయావనతో రాజా ప్రాహ తేషాం చ శృణ్వతామ్॥౬॥౭॥
యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ అపి స్మరథ నో యుష్మత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితాన్। విపద్గణాద్విషాగ్న్యాదేర్మోచితా యత్సమాతృకాః॥౮॥ కయా వృత్త్యా వర్తితం వశ్చరద్భిః క్షితిమణ్డలమ్। తీర్థాని క్షేత్రముఖ్యాని సేవితానీహ భూతలే॥౯॥ భవద్విధా భాగవతాస్తీర్థభూతాస్స్వయం విభో। తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థాని స్వాన్తస్థేన గదాభృతా॥౧౦॥ అపి నస్సుహృదస్తాత బాన్ధవాః కృష్ణదేవతాః। దృష్టాశ్శ్రుతా వా యదవస్స్వపుర్యాం సుఖమాసతే॥౧౧॥ ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన సర్వం తత్సమవర్ణయత్। యథానుభూతం క్రమశో వినా యదుకులక్షయమ్॥ నన్వప్రియం దుర్విషహం నృణాం స్వయముపస్థితమ్। నావేదయత్సకరుణో దుఃఖితాన్ద్రష్టుమక్షమః॥౧౩॥ కంచిత్కాలమథావాత్సీత్సత్కృతో దేవవత్సుఖమ్। భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య శ్రేయస్కృత్సర్వేషాం ప్రీతిమావహన్॥ అబిభ్రదర్యమా దణ్డం యథావదఘకారిషు। యావద్దధార శూద్రత్వం శాపాద్వర్షశతం యమః॥౧౫॥ యుధిష్ఠిరో లబ్ధరాజ్యో దృష్ట్వా పౌత్రం కులన్ధరమ్। భ్రాతృభిర్లోకపాలాభైర్ముముదే పరయా శ్రియా॥౧౬॥ ఏవం గృ

ఇతీత్థం ధర్మరాజేనోక్తః విదురో యదుకులక్షయం వినా న్యత్సర్వం - యథానుభూతం, దృష్టం శ్రుతం చానతిక్రమ్య - క్రమశస్సమవర్ణయత్ ॥౧౨॥ యదుకులక్షయం కుతో నావర్ణయదిత్యత్రాహ॥ నన్వితి॥ నను హే శౌనక దుర్విషహం సోఢుమశక్యం, స్వయముపస్థితం స్వయమేవోపస్థాస్య, దప్రియం - యదుకులక్షయాత్మకం - నావేదయత్-కుతః-యతస్సకరుణః దయావాన్-నత ఏవ-దుఃఖితాన్ దుఃఖిష్యమాణాన్-ద్రష్టుమక్షమః అసహిష్యమాణః ॥౧౩॥ అయం దేవవదీశ్వరవత్, సత్కృతో బహుమతః - కించిత్కాలం జ్యేష్ఠస్య భ్రాతుః - ధృతరాష్ట్రస్య, శ్రేయస్కృత్ - సర్వేషాం ధర్మరాజాదీనాం ప్రీతిమావహన్, సుఖమవాత్సీత్ ఉవాస- శ్రేయః కర్తుం ప్రీతిమావోఢుం చావాత్సీదిత్యర్థః భ్రాతుశ్శ్రేయస్కరణమత్ర-తస్య మరణజ్ఞాపనపూర్వకం ముక్త్యుపాయప్రవర్తనరూపం వివక్షితమ్ ॥౧౪॥ కథం తస్య తచ్ఛావనసామర్థ్యమిత్యాశఙ్క్య దాసీసుతః సర్వప్రాణిమృత్యుకాలజ్ఞస్తద్దణ్డధరశ్చ యో యమ-స్స ఏవాయం విదుర ఇతి-వదన్ శఙ్కాన్తరం చ నిరాహ॥ అబిభ్రదితి॥ శాపాన్మాణ్డవ్యశాపాద్ధేతోః-యమో-యావచ్ఛూద్రత్వం విదురరూపశూద్రభావం-దధార-తావద్వర్షశతమర్యమా సూర్యః - అఘకారిషు పాపిషు-యథాఘం తత్పాపానురూపం-దణ్డమబిభ్రత్ధారయామాస - అనేన యమ ఏవ విదురశ్చే - ద్యమాధికారం కః కృతవానిత్యాశఙ్కా వ్యుదస్తా-యమాధికారం స్వాధికారం చ-అర్యమైవాకరోదితి భావః ॥౧౫॥ భ్రాతుశ్శ్రేయస్క్రియామేవ ప్రపఞ్చయితుం తావత్తాదాత్వికం యుధిష్ఠిరాదిసంస్థానప్రకారమాహ॥ యుధిష్ఠిర ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ లబ్ధం రాజ్యం యేన స-యుధిష్ఠిరః-కులధరం కులనిర్వాహకం-పౌత్రం పరీక్షితం దృష్ట్వా-ఇన్ద్రాదిలోకపాలసదృశైర్భ్రాతృభిః పరమయా శ్రియా వముముదే ॥౧౬॥ ఏవం గృహేష్వాసక్తానాం

దీహయా గార్హస్థ్యచేష్టయా ప్రమత్తానామవిదితమృత్యుకాలానాం-కర్తరి షష్ఠీ-తైః-రవిజ్ఞాతః-పరమః-సర్వం వశీకుర్వన్-అతఏవ దుస్తరః కస్యాప్యవశ్యః కాలోఽత్యక్రామత్ అతిక్రాన్తవాన్-తదీహయా-అవిజ్ఞాత ఇతి వాన్వయః-యుధిష్ఠిరాదీనాం-విషయానుభవకాలో-వ్యతిక్రాన్తో బభూవేత్యర్థః ॥౧౭॥ భ్రాతుశ్శ్రేయస్కరీయప్రకారం ప్రపఞ్చయతి,,విదుర ఇత్యాదిభిర్దశభిః॥ తం-కాలాతిక్రమ-మభిప్రేత్య-విదురో ధృతరాష్ట్రమభాషత-తదేవాహ,, రాజన్నిత్యాదిసార్ధైరష్టభిః,, హే రాజన్-ఇతః శీఘ్రం నిర్గమ్యతాం-త్వయేతి శేషః-ఆగతముపస్థిత-మిదం భయం-పశ్య ఆలోచయ ॥౧౮॥ కిం తదిత్యత్రాహ॥ ప్రతిక్రియేతి॥ కుతశ్చిదపి హేతోః-కదాచిదపి యస్య-ప్రతికారో నివారణం-నాస్తి స ఏష భగవాన్-భగవన్నియామ్యః-సర్వేషాం-నః-అస్మాకం-కాలో మృత్యుకాలః-సమాగతస్సముపస్థితః ॥౧౯॥ గృహాసక్తిం త్యాజయితుం కాలం విశింషన్నాహ॥ యేనేతి॥ అయం పరిదృశ్యమానో జనః-యేన మృత్యుకాలేనాభిపన్నః అభిపద్యమానః - ప్రియతమైర్నిరతిశయప్రియైః ప్రాణైరపి-సద్యో ముచ్యేత త్యజ్యేత-అన్యైః ప్రాణానుబన్ధిభిర్ధనాదిభిర్ముచ్యేతేతి కిము వక్తవ్యం-స కాలస్సమాగత ఇత్యన్వయః ॥౨౦॥ విరక్తిముత్పాదయితుం తస్యావస్థాం వర్ణయతి॥ పిత్రిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,,తవ పిత్రాదయో-హతాశ్చ్యుతాః-వయో యౌవనం-చాపగతం-ఆత్మా దేహో-జరయా గ్రస్తః - తథాపి-పరేషాం శత్రూణాం-గేహముపాససే జీవనార్థమితి శేషః ॥౨౧॥ జీవితాశాం త్యాజయితుం విస్మయమానః ఆహ॥ అహో మహీయసీతి॥ అహో జన్తోర్జీవితాశా-మహీయసీ బలవతీ,యయా జీవితాశయా , భవాన్,భీమేనాపవర్జితం పరిహాయ దత్తం,పిణ్డం కబళం,మాదత్తే స్వీకరోతి, అత్తీతి యా

హేషు సక్తానాం ప్రమత్తానాం తదీహయా। అత్యక్రామదవిజ్ఞాతః కాలః పరమదుస్తరః ॥౧౭॥ విదురస్తదభి
ప్రేత్య ధృతరాష్ట్రమభాషత। రాజన్నిర్గమ్యతాం శీఘ్రం పశ్యేదం భయమాగతమ్ ॥౧౮॥ ప్రతిక్రియా న య
స్యేహ కుతశ్చిత్కర్హిచిత్ప్రభో। స ఏష భగవాన్కాలస్సర్వేషాం నస్సమాగతః॥౧౯॥ యేన చైవాభిపన్నో
యం ప్రాణైః ప్రియతమైరపి। జనస్సద్యో వియుజ్యేత కిముతాన్యైర్ధనాదిభిః॥౨౦॥ పితృభ్రాతృసుహృత్పుత్రా
హతాస్తే విగతం వయః। ఆత్మా చ జరయా గ్రస్తః పరగేహముపాససే॥౨౧॥ అహో మహీయసీ జన్తోర్జీవితాశా
యయా భవాన్। భీమేనాపవర్జితం పిణ్డమాదత్తే గృహపాలవత్॥౨౨॥ అగ్నిర్నిసృష్టో దత్తశ్చ గరో దారాశ్చ దూ
షితాః। హృతం క్షేత్రం ధనం యేషాం తద్దత్తైరసుభిః కియత్॥౨౩॥ తస్యాపి తవ దేహోఽయం కృపణస్య జిజీవిషోః।
పరైత్యనిచ్ఛతో జీర్ణో జరయా వాససీ ఇవ ॥౨౪॥ గతస్వార్థమిమం దేహం విరక్తో ముక్తబన్ధనః। అవిజ్ఞాతగతిర్జ
హ్యాత్స వై ధీర ఉదాహృతః ॥౨౫॥ యస్స్వకాత్పరతో వేహ జాతనిర్వేద ఆత్మవాన్। హృది కృత్వా హరిం గేహా
త్ప్రవ్రజేత్స నరోత్తమః॥౨౬॥ అథోదీచీం దిశం యాతు స్వైరజ్ఞాతగతిర్భవాన్। ఇతోఽర్వాక్ప్రాయశః కాలః

వత్,గృహపాలః, శ్వా,తద్వత్ ॥౨౨॥ పిణ్డస్య భీమాపవర్జితత్వఖ్యాపనాయ భీమాదీనాం శత్రుత్వం ప్రఖ్యాపయంస్తదపవర్జితపిణ్డేన ప్రాణధారణమత్యన్తం నిహీనమిత్యాహ॥ అగ్నిరితి॥ యేషామిత్యస్యాగ్న్యాదిభిః ప్రత్యేకమన్వయః-యేషామగ్నిర్నిసృష్టః- లాక్షాగృహేష్వితి శేషః-యేషాం-గరో విషం-దత్తం- యేషాం చ,దారాః ద్రౌపదీ,దూషితాః కచగ్రహణవస్త్రాపహరణాదిభిర్దూషితాః, యేషాం-ధనం, క్షేత్రం,రాజ్యం, చాపహృతం, సర్వం త్వయేతి బోధ్యం, తత్రత్వత్ప్రేరితికర్తృపదం తద్దత్తైస్తదపవర్జితైః,పిణ్డదానాయత్తైః, తద్దత్తైరిత్యుక్తం,అసుభిః ప్రాణైః,కియత్ నకించిత్, నిహీనమిదం జీవితమిత్యర్థః ॥౨౩॥ కింపి ధేయం ప్రారబ్ధమనుభావ్యమేవేత్యత్ర జీవితాశాం త్యాజయితుమేవ విశింషన్నాహ॥ తస్యేతి॥ తస్య తద్దత్తాసోః,కృపణస్య,జీవితుమిచ్ఛోరపి,అనిచ్ఛతః, దేహత్యాగమనిచ్ఛతోఽపి,తవ, దేహ ఇతి శేషః జీర్ణో,వాససీ ఇవ,జరయా, దేహః పరైతి,అపగమిష్యత్యేవ ॥౨౪॥ తర్హి జ్ఞాతిసన్నిధావత్రైవ పరైత్విత్యత్రాహ॥ గతేతి॥ గతం స్వార్థః స్వాపేక్షితపురుషార్థో యస్మాత్తమిమం, దేహం,యో, జహ్యాత్ త్యజేత్, కథంభూతః,విరక్తః దేహాదిషు రాగరహితః,ముక్తాని బన్ధనాని సంసృతిబన్ధాధాయకాని పుణ్యపాపాత్మకాని యేన, అవిజ్ఞాతా జ్ఞాతిభిరజ్ఞాతా గతిః దేహత్యాగలోకాన్తరప్రాప్తిప్రకారరూపా యస్య-స ఏవ,ధీరః యోగీ, ఉదాహృతః ॥౨౫॥ కిఞ్చ,స్వకాత్ స్వస్మాత్,పరతః అన్యస్మాద్వాన్యోపదేశాద్వా,ఇహ,జాతో నిర్వేదః వైరాగ్యం యస్య సః,యః పుమాన్, ఆత్మవాన్ జితేన్ద్రియః, హరిం ఆశ్రితానాం సంసృతిబన్ధహరం,భగవన్తం, హృది కృత్వా నిధాయ, ధ్యానేన సన్నిధాప్య, గేహాత్ప్రవ్రజేత్ నిర్గచ్ఛేత్, స ఏష నరేషూత్తమః, త్వమేవం కుర్వితి భావః ॥౨౬॥ తదేవాహ ॥ అథేతి॥ అతః స్వైర్జ్ఞాతిభిః, అజ్ఞాతా గతిర్యస్య, స భవాన్, ఉదీచీం దిశం, యాతు,

తత్ర హేతుమాహ॥ ఇతోఽర్వాగితోఽనన్తరం, కాలః, ప్రాయశః, పుంసాం గుణానాత్మగుణాన్, నక్రోధాదీన్, వికర్షతి అపనుదతీతి తథాభూతః, నష్టాయదితత్వాల్లిప్యః, యద్వా, ఇతోఽనన్తరకాలః అర్వాక్, గదరః, నికృష్టః, కలికాల ఇతి యావత్, అర్వాక్త్వమేవాహ॥ గుణవికర్షణ ఇతి॥ గుణవికర్షణ ఉక్తోఽర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవమిత్థం, అనుజేన విదురేణ, బోధితః, ఆజమీఢః, అజమీఢవంశజః, ఏతచ్చ నవమే స్ఫుటం, ప్రజ్ఞైవ చక్షుర్యస్య, అన్ధ ఇతి భావః, యద్వా, అన్ధత్వేఽపి ప్రజ్ఞయా చక్షుస్స్థానీయయా సర్వం సాక్షాత్కుర్వాణః, రాజా, ధృతరాష్ట్రః, భ్రాత్రా విదురేణ సందర్శితః అధ్వా గన్తవ్యదేశాధ్వా యస్య సః అనేన విదురో విశేనైవ సహ నిరగాదితి సూచ్యతే॥ ద్రఢిమ్నః, నితరాం దృఢాన్ దృఢమూలాన్ స్వేషు దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు స్నేహాన్ అనురాగానేవ పాశాన్ పాశవద్బన్ధనహేతుత్వాత్, ఛిత్వా, నిశ్చక్రామ గృహాదితి శేషః ॥ ౨౮ ॥ పతిమితి॥ సుబలస్య పుత్రీ గాన్ధారీ న్యస్తస్త్యక్తో దణ్డో మానసో యైస్తేషాం సర్వయాతసుహృదాం యోగినాం ప్రహర్షం హర్షకరం హిమాలయం ప్రతి యాన్తం గచ్ఛన్తం పతిమనుజగామ యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణ తం విశినష్టి॥ పతివ్రతా సాధ్వీ చేతి॥ మనస్వినామివేతి॥ స ధృతరాష్ట్రనిర్గమ ఇత్యధ్యాహారః స నిర్గమః మనస్వినాం వివేకినాం సంప్రహార ఇవ సన్నవస్థితః మనస్వినాముద్వేగక ఇవావర్తతేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ తతోఽజాతశత్రుః హుతాః అగ్నయః ఆహవనీయాదయో యేన తథాభూతః అనేన రాత్రావేవ ధృతరాష్ట్రో నిరగాదితి సూచితమ్ తిలాదిభిస్సత్కృత్య విప్రాన్నత్వా పితరోః కృతం మైత్రం యేన సః, అతఏవ, గుర్వోః గాన్ధారీధృతరాష్ట్రయోః, వన్దనాయ తయోర్గృహం ప్రవిష్టః, పితరౌ సౌబలీం చ గాన్ధారీం చ, నాపశ్యత్ న దదర్శ, పితరావితి ద్వివచనేన విదురోఽపి వివక్షితః, సౌబల్యాః పృథగుపాదానాత్ ॥ ౩౦ ॥ తత ఇతి తత్ర ధృ

ప్రుంసాం గుణవికర్షణః॥ ౨౭॥ ఏవం రాజా విదురేణానుజేన ప్రజ్ఞాచక్షుర్బోధిత ఆజమీఢః। ఛిత్వా స్వేషు స్నేహపాశాన్ ద్రఢిమ్నో నిశ్చక్రామ భ్రాతృసందర్శితాధ్వా ॥ ౨౮॥ పతిం ప్రయాన్తం సుబలస్య పుత్రీ పతివ్రతా చానుగతా చ సాధ్వీ। హిమాలయం న్యస్తదణ్డప్రహర్షం మనస్వినామివ సత్సంప్రహారః ॥ ౨౯॥ అజాతశత్రుః కృతమైత్రో హుతాగ్నిర్విప్రాన్నత్వా తిలగోభూమిరుక్మైః గృహం ప్రవిష్టో గురువన్దనాయ న చాపశ్యత్పితరౌ సౌబలీం చ॥ ౩౦॥ తత్ర సఞ్జయమాసీనం పప్రచ్ఛోద్విగ్నమానసః ॥ ౩౧॥ గావల్గణే క్వ నస్తాతో వృద్ధో హీనశ్చ నేత్రయోః। అమ్బా చ హతపుత్రార్తా పితృవ్యః క్వ గతస్సుహృత్ ॥ ౩౨॥ అపి మయ్యకృతప్రజ్ఞే హతబన్ధుస్స భార్యయా। ఆశంసమానశ్శమలం గఙ్గాయాం దుఃఖితోఽపతత్ ॥ ౩౩॥ పితర్యుపరతే పాణ్డౌ సర్వాన్నస్సుహృదశ్శిశూన్। అరక్షతాం వ్యసనతః పితృవ్యౌ క్వ గతావితః ॥ ౩౪॥ సూత ఉవాచ॥ కృపయా స్నేహవైక్లవ్యాత్సూతో విరహకర్శితః। ఆత్మేశ్వరమచక్షాణో న ప్రత్యాహాతిపీడితః॥ ౩౫॥ విమృజ్యాశ్రూణి పాణిభ్యాం విష్టభ్యాత్మానమాత్మనా। అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే ప్రభోః పాదావనుస్మరన్ ॥ ౩౬॥ సఞ్జయ ఉవాచ॥ నాహం వేద వ్యవసితం

తరాష్ట్రగృహే ఆసీనముపవిష్టం, సఞ్జయం, అజాతశత్రుః పప్రచ్ఛ, కథంభూతః, ఉద్విగ్నం భీతం మానసం యస్య తథాభూతః ॥ ౩౧ ॥ ప్రశ్నమేవాహ గావల్గణ ఇత్యాదిభిస్త్రిభిః॥ హే గావల్గణే, సఞ్జయ, నోఽస్మాకం, తాతః పితా, నేత్రయోర్నేత్రాభ్యాం, హీనో రహితః, వృద్ధశ్చ, క్వ గతః, హతాః పుత్రా యస్యాస్సా, అతఏవ, ఆర్తా దుఃఖితా, అమ్బా గాన్ధారీ చ, క్వ గతా, తథా, పితృవ్యః పితుర్భ్రాతా, సుహృచ్చ, విదురః, క్వ గతః ॥ ౩౨ ॥ అపీత్యపిశబ్దస్సంభావనాద్యోతకః, ప్రశ్నద్యోతకో వా, హతాః మయా హతాః బన్ధవః పుత్రాః యస్య సః, అతఏవ, దుఃఖితః, భార్యయా సహ, అకృతప్రజ్ఞే వివేకహీనే, మయి, శమలం దోషమపరాధమితి యావత్, ఆశంసమానః చిన్తయన్, గఙ్గాయాం, అపతత్ పతితవాన్ స్యాత్, పతితవాన్ కిమితి వార్థః ॥ ౩౩ ॥ వాత్సల్యయుక్తత్వాత్స్వాపరాధేష్వపి దోషమనవేక్ష్యోపకారమప్యుపకారత్వేన చిన్తయన్ పృచ్ఛతి॥ పితరీతి॥ పితరి పాణ్డావుపరతే మృతే సతి, సర్వాన్నోఽస్మాన్, సుహృదః పుత్రాన్ శిశూన్ వ్యసనతః ఆపద్భ్యః, యావరక్షతాం, తౌ పితృవ్యౌ పితుర్భ్రాతరౌ ధృతరాష్ట్రవిదురౌ పితః క్వ గతౌ, ఛత్రిన్యాయేన విదురాభిప్రాయాద్వా, వ్యసనతోఽరక్షతామిత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఏవముక్తస్సూతస్సఞ్జయః, ఆత్మనః స్వస్యేశ్వరం ప్రభుం ధృతరాష్ట్రం, అచక్షాణః అపశ్యన్, అతఏవ, అతివపీడితో దుఃఖితః తద్విరహేణ కర్శితః కృశో దేవకృశీభూతస్సన్ కృపయా స్నేహకృతవైక్లబ్యాత్, దధార్ష్ట్యాచ్చ, తావన్న ప్రత్యాహ, ప్రత్యుత్తరం వక్తుం న ప్రబభూవేత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ తతశ్శనైః పాణిభ్యామశ్రూణి విమృజ్య, ఆత్మనా వివేకాత్మికయా ధియా, ఆత్మానం సఙ్కల్పవికల్పాత్మకం మనో, విష్టభ్య ప్రతిబధ్య, స్థిరీకృత్య, ప్రభోర్ధృతరాష్ట్రస్య పాదావనుస్మరన్ అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే ॥ ౩౬ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ నాహమితి॥

హే కురునన్దన-వః-యుష్మాకం-పిత్రోః విదురధృతరాష్ట్రయోః గాన్ధార్యాశ్చ-వ్యవసితం నిశ్చితం-నాహం వేద్మి-హే మహాబాహో-త్వమివాహమపి-మహాత్మభిస్తై-ర్ముషితోస్మి వఞ్చితోఽస్మి ॥౩౭॥ అథ తస్మిన్నేవ సమయే-తుమ్బురుణా సహితో భగవాన్నారదః-తత్రాజగామ తమవలోక్య-సానుజో యుధిష్ఠిరః ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాభ్యర్చ్య యమేవాహ ॥౩౮॥ ఉక్తిమేవాహ॥ నాహం వేదేతి ద్వాభ్యామ్॥ హే భగవన్-పిత్రోర్గతిం-నాహం వేద-అహం న జానే-తౌ-పితరౌ క్వ గతౌ-తథా-హతపుత్రా ఆర్తా చ-తపస్వినీ పతివ్రతా చామ్బా-క్వ గతా ॥౩౯॥ దిష్ట్యేత్యానన్దద్యోతకమవ్యయం-చాదే-రాకృతిగణత్వాన్నిపాతసంజ్ఞాయాం "స్వరాదినిపాతమవ్యయమ్" ఇత్యవ్యయసంజ్ఞా॥ వ్యసనార్ణవే పితృవిశ్లేషజదుఃఖార్ణవే మగ్నానా-మస్మాకం-కర్తరి షష్ఠీ-నో-ఽస్మాభి ర్భగవాంస్త్వం-దిష్ట్యా-దృష్టః-త్వద్దర్శనేన వ్యసనమపగతమేవ-ఆనన్దశ్చ భవిష్యతీతి భావః-కథం దృష్టః అపారే దుష్పారే-సముద్రే-తత్తారయితా కర్ణధార ఇవ నావిక ఇవ-అతస్త్వం-పిత్రోర్గతిం-బ్రూహి చ వేత్సి త్రిమాత్రాం చ ఇత్యభిప్రాయేణ తం విశినష్టి॥ పారదర్శనః సర్వస్యాప్యవధిదర్శనః-సర్వజ్ఞ ఇతి యావత్ ॥౪౦॥ హే భార్గవ-ఇత్థం,ధర్మపుత్రేణ యుధిష్ఠిరేణ,పృష్టః,సర్వజ్ఞో భగవాన్ మునిశ్రేష్ఠో నారదస్తమాబభాషే ॥౪౧॥ భాషణమేవాహ॥ మాకంచనేతి వింశత్యా॥ యత్పృష్టం పిత్రోర్గతిం బ్రూహి త్వమితి తస్యోత్తరం వివక్షు-స్తావ-త్తజ్జీవకర్మానుగుణసుఖదుఃఖాదిఫలప్రదానప్రవృత్తైశ్వరాయత్తత్వాత్కృత్స్నస్య జగత-స్తదన్తర్గతి,స్త్వం,కర్మాయత్తదేహతదనుబన్ధ్యాదిసంశ్లేషవిశ్లేషనిమిత్తం శోకం,మాకుర్వితి వైరాగ్యోత్పాదనాయాహ చతుర్భిః॥ హే రాజన్,కంచన-దేహం-తదనుబన్ధినం వా-కంచిదపి-మాశుచః శోకం మాకార్షీః,కుతః, యద్యస్మా-దిదం జగ-దీశ్వరవశం-కర్మానుగుణఫలదానప్రవృత్తేశ్వరాయత్తం-తస్మిన్నియామ్యమిత్యర్థః- కోసావీశ్వర ఇత్యత్రాహ॥ సపాలాః ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితాః-లోకాః వి

పిత్రోర్వః కులనన్దన। గాన్ధార్యా చ మహాబాహో ముషితోస్మి మహాత్మభిః॥౩౭॥ అథాజగామ భగవాన్నారద
స్సహతుమ్బురుః। ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాహ సానుజోఽభ్యర్చయన్మునిమ్॥౩౮॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ నాహం వే
ద గతిం పిత్రోర్భగవన్ క్వ గతావితః। అమ్బా వా హతపుత్రార్తా క్వ గతా సా తపస్వినీ॥౩౯॥ దిష్ట్యాన్నో భగ
వాన్ దృష్టో మగ్నానాం వ్యసనార్ణవే। కర్ణధార ఇవాపారే భగవాన్పారదర్శనః॥౪౦॥ ఇత్థం పృష్టస్స దేవర్షిర్ధ
ర్మపుత్రేణ భార్గవ। తమాబభాషే భగవాన్నారదో మునిసత్తమః॥౪౧॥ మాకంచన శుచో రాజన్ యదీశ్వరవ
శం జగత్॥ లోకాస్సపాలా యస్యేమే వహన్తి బలిమీశితుః॥౪౨॥ [స సంయునక్తి భూతాని స ఏవ వియునక్తి చ]॥
యథా గావో నసి ప్రోతాస్తన్త్యాం బద్ధాశ్చ దామభిః। వాక్తన్త్యాం నామభిర్బద్ధా వహన్తి బలిమీశితుః॥౪౩॥
యథా క్రీడోపస్కరాణాం సంయోగవిగమావిహ। ఇచ్ఛయా క్రీడితుస్స్యాతాం తథైవేశేచ్ఛయా నృణామ్॥

శ్చ ప్రభృత్యకించనపర్యన్తాః-ఇమే జనాః- యస్యేశితు-ర్బలిం పూజాం-వహన్తి-కింకరా భవన్తీత్యర్థః ॥౪౨॥ బలివహనమేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి॥ యథేతి॥ తన్తీ-తిరశ్చీ నామ హతి రజ్జు- స్తద్బద్ధాః క్షుద్రరజ్జవః- ఉపదామాని-యద్వా,తన్తీ నామ-నాసారజ్జుః,తత్సంబన్ధా ఆకర్షణపాశా- దామాని-యథా గావః,చతుష్పాదః,నసి,రన్ధ్రీకృతాయాం నాసికాయాం-ప్రోతాః సంయుక్తరజ్జవస్సన్త- స్తన్త్యాముపదామభిర్బద్ధాః-ద్విపదే-కింకర్వన్తి,తథా-వాక్తన్త్యాం వేదాఖ్యతన్త్యాం-నామభి-ర్వర్ణాశ్రమవిశేషాన్వయాత్మకనామభి-రుపదామస్థానీయై-ర్బద్ధాః-సపాలాః-లోకాః,ఈశితురీశస్య బలిం వహన్తి ॥౪౩॥ కిం దేహతదనుబన్ధ్యాదీన్నిత్యాన్మత్వా శోచసి,కింవా,అనిత్యాన్,అథవోభయథా,తథాపి-న,తే శోకవిషయా, ఇతి వక్తుం, తావ, ద్దేహాదిసంశ్లేషవిశ్లేషౌ,క్రీడార్థం,జగద్వ్యాపారే ప్రవృత్తస్యేశ్వరస్యేచ్ఛయా,తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన-సంపద్యేతే ఇతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ యథా-ఇహలోకే,కస్యచిత్క్రీడితుః పుంసః-ఇచ్ఛయా,క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడాసాధనానాం- సంయోగవియోగా- వన్యథా చ భవతః-యథా క్రీడోపస్కరాః క్రీడితు,రిచ్ఛయా-కదాచిత్సంశ్లిష్య-పునస్తదిచ్ఛయైవ-విశ్లిష్టాశ్చ భవన్తి, తథా - ఈశ్వరేచ్ఛయా,నృణామపి- సంయోగవియోగౌ,స్యాతామ్ ॥౪౪॥ ఉక్తం శ్లోకత్రయం అనువాదపూర్వకం ప్రతిక్షిపతి॥ యదితి॥ యది లోకం,ధ్రువం స్థిరం మన్యసే,"యద్వా,, అధ్రువం,,అథవోభయం,, తత్ర తావ-త్తృతీయః కల్పోఽసంభవాదేవ నిరస్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ నచోభయమితి-నివాదాద్వ్యాత్మకం వస్తు-దృష్టం శ్రుతం చేత్యర్థః, పరస్పరవిరుద్ధయోః ధ్రువత్వాధ్రువత్వయోరేకత్ర సమావేశోఽసంభవ నిరస్త ఇతి భావః,త- దభ్యుపగమ్యాపి - తేన సహేతరచ్ఛిద్రో ద్వయం ప్రతిక్షిపతి। సర్వథాపీతి॥ ధ్రువత్వే - ఽధ్రువత్వే చ, భయవిధత్వే చ - తే దేహాదయః,తత్త్వమేవేతి న శోచ్యాః-తత్త్వాదేవ శోచ్యాః,నహి-వస్తుతో యావదాత్మ భా

విధర్మః, కేనాప్యపనేతుం శక్యఇతి భావః-ఏవం సతి - తచ్ఛోకహేతుః-కేవలం దేహాత్మభ్రమమూలకో-దేహాదిష్వనురాగఏ
వేత్యభిప్రాయేణ - స్నేహాదన్యత్ర మోహజాదితి - మోహజాద్దేహాత్మభ్రమజాత్-స్నేహా-దన్యత్రఅన్యస్మిన్-శోకహేతు
ర్వం నాస్తీతి శేషః, ❀॥౪౫॥ ❀తస్మాదఙ్గ హేరాజన్ -అజ్ఞానకృతం దేహాత్మభ్రమకృతం-ఆత్మనః స్వస్య, మనసోవా, వై
క్లబ్యం దైన్యం-జహి అపనయ - తదభిప్రేతం ప్రశ్నాన్తరం-సర్వజ్ఞత్వాత్స్వయమేవాపి సఙ్గృహ్య, ప్రతివక్తి॥ కథమితిసా
ర్ధద్వయేన॥ తత్ర-కథమిత్యర్ధేన-ప్రశ్నానువాదః- తతశ్శ్లోకద్వయేన తస్య ప్రతివచనమితి వివేకః-మాం-వినా-అనాథాః
కృపణాః-అతఏవ-దీనాస్తే-కథం జీవేరన్, ఇతిశబ్దోఽత్రాధ్యాహర్తవ్యః-కథం జీవేరన్నితి-పృచ్ఛసి చేదిత్యర్థః ॥౪౬॥
తావత్తత్తుల్యయోగక్షేమేస్వస్మిన్-తద్రక్షకత్వాభిమానం, త్యజేత్యభిప్రాయేణాహ॥ కాలేతి॥ కర్మ అదృష్టం, గుణాస్సత్త్వా
దయః-పృథివ్యాదిపఞ్చభూతారబ్ధోయం దేహః- కాలాద్యధీనః - అయమిత్యనేన, త్వద్దేహోప్యేవంవిధఏవేతి సూచితమ్,
స్వయమేవంవిధదేహః, పరమన్యాన్ గోపాయేత్ రక్షేత్ - నరక్షేదేవేత్యర్థః, యథా స్వయం సర్పగ్రస్తోఽన్యాన్, తద్గ్ర
స్తాన్ నగోపాయతి తద్వత్ ❀॥౪౭॥ ❀అస్త్వేవ, తథాపి-జీవికావతి, గృహే, స్థితానామస్మాకం జీవనం సుకరం, కదమితో
గతానాం తేషాం జీవనం స్యాదిత్యత ఆహ ॥ అహస్తానీతి॥ అహస్తాని భూతాని, సహస్తానాం తేషాం-జీవనం, యథాలాభం,
యథాయోగ్యం-ఓషధిఫలమూలపశుమృగాదీని, జీవనమిత్యర్థః, తథా, హస్తరహితానామపి - చతుష్పదాం, అపదాని అ
విద్యమానపాదాని, భూతాని, జీవనం, తత్రాప్యపదేష్వపి, మహతాం, అజగరాదీనాం భూతానాం, ఫల్గూని క్షుద్రాణి భూ
తాని-జీవనం, కింబహునా, జీవస్య సజీవస్య భూతస్య- జీవఏవ జీవనం, జీవనశబ్దోభక్ష్యపరః ॥౪౮॥ సర్వత్ర వనేగృహేవా
భగవానేవరక్షితేత్యభిప్రాయేణ, తదుపయుక్తతయా, భగవతస్సార్వాత్మ్యం, కృత్స్నజగతస్తదాత్మకతయా తదనన్య

యన్మన్యసే ధ్రువం లోకమధ్రువం వా న చోభయమ్। సర్వథా న హి శోచ్యాస్తే స్నేహాదన్యత్ర మోహజాత్ ॥
తస్మాజ్జహ్యఙ్గ వైక్లబ్యమజ్ఞానకృతమాత్మనః। కథం త్వనాథాః కృపణా జీవేరంస్తే చ మాం వినా॥౪౬॥ కాలక
ర్మగుణాధీనో దేహోఽయం పాఞ్చభౌతికః। కథమన్యాంస్తు గోపాయేత్సర్పగ్రస్తో యథా పరమ్ ॥ ౪౭॥ అహ
స్తాని సహస్తానామపదాని చతుష్పదామ్। ఫల్గూని తత్ర మహతాం జీవో జీవస్య జీవనమ్॥౪౮॥ తదిదం భగవాన్రా
జన్నేక ఆత్మాఽఽత్మనాం స్వదృక్। అన్తరోఽనన్తరో భాతి పశ్య తం మాయయోరుధా॥ ౪౯ ॥ సోఽయమద్య మ
హారాజ భగవాన్ భూతభావనః। కాలరూపోఽవతీర్ణోఽస్యామభావాయ సురద్విషామ్ ॥ ౫౦ ॥ నిష్పాదితం

త్వం చాహ॥ తదిదమితి॥ హేరాజన్, తత్ -ఈశ్వరవశత్వేనోక్తమ్, ఇదం, పరిదృశ్యమానం చిదచిదాత్మకం జగత్-భగవాన్, నైకఏవ-
మృదయం ఘటఇతివత్ ఃస్వరూపాభేదశఙ్కాం వారయితుం విశినష్టి॥ ఆత్మనాం దేవమనుష్యాదిదేహభృతాం జీవానాం, ఆ
త్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారకత్వాభ్యామవస్థితః,, ఆత్మశబ్దస్య తదేవహి ప్రవృత్తినిమిత్తం యదన్తః ప్రవిశ్య ప్రశా
సనధారకత్వాభ్యామవస్థానం ,, అనేన శరీరాత్మభావనిబన్ధనం జగద్బ్రహ్మణోరనన్యత్వమిత్యుక్తం భవతి - శరీరాత్మ
భావనిబన్ధనశ్చానన్యత్వవ్యపదేశో దృష్టచరః, ఆత్మా దేవో జాతః, మనుష్యో జాతఇతి, వ్యాప్యవస్తుగతదోషసంస్పర్శశ
ఙ్కాం నిరాకుర్వన్ విశినష్టి॥ స్వదృక్, ఆత్మనామాత్మతయాఽవస్థితోపి స్వాత్మయాథాత్మ్యదర్శీ, అతో నాస్య దోషసం
స్పర్శ ఇతి భావః, తదాహ శ్రుతిః,,అనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి ,, నకేవలమన్తరాత్మైవ, అపితు, అన్తరోప్యనన్తరో
భాతి, బహిశ్చ భాతి- నన్వేకస్య కథం దేవమనుష్యాదిరూపేణ బహుభావస్థానమిత్యత్రాహ॥ పశ్య తం మాయయోరుధేతి॥
మాయయా - దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణతయా శరీరమాత్రతయా జీవసంస్పృష్టయా ప్రకృత్యా - తం భగవన్తం ఉరుధా బ
హుధా పశ్య - చిదచిదాత్మకదేవాదిశరీరభేదేనైకఏవావస్థితఇతి విజానీహీత్యర్థః ❀ ॥ ౪౯ ॥ ❀న కేవలం త్వత్పితరస్సార్వ
ర్థమేవ నిర్గతాః-అపితు యుష్మాభిరప్యేవమేవ నిర్గన్తవ్యమితి -భవతాం ప్రదర్శనార్థమపీత్యభిప్రాయేణాహ॥ సోయమితి ద్వా
భ్యామ్॥ హేమహారాజ-సః నిఖిలజగదన్తరాత్మా -వశీకృతలోకత్రయః కాలశరీరకోయం-భగవాన్ శ్రీకృష్ణ, భూతాని స్వా
జ్ఞానువర్తీని భావయతి అభ్యుదయయుక్తానికరోతీతి తథా- హేతుగర్భమిదం-సాధుపరిత్రాతృత్వాదితి భావః - సురద్విషాం
దుష్కృతాం, అభావాయ నాశాయ, కాలరూపో మృత్యురూపో, ఽస్యాం మహ్యవతీర్ణః కాలరూపత్వేనావతీర్ణః ❀ ॥ ౫౦॥ ❀
తేనచ-దేవకృత్యం-దేవార్థం, కర్తవ్యం కృత్యం ప్రయోజనం తద్విపక్షక్షపణరూపం -నిష్పాదితం। అధునా స్వయం భగవాన్
అవశేషం కర్తవ్యప్రయోజనావశేషం-స్వకులవినాశాత్మకమితిగూఢాభిసన్ధిః-ప్రతీక్షతే, అతో యావదిహ భూమౌ, భగ

వానీశ్వరః కృష్ణో భవేద్వర్తేత - తావదేవ, యూయమవేక్షధ్వం, తథా పత్యుపి ర్గచ్ఛతేఽభావం ॥ ౫౧ ॥ బ్రూహి తత్త్వమితి పరికృతప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ ధృతరాష్ట్ర ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స్వభార్యయా గాన్ధార్యా - భ్రాత్రా విదురేణ చ సహ - ధృతరాష్ట్రః - హిమవతో దక్షిణేన - ఋషీణామాశ్రమం గతః - హిమవతో దక్షిణపార్శ్వేన వర్తమానమాశ్రమం గత ఇత్యర్థః, ,,ఏనబన్యతరస్యామదూరేపఞ్చమ్యాః,, ఇత్యేనప్ప్రత్యయః, అవధిమతోఽస్యామిష్యేనస్ప్రత్యయే వ్యుత్పన్నమిదం - దక్షిణేనేత్యవ్యయమ్ ॥ ౫౨ ॥ కోఽసావాశ్రమ ఇత్యత్రాహ॥స్రోతోభిరితి॥ యం సప్తస్రోతః ఇతి ప్రచక్షతే - తమాశ్రమం గత ఇత్యన్వయః - తత్రతన్నామ్నః ప్రవృత్తినిమిత్తమాహ॥ యా వై ప్రసిద్ధా - స్వర్ధునీ స్వర్గనదీ గఙ్గా - సప్తానామృషీణాం ప్రీతయే - యతః, సప్తభిః - స్రోతోభిః ప్రవాహైః - నానాబహుధా - తదేవాహ॥ సప్తధా వ్యధాత్, సువిభక్తా బభూవ, అతస్తం దేశం సప్తస్రోత ఇత్యాచక్షతే - యమేవమాచక్షతే తం గత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ తత్ర కిం కరిష్యతి కథం వా వర్తిష్యత ఇత్యత్రాహ॥ స్నాత్వేతి॥ తత్ర - అనుసవనం త్రిసన్ధ్యం - స్నాత్వా, అగ్నీన్ యథావిధి హుత్వా చ - అబ్భక్షః అప ఏవ భక్షయన్, ఉపశాన్తః కామాద్యకలుషితః ఆత్మా మనో యస్య - విగతా ఈషణాః దారైషణార్థైషణాపుత్రైషణాః యస్య - తథాభూతః ఆస్తే ఆసిష్యతే ॥ ౫౪ ॥ జితమాసనం యేన సః - చిరమాసీనోఽపి క్లమరహిత ఇత్యర్థః, జితాః శ్వాసాః ప్రాణాదివాయవో యేన - ప్రత్యాహృతాని శబ్దాదివిషయేభ్యో నియమితాని షడిన్ద్రియాణి యేన, హరిభావనయా భగవద్రూపధ్రువానుస్మృత్యా, ధ్వస్తాని నిరస్తాని - రజఆదిగుణత్రయకార్యాణి - ముక్తిప్రతిబన్ధకాని పుణ్యాపుణ్యాదిరూపాణి, మలాని యస్య తథాభూతః ॥ ౫౫ ॥ విజ్ఞానాత్మని విజ్ఞానస్వరూపే క్షేత్రజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని, సంయోజ్య - పూర్వప్రస్తుతానీన్ద్రియాణీత్యర్థాత్సిద్ధం, ఇన్ద్రియాణి సంయోజ్య ఇన్ద్రియైరనాకృష్టచిత్త ఇత్యర్థః - తమాత్మానం క్షేత్రజ్ఞం ఆధారే ధారకే బ్రహ్మణి - విలాప్య విలీనం కృత్వా - ఉపాధివిధూన

దేవకృత్యమవశేషం ప్రతీక్షతే। తావద్యూయమవేక్షధ్వం భవేద్యావదిహేశ్వరః ॥ ౫౧ ॥ ధృతరాష్ట్రస్సహ భ్రాత్రా గాన్ధార్యా చ స్వభార్యయా। దక్షిణేన హిమవత ఋషీణామాశ్రమం గతః ॥ ౫౨ ॥ స్రోతోభిస్సప్తభిర్యా వై స్వర్ధునీ సప్తధా వ్యధాత్ । సప్తానాం ప్రీతయే నానా సప్తస్రోతః ప్రచక్షతే ॥ ౫౩ ॥ స్నాత్వాఽనుసవనం తస్మిన్ హుత్వా చాగ్నీన్ యథావిధి। అబ్భక్ష ఉపశాన్తాత్మా స ఆస్తే విగతైషణః ॥ ౫౪ ॥ జితాసనో జితశ్వాసః ప్రత్యాహృతషడిన్ద్రియః। హరిభావనయా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమలః ॥ ౫౫ ॥ విజ్ఞానాత్మని సంయోజ్య క్షేత్రజ్ఞే ప్రవిలాప్య తమ్। బ్రహ్మణ్యాత్మానమాధారే ఘటామ్బరమివామ్బరే ॥ ౫౬ ॥ ధ్వస్తమాయాగుణోదర్కో నిరుద్ధకరణాశయః। నివర్తితాఖిలాహార ఆస్తే స్థాణురివాధునా ॥ ౫౭ ॥ తస్యాన్తరాయో

నేన బ్రహ్మసమానాకారతయా అనుసన్ధాయేతి యావత్ - తత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ ఘటామ్బరమివామ్బర ఇతి ॥ మహాకాశే ఘటాకాశమివ - బ్రహ్మణి అజ్ఞానం ప్రవిలాప్య - స్థాణురివాస్త ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అమ్బరదృష్టాన్తేన జీవబ్రహ్మణోః స్వరూపైక్యమనుసన్ధాయేతి న భ్రమితవ్యం - ఘటాద్యుపాధ్యపగమేన - ఘటాకాశస్య మహాకాశసంశ్లేషేఽపి - స్వరూపభేదసద్భావాత్ - పఞ్చీకరణస్మరణాదాకాశేష్వంశభేదస్య వేదాన్తిభిరవశ్యాఙ్గీకార్యత్వాత్ - యదా, ఆకాశే అంశభేదో నాభ్యుపగమ్యేత, తదా కృత్స్నస్యాప్యాకాశస్య ఘటాద్యుపహితత్వప్రసఙ్గః - నచేష్టాపత్తిః - ఘటాకాశమహాకాశయోర్వ్యాప్యవ్యాపకభావవైపరీత్యాపాతాత్ - కార్త్స్న్యేనాకాశస్య ఘటోపహితత్వే హి, తత్పరిచ్ఛిన్నాకాశస్య వ్యాప్యత్వం సుస్పష్టం అత - స్సంశ్లేషదశాయామపి - ఘటాకాశమహాకాశయోః ప్రదేశభేదోఽస్త్యేవ ఉపాధ్యపగమేన సమానాకారత్వమాత్రాభిప్రాయక ఏవాయం దృష్టాన్త ఇత్యవగన్తవ్యమ్ ॥ ౫౬ ॥ ధ్వస్తం - మాయాగుణానాం రజఆదీనాం ఉదర్కో రాగద్వేషాదికార్యద్వారోత్తరోదయో యస్య - నిరుద్ధాని - కరణాని - ఇన్ద్రియాణి - ఆశయో వాసనా - అన్తఃకరణం వా - యేన - నివర్తితాః, అఖిలాః సర్వే - ఆహారాః అబ్భక్షణాదయోఽపి - యేన తథాభూతః - స్థాణురివాచలో నిశ్చల ఆస్తే ఆసిష్యతే - ప్రత్యాహృతషడిన్ద్రియ ఇత్యనేన - ఇన్ద్రియాణాం విషయేభ్య ఆకర్షణమాత్రముక్తం - నిరుద్ధకరణాశయ ఇత్యనేన తు - పునర్విషయేషు ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ ఉక్తః - అతో న పౌనరుక్త్యం - తథా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమల ఇత్యనేన - పుణ్యపాపాద్యభావ ఉక్తః ధ్వస్తమాయాగుణోదర్క ఇత్యనేన పుణ్యాపుణ్యమూలకరాగద్వేషాద్యభావ ఉక్తః తథా తావదబ్భక్షణస్తతో నివర్తితాఖిలాహార ఇతి ॥ ౫౭ ॥ కథం చిత్తమానయిష్యామీతి - యుధిష్ఠిరాభిప్రాయమాలక్ష్యాహ॥ తస్యేతి॥ సంన్యస్తాని త్యక్తాని అఖిలాని దేహధారణార్థాన్యపి కర్మాణి యేన - తస్య ధృతరాష్ట్రస్యాన్తరాయో విఘ్నభూతస్త్వం - మా భూః న భవ - హే రాజన్ - స ధృతరాష్ట్రః - అద్యతనాద్వర్తమానదినాత్ - ఆరభ్య - పరతః - పఞ్చమేఽహని - స్వం కళేబరం - హాస్యతి వై నూనం త

ష్యతి-తచ్చకళేబరంయోగాగ్నినైవభస్మీభవిష్యతి ॥ ౫౮।౫౯ ॥ తతస్సహోటజేపర్ణశాలాసహితే- భర్తుర్దేహే, అగ్నిభిర్దహ్యమానేసతి-తస్యపత్నీ-సాధ్వీపతివ్రతా గాన్ధారీబహిస్స్థితా-తమగ్నిమనువేక్ష్యతి అనుప్రవేక్ష్యతి ॥ ౬౦ ॥ హేకురునన్దన-తత స్తదాశ్చర్యం-నిశామ్యదృష్ట్వా-విదురః- హర్షశోకాభ్యాం-ప్రియతుర్మృత్యుచింతాజాభ్యాం-యుక్తః - తస్మాద్దేశా- త్తీర్థాని-నిషేవకఃసేవితుమిచ్ఛన్- గన్తాగమిష్యతి ॥ ౬౧ ॥ ఇత్యేవ్ముక్త్వా- సతుమ్బురుర్భగవాన్నారదఃస్వర్గమారురోహ-స్వర్గంప్రత్యూర్ధ్వంజగామేత్యర్థః యుధిష్ఠిర స్తుతస్యనారదస్యవచః-హృదికృత్వానిధాయ- శుచఃశోకాన్-అజహాత్ తత్యాజ ॥ ౬౨ ॥ ఇతిశ్రీవీరరాఘవవిదుషావిలిఖితాయాంశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాంప్రథమస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః

సంప్రస్థిత ఇతి॥బన్ధూనాంయదూనాం- దిదృక్షయా,ఉత్తమశ్లోకస్య -విచేష్టితంజ్ఞాతుంచ జిష్ణావర్జునే - ద్వారకాయాంసంప్రస్థితేప్రస్థానపూర్వకంద్వారకాయాంప్రవిష్టేసతి-ద్వారకాయాంబన్ధూనాందిదృక్షయేత్యన్వయః ॥ ౧ ॥ కతిచిన్మాసా-వ్యతిక్రాన్తాబభూవుః,తథాపితతోద్వారకాతోఽర్జునో-నాగచ్ఛత్ - తదాకురూద్వహోయుధిష్ఠిరో-ఘోరరూపాణి-నిమిత్తానిదుఃఖనిమిత్తాన్యరిష్టాని-దదర్శ ॥ ౨ ॥ విపరీతాఋతూనాంవసన్తాదీనాంధర్మాయస్యతస్య - కాల

స్యచాభూస్సంన్యస్తాఖిలకర్మణః। సవాఅద్యతనాద్రాజన్ పరతఃపఞ్చమేఽహని॥కళేబరంహాస్యతివైతచ్చభస్మీభవిష్యతి ॥ ౫౮ ॥ ౫౯॥దహ్యమానేఽగ్నిభిర్దేహేపత్యుఃపత్నీసహోటజే।బహిస్స్థితాపతింసాధ్వీతమగ్నిమనువేక్ష్యతి ॥ ౬౦ ॥ విదుర స్తుతదాశ్చర్యం నిశామ్యకురునన్దన।హర్షశోకయుత స్తస్మాద్గన్తాతీర్థనిషేవకః ॥ ౬౧ ॥ఇత్యుక్త్వాథారుహత్స్వర్గంనారదస్సహతుమ్బురుః।యుధిష్ఠిరోవచ స్తస్యహృదికృత్వాఽజహాచ్ఛుచః ॥ ౬౨ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే , త్రయోదశోఽధ్యాయః

సూతఉవాచ॥సంప్రస్థితేద్వారకాయాంజిష్ణౌబన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచేష్టితమ్॥ వ్యతీతాఃకతిచిన్మాసా స్తదానాయా త్తతోఽర్జునః। దదర్శఘోరరూపాణినిమిత్తానికురూద్వహః ॥ ౨ ॥కాలస్యచగతింరౌద్రీంవిపరీత ర్తుధర్మిణః।పాపీయసీంనృణాంవార్తాంక్రోధలోభానృతాత్మనామ్ ॥ ౩॥జిహ్మప్రాయంవ్యవహృతంశాఠ్యమిశ్రంచసౌహృదమ్ । పితృమాతృసుహృద్భ్రాతృదంపతీనాంచకల్కనమ్॥ ౪॥ కన్యావిక్రయికంతాతంసుతంపిత్రోరపోషకమ్ । బ్రాహ్మణాన్వేదవిముఖాన్ శూద్రాంశ్చ బ్రహ్మవాదినః ॥ ౫ ॥ నిమిత్తాన్యత్యరిష్టానికాలేత్వనుగతేనృణామ్।లోభాద్యధర్మప్రకృతిందృష్ట్వోవాచానుజంనృపః॥౬॥ యుధిష్ఠిరఉవాచ॥సంప్రేషితోద్వారకాయాంజిష్ణుర్బన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచేష్టితమ్ ॥ ౭ ॥గతాస్సప్తాఽధునామాసాభీమసేనతవానుజః । నాయాతికస్యవాహేతోర్నాహంవేదేదమఞ్జసా ॥ ౮ ॥ అపిదేవర్షిణాఽఽదిష్టస్సకాలోఽయముపస్థితః । యదాత్మనోఽఙ్గమాక్రీడంభగవానుత్సిసృక్ష

స్య-రౌద్రీం ఘోరాం గతించ - ద్వితీయాన్తానాందదర్శేతిపూర్వేణదృష్ట్వేత్యుత్తరేణవాఽన్వయః,క్రోధాదిప్రవణఆత్మామనోయేషాంతేషాం-నృణాం- పాపీయసీంవార్తాంజీవనార్థప్రవృత్తిమ్ ॥ ౩ ॥ జిహ్మప్రాయంకౌటిల్యప్రచురం-వ్యవహృతంవ్యవహారం- శాఠ్యమిశ్రం - మౌర్ఖ్యయుక్తం - సౌహృదంచపిత్రాదీనాంపరస్పరంకల్కనం - రాగాదిదోషంచ ॥ ౪ ॥ కన్యాంవిక్రీణాతీతితథా-తంతాతంపితరం, పిత్రో-ర్మాతాపిత్రో-రపోషకం,సుతంచ- వేదేభ్యోవిముఖాన్బ్రాహ్మణాన్-బ్రహ్మవాదినోవేదపారకాన్ శూద్రాంశ్చ ॥ ౫ ॥ తథాఽత్యరిష్టానినిమిత్తానిదుఃఖసూచకాని,కాలే-త్వనుగతే-నిమిత్తే-నిమిత్తభూతవిపరీతకాలానుసారమిత్యర్థః,నృణాం-లోభాద్యధర్మస్వభావం-దృష్ట్వా-లోభాదీత్యాదిశబ్దేనక్రోధాదిసంగ్రహః-నృపోయుధిష్ఠిరః-అనుజంభీమంప్రోవాచ ॥ ౬ ॥ తదేవాహ-సంప్రేషితఇత్యష్టాదశభిః॥ద్వారకాయాంయేబాన్ధవాః- తేషాందిదృక్షయా-కృష్ణస్యవిచేష్టితంజ్ఞాతుంచ- జిష్ణుః-సంప్రేషితఃప్రస్థాపితః ॥ ౭ ॥ హేభీమసేన,సప్తమాసాఃవ్యతిక్రాన్తాః, అధునాపి-కస్మాద్ధేతోః- స్తవానుజోఽర్జునో-నాయాతి-ఇదమనాగమననిమిత్తం అహంఅఞ్జసా నవేద్మి అఞ్జసేత్యవ్యయంతత్త్వశీఘ్రార్థయోర్వర్తతే ॥ ౮ ॥ అపీతి॥అపిశబ్దస్సంభావనాద్యోతకః,దేవర్షిణానారదేనాదిష్టఃసూచితస్సకాలోఽధునా-ఉపస్థితోపి-ఉపస్థితస్స్యాత్కిమిత్యర్థః,కోసౌ- యస్మిన్ కాలే- భగవాన్ కృష్ణఆత్మనస్స్వస్యాక్రీడంక్రీడార్థం,మఙ్గ -ముత్సిసృక్షతీత్యుక్తమిచ్ఛతి-సకాలః, ఆక్రీడంక్రీడార్థంమనుష్యసంస్థానం,అఙ్గం, ను

ద్దసత్త్వమయమప్రాకృతం శరీరం, ఉత్సిసృక్షతి మాం మర్త్యే విశ్లేషయితుమిచ్ఛతీత్యర్థః ✻ ॥౯॥ ✻ భగవన్తం విశినష్టి ॥ యస్మాదితి ॥ యస్మాద్భగవతో హేతోః, నో௨స్మాకం, సంపదాదయో௨భూవన్, యస్య చానుగ్రహాత్ లోకాః పుణ్యలోకాః భవిష్యన్తి, స భగవాన్ ఉత్సిసృక్షతీత్యన్వయః॥ సంపదః భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః, సపత్నవిజయః శత్రువిజయః ✻ ॥౧౦॥ ✻ హే నరవ్యాఘ్ర, దివ్యాన్ దివి భవాన్, భౌమాన్ భూమౌ భవాన్, దైహికాన్ దేహే భవాన్, దారుణాన్ ఘోరాన్, అదూరాత్ సమనన్తరమేవ, నో௨స్మాకం, బుద్ధిం మోహయతీతి తథాభూతం భయం శంసతః సూచకాన్, ఉత్పాతాన్ పశ్య ॥౧౧॥ ఉత్పాతాన్ దైహికాన్ ఉత్పాతాన్ దర్శయతి॥ ఊర్వితి॥ అఙ్గ హే భీమ, మే వామోర్వాదయః, పునః పునః, స్ఫురన్తి చలన్తి, హృదయే, వేపథుః కమ్పశ్చ, భవతి, తాన్యేతాన్యూర్వాదిస్ఫురణాని, ఆరాత్॥ సమనన్తరకాలమేవ, మహ్యం, విప్రియం దాస్యన్తి, మమ విప్రియప్రాప్తిసూచకాని భవన్తీత్యర్థః ✻ ॥౧౨॥ ✻ ఏషా శివా, సృగాలవిశేష, అనలవజ్జ్వలదాననం యస్యాస్సా, ఆదిత్యమభి, ఆదిత్యాభిముఖం రౌతి, అఙ్గ, హే భీమ, అయం, సారమేయః శ్వా, మమాభిముఖం, అభీరువత్, అభితవత్, రోదితి రోదనం కరో(తి) ✻ ॥౧౩॥ ✻ శస్తాః ప్రశస్తా గవాశ్వాదయః పశవః, మాం, సవ్యం, ఆత్మానం సవ్యపార్శ్వస్థం, కుర్వన్తి, అపరే, అప్రశస్తాః ఖరమహిషాదయస్తు, దక్షిణం కుర్వన్తి, హే పురుషవ్యాఘ్ర, మమ వాహాన్ గజాశ్వాదీన్, రుదతో రోదనం కుర్వాణాన్, లక్షయే ✻ ॥౧౪॥ ✻ అయములూకో ఘూకః, మృత్యోర్దూతః తద్వదనిష్టకరః, స చ, ప్రత్యులూకశ్చ, తదభిముఖమన్యశ్చోలూకః,

తి ॥౯॥ యస్మాన్నస్సంపదో రాజ్యం దారాః ప్రాణాః కులం ప్రజాః। ఆసన్ సపత్నవిజయో లోకాశ్చ యదను
గ్రహాత్ ॥౧౦॥ పశ్యోత్పాతాన్నరవ్యాఘ్ర దివ్యాన్ భౌమాన్ సదైహికాన్। దారుణాన్ శంసతో௨దూరా
ద్భయం నో బుద్ధిమోహనమ్ ॥౧౧॥ ఊర్వక్షిబాహవో మహ్యం స్ఫురన్త్యఙ్గ పునః పునః। వేపథుశ్చాపి హృద
యే ఆరాద్దాస్యన్తి విప్రియమ్ ॥౧౨॥ శివైషోద్యన్తమాదిత్యమభిరౌత్యనలాననా। మామఙ్గ సారమేయో௨యమ
భిరేభత్యభీతవత్ ॥౧౩॥ శస్తాః కుర్వన్తి మాం సవ్యం దక్షిణం పశవో௨పరే। వాహాంశ్చ పురుషవ్యాఘ్ర లక్ష
యే రుదతో మమ ॥౧౪॥ మృత్యుదూతః కపోతో௨యములూకః కమ్పయన్ మనః। ప్రత్యులూకశ్చ కుహ్వానైరని
ద్రౌ శూన్యమిచ్ఛతః॥౧౫॥ ధూమ్రా దిశః పరిధయః కమ్పతే భూః సహాద్రిభిః। నిర్ఘాతశ్చ మహాంస్తాత సాకం చ స్త
నయిత్నుభిః ॥౧౬॥ వాయుర్వాతి ఖరస్పర్శో రజసా విసృజంస్తమః। అసృగ్వర్షన్తి జలదా బీభత్సమివ సర్వ
తః॥౧౭॥ సూర్యం హతప్రభం పశ్య గ్రహమర్దం మిథో దివి। ససఙ్కులైర్భూతగణైర్జ్వలితే ఇవ రోదసీ॥౧౮॥
నద్యో నదాశ్చ క్షుభితాస్సరాంసి చ మనాంసి చ। న జ్వలత్యగ్నిరాజ్యేన కాలో௨యం కిం విధాస్యతి॥౧౯॥ న పిబన్తి
స్తనం వత్సా న దుహ్యన్తి చ మాతరః। రుదన్త్యశ్రుముఖా గావో న హృష్యన్త్యృషభా వ్రజే॥౨౦॥ దైవతాని రు
దన్తీవ స్విద్యన్తి హ్యుచ్చలన్తి చ॥౨౧॥ ఇమే జనపదా గ్రామాః పురోద్యానాకరాశ్రమాః। భ్రష్టశ్రియో నిరానన్దాః
కిమఘం దర్శయన్తి నః॥౨౨॥ మన్య ఏతైర్మహోత్పాతైర్నూనం భగవతః పదైః। అనన్యపురుషశ్రీభిర్హీనా భూర్హ

తావేతావనిద్రౌ నిద్రారహితౌ, కుహ్వానైః కూ ఇత్యేవంవిధైః హ్వానైః శబ్దైరితి తచ్ఛబ్దానుకారః, ఇమం దేశం శూన్యమిచ్ఛతః సూచయతః ✻ ॥౧౫॥ ✻ దిశో ధూమ్రాః, పరిధయశ్చ దృశ్యన్త ఇతి శేషః, అద్రిభిస్సహ, భూః పృథివీ, కమ్పతే, స్తనయిత్నుభిర్మేఘైరాకాలికైస్సహ, మహాన్ నిర్ఘాతః, అశనినిర్ఘాతశ్చాసీత్ ✻ ॥౧౬॥ ✻ ఖరః కఠినః స్పర్శో యస్య స వాయుః, రజసా ధూల్యా తమః, విసృజన్ అపి శేషేణ సృజన్, వాతి, జలదాః మేఘాః, సర్వతో బీభత్సమివ, అసృక్ రుధిరం, వమన్తి ముఞ్చన్తి ✻ ॥౧౭॥ ✻ హతా ప్రభా యస్య తథాభూతం, సూర్యం పశ్య, దివి గ్రహాణాం భృగ్వఙ్గారకాదీనాం, పరస్పరం, విమర్దం కలహం పశ్య, ససఙ్కులైః భూతానాం పిశాచానాం గణైః, రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ వర్తతే, తే జ్వలితే ఇవ దృశ్యేతే ✻ ॥౧౮॥ ✻ నద్యః ప్రాక్స్రోతసః, నదాః ప్రత్యక్స్రోతసః, సరాంసి, భూతానాం మనాంసి చ, క్షుభితాః సంచలితాః, భవన్తి శుష్కా భవన్తి వా, అగ్నిరాహవనీయాదిః ఆజ్యేన న జ్వలతి, అయం కాలః కిం దుఃఖం విధాస్యతి అహం తు న వేద్మీతి భావః ✻ ॥౧౯॥ ✻ వత్సాః, స్తనం స్తన్యం, న పిబన్తి, మాతరశ్చ, వత్సాన్ ప్రతి, న దుహ్యన్తి, స్తన్యమితి శేషః, గావః, అశ్రూణి ముఖే యాసాం తాః, రుదన్తి, వ్రజే గోష్ఠే ఋషభాః న హృష్యన్తి చ ✻ ॥౨౦॥ ✻ దైవతాని దేవప్రతిమాః, రుదన్తీవ, స్విద్యన్తి గాత్రప్రస్వేదం ముఞ్చన్తి, ఉచ్చలన్తీవోత్ప్లుత్యపతన్తీవ దృశ్యన్తే ✻ ॥౨౧॥ ✻ పురాదీనామాశ్రమాః, ఇమే జనపదాః దేశాః, గ్రామాశ్చ, భ్రష్టా శ్రీర్యేభ్యః, నిర్గత ఆనన్దో యేభ్యస్తథాభూతాః, దృశ్యన్తే, నో௨స్మాకం, కిమఘం, అఘమూలకం దుఃఖం, దర్శయిష్యన్తి, వక్తుం న విద్మ ఇతి భావః ✻ ॥౨౨॥ ✻ ఇదం త్వహముద్భావయామీత్యాహ॥ మన్య ఇతి॥ ఏతైర్మహోత్పాతైః, ఇదం త్వహం,

మన్యే ఉద్భావయామి, కిం, అనన్యపురుషశ్రీభిః, రహితా అన్యపురుషేషు శ్రీర్యేషు తైః, అన్యపురుషేష్వసమ్భావితాభిః, భగవతః కృష్ణస్య, పదైః పాదవిన్యాసైః, హీనా రహితా, అతఏవ, గతం సౌభగం సౌన్దర్యం యస్యాః తథాభూతా, భూః పృథివీ - నూనం భవిష్యతి ❀॥౨౩॥❀ ఇతీత్థం, దృష్టాని జ్ఞాతాని అరిష్టాని యేన తేన - చేతసా రాజ్ఞః తస్య యుధిష్ఠిరస్య - చిన్తయతః సతః హే బ్రహ్మన్ - కపిధ్వజోఽర్జునః - యదుపుర్యాః ద్వారకాయాః - ప్రత్యాగమత్ - ఆగతవాన్ ❀॥౨౪॥❀ తమాగతం పాదయోర్నిపతితం - అనుజమర్జునం - నృపో యుధిష్ఠిరః విలోక్య ఉద్విగ్నం భీతం హృదయం యస్య తథాభూతో - నారదోక్తం సంస్మరన్ - సుహృదాం మధ్యే - పృచ్ఛతి స్మ అపృచ్ఛత్ - కథంభూతం - అయథాపూర్వం పూర్వవదనవస్థితం - ఆతురం దుఃఖితం - అధోవదనమవాఙ్ముఖం - నయనాబ్జయోః అశ్రుబిన్దూన్ - ఉత్సృజన్తం ముఞ్చన్తం - విచ్ఛాయం విగతకాన్తిమ్ ❀॥౨౫॥౨౬॥ ప్రశ్నమేవాహ॥ కచ్చిదానర్తపుర్యామిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి॥ కచ్చిదితీష్టప్రశ్నద్యోతకమవ్యయం - తావత్సామాన్యతస్సర్వాన్ - నిష్టాన్ బన్ధూన్ పృచ్ఛతి కచ్చిదితి॥ మధ్వాదయో యాదవావాన్తరవిశేషాః - తచ్చ నవమే స్ఫుటం - నోఽస్మాకం - స్వజనాః బన్ధవః ఆనర్తపుర్యాం ద్వారకాయాం సుఖం యథా తథా - ఆసతే కచ్చిత్ - ఆసతే కిం తచ్చ మదిష్టమితి కచ్చిచ్ఛబ్దం ప్రియజ్ఞానస్య భావః ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ ❀ ॥౨౭॥ ❀ అథోక్తవిధార్జునదర్శనేన కృష్ణనిర్యాణం సమ్భావ్య - తచ్ఛ్రవణజో విషాదః పశ్చాదేవ భవత్విత్యభిప్రాయేణ - తావత్ప్రియశో విశేషేణ పృచ్ఛతి - శూర ఇత్యాదినా। అస్మాకం - మాతామహః - శూరః - హే మారిష - హే పార్థ - సవిసర్గపాఠే శూరవిశేషణం - మారిషశబ్దస్సాన్వయశబ్దపర్యాయః - స్వస్తి యథా తథా

తసౌభగా॥౨౩॥ ఇతి చిన్తయతస్తస్య దృష్టారిష్టేన చేతసా। రాజ్ఞః ప్రత్యాగమద్బ్రహ్మన్ యదుపుర్యాః కపిధ్వజః॥౨౪॥
తం పాదయోర్నిపతితమయథాపూర్వమాతురమ్। అధోవదనమబ్బిన్దూన్ సృజన్తం నయనాబ్జయోః॥౨౫॥ విలోక్యోద్విగ్నహృదయో విచ్ఛాయమనుజం నృపః। పృచ్ఛతి స్మ సుహృన్మధ్యే సంస్మరన్నారదేరితమ్॥౨౬॥ కచ్చిదానర్తపుర్యాం నస్స్వజనాస్సుఖమాసతే। మధుభోజదశార్హార్హసాత్వతాన్ధకవృష్ణయః॥౨౭॥ శూరో మాతామహః కచ్చిత్స్వస్త్యాస్తే వాఽథ మారిష ❀। మాతులస్సానుజః కచ్చిత్కుశల్యానకదున్దుభిః॥౨౮॥ సప్త స్వసారస్తత్పత్న్యో మాతులాన్యస్సహాత్మజాః। ఆసతే సస్నుషాః క్షేమం దేవకీప్రముఖాస్స్వయమ్॥౨౯॥ కచ్చిద్రాజాఽఽహుకో జీవత్యసత్పుత్రోఽస్య చానుజః। హృదీకస్ససుతోఽక్రూరో జయన్తగదసారణాః॥ ఆసతే కుశలం కచ్చిద్యే చ శత్రుజిదాదయః। కచ్చిదాస్తే సుఖం రామో భగవాన్ సాత్వతాం పతిః॥౩౧॥ ప్రద్యుమ్నస్సర్వవృష్ణీనాం సుఖమాస్తే మహారథః। గమ్భీర❀రయోఽనిరుద్ధో వర్ధతే భగవానుత॥ ౩౨ ।సుషేణశ్చారుదేష్ణశ్చ సామ్బో జామ్బవతీసుతః। అన్యే చ కార్ష్ణిప్రవరాస్సపుత్రా ఋషభాదయః॥౩౩॥ తథైవానుచరాశ్శౌరేశ్శ్రుతదేవోద్ధవాదయః। సునన్దనన్దశీర్షణ్యా యే చాన్యే సాత్వతర్షభాః॥౩౪॥ అపి స్వస్త్యాసతే సర్వే

థా - ఆస్తే కచ్చిత్ - తథా - నో - మాతులః - ఆనకదున్దుభిర్వసుదేవః - సానుజః - కుశలీ కుశలమస్యాస్తీతి తథాభూత - ఆస్తే కచ్చిత్ - వసుదేవస్యానుజాస్తు దేవభాగో - దేవశ్రవాః - ఆనక - స్సృఞ్జయః - శ్యామకః - కఙ్కః - శమీకో - వత్సకో - వృక - శ్చేతి నవ ❀॥౨౮॥❀ సప్తేతి॥ స్వసారః - ఉగ్రసేనస్యేతి శేషః - ఉగ్రసేనస్య భగిన్యస్సప్త తస్యానకదున్దుభేః పత్న్యః - మాతులాన్యః - అస్మన్మాతులస్య వసుదేవస్య స్త్రియః, ఇన్ద్రభవశర్వరుద్రేత్యానుగాగమే - జీషి చ - మాతులానీతి శబ్దో వ్యుత్పాదితః - ఆత్మజైస్సహితాః - స్నుషాభిః సుతభార్యాభిస్సహితాః - దేవకీప్రభృతయః - దేవకీ - శ్రుతదేవా - శాన్తిదేవా - ఉపదేవా - శ్రీదేవా - దేవరక్షితా - సహదేవాఖ్యాస్స్వయం క్షేమం యథా తథా ఆసతే కచ్చిత్ ❀ ॥౨౯॥ ❀ అసన్ దురాత్మా కంసః పుత్రో యస్య - స చాహుకః ఉగ్రసేనో - రాజా - జీవతి కచ్చిత్ - అస్యాహుకస్య - అనుజో దేవకశ్చ - జీవతి కచ్చిదిత్యన్వయః - హృదీకస్య శ్వఫల్కస్య - సుతోఽక్రూరః, జయన్తాదయః, యే చ శత్రుజిదాదయో వసుదేవపుత్రాః - తే, సర్వే, కుశలమాసతే కచ్చిత్ - సాత్వతాం భక్తానాం పతిః, సాత్వచ్ఛబ్దో భగవద్భక్తవాచకః - సాత్వతశబ్దస్తు యాదవవాచక ఇతి వివేకః, భగవాన్ బలరామః సుఖమాస్తే కచ్చిత్ ❀ ॥౩౦॥౩౧॥ ❀ అథ శ్రీకృష్ణపుత్రాన్ పృచ్ఛతి॥ సర్వవృష్ణీనాం మహారథః ప్రద్యుమ్నస్సుఖమాస్తే కచ్చిత్ - తథా భగవాన్ గమ్భీరవేగోఽనిరుద్ధశ్చ వర్ధతే ఉత ❀ ॥౩౨॥ ❀ జామ్బవతీసుత ఇతి సామ్బస్య విశేషణం, సుషేణాదయః - అన్యే చ ఋషభాదయః - కార్ష్ణిప్రవరాః శ్రీకృష్ణసుతశ్రేష్ఠాః, సపుత్రాః - అపి సుఖమాసత ఇత్యుపరిష్టాదన్వయః ❀॥౩౩॥❀ తథైవ - శౌరేర్భగవతోఽనుచరాః, శ్రుతదేవోద్ధవాదయః - యే చాన్యే, సాత్వతర్షభాః యాదవశ్రేష్ఠాస్సునన్దాదయః ❀॥౩౪॥❀

౨౮॥శ్లో॥పా॥ ❀ మారిషః

కృష్ణరామయోర్భుజావేవ ఆశ్రయో యేషాం తే- సర్వేఽపి స్వస్త్యాసతే - బద్ధసౌహృదాః దృఢసౌహృదాః తే సర్వే- అస్మాకమపి-కుశలం స్మరన్తి కిమిత్యర్థః ✽ ॥౩౫॥ ✽ అథ భగవతః కుశలం పృచ్ఛతి॥ భగవానితి॥ భగవాన్ కృష్ణః, పురే, సుధర్మాయాం, సుహృద్భిర్వృతః సుఖమాస్తే కచ్చిత్ ✽ ॥౩౬॥ ✽ బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సల ఇతి విశేషణద్వయాభిప్రేతం వ్యఞ్జయన్ పృచ్ఛతి॥ మఙ్గళాయేతి॥ లోకానాం జనానాం-మఙ్గళాద్యర్థం-అనన్తస్య సఖా అనన్తసఖః- ఆద్యః పుమాన్ పరమపురుషః యదుకులామ్భోధా-వాస్తే కచ్చిత్-అనన్తసఖ ఇత్యనేన-బలరామ -సహిత ఆస్తే కిమితి పృష్టం భవతి, క్షేమో లబ్ధసుఖపరిపాలనం భవో యోగః, స చాలబ్ధసుఖలాభరూపః-తదుభయవిధాయ మఙ్గళాయేత్యర్థః ✽ ॥౩౭॥ ✽ తదేవ ప్రపఞ్చయతి యద్బాహ్వితి త్రిభిః॥ యస్య కృష్ణస్య భగవతో బాహుదణ్డగుప్తాయాం- పుర్యాం-అర్చితాస్సర్వైర్లోకైర్బహుమతా-యదవః-పరమానన్దం యథా తథా-క్రీడన్తి-మహాపౌరుషికా ఇవ యతయ ఇవ ✽ ॥౩౮॥ ✽ యస్య భగవతః పాదయోశ్శుశ్రూషణం పరిచరణం ముఖ్యం కర్మ, తేన హేతునా- సత్యభామాదయః షోడశసహస్రయోషితః-సంఖ్యే యుద్ధే, త్రిదశాన్ దేవాన్-నిర్జిత్య-వజ్రమాయుధం యస్య స ఇన్ద్రో వల్లభః ప్రియో యాసాం, తాసాం శచ్యాదీనాం ఉచితాః- ఆశిషః అభీష్టార్థాః-పారిజాతాదయః-భగవతా-ఆహృతా ఇతి శేషః - తదిత్యవ్యయం, సామాన్యాభిప్రాయమేకత్వం నపుంసకత్వం వా- తాః ఆశిషః-హరన్తి స్వీకుర్వన్తి ✽ ॥౩౯॥ ✽ యస్య భగవతో బాహుదణ్డ ఏవ ప్రమర్త్యేషాం తే, తదుపజీవినస్తద్భృత్యా-యదుప్రవి

కృష్ణరామభుజాశ్రయాః। అపి స్మరన్తి కుశలమస్మాకం బద్ధసౌహృదాః॥ ౩౫॥ భగవానపి గోవిన్దో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః। కచ్చిత్పురే సుధర్మాయాం సుఖమాస్తే సుహృద్వృతః॥ ౩౬॥ మఙ్గళాయ చ లోకానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ। ఆస్తే యదుకులామ్భోధావాద్యోఽనన్తసఖః పుమాన్॥ ౩౭॥ యద్బాహుదణ్డగుప్తాయాం స్వపుర్యాం యదవోఽర్చితాః। క్రీడన్తి పరమానన్దం మహాపౌరుషికా ఇవ॥ ౩౮॥ యత్పాదశుశ్రూషణముఖ్యకర్మణా సత్యాదయో ద్వ్యష్టసహస్రయోషితః। నిర్జిత్య సంఖ్యే త్రిదశాంస్తదాశిషో హరన్తి వజ్రాయుధవల్లభోచితాః॥ ౩౯॥ యద్బాహుదణ్డప్రభవోఽనుజీవినో యదుప్రవీరా హ్యకుతోభయా ముహుః। అధిక్రమన్త్యఙ్ఘ్రిభిరాహృతాం బలాత్సభాం సుధర్మాం సురసత్తమోచితామ్॥ ౪౦॥ కచ్చిత్తేఽనామయం తాత భ్రష్టతేజా విభాసి మే। అలబ్ధమానోఽవజ్ఞాతః కిం వా తాత చిరోషితః॥ ౪౧॥ కచ్చిన్నాభిహతోఽభావైః శబ్దాదిభిరమఙ్గళైః। న దత్తముక్తమర్థిభ్య ఆశయా యత్ప్రతిశ్రుతమ్॥ ౪౨॥ కచ్చిత్త్వం బ్రాహ్మణం బాలం గాం వృద్ధం రోగిణం స్త్రియమ్। శరణోపసృతం సత్త్వం నాత్యాక్షీశ్శరణప్రదః॥ ౪౩॥ కచ్చిత్త్వం నాగమోఽగమ్యాం గమ్యాం వాఽసత్కృతాం స్త్రియమ్। పరాజితో వాథ భవాన్నోత్తమైర్నాఽసమైః పథి॥ ౪౪॥ అపి స్విత్పర్యభుఙ్క్థాస్త్వం సమ్భోజ్యాన్వృద్ధబాలకాన్। జుగుప్సితం కర్మ కిఞ్చిత్కృతవాన్న యదక్షమమ్॥ ౪౫॥ కచ్చిత్ప్రేష్ఠతమేనాథ హృద

రాః-న విద్యతే కుతోఽపి భయం యేషాం తథాభూతాస్సన్తః-సురసత్తమానామిన్ద్రాదీనాముచితాం తాన్నిర్జిత్య బలాదాహృతాం-సుధర్మాఖ్యాం సభాం - అఙ్ఘ్రిభిర్ముహుర్ముహురధిక్రమన్తి-అధ్యాక్రమన్తే ✽ ॥౪౦॥ ✽ తతః-తస్య నిస్తేజస్కత్వాదిహేతూన్వికల్పయన్ పృచ్ఛతి॥ హే తాత - తవ- అనామయం ఆరోగ్యం-కచ్చిత్- మే మన్తు-భ్రష్టం తేజో యస్య, తథాభూతోఽపి భాసి లక్ష్యసే- హే తాత-త్వం-తత్ర చిరముషితః- హేతుగర్భమిదం చిరముషితత్వా-దలబ్ధః-మానస్సంమానో యేన-తథాభూతః కిం-అథవా తైరవజ్ఞాతః అవమతః కిం ✽ ॥౪౧॥ ✽ అభావైరితి చ్ఛేదః-న విద్యతే భావః సద్భావః యేషాం తైః అమఙ్గళైర్వా-శబ్దాదివిషయై-ర్నాభిహతః కచ్చిత్-ఆశయా-అర్థిభ్యో యాచమానేభ్యః య-త్ప్రతిశ్రుతం దాస్యామీతి ప్రతిజ్ఞాతం-తత్-తేభ్యః కిం వా న దత్తమ్ ✽ ॥౪౨॥ ✽ బ్రాహ్మణాదీన్పృచ్ఛ- శరణోపసృతం శరణాగతం-సత్త్వం జన్తుం-శరణప్రదః రక్షకస్త్వం-నాత్యాక్షీః కచ్చిత్ ✽ ॥౪౩॥ ✽ అగమ్యాం స్త్రియం-త్వం, నాగమః న గతవాన్ కచ్చిత్। గమ్యామప్య-సత్కృతాం వా-నాగమః కచ్చిత్, అథ-నను-భవాన్, పథి ఉత్తమై-రథ రైర్వా జనైః పరాజితో వా కిమ్ ✽ ॥౪౪॥ ✽ సమ్భోజ్యాన్ సహ భోక్తుం యోగ్యాన్, వృద్ధాన్, బాలకాంశ్చ, పరిత్యజ్య నే, పరిత్యజ్య, త్వమభుఙ్క్థా అపి-ముక్తవాన్ కిం నోఽస్మాకం-అక్షమం అసహ్యం కిఞ్చిన్నిన్దితం కర్మ కృతవాన్ కిమ్॥ ౪౫॥ హృదయేన హృదయఙ్గమేన-నిత్యం ప్రియతమేనాత్మబన్ధునా శ్రీకృష్ణేన, రహితః-అత ఏవ, శూన్యో నిరానన్దోఽస్మీతి మన్యసే కచ్చిత్ అన్యథా ఉక్తహేతూనామన్యతమస్యాప్యభావే, తే తవ-రుక్ రోగః ఆధిర్న స్యాత్ ,,యద్వా,, రుక్ దీప్తిః-రన్యథా-న-ప్రాగివ నాస్తి-అతః -కేనచిదుక్తాన్యతమేన హేతునా భవితవ్యమిత్య

ర్థః ॥౪౪॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః.

ఏవమితి॥ ఇత్థం కృష్ణస్య భగవతస్సఖా, కృష్ణోఽర్జునో, భ్రాత్రా రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ- నానావిధానాం శఙ్కానాం ఆస్పదం నిమిత్తం - రూపం- తేజోహీనం స్వకీయం రూపం ప్రతి- వికల్పితః- కృష్ణస్య భగవతః విశ్లేషేణ కర్శితః ॥౧॥ తద్విశ్లేషజశోకేన- శుష్యద్వదనం హృదయకమలం యస్య, సః - అత ఏవ హతప్రభః యస్య తథాభూతః- తమేవ- విభుం శ్రీకృష్ణమభిధ్యాయన్- ప్రతిభాషితుం ప్రతివక్తుం, నాశక్నోత్ న శశాక ॥౨॥ తత ఇతి॥ కృచ్ఛ్రేణ మహతా ప్రయత్నేన- శుచః శోకాన్ సంస్తభ్య నేత్రయోః - నేత్రే, కర్మణి షష్ఠీ- పాణినా- ఆమృజ్య "యద్వా" సంస్తభ్య, మన ఇతి వా శేషః- నేత్రయోః, శుచః శోకాశ్రూణి- పాణినా సంమృజ్య- పరోక్షేణ అపసమున్నద్ధః ఉత్కటః - ప్రణయః స్నేహః- ఔత్కణ్ఠ్యం ప్రేమపూర్వకానుధ్యానం విరహాసహత్వదశా వా- తాభ్యాం కాతరః అధీరః ॥౩॥ బాష్పేతి- గద్గదయా కుణ్ఠీభూతయా, గిరా- అగ్రజం నృపతిం- ఇత్థం వక్ష్యమాణరీత్యా- ఆహేత్యన్వయః - కథం భూతస్సన్- సారథ్యాదిషు కర్మసు- సఖ్యాదీన్, సంస్మరన్- తత్ర, సౌహృదం హితైషిత్వం, మిత్రత్వం ప్రియైషితా - సమానశీలత్వం సఖిత్వం - నియోగాదికరణార్హత్వం వా మిత్రత్వం ॥౪॥ ఉక్తిమేవాహ॥ వఞ్చితోఽహమితి త్రయోవింశత్యా॥ హే మహారాజ అహం బన్ధురూపిణా బన్ధురూపతాం ప్రాప్తేన- హరిణా ఆశ్రితార్తిహారేణ- సాక్షాద్భగవతా- వఞ్చితోఽస్మి రహితోఽస్మీత్యర్థః- యేనేత్యాదీనాం యచ్ఛబ్దానాం- తేనాహమస్మి ముషితః పురుషేణ భూమ్నేత్యుపరిష్టాదన్వయః, దేవానామపి విస్మాపనం ఆశ్చర్యకరం- యత్- మహత్- మత్తే

వ్యోమ్నాత్మబన్ధనా। శూన్యోఽస్మి రహితో నిత్యం మన్యసే తేఽన్యథాఽనఘ ॥౪౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః ॥

సూత ఉవాచ ॥ ఏవం కృష్ణసఖః కృష్ణో భ్రాత్రా రాజ్ఞా వికల్పితః। నానాశఙ్కాస్పదం రూపం కృష్ణవిశ్లేషకర్శితః ॥౧॥ శోకేన శుష్యద్వదనహృత్సరోజో హతప్రభః। విభుం తమేవానుధ్యాయన్నాశక్నోత్ప్రతిభాషితుమ్ ॥౨॥ కృచ్ఛ్రేణ సంస్తభ్య శుచః పాణినాఽఽమృజ్య నేత్రయోః। పరోక్షేణ సమున్నద్ధప్రణయౌత్కణ్ఠ్యకాతరః ॥౩॥ సఖ్యం మైత్రీం సౌహృదం చ సారథ్యాదిషు సంస్మరన్। నృపమగ్రజమిత్యాహ బాష్పగద్గదయా గిరా ॥౪॥ అర్జున ఉవాచ ॥ వఞ్చితోఽహం మహారాజ హరిణా బన్ధురూపిణా। యేన మేఽపహృతం తేజో దేవవిస్మాపనం మహత్ ॥౫॥ యస్య క్షణవియోగేన లోకో హ్యప్రియదర్శనః। ఉక్థేన రహితో హ్యేష మృతకః ప్రోచ్యతే యథా ॥౬॥ యత్సంశ్రయాద్ద్రుపదగేహముపాగతానాం రాజ్ఞాం స్వయంవరముఖే స్మరదుర్మదానామ్। తేజో హృతం ఖలు మయాఽభిహతశ్చ మత్స్యః సజ్జీకృతేన ధనుషాఽధిగతా చ కృష్ణా ॥౭॥ యత్సన్నిధావహము ఖాణ్డవమగ్నయేఽదామిన్ద్రం చ సామరగణం తరసా విజిత్య। లబ్ధా సభా మయకృతాఽద్భుతశిల్పమాయా దిగ్భ్యోఽహరన్నృపతయో బలిమధ్వరే తే ॥౮॥ యత్తేజసా నృపశిరోఙ్ఘ్రిమహన్మఖార్థమార్యోఽనుజస్తవ గజాయుతసత్త్వవీ

జో- యేన- అపహృతం "దేవ" ఇతి యుధిష్ఠిరస్య సంబోధనం వా ॥౫॥ యస్య చ భగవతః క్షణమాత్రవియోగేనాప్య, ప్రియం దర్శనం యస్య తథాభూతోఽయం, మత్ప్రభృతి లోకో- భవతి- యథైష- లోకః దేహః- ఉక్థేన ప్రాణేన రహితః, మృతకశ్శవః- ప్రోచ్యతే అపిశబ్దాద్దర్శనాయోగ్యశ్చ ప్రోచ్యతే తద్వత్ ॥౬॥ యత్సంశ్రయాదితి॥ అస్మదీయశౌర్యవీర్యాదికం యదధీనం తేన వఞ్చితోఽస్మీతి సముదాయార్థః- ద్రుపదగేహే - ద్రౌపద్యాస్స్వయంవరస్య ముఖే- స్వయంవరప్రారమ్భే, స్మరేణ కామేన హేతునా దుష్టో మదో యేషాం తేషాం ఉపాగతానాం రాజ్ఞాం, తేజో - మయా యస్య భగవతస్సంశ్రయాద్ధేతోః- అపహృతం ఖలు- తథా సజ్జీకృతేన సమారోపితజ్యావాణకేన, ధనుషా - మత్స్యో మత్స్యాకారో యన్త్రవిశేషశ్చాభిహతః ఛిన్నః- కృష్ణా ద్రౌపదీ చ అధిగతా లబ్ధా చ ॥౭॥ యత్సన్నిధావితి॥ యస్య భగవతస్సన్నిధౌ- హేతుభూతే, అమరగణసహితమిన్ద్రం- జవేన- విజిత్య ఖాణ్డవాఖ్యం వనం- అహం, అగ్నయే- అదాం దత్తవానస్మి - అహం, ఉ, ఇతి చ్ఛేదః- ఉశబ్దో నిపాతో విస్మయద్యోతకః- అత్యాశ్చర్యమేవంవిధం కర్మ కృతవానస్మీతి భావః- తథా- మయకృతా మయేన నిర్మితా అద్భుతాన్యాశ్చర్యభూతాని శిల్పాని ప్రతిమాదీని - మాయా అత్యాశ్చర్యాణి- యస్యాం- సా సభా- మయా లబ్ధా, "అద్భుతాని శిల్పాని పాణిపాదాదినైపుణాని యాసు తా మాయాః ఆశ్చర్యరూపాః ప్రతిమాదయో యస్యామితి వా", తథా యత్సన్నిధౌ- తే తవ- అధ్వరేఽశ్వమేధే- నృపతయో- దిగ్భ్యో బలిముపాహరన్- ఆహృత్య సమర్పయామాసుః ॥౮॥ తవానుజో- మమార్యో - అగ్రజః గజానామయుతస్య సత్త్వం బలం తత్తుల్యం సత్త్వం యస్య - సః భీమః తవ మఖార్థం యజ్ఞార్థం - యస్య భ

గవతః సంశ్రయాద్ధేతోః, నృపస్య జరాసంధస్య, శిరోఙ్ఘ్రి ఇతి పాఠే త్వాత్మహారిత్వం పైవకత్వే, శిరోఙ్ఘ్రి
సాహనత్ - యేనన్ప పేశాచ్యా తాన్నృపా - స్తతో విమోచితాస్ప న్త్యుత్ప్రమదరాథస్య రుద్రస్య భైరవస్యవా , మఖా
యాగార్థం, సంభృతం ధనం - త- త్తేనాహ్వరే, బలింకర, మనయక్ ఆనీతవన్తం - నృపాణాం శిరస్సు అఙ్ఘ్రిర్యస్యతం,
జరాసంధమితివా ॥ ౯ ॥ పత్న్య ఇతి॥ తవపత్న్యాః ద్రౌపద్యాః, అభిముఖం, రాజసూయాశ్వమఖే విభక్త్యర్ధ్వేఽ
స్యయీభావ ॥ స్తుతః కాతిశ్రోమహాభిషేకః, తేన శ్లాఘిష్ఠం అత్యన్తశ్లాఘ్యం- చారుసున్దరం-కబరం ధమ్మిల్లం, వికీర్య
విక్షిప్య, మైర్గురుశ్శాసనాదిభిః స్పృష్టం, తేషాం స్త్రియః , హతాః మృతాః ఈశాః పతయో యాసాం తాశ్చ, విముక్తాః కేశా
యాసాం తాశ్చ తథాభూతాః - యోఽకృతకృతవాన్ - సత్వానుజోన్నపరిరఙ్ఘ్రిర్మహాని వపూరణ్యేశాన్వయః , కథం
భూతాయాః పత్న్యాః , పదయోర్దుశ్శాసనస్య భగవతోఽవాపదయోః, పతితాయాం అశ్రూణి ముఖే యస్యాశ్చ, తథాభూ
తాయాః ॥౧౦॥ యో న ఇత్యాది- యోఽయుతాగ్రభుక్ అయుతేన విప్రాణామయుతేన సహాగ్రభుక్తిః అతిథా- అయుత
స్యాగ్రేవా- తస్మాత్ -అరిణా దుర్యోధనేన విహితాత్ -ప్రేషితాత్ -దుర్వాససః హేతోః ఆగతాత్ -దురన్తకృచ్ఛ్రాత్ అపారస
ఙ్కటాత్, యో భగవాన్, నోఽస్మాన్, శాకాన్నశేషలేప-ముపయుజ్య భుక్త్వా, అగోపాయత శాకావశిష్ట-ముపభు
క్తవతో భగవతో హేతోః సలిలే వినిమగ్నం సంఘం మాత్మసంఘరూపో పెహితో యస్య, స దుర్వాసాః- త్రిలోకీం అథిత్తృప్తా
మమంస్త అమన్యత, తేన భగవతా ముషితోఽస్మీత్యన్వయః ॥ ఏషా చాత్ర కథా సూచ్యతే॥ శ్లో ॥ దుర్వాసా మునివర్యో దదుర్యో
ధనగృహం గతః ॥ తం రాజా పూజయామాస సార్ఘ్యపాద్యాసనాదిభిః ॥౧॥ నిమన్త్రయామాస సతం భోజనాయ వరాధి
పః। తం చాహమితి హామన్త్ర్య కృత్వా నిత్యాన్నికాం క్రియాః ॥౨॥ బుభుజేఽన్నం బహుగుణం బ్రాహ్మణైస్సహ ధర్మవిత్। అబ్ర
వీచ్చ పరం రాజానం భుక్త్వా తుష్టమనా మునిః ॥౩॥ వరం వరయ భద్రం తే వరదోఽస్మి నరాధిప॥ యాచయామ్యద్య కిమహం వరమేతం

స్యః। తే చాహృతాః ప్రమథనాద మఖాయ భూపా యన్మోచితా స్తవనయక్ బలిమధ్వరే తే॥౯॥ పత్న్యాస్తవాధి
మఖక్లృప్త మహాభిషేక శ్లాఘిష్ఠ చారుకబరం కితవైస్సభాయామ్। స్పృష్టం వికీర్య పదయోః పతితాశ్రుముఖ్యా
యస్తత్స్త్రియోఽకృతహతేశవిముక్తకేశాః ॥౧౦॥ యో నో జుగోప వన ఏత్య దురన్తకృచ్ఛ్రాద్దుర్వాససో
ఽరివిహితాదయుతాగ్రభుక్యః। శాకాన్నశిష్టముపయుజ్య యతస్త్రిలోకీం తృప్తామమంస్త సలిలే వినిమగ్నస
ఙ్ఘః ॥ ౧౧ ॥ యత్తేజసా స భగవాన్యుధి శూలపాణిర్విస్మాయితస్సగిరిశోఽస్త్రమదాన్నిజం మే। అన్యేఽపి చాహ

మునీశ్వరమ్ ॥౪॥ ఇతి చిన్తాం సమాపన్నో రాజా దుర్యోధనస్తదా। ముహూర్తం చిన్తయిత్వాఽథ ప్రతిపేదే మనోగతమ్ ॥౫॥
వనవాసం గతా యే తు పాణ్డవాశ్శంసితవ్రతాః। తేషామస్య మునేశ్శాపజననే యత్నవాన్నృపః ॥ ౬ ॥ మద్గృహేఽన్నం భుక్తస
దృశం యదా వాఞ్ఛతి భోజనమ్। తన్నాదాతుం శక్నువన్తి తే వనే క్లేశభాగినః ॥ ౭ ॥ తదా కోపపరీతాత్మా శాపం దాస్యత్యసం
శయః। ఇత్యేవం దురభిప్రాయో వరం వవ్రే సుదారుణమ్ ॥ ౮ ॥ వనే మే భ్రాతరస్సన్తి పాణ్డవా దుఃఖభాగినః। భోక్తవ్యం గ్గృత
హే బ్రహ్మన్ మద్గృహే భుక్తవాన్యదా ॥ ౯ ॥ తథేతి మునిరుక్త్వాఽథ గత్వాఽయాచత భోజనమ్ । అయుతబ్రాహ్మణాగ్ర
మాం భోజయాశు యుధిష్ఠిర॥౧౦॥ శ్రుత్వైవ తద్వచనం రాజా హృది సంజాతవేపథుః। ముక్తమస్మాభిరధునా శిష్టమన్నం న విద్య
తే ॥ ౧౧ ॥ తథాన వ్రీహ్మణాస్సన్తి సామగ్రీ చ కదాచన। యద్యహం న దదామ్యన్నం శాపం దాస్యత్యకోపనః ॥౧౨॥ తథాప్యే
తం నిమన్త్ర్యైనముపాయం మృగయేఽధునా। ఇత్యేవం మనసా ధ్యాత్వా రాజా మునిమథాబ్రవీత్ ॥౧౩॥ భగవన్నిత్యకర్మాది
కృత్వా స్నానాదికం చ। శీఘ్రమాగమనం కార్యం సిద్ధం సర్వం తథా నమ ॥ ౧౪॥ తథేతి మిత్యనుజ్ఞాయ గత్వా చాప్సు వివేశ హ
తత్రాఘమర్షణం కుర్వన్ దధ్యౌ తద్విప్రస్త నిష్కాళమ్ ॥౧౫ ॥ ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు భగవాన్యదునన్దనః। అజగామ కురుశ్రేష్ఠస
న్నిధౌ క్లేశనాశనః॥ ౧౬॥ విషణ్ణవదనాన్ దృష్ట్వా పాణ్డవాన్మధుసూదనః। ఉవాచ రాజన్ కేం దీర్ఘం ధ్యాయసే క్లేశభాగివ॥౧౭॥
సోఽస్మై న్యవేదయత్సర్వం మునేరాగమనాదికమ్॥ శ్రుత్వైవ తద్భగవాన్ కృష్ణం దుర్యోధనవిచేష్టితమ్॥ ౧౮ ॥ శ్రుత్వోవా
చావశిష్టం తదన్నం కించిదస్తి వా। నాకమాత్రావశిష్టో మే పాక ఇత్యబ్రవీన్నృపః ॥ ౧౯ ॥ ఉవాచ భగవాఞ్ఛిష్టం పాకసూ
ఽయతామితి। ఆనీతం భక్షయామాస రాజ్ఞో దుఃఖోపశాన్తయే ॥ ౨౦ ॥ దుర్వాసాస్తు మునిశ్శ్రేష్ఠస్తృప్తం స్వాత్మానమిత్యా
దికా॥౨౧॥ " యత్తేజసేతి॥ యస్య భగవత స్తేజసా- మయ్యాహితేన హేతునా, స భగవాన్ - శూలపాణిః శమ్భుః కిరాతరూ
పో యుద్ధే విస్మాయితః- మమేతి శేషః- విస్మయం ప్రాపితః- స చ గిరిశో రుద్రః- మే మహ్యం- అస్త్రం పాశుపతాఖ్యం దదౌ తథా
న్యేపి చ- శక్రాదయో విస్మాయితా ఇత్యర్థః- తదాహ - మమునైవ- అధునా తేజోహీనేన కళేబరేణైవ- మహేన్ద్రస్య భవనే

మహేన్ద్రాసనస్యార్ధం-ప్రాప్తః - ఇన్ద్రాసనస్యార్ధమధిష్ఠితవానస్మీత్యర్థః-మహదితిపృథక్పదమ్ - అన్యథా ‚‚ఆన్మహత‚‚ ఇత్యాత్వాపత్తేః , ఆర్షత్వాత్తదభావే - మహతఆసనస్యేత్యన్వేతుంశక్యమ్ ❁ ॥౧౨॥ ❁ తత్రైవమహేన్ద్రభవనే, విహరతోమమ - గాణ్డీవలక్షణం గాణ్డీవేనసహలక్ష్యతఇతితథా - యేనభగవతా , అనుభావితంప్రభావం ప్రతినీతం- భుజదణ్డయోర్యుగ్మం - సేన్ద్రా దేవా - అరాతివధాయకాలకేయనివాతకవచాద్యసురవధార్థం శ్రితాః సహాయత్వేనాశ్రితాః- హేఅజమీఢ- తేనభూమ్నాఅపరిమితానన్దరూపేణపరమపురుషేణ శ్రీకృష్ణేన-అహంముషితోస్మి వఞ్చితోస్మి మాం విహాయస్వలోకంజగామేత్యర్థః ❁॥౧౩॥ ❁ యద్బాన్ధవ ఇతి॥ యచ్ఛబ్దానాం అధ్యాహృతతచ్ఛబ్దవతాలుఠన్తిహృదయం మమమాధవస్యేత్యనేనాన్వయః- యోభగవాన్ బాన్ధవో యస్య,సోఽహం, ఏకఏవ-వార్యం దుస్తరం సత్వం బలం యస్య-తమనన్తపారం నిరవధికం-కురూణాంబలరూపమబ్ధిం-రథేనసాధనేన- తతరే తీర్ణవానస్మి-ఆర్షత్వాత్,, తద్భాగలభజత్రపశ్చే ,, త్వేర్వాభ్యాసలోపాభావఆత్మనేపదంచ-తదానీయద్బాన్ధవేనమయాఽపరేషాం శత్రూణాం - బహుధనం ప్రత్యాహృతం తథా తేషాం శిరోభ్యః- తేజః పదం తేజసః పదమాశ్రయః-మణిమయం ముకుటాత్మకం ధనం ప్రత్యాహృతమ్ ॥౧౪॥ య ఇతి॥ హేవిభో అదభ్రాణామనల్పవీర్యాణాం బహూనాం రాజన్యశ్రేష్ఠానాం రథజాలైః-మణ్డితాసు భీష్మాదీనాం సేనాసు-యో భగవాన్॥ మమాగ్రేచరః అవస్థితః-దృశాదృష్టిమాత్రేణ రథయూథపానా - మోజసాసహాయుర్మనాంసిచ - ఆర్చ్ఛత్ హృతవాన్ ❁॥ ౧౫ ॥ ❁ యద్దోష్ష్వితి॥యస్యభగవతో దోష్షు బాహుషు-ప్రణిహితం ప్రణిధాపితం, త్వయేతిశేషః - త్వయాయు

మమునైవకళేబరేణప్రాప్తోమహేన్ద్రభవనేమహదాసనార్ధమ్ ॥౧౨॥ తత్రైవమేవిహరతోభుజదణ్డ
యుగ్మం గాణ్డీవలక్షణమరాతివధాయదేవాః । సేన్ద్రాః శ్రితా యదనుభావితమాజమీఢ తేనాహమద్యముషి
తః పురుషేణభూమ్నా॥౧౩॥ యద్బాన్ధవః కురుబలాబ్ధిమనన్తపారమేకో రథేనతతరే ఽహమవార్యసత్వమ్।
ప్రత్యాహృతం బహుధనంచమయాపరేషాం తేజఃపదం మణిమయంచహృతం శిరోభ్యః ॥౧౪॥ యోభీష్మకర్ణ
గురుశల్యచమూష్వదభ్రరాజన్యవర్యరథమణ్డలమణ్డితాసు । అగ్రేచరోమమవిభోరథయూథపానామాయు
ర్మనాంసిచదృశాసహఓజఆర్చ్ఛత్ ॥ ౧౫ ॥ యద్దోష్షుమాంప్రణిహితంగురుభీష్మకర్ణనప్తృత్రిగర్తశల్యసై
న్ధవబాహ్లికాద్యైః।అస్త్రాణ్యమోఘమహిమానినిరూపితానినోపస్పృశుర్నృహరిదాసమివాసురాణి॥
సౌత్యేవృతఃకుమతినాత్మదఈశ్వరోమే యత్పాదపద్మమభవాయభజన్తిభవ్యాః। మాంశ్రాన్తవాహమర
యోరథినోభువిష్ఠం నప్రాహరన్ యదనుభావనిరస్తచిత్తాః॥౧౭॥నర్మాణ్యుదారరుచిరస్మితశోభనానిహేపా
ర్థ హేఽర్జున సఖేకురునన్దనేతి । సఞ్జల్పితానినరదేవహృదిస్పృశానిస్మర్తుర్లుఠన్తిహృదయంమమమాధవస్య॥
శయ్యాసనాటనవికత్థనభోజనాదిష్వైక్యాద్వయస్య ❁ ఋతుమానితివిప్రలబ్ధః। సఖ్యుస్సఖేవపితృవత్తనయ

ద్భుజైకశరణ్యేనకృశంమామిత్యర్థః గురుర్ద్రోణః, తత్ప్రభృతిభిః,ర్నిరూపితాని ప్రయుక్తాని , అప్రతిహతమహిమాన్యస్త్రాణినోపాస్పృశన్-యథాఅసురాణిఅసురేణహిరణ్యకశిపునాకారితాన్యస్త్రప్రమాతాదీని,నృసింహదాసంప్రహ్లాదంనాస్పృశన్తద్వత్ ॥౧౬॥ సౌత్య ఇతి॥ యస్యభగవతః పాదపద్మం-భవ్యాః సాధవః , అభవాయముక్తయేభజన్తి।యఆత్మదః ఆత్మపర్యన్తప్రదాన్యః ,, య ఆత్మదా బలదా ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్ ‚‚ నితి శ్రుతేః ఈశ్వరస్సర్వనియన్తా-కుబుద్ధినా-మేమయా-సౌత్యేసారథ్యేనిమిత్తేవృతః-శ్రాన్తైర్వాహైస్సహితం, మతఏవ , భువిష్ఠమపి - మాం - యస్యభగవతః ప్రభావేననిరస్తం విమోహితంచిత్తం యేషాన్తే నృపాః నప్రాహరన్॥నప్రహృతవన్తః ❁ ॥౧౭॥ ❁ నర్మాణీతి॥ హేనరదేవ తస్యమాధవస్య శ్రీకృష్ణస్య-ఉదారేణరుచిరేణసున్దరేణ చ స్మితేనశోభితానినర్మాణిపరిహాసవాక్యాని- హే పార్థేత్యాదిరూపాణిసంబోధనాత్మకానిజల్పితానిచ-స్మరతోమమ-హృదయంలుఠన్తిభిన్దన్తి ❁ ॥౧౮॥ ❁ శయ్యేతి॥శయ్యాదివ్యాపారేష్వైక్యం సాధారణ్యం సామ్యమితియావత్ - తేన-నవిద్యతేద్వయం ద్వైవిధ్యం అన్యతరస్యవ్యాపారాన్తరం యస్య తస్య-కుమతేర్మేమమ-సఖ్యురఘంసఖేవ-తనయస్యాఘంపితృవత్ సేహేవ- ఇత్థధిస్థప్రకారేణవిప్రలబ్ధోఽధిక్షిప్తో-ఋతమాన్ ఋతవానేవాన్తర్ద్వాన్-ధనవానితివత్-దేవానాంస్వామిత్యర్థః॥ మహాన్మహితయామహానుభావత్వాత్ ‚‚మహాన్మహిత యేతిపాఠే,, మహితామాహాత్మ్యం, తేనమహాన్-సర్వ-మఘమపరాధం-సేహేసోఢవాన్ ‚‚ఋతవానితిపాఠే,, ఋతంస

౧౯॥ శ్లో॥ పా॥ ❁ ఋతవానితి   పా+మహాన్మహితయా

త్యం వాచికం కాకుగర్భం వివక్షితం - తత్త్వం సత్యవాదీకిలేత్యాదియోజనేన విప్రలబ్ధోఽస్మీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ సోఽహమితి ॥
సఖ్యాద్యయోఽహం - హే నృపేన్ద్ర - సఖ్యా మైత్ర్యా - ప్రేయేణ నిరతిశయప్రీతివిషయేణ హృద్యయా తద్గచ్ఛతీతి హృదయః -
అయ గతావితి ధాతుః - హృదయఙ్గమేన - సుహృదా హితైషిణా - పురుషోత్తమేన - శూన్యో రహితః - అద్య హే రాజన్ అధ్వా
ఉరుక్రమస్య శ్రీకృష్ణస్య - పరిగ్రహం కళత్రమణ్డలం - రక్షన్ - గోపైరసద్భిః దుర్జనైః - అబలేవ యోషిదివ - నిర్జితోఽస్మి - ॥ ౨౦ ॥
తదితి ॥ యే - భగవతస్సహైవ స్థానదశాయాం ధనురాదయస్త ఏవాధునాఽపి - రథీ చాహం స ఏవాధునాఽపి - యతో - యేభ్యో ధను
రాదిభ్యో - నృపతయః - ఆనమన్తి విశిష్టం రథినం మాం మన్యన్త ఇత్యర్థః - యద్యప్యేవం - తథాపి తత్సర్వం ధనురాదికమీశరి
క్తం శ్రీకృష్ణరహితం సత్ - క్షణేన - అసత్ - దసత్ప్రాయమభూత్ - యథా భస్మన్ భస్మని హుతం - యథా చ - కుహకరాద్ధం -
దోషవద్విప్రస్య రాద్ధం రాధనం - దానాదిసత్కారః - యథా చోషే ఊషరభూమావుప్తం బీజం తద్వత్ ॥ ౨౧ ॥ హే రా
జన్ సుహృత్పురే ద్వారకాయాం - త్వయాభిపృష్టానాం నో - ఽస్మాకం సుహృదాం మధ్యే - చతుఃపఞ్చావశేషితాః చత్వారః ప
ఞ్చ వా అవశిష్టాః అన్యే తు - సర్వే వినష్టా ఇత్యర్థః - తత్ర హేతుం వదంస్తాన్విశినష్టి ॥ విప్రశాపవిమూఢానాం శాపేన విమోహితచి
త్తానామ్ ॥ వారుణీమితి ॥ వారుణీం మదిరాం సురాం పీత్వా - తేనోన్మథితం విభ్రాన్తం చేతో యేషాం - అత ఏవాన్యోన్యమజాన
తాం మిథో ముష్టిభిర్నిఘ్నతామ్ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ తన్మిథో హననమపి - ప్రాయశః ఈశ్వరస్య కృష్ణస్య - విచేష్టిత - మేతత్సఙ్క
ల్పమూలకమేవేత్యభిప్రాయః తదేవ సదృష్టాన్తమాహ ॥ యద్యథా - యత్సఙ్కల్పాన్మిథో - భూతాని భావయన్తి వర్ధయామాసుః -

స్యసర్వం సేహో†నుహామహతయాకుమతేరథం మే ॥ ౧౯ ॥ సోఽహం నృపేన్ద్ర రహితః పురుషోత్తమేన సఖ్యా
ప్రియేణ సుహృదా హృదయేన శూన్యః । అధ్వన్యురుక్రమపరిగ్రహమఙ్గ రక్షన్గోపైరసద్భిరబలేవ వినిర్జితోఽస్మి ॥
తద్వై ధనుస్త ఇషవస్స రథో హయాస్తే సోఽహం రథీ నృపతయో యత ఆనమన్తి । సర్వం క్షణేన తదభూదసదీశ
రిక్తం భస్మన్ హుతం కుహకరాద్ధమివోప్తమూష్యామ్ ॥ ౨౧ ॥ రాజంస్త్వయాభిపృష్టానాం సుహృదాం నస్సు
హృత్పురే । విప్రశాపవిమూఢానాం నిఘ్నతాం ముష్టిభిర్మిథః ॥ ౨౨ ॥ వారుణీం మదిరాం పీత్వా మదోన్మథితచేత
సామ్ । అజానతామివాన్యోన్యం చతుఃపఞ్చావశేషితాః ॥ ౨౩ ॥ ప్రాయేణైతద్భగవత ఈశ్వరస్య విచేష్టితమ్ । మి
థో నిఘ్నన్తి భూతాని భావయన్తి చ యన్మిథః ॥ ౨౪ ॥ జలౌకసాం జలే యద్వన్మహాన్తోఽదన్త్యణీయసః । దుర్బ
లాన్బలినో రాజన్మహాన్తో బలినో మిథః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం బలిష్ఠైర్యదుభిర్మహద్భిరితరాన్విభుః । యదూన్యదుభిరన్యో
న్యం భూభారాన్సఞ్జహార హ ॥ ౨౬ ॥ దేశకాలార్థయుక్తాని హృత్తాపోపశమాని చ । హరన్తి స్మరతశ్చిత్తం
గోవిన్దాభిహితాని మే ॥ ౨౭ ॥ ఏవం చిన్తయతో జిష్ణోః కృష్ణపాదసరోరుహమ్ । సౌహార్దేనాతిగాఢేన శాన్తాసీద్వి
మలా మతిః ॥ ౨౮ ॥ వాసుదేవాఙ్ఘ్ర్యనుధ్యానపరిబృంహితరంహసా । భక్త్యా నిర్మథితాశేషకషాయధిషణోఽ
ర్జునః ॥ ౨౯ ॥ గీతం భగవతా జ్ఞానం యత్తత్సఙ్గ్రామమూర్ధని । కాలకర్మతమోరుద్ధం పునరధ్యగమత్ప్రభుః ॥ ౩౦ ॥

తథా - తత్సఙ్కల్పాదేవ మిథో నిఘ్నన్తి వినిఘ్నన్తి ॥ ౨౪ ॥ యుక్తం చైతత్తస్య భూభారాపహారాయాఽవతీర్ణస్యే
త్యభిప్రాయేణ స్వయముదాసీన ఏవ సన్ భూభారం సఞ్జహారేత్యాహ ॥ జలౌకసామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ తత్ర వివక్షితార్థోపయో
గితయా దృష్టాన్తమాహ ॥ జలౌకసామితి ॥ జలే - జలౌకసాం మత్స్యాదీనాం మధ్యే - యథా - అణీయసః సూక్ష్మాన్ - జలౌకసో - మ
హాన్తః తే అదన్తి భక్షయన్తి - యథా చ - దుర్బలాన్ - తాన్ - బలినో - ఘ్నన్తి యథా చ - హే రాజన్ - మహాన్తో బలినశ్చ - తే మిథో
నిఘ్నన్తి ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విభుః బలిష్ఠైర్మహద్భిశ్చ యదుభి - రితరాన్ దుర్బలా - నన్యాంశ్చ భూతాన్ - తతోఽన్యోన్యం - య
దుభిర్యదూనేవ - మిథో - భూభారరూపాన్ - సఞ్జహార సంహృతవాన్ ॥ ౨౬ ॥ దేశకాలార్థం - దేశకాలానుగుణం కర్త
వ్యం ప్రయోజనం - తద్యుక్తాని తత్ప్రకాశకాని - శృణ్వతాం - హృదయగతదుఃఖోపశమనాని - గోవిన్దస్యాభిహితాని - భావే
క్తః - భాషణాని గిరా విరూపాణి - స్మరతో మమ - చిత్తం హరన్తి ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం - మతిగాఢేనాపారేణ సౌహార్దేన - కృష్ణస్య
పాదసరోరుహం - చిన్తయతోఽర్జునస్య - అత ఏవ - విమలా - శాన్తా రాగాద్యకలుషితా చ - మతిర్బభూవ ॥ ౨౮ ॥ వాసుదేవ
స్యాఙ్ఘ్ర్యోరనుధ్యానేన పరిబృంహితం వర్ధితం రంహః వేగః - ప్రావణ్యం - యస్యాః - తయా - వాసుదేవభక్త్యా అవిచ్ఛిన్నస్మృ
తిసన్తానరూపయా ప్రీత్యాత్మికయా నిర్మథితాః నిరస్తాః అశేషాః కషాయాః కషాయవద్దుర్గ్రాహా రాగాదయో యస్యాస్సా - ధి
షణా బుద్ధిర్యస్య సోఽర్జునః ॥ ౨౯ ॥ సఙ్గ్రామమూర్ధని యుద్ధారమ్భే - యత్ - భగవతా గీతం - గీతోపనిషన్ముఖేనోపదిష్టం జ్ఞా
నం - స్వాత్మపరమాత్మతత్ప్రాప్తిసాధనాదియాథాత్మ్యగోచరం జ్ఞానం - తన్మహతా కాలేన - కర్మణా తమోగుణేన - చా

పద్మం-లోకోహితమపి-విముక్తత్వావధారణసమర్థః-అత్రనిర్ధితాశేషకషాయత్వం హేతుం,పునరప్యగ్యగమత్ అధ్యవ స్యత్ ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ బ్రహ్మసంపత్త్యా,,ఉపదగతా,,గత్యర్థో బుద్ధ్యర్థః, బ్రహ్మవిషయకసమ్యజ్ఞానేన,హ్యర్జునస్తదానీంయు క్తః,తేనోపలక్షితోవా,యద్వా,తేనహేతునాఛిన్నద్వైతసంశయః, ఆత్మనిదేహగతత్వాదిభేదభ్రమరహితఇతిగీతో నిషత్సూర్వవటోర్క్తయుద్ధ్యన్తేషః బ్రహ్మ-సంపత్త్యేతిమద్యవఃషట్కర్గ జ్ఞానోన్మేషఉక్తః ,,యద్వా,, బ్రహ్మసంపత్త్యా సంఛిన్నద్వైతసంశయః బ్రహ్మజ్ఞానేనసంఛిన్నదేవాదిద్వైతస్యనిష్ఠద్వైతసంశయఇత్యర్థః , అలిఙ్గత్వాదితిస్థూలదేహవిగ హాభసన్ధానముక్తం, లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాత్,వినష్టసూక్ష్మప్రకృతితయాగుణత్రయవిరహాత్,తదనుసన్ధానాదిత్యర్థః, దే హోపరతమానత్వాదర్జునస్య-అసమ్భవః,అతఏవ,పునర్జన్మరహితః,తతోవిశోకోభవదిత్యర్థః-విశోకగ్రహణమపహతపా ప్మత్వాదిగుణాష్టకయుక్తస్వరూపోపలక్షణమ్ ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ భగవతోమార్గం స్వలోకగమనప్రకారం,యదుకులస్యసంస్థా మస్తం,నాశంచేతియావత్,తచ్ఛ్రుత్వా,యుధిష్ఠిరో,నిభృతాత్మాసమాహితచిత్తః, స్వఃపథాయ,స్వశ్శబ్దస్సుఖపరః,నిర తిశయసుఖరూపలోకమార్గాయ మతించక్రే ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అర్జునోదితంయదూనాంనాశం-తాంభగవతోగతించ శ్రుత్వా-శు త్వాపి,భగవత్యధోక్షజే,ఽనన్యప్రయోజనయాభక్త్యా,నివేశిత ఆత్మామనోయయాతథాభూతా,సంసృతేరుపరరామవిర క్తాబభూవ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ భగవన్మార్గమితిభగవద్గతిమిత్యనేన-చోక్తాభగవతఃస్వలోకంప్రతిగతిఃకింకృష్ణాఖ్యతనుత్యాగపూ ర్వికా,ఉతతన్మైవవే,తిశౌనకాభిప్రేతంవికల్పం,మాలక్ష్య, తత్రస్వాభిప్రేతంవిశదయతి॥యయేతి ॥ అజో భగవాన్,యయా త్వా, భువోభారం, మహరత్, తాంతనుం,విజహౌ,మనుష్యసంస్థానంవిజహౌ,స్వాసాధారణయా-చతుర్భుజాదిమత్యా త న్వాఽపతిగ్యపితోఽపిప్రార్థనయాయాంమనుష్యసంస్థానస్థితాంతనుంభూభారమపనేతుంజగ్రాహ, తాంతనుంతిరోధా

విశోకో బ్రహ్మసంపత్త్యా సంఛిన్నద్వైతసంశయః। లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాదలిఙ్గత్వాదసమ్భవః ॥ ౩౧ ॥ నిశమ్య భ గవన్మార్గం సంస్థాం యదుకులస్య చ। స్వఃపథాయ మతిం చక్రే నిభృతాత్మా యుధిష్ఠిరః ॥ ౩౨ ॥ పృథాప్యనుశ్రు త్య ధనఞ్జయోదితం నాశం యదూనాం భగవద్గతిం చ తామ్ । ఏకాన్తభక్త్యా భగవత్యధోక్షజే నివేశితాత్మోపర రామ సంసృతేః ॥ ౩౩ ॥ యయాఽహరద్భువో భారం తాం తనుం విజహావజః । కణ్టకం కణ్టకేనేవ ద్వయం చా పీశితుస్సమమ్ ॥ ౩౪ ॥ యథా మత్స్యాదిరూపాణి ధత్తే జహ్యాద్యథా నటః। భూభారః క్షపితో యేన జహౌ తచ్చ క ళేబరమ్ ॥ ౩౫ ॥ యదా ముకున్దో భగవానిమాం మహీం జహౌ స్వతన్వా శ్రవణీయసత్కథః । తదాహరేవాప్రతి బుద్ధచేతసామభద్రహేతుః కలిరన్వవర్తత ॥ ౩౬ ॥ యుధిష్ఠిరస్తత్పరిసర్పణం బుధః పురే చ రాష్ట్రే చ గృహే

యస్వాసాధారణతన్వాజగామేత్యర్థః॥ మనుష్యసంస్థానస్య భూభారాపనోదనసాధకత్వేనయావదుపాధితత్సంస్థానా మనోద్యమపనుద్య , స్వాసాధారణమైవజగామేతిభావః,మనుష్యసంస్థానేనైవకింనజగామేత్యాకాంక్షాయాంతత్రదృష్టా న్తముఖేనోత్తరమాహ॥ యథాకణ్టకవిద్ధచరణఃపుమాన్,ఆవత్తదపనోదం,కణ్టకాన్తరంపరిగృహ్య, తేన,తదపనుద్య,ఏ తత్ద్వయమపనోదకమపికణ్టకం,ద్వయమపిజహాతి,తద్వదీశితుః,భగవతః-ద్వయమపిసమం,, అపనోద్యందుష్కృచ్ఛరి రజాల-మపనోదకంమనుష్యసంస్థానంచోభయమపిసమం,హాతవ్యత్వేనసమం,అపనోదకశరీరస్యాపియావదుపాధిదార్ఢ్య త్వాదితిభావః , ఈశితురుభయమిత్యనేన,దుష్కృచ్ఛరీరేష్వప్యన్తఃప్రవిశ్యనియన్తుర్భగవతః,తాన్యపిశరీరాణిస్వస్యై తిసూచితం,కణ్టకదృష్టాన్తేనచైతదభిప్రేతం,యథోభయోఃకణ్టకయోఃకణ్టకత్వమవిశిష్టం, మేవముభయోరపిశరీరయోస్స్వ శరీరత్వమవిశిష్టమితి ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ ఇదమేవప్రసిద్ధదృష్టాన్తాన్తరేణాప్యాహ॥యథేతి॥యథానటో,నాట్యోపయుక్తానివేషా న్తరాణిపరిగృహ్యనాట్యానన్తరం- స్వేనరూపేణైవావతిష్ఠతే-తథావ-భగవానపితత్తత్ప్రయోజనాయమత్స్యాదిరూ పాణి-యావత్ప్రయోజనం-ధత్తే - తదన్తేపునర్జహ్యాత్ హిత్వాస్వకీయరూపేణైవావతస్థే-తథాయేనశరీరేణభూభారః- క్షపితోనిరస్తః-తత్కళేబరంజహౌ-తత్తిరోధాయస్వాసాధారణేనైవజగామేత్యర్థః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ యదేతి॥శ్రోతవ్యాస్స త్యాఃకథాయస్యసభగవాన్-ముకున్దః - స్వతన్వాస్వాసాధారణదివ్యమఙ్గళవిగ్రహేణోపేతం-మహీం-యదాయస్మిన్నహ ని-జహౌ-తదాహరేవతస్మిన్నహన్యేవా-వివేకినా-మభద్రహేతుః అశుభహేతుః-కలి-రన్వవర్తత ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తతోయు ధిష్ఠిరః - పురేరాష్ట్రేగృహేఆత్మనిజనానాందేహేషుచ-తస్యకలేఃపరిసర్పణమనువర్తనం-బుధఃజానన్-తస్మాలకంలోభా ద్యనర్థానాం - చక్రంజాల - మవలోక్య - గమనాయగృహాన్నిర్గమనాయ - పర్యధాత్ పరిహితః - ఉద్యుక్తోబభూవేత్య

ర్థః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ తతస్స్వరాట్ రాజా యుధిష్ఠిరః-గుణైః-ఆత్మనః స్వస్య సమం వినయినం పౌత్రం పరీక్షితం-తోయనీవ్యాః సముద్రమేఖలాయాః భూమేః-పతిమభ్యషిఞ్చత్ అభిషిక్తవాన్ ,,వినిసుయమాత్మనో నవమమిత పాఠే,,వి నిమయంవినిమయార్హం సదృశం-ఆననమనుష్యానమిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ తథా మథురాయాం వజ్రాఖ్యం యదుకులపుత్రం-శూరసేనానాం జనపదానాం పతి-మభ్యషిఞ్చత్-తతః-ప్రాజాపత్యాం ప్రజాపతిదేవతాకాం- ఇష్టిం నిరుప్య కృత్వా-ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరః అగ్నీనాహవనీయాదీన్-అపిబత్-ఆత్మన్యారోపితవాన్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ తత్ర స్వగృహ ఏవ-తత్ప్రసిద్ధం-దుకూలాదికం త్యక్త్వా,వాచం జుహావేత్యన్వయః-కథంభూతః-నిర్మమః దేహానుబన్ధిషు స్వకీయత్వాభిమానరహితః నిరహఙ్కారః దేహాత్మభ్రమరహితః, సఞ్ఛిన్నాని అశేషాణి బన్ధనాని ప్రకృత్యాదీని యేన, తథాభూతః - ప్రకృత్యాదిమోక్షణ చ సఙ్కల్పవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ తత్ప్రకారమాహ-॥ వాచమిత్యాదినా । వాచం వాగాదికర్మజ్ఞానోభయేన్ద్రియవ్యాపారం,మనసి జుహావ,మనోఽధీనమకరోత్ , మనస ఇన్ద్రియప్రకృతిత్వాభావాదయమేవార్థః,తన్మనం ప్రాణే జుహావ-మనఃప్రవృత్తిం ప్రాణాదీనాంమనే-తథా ప్రాణసంవాదాదిషు దర్శనాత్ - అత ఏవ హి తస్య ముఖ్యప్రాణత్వం-ప్రాణాదీనాం లయానుసన్ధానప్రకారమాహ ॥ ఇతరే చేతం మృత్యావపానం సోత్సర్గమితి ॥ తం ప్రాణమితరే ఇతరస్మిన్నపానే-తం సోత్సర్గమపానం-ఉదాన ఇతి శేషః - ఉత్సర్గశబ్దోపవృత్తిభేదప్రదర్శనార్థః-స్వస్వవృత్తివిశిష్టానామేవ తేషు తేషు లయమనుసంహితవానిత్యర్థః-తత-స్త-ముదానం,మృత్యౌ మృత్యుసంజ్ఞకే సమానే-తం-సమానం-పఞ్చత్వే-ప్రాణాదిపఞ్చకకారణే వాయౌ విలీనమిత్యర్థః,,తదితి పాఠే-వ స్మృజామిత్యర్థః అవస్థావిశేషవాయుర్హి ప్రాణః నవాయుమాత్రం సచ్చైకోపప్రాణాదివృత్తిపఞ్చ

తథాత్మని పినాద్వ్యలోభాన్నృతజింహహింసనాద్యధర్మచక్రం గమచాయపర్యధాత్ ॥ ౩౭ ॥ స్వరాట్పౌత్రం వినయినమాత్మనస్సుసమం గుణైః । తోయనీవ్యాః పతిం భూమేరభ్యషిఞ్చద్గజాహ్వయే ॥ ౩౮ ॥ మథురాయాం తథా వజ్రం శూరసేనపతిం తతః । ప్రాజాపత్యాం నిరూప్యేష్టిమగ్నీనపిబదీశ్వరః ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్య తత్ర తత్సర్వం దుకూలవలయాదికమ్ । నిర్మమో నిరహఙ్కారస్సఞ్ఛిన్నాశేషబన్ధనః ॥ ౪౦ ॥ వాచం జుహావ మనసి తత్ప్రాణ ఇతరే చ తమ్ । మృత్యావపానం సోత్సర్గం † తం పఞ్చత్వే హ్యజోహవీత్ ॥ ౪౧ ॥ త్రిత్వే హుత్వా చ పఞ్చత్వం తచ్చైకత్వేఽజుహోన్మునిః । సర్వమాత్మన్యజుహవీద్బ్రహ్మణ్యాత్మానమవ్యయే ॥ ౪౨ ॥ చీరవాసా నిరాహారో బద్ధవాఙ్ముక్తమూర్ధజః । దర్శయన్నాత్మనో రూపం జడోన్మత్తపిశాచవత్ ॥ ౪౩ ॥ అనవేక్షమాణో నిరగాదశృణ్వన్బధిరో యథా । ఉదీచీం ప్రవివేశాశాం గతపూర్వాం మహాత్మభిః ॥ ౪౪ ॥ హృది బ్రహ్మ పరం ధ్యాయన్నావర్తేత యతో గతః । సర్వే తమనునిర్జగ్ముర్భ్రాతరః కృతనిశ్చయాః । కలినాఽధర్మమిత్రేణ దృష్ట్వా స్పృ

భేదాత్పఞ్చవిధః-అతో వృత్తిపఞ్చకవిశిష్టేన ప్రాణస్య తత్కారణే వాయౌ లయానుసన్ధానప్రకార ఉక్తః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ ఏవ మిన్ద్రియవర్గప్రాణతద్వృత్తీనాం లయానుసన్ధానముక్తం - అథ-వాయునా సహితాని పఞ్చభూతాని ఇన్ద్రియగణశ్చాహఙ్కారకార్యమితి-తదుభయం - త్రిత్వే - సాత్త్వికరాజసతామసరూపత్రివిధాహఙ్కారే-జుహావేత్యర్థః- సర్వత్ర తత్త్వప్రత్యయస్యావధయః-యథా యథమిన్ద్రియాణాం-సాత్త్వికాహఙ్కారే లయః-భూతానాం తామసే - ఇతి వివేకః తచ్చాహఙ్కారత్రయం ఏకత్వే-ఏకస్మిన్ ప్రకృతితత్త్వే చ మహత్తత్త్వద్వారా జుహావేత్యర్థః- సర్వం వాగాదిప్రకృత్యన్తం-ఆత్మని జీవే-అజుహవీత్-చేతనాధీనాహ్యచేతనప్రవృత్తిః-అత ఏవముక్తం-న హి జీనః ప్రకృతేరుపాదానం- ఆత్మానం జీవ-మవ్యయే బ్రహ్మణి అజు... -జీవస్య బ్రహ్మాధీనప్రవృత్తిత్వాత్తస్మిన్-తం సమర్పితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ చీరవాసా ఇతి ॥ తతశ్చీరం వల్కలం వాసోవస్త్రం యస్య సః - నిరాహారః-బద్ధవాక్ మౌనీ-ముక్తా విముక్తాః మూర్ధజాః కేశా యేన సః జడాదివ-దాత్మనః స్వస్య-రూపమాకారం-దర్శయన్-లోకస్యేతి శేషః ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ యథా బధిర- స్తద్వదశృణ్వన్-అన్ధ ఇవాఽనవేక్షమాణః-నిరగాద్గృహా దితి శేషః,పూర్వం గతాం గతపూర్వాం-యతో-యాం-గతః-పునర్నావర్తేత-తాం-మహాత్మభిః పిర స్వైర్గతపూర్వాం-ఉదీచీమాశాం దిశం హృది-పరం బ్రహ్మ ధ్యాయన్ - ప్రవివేశ తం యుధిష్ఠిరమనుసృత్య - తద్భ్రాతరస్సర్వే - కృతనిశ్చయాః సమనాయకృతో నిశ్చయో హ్యమైస్తైః కృతవివేకా వా నిర్జగ్ముః తే భ్రాతరో యుధిష్ఠిరాదయో వా - అధర్మః మిత్రం యస్య - తేన కలినా స్పృష్టాః ప్రజాః భువి దృష్ట్వా ॥ అసాధుకృతాస్తుచ్ఛీకృతాః - సర్వే అర్థా దేహతదనుబన్ధ్యాదయో - యైస్తథాభూతాః - ఆత్మనో దేహస్యా - త్యన్తికం మరణం - జ్ఞాత్వా భగవచ్చరణామ్బుజం మనసా ధారయామాసుః - యుధిష్ఠిరాద

---

౩౮ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ వినివయమాత్మనోఽనవమం గుణైః. పా † తత్పఞ్చత్వే.

పః ॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ తస్య నైకుణ్ఠస్య పదామ్బుజస్య ధ్యానేన ఉద్రిక్తయా ఉత్కటయా భక్త్యా - విశుద్ధాధిషణా బుద్ధిర్యేషాం తే - నారాయణపదవాచ్యే పరమపురుషే - ఏకాన్తా మతిర్యేషాం - మతేరేకాన్తత్వం నామ - విజాతీయప్రత్యయానవ్యవధానం - విషయేషు శబ్దాదిషు - ప్రవణ - ఆత్మా మనో యేషాం - తై - రసద్భిః పురాత్మభిః - దుఃఖేనాప్యవాప్తుమశక్యాం - గతిం ముక్త్యైకాన్తికా - మవాపుః - తదేవోపపాదయతి - విధూతాని నిరస్తాని కల్మషాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని పూర్వోత్తరాఘాని యేషాం - తే - విరజేన రజస్తమోరహితేన - ఉత్తమ నాస్వరూపేణ - స్థానం నారాయణస్య స్థానమవాపురిత్యనుషఙ్గః ॥౪౭॥౪౮॥ విదురోఽపి - కంచిత్కాలం - తీర్థాని - అటిత్వా - పాణ్డవానాం - గతి - మాకర్ణ్య - ఆత్మవాన్ భగవతి సమాహితచిత్తః - ప్రభాసే దేహం పరిత్యజ్య - కృష్ణావేశేన కృష్ణ ఏవ సమాధానేన తచ్చిత్తః కృష్ణైకవిషయకచిత్తః పితృదేవతాభిస్సహ - స్వక్షయం స్వస్థానం - యయౌ పునర్యమ ఏవ సన్ త్వాస్వకం లోకం యయావిత్యర్థః ॥ కృష్ణోపవేశ ఇతి పాఠే,, యదుకులసంహారానన్తరం యత్ర కృష్ణః ప్రవిష్ట - స్తస్మిన్ దేశే - ప్రభాస ఇత్యర్థః - పునరథ పతనాభావాత్ పాణ్డవాదీనాం ముక్తత్వకథనం - తేషాం ప్రారబ్ధకర్మావసానే విమోక్ష్య స్త్వేవ - అతో న విరోధః ॥ ౪౯ ॥ తదా ద్రౌపద్యపి - పతీనామనపేక్షతా - మాజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా - వాసుదేవే భగవతి - ఏకాన్తా విజాతీయప్రత్యయా నన్తరాయ్యపహితా మతిర్యస్యాస్తథా భూతా - తం వాసుదేవ - మవాప ॥౫౦॥ శ్రీకృష్ణాదీనాం ప్రయాణశ్రవణాదిఫలమాహ ॥ యఇతి ॥ ఇతీత్థం - నితరాం స్వస్త్యయనం శ్రేయస్కరం తాం పరతాం

ష్టాః ప్రజా భువి ॥౪౫॥ తే సాధుకృతసర్వార్థా జ్ఞాత్వాత్యన్తికమాత్మనః। మనసా ధారయామాసుర్వైకుణ్ఠచరణామ్బుజమ్ ॥౪౬॥ తద్ధ్యానోద్రిక్తయా భక్త్యా విశుద్ధధిషణాః పరే। తస్మిన్నారాయణపదే ఏకాన్తమతయో గతిమ్ ॥ ౪౭ ॥ అవాపుర్దురవాపాం తే అసద్భిర్విషయాత్మభిః। విధూతకల్మషా స్థానం విరజేనాత్మనైవ హి ॥ విదురోఽపి పరిత్యజ్య ప్రభాసే దేహమాత్మవాన్। కృష్ణావేశేన తచ్చిత్తః పితృభిస్స్వక్షయం యయౌ ॥ ౪౯ ॥ ద్రౌపదీ చ తదాజ్ఞాయ పతీనామనపేక్షతామ్। వాసుదేవే భగవతి హ్యేకాన్తమతిరాప తమ్ ॥ ౫౦ ॥ యశ్శ్రద్ధయైతద్భగవత్ప్రియాణాం పాణ్డోస్సుతానామితి సంప్రయాణమ్। శృణోత్యలం స్వస్త్యయనం పవిత్రం లబ్ధ్వా హరౌ భక్తిముపైతి సిద్ధిమ్ ॥౫౧॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ ॥ తతః పరీక్షిద్ద్విజవర్యశిక్షయా మహీం మహాభాగవతశ్శశాస హ। యథా హి సూత్యామభిజాతకోవిదాస్సమాదిశన్విప్ర మహద్గుణస్తథా ॥౧॥ స ఉత్తరస్య తనయాముపయేమ ఇరావతీమ్। జనమేజయాదీంశ్చతురస్తస్యాముత్పాదయత్సుతాన్ ॥ ౨॥ ఆజహారాశ్వమేధాంస్త్రీన్గఙ్గాయాం భూరిదక్షిణాన్। శారద్వతం గురుం కృత్వా దేవా యత్రాక్షిగోచరాః ॥౩॥ నిజగ్రాహౌజసా వీరః కలిం దిగ్విజయే క్వచిత్। నృపలిఙ్గధ

రసుఖావహం - పవిత్రం చ - భగవతః ప్రియాణాం - పాణ్డోస్సుతానాం సంప్రయాణం చ - యః పుమాన్ - శ్రద్ధయా శృణోతి - సః - హరౌ భగవతి - భక్తిం లబ్ధ్వా సిద్ధిం ముక్తిముపైతి ॥౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః ***

తదేవం - సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయ - మితి ప్రతిజ్ఞాతం - పాణ్డుపుత్రసంస్థానం పరీక్షిజ్జన్మోపేత, ముపపాద్య - అథ పరీక్షితః కర్మాణి,, పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మ విలాపనమిత్ ప్రతిజ్ఞాతాని, వర్ణయ ॥ తత్ర జన్మ పాణ్డవపుత్రవృత్తాన్త ఏవా న్తర్భావ్యాభిహితం, విలాపనం ద్వాదశస్కన్ధే వక్ష్యతే,, ఇతః పరం - చతురధ్యాయ్యాం కర్మాణి వర్ణ్యన్త ఇతి వివేకః ॥ తత ఇతి ॥ తతః పితృనిర్గమనానన్తరం మహాన్తో గుణా యస్య - స పరీక్షిత్ - హా ద్విజ - సూత్యాం జన్మదినే, జాతకకోవిదాః విప్రాః యథా సమాదిశన్ - తథైవ - ద్విజవర్యశిక్షయా, మహాభాగవతస్సన్, మహీం శశాస పాలయామాస ॥౧॥ స పరీక్షిత్ - ఉత్తరస్య మాతులస్య, తనయామిరావతీం, ఉపయేమే ఉదువాహ - తత స్తస్యామిరావత్యాం జనమేజయాదీం,శ్చతురస్సుతా - నుదపాదయత్ - అథ భావ అర్షః ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వా ॥౨॥ శారద్వతం కృపం, గురుం - కృత్వా వృత్వా గఙ్గాయాం గఙ్గాతీరే, త్రీనశ్వమేధా, నాజహార - యత్ర - యేష్వశ్వమేధేషు, దేవా ఇన్ద్రాదయః, అక్షిగోచరా - బభూవుః - తానాజహారేత్యర్థః ॥౩॥ కదాచిద్దిగ్విజయే నిమిత్తే - చరన్ - వీరః పరీక్షిత్, క్వచి

---

౪౯ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ కృష్ణోపవేశే తచ్చిత్తః.

శే, పదాపాదేన, గోమిథునం స్త్రీపుంసయోర్గవోర్యుగ్మం ఘ్నన్తం తాడయన్తం-శూద్రం చ, నృపచిహ్నధరం-కలిం-స్వౌజసాపరాభిభవసామర్థ్యాత్మకేన-నిజగ్రాహ నిగృహీతవాన్ ॥౪॥ తత్ర లబ్ధప్రశ్నావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః ,,కస్య హేతోరితి,, నృపః పరీక్షిత్-దిగ్విజయే-కస్మాద్ధేతోః-కలిం నిజగ్రాహేత్యేకః ప్రశ్నః, యో-గాం-పదాఽహనత్ తాడ-అసౌ నృపచిహ్నధరశ్శూద్రః క ఇత్యపరః - యద్యపి నృపలిఙ్గధరం శూద్రం కలిమితి సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన కలిరేవ నృదేవచిహ్నధృక్ శూద్ర ఇతి జ్ఞాత ఏవేతి ప్రశ్నానుపపత్తిః-తథాపి-క ఇత్యస్య కింగుణక ఇత్యభిప్రాయః అతః ప్రశ్నోపపత్తిః ॥౫॥ - ధృతకలినిగ్రహాదికం కేవలమస్మాభిః పృష్టమిత్యేవ న వర్ణయ - కింతు- హే మహాభాగ-యది, విష్ణుకథాశ్రయం భగవత్కథోపేతం-అథవాఽస్య విష్ణోః పదామ్బుజమకరన్దాస్వాదినాం-సతాం-సాధూనాం-కథాశ్రయం స్యాత్తర్హి కథ్యతాం ॥౬॥ తత్ర హేతుం వదన్ విష్ణుతద్భక్తకథానాశ్రయాణామశ్రోతవ్యత్వమవర్ణనీయత్వం చాహ ॥ కిమన్యైరితి ॥ అఙ్గ, హే సూత, యత్, యేభ్యః, ఆయుషోఽసద్వ్యయః నిరర్థకః క్షయో-భవతి-తైః-క్షుద్రాయుషామల్పాయుషాం-ఋతం కర్మఫలమిచ్ఛతాం-మర్త్యానాం మరణశీలానాం-నృణాం-సంబన్ధిభిరన్యైర్విష్ణుతద్భక్తజన్మకథానాశ్రయైః, రత ఏవాసద్భిః, ఆలాపైః కిం, వర్ణితైః శ్రుతైర్వా, న కించిత్ప్రయోజనం, కింతు- కేవలమాయుర్వ్యయ ఏవేతి భావః యద్వా, ఋతం, సత్యం పరం బ్రహ్మ, ఇచ్ఛతాం, తత్ప్రాప్తిం కామయమానానాం, మరణశీలానాం అల్పాయుషాం నృణాం అస్మాకం-అన్యైరసదాలాపైః కిం-న కించిత్ప్రయోజనమస్తి-యతో యేభ్యః కేవలమాయుషోఽసద్వ్యయో భవతీత్యన్వయః ॥౭॥ ననుక్షుద్రాయుషాం మర్త్యానామస్మాకం-యావత్త్వత్పృష్టవర్ణనశ్రవణం-జీవన, మధ్యవస్థాతుం న శక్యమిత్యత్రాహ ॥ ఇహోపేతి ॥ ఇహ-నైమిశక్షేత్రే-శామిత్రకర్మణి సత్రకర్మణి, శమితృశబ్దః పశుసంజ్ఞపయితృవాచీ శమయితా చ భవానస్త్వితి శ్రుతేః సచేహ,

రం శూద్రం ఘ్నన్తం గోమిథునం పదా ॥౪॥ శౌనక ఉవాచ ॥ కస్య హేతోర్నిజగ్రాహ కలిం దిగ్విజయే నృపః । నృదేవచిహ్నధృక్ఛూద్రకోఽసౌ గాం యః పదాఽహనత్ ॥౫॥ తత్కథ్యతాం మహాభాగ యది విష్ణుకథాశ్రయమ్ । అథవాఽస్య పదామ్భోజమకరన్దలిహాం సతామ్ ॥౬॥ కిమన్యైరసదాలాపైరాయుషో యదసద్వ్యయః । క్షుద్రాయుషాం నృణామఙ్గ మర్త్యానామృతమిచ్ఛతామ్ ॥౭॥ ఇహోపహూతో భగవాన్మృత్యుశ్శామిత్రకర్మణి । న కశ్చిన్మ్రియతే తావద్యావదాస్త ఇహాన్తకః ॥౮॥ ఏతదర్థం హి భగవానాహూతః పరమర్షిభిః । అహో నృలోకే పీయేత హరిలీలామృతం వచః ॥౯॥ మన్దస్య మన్దప్రజ్ఞస్య వయో మన్దాయుషశ్చ వై । నిద్రయా హ్రియతే నక్తం దివా చ వ్యర్థకర్మభిః ॥౧౦॥ యదా పరీక్షిత్కురుజాఙ్గలేఽవసత్కలిం ప్రవిష్టం నిజచక్రవర్తితే । నిశమ్య వార్తామనతిప్రియాం తతశ్శరాసనం సంయుగశౌణ్డ ఆదదే ॥౧౧॥ స్వలంకృతం శ్యామతురఙ్గయోజితం రథం మృగ

పాపాపనోదకభగవద్గుణానుభవితృపరః-తత్సంబన్ధే కర్మణి భగవద్గుణవర్ణనశ్రవణాత్మకబ్రహ్మసత్ర ఇత్యర్థః-భగవాన్ మృత్యురాహూతః స చాన్తకో యావదిహాస్తి-తావదత్ర న కశ్చిన్మ్రియతే న మరణమేతి ॥౮॥ కిమర్థమాహూత ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతదర్థం, అత్రావస్థితానామమరణార్థమేవ హి - పరమర్షిభిర్భగవాన్మృత్యుః-ఆహూత ఇత్యర్థః, మృత్యురపస్వవ్యాపారం విహాయ భగవద్గుణశ్రవణాయ, ఇహ న కంచిదపహన్యాదిత్యభిప్రాయేణాహూత ఇతి భావః-అతః కథ్యతాం మహాభాగ-ఇత్యాదిశ్లోకద్వయే - విష్ణుతద్భక్తకథాశ్రయస్యైవ వర్ణనీయత్వం శ్రోతవ్యత్వం చోక్తం, తదేవ సహేతుకముపపాదయతి, అహో ఇత్యర్ధేన ॥ నృలోకే హరేర్లీలా యస్మిన్ప్రతిపాద్యాస్తద్ధరిలీలం-తదమృతతుల్యం, వచః, పీయేత పాతవ్యం, శ్రోతవ్యమితి యావత్, యే పిబన్తి, తానభినన్దతి,,అహో ఇతి,, తేషాం భాగ్యం ఏతావదితీవ క్తుమశక్యమితి భావః ॥౯॥ కుతః-యద్యస్మాన్మన్దస్య మన్దచేష్టస్య మన్దప్రజ్ఞాయస్య మన్దమల్ప - మాయుర్యస్య, తస్య-హరిలీలామృతం-వచః-అశృణ్వతో వయః, కేవలం-నక్తం రాత్రౌ-నిద్రయా హ్రియతే హ్రియతే - దివా అహని తు-వ్యర్థైః పురుషార్థశూన్యైః-కర్మభి-స్సాంసారికకర్మభిః-హ్రియతే, హరిలీలామృతం వచః పిబత స్తు-వయస్సఫలమితి భావః ॥౧౦॥ ఇత్థమాపృష్టస్సహేతుకం కలినిగ్రహాదికం వర్ణయతి సూతః, యదేత్యాదినా యావత్సప్తదశాధ్యాయసమాప్తి ॥ యదా, పరీక్షిద్దిగ్విజయాత్ప్రత్యాగతః కురుజాఙ్గలేషు జనపదేషు, వసన్, నిజచక్రేణ స్వాజ్ఞాచక్రేణ, వర్తితే అనుశిష్టే దేశే, స్వసేనాధిష్ఠితే దేశే వా ప్రవిష్టం-కలిం-తత్ప్రవేశరూపాం-మత్యన్తమప్రియాం వార్తాం - నిశమ్యాకర్ణ్య, తతః సంయుగే యుద్ధే, శౌణ్డః ప్రవీణో రాజా, శరాసనం ధనుః-ఆదదే జగ్రాహ-నిజచక్రవర్తితే కురుజాఙ్గలేఽవసదితి వాన్వయః ॥౧౧॥ తతస్స్వలంకృతం, శ్యామైస్తురఙ్గైః యోజితం, మృగేన్ద్రః-సింహః అఙ్కితో-ధ్వజో యస్మిన్, తం రథమాశ్రితోఽధిష్ఠితః, రథాదిచతురఙ్గయు

త్రయా సేనయా-పరివృతో-దిగ్విజయాయ నిర్గతః-కురుజాఙ్గలాదితి శేషః ॥ ౧౨ ॥ భద్రాశ్వాదివర్షాణి నిర్జిత్య బలింకరం జగ్రాహ ॥ ౧౩ ॥ తత్ర తత్రోపదేశేషు-స్వస్య పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-మహాత్మనాం కృష్ణస్య భగవతో మాహాత్మ్యస్య సూచకం-ప్రగీయమానం యశః ॥ ౧౪ ॥ అశ్వత్థామ్నో బ్రహ్మాస్త్రతేజసా-పరిత్రాతమాత్మానంచ-వృష్ణీనాం పార్థానాంచ-కేశవే కృష్ణే, స్నేహమనురాగంచ, తథా తేషాం తస్మిన్ భక్తించోపశృణ్వానః ॥ ౧౫ ॥ నితరాం హృష్టః-ప్రీత్యోజ్జృమ్భితే లోచనే యస్య సః- మహామనాః ఉదారబుద్ధిర్వా నాన్యో రాజా, తేభ్య ఉపశ్రావయితృభ్యః, మహాధనాని బహుమూల్యద్రవ్యాణి-వాసాంసి హారాంశ్చ క్షౌమహారాంశ్చ, దదౌ ॥ ౧౬ ॥ స్నిగ్ధేష్వనురక్తేషు-పాణ్డుషు యుధిష్ఠిరాదిషు, విష్ణోః కృష్ణస్య- సారథ్యాదికం - జగత్కృతం ప్రణామంచ-స్మృత్వేతి శేషః-నృపతిః పరీక్షిత్-విష్ణోశ్చరణారవిన్దే - భక్తిం కరోతీత్యన్వయః కార్యోఽర్థః తత్ర సారథ్యం ప్రసిద్ధం-పారిషదం సభ్యత్వం-సేవనం భృత్యకర్మ-దౌత్యం దూతకర్మ-వీరాసనానుగమనం- నృపాసనాధిష్ఠితం ప్రత్యనువర్తనం- స్తవనం స్తుతికర్మ ప్రణామో నమస్కారః-విష్ణుకర్తృకాన్పాణ్డువిషయానేతాన్ స్మృత్వేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ తస్య పరీక్షితః-పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-వృత్తిమన్వహం-వర్తమానస్యానువర్తమానస్య సతః-తస్య, నాతిదూరే సన్నికృష్టదేశే, యన్మహాగాశ్చర్యమాసీత్ తత్కథయిష్యతో మే-మత్తః శృణు ॥ ౧౮ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ ధర్మః ధర్మాధిదేవో-వృషరూపధరః-ఏకేన-పదేన పాదేన, చరన్-విచ్ఛాయాం నిస్తేజస్కాం

సైన్యేన శ్వేతహయం కృష్ణధ్వజమాస్థితః పురాత్ । స్వ కోరథాశ్వద్విపప త్తియు క్తయా స్వసేనయా దిగ్విజయాయ నిర్గతః ॥౧౨॥ భద్రాశ్వం కేతుమాలం చ భారతం చోత్తరాన్ కురూన్ । కింపురుషాదీని వర్షాణి విజిత్య జగృహే బలిమ్ ॥౧౩॥ తత్ర తత్రోపశృణ్వానః స్వపూర్వేషాం మహాత్మనామ్ । ప్రగీయమాణం చ యశః కృష్ణమాహాత్మ్యసూచకమ్॥ ఆత్మానం చ పరిత్రాతమశ్వత్థామ్నోఽస్త్రతేజసః । స్నేహం చ వృష్ణిపార్థానాం తేషాం భక్తిం చ కేశవే ॥౧౫॥ తేభ్యః పరమసన్తుష్టః ప్రీత్యుజ్జృమ్భితలోచనః । మహాధనాని వాసాంసి దదౌ హారాన్మహామనాః ॥ ౧౬ ॥ సారథ్యపారిషదసేవనసఖ్యదౌత్యవీరాసనానుగమనస్తవనప్రణామాన్ । స్నిగ్ధేషు పాణ్డుషు జగత్ప్రణతిం చ విష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిన్దే ॥ ౧౭ ॥ తస్యైవం వర్తమానస్య పూర్వేషాం వృత్తిమన్వహమ్ । నాతిదూరే కిలాశ్చర్యం యదాసీత్తన్నిబోధ మే ॥౧౮॥ ధర్మః పదైకేన చరన్ విచ్ఛాయాముపలభ్య గామ్ । పృచ్ఛతి స్మాశ్రువదనాం వివత్సామివ మాతరమ్ ॥ ౧౯ ॥ కచ్చిద్భద్రేఽనామయమాత్మనస్తే విచ్ఛాయాసి మ్లాయతేషన్ముఖేన । ఆలక్షయే భవతీమన్తరాధిం దూరే బన్ధుం శోచసి కఞ్చనామ్బ ॥౨౦॥ పాదైర్న్యూనం శోచసి మైకపాదమాత్మానం వా వృషలైర్భోక్ష్యమాణమ్ । ఆహో సురాదీన్ హృతయజ్ఞభాగాన్ ప్రజా ఉత స్విన్మఘవత్యవర్షతి ॥౨౧॥ అరక్ష్యమాణాః స్త్రియ ఉర్వి బాలాన్ శోచస్యథో పురుషాదైరివార్తాన్ । వాచం దేవీం బ్రహ్మకులే కుకర్మణ్యబ్రహ్మణ్యే రాజకులే కులాగ్ర్యాన్ ॥౨౨॥ కిం క్షత్రబన్ధూన్ కలినోపసృష్టాన్ రాష్ట్రాణి వా తైరవరోపితాని । ఇతస్తతో వాశనపానవాసఃస్నానవ్యవాయోన్ముఖజీవలోకమ్ ॥౨౩॥ యద్వాఽమ్బ తే భూ

గాం గోరూపధరాం, వత్సరహితాం మాతరమివ-అశ్రువదనే యస్యాస్తాం-పృచ్ఛతి స్మ అపృచ్ఛత్ ॥ ౧౯ ॥ ప్రశ్నమేవాహ-కచ్చిదిత్యాదిభిష్షడ్భిః॥ హే భద్రే, తవాత్మనః దేహస్య, నామయమారోగ్యం-అస్తి కచ్చిత్-ఈషన్మ్లాయతా హర్షక్షయముపగతేన-ముఖేన, విచ్ఛాయా-నిస్తేజస్కా-భవసి-అహం తు- భవతీం త్వా-మన్తరా-హృదయగతా ఆధిః క్లేశో యస్యాస్తథాభూతా-మాలక్షయే-మ్లానివిచ్ఛాయాభ్యాముత్ప్రేక్ష్యామి। హే అమ్బ, కంచన దూరస్థం బన్ధుం శోచసి ॥౨౦॥ కిం వా పాదైస్త్రిభిః న్యూన - మేకః పాదో యస్య తం - మాం ప్రతి శోచసి, ఉత-వృషలైః శూద్రప్రాయై రాజభిః, భోక్ష్యమాణం స్వాత్మానం ప్రత్యేవ శోచసి, ఆహో స్విత్ హృతః కృతాన్యః, యజ్ఞియహవిర్భాగో యేషాం తాన్- దేవాన్ ప్రతి- ఉతస్విత్ మఘవతి ఇన్ద్రే-అవర్షతి సతి-దుర్భిక్షపీడితాః ప్రజాః ప్రతి ॥ ౨౧ ॥ యద్వా- హే ఉర్వి-పురుషాదైః రాక్షసైరివ-నృశంసైః-రార్తాన్ పీడితాన్-బాలకాన్-అరక్ష్యమాణాః - స్త్రియః స్త్రీః ప్రతి - శోచసి కిం-బ్రహ్మకులే విప్రకులే-కుకర్మణి దుర్వృత్తే సతి-దేవస్య విష్ణోస్సంబన్ధినీం-వాచం త్రయీం ప్రతి-ఉత- రాజకులే-అబ్రహ్మణ్యే బ్రాహ్మణేష్వసాధునిసతి-కులాగ్ర్యాన్ బ్రాహ్మణాన్ప్రతి ॥ ౨౨ ॥ కిం వా-కలినా ఉపసృష్టాన్- క్షత్రియాధమాన్ప్రతి - యద్వా తైః క్షత్రబన్ధుభిరవరోపితాన్యపద్రుతాని రాష్ట్రాణి ప్రతి- ఉత - ఇతస్తతః - నిషిద్ధదేశజనేషు అశనాద్యున్ముఖం అశనాద్యభిలాషిణం జీవలోకం ప్రతి ॥౨౩॥ యద్వా- హే అమ్బ హే ధరిత్రి- తవ - భూరిభారస్యావతారాయాపహరణాయ-కృతః అవతారో యేన-తస్య

హరే-రథునాఽన్తర్హితస్య శ్రీకృష్ణస్య, హరేరితి కర్తరి షష్ఠీ, తేన, విసృష్టా త్యక్తా సతీ, తస్య కర్మాణి చేష్టితాని-నిర్వాణవిలమ్బితాని స్మరతి - త్వం శోచసి- నిర్వాణే మోక్షే విశేషేణ లమ్బితాని సన్నిహితాని సాక్షాత్కృతానీతి యావత్- యద్వా-నిర్వాణం సుఖం విలమ్బితం-అధునాన్తరితం యేభ్యస్తాని ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ హే వసున్ధరే-తవాధేర్మూలమిదముపస్థితం-మహ్యమాచక్ష్వాఖ్యాహి-యేన వికర్శితా కృశత్వం ప్రాప్తాసి- తస్యాధేర్మూలమిత్యర్థః- హే అమ్బ, సురైరపి బహుమన్తవ్యం-తవ సౌభగం స్పృహణీయం సౌన్దర్యం-బలినామపి బలీయసా కాలేన కిం వాపహృతమ్ ✽ ॥౨౫॥ ✽ ఏవముక్తా ధరణ్యాహ। భవానిత్యాదిభిర్దశభిః । తన్మమాధిమూలం సర్వం, ను నూనం భవాన్ వేద జానాత్యేవ, కుతః- యత్ యస్మాత్-ధర్మాన్ పృచ్ఛసి- అజానతో ధర్మప్రశ్నోఽనుపపన్న ఇతి భావః - అథాపి కిం తదితి చేత్, యేన కారణేన - త్వం, లోకానాం సుఖావహైశ్చతుర్భిః పాదైర్వర్తసే అవర్తథాః, అధునా-యేన కారణేన వినైకపాదేన వర్తసే, తదేవ మమాధ్యాధిమూలమిత్యర్థః ॥౨౬॥ తత్కారణవిశేషజిజ్ఞాసాయాం తదుపపాదయతి ॥ సత్యమిత్యాదిపఞ్చభిః, సత్యాదయోఽన్యే చ బహవో, మహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్జనైః, ప్రార్థనీయాః- గుణాః - నిత్యాః కదాచిదపి యస్మిన్న వియన్తి న చ్యవన్తి, తేన, గుణానాం పాత్రేణ ముఖ్యాశ్రయేణ, శ్రీనివాసేన శ్రీకృష్ణేన, సాంప్రతమధునా, రహిత, మత ఏవ, పాప్మనా పాపేన, కలినా, ఈక్షితం, లోకం, ప్రత్యహం శోచామీత్యన్వయః, తత్ర సత్యం భూతహితత్వం, వాచికం వా శౌచం హేయప్రతిభటత్వం, క్షాన్తిః స్వాపరాధజనసహిష్ణుతా, త్యాగః, అనాదరః పూర్ణకామత్వప్రయుక్తః, తథా చ శ్రూయతే ‘‘సర్వమిదమభ్యాత్తోఽవాక్యనాదర’’ ఇతి, ఆత్మపర్యన్తవదా

రిథరావతారకృతావతారస్య హరేర్ధరిత్రి। అన్తర్హితస్య స్మరతీ విసృష్టా కర్మాణి నిర్వాణవిలమ్బితాని॥౨౪॥
ఇదం మమాచక్ష్వ తవాధిమూలం వసున్ధరే యేన వికర్శితాసి । కాలేన వా తే బలినాం బలీయసా సురార్చితం కిం
హృతమమ్బ సౌభగమ్॥౨౫॥ ధరణ్యువాచ॥ భవాన్హి వేద తత్సర్వం యన్మాం ధర్మానుపృచ్ఛసి। చతుర్భిర్వర్తసే
యేన పాదైర్లోకసుఖావహైః॥౨౬॥ సత్యం శౌచం దయా క్షాన్తిస్త్యాగస్సన్తోష ఆర్జవమ్। శమో దమస్తప
స్సామ్యం తితిక్షోపరతిశ్శ్రుతమ్॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానం విరక్తిరైశ్వర్యం శౌర్యం తేజో బలం స్మృతిః। స్వాతన్త్ర్యం
కౌశలం కాన్తిర్ధైర్యం మార్దవమేవ చ॥ ౨౮ ॥ ప్రాగల్భ్యం ప్రశ్రయశ్శీలం సహ ఓజో బలం భగః। గామ్భీర్యం
స్థైర్యమాస్తిక్యం కీర్తిర్మానోఽనహంకృతిః॥౨౯॥ ఏతే చాన్యే చ భగవన్నిత్యా యత్ర మహాగుణాః। ప్రార్థ్యా మ
హత్త్వమిచ్ఛద్భిర్న వియన్తి స్మ కర్హిచిత్ ॥౩౦॥ తేనాహం గుణపాత్రేణ శ్రీనివాసేన సామ్ప్రతమ్। శోచామి ర
హితం లోకం పాప్మనా కలినేక్షితమ్॥౩౧॥ ఆత్మానం చానుశోచామి భవన్తం చామరోత్తమమ్। దేవాన్పితౄనృ
షీన్సాధూన్సర్వాన్వర్ణాంస్తథాశ్రమాన్॥౩౨॥ బ్రహ్మాదయో బహుతిథం యదపాఙ్గమోక్షకామాస్తపస్స

న్యత్వం వా త్యాగః, సన్తోషః కర్హిచిదపి క్లేశరాహిత్యం, ఆర్జవం మనోవాక్కాయానామైకరూప్యం, శమో మనోనిగ్రహః, దమో బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహః, తపః ఆలోచనం జగద్వ్యాపారోపయుక్తం, సామ్యం అశనాయాదిరాహిత్యం, తితిక్షా ద్వన్ద్వాప్రతిహతత్వం, ఉపరతిర్వ్యర్థవ్యాపారోపరతిః, శ్రుతం సర్వం శాస్త్రార్థం యాథాత్మ్యవిత్త్వం ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ జ్ఞానం ఆశ్రితానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణోపయుక్తం-విరక్తిర్విషయేషు నిస్పృహత్వం - విషయానాకృష్టచిత్తత్వం వా-ఐశ్వర్యం స్వవ్యతిరిక్తసర్వనియన్తృత్వం-శౌర్యం యుద్ధేష్వవైముఖ్యం - తేజోఽప్రధృష్యతా-బలం ప్రసిద్ధం-స్మృతిః సత్స్వపి విపులేష్వపరాధేషూపకారస్మరణం స్వాతన్త్ర్యం అన్యానపేక్షత్వం-కౌశలం నైపుణ్యం-కాన్తిః-న తత్ర సూర్యో భాతీతి శ్రుత్యుక్తవిధా దీప్తిః-ధైర్యం వీర్యం - తచ్చ యుద్ధే స్వగృహ ఇవ ప్రవేశసామర్థ్యం, మార్దవమక్రూరతా స్వాతన్త్ర్యం సౌభగం కాన్తిరితి పాఠే-సౌభగం సౌభాగ్యం, స్పృహణీయత్వం ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ ప్రాగల్భ్యం సభాసు ధార్ష్ట్యం-ప్రశ్రయో మహత్సు వినయః-శీలం సద్వృత్తిః- సహః ప్రాణస్య స్వాభావికసామర్థ్యం - ఓజః అన్నాదిజనితం బలం-ధారణాసామర్థ్యం-భగో జ్ఞానాద్యుత్కర్షః, గామ్భీర్యం దురవగాహాభిప్రాయత్వం - స్థైర్యం క్రోధనిమిత్తైరవికారః-ఆస్తిక్యం శాస్త్రార్థవిశ్వాసః-కీర్తిర్యశః-మానః పూజార్హతా-అనహంకృతిః దేహాత్మాభిమానరాహిత్యం ॥౨౯॥౩౦॥ శ్రీయతే బ్రహ్మాదిభిరితి శ్రీర్లక్ష్మీః తస్యాః నివాసః-శ్రీనివాసః తేనేత్యభిప్రేతమ్ ॥౩౧॥౩౨॥ తదేవ విశదయతి॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి॥ చతుర్ముఖప్రభృతయః యస్యాః అపాఙ్గమోక్షః ఈషత్తిర్యగ్దృష్టిప్రసారః- తద్విషయత్వం - ఆత్మనాం కామయమానాః-బహుతిథం బహుకాలం-తపస్సమచరన్ అకుర్వన్-సా శ్రీః-కమలవనం స్వనివాసం-విహాయ- భగవన్తమేవ-ప్రపన్నా వసతి

యస్య-పాదయోః-సౌభగం సౌన్దర్యమేవా-లంనితరాం, భజతే సేవతే ✽ ॥ ౩౩॥ ✽ తస్య భగవతః-అబ్జాదీనాం-కేతూనాం చిహ్నానాం, కేతైరాశ్రయభూతైః, పదైః పాదవిన్యాసైః-అలంకృతమఙ్గం యస్యాస్సాహం - తతః, అతఏవ-విభూతిం లక్ష్మీం, మయ్యుపలభ్య, త్వయాప్యేవం భాగ్యం నలబ్ధమిత్యధిక్షిప్య-విభూతిం సర్వసమృద్ధిం ప్రాప్స్యతీవా - త్రీనపి లోకాన్- నత్యరోచే-త్రిలోకీమతిక్రమ్య తతోఽప్యధికదీప్తిమత్యస్మి, ఏవ-ముత్స్మయతీం గర్వితాం, మాం, సభగవాన్ తదన్తే అవతారప్రయోజనాన్తే-వ్యసృజత్ ॥౩౪॥ యోవా ఇతి॥ మమాతిభారరూపం-ఆసురవంశే ఆసురసంపద్యుక్తే వంశే, జాతానాం రాజ్ఞాం అక్షౌహిణీనాం శతం, మపానుదత్ అపనీతవాన్-తథా-యశ్చాత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః-ఊనపదం - ఊనంపదం పాదద్వయం యస్య తం-అతఏవ, దుస్థం దుఃఖితం, త్వాం, ఆత్మని స్వస్మిన్, యత్పౌరుషం సామర్థ్యం-తేన - సంపాదయన్ పాదచతుష్టయసమ్పన్నం కర్తుమిచ్ఛన్, యదుషు రమణీయం అఙ్గం శరీరమబిభ్రత్ ధృతవాన్ ✽ ॥౩౫॥ ✽ యశ్చ ప్రేమపూర్వకావలోకనే రుచిరేణ, సున్దరేణ-స్మితేన, సున్దరైర్భాషణైశ్చ-మధుమానినీనాం యాదవస్త్రీణాం, ధైర్యం ఇతరావశ్యత్వం , సమ్యక్, హృతవాన్, యస్యాఙ్ఘ్రిభ్యాం విటఙ్కితాయాః అలంకృతాయాః, మమ, రోమోత్సవో రోమోద్గమో - బభూవ-తస్య పురుషోత్తమస్య శ్రీకృష్ణస్య-విరహం, కావా-మాదృశీ సహేత- నకాపి సహేతేత్యర్థః ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ ఇత్థం తయోః పృథివీధర్మయోః కథయతోర్మిథః సంభాషమాణయోస్సతో స్తదా , పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాచీంసరస్వతీం ప్రభాసతీర్థం ప్రా

మచరన్ భగవత్ప్రపన్నా । సా శ్రీస్స్వవాసమరవిన్దవనం విహాయ యత్పాదసౌభగమలం భజతేఽనురక్తా॥
తస్యాహమబ్జకులిశాఙ్కుశకేతుకేతైః శ్రీమత్పదైర్భగవతస్సమలంకృతాఙ్గీ । త్రీనత్యరోచ ఉపలభ్య తతో వి
భూతిం లోకాన్సమాం వ్యసృజదుత్స్మయతీం తదన్తే॥ ౩౪ ॥ యో వై మమాతిభరమాసురవంశరాజ్ఞామక్షౌ
హిణీశతమపానుదదాత్మతన్త్రః । త్వాం దుస్థమూనపదమాత్మని పౌరుషేణ సంపాదయన్యదుషు రమ్యమ
బిభ్రదఙ్గమ్॥ ౩౫॥ కా వా సహేత విరహం పురుషోత్తమస్య ప్రేమావలోకరుచిరస్మితవల్గుజల్పైః । స్థైర్యం స
మానమహరన్మధుమానినీనాం రోమోత్సవో మమ యదఙ్ఘ్రివిటఙ్కితాయాః ॥ ౩౬ ॥ తయోరేవం కథయతోః
పృథివీధర్మయోస్తదా। పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాప్తః ప్రాచీం సరస్వతీమ్॥ ౩౭॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే , ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ తత్ర గోమిథునం రాజా హన్యమానమనాథవత్ । దణ్డహస్తం చ వృషలం దదృశే నృపలాఞ్ఛనమ్॥
వృషం మృణాళధవళం మేహన్తమివ బిభ్యతమ్। వేపమానం పదైకేన సీదన్తం శూద్రతాడితమ్॥ ౨॥ గాం చ ధర్మ
దుఘాం దీనాం భృశం శూద్రపదాహతామ్। వివత్సామశ్రువదనాం క్షామాం యవసమిచ్ఛతీమ్॥ ౩ ॥ పప్రచ్ఛ రథ
మారూఢః కార్తస్వరపరిచ్ఛదః। మేఘగమ్భీరయా వాచా సమారోపితకార్ముకః ॥౪॥ కస్త్వం మచ్ఛరణే లోకే
బలాద్ధంస్యబలాన్బలీ। నరదేవోఽసి వేషేణ నటవత్కర్మణాఽద్విజః॥౫॥ యస్త్వం కృష్ణే గతే దూరం సహ గాణ్డీ

స్తః ✽॥ ౩౭ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః ✽✽✽

తత్రేతి ॥ తత్ర ప్రాచ్యాం సరస్వత్యాం - పూర్వోక్త-మనాథవద్ధన్యమానం-గోమిథునం-నృపస్యేవ లాఞ్ఛనాని యస్య-దణ్డో హస్తే యస్య తం-వృషలం చ-రాజా పరీక్షి-ద్దదర్శ ✽ ॥ ౧॥ ✽ తత్ర గోమిథునే పుమాంసం విశినష్టి॥ వృషమితి॥ వృషం మృణాళవద్ధవళం-మేహన్తమివ మూత్రం ముఞ్చన్తమివ-బిభ్యతముద్విజన్తం-ఏకేన పాదేన-కమ్పమానం-శూద్రేణ తాడితం-అతః సీదన్తం క్లిశ్యన్తమ్ ✽॥ ౨॥ ✽ స్త్రియం విశినష్టి ॥ గామితి॥ ధర్మదుఘాం ఘృతపయోరూపక్షరద్రవ్యదోగ్ధ్రీం-శూద్రస్య వామపాదేన తాడితాం-అతఏవ-భృశం దీనాం-వత్సరహితాం-అశ్రుసహితం వదనం యస్యాస్తాం-కృశాం కర్శితాం-యవసం తృణ-మిచ్ఛతీం కామయమానాం-గాం చ-చకారాద్వృషలం చ-పప్రచ్ఛేత్యన్వయః ✽॥ ౩॥ ✽ కార్తస్వరాః స్వర్ణప్రాయాః పరిచ్ఛదాః పరికరాః యస్మిన్-తం రథ-మారూఢః-సమారోపితం సజ్జీకృతం కార్ముకం ధనుర్యేన-సపరీక్షి- న్మేఘగర్జనవద్గమ్భీరయా గిరా పప్రచ్ఛ ✽॥ ౪॥ ✽ ప్రశ్నమేవాహ॥ కస్త్వమిత్యాదిభిరేకాదశభిః, తావద్వృషలం ప్రతి ప్రశ్నమాహ॥ కస్త్వమితి ద్వాభ్యామ్॥ కస్త్వం త్వం క ఇతి ప్రశ్నః-కిమర్థం పృచ్ఛసీత్యత్రాహ॥ అహమేవ శరణం రక్షితా యస్య సః తస్మిన్ అస్మిన్లోకే-బలీసన్-త్వం-అబలాన్ దుర్బలాన్-బలా- ద్ధంసి-అతః పృచ్ఛామీతి భావః-నృపోఽహమిత్యత్రాహ॥ నట -వద్వేషేణ నరదేవోఽసి కర్మణా-త్వం-అద్విజః శూద్రః ✽॥ ౫॥ ✽ గాణ్డీవధన్వనా అర్జునేన సహ-శ్రీకృష్ణే-దూరం స్వలోకం ప్రతి గతే సతి-

త్వం-అశోచ్యాన్ శోకానర్హాన్-రహసి-ప్రహరన్-వధమర్హసి-అతిశోచ్యోసి-స్వజనేనేతి శేషః ॥౬॥ అథ వృషం పృచ్ఛతి॥ త్వమితి॥ హే మృణాళధవళ-పద్భిః త్రిభిర్న్యూనః-పదైకేన చరన్-త్వం వాకః-నోఽస్మాన్- వృషరూపేణ-పరిఖేదయన్ కిం వా కశ్చిద్దేవః ॥౭॥ కౌరవేన్ద్రాణాం-దోర్దణ్డైః-పరిరమ్భితే భూతలే-పాలిత ఇతి యావత్-అస్మిన్భూతలే-తే వినా త్వాం వినా-కేషాంచిదపి ప్రాణినాం-శుచః శోకాశ్రుబిన్దవః-కదాచిదపి న పతన్తి ॥౮॥ హే సౌరభేయ-వృష మాఽనుశుచః శోకం మా కార్షీః-తే తవ వృషలాదస్మాత్ శూద్రాత్-భయం-వ్యేతు నశ్యతు గామాశ్వాసయన్నాహ॥ మేతి॥ హే అమ్బ-ఖలానాం దురాత్మనాం-శాస్తరి దణ్డధరే-మయి తిష్ఠతి సతి-త్వం-మారోదీః రోదనం మాకార్షీః-తే తవ-భద్రం సుఖమేవ భవిష్యతి ॥౯॥ హే సాధ్వి-యస్య రాజ్ఞో-రాష్ట్రే- దురాత్మభిః సర్వాః ప్రజాః - త్రస్యన్తే బిభ్యతి అసాధుభిరితి కరణత్వవివక్షయా తృతీయా ప్రయుక్తా-అనేన "భీత్రార్థానా"మిత్యపాదానత్వం-నిరస్తం-మత్తస్య రాజ్ఞః కీర్త్యాదయో నశ్యన్తి భగో భాగ్యం-గతిః పరలోకగతిః ॥౧౦॥ ఆర్తానాం దుఃఖితానాం-ఆర్తిపరిహార ఇతి యః ఏష ఏవ-రాజ్ఞాం-పర ఉత్కృష్టో-ధర్మః-యత ఏవ-మతః, భూతద్రోహకారిణమత ఏవాసత్తమమేనం వధిష్యామి ॥౧౧॥ పునర్వృషం పృచ్ఛన్నాశ్వాసయతి॥ క ఇతి సార్ధశ్చతుర్భిః॥ హే సౌరభేయ,చతుష్పద- తవ-త్రీన్ పాదాన్,కః,అవృశ్చత్ అచ్ఛినత్,కృష్ణానువర్తినాం రాజ్ఞాం అస్మాకం-రాష్ట్రే-త్వాదృశాః దుఃఖితాః,మా భూవన్ న సన్తు ॥౧౨॥ హే వృష,వః,భద్రమేవ భవిష్యతి,కింతు,అకృతాగసాం నిర

వ నన్వనా । శోచ్యోస్యశోచ్యాన్రహసి ప్రహరన్వధమర్హసి ॥ ౬ ॥ త్వం వా మృణాళధవళః పాదైర్న్యూనః
పదా చరన్ । వృషరూపేణ కిం కశ్చిద్దేవో నః పరిఖేదయన్ ॥ ౭ ॥ న జాతు కౌరవేన్ద్రాణాం దోర్దణ్డపరిరమ్భితే ।
భూతలేఽనుపతన్త్యస్మిన్వినా తే ప్రాణినాం శుచః ॥ ౮ ॥ మా సౌరభేయాఽనుశుచో వ్యేతు తే వృషలాద్భయమ్ ।
మా రోదీరమ్బ భద్రం తే ఖలానాం మయి శాస్తరి ॥ ౯ ॥ యస్య రాష్ట్రే ప్రజాః సర్వాస్త్రస్యన్తే సాధ్వ్యసాధుభిః ।
తస్య మత్తస్య నశ్యన్తి కీర్తిరాయుర్భగో గతిః ॥ ౧౦ ॥ ఏష రాజ్ఞః పరో ధర్మో హ్యార్తానామార్తినిగ్రహః । అత ఏ
నం వధిష్యామి భూతద్రుహమసత్తమమ్ ॥ ౧౧ ॥ కోఽవృశ్చత్తవ పాదాంస్త్రీన్ సౌరభేయ చతుష్పదః । మా భూ
వంస్త్వాదృశా రాష్ట్రే రాజ్ఞాం కృష్ణానువర్తినామ్ ॥ ౧౨ ॥ ఆఖ్యాహి వృష భద్రం వః సాధూనామకృతాగసామ్ ।
ఆత్మవైరూప్యకర్తారం పార్థానాం కీర్తిదూషణమ్ ॥ ౧౩ ॥ జనేఽనాగస్యఘం యుఞ్జన్సర్వతోఽస్య చ మద్భ
యమ్ ॥ ౧౪ ॥ అనాగఃస్విహ భూతేషు య ఆగస్కృన్నిరఙ్కుశః । ఆహర్తాస్మి భుజం సాక్షాదమర్త్యస్యాపి సాఙ్
గదమ్ ॥ ౧౫ ॥ రాజ్ఞో హి పరమో ధర్మః స్వధర్మస్థానుపాలనమ్ । శాసతోఽన్యాన్యథాశాస్త్రమనాపద్యుత్ప
థానిహ ॥ ౧౬ ॥ ధర్మ ఉవాచ ॥ ఏతద్వః పాణ్డవేయానాం యుక్తమార్తాభయం వచః । యేషాం గుణగణైః కృష్ణో
దౌత్యాదౌ భగవాన్కృతః ॥ ౧౭ ॥ న వయం క్లేశబీజాని యతః స్యుః పురుషర్షభ । పురుషం తం విజానీమో వాక్యభే
దవిమోహితాః ॥ ౧౮ ॥ కేచిద్వికల్పవసనా ఆహురాత్మానమాత్మనః । దైవమన్యేఽపరే కర్మ స్వభావమపరే ప్ర

పరాధీనాం,సాధూనాం యుష్మాకం,ఆత్మవైరూప్యకారిణం,పార్థానాం కీర్తిం దూషయతీతి తథా,తం,మాఖ్యాహి ॥౧౩॥ యః-అనాగసి నిరపరాధే,జనే,ద్రోహం యుఞ్జన్నాస్తే,తస్య సర్వతః సర్వత్ర,మత్ మత్తః - భయం,భవిష్యతి ॥౧౪॥ యోఽనాగస్సు భూతేషు,నిరఙ్కుశః ఉత్పథస్సన్,ఆగస్కృద్ద్రోహకృద్భవతి,తస్య సాక్షాదమర్త్యస్య దేవస్యాపి,సాఙ్గదం యుక్తం భుజం,మాహర్తాస్మి ఆహరిష్యమాణోఽస్మి ॥౧౫॥ స్వధర్మస్థానాం అనుపాలనమేవ రాజ్ఞః పరమో ధర్మః,కథం భూతస్య ఇహ లోకే,అనాపది,ఉత్పథాన్ దుర్వృత్తాన్,అన్యాన్ అసాధూన్,శాసతః దణ్డయతః, అనాపద్యుత్పథానిత్యనేన,ఆపది దుర్వృత్తిర్న దోషాయేతి సూచితమ్ ॥౧౬॥ ఏవముక్తవన్తమాహ వృషః॥ఏతదితి త్రిభిః॥ తావత్తద్వచోఽభినన్దతి॥ఏతదితి॥ పాణ్డువంశజానాం యుష్మాకం, ఏతత్, ఆర్తానాం న భయం యస్మాత్ తద్వచః,యుక్తమేవ,పాణ్డవేయానిత్యాశిష్టి॥ యేషాం పాణ్డవేయానాం,గుణగణైః సౌహార్దభక్తిభిః,భగవాన్ కృష్ణః,దౌత్యాదౌ కర్మణి,వృతః, దౌత్యాదికార్యార్థం వృ - ఇత్యర్థః॥ ఏషామితి కర్తరి షష్ఠీ, యైర్వృత ఇత్యర్థః.ఏవంవిధగుణగణాశ్రయాణామేతద్వచో యుక్తమేవేతి భావః ॥౧౭॥ కోఽవృశ్చదితి యత్పృష్టం తత్రోత్తరమాహ॥ నేతి॥ హే పురుషర్షభ,యస్మాత్పుంసః,క్లేశబీజాని దుఃఖకారణాని,స్యుః, తం పురుషం,వయం న జానీమః, తత్ర హేతుం వదన్నాత్మనోఽపి శిక్షష్టి॥ వాక్యభేదవిమోహితాః,క్లేశకారణాని వదతాం వాక్యభేదైర్నానావిధవాక్యైర్విమోహితాః ॥౧౮॥ వాక్యభేదానేవ దర్శయతి కేచిదితి సార్ధేన॥ క్లేశకారణవాదినాం మధ్యే, కేచిత్ ఏవం వై వంవే,త్యేవంవిధో వికల్ప ఏవ,వసనం వసనవత్ సంగతత్వార్థాపాదకం,యేషాం,తథాభూతాః,ఆత్మనః స్వస్యాత్మా

సమేవ క్లేశకారణమాహుః, అన్యేతు, దైవం, అపరేతు, కర్మ ప్రాక్తనం, ఇతరేతు, స్వభావం, అపరేతు, ప్రధానం తత్ర, దైవం వాదృష్టమితి భావః ప్రకృతౌ పరిణామ స్వభావం ప్రవదన్తి ॥౧౯॥ కేచిత్తు, అప్రతర్క్యాత్ తర్కాగోచరాత్, అనిర్దేశ్యాద్వక్తుమశక్యాత్, తర్కస్యాపి తాత్పర్యతాదృశాత్ క్లేశ ఇత్యాహుః, ఇత్థం, కేష్వపి నిశ్చయః, నేత్యధ్యాహారః యద్వా, తత్తదభిమానానాం నానావైవ నిశ్చయ ఇత్యర్థః, తత్రైవం క్లేశకారణేషు వికల్పితేషు, హే రాజర్షే, యదనురూపం, ప్రకృతక్లేశానుగుణం కారణం, తత్, స్వమనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, విమృశ విచారయ ॥౨౦॥ ఇత్థం ధర్మే ప్రవదతి సతి హే ద్విజసత్తమాః, సః, సమ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్, విగతఖేదః, సమాహితేన మనసా, తం ధర్మస్యాభిప్రాయం, ప్రత్యక్షం, వృషరూపేణైవ వర్తతే, దృష్టవాన్, ఆలోచ్య నిర్ణీతవానిత్యర్థః ॥౨౧॥ నిర్ణీతమేవ తదభిప్రాయం తం ప్రత్యాహ। ధర్మమిత్యాదిభిశ్శ్లోకైః। తత్ర క్లేశబీజావహం పురుషం సన్నిహితేపి, యదుక్తం, క్లేశబీజానాం యతస్స్వస్తం పురుషం న జానీమ ఇతి, తత్ర తదభిప్రాయం నిర్ణీతమాహ॥ ధర్మమితి॥ హే ధర్మజ్ఞ, సాక్షాత్త్వం వృషరూపధృక్, ధర్మ ఏవాసి, అత ఏవాపక్షపాతి, ... ఇతి, ధర్మమేవ బ్రవీషి, అధర్మకారిణం పురుషం సన్నిహితేప్యధర్మసూచకం వచస్త్వధర్మ్యమేవేత్యర్థః, కుతః, యః, యస్మాదధర్మకృతోఽధర్మకారిణః స్థానం ప్రాప్యం స్థానం, యత్, సూచకస్యాప్యధర్మసూచకస్యాపి, తత్స్థానం, భవేత్,, పతితం పతిత ఇత్యుక్త్వా పతిష్యతీతి శాస్త్రాదితి భావః ॥౨౨॥ అథ విమృశ స్వమనీషయేతి యదుక్తం తదభిప్రాయమాహ॥ అథవేతి॥ దేవమాయాయా ఈశ్వరసఙ్కల్పస్య "మాయా వయునం జ్ఞానమితి,, జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః "మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభ,, మితి ప్రయోగాచ్చ, గతిర్భూతానాం, చేతసో వచసశ్చ, గోచరః అవిషయభూతా, తీవా ని

భుమ్ ॥౧౯॥ అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితి కేష్వపి నిశ్చయః। అత్రానురూపం రాజర్షే విమృశ స్వమనీషయా ॥౨౦॥
ఏవం ధర్మే ప్రవదతి స సమ్రాడ్ద్విజసత్తమః। సమాహితేన మనసా విఖేదః పర్యచష్టతమ్ ॥౨౧॥ ధర్మం బ్రవీషి ధ
ర్మజ్ఞ ధర్మోఽసి వృషరూపధృక్। యదధర్మకృతః స్థానం సూచకస్యాపి తద్భవేత్ ॥౨౨॥ అథవా దేవమాయా
యా నూనం గతిరగోచరా। చేతసో వచసశ్చాపి భూతానామితి నిశ్చయః ॥౨౩॥ తపశ్శౌచం దయా సత్యమితి పా
దాః ప్రకీర్తితాః। అధర్మాంశైస్త్రయో భగ్నాః స్మయసఙ్గమదైస్తవ ॥౨౪॥ ఇదానీం ధర్మ పాదస్తే సత్యం నిర్వ
ర్తయేద్యతః। తం జిఘృక్షత్యధర్మోఽయమనృతేనైధితః కలిః ॥౨౫॥ ఇయం చ భూమిర్భగవతా న్యాసితోరుభరా సతీ।
శ్రీమద్భిస్తత్పదన్యాసైస్సర్వతః కృతకౌతుకా ॥౨౬॥ శోచత్యశ్రుకలా సాధ్వీ దుర్భగేవోజ్ఝితాఽధునా। అబ్ర
హ్మణ్యా నృపవ్యాజాః శూద్రా భోక్ష్యన్తి మామితి ॥౨౭॥ ఇతి ధర్మం మహీం చైవ సాన్త్వయిత్వా మహారథః।

శ్చయః, న జానీమ ఇతి, విమృశ స్వేతి చ పదతాత్పర్యం- ఽయం పాపకృదితి సూచనమధర్మః- ఈశ్వరసఙ్కల్పశ్చ వాఙ్మనసాగోచర ఇతి వా- దర్శితమిత్యర్థః ॥౨౩॥ ధర్మోఽసీత్యనేన త్వం సాక్షాద్ధర్మాధిదేవతైవేత్యుక్తం- యత ఏవ- మత ఏవ- తవ పాదా అపి- న లౌకికవృషభపాదసజాతీయాః- అపి తు విశిష్టాశ్చేతి- వదన్- తద్విశేషాన్ దర్శయతి ॥ తప ఇతి ॥ ధర్మాధిదేవస్య తవ- పాదాః- తప ఆదయశ్చత్వారః- ప్రకీర్తితాః- తత్ర త్రయః పాదాః అధర్మస్యాంశైః- త్రిభిః- స్మయాదిభిర్భగ్నాః- తత్ర స్మయః స్వోత్కర్షధీః స్మయః- స చ తపసో నాశహేతుః- సఙ్గశ్శౌచవిరోధీ- మదో దయావిరోధీతి త్రివిధాః అపి వికారాః మత్తరూపః మదః నార్తానామార్తిమపశ్యన్నదయాం కురుతే ॥౨౪॥ అథ వృషలం తచ్ఛికర్షితం చ నిశ్చిత్యాహ॥ ఇదానీమితి॥ హే ధర్మ- యస్తవ- తురీయపాదః- సత్యం- తద్యతో- నిర్వర్తయేత్- యస్మాద్ధేతోర్నివర్తేత- తమిదానీ- మనృతేనైధితః ప్రవృద్ధోఽయమధర్మరూపః కలిర్జిఘృక్షతి- గ్రహీతుమిచ్ఛతి- తప ఆదీనాం- క్రమేణ నివర్తకాః స్మయసఙ్గమదా నృతం సావభావాం న న్వపిహి- తప ఆదీని- స్మయాదిభిర్భజ్యన్తే ॥౨౫॥ అథ- గాం తత్క్లేశహేతుం చ- నిశ్చిత్యాహ॥ ఇయమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఇయం గౌః- సాక్షాద్భూః పృథ్వీ- భగవతా శ్రీకృష్ణేన- న్యాసితోఽపనీతః ఉరుభరో యస్యాస్తథాభూతా- శ్రీమద్భిర్ధ్వజాదిచిహ్నైః శ్రీః శోభా యేషాం తైః- తస్య భగవతః- పాదన్యాసైః- సర్వత్ర- కృతం కౌతుకముత్సవో యస్యాస్సా- బభూవ ॥౨౬॥ అధునా తు- భగవతా- ఉజ్ఝితా త్యక్తా సతీ సాధ్వీ మా- రత ఏవ- భాగ్యహీనైవ- అబ్రహ్మణ్యా బ్రహ్మకులాసాధకాః- నృపవ్యాజాః నృపవేషమాత్రధరాః- శూద్రాః- మాం భోక్ష్యన్తీతి హేతోః- గలత్ప్రాన్తకశ్రుణిర్యస్యాస్తథాభూతా- శోచతి ॥౨౭॥ ఇతీత్థం- ధర్మం మహీం చ- సాన్త్వయిత్వా- మహారథః పరీక్షిత్- అధర్మస్య హేతవే- కలయే- తద్వధార్థం

నిశాతం తీక్ష్ణం-ఖడ్గమాదదే ఉద్ధృతవాన్ ॥౨౮॥ తం పరీక్షితం జిఘాంసుం హన్తుమిచ్ఛుం-అభిప్రేత్య-ఆలక్ష్య-కలిర్నృపలాఞ్ఛనాని కిరీటాదీని-విహాయ-అపనీయ భయేన-విహ్వలగాత్రః చలద్గాత్రః శిరసా-తస్య పరీక్షితః పాదయోర్మూలం-సమగాత్ ప్రాప్తవానిత్యర్థః ॥౨౯॥ పాదయోః పతితం తం-కలిం-వీరో దీనవత్సలః-శరణమర్హతీతి శరణ్యః శ్లోక్యః ప్రశస్యః-రాజా-కృపయా-నావధీత్ న హతవాన్ కిన్తు-హసన్నివ ఇదం వక్ష్యమాణమాహ ॥౩౦॥ తదేవాహ॥ నేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ గుడాకేశయశోధరాణాం అర్జునకీర్తివర్ధనానాం-అస్మాకం-సన్నిధావితి శేషః-బద్ధాఞ్జలేః-తే తవ-కిఞ్చిదపి-భయం-నాస్తి- కిన్తు-అస్మదీయే క్షేత్రే-కథఞ్చన భవతా-న వర్తితవ్యం కుతః యతః-త్వం-అధర్మస్య బన్ధురనుబన్ధీ ॥౩౧॥ తదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ త్వామితి॥ నరదేవానాం దేహేషు వర్తమానం-త్వాం - అనుసృత్య - ప్రవృత్తో భవత్యయం అధర్మసముదాయః-కోఽసావధర్మసముదాయః ఇత్యత ఆహ॥ లోభ ఇతి॥ అనార్యం శౌర్యం-అంహః పాపం జ్యేష్ఠా అలక్ష్మీః - మాయా-మాయాగుణకార్యం రాగద్వేషాదిక-మహఙ్కారో వా దమ్భో వఞ్చనమ్ ॥౩౨॥ తత్-తస్మాత్- హే అధర్మబన్ధో-ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే-అస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే క్షేత్రే త్వయా న వర్తితవ్యం “సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరం తద్బ్రహ్మావర్తమ్” తథా-యత్ర-యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః యజ్ఞానుష్ఠానకోవిదాః-యజ్ఞైః యజ్ఞేశ్వరం పరమపురుష-మారాధయన్తి-తత్ర బ్రహ్మావర్తే- న వర్తితవ్యం భ

నిశాతమాదదే ఖడ్గం కలయేఽధర్మహేతవే॥౨౮॥ తం జిఘాంసుమభిప్రేత్య విహాయ నృపలాఞ్ఛనమ్। తత్పాదమూలం శిరసా సమగాద్భయవిహ్వలః॥౨౯॥ పతితం పాదయోర్వీరః కృపయా దీనవత్సలః। శరణ్యో నావధీచ్ఛ్లోక్య ఆహ చేదం హసన్నివ॥౩౦॥ రాజోవాచ॥ న తే గుడాకేశయశోధరాణాం బద్ధాఞ్జలేర్వై భయమస్తి కిఞ్చిత్। న వర్తితవ్యం భవతా కథఞ్చన క్షేత్రే మదీయే త్వమధర్మబన్ధుః॥౩౧॥ త్వాం వర్తమానం నరదేవదేహేష్వనుప్రవృత్తోఽయమధర్మపూగః। లోభోఽనృతం చౌర్యమనార్యమంహో జ్యేష్ఠా చ మాయా కలహశ్చ దమ్భః॥౩౨॥ న వర్తితవ్యం తదధర్మబన్ధో ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే। బ్రహ్మావర్తే యత్ర యజన్తి యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః॥౩౩॥ యస్మిన్హరిర్భగవానిజ్యమాన ఇజ్యాత్మమూర్తిర్యజతాం శం తనోతి। కామానమోఘాన్స్థిరజఙ్గమానామన్తర్బహిర్వాయురివైష ఆత్మా॥౩౪॥ సూత ఉవాచ॥ పరీక్షితైవమాదిష్టస్స కలిర్జాతవేపథుః। తముద్యతాసిమాహేదం దణ్డపాణిమివోద్యతమ్॥౩౫॥ యత్ర క్వచన వత్స్యామి సార్వభౌమ తవాజ్ఞయా। లక్షయే తత్ర తత్రాపి త్వామాత్తేషుశరాసనమ్॥౩౬॥ తన్మే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ స్థానం నిర్దేష్టుమర్హసి। యత్రైవ నియతో వత్స్య ఆతిష్ఠంస్తేఽనుశాసనమ్॥౩౭॥ సూత ఉవాచ॥ అభ్యర్థితస్తదా తస్మై స్థానాని కలయే దదౌ। ద్యూతం పానం స్త్రియస్సూనా యత్రాధర్మశ్చతుర్విధః॥౩౮॥ పునశ్చ యాచమానాయ జా

వతా ॥౩౩॥ కిం బహునా, యస్మిన్ దేశే హరిర్భగవాన్, ఇజ్యా ఆరాధ్యా ఇన్ద్రాదయస్తే మూర్తిః శరీరం యస్య సః-యజ్ఞైరిజ్యమానో, వాయురివ, స్థావరాణాం జఙ్గమానాం చ భూతానాం, అన్తర్బహిశ్చ, వ్యాప్యేతి శేషః, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారణే కుర్వన్, యజతామారాధయితౄణాం, అమోఘాన్, కామాన్ ఇష్టార్థాంశ్చ, శం సుఖం మోక్షాఖ్యం చ-తనోతి ప్రయచ్ఛతి, తత్ర సర్వథాఽపి న భవతా వర్తితవ్యమ్ ॥౩౪॥ ఇత్థం పరీక్షితాఽనుశిష్టః కలిః, జాతవేపథుః సఞ్జాతగాత్రకమ్పః ఉద్యతః ఉద్ధృతోఽసిః ఖడ్గో యేన తం దణ్డపాణిం యమమివ, స్థితమద్య - ఇదం వక్ష్యమాణం, మాహ ॥౩౫॥ తదేవాహ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్॥ హే సార్వభౌమ, తవాజ్ఞయా యత్ర క్వాపి వత్స్యామి, యత్, స్థానం భావి నిశ్చితం, తత్ర క్వచిద్వత్స్యామి, కిన్తు, తత్ర త్వామేవ గృహీతశరాసనం లక్షయే ॥౩౬॥ అతః, త్వం, ఏవంవిధం, నియతో లక్షయే, హే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ, తవానుశాసనం ఆజ్ఞాం, ఆతిష్ఠన్ అనుపాలయన్, నియమేన వత్స్యే, తత్ స్థానం నిర్దేష్టుం త్వమర్హసి ॥౩౭॥ ఇత్థమభ్యర్థితో రాజా, తదా, తస్మై కలయే, వాసస్థానాని దదౌ, తాన్యేవాహ॥ ద్యూతమితి॥ యేషు స్థానేషు, ద్యూతాదిరూపః, చతుర్విధోఽధర్మః, స్థాని, దదావిత్యర్థః॥ తత్ర, ద్యూతమక్షైర్దేవనం, పానం మద్యపానం, స్త్రియః స్త్రీణాం సఙ్గః, సూనా మాంసహింసా ॥౩౮॥ పునశ్చ స్థానాన్తరం యాచమానాయ కలయే, ప్రభుః పరీక్షిత్ - జాతరూపం సువర్ణం, స్థానమదాత్ - తతః పునరపి - స్థానాన్తరాణి యాచమానాయ, అనృతాదీని-పఞ్చ యేషు-తాని స్థానాని దదౌ-త

ఽక్రోధనః ॥౩౯॥ ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, అధర్మస్య ప్రభవః, కలిః, ఔత్తరేయేణ పరీక్షితా - దత్తాన్యమూని పఞ్చ స్థానాన్యనృతాదీని, పూర్వోక్తాని ద్యూతాదీని చ, తస్యౌత్తరేయస్యాజ్ఞానువర్తీ స కలిర్న్యవసత్ ॥౪౦॥ యతో ద్యూతాదీని కలేరావాసస్థానాని, అథ అతః, బుభూషుః భవితుమిచ్ఛుః, ఆత్మసత్తాం లబ్ధుమిచ్ఛుః, పుమాన్ - ఏతాని ద్యూతాదీని, న సేవేత ॥ బుభూషురిత్యనేన, ఏతాని సేవమానోఽసత్తాం స్థావరతాం ప్రాప్నువన్నసత్ప్రాయో భవేదితి సూచితం, రాజా తు, విశేషత, ఏతాని న సేవేత, కుతః, యతోఽయం ధర్మశీలః, ధర్మ ఏవ శీలం వృత్తం యస్య సః, తచ్చ కుతః, లోకపతిః లోకానాం జనానాం పతిః పాలయితా, అన్యథా, రాజానమవలోక్య, ప్రజా అపి - తథా కుర్వన్తో న శ్రేయో యురితి భావః, ఏతచ్చ, రాజ్ఞోఽనుచితమిత్యభిప్రాయేణ విశినష్టి ॥ గురుర్హితోపదేష్టా ॥౪౧॥ తతో, వృషస్య వృషరూపధర్మస్య, నష్టాన్, తప ఆదిరూపాన్ త్రీన్ పాదాన్, ప్రతిసందధే సంయోజయామాస, పరీక్షిదితి శేషః, తథా, మహీం చాశ్వాస్య సాన్త్వయిత్వా, సమ్యగవర్ధయత్ పుపోష ॥౪౨॥ స ఇతి ॥ స ఉక్తవిధప్రభావ - ఏష పరీక్షిత్ । ఏతర్హి అధునా, అవతి విప్రకృష్టకాలే, వనం వివిక్షతా ప్రవేష్టుమిచ్ఛతా, పితామహేన, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ, ఉపన్యస్తం ప్రదత్తం, పార్థివస్య పార్థివాసనస్య, ఉచితం, సింహాసనం, అధ్యాస్తే అధ్యాస్త ఇతి వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా, ఇతి భూతే లట్ ॥౪౩॥ కౌరవశ్రేష్ఠః, శ్రియా సార్వభౌమశ్రియా, ఉల్లసన్, ప్రకాశమానః, విపులకీర్తిశ్చక్రవర్తీ చక్రం భూమణ్డలం వర్తయతి పాలయతీతి తథాభూతః, రాజర్షిః మహారాజః, పరీక్షిత్, గజాహ్వయే పురే, అధునా వర్తమానసంనికృష్టే భూతకాలే, ఆస్తే ఆస్త ॥౪౪॥ న కేవలము

తరూపమదాత్ప్రభుః తతోఽనృతం మదం కామం రజో వైరం చ పఞ్చమమ్ ॥౩౯॥ అమూని పఞ్చ స్థానాని హ్యధర్మప్రభవః కలిః । ఔత్తరేయేణ దత్తాని న్యవసత్తన్నిదేశకృత్ ॥౪౦॥ అథైతాని న సేవేత బుభూషుః పురుషః క్వచిత్ । విశేషతో ధర్మశీలో రాజా లోకపతిర్గురుః ॥౪౧॥ వృషస్య నష్టాంస్త్రీన్పాదాంస్తపః శౌచం దయామితి । ప్రతిసందధ ఆశ్వాస్య మహీం చ సమవర్ధయత్ ॥౪౨॥ స ఏష ఏతర్హ్యధ్యాస్త ఆసనం పార్థివోచితమ్ । పితామహేనోపన్యస్తం రాజ్ఞాఽరణ్యం వివిక్షతా ॥౪౩॥ ఆస్తేఽధునా స రాజర్షిః కౌరవేన్ద్రశ్రియోల్లసన్ । గజాహ్వయే మహాభాగశ్చక్రవర్తీ బృహచ్ఛ్రవాః ॥౪౪॥ ఇత్థంభూతానుభావోఽయమభిమన్యుసుతో నృపః । యస్య పాలయతః క్షోణీం యూయం సత్రాయ దీక్షితాః ॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః ॥

సూత ఉవాచ ॥ యో వై ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టో న మాతురుదరే మృతః । అనుగ్రహాద్భగవతః కృష్ణస్యాద్భుతకర్మణః ॥౧॥ బ్రహ్మకోపోత్థితాద్యస్తు తక్షకాత్ప్రాణవిప్లవాత్ । న సంముమోహోరుభయాద్భగవత్యర్పితాశయః ॥౨॥ ఉత్సృజ్య సర్వతస్సఙ్గం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః । వైయాసకేర్జహౌ శిష్యో గఙ్గాయాం స్వకలేబరమ్ ॥

క్త ఏవ తస్య ప్రభావః - కింత్విత్థంభూతా అన్యే ప్రభావా యస్య - తథాభూతోఽయ - మభిమన్యోస్సుతో - నృపః పరీక్షిత్ - అత ఏవాధునా, తస్యాభావేఽపి, తద్భయాత్, కలేరత్ర దేశే ప్రవేశాభావాదేవ, భవతామిదం సత్రం ప్రవర్తత ఇత్యాహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య పరీక్షితః - క్షోణీం పాలయతః - అత్రాపి వర్తమానసామీప్యే భూతే లట్, తత్రైవ దేశే - పాలితవతస్సతః, అపనీతే పఘనసారేత త్పేటికాయాం తద్వాసనానువృత్తివత్తదాజ్ఞాచక్రానువృత్తైరేవ హేతోః - యూయం, సత్రాయ కృతసంకల్పా - వర్తధ్వే, అన్యథా, కలినాభిభూతం సత్రమిదం న ప్రవర్తేతేత్యర్థః ॥౪౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః ॥

అథైతత్ప్రబన్ధప్రపృచ్ఛిషాముద్బోధయితుం పరీక్షితమవశిష్టం వృత్తాన్తం సమాసతో వదన్నుపసంహరతి । యో వా ఇతి దశభిః ॥ యో వై - పరీక్షిత్ - మాతురుదరే - ద్రౌణ్యస్త్రేణ, విప్లుష్టో దగ్ధో, ఽప్యద్భుతకర్మణః కృష్ణస్య భగవతో - ఽనుగ్రహాన్న మృతః ॥౧॥ యశ్చ, బ్రహ్మకోపేన బ్రాహ్మణశాపాత్, తక్షకో, త్థితాత్ సముపస్థితాత్, ప్రాణానాం విప్లవో నాశో యస్మాత్, ఉరు భయం యస్మాత్, తత్తక్షకాత్ - న సంముమోహ మోహం న ప్రాప్తః - నాభిభేదిత్యర్థః, కథంభూతః, భగవత్యర్పిత ఆశయోఽన్తఃకరణం యేన తథాభూతస్సన్ ॥౨॥ స రాజా సర్వతః సర్వత్ర దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు సఙ్గముత్సృజ్య వైయాసకేశ్శుకస్య - శిష్యో భూత్వా - విజ్ఞాతే అజితే భగవతి సంస్థితిర్నిష్ఠా యస్య సః - స్వకలేబరం గఙ్గాయాం జహౌ తత్యాజ ॥౩॥ మోహాభావమేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ నేతి ॥ ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో వార్తా యేషాం తేషాం - న

భయం మోహో వా నైత్యర్థః - కుతః - తస్య - ఉత్తమశ్లోకస్య - కథామృతం - జుషతాం సేవమానానాం - తత్పదామ్బుజం స్మరతాం అన్తకాలేఽపి సంభ్రమః స్యాత్ ॥౪॥ సింహావలోకనన్యాయేన యస్య పాలయితుః క్షణమిత్యనేనాభిప్రేతముపపాదయతి ॥ తావదితి ॥ ఇహ లోకే సర్వత్ర ప్రవిష్టోఽపి కలిః, యావదుర్వ్యాం - అభిమన్యుసుతః - ఏకరాట్ స్వతుల్యరాజాన్తరరహితః, ఈశ్వరోఽధిపతిర్మహాన - తదాజ్ఞావాన్ - యావదయం వృత్తో బభూవ - తావ - తావత్ కలిః న ప్రభవేత్ సమర్థో న బభూవ ॥౫॥ కదా ప్రవిష్ట ఇత్యత్రాహ ॥ యస్మిన్నహనీతి ॥ యర్హ్యేవ యదైవ భగవాన్ కృష్ణో - గాం భూమిముత్ససర్జ త్యక్తవాన్ తస్మిన్నేవాహని తదైవ - అసావధర్మప్రభవః - కలిరనుప్రవృత్తః ప్రవిష్టో బభూవ ॥౬॥ నను కలిం కుతో న హతవానిత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ సమ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్ - కలిం నానుద్వేష్టి - తన్మారణపర్యన్తం ద్వేషం న కృతవానిత్యర్థః - వర్తమానసామీప్యే లట్ - కుతః - యతః - సారఙ్గ ఇవ భృఙ్గవత్ - సారభుక్ సారానుభవితా - సారగ్రాహీతి యావత్ - సారం గో యథా కమలగతం సారం మకరన్దం గృహ్ణాతి - న తు - తద్వినాశయతి - తద్వత్ - కలేః గతసారగ్రాహిత్వాత్ తం జఘానేత్యర్థః । కోఽసౌ తద్గతస్సారః - యజ్జిఘృక్షుస్తం నాద్విడదిత్యత్రాహ ॥ కుశలానీతి ॥ యత్ - యస్మిన్ కలౌ - కృతాని, కుశలాని భగవన్నామకీర్తనాదిరూపాణి పుణ్యకర్మాణి - ఆశు సిద్ధ్యన్తి భగవత్ప్రీతిమావహన్తి ఇతరాణ్యకుశలకర్మాణి - పాపానీతి యావత్ - తాన్యాశు న సిద్ధ్యన్తి న ఫలదాని భవన్తి - ఏతత్సారగ్రాహీ నానుద్వేష్టి - అనేన కృతాదియుగేషు కుశలానాం చిరేణ ఫలదత్వమితరేషాం త్వాశ్వితి సూచితమ్ ॥౭॥ నను కలినాఽభిభూతైరజ్ఞైః కుశలాని న కృతాన్యేవ స్యుః - యేనాశు సిద్ధ్యేయురిత్యత్రాహ ॥ కిం న్వితి ॥ బాలేషు మూర్ఖేషు విషయభూతేషు, శూరేణ, ధీరేషు వివేకిషు తు - భీరుణా, కలినా, కిం న కృతం స్యాత్ - న కోఽప్యనర్థః కృతస్స్యాదిత్యర్థః - తదేవ దృష్టాన్తే

నోత్తమశ్లోకవార్తానాం జుషతాం తత్కథామృతమ్ । స్యాత్సంభ్రమోఽన్తకాలేఽపి స్మరతాం తత్పదామ్బుజమ్ ॥౪॥ తావత్కలిర్న ప్రభవేత్ప్రవిష్టోఽపీహ సర్వతః । యావదీశో మహానుర్వ్యామాభిమన్యవ ఏకరాట్ ॥౫॥ యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ భగవానుత్ససర్జ గామ్ । తదైవేహానువృత్తోఽసావధర్మప్రభవః కలిః ॥౬॥ నానుద్వేష్టి కలిం సమ్రాట్సారఙ్గ ఇవ సారభుక్ । కుశలాన్యాశు సిద్ధ్యన్తి నేతరాణి కృతాని యత్ ॥౭॥ కిం ను బాలేషు శూరేణ కలినా ధీరభీరుణా । అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు యో వృకో నృషు వర్తతే ॥౮॥ ఉపవర్ణితమేతద్వః పుణ్యం పారీక్షితం మయా । వాసుదేవకథోపేతమాఖ్యానం యదపృచ్ఛత ॥౯॥ యా యాః కథా భగవతః కథనీయోరుకర్మణః । గుణకర్మాశ్రయాః పుమ్భిః సంసేవ్యాస్తా బుభూషుభిః ॥౧౦॥ శౌనక ఉవాచ ॥ సూత జీవ సమాస్సౌమ్య శాశ్వతీర్విశదం యశః । యస్త్వం శంససి కృష్ణస్య మర్త్యానామమృతం హి నః ॥౧౧॥ కర్మణ్యస్మిన్ననాశ్వాసే ధూమధూమ్రాత్మనాం భవాన్ । ఆపాయయతి గోవిన్దపాదపద్మాసవం మధు ॥౧౨॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం

న దర్శయన్ విశినష్టి ॥ యః కలిః అపి - వృక ఇవ, ప్రమత్తేష్వేవ జనేషు - అప్రమత్తో వర్తతే ॥౮॥ యద్యూయమపృచ్ఛత - తదేతత్, వాసుదేవస్య కథయోపేతం - ముపేతం, శృణ్వతాం వదతాం చ - పుణ్యావహం - ఏతత్, పారీక్షితస్సంబన్ధ్యాఖ్యానం, మయా - వః, యుష్మభ్యం, ఉపవర్ణితమ్ ॥౯॥ పృచ్ఛిష్యామ ఇత్యపేక్షాయాం ఏవం సాకల్యేన భగవత్కథానాం శ్రోతవ్యతామాహ ॥ యా యా ఇతి ॥ కథనీయాన్యుదారాణి బహులాని కర్మాణి చేష్టితాని యస్య - తస్య భగవతో - గుణాః కర్మాణి చ ఆశ్రయా విషయా యాసాం తాః - యా యాః కథాః, తాః - బుభూషుభిః పుమ్భిః సేవ్యాః ॥౧౦॥ యదుక్తం, ,, ఉత్సృజ్య సర్వతస్సఙ్గం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః ॥ వైయ్యాసకేర్జగౌ శిష్యః ,, ఇతి శుకోపదిష్టైతత్పురాణజన్యజ్ఞానేన ముక్తో బభూవేతి తదద్వయాస్య సదృష్టపురాణశ్రవణద్వారా - తజ్జన్యజ్ఞానలిప్సుః పృచ్ఛతి శౌనకః సూతేత్యాదిభిస్సప్తభిః ॥ తావజ్జన్మమరణాద్యనన్తదుఃఖావహదుస్సహసంసృతిక్షపణద్వారా నిరతిశయానన్దరూపపరబ్రహ్మప్రాప్తిహేతుం - తత్కథామృతం పాయయన్తం మహోపకర్తారం సూతమాశాస్తే ॥ సూతేతి ॥ హే సూత - హే సౌమ్య త్వం, శాశ్వతీః - సమాః వత్సరాన్, జీవ ,, కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే ,, ఇతి ద్వితీయా - కుత ఏవమాశాస్య ఇత్యత్ర తం విశినష్టి ॥ యస్త్వం - కృష్ణస్య విశదం విపులం - అమృతమమృతతుల్యం యశః, మర్త్యానాం - నః - అస్మభ్యం - శంససి - అతో హర్షాతిశయాదాశాస్య ఇతి భావః ॥౧౧॥ తదేవ వ్యనక్తి కర్మణీతి । అనాశ్వాసే అవిశ్వసనీయే - నిర్భయత్వాన్నిమిత్తే అస్మిన్ యజ్ఞాదికర్మణి, నిష్ఠితానామితి శేషః - ధూమధూమ్రాత్మనాం అజ్ఞానావృతమనసాం, యద్వా - ధూమేన యజ్ఞీయేన - ధూమ్ర ఆత్మా శరీరం యేషాం, కేవలకర్మజడానామితి భావః, భవాన్ గోవిన్దస్య పాదపద్మయోరాసవమమృతం, మధు మధురం, పాయయతి ॥౧౨॥ యత ఏవ - మత ఏవ - స్వర్గమోక్షాదయో

పి - న భగవత్సఙ్గిసఙ్గలేశేనాపి తుల్యా ఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥ తులయామేతి ॥ భగవత్సఙ్గి సఙ్గస్య - యస్సఙ్గః, తస్య - లవేన లేశమాత్రేణాపి, స్వర్గ - మపునర్భవం మోక్షమపి - న తులయామ న తుల్యం మన్యామహ ఇత్యర్థః - యత స్తేన స్వర్గమోక్షావపి న తులయామః, కిం పున ర్మర్త్యానా - మాశిషో ఽర్థకామాదీ, న్నతులయామేతి ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ న స్వశ్రుత భగవద్గుణకర్మవర్ణనం పృచ్ఛసితత్రాహ ॥ కో నామేతి ॥ మహత్తమానాం - ఏకాన్తం పరముత్కృష్టం అయనం ప్రాప్యః ప్రాపక ఆధారశ్చ - ఈయత ఇత్యయనం - యన్త్యనేనేత్యయనం, యన్త్యస్మిన్నిత్యయన - మితి త్రిధా వ్యుత్పన్నానామయనశబ్దానాం తన్త్రేణ నిర్దేశాత్ - తస్య భగవతః, కథాయాం విషయభూతాయాం - రసజ్ఞశ్చేతోఽనాం పుమాన్, తృప్యేత, న కోఽపీత్యర్థః - నను శ్రుతానామేవ భగవద్గుణకర్మణాం పునశ్శ్రవణేన కో వా రసోఽనిష్పద్యత ఇత్యాశఙ్క్యానిరాకుర్వన్ భగవన్తం విశినష్టి ॥ యస్య, అగుణస్య హేయగుణరహితస్య, గుణానామన్తమవధిం - రుద్రచతుర్ముఖాదయో యోగీశ్వరా అపి, న జగ్ముః, అశ్రుతానామపి గుణకర్మణామానన్త్యాత్ శ్రుతానా - మపి నవనవాయమానత్వాచ్చ న కోఽపి తృప్యేదితి భావః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ యత ఏవ, మత్తో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య - హరేః - ఉదారం విపులం - ఆచరితం చేష్టితం, విశుద్ధం శృణ్వతాం వదతాం చ విశుద్ధ్యావహం భగవానేవ ప్రధానో ముఖ్యాశ్రయో యస్య - స భవాన్, హే విద్వన్, భగవద్గుణకర్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞ శుశ్రూషమిచ్ఛతాం - నోఽస్మభ్యం - వితనోతు విస్తరతః కథయతు ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ సంప్రతి ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతి ॥ సవా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స ఉక్తవిధో, మహాభాగవతో - అనల్పబుద్ధిః - పరీక్షిత్, యేన - వైయ్యాసకిశబ్దితేన శుకోపదిష్టపురాణరూపేన - జ్ఞానేన - గరుడధ్వజస్య భగవతః - పాదమూలం భేజే ప్రాప ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ తదాఖ్యానం పురాణం - నోఽస్మభ్య - మాఖ్యాహి కథయ - కథం భూతం, వదతాం శృణ్వతాం చ - పరం పుణ్యం నిరతిశయపుణ్యావహం, యద్వా - పరముత్కృష్టం - స్వతుల్యాధికపురాణాన్తరరహితం - అసం

నాపునర్భవమ్ । భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౧౩ ॥ కో నామ తృప్యేద్రసవిత్కథాయాం
మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య । నాన్తం గుణానామగుణస్య జగ్ము ర్యోగేశ్వరా యేభవపాదముఖ్యాః ॥ ౧౪ ॥
తన్నో భవాన్వై భగవత్ప్రధానో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య । హరేరుదారం చరితం విశుద్ధం శుశ్రూ
షతాం నో వితనోతు విద్వన్ ॥ ౧౫ ॥ స వై మహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గాఖ్యమదభ్రబుద్ధిః । జ్ఞానేన వైయా
సకిశబ్దితేన భేజే ఖగేన్ద్రధ్వజపాదమూలమ్ ॥ ౧౬ ॥ తన్నః పరం పుణ్యమసంవృతార్థమాఖ్యానమత్యద్భుతయో
గనిష్ఠమ్ । ఆఖ్యాహ్యనన్తాచరితోపపన్నం పారీక్షితం భాగవతాభిరామమ్ ॥ ౧౭ ॥ సూత ఉవాచ ॥ అహో వ
యం జన్మభృతోఽద్య హాస్మ వృద్ధానువృత్త్యాపి విలోమజాతాః । దౌష్కుల్యమాధిం విధునోతి శీఘ్రం మహత్త
మానామభిధానయోగః ॥ ౧౮ ॥ కుతః పునర్గృణతో నామ తస్య మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య । యోఽ

వృతార్థః అసంకుచితార్థః స్పష్టార్థా వా అర్థా ముముక్షూణాముపాదేయాః శాస్త్రార్థాః ప్రతిపాద్యా యస్మిన్ - అత్యద్భుతా భగవద్భక్తియోగనిష్ఠా యస్మాత్ - అనన్తస్యాపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావస్య భగవత, ఆచరితైశ్చేష్టితైః ప్రతిపాద్యై - రుపపన్నం యుక్తం, అత ఏవ - భాగవతానామభిరామం శ్రీభాగవతమితి భావః - భాగవతశబ్దస్యాఽన్యగామిత్వవ్యుదాసాయ విశినష్టి ॥ పారీక్షితం పరీక్షితా శ్రుతమ్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ ఇత్థం భగవద్గుణానువర్ణనే ప్రవర్తితస్సూతవచాత్మానం కృతార్థం మన్యతే ॥ అహో ఇతి ॥ స్వభాగ్యం శిరః కమ్పేనావిష్కరోతి ॥ అహో ఇతి ॥ కిం తద్భాగ్యమిత్యత్రబిదేవదగ్నయలి ॥ వయం విలోమజాతా అపి బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాజ్జాతా అపి - వృద్ధానాం జ్ఞానేన వయసా జన్మనా చ వృద్ధానాం, భవతామనువృత్త్యా హేతుభూతయా అద్య, జన్మభృతః ప్రశస్తదేహభృతః - స్మ అభవామ - హేతి హర్షే ఆశ్చర్యే వా విలోమజానామపి హేత్వన్తరేణ ప్రాశస్త్యమూలకోపహర్షః ఆశ్చర్యం చ యుక్తమేవైతదిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ దౌష్కుల్యమితి ॥ మహత్తమానాం త్వాదృశానామభిధానయోగః శ్రవణవ్యాఖ్యానసంబన్ధః - దౌష్కుల్యం దుష్కులప్రభవత్వప్రయుక్తం హీనత్వం ఆధిం మనః క్లేశం చాశు - విధునోతి నిరస్యతి ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ యతో మహత్తమానామభిధానయోగ ఏవ ఆధిం దౌష్కుల్యం చ ధునోతి కుతః పునస్సాక్షాన్మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య భగవతో నామ గృణతః కీర్తయతః పుంసో దౌష్కుల్యమాధిశ్చ సంభావ్యేత - నను, కోఽసౌ మహత్తమైకాన్తపరాయణభూతః - కే, తస్య మహిమానః - తన్నామగ్రహణమాత్రస్యైవ కథం దౌష్కుల్యాదిపరిహారకత్వం - కథం తరాం తద్భక్తాభిధానయోగస్య తత్త్వమిత్యతస్తం విశింషన్నాహ ॥ యో భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః - యశ్చానన్తశక్తిః అనన్తాశ్శక్తయో యస్య తథా భూతః - పావకస్య దాహకత్వశక్తివ - న్నామాభిధాతృగతదౌష్కుల్యాద్యపనోదకశక్తిరస్తీతి భావః - యశ్చ స్వరూపేణానన్తః - యం చ మహత్త్వాద్గుణత్వాదనన్తగుణత్వాదనన్తమాహుః,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం,, మిత్యాదయో వేదాన్తాః ॥ తస్య

నామ గృణత ఇత్యన్వయః-అనన్తోఽనన్తగుణత్వాచ్చేత్యనేన-తస్మిన్ స్వరూపతో గుణతశ్చానన్త్యమనన్తపదప్రవృత్తినిమి
త్తమితి సూచితమ్ - అనేన స్వభక్తాభిధానయోగస్య దౌష్కుల్యాద్యపనోదనోపయుక్తానేకగుణాశ్రయత్వముక్తం-గుణా
నాం మహత్త్వం నామానన్త్యం - మనితరసాధారణ్యం చ అనితరసాధారణానవధికగుణత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥
మహద్గుణశబ్దాభిప్రేతమేవ విశదయన్ తత్సంగృహ్యాదర్శయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ ఏతావతేతి ॥ గుణైః న విద్యతే
సామ్యం యస్య - న విద్యతేఽతిశాయనమతిశయో యస్య అసామ్యశ్చాసావనతిశాయనస్తస్య నిస్సమాభ్యధికగుణస్యేత్య
ర్థః, సూచితేన దిఙ్మాత్రం ప్రదర్శితేనైతావతా మహిమ్నా అలం బహునా-కిం తద్దర్శనీయమితి భావః కియతాపి భూతిర్లక్ష్మీః
ప్రార్థ్యమానానపి - తరాన్ బ్రహ్మాదీన్-హిత్వా- అనభీప్సోరకామయమానస్యాపి యస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతే
సేవతే, ఇతి యతా శ్రియః పతిత్వమేతన్మాత్ర ప్రదర్శనాయాలమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అన్యాననపి తన్మాహాత్మ్యవిశేషాన్ దర్శయా
మీత్యభిప్రాయేణాహ॥ అథాపీతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అథాపి అపి చ పునరపి వేత్యర్థః యస్య భగవతః వామపాదాఙ్గుష్ఠనఖాదవసృ
ష్టమర్ఘ్యపరిస్రుతం - విరిఞ్చేన బ్రహ్మణా-ఉపహృతం సమర్పితం - మర్హణామ్భోఽర్ఘ్యజలం గఙ్గాత్మకం కర్తృ
సేశం ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితం - జగత్పునాతి - ఏతావతానతా సూచితేన మహిమ్నాఽలమిత్యర్థః, ఏవంవిధ
మహాగుణగణయుక్తాత్, శ్రీనివాసాత్, తీర్థపదాత్, ముకున్దాదన్యః కో వా, లోకే భగవత్పదార్థః భగవత్పదాభిధే
యః, జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజఃప్రభృత్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణపౌష్కల్యవదభిధాయకేన భగవచ్ఛబ్దే
న, ప్రవృత్తినిమిత్తానామాశ్రయః పురుషోత్తమాదన్యః, కో వాఽభిధీయతే, న కో పీత్యర్థః - ఏతేన యోఽనన
న్తశక్తిర్భగవాన్నిత్యతః కో సౌ భగవాన్నిత్యాకాఙ్క్షాశామితా ॥ ౨౧ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర యస్మిన్ భగవతి ము

న్తశక్తిర్భగవాననన్తో మహద్గుణత్వాద్యమనన్తమాహుః ॥ ౧౯ ॥ ఏతావతాలం నను సూచితేన గుణైరసామ్యానతిశాయనస్య। హిత్వేతరాన్ప్రార్థయతో విభూతిర్యస్యాఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతేఽనభీప్సోః॥ ౨౦ ॥ అథాపి యత్పాదనఖావసృష్టం జగద్విరిఞ్చోపహృతార్హణామ్భః। సేశం పునాత్యన్యతమో ముకున్దాత్కో నామ లోకే భగవత్పదార్థః॥ ౨౧॥ యత్రానురక్తాస్సహసైవ ధీరా వ్యపోహ్య దేహాదిషు సఙ్గమూఢమ్। వ్రజన్తి యత్పారమహంస్యమన్త్యం యస్మిన్నహింసోపశమస్స్వధర్మః॥ ౨౨॥ అహం హి పృష్టోఽర్యమణో భవద్భిరాచక్ష ఆత్మావగమోఽత్ర యావాన్। నభః పతన్త్యాత్మసమం పతత్త్రిణస్తథా సమం విష్ణుగతిం విపశ్చితః॥ ౨౩॥ ఏకదా ధనురుద్యమ్య విచరన్మృగయాం వనే। మృగాననుగతశ్శ్రాన్తః క్షుధితస్తృషితో భృశమ్॥ ౨౪। జలాశయమచ

క్షాణః - అనురాగయుక్తాస్సన్తో ధీరా జితేన్ద్రియాః-సహసా అకస్మాదేవ-దేహే - ఆదిశబ్దాత్తదనుబన్ధ్యాదిషు చోత్థం రూఢ
మూలం-సఙ్గ-మపోహ్య-తత్పారమహంస్య-మన్త్యం తురీయం-పరమహంసాశ్రమం-వ్రజన్తి- యస్మిన్ పారమహంస్యాశ్ర
మే అహింసా-ఉపశమశ్చ-స్వానురూపో ధర్మః దమాదిరస్తి ॥ ౨౨ ॥ ఏవంవిధానన్తమాహాత్మ్యశాలినో భగవతో మా
హాత్మ్యం వర్ణయితుమహం న ప్రభు-రథాపి-యథామతి వర్ణయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అహమితి ॥ అర్యమణః హే జ్ఞానాధి
కాః-బుగతౌ-గత్యర్థాః బుద్ధ్యర్థాః - అత్ర భగవన్మాహాత్మ్యే - భవద్భిః పృష్టోఽహం-యద్వా- హే అర్యమణః సూర్యాశ్రయా
మూర్త్తయ ఇతి వా- యావా-నాత్మనో బుద్ధేరవగమః ప్రసరః-యావాన్మహిమా మద్బుద్ధివిషయో భవతి తావన్తం - మహి
మాన-మాచక్షే వర్ణయామి, తథా హి, యథా పతత్త్రిణః పక్షిణో-బాణా వా - ఆత్మసమం స్వబలానురూపమేవ-నభః ప్రతి-
పతన్తి ఉద్గచ్ఛన్తి-తథా విపశ్చితోఽపి-సమం స్వబుద్ధిబలానురూపం-విష్ణుగతిం భగవన్మహిమానం- పతన్తి విషయీకుర్వన్తి-న
హి పతత్త్రిణో నభస్యుద్గచ్ఛన్తో నభసోఽభావాన్నివర్తన్తే-కింతు స్వబలక్షయాన్నివర్తన్తే -ఏవం విపశ్చితో మతిక్షయాదేవ నివ
ర్తన్తే - న తు భగవన్మహిమ్నః క్షయాదిత్యర్థః ॥ తథాచోక్తమన్యత్రాపి ॥ శ్లో॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తే నాన్తరిక్షక్షితిక్ష
యాత్। మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిన్దగుణక్షయాదితి ॥ ౨౩॥ అథ తత్ప్రష్టం భాగవతాఖ్యం పురాణం పరీక్షిచ్ఛుకసం
వాదరూపం శుశ్రూషుషు - స్తావత్సంవాదప్రవృత్తిం తదుపోద్ఘాతరూపం పరీక్షిచ్ఛుకయోస్సఙ్గమం పరీక్షితః ప్రాయోప
వేశం తన్మూలం విప్రశాపం తన్నిమిత్తం చాహ ॥ ఏకదేత్యాదినా యావత్స్కన్ధసమాప్తి-తావచ్ఛాపనిమిత్తమాహ షడ్భిః॥ ఏ
కదేతి॥ కదాచిత్-పరీక్షి-ద్ధనురుద్యమ్య ఉద్ధృత్య - వనే మృగయాం చరన్-మృగాననుసృత్య గతః శ్రాన్తః-నితరాం తృషితః-క్షు
ధితః-తృషా సంజాతా-క్షుదస్య సంజాతేతి తథా-తారకాదిత్వాదితచ్ ॥ ౨౪ ॥ క్వచిదపి-జలాకర-మపశ్యమానః, స
మాశ్రమం ప్రవివేశ-ఆఙ్గిరసస్యాశ్రమం ప్రవిష్టవానిత్యర్థః-తత్ర మునిమాఙ్గిరసం దదర్శ కథంభూతం- ఆసీనముపవిష్టం-

శాన్తం ప్రసన్నం-మీలితలోచనేనయేన ॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధానినిర్వ్యాపారితానీన్ద్రియాదీనియేనతం-అతఏవోపారతం బాహ్యవ్యాపారాదుపరతం-స్థానత్రయాజ్జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిరూపావస్థాత్రయాత్-పరంస్వాత్మానం-ప్రాప్తమనుసంధతం-బ్రహ్మభూతంబ్రహ్మవిషయకభావనయాన్వితం-అవిక్రియంద్వంద్వప్రయుక్తవికారరహితమ్ ॥౨౬॥ విప్రకీర్ణాభిర్విక్షిప్తాభిర్జటాభి-శ్ఛన్నమావృతం-రౌరవేణరురుగోర్మృగస్యసంబన్ధినాచర్మణా-ఛన్నం-ఏవంభూతంమునిం-విశుష్యన్తీతాలునీవదనంచయస్య-తథాభూతో-రాజా-జలమయాచత ॥౨౭॥ నలబ్ధంతృణం-భూమి-రాదిశబ్దాదన్యచ్చోపవేశార్థంయేనఅసంప్రాప్తమర్ఘ్యంసూనృతంచమధురవాక్చయేనతథాభూతో ఽతఏవావజ్ఞాతమవహేళితమివాత్మానంమన్యమానో రాజాచుకోప ॥౨౮॥ క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితఃపీడితఆత్మాశరీరంయస్య-తస్యరాజ్ఞో ఽతఏవ-అభూతపూర్వఃపూర్వంభూతోభూతపూర్వఃనభూతపూర్వో ఽభూతపూర్వః-కదాచిదపిపూర్వంనజాతఇత్యర్థః-మత్సరోమన్యుశ్చ-హేబ్రహ్మన్-బ్రాహ్మణంమునింప్రతి-అభూత్ బభూవ-మన్యుఃక్రోధఃఅనర్ఘ ఇతియావత్-మత్సరోద్రోహో ఽపచికీర్షేతియావత్ ॥౨౯॥ సతస్తురాజానిర్గచ్ఛన్నిర్గన్తుముద్యుక్తో-రుషాబ్రహ్మర్షేరంసే ధనుష్కోట్యాధనుషోగ్రభాగేన-గతప్రాణంసర్పం-నిధాయపురంయయౌ ॥౩౦॥ కిమర్థంనిహితవానిత్యత్రరాజ్ఞస్తాత్పర్యమావిష్కరోతి॥ఏషఇతి॥కిమేషమునిః-నిభృతానియమితాన్యశేషాణికరణానీన్ద్రియాణియేన మీలితేఈక్షణేలోచనేయేన-తథాభూతఃయథార్థసమాధినిష్ఠః-ఆహోస్విత్క్ష

త్రైణః ప్రవివేశతమాశ్రమమ్। దదర్శమునిమాసీనంశాన్తంమీలితలోచనమ్॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధేన్ద్రియప్రాణమనోబుద్ధిముపారతమ్। స్థానత్రయాత్పరంప్రాప్తంబ్రహ్మభూతమవిక్రియమ్ ॥౨౬॥ విప్రకీర్ణజటాచ్ఛన్నంరౌరవేణాజినేనచ। విశుష్యత్తాలురుదకంతథాభూతమయాచత ॥౨౭॥ అలబ్ధతృణభూమ్యాదిరసంప్రాప్తార్ఘ్యసూనృతః। అవజ్ఞాతమివాత్మానంమన్యమానశ్చుకోపహ ॥౨౮॥ అభూతపూర్వస్సహసాక్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాత్మనః। బ్రాహ్మణంప్రత్యభూద్బ్రహ్మన్మత్సరోమన్యురేవచ॥౨౯॥ సతుబ్రహ్మఋషేరంసేగతాసుమురగంరుషా। వినిర్గచ్ఛన్ధనుష్కోట్యానిధాయపురమాగమత్॥౩౦॥ ఏషకింనిభృతాశేషకరణోమీలితేక్షణః। మృషాసమాధిరాహోస్విత్కింనస్స్యాత్క్షత్రబన్ధుభిః ॥౩౧॥ తస్యపుత్రో ఽతితేజస్వీవిహరన్బాలకో ఽర్భకైః। రాజ్ఞా ఽఘంప్రాపితంతాతంశ్రుత్వాతత్రేదమబ్రవీత్॥౩౨॥ అహోఅధర్మఃపాలానాంపీవ్నాంబలిభుజామివ। స్వామిన్యఘంయద్దాసానాంద్వారపానాంశునామివ ॥౩౩॥ బ్రాహ్మణైఃక్షత్రబన్ధుర్హిద్వారపాలోనిరూపితః। సకథంతద్గృహేద్వాస్స్థస్సభాణ్డంభోక్తుమర్హతి॥౩౪॥ కృష్ణేగతేభగవతిశాస్తర్యుత్పథగామినామ్। తాన్భిన్నసేతూనద్యాహంశాస్మిపశ్యతమేబలమ్॥౩౫॥ ఇత్యుక్త్వారోషతామ్రాక్షోవయస్యానృషిబాలకాన్। కౌశిక్యప ఉపస్పృశ్యవాగ్వజ్రంవిససర్జహ ॥౩౬॥ ఇత్యుల్లఙ్ఘితమర్యాదంతక్షకస్సప్తమే ఽహని। ధక్ష్యతిస్మకులాఙ్గారంచోదితోమేతతద్రుహమ్॥౩౭॥ తతో ఽభ్యేత్యాశ్రమంబాలోగళేసర్పకళేబరమ్। పితరంవీక్ష్యదుఃఖార్తో

త్రబన్ధుభిరస్మాకంకింప్రయోజనం విద్యతఇతిబుద్ధ్యామిథ్యాభిభూతః సమాధిర్యస్యతథాభూతఏవాస్తే-ఇత్యభిప్రాయేణనిధాయగతఇత్యర్థః ॥౩౧॥ తతస్తస్యమునేఃపుత్రః-అతితేజస్వీబ్రహ్మతేజస్సంపన్నో బాలకో ఽర్భకైస్సహక్రీడన్-తాతంపితరం-రాజ్ఞాఅఘంప్రాపితంఅపరాధవిషయీకృతంశ్రుత్వా-తత్రైవేదంవక్ష్యమాణమబ్రవీత్ ॥౩౨॥ తదేవాహ ॥ అహోఇతిపఞ్చభిః ॥ బలిభుజాంశునాంవాయసానామివవా-పీవ్నాంమేధితానాం పాలానాంరాజ్ఞాం-మహో-అధర్మఃపశ్యత-కోసావధర్మః-ద్వారపానాంశునామివ-దాసభూతానాంరాజ్ఞాం-స్వామినిబ్రాహ్మణే-అఘమపరాధఇతియదేషఏవాధర్మః ॥౩౩॥ తదేవోపపాదయతి॥క్షత్రబన్ధుర్హిబ్రాహ్మణైః-ద్వారపాలత్వేన-శ్వేవ-నియోజితః-సద్వాస్స్థఃక్షత్రబన్ధుః-తద్గృహేబ్రాహ్మణగృహే-శ్వేవ-కథం సభాణ్డం ఏకపాత్రంయథాతథాభోక్తుమర్హతియోగ్యోభవేత్ ॥౩౪॥ ఉత్పథంప్రతిపన్నానాం-శాస్తరిదణ్డయితరి-కృష్ణేభగవతి-స్వలోకంప్రతిగతేసతి-తాన్-భిన్నమర్యాదాన్-అహమద్య, శాస్మిశిక్షయే-మమబలంపశ్యత ॥౩౫॥ వయస్యాన్బాలాన్ప్రతి, ఇత్థముక్త్వా-రోషేణ,తామ్రేరక్తేఅక్షిణీయస్యసః-ఋషిబాలకః-కౌశిక్యానద్యాఅపః-ఉపస్పృశ్యాచమ్య-వాగ్వజ్రంశాపాత్మకవాగ్రూపంవజ్రంవిససర్జప్రాయుఙ్క్త ॥౩౬॥ వాగ్వజ్రమేవదర్శయతిఇతీత్థం-ఉల్లఙ్ఘితామర్యాదాయేనతం,మే-తతద్రుహం,తతస్తాతః,పితా-తస్యాపకారిణం,కులనాశకం-రాజానం,మితఃసప్తమే ఽహని,మయాచోదితఃతక్షకస్సర్పోధక్ష్యతీతి ॥౩౭॥ పితురాశ్రమమాగత్య,గళేకంఠేసర్పోయస్య,తత్కళేబరంయస్య,తం,పితరం, మాలోక్య,దుఃఖపీడితో,ముక్తకణ్ఠో రోదనః,ఉ

చ్చస్స్వరయుక్త ఇత్యర్థః, రురోద ❁ ॥౩౮॥ ❁ తతో, హే బ్రహ్మన్, స వై ఆఙ్గిరసః సుతస్య విలాపనం శ్రుత్వా - శనై ర్నే త్రే - ఉన్మీల్య, అంసే మృతమురగం దృష్ట్వా ❁ ॥౩౯॥ ❁ తం పరిహృత్య పుత్రం పప్రచ్ఛ॥ ప్రశ్నమేవాహ॥ వత్స - కస్మాద్ధి రోదిషి, కేన వాపకృతమితి - హే వత్స, కస్మాద్ధేతో స్త్వం రోదిషి, కేన వాఽపకృతం, భావే క్తః - ఇతీత్థ ముక్తో, బాలకః - సర్వం వృత్తం న్యవేదయత్ కథయామాస ❁ ॥౪౦॥ ❁ తతోఽతదర్హం శాపానర్హం, రాజానం శప్తమాకర్ణ్య, బ్రాహ్మణ ఆఙ్గిరసః పుత్రం నాభ్యనన్దత్ - తదేవ దర్శయతి॥ అహో ఇతి సార్ధైస్త్రిభిః॥ హే అజ్ఞ, తే త్వయా, సుమహ - దంహః పాపం - మహాకృతం - బత కిం తత్, అల్పీయసి ద్రోహే అల్పాపరాధనిమిత్తే, ఉరు - ర్దమో దణ్డో ధృతః కృత ఇత్యేతత్ ❁ ॥౪౧॥ ❁ అపకృతేనాపి రాజా నాపకార్య ఇత్యాహ॥ న వై - ఇతి॥ హే అవిపక్వబుద్ధే - నృభి రపకృతై రపి నరై - ర్నరదేవో నాపకార్యః - అత స్త్వం - నరదేవం పరాఖ్యం నరదేవాఖ్యం పరమపురుషమితి సామర్థ్యలబ్ధోఽర్థః, నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణావితి వక్ష్యమాణాచ్చ గుణ్యాత్॥ నరదేవ ఇత్యాఖ్యామాత్రమేవ - స తు సాక్షాదీశ్వర ఏవేతి భావః - తం సంమాతుమేవార్హసి - న త్వపకర్తుం, తత్ర హేతుమాహ॥ యద్యస్మాత్, యద్విషయానపకారాత్, తస్య, దుర్విషహేణ శత్రుభిరసోఢవ్యేన - తేజసా - గుప్తాః ప్రజాః - కుతశ్చిదపి భయరహితాః, భద్రాణి మఙ్గళాని - సుఖానీతి యావత్ - విన్దన్తి లభన్తే, తస్మాల్లోకసుఖావహో నరదేవో నహన్తవ్య ఇతి భావః ❁ ॥౪౨॥ ❁ విపర్యయేఽనర్థమాహ॥ అలక్ష్యమాణ ఇతి త్రిభిః॥ నరదేవాఖ్యే చక్రపాణౌ విష్ణౌ, అలక్ష్యమాణే అవిద్యమానే సతి, అఙ్గ, హే పుత్ర, తదా హ్యయం లోకః - అరక్ష్యమాణః - అత ఏవ, చోరభూయిష్ఠస్సన్, వృకప్రచురావిసంఘ ఇ

ముక్తకణ్ఠో రురోద హ॥౩౮॥ స వా ఆఙ్గిరసో బ్రహ్మన్ శ్రుత్వా సుతవిలాపనమ్। ఉన్మీల్య శనకైర్నేత్రే దృష్ట్వా చాంసే మృతోరగమ్॥ ౩౯॥ విసృజ్య పుత్రం పప్రచ్ఛ వత్స కస్మాద్ధి రోదిషి। కేన వా తే ప్రతికృతమిత్యుక్తస్స న్యవేదయత్॥౪౦॥ నిశమ్య శప్తమతదర్హం నరేన్ద్రం స బ్రాహ్మణో నాత్మజమభ్యనన్దత్। అహో బతాంహో మహదజ్ఞ తే కృతం అల్పీయసి ద్రోహ ఉరుర్దమో ధృతః॥ ౪౧॥ న వై నృభిర్నరదేవం పరాఖ్యం సంమాతుమర్హస్యవిపక్వబుద్ధే। యత్తేజసా దుర్విషహేణ గుప్తా విన్దన్తి భద్రాణ్యకుతోభయాః ప్రజాః॥౪౨॥ అలక్ష్యమాణే నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణావయమఙ్గ లోకః। తదా హి చోరప్రచురో వినఙ్క్ష్యత్యరక్ష్యమాణోఽవివరూథవత్క్షణాత్॥౪౩॥ తదద్య నః పాపముపైత్యనన్వయం యన్నష్టనాథస్య వసోర్విలుమ్పకాత్। పరస్పరం ఘ్నన్తి శపన్తి వృఞ్జతే పశూన్ స్త్రియోఽర్థాన్ పురుదస్యవో జనాః॥౪౪॥ తదాఽఽర్యధర్మశ్చ విలీయతే నృణాం వర్ణాశ్రమాచారయుతస్త్రయీమయః। తతోఽర్థకామాభినివేశితాత్మనాం శునాం కపీనామివ వర్ణసంకరః॥ ధర్మపాలో నరపతిస్స తు సమ్రాడ్బృహచ్ఛ్రవాః। సాక్షాన్మహాభాగవతో రాజర్షిర్హయమేధయాట్॥౪౬॥ క్షుత్తృట్ఛ్రమయుతో దీనో నైవాస్మచ్ఛాపమర్హతి। అపాపేషు స్వభృత్యేషు బాలేనాఽపక్వబుద్ధినా। పా

వ, క్షణాన్నఙ్క్ష్యతి నష్టో భవిష్యతి ❁ ॥౪౩॥ ❁ నఙ్క్ష్యతు కా నో హానిరిత్యత్రాహ॥ తదితి॥ తత్పాపమనన్వయం, తత్సన్తాననాశకం, అద్యాధునా, నోఽస్మానుపైతి, కిం, తత్పాపం - యత్, విలుమ్పకాన్నరదేవవిచ్ఛేదకాత్ త్వత్తో హేతోః వసోర్ధనస్య - నష్టనాథస్య రక్షకరహితస్య సతః, పురవో బహవో దస్యవో యేషాం తే, జనాః - పరస్పరం ఘ్నన్తి శపన్తి వా క్రోశన్తి పారుష్యం కుర్వన్తి వృఞ్జతే భిన్దన్తి అర్థాన్ వృఞ్జతే హరన్తి వేత్యేతత్ ❁ ॥౪౪॥ ❁ కిఞ్చ, తదా, నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణౌ అలక్ష్యమాణే సతి - వర్ణాశ్రమాచారయుతః, త్రయ్యా ఆగతస్త్రయీమయః - తత ఆగత ఇత్యధికారే, మయట్ చేతి మయట్, వైదిక ఇత్యర్థః - నృణామార్యధర్మః సతాం ధర్మశ్చ - విలీయతే నఙ్క్ష్యతి, తతో ధర్మలయాత్ - అర్థకామయోరభినివేశితాః - అభినివిష్ట ఆత్మా మనో యేషాం తేషాం నృణాం, శునామివ కపీనామివ చ వర్ణసంకరో భవిష్యతి ❁ ॥౪౫॥ ❁ ఏవం సామాన్యేన నరదేవస్యానిగ్రాహ్యత్వముక్త్వా, ఽత్ర ప్రకృతం పరీక్షితం నిర్దిశ్యాహ॥ ధర్మపాల ఇతి॥ స తు నరపతిః పరీక్షిత్ - ధర్మపాలః వర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాపాలకః - తథా త్వేన విశ్రుతః - విపులకీర్తిః, సార్వభౌమశ్చ, తత్రాపి - మహాభాగవతః అనేన బ్రహ్మవిదపకర్తౄణాం నో గతిరేవ నాస్తీతి భావః - రాజర్షిః కేవలం రాజవ్యాజ ఋషిరేవ - హయమేధయాట్ ఇష్టవాన్ ❁ ॥౪౬॥ ❁ క్షుత్తృడ్భ్యాం యశ్శ్రమస్తేన యుతః - అత ఏవ - దీనశ్చ, తథాభూత - స్సర్వథా అస్మచ్ఛాపం నార్హతి॥ ఏవమాత్మజమనభినన్ద్య, తత్కృతాదఘాదాత్మనోఽనర్థమాశఙ్క్య భగవన్తం క్షమాపయతి॥ అపాపేష్వితి॥ సర్వాత్మా సర్వాన్తరాత్మా శ్రుతౌ శ్రుతయోరుభయోరప్యన్తరాత్మతయాఽవస్థిత ఇతి భావః భగవాన్ - అపాపేషు నిరపరాధేషు - స్వభక్తేషు, నేనాపక్వబుద్ధినా వివేక

గవాతేన బాలేన - కృతం పాపమిదం తు క్షన్తుమర్హతి ॥ ౪౭ ॥ సాధూనాం స్వవిషయాపరాధః కథంచిన్న చ చరణావరణాదినా స
హ్యస్సాన్త్యపి, స్వభక్తవిషయాపరాధస్తు, న కథంచిదపి - కింతు - తైరేవ సహ్య ఇత్యేవంవిధం - భగవదభిప్రాయమాలోచ్య,
తాన్ నమః క్షమాపయతి ॥ తిరస్కృతా ఇతి ॥ తిరస్కృతాః పరిభూతా అపి - విప్రలబ్ధాః ప్రతారితా అపి - శప్తా అపి, క్షిప్తా నిందితా
అపి, హతాస్తాడితా - అపి, తద్భక్తాః భగవద్భక్తాః - ప్రభవోపి ప్రత్యపకర్తుం సమర్థా అపి - అస్య తిరస్కారకర్తుః, తత్, త
త్కృతతిరస్కారాదికం ప్రతి - న ప్రతికుర్వన్తి కింతు కేవలం సహన్తి ॥ ౪౮ ॥ ఇతీత్థం, స - మహామునిః, పుత్రకృతేనా
ఘేనా - నుతప్తః పశ్చాత్తప్తః - రాజ్ఞా - స్వయం విప్రకృతోఽపకృతోఽపి - తత్ - రాజకృతం - అఘమపరాధం - నైవ చిన్తిత
వాన్ ॥ ౪౯ ॥ కుతో నాచిన్తయదిత్యత్రాహ ॥ ప్రాయశ ఇతి ॥ లోకే - పరైః - ద్వన్ద్వేషు శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిషు -
యోజితాః సంయోజితా అపి - సాధవః, ప్రాయేణ న వ్యథన్తి - న హృష్యన్తి - యథా సుఖే యోజితా న హృష్యన్తి తథా దుఃఖ
యోజితా అపి న వ్యథన్తీత్యర్థః, కుతః, యతః - ఆత్మా తేషాం మనః, గుణాశ్రయః శీలాశ్రయః - యద్వా, అగుణాశ్రయ ఇతి చ్ఛే
దః - గుణకార్యరాగద్వేషాద్యనాశ్రయః ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికావ్యాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యా
యాం ప్రథమస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ॥

మహీపతిస్త్వితి ॥ అథ స్వపురప్రవేశానన్తరం, మహీపతిః పరీక్షిత్ - ఆత్మకృతం స్వకృతం - తత్ - ఉరగనిధానరూపం
గర్హ్యం కర్మ చిన్తయన్, సుదుర్మనాః ఆత్మనిన్దాపరో, బభూవేత్యర్థః । తదేవ దర్శయతి అహో ఇతి సార్ధద్వయేన ॥ అహో,

---

పంకృతం తద్భగవాన్ సర్వాత్మా క్షన్తుమర్హతి ॥ ౪౭ ॥ తిరస్కృతా విప్రలబ్ధాః శప్తాః క్షిప్తా హతా అపి । నాస్య
తత్ప్రతికుర్వన్తి తద్భక్తాః ప్రభవోఽపి హి ॥ ౪౮ ॥ ఇతి పుత్రకృతాఘేన సోఽనుతప్తో మహామునిః । స్వయం విప్రకృ
తో రాజ్ఞా నైవాఘం తదచిన్తయత్ ॥ ౪౯ ॥ ప్రాయశః సాధవో లోకే పరైర్ద్వన్ద్వేషు యోజితాః । న వ్యథన్తి
న హృష్యన్తి యత ఆత్మాగుణాశ్రయః ॥ ౫౦ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ ॥ మహీపతిస్త్వథ తత్కర్మ గర్హ్యం విచిన్తయన్నాత్మకృతం సుదుర్మనాః । అహో మయా
నీచమనార్యవత్కృతం నిరాగసి బ్రహ్మణి గూఢతేజసి ॥ ౧ ॥ ధ్రువం తతో మే కృతదేవహేళనాద్దురత్యయం వ్య
సనం నాతిదీర్ఘాత్ । తదస్తు కామం హ్యఘనిష్కృతాయ మే యథా న కుర్యాం పునరేవమద్ధా ॥ ౨ ॥ అద్యైవ రా
జ్యం బలమృద్ధకోశం ప్రకోపితబ్రహ్మకులానలో మే । దహత్వభద్రస్య పునర్న మేఽభూత్ పాపీయసీ ధీర్ద్విజదేవ
గోభ్యః ॥ ౩ ॥ స చిన్తయన్నిత్థమథాశృణోద్యథా మునేస్సుతోక్తో నిరృతిస్తక్షకాఖ్యః । స సాధు మేనే న చిరే
ణ తక్షకానలం ప్రసక్తస్య విరక్తికారణమ్ ॥ ౪ ॥ అథో విహాయేమమముం చ లోకం విమర్శితౌ హేయతయా పుర

మయా - నీచం - అనార్యవత్ - నిరాగసి నిరపరాధే - గూఢం చ నభివ్యక్తం తేజస్సామర్థ్యం యస్మిన్, బ్రహ్మణి బ్రాహ్మణవిషయే - నీచం
నికృష్టం కర్మ, కృతం, అహో నీచం పాపం ॥ ౧ ॥ తతో మయా కృతాత్, దేవహేళనరూపాత్కర్మణో నిమిత్తాత్, న కేవలం
మయా బ్రాహ్మణోఽవహేళితః - కింతు సాక్షాద్దేవో భగవానేవేత్యభిప్రాయేణ దేవహేళనాదిత్యుక్తం, మే మమ - నాతిదీ
ర్ఘాత్, సమనన్తరకాలమేవ - దురత్యయమతివర్తితుమశక్యం - వ్యసనం దుఃఖం ధ్రువం నూనం - భవిష్యతి తత్ స్వస్య హితమేవ
మన్యతే ॥ తదితి ॥ తద్వ్యసనం - మమ, అఘనిష్కృతాయ పాపవిశుద్ధయే, కామం ప్రకామమస్తు, కిమనిష్టం ప్రార్థయస ఇత్య
త్రాహ ॥ యథా, పున - రేవంవిధమఘం న కుర్యాం, అద్ధా, న కుర్యామేవ, అద్ధేతి స్ఫుటావధారణయోర్ద్యోతకమవ్యయం, ని
ష్కార్థమస్త్వితి భావః - అస్త్వద్ధా అస్త్వేవేతి వాన్వయః ॥ ౨ ॥ అద్యేతి ॥ ప్రకోపితం కోపం ప్రాపితం, యద్బ్రహ్మకులం
బ్రాహ్మణకులం - తత్కర్తృకనిగ్రహాత్మకో, ఽనలోఽగ్నిః - అద్యైవ - మమ రాజ్యం - బలం సైన్యం - ప్రభూతధనకోశం చ, ద
హతు - యథా పున, రభద్రస్య మమ - ద్విజేభ్యో - దేవేభ్యో, గోభ్యశ్చ, అపచికీర్షాయుక్తా చైవం పాపీయసీ బుద్ధిర్నా
భూత్, తథా శీఘ్రం దహత్వితి భావః ॥ ౩ ॥ ఇత్థం స చిన్తయన్, రాజా - యథా యేన ప్రకారేణ తక్షకాఖ్యో, నిరృతి
ర్మృత్యుః మునేస్సుతేనోక్తః - శాపాత్మకోక్త్యా ప్రచోదితః, స్తథైవ శుశ్రావ - తతస్స రాజా, ప్రసక్తస్య, విషయేష్వితి శేషః
విషయాసక్తస్య స్వస్య, విరక్తికారణం - హేతుగర్భమిదం - విరక్తికారణత్వా, న్నచిరేణ తక్షకరూపమనలం సాధు యథా త
థా మేనే ॥ ౪ ॥ అథో తతః, ఇమమముం చ లోకం - విహాయ, లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం సుఖమితి యావత్ - ఐహికాముష్మికసు

కస్స్పృహాంవిహాయేత్యర్థః, ఇమమముంచలోకంవిశినష్టి ॥ స్వేన-పురస్తాత్పూర్వమేవ, హేయతయావిమర్శితౌవిచారపూర్వకం హేయత్వేననిశ్చితౌ, ఇమమముంచలోకం-విహాయేత్యన్వయః - తతఃకృష్ణస్యభగవతోఽఙ్ఘ్రిసేవాం,మధిమన్యమానఃనిరతిశయపురుషార్థసాధనతయామన్యమానః, అమర్త్యనద్యాం దేవనద్యాంగఙ్గాయాం-ప్రాయమనశనవ్రతమ్, ఉపావిశత్, అనశనవ్రతేనదీక్షితోఽభూదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ స్వగృహేఽన్యత్రవాప్రాయముపవిశ్యకింవిశేషేణామర్త్యనద్యామేవతముపావిశదిత్యత్రతాంవిశింషన్నాహ॥యావాఇతి॥ లసన్త్యాశ్రీతులస్యావిమిశ్రోయఃకృష్ణస్యాఙ్ఘ్రిరేణుస్తతోఽభ్యధికస్యాప్రశస్తస్యామ్బునోఽమ్భసోనేత్రీప్రవహన్తీ, యాఅమర్త్యనదీ - ఉభయత్రఇహాముత్రచసేశాన్లోకపాలైఃసహితాన్-లోకాన్జనాన్పునాతితాంనదీం-మరిష్యమాణఃకోవాపుమాన్నసేవేత - సర్వోఽపిసేవేతేత్యభిప్రాయేణతస్యామేవప్రాయముపావిశదిత్యర్థః - లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణునాహేతునా- అభ్యధికంస్వాధికరహితం,అమ్బుతస్యనేత్రీతివార్థః ॥ ౬ ॥ సపాణ్డవేయఃపరీక్షిత్ఇత్థంవిష్ణుపద్యాంగఙ్గాయాం - ప్రాయోపవేశంప్రతి-వ్యవచ్ఛిద్యవినిశ్చిత్య,సంకల్ప్య,ముక్తఃసమస్తేషుగేహతదనుబన్ధ్యాదిషుసఙ్గోయేన - మునీనాంవ్రతంయస్య,నవిద్యతేఽన్యోభావోభావనాచిన్తాయస్యసః-ముకున్దాఙ్ఘ్రిందధ్యౌధ్యాతవాన్ ॥ ౭ ॥ తదాతత్రరాజ్ఞస్సంనిధౌమహానుభావాః-సశిష్యామునయో - లోకం,పునానాఃపవిత్రీకుర్వన్త-ఆజగ్ముః - భువనంపునానాఇత్యేతదేవోపపాదయతి-ప్రాయేణసన్తస్సాధవస్తీర్థయాత్రావ్యాజైః-స్వయమేవతీర్థాని-పునన్తిహి - యథాచపునన్తి-తథోపపాదితంపురస్తాత్, తీర్థీకుర్వన్తితీర్థానీత్య

స్తాత్ ।కృష్ణాఙ్ఘ్రిసేవామధిమన్యమాన ఉపావిశత్ప్రాయమమర్త్యనద్యామ్॥ ౫ ॥ యా వై లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణ్వభ్యధికామ్బునేత్రీ।పునాతి లోకానుభయత్ర సేశాన్కస్తాం న సేవేత మరిష్యమాణః॥ ౬ ॥ ఇతి వ్యవచ్ఛిద్య స పాణ్డవేయః ప్రాయోపవేశం ప్రతి విష్ణుపద్యామ్। దధ్యౌ ముకున్దాఙ్ఘ్రిమనన్యభావో మునివ్రతో ముక్తసమస్తసఙ్గః॥ ౭ ॥ తత్రోపజగ్ముర్భువనం పునానా మహానుభావా మునయస్సశిష్యాః। ప్రాయేణ తీర్థాభిగమాపదేశైస్స్వయం హి తీర్థాని పునన్తి సన్తః॥ ౮ ॥ అత్రిర్వసిష్ఠశ్చ్యవనశ్శరద్వానరిష్టనేమిర్భృగురఙ్గిరాశ్చ। పరాశరో గాధిసుతోఽథ రామ ఉతథ్య ఇన్ద్రప్రమదేధ్మవాహౌ॥ ౯ ॥ మేధాతిథిర్దేవల ఆర్ష్టిషేణో భారద్వాజో గౌతమః పిప్పలాదః। మైత్రేయ ఔర్వః కవషః కుమ్భయోనిర్ద్వైపాయనో భగవాన్నారదశ్చ॥ ౧౦ ॥ అన్యే చ దేవర్షిబ్రహ్మర్షివర్యా రాజర్షివర్యా అరుణాదయశ్చ। నానార్షేయప్రవరాన్సమేతానభ్యర్చ్య రాజా శిరసా వవన్దే॥ ౧౧ ॥ సుఖోపవిష్టేష్వథ తేషు భూయః కృతప్రణామస్స్వచికీర్షితం యత్। విజ్ఞాపయామాస వివిక్తచేతా ఉపస్థితోఽగ్రేఽభిగృహీతపాణిః॥ ౧౨ ॥ పరీక్షిదువాచ॥ అహో వయం ధన్యతమా నృపాణాం మహత్తమానుగ్రహణీయశీలాః। రాజ్ఞాం కులం బ్రాహ్మణపాదశౌచాద్దూరాద్విసృష్టం బత గర్హ్యకర్మ॥ ౧౩ ॥ త

ప్రా ॥ ౮ ॥ కేచతేమునయఇత్యత్రతాన్దర్శయతి॥అత్రిరితిసార్ధద్వయేన ॥ గాధిసుతోవిశ్వామిత్రఃరామోభార్గవఃకుమ్భయోనిరగస్త్యః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ అన్యేచదేవర్షిశ్రేష్ఠాః-బ్రహ్మర్షిశ్రేష్ఠాః-రాజర్షివర్యాః-అరుణాదయశ్చ-ఋషయః-తాన్నానార్షేయప్రవరాన్-సమేతాన్సఙ్గీభూతాన్-అభ్యర్చ్య-రాజాశిరసావవన్దే ॥ ౧౧ ॥ అథతేషుసుఖంయథాతథోపవిష్టేషుసత్సు - పునరపికృతఃప్రణామోయేన,సరాజా - ఉపస్థితస్తేషాంసమీపేతిష్ఠన్ - అభిగృహీతపాణిర్బద్ధాఞ్జలిః, వివేకయుక్తంచేతోయస్యతథాభూతః,స్వచికీర్షితంయత్ - తద్విజ్ఞాపయామాస ॥ ౧౨ ॥ తదేవాహ ॥ అహోఇతిచతుర్భిః, నృణాంమధ్యే,వయం - అహోధన్యతమాః - ఖలు - ధన్యతమత్వేహేతుంవదన్నాత్మానంవిశినష్టి॥ మహత్తమైర్భవద్భిః - అనుగ్రహణీయంఅనుగ్రహీతుంయోగ్యంశీలంయేషాం - యద్వా, మహత్తమానుగ్రహణీయంమహత్తమానుగ్రహలభ్యంశీలంయేషాంతథాభూతాః - అనేవంభూతంరాజకులంనిన్దతి ॥ రాజ్ఞామితి॥ బ్రాహ్మణానాంభవతాంపాదశౌచాత్పాదసేవామూలకవిశుద్ధేః, దూరాద్విసృష్టందూరాత్త్యక్తం, యద్రాజ్ఞాంకులం- తత్ - గర్హ్యంనిన్ద్యంకర్మయస్యతథాభూతం - భవతి - బతేతిఖేదే ॥ ౧౩ ॥ ననుమహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్యతవ - కథమధునాతన్నిగ్రహప్రవృత్తిరిత్యత్ర - తన్నిగ్రహమప్యనుగ్రహరూపమేవేత్యాహ ॥ తస్యే ౧౪ ॥ తస్యైవమహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్యైవఅభీక్ష్ణంపునఃపునర్గృహేషువ్యాసక్తంచిత్తంయస్యతస్య - మహాఘస్యప్రకృతబ్రహ్మవిదపచారరూపస్య- పరిహారకఇతిశేషఃనిర్వేదమూలః దేహతదనుబన్ధ్యాదిషువైరాగ్యచమూలో

హేతు-ర్ద్విజశాపరూపః-పరావరేశో భగవానేవ- ప్రసక్తః ప్రవృత్తః సమనుగ్రహీతుం భగవత్సం కల్ప ఏవ ద్విజశాప
వ్యాజేన ప్రవృత్త ఇత్యర్థః-కథం తస్యానుగ్రహరూపత్వమిత్యత ఆహ॥ యత్రేతి యస్మిన్ మయి ప్రసక్తో-ద్విజశాపరూపః పరావరే
శః-ఆశు అభయం, ధత్తే ఆదధాతి- బ్రహ్మవిదపచారపరిహారహేతుత్వాన్నిర్వేదమూలత్వాత్సత్సఙ్గద్వారా ముక్త్యర్థా
యకత్వాచ్చానుగ్రహరూప ఏవేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ అతస్త్వేవం ప్రకృతే కిమిత్యత ఆహ॥ తమితి ॥ హే విప్రాః-భవన్తః ఇ
యం దేవీ గఙ్గా చ ఈశే భగవతి-ధృతం చిత్తం యేన తథాభూతం - తముక్తవిధం మాముపయాన్తం అనువర్తినం-ప్రతియన్తు
హేయోపాదేయ శుశ్రూషుం జానన్త్విత్యర్థః-ద్విజేనోపసృష్టః ప్రచోదితః- తక్షకః-కుహకః - మాం వఞ్చయన్-అలం సిత
రాం-దశతు-నాహం బిభేమీతి భావః - కిన్తు - యూయం॥ విష్ణోర్గాథాః కథాః - గాయత కథయత - అలం గాయతేతి వా న్వ
యః ॥ ౧౫ ॥ పునశ్చ కిం చ - మమ భగవత్యనన్తే- రతిర్భక్తి-స్తదాశ్రయేషు భగవద్భక్తేషు-సఙ్గశ్చ స్యాత్ - ఏవమను
గృహ్ణీతేతి భావః-కిం చ- యాం యాం సృష్టిం యద్యజ్జన్మ ప్రాప్నుయాం-తత్ర సర్వత్ర జన్మని- మహత్సు భవాదృశేషు-మైత్రీ ఆ
నుకూల్యం-మ స్తు ద్విజేభ్యో-వో-నమః ॥ ౧౬ ॥ ఇతి స్మేత్థం, నిశ్చయయుక్తో-రాజా, ధీరః, స్వసుతే జనమేజయే, న్యస్తో నిహి
తో రాజ్యభారో యేన తథాభూతః-సముద్రపత్న్యాః గఙ్గాయాః - దక్షిణకూలే దక్షిణతీరే - ప్రాచీనమూలేషు ప్రాచీనా
గ్రేషు-కుశేషు, ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టవాన్ ॥ ౧౭ ॥ ఇత్థం తస్మిన్నరదేవానాం దేవే తస్మిన్ పరీక్షితి - ప్రాయోపవిష్టే సతి-ది

తస్యైవ మేఽఘస్య పరావరేశో వ్యాసక్తచిత్తస్య గృహేష్వభీక్ష్ణమ్। నిర్వేదమూలో ద్విజశాపరూపో యత్ర ప్ర
సక్తో భయమాశు ధత్తే॥౧౪॥ తం మోపయాన్తం ప్రతియన్తు విప్రా గఙ్గా చ దేవీ ధృతచిత్తమీశే। ద్విజోప
సృష్టః కుహకస్తక్షకో వా దశత్వలం గాయత విష్ణుగాథాః॥౧౫॥ పునశ్చ భూయాద్భగవత్యనన్తే రతిః ప్రసఙ్గ
శ్చ తదాశ్రయేషు। మహత్సు యాం యాముపయామి సృష్టిం మైత్ర్యస్తు సర్వత్ర నమో ద్విజేభ్యః॥ ౧౬॥ ఇతి స్మ రా
జాఽధ్యవసాయయుక్తః ప్రాచీనమూలేషు కుశేషు ధీరః। ఉదఙ్ముఖో దక్షిణకూల ఆస్తే సముద్రపత్న్యాః స్వసు
తేన్యస్తభారః॥౧౭॥ ఏవం చ తస్మిన్నరదేవదేవే ప్రాయోపవిష్టే దివి దేవసఙ్ఘాః। ప్రశస్య భూమౌ వ్యకిరన్ప్ర
సూనైర్ముదా ముహుర్దున్దుభయశ్చ నేదుః॥౧౮॥ మహర్షయో వై సముపాగతా యే ప్రశస్య సాధ్విత్యనుమోద
మానాః। ఊచుః ప్రజానుగ్రహశీలసారా యదుత్తమశ్లోకగుణాభిరూపమ్ ॥ ౧౯ ॥ న వా ఇదం రాజర్షివర్య
చిత్రం భవత్సు కృష్ణం సమనువ్రతేషు। యేఽధ్యాసనం రాజకిరీటజుష్టం సద్యో జహుర్భగవత్పార్శ్వకా
మాః ॥ ౨౦ ॥ సర్వే వయం తావదిహాస్మహేఽథ కలేవరం యావదసౌ విహాయ। లోకం పరం విరజస్కం వి
శోకం యాస్యత్యయం భాగవతప్రధానః ॥ ౨౧ ॥ ఆశ్రుత్య తదృషిగణవచః పరీక్షిత్సమం మధుచ్యుద్గురు చావ్యలీ
కమ్। ఆభాషతైనానభినన్ద్య యుక్తాన్ శుశ్రూషమాణశ్చరితాని విష్ణోః ॥ ౨౨ ॥ సమాగతాస్సర్వత ఏవ సర్వే

వి, సర్వదేవసఙ్ఘాః-తం ప్రశస్య ప్రస్తుత్య-ముదా ప్రసూనైః కుసుమై-ర్ముహుర్ముహుర్భూమావ్యకిరన్ - దున్దుభయశ్చ నే
దుః దధ్వనుః ॥ ౧౮ ॥ యే సమాగతా మహర్షయస్తే సర్వే - ఉత్తమశ్లోకస్య ప్రశంసనీయాః గుణాస్తైరభిరూపం
రాజానం-ప్రశస్య సాధు సాధ్విత్యనుమోదమానాః ఊచుః-కుతః-యద్యత-స్తే-ప్రజాస్వనుగ్రహ ఏవ శీలం స్వభావః స ఏవ సా
రో యేషాం తే-తథాభూతత్వాత్ - తృప్తిశ్చాను మోదమానా - ఊచురిత్యర్థః ॥౧౯॥ ఉక్తిమేవాహ॥ న వా ఇతి॥ హే రా
జర్షివర్య-నిత్యం శ్రీకృష్ణమనువ్రతేషు అనువర్తితేషు భవత్స్విదం విచిత్రం-నవై న భవతి హి-కిం తత్ - యే భవన్తః- భగవ
తః-పార్శ్వం కామయమానాస్సన్తో రాజ్ఞాం కిరీటై ర్జుష్టం సేవిత-మధ్యాసనం సార్వభౌమసింహాసనం - సద్యో - జహు
స్తత్యజురిత్యేతత్ ॥ ౨౦॥ ఏవం రాజానముక్త్వా అథేదమాహుః॥ సర్వ ఇతి॥ యావత్ భాగవతానాం ప్రధానః నిత
రాం సేవ్యో యస్యాసౌ రాజా, కలేబరం విహాయ-విరజస్కం శుద్ధసత్త్వమయం-విశోకమిదముపలక్షణం॥ అపహతపాప్మ
త్వాదిగుణాష్టకప్రాప్తత్వాదిగుణాష్టకప్రాప్యర్హం వదేశం పరం లోకం నిత్యవిభూత్యాఖ్యం యాస్యతి , తావత్సర్వే
వయమిహైవ రాజ్ఞస్సన్నిధావేవ-ఆస్మహే ఆసీమహి ॥ ౨౧॥ తత్-తస్య మం వైషమ్యరహితం ఆమృతస్రావి-గురు-ఆశయ
గమ్భీర-మవ్యలీకం నిష్కపటం చ -మునీనాం వచన -మాకర్ణ్య-ఏతాన్ - యుక్తాన్ ఆత్మహితాచరణోద్యుక్తాన్-ఋషీ-నభి
నన్ద్య-విష్ణోశ్చరితాని శ్రోతుకామః-పరీక్షిదభాషత ॥ ౨౨ ॥ తదేవాహ॥ సమాగతా ఇతి॥ త్రిపృష్ఠే సత్యలోకే - యథా
మూర్తిధరా వేదా- స్సద్వదవభాసమానాః సర్వే యూయం సర్వతః సర్వాభ్యో దిగ్భ్యః - ఇహ సమాగతాః మదనుగ్రహ

ర్థమిహ సమాగతా ఇతి భావః,, తదేవ వ్యనక్తి ॥ సమాగతానాం-వః-పరానుగ్రహ-మాత్మశీలం వినా-ఇహాముత్ర చ లోకే-ఽ
ర్థప్రయోజనం - కశ్చిదపి నాస్తి హి-పరేషు మాదృశేషు అనుగ్రహ ఏవ ఆత్మశీలం స్వస్వభావం స్వవృత్తం వా వినాఽన్య
దాగమనకారణం నాస్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ యతో భగవదాగమనమస్మదనుగ్రహైక ప్రయోజనం-తతో - హే వి
ప్రాః- వో యుష్మాన్-విస్రభ్య విశ్వస్య-ఇతి కృత్యతాయామితి కర్తవ్యతాయాం - ప్రష్టవ్య-మిమం వక్ష్యమాణం-పృచ్ఛామి-
కర్తవ్యాపారప్రకార ఇతి కృత్యతా-తస్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ఇతి కర్తవ్యతాజ్ఞానార్థం ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛామీత్యర్థః
పృచ్ఛ్యమేవ దర్శయం స్తత్సమ్యఙ్నిర్ణీయ కథయతేత్యాహ ॥ మ్రియమాణైర్ముమూర్షుభిః జనైః- సర్వాత్మనా సర్వప్రకారై
కరణత్రయేణ కర్తవ్యం-శుద్ధం సంసృతినిమిత్తం చ-యత్తత్కర్మ-తత్రాభియుక్తాః తద్వివరణాభిముఖ్యయుక్తాః-సన్తో యూ
యం ఆమృశత, విమృశ్య-తదుపదిశత-హే అభియుక్తా ఇతి సంబోధనం వా ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ తత్రైవం పృచ్ఛతో రాజ్ఞస్సన్నిధౌ
భగవాన్ వ్యాసస్య పుత్రః శ్రీశుకోఽభవత్ ఆగతవాన్-కథంభూతః-యదృచ్ఛయా-గాం భూమి- మటమానః-తత్ర హేతుః
అనపేక్షః కృత్యాపేక్షారహితః-తత్ర హేతుః-నిజలాభేన బ్రహ్మైకస్వానుభవేనైవ-తుష్టః అలక్ష్యం ఋషిరితి జ్ఞాతుమశక్యం
లిఙ్గం రూపం యస్య సః-తత్ర హేతు- రవధూతవేషః అభిధావ్యవేషః-అత ఏవ-బాలైర్వృతః పరివృతః ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ తమితి ॥ త
మాగతం-గూఢం మషీసంవృతమణివత్తిరోహితం వర్చో యస్య తథాభూతమపి, తస్య శుకస్య చిహ్నాభిజ్ఞా మునయః- స్వాస
నేభ్యః ప్రత్యుత్థితా బభూవురిత్యన్వయః-కథంభూతం-ద్వ్యష్టవర్షం షోడశవర్షవయస్క-మవస్థితం-ద్విరావృత్తా అష్టద్వ్య

వేదాయథామూర్తిధరాస్త్రిపృష్ఠే। నేహాథవాఽముత్ర చ కశ్చనార్థ ఋతే పరానుగ్రహమాత్మశీలమ్ ॥ ౨౩ ॥
తతశ్చ వః పృచ్ఛ్యమిమం విపృచ్ఛే విస్రభ్య విప్రా ఇతి కృత్యతాయామ్। సర్వాత్మనా మ్రియమాణైశ్చ కృత్యం
శుద్ధం చ తత్రామృశతాభియుక్తాః ॥ ౨౪ ॥ తత్రాభవద్భగవాన్వ్యాసపుత్రో యదృచ్ఛయా గామటమానో
ఽనపేక్షః। అలక్ష్యలిఙ్గో నిజలాభతుష్టో వృతశ్చ బాలైరవధూతవేషః ॥ ౨౫ ॥ తం ద్వ్యష్టవర్షం సుకుమార
పాదకరోరుబాహ్వంసకపోలగాత్రమ్। చార్వాయతాక్షోన్నసతుల్యకర్ణసుభ్ర్వాననం కమ్బుసుజాతక
ణ్ఠమ్ ॥ ౨౬ ॥ నిగూఢజత్రుం పృథుతుఙ్గవక్షసమావర్తనాభిం వలివల్గూదరం చ। దిగమ్బరం వక్త్రవికీర్ణకేశం
ప్రలమ్బబాహుం స్వమరోత్తమాభమ్ ॥ ౨౭ ॥ శ్యామం సదాపీచ్యవయోఽఙ్గలక్ష్మ్యా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం రుచిర
స్మితేన। ప్రత్యుత్థితాస్తే మునయస్స్వాసనేభ్యస్తల్లక్షణజ్ఞా అపి గూఢవర్చసమ్ ॥ ౨౮ ॥ స విష్ణురాతోఽతిథయ
ఆగతాయ తస్మై సపర్యాం శిరసాజహార। తతో నివృత్తా హ్యబుధాః స్త్రియోఽర్భకా మహాసనే సోపవిష్టః
పూజితః ॥ ౨౯ ॥ స సంవృతస్తత్ర మహాన్మహీయసాం బ్రహ్మర్షిరాజర్షిదేవర్షిసఙ్ఘైః। వ్యరోచతాలం భగ

ష్ట వర్షాణి యస్య తమితి సమాసః-సుకుమారాః పాదాదయో యస్మిన్ తద్గాత్రం శరీరం యస్య-చారుణీ సున్దరే ఆయతే విశాలే అ
క్షిణీ యస్మిన్ - ఉదగ్రా నాసికా యస్మిన్ - తుల్యౌ సమౌ కర్ణౌ యస్మిన్, శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్ - తత స్తేషాం కర్మధా
రయః, తదాననం యస్య, కమ్బువచ్ఛఙ్ఖవద్వర్తులః రేఖాత్రయోపేతశ్చ కణ్ఠో యస్య ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ నిగూఢే మాంసలత్వేనా
ప్రకాశే జత్రుణీ అంసద్వయసన్ధిగతాస్థినీ యస్య, పృథు విశాలం తుఙ్గమున్నతం వక్షో యస్య - ఆవర్తః ఆవర్తవద్వర్తులా
వివిక్తరన్ధ్రయుక్తా చ నాభిర్యస్య - వళిభిస్త్రిభిర్వల్గు సున్దరం ఉదరం యస్య - దిగమ్బరం దిగేవామ్బరం యస్య-చీవరదరత్వే
న ప్రశస్తాచ్ఛరరహితమిత్యర్థః- ఉపరివాససా గహితం వా-అన్యథా మోక్షధర్మాదిషూక్తప్రకారవిరోధాత్ -వక్త్రే వికీర్ణా
శ్చ కేశా యస్య-ప్రలమ్బా ఆజానులమ్బా బాహూ యస్య- స్వమరోత్తమస్యామరశ్రేష్ఠస్యేవాభా యస్య ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ అపీ
చ్యం కమనీయం వయో యస్మిన్-తస్యాఙ్గస్య శరీరస్య-లక్ష్మ్యా కాన్త్యా-సున్దరస్మితేన చ-సదా- స్త్రీణాం మనోజ్ఞం స్పృహణీ
యమ్ ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ అథ స విష్ణురాతః పరీక్షి-దాగతాయాతిథయే-తస్మై శుకాయ శిరసా-నమ్రేణేతి శేషః-సపర్యాం పూజాం-
జహార చకార-శిరసా ప్రణామపూర్వకం పూజాం చక్ర ఇత్యర్థః - తదా తమనుసృత్యాగతా- అజ్ఞా బాలకాః-ప్రతినివృత్తా బ
భూవుః-తతస్స పూజితః-శ్శుకో మహాసనే మహతి రాజ్ఞా సమర్పితే ఆసనే ఉపవివేశ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ తత్రాసనే ఉపవిష్టః-స-మహీ
యసామపి మహాన్-మాహాత్మ్యయుక్తః-భగవాన్ శుకః-బ్రహ్మర్షిప్రభృతీనాం సఙ్ఘైః- రలం నితరాం-వ్యరోచత-యథా గ్ర
హాదీనాం నికరైః సమూహైః - పరివృతశ్చన్ద్రస్తద్వత్ గ్రహాః అఙ్గారకాదయః - ఋక్షాణి అశ్విన్యాదీని నక్షత్రాణి-తదుభ

యేతరాస్తారాః ✽॥౩౦॥✽ ప్రశాన్తం సాత్త్వికవేషం అకుణ్ఠా ఆవరణరహితా మేధా ధీర్యస్య తం - యద్యపి "నిత్యమసిచ్ ప్రజామేధయోః" ఇత్యత్ర నఞ్ దుస్సుభ్య ఏవ ఇతి నియమః - తథాప్యార్షత్వాదసిచ్ - ఆసీనముపవిష్టం - మునిం శుకమభిముఖం సముపమాగత్య - మహాభాగవతో నృపః పరీక్షిత్ - మూర్ధ్నా ప్రణమ్య - బద్ధాఞ్జలిరవహిత స్తదుక్తిశ్రవణోపయుక్తావధానయుక్తః - సూనృతయా మధురయా - గిరా అన్వపృచ్ఛత్ ✽॥౩౧॥✽ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ యావత్సమాప్తి తావత్ తత్సమాగమనేనాత్మనః కృతార్థతామావిష్కరోతి ॥ అహో ఇ ॥ హే బ్రహ్మన్ - వయం క్షత్రబన్ధవోఽప్యద్య - హో సత్సేవ్యాః - సన్తస్సేవ్యాః యేషాం తథాభూతా - అభూమ - యద్వా - సతాం వ - స్సేవ్యాః అనుగ్రాహ్యాః అభూమ - తత్ర హేతుమాహ ॥ కృపయా భగవద్భిరతిథిరూపేణాతిథివ్యాజేన - వయం తీర్థకాః కృతాః పవిత్రీకృతాః ✽॥౩౨॥✽ కథమతిథిరూపేణాస్మదాగమనరూపేణైవ తీర్థీభూతతేత్యత్ర తత్కైముత్యన్యాయం ప్రదర్శయతి ॥ యేషామితి ॥ యేషాం భవతాం - స్మరణాదేవ - సద్యః - పుంసాం స్మర్తౄణాం - గృహాః - శుధ్యన్తి - కింపునర్భవతాం దర్శనాదిభిశ్శుధ్యన్తీతి వక్తవ్యం పాదశౌచం పాదజలమ్ ॥౩౩॥ యత ఏవమతో హే మహాయోగిన్ - తవ సాన్నిధ్యాదేవ హేతోః పుంసాం మాదృశానాం - మహాన్త్యపి సర్వాణి పాతకాని - సద్య ఏవ నశ్యన్తి యథా విష్ణోస్సురేతరా అసురా - నశ్యన్తి తద్వత్ ✽॥౩౪॥✽ కించ - భగవతః శ్రీకృష్ణస్యానుగ్రహకారితం భవద్దర్శనాదికం - అన్యథా తద్దుర్లభమిత్యాహ ॥ అపీతి ద్వాభ్యామ్ ॥ తావత్ తదనుగ్రహస్త్వస్మాకం సులభ ఇతి సమ్భావయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అపీతి ॥ అపిశబ్దస్సమ్భావనాద్యోతకః - మమ - భగవాన్ కృష్ణః - ప్రీతః ప్రసన్నస్స్యాత్ - తత్ర హేతుం వదం

వాన్యథేన్దుర్గ్రహర్క్షతారానికరైః పరీతః ॥ ౩౦ ॥ ప్రశాన్తమాసీనమకుణ్ఠమేధసం మునిం నృపో భాగవతోఽభ్యుపేత్య । ప్రణమ్య మూర్ధ్నాఽవహితః కృతాఞ్జలిర్నత్వా గిరా సూనృతయాఽన్వపృచ్ఛత్ ॥ ౩౧ ॥ అహో అద్య వయం బ్రహ్మన్ సత్సేవ్యాః క్షత్రబన్ధవః । కృపయాఽతిథిరూపేణ భవద్భిస్తీర్థకాః కృతాః ॥ ౩౨ ॥ యేషాం సంస్మరణాత్పుంసాం సద్యశ్శుధ్యన్తి వై గృహాః । కింపునర్దర్శనస్పర్శపాదశౌచాసనాదిభిః ॥ ౩౩ ॥ సాన్నిధ్యాత్తే మహాయోగిన్పాతకాని మహాన్త్యపి । సద్యో నశ్యన్తి వై పుంసాం విష్ణోరివ సురేతరాః ॥ ౩౪ ॥ అపి మే భగవాన్ప్రీతః కృష్ణః పాణ్డుసుతప్రియః । పైతృష్వసేయప్రీత్యర్థం తద్గోత్రస్యాత్తబాన్ధవః ॥ ౩౫ ॥ అన్యథా తేఽవ్యక్తగతేర్దర్శనం నః కథం నృణామ్ । నితరాం మ్రియమాణానాం సంసిద్ధస్య వనీయసః ॥ ౩౬ ॥ అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిం యోగినాం పరమం గురుమ్ । పురుషస్యేహ యత్కార్యం మ్రియమాణస్య సర్వథా ॥ ౩౭ ॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జప్యం య

స్తం విశినష్టి - పాణ్డుసుతాః ప్రియా యస్య సః - పాణ్డుసుతానాం చ ప్రియః అస్తు పాణ్డుసుతప్రియః - తత్ప్రియత్వం కథమిత్యత్రాభిప్రేతమనుగతం హేతుం వదన్ విశినష్టి ॥ పితుర్భగినీ పితృష్వసా కున్తీ - తస్యాః అపత్యాని పైతృష్వసేయాః - తేషాం ప్రీత్యర్థం - తద్గోత్రస్య పైతృష్వసేయసన్తానస్యాత్తబాన్ధవః పితృష్వసుః ప్రియః - తత్ప్రీత్యర్థం తత్పుత్రేషు - పునస్తత్ప్రీత్యర్థం తత్పుత్రాదిష్వప్యేవం యావత్తత్సన్తానం ప్రియ ఇత్యర్థః "ఆత్తబాన్ధవ" ఇతి పాఠే, ఆత్తః ఉపాత్తః పరిగృహీతో బాన్ధవ ఇష్టబాన్ధవ ఇత్యర్థః - భగవత్ప్రసాదేన త్వద్దర్శనం జాతం - తత్ప్రసాదస్తు - తత్పితృష్వసుస్సన్తానప్రభవత్వాదితి భావః ✽॥ ౩౫ ॥✽ అన్యథా భగవతః ప్రీతత్వాభావే - అవ్యక్తగతేస్సాంసారికైరలక్ష్యగతేః - వనీయసః అతిశయేన వనవాసినః - సంసిద్ధస్య కృతకృత్యస్య - తే తవ - దర్శనం - నృణాం - సంసారిణాం - తత్రాపి - నితరాం మ్రియమాణానాం - నోఽస్మాకం కథం స్యాత్ - వనమస్యాస్తీతి వనీ వనవాసీ - ప్రకృతఋషిసఙ్ఘాపేక్షయాఽతిశయేన వనీ వనీయాన్ - తస్య వనీయసః ✽॥ ౩౬ ॥✽ యతో దుర్లభమపి త్వద్దర్శనమభూత్ - అతో - యోగినామపి పరమం గురుం - త్వాం - సంసిద్ధిం పృచ్ఛామి ॥ సంసిద్ధిశబ్దో ముక్తిసాధనోపచరితః - ముక్తిసాధనం పృచ్ఛామీత్యర్థః - తదేవ విశదయతి - ఇహలోకే - పురుషస్య ముముక్షోః సర్వదా - తత్రాపి మ్రియమాణస్య - యత్కర్తవ్యం మనోవాక్కాయైః కర్తవ్యం - ముక్తిసాధనతయేతి శేషః - తత్పృచ్ఛామీత్యన్వయః - తమ్ప్రాహేత్యుత్తరేణాన్వయః ✽॥ ౩౭ ॥✽ కర్తవ్యమేవ విభజ్య పృచ్ఛన్ తద్విపర్యయమకర్తవ్యం చ బ్రూహీత్యాహ ॥ యదితి ॥ హే ప్రభో - నృభిర్ముముక్షుభిః - తత్రాపి ముమూర్షుభిః - యచ్ఛ్రోతవ్యాదికం - యచ్చ విపర్యయ - మశ్రోతవ్యాది చ తత్సర్వం - బ్రూహి - కథయ - యత్కర్త

ద్యామిత్యుపాత్తశ్రోత్రాదికరణవ్యతిరిక్తకరణవ్యాపారప్రశ్నః - స్మర్తవ్యం మన్తవ్యం - భజనీయం ప్రీతిపూర్వకమనుధ్యే
యం - అతో న పౌనరుక్త్యం అథో అపచేత్యర్థః ॥౩౮॥ యావత్తదుత్యాగమేతి ప్రష్టం ప్రతివదతామనియతావస్థానే
నాపి త్వయాఽవస్థాతవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవస్థానమనియతత్వేన స్తౌతి ॥ నూనమితి ॥ హే బ్రహ్మన్ - గృహమేధినాం గృహాశ్ర
మిణాం - గృహేషు క్వచిదపి - భగవతస్తవావస్థానం - గోదోహనమపి - గార్హస్థ్యాతే యావతా కాలేన తావాన్కాలో గోదోహ
నశబ్దేన వివక్షితః - తావత్కాలమపి - న లక్ష్యతే హి న దృశ్యతే హి ॥౩౯॥ ఏవమితి ॥ ఇత్థం రాజ్ఞా - ఆభాషితః - ఆహూయ అద్యావ
యం బ్రహ్మన్నిత్యాదినా ఉక్తః - పృష్టః - అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిమిత్యాదినా పృష్టశ్చ - స భగవాన్ - ధర్మజ్ఞః ముముక్షూణాం

శ్రోతవ్యం నృభిః ప్రభో। స్మర్తవ్యం భజనీయం వా బ్రూహి యద్వా విపర్యయమ్ ॥౩౮॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్
గృహేషు గృహమేధినామ్। న లక్ష్యతే హ్యవస్థానమపి గోదోహనం క్వచిత్ ॥౩౯॥ సూత ఉవాచ॥ ఏవమాభాషి
తః పృష్టస్స రాజ్ఞా శ్లక్ష్ణయా గిరా। ప్రత్యభాషత ధర్మజ్ఞో భగవాన్బాదరాయణిః ॥౪౦॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

సమాప్తః ప్రథమస్కన్ధః

ముమూర్షూణాం కర్తవ్యధర్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞో - బాదరాయణిః శుకః శ్లక్ష్ణయా విశుద్ధయా మృద్వ్యా - గిరా - ప్రత్యభాషత
ప్రశ్నానాముత్తరాణ్యవాచేత్యర్థః ॥౪౦॥

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సు
తేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగత శ్రీమద్భాగవతార్థహృద
యేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా విలిఖితాయాం శ్రీమద్భా
గవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధైకోనవింశోఽధ్యాయః

సమాప్తా ప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యా

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః

శ్రీ వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

వేదాన్తార్థోపబృంహణపరేఽస్మిన్పురాణే ఉపోద్ఘాతరూపప్రథమస్కన్ధాన్తే ప్రసఙ్గాచ్ఛుకాగమ ఉక్తః - సన్తుకః శ్రోతవ్యాద్యర్థానశ్రోతవ్యాదీంశ్చ ప్రతిరాజ్ఞా పృష్టశ్చ-ఇదానీంరాజ్ఞః ప్రశ్నమభినన్దతి ॥ వరీయానితి ॥ హే నృప తే-త్వయా-పుంసాంశ్రోతవ్యాదిషు శ్రోతవ్యమన్తవ్యనిదిధ్యాసితవ్యార్థేషు - పరః గోచరం శ్రోతవ్యాద్యర్థతత్త్వవిషయః ‹‹లోకహితమితి పాఠే,, ప్రతీతి శేషః-లోకహితం ప్రతి-కృతఃయఏష ప్రశ్నః -వరీయాన్ శ్రేష్ఠః-కుత ఇత్యత ఆహ ॥ య-ద్యతః ఆత్మవిత్సంమతః ఆత్మజ్ఞానినాంసంమతః ‹‹నను నాయమాత్మవిషయకశ్రవణమననాదిప్రశ్నః,, యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జాప్యం యత్కార్యం మనుజైః ప్రభో-స్మర్తవ్యం భజనీయం వా బ్రూహి యద్వా విపర్యయ ‹‹మితి సామాన్యేన పృష్టత్వాత్ - అతః కథమాత్మవిత్సంమతత్వాత్ప్రశ్నాభినన్దనమితి చేన్నైవం,, కిమయం ప్రష్టా - ఆత్మవిషయకశ్రవణాదీనాంముక్తిసాధనత్వం జానాతి-నవా-నజానాతి చేన్ - మ్రియమాణస్య యత్కర్తవ్యం యచ్ఛ్రోతవ్యమితి పురుషవిశేషకర్తృకప్రశ్నాయోగాత్,, జానాతి చేత్తస్యేతరాం ప్రశ్నానుపపత్తిః - అతః-సామాన్యాకారేణాత్మశ్రవణాదీనాంముక్తిసాధనత్వం జానతో విశేషత ఆత్మనశ్శ్రవణాదీనాంచ స్వరూపమజానతోఽయం ప్రశ్న ఇతి ప్రశ్నస్య విశేషనిష్ఠత్వాత్-ఆత్మవిత్సంమతత్వాభినన్దనోపపత్తిః ॥ ౧ ॥ అథ ‹‹బ్రూహి యద్వా విపర్యయ,, మిత్యస్య ప్రశ్నస్య శ్లోకత్రయేణోత్తరమాహ ॥ శ్రోతవ్యాదీనీతి ॥ హే రాజేన్ద్ర గృహమేధినాం నృణాం శ్రోతవ్యాదీని-సహస్రశస్సన్తి-ముముక్షోస్తు బ్రహ్మైకమేవేత్యభిప్రాయః ॥ తదనుబన్ధిత్వేన తదుపాసకాదీనాం శ్రవణమర్థసిద్ధం - గృహమేధినాంతద్గలపఙ్క్తిసూనాపరాణాం-మేధేతి హింసార్థః ‹‹యద్వా,, మేధః-బుద్ధిః - గృహేష్వేవ మేధా యేషాం సన్తీతి గృహమేధినః-గృహాసక్తాః ‹‹యద్వా,, మేధః పశుః ‹‹ఉపనయత మేధ్యాదురఆశాసానా మేధపతిభ్యాం మేధ,, మితి వైదికప్రయోగాత్-తత్సంబన్ధివ్యాపారోఽప్యుపచారాన్మేధః - స ఏషామస్తీతి గృహమేధినః-పశుర్హి యజ్ఞాఙ్గభూతఇన్ద్రాదీనాం ప్రతిజనకస్తద్వత్తేపి కేవలకర్మానుష్ఠానాసక్తాస్తత్ప్రీతిసంపాదకా ఇతి పశుసామ్యముచ్యతే - కేవలైహికాముష్మికఫలాసక్తాః గృహస్థా ఇతి యావత్ - అతఏవ ఆత్మతత్త్వమాత్మయాథాత్మ్య-మపశ్యతామజానతాం గృహేషు-సహస్రశస్సన్తి అనేన ‹‹బహుశాఖాహ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినా,, మితి నీత్యా-సాంసారికఫలసాధనానామానన్త్యంచాభిప్రేతమ్ ॥ ౨ ॥ ఏతైశ్చ నృణాంవాయుర్వ్యాపృత ఇత్యాహ ॥ నిద్రయేతి ॥ నక్తం రాత్రౌ - యద్వయస్తన్నిద్రయా-వ్యవాయేన మిథునీభావేన వా-హ్రియతే ఆపహ్రియతే-దివా యద్వయస్తదర్థేహయా అర్థార్జనానుకూలచేష్టయా-సంపాదితే చార్థే-కుటుమ్బభరణేన కుటుమ్బపోషణేన చకారావనుక్తసముచ్చయార్థౌ- ఉక్తాతిరిక్తవ్యాపారాన్తరేణాపీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ నను-నశ్వరకుటుమ్బాద్యర్థం కథమాయుర్వ్యయస్స్యాత్తత్రాహ ॥ దేహాపీతి ॥ ఆత్మసైన్యేషు ఆత్మనస్సహాయభూతేషు పరిజనేషు- అసత్స్వ అనిత్యేష్వపి-దేహాపత్యకళత్రాదిషు-ప్రసక్తః - అన్యేషాం నిధనం అనిత్యత్వం -దృష్టాన్తత్వేన పశ్యన్నపి-తేషాం దేహాదీనామనిత్యత్వం స్వాత్మని-నపశ్యతి నానుసన్ధత్తే ॥ ౪ ॥ విపర్యయప్రశ్నస్యోత్తరముక్త్వా శ్రోతవ్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ ॥ తస్మాదితి ॥ హే భారత భరతవంశ్య- సర్వాత్మా సమస్తజీవానామన్తర్యామి ‹‹అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానా,, మితి శ్రుతిప్రత్యభిజ్ఞానాత్ -జనశబ్దస్యాచేతనమాత్రేఽస్వారస్యాత్-హరిః ఆశ్రితదురితహర్తా- అనేనోపాసకానాం స్వప్రాప్తివిరోధిదురితనివర్తకత్వముక్తం భవతి-భగవానిత్యనేన-దేవతావిశేష ఉక్తః ‹‹భగవానితి శబ్దోయ,, మిత్యాదిస్మరణాత్- ఈశ్వరః కార్య

వరిష్ఠం ఓమ్ ॥ వరీయానేష తే ప్రశ్నః కృతో లోకహితో నృప । ఆత్మవిత్సంమతః పుంసాంశ్రోతవ్యాదిషు యః పరః ॥ ౧ ॥ శ్రోతవ్యాదీని రాజేన్ద్ర నృణాం సన్తి సహస్రశః । అపశ్యతామాత్మతత్త్వం గృహేషు గృహమేధినామ్ ॥ ౨ ॥ నిద్రయా హ్రియతే నక్తం వ్యవాయేన చ వా వయః । దివా చార్థేహయా రాజన్ కుటుమ్బభరణేన వా ॥ ౩ ॥ దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాత్మసైన్యేష్వసత్స్వపి । తేషాం ప్రమత్తో నిధనం పశ్యన్నపి న పశ్యతి ॥ ౪ ॥ తస్మాద్భారత

౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ లోకహితమ్.

కారణావస్థచేతనాచేతననియన్తా-అనేనకారణత్వమభిప్రేతం ‘‘కారణంతుధ్యేయః’’ ఇతిశ్రుతేః-ఈదృశోహరిః- అభయం మోక్ష-మిచ్ఛతాకామయమానేన-శ్రోతవ్యఇత్యాది-శ్రవణాదివిషయీకర్తవ్యః- స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టపరమాత్మవిషయకశ్రవణాదికమేవముముక్షుణాకార్యంనాన్యవిషయకమిత్యర్థః॥ ఆత్మావాఽరేద్రష్టవ్యః ‘‘తమేవైకంజానథాత్మానమన్యావాచోవిముఞ్చథేతి’’ శ్రుతేః-ఏవంచశారీరకశాస్త్రార్థప్రతిజ్ఞాపరాథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసేతిప్రథమసూత్రార్థోఽనుసంహితోభవతి ॥౫॥ ఏతస్మాదన్యత్కర్తవ్యం-నాస్తీత్యాహ ॥ ఏతావానితి॥ సాఙ్ఖ్యంజ్ఞానయోగః-యోగఃఫలాభిసన్ధిరహితకర్మయోగః ‘‘జ్ఞానయోగేనసాఙ్ఖ్యానాంకర్మయోగేనయోగినా’’ మితిభగవద్వచనాత్ -స్వధర్మోభగవచ్ఛేషతైకవృత్తిస్తదుపాసనమితియావత్-తస్యపరినిష్ఠయాఅవిఘ్నేనపరిసమాప్త్యాచ - అన్తేదేహావసానే-నారాయణస్మృతిస్స్యాదితియత్-ఏతావా-న్పరఉత్కృష్టః-జన్మనోలాభఃఫలం-జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభగవదుపాసనసాధ్యానారాయణస్మృతిరన్తకాలేసమ్పాద్యేత్యర్థః ॥౬॥ అత్రసదాచారంప్రమాణయతి॥ప్రాయేణేతి॥విధినిషేధతఃవిధినిషేధాత్మవేదబోధితాత్కామ్యాత్కర్మణో-నివృత్తాఃనత్వావశ్యకాత్పఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపాత్-నిషిద్ధకళఞ్జభక్షణాదినిషేధాద్వా-నివృత్తాః ‘‘సర్వాపేక్షాచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్’’ తమేతంవేదానువచనేన ‘‘క్రియావానేషబ్రహ్మవిదాంవరిష్ఠః’’ నావిరతోదుశ్చరితాన్నాశాన్తోనాసమాహిత ‘‘ఇతివిధినిషేధానువర్తనాభావే-ఉపాసనానిర్వృత్త్యభావప్రతిపాదనాత్-నచ ‘‘తస్మాద్బ్రాహ్మణఃపాణ్డిత్యంనిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేద్బాల్యంచపాణ్డిత్యంచనిర్విద్యాథమునిః’’ రితిబాల్యస్యయత్కర్మకామచారాదికం-త-ద్విదుషఉపాదేయతయాశ్రుత-మితివక్తుంశక్యం ‘‘అనావిష్కుర్వన్నన్వయా’’ దిత్యధికరణే-బాల్యస్యయత్స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపంకర్మ- తదేవవిదుషాముపాదేయం-నతుకామచారాదికమితిసిద్ధాన్తితత్వాత్-

---

తసర్వాత్మాభగవాన్హరిరీశ్వరః। శ్రోతవ్యఃకీర్తితవ్యశ్చస్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాఽభయమ్॥౫॥ఏతావాన్సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాంస్వధర్మపరినిష్ఠయా।జన్మలాభఃపరఃపుంసామన్తేనారాయణస్మృతిః॥౬॥ప్రాయేణమునయోరాజన్నివృత్తావిధీనిషేధతః।నైర్గుణ్యస్థారమన్తేస్మగుణానుకథనేహరేః॥౭॥ఇదంభాగవతంనామపురాణంబ్రహ్మసంమితమ్।అధీతవాన్ద్వాపరాదౌపితుర్ద్వైపాయనాదహమ్॥౮॥ పరినిష్ఠితోపినైర్గుణ్యఉత్తమశ్లోకలీలయా।గృహీతచేతారాజర్షఆఖ్యానంయదధీతవాన్॥౯॥తదహంతేభిధాస్యామిమహాపౌరుషికోభవాన్।య

బ్రాహ్మణోవిద్వాన్-పాణ్డిత్యంనిర్విద్య-ఉపాస్యంబ్రహ్మతత్త్వం-పరిశుద్ధంపరిపూర్ణంచవిదిత్వావేదనంప్రతిలభ్య-యత్స్వభావానావిష్కారరూపంకర్మ-త-దుపాదదానోవర్తేతేతితస్యార్థః’’ మునయస్సుభాశ్రయసంశీలనపరాః-నత్విదంశ్రవణానన్తరభావిమననం - విద్యాపాణ్డిత్యబాల్యప్రాప్త్యనన్తరభావినోమననాన్తరస్యాయుక్తదశాస్వపిశుభాశ్రయసంశీలనరూపస్యాన్తరస్యాపివిహితత్వాత్-నైర్గుణ్యస్థాఃరజస్తమస్సంకీర్ణసత్త్వరహితేబ్రహ్మణిస్థాః తదుపాసకాఇత్యర్థః-హరేరాశ్రితదురితహారిణో-గుణానుకథనేగుణానువాదే-రమన్తేస్మ ॥౭॥ నకేవలంపూర్వఏవారమన్త-అహమపితత్రైవరమఇత్యాహశ్లోకద్వయేన ॥ఇదమితి॥ భగవత్ప్రోక్తంభాగవతం-చతుశ్శ్లోక్యామూలభూతాయాస్తత్ప్రోక్తత్వాత్-యద్వా-భగవత్స్వరూపరూపాదిప్రతిపాదకత్వేనభాగవతం-బ్రహ్మవేదస్తేనసంమితంతుల్యం-యద్వా-బ్రహ్మసమ్యఙ్మితం-ప్రమితం-యేనతదిదం-పురాణంకర్మ-పితుర్ద్వైపాయనాద్వ్యాసాత్-ద్వాపరాదౌద్వాపరఆదిర్యస్యసద్వాపరాదిఃకలియుగాదిః-తస్మిన్-శంతనుచక్రవర్తిసమకాలత్వప్రసిద్ధేర్వ్యాసావతారస్య-అహంఅధీతవానస్మి ॥౮॥ సిద్ధస్యతవకుతోఽధ్యయనేప్రవృత్తిస్తత్రాహ॥ పరినిష్ఠితఇతి॥నైర్గుణ్యేపరినిష్ఠితః-కాష్ఠాంగతోపి-శాస్త్రనైరపేక్ష్యేణభగవదనుసన్ధానప్రకారేస్థితఇత్యర్థః-ఈదృశోప్యహ-ముత్తమశ్లోకలీలయాభగవల్లీలయా-గృహీతచేతాఃఆకృష్టచేతాః-హేరాజర్షే-య-దాఖ్యానంపురాణ-మధీతవా-నస్మి-త-దభిధాస్యామీత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౯॥ ఆరూఢానామప్యాదృశామస్యస్యపురాణస్యోపాదేయత్వాత్కైముత్యన్యాయేనారురుక్షోస్తవసుతరామిదముపాదేయమితితుభ్యముపదిశామీత్యాహ॥తదహమితి॥తత్పురాణం-తేతుభ్య - మభిధాస్యామికథయిష్యామి -చిరమశుశ్రూషవేమహ్యం-కథమభిధాస్యసీత్యత్రఆహ॥మహాపౌరుషికోభవానితి॥మహాపూరుషోభగవాన్ ‘‘వేదాహమేతంపురుషంమహాన్త’’ మితిశ్రుతేః-సఉపాస్యత్వేనాస్యాస్తీతిమహాపౌరుషికః-మహాపురుషభక్తః-నహిభగవద్భక్తానాంరహస్యార్థోపదేశేచిరంశుశ్రూషాపేక్షేతిభావః ‘‘యత్రప్ర

రాజే-శ్రద్దధతాం-శ్రద్ధాంకుర్వతాం-ముకున్దే మోక్షప్రదే-భగవతి-సతీ అహైతుకీ-మతిః భక్తిః-స్యాత్ ॥౧౦॥ ముముక్షూణాంనాతఃపరమన్యన్మోక్షసాధనమిత్యాహ॥ ఏతదితి॥ తాపత్రయాభిహతిహేతుకనిర్వేదంప్రాప్తానా-మకుతోభయం మోక్ష-మిచ్ఛతాంయోగినాం అనభిసంహితఫలకర్మయోగనిష్ఠానాం హేనృప-హరే-ర్నామానుకీర్తనం-స్వరూపాదిచిన్తనాదేగర్భ్యఫలక్షణం - ఇదం- తన్నామానుకీర్తనం-తత్స్వరూపాదిచిన్తనంచేత్యేతదేవ-ముక్తిసాధనం-నాన్యదితిభావః ॥౧౧॥ అల్పమేవాయురవశిష్టం కిమహంసాధయేయమితిమాశుచ ఇత్యాహ॥ కింప్రమత్తస్యేతి॥ ప్రమత్తస్య దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాసక్తస్య - పరోక్షైరజ్ఞాతతత్త్వైరేవగతైః ర్బహుభి-ర్హాయనైస్సంవత్సరైః-కం-కింప్రయోజనం-నకిమపీత్యర్థః - విదితంవృథాయాతీతిజ్ఞాతం-ముహూర్తమేవ-వరం యతః-యేనవిదితేనముహూర్తేన శ్రేయసే-ఘటేతయత్నంకుర్యాత్ ॥౧౨॥ విదితస్యముహూర్తస్య శ్రేయోఘటకత్వే ఇతిహాసమాహ ॥ ఖట్వాఙ్గ ఇతి ॥ ఖట్వాఙ్గోహి దేవపక్షేస్థిత్వాదైత్యానజయత్-తతః ప్రసన్నైర్దేవైఃవరంవృణీష్వేత్యుక్తే తేనోక్తం - ప్రథమంమమాయుఃకథ్యతామితి-తతోదేవైరుక్తం-ముహూర్తమాత్రమస్తీతి-తతోఽతిశీఘ్రం విమానేన భువమాగత్య-హరింశరణంగతః-ఖట్వాఙ్గోనామరాజర్షిః, రాయుష-ఇయత్తాం ఏతావత్తాం-జ్ఞాత్వా-ఇహాస్మిన్ లోకే-సర్వం దేహాదిష్వాత్మీయత్వాద్యభిమాన-ముత్సృజ్య హిత్వా- అభయంభయప్రతిభటం హరిం-గతవాన్ ప్రాప్తః ॥౧౩॥ కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ తవేతి ॥ అపిస్త్వర్థః- తవత్వర్థః-హేకౌరవ్య-తవతు-ఏతర్హి ఇదానీమపి జీవితావధిఃజీవితస్యఅవధిఃపరిమాణం-సప్తాహంసప్తదినపర్యన్తం-తావత్ తావతాసప్తాహేనకాలేన-సాంపరాయికంపరలోకహితం-య- త్తత్సర్వం-ఉపకల్పయసంపాదయ॥౧౪॥ తా

త్రశ్రద్దధతామాశుస్యాన్ముకున్దేమతిస్సతీ॥౧౦॥ఏతన్నిర్విద్యమానానామిచ్ఛతామకుతోభయమ్। యోగినాంనృపనిర్ణీతంహరేర్నామానుకీర్తనమ్॥౧౧॥కింప్రమత్తస్యబహుభిఃపరోక్షైర్హాయనైరిహ। వరంముహూర్తం విదితంఘటేతశ్రేయసేయతః॥౧౨॥ఖట్వాఙ్గోనామరాజర్షిర్జ్ఞాత్వేయత్తామిహాయుషః। ముహూర్తాత్సర్వముత్సృజ్యగతవానభయంహరిమ్॥౧౩॥తవాప్యేతర్హి కౌరవ్యసప్తాహంజీవితావధిః। ఉపకల్పయతత్సర్వంయత్తావత్సాంపరాయికమ్ ॥ ౧౪ ॥ అన్తకాలేతుపురుషఆగతేగతసాధ్వసః। ఛిన్ద్యాదసఙ్గశస్త్రేణస్పృహాందేహేఽనుయేచతమ్॥౧౫॥ గృహాత్ప్రవ్రజితోధీరఃపుణ్యతీర్థజలాప్లుతః । శుచౌవివిక్తఆసీనోవిధివత్కల్పితాసనే ॥౧౬॥ అభ్యసేన్మనసాశుద్ధంత్రివృద్బ్రహ్మాక్షరంపరమ్ । మనోయచ్ఛేజ్జితశ్వాసోబ్రహ్మబీజమవిస్మరన్॥ నియచ్ఛేద్విషయేభ్యోఽక్షాన్ మనసాబుద్ధిసారథిః। మనఃకర్మభిరాక్షిప్తంశుభార్థేధారయేద్ధియా ॥ ౧౭ ॥ త

పద్వైరాగ్యమాహ॥అన్తకాలఇతి॥అన్తకాలేదేహావసానకాలే - ఆగతేప్రాప్తేసతి-పురుషః-గతసాధ్వసఃనివృత్తభయః- అసఙ్గోఽనాసక్తి- స్తదేవశస్త్రం- తేన-దేహే-తందేహమను-యే - అనుసృత్యయేవర్తన్తే - తేవర్తమానాఅపత్యకళత్రాదయోదేహానుబన్ధిన - స్తేషుచ-స్పృహాం ఆత్మాత్మీయత్వాభిమానప్రయుక్తభోగేచ్ఛాం - ఛిన్ద్యాత్ -కించ-గృహాత్ప్రవ్రజితఃనిర్గతః,, ధీరఇత్యాదినా ,,ఆశ్రయంభద్రమీక్షత,, ఇత్యన్తేన-అష్టాఙ్గయోగసంక్షేపోక్తిః-ధీరఃజితేన్ద్రియః- అనేనబ్రహ్మచర్యాదిలక్షణోనియమఉక్తః - పుణ్యతీర్థజలాప్లుతఃపుణ్యతీర్థజలేషుస్నాతః - అనేనస్నానాదినియమఉక్తః- శుచౌపరిశుద్ధే - వివిక్తేఏకాన్తే - విధివత్ చేలాజినకుశోత్తరఇతివ్యుత్క్రమేణకల్పితేఆసనే విధివ-దాసీనః-ఋజుకాయత్వస్వస్తికాసనత్వాదీననతిక్రమ్యఉపవిష్టః - అనేన ఆసనరూపాఙ్గముక్తమ్ ॥౧౫॥ ౧౬॥ ప్రాణాయామస్యజపగర్భత్వాత్తావజ్జప్యంమన్త్రమాహ ॥ అభ్యసేదితి ॥ త్రివృత్ త్రయాణాంఅకారోకారమకారాణాంవృత్వర్తనంయస్మిన్- అక్షరత్రయగ్రథితమిత్యర్థః-బ్రహ్మాక్షరంబ్రహ్మప్రతిపాదకమక్షరం - ప్రణవం - మనసా-అభ్యసేత్ఆవర్తయేత్ -జితశ్వాసఃజితప్రాణః,బ్రహ్మబీజంప్రణవం-అవిస్మరన్స్మరన్నేవ-మనో-యచ్ఛేత్-నియచ్ఛేత్-నియతంకుర్యాత్ -ఇదంచప్రాణాయామరూపమఙ్గమ్ ॥౧౭॥ ఇన్ద్రియప్రత్యాహారమాహ ॥ నియచ్ఛేదితి ॥ విషయేభ్యశ్శబ్దాదిభ్యః-అక్షాన్ శ్రోత్రాదీన్ద్రియాణి,బుద్ధిస్సారథిర్యస్యసఃతథాభూతః - ప్రగ్రహభూతేనమనసా, నియచ్ఛేత్,,బుద్ధింతుసారథింవిద్ధి మనఃప్రగ్రహమేవచ,, ఇతిశ్రవణాత్, ధారణమాహ॥ మనఇతి ॥ పునశ్చకర్మభిస్తద్వాసనాభి,రాక్షిప్తంవిక్షిప్తం,మన,శ్శుభార్థేశుభాశ్రయే, భగవద్రూపే - నిశ్చయాత్మికయాబుద్ధ్యా,ధారయేత్స్థిరంకుర్యాత్। శుభాశ్రయేమనసోఽవస్థాపనంధారణం,శుభాశ్రయస్యపునఃపునశ్చిన్తనంధ్యానం-తస్యవిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వంసమాధిరితిభేదః॥ ౧౮ ॥

ధ్యానమాహ। తత్రైతి॥ అవ్యుచ్ఛిన్నేన సమగ్రశుభాశ్రయాదియుక్తేన, చేతసా చిత్తేన ఏకావయవం ప్రధానాఙ్గం ముఖాకారం-ధ్యాయేత్- అనేనాస్య చిన్తాయాః పూర్వభావిత్వం సిద్ధం-పూర్ణధ్యానాశక్తః ఏకావయవం స్మరేదిత్యర్థః॥ సమాధిమాహ॥ మన ఇతి॥ నిర్విషయం బాహ్యవిషయానుభవరహితం - మనో, యుక్త్వా సమాధాయ-కించన బాహ్యవిషయానుభావికం-న స్మరేదిత్యర్థః। ఆనన్దసంప్లవేలీనత్వాన్న కించిత్స్మర్తుం ద్రష్టుం వా క్షమత ఇతి చార్థః ✽॥౧౯॥✽ శుభాశ్రయస్వరూపమాహ॥ పదమితి॥ యత్ర మనః ప్రసీదతి- యస్మిన్ స్వరూపే చిన్త్యమానే- మనః రాగాద్యకలుషితం భవతి, తదేవ విష్ణోః-పరమం-పరం మా యస్మాత్త-త్పరమం-సర్వోత్కృష్టం పదం స్వరూపమిత్యర్థః-కదాచిద్రాగాదికాలుష్యసంభావనామాశఙ్క్యాహ॥ రజస్తమోభ్యామితి॥ రజసాఽఽక్షిప్తం తమసా విమూఢం - ఆత్మనః స్వస్య మనో- ధారణయా యచ్ఛేత్-ధారణామాహాత్మ్యమాహ॥ యా- ధారణా- తత్కృతం రజస్తమోభ్యాం కృతం-మలం రాగాదికం-హన్తి నివర్తయతి-యస్యాం ధారణాయాం-సంధార్యమాణాయాం - పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః, ధారణాయాం క్రియమాణాయామిత్యర్థః భక్తలక్షణో యోగః ‹‹ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయత›› ఇత్యుక్తలక్షణో యోగః - భద్రం శుభం-ఆశ్రయం-ఈక్షతః ధ్యాతుః-ఆశు-సంపద్యతే సంపన్నో భవతి-ఏతాదృశమాహాత్మ్యవతీ ధారణేత్యభిప్రాయః ✽॥౨౦॥౨౧॥✽ ఏవం సంగ్రహేణాష్టాఙ్గయుక్తే యోగే ఉపదిష్టే పునర్విస్తరం బుభుత్సయా పృచ్ఛతి॥ యథేతి॥ అత్రేతి ధారణావిషయప్రశ్నః-యాదృశీతి ధారణాదశావిశేషప్రశ్నః-యథేతి యత్న క్రమప్రశ్నః- నను - ధారణాయా ఏవ దశావిశేషాదీనాం విశేషేణ ప్రశ్నః-న తు ప్రధానభూతధ్యానస్యేతి చేన్న - ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్య ధారణానుసారేణైవ ధ్యానాచ్చ తత్ప్రశ్నేనైవ గతార్థ

తత్రైకావయవం ధ్యాయేదవ్యుచ్ఛిన్నేన చేతసా। మనో నిర్విషయం యుక్త్వా తతః కించిన స్మరేత్ ॥౧౯॥
పదం తత్పరమం విష్ణోర్మనో యత్ర ప్రసీదతి। రజస్తమోభ్యామాక్షిప్తం విమూఢం మన ఆత్మనః ॥ ౨౦॥ యచ్ఛేద్ధారణయా ధీరో హన్తి యా తత్కృతం మలమ్। యస్యాం సంధార్యమాణాయాం యోగినో భక్తిలక్షణః ॥ ఆశు సంపద్యతే యోగ ఆశ్రయం భద్రమీక్షతః ॥౨౧॥ రాజోవాచ॥ యథా సంధార్యతే బ్రహ్మన్ ధారణా యత్ర సంమతా। యాదృశీ వా హరేదాశు పురుషస్య మనోమలమ్ ॥ ౨౨ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ జితాసనో జితశ్వాసో జితసఙ్గో జితేన్ద్రియః। స్థూలే భగవతో రూపే మనస్సంధారయేద్ధియా ॥ ౨౩ ॥ విశేషస్తస్య దేహోఽయం స్థవిష్ఠశ్చ స్థవీయసామ్ । యత్రేదం దృశ్యతే విశ్వం భూతం భవ్యం భవచ్చ యత్ ॥ ౨౪॥ అణ్డకోశే శరీరేఽస్మిన్ సప్తావరణసంయుతే। వైరాజః పురుషో యోఽసౌ భగవాన్ ధారణాశ్రయః ॥ ౨౫॥ పాతాళమేతస్య హి పాదమూలం పఠన్తి

త్వాత్-ఏవముత్తరత్రాప్యనుసంధేయమ్ ✽॥౨౨॥✽ తత్ర ‹‹ఏకం వా సంయోగరూపచోదనాఖ్యావిశేషాత్›› ‹‹నానా శబ్దాదిభేదా››దిత్యాదిన్యాయేన-ఉపాస్యబ్రహ్మరూపాణాం నానాత్వేనోపాసనానామపి నానాత్వాత్ప్రథమం సమస్తజగచ్ఛరీరకస్యోపాసనమాహ॥ జితాసన ఇతి ॥ జితాసనః ఆసనకృతాయాసరహితః, జితప్రాణః స్వవశీకృతప్రాణః, జితసఙ్గః జితాన్తఃకరణః-జితేన్ద్రియః-జితబాహ్యేన్ద్రియః-స్థూలే స్థవిష్ఠే, భగవతో రూపే-స్వీయం మనః-సారథిభూతయా ధియా-ధారయేత్ ✽॥౨౩॥ ✽ చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య భగవచ్ఛరీరకత్వకథనపూర్వకం తస్య ధారణావిషయత్వమాహ॥ విశేష ఇత్యాదినా॥ విశేషః - కార్యకారణాకారః పృథివ్యాదిభూతమయప్రపఞ్చః- తస్య దేహః-స్థవీయసాం స్థూలతరాణామపి మధ్యే, స్థవిష్ఠః స్థూలతరః-యత్ర దేహే- విశ్వం సమస్తం, భూతం భవ్యం భవచ్చ భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరం సమష్టివ్యష్ట్యాత్మకం పదార్థజాతం-దృశ్యతే అన్తర్గతత్వేనోపాస్యతే ✽॥౨౪ ॥ ✽ ఏతచ్ఛరీరకోఽనిరుద్ధాంశభూతః పురుషో విషయ ఇత్యాహ॥ అణ్డకోశ ఇతి॥ సప్తావరణసంయుతే పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్తత్త్వాని సప్తావరణాని-తైర్యుక్తే-అణ్డకోశాఖ్యశరీరే, వైరాజః- విరాట్-అనిరుద్ధస్తదంశసంభూతః పురుషో వైరాజః-న చతుర్ముఖః తస్య, ఏవం పురా ధారణయాత్మయోని-రిత్యేతదుపర్యుపాసకత్వావగమాత్-అసౌ వైరాజః పురుషో భగవాన్-ధారణాశ్రయః ధారణావిషయః ✽॥ ౨౫॥ ✽ ఏవం చతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశస్య తచ్ఛరీరత్వం సామాన్యేనోక్త్వా, అణ్డకోశాన్తర్గతపదార్థాన్విభజ్య పాదాద్యవయవత్వేనోపాసనామాహ ॥ పాతాళమితి॥ ఏతస్య వైరాజపురుషస్య-పాదతలం పాదస్యాధోభాగః-పాతాళం-పఠన్తి-పాదతలత్వేన పాతాళముపాస్యం వదన్తీత్యర్థః॥ ఏవమగ్రేఽపి-పార్ష్ణిశ్చ ప్రపదం చ పార్ష్ణిప్రపదే-పార్ష్ణిః పాదమూలం-ప్రపదం పాదాగ్రం ఏతదుభయం- రసాతలమిత్యర్థః-విశ్వసృజః విశ్వస్రష్టుః, ద్వావపి గు

ల్ఫౌ-మహాతలం, ద్వే అపి జఙ్ఘే, తలాతలమ్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ విశ్వమూర్తేః-ద్వే జానునీ-సుతలం-వితలమతలం చోరుద్వయం, హే మహీప తేన మహీతలం మహర్లోకం-తస్య-జఘనం కట్యోః పురోభాగం-నభస్థలం భువర్లోకం-నాభి రేవ సరః-తత్త్వేనోపాస్యం గృణన్తి-వదన్తి ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ అస్య వైరాజస్యోరస్థలమురఃప్రదేశం, జ్యోతిరనీకం జ్యోతిశ్చక్రం, గ్రీవాత్వేన-మహర్లోకః ఉపాస్య ఇత్యర్థః- అస్య వదనం జనోలోకః ఆదిపుంసః, రరాటం లలాటం, తపోలోకం విదుః, సహస్రశీర్ష్ణః సహస్రశిరసః, శీర్షాణి శిరాంసి సత్యం సత్యలోకం, విదురిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ ఇన్ద్రాదయః-ఉస్రాః-దేవాః, బాహవ ఇత్యాహుః ॥ అముష్య కర్ణౌ-శ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానమాత్రకర్ణబిలే-దిశః, తదధిష్ఠేయః శ్రోత్రేన్ద్రియం తు, శబ్దః ధ్వన్యాత్మకో వర్ణాత్మకశ్చ ॥ ఏవమగ్రేపి ॥ పరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య- నాసే నాసాపుటే - నాసత్యదస్రౌ అశ్వినౌ, గన్ధః ఘ్రాణో-ఘ్రాణేన్ద్రియరూపేణ నానావిధో గన్ధః తదిన్ద్రియః- ఇద్ధః దీప్తః, అగ్నిస్తస్య ముఖమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ద్యౌర్ద్యులోకం, అక్షిణీ - నేత్రగోళకం-తత్ర చక్షురిన్ద్రియం, పతఙ్గః సూర్యః-విష్ణోః వైరాజస్య, పక్ష్మాణి, ఉభే అహనీ, అహోరాత్రం, తస్య వైరాజస్య, భ్రూవిజృమ్భః భ్రూవిలాసః భ్రూవిలాస ఇతి యావత్, పరమేష్ఠిధిష్ణ్యం పరమేష్ఠినః చతుర్ముఖస్య స్థానం, అస్య వైరాజస్య తాలు ఆపః తదభిమానీ వరుణః, అస్య జిహ్వా రస ఏవ ॥ ౩౦ ॥ అనన్తస్య త్రివిధపరిచ్ఛేదశూన్యస్య, శిరః, ఛన్దాంసి, గృణన్తి, దంష్ట్రా, యమః, ద్విజాని దన్తాః- ఆర్షం నపుంసకత్వం, స్నేహకలాః స్నేహస్య కలాః, అంశాః, అస్మదాదీనాం స్నేహకలాః, వైరాజస్య దన్తా ఇత్యర్థః, త

పార్ష్ణిప్రపదే రసాతలమ్ ॥ మహాతలం విశ్వసృజోఽథ గుల్ఫౌ తలాతలం వై పురుషస్య జఙ్ఘే ॥ ౨౬ ॥ ద్వే జానునీ సుతలం విశ్వమూర్తేరూరుద్వయం వితలం చాతలం చ । మహీతలం తజ్జఘనం మహీపతే నభస్థలం నాభిసరో గృణన్తి ॥ ౨౭ ॥ ఉరస్థలం జ్యోతిరనీకమస్య గ్రీవా మహర్వదనం వై జనోఽస్య । తపో రరాటీం విదురాదిపుంసః సత్యం తు శీర్షాణి సహస్రశీర్ష్ణః ॥ ౨౮ ॥ ఇన్ద్రాదయో బాహవ ఆహురుస్రాః కర్ణౌ దిశః శ్రోత్రమముష్య శబ్దః । నాసత్యదస్రౌ పరమస్య నాసే ఘ్రాణోఽస్య గన్ధో ముఖమగ్నిరిద్ధః ॥ ౨౯ ॥ ద్యౌరక్షిణీ చక్షురభూత్పతఙ్గః పక్ష్మాణి విష్ణోరహనీ ఉభే చ । తద్భ్రూవిజృమ్భః పరమేష్ఠిధిష్ణ్యమాపోఽస్య తాలూ రస ఏవ జిహ్వా ॥ ౩౦ ॥ ఛన్దాంస్యనన్తస్య శిరో గృణన్తి దంష్ట్రా యమః స్నేహకలా ద్విజాని । హాసో జనోన్మాదకరీ చ మాయా దురన్తసర్గో యదపాఙ్గమోక్షః ॥ ౩౧ ॥ వ్రీడోత్తరోష్ఠోఽధర ఏవ లోభో ధర్మః స్తనోఽధర్మపథోఽస్య పృష్ఠః । కస్తస్య మేఢ్రం వృషణౌ చ మిత్రౌ కుక్షిః సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘాః ॥ ౩౨ ॥ నద్యోఽస్య నాడ్యోఽథ తనూరుహాణి మహీరుహా విశ్వతనోర్నృపేన్ద్ర । అనన్తవీర్యః శ్వసితం మాతరిశ్వా గతిర్వయః కర్మ గుణప్రవాహః ॥ ౩౩ ॥ ఈశస్య కేశాన్విదురమ్బువాహాన్వాసస్తు సన్ధ్యాం కురువర్య భూమ్నః । అవ్యక్తమాహుర్హృదయం మనశ్చ స చన్ద్రమాః సర్వవికారకోశః ॥ ౩౪ ॥ విజ్ఞానశక్తిం మహిమామనన్తి సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణం గిరిత్రమ్ । అశ్వాశ్వత

స్య, హాసః హసనం, జనోన్మాదకరీ జనానాం మోహకరీ, మాయా-ఆశ్చర్యశక్తిః "మాయాశబ్దస్య సర్వత్రానుగతం ప్రవృత్తినిమిత్తమాశ్చర్యమేవ", తస్య తచ్చ విస్మయనీయత్వరూపం, తచ్చ నానావిధకార్యకరత్వాత్, యస్యాపాఙ్గమోక్షః కటాక్షః, దురన్తసర్గః అపారసర్గః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ వ్రీడా లజ్జా, ఉత్తరోష్ఠః, అధరః అధరోష్ఠో, లోభః, ధర్మః స్తనః, అధర్మపథః, అధర్మమార్గః, తస్య పృష్ఠభాగః, తస్య వైరాజస్య, మేఢ్రం కః ప్రజాపతిః, వృషణౌ, మిత్రౌ మిత్రావరుణౌ, సముద్రాః, కుక్షిః ఉదరం, అద్రయః, అస్యాస్థిసంఘాః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ నద్యో గఙ్గాయమునాదయోఽస్య నాడ్యః, తనూరుహాణి రోమాణి, మహీరుహాః వృక్షాః, విశ్వతనోః విశ్వశరీరకస్య, హే నృపేన్ద్ర-అనన్తవీర్యః శ్వసితం అనన్తవీర్యస్య అపారవీర్యస్య, శ్వసితం ప్రాణః మాతరిశ్వా వాయుః, గతిర్గమనం, వయః కాలః, తస్య కర్మ, గుణప్రవాహః, గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం ప్రవాహః, గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం ప్రవాహః, కార్యం, ప్రాణినాం సంసార ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ ఈశస్య భగవతః కేశాన్-అమ్బువాహాన్ మేఘాన్, విదుః, హే కురువర్య, భూమ్నః విభోః, వాసః వస్త్రం, సన్ధ్యా సాయంప్రాతస్సన్ధ్యా, తస్య హృదయం హృదయకమలం, అవ్యక్తం ప్రధానమాహుః, సః ప్రసిద్ధః, సర్వవికారకోశః, సర్వౌషధివికారహేతుః, చన్ద్రమాః, తదీయం మన ఇత్యర్థః, మనో హి సర్వవికారాశ్రయభూతమ్ ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ తస్య విజ్ఞానశక్తిం వ్యవసాయశక్తిం, తాం మహిమాం, మహత్తత్త్వం-ఆమనన్తి ఉపాసతే, సర్వాత్మనః సర్వాన్తర్యామిణః గిరిత్రం రుద్రం, అన్తఃకరణం అహంకారం, అత ఏవ, రుద్రో వత్స సి చాభవదితి విశ్వేశ్వరో పేకధితం, అహంకారశ్చానాత్మన్యాత్మాభిమానహేతురితి మోహకస్య గిరిత్రస్య

తదాత్మకత్వం యుక్తమ్॥ రాసభాప్యడబాయాముష్ట్రాన్నాశ్వతరి - అశ్వాశ్వతర్యుష్ట్రగజాః, తస్యనఖాఇత్యర్థః॥ సర్వేమృగాః, పశవశ్చ, తస్యశ్రోణిదేశేడపాస్యాః, తత్త్వేనానుసంధేయాఇత్యర్థః ॥ ౩౫॥ వయాంసివేదాత్మకతి త్రిర్యాదయః పక్షిణః, తస్యవ్యాకరణం నామరూపేవ్యాకరవాణీతి శ్రుత్యుక్తం, అద్భుతంశిల్పనైపుణ్యం, మనుర్మన్త్రిః, తస్యవసీమాబుద్ధిః, మనుష్యవర్గః, తన్నివాసస్థానం - గన్ధర్వ్వావిద్యాధరవర్గాః, గన్ధర్వాద్యప్సరోన్తోవర్గః - అస్యస్వరః, షడ్జాదిస్వరః - తేషాం గానాద్యన్వయాత్తత్స్వరత్వంయుక్తం, అసురానీకవర్యః, అసురసమూహశ్రేష్ఠః ప్రహ్లాదః, తస్యస్మృతిః ॥ ౩౬॥ బ్రహ్మబాహ్వాశ్రితాః, తస్యాననం, మహాత్మా, వైరాజః, క్షత్రభుజః - క్షత్రం క్షత్రియః భుజోయస్యసః - విట్ వైశ్యః - ఊరూయస్యసతథోక్తః, అఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః, అఙ్ఘ్రిశ్రితః శ్రితః కృష్ణవర్ణః శూద్రో యస్యసః, కృష్ణవర్ణస్తదఙ్ఘ్రిత్వేనానుసంధేయఇత్యర్థః ॥ నానాభిధాభిజ్యగుణః నానానామకాః, అభిజ్యాః యష్టవ్యాఇన్ద్రాదయః, తైస్తేషాంగుణైరుపపన్నోయుక్తః, యోద్రవ్యాత్మకో, హవిస్సాధ్యః - వితానయోగః యజ్ఞాదియోగః, సతస్యారాధనరూపం కర్మేత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ఈశ్వరవిగ్రహస్యవైరాజవిగ్రహస్య యస్సన్నివేశోఽవయవసంస్థానం, మయా - తే తుభ్యం, కథితః - అసౌ ఇయానేతావానేవ, స్థవిష్ఠే, అస్మిన్ వైరాజసంబన్ధినివపుషి స్వకీయబుద్ధ్యా, ముముక్షుభిర్మనస్సంధార్యతే, యతః యస్మాత్, ఈశ్వరశరీరాత్ - అన్యత్ బహిర్భూతం, నాస్తి, సర్వం తచ్ఛరీరాన్తర్భూతమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏతదేవాహ॥ సస ర్వఇతి॥ దృశ్యతేశ్రూయతేపివేత్తి, శ్రుత్యర్థ ఉచ్యతే॥ స, సర్వధీవృత్తిభిః ప్రత్యక్షానుమానాదిసర్వవిధజ్ఞానైరనుభూతాస్సర్వేయే పదార్థాస్తే, అన్తర్వహిశ్చాధిష్ఠేయతయా యస్యతథోక్తః, ఏవంవతిదధిష్ఠేయపదార్థానాం తచ్ఛరీరత్వముక్తం సి

ర్యుష్ట్రగజానఖానిసర్వేమృగాః పశవశ్శ్రోణిదేశే॥ ౩౫ ॥ వయాంసితద్వ్యాకరణంవిచిత్రంమనుర్మనీషామనుజోనివాసః। గన్ధర్వవిద్యాధరచారణాప్సరస్స్వరస్మృతీరస్సురానీకవర్యః॥ ౩౬॥ బ్రహ్మాననంక్షత్రభుజోమహాత్మావిడూరురఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః। నానాభిధాభీజ్యగుణోపపన్నోద్రవ్యాత్మకః కర్మవితానయోగః॥ ౩౭॥ ఇయానసావీశ్వరవిగ్రహస్య యస్సన్నివేశః కథితోమయా తే। సంధార్యతేఽస్మిన్వపుషిస్థవిష్ఠేమనస్స్వబుద్ధ్యా నయతోఽస్తికించిత్॥ ౩౮ ॥ ససర్వధీవృత్త్యనుభూతసర్వఆత్మాయథాస్వప్నజనేక్షితైకః। తంసత్యమానన్దనిధింభజేత నాన్యత్రసజ్జేద్యతఆత్మపాతః॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీశుకఉవాచ। ఏవంపురాధారణయాఽత్మయోనిర్నష్టాంస్మృతింప్రత్యవరుధ్యతుష్టాత్। తథాససర్జేదమమో

ఘం - తత్రదృష్టాన్తమాహ॥ యథాఏకఆత్మాజీవః, స్వప్నజనేక్షితా - స్వప్నజనద్రష్టాహ్యాత్మా, స్వకీయసుకృతదుష్కృతానుసారేణ, పరమాత్మసృష్టాన్ స్వైనైవానుభావ్యాన్ తత్కాలమాత్రావసానాన్ పదార్థానధిష్ఠాయ, రాజ్యాభిషేకశిరశ్ఛేదాదిసుఖదుఃఖాదికమనుభవతి - తథాసైకస్యానేకపదార్థేషు, అధిష్ఠాతృత్వమాత్రేదృష్టాన్తః - ఏవం దృష్టశ్రుతచేతనాచేతనశరీరకత్వేపి శరీరగతదోషాసంస్పర్శిత్వమాహ ॥ సత్యమితి॥ సత్యం స్వరూపతో గుణతశ్చనిర్వికారం - తస్యపురుషార్థత్వమాహ॥ ఆనన్దనిధిమితి॥ ఆనన్దాశ్రయమిత్యర్థః - ఆనన్దస్య[illegible]ం, అనన్తం బ్రహ్మణోవిద్వాన్, విజ్ఞానమానన్దం, మిత్యుభయతాశ్రవణాత్ - భజేతఉపాసీత, యద్వా, సర్వమితి అచిద్వ్యావృత్తిః ఆనన్దనిధిమితి క్షేత్రజ్ఞవ్యావృత్తిః - అన్యత్ర, నసజ్జేత్ అబ్రహ్మాత్మకంస్వతన్త్రంవస్తుకించిత్పరికల్ప్య, తత్రాసక్తోనభవేత్ - యతః, తదాసఙ్గాత్ ఆత్మపాతః, ఆత్మనః స్వస్య - పాతః సంసారస్స్యాత్ - తస్మాన్నసజ్జేదిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః -

ఏవం వైరాజధారణాముక్త్వా, ముముక్షోర్హృదయే - ఉపాస్యం రూపం - తదుపాసనానిష్ఠస్యార్చిరాదినాగతించవక్ష్యన్ - ఉక్తాయావైరాజధారణాయాఏవ - తావన్మాహాత్మ్యమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం - యా - ధారణా - తయా - తుష్టాద్ధరేః పురాప్రళయసమయే - నష్టాం పూర్వకల్పచతుర్ముఖేనసహవినష్టాం - స్మృతిం సర్గవిషయకం జ్ఞానం, ప్రత్యవరుధ్యలబ్ధ్వా వ్యవసాయబుద్ధిః స్మృతివిషయవ్యవసాయరూపజ్ఞానః, అతఏవాఽమోఘదృష్టిః అమోఘాయథావస్థితాదృష్టిస్తద్వస్తువిషయకజ్ఞానం యస్యసతథోక్తః - ఆత్మయోనిశ్చతుర్ముఖః - అవ్యయాత్ ప్రళయాత్ - ప్రాక్ - యథా - తథా - ససర్జ - పూర్వకల్పపదార్థసజాతీయానేవపదార్థాన్ ససర్జేత్యర్థః, అత్రయద్యపి - పూర్వకల్పేవినష్టాం స్మృతింప్రత్యవరుధ్యేత్యనేన - పూర్వకల్పే

యశ్చతుర్ముఖస్స ఏవాస్మిన్ కల్పే పతిః ప్రతీయతే- తథాపి- ప్రతికల్పం - చతుర్ముఖానాం భేద ఏవ న్యాయ్యః, తత్తత్కల్పస్థ
చతుర్ముఖస్య,, బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే॥ తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్ పరిముచ్యన్తి స
ర్వే,, ఇతి, ముక్త్యవగమేన పునరావృత్త్యసంభవాత్ భగవత్పూర్ణకృపాపాత్రస్య పునస్సంసారాయోగాచ్చ - తథా
హ వక్ష్యతి భగవాన్,, ఋషిం హృద్యం న బధ్నాతి పాపీయాం స్త్వం రజోగుణః॥ నాత్మా వసీదత్యస్మిం స్తే వర్షీయాన్ మదనుగ్రహః
ఇ॥ అతః ప్రతికల్పం భిన్నా ఏవ చతుర్ముఖాః అత ఏవ యద్యపి పూర్వానుభూతవస్తువిషయకజ్ఞానపరః స్మృతిశబ్దః, తథాపీహ
సర్గవిషయకజ్ఞానమాత్రపరః- స్మృతిశబ్దప్రయోగస్తు జ్ఞానస్యాజ్ఞానామాత్యన్తసాజాత్యాభిప్రాయకృతః- పూర్వ
దృష్టాత్యన్తసజాతీయే, గవాన్తరే, స ఏవాయం గౌరితి ప్రత్యభిజ్ఞావత్, నను వైరాజధారణాయా విశ్వసృష్టిసామర్థ్యం విశ్వ
సృష్టౌ చ సత్యాం సృష్టానాం పాతాళాదీనాం వైరాజపాదతలాదిరూపేణ ధారణేతి తరేతరాశ్రయ ఇదానీ- న చ ప్రత్యక్ష
మాణపద్ధతివిషయకజ్ఞాన సద్భావేన పాతాళాదీనామవయవత్వకల్పనం యుక్తం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్యేత్యనేన జ్ఞాన
స్యాపి ధారణాతో లభ్యత్వావగమాత్ - సత్యం భగవన్నాభికమలాచ్చతుర్ముఖే ఉత్పన్నే తదీయతపశ్చర్యయా భగవతి చ ప్ర
సన్నే॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్॥ తాభ్యామన్తర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్॥
తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమాహితః - ద్రష్టాసి మాం తతం బ్రహ్మన్ మయి లోకాం స్త్వమాత్మన,, ఇతి వక్ష్యమాణ
రీత్యా ప్రత్యక్షమాణేషు సర్వేషు పదార్థేషు దృష్టేషు - తేషాం చ పదార్థానాం భగవదవయవత్వేన ధారణయా సృష్టివిషయ
జ్ఞానసామర్థ్యయోర్లాభస్యోక్తత్వాభిధానాత్- ద్వైనన్దినకల్పాభిప్రాయం వా- ఏవం ప్రపఞ్చశరీరకతదాశ్రయ భగవద్ధ్యా
నాద్బ్రహ్మణః సృష్టిక్షమత్వలాభ ఉక్తః॥౧॥ అథ ముముక్షోర్హృదయ ఉపాస్యం రూపం వక్ష్యన్,, యావానర్థ ఉదపానే
సర్వతస్సంప్లుతోదక,, ఇతి న్యాయేన- వేదేషు ముముక్షోస్సాకల్యేనార్థానామనుపాదేయత్వమాహ॥ శాబ్దస్యేతి॥ శాబ్దస్య
శబ్దాత్మకస్య - బ్రహ్మణో వేదస్య- ఏష పన్థాః ఏవం విధః ఇత్యర్థ ఆహ॥ యదితి॥ అపార్థైరపగతపరమపురుషార్థైః- నామభిః స్వ

షడ్దృష్టిర్న తథాఽభ్యయాత్స్వ ప్రిగవసాయబుద్ధిః॥౧॥ శాబ్దస్య హి బ్రహ్మణ ఏష పన్థా యన్నామభిర్ధ్యాయతి ధీర
పార్థైః। పరిభ్రమం స్తత్ర న విన్దతేఽర్థాన్ మాయామయే వాసనయా శయానః॥౨॥ అతః కవిర్నామసు యావదర

ర్గాదివిషయకైః - ధీః బుద్ధిః- ధ్యాయతి చిన్తాం కరోతి- తియత్- స్వర్గాదిసతత్రను తే తత్ర తదీః ప్రవణా స్యాదిత్యర్థః- నామ్నాం సా
రత్వం నస్వ హాపత ఇతి ద్యోతనార్థం నామపదప్రయోగః - తృతీయా చాధ్యయనేన వసతీత్యాదివదిత్థంభూతే- నామమాత్రసార
భూతస్వర్గాద్యర్థం కర్మణి బుద్ధిప్రావణ్యాపాదనమితి యదయం వేదమార్గ ఇత్యర్థః - స్వర్గాదీనామపార్థత్వమేవాహ॥ పరి
భ్రమన్నితి॥ మాయామయే ప్రపఞ్చే వాసనయా అనాదికర్మవాసనయా - శయానో వర్తమానః - తత్ర స్వర్గాదివిషయే- పరిభ్ర
మన్- అర్థాన్ మోక్షతదుపాయాదీన్ - న విన్దతే న లభతే॥౨॥ నను, మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽపి వత్సలతమో వేద- అ
తో జ్జనవేదప్రవృత్తః- కథం నామమాత్రసారభూతస్వర్గాద్యర్థకర్మబోధయన్ ప్రతారయేదిత్యాశఙ్కాం పరిహరన్- ముము
క్షోరపేక్షితాంశస్యోపాదేయతామాహ॥ అత ఇతి॥ అతః, వేదోక్తస్య సాకల్యేనానుపాదేయత్వాత్, కవిః త్యాజ్యోపాదే
యవిభాగవిషయకవివేకాన్ అనేనోక్తాశఙ్కా- పరిహృతా, వేదో హి- తమః ప్రచురాణాం రజః ప్రచురాణాం సత్త్వప్రచు
రాణాం చ లోకానాం వత్సలతమైవ, హితమవబోధయతి - యద్యేషాం స్వగుణానుగుణ్యేన స్వర్గాదిసాధనమేవ హితం
నావబోధయతి, తర్హి తే రజస్తమః ప్రచురతయా- సాత్త్వికఫలమోక్షవిముఖాః స్వాపేక్షితఫలమజానన్తః కామప్రావణ్యాదివశా
దుపాయమేవోపాయభ్రాన్త్యా ప్రణష్టా భవేయురితి - గుణత్రయప్రచురాణాం స్వర్గాదీని ఫలాని- తత్సాధనాని చావబోధ
యతి- కేవలసాత్త్వికస్య తు ముముక్షోస్తాని పరిత్యాజ్యాని -పరిగృహీతాని వా తత్తత్ఫలాని పరిత్యజ్య- సర్వాణి కర్మాణి- మో
క్షఫలతయా అనుష్ఠేయానీతి వివేకసంపన్నః- అప్రమత్తః కదాచిద్దేహధారణాద్యర్థతయా పరిగ్రాహ్యేష్వప్యన్యేష్వపి
ష్వనాసక్తః, వ్యవసాయబుద్ధిః స్వర్గాదీనాం క్షయిష్ణుత్వాతిశయత్వనిశ్చయాత్మకజ్ఞానవాన్ - నామసు నామమాత్రసారభూ
తేషు భోగ్యేషు, యావదర్థీ స్యాత్- యావత్ప్రయోజనవాన్ స్యాత్- న తు ప్రయోజనాభాసేషు రతస్స్యాదిత్యర్థః॥ నానావి
ధేషు ఫలేషు- తత్సాధనభూతేషు బహుకర్మసు వేదబోధితేషు -సత్స్వపి యావతా దేహధారణముపాసనానిర్వృత్తిశ్చ- భవ
తి - తావత్పరిగ్రహవాన్ స్యాదిత్యర్థః - దేహధారణార్థం క్షుద్రఫలేష్వపి యతితవ్యమిత్యత ఆహ॥ సిద్ధ ఇతి॥ అర్థే అపేక్షితే
ర్థే - అన్యథా పూర్వకర్మానురూపం సిద్ధే సతి - తత్ర క్షుద్రఫలతదుపాయేష్వపి - న యతేత - కథం భూతో న యతేత, త

త్రయత్నైః క్రియమాణే - పరిశ్రమం సమీక్షమాణః భవితవ్యమేవ భవతి పరిశ్రమస్తు ఫలత ఇత్యర్థః ॥౩॥ ❀అన్యథాసిద్ధిం వివృణో తి సత్యామిత్యాదినాద్వయేన ॥ క్షితౌ సత్యాం కశిపోః శయ్యాయాః పర్యఙ్కాదేః - ప్రయాసైః తదార్జనానుకూలప్రయత్నైః కిం న కిమపి, కింతు పరిశ్రమ ఏవేత్యర్థః స్వతస్సిద్ధే బాహౌ సతి ఉపబర్హణైః ఉపధానైః కిం - అఞ్జలౌ సతి - పురుధాన్నపాత్ర్యా నానావిధభోజనపాత్ర్యా, కిం దిగ్వల్కలాదౌ సతి, దిక్షు ఆత్తగీయస్థానీయాసు సతీషు వల్కలేష్వన్తరీయస్థానీయేషు సత్సు నతు వల్కలాభావే దిక్షు సతీష్విత్యర్థః స్వరసః, అపవిత్రకరో నగ్నః, ఇతి నగ్నస్య కర్మానర్హత్వస్మరణాత్ - ముముక్షోరప్యావశ్యకానామనుష్ఠేయత్వాత్ - దుకూలైః క్షౌమైః కిమ్ ❀ ॥౪॥ ❀నను - వల్కలమన్నం తోయం వాసస్థానం చ యాచ్ఞాదిప్రయత్నం వినా కథం ప్రాప్యేత - తత్రాహ ॥ చీరాణీతి ॥ జీర్ణవస్త్రఖణ్డాని - పథి మార్గే న సన్తి కిం - పరభృతః పరాన్ బిభ్రతి పుష్ణన్తి ఫలాభిర్యే - తే పరభృతో ఽఙ్ఘ్రిపాః వృక్షాః భిక్షాం న దిశన్తి వా కిం, న ప్రయచ్ఛన్తి కిమిత్యర్థః - సరితో నద్యః - అశుష్యన్ కిం, గుహాః పర్వతబిలాని రుద్ధా నిరుద్ధాః కిం నను - కదాచిదేషామలాభే కిం కార్యం స్యాత్ తత్రాహ ॥ అజిత ఇతి ॥ ఉపపన్నాన్ శరణాగతాన్ - అజితస్సర్వేశ్వరః, నావతి న రక్షతి కిం - కవయో, ధనేన యో దుర్మదస్తేనాన్ధాన్ కార్యాకార్యానభిజ్ఞాన్ కస్మాద్ధేతోర్భజన్తి - కవిభిరన్నాద్యర్థముపధనదుర్మదాన్ధా న భజనీయా ఇత్యర్థః ❀ ॥౫॥ ❀ఇతరే దుస్సేవ్యాః - హరిస్తు సుసేవ్యః - ఉక్తరీత్యాఽనవస్థితస్యేతరవైతృష్ణ్యాద్భగవత ఏవ ప్రీతివిషయత్వాదిత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ స్వచిత్తే స్వకీయచిత్తే, ఏవం సిద్ధః ఉక్తానుసంధానపరే సతి - విషయాన్తరవిరక్తచిత్తవిషయభూతో - ఽయమాత్మత్వాదిగుణకః - యత్ర చ యస్మిన్ - సేవ్యమానే సంసారహేతూపరమశ్చ - బన్ధహేతుభూతావిద్యానివృత్తిశ్చ - భవతి, తం భజేతేత్యన్వయః - భజనీయత్వోపయికగుణానాహ ॥ ఆత్మేత్యాది, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః - ధార్యస్య శరీరస్య జీవాత్మనః - ధారకపరమాత్మానువర్తిత్వం

ర్థస్యాయదప్రమత్తో వ్యవసాయబుద్ధిః । సిద్ధేఽన్యథార్థే న యతేత తత్ర పరిశ్రమం తత్ర సమీక్షమాణః ॥ ౩ ॥ సత్యాం క్షితౌ కిం కశిపోః ప్రయాసైర్బాహౌ స్వసిద్ధే హ్యుపబర్హణైః కిం । సత్యఞ్జలౌ కిం పురుధాన్నపాత్ర్యా దిగ్వల్కలాదౌ సతి కిం దుకూలైః ॥ ౪ ॥ చీరాణి కిం పథి న సన్తి దిశన్తి భిక్షాం నైవాఙ్ఘ్రిపాః పరభృతస్సరితో ఽప్యశుష్యన్ । రుద్ధా గుహాః కిమజితో ఽవతి నోపపన్నాన్ కస్మాద్భజన్తి కవయో ధనదుర్మదాన్ధాన్ ॥ ౫ ॥ ఏవం స్వచిత్తే స్వత ఏవ సిద్ధ ఆత్మా ప్రియో ఽర్థో భగవాననన్తః ॥ తం నిర్వృతో నియతార్థో భజేత సంసారహేతూపరమశ్చ యత్ర ॥ ౬ ॥ కస్తాం ❀త్వనాదృత్య పరానుచిన్తామృతే పశూనసతీం నామ కుర్యాత్ । పశ్యన్ జనం పతితం వైతరణ్యాం స్వకర్మజాన్ పరిపాకాన్ జుషాణమ్ ॥ ౭ ॥ కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం

యుక్తమిత్యభిప్రాయః యత ఆత్మా, అత ఏవ ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మసంబన్ధాదేవ హి - దేహాపత్యకళత్రాదికం సర్వం ప్రియవదాభాతి - ఆత్మనోఽప్యాత్మా హరిః ప్రియ ఇతి కిము వక్తవ్యం ప్రియ ఇతి నిరతిశయసుఖస్వరూపత్వస్యాప్యుపలక్షణం - అత ఏవ, అర్థః నిరతిశయపురుషార్థస్వరూపః నిరతిశయసుఖమేవ హి పరమపురుషార్థః - పురుషార్థస్వరూపస్యాపి దుర్లభత్వేఽభజనీయత్వం స్యాదత ఆహ ॥ భగవాన్ హేయప్రతిభటసమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజస్సంపన్నః, స్వరూపస్య జ్ఞానాదిగుణానాం చ పరిచ్ఛిన్నత్వశఙ్కాం వ్యావర్తయతి ॥ అనన్త ఇతి ॥ తం ఉక్తవిధం స్వప్రాప్తివిరోధిభూతావిద్యానివర్తకమాత్మానం - నిర్వృతః ఇతరవిషయవైతృష్ణ్యాన్నిరతిశయసుఖరూపపరమాత్మోపాసనాచ్చ సుఖితః - నియతార్థః నియమితప్రయోజనః - ఫలాన్తరనివృత్త ఇత్యర్థః భజేత ఉపాసీతేత్యర్థః ❀ ॥౬॥ ❀ఏతదేవార్థాన్తరచిన్తాం నిన్దయా ద్రఢయతి ॥ క ఇతి ॥ తమీశ్వరమనాదృత్య, తామితి పాఠే, ఈశ్వరచిన్తామనాదృత్యేత్యర్థః, కః లోకః, ఋతే పశూన్, పశూన్వినా - పరానుచిన్తాం అర్థాన్తరచిన్తాం - అసతీం అశోభనాం - కుర్యాన్నామ పశురేవ తథా కుర్యాత్, తథా కుర్వన్ పశురిత్యర్థః - పరానుచిన్తయా - వైతరణ్యాం యమలోకసిన్ధౌ - తత్సదృశే సంసార ఇత్యర్థః, పతితం - తత్ర చ స్వకర్మజాన్ ఆధ్యాత్మికాదిక్లేశాన్ - జుషమాణం సేవమానం - పశ్యన్ - కః కుర్యాదితి పూర్వేణ సంబన్ధః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ ఏవం ఫలాన్తరతదుపాయనివృత్తస్య భగవద్ధ్యానప్రకారమాహ ॥ కేచిదిత్యాదినా ॥ భగవదుపాసనాబాహుల్యేనోపాసకబాహుల్యాత్కేచిదిత్యుక్తిః - నతు - స్వాసంమతత్వేన - స్వదేహస్యాన్తర్మధ్యే - యో హృదయావకాశః, తత్ర వసన్తం - ప్రాదేశమాత్రం, ప్రాదేశసంబన్ధినీ మాత్రా - వపుః పరిమాణం - యస్య తం - హృదయాన్తః ప్రదేశసంబ

౭ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ కస్తాం త్వనాదృత్య

మాత్రయా పరిచ్ఛిన్నం ,, యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే ,, ఇతి త్రైలోక్యశరీరకేఽప్యుపాసనానుగ్రహాయ, ఉపాసనాప్రదేశసంబన్ధిమాత్రయా పరిచ్ఛిన్నత్వశ్రవణాత్, హృదయకమలస్యాఙ్గుష్ఠమాత్రత్వాచ్చ, ఏతేన, తర్జన్యఙ్గుష్ఠవిస్తారః, ప్రాదేశ, స్తత్పరిమిత ఇత్యయుక్తమితి బోద్ధవ్యం ,కంజం కమలం , రథాఙ్గం చక్రం, దక్షిణబాహుభ్యాం వామాభ్యాం శఙ్ఖగదే బిభ్రతమిత్యర్థః , ఏవంవిధం పురుషం , కేచిద్యోగీశ్వరాః ధారణయా స్మరన్తి ధారణాపూర్వకముపాసత ఇత్యర్థః ॥౮॥ ఏతమేవ పురుషం విశినష్టి॥ ప్రసన్నవక్త్రమితి॥ అనుగ్రహోన్ముఖముఖం-నలినం పద్మం తద్వత్ప్రసన్నే ఆయతే దీర్ఘే ఈక్షణే యస్య - కదమ్బకుసుమస్య కిఞ్జల్కాః కేసరః తద్వత్పిశఙ్గే వాససీ యస్య - లసన్తి మహారత్నాని యేషు తాని హిరణ్మయాఙ్గదాని యస్య - స్ఫురన్తి మహారత్నాని తన్మయాని కిరీటకుణ్డలాని యస్య తం ॥ ఉన్నిద్రం వికసితం , యద్ధృత్పఙ్కజం హృదయకమలం - తస్య కర్ణికైవాలయః స్థానం - తస్మిన్ - యోగీశ్వరైః ఆస్థాపితౌ ధ్యానవిషయీకృతౌ పాదపల్లవౌ యస్య - శ్రీర్లక్ష్మీరేవ లక్ష్మ చిహ్నం యస్యాస్తీతి శ్రీలక్ష్మణః - ప్రామాదివిహితమత్వర్థీయోన ప్రత్యయః, తస్యాకృతిగణత్వాత్- కౌస్తుభరత్నం కంధరాయాం యస్య, అత్ర కంధరాశబ్దః తదాసన్నవక్షఃపరః, అమ్లానా లక్ష్మీః శోభా యస్యాస్తయా వనమాలయా ఆచితం వ్యాప్తమ్ ॥ ౯॥౧౦॥ మేఖలయా కటిసూత్రేణ-మహాధనైః రత్నఖచితైః అఙ్గులీయకైః - నూపురకఙ్కణాదిభిశ్చ , విభూషితం విశేషణాలంకృతం - స్నిగ్ధత్వాదివిశిష్టైః కున్తలైః విరోచమానేన ఆననేన యో హాసః - తేన పేశలం సున్దరమ్ ॥ ౧౧ ॥ అదీనముదారం , యల్లీలాహసితం - తేనయుక్తం - యదీక్షణం - తేన-ఉల్లసన్తో యే భ్రూభఙ్గాః భ్రూవిక్షేపాః - తైః సంసూచితో భూర్యనుగ్రహో యేన తం - చిన్తామయం చి

పురుషం వసన్తమ్॥ చతుర్భుజం కంజరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తి॥ ౮ ॥ ప్రసన్నవక్త్రం నలినాయతేక్షణం కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససమ్ ॥ లసన్మహారత్నహిరణ్మయాఙ్గదం స్ఫురన్మహారత్నకిరీటకుణ్డలమ్ ॥ ఉన్నిద్రహృత్పఙ్కజకర్ణికాలయే యోగేశ్వరాస్థాపితపాదపల్లవమ్ । శ్రీలక్ష్మణం కౌస్తుభరత్నకంధరం అమ్లానలక్ష్మ్యా వనమాలయాచితమ్ ॥ ౧౦ ॥ విభూషితం మేఖలయాఙ్గులీయకైర్మహాధనైర్నూపురకఙ్కణాదిభిః । స్నిగ్ధామలైః కుఞ్చితనీలకున్తలైర్విరోచమానాననహాసపేశలమ్ ॥౧౧॥ అదీనలీలాహసితేక్షణోల్లసద్భ్రూభఙ్గసంసూచితభూర్యనుగ్రహమ్। ఈక్షేత చిన్తామయమేనమీశ్వరం యావన్మనో ధారణయాఽవతిష్ఠతే॥ ౧౨ ॥ ఏకైకశోఽఙ్గాని ధియాఽనుభావయేత్పాదాది యావద్ధసితం గదాభృతః । జితం జితం స్థానమపోహ్య ధారయేత్పరం పరం శుధ్యతి ధీర్యథా యథా ॥ ౧౩ ॥ యావన్న జాయేత పరావరేఽస్మిన్ విశ్వేశ్వరే ద్రష్టరి భక్తియోగః। తావత్స్థవీయః పురుషస్య రూపం క్రియావసానే ప్రయతః స్మరేత ॥ ౧౪ ॥ స్థిరం సుఖం

న్తావిషయం - చిన్తాప్రచురమీక్షేతేతి క్రియావిశేషణం వా ఏవంవిధమీశ్వరం - యావద్ధారణయా మనోఽవతిష్ఠతే-తావదీక్షేత ఉపాసీతేత్యర్థః ॥ ౧౨॥ యుగపత్కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరధ్యానాసక్తస్య తదుపాయభూతం ఉక్తరూపస్యైవ ధ్యానక్రమవిశేషమాహ॥ ఏకైకశ ఇతి ॥ గదాభృతః పరమాత్మనః - పాదాది పాదప్రభృతి - యావద్ధసితం మన్దస్మితావధి - అఙ్గాని, ఏకైకశః ప్రత్యేకం - ధియా అనుభావయేత్, చిన్తయేత్, జితం జితం - భావనయా స్ఫురితం - ప్రతిష్ఠితమితి యావత్ - స్థానం పాదగుల్ఫాద్యవయవ - మపోహ్య త్యక్త్వా - విశేషాకారేణేతి భావః - సామాన్యాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్ - పరం పరం , జఙ్ఘాజాన్వాదిస్థానం - ధీర్యథా శుధ్యతి ప్రసీదతి - అనాకులీభవతి తథా ధారయేత్ ॥ ౧౩ ॥ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరభక్తియోగోత్పత్తేః పూర్వ - మిదమవయవశో విభావనం - యత్నేన కర్తవ్యం - ఉత్పన్నాయాం తు భక్తౌ హానాయోగాత్ - అత స్తత్పూర్వం యత్నేన ధ్యేయమవయవశ ఇత్యాహ॥ యావదితి॥ పరావరే బ్రహ్మాదయోఽవరే యస్మాత్స పరావర స్తస్మిన్ - విశ్వనియన్తరి సర్వజ్ఞే - అస్మిన్ ఉక్తవిగ్రహవిశిష్టపురుషే - భక్తియోగః - విశేషాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరః ప్రీతిపూర్వకోఽవిచ్ఛిన్నో ధ్యానయోగః - యావన్న జాయేత నోత్పద్యేత - తావత్ - క్రియావసానే ఆవశ్యకానుష్ఠానాన్తే - పురుషస్య - ప్రాదేశమాత్రం పురుషమిత్యుక్తస్య పురుషస్య - స్థవిష్ఠం రూపం దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయా స్థవిష్ఠం విగ్రహం - ప్రయతస్సమాహితః - అవయవశః స్మరేదిత్యర్థః - స్థవిష్ఠరూపం వైరాజస్య పూర్వోక్తం రూపమితి తు మన్దం - రూపాన్తరోపాసనాయాః ఏతద్విహోపాసనాఽనుపయుక్తత్వాత్ ॥ ౧౪ ॥ ఏవమేకైకమవయవం శిక్షయిత్వా పశ్చాదేకైకాఙ్గధ్యానపూర్వకం

కృత్స్నఽధ్యాయార్థ్యాఖ్యఉక్తః - అథేదృశోపాసనానిష్ఠస్య దేహత్యాగప్రకారంవక్ష్యన్ - స్వాత్మనః పరమాత్మనిసమర్పణ
ప్రకారమహ॥స్థిరమితి॥యతిః యోగీ - యదాపరిపూర్ణభక్తియోగసంపాదకశరీరావస్థితిహేతుభూతప్రారబ్ధావసాన
కాలే - అఙ్గహేరాజన్ - ఇమంలోకం ప్రాకృతంలోకం - జిహాసుర్హాతుమిచ్ఛుః - భవతి - తదాగఙ్గాతీరోత్తరాయ
ణాదిదేశకాలాదిషు - మనోనసజ్జేత్ - సక్తంనకుర్యాత్ - కిం తుజితాసుఃజిత ప్రాణః - స్థిరం నిష్కమ్పదేశస్థం , సు
ఖంమృదు - ఆసన - మాస్థితః - మనసాప్రాణాన్ఇన్ద్రియాణి - నియచ్ఛేత్ అనన్యపరాణికుర్యాత్ ॥ ౧౫ ॥ స్వ
బుద్ధ్యానిశ్చయాత్మికయాబుద్ధ్యా- అమలయాభగవదుపాసనేననిర్ధూతమలయా - మనఃనియమ్యబుద్ధివ్యాపారమాత్రరతం
కృత్వా - ఏతాంబుద్ధిం - క్షేత్రజ్ఞేజీవేనినయేత్ నియచ్ఛేత్ - తం క్షేత్రజ్ఞం , ఆత్మనిపరమాత్మని । అవరుధ్యసమర్ప్య ।
లబ్ధోపశాన్తిః ప్రాప్తనిర్వృతిస్సన్ । కృత్యాద్విరమేత్ ॥ అన్తకాలేపరమాత్మనిస్వాత్మసమర్పణావధి - కర్మ - నత్యా
జ్యమితి - కృత్యాద్విరమేతేత్యనేనావగమ్యతే, ,ఆ ప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్ట,,మితిన్యాయేనోపాసనాయాఆ ప్రయా
ణాదనువర్తనీయత్వేనతన్నిష్పాదకకృత్యస్యాప్యా ప్రయాణాదనువర్తనీయత్వాత్ - నహిముముక్షోఃకృత్యవిరతిర్విధే
యా - స్వతఏవవిరతేః - అత్రయద్యపి,,యదాజిహాసురిమమఙ్గలోక,,మిత్యనేనయోగినాంస్వచ్ఛన్దమరణానాంకృత్యమే
వ ప్రతీయతే - తథాపి,,తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యే ఽథసంపత్స్యస, , ఇతికృత్స్నయోగశరీరారమ్భ
కప్రారబ్ధావసానఏవపరమాత్మసంపత్తి శ్రవణాన్నతేషామిదంకృత్యమ్,,నచముముక్షోరనవహితకరణత్వే నాశక్త
త్వాన్నసజ్జేన్నియచ్ఛేద్విరమేతేత్యాదివిధివిషయత్వాఽనుపపత్త్యాస్వచ్ఛన్దమరణకృత్యమేవేదమితివక్తుంయుక్తం,,
యోగ ప్రభావాతిశయేనకరణానాం స్వాయత్తత్వాత్ - యేచయోగమాహాత్మ్యాదపినష్టఏవప్రారబ్ధే మ్రియన్తే
తేషాంపునస్సంసారఏవ - అతఏవభీష్మాదీనాముత్తరాయణాదికాల ప్రతీక్షా - ప్రారబ్ధస్యావినష్టత్వాత్ - అతోఽయ

చాసనమాస్థితో యతిః॥ర్యదాజిహాసురిమమఙ్గలోకమ్। కాలేచదేశేచమనోనసజ్జేత్ప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మన
సాజితాసుః ॥ ౧౫ ॥ మనస్స్వబుద్ధ్యాఽమలయానియమ్య క్షేత్రజ్ఞఏతాంనినయేత్తమాత్మని॥। ఆత్మానమా
త్మన్యవరుధ్యధీరోలబ్ధోపశాన్తిర్విరమేత॥కృత్యాత్ ॥ ౧౬ ॥ నయత్రకాలోఽనిమిషాం ప్రభుఃపరఃకుతో
నుదేవాజగతాంయఈశిరే॥నయత్రసత్త్వంనరజస్తమశ్చనవైవికారోనమహాన్ప్రధానః॥౧౭॥పరంపదం
వైష్ణవమామనన్తితద్యన్నేతినేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః। విసృజ్యదౌరాత్మ్యమనన్యసౌహృదాహృదోఽపగూ
హ్యార్హపదంపదేపదే॥ ౧౮ ॥ఇత్థంమునిస్తూపరమేద్వ్యవస్థితోవిజ్ఞానదృగ్వీర్యసురన్ధితాశయః। స్వపార్ష్ణినా

దిత్యస్యప్రారబ్ధావసానఇత్యుక్తఏవార్థస్సాధుః ॥ ౧౬ ॥ అస్యప్రాప్యంపరమాత్మస్వరూపంవక్ష్యన్ - తస్మిన్
స్వాత్మసమర్పణావధి కర్మనత్యాజ్యమిత్యాహ॥నయత్రేతి॥యత్రవైష్ణవేపదే-కాలోన-ప్రభుః-కిమపికర్తుంనసమర్థః-అత
ఏవదేవానప్రభవఇత్యాహ॥అనిమిషాంబ్రహ్మాదిదేవానాం-పరఃప్రభుఃకాలో-యత్ర-నప్రభుః-తత్ర-కుతోనుదేవాఃప్రభవ
స్స్యుః-దేవనియామ్యానాంజగతాంప్రాణినాంకావార్తేత్యాహ ॥ జగతామితి ॥ జగతాంప్రాణినాం-యే-ఈశిరేజగన్తి
యేన్యయంసుయన్-దేవా -స్తే - కుతోనుప్రభవః-తన్నియామ్యానాంజగతాంత్వప్రభుత్వంకైముత్యన్యాయసిద్ధమిత్యర్థః-స
త్త్వైరనియామ్యంసర్వనియన్తృత్యర్థః-కిఞ్చ యత్రపదే-ప్రధానం-తద్గుణాస్సత్త్వాదయః- ప్రధానకార్యభూతాఃమహదా
హంకారాదయశ్చ-స్వకీయకార్యజననక్షమానభవన్తి ॥ ౧౭ ॥ యత్ విష్ణోస్సంబన్ధిపరంసర్వోత్కృష్టం-పదంప్రా
ప్యంస్వరూపం-పద్యతేగమ్యతఇతిహివ్యుత్పత్తిః-ఆమనన్తివేదాన్తాఇతిశేషః-కింకర్తుమిచ్ఛవఆమనన్తి- యత్-యస్మిన్-అ
తత్-నేతినేతీతి - ఉత్సిసృక్షవః- తద్వ్యతిరిక్తముత్స్రష్టుమిచ్ఛవః వ్యావర్తయితుమిచ్ఛవః-అబ్రహ్మాత్మకంస్వతన్త్రంవస్తు
నేతినేతిబాధయన్తః-కాలాదిభిరనియామ్యంకాలాదీనాంచనియన్తృ-యత్సత్త్వాదికార్యాస్పృష్టంచ-వైష్ణవం-ప్రాప్యం
స్వరూపం-వేదాన్తాఆమనన్తిదౌరాత్మ్యంరాగాద్యుపహతచిత్తత్వం-విసృజ్యత్యక్త్వా-తదర్హపదంఅర్హస్యఆరాధనీయ
స్యభగవతఃపదం- అనన్యసౌహృదా- అనన్యసౌహృదయ్యేన-హృదయస్యహృదాదేశః-యద్వా-అనన్యసౌహృదావేదా
న్తాఆమనన్తీతిపూర్వేణాన్వయఃఅనన్యతాత్పర్యకాఇత్యర్థః-హృదాహృదయేన - ఉపగూహ్యపదేపదేక్షణేక్షణేఆశ్లిష్య-
కృత్యాద్విరమేత-తదాకృతకృత్యోభవేదితిపూర్వేణాన్వయః ॥౧౮॥ అథదేహాదుత్క్రాన్తిప్రకారమాహ॥ ఇత్థమి
తి॥మునిః-ఇత్థంతూపరమేత్-దేహాదితిశేషః-తుశబ్దఃకృత్యాద్విరతేర్దేహాదుపరామస్యవైషమ్యద్యోతకః-ఇత్థంవక్ష్యమాణ
ప్రకారేణ-ఏతదేవోపపాదయతి॥విజ్ఞానేతి॥సర్వంబ్రహ్మాత్మకమితివ్యవస్థితమతిః-విజ్ఞానంభగవదుపాసనాత్మకంజ్ఞానం-

తదేవదృక్-దర్శనాత్మకం-సాక్షాత్కారతాపన్నం-ప్రత్యక్షతాపన్నమిత్యర్థః-తాదృశస్యజ్ఞానస్యయద్వీర్యంసామర్థ్యం తేనసురన్ధితః హింసితః నిశ్శేషనివృత్తః-ఆశయోవాసనా-యస్యతథోక్తః- యోగీ-స్వపార్ష్ణినాస్వపాదమూలేన-గుదంమూలాధార-మాపీడ్యనిరుధ్య - తతఆపీడానన్తరం- అనిలంప్రాణం-షట్సునాభ్యాదిషువక్ష్యమాణేషుస్థానేషు-ఉన్నమయేత్-జితః క్లమోయేననివృత్తశ్రమఇత్యర్థః ॥౧౯॥ నాభ్యాంమణిపూరకే-స్థితం-ప్రాణం హృదిఅనాహతాఖ్యేహృదయకమలే-అధిరోప్య-తస్మాత్ హృదః-ఉదానగత్యాఉదానస్యఉదానవాయోర్గత్యాసంచారప్రకారేణ-ఉరసికణ్ఠాదధోదేశస్థితే విశుద్ధచక్రే-తంప్రాణం నయేత తత-ఉరసః ధియా-అనుసంధాయస్వగన్తవ్యమనుసన్ధాయ-మనస్వీయతచిత్తః- స్వతాలుమూలంస్వజిహ్వాగ్రమూలం-పూర్వచక్రస్యైవఅగ్రభాగం-శనకైస్తతోబహుభాగమనసంభవాచ్ఛనకైరిత్యుక్తం - నయేతిప్రాపయేత్ ॥౨౦॥ తస్మాదితి॥తస్మాత్ స్వతాలుమూలాత్-భ్రువోరన్తరంభ్రూమధ్యస్థాజ్ఞాచక్రం-ప్రతి-ఉన్నయేతఊర్ధ్వంనయేత-కథంభూతః-నిరుద్ధసప్తాయతనోనిరుద్ధానిసప్తాయతనానిశ్రోత్రద్వయాక్షిద్వయనాసారన్ధ్రద్వయముఖరూపాణిస్థానానియేనసః - విషయాన్తరనిరపేక్షః-భ్రూమధ్యేముహూర్తార్ధం స్థిత్వా - అకుణ్ఠదృష్టిః స్వగన్తవ్యవిషయాప్రతిహతజ్ఞానసంపన్నః - పదంపరమాత్మానం-ప్రాప్తఃఅనుసందధత్-మూర్ధన్మూర్ధానం "సుపాంసులుక్" ఇతిసుపోలుక్-నిర్భిద్య"శీర్షకపాలంభిత్త్వా" ఇతిశ్రుతిస్మారితా-విసృజేత్ స్థూలదేహమితిశేషః ॥౨౧॥ అథముముక్షోర్గన్తవ్యమర్చిరాదిమార్గం వక్ష్యన్-తస్యముముక్షోర్ధూమాదిమార్గస్యహేయత్వజ్ఞాపనాయధూమాదిమార్గేణగతానాంగన్తవ్యలోకానాహ॥యదీతి॥"ఏతేసృతీతేనృపవేదగీతే" ఇతిమార్గద్వయస్యవక్ష్యమాణత్వాత్- అస్మిన్నధ్యాయేధూమాదిమార్గవిషయగ్రన్థాన్తరాభావాచ్చ "తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృతైకాతయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతివిష్వఙ్ఙన్యాఉత్క్రమణేభవన్తీతిశ్రుతేః" మూర్ధన్నిష్క్రాన్తస్యార్వాచీనలోకగత్యనుపపత్తేశ్చ - యదీత్యాదిశ్లోకద్వయంధూమాదిమార్గగ

ఽఽపద్యగుదంతతోఽనిలంస్థానేషుషట్సున్నమయేజ్జితక్లమః॥౧౯॥నాభ్యాంస్థితంహృద్యధిరోప్యతస్మాదుదానగత్యోరసితంనయేన్మునిః। తతోనుసన్ధాయధియామనస్వీస్వతాలుమూలంశనకైర్నయేత ॥ ౨౦ ॥ తస్మాద్భ్రువోరన్తరమున్నయేతనిరుద్ధసప్తాయతనోఽనపేక్షః । స్థిత్వాముహూర్తార్ధమకుణ్ఠదృష్టిర్నిర్భిద్యమూర్ధన్విసృజేత్పరంగతః ॥ ౨౧ ॥ యదిప్రయాస్యన్నృపపారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముతయద్విహా

తానాంగన్తవ్యలోకప్రదర్శనపరమేవ"ననుయథాసర్వేప్రముచ్యన్తేకామాయేఽస్యహృదిశ్రితాః। అథమర్త్యోఽమృతోభవత్యత్రబ్రహ్మసమశ్నుత" ఇతిసద్యోముక్తిరేకాప్రతీయతే, "తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న" ఇత్యాదినాక్రమముక్తిరన్యాప్రతీయతే-అత్రాపి "విసృజేత్పరంగత" ఇతిసద్యోముక్తి"ర్వైశ్వానరంయాతి" తిక్రమముక్తిశ్చప్రతీయతే-అతఃక్రమముక్తిసద్యోముక్తిరూపమార్గద్వయస్యైవ"ఏతేసృతీతే" [illegible]త్వా-న్న - ధూమాదిమార్గగతగన్తవ్యప్రదర్శనపర-మిదంశ్లోకద్వయమితిచే-దుచ్యతే॥ సద్యోముక్తిస్తావదప్రామాణికైవ"యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాంతపఇత్యుపాసతేతేఽర్చిషమభిసంభవన్తి" త్యాది "సఏనాన్బ్రహ్మగమయతి" త్యన్తేన-బ్రహ్మోపాసీనానామర్చిరాదిగతానామేవబ్రహ్మప్రాప్త్యవగమాత్ "వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా" దితిన్యాయేన-సర్వబ్రహ్మవిద్యానామేకఫలత్వేనార్చిరాదిగతేస్సర్వబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానాంసమత్వా-చ్ఛాస్త్రప్రతిపాద్యాయాస్సద్యోముక్తేరభావాత్-అథబ్రహ్మణస్సర్వగతత్వాన్నతత్ప్రాప్తయేదేశాన్తరగమనాపేక్షేతి-చే- త్తర్హిబ్రహ్మణోనిత్యత్వాత్సర్వదాతత్ప్రాప్తేఃకింనస్యా- దథ-కాలవిశేషఏవనిశ్శేషావిద్యానివృత్తిరితిమన్యసే - ఏవందేశవిశేషఏవనిశ్శేషావిద్యానివృత్తిరితివిభావ్యతామ్."అత్రబ్రహ్మసమశ్నుతే" "నతస్యప్రాణాఉత్క్రామన్తిబ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతి" త్యాదేఃకోఽర్థఇతిచే-దుచ్యతే-అత్రాస్మిన్లోకే-ఉపాసనాదశాయాం, [illegible]-తస్యబ్రహ్మోపాసినఃప్రాణాః-నోత్క్రామన్తి-తంవిహాయనగచ్ఛన్తి-కింతూపాసనాఫలభూతబ్రహ్మప్రాప్తయేతదధిష్ఠితలోకాన్తరగమనాయసహైవతిష్ఠన్తీత్యర్థః-ఇతి" అతోధూమాదిగతానాంగన్తవ్యప్రదర్శనపరమిదంశ్లోకద్వయమ్" హేనృప - పారమేష్ఠ్యంచతుర్ముఖలోకం,వైహాయసానాంఖేచరాణాంసిద్ధానాం- యద్విహారస్థానం,కీదృశం-అష్టాధిపత్యంఅణిమాద్యష్టైశ్వర్యసంపన్నం యది-ప్రయాస్యన్గమిష్యన్,భవతి,తదా-గుణసంనివాయేమరణే,మనసా,ఇన్ద్రియైశ్చసహైవగచ్ఛేత్-స్థూలదేహస్యైవభస్మీభావా- త్సూక్ష్మదేహేనైవగచ్ఛతీత్యర్థః - అర్వాచీనలోకాన్గచ్ఛతాంభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మకలిఙ్గశరీరేణైవసహగమనం "బ్రహ్మప్రేప్సుస్తు,కంచిద్దూరంగచ్ఛతోమధ్యేవిశ్లేష

ఇతి విశేషః ॥ ౨౨ ॥ యోగీశ్వరాణామితి। యోగీశ్వరాణాం భగవద్భక్తివ్యతిరిక్తయోగనిష్ఠానాం, మద్బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్ర జీవోపాసకానాం, త్రిలోక్యాః అన్తః, బహిః జనలోకాదిషు - పవనాన్తరాత్మనా, పవనస్యాన్తరాత్మా పవనాన్తరాత్మా, తేన, వాయుభూతసూక్ష్మదేహేన - గతిమాహురిత్యర్థః - యద్వా, వాయుమనుప్రవిశ్య గచ్ఛతీతి వాయుతుల్యవేగో వా గచ్ఛతీత్యాహురిత్యర్థః - భగవద్భక్తియోగనిష్ఠవ్యతిరిక్తానాం గతిరితరైర్నలభ్యత ఇత్యాహ ॥ నేతి,, విద్యా - శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం, తపః కర్మ, యోగః - యోగో యమనియమాదిః - సమాధిః అబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మస్వరూపానుసన్ధానం, ఏతాన్ భజన్తి - యే - తేషాం యోగీశ్వరాణాం - తాం గతిం బ్రహ్మాణ్డాన్తర్గతాపేక్షితలోకగతిం - కర్మభిరభిసంహితఫలైః కర్మభిః - నప్రాప్నువన్తి - కేవలకర్మిభ్యోఽధికో యోగీ - కేవలయోగిభ్యోఽధికో భగవదుపాసక - ఇత్యభిప్రాయః,, యద్వా,, భగవద్భక్తానాం గతిః కర్మభిర్నావాప్యత ఇత్యాహ ॥ యోగీశ్వరాణామితి ॥ భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామిత్యర్థః - త్రిలోక్యాః త్రిలోకాన్తర్భూత చతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశాద్బహిః - సమాధిః పరమాత్మోపాసనమితి భేదః - ఏవం హేయత్వేన ధూమాదిమార్గగతిరుక్తా ॥ ౨౩ ॥ అథ ముముక్షోరర్చిరాదిమార్గమాహ ॥ వైశ్వానరం యాతీతి,, ఛాన్దోగ్యే,, తద్యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యత ,, ఇత్యుపక్రమ్య - బ్రహ్మవిద్యాముపదిశ్యామ్నాతః,, అథ యదు చాస్మిఞ్ఛవ్యం కుర్వన్తి యది చ నార్చిషమేవాభిసంభవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసాంస్తాన్ మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయత్యేష దేవపథో బ్రహ్మపథ ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవమావర్తం నావర్తన్తే,, ఇత్యామ్నాతా శ్రుతిః,, స వై పునర్నేహ విషజ్జతేఙ్గ మిత్యనేనాభిమతా - అత్రానుక్తా అహరాదిప్రదేశాస్త్వర్థసిద్ధా వేదితవ్యాః - శీర్షకపాలభేదనాన్తరమేవ వైశ్వానరప్రాప్త్యసంభవాత్ - శ్రుతావపి - వరుణేన్ద్రప్రజాపత్యాదయోఽన్యత్ర శ్రు

రమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసంనివాయే సహైవ గచ్ఛన్మనసేన్ద్రియైశ్చ ॥ ౨౨ ॥ యోగీశ్వరాణాం గతిమాహురన్త
ర్బహిస్త్రిలోక్యాః పవనాన్తరాత్మనామ్। న కర్మభిస్తాం గతిమాప్నువన్తి విద్యాతపోయోగసమాధిభాజామ్ ॥
వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గతస్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషా। విధూతకల్కోఽథ హరేరుదస్తా
త్ప్రయాతి చక్రం నృప శైంశుమారమ్ ॥ ౨౪ ॥ తద్విశ్వనాభిం త్వతివర్త్య విష్ణోరణీయసా విరజేనాత్మనైకః।

తా అర్థసిద్ధా ఇతి వేదితవ్యమ్,, బ్రహ్మపథేనేతి - సుషుమ్నావిశేషణం - బ్రహ్మప్రేప్సోః మార్గభూతయా - శోచిషా ప్రకాశమానయా - సుషుమ్నయా సుషుమ్నాఖ్యనాడ్యా - దేహాన్నిర్గతః,, శోచిషేత్యనేన,, తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతీ,, తి శ్రుత్యుక్తసుషుమ్నాసంబన్ధిహృదయకమలాగ్రస్య ప్రకాశనం స్మారితం,, తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీతశ్శతాధికయే,, తి సూత్రకారః,, తదోకః తస్య బ్రహ్మప్రేప్సోః జీవస్య స్థానభూతం - యత్ హృదయకమలం - తస్యాగ్రం సుషుమ్నాఖ్యనాడీద్వారం - తస్య జ్వలనం ప్రకాశనం భవతి, అయం జీవః హార్దానుగృహీతః - హృదయకమలస్థపరమాత్మానుగృహీతః - తేన పరమాత్మనా ప్రకాశితసుషుమ్నాద్వారో విద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాయాః - సామర్థ్యాత్, బ్రహ్మవిద్యాఙ్గభూతార్చిరాదిగతిస్మృతియోగాచ్చ, శతాధికయా సుషుమ్నయా గచ్ఛతీతి సూత్రార్థః - ఏవంభూతసుషుమ్నయా గతః - విహాయసా శీర్షకపాలబహిష్ఠాకాశేన - వైశ్వానరం అర్చిశ్శబ్దవాచ్యమగ్నిమాతివాహికం దైవతం - యాతి ॥ అర్చిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్। అర్చిషమభిసంభవన్తీ, త్యనేనైకార్థ్యాత్ - అస్యైవ మోక్షమార్గత్వం సూచయతి - విధూతకల్క - ఇతి,, పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి ,, అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇవ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య ధూత్వా శరీర, మితి హి శ్రూయతే, నహి ధూమాదిమార్గగతానాం పుణ్యపాపప్రహాణం శ్రూయతే, విధూతకల్కః నివృత్తపుణ్యపాపః, అత్రాహరాదిప్రవేశో వేదితవ్యః, హరేః ఆదిత్యస్య, ఉదస్తాదుపరిష్టాత్, స్థితం, శైంశుమారం చక్రం - ప్రయాతి - హే నృప - శైంశుమారచక్రస్వరూపం తు పఞ్చమే వక్ష్యతే ॥ ౨౪ ॥ విశ్వనాభిం విశ్వస్య గ్రహతారకనక్షత్రాదేః కృత్స్నస్యాశ్రయభూతం విష్ణోస్స్థానమితి శేషః - విరజేన ప్రణష్టపుణ్యపాపేన - అణీయసా సూక్ష్మతరేణ, ఆత్మనా లిఙ్గశరీరేణ - ఏకః అసహాయః - నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాం - బ్రహ్మవిద్భిః నమస్కృతం, ఇదం శింశుమారచక్రవిశేషణం - తదతివర్త్యేత్యన్వయః, అనేన చన్ద్రప్రాప్తిరపి సిద్ధా - తత్ప్రాప్య వ్యవహితశ్శింశుమారః - యత్ యత్ర కల్పాయుషః విబుధాః కల్పాన్తాయుషో విబుధా దేవాః - రమన్తే, తం జనలోక,

ముపైతి ప్రయాతి ॥౨౫॥ అదః అధస్తాత్ స్థితస్య, అనన్తస్య ముఖానలేన - అనన్తరప్రళయే శేషముఖోద్భూతరుద్రగ
ణఫాలానలేన - దన్దహ్యమానమితి మస్తకస్థాయీ హ మృత్యురిత్యాసత్త్యభిప్రాయో వర్తమానవన్నిర్దేశః, నిరీక్ష్య త్రికాలజ్ఞాన
వత్త్వాదపరోక్షం దృష్ట్వేత్యర్థః - జనలోకస్థిత్వా - కల్పాన్తే, తతఉపైతి త్యయమర్థోఽనుపపన్నః - పుణ్యపాపనిర్ధానన
స్యోక్తత్వేన తత్రావస్థితి హేతుభూతకర్మాభావాత్ - తేషు లోకేషు స్థిత్యయోగాత్ - అతో దోషం దృష్ట్వా - ద్వైపరార్ధ్యం
ద్విపరార్ధస్థాయి, సిద్ధేశ్వరైః జుష్టాని ధిష్ణ్యాని విమానాని యస్మిన్ - తత్ - దు, శ్రేష్ఠం పారమేష్ఠ్యం చతుర్ముఖసంబన్ధిస్థానం -
యాతి నిర్యాతీత్యర్థః, వరుణేన్ద్రాదిప్రాప్తిస్త్వర్థసిద్ధా ॥౨౬॥ చతుర్ముఖలోకస్య స్వర్గాద్యపేక్షయా చిరకాలస్థాయి
త్వమభిప్రయన్నాహ ॥ నయత్రేతి ॥ యత్రేత్యస్య తత్ర దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాదిత్యుపరితనేనాన్వయః, ఆర్తిః దుఃఖం -
ఉద్వేగో మనఃక్షోభః - భయం ఆగామిదుఃఖదర్శనజం జ్ఞానం, కుతశ్చిదిత్యస్య భయమిత్యనేనాన్వయః - కుతశ్చిత్ శీతాతప
వాతవర్షాదిభ్యః - ఏవంవిధేఽపి చతుర్ముఖలోకే - బ్రహ్మవిదాం నిర్వేదమాహ ॥ యచ్చిత్తత ఇతి ॥ యద్యస్మాదిత్యర్థః - అనిదంవి
దాం ఇదంశబ్దవాచ్యపరిదృశ్యమానప్రపఞ్చవిలక్షణపరబ్రహ్మవిదాం - క్రియయా కర్మణా - హేతుభూతేన - దురన్తదుఃఖ
ప్రభవానుదర్శనాత్ - దురన్తమపారం యద్దుఃఖం - తస్య ప్రభవః - ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, దుఃఖహేతుభూతస్సంసారః,
తస్యానుదర్శనం ఉత్ప్రేక్షణం తస్మాత్ - చిత్తతః చిత్తేన, అదః, దురన్తదుఃఖమితి - యత్ - చతుర్ముఖలోకేఽపి బ్రహ్మవిద్భిః కర్మ
హేతుకం దురన్తదుఃఖం చిత్తేనానుమీయత ఇతియ - త్తత ఏవ హేతోర్విశేషం ప్రతిపద్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః - అర్థాన్తరప
రత్వమనుపపన్నం - అధ్యాహారబాహుళ్యాత్ - యస్య హిరణ్యగర్భస్య, చిత్తతః ఉపాసనాత్ - అదః - తస్య స్థానం - ఉపాస
కైర్లభ్యత ఇతి శేషః - ఇతి, యదా యోజనా - తదా ఉపాసకైర్లభ్యత ఇత్యధ్యాహార్యం, అనిదంవిదాం హిరణ్యగర్భోపా
సనరహితానాం - దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ - తదుపాసకానామేవ దుఃఖనివృత్తిస్థానం బ్రహ్మలోకాఖ్యం లభ్యత ఇ

నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాముపైతి కల్పాయుషో విబుధాయేఽత్ర రమన్తే ॥౨౫॥ అధో - అనన్తస్య ముఖానలేన ద
న్దహ్యమానం స నిరీక్ష్య విశ్వమ్ । నిర్యాతి సిద్ధేశ్వరజుష్టధిష్ణ్యం యద్ద్వైపరార్ధ్యం తదు పారమేష్ఠ్యమ్ ॥౨౬॥
న యత్ర శోకో న జరా న మృత్యుర్నార్తిర్న చోద్వేగ భయం కుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోఽదః క్రియయాఽనిదంవి
దాం దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ ॥౨౭॥ తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తేనాత్మనాఽపోఽనలమూ
ర్తిమత్వరన్ । జ్యోతిర్మయో వాయుముపేత్య కాలే వాయ్వాత్మనా ఖం బృహదాత్మలిఙ్గమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఘ్రాణేన గ

తి నోపపద్యతే - హిరణ్యగర్భస్థానస్యాపి దుఃఖనివృత్తిహేతుత్వాభావాత్ - చతుర్ముఖలోకం గతస్య రాజ్ఞః పునర్భవమాగ
మ్య ప్రతిదినం స్వీయశవభక్షణం ప్రసిద్ధం ఆవృత్తేర్దర్శనాచ్చ, ‘నను - బ్రహ్మలోకస్థయోగినాం న పునరావృత్తిదుఃఖభయం -
తత్ర మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయా - దితి చేన్న - భూతలస్థయోగినామపి మోక్షమాణత్వనిశ్చయాన్న పునరావృత్తిభయమితి
ముముక్షూణాం మహీతలచతుర్ముఖలోకయోః కో విశేషః,, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున ‘‘ ఇతి హి స్మర్యతే,
తచ్చ ద్వైపరార్ధ్యమిత్యనేన సూచితం, అతో యథోక్త ఏవార్థః ॥౨౭॥ తతః విశేషం పృథివీమయమణ్డకటాహం - ప్ర
తిపద్య వ్యాప్యేత్యర్థః, అనేన,, పృథివీమణ్డం భినత్తీ ‘‘ తిశ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతా - విశేషశబ్దః పృథివీవాచకః,, మహదాద్యా విశే
షాన్తా ఇతి ప్రయోగాత్ - అత్రాపి,, విశేషస్తు వికుర్వాణాదమ్భసో గన్ధవానభూ ‘‘ దితి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ - విశేషం ప్రతిప
ద్య నిర్యాతీత్యనుషజ్గః, యద్వా, ఉత్తరత్ర ఉపైతీత్యనేనాన్వయః - తేనాత్మనా స్వరూపేణోపలక్షితః, అపః ఆవరణజలం -
ప్రతిపద్యేత్యన్వయః, ఆవరణాగ్నివ్యాప్తిమాహ ॥ అనలమూర్తిమితి ॥ మూర్తిభూతావరణాగ్నిం - ప్రతిపద్య - అత్వరన్ త్వ
రామకుర్వన్ - క్లేదదాహాదిశఙ్కాభావాదిత్యభిప్రాయః - జ్యోతిర్మయః, అగ్నిస్స్వభూత్వా ‘‘ అభ్రం భవతి,, ఇతివత్సంశ్లేషాభి
ప్రాయో జ్యోతిర్మయశబ్దః - వాయుం ఆవరణవాయుముపేత్య కాలే పూర్వపూర్వావరణాత్యయానన్తరకాలే - వాయ్వాత్మ
నా వాయుసంశ్లిష్టరూపేణోపలక్షితః - బృహత్ స్వకార్యభూతవాయ్వాద్యపేక్షయా బృహత్, ఆత్మలిఙ్గం స్వాసాధా
రణాశ్శబ్దలిఙ్గకం - ఖం ఆవరణాకాశ - ముపేత్య ఆత్మలిఙ్గమిత్యత్ర - ఆత్మా స్వాసాధారణగుణశ్శబ్దః లిఙ్గం ఆత్మానాత్మ
నోః ప్రమాణం - యస్య - తదిత్యర్థః - లిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయోరితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - ఇదమావరణాన్తరేష్వపి తత్తద్గ
న్ధాదిగుణవిశిష్టపృథివ్యాదిసంశ్లేషప్రదర్శనార్థముక్తమ్ ॥౨౮॥ ఏవమాకాశం భినత్తీత్యన్తస్యార్థ ఉక్తః - గచ్ఛతో
ముక్తస్య సూక్ష్మదేహస్థైరిన్ద్రియైస్తత్తద్భూతగుణగ్రహణమాహ ॥ ఘ్రాణేనేత్యాదినా ॥ బ్రహ్మలోకపర్యన్తేష్వేవశ
బ్దాదిష్వనాదరోఽభిప్రేతః, ఆవరణభూతగుణానాంత్వనితరభోగ్యత్వాత్తత్తద్గతగన్ధాదీన్ గృహ్ణాతీత్యభిప్రాయః - ఘ్రా

తేనస్వీయఘ్రాణేన్ద్రియేణ, గన్ధం ఆవరణపృథివీగుణభూతం గన్ధం - ఏవం, రసనేన్ద్రియేణ రసం, దృష్ట్యా చక్షురిన్ద్రియే
ణ రూపం, తేజోగుణం, త్వచా త్వగిన్ద్రియేణ - ఏవకారస్సాంకర్యాభావద్యోతకః, శ్వసనం వాయుగుణం స్పర్శమ్, శ్రో
త్రేన్ద్రియేణ నభోగుణత్వం, స్వార్థే త్వః ఆర్షః, ప్రాణేనాన్తఃకరణేన ఆకూతిమభిప్రాయం "సమానీవ ఆకూతిః" ఇతి శ్రు
తేః అత్ర ప్రాణశబ్దేనేన్ద్రియవృత్తిహేతుభూతముఖ్యప్రాణో న వివక్షితః - తేనాకూతిగ్రహణాసంభవాత్ - అతో అన్తఃక
రణం వివక్షితం, అతః అన్తఃకరణ ప్రసూతో హ్యభిప్రాయః, ఏవం ఘ్రాణాదిభిర్గన్ధాదీనుపేత్య - తత్తద్భూతభేదనదశా
యాం, తత్తద్గుణాన్ గృహ్ణన్నుపైతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అథాహంకారమహత్ప్రకృతీనామతిక్రమమాహ ॥ స ఇతి ॥ సః
యోగీ - గత్యాగమనేన - వికార్యం స్వకార్యరూపేణ పరిణామినమహంకారం, సంసాద్యేత్యన్వయః - వికార్యమేవ వి
శినష్టి - దేవమయం దిగ్వాతాదిదేవాధిష్ఠేయేన్ద్రియకారణం, మనోమయం మనఃకారణం, భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసం
నికర్షం, భూతాన్యాకాశాదీని భూతాని, తత్సూక్ష్మాణి, శబ్దాదీనీన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి, తేషాం సంనిక
ర్షం కారణం, భూతసూక్ష్మసంనికర్షత్వేన్ద్రియసంనికర్షత్వాభ్యాం త్రివిధాహంకారభేదా తామససాత్త్వికాహంకా
రావుక్తౌ, "మనోమయం దేవమయ"మితి చ - సాత్త్వికాహంకారకార్యప్రదర్శనం, దేవమయమిత్యేతావతైవ సిద్ధే, తత్కా
ర్యప్రదర్శనే - ఇన్ద్రియసంనికర్షత్వమనోమయత్వోక్తిరిన్ద్రియసృష్టావనుగ్రాహకరాజసాహంకారగ్రహణాయ, అత
ఏవ, రాజసాహంకారస్య న పృథక్కార్యప్రదర్శనం - తస్యానుగ్రాహకమాత్రత్వే న పృథక్కార్యాక్షమత్వాత్, ఏతచ్చా
గ్రే స్ఫుటీభవిష్యతి, తేనాతిక్రాన్తాహంకారేణ సహోపలక్షితః - విజ్ఞానతత్త్వం మహాన్తం యాతి "విజ్ఞానసారథిర్య
స్తు", బుద్ధిం తు సారథిం "మహాన్ బుద్ధిలక్షణః" ఇతి వచనానాం మైకార్థ్యాత్ - గుణసామ్యావస్థప్రకృత్యతిక్రమణమా
హ - గుణసంనిరోధమితి ॥ గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం సంనిరోధః సామ్యం - యస్మిన్ - తత్ప్రధానం యాతీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥

స్థం రసనేన వై రసం। రూపం చ దృష్ట్యా శ్వసనం త్వచైవ। శ్రోత్రేణ చోపేత్య నభోగుణత్వం ప్రాణేన చాకూ
తిముపైతి యోగీ ॥ ౨౯ ॥ స భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసంనికర్షం మనోమయం దేవమయం వికార్యమ్। సంసాద్య
గత్యా సహ తేన యాతి విజ్ఞానతత్త్వం గుణసంనిరోధమ్ ॥ ౩౦ ॥ తేనాత్మనాఽఽత్మానముపైతి శాన్తమాన
న్దమానన్దమయోఽవసానే। ఏతాం గతిం భాగవతీం గతో యస్స వై పునర్నేహ విషజ్జతేఽఙ్గ ॥ ౩౧ ॥ ఏతే సృతీ
తే నృప వేదగీతే త్వయాఽభిపృష్టే చ సనాతనే చ। యే వై పురా బ్రహ్మణ ఆహ తుష్ట ఆరాధితో భగవాన్ వాసుదే
వః ॥ ౩౨ ॥ న హ్యతోఽన్యశ్శివః పన్థా విశతస్సంసృతావిహ। వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగో యతో భవేత్ ॥

తేనేతి ॥ అవసానే ప్రకృతేరవధౌ, "గౌరనాద్యన్తవతీ", "సా జనిత్రీ", "నిత్యా సతతవిక్రియా" ఇతి ప్రకృతేర్నిత్యత్వాదేశావధిరవ
సానశబ్దోక్తః స్వకీయభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాణాం స్వకారణేషు లయో హ్యవసానశబ్దవివక్షితః తేనాత్మనా - విరజసా స్వరూ
పేణోపలక్షితః - శాన్తమూర్మిషట్కరహితం - ఆనన్దం నిరతిశయానన్దస్వరూపం ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఆనన్దమయః - ప
రమాత్మసామ్యాపత్త్యా ఆనన్దమయః స్వయం నిరతిశయానన్దప్రచురః - ఉపైతి, ఆత్మానన్దశబ్దాభ్యాం "ఆత్మన ఆకాశస్సం
భూతః", "ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్", ఇత్యుపక్రమోపసంహారగతవాక్యద్వయం స్మారితం - ఏవం "క్షయం తమస్య రజసః ప
రాకే", "ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్", "తదక్షరే పరమే వ్యోమన్", ఇత్యుక్తప్రకృతిపురుషాతీతపరమాకాశస్థభగవత్ప్రా
ప్తిరర్చిరాదినా గతస్యోక్తా - ఏవం "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి", ఇత్యస్యార్థ ఉక్తః అథ ధూమాద్యర్చిరాదిమార్గయోః ప్రామా
ణికత్వం కథయన్, "ఏతేన ప్రతిపద్యమానాః", ఇత్యంశస్యార్థమాహ ॥ ఏతామితి ॥ భాగవతీం భగవదుద్దేశ్యాం - గతిం అర్చిరా
దిమార్గం ॥ యో గతః, స పునరిహ ప్రకృతిమణ్డలే - అఙ్గ కర్మాధీనదేహం - ప్రతి - న విషజ్జతే నాసక్తో భవతి ॥ ౩౧ ॥ అథ
మార్గద్వయం నిగమయతి ॥ ఏతే ఇతి ॥ ఏతే సృతీ ఇమే మార్గౌ అర్చిరాదిధూమాదిరూపౌ - వేదగీతే, "యే చేమేఽరణ్యే శ్ర
ద్ధాం తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవ
న్తి", ఇత్యాదివేదబోధితే అత ఏవ, సనాతనే స్థితే - తే ఏవ సృతీ హే నృప - త్వయా అభిపృష్టే చ, "యచ్ఛ్రోతవ్యమి"త్యనేనార్చి
రాదిమార్గస్యైవ - ధూమాదిమార్గస్యాపి పృష్టత్వాత్ - చకారాన్మయా కథితే చేత్యర్థః సనాతనత్వం విశదయతి ॥ యే ఇతి ॥
యే వై యే సృతీ పురా కల్పాదౌ - బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ ఆరాధితః, సమ్యగుపాసనయా ప్రీతః - వాసుదేవః సర్వభూతాన్త
రాత్మా భగవాన్ - ఆహ ॥ ఉవాచ తస్మాత్సనాతనే ఇత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ సంసారిణోఽర్చిరాదిప్రాప్తిభక్తియోగాదన్య ఉపా
యో నాస్తి - అర్చిరాదిగతిచిహ్నా ప్రాప్తిభక్తియోగోపాయ ఇత్యాహ ॥ న హీతి ॥ అతః అర్చిరాదేః అన్యః అపరః - సంసృతౌ సంసా

దేవః పన్థాః కల్యాణరూపో మార్గః - న విశ్రుతః విశేషేణ న శ్రుతః - యతః అర్చిరాదిమార్గచిన్తనాత్ - వాసుదేవే సర్వాన్తరాత్మని - భగవతి పరమాత్మని - భక్తిర్భవేత్ - తస్మాత్తచ్చిన్తాచ కార్యా, తథాచ సూత్రకారః,, యోగినః ప్రతిస్మర్యేతే స్మార్తే చైతే,, ఇతి - యోగినో యోగశాస్త్రోక్తప్రతి-స్మార్తే స్మృతివిషయభూతే స్మర్తవ్యే దేవయానపితృయాణాఖ్యే గతీ - స్మర్యేతే యోగాఙ్గతయాఽనుదినం,, నైతే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన। తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జునే,, తి స్మరణాదితి సూత్రార్థః ॥౩౩॥ కథం వాసుదేవే భక్తిరేవార్చిరాదిగతావుపాయ ఇత్యత్రాహ॥ భగవానితి॥ ఏవమేష మహాశబ్దో మైత్రేయ భగవానితి,, త్యాదిప్రకారేణ భగవచ్ఛబ్దశబ్దితో వాసుదేవ ఏవ - బ్రహ్మ జగత్కారణం - తద్భక్తిరేవ మోక్షోపాయః కథమిత్యత్రాహ॥ కార్త్స్న్యేనేతి॥ మనీషయా బుద్ధ్యా - కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య కృత్స్నప్రమాణజాతం ముహుర్ముహురాలోచ్య,, ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పున, రితివత్ - తదధ్యవస్యత్ - తన్నిశ్చిత్యవస్థితః, కిమధ్యవస్యదిత్యత ఆహ - కూటస్థే నిర్వికారే పరమాత్మని - రతిః ముక్తావానన్దనిరతిశయానన్దపరమాత్మానుభవజనితసర్వావస్థోచితాశేషశేషతైకరతిః యతః భక్తియోగాద్భవేత్ - స ఏవ భక్తియోగో ముక్త్యుపాయ ఇతి నిశ్చిత్య - నిపుణతరో లోకః స్థిత ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ నన్వతీన్ద్రియే భగవతి కథం భక్తిరుత్పద్యతే, కథం తరాం రతిరిత్యాశఙ్క్య పరిశుద్ధమనోవిషయత్వాదుభయమపి సంభవతీత్యాశయేనాహ॥ భగవానితి॥ స్వాత్మ యోగపరిశుద్ధమనసా, సర్వభూతేషు భగవాన్, లక్షితః సాక్షాత్కార్యః,, మనసా తు విశుద్ధేన,, మనసాభిక్లృప్త,, ఇతి శ్రుతేః - తర్హి కిం ఘటాదివద్దృశ్య ఏవేత్యత ఆహ। ద్రష్టా సర్వజ్ఞః న కేవలం యోగపరిశుద్ధమనో విషయ ఏవ - ప్రమాణాన్తరవిషయోపీత్యాహ॥ దృశ్యైరితి॥ దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిః - మహదాదిభిః - మహాన్ బుద్ధిలక్షణ ఇతి వచనాత్ - కార్యభూతైర్మహదాదిభి, ర్ద్రష్టా తత్కారణమాత్మాఽనుమీయత ఇత్యర్థః - న కేవలమనుమానవిషయ ఏవ, కింతు - శాస్త్రవిషయోపీత్యాహ। లక్షణైరనుమాపకైరితి పదద్వయేన - లక్షయన్తీతి లక్షణాని వేదాన్తవాక్యాని,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం

భగవాన్ బ్రహ్మ కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా। తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతిరాత్మన్ యతో భవేత్॥ ౩౪॥
భగవాన్ సర్వభూతేషు లక్షితః స్వాత్మనా హరిః। దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టా లక్షణైరనుమాపకైః॥ ౩౫॥
తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యో భగవాన్నృణామ్॥
పిబన్తి యే భగవత ఆత్మనస్సతాం కథామృతం శ్రవణపుటేషు సంభృతమ్। పునన్తి తే విషయవిదూషితాశయం వ్రజన్తి తచ్చరణసరోరుహాన్తికమ్॥ ౩౭॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఓం॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవమేతన్నిగదితం పృష్టవాన్యద్భవాన్మమ। నృణాం యన్మ్రియమాణానాం మనుష్యేషు మ

బ్రహ్మ,, యతో వా ఇమాని భూతాని,, త్యాదీని - తథా - తదుపజీవ్యకారణత్వప్రతిపాదకాని,, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ,, దిత్యాదీని - తైః అనుమాపకైః స్మృతివచనైః స్మృతీనాం శ్రుత్యనుమాపకత్వాత్ - శ్రుతిస్మృతిభ్యామప్యుపలక్షితః అనేన, కేవలానుమానగమ్యత్వవాదినో వైశేషికా నిరస్తాః, తన్నిరాసప్రకారస్తు,, శాస్త్రయోనిత్వా,, దిత్యధికరణసాధ్యః బుద్ధ్యా కార్యవర్గైర్లక్షితః జగత్కారణతయా శాస్త్రైః ప్రతిపన్నః తత్స్వరూపం తు యోగపరిశుద్ధమనసా సాక్షాత్కార్యన్తి త్యాగమోత్థవివేకజన్యజ్ఞానద్వయవిషయత్వముక్తం భవతి ॥౩౫॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాది ప్రశ్నోత్తరముపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ స్పష్టోర్థః ॥౩౬॥ అస్తు యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం యోగారమ్భో వా కథం స్యాదిత్యత్రాహ॥ పిబన్తీతి॥ భగవత - ఆత్మనః పరమాత్మనః - కథామృతం - యే పిబన్తి - తే - విషయవిదూషితాశయం పునన్తీత్యన్వయః - కథామృతం వా కథం లభ్యత ఇత్యత ఆహ॥ సతామితి॥ సతామితి కర్తరి షష్ఠీ - సద్భిః కర్ణపుటేషు సంభృతం పూరితం - అనేన సత్సేవయా ప్రథమం భవితవ్యమిత్యుక్తం భవతి - సత్సేవయా ప్రాప్తహరికథాశ్రవణేన - విషయైశ్శబ్దాదిభిర్విదూషితం కలుషితమాశయం అన్తఃకరణం పునన్తి - సత్సేవాదిభక్తియోగాన్తస్య ఫలమాహ - వ్రజన్తీతి - తస్య భగవతః - చరణసరోరుహయోః - అన్తికం సమీపం - వ్రజన్తి ప్రాప్నువన్తి - ప్రథమం - సత్సేవా - తతశ్శ్రవణం తతో యోగారమ్భః - తత ఆగమోత్థవివేకాదిసాధనసప్తకజన్యజ్ఞానాభ్యామనుగృహీతా ప్రత్యక్షతాపన్నా భక్తి - రిత్యయం క్రమః - అతోఽత్రోక్తః ॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఏవం ముముక్షోర్భగవచ్ఛ్రవణాదికం కర్తవ్యమిత్యుక్తం - అథ తద్దేవవ్యతిరేకముఖేన ద్రఢయితుమన్యదేవతానాం తుచ్ఛఫలప్రదత్వం వక్ష్యన్ పూర్వోక్తమనువదతి॥ ఏవమితి॥ మనుష్యేషు - కదాచిద్దైవవశాన్మనుష్యత్వం ప్రాప్తేషు జీవేషు - యే మ

నీషిణః-తేషాం-తత్రాపి-వక్ష్యమాణానాం తేషాం-విశేషతో యత్కర్తవ్యం పురా మాం ప్రతిపృష్టవాన్-తద్భగవచ్ఛ్రవణాదికమేవ-ఇత్యేవం నిగదితం ఉక్తమిత్యర్థః ॥౧॥ కామఫలప్రాప్త్యర్థమన్యేషాం దైవతానాం భజనమాహ॥ బ్రహ్మవర్చసేత్యాదినా॥ బ్రహ్మవర్చసంకామయమానః బ్రహ్మణస్పతిం వేదపతిం-యజేత భజేత-ఇన్ద్రియకామః-ఇన్ద్రియసామర్థ్యకామః-ఇన్ద్రం భజేతేత్యనుషఙ్గః॥ ఏవమగ్రేపి-ప్రజాపతీన్ దక్షాదీన్ ॥౨॥ దేవీం దేవస్య విష్ణోస్సంబన్ధినీం-మాయాం విస్మయనీయశక్తిం-విభావసుం అగ్నిం-వసుకామః అర్థకామః-వసూన్ యజేత-వీర్యకామ స్తు రుద్రాన్ యజేత-యజనఫలమాహ॥ వీర్యవానితి-భవేదితి శేషః-ఇదం సర్వత్ర తత్తత్ఫలావాప్తేరుపలక్షణమ్ ॥ ౩ ॥ అన్నం భోజ్యం ఆద్యం భక్ష్యం "ఖరం విశదమభ్యవహార్యం" ఖరం కఠినం విశదం అవివిక్తావయవం-భక్ష్యమితి శేషః-తదుభయకామోఽదితిం యజేత-అదితేస్సుతాన్ దేవాన్ ఆదిత్యాన్వా-దిశాం సంసాధకః దిక్పతిత్వకామః ॥౪॥ పుష్టిర్దేహబలం తత్కామః-ఇలాం పృథ్వీం యజేత-ప్రతిష్ఠాకామః స్థానాదప్రచ్యుతికామః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ-తయోస్సర్వలోకాధారత్వాల్లోకమాతృత్వమ్ ॥౫॥ రూపమభికామయమానః అప్సరాశ్చ ఆపూర్వశీచ తాంసర్వేషామాధిపత్యకామః ॥౬॥ యజ్ఞం విష్ణుం-కోశో వసుసంచయః-వసుకామ ఇత్యత్ర తద్ధనమాత్రమితి భేదః- ప్రచేతసం వరుణం-విద్యాకామః జ్ఞానకామః-దాంపత్యార్థం దంపత్యోరన్యోన్యప్రీత్యర్థం-సతీమిత్యుమావిశేషణం-పతివ్రతాముమామిత్యర్థః ॥౭॥ ఉత్తమశ్లోకం విష్ణుం-తన్తుం సన్తానం తన్వన్ విస్తారయన్-సన్తానవృద్ధికామ ఇత్యర్థః - రక్షాకామః బాధనివృత్తికామః-పుణ్యజనాన్ యక్షాన్-ఓజస్కామః బలకా

నీషిణామ్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మవర్చసకామ స్తుయజేత బ్రహ్మణస్పతిమ్। ఇన్ద్రమిన్ద్రియకామ స్తు ప్రజాకామః ప్రజాపతీన్॥ ౨॥ దేవీంమాయాంతు శ్రీకామ స్తేజస్కామో విభావసుమ్। వసుకామో వసూన్రుద్రాన్ వీర్యకామ స్తువీర్యవాన్॥ ౩॥ అన్నాద్యకామ స్త్వదితిం స్వర్గకామోఽదితేస్సుతాన్। విశ్వాన్ దేవాన్ రాష్ట్రకామస్సాధ్యాన్ సంసాధకో దిశామ్॥ ౪॥ ఆయుష్కామోఽశ్వినౌ దేవౌ పుష్టికామ ఇలాం యజేత్। ప్రతిష్ఠాకామః పురుషో రోదసీ లోకమాతరౌ॥ ౫॥ రూపాభికామో గన్ధర్వాన్ స్త్రీకామోఽప్సర ఉర్వశీమ్। ఆధిపత్యకామస్సర్వేషాం యజేత పరమేష్ఠినమ్ ॥ ౬ ॥ యజ్ఞం యజేద్యశస్కామః కోశకామః ప్రచేతసమ్। విద్యాకామ స్తుగిరిశం దాంపత్యార్థ ఉమాం సతీమ్ ॥ ౭ ॥ ధర్మార్థ ఉత్తమశ్లోకం తన్తుం తన్వన్ పితౄన్యజేత్। రక్షాకామః పుణ్యజనానోజస్కామో మరుద్గణాన్ ॥ ౮ ॥ రాజ్యకామో మనూన్ దేవాన్నిర్‌ఋతింత్వభిచారకః। కామకామో యజేత్సోమమకామః పురుషం పరమ్ ॥ ౯ ॥ అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పరమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఏతావానేవ యజతామిహ నిశ్శ్రేయసోదయః। భగవత్యచలో భావో యద్భాగవతసఙ్గతః ॥ ౧౧ ॥ జ్ఞానం యదా ప్రతినివృత్తగుణోర్మిచక్రమాత్మప్రసాద ఉత యత్ర గుణేష్వసఙ్గః। కైవల్యసమ్మతపథ స్త్వథ భక్తియోగః కో నిర్వృతో హరికథాసు రతిం న కుర్యాత్ ॥ ౧౨ ॥ శౌనక ఉవాచ॥ ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య

మః ॥౮॥ రాజ్యకామః-మనురూపాన్ దేవాన్-అభిచరన్ శత్రుమారణమిచ్ఛన్-నిర్‌ఋతిం రాక్షసం-కామకామః భోగేచ్ఛుః అకామః వైరాగ్యకామః-పరం పురుషం పరమపురుషం "యోయో యాంయాం తనుం భక్తః" ఇతిరీత్యా ఇన్ద్రాదిరూపేణాపి పరమపురుష ఏవాన్తవత్ఫలప్రదత్వాత్ తత్తత్ఫలేప్సుభిరిజ్యమానః పరమపురుష ఏవాన్తవత్ఫలాని ప్రయచ్ఛతి "అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మాం" మితిరీత్యాతు భజమానస్య- స ఏవ ముక్తిం ప్రయచ్ఛతీత్యభిప్రాయః ॥ ఉదారధీరితి ॥ మోక్షకామవిశేషణం-తీవ్రేణావిచ్ఛిన్నేన భక్తియోగేన ॥౯॥౧౦॥ ఏవం భజతాం కదా మోక్షోఽవాప్స్యత ఇత్యత ఆహ ॥ ఏతావానితి॥ ఇహాస్మిన్ లోకే భజతాం నిశ్శ్రేయసస్య మోక్షస్య ఉదయో లాభః- ఏతావాన్ ఏతదవధికః-భాగవతసఙ్గాత్-భగవత్యచలో భావ ఇతి యత్ - భాగవతసఙ్గాద్భగవత్యచలే భావే సతి - నిశ్శ్రేయసోదయస్సిద్ధ ఏవ - తస్మాద్భాగవతసఙ్గాదచలో భావ ఏవ సమ్పాద్య ఇతి భావః ॥ ౧౧ ॥ యద్భాగవతసఙ్గత ఇత్యనేన సూచితాం హరికథాం ప్రస్తౌతి ॥ జ్ఞానమితి॥ యాసు హరికథాసు-జ్ఞానాదీని సంపన్నాని-తాసు హరికథాసు-రతిం కో న కుర్యాదిత్యన్వయః-యథా హరికథాదరాయాం-ప్రతినివృత్తాః-గుణాః సత్త్వాదికార్యాణి-ఊర్మయః - అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవః-యస్మాత్తథాభూతం-జ్ఞానం - ఆత్మప్రసాదశ్చిత్తనైర్మల్యం - ఉభయత్ర లోకద్వయే-గుణేషు శబ్దాదిషు విషయేషు-అసఙ్గో వైరాగ్యం-కైవల్యే ముక్తౌ-సమ్మతం పన్థాః ఉపాయః - కైవల్యసమ్మతపథ- స్తథాభూతో భక్తియోగశ్చేత్యేతే సంపన్నాః-తథాభూతాసు హరికథాసు నిర్వృతః సుఖితః-రతిమాసక్తిం-కో న కుర్యాత్-సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ ఏవం హరికథాప్రస్తావే ఉ

క్తైః పునర్జగద్వ్యాపారాదిరూపహరికథాబుభుత్సయా మునినృపయోస్సంవాదమవతారయితుం శౌనకః పృచ్ఛతి “ఇత్యభివ్యాహృతమిత్యాదినా॥ ఇతి పూర్వోక్తప్రకారేణ-అభివ్యాహృతం భాషితం-నిశమ్య శ్రుత్వా - భరతర్షభః భరతవంశశ్రేష్ఠః-రాజా పరీక్షిత్-ఋషిం పరబ్రహ్మదర్శినం-కవిం శబ్దబ్రహ్మణి స్నాతం-వైయాసకిం వ్యాసపుత్రం - శ్రీశుకం ప్రతి-అన్యత్కిం పృష్టవాన్ ❁॥౧౩॥ ❁ శుశ్రూషతాం శ్రోతుమిచ్ఛతాం-నః అస్మాకం- హే సూత హే విద్వన్-భాషితుం వక్తుం-అర్హసి-తత్ప్రశ్నే పృష్టే తవ కో లాభ ఇతి చేత్తత్రాహ॥ కథా ఇతి॥ హరికథైవ ఉదర్కః ఉత్తరఫలం యాసాం తాః-హరికథోదర్కాః హరికథాప్రధానా ఇత్యర్థః - తథాభూతాః కథాః సతాం భగవద్భక్తానాం-సంసది సభాయాం-స్యుః-ధ్రువం నిశ్చయః-అతః భగవత్కథాశ్రవణమేవ లాభ ఇతి భావః ❁॥౧౪॥ ❁ రాజశుకయోర్భగవద్భక్తత్వమేవాహ॥ స ఇతి సార్ధేన॥ పాణ్డవేయో మహారథో రాజా-మహాభాగవతః-యో రాజా-బాలక్రీడనకైః బాలక్రీడాదిభిః క్రీడన్-కృష్ణక్రీడాం శ్రీకృష్ణపూజారూపాం క్రీడాం-ఆదదే తస్య బాలక్రీడాఽపి శ్రీకృష్ణపూజారూపైవ-అతః ఆబాల్యాద్భాగవత ఇత్యభిప్రాయః ❁॥౧౫॥ ❁ ఏవం భగవాన్ “ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానా”మిత్యాదిగుణవిశిష్టః - వైయాసకిః-వాసుదేవపరాయణః వాసుదేవః పరాయణం పరమప్రాప్యం పరమోపాయశ్చ యస్య-స తథోక్తః ఏవముభయోరపి భాగవతత్వాత్తత్సంవాద ఏవ ప్రష్టవ్య ఇత్యాహ-హి-యస్మాత్-సతాం భాగవతానాం-సమాగమే సఙ్గతౌ-ఉరుగాయస్య భగవతో గుణైరుదారాః మహత్యః-కథాః-స్యుః-ప్రవృత్తా భవేయుః ❁॥౧౬॥ ❁ కిఞ్చ-వృథైవ క్షీయమాణమాయుర్హరికథాయామేవ సఫలం కుర్విత్యాశయేనాహ॥ ఆయురితి త్రిభిః॥ అ

భరతర్షభః। కిమన్యత్పృష్టవాన్భూయో వైయాసకిమృషిం కవిమ్॥౧౩॥ ఏతచ్ఛుశ్రూషతాం విద్వన్ సూత నోఽర్హసి భాషితుమ్। కథా హరికథోదర్కాస్సతాం స్యుస్సదసి ధ్రువమ్॥౧౪॥ స వై భాగవతో రాజా పాణ్డవేయో మహారథః। బాలక్రీడనకైః క్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం య ఆదదే॥౧౫॥ వైయాసకిశ్చ భగవాన్వాసుదేవపరాయణః। ఉరుగాయగుణోదారాః కథాస్స్యుర్హి సమాగమే॥౧౬॥ ఆయుర్హరతి వై పుంసాముద్యన్నస్తం చ యన్నసౌ। తస్యర్తే యత్క్షణో నీత ఉత్తమశ్లోకవార్తయా॥౧౭॥ తరవః కిం న జీవన్తి భస్త్రాః కిం న శ్వసన్త్యుత। న ఖాదన్తి న మేహన్తి కిం గ్రామ్యాః పశవోఽపరే॥౧౮॥ శ్వవిడ్వరాహోష్ట్రఖరైస్సంస్తుతః పురుషః పశుః। న యత్కర్ణపథోపేతం జాతు నామ గదాభృతః॥౧౯॥ బిలే బతోరుక్రమవిక్రమాన్యే న శృణ్వతః కర్ణపుటే నరస్య। జిహ్వాఽసతీ దార్దురికేవ సూత న చోపగాయత్యురుగాయగాథాః॥౨౦॥ భారః పరం పట్టకిరీటజుష్టమప్యుత్తమాఙ్గం న నమేన్ముకున్దమ్। శావౌ కరౌ నో కురుతస్సపర్యాం హరేర్లసత్కాఞ్చనకఙ్కణౌ వా॥౨౧॥ బర్హాయితే తే నయనే నరాణాం లిఙ్గాని విష్ణోర్న నిరీక్షతో యే। పాదౌ నృణాం తౌ ద్రుమజన్మభాజౌ క్షేత్రాణి నానువ్రజతో హరేర్యౌ॥

సౌ సూర్యః- ఉద్యన్ ఉదయం ప్రాప్నువన్-అస్తం చ-యన్-తిరోధానం ప్రాప్నువన్-నిమోచన్నిత్యర్థః ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో వార్తయా కథయా-యః క్షణో నీతః యః క్షణో నీతః-తస్య ఋతే-తం క్షణం వినా-ఆయుర్హృతం-స తు క్షణో న హృతః-సఫల ఇత్యర్థః ❁॥౧౭॥ ❁ నను జీవనమేవ తదాయుషః ఫలం తత్రాహ॥ తరవ ఇతి॥ ఉత్పత్తినాశమధ్యస్థితిర్జీవనం-నను తేషాం శ్వాసో నాస్తి తత్రాహ॥ భస్త్రా ఇతి॥ చర్మకోశా న శ్వసన్తి కిం-వాయుమూర్ధ్వం న నిస్సారయన్తి కిం-నను తాసామాహారాదికం నాస్తి తత్రాహ॥ గ్రామ్యాః పశవః అపరే చ-ఆయుర్వ్యయం కుర్వన్తః-న ఖాదన్తి నాశ్నన్తి-న మేహన్తి న రేతస్సిఞ్చన్తి-మైథునం న కుర్వన్తి కిమిత్యర్థః ❁॥౧౮॥ ❁ తమపి నరాకారం పశుం మత్వాహ॥ శ్వేతి॥ విడ్వరాహః గ్రామసూకరః-శ్వాదిభిస్సదృశత్వేన సంస్తుతో నిరూపితః-స క ఇత్యత ఆహ॥ నేతి॥ జాతు కదాచిదపి-గదాభృతో భగవతో-నామ-యస్య కర్ణపథముపేతం యత్కర్ణపథోపేతం-యస్య కర్ణమార్గం న ప్రాప్నోతి-స ఇత్యర్థః ❁॥౧౯॥ ❁ తమేవ నిన్దతి॥ బిలే ఇతి॥ ఉరుక్రమస్య భగవతో-విక్రమాన్ వ్యాపారాన్-న శృణ్వతః అశృణ్వతో నరస్య-యే కర్ణపుటే బిలే వృథారన్ధ్రే - హే సూత-ఉరుగాయగాథాః భగవత్కథాః న చోపగాయతి-తస్య జిహ్వా-అసతి దుష్టా దార్దురికేవ మణ్డూకజిహ్వేవ ❁॥౨౦॥ ❁ యది ముకున్దం న నమేత్ న నమస్కుర్యాత్- తదుత్తమాఙ్గం శిరః, పట్టకిరీటజుష్టం పట్టేన నవోష్ణీషేణ-కిరీటేన వా జుష్టమపి - పరం కేవలం-భారః-హరేస్సపర్యాం- నో కురుతః న కురుతశ్చేత్తౌ కరౌ హస్తౌ లసన్తౌ కాఞ్చనకఙ్కణౌ యయోస్తథాభూతావపి -శావౌ శవసంబన్ధినావివ ❁॥౨౧॥ ❁ విష్ణోర్లిఙ్గాని మూర్తీః-న నిరీక్షతశ్చేత్-తే నయనే-బర్హాయితే మయూరపిఞ్ఛనేత్రతుల్యే-హరేః క్షేత్రాణి శ్రీరఙ్గాదీని-నానువ్రజతశ్చేత్-తౌ పాదౌ ద్రుమజన్మభాజౌ ద్రుమజన్మ భజత ఇతి తథా-వృక్షమూలతుల్యావిత్యర్థః ❁॥౨౨॥ ❁

భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం-జాతు కదాచిదపి-యస్తు-నాభిలభేత-అభితో న స్పృశేత్ న ధారయేత్-స జీవన్ శవః జీవన్నపి శవతు ల్యః-శ్రీవిష్ణుపద్యాః-శ్రీవిష్ణుపదలగ్నాయాః-తులస్యాః-గన్ధం- యస్తు మనుజో-న వేద అభిఘ్రాయ నాభినన్దతిత్యర్థః-సశ్వసన్ శవః ప్రాణయుక్తశవతుల్యః ॥ ౨౩ ॥ గృహ్యమాణైః శ్రవణకీర్తనాదిభిః గృహ్యమాణైః భగవన్నామభిః, యదీయం హృదయం, న విక్రియేత వికారం న ప్రాప్నుయాత్, అథ ముఖే, వికాసః, నేత్రే జలం ఆనన్దాశ్రుబిన్దవః, గాత్రరుహేషు హర్షః రోమాఞ్చశ్చ, న స్యాత్ తద్ధృదయం, అశ్మసారం కాలాయసం, బతేతి ఖేదే, యదా మనోవికారో భవతి, తదా ఆనన్దాశ్రురోమాఞ్చశ్చ స్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ భాగవతప్రధానః త్వం మనసోఽనుకూలం ప్రియం, భాషసే, అథ, అతః, ఆత్మవిద్యాయాం విశారదః నిపుణః, వైయాసకిః శ్రీశుకః, సాధుపృష్టస్సన్, నృపతిం ప్రతి యదాహ, తదభిధేహీత్యన్వయః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః.

ఏవమాపృష్టస్సూతో రాజ్ఞః ప్రశ్నం కథయితుం తస్య ప్రాప్తస్సిద్ధిమాహ॥ వైయాసకేరితి॥ వైయాసకేః శ్రీశుకస్య ఆత్మన-స్తత్త్వనిశ్చయం యథావస్థితస్వరూపనిశ్చాయకం వచః-ఇతి ఉక్తప్రకారేణ-ఉపధార్య శ్రుత్వా, ఔత్తరేయః ఉత్తరాపుత్రో రాజా-శ్రీకృష్ణే-సతీం మతిం-వ్యధాత్ అకరోత్ ॥ ౧ ॥ కించ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా దేహః-అగారం-ద్రవిణం ధనం, ఆత్మాదిషు, అవికలే నిరుపద్రవే, రాజ్యే చ-నిరూఢాం నిత్యరూఢాం మమతాం అహం మమత్వాభిమతిం తత్యాజ ॥ ౨ ॥

జీవఞ్ఛవో భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం న జాతు మర్త్యోఽభిలభేత యస్తు। శ్రీవిష్ణుపద్యా మనుజస్తులస్యాః శ్వసఞ్ఛవో యస్తు న వేద గన్ధమ్॥ ౨౩॥ తదశ్మసారం హృదయం బతేదం యద్గృహ్యమాణైర్హరినామధేయైః। న విక్రియేతాథ ముఖే వికాసో నేత్రే జలం గాత్రరుహేషు హర్షః॥ ౨౪ ॥ అథాభిధేహ్యఙ్గ మనోఽనుకూలం ప్రభాషసే భాగవతప్రధానః। యదాహ వైయాసకిరాత్మవిద్యావిశారదో నృపతిం సాధు పృష్టః॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీసూత ఉవాచ॥ వైయాసకేరితి వచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మనః। ఉపధార్య మతిం కృష్ణే ఔత్తరేయస్సతీం వ్యధాత్॥ ౧॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు। రాజ్యే చావికలే నిత్యం నిరూఢాం మమతాం జహౌ॥ ౨॥ పప్రచ్ఛ చేమమేవార్థం యన్మాం పృచ్ఛథ సత్తమాః। కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్దధానో మహాయశాః ॥ ౩ ॥ సంస్థాం విజ్ఞాయ సంన్యస్య కర్మ త్రైవర్గికం చ యత్। వాసుదేవే భగవతి స్వాత్మభావం పరం గతః ॥ ౪॥ రాజోవాచ॥ సమీచీనం వచో బ్రహ్మన్ సర్వజ్ఞస్య తవానఘ। తమో విశీర్యతే మహ్యం హరేః కథయతః కథాః॥ ౫ ॥ భూయ ఏవ వివిత్సామి భగవానాత్మమాయయా। యథేదం సృజతే విశ్వం దుర్విభావ్యమధీశ్వరైః॥ ౬॥ యథా గోపాయతి విభుర్యథా సంయచ్ఛతే పునః। యాం యాం శక్తిముపాశ్రిత్య పురుశక్తిః పరః పుమాన్ ॥ ఆత్మానం క్రీడయన్ క్రీడన్ కరోతి వికరోతి చ ॥ ౭॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ హరేరద్భుతకర్మణః। దుర్విభావ్యమివాభాతి కవిభి

హే సత్తమాః, శౌనకాదయః-ఇమమేవ హరికథాలక్షణమేవ- అర్థం పప్రచ్ఛ-మాం ప్రతి యత్పృచ్ఛథ యూయం కథం భూతః పప్రచ్ఛ-కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్దధానః-అత ఏవ, మహాయశాః ॥ ౩ ॥ సంస్థాం మృత్యుం, విజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, త్రైవర్గికం ధర్మార్థకామసాధనం కర్మ, సంన్యస్య త్యక్త్వా, భగవతి వాసుదేవే - స్వాత్మభావం స్వస్యాత్మత్వం, మమాత్మా వాసుదేవ ఇతి బుద్ధివిశేషం-పరం దృఢం, గత ఇత్యర్థః, ఏవంవిధః పప్రచ్ఛేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౪ ॥ స్వాభిమతమ్ ఉపపాదయితుం మునివచనమభినన్దతి॥ సమీచీనమితి ॥ హే బ్రహ్మన్, అనఘ, మహ్యం, హరేః కథాః కథయతః-సర్వజ్ఞస్య తవ-వచః-సమీచీనం, యతస్తమోఽజ్ఞానం విశీర్యతే నశ్యతి ॥ ౫ ॥ స్వాభిమతం పృచ్ఛతి॥ భూయ ఇతి॥ భూయః పునః-వివిత్సామి వేదితుమిచ్ఛామి-అధీశ్వరైః బ్రహ్మాదిభిః-దుర్విభావ్యం అప్రతర్క్యం-ఇదం విశ్వం- యథా సృజతి ॥ ౬॥ యథా గోపాయతి రక్షతి, యథా పునస్సంయచ్ఛతే సంహరతి- పురుశక్తిః అనన్తశక్తిః-పరః పుమాన్ పరమపురుషః, యాం యాం బ్రహ్మాదిరూపాం-శక్తిం శరీర, ముపాశ్రిత్య అధిష్ఠాయ, ఆత్మానం బ్రహ్మరుద్రాదిరూపిణం స్వాత్మానం, క్రీడయన్ సృష్ట్యాదివ్యాపారవిశేషాభినివిష్టం కుర్వన్-స్వయం క్రీడన్-స్థిత్యాదివ్యాపారం కుర్వన్- కరోతి స్వయమేవ తత్తదన్తరతయా సృష్ట్యాదివ్యాపారం కరోతి - వికరోతి తత్తదన్తరతయా విరుద్ధం కరోతి, ఇయం జగద్వ్యాపారరూపా క్రీడా-స్వాతన్త్ర్యమూలా-స తు-బాలాదీనామివ కర్మమూలేత్యభిప్రాయః ॥ ౭ ॥ ఉపసంహరతి॥ హే భగవన్, అద్భుతకర్మణః విస్మయనీయవ్యాపారస్య-హ

కైః, విచేష్టితం-కవిభిర్బ్రహ్మాదిభిరపి-దుర్విభావ్యః, ప్రతర్క్యామివాభాతి ప్రతీయతే ॥ ౮ ॥ అన్యదపి పృచ్ఛతి॥ స్వయ మేకః-జన్మభిరవతారైః-భూరిశః-కర్మాణి చేష్టితాని-కుర్వన్-ప్రకృతేర్గుణాన్ సత్త్వాదీన్-యుగపత్, అపివా, క్రమశః- యథా బిభర్తి, అత్ర యథా సృజతీతి - నిమిత్తోపాదానాధికరణానాం ప్రశ్నః- యథా గోపాయతీత్యనేన, రక్షితుస్స్వస్య సంసృష్ట్యాదావివ రక్షణేపి జీవాన్తర్యామిత్వేన, ఉతస్వావతారేణైవ-రక్షణమితి ప్రశ్నః-యథా సంయచ్ఛత ఇత్యనేన, సం యమాధికరణ ప్రశ్నః, నారదీయానాం ప్రశ్నానాం తథైవావతరిష్యమాణత్వాత్, యథా గుణానాం స్త్విత్యనేన, భగవద వతారస్య గుణత్రయాత్మకత్వం, సదవాత్రయాణామేవాన్యతమగుణాత్మకత్వం, యథవాఽప్రాకృతత్వమేవేతి ప్రశ్నః, అత్ర యద్యపి నతృతీయపక్షః ప్రశ్నారూఢః, స్తథాపి ప్రష్టురభిప్రేతః, స్తస్యైవ సిద్ధాన్తకోటిత్వాత్ ॥ ౯ ॥ విచికిత్సితమితి॥ ఏ తత్పూర్వోక్తం, మేమమ-విచికిత్సితం విచారయితుమిష్టం, భగవాన్ భవాన్ - యథా, యథావత్ బ్రవీతు కథయతు-త్వమే వకథయితుం సమర్థ ఇత్యాహ॥ శాబ్దేతి ॥ శాబ్దే బ్రహ్మణి శబ్దాత్మకే బ్రహ్మణి-నిష్ణాతః పరినిష్ఠితః-కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్-పర స్మింశ్చ బ్రహ్మణి నిష్ణాతః ఖల్విత్యన్వయః॥ అనేన బ్రహ్మవిషయయోగజన్యజ్ఞానసంపత్తిరుక్తా ॥ ౧౦ ॥ హరేః గుణానుకథ నే, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, రాజ్ఞా ఉపామన్త్రితః ప్రార్థితః, హృషీకేశం భగవన్తం, సర్వేన్ద్రియనియన్తారం, అనుస్మృత్య, ప్రవక్తుం దేవతాగురునమస్కారాదిరూపముపక్రమం కృతవాన్ ॥ ౧౧ ॥ తదేవాహ। నమ ఇతి॥ పరస్మై ప్రకృతిపురుష విలక్షణాయ, తత్ర హేతుః, భూయసే స్వరూపతో గుణతశ్చానన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య వర్తమానాయ - తదేవదర్శయతి, స తః ప్రపఞ్చస్య, ఉద్భవః ఉత్పత్తిః - స్థానం పాలనం, నిరోధస్సంహారః, స్త ఏవ లీలా, తయా- గృహీతశక్తిత్రితయాయ, గృహీతం హిరణ్యగర్భస్యావతారశంకరరూపశక్తిత్రితయం, యేన తస్మై, అనేన వైలక్షణ్యముక్తం, భూయస్త్వ

శ్చ విచేష్టితమ్॥ ౮ ॥ యథా గుణాంస్తు ప్రకృతేర్యుగపత్క్రమశోపి వా। బిభర్తి భూరిశస్త్వేకః కుర్వన్ కర్మాణి జన్మభిః॥ ౯ ॥ విచికిత్సితమేతన్మే బ్రవీతు భగవాన్యథా। శాబ్దే బ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరస్మింశ్చ భవాన్ ఖలు॥ ౧౦ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ఇత్యుపామన్త్రితో రాజ్ఞా గుణానుకథనే హరేః । హృషీకేశమనుస్మృత్య ప్రవక్తుముపచక్ర మే॥ ౧౧ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ భూయసే సదుద్భవస్థాననిరోధలీలయా । గృహీతశక్తిత్రిత యాయ దేహినామన్తర్భవాయానుపలభ్యవర్త్మనే॥ ౧౨ ॥ భూయో నమస్సద్వృజినచ్ఛిదేఽసతామసంభవాయా ఖిలసత్త్వమూర్తయే। పుంసాం పునః పారమహంస్య ఆశ్రమే వ్యవస్థితానామనుమృగ్యదాశుషే॥ ౧౩ ॥ నమోన

మాహ ॥ అన్తర్భవాయ అన్తరాత్మనే, అనేన, సర్వస్య వ్యాప్యత్వాత్తదపేక్షయా స్వస్య వ్యాపకత్వముక్తం, అనుప లభ్యం వర్త్మయస్య - తస్మై, వర్త్మశబ్దో, గన్తవ్యమార్గపరోప్యత్రోపాసనాయాపజ్ఞానవిషయీభూతభగవత్స్వరూపా దిపరః, ఉపచారాత్, అనేన ప్రాకృతకరణాగోచరత్వముక్తం, మిదమపి వైలక్షణ్యసంపాదకమ్ ॥ ౧౨ ॥ అనుప లభ్యవర్త్మత్వేఽనుపాస్యత్వం స్యాదిత్యత ఆహ॥ భూయ ఇతి॥ సద్వృజినచ్ఛిదే సతాం పాపచ్ఛిదే, అసతాం దుష్కృతాం, అసంభవాయ వినాశాయ, అఖిలసత్త్వమూర్తయే-అఖిలం పూర్ణం సత్త్వమేవ మూర్తిర్యస్య తస్మై ఉపాత్తపూర్ణసత్త్వదేహా యేత్యర్థః-స్వతోఽనిన్ద్రియత్వేపి, సౌలభ్యాతిశయేన - సాధుపరిత్రాణాయ దుష్కృద్వినాశాదికుర్వన్, అఖిలమనుజన యనవిషయతాం రామకృష్ణాదిరూపేణగత ఇత్యర్థః, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాత్ సర్వజగత్కారణత్వాద్వ్యాసత్త్వాదిగు ణవత్త్వాచ్చ ముముక్షోరుపాస్యత్వం, మోక్షప్రదత్వం చాహ, పారమహంస్యే పరమహంసానాం సంబన్ధిని చతుర్థాశ్రమ ఇ త్యర్థః, తస్మిన్-వ్యవస్థితానాం ఇదం ముముక్షుమాత్రోపలక్షణం - పరమహంసానాం ప్రాయశో ముముక్షుత్వాత్తద్వాశ్ర మనిర్దేశః, బ్రహ్మవిద్యాఙ్గత్వేన తత్తదాశ్రమ ప్రయుక్తకర్మానుష్ఠానపరాణాం, అనుమృగ్యదాశుషే - అనుమృగ్యో లబ్ధు మిష్టోర్థస్తస్య దాశుషే దానశీలాయ ॥ ౧౩ ॥ సౌలభ్యవిశిష్టమేవ నమస్కరోతి॥ సాత్వతాం యదూనాం, ఋషభాయ శ్రే ష్ఠాయ ఆశ్రితవాత్సల్యాతిరేకాత్సాత్వతశ్రేష్ఠత్వేనావతీర్ణాయేత్యర్థః - ఏవం భూతోపి-దుర్యోగినాం దుర్లభ ఏవేత్యాహ॥ విదూరేతి॥ కుయోగినాం కుత్సితయోగినాం - భగవద్భక్తియోగవిధురయోగనిష్ఠానాం, విదూరకాష్ఠాయ విదూరా దూర తరా కాష్ఠా దిక్ యస్య తస్మై, దుర్యోగిభిః యస్య దిగపి దుర్జ్ఞేయా తథావిధాయేత్యర్థః, తదేవం వైషమ్య ప్రతీతావపి, నిర్దోష త్వాయాచిన్త్యైశ్వర్యమాహ॥ నిరస్తేతి॥ స్వరాధసా స్వతేజసా, నిరస్తం సామ్యం అతిశయశ్చ యస్య, తేన-తేజసా ఉపలక్షి

తే - స్వధామని ,, స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వప్రతిష్ఠే, స్వయంజ్యోతిషి వా, రంస్యతే రమమాణాయ తే తుభ్యం, నమో నమః [illegible] కారోద్దేశేన నమస్కృతేః పానం పున్యం నిస్సమాభ్యధికస్వకీయతేజసోపలక్షితే స్వస్మిన్నేవ రమమాణస్య న కించిదపి వైషమ్యేణ ప్రయోజనమితి ,, న హి కల్పద్రుమస్య భజతామభీష్టాన్ దదతో వైషమ్యమస్తీతి వక్తుం యుక్తమ్ ॥ ౧౪ ॥ [illegible] త్రైశ్వర్యవత్త్వేన వైషమ్యమతఏవ తత్కీర్తనస్మరణాదేస్సమస్తదురితనివర్తకత్వమిత్యాహ ॥ యత్కీర్తనమితి ॥ ఈక్షణం అర్చావిగ్రహాదినిరీక్షణం - అర్హణం పూజనం, యత్కీర్తనాదినిష్ఠస్య లోకస్య - కల్మషం దురితం - విధునోతి సద్యోఽపి నాశయతి - తస్మై - సుభద్రశ్రవసే సుభద్రం సుమఙ్గళం శ్రవః కీర్తిర్యస్య తస్మై - నమః ॥ ౧౫ ॥ న కేవలం శ్రవణాదిభిర్దురితనివృత్తిరేవ, కీర్తనాదిభిర్విశుద్ధేనాత్మనాఽపరిపూర్ణభక్తియోగం తతో బ్రహ్మాపి ప్రాప్నువన్తీత్యాహ ॥ విచక్షణా ఇతి ॥ యచ్చరణోపసాదనాత్ యచ్చరణయోరుపసాదనాత్, ఉపసత్తేర్భజనాదిత్యర్థః, తస్మాదన్తరాత్మనో మనసః, ఉభయత్ర ఇహాముత్ర చ - సఙ్గం వ్యుదస్య, గతక్లమాః నివృత్తసాంసారికతాపత్రయాః బ్రహ్మగతిం బ్రహ్మాఖ్యాం గతిం, పరమప్రాప్యాం విన్దన్తి ప్రాప్నువన్తి, హీతి ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ,, బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్ ,, ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధేః, తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమ ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ భక్తిశూన్యానాం సర్వాణ్యపి సాధనాని నిష్ఫలానీత్యాహ ॥ తపస్విన ఇతి ॥ తపస్వినః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదితపోనిష్ఠాః మనస్వినః మనఆదీన్ద్రియనిగ్రహపరాః - మన్త్రవిదః మన్త్రజాపపరాః సుమఙ్గళాః సదాచారపరాః తే సర్వే - తపఆదేః యదర్పణం యస్మిన్ భగవతి సమర్పణం - యదుపాసనాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం వినేతి యావత్ - క్షేమం

మస్తేస్త్వృషభాయ సాత్వతాం విదూరకాష్ఠాయ ముహుః కుయోగినామ్। నిరస్తసామ్యాతిశయేన రాధసా
స్వధామని బ్రహ్మణి రంస్యతే నమః ॥ ౧౪ ॥ యత్కీర్తనం యత్స్మరణం యదీక్షణం యద్వన్దనం యచ్ఛ్రవ
ణం యదర్హణమ్। లోకస్య సద్యో విధునోతి కల్మషం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః ॥ ౧౫ ॥ విచక్షణా యచ్చర
ణోపసాదనాత్సఙ్గం వ్యుదస్యోభయతోఽన్తరాత్మనః। విన్దన్తి హి బ్రహ్మగతిం గతక్లమాస్తస్మై సుభద్రశ్రి
వసే నమో నమః ॥ ౧౬ ॥ తపస్వినో దానపరా యశస్వినో మనస్వినో మన్త్రవిదస్సుమఙ్గళాః। క్షేమం న విన్దన్తి
వినా యదర్పణం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః ॥ ౧౭ ॥ కిరాతహూణాన్ధ్రపుళిన్దపుల్కసా ఆభీరకఙ్కా య
వనాః ఖసాదయః। యేఽన్యే చ పాపా యదుపాశ్రయాశ్రయాః శుధ్యన్తి తస్మై ప్రభవిష్ణవే నమః ॥ ౧౮ ॥ స ఏష
ఆత్మాఽఽత్మవతామధీశ్వరస్త్రయీమయో ధర్మమయస్తపోమయః। గతవ్యలీకైరజశంకరాదిభిర్వితర్క్యలి
ఙ్గో భగవాన్ ప్రసీదతామ్ ॥ ౧౯ ॥ శ్రియః పతిర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతిర్ధియాం పతిర్లోకపతిర్ధరాపతిః। పతిర్గతి

తత్తత్తపఆదేః పరమం ఫలం - న విన్దన్తి - న లభన్తే - యద్యపి యత్కించిద్దురితనివృత్త్యాదిరూపం ఫలమాప్నువన్తి తథాపి [illegible] మాప్నువన్తి - భక్తియోగాఙ్గత్వేన తపఆదికుర్వాణాస్తు - నిరతిశయఫలం ప్రాప్నువన్తీత్యభిప్రాయః - తస్మై నమ [illegible] ॥ ౧౭ ॥ కిం వక్తవ్యం భాగవతా ఆత్మానం విశోధ్య బ్రహ్మ ప్రాప్నువన్తీతి - భాగవతాశ్రితా హీనజాతీయా అపి ప్రాప్నువన్తీత్యాహ ॥ కిరాతేతి ॥ కిరాతాదయో హీనజాతయః అన్యే చ యే పాపాః పాపజాతయః - యదుపాశ్రయాశ్రయాః, యం పరమపురుషం ఉపాశ్రితాః - యదుపాశ్రయాః భాగవతాః - తదాశ్రయాః భాగవతాశ్రితాః శుధ్యన్తి అసంభావనాశఙ్కాం పరిహరతి, ప్రభవిష్ణవే ప్రభవనశీలాయ పూర్వోక్తతపఆదీనాం ఫలప్రదాయేత్యర్థః - అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ ,, ఇతి భగవద్వచనాత్ ,, సర్వకర్మఫలప్రదత్వేన సర్వసాధనానాం తత్సమర్పణమేవ యుక్తమితి భావః ॥ ౧౮ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ స ఇతి ॥ సః ప్రసిద్ధః ఏష ఆత్మా పరమాత్మా - ఆత్మవతాం కేవలభక్తియోగనిష్ఠానాం యః అధీశ్వరః - యోగఫలప్రదః త్రయీమయః పూర్వభాగోక్తకర్మారాధ్య - స్తత్ఫలప్రద ఇత్యర్థః ధర్మమయః స్మార్తదానాదిధర్మారాధ్య - స్తత్ఫలద ఇత్యర్థః తపోమయః ఉపనిషద్భాగోక్తోపాసనాత్మకజ్ఞానమయః - తజ్జ్ఞానప్రాప్యః వేద్యస్తత్ఫలప్రద ఇత్యర్థః, తత్తద్దేవానాం తత్తత్ఫలదాతృత్వశ్రవణాత్కథం తస్యైవ సర్వకర్మారాధ్యత్వమిత్యత ఆహ ॥ గతవ్యలీకైః గతచోద్యైః అజశంకరాదిభిః బ్రహ్మరుద్రాదిభిః వితర్క్యలిఙ్గః నిశ్చేతుమశక్యం - లిఙ్గం లక్షణం చిహ్నం యస్య - స బ్రహ్మాదయోఽపి యదీయలక్షణాని వితర్కయన్తి తథాభూతస్తేషామప్యన్తరాత్మత్వేనోపాస్య ఏవ - తత్తద్రూపేణాదిరూపేణ ఫలద ఇతి హృదయం - ఏవంవిధభగవత్ప్రసాదం స్వస్య ప్రార్థయతే ॥ భగవానితి ॥ అనేన దేవతావిశేషశ్చ వివక్షితః ॥ ౧౯ ॥ స

ర్వపాలకత్వమనుస్మరన్నాహ॥ శ్రియః పతిః లక్ష్మ్యాః పతిః భర్తేత్యర్థః యజ్ఞపతిః వైదికధర్మమర్యాదాపాలకః- ప్రజాపతిః ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తప్రజాపాలకః ధియాం ధ్యానానాం ఉపాసనానాం పతిః తన్మర్యాదాపాలకః- యజ్ఞపతిర్ధియాం పతిరితి - భాగద్వయాభిప్రాయేణోక్తం - లోకపతిః సమస్తభువనానాం పాలకః భువనానాం తదన్తర్గతానాం చ పాలనాభిప్రాయేణ, లోకపతిః ప్రజాపతిరితి చోక్తం, ధరాపతిః భూపాలకః- ధరాయాః లోకాన్తర్గతత్వేఽపి ధర్మబాహుల్యాత్పృథగుక్తిః- కృష్ణాదిరూపేణ భూలోకేఽవతీర్య దుష్కృద్వినాశం కుర్వన్ విశేషేణ మర్యాదాపాలక ఇత్యర్థః అవతారప్రయోజనమాహ॥ పతిర్గతిరితి॥ అన్ధకాదయో యాదవప్రభేదాః- తేషామక్రూరోద్ధవాదీనాం, సాధూనాం చ, పతిర్గతిశ్చ, పాలకః ప్రాప్యశ్చ, పతిర్గతిశ్చేత్యుభయోపాదానేన, సాధుపరిత్రాణమేవావతారకృత్యం, దుష్కృద్వినాశనం త్వానుషఙ్గికమితి వ్యఞ్జితం, న కేవలం స్వకులీనానామేవ సతాం పతిః, కిన్త్వన్యేషామపి సతామిత్యాహ। సతాం పతిః, గతిశ్చేత్యపి వివక్షితే ఏవంవిధో భగవాన్- మే మహ్యం ప్రసీదతు ❀॥౨౦॥❀ జ్ఞానప్రదత్వేన సతాం పతిత్వమేవ వ్యక్తీకుర్వన్ తత్ప్రసాదం ప్రార్థయతే॥ యదిత్యాది ద్వాభ్యాం॥ యస్యాఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానమేవ సమాధిః- తేన ధౌతయా శోధితయా ధియా- ఆత్మనః తత్త్వం యాథాత్మ్యం- కవయః- స్వయం పశ్యన్తి జానన్తి- అన్యేభ్యశ్చ- యథారుచం యథామతి రుక్- ప్రతిభా, వదన్తి వా ఉపదిశన్తి చేత్యర్థః స భగవాన్- మహ్యం ప్రసీదతాం ❀॥౨౧॥❀ కిం చ పురా కల్పాదౌ- అజస్య బ్రహ్మణః- హృది స్మృతిం సృష్టివిషయాం స్మృతిం- వితన్వతా విస్తారయతా- యేన పరమాత్మనా- ప్రచోదితా సఞ్చోదితా - సరస్వతీ త్రయీరూపా- స్వలక్షణా స్వరవిశేషాదిస్వాసాధారణచిహ్నవతీ, ఆస్యతః ముఖతః, ప్రాదురభూత్ ప్రాదుర్భూతవతీ, సః ప్రచోదయితా- ఋషీణాం జ్ఞానప్రదానాం, ఋషభః శ్రేష్ఠః మే ప్రసీదతాం ❀॥౨౨॥❀ ఇదానీం భగవానేవ సర్వవాచాం ప్రతిపాద్యః స్యాదితి

శ్చాన్ధకవృష్ణిసాత్వతాం ప్రసీదతాం మే భగవాన్ సతాం పతిః॥౨౦॥ యదఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానసమాధిధౌతయా ధియాఽనుపశ్యన్తి హి తత్త్వమాత్మనః। వదన్తి చైతత్కవయో యథారుచం స మే ముకున్దో భగవాన్ ప్రసీదతాం ॥౨౧॥ ప్రచోదితా యేన పురా సరస్వతీ వితన్వతాఽజస్య సతీం స్మృతిం హృది। స్వలక్షణా ప్రాదురభూత్కిలాస్యతః స మే ఋషీణామృషభః ప్రసీదతాం ॥ ౨౨॥ భూతైర్మహద్భిర్య ఇమాః పురో విభుర్నిర్మాయ శేతే యదమూషు పూరుషః। భుఙ్క్తే గుణాన్ షోడశ షోడశాత్మకః సోఽలఙ్కృషీష్ట భగవాన్వచాంసి మే ॥ ౨౩ ॥ నమస్తస్మై భగవతే వాసుదేవాయ వేధసే। పపుర్జ్ఞానమయం సౌమ్యా యన్ముఖామ్బురుహాసవం॥౨౪॥ ఏతదేవాత్మభూ రాజన్ నారదాయ విపృచ్ఛతే। వేదగర్భోఽభ్యధాత్పూర్వం యదాహ హరిరా

ప్రార్థయతే॥ భూతైరితి॥ స భగవాన్- మే వచాంసి- అలఙ్కృషీష్ట అలఙ్కరోతు ప్రతిపాద్యః స్యాదిత్యర్థః, వాచాం భగవత్ప్రతిపాదనమేవ హ్యలఙ్కారః యథోక్తం,, తద్వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవ,, ఇత్యాది,, నను భవతోచ్చార్యమాణానాం నానావిధశబ్దానాం కథం స ఏవ ప్రతిపాద్యః స్యాదిత్యత ఆహ॥ మహద్భిర్భూతైః మహదాదిపృథివ్యన్తైర్భూతైః ఇమాః, పురః పురాణి- శరీరాణి నిర్మాయ- విభుః స్వయం తత్తజ్జీవాన్తర్వ్యాపనస్వభావః అమూషు ఆసు పురీషు- శేతే అత ఏవ పురుషః పురిశయనాత్పురుషశబ్దవాచ్యః అవతిష్ఠతే న కేవలం శేతే కిన్తు - లీలారసమనుభవతీత్యాహ । షోడశ గుణాన్ శబ్దాదివిషయాన్ పఞ్చ- పఞ్చ వాగాదివ్యాపారాన్- ప్రాణాదివాయువృత్తీః పఞ్చ, ఏకం మనోగుణం సఙ్కల్పాదిం - ఏతాన్ షోడశ గుణాన్- స్వయం షోడశాత్మకః ఏకాదశేన్ద్రియ- పఞ్చభూతాత్మా భూతః భుఙ్క్తే లీలారసమనుభవతీత్యర్థః, జీవాన్తర్యామిత్వేన గుణాన్ గృహ్ణతో భగవతో గుణగ్రహణం లీలారసః, జీవస్య తు కర్మాయత్తో భోగ ఇతి భావః, ఏవం చ - దేవాదినామరూపాణాం పరమాత్మపర్యన్తత్వా,, న్నతాస్సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠాయత్ర శాశ్వతీ,, తి న్యాయేన మద్వచసాం స ఏవ విషయః స్యాదితి యుక్తా ప్రార్థనా ❀॥౨౩॥❀ ఏవం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వగురుం పితరం చ వ్యాసం నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ వ్యాసస్యాపి వాసుదేవావతారత్వాద్వాసుదేవా యత్యుక్తిః, వేధసే సర్వజ్ఞాయ, సౌమ్యాస్తచ్ఛిష్యాః, జ్ఞానమయం, యన్ముఖామ్బురుహాసవం యన్ముఖామ్భోరుహో మకరన్దః, తం, పపుః తస్మై నమ ఇత్యర్థః ❀॥౨౪॥❀ ఏవం గురుదేవతే నమస్కృత్య ప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరమవతారయిష్యన్ తస్య సాంప్రదాయికత్వసూచనాయ నారదహిరణ్యగర్భయోః ప్రశ్నోత్తరే సంవాదయతి॥ ఏతదేవేతి॥ త్వయా- యత్పృష్టమేతదేవ- విపృచ్ఛతే పృష్టవతే- వేదగర్భః వేదో యస్య గర్భః అన్తస్థః స వేదగర్భశ్చతుర్ముఖః - అభ్యధాత్ - కిమిత్యత ఆహ। హరిర్భగవాన్- ఆత్మనః స్వస్మై యదాహ భగవాంశ్చతుర్ముఖాయ యదాహ, స చ

నారదాయ-తదేవాహం భవతేఽభిధాస్యామీత్యభిప్రాయః ॥౨౫॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః * * * * * * * * *

నారదాయపృష్టవతే వేదగర్భోఽభ్యధాదిత్యుక్తం-తత్ర నారదప్రశ్నమాహ॥ దేవదేవేతి॥ హే దేవదేవ-హే భూతభావన భూతస్రష్టః, అత ఏవ-పూర్వజ ఆత్మతత్త్వస్య-నిదర్శనం నితరాం ప్రకాశకం, యజ్జ్ఞానం-తద్విజానీహి, అన్తర్భావితణిజర్థః, విశేషేణ జ్ఞాపయేత్యర్థః॥౧॥ ఇదం కార్యం జగత్-యద్రూపం యస్య రూపం అయం నిమిత్తప్రశ్నః యతస్సృష్టం యత ఉపాదానభూతాత్సృష్టం-యదుపాదానకమితి యావత్ - యదధిష్ఠానం యత్సంస్థం యత్పరమితి చ బహువ్రీహిః-య ఆధారో యస్య తద్యదధిష్ఠానం-యదాధారకమిత్యాధారప్రశ్నః-యస్మిన్ సంస్థా లయః యస్య తద్యత్సంస్థం - అయం లయాధారప్రశ్నః-యత్పరం యోఽస్మాత్పరో విలక్షణస్తద్యత్పరం-యదధీనమిత్యర్థః-యచ్చ-యదప్యన్యత్-యదుపకరణత్వాదికమస్తి తత్తత్త్వం-తస్య యాథాత్మ్యం-తత్త్వతో వదేత్యర్థః॥౨॥ న జానామీతి న వక్తవ్యమిత్యాహ॥ సర్వమితి॥ యత్పృష్టం-తదేతత్సర్వం- భవాన్వేద జానాతి-కుత ఇత్యత ఆహ-భూతభవ్యభవత్ప్రభుః భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరకృత్స్నవస్తుజాతస్య-ప్రభుః ఉత్పాదకః-కిఞ్చ- తవ త్వయా-విశ్వం జగత్-విజ్ఞానేన భగవత్ప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన-అవసితం నిశ్చితం-కరస్థామలకవత్ ॥౩॥ ఏవం జగద్విషయప్రశ్నః కృతః-ఆస్తాం తావదిదం-త్వమేవ త్వం కథమిత్యాహ॥ యద్విజ్ఞాన ఇతి॥ యస్మిన్విషయే తవ విజ్ఞానమస్తీతి సప్తమీపూర్వపదబహువ్రీహిః-యతో విజ్ఞానం యస్య యద్విజ్ఞానః కస్తవ విజ్ఞానద ఇతి వా-యదాధారః య ఆధారో యస్య యదాధారః-కస్తవాశ్రయః-యః పరో యస్య యత్పరః-కస్తవ పర ఇత్య

త్మనః ॥౨౫॥ * * * * * * * * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః. * * *

నారద ఉవాచ ॥ దేవదేవ నమస్తేఽస్తు భూతభావన పూర్వజ । తద్విజానీహి యజ్జ్ఞానమాత్మతత్త్వనిదర్శనమ్॥౧॥ యద్రూపం యదధిష్ఠానం యతస్సృష్టమిదం ప్రభో। యత్సంస్థం యత్పరం యచ్చ తత్తత్త్వం వద తత్త్వతః॥౨॥ సర్వం హ్యేతద్భవాన్వేద భూతభవ్యభవత్ప్రభుః। కరామలకవద్విశ్వం విజ్ఞానావసితం తవ॥ యద్విజ్ఞానో యదాధారో యత్పరస్త్వం యదాత్మకః। ఏకస్సృజతి భూతాని భూతైరేవాత్మమాయయా॥౪॥ ఆత్మన్ భావయసే తాని న పరాభావయన్ స్వయమ్। ఆత్మశక్తిమవష్టభ్య ఊర్ణనాభిరివాక్లమః॥౫॥ నాహం వేద పరం త్వస్మిన్నాపరం న సమం విభో। నామరూపగుణైర్భావ్యం సదసత్కిఞ్చిదన్యతః॥౬॥ స భవానచరద్ఘోరం యత్తపస్సుసమాహితః। తేన ఖేదయసే నస్త్వం పరశఙ్కాం ప్రయచ్ఛసి॥౭॥ ఏతన్మే పృచ్ఛతస్సర్వం

ర్థః-యదాత్మకః-య ఆత్మా యస్య- స యదాత్మకః - కస్త్వదాత్మేత్యర్థః-మను తు త్వమేవ స్వతన్త్రః పరమేశ్వర ఇతి ప్రతిభాతి-తపశ్చరణేన తు పరశఙ్కయా పృచ్ఛామీత్యాహ॥ సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ ఏకః అసహాయః-ఆత్మమాయయా ఆత్మనస్సఙ్కల్పేన-మాత్రైః పృథివ్యాదిమాత్రైః-భూతాని దేవాదిభూతాని-సృజతి ॥౪॥ తాని-సృష్టాని భూతాని ఆత్మన్ ఆత్మని-స్వస్మిన్నిత్యర్థః-స్వయం న పరాభావయన్ స్వాత్మానం పరిభవమప్రాపయన్- అమోఘవాఞ్ఛ ఇత్యర్థః-భావయసే పాలయసి-ఊర్ణనాభిః సూత్రనాభిః కీటకవిశేషః-తద్వ-దాత్మనశ్శక్తిం ప్రకృతిమవష్టభ్య- అక్లమః అస్పృష్టశ్రమః-సృజసి-పాసి-సంహరసీత్యర్థః ॥౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నేతి॥ అహం త్వస్మిన్ కారణవిషయే-పరముత్కృష్టం-అపరం నికృష్టం-సమం మధ్యమం-దేవాదివ్యపత్యాదిరూపశుక్లాదిగుణైర్భావ్యం-సదసదాత్మకం చేతనాచేతనాత్మకం-కిఞ్చిదపి వస్తు-అన్యతో-న వేద-కిం తు త్వత్త ఏవేతి జానామీత్యర్థః॥ యద్వా॥ అస్మిన్ కార్యావస్థే-నామరూపాభ్యాం సత్త్వాదిగుణైశ్చోపలక్షితత్వేన నిష్పాద్యం - చేతనాచేతనాత్మకం-కిఞ్చిదపి వస్తు - ఇదమనేన సమం - ఇదం నికృష్ట - మిదముత్కృష్ట - మితి న జానామీత్యర్థః ॥౬॥ యత్పరస్త్వమిత్యాదిప్రశ్నః కుతః ప్రసక్త ఇత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ ఘోరం ఇతరైశ్చరితుమశక్యం - మహత్తపః- స భవాన్ జగత్స్రష్టా-భగవానితి పాఠాన్తరం-తదా పూజ్యస్త్వం-గురుసమ ఇత్యర్థః- అచరత్ కృతవాన్-తేన తపశ్చరణేన-కిమస్మాదపి పరమస్తీతి శఙ్కాం ప్రయచ్ఛసి-తతస్త్వం - నః ఖేదయసే-పరశఙ్కాప్రదానేన చిత్తవిక్షేపం జనయసీత్యర్థః ॥౭॥ ప్రశ్నముపసంహరతి॥ ఏతదితి॥ హే సర్వజ్ఞ - హే సకలేశ్వర-త్వయానుశాసితః శిక్షితోఽహం- ఇదం భవతోపది

---

౭ ॥శ్లో॥ పా ॥ భగవానచరద్ఘోరం.

ష్యమాణం-యథైవ-బుధ్యేయా నే-తథైవ-తత్సర్వం పృచ్ఛతో-మేమహ్యం- విజానీహీతి విశేషేణజ్ఞాపయ ❁॥౮॥ ❁ అథబ్రహ్మా
యథాప్రశ్నముత్తరయిష్యం స్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥సమ్యగితి॥ హేవత్సపుత్ర-కారుణికస్య మయికరుణావతః-తే త్వయా-
ఇదం-సమ్యగ్విచికిత్సితం జ్ఞాతుమిష్టం-కుత ఇత్యతఆహ-యద్యస్మా- దహం భగవద్వీర్యదర్శనే భగవత్ప్రభావజ్ఞాపనరూపే
ధర్మే, ప్రవర్తితః ❁॥౯॥ ❁ అభిమతార్థజిఘృక్షయా ప్రశ్నం వివినక్తి॥నానృతమితి॥ భో-హేనారద-మాం ప్రతియథాబ్రవీషి
‘‘ఏకస్సృజతిభూతాని,, త్యాదినా యత్పృచ్ఛసి-తచ్చాపి-తవ-త్వదీయం వచః-నానృతం అతివ నాసత్యం-కింతు మత్తః-పరం భ
గవన్తం-మజ్ఞాత్వాబ్రవీషి-అజ్ఞానహేతుమాహ మమఏతావత్త్వం ఏతావన్మహిమవత్త్వం- యతఃపరమకారుణికాత్-భ
వతి-తం-మత్తఃపరమజ్ఞాత్వాబ్రవీషీత్యర్థః ❁॥౧౦॥ ❁ తర్హి కోఽసావీశ్వర ఇత్యపేక్షాయాం భక్త్యా నమస్కరిష్యన్నాహ॥
యేనేతి॥ అర్కాదయోభగవత్తేజసా రోచితం విశ్వం తత్తేజోలేశముపజీవ్యస్వయం రోచయన్తీతి స్వాత్మానమభిమన్యన్తే-ఏవ
మహమపీత్యర్థః ‘‘నతత్ర సూర్యోభాతి,, తిశ్రుతిరత్రానుసంధేయా ❁॥౧౧॥ ❁ తస్మైవాసుదేవాయ-నమః ధీమహి నమఃకు
ర్మహే ‘‘యద్వా,, ధీమహీత్యత్రతమితిశేషః జేతుమశక్యయా-యస్యభగవతో మాయయా-మాం జగద్గురుం వదన్తి ‘‘బ్రహ్మా
ద్యాస్సకలా దేవా మనుష్యాః పశవస్తథా। విష్ణుమాయామహావర్తగర్తాన్ధతమసావృతా,, ఇతిన్యాయేన-మాయయా మాం జ
గద్గురుం వదన్తి-నతు-తత్త్వవిద ఇత్యర్థః ❁॥౧౨॥ ❁ ఇతరేషాం మాయాయా దుర్జయత్వం భగవతస్తదసంస్పర్శం చాహ॥
విలజ్జమానయేతి॥ యస్యభగవతః ఈక్షాపథే దృష్టిపథే-స్థాతుం- విలజ్జమానయా-తస్మిన్ స్వకార్యమకుర్వత్యా-అముయా-
మాయయా-విమోహితాస్సన్తః-మమాహమితి దుర్ధియః-వికత్థన్తే ❁॥౧౩॥ ❁ వికత్థనమేవాహ॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రవ్యం పృథివ్యాది

సర్వజ్ఞ సకలేశ్వర। విజానీహి యథైవేదమహం బుధ్యేఽనుశాసితః ॥౮॥ బ్రహ్మోవాచ॥ సమ్యక్కారుణికస్యే
దం వత్స తే విచికిత్సితమ్। యదహం చోదితస్సౌమ్య భగవద్వీర్యదర్శనే ॥౯॥ నానృతం తవ తచ్చాపి యథా మాం
ప్రబ్రవీషి భోః। అవిజ్ఞాయ పరం మత్త ఏతావత్త్వం యతో హి మే ॥౧౦॥ యేన స్వరోచిషా విశ్వం రోచితం రోచ
యామ్యహమ్। యథాఽర్కోఽగ్నిర్యథా సోమో యథర్క్షగ్రహతారకాః॥౧౧॥ తస్మై నమో భగవతే వాసుదే
వాయ ధీమహి। యన్మాయయా దుర్జయయా మాం బ్రువన్తి జగద్గురుమ్॥౧౨॥ విలజ్జమానయా యస్య స్థాతుమీక్షా
పథేఽముయా। విమోహితా వికత్థన్తే మమాహమితి దుర్ధియః॥౧౩॥ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ।
వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్న చాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వతః॥౧౪॥ నారాయణపరా వేదా దేవా నారాయణాఙ్గజాః।
నారాయణపరా లోకా నారాయణపరా మఖాః ॥౧౫॥ నారాయణపరో యోగో నారాయణపరం తపః। నా
రాయణపరం జ్ఞానం నారాయణపరా గతిః॥౧౬॥ తస్యాపి ద్రష్టురీశస్య కూటస్థస్యాఖిలాత్మనః। సృజ్యం సృజా

భూతమేవ కారణమితి కేచిత్-కర్మేత్యపరే-కాల ఇత్యన్యే - స్వభావ ఇత్యపరే-కర్మాధీనత్వాజ్జీవ ఏవ కారణమిత్యపరే-ఏవం-
యన్మాయయా మోహితాస్సన్తో-వికత్థన్త ఇత్యర్థః-ఏవం తైస్స్వతన్త్రతయాఽభిమతాః పదార్థాః భగవదధీనా ఇత్యాహ॥
వాసుదేవాదితి॥ హేబ్రహ్మన్-ద్రవ్యాదిష్వర్థేషు-వాసుదేవాత్పరో-ఽన్యోఽర్థో నాస్తి- యథా వాసుదేవాత్పరో నాస్తి-తద్వదత
దాత్మకమతత్పరతన్త్రఞ్చ నాస్తీత్యుక్తవక్ష్యమాణేషు సూచితమ్ ❁॥౧౪॥ ❁ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నారాయణపరా ఇ
తి॥ వేదాః నారాయణపరాః-నారాయణః పరః కారణం యేషాం తే తథోక్తాః ‘‘తస్యహవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత
మేతద్యదృగ్వేద,, ఇత్యాదిశ్రుతేః ‘‘యద్వా,, నారాయణః పరః ప్రతిపాద్యో యేషాం తే తథోక్తాః ‘‘సర్వే వేదా యత్పదమా
మనన్తి,, తిశ్రుతేః-దేవాః ఇన్ద్రాదయః-నారాయణస్యాఙ్గజాతా - స్తచ్ఛరీరభూతాశ్చేత్యపి వివక్షితం ‘‘చన్ద్రమా మన
సో జాతః,, సఆత్మా అఙ్గాన్యన్యా దేవతా ‘‘ఇత్యాదిశ్రుతేః-లోకాః నారాయణపరాః-నారాయణః పరః స్వామీ యేషాం తే
తథోక్తాః-మఖాః క్రతవో నారాయణపరాః నారాయణః పర ఆరాధ్యో యేషాం తే తథోక్తాః ❁ ॥౧౫॥ ❁ యోగః వివేకా
దిజన్యఉపాసనాత్మకో యోగో, నారాయణపరః- నారాయణః పరో ధ్యేయో యస్యస తథోక్తః-తపః విద్యాఙ్గభూతం క
ర్మ, నారాయణపరం-నారాయణః పరః పర్య[వసానసమర్పణ]భూమిర్యస్య తత్తథోక్తం-జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం, యోగస్య
పూర్వముక్తేః-తదపి - నారాయణః పరో ధ్యేయో యస్య తత్తథోక్తం , గతిర్యోగఫలం అర్చిరాదికా-సాపి నారాయణః ప
రో గన్తవ్యో యస్యాస్తథాభూతా-ఏవం సర్వం తదధీనమితి కథనేన, నాహం వేద పరం త్వస్మిన్నిత్యంశస్యోత్తరముక్తం భ
వతి ❁॥౧౬॥ ❁ తర్హి త్వం కిం కరోషీత్యపేక్షాయామాహ॥ తస్యాపీతి॥ అఖిలాత్మనః సర్వాన్తర్యామిణః-అభిద్రష్టుస్సర్వజ్ఞ
స్య ఈశ్వరస్య సర్వం స్వవశీకృత్య నియన్తుః - కూటస్థస్య నిర్వికారస్య- ఈక్షయైవ సంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ-సృష్టోఽహం-తే

నచోదితః-సృజ్యం సృజామీత్యన్వయః- సత్రప్రయోజకః - అహంతత్రప్రయోజ్య ఇతి భావః *॥౧౭॥ *నను-కథం నియోజ్యని
యోజకభావః కుతో వా తస్య సర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మాః- స్వస్య తు తద్విపరీతా - ఇత్యపేక్షాయాం మమ ఈశ్వరత్వమాయావ
శ్యత్వాభ్యామిత్యాహ॥ సత్త్వమితి॥ నిర్గుణస్య హేయగుణరహితస్య, కల్యాణగుణానాం సమనన్తరమేవోక్తత్వాత్-విభోః
వ్యాపకేన-భగవతా-మాయయా-ప్రకృతిద్వారా, స్థితిసర్గనిరోధేషు నిమిత్తేషు, స్థిత్యాద్యర్థమిత్యర్థః- సత్త్వాదయః, త్ర
యో గుణాః- గృహీతాః స్వనియామ్యత్వేన పరిగృహీతాః - సృష్టిస్థితిసంహారరూపలీలాపరికరత్వేన సత్త్వాదయ ఈశ్వరేణ
పరిగృహీతా ఇత్యభిప్రాయః *॥౧౮॥ *ఏవం గుణానామీశ్వరలీలాపరికరత్వముక్త్వా జీవబన్ధకత్వమాహ॥ కార్యేతి॥ కా
ర్యం శరీరం-కారణమిన్ద్రియం-తాభ్యాం - కర్తృత్వే నిమిత్తే- పుణ్యపాపనిష్పాదనార్థం-గుణాస్సత్త్వాదయః స్వరూప
తోఽవ్యయం, మాయినం, మాయావశ్యం-సంబన్ధమాత్రేణేతి- పురుషం జీవం నిత్యదా బధ్నన్తీత్యన్వయః॥ గుణాన్విశినష్టి॥
ద్రవ్యేతి॥ మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావాః-ద్రవ్యశబ్దస్య మోహనవాచిత్వం పారిశేష్యాదవగమ్యతే, అత ఏవాస్మిన్న
ధ్యాయే బహుశః ప్రయోగాచ్చ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః॥ నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహినమ
వ్యయమ్॥ తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమ్॥ సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ॥ రజో రాగాత్మకం వి
ద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్॥ తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్॥ తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహి
నామ్॥ ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారతే,, తి గీతావచనాన్యత్ర స్మారితాని *॥౧౯॥ *ఏవం గుణానాం జీవబన్ధ
కత్వముక్తం-అథ స్వలీలాపరికల్పితమాయః పరమేశ్వరస్సర్వేషాం మమ చేశ్వర ఇత్యాహ॥ స ఇతి॥ లిఙ్గైస్సత్త్వాదిగుణైః శ
రీరభూతప్రకృతిస్థైరుపలక్షితః-స్వలక్షితగతిః- స్వలక్షితా స్వచ్ఛన్దా గతిర్యస్య స తథోక్తః-నతు-తదాజ్ఞప్తప్రస్థానాపేక్ష

మిస్సృష్టోఽహమీక్షయైవాభిచోదితః॥౧౭॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి నిర్గుణస్య గుణాస్త్రయః। స్థితిసర్గనిరోధేషు
గృహీతా మాయయా విభోః॥౧౮॥ కార్యకారణకర్తృత్వే ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాశ్రయాః। బధ్నన్తి నిత్యదా *ము
క్తం మాయినం పురుషం గుణాః॥౧౯॥ స ఏష భగవాన్ లిఙ్గైస్త్రిభిరేతైరధోక్షజః। స్వలక్షితగతిర్బ్రహ్మన్
సర్వేషాం మమ చేశ్వరః॥౨౦॥ కాలం కర్మ స్వభావం చ మాయేశో మాయయా స్వయా। ఆత్మ*న్యదృచ్ఛయా
ప్రాప్తం విబుభూషురుపాదదే॥౨౧॥ కాలాద్గుణవ్యతికరః పరిణామస్స్వభావతః। కర్మణో జన్మ మహతః పురు
షాధిష్ఠితాదభూత్॥౨౨॥ మహతస్తు వికుర్వాణాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాత్। తమఃప్రధానస్త్వభవద్ద్రవ్య
జ్ఞానక్రియాత్మకః॥౨౩॥ సోఽహంకార ఇతి ప్రోక్తో వికుర్వన్ సమభూత్త్రిధా। వైకారికస్తైజసశ్చ తామస

వదన్యదర్శితమార్గః- స ఏషః - ఏవం విధైశ్వర్యసంపన్నో భగవాన్ హే బ్రహ్మన్ నారద - సర్వేషాం మమ చ ఈశ్వరః నియ
న్తా *॥౨౦॥ *ఏకస్సృజతి భూతానీతి ప్రశ్నోత్తరముక్త్వా, యద్రూపమిత్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరం వదంస్తావత్సృష్టిప్ర
కారమాహ॥ కాలమితి॥ మాయేశో మాయాధిపతిః - స్వమాయయా స్వసంకల్పేన - యద్వా-ద్వారభూతయా ప్రకృత్యా, వి
బుభూషుః ప్రకృతిద్వారా నానానామరూపభాగ్భవితుమిచ్ఛుః- యదృచ్ఛయా అహేతుకం-అపరప్రేర్యోఽకర్మపరవశః-
ఆత్మని ప్రాప్తం సంగతం-యుక్తం-కాలం, కర్మ- స్వభావం-చోపాదదే - కాలో గుణవైషమ్యరూపగుణక్షోభహేతుః-
కర్మ జీవాదృష్టం-స్వభావః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావః-ఏతేషాముపాదానం నామ స్వకార్యోన్ముఖ్యాపాదనమ్ *॥౨౧॥ *
కాలకర్మస్వభావోపాదానఫలం దర్శయన్మహతస్సృష్టిమాహ॥ కాలాదితి॥ కాలాత్ హేతుభూతాద్గుణవ్యతికరాత్-కా
లకృతగుణవైషమ్యాదిత్యర్థః - పరిణామస్వభావతః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావాత్, కర్మణో జీవాదృష్టాచ్చ హేతోః, పర
మపురుషాధిష్ఠితాదవ్యక్తాన్మహతో మహత్తత్త్వస్య - జన్మ ఉత్పత్తిః, అభూదిత్యర్థః, తదధిష్ఠితత్వం తదాహితస్వకార్యజ
ననసామర్థ్యవత్త్వం-అత్ర అవ్యక్తాదిత్యధ్యాహారః-పురుషాధిష్ఠితత్వాచ్చ - అవ్యక్తానుగ్రహేణ చేతి దర్శనాత్-వ్యతికరః
మిశ్రణం - సమానానాం గుణానాం విషమత్వాపత్తిః - యద్వా, గుణానాం వ్యతికరో యస్మిన్నితి బహువ్రీహిః-అవ్యక్తాది
త్యర్థః *॥౨౨॥ *మహతోఽహంకారోత్పత్తిమాహ॥ మహతస్త్వితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాద్రజస్సత్త్వోపబృంహి
తాదిత్యుక్తం-మహతః ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావః, తమఃప్రధానః తమోగుణప్రధా
నః అభూత్ - మహతస్త్రిగుణాత్మకత్వేపి - క్రియాశక్తిజ్ఞానశక్తిప్రధానత్వాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాదిత్యుక్తం ఏవమ
హంకారస్య తమఃకార్యప్రధానత్వాత్తమఃప్రధాన ఇత్యుక్తిః - అత ఏవాహంకారకార్యేషు తామసం బహు, రాజసం సా
త్త్వికం చాల్పమేవం మహతః కార్యేషు తామసమల్పం, తదితరద్వయం బహ్వితి మన్తవ్యమ్ *॥౨౩॥ *తమఃప్రధానస్య కిం

నామధేయమిత్యత ఆహ॥ సఇతి॥ తస్య త్రైవిధ్యమాహ ॥ వికుర్వన్ రూపాన్తరం గచ్ఛన్-అహంకారః-త్రివిధః సమభూత్-యద్భిదా, యస్యాహంకారస్యభిదా-వైకారిక-స్తైజసశ్చ తామసశ్చేతి - సాత్త్వికరాజసతామసానామహంకారాణాం క్రమేణ నామాని ॥౨౪॥ తేషాం ప్రతినియతస్వభావానాహ ॥ ద్రవ్యశక్తిరితి॥ ప్రభో త్రిలోకేశ్వర త్రయాణాం స్వభావప్రదర్శనం-ద్రవ్యశక్తిః, వియదాద్యమహాభూతాఖ్యద్రవ్యోత్పాదనశక్తిస్సామర్థ్యం యస్య తథోక్తః-క్రియాశక్తిః-సాత్త్వికాహంకారగ్రాహకత్వరూపా, యా క్రియా, తస్యాశ్శక్తిర్యస్య సతథోక్తః-ప్రవర్తనమేవహి రజః కార్యం-జ్ఞానశక్తిః-శబ్దాదివిషయజ్ఞానసాధనేన్ద్రియోత్పాదనశక్తిర్యస్య-సతథోక్తః - ఏకాదశానామిన్ద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారకార్యత్వా, ద్రాజసస్యతు తదనుగ్రాహకత్వాత్ - ఏవమహంకారస్య త్రైవిధ్యముక్తం-అథ తామసాహంకారాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రక్రమేణాకాశాదిమాత్రసృష్టిమాహ॥ తామసాదితి॥ భూతాదిరితి॥ తామసాహంకారస్యైవ నామాన్తరం- విక్రియమాణాద్భూతాదినామకాత్తామసాహంకారాన్నభః- అభూత్-శబ్దద్వారా నభ ఉదపద్యతేత్యర్థః-ఏవమేవ స్పర్శాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం-ఏతదేవ శబ్దస్వభావం కథయన్నుపపాదయతి। లిఙ్గమితి॥ ద్రష్టృదృశ్యయోః ఆత్మానాత్మనోః-యల్లిఙ్గం ప్రమాణం-తస్య నభసో మాత్రా సూక్ష్మం రూపం - గుణః వ్యావర్తకోఽసాధారణో ధర్మశ్చ యశ్శబ్దః, సోఽస్యభూదిత్యర్థః-యద్వా-తస్య నభసః-మాత్రా గుణః-అసాధారణగుణః -శబ్దస్యలక్షణం లిఙ్గమితి ద్రష్టృదృశ్యయోరాత్మానాత్మనోః-లిఙ్గం ప్రమాణం యత్-సశబ్ద ఇత్యర్థః-శబ్దో హి శాస్త్రాత్మనా ఆత్మానాత్మనోః ప్రమాణం,, యదాహ సూత్రకారః॥ శాస్త్రయోనిత్వాదితి॥ యదితి నపుంసకత్వం లిఙ్గాపేక్షయా ॥౨౫॥ వికుర్వాణాద్రూపాన్తరం గచ్ఛతో, నభసః-స్పర్శగుణోఽనిలః వాయురభూత్-స్పర్శతన్మాత్రద్వారా అభూదిత్యర్థః॥ పరాన్వయాత్ కారణనభోగుణానువృత్తేశ్శబ్దవాంశ్చ వాయురిత్యర్థః, స్పర్శ

శ్చేతి యద్భిదా ॥౨౪॥ ద్రవ్యశక్తిః క్రియాశక్తిర్జ్ఞానశక్తిరితి ప్రభో। తామసాదపి భూతాదేర్వికుర్వాణాదభూన్నభః। తస్య మాత్రా గుణశ్శబ్దో లిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయోః॥౨౫॥ నభసోఽథ వికుర్వాణాదభూత్స్పర్శగుణోఽనిలః। పరాన్వయాచ్ఛబ్దవాంశ్చ ప్రాణ ఓజస్సహో బలమ్॥౨౬॥ వాయోరపి వికుర్వాణాత్కాలకర్మస్వభావతః। ఉదపద్యత తేజో వై రూపవత్స్పర్శశబ్దవత్॥౨౭॥ తేజసస్తు వికుర్వాణాదాసీదమ్భో రసాత్మకమ్। రూపవత్స్పర్శవచ్చామ్భో ఘోషవచ్చ పరాన్వయాత్॥౨౮॥ విశేషస్తు వికుర్వాణాదమ్భసో గన్ధవానభూత్॥ పరాన్వయాద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితః ॥౨౯॥ వైకారికాన్మనో జజ్ఞే దేవా వైకారికా దశ। దిగ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వివహ్నీన్ద్రోపేన్ద్రమిత్రకాః॥ ౩౦ ॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాదిన్ద్రియాణి దశాభ

వాంశ్చ॥ వాయోర్లక్షణమాహ, ప్రాణః అవస్థావిశేషోపపన్నో వాయుః ప్రాణః- ఓజస్సహోబలమితి ధర్మిప్రధానో నిర్దేశః-ఓజఆదివిశిష్ట ఇత్యర్థః- ఓజః ప్రవృత్తిశక్తిః- సహః వేగః-బలం ధారణసామర్థ్యం- ఓజస్సహోబలానీన్ద్రియమనశ్శరీరాణాం పాటవాని-తేషాం హేతురితి కేచిత్ ॥౨౬॥ కాలకర్మస్వభావతో హేతో, ర్వికుర్వాణాద్వాయోరూపవత్ కారణభూతాకాశవాయుగుణానువృత్తేః రూపవత్- స్పర్శశబ్దవచ్చ- తేజ ఉదపద్యత-కాలకర్మస్వభావత ఇతి సర్వత్రానుసన్ధేయమ్ ॥౨౭॥ విక్రియమాణాత్తైజసః-రసాత్మకం, పరాన్వయాత్ రూపస్పర్శశబ్దవచ్చామ్భ ఆసీత్ ఘోషవత్ శబ్దవత్ ॥౨౮॥ అథ వికుర్వాణాదమ్భసో-గన్ధవాన్ - పరాన్వయా-ద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితశ్చ-విశేషః పృథివీ-అభూత్ ॥౨౯॥ సర్వేషామిన్ద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారాదుత్పత్తిమాహ॥ వైకారికాదితి॥ వైకారికనామ్నస్సాత్త్వికాహంకారా-ద్దిగాదయః శ్రోత్రాద్యధిష్ఠాతృదేవతాః- తాభిరధిష్ఠితానీన్ద్రియాణి మనశ్చ జజ్ఞిర ఇత్యర్థః,, అగ్నిర్వాగ్భూత్వే,, త్యాదివ, దధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరభేదోపచారాత్సామానాధికరణ్యాద్దేవా వైకారికా ఇత్యుక్తం॥ దేవతాగణయతి॥ దిగితి ॥ దిశశ్చ వాతశ్చ అర్కశ్చ ప్రచేతాశ్చ అశ్వినౌ చ ఏతే పఞ్చ-శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణానామధిష్ఠాతారః-వహ్నిశ్చ ఇన్ద్రశ్చ ఉపేన్ద్రశ్చ మిత్రశ్చ కశ్చ ప్రజాపతిః, ఏతే పఞ్చ వాక్పాణిపాదపాయూపస్థానామధిష్ఠాతారః, మనసస్త్వధిష్ఠాతా చన్ద్రమాః-ఏభిర్దశభిః-అధిష్ఠితాని శ్రోత్రాదీని-జాతానీత్యభిప్రాయః ॥ ౩౦॥ తైజసాహంకారకార్యమాహ॥ తైజసాత్త్వితి॥ తైజసాత్ తేజస్సంబన్ధినః రాజసాహంకారానుగృహీతాత్సాత్త్వికాహంకారాదిత్యర్థః-అన్యథా పూర్వగ్రన్థవ్యాఘాతాత్-పూర్వగ్రన్థేఽభిమానిదేవతాసృష్టిరితి చేన్న-ఇన్ద్రియైర్వినా దేవతా దేహారమ్భాయోగాచ్చ తుర్ముఖసృష్టత్వేనాత్రవక్ష్యమాణానామాదిత్యేన్ద్రాదీనా - మణ్డసృష్టేః ప్రాక్సృష్ట్యయోగాచ్చ, నచాసృష్టానామేవాధిష్ఠాతృత్వమప్యనుపపన్నమితి వాచ్యం, పరమాకాశస్థానాం భగవత్సంకల్పానుగృహీతానామధిష్ఠాతృత్వోపపత్తేః - కో

యం పరమాకాశ ఇతి చేత్, వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః - అత ఏవ ,,వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభి,, రితి వక్ష్యతే, న చ పరమాకాశస్థాభిః దేవాధిష్ఠానోపపత్తేశ్చతుర్ముఖకర్తృకా దిగాదిసృష్టిర్వ్యర్థేతి వాచ్యం - వ్యష్టీన్ద్రియాధిష్ఠానార్థం దిగాదిసృష్టేరావశ్యకత్వాత్ - అతః పరమాకాశేన సన్త్యేవేత్యవగన్తవ్యం - అత ఏవ - ఏభిరధిష్ఠాతృభిః పరమాత్మానం ప్రత్యక్రియమాణా స్తుతిరప్యుపపద్యతే - అన్యథా అణ్డోత్పత్త్యనన్తరం క్రియమాణానామేషామణ్డోత్పత్తేః పూర్వమభావాత్తత్కర్తృకా స్తుతిరనుపపన్నా స్యాత్ - న స్వేషాం సర్వేన్ద్రియాధిష్ఠాతృత్వే తదిన్ద్రియాణాం కేఽధిష్ఠాతార ఇతి చేదుచ్యతే - తదిన్ద్రియాణామపి దేవానామధిష్ఠాతారస్సన్త్యేవ - ఏకైకమిన్ద్రియం త్వధిష్ఠాతృశూన్యమవతిష్ఠతే - తత్ర తస్య పరనిర్వాహకత్వన్యాయేన స్వేనైవ వా - పరమాత్మనా వా, అధిష్ఠీయత ఇతి నానవస్థాప్రసఙ్గ ఇతి॥ యద్వా,, తైజసాత్త్వితి పక్షాన్తరోక్తిః - పక్షద్వయస్యావిరోధమాహ॥ జ్ఞానశక్తిరితి॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః జ్ఞానశక్తిః ప్రాణాః, జ్ఞానేన్ద్రియగణః క్రియాశక్తిశ్చ ప్రాణాః - కర్మేన్ద్రియగణః బుద్ధిరన్తఃకరణచతుష్టయం చ తైజసః - రాజసాహంకారాన్వితసామగ్రీప్రసూతః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణామన్తఃకరణస్య చ స్వకార్యే ప్రవృత్తిమత్త్వా - త్తత్కారణేనాపి రజోగుణాన్వితేనైవ భవితవ్య - మిత్యేతత్తాత్పర్యకత్వాత్తైజసత్వవాదస్య - సర్వేన్ద్రియాణాం రాజసాహంకారానుగృహీతసాత్త్వికాహంకారకార్యత్వమేవేతి - న పక్షద్వయవిరోధ ఇత్యర్థః - ఏవం చాత్రాదేవగపీన్ద్రియసృష్టావనుగ్రాహకస్తైజస ఇతి వేదితవ్యమ్ ॥౩౧॥ ఇన్ద్రియాణి గణయతి॥ శ్రోత్రమితి॥ దోః పాణిః - మేఢ్రముపస్థః, క్రమస్త్వత్రనవివక్షితః ॥౩౨॥ యదేతి॥ యదా ఏతే భూతానీన్ద్రియాణి మనశ్చ తేషాం గుణాః తన్మాత్రాశ్శ విషయాశ్చ - శబ్దాదయ ఏతే సర్వే, అసంహతా అమిళితా ఆసన్, అత ఏవ యదాయతనస్య బ్రహ్మాణ్డాఖ్యభగవచ్ఛరీరస్య - నిర్మాణే, హే బ్రహ్మవిత్తమ - న శేకుః నాశక్నువన్ ॥౩౩॥ తదా భగవచ్ఛక్త్యా చోదితాః - ప్రేరితాః సంహత్య పఞ్చీకరణో

వన్। జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిర్బుద్ధిః ప్రాణస్తు తైజసాత్ ॥౩౧॥ శ్రోత్రం త్వగ్ఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాఙ్ఘ్రిపాయవః ॥ ౩౨ ॥ యదైతేఽసంహతా భావా భూతేన్ద్రియమనోగుణాః । యదాయతననిర్మాణే న శేకుర్బ్రహ్మవిత్తమ ॥ ౩౩ ॥ తదా సంహత్య చాన్యోన్యం భగవచ్ఛక్తిచోదితాః । సదసత్త్వముపాదాయ చోభయం ససృజుర్హ్యదః ॥ ౩౪ ॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే తదణ్డముదకేశయమ్ । కాలకర్మస్వభావస్థో జీవోఽజీవమజీవయత్ ॥ ౩౫ ॥ స ఏష పురుషస్తస్మాదణ్డం నిర్భిద్య నిర్గతః । సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రాననశీర్షవాన్ ॥ ౩౬ ॥ యస్యేహావయవైర్లోకాన్కల్పయన్తి మనీషిణః । కట్యాదిభిరధస్సప్త సప్తోర్ధ్వం జఘనా

క్తప్రకారేణ పరస్పరేణ మిళిత్వా, సదసత్త్వం, సత్త్వం పఞ్చీకరణేన స్థూలత్వం - అసత్త్వం సూక్ష్మత్వం, నోభయం అనుభయం - పూర్వోక్తకాలకర్మస్వభావాంశ్చ - ఉపాదాయ అదః - బ్రహ్మాణ్డం - ససృజుః,, యద్వా,, అనుభయమిత్యదశ్శబ్దనిర్దిష్టబ్రహ్మాణ్డవిశేషణం - అనుభయం కార్యకారణభావానన్వితం। అదః బ్రహ్మాణ్డం ససృజురిత్యర్థః - కార్యముపాణ్డం హ్యాకాశకార్యవాయువన్న తత్త్వాన్తరం - న చ తత్త్వాన్తరారమ్భకం - అతస్తత్త్వాన్తరతయా కార్యం - తత్త్వాన్తరాపేక్షయా కారణం చ న భవతీత్యనుభయం బ్రహ్మాణ్డముక్తం - చతుర్ముఖోత్పత్త్యాదికమన్యత్ర విస్తరేణ వక్ష్యమాణమత్రాప్యర్థసిద్ధమనుసంధేయమ్ ॥౩౪॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే ప్రళయకాలావసాన ఇత్యర్థః, అన్యథా ,, సక్రమేణ వివృద్ధం తజ్జలబుద్బుదవత్సమ,, మితి విరోధాత్, జీవః దేవాద్యపేక్షయా సమష్టిపురుష బ్రహ్మాఖ్యజీవశరీరకః పరమపురుషః - కాలకర్మస్వభావాశ్రితస్సన్ అజీవమచేతనం ఉదకేశయమణ్డం అజీవయత్ చేతయతిస్మ - అతో ఉదకేశయమిత్యనేనాణ్డసృష్టేః పూర్వం గర్భోదకసంజ్ఞికా సృష్టిరర్థసిద్ధానుసంధేయా - పరోక్షనిర్దేశశ్చ చతుర్ముఖాన్తరసామ్యాభిప్రాయః ॥౩౫॥ స ఏష పురుషః - చతుర్ముఖరూపేణావస్థితః పరమపురుషః అణ్డం నిర్భిద్య - తస్మాన్నిర్గతః అణ్డభేదనావకాశలాభాదనుపరుద్ధసంచారాదిమానభూదిత్యర్థః, చతుర్ముఖస్య భగవదాత్మకత్వం సామానాధికరణ్యేనాహ॥ సహస్రేతి॥ యశ్చతుర్ముఖశరీరకత్వేనావస్థితస్స ఏవ,, సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్ ,, సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం సర్వతశ్శ్రుతిమ,, దిత్యాదినోక్తస్సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తా పరమపురుష ఇత్యర్థః ॥౩౬॥ యస్య సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తుర్వైరాజపురుషస్యావయవైః పాదతలాద్యవయవైః, లోకాన్ పాతాళాదీన్, మనీషిణః ఉపాసకాః, కల్పయన్తి లోకాన్ యదవయవత్వేన రచయన్తీత్యర్థః, తత్తదవయవప్రభవానాం తత్తదవయవత్వేనోపాసనం యుక్తం - తదవయవైర్లోకరచనామాహ॥ కట్యాదిభిరితి॥ కటిరూరుమూలయోః పశ్చాద్భాగః - జఘనం పురోభాగః, అధస్సప్తలోకాన్ అతలా-

దిక్, ఊర్ధ్వం భూరాదిః సప్త కల్పయన్త్యన్యే యః ॥ ౩౭ ॥ వర్ణానాం తద్విభూతిత్వాయ తదుత్పత్తిరూపేణావస్థితా
స్తత ఉత్పత్తిం దర్శయతి ॥ పురుషస్యేతి ॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణాః - ముఖమితి కార్యకారణయోరభేదవివక్షయోక్తం - బాహవ ఇతి - క
క్షత్రియాః ॥ ౩౮ ॥ ఇదానీముపాసనార్థం లోకకల్పనాభేదం దర్శయంశ్చతుర్దశలోకపక్షమాహ చతుష్టయేన ॥ భూ
ర్లోకః పాతాళమారభ్య - పద్భ్యాం కటిపర్యన్తాభ్యాం కల్పితః - భువర్లోకః - నాభితః నాభిమారభ్య స్తనద్వయాత్ - హృద
యం - కనలాకారం, తదూర్ధ్వభాగ ఉరః - బ్రహ్మలోకస్సనాతన ఇతి సత్యలోకవిశేషణం - సనాతనత్వం చ భూరాద్యపేక్ష
యా, యద్వా, బ్రహ్మలోకో వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః, సనాతనః - చతుస్సృజ్యప్రపఞ్చాన్తర్గత ఇత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥
ఇదానీం సంగ్రహేణ లోకత్రయక్లృప్తిమాహ ॥ భూర్లోకః కల్పిత ఇత్యాది, పాదతలమారభ్య నాభితః భువర్లోకః, నాభిమార
భ్య మూర్ధతః స్వర్లోకః, మూర్ధ్నా స్వర్లోకః కల్పితః, అతలాదీనాం భూరాదివ్యన్తర్భావాత్ ॥ ౪౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగ
వతే, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం పఞ్చమోఽధ్యాయః ✻✻✻✻✻

ఏవం కృష్ణస్య ప్రపఞ్చస్య మహదాదిక్రమేణ సృష్టస్య వైరాజవిభూతిత్వమభిధాయ తదేవ పురుషసూక్తసంవాదేన
దృఢీకుర్వన్ యదాత్మకమిత్యాదేరుత్తరమాహ ॥ వాచ ఇతి ॥ వాచో వాగిన్ద్రియస్య - తదధిష్ఠాతృదేవతాభూతాగ్నేశ్చ, భగవ
న్ముఖం స్థానమాశ్రయః - ఛన్దసాం గాయత్ర్యుష్ణిగ్బృహతిపఙ్క్తిజగతిత్రిష్టుబనుష్టుభాం సప్తానాం ఛన్దసాం - సప్త ధాతవః

దిభిః ॥ ౩౭ ॥ పురుషస్య ముఖం బ్రహ్మ క్షత్రమేతస్య బాహవః । ఊర్వోర్వైశ్యో భగవతః పద్భ్యాం శూద్రో వ్యజా
యత ॥ ౩౮ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకస్తు నాభితః । హృదా స్వర్లోక ఉరసా మహర్లోకో మహా
త్మనః ॥ ౩౯ ॥ గ్రీవాయాం జనలోకశ్చ తపోలోకస్స్తనద్వయాత్ । మూర్ధభిస్సత్యలోకస్తు బ్రహ్మలోక
స్సనాతనః ॥ ౪౦ ॥ తత్కట్యాం అతలం క్లృప్తమూరుభ్యాం వితలం విభోః । జానుభ్యాం సుతలం స్పష్టం జఙ్ఘా
భ్యాం తు తలాతలమ్ ॥ ౪౧ ॥ మహాతలం తు గుల్ఫాభ్యాం ప్రపదాభ్యాం రసాతలమ్ । పాతాళం పాదతలత
ఇతి లోకమయః పుమాన్ ॥ ౪౨ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకోఽస్య నాభితః । స్వర్లోకః కల్పితో
మూర్ధ్నా ఇతి వా లోకకల్పనా ॥ ౪౩ ॥ ✻✻✻✻✻
✻✻✻ ఇతి శ్రీభాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః ✻✻✻
బ్రహ్మోవాచ ॥ వాచాం వహ్నేర్ముఖం క్షేత్రం ఛన్దసాం సప్త ధాతవః । హవ్యకవ్యామృతాన్నానాం జిహ్వా
సర్వరసస్య చ ॥ ౧ ॥ సర్వాసూనాం చ వాయోశ్చ తన్నాసే పరమాయనే । అశ్వినోరోషధీనాం చ ఘ్రాణో
మోదప్రమోదయోః ॥ ౨ ॥ రూపాణాం తేజసాం చక్షుర్దివస్సూర్యస్య చాక్షిణీ । కర్ణౌ దిశాం చ తీర్థానాం
శ్రోత్రమాకాశశబ్దయోః ॥ ౩ ॥ తద్గాత్రం వస్తుసారాణాం సౌభాగ్యస్య చ భాజనమ్ । త్వగస్య స్పర్శవాయోశ్చ స
ర్వమేధస్య చైవ హి ॥ ౪ ॥ రోమాణ్యుద్భిజ్జజాతానాం యైర్వా యజ్ఞస్తు సమ్భృతః । కేశశ్మశ్రునఖాన్యస్య శిలాలో
హాభ్రవిద్యుతామ్ ॥ ౫ ॥ బాహవో లోకపాలానాం ప్రాయశః క్షేమకర్మణామ్ । విక్రమో భూర్భువస్స్వశ్చ క్షే

త్యాగాదిసప్తధాతుస్థానీయా భగవద్విగ్రహావయవాః - స్థానం హవ్యం దేవానామన్నం - కవ్యం పితౄణాం - అమృతం తదు
భయశేషం మనుష్యాణాం - ఏషామన్నానాం - సర్వరసస్య చ మధురాదేష్షడ్విధస్య, చకారాదస్మదాదిరసనేన్ద్రియస్య
తదధిష్ఠాతుర్వరుణస్య చ తస్య జిహ్వా క్షేత్రం - ఏవం సర్వత్రాప్యుక్తమున్నేయమ్ ॥ ౧ ॥ సర్వాసూనామస్మదాదిప్రాణా
నాం - వాయోశ్చ తస్య నాసే నాసారన్ధ్రే, పరమాయనే ఉత్తమక్షేత్రం, ఓషధీనామశ్వినోర్మోదప్రమోదయోశ్చ ఘ్రాణే
న్ద్రియం స్థానం - మోదః అనుకూలవస్తుదర్శనజసుఖవిశేషః - ప్రమోదస్త్వనుకూలవస్తునస్స్వీయత్వబుద్ధిసుఖవిశేష ఇతి
భేదః ॥ ౨ ॥ రూపాణామితి ॥ రూపాణాం శుక్లాదీనాం తేజసాం రూపప్రకాశకానాం చ - చక్షురిన్ద్రియం స్థానం - ది
వః - సూర్యస్య చ అక్షిణీ తన్నేత్రగోళకే స్థానం - సర్వత్ర షష్ఠ్యన్తనిర్దిష్టానాం ప్రథమాన్తనిర్దిష్టం క్షేత్రం ద్రష్టవ్యం దిశాం తీ
ర్థానాం చ తత్కర్ణౌ కర్ణబిలే - స్థానం - ఆకాశశబ్దయోః - తచ్ఛ్రోత్రమ్ ॥ ౩ ॥ వస్తూనాం యే సారాంశాస్తేషాం - సౌభా
గ్యస్య - స్పృహణీయతాయాశ్చ - తద్గాత్రం తచ్ఛరీరం - భాజనం స్థానం స్పర్శవాయోః - సర్వమేధస్య సమస్తయజ్ఞస్య చ - అ
స్య త్వక్ - స్థానమ్ ॥ ౪ ॥ ఉద్భిజ్జజాతానాం సర్వవృక్షాణాం - యైర్వృక్షైః - యజ్ఞస్సమ్యక్సాధితః - తేషామేవ వా - తద్రో
మాణి స్థానం - శిలాలోహాభ్రవిద్యుతాం - అస్య కేశశ్మశ్రునఖాని - శిలాలోహస్థానం - అభ్రవిద్యుతోః కేశశ్మశ్రూణీతి వివే
కః ॥ ౫ ॥ క్షేమకర్మణాం రక్షాకారిణాం లోకపాలానామిన్ద్రాదీనాం తద్బాహవః స్థానం భూర్భువస్స్వరితి త్రిభిర్బహు

వచనాన్తం-భూరాదీనాం త్రయాణాం లోకానాం-విక్రమః తస్య త్రివిధపాదవిన్యాసః స్థానం-క్షేమస్య ప్రాప్తరక్షణస్య-శర
ణస్య అనిష్టనివారణస్య-సర్వేషాం కామానాం వరస్య శ్రేష్ఠస్యాపి హరేశ్చరణః పాదః- ఆస్పదం ఆశ్రయః అపాం వీర్యస్య శు
క్లస్య-సర్గస్య సృష్టేః పర్జన్యస్య-ప్రజాపతేశ్చ-పుంసో భగవతశ్శిశ్నం - ఉపస్థనిర్భిద్యాధిష్ఠాన-మాస్పదమిత్యర్థః-ప్రజాత్యా
నన్దః సన్తానార్థం సంభోగ-స్తేనయా నిర్వృతిస్తాపహానిః-తస్యాస్తదుపస్థనిర్భిద్యమాశ్రయః ❁॥౬॥౭॥ ❁ యమస్య మిత్రస్య-
పరిమోక్షస్య మలత్యాగస్య చ-తస్య పాయుర్నిర్భిద్యమాశ్రయః-హింసాదీనాం తద్గుద ఆశ్రయః పాయుర్నిర్భిద్యం గుదమధి
ష్ఠానమ్ ❁॥౮॥ ❁ పరాభూతేరలక్ష్మ్యాః-అధర్మస్య తామసస్యాజ్ఞానస్యాపి-పశ్చిమః తత్పృష్ఠభాగః- ఆశ్రయః-నదనదీనాం
తన్నాడ్యస్స్థానం-గోత్రాణాం గిరీణాం తదస్థిసఙ్ఘః స్థానమ్ ❁ ॥౯॥ ❁ అవ్యక్తం ప్రధానం-రసోఽన్నాదిరసః-సిన్ధవస్సము
ద్రాః- తేషాం భూతానాం నిధనస్య లయస్య చ-తదుదరం స్థానం విదితం-మనసః సర్వదేహిమనస్తత్త్వస్య- పుంస ఈశ్వరస్య
యద్ధృదయం-తత్పదం స్థానమ్ ❁॥౧౦॥ ❁ ధర్మస్య-మమ చతుర్ముఖస్య-తుభ్యం తవ-కుమారాణాం సనకాదీనాం-భవస్య రు
ద్రస్య చ-విజ్ఞానస్య చ తత్త్వస్య మహత్తత్త్వస్య-పరస్య భగవత - ఆత్మా అన్తఃకరణం-పరాయణం-శ్రేష్ఠస్థానమ్ ॥౧౧॥ ❁
ఏవం పరమాత్మనో జాతం కృత్స్నం జగత్తద్విభూతిమాత్రం తచ్ఛరీరత్వేన తతోఽనతిరిక్తం - ఏతదేవ పురుషసూక్తార్థకథనే
న ప్రథయతి॥ సహస్రశీర్షేత్యస్యా ఋచస్య బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీదిత్యాదేశ్చార్థః పూర్వాధ్యాయే కథితః-పురుష ఏవేదగ్ం స
ర్వమిత్యస్యార్థమాహ॥ అహమిత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ అహమితి॥ అహం చతుర్ముఖః-భవాన్నారదః-భవో రుద్రః-అగ్రజా మున
యః సనకాదయః విద్యాధ్రాః విద్యాధరాః జలం స్థలం నభశ్చ ఓకాంసి స్థానాని యేషాం తే నభౌకస ఇతి సన్ధిరార్షః-గ్రహాః సూ

మస్య శరణస్య చ ॥౬॥ సర్వకామవరస్యాపి హరేశ్చరణ ఆస్పదమ్। అపాం వీర్యస్య సర్గస్య పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః।
పుంసశ్శిశ్న ఉపస్థస్తు ప్రజాత్యానన్దనిర్వృతేః ॥౭॥ పాయుర్యమస్య మిత్రస్య పరిమోక్షస్య నారద। హింసాయా
నిరృతేర్మృత్యోర్నిరయస్య గుదస్స్మృతః ॥౮॥ పరాభూతేరధర్మస్య తమసశ్చాపి పశ్చిమః। నాడ్యో నదనదీనాం చ
గోత్రాణామస్థిసంహతిః ॥౯॥ అవ్యక్తరససిన్ధూనాం భూతానాం నిధనస్య చ। ఉదరం విదితం పుంసో హృదయం
మనసః పదమ్ ॥౧౦॥ ధర్మస్య మమ తుభ్యం చ కుమారాణాం భవస్య చ। విజ్ఞానస్య చ తత్త్వస్య పరస్యాత్మా పరా
యణమ్ ॥౧౧॥ అహం భవాన్ భవశ్చైవ య ఇమే మునయోఽగ్రజాః। సురాసురనరా నాగాః ఖగా మృగసరీసృ
పాః ॥౧౨॥ గన్ధర్వాప్సరసో యక్షా రక్షోభూతగణోరగాః। పశవః పితరస్సిద్ధా విద్యాధ్రాశ్చారణా ద్రుమాః॥
అన్యే చ వివిధా జీవా జలస్థలనభౌకసః। గ్రహర్క్షకేతవస్తారాస్తటితస్స్తనయిత్నవః ॥౧౪॥ సర్వం పురుష ఏవే
దం భూతం భవ్యం భవచ్చ యత్। తేనేదమావృతం విశ్వం వితస్తిమధితిష్ఠతా ॥౧౫॥ స్వధిష్ణ్యం ప్రతపన్ ప్రాణో

ర్యాదయః - ఋక్షాణి నక్షత్రాణి కేతవః కేతుసదృశాని నక్షత్రాణి-తారా అపి నక్షత్రవిశేషా ఏవ భిదా-తటితః విద్యుతః స్తనయి
త్నవో మేఘాః-గర్జితాని వా ❁॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥ ❁ కింబహునా-యచ్చ కాలత్రయవర్తి వస్తుజాతం విదితం సర్వం పురుష ఏవ-
కాలత్రయవర్తి కృత్స్నవస్తుజాతశరీరకత్వాత్ పురుషశరీరభూతం స్వతన్త్రం వస్తు నాస్తీత్యర్థః - నామరూపవిభాగాన
ర్హాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య పరమపురుషస్యైవ విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకపరమాత్మాత్మకజ
గదాకారేణావస్థానాదయమైక్యోపదేశ ఉపపన్నః- సర్వత్ర వేదాన్తేష్వేవమేవ హ్యైక్యం ''సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ,, అయ
మాత్మా బ్రహ్మ,, తత్త్వమసీ,,త్యాదిభిరుపదిశ్యతే,, పురుష ఏవేద ''మితి సామానాధికరణ్యస్య వ్యాప్తినిబన్ధనత్వమాహ॥ తేనే
దమితి॥ అధో నిష్ట్యా వితస్త్యాన్తే నాభ్యాముపరితిష్ఠతి ॥ హృదయం తద్విజానీయాద్విశ్వస్యాయతనం మహత్,, ఇతి శ్రుత్యుక్తది
శా నాభ్యా ఉపరి వితస్తిపరిచ్ఛిన్న-ప్రదేశాన్తే స్థితం-హృదయం- అధితిష్ఠతా తేన పరమాత్మనా-ఇదం విశ్వం ఆవృతం వ్యా
ప్తమ్ ❁ ॥౧౫॥ ❁ అసౌ హృదయాన్తర్వర్తీ-ప్రాణః పరమాత్మా-స్వధిష్ణ్యం స్వవాసస్థానం శరీరం-ప్రతపన్ అన్తర్వ్యా
ప్త్యా ప్రశాసనాధీనం కుర్వన్-బహిశ్చ - స్వధిష్ణ్యాద్బహిష్ఠమపి వస్తుజాతం ప్రశాసనాధీనం యథా కరోతి- ఏవం విరాజం వి
రాట్ఛబ్దవాచ్యానిరుద్ధకార్యం ప్రపఞ్చం ప్రశాసనాధీనం కుర్వన్ - అన్తర్బహిశ్చ ప్రశాసనాధీనం కరోతీత్యర్థః అత్ర కార్యే
కారణోపచారాద్విరాట్ఛబ్దో బ్రహ్మాణ్డపరః - ఏతేన అపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదకం ''స భూమిం విశ్వతో వృత్వా,, ఇత్యర్థశ్చ
వ్యాఖ్యాతం భవతి-సః పరమాత్మా-భూమిం బ్రహ్మాణ్డరూపం ప్రపఞ్చం- విశ్వతః సర్వతః-వృత్వా వ్యాప్య-భూమిం-దశాఙ్గుల
మాత్రం-అతిక్రమ్య స్థితః-అత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమిత్యాధిక్యమాత్రం వివక్షితం-న ప్రమాణం- అనుపయోగాదపరిచ్ఛిన్నత్వా

శ్చేతి తస్యార్థః*॥౧౮॥*జీవాన్తరాత్మత్వేనవసతోఽపరస్య భోక్తృత్వం మోక్షప్రదత్వం చ ప్రతిపాదయత్ ‘‘ఉతామృతత్వ స్యే,, త్యస్యార్థమాహ॥స ఇతి॥ అవిద్యమానం భయం యస్మాత్ తస్య- అమృతస్య మోక్షస్య- ఈశః ప్రదాతా- యత్ యస్మాత్ - మర్త్యం అనిత్యం- అన్నం భోగ్యం కర్మఫలం- అత్యగాత్ శ్రుతావన్నశబ్దవ్యాఖ్యానేన ద్వితీయార్థే తృతీయా - అతిక్రమ్య స్థితః ‘‘అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా - అసంభావితకర్మఫలసంబన్ధత్వాత్ - పరమాత్మా మోక్షద ఇత్యర్థః శరీరాన్తస్స్థితిక్లేశవైలక్షణ్యం చేత్యనుపపన్నమిత్యాశఙ్కాయాం ‘‘ఏతావానస్య మహిమే,, త్యస్యార్థమాహ॥మహిమైష ఇతి॥ పురుషస్య కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యాన్తర్బహిశ్చ- వ్యాప్య- సర్వం స్వప్రశాసనాధీనం కుర్వతః- పరమాత్మనః- ఏష మహిమా అమృతత్వానన్తత్వరూపో మహిమా దురత్యయః అపారః- కృత్స్నప్రపఞ్చాత్మకత్వేనావస్థితస్యాపి ప్రపఞ్చగతదోషాసంస్పర్శః- ముక్తైశ్వర్యత్వం- చేత్యేతదనుపపద్యమానమపి- తస్య మహిమ్నా ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయః *॥౧౯॥* అపారమహిమత్వమేవ ప్రతిపాదయతి ‘‘పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని,, ఇతి వాక్యస్యార్థమాహ॥పాదేష్వితి॥ తిష్ఠన్త్యత్రేతి స్థితయో భూరాదయో లోకాః- స్థితిపదః ఇవ పాదా అంశా యస్య సః- తస్య పాదేష్వంశభూతేషు లోకేషు- సర్వభూతాని దేవాదిచతుర్విధభూతాని- విదుః - ఏతేన ‘‘పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీ,, తి సామానాధికరణ్యమధిష్ఠానాధిష్ఠేయాభేదవివక్షయా- పాద ఇత్యేకవచనం సామాన్యాభిప్రాయేణేతి వ్యాఖ్యాతం భవతి- బద్ధముక్తయోరసాంకర్యేణ ప్రాప్యస్థానానాం తద్విభూతిత్వప్రతిపాదకస్య ‘‘త్రిపాదస్యామృతం దివి,, ఇత్యాదేరర్థమాహ॥అమృతమితి॥ అస్యేశ్వరస్య సంబన్ధి- త్రిపాత్ త్రివిధమమృతం- అక్షయ్యసుఖం దివి- ప్రకృతిమణ్డలాద్బహిరిత్యర్థః అత్ర త్రిపాదశబ్దోక్తత్రైవిధ్యం దర్శయన్నాహ - అమృతం మరణాదివికారరాహిత్యం- అభయం తత్కార్యభయరాహిత్యం - క్షేమం ఇష్టప్రాప్తిరూపలక్షణం- నిరతిశయానన్దప్రాప్తిమిత్యర్థః అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావరూపం ముక్తైశ్వర్యం కోటిత్రయేణ సంగృహీతం - అమృతమితి విరజ విమృత్యు ఇ

ణో బహిశ్చ ప్రతపత్యసౌ । ఏవం విరాజం ప్రతపం స్తపత్యన్తర్బహిః పుమాన్ ॥౧౮॥ సోఽమృతస్యాభయస్యేశో మర్త్యమన్నం యదత్యగాత్ । మహిమైష తతో బ్రహ్మన్ పురుషస్య దురత్యయః ॥ ౧౯ ॥ పాదేషు సర్వభూతాని పుంసః స్థితిపదో విదుః । అమృతం క్షేమమభయం త్రిమూర్ధ్నోఽధాయి మూర్ధసు ॥౨౦॥ పాదాస్త్రయో బహిశ్చాసన్నప్రజానాం య ఆశ్రమాః । అన్తస్త్రిలోక్యాస్త్వపరో గృహమేధోఽబృహద్వ్రతః ॥౨౧॥ సృతీ విచక్ర

త్యర్థ ఉక్తః - క్షేమమితి సత్యకామత్వాద్యభివృద్ధిరుక్తా - అభయమిత్యపహతపాప్మవిశోకాదిశబ్దార్థ ఉక్తః- పాప్మా హి భయహేతుః- భయమితి చ శోకాదిసర్వదుఃఖప్రదర్శనం- ఏవం త్రిమూర్ధ- త్రివిధమైశ్వర్యం- మూర్ధని ఉపరిష్టాదిత్యర్థః- తమసః పరస్తాదితివత్- ఏతాదృశాత్ పరస్తాదమృతం క్షేమమభయం చ- అధాయి- నిహితమిత్యర్థః- మూర్ధస్వితి పాఠే ఉపరిష్టాద్వర్తమానేషు త్రిపాదేష్విత్యర్థః *॥౨౦॥* బద్ధేభ్యో ముక్తజీవానాం బహుత్వం - తత్ప్రాప్యస్థానానన్త్యం ఉభయోస్తద్విభూతిత్వం- బద్ధానామల్పీయస్త్వం - తత్ప్రాప్యస్థానం తస్యాపి తద్విభూతిత్వం- చ ప్రతిపాదయత ‘‘త్రిపాదూర్ధ్వ,, ఇత్యాదేరర్థమాహ ॥పాదా ఇతి॥ త్రిపాత్ త్రయః పాదాః యస్య సః త్రిపాత్ - పురుషః పరమపురుషః- ఊర్ధ్వః ప్రకృతిప్రాకృతేభ్య ఉపరిష్టాత్- ఉదైత్ ఉదయం గతః- స్వేచ్ఛయా త్రివిధమఙ్గళవిగ్రహస్సమస్తముక్తనిత్యభోగ్య ఆస్త ఇత్యర్థః అత్ర పాదశబ్దః పాదవదంశత్వేనావస్థితానాం ముక్తానాం తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగానాహ- ఏవం చ త్రయః పాదాః ముక్తజీవవర్గస్య తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగాః- విభూతిత్వేన- యస్య సః - త్రిపాత్ - బద్ధజీవతత్ప్రాప్యస్థానాపేక్షయా ముక్తతత్ప్రాప్యస్థానానాం త్రిభాగత్వకథనమనన్తత్వతాత్పర్యకం- అస్య పరమపురుషస్య పాదః- విభూతిభూత ఏకో భాగః ఇహ ప్రకృతిమణ్డలే- అభవత్ - బద్ధస్తత్ప్రాప్యస్థానాని ‘‘ఏకాంశేన స్థితో జగత్,, ‘‘యస్యాయుతాయుతాంశాంశే విశ్వశక్తిరియం స్థితా’’ ఇత్యాదివత్ చిదచిత్ప్రవిభాగవృత్తే ‘‘రిత్యుక్తప్రకారేణ తద్విభూత్యేకదేశ ఇతి శ్రుత్యర్థః॥ఏతదేవ వ్యాచష్టే పాదా ఇతి॥ త్రయః పాదాః బహిః ప్రకృతేః- ప్రాకృతేభ్యో బహిరాసన్ యే తస్య పాదాః- తే అప్రజానాం జన్మరహితానాం ముక్తానాం- ఆశ్రయాః ప్రాప్యా ఇత్యర్థః - ఏకస్య పాదస్య బహిర్వ్యాప్తత్వమాహ॥ అన్తరితి॥ అపరః సాంసారికక్షేత్రజ్ఞవర్గప్రాప్యస్థానరూపః పాదః- త్రిలోక్యా అన్తరిత్యర్థః- తమేవ పాదం విశినష్టి- గృహమేధః- అహఙ్కారమమకారాదిమాన్ వర్ణాశ్రమాన్వితశ్చేత్యర్థః- అబృహద్వ్రతః కర్మవశ్యః- ఉపచారాత్ప్రాప్తే ప్రాప్తృధర్మవ్యపదేశః*॥౨౧॥*ఏవమపారమహిమత్వముపపాద్యాథ ప్రపఞ్చస్య నుముక్షూణాం చ భగవల్లీలావిభూతిత్రిపాద్విభూతిగతిహేతుమార్గద్వయప్రతిపాదకం ‘‘తతో విష్వఙ్,, ఇతి వాక్యం వ్యాచ

ష్టే॥ సృతీ ఇతి ॥ విదిగంస్తుష్వర్చిరాదిష్వపి-ఉత్తరోత్తరం-స్వాభిమానాద్యర్చిరాదిమార్గం-విచక్రమే-అతిక్రమత, ఆక్రాన్తవానిత్యర్థః
కిం భూతే సృతీ-సాశనానశనే-అశనం భోగః-భోగార్థత్వాత్తదభావాద్వా మార్గయోస్సాశనత్వానశనత్వే-సాశనానశన
లక్షణమార్గద్వయప్రాప్త్యుపాయమాహ॥ యదితి॥ యత్ర మార్గద్వయమిత్యే-అవిద్యాకర్మ "అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా" ఇత్యా
ద్యుక్తైః-కర్మరూపాఽవిద్యా ధూమాదిమార్గప్రాప్త్యుపాయభూతా ఏకా-విద్యా- అర్చిరాదిప్రాప్త్యుపాయభూతాపర
మాత్మోపాసనరూపాఽపరా-పురుషో జీవస్తు ఉభయాశ్రయః సాధనద్వయనిష్ఠః "తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే" ఇతి శ్రు
తేః-సమన్వారభేతే సఙ్గచ్ఛేతే ఇత్యర్థః ॥౨౦॥ * ఏవం ముముక్షుముముక్ష్వధికారిభేదేన-తద్గన్తవ్యమార్గద్వయం-తదుపాయం-
చోక్త్వాఽథ భగవతస్స్వవిభూతిభూతప్రపఞ్చాద్వైలక్షణ్యం-భగవతః ప్రపఞ్చాకారేణ పరిణామం-తద్గతదోషాసంస్పర్శి
త్వం చ ప్రతిపాదయ "న్తస్మాద్విరాడజాయత" ఇత్యాదివాక్యం వ్యాచష్టే॥ తస్మాదితి॥ విరాట్ అణ్డకారణమాత్రో విరాట్పురు
షోఽనిరుద్ధః - అణ్డాదితి ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ యస్మాత్స్వశరీరభూతాత్ప్రధానాదుపాదానాత్ యదణ్డం-సృష్ట్వా-స్వయమపి
భూతేన్ద్రియగుణాత్మకః-దేవాదివ్యష్టిప్రపఞ్చానురూపో జజ్ఞే-తదణ్డరూపం ద్రవ్యం-అత్యగాత్-న తత్ర పరిచ్ఛిన్నః- బహిర
పి వ్యాప్తవానిత్యర్థః-అత్ర దృష్టాన్తః ఆశ్రయాత్ స్థానపదార్థజాతా-ద్గోభిః కిరణైః-రాదిత్య ఇవ-అత్యగాదిత్యర్థః-వేదాన్తేషు సర్గా
ద్యవాదస్యానిహితత్వాత్-కారణభూతో విరాడేవ-వ్యష్టిరూపేణ జజ్ఞే-సూక్ష్మచిదచిత్స్వరూపకో భగవానేవ-స్థూలచిదచి
త్స్వరూపకో జాతః-జాతశ్చ-స్వయం స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతదోషైరస్పృష్టః-స్వకార్యమాత్రకృత్స్నప్రపఞ్చమ
న్తర్బహిశ్చ వ్యాప్యావస్థిత ఇత్యర్థః-నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకస్య పరమపురుషస్య జగదుపా
దానత్వాదుపాదానత్వస్యావస్థాశ్రయత్వరూపత్వాత్, ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం త్రయాణామప్యవస్థాశ్రయత్వమ
స్త్యేవ-తత్రాచేతనస్యావస్థాశ్రయత్వం, స్వరూపాన్యథాభావరూపం-చేతనస్య తు-స్వభావాన్యథాభావరూపం, ఈశ్వ

మే విష్వఙ్సాశనానశనే ఉభే। యదవిద్యా చ విద్యా చ పురుషస్తూభయాశ్రయః॥౨౦॥ తస్మాదణ్డం విరాడ్జజ్ఞే భూ
తేన్ద్రియగుణాత్మకః। తద్ద్రవ్యమత్యగాద్విశ్వం గోభిస్సూర్య ఇవాశ్రయాత్॥౨౧॥ యదాస్య నాభ్యాన్నళినా
దహమాసం మహాత్మనః। నావిదం యజ్ఞసంభారాన్పురుషావయవానృతే॥౨౨॥ తేషు యజ్ఞస్య పశవస్సవనస్ప
తయః కుశాః। ఇదం చ దేవయజనం కాలశ్చోరుగుణాన్వితః॥౨౩॥ వస్తూన్యోషధయస్స్నేహా రసలోహమృదో
జలమ్। ఋచో యజూంషి సామాని చాతుర్హోత్రం చ సత్తమ॥౨౪॥ నామధేయాని మన్త్రాశ్చ దక్షిణాశ్చ వ్రతాని

రస్య తు-కార్యావస్థచేతనాచేతననియన్తృత్వరూపం-న హి- కారణావస్థచేతనాచేతననియమనాత్కార్యావస్థచేతనా
చేతననియమనమభిన్నమితి వక్తుం శక్యం- కిం చేశ్వరస్య సద్వారకావస్థాశ్రయత్వమస్త్యేవ-ఏవమసాఙ్కర్యేణావస్థానాం
ప్రతినియతత్వాచ్ఛుక్లనీలాదితన్త్వారబ్ధపటైకదేశస్థతద్దోషగతత్వవచ్చేతనాచేతనగతా ధర్మాః-అజ్ఞత్వపరిణామి
త్వాదయస్తత్రైవావతిష్ఠన్తే, న పరమాత్మానం స్పృశన్తి-పరమాత్మా తు- స్వయం నిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయా
సంఖ్యేయకల్యాణగుణః, స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతస్వపర్యన్తనామరూపనిర్వాహకః- కారణావస్థచేతనాచేతన
శరీరకత్వేన - తద్వాచిభిశ్శబ్దైరభిధీయమానః - స ఏవ వస్తుసమానాధికృతోఽవతిష్ఠత ఇత్యయమత్ర సంగ్రహః॥ శ్లోకార్థ
స్తు, తస్మాత్పరమప్రస్తుతకారణపురుషాద్విరాడనిరుద్ధో-జజ్ఞే అవతీర్ణః-విరాజోఽనిరుద్ధాచ్చ విరాజో బ్రహ్మణశ్శరీరకః
పురుషో జజ్ఞే, జాతశ్చ, సః వైరాజః- భూమిం విశ్వం, పశ్చాదుపరిష్టాత్- దధః అన్తశ్చ, అత్యరిచ్యత, తద్విలక్షణో వ్యాప్తవా
నితి * ॥౨౧॥ * నన్వేవం పురుష ఏవ చేత్సర్వం, తర్హి, యజ్ఞస్య తత్సాధనానాం చాపృథక్త్వాద్యజ్ఞైః పురుషారాధనం న
సిధ్యతీత్యాశఙ్క్య తత్పరిహారాయ "యత్పురుషే"త్యాదిమన్త్రార్థం సంగృహ్య దర్శయతి॥ యదేతి॥ మహాత్మనః అస్య విరా
డాఖ్యానిరుద్ధస్య-నాభౌ భవం నాభ్యం, తథాభూతాన్నళినాత్కమలాత్ - అహం చతుర్ముఖః-యదా-ఆసం అభవం, తదా
పురుషావయవాద్వినా-యజ్ఞసంభారాన్ అన్యాని యజ్ఞసాధనాని-నావిదం, నాపశ్యమ్ * ॥౨౨॥ * తేషు పురుషావయ
వేషు-యజ్ఞస్య సాధనాన్యాసన్నితి శేషః- తాన్యాహ॥ పశవ ఇతి ॥ వనస్పతయో యూపాదయః-దేవయజనం దేవా ఇజ్యన్తే
ఽస్మిన్నితి దేవయజనం-యాగభూమిః- ఇదం చేతి వచనాద్బ్రహ్మా హృత్స్థానే ఉపవిష్టః కథయతీతి గమ్యతే॥ బహుగుణాన్వితః కా
లో వసన్తాదిః-వస్తూని పురోడాశాదీని- తదర్థా ఓషధయః వ్రీహ్యాదయః - స్నేహా ఆజ్యాదిః - రసస్సోమాదిరసః-లోహాస్సు
వర్ణాదిః - మృదః కపాలాదీని, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యైర్మన్త్రైః ప్రకాశ్యం కర్మ - హే సత్తమ సతాం శ్రే
ష్ఠ * ॥౨౩॥ ౨౪॥ * నామధేయాని జ్యోతిష్టోమాదీని- ఋగాదినాముక్తత్వాత్ మన్త్రాః స్వాహాకారాదయః-వ్రతం పయో

ఫలదానకం - దేవతానుక్రమః దేవతానామనుక్రమేణోద్దేశః, యద్వా-దేవతాఽపృథక్పదం-స చానుక్రమః అనుసారః-ఆనుపూర్వీ-కల్పః ప్రయోగవిధి - స్సంకల్పః కర్తవ్యాధ్యవసాయః - తన్త్రం క్రియాకలాపః-గతయోవిష్ణుక్రమాద్యాః-మతయః ధ్యానాని- శ్రద్ధా కర్తవ్యవిషయత్వరా - ప్రాయశ్చిత్తం వైకల్యసమాధానం-సమర్పణం దేవతాం ప్రతిసమర్పణం, మయా- పురుషావయవైస్సంభారాః యజ్ఞసాధనాని సంభృతాని సంపాదితాని ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ఇతీత్థం సంభృతాస్సంపాదితాస్సంభారా యేన-సోఽహం - తమేవ పురుషం నియన్తారం యజ్ఞం విష్ణుం, తేనైవ యజ్ఞేనైవ-ఆయజం ఇష్టవానస్మి -అనేన,, యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త,, ఇతి శ్రుత్యుక్తం ॥ ౨౭ ॥ తేన దేవా అయజన్త,, త్యస్యార్థం సంప్రపఞ్చయతి ॥ తత ఇతి ద్వాభ్యామ్। తేతవ, భ్రాతరః మరీచ్యాదయో, నవ ప్రజాపతయః-సుసమాహితచిత్తాః, వ్యక్తమిన్ద్రాదిరూపేణ-అవ్యక్తం స్వతః-పురుషం పరమపురుష-మయజన్ ఇష్టవన్తః ॥ ౨౮ ॥ కాలే స్వే స్వే అవసరే-మన్వాదయః క్రతుభిర్విభుం ఈజిర ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం యదూపమిత్యాది ప్రశ్నానాం పురుషసూక్తసంవాదేనోత్తరాణ్యభిధాయ, యదధిష్ఠానమిత్యేతత్ప్రశ్నస్యోత్తరార్థ ముపసంహరతి ॥ నారాయణ ఇతి॥ ఆహితమవస్థితం-ఏవం-స్వస్మిన్నేవ సూక్ష్మరూపేణావస్థితం - విశ్వం- స్వశరీరభూతేన మయా స్సృజతి - రుద్రరూపేణ హరతి, పురుషరూపేణ తం పాతీత్యుపసంహరతి॥ గృహీతేత్యాది - స్వతః అగుణః సత్త్వాదిగుణరహితః - ప్రత్యగాత్మస్వరూపం హి స్వతస్సత్త్వాదిరహితం-అగుణోఽప్యహం- గృహీతాః మాయయా ఉరవో గుణా యేన తథాభూత - స్సర్గాదౌ తన్నియుక్తః, తన్నియోజ్యస్సన్ సృజామి। హరో రుద్రః- తద్వశః తదధీనః- విశ్వం హరతి - పురుషరూపేణ స్వావతారరూపేణ, పాతి, అత్ర తన్నియుక్తః,

---

చ। దేవతానుక్రమః కల్పస్సంకల్పస్తన్త్రమేవ చ॥ ౨౫ ॥ గతయో మతయశ్శ్రద్ధా ప్రాయశ్చిత్తం సమర్పణమ్।
పురుషావయవైరేతే సంభారాస్సంభృతా మయా॥ ౨౬ ॥ ఇతి సంభృతసంభారః పురుషావయవైరహమ్। త
మేవ పురుషం యజ్ఞం తేనైవాయజమీశ్వరమ్॥ ౨౭ ॥ తతస్తే భ్రాతర ఇమే ప్రజానాం పతయో నవ। అయజన్వ్య
క్తమవ్యక్తం పురుషం సుసమాహితాః॥ ౨౮ ॥ తతశ్చ మనవః కాల ఈజిరే ఋషయోఽపరే। పితరో విబు
ధా దైత్యా మనుష్యాః క్రతుభిర్విభుమ్॥ ౨౯ ॥ నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వమాహితమ్। గృహీతమాయోరు
గుణస్సర్గాదావగుణస్స్వతః॥ ౩౦ ॥ సృజామి తన్నియుక్తోఽహం హరో హరతి తద్వశః। విశ్వం పురుషరూపేణ పరి
పాతి త్రిశక్తిధృక్॥ ౩౧ ॥ ఇతి తేఽభిహితం తాత యథేదమనుపృచ్ఛసి। నాన్యద్భగవతః కించిద్భావ్యం సదసదా
త్మకమ్॥ ౩౨ ॥ న భారతీ మేఽఙ్గ మృషోపలక్ష్యతే న వై క్వచిన్మే మనసో మృషా గతిః। న మే హృషీకాణి పతన్త్యసత్ప
థే యన్మే హృదౌత్కణ్ఠ్యవతా ధృతో హరిః॥ ౩౩ ॥ సోఽహం సమామ్నాయమయస్తపోమయః ప్రజాపతీనా

తద్వశ ఇత్యనేన, బ్రహ్మరుద్రయోస్తన్నియామ్యత్వప్రతీతేః - పురుషరూపేణేత్యత్ర తథా ప్రతీతేశ్చ, సృష్టిసంహారౌ బ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవాన్తర్యామిత్వేన కరోతి - పాలనం తు స్వయమేవేతి వేదితవ్యమ్ ॥ అత్ర త్రిశక్తిధృక్ సృష్టిస్థితిసంహారసామర్థ్యరూపశక్తిత్రయయుక్త ఏక ఏవేత్యర్థః ॥ ౩౦॥ ౩౧ ॥ యద్రూపమిత్యాదిప్రశ్నానాం యదాత్మకత్వమిత్యేవమాదిసర్వప్రశ్నానాం చ సామాన్యేనోత్తరం యదుక్తం ,, వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్నచాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వత ,, ఇతి ,, పురుష ఏవేదగ్ంసర్వమితి,, శ్రుత్యా చ తద్దృఢీకృతం - తదుపసంహరతి ॥ఇతీతి॥ హే తాత-ఇదం విశ్వం ప్రతి - యథా అనుపృచ్ఛసి- విశ్వవిషయప్రశ్నం కరోషి - తస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం - చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ కించిదపి-భగవతః అన్యత్ పృథగ్భూతం న భావ్యం నానుసంధేయం - ఇతి తే తుభ్య - మభిహితమిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ యదుక్తం,, మేతావత్త్వం యతోఽహమేతద్విజ్ఞాయ మామీశ్వరం బ్రవీషీతి - తదుపపాదయితుముపసంహరతి ॥నేతి॥ మే భారతీ వాక్, మృషా మిథ్యా - న దృశ్యతే-మే మనసో - గతిః వృత్తిః న మృషా-హృషీకాణీన్ద్రియాణి, అసత్పథే అసద్విషయే - న పతన్తి న ప్రవర్తన్తే, యద్యస్మాత్, మే మయా ఔత్కణ్ఠ్యం ఆశా, తద్వతా హృదయేన హరి-ర్ధృతః, ధ్యాతః ,అఙ్గ హే నారద అతో మే వాఙ్మనసేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తయః - సత్యార్థాః - న తు మృషా భవన్తీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ అతో మమాపి జ్ఞానప్రదో భగవదచిన్త్యస్వరూపస్వభావస్యైశ్వర్యో మత్తోఽన్యోఽస్తీత్యాహ ॥ సోఽహమితి॥ సమామ్నాయమయః సమామ్నాయప్రచురః-తపోమయః తపః ప్రచురః, విద్యాతపోభ్యాం సర్వోత్కృష్ట ఇత్యర్థః ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం - అభివన్దితః తైర్నమస్కృతః, తేషాం పతిశ్చ - ఆత్మనః సంభవః ఉత్పన్నః, తత్కృపాలబ్ధజ్ఞానసంపన్నోఽహం - సమాహితేస్సన్-విష్ణుం నిర్విణ్ణం - యోగం సమాస్థాయ యస్స్వమాయావిభవం స్వయం గతః-తం పరమాత్మానం, యతో నాధ్యగచ్ఛం , స్వరూ

పత్తో గుణతస్తైస్తావానితి న జ్ఞాతవాన్, ❀ అత-స్తచ్చరణం ప్రతి కేవలం నతోఽస్మీత్యాహ, కథంభూతం చరణం సమీయుషాం శరణాగతానాం - భవచ్ఛిదం సంసృతినివర్తకం స్వస్త్యయనం మఙ్గళానామాశ్రయం - సుమఙ్గళం సుసేవ్యం అనవగమే దృష్టాన్తః యథా నభస్స్వాన్తమితి దోషాస్పర్శాయ దుర్గ్రహత్వాయ చ నభస్వదృష్టాన్తః,, దుస్స్పర్శః పాణి-నా వాయుః,, ఇతి మహాభారతోక్తేః - స్వమాయావిభవం స్వయం గత ఇత్యనేన యవనికాం గత ఇతి వదన్యానుపలభ్యత్వము-క్తం, నతు మాయావశ్యత్వం, ఆత్మమాయావిభవేనాన్యానుపలభ్యత్వం గత ఇత్యర్థః ఏవంవిధం పరమాత్మానముక్తవిధో-ప్యహమేవ నాధ్యగచ్ఛం అన్యే - నాధిగచ్ఛన్తీతి కిముత వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ అథేతి ॥ అపరే దేవాః కుతో హేతోర్విదురిత్య-ర్థః ॥౩౪॥౩౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ నాహమితి ॥ యూయమితి సనకాద్యభిప్రాయేణ బహువచననిర్దేశః వామదేవో నామ కశ్చిదృషిశ్శఙ్కరో వా,, న చాహం న చ శఙ్కరః జానన్తి,, తి వైష్ణవీయ చతుర్ముఖవాక్యాన్తరాత్ యదృతాం యస్య పరమాత్మ-నః ఋతాం సత్యాం, గతిం స్వరూపయాపయావస్థితిం బలతద్గతిమితి పాఠాన్తరం,, అస్మదాదయో న విదుః, కైముత్య-నయేనాహ ॥ కిముతేతి ॥ కుతో న విదురిత్యత ఆహ ॥ తన్మాయయేతి ॥ తస్య భగవతో మాయయా,, త్రైవిధ్యోపాధిగుణమయ్యా,, త్రి-క్తవిధయా మాయయా - మోహితా బుద్ధిర్యేషాం తే తన్మాయయా మోహితబుద్ధిత్వాత్ - ఏతేన విదురిత్యర్థః తర్హి కిం విదుర-త్యత ఆహ । త్వేనైవ వినిర్మితమిదమచేతనం శరీరం - స్వాత్మసమం ఆత్మానం దేహాకారం విచక్ష్మహ ఇత్యర్థః దేహాత్మాభిమా-నగ్రస్తానామప్యజానతాం కథం పరమాత్మవేదనమితి భావః ❀ ॥౩౬॥ ❀ తర్హి మాయాతరణే క ఉపాయ ఇత్యత ఆహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతః అవతారాణాం కర్మాణి చేష్టితాని - అస్మదాదయశ్చతుర్ముఖాదయో గాయన్తి - యం, తత్త్వేన యాథాత్మ్యే-న న విదన్తి న జానన్తి, కిం తు తస్మై భగవతే నమః కుర్వన్తి తస్య గుణకర్మానుకీర్తనమేవ మాయాతరణోపాయ ఇత్యభిప్రా

మభివన్దన్తి తే పదం। ఆస్థాయ యోగం నిపుణం సమాహితస్తం నాధ్యగచ్ఛం యత ఆత్మసంభవః ॥ ౩౪ ॥ నతో-
స్మ్యహం తచ్చరణం సమీయుషాం భవచ్ఛిదం స్వస్త్యయనం సుమఙ్గళమ్ । యో హ్యాత్మమాయావిభవం స్వ-
యం గతో యథా నభస్స్వాన్తమథాపరే కుతః ॥ ౩౫ ॥ నాహం న యూయం ❀ యదృతాం గతిం విదుర్న వామ-
దేవః కిముతాపరే సురాః । తన్మాయయా మోహితబుద్ధయస్త్విదం వినిర్మితం స్వాత్మసమం విచక్ష్మహే ॥ ౩౬ ॥
యస్యావతారకర్మాణి గాయన్తి హ్యస్మదాదయః । న యం విదన్తి తత్త్వేన తస్మై భగవతే నమః ॥ ౩౭ ॥ స ఏష
ఆద్యః పురుషః కల్పే కల్పే సృజత్యజః । ఆత్మాత్మన్యాత్మనాఽఽత్మానం సంయచ్ఛతి చ పాతి చ ॥ ౩౮ ॥ విశుద్ధం కేవ-
లం జ్ఞానం ప్రత్యక్సమ్యగవస్థితమ్ సత్యం పూర్ణమనాద్యన్తం నిర్గుణం నిత్యమద్వయమ్ ॥ ౩౯ ॥ ఋషే విదన్తి క

యః ❀ ॥౩౭॥ ❀ కేఽవతారాః కాని చేష్టితాని - యదనుకీర్తనేన మాయా తీర్యత ఇత్యాశఙ్కాయామవతారాంస్తత్క-ర్మాణి చ వక్ష్యన్ యదుపోద్ఘాతత్వాదిప్రశ్నానాముత్తరాణ్యుపసంహరతి ॥ స ఏష ఇతి ॥ కర్మాధీనజగతః ఏషః - ఆద్యః కారణ-భూతః - పరమపురుషః కల్పే కల్పే ప్రతికల్పం - ఆత్మన్యేవ ఆధారే ఆత్మనా ఉపకరణభూతేన, ఆత్మానం ఉపాదానభూతం ఆత్మైవ కర్తా సృజతి సంయచ్ఛతి సంహరతి - పాతి చ ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ నన్వయం జగద్వ్యాపారో భగవతః కిం కర్మాధీన ఇత్యాశ-ఙ్క్యానేత్యాహ ॥ విశుద్ధమితి ॥ పుణ్యపాపరూపకర్మరహితం - అతో న జగద్వ్యాపారః కర్మాధీన ఇత్యర్థః - ఏవం చ కర్మాధీన-వ్యాపారజీవస్వరూపాద్వైలక్షణ్యముక్తం భవతి - జీవవిలక్షణం చేతనత్వేఽపి జడమిత్యత ఆహ । కేవలం జ్ఞానం, స్వవ్యతిరిక్తాజడ-మిత్యర్థః తర్హి కిం ఘటపటాద్యాకారవృత్తిజ్ఞానమిత్యత ఆహ । ప్రత్యక్ - స్వస్మై భాసమానం - నను జీవోఽప్యేవంరూప ఇత్యత ఆహ, సమ్యగవస్థితం అర్థాన్తరానపేక్షస్థితిం జీవస్తు పరమాత్మాధార్య ఇత్యభిప్రాయః - అన్యానపి చేతనాచేతనవిలక్ష-ణాకారానాహ । సత్యం స్వరూపతో ధర్మతశ్చ నిర్వికారం - అనేన స్వరూపతో వికార్యచేతనద్రవ్యం స్వభావతోఽపి వికారి చే-తనశ్చ వ్యావృత్తః - పూర్ణం అవాప్తసమస్తకామం - నిర్గుణం సత్త్వాదిరహితం అనాద్యన్తం ఉత్పత్తివినాశరహితం, అత ఏవ నిత్యం కాలానవచ్ఛిన్నం - అద్వయం సమాభ్యధికరహితం - ఏతే యథాసంభవం చేతనాచేతనవ్యావర్తకత్వేనాను-సంధేయాః ❀ ॥౩౯॥ ❀ అత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి ॥ ఋషే ఇతి ॥ హే ఋషే నారద ఆత్మా అన్తఃకరణం ఆశయో వాస-నా, ప్రశాన్తా ఆత్మేన్ద్రియాశయా యేషాం తే, కవయః - తత్ ఉక్తవిధం పరమాత్మస్వరూపం జానన్తి, కవయస్సమీచీనత-ర్కైర్వివిచ్య తత్స్వరూపం చేతనాచేతనవిలక్షణం శోధయన్తి, కుతర్కైర్దుర్జ్ఞేయత్వమాహ ॥ అసత్తర్కైరసతాం

౩౬॥ శ్లో॥ పా॥ ❀ బలతద్గతింవిదుః,

త్సర్గః సతామేవ వా హేతువాదైర్యదా విప్లుతమపద్రుతం - స్యాత్తదాతిరోధీయతేత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ అథావతా
రాం స్తత్కర్మాణి చ వివక్షురాదిమావతారమాహ ॥ ఆద్య ఇతి॥ పురుషః విరాట్పురుషః పరస్య విష్ణోరాద్యోఽవతార ఇత్యర్థః
ఆద్యత్వం మత్స్యకూర్మాద్యపేక్షయా - అస్య విభూతిరాహ। కాల ఇత్యాదికాలాదయః, రూపవతస్స్వరూపమిత్యత్రత
త్రాన్వయః - రూపవతః అకర్మకృతరూపస్య స్వరూపం స్వీయం రూపం శరీరం కాలాదయ స్తన్నియామ్యవర్గరూపవిభూతి
రితి పరం తత్త్వం కాలాదీనాం పరం యాథాత్మ్యమిత్యర్థః - స్వభావః ప్రకృతిగతపరిణామస్వభావః సదసచ్చేతనమచేత
నం స్థూలసూక్ష్మం వా ద్రవ్యం - పృథివ్యాదివికారో మహదహంకారాదిః గుణస్సత్త్వాదిః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని,
విరాడన్తరిక్షం - స్వరాట్ స్వర్గః,, అయం లోకస్తు వై సమ్రాడన్తరిక్షం విరాట్స్మృతం। స్వరాడసౌ స్మృతో లోక ,, ఇత్యు
క్తేః, స్థాస్ను స్థావరం - చరిష్ణు జఙ్గమం చ భూమ్నః భూమవతో భగవతః ॥ ౪౧ ॥ కిం బహునా సంక్షేపేణ శృణ్విత్యాహ॥
అహమితి॥ అహం బ్రహ్మా- భవో రుద్రః, యజ్ఞో విష్ణుః, యద్యప్యయం విభూతిమధ్యే పఠిత,స్తథాపి న విభూతిః అర్థాన్తరాభా
వాత్ పాలనాధికృతవిష్ణ్వవతారగతపాలనానుగుణం యత్సామర్థ్యం, తస్య విభూతిత్వద్యోతనాయ యజ్ఞోఽపి విభూతిషు
పఠితః విభూతిత్వం నామ - నియామ్యత్వం సర్వభూతానాం ప్రవర్తనరూపం నియమనమాత్మతయాఽవస్థానాత్, ఆత్మా
హి నామ శరీరస్య సర్వాత్మనా ఆధారో నియన్తా శేషీ చ - భగవతస్స్వవిభూతిభూతేషు సర్వేష్వాత్మతయాఽవస్థానమేవ క్వ
చిత్తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యనిర్దేశే హేతుః, భగవత్యాత్మతయాఽవస్థితే హి - సర్వే శబ్దాస్తస్మిన్నేవ పర్యవస్యన్తి-
యథా దేవమనుష్యపక్షివృక్షాదయశ్శబ్దాశ్శరీరాశ్రప్రతిపాదయన్తస్తత్తదాత్మని పర్యవస్యన్తి - దక్షాదయో- యే ఇమే, ప్రజే
శాః భవదాదయో నారదప్రభృతయః సనకాదయః - ఖగలోకపాలాః పక్షిశ్రేష్ఠాః - తలలోకపాలాః పాతాళేశ్వ

వయః ప్రశాన్తాత్మ నిరిన్ద్రియాశయాః। యదాత దేవాసత్తర్కైస్తిరోధీయేత విప్లుతమ్॥౪౦॥ ఆద్యోఽవతారః పు
రుషః పరస్య కాలస్స్వభావస్సదసన్మనశ్చ। ద్రవ్యం వికారో గుణ ఇన్ద్రియాణి విరాట్స్వరాట్స్థాస్ను చరిష్ణు భూ
మ్నః॥౪౧॥ అహం భవో యజ్ఞ ఇమే ప్రజేశా దక్షాదయో యే భవదాదయశ్చ। స్వర్లోకపాలాః ఖగలోకపాలా నృ
లోకపాలాస్తలలోకపాలాః॥౪౨॥ గన్ధర్వవిద్యాధరచారణేశా యే యక్షరక్షోరగనాగనాథాః। యే వా ఋ
షీణామృషభాః పితౄణాం దైత్యేన్ద్రసిద్ధేశ్వరదానవేన్ద్రాః। అన్యే చ యే ప్రేతపిశాచభూతకూష్మాణ్డయాదో
మృగపక్ష్యధీశాః ॥ ౪౩ ॥ యత్కించ లోకే భగవన్మహస్వదోజస్సహస్వద్బలవత్క్షమావత్। శ్రీహ్రీవిభూత్యా
త్మవదద్భుతార్ణం తత్త్వం పరం రూపవతస్స్వరూపమ్ ॥ ౪౪ ॥ ప్రాధాన్యతో యానృష ఆమనన్తి లీలావ
తారాన్ పురుషస్య భూమ్నః। ఆపీయతాం కర్ణకషాయశోషాననుక్రమిష్యే త ఇమాన్ సుపేశాన్ ॥౪౫॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః
బ్రహ్మోవాచ॥ యత్రోద్యతః క్షితితలోద్ధరణాయ బిభ్రత్క్రౌడీం తనుం సకలయజ్ఞమయీమనన్తః। అన్తర్మ

రాః ॥౪౨॥ గన్ధర్వాదీనామీశాః - ఉరగాః సర్పాః నాగాః గజాః - యక్షాదీనాం యే నాథాః రక్షోరగేతి సంధిరార్షః
ఋషీణాం పితౄణాం చ యే శ్రేష్ఠాః దైత్యాః దితిపుత్రాః ప్రేతాదీనామధీశాః ॥౪౩॥ కిం బహునా యత్కించిద్భగవ
దాది - తత్సర్వం రూపవతస్స్వరూపమిత్యన్వయః భగవత్ ఐశ్వర్యవత్ - మహస్వత్ తేజస్వత్ - ఓజస్వత్ ఉత్సాహవత్
సహస్వత్ వేగవత్ ధైర్యవత్ బలవత్ ధారణాసామర్థ్యవత్, క్షమావత్ సహనవత్, శ్రీశ్శోభా - హ్రీర్లజ్జా విభూతిర్ని
యామ్యవర్గః ఆత్మా బుద్ధిస్తద్యుక్తం, అద్భుతార్ణం అద్భుతశబ్దవాచ్యం, ఏతత్సర్వం రూపవతః ప్రశంసాయాం మతుప్, అక
ర్మకృతస్వేచ్ఛోపాత్తదివ్యమఙ్గళాస్పదవిగ్రహస్య - భగవతో విరాట్పురుషస్య, స్వీయా విభూతిరిత్యర్థః ॥౪౪॥ అవ
తారాణామానన్త్యాత్తత్ర ప్రసిద్ధాన్వక్ష్యామీత్యాహ॥ ప్రాధాన్యత ఇతి॥ అసత్కథా శ్రవణైః యే కర్ణయోః కషాయాః మ
లాః - తాన్ శోషయన్తీతి తథా - తాన్ సుపేశాన్ సున్దరాన్ హే ఋషే అవదన్ నిమునయ ఇతి శేషః,, ఋషయ ఇతి పాఠే,, ఋ
షయో వదన్తీత్యన్వయః, తాన్ - తేభ్యః - అనుక్రమిష్యే క్రమేణ వర్ణయిష్యామి, తదనుశ్రవణామృతం త్వయా ఆపీయ
తాం యద్వా - ఆపీయతామితి శత్రన్తం, ఆపిబతాం కర్ణకషాయశోషానిత్యర్థః ॥౪౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచ
న్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం షష్ఠోఽధ్యాయః
ఏవం ప్రతిజ్ఞాయావతారాం స్తత్కర్మాణి తత్ప్రయోజనాని తద్గుణాంశ్చాహ॥ యత్రేత్యాదినా - యత్ర యదా కాలే

౪౪॥ శ్లో॥ ప్రాయాన్నృషయో వదన్తి

క్షితితలోద్ధరణార్థం, సమస్తయజ్ఞావయవాం క్రోడింవారాహీం తనుం బిభ్రత్సన్ ఉద్యతః అనన్తః - అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావో భగవాన్-దంష్ట్రియా-అన్తర్మహార్ణవం సముద్రస్యాన్తః, ఉపాగతం సమాగతం, హిరణ్యాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధం, ఆదిదైత్యం వితేః ప్రథమం పుత్రం-దదార విదారితవాన్, తత్ర దృష్టాన్తః వజ్రధరః ఇన్ద్రః అద్రిమివేత్యర్థః ❁॥౧॥ ❁ సుయజ్ఞావతారమాహ॥ జాత ఇతి॥ రుచేః ప్రజాపతేః సకాశాత్ తద్భార్యాయాం ఆకూతేః సూనుస్సుయజ్ఞో నామ జాతః, స చ స్వభార్యాయాం దక్షిణాయాం-యమాన్ యమాఖ్యగుణయుక్తాన్ యామాన్ దేవానిత్యర్థః,, యజ్ఞస్య దక్షిణాయాం తు పుత్రా ద్వాదశ జజ్ఞిరే-యామా ఇతి సమాఖ్యాతా,, ఇతి వచనాత్ అజనయత్ ఉత్పాదయామాస - ఆకూతేః సూనుస్స ఏవేన్ద్రస్సన్-యదా ఆర్తిం, అహరత్-తదా పూర్వం సుయజ్ఞ ఇత్యుక్తోఽపి అనుపశ్చాత్ ఏనం నామా తామహేన-హరిరిత్యుక్తః అనేన దేవోత్పాదనం లోకత్రయార్తిహరణం చ కర్మ దర్శితం-ఏవం సర్వత్రావతారస్తత్కర్మ చ జ్ఞేయమ్ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ కపిలావతారమాహ॥ జజ్ఞ ఇతి॥ కర్దమప్రజాపతేర్గృహే తద్భార్యాయాం దేవహూత్యాం, హే ద్విజ - నారద-నవభి స్స్త్రీభిర్భగినీభిస్సహ జజ్ఞే జాతః-స చ స్వమాత్రే-ఆత్మగతిం ఆత్మజ్ఞానం-మోక్షమార్గం వా- ఉక్తవాన్-యయా ఆత్మగత్యా-సా దేవహూతిః-ఆత్మశమలం మలినీకరణరూపం-అస్మిన్ దేహే జాతం-గుణసఙ్గపఙ్కం గుణత్రయసఙ్గ ఏవ పఙ్కః-స్తం-విధూయ కపిలస్య గతిం-కపిలోక్తగతిం-ప్రాప్తవతి ❁॥౩॥ ❁ దత్తాత్రేయావతారమాహ॥ అత్రేరితి॥ అపత్యం పుత్రం-మాకాఙ్క్షమాణాయ-అత్రయే-తుష్టః-మయా-అహమేవ-తుభ్యం దత్త ఇతి యత్ యత-ఆహ-తత-స భగవాన్-నామ్నా దత్త ఇతి జాత -స్వభక్తేభ్యో యోగైశ్వర్యదానం తచ్చరిత్రం దర్శయతి-యస్య పాదపఙ్కజయోః-పరాగ-స్తేన పవిత్రితా దేహా యేషాం తే- హైహయాద్యాః

హార్ణవముపాగతమాదిదైత్యం తం దంష్ట్రియాఽద్రిమివ వజ్రధరో దదార ॥ ౧ ॥ జాతో రుచేరజనయత్సుయమాన్ సుయజ్ఞ ఆకూతిసూనురమరానథ దక్షిణాయామ్ । లోకత్రయస్య మహతీమహరద్యదార్తిం స్వాయమ్భువేన మనునా హరిరిత్యనూక్తః ॥ ౨ ॥ జజ్ఞే చ కర్దమగృహే ద్విజ దేవహూత్యాం స్త్రీభిస్సమం నవభిరాత్మగతిం స్వమాత్రే। ఊచే యయాఽఽత్మశమలం గుణసఙ్గపఙ్కం సాఽస్మిన్విధూయ కపిలస్య గతిం ప్రపేదే ॥ ౩ ॥ అత్రేరపత్యమభికాఙ్క్షత ఆహ తుష్టో దత్తో మయాఽహమితి యద్భగవాన్స దత్తః । యత్పాదపఙ్కజపరాగపవిత్రదేహా యోగర్ద్ధిమాపురుభయీం యదుహైహయాద్యాః ॥ ౪ ॥ తప్తం తపో వివిధలోకసిసృక్షయా మ ఆదౌ సనాత్స్వతపసస్స చతుస్సనోఽభూత్ । ప్రాక్కల్పసంప్లవవినష్టమిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాద మునయో యదచక్షతాత్మన్ ॥ ౫ ॥ ధర్మస్య దక్షదుహితర్యజనిష్ట మూర్త్యాం నారాయణో నర ఇతి స్వతపఃప్రభావః । దృష్ట్వాఽఽత్మనో భగవతో నియమావలోపం దేవ్యస్త్వనఙ్గపృతనా ఘటితుం న శేకుః ॥ ౬ ॥ కామం దహ

హైహయప్రభృతయః-యత్ యతః దత్తాత్-ఉభయీం ఐహికామాముష్మికీం యోగర్ద్ధిం యోగైశ్వర్యం - అణిమాద్యష్టైశ్వర్యరూపామైహికీం-ముక్తిరూపామాముష్మికీం చ-యోగర్ద్ధిమాపుః ప్రాపుః-ఉః ప్రసిద్ధా ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ కుమారావతారమాహ॥ తప్తమితి॥ నానావిధలోకానాం స్రష్టుమిచ్ఛయా-మే మయా-యత్తపస్తప్తం-తస్మాత్ స్వతపసః మహాతపసో హేతోః-స హరిః-ఆదౌ సనాత్ దీర్ఘ ఆర్షః సనన్దనకః-అభూత్-చతుస్సనః చతుర్ధా సనకో యస్య సః చతుస్సనః- అభూత్-సనాతనసనన్దనౌ ద్వితీయతృతీయావభూతామిత్యభిప్రాయః-యద్వా-చతుస్సన-శ్చత్వారస్సనశబ్దా-నామసు యస్య సః-చతుస్సనః-అస్మిన్పక్షే - ఆదౌ కల్పాదౌ-సనాదితి తపోఽపి శేషణం-అఖణ్డితాదిత్యర్థః-యద్వా-తపస ఇతి షష్ఠ్యన్తం - తపస-స్సనాత్ సమర్పణాదిత్యర్థః - షణుదానే-స చ-జాతో హరిః పూర్వకల్పసంప్లవే ప్రళయే-వినష్టం విచ్ఛిన్నసమ్ప్రదాయం- ఆత్మతత్త్వం-ఇహ అస్మిన్ కల్పే-సమ్యక్-జగాద ఉక్తవాన్-సమ్యక్త్వం దర్శయతి-య-ద్గదితమాత్రమేవ మునయః-ఆత్మన్ ఆత్మని, మనసి-మునయః, అచక్షత సాక్షాదపశ్యన్, యద్వా, య, ద్గదితమేవ, ఆత్మని, తత్త్వం, మునయః అచక్షత అన్యేభ్యోఽప్యుక్తవన్తః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ నరనారాయణావతారమాహ॥ ధర్మస్యేతి॥ ధర్మస్య పత్న్యాం, దక్షదుహితరి మూర్తిసంజ్ఞాయాం నారాయణో నర ఇతి మూర్తిద్వయేన, స హరిరభవజ్జాతః, కథంభూతః, స్వః అసాధారణః తపః ప్రభావో యస్య సః, యద్వా, స్వవిషయకం యత్తపస్తస్య ప్రభావో యస్య సః, ఉపాస్యాన్తరాభావాత్, ప్రభావమేవాహ। అనఙ్గపృతనాః మన్మథసేనాః, దేవ్యః అప్సరసః, ఆత్మనః, పరమాత్మనో భగవతః, అనియమావలోపం నియమలోపాభావం, దృష్ట్వా, ఘటితుం తం స్వవశీకర్తుం, న శేకుః సమర్థా న బభూవుః, ఏతదాఖ్యానమేకాదశే స్ఫుటమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ యత్ర, కామవిజయీ క్రోధోపబిభేతి, తత్ర కామోఽన ప్రభవతీతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ॥ కామమితి॥ నను హే నారద, కృతినో రుద్రాదయః, రోషదృష్ట్యా, రోషయుక్తయా దృ

ష్ట్యా కామం దహన్తి, తే, రోషం త్వాత్మానం దహన్తం, అసహ్యం సోఢుమశక్యం, న దహన్తి నాభిభవన్తి - కింతు తేనైవాభిభూయన్త ఇత్యర్థః, సోఽయం రోషః, యదన్తరం యస్య భగవతో మనః, ప్రవిశన్ ప్రవిశన్, అలం బిభేతి ప్రవేష్టుమధికం బిభేతీత్యర్థః, అస్య మనః, కామం, కథం సంశ్రయేత, న కథమపీత్యర్థః, కామజేత్రాప్యజేయం రోషం జితవతో మనః కామః కథం శ్రయేదిత్యర్థః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ చరిత్రేణైవమస్యావతారం సూచయతి ॥ విద్ధ ఇతి ॥ రాజ్ఞః ఉత్తానపదః, అన్తి అన్తికే, మాతుస్సపత్న్యాః సురుచేః, ఉదితాన్యేవ వాక్యాన్యేవ పత్రిణో బాణాః, తైర్విద్ధః తాడితః, బాలోఽపి సన్, తపసే తపశ్చర్తుం వనాని యో ధ్రువో గతః, తస్మై గతవతే, ధ్రువాయ, గృణతే స్తువతే, ప్రసన్నో, యో హరిః, ధ్రువగతిం, స్థాయిపదం, అదాత్, సోఽప్యేకోఽవతార ఇత్యర్థః, ధ్రువగతిం విశినష్టి ॥ యదుపరి యద్ధ్రువగతేరుపరి, యతః అధస్తాచ్చ, దివ్యాః మునయః సప్తర్షిప్రభృతయః, స్తువన్తి ధ్రువగతిప్రభావం ప్రశంసన్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ పృథ్వవతారమాహ ॥ య ఇతి ॥ యః పృథుః, ఋషిభిః అర్థితః, వేనం త్రాత్వా, జగతి పుత్రపదం లేభే, సోఽప్యేకోఽవతార ఇత్యర్థః, పుత్రపదం "పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః । తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తస్స్వయమేవ స్వయంభువే" తి స్మరణాత్, పుదాఖ్యాన్నరకాత్, పితరం వేనం, సంరక్ష్య, పుత్రపదవాచ్యతాం ప్రాప్తవానిత్యర్థః, కథంభూతం వేనం, నిరయే నరకే పతన్తం, తత్కుతః, ద్విజానాం మునీనాం, శాప ఏవ వజ్రం, తేన, విప్లుష్టౌ విశేషేణ దగ్ధౌ, పౌరుషం భగ ఐశ్వర్యం చ, యస్య తం, ద్విజశాపః కుత ఇత్యత ఆహ ॥ ఉత్పథగతం అసన్మార్గవర్తినం, ఏతదాఖ్యానం చతుర్థే స్ఫుటం, ఏతస్యైవ చరిత్రాన్తరమాహ ॥ యేన పృథునా, వసుధా భూమిః, సర్వాణి, వసూని అన్నాదిద్రవ్యాణి దుగ్ధా అదుహ్యత, దుహధాతుర్ద్వికర్మకః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఋషభావతారమాహ ॥ నాభేరితి ॥ యద్వ్రీష్మా, పా

న్తి కృతినో నను రోషదృష్ట్యా రోషం దహన్తముత తే న దహన్త్యసహ్యమ్ । సోఽయం యదన్తరమలం నివిశన్ బిభేతి కామః కథం ను పునరస్య మనః శ్రయేత ॥ ౭ ॥ విద్ధస్సపత్న్యుదితపత్రిభిరన్తి రాజ్ఞో బాలోఽపి సన్నుపగతస్తపసే వనాని । తస్మా అదాద్ధ్రువగతిం గృణతే ప్రసన్నో దివ్యాస్స్తువన్తి మునయో యదుపర్యధస్తాత్ ॥ ౮ ॥ యో వేనముత్పథగతం ద్విజశాపవజ్రవిప్లుష్టపౌరుషభగం నిరయే పతన్తమ్ । త్రాత్వాఽర్థితో జగతి పుత్రపదం చ లేభే దుగ్ధా వసూని వసుధా సకలాని యేన ॥ ౯ ॥ నాభేరసావృషభ ఆస సుదేవిసూనుర్యో వై చచార సమదృగ్జడయోగచర్యామ్ । యత్పారమహంస్యమృషయః పదమామనన్తి స్వస్థః ప్రశాన్తకరణః పరిముక్తసఙ్గః ॥ ౧౦ ॥ సత్రే మమాస భగవాన్ హయశీర్ష ఏష సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణః । ఛన్దోమయో మఖమయోఽఖిలదేవతాత్మా వాచో బభూవురుశతీశ్శ్వసతోఽస్య నస్తః ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యో యుగాన్తసమయే మనునోపలబ్ధః క్షౌణీమయో నిఖిలజీవనికాయకేతః । విస్రంసితానురుభయే సలిలే ముఖాన్మే ఆదాయ తత్ర విజహార హ వేదమా

రమహంస్యం పరమహంసప్రాప్యం, పదం స్వరూపం, ఋషయో వేదా, ఆమనన్తి, తి, యదసౌ హరిః, కపిలాదివత్స్వాంశేన, ఋషభాఖ్యో రాజా, నాభేరాగ్నీధ్రపుత్రాత్, సుదేవ్యాస్సూనుః, ఆస, మేరుదేవ్యా ఏవ సుదేవీత్యపి సంజ్ఞా, యో జాతః, ఋషభః, జడవద్యోగచర్యాం చచార, తత్ర హేతుః, సమదృక్ సర్వస్యాపి స్వాత్మకత్వేన సమదర్శనః, తస్యాన్యాత్మకత్వం వ్యావర్తయతి, స్వస్థః "స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత" ఇతి శ్రుతేః స్వస్మిన్నేవ స్థితః, న త్వాత్మాన్తరధార్యః, జడయోగచర్యాచరణే హేత్వన్తరమాహ ॥ ప్రశాన్తకరణం ప్రశాన్తేన్ద్రియః, తత్కుతః, పరిముక్తసఙ్గః, పరితః శబ్దాదిషు ముక్తః త్యక్తస్సఙ్గః ఆసఙ్గో యేన సః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ హయగ్రీవావతారమాహ ॥ సత్ర ఇతి ॥ స ఏవ సాక్షాద్భగవాన్ - మమ బ్రహ్మణః సత్రే - హయశీర్ష - ఆస - స కథంభూతః - తపనీయం సువర్ణం తద్వద్వర్ణో యస్య సః - ఛన్దోమయో వేదమయః వేదోత్పాదకత్వేన తత్ప్రచుర ఇత్యర్థః - మఖమయః యజ్ఞారాధ్యః - అఖిలదేవతాత్మా అఖిలానాం దేవతానాం ఆత్మా "స ఆత్మాఽఙ్గాన్యన్యా దేవతా" ఇతి శ్రుతేః - శ్వసతః నిశ్వసతః అస్య హయగ్రీవస్య - నస్తః - నాసికాతః - ఉశతీః శుద్ధాః - వాచః వేదవాచః - బభూవుః - "తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద" ఇత్యాదిశ్రుతేః - వేదానాం తద్విహితకర్మణాం తదారాధ్యదేవతానాం - తత్ప్రవర్తకత్వ తదారాధ్యత్వ తదాత్మకత్వాన్యుక్తాని ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ మత్స్యావతారమాహ ॥ మత్స్య ఇతి ॥ మత్స్యో భావినా వైవస్వతమనునా దృష్టః - క్షౌణీమయః - ఆగామిసృష్ట్యుపయోగిపార్థివద్రవ్యమయః - పార్థివద్రవ్యాశ్రయ ఇత్యర్థః - అత ఏవ నిఖిలజీవనికాయానాం సమస్తజీవసమూహానాం కేతః నిలయః - మే మమ - ముఖాత్ - విస్రంసితాన్ - వేదమార్గాన్ - వైదికప్రమాణాని, ఆదాయ సమర్ప్య - మహ్యమితి శేషః - వేదరూపప్రమాణప్రదానమేవాస్యావతారస్య కృత్యం - తత్ర, ఉ

రుభయమేఽతిభయంకరే-యుగాన్తసలిలే-విజహార విహృతవాన్-హే తిస్ఫ్ర్యష్టే-ఏతదాఖ్యానమప్యస్పష్టమ్ ❀ ॥౧౨॥ ❀ కూర్మావతారమాహ॥ క్షీరోదధావితి॥ క్షీరసముద్రే అమృతలబ్ధయే అమృతలాభార్థం-అమరదానవయూథపానాం సురాసురశ్రేష్ఠానాం, ఉన్మథ్నతాం మథనం కుర్వతాం సతాం- ఆదిదేవో భగవాన్-కచ్ఛపవపుః, ధృతకూర్మతనుః, పృష్ఠేన పృష్ఠభాగేన-గోత్రం మన్దరపర్వతం, విదధార ధృతవాన్-కథంభూతో విదధార- నిద్రాక్షణః నిద్రాయాః క్షణః అవసరః ఉత్సవో యస్య సః - అద్రిపరివర్తకషాణకణ్డూః యస్య - సతతభ్రమణకషాణ ఇతి దీర్ఘ ఆర్షః - మన్దరభ్రమణసంఘర్షితకణ్డూరిత్యర్థః ❀ ॥౧౩॥ ❀ నృసింహావతారమాహ॥ త్రైవిష్టపేతి॥ త్రివిష్టపే భవాః త్రైవిష్టపాః దేవాః- తేషాం ఉరుభయం తద్ధరతీతి త్రైవిష్టపోరుభయహారి, తథావిధం నృసింహరూపం-కృత్వా ధృత్వా, కథంభూతం- భ్రమన్త్యో భ్రుకుట్యో దంష్ట్రాశ్చ యస్మింస్తథాభూతం, కరాళం భయంకరం వక్త్రం యస్మింస్తత్, ఆరాత్సమీపే, ఆశు శీఘ్రం, గదయా ఉపలక్షితం, అభిముఖమాపతన్తం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం స్ఫురన్తం చలన్తం - ఊరౌ స్వస్యోరౌ, నిపాత్య పాతయిత్వా నఖైర్విదదార విదారితవాన్ ❀ ॥౧౪॥ ❀ హరిసంజ్ఞకావతారమాహ॥ అన్తరితి ద్వయేన॥ యూథపతిః గజయూథస్య పతిః గజేన్ద్రః, అన్తస్సరసి ఉరుబలేన అధికబలేన-గ్రాహేణ మకరేణ, పదే, గృహీతః- అత ఏవార్తః దుఃఖితః అమ్బుజం హస్తే యస్య సః-ధృతామ్బుజోద్ధృతహస్తః సన్నిదమాహ। కిమిత్యత ఆహ, ఆదిపురుష హే కారణపురుష, హే తీర్థశ్రవః, తీర్థం విశుద్ధం శ్రవః, కీర్తిర్యస్య సః - హే శ్రవణమఙ్గళనామధేయ, శ్రవణేనైవ మఙ్గళం కల్యాణసంపాదకం నామధేయం యస్య సః, ఈదృశస్త్వం-రక్షితా భవేత్యాహేత్యర్థః ❀ ॥౧౫॥ ❀ తచ్ఛ్రుత్వా గజేన్ద్రవచః శ్రుత్వా-అరణార్దినం శరణార్థినం, హరిస్తేశుణ్డా-

---

గ్రాన్॥౧౨॥ క్షీరోదధావమరదానవయూథపానామున్మథ్నతామమృతలబ్ధయ ఆదిదేవః। పృష్ఠేన కచ్ఛపవపుర్విదధార గోత్రం నిద్రాక్షణోఽద్రిపరివర్తకషాణకణ్డూః॥౧౩॥ త్రైవిష్టపోరుభయహా స నృసింహరూపం కృత్వా భ్రమద్భ్రుకుటిదంష్ట్రకరాళవక్త్రమ్। దైత్యేన్ద్రమాశు గదయాఽభిపతన్తమారాదూరౌ నిపాత్య విదదార నఖైః స్ఫురన్తమ్॥ ౧౪ ॥ అన్తస్సరస్యురుబలేన పదే గృహీతో గ్రాహేణ యూథపతిరమ్బుజహస్త ఆర్తః। ఆహేదమాదిపురుషాఖిలలోకనాథ తీర్థశ్రవః శ్రవణమఙ్గళనామధేయ॥౧౫ ॥ శ్రుత్వా హరిస్తమరణార్థినమప్రమేయశ్చక్రాయుధః పతగరాజభుజాధిరూఢః। చక్రేణ నక్రవదనం వినిపాట్య తస్మాద్ధస్తే ప్రగృహ్య భగవాన్ కృపయోజ్జహార॥ ౧౬ ॥ జ్యాయాన్గుణైరవరజోఽప్యదితేః సుతానాం లోకాన్విచక్రమ ఇమాన్యదథాధియజ్ఞః। క్ష్మాం వామనేన జగృహే త్రిపదచ్ఛలేన యాచ్ఞామృతే పథి చరన్ప్రభుభిర్న చాల్యః॥౧౭ ॥ నార్థో బలేరయమురుక్రమపాదశౌచమాపః శిఖాధృతవతో విబుధాధిపత్యమ్। యో వై ప్రతిశ్రుతమృతే న చికీర్షదన్యదాత్మానమఙ్గ శిరసా హరయేఽభిమేనే॥౧౮॥ తుభ్యం చ నారద భృశం భగవాన్వివృద్ధభావేన సాధు పరితు-

---

ష్టః - ప్రగృహ్య, భగవాన్, కృపయా, తస్మాద్గ్రాహాత్, ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, కిం కృత్వా-చక్రేణ సుదర్శనేన, నక్రస్య గ్రాహస్య వదనం-వినిపాట్య, విదార్య, కథంభూతో భగవాన్, పతగానాం పక్షిణాం రాజా గరుడః, తస్య భుజయోః అధిరూఢః, చక్రాయుధధరః, అప్రమేయః అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః ❀ ॥౧౬॥ ❀ వామనావతారమాహ॥ జ్యాయానితి॥ అదితేస్సుతానాం ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యే, అధియజ్ఞః యజ్ఞాధిపతిర్భగవాన్, అవరజః కనీయానపి, గుణైర్జ్యాయాన్ జ్యేష్ఠః, గుణానేవాహ॥ యత్ యతః, ఇమాన్ లోకాన్, విచక్రమే పాదవిన్యాసైః క్రాన్తవాన్, అథ-ప్రతిశ్రుతానన్తరమేవ, అత్ర హేతుః, బలేశ్చక్రవర్తినస్సకాశాత్, పదత్రయవ్యాజేన, క్ష్మాం భూమిం, వామనేన జగృహే, రూపేణేతి శేషః, వామనేన రూపేణ గృహీతవాన్, నన్వీశ్వరస్స్వయం దుర్బలవత్ కిమితి తథా చక్రే, తత్రాహ॥ యచ్ఞామృతే యాచ్ఞాం వినా, పథి చరన్ ధర్మమార్గే ప్రవర్తమానః-ప్రభుభిః సమర్థైః, న చాల్యః ఐశ్వర్యాన్న భ్రంశనీయ ఇతి ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ నను తర్హి యాచ్ఞయాపి చాలనమనుచితమేవేత్యాశఙ్క్య-ప్రబుద్ధస్య బలేర్లౌకికస్వీయైశ్వర్యభ్రంశ ఇష్ట ఏవేత్యాహ॥ నార్థ ఇతి॥ ఉరుక్రమస్య విస్తృతపాదవిన్యాసస్య హరేః, పాదప్రక్షాళనం ప్రత్యుపయుక్తా ఆపః, అ-ఆప ఇతి చ్ఛేదః, ఆ, సమన్తాత్ శిఖాయాం మూర్ధ్ని-ధృతవతః సన్తప్యా ఆర్షో లుక్, విబుధాధిపత్యం, నార్థః న సదృశం ప్రయోజనమిత్యర్థః - ఏతదేవోపపాదయతి, యో బలిః-ప్రతిశ్రుత, మృతే, ప్రతిజ్ఞాతార్థం వినా, అన్యత్, న చికీర్షత్ కర్తుం నైచ్ఛత్-అడభావ ఆర్షః, కింతు-స్వాత్మానం, అఙ్గ హే నారద-హరయే - శిరసా అభిమేనే - భగవచ్ఛేషభూతమాత్మానం హరయే సమర్పితవాన్, శుక్రేణ వారితః-శప్తోఽప్యన్యథా కర్తుం నైచ్ఛత్, కింతు, తృతీయపాదపూరణార్థం, ఆత్మానమపి శిరసా సమర్పితవానిత్యర్థః ❀ ॥౧౮॥ ❀ హంసావతారమాహ॥ తుభ్య

మితి॥ హేనారద, భృశం-వివృద్ధభావేన ప్రవృద్ధస్నేహేన, త్వయా, సాధు, పరిపృష్టః సాకల్యేన పృష్టో, భగవాన్, హంసరూపేణేతి శేషః, యోగం అనభిసంహితఫలకర్మయోగం, జ్ఞానం భాగవతం పాదనస్తకానుగృహీతభగవదుపాసనాత్మకజ్ఞానం, ఆత్మసు ప్రకృతివివిక్తాత్మసు యత్, తత్త్వం యాథాత్మ్యం తస్య, దీపవత్ప్రకాశకం జ్ఞానయోగం చ, సాధు యథా తథా - తుభ్యమువాచ - ఏతదాఖ్యానమేకాదశస్కన్ధే - యదేవ హంసోక్తమేవ యోగాదికం - వాసుదేవశరణాః, బహూనాం జన్మనామన్తే, ఇత్యుక్తరీత్యా। ఉపాయత్వేనోపేయత్వేన వాసుదేవం శరణం గతాః, అఞ్జసా సుఖేన విదుః - హంసోక్తమేవ జ్ఞాత్వాఽనుతిష్ఠన్తీత్యర్థః ॥౧౯॥ తత్తన్మన్వన్తరావతారమాహ॥ చక్రమితి॥ మనువంశధరః మనువంశపాలకస్సన్, మన్వన్తరేషు - దశసు దిక్షు - అవిహతం అనభిభావ్యం - స్వతేజః స్వప్రతాపబృంహితం - చక్రం ఆజ్ఞారూపచక్రం, బిభర్తి - కించ - దుష్టేషు గర్వితేషు - రాజసు - దమం దణ్డం, వ్యదధాత్॥ వ్యధత్త, కథంభూతస్సన్ - త్రిపృష్ఠే తృతీయస్యాం దివి, సత్యే సత్యలోకే, చరిత్రైః, ఉశతీం కమనీయాం - కీర్తిం, ప్రథయన్ విస్తారయన్ - వ్యదధాదిత్యర్థః ॥౨౦॥ ధన్వన్తర్యవతారమాహ॥ ధన్వన్తరిరితి॥ భగవాన్, లోకే ధన్వన్తరిరూపేణావతీర్య, పురురుజాం బహుదుఃఖానాం మహారోగిణాం, నృణాం - స్వనామ్నైవ, రుజో రోగాన్, హన్తి, కథంభూతః - స్వయమేవ కీర్తిరితి కీర్త్యతిశయోక్తిః, అమృతం మరణశూన్యమాయుర్యస్మాత్సః, రుద్ధం పూర్వం దైత్యైః ప్రతిషిద్ధం, యజ్ఞే భాగం, అవాపలేభే, ఆయుర్విషయం - వేదం - చానుశాస్తి ప్రవర్తయతి ॥౨౧॥ పరశురామావతారమాహ ॥ క్షత్రమితి ॥ విధినా దైవేన, క్షయాయ మృత్యవే, ఉపభృతం సమర్పితం, బ్రహ్మధ్రుక్ బ్రాహ్మణేభ్యో ద్రుహ్యతీతి తథాభూతః - ఉజ్ఝితః త్యక్తః పన్థాః వేదమార్గో యేన తత్, అత ఏవ నరకార్తిం నారకం

ష్ట ఉవాచ యోగమ్। జ్ఞానం చ భాగవతమాత్మసుతత్త్వదీపం యద్వాసుదేవశరణా విదురఞ్జసైవ॥ ౧౯ ॥ చక్రం చ దిక్ష్వవిహతం దశసు స్వతేజో మన్వన్తరేషు మనువంశధరో బిభర్తి। దుష్టేషు రాజసు దమం వ్యదధాత్స్వకీర్తిం సత్యే త్రిపృష్ఠ ఉశతీం ప్రథయంశ్చరిత్రైః॥ ౨౦ ॥ ధన్వన్తరిశ్చ భగవాన్స్వయమేవ కీర్తిర్నామ్నా నృణాం పురురుజాం రుజ ఆశు హన్తి। యజ్ఞే చ భాగమమృతాయురవావరుద్ధ ఆయుశ్చ వేదమనుశాస్త్యవతీర్య లోకే॥ ౨౧ ॥ క్షత్రం క్షయాయ విధినోపభృతం మహాత్మా బ్రహ్మధ్రుగుజ్ఝితపథం నరకార్తిలిప్సు। ఉద్ధన్త్యసావవనికణ్టకముగ్రవీర్యస్త్రిస్సప్తకృత్వ ఉరుధారపరశ్వధేన॥ ౨౨ ॥ అస్మత్ప్రసాదసుముఖః కలయా కలేశ ఇక్ష్వాకువంశ అవతీర్య గురోర్నిదేశే। తిష్ఠన్వనం సదయితానుజ ఆవివేశ యస్మిన్విరుధ్య దశకంధర ఆర్తిమార్ఛత్॥ ౨౩ ॥ యస్మా అదాదుదధిరూఢభయాఙ్గవేపో మార్గం సపద్యరిపురం హరవద్దిధక్షోః। దూరే సుహృన్మథితరోషసుశోణదృష్ట్యా తాతప్యమానమకరోరగనక్రచక్రః॥ ౨౪ ॥ వక్షస్స్థలస్పర్శరుగ్ణమహేన్ద్రవాహదన్తైర్విడమ్బితకకుబ్జుష ఊఢహాసమ్। సద్యోఽసుభిస్సహ వినేష్యతి దారహర్తుర్విస్ఫూర్జితైర్ధనుష ఉచ్చరతోఽధిసై

దుఃఖం లిప్సు లబ్ధుమిచ్ఛు, ఏవంభూతం, అవనేః కణ్టకం కణ్టకతుల్యం, క్షత్రం క్షత్రియకులం అసౌ మహాత్మా, భార్గవరామరూపో హరిః ఉరుధారపరశ్వధేన దీర్ఘతీక్ష్ణధారేణ పరశునా, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, ఉగ్రవీర్యః అసహ్యవీర్యస్సన్, ఉద్ధన్తి ఉత్పాటయతి ॥౨౨॥ రామావతారమాహ॥ అస్మదితి॥ అస్మదనుగ్రహే సుముఖః - అస్మద్దత్తవరాభిప్రాయేణావతీర్ణ ఇతి భావః - కలేశః ప్రకృతిపురుషయోరధిపతిః - కలయా భరతాదిరూపయా సహ - ఇక్ష్వాకుకులే అవతీర్య, గురోర్దశరథస్య - నిదేశే ఆజ్ఞాయాం, తిష్ఠన్ ఆజ్ఞాం పాలయన్నిత్యర్థః, సదయితానుజః సీతాలక్ష్మణాభ్యాం సహితః వనమావివేశ, యస్మిన్ రామే - విరుధ్య విరోధం కృత్వా - దశకంధరో రావణః - ఆర్తిం నాశం - ఆర్ఛత్ ప్రాప్తః ॥౨౩॥ యస్మై శ్రీరామాయ ॥ ఉదధిస్సముద్రః - మార్గం అదాత్ దత్తవాన్ - కిం భూతోఽదాత్, సపది శీఘ్రం - హరో రుద్రః - యథా త్రిపురం, దిధక్షుః దగ్ధుమిచ్ఛుః - తద్వదితి - పురం లఙ్కాం - దిధక్షోః శ్రీరామాద్భీతః - ఊఢభయాఙ్గవేపః ఊఢం ప్రాప్తం - యద్భయం, తేనాఙ్గవేపః కమ్పో, యస్య - దూరే వర్తమానా - సుహృత్సీతా - తయా నిమిత్తభూతయా మథితేన - క్షుభితః - యో రోషః - తేన సుశోణా దృష్టిః శ్రీరామసంబన్ధినీ - తయా - తాతప్యమానం మకరాణామురగాణాం నక్రాణాం చక్రం సమూహో యస్మిన్ సః, ఏవంభూతో మార్గమదాదిత్యర్థః ॥౨౪॥ కించ యుద్ధే - రావణస్య వక్షస్స్థలస్పర్శేన - రుగ్ణాః భగ్నాః - యే - మహేన్ద్రవాహస్యైరావతస్య, దన్తాః - తైర్విడమ్బితాః స్వధవళిమ్నా ధవళీకృతాః - తత్తద్దిక్పతిభిః - వక్షశ్చూర్ణితసురగజదన్తచూర్ణైః ప్రకాశితా ఇత్యర్థః - ఏవంభూతాః - యాః కకుభః దిశః, తాసాం, జోషయ, తైశ్చ, రూఢః ఉత్పన్నః - యో హాసః, అహో మత్సమః కోఽస్తీతి గర్వేణ ప్రాప్తహాసః, తం, సైన్యమధ్యే - ఉత్కర్షేణ చరతో, దారహర్తుః రావణస్య,

అసుభిః ప్రాణైః సహ – సద్యఃశీఘ్రం – విశేష్యతి అపనేష్యతి – కైః – ధనుషా విష్ఫూర్జితైః విస్ఫురితైః శరైరిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ కృష్ణావతారమాహ ॥ భూమేరితి ॥ సురేతరాః అసురసంపత్త్యా జాతా రాజానః – తేషాం – వరూథైః సైన్యైః – విమర్దితాయాః భారేణ పీడితాయాః, భూమేః – క్లేశనాశాయ భారాపహరణార్థమిత్యర్థః, సితకృష్ణకేశః – భగవాన్ కలయా బలభద్రేణ సాకం, జాతః అవతీర్ణః – సితకృష్ణౌ కేశౌ యస్య సః సితకృష్ణకేశః, శోభార్థం హి భగవతా సితకృష్ణకేశౌ ధృతౌ, అవికారిత్వేన – వయఃపరిణామాసంభవాత్ ,, యత్తు శ్రీవిష్ణుపురాణే ,, ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ తథా మునే ఇతి ॥ భారతేఽపి ॥ స చాపి కేశౌ హరిరుజ్జహార శుక్లమేకమపరం చాపి కృష్ణమ్ ॥ తౌ చాపి కేశౌ విశతాం యదూనాం కులే స్త్రియౌ రోహిణీం దేవకీం చ ॥ తయోరేకో బలభద్రో బభూవ యోఽసౌ శ్వేతస్తస్య దేవస్య కేశః । కృష్ణో ద్వితీయః కేశవస్సంబభూవ కేశో యోఽసౌ వర్ణతః కృష్ణ ఉక్త ఇతి ,, తత్తు న కేశమాత్రావతారాభిప్రాయం, కింతు – భూభారావతారణరూపం కార్యం కియదేతత్ మత్కేశావపి తత్కర్తుం శక్తావితి ద్యోతనార్థం, రామకేశవయోర్వర్ణస్తవనార్థం చ కేశోద్ధరణమితి గమ్యతే,, అన్యథా – తత్తైః పూర్వాపరవిరోధాపత్తేః ,, కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయ ,, మిత్యేతద్విరోధాచ్చ జాతశ్చ భగవాన్, జనైరనుపలక్ష్యో మార్గో గతిర్యస్య , స తథాభూతః , ఆత్మనః స్వస్య , మహిమా ఉపనిబధ్యతే అభివ్యజ్యతే యేషు తాని – స్వమహత్త్వప్రకాశకానీత్యర్థః, కర్మాణి చేష్టితాని – కరిష్యతి ॥ ౨౬ ॥ కర్మణాం పరమైశ్వర్యప్రకాశకత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ తోకేనేతి ॥ తోకేన బాలేన సతా, ఉలూకికాయాః పూతనాయాః, జీవహరణం యత్ – పూతనా ఉలూకరూపేణాగతేతి పురాణాన్తరప్రసిద్ధిః త్రైమాసికస్య త్రిమాసవయస్కస్య , పదా పాదేన – శకటస్య శకటరూపేణాగతస్యాసు

న్యమ్ ॥ ౨౫ ॥ భూమేస్సురేతరవరూథవిమర్దితాయాః క్లేశవ్యయాయ కలయా సితకృష్ణకేశః । జాతః కరిష్యతి జనానుపలక్ష్యమార్గః కర్మాణి చాత్మమహిమోపనిబన్ధనాని ॥ ౨౬ ॥ తోకేన జీవహరణం యదులూకికాయాస్త్రైమాసికస్య చ పదా శకటోఽపవృత్తిః । యద్రిఙ్గతాఽన్తరగతేన దివిస్పృశోర్వా ఉన్మూలనం త్వితరథాఽర్జునయోర్న భావ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ యద్వై వ్రజే వ్రజపశూన్విషతోయపీతాన్ పాలాంస్త్వజీవయదనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా । తచ్ఛుద్ధయేఽతివిషవీర్యవిలోలజిహ్వముచ్చాటయిష్యదురగం విహరన్ హ్రదిన్యామ్ ॥ ౨౮ ॥ తత్కర్మ దివ్యమివ యన్నిశి నిశ్శయానం దావాగ్నినా శుచివనే పరిదహ్యమానే । ఉన్నేష్యతి వ్రజమతోఽవసితాన్తకాలం నేత్రే పిధాప్య సబలోఽనధిగమ్యవీర్యః ॥ ౨౯ ॥ గృహ్ణీత యద్యదుపబన్ధమముష్య మాతా శుల్బం సుతస్య న తు తత్తదముష్య మాతి । యజ్జృమ్భతోఽస్య వదనే భువనాని గోపీ సంలక్ష్య శఙ్కితమనాః ప్రతిబోధితాఽఽసీత్ ॥ ౩౦ ॥ నన్దం చ మోక్ష్యతి భయాద్వరుణస్య పాశాద్గోపాన్ బిలేషు పిహితాన్ మయసూనునా చ । అహ్న్యాపృ

రస్య, అపవృత్తిః పరావృత్తిరితి యత్ – రిఙ్గతా జానుభ్యాం గచ్ఛతా – దివిస్పృశోః అర్జునవృక్షయోః – అన్తరగతేన మధ్యం ప్రాప్తేన – ఉన్మూలనమితి యత్ – తత్సర్వం కర్మ – దివ్య – మిత్యుత్తరత్రాన్వయః – ఇతరథా – దివ్యం న చేత్ – న భావ్యం న భవితవ్యం అనీశ్వరత్వే తత్సర్వమనుపపన్నమిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ కించ – వ్రజే వసన్ – విషతోయపీతాన్ విషజలస్య పీతం పానం యేషాం తాన్ – పశూన్ – తత్పాలాంశ్చ, అనుగ్రహదృష్టిః కృపాదృష్టిః – తస్యాః వృష్ట్యా సుధావర్షేణ, అజీవయదితి యత్ – హ్రదిన్యాం యమునాయాం విహరన్ – తచ్ఛుద్ధయే హ్రదిన్యాః నిర్విషత్వాయ – అతివిషవీర్యేణ విలోలా చఞ్చలా జిహ్వా యస్య , తమురగం కాళియాఖ్యం సర్పం ఉచ్చాటయిష్యత్ పలాయయిష్యతీతి యత్ ॥ ౨౮ ॥ తదపి కర్మ , దివ్యమివ అమానుషమివేతి లోకోక్తిః, కించ – దావాగ్నినా – శుచివనే శుష్కవనే – పరిదహ్యమానే సతి – అతో దావాగ్నేర్హేతోః – అవసితో నిశ్చితో – అన్తకాలో యస్య తం నిశి రాత్రౌ – నిశ్శయానం నితరాం స్వపన్తం, వ్రజం, ఉన్నేష్యతి ఉద్ధరిష్యతి – నేత్రే, పిధాప్య పిహితే కారయిత్వా – అనేన – వ్రజస్య పశ్చాజ్జాగరణం సూచితం – సబలః బలభద్రేణ సహితః అనధిగమ్యవీర్యః అనధిగమ్యం దుర్జ్ఞేయం వీర్యం యస్య తథాభూతః, ఉన్నేష్యతి – అగ్నిం పీత్వా వ్రజముద్ధరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ కించ గృహ్ణీతేతి ॥ అముష్య శ్రీకృష్ణస్య మాతా యశోదా యద్యదుపబన్ధం బన్ధనసాధనం శుల్బం ముఞ్జాదినిర్మితరజ్జుం, గృహ్ణాతి గ్రహీష్యతి – తత్తచ్ఛుల్బం – అముష్యోదరం – న మాతి న పర్యాప్తమిత్యర్థః, కించ – జృమ్భతోఽస్య భగవతో, వదనే ముఖే భువనాని చతుర్దశభువనాని , సంలక్ష్య దృష్ట్వా, గోపీ యశోదా – శఙ్కితమనాస్సతీ – పశ్చాత్ ప్రతిబోధితా జ్ఞాపితైశ్వర్యా , ఆసీదితి యత్ , తచ్చ కర్మ – దివ్యమివేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౦ ॥ అపి చ – వరుణస్య పాశాత్, యద్భయం – తస్మాన్నన్దం స్వపితరం నన్దం – మోచయిష్యతి । మయసూనునా వ్యోమాసురేణ – బిలేషు పిహితాన్ తిరోధాపితాన్, గోపాంశ్చ, మోక్ష్యతీత్యర్థః, కించ, అహ్న్యాదివసే – అతిశ్రమేణ ఆపృతం వ్యా

పారగ్రస్తం, నిశిశయానం-గోకులం గోకులవాసిజనం, దృష్ట్వా-తేషు స్వాభక్తజనేత కృపయా, వికుణ్ఠం నిత్యలోకం -ని రతిశయానన్దలోకం, ఉపనేష్యతి ప్రాపయిష్యతీత్యర్థః స్మేత్యాశ్చర్యే ॥౩౧॥ గోపైరితి॥ గోపైః, మఖే ఇన్ద్రయాగే ప్రతిహతే విహతే సతి-మఖవిప్లవాయ పర్వతయాగనాశార్థం, దేవే ఇన్ద్రే, అభివర్షతి పశూన్-కృపయా రిరక్షుః రక్షితుమి చ్ఛుః సప్తవర్షః సప్తవర్షాణి వయో యస్య సః తథాభూతః, అనఘైకకరే అనఘే ఏకస్మిన్నేవ కరే అనఘే నిర్దా రసం వా దనం వా-సలీలం యథా తథా-మహీధ్రం గోవర్ధనాఖ్యమద్రిం-సప్త దినాని, ఉచ్ఛిలీన్ధ్రమివ, ధర్తా ధరిష్యతి-ఉచ్ఛి లీన్ధ్రం ఉద్గతచ్ఛత్రాకమిత్యర్థః ॥౩౨॥ క్రీడన్నితి॥ నిశాకరశ్చన్ద్రః తస్య రశ్మిభిః గౌర్యాం ధవళాయాం-రాత్ర్యాం-వనే క్రీడన్ విహరన్-కలాని మధురాణి పదాని యస్మిన్-తత్-చ తత్-ఆయతం దీర్ఘం, మూర్ఛితం ఆలాపవిశేషయుక్తం, గీతం-తేన-ఉద్దీపితః స్మరః కామ ఏవ రుక్ రోగో యాసాం-తాసాం వ్రజభృద్వధూనాం-వ్రజం బిభ్రతి వ్రజభృతో గోపాః-తేషాం వ ధూనాం గోపీనాం-హర్తుః గోపీశ్చోరయతో, ధనదానుగస్య కుబేరభృత్యస్య శఙ్ఖచూడాఖ్యస్య, శిరో హరిష్యతి ॥౩౩॥ యేచేతి॥ యేచ ప్రలమ్బాదయః - తే సర్వే-హరిణా హేతుభూతేన-తదీయం హరిసంబన్ధి-అదర్శనం ప్రాకృతేన్ద్రియావిష యం-వైకుణ్ఠం నిలయం లోకం-యాస్యన్తి అలం తద్దర్శనేన-తచ్చేష్టితానామనన్తత్వాన్న తద్వర్ణనేన మమ సామర్థ్యమితి భావః-ఖరో ధేనుకః-దర్దురో బకః ఇభః కువలయాపీడః-కుజో నరకః-కపిః ద్వివిదః సప్తోక్షాణః బలీవర్దాః నృపేయుద్ధే -యేవా ఆత్తచాపాః ధృతధన్వానో రాజానః-సమితిశాలినః సమితౌ సంగ్రామే శాలన్తే శ్లాఘన్త ఇతి సమితిశాలినః-కామ్బోజాదిదేశా

తం నిశి శయానమతిశ్రమేణ లోకం వికుణ్ఠముపనేష్యతి గోకులం స్మ ॥౩౧॥ గోపైర్మఖే ప్రతిహతే మఖవిప్లవా య దేవేఽభివర్షతి పశూన్ కృపయా రిరక్షుః । ధర్తోచ్ఛిలీన్ధ్రమివ సప్తదినాని సప్తవర్షో మహీధ్రమనఘైక కరే సలీలమ్ ॥౩౨॥ క్రీడన్వనే నిశి నిశాకరరశ్మిగౌర్యాం రాసోన్ముఖః కలపదాయతమూర్ఛితేన । ఉద్దీపితస్మరరు జాం వ్రజభృద్వధూనాం హర్తుర్హరిష్యతి శిరో ధనదానుగస్య ॥౩౩॥ యే చ ప్రలమ్బఖరదర్దురకేశ్యరిష్టమల్లే భకంసయవనాః కుజపౌణ్డ్రకాద్యాః । అన్యే చ సాల్వకపిబల్వలదన్తవక్త్రసప్తోక్షశమ్బరవిదూరథరుక్మిము ఖ్యాః ॥౩౪॥ యే వా మృధే సమితిశాలిన ఆత్తచాపాః కామ్బోజమత్స్యకురుకేకయసంజయాద్యాః । యాస్య న్త్యదర్శనమలం బలపార్థభీమవ్యాజాహ్వయేన హరిణా నిలయం తదీయమ్ ॥ ౩౫ ॥ కాలేన మీలితధియా మవమృశ్య నౄణాం స్తోకాయుషాం స్వనిగమో బత దూరపారః । ఆవిర్హితస్త్వనుయుగం స హి సత్యవత్యాం వేదద్రుమం విటపశో విభజిష్యతి స్మ ॥౩౬॥ దేవద్విషాం నిగమవర్త్మని నిష్ఠితానాం పూర్భిర్మయేన రచితాభిరదృశ్య తూర్భిః । లోకాన్ఘ్నతాం మతివిమోహమతిప్రలోభం వేషం విధాయ బహు భాష్యత ఔపధర్మ్యమ్ ॥ ౩౭ ॥ యర్హ్యాలయేష్వపి సతాం న హరేః కథాః స్యుః పాషణ్డినో ద్విజజనా వృషలా నృదేవాః । స్వాహా స్వధా వషడితి

ధిపతయః,, నను ప్రలమ్బాదయో బలభద్రేణ హతాః-కామ్బోజాదయశ్చ భీమార్జునాదిభిః శమ్బరః ప్రద్యుమ్నేన-యవనో ము చుకున్దేన-న తు హరిణా-తత్రాహ। బలభీమపార్థా ఇతి వ్యాజాః కపటాః ఆహ్వయాః నామాని యస్య-తేన బలభీమాదిరూపేణా యమేవ హరిస్సర్వసంహర్తేత్యర్థః-సప్తోక్షాణస్తు-తేన దమితాః కాలాన్తరే యాస్యన్తీతి భావః - ఏతచ్చ సర్వమపి కర్మ దిష్ట్వా మేవ-తచ్చాన్యథానభావ్యమితి పూర్వేణాన్వయః ॥౩౪॥౩౫॥ వ్యాసావతారమాహ॥ కాలేనేతి॥ కాలేన మీలితధియాం సంకు చితబుద్ధీనాం స్తోకమల్పమాయుర్యేషాం తేషాం-నృణాం-స్వనిగమః స్వకృతో వేదో బత అహో-దూరపారః దూరే పారం యస్య స దూరపారః-దుర్గమ - ఇత్యవమృశ్య విచార్య-సత్యవత్యామాపి ఆవిర్హితః ఆవిర్భూతః-స హరిః - అనుయుగం యుగాను రూపం-వేదద్రుమం-విటపశః శాఖాభేదేన-విభజిష్యతి విభక్తం కరిష్యతి ॥౩౬॥ బుద్ధావతారమాహ॥ దేవద్విషామితి॥ నిగమవర్త్మని వైదికమార్గే-నిష్ఠితానాం నితరాం స్థితానాం-లోకాన్-మయేన కల్పితాభీ రచితాభిః-అదృశ్యతూర్భిః అలక్ష్యవే గాభిః-పూర్భిః పురీభిః-ఘ్నతాం నాశయతాం-దేవద్విషాం దైత్యానాం-మతివిమోహం మతిప్రలోభం-మతేర్విమోహో యస్మాత్తన్మతివిమోహం-మతేః ప్రలోభో యస్మాత్తన్మతిప్రలోభం-మతివిమోహం చ తన్మతిప్రలోభం చ-మతివిమోహకం మ తిప్రలోభకం చేత్యర్థః-ఏవంభూతం వేషం-పాషణ్డవేషం-విధాయ విరచయ్య-ఔపధర్మ్యం ధర్మాభాసం పాషణ్డధర్మం-స్వా ర్థేష్యఞ్ బహు అధికం భాష్యతే భాషిష్యత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ కల్క్యవతారమాహ॥ యర్హీతి॥ సతామప్యాలయేషు గృహేషు- యర్హి యదా-హరేః కథాః-న స్యుః-ద్విజజనాః త్రైవర్ణికాః-పాషణ్డినః-స్యుః-నృదేవాః రాజానః-శూద్రాః స్యుః-తథా-య త్ర త్రైవర్ణికాలయేషు-స్వాహా స్వధా వషడితి గిరో న స్యుః-స్వాహా వషడితి దైవం కర్మోపలక్ష్యతే స్వధేతి పిత్ర్యం-తథా య

గానైకలియుగాన్తే-భగవాన్ కలౌ నాస్తా భవిష్యతి ॥ అత్ర బ్రహ్మనారదసంవాదాత్ప్రాక్ప్రోక్తవరాహాదయః-మన్వన్తరావ తారాశ్చ మాత్రభావినో ధన్వన్తరిపరశురామాతాత్కాలికౌ - శ్రీరామాదయస్తుభావినః-తత్ర తు క్వచిద్భూతవన్నిర్దేశ ఆర్ష ఇతి ద్రష్టవ్యం ,,అతేదంతత్త్వం,, భగవతోఽవతారా ద్వివిధాః-అనుప్రవేశావతారాః-స్వరూపేణావతారాశ్చేతి- అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః-తిరోధాతస్య రూపమపి ద్వివిధం-ప్రకృతిప్రాకృతవస్తుజాతమే కం-శుద్ధసత్త్వమయమపరంచేతి ॥ తత్ర షోడశకలభూతైర్దశేన్ద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం పౌరుషం రూపం-తదనిరుద్ధరూపం-త దేవ ,,సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః-ఆద్యోఽవతారః పురుషః పరస్య,, ఇత్యాదిషూచ్యతే- అనుప్రవేశావతారో నామ-జీవేషు స్వస్యానుప్రవేశేన స్వీయజ్ఞానశక్త్యాదీనామన్యతమాభివ్యఞ్జనం స ఏవాంశావతార ఇత్యపి కథ్యతే - స చ గౌణః శాస్త్రం ఆవేశ ఇత్యనేకధా,, ఉక్తేష్వవతారేషు వరాహనారాయణధ్రువానుగ్రాహకహయగ్రీవమత్స్యకూర్మనృసింహవామనశ్రీరామ శ్రీకృష్ణకల్క్యవతారాః స్వరూపేణావతారాః ఇతరే త్వనుప్రవేశావతారా ఇతి ॥౩౮॥ సృష్ట్యాదికార్యభేదేన భగ వతో విభూతిరాహ ॥ సర్గ ఇతి ॥ తపః పూర్వ జగత్సర్గాలోచనం-అహం బ్రహ్మా-ప్రజేశాః ప్రజాపతయో నవ-ఋషయో మరీ చ్యాదయః-మాయావిభూతయః విస్మయనీయభగవన్నియామ్యవర్గః - స్థానే పాలనే-ధర్మశ్చ మఖశ్చ విష్ణుః-విష్ణోరనన్యత్వా త్తద్గతం పాలనానురూపం సామర్థ్యం మఖశబ్దేన వివక్షితం-మనవశ్చామరాశ్చేన్ద్రాదయః-అవనీశాశ్చ నృపాలాః-ఏతే-స్థానే భగవన్నియామ్యవర్గాః-అన్తే సంహారే అధర్మశ్చ రుద్రశ్చ-మన్యువశాస్సర్పాశ్చ - అసురాద్యాశ్చ-పురుశక్తిభాజః అపరిమి తాశ్చర్యశక్తిధారిణో భగవత ఇమా మాయావిభూతయః ఆశ్చర్యవిభూతయ ఇత్యర్థః ॥౩౯॥ భగవదవతారాంస్త చ్చేష్టితాని సాకల్యేనాభిధాతుం న కోఽప్యలమిత్యాహ ॥ విష్ణోరితి ॥ యః-కవిః బుద్ధిమాన్ పురుషః-పార్థివాని పృథివీసంబన్ధీని రజాం సి-విమమే గణితవాన్-తాదృశోఽపి-కో ను-విష్ణోః వీర్యగణనాం కర్తుమర్హతి - యో భగవాన్ యస్మాత్ అస్ఖలతా ప్రతిహతిశూ

స్మిన్ గిరోఽనృత యత్ర శాస్తా భవిష్యతి కలౌ భగవాన్ యుగాన్తే ॥౩౮॥ సర్గే తపోఽహమృషయో నవ యే ప్రజేశాః స్థానే

చ ధర్మమఖమన్వమరావనీశాః । అన్తే త్వధర్మహరమన్యువశాసురాద్యా మాయావిభూతయ ఇమాః పురుశక్తి

భాజః ॥౩౯॥ విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కతమోఽర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి । చస్కమ్భ య

స్స్వరభసాఽస్ఖలతా త్రిపృష్ఠం యస్మాత్త్రిసామ్యసదనాదురుకమ్పయానాత్ ॥౪౦॥ నాన్తం విదామ్యహమమీ

మునయోఽగ్రజాస్తే మాయాబలస్య పురుషస్య కుతోఽపరే యే । గాయన్గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవశ్శేషోఽ

ధునాపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్ ॥౪౧॥ యేషాం స ఏష భగవాన్ దయయేదనన్తస్సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది

న్యేన-స్వరభసా స్వపాదవిన్యాసవేగేన - ఉరు అధికం-కమ్పమానాత్ కమ్పయానాత్ -సదనాత్ తత్తత్స్వనివాసస్థానాత్- స్ఖలతః ప్రాణినో నిశామ్య దృష్ట్వేత్యర్థః- త్రిపృష్ఠం సత్యలోకం-చస్కమ్భ స్తమ్భయామాస-శ్రుతావపి ,,యో అస్కభాయ దుత్తరగ్ం సధస్థం విచక్రమాణ,, ఇత్యస్యాయమర్థః - త్రేధా త్రిప్రకారేణ-విచక్రమాణః పాదవిన్యాసం కుర్వాణః ఉరుగా యో భగవాన్-తిష్ఠన్తీతి స్థాః దేవాః సహస్యసధాదనః-దేవైస్సహితం-ఉత్తరం సత్యలోకం- అస్కభాయత్ అవష్టబ్ధవాని త్యర్థః-ప్రవోచం ప్రవచ్మీత్యర్థః- ఏవంవిధసర్వశక్తేరపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావస్య వీర్యాణి సాకల్యేన వర్ణయితుం కః ప్రభవేదిత్యర్థః ॥౪౦॥ ఏవమవతారగుణప్రయోజనాన్యుక్త్వా ,,నాహం న యూయం,, మితి పూర్వప్రస్తుతముపసంహ రతి-మాయాబలస్యాద్భుతబలస్య-బలం సేనా - ప్రకృత్యాఖ్యపరికర ఇతి వా-పురుషస్య పరమపురుషస్య అన్తం స్వరూపస్వ భావయోరవధిం-అహం చతుర్ముఖః-న విన్దామి- తే అగ్రజాః సనకాదయః-న విన్దన్తి - అన్యే కుతో జానీయుః కిం బహునా-దశశ తాని ఆననాని యస్య స దశశతాననః సహస్రముఖః- ఆదిదేవః శేషః-ద్విసహస్రజిహ్వాశ్చ-అనన్తః-గుణాన్ గాయన్-అధునా- ప్యస్య భగవతః పారం-న సమవస్యతి నాధ్యవస్యతి ॥౪౧॥ నను కైరప్యజ్ఞాతస్వరూపస్వభావావధిత్వే కథం తద్భజనేన ముచ్యేరన్నిత్యాశఙ్క్య అపరిచ్ఛిన్నవస్తునోఽపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానం ముక్తిసాధనం-న తు పరిచ్ఛిన్నత్వేన - తస్యాన్య థాజ్ఞానరూపత్వాత్-అతః పరమాత్మస్వరూపమపరిచ్ఛిన్నత్వేన జానన్తో భజమానా ముచ్యన్త ఏవేత్యాహ ॥ యేషామితి ॥ నిర్వ్యలీకం నిరపరాధం యథా తథా-యేషాం-సర్వాత్మనా ఉపాయోపేయత్వబుద్ధ్యా - ఆశ్రితపదః సంశ్రితపదో-యది భ వేత్-స ఏష భగవాన్-దయయేత్-తే భగవద్దయయా-దుస్తరాం తరితుమశక్యాం-దేవస్య విష్ణోః- మాయాం-అతితరన్తి నిస్సే షం తరిష్యన్తి- చకారాత్తత్స్వరూపస్వభావాదికమపి యథావస్థితత్వేన జానన్తి - ఏవం సర్వాత్మనా భగవత్ప్రపన్నా నాం ,,ఆత్మసమం విచక్ష్మహే,, ఇత్యుక్తదేహాత్మభ్రమో వినివర్తత ఇత్యాహ ॥ నైషామితి ॥ ఏషాం సర్వాత్మనా భగవన్తమా

శ్రితానాం శ్వసృగాలాదీనాం భక్షణయోగ్యే కళేబరే-మమాహమితిధీః "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః" ఇతిస్థానోక్తధీర్వా ఇత్యర్థః ॥౪౨॥ కిమేవంవిధా భగవత్ప్రపన్నాస్సన్తీత్యత ఆహ ॥ వేదేతి ॥ అఙ్గ హే నారద-అహం వేద జానామి-భగవన్తమితి శేషః-పరమస్య భగవతో-యోగమాయాం "దైవీహ్యేషా గుణమయీ" త్యుక్తప్రకారాం-స్వదేహేన్ద్రియాదిరూపేణ సంయుజ్యమానాం విచిత్రసర్గకరీం ప్రకృతిం-తరిష్యామీతి శేషః-యూయమిత్యాదీనాం విదన్తి అతితరన్తి చేత్యుపరితనేనాన్వయః-యూయమితి సనకాద్యభిప్రాయేణ బహువచననిర్దేశః - భవో రుద్రః - భగవానితి రుద్రవిశేషణం-దైత్యవర్యః ప్రహ్లాదః-మనోః పత్నీ శతరూపా-స చ స్వాయంభువో మనుశ్చ- తదాత్మజాః మన్వాత్మజాః-పుత్రా దుహితరశ్చ-పుత్రా ఉత్తానపాదః ప్రియవ్రతశ్చ-దేవహూత్యాదయో దుహితరశ్చ- ప్రాచీనబర్హిః-విసర్గలోప ఆర్షః- అఙ్గో వేనస్య పితా- ఉత అపి చ గయనాహుషావాద్యౌ యేషాం తే-శతధన్వనశ్చ సన్ధిరార్షః - దేవవ్రతో భీష్మః-విభీషణాదయశ్చ-వర్యా ముఖ్యా యేషాం తే-భవదాదయో యే తే సర్వేఽపి విదన్తి పరమాత్మానం-దేవమాయాం దేవస్య విష్ణోర్వ్యామోహమాయాం-అతితరన్తి కిం బహునా-భాగవతసఙ్గేన తిర్యఞ్చోఽపి తరిష్యన్తీత్యాహ ॥ అద్భుతాః క్రమాః పాదవిన్యాసాః యస్య సః అద్భుతక్రమో భగవాంస్త్రివిక్రమ-స ఏవ పరాయణం ఉత్కృష్టం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ యేషాం- తేషాం భాగవతానాం-శీలే శిక్షా వాసనా యేషాం-తథాభూతా యది భవేయుః- స్త్రీ-తిర్యగ్జనా అపి-తరన్తీత్యనుషఙ్గః-శ్రుతైకార్థధారణా యేషాం-తే మనుష్యాః బ్రాహ్మణాదయః-తిరశ్చాం శ్రుతార్థధారణా నాస్తీతి జ్ఞాపనార్థమిదం, బ్రాహ్మణాదయస్తరన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ నను కీదృశం తత్స్వరూపం-యద్భవదాదయో జానన్తీత్యపేక్షాయాం, తత్స్వరూపం చిదచిద్విలక్షణత్వేన విశోధ్య తత్స్వరూపానుచిన్తనపరాణాం స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణత్యాగ ఆర్థిక ఇత్యాహ ద్వ

నిర్వ్యలీకమ్। తే దుస్తరామతితరన్తి చ దేవమాయాం నైషాం మమాహమితి ధీః శ్వసృగాలభక్ష్యే ॥౪౨॥ వేదాహమఙ్గ పరమస్య హి యోగమాయాం యూయం భవశ్చ భగవానథ దైత్యవర్యః। పత్నీ మనోస్స చ మనుశ్చ తదాత్మజాశ్చ ప్రాచీనబర్హిరృభురఙ్గ ఉత ధ్రువశ్చ ॥౪౩॥ ఇక్ష్వాకురైలముచుకున్దవిదేహగాధిరఘ్వమ్బరీషసగరా గయనాహుషాద్యాః। మాన్ధాత్రలర్కశతధన్వనురన్తిదేవా దేవవ్రతో బలిరమూర్త్తరయో దిలీపః ॥౪౪॥ సౌభర్యుదఙ్కశిబిదేవలపిప్పలాదసారస్వతోద్ధవపరాశరభూరిషేణాః। యేఽన్యే విభీషణహనూమదుపేన్ద్రదత్తపార్థార్ష్టిషేణవిదురశ్రుతదేవవర్యాః ॥౪౫॥ తే వై విదన్త్యతితరన్తి చ దేవమాయాం స్త్రీశూద్రహూణశబరా అపి పాపజీవాః। యద్యద్భుతక్రమపరాయణశీలశిక్షాస్తిర్యగ్జనా అపి కిము శ్రుతధారణా యే ॥౪౬॥ శ

యేన॥ శశ్వదితి॥ విశోకం దుఃఖాసంభిన్నం, అజస్రసుఖం నిత్యానన్దమయం, యద్బ్రహ్మేతి విదుః "సత్యం జ్ఞానమనన్తం" "విజ్ఞానమానన్దం" "విశోకో విజర" ఇత్యాదయో వేదాన్తా ఆమనన్తి, తదేవ పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య భగవతః పదం స్వరూపమిత్యర్థః, నను కింవిశేషేణ వేదాన్తవేద్యత్వముచ్యతే, న ప్రమాణాన్తరవిషయత్వమిత్యత ఆహ ॥ మాయాజడాత్మికా మాయా, అభిముఖే అవస్థాతుమితి శేషః, విలజ్జమానా సతి, పరైతి తిరోధత్తే- మాయాకార్యాణి మన ఆదీన్ద్రియాణి, తత్స్వరూపమవగన్తుమసమర్థానీత్యభిప్రాయః, న కేవలం లౌకికప్రమాణావిషయత్వమేవ, అలౌకికప్రమాణభూతవేదైకదేశపూర్వభాగావిషయత్వమపీత్యాహ॥ శబ్ద ఇతి॥ పురుకారకః సాధ్యసాధనాద్యనేకకారకాన్వితః- క్రియార్థః, క్రియాప్రతిపాదకః, శబ్దః వేదపూర్వభాగోఽపి, యత్ర, స్వరూపేణ, న, సాక్షాన్న బోధక ఇత్యర్థః "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి" ఇతి సర్వకర్మారాధ్యబ్రహ్మస్వరూపం పర్యవసానవృత్త్యా ఆమనన్తీత్యేతత్తాత్పర్యకం అత ఏవ "తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తీ" త్యుక్తం- తపాంసి తపః ప్రధానాః ఉపనిషద్భాగాః, వదన్తి సాక్షాద్బోధయన్తీత్యర్థః, నను జీవస్యాపి స్వరూపమజస్రసుఖమేవేత్యత ఆహ ॥ పరమాత్మతత్త్వమితి॥ సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ "విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మే" తి వాక్యప్రత్యభిజ్ఞానేన, అజస్రసుఖస్యానన్త్యేన విశేషితత్వాదపరిచ్ఛిన్నదుఃఖాసంభిన్ననిత్యసుఖరూపత్వం పరమాత్మన ఏవ స్వరూపమిత్యర్థః, నను జీవవదస్యాపి కర్మాధీనసుఖదుఃఖసంబన్ధస్స్యాదిత్యాశఙ్కాం వారయతి॥ శుద్ధమితి॥ అకర్మవశ్యమిత్యర్థః-అత ఏవ, సదసతః చిదచితోః, పరం విలక్షణం, అకర్మవశ్యతా కుత ఇత్యత ఆహ॥ సమమితి॥ ఏకరూపమిత్యర్థః, చిదచిదన్తర్యామిత్వేనావస్థితస్యాపి తద్వస్తుగతదోషాసంస్పర్శాదకర్మవశ్యతోపపన్నేతి భావః, నన్వామ్రాదిఫలానాం తత్తత్ప్రదేశభేదేనామ్లమధురాదిరసవత్సుఖాపరపర్యాయానుకూలజ్ఞానస్వరూపస్య బ్రహ్మణః ప్రదేశభేదేన జడరూపతా స్యాదిత్యాశఙ్కాం వారయతి, ప్రతిబోధమాత్రమితి, ప్రతిబోధ ఏవ ప్రతిబోధమాత్రం, మాత్రచా క్వాపి జడత్వవ్యావృత్తిః "విజ్ఞానఘన ఏవ ప్రజ్ఞానఘన ఏవ" ఇతి శ్రుతేః, మోక్షప్రద

ల్పేనుష్యస్యాసాధారణధర్మ ఇత్యాహ, అభయం నవిద్యతే భయం యస్మాత్తదభయం, సంసారనివర్తకమిత్యర్థః-లక్షుణోక్తః-శశ్వత్ప్రశాన్తం శశ్వత్సదా ప్రశాన్తం, అశనాయాపిపాసాద్యూర్మిషట్కరహితం-అతస్త-దుపాసకానామపి శాన్తిసంపాదకమితి భావః, పరమం సామ్యముపైతి, మమసాధర్మ్యమాగతాః ఇతి శ్రుతిస్మృతియతతయా ఏవంభూత భగవత్స్వరూపచిన్తనే ప్రయతమనాః, సధ్రియఙ్ సహాఞ్చతీతి, సధ్రియఙ్, సహస్య సధ్ర్యాదేశః, జవసహచరం, మనః, నియమ్య, యత్ యతోఽప్తిరూపేనియతం కృత్వా, అకర్తృ హేతుం, కృత్యనైభిద్యన్తే అనేన సంశయా ఇతి కర్తృ, జ్ఞానం, భిద్యన్తే సర్వసంశయాః, ఇతి శ్రుతేః, కృతిచ్ఛేదనే, తదితరత్ అకర్తృ, స్వర్గాదిఫలసాధనం కర్మేత్యర్థః, తస్య హేతుముపకరణం, జహ్యాత్, తత్ర దృష్టాన్తః స్వరాట్ వర్ష ప్రదః ఇన్ద్రః, నిపానఖనిత్రమివ నితరాం పిబన్త్యస్మిన్నితి నిపానం కూపః, స్తస్య ఖనిత్రం ఖననసాధనమివ, స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణమర్థాదేవత్యజన్తీత్యర్థః॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ననుస్వర్గాదిఫలేప్సూనాం తత్సాధనోపకరణోపాదానమావశ్యకమిత్యత ఆహ॥ స శ్రేయసామితి॥ భావస్వభావవిహితస్య-భావాం బ్రాహ్మణాదివర్ణాశ్రమాదయస్తేషాం, స్వభావేన ఆనుగుణ్యేన-విహితస్య కర్మణః, ప్రసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యతః, స భగవాన్ శ్రేయసాం స్వర్గాదిఫలానామపి, విభుః ప్రభుః తత్ఫలప్రదాతేత్యర్థః, అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య పరమాత్మన ఏవ స్వర్గాద్యర్థకర్మస్వపి ప్రవర్తకత్వాత్తదారాధ్యత్వాత్తత్ఫలదత్వాచ్చ తద్భజనేనైవేప్సితస్వర్గాదిఫలస్యాపి సిద్ధిః కామిభిరపస ఏవ భజనీయ ఇత్యర్థః, భగవతస్సర్వాన్తర్యామిత్వే శరీరభూతచేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శమాశఙ్క్యాహ॥ దేహ ఇతి॥ స్వధాతువిగమే స్వధాతూనాం స్వదేహారమ్భకభూతసూక్ష్మాణాం విగమే వియోగే సతి-అనుపశ్చాత్, ద్విశీర్యమాణే పి దేహే తత్ర స్థః పురుషః పరమపురుషః, గగన

శ్వత్ప్రశాన్తమభయం ప్రతిబోధమాత్రం శుద్ధం సమం సదసతః పరమాత్మతత్త్వమ్। శబ్దో న యత్ర పురుకారకవాన్ క్రియార్థో మాయా పరైత్యభిముఖే చ విలజ్జమానా ॥ ౪౭॥ తద్వై పదం భగవతః పరమస్య పుంసో బ్రహ్మేతి యద్విదురజస్రసుఖం విశోకమ్। సధ్ర్యఙ్నియమ్య యతయో యమకర్తృహేతుం జహ్యుస్స్వరాడివ నిపానఖనిత్రమిన్ద్రః॥ ౪౮॥ స శ్రేయసామపి విభుర్భగవాన్యతోఽస్య భావస్వభావవిహితస్య సతః ప్రసిద్ధిః। దేహే స్వధాతువిగమేఽనువిశీర్యమాణే వ్యోమేవ తత్ర పురుషో న విశీర్యతేఽజః॥ ౪౯ ॥ సోఽయం తేఽభిహితస్తాత భగవాన్విశ్వభావనః। సమాసేన *హరేర్నాన్యదన్యత్సదసచ్చ యత్॥ ౫౦ ॥ ఇదం భాగవతం నామ యన్మే భగవతోదితమ్। సంగ్రహోఽయం విభూతీనాం త్వమేతద్విపులీకురు॥ ౫౧ ॥ యథా హరౌ భగవతి నృణాం భక్తిర్భవిష్యతి। సర్వాత్మన్యఖిలాధార ఇతి సంకల్ప్య వర్ణయ॥ ౫౨॥ నృజన్మనివతు ష్యేత *కృతేన భగవాన్యది। ధర్మార్ద

మివ న విశీర్యతే, కుతః, అజః కర్మాధీనోత్పత్త్యాదిశూన్యః అత్ర దేహశబ్దశ్చేతనస్యాపి ప్రదర్శనార్థః, చిదచిద్గతదోషాస్పృష్ట ఇత్యర్థః, అస్యోత్తరార్ధస్య జీవపరత్వవర్ణనం త్వశోభనం, కృత్స్నస్యాపి ప్రకరణస్య పరమాత్మపరత్వేన మధ్యే జీవప్రస్తక్త్యభావాత్, జీవస్యాపశరీరద్వారా ఉత్పత్తివినాశయోః, విజ్ఞానఘన ఏవైతేభ్యో భూతేభ్యస్సముత్థాయ తాన్యేవానువినశ్యతి, ఇతి శ్రుత్యైవాభిధానాచ్చ *॥ ౪౯ । *అధ్యాయత్రయార్థముపసంహరతి॥ సోఽయమితి॥ హే తాత నారద, సోఽయం పూర్వప్రతిపాదితాకారః, విశ్వభావనః విశ్వకారణభూతః-భగవాన్ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నో వాసుదేవః, సమాసేన సంగ్రహేణ - తే తుభ్యం, అభిహితః, మయేతి శేషః, సంగ్రహమేవాహ॥ యత్సదసత్-చిదచిదాత్మకం వస్తు అస్తి అతదాత్మకం-స్వనిష్ఠమివ భాతి తద్ధరేర్నాన్యత్, తదాత్మకమేవేత్యర్థః, హరేర్నాన్యదన్యత్సదసచ్చ యదితి పాఠః, నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చ య, దితి పాఠే తు అస్య స్మాత్సదసద్విలక్షణాదపి హరేః, సదసదాత్మకం, నాన్యత్, కింతు, తదాత్మకమేవేత్యర్థః *॥ ౫౦ ॥ *స్వోక్తస్య సంగ్రహస్య ప్రామాణికత్వం కథయం, స్తవమస్యైతత్ప్రవర్తనమిత్యాహ ॥ భగవద్విభూతినామయం సంగ్రహ ఇతి యత్, ఇదం భాగవతం భగవద్విషయత్వాద్భగవతా ప్రోక్తత్వాద్వా భాగవతనామకం-మే మహ్యం భగవతా ఉదితం, ఏతత్-ఇదం భాగవతం త్వం విపులీకురు *॥ ౫౧॥ *వైపుల్యప్రకారమేవాహ॥ యథేతి॥ సర్వాత్మని సర్వాన్తరాత్మని, అత ఏవ సర్వాధారే భగవతి, నృణాం భక్తిర్యథా భవిష్యతి, యాదృశవర్ణనేన భవిష్యతి-తథా సంకల్ప్య వర్ణయేత్యర్థః *॥ ౫౨॥ *ననుత్రివర్గో యథాభవేత్తథా వర్ణ్యతే కిం నో వ్యత ఇత్యత ఆహ ॥ నృజన్మనీతి॥ మనుష్యజన్మని, కృతేన సాధనకలాపేన, భగవాన్ న తుష్యేత యది, తర్హి, నశ్వరైర్ధర్మాదిభిః, కిం కార్యం కిం ప్రయోజనం, న కిమపీత్య

౫౦॥ శ్లో॥ పా *హరేర్నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చ యత్.

ర్థః ॥౫౩॥ తస్మాత్స్యాపవర్గస్య-పూర్వోక్తరీత్యా పరస్పరం భగవద్భక్త్యాప్రపయుజ్యమానానామేవ సాఫల్యం, కేవలానాం తు వైఫల్య-మన్వయవ్యతిరేకాభ్యామాహ॥ కృష్ణ ఇతి॥ కంస్యాదిలిఙ్గస్థః పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాం సమ్బధ్యతే, అనపాయినీ అవ్యభిచారిణీ॥ సము త్తమకీర్తనవర్తకే ఉత్తమశ్లోకః ఉత్తమో యస్య సః ఉత్తమశ్లోకః, తస్మిన్ననొ హేతునకీర్తనే, ద్వస్తాశ్రమాచారాదిభిః కిం స్యాత్, న కిమపీత్యర్థః ॥౫౪॥ భగవన్మాయావర్ణనాదిఫలమాహ॥ మాయామితి॥ అముష్యేశ్వరస్య, మాయాం ప్రకృతిజగత్సృష్ట్యాదిప్రకారమిత్యర్థః॥ వర్ణయతః॥ అనుమోదతః, శ్రద్ధయా నిత్యం శృణ్వతశ్చాత్మా అన్తఃకరణం, మాయయా మాయాగుణైస్సత్త్వాదిభిః, న ముహ్యతీత్యర్థః ॥౫౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం సప్తమోఽధ్యాయః॥

ల్పమేవ విపులీకుర్విత్యుక్తం విపులీకరణం రాజా పృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మణేతి॥ హే బ్రహ్మన్ శుక-దేవదర్శనః పరమాత్మదర్శీ, నారదః, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన-అగుణస్య సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య-భగవతః-గుణాన్ వ్యాఖ్యానేగుణానుకథనే, చోదితః ప్రవర్తితః, యస్మై యస్మై-ప్రశ్నాయేతి శేషః-యద్వా, పృచ్ఛత ఇతి-యథా ప్రాహ-యాదృశమిత్యర్థః ఏతన్నారదేన వి స్తరేణ వర్ణితం-వేదితుమహ-మిచ్ఛామీతి-తత్తస్మాత్-హే వేదవిదాం వర-త్వం అద్భుతవీర్యస్య హరేః-లోకసుమఙ్గళాః లోకస్య సుమఙ్గళకరాః కథాః కథయస్వ హే మహాభాగ, బుద్ధిమన్-సర్వాన్తరాత్మని కృష్ణే-నిస్సఙ్గం మనో నివేశ్య-కళేబరం త్యక్ష్యే, భగవత్కథాః శృణ్వన్-తమేవావసానే స్మరన్-దేహం త్యక్ష్యామి-అతః కథయస్వేత్యర్థః ॥౧॥౨॥౩॥ ఆల్పకా

కామైః కిం తర్హి కార్యం సిధ్యతి నశ్వరైః ॥ ౫౩ ॥ కృష్ణే యద్యపవర్గేశే భక్తిస్స్యాదనపాయినీ, కింస్యాద్వర్ణాశ్రమాచారైః కిం దానైః కిం తపశ్శ్రుతైః। సర్వాసు హ్యుత్తమశ్లోకే నో చేద్భక్తిరధోక్షజే ॥౫౪॥ మాయాం వర్ణయతోఽముష్య ఈశ్వరస్యానుమోదతః। శృణ్వతశ్శ్రద్ధయా నిత్యం మాయయాఽఽత్మా న ముహ్యతి॥౫౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, అవతారానుకీర్తనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః॥

రాజోవాచ॥ బ్రహ్మణా చోదితో బ్రహ్మన్గుణాఖ్యానేఽగుణస్య చ। యస్మై యస్మై యథా ప్రాహ నారదో దేవదర్శనః॥౧॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామి తత్త్వం తత్త్వవిదాం వర। హరేరద్భుతవీర్యస్య కథా లోకసుమఙ్గళాః॥౨॥ కథయస్వ మహాభాగ యథాఽహమఖిలాత్మని। కృష్ణే నివేశ్య నిస్సఙ్గం మనస్త్యక్ష్యే కళేబరమ్ ॥ ౩ ॥ శృణ్వతశ్శ్రద్ధయా నిత్యం గృణతశ్చ స్వచేష్టితమ్। కాలేన నాతిదీర్ఘేణ భగవాన్విశతే హృది॥౪॥ ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేణ స్వానాం భావసరోరుహమ్। ధునోతి శమలం కృష్ణస్సలిలస్య యథా శరత్॥౫॥ ధౌతాత్మా పురుషః కృష్ణపాదమూలం న ముఞ్చతి। ముక్తసర్వపరిక్లేశః పాన్థస్స్వశరణం యథా ॥ ౬ ॥ యదధాతుమతో బ్రహ్మన్దేహారమ్భోఽస్య ధాతుభిః। యదృచ్ఛయా హేతునా వా భవన్తో జానతే యథా ॥ ౭ ॥ ఆసీద్యదుదరాత్పద్మం లోక

లకథాశ్రవణేన కథనవసానే స్మృతిస్సంపద్యత ఇత్యత ఆహ ॥ శృణ్వత ఇతి॥ భగవాన్-స్వచేష్టితం-నిత్యం శ్రద్ధయా శృణ్వతః- గృణతశ్చ- హృదయే - నాతిదీర్ఘేణాల్పేన కాలేన, విశతి - శృణ్వతో గృణతశ్చ చిత్తం-తత్స్మరణప్రవణమేవ భవతీత్యర్థః ॥౪॥ భగవతో హృదయప్రవేశే ఫలమాహ॥ ప్రవిష్ట ఇతి॥ కర్ణరన్ధ్రేణ-కథాశ్రవణద్వారా-స్వానాం భక్తానాం-భావసరోరుహం హృదయకమలం-ప్రవిష్టః కృష్ణః-హృదయగతం-శమలం రాగాదిరూపం మలం-ధునోతి నిరస్యతి-యథా-శరత్ శరత్కాలః, సలిలస్య మలం-ధునోతి-తద్వదిత్యర్థః ॥౫॥ తతశ్చ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ ధౌతాత్మేతి ధౌతాత్మా శుద్ధమనాః పురుషః-కృష్ణస్య-పాదమూలం న ముఞ్చతి-తదేవ స్మరతీతి భావః - కదం మాతో న ముఞ్చతి-ముక్తసర్వపరిక్లేశః-ముక్తాస్స ర్వే రాగద్వేషాదయః పరిక్లేశా యేన సః - యథా పాన్థః ప్రవాసాదాగతః - స్వశరణం స్వగృహం - న ముఞ్చతి తద్వదిత్యర్థః ॥౬॥ ఏవం శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కృత్య - అజ్ఞాతానర్థాన్ ప్రష్టవ్యాన్ క్రమేణ ప్రవక్ష్యమాణస్తావత్సందిగ్ధార్థాన్ పృచ్ఛతి॥ యదితి॥ హే బ్రహ్మన్-అధాతుమతః స్వరూపతో భౌతికదేహహీనస్య-అస్య జీవస్య - దేహారమ్భః ధాతుభిరేవ స్యా దితి తు జ్ఞాతమిత్యర్థః, ఇదం తు సంశయవిషయమిత్యాహ, స చ దేహారమ్భః, కిం, యదృచ్ఛయా అహైతుకః - హేతునా వా స హేతుకో వీత్యర్థః-ఏతద్భవన్తో యథావజ్జానతే- అతః కథయన్త్వితి శేషః ॥౭॥ యోఽసావీశ్వరస్సోఽపి జీవదేహతుల్యదే హవానభివ్యక్తః-అత్ర తస్య కోఽపి శేషః-యత్తద్భజనాత్పదే పదే మోక్ష ఇత్యుచ్యత ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి-ఆసీదితి సార్ధద్వ యేన,, లోకానాం సంస్థానం విన్యాసో యస్మింస్తత్-తదేవ లక్షణం స్వరూపం యస్య తత్-జగదాకారం పద్మమిత్యర్థః - త్రైలోక్యాత్మకం పద్మం-యస్యోదరాదాసీత్-పృథగ్విభక్తైరియత్తాయుక్తావయవైః-రయం పురుషః లౌకికః పురుషః-యా

వాక్ యావత్ప్రమాణః తావత్పరిమాణ ఏవాసావీశ్వరః ప్రోక్తస్స్యాత్ - పరిచ్ఛిన్నత్వేన ప్రోక్త ఇతి భావః - స్వసంస్థానవయవానితి చ, తజ్జ్ఞాః, ఇతి వదయం నిర్దేశః - స్వసంస్థానభూతైరవయవైః, అన్ జీవః - సంసారీ పరిచ్ఛిన్నస్తద్వదిత్యర్థః అతో జీవపరయోర్విశేషః కథనీయ ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ అన్యదపి పృచ్ఛతి ॥ అజ ఇతి ॥ భూతానాం వ్యష్టిభూతానాం ఆత్మా నియన్తా - యద్వా - స్వయం భూతారబ్ధదేహః - నాభిపద్మసముద్భవః - అజో బ్రహ్మా - యదనుగ్రహాత్ యస్యానిరుద్ధస్యానుగ్రహాత్ - భూతాని వ్యష్టిభూతాని - సృజతి - యేన చతుర్ముఖేన - తద్రూపం తదనిరుద్ధరూపం, దదృశే దృష్టమ్ ॥ ౯ ॥ స భగవాన్ విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయా యస్మాత్తథాభూతః - మాయాయాః నియన్తా, ఆత్మమాయాం ముక్త్వా ప్రకృతిమతీత్య, జగద్వ్యాపారాదుపరతః, సర్వగుణాశ్రయః, పూర్ణషాడ్గుణ్యః - యత్ర - శేతే వసతి - తం దేశం కథయస్వేత్యన్వయః ॥ ౧౦ ॥ యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయన్తి, పాతాలమేతస్య హి పాదమూలం, ఇత్యుభయథా శ్రవణాత్తస్య కల్పభేదేనోపపత్తిం మన్వాన ఆశఙ్కతే, పురుష ఇత్యాది, పురుషావయవైః అనిరుద్ధాదుత్పన్నచతుర్ముఖాఖ్యపురుషావయవైః - సపాలాః లోకాః పూర్వకల్పితాః - పూర్వస్మిన్ కల్పే కల్పితాః, ఇదానీమత ఏతి శుశ్రుమ ఇత్యాహ ॥ సపాలైర్లోకైరముష్య పురుషస్యావయవాః కల్పితా ఇతి శుశ్రుమ - ఏవం చ, ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్, ఇతి శ్రుతివిరోధ ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౧౧ ॥ అథాఽజ్ఞాతానర్థాన్ బహూన్ పృచ్ఛతి ॥ యావానిత్యాది, కల్పో మహాకల్పః యావాన్ యావత్పరిమాణః - వికల్పః అవాన్తరకల్పకాలభాగః - యావాన్ - భూతభవ్యభవదాదిశబ్దవాచ్యః కాలో యథాఽనుమీయతే - గ్రహసంచారాదినేతి

సంస్థానలక్షణమ్ । యావానయం వై పురుష ఇయత్తావయవైః పృథక్ ॥ ౮ ॥ అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాత్ । దదృశే యేన తద్రూపం నాభిపద్మసముద్భవః ॥ ౯ ॥ స చాపి యత్ర పురుషో విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః । ముక్త్వాఽఽత్మమాయాం మాయేశశ్శేతే సర్వగుణాశ్రయః ॥ ౧౦ ॥ పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః । లోకైరముష్యావయవాస్సపాలైరితి శుశ్రుమ ॥ ౧౧ ॥ యావాన్ కల్పో వికల్పో వా యథా కాలోఽనుమీయతే । భూతభవ్యభవచ్ఛబ్ద ఆయుర్మానం చ యత్సతః ॥ ౧౨ ॥ కాలస్యానుగతిర్యా తు లక్ష్యతేఽణ్వీ బృహత్యపి । యావత్యః కర్మగతయో యాదృశీర్ద్విజసత్తమ ॥ ౧౩ ॥ యస్మిన్ కర్మసమావాపో యథా యేనోపగృహ్యతే । గుణానాం గుణినాం చైవ పరిణామం సవిస్తరమ్ ॥ ౧౪ ॥ భూపాతాలకకుబ్వ్యోమగ్రహనక్షత్రభూభృతామ్ । సరిత్సముద్రద్వీపానాం సంభవశ్చైతదోకసామ్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రమాణమణ్డకోశస్య బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునః । మహతాం చానుచరితం వర్ణాశ్రమవినిశ్చయః ॥ ౧౬ ॥ అవతారానుచరితం యదాశ్చర్యతమం హరేః । యుగాని యుగమానం చ ధర్మో యశ్చ యుగే యుగే ॥ ౧౭ ॥ నృణాం సాధారణో ధర్మస్సవిశేషశ్చ యాదృశః । శ్రేణీనాం రాజర్షీణాం చ ధర్మః కృచ్ఛ్రేషు జీవతామ్ ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వానాం పరిసం

భావః - సతః కార్యస్య - దేవపశుమనుష్యాదేః - ఆయుర్మానం ఆయుః పరిమాణం చ యత్ - తదప్యుదాహర్తుమర్హసీత్యన్వయః ॥ ౧౨ ॥ కాలస్య - యా, అణ్వీ సూక్ష్మా - నిమేషాదిరూపా - బృహతీ సంవత్సరాదిరూపా చ - యా, అనుగతిః ప్రవృత్తిర్లక్ష్యతే - సాపి కథనీయేత్యర్థః, కర్మగతయః కర్మణా ప్రాప్యాని ఫలాని - యావత్యః యావత్సంఖ్యాకాః, యాదృశ్యః యత్ప్రకారకాః - హే ద్విజసత్తమ ॥ ౧౩ ॥ యస్మిన్ దేశే కర్మసమావాపః కర్మణాం ఫలనిష్పాదనం, యేన దేవాదిభూతేన - యథా ఉపగృహ్యతే, యాదృశం కర్మఫలం - ప్రాప్యతే, తచ్చ కథయేత్యర్థః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం - గుణినాం జీవానాం చ - పరిణామం పరిణామహేతుం - గుణినాం పరిణామో దేవాదిశరీరపరిగ్రహహేతుః, సవిస్తరం పరిణామం వక్తుమర్హసి ॥ ౧౪ ॥ కకుభః దిశః - భూభృతః పర్వతాః - భూపాతాలాదీనాం సంభవః - ఏతాని భూమ్యాదీని ఓకాంసి యేషాం తేషాం చ ప్రాణినాం సంభవః - ఇతి సర్వత్రానుషఙ్గః ॥ ౧౫ ॥ అణ్డకోశస్య తద్బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునశ్చ - ప్రమాణం - అణ్డాద్బాహ్యవస్తు ఆవరణం - మహతాం భాగవతానాం - అనుచరితం చరిత్రం - వర్ణానామాశ్రమాణాం చ - వినిశ్చయః తత్స్వభావేన నిర్ధారః ॥ ౧౬ ॥ హరేరాశ్చర్యమవతారానుచరితం చ యత్తదపి యుగాని యుగస్వరూపం, యుగపరిణామం, యుగే యుగే ప్రతియుగం, యో ధర్మః ॥ ౧౭ ॥ సాధారణః - మనుష్యమాత్రసాధారణః సవిశేషః వర్ణాశ్రమవిశేషనిబన్ధనరూపవిశేషయుక్తః - శ్రేణీనాం తత్తద్వ్యవహారోపజీవినాం - ధర్మః వ్యవహారనియమలక్షణో ధర్మః - రాజర్షీణాం ప్రజాపాలనాధికారిణాం - కృచ్ఛ్రేష్వాపత్సు జీవతాం - యో ధర్మః ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వానాం మహదాదీనాం - పరిసంఖ్యానం సంఖ్యా - లక్షణం స్వరూపం - హేతులక్షణం తత్త్వకారణలక్షణం - పురుషారాధనవిధిః పరమపురుషారాధనప్రకారః, ఆ

ధ్యాత్మికస్య ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపవిషయస్య, యోగస్య జ్ఞానయోగస్య - ప్రకారః ॥ ౧౯ ॥ యోగేశ్వరాణామైశ్వర్యాణ్యణిమాదీని - తేషాం - గతిః స్వరూపం - యోగినాం లిఙ్గభఙ్గః శరీరపాతః - వేదాః ఋగ్వేదాదయః, ఉపవేదాః ధనుర్వేదాదయః, తదుక్తా ధర్మాశ్చ - తేషామితిహాసపురాణయోశ్చ గతిః ॥ ౨౦ ॥ సర్వభూతానాం సంప్లవః అవాన్తరప్రళయః ఉత్పత్తిర్వా, వివిధక్రమః విక్రమః స్థితిః - ప్రతిసంక్రమః సంహారః - మహాప్రళయః - ఇష్టం వైదికం కర్మ - పూర్తం స్మార్తం, త్రివర్గస్య ధర్మార్థకామానాం - విధిః ప్రకారః ॥ ౨౧ ॥ అనుశాయినాం భుక్తశేషకర్మణా సహ పరలోకభ్రష్టానాం, సర్గః, ఉత్పత్తిప్రకారః - పాషణ్డస్య పాషణ్డధర్మస్య - సమ్భవః ఉత్పత్తిః - ఆత్మనో జీవస్య - బన్ధమోక్షప్రకారః - స్వరూపతోఽవస్థానం ముక్తిదశాయామవస్థానం తత్ప్రకార ఇత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ ఆత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః - విభుః సర్వాన్తరో భగవాన్ - ఆత్మమాయయా స్వవిషయామ్యయా మాయయా - యథా విక్రీడతి - పునశ్చ మాయాం విసృజ్య - యథా యేన ప్రకారేణ సాక్షివత్ సాక్షాద్ద్రష్టృవత్ - ఉదాస్తే ప్రళయే ఉదాసీన ఆస్తే ॥ ౨౩ ॥ ఏతత్సర్వం, చకారాదపృష్టమపి గుహ్యం - యత్ - తచ్చ - పృచ్ఛతే, ప్రపన్నాయ చ - మే మహ్యం, హే భగవన్ - హే మహామునే, తత్త్వతః - ఉదాహర్తుం ఉత్తరం వక్తుం, త్వమర్హసి - అర్హతాద్యోతకమిదం విశేషణద్వయం భగవన్ మహామునే ఇతి చ, ఉత్పత్తిం చ వినాశం చ భూతానామాగతిం గతిం। వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి, హే సర్వజ్ఞ మహామతిత్వం చ త్రైకాలికవస్తువిషయయాథాత్మ్యజ్ఞానవ

ఖ్యానం లక్షణం హేతులక్షణమ్ । పురుషారాధనవిధిర్యోగస్యాధ్యాత్మికస్య చ ॥ ౧౯ ॥ యోగేశ్వరైశ్వర్యగతిర్లిఙ్గభఙ్గశ్చ యోగినామ్ । వేదోపవేదధర్మాణామితిహాసపురాణయోః ॥ ౨౦ ॥ సంప్లవస్సర్వభూతానాం విక్రమః ప్రతిసంక్రమః । ఇష్టాపూర్తస్య కామానాం త్రివర్గస్య చ యో విధిః ॥ ౨౧ ॥ యో వాఽనుశాయినాం సర్గః పాషణ్డస్య చ సమ్భవః । ఆత్మనో బన్ధమోక్షౌ చ వ్యవస్థానం స్వరూపతః ॥ ౨౨ ॥ యథాత్మతన్త్రో భగవాన్విక్రీడత్యాత్మమాయయా । విసృజ్య వా యథా మాయాముదాస్తే సాక్షివద్విభుః ॥ ౨౩ ॥ సర్వమేతచ్చ భగవన్పృచ్ఛతో మేఽనుపూర్వశః । తత్త్వతోఽర్హస్యుదాహర్తుం ప్రపన్నాయ మహామతే ॥ ౨౪ ॥ అత్ర ప్రమాణం హి భవాన్పరమేష్ఠీ యథాఽఽత్మభూః । అపరే చానుతిష్ఠన్తి పూర్వేషాం పూర్వజైః కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ న మేఽసవః పరాయన్తి బ్రహ్మన్ననశనాదమీ । పిబతోఽచ్యుతపీయూషమన్యత్ర కుపితాద్ద్విజాత్ ॥ ౨౬ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ స ఉపామన్త్రితో రాజ్ఞా కథాయామితి సత్పతేః । బ్రహ్మరాతో భృశం ప్రీతో విష్ణురాతేన సంసది ॥ ౨౭ ॥ ఆహ భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్ । బ్రహ్మణే భగవత్ప్రోక్తం బ్రహ్మకల్ప ఉపస్థితే ॥ ౨౮ ॥ యద్యత్పరీక్షిదృషభః పాణ్డూనామనుపృచ్ఛతి । ఆనుపూర్వ్యేణ తత్సర్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే ॥ ౨౯ ॥ ******************* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, అష్టమోఽధ్యాయః *********

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఆత్మమాయామృతే రాజన్పరస్యానుభవాత్మనః । న ఘటేతార్థసమ్బన్ధః స్వప్నద్రష్టురివాఞ్జ

త్త్వమ్ ॥ ౨౪ ॥ యోగ్యతామేవోపపాదయతి ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర పృష్టేష్వర్థేషు - భవాన్ ప్రమాణం సమ్యగ్జ్ఞాతా ॥ తత్ర దృష్టాన్తః - ఆత్మనః పరమాత్మనః - భూః జాతః - పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా యథా ప్రమాణం - తద్వత్ - బ్రహ్మనారదవ్యాసక్రమేణ సంప్రదాయోఽప్యస్తీత్యాహ ॥ పూర్వేషామపి పూర్వజైః కృతం - అపరే అర్వాఞ్చః - అనుతిష్ఠన్తి ॥ ౨౫ ॥ నను తవానశనద్విజశాపాభ్యాం వ్యాకులస్య కుతశ్శ్రవణం తత్రాహ ॥ నమ ఇతి ॥ అత్ర త్వత్సన్నిధౌ - అచ్యుతపీయూషం అచ్యుతకీర్తిరూపమమృతం - పిబతో మే అమీ అసవః ప్రాణాః - కుపితాద్ద్విజాదనశనాదపి - హేతోః - న పరాయన్తి నాపగచ్ఛన్తి - న వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఇతి - ఇత్థం - సత్పతేః సతాం పత్యుః - భగవతః - కథాయాం - రాజ్ఞా విష్ణురాతేన పరీక్షితా - ఉపామన్త్రితః ప్రవర్తితః బ్రహ్మరాతః బ్రహ్మవిషయకజ్ఞానం రాతి దదాతీతి బ్రహ్మరాతః - సభాయాం - భాగవతం నామ పురాణం ప్రాహ - కథంభూతం పురాణం - బ్రహ్మసమ్మితం వేదతుల్యం - పరబ్రహ్మప్రమాపకం వా - బ్రహ్మకల్పే సృష్ట్యుపక్రమే - ఉపాగతే ప్రాప్తే సతి - బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ - భగవతా ప్రోక్తం చేత్యర్థః - పాణ్డూనాం - ఋషభః శ్రేష్ఠః పరీక్షిత్ - యద్యదనుపృచ్ఛతి అన్వపృచ్ఛత్ - తత్సర్వం అనుపృష్టం సర్వమానుపూర్వ్యేణ ప్రస్తావక్రమేణ, న ప్రశ్నక్రమేణ, ఆఖ్యాతుం, భాగవతాఖ్యానేనైవ ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుముపచక్రమే ॥ ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః *************************

అథ రాజ్ఞః ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుం భాగవతాఖ్యానమారప్స్యమానస్తావజ్జీవస్య దేహారమ్భస్య హేతుకర్మ

స్హైతుకో వేతి ప్రశ్నస్య - జీవ దేహతుల్య పరిణామావయవత్త్వేన జీవతుల్యశ్శ్వప్రయుక్తా భజకీయత్వా మోక్షప్రదత్వప్రశ్న స్య-యుక్త్వాఽఽత్మమాయాం యత్ర శేతే తం వదేశం కథయస్వేతి,, ప్రశ్నస్యచోత్తరం, నవమేనాధ్యాయేనోచ్యతే॥ తత్ర సహేతుకత్వ నిర్హేతుకత్వ ప్రశ్నస్యోత్తరం వదం- శ్రీ శుకః జీవభూతివిశిష్టస్య భగవతః కాలమాయావశ్యత్వాభావం వక్తుం సంసారిచేతనానాం కాలమాయావశ్యత్వమాహ॥ ఆత్మేతి॥ అనుభవాత్మనః అనుభవో జ్ఞానం తదాత్మా స్వరూపం యస్య అత ఏవ, పరస్య దేహాదిభ్యో విలక్షణస్య జీవస్య - అర్థసంబన్ధః భోగ్యభూతశబ్దాదివిషయేషు భోక్తృతయా సమ్బన్ధః, ఆత్మమాయాం పరమాత్మనియామ్యాం మాయాం ప్రకృతిం, ఋతే వినా- అఞ్జసా సామీచీన్యేన-న ఘటేత న సంగచ్ఛేత। తత్ర దృష్టాన్తః స్వప్నద్రష్టురివేతి, యథా స్వప్నద్రష్టుః,, న తత్ర రథా న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజతే,, కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరథాదిపదార్థసంబన్ధస్తత్తదర్థ భగవన్మాయయా న్యృతే నోపపద్యతే-తద్వదిత్యర్థః। ప్రకృతితిరోహిత స్వపరరూపత్వాత్ ప్రాకృతేషు భోగ్యబుద్ధిరిత్యుక్తం భవతి॥ ఏవం చ ప్రకృత్యా తిరోహిత స్వరూపత్వమేవ దేహారమ్భే హేతురిత్యహేతుకత్వం నిరస్తమ్ ॥౧॥ ఉక్తం వివృణోతి॥ బహ్వితి॥ బహురూపయా విచిత్రపరిణామిన్యా, భగవన్మాయయా-తిరోహితజ్ఞానానన్దస్వరూపో జీవః, దేవమనుష్యాద్యాకార, మాత్మన్యారోప్య-బహురూప ఇవాభాతీత్యర్థః, అస్యాః మాయాయాః గుణేషు సత్త్వాదిగుణకార్యేషు శబ్దాదిషు, రమమాణః శబ్దాదీన్ భుఞ్జానః, మమాహమితి మన్యతే అహంకారమమకారాభ్యాం బద్ధో భవతీత్యర్థః॥౨॥ జీవప్రస్తావాద్వ్యవస్థానం స్వరూపత ఇతి జీవవిషయప్రశ్నాన్తరస్యోత్తరం వదన్-స్వరూపసాక్షాత్కారే సతి శబ్దాదివిషయనివృత్తిరిత్యాహ॥ యర్హీతి॥ యర్హి యదా ముక్తావిత్యర్థః- స్వే స్వాభావికే కాలమాయయోః పరస్మిన్-కాలమాయాకార్యాసంస్పృష్టమహిమ్ని-అపహతపాప్మత్వాదిసత్యసఙ్కల్పపర్యన్తగుణాష్టకలక్షణే-పరమాత్మశేషతైకరసస్య స్వాత్మనో మహిమ్ని - యద్వా-కాలమాయయోః పరస్మిన్ నియన్తరి-మహి

సా ॥౧॥ బహురూప ఇవాభాతి మాయయా బహురూపయా। రమమాణో గుణేష్వస్యా మమాహమితి మన్యతే॥
యర్హి వావ మహిమ్ని స్వే పరస్మిన్ కాలమాయయోః। రమేత గతసమ్మోహస్త్యక్త్వోదాస్తే తదోభ
యమ్॥౩॥ ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం యదాహ భగవానృతమ్। ❀బ్రహ్మణే దర్శయన్ రూపమవ్యలీకవ్రతాదృతః॥
స ఆదిదేవో జగతాం పరో గురుస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ సిసృక్షయైక్షత। తాం నాధ్యగచ్ఛద్దృశమత్ర సమ్మతాం
ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిర్యయా భవేత్ ॥౫॥ సంచిన్తయన్ ద్వ్యక్షరమేకదాఽమ్భస్యుపాశృణోద్ద్విర్గదితం వచో వి

మ్ని ఉక్తవిధపరమాత్మమహిమ్ని - మహిమ్నో నియన్తృత్వం మహిమవద్ద్వారా-రమేత కథం భూతో రమేత గతసమ్మోహః నిర్గతాహంకారమమకారః-తదా-ఉభయం ప్రకృతికాలవశ్యత్వం-త్యక్త్వా విహాయ-ఉదాస్తే శబ్దాదిషు భోగ్యసిద్ధ్యర్థప్రవృత్తిహీనో భవతీత్యర్థః - అనేనావిర్భూతగుణాష్టకవిశిష్టత్వేనావస్థితిరేవ స్వరూపతో వ్యవస్థానం-తాదృశస్వరూపస్యాపి స్వాత్మన ఆత్మభూతనిరతిశయానన్దపరబ్రహ్మానుభవః పరబ్రహ్మశరీరభూతత్వేన స్వాత్మానుభవో వా శబ్దాది ప్రాకృత్యాలివర్తక ఇతి చోక్తం భవతి ❀॥౩॥❀ యచ్చోక్తం భగవతో జీవవద్దేహసమ్బన్ధాపి శేషాత్కథం తద్భజనేన ముక్తిరితి-తస్యోత్తరం-కాలమాయావశ్యస్య జీవస్య కర్మాధీనం ప్రాకృతో దేహః- ఈశ్వరస్య త్వప్రాకృత స్వేచ్ఛాప్త దివ్యమఙ్గళవిగ్రహవత్త్వ-మిత్యేవంరూపం వక్ష్యన్ కాలమాయావశ్య జీవలక్షణ భగవత్స్వరూపవిశోధనం కథం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ॥ ఆత్మతత్త్వేతి॥ అవ్యలీకవ్రతాదృతః నిర్దుష్టవ్రతేనాదృతః ఆరాధితః-భగవాన్ బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ-రూపం అప్రాకృతం స్వీయం రూపం దర్శయన్-ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం జీవవిలక్షణపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశోధనార్థం - ఋతం సత్యం-యద్వచనమాహ॥ తద్వక్ష్యామీతి శేషః- అదర్శయద్రూపమితి పాఠే,, యథా అదర్శయత్తథా ఆహేత్యర్థః ❀॥౪॥❀ ఆత్మతత్త్వవిశోధకం భగవదుక్తమేవోపపాదయితుమితిహాసమాహ॥ స ఇతి॥ జగతాం వ్యష్టిభూతానాం-పరః ప్రభుః గురుః ధర్మోపదేష్టా చ-ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః- స్వధిష్ణ్యం భగవన్నాభిపద్మరూపం స్వస్థాన మాస్థాయ అధిష్ఠాయ-తస్యాధిష్ఠానస్యాన్వేషణాయ పూర్వం జలే నిమగ్నః-పశ్చాత్పరావృత్య-స్వధిష్ణ్యే స్థిత్వేత్యర్థః॥ సిసృక్షయా స్రష్టుమిచ్ఛయా-ఐక్షత-కథం స్రష్టవ్యమిత్యాలోచితవాన్ - ఏవమీక్షమాణో బ్రహ్మా యయా దృష్ట్యా ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిః జగద్రచనాప్రకారః-భవేత్ జ్ఞాతో భవేత్-అత్ర సృష్టివిషయే-సమ్మతాం-తాం దృశం ప్రజ్ఞాం- నాధ్యగచ్ఛత్ న ప్రాప్తవాన్ ❀॥౫॥❀ సంచిన్తయన్నితి॥ సంచిన్తయన్ ప్రజ్ఞాప్రాప్త్యుపాయం చిన్తయన్- ఏకదా కదాచిత్-ద్విర్గదితం ద్విరుక్తం-ద్వ్యక్షరం వచః- అమ్భసి జలే ఉపాశృణోత్ ఉప

౪ ॥ శ్లో॥ పా ❀ బ్రహ్మణేఽదర్శయద్రూపం.

నిష్కిఞ్చనానాం తపస్వినాం ధనమిత్యర్థః। తత్ అక్షరద్వయమాహ-స్పర్శేషు-కాదయో మావసానాః స్పర్శాః- తేషు షోడశం తకారః- యచ్చైకవింశం పకారః ప-కారః- ద్విరుక్తం తపేత్యర్థం తదక్షరద్వయమాహ॥ హే నృప-నిష్కిఞ్చనానాం తపోధనానాం ధనం-యద్విదుః - యేన తపోధనా ఇతి ప్రసిద్ధాః- తచ్చ తద్గదితం తప తపేతి లోకోన్నిద్రానమముపైకవచనం - తస్యాపి ద్వాభ్యాం సాదరవివిధానుమశృణోదిత్యర్థః ॥౬॥ నిశమ్యేతి॥ తప తపేతి వచో నిశమ్య శ్రుత్వా - తస్యైవ వచసో - యో వక్తా - తద్దిదృక్షయా ద్రష్టుమిచ్ఛయా-తతః ప్రచలితస్సన్-దిశో విలోక్య - తత్ర దిక్షు అన్యద్వస్త్వన్తరమపశ్యమానః పునస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ - ఉపాదిష్ట ఇవ - కేనచిత్ప్రీత్యా కృతనియుక్త ఇవ - తన్నాత్మనో హితం విమృశ్య - తపసి-మనశ్చిత్తమాదధే ధృతవాన్ ॥౭॥ దివ్యమితి - తతశ్చ స బ్రహ్మా-అఖిలలోకానాం తాపనం ప్రకాశనం యస్మాత్తథాభూతం తపః - దివ్యం సహస్రాబ్దం దేవమానేన సహస్రాబ్దపర్యన్తం - అతప్యత స్మ తపః కృతవాన్-కథంభూతోఽతప్యత-తపతాం తపశ్చరతాం మధ్యే-తపీయానత్యన్తతపస్సంయుక్తః- అమోఘదృష్టిః - స్వచరితవ్యాపకస్వవ్యర్థదృష్టిః సజ్ఞల్పరూపజ్ఞానం యస్య సః-జితః అనిలః ఆత్మా మనశ్చ యేన సః-విజితాన్యుభయేన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని యేన సః - ఏవంభూతోఽతప్యతేత్యన్వయః ॥౮॥ తస్మా ఇతి॥ స బాజితః తపసా సమ్యగారాధితో భగవాన్-పరం అన్య - ద్యస్మాత్పరముత్కృష్టం -నాస్తి - తథాభూతం లోకం వర్ణయతి పఞ్చభిః। వ్యపేత సంక్లేశవిమోహసాధ్వసం-సంక్లేశా అవిద్యాదయః సాధ్వసం భయం-వ్యపేతాస్సంక్లేశాదయో యస్మాత్తం - స్వదృష్టవద్భిః స్వశరీరకపరమాత్మానమనుభవద్భిః-విబుధైః విశేషేణ బుధ్యన్త ఇతి విబుధాః జ్ఞానాదికాన్నిత్యముక్తాశ్చ - తైరభిష్టుతమ్ ॥౯॥ క్లేశమోహాద్యభావహేతుమాహ॥ ప్రవర్తత ఇతి రజస్తమసీ-తయోః తాభ్యాం-మిశ్రం సత్త్వం చ-యత్ర వైకు

ఠః। స్పర్శేషు యత్షోడశమేకవింశం నిష్కిఞ్చనానాం నృప యద్ధనం విదుః॥౬॥ నిశమ్య తద్వక్తృదిదృక్షయా దిశో
విలోక్య తత్రాన్యదపశ్యమానః। స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ విమృశ్య తద్ధితం తపస్యుపాదిష్ట ఇవాదధే మనః ॥ ౭ ॥ ది
వ్యం సహస్రాబ్దమమోఘదర్శనో జితానిలాత్మా విజితోభయేన్ద్రియః। అతప్యత స్మాఖిలలోకతాపనం తపస్త
పీయాంస్తపతాం సమాహితః॥౮॥ తస్మై స్వలోకం భగవాన్సభాజితస్సందర్శయామాస పరం న యత్పరమ్। వ్య
పేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం స్వదృష్టవద్భిర్విబుధైరభిష్టుతమ్॥౯॥ ప్రవర్తతే యత్ర రజస్తమస్తయోస్సత్త్వం
న మిశ్రం న చ కాలవిక్రమః। న యత్ర మాయా కిముతాపరే హరేరనువ్రతా యత్ర సురాసురార్చితాః ॥౧౦॥ శ్యా
మావదాతాశ్శతపత్రలోచనాః పిశఙ్గవస్త్రాస్సురుచస్సుపేశసః। సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేక
నిష్కాభరణాస్సువర్చసః ॥౧౧॥ ప్రవాలవైదూర్యమృణాలవర్చసః పరిస్ఫురత్కుణ్డలమౌలిమాలినః। భ్రాజ
ిష్ణుభిర్యః పరితో విరాజతే లసద్విమానావలిభిర్మహాత్మనామ్॥ ౧౨ ॥ విద్యోతమానః ప్రమదోత్తమాద్యుభిస్స
విద్యుదభ్రావలిభిర్యథా నభః। శ్రీర్యత్ర రూపిణ్యురుగాయపాదయోః కరోతి మానం బహుధా విభూతిభిః॥౧౩॥

ణ్ఠాఖ్యే లోకే- న ప్రవర్తతే - అవిద్యాఽస్మితా రాగద్వేషాభినివేశా హి క్లేశాః రజస్తమోవిరహాత్ రాగద్వేషాదికం మోహనం చ నాస్తి - తన్మిశ్రసత్త్వాభావాదాచిదాచిత్ప్రకాశశ్చ నాస్తి - తస్మాచ్ఛుద్ధసత్త్వమయ ఇత్యర్థః-కాలవిక్రమః కాలస్య యోఽతిక్రమః పరిణామహేతుత్వం-తచ్చ నేత్యర్థః - మాయా సత్త్వరజస్తమ ఆశ్రయా ప్రకృతిః-యత్ర న-అప్రాకృత ఇత్యర్థః- అనేన లోకస్య మాయాకల్పితత్వశఙ్కా చ నిరస్తా యత్ర లోకే సురాసురైరర్చితాః-హరేరనువ్రతా ఉపాసకాః-దృశ్యన్త ఇతి శేషః॥౧౦॥ కథంభూతా దృశ్యన్త ఇత్యపేక్షాయాం సారూప్యమాహ॥ శ్యామేత్యాదినా॥ శ్యామాశ్చ తే అవదాతా ఉజ్జ్వలాశ్చ-శ్యామావదాతాః-శతపత్రలోచనాః పద్మదళాయతేక్షణాః-పిశఙ్గవస్త్రాః పీతామ్బరధరాః-సురుచః దీప్తిమన్తః-సుపేశసః అతిసుకుమారాః-ఉన్మిషన్తః దీప్యమానాః మణయో యేషు తాని-ప్రవేకాని శ్రేష్ఠాని-నిష్కాని కనకమయాన్యాభరణాని యేషాం తే-సువర్చసః అతిలావణ్యవన్తః ॥౧౧॥ ప్రవాలాదివద్వర్చో వర్ణో యేషాం తే, పరిస్ఫురన్తి కుణ్డలాని మౌళయః మకుటాని మాలాశ్చ యేషాం సన్తి తథాభూతాః, భ్రాజిష్ణుభిరిత్యాదినిః - అత ఇతి తత్పరకరణాత్-భ్రాజిష్ణుభిః దీప్యమానాభిః, మహాత్మనాం నిత్యముక్తానాం, ప్రకాశమానవిమానపఙ్క్తిభిః-యో లోకః పరితో విరాజతే ॥ ౧౨ ॥ యశ్చ ప్రమదోత్తమానాం దివఃకాన్తయః-తాభి-ర్విద్యోతమానః- తం సందర్శయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః। తత్ర దృష్టాన్తమాహ-యథా, తత్ర దృష్టాన్తః-విద్యుద్భిస్సహ వర్తమానాస్సవిద్యుతః-అభ్రాణాం మేఘానాం, ఆవళయః పఙ్క్తయః-తాభిః నభో యథా విరాజతే-తద్వదిత్యర్థః-విద్యుత ఇవ స్త్రియః- అభ్రపఙ్క్తయ ఇవ విమానాని - నభ ఇవ లోకః, శ్రీర్మహాలక్ష్మీః, యత్ర లోకే, రూపిణీ పశ్యన్తీ మూర్తిమతీ ఉరుగాయస్య భగవతః- పాదయోర్మానం పూజాం-విభూతిభిః, భూషణాదిభిస్సహ, కరోతి ॥౧౩॥

కథంభూతా? కరోతి, యా శ్రీః, ప్రేఙ్ఖం డోలాం, శ్రితా - కుసుమాకరానుగైః, శుకకోకిలభృఙ్గాదిభిః వివిధం గీయమానా, స్వయం తు, ప్రియస్య భగవతః కర్మ గాయతి భవతి, సా శ్రీః - మానం కరోతీత్యర్థః - ఏవంభూతో లోకః - తత్ర - శ్రియః పతిం దదర్శేత్యన్వయః - కథంభూతం - యజ్ఞపతిం తపఆదియజ్ఞానాం ప్రవర్తకమారాధ్యం ఫలప్రదం చ - జగత్పతిం చిదచిదాత్మకజగతశ్శేషిణం, అఖిలానాం సాత్వతధర్మనిష్ఠానాం పతిం స్వలోకప్రాపణేన రక్షకం - సాత్వతం పఞ్చరాత్రమ్ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ సునన్దాదిభిః స్వపార్షదశ్రేష్ఠైః, పరితస్సేవితం, విభుం సర్వోత్తరం - భృత్యేషు యః ప్రసాదోఽనుగ్రహః తస్మిన్నభిముఖం దృగాసవం దృశి ఆసవోఽమృతం యస్య తం । యద్వా - దృగాసవమివ యస్య అమృతకల్పకటాక్షమిత్యర్థః - ప్రసన్నహాసం అరుణలోచనం చ ఆననం చ యస్య తమ్ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ వక్షసి స్థితయా శ్రియా లక్షితం అలఙ్కృతమిత్యర్థః, అభ్యర్హణీయం ఆరాధనీయం, పరముత్కృష్టం, ఆసనం, అధిష్ఠితం, చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాధిష్ఠాతృశక్తిభిః, అస్త్రభూషణాధ్యాయోక్తప్రకారస్సూరిభిః - భగైః ఐశ్వర్యవీర్యయశశ్శ్రీజ్ఞానవైరాగ్యాధిష్ఠాతృదేవతావిశేషైః స్వైః స్వాధారవిశిష్టైః విశేషణమాత్రైరిత్యర్థః, ఇతరత్ర సంసారిషు, కర్మతారతమ్యానుగుణ్యం, అధ్రువైః - సంసారిష్వైశ్వర్యాద్యధిష్ఠాతృణామధిష్ఠేయద్వారా అధ్రువత్వం బోధ్యం - ఏవంభూతైః భగైర్యుక్తం - ధామని, స్వే స్వకీయే క్షేత్రజ్ఞైః రమమాణం అత ఏవ ఈశ్వరం నియన్తారం - దదర్శేత్యర్థః ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ తదితి,, తస్య భగవతో దర్శనేన య ఆహ్లాదః, తేన పరిప్లుతం సమన్తతో వ్యాప్తం - అన్తరం హృదయం యస్య సః, హృష్యత్తనుః పులకితతనుః, ప్రేమ్ణో యో భరః, తేన అశ్రూణి లోచనేషు యస్య సః

ప్రేఙ్ఖం శ్రితాయా కుసుమాకరానుగైర్విగీయమానా ప్రియకర్మ గాయతీ । దదర్శ తత్రాఖిలసాత్వతాం పతిం శ్రియః పతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిమ్ ॥ ౧౪ ॥ సునన్దనన్దప్రబలార్హణాదిభిస్స్వపార్షదముఖ్యైః పరిసేవితం విభుమ్ । భృత్యప్రసాదాభిముఖం దృగాసవం ప్రసన్నహాసారుణచారులోచనమ్ ॥ ౧౫ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం చతుర్భుజం పీతామ్బరం వక్షసి లక్షితం శ్రియా । అభ్యర్హణీయాసనమాస్థితం పరం వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః । యుక్తం భగైస్స్వైరితరత్ర చాధ్రువైస్స్వ ఏవ ధామన్రమమాణమీశ్వరమ్ ॥ ౧౬ ॥ తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాన్తరో హృష్యత్తనుః ప్రేమభరాశ్రులోచనః । ననామ పాదామ్బుజమస్య విశ్వసృడ్యత్పారమహంస్యేన పథాఽధిగమ్యతే ॥ ౧౭ ॥ తం ప్రీయమాణం సముపస్థితం తదా ప్రజావిసర్గే నిజశాసనార్హణమ్ । బభాష ఈషత్స్మితశోచిషా గిరా ప్రియం ప్రియః ప్రీతమనాః కరే స్పృశన్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ త్వయాఽహం తోషితస్సమ్యగ్వేదగర్భ సిసృక్షయా । చిరం భృతేన తపసా దుస్తోషః కూటయోగినామ్ ॥ ౧౯ ॥ వరం వరయ భద్రం తే వరేశం మాఽభివాఞ్ఛితమ్ ॥ ౨౦ ॥ బ్రహ్మన్ శ్రేయః పరిశ్రామః పుంసాం మద్దర్శనావధిః । మనీషితానుభావోఽయం మమ లోకావలోకనమ్ ॥ ౨౧ ॥ యదుపశ్రుత్య రహసి చకర్థ పరమం తపః । ప్రత్యాదిష్టం మయా తత్ర త్వయి కర్మవి

ఆపన్నాశ్రునయనః విశ్వసృట్ బ్రహ్మా - పారమహంస్యేన పరమహంసైరనుష్ఠేయేన, పథా భక్తిమార్గేణ - యత్పాదామ్బుజ, మధిగమ్యతే ప్రాప్యతే - తదస్య భగవతః పాదామ్బుజం - ననామ నమస్కృతవాన్ ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ ప్రజావిసర్గే ప్రజాసృష్టివ్యాపారే - సముపస్థితం సముద్యతం - నిజశాసనార్హణం స్వనియోగార్హం - ప్రీయమాణం స్వస్మిన్నిరతిశయప్రీతిమన్తం బ్రహ్మాణం, కరే హస్తే స్పృశన్ కరం గృహీత్వేత్యర్థః, ప్రీతమనాః తస్మిన్నిరతిశయప్రీతియుక్తాన్తఃకరణో - భగవాన్ - ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన శోచిర్దీప్తిః శోభా యస్యాః - తయా, గిరా - ప్రియం యథా తథా, బభాషే భాషితవాన్ ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ త్వయేతి హే వేదగర్భ, సిసృక్షయా హేతునా, చిరం భృతేన చీర్ణేన, తపసా సాధనభూతేన - త్వయా కర్త్రా, అహం - సమ్యక్ తోషితః, కూటయోగినాం దామ్భికయోగినాం, దుస్తోషః తోషయితుమశక్యోఽహమ్ ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ వరేశం వరప్రదం - మాం ప్రతి, అభివాఞ్ఛితం అభీష్టం, వరం వరయ, తే తుభ్యం - భద్రం మఙ్గళమస్త్వితి శేషః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ హే బ్రహ్మన్ - పుంసాం శ్రేయః పరిశ్రామః శ్రేయసాం ఫలానాం పరిశ్రామః సాధనప్రయాసః, మద్దర్శనావధిః మమ దర్శనమవధిర్యస్య సః మల్లోకదర్శనం తు తత్ప్రసాదాదేవాభూదిత్యాహ ॥ మనీషితేతి - లోకస్య వైకుణ్ఠాఖ్యలోకస్యావలోకన - మిత్యయం, మమ మే - మనీషితానుభావః మత్సఙ్కల్పానుభావ ఇత్యర్థః, అనుభావః ప్రభావః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ మమైవ తపోబలేన ప్రాప్తం లోకావలోకనమిత్యాశఙ్కాయాం తపః ప్రవృత్తేరేవ మత్కృతత్వాన్న తవ స్వాతన్త్ర్యమిత్యాహ ॥ యదితి,, రహసి యదుపశ్రుత్య తప తపేతి వచః ఉపశ్రుత్య పరమం తపశ్చకర్థ - తదపి - త్వయి కర్మణి విమోహితే సతి మయైవ ప్రత్యాదిష్టం ప్రత్యాభిముఖ్యేనోపదిష్టం, అతో మ

మై పానభావ ఇతిభావః ✽ ॥౨౨॥ ✽ తపః ప్రశంసతి, "తపో మే ఇ"త్యాదినా, "తపసైవ "సోఽతప్యత", "యస్యజ్ఞానమయం తపః" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తపూర్వజగదాకారపర్యాలోచనజ్ఞానరూపతపసైవ - ఇదం జగత్సృజామి- తేనైవ తపసా గ్రసామి సంహరామి బిభర్మి పాలయామి- విశ్వం- దుశ్చరం తపః, మే- వీర్యం ప్రభావః ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ ఏవం భగవతాఽనుగ్రహీతో బ్రహ్మా, స్వబుభుత్సితమర్థద్వయం తస్మై నివేదయతి ॥ భగవన్నితి ॥ హే భగవన్- సర్వభూతానాం- గుహాం హృదయగుహాం, అవస్థితః అధిష్ఠితః- అతఏవ, అధ్యక్షః సర్వధీవృత్తిద్రష్టా - అతఏవ- అప్రతిరుద్ధ స్వశక్తిహేతునా స్వేన- ప్రజ్ఞానేన, చికీర్షితం సాక్షాదస్మదాదిపరంపరయా వా కర్తుమిష్టం- చేద్యపి- వేదజాతాని- హి అతిప్రసిద్ధా ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ తథాపి- నాథమానస్య యాచమానస్య- హే నాథ- నాధికం ప్రార్థితం, నాథ ఇత్యుపూరయ - నాథితమేవాహ ॥ పరావరే ॥ పరం దివ్యాత్మస్వరూపం- అవరం రూపం చిదచిదాత్మకం - అరూపిణః కర్మాయత్తప్రాకృతరూపరహితస్య - తే తవ - పరావరే రూపే, యదా జానీయాం, తథా మనీషాం దేహీత్యన్వయః ॥ ౨౫ ॥ ✽ ద్వితీయం నాథితమాహ ॥ యథేతి ॥ నానాశక్త్యుపబృంహితః, పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చే, తి శ్రుత్యుక్తజ్ఞానబలాదిభి - రుపబృంహిత యుక్తః- ద్వితీయాస్త్వపారే- నానాశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాత్మకశక్తిభి - రుపబృంహితం అభివ్యఞ్జితం, విశ్వం, ఆత్మమాయాయోగేన స్వాత్మనః ఆశ్చర్యశక్తియోగేన, ఆత్మనా నిమిత్తభూతేనాత్మనా - ఆత్మానం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టముపాదానం, "తదాత్మానగ్ స్వయమకురుతే"తి శ్రుత్యా ఆత్మానమిత్యుపాదానత్వస్య- అకురుతేతి నిమిత్తత్వస్య- చాభిధానాత్ ॥ విలుమ్పన్నితి ॥ సృష్టేః పూర్వం సంహరన్, గృహ్ణన్నితి పాశ్చాత్యసంహార, విసృజన్- అస్మదాదిరూపేణ, బిభ్రత్ పుష్ణన్, అమోఘసంకల్పః సత్యసంకల్పః త్వం-

మోహతే ॥ ౨౨ ॥ తపో మే హృదయం సాక్షాదాత్మానం తపసోఽనమ । సృజామి తపసైవేదం గ్రసామి తపసా పునః । బిభర్మి తపసా విశ్వం వీర్యం మే దుశ్చరం తపః ॥ ౨౩ ॥ బ్రహ్మోవాచ । భగవన్సర్వభూతానామధ్యక్షోఽవస్థితో గుహామ్ । వేద హ్యప్రతిరుద్ధేన ప్రజ్ఞానేన చికీర్షితమ్ ॥ ౨౪ ॥ తథాపి నాథమానస్య నాథ నాథయ నాథితమ్ । పరావరే యథా రూపే జానీయాం తే త్వరూపిణః ॥ ౨౫ ॥ యథాఽఽత్మమాయాయోగేన నానాశక్త్యుపబృంహితమ్ । విలుమ్పన్విసృజన్గృహ్ణన్బిభ్రదాత్మానమాత్మనా ॥ ౨౬ ॥ క్రీడస్యమోఘసంకల్ప ఊర్ణనాభిర్యథోర్ణుతే । తథా తద్విషయాం ధేహి మనీషాం మయి మాధవ ॥ ౨౭ ॥ భగవచ్ఛిక్షితమహం కరవాణి హ్యతన్ద్రితః । నేహమానః ప్రజాసర్గం బధ్యేయం యదనుగ్రహాత్ ॥ ౨౮ ॥ యావత్సఖా సఖ్యురివేశ తే కృతః ప్రజావిసర్గే విభజామి భో జనమ్ । అవిక్లబస్తే పరికర్మణి స్థితో మా మే సముున్నద్ధమదోఽజ మానినః ॥ ౨౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ జ్ఞానం పరమగుహ్యం మే యద్విజ్ఞానసమన్వితమ్ । సరహస్యం తదఙ్గం చ గృహాణ గదితం మయా ॥ ౩౦ ॥ యావానహం

ఊర్ణనాభిః యథా- తన్తూనూర్ణుతే ఆచ్ఛాదయతి- సృజతీతి యావత్, తద్వద్యథా క్రీడసి తథా- తద్విషయాం సృష్టివిషయాం, మనీషాం బుద్ధిం, హే మాధవ- మయి ధేహి ధేహి ✽ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ✽ అన్యదపి ప్రార్థయతే ॥ భగవదితి ॥ హే భగవన్ శిక్షితం త్వయా ప్రదర్శితప్రకారం- ప్రజాసర్గం, అతన్ద్రితః అనలసస్సన్ - కరవాణి - ఏవమీహమానః కుర్వాణః, యదనుగ్రహాత్ యస్య భగవతోఽనుగ్రహాత్, న బధ్యేయం బద్ధో న భవేయం, తథా అనుగృహాణేత్యర్థః ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ అవశ్యం ప్రజాస్సృజతో మే మదో భవితా, స మా భూదితి ప్రార్థయతే ॥ యావదితి ॥ భో - హే భగవన్ తే త్వయా- లౌకికస్య సఖ్యుః, సఖేవాహం కృతః కరస్పర్శాదినా సమ్మానితస్సన్, ప్రజావిసర్గే ప్రజాసర్గరూపే- పరికర్మణి పరిచర్యాయాం, అవిక్లబః ధీరః అవ్యాకుల ఏవ, యావ- జ్జనం విభజామి ఉత్తమమధ్యమాదిభేదేన సృజామి- తావత్ త్వత్పరిచర్యావిధౌ, అజమానినః జగత్స్రష్టారం మా మన్యమానస్య- మే మమ- సమున్నద్ధమదః ప్రభూతమదః, మాత్వత్ప్రసాదాన్మాభూదిత్యర్థః ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ ఏవం ప్రార్థితో భగవాంస్తమనుగృహ్ణన్ పరావరరూపప్రకాశకం చతుశ్శ్లోక్యాత్మకం భాగవతమాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ జ్ఞానం ప్రాధాన్యేన జ్ఞాతస్య భగవత్స్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, తదఙ్గమప్రధానతయా జ్ఞాతవ్యచిదచిత్స్వరూపవిషయకం చ జ్ఞానం మయా గదితం- మే ముక్తః గృహాణ ॥ కథం భూతం జ్ఞానం- పరమగుహ్యం అతిగోప్యం - విజ్ఞానసమన్వితం - విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం శాస్త్రం- తజ్జన్యం జ్ఞానమపి విజ్ఞానం- యోగశ్చ, తాభ్యాం సహితం- సరహస్యం, సమన్త్రకమ్ ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ కార్త్స్న్యేన త్వద్గదితగ్రహణే, నాహం ప్రభురిత్యాశఙ్కమానం ప్రత్యాహ ॥ యావానితి ॥ అహం "సత్యం జ్ఞానం", "యస్సర్వజ్ఞ" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణకోఽహం, యావాన్ యత్పరిమాణః అపరిచ్ఛిన్నః, యథాభావః యాదృక్స్వభావః, స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యుక్తసార్వజ్ఞ్యాదిగుణకః, యద్రూపగుణకర్మకః రూపం చిదచిద్వస్తు, గుణస్తయోర్గు

ణః, సచ, సద్వారకో భగవద్గుణః,, కారిన్యవాన్యోఽభిభర్త్రీ,, తవత్ , కర్మ జగద్వ్యాపారః యానిరూపగుణకర్మాణియస్య సఇతిబహువ్రీహిః, తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానం మత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యవిజ్ఞానం - మదనుగ్రహాన్మత్ప్రసాదాద్ధేతోః, తేతవ - అస్తుభవతు ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ మోహమిత్యస్యార్థమేవస్ఫుటయన్ప్రాధాన్యతయాజ్ఞాతవ్యపరబ్రహ్మోక్తం భగవత్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి ॥ సదసత్పరం చేతనాచేతనవిలక్షణం, యద్వస్తు,త - దహమేవ,ఆసం అభవం , అన్యత్ చిదచిద్వస్తులక్షణం నభవతి , అత్యస్సర్వం చిదచిదన్తర్గతం , అహమేవ తద్విలక్షణ ఇత్యర్థః , అగ్రేసృష్టేః ప్రాక్ - యః - యద్వస్తు - పశ్చాత్సృష్టికాలే - జాత, స్త్వ, మేతత్కార్యజాతంచ,తదప్యహం,కార్యచిదచిద్రూపశ్చాహమిత్యర్థః - పునః - సంహారకాలే - యోఽవశిష్యేత సంహ్రియతే, సోఽప్యహమేవేత్యర్థః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్తచ్ఛరీరకశ్చాహమేక ఏవ సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిస్సర్వేశ్వరస్సృష్టేః ప్రాగవిభక్తనామరూపసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకస్సృష్టికాలే విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకస్స పర్యన్తనామరూప ఆసం, సంహారవిషయోఽప్యహమేవేత్యర్థః , ఏవం కారణావస్థాయామవిభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన - కార్యావస్థాయాం విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేనా - వస్థితస్యాపి పరమాత్మనస్స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వకర్మవశ్యత్వపరిణామిత్వజడత్వాదిభిర్వికారైర్జీవాత్మనస్తచ్ఛరీరగతబాలత్వయువత్వస్థవిరత్వాదిభిరివాస్పర్శాచ్చేతనాచేతనవైలక్షణ్యమవిహతమేవావతిష్ఠతే - కార్యత్వం కారణత్వంచ స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారోపపన్నమిత్యస్యార్థ భాష్యాదిషు విస్తరతో ద్రష్టవ్యః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ ఏవం చిదచిద్విలక్షణస్య పరమాత్మనస్స్వరూపముక్తం - అథావరశబ్దముజ్జిత్వయాజ్ఞాతవ్యం చిదచిద్రూపమాహ ॥ ఋతేఽర్థమితి ॥ అర్థం నిరతిశయపురుషార్థభూతచిత్తత్త్వం - ఋతేవినా, యదచిద్వస్తు ప్రతీయేత ప్రతీయతే - ప్రకృత్యనుసంధానవేలాయామాత్మస్వరూపం నయథావత్ప్రకాశత ఇత్యర్థః, ఆత్మని చేతనస్వరూపే ప్రతీయమానే,, పానిశాపశ్యతో మునే,, రితిన్యాయేన - యదచేతనం నప్రతీయతే, తదాత్మనః పరమాత్మనః, మాయాం విద్యాని

యథా భావో యద్రూపగుణకర్మకః। తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానమస్తు తే మదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౧ ॥ అహమేవాసమేవాగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరమ్ । పశ్చాదహం యదేతచ్చ యోఽవశిష్యేత సోఽస్మ్యహమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఋతేఽర్థం యత్ప్రతీయేత న ప్రతీయేత చాత్మని। తద్విద్యాదాత్మనో మాయాం యథాభాసో యథా తమః ॥ ౩౩ ॥ యథా మహాన్తి భూతాని భూతేషూచ్చావచేష్వను। ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టాని తథా తేషు న తేష్వహమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఏతావదేవ జి

త్యర్థః, అన్యతరస్య ప్రకాశే అన్యతరస్యాప్రకాశేన విరుద్ధాకారత్వాదిత్యభిప్రేత్య తత్ర దృష్టాన్తమాహ ॥ యథాభాసో యథాతమ ఇతి, భాసో భాసనం - ఛాశ్శబ్దో బహువచనాన్తో వా, నహి తేజసి తమో భాతి - నచ తమసి తేజో భాతి - తద్వదిత్యర్థః - స్థూలత్వసూక్ష్మత్వనిత్యత్వానిత్యత్వజడత్వాజడత్వాదివిరుద్ధాకారయోగోఽభిప్రేతః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ ఏవం పరస్పరవిలక్షణం చిదచిత్స్వరూపముక్తం - అథ తయోస్స్వస్యానుప్రవేశతత్ప్రశాసనరూపం పాలనం తద్గతదోషాస్పర్శనం చాహ ॥ యథేతి ॥ మహాన్తి భూతాని ఆకాశవాయుతేజాంసి - యథా - ఉచ్చావచేషు నానావిధేషు - భూతేషు భౌతికేషు ఘటాదిషు - ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టానీవ, ఘటాదిగతభేదచ్ఛేదనాద్యస్పృష్టత్వాత్ - తథాఽహమపి - తేషు చేతనాచేతనేషు, ఆత్మతయా అనుప్రవిష్టోఽపి - తేషు నప్రవిష్టః తద్గతదోషైరస్పృష్ట ఇత్యర్థః ,, యద్వా,, పరిచ్ఛిన్నచేతనాచేతనవస్త్వనుప్రవేశేఽపిస్వస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వం సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ అప్రవిష్టాని బహిరపి సన్తి - తథా,, అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య,, త్రిప్రకారేణ - తేషు ప్రవిష్టోఽహం న తేష్వేవ బహిరపి వ్యాప్త ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ ఏవమపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదనేన,, యావానహమిత్యేతత్స్పష్టీకృతం,, అహమేవాస,, మిత్యత్ర జగత్కారణత్వతదాత్మభూతచేతనాచేతనవైలక్షణ్యాపాదకసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిప్రతిపాదనేన, , యథాభావ ఇత్యేతత్స్పష్టీకృతం,, ఋతేఽర్థ , ,మిత్యాదినా పరమాత్మశరీరభూతపరస్పరవిలక్షణచేతనాచేతనస్వరూపప్రతిపాదనేన, యద్రూప,, ఇతిస్ఫుటీకృతం,, యథా తేష్వి,, త్యనేన చేతనాచేతనయోః పరమాత్మశరీరత్వప్రతిపాదనాచ్ఛరీరగతాధర్మాః జీవాత్మనస్తచ్ఛరీరగతబాలత్వయువత్వాదయ ఇవ - మచ్ఛరీరభూతచేతనాచేతనద్వారా మమైవ ధర్మా ఇతి ప్రతీతేః,, యద్గుణక,, ఇత్యభివ్యఞ్జితం,, అహమేవాస,, మిత్యనేన స్రష్టృత్వపాలకత్వసంహర్తృత్వరూపజగద్వ్యాపారరూపకర్మప్రతిపాదనేన,, యత్కర్మక,, ఇత్యభివ్యక్తీకృతం, పునశ్చ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణేశ్వరస్వరూపం సంగ్రహేణ వక్ష్యన్ తస్యైవ జిజ్ఞాస్యత్వమాహ ॥ ఏతావదితి ॥ ఆత్మనః పరమాత్మనః - తత్త్వం స్వరూపం , జిజ్ఞాసునా జ్ఞాతుమిచ్ఛతా, ఏతావదేవ - పరస్పరవిభక్తస్వభావచిదచిదన్తరాత్మభూతభగవత్స్వరూపమేవ అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం అయోగా

స్య యోగవ్యవచ్ఛేదాభ్యాం - జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః - ఇదం జిజ్ఞాస్యమేవేత్యన్వయః, నాన్యజ్జిజ్ఞాస్యమితి వ్యతిరేకః,, యద్వా,, అస్య యాత్సద్భావా - చ్చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మన ఏవ కార్యాత్మనా కారణాత్మనా చ సద్భావాత్ - వ్యతిరేకాచ్చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మాతిరిక్తవస్త్వన్తరాభావాత్, తదేవం భూతపరమాత్మవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాచ్చైతావదేవ జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః - ప్రాధాన్యేన జ్ఞేయం భగవతస్స్వరూపం, చేతనమచేతనం చ తద్విభూతిభూతమితి, తజ్జ్ఞానస్య భగవజ్జ్ఞానేఽన్తర్భావాదాత్మనస్తత్త్వమిత్యుక్తం - సంగ్రహేణ ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యమాహ। యత్స్యాదితి,, యత్, ఆత్మనస్తత్త్వం తత్స్వరూపం - సర్వదా స్యాత్, ఇత్యచిద్వ్యావృత్తిః అచితః ప్రతిక్షణపరిణామిత్వేన పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణత్వరజస్త్వాణుత్వాద్యవస్థాసు పూర్వపూర్వావస్థానాంనివృత్త్యుత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్యవభావాత్సర్వదా నాస్తిశబ్దార్హత్వాత్ - సర్వత్రేతి జీవవ్యావృత్తిః। తస్యావికృతత్వేన సర్వదా స్యాదితి వక్తుం శక్యత్వేపి,, వాలాగ్రశతభాగస్య,, త్యాద్యుక్తప్రకారేణ జీవస్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేన సర్వత్ర స్యాదితి వక్తుమశక్యత్వాత్, ఏవమవికారిత్వానన్తత్వకథనేన,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ,, ఇత్యుక్తబ్రహ్మస్వరూపలక్షణమభిసంహితం భవతి ॥ ౩౫ ॥ ఏవం పరావరే యథా రూపే జానీయాం,, మిత్యస్యోత్తరముక్తం, నేహమానః ప్రజాసర్గం బధ్యేయమిత్యస్యోత్తరమాహ ॥ ఏతదితి ॥ పరమేణ సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ ఏతన్మతం - సమ్యగనుతిష్ఠ, భవానితి సంహారాద్యధికర్తృరుద్రాదేరప్యుపలక్షణం - కల్పవికల్పేషు సృష్టిసంహారేషు - కల్పః కల్పనం, వికల్పో విపరీతకల్పనం సంహారః - కర్హిచిత్ కదాచిదపి - న విముహ్యతి - అస్మదధీనత్వమననుసంధాయ సముత్పన్నమదోపహతో న భవిష్యసీత్యర్థః, అనేనైవ తద్విషయాం దేహి మనీషామిత్యస్యాప్యుత్తరముక్తం భవతి ॥ ౩౬ ॥ సంప్రదిశ్యేతి అజనః కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యః, హరిర్భగవాన్, జనానాం వ్యష్టిభూతా

జ్ఞాస్యం తత్త్వజిజ్ఞాసునాఽఽత్మనః। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం యత్స్యాత్సర్వత్ర సర్వదా ॥ ౩౫ ॥ ఏతన్మతం సమాతిష్ఠ పరమేణ సమాధినా। భవాన్కల్పవికల్పేషు న విముహ్యతి కర్హిచిత్ ॥ ౩౬ ॥ సంప్రదిశ్యైవమజనో జనానాం పరమేష్ఠినమ్। పశ్యతస్తస్య తద్రూపమాత్మనో న్యరుణద్ధరిః ॥ ౩౭ ॥ అన్తర్హితేన్ద్రియార్థాయ హరయే విహితాఞ్జలిః। సర్వభూతమయో విశ్వం ససర్జేదం స పూర్వవత్ ॥ ౩౮ ॥ ప్రజాపతిర్ధర్మపతిరేకదా నియమాన్యమాన్। భద్రం ప్రజానామన్విచ్ఛన్నాతిష్ఠత్స్వార్థకామ్యయా ॥ ౩౯ ॥ తం నారదః ప్రియతమో రిక్థాదానామనువ్రతః। శుశ్రూషమాణః శీలేన ప్రశ్రయేణ దమేన చ ॥ ౪౦ ॥ మాయాం వివిదిషన్విష్ణోర్మాయేశస్య మహామునిః। మహాభాగవతో రాజన్పితరం పర్యతోషయత్ ॥ ౪౧ ॥ తుష్టం నిశామ్య పితరం లోకానాం ప్రపితామహమ్। దేవర్షిః పరిపప్రచ్ఛ భవాన్యన్మాఽనుపృచ్ఛతి ॥ ౪౨ ॥ తస్మా ఇదం భాగవతం పురాణం దశలక్షణమ్। ప్రో

నాం, పరమే ఆధిపత్యే స్థితం ప్రతి - ఏవముక్తప్రకారేణ - సంప్రదిశ్య తస్య పరమేష్ఠినః పశ్యతస్సతః - తచ్చతుర్ముఖాయ ప్రదర్శితమాత్మనస్స్వసన్నిధిరూపం, న్యరుణత్ తిరోభావయామాస ॥ ౩౭ ॥ అన్తర్హితేతి తిరోభావతః ఇన్ద్రియార్థం స్వచక్షురిన్ద్రియవిషయః ప్రత్యక్షరూపం యేన తస్మై హరయే, విహితః రచితః అఞ్జలిర్యేన సః సర్వభూతమయః సర్వభూతప్రచురః స్రక్ష్యమాణదేవాదిభూతానాం బుద్ధిస్థత్వేన భూతవిషయకర్మజ్ఞానప్రచుర ఇత్యర్థః స బ్రహ్మా ఇదం విశ్వం పూర్వవత్ పూర్వకల్పవత్ ససర్జ ॥ ౩౮ ॥ తదనన్తరం పూర్వోక్తో బ్రహ్మనారదసంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యాహ ॥ ప్రజాపతిరితి పఞ్చభిః ॥ ధర్మపతిః భాగవతధర్మాణాం ప్రవర్తనేన గోప్తా - ప్రజాపతిః బ్రహ్మా, ప్రజానాం భద్రమన్విచ్ఛన్ విమృశన్ - నైవ స్వార్థకామ్యయా స్వప్రయోజనేచ్ఛయా - కదాచిద్యమాన్నియమాంశ్చ - అన్వతిష్ఠత్ అనుష్ఠితవాన్ ॥ ౩౯ ॥ తమనుతిష్ఠన్తం పితరం - రిక్థాదానాం దాయాదానాం మరీచ్యాదిపుత్రాణాం - మధ్యే - ప్రియతమో - నారదః - శీలాదిభిః పర్యతోషయదిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ప్రియతమత్వమేవాహ ॥ అనువ్రతః పితరం సేవమానః - శుశ్రూషమాణః శ్రోతుకామః - శీలేన స్వభావేన - ప్రశ్రయేణ వినయేన - దమేన బాహ్యేన్ద్రియనియమేన - చకారాచ్ఛమేన అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహేణ చ ॥ మాయామితి ॥ కిమిచ్ఛన్ మాయాధిపస్య విష్ణోః మాయాం తన్నియామ్యాశ్చర్యశక్తిం - వివిదిషుః వేత్తుమిచ్ఛన్ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ తుష్టమితి ॥ లోకానాం ప్రపితామహం - స్వస్య పితరం - బ్రహ్మాణం - తుష్టం స్వపరిచర్యయా సంతుష్టం - నిశామ్య జ్ఞాత్వా దేవర్షిర్నారదః - భవాన్మాం సంప్రతి - యదనుపృచ్ఛతి అనుపృష్టవాన్ - తదేవ పరిపప్రచ్ఛ ॥ ౪౨ ॥ తస్మై పృష్టవతే పుత్రాయ నారదాయ ఇదం భగవతా చతుశ్శ్లోక్యాత్మనా సంక్షేపేణోక్తం - దశలక్షణం ఉపరితనాధ్యాయోక్తైర్దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం - పురాణం,, చతుశ్శ్లోక్యామపి సర్గాదయో దశార్థాస్సంగ్రహేణ సూచితాః,, తథాహి,, అహమేవాసమిత్యశ్లోకేన భగవతస్సృష్టిస్థితిసంహార

కారణత్వోక్త్యా ఆశ్రయసర్గపోషణనిరోధానాముక్తిః- అనేనైవ సర్వకారణత్వరూపసర్వాతిశాయిత్వోక్త్యా వైకుణ్ఠవిజయరూపస్థితిరప్యుక్తా- పశ్చా,,దహంయదేదం చేత్యనేన కార్యచిదచిద్రూపవ్యష్టిసర్గస్యాపి చతుర్ముఖశరీరకస్య కారణత్వోక్త్యా విసర్గోపి సంగృహీతః- పరస్పరవివిక్తత్వేన ప్రకృతిపురుషస్వరూపశోధకే,,ఋతేర్థమితిశ్లోకే ఆత్మస్వరూపాప్రతీతిదశాయాం మాయాస్వరూపప్రతీతికథనాదాత్మస్వరూపాప్రతీతిహేతుమాయాప్రతీత్యాఽనాదికర్మవాసనాయత్తత్వప్రతీతేః కర్మవాసనారూపా ఊతయోపి సూచితాః,, యథామహాన్తిభూతానీతిశ్లోకే సర్వాన్తరాత్మతయా ప్రశాసితృత్వరూపపాలకత్వోక్త్యైవ పాలనాధికృతభగవదవతారకథానాం భగవదనువర్తినమ్వాదికకథానామపి సూచితత్వేన మన్వన్తరేశానుకథే అపి సూచితే- పరమపురుషశరీరప్రకృతిలక్షణజీవస్వరూపశోధనేనైవ ప్రకృతివినిర్ముక్తావిర్భూతగుణాష్టకపరమాత్మాత్మకస్వరూపేణావస్థితిరూపాముక్తిరిత్యపి సూచితం - ఏవం దశార్థాస్సంగ్రహేణ చతుశ్శ్లోక్యా ఉపసూచితాః-అత ఏవ తద్వివరణరూపే ద్వాదశస్కన్ధాత్మకే పురాణే దశార్థానాం ప్రతిపాదనముపపద్యతే భూతకృద్బ్రహ్మా ప్రీతః ప్రాహ ॥ ౪౩ ॥ స చ నారదః సరస్వత్యాః నద్యాస్తటే- పరమం బ్రహ్మ - ధ్యాయతే ధ్యానం కుర్వతే అపరిమితతేజసే మునయే వేదశాస్త్రార్థతత్త్వవర్తినే వ్యాసాయ- ప్రాహ ప్రోక్తవాన్- వ్యాసస్తు మహ్యం ప్రోక్తవానిత్యేతత్తు- అధీతవాన్ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమితి పూర్వమేవోక్తమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఏవం సత్సంప్రదాయాగతశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యానేనైవ త్వత్కృతప్రశ్నానాముత్తరాణ్యభిధాస్యామీత్యాహ ॥ యదుతేతి ॥ ఇదం విశ్వం- వైరాజాత్ విరాడాఖ్యానిరుద్ధసృష్టాచ్చతుర్ముఖాత్- యదాసీదితి- య- త్త్వయా అహం పృష్టః,,అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహా,, దిత్యాదినా తదుపాఖ్యాస్యే- భాగవతోపాఖ్యానేనోత్తరయామి అన్యాంశ్చ ప్రశ్నాన్ కార్త్స్న్యేనోపాఖ్యాస్యే ఇత్యర్థః - ఏవం యత్ర శేషఇ

క్తం భగవతా ప్రాహ ప్రీతః పుత్రాయ భూతకృత్ ॥ ౪౩ ॥ నారదః ప్రాహ మునయే సరస్వత్యాస్తటే నృప।
ధ్యాయతే బ్రహ్మ పరమం వ్యాసాయామితతేజసే ॥ ౪౪ ॥ యదుతాహం త్వయా పృష్టో వైరాజాత్పురుషాదిదమ్।
యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ప్రశ్నానన్యాంశ్చ కృత్స్నశః ॥ ౪౫ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః
శ్రీశుక ఉవాచ ॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణమూతయః। మన్వన్తరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరాశ్రయః ॥
దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానామిహ లక్షణమ్। వర్ణయన్తి మహాత్మానశ్శ్రుతేనార్థేన చాఞ్జసా ॥ ౨ ॥ భూతమాత్రే
న్ద్రియధియాం జన్మ సర్గ ఉదాహృతః। బ్రహ్మణో గుణవైషమ్యాద్విసర్గః పౌరుషస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ స్థితిర్వైకుణ్ఠవిజ

త్యస్యోత్తరముక్తం భవతి- పరమవ్యోమకథనాత్ - అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వమయలోకస్థవిగ్రహకథనేన ఈశ్వరస్య జీవవద్ధాతుభిర్దేహారమ్భప్రశ్నః ప్రత్యుక్తః అన్యత్ర వ్యాప్తికథనాత్పరిచ్ఛిన్నత్వమపి పరిహృతమ్ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవత-చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.

అథ వైరాజాత్పురుషాదిదం యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ,,ఇతి ప్రతిజ్ఞాతం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖావయవైర్దేవాదిక్లృప్తిమభిధాస్యం స్తావత్పురాణం దశలక్షణం ప్రోక్తం భగవతేతి ప్రస్తుతాన్దశార్థానాహ ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర అస్మిన్పురాణే సర్గాదయ ఆశ్రయాన్తా దశార్థాః ప్రతిపాద్యా ఇత్యర్థః- మన్వన్తరేశానుకథాః మన్వన్తరకథనమీశ్వరచేష్టాకథనం చేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ నన్వేవం ప్రతిపాద్యానాం బహుత్వాత్ ప్రతిపాద్యభేదాచ్ఛాస్త్రభేదస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యాహ ॥ దశమస్యేతి ॥ ఇహ పురాణే- దశమస్యాశ్రయభూతస్య పరబ్రహ్మణః విశుద్ధ్యర్థం శోధనార్థం సమ్యక్ప్రతిపత్త్యర్థం- నవానాం సర్గాదీనాం లక్షణం- మహాత్మానః పరావరయాథాత్మ్యజ్ఞాః శ్రుతేనార్థేన యథాశ్రుత- మఞ్జసా సుఖేన వర్ణయన్తి ఏవం చ దశమస్యైవ ప్రాధాన్యాత్తదర్థత్వేనేతరేషాం ప్రతిపాదనాన్న శాస్త్రభేద ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ప్రత్యేకం దశానాం లక్షణమాహ ॥ భూతేతి ॥ భూతాన్యాకాశాదీని- మాత్రాస్తన్మాత్రాణి శబ్దాదీని- ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి ధీశబ్దోఽన్తఃకరణభూతబుద్ధిశబ్దవాచ్యమహత్త్వోపలక్షకః మహదాదిపృథివ్యన్తానామిత్యర్థః- ఏతేషాం తత్త్వానాం- యజ్జన్మ ఉత్పత్తిః- తత్సర్గ ఇత్యుదాహృతః కథిత ఇత్యర్థః - బ్రహ్మణః పరస్మాద్బ్రహ్మణః ప్రయోజనాత్కర్తుః గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం- వైషమ్యాద్ధేతోః- పౌరుషశ్చతుర్ముఖకర్తృక ఇత్యర్థః- ఏవం భూతస్సర్గో విసర్గస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ వైకుణ్ఠవిజయః, వైకుణ్ఠస్య హరేస్సర్వోత్కర్షః- శత్రువిజయాదిరూపః- స్థితిః- తస్య వైకుణ్ఠస్యానుగ్రహః జగద్రక్షణరూపః- స పోషణమిత్యర్థః- సద్ధర్మః సతాం వైకుణ్ఠానుగృహీతానాం మన్వన్తరాధిపతీనాం యో ధర్మః మన్వన్తరానుకథనం- కర్మవాసనాః కర్మణాం వాసనాః సంస్కారాః ఊ

తయ ఇత్యుచ్యన్తే క్రమస్త్వవివక్షితః ॥ ౪ ॥ ఈశానుకథాం వివృణోతి॥ అవతారేతి॥ హరేరవతారానుచరితం తదుపవర్తినాం హర్యనువర్తినాం పుంసాంచ - నానాఖ్యానోపబృంహితాః విచిత్రకథాభిర్యుక్తాః సత్కథాశ్చ - ఈశానుకథా ఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥ నిరోధలక్షణమాహ॥ నిరోధ ఇతి॥ అస్య జీవాత్మనః - సహ శక్తిభిః కర్మశక్తిభిస్సహ - అనుశయనం సూక్ష్మావస్థప్రకృతావవస్థితిర్నిరోధ ఇత్యర్థః - ముక్తేర్లక్షణమాహ॥ ముక్తిరితి॥ అన్యథాభావం దేవాదిరూపం హిత్వా - స్వరూపేణ ఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టేన రూపేణావస్థానమేవ ముక్తిరిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ఆశ్రయమాహ॥ ఆభాస ఇతి॥ ఆ - సమన్తాత్ - భాసనమాభాసః, జగత ఆవిర్భావః, నిరోధః ప్రళయశ్చ యతః పరబ్రహ్మణః, అధ్యవసీయతే జ్ఞాయతే, ప్రమాణైరుపగమ్యతే ‹‹ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవత్›› ఇత్యుక్తైః యచ్చ పరబ్రహ్మాదిశబ్దైః శబ్ద్యతే అభిధీయతే స ఆశ్రయ ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ అథాశ్రయస్య పరమాత్మనః కారణత్వోపయికం సార్వజ్ఞ్యం వక్తుం జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానకారణానాం భగవదాత్మకత్వమాహ॥ ఆధ్యాత్మిక ఇతి॥ ఆత్మని జీవే - జ్ఞాతరి నియన్తృతయా వర్తమాన - ఆధ్యాత్మిక - యః పురుషః పరమపురుషః - సోఽసావేవాధిదైవికః దేవేషు జ్ఞానకారణచక్షురాదీన్ద్రియాభిమానిష్వాదిత్యాదిషు వర్తమానశ్చ - స ఏవోభయవిచ్ఛేదః ఉభయవిధో విచ్ఛేదో యస్య సః ఉభయవిచ్ఛేదః - జ్ఞాతృజ్ఞానకారణవిలక్షణో జ్ఞేయశ్శబ్దాదిరాకాశాదిభూతేషు వర్తమాన - స్తత్ర యశ్శబ్దాద్యన్తరతయా వర్తమానో యస్స ఆధిభౌతికస్స్మృత ఇత్యర్థః॥ జ్ఞాతా - కరణం - శబ్దాదిజ్ఞేయంచ - భగవదాత్మకమిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ఏవం త్రయాణాం భగవదాత్మకత్వమభిధాయ - తస్య సర్వజ్ఞతాం వక్తుం జీవానామసర్వజ్ఞతామాహ॥ ఏకమితి॥ యదా ఏకతరాభావే చక్షురాదికరణాభావే ఏకం విషయం నోపలభామహే నసాక్షాత్కుర్మహే - చక్షురాదికరణాభావే సన్నిహితమపి విషయం న పశ్యామః - క్షేత్రజ్ఞా స్త్రివిధసన్నికర్షవత్సు పదార్థేషు కరణాధీనజ్ఞానాః - నతు సూక్ష్మవ్యవహితాదిజ్ఞానవన్తః న చ క

యః పోషణం తదనుగ్రహః। మన్వన్తరాణి సద్ధర్మ ఊతయః కర్మవాసనాః ॥ ౪ ॥ అవతారానుచరితం హరేశ్చాస్యానువర్తినామ్। పుంసామీశకథాః ప్రోక్తా నానాఖ్యానోపబృంహితాః ॥ ౫ ॥ నిరోధోఽస్యానుశయనమాత్మనస్సహ శక్తిభిః। ముక్తిర్హిత్వాన్యథారూపం స్వరూపేణ వ్యవస్థితిః ॥ ౬ ॥ ఆభాసశ్చ నిరోధశ్చ యతస్త్వధ్యవసీయతే। స ఆశ్రయః పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేతి శబ్ద్యతే ॥ ౭ ॥ ఆధ్యాత్మికోఽయం పురుషస్సోఽసావేవాధిదైవికః। యస్తత్రోభయవిచ్ఛేదస్స స్మృతో హ్యాధిభౌతికః ॥ ౮ ॥ ఏకమేకతరాభావే యదా నోపలభామహే। త్రితయం తత్ర యో వేద స ఆత్మా [౯] స్వాశ్రయాశ్రయః ॥ ౯ ॥ పురుషోఽణ్డం వినిర్భిద్య యదాఽసౌ స వినిర్గతః। ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపోఽస్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః ॥ ౧౦ ॥ తాస్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసు సహస్రపరివత్సరాన్। తేన నారాయణో

రణానపేక్షజ్ఞానాశ్చేత్యర్థః - పరమాత్మా తు కోటిత్రయసాక్షాత్కర్తేత్యాహ॥ త్రితయమితి॥ తత్ర తదా - త్రితయం జ్ఞాతృకరణజ్ఞేయానాం త్రయం యో వేద సాక్షాత్కుర్యాత్ - స ఆత్మా - ఆశ్రయాశ్రయః అచిదాశ్రయజీవస్యాప్యాశ్రయః ‹‹యథారస్య చారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితా›› ఇతి శ్రుతేః॥ స్వాశ్రయాశ్రయ ఇతి పాఠే,, స్వస్యాప్యాశ్రయః అన్యేషామప్యాశ్రయ ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ఏవమాశ్రయపర్యన్తాన్ దశార్థానభిధాయ,, ‹‹యథా సీత్తదుపాఖ్యాస్యే›› ఇతి ప్రతిజ్ఞాతచతుర్ముఖసృష్టిప్రకారం వక్తుమారభతే॥ పురుష ఇతి॥ పురుషశ్చతుర్ముఖయాపీ - అసౌ పరమాత్మా - అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం - వినిర్భిద్య యదా వినిర్గతః అణ్డభేదాదనుపరుద్ధసంచార ఇత్యర్థః - తేన బహిర్గమనముక్తం - యదా తన్నిర్గతః కాలాన్తర్యాభిప్రాయః - చతుర్ముఖసృష్ట్యసనకాలే హి జలస్పృష్టిరిత్యర్థః - తదా - సః - అనిరుద్ధః పరమాత్మా - ఆత్మనస్స్వస్య - అయనం స్థానం - అన్విచ్ఛన్ విమృశన్ - యతస్స్వయం శుచిః - అతఏవ - శ్శుచిశ్శుద్ధాః - అపః జలాని అస్రాక్షీత్ సృష్టవాన్ ॥ ౧౦ ॥ స్వసృష్టాసు తాసు అప్సు సహస్రపరివత్సరాన్ - సహస్రం పరివత్సరాన్ - బహువత్సరాన్ - అవాత్సీత్ ఉవాస॥ ఏతదేవ నారాయణశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమిత్యాహ ॥ తేనేతి॥ యస్మాత్పురుషోద్భవాః పురుషాత్పరమపురుషాన్నారాయణాదుద్భవాః ఉత్పన్నాః - పురుషోద్భవా యాస్సా మితివా - నారా ఆపః అయనం యస్యేతి శేషః - తేనైవ వ్యుత్పత్తిలభ్యేన అయనత్వేన నిమిత్తేన నారాయణో నారాయణశబ్దవాచ్యోఽభూదిత్యర్థః - నామేతి స్మృత్యన్తరప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి॥ తథాహి స్మర్యతే॥ ‹‹ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః। అయనం తస్య తాః పూర్వం తేన నారాయణస్స్మృత›› ఇతి ॥ ౧౧ ॥ అస్యైవ ప్రభావమాహ॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రవ్యాదయః యదనుగ్రహతః స నారాయణ ఇత్యన్వయః - ద్రవ్యం మహదాది పృథివ్యన్తభూతవర్గః॥ కర్మ - జీవాదృష్టం - కాలః గుణవైషమ్యహేతుః - స్వభావః ప్రకృతేః పరిణా

౯॥ శ్లో॥ పా॥ స ఆత్మా స్వాశ్రయాశ్రయః

మస్వభావః-యదనుగ్రహతః యస్యానుగ్రహాత్-సన్తి యదుపేక్షయా న సన్తి-ద్రవ్యాదయో యత్సఙ్కల్పానువిధాయిసత్తాస్థితిప్రవృత్తికా ఇత్యర్థః ॥౧౧॥ ఏవంభూతో నారాయణః ఏకః అవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వేనైకం-నానాత్వమన్విచ్ఛన్ దేవమనుష్యాదిరూపేణ నానాభవితుమిచ్ఛన్ యోగతల్పాత్ స్వాత్మానుభవరూపో యోగః స ఏవ తల్పం శయ్యా తస్మాత్సముత్థితో దేవః స్వశరీరభూతం-హిరణ్మయం రమణీయం-వీర్యం చిదచిదాత్మకం కారణద్రవ్యం -మాయయా-చతుర్ముఖరూపేణ - త్రిధా వ్యష్ట్యాత్మకకరణజ్ఞాతృక్షేత్రరూపేణ-వ్యసృజత్-మాయాశబ్దస్త్రిగుణరజఃప్రచురచతుర్ముఖపరః-సఙ్కల్పపరో వా-సఙ్కల్పేన చతుర్ముఖరూపీభూత్వా తావ్యసృజదిత్యర్థః ॥౧౩॥ త్రైవిధ్యం వివృణోతి॥ అధిదైవమితి॥ అధిదైవం దిగాదిదేవతాధిష్ఠితైకాదశేన్ద్రియరూపకరణవర్గః అధ్యాత్మం జ్ఞాతృవర్గః- అధిభూతమితి పృథివ్యాదిభూతస్థగన్ధాదిక్షేత్రవర్గ ఉక్తః-ఇతి - త్రిధా- ప్రభుర్వ్యసృజదిత్యర్థః జ్ఞాతృసృష్టిర్నామ చ-జీవానాం తత్తద్దేవాదిదేహయోగసంపాదనమేవ ‚‚తథాహి‚‚ తేనైవ జీవాత్మనా ప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి ‚‚ఇతి తేజోఽబన్నలక్షితభూతసూక్ష్మపరిణామదేవాదిశరీరవిశిష్టత్వేనాకారేవిసస్రజేత్యర్థః॥ అథ సంగ్రహేణోక్తం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థానాం ప్రాణేన్ద్రియాదీనాం చతుర్ముఖశరీరస్థప్రాణేన్ద్రియాదిసమష్టితఉత్పత్తిప్రకారం ప్రతిపాదయితుం ప్రతిజానీతే ‚‚ యథేతి‚‚ పౌరుషం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖదేహగతం-పురుషాధిష్ఠితం వా ఏకం సమష్టిరూపేణైకం - బీజం వ్యష్టికారణం ద్రవ్యం, త్రిధా, కరణభోక్తృవిషయరూపేణ-దేవాదివ్యష్టీనాం-యథా నిరభిద్యత ఉదపద్యత-తచ్ఛృణ్విత్యర్థః ॥౧౪॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ వ్యష్టీన్ద్రియసృష్టివిభాగం వక్తుమిన్ద్రియాశ్రయప్రాణవ్యష్టిసృష్టిమాహ॥ అన్తరితి॥ పురుషస్య చతుర్ముఖస్య, విచేష్టతః ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతస్సతః చతుర్ముఖప్రాణవ్యాపారం కుర్వతి సతీత్యర్థః - అన్తశ్శరీరే తచ్ఛరీరాన్తః-స్థితాదాకాశాదాకాశకార్యవాయువిశేషాత్ ప్రాణాత్ - ఓజస్సహోబలం జజ్ఞే, ఓజః ప్రవృత్తిసామర్థ్యం - సహో వేగసామర్థ్యం-బలం ధారణసామర్థ్యం, ఏతేషాం

నామయదాపఃపురుషోద్భవాః॥౧౧॥ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ। యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా॥౧౨॥ ఏకో నానాత్వమన్విచ్ఛన్యోగతల్పాత్సముత్థితః। వీర్యం హిరణ్మయం దేవో మాయయా వ్యసృజత్త్రిధా ॥౧౩॥ అధిదైవమథాధ్యాత్మమధిభూతమితి ప్రభుః। యథైకం పౌరుషం బీజం త్రిధాఽభిద్యత తచ్ఛృణు॥ ౧౪ ॥ అన్తశ్శరీర ఆకాశాత్పురుషస్య విచేష్టతః। ఓజస్సహో బలం జజ్ఞే తతః ప్రాణో మహానసుః॥౧౫ ॥ అనుప్రాణన్తి యం ప్రాణాః ప్రాణన్తం సర్వజన్తుషు। అపానన్తమపానన్తి నరదేవమివానుగాః॥ ప్రాణేనాక్షిపతా క్షుత్తృడన్తరా జాయతే ప్రభోః। పిపాసతో జక్షతశ్చ ప్రాఙ్ముఖం నిరభిద్యత॥ ౧౭ ॥ ముఖత

అభవన్నిత్యర్థః, తతశ్చతుర్ముఖశరీరగతౌజస్సహోబలధర్మిప్రాణాత్ - ప్రాణాఖ్యః-మహాన్ ముఖ్యః-అసుః ప్రాణనహేతుః - జజ్ఞే, ఇతరేషాం శరీరాన్తర్వర్తిప్రాణా అభవన్నిత్యర్థః, ప్రాణ ఇత్యేకవచనమార్షం, జాత్యభిప్రాయకం వా ॥౧౫॥ తస్య మహత్త్వమేవాహ॥ అనుప్రాణన్తీతి॥ ప్రాణాః ఇన్ద్రియాణి-సర్వజన్తుషు-యం ప్రాణం, ప్రాణన్తం చేష్టాం కుర్వన్తం, అను పశ్చాత్, ప్రాణన్తి చేష్టాం కుర్వన్తి - అపానన్తం చేష్టాం త్యజన్తం ప్రాణ-మను పశ్చాత్, తే ప్రాణాః, అపానన్తి చేష్టాం త్యజన్తి నరదేవం రాజానం-అనుగాః భృత్యా ఇవ స-ర్వాణ్యపీన్ద్రియాణి ప్రాణాధీనవృత్తీనీత్యర్థః॥ యద్వా॥ వ్యష్టిప్రాణానాం కారణస్వభావానువర్తిత్వమాహ॥ అనుప్రాణన్తీతి ॥ యం చతుర్ముఖశరీరస్థం సమష్టిప్రాణమను అనుసృత్య, తత్స్వభావానువర్తినః ఓజఆదిసామర్థ్యయుక్తా ఏవ, వ్యష్టిప్రాణాః ప్రాణాపానాదివ్యాపారం కుర్వన్తీత్యర్థః ॥౧౬॥ అథ సాధిష్ఠానస్య సదైవతస్య సవిషయస్య జిహ్వేన్ద్రియస్యోత్పత్తేర్ముఖ్యప్రాణహేతుకత్వం సూచయన్నాహ॥ ప్రాణేనేతి॥ క్షిపతా వ్యాప్రియమాణేన-విభోశ్చతుర్ముఖస్యాన్తరా జఠరాగ్నౌ దీప్తే - క్షుత్తృడిచ్ఛా-జాయతే అజాయతేత్యర్థః, తతః పిపాసతః పాతుమిచ్ఛతః, జక్షతః అత్తుమిచ్ఛతశ్చ-నటస్య శృణోతీతివత్షష్ఠ్యర్థే షష్ఠీ బోధ్యా, ప్రాక్ ప్రథమం-ముఖం, నిరభిద్యత విభక్తమభూత్, చతుర్ముఖాత్ వ్యష్టిశరీరముఖాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః, తాల్వధిష్ఠానం, జిహ్వేన్ద్రియం, నానారసో విషయః, వరుణశ్చ దేవతా జ్ఞాతవ్యాః - ఏవం సర్వత్రాధిష్ఠానమిన్ద్రియం-దేవతా, విషయ-మిత్యేతచ్చతుష్టయమనుసన్ధేయం, ముఖాద్యక్షైర్వినా జిహ్వాయా ఉత్పత్త్యయోగాన్ముఖోత్పత్తిరుక్తా-నత్వధిష్ఠానతయా-అధిష్ఠానం తు తాల్వేవ - అనేన జ్ఞాతృసృష్టిరప్యర్థాదుక్తా భవతి, వాగాదీన్ద్రియాశ్రయముఖాద్యవయవసంఘాతాత్మకదేవాదిదేహయోగకరణమేవ హి జ్ఞాతృసృష్టిః ॥౧౭॥ తాలుజిహ్వామూలం-వ్యష్టిశరీరతాలూత్పన్నమిత్యర్థః॥ తత్ర తాలుని, జిహ్వా ఉపజాయత ఇత్యన్వయః - నానారసః కటుకామ్లలవణాదిరసః - జజ్ఞే - జిహ్వయా యః, నానారసః, అధిగమ్యతే

జ్ఞాయతే ॥ ౧౭ ॥ వాగ్వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ ॥ వివక్షోరితి ॥ వక్తుమిచ్ఛతః, మౌనం భూమవతః చతుర్ముఖరూపిణో భగవతః, ముఖతః ముఖాత్ - వహ్నిః వాగభిమానిదేవతా - వాక్ ఇన్ద్రియం - తయోరిన్ద్రియతదభిమానిదేవతయోః, వ్యాపారరూపం వ్యాహృతం ఉక్తిశ్చాభూదిత్యర్థః ॥ ఏవం సర్వత్ర బ్రహ్మశరీరాత్సమష్టిభూతాద్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవిభాగ ఉచ్యతే, న చేదం చతుర్ముఖస్యైవేన్ద్రియోత్పత్తిపరం ప్రకరణమితి వక్తుం యుక్తం - ఉపరి - హస్తౌ రురుహతురితి హస్తద్వయోక్తికథనేన చతుర్ముఖస్య ద్విబాహుత్వాభావాత్ - దేవాదిశరీరస్థహస్తాదివ్యష్టియుగ్మవిభాగస్య సూచితత్వాత్, ఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ ॥ గళ ఇతి ॥ ఏతస్య బ్రహ్మణః, గళే కణ్ఠే సుచిరం - నిరోధః, వాయోరితి శేషః, వాయోర్నిరోధస్సమజాయతేత్యర్థః,, జలే ఇతి పాఠే - నభస్వత ఇత్యన్వయః ॥ ౧౮ ॥ నిరోధాన్నభస్వతి వాయౌ - దోధూయతి అత్యన్తం ప్రచలతి సతి - నాసికే నిరభిద్యేతాం వాయువ్యాపారం కుర్వతో బ్రహ్మణశ్శరీరే, వాయుపూరితే, నాసికే నిరభిద్యేతాం, బ్రహ్మశరీరే వాయుస్తైమిత్యాన్నాసావివరాన్నాసావ్యష్టయోఽభవన్నిత్యర్థః ॥ ఘ్రాణాభిమానిదేవతోత్పత్తిమాహ ॥ తత్రేతి ॥ వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశదితి శ్రుతేః ॥ గన్ధవహః ఘ్రాణగ్రాహ్యగన్ధప్రాపకః - నసి నాసికాయాం జిఘృక్షతః గన్ధమితి శేషః గన్ధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః - ఘ్రాణః ఇన్ద్రియం, నిరభిద్యతేత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ చక్షుర్వ్యష్టిమాహ ॥ యదేతి ॥ యదా ఆత్మని దేహే నిరాలోకం, అర్థాభావేఽవ్యయీభావః ఆలోకాభావః, ఆసీదితి శేషః - తదా - ఆత్మానం దేహం చకారాదన్యచ్చ వస్తు, దిదృక్షత - స్తస్య బ్రహ్మణః - అక్షిణీ అధిష్ఠానం - నిర్భిన్నే చక్షురిన్ద్రియస్య వ్యష్టియుగాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః చక్షుశ్చక్షురిన్ద్రియం - గుణగ్రహః రూపగుణగ్రాహకం జ్యోతిః, ఆదిత్యోత్పన్నమిత్యర్థః - స హి చక్షురభిమానీ,, ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వాఽక్షిణీ ప్రావిశదితి శ్రుతేః ॥ ౨౧ ॥ శ్రోత్రవ్యష్టిమాహ ॥ బోధ్యమానస్యేతి ॥ ఋషిభిర్వేదైః - బోధ్యమానస్య ప్ర

స్తాఽస్యనిర్భిన్నం జిహ్వా తతో హి ప్రజాయతే । తతో నానారసో జజ్ఞే జిహ్వయా యోఽధిగమ్యతే ॥ ౧౭ ॥ వివక్షోర్ముఖతో భూమ్నో వహ్నిర్వాగ్వ్యాహృతం తయోః । గళే చైతస్య సుచిరం నిరోధస్సమజాయత ॥ ౧౮ ॥ నాసికే నిరభిద్యేతాం దోధూయతి నభస్వతి । తత్ర వాయుర్గన్ధవహో ఘ్రాణో నసి జిఘృక్షతః ॥ ౨౦ ॥ యదాఽఽత్మని నిరాలోకమాత్మానం చ దిదృక్షతః । నిర్భిన్నే అక్షిణీ తస్య జ్యోతిశ్చక్షుర్గుణగ్రహః ॥ ౨౧ ॥ బోధ్యమానస్య ఋషిభిరాత్మనస్తజ్జిఘృక్షతః । కర్ణౌ చ నిరభిద్యేతాం దిశః శ్రోత్రం గుణగ్రహః ॥ ౨౨ ॥ వస్తునో మృదుకాఠిన్యలఘుగుర్వోష్ణశీతతామ్ । జిఘృక్షతస్త్వఙ్నిర్భిన్నా తస్యాం రోమమహీరుహాః ॥ ౨౩ ॥ తత్ర చాన్తర్బహిర్వాతస్త్వచా

బోధ్యమానస్య, తత్ ప్రబోధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, కర్ణావధిష్ఠానం - దిశః శ్రోత్రాభిమానీ దేవతాః - గుణగ్రహః శబ్దగ్రహణహేతుః శ్రోత్రమిన్ద్రియం నిరభిద్యేతామిత్యర్థః - శ్రోత్రేన్ద్రియవ్యష్టియుగ్మాన్యభవన్నితి భావః ॥ ౨౨ ॥ త్వగిన్ద్రియస్య వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ ॥ వస్తున ఇతి ॥ వస్తునః ద్రవ్యస్య మృదుత్వం, కాఠిన్యం చ లఘుత్వం చ గురుత్వం చ, ఔష్ణ్యం ఈషదుష్ణత్వం చ, అత్యుష్ణత్వస్య గ్రహణాయోగ్యత్వాదోష్ణమిత్యుక్తం, గుర్వుష్ణేతి పాఠే యథాదేశశ్ఛాన్దసః - శీతతాం చ, ఏతాన్గుణాన్ జిఘృక్షతః - గ్రహీతుమిచ్ఛతః త్వగిన్ద్రియవ్యష్టిరుత్పన్నేత్యర్థః - వస్తుని హస్తేనాతోలితే లఘుత్వగురుత్వయోర్జ్ఞానాత్తయోరపి త్వగిన్ద్రియవిషయత్వమితి జ్ఞేయం,, అత్రేదం తత్త్వం బోద్ధవ్యం,, త్వగిన్ద్రియస్య సూక్ష్మస్థూలరూపబాహ్యాభ్యన్తరచర్మణీ ద్వే స్థానే, స్థానభేదాచ్చ కణ్డూస్పర్శశ్చేతి విషయభేదః - విషయభేదాచ్చ - మహీరుహాః వాయుశ్చేతి దేవతాద్వయం ॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధిః, అంశేన రోమభిః కణ్డూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽనిలోఽవిశత్ ॥ ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యత,, ఇతి తృతీయే స్పష్టమభిధాస్యమానత్వాత్,, ఏవం చైకమేవ త్వగిన్ద్రియం బాహ్యచర్మగతలోమసువ్యాప్తమోషధిదేవతాకం కణ్డూగ్రాహకం - ఏతదేవాన్తర్బహిశ్చ స్పర్శం గృహ్ణద్వాయుదైవతకమితి ॥ ఏతదేవ సంగ్రహేణాహ ॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం త్వచి త్వగిన్ద్రియే నిర్భిన్నే - తత్స్థానం రోమాణి అధిష్ఠాతృదేవతా మహీరుహాశ్చ - ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ అథ స్పర్శగ్రాహిణస్తస్యైవ త్వగిన్ద్రియస్య వాయ్వధిష్ఠితత్వమాహ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర చ తస్మిన్ త్వగిన్ద్రియే వాతో వాయుః - వృతః అధిష్ఠితవాన్ - కథం భూతః - త్వచా స్వాధిష్ఠితత్వగిన్ద్రియేణ సాధనేన అన్తర్బహిశ్చ, లబ్ధగుణః లబ్ధః స్పర్శగుణో యేన సః - అన్తర్బహిశ్చ స్పర్శసంపాదక ఇత్యర్థః ॥ పాణివ్యష్టిసృష్టిమాహ ॥ హస్తావితి ॥ నానాకర్మ ఆదానాదికర్మ - చికీర్షతః కర్తుమిచ్ఛత - స్తస్య బ్రహ్మణః - హస్తౌ రురుహ

---

౨౩ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ గుర్వుష్ణశీతతామ్.

ఘః - బ్రహ్మగతహస్తసమష్టితః హస్తయుగ్మవ్యష్టయోఽభూవన్నిత్యర్థః ॥౨౪॥ తత్రస్థానేన్ద్రియాధిష్ఠాతృకర్మాణ్యాహ ॥ తయోరితి ॥ వృత్తిస్తృతీయే స్పష్టా, తయోర్హస్తయోః స్థానభూతయోః - బలవాన్ పాణీన్ద్రియాపరపర్యాయబలసహితః - ఇన్ద్రః అధిష్ఠాతేత్యర్థః ఉభయాశ్రయం హస్తద్వయస్యాశ్రయం - ఆదానం కర్మ - విషయస్త్విన్ద్రియహస్తద్వయగతత్వాదాదానమపి హస్తద్వయాశ్రయమిత్యర్థః - పాదేన్ద్రియవ్యష్టిమాహ ॥ గతిమితి ॥ అభికామికాం ఇచ్ఛానుసారాం, గతిం - జిగీషతః గ్రహీతుమిచ్ఛతః - బ్రహ్మణః - పాదౌ రురుహాతే నిర్భిన్నావిత్యర్థః ॥౨౫॥ అధస్థానేన్ద్రియాదీన్యాహ ॥ పద్భ్యామితి ॥ యజ్ఞో విష్ణుః ,,యజ్ఞో వై విష్ణుః,, ఇతి శ్రుతేః - యజ్ఞస్స్వయమేవ - ఇన్ద్రియస్య పాదద్వయస్థత్వాత్పద్భ్యామితి ద్వివచననిర్దేశః - పద్భ్యాం గతిసామర్థ్యపాదకపాదేన్ద్రియేణ సహ - పాదయోరధిష్ఠితవానిత్యర్థః - నృభిః - కర్మభిః గమనాగమనాదిభిః, కర్మభిః - హవ్యం హవిరర్థం ద్రవ్యం - క్రియతే సంపాద్యత ఇత్యర్థః, గమనాదికం కర్మ, హవ్యం విషయ - ఇత్యుక్తం ॥ ఉపస్థవ్యష్టిసర్గమాహ ॥ నిరభిద్యతేతి ॥ ప్రజానన్దామృతార్థినః, ప్రజా అపత్యం - ఆనన్దో రతిః, ఆనన్దహేతుత్వాత్స్త్రియాః - తాభ్యాం - యదమృతం అమృతతుల్యం సుఖం - అర్థయతః, యద్వా ప్రజాం రత్యానన్దరూపమమృతం చార్థయతో బ్రహ్మణః - సమష్ట్యుపస్థతో వ్యష్ట్యుపస్థస్థానం - నిరభిద్యత ఆసీదిత్యర్థః, శిశ్నః శిశ్నగ్రహణం యోషిల్లిఙ్గస్యాప్యుపలక్షణం - శిశ్నోఽధిష్ఠానమ్ ॥౨౬॥ ఉపస్థ ఇన్ద్రియం - ప్రజాపతిరధిష్ఠాతా - రతిః కర్మ, ఆనన్దో విషయ, శ్చాసీదిత్యుక్తమప్యూహ్యం - కామానాం స్త్రీసంభోగాదీనాం - ప్రియం సుఖం ఉభయాశ్రయం ఇన్ద్రియదేవతాశ్రయమిత్యర్థః, యద్వా, ఉభయాశ్రయం స్త్రీపుంలిఙ్గాశ్రయమిత్యర్థః, ఇన్ద్రియతత్స్థానాశ్రయమితి వా,, పాయువ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ ॥

లబ్ధగుణో వృతః । హస్తౌ రురుహతుస్తస్య నానాకర్మచికీర్షయా ॥ ౨౪ ॥ తయోస్తు బలవానిన్ద్ర ఆదానముభయాశ్రయమ్ । గతిం చికీర్షతః పాదౌ రురుహాతేఽభికామికామ్ ॥ ౨౫ ॥ పద్భ్యాం యజ్ఞస్స్వయం హవ్యం కర్మభిః క్రియతే నృభిః । నిరభిద్యత శిశ్నో వై ప్రజానన్దామృతార్థినః ॥ ౨౬ ॥ ఉపస్థ ఆసీత్కామానాం ప్రియం తదుభయాశ్రయమ్ । ఉత్సిసృక్షోర్ధాతుమలం నిరభిద్యత వై గుదమ్ ॥ తతః పాయుస్తతో మిత్ర ఉత్సర్గ ఉభయాత్మకః ॥ ౨౭ ॥ ఆసిసృప్సోః పురం పుర్యా నాభిద్వారమపానతః । తత్రాపానస్తతో మృత్యుః పృథక్త్వముభయాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఆదిత్సోరన్నపానానామాసన్కుక్ష్యన్త్రనాడయః । నద్యస్సముద్రాశ్చ తయోస్తుష్టిః పుష్టిస్తదాశ్రయే ॥ ౨౯ ॥ నిదిధ్యాసోరాత్మమాయాం హృదయం నిరభిద్యత । తతో మనశ్చన్ద్ర ఇతి సంకల్పః కామ ఏవ చ ॥ ౩౦ ॥ త్వక్చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః । భూమ్యప్తేజోమయాస్సప్త ప్రాణో వ్యోమామ్బువాయుభిః ॥ ౩౧ ॥ గుణాత్మకానీన్ద్రియాణి భూతాదిప్రభవా గుణాః । మనస్సర్వవికారా

ఉత్సిసృక్షోరితి ॥ ధాతుమలం భుక్తానాం అన్నాదీనాం అసారాంశం, త్యక్తుమిచ్ఛోః గుదం పాయ్విన్ద్రియస్థానం - నిరభిద్యత - తతో గుదతః - పాయురిన్ద్రియం - మిత్రోఽధిష్ఠాతా - చాభూత్ - ఉత్సర్గస్త్యాగః, ఉభయాత్మకః ఉభయాశ్రయః - ఇన్ద్రియతత్స్థానాశ్రయో ధాతుమలత్యాగ ఇత్యర్థః ॥౨౭॥ ఏవం జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియవ్యష్టిసృష్టిమభిధాయాన్యాసామపి నాభ్యాదివ్యష్టీనాం తత్సమష్టితః ఉత్పత్తిమాహ ॥ ఆసిసృప్సోరితి - పుర్యాః దేహాత్, పురం దేహాన్తరం - ఆసిసృప్సోః వ్యాప్తుమిచ్ఛోః - బ్రహ్మణః - అపానతః సమష్ట్యపానవాతాత్ - నాభిద్వారమపానవ్యష్టిస్థానం - తత్ర నాభావపాన ఇన్ద్రియస్థానీయస్తదధిష్ఠాతా మృత్యుశ్చాభూదిత్యర్థః, పృథక్త్వం మరణం - ఉభయాశ్రయం ప్రాణాపానాశ్రయం - ప్రాణాపానవాయువియోగో మరణస్య పురాణాన్తరప్రసిద్ధేః ॥౨౮॥ ఆదిత్సోరితి,, అన్నపానానాం, ఆదిత్సోః సంగ్రహేచ్ఛోః కుక్ష్యన్త్రనాడయః ఆసన్ అభవన్ - కుక్షిరధిష్ఠానం - అన్త్రాణ్యన్నసంగ్రహకరణమిన్ద్రియస్థానీయాని - నాడ్యస్తు పానసంగ్రహే - తయోరన్నపానయోర్వర్గయోః, క్రమేణ - నద్యస్సముద్రాశ్చ దేవతే, తుష్టిరలంబుద్ధిః, పుష్టిర్దేహపోషః, తదాశ్రయే నదీసముద్రాశ్రయే - సస్యాదిహేతుత్వాత్ ॥౨౯॥ మనోవ్యష్టిసృష్టిమాహ ॥ ఆత్మమాయాం స్వరూపతిరోధాయకప్రకృతిం - నిదిధ్యాసోః నిరూపయతః - హృదయం కమలాకారమధిష్ఠానం - తతో మన ఇన్ద్రియం - చన్ద్రః అభిమానీ - సంకల్పాదిమనోవ్యాపారశ్చాభూదిత్యర్థః ॥౩౦॥ ఏవం బ్రహ్మశరీరాత్సమష్టేర్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవిభాగమభిధాయ తేషాం సార్వభౌతికత్వేఽపి తత్తద్భూతాంశభూయస్త్వనిబన్ధనం తదాత్మకత్వమాహ ॥ త్వగితి ॥ చర్మ - స్థూలముపరిస్థం, త్వక్ - తదుపరిస్థితం సూక్ష్మం చర్మ - త్వక్ - త్వగాదయోఽస్థ్యన్తాః - ద్వన్ద్వైకవద్భావేన నిర్దిష్టాః ఏతే సప్త ధాతవః - భూమ్యప్తేజోమయాః - ప్రాణాస్తు వ్యోమామ్బువాయుభిరారబ్ధా ఇతి శేషః ॥౩౧॥ ఇన్ద్రియాణి గుణాత్మకా

...శబ్దాదిగుణప్రధానస్వభావాః - గుణాయదాత్మకా ఇత్యేతత్ ఆహ భూతాదిరహంకార - స్తత్ప్రభవాశ్శబ్దాదయో గుణా ఇన్ద్రియాణ్యపి తత్ప్రభవత్వాత్తదాత్మకాన్యేవేత్యభిప్రాయః - మన - స్సర్వవికారాణాం కామసంకల్పాదీనాం ఆత్మా ఆశ్రయః - బుద్ధిః - విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం మహ - త్తద్రూపిణీ,, మహాన్ సైవ బుద్ధిలక్షణ ఇతి వచనాత్ ❀ ॥౩౨॥ ❀ ఉపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ ఏతత్ చేతనాచేతనాత్మకం దేవాదివ్యష్టిసముజ్జాతగర్భం, ఏతచ్ఛబ్దోఽణ్డకటాహపరః - పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశాహంకారమహదవ్యక్తరూపైః సప్తభిరణ్డావరణైః - బహిరావృతం,, తోయాదిభిశ్చావరణైస్సప్తభిర్బహిరావృత,, మితి పాఠాన్తరం - భగవతః స్థూలం రూపం - తేతుభ్యం - మయా వ్యాహృతం సమ్యగభిహితమ్ ॥౩౩॥ ఇతో విలక్షణం రూపాన్తరమప్యస్తీత్యాహ ॥ అతః పరమితి ॥ అయం శ్లోకో జీవపరః - అవ్యక్తస్యోక్తత్వాత్ అన్యథా అష్టసంఖ్యాఽనుపపత్తేః - అతః స్థూలరూపాత్, పరం పరత్వేనావస్థితం - సూక్ష్మం సూక్ష్మతమం,, వాలాగ్రశతభాగస్య,, ఇతి శ్రుత్యుక్తం ముక్తాత్మస్వరూపం రూపాన్తరమపి భగవతోఽస్తీతి శేషః - సూక్ష్మత్వం కుతః - అవ్యక్తం చక్షురాదిభిరనభివ్యక్తమిత్య - వ్యక్తం చక్షురాద్యగ్రాహ్యం - తత్కుతః - నిర్విశేషణం శబ్దస్పర్శరూపాదిగుణాభావాత్ - శబ్దాదివిశేషవదేవ చక్షురాదిగ్రాహ్యమితి భావః - నిర్విశేషత్వం కుతః - వాఙ్మనసః పరం - దేవమనుష్యాదిబుద్ధిశబ్దాగోచరం - తదపి కుతః - అనాదిమధ్యనిధనం ఆదిరుత్పత్తిః - నిధనం వినాశః - మధ్యముత్పత్తినిధనయోరన్తరాళావస్థా - ఏతదవస్థాత్రయశూన్యమిత్యర్థః - తదపి కుతః - నిత్యం కాలాపరిచ్ఛిన్నం - కాలపరిచ్ఛిన్నమేవావస్థాత్రయవదితి భావః ॥౩౪॥ ఏవం ప్రకృతిమణ్డలోక్తిర్గ్ణం ముక్తాత్మస్వరూపం వినోధ్యసంసృష్టాసంసృష్టయోరుభయోస్సంసృష్టస్యావిద్యావేష్టితత్వాన్ముక్తస్వరూపస్యనిష్పన్నయో - ర్ధ్యేయతయా యోగయుఙ్మనసోఽనాలమ్బనతయా శుభాశ్రయత్వం ప్రతిషేధతి ॥ అమునీ ఇతి ॥ తేతుభ్యం - మయా అనువర్ణితే - భగవతః అమునీ స్థూలసూక్ష్మరూపే నగృహ్ణన్తినోపాసతే ఉపాసకా ఇతి శేషః - ఉపాసకాః ఉపాస్యశుభాశ్రయత్వేన నగృహ్ణన్తీత్యర్థః - కుతః - విపశ్చితః సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణో - మాయా సృష్టేః సంకల్పసృష్టేః, భగవత్సంకల్పాయత్తత్వాద్బన్ధమోక్షయోరి

త్మా బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ ॥ ౩౨ ॥ ఏతద్భగవతోరూపం స్థూలం తే వ్యాహృతం మయా । ❀ మహ్యాదిభిశ్చావరణైరష్టభిర్బహిరావృతం ॥ ౩౩ ॥ అతః పరం సూక్ష్మతమమవ్యక్తం నిర్విశేషణమ్ । అనాదిమధ్యనిధనం నిత్యం వాఙ్మనసః పరమ్ ॥ ౩౪ ॥ అమునీ - భగవద్రూపే మయా తే హ్యనువర్ణితే । ఉభే అపి నగృహ్ణన్తి మాయా సృష్టే విపశ్చితః ॥ ౩౫ ॥ స వాచ్యవాచకతయా భగవాన్ బ్రహ్మరూపధృత్ । నామరూపక్రియా ధత్తే సకర్మాఽకర్మకః పరః ॥ ౩౬ ॥ ప్రజాపతీన్మనూన్దేవానృషీన్పితృగణాన్పృథక్ । సిద్ధచారణగన్ధర్వాన్విద్యాధ్రా

త్యర్థః - మూర్తస్య సంసృష్టచేతనస్యావిద్యావేష్టితత్వేనాశుద్ధత్వాన్ముక్తస్వరూపస్య స్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్చనోపాసనావిషయత్వం - కిం త్వాదిత్యవర్ణమిత్యాదివేదాన్తసిద్ధం పరమాత్మనో మూర్తం రూపమేవోపాస్యమిత్యర్థః - తథా చ శౌనకే నచతుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయతానర్హతా ముక్తా - బద్ధానామేవ పశ్చాద్యోగినో ద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపాపన్నానాం చ స్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్చ శుభాశ్రయతా ప్రతిషేధ ఉక్తః ॥ ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః ॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః । అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః ॥ పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానే నైవోపకారకాః । నైసర్గికో నైవ బోధస్తేషామప్యన్యతో యతః ॥ తస్మాత్తదమలం బ్రహ్మ నిసర్గాదేవ బోధవ ,, దిత్యాదినా ప్రాధాన్యేనోపాస్యత్వనిషేధః - భగవద్విభూతిత్వేనోపాసనం త్విష్టమేవ ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ స్థూలస్య భగవద్రూపత్వమేవోపపాదయితుం భగవత ఏవ బ్రహ్మాదిరూపేణ సృష్ట్యాదికమాహ ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్ - వాచ్యవాచకతయాఽవస్థితః - జగచ్ఛరీరకత్వాద్వాచ్యతయాఽవస్థితః - ఆకాశశరీరకత్వాచ్చ వాచకాకాశగుణశబ్దరూపేణావస్థితః - బ్రహ్మరూపధృత్ చతుర్ముఖరూపధృత్ నామరూపక్రియాః - ధత్తే - బ్రహ్మరూపధృదిత్యనేన - ప్రాగుక్తవ్యష్టిసృష్టి - శ్చతుర్ముఖశరీరకాదిత్యవగమ్యతే - నామ , దేవాదినామ - రూపం దేవాదిరూపం - క్రియాః తేషాం కృత్యాని - ధత్తే - స్వపర్యన్తాః నామరూపక్రియాః వ్యాకరోతి - యథా, నామరూపంచ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్ - వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స ,, ఇతి,, కథంభూతో పధత్తే - అకర్మకః అకర్మవశ్యః - సకర్మా సంకల్పమాత్రవ్యాపారః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ నామరూపక్రియాధానమేవ ప్రపఞ్చయతి ప్రజాపతీనిత్యాదినా ॥ ప్రజాపతీనిత్యాదిద్వితీయాన్తానాం ధత్త ఇత్యనేనాన్వయః తత్ర ప్రజాపత్యాదీని నామాని తద్వాచ్యానిరూపాణి తత్కర్మాణి చక్షై యాని పృథక్ తత్తదవాన్తరభేదేన - గిరీనిత్యస్యానన్తరం - నృపేతి సంబోధ

సమ్ ✽ ॥౩౬।౩౭॥౩౮॥ ✽ చతుర్విధాం జరాయుజాణ్డజస్వేదజోద్భిజ్జరూపేణ చతుర్విధాః, ‘‘పురుషానన్నదేవాంశ్చ సపశు రక్షసపాదపాన్॥ చతుర్విధాంశ్చ భూతానీ’’, మిత్యుక్తదేవాదిరూపేణ చతుర్విధాం। యే చ ద్వివిధాః స్థావరజఙ్గమరూపేణ ద్వివిధాః- జలస్థలనభౌకసః ఓకాంసి స్థానాని యేషాం తే- తానపి ధత్త ఇతి పూర్వేణైవాన్వయః॥ నన్వేకరూపేణైవ కిం న ధత్త ఇత్యత ఆహ॥ కుశలేత్యాది॥ కర్మణాం క్షేత్రజ్ఞపుణ్యాపుణ్యరూపాణాం కర్మణాం, పరాం ప్రాప్యాః- గతయః ఫలాని కుశలాః ఉత్తమాః- అకుశలాః నీచాః మిశ్రాః మధ్యాః, కర్మణాం విచిత్రత్వాత్తత్ఫలానామపి వైచిత్ర్యమితి భావః ✽॥౪౦॥ ✽ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సార్ధేన॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం సాత్త్వికకర్మఫలరూపా- దేవత్వప్రాప్తిః, రుత్తమా- సుఖప్రాచుర్యాత్, రజో రాజసకర్మఫలరూపా మనుష్యతా, మిశ్రా, నారకత్వం స్థావరాద్యుపలక్షకం, తమోగతిర్నారకాః నీచేత్యర్థః, తత్రాపి సాత్త్వికరాజసతామసురనృనారకాసుగతిష్వపి, యదా ఏకైకతరస్సాత్త్వికాదిస్స్వభావః, ఇతరాభ్యాం అవశిష్టాభ్యాం స్వభావాభ్యాం, ఉపహన్యతే అభివిధ్యతే అభిభూయత ఇత్యర్థః, తదా, ఏకైకం త్రిధా గతయో భిద్యన్తే, యథా రజః ప్రచురా ఏవ నరాః కేచిత్కేవలరజః ప్రచురాః, కేచిత్సత్త్వప్రచురాః, కేచిత్తమః ప్రచురాః, ఏవం సాత్త్వికతామసాదిష్వపి ప్రత్యేకం త్రిభేదత్వమ్ద్రష్టవ్యమ్, ఏతేన, యావత్యః కర్మగతయ ఇత్యస్యాప్యుత్తరముక్తం భవతి ✽ ॥౪౧॥ ✽ ఏవం బ్రహ్మాన్తర్యామిత్వేన స్రష్టృత్వమభిధాయ సాక్షాత్పాలయితృత్వమాహ ॥స ఇతి॥ జగద్ధాతా జగత్స్రష్టా, స ఏవ భగవాన్, తిర్యఙ్నరసురాదిభిః, తిర్యఞ్చో వరాహమీనకచ్ఛపహంసాదయః, నరాః రామకృష్ణాదయః, సురాః వామనసుయజ్ఞాదయః, ఏతైరవతారైః, ఇదం విశ్వం, స్థాపయన్ పాలయన్, ధర్మరూపధృక్ ధర్మశరీరకస్సన్, పుష్ణాతి సంవర్ధయతి ✽॥౪౨॥ ✽ రుద్రశరీరకత్వేన సంహర్తృత్వమాహ॥తత ఇతి॥ కాలాగ్నిరుద్రాత్మా కాలాగ్నిరుద్రం ఆత్మా శరీరం యస్య సః, కాలాగ్నిరుద్రస్యాత్మభూత ఇతి వా, స భగవాన్, ఆత్మనః ఉపాదానభూతాత్, స్వ్ర

సురగుహ్యకాన్ ॥ ౩౬ ॥ కిన్నరాప్సరసో యక్షాన్సర్వాన్కింపురుషానపి । మాతృరక్షః పిశాచాంశ్చ ప్రేత భూతవినాయకాన్॥౩౭॥కూశ్మాణ్డోన్మాదవేతాళాన్యాతుధానాన్ గ్రహానపి। ఖగాన్మృగాన్పశూన్వృక్షాన్ గిరీన్నృపసరీసృపాన్ ॥ ౩౮ ॥ ద్వివిధాశ్చతుర్విధా యేఽన్యే జలస్థలనభౌకసః।కుశలాకుశలామిశ్రాః కర్మణాం గతయస్త్విమాః॥౪౦॥సత్త్వం రజస్తమ ఇతి తిస్రస్సురనృనారకాః ।తత్రాప్యేకైకశో రాజన్ భిద్యన్తే గతయస్త్రిధా॥యదైకైకతరోఽన్యాభ్యాం స్వభావ ఉపహన్యతే॥౪౧॥ స ఏవేదం జగద్ధాతా భగవాన్ధర్మరూపధృక్।పుష్ణాతి స్థాపయన్విశ్వం తిర్యఙ్నరసురాదిభిః ॥౪౨॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్మా యత్సృష్టమిదమాత్మనః।సంనియచ్ఛతి తత్కాలే ఘనానీకమివానిలః ॥ ౪౩ ॥ఇత్థం భావేన కథితో భగవాన్భగవత్తమః। నేత్థం భావేన హి పరం ద్రష్టుమర్హన్తి సూరయః॥౪౪॥నాస్య కర్మణి జన్మాదౌ పరస్యానువిధీయతే। ✽ కర్తృత్వం ప్రతిషేధా

ష్టం, యత్, విశ్వం, తత్కాలే కల్పాన్తే, సంనియచ్ఛతి సంహరతి, అనిలో వాయుః, మేఘసమూహమివేతి దృష్టాన్తః ✽॥౪౩॥ ✽ ఉక్తస్య వ్యాపారస్య జీవవద్భగవతః కర్మాయత్తత్వమాశఙ్క్య నేత్యాహ॥ఇత్థం భావేనేతి॥ ఇత్థం భావేన ప్రకృతస్రష్టృత్వాదిభావేన, యుక్తః, భగవత్తమః జ్ఞానాదిపూర్ణతమః, భగవాన్, కథితః సమ్ప్రతిపాదితః, సూరయో బ్రహ్మవిదః, ఇత్థం భావేన విచిత్రరూపేణ, పరం కేవలం, ద్రష్టుం, నార్హన్తి, కిన్తు, తద్విలక్షణత్వేన ద్రష్టుమర్హన్తి, భగవాన్భగవత్తమ ఇతి చ విశేషణద్వయం జీవవైలక్షణ్యప్రతిపాదకం, జీవస్యాభగవత్త్వాత్తద్వ్యాపారః కర్మాయత్తః, పరమాత్మనః కర్తృత్వం కర్మాయత్తమితి భావః ✽॥౪౪॥ ✽ నను ‘‘స ఏవ సృజ్యస్స చ సర్గకర్తా,, యో మామజమనాదించ ‘‘తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయ,, మిత్యాదినా, సృజ్యత్వమసృజ్యత్వం కర్తృత్వమకర్తృత్వం చావగమ్యతే, తత్కథం ఘటత ఇత్యాశఙ్క్య, విధినిషేధయోర్విషయవ్యవస్థాం దర్శయతి ॥ అస్య జగతః, కర్మణి సృష్ట్యాదౌ, పరస్య పరమాత్మనః, జన్మాదిర్నానువిధీయతే, పరమాత్మా న స్వరూపేణ సృజ్యం, అపితు, సృజ్యవస్త్వన్తరాత్మతయా తద్విశిష్టత్వాత్సృజ్య ఇత్యుచ్యతే, తస్మాదజత్వం స్వరూపేణ, సృజ్యత్వం తు సద్వారకమిత్యవిరోధ ఇత్యర్థః, కర్తృత్వాకర్తృత్వవిరోధం పరిహరతి॥కర్తృత్వమితి॥మాయయా ప్రకృత్యా, జీవే ష్వారోపితం, ప్రాకృతకరణకళేబరసాపేక్షం జీవగతకర్తృత్వం, యత్తదేవ, ప్రతిషేధార్థం ప్రతిషేధవిషయం, సఙ్కల్ప మాత్రేణ కర్తృత్వం తు విధీయత ఇత్యవిరోధ ఇత్యర్థః ‘‘కామాచ్చ నానుమానాపేక్షా,, ప్రకృత్యధీనకర్తృత్వాభావో హి సూచితః, ప్రతిషేధార్థమిత్యత్ర, అర్థశబ్దో విషయపరః ‘‘అర్థస్యాద్విషయే మోక్షే,, ఇతి ప్రసిద్ధేః, కర్మణి జన్మాదౌ, పరస్య నవిధీయతే, కర్తృత్వప్రతిషేధార్థ ‘‘మిత్యపిపాఠః, తత్రాయమర్థః, నను జీవవిలక్షణత్వేన పశ్యన్తీత్యుక్తం కథమేతదుపపద్యతే, జీవవదస్యాపి జన్మకర్మాదర్శనాదిత్యత ఆహ॥నాస్యేతి॥ అస్య చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య, జన్మాదౌ, కర్మణి చ, యద్వా, జ

౪౫॥శ్లో॥పా ✽ కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం.

త్మాదిరూపేకర్మణిసతి, అనుసృత్య, ప్రపఞ్చశరీరజన్మాదికమిత్యర్థః, పరస్యపరమాత్మనోనవిధీయతే, ప్రపఞ్చవతోఽస్మాయస్తజ్జన్మాదికంపరమాత్మనో, నవిధీయతేనప్రతిపాద్యతే ॥ అజాయమానోబహుధావిజాయత, ఇత్యాదివేదాన్తవాక్యైరితిశేషః, పరమాత్మనోజన్మాదికమకర్మాయత్తమితికుతోఽవగమ్యతత్రాహ, కర్తృత్వేత్యాది ॥ హియస్మాత్, తజ్జన్మకర్మాదికం - మాయయాస్వకీయసంకల్పరూపజ్ఞానేన, మాయావయునంజ్ఞాన ॥ మితిజ్ఞానపర్యాయోఽత్రమాయాశబ్దః ॥ మాయయాసతతంవేత్తిప్రాణినాంచశుభాశుభ, మితిప్రయోగాచ్చ, కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం కర్మాయత్తకర్తృత్వస్యప్రతిషేధార్థం, ప్రతిషేధాయారోపితం - స్వస్మిన్నితిశేషః - మదీయజన్మకర్మాదికంజీవవన్నకర్మాయత్తమితిప్రదర్శనాయస్వేచ్ఛయైవస్వస్మిన్దైవమానుషజన్మకర్మాదికమారోపితంపరిగృహీతమిత్యర్థః ॥ తదాహగీయతే ॥ అజోఽపిసన్నవ్యయాత్మాభూతానామీశ్వరోఽపిసన్ ॥ ప్రకృతింస్వామధిష్ఠాయసంభవామ్యాత్మమాయయేతి ॥ ౪౩ ॥ పురుషోఽణ్డంవినిర్భిద్య ॥ ఇత్యాదినోక్తమర్థముపసంహరతి ॥ అయంత్వితి ॥ బ్రహ్మణః, అయంకల్పః మహాకల్పః - సవికల్పః అవాన్తరకల్పవిభాగవాన్ - ఉదాహృతః నిర్ధారితశ్చేత్యుదాహృతః, అస్మిన్కల్పఇవకల్పాన్తరేపిసృష్టిరిత్యాహ ॥ విధిరితి ॥ యత్రమహాకల్పే, ప్రాకృతాః మహదాదిపృథివ్యన్తాస్సర్గాః, వైకృతాః పృథివ్యాదివికారారబ్ధాస్సర్గాః - ఇత్యయం, విధిః ప్రకారః, అన్యేష్వపిమహాకల్పేష్వపి - సాధారణః సమానః, ఏతేన ॥ పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః ॥ ఇత్యాదినోదాహృతః ॥ ధాతాయథాపూర్వ ॥ మిత్యాదిశ్రుతివిరోధః పరిహృతః - పురుషావయవాచాలోకానాంచఉపాదానత్వమిదమస్తాదాత్మ్యాపదేశః ప్రతికల్పంసృష్టేరైకరూప్యేవిరోధాభావాత్ ॥ ౪౫ ॥ వక్ష్యమాణంపదిసన్తంప్రతిజానీతే ॥ పరిమాణమితి ॥ కాలస్యపరిమాణంసూక్ష్మంస్థూలంచపరిమాణం, కల్పస్యలక్షణమియానేవంరూపఇత్యేవంరూపంలక్షణం - విగ్రహం, అవాన్త

> ద్ధంమాయయారోపితంహియత్ ॥ ౪౪ ॥ అయంతుబ్రహ్మణఃకల్పస్సవికల్పఉదాహృతః । విధిస్సాధారణోయత్ర సర్గాఃప్రాకృతవైకృతాః ॥ ౪౫ ॥ పరిమాణంచకాలస్యకల్పలక్షణవిగ్రహమ్ । యథాపురస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే పాద్మంకల్పమథోశృణు ॥ ౪౬ ॥ శౌనకఉవాచ ॥ యదాహనోభవాన్సూతక్షత్తాభాగవతోత్తమః । చచారతీర్థానిభువస్త్యక్త్వాబన్ధూన్సుదుస్త్యజాన్ ॥ ౪౭ ॥ క్షత్తుఃకౌషారవేస్తస్యసంవాదోఽధ్యాత్మసంశ్రితః । యద్వాసభగవాంస్తస్మైపృష్టస్తత్త్వమువాచహ ॥ ౪౮ ॥ బ్రూహినస్తదిదంసౌమ్యవిదురస్యవిచేష్టితమ్ । బన్ధుత్యాగనిమిత్తంచయథైవాగతవాన్పునః ॥ ౪౯ ॥ సూతఉవాచ ॥ రాజ్ఞాపరీక్షితాపృష్టోయదవోచన్మహామునిః । తద్వోఽభిధాస్యేశృణుతరాజ్ఞఃప్రశ్నానుసారతః ॥ ౫౦ ॥
>
> ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, వైయాసిక్యాం సంహితాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

రకల్పంమన్వన్తరాదిరూపంచ, యథావత్పురస్తాత్తృతీయస్కన్ధేవ్యాఖ్యాస్యే, తత్రైవపాద్మంకల్పమపి - కార్త్స్న్యేనవ్యాఖ్యాయమానం - శృణ్విత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ ఏవంస్థితేశౌనకః ॥ ఇత్యభివ్యాహృతంరాజానిశమ్యభరతర్షభ ॥ ఇత్యాదినాస్వకృతస్యరాజకృతప్రశ్నస్య ॥ వైయ్యాసకేరితివచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మనః ॥ ఇత్యాదిసూతేనోక్తం - శుకోక్తముత్తరంశ్రుత్వా, పునరపరాజకృతప్రశ్నానామేవశుకోక్తాన్యుత్తరాణి, విదురమైత్రేయసంవాదరూపేణశ్రోతుకామః పృచ్ఛతి ॥ యదాహ ॥ హేసూతభాగవతశ్రేష్ఠః - భగవాన్ ॥ ఉత్పత్తింప్రళయంచైవభూతానామాగతింగతిం ॥ మిత్యుక్తగుణసంపన్నః - యోఽసౌ - క్షత్తావిదురః, సుదుస్త్యజాన్త్యక్తుమశక్యాన్ - బన్ధూన్ - త్యక్త్వాభువః పృథివ్యాః, సంబన్ధీని, తీర్థానిచచార ॥ ౪౭ ॥ తస్యవిదురస్యకౌషారవేర్మైత్రేయస్య - చ, కుత్రదేశే అధ్యాత్మసన్మతః సంవాదః అభూత్ - పృష్టః విదురేణసన్ - సభగవాన్మైత్రేయః తస్మైవిదురాయ - యద్వాయదేవతత్త్వమువాచ ॥ ౪౮ ॥ తదిదంతత్త్వం, సౌమ్యహేసూత విదురస్యవిచేష్టితంబన్ధుత్యాగనిమిత్తంచయ, త్తదపి - పునః - యథాయేనప్రకారేణాగతవాం, స్తంప్రకారంచ, నఃఅస్మభ్యంబ్రూహీత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ సూతస్తుభవత్పృష్టమేవరాజ్ఞాశుకంప్రతిపృష్టం, మతస్తుకోక్తమేవభవదీయప్రశ్నస్యోత్తరమిత్యాహ ॥ రాజ్ఞేతి ॥ పరీక్షితారాజ్ఞా - ఆసమన్తాత్ - పృష్టో మహామునిః శుకః - యత్, మైత్రేయోక్తమవోచత్ - తదేవరాజప్రశ్నానుసారతః రాజప్రశ్నక్రమేణ ॥ వోయుష్మభ్యం - వభిధాస్యే, శృణుత ॥ ౫౧ ॥

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయః పారావారసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేనతచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తేస్సమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవేణవిదుషావిలిఖితాయాం - శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

హరిః ఓమ్ తత్సత్ శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

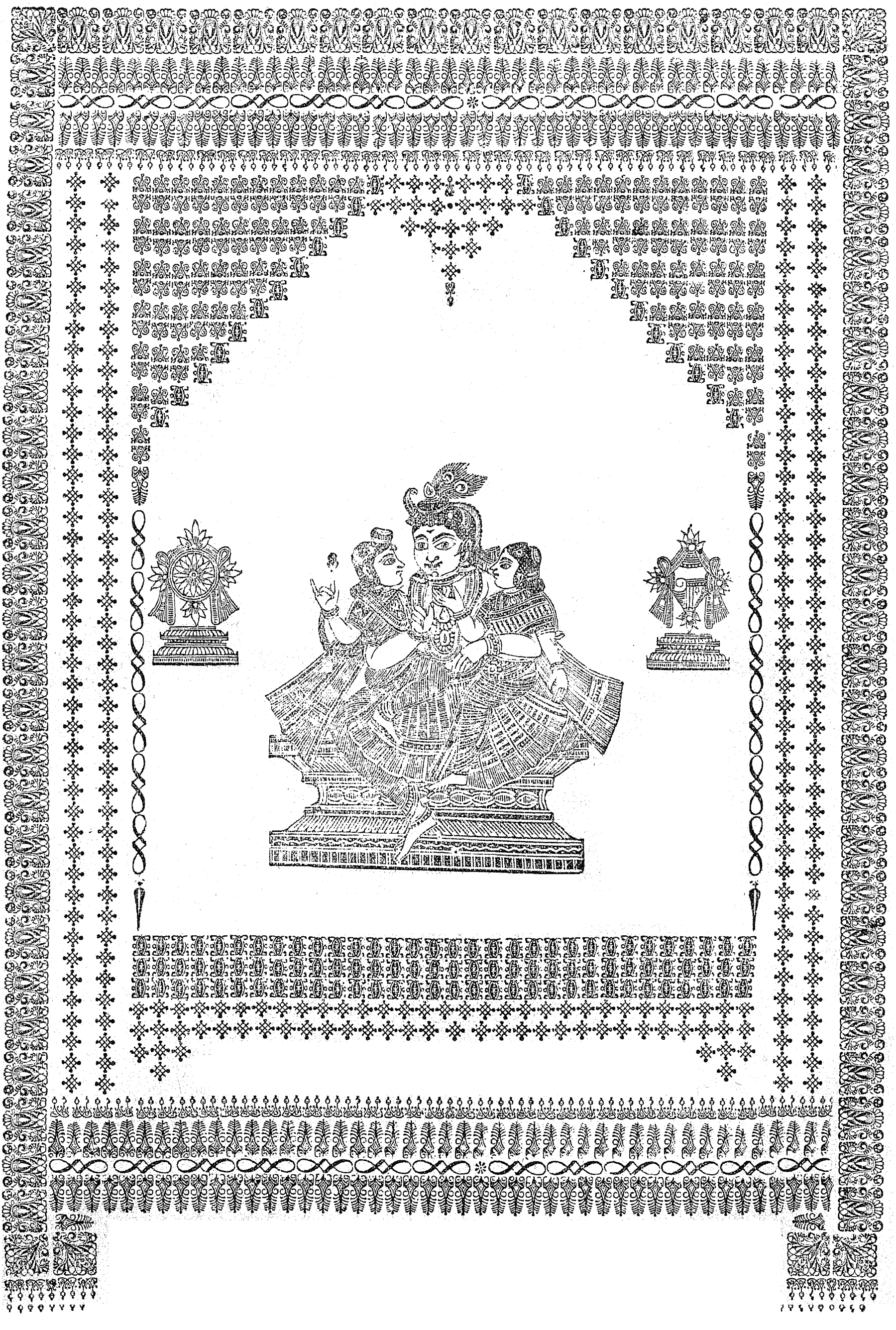

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

తృతీయస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః.

అథభగవాన్బాదరాయణిః పూర్వస్కన్ధాన్తే॥ యథాపరస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే పాద్మంకల్పమథోశృణు, ఇతి ప్రతిజ్ఞా తమర్థం ప్రతిపిపాదయిషుః స్వప్రతిపిపాదయిషితస్య ప్రామాణికత్వద్రఢిమ్నే విదురమైత్రేయసంవాదం ప్రస్తోష్యన్భవతా హమివ మైత్రేయోపి విదురేణపృష్ట ఇత్యాహ శ్లోకద్వయేన॥ ఏవమేతదితి॥ ఏవః పాణ్డవానాం - మన్త్రికృత్ దౌత్యకర్తా-అఖిలేశ్వరః యదు, వంశభూతో భగవాన్విదురః ॥ ఆత్మసాత్కృతం స్వకీయత్వబుద్ధ్యాపరిగృహీతం, పౌరవేన్ద్రగృహం పౌరవేన్ద్రో ధృతరాష్ట్రః - తస్యగృహం, హిత్వాత్యక్త్వా- యద్వాయదా వా-ప్రవివేశ-వనమితి శేషః తదాబుద్ధిమత్ సంపన్నం-స్వగృహం-త్యక్త్వా వనంప్రవిష్టేన-క్షత్త్రా విదురేణ-భగవాన్-మైత్రేయో మిత్రాసుతః-కౌషారవిః- ఏతద్భవతాపృష్టం ప్రతి-ఏవం భవదీయప్రశ్నానుసారేణ-పురాపృష్టః-త్యక్త్వాస్వగృహమితి, పౌరవేన్ద్రస్యగృహం హిత్వేతి చ - కాయికో మానసికశ్చత్యాగో వివక్షితః అతో న పౌనరుక్త్యం-గృహస్యబుద్ధిమత్త్వహేతుతయా-భగవానఖిలేశ్వరఇతి శ్రీకృష్ణస్య పౌరవేన్ద్ర

శ్రీశుకఉవాచ॥ ఏవమేతత్పురాపృష్టో మైత్రేయో భగవాన్కిల। క్షత్త్రా వనంప్రవిష్టేన త్యక్త్వా స్వగృహమృద్ధి
మత్ ॥ యద్వా అయం మన్త్రకృద్వో భగవానఖిలేశ్వరః। పౌరవేన్ద్రగృహం హిత్వా ప్రవివేశాత్మసాత్కృ
తమ్॥౨॥ రాజోవాచ॥ కుత్ర క్షత్తుర్భగవతో మైత్రేయేణాస సఙ్గమః। కదా వా సహ సంవాద ఏతద్వర్ణయ నః ప్ర
భో॥ ౩ ॥ నహ్యల్పార్థోదయస్తస్య విదురస్యమహాత్మనః। తస్మిన్వరీయసి ప్రశ్నః సాధువాదోపబృంహితః॥౪॥
శ్రీసూతఉవాచ॥ స ఏవమృషివర్యోఽయం పృష్టో రాజ్ఞా పరీక్షితా। ప్రత్యాహ తం సుబహువిత్ప్రీతాత్మా శ్రూయ
తామితి ॥౫॥ యదా తు రాజా స్వసుతానసాధూన్పుష్ణన్నధర్మేణ వినష్టదృష్టిః। భ్రాతుర్యవిష్ఠస్య సుతాన్విబ
న్ధూన్ప్రవేశ్య లాక్షాభవనే దదాహ॥౬॥ యదా సభాయాం కురుదేవదేవ్యాః కేశాభిమర్శం సుతకర్మ గర్హ్యమ్।

గృహప్రవేశకథనమసంగతం-తద్గృహస్యభగవన్నిగ్రహవిషయతయాపినఙ్క్ష్యమాణత్వేన భగవత్ప్రవేశేనబుద్ధిమత్త్వవర్ణనాసాఙ్గత్యాత్॥ హిత్వేతి పదాస్వారస్యాచ్చ ॥౧॥౨॥ అథలబ్ధప్రశ్నావసరో రాజాపృచ్ఛతి ద్వయేన॥ కుత్రేతి॥ కుత్రప్రదేశే-మైత్రేయేణసహ-భగవతః క్షత్తుర్విదురస్య- సఙ్గమః సఙ్గతిః-ఆస, బభూవ-కదా కస్మిన్కాలేవా - తేనసహసంవాదోఽభూత్-ఏతత్-హేప్రభో శుక, నః అస్మభ్యం-వర్ణయ ॥౩॥ స్వస్యశుశ్రూషామావిష్కరోతి॥ నహీతి॥ మహాత్మనః భగవత్ప్రవణచిత్తస్యవిదురస్యసమ్బన్ధీవరీయసి పరావరతత్త్వజ్ఞత్వాదిగుణైరుత్కృష్టే-తస్మిన్మైత్రేయే- ప్రశ్నః అల్పార్థోదయః అల్పార్థస్యోదయో యస్మాత్సః అల్పప్రయోజనోదయః-నహిభవతి-కథంభూతః ప్రశ్నః - సాధువాదోపబృంహితః సాధూనాం సతాం వాదేన చరిత్రరూపేణ వాదేన ఉపబృంహితః విస్తృతః-అతస్తదవశ్యం మయాశ్రోతవ్యమితిభావః ॥౪॥ ఏవమాపృష్టో రాజ్ఞా మునిరాహేత్యాహ సూతః॥ సూతఇతి॥ రాజ్ఞాపరీక్షితా-ఏవమాపృష్టస్సాకల్యేనపృష్ట, స్సుబహువిత్ -సుష్ఠుబహువేత్తీతి సుబహువిత్-సః మునిః-సమీచీనప్రశ్నేన సంతుష్టచిత్తః-శ్రూయతామిత్యామన్త్ర్య-తంరాజానం ప్రతిఆహ ॥౫॥ ఏవమాపృష్టో రాజ్ఞా మునిస్తమేవసంవాదం ప్రతుష్టూషుస్తావద్విదురస్యపౌరవేన్ద్రగృహత్యాగనిమిత్తాన్యాహ॥ యదాత్వితి॥ యదా రాజాధృతరాష్ట్రః యవిష్ఠస్యకనీయసో భ్రాతుః- పాణ్డోః, సుతాన్-విబన్ధూన్ పితృహీనాన్-యుధిష్ఠిరాదీన్-లాక్షాభవనే జతుగృహే- ప్రవేశ్య ప్రవిష్టాన్కృత్వా-దదాహదగ్ధవాన్-తదా-సవిదురః ఆయాత్ గత - ఇత్యేకాదశేక్రియాసమ్బన్ధః-ఏవముత్తరత్రాపి-కథంభూతో రాజా-వినష్టదృష్టిః వినష్టాదృష్టిః-ధర్మవిషయకంజ్ఞానం చక్షుశ్చయస్య సః-అతఏవ అధర్మేణ-సాధూన్ ఖలాన్-స్వసుతాన్, పుష్ణన్-ఏవంభూతో దదాహేత్యన్వయః ॥౬॥ యదాచ-నృపః ధృతరాష్ట్రః సభాయాం-కురుదేవస్యయుధిష్ఠిరస్య- దేవ్యాః ద్రౌపద్యాః - కేశాభిమర్శరూపం-గర్హ్యం నిన్దితం-సుతకర్మ

స్వపుత్రకర్తృకం కర్మ-నవారయామాస-న,తదా? యాదిత్యన్వయః- కథంభూతాయాః కురుదేవదేవ్యాః-ఆత్మనః స్నుషా
యాః-స్వాస్తైః స్వీయైరశ్రుభిః-కుచకుఙ్కుమాని స్వకుచగతకుఙ్కుమాని-హరన్త్యాః అపహరన్త్యాః * ॥౭॥ * ద్యూతఇతి॥
తమోజుషాణః తమః ప్రధానో-రాజా-యద్యదా-సమయేన ప్రతిజ్ఞాతావసరేణ-దాయం రిక్థం-యాచతోఽజాతశత్రోః-నా
దాన్నదదౌ-తదాఽయాదిత్యన్వయః-కథంభూతస్యాజాతశత్రోః-వనాగతస్య వనాత్ప్రత్యాగతస్య - సత్యావలమ్బస్య స
త్యం ధర్మ ఏవ అవలమ్బ ఆశ్రయో యస్య-సాధోస్సాధులక్షణలక్షితస్య-ద్యూతే-జ్ఞాతిభిరధర్మేణజితస్య పరాజితస్య * ॥౮॥ *
యదేతి॥ పార్థేన యుధిష్ఠిరేణ ప్రహితః ప్రేషితః జగతాం గురుః ధర్మోపదేష్టా-భగవాన్ శ్రీకృష్ణః - సభాయాం-యాని-పుం
సాం భీష్మాదీనాం-అమృతాయనాని అమృతస్రావీణి, వచాంసి జగాద-తాని వచాంసి-యదా చ-రాజా ధృతరాష్ట్రః నోరు మే
నే న బహు మేనే-తదాఽయాత్-కథం-భూతో రాజా,క్షతపుణ్యలేశః క్షతో వినష్టః పుణ్యస్య లేశో యస్య సః * ॥౯॥ * యదేతి॥
యదా-పూర్వజేన ధృతరాష్ట్రేణ-మన్త్రాయ-ఉపహూతః ఉపసమీపే హూతః ఆహూతః-భవనే గృహే-ప్రవిష్టః-పశ్చాన్మ
న్త్రం ఆలోచనం ప్రతి-పృష్టః-మన్త్రదృశాం మన్త్రవిదాం మధ్యే-వరీయాన్ శ్రేష్ఠః-విదురః-అథ ప్రశ్నానన్తరం-ఉవాచ-
మన్త్రవిద్వరీయస్త్వమేవాహ॥ యదితి॥ య-ద్యతః వైదురికం విదురోక్తమేవమన్త్రం-మన్త్రిణః ఇతరేస ర్వే మన్త్రిణః-వద
న్తి * ॥౧౦॥ * పృష్టః కిమాహేత్యత ఆహ ॥ అజాతశత్రోరితి ॥ దుర్విషహం సోఢుమశక్యం-తవ ఆగః అపరాధం-తితిక్షతః
సృష్యతః-అజాతశత్రోః- దాయం ప్రతియచ్ఛ అసమర్థైః పరం తితిక్షుర్నైవ భవితవ్యమిత్యత ఆహ ॥ సహానుజః అర్జునాదిభిస్స
హితః-వృకోదరో భీమః-స ఏవాహిః సర్పః-రుషా శ్వసన్ - యత్ర అజాతశత్రుసన్నిధౌ-వర్తతే-యత్ యస్మాత్ వృకోదరా-

నవారయామాస నృపస్స్నుషాయాస్స్వాస్రైః హరన్త్యాః కుచకుఙ్కుమాని ॥ ౭॥ ద్యూతే త్వధర్మేణ చ తస్య
సాధోస్సత్యావలమ్బస్య వనాగతస్య । న యాచితోఽదాత్సమయేన దాయం తమోజుషాణో * యదజాతశ
త్రోః॥౮॥ యదా చ పార్థప్రహితస్సభాయాం జగద్గురుర్యాని జగాద కృష్ణః । న తాని పుంసామమృతాయనాని
రాజోరు మేనే క్షతపుణ్యలేశః ॥౯॥ యదోపహూతో భవనం ప్రవిష్టో మన్త్రాయ పృష్టః కిల పూర్వజేన । అథాహ
తన్మన్త్రదృశాం వరీయాన్యన్మన్త్రిణో వైదురికం వదన్తి ॥౧౦॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ॥ అజాతశత్రోః ప్రతియచ్ఛ
దాయం తితిక్షతో దుర్విషహం తవాగః । సహానుజో యత్ర వృకోదరాహిః శ్వసన్రుషా య * త్త్వమలం బిభే
షి॥౧౧॥ పార్థాంస్తు దేవో భగవాన్ముకున్దో గృహీతవాన్సక్షితిదేవదేవః । ఆస్తే స్వపుర్యాం యదుదేవదేవో వి
నిర్జితాశేషనృదేవదేవః॥౧౨॥ స ఏష దోషః పురుషద్విడాస్తే గృహాన్ప్రవిష్టో యమపత్యబుద్ధ్యా। పుష్ణాసి కృష్ణా
ద్విముఖో గతశ్రీ * స్త్యజాశ్వశైవం కులకౌశలాయ॥౧౩॥ ఇత్యూచివాంస్తత్ర సుయోధనేన ప్రవృద్ధకోపస్ఫు

త్త్వ-మలం నితరాం-బిభేషి "యం త్వమిత్యపి పాఠః" తదా,యం ప్రతి,బిభేషీత్యర్థః * ॥౧౧॥ * భగవత్సహాయానాం పా
ర్థానాం బలీయస్త్వం కిముత వక్తవ్యమిత్యాహ॥ పార్థానితి॥ దేవః భగవాన్ సమగ్రజ్ఞానశక్త్యాదిసమ్పన్నః-ముకున్దః శ్రీకృష్ణః
పాణ్డవాన్-గృహీతవాన్ "మమ ప్రాణా హి పాణ్డవా" ఇత్యభిమానవిశేషేణ పరిగృహీతవాన్-గృహ్ణాతు భగవాంస్తతోఽపి
కిమిత్యత ఆహ-స భగవాన్ క్షితిదేవదేవః-క్షితిదేవాః బ్రహ్మణాః తేషాం దేవః బ్రహ్మణ్య ఇత్యర్థః యత్ర భగవాన్ బ్రహ్మణ్యోవ
ర్తతే "తత్ర శ్రీర్విజయో భూతి" రితి న్యాయేన-తస్మై విజయ ఇత్యర్థః దూరస్థేన భగవతా కిం భవితవ్యమితి చోద్యోపచ ఇ
త్యాహ॥ స్వపుర్యామేవాస్తే-ఆస్తాం స్వపుర్యాం న ఫాల్గునేన కిం భవితవ్యమిత్యత్రాహ-యదుదేవదేవః,యదూనాం దేవాః
యదుశ్రేష్ఠాః సాత్యకి ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాదయః-తేషాం దేవః ప్రభుః-యాదవాస్తత్సన్నిధావేవాసత ఇత్యర్థః - యాదవతు
ల్యా యోద్ధారో మత్సన్నిధావపి సన్తీత్యత ఆహ - వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః నృదేవాః రాజానః-వినిర్జితా అశేషా నృదేవా
యేనాస్తే-తేషామపి దేవ ఇత్యర్థః-సముస్తదిగ్విజేతౄణాం రాజ్ఞామపి ప్రభుః * ॥౧౨॥ * ఏవం భగవత్సహాయానాం పార్థానా
మజేయత్వమభిధాయ స్వకులవినాశకో భగవద్ద్వేషీ త్వత్పుత్రో దుర్యోధనో నిరాక్రియతామిత్యాహ ॥ స ఇతి॥ యం దుర్యోధన
మపత్యబుద్ధ్యా-త్వం పుష్ణాసి-స ఏష దుర్యోధనః-దోషః దోషప్రచురః-త్వదీయపాపరాశి రేవాపత్యరూపేణ మూర్తస్సన్ గృ
హాన్ప్రవిష్టః కుతః యతః-పురుషద్విట్ భగవద్ద్వేషీ-ఆస్తే-కథంభూతః కృష్ణాద్విముఖః అత ఏవ గతశ్రీః అతః-అశైవేనం దు
ర్యోధనం-కులకౌశలాయ "త్యజేదేకం కులస్యార్థే" ఇతి న్యాయేన-స్వకులాభివృద్ధిమిత్యర్థ-త్యజ జహీహి "అశ్వశైనం" ఆ
శ్వసేవ్య" మిత్యపి పాఠః-ఆద్యే ఏనం దుర్యోధనమాశు త్యజేత్యర్థః - ద్వితీయే అసేవ్యం మూర్ఖం-తమాశు త్యజేత్యర్థః * ॥౧౩॥ *

౧౧॥ శ్లో॥ పా * యం త్వమలం బిభేషి॥ ౧౩॥ శ్లో॥ పా * త్యజాశ్వశైనం॥ పా॥ త్యజాశ్వసేవ్యం.

ఇతిత్థం-ఊచివాన్-విదురఇతి శేషః- అథైతస్యగృహత్యాగంవక్ష్యన్నేతస్మిన్ సాక్షాత్పరకృతాభిభవమాహ॥ తత్రవిదురే త్రైవముచ్యమానే ప్రవృద్ధకోపస్ఫురితాధరేణ ప్రవృద్ధః-యఃకోపః-తేన-స్ఫురితఃచఞ్చలఃఅధరోయస్య, తేన-సకర్ణానుజ సౌబలేన, కర్ణదుశ్శాసనశకునిసహితేన, సుయోధనేన-సద్భిఃస్పృహణీయంశీలంయస్యసః క్షత్తా, అసత్కృతఃతిరస్కృ తః ❀॥౧౪॥❀ తిరస్కారప్రకారమేవాహ ॥కఇతి॥ దాస్యాస్సుతం-జిహ్మంకుటిలాత్మాన-మేనం-అత్రమన్త్రే,కఉపజుహావ ఆహూతవాన్-జిహ్మత్వంస్ఫుటయతి-యద్బలినామేషామస్మాకంబలినా- యస్యమమబలినాఅన్నేనైవ-పుష్టఃసంవర్ధితః,త స్మిన్మయి-ప్రతీపఃప్రతికూలః,పరకృత్యపరేషాంశత్రూణాంకృత్యేకార్యే, ప్రధమాన్తత్వేవ్యధికరణబహువ్రీహిః-శత్రు కార్యపరః- ఆస్తేవర్తతే-అతఃశ్మశానః,శూద్రః ,,పద్యుహవాఏతచ్ఛ్మశానంయచ్ఛూద్ర,, ఇతిశ్రుతేః-పురాన్నిరాస్యతాం నిర్వాస్యతామ్ ❀॥౧౫॥❀ సవిదురః-అత్యుల్బణైఃకరిణైః- శ్రోతుఃపురఃకర్ణయోఃబాణవదాపతద్భిః-వాక్యైః- స్త్రైణైః-ర్మ ర్మసుతాడితోవ్యథితోఽపి-గతవ్యథః ,,యంహినవ్యథయన్త్యేతేపురుషంపురుషర్షభ,, త్యుక్తరీత్యా - గతవ్యథః- అతఏవ- స్మయన్ ఈషద్ధసన్ ,,స్వీయమితిపాఠే,, ధనుర్విశేషణం-ధనుశ్శరాసనం-ద్వారినిధాయ-తిర్థాన్యటిష్యతోమమకింధనుషేతి బుద్ధ్యా - నిధాయ - మాయాంసర్వజనసమ్మోహినీం భగవన్మాయాం - ఉరుమానయానః అహోమాయా యామాహా త్మ్యమితిబహుమన్యమానః - అయాన్నిర్గతః-గృహాదితిశేషః ❀॥౧౬॥❀ ఏవంగృహత్యాగహేతూన్ - తత్త్యాగంచాభి ధాయతస్యతీర్థాటనప్రకారమాహాష్టభిః॥ సఇతి॥ కౌరవపుణ్యలబ్ధః కౌరవాణాంపుణ్యేనలబ్ధః-సఃవిదురః-గజాహ్వయాత్ పట్టణాన్నిర్గతః-కౌరవపుణ్యలబ్ధ ఇత్యనేన-తేషాంభాగ్యమేవతేనరూపేణనిర్గతమితిసూచితం-తీర్థంపాదేయస్యతస్యహ

రితాధరేణ। అసత్కృతస్సన్ స్పృహణీయశీలఃక్షత్తా సకర్ణానుజసౌబలేన॥౧౪॥ కఏనమత్రోపజుహావజిహ్మం దాస్యాస్సుతంయద్బలినైవపుష్టః। తస్మిన్ప్రతీపఃపరకృత్యఆస్తేనిరాస్యతామాశుతతశ్శ్మశానః॥౧౫॥ సఇత్థ మత్యుల్బణకర్ణబాణైశ్శ్రోతుఃపురోమర్మసుతాడితోఽపి। ❀ స్వయంధనుర్ద్వారినిధాయమాయాంగతవ్యథోఽ యాదురుమానయా * నః॥౧౬॥ సనిర్గతఃకౌరవపుణ్యలబ్ధోగజాహ్వయాత్తీర్థపదఃపదాని। అన్వక్రమత్పుణ్య చికీర్షయోర్వ్యామధిష్ఠితోయానిసహస్రమూర్తిః॥౧౭॥ పురేషుపుణ్యోపవనాద్రికుఞ్జేష్వపఙ్కతోయేషుసరి త్సరస్సు। అనన్తలిఙ్గైస్సమలంకృతేషుచచారతీర్థాయతనేష్వనన్యః ॥౧౮॥ గాంపర్యటన్మేధ్యవివిక్తవృత్తిస్స దాఽఽప్లుతోఽధశ్శయనోఽవధూతః। అలక్షితస్స్వైరవధూతవేషోవ్రతానిచేరేహరితోషణాని ॥౧౯॥ ఇత్థంవ్రజ న్భారతమేవవర్షంకాలేనయావద్గతవాన్ప్రభాసమ్ । తావచ్ఛశాసక్షితిమేకచక్రామేకాతపత్రామజితేన పార్థః॥౨౦॥ తత్రాథశుశ్రావసుహృద్వినష్టింవనంయథావేణుజవహ్నిసంశ్రయమ్ * । సంస్పర్ధయాదగ్ధమథా

రేః-పదానిస్థానాని పుణ్యంకర్తుమిచ్ఛయా-అన్వక్రమత్-అనుచచార-కానిపదాని- ఉర్వ్యాంభూమ్యాం - యానిపదాని- సహస్రమూర్తిఃసహస్రాణిబహూనిమూర్తయఃరఙ్గశేషాచలేశహస్తిశైలాద్యర్చారూపాణి - యస్య తథాభూతో భగ వా - నధిష్ఠితఃఅధిష్ఠాయస్థితః ❀ ॥౧౭॥ ❀ పురేష్వితి॥ పురేషు,పుణ్యానిచఉపవనానిచఅద్రయశ్చకుఞ్జానిచయేషు తేషు- అ పఙ్కానినిర్మలానితోయానియేషుతేషు,సరిత్సరస్సుసరితశ్చసరాంసిచ- తేషు-అనన్తస్యభగవతఃలిఙ్గైఃమూర్తిభి-స్సమ్యగ లంకృతేషు-తీర్థాయతనేషుతీర్థస్థానేషు అనన్యఃఅవ్యభిచరితభగవద్భక్తియోగనిష్ఠఃచచారపర్యాటత్ ❀ ॥౧౮॥ ❀ గామితి॥ గాంభూమిం-పర్యటన్-మేధ్యైశ్శుచిభిః-వివిక్తైః-జాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టైరన్నాదిభిః - వృత్తిరాజీవనంయస్యసః-సదా-ఆప్లుతః స్నాతః,అధశ్శయనంయస్యసః-అవధూతఃఅభ్యఙ్గోద్వర్తనాదిదేహసంస్కారరహితః-స్వైరఃస్వదేహసమ్బన్ధిభి-రలక్షిత అస్పృష్టః అవధూతానాంవేషోవల్కలాజినధారణాదిరూపోయస్యసః -హరితోషణానిహరిస్తోష్యతేఏభిరితిహరితోషణాని- వ్రతాని-చేరే ఆచరత్ ❀॥ ౧౯ ॥ ❀ ఇత్థమితి ॥ భారతవర్షమేవ-ఇత్థంవ్రజన్ పర్యటన్ - కాలేనయావత్-యావతాకా లేన-ప్రభాసంప్రభాసతీర్థంప్రతి-గతవాన్విదురః-తావన్తంకాలం-పార్థోయుధిష్ఠిరః-అజితేనఅర్జునేనసాకం-శ్రీకృష్ణేన సహాయేనవా-ఏకాతపత్రాంఏకమాతపత్రంశ్వేతాతపత్రంయస్యాంతాం-ఏకచక్రాంఏకస్యైవచక్రంసైన్యంయస్యాం తాం-క్షితిం-శశాసఅనుశిష్టవాన్ ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ తత్రేతి ॥ అథప్రభాసతీర్థంప్రతిగమనానన్తరం - తత్రప్రభాసతీర్థసమీ పే-సంస్పర్ధయాపరస్పరసంఘర్షేణ-సుహృదాంకౌరవాదీనాం-వినష్టింశుశ్రావఅశృణోత్-పరస్పరసంస్పర్ధయావినాశె దృష్టాన్తః - వేణుభ్యోజాతోయోవహ్నిః - స్తస్యసంశ్రయమాశ్రయం-వనంయథాదగ్ధం-తద్వత్ - అథసుహృద్వినష్టిశ్రవ

౧౬॥శ్లో॥ పా ❀ స్వీయంధనుర్ద్వారి

ణానన్తరం - అనుశోచన్ - ప్రత్యక్పశ్చిమాభిముఖం-సరస్వతీంనదీంప్రతి-తూష్ణీ-మియాయగతవాన్ *॥౨౧॥* తస్యామితి॥ తస్యాంసరస్వత్యాంత్రితస్యత్రితేనసేవితం-తీర్థమిత్యర్థః - త్రితాదీనామేకాదశతీర్థాని-తత్తన్నామ్నా ప్రసిద్ధాని ఆసిషేవే ఆసేవితవాన్ *॥౨౨॥* అన్యానీతి॥ ద్విజదేవాఋషయః-తైః-దేవైశ్చ-కృతానివినిర్మితాని-విష్ణోర్నానాయతనానిబహువిధానిస్థానానియద్దర్శనాద్యేషామాయతనానాందర్శనాత్ - కృష్ణమనుస్మరన్తి - కృష్ణస్మారకానీత్యర్థః-ప్రత్యఙ్గాన్యాయుధాని-తేషాంముఖ్యంచక్రం- తేనాఙ్కితాని - మూర్ధన్యహేమకుమ్భేషుచిహ్నితాని-మన్దిరాణియేషు-తాన్యన్యాన్యప్యాసిషేవఇతిపూర్వేణాన్వయః *॥౨౩॥* తతఇతి॥ తతఃసరస్వత్యాః, ఋద్ధంసమృద్ధం, సురాష్ట్రదేశం సౌవీరాదీంశ్చ దేశాన్-అతివ్రజ్యఅతిక్రమ్య-యావదుద్ధవః ప్రాప్త-స్తావ-త్స్వయమపి-కాలేన, యమునా, ముపేత్య, తత్రయమునాతీరే, భాగవతముద్ధవందదర్శ *॥౨౪॥* సఇతి॥ సఃవిదురః, వాసుదేవానుచరంవాసుదేవమనుచరన్తం,, యేనయేనథాతాగచ్ఛతి తేనతేనసహగచ్ఛతీ,, త్యుక్తముక్తవత్ప్రబుద్ధభగవదాయత్తసత్తాస్థితిప్రవృత్తిమన్తం, ప్రశాన్తంశమదమాదిసంపన్నం- బృహస్పతేస్సకాశాత్, ప్రాప్తనయంప్రాప్తోనయోనీతిశాస్త్రం యేన,తం, ప్రతీతంప్రఖ్యాతం,ఉద్ధవం, ప్రణయేనగాఢంయథాతథాఆలిఙ్గ్య,స్వానాంస్వసమ్బన్ధినాం,భగవత్ప్రజానాంపుత్రపౌత్రాదీనా, మన్యేషాంతత్పోష్యాణాంచ,భద్రంకుశలంఅపృచ్ఛత్ *॥౨౫॥* ప్రథమంతావద్రామకృష్ణయోఃకుశలంపృచ్ఛతి॥కచ్చిదితి॥ కచ్చిదితికుశలప్రశ్నద్యోతక

నుశోచన్సరస్వతీంప్రత్యగియాయతూష్ణీమ్॥౨౧॥ తస్యాంత్రితస్యోశనసోమనోశ్చ పృథోరథాగ్నేరసితస్య వాయోః। తీర్థంసుదాసస్యగవాంగుహస్యయచ్ఛ్రాద్ధదేవస్యసఆసిషేవే॥౨౨॥అన్యానిచైవంద్విజదేవదేవైః కృతానినానాయతనానివిష్ణోః। ప్రత్యఙ్గముఖ్యాఙ్కితమన్దిరాణియద్దర్శనాత్కృష్ణమనుస్మరన్తి ॥౨౩॥ తతస్త్వతివ్రజ్యసురాష్ట్రమృద్ధంసౌవీరమత్స్యాన్కురుజాఙ్గలాంశ్చ। కాలేనయావద్యమునాముపేత్యతత్రోద్ధవంభాగవతందదర్శ॥౨౪॥సవాసుదేవానుచరంప్రశాన్తంబృహస్పతేఃప్రాప్తనయంప్రతీతమ్। ఆలిఙ్గ్యగాఢంప్రణయేనభద్రంస్వానామపృచ్ఛద్భగవత్ప్రజానామ్॥౨౫॥కచ్చిత్పురాణౌపురుషౌస్వనాభ్యపాద్మానువృత్త్యేహకిలావతీర్ణౌ।ఆసాత *ఉర్వ్యాఃకుశలంవిధాయకృతక్షణౌ *కుశలంశూరగేహే ॥౨౬॥ కచ్చిత్కురూణాంపరమస్సుహృన్నో భామస్సఆస్తేసుఖమఙ్గశౌరిః। యోవైస్వసౄణాం పితృవద్దదాతివరాన్వదాన్యోవరతర్పణేన॥౨౭॥కచ్చిద్వరూథాధిపతిర్యదూనాంప్రద్యుమ్నఆస్తేసుఖమఙ్గవీరః।యంరుక్మిణీ*భగవతోఽభిలేభఆరాధ్యవిప్రాన్స్మరమాదిసర్గే॥౨౮॥ కచ్చిత్సుఖంసాత్వతవృష్ణిభోజదాశార్హకాణామధిపస్సఆస్తే।యమభ్యషిఞ్చచ్ఛతపత్రనేత్రోనృపాసనాశాంపరిహృత్యదూరాత్॥౨౯॥కచ్చిద్ధరేస్సౌమ్యసుతస్సదృక్షఆస్తేఽగ్రణీః*రథినాంసాధుసామ్బః। అసూతయంజామ్బవతీవ్రతాఢ్యా దేవంగుహంయోఽమ్బికయాధృ

మవ్యయం-స్వస్యనాభౌభవఃస్వనాభ్యః-సచాసౌ,పాద్మఃపద్మసమ్భవోబ్రహ్మా,తస్యానువృత్త్యాప్రార్థనయా - ఇహభూలోకేఅవతీర్ణౌ,పురాణౌపురుషౌ-ఉర్వ్యాః-కుశలంసుఖం,విధాయకృత్వా, కృతక్షణౌలబ్ధావసరావాసన్తౌ, శూరగేహేవసుదేవగృహే,కుశలంసుఖం-కచ్చిదాసాతేకిల *॥౨౬॥* వసుదేవస్యకుశలంపృచ్ఛతి॥ కురూణాం-నః-పరమస్సుహృత్-భామః[భావః]భద్రఃపూజ్యోవా-యద్వా,భగినీపతిః-కున్తీవసుదేవస్యభగినీ - అతోదేవకీపాణ్డోర్భగినీతిలోకవ్యవహారః- సః ప్రసిద్ధః-శౌరిఃశూరస్యాపత్యంవసుదేవః, అఙ్గహేఉద్ధవ-సుఖమాస్తేకచ్చిత్ - కథంభూతశ్శౌరిః,యశ్శౌరిః,వదాన్యోఽత్యుదారః-స్వసౄణాంభగినీనాం,వరతర్పణేనవరాణాంతత్పతీనాంతర్పణేనతృప్తికరవస్తుజాతప్రదానేన, సహ,వరానభీష్టానర్థాన్,పితృవ,ద్దదాతిఅదాత్ *॥౨౭॥* ప్రద్యుమ్నమాపృచ్ఛతి॥కచ్చిదితి॥యదూనాం,వరూథాధిపతిఃసేనాధిపతి,ర్వీరఃప్రద్యుమ్న,స్సుఖమాస్తేకచ్చిత్,అఙ్గహేఉద్ధవ,కథంభూతఃప్రద్యుమ్నః - రుక్మిణీ-విప్రా,నారాధ్య, ఆదిసర్గేపూర్వజన్మని,స్మరంకామం,సుతంపుత్రం,యంప్రద్యుమ్నం,భగవత్తఃభగవతస్సకాశాత్, లేభేలబ్ధవతీ *॥౨౮॥* ఉగ్రసేనంపృచ్ఛతి॥సాత్వతాదీనామధిపః,సఉగ్రసేనః,సుఖమాస్తేకచ్చిత్,శతపత్రనేత్రఃపుణ్డరీకాక్షోభగవాన్,స్వయం,నృపాసనాశాంనృపాసనస్యఆశాంఅభిలాషం,దూరాత్పరిహృత్య, యముగ్రసేన,మభ్యషిఞ్చత్అభిషిక్తవాన్ *॥౨౯॥* సామ్బంపృచ్ఛతి॥ హేసౌమ్య,రథినాంరథికానాం,అగ్రణీశ్శ్రేష్ఠః,హరేశ్శ్రీకృష్ణస్య,సుత,స్సదృక్షఃహరిణాసమానః,సామ్బః-సాధు, ఆస్తేకచ్చిత్, జామ్బవతీ,వ్రతాఢ్యావ్రతనిష్ఠాసతీ,దేవంగుహంపూర్వజన్మనిదేవంకార్తికేయం,యంసామ్బం, అ

సూతౌ ప్రసూతవతి, యాం గుహాః, అగ్రేపూర్వజన్మని, అమ్బికయా భవాన్యా, ధృతం గర్భ ఇతి శేషః ॥౩౦॥ సాత్యకిం పృచ్ఛతి॥ క్షేమమితి॥ యుయుధానః సాత్యకిః, క్షేమం కుశలం, మాస్తే కచ్చిత్, యః యుయుధానః, ఫల్గునాదర్జునాత్, లబ్ధం ధనూరహస్యం ధనుర్వేదో, యేనసః, అధోక్షజస్య శ్రీకృష్ణస్య సేవయైవ తదీయామధోక్షజసంబన్ధినీం, యతిభిరపి దురాపాం గతిం అఞ్జసా సుఖేనైవ, లేభే ప్రాప్తవాన్ ॥౩౧॥ అక్రూరం పృచ్ఛతి॥ బుధ ఇతి॥ విజ్ఞాతతత్త్వః, అత ఏవ, అనమీవః అపాపః, భగవత్ప్రపన్నః భగవన్తం శరణం గతః-శ్వఫల్కపుత్రః అక్రూరః, స్వస్తి కుశలం-ఆస్తే కచ్చిత్-యః శ్వఫల్కతనయః, కృష్ణస్య పాదాభ్యామఙ్కితః చిహ్నితః, యో మార్గః - తస్య, పాంసుషు రజస్సు, ప్రేమ్ణా-కృష్ణ పాదాఙ్కితమార్గ దర్శనజనిత ప్రీత్యతిశయేన-విభిన్నం ధైర్యం యస్య సః అవేష్టత వ్యలుఠత్ ॥౩౨॥ దేవకీం కుశలం పృచ్ఛతి॥ దేవక నామా యో భోజస్తస్య పుత్ర్యాః-విష్ణుః శ్రీకృష్ణః-ప్రజా అపత్యం యస్యాస్తస్యాః-దేవక్యాః-దేవమాతురదితేరివ, శివం కుశలం-కచ్చిత్, యా దేవకీ, స్వగర్భేణ, దేవం భగవన్తం, దధార, తత్ర దృష్టాన్తః త్రయీ వేదః-యజ్ఞవితానరూపమర్థం, యథా ప్రకాశకతయా బిభర్తి, తద్వదిత్యర్థః ॥౩౩॥ అనిరుద్ధ కుశలం పృచ్ఛతి॥ అపి స్విదితి॥ సాత్వతాం భక్తానాం వః యుష్మాకం-కామదుఘః అభీష్టప్రపూరకః, భగవాన్- అనిరుద్ధః, సుఖమాస్తే-అపిస్విత్ - అపిస్విదుత స్విదాదయః కచ్చిత్పర్యాయాః-యమనిరుద్ధం శబ్దయోనిం శాస్త్రప్రమాణకం-సత్వతురీయతత్త్వం-సత్వం భగవాన్ తస్య-తురీయం తత్త్వం చతుర్థాంశం-ఆమనన్తి-శబ్దయోనిత్వాదుతః-మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం - లౌకికప్రమాణావిషయమిత్యర్థః ॥౩౪॥ అవశిష్టసర్వయాదవానాం కుశలం యుగపత్పృచ్ఛతి॥ అపిస్విదితి॥ నిజాత్మదైవం స్వకీయాత్మదైవతం భగవన్తం - అనన్యవృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా - సమనువ్రతాః సమ్యగనువర్తకాః - హృదీకాదయః - తే సర్వే - హే సౌమ్య ఉద్ధవ, స్వస్తి కుశలం, చరన్త్యపిస్విత్ ॥౩౫॥ ఏవం యాదవానాం కుశలం పృష్ట్వా, అథ పాణ్డవానాం పృచ్ఛతి॥ అపీతి॥ స్వదోర్భ్యాం, స్వభుజతుల్యాభ్యాం, విజయాచ్యుతాభ్యాం అర్జునకృష్ణాభ్యాం సహ, ధర్మో యుధిష్ఠిరః, ధర్మేణ వేదశాస్త్రావిరోధేన, సేతుం వర్ణాశ్రమాదిమర్యాదాం, పరిపాత్యపి, అపిస్విత్, యత్సభాయాం యస్య యుధిష్ఠిరస్య సభాయాం, విజయానువృత్త్యా విజయోఽర్జునస్తత్కర్తృకా, యా, అనువృత్తిస్సేవా, తయా హేతుభూతయా, యా, సామ్రాజ్యలక్ష్మీ, స్తయా, దుర్యోధనః, అతప్యత, యమనువర్తతే విజయ, స్తమేవ సామ్రాజ్యలక్ష్మీరప్యనువర్తత ఇతి బుద్ధ్యాఽతప్యతేత్యర్థః ॥౩౬॥ కిం వేతి॥ కృతాఘేషు కృతాపరాధేషు తత్కర్తృక, మఘం అపరాధం, కథం భూతం, దీర్ఘతమం బహుకాలానుచిన్తితం, అహావ, దత్యమర్షీ అసహిష్ణుః, భీమో, వ్యముఞ్చత్కిం వా, అమర్షమితి శేషః అమర్షమత్యజత్కిమిత్యర్థః, యస్య భీమస్యాఙ్ఘ్రిపాతం పాదాఘాతం, రణభూమిర్న సేహే, కథం భూతస్య, గదాయాః విచిత్రం మార్గం గతిం, చరతః, గదాం విచిత్రం భ్రామయత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ కచ్చిదితి॥ రథయూథపానాం మధ్యే యశోధాః కీర్తిధారీ ఉపరతారిః ఉపరతాః నివృత్తాః అరయో యస్మాత్సః ఉపరతారిః, గాణ్డీవధన్వా అర్జునః ఆస్తే కచ్చిత్-యస్య గాణ్డీవధన్వనః, శరకూటేన బాణసమూహేన, గూఢస్సంవృతం, అతివేతథైరలక్షితః, మాయాకిరాతః మాయయా కిరాతవేషధరః, గిరిశో రుద్రః, తుతోష సంతుష్టః ॥౩౮॥ నకులసహదేవౌ పృచ్ఛత్యేకేన॥ యమావితి॥ పార్థైః యుధిష్ఠిరభీమార్జునైః, పక్ష్మభిః, రక్షిణీ ఇవ, వృతౌ రక్షితౌ, అక్షిణీ వేతి ప్రగృహ్యత్వాభావ ఆర్షః, పృథా

తోఽగాత్ ॥౩౦॥ క్షేమం స కచ్చిద్యుయుధాన ఆస్తే యః ఫల్గునాల్లబ్ధధనూరహస్యః । లేభేఽఞ్జసాఽధోక్షజసేవయైవ గతిం తదీయాం యతిభిర్దురాపామ్ ॥౩౧॥ కచ్చిద్బుధః స్వస్త్యనమీవ ఆస్తే శ్వఫల్కపుత్రో భగవత్ప్రపన్నః । యః కృష్ణపాదాఙ్కితమార్గపాంసుష్వవేష్టత ప్రేమవిభిన్నధైర్యః ॥౩౨॥ కచ్చిచ్ఛివం దేవకభోజపుత్ర్యా విష్ణుప్రజాయా ఇవ దేవమాతుః । యా వై స్వగర్భేణ దధార దేవం త్రయీ యథా యజ్ఞవితానమర్థమ్ ॥౩౩॥ అపిస్విదాస్తే భగవాన్ సుఖం వో యః సాత్వతాం కామదుఘోఽనిరుద్ధః । యమామనన్తి స్మ హి శబ్దయోనిం మనోమయం సత్వతురీయతత్త్వమ్ ॥౩౪॥ అపిస్విదన్యే చ నిజాత్మదైవమనన్యవృత్త్యా సమనువ్రతా యే । హృదీకసత్యాత్మజచారుదేష్ణగదాదయస్స్వస్తి చరన్తి సౌమ్య ॥౩౫॥ అపి స్వదోర్భ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం ధర్మేణ ధర్మః పరిపాతి సేతుమ్ । దుర్యోధనోఽతప్యత యత్సభాయాం సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యా విజయానువృత్త్యా ॥౩౬॥ కిం వా కృతాఘేష్వఘమత్యమర్షీ భీమోఽహివద్దీర్ఘతమం వ్యముఞ్చత్ । యస్యాఙ్ఘ్రిపాతం రణభూర్న సేహే మార్గం గదాయాశ్చరతో విచిత్రమ్ ॥౩౭॥ కచ్చిద్యశోధా రథయూథపానాం గాణ్డీవధన్వోపరతారిరాస్తే । అలక్షితో యచ్ఛరకూటగూఢో మాయాకిరాతో గిరిశస్తుతోష ॥౩౮॥ యమావుతస్విత్తనయౌ పృథాయాః పార్థై

యాఃకున్త్యాః, స్తనపౌ స్తనపానం కృతవన్తౌ, యమౌ యుగపజ్జాతౌ, నకులసహదేవౌ, మృధే యుద్ధే, స్వరిక్థం పరాచ్ఛిన్నం యైస్తైః ఉత్థాయ లబ్ధ్వా, రేమాతే ఉతస్విత్, పరాత్స్వరిక్థలాభే దృష్టాన్తః, వజ్రివక్త్రాత్ ఇన్ద్రముఖాత్, సుపర్ణావివ గరుడావివ, యథా ద్వౌ గరుడౌ అమృతమానయేతాం, తద్వదిత్యర్థః, అథ తాత్పర్యం పమేయమ్ ॥ ౩౯ ॥ పృథాయాః కుశలం కింపృచ్ఛేయం యత స్తస్యాః పాణ్డుం వినా ప్రాణధారణమేవాశ్చర్యమిత్యాహ ॥ అహో ఇతి ॥ తేన ప్రసిద్ధేన, రాజర్షివర్యేణ పాణ్డునా వినాపి, అర్భకార్థే అర్భకపోషార్థం, పృథా కుస్త్రీ ధ్రియతే అవతిష్ఠతే, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, యస్తు పాణ్డుః ఏకవీరః అసహాయవీరః, ధనురేవ ద్వితీయం యస్య సః, అతిరథః ఏవం మహాతః, చతస్రః కకుభః దిశః విజిగ్యే జితవాన్, ఏవంభూతేన పాణ్డునా వినా పృథాజీవనమాశ్చర్యమేవ ॥ ౪౦ ॥ ధృతరాష్ట్రమనుశోచతి ॥ సౌమ్యేతి ॥ హే సౌమ్య ఉద్ధవ — పరేతాయ పరలోకం గతాయ, భ్రాత్రే పాణ్డవే, యో విదుద్రుహే, తత్పుత్రేభ్యో ద్రోహకరణేన, తస్మా ఏవం ద్రోహం కృతవానిత్యర్థః, అతఏవ, అధః నరకే, పతన్తం, ధృతరాష్ట్రం, అనుశోచే, యేన ధృతరాష్ట్రేణ, సుహృన్మిత్ర, మహం, పురాన్నిర్యాపితః, యేన కథంభూతేన, స్వస్య పుత్రాన్ దుర్యోధనాదీన్, సమ్యగనువ్రతేన స్వపుత్రానుసారిణేత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ ఏవం యాదవ పాణ్డవ కౌరవాణాం కుశలం పృష్ట్వా, స్వస్యావస్థాన ప్రకారమాహ ॥ స ఇతి ॥ సోఽహం తేన నిర్యాపితోఽహం, మర్త్యవిడమ్బనేన ఐశ్వర్యాచ్ఛాదకమర్త్యానుకారేణ — నృణాం దృశః — దృష్టీః — వృత్తీః — తాః — చాలయతో భ్రామయతః — విధాతుః జగన్నియన్తుః — హరేః కృష్ణస్య — ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్ — పదవీం తద్విభూతిం — జగత్యశ్యన్ — అతఏవ — గతవిస్మయః నివృత్తాశ్చర్యః — అత్ర భూతలే — నాన్యోపలక్ష్యః ప్రచ్ఛన్నశ్చరామి ॥ ౪౨ ॥ నన్వయం శ్రీకృష్ణో విధాతా భక్తానుగ్రహీతా చేతి కిమితి పార్థాన్ స్వభక్తాన్నా

ర్యవృతౌ పత్న్యభిరక్షిణః ॥ రేమాత ఉత్థాయ మృధే స్వరిక్థం సుధాం సుపర్ణావివ వజ్రివక్త్రాత్ ॥ ౩౯ ॥ అహో పృథాపి ధ్రియతేఽర్భకార్థే రాజర్షివర్యేణ వినాపి తేన । యస్త్వేకవీరోఽతిరథో విజిగ్యే ధనుర్ద్వితీయః కకుభశ్చతస్రః ॥ ౪౦ ॥ సౌమ్యానుశోచే తమధః పతన్తం భ్రాత్రే పరేతాయ విదుద్రుహే యః । నిర్యాపితో యేన సుహృత్స్వపుర్యా అహం స్వపుత్రాన్ సమనువ్రతేన ॥ ౪౧ ॥ సోఽహం హరేర్మర్త్యవిడమ్బనేన దృశో నృణాం చాలయతో విధాతుః । నాన్యోపలక్ష్యః పదవీం ప్రసాదాచ్చరామి పశ్యన్ గతవిస్మయోఽత్ర ॥ ౪౨ ॥ నూనం నృపాణాం త్రిమదోత్పథానాం మహీం పునశ్చాలయతాం చమూభిః । వధాత్ప్రపన్నార్తిజిహీర్షయేశోఽప్యుపైక్షతాఘం భగవాన్ కురూణామ్ ॥ ౪౩ ॥ అజస్య జన్మోత్పథనాశనాయ కర్మాణ్యకర్తుర్గ్రహణాయ పుంసామ్ । నన్వన్యథా కోఽర్హతి దేహయోగం పరో గుణానాముత కర్మతన్త్రమ్ ॥ ౪౪ ॥ తస్య ప్రపన్నాఖిలలోకపానామవస్థితానామనుశాసనే స్వే । అర్థాయ జాతస్య యదుష్వజస్య వార్తాం సఖే కీర్తయ తీర్థకీర్తేః ॥ ౪౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

సుజగ్రాహ — కిమితి వా కౌరవాన్ స్వస్మిన్ద్వేషిణో న నిగృహీతవాన్ — ఇత్యత ఆహ ॥ నూనమితి ॥ త్రిమదః — అభిజనవిత్తవిద్యామదః — యద్వా — ధనైశ్వర్యసేనామదః — తేన, ఉత్పథానాం ఉద్వృత్తానాం — చమూభిః సేనాభిః మహీం, పునఃపునశ్చాలయతాం కమ్పయతాం నృపాణాం వధాద్ధేతోః, ప్రపన్నానాం పాణ్డవానాం, ఆర్తేః పీడాయాః, జిహీర్షయా హర్తుమిచ్ఛయా, ఈశోఽప్యఘసమయ ఏవ హన్తుం సమర్థోఽపి — భగవాన్ — కురూణాం, అఘమపరాధం ఉపైక్షత — తదానీమేవ తేషాం వధే అసద్వృత్తిరాజన్యవధో న స్యాదిత్యాశయేన ప్రతీక్షితవానిత్యర్థః నూనం నిశ్చితమ్ ॥ ౪౩ ॥ నను జగన్నియన్తుర్భగవతః కిం మర్త్యవిడమ్బనేన ప్రయోజనమిత్యత ఆహ ॥ అజస్యేతి ॥ అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితస్య — జన్మ — అకర్మాయత్తతయా ప్రాకృతైచ్ఛికదివ్యవిగ్రహపరిగ్రహరూపం జన్మ — ఉత్పథానాం నాశాయ, అకర్తుః కర్మాధీనకరణాయత్తవ్యాపారరహితస్య — కర్మాణి, పుంసాం గ్రహణాయ, లోకసంగ్రహణాయేత్యర్థః — అన్యథా, దుష్కృద్వినాశాద్యర్థం జన్మాదికం న చేత్, నను హే ఉద్ధవ, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, పరః నియన్తా, అగుణవశ్య ఇత్యర్థః — దేహం కర్మకృతం దేహం — కర్మతన్త్రం కర్మకృతకర్మవిస్తారం చ, కోఽర్హతి కథమర్హతి — అతో న కర్మకృతం జన్మకర్మాదికం, అపితూత్పథనాశాద్యర్థమిత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ఏవం సాధుపరిత్రాణాద్యర్థమవతీర్ణస్యాశ్రితవాత్సల్యజలధేర్వార్తాం కథయేతి వదన్నుపసంహరతి ॥ తస్యేతి ॥ స్వే స్వకీయే — అనుశాసనే ఆజ్ఞాయాం, అవస్థితానాం ఆజ్ఞానుల్లఙ్ఘినామిత్యర్థః, ప్రపన్నాః యే, అఖిలలోకపాః ఇన్ద్రాదయః, తేషామర్థాయ ప్రయోజనాయ, యదుషు జాతస్యావతీర్ణస్య, అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యస్య, తీర్థకీర్తేః పవిత్రకీర్తేః తస్య భగవతః శ్రీకృష్ణస్య, వార్తాం, వృత్తాన్తం — హే సఖే ఉద్ధవ, కీర్తయ కథయ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః

ఏవంవిదురేణపృష్టేఉద్ధవేతస్యభగవతోఽవతారప్రభృతితత్సమాప్త్యవధిదివ్యచేష్టితవర్ణనానురూపముత్తరంవక్ష్యంస్తావదుద్ధవస్యభగవద్విరహకాతర్యాన్ద్యావేశేనప్రతివచనాసామర్థ్యమాహబాదరాయణిః॥ఇతీత్యాదిషడ్భిః॥ క్షత్త్రావిదురేణ, ప్రియాశ్రయాంప్రియభగవద్విషయాం,వార్త్తాంప్రతి,ఇత్యుక్తప్రకారేణ,పృష్టః,భాగవతఃఉద్ధవః,ఔత్కణ్ఠ్యాత్ స్నేహవిశేషాత్,స్మారితఃఈశ్వరఃకృష్ణోయస్యసః,ప్రతివక్తుంఉత్తరంవక్తుం, నచోత్సేహేనసమర్థోఽభూత్ ✽॥౧॥ ఏతదేవవక్తుముత్కణ్ఠ్యాయేనప్రపఞ్చయతిద్వాభ్యామ్॥యఇతి॥పఞ్చహాయనఃపఞ్చవర్షః - యః-ఉద్ధవః-మాత్రాజనన్యా-ప్రాతరాశాయప్రాతర్భోజనార్థం - యాచితఃప్రార్థితః-తంప్రాతరాశం-నైచ్ఛత్-కథంభూతస్సన్-అస్యశ్రీకృష్ణస్య సపర్యాంపూజాం-బాలలీలయారచయన్ - బాలక్రీడయాశ్రీకృష్ణంకంచిత్పరికల్ప్యపరికల్పితైరేవసాధనైఃపరిచర్యాంకుర్వన్నిత్యర్థః ✽॥౨॥ ✽ ఏవంబాల్యప్రభృతితస్యభగవతస్సేవయా-కాలేన-జరసంజరాం-గతఃప్రాప్తః-సఉద్ధవః-వార్త్తాంప్రతిపృష్టః,భర్తుశ్శ్రీకృష్ణస్య-పాదావనుస్మరన్,కథంపరిబ్రూయాత్ ॥౩॥ ✽ ఏవంప్రత్యుత్తరాసామర్థ్యమభిధాయ,అథతస్యపరిపూర్ణభక్తియోగేనపరవశస్యమహతాప్రయత్నేనసామర్థ్యమాహ॥సఇతి॥కృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయా, సాధునిర్వృతః-తీవ్రేణభక్తియోగేన,నిమగ్నఃపరవశః-సఉద్ధవః-ముహూర్త్తమాత్రంతూష్ణీమభూత్ ✽ ॥౪॥ ✽ పులకేనరోమాఞ్చేనోద్భిన్నంవ్యాప్తంసర్వమఙ్గంయస్యసః-మీలద్దృశానిమీలితదృష్ట్యా-శుచఆనన్దాశ్రూణి- ముఞ్చన్, స్నేహప్రసరసంప్లుతఃభగవతియస్స్నేహః - తస్యప్రసరేణవ్యాప్త్యా - సంప్లుతఃఆర్ద్రచిత్తః - ఉద్ధవః- తేనవిదురేణ-పూర్ణార్థఃకృతకృత్యఃలక్షితః ✽॥౫॥ ✽ శనకైరితి ॥ భగవానేవలోకః-తస్మాన్నృలోకందేహానుసన్ధానం-శనకైః-పునరాగతః-నేత్రేవిమృజ్యసంమృ

శ్రీశుకఉవాచ ॥ ఇతిభాగవతఃపృష్టఃక్షత్త్రావార్త్తాంప్రియాశ్రయామ్ । ప్రతివక్తుంనచోత్సేహఔత్కణ్ఠ్యాత్స్మారితేశ్వరః ॥ ౧ ॥ యఃపఞ్చహాయనోమాత్రాప్రాతరాశాయయాచితః । తన్నైచ్ఛద్రచయన్యస్యసపర్యాంబాలలీలయా॥౨॥సకథంసేవయాతస్యకాలేనజరసంగతః । పృష్టోవార్త్తాంప్రతిబ్రూయాద్భర్త్తుఃపాదావనుస్మరన్॥౩ ॥సముహూర్త్తమభూత్తూష్ణీంకృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయాభృశమ్ । తీవ్రేణభక్తియోగేననిమగ్నస్సాధునిర్వృతః॥౪ ॥పులకోద్భిన్నసర్వాఙ్గోముఞ్చన్మీలద్దృశాశుచః।పూర్ణార్థోలక్షితస్తేనస్నేహప్రసరసంప్లుతః॥౫॥శనకైర్భగవల్లోకాన్నృలోకంపునరాగతః। విమృజ్యనేత్రేవిదురంప్రత్యాహోద్ధవఉత్స్మయన్॥౬॥ ఉద్ధవఉవాచ॥కృష్ణద్యుమణినిమ్లోచేగీర్ణేష్వజగరేణహ। కింనునఃకుశలంబ్రూయాంగతశ్రీషుగృహేష్వహమ్॥౭॥దుర్భగోబతలోకోఽయంయదవోనితరామపి । యేసంవసన్తోనవిదుర్హరింమీనాఇవోడుపమ్॥౮॥ఇఙ్గితజ్ఞాఃపురుప్రౌఢాఏకారామాశ్చసాత్వతాః । సాత్వతామృషభంసర్వేభూతావాసమమంసత॥ ౯ ॥ దేవస్యమాయయాస్పృష్టాయేచాన్యేహ్యసదాశ్రయాః । భ్రామ్యతేధీర్నతద్వాక్యైరాత్మన్యుప్తాత్మనాంహి

జ్య-ఉత్స్మయన్ భగవదాఖ్యలోకస్యజ్ఞాతత్వాద్విస్మయంప్రాప్నువన్- ఉద్ధవఃవిదురంప్రత్యాహ॥ప్రత్యభాషత ✽॥౬॥ ✽ తదుత్తరమేవాహ॥ కృష్ణేత్యాదినా॥కృష్ణఏవద్యుమణిఃసూర్యః-తస్యనిమ్లోచేఅస్తమయేసతి-అజగరేణకాలరూపమహాసర్పేణ-నఃఅస్మాకంగృహేషు-గీర్ణేషుగ్రస్తేషు,గతశ్రీషుభ్రష్టభగేషుసత్సు - కుశలంత్వత్పృష్టానాంకుశలం - అహంకింనుబ్రూయామ్ ✽॥౭॥ ✽ గతశ్రీత్వమేవాహ॥దుర్భగఇతి॥బతేతిఖేదే-అయంలోకఃజనః-దుర్భగః-యదవస్తు- నితరామపిదుర్భగాః-యేయదవః-సంవసన్తఃకృష్ణేనసహవసన్తోఽపి,హరింభగవన్తం - నవిదుః-కిన్తుస్వసదృశఏవాయమపీతివిదుః-తత్రదృష్టాన్తః,మీనాఃమత్స్యాఃఉడుపంప్లవమివ-మీనాహ్యుడుప-మయమపికశ్చిజ్జలచరఇతిజానన్తి-నతూత్తరణహేతురయమితి ఏవంయదవోఽప్యయంశ్రీకృష్ణస్స్వాశ్రితదురితాన్యపహరన్ సంసారపారంతారయతీతినజానన్తి-కిన్తుకశ్చిద్యాదవఏవేతి ✽॥౮॥ ✽ ఏతదేవాహ ॥ ఇఙ్గితజ్ఞాఇతి॥ఇఙ్గితజ్ఞాఃపరచిత్తవృత్తిజ్ఞాఃఅతఏవపురుప్రౌఢాఃబహునిపుణాః- ఏకారామాః ఏకస్థానవర్త్తినశ్చ - సాత్వతాఃయాదవాః-సర్వే- సాత్వతామృషభంయాదవానాంశ్రేష్ఠంశ్రీకృష్ణం- భూతావాసంక్షేత్రజ్ఞమేవా-మన్యన్త ✽॥౯॥ ✽ నకేవలంయాదవాఏవభూతావాసమమంసతఅన్యేఽపీత్యాహ॥దేవస్యేతి॥దేవస్యభగవతోమాయయా-స్పృష్టాఃమోహితాః- అతఏవా-సత్-అచేతనంశబ్దాదికం-భోగ్యత్వేనాశ్రితాః-అన్యేచ, యేశిశుపాలాదయ,స్తేసర్వేఽపి,భూతావాసమమంసతేతిపూర్వేణాన్వయః ॥ తర్హిభవదాదయోఽపిమాయాస్పర్శావిశేషాన్నజానీయురిత్యతఆహ॥భ్రామ్యతఇతి॥ఆత్మనిపరమాత్మనిహరౌ-ఉప్తాత్మనాంసమర్పితమనసాం-మాదృశానాం-ధీః- తద్వాక్యైః- భగవన్మాయామోహితానాంజీవోఽయమిత్యాదివాక్యైర్నభ్రామ్యతే ॥ దదామిబుద్ధియోగంతంయేనమాముపయాన్తిత,, ఇతిభగవత్త్వైవగీ

తత్త్వాది భావః ❀॥౧౦॥❀ భవత్వేవం, అజస్యావార్తాం సఖేకర్తమేత్యస్యకిముత్తర-మిత్యతఆహ ॥ ప్రదర్శ్యేత్యాదినా ॥ యఃభగవాన్-తప్తంతపః యైః-తైః తపోభిః అవితృప్తాఃదృశఃయేషాం తేషాం - నృణాం, లోకలోచనం లోకైరవలోకనీయం-కర్మణిల్యుట్, అతిసున్దరం, స్వస్య, బిమ్బం వపుః ప్రదర్శ్య దర్శయిత్వా, ఆదాయ స్వబిమ్బం గృహీత్వా - అన్తరధాత్ అన్తర్దధే ॥ ఆదాయాన్తరధాదిత్యనేన స్వబిమ్బేనైవ సహ స్వలోకగమనం, నతు ప్రాకృతవదితి సూచితమ్ ❀॥౧౧॥❀ లోకలోచనమిత్యనేన సూచితమేవ పురుషసౌన్దర్యం వర్ణయతి త్రిభిః ॥ యదితి ॥ మర్త్యలీలాసు మనుష్యలీలాసు ఔపయికం యోగ్యం, స్వస్య యా-యోగమాయా ఆశ్చర్యశక్తిః-తస్యాః- బలం దర్శయతా, లోకస్యేతి శేషః-గృహీతం ఉపాత్తం - స్వస్య చ స్వస్యాపి, విస్మాపనం ఆశ్చర్యకరం, సౌభగర్ద్ధేః సౌభాగ్యసమృద్ధేః - పరం పదం పరాకాష్ఠాభూతం, భూషణభూషణాఙ్గం భూషణానామాభరణాదీనాం కౌస్తుభాదీని భూషయన్త్యలంకుర్వన్తీతి భూషణభూషణాన్యఙ్గాని ఉరః ప్రభృతీని, యస్మిం స్తత్-ఏవంభూతం-యద్వపుః, తదాదాయాన్తరధాదితి పూర్వేణాన్వయః ❀॥౧౨॥❀ యదితి ॥ ధర్మసూనోః యుధిష్ఠిరస్య, రాజసూయే యాగే, త్రిలోకః త్రిభువనస్థో లోకః, దృశాం స్వస్త్యయనం పరమానన్దకరం, యద్వపుః - నిరీక్ష్య, విధాతుః బ్రహ్మణః, అర్వాక్సృతౌ అర్వాచీనమనుష్యసృష్టౌ, యత్కౌశలం నైపుణం తత్కార్త్స్న్యేన సాకల్యేన, ఇహ వపుషి, అద్య ఇదానీం, గతం పర్యవసిత-మిత్యమంస్త మేనే-విధాతుః కౌశలం కార్త్స్న్యేనాస్మిన్నేవ వపుష్యుపక్షీణం-నాతః పరం తస్య కౌశలమస్తీత్యేవం మేన ఇత్యర్థః, తద్వపుషో విధాతృసృష్టత్వమపి లోకదృష్టిరియముక్తా ❀॥౧౩॥❀ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతః అనురాగేణ, ప్లుతో వ్యాప్తః, హాసో హసనం-రాసః క్రీడా-లీలావలోకశ్చ, తైః సాధనైః, ప్రతిలబ్ధః, మానో బహుమానో-యాభిస్తాః వ్రజస్త్రియః-దృగ్భిస్సహ - అనుప్రవృత్తధియః అనుప్రవృత్తాః గచ్ఛన్తమేవానుగతాః ధియో యాసాం తాః-భగవద్గృహానువర్త్యన్తర్బా

రే ॥౧౦॥ ప్రదర్శ్యతప్తతపసామవితృప్తదృశాం నృణామ్ । ఆదాయాఽన్తరధాద్యస్తు స్వబిమ్బం లోకలోచనమ్ ॥౧౧॥ యన్మర్త్యలీలౌపయికం స్వయోగమాయాబలం దర్శయతా గృహీతమ్ । విస్మాపనం స్వస్య చ సౌభగర్ద్ధేః పరం పదం భూషణభూషణాఙ్గమ్ ॥౧౨॥ యద్ధర్మసూనోర్బత రాజసూయే నిరీక్ష్య దృక్స్వస్త్యయనం త్రిలోకః । కార్త్స్న్యేన యత్రోపగతం విధాతురర్వాక్సృతౌ కౌశలమిత్యమంస్త ॥౧౩॥ యస్యానురాగప్లుతహాసరాసలీలావలోకప్రతిలబ్ధమానాః । వ్రజస్త్రియో దృగ్భిరనుప్రవృత్తధియోఽవతస్థుః ఖిలకృత్యశేషాః ॥౧౪॥ ప్రశాన్తరూపేష్వితరైస్స్వరూపైరభ్యర్ద్యమానేష్వనుకమ్పితాత్మా । పరావరేశో మహదంశయుక్తో హ్యజోపి జాతో భగవాన్యథాగ్నిః ॥౧౫॥ మాం ఖేదయత్యేతదజస్య జన్మ విడమ్బనం యద్వసుదేవగేహే । వ్రజే చ వాసోఽరిభయాదివ స్వయం పురాద్వ్యవాత్సీద్యదనన్తవీర్యః ॥ ౧౬ ॥ ధునోతి చేతస్స్మరతో మమైతద్యదా

హ్యేన్ద్రియవృత్తయ ఇత్యర్థః ॥ అతఏవ-ఖిలకృత్యశేషాః ఖిలః త్యక్తః కృత్యస్య శేషో యాసాం తాః, కృత్యాకృత్యవివేకశూన్యాస్సత్యోఽవతస్థుః ॥౧౪॥ నన్వీదృశం భువనసున్దరం వపుః కిమర్థమన్తర్ధాపితవానితి మాం శఙ్కాం పరిహరన్ వపుః పరిగ్రహనిమిత్తం వపుషస్స్వరూపం చాహ ॥ ప్రశాన్తరూపేష్వితి ॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి, నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మ, సత్యం చానృతం చ సత్యమభవ, దిత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యా-సర్వాణి సత్త్వప్రచురాణి రజస్తమః ప్రచురాణి చ యాని-స్వస్యైవ శరీరాణి-తత్ర, ప్రశాన్తరూపేషు సత్త్వోత్తరేషు రూపేషు- ఇతరస్వరూపైర్ఘోరరూపైరభ్యర్ద్యమానేషు పీడ్యమానేషు సత్సు- అనుకమ్పితః ఆత్మా చిత్తం యస్య సః - సర్వోత్తరేష్వనుకమ్పాపరః-పరావరేశః సర్వాధిపతిః భగవానజోపి కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యోపి-మహదంశయుక్తః మహతా అంశేన-బలరామరూపేణ-యుక్తః సహితః, జాతః అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహవిశిష్టోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః-యథాగ్నిః - దార్వాదిష్వావిర్భవన్ స్వస్వభావమజహదేవావిర్భవతి తథా- అయమపి భగవాన్-దేవమనుష్యాదియోనిష్వావిర్భవన్నిరస్తనిఖిలదోషానవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణాకరత్వస్వభావమజహదేవావతీర్ణ ఇతి దృష్టాన్తాభిప్రాయః ❀॥౧౫॥❀ అజహత్సర్వజ్ఞత్వసత్యసంకల్పత్వజ్ఞానశక్త్యాదిస్వభావస్యైవ పునర్మర్త్యలీలానుకారబలైశ్వర్యాచ్ఛాదకోనకర్మాయత్త ఇత్యాహ ॥ మామితిద్వయేన ॥ అజస్య భగవతః-వసుదేవగేహే బన్దీగారే-యజ్జన్మ, నః విడమ్బనమనుకరణం-నతు నృసింహావదకస్మాదావిర్భావః-పశ్చాత్స్వయమప్యమితవీర్యః - కంసభయాదివ-వ్రజేనవాసః-కాలయవనాదిభయాదివ-పురాత్ మధురాయాః, వ్యవాత్సీత్ ప్రోషితవానితి యత్-ఏతన్మాం ఖేదయతి। మచ్చిత్తం వ్యామోహయతి ఏతత్సర్వమైశ్వర్యాచ్ఛాదకమేవేత్యర్థః ❀॥౧౬॥❀ ధునోతీతి ॥ పితరౌ దేవకీవసుదేవయోః-పాదౌ, అభివన్ద్య నమస్కృత్య- హే తాత పితః- హే అ

ష్ట్రమాతః-కంసాదురుఅధికం-శఙ్కితానాం,భీతానాం-అకృతనిష్కృతీనాంఅకృతశుశ్రూషాణాం-నోఽస్మాకం-యువాం ప్రసీదతంప్రసాదంకురుత,మితియదాహ-ఏతత్స్మరతోమమ,చిత్తంకస్మై, ధునోతిఖేదయతి ॥౧౭॥ ఏవంతర్హ్యనీశ్వర ఏవాయంకిమిత్యాశఙ్కా-పరిహారాయమర్త్యలీలామనుకుర్వన్ పునఃపునరైశ్వర్యమపి ప్రకాశితవానితివదన్నతిశ యవాత్సల్యాదిగుణవత స్తస్యవిరహోఽతిమస్సహఇత్యాహస ప్తభిః॥కోవేతి॥అముష్యశ్రీకృష్ణదేవస్య, అఙ్ఘ్రిసరోజరే ణుం-విజిఘ్రన్-కోవాపుమాన్ తంపస్మర్తుమి శక్నుయాత్-యఃకృష్ణఃవిస్ఫురద్భ్రూవిటపేన-భ్రూరేవవిటపఃలతా,వి స్ఫురన్ చలన్,యోభ్రూవిటపః-తేనభ్రూభఙ్గానువర్తినా-కృతాన్తేనమృత్యునా- భూమేర్భారం-తిరశ్చకార అపహృతవాన్-భ్రూభఙ్గేనభూభారాపహరణమైశ్వర్యప్రకాశకమ్ ॥౧౮॥ దృష్టేతి॥ రాజసూయే-కృష్ణం-ద్విషతోఽపిచైద్యస్య శిశుపాలస్య,సిద్ధిః భగవత్ప్రాప్తిః, భవద్భిర్దృష్టాఽనుకథంమాతాసిద్ధిః-యాంసిద్ధిం యోగినఃభక్తియోగనిష్ఠాః-సమ్యగ్యోగేనఏకాన్తభక్తియోగేన-సంస్పృహయన్తివాఞ్ఛన్తి, తస్యద్విషతోఽపి-నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిం ప్రయచ్ఛతో-వాత్సల్యనిధేఃకృష్ణస్యవిరహంకస్సహేత ॥౧౯॥ నకేవలంద్విషతాంభజతాంచస్వపదప్రాపకఃఉదాసీనానామ పీత్యాహ ॥ తథైవేతి ॥ ఆహవేయుద్ధే- నయనాభిరామంనయనానన్దకరం-శ్రీకృష్ణముఖకమలం-నేత్రైఃపిబన్తోఽనుభవన్తః-పార్థాస్త్రపూతాఃపార్థస్యార్జునస్యాస్త్రైఃపూతాఃపవిత్రితా- అస్యభగవతః పదంస్థానం - ఆపుః ప్రాపుః ॥౨౦॥ ఏవంమర్త్యలీలామనుకుర్వతోభూభారావతరణముక్తిప్రదత్వాదికమైశ్వర్యప్రకాశకమభిహితం-పు నరైశ్వర్యంప్రకాశయతోమర్త్యలీలానుకృతిమాహద్వాభ్యామ్ ॥ స్వయమితి॥అసామ్యాతిశయఃసమాభ్యధికరహితః-అ

హహాననభివన్ద్యపతత్రిః । తాతాస్వకంసాదురుశఙ్కితానాంప్రసీదతంనోఽకృతనిష్కృతీనామ్ ॥౧౭॥
కోవాఅముష్యాఙ్ఘ్రిసరోజరేణుంవిస్మర్తుమీశేతపుమాన్విజిఘ్రన్ । యోవిస్ఫురద్భ్రూవిటపేనభూమేర్భా రంకృతాన్తేనతిరశ్చకార॥౧౮॥దృష్టాభవద్భిర్ననురాజసూయేచైద్యస్యకృష్ణంద్విషతోఽపిసిద్ధిః।యాంయో గినస్సంస్పృహయన్తిసమ్యగ్యోగేనకస్తద్విరహంసహేత॥౧౯॥ తథైవచాన్యేనరలోకపాలాయఆహవే కృష్ణముఖారవిన్దమ్ । నేత్రైఃపిబన్తోనయనాభిరామంపార్థాస్త్రపూతాఃపదమాపురస్య॥౨౦॥ స్వయంత్వ సామ్యాతిశయస్త్ర్యధీశస్స్వారాజ్యలక్ష్మ్యాప్తసమస్తకామః ।బలింహరద్భిశ్చిరలోకపాలైః-కిరీటకోట్యే డితపాదపీఠః॥౨౧॥తస్యైవతేసేవకసర్వమహాశ్చితానాంజ్ఞాపయత్యాజ్ఞయదుగ్రసేనమ్। తిష్ఠన్నిషణ్ణంప రమేష్ఠిధిష్ణ్యేన్యబోధయద్దేవనిధారయేతి॥౨౨॥అహోబకీయంస్తనకాలకూటంజిఘాంసయాఽపాయయద ప్యసాధ్వీ । లేభేగతింధాత్ర్యుచితాంతతోఽన్యంకంవాదయాళుంశరణంభజేమ॥౨౩॥ మన్యేసురాన్భాగవ తాంస్త్ర్యధీశేసంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాన్ । యేసంయుగేఽచక్షతతార్క్ష్యపుత్రమంసేసునాభాయుధ

తఏవ-త్ర్యధీశఃప్రకృతిపురుషకాలానామీశః-యద్వా,త్రిలోకాధిపతిః-సత్త్వాదిగుణేశోవా- అతఏవ-స్వారాట్-లక్ష్మ్యా స్వ రా-డనన్యాయత్త- స్తస్యభావస్స్వారాజ్యం-తేన-యా-లక్ష్మీఃఐశ్వర్యవిర్యయశఆదిసంపత్తి - స్తయాఆప్తాస్సమస్తాఃకా మాయస్యసః నిత్యంసన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసమృద్ధఇత్యర్థః ॥బలింపూజాం-హరద్భిఃస్వీకుర్వద్భిః-చిర లోకపాలైఃచిరంలోకాన్పాలయద్భిః-కిరీటానాంకోటిభిః - ఈడితఃసేవితః-పాదపీఠోయస్యసః స్వయమేవంభూతోఽపి-భ గవాన్ ॥,అఙ్గహేవిదుర-పరమేష్ఠిధిష్ణ్యేసార్వభౌమసింహాసనే-నిషణ్ణముపవిష్టం-ఉగ్రసేనంప్రతి-స్వయంతిష్ఠన్-హే దేవ-నిధారయనిదారయ,అవధారయేతి-యన్న్యబోధయత్ విజ్ఞాపితవాన్-తద్విజ్ఞాపనవచః,తస్యభగవతః-కైఙ్కర్యం కిఙ్కరభావ, ముపాశ్రితానాపన్నాన్ ,,అలంస్పృతా,, నితిపాఠేస్యమేవార్థః-నఃఅస్మా - న్విజ్ఞాపయతివిస్మాపయతీత్య ర్థః ॥౨౧॥౨౨॥ పునరైశ్వర్యందయాళుతాంచాహ॥అహోఇతి॥ అహోఇత్యాశ్చర్యే,ఇయంబకీపూతనా- స్తనకాల కూటం స్తనయోస్సంభృతంకాలకూటంవిషం-జిఘాంసయాహన్తుమిచ్ఛయా,అపాయయత్, ఏవమసాధ్వీదుష్టాబకీ-ధా త్ర్యాఃయశోదాయాః,ఉచితాంతత్సంబన్ధినీంగతిం-లేభేప్రాప్తవతీ - ఏవమపరాధవత్యాఅపిముక్తిందాతుర్వాన్-త తోభగవతోఽన్యందయాళుంకంపురుషంశరణంభజేమప్రపద్యేమ ॥౨౩॥ నను,,నాన్యఃపన్థాఅయనాయవిద్యతే,,ఇతిభ గవతోభక్తియోగప్రాప్యత్వశ్రవణాత్కథముదాసీనానాంద్విషతాంచముక్తింప్రాయచ్ఛదిత్యతఆహ॥మన్యఇతి॥త్ర్యధీశే త్రిలోకేశే-భగవతి-యేసంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాః, సంరమ్భఃక్రోధావేశః- తేనమార్గేణా-భినివిష్టంచేతోయేషాంతే-

---

౨౨ ॥ శ్లో॥పా ॥ మలంభృతానాం.

మే చ-సంయుగే యుద్ధే పార్శ్వస్థాం స్తృక్ష్యస్తః-తార్క్ష్యపుత్రస్య గరుత్మతో౽ంసే స్కన్ధే, ఆపతన్తం అధిష్ఠితం, సునాభం చక్రమాయుధం-యస్య సః-తం సునాభాయుధం చక్రాయుధధరం-భగవన్తం, అచక్షత అపశ్యన్-తాన్ సర్వాన్ సురాన్-దైవసమ్పత్త్యా జాతాన్-భాగవతాన్ భగవద్భక్తానేవ మన్యే "తస్మాత్కేనాప్యుపాయేన మనః కృష్ణే నివేశయే" దితివత్ వైరీత్యా భక్తియోగనిష్ఠతుల్యా ఏవ ద్విషచ్చాదయో౽పీతి భావః ॥౨౪॥ అథా౽వతారప్రభృతి దివ్యచేష్టితాని సంగ్రహేణ వర్ణయతి ॥ వసుదేవస్యేత్యాదినా ॥ భోజేన్ద్రః కంసః-తస్య-బన్ధనే కారాగృహే, వసుదేవస్య తద్భార్యాయాం దేవక్యాం-జాతః అవతీర్ణః-కథంభూతో-భగవాన్- సమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నః అజేన బ్రహ్మణా-౽భియాచితః ప్రార్థితః-అస్యాః భూమేః, శం సుఖం చికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛుః- ఏవంభూతో౽వతీర్ణ ఇత్యర్థః ॥౨౫॥ కంసాద్విబిభ్యతా అతిభీతేన, పిత్రా వసుదేవేన నిమిత్తభూతేన-నన్దవ్రజ-మితో గతః ఏకాదశ-సమాః వత్సరాన్-తత్ర నన్దవ్రజే-గూఢార్చిః అనభివ్యక్తైశ్వర్యః-సబలః సరామః-అవసత్ ఉషితవాన్ ॥౨౬॥ కిం కుర్వన్నవసదిత్యాహ ॥ పరీత ఇతి ॥ వత్సపైః వత్సపాలైః సహ-వత్సాన్-పరితః-చారయన్, కూజద్భిః-ద్విజైః పక్షిభిః, సంకులితాః వ్యాప్తాః-అఙ్ఘ్రిపాః-యస్మింస్తస్మిన్-యమునానద్యాః ఉపవనే ప్రాన్తవనే స్వయం విభుః సర్వాన్తర్యామీ సన్- కౌమారీం, వనవాసినాం, ప్రేక్షణీయాం చేష్టాం, దర్శయన్ - స్వయం హసన్నేవ-రుదన్నివ, ముగ్ధస్సున్దరో బాలసింహస్యేవావలోకనం యస్య సః వ్యహరత్ ఆక్రీడ-దితి శ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ॥౨౭॥౨౮॥ ప్రయుక్తానితి ॥ భోజరాజేన కంసేన, ప్రయుక్తాన్ ప్రేషితాన్-మాయినః వఞ్చకాన్ కామ

మాపతన్తమ్ ॥౨౪॥ వసుదేవస్య దేవక్యాం జాతో భోజేన్ద్రబన్ధనే । చికీర్షుర్భగవానస్యాః శమజేనాభియాచితః ॥౨౫॥ తతో నన్దవ్రజమితః పిత్రా కంసాద్విబిభ్యతా । ఏకాదశ సమాస్తత్ర గూఢార్చిస్సబలో౽వసత్ ॥౨౬॥ పరీతో వత్సపైర్వత్సాంశ్చారయన్వ్యహరద్విభుః । యమునోపవనే కూజద్ద్విజసంకులితాఙ్ఘ్రిపే ॥ ౨౭ ॥ కౌమారీం దర్శయంశ్చేష్టాం ప్రేక్షణీయాం వ్రజౌకసామ్ । రుదన్నివ హసన్ముగ్ధ బాలసింహావలోకనః ॥౨౮॥ [స ఏవ గోధనం లక్ష్మ్యా నికేతం సితగోవృషమ్ । చారయన్ననుగాన్గోపాన్ రణద్వేణురరీరమత్]॥ ప్రయుక్తాన్భోజరాజేన మాయినః కామరూపిణః । లీలయా వ్యనుదత్తాంస్తాన్ బాలః క్రీడనకానివ ॥౨౯॥ విపన్నాన్విషపానేన నిగృహ్య భుజగాధిపమ్ । ఉత్థాప్యాపాయయద్గావస్తత్తోయం ప్రకృతిస్థితమ్ ॥ ౩౦ ॥ అయాజయద్గోసవేన గోపరాజం ద్విజోత్తమైః । విత్తస్య చోరుభారస్య చికీర్షుస్సద్వ్యయం విభుః ॥౩౧॥ వర్షతీన్ద్రే వ్రజః కోపాద్భగ్నమానే౽తివిహ్వలః । గోత్రలీలాతపత్రేణ త్రాతో భద్రానుగృహ్ణతా ॥౩౨॥ శరచ్ఛశికరైర్మృష్టం మానయన్రజనీముఖమ్ । గాయన్కలపదం రేమే స్త్రీణాం మణ్డలమణ్డనః ॥౩౩॥ *****

** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, విదురోద్ధవసంవాదే, ద్వితీయో౽ధ్యాయః. - **

ఉద్ధవ ఉవాచ ॥ తతస్స ఆగత్య పురం స్వపిత్రోశ్చికీర్షయా శం బలదేవసంయుతః । నిపాత్య తుఙ్గాద్రిపుయూథ

రూపిణః స్వేచ్ఛానురూపవేషధారిణః-తాంస్తాన్, శకటధేనుకారిష్టాదీన్ - వ్యనుదత్ అహనత్, బాలః క్రీడనకానివేత్యనాయాసే దృష్టాన్తః-క్రీడనకాన్ క్రీడార్థం స్వకల్పితోపకరణానీవేత్యర్థః ॥౨౯॥ విపన్నానితి ॥ విషతోయేన కాళీయహ్రదతోయేన-విపన్నానాపన్నాన్-మూర్ఛితానిత్యర్థః-దృష్ట్వేతి శేషః-భుజగాధిపం కాళీయం-నిగృహ్య విపన్నానుత్థాప్య, ప్రకృతిస్థితం త్యక్తవిషం-తత్తోయం కాళీయహ్రదజలం, గాః, అపాయయత్ పానమకారయత్ ॥౩౦॥ అయాజయదితి ॥ ఉరుభారస్య బహుభారస్య, సంభృతస్య, విత్తస్య, సద్వ్యయం సమీచీనోపయోగం-చికీర్షుః, ప్రభుః-ద్విజోత్తమైస్సహితః-గోసవేన గోసవాఖ్యయాగేన-గోపరాజం నన్దం, అయాజయత్ ॥౩౧॥ వర్షతీతి ॥ భగ్నమానే విహతపూజే, ఇన్ద్రే, కోపాద్వర్షతి సతి, హే భద్ర విదుర-అతివిహ్వలః ఆర్త్యాపన్నః, వ్రజః - అనుగృహ్ణతా ప్రసాదయతా, గోత్రః, పర్వత ఏవ-లీలాతపత్రం-తేన-త్రాతః రక్షితః ॥౩౨॥ శరదీత్యాది ॥ శరది శరత్కాలే, యశ్శశీ చన్ద్రమాః, తస్య కరైః కిరణైః మృష్టం ఉజ్జ్వలం-రజనీముఖం ప్రదోషం-మానయన్ కృతార్థతాం తస్యాపాదయన్నిత్యర్థః - స్త్రీణాం గోపీనాం-మణ్డలం మణ్డయతి భూషయతీతి మణ్డలమణ్డనః-కలాన్యవ్యక్తమధురాణి-పదాన్యక్షరాణి యస్మిన్కర్మణి తత్తథా, గాయన్, రేమే అరమత ॥౩౩॥*

ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్దే ద్వితీయో౽ధ్యాయః ॥ *****

ఏవం నన్దవ్రజే బృన్దావనే చ కృతాని చేష్టితాని సంగ్రహేణావర్ణయత్, అథ వ్రజాన్మధురామేత్య భగవతా కృతాని తతో ద్వారకామేత్య కృతాని చ సంగ్రహేణ వర్ణయత్యధ్యాయద్వయేన ॥ తత ఇతి ॥ స్వపిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః శం సుఖం-చికీ

ర్షయా కర్తుమిచ్ఛయా, బలదేవసంయుతః, తతః వ్రజాత్, పురీం మధురాపురీ-మాగత్య, హతం స్వేనేతి శేషః- రిపుయూధనాథం కంసం, వ్యసుం గతప్రాణం ఓజసా బలేన తుఙ్గాద్రాజమఞ్చాత్, దుర్వ్యాం మహ్యాం, నిపాత్య, వ్యకర్షత్ విచకర్ష ॥౧॥ * సాందీపనేరితి॥ సాందీపనేః ఉపాధ్యాయాత్, సకృత్ప్రోక్తం, సవిస్తరం షడఙ్గోపేతం, బ్రహ్మ వేద-మధీత్య, తస్మై సాందీపనయే, మృతం పుత్రం, వరం స్మృతిపుత్రప్రదానరూపం వరం పఞ్చజనోదరాత్ పఞ్చజనోదరవిదారణద్వారా పుత్రమానీయ, ప్రాదాత్ ॥౨॥ * సమాహూతా ఇతి॥ శ్రియః లక్ష్మ్యాః- స్సవర్ణేన సమానరూపేణ - యుక్తయేతి శేషః భీష్మకకన్యయా రుక్మిణ్యా-నిమిత్తభూతయా-తదుద్వాహార్థమిత్యర్థః-యే శిశుపాలాదయ- స్సమాహూతాః సన్ ఆగాహూతాః-రుక్మ్యాదిభిరితి శేషః- తేషాం చైద్యాదీనాం-మిషతాం పశ్యతాం-మూర్ధ్ని-పదం-దధత్ దధానః-తానభిభూయేత్యర్థః-గాన్ధర్వవృత్త్యా పరస్పరసంకేతితరూపయా వృత్త్యా, బుభూషయా భపతుముద్వోఢుమిచ్ఛయా సుపర్ణః శోభమానరథః-స్వభాగం రుక్మిణీం ॥ రాఘత్వే భవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని॥ అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషాఽనపాయినీ॥ ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా స్వాంశభూతాం నిత్యానపాయినీం-జహ్రే హృతవాన్ ॥౩॥ * కకుద్మిన ఇతి॥ అవిద్ధనసః అచ్ఛిద్రనాసికాన్-కకుద్మినః వృషభాన్-దమిత్వా భిన్ననాసికాన్ కృత్వా-నాగ్నజితీం నగ్నజితః కన్యాం-స్వయంవరే-ఉవాహ ఉదవహత్-తద్భగ్నమానాన్- తేన కకుద్మిదమనేన, భగ్నః మానః బలినో వయమిత్యభిమానో, యేషాం, తానపి, గృధ్యతః కామయమానాన్- నాగ్నజితీమిత్యనుషజ్యతే-అత ఏవాజ్ఞాన్ మూర్ఖాన్, శస్త్రభృతః శస్త్రధారిణో నృపాన్ స్వయం తచ్ఛస్త్రైః- రక్షతః, జఘ్నే జఘాన ॥౪॥ * చరిత్రాన్తరమాహ ॥ ప్రియమితి॥ స్వయం ప్రభుః స్వతన్త్ర ఏవ - గ్రామ్య ఇవ స్త్రీపరతన్త్ర గ్రామ్య భవజ-

నాథం హన్తవ్యకర్షద్వ్యసుమోజసోర్వ్యామ్ ॥౧॥ సాందీపనేస్సకృత్ప్రోక్తం బ్రహ్మాధీత్య సవిస్తరమ్ । తస్మై ప్రాదాద్వరం పుత్రం మృతం పఞ్చజనోదరాత్ ॥౨॥ సమాహూతా భీష్మకకన్యయా యే శ్రియస్సవర్ణేన బుభూషయైషామ్ । గాన్ధర్వవృత్త్యా మిషతాం స్వభాగం జహ్రే పదం మూర్ధ్ని దధత్సుపర్ణః ॥౩॥ కకుద్మినోఽవిద్ధనసో దమిత్వా స్వయంవరే నాగ్నజితీమువాహ । తద్భగ్నమానానపి గృధ్యతోఽజ్ఞాన్ జఘ్నేఽక్షతశ్శస్త్రభృతస్స్వశస్త్రైః ॥౪॥ ప్రియం ప్రభుర్గ్రామ్య ఇవ ప్రియాయా విధిత్సురార్చ్ఛద్ద్యుతరుం యదర్థే । వజ్ర్యాద్రవత్తం సగణో రుషాన్ధః క్రీడామృగో యం రచితో వధూనామ్ ॥౫॥ సుతం మృధే ఖం వపుషా గ్రసన్తం దృష్ట్వా సునాభోన్మథితం ధరిత్ర్యా । ఆమన్త్రితస్తత్తనయాయ శేషం దత్వా తదన్తఃపురమావివేశ ॥౬॥ తత్రాహృతాస్తా నరదేవకన్యాః కుజేన దృష్ట్వా హరిమార్తబన్ధుమ్ । ఉత్థాయ సద్యో జగృహుః ప్రహర్షవ్రీడానురాగప్రహితావలోకైః ॥౭॥ ఆసాం ముహూర్త ఏకస్మిన్నానాగారేషు యోషితామ్ । సవిధం జగృహే పాణీననురూపస్స్వమాయయా ॥౮॥ తాస్వపత్యాన్యజనయదాత్మతుల్యాని సర్వశః । ఏకైకస్యాం దశ దశ ప్రకృతేర్విబుభూషయా

న ఇవ-ప్రియాయాః సత్యభామాయాః-ప్రియం - విధిత్సుః కర్తుమిచ్ఛుః ద్యుతరుం పారిజాతం- ఆర్చ్ఛత్ -హృతవాన్-కథంభూతం-యదర్థే యస్య పారిజాతస్య అర్థే నిమిత్తే-తద్విమోచనాయేత్యర్థః-వజ్రీ ఇన్ద్రః-సగణః మరుద్గణసహితః-రుషా క్రోధేన-అన్ధః-తం పారిజాతాపహర్తారం భగవన్తం, ప్రత్యాద్రవత్ -స్త్రీప్రేరితో యోద్ధుమభిముఖమాపతత్ -తం తథా భూతమిత్యర్థః కృత్స్నస్య శ్రీకృష్ణశేషతామజానానం స్త్రీపరతన్త్రం వ్రజణం నిన్దతి - అయం వజ్రీ-వధూనాం స్త్రీణాం-క్రీడామృగః క్రీడార్థం సంపాదితమృగ ఇవ-భగవాంస్తు ॥ పతిం విశ్వస్యేతి ॥ శ్రుత్యుక్తరీత్యా, విశ్వశేషిత్వాత్తస్య స్వశేషభూతపారిజాతాపహరణం యుక్తమేవ-నైతావతా స్త్రీపారతన్త్ర్యం, ఇన్ద్రస్య తు ॥ అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః ॥ రిత్యుక్తరీత్యా-పారిజాతే స్వత్వమభిమన్యమానస్యాజ్ఞానమేవేతి భావః ॥౫॥ * అన్యదపి దివ్యచేష్టితమాహ ॥ సుతమితి॥ మృధే యుద్ధే-వపుషా, ఖమన్తరిక్షం-గ్రసన్తమివ స్థితం-సునాభేన చక్రాయుధేన-ఉన్మథితం ఛిన్నం-సుతం స్వసుతం నరకం-దృష్ట్వా ధరిత్ర్యా నరకమాత్రా భూమ్యా-ఆమన్త్రితః ప్రార్థితః, తత్తనయాయ నరకస్య సుతాయ, శేషం స్వపరిగృహీతాదవశిష్టం కోశరాజ్యాదికం, దత్వా-తస్య నరకస్యా- న్తఃపుర-మావివేశ ప్రవిష్టవాన్ ॥౬॥ * తత్రేతి॥ తత్ర అన్తఃపురే, కుజేన భూపుత్రేణ నరకేణ-ఆహృతాః ఆనీతాః, నరదేవకన్యాః రాజకుమార్యః-ఆర్తబన్ధుం హరిం-దృష్ట్వా-సద్య స్తదైవ-ఉత్థాయ ప్రహర్షశ్చ వ్రీడా చ అనురాగశ్చ, తైః-ప్రహితాః ప్రేరితాః యే అవలోకాస్తైః జగృహుః స్వీకృతవత్యః ॥౭॥ * ఆసాం స్వీకృతవతీనాం యోషితాం, పాణీన్, నానాగారేషు ప్రతియోషిద్విభిన్నేషు గృహేషు-ఏకస్మిన్నేవ ముహూర్తే - స్వమాయయా స్వీయసంకల్పేన-స్వయమపి బహురూపః, సవిధం సవిధి, యథావిధి, జగృహే గృహీతవాన్ ॥౮॥ * తాసు గృహీతపాణిషు స్త్రీషు-ఏకైక

స్యాం భార్యాయాం -ఏకైకస్యాం- ప్రత్యేకశః, ఆత్మనా తుల్యాన్య, పత్యాని, దశదశ-అజనయత్ ఉత్పాదయామాస కింకర్తుమి
చ్ఛయా - ప్రకృతేః, విబుభూషయా భవితుమిచ్ఛయా వృద్ధీచ్ఛయేత్యర్థః మన్నియామ్యాయాః ప్రకృతేర్వృద్ధిరీదృశీతి ప్రకా
శయితుమిచ్ఛయా పత్ ॥౯॥ కాలేత్యాది ॥ కాలం కాలయవనం, మాగధం జరాసన్ధః-కాలప్రభృతీన్ - అనీకైస్సైన్యైః,
పురీం, మథురాం రున్ధతః, స్వయమజీఘనత్ ఘాతితవాన్ । స్వపుంసాం భీమార్జునాదీనాం-దివ్యం దివ్యం - తేజః-ఆదిశన్ దత్త
వాన్ భీమాదిద్వారా స్వయమేవ తేషాం సామర్థ్యప్రదానేన హతవానిత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవాహ ॥ శమ్బరమితి ॥ శమ్బరద్వివి
దబాణబల్వలాన్-అన్యాంశ్చ కాంశ్చిత్ప్రద్యుమ్నబలరామాదిభిర్ఘాతయన్-అడభావ ఆర్షః - ఘాతితవాన్, ఘాతయన్నితి వా పాఠః, ద
న్తవక్త్రాదీన్ స్వయమేవావధీత్ ॥౧౧॥ అథేతి ॥ తే తవ, భ్రాతుః పాణ్డుధృతరాష్ట్రయోః యే పుత్రా యుధిష్ఠిరాదయో
దుర్యోధనాదయశ్చ- తేషాం పక్షయోః-పతితాన్ ప్రాప్తాన్-నృపాన్-అఘాతయదిత్యనుషజ్యతే, కథం భూతాన్-నృపాన్
యేషాం-కురుక్షేత్రం ప్రత్యాపతతాం-నృణాం-బలైస్సైన్యైః భూస్సర్వాపి భూమిః, చచాల ॥౧౨॥ ఏవం స్వయం ని
హత్య ఘాతయిత్వా చ స్వకులం సంజిహీర్షుస్తద్భ్రాతృపుత్రతత్పక్షపాతినాం చ వధేన న భువో భారః క్షపిత ఇత్యమంస్తేత్యా
హ ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్, కర్ణాదీనాం -కుమన్త్రపాకేన-స్వాభీష్టావహాలోచనపరిపాకేన-హతా- శ్రీః సంపత్, ఆయుశ్చ, య
స్య తం-భగ్నౌ ఊరూ యస్య తం భగ్నోరుం-ఉర్వ్యాం భూమ్యాం, శయానం, సానుచరం సుయోధనం - పశ్యన్నపి న ననన్ద
సంతోషం న ప్రాప ॥౧౩॥ అసంతోషహేతుం వదంస్తత్ప్రకారమేవాహ ॥ కియానితి ॥ మదంశైః మచ్ఛరీరభూతైః ద్రో

యా ॥౯॥ కాలమాగధసాల్వాదీననీకై రున్ధతః పురమ్ । అజీఘనత్స్వయం కాంశ్చిత్స్వపుంసాం తేజ ఆదిశత్ ॥ శమ్బ
రం ద్వివిదం బాణం మురం బల్వలమేవ చ । అన్యాంశ్చ దన్తవక్త్రాదీనవధీత్కాంశ్చ ఘాతయత్ ॥౧౧॥ అథ తే భ్రా
తృపుత్రాణాం పక్షయోః పతితాన్నృపాన్ । చచాల భూః కురుక్షేత్రం యేషామాపతతాం బలైః ॥౧౨॥ స కర్ణ
దుశ్శాసనసౌబలానాం కుమన్త్రపాకేన హతశ్రియా*యుషమ్* । సుయోధనం సానుచరం శయానం భగ్నో
రుమూర్వ్యాం న ననన్ద పశ్యన్ ॥౧౩॥ కియాన్భువోఽయం క్షపితోరుభారో యద్ద్రోణభీష్మార్జునభీమమూలైః । అ
ష్టాదశాక్షౌహిణికో మదంశైరాస్తే బలం దుర్విషహం యదూనామ్ ॥౧౪॥ మిథో యదైషాం భవితా వివాదో
మాధ్వ్యామదాతామ్రవిలోచనానామ్ । నైషాం వధోపాయ ఇయానతోఽన్యో మయ్యుద్యతేఽన్తర్దధతే స్వ
యం స్మ ॥౧౫॥ ఏవం సంచిన్త్య భగవాన్ స్వరాజ్యే స్థాప్య ధర్మజమ్ । నన్దయామాస సుహృదస్సాధూనాం వ
ర్త్మ దర్శయన్ ॥౧౬॥ ఉత్తరాయాం ధృతః పూరోర్వంశస్సాధ్వభిమన్యునా । స వై ద్రౌణ్యస్త్రసంప్లుష్టః పునర్భ
గవతా ధృతః ॥౧౭॥ అయాజయద్ధర్మసుతమశ్వమేధైస్త్రిభిర్విభుః । సోఽపి క్ష్మామనుజై రక్షన్ రేమే కృష్ణమనువ్ర

ణభీష్మార్జునభీమాః మూలమాదిర్యేషాం తైః మదంశైః-భీమార్జునాదిభిః - రష్టాదశాక్షౌహిణీకః అష్టాదశాక్షౌహిణీసంఖ్యా
యుక్తః - క్షపితః నిరస్తః - స చాసావురుభారశ్చ - క్షపితోరుభారోఽయం కియాన్ అత్యల్ప ఇత్యర్థః-భీష్మాదిద్వారా మయా
భూభారో హ్యనిశ్శేషో నావతారితః-యతః-యస్మాత్-ద్దుర్విషహం సోఢుమశక్యం-యదూనాం బలమాస్తే తిష్ఠతి ॥౧౪॥
ఏవమనభినన్ద్య స్వకులసంహృతావుపాయం సంచిన్తితవానిత్యాహ ॥ మిథ ఇతి ॥ మాధ్వ్యాస్సురాయాః-మదాత్ - తామ్రాణి
విలోచనాని యేషాం తేషాం - ఏషాం యదూనాం - యదా-విప్రశాపనిమిత్తాన్నిష్టపరిజిహీర్షయా ప్రభాసతీర్థాగమనానన్త
రం-వివాదో-భవితా భవిష్యతి-తదా-ఇయానేవైషాం వధోపాయః-నాతోఽన్యోఽస్తి కోఽపీత్యత ఆహ ॥ మయి- సర్వాన్త
రాత్మని సర్వసంహర్తరి మయి-ఉద్యతే మల్లోకం గన్తుముద్యుక్తే సతి-స్వయమేవైతే- వివాదేన-అన్తర్దధతే అన్తర్ధిగన్-న
ష్టా భవిష్యన్తి-స్మ ॥౧౫॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా-సంచిన్త్య-భగవాన్ - స్వరాజ్యే-స్వస్య ధర్మజస్య రాజ్యం-తస్మిన్-ధ
ర్మజం యుధిష్ఠిరం-స్థాప్య స్థాపయిత్వా-ల్యబార్షోఽసమాసత్వాత్-సాధూనాం - వర్త్మ వర్ణాశ్రమమర్యాదాం - దర్శయన్
స్వానుష్ఠానేన లోకమనుష్ఠాపయన్-సుహృదః మిత్రాణి-నన్దయామాస సంతోషయామాస ॥౧౬॥ ఉత్తరాయామితి ॥ అ
భిమన్యునా-స్వభార్యాయాముత్తరాయాం-పూరోర్వంశః-సాధు ధృతః, పూరోర్వంశవర్ధకః పరిక్షిదుత్పాదితః- స వై పరి
క్షిత్-ఉత్తరాగర్భస్థః, ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నోఽస్త్రేణ బ్రహ్మశిరోఽస్త్రేణ, సంప్లుష్టః పునర్భగవతా శ్రీకృష్ణేన-ధృతః పరి
రక్షితః ॥౧౭॥ అయాజయదితి ॥ సోఽపి ధర్మసుతోఽపి-కృష్ణ-మనువ్రతస్సేవమానః-అనుజైస్సహ- క్ష్మాం పృథ్వీం-రక్షన్-రే

౧౧ ॥ శ్లో॥ పా ॥ ఘాతయన్,

మే ✻॥౧౮॥ ✻ భగవానితి॥ విశ్వాత్మా విశ్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ధారకః-భగవాన్ శ్రీకృష్ణోఽపి-లోకవేదపథానుగః శాస్త్రతస్తార్థస్థానువర్తమానః-ద్వారవత్యాం పుర్యాం-కామాన్ సిషేవే-కదంభూతః- సాంఖ్యం - సంఖ్యాబుద్ధిః, తయాగమ్యం సాంఖ్యం, ముముక్షూపాస్యం, స్వాత్మానమాస్థితః స్వానన్దమేవాఽనుభవన్నిత్యర్థః- అతఏవా-సక్తః శబ్దాదిష్వనాసక్తః - అత్ర కామ్యన్త ఇతి కామాః కల్యాణగుణాః-తాన్-సిషేవే స్వకీయకల్యాణగుణసంశీలనపర ఏవాఽఽసీదిత్యర్థః - నతుశబ్దాదివిషయానుభవోవివక్షితః, యద్వా, కామాననుభవన్నివావర్తతేత్యర్థః ✻॥౧౯॥ ✻ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ స్నిగ్ధేత్యాదినా॥ స్నిగ్ధః కృపాయుక్తో యస్స్మితావలోకః మన్దహాసయుక్తావలోకః-తేన-పీయూషమమృతం-తత్తుల్యయావాచా- అనవద్యేన నిర్దుష్టేన-చారిత్రేణ-శ్రియో లక్ష్మ్యాః నికేతేన ఆశ్రయేణ-ఆత్మనా శరీరేణ చ ✻ ఇమం భూలోకం- అముం ఉపరిలోకాంశ్చ-రమయన్-అస్మిన్ లోకే యదూం స్తు సుతరాం రమయన్-క్షణదయా రాత్ర్యా- దత్తం - క్షణం క్షణమాత్రం, స్త్రీణాం- మిథో రూపం సౌహృదం-యేనసః-దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః-రేమే ✻ ॥౨౦॥౨౧॥ ✻ తస్యేతి॥ ఇత్థమనాసక్త్యా - బహూన్ వత్సరగణాన్-రమమాణస్య తస్య భగవతః-గృహమేధేషు గృహాశ్రమప్రయుక్తేషు-యోగేషు ధర్మేషు-విరాగః ఉపసంజిహీర్షయా అనాదర-స్సమజాయత ✻॥౨౨॥ ✻ ఏతదేవ కైముత్యనయేనాహ ॥ దైవాధీనేష్వితి ॥ యోగేశ్వరం యోగఫలప్రదం-భగవన్తం-యోగేన భక్తియోగేన-అనువ్రతః సేవమానః స్వయం దైవాధీనః దైవాయత్తః-కః పుమాన్- దైవాయత్తేషు కామేషు-

~~~~~~

తః ॥౧౮॥ భగవానపి విశ్వాత్మా లోకవేదపథానుగః । కామాన్ సిషేవే ద్వార్వత్యామాసక్తస్సాంఖ్యమాస్థితః॥౧౯॥ స్నిగ్ధస్మితావలోకేన వాచా పీయూషతుల్యయా । చారిత్రేణానవద్యేన శ్రీనికేతేన చాత్మనా॥౨౦॥ ఇమం లోకమముం చైవ రమయన్ సుతరాం యదూన్ । రేమే క్షణదయా దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః॥౨౧॥ తస్యైవం రమమాణస్య సంవత్సరగణాన్ బహూన్ । గృహమేధిషు యోగేషు విరాగస్సమజాయత॥౨౨॥ దైవాధీనేషు కామేషు దైవాధీనస్స్వయం పుమాన్ । కోఽపి స్రమ్భేత యోగేన యోగేశ్వరమనువ్రతః॥౨౩॥ పుర్యాం కదాచిత్క్రీడద్భిర్యదుభోజకుమారకైః । కోపితా మునయశ్శేపుర్భగవన్మతకోవిదాః॥౨౪॥ తతః కతిపయైర్మాసైర్వృష్ణిభోజాన్ధకాదయః । యయుః ప్రభాసం సంహృష్టా రథైర్దైవవిమోహితాః॥౨౫॥ తత్ర స్నాత్వా పితౄన్దేవానృషీంశ్చైవ తదమ్భసా । తర్పయిత్వాఽథ విప్రేభ్యో గావో బహుగుణా దదుః॥౨౬॥ హిరణ్యం రజతం శయ్యాం వాసాంస్యజినకమ్బళాన్ । హయాన్ రథానిభాన్కన్యా ధరాం వృత్తికరీమపి॥౨౭॥ అన్నం చారురసం తేభ్యో దత్త్వా భగవదర్పణమ్ । గోవిప్రార్థాసవశ్శూరాః ప్రణేముర్భువి మూర్ధభిః॥౨౮॥ ✻ ✻ ✻

✻ ✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః ✻ ✻

ఉద్ధవ ఉవాచ ॥ అథ తే తదనుజ్ఞాతా భుక్త్వా పీత్వా చ వారుణీమ్ । తయా విభ్రంశితజ్ఞానా దురుక్తైర్మర్మ పస్పృశుః ॥౧॥ తేషాం మైరేయదోషేణ విషమీకృతచేతసామ్ । నిమ్లోచతి రవావాసీద్వేణూనామివ మర్దన

~~~~~~

విస్రమ్భేత విశ్వసేత్-న కోఽపీత్యర్థః, కిముత భగవాన్ న విశ్వసేదిత్యభిప్రాయః ✻ ॥౨౩॥ ✻ అథ స్వకులం సంజిహీర్షోర్భగవతోఽభిప్రాయానుసారేణ విప్రశాపప్రవృత్తిం యదుకులసంహృతిం చ సంగ్రహేణాహ ॥ పుర్యామితి ॥ పుర్యాం ద్వారకాయాం-కదాచి-ద్భగవత్స్వకులసంజిహీర్షానన్తరకాలే-క్రీడద్భిః రమమాణైః-యదుభోజకుమారకైః, కోపితాః కోపం ప్రాపితాః-మునయః, భగవన్మతకోవిదాః భగవదభిప్రాయాభిజ్ఞాః, శేపుః శాపం దత్తవన్తః, ॥౨౪॥ ✻ తతః శాపానన్తరం కతిపయైర్మాసైః, నానావిధారిష్టదర్శనానన్తరం, వృష్ణ్యాదయో, దైవవిమోహితాః, అతఏవ, సంహృష్టాస్సన్తో, రథైస్సహ, ప్రభాసతీర్థం యయుః ✻॥౨౫॥ ✻ తత్ర ప్రభాసే స్నాత్వా, తదమ్భసా ప్రభాసామ్భసా, పితౄదీన్, తర్పయిత్వా, బహుగుణాః వయశ్శీలాదిగుణోపేతాః, గావః గాః, విప్రేభ్యో దదుః ✻ ॥౨౬॥ ✻ హిరణ్యాదీన్, వృత్తికరీం జీవనకరీం, ధరాం భూమిం చ-దదురితి పూర్వేణాన్వయః-యద్వా, దత్త్వేత్యుత్తరేణాన్వయః ✻ ॥ ౨౭ ॥ ✻ చారురసం మృష్టరస-మన్నం, తేభ్యో విప్రేభ్యో, భగవదర్పణం యథా భవతి తథా, దత్త్వా, భగవత్ప్రీణనకరమన్నం దత్త్వేతి వా-గోవిప్రార్థాసవః గోవిప్రార్థప్రాణాః-శూరాః-యదవః-మూర్ధభిః విప్రేభ్యః భువి, ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ✻ ॥౨౮॥ ✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః ✻ ✻ ✻

అథ స్నానదానాద్యనన్తరం-తే యదవ - స్తదనుజ్ఞాతాః విప్రైరనుజ్ఞాతాః-భుక్త్వా, వారుణీం పైష్టీం మదిరాం-పీత్వా, తయా వారుణ్యైవ-విభ్రష్ట స్వపరవిజ్ఞానాస్సన్తో, దురుక్తైర్మర్మస్థానాని పస్పృశుః ✻॥౧॥ ✻ తతః-మైరేయస్య మద్య

స్య, దోషేణ మదేన విషమీకృతాని విభ్రంశితాని చేతాంసి యేషాం - తేషాం రవానూక్త్యా, నిమ్రోచతి అస్తం గచ్ఛతి సతి - వేణూనామివ - మర్దనం పరస్పరసంఘర్షణమాసీత్ ✽॥౨॥✽ భగవానిత్వితి॥ స భగవాన్ - ఆత్మనో - మాయాయాః ప్రోక్తనసంకల్పస్య - గతిం పలయూపాం - తాం - స్వకులసంహృతిమవలోక్య - సరస్వతీముపస్పృశ్య సరస్వత్యాం స్నాత్వా - వృక్షమూలమశ్వత్థవృక్షమూల - ముపావిశత్ ప్రావిశత్ ✽॥౩॥✽ అహమితి॥ ప్రపన్నార్తిహారేణ స్వకులసంజిహీర్షుణా - భగవతా - త్వం - బదరీం బదరికాశ్రమం ప్రతి - ప్రయాహి గచ్ఛ - ఇత్యుక్తోఽహమ్ ✽॥౪॥✽ తథాప్యేవముక్తోఽప్యహం - తదభిప్రేతం కులసంహారాదికం - జానన్ - హే అరిన్దమ - విదుర - భర్తుర్భగవతః - పాదవిశ్లేషణే అక్షమః - తమేవ - పృష్ఠతోఽన్వగమం అన్వవర్తే ॥౫॥✽ ఏవమనుగచ్ఛన్నహం తమేవ విచిన్వన్ మనసా విచిన్తయన్ అద్రాక్షం చక్షుషా చ దృష్టవానస్మి, కదం భూతం ఏకం అసహాయం దయితం నిరతిశయప్రియతమం - పతిం నిరుపాధికశేషిణం, శ్రీనికేతం శ్రీనివాసం, సరస్వత్యాం సరస్వతీతీరే కృతకేతం కృతనివాసం స్వతః అకేతనం అనాశ్రయం - తస్యైవ సర్వాశ్రయత్వాత్ ✽॥౬॥✽ శ్యామావదాతం నీలశ్వేతవర్ణం - విరజం నిర్మలం - ప్రసన్నే అరుణే లోచనే యస్య తం - చతుర్భిర్దోర్భిర్భుజైః - పీతకౌశామ్బరేణ - కౌశం కౌశేయం - పీతకౌశేయామ్బరేణ చ - విదితం లక్షితమ్ ✽॥౭॥✽ దక్షిణపాదసరోరుహం - వామే ఊరౌ - అధిశ్రిత్య ఉపరి స్థాపయిత్వా - ఉపాశ్రితః పృష్ఠతోఽవష్టబ్ధః అర్భకో బాలః కోమలోఽశ్వత్థో యేన తం - త్యక్తపిప్పలం త్యక్తకర్మఫలం - అత ఏవ - అకృశం కర్మాయత్తకార్శ్యస్థౌల్యాదివ్యాధ్యాదిరహితమ్ ✽॥౮॥✽ తస్మిన్నితి॥ తత్ర తస్మిన్ భగవత్సన్నిధౌ - ద్వైపాయనసుహృత్సఖా - ద్వైపాయనో వ్యాసః - తస్య సు

మ్॥౨॥ భగవాంస్త్వాత్మమాయాయా గతిం తామవలోక్య సః। సరస్వతీముపస్పృశ్య వృక్షమూలముపావిశత్॥

అహం చోక్తో భగవతా ప్రపన్నార్తిహరేణ హ। బదరీం త్వం ప్రయాహీతి స్వకులం సంజిహీర్షుణా॥౪॥ తథాపి తదభిప్రేతం జానన్నహమరిందమ। పృష్ఠతోఽన్వగమం భర్తుః పాదవిశ్లేషణాక్షమః॥౫॥ అద్రాక్షమేకమాసీనం విచిన్వన్ దయితం పతిమ్। శ్రీనికేతం సరస్వత్యాం కృతకేతమకేతనమ్॥౬॥ శ్యామావదాతం విరజం ప్రసన్నారుణలోచనమ్। దోర్భిశ్చతుర్భిర్విదితం పీతకౌశామ్బరేణ చ॥౭॥ వామ ఊరావధిశ్రిత్య దక్షిణాఙ్ఘ్రిసరోరుహమ్। ఉపాశ్రితార్భకాశ్వత్థమకృశం త్యక్తపిప్పలమ్॥౮॥ తస్మిన్మహాభాగవతో ద్వైపాయనసుహృత్సఖా। లోకాననుచరన్ సిద్ధ ఆససాద యదృచ్ఛయా॥౯॥ తస్యానురక్తస్య మునేర్ముకున్దః ప్రమోదభావానతకన్ధరస్య। ఆశృణ్వతో మామనురాగహాససమీక్షయా విశ్రమయన్నువాచ॥౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ॥ వేదాహమన్తర్మనసి స్థితం తే దదామి యత్తద్దురవాపమన్యైః। సత్రే పురా విశ్వసృజాం వసూనాం మత్సిద్ధికామేన వసో త్వయేష్టః॥ స ఏష సాధో చరమో భవానామాసాదితస్తే మదనుగ్రహోఽయమ్। యన్మాం నృలోకాన్రహ ఉత్సృజన్తం దిష్ట్యా దదృశ్వాన్ విశదానువృత్త్యా॥౧౨॥ పురా మయా ప్రోక్తమజాయ నాభ్యే పద్మే నిషణ్ణాయ మమాదిసర్గే। జ్ఞా

హృన్మిత్రం - సఖా చ - సౌహార్దం సఖ్యం మైత్రీత్వం చోభయమపి వివక్షితం - మహాభాగవతో భాగవతాగ్రగణ్యః - అత ఏవ - సిద్ధః కృతకృత్యః - మైత్రేయః - లోకాన్ - అనుచరన్ - యదృచ్ఛయా ఆగతః ✽॥౯॥✽ తస్యేతి॥ ప్రమోదేన భగవద్దర్శనజనితసన్తోషేణ - భావేన భక్త్యా చ - ఆనతా కన్ధరా - యస్య, అనురక్తస్య భగవత్యనురాగయుక్తస్య, తస్య మునేర్మైత్రేయస్య, ఆశృణ్వతః - ముకున్దో భగవాన్ - అనురాగహాససమీక్షయా - అనురాగహాసాన్వితవిలోకనేన - విశ్రమయన్ శ్రమహానిం జనయన్, మాం ప్రత్యువాచ ✽॥౧౦॥✽ భగవద్భక్తిమేవాహ ద్వాభ్యాం॥ వేదేతి॥ హే వసో ఉద్ధవ - పూర్వజన్మాభిప్రాయేణేదం సంబోధనం - విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనాం - వసూనాం చ - సత్రే - పురా పూర్వజన్మని - మత్సిద్ధికామేన మత్ప్రాప్తికామేన - త్వయా వసునా - అహం, ఇష్టః సమ్యగారాధితః - అత - స్తే తవ - అన్తర్మనసా అన్తఃకరణేన - ఈప్సితం యత్, త్వదజానామి - అన్యైః అనారాధితమచ్చరణైః - దురవాపం దుఃఖేనాప్యాప్తుమశక్యం, తద్దదామి దాస్యామి ✽॥౧౧॥✽ స ఇతి॥ హే సాధో ఉద్ధవ - భవానాం - జన్మనాం మధ్యే, స ఏష భవః - చరమః అన్తిమః, కుతః - యద్యస్మాత్, తే త్వయా - మదనుగ్రహః - ఆసాదితః లబ్ధః, యస్మాచ్చ, పునః, నృలోకాన్ మర్త్యలోకాన్ - రహ ఏకాన్తే, ఉత్సృజన్తం త్యజన్తం, మర్త్యలోకాద్వైకుణ్ఠం గచ్ఛన్తం, మాం, విశదానువృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా, దదృశ్వాన్ దృష్టవానసి - ఏతద్దిష్ట్యా జాతమిత్యర్థః ✽॥౧౨॥✽ కిం తదాసీత్యపేక్షాయాం తదేవ నిర్దిశతి॥ పురేతి॥ ఆదిసర్గే సృష్ట్యుపక్రమే, నాభ్యే నాభౌ భవం నాభ్యం - తస్మిన్ - పద్మే కమలే - నిషణ్ణాయ ఉపవిష్టాయ - అజాయ - పురా పూర్వకాలే, మయా ప్రోక్తం - మమ మహిమా అవభాస్యతే ప్రకాశ్యతే అనేనేతి మన్మహిమావభాసం, యం, దేవ, సూర

మో భాగవతమితి వదన్తి - తత్పరం జ్ఞానం దదామీత్యనుషఙ్గః ॥౧౩॥ ఏవం భగవతోక్తే మయ్యేవముక్తమిత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఇత్థమ్ - ఆదృతోక్తః ఆదృతశ్చాసావుక్తశ్చ - పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య - ప్రతిక్షణం కృపావలోకనమనుగ్రహశ్చ తయోః పాత్రభూతః, స్నేహోత్థరోమా స్నేహేన ఊర్ధ్వాని పులకితాని రోమాణి యస్య సః - స్ఖలితాక్షరః గద్గదవాక్, అహం, శుచః ఆనన్దాశ్రూణి, ముఞ్చన్, ప్రాఞ్జలిః, తం ప్రత్యాబభాషే ఆభాషితవానస్మి ❀॥౧౪॥❀ కిమాభాషితవానసీత్యత ఆహ ॥ క ఇతి ॥ హే ఈశ, తే తవ, పాదసరోజభాజాం పాదకమలం భజమానానామ్, ఇహ పురుషాణామ్, చతుర్ష్వర్థేషు ధర్మార్థకామమోక్షేషు, కో ను సుదుర్లభః న కోఽపి దుర్లభ ఇత్యర్థః, పురుషార్థచతుష్టయస్య సులభత్వేఽపి, హే భూమన్ విభో, నాహం - ప్రవృణోమి, పురుషార్థచతుష్టయమితి శేషః, కథంభూతోఽహమ్, భగవత్పదామ్బుజయోః నిషేవణే ఔత్సుక్యం యస్య సః, "తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్తః" ఇత్యుక్తవిధజ్ఞాన్యహమ్ ❀॥౧౫॥❀ నిత్యయోగవిరోధినం ధర్మాదికం, న వృణోమి, కిం త్వఘటనఘటనాసామర్థ్యరూపాం భవదీయాం శక్తిం, స్మరతాం, చిత్తం, పారవశ్యం యాతీతి వ్యఞ్జయన్నిత్యాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ అనీహస్య నిర్వ్యాపారస్య - తవ, కర్మాణి అభవస్య జన్మరహితస్య - భవః, కాలాత్మనః కాలశరీరకస్య - దుర్గాశ్రయః ద్వారకారూపజలదుర్గాశ్రయణం - యచ్చ - అరిభయాత్ కాలయవనాదిభయాత్పలాయనం స్వాత్మరతేః - ప్రమదాయుతాశ్రమః బహ్వీభిః ప్రమదాభిః స్త్రీభిః - యుక్తః - యః ఆశ్రమః గృహస్థాశ్రమ - ఇతి చ యత్ - ఇహ అస్మిన్విషయే - విదాం విదుషామపి - ధీః - ఖిద్యతి పారవశ్యం యాతి ❀॥౧౬॥❀ కిం చ - మన్త్రేషు ప్రస్తుతేషు సత్సు - మాం - ఉపహూయ యద్వై ఆహూయైవ పృచ్ఛేః పృష్టవానసి - కథంభూతస్త్వం అకుణ్ఠితాఖణ్డసదాత్మబోధః అకుణ్ఠితః ఆవరణరహితః - అఖణ్డః అపరిచ్ఛిన్నః । ఆత్మనః స్వస్య - బోధః - యస్య సః - అనా

నం పరం యన్మహిమావభాసం యం సూరయో భాగవతం వదన్తి ॥౧౩॥ ఇత్యాదృతోక్తః పరమస్య పుంసః ప్రతిక్షణానుగ్రహభాజనోఽహమ్ । స్నేహోత్థరోమా స్ఖలితాక్షరస్తం ముఞ్చఞ్ఛుచః ప్రాఞ్జలిరాబభాషే ॥౧౪॥ కో న్వీశ తే పాదసరోజభాజాం సుదుర్లభోఽర్థేషు చతుర్ష్వపీహ । తథాపి నాహం ప్రవృణోమి భూమన్ భవత్పదామ్భోజనిషేవణోత్సుకః ॥౧౫॥ కర్మాణ్యనీహస్య భవోఽభవస్య తే దుర్గాశ్రయోఽథారిభయాత్పలాయనమ్ । కాలాత్మనో యత్ప్రమదాయుతాశ్రమః స్వాత్మన్రతేః ఖిద్యతి ధీర్విదామిహ ॥౧౬॥ మన్త్రేషు మాం వా ఉపహూయ యత్త్వమకుణ్ఠితాఖణ్డసుఖాత్మబోధః । పృచ్ఛేః ప్రభో ముగ్ధ ఇవాప్రమత్తస్తన్నో మనో మోహయతీవ దేవ ॥౧౭॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహఃప్రకాశం ప్రోవాచ కస్మై భగవాన్సమగ్రమ్ । అపి క్షమం నో గ్రహణాయ భర్తర్వదాఞ్జసా యద్వృజినం తరేమ ॥౧౮॥ ఇత్యావేదితహార్దాయ మహ్యం స భగవాన్పరః । ఆదిదేశారవిన్దాక్ష ఆత్మనః పరమాం స్థితిమ్ ॥౧౯॥ స ఏవమారాధితతీర్థపాదాదధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః ।

వృతాపరిచ్ఛిన్నాత్మజ్ఞాన ఇత్యర్థః - అత ఏవాప్రమత్తః - స్వయమేవంభూతోఽపి - ముగ్ధ ఇవ మూఢ ఇవ యత్పృష్టవానసి - తన్మే - మనో - మోహయతీవ మోహం ప్రాపయతీవ వర్తతే - ఇవశబ్దేన పరమార్థత ఏతత్సర్వముపపన్నమేవేతి సూచ్యతే - తథా హి - అకర్మాయత్తక్రియస్య లీలయా కర్మాణి అకర్మాయత్తభవస్య స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళస్వవిగ్రహపరిగ్రహరూపో భవశ్చ - ఉపపద్యతే - దుర్గాశ్రయాదికమనుర్త్యలీలయోపపద్యతే, "యో వై బాలాక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య చైతత్కర్మ", "అజాయమానో బహుధా విజాయతే", "లోకవత్తు లీలాకైవల్యమ్" ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రాదిభ్యః ॥౧౭॥ ఏవముక్త్వా హార్దమపి నివేదితవానస్మీత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ స్వాత్మనస్తవ - రహః యాథాత్మ్యం, తస్య ప్రకాశకం - పరం జ్ఞాతవ్యేషు ప్రధానభూతం సమగ్రమఙ్గోపేతం - యత్ జ్ఞానం - భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యో భగవాన్ - కస్మై కాయ - బ్రహ్మణే - సర్వనామత్వమార్షం - ప్రోవాచ ఉక్తవాన్ - తత్ - జ్ఞానం - హే భర్తః స్వామిన్ - నః అస్మాకం - గ్రహణాయ గ్రహీతుం - క్షమం యోగ్యం - అపి చేత్ - వద - యత్ యస్మాత్ జ్ఞానాత్ - వృజినం దుఃఖాత్మకసంసారం - అఞ్జసా సుఖేన - తరేమ అతివ్రజేమహి ❀॥౧౮॥❀ ఏవం స్వాభిప్రాయే నివేదితే మహ్యం స భగవాంస్తత్త్వముపదిదేశేత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఇత్థమ్ - ఆవేదితం నివేదితం హార్దం అభిప్రాయః యేన - తస్మై - మహ్యం - స భగవాన్ - అరవిన్దాక్షః - ఆత్మనః స్వాత్మనః - పరమాం - పరో జ్ఞాతవ్యో - మా - న - యస్యాస్తాం పరమాం - జ్ఞాతవ్యాన్తరరహితాం - స్థితిం యాథాత్మ్యావగతిం - ఆదిదేశ ఉపదిదేశ ❀॥౧౯॥❀ ఉపసంహరతి ॥ స ఇతి ॥ ఆరాధితపాదతీర్థాత్ - తీర్థశబ్దః పావనవాచీ ఆరాధితపవిత్రపాదాదిత్యర్థః - యద్వా - పాదే తీర్థం యస్య సః - ఆరాధితశ్చాసౌ పాదతీర్థశ్చ - తస్మాద్భగవతః - ఏవం - అధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః - తత్త్వాత్మకపరమాత్మయాథాత్మ్యావగతిరూపో బోధః - సన్మృగ్యతే పరిశీల్యతే అనేనేతి తత్త్వాత్మవిబోధమార్గః - ఆత్మయాథాత్మ్యావగతిప్రకాశకం శాస్త్రం - అధీతస్తత్త్వాత్మవిబోధమార్గో యే

న-సోఽహం-పాదౌ-భగవతశ్చరణౌ-ప్రణమ్య-దేవం-పరివృత్య-ప్రదక్షిణీకృత్య-తద్విరహేణ భగవద్విశ్లేషేణ-ఆతురః ఖిన్నః ఆత్మా చిత్తం యస్య సః-ఏవంభూతస్సన్నిహాగతోఽస్మి ❁॥౨౦॥❁ ఇహాగతస్త్వం క్వ గమిష్యసీత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ సోఽహం-బదరీం త్వం ప్రయాహీత్యాజ్ఞప్తోఽహం-తస్య భగవతో-దర్శనేన-యోఽయమాహ్లాదః-వియోగేనార్తిశ్చ-తాభ్యాం యుతస్సన్-ప్రభోర్భగవత-స్తస్య, దయితం ప్రియం-బదర్యాశ్రమమణ్డలం గమిష్యే ❁॥౨౧॥ ఆశ్రమం ప్రస్తౌతి॥ యత్రేతి॥ యత్ర బదర్యాశ్రమమణ్డలే-ఋషిస్సర్వజ్ఞో-నారాయణో-నరశ్చ-మృదు-లోకానాం క్షేమస్వాస్థ్యాదికరం-తీవ్రం దుశ్చరం-దీర్ఘమాకల్పాన్తం-తప-స్తేపాతే వకాౖతే-కథంభూతౌ తేపాతే-లోకభావనౌ లోకానుగ్రాహకౌ ❁॥౨౨॥❁ ఏవముద్ధవాదుపశ్రుతవృత్తాన్తస్య క్షత్తుర్వస్థితిప్రకారమాహ బాదరాయణిశ్శ్లోకద్వయేన॥ ఇతీతి॥ క్షత్తా-బుధః విద్వాన్-ఇతీత్యుక్తప్రకారేణ-ఉద్ధవాదుద్ధవముఖాత్-జ్ఞాతీనాం-దుస్సహం సోఢుమశక్యం-అత్యన్తదుఃఖజనకమిత్యర్థః-వధం నాశ-ముపాకర్ణ్య శ్రుత్వా-ఉత్పతితముత్పన్నం-శోకం-జ్ఞానేన స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన-అశమయత్ ❁॥౨౩॥❁ స ఇతి॥ సః కౌరవర్షభః విదురః-వ్రజన్తం ప్రవ్రజిష్యన్తం-బదర్యాశ్రమం ప్రతీతి శేషః-మహాభాగవతం భాగవతశ్రేష్ఠముద్ధవం-విస్రమ్భాద్విశ్వాసాత్-ఇదమభ్యధత్త అనుసంహితవాన్-నిశ్చితవానిత్యర్థః-కిం-కృష్ణపరిగ్రహే కృష్ణానుగ్రహే అయముద్ధవో ముఖ్య ఇతి కృష్ణపరిగ్రహవిషయాణాం మధ్యే-అయం ముఖ్య ఇతి-విశ్వాసపూర్వకం నిశ్చితవానిత్యర్థః ❁॥౨౪॥❁ అథ శ్రుతభగవద్వృత్తాన్తం తదుపదిష్టతత్త్వజిజ్ఞాసుః క్షత్తాపృచ్ఛత్॥ జ్ఞానమితి॥ యోగేశ్వరః యోగఫలప్రద-ఈశ్వరో భగవాన్-తే తుభ్యం-స్వాత్మరహః ప్రకాశం-పరం-యత్ జ్ఞాన, మాహ, తత్ జ్ఞానం, భవాన్, నః అస్మభ్యం, వక్తుమర్హతి-యద్యస్మాద్విష్ణోర్భృత్యాః

ప్రణమ్య పాదౌ పరివృత్య దేవమిహాగతోఽహం విరహాతురాత్మా ॥౨౦॥ సోఽహం తద్దర్శనాహ్లాదవియోగార్తియుతః ప్రభోః। గమిష్యే దయితం తస్య బదర్యాశ్రమమణ్డలమ్॥౨౧॥ యత్ర నారాయణో దేవో నరశ్చ భగవానృషిః। మృదు తీవ్రం తపో దీర్ఘం తేపాతే లోకభావనౌ॥౨౨॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇత్యుద్ధవాదుపాకర్ణ్య సుహృదాం దుస్సహం వధమ్। జ్ఞానేనాశమయత్ క్షత్తా శోకముత్పతితం బుధః॥౨౩॥ స తం మహాభాగవతం వ్రజన్తం కౌరవర్షభః। విస్రమ్భాదభ్యధత్తేదం ముఖ్యం కృష్ణపరిగ్రహే॥౨౪॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహః ప్రకాశం యదాహ యోగేశ్వర ఈశ్వరస్తే। వక్తుం భవాన్నోఽర్హతి యద్ధి విష్ణోర్భృత్యాస్స్వభృత్యార్థకృతశ్చరన్తి॥౨౫॥ ఉద్ధవ ఉవాచ॥ నను తే తత్త్వసంరాధ్య ఋషిః కౌషారవోఽన్తి మే। సాక్షాద్భగవతాదిష్టో మర్త్యలోకం జిహాసతా॥౨౬॥ ఇతి సహ విదురేణ విశ్వమూర్తేర్గుణకథయా సుధయా ప్లావితోరుతాపః। క్షణమివ పులినే యమస్వసుస్తాం సముషిత ఔపగవిర్నిశాం తతోఽగాత్॥౨౭॥ రాజోవాచ॥ నిధనముపగతేషు వృష్ణిభోజేష్వధిరథయూథపయూథపేషు ముఖ్యః। స తు కథమవశిష్ట ఉద్ధవో యద్ధరిరపి తత్యజ ఆకృతిం త్ర్యధీశః॥౨౮॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ బ్రహ్మశాపాపదే

స్వభృత్యార్థకృతః స్వభృత్యప్రయోజనకారిణః, చరన్తి హి ❁॥౨౫॥❁ తత్త్వజిజ్ఞాసునా క్షత్త్రా పృష్ట ఉద్ధవ ఆహ॥ నన్వితి॥ నను హే విదుర, తే త్వయా-ఋషిః తత్త్వదర్శీ, కౌషారవో మైత్రేయః-తత్త్వసంరాధ్యః తత్త్వోపదేశార్థ-మారాధనీయః పూజ్యః న త్వహం, కథంభూతః కౌషారవిః, మర్త్యలోకం, జిహాసతా హాతుమిచ్ఛతా, భగవతా-మే-అన్తి-మత్సమీపే, సాక్షాదాదిష్టః ఆజ్ఞప్తః-తీర్థాన్యటిత్వా భవన్తముపసన్నాయ క్షత్త్రే త్వముపదిశేత్యాదిష్ట ఇత్యర్థః ❁॥౨౬॥❁ విదురోద్ధవసంవాదముపసంహరతి వైయాసకిః॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థం విదురేణ సహ-విశ్వమూర్తేః విశ్వశరీరకస్య భగవతో, గుణకథారూపయా సుధయా, ఆప్లుతః నిరస్తః-ఉరుతాపో, యస్య సః-ఔపగవిరుద్ధవః, యమస్వసుః యమునాయాః పులినే, తాం నిశాం రాత్రిం, క్షణమివ, సముషితః సమ్యగ్భగవద్గుణకథయా తాం రాత్రిం క్షణమివ నీత్వా, తతః యమునాయాః-అగాత్-బదర్యాశ్రమం ప్రతీతి శేషః ❁॥౨౭॥❁ అథోద్ధవవిషయే, కించిద్రాజా పృచ్ఛతి॥ నిధనమితి॥ వృష్ణిభోజేషు నిధనం బ్రహ్మశాపేన నాశముపగతేషు సత్స్వుద్ధవస్తు కథమేకోఽవశిష్టః-అస్యాపి విప్రశాపవిషయత్వాదిత్యభిప్రాయః-కిముత వక్తవ్యం వృష్ణ్యాదయో నిధనముపగతా ఇతి-యత్-యతః-అతిరథానాం యూథం పాన్తీత్యతిరథయూథపాః-తేషామపి-యే, యూథపాః, తేష్వపి, ముఖ్యాః, త్ర్యధీశో లోకత్రయేశః-హరిరపి, ఆకృతిం మనుష్యసజాతీయసంనివేశం, తత్యాజ, తిరోభావయామాస, అత్ర భూత్యాగ ఏవ వివక్షితః "సర్వే నిత్యాశ్శాశ్వతాశ్చ దేహాస్తస్య మహాత్మన" ఇతి స్మరణాత్ ❁॥౨౮॥❁ విప్రశాపాదేస్సర్వస్య భగవత్సంకల్పానువిధాయిత్వాత్తత్సంకల్పేనాయం శాపవిషయోఽప్యుద్ధవ ఇహైవ స్థాపిత ఇత్యుత్తరమాహ॥ వైయాసకిః॥ బ్రహ్మేత్యాది బ్రహ్మశాపాపదేశేన విప్రశాపవ్యాజేన-కాలేన స్వసంకల్పితకాలేన, అమోఘం వాఞ్ఛితం యస్య సః, సత్యసంకల్ప ఇ

త్యర్థః, ఏవంభూతో భగవాన్, స్ఫీతం సమృద్ధం-స్వకులం, సంహృత్య, దేహం స్వదేహం, త్యక్ష్యన్ తిరోభావయిష్యన్, ఇదమ
చిన్తయత్ ॥౨౯॥ చిన్తామేవాహ॥ అస్మాదితి॥ అస్మాల్లోకాత్ మర్త్యలోకాత్, మయ్యుపరతే స్వలోకం గతే సతి-మదాశ్ర
యం అహమాశ్రయో విషయో యస్య తత్, మదాశ్రయం, మద్విషయకం, జ్ఞానం ప్రతి, సంప్రతీదానీం, ఉద్ధవ ఏవ, సాక్షాత్త్వేన,
సాక్షాత్ అర్హతి స్వయం గ్రహీతుమన్యాన్ గ్రాహయితుం చ ఉద్ధవ ఏవ యోగ్యః, కథంభూత ఉద్ధవః, ఆత్మవతాం స్వాత్మపర
మాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం మధ్యే, వరః ముఖ్యః ॥౩౦॥ ఏతదేవాహ ॥నేతి॥ ఉద్ధవః అణ్వపి మన్న్యూనః న్యూ
నః-నభవతి, "నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి" జగద్వ్యాపారవర్జం "భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ" మమ సాధర్మ్యమా
గతాః" ఇత్యాది శ్రుతిసూత్రస్మృత్యాదిప్రతిపన్నం భోగసామ్యం వివక్షితం । ముక్తో మయా సహ సమానభోగయోగ్య ఇ
త్యర్థః॥ కుతః, యద్యస్మాత్-గుణైః రజస్తమోమిశ్రసత్త్వైః, స్తతార్థశబ్దాదివిషయైర్నార్దితః న పీడితః - అత ఏవ ప్రభుః స్వ
వశీకృతేన్ద్రియః, అనేన ముక్తిసాధనసమగ్రసంపత్తిః సూచితా, అతః ఆత్మవద్వరత్వాత్, మద్వయునం మద్విషయం జ్ఞానం,
లోకం గ్రాహయన్, ఇహ మర్త్యలోకే, తిష్ఠతు ముక్తిపర్యన్తమితి శేషః ॥౩౧॥ ఉపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ఏవం ఇత్యేవం,
త్రిలోకగురుణా, శబ్దయోనినా శాస్త్రప్రమాణగమ్యేన-భగవతా, సందిష్టః ఆజ్ఞప్తః-బదర్యాశ్రమమాసాద్య, సమాధినా
జ్ఞానయోగేన-హరిం భగవన్తమీజే ఇష్టవాన్ ॥౩౨॥ విదుర ఇతి॥ విదురః-క్రీడయా క్రీడార్థం, ఉపాత్తదేహస్య స్వేచ్ఛో
పాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహస్య పరమాత్మనః శ్రీకృష్ణస్య, కర్మాణి శ్లాఘితాని చరిత్రాణి చ, ఉద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా, తస్యై
వ భగవతః, ధీరాణాం యోగినాం, ధైర్యవర్ధనం యోగవర్ధకం, విక్లబాత్మనాం అధీరచిత్తానాం, పశూనాం చ అజ్ఞానినాం, దు

శేన కాలేన మోసువాఞ్ఛితః। సంహృత్య స్వకులం స్ఫీతం త్యక్ష్యన్ దేహమచిన్తయత్ ॥౨౯॥ అస్మాల్లోకాదుపరతే
మయి జ్ఞానం మదాశ్రయమ్। అర్హత్యుద్ధవ ఏవాద్ధా సంప్రత్యాత్మవతాం వరః॥౩౦॥ నోద్ధవోఽణ్వపి మన్న్యూ
నో యద్గుణైర్నార్దితః ప్రభుః। అతో మద్వయునం లోకం గ్రాహయన్నిహ తిష్ఠతు॥౩౧॥ ఏవం త్రిలోకగురుణా
సందిష్టః శబ్దయోనినా। బదర్యాశ్రమమాసాద్య హరిమీజే సమాధినా॥౩౨॥ విదురోఽప్యుద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా కృ
ష్ణస్య పరమాత్మనః। క్రీడయోపాత్తదేహస్య కర్మాణి శ్లాఘితాని చ॥౩౩॥ దేహన్యాసం చ తస్యైవం ధీరాణాం
ధైర్యవర్ధనమ్। అన్యేషాం దుష్కరతరం పశూనాం విక్లబాత్మనామ్॥౩౪॥ ఆత్మానం చ కురుశ్రేష్ఠ కృష్ణేన మనసే
క్షితమ్। ధ్యాయన్ గతే భాగవతే రురోద ప్రేమవిహ్వలః॥౩౫॥ కాళిన్ద్యాః కతిభిః సిద్ధోఽహోభిర్భరతర్ష
భః। ప్రాపద్యత స్వఃసరితం యత్ర మిత్రాసుతో మునిః॥౩౬॥ ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే విదురోద్ధవసంవాదో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః ✻

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ద్వారి ద్యునద్యా ఋషభః కురూణాం మైత్రేయమాసీనమగాధబోధమ్। క్షత్తోపసృత్యాచ్యుత

ష్కరతరం, దేహన్యాసం చ దేహత్యాగప్రకారం చ ॥ హే కురుశ్రేష్ఠ రాజన్, కృష్ణేన భగవతా కర్త్రా, మనసా కరణేన-ఈ
క్షితం దృష్టం, ఆత్మానం స్వాత్మానం చ స్మృత్వా భాగవతే ఉద్ధవే, గతే సతి, తమేవ కృష్ణమేవ, ధ్యాయన్ ప్రేమవిహ్వలః నిరతి
శయభగవత్ప్రేమపరవశః-రురోద ॥౩౩॥ ॥౩౪॥ ॥౩౫॥ కాళిన్ద్యా ఇతి॥ భాగవతర్షభః భాగవతశ్రేష్ఠః-విదురః-స్వ
యం సిద్ధః పరినిష్పన్నయోగనిష్ఠ ఏవ, కతిభిః-అహోభిర్దినైః, కాళిన్ద్యాః యమునాయాః సకాశాత్-స్వఃసరితం గఙ్గాం-ప్రా
పద్యత ప్రాప్తః - యత్ర గఙ్గాతీరే-హరిద్వారే-మిత్రాసుతో మైత్రేయః - ఆస్తే తత్ప్రాపద్యతేత్యర్థః ॥౩౬॥ ఇతి శ్రీమ
ద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే విదురోద్ధవసంవాదో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః

ఏవం "కుత్ర క్షత్తుర్భగవతా మైత్రేయేణాస సఙ్గమః। కదా వా సహ సంవాద" ఇత్యస్యోత్తరముక్తం - అథేతః ప్ర
భృతి తృతీయచతుర్థస్కన్ధాభ్యాం విదురమైత్రేయసంవాదం వివక్షిష్యం స్తావద్విదురస్య మైత్రేయోపసత్తిప్రకారం త
త్పృష్టభగవల్లీలారూపమహదాదిసృష్టిప్రకారం చాహానేన పఞ్చమేనాధ్యాయేన ॥ తావద్యథావిధి క్షత్తుర్మైత్రేయోపస
త్తిమాహ వైయాసకిః॥ ద్వారీతి॥ ద్యునద్యాః గఙ్గాయాః-ద్వారి ద్వారే ఆసీనం నిషణ్ణం - అగాధబోధం-అగాధః అపారః బో
ధః ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం యస్య తం "శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ" మిత్యాద్యుక్తాచార్యలక్షణలక్షితమిత్యర్థః-ఏవం
భూతం మైత్రేయ-ముపసృత్య "స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్ సమిత్పాణి" రిత్యాద్యుక్తరీత్యా - ఉపసమీపే-ప్రాప్య-క్షత్తా-పప్ర
చ్ఛ-కథంభూతః క్షత్తా-అచ్యుతభావః పరమాత్మభక్తిః-తేన శుద్ధః నిర్మలచిత్తః-అనేన "ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ"
ఇత్యస్యార్థ ఉక్తః-సౌశీల్యగుణాభితృప్తః-సౌశీల్యం మహతో మన్దైస్సహ నీరన్ధ్రేణ సంశ్లేషస్వభావత్వం-మైత్రేయస్య-సౌశీ

ల్యగుణేనాభితృప్తం-సత్యార్జవదయాదానాహింసాదీనామప్యుపలక్షణం-తైరప్యభితృప్తః-ఏతేనాచార్యత్వపూర్తిరభిప్రేతా ❀॥౧॥❀ కిం పృష్టవానిత్యపేక్షాయాం తావ "త్సరీత్యులోకా" నిత్యస్యార్థం సూచయన్-తత్ప్రశ్నమేవాహ ॥ సుఖాయేత్యాదినా॥ లోకః జనః సుఖాయ సుఖార్థం-సుఖలిప్సయేత్యర్థః-కర్మాణి కృష్యాదీని లౌకికాని-శ్రౌతస్మార్తాని చ-కరోతి, తైః కర్మభిః, సుఖం వా నిరతిశయసుఖం వా అన్యద్దుఃఖాపారమం వా- అన్యస్య దుఃఖస్యోపారమం ఆత్యన్తికనివృత్తిం వా-న విన్దతి నవిన్దతే-కిన్తు-తతః తైః కర్మభిః, మాయః పునః పునః-దుఃఖమేవ-విన్దేత, అత్ర-నిరతిశయసుఖప్రాప్త్యాత్యన్తికదుఃఖనివృత్త్యోశ్చ సాధనత్వేన-యద్యుక్తం కర్తవ్యం-తత్-నః అస్మభ్యం-భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నః త్వం- వదేత్ వదేత్యర్థః "తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యకృతో లోకః క్షీయత" ఇత్యుక్తరీత్యా-కర్మణామాత్యన్తికదుఃఖనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాప్తిసాధనత్వానుపపత్తిం పరీక్షమాణాయ-నిరతిశయసుఖసాధనవివిత్సావతే మహ్యముపదిశేత్యర్థః ❀॥౨॥❀ నివృత్తబాహ్యాభ్యన్తరకరణవ్యాపారస్య భగవత్ప్రవణైకచిత్తస్య మే-కింభవత్కృతప్రశ్నానాం ప్రతివచనేన ప్రయోజన-మిత్యాశఙ్కాం శమయం స్తస్య ప్రతివచనౌత్సుక్యమావిష్కరోతి ॥ జనస్యేతి॥ దైవాత్ పూర్వకర్మవశాత్-అధర్మశీలస్య అధర్మనిరతస్య "పాపం ప్రజ్ఞాం నాశయతి క్రియమాణం పునః పునః। నష్టప్రజ్ఞః పాపమేవ నిత్యమారభతే జన" ఇతి వచనాత్-అత ఏవ-కృష్ణాద్విముఖస్య పరాఙ్ముఖస్య-అత ఏవ-సుదుఃఖితస్య అతిదుఃఖితస్య- జనస్య అనుగ్రహాయ-భవ్యాని భద్రాణి-జనార్దనస్య విష్ణోః-భూతాని విష్ణుభక్తాః-భవన్తీత్యర్థః, ఇహ మర్త్యలోకే చరన్తి - కృపాళూనాం భవతాం లోకానుజిఘృక్షయైవ మర్త్యలోకే సంచరణమిత్యర్థః ❀॥౩॥❀ బుభుత్సితాని క్రమశః పృచ్ఛతి ॥ తదితి॥ హే సాధువర్య-

భావశుద్ధః పప్రచ్ఛ సౌశీల్యగుణాభితృప్తః॥౧॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ॥ సుఖాయ కర్మాణి కరోతి లోకో న తైస్సుఖం వాన్యదుపారమం వా। విన్దేత భూయస్తత ఏవ దుఃఖం యదత్ర యుక్తం భగవాన్వదేన్నః ॥౨॥ జనస్య కృష్ణాద్విముఖస్య దైవాదధర్మశీలస్య సుదుఃఖితస్య। అనుగ్రహాయేహ చరన్తి నూనం భూతాని భవ్యాని జనార్దనస్య॥౩॥ తత్సాధువర్యాదిశ వర్త్మ శం నస్సంసాధితో భగవాన్యేన పుంసామ్। హృది స్థితో యచ్ఛతి భావపూతే జ్ఞానం స్వతత్త్వాధిగమం పురాణమ్॥౪॥ కరోతి కర్మాణి కృతావతారో యాన్యాత్మతన్త్రో భగవాంస్త్ర్యధీశః। యథా ససర్జాగ్ర ఇదం నిరీహస్సంస్థాప్య వృత్తిం జగతో విధత్తే॥ ౫ ॥ యథా పునస్స్వే ఖ ఇదం నివేశ్య శేతే గుహాయాం స నివృత్తవృత్తిః। యోగేశ్వరాధీశ్వర ఏక ఏతదనుప్రవిష్టో బహుధా యథాసీత్॥౬॥ క్రీడన్విధత్తే ద్విజగోసురాణాం క్షేమాయ కర్మాణ్యవతారభేదైః। మనో న తృప్యత్యపి శృణ్వతాం నస్సుశ్లోకమౌళేశ్చరితామృతాని॥౭॥ యైస్తత్త్వభేదైరధిలోకనాథో లోకానలోకాన్సహ లోకపాలాన్। అచీక్లృపద్యత్ర హి సర్వసత్త్వని

శం సుఖసంపాదకం తద్వర్త్మ ఉపాయం నః-ఆదిశ కథయ-కథంభూతం వర్త్మ - యేన వర్త్మనా-ఆరాధితః-సః భగవాన్-పుంసాం-భక్తిపూతే భక్తియోగేన పవిత్రితే-హృది హృదయే-స్థితః-తత్త్వాధిగమం-తత్త్వమధిగమ్యతే యేన తత్తత్త్వావభాసకం-పురాణం అనాదివేదప్రమాణకం జ్ఞానం-యచ్ఛతి-తద్వర్త్మాదిశేత్యర్థః ❀ ॥౪॥ ❀ కరోతీతి ॥ త్ర్యధీశః త్రిలోకేశః-భగవాన్-స్వతన్త్రః అకర్మవశ్య ఏవ-కృతావతారః బ్రహ్మాదిరూపేణ కృతానుప్రవేశావతారః-యాని కర్మాణి-కరోతి - అగ్రే సృష్టేః పూర్వం-నిరీహః నిర్వ్యాపార ఏవ-స్వయ-మిదం విశ్వం-యథా యేన ప్రకారేణ-ససర్జ - యథా సంస్థాప్య సమష్టివ్యష్టిరక్షాం కృత్వా, జగతః-వృత్తిం జీవికాం, విధత్తే కరోతి-ఏతద్వర్ణయేత్యుపరితనేనాన్వయః, ఏవమగ్రేపి ❀ ॥౫॥ ❀ యథేతి॥ స భగవాన్- స్వశరీరభూతే-ఖే సూక్ష్మావస్థాకాశాదికారణభూతే "అక్షరం తమసి లీయత" ఇత్యుక్తతమశ్శబ్దవాచ్యప్రకృతిద్రవ్యే- ఇదం కార్యం ప్రపఞ్చం నివేశ్య సంహృత్య - నివృత్తవృత్తిః నివృత్తజగద్వ్యాపారః-గుహాయాం పరమాకాశే-వైకుణ్ఠ ఇత్యర్థః- శేతే వసతి- హే యోగీశ్వరాధీశ్వర-యోగీశ్వరశ్రేష్ఠ ఏకః, స్వయం-ఏతచ్చిదచిదాత్మకం జగ-దనుప్రవిష్టః స్వప్రశాసనాధీనం కుర్వన్-ధారకతయా స్థితః బహుధా దేవమనుష్యాదిబహునామభాక్-యథా - ఆసీత్ బభూవ ❀ ॥౬॥ ❀ యథా చ-ద్విజగోసురాణాం బ్రాహ్మణగోదేవతానాం- క్షేమాయ-అవతారభేదైః రామకృష్ణాద్యవతారభేదైః - భేదశబ్దో గౌణావేశశక్త్యాద్యవతారాణాం ప్రదర్శనార్థః, స్వయం క్రీడన్నేవ - కర్మాణి దుష్కృద్వినాశసాధుపరిత్రాణాదిరూపకర్మాణి-విధత్తే కరోతి। అన్యదపి ప్రష్టవ్యమాణః-అన్తరా-స్వస్య ప్రతివచనశ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కరోత్యర్ధేన॥ మన ఇతి॥ సుశ్లోకమౌళేః-సుష్ఠు శ్లోక్యన్తే కీర్త్యన్త ఇతి సుశ్లోకాః పవిత్రకీర్తిమన్తః- తేషాం మౌళిరివ ప్రధానః-తస్య భగవతః-చరితామృతాని అమృతతుల్యాని చరిత్రాణి-శృణ్వతామపి-నః మనః-న తృప్యతి ❀॥౭॥❀ పృచ్ఛతి॥ యైరితి॥ అధిలోకనాథః లోకాధిపతిః-యై

స్తత్త్వభేదైః మహదాదిభిరిత్యర్థః - సహలోకపాలాన్ సహవిద్యమానాః లోకపాలాః యేషాం తాన్ - లోకాన్ - అలోకాన్ లోకాలోకబహిర్భాగాన్ - నరకాన్వా, అచీక్లృపత్ కల్పయామాస - తాన్వర్ణయేత్యర్థః - యత్ర యేషు లోకాదిషు - సర్వాణి - యాని సత్త్వాని ప్రాణినః - తేషాం - నికాయాః సమూహాః - స్తేషాం - భేదం భిదా - అధికృతం కర్మానుగుణాధికారవాన్ ప్రతీతః ప్రతీయతే *॥౮॥* యేనేతి॥ ఉత అపిచ, ఆత్మయోనిం ఆత్మైవ యోనిః కారణం యస్య స ఆత్మయోనిః - కారణాన్తరశూన్య ఇత్యర్థః - విశ్వసృష్టా నారాయణః - ప్రజానాం వ్యష్టిభూతానాం - ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం, ఆత్మా జ్ఞానేన్ద్రియగణః - కర్మ కర్మేన్ద్రియగణః - రూపాణి దేవమనుష్యాదిరూపాణి - అభిధాః దేవో మనుష్య ఇత్యాద్యభిధాః - ఆసాం - భిదాం - యేన - యేన ప్రకారేణ - వ్యధత్త అకరోత్ - కిం సాక్షా-త్పరంపరయా వే-త్యభిప్రాయః - ఏతత్పృష్టం - చకారా-దపృష్టమపి - నోఽస్మభ్యం హే విప్రవర్య వర్ణయ *॥౯॥* నను - బహుశ్రుతస్య తవ కిమనయా శుశ్రూషయేత్యత ఆహ॥ పరావరేషామితి॥ హే భగవన్ మైత్రేయ - పరైః త్రివర్ణికాః - అవరైః స్త్రీశూద్రాదయః - స్తేషాం - వ్రతాని - వ్యాసముఖాత్ - అభీక్ష్ణం పునః పునః - మేను యా - శ్రుతాని - భగవత్కథామృతపూరాత్ - వినా - క్షుల్లసుఖావహానాం అల్పసుఖసంపాదకానాం - తేషాం వ్రతానాం - శ్రవణేనేతి శేషః, అతృప్నుమః తృప్తా అభూమ - భగవత్కథామృతశ్రవణేన తు నతృప్తా ఇత్యర్థః *॥౧౦॥* ఏతదేవాహ॥ కస్తృప్నుయాదితి॥ వః యుష్మాకం - సత్రేషు - సూరిభిః విద్వద్భిః - ఈడ్యమానాత్ ప్రస్తూయమానాత్ - తీర్థపదో భగవతః - అభిధానాత్ చరిత్రాత్ - కః శుశ్రూషమాణః పురుషః - తృప్నుయాత్ నహి - పితృప్నుయాదిత్యర్థః - యః - తీర్థపాత్ - పురుషస్య శృణ్వతః పుంసః - కర్ణనాడీ - శ్రోత్రబిలం - యాతః గతః - కథాశ్రవణేన శ్రోత్రబిలద్వారేణ హృదయం ప్రవిష్టః - భవప్రదాం సంసృతిసంపాదికాం - గేహరతిం దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాసక్తిం - ఛినత్తి - నహ్యేవం వ్రతానాం తాపత్రయాభిహతిసామర్థ్యమస్తీతి భావః *॥౧౧॥*

కాయభేదాధికృతః ప్రతీతః॥౮॥ యేన ప్రజానాముత * ఆత్మకర్మరూపాభిధానాంచ భిదాం వ్యధత్త। నారాయణో విశ్వసృగాత్మయోనిరేతచ్చ నో వర్ణయ విప్రవర్య॥౯॥ పరావరేషాం భగవన్ వ్రతాని శ్రుతాని మే వ్యాసముఖాదభీక్ష్ణమ్। అతృప్నుమః క్షుల్లసుఖావహానాం తేషామృతే కృష్ణకథామృతౌఘాత్॥౧౦॥ కస్తృప్నుయాత్తీర్థపదోఽభిధానాత్సత్రేషు వస్సూరిభిరీడ్యమానాత్। యః కర్ణనాడీం పురుషస్య యాతో భవప్రదాం గేహరతిం ఛినత్తి॥౧౧॥ మునిర్వివక్షుర్భగవద్గుణానాం సఖాపి తే భారతమాహ కృష్ణః। అస్మిన్నృణాం గ్రామ్యసుఖానువాదైర్మతిర్గృహీతా ను హరేః కథాయామ్॥౧౨॥ సా శ్రద్దధానస్య వివర్ధమానా విరక్తిమన్యత్ర కరోతి పుంసః। హరేః పదానుస్మృతినిర్వృతస్య సమస్తదుఃఖాప్యయమాశు ధత్తే॥౧౩॥ తాన్ శోచ్యశోచ్యానవిదోఽనుశోచే * హరేః కథాయాం విముఖానఘేన। క్షిణోతి దేవోఽనిమిషస్తు యేషామాయుర్వృథావాదగతిస్మృ

నను భగవత్కథాయా ఏవ తాపత్రయాత్మకసంసృతివిచ్ఛేదకత్వే - సైవ ప్రాధాన్యేన భగవతా బాదరాయణేన మహాభారతే కిమితి నానువర్ణితా - కిమితి వా ప్రాయశో వ్రతాన్యేవ వర్ణితాని - త్యాశఙ్క్య - న్యాగోహవాదన్యాయేన - శ్రీమహాభారతస్యాపి భగవద్గుణానువర్ణనే తాత్పర్యమిత్యాహ॥ మునిరితి॥ తే - సఖా మునిః కృష్ణః కృష్ణద్వైపాయనః - భగవద్గుణానాం వివక్షుః భగవద్గుణాన్ వక్తుమిచ్ఛుః - భారతం - మాహ - యస్మిన్ భారతే - గ్రామ్యసుఖానువాదైః ద్వారభూతైః - అనుపశ్చా-ద్ధరేః కథాయాం నృణాం మతిః - గృహీతా అవతారితేత్యర్థః - శాఖాచన్ద్రన్యాయేన భగవత్కథాయాం బుద్ధ్యవతారార్థం భారతే గ్రామ్యసుఖానువాదః కృతః - నహి తావతా తత్రైవ తత్తాత్పర్యమితి వక్తుం యుక్తమ్॥ తదుక్తమితిహాససముచ్చయే॥ కామినో వర్ణయన్ కామాన్ లోభం లుబ్ధస్య వర్ణయన్॥ నరః కిం ఫలమాప్నోతి కూపేఽన్ధమివ పాతయన్॥ లోకచిత్తావతారార్థం వర్ణయిత్వా తు తేన తౌ॥ ఇతిహాసైః పవిత్రార్థైః పునరత్రైవ సన్నితౌ॥ అన్యథా ఘోరసంసారబన్ధహేతూ జనస్య తౌ॥ వర్ణయేత్స కథం విద్వాన్మహాకారుణికో మునిరితి॥ అతో భారతాభిప్రాయో దురవగమ ఇత్యర్థః *॥౧౨॥* భగవత్కథాయాం మతిప్రవేశస్య ఫలమాహ॥ సేతి॥ సా కథా హరికథా - అహరహః శ్రవణేన - వృద్ధిం ప్రాప్తా సతి శ్రద్ధధానస్య కథాశ్రవణే శ్రద్ధాం కుర్వతః పుంసః - అన్యత్ర శబ్దాదౌ విరక్తిం కరోతి - తతః కిమత ఆహ - హరేః భగవతః - పాదయోః అనుస్మృత్యా అనుధ్యానేన - నిర్వృతస్య సుఖితస్య - సమస్తదుఃఖానామప్యయం నాశం విధత్తే - సా హరికథేతి శేషః - హరికథైవ స్వస్యాం శ్రద్ధధానస్య శుశ్రూషోః శబ్దాదివిషయేషు విరక్తిం భగవత్పాదారవిన్దభక్తిం చ జనయతి - తాపత్రయాభిహతిం చ విధత్తే *॥౧౩॥* అత ఏవంవిధప్రభావవత్యాం హరికథాయాం యే విముఖాస్తాన్ శోచతి॥ తానితి॥ శోచ్యశోచ్యాన్ శోచ్యానామపి శోచ్యాన్ - అత్యన్తశోచ్యానిత్యర్థః, కుతః, అవిదః అజ్ఞాన్, తాన్ శోచేత్, తే కే, హరేః, కథాయాం ఉక్తగుణశాలిన్యాం, అఘేన పాపేన,

యే, విముఖాః పరాఙ్ముఖాః, అత ఏవ, యేషాం హరికథావిముఖానాం, ఆయుః, అనిమిషో దేవో రవిః, క్షిణోతి క్షపయతి, కిమిద ముచ్యతే, యతః కథాశ్శృణ్వతోఽప్యాయుః క్షిణోతి త్యాశఙ్క్యాంశమయన్ విముఖాన్విశినష్టి॥ వృథావాదగతిస్మృతీనామితి॥ వాచో వాగ్వ్యాపారః-గతిర్దేహవ్యాపారః, స్మృతిర్మనో వ్యాపారః-వృథావ్యర్థాః వాదగతిస్మృతయో యేషాం- తేషాం- భగవతః కథాశ్శృణ్వత స్తు-వాదగతిస్మృతయస్సఫలా ఇత్యర్థః-ఆయుః క్షపణం తు తుల్యమేవ ॥౧౪॥ ప్రశ్నముపసంహరతి ద్వాభ్యామ్ ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్-హరికథాయా ఏవ సమస్తదుఃఖవ్యయకరత్వాద్ధేతోః- హే కౌషారవ- మైత్రేయ శర్మదాతుః సుఖప్రదస్య- పవిత్రకీర్తే- రస్య హరేః కథామేవ- కథాసు- సారం సారభూతాం - ఉద్ధృత్య, పుష్పేభ్యో మధుకరో మధ్వివ, నః- శివాయ హే ఆర్తబన్ధో తాపత్రయాభిపీడితానాం సుఖకర- కీర్తయ కథయ ॥౧౫॥ భగవత్కథాస్వప్యవాన్తర విశేషం శ్రీకృష్ణకథైవ కథనీయేత్యాహ॥ స ఇతి॥ యో భగవాన్- విశ్వస్య- జన్మస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, ప్రగృహీతశక్తిం- ప్రగృహీతా ఉపాత్తా- శక్తిః బ్రహ్మాదిరూపా శక్తిః- యేన సః- శక్తితన్వంశవిభూతిశరీరాదయశ్శబ్దాః పర్యాయాః- పాలనాధికృతస్వావతారరూపవిష్ణుగత పాలనానుకూలసామర్థ్యస్య స్వశక్తిత్వం బోధ్యం॥ య- ఏవంభూత- స్స ఏవేశ్వరః- కృతావతారః అతిపూరుషాణి- అతిమానుషాణి- దివ్యాని- కర్మాణి, చకార, తాని, మహ్యం- కీర్తయ కథయ ॥౧౬॥ ఏవం తు త్రా పృష్టో మైత్రేయ ఆహేత్యాహ వైయ్యాసకి రేకేన॥ ఏవమితి॥ భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నః- సః - కుషారవసుతో మైత్రేయః- ఏవం తు త్రా విదురేణ పుంసాం- నిశ్శ్రేయసార్థాయ మోక్షోదయాయ- స్వస్య తు సంసిద్ధత్వాన్నస్వనిశ్శ్రేయసార్థాయేత్యర్థః, ఏవమాపృష్టః, తం తు త్తారం- బహుమానయన్ సమ్మానయన్- ఉవాచ ॥౧౭॥ పుంసాం నిశ్శ్రేయసాయేత్యనేన సూచితమేవ తు త్తుశ్లోకానుగ్రహకారిత్వమావిష్కుర్వం స్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి మైత్రేయః ॥ సాధ్వితి॥ హే సాధో విదు

తీనామ్॥౧౪॥ తదస్య కౌషారవ శర్మదాతుర్హరేః కథామేవ కథాసు సారమ్। ఉద్ధృత్య పుష్పేభ్య ఇవార్తబన్ధో శివాయ నః కీర్తయ తీర్థకీర్తేః॥౧౫॥ స విశ్వజన్మస్థితిసంయమార్థే కృతావతారః ప్రగృహీతశక్తిః। చకార కర్మాణ్యతిపూరుషాణి యానీశ్వరః కీర్తయ తాని మహ్యమ్ ॥౧౬॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవం స భగవాన్ పృష్టః క్షత్త్రా కౌషారవో మునిః। పుంసాం నిశ్శ్రేయసార్థాయ తమాహ బహుమానయన్॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ సాధు పృష్టం త్వయా సాధో లోకాన్ సాధ్వనుగృహ్ణతా। కీర్తిం వితన్వతా లోక ఆత్మనోఽధోక్షజాత్మనః॥౧౮॥ నైతచ్చిత్రం త్వయి క్షత్తర్బాదరాయణవీర్యజే। గృహీతోఽనన్యభావేన యత్త్వయా హరిరీశ్వరః॥౧౯॥ మాణ్డవ్యశాపాద్భగవాన్ ప్రజాసంయమనో యమః। భ్రాతుః క్షేత్రే భుజిష్యాయాం జాతస్సత్యవతీసుతాత్॥౨౦॥ భవాన్ భగవతో నిత్యం సమ్మతస్సానుగస్య హి। యస్య జ్ఞానోపదేశాయ మాఽఽదిశద్భగవాన్ వ్రజన్॥౨౧॥ అథ తే భగవల్లీలా

ర, త్వయా- సాధు సమ్యక్- పృష్టం- త్వయా కథంభూతేన- లోకాన్- సాధు అనుగృహ్ణతా- అధోక్షజాత్మనః - అధోక్షజ ఆత్మా యస్య తస్యాత్మనః స్వస్య- అధోక్షజచిత్తస్య స్వస్యేతి వా- కీర్తిం- లోకే- వితన్వతా విస్తారయతా ॥౧౮॥ హరికథా ప్రశ్నస్త్వయి న చిత్రమిత్యాహ॥ నైతదితి॥ హే క్షత్తః- బాదరాయణవీర్యజే వ్యాసవీర్యసంభూతే- త్వయి- ఇదం హేతుగర్భవిశేషణం- ఏత- ద్ధరికథాప్రశ్న ఇత్యేతత్ -న చిత్రం- న కేవలం బాదరాయణవీర్యజత్వమాత్రమేవ- కింతు - యద్యస్మాత్- అనన్యభావేన ఏకాన్తభావేన- ఈశ్వరో హరి- స్త్వయా గృహీతః ॥౧౯॥ బాదరాయణవీర్యజత్వం చ స్పష్టయతి॥ మాణ్డవ్యశాపాదితి॥ ప్రజానాం అభాగవతానాం ప్రజానాం, సంయమః దణ్డయితా, యమః, వైవస్వతః, మాణ్డవ్యస్య మునేః, శాపాత్, భ్రాతుః సత్యవతీసుత భ్రాతుః విచిత్రవీర్యస్య, క్షేత్రే క్షేత్రత్వేన పరిగృహీతాయాం, భుజిష్యాయాం దాస్యాం, సత్యవతీసుతాత్ బాదరాయణా- జ్జాతః ఉత్పన్నః, యమ ఏవ త్వం జాతోఽసీత్యర్థః ॥ కించ, భవానితి॥ సానుగస్య స భాగవతస్య, భగవతః శ్రీకృష్ణస్య, భవాన్, నిత్యం, సమ్మతః ప్రియః, యస్య జ్ఞా నాదేశాయ జ్ఞానోపదేశాయ, మాం, భగవాన్, వ్రజన్ భువం త్యజన్, ఆదిశత్ ఆదిష్టవాన్, సమీపే అస న్తమ ప్యభవ న్తం స్మృత్వా జ్ఞానోపదేశార్థం మామాజ్ఞప్తవాన్, ఏతేన భగవత్ప్రీతివిషయత్వం విదుర స్యోచ్యతే, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమితి స్మరణాత్ ॥౨౦॥౨౧॥ అతో నిరతిశయ ప్రీతివిషయాయ తే యథా ప్రశ్నం వర్ణయామీతి ప్రతిజానీతే॥ అథేతి॥ అథ నను, భగవల్లీలాః కథ్యమానాః సంబన్ధః, కథంభూతాః, యోగమాయోపబృంహితాః, యుజ్యత ఇతి యోగ, స చాసౌ మాయా చ ఆశ్చర్యశక్తిః, తయా, ఉపబృంహితాః భగవన్నియామ్యాశ్చర్యశక్త్యుపకల్పితాః, అన్తస్సంహారః, అర్థో మోక్షః, విశ్వస్య స్థిత్యాదయో యాసాం తాః, ఏవంభూతాః, లీలాః, యద్వా, అర్థశబ్దస్స్వరూపపరః, వస్త్వర్థ శబ్దప్రయోగాత్, అన్తశబ్దేన సంహారో మోక్షశ్చ వివక్షితః ॥ య

ష్ప్రియు న్త్యభిసంవిశన్తి,, ఇతిశ్రుతేః, విశ్వస్యస్థిత్యాదయోఽర్థాః స్వరూపంయాసాంతాః, లీలాః క్రీడాచేష్టాః, ఆనుపూర్వ్య శః ప్రశ్నానుసారేణ, వర్ణయామి కథయామీత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ సృష్టిలీలాదిక్రమేణేత్యర్థః ❀ ॥౨౨॥ ❀ ప్రథమం సృష్టిలీలాం వర్ణ యితుం సృష్టేః పూర్వం కారణత్వేనావస్థితవస్తుస్వరూపమాహ త్రయేణ ॥ భగవానితి ॥ ఇదం, పరిదృశ్యమాననామరూపవి భాగార్హస్థూలచిదచిదాత్మకం జగత్-అగ్రే సృష్టేః-పూర్వకాలే-ఆత్మనాం జీవానాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః-విభుః స్వా మీ-ఏకః అవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకః-భగవానేవాసీదిత్యర్థః-సఏవ భగవాన్, నాత్మేచ్ఛానుగతౌ ఆత్మనః స్వస్య, ఇచ్ఛానుగతౌ-ఆత్మనః స్వస్య, ఇచ్ఛా, సృష్ట్యుపయోగిసంకల్ప - స్తస్యా అనుగతౌ ఉన్మేషే సతి-నానామత్యుపలక్షితః దేవాది నానానామరూపవిషయబుద్ధిబాధ్యః, పూర్వస్మిన్ కల్పే, ఆసీత్, కుతః, ఆత్మా ఆత్మపర్యన్తత్వాన్నామరూపవిషయమతీనా మిత్యభిప్రాయః-ఏకఏవ భగవాన్ కదాచిద్విభక్తనామరూపచిదచిచ్ఛరీరకః కార్యావస్థో నానా-సఏవ-కదాచిన్నామరూప విభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకః పరమాత్మా కారణావస్థ ఇత్యర్థః। యద్వా అనానామత్యుపలక్షిత ఇతి ఛేదః-ఆత్మేచ్ఛాను గతౌ సంహారవిషయాత్మీయసంకల్పోన్మేషే సతి, అనానామత్యుపలక్షితః దేవాదినామరూపవిషయబుద్ధ్యనుపలక్షితః-కు తః ఆత్మా, దేవాదినామరూపభాక్త్వం తదభావశ్చాత్మన ఏవేత్యర్థః-నచైవం వికారిత్వప్రసఙ్గః- సద్వారకత్వాన్నామరూ పసంస్పర్శస్యేత్యభిప్రాయాత్, అత్రేదంశబ్దేన స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకః పరమాత్మా వాచ్యతే-తస్యైవ స్థూలావస్థాప్రహాణేన సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయాఽవస్థితస్య కారణత్వముచ్యతే-నచ చిదచిచ్ఛరీరకత్వస్యాత్మవ్యతిరేక ఏవేత్యనేన సజాతీయవి జాతీయస్వగతభేదశూన్యం బ్రహ్మైవ జగత్కారణమిత్యుచ్యత ఇతి భ్రమితవ్యం, అగ్ర ఇతి కాలస్య నిర్దేశాద్విజాతీయభేదస్య, ఆత్మనామాత్మేతి వ్యతిరేకనిర్దేశేన సజాతీయభేదస్య భగవానిత్యనేన కారణత్వోపయికసార్వజ్ఞ్య సర్వశక్తిత్వసత్యసంకల్ప త్వాదిస్వగతభేదస్య చార్థప్రతిపన్నత్వాత్-తర్హ్యేక ఇత్యనేన కిముచ్యత ఇతి చేత్-ఉచ్యతే ॥ మహదాదిసృష్టిక్రమేణ వక్ష్య

యోగమాయోపబృంహితాః । విశ్వస్థిత్యుద్భవాన్తార్థా వర్ణయామ్యానుపూర్వశః ॥ ౨౨ ॥ భగవానేక ఆసేద
మగ్ర ఆత్మాఽఽత్మనాం విభుః । ఆత్మేచ్ఛానుగతావాత్మా నానామత్యుపలక్షితః ॥ ౨౩ ॥ సవా ఏష తదా ద్రష్టా నాప
శ్యద్దృశ్యమేకరాట్ । మేనేఽసన్తమివాత్మానం సుప్తశక్తిరసుప్తదృక్ ॥ ౨౪ ॥ సావా ఏతస్య సద్ద్రష్టుశ్శక్తిస్స
దసదాత్మికా । మాయా నామ మహాభాగ యయేదం నిర్మమే విభుః ॥ ౨౫ ॥ కాలవృత్త్యా తు మాయాయాం గుణ

మాణనాత్వప్రతిసంబన్ధిత్వైకత్వమేక ఇత్యనేనోచ్యతే, ఇతి నామరూపవిభాగాభావాభిప్రాయో బన్ధనోహ్యేక ఇతి వ్య పదేశః ॥ ౨౩ ॥ తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత,, ఇతిశ్రుతేః,, ప్రకృతిపురుషకాలశరీరక స్య సార్వజ్ఞ్యాదికల్యాణగుణాకరస్యైవ కారణత్వం ప్రపఞ్చయన్ వ్యాఖ్యామ్ ॥ సఇతి ॥ సవా ఏష సోఽయం భగవాన్ తదా ప్రళయదశాయాం-ద్రష్టా సర్వజ్ఞః, తత్ర హేతుః అసుప్తదృక్ అసంకుచితజ్ఞానః తత్కుతః-ఏకరాట్ ఏకరూపప్రకాశః నతు జీవవత్కర్మాయత్తకాదాచిత్కసంకోచవికాసభాగ్జ్ఞానసంపన్నః-సుప్తశక్తిః సూక్ష్మావస్థచిదచిదాఖ్యస్వశక్తిః, తన్వాది పర్యాయశ్శక్తిశబ్ద ఇత్యుక్తం-దృశ్యం కార్యం-నాపశ్యత్ । కింతు అసన్తం వ్యవహారార్హనామరూపరహితమివాత్మానం- మేనే అనుమత- ఇవశబ్దేన తస్య సూక్ష్మదర్శిత్వాత్స్వశరీరభూతసూక్ష్మావస్థచిదచిద్విషయజ్ఞానసంపత్తిస్సూచ్యతే-అనేన సార్వజ్ఞ్యాదిగుణసంపత్తిః-నామరూపవిభాగాభావ-శ్చోక్తః ॥ ౨౪ ॥ అథ చిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ ॥ సేతి ॥ సద్ద్రష్టుః సతాం ద్రష్టుః, సత్తాయోగిసకలపదార్థం ద్రష్టుః, శక్తిః అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూత మాయా నామ ప్రకృతిః-సదసదాత్మికా, చేతనా చేతనాత్మికా,, భూమిరాపోఽనలో వాయుః,, అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి, ఇతి చేతనయోరుభయోరపి పరస్పరవి లక్షణప్రకృతిత్వాభిధానాత్-యయా సదసదాత్మికయా ప్రకృత్యా, ఇదం కార్యావస్థచేతనాచేతనాత్మకం జగత్-స్వయం వి భుః జగద్గతదోషాసంస్పృష్టః- నిర్మమే సృష్టవాన్-సైషా మాయా-పి భోశ్శరీరత్వేన సూక్ష్మావస్థయా ఆసీదిత్యర్థః,, భగవా నేక ఏవేదమగ్ర ఆసీ,, దిత్యనేన-సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్యోపాదానత్వం,, యయేదం నిర్మమే విభు,, రిత్యనేన కేవలనిష్కృష్టస్వ రూపస్య నిమిత్తత్వం చాభిహితమ్ ❀ ॥ ౨౫ ॥,, అథ మహదాదిక్రమేణ సృష్టిం వక్తుం స్వశరీరభూతజీవానుప్రవేశేనాహితస్య సృ ష్టిసామర్థ్యాయా ఏవ ప్రకృతేర్మహదాదిరూపేణ పరిణామో నతు కేవలాయా ఇత్యాహ ॥ కాలవృత్త్యామితి ॥ కాలవృత్త్యాం కాలానుగుణవృత్తిమత్యాం- అతఏవ-గుణమయ్యాం సామ్యాపన్నసత్త్వాదిగుణప్రచురాయాం-మాయాయాం - ఆత్మ భూతేన స్వశరీరభూతేన-పురుషేణ జీవేన-వీర్యం సృష్టిసామర్థ్యం-స్వయం వీర్యవాన్ అవికృత ఏవ-ఆదత్త సంపాదితవాన్

మాయాభిమానీస్వాత్మజీవానుప్రవేశేనమాయాస్పృష్ట్యన్ముఖామకగోదిత్యర్థః * ॥ ౨౬ ॥ * మహతస్సృష్టిమాహ॥ తతఇతి॥ తతః-ఆహితవీర్యాత్-కాలచోదితాత్ కాలప్రేరితాత్-అవ్యక్తాత్ స్వాత్మకాదవ్యక్తాత్ -స్వయమేవ-విజ్ఞానాత్మా ,,విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత,, ఇత్యుక్తరీత్యాజీవాన్తరాత్మా-ఆత్మదేహస్థం స్వశరీరభూతప్రకృతిగతం-విశ్వం కార్యజాతం-వ్యఞ్జన్ ప్రకాశయన్-ప్రకాశయితుమిత్యర్థపర్యవసానం బోధ్యం - తమోనుదః తమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మావస్థప్రకృతిప్రేరకో భగవాన్-మహత్తత్త్వమభవదిత్యర్థః-ప్రకృతిపురుషశరీరకో భగవానేవమహచ్ఛరీరకోఽభూదిత్యర్థః * ॥ ౨౭ ॥ * మహతోహంకారస్యసృష్టిమాహద్వాభ్యామ్ ॥ సోపీతి॥ సోపిసమహానపి-అంశగుణకాలాత్మా, అంశోజీవః,,అంశోనానావ్యపదేశాత్,, మమైవాంశోజీవలోక,, ఇతిప్రయోగాత్, గుణాస్సత్త్వాదయః-కాలశ్చ-తైరుపలక్షితః ఆత్మా స్వరూపం యస్యసః-కాలవశ్యోగుణమయోజీవగర్భశ్చేత్యర్థః- భగవద్దృష్టిగోచరః భగవతోదృష్టిస్సంకల్పరూపం జ్ఞానం - తస్య గోచరః విషయః-ఆత్మా పరమాత్మాత్మకః-సోప-ఆత్మేతిసామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనం - ఏవంభూతో మహాన్-అస్యవిశ్వస్య, సిసృక్షయా-అహంకారాదీన్ స్రష్టుమిచ్ఛయా, ఆత్మానం స్వాత్మానం-వ్యకరోత్ వికృతమకరోత్ * ॥ ౨౮ ॥ * మహత్తత్త్వాదితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాత్, మహత్తత్త్వాత్ అహంతత్త్వమహంకారః అజాయత-ఉత్పన్నోఽభూత్ కథంభూతః-కార్యకారణకర్త్రాత్మా -కార్యం శరీరం-కారణమిన్ద్రియం-తయోః-కర్త్రాత్మా కర్తృరూపః, కారణరూపఇత్యర్థః తద్వివృణోతి-భూతేన్ద్రియమనోభవః, భూతేన్ద్రియమనసాం భవః . భవత్యస్మాదితిభవః,, భూతేన్ద్రియమనోమయ,, ఇత్యస్మత్పాఠే-భూతేన్ద్రియాదిరూపేణపరిణామస్వభావప్రచురః * ॥ ౨౯ ॥ * అహంకారం విభజతే॥ వైకారికఇతి॥ వైకారికః సాత్త్వికాహంకారః- తైజసోరాజసాహంకారః- తామసస్తామసాహంకార- స్తస్యైవ భూతాదిరితినామాన్త

మయ్యామధోఽక్షజః। పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ ॥ ౨౬ ॥ తతోఽభవన్మహత్తత్త్వమ
వ్యక్తాత్కాలచోదితాత్ । విజ్ఞానాత్మాఽఽత్మదేహస్థం విశ్వం వ్యఞ్జంస్తమోనుదః ॥ ౨౭ ॥ సోఽప్యంశగుణ
కాలాత్మా భగవద్దృష్టిగోచరః । ఆత్మానం వ్యకరోదాత్మా విశ్వస్యాస్య సిసృక్షయా ॥ ౨౮ ॥ మహత్తత్త్వా
ద్వికుర్వాణాదహంతత్త్వమజాయత । కార్యకారణకర్త్రాత్మా భూతేన్ద్రియ*మనోభవః ॥ ౨౯ ॥ వైకా
రికస్తైజసశ్చ తామసశ్చేత్యహం త్రిధా । అహంతత్త్వాద్వికుర్వాణాన్మనో వైకారికాదభూత్ ॥ ౩౦ ॥ వై
కారికాశ్చ యే దేవా అర్థాభివ్యఞ్జనం యతః । తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ జ్ఞానకర్మమయాని చ ॥ ౩౧ ॥ తామసో
భూతసూక్ష్మాదిర్యతః ఖం లిఙ్గమాత్మనః । కాలమాయాంశయోగేన భగవద్వీక్షితం నభః ॥ ౩౨ ॥ నభసోఽ
నుసృతం స్పర్శం వికుర్వన్నిర్మమేఽనిలమ్ । అనిలోఽపి వికుర్వాణో నభసోరుబలాన్వితః ॥ ససర్జరూపతన్మాత్రం

రం। వైకారికాహంకారకార్యమాహ॥ అహంతత్త్వాదితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాత్- వైకారికాత్సాత్త్వికాదహంతత్త్వా-దహంకారాత్-మనోఽభూత్ -ఉదభూత్ యే దేవాః-దిగాదిదేవాధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-నతుదిగాదిదేవాః-తేషాంచతుర్ముఖస్రక్ష్యమాణతయాఽణ్డోత్పత్తేః పూర్వముత్పత్త్యసంభవా -దతోదేవశబ్దేన తదధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణ్యేవవివక్షితాని , యేదేవాస్తేఽపివైకారికాస్సాత్త్వికాహంకారకార్యభూతాఇత్యర్థః * ॥ ౩౦ ॥ * కథంభూతాదేవాః-యతః దేవేభ్యః - అర్థాభివ్యఞ్జనం - శబ్దస్పర్శరూపరసాదీనామర్థానామభివ్యఞ్జనముపలమ్భో భవతి, ఏవంభూతాదేవా వైకారికా అభూవన్నిత్యర్థః- జ్ఞానకర్మమయాని, జ్ఞానేన్ద్రియాణికర్మేన్ద్రియాణిచ , ఇన్ద్రియాణి తైజసాన్యేవ తైజసాహంకారసహకృతసాత్త్వికాహంకారకార్యాణ్యేవేత్యర్థః-తైజసస్య వైకారికతామసయోరనుగ్రాహకత్వేన పృథక్కార్యాభావాత్-అనుగ్రాహకతైవహితైజసస్యకార్యతా * ॥ ౩౧ ॥ * అథతామసాహంకారకార్యమాహ ॥ తామసఇతి॥ తామసః, భూతసూక్ష్మాదిః, భూతానాం ఆకాశాదీనాం తత్సూక్ష్మాణాం శబ్దాదీనాంచ ఆదిః కారణం-ఏతదేవోపపాదయతి॥ యతఇతి॥ యతః భూతాదేస్సకాశాత్-ఆత్మనోబ్రహ్మణో-యల్లిఙ్గం ప్రమాపకం శబ్దస్స, తతోలిఙ్గాత్ తితం, ఖమాకాశం చాభూదిత్యర్థః-బ్రహ్మణశ్శబ్దైకప్రమాణకత్వం శాస్త్రయోన్యధికరణసిద్ధం ॥ నభః కార్యమాహ ॥ కాలేత్యాది-మాయాః, సత్త్వాదిగుణాః,,సోప్యంశగుణకాలాత్మే,, తిపూర్వముక్తత్వాత్-అంశోజీవః - కాలాదియోగేన - హేత్వర్థేతృతీయా, కాలాదియోగేనహేతునా, భగవద్వీక్షితం భగవత్సంకల్పరూపజ్ఞానవిషయం, నభోఽభూత్ * ॥ ౩౨ ॥ * ఏవంభూతాన్నభసోఽనుసృతం ఉద్భూతం - స్పర్శం స్పర్శతన్మాత్రం - వికుర్వన్ విక్రియమాణం సత్ - అనిలం - నిర్మమే అసృజత్-స్పర్శా

౨౯॥ శ్లో॥ * పా॥ మనోమయః॥

దుత్పన్నోఽనిలో వాయురపి-వికుర్వాణః- నభసా నభోగుణేన శబ్దేన, సహితః-స్వయంచోరుబలాన్వితః అధికబలయుక్తః-బలమితి ప్రాణౌజస్సహసామప్యుపలక్షణం, రూపతన్మాత్రం ససర్జ, రూపతన్మాత్రంచ, లోకస్యాలోచనం ప్రకాశకం జ్యోతిస్తైజసం - ససర్జ ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ తచ్చ జ్యోతిరనిలేనాన్వితం స్పర్శగుణేనాన్వితం, అనిలేతి నభసోప్యుపలక్షణం-ఏవమగ్రేపి-శబ్దస్పర్శాభ్యాం స్వకారణభూతగుణాభ్యాం, స్వగుణేన రూపేణ చాన్వితం- జ్యోతిర్భగవత్సంకల్పవిషయం సత్, కాలమాయాంశయోగతో హేతోః-రసమయం రసగుణకం - అమ్భః జలం - ఆధత్త అసృజత్-భగవద్వీక్షణకాలమాయాంశయోగా సర్వత్రాన్వేతవ్యా, రసమయమమ్భస్ససర్జేత్యనేన-ప్రథమం రసతన్మాత్రం- తతోఽమ్భ ఇతిక్రమో వేదితవ్యః ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ తచ్చామ్భో, జ్యోతిషా జ్యోతిస్స్పర్శశబ్దైః, అనుసంసృష్టం అనుసంహితం బ్రహ్మసంకల్పవిషయం, కాలాదియోగతో హేతోః, గన్ధగుణాం మహీం, ఆధాత్-ప్రథమం గన్ధం, తతో మహీంచాధాత్ అసృజత్ ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ హే భవ్య విదుర, నభఆదీనాం భూతానాం-మధ్యే, యద్యత్పరాత్పరంచోత్తరోత్తరం భూతం-తత్తత్, పరానుసంసర్గాత్ కారణద్రవ్యగుణానువృత్త్యా, యథాసంఖ్యం-గుణాన్విదుః - ప్రథమస్యైకో గుణః, ద్వితీయస్య భూతస్య ద్వౌ-తృతీయస్య త్రయః, చతుర్థస్య చత్వారః, పఞ్చమస్య పఞ్చ గుణా, ఇత్యేవం విదుః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ అథైతాని మహదాదిపృథివ్యన్తాని తత్త్వాని, పరస్పరపఞ్చీకరణరూపసంమేళనాభావాద్బ్రహ్మాణ్డరచనాయామసమర్థా ఈశ్వరం తుష్టువురిత్యాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ నను "భగవద్దృష్టిగోచరః" "భగవద్వీక్షితం నభః" "పరవీక్షితం" "బ్రహ్మవీక్షిత" మిత్యేషాం తత్త్వానాం భగవత్సంకల్పరూపజ్ఞానవిషయతోక్త్యా సృష్టిసామర్థ్యావగమాత్పునస్స్తుతిప్రీతపరమేశ్వరానుప్రవేశకృతసామర్థ్యోక్తిర్విరుధ్యతే - నచాన్య ఏవ వక్ష్యమాణోఽనుప్రవేశ ఇతి వక్తుం శక్యం - విభోరీశ్వరస్య జ్ఞానేనైవానుప్రవేశస్య వాచ్యత్వాత్ - తావతైవ తేషాం శరీరత్వోపపత్తేః ఆధేయత్వవిధేయత్వశేషత్వానాం శరీరత్వనిర్వాహకత్వాత్, "యస్య చేతనస్య యద్ద్రవ్యమాధేయం విధేయం శేషంచ తత్త

జ్యోతిర్లోకస్యాలోచనమ్ ॥ ౩౩ ॥ అనిలేనాన్వితం జ్యోతిర్వికుర్వత్పరవీక్షితమ్ । ఆధత్తామ్భో రసమయం కాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౪ ॥ జ్యోతిషాఽమ్భోఽనుసంసృష్టం వికుర్వద్బ్రహ్మవీక్షితమ్ । మహీం గన్ధగుణామాధాత్కాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౫ ॥ భూతానాం నభఆదీనాం యద్యద్భవ్య పరాత్పరమ్ । తేషాం పరానుసంసర్గాద్యథాసంఖ్యం గుణాన్విదుః ॥ ౩౬ ॥ ఏతే దేవాః కలా విష్ణోః కాలమాయాంశలిఙ్గినః । నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాః ప్రోచుః ప్రాఞ్జలయో విభుమ్ ॥ ౩౭ ॥ దేవా ఊచుః ॥ నమామ తే దేవ పదారవిన్దం ప్రపన్నతాపో

స్య శరీరమితి హి శరీరలక్షణం ॥ మైవం ॥ పూర్వం మహదాదీనాం స్వస్వకార్యోత్పాదనసామర్థ్యావహేశ్వరానుప్రవేశస్యోక్తత్వేఽప్యేభిస్సర్వైస్సంహత్యాణ్డోత్పాదనసామర్థ్యాపాదకానుప్రవేశస్యానుక్తత్వేనైవంవిధానుప్రవేశాయ-స్తుతేః స్తుతిప్రీతపరమాత్మనోఽనుప్రవేశస్య - తతోఽణ్డసృష్టేశ్చోపపత్తేః - ఏతే మహదాదయో దేవాః-దేవస్య భగవతశ్శరీరత్వాద్దేవా ఇత్యుక్తిః- యథా "హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా" ఇత్యాదౌ-కాలమాయాంశలిఙ్గినః- కాలమాయాంశరూపాణి లిఙ్గాన్యస్య సన్తీతి కాలమాయాంశలిఙ్గీ- తస్య కాలగుణజీవశరీరకస్యేత్యర్థః । విష్ణోర్భగవతః-కలాః శరీరభూతాః-నానాత్వాత్ పృథగ్భూతత్వాత్ - పరస్పరసంబన్ధాభావాత్-స్వక్రియాయాం బ్రహ్మాణ్డరచనాయాం - అనీశా అసమర్థాస్సన్తః - విభుం భగవన్తం-ప్రాఞ్జలయో బద్ధాఞ్జలయః - ప్రోచుః తుష్టువుః-నన్వచేతనానాం మహదాదీనాం స్తోతృత్వానుపపత్తిః - న చ తదధిష్ఠాతౄణాముపపన్నమితి శక్యం -అణ్డసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖస్రక్ష్యమాణాదిత్యేన్ద్రాదీనామణ్డసృష్టేః ప్రాక్తదనుపపత్తేః - నచ తత్త్వశరీరకపరమాత్మనస్స్తోతృత్వముపపన్నమితి వాచ్యం - స్తుత్యత్వస్తోతృత్వయోరేకస్మిన్నసంగతత్వాత్ - బ్రహ్మణస్సర్వోపాదానత్వేన సర్వవికారాశ్రయత్వేపి-సద్వారకవికారాశ్రయత్వేన తస్య జీవద్వారైవ స్తోతృత్వాత్ ॥ ఉచ్యతే ॥ పరమాకాశవర్తిన్యస్తత్త్వాభిమానిదేవతాస్తత్త్వాన్యధిష్ఠాయ తుష్టువుః "వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభి" రితి పరమాకాశే తత్త్వాభిమానిదేవతాసత్త్వావగమాత్ యద్వా "పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవా" నితి జీవద్వారైవ పరమాత్మనో మాయాదిపృథివ్యన్తతత్త్వేష్వనుప్రవేశకథనాత్పరమాత్మకాదృష్టవిశేషసచివజీవానుప్రవేశసంపాదితసృష్టిసామర్థ్యానాం తత్త్వానాం స్వస్వకార్యోత్పాదకత్వవత్, స్తోతృత్వోపపత్తేరితి ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ ప్రథమం కారణత్వవ్యాప్త్యోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వగుణవిశిష్టం ప్రణమన్తి ॥ నమామేతి ॥ హే దేవ భగవన్ - తే తవ - పదారవిన్దం - నమామ నమస్కుర్మః - కథంభూతం పదారవిన్దం - ప్రపన్నతాపోపశమాతపత్రం-ప్రపన్నాః శరణాగతాః, తేషాం యే తాపాః ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికా, స్తేషాం, ఉపశమే నిర్హరణే, ఆతపత్రం ఛత్ర

మివ వర్తమానం, అనేన తాపత్రయాతురోపాస్యత్వముక్తం, యస్మాలకే తాః యత్పాదారవిన్దమూలమేవ కేతమాశ్రయో యేషాం తే- యతయః మనోనియమనే ప్రయతమానాః- అఞ్జసా సుఖేన, సంసారదుఃఖం-అనేన మోక్షప్రదత్వముక్తం, బహిర్గ్గాఽఽతఏవ ఉత్క్షిపన్తి త్యజన్తి, సాంసారికసుఖమపి దుఃఖశబ్దేన వివక్షితం, ముముక్షోరిష్టప్రాప్తివిరోధిత్వాత్సుఖస్యాపి దుఃఖశబ్దవాచ్యత్వాత్ ॥ ౩౮ ॥ ఏతద్వ్యతిరేకముఖేనాపి కథయన్తో నమస్కుర్వన్తి॥ ఋతేఇతి॥ హే ఈశ, అస్మిన్ భవే సంసారే, యదృతే యద్భగవత్పాదామ్బుజం వినా, భగవత్పాదారవిన్దోపాసనం వినా, తాపత్రయేణాభిహతాః జీవాః, ఆత్మన్ ఆత్మని, సంబోధనం వా, శర్మసుఖం, న లభన్తే, అతోఽన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భగవత్పాదామ్బుజోపాసనస్యైవ తాపత్రయనివృత్తిపూర్వకముక్తిసాధనత్వాద్ధేతోః, హే భగవన్, తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం, సవిద్యాం- ఆశ్రయేమ, విద్యా ముక్త్యుపాయభూతోపాసనా తత్సహితాం, అఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం ముక్తిం, ఆశ్రయేమ ఉపాసనాని కృత్వా ముక్తిం ప్రాప్నువామేత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ నను కథం మత్పాదామ్బుజోపాసనమాత్రేణాత్యన్తికసాంసారికసుఖదుఃఖనివృత్తిరుచ్యతే, యతస్తత్సుఖదుఃఖోత్పాదకపుణ్యపాపరూపకర్మణాం అవినష్టత్వాదిత్యాశఙ్కాయాం తదుపాసనస్యైవాత్యన్తికకర్మవినాశకత్వమపేతి సూచయన్తస్తద్భగవత్పాదామ్బుజస్యైవ ముముక్షూపాస్యత్వాద్వయమపి తదేవ శరణం గతా ఇత్యాహుః, మార్గన్తీతి ॥ తీర్థపద స్తవ పాదామ్బుజం వయం ప్రపన్నాః శరణం గతా ఇత్యన్వయః - తీర్థపదః పవిత్రపాదస్య- స్వాశ్రితదురితనివర్తకపాదకమలస్యేత్యర్థః కథంభూతం త్వత్పాదామ్బుజం, యత్-అఘమర్షోదసరిద్వరాయాః అఘమర్షణి పాపక్షపణకాని ఉదాని ఉదకాని యాసు, తాసు - సరిత్సు మధ్యే-వరాయాః శ్రేష్ఠాయాః - గఙ్గాయాః-పరం పదముత్కృష్టముత్పత్తిస్థానం - ఏతేనాసేవమానసమస్తజనదురితనివర్తకసరిద్వరాయా ఏవ దురితనివర్తకత్వాత్తదుత్పత్తిస్థానభగవత్పాదామ్బుజస్యోదకదురితనివర్తకత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధం "యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవంవిది పాపం

పశమాతపత్రమ్। యస్మాలకే త్రియతయోఽఞ్జసోరుసంసారదుఃఖం బహిరుత్క్షిపన్తి॥ ౩౮॥ ఋతేయదస్మిన్భవ ఈశ జీవాస్తాపత్రయేణాభిహతా న శర్మ। ఆత్మన్ లభన్తే భగవంస్తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం సవిద్యామత ఆశ్రయేమ॥ ౩౯॥ మార్గన్తి యత్తే ముఖపద్మనీడైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైరృషయో వివిక్తే। యస్యాఘమర్షోదసరిద్వరాయాః పదం పరం తీర్థపదః ప్రపన్నాః॥ ౪౦॥ యచ్ఛ్రద్ధయా శ్రుతవత్యా చ భక్త్యా సంస్పృజ్యమానే హృదయేఽవధార్య। జ్ఞానేన వైరాగ్యబలేన ధీరా వ్రజేమ తత్తేఽఙ్ఘ్రిసరోజపీఠమ్॥ ౪౧॥ విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయ

కర్మ న శ్లిష్యతే,, ఇత్యాదిశ్రుతిభిరత్రిసంస్థేయా ఉపాసకానామాత్యన్తికపుణ్యపాపనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాపకత్వాదేవ త్వత్పాదామ్బుజం వృష ఉపాసత ఇత్యాహ ॥ మార్గన్తీతి ॥ తే తవ, ముఖపద్మనీడైః ముఖకమలనిలయైః, ముఖకమలే ఉత్పన్నైరితి యావత్ "తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద,, ఇతి శ్రుతేః, భవన్ముఖకమలోత్పత్తిస్థానైః ఛన్దస్సుపర్ణైః వేదపక్షిభిః "నీడం శకున్తా ఇవ జాతపక్షా,, ఇతి న్యాయేన సామ్యం బోధ్యం, యథా నీడే జాతపక్షాః పక్షిణ ఉడ్డీనా ఇతస్తతః పరిభ్రమ్య పునస్తత్రైవ ప్రవిశన్తి, తథా వేదా అపి త్వన్ముఖాదుద్గతాస్త్వయ్యేవ పర్యవస్యన్తీత్యభిప్రాయః ఏవంవిధైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైః, వివిక్తే నిస్సఙ్గే, మనసి ఋషయః, మార్గన్తి పరిశీలయన్తి, వేదోక్తకర్మజ్ఞానోపాసనాప్రవృత్తియోగ్యైర్యథా కథఞ్చిన్నిత్యం త్వత్పాదారవిన్దం వయం ప్రపన్నా ఇత్యన్వయః ॥ ౪౦ ॥ నను కథం మార్గన్తి, విషయప్రవణచిత్తైః కథం వా మనసోఽసఙ్గస్సమ్పాదనీయః, యేన వివిక్తే మార్గన్తీత్యుచ్యతే ఇత్యాశఙ్క్య త్వత్ప్రసాదానుగృహీతత్వాద్భక్త్యైవ సర్వం సంపత్స్యత ఇత్యాహుః ॥ యదితి ॥ శ్రద్ధయా శ్రద్ధాయుక్తయా, శ్రద్ధా నామాస్తిక్యం స్వచికీర్షితత్వాదావిశేషః, శ్రుతవత్యా శ్రుతివిహితపఞ్చమహాయజ్ఞాదియాపాస్గ కర్మయోగయుక్తయా, భక్త్యా ఉపాసనయా, వైరాగ్యం శబ్దాదిష్వనాసక్తిః, తదేవ బలం, యస్య, తేన, జ్ఞానేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన, జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన సంస్పృజ్యమానే బోధ్యమానే, హృదయే, అవధార్య అవధారణావిషయం కృత్వా, ధీరాః జితేన్ద్రియాః, యదన్వేషయన్తి, తత్, తవాఙ్ఘ్రిసరోజపీఠం శరణం వ్రజేమ, అనేన మార్గప్రకార ఉక్తః ॥ ౪౧ ॥ అథ భగవతో భక్తానుగ్రాహకత్వం స్మరన్త ఆహుః ॥ విశ్వస్యేతి॥ హే ఈశ, యత్తే పదామ్బుజం-స్వప్రపన్నానాం స్వభక్తానాం, అభయం శబ్దాదిభిరప్రతిహతం, స్మృతం, భావేక్తః, ధ్రువానుస్మరణం "యద్వా,, అభయం న విద్యతే భయం సంసారో యస్మాత్తథాభూతం, స్మృతం, ప్రయచ్ఛతి దదాతి, నిర్వర్తయతీత్యర్థః తత్త్వత్పదామ్బుజం, వయం సర్వే, శరణం వ్రజేమ, కథంభూతస్య తే- విశ్వస్య జగతః, సర్గస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, కృతావతారస్య

కృతబ్రహ్మరుద్రాదిప్రవేశస్యావతారస్య-ఇదమేవహ్యస్యభక్తానుగ్రాహకత్వం-యత్తాపత్రయాభిహతినివర్తకనిత్యనిరతిశయానన్దసాధనభూతధ్రువానుస్మృతినిర్వర్తకత్వం- స్వభక్తానాం స్మృతంప్రయచ్ఛతీత్యనేనాభక్తానుగ్రాహిత్వం సూచితమ్ ॥౪౨॥ తత్ప్రతిపాదయన్తశ్శరణంవ్రజన్తి॥ యదితి॥ సానుబన్ధేఅనుబధ్యన్తఇత్యనుబన్ధాఃపుత్రదారాదయఃపాత్రవస్త్రాదయః దేహానుబన్ధినోగృహానుబన్ధినశ్చ-తైస్సహితే, అసతిఅచేతనపరిణామరూపే-దేహగేహే-సమాహారద్వన్ద్వైకత్వం- మమాహం-దేవోహంమనుష్యోహమిత్యూఢఃనిరూఢఃదురాగ్రహఃదేహాదేరభిమానోయేషాం-తేషాం-పుంసాం పుర్యాంశరీరే-హృదయగుహాయామిత్యర్థః-వసతోపవాత్సల్యాతిరేకాత్ పురీమధితిష్ఠతోపి- నైతవ- హేభగవన్-యత్పదామ్బుజం-సుదూరంఅతివిప్రకృష్టం-తత్పదామ్బుజం-శరణంవ్రజేమేత్యర్థః ॥౪౩॥ అహంమమాభిమానగ్రస్తచిత్తానాంతత్సఙ్గతిరేవదుర్లభా-కుతస్తత్సఙ్గతిశుశ్రూషాశ్రవణాద్యుపసత్తిపర్యన్తాద్యాభగవత్పదామ్బుజోపాసనానిర్వృత్తిస్స్యాదిత్యాహ॥ తానితి॥ హేపరేశ-పరేషాంబ్రహ్మాదీనామీశనియన్తః- అసద్వృత్తిభిః అచేతనపరిణామరూపశబ్దాదిప్రవణైః, అక్షిభిరిన్ద్రియైః, పరాహృతందూరమపకృష్టంఅన్తస్థంమనోయేషాంతే-యేలోకాస్తాన్నపశ్యన్తి-వైప్రసిద్ధం, కే, నపశ్యన్తీత్యత ఆహ ॥ హేఉరుగాయబహుగేయ-తేతవ-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః - పదయోః-యోన్యాసఃస్వాత్మసమర్పణం - తస్యవిలాసోవిలసితం-యేషాంతేశమాదయోగుణాః - తైస్తేషాంలక్ష్మీఃసమ్పత్-యేషాంతే-భవత్పాదారవిన్దాత్మసమర్పణవిలసితశమాదిగుణసమ్పత్సమృద్ధాఇత్యర్థః "లక్ష్మ్యేతితృతీయాన్తపాఠే", తయోపలక్షితాఇత్యర్థః అథోఅతఏవ-నపశ్యన్తినవీక్షన్తే-కిముతత్సఙ్గతింనకుర్వన్తీతి "పథఇతిపాఠే", భ్రష్టానిత్యధ్యాహర్తవ్యం- పథఃమార్గాత్-భ్రష్టాన్నపశ్యన్తీత్యర్థః "లక్ష్మీనితిద్వితీయాన్తపాఠే, పథఇతిపాఠేచ", అపదన్యాసవిలాసలక్ష్మీనితిపదచ్ఛేదః-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీ

మార్థేకృతావతారస్యపదామ్బుజంతే।వ్రజేమసర్వేశరణంయదీశస్మృతంప్రయచ్ఛత్యభయంస్వపుంసామ్॥
యత్సానుబన్ధేసతిదేవదేహేమమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణామ్।పుంసాంసుదూరంవసతోపిపుర్యాంభజేమతత్తేభగవన్పదాబ్జమ్॥౪౩॥ తాన్వాఅసద్వృత్తిభిరక్షిభిర్యేపరాహృతాన్తర్మనసఃపరేశ। అథోనపశ్యన్త్యురుగాయనూనంయేతేపదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః॥ ౪౪ ॥ పానేనతేదేవకథాసుధాయాఃప్రవృద్ధభక్త్యావిశదాశయాయే।వైరాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధంయథాఞ్జసాన్వీయురకుణ్ఠధిష్ణ్యమ్ ॥ ౪౫ ॥ అథాపరేచాత్మసమాధియోగబలేనజిత్వాప్రకృతింబలిష్ఠామ్। త్వామేవధీరాఃపురుషంవిశన్తితేషాంశ్రమస్స్యా

రహితాన్ - అతఏవ-పథఃమార్గాద్భ్రష్టాన్ "మార్గన్తీయన్తి", ఇతిపూర్వప్రస్తుతాభగవదుపాసకాననపశ్యన్తీత్యర్థః "త్వాంవేత్యపపాఠః", అస్మిన్పాఠేమమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణాంపుంసాం-భగవత్పదామ్బుజంసుదూరమిత్యుక్తం-తేషామప్యుపసత్త్యధికృతానాంసంనికృష్టంస్యాదిత్యాశఙ్కాయామనుపాసనాధికారఏవదుర్లభఇత్యాహ ॥ త్వామితి॥ అస్మిన్పాఠేభ్రష్టాఇతిప్రథమాన్తాధ్యాహారః-యేఅసద్వృత్తిభిఃపరాహృతాన్తర్మనసో "ఽతఏవ", సన్మార్గభ్రష్టా-ఏతే-త్వాంనపశ్యన్తినోపాసతే-తర్హికేఉపాసతఇత్యతఆహ॥ యేఇతి॥ త్వత్పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాస్తుపశ్యన్తీత్యర్థః "లక్ష్మ్యా ఇతిపఞ్చమ్యన్తపాఠే", పథఇత్యస్యవిశేషణం, పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీరూపాత్పథోభ్రష్టాఃనపశ్యన్తి-అస్మిన్పాఠే, అథో ఇతిపాఠాభ్యుపగమే, లక్ష్మ్యాభ్రష్టాఃఅథోఽతఏవనపశ్యన్తీత్యర్థః ॥౪౪॥ ఏవమనుగ్రాహకత్వాఽననుగ్రాహకత్వే ఉక్త్వా, అథానుగ్రహవిషయేష్వపిభగవత్కథాశ్రోతౄణాంసమాధిపరేభ్యస్సౌకర్యమాహద్వాభ్యామ్॥ పానేనేతి॥ హేదేవ, తే, కథాసుధాయాఃఅమృతతుల్యకథాయాః, పానేన, శ్రవణేన -ప్రవృద్ధభక్త్యాప్రవృద్ధప్రేమాత్మకజ్ఞానేన-విశదాశయాఃనిర్మలాన్తఃకరణాః, అనేనోపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకపూర్వపాపనివృత్తిరుక్తాభవతివైరాగ్యసారంవైరాగ్యేసారభూతం-వైరాగ్యంనామ,విమోకాపరపర్యాయంకామేష్వలాలసత్వరూపంకామానభిష్వఙ్గత్వం - ఇదంచవివేకాదీనామప్యుపలక్షణం,వివేకాదిసాధనసప్తకానుగృహీతం,బోధంతైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపంప్రత్యక్షతాపన్నంప్రేమాత్మకంజ్ఞానం-ప్రతిలభ్య - అఞ్జసాసుఖేన - అకుణ్ఠధిష్ణ్యం కాలసత్త్వాదిగుణాదిభిరప్రతిహతంవైకుణ్ఠాఖ్యంముక్తప్రాప్యంస్థానం-యథా-అన్వీయుఃప్రాప్నుయుః ॥౪౫॥ అథాపరేచఅన్యేపి- ఆత్మసమాధియోగబలేనఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య-యస్సమాధిస్స్థైర్యం- సఏవయోగఃఉపాయ - స్తస్యబలేనయద్వా - ఆత్మనఃపరమాత్మనః-యస్సమాధిః పరమాత్మవిషయకస్సమాధిః - సఏవయోగః - తస్యబలేననిష్పాదనేనపరిపక్వభగవత్సమాధినా-బలిష్ఠాందుస్త

౪౪॥ శ్లో॥ పా॥ పథోనపశ్యన్తి పా॥ త్వాంవానపశ్యన్తి. పా॥ లక్ష్మ్యా॥ పా॥ లక్ష్మీన్॥ పా॥ లక్ష్మ్యాః.

రాం - ప్రకృతింభగవన్మాయాం-జిత్వాతీర్త్వా - ధీరాఃజితేన్ద్రియాః - పురుషంపరమపురుషం - త్వామేవ - విశన్తిప్రాప్నువన్తి - తథాపి - తేషాంశ్రమ - స్స్యాత్-అష్టాఙ్గయుక్తభక్తియోగనిష్ఠానాంశ్రమస్స్యాత్-ఎకైకస్యాఙ్గస్యైవదుస్సంపాదత్వాత్-నతుసేవయాతే - కథాశ్రవణాదిరూపత్వత్సేవయోపలక్షితానాంతునశ్రమఇత్యర్థః ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ తదేవం స్తుత్వాఽథస్వాభిప్రాయమావిష్కుర్వన్తీత్యాహుః ॥తదిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ నః అస్మాకం-శరణాగతత్వాద్గతిః-హే ఆద్యపరమకారణ-తేవయంత్వత్సంబన్ధినోవయం లోకసిసృక్షయాలోకాన్ స్రష్టుమిచ్ఛయా-త్వయా-త్రిభిస్సత్వాదిభిర్గుణైః-స్వేఆత్మని-ఆధారభూతే-సృష్టాః ‟ఆత్మభిస్స్మేతిపాఠే,, ఆత్మభిఃశరీరభూతైస్త్రిభిరిత్యర్థః- అనుసృష్టాఃమహదాద్యనుక్రమేణసృష్టాః - సర్వే-వియుక్తాఃపరస్పరమసంమిళితాః-తేతుభ్యం - స్వవిహారతన్త్రంస్వాధికారనిర్వహణం - ప్రతిహర్తవేప్రత్యుపకర్తుం- త్వల్లీలోపకరణ,బ్రహ్మాణ్డరచనారూపప్రత్యుపకారార్థం- నశక్నుమః ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ ప్రతిహరణాసామర్థ్యమేవప్రపఞ్చయతి ॥ యావదితి ॥ హేఅజ-కాలేతత్తదవసరే-తేతవ-బలిం ఆరాధనం-యథా-హరామసమర్పయామ-కరవామేతియావత్-వయంచభవతీర్మయాపకరణభూతాఃవయమపి - అన్నం శబ్దాదిభోగ్యం ॰ యథా - అదామఅనుభవామ-యథాచ - ఇమేలోకాఃప్రత్యమాణాదేవాదయోలోకాః - ఉభయేషాంజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాంబలింశబ్దాదీన్ గన్ధ్వాదీంశ్చవిషయాన్-హరన్తఃఉపస్థాపయన్తః - అనూహాఃనిస్సంశయాః -అన్నమదన్తిసుఖమనుభవన్తి తథాకర్తుంనశక్నుమఇత్యర్థః - యావచ్ఛబ్దోఽవధారణే-నశక్నుమోయావత్ - నశక్నుమఎవేత్యర్థః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ ఎవం బ్రహ్మాణ్డసృష్టావాత్మనామసామర్థ్యమావేద్య - తత్సామర్థ్యం ప్రార్థయిష్యన్తః త్వమేవతత్ప్రదానసమర్థఇత్యాహుః॥త్వంనఇతి॥ సాన్వయానాంసకార్యాణాం-సురాణాం-నఃఅస్మాకం-త్వమాద్యఃకారణభూతోఽసి,ఆద్యత్వేనవికారాశ్రయత్వమాశఙ్క్యాహుః ॥ కూటస్థఃనిర్వికారః-తర్హ్యాద్యత్వమయుక్తమిత్యాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురుషఇతి ॥ పురిశేత

న్నతుసేవయాతే ॥ ౪౬ ॥ తత్తేవయంలోకసిసృక్షయాఽఽద్యత్వయాఽనుసృష్టా ❁ స్త్రిభిరాత్మనిస్వే । సర్వేవియుక్తాస్స్వవిహారతన్త్రంనశక్నుమస్తత్ప్రతిహర్తవే, తే ॥ ౪౭ ॥యావద్బలింతేఽజహరామకాలే యథావయంచాన్నమదామయత్ర। యథోభయేషాంతఇమేహిలోకాబలింహరన్తోఽన్నమదన్త్యనూహాః॥ త్వంనస్సురాణామసిసాన్వయానాంకూటస్థఆద్యఃపురుషఃపురాణః । త్వం దేవశక్త్యాంగుణకర్మయోనౌరేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజః ॥ ౪౯ ॥ తత్తేవయంసత్ప్రముఖాయదర్థేబభూవిమాత్మన్కరవామకింతే ।

ఇతిపురుషః - తత్తదన్తరాత్మతయాఽవస్థితః - నతుతత్తద్వస్తుగతవికారాశ్రయఇత్యర్థః - తస్యాపికారణాన్తరమాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురాణఇతి ॥ సర్వాపేక్షయాత్వమేవపురాణః-నతుత్వదపేక్షయాపురాణమస్తీత్యభిప్రాయః।ఎవంభూతోఽజస్త్వం, హేదేవ-గుణకర్మయోనౌశబ్దాదిగుణగ్రాహకజ్ఞానేన్ద్రియాణాంకర్మేన్ద్రియాణాంచ యోనౌకారణభూతాయాం - శక్త్యాంస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయా-మజాయాం ప్రకృతౌ- రేతఃసృష్టిసామర్థ్యం - కవింసమష్టిపురుషం బ్రహ్మాణంచా-దధేనిహితవాన్ ‟పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్,, నితిపూర్వముక్తత్వాత్ ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ తదితి ॥ తత్తస్మాత్తవైవపరమకారణత్వాత్ - సత్ప్రముఖాఃసమష్టిపురుషప్రభృతయఃతేవయంత్వచ్ఛరీరభూతావయం - యదర్థేయదర్థం - బభూవిమ-త-కిం-తేకార్యంకరవామ-సృష్టిమితిచేత్తత్రాహుః - తర్హి- నోఽస్మభ్యం - హేదేవ - త్వంక్రియార్థేసృష్ట్యర్థం - స్వచక్షుఃస్వాధికారానురూపంవిజ్ఞానం శక్త్యాసామర్థ్యేనసహ - యదనుగ్రహాణామితి ॥ యస్యానుగ్రహోయేషాం తేషామితివ్యధికరణబహువ్రీహిః - యస్యతవానుగ్రహభాజామస్మాకందేహీత్యర్థః - యద్వా- అనుగృహ్యన్తేయేనభవతేత్యనుగ్రహాః-సంసారిణాంఫలనిష్పత్త్యావనగ్రాహకతయాఽనుగృహీతాః-తేషాం-నః - క్రియార్థస్వస్వప్రవృత్తయే-యచ్చక్షుర్జ్ఞానం- త- ద్దేహీత్యర్థః ‟అత్రేదంతత్త్వం,, పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ ‟ రేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజ,, ఇతిపరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషసంసృష్టాయామాయాయాఃమహదాద్యారమ్భకత్వమవగమ్యతే-తత్రమహదాదిపృథివ్యన్తాఃఅనన్తనస్యైవావస్థావిశేషాః-తత్రాఖణ్డితాయా ఎవమాయాయాఃప్రదేశభేదేనమహదాద్యాపత్త్యేనపరిణామః॥ఎవంమహతోఽప్యఖణ్డితాత్ప్రదేశభేదేనాహంకారరూపపరిణామః-ఎవమహంకారాదిష్వపిద్రష్టవ్యం - నతుకాత్స్న్యేన మహదాదీనాముత్తరోత్తరకార్యరూపపరిణామః - తథాసత్యుత్తరోత్తరకార్యరూపేణకృత్స్నస్యాపి మహదాదేఃపరిణతత్వాన్మహదాదీనాంపృథక్స్థిత్యనుపపత్త్యా ‟ పృథివ్యప్సుప్రలీయ

---

౪౭ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ స్త్రిభిరాత్మభిస్స్మ,

త ,, ఇత్యారభ్య ,,మహానవ్యక్తే లీయత ,, ఇత్యన్తేన లయక్రమశ్రవణం విరుధ్యేత-అయమేవహి లయః-యత్పూర్వపూర్వావస్థయాఽవస్థితేన ద్రవ్యేణ తదేకదేశస్యోత్తరోత్తరావస్థామాపన్నస్య తదవస్థాప్రహాణేన సంశ్లేషః - ఏవం చ పఞ్చీకరణోపపత్తిః-అన్యథా పృథక్ తత్త్వానామభావాత్ తదనుపపన్నం స్యాత్ , ఏవం చ మహత్త్వాహంకారత్వాకాశత్వాది పృథివీత్వపర్యన్తావస్థామాపన్నస్య ప్రధానద్రవ్యస్య , పరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషబ్రహ్మానుప్రవేశేన , పరమాత్మశరీరత్వవ్యపదేశ ఉపపన్నః - కార్యావస్థకారణావస్థద్రవ్యస్యైకత్వేన, తత్తైర్వానుప్రవేశమాత్రేణ ,, యస్య పృథివీ శరీరం ,, మిత్యాదీనాముపపత్తిః - న తు పృథివీత్వాద్యవస్థాస్వనుప్రవేశ ఉపపన్నః, న చైవం ,,యస్యావ్యక్తం శరీరం ,, మిత్యేతావతైవ మహదాదిపృథివ్యన్తానాం శరీరత్వసిద్ధేః, పృథక్ ,,యస్య పృథివీ శరీరం ,, యస్యాపశ్శరీరం ,,మితి పృథివ్యాదీనాం శరీరత్వకథనం వ్యర్థమితి వాచ్యం ,, పరస్పరమవస్థానామవస్థావతోశ్చ భేదేఽప్యవస్థావద్ద్రవ్యానామేకత్వాత్సర్వావస్థద్రవ్యస్యాపి పరమాత్మశరీరత్వమేవ, న తు వైశేషికమతరీత్యా కార్యకారణయోర్భిన్నద్రవ్యత్వేనాశరీరత్వమితి ప్రతిపాదనార్థత్వాత్, న చ మహదాదీనాం కేవలాచేతనపరిణామరూపత్వే విశిష్టోపాదానత్వాసిద్ధిః , ప్రకృతిపురుషవిశిష్టస్య పరమాత్మన ఉపాదానత్వం హి విశిష్టోపాదానత్వం, భావ్యవస్థావిశేషాశ్రయత్వం హ్యుపాదానత్వమితి వాచ్యం ,, విశిష్టోపాదానత్వేఽపి త్రయాణామసాంకర్యేణ కార్యతాభ్యుపగమేన విరోధాభావాత్ - అచేతనమచేతనం ప్రతి-చేతనశ్చేతనం ప్రతి, ఈశ్వర ఈశ్వరం ప్రతి-కారణమిత్యఙ్గీక్రియతే, తత్రాచేతనస్య కార్యతా మహదాదిపృథివ్యన్తావస్థాశ్రయతారూపా, స్వరూపాన్యథాభావలక్షణా,, చేతనస్య కార్యతా తు సంకుచితజ్ఞానస్య తద్వికారరూపా- స్వభావాన్యథాభావలక్షణా, సైవాగ్రిమాధ్యాయే ప్రతిపాదయిష్యతే-తత్ర హి ,, అథ తస్యాభితప్తస్య కతి చాయతనాని ,, ఇత్యుపక్రమ్య, జీవసంఘాతసంశ్లిష్టస్య సమష్టిపురుషస్య చతుర్ముఖస్య వాగాదీన్ద్రియేభ్యో వ్యష్టిభూతానాం దేవాదీనామిన్ద్రియోత్పత్తిం , చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిం, చాభిధాయ ,,ఏతే వర్ణాస్స్వధర్మేణ యజన్తి స్వగురుం హరిం । శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాస్సహవృత్తిభి,,రితి

త్వం నస్స్వచక్షుః పరిదేహి శక్త్యా దేవ క్రియార్థే యదనుగ్రహాణామ్ ॥ ౫౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః

మైత్రేయః॥ఇతి తాసాం స్వశక్తీనాం సతీనామసమేత్య సః। ప్రసుప్తలోకతన్త్రాణాం నిశామ్య గతిమీశ్వరః॥౧॥ కాలసంజ్ఞాం తదా దేవీం బిభ్రచ్ఛక్తిమురుక్రమః। త్రయోవింశతితత్త్వానాం గణం యుగపదావిశత్॥౨॥ సోఽను

ప్రవిష్టదశాయాం సంకుచితజ్ఞానానామచేతనప్రాయాణాం జీవానాం భగవదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరోత్పత్తిద్వారా విజ్ఞానవికాసరూపకార్యతా హ్యభిధాస్యతే , కార్యావస్థ చేతనాచేతననియమనరూపా ద్వారకావస్థాశ్రయతారూపా, చేతనాచేతనగతకార్యతా నిర్వాహకత్వరూపా సద్వారకావస్థాశ్రయతా-చేత్యుభయవిధావస్థాశ్రయతేశ్వరస్యానుప్రవేశే - చేతనాచేతనసామానాధికరణ్యాదిభిరస్మిన్ శాస్త్రే బహుధా ప్రతిపాద్యతే,,అతోఽస్మిన్నధ్యాయేఽచేతనాంశ పరిణామపరంపరామాత్రమభిహితమితి ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః.

ఏవం నివేదితపార్థానాం తత్త్వానామన్తః ప్రవేశేనాహితసృష్టిసామర్థ్యానాం బ్రహ్మాణ్డసృష్టిః , తత్ర సమష్టిపురుషచతుర్ముఖోత్పత్తిః, తత్సమష్టీన్ద్రియాదిభ్యో వ్యష్టీన్ద్రియోత్పత్తిశ్చ కథ్యతేఽస్మిన్నధ్యాయే న, తత్ర తావదసంహతానాం పరమాత్మానుప్రవేశేన సృష్టిసామర్థ్యమాహ॥ ఇతీతి త్రిభిః ॥ ఇతీతి ॥ ఈశ్వరో భగవాన్-ఇతి ఉక్తరీత్యా, సమేత్యమితి త్వా, సతీనాం వర్తమానానాం ,స్వశక్తీనాం ,,యస్య పృథివీ శరీరం ,, యస్యాత్మా శరీరం ,,యస్యాచక్షుశ్శరీరం,,మిత్యాది ప్రకారేణ శరీరభూతానాం , ప్రసుప్తం అప్రబుద్ధం - లోకతన్త్రం లోకరచనాసామర్థ్యం,యాసాం తాసాం-సమష్టిచేతనప్రముఖమహదాదితత్త్వానాం, గతిం స్థితిం ,నిశామ్య దృష్ట్వా-గణమావిశదిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౧॥ కాలసంజ్ఞామితి ॥ తతః నిశామనానన్తరం , కాలసంజ్ఞాం కాలాఖ్యాం దేవీం, దేవస్య స్వస్య-సంబన్ధినీం, శక్తిం అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాం- రూపాన్తరమిత్యర్థః॥ బిభ్రత్ అన్తఃప్రవిశ్య ప్రకాశనేన ధారయన్, త్రయోవింశతితత్త్వానాం మహదహంకారపఞ్చభూతపఞ్చతన్మాత్రైకాదశేన్ద్రియరూపాణాం తత్త్వానాం - గణం సమూహం, ఉరుక్రమో విస్తృతపాదవిన్యాసః త్రివిక్రమో భగవాన్-యుగపత్ ఏకదా-ఆవిశత్ అనుప్రవిష్టోఽభూత్-॥ ౨ ॥ సఇతి ॥ స భగవాన్, చేష్టారూపేణ ప్రేరణాత్మకచేష్టోపలక్షితః-భిన్నమసంహతం-తం గణం త్రయోవింశతితత్త్వగణం, సంయోజయామాస సంయు

క్తవ కరోత్-భూతానాం పఞ్చీకరణం, ఇన్ద్రియాణాం భూతైరాప్యాయనం చోక్తం భవతి-కథం భూతః, సుప్తం కర్మ త
ద్వ్యాపారం-ప్రబోధయన్ ఉద్బోధయన్ ॥ ౩ ॥ ఆహితసామర్థ్యస్య తత్త్వగణస్య బ్రహ్మాణ్డోత్పత్తిద్వారా చతుర్ముఖశరీరా
రమ్భకత్వం సంగ్రహేణాహైకేన ॥ ప్రబుద్ధకర్మేతి ॥ దైవేన భగవత్సంకల్పేన, ప్రబుద్ధముద్బుద్ధం-కర్మ స్వవ్యాపారో, యస్య సః
త్రయోవింశతితత్త్వాత్మకో గణః-ప్రేరితః-దైవేనేత్యనుషఙ్గః-స్వాభిర్మాత్రాభిరంశైః అధిపూరుషం బ్రహ్మాణం, అజనయత్
అసృజత్ ॥ ౪ ॥ కదమజనయదిత్యపేక్షాయాం తదేవ వివృణోతి ॥ పరేణేతి ॥ మాత్రయా అంశభూతసంకల్పరూపజ్ఞానేన స్వ
స్మిన్నివిశతా అనుప్రవిష్టేన, పరేణ భగవతా-ఉపలక్షితైః, సో తౌ వా తృతీయా, విశ్వసృడ్గణః విశ్వం సృజతీతి విశ్వసృడ్గణః,
త్రయోవింశతితత్త్వజాతం-యస్మిన్ గణే, చరాచరాః స్థావరజఙ్గమాః-లోకాః కార్యత్వేనావస్థితాః-ఏవంభూతో
గణః-అన్యోన్యం పరస్పర-మాసాద్య సంహత్య-చుక్షోభ పరిణతో భూత్, సమష్టిపురుషగర్భబ్రహ్మాణ్డరూపేణ పరిణతో
మాదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ హిరణ్మయ ఇతి ॥ హిరణ్మయ ఇత్యణ్డకోశవిశేషణం-సపురుషః సమష్టిపురుషసహితః, యద్వా-అప్స్వవ
స్థానేఽణ్డకోశే, హిరణ్మయః స్వర్ణమయాణ్డకోశావృతత్వాద్ధిరణ్మయః, సపురుషః-సః ప్రసిద్ధః-సమష్టిపురుషశ్చతుర్ముఖః-
దేవాదిసర్వసత్త్వ-రుపబృంహితః యుక్తః-సహస్రం పరివత్సరాన్-యావదణ్డస్య పరిపాకస్తావ-దువాస ఉషితవాని-
త్యర్థః-అత్రాప్స్వావాసేత్యనేన, అణ్డకోశోత్పత్తేః పూర్వమపాం స్థిత్యవగమాత్ "ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం తదాసీ" దితివ
క్ష్యమాణత్వాచ్చావరణజలస్య సృష్టిరణ్డోత్పత్తేః పూర్వమవగన్తవ్యా-సర్వసత్త్వోపబృంహిత ఇత్యనేన, చతుర్ముఖస్య సమ
ష్టిపురుషత్వమావేదితం-ఏతేనావరణజలేశయానస్య భగవతో నాభ్యాః ప్రసూతత్వారబ్ధపద్మకోశరూపబ్రహ్మాణ్డోత్పత్తి
రర్థసిద్ధా వేదితవ్యా "సపద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠ" దితి వక్ష్యమాణైకార్థ్యాత్ ఏవం తత్త్వానాం సమష్టిపురుషశరీరారమ్భక
త్వముక్తం, సమష్టిపురుషత్వం నామ-భూత-సంఘాతారబ్ధస్వసంశ్లిష్టజీవసంఘాతమనః ప్రాణేన్ద్రియారమ్భకశరీరవ

ప్రవిష్టో భగవాంశ్చేష్టారూపేణ తం గణమ్ । భిన్నం సంయోజయామాస సుప్తం కర్మ ప్రబోధయన్ ॥ ౩ ॥
ప్రబుద్ధకర్మా దైవేన త్రయోవింశతికో గణః । ప్రేరితోఽజనయత్స్వాభిర్మాత్రాభిరధిపూరుషమ్ ॥ ౪ ॥ పరే
ణావిశతా స్వస్మిన్మాత్రయా విశ్వసృడ్గణః । చుక్షోభాన్యోన్యమాసాద్య యస్మిన్ లోకాశ్చరాచరాః ॥ ౫ ॥
హిరణ్మయస్స పురుషస్సహస్రపరివత్సరాన్ । ఆణ్డకోశ ఉవాసాప్సు సర్వసత్త్వోపబృంహితః ॥ ౬ ॥ స వై విశ్వ
సృజాం గర్భో దైవకర్మాత్మశక్తిమాన్ । విబభాజాత్మనాత్మానమేకధా దశధా త్రిధా ॥ ౭ ॥ ఏష హ్యశేషస

త్త్వం, నచ పుత్రాదిశరీరారమ్భకశరీరవత్త్వాత్ పిత్రాదీనాం సమష్టిపురుషత్వశఙ్కా-కార్యా "పఞ్చమ్యామాహుతావా
పః పురుషవచసో భవన్తి" తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం, "శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చా
ప్యుత్క్రామతీశ్వరః । గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయా" దిత్యాది శ్రుతిసూత్రస్మృత్యాదిప్రామాణ్యే
న, మనఆదీన్ద్రియసంశ్లేషాభావేన పిత్రాదిశరీరాణాం తదారమ్భకత్వాభావాత్ తదిన్ద్రియాద్యధిష్ఠానమాత్రత్వాత్ ॥ ౬ ॥
ఏవం సమష్టిపురుషోత్పత్తిమభిధాయాథాస్మాత్సమష్టిపురుషశరీరాద్వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం వక్ష్యం స్తావదస్య
సమష్టిపురుషత్వం వదన్ కరణభోక్తృవిషయరూపేణ త్రిధా విభాగం-కరణాంశే ఏకాదశధా చ విభాగం స్వకర్తృకమా
హ ॥ స ఇతి ॥ విశ్వసృజాం మహదాదీనాం-గర్భః అపత్యరూపః-దైవం భగవత్సంకల్పః-కర్మాత్మశక్తిః-కర్మరూపా ఆ
త్మనాం జీవానాం, శక్తిః, "అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యత" ఇత్యుక్తేః-తద్వానిత్యర్థః-యద్వా-దైవం భగ
వత్సంకల్పః-కర్మ జీవానాం కర్మ, ఆత్మానో జీవా, శ్శక్తిః జీవసంఘశరీరాద్యారమ్భకాచిచ్ఛక్తిః, శ్చైతస్య సన్తీతి తద్వాన్, అ
నేన సమష్టిపురుషత్వముక్తం-ఏవం భూతస్స వై సమష్టిపురుషః-ఆత్మనా కర్త్రా ఆత్మానం-ప్రథమం-త్రిధా, కరణభోక్తృవి
షయరూపేణ, తత్రాపి కరణాంశే-ఏకధా దశధా-మనః పర్యన్తేన్ద్రియరూపేణ ఏకాదశధేత్యర్థః, విబభాజ విభక్తమక
రోత్ । స్వసంశ్లిష్టజీవసంఘం, భోక్తృత్వేన-స్వేన్ద్రియమైకదేశం తద్భోగ్యకరణత్వేనాకారేణాకరోదిత్యర్థః ॥ ౭ ॥
అస్యైవం విధవిభాగసామర్థ్యమాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష బ్రహ్మ-అశేషసత్త్వానాం సమస్తవ్యష్టిపదార్థానాం-ఆత్మా ఆధారః-
తచ్ఛరీరకపరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తం-పరమాత్మనోంఽశః అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతః, నన్విదం సర్వజీవసాధారణమ
త ఆహ ॥ ఆద్య ఇతి ॥ ఆద్యః ప్రథమః-అవతారః-పరమాత్మన ఇత్యనుషఙ్గః, పరమాత్మన ఆవేశావతారో బోధ్యః "సృష్టిం
తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే" ఇత్యుక్తేః-యత్ర పరమాత్మాత్మకే సమష్టిపురుషే పరమాత్మాంశావతారభూ

తే-అసౌ భూతగ్రామః వ్యష్టిపదార్థజాతం-విభాగ్యతే వివిధముత్పాద్యతే అతః ఈదృశవిభాగసమర్థ ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ ప్రస్తుత త్రివిధైకాదశవిధవిభాగావుపపాదయన్ సమష్టిపురుషత్వమేవోపపాదయతి - సాధ్యాత్మ ఇతి ॥ వివిధం రాజతి వ్యష్టిరూపేణ భాతీతి విరాట్ - యద్యపి విరాట్ఛబ్దోఽనిరుద్ధపరః, తథాపీహ సమష్టిపురుషాద్విభక్తవ్యష్ట్యుత్పత్తిప్రకరణాచ్చతుర్ముఖపరః - స బ్రహ్మా - సాధ్యాత్మా అధ్యాత్మసహితః - సమష్టిరూపేణ స్వశరీరాన్తర్గత భోక్తృవర్గసహితః - ఆత్మని దేహే వర్తమానో జీవో హ్యధ్యాత్మశబ్దోక్తః - స చావిభక్తరూపస్సమష్ట్యవస్థః - సాధిభూతః మహాభూతేషు వర్తమానశబ్దాదివిషయసహితః, బ్రహ్మశరీరారబ్ధభోగ్యజాతముపిభ క్తం, సాధిదైవః ఇన్ద్రియసమష్టిసహితః ఆదిత్యమణ్డలాదిషు స్థానేషు వర్తమానా ఆదిత్యాదయో దేవశబ్దవాచ్యాః, తదధిష్ఠేయ ఇన్ద్రియవర్గ ఇహాధిదైవశబ్దోక్తః సమష్ట్యవస్థస్య శరీరాన్తర్గత భోక్తృభోగ్యకరణగ్రామవానిత్యర్థః అత్రాధిదైవాంశం వివృణోతి ॥ ప్రాణ ఇతి ॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః - తముత్క్రాన్తం సర్వే ప్రాణా అనుత్క్రామన్తీతి శ్రుతిప్రయోగాత్। దశవిధః శ్రోత్రాదిరూపేణ - ఏకధా - హృదయేన మనసా - వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదీనాం బ్రహ్మణా విభక్తత్వం వక్ష్యతే ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ తత్తు న స్వాతన్త్ర్యేణ కృతం, కింతు, భగవదనుప్రవేశాదిత్యాహ ॥ స్మరన్నితి ॥ ఈశః నియన్తా అథోఽక్షజో భగవాన్, విశ్వసృజాం మహదాదితత్త్వానాం, విజ్ఞాపితం, యావద్బలిం తేఽజ హరామ, ఇత్యాదినా విజ్ఞాపితం, స్మరన్, ఏషామిన్ద్రియాదీనాం, వివృద్ధయే వ్యష్టిరూపేణ విస్తారాయ, స్వేనస్వీయేన - తేజసా జ్ఞానేన విరాజం బ్రహ్మాణం - అతపత్ ఆలోచయత్ - తప ఆలోచనే - అయం వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియవిభాగసామర్థ్యవాన్యథా భవేత్తథా సమసంకల్పయదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాం బ్రహ్మణస్సకాశాద్విభాగప్రతిపాదనం ప్రజానాతే ॥ అథేతి ॥ అథ ఆలోచనానన్తరం, అభితప్తస్యోక్తసంకల్పవిషయస్య - తస్య, తస్మాద్బ్రహ్మణ ఇత్యర్థః - నటస్య

త్వానామాత్మాంశః పరమాత్మనః। ఆద్యోఽవతారో యత్రాసౌ భూతగ్రామో విభావ్యతే ॥ ౮ ॥ సాధ్యాత్మస్సాధిభూతశ్చ సాధిదైవ ఇతి త్రిధా। విరాట్ప్రాణో దశవిధ ఏకధా హృదయేన చ ॥ ౯ ॥ స్మరన్విశ్వసృజామీశో విజ్ఞాపితమధోక్షజః। విరాజమతపత్స్వేన తేజసైషాం వివృత్తయే ॥ ౧౦ ॥ అథ తస్యాభితప్తస్య కతి చాయతనాని హ। నిరభిద్యన్త దేవానాం తాని మే గదతః శృణు ॥ ౧౧ ॥ తస్యాగ్నిరాస్యం నిర్భిన్నం లోకపాలోఽవిశత్పదమ్। వాచా స్వాంశేన వక్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౨ ॥ నిర్భిన్నం తాలు వరుణో లోకపాలోఽవిశత్పదమ్। జిహ్వయాంశేన చ రసం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౩ ॥ నిర్భిన్నే అశ్వినౌ నాసే విష్ణురావిశతాం పదమ్। ఘ్రాణేనాంశేన గన్ధస్య ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౪ ॥ నిర్భిన్నే అక్షిణీ త్వష్టా లోకపాలోఽవిశత్పదమ్। చక్షుషాంశేన రూపాణాం ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౫ ॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలో-

శృణోతీతి వక్తవ్యశ్చేత్యర్థః స్పన్దసామాన్యపరతయా షష్ఠ్యా వివక్షితః - దేవానాం వ్యష్టీన్ద్రియాణాం, కతి చాయతనాని స్థానాని - నిరభిద్యన్త ఉద్భవన్ - తాని స్థానాని - గదతః, మేమత్తః, శృణ్విత్యర్థః ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ విభాగమాహ ॥ తస్యేత్యాదిచతుర్దశభిః ॥ అత్ర, అత్ర ప్రతిజ్ఞా ప్రస్తుతస్సమష్టిపురుషో భగవదాత్మకశ్చతుర్ముఖస్తస్యేత్యాదినా షష్ఠ్యన్తైః పరామృశ్యతే। తస్య భగవదాత్మకస్య చతుర్ముఖస్య నిర్భిన్నం విభక్తముత్పన్నమితి యావత్, వ్యష్టిభూతజాతస్య - ఆస్యం - పదం స్థానం, ఆస్యరూపం స్థానం, స్వాంశేన స్వాధిష్ఠేయభూతేన - వాచా వాగిన్ద్రియేణ సహ - లోకపాలోఽగ్నిః, ఆవిశత్ ప్రావిశత్। కథంభూతయా వాచా - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యయా వాచా - వక్తవ్యం ఉచ్చార్యం శబ్దం, ప్రతిపద్యతే ఉచ్చారయతీత్యర్థః - సమష్టిపురుషాద్విభక్తోఽగ్నిస్తస్మాదేవ విభక్తస్య వ్యష్టిజీవస్య విభక్తమాస్యం పదం స్వాంశేన వాగిన్ద్రియేణ సహ ప్రావిశదిత్యర్థః ఏవముత్తరగ్రన్థేష్వపి, సర్వత్ర ప్రవిశ్య ప్రదర్శనమధ్యాత్మపరం - వాగాద్యాదీన్ద్రియాన్తమధిదైవతసమర్పకం వక్తవ్యమిత్యాది ప్రతిపత్తవ్యం - శబ్దాదికమధిభూతసమర్పకం వేదితవ్యమ్ ॥ ౧౨ ॥ నిర్భిన్నమితి ॥ నిర్భిన్నం పృథగ్విభక్తం - తాలుస్థానం లోకపాలో వరుణః - అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన జిహ్వయా ఇన్ద్రియేణ - అవిశత్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యయా జిహ్వయా - రసాన్ అమ్లమధురాదిరసాన్ - ప్రతిపద్యతే జానాతి ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ నిర్భిన్నే ఇతి ॥ హరేః హర్యాత్మకాత్సమష్టిపురుషాన్నిర్భిన్నే - నాసే స్థానే - అశ్వినౌ దేవతే - అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన ఘ్రాణేన్ద్రియేణ సహ - విశతాం, యతః ఘ్రాణేన్ద్రియేణ - గన్ధస్య సుగన్ధదుర్గన్ధాదేః - ప్రతిపత్తిర్జ్ఞానం - భవేత్ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ నిర్భిన్నే ఇతి ॥ విభోర్బ్రహ్మణస్సకాశాన్నిర్భిన్నే - అక్షిణీ స్థానే - లోకపాలస్త్వష్టా ఆదిత్యః - స్వాధిష్ఠేయచక్షురిన్ద్రియేణ సహ - అవిశత్ - రూపాణాం నీలపీతాదీనాం రూపాణాం - ప్రతిపత్తిర్యతః యేన చక్షుషా భవేత్ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ నిర్భిన్నానీతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - నిర్భిన్నాని చర్మాణి - లోకపాలోఽని

లః వాయుః, అంశేన ప్రాణేన, త్వగిన్ద్రియేణ ప్రాణవతః కృత్స్నదేహవ్యాపినేత్యర్థః అవిశత్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యేన త్వగిన్ద్రియేణ, సంస్పర్శం మృదుత్వకఠినత్వశైత్యోష్ణ్యాదిసంస్పర్శం - ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్యేతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః వినిర్భిన్నౌ కర్ణౌ - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం, దిశః దేవతాః - శ్రోత్రాంశేన శ్రోత్రేన్ద్రియేణ - సహ వివిశుః - శబ్దస్య సిద్ధిః జ్ఞానం - యేన శ్రోత్రేణ, ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి ॥ ౧౭ ॥ త్వచమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః, వినిర్భిన్నాం త్వచం ఓషధీః ఓషధ్యభిమానిదేవతాః - విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - రోమభిః అంశేన రోమరూపస్వాధిష్ఠేయేనేన్ద్రియేణ - వివిశుః ప్రావిశన్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యైః రోమభిః - కణ్డూం - ప్రతిపద్యతే జానాతి - త్వగిన్ద్రియస్యైవ స్థానభేదేన విషయద్వయం కణ్డూః స్పర్శశ్చ - తత్రాయం నామభేదేన దేవతాభేదశ్చేతి ద్వితీయ ఏవ వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రమితి ॥ తస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నం మేఢ్రం ఉపస్థేన్ద్రియస్థానం - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం - కః ప్రజాపతిః - రేతసాంశేన రేతోరూపస్వాధిష్ఠేయేనేన్ద్రియేణ - ఉపావిశత్ - యేన రేతసా - అసౌ వ్యష్టిజీవః ఆనన్దం రతిసుఖం జానాతి ॥ ౧౯ ॥ గుదమితి ॥ పుంసో బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నం - గుదం పాయ్విన్ద్రియస్థానం - లోకేశః మిత్రః - పాయునాంశేన పాయ్విన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశత్ - యేన పాయునా - విసర్గం పురీషత్యాగం - ప్రతిపద్యతే కరోతి ॥ ౨౦ ॥ హస్తావితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నౌ - హస్తౌ కరౌ - స్వర్పతిః స్వర్గస్య పతిరిన్ద్రః - వార్తయా కృష్యాదివ్యాపారరూపవృత్తిసాధనేన - అంశేన పాణీన్ద్రియేణ - ఆవిశత్ - పురుషో వ్యష్టిజీవః - యయా వృత్తిసాధనపాణీన్ద్రియేణ - వృత్తిం జీవనప్రకారం, ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి అత్ర - హస్తావిత్యనేన అక్షిణీ ఇతి ద్వివచనేన చ - ఏషాం శ్లోకానాం

నిలోఽవిశత్ । ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్య వినిర్భిన్నౌ ధిష్ణ్యం స్వం
వివిశుర్దిశః । శ్రోత్రేణాంశేన శబ్దస్య సిద్ధిం యేన ప్రపద్యతే ॥ ౧౭ ॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోష
ధీః । అంశేన రోమభిః కణ్డూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రం తస్య వినిర్భిన్నం స్వధిష్ణ్యం క ఉపావిశత్ ।
రేతసాంశేన యేనాసావానన్దం ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౯ ॥ గుదం పుంసో వినిర్భిన్నం మిత్రో ధిష్ణ్యం స్వమావిశత్ ।
పాయునాంశేన యేనాసౌ విసర్గం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౦ ॥ హస్తావస్య వినిర్భిన్నావిన్ద్రః స్వర్పతిరావిశత్ । వా
ర్తయాంశేన పురుషో యయా వృత్తిం ప్రపద్యతే ॥ ౨౧ ॥ పాదావస్య వినిర్భిన్నౌ లోకేశో విష్ణురావిశత్ । గ
త్యా స్వాంశేన గన్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౨ ॥ హృదయం చాస్య నిర్భిన్నం చన్ద్రమా ధిష్ణ్యమావిశ
త్ । మనసాంశేన యేనాసౌ విక్రియాం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౩ ॥ బుద్ధిం చాస్య వినిర్భిన్నాం వాగీశో ధిష్ణ్యమావిశత్ ।
బోధేనాంశేన బోద్ధవ్యప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానం చాస్య నిర్భిన్నమభిమానోఽవిశత్పదమ్ । కర్మ
ణాంశేన యేనాసౌ కర్తవ్యం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వం చాస్య వినిర్భిన్నం మహాన్ధిష్ణ్యముపావిశత్ । చిత్తే
నాంశేన యేనాసౌ విజ్ఞానం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౬ ॥ శీర్ష్ణోఽస్య ద్యౌర్ధరా పద్భ్యాం ఖం నాభేరుదపద్యత । గుణా

చతుర్ముఖశరీరాద్విభక్తవ్యష్టిదేహవిషయత్వం స్పష్టం - న తు తస్యైవ హస్తాద్యుత్పత్తిరిత్యత్వం - చతుర్ముఖస్య భుజచతుష్టయనేత్రాష్టకసద్భావాత్ ॥ ౨౧ ॥ పాదావితి ॥ అస్య వినిర్భిన్నౌ - పాదౌ చరణౌ - లోకేశో విష్ణుః గత్యా గతిసాధనేన - అంశేన స్వాధిష్ఠేయపాదేన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశత్ ॥ ౨౨ ॥ యేన మనసా అసౌ వ్యష్టిజీవః - విక్రియాం సంకల్పవికల్పరూపాం - ప్రతిపద్యతే - ఏకస్యైవాన్తఃకరణస్య - విక్రియాబోధాభిమానవివేకరూపవృత్తిభేదేన మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తభేదస్య చన్ద్రవాగీశరుద్రప్రజాపతయోఽధిష్ఠాతారో బోధ్యాః - తత్ర సంకల్పవికల్పాత్మకవృత్త్యవచ్ఛిన్నస్యాన్తఃకరణభేదస్య చన్ద్రమసాఽధిష్ఠితస్య సమష్టిపురుషాద్విభాగ ఉక్తః ॥ ౨౩ ॥ అథ బుద్ధ్యాదివిభాగమాహ ॥ బుద్ధిమిత్యాదిత్రయేణ ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నాం బుద్ధిం - ధిష్ణ్యం స్థానం వాగీశః బృహస్పతిః, బోధేన నిశ్చయాత్మకజ్ఞానజననసామర్థ్యేన సహ ఆవిశత్ - యతః బోధేన - బోద్ధవ్యస్య - ప్రతిపత్తిర్జ్ఞానం - భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం అహంకారం - అస్య బ్రహ్మణో నిర్భిన్నం - పదం స్థానం అభిమానః అభిమన్యతేఽనేనేత్యభిమానః - అనాత్మన్యాత్మాభిమానకృద్దేవతా - రుద్రః, "సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణం గిరిత్రః" ఇతి ప్రాగుక్తత్వాత్ । కర్మణా దేహాభిమానేన అంశేనావిశత్ । యేన కర్మణా - అసౌ జీవః - కర్తవ్యం అభిమానవిషయం - ప్రతిపద్యతే అభిమనుతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణో వినిర్భిన్నం, సత్త్వం దేహాత్మవివేకజ్ఞానహేతుం బుద్ధ్యాఖ్యమన్తఃకరణం బుద్ధిచిత్తయోరభేదేనాయం నిర్దేశః - ధిష్ణ్యం స్థానం, మహాన్ ప్రజాపతిః, చిత్తేనాంశేన - సమ్యగ్గ్రచిన్తనరూపేణ మనసా - ఉపావిశత్ - యేన చిత్తేనాంశేన - అసౌ జీవః - విజ్ఞానం సమ్యక్చిన్తయితవ్యార్థవిషయజ్ఞానం, ప్రతిపద్యతే లభతే ॥ ౨౬ ॥ ఏవం వ్యష్టీన్ద్రియవిభాగముక్త్వాఽథ దేవాదీనాం భోగ్యస్థానవిభాగమాహ ॥ శీర్ష్ణ ఇతి ॥ అస్య

బ్రహ్మణః-శీర్ష్ణః శిరసః ద్యౌః-పద్భ్యాం పాదాభ్యాం-ధరా భూమిః-అస్య నాభేః ఖం అన్తరిక్షలోకః - ఉదపద్యత ఉదభూత్-యేషు ద్యుధరాఖేషు-గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం - వృత్తయః వృత్తిమన్తః దేవమనుష్యాదయః వృత్తిశబ్దో ఽజహల్లక్షణయా వృత్తిమత్పరః, ప్రతియన్తి దృశ్యన్తే - తే దేవాదయ ఉదపద్యన్తేత్యన్వయః ❋ ॥ ౨౭ ॥ ❋ గుణానాం వృత్తయ ఇత్యేతద్విప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఆత్యన్తికేనేతి ॥ ఆత్యన్తికేన ఉత్కృష్టేన-ఔత్పత్తికేనేత్యపి పాఠః తదా నైసర్గికేనేత్యర్థః- సత్త్వేన సత్త్వగుణేన, ఉపలక్షితాః దేవాః-దివం స్వర్గం కర్మానుష్ఠానజనితాదితఫలభోగానురూపద్యులోకం - ప్రపేదిరే ప్రాప్తాః - పణయః-పణ వ్యవహారే పణన్తే ఆయానాదినా వ్యవహరన్తీతి పణయో మనుష్యాః - తాననుసృత్య - యే తదుపకరణభూతా గవాదయః - తే సర్వే - రజస్స్వభావేనోపలక్షితాః-రాజసకర్మఫలభోగానుకూలాం-ధరాం భూమిం - ప్రపేదిరే-హే క్షత్తరితి ఏవా తృతీయ--సాత్త్వికాదిస్వభావేన హేతునా ద్యుపృథివ్యాదీన్ లోకాన్ దేవాదయః ప్రపేదిర ఇత్యర్థః ❋ । ౨౮ ॥ ❋ తార్తీయేనేతి ॥ తృతీయం తమః-తదీయేన తార్తీయేన తమస్స్వభావేన భగవన్నాభిం భగవతః వైరాజదారకనాయాం,, నభస్థలం నాభిసరో గృణన్తి,, భూమిః పాదౌ యస్య నాభిర్వియత్, ఇత్యాదిభిరాప్నాభిత్వేనానుసంధీయమానం-యద్వా, భగవన్నాభిం భగవతశ్చతుర్ముఖశరీరస్య భగవతః నాభిజం,,నాభ్యా ఆసీదన్తరిక్షం,, మితి శ్రుతేః, ఉపచారాత్ ।-క్యేకారణశబ్దః-ఉభయోర్ద్యావాపృథివ్యోః-రన్తరం మధ్యస్థం, అన్తరిక్షం వ్యోమ-రుద్రపారిషదాం గణాః భూతప్రేతపిశాచాద్యాః ఆశ్రితాః ❋ ॥ ౨౯ ॥ ❋ -చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిమాహ ॥ ముఖత ఇతి ॥ పురుషస్య సమష్టిపురుషస్య ముఖతః బ్రహ్మ, యద్వా బ్రాహ్మణా ఋత్విగ్యయనాది-తన్ముఖతో, ఽవర్తత ప్రవృత్తం-ఏతదేవ హి బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మముఖోద్భూతత్వం నామ-యస్తున్ముఖవ్యాపారభూతాధ్యాపనాదివృత్త్యాశ్రితత్వం - ఏవం క్షత్రియాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం । హే కురూద్వహ విదుర-యద్యస్మాద్బ్రాహ్మణః-త

నాంవృత్తయో యేషు ప్రతియన్తి సురాదయః ॥ ౨౭ ॥ ఆత్యన్తికేన సత్త్వేన దివం దేవాః ప్రపేదిరే । ధరాం రజస్స్వభావేన పణయో యే చ తానను ॥ ౨౮ ॥ తార్తీయేన స్వభావేన భగవన్నాభిమాశ్రితాః । ఉభయోరన్తరం వ్యోమ యే రుద్రపారిషదాం గణాః ॥ ౨౯ ॥ ముఖతో ఽవర్తత బ్రహ్మ పురుషస్య కురూద్వహ । యస్తున్ముఖత్వాద్వర్ణానాం ముఖ్యో ఽభూద్బ్రాహ్మణో గురుః ॥ ౩౦ ॥ బాహుభ్యో ఽవర్తత క్షత్రం క్షత్రియస్తదనువ్రతః । యో జాతస్త్రాయతే వర్ణాన్ పౌరుషః కణ్టకక్షతాత్ ॥ ౩౧ ॥ విశో ఽవర్తన్త తస్యోర్వోర్లోకవృత్తికరీర్విభోః । వైశ్యస్తదుద్భవో వార్తాం నృణాం యస్సమవర్తయత్ ॥ ౩౨ ॥ పద్భ్యాం భగవతో జజ్ఞే శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే । తస్యాం జాతః పురా శూద్రో యద్వృత్త్యా తుష్యతే హరిః ॥ ౩౩ ॥ ఏతే వర్ణాస్స్వధర్మేణ యజన్తి స్వగురుం హరిమ్ । శ్రద్ధయా ఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాస్సహ వృత్తిభిః ॥ ౩౪ ॥ ఏతత్క్షత్తర్భగవతో దైవకర్మాత్మరూపిణః । క

న్ముఖత్వాత్ - తన్ముఖోద్భవత్వాత్ తన్ముఖోద్భూతాధ్యాపనాదిముఖవ్యాపారత్వాత్, వర్ణానాం ముఖ్యః ముఖమివ ప్రధానః గురుశ్చాభూత్ ❋ ॥ ౩౦ ॥ ❋ బాహుభ్య ఇతి ॥ క్షత్రం క్షత్రియవర్ణః-పాలనరూపా వృత్తిః-తద్బాహుభ్యో ఽవర్తత-తదనువ్రతః క్షత్రమనువ్రతః-క్షత్రియశ్చ-స్వవృత్తిద్వారా బాహుభ్యో ఽవర్తత-యో -బ్రహ్మణో బాహుభ్యః-జాతః-పౌరుషః సమష్టిపురుషాంశః క్షత్రియః కణ్టకక్షతాత్ కణ్టకవల్లోకోపద్రవకారిణశ్చోరాదయః-తేభ్యో జాతం యత్క్షతం ఉపద్రవః- తస్మాత్ వర్ణాన్ త్రాయతే రక్షతి ❋ ॥ ౩౧ ॥ ❋ విశ ఇతి ॥ తస్య విభోః ప్రభోః బ్రహ్మణ ఊరుభ్యాం-ఽఽపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ-లోకవృత్తికరీః క్రయవిక్రయకృష్యాదిలోకజీవికాహేతవః విభక్తిలిఙ్గవ్యత్యయా వార్షా ॥ విశః వైశ్యాః, అవర్తన్త-తదుద్భవం బ్రహ్మణ ఊరుభ్యాం జాతః, యో వైశ్యః, సః-నృణాం వార్తాం ఆజీవికాం-సమవర్తయత్ సంపాదితవాన్ ❋ ॥ ౩౨ ॥ ❋ పద్భ్యామితి ॥ భగవతః భగవదాత్మకస్య, బ్రహ్మణః, పద్భ్యాం, శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే స్వస్వవర్ణశుశ్రూషారూపధర్మసిద్ధ్యర్థం, జజ్ఞే, కథంభూతా శుశ్రూషేత్యత ఆహ ॥ తస్యామితి ॥ యద్వృత్త్యా యస్య శూద్రస్య వృత్త్యా, హరిస్తుష్యతే, తస్యాం తాదృశశుశ్రూషావృత్తౌ నిమిత్తభూతాయాం - శూద్రో జాతః, భగవత్తుష్ట్యాపాదకస్వపూర్వవర్ణశుశ్రూషావృత్తినిమిత్తకం శూద్రజన్మేత్యర్థః - అనేన స్వవృత్త్యా భగవత్సన్తోషజననమేవ పరో ధర్మ ఇతి సూచితమ్ ❋ ॥ ౩౩ ॥ ❋ తదేవోపపాదయతి ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయశ్చత్వారో వర్ణాః, స్వధర్మేణ స్వవర్ణోచితధర్మేణ, శ్రద్ధయా-ఆత్మవిశుద్ధ్యర్థం-ఆత్మనః అనాదిపాపవాసనాదూషితస్యాన్తఃకరణస్య, విశుద్ధ్యర్థం, స్వగురుం స్వజనకం, హరిం స్వాశ్రితసంసారబన్ధహరణహరిం, యజన్తి యజేయురిత్యర్థః, కథంభూతం హరిం -యజ్జాతాః, యస్మాచ్చతుర్ముఖశరీరకాత్పరమాత్మనో హరేస్సకాశాత్, వృత్తిభిస్సహ జాతాః, తం హరిం యజన్తీత్యర్థః ❋ ॥ ౩౪ ॥ ❋ ఏవం సృష్టిలీలాం వర్ణయిత్వా పునః ప్రశ్నావసరప్ర

దానాయాపారమహిమ్నో భగవతస్సాకల్యేన మహిమానముపవర్ణయితుం న కోఽపి శక్త ఇతి వదన్నుపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ దైవకర్మాత్మరూపిణః - దైవం కాలః, దేవనియామ్యత్వేన తత్సంబన్ధిత్వాత్, కర్మశబ్దేన జీవాదృష్టస్య పృథగుపాదానాత్, ఆత్మనః కాలకర్మవశ్యా జీవాః, దైవాదిరూపాణి శరీరాణ్యస్య సన్తీతి దైవకర్మాత్మరూపీ, తస్య భగవతః పూర్ణషాడ్గుణ్యస్య, యోగమాయాబలోదయం యుజ్యత ఇతి యోగా - అధిష్ఠేయా - సా చాసౌ మాయా, తస్యాః - బలం జననసామర్థ్యం - తస్యోదయః విభవో యస్మిన్ - తదేతద్విశ్వం - హే క్షత్తః ఉపాకర్తుం సాకల్యేన వ్యాకర్తుం - వర్ణయితుమితి యావత్, కః పుమాన్ - శ్రద్దధ్యాత్ శ్రద్ధాం కుర్యాత్ - న కోఽపీత్యర్థః ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ కస్యాప్యశక్తౌ కథం భవతా వర్ణ్యత ఇత్యత ఆహ ॥ అథాపీతి ॥ అథాపి కార్త్స్న్యేన వర్ణయితుం కస్యాప్యశక్తావపి - యథాశ్రుతం గురుముఖాచ్ఛ్రుతమనతిక్రమ్య - తత్రాపి - యథామతి యావత్స్వబుద్ధివిషయమనతిక్రమ్య - హరేః కీర్తిం - అఙ్గ హే విదుర - కీర్తయామి-న హ్యహం సాకల్యేన వర్ణయామీతి ప్రతిజ్ఞాతవానస్మీత్యభిప్రాయః-తర్హి కిమేకదేశవర్ణనేన ప్రయోజనమిత్యత ఆహ ॥ స్వాం స్వీయాం-అన్యాభిధా- హరివ్యతిరిక్తార్థాభిధానం - తయా-అసతీం దుష్టాం - గిరం వాచం-సత్కర్తుం పవిత్రీకర్తుమిత్యర్థః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ ఏకాన్తలాభమితి ॥ సుశ్లోకమౌలేః శ్లోకనియప్రధానస్య భగవతో-గుణవాదం గుణకథనమేవ- పుంసాం వచసః ఏకాన్తలాభం ఏకాన్తఫలం - మాహుః - శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణతజ్జ్ఞాః-విద్వద్భిరుపాకృతాయాం ఉపవర్ణితాయాం - కథాసుధాయాం - ముపసంప్రయోగం సన్నిధానవర్ణనసంబన్ధ మిత్యర్థః । శ్రుతేః శ్రోత్రేన్ద్రియస్య-ఏకాన్తలాభమాహురిత్యర్థః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ న కేవలమస్మాభిరేవ భగవన్మహిమా కార్త్స్న్యేన బుద్ధ్యతే - కింతు బ్రహ్మాదిభిరపి జ్ఞాతాధికైరిత్యాహ ॥ ఆత్మన ఇతి ॥ హే వత్స విదుర ఆదికవినా చతుర్ముఖేన, ఆత్మనో భగవతో-మహిమా-హ

శ్రద్దధ్యాదుపాకర్తుం యోగమాయాబలోదయమ్ ॥ ౩౫ ॥ అథాపి కీర్తయామ్యఙ్గ యథామతి యథాశ్రుతమ్ । కీర్తిం హరేః స్వాం సత్కర్తుం గిరమన్యాభిధాసతీమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఏకాన్తలాభం వచసో ను పుంసాం సుశ్లోకమౌలేర్గుణవాదమాహుః । శ్రుతేశ్చ విద్వద్భిరుపాకృతాయాం కథాసుధాయాముపసంప్రయోగమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఆత్మనోఽప్యాదికవినా మహిమాఽవసితోఽపి కిమ్ । సంవత్సరసహస్రాన్తే ధియా యోగవిపక్వయా ॥ ౩౮ ॥ అతో భగవతో మాయా మాయినామపి మోహినీ । యత్స్వయం చాత్మవర్త్మాత్మా న వేద కిము తాపరే ॥ ౩౯ ॥ యతోఽప్రాప్య న్యవర్తన్త వాచశ్చ మనసా సహ । అహం చాన్య ఇమే దేవాస్తస్మై భగవతే నమః ॥ ౪౦ ॥

❀ ❀ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ॰

సంవత్సరాన్తే యోగవిపక్వయా ధియా - అవసితః కిమితి కాక్వా ఏతావానితి న జ్ఞాత ఏవేత్యుక్తం-యద్వా-అవసితః అపరిచ్ఛిన్నత్వేనేత్యధ్యాహారః ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ న కేవలమాదికవిరేవాపరిచ్ఛిన్నత్వేన వేద-కింతు, భగవానపి స్వయం తథైవ వేదేత్యాహ ॥ అతో ఇతి ॥ భాగవతీ భగవతస్సంబన్ధినీ-మాయా ఆశ్చర్యశక్తిః, మాయినామపి ఆశ్చర్యశక్తిమతామపి-మోహినీ ఆశ్చర్యజననయిత్రీ, అతో ఇత్యాశ్చర్యే-యద్యస్మాత్- ఆత్మవర్త్మాత్మా - ఆత్మవర్త్మనః స్వప్రాపకమార్గభూతస్య వేదస్య-ఆత్మా వేదమూర్తిః, న వేద ఇయత్తయా న వేద-అపరే బ్రహ్మాదయః, న విదురితి, కిముత కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ నను వాఙ్మనసే అతీన్ద్రియార్థదర్శినో ఋషయో దేవాశ్చ జానీయురేవ - సర్వేషామపి దుర్జ్ఞేయత్వేఽనుపాస్యత్వప్రసఙ్గాదిత్యత ఆహ ॥ యత ఇతి ॥ వాచో వేదవచాంసి - మనః యోగపరిశుద్ధం మనః - తేన సహ అహం అతీన్ద్రియార్థదర్శినోఽస్మత్ప్రభృతయః ఋషయః, దేవాః బ్రహ్మరుద్రాదయశ్చ - అప్రాప్య కార్త్స్న్యేన యన్మహిమానమనవగమ్య యతో భగవతో న్యవర్తన్త తస్మై భగవతే-నమః - న హి కార్త్స్న్యేన వాఙ్మనసాదయో విదుః - కింతు, తన్మహిమానమపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ విదుః-న చానుపాస్యత్వప్రసఙ్గః - తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనామపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవోపాసనోపపత్తేః - అతఏవ న భగవతోఽపి కార్త్స్న్యేన స్వస్వరూపాద్యజ్ఞానేన సర్వజ్ఞతాహానిః - అపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానస్య సర్వజ్ఞతానిర్వాహకత్వాత్-యద్వస్తు యథావిధం ప్రమితం - తస్య తథాత్వజ్ఞానం హి సర్వజ్ఞతాపాదకం- న హ్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం పరిచ్ఛిన్నస్య వాఽపరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం సర్వజ్ఞత్వం నిర్వోఢుమలం - అత ఏవ "యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః । అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతామ్ ॥ యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ । ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్" ఇతి వేదనాభిధిప్రతిషేధయోరుపపత్తిః అపరిచ్ఛిన్నత్వపరిచ్ఛిన్నత్వాభ్యాం తయోర్వ్యవస్థితవిషయత్వాత్ ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం-శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ❀ ❀ ❀

ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలనియన్తృ పరమేశ్వరాధిష్ఠితాత్ప్రధానాన్మహదాదిపృథివ్యన్తతత్త్వేషు సృష్టేషు తేషు స్వానుప్రవేశాభావాత్సృష్టిసామర్థ్యేషు - అబణ్డచతుర్ముఖశరీరారమ్భద్వారా సమష్ట్యవస్థయాఽవస్థితేషు కథితేషు - పునస్తైభ్య ఏవ వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదివిభాగపరమాత్మాత్మకచతుర్ముఖకర్తృకేఽభిహితే, పునఃశుశ్రూషాకాంక్షిత్వప్రతీత్యమాణః - ప్రథమం భగవతో జగదుపాదానత్వప్రయుక్తదోషసంస్పర్శశఙ్కాపరిహారబుభుత్సయా పప్రచ్ఛేత్యాహ వైయాసకిః॥ ఏవమితి ॥ ద్వైపాయనసుతః శ్రీభగవద్బాదరాయణపుత్రః, బుధః తత్త్వదర్శీ - విదురః, భారత్యాస్వగిరా - ప్రీణయన్నివ ప్రీతిం జనయన్నివ - ఏవముక్తప్రకారేణ - బ్రువన్తం కథయన్తం - మైత్రేయం, ప్రత్యభాషత ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ప్రదనం భగవతస్స్రష్టృత్వముపాదానత్వం చాక్షిపతి ॥ బ్రహ్మన్నితిద్వాభ్యామ్ ॥ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ - భగవతః పూర్ణషాడ్గుణ్యస్య - చిన్మాత్రస్యజ్ఞానైకరసస్య, మాత్రచాక్యాపేజడత్వవ్యావృత్తిః - అత ఏవావికారిణః అపరిణామినః, అత ఏవ, నిర్గుణస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య, గుణాః గుణకార్యభూతాః క్లేశాదయః । క్రియాః పరిణామాదయశ్చ, లీలయావాపి - కథం యుజ్యేరన్నిత్యన్వయః,, అయమభిప్రాయః,, భగవతస్స్రష్ట్రాదికర్తృత్వం జగదాకారేణపరిణామశ్చ లీలయైవేతివక్తవ్యం, న తు కర్మణా,, అపహతపాప్మా,, ఇత్యాదిశ్రుతేః - ఏతదేవహి ,, నప్రయోజనవత్త్వాధికరణే,, లోకవత్తు లీలాకైవల్య,, మిత్యనేన సూత్రేణ సిద్ధాన్తితం - ఏవం చైకస్యైవ కర్తృత్వోపాదానత్వయోర్లీలైకప్రయోజనయోరభ్యుపగమ్యమానయోర్నిర్వికారిణో నిర్గుణస్య పరిణామాదయః క్రియాః గుణకార్యగర్భజన్మజరామరణక్లేశాదయశ్చ దుర్వారా ఆపతిష్యన్తి, అతః పదం జగత్కారణత్వమితి ,, అనేన - నప్రజనవత్త్వాధికరణసిద్ధాన్తే దూషణముక్తం భవతి। తత్ర హి సప్తద్వీపవతీం మేదినీమధితిష్ఠతో మహారాజస్య కన్దుకాద్యారమ్భవత్పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తేరవాప్తసమస్తకామస్య స్వపరప్రయోజనరహితస్యాపి భగవతః కేవలలీలైకప్రయోజనో జగద్వ్యాపార ఉపపన్న ఇతి స్థాపితం ,, తత్రాపి సమోఽయం దృష్టాన్తః,, మహారాజస్యాపి

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవం బ్రువాణం మైత్రేయం ద్వైపాయనసుతో బుధః । ప్రీణయన్నివ భారత్యా విదురః ప్రత్యభాషత॥౧॥ విదుర ఉవాచ॥ బ్రహ్మన్కథం భగవతశ్చిన్మాత్రస్యావికారిణః। లీలయా వాపి యుజ్యేరన్నిర్గుణస్య గుణాః క్రియాః॥౨॥ క్రీడాయాముద్యమోఽర్భస్య కామశ్చిక్రీడిషాఽన్యతః । స్వతస్తృప్తస్య చ కథం నివృత్తస్య సదాఽన్యతః॥౩॥ అస్రాక్షీద్భగవాన్విశ్వం గుణమయ్యాఽఽత్మమాయయా। తయా సంస్థాపయత్యేతద్భూయః ప్రత్యపిధాస్యతి॥ ౪ ॥ దేశతః కాలతో యోఽసావవస్థాతస్స్వతోఽన్యతః। అవిలుప్తావబోధాత్మా స యుజ్యేతా

డ్గుణ్యాపూర్ణత్వేనానవాప్తసమస్తకామత్వాత్సత్త్వాదిగుణవశత్వాద్వికారిత్వాద్భ్రష్టాన్తస్త్వపరితత్వాదుక్తదోషాపాతాచ్చేతి ❀॥౨॥ ❀దృష్టాన్తాన్తరమప్యనుపపన్నమిత్యాహ ॥ క్రీడాయామితి॥ అర్భస్యబాలకస్య, క్రీడాయాం, ముద్యమః ప్రయత్నః - స్తద్ధేతుభూతః కామః, అన్యతః, క్రీడోపకరణైః, బాలాన్తరప్రవర్తనేన వా, చిక్రీడిషా క్రీడేచ్ఛా చ, స్యాత్, ఈశ్వరస్యతు - స్వతస్తృప్తస్యస్వానుభవేనైవతృప్తస్య, కథం - కామః, సదా - అన్యతః స్వవ్యతిరిక్తస్వతన్త్రక్రీడోపకరణక్రీడాప్రవర్తకపురుషాన్తరైశ్చ - నివృత్తస్య విరహితస్య, చిక్రీడిషా చ , కథం స్యాత్, అతోఽర్భకదృష్టాన్తోఽనుపపన్న ఇతి భావః ❀॥౩॥ ❀నన్విదం దోషాపాదనమయుక్తం - యదుపాదానత్వే పరిణామిత్వక్లేశాద్యాశయత్వమితి, యతః ప్రకృతిపురుషశరీరకస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన, గుణక్రియాణాం స్వశరీరభూత ప్రకృతిపురుషగతత్వాదితీమాం శఙ్కాం,, భగవానేక ఏవైష ఇతి పూర్వార్ధేన| అత్ర వ్యాఖ్యాయాం గ్రన్థః కించిద్గళితఇవ ప్రతిభాతి| అముష్యదుర్భగత్వ,, మిత్యుత్తరార్ధేన,, దేశతః కాలత ,, ఇతి శ్లోకేచ - దోషాన్తరాపాదనేన పరిహరతి॥ అస్రాక్షీదిత్యాది - గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రచురయా, ఆత్మసంబన్ధిన్యా మాయయా - భగవాన్ - విశ్వం, అస్రాక్షీత్ - తయా మాయయా ఉపలక్షితః - తద్విశ్వం, సంస్థాపయతి సమ్యక్స్థాపయతి, ప్రతిష్ఠాపయతి పాలయతీతి యావత్, పునర్భూయః, ప్రత్యపిధాస్యతి ప్రతిలోమ్యేనపిధాస్యతి - అపిధాస్యతి తిరోహితం కరిష్యతి - అపిపూర్వో ధాతుస్తిరోధానేవర్తతే - స్వాధిష్ఠేయాం గుణమయీం మాయాం మహదాదిరూపేణ పరిణమయ్య స్వయం గుణత్రయయుక్తత్రిమూర్తిరూపేణ సృష్ట్యాదీన్ కరోతీ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀అతః పరిణామాదయస్స్వాధిష్ఠేయమాయాగతా - న స్వగతా ఇతి చేత్తత్రాహ ॥ దేశతఇతి ॥ యోఽసౌ పరమాత్మా - దీపప్రభాయ ఇవ దేశతః, విద్యుత ఇవ కాలతః స్మృతేరివావస్థాతః - స్వప్నవత్ స్వతః, జీవవదన్యతః, ప్రకృత్యాదిభిర్గవిలుప్తావబోధాత్మా, విశేషేణ లుప్తజ్ఞానరూపో న భవతి - సర్వగతత్వాత్ - నిత్యత్వాత్ - అవిక్రియత్వాత్ - అనితరానుభావ్యత్వతత్కాలమాత్రావసాయిత్వాభావా - త్కర్మవశ్యత్వాభావాత్ అత, ఈదృశస్స పరమాత్మా - అజయా మాయయా - కథం యుజ్యేత, యదిమేన కేనా

పిదేశాదినాలుప్తావబోధోభవే, త్తత్రత్యవిద్యాసంబన్ధస్సమభవిష్యత్-అతస్తదభావాత్కథమజయాయుజ్యతేతిశఙ్కా-
భిప్రాయః ✻॥౫॥ ✻ఏవంజీవశరీరకత్వేతద్గతక్లేశాద్యనాశ్రయత్వమర్ధేనాశఙ్క్యార్ధేనపరిహరతి॥భగవానితి ॥ ఏషభగ
వాన్-ఏకఏవ,సర్వక్షేత్రేషుసమస్తశరీరేషు, అవస్థితః జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితః,,అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాం,,
యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరః,,ఇత్యాదిశ్రుతేః-అతోదుఃఖిత్వసంసారిత్వాదయోగుణకార్యాఽమాతానపరమాత్మానంస్పృశ
న్తీతిచేత్తత్రాహ॥అముష్యేతి॥అముష్యభగవతః,దుర్భగత్వం-కర్మభిఃక్లేశోవా-కుతస్స్యాదిత్యర్థః ,,అయమభిప్రాయః,,
యదిపరమాత్మనస్సర్వత్రవ్యాప్తిరుచ్యతే,తర్హి-జాగరస్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛాత్మికా స్థితిషు-జీవస్యతత్తత్స్థానప్రయుక్తా
యేదోషా-స్తైతదన్తర్యామిణఃపరస్యబ్రహ్మణోఽపిసంభవన్తి-నచపరమాత్మనోఽకర్మవశ్యత్వేనదోషాభావఇతివాచ్యం
కర్మణాందేహసంబన్ధాపాదనద్వారాక్లేశాద్యపురుషార్థజనకత్వేనదేహసంబన్ధస్యాప్యపురుషార్థత్వా - దన్యథాకర్మణా
మేవదుఃఖాదిజనకత్వేనదేహసంబన్ధస్యప్రయోజనశూన్యతాపత్తిశ్చ-పరమాత్మనఃకర్మవశ్యత్వాభావేపి ,,సర్వక్షేత్రే
ష్వవస్థిత,,ఇతిదేహసంబన్ధాభ్యుపగమా- న్నానావిధాశుచిదేహసంబన్ధస్యైవాపురుషార్థత్వాత్-అతఏవ-తన్నియమనా
ర్థంస్వేచ్ఛయాతత్ప్రవేశేప్యపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయః -పూయశోణితాదిమజ్జనంహి - స్వేచ్ఛాకారితమప్యపురుషార్థ
ఏవ ✻॥౬॥ ✻అతోయద్యపి జగదేకకారణంసర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరంచపరంబ్రహ్మ-తథాపి ,,యఃపృథివ్యాంతి
ష్ఠన్,,యఆత్మనితిష్ఠన్,,యశ్చక్షుషితిష్ఠన్,,యోరేతసితిష్ఠన్,,నిత్యాదివచనాత్తత్రతత్రావస్థితస్యతత్సంబన్ధయాఽపాపురుషా
ర్థాస్స్యన్తీతిప్రశ్నముపసంహరతి॥ఏతస్మిన్నితి॥హేవిద్వన్మైత్రేయ-ఏతస్మిన్-అజ్ఞానసంకటఇతిపదచ్ఛేదః-అజ్ఞానరూపసంక
టే-మేమనః-ఖిద్యతే తస్మాత్ హేవిభోమైత్రేయ-నఃఅస్మాకంమానసంమనస్సంబన్ధి-మహత్కశ్మలంఖేదం-పరాణుదఅపా
కురు ✻॥౭॥ ✻ఏవమాపృష్టోమైత్రేయఆహేత్యాహసూతః। సఇతి ॥తత్త్వజిజ్ఞాసునాక్షత్త్రా, ఇత్థముక్తఇత్యా-

జయార్థమ్॥౫॥భగవానేకఏవైషసర్వక్షేత్రేష్వవస్థితః।అముష్యదుర్భగత్వంవాక్లేశోవాకర్మభిఃకుతః॥౬॥
ఏతస్మిన్మేమనోవిద్వన్ఖిద్యతేఽజ్ఞానసంకటే। తన్నఃపరాణుదవిభోకశ్మలంమానసంమహత్ ॥౭॥ శ్రీశుకఉ
వాచ॥ సఇత్థంచోదితఃక్షత్త్రాతత్త్వజిజ్ఞాసునామునిః।ప్రత్యాహభగవచ్చిత్తస్స్మయన్నివగతస్మయః॥౮॥
మైత్రేయఉవాచ॥ సేయంభగవతోమాయాయన్నయేనవిరుధ్యతే। ఈశ్వరస్యవిముక్తస్యకార్పణ్యముతబన్ధనమ్ ॥౯॥ ✻యదర్థేనవినాముష్యపుంసఆత్మవిపర్యయః। ప్రతీయతఉపద్రష్టుస్స్వశిరశ్ఛేదనాది

చోదితఇతిపృష్టో,మునిర్మైత్రేయఃభగవచ్చిత్తఃభగవత్యేవచిత్తంయస్యసః-గతస్మయఇతిత్వదర్శిత్వేనవిగతస్మయః-స్మ
యన్నివ-ప్రశ్నస్యానుపహరత్వాదితిభావః।ప్రత్యాహప్రత్యవోచత ✻॥౮॥ ✻యదుక్తం-చేతనాచేతననియమనార్థం
తదన్తరాత్మతయాస్వేచ్ఛయాఽవస్థితస్యతత్సంబన్ధప్రయుక్తపరిణామిత్వదుఃఖిత్వాద్యపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయఇ
తి-నైతద్యుక్తంనహ్యచిద్వస్తుస్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం-కర్మవశ్యానాంతు - కర్మస్వభావానుగుణ్యేనపర
మపురుషసంకల్పా-దేకమేవవస్తు-కాలభేదేనపురుషభేదేనచ - సుఖాయదుఃఖాయచభవతి-వస్తుస్వరూపప్రయుక్తత్వేతు
తాదృశ్యే,సర్వంసర్వదాసర్వస్యసుఖాయదుఃఖాయైవవాస్యాత్ - నచైవందృశ్యతే॥ తథాచోక్తం॥నరకస్వర్గసంజ్ఞే
వైపాపపుణ్యేద్విజోత్తమ।వస్త్వేకమేవదుఃఖాయసుఖాయేర్ష్యాగమాయచ॥కోపాయచయతస్తస్మాద్వస్తువస్త్వాత్మ
కంకుతః॥తదేవప్రీతయేభూత్వాపునర్దుఃఖాయజాయతే॥తదేవకోపాయతతఃప్రసాదాయచజాయతే।తస్మాద్దుఃఖాత్మకం
నాస్తినచకించిత్సుఖాత్మకమితి॥ అతోజీవస్యకర్మవశ్యత్వాత్తత్తత్కర్మానుగుణ్యేనతత్తద్వస్తుసంబన్ధఏవాపురుషార్థ
స్స్యాత్-పరస్యతుబ్రహ్మణోనిరస్తనిఖిలదోషస్యసమస్తకల్యాణగుణాకరస్యస్వాధీనస్యవివిధవిచిత్రస్వాభావికశక్తిమ
తోఽపురుషార్థాశ్రయచేతనాచేతనసంబన్ధ-స్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవస్యాత్ - జీవస్యేవాపివ్యాసంబన్ధోఽ
పురుషార్థజననాయస్యాదిత్యాహ॥సేయమితిత్రిభిః॥ ఈశ్వరస్యకృపణత్వం-ముక్తస్యబన్ధనంచ-యేనహేతునా-నవిరుధ్య
తే-సేయంభగవతో - మాయాఆశ్చర్యశక్తిః-జీవత్వావ్యాపినోభగవతోవ్యాప్యకృపణబద్ధజీవగతదోషాస్పర్శహేతుభూ
తాన్యాశ్చర్యశక్తియోగా-ద్వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శకారిహేతోర్నవిరోధఇత్యర్థః,,పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే
స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ,,ఇతిశ్రుతేః - వివిధవిచిత్రానన్తశక్తియోగాత్తత్తద్వస్త్వవస్థానప్రయుక్తతద్గతదోషాస్ప
ర్శఉక్తః ✻॥౯॥ ✻అనేనైవ ,,బ్రహ్మన్కథంభగవతఇతికారణత్వాక్షేపోపిపరిహృతః-గుణక్రియాణాంచేతనాచేత

౧౦ శ్లో॥ పా ✻ యథార్థేనవినా.

సద్వారకత్వేన బ్రహ్మణస్తత్సంస్పర్శాభావాత్ ప్రకృతిపురుషవిశిష్టస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన ప్రకృతిపురుషగతవికారాణాం శుక్లకృష్ణరక్తత్వాద్యనేకాకార్శ్యకార్ష్ణ్యకాఠిన్యాదీనాం తచ్ఛరీరాదిగతత్వేన సంయుక్తప్రదేశైకాన్త్యస్థితేవ చ్ఛరీరగతబాల్యయౌవనాదీనామాత్మన్యస్పర్శవచ్చ - పరమాత్మని ప్రసక్త్యభావాత్ - అతస్సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో న క్షేత్రగతదోషసంస్పర్శః - జీవస్య తు - స్వతోఽపహతపాప్మత్వాదివిశిష్టత్వేఽపి తత్స్వరూపస్యానాద్యవిద్యాకర్మవాసనారుచివశప్రకృతిసంబన్ధాదిభిస్తిరోహితత్వేన - కర్తృత్వాది దేహాత్మాభిమానేనాపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయ ఇతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యదర్థేనేతి ॥ యద్యతః, అముష్య కర్మవశ్యస్య - పుంసో జీవస్య - అర్థేన పురుషార్థభూతేనాత్మస్వరూపేణ, వినా - ఆత్మవిపర్యయః ఆత్మనః విపర్యయః దేవమనుష్యత్వాదిభావః, తత్ప్రయుక్తః, స్వశిరశ్ఛేదనాదికశ్చ - గిరమాత దేవమనుష్యాదిశరీరనిచ్ఛేదనం శిరశ్ఛిన్నమితి శోకశ్చ - ఉపద్రష్టుః - దేహాత్మతాదాత్మ్యేనాభిమన్యత ఇతి ప్రతీయతే అనుమీయత ఇత్యర్థః - సేయం భగవతో మాయేత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవ దృష్టాన్తేనోపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ యథా - జలే - చన్ద్రమసః స్వతశ్చన్ద్రస్య - సన్నపి - తత్కృత జలాద్యుపాధికృతః కమ్పాదిశ్చలనాదిరూపో - గుణః, దృశ్యతే - ఏవ - మాత్మనోఽసన్నపి అవిద్యమానోఽపి - అనాత్మనో దేహస్య - గుణ ఉపద్రష్టుర్దేహస్యాత్మతాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య - దృశ్యతే - కర్మవశ్యస్య జీవస్యానాద్యవిద్యాసంబన్ధేన స్వరూపాప్రతీతేర్దేహాత్మభ్రాన్తి - స్తయా చ శోకమోహాదయః - పరమార్థతస్తు, న దేహగతైర్ధర్మైః స్పృశ్యత ఇత్యభిప్రాయః పరమాత్మనస్త్వవిద్యయాఽతిరోహితస్వరూపస్య ప్రకృతిపురుషయోర్నియన్తురవిద్యాకృతాకార్యప్రసఙ్గ ఇత్యర్థః - ఏతదేవ ''భుక్తభోగా పరిత్యక్తా దృష్టదోషా చ విద్యయా । నేశ్వరస్యాశుభం ధత్తే స్వే మహిమ్ని స్థితస్య చ'', ఇత్యుక్తం - జీవేశయోరుభయోరపి ప్రకృతిసంబన్ధేఽపి విశిష్టః ''ఇయం హి స్తుతిశేషః'' ''ప్రకృతౌ రమ్యస్య ప్రపశ్యత్యాశుభం ధత్తే'', అన్యస్య తు స్వయం ప్రకృతిలోపకరణాయ భవతి ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః ॥ మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరమితి ॥ మాయీ మాయావానీశ్వరః ॥౧౧॥ అత్ర ''యథాద్యసపిరాముఖ్యే హ్యుపమా'', తత్ర యమర్థః, పరమాత్మ

కః ॥౧౦॥ యథా జలే చన్ద్రమసః కమ్పాదిస్తత్కృతో గుణః । దృశ్యతేఽసన్నపి ద్రష్టురాత్మనోఽనాత్మనో గుణః ॥
స వై నివృత్తిధర్మేణ వాసుదేవానుకమ్పయా । భగవద్భక్తియోగేన తిరోధత్తే శనైరిహ ॥౧౧॥ యదేన్ద్రియో

నోవ్యాపృతచిదచిద్గతదోషాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ యథా అముష్య జీవస్య, అర్థేన వినా పురుషార్థభూతస్వస్వరూపేణ వినా ఆత్మస్వరూపాప్రతీతిదశాయామిత్యర్థః - ఆత్మవిపర్యయః ఆత్మనః జీవస్య విపర్యయః - దేహాకారః - ప్రతీయతే - ఉపద్రష్టుస్తస్యైవ దేహతాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య - శిరశ్ఛేదాదికోఽపురుషార్థశ్చ ప్రతీయతే పురుషార్థభూతస్యాత్మప్రతీతిదశాయాం తు - న విపర్యయః శిరశ్ఛేదాదికో వా ప్రతీయతే - తస్య దేహవిలక్షణత్వాత్ - తస్య దేహాత్మబుద్ధేర్భ్రాన్తత్వాద్దేహాదేః కర్తృత్వాసిద్ధిః ఏవం జీవస్యాపి పరమాత్మశరీరత్వాత్తస్య న తద్గతదోషస్పర్శ ఇత్యర్థః ॥౧౦॥ దృష్టాన్తాన్తరమాహ ॥ యథేతి ॥ యథా చన్ద్రమసో జలాద్యుపాధిక ఆత్మని దృశ్యమానః కమ్పాదిర్న పరమార్థతోఽస్తి - కింతు భ్రాన్త్యా, తథా ద్రష్టుస్సర్వజ్ఞస్య - ఆత్మనః పరమాత్మనః - అనాత్మనః అపరమాత్మనః - గుణః అపరమాత్మభూతచేతనాచేతనగతో ధర్మః, అసన్నపి - భ్రాన్త్యా - ప్రతీయతే - పరమాత్మనశ్చేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శశఙ్కామూలమాత్మబుద్ధిర్భ్రాన్తేత్యర్థః ॥౧౧॥ న కేవలం భగవతస్తద్గ్యాకరజీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య దోషస్పర్శాభావరూపః కల్యాణగుణ ఏవ ప్రతిపాదితః - కింతు తస్య జీవగతహేయనివర్తకత్వం చేత్యాహ ॥ స వా ఇతి ॥ స వై హేయగుణః - కర్మయోగాద్యనుగృహీతభగవద్భక్తిజన్యభగవత్కృపయా తిరోధత్త ఇత్యర్థః - యద్వా క్వాపి హేయనివృత్తిస్తస్య హేయప్రత్యనీకస్వరూపసిద్ధమ్ ॥౧౨॥ యస్య స్తథక్త్యా హేయనివృత్తిరిత్యత ఆహ ॥ యదేతి ॥ యదా అర్థాత్ శబ్దాదేః ప్రతీన్ద్రియోపరతేరిన్ద్రియనివృత్తి - స్తదా - పరే ప్రకృతిపురుషవిలక్షణే - హరౌ - అవాప్తసమస్తకామే - ఆత్మని పరమాత్మని, భూయోభక్తియుక్తస్య, ద్రష్టృస్వభావత్వేన సతి, ద్రష్టృ ఆత్మని ప్రతిపదస్యేదం అపి దేశయలోపాచ్చారోగుణః, కృత్స్నశః క్లేశా విలీయన్త ఇత్యర్థః ''అస్మిన్ దృష్టే పరావరే'' ఇతి, శ్రుతేః, తేషామస్థిరత్వే దృష్టాన్తమాహ ॥ సంసుప్తస్యేతి ॥ ఏతేన సంసుప్తస్య కాన్త్యాదయో గుణా ఇవ నిరస్తాః - తస్యైవ జాగ్రతః పునః క్లేశాశ్రయత్వాత్ - ద్రష్టాత్మనీత్యపి పాఠః - తదా అర్థాత్ దృష్ట్వా - ఇన్ద్రియోపరతిః ఇన్ద్రియాణామవిక్రియా యథా - తథా - పరే హరౌ - ఆత్మని జీవే న స్థితే సతి క్లేశవిలయ ఇత్యర్థః - అథ ద్రష్టాత్మనీత్యపి పాఠః - తదా - సర్వజ్ఞే ఆత్మని హరౌ - ఇన్ద్రియాణామపరా

౧౩ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ యథేన్ద్రియోపరామోఽద్ధా ద్రష్టాత్మని పరే హరౌ । వియుజ్యన్తే తథా ॥ పా ॥ అథ ద్రష్టాత్మని.

మో నైశ్చల్యం, యద్వా అథ అనన్తరం ప్రత్యక్షతాపస్మార్తికాధ్యాత్మికాదీనాం సృతిర్భవతి-తదా కాత్స్న్యేన క్లేశవిలయ ఇత్యర్థః ॥౧౩॥ సాక్షాత్కారపర్యన్తభగవద్భక్తేః కైముత్యన్యాయేన క్లేశనివర్తకత్వమాహ॥అశేషేతి॥ హరేర్గుణానువాదశ్రవణం, అనువాదః అనువర్ణనం-శ్రవణం చేత్యేత-దుభయమేవా-శేషక్లేశశమం-విధత్తే కరోతి కింవా పునః కిం పునః-ఆత్మలబ్ధా మనసాలబ్ధా, తస్య భగవతశ్చరణారవిన్దయోః, యః పరాగః, తత్సేవారతిః, తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతతిరితియావత్-అశేషక్లేశశమం విధత్త ఇతి వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౧౪॥ స్వాభిప్రేతమావిష్కుర్వన్నుత్తరమభినన్దతి విదురః ॥ సంఛిన్న ఇతి॥ సంశయః ఈశ్వరస్య కారణత్వవిషయకస్సంశయః-హే విభో మైత్రేయ-మహ్యం - తవత్వదీయేన సూక్తాసినా సూక్తం సోపపత్తికం వాక్యం - తదేవాసిః ఖడ్గ-స్తేన-మదుపదేశ్యేన త్వయాభిహితవాక్యఖడ్గేన-సంఛిన్నస్సమూలం ఛిన్నః - అపి తు - ఉభయత్ర-గుణానువాదశ్రవణే చరణారవిన్దపరాగసేవాయాం చ-మే మనః, సంప్రధావతి ప్రవణం భవతి - అనేన స్వాభిప్రేతమావిష్కృతమ్ ॥౧౫॥ ఉత్తరమేవ ప్రపఞ్చయన్నభినన్దతి॥సాధ్వితి॥ఆత్మా జీవః-మాయా ప్రకృతిః-ఉభయమేవ అయనం హరేస్తస్య వాసస్థానమిత్యేతత్సాధు వ్యాహృతమిత్యర్థః - పూర్వం హి శరీరగతచ్ఛేదనాదేరాత్మన్యస్పర్శం దృష్ట్వా స్వీకృత్య హి శరీరభూతచిదచిద్గతదోషాభావః పరమాత్మన ఉక్తః - అత స్తస్య భగవతశ్చిదచిద్వ్యాప్తిః పూర్వార్ధేనాఙ్గీకృతా-కథం చేతనాచేతనం తస్యాయనం-న హీదం జగత్తదాత్మకత్వేన ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ ॥ యద్భాతీతి ॥ విశ్వమూలం విశ్వకారణం, యద్బ్రహ్మ, న యద్బహిః యస్య జగతో బహిర్న - అన్తః ప్రవిష్టం - తదిదం జగత్-నిర్మూలం మూలభూతపరబ్రహ్మరహితం - అతదాత్మకం -భాతీతి యత్ తదిదమపార్థం అర్థశూన్యం నిర్విషయం - భ్రాన్తిరూపమితియా

పరామోఽర్థాన్ద్రష్ట్రాత్మని పరే హరౌ । విలీయన్తే తదా క్లేశాస్సంసుప్తస్యేవ కృత్స్నశః ॥౧౩॥ అశేషసంక్లేశశమం విధత్తే గుణానువాదశ్రవణం మురారేః । కింవా పునస్తచ్చరణారవిన్దపరాగసేవారతిరాత్మలబ్ధా ॥ విదుర ఉవాచ ॥ సంఛిన్నస్సంశయో మహ్యం తవ సూక్తాసినా విభో । ఉభయత్రాపి భగవన్ మనో మే సంప్రధావతి ॥ ౧౫ ॥ సాధ్వేతద్వ్యాహృతం విద్వన్నాత్మమాయాయనం హరేః । యద్భాత్యపార్థం నిర్మూలం విశ్వమూలం న యద్బహిః ॥ ౧౬ ॥ యశ్చ మూఢతమో లోకే యశ్చ బుద్ధేః పరం గతః । తావుభౌ సుఖమేధేతే క్లిశ్యత్యన్తరితో జనః ॥౧౭॥ అర్థాభావం వినిశ్చిత్య ప్రతీతస్యాపి నాత్మనః । తాం చాపి యుష్మచ్చరణసేవయాఽహం పరాణుదే ॥ యత్సేవయా భగవతః కూటస్థస్య మధుద్విషః । రతిరాసో భవేత్తీవ్రః పాదయోర్వ్యసనార్దనః ॥ ౧౯ ॥ దురాపా హ్యల్పతపసః సేవా వైకుణ్ఠవర్త్మసు । యత్రోపగీయతే నిత్యం దేవదేవో జనార్దనః ॥ ౨౦ ॥ సృష్ట్వాఽగ్రే మ

వత్-అనేనాబ్రహ్మాత్మకత్వప్రతిభాసో మిథ్యారూప ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౧౬ ॥ ఏవం దేహాత్మప్రతీతిరపి భ్రాన్తిరూపేతి వదన్ బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మభ్రమదేహాత్మభ్రమవతాం క్లేశిత్వమాహ ॥ యశ్చేతి ॥ యశ్చ లోకే మూఢతమః-యశ్చ బుద్ధేః-పరం విలక్షణం - బ్రహ్మాత్మకం స్వాత్మానం-గతః కర్తరి క్తః అవగతవాన్-తావుభౌ మూఢతమాత్మస్వరూపాభిజ్ఞౌ - సుఖమేధేతే వర్ధేతే - మూఢతమస్యాపి మౌఢ్యమేవ కించిత్సుఖజనకమిత్యభిప్రాయః - ఇదం చాన్తరితస్య సర్వదా క్లేశిత్వాభిప్రాయకం - అన్తరితః నాతిమూఢతమో నాపి బుద్ధేః పరం గతః-కింతు సంశయాత్మా జనః- క్లిశ్యతి ॥ ౧౭ ॥ దేహాత్మప్రతీతేర్భ్రాన్తిత్వం వదంస్తన్నివర్తనే మూలకారణమాహ॥అర్థాభావమితి ॥ప్రతీతస్యాపి ఆత్మతాదాత్మ్యేన ప్రతీయమానస్యాపి-నాత్మనః అనాత్మనః దేహస్య-నిషేధార్థకో నఞ్-అర్థాభావం ఆత్మత్వాభావం-వినిశ్చిత్య-తాం చాపి దేహాత్మప్రతీతమపి యుష్మచ్చరణసేవయా సత్సేవాప్రభావాద్యర్థః - అహం-పరాణుదే అపాకరోమీత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ సత్సేవాయా ఏవ ప్రథమకారణమాహ ॥ యత్సేవయేతి ॥యత్సేవయా యేషాం సతాం సేవయా-కూటస్థస్య నిర్వికారస్య, మధుద్విషః భగవతః, పాదయోః- తీవ్రః విఘ్నానుపహతః-వ్యసనార్దనః తాపత్రయనివర్తకః రతిరాసః రతేరుల్లాసః - అనురాగోల్లాసః-భవేత్ ॥౧౯॥ సత్సేవాపి బహుతపోలభ్యేతి వ్యతిరేకముఖేనాహ ॥ దురాపేతి ॥ అల్పతపసః తపోహీనస్య-వైకుణ్ఠవర్త్మసు ప్రాపకేషు భాగవతేషు, సేవా, దురాపా హి దుర్లభా హీత్యర్థః - కథం మా తేషు -యత్ర వైకుణ్ఠవర్త్మసు-దేవదేవః - బ్రహ్మాదీనామపి దేవః-జనార్దనః - ఉపగీయతే । అనేన సత్సేవాయాశ్శ్రవణాదిప్రణాడ్యైవ భక్త్యుత్పాదకత్వమితి సూచితమ్ ॥౨౦॥ అథార్థాన్తరాణి ప్రష్టుకామస్తదుక్తమనువదతి ॥ సృష్ట్వేతి ॥ వికారైరిన్ద్రియాదిభిస్సహితాని సవికారాణి-మహదాదీని -అగ్రే వ్యష్టిసృష్టేః పూర్వం సృష్ట్వా- తేభ్యో మహదాదిభ్యః- విరాజం వ్యష్టిరూపైర్వివిధం రాజతీతి విరాట్ బ్రహ్మా-తం-ఉద్ధృ

త్యలబ్ధసృష్టిద్వారం త్వాపద్య, విభుర్భగవాన్, తం విరాజం, అనుప్రావిశత్, కదంభూతో, విముః ॥ ౨౧ ॥ యంపురుషశబ్దవాచ్యం, ఆద్యం సర్వకారణకారణం, సహస్రాఙ్ఘ్ర్యూరుబాహుకం-ఆహుః ,,సహస్రశీర్షాపురుష,, ఇత్యాద్యాశ్శ్రుతయః-సోఽనుప్రావిశదిత్యన్వయః ॥ యద్వా ॥ తద్విభూతిర్భగవతస్తఇత్యనేనాన్వయః ॥ తమేవ-విశినష్టి ॥ యత్రేతి ॥ యత్రచతుర్ముఖశరీరకే-విశ్వేసర్వే, ఇమేలోకాః వ్యష్టిలోకా-స్సవికాస-వికాససంకోచేన-సమాసతేవిష్ఠన్తి ॥ ౨౨ ॥ యస్మిన్నితి ॥ దశవిధఃప్రాణాపానాదయఃపఞ్చ, నాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనఞ్జయాఃపఞ్చేప ప్రాణాః - ఇన్ద్రియార్థాశ్శబ్దాదయః-ఇన్ద్రియాణిజ్ఞానకర్మోభయాత్మకాని, తత్సహితోయ-స్త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకంప్రాణః-యస్మిన్‌వైరాజే-సమాస్తే- యతశ్చవైరాజా - త్త్వమేరితా స్త్వదుక్తావర్ణాఃబ్రాహ్మణాదయోఽభూవన్-తద్విభూతీస్తస్యవైరాజస్యవిభూతీః-ప్రాధాన్యేననియామ్యవర్గాన్, నఃఅస్మభ్యం, వదస్వవర్ణయ,, ॥ ౨౩॥ ,,ద్వితీయేఽష్టమేఽధ్యాయే ,,యదధాతుమతోబ్రహ్మా,, ఇత్యాదినారాజకృతప్రశ్నానాం కేషాంచిదుత్తరాణ్యభిధాయావశిష్టానాముత్తరాణ్యభిధాతుంవిదురమైత్రేయసంవాదః ప్రస్తావితః,,ఏవమేతత్పురాపృష్ట,, ఇత్యాదినా, ఇదానీం తేషామేవప్రశ్నానాముత్తరవివక్షయా తఏవవిదురకృతప్రశ్నా ఇత్యాహ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ యత్రేతి ॥ యత్రబ్రహ్మణిపుత్రాదిభిస్సహ-ప్రజాః-విచిత్రాకృతయఃనానావిధదేహాః-ఆసన్-యాభిఃప్రజాభిః-ఇదంబ్రహ్మాణ్డం - తతంవ్యాప్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతీనాంమరీచ్యాదీనాం-పతి -స్సబ్రహ్మాకాన్ ప్రజాపతీన్-చక్లృపేసృష్టవాన్-తదేతత్సర్వం వర్ణయేత్యుపరితనేనాన్వయః సమష్టిపురుషోనవ ప్రజాపతిసృష్టిద్వారాతత్పు

హాదాదీన్సవికారాణ్యనుక్రమాత్ । తేభ్యోవిరాజముద్ధృత్యతమనుప్రావిశద్విభుః ॥ ౨౧ ॥ యమాహురాద్యంపురుషంసహస్రాఙ్ఘ్ర్యూరుబాహుకమ్ । యత్రవిశ్వఇమేలోకాస్సవికాసంసమాసతే ॥ ౨౨ ॥ యస్మిన్దశవిధఃప్రాణస్సేన్ద్రియార్థేన్ద్రియస్త్రివృత్ । త్వయేరితాయతోవర్ణాస్తద్విభూతీర్వదస్వనః ॥ ౨౩ ॥ యత్రపుత్రైశ్చపౌత్రైశ్చనప్తృభిస్సహగోత్రజైః । ప్రజావిచిత్రాకృతయఆసన్యాభిరిదంతతమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతీనాంసపతిశ్చక్లృపేకాన్ప్రజాపతీన్ । సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చమనూన్మన్వన్తరాధిపాన్ ॥ ౨౫ ॥ ఏతేషామపివంశాంశ్చవంశానుచరితానిచ । ఉపర్యధశ్చయేలోకాభూమేర్మిత్రాత్మజాసతే ॥ తేషాంసంస్థాంప్రమాణంచభూర్లోకస్యచవర్ణయ ॥ ౨౬ ॥ తిర్యఙ్మానుష్యదేవానాంసరీసృపపతత్రిణామ్ । వదనస్సర్గసంవ్యూహంగార్భస్వేదద్విజోద్భిదామ్ ॥ ౨౭ ॥ గుణావతారైర్విశ్వస్యసర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయమ్ । సృజతశ్శ్రీనివాసస్యవ్యాచక్ష్వోదారవిక్రమమ్ ॥ ౨౮ ॥ వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చరూపశీలస్వభావతః । ఋషీణాంజన్మకర్మాణివేదస్యచవికర్షణమ్ ॥ ౨౯ ॥ యజ్ఞస్యచవితానానియోగస్యచపథఃప్రభో । నైష్కర్మ్యస్యచసాంఖ్యస్య

త్రాదిభిరిదంబ్రహ్మాణ్డమాపూరితంయథాకరోత్, తత్ప్రకారంవర్ణయేత్యర్థః ॥ తథాసర్గాన్‌వక్ష్యమాణనవవిధప్రాకృతసర్గాన్ - అనుసర్గాన్‌చతుర్ముఖసర్గాత్పాశ్చాత్యసర్గాన్, మనూన్‌స్వాయంభువాదీంశ్చతుర్దశమనూన్-మన్వన్తరేషుయేఽధిపాస్తాన్ ॥ ౨౫ ॥ తేషాంమనుమన్వన్తరాధిపానామేవంశాస్తాన్-వంశానామనుచరితానిచ-హేమిత్రాత్మజ మైత్రేయ-భూమేరుపర్యుపరిష్టా-దధఃఅధస్తాచ్చ-యేలోకా-ఆసతే-తాంశ్చ-తేషాంలోకానాంసంస్థాం అవయవవిన్యాసం-ప్రమాణంపరిమాణం-భూలోకస్యసంస్థాం పరిమాణంచవర్ణయకథయేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ తిర్యగితి ॥ తిరశ్చాంపశ్వాదీనాం-మనుష్యాణాందేవానాం-సరీసృపానాంసర్పగోధాదీనాం-పతత్రిణాంపక్షిణాం-గార్భాణాంజరాయుజానాం-స్వేదజానాం, అణ్డజానాం, ఉద్భిదాంచ, సర్గసంవ్యూహంసర్గవికల్పనం-నఃఅస్మభ్యం-వదకథయ ॥ ౨౭ ॥ ,,గుణావతారైః రజఆదిగుణప్రధానైరావేశావతారైర్బ్రహ్మాదిభి-స్సృజతోజగద్వ్యాపారంకుర్వతః -శ్రీనివాసస్య-ఉదారవిక్రమంఉదారవ్యాపార-మాచక్ష్వ - కథంభూతముదారవిక్రమం-విశ్వస్య-సర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయంసర్గస్థితిసంహారాణామాశ్రయంహేతుభూతం-సర్గాదయఆశ్రయోవిషయోయస్యతమితివా ॥ ౨౮ ॥ తథా-రూపశీలస్వభావతః-రూపంలిఙ్గం-శీలమాచారః-స్వభావశ్శమాదిః-తృతీయార్థేతసిః-రూపాదిభిస్సహవర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ - వర్ణాదీనాంపరస్పరవివిక్తస్వరూపంచ - ఆఖ్యాహీత్యుత్తరేణాన్వయః - ఏవమగ్రేపిద్వితీయాన్తానాం తేనైవాన్వయః - వేదస్యవికర్షణంవ్యాసంవిభాగమితియావత్ ॥ ౨౯ ॥ యజ్ఞస్యవితానానివిస్తారాన్, యోగస్యఅనభిసంహితకర్మయోగస్య, పథఃమార్గాన్ - నైష్కర్మ్యస్యప్రవృత్తిధర్మత్యాగస్య, సాంఖ్యస్యజ్ఞానయోగస్యచ-వితానాని-పథఇతివా ,, యద్వా ,, జ్ఞానయోగాదీనాంప్రతిష్ఠా

దకం, య-ద్భగవతాస్మృతం-తన్త్రం సాత్వతమ్ ❋ ॥ ౩౦ ॥ ❋ పాషణ్డానాం వేదవైదికబహిష్కృతానాం, పన్థాః ప్రవృత్తిః - తస్యాః వైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనం - వర్ణప్రతిలోమజానాం ప్రతికల్పనం, జీవానాం స్వత్వాదిగుణధర్మజాః - యాః గతయః ఫలాని తాశ్చ ❋ ॥ ౩౧ ॥ ❋ ధర్మాదీనాం, అవిరోధతః పరస్పరావిరోధేన, నిమిత్తాన్యుపాయాన్ - వార్తాయాః కృష్యాదివ్యాపారస్య - దణ్డనీతేశ్చ, దణ్డోఽఘకారిలోకశిక్షా, తద్విషయాయాః, నీతేః న్యాయస్య, శ్రుతస్య శ్రుతిహితస్య - సన్ధ్యోపాసనాదేశ్చ, పృథక్ ప్రవిభక్తం, విధిమ్ ❋ ॥ ౩౨ ॥ ❋ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ, పితౄణాం అర్యమాదీనాం, సర్గం గ్రహాః సూర్యాదయో నవగ్రహాః, నక్షత్రాణి అశ్విన్యాదీని, తారాణి తదితరాణి నక్షత్రాణి, తేషాం కాలావయవసంస్థితిం కాలావయవావచ్ఛేదకతయా స్థితిమ్ ❋ ॥ ౩౩ ॥ ❋ దానస్య, తపసః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదేః, ఇష్టాపూర్తయోః శ్రౌతస్మార్తకర్మణోశ్చ యత్ఫలం, తదపి, ప్రవాసస్థస్య దేశాన్తరగతస్య, యోఽనుష్ఠేయో ధర్మస్తం, ఉత అపి చ, పుంసః ఆపది విపది, యశ్చానుష్ఠేయో ధర్మస్తం చ ❋ ॥ ౩౪ ॥ ❋ ధర్మప్రవర్తకో, జనార్దనః జనానామన్తరాత్మా, భగవాన్, యేన మార్గేణ-తుష్యేత్ - యేషాం యాదృశానాం వా, సంప్రసీదతి, తదేతత్సర్వం, మే మహ్యం, ఆఖ్యాహి కథయ, హే అనఘ మైత్రేయ ❋ ॥ ౩౫ ॥ ❋ తస్య అన్తరా పృష్టప్రతివచనౌత్సుక్యమాపాదయన్నన్యదపి పృచ్ఛతి ॥ అనువ్రతానామిత్యాదినా ॥ హే ద్విజోత్తమ-అనువ్రతానాం సేవమానానాం, శిష్యాణాం, పుత్రాణాం చ, అనాపృష్టమపి బ్రూయుః-చో హేతౌ-యతో-గురవో-దీనవత్సలాః దీనేషు వాత్సల్యవన్తః- పుత్రాణామితి దృష్టాన్తార్థం - యథా పుత్రేభ్యోఽపృష్టమపి బ్రూయుః, స్తథా శి-

---

తన్త్రం వా భగవత్స్మృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ పాషణ్డపథవైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనమ్। జీవానాం గతయో యాస్తు యావతీర్గుణకర్మజాః ॥ ౩౧ ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం నిమిత్తాన్యవిరోధతః। వార్తాయా దణ్డనీతేశ్చ శ్రుతస్య చ విధిం పృథక్ ॥ ౩౨ ॥ శ్రాద్ధస్య చ విధిం బ్రహ్మన్ పితౄణాం సర్గమేవ చ। గ్రహనక్షత్రతారాణాం కాలావయవసంస్థితిమ్ ॥ ౩౩ ॥ దానస్య తపసో వాపి యచ్చేష్టాపూర్తయోః ఫలమ్। ప్రవాసస్థస్య యో ధర్మో యశ్చ పుంస ఉతాపది ॥ యేన వా భగవాంస్తుష్యేద్ధర్మయోనిర్జనార్దనః। సంప్రసీదతి వా యేషామేతదాఖ్యాహి మేఽనఘ ॥ ౩౫ ॥ అనువ్రతానాం శిష్యాణాం పుత్రాణాం చ ద్విజోత్తమ। అనాపృష్టమపి బ్రూయుర్గురవో దీనవత్సలాః ॥ ౩౬ ॥ తత్త్వానాం భగవంస్తేషాం కతిధా సంప్రతిక్రమః। తత్రేమం క ఉపాసీరన్ క ఉ స్విదనుశేరతే ॥ ౩౭ ॥ పురుషస్య చ సంస్థానం స్వరూపం వా పరస్య చ। జ్ఞానం చ నైగమం యేన జ్ఞానం యద్గురుశిష్యయోః ॥ ౩౮ ॥ నిమిత్తాని చ తస్యేహ ప్రోక్తాన్యనఘ సూరిభిః। స్వతో జ్ఞానం కుతః పుంసాం భక్తిర్వైరాగ్యమేవ వా ॥ ౩౯ ॥ ఏతాన్మే పృచ్ఛతః ప్రశ్నాన్ హరేః కర్మవివిత్సయా। బ్రూహి మేఽజ్ఞస్య మిత్రత్వాదజయా నష్టచక్షుషః ॥ ౪౦ ॥ సర్వే వేదాశ్చ య

ష్యేభ్యోఽపీత్యర్థః, అపృష్టోఽపి రహస్యార్థః కశ్చిదస్తి చేత్సోఽపి వక్తవ్య ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౩౬ ॥ ❋ హే భగవన్ మైత్రేయ-తత్త్వానాం పృథివ్యాదీనాం, ప్రతిసంక్రమః ప్రళయః, కతిధా కతిప్రకారః, కిం పృథివ్యాదీని సర్వాణి సంహృత్య స్వపరమకారణే లీయన్తే ఉతోత్తరోత్తరేషాం పూర్వపూర్వస్మిన్ లయః - ఉతోభయవిధోఽపీత్యాదిసంశయానాం ప్రవృత్తేః కతిధేత్యుక్తిః, తత్ర ప్రళయే- ఇమం పరమాత్మానం - కే ఉపాసీరన్ అనుపసంహృతాస్సన్త ఏవ స్తైముక్తా ఇత్యర్థః, క ఉస్విత్ కే వా-అనుశేరతే ఉపసంహ్రియన్త ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౩౭ ॥ ❋ పురుషస్య జీవస్య, సంస్థానం స్వాసాధారణప్రకారం స్వరూపం-ధర్మిస్వరూపం చ, తథా-పరస్య పరమాత్మనః, సంస్థానం స్వరూపం-చ, నైగమం శాస్త్రజన్యం, జ్ఞానం చ-కథంభూతం-యద్గురుశిష్యయోః ప్రయోజనభూతం జ్ఞానమ్ ❋ ॥ ౩౮ ॥ ❋ తస్య జ్ఞానస్య నిమిత్తాని సాధనాని, యాని, సూరిభిః ప్రోక్తాని, తాని-చ-హే అనఘ, బ్రూహీత్యర్థః ॥ గురూపదేశమన్తరేణ సర్వమేతన్న సంపత్స్యత ఇత్యాహ ॥ స్వత ఇతి ॥ స్వతః గురూపదేశమన్తరా-పుంసాం జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం-తతో భక్తిః, తతో వైరాగ్యం చ-కుతస్స్యాత్ ❋ ॥ ౩౯ ॥ ❋ తతో జ్ఞానభక్తివైరాగ్యాదేర్గురూపదేశమన్తరేణాసంపత్తేః, హరేః కర్మవివిత్సయా భగవద్విచేష్టితబుభుత్సయా, ఏతాన్ ప్రశ్నాన్ ప్రశ్నవిషయానర్థాన్- పృచ్ఛతః - అజయా ప్రకృత్యా నష్టచక్షుషః - హృతజ్ఞానస్య అత ఏవాజ్ఞస్య-మే మహ్యం-బ్రూహి అన్వయభేదా-న్న-మేపదస్య పౌనరుక్త్యమ్ ❋ ॥ ౪౦ ॥ ❋ భవభయభీతస్య తత్త్వోపదేశేనాభయప్రదానాన్నోత్తమో ధర్మోఽస్తీత్యాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ వేదాః వేదాధ్యయనాధ్యాపనార్థజ్ఞానాని వేదశబ్దేన వివక్షితాని- యజ్ఞాదయో వేదార్థానుష్ఠానరూపాః-యజ్ఞాః పఞ్చమహాయజ్ఞాదయః, తపః అనశనాది-జ్ఞానం ఉపాసనం-ఏతాని సర్వాణి జీవాభయప్రదానస్య జీవస్య సంసారనివృత్త్యపా

నోపదేశరూపాభయప్రదానధర్మస్య, కలానుపకలామాత్రామపి-నకుర్వీరన్ ॥౪౧॥ విదురకృతప్రశ్నానుపసంహ
రన్ తేషాముత్తరప్రదానాయ మైత్రేయః ప్రారభత ఇత్యాహ వైయాసకిః ॥ స ఇతి ॥ ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ, ఆపృష్ట
పురాణకల్పః-కల్ప్యత ఇతి కల్పః పురాణార్థః-మన్త్రకల్ప ఇతివత్ -రహస్యప్రకాశకతయా కల్ప ఇత్యుక్తం-ఆపృష్టః-ఆ-సమ
న్తాత్ పృష్టః పురాణకల్పః యస్య సః - మునిప్రధానః మునిశ్రేష్ఠః-మైత్రేయః - కురుప్రధానేన విదురేణ, భగవత్కథాయాం
సంచోదితః ప్రవర్తితః-అతఏవ, ప్రవృద్ధహర్షః ఉత్కటహర్షః-ప్రహసన్నివ-ప్రశ్నానాం సుస్వరత్వాత్ సుఖేనోత్తరయితుం
శక్యత్వాచ్చ హసన్నివ తం ప్రత్యాహేత్యర్థః,, అత్రేదం జ్ఞేయం,, తావదాద్యప్రశ్నానాం విదురప్రశ్నానాం చైకరూప్యం
ప్రతీయతే-ఉభయత్రోభయేషాం ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - అప్రత్యభిజ్ఞాతాస్తూపలక్షణతయా యుక్తాః, అత్రైషాం కేషాంచి
త్ప్రశ్నానాం మైత్రేయోక్తాన్యుత్తరాణి తృతీయతురీయాభ్యాం స్కన్ధాభ్యామాహ వైయాసకిః, అన్యేషాం తు స్వయ
మేవ తత్తదాఖ్యానప్రవర్తనేనోపరితనైస్స్కన్ధైరాచచక్షే - మైత్రేయస్య కార్త్స్న్యేన ప్రశ్నానాముత్తరానభిధానం
తు విదురస్య మహాత్మనో భగవద్ధర్మప్రవర్తకస్యోత్తరితప్రశ్నైరేవ బుభుత్సాయాశ్శాన్తత్వాదుపపద్యత ఇతి ॥౪౨॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః

ఏవం భగవత్కథాయాం క్షత్త్రా ప్రవర్తితో మైత్రేయస్తత్కృతప్రశ్నానాముత్తరాణ్యభిధాస్యమానః ప్రథమం భ
గవన్నాభేః పద్మాదుత్పత్తిం భగవన్తమజానతస్తస్యైవ జలే బిభ్యతస్తపసా భగవత్తోషణం చాష్టమేనాధ్యాయేనాహ।
తత్ర భగవత్కథాయాం ప్రవర్తయితారం శ్రోతారం క్షత్తారమభినన్దతి ॥ సత్సేవనీయ ఇతి ॥ బత అహో - పూరువంశః-స
త్సేవనీయః సద్భిస్సంమాననీయః-యద్యస్మాద్భగవత్ప్రధానః భగవానేవ ప్రాప్యతయోపాయతయా చ ప్రధానః యస్య

జ్ఞాశ్చ తపోజ్ఞానాని చానఘ। జీవాభయప్రదానస్య న కుర్వీరన్ కలామపి ॥౪౧॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ స ఇత్థమాపృష్ట
పురాణకల్పః కురుప్రధానేన మునిప్రధానః। ప్రవృద్ధహర్షో భగవత్కథాయాం సంచోదితస్తం ప్రహసన్ని
వాహ ॥౪౨॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సత్సేవనీయో బత పూరువంశో యల్లోకపాలో భగవత్ప్రధానః। బభూవిథేహాజితకీర్తిమా
లాం పదే పదే నూతనయస్యభీక్ష్ణమ్ ॥౧॥ సోఽహం నృణాం క్షుల్లసుఖాయ దుఃఖం మహద్గతానాం విరమాయ
తస్య। ప్రవర్తయే భాగవతం పురాణం యదాహ సాక్షాద్భగవానృషిభ్యః ॥౨॥ ఆసీనముర్వ్యాం భగవన్తమా

స్యః-లోకపాలః ధర్మరాజాంశభూతత్వాద్విదురో లోకపాల ఇత్యుచ్యతే- ఏవంభూతస్త్వం - ఇహ పూరువంశే బభూవిథ
ఉత్పన్నోఽభూః। అతస్సత్సేవనీయ ఇత్యర్థః భగవత్ప్రాధాన్యమేవ విశదయతి ॥ అజితేతి ॥ అజితః పరమపురుషః-తస్య కీర్తి
నాం యశసాం। యా-మాలా పఙ్క్తిః-స్తాం-పదే పదే పునః పునః-అభీక్ష్ణం భృశం- నూతనయసి నవాం నవాం కరోషి ॥౧॥
ఏవమభినన్ద్య - త్వత్కృతప్రశ్నేన న కేవలమస్మద్బుద్ధిగోచరైరేవోత్తరయామ్యపి తు సత్సంప్రదాయాదాగత శ్రీభాగవ
తాఖ్యేనైవేత్యాహ ॥ సోఽహమితి ॥ సః భగవతా పృష్టః, అహం సదాచార్య శ్రీపరాశరకృపయా పరావరతత్త్వదర్శీ, భ
వత్కృతప్రశ్నోత్తరవివక్షయా-భాగవతాఖ్యం పురాణం ప్రవర్తయే,, ప్రవర్తనాఫలమాహ ॥ క్షుల్లసుఖాయ అల్పసుఖా
య-అల్పసుఖసంపాదనార్థం-మహత్ అధికం-దుఃఖం- గతానాం ప్రాప్తానాం - లోకానాం, తస్య మహతో దుఃఖస్య-విర
మాయ నాశాయ-అనేన లోకోజ్జిజీవిషయైవాయం సంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యవగమ్యతే- ఉభయోరపి బహుజ్ఞత్వేన ప్రష్టవ్యవక్త
వ్యాన్తరాభావాత్-కథంభూతం పురాణం-యద్భాగవతం పురాణం - భగవాన్ సఙ్కర్షణః ఋషిభ్యస్సనకాదిభ్యః-సాక్షా
దాహ-తథాభూతమిత్యర్థః ,, ద్వేధా హి భాగవతసంప్రదాయః ,, ఏకం హి భగవన్తమారభ్య చతుర్ముఖనారదకృష్ణద్వై
పాయనపర్యన్తం చతుశ్శ్లోకీరూపేణ ప్రవృత్తం- తదేవ వ్యాసేన వివృతం- దశలక్షణం - శ్రీశుకేనాధీతం-రాజ్ఞే ఉపదిష్టమష్టా
దశసహస్రాత్మకం - అపరం తు - భాగవతం సఙ్కర్షణమారభ్య సనత్కుమారసాంఖ్యాయనపరాశరమైత్రేయపర్య
న్తపరంపరయా చతుశ్శ్లోకీరూపేణైవ ప్రవృత్తం మైత్రేయేణ వివృతం విదురాయోపదిష్టం చ, ఏతదేవ ద్వైపాయనే
న స్కన్ధద్వయాత్మనా స్వవిస్తరిష్యమాణైస్స్కన్ధాన్తరైర్భావ్య ద్వాదశస్కన్ధాత్మకం పురాణం చక్ర ఇతి బోధ్యమ్ ॥౨॥
అస్య సాఙ్కర్షణభాగవతస్య సఙ్కర్షణప్రభృతి స్వపర్యన్తసత్సంప్రదాయప్రవృత్తిమభిధాస్యమానస్సనకాదీ
నాం విధివత్సఙ్కర్షణోపసత్తిమాహ చతుర్భిః ॥ ఆసీనమిత్యాదినా ॥ ఉర్వ్యాం పాతాళతలే - ఆసీనం ఉపవిష్టం

భగవన్తం, ఆద్యం, మకుణ్ఠసత్త్వం రజస్తమోభ్యామప్రతిహతం సత్త్వం యస్య తం, శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టమిత్యర్థః ఏవంభూతం, సంకర్షణం దేవం, కుమారముఖ్యాః సనత్కుమారప్రభృతయః - చత్వారో మునయః అన్వపృచ్ఛన్ విధివదుపసత్త్య అనుపృష్టవన్తః కథంభూతా మునయః - అతః చేతనాచేతనాత్మకజగతః, పరస్య విలక్షణస్య, పరమాత్మనః తత్త్వం యాథాత్మ్యం, వివిత్సవః వేత్తుమిచ్ఛవః ॥౩॥ తమేవ సంకర్షణం విశినష్టి ॥ స్వమితి ॥ యం వాసుదేవాభిధం వాసుదేవశబ్దవాచ్యం - ఆమనన్తి, తం, స్వధిష్ణ్యం స్వావాసభూతం స్వకారణం, భగవన్తమిత్యర్థః, బహుమానయన్తం సర్వోత్కర్షేణ పూజయన్తం ప్రత్యగ్ధృతాక్షామ్బుజకోశం ప్రత్యక్ ఆత్మని, ఆభిముఖ్యేన నిమిత్తేన - ధృతం ముకుళితం, యస్మిన్ తాదృశ్యమ్బుజకోశం, తద్విబుధోదయాయ విదుషాం అభ్యుదయాయ - ఈషదల్పం, ఉన్మీలయన్తం అన్వపృచ్ఛన్నితి పూర్వేణాన్వయః ॥౪॥ మునీన్ విశినష్టి సార్ధేన ॥ స్వర్ధున్యుదార్ద్రైరితి ॥ స్వర్ధున్యాః గఙ్గాయాః - ఉదకేనార్ద్రైః - స్వజటాకలాపైః శ్రీభాగవతశ్రవణార్థం సత్యలోకాత్పాతాళమవతరన్తో నిరన్తరం గఙ్గామధ్యత ఏవావతీర్ణా ఇతి తత్సలిలేనార్ద్రజటాకలాపా ఇతి భావః - ఏవంభూతైర్జటాకలాపైః - చరణోపధానం చరణావుపధీయేతే ఏతస్మిన్ పద్మ ఇతి తచ్చరణోపధానం - పాదపీఠం - ఉపస్పృశన్తః నమస్కుర్వన్తస్సన్తః - కథంభూతం చరణోపధానం, యత్పద్మం - అహిరాజకన్యాః అహిరాజస్య సంకర్షణస్య కన్యాః - వరార్థాః పతికామాః - సప్రేమ ప్రేమసహితం యథా భవతి తథా, నానాబలిభిః నానోపహారైః - అర్చన్తి - తథాభూతమిత్యర్థః ॥౫॥ అస్య భగవతః - కృతాని కర్మాణి - తజ్జ్ఞాః తాని జానన్తీతి తద్విచేష్టితాభిజ్ఞాః - అనురాగేణ ప్రేమాతిశయేన - స్ఖలన్తి - పదాని - యస్మిన్ - తేన వచసా - ముహుర్గృణన్తః గాయన్తః - మునయః - కిరీటానాం మకుటానాం - స

ద్యం సంకర్షణం దేవమకుణ్ఠసత్త్వమ్ । వివిత్సవస్తత్త్వమతః పరస్య కుమారముఖ్యా మునయోఽన్వపృచ్ఛన్ ॥౩॥
స్వమేవ ధిష్ణ్యం బహుమానయన్తం యం వాసుదేవాభిధమామనన్తి । ప్రత్యగ్ధృతాక్షామ్బుజకోశమీషదున్మీలయన్తం విబుధోదయాయ ॥౪॥ స్వర్ధున్యుదార్ద్రైస్స్వజటాకలాపైరుపస్పృశన్తశ్చరణోపధానమ్ । పద్మం యదర్చన్త్యహిరాజకన్యాస్సప్రేమనానాబలిభిర్వరార్థాః ॥౫॥ ముహుర్గృణన్తో వచసాఽనురాగస్ఖలత్పదేనాస్య కృతాని తజ్జ్ఞాః । కిరీటసాహస్రమణిప్రవేకప్రద్యోతితోద్దామఫణాసహస్రమ్ ॥౬॥ ప్రోక్తం కిలైతద్భగవత్తమేన నివృత్తధర్మాభిరతాయ తేన । సనత్కుమారాయ స చాహ పృష్టస్సాంఖ్యాయనాయాఙ్గ ధృతవ్రతాయ ॥౭॥ సాంఖ్యాయనః పారమహంస్యముఖ్యో వివక్షమాణో భగవద్విభూతీః । జగాద సోఽస్మద్గురవేఽన్వితాయ పరాశరాయాథ బృహస్పతేశ్చ ॥౮॥ ప్రోవాచ మహ్యం స దయాలురుక్తో మునిః పులస్త్యేన పురాణమాద్యమ్ । సోఽహం తవైతత్కథయామి వత్స శ్రద్ధాళవే నిత్యమనువ్రతాయ ॥౯॥ ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం యదాసీత్

హస్రమేవ సాహస్రం - తస్మిన్ యే మణిప్రవేకాః మణ్యుత్తమాః - తైః - ప్రద్యోతితం - ఉద్దామఫణానాం ఉదారఫణానాం - సహస్రం యస్య తం - సంకర్షణమన్వపృచ్ఛన్నితి పూర్వేణాన్వయః ॥౬॥ ఏవం విధివదాచార్యోపసత్తిమభిధాయోపసన్నేభ్యస్తేభ్యశ్శ్రీభాగవతముపదిదేశేతి వదంస్తదర్వాచీనామప్యాచార్యపారంపరీమాహ ॥ ప్రోక్తమితి ॥ నివృత్తధర్మాభిరతాయ మోక్షధర్మేష్వాసక్తాయ సనత్కుమారాయ భగవత్తమేన తేన, సంకర్షణేన - తద్భాగవతం ప్రోక్తం కిల - సనత్కుమారాయేత్యేకత్వం సఙ్ఘాభిప్రాయకం - స చ సనత్కుమారః - పృష్టః విధివదుపసత్త్య పృష్టః - సాంఖ్యాయనాయేతి శేషః - ధృతవ్రతాయ ధృతాని వ్రతాని శిష్యధర్మాః యేన తస్మై ॥౭॥ పారమహంస్యే ధర్మే - ముఖ్యః ప్రధానః సాంఖ్యాయనః భగవద్విభూతీర్వివక్షమాణః వక్తుమిచ్ఛుః బ్రూఞో దేశస్య వచేరుభయపదిత్వాద్వివక్షమాణ ఇత్యాత్మనేపదం - అన్వితాయానుగతాయ - అనువర్తమానాయేతి యావత్ - అస్మద్గురవే పరాశరాయ అథ బృహస్పతేశ్చ - ఉవాచ ॥౮॥ దయాళుః, స మునిః - పరాశరః - పులస్త్యేనోక్తం - త్వం పరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవాన్ పురాణవక్తా చ భవేతి దత్తవరః, ఏవం హ్యాఖ్యాయికా,, పితరం రాక్షసభక్షితం శ్రుత్వా పరాశరో రాక్షససత్త్రే ప్రవృత్తః - తతః పులస్త్యేన స్వసంతతిరక్షణాత్తుష్టేన వరో దత్తః ॥ పురాణసంహితాకర్తా భవాన్ వత్స భవిష్యతి । దేవతాపారమార్థ్యం చ యథావద్వేత్స్యతే భవానితి ॥ ఏవంభూతః పరాశరః - మహ్యం పురాణం - ప్రోవాచ - సోఽహం శ్రీపరాశరేణోపదిష్టశ్రీభాగవతపురాణోఽహం - హే వత్స విదుర - శ్రద్ధాళవే - నిత్యమనువ్రతాయ చ, తవ తుభ్యం - నిత్యమితి పూర్వాపరాన్వయి - తవేతి విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - ఏతత్ శ్రీభాగవతం కథయామి ॥౯॥
ఏవం సంకర్షణాత్సంప్రదాయప్రవృత్తిం ప్రదర్శ్య వస్తుతః ప్రశ్నానాముత్తరాణి వివక్షుః పూర్వోక్తామేవ మహదాదిపృథివ్యన్తతత్త్వసృష్టిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మోత్పత్తిం వక్ష్యన్ తద్రాజగద్వ్యాపారాధికృతానిరుద్ధరూపిభగవదవస్థి

తి ప్రకారమాహ॥ఉదాప్లుతమితి ద్వాభ్యామ్॥ యత్ యదా, అహీన్ద్రతల్పే శేషశయ్యాయాం-శయానః-ఏకః అసహాయః-కృతక్షణః తాత్కాలికజగద్వ్యాపారాదుపరతత్వేన లబ్ధయోగనిద్రావసరః-స్వాత్మరతౌ స్వానుభవసుఖే - అహీనః-పూర్ణః-అనీహ ఇత్యపి పాఠః-తదా స్వాత్మరతౌ కృతక్షణః అనీహః నిమీలి యః నిద్రయా స్వాత్మానుభవరూపయోగనిద్రయా న్యమీలయత్-లోచనే ఇతి శేషః-తదా- ఇదం విశ్వం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్, ఉదా- ఆవరణోదకేన-ఆప్లుతం వ్యాప్తమిత్యర్థః- అస్య భావి బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మోత్పత్తేః వక్ష్యమాణత్వాద్యోగాత్- ఇదముదాప్లుతమిత్యనేన తత్కాలికావస్థయావస్థితస్యోదాప్లుతత్వమనుచ్యతే- అపి త్వేతత్కారణభూతజాతస్యావరణజలసృష్టిద్వారా స్వకార్యోదకవ్యాప్తిరుచ్యతే-ఆవరణజలపర్యన్తం సృష్ట్వా, తస్మిన్నావరణజలే శయిత వానిత్యుక్తం భవతి ॥౧౦॥ పునస్తమేవ విశినష్టి॥ సఇతి॥ అన్తశ్శరీరే శరీరాన్తః, అర్పితభూతసూక్ష్మః అర్పితాని నిహితాని భూతసూక్ష్మాణి యేన సః దివ్యవిగ్రహస్యభోక్తృకరణవిషయనిరూపకశక్తిత్రయాశ్రయత్వాత్ కారణతత్త్వానాం తదన్తర్గతత్వం యుక్తం - కాలాత్మికాం శక్తిం స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతం కాలం-ఉదీరయానః ప్రేరయన్-కాలశక్తిప్రేరణం-పునస్సృష్ట్యవసరే ప్రబోధనార్థం- స్వే స్వకీయే-పదే స్థానే-సలిలే-విష్ణోరాయతనం హ్యాప ఇతి హి స్మర్యతే-ఉవాస ఉషితవాన్-బహిర్వ్యాపారాభావే దృష్టాన్తః॥ యథానల ఇతి॥ దారుణి కాష్ఠే-నలోఽగ్నిః రుద్ధవీర్యః నిరుద్ధప్రకాశకత్వపింగళత్వదాహకత్వాదిస్వభావోఽవతిష్ఠతే- ఏవం సోఽపి స్వేచ్ఛయైవానావిష్కృతస్రష్టృత్వాదిసామర్థ్య ఆసేత్యర్థః ॥౧౧॥ ఏవమన్తరావస్థితిప్రకారమభిధాయ-తస్య బ్రహ్మాణ్డసృష్ట్యౌన్ముఖ్యమాహ॥ చతుర్యుగానామితి॥ సహస్రశబ్దోఽనన్తవాచీ అనేకకాలమిత్యర్థః చతుర్యుగానాం కృతాదీనాం, సహస్రం-అప్సు-స్వపన్-అతఏవ అసాదితలోకతన్త్రః అసంపాదితలోకరచనః-స్వయోగేరితయా స్వసఙ్కల్పప్రేరితయా - స్వశక్త్యా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూత

నిద్రయామీలితదృఙ్న్యమీలయత్ * । అహీన్ద్రతల్పేఽధిశయాన ఏకః కృతక్షణస్స్వాత్మరతౌ *నిరీహః ॥
సోఽన్తశ్శరీరేఽర్పితభూతసూక్ష్మః కాలాత్మికాం శక్తిముదీరయానః । ఉవాస తస్మిన్సలిలే పదే స్వే యథాఽనలో దారుణి రుద్ధవీర్యః ॥౧౧॥ చతుర్యుగానాం చ సహస్రమప్సు స్వపన్ స్వయోగేరితయా స్వశక్త్యా । కాలాఖ్యయాఽసాదితకర్మతన్త్రో లోకానపీతాన్ దదృశే స్వదేహే ॥ ౧౨ ॥ తస్యార్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేరన్తర్గతోఽర్థో రజసా తనీయాన్ । గుణేన కాలానుగతేన విద్ధస్సూష్యం స్తదాఽభిద్యత నాభిదేశాత్ ॥ ౧౩ ॥ స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠత్కాలేన కర్మప్రతిబోధనేన । స్వరోచిషా తత్సలిలం విశాలం విద్యోతయన్నర్క ఇవాత్మయోనిః ॥ ౧౪ ॥ తల్లోకపద్మం స ఉ ఏవ † విష్ణుః ప్రావీవిశత్సర్వగుణావభాసమ్ । తస్మిన్ స్వయం వేద

యా-కాలరూపశక్త్యా- హేతుభూతయా-తయోపలక్షితఇతి వా-నిపతాన్ అర్పితాన్-లోకాన్-స్వదేహే-దదృశే-లోకకారణభూతాన్ భూతసూక్ష్మరూపానర్థాన్ దృష్టవానిత్యర్థః-స్వదేహ ఇత్యస్య దివ్యవిగ్రహాశ్రయత్వాద్ధిష్ఠితే ప్రధాన ఇత్యర్థః ॥ "శ్రీవత్ససంస్థానధరమనన్తేన చ సమాశ్రితం ప్రధానం" మితి హి పరాశరవచనం-దేహశబ్దస్య దివ్యమఙ్గళవిగ్రహపరత్వం-అర్పితత్వం-సద్వారకం, దేహశబ్దః ప్రధానపరో వా "యస్యావ్యక్తం శరీరం" మితి హి శ్రుతిః-అత్ర చతుర్యుగానాం సహస్రం స్వపత ఇత్యుక్త్యా "నాభిదేశాత్స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠ" దిత్యభిధానేన క్రమేణ చ వివృద్ధం తజ్జలముద్బుద్బుదవత్సమమితి వచనార్థస్స్మారితో భవతి -అణ్డసృష్టౌ ప్రారబ్ధాయాం గృహగోపురాదినిర్మాణేష్వివ విలమ్బో నేతి హి తస్యార్థః ॥౧౨॥

అథ బ్రహ్మణ్డోత్పత్తిమాహ ద్వాభ్యామ్॥ తస్యేతి॥ అర్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేః భూతసూక్ష్మప్రవర్తకసఙ్కల్పరూపజ్ఞానస్య-తస్య భగవతోఽన్తర్గతం దేహాన్తర్గతః-తనీయాన్ సూక్ష్మతరః-అర్థః భూతసూక్ష్మవర్గః, కాలానుగతేన కాలవశాదన్విషితేన రజసా గుణేన-విద్ధః స్పృష్టః- సూష్యన్ ఉద్బవిష్యన్-నాభిదేశాన్నిరభిద్యత ఉదభూదిత్యర్థః ఉద్రిక్తరజసా-భూతసూక్ష్మజాతం జగత్పద్మరూపేణ పరిణతమిత్యర్థః-రజశ్శబ్దేన పద్మరాగసమాధిశ్చ సూచ్యతే ॥ ౧౩ ॥ కథం భూతో నిరభిద్యతేత్యత ఆహ॥ సఃతనీయానర్థః- ఆత్మయోనిః ఆత్మా యోనిః కారణం యస్య స ఆత్మయోనిః-పరమాత్మసృష్టః-పద్మకోశః లోకాత్మకపద్మరూపః-కర్మ, జీవాదృష్టం - తత్ప్రతిబోధ్యతేఽనేనేతి తథా, కాలేన, సహసా, నక్రమేణేత్యర్థః । ఉదతిష్ఠత్ । కథం భూతః పద్మకోశః-స్వరోచిషా-విశాలం-తత్సలిలమావరణజలం-సూర్య ఇవ విద్యోతయన్ ॥ ౧౪ ॥ అథ భగవన్నాభిదేశాదుత్పన్నే బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మకోశే చతుర్ముఖోత్పత్తిముత్పన్నస్య తస్య వ్యాపారం చ వక్ష్యం స్తస్య తదధిష్ఠితపద్మస్య చ భగవదాత్మకత్వమాహార్ధేన॥ తదితి ॥ ఉ ఇతి సంబోధనే-విస్మయే వా-సర్వగుణావభాసం సర్వగుణాన్ జీవోపభో

౧౦॥శ్లో॥పా॥ *వనీహః.   ౧౫॥శ్లో॥పా॥ †ధిష్ణ్యం ప్రావీవిశత్.

గ్యానర్థానవభాసయతేతితథా - తల్లోకపద్మం - సఏవయస్మాజ్జాతంసఏవ-విష్ణుః - ప్రావివిశత్ అన్తర్యామితయా ప్రవిష్టోఽభూత్-నివృత్తప్రేరణాద్విశేర్ణిచ్-ధిష్ణ్యమితిపాఠాన్తరం - తథాసత్యేగుణాఃప్రసుప్తత్వాపయికాగుణాః - తైరపవాస్యతఇతితథాభూతం-స్వాత్మకంజీవవిశేషం-లోకపద్మరూపం-ధిష్ణ్యం -ప్రావిక్ప్రవిష్టమకరోత్-నాభిసరసిశేస్థాపయామాసేత్యర్థః ॥ కోఽసౌస్వాత్మకోజీవఇత్యపేక్షాయాం తద్విశదయన్ తస్యతతోత్పత్తిమాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ యంస్వయంభువం - ప్రవదన్తి-సవేదమయోవేదప్రచురః-విధాతాస్రష్టాతస్మిన్పద్మే, అభూత్ఉత్పన్నః ॥ ఉదాప్లుతమిత్యాదయశ్శ్లోకాః అవాన్తరప్రళయపరావావర్ణనీయాః-తదానీమర్థస్సంగమః ॥ తథాహి ॥ పూర్వం సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చేతిఖాత్పూర్వోత్తరసృష్ట్యోఃపృష్టత్వాత్తత్ర ,, భగవానేకఆసేదమగ్రఆత్మాఽఽత్మనాంవిభుః ,, రిత్యాదిమహాప్రళయకథనపూర్వకంచతుర్ముఖాత్ప్రోక్తనసర్గస్య కథితత్వాత్తదుపజీవ్యేదానీమవాన్తరప్రళయకథనపూర్వకమవాన్తరసర్గఃచతుర్ముఖపాశ్చాత్యైఃదైనందినఃకథ్యతే ,, తత్రదైనందినసర్గాణాంతత్ప్రళయానాంచబహుత్వాత్తత్కథనస్యాశ్రవణస్యచాశక్యత్వాత్పూర్వపరార్ధాన్తిమం పాద్మాఖ్యం కల్పమేతత్కల్పాపేక్షయాసన్నిహితత్వాత్కథయితుం ప్రళయపూర్వకత్వాత్సృష్టేఃసృష్టిప్రకరణేషుసదేవసౌమ్యేదమిత్యాది ప్రళయకథనపూర్వకమేవసృష్టికథనాచ్చప్రథమంపాద్మకల్పాత్ప్రాక్తనంప్రళయమాహ ॥ ఉదాప్లుతమితి ॥ నిశాయామనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కర,,మిత్యారభ్య ,,ప్లావయన్త్యుత్కటాటోపచణ్డవాతేరితోర్మయః,,ఇత్యన్తంవక్ష్యమాణరీత్యా - విశ్వంత్రిలోక్యాత్మకంజగత్ ఉదాప్లుతమాసీదిత్యర్థః - అన్యత్పూర్వవత్ ఏవంప్రళయమభిధాయసర్గంవక్తుమారభతే ॥ తస్యేత్యాదినా ॥ ప్రాక్కల్పాన్తేభాతాద్భగవతోయోగనిద్రాయాం త్రిలోక్యాసహభగవతితిరోహితః-తస్మింశ్చప్రబుద్ధే,తతఏవపాద్మేకల్పేపద్మద్వారేణాభివ్యక్తింప్రాప్తఇతికథయితుంపద్మోద్భవమాహ ॥ తస్యేతిద్వాభ్యామ్ ॥ ధిష్ణ్యంప్రావిశత్ । స్వస్థానప్రవిష్టమకరోత్నాభిసరసి

మయోవిధాతాస్వయంభువంయంప్రవదన్తిసోఽభూత్॥ ౧౫ ॥తస్యాంసచామ్భోరుహకర్ణికాయామవస్థితోలోకమపశ్యమానః।పరిక్రమన్వ్యోమ్నివివృత్తనేత్రశ్చత్వారిలేభేఽనుదిశంముఖాని ॥ ౧౬ ॥తస్మాద్యుగాన్తశ్వసనావఘూర్ణజలోర్మిచక్రాత్సలిలాద్విరూఢమ్।ఉపాశ్రితఃకఞ్జములోకతత్త్వంనాత్మానమద్ధాఽవిదదాదిదేవః ॥ ౧౭ ॥ కఏషయోఽసావహమబ్జపృష్ఠఏతత్కుతోవాఽబ్జమనన్యదప్సు।అస్తిహ్యధస్తాదిహకించనైతదధిష్ఠితంయత్రసతాఽనుభావ్యమ్॥౧౮॥ సఇత్థముద్వీక్ష్యతదబ్జనాళనాడీభిరన్తర్జలమావివేశ । నార్వాగ్గతస్తత్ఖరనాళనాళనాభింసవైవిచిన్వంస్తదవిన్దతాజః॥ ౧౯ ॥ తమస్యపారేవిదురాత్మసర్గంవిచిన్వతోఽ

స్థాపయామాసేత్యర్థఃఅన్యత్పూర్వవత్ ॥౧౫॥ అస్యచతుర్ముఖాఖ్యజీవవిశేషస్యకర్మణాసంకుచితజ్ఞానస్యభగవదుపాసనయైవావిర్భూతజ్ఞానక్రియాశక్తేస్త్రైలోక్యకర్తృకత్వం నస్వతఇతివక్తుంతస్యప్రథమంమోహనమాహ ॥తస్యామిత్యాదినాద్వాభ్యామ్ ॥ సచస్వయంభూః-తస్యాంజగత్పద్మకర్ణికాయాం, అవస్థితఃతిష్ఠన్,లోకంప్రపఞ్చం,నపశ్యమానఃతద్దర్శనార్థం , వ్యోమ్నివివృత్తైర్విస్ఫారితైర్నేత్రైర్యస్యసః -పరిక్రమన్కమలమధ్యేచతుర్దిక్షుపరిభ్రమన్,చత్వారిముఖాని-లేభేప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౬ ॥ తస్మాత్తతంయుగాన్తప్రళయాన్తే,యశ్శ్వసనంపవనం, తేనావఘూర్ణంభ్రమద్యన్మహోర్మీణాం అత్యుచ్చతరఙ్గాణాం,చక్రంతద్యస్య,తస్మాత్సలిలాద్విరూఢం,కంజంజగత్పద్మం , ఉపాశ్రితఃఅధిష్ఠితః , ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః,లోకతత్త్వంలోకాత్మకపద్మతత్త్వం, ఆత్మానంచ, అద్ధాతత్త్వేననవేద ॥ ౧౭ ॥ అవేదనమేవప్రపఞ్చయతి ॥ కఇతి ॥అబ్జపృష్ఠేకమలకర్ణికాయాంస్థితో,యోఽసావహమిత్యేషః,కః,అనన్యత్అద్వితీయం,ఏత,దబ్జ,మప్సు,కుతోవాజాతం॥ఏవమబ్జస్యతస్యతర్కమాహ॥అస్తీతి॥ అత్రాధిష్ఠానే-ఏతత్పద్మం-అధిష్ఠితంతదధిష్ఠానభూతం-కించనవస్తు-అధస్తాదస్తిహి-యస్మాత్సతైవానుభావ్యం,విద్యమానాధిష్ఠానేనైవాధిష్ఠేయేనపద్మేనభవితవ్యం- అధిష్ఠానాభావేఽధిష్ఠేయస్యపద్మస్యాసంభవాదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ సఃబ్రహ్మా , ఇత్థంఉక్తప్రకారేణ - ఉద్వీక్ష్యప్రతర్క్య , తదబ్జనాభనాడీభిః తల్లోకపద్మనాళచ్ఛిద్రైః అన్తర్జలంజలస్యాన్తః , ప్రవివేశ , ప్రవిష్టశ్చ - అజఃబ్రహ్మా -ఖరంకఠినంనాళంయస్యతస్య - పద్మస్య - నాభింఅధిష్ఠానం-విచిన్వనన్వేష్య - నఅర్వాగ్గతోపి-తదా-తదధిష్ఠానం,నావిన్దతలేభే ॥ ౧౯ ॥ తమసీతి ॥ హేవిదుర-అపారేతమసి-తమోవదప్రదర్శనప్రతిబన్ధకేజలే - ఆత్మసర్గం-సృజ్యతేఽనేనేతికర్తురేవకరణత్వవివక్షాయాంవా-అధికరణేవా ఘఞ్ - ఆత్మకారణమిత్యర్థః ॥ విచిన్వతస్సతః-త్రినేమిఃన్యూనాధికసమదివసరూపనేమిత్రయయుక్తః-మహాన్దీర్ఘః-సఃకాలః -అభూత్-సంవత్సరశతమతిక్రాన్తమిత్యర్థః,కథంభూతోసౌత్రినేమిః-యః-అజస్యభ

గవతః-హేతిః కాలచక్రం-సుదర్శనరూపం శస్త్రం - దేహభాజాం దేహధారిణాం భయమీరయన్ ఉత్పాదయన్ ఆయుః ప
రిక్షిణోతి ॥ ౨౦ ॥ ఏవం లోకపద్మాధిష్ఠానభూతః పరమాత్మా నాన్వేషణాదవగతః - కిం తూపాసనయైవేత్యాహ ॥ త
త ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స దేవః బ్రహ్మా-అప్రతిలబ్ధకామః - న ప్రతిలబ్ధః కామః అభీష్టోపదర్శనరూపమనోరథః యేన సః, తతో న్వే
షణాత్ ప్రతినివృత్య, పునః స్వధిష్ణ్యం కమలకర్ణికా-మాసాద్య శనైః-జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, నివృత్తం విషయవిముఖీకృ
తం చిత్తం చ-యేన సః - అత ఏవ-ఆరూఢసమాధియోగః-ఆరూఢః ఆశ్రితః సమాధిరేవ యోగః యేన తథాభూతస్సన్-న్యషీ
దత్ ఉపవిష్టవాన్ ॥ ౨౧ ॥ కాలేనేతి ॥ సోఽజః బ్రహ్మా-పురుషాయుషా-కాలేన-శతసంవత్సరపర్యన్తకాలేన-అభిప్ర
వృత్తో యో యోగః సమాధియోగ-స్తేన - విరూఢః ఉత్పన్నో బోధో యస్య సః - యత్పూర్వం విచిన్వన్ జలే నాపశ్యత్-తత్స్వ
యమేవాన్తర్హృదయేఽవభాతమపశ్యత్ ॥ ౨౨ ॥ తద్వర్ణయతి ॥ మృణాళేత్యాదిభిః ॥ నవస్వపి స్తోత్రస్యైవాను
షఙ్గః, మృణాళవత్ పద్మతన్తువద్గౌరశ్చాసావాయతశ్చ - యశ్శేషస్య భోగ-స్స ఏవ పర్యఙ్క-స్తస్మిన్-శయానమేకం పురు
షమపశ్యత్-కుత్రస్థితే పర్యఙ్కే-ఫణా ఏవాతపత్రాణి-తైః-రాయుతాః సర్వతో యుక్తా - యే మూర్ధాన-స్తేషాం-రత్నా
ని కిరీటస్థాని, తేషాం ద్యుభిః ప్రభాభిః - హతం నిరస్తం-ధ్వాన్తం అన్ధకారం యస్మిన్ తస్మిన్-యుగాన్తతోయస్థిత ఇత్య
ర్థః ॥ ౨౩ ॥ కథంభూతం పురుషం - హరితోపలాద్రేః మరకతశిలామయపర్వతస్య-ప్రేక్షాం శోభాం-క్షిపన్తం స్వలా
వణ్యాతిశయేన తిరస్కుర్వన్తం - కథంభూతస్య-హరితోపలాద్రేః - సంధ్యాభ్రమేవ నీవిః పరిధానం యస్య, సంధ్యాభ్ర
స్య, శోభాం-పీతామ్బరేణ క్షిపన్తమిత్యర్థః, ఉరురుక్మమూర్ధ్నః భూయిష్ఠకనకశృఙ్గస్య, కిరీటైః, కనకశృఙ్గశోభాం-

---

మాత్సమహం త్రినేమిః । యో దేహభాజాం భయమీరయాణః పరిక్షిణోత్యాయురజస్య హేతిః ॥ ౨౦ ॥ తతో ని
వృత్త్యాప్రతిలబ్ధకామస్స్వధిష్ణ్యమాసాద్య పునస్స దేవః । శనైర్జితశ్వాసనివృత్తచిత్తో న్యషీదదారూఢస
మాధియోగః ॥ ౨౧ ॥ కాలేన సోఽజః పురుషాయుషాభిప్రవృత్తయోగేన విరూఢబోధః । స్వయం తదన్తర్హృ
దయేఽవభాతమపశ్యతాపశ్యత యన్న పూర్వమ్ ॥ ౨౨ ॥ మృణాళగౌరాయతశేషభోగపర్యఙ్క ఏకం పు
రుషం శయానమ్ । ఫణాతపత్రాయుతమూర్ధరత్నద్యుభిర్హతధ్వాన్తయుగాన్తతోయే ॥ ౨౩ ॥ ప్రేక్షాం క్షిప
న్తం హరితోపలాద్రేస్సంధ్యాభ్రనీవేరురురుక్మమూర్ధ్నః । రత్నోదధారౌషధిసౌమనస్యవనస్రజో వేణుభు
జాఙ్ఘ్రిపాఙ్ఘ్రేః ॥ ౨౪ ॥ ఆయామతో విస్తరతస్స్వమానదేహేన లోకత్రయసంగ్రహేణ । విచిత్రదివ్యా
భరణాంశుకానాం కృతశ్రియోపాశ్రితవేషదేహమ్ ॥ ౨౫ ॥ పుంసాం స్వకామాయ వివిక్తమార్గైరభ్యర్చ్యతాం
కామదుఘాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ । ప్రదర్శయన్తం కృపయా నఖేన్దుమయూఖభిన్నాఙ్గులిచారుపత్రమ్ ॥ ౨౬ ॥ ముఖేన
లోకార్తిహరస్మితేన పరిస్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితేన । శోణాయితేనాధరబిమ్బభాసా ప్రత్యర్హయన్తం సునసేన

క్షిపన్తమిత్యర్థః, రత్నాని చ, ఉదకధారాశ్చ, ఓషధయః పుణ్యజ్యోతింషి చ, సౌమనస్యాని పుష్పాణి-సుమనసాం సమూహా
ఏవ వా-తేషాం-వనస్రజో వనమాలాశ్చ, యస్య, వేణవ ఏవ భుజాః, అఙ్ఘ్రిపాః వృక్షా ఏవ అఙ్ఘ్రయః పాదాః, యస్య, స్వేషు
రత్నతులసీముక్తాపుష్పదామభిః, మణిభుజాఙ్ఘ్రిభిశ్చ, హరితోపలాద్రేః రత్నాదీన్ అఙ్ఘ్రిపాన్తాన్, క్షిపన్తమిత్యర్థః, యదిమ
రకతాద్రేః రత్నాదయో వనమాలా ఇవ, వేణవో భుజా ఇవ, వృక్షాశ్చ పాదా ఇవ-వర్తేరన్, తర్హి తస్య శోభాం స్వీయరత్నా
దిభిః క్షిపన్తమివేత్యభూతోపమేయమ్ ॥ ౨౪ ॥ కించ-ఆయామతః దైర్ఘ్యేణ, విస్తరతః విస్తారేణ చ, స్వమానదేహేన
స్వానురూపప్రమాణదేహేన, అత ఏవ, లోకత్రయసంగ్రహేణ లోకత్రయం సంగృహ్యతే తేనాస్మిన్నితి వా లోకత్రయసం
గ్రహః, తేన చిత్రాణి అద్భుతాని, దివ్యాని అమానుషాణి, ఆభరణాన్యంశుకాని చ, యేషాం, తేషాం తృతీయార్థే షష్ఠీ, తైః,
కృతా సంపాదితా శ్రీః శోభా యస్య, తేనేతి దేహవిశేషణం, యద్వా, ఆభరణాంశుకైః కృతా, యా శ్రీ-స్తయా, లోకత్రయ
సంగ్రాహకస్వమానదేహేన చ, ఉపాశ్రితవేషదేహః, ఉపాశ్రితః స్థితః, వేషో యస్య స ఉపాశ్రితవేషః, ఏవంభూతో దే
హో యస్య తమితి, బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః ॥ ౨౫ ॥ పుంసామితి ॥ స్వకామాయ స్వాభిలషితఫలాయ-వివిక్తమా
ర్గైః అసంకీర్ణైర్వర్ణాశ్రమాదిధర్మైః అభ్యర్చ్యతాం ఆరాధయతాం-పుంసాం, కామాన్ సమీహితఫలాని, దోగ్ధీతి కామదుఘం,
య, దఙ్ఘ్రిపద్మం-తత్, కృపయా ప్రదర్శయన్తం, పురుషమపశ్యత్, కథంభూతమఙ్ఘ్రిపద్మం-నఖా ఏవేన్దవః, తేషాం-
మయూఖైః కిరణైః, భిన్నాః సంభిన్నాః వ్యాప్తా ఇత్యర్థః, తే చాఙ్గుళయ ఏవ, చారూణి సున్దరాణి పత్రాణి యస్య
తత్ ॥ ౨౬ ॥ ముఖేనేతి ॥ లోకానాం ఉపాసకానాం- ఆర్తిహరం దుఃఖహరం, స్మితం యస్మిన్, తేన పరిస్ఫురద్భ్యాం కు

ణ్డలాభ్యామణ్డితేన, అధరబిమ్బదీప్త్యా, శోణాయితేనశోణవదాచరితేన - సునసాశోభననాసికాయుక్తేన, సుభ్రువాచ, ఆననేన, ప్రత్యర్హయన్తండఉపాసకాన్సంమానయన్తమ్ ॥ ౨౭ ॥ కించకదమ్బకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గవర్ణేన,వాససా, మేఖలయాచ, నితమ్బేస్వలంకృతం - హేవత్సవిదుర,అనన్తధనేనబహుమూల్యేన,శ్రీవత్సయుక్తంయద్వక్షస్థలం.తస్య వల్లభేన-స్తనరతరభూషణభూషితేనహారేణ-స్వలంకృతమ్ ॥ ౨౮ ॥ పునశ్చ-చన్దనవృక్షరూపేణరూపయితుంతంవిశినష్టి॥పరార్ధ్యానికేయూరాణిఅఙ్గదానిచమణిప్రవేకాఃమణ్యుత్తమాఃతైఃపర్యస్తాఃవ్యాప్తాః - యేదోర్దణ్డాఃభుజదణ్డాఏవ సహస్రమనన్తాఃశాఖా-యస్యతం - వృక్షోపికేయూరాదితుల్యైఃపుష్పఫలాదిభిర్వ్యాప్తశాఖోభవతి.అవ్యక్తంబ్రహ్మ-మూలం-యస్యతం-బ్రహ్మాభివ్యక్తిరూపత్వాత్- వృక్షస్యాపిమూలమవ్యక్తం-భువనాఙ్ఘ్రిపేన్ద్రం భువనకారణ-మఙ్ఘ్రిపేన్ద్రం-వృక్షశ్రేష్ఠం-అహీన్ద్రస్యానన్తస్యభోగైఃఫణైఃదేహావయవైర్వా-అధివీతాస్సంవేష్టితాః - వల్కాఃస్కన్ధా-యస్యతంవృక్షోపిహిసర్పవేష్టితోభవతి ॥ ౨౯ ॥ ప్రోక్తాంశిపన్తమిత్యత్రైవపర్వతరూపేణరూపితమపివిశేషణాన్తరైఃపునారూపయతి॥ చరాచరేత్యాది॥భగవానేవమహీధ్రఃపర్వతః తం - కథంభూతం-చరాచరాణామోకఃస్థానం-పర్వతోపితథా,అహీన్ద్రస్యశేషస్యబన్ధుం-పర్వతోప్యహీన్ద్రాణాంబన్ధుః- సలిలోపగూఢంజలేనావృతం,పర్వతోపిమైనాకాదిస్తథా-కిరీటానాంసాహస్రమేవహిరణ్యశృఙ్గాణియస్యతం మేర్వాదిస్తథా, ఆవిర్భవత్స్పష్టందృశ్యమానంకౌస్తుభరత్నం,గర్భేమూర్తిమధ్యే-యస్యతం-పర్వతస్యాపిహిగర్భేక్వచిద్రత్నమావిర్భవతి ॥ ౩౦ ॥ కించ॥వనమాలయా నివీతంకణ్ఠబిమ్బవ్యాప్తం-కథంభూతయావనమాలయా, ఆమ్నాయమధువ్రతశ్రియా ఆమ్నాయావేదాః, తఏవమధువ్ర

సుభ్రువ ॥ ౨౭ ॥ కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససా స్వలంకృతంమేఖలయానితమ్బే । హారేణచానన్తధనేనవత్సశ్రీవత్సవక్షస్థలవల్లభేన ॥ ౨౮, పరార్ధ్యకేయూరమణిప్రవేకపర్యస్తదోర్దణ్డసహస్రశాఖమ్। అవ్యక్తమూలంభువనాఙ్ఘ్రిపేన్ద్రమహీన్ద్రభోగైరధివీతవల్కమ్ ॥ ౨౯ ॥ చరాచరౌకోభగవన్మహీధ్రమహీన్ద్రబన్ధుంసలిలోపగూఢమ్ । కిరీటసాహస్రహిరణ్యశృఙ్గమావిర్భవత్కౌస్తుభరత్నగర్భమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివీతమామ్నాయమధువ్రతశ్రియాస్వకీర్తిమయ్యావనమాలయాహరిమ్ । సూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమంత్రిధామభిఃపరిక్రమత్ప్రాధనికైర్దురాసదమ్ ॥ తర్హ్యేవతన్నాభిసరస్సరోజమాత్మానమమ్భశ్శ్వసనంవియచ్చ । దదర్శదేవోజగతోవిధాతానాతఃపరంలోకవిసర్గదృష్టిః ॥ ౩౨ ॥ సకర్మబీజంరజసోపరక్తఃప్రజాస్సిసృక్షన్నియదేవదృష్ట్వా।అస్తౌద్విసర్గాభిముఖస్తమీడ్యమవ్యక్తవర్త్మన్యభివేశితాత్మా॥౩౩॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణేతృతీయస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః

తాభ్రమరాస్తైఃశ్రీర్యస్యాస్తయా - స్వకీర్తిమయ్యాస్వకీర్తిప్రచురయా, స్వకీర్తింగాయద్భిర్వేదరూపభ్రమరైరాహితశోభయేత్యర్థఃసూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమంసూర్యాదిభిరగమంఅగమ్యం , స్వవ్యాపారైరాకలయితుమశక్యమిత్యర్థః॥ సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమమిత్యపిపాఠః,,తదాసూర్యాదిభిరప్రకాశ్యమిత్యర్థః॥తథాచశ్రుతిః॥నతత్రసూర్యోభాతినచన్ద్రతారకమిత్యాదికా,,త్రిధామభిఃత్రిషులోకేషుధామస్ఫూర్తిర్యేషాంతైః- రక్షణార్థంపరిక్రమద్భిః - ప్రాధనికైఃప్రధనంసంగ్రామః-తత్ప్రయోజనకైః,సుదర్శనాదిహేతిభిః,దురాసదందుష్ప్రాపమ్ ॥ ౩౧ ॥ తర్హీతి ॥ యదైవహరిమపశ్యత్-తర్హ్యేవతదైవ-లోకవిసర్గదృష్టిఃలోకసృష్ట్యర్థంజ్ఞానంయస్యసః - జగతాంవ్యష్టినాం-కర్తాస్రష్టా,దేవఃబ్రహ్మతస్యభగవతః-నాభిసరససరోజం-శ్వసనంప్రళయకాలవాయుం , తాత్కాలికమమ్భః,ఆత్మానంస్వాత్మానంచ-దదర్శ, తస్సరోజాదిభ్యః-పరమన్యత్,సృష్టిప్రకారాదికం-నదదర్శేత్యర్థః ॥ ౩౨॥ అథాలబ్ధజగత్సృష్టిజ్ఞానస్తల్లబ్ధయేభగవన్తంతుష్టావేత్యాహ॥సఇతి॥సఃబ్రహ్మ-రజసారజోగుణేన-ఉపరక్తఃయుక్తః , అతఏవ-ప్రజాః , సిసృక్షన్స్రష్టుమిచ్ఛన్ఇయదేవనాభిసరోజాదిపఞ్చకమేవదృష్ట్వా,విసర్గాభిముఖఃవిసర్గేఅభిముఖః-ఉన్ముఖః,సిసృక్షన్విసర్గాభిముఖఇత్యాభ్యామిచ్ఛాప్రయత్నావుక్తావితినపౌనరుక్త్యం ,అవ్యక్తవర్త్మన్యనభివ్యక్తగతౌపురుషోత్తమే-అభివేశితఃనివేశితఃఆత్మాచిత్తంయస్యసః,ఈడ్యంస్తుత్యం,కర్మబీజంక్రియతఇతికర్మజగత్ ,, యస్యచైతత్కర్మ ,, ఇతిశ్రుతేః-తస్యబీజంకారణం-భగవన్తమస్తౌత్స్తుతవాన్ ॥ ౩౩ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం,శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం,తృతీయస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః

౩౧॥శ్లో॥పా॥ సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమం.

అథ స్తుతిప్రకారాన్తరతయా ప్రసన్నస్య భగవతోఽనుగ్రహవిశేషం చాహ నవమేన ॥ తత్ర కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య ప్రపఞ్చస్య భగవచ్ఛరీరత్వేన జ్ఞాతవతః స్వస్య కృతార్థతామాహ విముఖైర్దృష్టశ్చేద్దృశజ్ఞానవిధురాణాం స్వర్గాద్యబ్రహ్మాత్మకవస్త్వన్తరాభావముపపాదయతి ॥ జ్ఞాతోఽసీతి ॥ నను హే భగవన్ - సుచిరాద్బహుకాలోపార్జితా, తపస ఇతి శేషః, మే మయా, అద్య అధునా - జ్ఞాతోఽసి యథావస్థితత్వేన దృష్టోఽసి - కార్యావస్థకారణావస్థకృత్స్నచిదచిదన్తర్యామిత్వస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతస్వరూపనిష్ఠదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టత్వజ్ఞానసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యసంకల్పత్వాశ్రితవాత్సల్యైకజలధిత్వాద్యాకారవిశిష్టత్వేన - సత్యజ్ఞానానన్దస్వరూపత్వమత్ర వివక్షితం ,, తస్మై నమో భగవతే ఘనవనద్రుమాయ - తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషు - నాతః పరం పరమ - ఇత్యాదినా వ్యాఖ్యాతమేవ ప్రపఞ్చయిష్యతి । ఈదృశజ్ఞానవిధురాణాం నన్దతి ॥ భగవతః షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య - తవ గతిః స్వరూపం, న జ్ఞాయత ఇతి యత్ - ఏతదేవ, దేహభాజాం కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపశరీరభాజాం క్షేత్రజ్ఞానాం అవద్యం దోషః - అబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇత్యాదివత్ భగవత ఏవేత్యవధారణం వివక్షితం ,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి ,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతి ,, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాం ,, మితి చ భగవజ్జ్ఞానేన కృత్స్నస్య జ్ఞాతత్వశ్రవణాత్ - అబ్రహ్మాత్మకస్య స్వతన్త్రవస్తునోఽభావాత్ ,, తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి ,, ఇతి బ్రహ్మజ్ఞానస్యైవ మృత్యుతరణోపాయత్వశ్రవణాచ్చ భగవానేవ జ్ఞాతవ్య ఇతి తజ్జ్ఞానవిధురా దుష్టా ఇత్యభిప్రాయః ॥ ఏతదేవోపపాదయతి నాన్యదితి ॥ హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్య త్వత్ త్వత్తః అన్యత్ - అత్వదాత్మకం - నాస్తి - సర్వస్య త్వదాత్మకత్వాత్ త్వజ్జ్ఞానేనైవ సర్వస్య జ్ఞాతత్వాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాత్ త్వమేవ జ్ఞాతవ్య ఇత్యభిప్రాయః ॥ నను స్వతన్త్రత్వేనైవ గోవమనుష్యాదివస్తుప్రతీతేస్త్వదన్యన్నాస్తీతి కథముచ్యతే, అత ఆహ ॥ అపి - స్వతన్త్రత్వేన ప్రతీతమపి - త, ద్దేవాదివస్తు - న శుద్ధం నాబాధితం - అతో బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రబుద్ధిర్భ్రాన్తైవేత్యర్థః - కుత ఏతదిత్యత ఆహ ॥ మాయేతి ॥ యద్యతః -

బ్రహ్మోవాచ ॥ జ్ఞాతోఽసి మేఽద్య సుచిరాన్నను దేహభాజాం న జ్ఞాయతే భగవతో గతిరిత్యవద్యమ్ । నాన్యత్త్వదస్తి భగవన్నపి తన్న శుద్ధం మాయాగుణవ్యతికరాద్యదురుర్విభాసి ॥ ౧ ॥ రూపం యదేతదవబోధరసోదయస్య శశ్వన్నివృత్తతమసః సదనుగ్రహాయ । ఆదౌ గృహీతమవతారశతైకబీజం యన్నాభిపద్మభవనా

మాయాయాః ప్రకృతేః గుణానాం వ్యతికరాద్వైషమ్యాత్పరిణామాదిత్యర్థః - త్వమేవ - ఉరుః బహుధా - విభాసి ప్రకాశసే - ఏకస్సన్ బహుధా విభాసి ,, బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి ,, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ - తదనుప్రవిశ్య, సచ్చ త్యచ్చాభవత్ ,, ఇత్యుపక్రమ్య సత్యం చానృతం చ సత్యమభవ ,, దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా, స్వయమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దస్వభావోఽత్యన్తసూక్ష్మతయా సంకల్ప్య, స్వలీలోపకరణచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తస్మి యః పరమాత్మా విచిత్రానన్తక్రీడనకోపాచిత్సయా స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషసమష్టిపరంపరయా మహాభూతపర్యన్తమాత్మానం తచ్ఛరీరకం పరిణమయ్య తస్మి యః - పునః సత్త్యచ్ఛబ్దవాచ్యవిచిత్రచిదచిన్మిశ్రదేవాదిస్థావరాన్తజగద్రూపో భవసీత్యర్థః బ్రహ్మణి జగద్రూపతయా విక్రియమాణే పతత్ప్రకారభూతాచిదంశగతాస్సర్వే వికారాస్తత్ప్రకారమాతక్షేత్రజ్ఞగతాశ్చ పురుషార్థాః - బ్రహ్మ తు - నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దమేకస్వరూపమేవ భవతీతి వివేకః ॥ ఏవం కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మనో భగవత ఏవ జ్ఞానస్య ముక్తిసాధనత్వం ,, తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే ,, ఇతి శ్రుతం, తస్య, సర్వం బ్రహ్మాత్మకత్వేనోపాసీనస్యేత్యర్థః । తథా చ శ్రుత్యన్తరం ,, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీతేతి ※ ॥ ౧ ॥ ※ అథ ,, జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వతః । త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జునే ,, తి భగవదవతారరహస్యజ్ఞానస్యాపి మోక్షసాధనత్వస్మరణాదవతారయాథాత్మ్యమపి శోధయతి ॥ రూపమితి ॥ అవబోధరసోదయస్య - అవబోధరూపస్వరసస్యోదయః స్వాభావికావిర్భావో యస్యేతి బహువ్రీహిః - నిరుపాధికనిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నానన్దరూపజ్ఞానవత ఇత్యర్థః అత ఏవ - శశ్వన్నివృత్తతమసః శశ్వత్ సదా, నివృత్తం తమోఽజ్ఞానం యస్మాత్తస్య - అనేన విశేషణద్వయేన - త్రివిధచేతనాచేతనవ్యావృత్తిః - ఆద్యేనాచేతనవ్యావృత్తిః - ద్వితీయేన చేతనవ్యావృత్తిః - బద్ధానామనివృత్తతమస్త్వాత్ ముక్తానామపి సంసారదశాయాం తమస్సంబన్ధాచ్ఛశ్వన్నివృత్తతమస్త్వాభావాత్ - నిత్యానాం తథాత్వేఽపి పరసంకల్పాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్ - ఏవంభూతస్వరూపస్య తవ - యత్ - రూపం విగ్రహః - కదంభూతం - అవతారశతైకబీజం అవతారశతానాం ఏకబీజం మూలం - తదేవ ప్రదర్శయతి । యస్య పరిగృహీతైవంవిధరూపస్య - తవ - నాభిపద్మమేవ భవనం గృహం - తస్మాదహం త్వదావేశావతారరూపోఽహం ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ,, ఇతి చతుర్ముఖస్య భగవదావేశా

వతారరూపత్వప్రసిద్ధేః - ఏవద్రూపం - ఆదౌ సర్గాదౌ - సదనుగ్రహాయ - సత్సు అనుగ్రహాయ సాధూనాం పరిత్రాణాయేత్యర్థః, గృహీతమావిష్కృతం - నతు జీవవత్కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగాయ గృహీతమిత్యర్థః - తథా చ శ్రుతిస్మృతీ - అజాయమానో బహుధా విజాయతే,, అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపి సన్, ,, ఇత్యాదికే ॥ ౨ ॥ ఏవం చిదచిద్విలక్షణత్వేన శోధితస్య రూపస్య జీవశరీరవిలక్షణత్వేన శోధితరూపస్య చోభయోరేవోపాస్యత్వం వదన్ పునరనైశ్వర్యకపిధర్మైః రూపరూపే విశినష్టి ॥ నాతఇతి ॥ హే పరమ - పరో మా యస్మాత్సః పరమః తస్య సంబుద్ధిః - భవతస్తవ - యత్స్వరూపం - కథంభూతం - ఆనన్దమాత్రం - మాత్రచా దుఃఖసంభేదనిరాసః, అవికల్పం జాతిగుణాదిరహితం - ఆభ్యాం చిదచిద్వ్యావృత్తిః - అవిద్ధవర్చః - అవిద్ధం అప్రతిహతం వర్చః సంకల్పరూపజ్ఞానం యస్య తత్ - ఏవంభూతం స్వరూపం - యచ్చ అవిశ్వం విశ్వవిలక్షణం - విశ్వసృజం విశ్వస్య కారణం - భూతేన్ద్రియాత్మకం పఞ్చోపనిషన్మన్త్రప్రతిపాద్యాప్రాకృతభూతేన్ద్రియాత్మకం రూపం చేతి యత్ - అతః అస్మాత్పరం విలక్షణం - స్వరూపం - రూపం చ - న పశ్యామి అతః - అదః ఏతదుభయమేవ - ఆత్మన్ - హే పరమాత్మన్ ఉపాశ్రితోఽస్మి సమ్యగనువృత్త్యా శరణం గతోఽస్మి ॥ ౩ ॥ పునరుక్తాకారవిశిష్టస్య భగవతో భక్త్యైకలభ్యత్వం వదంస్తమేవ నమస్కరోతి ॥ యద్వేతి ॥ హే భువనమఙ్గళ విశ్వస్య మఙ్గళరూప - యత - స్త్వయా, ఉపాసకానాం - నోఽస్మాకం - ధ్యానేన, మఙ్గళాయ అస్మదభ్యుదయాయ - యద్వా - వేదాన్తేషు ప్రసిద్ధం ఇదం రూపం దర్శితం - తస్మై ఈదృశస్వరూపరూపగుణవిభూతిమతే - భగవతే పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే - తుభ్యం - నమోఽనువిధేమ నమస్కుర్మహే, యస్త్వం, అసత్ప్రసఙ్గైః, అసత్సు శబ్దాదిషు ప్రకృష్టస్సఙ్గో యేషాం తైః, రతఏవ, నరకభాగ్భిః, దేహిభిః నాదృతః నాభాజి ॥ ౪ ॥ ఆదరేణ త్వామభజన్తో నరకభాజస్త్వామాదరేణ భజన్తస్తు కృతార్థా ఇత్యాహ ॥ యేత్వితి ॥ శ్రుతి

దహమావిరాసమ్ ॥ ౨ ॥ నాతః పరం పరమ యద్భవతః స్వరూపమానన్దమాత్రమవికల్పమవిద్ధవర్చః। పశ్యామి విశ్వసృజమేకమవిశ్వమాత్మన్భూతేన్ద్రియాత్మకమదస్త ఉపాశ్రితోఽస్మి ॥ ౩ ॥ యద్వా ఇదం భువనమఙ్గళమఙ్గళాయ ధ్యానే స్మ నో దర్శితం త్వదుపాసకానామ్। తస్మై నమో భగవతేఽనువిధేమ తుభ్యం యోఽనాదృతో నరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గైః ॥ ౪ ॥ యే తు త్వదీయచరణామ్బుజకోశగన్ధం జిఘ్రన్తి కర్ణవివరైః శ్రుతివాతనీతమ్। భక్త్యా గృహీతచరణః పరయా చ తేషాం నాపైషి నాథ హృదయామ్బురుహాత్స్వపుంసామ్ ॥ ౫ ॥ తావద్భయం ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం శోకస్స్పృహా పరిభవో విపులశ్చ లోభః। తావన్మమేత్యసదవగ్రహ ఆర్తిమూలం యావన్న తేఽఙ్ఘ్రిమభయం ప్రవృణీత లోకః ॥ ౬ ॥ దైవేన తే హతధియో భవతః ప్రసఙ్గాత్సర్వాశుభోపశ

శ్రవణం తదేవ వాతః పవనః - తేన నీతం ప్రాపితం, త్వదీయచరణామ్బుజకోశస్య గన్ధం కర్ణవివరైః, యేతు జిఘ్రన్తి, యేషాం చ - పరయా అవ్యభిచారిణ్యా - భక్త్యా - గృహీతౌ చరణౌ యస్య - స తథాభూతో భవాన్ - భవతి - తేషాం స్వపుంసాం స్వభక్తానాం - హృదయామ్బురుహాత్ హృదయకమలాత్ - హే నాథ - నాపైషి నాపసరసి, యే త్వత్కథాశ్రవణమత్యాదరేణ కుర్వన్త ఏకాన్తభక్త్యా త్వాం ప్రపన్నాస్తేషాం హృది భవాన్నిత్యం సంనిహితో భవతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ భవతు మత్వాం నిశ్చిత్యమేతావతా కథం తేషాం కృతార్థతేత్యత ఆహ ॥ తావదితి ॥ తే తవ - అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్, తదభయం, సంసృతినివర్తకం - అఙ్ఘ్రిం - లోకో యావన్న ప్రవృణీత - నిరతిశయప్రియతమత్వేన నోపాసీత - తావదేవ - భయాదయ ఇత్యన్వయః - ఆగామిదుఃఖదర్శనజం జ్ఞానం భయం, తచ్చ ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం - ద్రవిణం ధనం - సుహృన్మిత్రం - భావిద్రవిణాద్యవిపత్తినిమిత్తదుఃఖవిషయం జ్ఞానం భయమిత్యర్థః - శోకః అతీతపుత్రమరణాదిస్మరణవిషయం జ్ఞానం - శోకం తాదాత్త్వికప్రతికూలవిషయవిషయం వా జ్ఞానం - స్పృహా అనుకూలవిషయేష్విచ్ఛా - పరిభవస్తిరస్కారః - విపులః విస్తృతః - లోభః - తృష్ణా అసదవగ్రహః - అనాత్మభూతే శరీరే అవగ్రహః ఆత్మత్వాభిమానః - అయం చోక్తానాం భయాదిరూపాణామార్తీనాం మూలం కారణం - ఏతే సర్వే తావత్కాలం వర్తన్తే యావన్న త్వచ్చరణారవిన్దప్రవరణావధి అనువర్తన్త ఇత్యర్థః। త్వచ్చరణవరణేన తు సాంసారికభయాదినివృత్త్యా ఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టః కృతార్థో భవతీత్యభిప్రాయః ॥ ౬ ॥ ఏవం భగవతో భక్త్యైకలభ్యత్వమభిధాయ "యోఽనాదృతో నరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గైః" ఇతి ప్రస్తుతాన్ విషయలాలసాన్నిన్దన్త్యేవ శోచతి ॥ దైవేనేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ సర్వాశుభోపశమనాత్ సర్వాణ్యశుభాని భయశోకాదీన్యుపశామ్యన్తి అనేనేతి తథాభూతాద్భగవతస్తవ - ప్రసఙ్గాత్ దర్శనశ్రవణాదిరూపాత్ - విముఖానీన్ద్రియాణి చక్షుశ్శ్రోత్రాదీని యేషాం తే - అకుశలాన్యక్షేమకరాణి - కర్మాణి - శశ్వన్నిరన్తరం కామసుఖాని శబ్దాదివిషయసుఖాని - తేషాం లవాయ - లోభేన తృష్ణాతిశయే

సఅభిభూతంమనోయేషాంతే- అతఏవ-దీనాః-కుర్వన్తి-తే-దైవేనహతాఃప్రతిహతాఃధియోయేషాంతేతథోక్తాః-మన్దభాగ్యాఇత్యర్థః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ క్షుత్తృడిత్యాది,, క్షుత్ అశనాయా-తృట్‌పిపాసా - ఇమే శోకమోహజరామృత్యూనామప్యుపలక్షణం-క్షుధాదిషడూర్మిభిః - త్రిధాతవఃవాతపిత్తశ్లేష్మాణః - తైశ్చ - తథాశీతాదిభిః - ఇతరేతరైఃపరస్పరైశ్చ -కామాగ్నినాకామఏవాగ్నిః తేన-కథంభూతేన-సుదుర్భరేణ - అచ్యుతరుషాచ అప్రచ్యుతక్రోధేనచ - అచ్యుతేతి సంబోధనంవా- ఏతైర్ముహుఃపునఃపున-రర్ద్యమానాఃప్రజాః - సంపశ్యతో-మే-మనః-హేఉరుక్రమ-సీదతెక్లిశ్యతి ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ అసదవగ్రహఆర్తిమూలమితిదేహాత్మభ్రమస్యార్తిమూలత్వముక్తముపపాదయతి ॥ యావదితిద్వాభ్యామ్ ॥ భగవతస్తవ-మాయాయా- తస్యాః -బలంబలకారితం-ఇన్ద్రియార్థంబాహ్యేన్ద్రియవిషయభూతం-పృథక్త్వం దేవమనుష్యాదిదేహగతపృథక్త్వం - ఆత్మనఃఆత్మసంబన్ధితయా - జనఃయావత్పశ్యేత్ - హే ఈశ - తావ-దసౌసంసృతిః - నప్రతిసంక్రమేతననివర్తేత-సకేవలమనివృత్తిరేవ-కింతు - క్రియార్థా - క్రియాఅర్థఃప్రయోజనంయస్యాస్సాక్రియార్థా - సంసృతిఃవ్యర్థాపరమపురుషార్థశూన్యాపి-దుఃఖనివహందుఃఖసమూహం -వహతిప్రాపయతి - అహంకారమూలాసంసృతిరుత్తరోత్తరకర్మార్జనహేతు-స్తస్మాన్మోక్షవిరోధినీదుఃఖావహాచేత్యర్థః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ అహ్నీతి ॥ అహ్న్యాపృతార్థకరణాః, అహనివ్యాపృతాని అర్థకరణానిశబ్దాదివిషయేన్ద్రియాణియేషాంతే- ఆర్తేతిపాఠే , వ్యాపృతాని ఆర్తానిదుఃఖితానికరణానియేషాంతఇత్యర్థః - నిశిరాత్రౌ- నిశ్శయానాఃనితరాంశయానాః,నివృత్తబాహ్యేన్ద్రియవ్యాపారాః -విషయసుఖలవోపినాస్తీత్యభిప్రాయః - నానాభూతేషుమనోరథేషు-ధియాస్వప్నదర్శనేనేత్యర్థః - క్షణేక్షణేభగ్నానిద్రాయేషాంతే- దైవాహతార్థరచనాఃదైవేనఆహతాఃవితథీకృతాః అర్థరచనాఃప్రయోజనవిషయవ్యాపారాఃయేషాంతే - ఋషయోపి

మనాద్విముఖేన్ద్రియాయే।కుర్వన్తి కామసుఖలేశలవాయదీనాలోభాభిభూతమనసోఽకుశలానిశశ్వత్॥ ౭॥
క్షుత్తృట్త్రిధాతుభిరిమాముహురర్ద్యమానాశ్శీతోష్ణవాతవర్షైరితరేతరాచ్చ।కామాగ్నినాఽచ్యుతరుషాచసుదుర్భరేణసంపశ్యతోమనఉరుక్రమసీదతేమె॥ ౮ ॥ యావత్పృథక్త్వమిదమాత్మనఇన్ద్రియార్థమాయాబలంభగవతోజనఈశపశ్యేత్।తావన్నసంసృతిరసౌప్రతిసంక్రమేతవ్యర్థాపిదుఃఖనివహంవహతి క్రియార్థా॥౯॥ ❁ అహ్న్యాపృతార్థకరణానిశినిశ్శయానానానామనోరథధియాక్షణభగ్ననిద్రాః।దైవాహతార్థరచనాఋషయోపిదేవయుష్మత్ప్రసఙ్గవిముఖాఇహసంసరన్తి॥ ౧౦ ॥త్వంభావయోగపరిభావితహృత్సరోజఆస్సేశ్రుతేక్షితపథోననునాథపుంసామ్।యద్యద్ధియాతఉరుగాయవిభావయన్తితత్తద్వపుఃప్రణయసేసదనుగ్రహాయ॥౧౧ ॥ నాతిప్రసీదసితథోపచితోపచారైరారాధితస్సురగణైర్హృదిబద్ధకామైః।యత్స

త్వద్భక్తివిరహితాశ్చేదేవంవిధాభూత్వాసంసరన్తీత్యర్థః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ ఏవందేహాత్మమానినాంభగవద్భక్తివిధురాణాంసంసృత్యనివృత్త్యభిధానేనభక్త్యేకలభ్యత్వమేవసుద్రఢయ్యనిష్కామేషూపాసకేషుభగవత్సౌలభ్యమాహ ॥ త్వమితిద్వాభ్యామ్ ॥ హేనాథ-పుంసాంస్వభక్తానాం-భావయోగోభక్తియోగ - స్తేనపరిభావితేశోధితే - హృత్సరోజేహృదయకమలే - శ్రుతేక్షితపథః- శ్రుతంశాస్త్రజన్యం జ్ఞానం - ఈక్షితంవివేకాదిజన్యముపాసనాత్మకం - ఈక్షితమితిభావేక్తః - శ్రుతేక్షితేపన్థాఃఉపాయోయస్యప్రాప్తౌసశ్రుతేక్షితపథః - ఏవంభూతస్త్వం- ఆస్సేతిష్ఠసి- హేఉరుగాయ- తేస్వపుమాంసఃధియా- తేతవ-యద్యద్వపుః - ధ్యాయన్తితత్తద్వపు-స్తత్సు అనుగ్రహాయ - ప్రణయసేప్రకటయసే-యాదృశవిగ్రహవిశిష్టంత్వాంవిశేషతోభావయన్తితాదృశవిగ్రహవిశిష్టోభవసీత్యర్థఃఅనేనసౌలభ్యముక్తమ్ ❁॥౧౧ ॥ ❁ నిష్కామానామేవభవాన్సులభఇత్యాహ ॥ నేతి॥సురగణైరనుకూలజనైః॥విష్ణుభక్తిపరోదైవోవిపరీతస్తథాసుర,,ఇతివచనాత్ । కథంభూతైః,,హృదిబద్ధకామైః ప్రసక్తకామైః - సకామాపిభగవద్భక్తిరాసురప్రకృతీనాంనసంభవతీత్యభిప్రాయః,ఏవంభూతైస్సురగణైఃకర్తృభిః,ఉపచితోపచారైః పుష్కలోపచారై,రారాధితోభగవా,న్నాతిప్రసీదసి- అత్యన్తంప్రసన్నోనభవసి , నిరతిశయమోక్షసుఖప్రదోనభవసికింత్వల్పసుఖప్రదోభవసీత్యర్థః॥కుతఇత్యతఆహ॥యద్యస్మాత్ అసదలభ్యయాఅసద్భిఃదేహమాత్మతయాఽనుసంధధద్భిః - లబ్ధుమశక్యయాసర్వభూతదయయా - సర్వేషుభూతేష్వాత్మతయాఽవస్థితేసతి-త్వయి-కస్మిన్నపిభూతేకృతోద్రోహస్త్వయ్యేవకృతోభవతీతిబుద్ధ్యాసర్వేషుభూతేషుక్రియమాణయాస్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షాపరపర్యాయయాదయయాభవాన్ప్రసీదతి - సర్వభూతానామీశ్వరశరీర

౧౦ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ అహ్న్యాపృతార్తకరణా.

త్వానుసంధానపరాణామేవ సులభ ఇతి భావః - శరీరాత్మభావమేవోపపాదయతి । నానాజనేషు సమస్తజనేషు-అవహితః, స్థితః, కథమవస్థితః - అన్తరాత్మా జీవాన్తః ప్రవేశనేఽపి తద్గతదోషైరస్పృష్టః, ప్రశాసితృత్వేన ధారకత్వేన స్థితః, అత ఏవ, సుహృత్-కామనాపూర్వకాద్యజ్ఞానకర్మణోఽపి సర్వభూతదయాత్వాత్ప్రసాదహేతురిత్యర్థః ॥౧౨॥ యతోఽభిసంహితఫలైరుపచారైర్నాతిప్రసన్నః, అత ఏవ సత్కర్మణామీశ్వరారాధనవేషేణానుష్ఠానం కార్యమిత్యాహ ॥ పుంసామితి ॥ అతః, అభిసంహితఫలానాం కర్మణామీశ్వరాప్రసత్తిహేతుత్వాత్సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్యైవ తత్ప్రసాదహేతుత్వాచ్చ హేతోః, పుంసాం భగవన్తమారాధయితౄణాం సంబన్ధిభిః, అధ్వరాద్యైః యజ్ఞాదిభిః, నానావిధశాస్త్రోక్తకర్మభిః, దానాదయః ప్రదర్శనార్థాః, తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః, వ్రతచర్యా వ్రతానుష్ఠానం - ఏభిః-భగవతస్తవ, యదారాధనం-తత్సత్క్రియార్థః, సత్క్రియాణాం సత్కర్మణాం, అర్థః ప్రయోజనం, త్వదారాధనైకప్రయోజనవేషేణ సర్వాణి కర్మాణ్యనుష్ఠేయానీత్యర్థః ॥ ఏవంవిధకర్మానుష్ఠానస్యాక్షయిష్ణుఫలసాధనత్వమాహ ॥ ధర్మః యజ్ఞాదిరూపః-యత్ర యస్మిన్ త్వయి అర్పితః తత్సత్కారైకప్రయోజనః- నతు స్వర్గాదిఫలద - ఇతి బుద్ధ్యా త్వయ్యర్పితః, కర్హిచిత్ కదాచిత్ కథంచిదపి, నమ్రియతే న వినశ్యతి - భగవదుపాసనాద్వారా నిత్యపురుషార్థహేతుర్భవతీత్యర్థః । తథా చ గీతం భగవతా ॥ నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే । స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాదితి ✻ ॥౧౩॥ ✻ ఏవమనభిసంహితఫలకర్మయోగస్య భగవదారాధనరూపస్యాక్షయిష్ణుఫలసాధనత్వమభిధాయ తస్యైవ ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకానుష్ఠేయత్వముభయోరపి భగవదుపాసనాఙ్గత్వముపాసనస్య కారణవిషయత్వం చాభిప్రయన్నమస్కరోతి ॥ శశ్వదితి ॥ శశ్వత్ సదా - స్వరూపమహసైవ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేనైవ, భేదః దేవమనుష్యాదిభేదః - మోహః దేహాత్మభ్రమస్స్వతన్త్రాత్మభ్రమాదినిమిత్తమజ్ఞానం, ఆదిశబ్దేన తత్ప్రయుక్తశోకాదయో వివక్షితాః, నిరస్తాః

ర్వభూతదయయాఽసదలభ్యయైకో నానాజనేష్వవహితస్సుహృదన్తరాత్మా ॥౧౨॥ పుంసామతో వివిధకర్మభిరధ్వరాద్యైర్దానేన చోగ్రతపసా వ్రతచర్యయా చ । ఆరాధనం భగవతస్తవ సత్క్రియార్థో ధర్మోఽర్పితః కర్హిచిన్మ్రియతే న యత్ర ॥౧౩॥ శశ్వత్స్వరూపమహసైవ నిషిద్ధభేదమోహాయ బోధధిషణాయ నమః పరస్మై । విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలారాసాయ తే చకృమహే నమ ఈశ్వరాయ ॥౧౪॥ యస్యావతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽసువిగమే వివశా గృణన్తి । తేఽనేకజన్మశమలం సహసైవ హిత్వా సంయాన్త్య

భేదాదయో యేషాం యోగినాం, తేషాం, యోఽవబోధః స్వస్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, ధిషణా భగవదుపాసనాత్మికా బుద్ధిః, ఏతే స్వప్రాప్త్యుపాయభూతే యస్య తస్మై, ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞాననిరస్తభేదమోహప్రభృతిసాంసారికధర్మయోగ్యుపసంహృతజ్ఞానయోగకర్మయోగాఙ్గకోపాసనావిషయభూతాయేత్యర్థః, యద్వా చతుర్థ్యౌ స్తపారే-స్వస్వరూపావిర్భావేన స్వస్మిన్నసంస్పృష్టదేవమనుష్యాదిభేదరూపమోహాయ- అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యాపి నాత్మగతదోషాస్పృష్టాయేత్యర్థః - అత ఏవ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ- తత్ర హేతుః, విశ్వస్య జగతః, స్థితిలయేషు నిమిత్తభూతా - యా-లీలా క్రీడా, తస్యాః, రాసో రసో, యస్య తస్మై ఈశ్వరాయ నియన్త్రే, ప్రకృతిపురుషయోరసంభావితస్వలీలైకప్రయోజనజగద్వ్యాపారాయేత్యర్థః - అనేన ప్రకృతిపురుషవిలక్షణతన్నియన్తృజగత్కారణవిషయకోపాసనమేవ ముక్తిసాధనమిత్యభిప్రేతం, ఏవంభూతాయ- తే తుభ్యం-నమశ్చకృమహే నమస్కరవామ ✻ ॥౧౪॥ ✻ సను పరిపూర్ణస్యావాప్తసమస్తకామస్య లీలార్థమపి జగద్వ్యాపారో నోపపద్యత ఇత్యాశఙ్క్య భవభయాభితప్తసాంసారికజీవానుజిఘృక్షయా సంఘటత ఇత్యభిప్రయంస్తదవతారగుణకర్మణామనువచనస్య తత్ప్రాప్త్యుపాయతామాహ షట్- ర్వాఙ్చ్చరణం వ్రజతి ॥ యస్య తవ, అవతారగుణకర్మణాం విడమ్బనాని అనుకరణాని, యేషు తాని, నామాని దేవకీనన్దన, దాశరథే, సర్వజ్ఞ, భక్తవత్సల గోవర్ధనధర, కంసారాతే - రావణాన్తకేత్యాదీని, అసువిగమే ప్రాణోత్క్రమణకాలే, వివశాః పరవశా అపి, యే, గృణన్తి ఉచ్చారయన్తి, తే, అనేకజన్మార్జితం, శమలం పుణ్యపాపరూపం, సహసా అచిరేణ-హిత్వా విధూయ-అపావృతం నిరస్తావరణం, ఋతం బ్రహ్మ, సంయాన్తి ప్రాప్నువన్తి, తం, అజం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిరహితం, త్వాం, శరణం ఉపాయం, ప్రపద్యే అధ్యవస్యామి- అనేన, భక్త్యాఽసువిగమానుస్మరణాదీనాం తత్ప్రసత్తిమాత్రహేతుత్వం ఉపాయత్వం తు భగవత ఏవేత్యభిప్రేతం ॥ తథా వక్ష్యతే - అమృతస్యైష సేతురితి ॥ సేతుః ప్రాపకః-స్వకీయావతారగుణకర్మప్రతిపాదకనామాద్యనుస్మరణాదిమేఽతితరేయు - రిత్యనుజిఘృక్షయైవ భగవతో జగద్వ్యాపార ఇతి భా

వః ✱॥౧౫॥ ✱భవతుభగవద్గుణానుకీర్తనాదేస్తత్ప్రీత్యుపాయత్వమథాపిసృష్ట్యాదివ్యాపారాణాంచతుర్ముఖాదికర్తృకత్వశ్రవణాత్కథం ‹‹ విశ్వోద్భవస్థితిలయేషునిమిత్తలీలారాసాయ ›› ఇత్యుక్తమితఆహ॥యఇతి॥ప్రథమమేకఃఅభివ్యక్తనామరూపః,స్థిత్యుద్భవప్రలయానాం హేతవఃకర్తారఃస్వయంవిభుఃభగవాన్ - అహంబ్రహ్మా-గిరీశోరుద్రశ్చ, యోనై భగవానేవేత్యర్థఃహిరణ్యగర్భరుద్రతన్మధ్యవర్త్యవతారరూపవానిత్యర్థఃస్వయమిత్యనేన, స్థితింస్వావతారరూపేణ - సృష్టిసంహారౌబ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవాన్తఃప్రవేశేనకరోతీతిద్యోతితం ‹‹ సృష్టింతతఃకరిష్యామి ›› త్వన్మరణాత్-స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవఇతిచతుర్థ్యన్తంవా - భావప్రధానోనిర్దేశః - స్థిత్యాదికర్తృత్వాయహిరణ్యగర్భరుద్రస్వావతారరూపోభూత్వేత్యర్థః-ఆత్మమూలంఆత్మైవమూలంయస్యతదాత్మమూలం-అకార్యమిత్యర్థః-ఏవంభూతం-త్రిపాత్నిత్యవిభూతిం-మత్వాఅతీత్య‹‹ భిత్త్వేత్యపిపాఠః ›› అయమేవార్థః - యద్వా-స్థిత్యాదిహేతుమాతస్వావతారాదిరూపస్త్రిపాత్త్రిస్కన్ధః - ఆత్మమూలంప్రధానం , భిత్త్వామహదాదిసమష్టిప్రభృతివ్యష్టిపర్యన్తంపరిణమయ్య-ఉరుప్రరోహః , ఉరవఃప్రరోహాఃదేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిస్థావరాదిరూపాశ్శిఖోపశాఖపత్రపుష్పఫలాదయోయస్యసః- ఏవంభూతోయఃప్రవవృధే -తస్మైభువనద్రుమాయ - భగవతేనమః , హిరణ్యగర్భాదిరూపేణసృష్ట్యాదివ్యాపారస్త్వయైవక్రియతఇత్యభిప్రాయః ✱॥౧౬॥ ✱ఏవం‹‹ ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖ ›› మిత్యాదినానిరూపితవృక్షంభగవన్తమాకారాన్తరేణవృక్షరూపంనమస్కృత్య, ప్రకృతంతస్యభక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ ॥ లోకఇతి ॥ యోభగవాన్-త్వదుదితేవేదాత్మికయావాచాత్వయాగదితే,భవదర్చనేభవదారాధనరూపే -స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితే,కుశలేక్షేమంకరేకర్మణి,యోయంలోకః అప్రమత్తఃప్రమాదరహితః , అవికర్మనిరతః-వికర్మ అసత్కర్మ అతస్మిన్నిరతశ్చభవతి- తస్యలోకస్య,జీవితాశాంసంసార

పావృతమృతంతమజంప్రపద్యే॥౧౫॥ యోవాఅహంచగిరిశశ్చవిభుస్స్వయంచస్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ
ఆత్మమూలమ్। ✱మత్వాత్రిపాద్వవృధఏకఉరుప్రరోహస్తస్మైనమోభగవతేభువనద్రుమాయ॥ ౧౬ ॥ లో
కోఽవికర్మనిరతఃకుశలేఽప్రమత్తఃకర్మణ్యయంత్వదుదితేభవదర్చనేస్వే। యస్తావదస్యబలవానిహజీవితా
శాంసద్య+శ్ఛినత్త్యనిమిషాయనమోఽస్తుతస్మై॥౧౭॥యస్మాద్బిభేమ్యహమపిద్విపరార్ధధిష్ణ్యమధ్యాసిత
స్సకలలోకనమస్కృతంయత్। తేపేతపోబహుసవోఽవరురుత్సమానస్తస్మైనమోభగవతేఽ+ధిమఖాయ
తుభ్యమ్॥౧౮॥తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషుజీవయోనిష్వాత్మేచ్ఛయాఽఽత్మకృతసేతు–పరిప్లవాయ। రేమేనిర

శ్రద్ధాం-సద్యఃఅచిరేణ,ఛినత్తి-కుతః - బలవాన్సర్వశక్తిత్వాదిత్యర్థః,తస్మైసర్వశక్తయేఅనిమిషాయవైరాగ్యోత్పాదనావసరాపేక్షాయ - భగవతే - తుభ్యంనమోఽస్తుస్తాత్,అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మైరారాధయతాంసాంసారికధర్మశ్రద్ధాంపిధున్వన్వైరాగ్యోత్పాదనేనానుగృహ్ణాతీత్యర్థః ‹‹ యద్వా ›› వికర్మనిరతఃప్రమత్తఇత్యేవచ్ఛేదః, అత్రవ్యతిరేకముఖేనభక్తానుగ్రాహకత్వమాహ ॥ వికర్మసుస్వపానానుబన్ధిషు-అహంమమాభిమానగర్భేషువైషయికసుఖసాధనేషు-నిరతః - త్వదారాధనరూపేతుకర్మణి - యోలోకః-ప్రమత్త- స్తస్యఅభక్తలోకస్య,జీవితాశాంజీవనేచ్ఛాం- కాలశరీరకోయోభగవాన్ -ఛినత్తి-తస్మైనిమిషాయకాలరూపిణే-నమః,అనేనభక్తానుగ్రాహకత్వమర్థసిద్ధం- స్వానురూపభగవదారాధనరూపకర్మభిరారాధితోభగవానుపాసనాంనిర్వర్తయన్నిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలంప్రయచ్ఛతీత్యుక్తమ్ ✱ ॥ ౧౭ ॥ ✱ఇమమేవార్థంస్వదృష్టాన్తేనద్రఢయన్నమస్కరోతి॥యస్మాదితి॥యద్ద్విపరార్ధధిష్ణ్యంద్విపరార్ధకాలస్థాయిస్థానంసత్యాఖ్యలోకం - కథంభూతంసకలలోకనమస్కృతంసకలైరర్వాచీనలోకైర్నమస్కృతం,సమ్మానితం - అధ్యాసితఃఆరూఢోప్యహం - యస్మాత్కాలశరీరకాత్త్వత్తః-బిభేమి‹‹ భీషాస్మాద్వాతఃపవత ›› ఇత్యుక్తరీత్యాత్వదధీనఃస్వాధికారేఽప్రమత్తోహమపీదముపిధిష్ణ్యంద్విపరార్ధావసానేవినఙ్క్ష్యతీతిబిభేమిభీతస్సన్-యంత్వామేవావరురుత్సమానఃఅవరోద్ధుమిచ్ఛన్ - ప్రేప్సురిత్యర్థః-బహుసవఃబహవస్సవాఃత్వదారాధనరూపా- యాగాయస్యసఏవంభూత - స్తపస్తేపేకరోమి - పాకంపచతీతివన్నిర్దేశః - తస్మైభగవతేఅధిమఖాయమఖారాధ్యాయ-మఖఫలప్రదాత్రేచ-నమః ‹‹ అహంహిసర్వయజ్ఞానాంభోక్తాచప్రభురేవచే ›› తిగీతత్వాత్ ‹‹ విసఖాయేతిపాఠాన్తరం ›› సదా- అసహాయాయేత్యర్థః ✱ ॥ ౧౮ ॥ ✱ఏవంనమఃపరస్మై- ఇత్యాదినాపరత్వభక్తానుగ్రాహకత్వాదివిశిష్టంభగవ

౧౫॥శ్లో॥పా ✱భిత్త్వా. ౧౬॥శ్లో॥పా+శ్ఛినత్తినిమిషాయ. ౧౭॥శ్లో॥పా+విసఖాయ. ౧౮॥శ్లో॥పా–పరిప్లవమేహ.

న్తం నమస్కృత్య పరత్వప్రయుక్తోపాస్యత్వనిర్వాహకసౌశీల్యసౌలభ్యగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ తిర్యగిత్యాదినా॥ సౌశీల్యం హీనమహతోర్మన్దైస్సహ నైరన్ధ్ర్యేణ సంశ్లేషస్వభావత్వం, సౌలభ్యం నామ-స్వతో వాఙ్మనసాగోచరస్య సకలమనుజనయనవిషయతాం గతత్వం - ఏతద్ద్వయం సూపాస్యత్వాపాదకమవతారకథనేనోపపాదయతి॥ తిర్యగాదిషు జీవయోనిషు - ఆత్మేచ్ఛయా ఆత్మీయసంకల్పేనైవ - న తు కర్మణేత్యర్థః । అవరుద్ధదేహః స్వీకృతమూర్తిః, రేమే, కిమర్థం, ఆత్మకృతసేతుపరిప్లవాయ స్వకృతమర్యాదానాం పరిప్లవాయ ఉన్మజ్జనాయ, రక్షణాయేత్యర్థః॥ పరీప్స ఇతి పాఠే,, అధ్యయనేన వసతీతివద్ధేత్వర్థే తృతీయా, పరీప్సా రిరక్షా, తదర్థమిత్యర్థః। స్వయం కథం భూతోఽపి, నిరస్తరతిరపి, నిరతిశయానన్దస్వస్వరూపానుభవేనైవ కదాచిదప్యస్పృష్టవైషయికసుఖోఽపి - రేమే- తిర్యగాదిసజాతిచేష్టితాని కుర్వన్ రేమే, తిర్యక్ష్వవతారా మత్స్యకూర్మవరాహహంసాదయః, మనుష్యేషు రామకృష్ణాదయః, విబుధేషు వామనాదయః, ఏవం స్వసంకల్పేనైవ స్వస్వభావమజహదేవ తత్తద్యోనిష్వవతీర్య తత్సజాతీయదివ్యచేష్టితాని కుర్వన్ నక్రోద్ధవమాలాకారగుహశబరీప్రముఖాననవధికదయాసౌహార్దానురాగభావావలోకనాలాపామృతదానేనాప్యాయయన్ సకలమనుజనయనవిషయతాం ప్రాప్తోఽసీత్యభిప్రాయః, ఏవం భూతాయ భగవతే పురుషోత్తమాయ త్రివిధచేతనాచేతనవిలక్షణాయ, తే, నమః * ॥ ౧౯ ॥ *ఏవం స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వమనీషితం విజిజ్ఞాపయిషుస్తాత్కాలికం పరిదృశ్యమానమనిరుద్ధరూపం ప్రస్తువన్ నమస్కరోతి ॥ యోఽవిద్యయేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ దశార్ధం పఞ్చ వృత్తయో యస్యాస్తయా - తామిస్రాన్ధతామిస్రతమోమోహమహామోహాత్మరూపాః పఞ్చ హి విద్యావృత్తయః-వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతాః పఞ్చ పర్వాజ్ఞానవృత్తయః- తమోమోహాదయ ఇతి కేచిత్-జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్-ఏవం భూతయా అవిద్యయా-నిద్రాహేతుభూతయా-అనుపహతోఽపి అనభిభూతోఽపి యోగనిద్రాం

న్తరతిరప్యుపలబ్ధదేహస్తస్మై నమో భగవతే పురుషోత్తమాయ॥౧౯॥ యోఽవిద్యయానుపహతోఽపి దశార్ధవృత్త్యా నిద్రామువాహ జఠరీకృతలోకయాత్రః। అన్తర్జలేఽహికశిపుస్పర్శానుకూలాం భీమోర్మిమాలిని జనస్య సుఖం వివృణ్వన్॥ ౨౦ ॥ యన్నాభిపద్మభవనాదహమాసమద్య లోకత్రయోపకరణో యదనుగ్రహేణ। తస్మై నమస్త ఉదరస్థభవాయ యోగనిద్రావసానవికసన్నలినేక్షణాయ॥౨౧॥ సోఽయం సమస్తజగతాం సుహృదేక ఆత్మా సత్త్వేన యన్మృడయతే భగవాన్ భగేన। తేనైవ మే దృశమనుస్పృశతాద్యథాఽహం స్రక్ష్యామి పూర్వవదిదం ప్రణతప్రియోఽసౌ ॥ ౨౨ ॥ ఏష ప్రసన్నవదనో రమయాఽఽత్మశక్త్యా యద్యత్కరిష్యతి గృహీతగు

ఉవాహ ప్రాప్తవాన్-తస్మై నమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ కథం భూత ఉవాహ- జఠరీకృతలోకయాత్రః ఉదరే నివేశితజగద్వృత్తాన్తః-అపారనన్తఏవ-కశిపుశ్శయ్యా-తయా స్పర్శోఽనుకూలో యస్యాస్తాం నిద్రాం - భీమానాం ఊర్మీణాం మాలాః విద్యన్తే యస్మిన్నన్తర్జలే-నిద్రాణస్యావివేకినో జనస్య, నిద్రాసుఖమీదృగితి-వివృణ్వన్ ప్రదర్శయన్నివేత్యర్థః *॥౨౦॥ *కించ, యస్య నాభిపద్మమేవ భవనం -తస్మాల్లోకత్రయోపకరణః లోకత్రయముపకరణం యస్య స లోకత్రయోపకరణః త్రైలోక్యపతిరిత్యర్థః, ఏవం భూతోఽహం -యదనుగ్రహేణ యస్య భగవతోఽనుగ్రహేణ-ఆసం ఆవిరభవం-తస్మై ఉదరస్థభవాయ ఉదరస్థః భవః కార్యవర్గో యస్య తస్మై యోగనిద్రావసానే వికసన్నలినవదీక్షణం యస్య తస్మై తే-నమ ఇత్యర్థః *॥౨౧॥ *ఏవం స్తుత్వా మనీషితాని ప్రార్థయతే॥ సోఽయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ సమస్తజగతాం చేతనాచేతనానాం-ఆత్మా -అత ఏవ సుహృత్-సోఽయం భగవాన్-యేన సత్త్వేన జ్ఞానేన-విజ్ఞానసత్త్వమయవిగ్రహేణ వా-భగేన ఐశ్వర్యేణ చ - విశ్వం-మృడయతే సుఖయతే- తేనైవైశ్వర్యేణ-మే దృశం ప్రజ్ఞాం, అనుస్పృశతాత్-యోజయతాత్ దత్తాదితి యావత్, యథా, ఇదం విశ్వం పూర్వకల్పవత్స్రక్ష్యామి-సృష్టిక్షమా వయికీం ప్రజ్ఞామనుస్పృశతాదిత్యర్థః-ప్రార్థనాయా నైష్ఫల్యశఙ్కాం వారయతి-అసౌ సమస్తసుహృత్సర్వాన్తర్యామీ భగవాన్-ప్రణతేషు ప్రియః నిరతిశయప్రీతియుక్తః॥ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః,, ఇతి గీతత్వాత్, ప్రణతప్రియత్వాత్ప్రణతార్థితార్థపరిదానదీక్షిత ఇత్యభిప్రాయః *॥౨౨॥ *నను విశ్వసృష్ట్యర్థమేవ సృష్టస్త్వం స్వబన్ధకరీం విశ్వసృష్ట్యుపయుక్తాం ప్రజ్ఞాం ప్రార్థయితుం నార్హసీత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్నన్యదపి ప్రార్థయతే॥ ఏష ఇతి॥ ఏష భగవాన్ ప్రసన్నవదనః- ఆత్మశక్త్యా ఆత్మనస్స్వస్యాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా -రమయా లక్ష్మ్యా సాకం -గృహీతాః అపరిత్యక్తాః-గుణాః స్వాభావికసర్వజ్ఞత్వాపహతపాప్మత్వాదయః జ్ఞానశక్త్యాదయశ్చ గుణాః - యేన తథా భూతా అవతారాః యస్య సః-యద్యత్కరిష్యతి-యద్యద్దేవ తిర్యఙ్మనుష్యాదిసజాతీయచేష్టితం-కరోతి-తస్మిన్ కర్మణి, మే - చేతః చి

త్తం-యుఞ్జీత, తత్తదవతారగుణకర్మానుభవయుక్తం స్యాత్ - కరం భూతస్యాపి మే స్వవిక్రమం స్వస్య తవ విక్రమః ప్ర
భావో యస్మిన్-తదిదం-విశ్వం-సృజతోఽపి తవాజ్ఞయా త్వద్విభూతిభూతమిదం విశ్వం సృజతోఽపి మే-చేతః స్త్వద్గుణకర్మాను
భవం యథా భవేత్తథాఽనుగృహాణేత్యర్థః-కిం గుణకర్మానుభవాసక్తిప్రార్థనేనేతి శఙ్కానిరాసాయాహ - యథా చదు
రితనివర్తకగుణకర్మానుభవాసక్త్యా కర్మశమలం సంసృతిహేతుభూతమనాదిపుణ్యపాపరూపమాలిన్యం- విజహ్యాం త్య
జేయం-భవదనుగ్రహేణ త్వదవతారగుణకర్మాణ్యనుభవన్ త్వద్విభూతిభూతం జగత్ త్వదైశ్వర్యవేషేణ సృజతో మే
త్వదైశ్వర్యప్రార్థనాయుక్తైవేతి భావః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ ఏవం స్రష్ట్యుపయుక్తప్రజ్ఞాం మనసస్తదవతారగుణకర్మాసక్తిం
చ సంప్రార్థ్య, అథ తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకవేదరాశ్యవిస్మరణం ప్రార్థయతే ॥ నాభిహ్రదాదితి॥ ఇహా
మ్భసి అస్మిన్నుదకే, సతశ్శయానస్య-యస్య, అనన్తశక్తేః అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానబలక్రియాశక్తేః-పుంసస్తవ-నాభిహ్రదా-ద్వి
జ్ఞానశక్తిః విజ్ఞానం శక్తిరపృథక్సిద్ధవిశేషణం యస్య సః, జ్ఞానగుణకోఽహం, ఆసం, జాతః, అస్య భగవతః తవ - విచిత్రం అద్భు
తం రూపం శరీరం- ఇదం చిదచిదాత్మకం జగత్, విస్తారయతో-మే, నిగమస్య వేదస్య, గిరాం వేదావయవభూతానాం వాచాం
విసర్గః ప్రసరః, ఉచ్చారణమితి యావత్-మా రీరిషీష్ట-మా క్షీణస్స్యాత్ - తథానుగృహాణేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ అథాభిము
ఖ్యేన తత్సంభాషణం, ప్రార్థితస్య సర్వస్య నిదానమాత్రం ప్రార్థయతే ॥ స ఇతి॥ అదభ్రకరుణః అనల్పకృపః, పురాణః పురు
షః-సోఽసౌ భగవాన్, వివృద్ధప్రేమస్మితేన-వివృద్ధః ప్రేమా యస్మిన్ తథాభూతేన స్మితేన, నయనామ్బురుహం, విజృమ్భన్
ఉల్లాసయన్-వికాసయన్నితి యావత్, విశ్వస్య విజయాయ ఉద్భవాయ, చకారాదస్మదనుగ్రహాయ చ-ఉత్థాయ, మాధ్వ్యా

ణావతారః । తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదం సృజతోఽపి చేతో యుఞ్జీత కర్మ శమలం చ యథా విజహ్యామ్ ॥ ౨౩ ॥ నాభి
హ్రదాదిహ సతోఽమ్భసి యస్య పుంసో విజ్ఞానశక్తిరహమాసమనన్తశక్తేః । రూపం విచిత్రమిదమస్య వివృ
ణ్వతో మే మా రీరిషీష్ట నిగమస్య గిరాం విసర్గః ॥ ౨౪ ॥ సోఽసావదభ్రకరుణో భగవాన్వివృద్ధప్రేమస్మితేన న
యనామ్బురుహం విజృమ్భన్ । ఉత్థాయ విశ్వవిజయాయ చ నో విషాదం మాధ్వ్యా గిరాఽపనయతాత్పురు
షః పురాణః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స్వసంభవం నిశామ్యైవం తపోవిద్యాసమాధిభిః । యావన్మనోవచ
స్స్తుత్వా విరరామ స ఖిన్నవత్ ॥ ౨౬ ॥ అథాభిప్రేతమన్వీక్ష్య బ్రహ్మణో మధుసూదనః । విషణ్ణచేతసస్తస్య
కల్పవ్యతికరామ్భసా ॥ ౨౭ ॥ లోకసంస్థానవిజ్ఞాన ఆత్మనః పరిఖిద్యతః । తమాహాగాధయా వాచా కశ్మలం శమ
యన్నివ ॥ ౨౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మా వేదగర్భ గాస్తన్ద్రీం సర్గ ఉద్యమమావహ । తన్మయాఽఽపాదితం హ్య
గ్రే యన్మాం ప్రార్థయతే భవాన్ ॥ ౨౯ ॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్ । తాభ్యామన్త
ర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్ ॥ ౩౦ ॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమాహితః । ద్రష్టాసి

మధురయా, గిరా-నః, విషాదం, అపనయతాత్ నిరాకుర్యాత్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ స్తుతిముపసంహరతి ॥ స్వసంభవమితి॥ స్వ
స్య సంభవో యస్మాత్తం -భగవన్తం - తపోవిద్యాసమాధిభిః కర్మజ్ఞానభక్తిభిః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ఏవముక్తప్రకారేణ,
యావన్మనోవచః స్వమనోవాగనుసారేణ, యథాశక్తి- స్తుత్వా, న తు సాకల్యేనేత్యర్థః ॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తే నా
న్తరిక్షక్షితిక్షయాత్ । మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిన్దగుణక్షయాత్, ఇతి వచనాత్ ఖిన్నవత్ శ్రాన్తవత్ - విరరా
మ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఆత్మనః స్వస్య, లోకసంస్థానవిజ్ఞానవిషయే పరిఖిద్యతః - కల్పవ్యతికరామ్భసా - విషణ్ణచే
తసః, బ్రహ్మణో హిరణ్యగర్భస్య-అభిప్రేతం - అన్వీక్ష్య, మధుసూదనస్తం బ్రహ్మాణం- అగాధయా గమ్భీరయా, వా
చా కశ్మలం మోహం-శమయన్నివాహ-ఉవాచేతి ద్వయోరన్వయః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ❁ వచనమేవాహ ॥ మేతి॥ హే వేదగర్భ బ్ర
హ్మన్-తన్ద్రీం విషాదకృతపారవశ్యం, మా గాః మా ప్రాప్నుహి-కింతు-సర్గే సృష్టౌ, ఉద్యమం ప్రయత్నం, ఆవహ కురు-
భవాన్-యత్, తేనైవమేదృశమనుస్పృశతా, ఇత్యాదినా ప్రార్థయతే, తత్-అగ్రే పూర్వమేవ-మయా ఆపాదితం సంపాది
తమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ తర్హి కిమహం సృష్టిప్రకారం న జానామీత్యత ఆహ॥ భూయ ఇతి ॥ భూయః పునః, తపః కర్మయోగం-మదా
శ్రయాం మద్విషయాం చ, విద్యాం ఉపాసనాం-తన్త్రేణ జ్ఞానయోగోఽపి విద్యాశబ్దేన వివక్షితః ఆతిష్ఠ కురు, తాభ్యాం తపో
విద్యాభ్యాం, అన్తర్హృది హృదయకమలమధ్యే, హే బ్రహ్మన్- అపావృతాన్ లోకాన్-యథావద్ ద్రక్ష్యసి ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ తతః
యథావల్లోకదర్శనానన్తరం-మద్భక్తియుక్తః సమాహితచిత్తస్త్వం-ఆత్మని స్వస్మిన్-లోకే చ సర్వస్మింశ్చేతనాచేతనా
త్మకే జగతి చ-తతం వ్యాప్తం-మాం-మయ్యాత్మనీతి-సామానాధికరణ్యం, ఆత్మన ఇతి పాఠే, ఆత్మనో జీవానిత్యర్థః-యద్వా

ఆత్మనోమమ, లోకాన్ శరీరభూతాన్-యద్వా-ఆత్మనోమత్తః- ప్రసూతాన్-లోకాన్-మయి-యథావద్ద్రక్ష్యసి ద్రష్టుమర్హసీత్యర్థః, సర్వచేతనాచేతనాన్తర్యామిణం ధారకం మాం మద్వ్యాప్యాన్ ధార్యాన్ లోకాంశ్చ పశ్యసీత్యర్థః - సర్వాత్మకబ్రహ్మసాక్షాత్కారేణ మోహో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ❀॥ ౩౧॥ ❀ ఇదమేవ కృత్స్నచిదచిద్విలక్షణత్వేన తదన్తర్యామితయాచోపాసనం "కశ్మలం చ యథా విజహ్యా" మిత్యర్థితముక్త్యుపాయోపీత్యాహ॥ యదాత్వితి॥ దారుష్వగ్నిమివ, సర్వభూతేషుస్థితం-మాం-లోకః-యదాతు ప్రతిచక్షీత పశ్యేత్-దారుష్వగ్నిమివేతి దృష్టాన్తసామర్థ్యాద్విలక్షణాకారయోగోఽభిప్రేతః-కౌటిల్యదైర్ఘ్యాదిధర్మో హి దారుగతో నత్వగ్నిగతః- ఏవం కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మతయావస్థితే పరమాత్మని చేతనాచేతనగతకర్మవశ్యత్వసృజ్యత్వపాల్యత్వనియామ్యత్వ శేషత్వ శరీరత్వాదయో న సంగచ్ఛన్త ఇత్యభిప్రాయః - తస్యైవ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణతయా తదన్తరాత్మతయా చ దర్శనానన్తరమేవ, కశ్మలం దుఃఖం-మోహం వా-జహ్యాత్ ❀॥ ౩౨॥ ❀ ఏవం సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్య సాధనత్వమభిధాయ బ్రహ్మశరీరతయా ప్రకృతివిలక్షణతయా చ స్వాత్మోపాసనమపి తత్సాధనమిత్యాహ॥ యదేతి॥ భూతాని పృథివ్యాదీని - ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి-ఆశయో వాసనా-అన్తఃకరణం వా-ఏతైర్విరహితం-తత్సంబన్ధే సతి తదభావాసంభవాదేభ్యో విలక్షణమిత్యర్థః - స్వరూపేణ "సత్యం జ్ఞానమనన్త" మితి శ్రుత్యుక్తస్వరూపేణ, మయా ఆత్మనాధారకేణ-ఉపేతం వ్యాప్తం, ఆత్మీయం ధార్యం, ఆత్మానం జీవాత్మానం-పశ్యన్ ఉపాసీనః-స్వారాజ్యం అకర్మవశ్యత్వం, ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతీత్యర్థః ❀॥ ౩౩ ॥❀ నన్వస్తు సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనబ్రహ్మశరీరమాత్రస్వాత్మోపాసనయోర్ముక్తిసాధనత్వమేవమపి కథం మే సృష్టిరూపవ్యాపారాన్తరాసక్తస్య సర్వాత్మకబ్రహ్మానుసంధానం స్యాదితి శోచన్తమనుగృహ్ణాతి॥ నానేత్యాది॥ నానాకర్మణాం జీవసంబన్ధ్యనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం, వితానేన విస్తారేణ - అనాదికర్మవాసనానుసారేణ, బహ్వీః బహువిధాః-విచిత్రా ఇత్యర్థః, ప్రజాః దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాది

మాం పరం బ్రహ్మ మయి జీవాంస్త్వమాత్మనః॥ ౩౧ ॥ యదాతు సర్వభూతేషు దారుష్వగ్నిమివస్థితమ్। ప్రతిచక్షీత మాం లోకో జహ్యాత్తర్హ్యేవ కశ్మలమ్ ॥ ౩౨ ॥ యదా రహితమాత్మానం భూతేన్ద్రియగుణాశయైః। స్వరూపేణ మయోపేతం పశ్యన్ స్వారాజ్యమృచ్ఛతి॥ ౩౩ ॥ నానాకర్మవితానేన ప్రజా బహ్వీస్సిసృక్షతః। నాత్మావసీదత్యస్మిన్నే వర్షీయాన్మదనుగ్రహః ॥ ౩౪ ॥ ఋషిమాద్యం న బధ్నాతి పాపీయాంస్త్వాం రజోగుణః। యన్మనో మయి నిర్బద్ధం ప్రజాస్సంసృజతోఽపి తే ॥ ౩౫ ॥ జ్ఞాతోఽహం భవతా త్వద్య దుర్విజ్ఞేయోఽపి దేహినామ్। యస్మాం త్వం మన్యసేఽయుక్తం భూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః ॥ ౩౬ ॥ తుభ్యం మద్విచికిత్సాయామాత్మా

రూపాః-సిసృక్షతః- తేతవ- ఆత్మాచిత్తం- నావసీదతి న మోహం ప్రాప్నోతి-కింతు, మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవ భవతి-కుత ఏతదత ఆహ-మదనుగ్రహః వర్షీయాన్ బలవత్తర ఇత్యర్థః, వ్యాసఙ్గాన్తరాసక్తస్యాపి తేవ చేతో మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవ స్యాదిత్యనుగృహ్ణామిత్యర్థః ❀॥ ౩౪॥ ❀ అనేన "తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదం సృజతోపి చేతో యుంజీతే" తి, విజ్ఞాపితమనుగృహీతం-అనుగ్రహస్య వర్షీయస్త్వమేవ దర్శయతి॥ ఋషిమితి॥ ఆద్యం ఆదౌభవమాద్యం, ఋషిం మత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకకృత్స్నవేదరాశిద్రష్టారం-త్వాం-పాపీయాన్ బన్ధకః-రజోగుణః-న బధ్నాతి న సంసారయతి-కుతః యస్మాన్మదనుగ్రహాత్-ప్రజాస్సంసృజతోపి-తే, మనః మయి నిర్బద్ధం నితరామాసక్తమ్ ❀॥ ౩౫॥ ❀ ఏవమనుగ్రహస్య వర్షీయస్త్వం ప్రదర్శ్య, మత్స్వరూపాదివిషయకం జ్ఞానం మద్విషయకస్తవనం చేత్యేతత్సర్వం మదనుగ్రహాదేవ సంపన్నమిత్యాహ॥ జ్ఞాతోఽహమితి త్రిభిః ॥ దేహినాం దేహాసక్తానాం, అభక్తానామిత్యర్థః, దుర్విజ్ఞేయోపి దుఃఖేనాపి విజ్ఞాతుమశక్యో- ప్యహం, మద్య అధునా, భవతా జ్ఞాతః, యథావత్స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టత్వేన జ్ఞాతః, మయా జ్ఞాత ఇతి కథం జ్ఞాయత ఇత్యత ఆహ॥ యద్యస్మాత్, త్వం - భూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః-గుణాస్సత్త్వాదయః-ఆత్మా మనః-ప్రాకృతైర్భూతాదిభి-రయుక్తం-మాం మన్యసే "సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తగీత్యా ప్రాకృతశుద్ధసత్త్వపఞ్చోపనిషన్మయభూతేన్ద్రియాదియుక్తం మన్యస ఇత్యర్థః- రూపం యదేతదవబోధరసోదయేనేత్యాదినా తథైవ ప్రతిపాదనాత్, యద్వా "యుక్తమిత్యేవచ్ఛేదః ఆత్మానో జీవాః భూతాదిభిరచేతనై- రాత్మభిశ్చేతనైశ్చ - విశిష్టం మాం, మన్యసే మచ్ఛేషతయా మచ్ఛరీరతయా మత్సృజ్యపాల్యసంహార్యతయా చ చేతనాచేతనవిశిష్టం మాం, సర్వజ్ఞత్వసత్యసఙ్కల్పత్వసత్యకామత్వ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాద్యనన్తాకారవిశిష్టం మన్యస ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ కించ॥ మద్విచికిత్సాయాం " అస్తి హ్యథ స్తాదిహ కిం చ నైతదధిష్ఠితం యత్ర సతానుభావ్య " మిత్యేవం రూపాయాం మ

ద్విషయాయాం విచారణాయాం నిమిత్తమాత్రాయాం, సలిలే స్రుప్తస్య - మూలమధిష్ఠానం - నాళేన మార్గేణ, విచిన్వతః అన్వేషతే, తుభ్యం - మేనయా, ఆత్మావిగ్రహః ప్రకటిత ఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ కించ, అఙ్గ హే బ్రహ్మన్, మత్కథాభ్యుదయాఙ్కితం - మత్కథైవాభ్యుదయః తేనాఙ్కితం - మత్స్తోత్రం మద్విషయకం స్తోత్రం చకర్థ కృతవానసి ఇతి యత్ యద్వా - యచ్చ - తే తవ తపసి నిష్ఠా చేతి యద్, ఏతత్సర్వం, స ఏష మదనుగ్రహః ॥ ౩౭ ॥ సర్వస్య మదనుగ్రహకారితత్వాత్ తుభ్యమహం ప్రసన్న ఇత్యాహ ॥ ప్రీతోఽహమితి ॥ యత్, గుణమయం కల్యాణగుణప్రచురం, నిర్గుణం హేయగుణరహితం, మామాం, అనువర్ణయన్, త్వం, లోకానాం, విజయేచ్ఛయా సర్గేచ్ఛయా, అస్తోషీః స్తుతవాన్, అతోఽహం, ప్రీతోఽస్మి నిరతిశయప్రీతియుక్తోఽస్మి, తే తుభ్యం, భద్రమస్త్విత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ తవ ప్రీత ఇతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ ఏతేన భవత్కృతేన, స్తోత్రేణ, పుమాన్ నరః, నిత్యం స్తుత్వా మాం భజేత్ తస్య పుంసోఽపి, ఆశు అహం, సర్వేషాం, కామ్యమానానాం, వరాణాం, ఈశ్వరః దాతా - సంపన్నో దేయం ప్రసన్నో భవామి - తవ ప్రసన్న ఇతి కిము వక్తవ్యమిత్యాశయః ॥ ౩౯ ॥ మత్ప్రీతేరధికమన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యాహ ॥ పూర్తేతి ॥ పూర్తం స్మార్తం పూర్తాదిభిః రాద్ధం సిద్ధం - నిశ్శ్రేయసఫలం,, రాజ్యమితి పాఠే,, రాజ్యాని నిశ్శ్రేయసం చ, మత్ప్రీతిః యజ్ఞాదిజన్యమత్ప్రీతినిబన్ధనా భోగమోక్షావిత్యర్థః ॥ ఇతి తత్త్వవిదాం మతమ్ ॥ ౪౧ ॥ ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ అహమితి ॥ హే ధాతః బ్రహ్మన్, ఆత్మనాం జీవానాం, అహం, మాత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః, అత ఏవ, ప్రేయసామపి ప్రీతివిషయాణామపి మధ్యే, ప్రేష్ఠః నిరతిశయప్రీతివిషయస్సన్ - స్థితః, యస్త్వం బన్ధసంబన్ధాన్ సర్వాం ప్రసాదా భాతి - తస్య ప్రియతమస్త్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధం, అతః ఆత్మత్వాత్ ప్రేష్ఠత్వాచ్చ మయ్యేవ రతిం భక్తిం కుర్యాత్, ప్రియః ప్రి

మేదర్శితో బహిః । నాళేన సలిలే మూలం పుష్కరస్య విచిన్వతః ॥ ౩౬ ॥ యచ్చకర్థాఙ్గ మత్స్తోత్రం మత్కథాభ్యుదయాఙ్కితమ్ । యద్వా తపసి తే నిష్ఠా స ఏష మదనుగ్రహః ॥ ౩౭ ॥ ప్రీతోఽహమస్తు భద్రం తే లోకానాం విజయేచ్ఛయా । యదస్తోషీర్గుణమయం నిర్గుణం మాఽనువర్ణయన్ ॥ ౩౮ ॥ య ఏతేన పుమాన్నిత్యం స్తుత్వా స్తోత్రేణ మాం భజేత్ । తస్యాశ్వహం ప్రసీదేయం సర్వకామవరేశ్వరః ॥ ౩౯ ॥ పూర్తేన తపసా యజ్ఞైర్దానైర్యోగైః సమాధినా । రాద్ధం నిశ్శ్రేయసం పుంసాం మత్ప్రీతిస్తత్త్వవిన్మతమ్ ॥ ౪౦ ॥ అహమాత్మాఽఽత్మనాం ధాతః ప్రేష్ఠస్సన్ప్రేయసామపి । అతో మయి రతిం కుర్యాద్దేహాదిర్యత్కృతే ప్రియః ॥ ౪౧ ॥ సర్వవేదమయేనేదమాత్మనాఽఽత్మాత్మయోనినా । ప్రజాస్సృజ యథాపూర్వం యాశ్చ మయ్యనుశేరతే ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్మా ఏవం జగత్స్రష్ట్రే ప్రధానపురుషేశ్వరః । వ్యజ్యేదం స్వేన రూపేణ కంజనాభస్తిరోదధే ॥ ౪౩ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.

విదుర ఉవాచ ॥ అన్తర్హితే భగవతి బ్రహ్మా లోకపితామహః । ప్రజాస్ససర్జ కతిధా దైహికీర్మానసీర్విభుః

యత్వేన పరిగృహీతో దేహాదిరపి యత్కృతే యదర్థం, రత్యర్థం భవతి, మద్భక్తిరేవ జన్మనో లాభ ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ మదనుగ్రహవిషయతయా కృతార్థస్త్వం మదాజ్ఞారూపజగత్సర్గం కుర్విత్యాహ ॥ సర్వవేదమయేనేతి ॥ ఆత్మాత్మయోనినా ఆత్మనాం జీవానాం ఆత్మా పరమాత్మా యస్య యోనిః కారణం తేన - మద్దత్తేనేత్యర్థః - సర్వవేదమయేన మదుపదిష్టసర్వవేదప్రచురేణ, ఆత్మనా జ్ఞానేన - ఆత్మశబ్దో హి మతివాచీ - మద్దత్తజ్ఞానేనేత్యర్థః । ఇదం జగత్ ఏతదన్తర్గతాః ప్రజాః - దేవాదీన్, యథా పూర్వం పూర్వకల్పవత్ సృజ - కథమవస్థితాః ప్రజాః - యాశ్చ యా హి ప్రజాః - మయ్యనుశేరతే ఉపసంహృతాస్తిష్ఠన్తి తాస్సృజేత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ భగవద్బ్రహ్మసంవాదముపసంహరతి ॥ తస్మా ఇతి ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరః ప్రకృతిపురుషయోర్నియన్తా కంజనాభః జగదాత్మకం పద్మం నాభౌ యస్య సః - ఏవంభూతో భగవాన్ - తస్మై జగత్స్రష్ట్రే, ఇదం జగన్నిర్మాణప్రకారాదికం - వ్యజ్య జ్ఞాపయిత్వా, స్వేన రూపేణ తిరోదధే - స్వకీయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహం తిరోహితమకరోదిత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః.

ఏవం భగవన్నాభికమలసముద్భూతచతుర్ముఖకృతస్తుతిప్రకారే - స్తుతిప్రీతభగవదనుగ్రహే చ - చతుర్ముఖవిషయేఽభిహితే,, యత్ర విశ్వ ఇమే లోకాస్సవికాసం సమాసతే,, ఇత్యాదినా కృతప్రశ్నోత్తరశుశ్రూషయా విదురః పృచ్ఛతి ॥ అన్తర్హిత ఇతి ॥ అత్ర ప్రశ్నోత్తరయోః క్రమస్త్వవిశదః ... సిద్ధ్యై - బ్రహ్మాణమనుగృహ్యాన్తర్ధానం గతవతి - లోకానాం పితామహః, బ్రహ్మా చతుర్ముఖః, ప్రభుః వశీకృతేన్ద్రియః - వ్యష్టీనాం ప్రభుః స్వామీతి వా - దైహికీః దేహజాః - మానసీ

౪౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ రాజ్యం.

స్సంకల్పజాశ్చ - ప్రజాః-కతిధా-ససర్జ సృష్టవాన్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ యే చేతి ॥ హే భగవన్ మైత్రేయ-మే మయా-యే చాన్యేపృ
ష్టాస్తాన్ సంశయవిషయాన్-పృష్టాన్ ప్రశ్నాన్ ఆనుపూర్వ్యేణ ఏకైకశః-నతు ప్రశ్నక్రమానుసారేణ-ఉత్తరేషు తస్యాద
ర్శనాత్ - అర్థాత్ త్వేన-వదస్వ ఉత్తరయ-కథమేతి వా- హే బ్రహ్మవిత్తమ బ్రహ్మవిదగ్రేసర-నః అస్మాకం, సర్వసంశయాన్
ఛిన్ధి ,,భిద్యన్తే సర్వసంశయా ఇతి శ్రుతేః,, స్వపరసంశయచ్ఛేదనం బ్రహ్మవిదస్తవ యుక్తమిత్యభిప్రాయేణ బ్రహ్మవిత్తమేత్యు
క్తమ్ ॥ ౨ ॥ ❁ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ తేన క్షత్త్రా, విదురేణ-సంచోదితః ఉత్తరదానే ప్రవర్తితః-కౌషారవః మైత్రేయః
మునిః-ప్రీతః నిరతిశయప్రీతిరూప భగవద్భక్తిజనక ప్రశ్నవిశేషేణ స్వయం నిరతిశయప్రీతియుక్తః- హే భారత రాజన్-హృ
దిస్థాన్ తాన్ ప్రశ్నాన్-ప్రత్యాహ ప్రత్యభాషత ఉత్తరయామాసేత్యర్థః - హృదిస్థానిత్యనేన-భూతప్రశ్నాస్తే-న విస్మృ
తా ఇత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ ఏవం పృష్టో మైత్రేయః స్తుతి ప్రీత భగవదనుగృహీత చతుర్ముఖస్యానాభికంజస్థస్య తాదాత్త్వి
కం కర్మ-సంగ్రహేణాహ ॥ విరిఞ్చోపీత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః-అజః జన్మక్షయాదివికారశూన్యః- యథా
హ ,,భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయాం,, మితి యథాహ-తథా-విరిఞ్చోపి బ్రహ్మాపి- ఆత్మని పరమాత్మని-ఆ
త్మానం మనః-ఆవేశ్య స్థిరీకృత్య-దివ్యం దేవమానమితం వర్షశతం వత్సరశతం-తపశ్చక్రే చకార ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ తదిత్యాదిశ్లోకద్వ
యమేకాన్వయమ్ ॥ అబ్జసంభూతో బ్రహ్మా - యదధిష్ఠితః యత్పద్మమధిష్ఠాయ స్థితః-కర్తరి క్తః తత్పద్మ-మమ్భశ్చ-విలోక్యక
రంభూతం పద్మమమ్భశ్చ-తత్కాలకృతవీర్యేణ- తేన ప్రళయకాలేన కృతవీర్యేణ ఉత్పన్న వ్యాపారేణ, వాయునా-కమ్పితం-
తత్పద్మమమ్భశ్చ - విలోక్యాత్మసంస్థయా పరమాత్మవిషయయా-విద్యయా ఉపాసనయా-ఏధమానేన ఉత్తరోత్తర ప్రవృ
ద్ధేన-తపసా కర్మయోగేన చ-వివృద్ధం - విజ్ఞానం వివిధసృష్టివిషయజ్ఞానమేవ బలం యస్య తథాభూతః , అమ్భసా సహ-వా

భుం ॥ ౧ ॥ యే చ మే భగవన్ పృష్టాస్త్వయ్యర్థా బహువిత్తమ । తాన్ వదస్వానుపూర్వ్యేణ ఛిన్ధి నస్సర్వసంశయాన్ ॥
శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఏవం సంచోదితస్తేన క్షత్త్రా కౌషారవో మునిః । ప్రీతః ప్రత్యాహ తాన్ ప్రశ్నాన్ హృదిస్థానేవ
భారత ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ విరిఞ్చోపి తథా చక్రే దివ్యం వర్షశతం తపః । ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య యథాఽఽ
హ భగవానజః ॥ ౪ ॥ తద్విలోక్యాబ్జసంభూతో వాయునా యదధిష్ఠితః । పద్మమమ్భశ్చ తత్కాలకృతవీర్యేణ క
మ్పితమ్ ॥ ౫ ॥ తపసా హ్యేధమానేన విద్యయా చాత్మసంస్థయా । వివృద్ధవిజ్ఞానబలో న్యపాద్వాయుం సహామ్భ
సా ॥ ౬ ॥ తద్విలోక్య వియద్వ్యాపి పుష్కరం యదధిష్ఠితః । అనేన లోకాన్ ప్రాగ్లీనాన్ కల్పితాస్మీత్యచిన్తయత్ ॥
పద్మకోశం తదావిశ్య భగవత్కర్మచోదితః । ఏకం వ్యభాఙ్క్షీదురుధా త్రిధా భావ్యం ద్విసప్తధా ॥ ౮ ॥ ఏతా
వాన్ జీవలోకస్య సంస్థాభేదస్సమాహృతః । ధర్మస్య హ్యనిమిత్తస్య విపాకః పరమేష్ఠ్యసౌ ॥ ౯ ॥ విదుర ఉవాచ

యుం న్యపాత్ పీతవాన్ ❁ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ❁ సవాయ్వమ్భసః పానానన్తరకర్మాహ ॥ తదితి ॥ యదధిష్ఠితః యత్పద్మమధిష్ఠాయ స్థి
తః-తత్-వియద్వ్యాపి అన్తరిక్షవ్యాపి - అత్యున్నతమిత్యభిప్రాయః, పద్మం పుష్కరం-విలోక్య - అనేన పుష్కరేణ-ప్రాగ్లీ
నాన్ పూర్వకల్పాన్తే లీనాన్-లోకాన్-కల్పితాస్మి స్రక్ష్యామీతి-అచిన్తయత్ చిన్తితవాన్ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ పద్మకోశమితి ॥ భగవ
త్కర్మచోదితః భగవతా-స్వయం కరణీయే కర్మణి-చోదితో నియుక్తస్సన్-తత్పద్మకోశమావిశ్య అధిష్ఠాయ-తమేవైకం ప
ద్మకోశం-వ్యభాఙ్క్షీత్ విభజ్య భాజ ఉరుధా బహుధా-విభాగమేవ వివృణ్వన్నేకేనకమలముకులేనకథం త్రిలోకీసృష్టిరిత్యసంభా
వనాం నివారయితుం తస్య విశాలతామప్యాహ ॥ భావ్యం చతుర్దశలోకాత్మనా భవితుం యోగ్యం - అతోనేన త్రిలోకీకరణం న
చిత్రమిత్యర్థః - త్రిధా-దేవాదిభోక్తృరూపేణ- శబ్దాదిభోగ్యరూపేణ, జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకకరణరూపేణేత్యేవం త్రి
ధా వ్యభాఙ్క్షీదిత్యర్థః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ కృత్స్నం జగదేతత్కమలాన్తర్భూతమిత్యాహ ॥ ఏతావానితి ॥ జీవలోకస్య కార్యవర్గస్య-
సంస్థాభేదః సన్నివేశవిశేషః - ఏతావాన్ విభక్తభోక్తృభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాన్తర్గత ప్రపఞ్చాత్మకః-పద్మ
కోశః ఉక్త ఇత్యర్థః- నను పరమేష్ఠినస్తత్కార్యవర్గాన్తర్గతత్వాత్ప్రత్యహం సృష్టిః త్రిలోకీవత్కిం న స్యాదిత్యా
శఙ్కాం నిరస్యతి ॥ ధర్మస్యేతి ॥ అనిమిత్తస్య నిష్కామస్య, ధర్మస్య-అసౌ పరమేష్ఠీ -విపాకః ఫలభూతః -పరమేష్ఠీతి పరమేష్ఠి
లోకోప్యుచ్యతే తేన తస్యాధిష్ఠితత్వాత్-యద్వా - భావప్రధానో నిర్దేశః, పరమేష్ఠిత్వమిత్యర్థః. నన్వనిమిత్తధర్మస్య ముక్తి
రేవ ఫలం - నతు పరమేష్ఠిత్వం - తల్లోకప్రాప్తిర్వా-మైవం ,,తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి స
ర్వే,, బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచర ఇతి,, బ్రహ్మణస్తత్రత్యానాంచ ద్విపరార్ధావసానే ప్రాయశో ముక్త్య
భిధానాత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ ఏవం జగన్నిర్మాణప్రకారే సంగ్రహేణాభిహితే-విదుర,, స్తత్కాలకృతవీర్యేణ కమ్పిత,, మితి ప్రళ

మేపి కాలసద్భావాభిధానేన నిత్యత్వాపాతప్రతీతే – స్తన్నిత్యత్వజిజ్ఞాసయా తత్స్వరూపం పృచ్ఛతి ॥ యదితి॥ చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపస్య, అద్భుతకర్మణః అచిన్త్యవ్యాపారస్య, హరేః సంబన్ధి – యః – కాలాఖ్యం, లక్షణం రూపం – అత్థ ఉక్తవాన్, తత్ కాలకృతవిశ్వైకకమ్పిత ,, మిత్యనాదిత్వేన కదితవాన్ – త – త్కాలాఖ్యం భగవచ్ఛరీరం – హే బ్రహ్మన్, నః అస్మభ్యం యథాయథావ – ద్వర్ణయ, హే ప్రభో, వర్ణయితుం త్వం సమర్థ ఇత్యభిప్రాయః, కిం కాలః కల్ప్యః ఉతాకల్ప్యః, కిం వా తస్య స్థూలం సూక్ష్మం చ రూప – మిత్యాదియథావద్వర్ణయేత్యభిప్రాయః ॥ ౧౦ ॥ ఏవమాపృష్టో ముని: – కాలస్వరూపం వక్తుం, తావత్కాలకాల్యవస్తుసృష్టిమనువదతి ॥ గుణవ్యతికర ఇత్యాదినాయావదధ్యాయసమాప్తి॥ తత్ర ప్రథమం పరమాత్మన ఏవ కర్తృత్వం కారణత్వం కార్యతాం చాహ ॥ గుణవ్యతికర ఇతి॥ గుణైర్వ్యతికరః పరిణామో యస్య గుణవ్యతికరం ప్రధానం, త – దాకారో రూపం శరీరం యస్య స తథోక్తః, నిర్విశేషః పృథివ్యాదిరహితః, అప్రతిష్ఠితః కారణాన్తరరహిత ఇత్యర్థః॥ కార్యాణాం హి కారణే ప్రతిష్ఠా ప్రలయ – స్తదభావాత్ కారణాన్తరరాహిత్యం ఫలితం, ఏవం విధః పరమపురుషః, త – దుపాదానం ఉపాదానభూతం యస్యేతి బహువ్రీహిః, ఉపాదానభూతేన ప్రధానేన విశిష్ట మాత్మానం జగద్రూపేణాసృజదిత్యర్థః । అత్ర గుణవ్యతికరాకారోఽసృజదిత్యనేన – చేతనాచేతనయోర్నియన్తుః పరమపురుషస్య విశిష్టస్య నిమిత్తత్వం, తదుపాదానమాత్మానమిత్యనేన, ప్రకృతిపురుషకాలవిశిష్టత్వాకారణోపాదానత్వం చోక్తం భవతి । తథా చ శ్రూయతే,, తదాత్మానగ్గ్ స్వయమకురుతేతి,, సూత్రితం చ,, సాక్షాచ్చోభయామ్నా,, దితి ॥ ౧౧ ॥ ఏకస్యైవ బ్రహ్మణశ్చిదచిద్విశిష్టస్యావస్థాభేదేన కార్యకారణభావావుపపాదయన్ సృష్టేః ప్రాగవస్థామాహ ॥ విశ్వమితి॥ విశ్వం బ్రహ్మేత్యనేన,, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ,, ఇతి శ్రుతిః స్మారితా । అత్ర చ సామానాధికరణ్యేన నిర్దేశః కార్యకారణభావనిబన్ధన ఇతి భాష్యే ప్రపఞ్చితః। ఏవం చ – విశ్వం [illegible] – తన్మాత్రం ప్రకృత్యవస్థామాత్రవిశిష్టం, సంస్థితం సంహృతం, నతు, మహదాద్య[illegible]ం, విష్ణుమాయయా భగవత్సంకల్పేన – యః, కార్యావస్థాయాం స్థూలచిదచిద్విశిష్టం బ్రహ్మ – విశ్వాకారం,

యదాత్థ బహురూపస్య హరేరద్భుతకర్మ[illegible]స్యథావర్ణయ నః ప్రభో ॥ ౧౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ గుణవ్యతికరాకారో నిర్విశేషోఽప్రతిష్ఠితః । పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాఽసృజత్ ॥ ౧౧ ॥ విశ్వం యద్బ్రహ్మ తన్మాత్రం సంస్థితం విష్ణుమాయయా । ఈశ్వరేణ పరిచ్ఛిన్నం కాలేనావ్యక్తమూర్తినా ॥ ౧౨ ॥ యథేదానీం తథాగ్రేఽచ పశ్చాదప్యేతదీదృశమ్। సర్గో నవవిధస్తస్య ప్రాకృతో వైకృతశ్చ

తత్సంహరవిషయస్వకీయసంకల్పేన ప్రకృతిత్వావస్థామాత్రావశేషిత్వేనోపసంహృతమిత్యర్థః, ఏకస్యైవ మృద్ద్రవ్యస్య కాలభేదేన పిణ్డత్వ ఘటత్వాద్యవస్థాద్వయయోగేన కార్యకారణభావవదేకస్యైవ బ్రహ్మణశ్చిదచిద్విశిష్టస్య స్థౌల్యసౌక్ష్మ్యావస్థాభ్యాం కార్యకారణభావ ఉపపన్నః – తన్నిబన్ధన ఏవ – మృదయం ఘట ఇత్యాదివత్సామానాధికరణ్యనిర్దేశ ఇత్యభిప్రాయః॥ ప్రళయేపి కాలసాన్నిధ్యమాహ ॥ ఈశ్వరేణేతి ॥ కాలేన వినా సృష్ట్యాద్యయోగాత్తస్యేశ్వరత్వం, ఈశ్వరశరీరత్వాద్వా తస్యేశ్వరత్వవ్యపదేశః, కాలస్యేశ్వరశరీరత్వం ,, ఏతస్య వాఽక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ముహూర్తాన్యర్ధమాసా ఋతవస్సంవత్సరా విధృతాస్తిష్ఠన్తీ,, త్యాదిశ్రవణాత్ – యావత్సత్త్వం స్వశక్యా[illegible]స్వభావత్వమేవ హి శరీరత్వం అత ఏవ శరీరశరీరిభావేన సామానాధికరణ్యనిర్దేశా ఉపపన్నాః – అవ్యక్తమూర్తినా, ప్రత్యక్షేణ న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం, మూర్తిః రూపం యస్య – తేన – అనుమేయేన – కాలేన – పరిచ్ఛిన్నం ప్రలయదశాయాం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్ట కాలపరిచ్ఛిన్నం సదేవస్థితమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ సృష్టిసంహారదశాసు సర్వత్ర కాలస్యానుగతిమాహార్ధేన ॥ యథేతి॥ ఇదానీం సృష్టిదశాయాం, యథా – సర్వం కాలపరిచ్ఛిన్నం – తథా, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ – ప్రలయే పశ్చాదపి, భావిప్రలయస్సృష్ట్యోరపి, ఏతత్ జగత్ ఈదృశం కాలపరిచ్ఛిన్నమేవేత్యర్థః నచ కాలపరిచ్ఛిన్నత్వే నానిత్యత్వం శఙ్క్యం, అవస్థానాం కాలపరిచ్ఛిన్నత్వేప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్ ॥ తథా చ వైష్ణవం వచః ॥ తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్మునివరాఖిలమ్। ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవదితి ॥ ఏవం సర్వస్యాపి పరిచ్ఛేదకః కాల ఇతి సామాన్యతః కాలస్య రూపముక్తం భవతి॥ ఏవం కాలకాల్యవస్తుసృష్టిమనూద్యాథ తత్సర్గభేదాన్ ప్రలయభేదాంశ్చ కాలాదీననువదతి ,, సర్గో నవవిధ ఇత్యాదినా,, దశైతే విదురాఖ్యాతా,, ఇత్యన్తేన, తస్య కాలకాల్యస్య వస్తునః – ప్రాకృతో వైకృతశ్చ, యః, ఉభయాత్మకః సర్గః స నవవిధః – ఆద్యో మహత్సర్గః – ద్వితీయస్త్వహంకారసర్గః – భూతసర్గస్తృతీయః, ఇన్ద్రియసర్గశ్చతుర్థః – మనస్సర్గః పఞ్చమః – అజ్ఞసర్గః షష్ఠః, ఏతే షట్సర్గాః ప్రాకృతాః – తేషామ్ సర్గస్సప్తమః – తిరశ్చాం సర్గోష్టమః, నృణాం సర్గో నవమః –

తేత్రయమేవైకృతాః-మిళిత్వానవవిధ ఇత్యర్థః ॥౧౩॥ అథప్రలయాన్విభజతి॥ కాలేత్యర్ధేన॥ అస్యకాలః కాల్యస్య-ప్రతిసంక్రమః ప్రళయః , కాలద్రవ్యగుణైస్త్రివిధః , కాలేనాస్మిన్కాలేఽస్య మృతిరితినియతేనకాలేన , ప్రలయో నిత్యప్రలయాఖ్యః , కాలికఏకః - ద్రవ్యేణ సంకర్షణముఖాగ్న్యాదినాప్రలయో నైమిత్తికలయాఖ్యః - ద్రవ్యప్రలయో ద్వితీయః - గుణైస్సత్త్వాదిభిస్సామ్యావస్థైర్జాతః ప్రాకృతప్రలయాఖ్యస్తృతీయః - నవవిధానేవ సర్గాన్ప్రపఞ్చయతి॥ ఆద్యఇత్యాదినా।అర్వాక్స్రోత స్తునవమఇత్యన్తేన। ఆత్మనః కార్యోన్ముఖప్రకృతిపురుషశరీరకాత్ పరమాత్మనస్సకాశాద్గుణవైషమ్యాకృతో-యోమహత్తత్త్వస్యసర్గ -స ఆద్యః - వైషమ్యాపన్నగుణత్రయాత్మకప్రకృతివికారవిశేషో మహాన్సర్గః ప్రథమ ఇత్యర్థః ॥౧౪॥ అహమః అహంకారస్య - ద్రవ్యజ్ఞానక్రియోదయః - ద్రవ్యం భూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాం జ్ఞానకర్మేన్ద్రియోక్తిః-ఆదిశబ్దాన్మనస్తన్మాత్రాణి చోక్తాని-ఏతే-యత్రయస్మాదహమః-ఉత్పన్నాః, స తస్యాహమస్సర్గో ద్వితీయ ఇత్యర్థః॥ భూతసర్గస్తృతీయః॥ తమేవోపపాదయతి-తన్మాత్రద్రవ్యశక్తిమానితి ॥ తన్మాత్రాణి శబ్దాదీని పఞ్చద్రవ్యాణ్యాకాశాదీని పఞ్చ-ఏతాన్యేవశక్తయోఽస్య సన్తీతి తద్వాన్ -తన్మాత్రద్రవ్యాణాం భగవచ్ఛరీరత్వాచ్ఛక్తి--శబ్దేనోక్తిః యథా ,,పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగత్ ,,యస్యపృథివీశరీర,,మిత్యాది-తద్వత్ - తన్వంశశక్త్యాదిశబ్దాః పర్యాయా ఇతి పురస్తాదేవోక్తం -అత్ర నను తుప్రత్యయేనావగతసంబన్ధసామాన్యం విషయవిషయిభావరూపసంబన్ధవిశేషే పర్యవసన్నం, యథా గామానయేత్యుక్తే, గోపదస్య వివక్షితప్రకృతగోవ్యక్తివిశేషపర్యవసానం,, తథా చాయమర్థః భగవచ్ఛరీరభూతతన్మాత్రద్రవ్యవిషయకసర్గస్తృతీయ ఇతి ,, తన్మాత్రో ద్రవ్యశక్తిమా ,, నితి పాఠే తు, తృతీయో భూతసర్గోద్వివిధః , తన్మాత్రః శబ్దాదితన్మాత్రసర్గో-ద్రవ్యశక్తిమాన్ ద్రవ్యశక్తివిషయశ్చేతి - సమాసవ్యాసగుణపేణవ్యాఖ్యేయమ్ ॥ ౧౫ ॥ జ్ఞానకర్మక్రియాత్మకః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియవిషయః-యస్త్వైన్ద్రియసర్గస్స చతుర్థ ఇత్యర్థః॥ వైకారికస్సత్త్వోద్రిక్తః-దైవసర్గః ఇన్ద్రియాభిమానిదిగ్వాతాదిదైవసర్గో యః, స పఞ్చమః-యన్మయం మనః-యద్వైకారికాహంకార

యః॥౧౩॥ కాలద్రవ్యగుణైరస్య త్రివిధః ప్రతిసంక్రమః । ఆద్యస్తు మహతస్సర్గో గుణవైషమ్యమాత్మనః॥౧౪॥
ద్వితీయస్త్వహమో యత్ర ద్రవ్యజ్ఞానక్రియోదయః। భూతసర్గస్తృతీయస్తు తన్మాత్రో ద్రవ్యశక్తిమాన్॥౧౫॥
చతుర్థ ఐన్ద్రియస్సర్గో యస్తు జ్ఞానక్రియాత్మకః। వైకారికో దేవసర్గః పఞ్చమో యన్మయం మనః॥౧౬॥ షష్ఠస్తు

కార్యం మనః-తద్వైకారికాహంకారోద్రిక్తో దైవసర్గః పఞ్చమ ఇత్యర్థః , యద్యపీన్ద్రియాభిమానిదేవతానాం సర్గస్యాణ్డసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖకర్తృకత్వేన వైకారికసర్గాన్తర్భావః-అతఏవ ,,వైకృతాస్త్రయ ఏవైతే దేవసర్గశ్చ సత్తమేతి దేవసర్గస్య వైకృతత్వం వక్ష్యతే, తథాపీన్ద్రియప్రసఙ్గాద్బుద్ధిస్థతయా తేషాం కథనం , న తు వైకారికత్వవివక్షయా, సర్వేషామిన్ద్రియాణాం వైకారికాహంకారాదేవోత్పత్తేర్దిగాదిదేవతాధిష్ఠేయశ్రోత్రాదీన్ద్రియోత్పత్త్యభిప్రాయేణ వా, దేవసర్గ ఇత్యుక్తం, నను సర్వేన్ద్రియాణాం వైకారికత్వే , కథం చతుర్థస్త్వైన్ద్రియస్సర్గో యస్తు జ్ఞానక్రియాత్మక,, ఇతి పఞ్చమసర్గాన్తర్భావేన-చతుర్థసర్గత్వకథనమితి చేన్న, అన్తరిన్ద్రియత్వబాహ్యేన్ద్రియత్వరూపవైధర్మ్యేణ - మనసస్త్వన్ద్రియవర్గసర్గయోః పృథగ్గణనాత్, న చైతావతేన్ద్రియాణామవైకారికత్వశఙ్కా-కార్యా- తైజసస్య వైకారికభూతాద్యనుగ్రాహకత్వేన-స్వత ఇన్ద్రియోత్పాదకత్వస్య ద్వితీయేనిరస్తత్వాత్ ॥ ౧౬ ॥ షష్ఠస్త్వితి ॥ తామసః తమశ్శబ్దేన ప్రకృతిమణ్డలాత్మకమణ్డముచ్యతే ,,ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తా ,, దిత్యాదౌ తమశ్శబ్దేన ప్రకృతిమణ్డలాభిధానాత్, తద్విషయసర్గస్తామసః షష్ఠః, తమేవ విశినష్టి, అబుద్ధికృతః ప్రభోరితి - ప్రభోశ్చతుర్ముఖస్య-అబుద్ధికృతః తదన్తర్యామిపరమాత్మనస్సంకల్పకృత ఇత్యర్థః , తామసస్యాబుద్ధికృతత్వకథనం పూర్వేషామప్యుపలక్షణం షణ్ణామపి చతుర్ముఖసృష్టేః ప్రాక్తనత్వేన చతుర్ముఖబుద్ధిపూర్వకకృతత్వాభావాత్-షష్ఠస్తు తమసస్సర్గ ఇతి పరిత్యాగ, అబుద్ధిర్జీవానామావరణం నిక్షేపశ్చ తాం కరోతీత్యబుద్ధికృత్- తస్య తమసః-పఞ్చపర్వణో యస్సర్గస్స షష్ఠ ఇత్యర్థవర్ణనం త్వయుక్తం - విష్ణుపురాణే స్థావరాదిసృష్టేశ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వప్రదర్శనేన ఇహాపి తదైకార్థ్యస్య న్యాయ్యత్వా-చ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వమేవేష్టవ్యం - నను స్థావరాదిసృష్టేరప్యబుద్ధిపూర్వకత్వముక్తం, శ్రీవిష్ణుపురాణే , ఇహ ప్రాకృతానాం షణ్ణామేవాబుద్ధికృతత్వం కథముక్తమితి చేదుచ్యతే - సాధకా మనుష్యా ఇతి తద్వ్యతిరిక్తానాం సృష్టిరబుద్ధిపూర్వికేతి భగవత్పరాశరాభిప్రాయః, స్థావరతిరశ్చాం యజ్ఞోపకరణత్వాద్దేవానాం కర్మారాధ్యత్వాచ్చ మనుష్యవద్యజ్ఞోపయికత్వమస్తీతి స్థావరాదిసృష్టిరపి బుద్ధిపూర్వికేతి భగవతో ద్వైపాయనస్యాభిప్రాయః , అతో న విరోధః ॥ నను చతుర్ముఖసృష్టిష్వేవ స్థావరేషు తదబుద్ధికృతత్వం తద్బుద్ధికృ

తత్త్వం చ పరస్పరవిరుద్ధముభయం కథముపపద్యత ఇతి చేత్ - యజ్ఞానుపయుక్తస్థావరాదిప్రాయకత్వాత్ప్రాశస్త్యోక్తేః, యజ్ఞానుపయుక్తేః చతుర్ముఖస్య నిస్పృహాయా అభావేపి తరస్తిర్యామపరమాత్మసంకల్పాదేవ తత్సృష్ట్యుపపత్తేః, ప్రాకృతసర్గాన్నిగమయన్ వైకృతసర్గవిభాగమవతారయతి ॥షడితి॥ ఇమే షట్, ప్రాకృతాస్సర్గాః, అనుక్రమితా ఇతి శేషః - మేమత్తః - వైకృతానపి సర్గాననుక్రమిష్యమాణాన్, శృణు ❁ ॥౧౭॥ ❁ ననువిస్తృతవివిధవిచిత్రరచనాయాం బ్రహ్మణః శ్రమస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యాహ ॥రజోభాజ ఇతి॥ చతుర్ముఖశరీరకత్వాద్రజోభాజః రజ ఉద్రిక్తస్య భగవతో హరిమేధసః - మేధసా బుద్ధ్యా - హరతి సాంసారికక్లేశమితి హరిమేధాః, యద్విషయబుద్ధిః సంసారక్లేశాన్ హరతి, స హరిమేధా ఇత్యుచ్యతే - తస్య హరేః - ఇయం సృష్టిర్లీలా, న తు తస్యాం క్లేశ ఇత్యర్థః, వైకృతసర్గాననుక్రమంస్తేషాం స్థావరసర్గస్య పూర్వానుకారిత్వప్రాకృతసర్గాపేక్షయా సప్తమత్వమాహ ॥సప్తమ ఇతి॥ ఓషధయః ఫలపాకాన్తాః, లతాః ఆరోహణాపేక్షాః, త్వక్సారాః కదలీవేణ్వాదయః - వీరుధః గుల్మరూపాః - ద్రుమాః పుష్పఫలాః - తేషాం సాధారణం లక్షణమాహ । ఉత్స్రోతస ఉత్క్రాన్తస్రోతసః - ఊర్ధ్వే రసాహారాద్యా, గతిశూన్యాః ఆహారశూన్యా వా - తమఃప్రాయాః అవ్యక్తచైతన్యాః, అన్తస్స్పర్శా విశేషిణ ఇత్యేకం పదం, అన్తఃస్పర్శాః శీతోష్ణాదిసుఖదుఃఖదాః స్పర్శా యేషాం, తే చ తే అవిశేషిణశ్చ బాహ్యవిశేషానభిజ్ఞాశ్చ, అన్తర్గతానేవ స్పర్శాన్ జానన్తి న తు బాహ్యానిత్యర్థః ❁ ॥౧౯॥ ❁ తిర్యక్సర్గస్యాష్టమత్వం కథయన్ పునస్తస్యాష్టావింశద్విధత్వమాహ ॥తిరశ్చామితి॥ తిరశ్చాం తిర్యగ్గచ్ఛతాం - యస్సర్గస్సోఽష్టమః - స చ పునరష్టావింశద్విధో, మతః జ్ఞాతః, తేషాం సాధారణం లక్షణమాహ ॥అవిద ఇతి॥ హ్యస్తనాద్యతనశ్వస్తనాదిజ్ఞానశూన్యాః - భూరితమసః కేవలాహారని

తమసస్సర్గో యస్త్వబుద్ధికృతః ప్రభోః । షడిమే ప్రాకృతాస్సర్గా వైకృతానపి మే శృణు ॥౧౭॥ రజోభాజో భగవతో లీలేయం హరిమేధసః । సప్తమో ముఖ్యసర్గస్తు షడ్విధస్తస్థుషాం చ యః ॥౧౮॥ వనస్పత్యోషధిలతాత్వక్సారా వీరుధో ద్రుమాః । ఉత్స్రోతసస్తమఃప్రాయా అన్తస్స్పర్శా విశేషిణః ॥౧౯॥ తిరశ్చామష్టమస్సర్గః అష్టావింశద్విధో మతః । అవిదో భూరితమసో ఘ్రాణజ్ఞా హృద్యవేదినః ॥౨౦॥ గౌరజో మహిషః కృష్ణస్సూకరో గవయో రురుః । ద్విశఫాః పశవశ్చేమే ❁ అవిరుష్ట్రశ్చ సత్తమ ॥౨౧॥ ఖరోఽశ్వోఽశ్వతరో గౌరశ్శరభశ్చమరీ తథా । ఏతే చైకశఫాః క్షత్తశ్శృణు పఞ్చనఖాన్పశూన్ ॥౨౨॥ శ్వా సృగాలో వృకో వ్యాఘ్రో మార్జారశ్శశశల్యకౌ । సింహః కపిర్గజః కూర్మో గోధా చ మకరాదయః ॥౨౩॥ కఙ్కగృధ్రబకశ్యేనభాసభల్లూకబర్హిణః । హంససారసచక్రాహ్వకాకోలూకాదయః ఖగాః ॥౨౪॥ అర్వాక్స్రోతస్తు నవమస్సర్గ ఏకవిధో నృణామ్ । రజోఽధికాః కర్మకరా దుఃఖే చ సుఖమానినః ॥౨౫॥ వైకృతాస్త్రయ ఏవైతే దేవసర్గశ్చ సత్తమ । వైకారికస్తు యః

ద్రామైథునమాత్రనిష్ఠాః ఘ్రాణజ్ఞాః ఘ్రాణేనైవ ఇష్టమర్థం జానన్తీతి ఘ్రాణజ్ఞాః ‘గన్ధేన గావః పశ్యన్తీతి’వత్ - హృద్యవేదినః హృద్గతసుఖాద్యభిజ్ఞాః - దీర్ఘానుసన్ధానరహితా ఇతి భావః, తథా చ శ్రుతిః ‘అథాపరేషాం పశూనామశనాయాపిపాసే ఏవ విజ్ఞానం న విజ్ఞాతం వదన్తి న విజ్ఞాతం పశ్యన్తి న విదుశ్శ్వస్తనం న లోకాలోకావితి ❁ ॥౨౦॥ ❁ అష్టావింశతిభేదానాహ ॥గౌరితి॥ గవాదయః ఉష్ట్రాన్తాః ద్విశఫాః - నవ - ఖరాదయశ్చమర్యన్తాః ఏకశఫాః - షట్ - శ్వాదయో గోధాన్తాః పఞ్చనఖాః ద్వాదశ - మిళిత్వా భూచరాస్సప్తవింశతిః - మకరాదయో జలచరాః - కఙ్కాదయశ్చ ఖగాః భూచరభేదేనైకీకృత్య గృహీతాః - ఏవమష్టావింశతిభేదాః - మకరాదిషు స్వస్వజాతిభిన్నేష్వపి భూతచరత్వోపాధ్యవచ్ఛిన్నత్వేనైకకోటిత్వం బోధ్యం, గవాదిషు పరిగణితౌ రురుగౌరౌ మృగవిశేషౌ ఛత్రిన్యాయేన పశవశ్చేమే ఇతి నిర్దేశః, ఏవమన్యత్రాపి ❁ ॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ ❁ అథ నవమం సర్గమాహ ॥అర్వాక్స్రోత ఇతి॥ అర్వాక్ అధస్స్రోతః గతిరాహారో వా యస్య సః అర్వాక్స్రోతః హ్రస్వత్వమార్షం - హే క్షత్తః, నృణాం - అర్వాక్స్రోతో యస్సర్గః - ఏకవిధః - న తు ఖగానామివ నానావిధః, స నవమస్సర్గః - అర్వాక్స్రోత ఇతి క్రియావిశేషణం వా, అర్వాక్స్రోతో యథా భవతి తథా - యో నృణాం సర్గ ఇతి - నృణాం సాధారణం లక్షణమాహ ॥రజోఽధికా ఇతి॥ రజోఽధికాః రజఃప్రచురాః - అత ఏవ - కర్మకరాః ❁ ॥౨౫॥ ❁ త్రయ ఏతే వైకృతా ఏవ - న తు కౌమారవదుభయాత్మకా ఇత్యర్థః - దేవసర్గేత్యాదిష్టోక్త ఇత్యన్తమేకాన్వయః ప్రాకృతేషు యో దేవసర్గః - ప్రసఙ్గాత్ వైకారికోఽభిహితః - స చ వైకృతాన్తర్భూత ఏవేత్యర్థః - హే సత్తమ విదుర, వైకృతదేవసర్గాన్తర్భూతకౌమారసర్గస్యోభయాత్మకత్వమాహ ॥కౌమారస్త్వితి॥ వైకృతసర్గాన్తర్భూతస్య కౌమారసర్గస్య ప్రాకృతత్వం కథమితి చేత్ కుమారాణామాదావేవ బ్రహ్మణా సృష్టత్వాత్ప్రాకృతాన్తర్భావః కుమారేష్వన్తర్భూతో నీలలోహితస్తు సనకాదిభిస్సహ సృష్టోపి ప్రతికల్పం సృజ్యతే - అతస్త

స్యవైకృతత్వమిత్యనయాత్మక ఇత్యభిప్రాయాత్ ॥౨౬॥ దేవసర్గస్యాష్టవిధత్వం ప్రతిజానంస్తద్భేదానాహ॥ దేవసర్గ ఇతి॥ విబుధాః పితరశ్చైకకోటిః-వైదికకర్మారాధ్యత్వాత్-అసురా ఏకకోటిః, గన్ధర్వాప్సరసశ్చైకకోటిః-సిద్ధా ఏకకోటిః, యక్షరక్షాంస్యేకకోటిః-చారణా ఏకకోటిః-భూతప్రేతపిశాచా ఏకకోటిః-కిన్నరాదయ ఇత్యాదిశబ్దేన- అశ్వముఖాః కింపురుషాదయశ్చ గృహ్యన్తే కిన్నరా ఆదయో ఏషాం తే-విద్యాధరా ఏకకోటిః-ఏవమష్టవిధత్వం- అనుక్రాన్తాన్సర్గాన్నిగమయతి॥ దశేతి॥ సర్గో నవవిధ ఇత్యుపక్రమే కథితం - అవాన్తరవిభాగాభిప్రాయేణ దశేత్యుపసంహార ఇత్యవిరోధ -హే విదుర-విశ్వసృజా చతుర్ముఖరూపేణ-కేవలేన స్వాత్మనా చ-కృతా ఏతే దశ సర్గాస్తే తుభ్యమాఖ్యాతాః కథితాః ॥౨౮॥౨౯॥ సర్గాంశ్చైవాన్సర్గాంశ్చ మనూన్ మన్వన్తరాణి చేతి చతుర్ముఖసృష్టే పూర్వాపరేషు సృష్టేషు సర్గేషు కథితేష్వనన్తరసృష్టేషు మనుమన్వన్తరేషూత్తరశ్రవణేత్వరా స్యాత్, కార్యాసంగతివిశేషేణ తాన్యపి కథయిష్యామీత్యాహ॥ అత ఇతి పరమితి॥ అతః పరం సర్వవస్తుపరిచ్ఛేదకకాలస్వరూపకథనానన్తరం మనూన్మన్వన్తరాణి చ ప్రవక్ష్యామి॥ పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాఽసృజదిత్యుపక్రాన్తమేకస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వం నిమిత్తత్వం చోపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ కల్పాదిషు-స్రష్టా-ఆత్మభూః, స్రష్టారః చతుర్ముఖశరీరకో హరిః-రజఃప్లుతశ్చతుర్ముఖద్వారా రజ ఉద్రిక్తః-అమోఘసఙ్కల్పః సత్యసఙ్కల్పః- ఇదం సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదేరుపలక్షణం-ఆత్మానమేవ ఆత్మనైవ-ఆత్మైవ సృజతి। అమోఘసఙ్కల్ప ఇత్యనేన లోకపరిదృష్టనిమిత్తోపాదానభూతమృత్కులాలభేదన్యాయస్యాత్రానవతార ఉక్తః-కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాన్నోపాదానత్వం - మృదస్త్వజ్ఞత్వాన్న నిమిత్తత్వం - ఇహ త్వస్మిన్నుభయోః ప్రతిపన్నత్వాన్న కర్త్రన్తరకర్మాన్తరకరణాన్తరాద్యపేక్షేతి భావః ॥౨౯॥ ఉక్తనవవిధసర్గాణాం మధ్యే అణ్డసృష్టిర్యుగపత్, న త్వాకాశాదీనామివ క్రమేణేత్యాహ॥ గుణవ్యత్యయ ఇతి॥ గుణవ్యతికరాత్మకే ఏతస్మిన్నణ్డే, పౌర్వాపర్యం నేచ్ఛన్తి, సృష్టే మహదాదితత్త్వే-బ్రహ్మాణ్డసృష్టిర్యుగపదిత్యర్థః- తత్కు-

ప్రోక్తః కౌమారస్తూభయాత్మకః॥౨౬॥ దేవసర్గశ్చాష్టవిధో విబుధాః పితరోఽసురాః । గన్ధర్వాప్సరసస్సిద్ధా యక్షరక్షాంసి చారణాః॥౨౭॥ భూతప్రేతపిశాచాశ్చ విద్యాధ్రాః కిన్నరాదయః । దశైతే విదురాఖ్యాతాః సర్గాస్తే విశ్వసృక్కృతాః॥౨౮॥ అతః పరం ప్రవక్ష్యామి మనూన్మన్వన్తరాణి చ । ఏవం రజఃప్లుతః స్రష్టా కల్పాదిష్వాత్మభూర్హరిః । సృజత్యమోఘసఙ్కల్ప ఆత్మైవాత్మానమాత్మనా ॥౨౯॥ గుణవ్యత్యయ ఏతస్మిన్నాయావిత్త్వదధీశితుః । న పౌర్వాపర్యమిచ్ఛన్తి సద్యో భ్రమ్యద్భ్రమేరివ॥౩౦॥ దేవాసురాదయః క్షత్తః కల్పేఽస్మిన్నైవ్యః ప్రకీర్తితాః । త ఏవ నామరూపాభ్యామాసన్మన్వన్తరాన్తరే॥౩౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

తః అధిశితుః అధీశస్య-స్రష్టుః పరమాత్మనో-మాయావిత్వాత్ ఆశ్చర్యశక్త్యుపేతత్వాత్, అణ్డసృష్టిర్యుగపదేవేత్యర్థః, చిత్త్వాకాశాదిష్వపి యౌగపద్యం శఙ్క్యం, ఆకాశాద్వాయుర్వాయోరగ్నిరిత్యాదేర్విరోధాత్ ॥౩౦॥ యుగపదుత్పత్తౌ దృష్టాన్తమాహ॥ సద్యా ఇతి॥ భ్రమిశబ్ద ఆవర్తబుద్బుదాదిపరః-సద్యో భ్రమత ఆవర్తబుద్బుదాదేర్యథా యుగపదుత్పత్తిస్తథేత్యర్థః-నను ప్రతికల్పమిన్ద్రాదయో భిన్నాః- ఉతైతత్కల్పస్థానామేవ జీవానామిన్ద్రత్వాద్యైశ్వర్యభాజాం పునః కల్పాన్తరేఽనువృత్తిరితి సంశయం నిరాహ॥ దేవాసురాదయ ఇతి॥ హే క్షత్తః- నామరూపాభ్యాం ఇన్ద్రాది నామ్నా-సహస్రాక్షత్వాదిరూపేణ-అస్మిన్నేక కల్ప ఏవ దేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః, త ఏవ మన్వన్తరాన్తరే ఆసన్నిత్యర్థః-యద్వా- య ఇదానీం దేవాసురాదయః, త ఏవ-మన్వన్తరాన్తరే-నామాన్తరరూపాన్తరాభ్యాముపలక్షితా ఆసన్నిత్యర్థః-అన్యథా ప్రతిమన్వన్తరమిన్ద్రాదిపృథక్కరణపరాశరవచనవిరోధాత్- అనేన శ్లోకేన ఇన్ద్రాద్యైశ్వర్యవతామనాదిత్వం పునరావృత్తిశ్చ జ్ఞాప్యతే ॥౩౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః.

ఏవం కాలకార్యసృష్టిముక్త్వా కాలస్వరూపం తస్య స్థౌల్యసౌక్ష్మ్యరూపప్రకర్షాపకర్షరూపకాష్ఠే ప్రతిపిపాదయిషుస్తావత్కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే నిరూపయతి॥ చరమ ఇతి శ్లోకద్వయేన॥ నను కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షనిరూపణం కిమర్థ-మప్రకృతత్వాదితి చేన్న-కాలో హి పరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తః స్థూలసూక్ష్మరూపః సూర్యగత్యా లక్ష్యతే- యత్ర సూర్యో యావత్పరమాణుదేశమతిక్రామతి-తావత్కాలః పరమాణుః-యావతా చ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశమతిక్రామతి-స పరమమహాన్ సంవత్సరాత్మకః, ఏవం చ సూర్యగతివిషయదేశప్రకర్షాపకర్షనిరూపణమన్తరేణ సూర్యగత్యనుమేయకాలప్రకర్షాపకర్షనిరూపణాయోగాత్ యుక్తం తావత్కాలకార్యస్య వస్తునో నిరతిశయస్థౌల్య

సౌక్ష్మ్యనిరూపణం-తత్ర ప్రథమం కాలపరిచ్ఛేద్యస్య నిరతిశయసౌక్ష్మ్యరూపాపకర్షకాష్ఠామాహ ॥ చరమ ఇత్యేకేన॥ కేచిదిమం శ్లోకం వైశేషికోక్తపరమాణుసద్భావపరమాహుః, తదయుక్తం- వేదాన్తోపబృంహణపరే ప్రబన్ధే పరమాణుసద్భావాభ్యుపగమాసంభవాత్-పరమాణ్వాదినా సంవత్సరావసానేనేతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ-సద్విశేషాణాంసతః కార్యస్య విశేషాణాం అంశానాం-యశ్చరమోఽన్త్యాంశః అత్యల్పః, [illegible] స్సఇత్యర్థః । తమేవ విశినష్టి । అనేకః-కార్యావస్థామప్రాప్తః, అసంయుతః సముదాయావస్థాం చాప్రాప్తః, అతఏవ కార్యసముదాయావస్థయోరపగమేఽప్యస్తి సపరమాణుర్విజ్ఞేయో నృణాం, యతః కాలాపకర్షాత్, ఐక్యభ్రమః ఈదృశం సూక్ష్మమపి భాగమజ్ఞాత్వా అనేకేషు కాలాంశేష్వేకః కాల ఇతి భ్రమస్తీత్యర్థః, ఏవమపకర్షకాష్ఠాభిహితా ❁ ॥౧॥ ❁ అథ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ॥ సత ఇతి॥ యస్య కార్యస్య చరమోంశః పరమాణుః, తస్యైవ సతః కార్యావస్థాపన్నస్య- స్వరూపావస్థితస్య వికారాన్తరరహితస్య పదార్థస్య, యత్కైవల్యం కేవలం స్వరూపం, సఏవ పరమమహాన్ నిరతిశయప్రకర్షః, తమేవ విశినష్టి- అవిశేషం పునః ప్రకర్షాన్తరరహితం, నిరన్తరః స్వసమవేతాగృహీతభేదావయవః ❁ ॥౨॥ ❁ కాలపరిచ్ఛేద్యపదార్థే ఉపపాదితే ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే కాలేప్యతిదిశతి॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఏవం పరిచ్ఛేద్యప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠావత్, కాలోఽపి సౌక్ష్మ్యే పరమాణ్వాదిరూపే అపకర్షే- స్థౌల్యే సంవత్సరాదిరూపే ప్రకర్షే చ- సంస్థానభుక్త్యా అవచ్ఛేద్యార్థగతావస్థావిశేషసంయోగలక్షణయా, యద్వా, స్వావచ్ఛేదకాణుత్వాద్యవస్థారూపసంస్థానవిశేషసంయోగలక్షణయా భుక్త్యా, అనుమితః-కథం భూతః భగవాన్ భగవదాత్మకః-స్వయమవ్యక్తః, వ్యక్తమగ్విభుః-వ్యక్తవస్తుపరిణామహేతుః ❁ ॥౩॥ ❁ అతిదిష్టామేవాపకర్షకాష్ఠాముపపాదయత్యర్ధేన॥ స ఇతి॥ పరమాణుతాం అత్యన్తాల్పతాం-యః కాలః మన్తే భజతి-సకాలః పరమాణుర్జ్ఞేయః॥ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ సత ఇత్యర్ధేన॥ సతః నిరతిశయసూక్ష్మావస్థయా స్థితస్య స్వస్య-యో విశేషం, నిరతిశయస్థూలసంవత్సరాత్మకత్వవిశేషం - స్తం భజతీతి విశేష

చరమస్సద్విశేషాణామనేకోఽసంయుతస్సదా । పరమాణుస్స విజ్ఞేయో నృణామైక్యభ్రమో యతః ॥౧॥ సత ఏవ పదార్థస్య స్వరూపావస్థితస్య యత్ । కైవల్యం పరమమహానవిశేషో నిరన్తరః ॥౨॥ ఏవం కాలోఽప్యనుమితస్సౌక్ష్మ్యే స్థౌల్యే చ సత్తమ । సంస్థానభుక్త్యా భగవానవ్యక్తో వ్యక్తమగ్విభుః ॥౩॥ స కాలః పరమాణుర్వై యో మన్తే పరమాణుతామ్ । సతోఽవిశేషమగ్యస్తు స కాలః పరమో మహాన్ ॥౪॥ అణుర్ద్వౌ పరమాణూ స్యాత్త్రసరేణుస్త్రయస్స్మృతః । జాలార్కరశ్మ్యవగతః ఖమేవానుపతన్నగాత్ ॥౫॥ త్రసరేణుత్రయం మన్తేయః కాలస్స త్రుటిస్స్మృతా । శతభాగస్తు వేధస్స్యాత్తైస్త్రిభిస్తు లవస్స్మృతః ॥౬॥ నిమేషస్త్రిలవో జ్ఞేయ ఆమ్నాతస్తే త్రయః

భి గ్యః కాలః సపరమో మహాన్ నిరతిశయప్రకర్ష ఇత్యర్థః- సంవత్సరాత్మకత్వమేవ హి కాలస్థౌల్యం - ద్విపరార్ధత్వం తు తస్యైవ సంవత్సరస్యావృత్త్యా యుగమన్వన్తరాదిక్రమేణ భవతీతి న తత్స్థౌల్యమ్ ❁ ॥౪॥ ❁ ఏవముపకర్షప్రకర్షావుపపాద్యాపాన్తరకాలవిశేషావచ్ఛేదకావస్థాః ప్రతిపాదయతి ॥ అణుర్ద్వావితి పరమాణూ స్యాదిత్యాదినా-ద్వాత్రింశత్పంచదశభిః అణంచోత్తరం దివిత్యా [illegible] వైశేషికప్రక్రియయోక్తిః కింతు - తైస్స్వాభ్యుపగతవస్తుషు పరిభాషితానాం అంశానాం కాలావయవేషు ప్రయోగమాత్రం - పరమాణ్వాదినా సంవత్సరావసానేనేతి హి వక్ష్యతే - ద్వాభ్యాం పరమాణుభ్యా-మణురిత్యేకః కాలస్స్యాదిత్యర్థః త్రిభిరణుభిస్త్రసరేణురిత్యేకః కాలస్స్యాత్ - త్రసరేణుసంజ్ఞికాత్కాలాత్పూర్వోక్తకాలాంశానామత్యన్తసూక్ష్మతయా తదవచ్ఛేదకకథనస్యాశక్యత్వాత్త్రసరేణుసంజ్ఞికకాలస్యావచ్ఛేదకమాహ॥ జాలార్కేతి॥ జాలకరన్ధ్రప్రవిష్టాదిత్యరశ్మిషు దృష్టః, ఖం ఆకాశమేవ-అనుపతన్ గతః-న భూమిం, అనుపతన్-పాంసుర్యస్సః, త్రసరేణుకాల ఇత్యన్వయః ❁ ॥౫॥ ❁ అవచ్ఛేద్యస్య కాలస్య అవచ్ఛేదకపాంసురూపపదార్థస్య చాభేదోపచారాత్సామానాధికరణ్యం, జాలార్కరశ్మ్యవగతపాంసోరిపతత్స్వన్గావచ్ఛిన్నః కాలః త్రసరేణుసంజ్ఞక ఇత్యర్థః - త్రసరేణుసంజ్ఞకకాలాంశత్రికం-మన్తే వ్యాప్నోతి-యః కాలస్స త్రుటిరిత్యర్థః, త్రసరేణుకాలత్రయం త్రుటిరిత్యుక్తం భవతి-సా త్రుటిః వేధాఖ్యస్య కాలస్య-శతభాగః శతగుణః, కాల ఏకస్త్ర వేధావచ్ఛిన్నస్త్రిభిస్తైర్వేధైః లవ ఏకః కాలస్స్మృతః ❁ ॥౬॥ ❁ లవత్రయం నిమేష ఇత్యాహ॥ నిమేష ఇతి॥ శతభాగస్తు వేధ ఇతి శ్రుతిశతశబ్దోఽనేకవాచీ॥ తథా సతి॥ నిమేషశతభాగస్య సహస్రాంశం తు ణో నృప-తస్యాప్యయుతభాగాంశైర్భపత్యుపచయో నృణాం,, మితి నానకవచనైః కార్థ్యం స్యాత్, ఈదృశే కాలవిభాగః కథమవగమ్యత ఇతి చేత్-ఏకక్షణే విద్యుదాలోకాదయోఽనేకయోజనం వ్యాప్నువన్తి ఏకస్మిన్ క్షణే ఆదిత్యరథస్యానేకయోజనగతిశ్చ స్మర్యతే తత్రైకయోజనే ప్రదేశే సముదితాః కేశాః స్పర్శపాశ్చనశక్యాస్సంఖ్యాతుం - తతశ్చ కేశాదివత్పరిమిత

క్షణవ్యాప్త్యవచ్ఛిన్నాః కాలావయవాః ఏకక్షణవత్ప్రతిపన్నా అప్యసంఖ్యేయాస్సన్తీత్యుపపన్నమేతత్ - త్రయో నిమేషా - ఏకం క్షణం స్యాత్ - పఞ్చ క్షణాః - కాష్ఠాం విదుః - తాః కాష్ఠాః - పంచదశ - ఏకా లఘుః తా లఘ్వాఖ్య ఏకః కాలః ॥౭॥ పఞ్చదశ లఘూని - ఏకా నాడికా సమామ్నాతా - ద్వే తే నాడికే - ఏకో ముహూర్తః - షణ్ణాడికాస్సప్త వా ప్రహరః - స ఏవ యామో దినస్య రాత్రేశ్చతుర్థో భాగః - హ్రాసే షట్ - వృద్ధౌ సప్త - సంధ్యాముహూర్తద్వయం వినేతి జ్ఞాతవ్యం - తత్రాపి నియమార్థో - వాశబ్దః - నృణామిత్యనేన మనుష్యమానముక్తం - ప్రత్యహం తద్భేదానాం గణయితుమశక్యత్వాత్ ॥౮॥ నాడికాయామానం జ్ఞాపయితుం ప్రస్థలక్షణమాహ ॥ ద్వాదశార్ధేతి ॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం - ఉన్మీయతే అనేనేత్యున్మానం - పాత్రం - తచ్చ ద్వాదశార్ధపలం అర్ధాధిక ద్వాదశపలపరిమిత తామ్రరచితం - ఏకపఞ్చగుఞ్జాః మాషః - తైశ్చతుర్భిస్సువర్ణనుయమాషైశ్చతురఙ్గులాయామశలాకారూపేణ రచితైః - కృతమూలచ్ఛిద్రం - తేనచ్ఛిద్రేణ ప్రస్థపరిచ్ఛిన్నజలభరణయోగ్యత్వాత్ప్రస్థశబ్దవాచ్యం పాత్రం - జలే ప్లుతం స్థాపితం - యావత్ యావతా కాలేన - నిమజ్జతి స నాడికేత్యర్థః - మాషచతుష్టయమితస్వర్ణకృతచతురఙ్గులసూచ్యా కృతచ్ఛిద్రం సార్ధాధిక ద్వాదశపలపరిమితం ప్రస్థపరిమితజలభరణేనైవ నిమజ్జత్పాత్రం ప్రస్థం - తన్నిమజ్జనావచ్ఛిన్నః కాలో నాడికేతి సమవాయార్థః - అత్ర పలచ్ఛిద్రయోరాధిక్యే శీఘ్రం నిమజ్యేత్ - అల్పత్వే చ విలమ్బేనేతి పలశలాకయోర్నియమః ॥౯॥ చత్వారశ్చత్వారః అష్టావిత్యర్థః, అష్టౌ యామాః మర్త్యానాం - ఉభే అహనీ - అహోరాత్రం - పఞ్చదశాహాని - అహోరాత్రాత్మకాన్యహాని - శుక్లః కృష్ణః పక్షః - పఞ్చదశాహాని శుక్లః పక్షః, పునః పఞ్చదశాహాని కృష్ణః పక్ష ఇత్యర్థః హే మానద ॥౧౦॥ తయోః శుక్లకృష్ణయోః పక్షయోః - సముచ్చయః సముదాయః - ఏకో మాసః నృణామిత్యనుషఙ్గః ॥ పితౄణాం విశేషమాహ ॥ పితౄణామితి ॥ తత్ర త్వుక్తో మాసః - పితౄణామహర్నిశం అహోరాత్రం యత్తదోరని

క్షణః । క్షణాన్పఞ్చ విదుః కాష్ఠాం లఘు తా దశ పఞ్చ చ ॥౭॥ లఘూని వై సమామ్నాతా దశ పఞ్చ చ నాడికా । తే ద్వే ముహూర్తః ప్రహరష్షడ్యామస్సప్త వా నృణామ్ ॥౮॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం చతుర్భిశ్చతురఙ్గులైః । స్వర్ణమాషైః కృతచ్ఛిద్రం యావత్ప్రస్థం జలప్లుతమ్ ॥౯॥ యామాశ్చత్వారశ్చత్వారో మర్త్యానామహనీ ఉభే । పక్షః పఞ్చదశాహాని శుక్లః కృష్ణశ్చ మానద ॥౧౦॥ తయోస్సముచ్చయో మాసః పితౄణాం తదహర్నిశమ్ । ద్వౌ తావృతుష్షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివి ॥౧౧॥ అయనే అహనీ ప్రాహుర్వత్సరో ద్వాదశస్స్మృతః । సంవత్సరశతం నౄణాం పరమాయుర్నిరూపితమ్ ॥౧౨॥ గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః పరమాణ్వాదినా జగత్ । సంవత్సరావసానేన పర్యేత్యనిమిషో విభుః ॥౧౩॥ సంవత్సరః పరివత్సర ఇలావత్సర ఏవ చ । ఇద్వత్సరో వత్సరశ్చ విదురైవం ప్రభాష్యతే ॥౧౪॥ యస్సృజ్యశక్తిమురుధోచ్ఛ్వసయన్స్వశక్త్యా పుంసోఽభ్రమాయ దివి ధావతి భూతభేదః ।

యమేనోద్దేశ్యవిధేయాన్యతరలిఙ్గత్వాత్తదితి నపుంసకనిర్దేశః - తౌ పూర్వోక్తౌ, ద్వౌ మాసౌ - నృణాం - ఋతుః - షణ్మాసాస్త్వయనమిత్యుచ్యతే - తచ్చాయనం దక్షిణోత్తరభేదేన ద్వివిధం - షణ్మాసాః దక్షిణాయనం పునష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణం ॥ దేవానాం విశేషమాహ ॥ అయనే దక్షిణోత్తరాయణే దివి - అహని, ప్రాహుః, దేవానామహోరాత్రమిత్యర్థః - ద్వాదశ, పూర్వోక్తాః ద్వాదశ మాసాః - నృణాం, వత్సరః స్మృతః - ప్రసఙ్గాన్నృణామాయుః పరిమాణమప్యాహ ॥ సంవత్సరశతమితి ॥ స్పష్టార్థః ॥ నృణామిత్యుపలక్షణమన్యేషామపి స్వస్వమానేన శతసంవత్సరాయుషః - అనేన క్రమేణాసౌ సూర్యో నిత్యమాయుః క్షిపతీత్యాహ ॥ గ్రహర్క్షేత్యాదినా ॥ అనిమిషః నిత్యజాగరూకః - విభుస్సూర్యః - గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః గ్రహాశ్చన్ద్రాదయ - ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని - తారా అన్యాని నక్షత్రాణి - తదుపలక్షితం యత్కాలచక్రం - తత్స్థితః - జగత్ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశం - పరమాణ్వాదినా సంవత్సరాన్తేన కాలేన - పర్యేతి పర్యటతి ॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ఉక్తస్యైవ వత్సరాత్మక కాలస్య సూర్యాది గతిభేదేన నామభేదమాహ ॥ సంవత్సర ఇత్యేకేన శ్లోకేన ॥ ఆదిత్యగత్యా సంవత్సరః - బృహస్పతిగత్యా పరివత్సరః - త్రింశద్దివసైర్మాసైరాదిత్యగతి విశేషాదిలావత్సరః - చాన్ద్రనక్షత్రగతిభ్యాం ఇద్వత్సరవత్సరౌ ఇత్యేవం ప్రభాష్యతే కథ్యతే ॥౧౪॥ ఏవం సూక్ష్మత్వేన చ సర్వస్యావచ్ఛేదకత్వేన కాలస్వరూపం నిరూప్యోక్తవిధకాలశరీరకస్య కాలకాల్యస్య సూర్యాత్మనః పరమాత్మన ఉపాసనమకాలకాల్యత్వమిచ్ఛద్భిః కర్తవ్యమిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ భూతాని భినత్తీతి భూతభేదః - భూతవికారకృత్పరమాత్మా - కాలాఖ్యయా - స్వశక్త్యా స్వతన్త్రా - సృజ్యానాం కర్మశక్తిం పరిణమయన్ - పుంసో జీవస్య - భ్రమాయ - భ్రమో మోహః - తన్నివృత్త్యై - తత్తత్కాలానుష్ఠేయధర్మవిషయమోహం నివర్తయితుమిత్యర్థః ॥ క్రతుభిస్సాధ్యం - య - ద్గుణమయం సత్త్వాదిగుణభేదేన త్రిగుణాత్మకం,

ఫలం-వితన్వన్ విస్తారయన్-దివి అన్తరిక్షే-ధావతి సూర్యాన్తస్య కీర్తిమాత్వా పర్యటతి-తస్మై శూర్యశరీరాయ, వత్సరపఞ్చకాయ పూర్వోక్తసంవత్సరాదిపఞ్చకాత్మనే-బలింహరత పూజాం కురుతేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ ఏవం కాలకాల్యస్వరూపే ఆయుఃపరిమాణే కాలస్యైవాయుస్తుస్సూర్యాన్తరస్యోపాసనే కర్తవ్యేఽభిహితే, పిత్రాదీనాంతదహర్నిశం దివి అయనే అహనీ పాత్రిహరుః - సంవత్సరశతం నృణాం పరమాయుర్నిరూపితమితి త్రైలోక్యాన్తర్వర్తినామేవ పితృదేవమనుష్యాణామాయుః పరిమాణం కథితం - త్రైలోక్యాద్బహిర్భూతానాం తు కియదాయుః పరిమాణమిత్యపృచ్ఛద్విదురః, పితృదేవమనుష్యాణాం పరమాయుః ఇదం స్వస్వమానేన వర్షశతం స్మృతం-పరేషాం గతిం ఆయుర్మానం - ఆచక్ష్వ-తే కే ఇత్యత్రాహ॥ కల్పాత్ కల్పావస్థాత్ త్రైలోక్యాద్బహిః-యేస్యుః సన్తి విదుః-తేషామిత్యర్థః - విద ఇతి పాఠాన్తరం, తత్ర కల్పాద్బహిర్భూతా యే జ్ఞానినః తేషామిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ అహం న జానామీతి మా వోచ ఇత్యాహ॥ భవానితి॥ భగవదాత్మకస్య కాలస్య, గతిం, ప్రావీణ్యగతిం-భవాన్-వేద జానాతి-నను హే మైత్రేయ - నిశ్చయేన అహం కథం జానీయామిత్యాహ ఆహ- ధీరాః భవాదృశా జ్ఞానినః- యోగరాద్ధేన యోగసిద్ధేన, చక్షుషా, విశ్వం జగత్ -విచక్షతే పశ్యన్తి-యోగిప్రత్యక్షావిషయం న కించిదస్తీత్యర్థః॥ ఏవమాపృష్టో మునిః, త్రైలోక్యాద్బహిరవస్థితానాం చతుర్ముఖాత్పర్వేషాం యుగసాహస్రం దినపరిమాణం - ఏవంవిధపఞ్చశత్తరత్రిశతదినాత్మకవర్షశతమాయుఃపరిమాణమితి కథయితుం తావద్యుగపరిమాణం యుగస్వరూపం యుగేషు ధర్మానువృత్తితారతమ్యం చాహ॥ కృతమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ తత్ర ద్వాభ్యాం యుగపరిమాణమాహ॥ కృతమితి॥ కృతాదిచతుర్యుగం సావధానం అవధీరయత ఇత్యవధానం, సంధ్యాంశశ్చ తత్సహితం ప్రత్యేకం, దివ్యైర్దేవమానమితైః, ద్వాదశసాహస్రైర్వర్షైః-నిరూపితం-అపిచ-కృతాదిషు చ-యథాక్రమం చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకంచేలసహస్రా

కాలాఖ్యయా గుణమయం క్రతుభిర్వితన్వం స్తస్మై బలిం హరత వత్సరపఞ్చకాయ ॥ ౧౫ ॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ ॥ పితృదేవమనుష్యాణామాయుః పరమిదం స్మృతం। పరేషాం గతిమాచక్ష్వ యే స్యుః కల్పాద్బహిర్విదః ॥ ౧౬ ॥ భవాన్వేద కాలస్య గతిం భగవతో నను । విశ్వం విచక్షతే ధీరా యోగరాద్ధేన చక్షుషా ॥ ౧౭ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ కలిశ్చేతి చతుర్యుగమ్। దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షైః సావధానం నిరూపితమ్॥ ౧౮ ॥ చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం కృతాదిషు యథాక్రమమ్। సంఖ్యాతాని సహస్రాణి ద్విగుణాని శతాని చ॥ ౧౯ ॥ సంధ్యాసంధ్యాంశయోరన్తర్యః కాలః శతసంఖ్యయోః। తమేవాహుర్యుగం తజ్జ్ఞా యత్ర ధర్మో విధీయతే ॥ ౨౦ ॥ ధర్మశ్చతుష్పాన్మనుజాన్ కృతే సమనువర్తతే। స ఏవాన్యేష్వధర్మేణ ప్రతిపాదేన వర్ధతా ॥ ౨౧ ॥ త్రైలోక్యాద్యుగసాహస్రం బహిరాబ్రహ్మణో దినమ్ । తావత్యేవ నిశా తాత యన్నిమీలతి విశ్వసృట్॥ ౨౨ ॥ నిశావసానఆం

ణి సంఖ్యాతాని-శతాని తు ద్విగుణాని సంఖ్యాతానీత్యర్థః, అయమర్థః, తావత్కృతయుగస్య దేవమానేన ద్వాదశ చత్వారి చేతి వత్సరాణి, సంధ్యాసంధ్యాంశయోశ్చత్వారి చత్వారి శతానీత్యష్టౌ శతాని-దేవమానేనాష్టశతోత్తరషోడశసాహస్రవత్సరాః-ససంధ్యాంశస్య కృతస్య పరిమాణం, త్రేతాయాస్తు పఞ్చదశసాహస్రాణి షట్ఛతానీత్యేవం ససంధ్యాంశాయాస్త్రేతాయాః షట్ఛతోత్తరపఞ్చదశసాహస్రవర్షపరిమితిః, ద్వాపరస్య తు ససంధ్యాంశస్య చతుశ్శతోత్తరచతుర్దశసాహస్రాణి కలేస్తు ససంధ్యాంశస్య ద్విశతోత్తరత్రయోదశసాహస్రాణి - యుగస్యాదౌ సంధ్యా, యుగాన్తే సంధ్యాంశః, సహస్రాణామువర్యుక్తాని-క్రమేణ తత్తత్సంధ్యాంశయోః పరిమాణమిత్యవగన్తవ్యం - నను ససంధ్యాంశస్యైవ యుగత్వముత తాభ్యామన్తరేణ మధ్యస్యైవేత్యసంశయం నిరాకుర్వన్ చతుర్షుయుగేషు తత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మాణామవశ్యకర్తవ్యతామాహ॥ సంధ్యాంశయోరితి ॥ శతసంఖ్యయోః ఉక్తాని శతాని సంఖ్యాయయోస్తయోః - సంధ్యాంశయోరన్తరణమధ్యే-యః కాలః-తమేవ కాలం యుగమితి-యుగజ్ఞాః ప్రాహురిత్యర్థః-యత్ర యుగే - ధర్మః నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదేన త్రివిధో ధర్మః విధీయతే కర్తవ్యత్వేన చోద్యత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ❁ కృతే చతుష్పాద్ధర్మస్యానువృత్తిం త్రేతాదిషు తత్సంకోచం చాహ॥ ధర్మ ఇతి ॥ కృతయుగే మనుజాన్ చతుష్పాద్ధర్మోఽనువర్తతే-అన్యేషు త్రేతాదిషు-ఏకైకేన పాదేన వర్ధతా-అధర్మేణ హేతునా ధర్మోఽన్యేతి అవగచ్ఛతీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ అథ త్రైలోక్యాద్బహిఃస్థానాం దినపరిమాణమాహ॥ త్రైలోక్యాదితి॥ త్రైలోక్యాద్బహిఃస్థితానాం ఆబ్రహ్మణః బ్రహ్మపర్యన్తానాం సర్వేషాం-యుగసాహస్రం-దినమహరిత్యర్థః-హే తాత, తావతీ రాత్రిః-మిళితం దినం-యత్ యస్యాం-రాత్రౌ-విశ్వసృట్ బ్రహ్మా -నిమీలతి స్వపితి ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ బహిష్ఠానామహోరాత్రగతానాం స్థితిమాహ ॥ నిశావసాన ఇత్యాదినా ॥ అన్తస్సలిల ఇత్యన్తేన, నిశావసానే నిశాయాః రా

త్రేః-అవసానే అత్యయే-నిశాయామవగతాయామిత్యర్థః, ఆరబ్ధో యో లోకకల్పః-కల్పావచ్ఛిన్నో లోకః - యద్వా, కల్పనం కల్పః-సర్గ ఇత్యర్థే, లోకసర్గం చతుర్దశ మనూన్, భుఞ్జన్ పరిచ్ఛిన్దన్, భగవతో బ్రహ్మణో యావద్దినమనువర్తతే ॥ ౨౩ ॥ మన్వాయుః పరిమాణమాహ ॥ స్వం స్వమితి ॥ సాధికాం కించిదధికాం - యుగానామేకసప్తతిం - స్వం స్వం కాలం, మనుర్భుఙ్క్తే అనుభవతీత్యర్థః-మన్వన్తరగతాం స్థితిమాహ ॥ మన్వన్తరేష్వితి ॥ మనూనామన్తరాణి మన్వన్తరాణి, పూర్వపూర్వమనుమారభ్యోత్తరమనుపర్యన్తామధ్యకాలాః, తేషు, మనవః మనువంశ్యాః పృథివీపాలకాః రాజానః - ఋషయః సురాశ్చ సురేశా ఇన్ద్రాదయః - తాననువర్తన్తే, ఏతే సర్వే యుగపత్ - భవన్తి - ప్రభవన్తి - త్రిలోకీం పరిపాలయన్తీత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ అథైవం త్రైలోక్యబహిష్ఠమానమితతత్తద్దినకాలావచ్ఛిన్నసర్గస్య దైనందినసర్గత్వం వదన్ మన్వాదిభిర్ద్వారభూతైర్భగవానేవ విశ్వమవతి-నతు మన్వాదయః స్వయమవితార ఇత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ బ్రాహ్మశ్చతుర్ముఖకర్తృకః, ఏషః - దినం దినం క్రియమాణో యస్సర్గః-స ఏష దైనందినసర్గః-కథంభూతః - త్రైలోక్యవర్తనః త్రైలోక్యస్య వర్తనం వృత్తిర్యస్మిన్నస్తీతి త్రైలోక్యవర్తనః "వర్ధన ఇతి పాఠాన్తరం" తత్త్రైలోక్యం వర్ధయతీతి తథా - యత్ర యస్మిన్ దైనందినే సర్గే - తిరశ్చాం నృణాం పితౄణాం దేవానాంచ కర్మభిః పుణ్యపాపరూపైః కర్మభిః-సంభవః ఉత్పత్తిర్భవతి ॥ ౨౫ ॥ మన్వన్తరేషు భగవాన్ స్వమూర్తిభిః సత్త్వం శుద్ధసత్త్వం బిభ్రత్ శుద్ధసత్త్వమయమూర్తిభిర్బిభ్రాణ ఇత్యర్థః ఉదితపౌరుషః ఆవిష్కృతపురుషాకారస్సన్-మన్వాదిభిర్ద్వారభూతైః-రిదం విశ్వ-మవతి రక్షతి- అతో న భగవతో రక్షకత్వవిహతిరిత్యభిప్రాయః ॥ ౨౬ ॥ దినగతాం స్థితిమభిధాయాథ రాత్రిగతాం స్థితిమాఖ్యాతుముపక్రమతే ॥

బ్ధో లోకకల్పోఽనువర్తతే। యావద్దినం భగవతో మనూన్ భుఞ్జంశ్చతుర్దశ ॥ ౨౩ ॥ స్వం స్వం కాలం మనుర్భుఙ్క్తే
సాధికాం హ్యేకసప్తతిమ్। మన్వన్తరేషు మనవస్తద్వంశ్యా ఋషయస్సురాః ॥ భవన్తి చైతే యుగపత్సురేశా
శ్చానుయే చ తాన్ ॥ ౨౪ ॥ ఏష దైనందినస్సర్గో బ్రాహ్మస్త్రైలోక్యవర్తనః । తిర్యఙ్నృపితృదేవానాం సంభవో
యత్ర కర్మభిః ॥ ౨౫ ॥ మన్వన్తరేషు భగవాన్ బిభ్రత్సత్త్వం స్వమూర్తిభిః । మన్వన్తరాదిభిర్విశ్వమవత్యుదిత
పౌరుషః ॥ ౨౬ ॥ తమోమాత్రాముపాదాయ ప్రతిసంరుద్ధవిక్రమః । కాలేనానుగతాశేష ఆస్తే తూష్ణీం దినా
త్యయే ॥ ౨౭ ॥ తమేవాన్వపిధీయన్తే లోకా భూరాదయస్త్రయః । నిశాయామనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభా
స్కరమ్ ॥ ౨౮ ॥ త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం శక్త్యా సంకర్షణాగ్నినా । యాన్త్యూష్మణా మహర్లోకాజ్జనం
భృగ్వాదయోఽర్దితాః ॥ ౨౯ ॥ తావత్త్రిభువనం సద్యః కల్పాన్తైధితసిన్ధవః । ప్లావయన్త్యుత్కటాటోపచణ్డవా
తేరితోర్మయః ॥ ౩౦ ॥ అన్తస్స తస్మిన్ సలిల ఆస్తేఽనన్తాసనో హరిః । యోగనిద్రానిమీలితాక్షః స్తూయమానో జనాల
యైః ॥ ౩౧ ॥ ఏవంవిధైరహోరాత్రైః కాలగత్యోపలక్షితైః । అపక్షితమివాస్యాపి ఆయుర్వర్షశతం ప

తమోమాత్రామితి ॥ తమసో-మాత్రాం లేశ-ముపాదాయ స్వీకృత్య - ప్రతిసంరుద్ధః నివృత్తః విక్రమో వ్యాపారో యస్య సః కాలేనానుగతం అనుప్రవిష్టం అశేషం యస్య సః-కాలో హ్యేనమనుసరతీత్యర్థః- బ్రహ్మ-దినాత్యయే దినాన్తే తూష్ణీమాస్తే ఉపవిశతి ॥ ౨౭ ॥ అనుగతాశేషత్వమేవ దర్శయతి ॥ తమేవేతి ॥ తమేవానుగతం కాలమేవానుపశ్చాద్భూరాదయః-త్రయో లోకాః, అపధీయన్తే తిరోహితా భవన్తీత్యర్థః ॥ కథమపిధీయన్త ఇత్యత ఆహ ॥ నిశాయాం అనువృత్తాయాం ప్రవర్తమానాయాం సత్యాం - నిర్ముక్తః శశీ చన్ద్రః భాస్కరశ్చ యథా భవతి తథాఽపిధీయన్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ పునస్తమేవాపిధానప్రకారమాహ ॥ త్రిలోక్యామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ శక్త్యా భగవచ్ఛక్తిరూపేణ-సంకర్షణాగ్నినా సంకర్షణముఖోద్భూతరుద్రగణాగ్నినా-త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం సత్యాం, తస్యాగ్నేరూష్మణా అర్దితాః పీడితాః-మహర్లోకవాసినో భృగ్వాదయః, తస్మాల్లోకాజ్జనలోకం యాన్తి ॥ ౨౯ ॥ తావత్తదా, సంకర్షణాగ్నినా దగ్ధం త్రిభువనం, కల్పాన్తైధితాః ప్రవృద్ధాః, సిన్ధవ, ఉత్కటః ఆటోపః క్షోభః యేషాం- తే చ తే-చణ్డవాతేరితోర్మయశ్చ, సద్యః ప్లావయన్తి సంప్లావయన్తి ॥ ౩౦ ॥ ఏవం త్రిలోక్యపిధానమభిధాయ, తస్మిన్ ప్రలయామ్భసి భగవతోఽవస్థానమాహ ॥ తస్మిన్ సలిలే, అన్తః మధ్యే అనన్తశ్శేష ఏవ ఆసనం యస్య, స హరిః-యోగస్స్వానుభవరూపః-స ఏవ నిద్రా, తయా మీలితే అక్షిణీ యస్య సః-జనాలయైర్జనలోకః ఆలయో యేషాం తైః స్తూయమానః ఆస్తే ॥ ౩౧ ॥ ఏవం త్రైలోక్యబహిష్ఠానామాయుః పరిమాణమభిధాయ, "ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన" ఇత్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మభువనాన్తానాం హేయత్వమాఖ్యాతుం బ్రహ్మాయుషో ఽప్యపక్షయమాహ ॥ కాలగత్యా పరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తరూపగత్యా, ఉపలక్షితైః, ఏవంవిధైః పూర్వోక్తపరిమాణపరి

చ్ఛిన్నైరహోరాత్రైర్యస్య బ్రహ్మణః పరం ప్రాణినామాయుషః పర, మధికం - వయశ్శతం స్వమానేన సంవత్సరశతాత్మకం - య - దాయు - స్తదపి, అపక్షతమివ అపక్షీణమివేత్యర్థః ఇవశబ్దేన కించిదాయురపక్షీణం కించిదవశిష్టమితి సూచ్యతే *॥౩౨॥* తత్ర, కియదపక్షీణం - కియదవశిష్టమిత్యత్రాహ॥ యదితి॥ తస్య బ్రహ్మణో, య, దాయుః తత్స్వమానేన సంవత్సరశతాత్మకం, తస్యాయుషః, అర్ధం, పరార్ధమితి కథ్యతే, తస్య ద్విపరార్ధాత్మకస్యాయుషః, పూర్వః పరార్ధోఽపక్రాన్తః, అపగతః, అపరః ఉత్తరపరార్ధః, అద్య అధునా, ప్రవర్తతే ॥౩౩॥ పూర్వోత్తరయోః పరార్ధయోః, ప్రవృత్తే నందినకల్పం, నామభేదోఽస్తి నేతి సంశయం నిరాకుర్వన్, కల్పానాం బహుత్వాత్ పూర్వపరార్ధస్యాద్యం, తయోః కల్పయోరుత్తరపరార్ధాద్యకల్పస్య చాన్వర్థాని నామాన్యాహ॥ పూర్వస్యేత్యాదిభిస్త్రిభిః, పూర్వస్య పరార్ధస్యాదౌ, బ్రాహ్మో నామ బ్రహ్మాఖ్యో మహాన్ కల్పః, అభూత్, నామ్నోఽన్వర్థతాం వదన్ మహత్త్వం చాహ॥ యత్ర పూర్వపరార్ధాద్యకల్పే, బ్రహ్మ అభవత్, ఇదమేవాన్వర్థతానిమిత్తం, కోఽసౌ బ్రహ్మా, యత్సంబన్ధాత్ కల్పస్య బ్రహ్మత్వ, మత ఆహ॥ యం, శబ్దబ్రహ్మేతి వేదమయ ఇతి, విదుః, ఇదమేవ హి మహత్త్వే నిమిత్తం, యః, పరబ్రహ్మ తదుపాసన తదారాధన ప్రకాశక వేదమయో బ్రహ్మణో మత ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ తస్యైవ చ పూర్వపరార్ధస్యాన్తే, యం కల్పం, పాద్మమిత్యాచక్షతే - మనీషిణ ఇతి శేషః, స కల్పోఽభూత్ - తస్య పాద్మాఖ్యత్వే నిమిత్తమాహ॥ యత్ యత్ర కల్పే, హరేర్భగవతోఽనిరుద్ధస్య, నాభిరేవ సర, స్తస్మాత్, లోకసరోరుహం భువనకోశాత్మకం కమల, మాసీత్ ఉదపద్యత ॥౩౫॥ ద్వితీయస్యాపి ద్వితీయపరార్ధస్యాపి, అయం కల్పః కథితః "కోఽసావిత్యత ఆహ", వారాహ ఇతి విఖ్యాతః ప్రసిద్ధః, అన్వర్థతానిమిత్తమాహ॥ యత్రాస్మిన్ హరిః సూకరరూప ఆసీత్ ॥౩౬॥ నను చతుర్ముఖపర్యన్తానాం కాలకార్యత్వముక్తం, తద్వత్పరమాత్మనోఽపి కాలకార్యత్వమస్తీత్యాశఙ్క్య నేత్యాహ ॥ కాలోఽయమిత్యాదినా ॥ ద్విపరార్ధా

రమ్॥౩౨॥ యదర్ధమాయుషస్తస్య పరార్ధమభిధీయతే। పూర్వః పరార్ధోఽపక్రాన్తో హ్యపరోఽద్య ప్రవర్తతే॥
పూర్వస్యాదౌ పరార్ధస్య బ్రాహ్మో నామ మహానభూత్। కల్పో యత్రాభవద్బ్రహ్మా శబ్దబ్రహ్మేతి యం విదుః॥౩౪॥
తస్యైవ చాన్తే కల్పోఽభూద్యం పాద్మమభిచక్షతే। యద్ధరేర్నాభిసరస ఆసీల్లోకసరోరుహమ్॥ ౩౫ ॥అయం
తు కథితః కల్పో ద్వితీయస్యాపి భారత। వారాహ ఇతి విఖ్యాతో యత్రాసీత్సూకరో హరిః ॥౩౬॥ కాలోఽయం ద్వి
పరార్ధాఖ్యో నిమేష ఉపచర్యతే। అవ్యాకృతస్యానన్తస్య హ్యనాదేర్జగదాత్మనః ॥౩౭॥ కాలోఽయం పరమా
ణ్వాదిర్ద్విపరార్ధాన్త ఈశితుః। నైవేశితుం ప్రభుర్భూమ్న ఈశ్వరో ధామమానినామ్ ॥౩౮॥ వికారైః షోడశైర్యు
క్తో విశేషాదిభిరావృతః। అణ్డకోశో బహిరయం పఞ్చాశత్కోటివిస్తృతః॥౩౯॥ దశోత్తరాధికైర్యత్ర ప్రవిష్టః
పరమాణువత్। లక్ష్యతేఽన్తర్గతాశ్చాన్యే కోటిశో హ్యణ్డరాశయః॥౪౦॥ తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకార

ఖ్యోఽయం కాలః, అనాదేర్భగవతో, నిమేష ఉపచర్యతే నిమేష ఇవాపతిష్యతీత్యర్థః, నిమేష ఇత్యుక్తే కాలపరిచ్ఛిన్నత్వం స్యాదిత్యాశఙ్క్య ఉపచర్యత ఇత్యుక్తమ్, అనాదిత్వేన తస్య కాలకార్యత్వమిత్యభిప్రాయేణానాదేరిత్యుక్తమ్, అనాదేరపి హిరణ్యగర్భాదిక్షేత్రజ్ఞస్య కాలపరిచ్ఛిన్నతా త్వయాభిహితా, తద్వత్పరస్యాపి స్యాదిత్యత ఆహ॥ అవ్యాకృతస్య ప్రాకృతనామరూపరహితస్య, హిరణ్యగర్భాదీనాం ప్రాకృతనామరూపభాక్త్వం వాదిమత్త్వమిత్యభిప్రాయః, కరంతస్య నామరూపరాహిత్యం, ఉపాదానకారణత్వేన నామరూపభాక్త్వస్యావర్జనీయత్వాదిత్యత ఉక్తమ్, జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మన ఆత్మతయా నామరూపనిర్వాహకత్వేనోపాదానత్వేపి స్వతో నామరూపభాక్త్వాభావాత్ ॥కాల ఇతి॥ పరమాణ్వాదిద్విపరార్ధాన్తోఽయం, కాలాత్మాయం, ఈశ్వరశరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వాత్, కాలః, అన్యేషాం ధామమానినాం, ఉజ్జ్వలం మన్యమానానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనా, మీశ్వరః ప్రభురపి, ఈశితుః స్వేశితుః, భూమ్నః త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితస్య భగవతో, న ప్రభుః ॥౩౭॥౩౮॥ భూమత్వమేవాహ॥ వికారైరితి త్రిభిః॥ షోడశభిః, శబ్దాదివిషయాః పఞ్చ, వాగాదివ్యాపారాః పఞ్చ, ప్రాణాదివాయువృత్తయః పఞ్చ, ఏకో మనోవికారః సంకల్పాదిః, ఏతైః షోడశభిర్వికారైర్యుక్తః, విశేషాదిభిః పృథివ్యాదిభిః పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్ప్రకృతిభిః కథం భూతైర్విశేషాదిభిః, దశోత్తరాధికైః దశగుణముత్తరోత్తరమధికైః, బహిరావృతః, పఞ్చాశత్కోటియోజనవిస్తృతః, అయమణ్డకోశః ॥౩౯॥ యత్ర మూలప్రకృతౌ, ప్రవిష్టః, పరమాణువద్దృశ్యతే ఏవంవిధాశ్చాన్యే, అణ్డరాశయః, కోటిశః ప్రవిష్టాః, పరమాణువద్దృశ్యన్తే ॥౪౦॥ తత్, సర్వేషాం కారణానాం మహదాదీనామపి కారణం మూలప్రధానం, మహాత్మనః పురుషస్య, విష్ణోః, ధామ శరీరం, ఆహురిత్యన్వయః "యస్యావ్యక్తం శరీర" మితి శ్రుతేః, ఏవమచిన్త్యవివిధవిభవమూలప్రకృ

తిశరీరకస్య పరమాత్మనః కథం కాలః ప్రభుస్స్యాదిత్యభిప్రాయః ॥ ౪౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః

ఏవం కాలస్వరూపం సప్రపఞ్చమభిధాయ, ప్రాకృతమనుసర్గమేవ విశేషేణ ప్రతిపిపాదయిషుః తమేవానుసర్గకథనం వృత్తకథనపూర్వకం ప్రతిజానీతే ॥ ఇతీతి ॥ హే క్షత్తః, పరమాత్మనః కాలాఖ్యో మహిమా, తే తుభ్యం, ఇతి ఉక్తప్రకారేణ, వర్ణితః, అథ అనన్తరం, వేదగర్భః బ్రహ్మా, యథా అస్రాక్షీత్, తథా తత్ప్రకారం, వర్ణ్యమానం, మమ సకాశాత్, నిబోధ శృణు ॥ ౧ ॥ ప్రథమమజ్ఞానపఞ్చకపర్వసృష్టిమాహ ॥ ససర్జేతి ॥ అగ్రే వృష్టిసృష్ట్యాదౌ, ఆదికృత్ ఆదికర్తా బ్రహ్మా, అన్ధతామిస్రాదీని, ససర్జ - ఏతేఽజ్ఞానవృత్తయః, వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతపఞ్చపర్వాజ్ఞానవృత్తయః, తమోమోహాదయ ఇతి కేచిత్, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, పాతఞ్జలోక్తా అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశా ఇత్యన్యే, తథైవోక్తం వైష్ణవే « తమోఽవివేకో మోహస్స్యాదన్తఃకరణవిభ్రమః । మహామోహస్తు విజ్ఞేయో గ్రామ్యభోగసుఖైషణా । మరణం హ్యన్ధతామిస్రస్తామిస్రః క్రోధ ఉచ్యతే । అవిద్యా పఞ్చపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మన ఇతి ॥ తమః స్వరూపాప్రకాశః మోహో దేహాదిష్వహంబుద్ధిః, మహామోహో విషయభోగేచ్ఛా - తామిస్రస్తత్ప్రతిఘాతే క్రోధః । అన్ధతామిస్రః తన్నాశే అహమేవ వినష్టోఽస్మీతి బుద్ధిః « ఉత్పన్నగ్రాహిణస్త్వేతే తేఽజ్ఞానేఽజ్ఞానమానినః । అహంకృతా అహంమానా అవేదిన,, ఇతి విశేషణోక్తాజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, అవేదినః స్వరూపానభిజ్ఞాః, అహంకృ

ణకారణమ్ । విష్ణోర్ధామ పరం సాక్షాత్పురుషస్య మహాత్మనః ॥ ౪౧ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః

శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తే వర్ణితః క్షత్తః కాలాఖ్యః పరమాత్మనః । మహిమా వేదగర్భోఽథ యథాస్రాక్షీన్నిబోధ మే ॥ ౧ ॥ ససర్జాగ్రేఽన్ధతామిస్రమథ తామిస్రమాదికృత్ । మహామోహం చ మోహం చ తమశ్చాజ్ఞానవృత్తయః ॥ ౨ ॥ దృష్ట్వా పాపీయసీం సృష్టిం నాత్మానం బహ్వమన్యత । భగవద్ధ్యానపూతేన మనసాన్యాం తతోఽసృజత్ ॥ ౩ ॥ సనకం చ సనన్దం చ సనాతనమథాత్మభూః । సనత్కుమారం చ మునీన్నిష్క్రియానూర్ధ్వరేతసః ॥ ౪ ॥ తాన్ బభాషే స్వభూః పుత్రాన్ప్రజాః సృజత పుత్రకాః । తన్నైచ్ఛన్మోక్షధర్మాణో వాసుదేవపరాయణాః ॥ ౫ ॥ సోఽవధ్యాతస్సుతైరేవం ప్రత్యాఖ్యాతానుశాసనైః । క్రోధం దుర్విషహం జాతం నియన్తుముపచక్రమే ॥ ౬ ॥ ధియా నిగృహ్యమాణోఽపి భ్రువోర్మధ్యాత్ప్రజాపతేః । సద్యోఽజాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహితః ॥ ౭ ॥ స వై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవాన్ భవః । నామాని కురు మే ధాతః స్థానాని చ జగద్గురో

తాః దేహే అహంబుద్ధిమన్తః, అహంమానాః స్వతన్త్రాభిమానవన్తః, అన్యత్స్ఫుటమ్ ॥ ౨ ॥ పాపీయసీమజ్ఞానవృత్తీనాం నిరయసాధనత్వేన పాపీయస్త్వాత్తత్సృష్టేః పాపీయస్త్వం, సృష్టిం పాపీయసీం, దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా, ఆత్మానం పాపీయస్స్రష్టారం స్వాత్మానం, న బహ్వమన్యత న సమీచీనమమన్యతేత్యర్థః । తతః అనన్తరం, భగవద్ధ్యానపూతేన, మనసా, అన్యామసృజత్ ॥ ౩ ॥ తానాహ ॥ సనకం చేతి ॥ ఆత్మభూః బ్రహ్మా, సనకాదీన్, మునీన్ శుభాశ్రయసంశీలనపరాన్, నిష్క్రియాన్ నివృత్తిధర్మపరాయణాన్, ఊర్ధ్వరేతసః జితేన్ద్రియాన్, అసృజత్ ॥ ౪ ॥ స్వభూః బ్రహ్మా, తాన్ సనకాదీన్ పుత్రాన్, బభాషే, భాషణమేవాహ ॥ హే పుత్రకాః, ప్రజాః సృజతేతి, తే, సనకాదయః, మోక్షధర్మాణః నివృత్తినిష్ఠాః, వాసుదేవ ఏవ పరం అయనం ప్రాప్యం ప్రాపకం చ యేషాం తే తథోక్తాస్సన్తః, నైచ్ఛన్ తదనుజ్ఞాతాం సృష్టిం కర్తుం నైచ్ఛన్నిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సః బ్రహ్మా, ప్రత్యాఖ్యాతం అనఙ్గీకృతం అనుశాసనమాజ్ఞా యైస్తైః, సుతైః, ఏవం అవధ్యాతః అవజ్ఞాతః, దుర్విషహం దుస్సహం, జాతం, ఉత్పన్నం, క్రోధం, నియన్తుం, ఉపచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ ౬ ॥ ధియా బుద్ధ్యా, నిగృహ్యమాణోఽపి విష్టభ్యమానోఽపి, తన్మన్యుః తస్య చాసౌ మన్యుశ్చ తన్మన్యుః క్రోధః, ప్రజాపతేః బ్రహ్మణః భ్రువోర్మధ్యాత్, నీలలోహితః, కుమారః, అజాయత, నిగృహ్యమాణోఽప్యనిగృహీతః సన్ భ్రూమధ్యమాగత్య తత్సకాశాన్నీలలోహితకుమారరూపేణాజాయత ॥ ౭ ॥ కోఽసౌ నీలలోహితః కుమారః, యో జాతో భ్రువోర్మధ్యాత్, జాతశ్చ కిమకరోదిత్యత ఆహ ॥ స వా ఇత్యాది,, ఏవమాత్మభువాఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతిః,, మిత్యన్తేన ॥ దేవానాం సృక్ష్యమాణానాం దేవానాం, పూర్వజః, భగవాన్ భవః సదాశివః, స చ జాతో రురోద, రోదనప్రకారమేవాహ నామానీ

త్యాదినా ❀॥౮॥ ❀ ఇతీతి॥ మారోదీః రోదనం మాకురు, తే తవ, తత్, ఉక్తం, కరోమీతి ❀॥౯॥ ❀ నామకరణమేవాహ॥ యదితి॥ హే సురశ్రేష్ఠ, సోద్వేగః భయసహితో, బాలక ఇవ, యత్ యస్మాత్, త్వం, అరోదీః రోదనమకార్షీః, తతః రోదనాన్నిమిత్తాత్, రుద్ర ఇతి నామ్నా, ప్రజాః- త్వామభిధాస్యన్తి అభివక్ష్యన్తి ❀॥౧౦॥ ❀ స్థానకరణమాహ॥ హృదిత్యాదినా॥ అహంకారాధిదేవతాత్వేన రుద్రస్య హృత్స్థత్వం, సర్వాన్తరాత్మతయా- అసుః ప్రాణః- హృదాదీని స్థానాని- అగ్రే పూర్వమేవ- మయా కృతాని ❀॥౧౧॥ ❀ ఏకాదశస్థానస్థస్య తత్తత్స్థానభేదాన్నామభేదానాహ॥ మన్యురితి ❀॥౧౨॥ ❀ ధ్యాదయో రుద్రాణ్యః ఏకాదశ- హే రుద్ర- తే, స్త్రియః పత్న్యః ❀॥౧౩॥ ❀ సయోషణః సస్త్రీకః, ఏతాని, నామాని స్థానాని చ, గృహాణ, ఏభిః స్థానైః నామభిశ్చ, యుక్తః, త్వం, మాభిః స్త్రీభిస్సహ, బహ్వీః ప్రజాః, సృజ, యతః- ప్రజాసర్గాత్, త్వం ప్రజానాం పతిరసి భవసి ❀॥౧౪॥ ❀ గురుణా పిత్రా, భగవాన్ ఉత్పత్తిప్రలయాదిజ్ఞానవాన్, నీలలోహితః కుమారః- ఇతి ఉక్తప్రకారేణ, ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః, సత్త్వమాకృతిర్యస్య తేన। స్వాభావేన స్వభావేన - ఆత్మనా, సమాః తుల్యాః, ప్రజాః, ససర్జ ❀॥౧౫॥ ❀ రుద్రేణ నీలలోహితకుమారేణ, సృష్టానాం రుద్రాణాం కథంభూతానాం- జగత్ విశ్వం- సమన్తాద్గ్రసతాం, యూథాన్ సఙ్ఘాన్- అసంఖ్యశః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ప్రజాపతిః, అశఙ్కత- ఆశఙ్కాం ప్రాప్యేత్యభిప్రాయః ❀॥౧౬॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ అలమితి త్రిభిః॥ హే సురోత్తమ రుద్ర, ఈదృశీభిః స్వతుల్యాభిః, సృష్టాభిః, ఉల్బణైశ్చక్షుర్భిర్మయా సహ, దిశో

రోదీః॥౮॥ ఇతి తస్య వచః పాద్మో భగవాన్పరిపాలయన్। అభ్యధాద్భద్రయా వాచా మారోదీస్తత్కరోమి తే॥౯॥ యదరోదీస్సురశ్రేష్ఠ సోద్వేగ ఇవ బాలకః। తతస్త్వామభిధాస్యన్తి నామ్నా రుద్ర ఇతి ప్రజాః॥౧౦॥ హృదిన్ద్రియాణ్యసుర్వ్యోమ వాయురగ్నిర్జలం మహీ। సూర్యశ్చన్ద్రస్తపశ్చైవ స్థానాన్యగ్రే కృతాని మే॥౧౧॥ మన్యుర్మనుర్మహాకాలో మహాఞ్ఛివ ఋతధ్వజః। ఉరురేతా భవః కాలో వామదేవో ధృతవ్రతః॥౧౨॥ ధీవృత్తిరశనోమా చ నియుత్సర్పిరిలామ్బికా। ఇరావతీ సుధా దీక్షా రుద్రాణ్యో రుద్ర తే స్త్రియః॥౧౩॥ గృహాణైతాని నామాని స్థానాని చ సయోషణః। ఏభిస్సృజ ప్రజా బహ్వీః ప్రజానామసి యత్పతిః॥౧౪॥ ఇత్యాదిష్టస్స గురుణా భగవాన్నీలలోహితః। సత్త్వాకృతిస్వభావేన ససర్జాత్మసమాః ప్రజాః॥౧౫॥ రుద్రాణాం రుద్రసృష్టానాం సమన్తాద్గ్రసతాం జగత్। నిశామ్యాసంఖ్యశో యూథాన్ ప్రజాపతిరశఙ్కత॥౧౬॥ అలం ప్రజాభిస్సృష్టాభిరీదృశీభిస్సురోత్తమ। మయా సహ దహన్తీభిర్దిశశ్చక్షుర్భిరుల్బణైః॥౧౭॥ తప ఆతిష్ఠ భద్రం తే సర్వభూతసుఖావహమ్। తపసైవ యథాపూర్వం స్రష్టా విశ్వమిదం భవాన్॥౧౮॥ తపసైవ పరం జ్యోతిర్భగవన్తమధోక్షజమ్। సర్వభూతగుణావాసమఞ్జసా విన్దతే పుమాన్॥౧౯॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవమాత్మభువాఽఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతిమ్। బాఢమిత్యమునామన్త్ర్య వివేశ తపసే వనమ్॥౨౦॥ అథాభిధ్యాయతస్సర్గం దశ పుత్రాః ప్రజజ్ఞిరే। భగవచ్ఛక్తియుక్తస్య లోకసన్తానహేతవః॥౨౧॥ మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠో

దహన్తీభిః ప్రజాభిః అలమ్ ❀॥౧౭॥ ❀ అతస్తపః, ఆతిష్ఠ చర, తే, భద్రమస్తు, తపః కిదం భూతం, సర్వేషాం భూతానాం సుఖమావహతి ప్రాపయతీతి తథోక్తం। తపః ప్రశంసతి। తపసైవేతి సార్ధేన। భవాన్ త్వం, ఇదం విశ్వం- యథాపూర్వం, తపసైవ- స్రష్టా స్రక్ష్యతి తపసైవ- పుమాన్- అఞ్జసా సుఖేన - భగవన్తం విన్దతే ప్రాప్నోతి- కథంభూతం అధోక్షజం అధఃకృతేన్ద్రియవ్యాపారం - నిరస్తప్రాకృతేన్ద్రియవ్యాపారమిత్యర్థః- సర్వభూతగుణావాసం సర్వేషాం భూతానాం, గుణానాం కల్యాణగుణానాం చ - ఆవాసం ఆశ్రయం, అత్రాధోక్షజశబ్దేన అప్రాకృతేన్ద్రియతద్వ్యాపారతద్విషయసంపత్తిస్సూచ్యతే। తథా హి శ్రూయతే "సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస ఇతి॥" అనేన భోగ్యతాతిశయస్సూచ్యతే, గుణశబ్దేన ప్రాప్యత్వోపయికాః జ్ఞానశక్త్యాదయః కల్యాణగుణా వివక్షితాః, భగవచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యవిశేషనిర్దేశః, భూతావాసశబ్దేన తదుపాసనస్య స్వస్వరూపానుగుణత్వం వ్యజ్యతే ❀॥౧౮॥౧౯॥ ❀ ఏవమాదిష్టో రుద్రః కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ ఏవమితి॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా- ఏవముక్తప్రకారేణ- ఆదిష్టః, గిరాం పతిం బ్రహ్మాణం- పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, అముం గిరాం పతిం- బాఢం బ - మిత్యామన్త్ర్య భవదాజ్ఞామఙ్గీకరోమీత్యుక్త్వేత్యర్థః, తపసే తపశ్చర్తుం, వనమరణ్యం, వివేశ ప్రవిష్టవాన్ ❀॥౨౦॥ ❀ అథ రుద్రాజ్ఞాపనానన్తరం - పునస్సర్గం, ధ్యాయతశ్చిన్తయతః, దశ పుత్రాః, ప్రజజ్ఞిరే జాతాః, ధ్యాయతః కథంభూతస్య, భగవచ్ఛక్తియుక్తస్య భగవతో యా శక్తిః లోకరచనాసామర్థ్యం తేన యుక్తస్య। పుత్రాన్ విశినష్టి। లోకసన్తానహేతవః లోకసంసృతివృద్ధికరాః, ఏతే దశ పుత్రాః ॥౨౧॥ ❀ కః కస్మాజ్జాత ఇత్యత్రాహ॥ మరీచిరిత్యా

దిభిస్త్రిభిః॥ ❀ భృగుః- త్వచిత్వచం-చర్మ శోభృగుర్జాతఇత్యర్థః, కరాత్ హస్తాత్ ❀ నాభితః నాభేః, కర్ణ యోః కర్ణాభ్యాం, పులస్త్యఋషిర్జాతః ముఖతః ముఖాత్, అక్ష్ణః నేత్రాత్, అత్రిర్జాతః ❀ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ❀ ధర్మ ఇతి॥ పునస్సర్గం ధ్యాయత ఇత్యనుషఙ్గః, దక్షిణతః స్తనాత్ ధర్మోజాతః, కథంభూతః, యత్రధర్మే, నారాయణః, స్వయంస్థితః తదధిదేవతేత్యర్థః, ధర్మస్యప్రభురచ్యుత, ఇతివచనాత్, పృష్ఠతః పృష్ఠాత్, జజ్ఞే-కథంభూతః, యస్మాత్ యత్రఅధర్మే, లోకభయంకరో, మృత్యుస్తిష్ఠతి, మృత్యురధర్మ దేవతేత్యర్థః ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ హృదిహృదయాత్, కామః, భ్రువోః భ్రూభ్యాం, క్రోధః, అధరచ్ఛదాత్ అధరోష్ఠాత్, లోభః, ఆస్యాత్ ముఖాత్ వాక్ వాగధిష్ఠాతృదేవతా, మేఢ్రాత్, సిన్ధవః, పాయోర్గుదాత్, అఘాశ్రయః పాపాధిష్ఠాతా-నిరృతిః ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ ఛాయాయాః దేహచ్ఛాయాయాః, కర్దమః, కథంభూతః, దేవహూత్యాః స్వాయంభువమనుకన్యాయాః పతిః, ప్రభుః-జితేన్ద్రియః ॥ అవాన్తరకథాం స్తోతుముపసంహరతి ॥ మనస ఇతి॥ మనసో-దేహతశ్చ, ఏవముక్తరీత్యా, విశ్వకృతః బ్రహ్మణస్సకాశా-జ్జగజ్జజ్ఞే ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ వాక్ప్రసఙ్గాదవాన్తరకథాం స్తౌతి, వాచమిత్యాదినా, తాందిశఇత్యన్తేన- స్వయంభూః బ్రహ్మా, స్వదుహితరం, తన్వీం స్త్రీరూపాం, మనశ్చిత్తం, హరన్తీం స్వయమకామయమానాం, వాచం వాగధిష్ఠాయినీం దేవతాం, స్వయం సకామః, చకమే ఐచ్ఛత్-ఇతి-నః-అస్మాభిః, శ్రుతమ్ ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ అధర్మే దుహితృకామనారూపే ప్రత్యవాయకరే కర్మణి, కృతా ఉత్పన్నామతిర్యస్య తం-పితరం బ్రహ్మాణం-విలోక్య, మరీచిప్రభృతయః పుత్రాః, మునయః, సప్రశ్రయాత్ పితరి విశ్వాసాధిక్యాత్, పితరం ప్రత్యబోధయన్ జ్ఞాపితవన్తః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ అవ

దక్షశ్చ దశమస్తత్ర నారదః । ౨౨ ॥ ఉత్సఙ్గాన్నారదో జజ్ఞే దక్షోఽఙ్గుష్ఠాత్స్వయంభువః । ప్రాణాద్వసిష్ఠస్సంభూతో భృగుస్త్వచి కరాత్క్రతుః ॥ ౨౩ ॥ పులహో నాభితో జజ్ఞే పులస్త్యః కర్ణయోరృషిః । అఙ్గిరా ముఖతోఽక్ష్ణోఽత్రిర్మరీచిర్మనసోఽభవత్ ॥ ౨౪ ॥ ధర్మః స్తనాద్దక్షిణతో యత్ర నారాయణస్స్వయమ్ । అధర్మః పృష్ఠతో యస్మాన్మృత్యుర్లోకభయంకరః ॥ ౨౫ ॥ హృది కామో భ్రువః క్రోధో లోభశ్చాధరదచ్ఛదాత్ । ఆస్యాద్వాక్సిన్ధవో మేఢ్రాన్నిరృతిః పాయోరఘాశ్రయః ॥ ౨౬ ॥ ఛాయాయాః కర్దమో జజ్ఞే దేవహూత్యాః పతిః ప్రభుః । మనసో దేహతశ్చేదం జజ్ఞే విశ్వకృతో జగత్ ॥ ౨౭ ॥ వాచం దుహితరం తన్వీం స్వయంభూర్హరతీం మనః । అకామాం చకమే క్షత్తస్సకామ ఇతి నశ్శ్రుతమ్ ॥ ౨౮ ॥ తమధర్మే కృతమతిం విలోక్య పితరం సుతాః । మరీచిముఖ్యా మునయో విశ్రమ్భాత్ప్రత్యబోధయన్ ॥ ౨౯ ॥ నైతత్పూర్వైః కృతం త్వద్య న కరిష్యన్తి చాపరే । యత్త్వం దుహితరం గచ్ఛేరనిగృహ్యాఙ్గజం విభుః ॥ ౩౦ ॥ తేజీయసామపి హ్యేతన్న సుశ్లోక్యం జగద్గురో । యద్వృత్తమనుతిష్ఠన్వై లోకః క్షేమాయ కల్పతే ॥ ౩౧ ॥ తస్మై నమో భగవతే య ఇదం స్వేన రోచిషా । ఆత్మస్థం వ్యఞ్జయామాస స ధర్మం పాతుమర్హతి ॥ ౩౨ ॥ స ఇత్థం గృణతః పుత్రాన్పురో దృష్ట్వా ప్రజాపతీన్ । ప్రజాపతిపతిస్తన్వం తత్యాజ వ్రీడితస్తదా ॥ ౩౩ ॥ తాం దిశో జగృహుర్ఘోరాం నీహారం యద్విదుస్తమః । కదాచిద్ధ్యాయతస్స్రష్టుర్వేదా ఆసంశ్చతు

బోధనప్రకారమేవాహ॥ నైతదితి॥ పూర్వైః రేతన్నకృతం - అద్య నకృతం, అద్యనకుర్వన్తి అపరే ధావినో లోకా, నకరిష్యన్తి, కింతదిత్యత ఆహ॥ స్వయం, ప్రభుః ధర్మమర్యాదాపాలనసమర్థస్త్వం, అఙ్గజం కామమనిగృహ్య, స్వాం దుహితరం గచ్ఛేదితియత్ ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ తేజీయసాం అస్మాకం నైతత్ప్రత్యవాయకరమిత్యత ఆహ॥ తేజీయసామితి॥ హే జగద్గురో జగన్మర్యాదాపాలక, తేజీయసాం తేజిష్ఠానామపి, ఏతత్, నసుశ్లోక్యం నశ్లాఘ్యం, కుతః-హియస్మాత్, ఏషాం శ్రేష్ఠానాం, వృత్తమాచార, మనుతిష్ఠన్, లోకం జనః- క్షేమాయకల్పతే॥ తథాచగీయతే॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజనః॥ సయత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ ఏవం పితరం ప్రబోధ్యత మేతస్మాద్ధర్మాన్నివర్తయితుం భగవానేవ సమర్థః నాన్య ఉపాయోఽస్తీతి తస్మై నమస్కుర్వన్తస్తస్మై విజ్ఞాపయామాసురిత్యాహ ॥ తస్మై నమ ఇతి ॥ తస్మై భగవతే నమః, యో భగవాన్, ఆత్మస్థం ఆత్మని నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మదశావత్త్యాస్థితం, చేతనాచేతనాత్మకం, ఇదం జగత్స్వేన రోచిషా సంకల్పరూపజ్ఞానేన, వ్యఞ్జయామాస విభక్తనామరూపాపన్నత్వేన వ్యక్తమకరోత్-సంకృత్స్న జగత్కారణభూతః, పరమాత్మా, ధర్మం అధర్మాన్నివృత్తిరూపం ధర్మం, పాతుం రక్షితుం, అర్హతి ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ ఏవముక్తవత్సు పుత్రేషు పితా కిమకరోదిత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ ఇత్థముక్తరీత్యా, పురః అగ్రే, గృణతః భాషమాణాన్ ప్రజాపతీన్-పుత్రాన్, దృష్ట్వా, ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం-పతిః, బ్రహ్మా, వ్రీడితః లజ్జితః-తదా తన్వం తనుం-తత్యాజ త్యక్తవాన్ ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ తాం త్యక్తాం, ఘోరాం తనుం-దిశః, జగృహుః గృహీతవత్యః । కుత ఏతత్ జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ॥ యద్వ్యక్తాం తనుమేవ-తమోరూపం నీహారం-విదుః జానీయుః, అ

త్రితయత్యాగో నామ - కాముకత్వభావత్యాగ ఏవ, తద్గ్రహణం నామ - తద్భావగ్రహణమేవ - భావస్య తనుశబ్దేన నిర్దేశస్తు, తత్ తనువద్విశేషణతయా వేదితవ్యమ్ తనుత్యాగానన్తరం బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ కదాచిదితి॥ సమవేతాన్ సంగతాన్ లోకాన్ - యథా పురా పూర్వకల్పవత్ - కథమహం స్రక్ష్యామీతి - కదాచిద్ధ్యాయతః - శ్చతుర్ముఖాద్వేదా ఋగాదయ, ఆసన్ ఆవిర్భూతాః, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రవేద్యం చతుర్ణామార్త్విజ్యానాం సంబన్ధి, స్రష్టుః, కర్మతన్త్రం, యజ్ఞవిస్తారః, ఉపవేదాః ఆయుర్వేదాదయః - నయాః - న్యాయాశ్చ తైస్సహ - ధర్మస్య, చత్వారః పాదాః ,, తపస్సత్యం దయా శౌచమితి ,, ప్రథమస్కన్ధోక్తాః పాదాః, ఆశ్రమాః, తద్వృత్తయశ్చ, ఆసన్నితి పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥౩౪॥౩౫॥ ❁ ఏవం సామాన్యేన వేదాదీనాం సర్గేఽభిహితే - తేషాం మధ్యే కస్య కస్మాన్ముఖాదుత్పత్తిరితి విశేషతస్సన్ పృచ్ఛతి విదురః॥ స వా ఇతి॥ విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనామ్ - ఈశః పతిః - సః బ్రహ్మా, వేదాదీన్ ముఖతోఽసృజతి, జ్ఞాతమస్మాభిః, ఇదం తు సన్ జ్ఞాయతే - దేవః బ్రహ్మా, యేన యేన - యద్యత్ - అసృజదితి - హే తపోధన - తన్మే మహ్యం, వద ❁ ॥౩౬॥ ❁ ఏవమాపృష్టో మునిః క్రమేణ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః ఋగాదీనసృజదిత్యాహ॥ ఋగిత్యాది॥ పూర్వాదిభిర్ముఖైర్ముఖేభ్యః చాతుర్హోత్రక్రమమాహ॥ శస్త్రమితి॥ శస్త్రమప్రగీతమన్త్రస్తోత్రం, తత్ - హౌత్రకర్తృత్వేన హౌత్రమిత్యుచ్యతే, ఇజ్యా ఆధ్వర్యవం, స్తుతిస్తోమం, స్తుతిస్సంగీతరూపం స్తోత్రం, స్తోమం తదర్థమృక్సముదాయం ,, త్రివృత్పఞ్చదశస్తోమో భవతి ,, ఇత్యాదివిహితం - తదుద్గాతృప్రయోజ్యత్వేనౌద్గాత్రమిత్యుచ్యతే, స్తుతయే స్తోమమితి చతుర్థీసమాసః - ప్రాయశ్చిత్తం బ్రహ్మణా ప్రయోజ్యం, ఏతాని చత్వారి - క్రమాత్పూర్వాదిముఖేభ్యో, వ్యధాత్ అసృజత్ ❁ ॥౩౭॥ ❁ ఉపవేదక్రమమాహ॥ ఆయుర్వేదమితి॥ ఆయుర్వేదం భిషక్తన్త్రం, ధనుర్వేదం ధనుర్విద్యాం, గాన్ధర్వం భరతతన్త్రం, స్థాపత్యం వేదం శిల్పశాస్త్రం, పూర్వాదిభిర్ముఖైః, క్రమాదసృజత్ ❁ ॥౩౮॥ ❁ పఞ్చమవేద

ర్ముఖాత్। కథం స్రక్ష్యామ్యహం లోకాన్ సమవేతాన్ యథా పురా॥ ౩౪॥ చాతుర్హోత్రం కర్మతన్త్రముపవేదనయైస్సహ। ధర్మస్య పాదాశ్చత్వారస్తథైవాశ్రమవృత్తయః॥ ౩౫॥ విదుర ఉవాచ॥ స వై విశ్వసృజామీశో వేదాదీన్ ముఖతోఽసృజత్। యద్యద్యేనాసృజద్దేవస్తన్మే బ్రూహి తపోధన॥ ౩౬॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యాన్ వేదాన్ పూర్వాదిభిర్ముఖైః। శస్త్రమిజ్యాం స్తుతిస్తోమం ప్రాయశ్చిత్తం వ్యధాత్క్రమాత్॥ ఆయుర్వేదం ధనుర్వేదం గాన్ధర్వం వేదమాత్మనః। స్థాపత్యం చాసృజద్వేదం క్రమాత్పూర్వాదిభిర్ముఖైః॥ ౩౭॥ ఇతిహాసపురాణం చ పఞ్చమం వేదమీశ్వరః। సర్వేభ్య ఏవ వక్త్రేభ్యస్ససృజే సర్వదర్శనః॥ ౩౮॥ షోడశ్యుక్థౌ పూర్వవక్త్రాత్పురీష్యగ్నిష్టుతావథ। ఆప్తోర్యామాతిరాత్రౌ చ వాజపేయం సగోసవమ్॥ ౪౦॥ విద్యా దానం తపస్సత్యం ధర్మస్యేతి పదాని చ। ఆశ్రమాంశ్చ యథాసంఖ్యమసృజత్సహ వృత్తిభిః॥ ౪౧॥ సావిత్రం ప్రాజా

స్య తు సర్వేభ్యో ముఖేభ్య ఉత్పత్తిమాహ॥ ఇతిహాసేతి॥ ఇతిహాసాశ్చ పురాణాని చ తేషాం సమాహారః - పఞ్చమవేదాఖ్యమితిహాసపురాణం, సర్వదర్శనః సర్వజ్ఞః - ఈశ్వరో బ్రహ్మా - సర్వేభ్యో ముఖేభ్యస్ససృజే ❁ ॥౩౯॥ ❁ కర్మతన్త్రమాహ॥ షోడశ్యుక్థావితి॥ షోడశ్యుక్థౌ షోడశ్యుక్థ్యనామకసంస్థావిశిష్టకర్మపరౌ, పురీషీచయనః - అగ్నిష్టుత్ - అగ్నిష్టోమః, ఆప్తోర్యామశ్చ అతిరాత్రశ్చ తౌ కర్మవిశేషౌ, గోసవేన సహితం సగోసవం - వాజపేయం - షోడశ్యుక్థౌ పూర్వముఖాత్, పురీష్యగ్నిష్టుతౌ దక్షిణముఖాత్, ఆప్తోర్యామాతిరాత్రౌ పశ్చిమాత్ - గోసవవాజపేయావుత్తరతః - అసృజదిత్యర్థః ❁ ॥౪౦॥ ❁ ధర్మస్య పాదానామాశ్రమాణాం చ క్రమమాహ॥ విద్యాదానాదీని ధర్మస్య చత్వారి పదాని - బ్రహ్మచర్యాదీంశ్చతుర ఆశ్రమాంశ్చ - యథాసంఖ్యం వృత్తిభిస్సహ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః అసృజత్॥ నను, తపస్సత్యం దయా శౌచమితి ప్రథమస్కన్ధే దయాశౌచయోః పాదత్వం కీర్తితం - అత్ర తు విద్యాదానయోరితి విరోధః ,, మైవం,, దయాశౌచయోర్విద్యాదానకార్యత్వాత్ తత్కారణశబ్దేన కార్యే ఉపచర్యతయోక్తమిత్యవిరోధాత్, శౌచం హీశ్వరజ్ఞానకార్యం, ,, క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతా ,, ఇతి స్మృతేః॥ ఏవం ,, మాతాభయప్రదానస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీమ్ ,, ఇతి పూర్వోక్తరీత్యా దయా హ్యేవ హి భూతాభయప్రదానం, అతో న విరోధః ❁ ॥౪౧॥ ❁ కా ఏతా వృత్తయః, యా ఆశ్రమైస్సహ జాతా ఇత్యపేక్షాయాం వృత్తీర్వదంస్తాసామవాన్తరభేదాంశ్చాహ॥ సావిత్రమితి ద్వాభ్యామ్॥ సావిత్రం బ్రహ్మచర్యం స్త్రీసఙ్గవిరహాదిరూపం, ఉపనయనాదారభ్య గాయత్రీమధీయానస్య త్రిరాత్రం ప్రాజాపత్యం, వ్రతాన్యాచరతస్సంవత్సరం బ్రాహ్మం, వేదగ్రహణాన్తం బృహత్ - నైష్ఠికం, ఏతాః బ్రహ్మచర్యాశ్రమవృత్తయః, వార్తా అనిషిద్ధకృష్యాదివృత్తిః, సంచయో యాజనజీవనం వృత్తిః, శాలీనమయాచితవృత్తిః, శిలం కణికాద్యర్జనం - ఉఞ్ఛః కణశ ఆదానం, ఉభయమేకా వృత్తిః, ఏకవచనమార్షం, సమాహా

రద్వ్యన్తేవృత్తిభూతం స్వవ్యాఖ్యానం వేదితవ్యం, ఏతే గృహే గృహాశ్రమవృత్తయ ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ వనస్థితాశ్చతుర్విధా ఇత్యాహ ॥ వైఖానసా ఇత్యాదినా ॥ వైఖానసాః అకృష్టపచ్యాశినః - వాలఖిల్యాః లబ్ధేన వసనేన అచ్ఛాద్యపురాణపరిత్యాగినః ఉదుమ్బరాః ప్రాతరుత్థాయ యాం దిశం ప్రథమం పశ్యన్తి తత ఆహృతైః ఫలాదిభిర్జీవన్తః - ఫేనపాః స్వయం జీర్ణాశినః - వనే ఏతే వనవాసిన ఇత్యర్థః - తుర్యాశ్రమస్థానాం చాతుర్విధ్యమాహ ॥ న్యాస ఇతి ॥ కుటీచకః స్వాశ్రమధర్మప్రధానః - బహూదకః కర్మోపసర్జనీకృత్య జ్ఞానప్రధానః - హంసో జ్ఞానాభ్యాసనిష్ఠః నిష్క్రియః పరమహంసః ప్రాప్తతత్త్వః - ప్రవృత్తిధర్మహీనత్వాన్నిష్క్రియ ఇత్యుక్తం - న తు నివృత్తిధర్మరాహిత్యమప్యనేనోచ్యతే, విద్యాఙ్గత్వేన తస్యావశ్యమనువర్తనీయత్వాత్, న్యాసే - ఏతే సంన్యాసాశ్రమే స్థితాః ॥ ౪౩ ॥ యానదీనాం పూర్వాదిప్రవృత్తిక్రమేణోత్పత్తిమాహ ॥ ఆన్వీక్షికీతి ॥ ఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా మోక్షఫలా, త్రయీ కర్మవిద్యా స్వర్గాదిఫలా, వార్తా కృష్యాదిరూపా జీవనఫలా, దణ్డనీతిః అర్థఫలా ॥ అథ వ్యాహృతీనాం క్రమమాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం పూర్వాదిముఖక్రమేణైవ, వ్యాహృతయశ్చాసన్నిత్యర్థః - భూర్భువస్సువరితి వ్యస్తాస్తిస్రో వ్యాహృతయః - సమస్తా చతుర్థీ వ్యాహృతిః, తథా చాహాశ్వలాయనః ‹‹ ఏవం వ్యాహృతయః ప్రోక్తా వ్యస్తాస్సమస్తా ఇతి ›› యద్వా, ‹‹ మహ ›› ఇతి చతుర్థీ వ్యాహృతిః ॥ తథా చ శ్రుతిః ‹‹ భూర్భువస్సువరితి వా ఏతాస్తిస్రో వ్యాహృతయః, తాసాముహ స్మైతాం చతుర్థీం, మహాచమస్యః ప్రవేదయతే, మహ ఇతి ›› ఏవం ముఖోత్పన్నానాం పూర్వాదిముఖక్రమమభిధాయాథాన్యేభ్యః శరీరదేశేభ్యోఽన్యేషాముత్పత్తిమాహ ॥ ప్రణవో హ్యస్య దహ్రత ఇత్యాదినా ॥ యస్య బ్రహ్మణః, దహ్రతః హృదయాకాశాత్, ప్రణవ ఆస ॥ ౪౪ ॥ తస్య బ్రహ్మణః, లోమభ్యః - ఉష్ణిగాఖ్యం ఛన్ద ఆసీత్, అక్షరాణామియత్తా ఛన్దః - విభోర్బ్రహ్మణః, త్వచః, గాయత్రీ ఛన్దః - మాంసాత్ త్రిష్టుప్, స్నుతః స్నాయోః, అనుష్టుప్, ప్రజాపతేః అస్థ్నః జగతీ ॥ ౪౫ ॥ మ

పత్యం చ బ్రాహ్మం చాథ బృహత్తథా । వార్తాసంచయశాలీనశిలోఞ్ఛ ఇతి వై గృహే ॥ ౪౨ ॥ వైఖానసా వాలఖిల్యౌదుమ్బరాః ఫేనపా వనే । న్యాసే కుటీచకః పూర్వం బహూదో హంసనిష్క్రియౌ ॥ ౪౩ ॥ ఆన్వీక్షికీ త్రయీ వార్తా దణ్డనీతిస్తథైవ చ । ఏవం వ్యాహృతయశ్చాసన్ ప్రణవో హ్యస్య దహ్రతః ॥ ౪౪ ॥ తస్యోష్ణిగాసీల్లోమభ్యో గాయత్రీ చ త్వచో విభోః । త్రిష్టుమ్మాంసాత్స్నుతోఽనుష్టుబ్జగత్యస్థ్నః ప్రజాపతేః ॥ ౪౫ ॥ మజ్జాయాః పఙ్క్తిరుత్పన్నా బృహతీ ప్రాణతోఽభవత్ । స్పర్శస్తస్యాభవజ్జీవః స్వరో దేహ ఉదాహృతః ॥ ఊష్మాణమిన్ద్రియాణ్యాహురన్తస్థా బలమాత్మనః । స్వరాః సప్త విహారేణ భవన్తి స్మ ప్రజాపతేః ॥ ౪౭ ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మనస్తస్య వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః పరః । బ్రహ్మాఽవభాతి వితతో నానాశక్త్యుపబృంహితః ॥ ౪౮ ॥ తతోఽపరాముపాదాయ స సర్గాయ మనో దధే ॥

జ్జాయాః పఙ్క్తిః ఉత్పన్నా, ప్రాణతః ప్రాణాత్, బృహతీ అభవత్, తస్య బ్రహ్మణః, జీవః స్పర్శః, కారణశబ్దః కార్యే ఉపచరితః - ఏవమగ్రేఽపి దేహః స్వరః, దేహాత్ స్వర ఉత్పన్నః ॥ ౪౬ ॥ ఇన్ద్రియాణి ఇన్ద్రియేభ్యః ఊష్మాణః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, బలం అన్తస్థాః తస్మాత్ ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః ‹‹ కాదయో మావసానాస్స్పర్శాః, అచస్స్వరాః, శషసహా ఊష్మాణః, యరలవా అన్తస్థాః ›› ఇతి వైయాకరణోక్తరీత్యా స్పర్శాదయశ్శబ్దాః ప్రయుక్తాః - ప్రజాపతేః విహారేణ క్రీడయా, సప్తస్వరాః షడ్జఋషభగాన్ధారమధ్యమపఞ్చమధైవతనిషాదాః, భవన్తి స్మ అభవన్నిత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ ఏవం వర్ణానాముత్పత్తిమభిధాయాథ తస్మాదేతద్బ్రహ్మణానురూపమన్నం చ జాయత ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శబ్దార్థరూపప్రపఞ్చాత్మకే బ్రహ్మణి అర్థరూపస్య బ్రహ్మణో దేవాదిరూపేణ యథా వితతత్వమేవం బ్రహ్మణ ఉత్పన్నాకారాదివర్ణసంఘాతాత్మకశబ్దబ్రహ్మణోఽపి వితతత్వమస్తీత్యాహ ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇతి ॥ శబ్దాత్మకం బ్రహ్మ ఆత్మా శరీరం యస్య, తస్మాచ్ఛబ్దబ్రహ్మాభివ్యక్తిస్థానస్య తచ్ఛరీరత్వాచ్ఛబ్దబ్రహ్మేతి తచ్ఛరీరమేవేత్యభిప్రాయేణ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇత్యుక్తం, వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః చతుర్ముఖశరీరే చతుర్వింశతితత్త్వసంభవాద్వ్యక్తావ్యక్తత్వం, ఏవంభూతాచ్చతుర్ముఖాత్, సోఽతాత, పరః అర్థాత్మకాదన్యః, బ్రహ్మ శబ్దాత్మకో బ్రహ్మోపవితతః శ్రుతిస్మృతీతిహాసాదిరూపేణ ప్రకృతిప్రత్యయపదవాక్యాదిరూపేణ తత్తచ్ఛాఖారూపేణ చ విస్తృతః - నానాశక్త్యుపబృంహితః అత్ర శక్తిశబ్దేనార్థోపమానసామగ్ర్యరూపాభిధాలక్షణాగౌణ్యాదిరూపా వృత్తయ ఉచ్యన్తే - నానాశక్తిభిః అభిధాదిభిః, ఉపబృంహితః ॥ ౪౮ ॥ వర్ణస్వరసర్గానన్తరం కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ తత ఇత్యర్ధేన ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మకతన్వాః - అపరాం తనుం - ఉపాదాయ స్వీకృత్య - సృష్ట్యర్థం మనో దధే ధృతవాన్, మనసా అచిన్తయదిత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ కేయమపరా తనుః - యాముపాదాయ మనో దధే - కీదృశీ వా సా చిన్తేత్యపేక్షాయాం ‹‹ ఋషీణాం

త్యాదినా,, స్త్రియాసచ్ఛతరూపాఖ్యయా త్యైనతత్ప్రపఞ్చయతి-తామచ్ఛిన్నాప్రకారమాహ ॥ఋషీణామితి॥ భూరివీర్యం ప్రజననసామర్థ్యం యేషాం-తేషామపఋషీణాం-సర్గమవిస్తృతం-జ్ఞాత్వాదృష్ట్వా - తద్వృద్ధయేసర్గవృద్ధయే-భూయః పునః,చిన్తయామాస-హేకౌరవ ॥౫౦॥ కిమితిస్తత ఆహ॥నహీతి॥ నిత్యదాసర్వదా వ్యావృతస్యాపప్రజాసర్గేవ్యాపా రంకుర్వతోఽపి-మమసకాశాత్-ప్రజాః నహ్యేధన్తేనవర్ధన్తే-ఏతత్- అద్భుతమహోఆశ్చర్యం ఏవం-అత్రప్రజావృద్ధౌ, దై వంవిఘాతుకంప్రతిబన్ధకంనూనంనిశ్చయః ॥౫౧॥ ఏవంయుక్తకృతః ఉచితచిన్తనరూపయుక్తంకుర్వతః- దైవందేవా నుకూల్యం - చాపేక్షతఃఅపేక్షమాణస్య,తస్య - కస్యబ్రహ్మణో,రూపంద్విధాఅభూత్ ప్రాక్తనేనరూపేణసహైవద్వితీయం రూపమభూత్-ప్రాక్తనేనసహద్వేరూపేభవత ఇత్యభిప్రేత్య ద్విధాభూదిత్యుక్తం-రూపస్యద్విధాభవనందేవాసురాది సృష్టౌప్రధానత్వలోలుపత్వాదివాప్రగ్రహణవన్నభావగ్రహణంకింతుతస్యశరీరమేవద్విధాభూతమిత్యావేదయితుంరూ పంవిశినష్టి ॥యత్కాయమితి॥ యత్ యద్రూపం-కాయంశరీరమితి - అభిచక్షతేవ్యాహరన్తి ॥౫౨॥ తాభ్యాం రూప స్యవిభాగాభ్యాం విభక్తాభ్యాంరూపాభ్యామిత్యర్థః॥మిథునం స్త్రీపుంసాత్మకంద్వంద్వముభూదిత్యర్థః॥తత్రమిథునే-యఃపు మాన్-సఃమనుఃస్వాయంభువఃస్వాయంభువమనుస్వాఖ్యః- స్వరాట్ సార్వభౌమః,అభూత్-యా స్త్రీ-సా - అస్యమహాత్మనః మహాబుద్ధేస్స్వాయంభువమనోఃమహిషీభార్యా,శతరూపాఖ్యా-అభూత్ ॥౫౩॥ తతఃప్రభృతికిమాసీజ్జాతశ్చమనుఃకిం మకరోదిత్యత్రాహ।తదేత్యాదియావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తదామనుశతరూపాప్రాదుర్భావప్రభృతిగాలే-మైథునధ

ఋషీణాంభూరివీర్యాణామపిసర్గమవిస్తృతమ్।జ్ఞాత్వాతద్వృద్ధయేభూయశ్చిన్తయామాసకౌరవ ॥౫౦॥
అహోఅద్భుతమేతన్మేవ్యాపృతస్యాపినిత్యదా।నహ్యేధన్తేప్రజానూనందైవమత్రవిఘాతకమ్ ॥ ౫౧ ॥
ఏవంయుక్తకృతస్తస్యదైవంచాపేక్షతస్తదా।కస్యరూపమభూద్ద్వేధాయత్కాయమభిచక్షతే॥౫౨॥ తా
భ్యాంరూపవిభాగాభ్యాంమిథునంసముపద్యత।యస్తుతత్రపుమాన్సోఽభూన్మనుస్స్వాయంభువస్స్వరాట్॥
స్త్రీయాసీచ్ఛతరూపాఖ్యామహిష్యస్యమహాత్మనః ॥ తదామైథునధర్మేణప్రజాహ్యేధాంబభూవిరే । స
చాపిశతరూపాయాంపఞ్చాపత్యాన్యజీజనత్॥౫౪॥ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌతిస్రఃకన్యాశ్చభారత। ఆకూతి
ర్దేవహూతిశ్చప్రసూతిరితిసత్తమ॥౫౫॥ఆకూతింరుచయేప్రాదాత్కర్దమాయతుమధ్యమామ్ । దక్షాయా
దాత్ప్రసూతించయతఆపూరితంజగత్॥౫౬॥

॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే,ద్వాదశోఽధ్యాయః॥

శ్రీశుకఉవాచ॥ నిశమ్యవాచంవదతోమునేఃపుణ్యతమాంనృప । భూయఃపప్రచ్ఛకౌరవ్యోవాసుదేవకథాదృ
తః॥౧॥ సవైస్వాయంభువస్సమ్రాట్ప్రియఃపుత్రస్స్వయంభువః । ప్రతిలభ్యప్రియాంపత్నీంకించకారతతో
మునే ॥౨॥ చరితంతస్యరాజర్షేరాదిరాజస్యసత్తమ । బ్రూహిమేశ్రద్దధానాయవిష్వక్సేనాశ్రయోహ్య

ర్మేణ,ప్రజాఃఏధాంబభూవిరేఅవర్ధన్తేత్యర్థః॥సచేతి॥సచాపిస్వాయంభువమనురపి,శతరూపాయాంస్వభార్యాయాం,అ పత్యానిపఞ్చఅజీజనత్ జనయామాస ॥౫౪॥ అపత్యశబ్దస్యసాధారణత్వాత్తత్రస్త్రీపుంసవిభాగమాహ॥ప్రియవ్ర తేతి । ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌపుత్రౌ - ఆకూతిదేవహూతి ప్రసూత్యాఖ్యాస్తిస్రః కన్యాశ్చ అజీజనదితి పూర్వేణాన్వ యః ॥౫౫॥ రుచయేరుచ్యాఖ్యాయమునయే - ప్రథమాం,కర్దమాయమధ్యమాం,దేవహూతిం-దక్షాయప్రసూతిం అ దాత్ దత్తవాన్-యతఃయాభ్యఃఆకూత్యాదిభ్యః-ఉత్పన్నాభిఃప్రజాభిః,కృత్స్నంజగత్ - ఆపూరితం-బహుసంతానకర్త్ర్యః కన్యాఇత్యర్థః ॥౫౬॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేద్వాద శోఽధ్యాయః

ఏవమతీతాధ్యాయాన్తేసహజానేర్మనోర్జన్మనితచ్చరిత్రేచసంగ్రహేణాభిహితే-స్వాయంభువఃస్వరాట్మహాత్మన ఇతివిశేషణసూచితతచ్చరితవిస్తారవివిత్సయావిదురఃపృచ్ఛతీత్యాహశుకః॥నిశమ్యేతి॥ వదతఃగదతః-మునేఃమైత్రేయస్య పుణ్యతమాంవాచం-నిశమ్యశ్రుత్వా- హేనృపరాజన్-కౌరవ్యోవిదురః,వాసుదేవకథాయాంఆదృతః-కర్తరిక్తః-ఆదరణయు క్తఃభూయఃపునః-పప్రచ్ఛపృష్టవాన్ ॥౧॥ విదురప్రశ్నప్రకారమేవాహ ॥ సవాఇతిత్రిభిః॥స్వాయంభువఃబ్రహ్మణఃప్రి యఃపుత్రః - పుత్రాణాంమధ్యేఅయంనిరతిశయప్రీతివిషయఇతిభావః,సమ్రాట్ సార్వభౌమః,సఃస్వాయంభువఃమనుః - ప్రి యాంపత్నీంశతరూపాం-ప్రతిలభ్యలబ్ధ్వా-తతఃకిమకరోత్ - హేమునేమైత్రేయ ॥౨॥ ప్రకృతమనుసర్గప్రశ్నంవిహా

యుక్తమితి మనుచరితం పృచ్ఛసీత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్ పృచ్ఛతి॥ చరితమితి॥ హే సత్తమ-ఆదిరాజస్య తస్య రాజర్షేర్మనోశ్చ రితం శ్రద్దధానాయ శ్రద్దధతే-మే మహ్యం-బ్రూహి కథయ, హి యస్మాత్ - అసౌ మనుః విష్వక్సేనాశ్రయః విష్వక్సేనో హరి స్స ఏవాశ్రయో యస్య తథోక్తం-భగవద్భక్తత్వాత్తచ్చరిత్రమవశ్యం శ్రోతవ్యమితి తచ్చరిత్రం ప్రష్టవ్యమేవేతి భావః ॥౩॥ నన్వేవం తర్హి సాక్షాద్భగవచ్చరిత్రమేవ ప్రష్టవ్యం కిం భాగవతచరితానుప్రశ్నేనేత్యాశఙ్క్యాహ॥ శ్రుతస్యేతి॥ సుచిరశ్రమస్య సుచిరం శ్రమో యస్మిన్ తస్య-చిరకాలపరిశ్రమార్జితస్య-పుంసాం-శ్రుతస్య అధ్యయనస్య అర్థః ప్రయోజనం-సూరిభిః విద్వద్భిరయమేవేతి ఈడితః స్తుతః-కిం తత్ యత్సూరిభిరీడితమిత్యత్రాహ। యేషాం హృదయేషు ముకున్దపదారవిన్దముపాస్యతే-తేషాం భాగవతానాం గుణానుశ్రవణమితి య - త్తదిత్యర్థః - భగవద్గుణవద్భాగవతగుణా అపి శ్రోతవ్యా ఏవేత్యభిప్రాయః ❀॥౪॥ ❀ఏవం వైదురికప్రశ్నమాకర్ణ్య మునిరభ్యభాషతేత్యాహ శుకః ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ-ఋషీణాం పృచ్ఛన్తం వినీతం వినయాదిసంపన్నం, సహస్రశీర్ష్ణః పరమపురుషస్య "సహస్రశీర్షా పురుషః" ఇతి శ్రుతేః-చరణౌ ఉపధీయేతే అస్మిన్నితి చరణోపధానం భగవత్పాదపీఠం, భగవత్ప్రియో౽సౌ విదురః-అత-స్తస్య శిరస ఉపరి, భగవాన్ శ్రీపాదౌ ప్రసారయతీత్యర్థః-ఏవంభూతం విదురం ప్రతి మునిర్మైత్రేయః-అభ్యచష్ట-అభ్యభాషత-కథంభూతః-భగవత్కథాయాం - ప్రణీయమానః ప్రవర్త్యమానః-అత ఏవ ప్రహృష్టాని ఉదఞ్చితాని రోమాణి యస్య స తథోక్తః ❀॥౫॥ ❀అభిభాషణమేవాహ॥ యదేత్యాదినా, యదా, స్వభార్యయా శతరూపయా సహ-యః స్వాయంభువో మను, రుత్పన్న స్తదా౽యం మనుః-ప్రణతః నమ్రో భూత్వా ప్రాఞ్జలి, రేనం వేదగర్భం బ్రహ్మాణం ప్రతి-అభాషత ❀॥౬॥ ❀త్వమితి॥ సర్వేషాం భూతానాం-త్వమేక ఏవ - పితా

సౌ॥౩॥ శ్రుతస్య పుంసాం సుచిరశ్రమస్య నన్వఞ్జసా సూరిభిరీడితో౽ర్థః। తత్తద్గుణానుశ్రవణం ముకున్ద పాదార
విన్దం హృదయేషు యేషామ్॥౪॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇతి బ్రువాణం విదురం వినీతం సహస్రశీర్ష్ణశ్చరణోపధానమ్। ప్ర
హృష్టరోమా భగవత్కథాయాం ప్రణీయమానో మునిరభ్యచష్ట॥౫॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ యదా స్వభార్యయా
సాకం జాతస్స్వాయంభువో మనుః। ప్రాఞ్జలిః ప్రణతశ్చేదం వేదగర్భమభాషత ॥౬॥ త్వమేవ ❀ఏకో భూతా
నాం జన్మకృద్వృత్తిదః పితా। అథాపి నః ప్రజానాం తే శుశ్రూషా కేన వా భవేత్॥౭॥ తద్విధేహి నమస్తుభ్యం క
ర్మస్వీడ్యాత్మశక్తిషు। ❀యత్కృత్వేహ యశో విష్వగముత్ర చ భవేద్గతిః॥౮॥ బ్రహ్మోవాచ॥ ప్రీతస్తుభ్యమహం
తాత స్వస్తి స్తాద్వాం క్షితీశ్వర। యన్నిర్వ్యలీకేన హృదా శాధి మేత్యాత్మనార్పితమ్॥౯॥ ఏతావత్యాత్మజైర్వీ
ర కార్యా హ్యపచితిర్గురౌ। శక్త్యా౽ప్రమత్తైర్గృహ్యేత సాదరం గతమత్సరైః॥౧౦॥ స త్వమస్యామపత్యాని స
దృశాన్యాత్మనో గుణైః। ఉత్పాద్య శాస ధర్మేణ గాం యజ్ఞైః పురుషం యజ ॥౧౧॥ పరం శుశ్రూషణం మహ్యం
స్యాత్ప్రజారక్షయా నృప। భగవాంస్తే ప్రజాభర్తుర్హృషీకేశో౽నుతుష్యతి॥౧౨॥ యేషాం న తుష్టో భగవా

జన్మకృ-ద్వృత్తిదః పోషకశ్చ-అతో, యద్యప్యన్యాపేక్షా నాస్తి-తథాప్యస్మాకం, తే-శుశ్రూషా పరిచర్యా-కేన కర్మణా భవేత్ ❀తద్విధేహీత్యుత్తరేణాన్వయః- హే ఈడ్య-ఆత్మశక్తిషు ఆత్మశక్త్యనురూపేషు కర్మసు మధ్యే-యత్కృత్వే- యస్మిన్ కర్మణి కృతే సతి, యత్కృత్వేతి పాఠాన్తరం-తదాప్యయమేవార్థః-ఇహాస్మిన్ లోకే, విష్వక్ సర్వత్ర చ- యశః-అముష్మిన్ పరలోకే-గతిశ్చ భవేత్-తద్విధేహీత్యన్వయః ❀॥౭॥౮॥ ❀ఏవం మనునా పృష్టో బ్రహ్మాహ॥ ప్రీత ఇతి॥ హే తాత-తుభ్యమహం ప్రీతః క్షితీశ్వర, వాం యువయోః-స్వస్తి-స్తాత్ భూయాత్-కుత ఏతత్తత్రాహ॥ యద్యస్మా-న్నిర్వ్యలీకేన నిర్దుష్టేన, హృదా మనసా-మా-మాం, శాధి అలం నక్ష యేతి-ఆత్మనా స్వయమేవార్పితం ఆవేదితమ్ ॥౯॥ ❀హే వీర - గురౌ పితరి ఆత్మజైః పుత్రైః-ఏతావతీ-అపచితిః పూజా-కర్తవ్యా-కియతీ చాసౌ అపచితిః-యా కర్తవ్యత్వేన చోద్యత ఇత్యత్రాహ॥ శక్త్యేతి॥ అప్రమత్తైః నిర్మత్సరైః, శక్త్యా శక్త్యనురూపేణ-సాదరం గృహ్యేత-అజ్ఞేతి శేషః-యథాశక్తి పితురాజ్ఞా గృహ్యేత ఏతావత్యేవాపచితిః శుశ్రూషేత్యర్థః ❀॥౧౦॥ ❀తర్హి కా వా పితుస్తవాజ్ఞా, యా-మయా కర్తవ్యా-చోద్యత ఇత్యత్రాహ॥ సత్వమితి॥ సః మచ్ఛరీరాదుత్పన్న స్త్వ-మస్యాం స్వమహిష్యాం ఆత్మన స్తవ, గుణైస్సదృశాన్యపత్యాని-ఉత్పాద్య-గాం భూమిం- ధర్మేణ-శాస అనుశిక్షస్వ-యజ్ఞైః, పురుషం పరమపురుషం-యజ ఆరాధయ-ఇదమేవ మహ్యం పరం శుశ్రూషణం స్యాత్ ❀॥౧౧॥ ❀అనేన భగవానపి తుష్యతీత్యాహ॥ హే నృప-ప్రజారక్షయా-భగవాన్ హృషీకేశః-ప్రజాభర్తుస్తే- ప్రజాభర్త్రే తుభ్యమిత్యర్థః-ప్రజారక్షయైవేత్యన్వయః॥ అనుతుష్యతి సంతుష్టో భవతి ❀॥౧౨॥ ❀కిం భగవత్సంతోషేణేత్యత్రాహ॥ యేషామితి॥ యజ్ఞ

౮॥ శ్లో॥ పా❀ యత్కృత్వేహ యశో.

జ్ఞః యజ్ఞమూర్తిః-సనాతనో భగవాన్-యేషాం న తుష్టః-తేషాం శ్రమః-అపార్థాయ నిష్ప్రయోజనాయ-భవతీత్యర్థః। యత్ యతః-ఆత్మా భగవాన్-స్వయం-నాదృతః ఉపేక్షిత ఇతి యావత్ ❁॥౧౩॥ ❁ ఏవముక్తో మనుః స్వయమువాచేత్యత్రాహ॥ ఆదేశ ఇతి॥ హే అమీవసూదన పాపనాశన, భగవతః తవ-ఆదేశే ఆజ్ఞాయాం-వర్తేయ-కిన్తు హే ప్రభో ప్రజానాం-మమ చ- ఇహ-అస్మిన్ లోకే-స్థానం-నివాసస్థానం- అనుజానీహి అనుజ్ఞాపయ ప్రదర్శయేత్యర్థః ❁॥౧౪॥ ❁ నను మామికేవ సర్వభూతానాం స్థానం-కిముచ్యతే స్థానమనుజానీహీతి తత్రాహ॥ యదితి॥ సర్వసత్త్వానాం సర్వభూతానాం-యత్-ఓకః స్థానం సా-స్థానభూతా-మహీ భూమిః-మహామ్భసి మహతి జలే-మగ్నా అన్తర్గతా, ఆసీత్, అతోఽస్యాః దేవ్యాః-భూమేః-ఉద్ధరణే యత్నః-హే దేవ-విధీయతాం క్రియతామ్ ❁॥౧౫॥ ❁ ఏవముక్తో బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ పరమేష్ఠీతి॥ పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా-తదా, అపాం మధ్యే- ఆసన్నాం నిమగ్నాం, గాం అవేక్ష్య జ్ఞాత్వా, ఏనాం భూమిమహం కథం సమున్నేష్యే ఉద్ధరిష్యామి ఇతి ధియా-చిరం దధ్యౌ చిన్తయామాస ❁॥౧౬॥ ❁ చిన్తామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ పీతమితి॥ సర్వం కృత్స్నం, జలం ప్రళయికం జలం-మయా-పీతం, తతః పృథివీ చ, నివేశితా స్థాపితా-తతో దేవాసురాదీన్ ప్రజాః-మే మమ-సృజతస్సతః-వార్భిః జలైః - ప్లావ్యమానా నిమజ్జ్యమానా-రసాం రసాతలం-గతా ప్రాప్తా ❁॥౧౭॥౧౮॥ ❁ అథ అనన్తరం-సర్గే, యోజితైః ప్రయుక్తైః-అస్మాభిః, కిమనుష్ఠేయం కిం విధేయం, యస్య భగవతో-హృదయాత్సఙ్కల్పాత్ - అహం-ఆసం ఉదభూవం-స ఈశో భగవాన్, మే, విదధాతు అనుష్ఠేయం సమ్పాదయతు ❁॥౧౯॥ ❁ చిన్తాం నిగమయన్ వరాహావతారం ప్రస్తౌతి॥ ఇతీతి॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా- అభిధ్యాయతశ్చిన్తయ

స్యజ్ఞలిఙ్గో జనార్దనః। తేషాం శ్రమో హ్యపార్థాయ యదాత్మా నాదృతస్స్వయం॥౧౩॥ శ్రీమనురువాచ॥ ఆదేశేఽహం భగవతో వర్తేయామీవసూదన। స్థానం త్విహానుజానీహి ప్రజానాం మమ చ ప్రభో॥౧౪॥ యదోకస్సర్వసత్త్వానాం మహీ మగ్నా మహామ్భసి। అస్యా ఉద్ధరణే యత్నో దేవ దేవ్యా విధీయతామ్॥౧౫॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ పరమేష్ఠీ త్వపాం మధ్యే తథాఽఽసన్నామవేక్ష్య గామ్। కథమేనాం సమున్నేష్య ఇతి దధ్యౌ ధియా చిరమ్॥ పీతం జలం మయా సర్వం పృథివీ చ నివేశితా। ప్రజా దేవాసురపితౄన్మనుష్యాన్పశుపక్షిణః॥౧౭॥ సరీసృపాన్నగాన్నాగాన్ భూతాన్యచ్చాపచానిచ। సృజతో మే క్షితిర్వార్భిః ప్లావ్యమానా రసాం గతా॥౧౮॥ అథాత్ర కిమనుష్ఠేయమస్మాభిస్సర్గయోజితైః। యస్యాహం హృదయాదాసం స ఈశో విదధాతు మే॥౧౯॥ ఇత్యభిధ్యాయతో నాసావివరాత్సహసాఽనఘ। వరాహతోకో నిరగాదఙ్గుష్ఠపరిమాణకః॥౨౦॥ తస్యాభిపశ్యతః ఖస్థః క్షణేన కిల భారత। గజమాత్రః ప్రవవృధే తదద్భుతమివాభవత్॥౨౧॥ మరీచిప్రముఖైర్విప్రైః కుమారైర్మనునా సహ। దృష్ట్వా తత్సౌకరం రూపం తర్కయామాస చిత్రధా॥౨౨॥ కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్యముపస్థితమ్। అహో బతాశ్చర్యమిదం నాసాయా మే వినిస్సృతమ్॥౨౩॥ దృష్టోఽఙ్గుష్ఠశిరోమాత్రః క్షణాద్గణ్డశిలాసమః। అపి స్విద్భగవానేష యజ్ఞో మే ఖేదయన్మనః॥౨౪॥ ఇతి మీమాంసతస్తస్య బ్రహ్మణస్సహ సూనుభిః। భగవాన్ య

తః-బ్రహ్మణో, నాసావివరాత్ నాసికావివరాత్-వరాహతోకః వరాహపోతః-అఙ్గుష్ఠపరిమాణః- ప్రాదేశపరిమాణః నిరగాత్ నిర్గతోఽభూత్-హే అనఘ విదుర నచానేన-చతుర్ముఖ ఏవ వరాహరూపోఽభవదితి శఙ్కనీయం, తర్కయామాస చిత్రధా,, కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్యమితి చతుర్ముఖేనాప్యజ్ఞాయమానతయా విచారితత్వవచనాత్ ❁ ॥౨౦॥ ❁ తస్య చతుర్ముఖస్య-అభిపశ్యతస్సతః-సూక్ష్మో వరాహః-ఖస్థః ఆకాశస్థితస్సన్-క్షణేన-గజమాత్రః-గజపరిమాణః - ప్రవవృధే-తదుత్పత్తి-రాకాశారోహణం వృద్ధిశ్చేత్యేతత్-పశ్యతాం మహాశ్చర్యమివాభూత్-ఇవశబ్దేన పశ్యతామేవాశ్చర్యం-న తు భగవతో వరాహస్యేతి సూచితమ్ ❁ ॥౨౧॥ ❁ తతో మరీచిప్రభృతిభిః, విప్రైః కుమారైస్సనకాదిభిః, మనునా సహ-తత్సౌకరం వారాహం-రూపం-దృష్ట్వా-బ్రహ్మా-చిత్రధా బహుధా-తర్కయామాస ❁ ॥౨౨॥ ❁ తర్కమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ కిమితి ద్వాభ్యామ్॥ దివ్యం దివి భవం దివ్యం-పరమవ్యోమనిలయం, సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, పరబ్రహ్మ-సూకరవ్యాజం సూకరః-వ్యాజః ఛద్మవేషో, యస్య-తదేతత్-ఉపస్థితం-కింశబ్దో విచారద్యోతకః-మే మమ, నాసాయాః - ఇదం వారాహరూపం, వినిస్సృతం వినిర్గతం-అహో బతాశ్చర్యమ్ ❁ ॥౨౩॥ ❁ అఙ్గుష్ఠస్య శిరః ఊర్ధ్వం పర్వ-తదేవ మాత్రా ప్రమాణం యస్య సః- ప్రథమం దృష్టః-పశ్చాత్, క్షణేన-గణ్డశిలాసమః స్థూలపాషాణమాత్రో, దృష్టః-యజ్ఞః విష్ణుః ,,యజ్ఞో వై విష్ణుః,, రితి శ్రుతేః-మే మనః ఖేదయన్ నిజరూపతిరోధానేన మోహయన్-ఏష-భగవానపి స్విత్-ఏష వరాహమూర్తిర్భగవానపి స్విత్ - అపిస్విచ్ఛబ్దః సమ్భావనాయాం-భగవాన్ స్యాదిత్యర్థః ❁॥౨౪॥ ❁ తర్కముపసంహరన్ వారాహతనోర్భగవతశ్చరిత్రం సఙ్గ్రహేణాహ॥ యావద

ధ్యాయపరిసమాప్తి॥ఇతీతి॥ఇత్యుక్తరీత్యా-సూనుభిర్మన్వాదిభిస్సహ-తస్య బ్రహ్మణః-మీమాంసతస్తర్కయతస్సతః - అగేన్ద్రసన్నిభః గిరీన్ద్రసదృశో-భగవాన్ యజ్ఞపురుషః అగర్జత్ ॥౨౫॥ బ్రహ్మాణమితి॥ సవిభుర్భగవాన్-హరిః-కకుభః దిశః-ప్రతిస్వనయతా ప్రతిధ్వనయతా-గర్జితేన-బ్రహ్మాణం-తాంశ్చ ద్విజోత్తమాన్- ప్రహర్షయామాస ॥౨౬॥ నిశమ్యేతి॥ మాయామయసూకరస్య ఆశ్చర్యప్రచురసూకరతనోః-ఘుర్ఘురితం, తజ్జాతీయానుకారఘుర్ఘురితధ్వనిం నిశమ్య- తే-జనస్తపస్సత్యలోకనివాసినః-జనస్తప ఇత్యత్ర సుడాగమ ఆర్షః- మునయః-కథంభూతం ఘుర్ఘురితం-స్వఖేదక్షయిష్ణు, స్వేషాం స్వసంబన్ధినాం యః ఖేదః, తం క్షపయతి-తచ్ఛీలం-ఆర్తియదుఃఖనిరసనస్వభావం, తే మునయః-పవిత్రైస్త్రిభిః ఋగ్యజుస్సామసూక్తైః అగృణన్స్మ అస్తువన్ ఖలు-త ఇతి పునరుక్తిః ప్రసిద్ధిఖ్యాపనాయ ॥౨౭॥ తేషామితి॥ వేదవితానమూర్తిః వేదైర్వితన్యత ఇతి వేదవితానః-వేదవిహితో యజ్ఞః-స ఏవ మూర్తిర్యస్య-స భగవాన్- తేషాం సతాం మరీచ్యాదీనాం- ఆత్మనో యే గుణాః కల్యాణగుణాః తాననువదత ఇతి తత్-బ్రహ్మవేద, మవధార్య శ్రుత్వా - భూయః-వినద్య ఘుర్ఘురితం కృత్వా-విబుధానాం బ్రహ్మాదీనాం ఉదయాయ శ్రేయసే-జలమావివేశ, కథంభూతః-గజేన్ద్రస్యేవ లీలా యస్య సః ॥౨౮॥ పునః కథంభూతోఽవివేశేత్యపేక్షాయాముత్క్షిప్త ఇతి ద్వాభ్యాం విశినష్టి, ఉత్క్షిప్తః వాలః పుచ్ఛం యేన ఖచరం ఆకాశచారీ-కఠోరాః కఠినాః సటాః కంధరస్థాః కేశాః-తాః విధున్వన్ కమ్పయన్-ఖరాణి రోమాణి యస్యాం సా-త్వక్ యస్య సః-ఖురైరాహతాన్యభ్రాణి యేన సః-సితే దంష్ట్రే యస్య సః-ఈక్షా నిరీక్షణమేవ జ్యోతిరాలోకో యస్య-ప్రకాశమాననేత్ర ఇత్యర్థః - మహీధ్రః మహ్యాః ఉద్ధర్తా-భగవాన్ బభాసే ॥౨౯॥ కించ-క్రోడాపదేశః వరాహచ్ఛద్మా-అతస్స్వయమధ్వరాఙ్గోఽపి-పశురివ-ఘ్రాణేన-పృథ్వ్యాః పద

జ్ఞపురుషో జగర్జాగేన్ద్రసన్నిభః॥౨౫॥ బ్రహ్మాణం హర్షయామాస హరిస్తాంశ్చ ద్విజోత్తమాన్। స్వగర్జితేన కకుభః ప్రతిస్వనయతా విభుః॥౨౬॥ నిశమ్య తే ఘుర్ఘురితం స్వఖేదక్షయిష్ణు మాయామయసూకరస్య। జనస్తపస్సత్యనివాసినస్తే త్రిభిః పవిత్రైర్మునయోఽగృణన్స్మ॥౨౭॥ తేషాం సతాం వేదవితానమూర్తిర్బ్రహ్మావధార్యాత్మగుణానువాదమ్। వినద్య భూయో విబుధోదయాయ గజేన్ద్రలీలో జలమావివేశ॥౨౮॥ ఉత్క్షిప్తవాలః ఖచరః కఠోరస్సటా విధున్వన్ ఖరరోమశత్వక్। ఖురాహతాభ్రస్సితదంష్ట్ర ఈక్షాజ్యోతిర్బభాసే భగవాన్మహీధ్రః॥ ఘ్రాణేన పృథ్వ్యాః పదవీం విజిఘ్రన్ క్రోడాపదేశస్స్వయమధ్వరాఙ్గః। కరాళదంష్ట్రోఽప్యకరాళదృగ్భ్యాముద్వీక్ష్య విప్రాన్గృణతోఽవిశత్కమ్॥౩౦॥ స వజ్రకూటాఙ్గనిపాతవేగవిశీర్ణకుక్షిస్స్తనయన్నుదన్వాన్। ఉత్సృష్టదీర్ఘోర్మిభుజైరివార్తశ్చుక్రోశ యజ్ఞేశ్వర పాహి మేతి॥౩౧॥ ఖురైః క్షురప్రైర్దరయంస్తదాప ఉత్పారపారం త్రిపరూ రసాయామ్। దదర్శ గాం తత్ర సుషుప్సురగ్రే యాం జీవధానీం స్వయమభ్యధత్త॥౩౨॥ స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్య మహీం విలగ్నాం స ఉత్థితస్సంరురుచే రసాయాః। తత్రాదిదైత్యం గదయాపతన్తం సు

వీం-జిఘ్రన్ అన్వేషయన్నిత్యర్థః-కరాళే భయంకరే దంష్ట్రే యస్య తథాభూతోఽప్యకరాళదృగ్భ్యాం సౌమ్యదృష్టిభ్యాం గృణతః స్తోత్రాణి విప్రాన్, ఉద్వీక్ష్య ఊర్ధ్వం వీక్ష్య-కం, జలమావిశత్ ॥౩౦॥ తదానీంతనం సముద్రధ్వనిముత్ప్రేక్షతే॥ స వజ్రేతి॥ సః ఉదన్వాన్ సముద్రః-వజ్రకూటో వజ్రపర్వత-స్తద్వదఙ్గం యద్భగవత-స్తస్య నిపాతవేగేన విశీర్ణా విలులితా కుక్షిర్యస్య సః-అత ఏవ-ఆర్త ఇవ- స్తనయన్ శబ్దం కుర్వన్-భో యజ్ఞేశ్వర-మాం పాహి మామభిరక్షేత్యేవం-చుక్రోశ॥ ఆర్తసాదృశ్యమాహ॥ ఉత్సృష్టాః ప్రసారితాః దీర్ఘా ఊర్మయ ఏవ భుజాః, తైర్విశిష్టః ॥౩౧॥ జలం ప్రవిష్టో భగవాన్ కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ ఖురైరితి॥ త్రిపరూః త్రీణి పరూంషి, సవనాత్మకాని పర్వాణి యస్య త్రిపరుః-యద్వా-త్రీణి పరూంషి రేఖాః కకుత్స్థలే యస్య త్రిపరుః-ఉత్పారపారః ఉత్పారశ్చాసౌ పారశ్చ- ఉత్పారః ఉద్వేల ఇవ పారమతిక్రాన్తః, పారః సంసారాత్పారయితా చేత్యర్థః, ఉత్పారపార,, మితి ద్వితీయాన్తోపపాఠః, తదా-ఉత్పారపారం, దరయన్నితి క్రియావిశేషణత్వేన యోజ్యం, - ఉత్పారాణాం పారశూన్యానాం అపాం పారమవసానం యథా భవతి తథా-అపః జలాని, ఖురైః-తదా దరయన్ విదళయన్, కథంభూతైః ఖురైః క్షురప్రైః క్షురప్రాయైః, రసాయాం రసాతలే-గాం భూమిం-దదర్శ-కథంభూతాం గాం-అగ్రే ప్రళయసమయే-తత్ర, తాస్వప్సు సుషుప్సుః శిశయిషుస్సన్-జీవధానీం జీవాః ధీయన్తే యస్యాం-ప్రాణ్యాశ్రయభూతాం-యాం గాం-స్వయమభ్యధత్త ఆభిముఖ్యేన దధార, జఠరే ధృతవాన్ తామిత్యర్థః ॥౩౨॥ స్వస్య దంష్ట్రయా-విలగ్నాం మహీం-ఉద్ధృత్య సః, భగవాన్, రసాయాః సకాశాత్-ఉత్థితః సంరురుచే-తత్రాపి వ్యన్యసి గదయా ఆపతన్తం గదాముద్యమ్య ఆగచ్ఛన్తం-రు

౩౨॥ శ్లో॥ పా॥ ఉత్పారపారం త్రిపరూ

ధానంప్రతిబధ్నన్తంఅసహ్యఃవిక్రమఃయస్యతం , ఆదిదైత్యంహిరణ్యాక్షంసునాభేనసందీపితఃఉజ్జ్వలన్ , సచాసౌఅతి
వ్రీచమన్యుశ్చ,సభగవాన్,మృగరాట్సింహః,ఇభమివగజమివ-లీలయా , జఘానహతవాన్-యథాగజేన్ద్రఃజగతీంవప్రా
దిమహీంక్రీడయావిభిన్దన్విదారయన్గైరికయాఅరుణగణ్డతుణ్డోభవతి,తద్వ- త్తస్యరక్తమేవపఙ్కం, తేనాఙ్కితౌగణ్డౌ
తుణ్డంచయస్య,స-జఘానేతిపూర్వేణాన్వయః ॥౩౩,౩౪॥ తమాలవన్నీలం,సితయాదన్తకోట్యాదంష్ట్రాగ్రేణక్ష్మాం
మహీం-గజస్యేవలీలయా-ఉత్క్షిపన్తంఉద్ధరన్తం ఈశంభగవన్తం-ప్రాజ్ఞాయఆలక్ష్య,అఙ్గహేవిభో,విరిఞ్చిప్రభృతయః,
బద్ధాఞ్జలయస్సన్తః,అనువాకైః,అనువాకోవైదికంసూక్తం,తత్సదృశైర్వాక్యైః,ఉపతస్థుఃసమీపేస్థిత్వాఅభిదధుః,తుష్టు
వురిత్యర్థః ॥౩౫॥ ఉపస్థానప్రకారమేవాహ॥జితమిత్యాదినా॥ హేఅజిత, తేత్వయా జితంసర్వోత్కర్షేణవర్తితం,జితం
జితమితిసంభ్రమాద్వీప్సా, హేయజ్ఞభావన, యజ్ఞైర్భావ్యతేసంభావ్యతఇతియజ్ఞభావనః , యజ్ఞారాధ్యఇత్యర్థః''యద్వా,
యజ్ఞాన్భావయతినిర్వర్తయతీతితథా,యజ్ఞాధిపతేఇత్యర్థః॥యద్వా॥ యజ్ఞైర్భావ్యతేభావ్యతేయజ్ఞావయవత్వేనఉపా
స్యతఇతి,తథేతియావత్ ,,అతఏవహ్యుత్తరత్రయజ్ఞావయవాన్ఛన్దఆదీంస్తదవయవత్వేనకల్పయిత్వాస్తుతిర్వక్ష్యతే,, త్ర
యీంవేదమయీం,త్రయీవిహితయజ్ఞమయత్వేనోపాసనాత్తదారాధ్యత్వం,యద్వా , త్రయీమయత్వంతన్వావిజ్ఞేయం
స్వాంస్వకీయాంతనుం,పరిధున్వతేపరితఃసర్వతఃకమ్పయతే-తుభ్యంనమః -బహుషుకల్యాణగుణేషుసత్సు-కిమపేక్షణతను
పరిధూననమేవస్తూయతఇత్యత్రాహ॥యద్రోమేతి॥యద్యస్యాంతన్వాం-రోమాణి- తేషాంగర్తేషురన్ధ్రేషు-అబ్ధయస్స
ముద్రాః,విలిల్యుఃలీనాబభూవుః,అతఇదమత్యాశ్చర్యమితితదేవప్రథమంస్తూయతఇతిభావః ॥ అతఏవ,కారణసూకరాయ
జగత్కారణభూతాయఅప్రాకృతసూకరరూపిణే,,యద్వా,,కారణాత్ క్షిత్యుద్ధరణనిమిత్తాత్ , సూకరరూపధారిణఇత్య
ర్థః,నహిప్రాకృతసూకరస్యేదృశంసామర్థ్యందృష్టమిత్యభిప్రాయః , ఏవంభూతాయతస్మైతేనమః ॥౩౬॥ రూప

నాథసందీపితతీవ్రమన్యుః ॥ ౩౩ ॥ జఘానరున్ధానమసహ్యవిక్రమంసలీలయేభంమృగరాడివామ్భసి । తద్ర
క్తపఙ్కాఙ్కితగణ్డతుణ్డోయథాగజేన్ద్రోజగతీంవిభిన్దన్ ॥ ౩౪ ॥ తమాలనీలంసితదన్తకోట్యాక్ష్మాముత్క్షి
పన్తంగజలీలయాఙ్గ । ప్రజ్ఞాయబద్ధాఞ్జలయోఽనువాకైర్విరిఞ్చిముఖ్యాఉపతస్థురీశమ్ ॥ ౩౫ ॥ఋషయ
ఊచుః॥జితంజితంతేఽజితయజ్ఞభావనత్రయీంతనుంస్వాంపరిధున్వతేనమః । యద్రోమగర్తేషునిలిల్యురద్ధ
యస్తస్మైనమఃకారణసూకరాయతే ॥ ౩౬ ॥రూపంతవైతన్నునుదుష్కృతాత్మనాందుర్దర్శనందేవయదధ్వ
రాత్మకమ్ । ఛన్దాంసియస్యత్వచిబర్హిరోమస్వాజ్యందృశిత్వఙ్ఘ్రిషుచాతుర్హోత్రమ్ ॥ ౩౭ ॥ స్రుక్తుణ్డఆ

స్యాప్రాకృతత్వంవదన్నుక్తయజ్ఞభావనత్వమేవప్రపఞ్చయతి॥రూపమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ హేదేవ - యదధ్వరాత్మకంతవ
రూపం,తదేతద్దుష్కృతాత్మనాందుష్కృతమలినఃఆత్మామనఃయేషాంతేషాం, అయోగినాం,దుర్దర్శనందర్శనావిష
యం,ప్రాకృతంహిరూపంప్రాకృతమనోగ్రాహ్యం,ఇదంతురూపం ,, దృశ్యతేత్వగ్ర్యయాబుద్ధ్యాసూక్ష్మయాసూక్ష్మద
ర్శిభిః,,ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తవిధయా , యోగశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వాదప్రాకృతమిత్యర్థః నన్వయోగిభిరపితాదృశైర్భగవ
తోవిభవరూపందృశ్యతఏవ,కథమేతదుచ్యతే-దుష్కృతాత్మనాందుర్దర్శనమితి,ఉచ్యతే, నహ్యయోగినోభగవతోవిభవ
రూపమప్రాకృతంపఞ్చోపనిషన్మయంస్వేచ్ఛయైవోపాత్తమితియథావజ్జానన్తి, కిన్తు, ఈర్ష్యాదిసజాతీయంప్రాకృత
మిత్యేవజానన్తి,అతోనవిరోధః , అత్రయజ్ఞాఙ్గానాంఛన్దఆదీనాంభగవదవయవత్వేనానుసంధానరూపదృష్ట్యుపాసనవి
ధానార్థంపూర్వోక్తయజ్ఞభావనత్వంయదధ్వరాత్మకమిత్యనూద్యతే,ఇదంఛన్దఆదీనాంభగవత్త్వగాదిత్వరూపణందృష్ట్యు
పాసనార్థమేవ,,నామబ్రహ్మమనోబ్రహ్మే,,త్యాదివత్, నహికాలత్రయవర్తినాంఛన్దఆదియజ్ఞాఙ్గానాంసంభూతస్యతా
త్కాలికభగవద్వరాహతనుత్వసంభవః,యద్యపి, భగవతస్సర్వశరీరకత్వాద్యజ్ఞావయవానామపితదఙ్గత్వమేవంసంభ
వతి, తథాపిప్రాకృతానాంయజ్ఞావయవానామప్రాకృతతదవయవత్వాసంభవఏవ , తస్యసర్వశరీరకత్వేనయజ్ఞావ
యవానాంతచ్ఛరీరత్వేపి, ప్రత్యేకమేవయజ్ఞావయవానాంతచ్ఛరీరత్వాత్తేషాంతచ్ఛరీరావయవత్వోక్తిరనుపపన్నై
వతస్మాద్దృష్ట్యుపాసనవిధానమేవేతిమన్తవ్యం,అతఏవ-ఛన్దాంసిత్వచిబర్హిరోమసు , ఇత్యాదిక్వచిద్వ్యతిరేకనిర్దేశః-క్వ
చిదగ్నిహోత్రంచర్వణం,ఉపసదఃశిరోధర-మిత్యభేదనిర్దేశశ్చోపపన్నః, యస్యతవ , త్వచిఛన్దాంసిగాయత్రీత్రిష్టుబాదీని
యజ్ఞాఙ్గానిఛన్దాంసి,ఆసన్నిత్యుపక్లృప్తక్రియాపదవిపరిణామేనాన్వయః, రోమసు,బర్హిఃకుశాః,బర్హిరోమస్విత్యత్రార్షత్వా
ద్రిలోపఇతిదీర్ఘాభావః,దృశిదృష్టౌ,ఆజ్యం,అఙ్ఘ్రిషు,చాతుర్హోత్రంచతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రనిర్వేద్యం కర్మ ॥౩౭॥

స్రుక్ జుహ్వాదిః, తుణ్డే ముఖాగ్రే, ఆసీత్ స్రువః ఇతరదర్వీ, నాసికయోః, రాసీదిత్యనుషఙ్గః ఏవముత్తరత్రాపి, ఇడా హవిర్భక్షణపాత్రం, ఉదరే, చమసాః గ్రహాశ్చ సోమపాత్రాణి చ, తత్ర, చమసాః కర్ణరన్ధ్రే ఆసన్ ప్రాశిత్రం బ్రహ్మభాగపాత్రం, ఆస్యే ముఖే, ఆసీత్, గ్రహాః గ్రసనే, గ్రస్యతేఽనేనేతి గ్రసనం, ముఖాన్తర్వర్తిచ్ఛిద్రం, తస్మిన్, ఆసన్, హే భగవన్, యత్ అగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రనామకం కర్మ, తత్, తే తవ, చర్వణం భక్షణం, ఆసీత్ ॥ ౩౮ ॥ దీక్షా దీక్షణీయేష్టిః తవ అనుజన్మ వారంవారమభివ్యక్తిః, ఉపసదః ఉపసదాఖ్యా ఇష్టయః, తవ శిరోధరం గ్రీవా, ప్రాయణీయః ఆరమ్భేష్టిః, ఉదయనీయః అవసానేష్టిః, ప్రాయణీయోదయనీయౌ దంష్ట్రే యస్య స త్వం, ప్రవర్గ్యః మహావీరః, జిహ్వా ఆసీత్, సభ్యః హోమరహితోఽగ్నిః, ఆవసథ్యః ఔపాసనాగ్నిః, తయోర్ద్వన్ద్వైక్యం క్రతోః క్రతురూపస్య తవ శీర్షకం శిరః, చితయః ఇష్టకాబన్ధనవిశేషాః తే తవ, అసవః ప్రాణాః ॥ ౩౯ ॥ సోమః, తవ రేతః, సవనాని ప్రాతస్సవనాదీని, తవ, అవస్థితిరవస్థానం, బాల్యాద్యవస్థా వా, సంస్థావిభేదాః "అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యష్షోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామః" ఇతి సప్తసంస్థాభేదాః, తవ దేహధాతవః, త్వఙ్మాంసాదిసప్తధాతవః, సత్త్రాణి బహుయజమానకాని కర్మాణి, సర్వాణి, తవ శరీరసన్ధయః, త్వం సర్వయజ్ఞక్రతుః అసోమాః యజ్ఞాః, ససోమాః క్రతవః, తద్రూపస్త్వమిత్యర్థః "యద్వా" యజ్ఞరూపః క్రతుః క్రతుశబ్దోఽనుష్ఠేయమాత్రపరః, ఉపాసనేష్వపి క్రతుశబ్దప్రయోగాత్ - తతశ్చ యజ్ఞరూపః క్రతుః అనుష్ఠేయం కర్మ యస్యారాధనం - స సర్వయజ్ఞక్రతుస్త్వమిత్యర్థః ఇష్టిర్యాజమానమనుష్ఠానం, తదేవ బన్ధనం మధ్యకాయప్రదేశో యస్య స త్వమిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ఏవం భాగద్వయాత్మకవేదపూర్వభాగవిహితయజ్ఞతదఙ్గాని స్వస్య త్వేన ప్రకృతభగవద్వరాహతన్వవయవత్వేన రూపయిత్వాఽథ భగవతో భాగద్వయాత్మకవేదతదుపబృంహణరూపస్మృతివేద్యతాం ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వభాగోదితయజ్ఞతదఙ్గానాం భగవచ్ఛరీరతాం తదారాధనరూపతాముత్తర

స్రుక్తుణ్డ ఆసీత్స్రువ ఈశ నాసయోరిడోదరే చమసాః కర్ణరన్ధ్రే । ప్రాశిత్రమాస్యే గ్రసనే గ్రహాస్తు తే యచ్చర్వణం తే భగవన్నగ్నిహోత్రమ్ ॥ ౩౮ ॥ దీక్షానుజన్మోపసదశ్శిరోధరం త్వం ప్రాయణీయోదయనీయదంష్ట్రః । జిహ్వా ప్రవర్గ్యస్తవ శీర్షకం క్రతోస్సభ్యావసథ్యం చితయోఽసవో హి తే ॥ ౩౯ ॥ సోమస్తు రేతస్సవనాన్యవస్థితిస్సంస్థావిభేదాస్తవ దేవ ధాతవః । సత్త్రాణి సర్వాణి శరీరసన్ధిస్త్వం సర్వయజ్ఞక్రతురిష్టిబన్ధనమ్ ॥ ౪౦ ॥
నమో నమస్తేఽఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయ సర్వక్రతవే క్రియాత్మనే । వైరాగ్యభక్త్యాత్మజయానుభావి

భాగోదితన్యాసోపాసనానాం తత్ప్రసాదహేతుత్వేన తస్యాపి భాగస్య భగవత్పరతాం చ వదన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ నమోనమ ఇతి ॥ తే తుభ్యం, నమో నమః ఆదరాద్ద్విరుక్తిః "యద్వా" పూర్వభాగవేద్యత్వ తదుపబృంహణవేద్యత్వరూపగుణభేదవిశిష్టాకారభేదాత్తదపేక్షయా నమసో ద్విరుక్తిః, కథంభూతాయ, తే, క్రియాత్మనే క్రియా ఆత్మా శరీరం యస్య తస్మై "యద్వా" క్రియాయాః ఆత్మా తస్మై ఇత్యర్థః, అనేన, స్వారాధనక్రియాత్మత్వముక్తం, సర్వక్రతవే సర్వక్రతుశరీరాయేత్యర్థః, అనేన సర్వయజ్ఞాత్మత్వముక్తం, యజ్ఞసాధనానామపి తదాత్మకత్వముచ్యతే, అఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయేతి, మన్త్రాః ద్రవ్యదేవతాప్రకాశకాని వేదవాక్యాని, దేవతాః ఉద్దేశ్యవిశేషాః ఇన్ద్రాదయః, ద్రవ్యాణి ఆజ్యదధిపయస్సోమాదీని, అఖిలాని మన్త్రదేవతాద్రవ్యాణి యస్య, తస్మై, అఖిలమన్త్రాదిశరీరాయేత్యర్థః, తత్తన్మన్త్రప్రకాశితతత్తద్ద్రవ్యదేవతానిష్పాద్యయాగహోమాదిక్రియాబోధకపూర్వభాగశరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యన్తత్వన్యాయేన భగవత్పరత్వముక్తం భవతి, యజ్ఞానాం భగవచ్ఛరీరత్వం బృహదారణ్యకే మాధ్యందినపాఠే "యస్యాత్మా శరీరమ్" ఇత్యారభ్య "యస్య యజ్ఞాశ్శరీరమ్" ఇతి శ్రుతం - గుణక్రియాణామపి శరీరత్వమాశ్రయద్వారోపపన్నమిత్యన్యదేతత్ ఏవం పూర్వభాగస్య భగవత్పరత్వముక్తం, అథోత్తరభాగస్య తత్పరత్వం వక్తుం విశినష్టి ॥ వైరాగ్యేతి ॥ వైరాగ్యం శబ్దాదివిషయేష్వనాసక్తిః భక్తిః శ్రవణకీర్తనస్మరణార్చనవన్దనాదిరూపా సాధనభక్తిః, ఆత్మజయో అన్తఃకరణజయః, ఏతైరనుభావితం నిష్పాదితం - జ్ఞానం ధ్రువానుస్మృతిరూపం జ్ఞానం, యస్య తస్మై, అన్యపదార్థప్రధానబహువ్రీహిబలలభ్యసంబన్ధసామాన్యస్య ప్రసాదయితృత్వప్రసాదనీయత్వరూపవిశేషే పర్యవసానం, తతశ్చ, వైరాగ్యాదినిష్పాద్యధ్రువానుస్మృత్యాత్మకం జ్ఞానం యత్ప్రసాదహేతుస్తస్మై ఇత్యర్థః, అత్ర వైరాగ్యశబ్దేన వివేకాదిసాధనసప్తకాన్తర్భూతవిమోక ఉచ్యతే - భక్తిశబ్దేన క్రియా, ఆత్మజయశబ్దేనానుద్ధర్షః, ఇయం చ - కేషాంచిదుత్తరేషామప్యుపలక్షణార్థా - ఏవం చానేన పదేన వివేకాదిసాధనసప్తకానునిష్పాద్యభగవత్ప్రసాదహేతుభూతధ్రువానుస్మృతిబోధకస్యోత్తరభాగస్య భగవత్పరత్వం సిద్ధం - విద్యాగురవ ఇత్య

నేన, న్యాసవిద్యాప్రతిపాదకోత్తరభాగైకదేశతదుపబృంహణ-రామాయణతత్ప్రదర్శనయుక్తం - విద్యాగురవే న్యాసవిద్యాప్రదర్శినే ఇత్యర్థః - న్యాసవిద్యాప్రదర్శిత్వం - భగవద్వరాహరామకృష్ణాద్యవతారాణాం వారాహపురాణ శ్రీరామాయణ శ్రీభగవద్గీతాదిషు ప్రసిద్ధం - అతః ప్రకృతేవ విశిష్టాకారదేహాన్నమస్యన్తి ॥౪౧॥ ఏవం వాగాద్యాత్మకవేదవేద్యం భగవన్తం తం నమస్కృత్య ఆదరప్రాప్తం విజ్ఞాపయిష్యన్తః ప్రకృతవరాహావతారచరిత్రం తదవతారసౌష్ఠవం చ విజ్ఞాపయన్తి ॥ దంష్ట్రాగ్రేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే భగవన్, త్వయా కర్త్రా, దంష్ట్రాగ్రకోట్యా కరణేన, సభూధరా సపర్వతా, భూః మహీ, ధృతా సతీ, విరాజతే, హే భూధర మాగన్తః, తత్ర దృష్టాన్తః, యథా, వనాత్ జలాత్, నిస్సరతో నిర్గచ్ఛతః, మతఙ్గజస్య గజశ్రేష్ఠస్య, దతా దన్తేన, ధృతా, పత్రయుక్తపద్మినీ విరాజతే, తద్వదిత్యర్థః, అమాత్రోపమేయం - నహి క్వచిదపి పద్మినీ గజదన్తేనోద్ధృతా దృష్టా ॥౪౨॥ త్రయీమయమితి ॥ హే నాథ, దతా దన్తేన, ధృతేన భూమణ్డలేన, తే తవ, ఇదం, త్రయీమయం అవయవత్వేన రూపితవేదవిహితకర్మప్రచురమిదం సౌకరం రూపం - చకాస్తి శోభతే అత్ర దృష్టాన్తః . భూయసా విపులేన, శృఙ్గోఢఘనేన, శృఙ్గే ఊఢో ఘనో మేఘో యేన, తేన కులాచలేన్ద్రస్య కులాచలశ్రేష్ఠస్య - విభ్రమో విలాసో యథా, తద్వదిత్యర్థః ॥౪౩॥ స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాపయన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ సంస్థాపయేతి ॥ సతస్థుషాం సస్థావరాణాం, జగతాం జఙ్గమానాం, లోకాయ స్థాపనార్థం, తవ పత్నీం, జగతాం మాతరం, ఏనాం మహీం - సంస్థాపయ ప్రతిష్ఠాపయ - యతస్త్వం, జగతాం, పితాసి పాలకో జనకశ్చాసి, ఏవం సతి - తత్ర స్థితాస్సన్తో వయం - పిత్రా త్వయా సహ - అస్యై మాత్రే, నమసా విధేమ నమస్కరిష్యామః, నను సారేణ పరివరేమేతి వా, స్వతేజోధారణాశక్తిం - యాజ్ఞికాః ను

తజ్జ్ఞానాయ విద్యాగురవే నమో నమః ॥౪౧॥ దంష్ట్రాగ్రకోట్యా భగవంస్త్వయా ధృతా విరాజతే భూధర భూస్సభూధరా । యథా వనాన్నిస్సరతో దతా ధృతా మతఙ్గజేన్ద్రస్య సపత్రపద్మినీ ॥౪౨॥ త్రయీమయం రూపమిదం చ సౌకరం భూమణ్డలేనాథ దతా ధృతేన తే । చకాస్తి శృఙ్గోఢఘనేన భూయసా కులాచలేన్ద్రస్య యథైవ విభ్రమః ॥౪౩॥ సంస్థాపయైనాం జగతాం సతస్థుషాం లోకాయ పత్నీమసి మాతరం పితా । విధేమ చాస్యై నమసా సహ త్వయా యస్యాం స్వతేజోఽగ్నిమివారణావధాః ॥౪౪॥ కశ్శ్రద్దధీతాన్యతమస్తవ ప్రభో రసాం గతాయా భువ ఉద్విబర్హణమ్ । న విస్మయోఽసౌ త్వయి విశ్వవిస్మయే యో మాయయేదం ససృజేఽతివిస్మయమ్ ॥ విధున్వతా వేదమయం నిజం వపుర్జనస్తపస్సత్యనివాసినో వయమ్ । సటాశిఖోద్ధూతశివామ్బుబిన్దుభిర్విమృజ్యమానా భృశమీశ పావితాః ॥౪౬॥ స వై బత భ్రష్టమతిస్తవైష తే యః కర్మణాం పారమపారకర్మణః । యద్యోగమాయాగుణయోగమోహితం విశ్వం సమస్తం భగవన్విధేహి శమ్ ॥౪౭॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్థ్యు

స్త్రీతోఽగ్నిం, అరణావివ మన్థనకాష్ఠ ఇవ, యస్యాం భూమౌ, అధాః నిహితవానసి, ఏవం స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాప్య స్వకృతార్థతామావిష్కరిష్యన్తస్తస్య భగవతోఽనన్తాచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేస్స్తవకర్తైతరై రచిన్త్యమిత్యాహుః ॥ క ఇతి ॥ హే ప్రభో - అన్యతమః ఇతరః ప్రాకృతః - కః పురుషః - తవ - రసాం రసాతలం ప్రతి - గతాయాః భువః, ఉద్విబర్హణం ఉద్ధరణం శ్రద్దధీత ఇదమిత్థమితి చిన్తయితుమప్యశక్త ఇతి - అత్యాశ్చర్యత్వేన నకోఽపి నిర్వక్తుం ప్రభవేదిత్యర్థః - త్వయి పునరసౌ విస్మయో న భవతి యతః విశ్వవిస్మయః విశ్వస్య విస్మయో యస్మాత్, విశ్వస్య విస్మయో యస్మాత్ స విశ్వవిస్మయ ఇతి వా, ఏవంభూతః భవాన్, స్వస్య మాయయా ఆశ్చర్యశక్త్యా, అతివిస్మయం అత్యాశ్చర్యం, ఇదం జగత్, ససృజే, సృష్టవాన్, అచిన్త్యవివిధవిచిత్రసన్నివేశజగత్స్రష్టుస్తవేదం భువ ఉద్విబర్హణం కిమాశ్చర్యకరమితి భావః ॥౪౪॥౪౫॥ స్వకృతార్థతామావిష్కుర్వన్తి ॥ విధున్వతేతి ॥ హే ఈశ, వేదమయం నిజం, వపుః శరీరం విధున్వతా కమ్పయతా, త్వయా కర్త్రా, సటానాం శిఖాభిరగ్రైః, ఉద్ధూతాః ఉచ్ఛలితాః, తే చ తే, శివామ్బుబిన్దవః, తైః కరణైః - విమృజ్యమానాః విశేషేణ శుధ్యమానాః - జనస్తపస్సత్యనివాసినో, వయం, పావితాః పవిత్రీకృతాః - కృతార్థా అభూమేతి భావః ॥౪౬॥ ఏవం కృతార్థతాం విజ్ఞాప్య అప్రకృతం భగవత్కర్మణోఽచిన్త్యత్వం వ్యతిరేకముఖేన వదన్తస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం ప్రార్థయన్తే ॥ స వా ఇతి ॥ అపారకర్మణః జగత్సృష్ట్యాద్యనన్తవ్యాపారస్య, తవ - కర్మణాం, పారం అవధిం - యః, ఏష తే కాఙ్క్షతి జ్ఞాతుమిచ్ఛతీత్యర్థః, స వై భ్రష్టమతిః, అపారాణాం కర్మణాం పారం జిజ్ఞాసుర్బుద్ధిహీన ఇత్యర్థః, హే భగవన్ - యస్య తవ - యా - యోగమాయా సంకల్పరూపిణీ విచిత్రసర్గకారిణీ శక్తిః, తస్యాః, ఏ గుణాః సత్త్వాదయః - తేషాం యోగేన సమ్బన్ధేన మోహితం - సమస్తం విశ్వం . శం సుఖం నిశ్శ్రేయసం సుఖం యథా భవతి తథేతి క్రియావిశేషణం వా - విధేహి కురు ॥౪౭॥ ఏవం స్తుతః ప్రార్థితో భగవాన్ స్తుతః కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ ఇత్థమితి ॥ తైర్వృ

ష్టువాదిభిః-వేదతుల్యవాక్యాని భాషద్భిః, ర్మునిభిర్మరీచ్యాదిభిః, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ఉపస్తూయమానః సమీపస్థితైస్స్తూయమానః, అవితా రక్షితా-భగవాన్, స్వఖురాక్రాన్తేసలిలే, అవనింభూమిం, ఉపాధత్త స్థాపయామాసేత్యర్థః, స్వఖురాక్రాన్త ఇత్యనేన విగ్రహస్యాత్యున్నతత్వం సూచ్యతే ❋ ॥ ౪౮ ॥ ❋ వరాహావతారకథాముపసంహరతి॥ సఇతి॥ ప్రజాపతిః ప్రజానాం సంరక్షకః-భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః, విష్వక్సేనః-సః వరాహః హరిః, లీలయా క్రీడయా-రసాయాస్సకాశాత్-ఉన్నీతాం ఉద్ధృతా-మూర్వీం భూమిం-అప్సు- న్యస్య ప్రతిష్ఠాప్య-యయావన్తర్దధ ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౪౯ ॥ ❋ ఏతత్కథాశ్రవణఫలమాహ॥ యఇతి ॥ వర్ణనీయాశ్చర్యశక్తిమతః-హరిమేధసః-యద్విషయా మేధా హరతి సంసారం తస్య, హరేర్భగవతో వరాహస్య-సుభద్రాం సుమఙ్గళాం-ముశతీం కమనీయాం-పవిత్రాం - ఏతాం కథాం - ఏవముక్తప్రకారేణ-యః పురుషః శృణ్వీత శృణుయాత్-శ్రవయేత శ్రావయేత వా-తస్య హృది-జనార్దనః-ఆశు-ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవేత్ ❋ ॥ ౫౦ ॥ ❋ కిం తత్ప్రసాదేనేత్యత్రాహ॥ తస్మిన్నితి॥ సకలాశిషాం సర్వపురుషార్థానాం - ప్రభౌ దాతరి-తస్మిన్ భగవతి ప్రసన్నే సతి దుర్లభం అలభ్యం-కిమస్తి కిమపి నాస్తీత్యర్థః-అతో-ఽల్పాత్మభిః అల్పరూపాభిః-తుచ్ఛరూపాభిరిత్యర్థః - తాభిరాశీర్భిః-అలం-యద్యపి సులభాస్తథాపి న ప్రార్థనీయా ఇతి భావః-నచైతావతా తద్భజనస్య విఫలత్వం శఙ్కనీయమిత్యాహ - అనన్యదృష్ట్యా ఏకాన్తభక్త్యా-స్వాత్మశరీరకబుద్ధ్యేత్యర్థః-భజతాం సేవమానానాం-గుహాశయః హృదయకుహరే ప్రవిష్టః-పరః పరమపురుషః స్వయం-పరాం నిరతిశయాం-స్వగతిం స్వప్రాప్తిం-విధత్తే సంపాదయతి ❋ ॥ ౫౧ ॥ ❋ అతో నిరతిశయపురుషార్థసాధనభూతాం కర్ణరసాయనం పవిత్రాం కథాం శ్రుణ్వన్నన్నరేతరం పినాకో నామ తృప్యేదిత్యాహ॥ కోనామేతి ॥ పురుషార్థానాం ధర్మాదీనాం సారం వేత్తి

పస్తూయమానస్తైర్మునిభిః ప్రహ్వాదిభిః। సలిలే స్వఖురాక్రాన్త ఉపాధత్తాఽవితావనీమ్॥ ౪౮ ॥ స ఇత్థం భగవానుర్వీం విష్వక్సేనః ప్రజాపతిః। రసాయా లీలయోన్నీతామప్సు న్యస్య యయౌ హరిః॥ ౪౯ ॥ య ఏవమేతాం హరిమేధసో హరేః కథాం సుభద్రాం కథనీయమాయినః। శృణ్వీత భక్త్యా శ్రవయేత వోశతీం జనార్దనోఽస్యాశు హృది ప్రసీదతి॥ ౫౦ ॥ తస్మిన్ప్రసన్నే సకలాశిషాం ప్రభౌ కిం దుర్లభం తాభిరలం లవాత్మభిః। అనన్యదృష్ట్యా భజతాం గుహాశయః స్వయం విధత్తే స్వగతిం పరః పరామ్॥ ౫౧ ॥ కో నామ లోకే పురుషార్థసారవిత్పురా కథానాం భగవత్కథాసుధామ్। ఆపీయ కర్ణాఞ్జలిభిర్భవాపహామహో విరజ్యేత వినా నరేతరమ్॥ ౫౨ ॥ ❋ ❋

❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పృథివ్యానయనం నామ, త్రయోదశోఽధ్యాయః. ❋

శ్రీశుక ఉవాచ॥ నిశమ్య కౌషారవిణోపవర్ణితాం హరేః కథాం కారణసూకరాత్మనః। పునస్స పప్రచ్ఛ తముద్యతాఞ్జలిర్న చాతితృప్తో విదురో ధృతవ్రతః ॥ ౧ ॥ తేనైవ సమునిశ్రేష్ఠ హరిణా యజ్ఞమూర్తినా। ఆదిదైత్యో హిరణ్యాక్షో హత ఇత్యనుశుశ్రుమ ॥ ౨ ॥ తస్య చోద్ధరతః క్షౌణీం స్వదంష్ట్రాగ్రేణ లీలయా। దైత్యరాజస్య చ బ్రహ్మన్ క

తి తథా,, ధర్మస్యాప్యపవర్గస్య నార్థోఽర్థాయ ప్రకల్పతే,, ఇతి ప్రథమస్కన్ధోక్తరీత్యా పురుషార్థసారాభిజ్ఞః కో నామ పురాకథానాం పూర్వవృత్తాన్తానాం మధ్యే-భగవత్కథైవ సుధా-తాం-కర్ణావేవాఞ్జలయః-తైరాపీయ సమన్తాత్పీత్వా-కథంభూతాం-భవాపహాం సంసారనివర్తినీం నరేతరం పశుం వినా, విరజ్యేత-పశుం వినా న కోఽపి విరక్తో భవేదిత్యర్థః॥ అహో ఇతి ॥ భగవచ్చరిత్రస్యాశ్చర్యద్యోతకమవ్యయమ్ ❋ ॥ ౫౨ ॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః. ❋ ❋ ❋

ఏవం సంగ్రహేణ శ్రుతవరాహావతారచరితో భగవాన్ విదురః పునస్తచ్చరిత్రాన్తర్భూతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తవిస్తరం బుభుత్సయాఽపృచ్ఛదిత్యాహ భగవాన్ శుకః ॥ నిశమ్యేతి॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణ - ఉపవర్ణితాం కారణసూకరాత్మనో హరేః కథాం-నిశమ్య శ్రుత్వా - ధృతవతః, ధృతం వ్రతం నిరన్తరభగవత్కథాశుశ్రూషారూపం వ్రతం యేన -అత ఏవ-న చాతితృప్తః సంక్షేపతస్తత్కథాశ్రవణే చ తృప్తిమలభమానః-సముద్ధృతః హస్తద్వయమేకీకృత్యోద్ధృతః అఞ్జలిః,, అఞ్జలిః పరమా ముద్రా క్షిప్రం దేవప్రసాదనీ,, త్యుక్తవిధో-యేన సః విదురః పప్రచ్ఛ పృష్టవాన్ ❋ ॥ ౧ ॥ ❋ ప్రశ్నప్రకారమేవాహ తేనైవేతి ద్వాభ్యామ్॥ శ్రుతోపజీవనేన ప్రశ్నావతారద్యోతనాయోక్తమనువదన్ పృచ్ఛతీత్యాహ॥ తేనేతి॥ హే మునిశ్రేష్ఠ మైత్రేయ-తేనైవ-యేన భూమిరుద్ధృతా తేనైవ-యజ్ఞశరీరకేణ-హరిణా ఆదివరాహేణ-ఆదిదైత్యో దైత్యానాం ప్రథమః-వరాహకల్పస్థాపేక్షయా ప్రాథమ్యమత్ర వివక్షితం-హిరణ్యాక్షః-హతః ఆదివరాహేణ నిహత ఇతి- అనుశుశ్రుమ త్వత్తః శ్రుతవన్తో వయమ్ ❋ ॥ ౨ ॥ ❋ ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతి॥ తస్యేతి॥ స్వదంష్ట్రాగ్రేణ-క్షౌణీం భూమిం-లీలయా- ఉద్ధరతః తస్య ఆదివరాహ

స్య-దైత్యరాజస్య హిరణ్యాక్షస్య చ-మృధం యుద్ధం కస్మాద్ధేతోరభూత్-యుద్ధనిమిత్తం కిమిత్యర్థః ✻ ॥ ౩ ॥ ✻ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయస్సవిస్తరం తత్కథాం ప్రవక్ష్యంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి సాధ్వితి ద్వాభ్యామ్-హే వీర-త్వయా సాధు పృష్టం-సాధుత్వం కుతః-యత్-మర్త్యానాం మరణశీలానాం-మృత్యుపాశం నిశాతయతి మోచయతీతి మృత్యుపాశనిశాతనీం-హరేరవతారకథాం-త్వం పృచ్ఛసి ✻ ॥ ౪ ॥ ✻ యయా మునినా నారదేన గీతయా భగవత్కథయా-ఉత్తానపాదపుత్రో ధ్రువః అర్భకో ధ్రువః-మృత్యోర్మూర్ధ్ని అఙ్ఘ్రిం కృత్వ పాదం విన్యస్య-హరేర్భగవతః-పదం స్థానం ప్రతి - ఆరోహ ఆరూఢవాన్ ఈదృశే భగవత్కథాప్రశ్నే త్వం సాధిష్ఠ ఇత్యభిప్రాయః ✻ ॥ ౫ ॥ ✻ ఏవం ప్రశ్నమభినన్ద్య హిరణ్యాక్షోత్పత్తిప్రభృతివృత్తాన్తం వక్ష్యంస్తద్వృత్తాన్తస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ అథేతి-హే విదుర- అత్రాపి త్వయా పృష్టేఽర్థేపి, అయం ఇతిహాసః మయా శ్రుతః-దేవానామపి దేవేన బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన- అనుపృచ్ఛతాం దేవానాం-పురా పూర్వకాలే-వర్ణితః-స ఏవ పరంపరయా మయా శ్రుత ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౬ ॥ ✻ దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసం ప్రవక్ష్యంస్తదుపోద్ఘాతరూపమన్యమితిహాసం ప్రస్తౌతి ॥ దితిరిత్యాదినా ॥ దాక్షాయణీ దక్షస్యాపత్యం స్త్రీ-దితిః దితినామ్నీ-హే క్షత్తః-మారీచం మరీచేః పుత్రం కాశ్యపం-పతిం భర్తారం, స్వయమపత్యం కామయమానా-హృచ్ఛయః కామః- తేనార్దితా పీడితా-సంధ్యాయాం-చకమే కామితవతీ-అయాచ ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౭ ॥ ✻ కథం భూతం చకమ ఇత్యత్రాహ ॥ ఇష్ట్వేతి ॥ యజుషాం యజ్ఞానాం పతిం, పురుషం పరమపురుషం, అగ్నిజిహ్వం అగ్నిశరీరకం, అర్కే సూర్యే, నిమ్రోచతి అస్తం గతే సతి, అగ్న్యాగారే అగ్నిహోత్రశాలాయాం, ఆసీనం ఉపవి

స్మాద్ధేతోరభూన్మృధః ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సాధు వీర త్వయా పృష్టమవతారకథాం హరేః । యత్త్వం పృచ్ఛసి మర్త్యానాం మృత్యుపాశనిశాతనీమ్ ॥ ౪ ॥ యయోత్తానపదః పుత్రో మునినా గీతయాఽర్భకః । మృత్యోః కృత్వైవ మూర్ధ్న్యఙ్ఘ్రిమారురోహ హరేః పదమ్ ॥ ౫ ॥ అథాత్రాపీతిహాసోఽయం శ్రుతో మే వర్ణితః పురా । బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతామ్ ॥ ౬ ॥ దితిర్దాక్షాయణీ క్షత్తర్మారీచం కశ్యపం పతిమ్ । అపత్యకామా చకమే సంధ్యాయాం హృచ్ఛయార్దితా ॥ ౭ ॥ ఇష్ట్వాగ్నిజిహ్వం పయసా పురుషం యజుషాం పతిమ్ । నిమ్రోచత్యర్క ఆసీనమగ్న్యగారే సమాహితమ్ ॥ ౮ ॥ దితిరువాచ ॥ ఏష మాం త్వత్కృతే విద్వన్ కామ ఆత్తశరాసనః । దునోతి దీనాం విక్రమ్య రమ్భామివ మతఙ్గజః ॥ ౯ ॥ తద్భవాన్ దహ్యమానాయాం సపత్నీనాం సమృద్ధిభిః । ప్రజావతీనాం భద్రం తే మయ్యాయుఙ్క్తామనుగ్రహమ్ ॥ ౧౦ ॥ భర్తర్యాప్తోరుమానానాం లోకానావిశతే యశః । పతిర్భవద్విధో యాసాం ప్రజయా నను జాయతే ॥ ౧౧ ॥ పురా పితా నో భగవాన్ దక్షో దుహితృవత్సలః । కం వృణీత వరం వత్సా ఇత్యపృచ్ఛత నః పృథక్ ॥ ౧౨ ॥ స విదిత్వాఽఽత్మజానాం నో భావం సంతానభావనః । త్రయోదశాదదత్తాసాం యాస్తే శీలమనువ్రతాః ॥ ౧౩ ॥ అథ మే కురు కల్యాణం కామం కఞ్జవిలోచన । ఆర్తోపసర్పణం భూమన్నమోఘం

ష్టం సమాహితచిత్తం వ ✻ ॥ ౮ ॥ ✻ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏష మామిత్యాది-అథ మే కుర్విత్యన్తేన- హే విద్వన్-కాశ్యప-ఆత్తం ఉపాత్తం శరాసనం ధనుర్యేన సః, ఏషః, కామః, మన్మథః, త్వత్కృతే త్వదర్థం, త్వయా సహ సఙ్గత్యర్థం, దీనాం కృపణాం, మాం, విక్రమ్య, దునోతి పరితాపయతి, పీడయతి వా-తత్ర దృష్టాన్తః, రమ్భాం కదలీం మతఙ్గజో గజ ఇవ ✻ ॥ ౯ ॥ ✻ తత్ తస్మాత్, ప్రజావతీనాం పుత్రవతీనాం, సపత్నీనాం, సమృద్ధిభిః, దహ్యమానాయాం మయి-భవాన్, అనుగ్రహం ఆయుఞ్జ్యాం కుర్యాత్, తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గళమస్తు ✻ ॥ ౧౦ ॥ ✻ భర్తరి, భర్తుస్సకాశాత్, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, ఆప్తోరుమానానాం ప్రాప్తబహుమానానాం స్త్రీణాం, యశః లోకాన్ ప్రత్యావిశతే-లోకేషు విస్తృతం భవతీత్యర్థః-కీదృశస్తత్సన్మాన ఇత్యపేక్షాయాం తద్విశదయతి-భవద్విధః భవాదృశః-పతిః భర్తా, యాసాం మాదృశస్త్రీణాం, ప్రజయా ప్రజారూపేణ, అనుజాయతే, హి శబ్దః "తజ్జాయా భవతి యదస్యాం జాయతే పునః" ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, ఇదమేవ తత్సన్మానం యత్స్వభార్యాయాం పతిః ప్రజారూపేణ జాయత ఇతి భావః ✻ ॥ ౧౧ ॥ ✻ కించ పురా పూర్వకాలే, అస్మాకం పితా-దుహితృషు ప్రేమవత్త్వేన వాత్సల్యవాన్-దక్షః నః అస్మాన్ ప్రతి-పృథక్-హే వత్సే, కం వరం వృణీత, ఇతి, అపృచ్ఛత్ ✻ ॥ ౧౨ ॥ ✻ సః సంతానం భావయతి వర్ధయతీతి సంతానభావనో, దక్షః, ఆత్మజానాం దుహితౄణాం, నః, భావమభిప్రాయం, విదిత్వా జ్ఞాత్వా, తాసామాత్మజానాం మధ్యే, యాః స్తవ శీలం స్వభావం, అనువ్రతాః, స్తాః, అస్మాన్ త్రయోదశ, అదదత్, త్రయోదశానామస్మాకం త్వయి భావసామ్యే సతి వైషమ్యాచరణమనుచితమిత్యభిప్రాయః ✻ ॥ ౧౩ ॥ ✻ అథ హే కాశ్యప-హే కల్యాణ మఙ్గళరూప-మే మమ-కామం అభిలషితం-కురు-హే కఞ్జవిలోచన-హే భూమన్-మహత్తమ-మహీయసి మహత్తరే పురుషే - ఆర్తానాముపసర్ప

ణం-అనుచ్ఛన్దనం-మోహంనభవతిహ ❋॥ ౧౪ ॥ ❋ ఏవముక్తః కాశ్యపః కిమాహేత్యత్రాహ॥ఇతితి॥ఇతిఉక్తరీత్యా-బహు
భాషిణీం-కృపణాందీనాం-దితిం ప్రతి-వీరమారీచః జితేన్ద్రియః కాశ్యపః - ప్రవృద్ధానఙ్గకశ్మలాం ప్రవృద్ధానఙ్గేనకశ్మలం
మోహోయస్యాస్తాం-వాచా అనునయన్ సాన్త్వయన్ ప్రత్యాహ ప్రత్యువాచ ❋॥౧౫॥ ❋ ఉక్తిమేవాహ॥ఏషఇత్యాదినా॥
బ్రిష్టదయోయత్కృతసేతుపాలాఇత్యన్తేన॥ తత్రసన్ధ్యాకాలక్షేపాయభార్యాంప్రశంసతి-ఏషతఇతిపఞ్చదశభిః- హేభీ
రు-యదిచ్ఛసి తత్ - ప్రియం ప్రీతివిషయం-తేతుభ్య - మహం-విధాస్యామికరిష్యామి-తస్యాస్త్వాదృశ్యాభార్యాయాః-
కామమభిలషితం కోనకుర్యాత్-సర్వోపకుర్యాదేవేత్యర్థః ❋॥౧౬॥ ❋ కీదృశీచాసౌయస్యాః కామంసర్వంకుర్యాదిత్యత్రా
హ॥సిద్ధిరితి॥యతఃయస్యాః పత్న్యాస్సకాశాత్-త్రైవర్గికీధర్మార్థకామరూపా-సిద్ధిఃఫలం-భవేదిత్యర్థః - పరంపరయాతు
రీయపురుషార్థోపిభార్యాతస్సిధ్యతీత్యాహ ॥ కళత్రవాన్ భార్యావాన్ పురుషః - స్వాశ్రమేణ గృహస్థాశ్రమేణ - సర్వాశ్ర
మాన్ ఇతరాన్ త్రీనాశ్రమస్థాన్-ఉపాదాయఉపకృత్య - సర్వాశ్రమోపకారకోగృహస్థాశ్రమఇతిభావః - వ్యసనమిన్ద్రి
యాణాంవిషయప్రావణ్యరూపందుఃఖమేవార్ణవ-స్తం - అత్యేతితరతి - తత్రదృష్టాన్తః - జలయానైర్నౌభిరర్ణవంసము
ద్రంయథేతి - ఇన్ద్రియజయాదిద్వారాతురీయపురుషార్థసాధనభూతాపత్నీత్యర్థః ❋ ॥ ౧౭ ॥ ❋ శ్రేయస్కామస్య
స్వర్గాపవర్గాఖ్యశ్రేయస్కామస్య - ఆత్మనస్స్వస్య - అర్ధంఅర్ధశరీరం - ఆత్మనశ్శరీరార్ధమితివా - యాంపత్నీం -
ఆహుః-శ్రుతయఇతిశేషః,, అర్ధోవాఏషఆత్మనోయఃపత్నీ,,త్యాదయః-శ్రేయస్కామస్యాత్మనోఽర్ధమాహురిత్యనేన,
స్వర్గాపవర్గసాధనేషుధర్మేషు , ద్వయోస్సహాధికారత్వంసూచ్యతే , యచ్ఛబ్దానాం తాంత్వామితితృతీయశ్లోకస్థతచ్ఛ

హీనమహీయసి॥౧౪॥ఇతి తాంవీరమారీచఃకృపణాంబహుభాషిణీమ్ । ప్రత్యాహానునయన్వాచాప్రవృద్ధానఙ్గ
కశ్మలామ్॥౧౫॥ఏషతేఽహంవిధాస్యామిప్రియంభీరుయదిచ్ఛసి । తస్యాఃకామంనకఃకుర్యాత్సిద్ధిస్త్రైవర్గికీయ
తః ॥ ౧౬ ॥ సర్వాశ్రమానుపాదాయస్వాశ్రమేణకళత్రవాన్ । వ్యసనార్ణవమత్యేతిజలయానైర్యథార్ణవమ్॥
యామాహురాత్మనోహ్యర్ధంశ్రేయస్కామస్యమానిని । యస్యాంస్వధురమధ్యస్యపుమాంస్తరతివిజ్వరః ॥ ౧౮॥
యామాశ్రిత్యేన్ద్రియారాతీన్దుర్జయానితరాశ్రమైః । వయంజయేమహేలాభిర్దస్యూన్దుర్గపతిర్యథా ॥౧౯ ॥న
వయంప్రభవస్తాంత్వామనుకర్తుంగృహేశ్వరి । అప్యాయుషావాకార్త్స్న్యేనయేచాన్యేగుణగృధ్నవః॥౨౦॥
అథాపికామమేతన్తేప్రజాత్యైకరవాణ్యలమ్ । యథామాంనాతిశోచన్తీముహూర్తంప్రతిపాలయ॥౨౧ ॥
ఏషాఘోరతమావేలాఘోరాణాంఘోరదర్శనా । చరన్తియస్యాంభూతానిభూతేశానుచరాణిహ॥౨౨॥ఏ
తస్యాంసాధ్వి సంధ్యాయాంభగవాన్ భూతభావనః । పరీతోభూతపార్షద్భిర్వృషేణాటతిభూతరాట్॥

బ్దేనాన్వయః,యస్యాంపత్న్యాం - స్వస్యధురందృష్టాదృష్టకర్మభారం-అధ్యస్యనిక్షిప్య-విజ్వరోనిశ్చిన్తః,పుమాన్-తర
తి ❋॥౧౮॥ ❋ యాంపత్నీం-మాశ్రిత్య-ఇతరాశ్రమైః బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమైః,దుర్జయాన్ జేతుమశక్యాన్-ఇన్ద్రియాణ్యే-
వారాతయశ్శత్రవ,స్తాన్ హేలాభిర్లీలాభిః-వయం -జయేమ,తత్రదృష్టాన్తః,దుర్గపతిః,దస్యూన్ దుష్టజీవాన్ చోరాదీన్
యథేతి ❋॥౧౯॥ ❋ తాముక్తవిధోపకర్త్రీం-త్వాం , కార్త్స్న్యేన,అనుకర్తుంప్రత్యుపకర్తుం- హేగృహేశ్వరి-పురు
షాయుషావా-వయం-నప్రభవః నసమర్థాః ఏవమన్యేపి-యే- గుణగృధ్నవఃగుణకాఙ్క్షిణఃగుణధర్మిణఇతియావత్ -తేఽపి
పూర్ణేనాప్యాయుషా,వాశబ్దాజ్జన్మాన్తరైరపి,నప్రభవఇత్యుక్తమ్ ❋ ॥ ౨౦ ॥ ❋ అథాపి, త్వదుపకారానురూపేణోప
కర్తుమశక్తత్వేపి-తే,ప్రజాత్యైప్రజననాయ-పుత్రోత్పత్తయఇతియావత్ ,యఃకామః-తమేతంకామం అలంపర్యాప్తం
కరవాణి,యథా-కృతే,మాంప్రతి,త్వం-నాతిశోచన్తీభవసి-తథాకరవాణ్యేవ-కింతు-ముహూర్తంముహూర్తకాలం,ప్ర
తిపాలయప్రతీక్షస్వ ❋ ॥ ౨౧ ॥ ❋ కిమర్థంముహూర్తప్రతీక్షణమిత్యాశఙ్కాయాం,తస్యముహూర్తస్యరత్యనుపయుక్త
తాంకథయతి,ఏషేత్యాదినా॥ఏషావేలా- ఘోరతమాఉగ్రతమా- ఘోరాణామపిఘోరదర్శనా ఘోరందృశ్యతఇతితథా-
యస్యాంసంధ్యావేలాయాం,భూతేశోరుద్ర- స్తస్యానుచరాణి - భూతానిప్రమథాఖ్యభూతాని-చరన్తిసంచరన్తి
అతోపినాయముపసరఇతిభావః ❋ ॥ ౨౨ ॥ ❋ చరన్తిచేద్భూతానితర్హితత్సంచారవిషయఃప్రదేశోవర్జనీయఇత్యత్రాహ॥
ఏతస్యామితి॥హేసాధ్వి,ఏతస్యాంసంధ్యాయాం , భూతభావనోభూతానాంభావయతిసుఖమితితథా,భగవాన్, భూత
రాట్రుద్రః,భూతపరిషద్భిఃప్రమథగణైః,పరితఃపరివేష్టితః,వృషేణస్వవాహనభూతేనవృషభేణనన్దికేశ్వరేణసహ- అ
టతిచరతి ❋ ॥ ౨౩ ॥ ❋ కించ,శ్మశానేషుయశ్చక్రానిలోవాత్యా-తేనయోధూళిః, తేనధూమ్రాః,వికీర్ణాఃవిక్షిప్తాః-విద్యో

తాశ్చ,యా-జటాః,తాసాంకలాపో యస్యసః,భస్మనా,అవగుణ్ఠితః అవలిప్తః-అమలః,రుక్మవ , ద్దేహో యస్యసః, దేవః రుద్రః,త్రిభిః,నయనైరితి శేషః, పశ్యతి పశ్చాత్కారోక్తిః, అత స్సద్యస్సవాసిషయప్రదేశో నాస్తీతి భావః ॥ ౨౫ ॥ *పశ్యతు దేవర స్తరాపితనుచాదృత్యపుత్రి విస్పష్టైవేత్యత్రాహ నతురుద్ర స్తే,ఆదరః స్వప్నిగిహ్యాదయః పతిరిత్యర్థః - నతుపతిశాత్రి తృత్వం,తదసంభవాత్,కాశ్యపాహి యుక్తిశ్చ ప్రతః నతు బ్రహ్మపుత్రః-స్వజనత్వా దాదరణీయ ఏవేతి చేన్న, యది స్వజనత్వా దాదరణీయ ఇతివాదః,యది స్వజనత్వాభావాదనాదరణీయ స్తర్హి-తత ఏవ స్వజనాభావాదస్మాకం సఖ్యం న మేనైవరుచిరిత్యత్రాహ నయస్యేతి॥యస్యరుద్రస్య-స్వజనః, పరః అస్వజనోవా, లోకే-నాస్తి, నాప్యతివాదరణీయ విషయః, కశ్చిద్విగర్హ్యోఽపి నాస్త్యేవ అపి-న-ఉత-నాస్త్యేవ-ప్రాకృతస్య హి విషమదృష్టేస్స్వ దోషాత్ స్వజనాదివిభాగః- అస్యతు సమదృష్టేరుపేక్షితసాంసారికలోకత ద్విభూతేర్న స్వజనాదివిభాగోఽస్తీతి భావః॥ ఏతదేవాహ॥వయమితి॥సాంసారికలోకాభిప్రాయేణ వయమిత్యుక్తం-తత్త్వదర్శినోఽపి-స్వస్య తన్మణ్డలస్థత్వాత్-వయం, సంసారిణో లోకాః,యస్య రుద్రస్య, వరణాభ్యాం,చరణాభ్యాం,అపవిద్ధాం,నిరస్తాం,అవధూరతః నిరస్తాం, తేనముక్తభోగాం- అజాం మాయాం - తన్మయీం విభూతిం, వ్రతైర్నానావిధైస్వర్యసాధనైర్వ్రతైః,ఆశాస్మహే ప్రార్థయామహే॥ ౨౬ ॥*నను శ్మశానేషు పిశాచవచ్చరతోఽస్య చేరస్మాత్ కామశక్తస ఇత్యత్రాహ॥యస్యేతి॥యస్యరుద్రస్యానవద్యం నిర్దుష్టం-ఆచరితం చరిత్రం మనీషిణః బుద్ధిమన్తః అవిద్యాయాః, పటలమావరణం,బిభిత్సవః భేత్తుమిచ్ఛవః,జ్ఞానార్థిన ఇత్యర్థః,గృణన్తి కీర్తయన్తి,ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేచ్ఛ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్,శంకరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనా,,దిత్యుక్తరీత్యా సకలవిశేషార్థిభిరుపాస్యత్వా, త్తైరుక్తిత్, జ్ఞానార్థిభిస్తచ్చరిత్రముపాదేయమితి,న పిశాచవచ్చరతీతి సన్నినీయ ఇతి భావః,తర్హి కిమర్థం పిశాచవచ్చరతి,తత్రాహ॥స్వయంనిరస్తసామ్యాతిశయోఽపి నిరస్తం సామ్యమతిశయశ్చ యస్మాత్తథాభూతోఽపి,సతాం గతిః జ్ఞానోపాయస్సన్, పిశాచచర్యాం,చరతి స్వోపాస్యైకర

శ్మశానచక్రానిలధూలిధూమ్రవికీర్ణవిద్యోతజటాకలాపః । భస్మావగుణ్ఠామలరుక్మదేహో దేవస్త్రిభిః పశ్యతి దేవరస్తే ॥ ౨౫ ॥ నయస్యలోకే స్వజనః పరోవా నాత్యాదృతో నోతకశ్చిద్విగర్హ్యః ॥ వయంవ్రతైర్యచ్చరణాపవిద్ధామాశాస్మహేఽజాంబత భుక్తభోగామ్ ॥ ౨౬ ॥ యస్యానవద్యంచరితం మనీషిణో గృణన్త్యవిద్యాపటలంబిభిత్సవః।నిరస్తసామ్యాతిశయోఽపియస్స్వయం పిశాచచర్యామచరద్గతిస్సతామ్ ॥ ౨౭ ॥ హసన్తియస్యాచరితంహిదుర్భగాస్స్వాత్మన్‌రతస్యావిదుషస్సమీహితమ్ । యైర్వస్త్రమాల్యాభరణానులేపనైశ్శ్వభోజనంస్వాత్మతయోపలాలితమ్ ॥ ౨౮ ॥ బ్రహ్మాదయోయత్కృతసేతుపాలాయత్కారణం

విజిజ్ఞాసుభిరేవం వర్తితవ్యమితి, తచ్ఛిక్షార్థం పిశాచచర్యాం చరతీతి భావః॥తథాచశ్రుతిః ॥యథాక్రతురస్మిఁల్లోకే పురుషో భవతీతి,,నిరస్తసామ్యాతిశయత్వం చ జ్ఞానప్రదత్వే వేదితవ్యం ప్రకరణాత్ ,,యద్వా,,ఏతత్సర్వం రుద్రశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యోక్తమితి వేదితవ్యమ్*॥ ౨౭ ॥*ఏవమన్వయముఖేన తచ్చరిత్రస్యానిన్ద్యత్వమభిధాయ వ్యతిరేకముఖేనాప్యాహ॥హసన్తీతి స్వాత్మన్‌రతస్య స్వాత్మానుభవైకనిరతస్య-సమీహితం చేష్టితం-అవిదుషః,ఆవృత్త్యావ్యాఖ్యేయమేన ద్వితీయా,అవిద్వాంసః యస్యరుద్రస్య,ఆచరితం-హసన్తినిన్దన్తి-తే-దుర్భగాః, కేతే అవిద్వాంసః యే-తస్యాచరితం హసన్తీత్యత్రాహ, యైః కర్తృభిః-వస్త్రాదిభిః కరణైశ్శ్వభోజనం శునాం భోజ్యం-స్వశరీరం, స్వాత్మతయా స్వాత్మాభిన్నత్వేన- ఉపలాలితం-అయమాత్మేతి బుద్ధ్యా దేహం వస్త్రాదిభిరుపస్కృతం, తే అవిదుష ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥*ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తచ్చరిత్రమనిన్ద్యమిత్యభిధాయ తస్య పిశాచచర్యావిడమ్బనమాత్రమేవేత్యాహ॥బ్రహ్మాదయ ఇతి॥బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా ఇత్యాద్యుక్తిః,మదీయస్తోత్రంసావ్యాఖ్యానే- బ్రహ్మాదయ ఇత్యతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః,చిత్రగుమానయేతివత్- బ్రహ్మణో ఽర్వాచీనా ఇత్యర్థః,అన్యథా-పూర్వాపరవిరోధాత్- బ్రహ్మణః సృష్టత్వం తద్వర్తనానుధేయస్థానత్వం చ ప్రాగుక్తం-తేన బ్రహ్మణో నమస్కార్యత్వం చ వక్ష్యతే అతో యథోక్త ఏవార్థః ,, యద్వా,,బ్రహ్మాదయః పులస్త్యపులహమరీచ్యాదయః,,సర్వే బ్రహ్మాణ ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయం గతా ,, ఇతితేషాం బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వావగమాత్ ,, యద్వా,,రుద్రశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తమిత్యవగన్తవ్యం - బ్రహ్మాదయో, యేన రుద్రేణ - కృతాస్సేతవః మర్యాదా-స్తాః పాలయన్తీతి తథా-ఇదం విశ్వం-యత్కారణం -యో రుద్రః కారణం యస్య తదితి బహువ్రీహిః , విశ్వం యత్కారణకమిత్యర్థః-రుద్రస్య విశ్వసంహర్తృత్వాత్తదభిప్రాయేణ విశ్వం యత్కారణమిత్యుక్తం - మాయాచ యస్యాజ్ఞాకరీ - మాయా అహంకృతిః తత్కార్యత్వాత్-యస్యాజ్ఞాకరీ,అధిష్ఠాతృత్వాత్-తస్య -విభూమ్నో రుద్రస్య-పిశాచచర్యా పిశాచచర్యారూపచరితం-విడమ్బనమ

నుకరణమాత్రమేవ-అహో-ఇత్యాశ్చర్యే-స్వతఏవంవిధస్య మహీయసః పిశాచచర్యానుకరణమాశ్చర్యమిత్యర్థః * ॥ ౨౮ ॥ * ఏవముక్తాదితి స్తతః కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ భర్త్రేతి ॥ కాశ్యపేన-ఏవముక్తప్రకారేణ-సంవేదితేజ్ఞాపితేసతి-మన్మథేనఉన్మథితానిఉద్దీపితానీన్ద్రియాణియస్యాస్సా - అతఏవవృషలీవవేశ్యేవ- గతత్రపానిర్లజ్జాసతీ, విప్రర్షేః కాశ్యపస్య-వాసః, వస్త్రం-జగ్రాహ- వాసోగృహీత్వావిచకర్షేతిభావః * ॥ ౨౯ ॥ * సః కాశ్యపః-స్వభార్యాయాదితే-ర్వికర్మణిసంధాయాంప్రతిషిద్ధరతికర్మణినిర్బన్ధంవాసోగ్రహణరూపంనిర్బన్ధం - విదిత్వాదృష్ట్వా- దిష్టాయదైవరూపాయేశ్వరాయనత్వా, తయాభార్యయాసహ-రహసిఏకాన్తే, ఉపవివేశ-హంత - ఉపవివేశేత్యనేనమైథున్యం లక్ష్యతే * ॥ ౩౦ ॥ * అథఉపవేశానన్తరం, సలిలముపస్పృశ్యసలిలేస్నాత్వేత్యర్థః, ప్రాణానాయమ్య - వాగ్యతః ధృతమౌనః, విరజంనిర్వికారం - జ్యోతిః జ్ఞానస్వరూపం - సనాతనంనిత్యం - బ్రహ్మ, ధ్యాయన్-అత్రవిరజశబ్దేనసత్యపదస్యార్థః, జ్యోతిశ్శబ్దేనజ్ఞానపదస్యార్థః, సనాతనశబ్దేనానన్తపదస్యార్థస్స్ఫోరితః, విరజశబ్దేనరజః కార్యవికారరాహిత్యస్య - జ్యోతిశ్శబ్దేనప్రకాశరూపత్వస్య, సనాతనశబ్దేనకాలపరిచ్ఛేదరాహిత్యస్య - చోక్తత్వాత్. జజాప, ఏవంవిధబ్రహ్మప్రతిపాదకంప్రణవంజజాపేత్యర్థః * ॥ ౩౧ ॥ * అథాధ్యాయశేషోదితికాశ్యపయోరుత్తరప్రత్యుత్తరరూపేణప్రవృత్తస్తత్రతావద్దితిరువాచేత్యాహ ॥ దితిస్త్వితి ॥ తేనకర్మావద్యేనకర్మణోదోషేణ, వ్రీడితాలజ్జితా, దితిః, హేభారతవిదుర-ఉపసంగమ్యసమీపేఆగత్య, అధోముఖీసతి- విప్రర్షింకశ్యపంప్రత్య, భ్యభాషతఉక్తవతి * ॥ ౩౨ ॥ * భాషణమేవాహ ॥ మేతి ॥ హే

విశ్వమిదంహమాయా। ఆజ్ఞాకరీయస్యపిశాచచర్యా ః ఆహోవిభూమ్నశ్చరితంవిడమ్బనమ్ ॥ ౨౮ ॥ సైవం
సంవేదితేభర్త్రామన్మథోన్మథితేన్ద్రియా। జగ్రాహవాసోబ్రహ్మర్షేర్వృషలీవగతత్రపా ॥ ౨౯ ॥ సవిదిత్వా
స్వభార్యాయాస్తంనిర్బన్ధంవికర్మణి। నత్వాదిష్టాయరహసితయాథోపవివేశహ ॥ ౩౦ ॥ అథోపస్పృశ్యసలి
లంప్రాణానాయమ్యవాగ్యతః। ధ్యాయన్జజాపవిరజంబ్రహ్మజ్యోతిస్సనాతనమ్ ॥ ౩౧ ॥ దితిస్తువ్రీడితాతేనక
ర్మావద్యేనభారత। ఉపసంగమ్యవిప్రర్షిమధోముఖ్యభ్యభాషత ॥ ౩౨ ॥ మామేగర్భమిమంబ్రహ్మన్భూతానామృ
షభోవధీత్। రుద్రః పతిర్హిభూతానాంయస్యాకరవమంహసమ్ * ॥ ౩౩ ॥ నమోరుద్రాయమహతేదేవాయో
గ్రాయమీఢుషే। శివాయన్యస్తదణ్డాయధృతదణ్డాయమన్యవే ॥ ౩౪ ॥ సనః ప్రసీదతాద్భామోభగవానుర్వను
గ్రహః। వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాంస్త్రీణాందేవస్సతీపతిః ॥ ౩౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ స్వగర్భస్యాశిషం
లోకాన్మాశాసానాంప్రవేపతీమ్ * । నివృత్తసంధ్యానియమోభార్యామాహప్రజాపతిః ॥ ౩౬ ॥ కాశ్యప
ఉవాచ ॥ అప్రాయత్యాదాత్మనస్తేదోషాన్మౌహూర్తికాదుత। మన్నిదేశాతిచారేణదేవానాంచాపిహేళ

బ్రహ్మన్ కాశ్యప - భూతానాం- ఋషభః పతిః, రుద్రః, మేమమ- ఇమంగర్భం -మావధీత్, మాహన్యాత్ హియతః, భూతానాం - రుద్రః- పతిః, యతః - యస్యరుద్రస్య, అంహసమపరాధం, అహమకరవంకృతవతీ, అతోమావధీదిత్యర్థః * ॥ ౩౩ ॥ * ఏవంస్వాభిప్రేతమావేద్యనమస్కుర్వన్ రుద్రంప్రసాదయతి ॥ నమఇతిద్వాభ్యామ్ ॥ రుద్రాయనమః, కథంభూతాయ, మహతేదేవాయమహాదేవాయేత్యర్థః, విశ్వసంహర్తృత్వాదిన్ద్రాద్యపేక్షయామహత్త్వంవివక్షితం - ఉగ్రాయఉగ్రరూపిణే - మీఢుషేసకామేషుఫలసేచనకర్త్రే ,, యద్వా,, రేతస్సేకక్షమాయ- నిష్కామేషుశివాయ - న్యస్తోన్యస్తదణ్డాయ - క్రుద్ధేషుధృతదణ్డాయ-సంహారేమన్యవే * ॥ ౩౪ ॥ * భామోభగిన్యాభర్తా, ఉరురనుగ్రహోయస్య, సత్యాఉమాయాః పతిః, భగవాన్సదేవోరుద్రః, వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాందయనీయానాం-స్త్రీణాం, నః అస్మాకం - ప్రసీదతాత్ ప్రసన్నోభూయాత్ * ॥ ౩౫ ॥ * ఏవమాభాషమాణాంకశ్యపఆహేత్యాహమైత్రేయః ॥ స్వగర్భస్య -లోక్యాంలోకనీయాం, సాధ్వీం, ఆశిషంశుభం, అశాసానాంప్రార్థయన్తీం, ప్రవేపతీంపరితపన్తీం, భార్యాం - నివృత్తః సంధ్యాయాం - యోనియమః స -యస్యసః, ప్రజాపతిః కాశ్యపః, ఆహఉవాచ * ॥ ౩౬ ॥ * ఉక్తిమేవాహచతుర్భిః ॥ తే, ఆత్మనః చిత్తస్య - అప్రాయత్యాత్ అశుద్ధభావాత్ - మౌహూర్తికాత్సంధ్యాముహూర్తసంబన్ధినోదోషాత్ -ఉతఅపి, మమ, యోనిర్దేశః ఆజ్ఞా, తస్య-యోఽతిచారోఽతిక్రమ - స్తేన, దేవానాంరుద్రాదీనాం, హేళనాదపవారణాదపి * అభద్రౌలోకామజ్జకకరౌ-అతఏవ-జారరాధమౌపుత్రాధమౌ- హేఅభద్రే, తవ, భవిష్యతః- జాఠరయోరభద్రత్వమేవవిశదయత్యర్ధేన, చణ్డౌక్రుద్ధౌ -సపాలాన్లోకపాలైస్సహితాన్-త్రీన్లోకాన్-ముహుః పునః

పునః-ఆక్రన్దయిష్యతః-రోదయిష్యతః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ప్రాణినాం హన్యమానానాం సతాం-కదం భూతానాం, దీనానాం కృపణానాం-అకృతం ఆగః అపరాధో యైస్తేషాం-స్త్రీణాం చ నిగృహ్యమాణానాం సతీనాం, మహాత్మసు కోపితేషు సత్సు ॥ ౩౯ ॥ తదా క్రుద్ధః కోపితః-విశ్వేశ్వరః-లోకం భావయతి సుఖయతీతి లోకభావనోఽసౌ-భగవాన్ - అవతీర్య వరాహనృసింహరూపాభ్యామావిర్భూయ-హనిష్యతి తత్ర దృష్టాన్తః - అద్రీన్ పర్వతాన్-శతపర్వధృక్ వజ్రాయుధధరః ఇన్ద్రః యథేతి ॥ ౪౦ ॥ ఏవముక్తే పునర్దితిరాహ వధమిత్యాద్వాభ్యామ్-సునాభం చక్రం, తేన ఉదారః సున్దరో బాహుర్యస్య, తేన భగవతా-సాక్షాన్మహ్యం మమ-పుత్రయోర్వధం ఆశాసే అనుమన్యే- కింతు హే ప్రభో - క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణా-ద్వధం తు-నానుమన్యే, కోపితేషు మహత్సు చే, త్యుక్తత్వా - తో-పితాద్బ్రాహ్మణాద్వధమాశఙ్కమానా - ఏవం-ప్రార్థయతే క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాన్మాభూదితి ॥ ౪౧ ॥ నన్వస్తు బ్రాహ్మణాదన్యతో వా కుతశ్చిత్తద్వధస్తత్ర కో విశేష ఇత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య బ్రాహ్మణశాపహతస్య- భూతానాం భయసంపాదకస్య చ-నారకా అపి నరకవాసినోఽపి-నానుగృహ్ణన్తి - అనుగ్రహం న కుర్వన్తి-నరకవాసినో హి సర్వస్మై లోకాయ స్వదుఃఖం మాభూదితి వన్యన్తే తేఽప్యేతయోః కృపాం న కుర్వన్తి- అతోఽతిపాపినౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధౌ భూతభయదావిత్యర్థః-కించ-యాం యోనిం-అసౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధో-లోకభయదశ్చ- గతః ప్రాప్తో భవతి-తత్రస్థా అపి నానుగృహ్ణన్తీత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ఏవముక్తః పునరాహ కశ్యపస్త్రిభిః ॥ కృతశోకానుతాపేత్యాదిభిః ॥ కృతో యోఽపరాధస్తస్మాత్-యోఽనుతాపః- తేన-సద్యః - ప్రత్యవమర్శనాత్ యుక్తాయుక్తవిచారాత్-భగవతి పరమపురుషే-

నాత్ ॥ ౩౭ ॥ భవిష్యతస్తవాభద్రావభద్రే జారధమౌ। లోకాన్సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః ॥ ౩౮ ॥ ప్రాణినాం హన్యమానానాం దీనానామకృతాగసామ్ । స్త్రీణాం నిగృహ్యమాణానాం కోపితేషు మహాత్మసు ॥ ౩౯ ॥ తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః । హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాద్రీన్ శతపర్వధృత్ ॥ ౪౦ ॥ దితిరువాచ ॥ వధం భగవతా సాక్షాత్సునాభోదారబాహునా । ఆశాసే పుత్రయోర్మహ్యం మా క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాత్ప్రభో ॥ ౪౧ ॥ న బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య న భూతభయదస్య చ । నారకాశ్చానుగృహ్ణన్తి యాం యాం యోనిమసౌ గతః ॥ ౪౨ ॥ కశ్యప ఉవాచ ॥ కృతశోకానుతాపేన సద్యః ప్రత్యవమర్శనాత్ । భగవత్యురుమానాచ్చ భవే మయ్యపి చాదరాత్ ॥ ౪౩ ॥ పుత్రస్యైవ తు పుత్రాణాం భవితైకః సతాం మతః । గాస్యన్తి యద్యశః శుద్ధం భగవద్యశసా సమమ్ ॥ ౪౪ ॥ యోగైర్హేమేవ దుర్వర్ణం భావయిష్యన్తి సాధవః । నిర్వైరాదిభిరాత్మానం యచ్ఛీలమనువర్తితుమ్ ॥ ౪౫ ॥ యత్ప్రసాదాదిదం విశ్వం ప్రసీదతి యదాత్మకమ్ । స స్వదృగ్భగవాన్యస్య తోష్యతేఽనన్యయా దృశా ॥ ౪౬ ॥ స వై మహాభాగవతో మహాత్మా మహానుభావో మహతాం మహిష్ఠః । ప్రవృద్ధభక్త్యా హ్యనువిభావితాశయే ప్రవేశ్య వైకుణ్ఠమతద్విహాస్యతి ॥ ౪౭ ॥ అలమ్పటః శీలధరో గుణాకరో హృష్టః పర

ఉరుమానాత్ బహుమానాచ్చ - భవే రుద్రే-మయ్యపి - ఆదరాచ్చ హేతోః పుత్రాణాం - ఆర్షత్వాద్బహువచనం-పుత్రయోర్మధ్యే-ఏకస్య పుత్రస్య హిరణ్యకశిపోః- ఏకః సతాం మతః సంమతః-ప్రహ్లాదః- పుత్రో భవితా భవిష్యతి తమేవ వర్ణయతి-గాస్యన్తీతి సార్ధైః పఞ్చభిః-యస్య త్వత్పౌత్రస్య - యశః భగవద్యశసా సమం-సహ-సదృశం వా-గాస్యన్తి స్తోష్యన్తి యచ్ఛబ్దస్య స వా ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ కించ యస్య త్వత్పౌత్రస్య - శీలమనువర్తితుం-నిర్వైరాదిభిర్గుణైః - ఆత్మానం అన్తఃకరణం-సాధవో-భావయిష్యన్తి-తత్ర దృష్టాన్తః - యోగైః క్షారాదిసంయోగైః-దుర్వర్ణం - హేమ-సువర్ణమివేతి ॥ ౪౫ ॥ కించ-యస్య భగవతః-ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్ - ఇదం విశ్వం- ప్రసీదతి-భగవదనుగ్రహవిశేష ఏవ కృత్స్నం విశ్వమపి ప్రసాదమేవ కుర్యాదిత్యర్థః-యదాత్మకం-యో భగవానేవాత్మా యస్య తద్విశ్వం- య - త్త - ద్భగవదాత్మకం-సః స్వదృక్ స్వేనైవ పశ్యతీతి స్వదృక్-కరణనిరపేక్షం సర్వం సాక్షాత్కుర్వాణ ఇత్యర్థః- భగవాన్-యస్య త్వత్పౌత్రస్య-అనన్యయా అవ్యభిచారిణ్యా - దృశా భక్త్యా - తోష్యతే సంతోషం ప్రాప్నోతి ॥ ౪౬ ॥ స వై త్వత్పౌత్రః- మహాభాగవతః నిరతిశయభగవద్భక్తః - మహానుభావః-మహాప్రభావః-మహాత్మా నిర్మలాన్తఃకరణః-మహతాం మాహాత్మ్యవతామపి మధ్యే - మహిష్ఠః నిరతిశయమాహాత్మ్యవాన్ - ప్రవృద్ధయా భక్త్యా - అనుభావితే సంశోధితే - ఆశయే చిత్తే- వైకుణ్ఠం భగవన్తం-నివేశ్య అవస్థాప్య-అతత్ -భగవద్వ్యతిరిక్తమైశ్వర్యాదికం-విహాస్యతి త్యక్ష్యతి ॥ ౪౭ ॥ కించ-అలమ్పటః అలోలుపః, శీలధరః సుస్వభావః, గుణానామాకరః పరర్ధ్యా పరేషాం బుద్ధిః సమృద్ధిః, తయా-హృష్టః- దుఃఖితేషు పరేషు దుఃఖితేషు-సత్సు- స్వయమపి-వ్యథితః దుఃఖితః-న భూతో న జాతః శత్రుర్యస్య సోఽభూతశత్రుః - జగతశ్శోకం హరతీతి తథా-తత్ర

దృష్టాన్తః - నైదాఘికం-నిదాఘోగ్రీష్మకాలః తత్రభవం తాపం - ఉడురాజశ్చన్ద్రో యథా హరతీతి ॥ ౪౮ ॥ కిం-భూత పపాత్రం - శ్రీలలనాలలామం - శ్రీః లక్ష్మీరేవ లలనా తస్యాః లలామం భూషణం ,, భర్తా నామ పరం నార్యా భూషణం భూషణాదపి ,, ఇత్యుక్తరీత్యా- భూషణభూతం - ప్రియం పతిం, అన్తః స్వహృదయకమలముఖ్యే, బహిశ్చ, ద్రష్టా ద్రక్ష్యతి, కిం భూతః- శ్రీలలనాలలామం-స్ఫురన్తీ యే కుణ్డలే-తాభ్యాం - మణ్డితం భూషితం - ఆననం ముఖం-యస్య తం-కుణ్డలయోః శ్రీ తాలంకారత్వేపి- గణ్డస్థలాదిషు తత్ప్రతిఫలనవశాన్ముఖస్యాపి శోభాతిరిచ్యతే-స్వపూరుషాః స్వభక్తాః - తేషామిచ్ఛానురూపం-గృహీతం-రూపం అప్రాకృతదివ్యశరీరం-యేన తం-అబ్జనేత్రం కమలనేత్రం, అమలం నిరస్తహేయగుణమ్ ॥ ౪౯ ॥ దితికాశ్యపయోః ప్రశ్నోత్తరే నిగమయతి ॥ దితిః భాగవతం పౌత్రం-జనిష్యమాణం - శ్రుత్వా- భృశం, ముమోద తజ్జహర్ష -కృష్ణాద్భగవతః-పుత్రయోర్వధం చ భావినం - విదిత్వా జ్ఞాత్వా - మహామనాః-హరిణా సహాయుద్ధేన పుత్రయోర్మరణాత్కీర్తిస్సద్గతిశ్చ భవేదితి మహోత్సవచిత్తా ఆసీత్ ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః

ఏవం దేవబ్రహ్మసంవాదరూపేతిహాసోపోద్ఘాతరూపమితిహాసాన్తరం ప్రస్తుత్య, ఇదానీం బ్రహ్మనారదసంవాదం ప్రస్తోతుం తావద్దేవానాం బ్రహ్మణస్సన్నిధావుపసత్తిహేతుం వదన్, వృత్తమితిహాసం వర్తిష్యమాణేనేతిహాసేన సంగమయతి మైత్రేయః ॥ పరతేజోహనం పరేషాం తేజో హన్తీతి తథా-ప్రాజాపత్యం కశ్యపసంబన్ధి - తేజో వీర్యం- దితి-రసురార్దనాత్ ఇన్ద్రాచ్ఛఙ్కమానా-ఇన్ద్రః కదాకిం కుర్యాదితి శఙ్కమానా సతి, శతం వర్షాణి, దధార, గర్భం ధృతవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తేన

గర్భస్థేన...

తర్భ్యవ్యథితో దుఃఖితేషు । అభూతశత్రుర్జగతశ్శోకహర్తా నైదాఘికం తాపమివోడురాజః ॥ ౪౮ ॥ అన్తర్బహిశ్చామలమబ్జనేత్రం స్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్ । పౌత్రస్తవ శ్రీలలనాలలామం ద్రష్టా స్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితాస్యమ్ ॥ ౪౯ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ శ్రుత్వా భాగవతం పౌత్రమమోదత దితిర్భృశమ్ । పుత్రయోశ్చ వధం కృష్ణాద్విదిత్వాసీన్మహామనాః ॥ ౫౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రాజాపత్యం తు తత్తేజః పరతేజోహనం దితిః । దధార శతవర్షాణి శఙ్కమానా సురార్దనాత్ ॥ ౧ ॥ లోకే తేన హతాలోకే లోకపాలా హతౌజసః । న్యవేదయన్విశ్వసృజే ధ్వాన్తవ్యతికరం దిశామ్ ॥ ౨ ॥ దేవా ఊచుః ॥ తమ ఏతద్విభో వేత్థ సంవిగ్నా యద్వయం భృశమ్ । న హ్యవ్యక్తం భగవతః కాలేనాస్పృష్టవర్త్మనః ॥ ౩ ॥ దేవదేవ జగద్ధాతర్లోకనాథశిఖామణే । పరేషామపరేషాం త్వం భూతానామసి భావవిత్ ॥ ౪ ॥ నమో వి...

గర్భతేజసా-హతాలోకే నిరస్తసూర్యాదిప్రకాశే-లోకే, హతౌజసో హతప్రభావాః, లోకపాలాః, దిశాం ధ్వాన్తేన అన్ధతమసేన వ్యతికరం వ్యత్యాసం-ఇయం పూర్వాదిగియం పశ్చిమేతి జ్ఞానాభావం-విశ్వసృజే చతుర్ముఖాయ, న్యవేదయన్ -బ్రహ్మసమీపమాగత్య తస్మై విజ్ఞాపయామాసురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ నివేదనమేవాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ హే విభో బ్రహ్మన్-త్వమేవ-ఏతత్-ధ్వాన్తం జానాసి-కిం తదిత్యత్రాహుః; యత్ యస్మాత్, వయం, భృశం, సంవిగ్నాః భీతాః, తత్త్వమేవ వేత్థేత్యర్థః, అహమపి త్వాదృశ ఏవ-అతః కథం జానామీత్యాశఙ్కాయాం పరమాత్మన ఆవేశావతారత్వాత్త్వం సర్వం జానాసీత్యభిప్రేత్యాహుః ॥ న హీతి ॥ కాలేన అస్పృష్టం వర్త్మ జ్ఞానం యస్య-కాలవశాదసంకుచితజ్ఞానినో భగవతః ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ,, ఇత్యుక్తస్య-త్వేత్వయా-అవ్యక్తమవిదితం-భగవచ్ఛరీరభూతస్య-తవ నహ్యస్తీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏతదేవ విశదయన్తి ॥ హే దేవదేవ-దేవానామిన్ద్రాదీనాముపదేవ-హే జగద్ధాతః జగన్నిర్మాతః- లోకనాథశిఖామణే లోకానాం నాథానాం శిఖామణే - పరేషామపరేషాం అస్మదపేక్షయా పూర్వేషాం అర్వాచీనానాం చ-భావవిత్ -అభిప్రాయజ్ఞః, అసి ॥ ౪ ॥ ఏవం పరమాత్మావేశావతారత్వేన బ్రహ్మశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యా తస్య సర్వజ్ఞతామభిధాయ-పునస్తద్దృష్ట్యా తద్ధర్మైర్విశిష్టత్వేన నమస్కుర్వన్తి ॥ నమ ఇతి ॥ తే తుభ్యం-నమః-కథంభూతాయ తే, వ్యక్తయోనయే వ్యక్తం కార్యావస్థం జగత్తస్య యోనయే కారణాయ నాహం వ్యక్తయోనిః కింతు పరమాత్మేత్యత్రాహ ॥ గృహీతగుణభేదాయ, గుణానాం భేద రజోగుణో యస్య స గుణభేదః బ్రహ్మ-గృహీతః శరీరత్వేన, గుణభేదః రజోగుణప్రధానః బ్రహ్మా యేన తస్మై, రజోగుణప్రధానబ్రహ్మశరీరకపరమాత్మా, యో, జగత్స్రష్టా, స త్వమేవేత్యర్థః ॥ నేదం త్వద్రూపేణావస్థానం పరమాత్మనః, కర్మాయత్తమిత్యాహ ॥ మాయయా సంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ-ఇదం బ్రహ్మాఖ్యం శరీరం ఉపేయుషే గతాయ-ఏతదుపపాదకత్వేన విశినష్టి ॥ విజ్ఞానవీర్యాయేతి ॥ విజ్ఞానమేవ వీ

ర్యం బలం యస్య తస్మై ॥౫॥ ఏవం విదస్య తవ ప్రజానాం త్వన్నిర్దేశవర్తినామస్మాకమన్యైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచయన్తో నమస్కుర్వన్తి త్రిభిః॥ యత్త్వామితి॥ ఆత్మభావనం ఆత్మనో జీవాన్ దేవమనుష్యాదిరూపేణ భావయతీత్యాత్మభావనస్తం - ఆత్మని స్వాత్మన్యేవ ప్రోతం సందర్శితం భువనం యేన తం - అత ఏవ సదసదాత్మకం కార్యకారణరూపం వస్తుతః స్వాభ్యాం పరం విలక్షణం - త్వాం యే - అనన్యేన అవ్యభిచారిణా - భావేన భక్త్యా భావయన్తి ఉపాసతే ॥౬॥ తేషాం - కథంభూతానాం జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనాం - జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మభేదేన్ద్రియాణి, ఆత్మా అన్తఃకరణం చ, యైస్తేషాం, అత ఏవ, సుపక్వయోగినాం - సుపక్వః పరిపక్వః, యోగః భక్తియోగో యేషాం తేషాం - అత ఏవ లబ్ధః యుష్మత్ప్రసాదః భవదనుగ్రహః యైస్తేషాం, కుతశ్చిదపకస్మాదపి, పరాభవో నాస్తి ॥౭॥ యస్య తవ వాచా వేదాత్మికయా, సర్వాః ప్రజాః - తన్త్ర్యా దామన్యా, గావ ఇవ, యన్త్రితాః సంబద్ధాః - ఆయత్తాః త్వదధీనాః సత్యః - బలిం త్వత్పూజాం - హరన్తి కుర్వన్తి, తస్మై ముఖ్యాయ శ్రేష్ఠాయ - తే - నమః - అనేన స్వసంబన్ధినాం స్వనిదేశవర్తినామన్యైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచితం భవతి ॥౮॥ ఏవం నమస్కృత్యాఽథ స్వాభీప్సితం ప్రార్థయన్తే॥ సత్వమితి॥ హే భూమన్ - స ఉక్తవిధస్త్వం - తమసా అహోరాత్రవిభాగాభావేన, లుప్తాని కర్మాణి, యేషామస్మాకం, శం సుఖం, విధత్స్వ కురు, ఆపన్నాన్ ఆపద్గతాన్, నః, అదభ్రా అనల్పా, దయా - యస్యాం తయా, దృష్ట్యా, ఈక్షితుం ద్రష్టుమర్హసి ॥౯॥ కిమిదానీం భవతాం వ్యసనముపస్థితమిత్యత్రాహుః॥ ఏష ఇతి॥ హే దేవ - దితేర్గర్భే అర్పితం నిహితం కాశ్యపం కశ్యపసంబన్ధి, ఓజః వీర్యం, సర్వాః దిశః - తిమిరయత్ అన్ధీకుర్వత్, ఏధసి దారునిచయే, అగ్నిరివ, ఏధతే వర్ధతే ॥౧౦॥ ఏవం దేవైరుక్తో బ్రహ్మా తాన్ప్రత్యాహేత్యాహ మునిః॥ స ఇతి॥ శ

జ్ఞానవీర్యాయ మాయయేదముపేయుషే । గృహీతగుణభేదాయ నమస్తేఽవ్యక్తయోనయే ॥౫॥ యే త్వానన్యభావేన భావయన్త్యాత్మభావనమ్ । ఆత్మని ప్రోతభువనం పరం సదసదాత్మకమ్ ॥౬॥ తేషాం సుపక్వయోగానాం జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనామ్ । లబ్ధయుష్మత్ప్రసాదానాం న కుతశ్చిత్పరాభవః ॥౭॥ యస్య వాచా ప్రజాః సర్వా గావస్తన్త్యేవ యన్త్రితాః । హరన్తి బలిమాయత్తాస్తస్మై ముఖ్యాయ తే నమః ॥౮॥ స త్వం విధత్స్వ శం భూమంస్తమసా లుప్తకర్మణామ్ । అదభ్రదయయా దృష్ట్యా ఆపన్నానర్హసీక్షితుమ్ ॥౯॥ ఏష దేవ దితేర్గర్భ ఓజః కాశ్యపమర్పితమ్ । దిశస్తిమిరయన్సర్వా వర్ధతేఽగ్నిరివైధసి ॥౧౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స ప్రహస్య మహాబాహో భగవాఞ్ఛబ్దగోచరః । ప్రత్యాచష్టాత్మభూర్దేవాన్ప్రీణన్రుచిరయా గిరా ॥౧౧॥ బ్రహ్మోవాచ॥ మానసా మే సుతా యుష్మత్పూర్వజాః సనకాదయః । చేరుర్విహాయసా లోకాన్లోకేషు విగతస్పృహాః ॥౧౨॥ త ఏకదా భగవతో వైకుణ్ఠస్యామలాత్మనః । యయుర్వైకుణ్ఠనిలయం సర్వలోకనమస్కృతమ్ ॥౧౩॥ వసన్తి యత్ర పు

బ్దగోచరః వేదవేద్యః - స భగవాన్ స్వభూః బ్రహ్మా - ప్రహస్య విహస్య - హే మహాబాహో విదుర - మధురయా గిరా, ప్రీణన్ తర్పయన్, దేవాన్ ప్రత్యాచష్ట ఉక్తవాన్ ॥౧౧॥ ఉక్తిమేవాహ॥ ఇత ఆరభ్యానేనాధ్యాయశేషేణాగ్రిమేణాధ్యాయేన॥ మానసా ఇతి॥ హే మానసాః మనసః సముత్పన్నాః, యుష్మత్పూర్వే యుష్మదపేక్షయా పూర్వం జాతాః - మే సుతాః సనకాదయః లోకేషు - విగతాస్పృహా విషయాభిలాషో యేషాం తథోక్తా అపి, లోకాన్ - విహాయసా, నభోమార్గేణ - చేరుః సంచరితవన్తః ॥౧౨॥ తే సనకాదయః - ఏకదా ఏకస్మిన్కాలే - అమలాత్మనః శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహస్య, వైకుణ్ఠస్య అప్రతిహతైశ్వర్యస్య భగవతః - వైకుణ్ఠస్య సంబన్ధి నిలయం స్థానం ప్రతి - కథంభూతం - సర్వలోకనమస్కృతం సర్వైరర్వాచీనైర్లోకాలోకవాసిభిర్నమస్కృతం - యయుర్గతవన్తః - తత్ర వైకుణ్ఠనిలయమితి విష్ణులోకే ఉపరిస్థానముచ్యతే - న తు నిత్యవిభూతిః॥ అష్టమస్కన్ధే "వైకుణ్ఠః కల్పితో యేన లోకో లోకనమస్కృతః" ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - బ్రహ్మణాపి సమాధిగమ్యస్య పరమాకాశస్య ప్రకృతియుక్తైర్గన్తుమశక్యత్వాత్ "స్వశ్చూడామణిమాత్మధిష్ణ్యమ్" ఇతి స్వర్గలోకచూడామణిత్వేన వక్ష్యమాణత్వాచ్చ "కైవల్యమివ మూర్తిమత్" ఇతి వక్ష్యమాణత్వేన - ముక్తప్రాప్యభూమిత్వాభావావగమాచ్చ - వైకుణ్ఠశబ్దవాచ్యత్వం వికుణ్ఠస్య భగవతః స్థానత్వాదుపపన్నమితి జ్ఞేయం ॥౧౩॥ తదేవ వైకుణ్ఠస్థానం వర్ణయతి॥ వసన్తీత్యాదినా ద్వాదశభిః॥ యత్ర వైకుణ్ఠే - అనిమిత్తనిమిత్తేన - నిమిత్తం ఫలం అనిమిత్తం అప్రవర్తకం, నిమిత్తం ఫలం యస్మిన్ తేన - కామాదినిమిత్తరహితేనేత్యర్థః - ధర్మేణ - హరిం - ఆరాధయన్ ఆరాధయన్తో - యే పురుషా వసన్తి, తే సర్వే వైకుణ్ఠస్య భగవత ఇవ మూర్తిరాకారో యేషాం, తే తథోక్తాః - ఆరాధయన్వసన్తీత్యనేన విష్ణులోకవాసినామపి భగవదుపాసకత్వముక్తం "ధర్మధుర్యా వసన్తి యత్ర తే లోకసాక్షిణః" ఇత్యాదినా ఏకార్థ్యాత్ - పూర్వమారాధ్య, ఇహాగత్య వసన్తీత్యర్థేఽపి న విరోధః, నన్వకామేన

ధర్మేణ భగవన్తమారాధయతాం నిత్యవిభూతిరేవ ప్రాప్యా, న త్వసావణ్డాన్తర్వర్తి వైకుణ్ఠలోకః - సత్యం, తత్రైవ కుతశ్చిత్ప్రతిబన్ధాత్ప్రథమం నిత్యవిభూతిమనవాప్య - ఇమం వైకుణ్ఠమాగత్య - తత్ర భగవదనుభవేన నిరస్తప్రతిబన్ధాః కల్పాన్తే తతో నిత్యవిభూతిం గమిష్యన్తీత్యవిరోధః - అత్ర "యత్ర" "తే" త్యాదీనాం లోకపరాణాం యచ్ఛబ్దానాం "తద్విశ్వగుర్వధికృతమి"త్యుత్తరత్రాన్వయః ॥౧౪॥ యత్ర చ శ్రీవైకుణ్ఠే - శబ్దగోచరః శాస్త్రైకప్రమాణకః, భగవాన్ షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః - ఆద్యం పరమకారణభూతః, వృషః శ్రేష్ఠః - పుమాన్ పరమపురుషః - విరజం రజోగుణేనాననువిద్ధం - సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, దేహం విష్టభ్య ధృత్వా - స్వానాం నః - స్వకీయానస్మాన్, మృడయన్ సుఖయన్ - నాస్తే ॥౧౫॥ యత్ర శ్రీవైకుణ్ఠే, నిశ్శ్రేయసం నామ నిశ్శ్రేయసాఖ్యం - వనమస్తి - కథంభూతం నిశ్శ్రేయసం - సర్వర్తుశ్రీభిః సర్వేష్వృతుషు యాః శ్రీః పుష్పాదిసమ్పత్తా యేషాం - తైః కామదుఘైః, అభీష్టాని వర్షద్భిః - ద్రుమైః - ర్విభ్రాజత్ విశేషేణ భ్రాజమానం - పునర్మూర్తిమత్ కైవల్యమివ స్థితం ॥౧౬॥ పునస్తమేవ వనం వర్ణయతి త్రిభిః ॥ వైమానికాః విమానారూఢాః, సలలనాః సస్త్రీకాః, యత్ర నిశ్శ్రేయసవనే, లోకభర్తుర్భగవతో - లోకానాం - యాని శమలాని పాపాని - తాని - క్షపయన్తి నిరస్యన్తీతి తథా - చరితాని చరిత్రాణి - గాయన్తి కథంభూతాస్సన్తో గాయన్తి - అన్తర్జలే - అనువికసదను స్యన్దమానం - మధు మకరన్దో - యాసాం - మాధవీనాం వాసన్తికమాధవీపుష్పాణాం - గన్ధేన సుగన్ధేన పిణ్డితా అన్తరితా ధీర్యేషాం - తథాభూతా అపి - అనిలం తద్గన్ధప్రాపకం వాయుం, క్షిపన్తస్తిరస్కుర్వన్తశ్చరితాని గాయన్తీత్యర్థః ॥౧౭॥ అనేన భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసాన్నిధ్యేఽపి తదనాదరేణ తల్లోకస్థానాం భగవద్గుణానుభవ ఏవ నిరతిశయాభిలాషస్సూచితః, కిముత తద్వనస్థానాం పురుషాణాం గుణానుభవాసక్తిరితి, యతస్తిరశ్చాం స్థావరాణామపి తద్వనస్థానాం భగవత్పరతాస్తీత్యాహ ॥ పారావతా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ప్రథమం తిరశ్చాం భగవత్పరతామాహ ॥ పా

రుషాస్సర్వే వైకుణ్ఠమూర్తయః। యేఽనిమిత్తనిమిత్తేన ధర్మేణారాధయన్ హరిమ్ ॥౧౪॥ యత్ర చాద్యః పుమానాస్తే భగవాఞ్ఛబ్దగోచరః। సత్త్వం విష్టభ్య విరజం స్వానాం నో మృడయన్ వృషః ॥౧౫॥ యత్ర నిశ్శ్రేయసం నామ వనం కామదుఘైర్ద్రుమైః। సర్వర్తుశ్రీభిర్విభ్రాజత్కైవల్యమివ మూర్తిమత్ ॥౧౬॥ వైమానికాస్సలలనాశ్చరితాని యత్ర గాయన్తి లోకశమలక్షపణాని భర్తుః। అన్తర్జలేఽనువికసన్మధుమాధవీనాం గన్ధేన పిణ్డితధియోఽప్యనిలం క్షిపన్తః ॥౧౭॥ పారావతాన్యభృతసారసచక్రవాకదాత్యూహహంసశుకతిత్తిరిబర్హిణాం యః। కోలాహలో విరమతేఽచిరమాత్రముచ్చైర్భృఙ్గాధిపే హరికథామివ గాయమానే ॥౧౮॥ మన్దారకున్దకురవోత్పలచమ్పకార్ణపున్నాగనాగబకులామ్బుజపారిజాతాః। గన్ధేఽర్చితే తులసికాభరణేన తస్యా యస్మింస్తపస్సుమనసో బహుమానయన్తి ॥౧౯॥ యత్సఙ్కులం హరిపదానతిమాత్రదృష్టైర్వైదూర్యమారక

రావతాదయః శకునివిశేషాః - అన్యభృతాః కోకిలాః - దాత్యూహాశ్చాతకాః బర్హిణో మయూరాః పారావతాదీనాం - యః - కోలాహలః కలకలధ్వనిః - భృఙ్గాధిపే భృఙ్గశ్రేష్ఠే - హరికథామివ - ఉచ్చైర్గాయమానే గానం కుర్వతి సతి - అచిరమాత్రం క్షణమాత్రం - విరమతే సమాప్తో భవతి - వనస్థాః పారావతాదయః కోలాహలం కుర్వన్తో భృఙ్గధ్వనిమాత్రశ్రుత్యైవ యం భృఙ్గరాజో హరికథాం గాయతీత్యభిప్రాయేణ స్వకోలాహలం త్యక్త్వా క్షణమాత్రం భృఙ్గధ్వనిమేవాపశృణ్వన్తీత్యర్థః ॥౧౮॥ వనస్థానాం స్థావరాణామపి భగవత్పరతామాహ ॥ మన్దారేతి ॥ మన్దారపారిజాతౌ సురతరువిశేషౌ - కున్దోఽతిముక్తలతా - కురవకః తిలకవృక్షవిశేషః - ఉత్పలం రాత్రివికాసి - అమ్బుజం దివావికాసి, నాగో నాగకేసరః - అర్ణః పుష్పవృక్షవిశేషః - మన్దారాదయస్సుమనసస్సుగన్ధయోఽపి - తులసికా శ్రీతులసీ - ఆభరణం యస్య - తేన - తులస్యాఽలఙ్కృతేన భగవతా - గన్ధే తులసీసుగన్ధే - అర్చితే సమ్మానితే సతి - యస్మిన్ వనే - తస్యాః తులస్యాః - తపః బహుమానయన్తి - తద్వనస్థాః పారిజాతాదయో మాదృశేషు సుగన్ధిపుష్పేషు సత్స్వపి - తులస్యాఽలఙ్కృతో భగవాన్ తులసీమేవ బహుమనుతే, అహో తులస్యాః పురాకృతం తప ఇతి తులసీమేవ మాత్సర్యముత్సార్య బహుమానయన్తీత్యర్థః, "అత్ర గన్ధైర్వినా తులసికాభరణేనే"త్యపపాఠః, యత్ర స్వగన్ధసదృశగన్ధరహితతులస్యాః - ఆభరణేన భగవదాభరణం దృష్ట్వా - తస్యాః తులస్యాః - స్తపో - మహత్ - పురాకృతమితి బహుమానయన్తీత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏవం నిశ్శ్రేయసవనమనువర్ణ్య పునస్తమేవ లోకం వర్ణయతి ॥ యత్సఙ్కులమితి ॥ యద్వైకుణ్ఠం - భక్తానాం విమానైః - స్సఙ్కులం వ్యాప్తం - కథంభూతైర్విమానైః హరేర్భగవతః - పదయోః పాదయోః - యా - ఆనతిః ప్రహ్వీభావః - అనేన, తత్పూర్వికా భక్తిర్లక్ష్యతే - ఆనతిమాత్రేణ దిష్టైః - న కర్మయోగాదిభిః ప్రాప్తైరిత్యర్థః - వైదూర్యాదీనాం వికారైః - యేషాం తద్విమానా

౧౯॥ శ్లో॥ పా॥ గన్ధైర్వినా తులసికా.

రూఢానాం-కృష్ణాత్మనాం బృహత్కటితటాః యాసాం-స్మితశోభిముఖ్యః యాసాం-తాః అపి స్త్రియః-ఉత్స్మయాద్యైః పరిహాసాదిభిః, రజః కామం, నాదధుః నజనయామాసుః - కృష్ణాత్మనామితి హేతుగర్భం విశేషణం కృష్ణే భగవత్యేవ ఆత్మా చిత్తం యేషాం తేషాం, భగవత్యేవ నిహితచిత్తత్వాత్ కామం నాదదురిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీరితి లక్ష్మీః రూపిణీ మూర్తిమతీ, విగ్రహధారిణీ- హరిసద్మని వైకుణ్ఠలోకస్థే భగవద్వేశ్మని-లీలామ్బుజేన లీలార్థ-పద్మేనైకమలేన, సమ్మార్జతి సమ్మార్జనం కుర్వతీ సంలక్ష్యత ఇవ-కథం భూతా శ్రీః-చరణారవిన్దం క్వణయన్తీ నూపురైర్నాదయన్తీ - ముక్తదోషా ముక్తో దోషః రాగాదిదోషః యయా సా, యద్వా ముక్తదోషా లీలామ్బుజస్య విశేషణం-ముక్తః ప్రసారితః-దోః భుజో-యస్య తేనేతి, కస్మిన్ భూతే వేశ్మని స్ఫటికమయ్యః కుడ్యాః యస్మిన్-ఉపేతహేమ్ని శోభార్థం మధ్యే తత్ర తత్ర ఉపేతం సంయుక్తం హేమ సువర్ణం యస్మిన్ పునశ్శ్రియం విశినష్టి-యదనుగ్రహే, యస్యాః శ్రియః అనుగ్రహనిమిత్తే, శ్రీః స్వానుగ్రహం కుర్యాదితి బుద్ధ్యా, అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం యత్నః ఆరాధనరూపో యత్నః, స్యాదిత్యర్థః-యద్యపి భగవద్వేశ్మని సమ్మార్జనీయరజో నాస్త్యేవ-తథాపి-స్వర్ణపట్టికాలాఞ్ఛితస్ఫటికమయభిత్తిభాగేషు హేమమూర్తైర్వికీర్ణలీలాపద్మపరాగపుఞ్జైర్విచిత్రకరశాఖాగ్రం సమ్మార్జయన్తీ నిరతిశయనిర్మలాసు స్ఫటికమయభిత్తిషు ప్రతిఫలితా సతీ తత్తైః సంలక్ష్యత ఇవాభూదితి భావః ॥ ౨౧ ॥ వాపీష్వితి ॥ అఙ్గ హే దేవాః-యద్యత్ర లోకే, శ్రీః-భగవతా ఉచ్ఛేషితం చుమ్బితమితి అమత - అమన్యత కిం కుర్వతీ-కిం కృత్వా - విద్రుమమయాని తటాని యాసాం తాసు-అమలాః నిర్మలాః, అమృతతుల్యాః, ఆపః, యాసు తాసు-వాపీషు-నిజవనే స్వకీయక్రీడావనే-ప్రేష్యాభిః స్వపరిచారికాభిః స్త్రీభి-రన్వితా-తులసీభి-రీశం భగవన్తమభ్యర్చతీ పూజయన్తీ, తదా ఉదకే ప్రతిబిమ్బితం, స్వలకం శోభనా అలకాః చూర్ణకున్తలాః యస్య, ఉన్నతా నాసికా యస్య, తత్-స్వవక్త్రం, వీక్ష్య దృష్ట్వా, నిరతిశయవిమలాసు, వా

తహేమమయైర్విమానైః । యేషాం బృహత్కటితటాః స్మితశోభిముఖ్యః కృష్ణాత్మనాం న రజ ఆదధురుత్స్మయాద్యైః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీరూపిణీ క్వణయతీ చరణారవిన్దం లీలామ్బుజేన హరిసద్మని ముక్తదోషా । సంలక్ష్యతే స్ఫటికకుడ్య ఉపేతహేమ్ని సమ్మార్జతీవ యదనుగ్రహణేఽన్యయత్నః ॥ ౨౧ ॥ వాపీషు విద్రుమతటాస్వమలామృతాప్సు ప్రేష్యాన్వితా నిజవనే తులసీభిరీశమ్ । అభ్యర్చతీ స్వలకమున్నసమీక్ష్య వక్త్రముచ్ఛేషితం భగవతేత్యమతాఙ్గ యచ్ఛ్రీః ॥ ౨౨ ॥ యన్న వ్రజన్త్యఘభిదో రచనానువాదాచ్ఛృణ్వన్తి యేఽన్యవిషయాః కుకథా మతిఘ్నీః । యాస్తు శ్రుతా హతభగైర్నృభిరాత్తసారాస్తాంస్తాన్ క్షిపన్త్యశరణేషు తమస్సు హన్త ॥ ౨౩ ॥ యేఽభ్యర్థితామపి చ నో నృగతిం ప్రపన్నా జ్ఞానం చ తత్త్వవిషయం సహధర్మ యత్ర । నారాధనం భగవతో వితరన్త్యముష్య సమ్మోహితా వితతయా బత మాయయా తే ॥ ౨౪ ॥ యచ్చ వ్రజన్త్యనిమిషామృషభానువృ

పీనామప్సు, తులసీభిరీశమర్చయన్తీ-లక్ష్మీ-రుదకసమీపే స్వముఖం నిధాయ, తత్ర ప్రతిబిమ్బితం స్వముఖం భగవన్ముఖచుమ్బనసన్ధాయ, అహో భగవాన్ మన్ముఖం చుచుమ్బేతి మేన ఇత్యర్థః - అనేన లక్ష్మ్యా మౌగ్ధ్యం సూచ్యతే ॥ ౨౨ ॥ పునః కీదృశం భూతం తద్వైకుణ్ఠస్థానమిత్యత్రాహ ॥ యదితి ॥ యత్, యద్వైకుణ్ఠస్థానం తే-న వ్రజన్తి-న ప్రాప్నువన్తి, కే తే ఇత్యత్రాహ ॥ అఘభిదః, అఘం పాపం భినత్తి నిరస్యతీత్యఘభిత్, హరి, స్తస్మాత్, అన్యవిషయాః అర్థకామాదివిషయాః, అత ఏవ, రచనానువాదాన్ మతిఘ్నీః, రచ్యన్తే సంపాద్యన్తే అనయేతి రచనా-ఉపాయః -తస్యానువాదాత్ అనుకీర్తనాత్, స్వసంపాదనోపాయబోధకదర్శనీతికామతన్త్రాద్యనుకీర్తనాత్, మతిఘ్నీః బుద్ధిభ్రంశకరీః, కుకథాః, యే శృణ్వన్తీత్యర్థః-పునః కుకథా ఏవ విశినష్టి-యాస్తు కుకథాః-హతభగైః నిర్భాగ్యైః నృభిర్నరైః, శ్రుతాః, అత ఏవ, ఆత్తసారాః ఆత్తః స్వీకృతః సారః శ్రోతౄణాం పుణ్యం యాభి, రేవం భూతాస్సత్యః, తాంస్తాన్ శ్రోతౄన్, అశరణేషు నిరాలమ్బనేషు-తమస్సు నరకేషు, క్షిపన్తి పాతయన్తి ॥ ౨౩ ॥ ప్రసఙ్గాత్తానేవార్థకామపరాన్ శ్రోతౄన్ శోచయతి ॥ య ఇతి ॥ యే హతభాగ్యాః, అభ్యర్థితాం ప్రార్థనీయాం, నృగతిం మనుష్యజన్మ, ప్రపన్నా అపి-యత్ర మనుష్యజన్మని, సహధర్మ నివృత్తిధర్మసహితం, జ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానం-న ప్రపన్నాః న ప్రాప్తాః, అత ఏవ భగవత ఆరాధనం, సంసిద్ధిసాధనం భజనం, న వితరన్తి న కుర్వన్తి కిం త్వముష్య భగవతః, వితతయా దురత్యయయా మాయయా, హతభాగ్యాస్సంమోహితా భవన్తి, బతేతి ఖేదే, యద్వా,, తత్త్వజ్ఞానం, సధర్మ యత్ర యస్మిన్ మనుష్యజని, యన్మనుష్యజన్మ సాధ్యం, తాదృశీం గతిం ప్రపన్నా భగవత ఆరాధనం న కుర్వన్తి కిం త్వస్య మాయయా సంమోహితా ఏవేత్యన్వయః, అస్మిన్పక్షే అభ్యర్థితామపి చ నో ఇత్యత్ర, నః, అస్మాభి, రప్యభ్యర్థనీయాం ప్రార్థనీయాం నృగతిమిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం భగవత్కథాదిషు విముఖానాం తల్లోకాప్రాప్యత్వమభిధాయ-తాంశ్చానుశోచ్య-తత్కథా

శ్రవణప్రవణచిత్తైస్తల్లోకస్య ప్రాప్యత్వమాహ ॥ యచ్చేతి ॥ యద్వైకుణ్ఠనిలయం-అనిమిషాం దేవానాం-వృషభః శ్రేష్ఠో భగవాన్-తస్య అనువృత్త్యా భక్త్యా-వ్రజన్తి-కథంభూతా వ్రజన్తి, దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః-దూరే చిరకాలేన-యమాద్యుచితశ్లాఘ్యశీలాః, "దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయశీలా" ఇత్యపి పాఠః-తత్ర - ఉపరి ఉపరిస్థితం, యద్వైకుణ్ఠనిలయం వ్రజన్తి-కథంభూతాః-నః అస్మాభిరపి-స్పృహణీయం శ్లాఘనీయం, శీలం, యేషాం తే-దూరే చిరకాలేన-యమః యమోపలక్షితశ్శమదమాదిగుణో యేషాం తే, కిం చ-భర్తుః హరేః-సుయశసః మిథః పరస్పరం, కథనేన, యోఽనురాగస్తేన-యద్వైక్లబ్యమధార్ష్ట్యం-తేన - యా, బాష్పకలా తయా పులకీకృతం ఉదఞ్చితరోమ అఙ్గం శరీరం యేషాం తే, వ్రజన్తీత్యర్థః ❋ ॥ ౨౫ ॥ ❋ ఏవం వైకుణ్ఠనిలయమనువర్ణ్య అథానన్తరకథాం స్తౌతి ॥ తదితి ॥ మునయస్సనకాదయః, తత్ ఉక్తవిధం-వికుణ్ఠం వైకుణ్ఠనిలయం-యోగమాయాబలేన అణిమాద్యైశ్వర్యబలేన- ఉపేత్య ప్రాప్య-అదో కాన్తేస్య న-పరాం ఉత్కృష్టాం-ముదం సన్తోషం-ఆపుః ప్రాపుః-కథంభూతం వైకుణ్ఠం-అపూర్వం అదృష్టపూర్వం-విబుధాగ్ర్యైః దేవశ్రేష్ఠైః-తేషాం-విమానైః శోచిః ప్రకాశో యస్మిన్-విచిత్రం అద్భుతం, దివ్యం అమానుషం, భువనైః, ఏకం ప్రాధాన్యేన-వన్ద్యం బహుమన్తవ్యం-తత్ర హేతుః-విశ్వగురుణా భగవతా - అధికృతం అధిష్ఠితం ❋ ॥ ౨౬ ॥ ❋ తస్మిన్ వైకుణ్ఠే షట్కక్ష్యాః ప్రాకారద్వారాణి, అతీత్య అతిక్రమ్య- అసజ్జమానాః భగవద్దిదృక్షాశ్రద్ధయా తత్తద్వస్తుదర్శనే ఆసక్తిమకుర్వాణాః, మునయస్సనకాదయః, అథ అనన్తరం -సప్తమాయాం కక్ష్యాయాం, దేవౌ-ఆచక్షత దృష్టవన్తః-కథంభూతౌ

త్త్యా ❋ దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః । భర్తుర్మిథస్సుయశసః కథనానురాగవైక్లబ్యబాష్పకలయా పులకీకృతాఙ్గాః ॥ ౨౫ ॥ తద్విశ్వగుర్వధికృతం భువనైకవన్ద్యం దివ్యం విచిత్రవిబుధాగ్ర్యవిమానశోచిః । ఆపుః పరాం ముదమపూర్వముపేత్య యోగమాయాబలేన మునయస్తదథో వికుణ్ఠమ్ ॥ ౨౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్మిన్నతీత్య మునయష్షడసజ్జమానాః కక్ష్యాస్సమానవయసావథ సప్తమాయామ్ । దేవావచక్షత గృహీతగదౌ పరార్ధ్యకేయూరకుణ్డలకిరీటవిటఙ్కవేషౌ ॥ ౨౭ ॥ మత్తద్విరేఫవనమాలికయా నివీతౌ విన్యస్తయాఽసితచతుష్టయబాహుమధ్యే । వక్త్రం భ్రువా కుటిలయా స్ఫుటనిర్గమాభ్యాం రక్తేక్షణేన చ మనాగ్రభసం దధానౌ ॥ ౨౮ ॥ ద్వార్యేతయోర్నివివిశుర్మిషతోరపృష్ట్వా పూర్వా యథా పురటవజ్రకపాటికా యాః । సర్వత్ర తేఽవిషమయా మునయస్స్వదృష్ట్యా † యే సంచరన్త్యవిహతా విగతాభిశఙ్కాః ॥ ౨౯ ॥ తాన్వీక్ష్య వాతరశనాంశ్చతురః కుమారాన్ వృద్ధాన్ దశార్ధవయసో విదితాత్మతత్త్వాన్ । వేత్రేణ చాస్ఖలయతామతదర్హణాంస్తౌ తేజో విహస్య భగవత్ప్రతికూలశీలౌ ॥ ౩౦ ॥ తాభ్యాం మిషత్స్వనిమిషేషు నిషిధ్యమానాః స్వార్హత్తమా అపి హరేః ప్ర

వౌ - సమానం వయో యయోస్తౌ, గృహీతే గదే యాభ్యాం తౌ-పరార్ధ్యైః శ్రేష్ఠైః కేయూరాదిభిః విటఙ్కః రుచిరః వేషః యయోః ❋ ॥ ౨౭ ॥ ❋ పురస్తాదేవ వర్ణయతి ॥ మత్తేతి ॥ అసితం నీలం-యద్బాహుచతుష్టయం-తస్య మధ్యే, విన్యస్తయా-మత్తాః ద్విరేఫాః భ్రమరాః యస్యాం తయా, వనమాలయా, నివీతౌ, వనమాలాం కణ్ఠాలమ్బినీం కృత్వా [illegible]-కుటిలయా భ్రువా, స్ఫుటౌ వికసితౌ - యౌ-నిర్గమౌ శ్వాసమార్గౌ నాసాపుటే-తాభ్యాం, రక్తేక్షణేన చ రక్తనేత్రేణ చ, మనాగీషత్, రభసం ఉగ్రం యథా భవతి తథా, వక్త్రం, దధానౌ ❋ ॥ ౨౮ ॥ ❋ ద్వారీతి ॥ ఏతయోర్ద్వారపయోః-మిషతోః పశ్యతోస్సతోః-తౌ-అనాదృత్య అపృష్ట్వైవ - యాః పూర్వాః ద్వారః-కనకవజ్రమయకవాటికాః యథా నివివిశుః - తథాఽస్యాం సప్తమాయాం ద్వారి నివివిశురిత్యర్థః ॥ అపృష్ట్వైవ నివేశే కారణమాహ ॥ యద్యస్మాత్తే మునయః, అవిషమాయసమయాః, "విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని", ఇత్యుక్తవిధయా-స్వదృష్ట్యా, విగతాభిశఙ్కాః -అత ఏవ సర్వత్ర - అవిహతాః అనివారితాశ్చరన్తి, "యే సంచరన్తీతి పాఠే", మునయస్సర్వత్రావిహతాశ్చరన్తి, తే నివివిశురిత్యేకాన్వయః ❋ ॥ ౨౯ ॥ ❋ తానితి ॥ భగవత్ప్రతికూలశీలౌ, తౌ దేవౌ, వాతరశనాన్ నగ్నాన్, వృద్ధానపి, దశార్ధవయసః పఞ్చవర్షబాలకవదవస్థితాన్ విదితం ఆత్మతత్త్వం పరమాత్మయాథాత్మ్యం, యైస్తాన్, మునీన్-వీక్ష్య, తేజః తేషాం ప్రభావం విహస్య అహో అత్రాభిభవతాం ధార్ష్ట్యమిత్యేవం పరిహస్యేత్యర్థః అతదర్హాన్ నివారణానర్హాన్, వేత్రేణ, దణ్డేన, వకారాద్వాచా చ, అస్ఖలయతాం నివారితవన్తౌ, భగవత్ప్రతికూలశీలావితి హేతుగర్భం, భగవత్ప్రతికూలశీలత్వాన్నివారితవన్తావితి భావః ❋ ॥ ౩౦ ॥ ❋ తాభ్యామి

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా ❋ దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయ.
౨౯ ॥ శ్లో ॥ పా † యే సంచరన్త్యవిహతా.

౨౯॥ మహేర్భగవతః, ప్రతిహారపాణిభ్యాం ద్వారపాలాభ్యాం, తాభ్యాం దేవాభ్యాం, అనిమిషేషు అన్యేషు దేవేషు - మిషత్సు సత్సు, అర్హత్తమాః స్వయం పూజ్యా అపి, సుకృత్యకామాః నివారణే నపరిమాతాం - అతఏవ, సుహృత్తమో భగవాన్, తస్య, దిదృక్షితం దర్శనేచ్ఛా, తస్య భఙ్గేన - ఈషత్, కామానుజః అల్పకోపైః, నైవ - సహమానాః, ఉపప్లుతా వ్యాకులా, అక్షీణి యేషాం - తథామూతాస్సన్తః, ఊచుః ॥౩౦॥ * ఉక్తిమేవాహ ॥ కోవామిత్యాదిభిస్త్రిభిః ॥ ఉచ్చైః చర్యయా, భగవత్పరిచర్యయా - ఇహాస్మిన్ వైకుణ్ఠలోకే, ఏత్య ప్రాప్య, ఇమం లోకం ప్రాప్యేత్యర్థః, నివసతాం - తద్ధర్మిణాంచ, సత్సమానధర్మిణాం - కో వా - విషమస్స్వభావః - ఇహ నివసతాం విషమస్వభావోఽన సమ్భవతీత్యర్థః ॥ యువయోర్ద్వారపాలకయోరావయోరయం దర్శనప్రతిరోధ - మూతనప్రరాతన ప్రతిరోధో హానిరోధా, సత్యవాచ్యావియుక్తదర్శనాపత్తిరిత్యాశఙ్కాయామాహ ॥ అస్మిన్నితి ॥ ప్రశాన్తః పురుషాణామస్మిన్, గతో విగ్రహః కలహో యస్మాత్తస్మిన్, తస్మిన్ లోకే, వాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితేఽస్మిన్ లోకే, ఆత్మవత్ ఆత్మానమివ, అన్యేషు కశ్చిత్కుహకః ప్రవిశేదితి నైవం శఙ్కనీయమ్, కుహకయోః కుటిలచిత్తయోః వాం యువయోః కో వా స్యాత్, న కశ్చిదపి కుహకః స్యాత్ యత్ర కశ్చిత్కుహకో లోకేఽత్ర స్తి దేవ్యాయుక్తః కుహకో యానివారణీయాస్స్యుః, అన్యథా ప్రపఞ్చో దర్శనాపాతాపత్తిశ్చ - యుతస్తుఖలు, పారికృతవాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితోఽయం దేశః - అత ఇయమాశఙ్కాఽనుపపన్నేత్యర్థః ॥౩౨॥ * నన్వస్త్వయం లోక ఏవంవిధః - తథాపి కశ్చిత్కుహకః, తథావిధభవతామన్తః ప్రవేశో భగవతోఽనిష్ట ఇతి మత్వా వారయావ ఇత్యత్రాహ ॥ నహీతి ॥ సమస్తం కుక్షౌ యస్య, తస్మిన్ భగవతి, అన్తరం, భేదః అన్తః ప్రవేశయోగ్యో, వాయుమిత్యేతదన్తరం, వైషమ్యం, నపశ్యన్తీత్యర్థః ॥ సమస్తకుక్షావితివిశేషణేన, భగవతాన్యోన్యదర్శనేన జగద్వ్యాప్త్యాఽనిరాకృతమిత్యభిప్రేతం, భగవత్యన్తరాభావమేవాహ, యత్ర యస్మిన్ ఆత్మని పరమాత్మని, ఆత్మానం జీవాత్మానం, నభసి మహాకాశే, నభో ఘటాద్యాకాశమివ, ధీరా యోగినః, పశ్యన్తి అపృథక్సిద్ధత్వే

ప్రతిహారపాణిభ్యామ్। ఊచుస్సుహృత్తమదిదృక్షితభఙ్గ ఈషత్కామానుజేన సహసా త ఉపప్లుతాక్షాః॥ ౩౦ ॥ మునయ ఊచుః ॥ కో వామిహైత్య భగవత్పరిచర్యయోచ్చైస్తద్ధర్మిణాం నివసతాం విషమస్స్వభావః । అస్మిన్ప్రశాన్తపురుషే గతవిగ్రహే వాం కో వాఽత్మవత్కుహకయోః పరిశఙ్కనీయః ॥ ౩౨ ॥ న హ్యన్తరం భగవతీహ సమస్తకుక్షావాత్మానమాత్మని నభో నభసీవ ధీరాః । పశ్యన్తి యత్ర యువయోస్సురలిఙ్గినోః కిం వ్యుత్పాదితం హ్యుదరభేది భయం యతోఽస్య॥౩౩॥ తద్వామముష్య పరమస్య వికుణ్ఠభర్తుః కర్తుం ప్రకృష్టమిహ

తాదాత్మ్యం నతు భేద ఇత్యర్థః, అపి, అవిభాగేనాన్యాప్యవస్థోపదేశాన్తః, నతు తాదాత్మ్యే దృష్టాన్తే స్యాకాశప్రదేశానాం - పార్థివానాం ఘటపటాదీనామిత్యనేకత్వేన తాదాత్మ్యాసంభవాత్, ఆకాశస్య ప్రదేశభేదానభ్యుపగమే, ఘటాదేర్వ్యోమత్వమాకాశస్యాల్పత్వం వా ప్రసజ్యేత్, తథాచ - కిం ఘటాదేః కృత్స్నాకాశేన సంబన్ధః, ఉత ప్రదేశభేదేన, పూర్వస్మిన్పక్షే, ఘటాదేర్వ్యాపిత్వమాకాశస్యాల్పపరిమాణత్వం వా, ద్వితీయేతు, ప్రదేశభేదాఙ్గీకార ఏవ, వేదాన్తినిర్మ్యానయోర్నిరవయవవాదోఽపసిద్ధాన్తః, వేదాన్తైకతస్యాంశ భేదనక్ష్యం అనోపదేశా, సకలవేదాం తేన వాయుత్వేనపరిణామవాదాపత్తిః ప్రలయరహస్యాచ్చ, అతఏవ ఘటద్వంసేపటాకాశానాంఘటాకాశేన ఘనాయథా ప్రకాశోహేయమద్వంసేఽపి నష్టాన్యేసతథాపుమాన్, ఇతి శౌనకవచనమపి, నభస్యం శభేదాభిప్రాయేణ, జీవస్యపరస్మాదాత్మన పౌషధికస్వభావ వ్యయపివేక్షదృష్టాన్తసమర్థనం పరం దర్శితం యదాత్మని ఆత్మానం తస్సమానత్వమురః, తథైవాపాదనాదృష్టాన్తానుపాదానాత్, జీవాత్మనః పరమాత్మానం ప్రతిశరీరత్వాచ్చ ఆకాశస్యాపృథక్సిద్ధత్వేనాకాశత్వాభావాత్, జీవపరయోరివాన్తరం వైధర్మ్యం జ్ఞానైకాకారత్వేన సాధర్మ్యాత్పవిభాగవచనదోషపృష్టాన్తః, అవిభాగాఽవిభాగశ్రుతో పాసనముక్తావనుభవః శ్రుతిత్వాత్, ఆత్మేతి మాదగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యశ్చ, అతోయథోక్త ఏవార్థః, అతో భగవతస్సర్వాత్మకత్వాన్న వైషమ్యమస్తీత్యర్థః, సురలిఙ్గినోః కుత్సితవేషయోః - యువయోః - సురలిఙ్గిభ్యాం యువాభ్యామిత్యర్థః, కిం వ్యుత్పాదితం రాగద్వేషరహితేఽస్మిన్ దేశే, కేంచన ప్రతినివారణవ్యుత్పత్తిః కృతా - నహ్యత్ర తేషాం వ్యుత్పత్తిసంభవః - అస్య దేశస్య - ఉదరభేది - ఉత్, అపి అస్యాంఅల్పం, భేదః అన్తరం - వైషమ్యమితి యావత్ - తద్వత్ ఉదరభేదిఅల్పమప్యన్తరమిత్యర్థః, ఏవంవిధం భయం యతః కారణాద్భవేత్ - తాదృశీవ్యుత్పత్తిః కిం కృతేత్యర్థః, యద్వా, యథాఽన్యస్యరోగాదేరుదరభేదయుక్తం భయం భవతి - తథాఽస్య మహతస్తాదృశం యం యేన కారణేన సురవేషధారిణోర్యువయోర్విశేషేణోత్పాదితం తత్కిం - నకిం చిదస్తీత్యర్థః॥ ౩౩॥ తత్తస్మాత్, దముష్యపరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య, వికుణ్ఠభర్తుర్వైకుణ్ఠనాథస్య, మన్దబుద్ధిభ్యాం,

వాం యువాభ్యాం, వికుణ్ఠభర్తుస్సంబన్ధిభ్యాం యువాభ్యాం-కర్తుం-యత్ప్రకృష్టం యుక్తం-త్వ-ధీమహి విచారయామః-కింతదితిచేత్-ఇతః లోకాత్-ల్లోకాన్-వ్రజతగచ్ఛత-కాన్ లోకానిత్యత్రాహ॥ అన్తరభావదృష్ట్యా పరకీయస్వకీయవైషమ్యసద్భావబుద్ధ్యా-పాపీయసః త్రయః-కామక్రోధలోభరూపాః-రిపవఃశత్రవః-యత్ర యేషు లోకేషు-భవన్తి తాన్వ్రజతేత్యర్థః యదిభగవదభిప్రాయేణ వయం నాపరాధినః-యువామేవాపరాధినౌ తతో వ్రజతమిత్యాశయః ‚‚అస్మాసు వా య ఉచితో ధ్రియతాం స దణ్డో యేఽనాగసౌ వయమయుఙ్క్ష్మహి కిల్బిషేణ‚‚ ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్,, నను ‚‚స మహాత్మా సుదుర్లభః‚‚ ఇతి భగవతా గీతత్వాత్కథం నిత్యసద్గానాం శాపానుభవః- తేహ - సదా సమస్తహేయరహితాః నిత్యాసంకుచిత జ్ఞానైశ్వర్యాదిగుణాశ్చ ‚‚నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యభోగోపకరణాన్వితా‚‚ ఇతి హ్యుచ్యతే ‚‚సత్యం‚‚ తథావిధాః పరమాకాశవర్తినః పురుషాః - ఇమౌ తు ద్వారపాలౌ-పరమవ్యోమనిలయనిత్యసిద్ధభగవత్పరిజనసమానరూపౌ-సుకృతవిశేషాల్లబ్ధద్వాస్స్థాధికారౌ-అన్యథా భగవద్భక్తప్రాతికూల్యాయోగాత్-లక్ష్మ్యాః ప్రవేశనివారణాయోగాచ్చ - సాక్షాద్భగవత్పరిజనానాం హి-నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యవచనా-ద్భగవదభిప్రాయానభిజ్ఞత్వం నోపపద్యతే-భగవదనుచరత్వప్రాప్తిశ్చానుష్ఠానవిశేషాద్భవతీతి స్మర్యతే ‚‚భూమావ్రప్రస్తరశాయీ చ విష్ణోరనుచరో భవేత్‚‚ దిత్యాది-యథా- అనన్తవైనతేయవ్యతిరేకేణ నాగసుపర్ణజాతీయా బహవో విద్యన్తే, ఏవం సుకృతవశాద్భగవత్పరిజనతుల్యరూపతామాపన్నా బహవస్సంభవన్తి అత్రాపి ‚‚వసన్తి యత్ర పురుషాస్సర్వే వైకుణ్ఠమూర్తయః-యేఽనిమిత్తనిమిత్తేన ధర్మేణారాధయన్ హరిం‚‚ ఇతి సామాన్యత ఉక్తః ‚‚కో వా ఇహైత్య భగవత్పరిచర్యయోచ్చై‚‚ రిత్యనయోర్భగవదారాధనేన తద్దశప్రాప్తిర్విశేషత ఉక్తా॥ కించ॥ నన్దస్సునన్దోఽథ జయో విజయః ప్రబలో బలః। కుముదః కుముదాక్షశ్చ విష్వక్సేనః పతత్రిరాట్-జయశ్చ శ్రుతదేవశ్చ పుష్పదన్తోఽథ సాత్వతః- సర్వే నాగాయుతప్రాణాశ్చమూస్తే జఘ్నురాసురీ‚‚ రితి త్రివిక్రమణకాలే జయవిజయస్థానావగమాచ్చ, శాపాభిభూతౌ జయవిజయా

ధియమహామన్దధీభ్యామ్। లోకానితో వ్రజతమన్తరభావదృష్ట్యా పాపీయసస్త్రయ ఇమే రిపవోఽస్య యత్ర॥౩౪॥
తేషామితీరితముభావవధార్య ఘోరం తద్బ్రహ్మదణ్డమనివారితమస్త్రపూగైః। సద్యో హరేరనుచరావురుబిభ్యతస్తత్పాదగ్రహావపతతామతికాతరేణ॥౩౫॥ భూయాదఘోని భగవద్భిరకారి దణ్డో యో నౌ హరేత సురహేళనమప్యశేషమ్। మా వోఽనుతాపకలయా భగవత్స్మృతిఘ్నో మోహో భవేదిహ తు నౌ వ్రజతోరధోఽధః॥౩౬॥ ఏవం తదైవ భగవానరవిన్దనాభస్స్వానాం విబుధ్య సదతిక్రమమార్యహృద్యః। తస్మిన్యయౌ పర

సాక్షాజ్జయవిజయాభ్యామన్యావిశ్చితౌ-కృష్ణావతారే శాపాన్మోక్ష్యమాణయోస్తయో-ర్వామనావతారే పారిషదత్వాపత్త్యనుపపత్తేః-అస్య లోకస్య పరమాకాశాదన్యత్వం పూర్వముపపాదితం-అతస్త్రిపాద్విభూతివర్తిభగవత్పరిజనవ్యతిరిక్తత్వమనయోస్సిద్ధమితి న ప్రమాణాన్తరవిరోధః ॥౩౪॥ అథైవం మునిభిరుక్తౌ భగవద్ద్వాస్స్థౌ తేషాం పాదమూలే పతితౌ విజ్ఞాపయామాసతురిత్యాహ॥ తేషామితి ద్వాభ్యామ్॥ తేషాం మునీనాం, తత్, ఈరితం భాషణం-కథంభూతం - బ్రహ్మదణ్డం బ్రహ్మశాపరూపం-అతఏవ-అస్త్రపూగైః అస్త్రసమూహైః, అనివారితం అనివారణీయం-ఇత్యుక్తప్రకారేణ-అవధార్య శ్రుత్వా-సద్యః తదైవ-హరేః-అనుచరౌ భృత్యౌ- అతికాతర్యేణ-తత్పాదగ్రహౌ తేషాం మునీనాం పాదగ్రహౌ పాదౌ గృహీతవన్తౌ-ఉరుబిభ్యతః-ఉరు అధికం-బిభ్యతః భీతాన్ - అహో అస్మాభిర్నిరపరాధాభ్యాం భగవద్భక్తాభ్యామపరాద్ధ, మనేన భాగవతాపచారేణ వయముపసంసరేమేతి భయకమ్పితాన్ మునీన్ప్రతి- అపతతాం దణ్డవత్ప్రణామపూర్వకం విజ్ఞాపయామాసతురిత్యర్థః ॥౩౫॥ విజ్ఞాపనమేవాహ॥ భూయాదితి॥ అఘోని అపరాధవతి-య-ఉచితో దణ్డః-స-భగవద్భిర్యుష్మాభి-రకారి కృతం-నాత్ర కశ్చిద్భవతామపరాధః-అతోఽసౌ దణ్డః-నౌ-ఆవయోః భూయాత్-అశేషం సురహేళనం-భవత్తిరస్కారరూపం పాపం చ-హరేత అపనుద్యాచ్చ, కింతు-అధోఽధః-మూఢయోనిషు వ్రజతోరపి-నౌ ఆవయోః-భగవద్విషయస్మృతినాశకః మోహః-వః యుష్మాకం-అనుతాపకలయా-యః, కృపానిమిత్తోనుతాపః-తస్య- కలయా లేశేన-మాభవేత్ నభవే, దిత్యనుగృహ్ణీతేత్యర్థః ॥౩౬॥ ఏవం స్వానాం మహత్స్వతిక్రమమపరాధం-తదైవ తత్క్షణమేవ- అవబుధ్య జ్ఞాత్వా - ఆర్యాణాం భక్తానాం హృద్యః మనోజ్ఞః-అరవిన్దనాభో భగవాన్-తస్మిన్-యత్ర దేశే సనకాదయో ద్వాస్స్థౌ చ-తత్ర దేశే, యయౌ జగామ-కథంభూతస్సన్-సహశ్రీః లక్ష్మీసహితః-పరమహంసా- యే మహామునయః సనకాదయ - స్తైరన్వేషణీయాసంశీలనీయా-చరణౌ-చలయన్ మచ్చరణదర్శనప్రతిఘాతహేతుకం క్రోధం-తౌ-దర్శయన్ శమయిష్యామీతి త్వరావ్యాజేన-పద్భ్యామేవ యయావితి భావః- మిథునస్యైవోపాస్యత్వప్రాప్యత్వద్యోతనాయ - మాతృసన్నిధౌ సుతరాం తేషాం కోపముపశమ

యుతం చ-స్వశ్రియమగమనమిత్యభిప్రాయః ॥౩౭॥ అథాగచ్ఛన్తం పరస్తాత్ సమాగచ్ఛన్తం యతిపఙ్క్తిభిః॥ తమ్॥ఆగతమా-
గచ్ఛన్తం భగవన్తం- తే మునయః-అచక్షత అపశ్యన్, అపశ్యన్ హృది మే సర్వదా ధ్యాయమానం-తమేవేదానీం భగవన్తం, స్వపుమ్భి
స్స్వపార్షదైః-ప్రతిహృతం ప్రత్యాహృతం- ఔపయికం ఛత్రచామరవ్యజనాదికం యస్య తం, స్వభక్తానాం, య
స్సమాధిః, తస్య, భాగ్యం ఫలం-అక్ష్ణోః విషయం-అవిషయం-సర్వాదివర్ణ్యవిషయం - విషయతాం ప్రాప్తమిత్యభిప్రా
యః -హంసవత్ శ్రియౌ యయోః, తయోః-వ్యజనయోః చామరయోః, శివో మన్దసుగన్ధశ్చ యో వాయుః- తేన-చలత్-శుభ్ర
మాతపత్రం ఛత్రం-తదేవ శశీ-తస్య, కేసరాః ముక్తాఫలపఙ్క్తయః, తేభ్యో గలద్భిః శీకరైః అమ్బుకణైః అస్పృశన్తో యస్మిన్ త
స్మిన్ తమ్, హంసస్పర్శ... శీకరాః ... ఛత్రపఙ్క్తిముక్తాదా
మగ దామ్నః సన్నిహితమిత్యర్థః ॥౩౮॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖం-కృత్స్నప్రసాదః పూర్ణానుగ్రహః-త
స్మిన్ సుముఖం పూర్ణానుగ్రహం కర్తుమభిముఖమిత్యర్థః, స్పృహణీయధామకం సర్వైః కమనీయాద్యగుణానాం, ధామ ఆ
శ్రయం, స్నేహయుక్తో యోఽవలోకః, తస్య, కలయా ప్రసరణేన హృది సంస్పృశన్తం చిత్తే పహరన్తమిత్యర్థః, పృథౌ
విశాలే చ శ్యామే ఉరసి-శోభితయా ప్రకాశమానయా- శ్రియా లక్ష్మ్యా, స్వర్లోకస్య చూడామణిమివ స్థితం, ఆత్మధిష్ణ్యం
స్థానం- వైకుణ్ఠలోకం-సుభగయన్తమివ శోభయన్తమివ స్థితమ్ ॥౩౯॥ పీతాంశుకే పృథునితమ్బిని విస్ఫురన్త్యా-పీతామ్బ
రే-విస్ఫురన్త్యా- కాఞ్చ్యా మేఖలయా-పృథునితమ్బే పరిధృతపీతామ్బరోపరి విరాజమానయా కాఞ్చ్యేత్యర్థః, అలిభి
స్తైః, విరుతయా నాదితయా, వనమాలయా చ, మధుపానమత్తైః భ్రమరైరిత్యర్థః - ఉపలక్షితమిత్యధ్యాహారః- య

మహాంసమహాచామరాభ్యాం స్వపార్షదవరౌ చలయన్సహాశ్రీః ॥౩౭॥ తం త్వాగతం ప్రతిహృతౌపయికం స్వపు
మ్భిస్తేఽచక్షతాక్షవిషయం స్వసమాధిభాగ్యమ్। హంసశ్రియోర్వ్యజనయోః శివవాయులోలచ్ఛుభ్రాతపత్ర
శశికేసరశీకరామ్బుమ్ ॥౩౮॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖం స్పృహణీయధామ స్నేహావలోకకలయా హృది సం
స్పృశన్తమ్। శ్యామే పృథావురసి శోభితయా శ్రియా స్వశ్చూడామణిం సుభగయన్తమివాత్మధిష్ణ్యమ్ ॥౩౯॥
పీతాంశుకే పృథునితమ్బిని విస్ఫురన్త్యా కాఞ్చ్యాలిభిర్విరుతయా వనమాలయా చ। వల్గుప్రకోష్ఠవలయం వినతా
సుతాంసే విన్యస్తహస్తమితరేణ ధునానమబ్జమ్॥౪౦॥ విద్యుత్క్షిపన్మకరకుణ్డలమణ్డనార్హగణ్డస్థలోన్నస
ముఖం మణిమత్కిరీటమ్। దోర్దణ్డషణ్డవివరే హరతా పరార్ధ్యహారేణ కన్ధరగతేన చ కౌస్తుభేన॥౪౧॥ అత్రోప
సృష్టమితి చోత్స్మితమిన్దిరాయాః స్వానాం ధియా విరచితం బహుసౌష్ఠవాఢ్యమ్। మహ్యం భవస్య భవతాం
చ భజన్తమఙ్గం నేముర్నిరీక్ష్య నవితృప్తదృశో ముదా కైః॥౪౨॥ తస్యారవిన్దనయనస్య పదారవిన్దకిఞ్జల్కమి

శ్రతులసీ - సుభగయన్తమితి పూర్వేణైవ సమ్బన్ధః, వల్గుః సున్దరః ప్రకోష్ఠే మణిబన్ధే వలయో యస్య తం వినతాసుతో గరుడః - త
స్యాంసే స్కన్ధే-విన్యస్తః నాభితః హస్తః నాభిహస్తో యేన తం-ఇతరేణ దక్షిణహస్తేన- అబ్జం సనాళం కమలం-ధునానం లీల
యాభ్రామయన్తమ్ ॥౪౦॥ కించ॥ విద్యుతం విటితం క్షిపన్తీతి విద్యుత్క్షిపతీ-యే-మకరాకృతికుణ్డలే, తాభ్యాం, యన్మణ్డ
నమలఙ్కరణం తస్మిన్నర్హే గణ్డస్థలే యస్మిన్, తచ్చ తదున్నసం చ - ఉన్నతనాసికం- ముఖం చ-యస్య తం, మణిమతి మణియు
క్తం కిరీటం యస్య తం, దోర్దణ్డానాం భుజదణ్డానాం యః షణ్డః సమూహః తస్య- వివరే మధ్యే, స్థితేన, హరతా మనోహారేణ,
పరార్ధ్యేన ఉత్కృష్టో, యో-హారో ముక్తాహార- స్తేన-కన్ధరాయాం కణ్ఠే గతేన స్థితేన-కౌస్తుభేన చ-ఉపలక్షితం ॥౪౧॥ కిం
చ॥ ఇన్దిరాయా ఇతి॥ అహం నిరతిశయసౌన్దర్యనిధిరితి-య దుత్స్మితం యస్మిన్ యః-విస్మయ ఇతి యావత్-త-దస్య భగవతో ది
వ్యదేహావిస్మయే-ఉపసృష్టం అన్తర్హితం - అహో అముమేదం నిగతిశయం సౌన్దర్యమితి యల్లక్ష్మ్యా ఉత్స్మితం తదత్ర దివ్యదే
హే అన్తర్హితం నిరతిశయసౌన్దర్యవత్త్వాల్లక్ష్మ్యా అపి సున్దరమిత్యర్థః స్వానాం భక్తానాం-ధియా విరచితం భక్తైర్యస్స
మనస్యేవం విరచితమిత్యర్థః - బహుసౌష్ఠవేన నిరతిశయసౌన్దర్యేణాఢ్యం యుక్తం-మహ్యం మమ, బ్రహ్మణః-భవస్య రుద్ర
స్య-భవతాం దేవతానాం చ భజన్తం భజనీయం-కర్మణి శతృప్రత్యయ ఆర్షత్వాత్-అఙ్గం దేహం-నిరీక్ష్య దృష్ట్వా- నవితృ
ప్తదృశః నవితృప్తాః నిర్వృత్తా పర్యాప్తిమప్రాప్తాః - దృశః అక్షీణి యేషాం తే, మునయః-కైః శిరోభిః-ముదా-నేముః నమస్చ
క్రుః ॥౪౨॥ తస్యారవిన్దనయనస్య పుణ్డరీకాక్షస్య భగవతః-పదారవిన్దయోః కిఞ్జల్కాః-అఙ్గుళయః తైర్మిశ్రః తత్రత్యరజోమి
శ్రః-యస్తులసీమకరన్దః - తస్య-వాయుః-స్వవివరేణ స్వనాసారన్ధ్రేణ అన్తర్గతః అన్తః ప్రవిష్టస్సన్- అక్షరజుషామపి ఆత్మా
నుసన్ధానేనాపి కృతమనసామపి- తేషాం మునీనాం-చిత్తతన్వోః- సఙ్క్షోభం, చకార-చిత్తసంక్షోభః ఆనన్దపారవశ్యం-త

నుక్షోభో రోమాఞ్చః ❁ ॥౪౩॥ ❁ సంక్షోభకారితం సంభ్రమమాహ॥ త ఇతి॥ తే వై మునయః - అముష్య భగవతః వదనమేవ అసితపద్మకోశః తం వీక్ష్య ఊర్ధ్వం వీక్ష్య, శ్యామవర్ణత్వాదసితపద్మకోశేదృష్టాన్తితః - అథాతోపమాచేయం - కథంభూతం - సున్దరతరాధరకున్దహాసం సున్దరతరే అరుణే - అధరోష్ఠే - కున్దవద్ధాసో యస్మిన్, తం లబ్ధాశిషః లబ్ధమనోరథాస్సన్తః - పునః, స్తదీయం భగవత్సంబన్ధి నఖా ఏవ అరుణమణయః - తైషాం - శ్రయణం ఆశ్రయం - అఙ్ఘ్రిద్వన్ద్వం చరణద్వయం నిరీక్ష్య - పునః పునరేవం నిరీక్ష్య - యుగపత్సర్వాఙ్గలావణ్యాగ్రహణశక్తాః - పశ్చాన్నిదధ్యుః ధ్యాతవన్తః ❁ ॥౪౪॥ ❁ ఏవం నిరతిశయస్వాఙ్గలావణ్యయుక్తం భగవన్తం స్వహృది ధ్యాత్వా అథ స్తువన్తి ఇత్యాహ ॥ పుంసామితి॥ ఇహాస్మిన్ లోకే - యోగాః కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగాదీనాం, యే మార్గాః ప్రకారాః - తైః గతిం స్వరూపం - మృగయతాం చిన్తయతాం - కర్మజ్ఞానయోగయోః ప్రకారౌ భక్తియోగసాధనత్వైకరూపౌ - భక్తియోగస్య తు ముక్తిసాధనత్వైకరూపః ప్రకారః - తైః - మృగయతాం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన, స్వరూపం - చిన్తయతామిత్యర్థః, తేషాం పుంసాం - ధ్యానాస్పదం ధ్యానస్య విషయభూతం, బహుమతం అత్యాదరాస్పదం - అత ఏవ, నయనయోరభిరామం - పౌంస్నం పౌరుషం వపుః శరీరం - దర్శయానం దర్శయన్తం - అనన్యసిద్ధైః స్వాసాధారణైః ఔత్పత్తికైః స్వాభావికైః - అష్టభోగైః అణిమాద్యష్టవిభూతిభిః - యద్వా, అహింసా ప్రథమం పుష్పం పుష్పమిన్ద్రియనిగ్రహ ఇత్యాద్యుక్తైః - ర్యుతం యుక్తం భగవన్తం, సమగృణన్ సమ్యక్ స్తువన్ ❁ ॥౪౫॥ ❁ స్తుతిమేవాహ॥ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తత్ర చిరమస్మాభిర్హృదయే ధ్యాతస్త్వమస్మద్భాగ్యవశాదద్య నయనవిషయతాం గతోఽసీత్యాత్మనః కృతార్థతామాహుః ॥ య ఇతి ॥ దురాత్మనామయోగినాం - హృది - గతోఽపి విద్యమానోఽపి - అన్తర్హితః తిరోహితో - యః - స - త్వమద్యైవ, నః అస్మాకం, నయనమూలం నయనవిషయతాం - హే, అన

శ్రతులసీమకరన్దవాయుః। అన్తర్గతస్స్వవివరేణ చకార తేషాం సంక్షోభమక్షరజుషామపి చిత్తతన్వోః॥౪౩॥
తే వా అముష్య వదనాసితపద్మకోశముద్వీక్ష్య సున్దరతరాధరకున్దహాసమ్। లబ్ధాశిషః పునరవేక్ష్య తదీయమఙ్ఘ్రిద్వన్ద్వం నఖారుణమణిశ్రయణం నిదధ్యుః ॥౪౪॥ పుంసాం గతిం మృగయతామిహ యోగమార్గైర్ధ్యానాస్పదం బహుమతం నయనాభిరామమ్। పౌంస్నం వపుర్దర్శయానమనన్యసిద్ధైరౌత్పత్తికైస్సమగృణన్యుతమష్టభోగైః ॥౪౫॥ కుమారా ఊచుః॥ యోఽన్తర్హితో హృది గతోఽపి దురాత్మనాం త్వం సోఽద్యైవ నో నయనమూలమనన్త రాద్ధః। యర్హ్యేవ కర్ణవివరేణ గుహాం గతో నః పిత్రాఽనువర్ణితరహా భవదుద్భవేన ॥౪౬॥ తం త్వా విదామ భగవన్పరమాత్మతత్త్వం సత్త్వేన సంప్రతి రతిం రచయన్తమేషామ్। యత్తేఽనుతాపవిదితైర్దృఢభక్తియోగైరుద్గ్రన్థయో హృది విదుర్మునయో విరాగాః ॥౪౭॥ నాత్యన్తికం విగణయన్త్యపి తే ప్రసాదం కిం వాన్యదర్పిత

న్త - రాద్ధః ప్రాప్తః, యర్హ్యేవ యదైవ, భవత ఉత్పన్నేన - పిత్రా అస్మత్పిత్రా చతుర్ముఖేన - అనువర్ణితరహాః ఉపదిష్టస్వరూపరూపగుణవిభూతి - ర్భవాన్ - స భవాన్ - తర్హ్యేవ - కర్ణవివరేణ - నః అస్మాకం - గుహాం హృదయగుహాం - ప్రవిష్టః - త్వత్పుత్రాదస్మత్పితుశ్చతుర్ముఖాదుపదిష్టరహాస్త్వం తత్ప్రభృత్యేతావన్తం హృదయే ధ్యాతః - ఇదానీం నయనమూలం గతోఽసి, అతో వయం కృతార్థా ఇతి భావః ❁ ॥౪౬॥ ❁ నను భవత్పితోపదిష్టమాత్మతత్త్వమన్యదహం త్వన్యః - తత్కథం మద్దర్శనేన కృతార్థతేత్యత్రాహ॥ తమితి॥ హే పరమ - పరో, మా, న యస్మాత్స పరమః - సర్వోత్కృష్ట - స్తస్య సంబోధనం హే సర్వోత్కృష్ట - భగవన్ - సత్త్వేన శుద్ధసత్త్వమయదేహేన - ఏషాం భక్తానాం - సంప్రతి సమ్యక్ - ప్రతిక్షణం - రతిం అనురాగం - రచయన్తం - తం - అనేన, నవా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవత్యాత్మనస్తు కామాయ, ఇతి స్మారితం - పూర్వోక్తవిధం - త్వామేవ - ఆత్మతత్త్వం పిత్రోపదిష్టమాత్మతత్త్వం విదామ ప్రత్యభిజానీమః కంతదాత్మతత్త్వం, యన్మదభిన్నం జానీథేత్యత్రాహుః॥ అనుతాపవిదితైః - అనుతాపస్సంసారనిర్వేదః, తేన లబ్ధైః - దృఢభక్తియోగైః నిశ్చలభక్తియోగైః - విరాగాః విగతశబ్దాదివిషయాభిలాషాః - ఉద్గ్రన్థయః నిరహంకారాః - తే ప్రసిద్ధాః - మునయః - హృది - యత్ ఆత్మతత్త్వం - విదురుపాసతే - మునిభిరుపాస్యం శుద్ధసత్త్వమయవిగ్రహావ దేవాత్మతత్త్వమస్మత్పిత్రోపదిష్టమితి ప్రత్యభిజ్ఞాతస్త్వామేవ జానీమ ఇతి కృతార్థతోపపన్నేతి భావః ❁ ॥౪౭॥ ❁ నను కథం మద్దర్శనమాత్రేణ కృతార్థతా - యతో ధర్మాదీనామేవ పురుషార్థత్వమిత్యాశఙ్క్యాత్యన్తికముక్తేర్న్యాయేన దర్శనస్యైవ కృతార్థతాపాదకత్వమాహుః॥ నాత్యన్తికమితి॥ అఙ్గ హే భగవన్ - యే త్వదఙ్ఘ్రిరసశరణం స్వరసజ్ఞో పాయా యేషాం తే - భగవచ్ఛరణాగతా ఇత్యర్థః - అత ఏవ కుశలాః దుష్కరోపాయేభ్యో నివృత్తత్వాత్ -

కీర్తన్యం కీర్తనీయం - తీర్థం పవిత్రం యశో యస్య - తస్య భవతః - కథాయాః రసజ్ఞాః రసానుభవపరాస్సన్తః - తే తవ - ప్రసాదరూపమాత్యన్తికం మోక్షమపి - న విగణయన్తి - తే తవ - భ్రువోః ఉన్నమైర్వికృతైః - అర్పితం హితం భయం యస్మిన్ తత్ - స్వర్గస్వారాజ్యాదికం - న విగణయన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః - త్వత్కథాశ్రవణమాత్రేణ స్వాత్మని కృతార్థతాం మన్యమానాస్త్వచ్ఛరణాగతాః పరమపురుషార్థం మోక్షమపి నాద్రియన్తే - కిముత - వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావవద్దర్శనేనాస్మాకం కృతార్థతేతి భావః ॥ ౪౮॥ కిం బహునా దర్శనస్య కృతార్థతాపాదకత్వం కథనీయం - మేతావతైవ సర్వేషాం కృతార్థతా స్యాదితి సూచయన్తస్తదేవ ప్రార్థయన్తో నమస్కుర్వన్తి ద్వాభ్యామ్ ॥ కామమితి॥ హే భగవన్ - స్వవృజినైః స్వైః పాపైః అస్మాకం వృజినైః దురితైః - కామం - నః అస్మాకం - నిరయేషు నిరయప్రాయేషు నీచయోనిషు - భవః జన్మ - స్యాత్, ను వితర్కే యది మానం, తే తవ - పదయోః - నః, చేతః చిత్తం - అలివత్ భృఙ్గవత్ రమేత - యది - నః - వాచః గిరః - తులసివత్ - తే అఙ్ఘ్రిశోభాః అఙ్ఘ్రిశోభయా సీత్యఙ్ఘ్రిశోభాః - స్తుతిపరాస్స్యురిత్యర్థః - యది నః కర్ణరన్ధ్రం - తే గుణగణైః - పూర్యేత - నిత్యం త్వద్గుణశ్రవణపరం స్యాదిత్యర్థః - ఇదం శిరః పాణ్యాదీనాం భగవద్వన్దనార్చనాద్యుపలక్షణం తద్దురితానుసారేణ జన్మ స్యాత్ న తత్ర శోకః - ఇదం తు భవన్తం ప్రతి ప్రార్థనీయమవశిష్యతే - యచ్చైతదాదీనాం భవత్పాదారవిన్దధ్యానాది ప్రాప్యన్యామి... తైర్వ కృతార్థా భవేయురిత్యర్థః, ఇదం తు లోకదృష్ట్యోక్తమ్ ॥ ౪౯॥ అథ స్వదృష్ట్యా స్వకృతార్థతాం వదన్తో నమన్తి॥ ప్రాదురితి॥ హే పురుహూత - పురుభిః బహుభిః హూత స్తుత్య - సర్వోపనిషద్వేద్యేత్యర్థః, యద్వా, రూపవిశేషణం పురుభిః హూతం వేద్యం షట్చోపనిషత్ప్రతిపాద్యమిత్యర్థః, యదిదం రూపం దివ్యమఙ్గలవిగ్రహం - ప్రాదుశ్చకర్థ ప్రకటీకృతవాన్

భయం భ్రుకుటయాస్తే। యేఽఙ్గ త్వదఙ్ఘ్రిశరణా భవతః కథాయాః కీర్తన్యతీర్థయశసః కుశలా రసజ్ఞాః॥ ౪౮॥
కామం భవః స్వవృజినైర్నిరయేషు నస్స్యాచ్చేతోఽలివద్యది ను తే పదయో రమేత। వాచశ్చ నస్తులసివద్యది తేఽఙ్ఘ్రిశోభాః పూర్యేత తే గుణగణైర్యది కర్ణరన్ధ్రః॥ ౪౯॥ ప్రాదుశ్చకర్థ యదిదం పురుహూత రూపం తేనేశ నిర్వృతిమవాపురలం దృశో నః। తస్మా ఇదం భగవతే నమ ఇద్విధేమ యోఽనాత్మనాం దురుదయో భగవాన్ ప్రతీతః॥ ౫౦॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః॥

బ్రహ్మోవాచ॥ ఇతి తద్గృణతాం తేషాం మునీనాం యోగధర్మిణామ్। ప్రతినన్ద్య జగాదేదం వైకుణ్ఠనిలయో విభుః॥ ౧॥ శ్రీభగవానువాచ॥ ఏతౌ తౌ పార్షదౌ మహ్యం జయో విజయ ఏవ చ। కదర్థీకృత్య మాం యద్వో బహ్వకార్ష్టామతిక్రమమ్॥ ౨॥ యస్త్వేతయోర్ధృతో దణ్డో భవద్భిర్మామనువ్రతైః। స ఏవానుమతోఽస్మాభిర్మునయో దేవహేలనాత్॥ ౩॥ తద్వః ప్రసాదయామ్యద్య బ్రహ్మ దైవం పరం హి మే। తద్ధీత్యాత్మకృతం మన్యే యత్స్వపు

సి - తేన రూపేణ తద్దర్శనేనేత్యర్థః - హే ఈశ - అస్మాకం - దృశః నేత్రాణి - నిర్వృతిం సుఖం - అలం భృశం, అవాపుః ప్రాపుః - అనాత్మనాం - న విద్యతే ఆత్మా అన్తఃకరణం స్వవశం యేషాం - తేషామయోగినాం - దురుదయః దురవగమః - యో భగవాన్ - ఇత్ - ఇత్థం - అవధారణే వా, ప్రతీతః దృష్టః - అస్మాభిరితి శేషః - తస్మై భగవతే తుభ్యం - ఇదం నమః కుర్మ ఇత్యర్థః ॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే పఞ్చదశోఽధ్యాయః॥

ఏవం మునిభిరావేదితస్వరూపరూపగుణవిభూతిః - స్తుతః ప్రసాదితో భగవానాశ్రితసులభః ''ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః'', ''జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్'' ఇతి స్వగీతోక్తరీత్యా - నిరతిశయస్వప్రీతివిషయాన్ మునీన్ ప్రతినాదయితుమువాచేత్యాహ బ్రహ్మా॥ ఇతీతి॥ మునీనాం శుభాశ్రయసంశీలనశీలానాం - యోగధర్మిణాం భగవద్భక్తియోగ ఏవ ధర్మో యేషాం - అస్తీతి తేషాం - ఇతి ఉక్తప్రకారేణ - గృణతాం స్తువతాం - తేషాం సనకాదీనాం - తద్భాషితం - ప్రతినన్ద్య శిరసా సం శ్లాఘ్య - వికుణ్ఠస్థానం నిలయో యస్య - స - విభుర్భగవాన్ - ఇదం వక్ష్యమాణం - జగాద ఉక్తవాన్ ॥ ౧॥ ఉక్తిమేవాహ॥ ఏతావిత్యాదిభిరేకాదశభిః - జయో విజయ ఏవ చేత్యేతౌ, మహ్యం మమ, పార్షదౌ, మాం, కదర్థీకృత్య అవజ్ఞాయ, యద్యస్మాత్, వః యుష్మభ్యం, బహు భృశం - అతిక్రమం అపచారం - అకార్ష్టామకురుతామ్ ॥ ౨॥ తస్మాన్మాం - అనువ్రతైః భజద్భిః - భవద్భిః ఏతయోర్యో దణ్డో ధృతః కృతః - స ఏవ దణ్డః - అస్మాభిః - హే మునయః, దేవహేలనాత్, దేవానాం యుష్మాకం హేళనాత్ అవజ్ఞానాన్నిమిత్తాత్ అనుమతం అస్త్విత్యఙ్గీకృతః ॥ ౩॥ తత్తస్మాత్, అస్మద్భృత్యకృతయుష్మద్విషయాపచారణాత్, వః యుష్మాన్ అద్య అధునా - ప్రసాదయామి క్షమాపయామి, నను, సత్యం స్వపరాధే ఉత్కృష్టా ఏవ క్షమాపయితవ్యా ఇత్యత్రాహ - హీ యి

స్మాత్, బ్రహ్మబ్రాహ్మణాన్, మేమమ, పరం, ఉత్కృష్టం, దైవం, అతో వః ప్రసాదయామి-నను కిమపరాద్ధం భవతా, యేన ప్రసాదయామీతి భాషస ఇత్యత్రాహ॥ మత్పుమ్భిః మదీయైః పుమ్భిః, అసత్కృతా అవజ్ఞాతా, ఇతి-యత్, తద్ధి, ఆత్మకృతం మయా కృతమిత్యేవ, మన్యే ❁ ॥౪॥ ❁ భృత్యకృతమాగస్స్వామిన్యేవ పర్యవస్యతీత్యాహ॥ యన్నామానీతి॥ భృత్యైః కృతాగసి కృతాపరాధే సతి-యన్నామాని యస్య స్వామినో నామాని చ-జనః, గృహ్ణాతి అనేన స్వామినా భృత్యద్వారా-ఏవమేవ-మహాదుష్కృతమతో యం దురాత్మేత్యాదీని నిన్దకనామాని, లోకో వదతి, సః అసాధువాదః, తత్కీర్తిం తస్య స్వామినః కీర్తిం, హన్తి నాశయతి, త్వచం, ఆమయ ఇవ-ఆమయో యత్ర శ్విత్రకుష్ఠాదిరోగః, స యథా త్వచ్యుత్పన్నస్తద్గతం సౌన్దర్యం హన్తి తద్వదిత్యర్థః, భృత్యైః కృతాపరాధనిమిత్తోఽసాధువాదః స్వామిని పర్యవసన్నః సత్కీర్తిమేవ నాశయతీతి భావః ॥౫॥ తస్మాదాశ్రితసౌలభ్యాది కల్యాణగుణ ఇతి యశస్సంపన్నోఽహం నిరతిశయప్రియాణాం భవతాం విరోధిచేత్స్వబాహుమపి ఛిన్నామీత్యాహ॥ యస్యేతి॥ యస్య మమ అమలామృతయశశ్శ్రవణావగాహః, అమలం పవిత్రం-అమృతతుల్యం, యద్యశః, తస్య, శ్రవణావగాహః శ్రోత్రప్రవేశః, ఆశ్వపచం శ్వపాకపర్యన్తం, జగత్, సద్యః-పునాతి పవిత్రయతి-సోఽహం-వికుణ్ఠః శ్రోత్రప్రవేశమాత్రేణ సద్యో జగత్పావనకరయశస్సంపన్నః-వికుణ్ఠా ప్రతిహతిరస్యాఽతః-భవద్భిర్నిమిత్తమాత్రైః, భవద్భ్య ఇతి పఞ్చమ్యన్తపాఠే, తదా-భవద్భ్యో హేతుభ్యః, ఉపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిః, ఆశ్రితదుర్లభ ఇత్యధికీర్తికీర్తిరహం, వ యుష్మాకం-ప్రతికూలావృత్తిర్యస్య తం, స్వబాహుమపి, ఛిన్ద్యాం-వః ప్రతికూలవృత్తిశ్చేత్స్వబాహుమపి ఛిన్ద్యామిత్యర్థః ❁ ॥౬॥ ❁ ఏవం స్వస్య భక్తేషు నిరతిశయప్రీతిం తద్విరోధినిరసనం చాభిప్రేతమావిష్కృత్య "పరిత్రాణాయ సాధూనాం" ఇత్యాద్యుపనిషదుక్తరీత్యా "గణనాయకపదమ్" ఇతి న్యాయేన, స్వప్రశంసార్థం స్వభక్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రశంసతి॥ యత్సేవయేత్యాదిభిః పఞ్చభిః॥ నను కథమాత్మప్రశంసా నిన్దితా భగవతా క్రియత ఇతి న శఙ్కనీయం, అవిద్యమానగుణారోపణే నాత్మప్రశంసా యా

మిర్ధ్యసత్కృతాః॥౪॥ యన్నామాని చ గృహ్ణాతి లోకో భృత్యే కృతాగసి। సోఽసాధువాదస్తత్కీర్తిం హన్తి త్వచమివామయః॥౫॥ యస్యామలామృతయశశ్శ్రవణావగాహః సద్యః పునాతి జగదాశ్వపచాద్వికుణ్ఠః। ❁ సోఽహం భవద్భిరుపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిశ్ఛిన్ద్యాం స్వబాహుమపి వః ప్రతికూలవృత్తిమ్॥౬॥ యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుం సద్యః క్షతాఖిలమలం ప్రతిలబ్ధశీలమ్। న శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతి యస్యాః ప్రేక్షాలవార్థ ఇతరే నియమాన్వహన్తి॥౭॥ నాహం తథాఽద్మి యజమాన ❁ హవిర్వితానే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతమదన్హుతభుఙ్ముఖేన॥

సిద్ధి తత్రా - దియం తు ప్రశంసా "స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" ఇతి శ్రుత్యుక్తవిధయా, స్వాభావికగుణానుకథనరూపేతి న దోషః, యత్సేవయా యేషాం బ్రాహ్మణానాం సేవయా, చరణపద్మయోః స్థితః పవిత్రో రేణుః యస్య తం, స్వపాదరేణూనాం పవిత్రత్వం బ్రాహ్మణసేవయా లబ్ధమితి భావః, అత ఏవ, సద్యః క్షతో నిరస్తః అఖిలస్య లోకస్య మలో యేన తం ప్రతిలబ్ధం ప్రాప్తం శీలం యేన తం, ఏతే గుణా బ్రాహ్మణసేవయైవ స్వేన లబ్ధా ఇతి భావః, ఏవంవిధం విరక్తమనాదృతమపి, మాం, శ్రీః లక్ష్మీః-న జహాతి, తదత్యాగోఽపి బ్రాహ్మణసేవయైవేతి హృదయం, కదృశీ సా సా లక్ష్మీః, యా మాం న జహాతీత్యపేక్షాయామిత్యత్రాహ॥ యస్యాః లక్ష్మ్యాః-ప్రేక్షాలవార్థం కటాక్షలేశప్రసరణాయ, ఇతరే బ్రహ్మాదయః-నియమాన్ వ్రతాని-వహన్తి కుర్వన్తి, బ్రహ్మాదిభిరుపాస్యా సా లక్ష్మీరనాదృతవన్తమపి మాం బ్రాహ్మణసేవాప్రభావేనైవ న విజహాతీత్యర్థః ॥౭॥

కించ, వితానే యజ్ఞే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం శ్చ్యోతతా క్షరతా ఘృతేన ప్లుతం విలోడితం - యజమానహవిః యజమానసంబన్ధి హవిః - తేన దేవతోద్దేశ్యేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదిరూపం హవిరిత్యర్థః హుతభుఙ్ముఖేన అగ్నిముఖేన - అదన్నశ్నన్నప్యహం, తథా, నాద్మి నాశ్నామి, యత్ యథా, మయి, అవసితైః అర్పితైః - నిజకర్మపాకైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మఫలైః, తుష్టస్య, నిజకర్మఫలాని మయి సమర్ప్య స్వత ఏవ తుష్టస్యేత్యర్థః, అనుగ్రాసం ప్రతికబళం, చరతో భుఞ్జానస్య బ్రాహ్మణస్య, ముఖం ముఖేన, అద్మి, "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ" ఇతి శ్రుత్యా, సర్వయజ్ఞఫలప్రదం "తదేవాగ్నిస్తద్వాయుః" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా అగ్న్యాద్యన్తర్యామిత్వేన యాగీయం హవిర్భుఞ్జానోఽభగవాన్ యదా బ్రాహ్మణముఖేన భుఞ్జానస్తుష్యతి, తథా న తుష్యతీత్యర్థః "యజమానహవిర్వితానే" ఇత్యపి పాఠః, తదా-నిజకర్మపాకైః స్వపుణ్యఫలరూపైః, మయ్యవసితైరర్పితైః, యజమానహవిర్వితానైః యజమానసంబన్ధిహవిర్విస్తారైర్హుతభుఙ్ముఖేన తథా నాద్మి-యథా శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం, అనుగ్రాసం, చరతః-స్వత ఏవ తుష్టస్య, బ్రాహ్మణస్య-ముఖేనాద్మీత్యన్వయః-

౬॥శ్లో॥పా॥ ❁ సోఽహం భవద్భ్య ఉపలబ్ధ. ౮॥శ్లో॥పా॥ ❁ హవిర్వితానైః

ఫలాభిసన్ధిరహితైర్యుష్మాభిర్భగవదారాధకనిష్ఠామభగవద్భక్తబ్రాహ్మణముఖేన భగవదారాధనస్య భగవత్సన్తోషాతిశయాధాయకత్వమతోఽన్యుక్తం భవతి ॥౮॥ కిఞ్చ ॥ యేషాం బ్రాహ్మణానాం, అమలం పవిత్రం, యదఙ్ఘ్రిరజః పాదరజ, స్తదహం కిరీటైర్బిభర్మి, తాన్ విప్రాన్ - కో న విషహేత - తిరస్కుర్వతోఽపి బ్రాహ్మణాన్ కో న సహేత - కథంభూతోఽహం, అఖణ్డా అనన్తా వికుణ్ఠా ప్రతిహతిరహితా - యోగమాయా విభూతిః స్వాపృథక్సిద్ధత్వేన యుజ్యమానాశ్చర్యశక్తి - ర్విభూతికార్యాత్మకా విభవా యస్య సః - యస్య మమ - అర్హణాంభః తీర్థోదకరూపా గఙ్గా - సహ చన్ద్రలలామలోకాన్, చన్ద్రో లలామ చిహ్నం యస్య - స మహాదేవ - స్తత్సహితాన్ లోకాన్ - పునాతి ॥ తథా చ వక్ష్యతే ॥ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్న్యధికృతేన శివశ్శివోఽభూత్, ఇతి - ఏవం పరమపావనోఽప్యహం తత్పాదరజో బిభర్మీతి భావః ॥౯॥ ఏవం బ్రాహ్మణాన్ ప్రస్తుత్యాదతాన్నేవ స్తువన్ - తేషు కృతాపరాధా మన్నిగ్రహవిషయాః - కృతోపచారాస్తు మదనుగ్రహవిషయా ఇత్యాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ యే మ ఇతి ॥ మే మమ తనూః శరీరభూతాన్ - ద్విజవరాన్ - మదీయాః మచ్ఛరీరభూతాః - దుహతీః గాశ్చ - ప్రశంసాప్రసఙ్గాద్దుహత్యాద్యుక్తిః అలబ్ధశరణాని రక్షకహీనాని - భూతాని మచ్ఛరీరాణి - భూతాన్తరాణి చ - యే పురుషాః - అఘం పాపం, తేన క్షతాః అనువిద్ధాః - దృశో యేషాం తే - అత ఏవాహిమన్యవః - అహిస్సర్ప - స ఇవ మన్యుః క్రోధో యేషాం తథాభూతాస్సన్తో భేదబుద్ధ్యా మదాత్మకత్వవిరహబుద్ధ్యా - ద్రక్ష్యన్తి - తాన్ మమ మన్నియామ్యస్య - దణ్డనేతుః యమస్య - అధి అధినాః - గృధ్రాః అయోముఖా గృధ్రాః - కుషన్తి నేత్రాణి లుమ్పన్తీత్యర్థః ॥౧౦॥ యే పునః - క్షిపతస్తిరస్కుర్వతోఽపి - బ్రాహ్మణాన్ మయి ధియా మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా - అర్చయన్తః - తుష్యద్ధృదః సన్తుష్టచిత్తాః - స్మితం హాస - స్తదేవ సుధా - తయోక్షితం సిక్తం - పద్మమివ వ

ఖేన । యద్బ్రాహ్మణస్య ముఖతశ్చరతోఽనుఘాసం తుష్టస్య మయ్యవహితైర్నిజకర్మపాకైః ॥౮॥ యేషాం బిభర్మ్యహమఖణ్డవికుణ్ఠయోగమాయావిభూతిరమలాఙ్ఘ్రిరజః కిరీటైః । విప్రాంస్తు కో న విషహేత యదర్హణామ్భస్సద్యః పునాతి సహచన్ద్రలలామలోకాన్ ॥ ౯ ॥ యే మే తనూర్ద్విజవరాన్దుహతీర్మదీయా భూతాన్యలబ్ధశరణాని చ భేదబుద్ధ్యా । ద్రక్ష్యన్త్యఘక్షతదృశో హ్యహిమన్యవస్తాన్గృధ్రా రుషా మమ కుషన్త్యధిదణ్డనేతుః ॥ యే బ్రాహ్మణాన్మయి ధియా క్షిపతోఽర్చయన్తస్తుష్యద్ధృదస్స్మితసుధోక్షితపద్మవక్త్రాః । వాచాఽనురాగకలయాఽఽత్మజవద్గృణన్తస్సమ్బోధయన్త్యహమివాహముపాకృతస్తైః ॥౧౧॥ తన్మే స్వభర్తురవసాయమలక్షమాణౌ యుష్మద్వ్యతిక్రమగతిం ప్రతిపద్య సద్యః । భూయో మమాన్తికమితాం తదనుగ్రహో మే యత్కల్ప్యతామచిరతో భృతయోర్వివాసః ॥౧౨॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ అథ తస్యోశతీం దేవీమృషికుల్యాం సరస్వతీమ్ । ఆస్వా

క్త్రం యేషాం తే - అనురాగకలయా అనురాగేణ కలయా కలితయా యుక్తయా - వాచా గిరా - ఆత్మజవత్ పుత్రమివ - గృణన్తో భాషమాణాః - సమ్బోధయన్తి - తైః - అహమివ - ఉపాకృతః - ఉపకారితః - తే మదనుగ్రహవిషయా ఇతి భావః ॥౧౧॥ ఏవం బ్రాహ్మణాన్ ప్రశస్యాద మునివిహితం దణ్డం స్వయమప్యనుమనుతే ॥ తన్మ ఇతి ॥ తస్మాత్ స్వభర్తుః స్వయోరాత్మనోర్భర్తు - ర్మమ అవసాయం ఉక్తవిధం నిశ్చయ - మలక్షమాణౌ అజానన్తౌ - యుష్మాసు యో వ్యతిక్రమోఽపరాధ - స్తస్య గతిం ఫలం - ప్రతిపద్య - సద్యః ఆశు - భూయః పునః - మమాన్తికం సమీపం - ఇతాం ప్రాప్నుతాం - యద్యస్మాద్ధేతోర్దణ్డ ఏవ భవతామనుమత స్తస్మాత్ - తవకో భృత్యానుగ్రహకారిత్యత్రాహ ॥ భృతయోః భృత్యయోః - అచిరతః ఆశు - వివాసః యుష్మద్వ్యతిక్రమగతిసమాప్తిః - కల్ప్యతాం కల్ప్యతామితి యత్తదేవ - మే - అనుగ్రహః - మహదతిక్రమఫలమవాప్య పునరాశు మత్సమీపాగమనమేవ మదనుగ్రహ ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ ఏవమాశ్రితసౌలభ్యసౌశీల్యాదిగుణగణసమ్పన్నేన భగవతోక్తాని,, బ్రహ్మదైవపరం హి మే,, యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుం శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతి,, యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజః కిరీటైర్బిభర్మ్యహం,, ఇత్యాదివచాంస్యాశ్రుత్య మునయః,, స్తం దైవతానాం పరమం చ దైవతం,, ఇత్యాదిశ్రుతిభిః - పరమదైవతత్వేన కీర్తితో భగవాన్ నిమస్మద్వ్యాజ్ఛనాన్నైవం వదతి - అహో స్విత్ - ధర్మసంస్థాపనార్థాయ,, యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జన,, ఇతి స్వగీత్యనుసారేణ వదతీతి - తత్తాత్పర్యమజానన్తో - నూనమసౌ - న భక్తాన్వాఞ్ఛయతి - కిన్తు - ధర్మసంస్థాపనాయైవ వదతీతి పునర్నిశ్చిచీషయా - తదుక్తాని వాక్యాన్యస్య తాత్పర్యకత్వేన ప్రతిపాదయిష్యన్త స్తం ప్రత్యూచురిత్యాహ బ్రహ్మా త్రిభిః ॥ అథ ఉక్తవిధభగవద్వాక్యశ్రవణానన్తరం - తస్య భగవతః - ఋషికుల్యాం వేదసజాతీయాం - ఉశతీం కమనీయాం - దేవీం మానుషాం - సరస్వతీం - ఆస్వాద్య అనుభూయ - ఆక్రోశత్య - మన్యునా విషసమానేన క్రోధేన - దష్టానాం వ్యాప్తానాం - తేషాం మునీనాం - మాత్మా అన్తఃకరణం న వ్యతృప్యత - తద్వా

క్యతాత్పర్యాజ్ఞానాన్మన్యదష్టత్వాచ్చచిత్తంనాతిప్రసన్నమభూదిత్యర్థః ॥౧౩॥ ॥సతీంసాధ్వీం-లక్ష్మీంలక్ష్యవస్తురాం-గురుభిర్మహద్భిర్వైదుష్య-రర్థైరభిధేయైః-గహ్వరాందుర్విజ్ఞేయాం, అగాధగమ్భీరాం-అభిప్రాయతోఽగాధా-మర్థతోగమ్భీరాం-సరస్వతీమిత్యనుషఙ్గః-శృణ్వన్తః - విగాహ్యవిలోడ్య, ఆదాయఆహృత్య-ఇదమేషాంవాక్యానాంతాత్పర్యమితిపర్యాలోచ్యేత్యర్థః-తేనభగవతాచికీర్షితంకర్తుమిష్టం-నవిదుఃవిచార్యపరిష్కృత్యనవిదుః-కింతు-తూష్ణీమాపాతతోవిదురిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ ॥యోగమాయయాఆత్మీయయావిచిత్రసర్గకారిణ్యాప్రకృత్యా-ఆరబ్ధస్యకృత్స్నస్యజగతః-యత్పారమేష్ఠ్యంసర్వోత్కృష్టమాధిపత్యం - తస్యఉదయోయస్మాత్తం, అస్మదాధిపత్యప్రదాతారమిత్యర్థః, తంభగవన్తం-తేవిప్రాః - క్షుభితత్వచః - సంశయావహవాక్యశ్రవణక్రుద్ధాత్వక్ - యేషాంతే- ప్రహృష్టాఃనిరతిశయకల్యాణగుణగణాకరస్యాత్మదైవతస్యభగవతోదర్శనతత్సంభాషణతత్కృపావలోకనాదిజనితహర్షయుక్తాశ్చ - ప్రాఞ్జలయః, ప్రోచుః ॥ ౧౫ ॥ ॥ఉక్తిమేవాహుః॥నవయమిత్యాదిభిర్దశభిః॥ హేభగవన్ దేవ-తవత్వయా-చికీర్షితం, వయం, నవిద్మః, కింభవానస్మాననుజిఘృక్షతి - ఉతనానుజిఘృక్షతీతిత్వత్తాత్పర్యంవిశిష్యనజానీమః, కింతు - మేనుగ్రహం- ప్రత్యేకాభిప్రాయైకవచనం-అనుగ్రహశ్చేతి - అనుగ్రహఃకృతఇత్యాపాతతోవిద్మః ఆపాతతోవాఽనుగ్రహఃకృతఃకథంజానథేత్యత్రాహుః॥యస్మాత్, అధ్యక్షఃవాఙ్మనసాగోచరస్త్వం - మక్షివిషయఃప్రభాషసే ॥ ౧౬ ॥ ॥ఏవంస్వాత్మనాంతదభిప్రాయానభిజ్ఞత్వమావేద్య, తదుక్తీనాంతాత్పర్యంక్రోడీకుర్వన్తో ,, బ్రహ్మదైవంపరంహిమే ,, ఇత్యాద్యుక్తయో, ధర్మమర్యాదావస్థాపనాయైవప్రవృత్తాఉపపన్నానాన్యథేత్యాహుః ॥ బ్రహ్మణ్యస్యేత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ హేప్రభో, బ్రహ్మణ్యస్యబ్రాహ్మణతన్మర్యాదాపాలకస్య - తవ-బ్రాహ్మణాః, పరందైవతంకిల, కిలేత్యనేనలోకశిక్షాసూచితా॥ యదిభ

ద్యమన్యదష్టానాంతేషామాత్మాహ్యతృప్యత ॥౧౩॥ సతీమాదాయశృణ్వన్తోలక్ష్మీంగుర్వర్థగహ్వరామ్।విగాహ్యాగాధగమ్భీరాంనవిదుస్తచ్చికీర్షితమ్॥౧౪ ॥ తేయోగమాయయారబ్ధపారమేష్ఠ్యమహోదయమ్।ప్రోచుఃప్రాఞ్జలయోవిప్రాఃప్రహృష్టాఃక్షుభితత్వచః॥ ౧౫॥కుమారాఊచుః॥నవయంభగవన్విద్మస్తవదేవచికీర్షితమ్।కృతోమేఽనుగ్రహశ్చేతియదధ్యక్షఃప్రభాషసే ॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మణ్యస్యపరందైవంబ్రాహ్మణాఃకిలతేప్రభో।విప్రాణాందేవదేవానాంభగవానాత్మదైవతమ్॥ ౧౭ ॥ త్వత్తస్సనాతనోధర్మోరక్ష్యతేతనుభిస్తవ।ధర్మస్యపరమోగుహ్యోనిర్వికారోభవాన్మతః॥౧౮ ॥తరన్తిహ్యఞ్జసామృత్యుంనివృత్తాయదనుగ్రహాత్।యోగినస్సభవాన్కింస్విదనుగృహ్యేతయత్పరైః॥ ౧౯ ॥ యంవైవిభూతిరుపయాత్యనువేలమన్యైరర్థార్థి

వాన్ బ్రాహ్మణాన్ పరదైవతభావేననానువర్తసే -తతస్త్వత్తోఽపరేజనాబ్రాహ్మణా -నబహుమన్యన్తేనశ్రేయ- రతోలోకశిక్షార్థమేవబ్రహ్మదైవంపరంహిమఇత్యుక్తమితిభావః ,, వస్తుతస్తు ,, దేవదేవానాందేవేనత్వయాపిదేవానాంబహుమన్తవ్యానాం, విప్రాణాం - భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః- ఆత్మదైవతంత్వమేవపరందైవతం, ఆత్మదైవతమితిహేతుగర్భంవిశేషణం, ఆత్మదైవతస్యతవదేవతాన్తరంసంభవతీత్యర్థః ॥ తథాచశ్రూయతే॥ పతింవిశ్వస్యాత్మేశ్వరం ,, యస్మాత్పరంనాపరమస్తి ,, నతస్యేశేకశ్చనతస్య నామమహద్యశః ,, స్వేమహిమ్నిప్రతిష్ఠిత, ఇత్యాది ॥౧౭ ॥ ॥బ్రహ్మణ్యత్వమేవప్రపఞ్చయతి॥ త్వత్తఇతి॥ధర్మః-చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయావస్థితః-సనాతనోధర్మః, త్వత్తఏవప్రవృత్తః- తవతనుభిరవతారైః, రక్ష్యతేచ - ఈదృశస్యధర్మస్య, పరమఃనిత్యో[illegible]ఫలం-నిర్వికారోభవానేవ - మతఃజ్ఞాతః, శ్రుతిభిరితిశేషః॥తథాచశ్రూయతే॥ ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానంవిశ్వంబిభర్తిభువనస్యనాభిః ,, ఏషభూతపాలఏషసేతుర్విధరణః ,, అవిద్యయామృత్యుంతీర్త్వావిద్యయామృతమశ్నుతే ,, ఇత్యాది ,, నిర్వికారఇత్యనేన- కర్మసురుచిమాత్రజనకానామవాన్తరఫలానాంక్షయిష్ణుత్వంసాతిశయత్వం, భగవతస్తుఅనన్తస్థిరఫలత్వంసూచితం, అతోధర్మసంస్థాపనార్థమేవబ్రహ్మదైవమిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౮ ॥ ॥అస్యథేదమనుపపన్న[illegible]స్తీతి ॥ నివృత్తాఃనివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, యోగినః, మృత్యుంసంసారం, యదనుగ్రహాత్యస్యతవానుగ్రహాత్-అఞ్జసాసుఖేన, తరన్తి॥తథాచశ్రుతిః॥అమృతస్యైషసేతురితి॥సేతుఃప్రాపకః-సభవాన్ పరైరన్యైః అనుగ్రాహ్యో[illegible]కుః - నానుగృహ్యేతఇత్యర్థః,, అనుగ్రాహ్యతేపరమితిపాఠాన్తరం,, తదా, పరంబ్రాహ్మణ- మనుగ్రహకర్తారంకరోషికిమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ॥యదుక్తం ,, నశ్రీర్విరక్తమపిమాంవిజహాతీతి, తదపియ

౧౯॥శ్లో॥పా ॥అనుగ్రాహ్యతేపరం.

ధాశ్రుతాభిప్రాయకత్వే, అత్యన్తానుపపన్నమితిమత్వా, తత్తాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్త ఆహుస్సార్ధేన॥ యమితి॥ యం త్వాం విభూతిర్లక్ష్మీః-కథంభూతా, అర్థార్థిభిః చతుర్విధపురుషార్థిభిః, స్వశిరసా, ధృతః పాదరేణుర్యస్యాస్సా, తథాచోక్తం ‘‘ఆకిఞ్చన్యైకశరణాః కేచిద్భాగ్యాధికాః పునః॥ తత్పాదామ్బురుహద్వన్ద్వం ప్రపద్య ప్రీతమానసాః, లక్ష్మీం పురుషకారేణవృతవన్తోవరాననఇతి,, ఏవంభూతాలక్ష్మీః-ధన్యార్పితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నః, ధన్యైర్భాగవతైః అర్పితం నూతనతులసీమాలాయాః స్థానం యస్య, తస్య మధువ్రతపతేః భృఙ్గరాజస్య, లోకం స్థానం, శ్రీపాదపద్మం కామయానేవ, యం త్వా-మనువేలం తత్తదుచితావసరేషు-ఉపయాతి సేవతే ❋ ॥ ౨౦ ॥ ❋ తాం లక్ష్మీం వివిక్తైః పరిశుద్ధైః-చరితైః స్వనుష్ఠానైః-అనువర్తమానాం సేవమానామపి, యోభవాన్-నాత్యాద్రియత్ నాత్యాదృతవాన్-కుతః, యతః-త్వం పరమభాగవతేష్వేవ ప్రకృష్టసఙ్గవాన్ ‘‘అయం భావః,, ఏవం హి శ్రీలక్ష్మీర్త్తనే అయం హి సారగ్రాహీ మధువ్రతో ఽలిచ ఇతి లక్ష్మ్యర్పితాఙ్ఘ్రి కరతాయాం తులస్యాం పరిహారోనిశ్చలస్నేహరత్వే, అతోఽఙ్ఘ్రి రావర్జ్యమధికం స్యాత్, తతోఽహం వక్షసి స్థితాపి యోగిజనాభిబహుసేవనసంమర్దమఙ్గీకృత్యాపి, తులస్యా సహ-సాపత్న్యేనాపి వరశ్రేణి విస్యామితి॥ ఏవమాత్మస్థైవానువర్తమానామపి-తాం-త్వం-పరమభాగవతప్రసఙ్గేనావసరమలభమానో నాతివాదృతవానితి ‘‘యదుక్తం,, యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుమితి ‘‘తదపి పాలితస్త్రీ మిచ్ఛద్భిర్వా శ్రీహస్తేనాసేవితవ్యాఇత్యేతత్తాత్పర్యకమిత్యభిప్రేత్యోత్థ,, యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజోఽభిభర్షీత్యస్య తాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్త ఆహురర్ధేన॥ తమితి॥ తం ధర్మమర్యాదాప్రతిష్ఠాపయితారం-శ్రియాపి సమాశ్రయణీయం లావణ్యనిధిం త్వాం, ద్విజానాం-మనుపథం పథి పథి లగ్నం, యత్పుణ్యం రజః-తథా శ్రీవత్సలక్ష్మ చ శ్రీవత్సచిహ్నంచ-కిం పునీతః పవిత్రీకురుతః కిం-కిమర్థం-న-తేఽభి, భగభాజనః నిరతిశయసౌన్దర్యాశ్రయః-త్వం, మగాః ప్రాప్తవానసి, భూషణత్వేనస్వీకృతవానసి ‘‘పునతేతి పాఠాన్తరం,, తదా-ద్విజానుపథపుణ్యరజః పునీతే కిం-నపునీ

భిస్స్వశిరసాధృతపాదరేణుః। ధన్యార్పితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నో లోకం మధువ్రతపతేరివ కామయానా ❋ ॥ ౨౦ ॥ యస్తాం వివిక్తచరితైరనువర్తమానాం నాత్యాద్రియత్పరమభాగవతప్రసఙ్గః। తం త్వాం ద్విజానుపథపుణ్యరజః ❋ పునీతః శ్రీవత్సలక్ష్మ కిమగా భగభాజనస్త్వమ్ ॥ ౨౧ ॥ ధర్మస్య తే భగవతస్త్రియుగ త్రిభిస్స్వైః పద్భిశ్చరాచరమిదం ❋ ద్విజదేవతార్థమ్। నూనం భృతం తదభిఘాతి రజస్తమశ్చ సత్త్వేన నో వరదయా తనువా ❋ నిరస్య ॥ ౨౨ ॥ న త్వం ద్విజోత్తమకులం యది హాత్మగోపం గోప్తా వృషస్స్వర్హ ❋ ణేన ససూనృతే

త ఇత్యర్థః-తర్హి కిమర్థం రజోఽభిభర్షి శ్రీవత్సలక్ష్మ కిం కిమర్థమగాః, భూషణత్వేనేతి చేత్, రజోఽపభూషణత్వేనైవ బిభర్షీతి శజ్కోత్తరత్వేన వ్యాఖ్యేయమ్ ❋ ॥ ౨౧ ॥ ❋ ఏవమలఙ్కారార్థమేవ రజోఽభిభర్షీత్యభిధాయ, అథ లోకమర్యాదాపాలకేన భవతాఽవశ్యం భర్తవ్యమేవేతి ప్రతిపిపాదయిషవోఽవశ్యం లోకమర్యాదా భవతా పాల్యా ఏవ, అన్యథా ‘‘ఉత్సీదేయురిమే లోకా,, ఇత్యముమర్థ-మన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముపపాదయన్త ఆహుస్త్రిభిః-హే త్రియుగ త్రీణియుగాని యుగ్మాని జ్ఞానశక్త్యాదిషడ్గుణానాం యస్యేతి త్రియుగ, స్తస్య, సంబోధనం-ధర్మస్య ధర్మరూపస్య భగవత-స్తే తవ, త్రిభిః-స్వైః అసాధారణైః, పద్భిః తపోదానదయాత్మకైః-ద్విజదేవతాసంరక్షణార్థం ‘‘ద్విజదేవతార్థ,, మితి పాఠే తు, స్వకీయదేవతాసంరక్షణార్థం-తదభిఘాతి తేషాం ధర్మస్య పదానాం అభిఘాతి అభిఘాతుకం, యద్రజః తమశ్చ, రజస్తమః ప్రచురాం స్తాన్ సత్త్వేన శుద్ధసత్త్వమయేన-తనువా మూర్త్యా, అవతారై రిత్యర్థః-నిరస్య చరాచరాత్మకమిదం జగత్-భృతం, నూనం-స్వేచ్ఛాపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహాః శుద్ధసత్త్వమయమూర్త్యా ద్విజదేవతార్థం ధర్మవిరోధినో రజస్తమః ప్రచురాన్నిరస్య కృత్స్నం జగత్తపోదానదయాఖ్యైః ధర్మపాదైః పోషయసీత్యర్థః ❋ ॥ ౨౨ ॥ ❋ నత్వమితి ॥ ఆత్మనా భవతా గోపం గోపనీయం రక్షణీయం, ద్విజోత్తమానాం కులం, అర్హణేన సమర్హణేన-సూనృతేన ప్రియవాక్యేన చ-యది-శ్రేష్ఠస్త్వం గోప్తా రక్షితా-న చేత్-స్వయం ధర్మాననుతిష్ఠన్ లోకాం స్తేషు ప్రవర్తయసే న చేదిత్యర్థః-తర్హ్యేవ తథైవ-శివః శ్రేయస్సంపాదకః-తవ త్వత్సంబన్ధివేదపన్థాః వేదమార్గః కర్మోపాసనాత్మకః నష్టః యతనాశం యాస్యతి-హి యస్మాత్ ఋషభస్య శ్రేష్ఠస్య-య-దాచరితం తదేవ-లోకః-ప్రమాణం ప్రమాణత్వేన అగ్రహీష్యత్॥ తదేవ గీతం॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః। స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి॥ న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన ॥ నానవాప్తమవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి॥ యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతన్ద్రితః। మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥ ఉత్సీదేయురిమే లోకా

❋ ౨౧॥ శ్లో॥ పా॥ రజః పునీతే. ❋ ౨౨॥ శ్లో॥ పా॥ నిజదేవతార్థమ్.

న కుర్యాం కర్మ చేదహమ్। సంకరస్య చ కర్తా స్యాముపహన్యామిమాః ప్రజా ఇతి॥౨౩॥ త్వయైవ గీతత్వాద్వేదమార్గనాశనం తవాఽనుచితమేవేత్యాహ॥ తత్తే ఇతి॥ సత్త్వనిధేః శుద్ధసత్త్వాశ్రయస్య - అత ఏవ, జనాయ, క్షేమం విధాతుం కర్తుమిచ్ఛోః - స్వజశక్తిభిర్నిజావతారైః - ఉద్ధృతాః నిర్మూలితాః అరయో ధర్మవిరోధినో యస్య - తే తవ - తత్ వేదమార్గనాశనం, అనభీష్టమివ అనభీష్టమేవేత్యర్థః - హే త్ర్యధిప త్రైలోకాధిప తే - విశ్వస్య భర్తుర్ధారకస్య పోషకస్య చ - అవనతస్య చాస్మాన్ ప్రణతస్య అత్ర ప్రణతస్యేతి రజోధారణస్యాప్యుపలక్షణం తవ - ఏతావతా ప్రణతిమాత్రేణ - తేజః ప్రభావః - న క్షతం న విహతం - కింతు సః ప్రణామః - తే వినోదః లోకప్రేరణరూపః ॥౨౪॥ ఏవం యథామతి భగవదుక్తీనాం తాత్పర్యం పరిష్కృత్య తచ్చికీర్షితమజానన్తస్స్వాపరాధానుగుణదణ్డధారణం చ నివేదయన్త ఆహురేకేన॥ యమితి॥ హే అధీశ - భవాన్ - అనయోర్భృత్యయోః - యం వా - దమం - అస్మాభిర్విహితమన్యం వా దణ్డం - వృత్తిం వా యథాపూర్వమత్ర లోకే వర్తనం వా - విధత్తే - తత్ - నిర్వ్యళీకం సత్యం యథా తథా - అనుమన్మహి అనుమన్యామహే - అస్మాసు, చ, ఉచితః స్వాపరాధానురూపః - యో దణ్డః - స ధ్రియతాం విధీయతాం - భవద్భిః కిమపరాద్ధమితి చేత్ - యే వయం - అనాగసౌ నిరపరాధినౌ - కిల్బిషేణ శాపేన - అయుజ్మహి యోజితవన్తః - ద్వాస్స్థయోరపూర్వజననివారణం స్వాభావికమిత్యభిప్రాయేణానాగసావిత్యుక్తమ్ ॥౨౫॥ ఏవం మునిభిరావేదితహార్దో మునీనాం భృత్యయోశ్చానుగ్రహం కర్తుమనా భగవాన్ మునీన్ప్రత్యాహైకేన॥ ఏతావితి॥ ఏతౌ పార్షదౌ - సురేతరగతిం ఆసురం జన్మ - ప్రతిపద్య - సద్యః జన్మప్రభృతి - మయి - యస్సంరమ్భః క్రోధః - తేన సంభృతః సంజాతః, స్సమాధిరనవరతభావనా - తేన - అనుబద్ధః అనువృ

న తర్హ్యేవ నఙ్క్ష్యతి శివస్తవ వేదపన్థా లోకోఽగ్రహీష్యదృషభస్య హి తత్ప్రమాణమ్ ॥౨౩॥ తత్తేఽనభీష్టమివ సత్త్వనిధేర్విధిత్సోః క్షేమం జనాయ నిజశక్తిభిరుద్ధృతారేః। నైతావతా త్ర్యధిపతేర్బత విశ్వభర్తుస్తేజః క్షతం త్వవనతస్య స తే వినోదః ॥౨౪॥ యం వాఽనయోర్దమమధీశ భవాన్విధత్తే వృత్తిం ను వా తదనుమన్మహి నిర్వ్యళీకమ్। అస్మాసు వా య ఉచితో ధ్రియతాం స దణ్డో యేఽనాగసౌ వయమయుఙ్క్ష్మహి కిల్బిషేణ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఏతౌ సురేతరగతిం ప్రతిలభ్య సద్యస్సంరమ్భసంభృతసమాధ్యనుబద్ధయోగౌ। భూయస్సకాశముపయాస్యత ఆశు యో వశ్శాపో మయైవ విహితస్తదవేత విప్రాః ॥౨౬॥ అథ తే మునయో దృష్ట్వా నయనానన్దభాజనమ్। వైకుణ్ఠం తదధిష్ఠానం వికుణ్ఠం చ స్వయంప్రభమ్ ॥౨౭॥ భగవన్తం పరిక్రమ్య ప్రణిపత్యానుమాన్య చ। ప్రతిజగ్ముః ప్రముదితాశ్శంసన్తో వైష్ణవీం శ్రియమ్ ॥౨౮॥ భగవాననుగావాహ యాతం మా భైష్టమస్తు శమ్। బ్రహ్మతేజస్సమర్థోఽపి హన్తుం నేచ్ఛే మతం హి మే ॥౨౯॥ ఏతత్పురైవ నిర్దిష్టం రమయా క్రుద్ధయా యదా। పురాఽపవారితా ద్వారి విశతీ మయ్యుపారతే ॥౩౦॥ మయి సంరమ్భయోగేన నిస్తీర్య బ్రహ్మహేళనమ్। ప్రత్యేష్యతం నికాశం మే కాలేనాల్పీయసా పునః ॥౩౧॥ ద్వాస్స్థావాదిశ్య భగవాన్విమానశ్రేణిభూషణమ్। సర్వాతిశయయా లక్ష్మ్యా

త్తః - యోగో మత్సంబన్ధో యయోస్తౌ - అత ఏవ, ఆశు పునః - స్సకాశం మత్సమీపం - ఉపయాస్యతః - హే విప్రాః - వః యుష్మాకం, యశ్శాపః - స మయైవ త్వన్ముఖేన మయైవ - విహితః, తత్ విహితమితి - అవేత అవగచ్ఛత ॥౨౬॥౨౭॥ ఏవం భగవతోక్తా మునయో యయురిత్యాహ ద్వాభ్యామ్॥ అథ అనన్తరం - నయనయోః ఆనన్ద - స్తస్య భాజనం విషయం, వైకుణ్ఠం - తస్య వైకుణ్ఠస్య అధిష్ఠానస్థానం - స్వప్రకాశం - వికుణ్ఠలోకం చ - దృష్ట్వా - తే మునయః భగవన్తం - పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణిపత్య ప్రణమ్య అనుమాన్య అనుజ్ఞాప్య - వైష్ణవీం భాగవతీం - శ్రియం సంపదం - శంసన్తః ప్రశంసన్తః - ముదితాః హృష్టాః, ప్రతిజగ్ముః ॥౨౮॥ మునిగమనానన్తరం ద్వాస్స్థౌ స్వయం భగవానువాచేత్యాహ త్రిభిః - భగవాన్ - అనుగౌ భృత్యౌ ప్రతి, ఆహ ఉవాచ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ యాతం గచ్ఛతం - మా భైష్టం భయం మా కురుతం - శం సుఖమేవ, గచ్ఛతోరపి - యువయోః, అస్తు - యద్యావయోరనుగ్రహ ఏవ భవతాం క్రియతే - తర్హి - బ్రహ్మదణ్డ ఏవ కిం న నివర్త్యత ఇత్యత్రాహ, తేజః బ్రహ్మదణ్డం - తేజః కార్యత్వాద్దణ్డస్యాపి తేజశ్శబ్దేన నిర్దేశః హన్తుం నిరసితుం - సమర్థోఽపి నేచ్ఛే, కుతః, హి యస్మాత్ - మే మమ - చ ఏవం సంమతమ్ ॥౨౯॥ న కేవలం మమైవేదం బ్రహ్మతేజోఽనుమతం కింతు లక్ష్మ్యా అపీత్యాహ॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ యువయోరితో నిర్గమనం, పురా పూర్వకాలే క్రుద్ధయా రమయా లక్ష్మ్యైవ - నిర్దిష్టం, పురేత్యుక్తే, పురా కదేత్యత్రాహ - మయి, ఉపారతే ప్రణయకలహవశాత్తూష్ణీం శయానే సతి - మన్నిలయాద్బహిర్నిర్గత్య - పునరన్తః ప్రవిశన్తీ ద్వారి - యువాభ్యాం, యదా నివారితా తదేత్యర్థః ॥౩౦॥ అతో - మయి, సంరమ్భః క్రోధః తస్య యోగః అనవరతసంబన్ధః - బ్రహ్మవిదపరాధజన్యం ఫలం, నిస్తీర్య నిరవశేషమపోహ్య, అల్పీయసైవ కాలేన, పునః - మే - నికాశం సమీపం - ప్రత్యేష్యతం ప్రత్యాగచ్ఛతమ్ ॥౩౧॥ ఏవం ద్వాస్స్థావాదిశ్య భగవాన్ స్వస్థానమావివే

శేత్యాహ॥ భగవాన్ద్వాస్స్థౌ ఆదిశ్య ఆజ్ఞాప్య, విమానశ్రేణ్యా ఏవ మాపణం యస్మిన్ సర్వాతిశయయా నిరతిశయయా - ఆత్మీయ సంపదా, జుష్టం "యద్వా" జుష్టం ప్రియం - స్వధిష్ణ్యం స్వకీయస్థానం లక్ష్మ్యా సహ - ఆవిశత్ ॥౩౨॥ అథ తౌ కేన భూతౌ కిమకుర్వతాం చేత్యత్రాహ॥ తావితి॥ గీర్వాణఋషభౌ పార్షదప్రవరౌ - ద్వాస్స్థౌ సమస్తరాత్ బ్రహ్మశాపాద్ధేతోః, హరిలోకతః, హరిలోకాదేవ, హృతశ్రియౌ భ్రష్టతేజస్కౌ, అతఏవ, విగతస్మయౌ వినష్టగర్వౌ, అభూతామ్ ॥౩౩॥ తదా వికుణ్ఠస్థానాత్తయోర్నిపతమానయోస్సతోః, సపుత్రకాః, దేవాః, విమానాగ్రేషు వసతాం, మహాన్ ఉచ్చైః, హాహాకార ఆసీత్ ॥౩౪॥ తావేవ - హరేః పార్షదశ్రేష్ఠౌ, దితేః - జఠరే కుక్షౌ - నిర్విష్టం ప్రవిష్టం - కశ్యపసంబన్ధి - ఉల్బణం, తేజో వీర్యం ప్రతి - అధునా, ఆశు - ప్రాప్తౌ ॥౩౫॥ తయోరసురయోః సురజన్మనోర్యమయోస్సహైవ గర్భం ప్రవిశ్య ఉత్పత్స్యమానయోః - తేజసా - అద్య - వః యుష్మాకం, తేజః, ఆక్షిప్తం అభిభూతం - ఏతర్హి ఇదానీం - భగవాన్ - తత్ భవతాం తేజః, విధాస్యతి - తౌ నిహత్య భవత్తేజో యథావస్థితం కరిష్యతీత్యర్థః ॥౩౬॥ భగవాన్ కదా విధాస్యతి - విధాతుం సమర్థో భవేన్నవేతి శఙ్కాద్వయం పరిహరన్నితిహాసం నిగమయతి॥ విశ్వస్యేతి॥ విశ్వస్య జగతః - స్థితిలయోత్పత్తిహేతుత్వమితి ఫలితం - ఏవంభూత - స్త్ర్యధీశః త్రిలోకాధిపతిః - యో భగవాన్, స ఏవ, నోఽస్మాకం - క్షేమం విధాస్యతి - సర్వగణోత్కర్షం కాలే కరిష్యతి - తత్రైవ - తథాభూతే - ఏతస్మిన్ భగవతి అస్మదీయస్య అస్మదిష్టస్య - విమృశేన - కియానర్థః కియత్ ప్రయోజనం, కృత్స్న విశ్వస్థితిలయోద్భవలీలస్య అచిన్త్య వివిధ విచిత్ర రచనా సమర్థ సమాధికస్య షాడ్గుణ్య పూర్ణస్య త్రిలోకాధిపతేః స్వాశ్రితాస్మదీయ నివర్తనమత్యల్పం ప్ర

జుష్టం స్వం ధిష్ణ్యమావిశత్॥౩౨॥ తౌ తు గీర్వాణఋషభౌ దుస్తరాద్ధరిలోకతః । హతశ్రియౌ బ్రహ్మశాపాద భూతాం విగతస్మయౌ॥౩౩॥ తదా వికుణ్ఠధిషణాత్తయోర్నిపతమానయోః। హాహాకారో మహానాసీద్విమానాగ్ర్యేషు పుత్రకాః ॥౩౪॥ తావేవ హ్యధునా ప్రాప్తౌ పార్షదప్రవరౌ హరేః । దితేర్జఠరనిర్విష్టం కాశ్యపం తేజ ఉల్బణమ్ ॥౩౫॥ తయోరసురయోరద్య తేజసా యమయోర్హి వః । ఆక్షిప్తం తేజ ఏతర్హి భగవాంస్తద్విధాస్యతి॥ విశ్వస్య యః స్థితిలయోద్భవహేతురాద్యో యోగేశ్వరైరపి దురత్యయయోగమాయః । క్షేమం విధాస్యతి స నో భగవాంస్త్ర్యధీశస్తత్రాస్మదీయవిమృశేన కియానిహార్థః॥ ౩౭ ॥

॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ॥ నిశమ్యాత్మభువా గీతం కారణం శఙ్కయోజ్ఝితాః । తతస్సర్వే న్యవర్తన్త త్రిదివాయ దివౌకసః ॥౧॥ దితిస్తు భర్తురాదేశాదపత్యపరిశఙ్కినీ । పూర్ణే వర్షశతే సాధ్వీ పుత్రౌ ప్రసుషువే యమౌ ॥౨॥ ఉత్పాతా బహవస్తత్ర నిపేతుర్జాయమానయోః । దివి భువ్యన్తరిక్షే చ లోకస్యోరుభయావహాః ॥౩॥ సహాచలా భువశ్చేలుర్దిశస్సర్వాః ప్రజజ్వలుః । సోల్కాశ్చాశనయః పేతుః కేతవశ్చార్తిహేతవః॥౪॥ వవౌ వాయుస్సుదు

యోజనమిత్యర్థః ॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం "అథాత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహాసం పురాతనం । బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతాం," మిత్యుపక్రాన్తం దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసం ప్రస్తుత్య, తమేవ నిగమయన్ పరము ప్రకృతం హిరణ్యాక్షవధం ప్రస్తౌతి బ్రహ్మనారదసంవాదోపోద్ఘాతమితిహాసాన్తరం పరమప్రకృతేన సఙ్గమయన్ హిరణ్యాక్షజన్మ ప్రభృతి వక్తుమారభతే॥ మైత్రేయః॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా - గీతం, కారణం - స్వవ్యసనకారణం నిశమ్య - శఙ్కయా - ఉజ్ఝితాః క్షేమం విధాస్యతీతి బ్రహ్మవచనాచ్ఛఙ్కయా త్యక్తాః - సర్వే - త్రిదివౌకసః దేవాః, తతః - బ్రహ్మణో లోకాత్ - త్రిదివాయ త్రిదివం ప్రతి - జగ్ముః ॥౧॥ దితిస్తు - భర్తుః కాశ్యపస్య - ఆదేశాత్ "లోకాన్సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః," ఇతి వాక్యాత్ - స్వాపత్యాభ్యాం - దేవాద్యుపద్రవమాశఙ్కమానా సతీ - వర్షశతే, పూర్ణే సతి, యమౌ పుత్రౌ - ప్రసుషువే ప్రసూతవతీ - యుగపజ్జాతౌ యమావిత్యుచ్యేతే ॥౨॥ తత్ర తజ్జన్మదేశే, తయోః జాయమానయోస్సతోః, దివి - భువి - అన్తరిక్షే చ, బహవః చిత్రాః - లోకస్య - ఉరుభృశం - భయావహాః భయఙ్కరాః - ఉత్పాతాః - నిపేతుః పతితాః ॥ ౩ ॥ ఆర్తిహేతవః లోకపీడాసూచకాః - కేతవః ధూమకేత్వాదయః - ఉదభూవురితి శేషః ॥౪॥ సుదుస్స్పర్శః కఠినస్పర్శః - ఘూత్కారాని తీవ్రవాయుశబ్దానుకరణం - తాన్ముహుః - ఈరయన్ ధ్వనయన్ - నగపతీన్ వృక్షశ్రేష్ఠాన్ - ఉన్మూలయన్ - వాత్యాశ్చక్రవాయవః - తేషామనీకస్సమూహాయస్య - రజ ఏవ ధ్వజో యస్య - తం "వాత్యానీకో రజోధ్వజః" ఇతి పాఠే, వాత్యాభిరానీతం ఉద్ధృతం రజ ఏవ ధ్వజో యస్యేత్యర్థః -

వంవిధో వాయుర్వవౌ ప్రాసరత్ ॥౫॥ ఉచ్చైర్హసన్త్య ఇవ తటిత ఇత్యేషు - తేషామమ్భోదానాం మేఘానాం - ఘటయా సమూహేన - నష్టో భాగణః సూర్యాదిప్రభాసమూహో యస్మిన్ - వ్యోమ్ని - ప్రవిష్టతమసా ప్రవిష్టగాఢాన్ధకారేణ - పదం తత్స్థానం న వ్యాదృశ్యత ఈషదపి నాదృశ్యతేత్యర్థః ॥౬॥ వార్ధిః సముద్రః - విమనాః దుఃఖితచిత్త ఇవ - ఊర్మిభిః తరఙ్గైః క్షుభితముదరం ఉదరస్థానమకరాదయో యస్య సః - చుక్రోశ - శుష్కాని పఙ్కజాని యాసు తాః - ఉదపానాః ఉదకాని పిబన్త్యస్మిన్నిత్యుదపానాః - వాపీకూపతటాకాదయః - తైస్సహితా నద్యః - చుక్షుభుః క్షుభితవత్యః ॥౭॥ సరాహ్వాః రాహుగ్రస్తయోః - శశిసూర్యయోః - ముహుః పునః పునః - పరిధయః పరివేషాః - అభూవన్ - నిర్ఘాతాః నిరభ్రగర్జితాని - రథనిర్హ్రాదాః రథధ్వనితుల్యధ్వనయః - వివరేభ్యః గిరిగహ్వరేభ్యః - ప్రజజ్ఞిరే జాతాః ॥౮॥ అన్తర్గ్రామేషు గ్రామమధ్యేషు - ముఖతో ముఖైః - ఉల్బణం - వహ్నిం - వమన్త్యః ఉద్గిరన్త్యః - శివాః గోమాయవః - సృగాలానాం ఉలూకానాం చ - టంకారైః ధ్వనిభిస్సహ - అశివం యథా తథా - ప్రణేదుః ధ్వనితవత్యః - శివాః సృగాలజాత్యా వా స్త్రీజాతీయా - గ్రామేషు యాసాం ధ్వానమనిష్టసూచకం లోకా వదన్తి ॥౯॥ గ్రామసింహాః శ్వానః - శిరోధరాం కన్ధరాం - ఉన్నమయ్య ఉద్ధృత్య - సంగీతవద్రోదనవచ్చ - వివిధాః - వాచో భాషణాని - తతస్తతః తత్ర తత్ర - వ్యాముఞ్చన్ అకుర్వన్నిత్యర్థః ॥౧౦॥ ఖరాః గర్దభాః - కర్కశైః కఠినైః - ఖురైః - ధరాతలం - ఘ్నన్తః తాడయన్తః - ఖార్కారో గర్దభజాతిశబ్దః - తస్మిన్ రభసః సంభ్రమ - స్తేన - అమత్తాః రభసస్సంభ్రమో యేషాం త ఇతి వా - వరూథశస్సఙ్ఘశః - పర్యధావన్ ॥౧౧॥ రావసంత్రస్తాః శుభధ్వనిభితాః -

స్పర్శః ఘాట్కారానీరయన్ముహుః। ఉన్మూలయన్నగపతీన్ వాత్యానీకో రజోధ్వజః ॥౫॥ ఉద్ధసత్తటిదమ్భోదఘటయా నష్టభాగణే। వ్యోమ్ని ప్రవిష్టతమసా న స్మ వ్యాదృశ్యతే పదమ్ ॥౬॥ చుక్రోశ విమనా వార్ధిరూర్మిభిః క్షుభితోదరః। సోదపానాశ్చ సరితశ్చుక్షుభుశ్శుష్కపఙ్కజాః ॥౭॥ ముహుః పరిధయోఽభూవన్సరాహ్వోశ్శశిసూర్యయోః। నిర్ఘాతా రథనిర్హ్రాదా వివరేభ్యః ప్రజజ్ఞిరే ॥౮॥ అన్తర్గ్రామేషు ముఖతో వమన్త్యో వహ్నిముల్బణమ్। సృగాలోలూకటంకారైః ప్రణేదురశివం శివాః ॥౯॥ సఙ్గీతవద్రోదనవదున్నమయ్య శిరోధరామ్। వ్యముఞ్చన్వివిధా వాచో గ్రామసింహాస్తతస్తతః ॥౧౦॥ ఖరాశ్చ కర్కశైః క్షత్తః ఖురైర్ఘ్నన్తో ధరాతలమ్। ఖార్కారరభసా మత్తాః పర్యధావన్వరూథశః ॥౧౧॥ రుదన్తో రావసంత్రస్తా నీడాదుదపతన్ఖగాః। ఘోష్ఠేఽరణ్యే చ పశవశ్శకృన్మూత్రమకుర్వత ॥౧౨॥ గావోఽత్రసన్నసృగ్దోహాస్తోయదాః పూయవర్షిణః। వ్యరుదన్దేవలిఙ్గాని ద్రుమాః పేతుర్వినానిలమ్ ॥౧౩॥ గ్రహాన్పుణ్యతమానన్యే భగణాంశ్చాతిపీడితాః। అతిచేరుర్వక్రగత్యా యుయుధుశ్చ పరస్పరమ్ ॥౧౪॥ దృష్ట్వాఽన్యాంశ్చ మహోత్పాతానతత్తత్త్వవిదః ప్రజాః। బ్రహ్మపుత్రానృతే భీతా మేనిరే విశ్వసంప్లవమ్ ॥౧౫॥ తావాదిదైత్యౌ సహసా వ్యజ్యమానాత్మపౌరుషౌ। వవృధాతేఽశ్మసారేణ కాయేనాద్రిపతీ ఇవ ॥౧౬॥ దివిస్పృశౌ హేమకిరీటకోటిభి † ర్నిరుద్ధకాష్ఠౌ స్ఫురదఙ్గదాభుజైః। గాం కమ్పయన్తౌ

రుదన్తో ధ్వనిం కుర్వన్తో, నీడాత్ - ఉదపతన్ ఉద్గమ్య నిపేతుః - ఘోష్ఠే ఆభీరపల్ల్యాం - అరణ్యే చ - యే పశవః - తే శకృత్ పురీషం మూత్రం చ - అకుర్వత ఉత్ససృజుః ॥౧౨॥ గావః అసృగ్దోహాః రక్తం దుహన్త్యః అత్రసన్ ఉద్వేజితవత్యః - తోయదాః మేఘాః - పూయవర్షిణః కశ్మలవర్షిణోఽభూవన్ - దేవలిఙ్గాని దేవతాప్రతిమాః - వ్యరుదన్ - అశ్రూణి వ్యముఞ్చన్ - అనిలం వాయుం - వినా అన్తరేణాపి - ద్రుమాః పేతుః పతితవన్తః ॥౧౩॥ పుణ్యతమాన్ శుభకరాన్ - గ్రహాన్ గురుబుధాదీన్ - భగణాన్ బహూని నక్షత్రాణి చ - అన్యే క్రూరగ్రహాః అఙ్గారకాదయోఽపి - పీడితాః పుణ్యగ్రహైః పీడితాః - యద్వా కర్తరి క్తః ఆర్షస్త్వాత్పీడాకరాః - అతిచేరుః అతిక్రమ్య జగ్ముః - వక్రగత్యా ప్రత్యావృత్త్యా పరస్పరం యుయుధుశ్చ ॥౧౪॥ అన్యాంశ్చ ఉక్తాన్ అన్యాంశ్చ ఉత్పాతాన్ - దృష్ట్వా - అతత్త్వవిదః తదుత్పాతఫలమజానన్త్యః - బ్రహ్మపుత్రాన్ మరీచ్యాదీన్ ఋతే అన్తరేణ సర్వాః ప్రజాః భీతాః విశ్వసంప్లవం కృత్స్నజగత్సంహారం - మేనిరే అమన్యన్త - బ్రహ్మపుత్రాస్తు త్రైకాల్యవస్తువిషయజ్ఞానసంపన్నా - న భీతాః ॥౧౫॥ తౌ జాతావాదిదైత్యౌ - సహసా ఆశు - వ్యజ్యమానం ఆత్మపౌరుషం పూర్వసిద్ధం స్వపౌరుషం యయోస్తౌ - అశ్మసారేణ అయస్తుల్యేన కాయేన, అద్రిపతీ ఇవ పర్వతశ్రేష్ఠావివ వవృధాతే ॥౧౬॥ పునస్తావేవ విశినష్టి। దివీతి ॥ హేమకిరీటకోటిభిః స్వర్ణమయమకుటాగ్రైః - దివిస్పృశౌ దివం స్పృశన్తౌ - నిరుద్ధాః కాష్ఠా దిశో యాభ్యాం తౌ, "నిరుద్ధకోష్ఠౌ" ఇతి పాఠాన్తరం, తదా భూషణబద్ధప్రకోష్ఠావిత్యర్థః, స్ఫురన్త్యఙ్గదాని యేషు తే భుజాః యే

౫॥శ్లో॥పా ॥ వాత్యానీతరజోధ్వజః. ౧౬॥శ్లో॥పా॥ † నిరుద్ధకోష్ఠౌ.

యోస్తౌ అబ్జదలే అమ్బరే అమ్బునస్థే నిశ్చలం ... చరణైః పాదైః - పదే పదే - పదవిన్యాసం - గాం భూమిం - కమ్పయన్తౌ చాలయన్తౌ, సుశోభనా కాఞ్చీ రశనా మేఖలా యస్యాం, తయా - కట్యా అర్కం సూర్యం - అత్యేత్య అతిక్రమ్య - తస్థతుః స్థితవన్తౌ ॥ ౧౬ ॥ తయోర్యమయోర్మధ్యే, యః - స్వదేహాత్ - ప్రథమం - అజాయత - తం - హిరణ్యకశిపుం - యదా విదుః ప్రాహితిః, యం ప్రథమమసూత - తం - హిరణ్యాక్షం, యథా విదుః, తథా - నామధేయం - ప్రజాపతిః కశ్యపః - అకార్షీత్ కృతవాన్ - అయం భావః యదా హి గర్భాధానక్రమేణ యో ఽవపస్థం ప్రవిశతి, ఉత్తరం ప్రథమం ఉద్ధారాదిఘట్టమాదితః - ప్రాక్ పశ్చాద్భావేన ప్రవిశతి, తదా యథాధానతః - తయోః అపత్యతః క్రమవిపర్యయేణ మాతృతః ప్రసూతిః ; యదా ఽవిశద్ద్వితీయామాతం పూర్వం పుత్రం ... ద్వితీయాధానగర్భో హిత్వైవ పశ్చాయా, దితేః ప్రసిద్ధిస్మరణాత్, అతః స్వదేహాత్పూర్వం యో జాతస్తస్య హిరణ్యకశిపురితి, దితేః ప్రథమం ప్రసూతస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి - నామ కృతవానితి ॥ ౧౭ ॥ హిరణ్యకశిపుః, స్వదోర్భ్యాం స్వభుజాభ్యాం - ఉద్ధతః - బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, వరేణ, అకుతోమృత్యుః కుతశ్చిదపి మృత్యురహితః, సపాలాన్ లోకపాలసహితాన్ - త్రీన్ లోకాన్ - వశే వశే స్వాధీనానకార్షీత్ ॥ ౧౮ ॥ తస్య హిరణ్యకశిపోః అనుజః - పితుః కనిష్ఠ ఏవానుజః - హిరణ్యాక్షః - ప్రియః - ప్రీతివిషయః - అన్వహం - స్వయమగ్రజప్రీతికృత్ - గదాపాణిః - హస్తే యస్య సః యుయుత్సుః యోద్ధుమిచ్ఛుః - అతఏవ - రణం యుద్ధం - మృగయన్ - దివం - యాతో గతః ॥ ౨౦ ॥ తం హిరణ్యాక్షం - దుస్సహజవం దుర్ధర్షబలం - రణత్కాఞ్చననూపురైః ... రణత్కనకకాఞ్చననూపురైరుపస్కృతం - వైజయన్త్యా స్రజా, పుష్పపల్లవాదినిర్మిత స్రగ్వి

చరణైః పదే పదే ॥ కట్యా సుకాఞ్చ్యాఽర్కముత్యస్థతుః ॥ ౧౬ ॥ ప్రజాపతిర్నామ తయోరకార్షీద్యః ప్రాక్ స్వదేహాద్యమయోరజాయత । తం వై హిరణ్యకశిపుం విదుర్యథా యం తం హిరణ్యాక్షమసూత సాఽగ్ర ॥ చక్రే హిరణ్యకశిపుర్దోర్భ్యాం బ్రహ్మవరేణ చ ॥ వశే సపాలాన్ లోకాంస్త్రీనకుతోమృత్యురుద్ధతః ॥ ౧౮ ॥ హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తస్య ప్రియః ప్రీతికృదన్వహమ్ । గదాపాణిర్దివం యాతో యుయుత్సుర్మృగయన్ రణమ్ ॥ ౨౦ ॥ తం వీక్ష్య దుస్సహజవం రణత్కాఞ్చననూపురమ్ ॥ వైజయన్త్యా స్రజా జుష్టమంసన్యస్తమహాగదమ్ ॥ ౨౧ ॥ మనోవీర్యవరోత్సిక్తమసృణ్యమకుతోభయమ్ । భీతా నిలిల్యిరే దేవాస్తార్క్ష్యత్రస్తా ఇవాహయః ॥ ౨౨ ॥ స వై తిరోహితాన్ దృష్ట్వా మహసా స్వేన దైత్యరాట్ । సేన్ద్రాన్ దేవగణాన్ క్షీబానపశ్యన్ వ్యనదద్భృశమ్ ॥ ౨౩ ॥ తతో నివృత్తః క్రీడిష్యన్ గమ్భీరం భీమనిస్వనమ్ । విజగాహే మహాసత్త్వో వార్ధిం మత్త ఇవ ద్విపః ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ ప్రవిష్టే వరుణస్య సైనికా యాదోగణాః సన్నధియః ససాధ్వసాః । అహన్యమానా అపి తస్య వర్చసా ప్రధర్షితా దూరతరం ప్రదుద్రువుః ॥ ౨౫ ॥ స వర్షపూగానుదధౌ మహాబలశ్చరన్ మహోర్మీన్ శ్వసనేరితాన్ముహుః । మౌర్వ్యాభిజఘ్నే గదయా విభావరీమాసేదివాంస్తాత పురీం ప్రచేతసః ॥ ౨౬ ॥ తత్రోపలభ్యాసురలోకపాలకం యాదసామ్

శేషో వైజయన్తీ తయా స్రజా - జుష్టం అలంకృతం - అంసే స్కన్ధే, న్యస్తా నిహితా - మహతీ గుర్వీ - గదా - యేన తమ్ ॥ ౨౧ ॥ మనసా - వీర్యేణ బలేన వరేణ చ, ఉత్సిక్తం గర్వితం - అసృణ్యం నిరఙ్కుశం - అకుతోభయం కుతశ్చిదపి భీతిమకుర్వాణం - వీక్ష్య - దేవాః - భీతాస్సన్తో - నిలిల్యిరే అన్తర్హితాః - తత్ర దృష్టాన్తః - తార్క్ష్యాత్ గరుత్మతః - త్రస్తాః అహయః సర్పా ఇవేతి ॥ ౨౨ ॥ స దైత్యరాట్ - హిరణ్యాక్షః - స్వేన మహసా తేజసా తిరోహితాన్ - ఇన్ద్రసహితాన్ దేవసమూహాన్ - దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా - క్షీబో మత్తః - నపశ్యన్ తానపశ్యన్, క్షీబాన అపశ్యదితి పాఠే, పౌరుషహీనాన్ - అపశ్యత్ జ్ఞాతవాన్ - అతఏవ - భృశం - వ్యనదత్ అర్వనత్ ॥ ౨౩ ॥ తతో దివః - నివృత్తః ప్రత్యాగతః - క్రీడిష్యన్ విహరిష్యన్ - గమ్భీరం అగాధం - భీమః స్వనః తరఙ్గజన్యో ధ్వనిర్యస్మిన్ - తం - వార్ధిం సముద్రం - మహాసత్త్వో మహాబలః - హిరణ్యాక్షః, ద్విపో గజ ఇవ - విజగాహే విలోడితవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ హిరణ్యాక్షే - ప్రవిష్టే సతి, వరుణస్య సైనికాః, యాదసాం గణాః ససాధ్వసాః భయయుక్తాః అతఏవ, సన్నధియః విశీర్ణబుద్ధయః, యద్వా - అవసన్నబుద్ధయః - దుఃఖితచిత్తా ఇతి యావత్ ॥ అహన్యమానా అపి, తస్య అసురస్య - వర్చసా తేజసా - ప్రధర్షితా అభిభూతాస్సన్తో - దూరతరం - ప్రదుద్రువుః - పలాయితవన్తః ॥ ౨౫ ॥ సః మహాబలోఽసురః - వర్షపూగాన్ బహూన్ సంవత్సరాన్, ఉదధౌ సముద్రే చరన్ చరన్ - శ్వసనేన పవనేన ఈరితాన్ ఉత్థితాన్, మహోర్మీన్ ఉచ్చైస్తరాంస్తరఙ్గాన్, ముహుర్ముహుః - మౌర్వ్యా అయోమయ్యా, గదయా - అభిజఘ్నే ప్రజహార - తత్ర విభావరీం విభావర్యాఖ్యాం, ప్రచేతసః వరుణస్య, పురీం - ఆసేదివాన్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౨౬ ॥ తత్ర విభావర్యాం అ

---

౨౩ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ క్షీబానపశ్యత్.

సురాణాంయోలోకః పాతాళం-తస్యపాలకం-యాదోగణానాం, ఋషభంఅధిపతిం,ప్రచేతసంవరుణం-ఉపలభ్యసమీపేప్రాప్య-స్మయన్ ఈషద్ధసన్-ప్రలబ్ధుం-నీచవ-త్ప్రణిపత్యప్రణమ్య, హేఅధిరాజవరుణ - మేమహ్యం,సంయుగండేహీతిజగాద-మయాసహయుద్ధ్యస్వేత్యుక్తవాన్ ॥ ౨౭ ॥ తస్యయుయుత్సామత్పాదయిషురాహ॥త్వమితి ॥ త్వంలోకపాలానాంఅధిపతిః,బృహచ్ఛ్రవాః మహాయశాః,దుర్మదా - మే-వీరమాత్మానంమన్యన్తేతేషాం,వీర్యాపహర్తాకథమహమేవంవిధస్త్వయానిశ్చితఇత్యత్రాహ।యత్ యస్మాత్-పురాపూర్వం- అఖిలాన్ దైత్యాన్-దానవాంశ్చ,విజిత్య,రాజసూయేన-అయజఃఇష్టవాన్-హేప్రభో ॥ ౨౮ ॥ సఃభగవాన్, నపాంపతిఃవరుణః-ఉత్సిక్తమదేన,విద్విషా అసురేణఏవముక్తః-దృఢంయథాతథా, ప్రలబ్ధోవిప్రలబ్ధః,సముత్థంరోషంఉత్పన్నంక్రోధం,స్వయాధియా-శమయన్ ఉవాచ , అఙ్గహేఅసుర-వయం-ఉపశమంయుయుత్సాయాముపరమం-గతాఃప్రాప్తాః ॥ ౨౯ ॥ కించసనాతనాత్పురుషాత్పరమపురుషాత్, హేఅసురర్షభ-యుద్ధమార్గేషుకోవిదంనిపుణంత్వాం, యః , సంయుగే-ఆరాధయిష్యతితోషయిష్యతి-తమన్యం-నపశ్యామి,అతస్తంపరమపురుషం,ఇహి,గచ్ఛ-కీదృశోఽసౌపురుషః, యమిహేత్యుచ్యతఇత్యత్రాహ॥ భవాదృశాః-మనస్వినఃసైన్వరాః-యంపురుషం-గృణతేస్తువన్తి ॥ ౩౦॥ వీరంతంపరమపురుషం ఆరాత్సమీపే-అభిపత్య,విస్మయో-విగతగర్వఃవిరశమేరణప్రదేశే-శ్వభి-ర్వృతఃపరివేష్టితః-శయిష్యసే । భవానివసోపినయుయుత్సతిచేత్కింవిధేయమిత్యత్రాహ॥యోభగవాన్॥త్వద్విధానా-మసతాం ప్రశాన్తయేవినాశాయ,సతామనుగ్రహేచ్ఛయాచ-రూపాణివరాహాద్య

దోగణానామృషభంప్రచేతసమ్ । స్మయన్ప్రలబ్ధుం ప్రణిపత్యనీచవజ్జగాదమేదేహ్యధిరాజసంయుగమ్॥ త్వంలోకపాలాధిపతిర్బృహచ్ఛ్రవా వీర్యాపహోదుర్మదవీరమానినామ్ । విజిత్యలోకేఽఖిలదైత్యదానవాన్యద్రాజసూయేనపురాఽయజఃప్రభో ॥ ౨౮ ॥ సఏవముత్సిక్తమదేనవిద్విషాదృఢంప్రలబ్ధోభగవానపాంపతిః।రోషంసముత్థంశమయన్స్వయాధియావ్యవోచదఙ్గోపశమంగతావయమ్ ॥ ౨౯ ॥పశ్యామినాన్యంపురుషాత్సనాతనాద్యస్సంయుగేత్వాంరణమార్గకోవిదమ్।ఆరాధయిష్యత్యసురర్షభేహితంమనస్వినోయంగృణతేభవాదృశాః ॥ ౩౦ ॥ తంవీరమారాదభిపత్యవిస్మయశ్శయిష్యసే వీరశయేశ్వభిర్వృతః।యస్త్వద్విధానామసతాంప్రశాన్తయేరూపాణిధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయా ॥ ౩౧ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే,సప్తదశోఽధ్యాయః

మైత్రేయఉవాచ ॥ తదేవమాకర్ణ్యజలేశభాషితంమహామనాస్తద్విగణయ్యదుర్మదః । హరేర్విదిత్వాగతిమఙ్గనారదాద్రసాతలంనిర్వివిశేత్వరాధికః ॥ ౧ ॥ దదర్శతత్రాభిజితంధరాధరంప్రోన్నీయమానావనిమగ్రదంష్ట్రయా।ముష్ణన్తమక్ష్ణా స్వరుచాఽరుణశ్రియాజహాసచాహోవనగోచరోమృగః ॥ ౨ ॥ఆహ్వైనమే

వతారాన్-ధత్తేబిభర్తి ॥ ౩౧ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతేసన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేసప్తదశోఽధ్యాయః

ఏవంవరుణేనాభాషితోసురస్తంభగవన్తమన్వేష యన్గతఇత్యాహమునిః ॥ తదితి॥తత్తతః,ఏవముక్తప్రకారేణ, జలేశభాషితంవరుణభాషిత,మాకర్ణ్యనిశమ్య-మహామనాఃప్రతియోద్ధారంశ్రుత్వాహృష్టచిత్తః,దుర్మదః-అతఏవ, తత్-శయిష్యతఇతియదుక్తంతత్-దగణయిత్వా,అఙ్గహేవిదుర-హరేర్భగవతో,గతింమార్గం-నారదా-ద్విదిత్వాజ్ఞాత్వా-త్వరాన్వితో,రసాతలంనిర్వివేశప్రవిష్టవాన్ ॥ ౧ ॥ తత్రరసాతలే-అభితస్సర్వతః-జయతీత్యభిజితం-హరిం-కథంభూతం,ధరాధరంభూధరం-పర్వతమివస్థితం, అగ్రదంష్ట్రయాదంష్ట్రాగ్రేణ-ప్రోన్నీయమానాఊర్ధ్వంనీయమానాఅవనిర్యేనతంఅరుణశ్రియా,అక్ష్ణా స్వరుచా-హిరణ్యాక్షతేజాంసిముష్ణన్తంహరన్తం ,,అమ్బురుహోఽరుణశ్రియమితిపాఠేతు,,అక్ష్ణా అరుణామ్బురుహశ్రియంముష్ణన్తమిత్యర్థః,దదర్శ - అహో-వనగోచరఃవనేషులక్ష్యమాణో, మృగః,అత్రదృశ్యతఇతిజహాసచఅపహసితవాన్ ॥ ౨ ॥ తతఏనంభగవన్తమాహ॥ఉవాచ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ఏహిఆగచ్ఛ- హేఅజ్ఞ-మహీం-విముఞ్చ, రసౌకసాంపాతాళవాసినాం,నఃఅస్మాకం,విశ్వసృజాబ్రహ్మణా,ఇయంభూమిః - అర్పితా,అన్యథాపాతాళావతరణమస్యానఘటతఇతిభావః,హిరణ్యాక్షేసాధిక్షేపార్థంప్రయుక్తాపియంభారతీవస్తుతోభగవన్తంస్తౌతి॥తథాహి- వనగోచరః,జలశయోనారాయణః,సఏవయోగిభిఃమృగ్యతఇతిమృగః , దుష్టాన్నిహన్తుం, మృగయతఇతివామృగః,అజ్ఞ్నోనాస్తియ

౨ ॥శ్లో॥పా॥ అక్ష్ణోఽమ్బురుహోఽరుణశ్రియమ్

స్మాత్సర్వ ఇత్యర్థః - హే సురాధమ - మమ ఈక్షతః పశ్యతస్సతః, అనయా మయా సహ - స్వస్తి మఙ్గళం యథా తథా - న యా
స్యసి - స్తుతిపక్షే తు, సురాః అధమాః యస్మాత్, హే సు॰ తను - మమ ఈక్షమాణస్య ఉపసతః మామనాదృత్య, త్వ - మనయా సహ
వర్తమానోఽపి అస్మదీయం - స్వస్తి సమస్తం మఙ్గళం - రాజ్యం యాస్యసి ప్రాప్స్యసి, తథాస్యస్తత్ప్రయాపి నశ్యేత్యర్థః,
ఆపాదితా లీలయా స్వీకృతా సూకరాకృతిర్యేన సః, తస్య సమ్బోధనమ్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ సపత్నైః శత్రుభిః - అస్మాకం, అభావా
య నాశాయ - త్వం, భృతః పుష్టః - యః సన్ - త్వం, పరోక్షజిత్ పరోక్షం జయతీతి పరోక్షజిత్ - మాయయా - అసురాన్ -
హంసి - త్వాం - యోగమాయా ఆత్మీయమాయైవ బలం యస్య తం, అత ఏవ - అల్పపౌరుషం అల్పబలం - సంస్థాప్య హత్వా - హే
మూఢ - సుహృదాం - శుచః అశ్రూణి - ప్రమృజే, స్తుతిపక్షే తు,, నస్సపత్నైః, అభావాయ మోక్షాయ భృతః ఆశ్రితః కిల,
యోఽభవాన్, పరోక్షేణ ఇన్ద్రియైరద్వారేణ, జిత్ మాయయా ఆత్మీయసంకల్పేన అసురాన్ - హంసి - న తు తవాస్త్రైర్వైషమ్యం
కింతు లీలైవేత్యర్థః, యోగమాయాబలం ఆత్మీయమచిన్త్యబలం - అత ఏవాల్పం పౌరుషం యస్మాత్తం - త్వాం, సంస్థాప్య హృ
ది సమ్యగ్భక్త్యా స్థాపయిత్వా - పృథక్కృత్యేత్యర్థః - హే మూఢప్రమూఢాన్ ప్రత్యాప్యాయయతీతి తథా మూఢప్రపూర్త్యాపి
తుః, సుహృదాం బద్ధానాం, శుచః సంసారదుఃఖాని, ప్రమృజే నాశయామి యతస్త్వం, సంస్తుతో బన్ధవానపి మోచయసీ
త్యర్థః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ త్వయీతి ॥ అస్మద్భుజచ్యుతయా అస్మద్ధస్తవిసృష్టయా - గదయా శీర్ణం భిన్నం శిరః యస్య - తస్మిన్ - త్వ
యి - సంస్థితే హతే సతి తుభ్యం, బలిం పూజాం - యే చ - ఋషయో - యే చ దేవాః హరన్తి కుర్వన్తి - సర్వే స్వయమేవ ప్రయత్నాన్త
రేణ - అమూలాః అనాశ్రయాః, న భవిష్యన్తి నశ్యన్తి ॥ స్తుతిపక్షే తు ,, అస్మద్భుజచ్యుతయా - గదయా, శీర్ణశీర్షణ్యపి, త్వ

హ్యజ్ఞ మహీం విముఞ్చ నో రసౌకసాం విశ్వసృజేయమర్పితా । న స్వస్తి యాస్యస్యనయా మమేక్షతః సురాధ
మాసాదితసూకరాకృతే ॥ ౩ ॥ త్వం నస్సపత్నైరభవాయ కిం భృతో యో మాయయా హంస్యసురాన్ పరో
క్షజిత్ । త్వాం యోగమాయాబలమల్పపౌరుషం సంస్థాప్య మూఢ ప్రమృజే సుహృచ్ఛుచః ॥ ౪ ॥ త్వయి సంస్థితే
గదయా శీర్ణశీర్షణ్యస్మద్భు[illegible] । బలిం హరన్త్యృషయో యే చ దేవాస్స్వయం చ సర్వే న
భవిష్యన్త్యమూలాః ॥ [illegible]క్తతోమరైర్దంష్ట్రాగ్రగాం గాముపలక్ష్య భీతామ్ । తోదం
మృషన్నిరగాదమ్బుమధ్యాద్గ్రాహాహతస్సకరేణుర్యథేభః ॥ ౬ ॥ తం నిస్సరన్తం సలిలాదనుద్రుతో హిరణ్యకే
శో ద్విరదం యథా ఝషః । కరాలదంష్ట్రోఽశనినిస్వనోఽబ్రవీద్గతహ్రియాం కిం న్వసతాం విగర్హితమ్ ॥ ౭ ॥ స
గాముదస్తాత్సలిలస్య గోచరే విన్యస్య తస్యామదధాత్స్వసత్త్వమ్ । అభిష్టుతో విశ్వసృజా ప్రసూనైరాపూ
ర్యమాణో విబుధైః పశ్యతోఽరేః ॥ ౮ ॥ పరానుషక్తం తపనీయోపకల్పం మహాగదం కాఞ్చనచిత్రదంశమ్ ।

యి - సంస్థితే సమ్యక్ స్థితే సతి తుభ్యం, యే - బలిం హరన్తి ఋషయో దేవాశ్చ - తే సర్వే, అమూలాః న భవిష్యన్తి - కింతు దృఢమూ
లా ఏవ భవిష్యన్తీత్యర్థః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ స భగవాన్, అరేః శత్రోః - దురుక్తయ ఏవ తోమరాః శస్త్రవిశేషాః - తైః - తుద్యమానః వ్య
థమానః - భీతాం - దంష్ట్రాగ్రగతాం - గాం భూమిం - ఉపలక్ష్య, తోదం దురుక్తివ్యథాం - మృషన్ సహమాన ఏవ - అమ్బుమధ్యాత్
గ్రాహేణ మకరేణ - ఆహతః - సకరేణుః హస్తినీసహితః - ఇభో గజ ఇవ - నిరగాత్ నిర్గతః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ నిస్సరన్తం సలిలాన్నిర్గ
చ్ఛన్తం, భగవన్తం - ద్విరదం గజం యథా - ఝషో మకర - స్తథా, అనుద్రుతః అనుధావన్ - హిరణ్యకేశో హిరణ్యాక్షః - కరా
ళా భయంకరా దంష్ట్రా యస్య, అశనిరివ నిస్వనో యస్య సః - అబ్రవీత్ ॥ తదేవాహ ॥ గతహ్రియాం అసతాం నిర్లజ్జానాం, కిం ను
విగర్హితమస్తి - నిన్దాభయాభావాత్పలాయనం నాయుక్తమితి భావః ॥ స్తుతిపక్షే తు ,, గతహ్రియాం అస్మాకం - కిం విగర్హితమ
స్తి, లోకోపకారార్థం భువముద్ధరన్తం భగవన్తం ప్రత్యాసతామస్మాకమనుద్రవణముచితమేవేత్యర్థః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ స భగ
వాన్, సలిలస్య - ఉదస్తాత్ ఉపరి, గోచరే వ్యవహారగోచరే దేశే - గాం భూమిం - విన్యస్య - నిధాయ, తస్యాం - గవి - స్వసత్త్వం
స్వబలరూపామాధారశక్తిం - అదధాత్ నిహితవాన్ - కథం భూతో నిహితవాన్ - అరేరసురస్య, పశ్యతస్సతః - విశ్వసృజా
బ్రహ్మణా - అభిష్టుతః - విబుధైః కర్తృభిః ప్రసూనైః పుష్పైః - ఆపూర్యమాణః వికీర్యమాణః ,, యద్వా ,, అభిష్టుతః - తం బభా
ష ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ పరాత్పృష్ఠతః - అనుషక్తం అనులగ్నం, అనుద్రవన్తం - తపనీయోపకల్పం సువర్ణమయ
భూషణం, మహతీ గుర్వీ గదా యస్య తం - కాఞ్చనమయాని చిత్రాణి దంశకాని కవచాని యస్య తం - దురుక్తైః దుర్వాక్యైః అభీక్ష్ణం పునః
పునర్మర్మాణి - ప్రతుదన్తం విధ్యన్తం - తమసురం ప్రతి - ప్రచణ్డః ఉత్కటః మన్యుః క్రోధో యస్య - స భగవాన్ - ప్రహసన్, బభా

షే, సోపాలమ్భమితి శేషః ॥ ౯ ॥ భో హే అసుర - వయం - వనగోచరా మృగా ఇతి - యదుక్తం - తత్సత్యమేవ - కింతు యుష్మద్విధాన్ భవాదృశాన్ - గ్రామసింహాన్ శునః, మృగయన్ అన్వేషయన్, మృగయితుమహం మృగో జాత ఇత్యర్థః ॥ మృగయ ఇతి పాఠే తు అన్వేషయామీత్యర్థః ॥ మృత్యోః పాశైః ప్రతిముక్తస్య బద్ధస్య - తవ అభద్రమమఙ్గలం - వికత్థనం శ్లాఘనం, వీరా - నానుగృహ్ణన్తి నాభినన్దన్తి - మృత్యుపాశైః ప్రతిముక్తస్యేతి హేతుగర్భం - మృత్యుపాశప్రతిబద్ధత్వాద్వ్యద్వికత్థనం తన్న గృహ్ణన్తీత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ తదుక్తిర్విపర్యయ ఏవ పర్యవసాయయన్నాహ ॥ రసౌకసాం రసాతలవర్తినాం యుష్మాకం - న్యాసహరాః ఏతే వయం - న్యస్య నిక్షిప్తస్య పాదావస్మిన్నితి న్యాస ఆధారః - భవతా మా ధారభూమా హరా వయం, అయం కాకుః - న హీయం మా మిరసాతలవర్తినాం న్యాస ఇత్యర్థః - ఏతే వయం - గతలజ్జాః - తే త్వయా కర్త్రా - గదయా - ద్రావితాః ధావితాః - అయమపి కాకుః - అస్మాభిరేవ యూయం ద్రావయిష్యన్త ఇతి భావః - అథాపి - గదయా ద్రావితా అపి - కథంచిత్ కేనాపి ప్రకారేణ - ఆజౌ యుద్ధే - తిష్ఠామహే, బలినా త్వయా సహ - వైరం విరోధం - ఉత్పాద్య - క్వ యామః క గమిష్యామః - అత్రాపి భవదపేక్షయా విలక్షణేనైవ ప్రకారేణ ఆజౌ తిష్ఠామహే స్థాతుమిచ్ఛామహే - బలిభిరస్మాభిర్విరోధముత్పాద్య క్వ యాస్యసీతి విపర్యయ ఏవ పర్యవసానమభిప్రేతమ్ ॥ ౧౧ ॥ త్వమితి ॥ పద్రథానాం పదాతీనాం - యే యూథపాస్తేషాం - అధిపతిస్త్వం, నః అస్మాకం - అస్వస్తయే పరిభవాయ - ఆశు - ఘటయస్వ యతస్వ, అనూహః అశఙ్కః - త్వం - అస్మాన్ - సంస్థాప్య హత్వా - స్వకానాం, అశ్రు, ప్రమృజ-

మర్హ్యాభిజ్ఞం ప్రతుదన్తం దురుక్తైః ప్రచణ్డమన్యుః ప్రహసంస్తం బభాషే ॥ ౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ సత్యం వయం భో వనగోచరా మృగా యుష్మద్విధాన్ మృగయన్ గ్రామసింహాన్ । న మృత్యుపాశైః ప్రతిముక్తస్య వీరా వికత్థనం తవ గృహ్ణన్త్యభద్రమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఏతే వయం న్యాసహరా రసౌకసాం గతహ్రియో గదయా ద్రావితాస్తే । తిష్ఠామహేఽథాపి కథంచిదాజౌ స్థేయం క్వ యామో బలినోత్పాద్య వైరమ్ ॥ ౧౧ ॥ త్వం పద్రథానాం కిల యూథపాధిపో ఘటస్వ నోఽస్వస్తయ ఆశ్వనూహః । సంస్థాప్య చాస్మాన్ ప్రమృజాశ్రు స్వకానాం యః స్వాం ప్రతిజ్ఞాం నాతిపిపర్త్యసభ్యః ॥ ౧౨ ॥ సోఽధిక్షిప్తో భగవతా ప్రలబ్ధశ్చ రుషా భృశమ్ । ఆజహారోల్బణం క్రోధం క్రీడ్యమానోఽహిరాడివ ॥ ౧౩ ॥ సృజన్నమర్షితః శ్వాసం మన్యుప్రచలితేన్ద్రియః । ఆసాద్య గదయా దైత్యస్తరసాఽభ్యహనద్ధరిమ్ ॥ ౧౪ ॥ భగవాంస్తు గదావేగం విసృష్టం రిపుణోరసి । అవఞ్చయత్తిరశ్చీనో యోగారూఢ ఇవాన్తకమ్ ॥ ౧౫ ॥ పునర్గదాం స్వామాదాయ భ్రామయన్తమభీక్ష్ణశః । అభ్యధావద్ధరిః క్రుద్ధః సంరమ్భాద్దష్టదచ్ఛదమ్ ॥ ౧౬ ॥ తతస్స్వగదయాఽరాతిం దక్షిణాంసభువి ప్రభుః । ఆజఘ్నే స తు తాం సౌమ్య గదయా కోవిదోఽహనత్ ॥ ౧౭ ॥ ఏవం గదాభ్యాం గుర్వీభ్యాం హర్యక్షో హరిరేవ చ । జిగీషయా సుసంరబ్ధావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః ॥ ౧౮ ॥ తయోః స్పృధోస్తిగ్మగదాహతాఙ్గయోః క్షతాస్రవఘ్రాణవివృద్ధమన్వ్యోః । విచి

యః పుమాన్, స్వాం స్వీయాం - ప్రతిజ్ఞాం - నాతిపిపర్తి న పూరయతి - ప్రతిజ్ఞాతార్థనిర్వర్తనేన న సమాపయతి - సః అసభ్యః సభాయామనర్హః ॥ అత్రాపి త్వం పద్రథానామిత్యాదీనామపి విపర్యయపర్యవసాయిత్వం భగవతోఽభిప్రేతమ్ ॥ ౧౨ ॥ భగవతాధిక్షిప్తః తిరస్కృతః ఉక్తరీత్యా, సః - రుషా - భృశం, ప్రలబ్ధః ప్రహసితశ్చ, సురః ఉల్బణం క్రోధం ఆజహార స్వీకృతవాన్, చుక్రోధేత్యర్థః - యథా క్రీడ్యమానః అహిరాట్ సర్పశ్రేష్ఠః, స్తథేతి దృష్టాన్తః ॥ ౧౩ ॥ అమర్షితః క్రుద్ధః, అత ఏవ - శ్వాసం నిశ్వాసం - సృజన్ త్యజన్ - అత ఏవ - మన్యునా ప్రచలితాని ఇన్ద్రియాణి యస్య, స దైత్యః ఆసాద్య సమీపమాగత్య - తరసా బలేన - గదయా - హరిం - అభ్యహనత్ తాడితవాన్ ॥ ౧౪ ॥ భగవాంస్తు - రిపుణా అసురేణ - ఉరసి, విసృష్టం - గదాయాః వేగం, తిరశ్చీనః తిర్యగ్గమనస్సన్ - అన్తకం మృత్యుం - యోగారూఢః నిష్పన్నయోగీవ - అవఞ్చయత్ పరిహృతవాన్ ॥ ౧౫ ॥ పునస్తాం - అప్రాప్తామేవ గదా - మాదాయ - అభీక్ష్ణశః పునఃపునః - భ్రామయన్తం - అసురం ప్రతి - క్రుద్ధో హరిః - అత ఏవ - సంరమ్భాత్ క్రోధాత్ - దష్టదచ్ఛదః దష్టాధరః - అభ్యధావత్ అభిముఖమగాత్ ॥ ౧౬ ॥ తతః అభిధావమానస్తరం ప్రభుర్భగవాన్ - స్వగదయా - అరాతిం శత్రుం - దక్షిణాంసభువి దక్షిణపార్శ్వే, ఆజఘ్నే ప్రజహార - హే సౌమ్య విదుర - సః అసురస్తు - కోవిదః గదాయుద్ధకుశలః - అత ఏవ - దక్షిణాంసభువి హరిణా ప్రయుక్తాం - మప్రాప్తామేవ - గదయా - అభ్యహనత్ ఆజఘ్నే ॥ ౧౭ ॥ హర్యక్షో హిరణ్యాక్షః - హరిశ్చ - సుసంరబ్ధౌ, జిగీషయా - అన్యోన్యం జేతుమిచ్ఛయా - గుర్వీభ్యాం గదాభ్యాం - అన్యోన్యం పరస్పరం అభిజఘ్నతుః ॥ ౧౮ ॥ తయోః హర్యసురయోః, స్పృధోః

౧౦ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ మృగయే గ్రామసింహాన్.

స్పర్ధమానయోః, తిగ్మాభ్యాం తీక్ష్ణాభ్యాం, గదాభ్యాం, ఆహతాని తాడితాన్యఙ్గాని యయోః, తత ఏవ - క్షతాత్ గదాఘాతాదాస్రవతీత్యాస్రవం, రుధిరం, తస్య ఘ్రాణేన ఆఘ్రాణేన, వివృద్ధః మన్యుః యయోస్తయోః, అత ఏవ, ఇలాయాం భూమ్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ఇలార్థమిత్యర్థః, జిగీషయా పరస్పరజయేచ్ఛయా, విచిత్రమార్గాన్ గదాయుద్ధక్రమణప్రభేదాన్ - చరతోః, మృధః సంగ్రామః - శుష్మిణోరివ మత్తవృషభయోరివ, వ్యభాత్ బభౌ ॥ ౧౯ ॥ దైత్యస్య - యజ్ఞావయవస్య యజ్ఞమూర్తేః - మాయయా స్వసఙ్కల్పేన - గృహీతవారాహతనుర్యస్య - తస్య, మహాత్మనః దైత్యేఽప్యనుగ్రహప్రవణచిత్తస్య, భగవతశ్చ - హే కౌరవ్య, మహ్యాం భూమ్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ద్విషతోర్యుధ్యమానయోః - విమర్దనం యుద్ధం - దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛుః - స్వరాట్ బ్రహ్మా, ఋషిభిర్మరీచ్యాదిభిర్వృతః పరివృతః అగాత్ ఆగతవాన్ ॥ ౨౦ ॥ ఆగతశ్చ - సహస్రణీః సైవ సహస్రం నయతీతి ఋషిసహస్రనేతా - భగవాన్ బ్రహ్మా, దైత్యం - విలక్ష్య - ఆదిసూకరం నారాయణం - జగాద - కథంభూతం దైత్యం - ఆసన్నం ప్రాప్తం శౌణ్డీర్యం మదో - యేన - తం - అహార్యః అసహ్యః విక్రమో యస్య తమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ ఏష దైత్యః, హే దేవ - తే తవ, అఙ్ఘ్రిమూలం పాదమూలం, ఉపేయుషాం శరణం గతానాం - దేవానాం విప్రాణాం - సౌరభేయీణాం ధేనూనాం, అనాగసాం నిరపరాధినామపి - భూతానాం, ఆగస్కృత్ నిర్నిమిత్తమపరాధకృత్, తత్పరిహారాయ ప్రవృత్తౌ భయకృత్, భీతాన్ జ్ఞాత్వా దుష్కృత్ అర్థప్రాణాదిహర్తా, అస్మత్తో రాద్ధో లబ్ధో వరో యేన సః, స్వయమప్రతిరథః, ప్రతిపక్షరహితః, అన్వేషన్ ప్రతిరథం మృగయన్, కణ్టక ఇవ, లోకాన్ పర్యటతి

...త్రమార్గాంశ్చరతోర్జిగీషయా వ్యభాదిలాయామివ శుష్మిణోర్మృధః ॥ ౧౯ ॥ దైత్యస్య యజ్ఞావయవస్య మాయాగృహీతవారాహతనోర్మహాత్మనః । కౌరవ్య మహ్యాం ద్విషతోర్విమర్దనం దిదృక్షురాగాదృషిభిర్వృతః స్వరాట్ ॥ ౨౦ ॥ ఆసన్నశౌణ్డీర్యమపేతసాధ్వసం కృతప్రతీకారమహార్యవిక్రమమ్ । విలక్ష్య దైత్యం భగవాన్సహస్రణీర్జగాద నారాయణమాదిసూకరమ్ ॥ ౨౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ ఏష తే దేవ దేవానామఙ్ఘ్రిమూలముపేయుషామ్ । విప్రాణాం సౌరభేయీణాం భూతానామప్యనాగసామ్ ॥ ౨౨ ॥ ఆగస్కృద్భయకృద్దుష్కృదస్మద్రాద్ధవరోఽసురః । అన్వేషన్నప్రతిరథో లోకానటతి కణ్టకః ॥ ౨౩ ॥ ఏనం మాయావినం దృప్తం నిరఙ్కుశమసత్తమమ్ । మాక్రీడ బాలవద్దేవ యథాఽఽశీవిషముత్థితమ్ ॥ ౨౪ ॥ న యావదేష వర్ధేత స్వాం వేలాం ప్రాప్య దారుణః । స్వాం దేవ మాయామాస్థాయ తావజ్జహ్యఘమచ్యుత ॥ ౨౫ ॥ ఏషా ఘోరతమా సన్ధ్యా లోకచ్ఛమ్బట్కరీ ప్రభో । ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్సురాణాం జయమావహ ॥ ౨౬ ॥ అధునైషోఽభిజిన్నామ యోగో మౌహూర్తికోఽభ్యగాత్ । శివాయ నస్త్వం సుహృదామాశు నిస్తర దుస్తరమ్ ॥ ౨౭ ॥ దిష్ట్యా త్వాం విహితం

చరతి ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ హే దేవ - మాయావినం విచిత్రచతురఙ్గబలోత్పాదకాశ్చర్యశక్తిసంపన్నం, అత ఏవ - దృప్తం గర్వితం - నిరఙ్కుశం నిరఙ్కుశగజమివ స్థితం, అసత్తమం దురాత్మానం, ఏనం దైత్యం ప్రతి, ఉత్థితం, ఆశీవిషం సర్పం, పుచ్ఛాకర్షణాదినా, బాలకవత్, మాక్రీడ ॥ ౨౪ ॥ దారుణః ఉగ్రః, ఏష దైత్యః, యావత్, స్వాం స్వబలకరీం, వేలాం సన్ధ్యారూపాం ప్రాప్య, న వర్ధేత, తావదేవ, తతః పూర్వమేవ, హే దేవ, స్వాం ఆత్మీయాం, మాయాం బలం, ఆస్థాయ ఆశ్రిత్య, జహి । యద్వా, స్వాం పూర్వోక్తవిధాం, మాయాం, ఆస్థాయ, స్వాం వేలాం ప్రాప్య, యావదేష న వర్ధేత, తావజ్జహీత్యన్వయః, హే దేవ అచ్యుత, ఆశ్రితాన్న చ్యావయతీత్యచ్యుత ॥ ౨౫ ॥ కా అసౌ వేలా ఆయాస్యతి, యాం ప్రాప్య వర్ధేతేత్యత్రాహ హే ప్రభో లోకచ్ఛమ్బట్కరీ లోకానాం ప్రతికూలకరీ, లోకచ్ఛద్మకరీతి పాఠే, మోహనకరీత్యర్థః ॥ ఘోరతమా భయఙ్కరా, ఏషా సన్ధ్యా ఉపసర్పతి ఆయాస్యతి - హే సర్వాత్మన్ సురాణాం - జయం - ఆవహ సంపాదయ - అసురాణాం జయావహేతి పాఠే, సన్ధ్యావిశేషణమ్ ॥ ౨౬ ॥ అధునా ఇదానీం - ఏషః - అభిజిన్నామా అభిజిదాఖ్యః - మౌహూర్తికః మధ్యాహ్నముహూర్తరూపః, యోగః యుక్తః కాలః - అగాత్ ఆగతః - తత్తస్మాత్, సుహృదాం త్వత్సుహృదాం - నః శివాయ స్వస్తయే - దుస్తరం దుర్జయం - దైత్యం - ఆశు - నిస్తర జహి ॥ ౨౭ ॥ విహితం త్వయైవ శాపానుగ్రహకాలే విహితం, యద్వా, తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః । హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాద్రీన్ శతపర్వధృక్, ఇతి పిత్రా కశ్యపేనైవ విహితం - మృత్యుం - త్వాం - అయమసురః - స్వయం - దిష్ట్యా దైవేనైవ - ఆసాదితః - ఏనమసురం, మృధే యుద్ధే, విక్రమ్య పరాక్రమ్య -

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ లోకచ్ఛద్మకరీ ప్రభో । ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్ సురాణాం జయావహా ॥

హత్వా, లోకాన్-శర్మణిసుఖే, ఆధేహి-సుఖోత్తరాన్ కుర్విత్యర్థః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః. ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁

ఏవం బ్రహ్మణాభాషితో భగవాం స్తద్వచోఽభినన్ద్యాసురాణాం బలకర్యామపి వేలాయాం స్వపరాక్రమమేవ ప్రదిదర్శయిషుః పునర్యుయుధ ఇత్యాహ మునిః ॥ విరిఞ్చస్య బ్రహ్మణో - నిర్వ్యళీకం నిర్దోష - మమృతతుల్యం-వచోఽవధార్య శ్రుత్వా, ప్రహస్య కాలాత్మనా సర్వసంహర్తుర్మమాప్యరిబలాద్భయం బ్రవీతీతి ప్రహస్య - సః భగవాన్ - ప్రేమగర్భేణ ప్రేమసహితేన - అపాఙ్గేన కటాక్షేణ - తత్ "విక్రమ్యైనం మృధే హత్వా లోకానాధేహి శర్మణీ"తి వచః-అగ్రహీత్ గృహీతవాన్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ తతః వచోగ్రహణానన్తరం, అకుతోభయం కుతశ్చిదభీతం, అత ఏవ, ముఖతః అభిముఖత, శ్చరన్తం-సపత్నం అసురం, అజో బ్రహ్మణో ఘ్రాణేన్ద్రియాదావిర్భూతో భగవాన్, ఉత్పత్య ఉద్ధృత్య, గదయా, హనౌ కపోలాధోదేశే, జఘాన ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ సా భగవత్ప్రయుక్తా అపి తత్రైవ గదా, తేనాసురేణ కర్త్రా-గదయా, హతా, భగవత్కరాత్-విహతా చ్యుతా సతి-విఘూర్ణితా ధ్వనయుక్తా, ఆపతత్-తతో రేజే రరాజ, తత్, భగవత్కరాద్విహత్య పతనం, అద్భుతం పశ్యతామాశ్చర్యమివాఽభూత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ సోఽసుర, స్తదా, లబ్ధతీర్థోపలబ్ధావకాశోఽపి, నిరాయుధం- విష్వక్సేనం భగవన్తం, మృధే యుద్ధే, ధర్మం, సమ్మానయన్, ప్రకోపయన్నపి నబబాధే, న ప్రాహరత్ " సమృధే ఇతి పాఠే తు, నలబ్ధతీర్థోపి నబబాధే, సః మానయన్ బభూవేతి వాక్యభేదేనాన్వయాదపౌనరుక్త్యం బోధ్యమ్ ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ గదాయామపవిద్ధాయాం స్వహస్తాద్విహ

మృత్యుం మాయామాసాదితస్స్వయమ్। విక్రమ్యైనం మృధే హత్వా లోకానాధేహి శర్మణి॥ ౧౮ ॥ ❁ ❁
❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షయుద్ధం నామాష్టాదశోఽధ్యాయః. ❁

మైత్రేయ ఉవాచ॥ అవధార్య విరిఞ్చస్య నిర్వ్యళీకామృతం వచః। ప్రహస్య ప్రేమగర్భేణ తదపాఙ్గేన సోఽగ్రహీత్॥ ౧॥ తతస్సపత్నం ముఖతశ్చరన్తమకుతోభయమ్। జఘానోత్పత్య గదయా హనావసురమక్షజః॥ ౨ ॥ సా హతా తేన గదయా విహతా భగవత్కరాత్। విఘూర్ణితాఽపతద్రేజే తదద్భుతమివాభవత్ ॥ ౩ ॥ స తదా లబ్ధతీర్థోఽపి నబబాధే నిరాయుధమ్। స❁ మ్మానయన్మృధే ధర్మం విష్వక్సేనం ప్రకోపయన్॥ ౪॥ గదాయామపవిద్ధాయాం హాహాకారే వినిర్గతే। మానయామాస తద్ధర్మం సునాభం చాస్మరద్విభుః॥ ౫॥ తం వ్యగ్రచక్రం దితిపుత్రాభిధేన❁ స్వపార్షదముఖ్యేన విషజ్యమానమ్। చిత్రా వాచ స్తద్విదాం ఖేచరాణాం తత్రస్మాసన్ స్వస్తి తేఽముం జహీతి॥ ౬ ॥ స తం నిశామ్యాత్తరథాఙ్గమగ్రతో వ్యవస్థితం పద్మపలాశలోచనమ్। విలోక్య చామర్షపరిప్లుతేన్ద్రియో రుషా స్వదన్తచ్ఛదమాదశచ్ఛ్వసన్॥ ౭॥ కరాళదంష్ట్రశ్చక్షుర్భ్యాం సంచక్షాణో దహన్నివ। అభిద్రుత్య స్వగదయా హతోఽసీత్యాహనద్ధరిమ్ ॥ ౮ ॥ పదా సవ్యేన తాం సాధో భగవాన్యజ్ఞసూకరః। లీలయా మిషతశ్శత్రోః ప్రాహరద్వాతరంహసమ్॥ ౯ ॥ ఆహ చాయుధమాధత్స్వ ఘటస్వ త్వం జిగీషసి। ఇత్యుక్త

తాయాం సత్యాం, పశ్యతాం-హాహాకారే వినిర్గతే సతి -విభుర్భగవాన్, తస్య దైత్యస్య, ధర్మం నిరాయుధాబాధనరూపం ధర్మం-మానయామాస బహ్వమన్యత-సునాభం చక్ర-మస్మరచ్చ, స్మరణేన స్వహస్తస్థితమకరోదిత్యర్థః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ తం భగవన్తాస్మృతం, దితిపుత్రాభిధేన దితిపుత్ర ఇతి నామ్నా వ్యవహ్రియమాణేన- స్వపార్షదముఖ్యేన-విషజ్జమానం విశేషేణ సఙ్గం ప్రాప్నువన్తం వ్యగ్రచక్రం సంభ్రమయుక్తం-చక్రం ప్రతి - దృష్ట్వేతి శేషో వా- తద్విదాం తచ్చక్రప్రభావవిదాం-ఖేచరాణాం- చిత్రాః బహువిధాః - వాచః - అముమసురం జహి- తే స్వస్త్యస్త్విత్యేవమాదికాః-తత్ర యుద్ధదేశే, ఆసన్ స్మ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ సః అసురః-పద్మపలాశాక్షం-ఆత్తం ధృతం రథాఙ్గం చక్రం యేన తం-భగవన్తం-నిశమ్య దృష్ట్వా, అగ్రతో వ్యవస్థితం చ - విలోక్య అమర్షేణ కోపేన - పరిప్లుతాని క్షుభితానీన్ద్రియాణి యస్య సః - రుషా కోపేన, శ్వసన్ నిశ్వసన్, స్వదన్తచ్ఛదం స్వాధరోష్ఠం, ఆదశత్ సమన్తాద్దష్టవాన్ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ కరాళదంష్ట్రః భయజనకరదంష్ట్రోఽసురః-చక్షుర్భ్యాం-దహన్నివ - సంచక్షాణః పశ్యన్, అభిద్రుత్య అభిముఖమాగత్య -హరిం భగవన్తం, హతోఽసీత్యుచ్చరన్, స్వగదయా - అహనత్ ప్రజహార ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ యజ్ఞసూకరః యజ్ఞమూర్తిరాదిసూకరో భగవాన్ - వాతరంహసం వాయువేగాం, తామప్రాప్తామేవ గదాం, సవ్యేన పదా వామపాదేన, శత్రోః, మిషతః పశ్యతస్సతః, లీలయా, ప్రాహరత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తతః-ఆయుధం, ఆధత్స్వ గృహాణ, ఘటస్వ యతస్వ, త్వం-వవశ్యం జిగీషసీ, త్యాహ చ ఉక్తవాంశ్చ-ఇతి ఏవ,

౪॥ శ్లో॥ పా ❁ మానయన్ సమృధే ధర్మమ్,

నదత్ * ॥౧౦॥ తాం అసురేణ ప్రయుక్తాం - ఆపతన్తీం ఆగచ్ఛన్తీం - గదాం - వీక్ష్య - భగవాన్, సమవస్థితః యథావదేవావతిష్ఠన్ - ప్రాప్తాం స్వసమీపం ప్రాప్తాం - గదాం - గరుత్మాన్ - పన్నగీం సర్పీమివ లీలయా జగ్రాహ * ॥౧౧॥ * ఏవం స్వపౌరుషే స్వశౌర్యే - ప్రతిహతే విహతే సతి - హతః విగతః మానో గర్వో యస్య - సోఽసురః - అతఏవ విగతప్రభః వినష్టతేజాః - హరిణా - దీయమానామపి - గదాం, నైచ్ఛత్ - గ్రహీతుమితి శేషః * ॥౧౨॥ * కింతు - త్రిశిఖం తిస్రః శిఖాః అగ్రభాగా యస్య తం - జ్వలన్ యో జ్వలనోఽగ్నిః - తద్వల్లోలుపం స్వకార్యకరణే వ్యగ్రం - శూలం - ధృతవరాహరూపాయ - యజ్ఞాయ యజ్ఞమూర్తయే జగ్రాహ ప్రాహిణోత్ - యజ్ఞాయేత్యనేన సర్వయజ్ఞలిఙ్గైః సర్వయజ్ఞభోక్తరి తత్ఫలప్రదే స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవరాహరూపే భగవతి శూలస్య స్వకార్యాకరణం సూచితం, ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి, విప్రాయ బ్రహ్మవిదం విప్రముద్దిశ్య, అభిచరన్ మారణయోగం కుర్వన్ - యథా న మారయతి - తద్వదిత్యర్థః * ॥౧౩॥ * ఓజసా వీర్యేణ, దైత్యానాం మధ్యే మహాభటేన మహాశూరేణ, అర్పితం ప్రయుక్తం - ఉదీర్ణా ఉద్గతా దీధితిర్యస్య తత్, అన్తఃఖే ఆకాశమధ్యే, చకాసతం ప్రకాశమానం - తత్త్రిశూలం - నిశాతనేమినా నిశితధారేణ - చక్రేణ - చిచ్ఛేద హరిరిన్ద్రో, యథా, ఉజ్ఝితం తార్క్ష్యపతత్రం, తార్క్ష్యేణోజ్ఝితం త్యక్తం పతత్రం - పక్షమివేత్యర్థః - పురా ఖలు దేవాన్నిర్జిత్యామృతకలశం నయతా గరుడేనేన్ద్రప్రయుక్తస్య వజ్రస్యామోఘస్య మానం దాతుం పత్రమేకం త్యక్తం తచ్చేన్ద్రో వజ్రేణ చిచ్ఛేదేతి తిహాసోఽత్రానుసంధేయః * ॥౧౪॥ * అరిణా చక్రేణ - స్వశూలే - బహుధా వృక్ణే ఛిన్నే సతి, ప్రవృద్ధః రోషో యస్య - సోఽసురః - ప్రత్యేత్య అభిముఖమాగత్య - స్వక

స్స వరాహాయ తాం గదాం వ్యనదద్భృశమ్ ॥౧౦॥ తాం స ఆపతతీం వీక్ష్య భగవాన్సమవస్థితః । జగ్రాహ లీల
యా ప్రాప్తాం గరుత్మానివ పన్నగీమ్ ॥౧౧॥ స్వపౌరుషే ప్రతిహతే హతమానో మహాసురః । నైచ్ఛద్గదాం దీ
యమానాం హరిణా విగతప్రభః ॥౧౨॥ జగ్రాహ త్రిశిఖం శూలం జ్వలజ్జ్వలనలోలుపమ్ । యజ్ఞాయ ధృతరూ
పాయ విప్రాయాభిచరన్యథా ॥౧౩॥ తదోజసా దైత్యమహాభటార్పితం చకాసదంతఃఖ ఉదీర్ణదీధితి । చక్రేణ
చిచ్ఛేద నిశాతనేమినా హరిర్యథా తార్క్ష్యపతత్రముజ్ఝితమ్ ॥౧౪॥ వృక్ణే స్వశూలే బహుధారిణా హరేః ప్ర
త్యేత్య విస్తీర్ణమురో విభూతిమత్ । ప్రవృద్ధరోషః స కఠోరముష్టినా నదన్ప్రహృత్యాన్తరధీయతాసురః ॥౧౫॥
తేనేత్థమాహతః క్షత్తర్భగవానాదిసూకరః । నాకమ్పత మనాక్క్వాపి స్రజా హత ఇవ ద్విపః ॥౧౬॥ అథోరుధా
సృజన్మాయాం యోగమాయేశ్వరే హరౌ ॥ యాం విలోక్య ప్రజాస్త్రస్తా మేనిరేఽస్యోపసంయమమ్ ॥౧౭॥ ప్రవవు
ర్వాయవశ్చణ్డాస్తమః పాంసవమైరయన్ । దిగ్భ్యో నిపేతుర్గ్రావాణః క్షేపణైః ప్రహితా ఇవ ॥౧౮॥ ద్యౌర్న
ష్టభగణాభ్రౌఘైః సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః । వర్షద్భిః పూయవిణ్మూత్రకేశానస్థీని చాసకృత్ ॥౧౯॥ గిరయః
ప్రత్యదృశ్యన్త నానాయుధముచోఽనఘ । దిగ్వాససో యాతుధాన్యః శూలిన్యో ముక్తమూర్ధజాః ॥౨౦॥ బహు

రినతరముష్టినా - విభూతిమత్ లక్ష్మ్యా - ఆశ్రయభూతం - విస్తీర్ణం - హరేర్భగవతః - ఉరః వక్షః - నదన్ - ప్రహృత్య ప్రతాడ్య - అన్తరధీయత అన్తర్హితవాన్ * ॥౧౫॥ * హే క్షత్తః - తేన అసురేణ ఇత్థం ముష్టినా - ఆహతః తాడితః - ఆదివరాహో భగవాన్ - మనాక్ ఈషదపి నాకమ్పత న చలితవాన్ - స్రజా పుష్పదామ్నా - హతో గజ ఇవ * ॥౧౬॥ * అథ అన్తర్ధానానన్తరం, యోగమాయేశ్వరే యుజ్యన్త ఇతి యోగాః - తాసాం మాయానాం - మీశ్వరే స్వసంబన్ధినీనామాశ్చర్యశక్తీనాం - నేతరి - హరౌ భగవతి - ఉరుధా బహుధా - మాయాః - అసృజత్ కథంభూతా మాయా - యా - అసృజదిత్యుచ్యత ఇత్యాత్రాహ - యాం మాయాం - విలోక్య దృష్ట్వా - త్రస్తా భీతాః - సర్వాః ప్రజాః - అస్య విశ్వస్య - ఉపసంయమం ప్రలయం మేనిరే అమన్యన్త * ॥౧౭॥ * మాయాః ప్రపఞ్చయతి । ప్రవవురిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ ప్రచణ్డాః ప్రచణ్డవేగాః - వాయవః - పాంసవం పాంసుకృతం - తమః, ప్రైరయన్ ప్రవవుః ప్రసృతవన్త - గ్రావాణః అశ్మానః - దిగ్భ్యః, క్షేపణైః యన్త్రవిశేషైః, ప్రహితాః ప్రయుక్తా ఇవ * ॥౧౮॥ * పూయం దుర్గన్ధి - అసృగ్రక్తం - విట్ విష్ఠా పూయాదీన్య - సకృత్ పునఃపునర్వర్షద్భిః సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః విద్యుత్సహితం యథా తథా ధ్వనద్భిః - అభ్రౌఘైః ద్యౌర్నష్టభగణా నష్టో నక్షత్రగణో యస్యాస్సా, అభూత్, నష్టభగణేత్యనేన చతుర్ముఖోక్తసన్ధ్యావేలాతిక్రమస్సూచితః - అహ్నా నక్షత్రాణామసంభవాత్ * ॥౧౯॥ * గిరయః పర్వతాః - నానాయుధముచః నానాయుధం ముఞ్చన్తః - ప్రత్యదృశ్యన్త దృష్టా బభూవుః । తథా యాతుధాన్యశ్చ - ప్రత్యదృశ్యన్త, కథంభూతాః - దిగ్వాససః దిగమ్బరాః - శూలిన్యః శూలధారిణ్యః - ముక్తాః ప్రసారితాః మూర్ధజాః కేశా యాసాం - తాః * ॥౨౦॥ * తథా - ఆతతాయిభిః హింసాశీలైః బహుభిః యక్షరక్షోభిః, పత్తిః పదాతిః - పత్త్యాదిభిశ్చ - ఉత్సృష్టాః ప్రయుక్తాః - అతివైశ

సాః అత్యుగ్రాః-హింస్రాః క్రూరాః ఛిన్ధి భిన్ధీత్యేవంరూపాః-వాచః-ప్రత్యశృణ్వన్త- అశ్వాదిశబ్దైరశ్వాద్యారూఢా ఉచ్యన్తే ✽॥౨౧॥ ✽ ప్రాదుష్కృతానాం ప్రాదుర్భూతానాం-ఆసురీణామసురసంబన్ధినీనాం-మాయానాం-వినాశయత్ వినాశయితుం-మాయానామితి ద్వితీయార్థే షష్ఠీ "వినాశనమితి పాఠేతు", యథాశ్రుతైవ షష్ఠ్యుపపన్నా- దయితం స్వస్య నిరతిశయప్రియం-సుదర్శనాస్త్రం - త్రిపాద్భగవాన్ - త్రిపాచ్ఛబ్దేన త్రిపాద్విభూతిమానుపచారాద్వివక్షితః- ప్రాయుఙ్క్త ప్రయుక్తవాన్ ✽॥౨౨॥ ✽ తదా భర్తుః కశ్యపస్య - ఆదేశం లోకభావనో భగవానవతీర్యోర్వ్యామిత్యేవంరూపం నిదేశం-స్మరన్త్యా దితేః-హృది-సహసా ఆశు-వేపథుః కమ్పః సమభవత్ ఉత్పన్నః - స్తనాత్, అసృక్ రుధిరం చ, ప్రసుస్రువే ॥౨౩॥ ✽ స్వమాయాసు వినష్టాసు సతీషు - అసురః-భూయః పునశ్చ - అభిముఖమాగత్య - రుషా కేశవం భగవన్తం ఉపగూహమానః బాహ్వోరన్తరే నిధాయ, సంఘట్టయన్ - అముం కేశవం, బహిః బాహ్వోర్మధ్యాద్బహిః-అవస్థితం దదృశే ✽॥౨౪॥ ✽ వజ్రసారైః వజ్రవదేవాభేద్యైః - ముష్టిభిః - నిఘ్నన్తం తాడయన్తం - తమసురం కరేణ హస్తేన-కర్ణమూలే- అహన్ జఘాన-యథా-మరుత్పతిరిన్ద్రః-త్వాష్ట్రం విశ్వరూపమ్ ✽॥౨౫॥ ✽ విశ్వసృజా భగవతా-అవజ్ఞయా నిమిత్తభూతయా-ఆహతః-సః అసురః- భగవద్భాగవతావహేళనమేవ తద్వధనిమిత్తమిత్యవజ్ఞయేత్యనేన సూచితం - పరిభ్రమత్ గాత్రం శరీరం యస్య-ఉదస్తే బహిర్నిర్గతే లోచనే యస్య-విశీర్ణాః క్షిప్తాః బాహ్వాదయో యస్య-సః అపతత్-యథా-నభస్వతా వాయునా-లులితః ఉత్పాటితః-నగేన్ద్రః మహాద్రుమః ✽॥౨౬॥ ✽ క్షితౌ భూమ్యాం- శయానం-తథాప్యప్రతిహతతేజస్కం-భయంక

భిర్వ్యక్షరక్షోభిః పత్త్యశ్వరథకుఞ్జరైః । ఆతతాయిభిరుత్సృష్టా హింస్రా వాచోఽతివైశసాః ॥౨౧॥ ప్రాదుష్కృతానాం మాయానామాసురీణాం ✽ వినాశయత్ । సుదర్శనాస్త్రం భగవాన్ప్రాయుఙ్క్త దయితం త్రిపాత్ ॥౨౨॥ తదా దితేః సమభవత్సహసా హృది వేపథుః । స్మరన్త్యా భర్తురాదేశం స్తనాచ్చాసృక్ప్రసుస్రువే ॥౨౩॥ వినష్టాసు స్వమాయాసు భూయశ్చాక్రమ్య కేశవమ్ । రుషోపగూహమానోఽముం దదృశేఽవస్థితం బహిః ॥ తం ముష్టిభిర్వినిఘ్నన్తం వజ్రసారైరధోక్షజః । కరేణ కర్ణమూలేఽహన్యథా త్వాష్ట్రం మరుత్పతిః ॥౨౫॥ స ఆహతో విశ్వసృజా హ్యవజ్ఞయా పరిభ్రమద్గాత్ర ఉదస్తలోచనః । విశీర్ణబాహ్వఙ్ఘ్రిశిరోరుహోఽపతద్యథా నగేన్ద్రో లులితో నభస్వతా ॥౨౬॥ క్షితౌ శయానం తమకుణ్ఠవర్చసం కరాళదంష్ట్రం పరిదష్టదచ్ఛదమ్ । అజాదయో వీక్ష్య శశంసురాగతా అహో ఇమం కో ను లభేత సంస్థితిమ్ ॥౨౭॥ యం యోగినో యోగసమాధినా రహో ధ్యాయన్తి లిఙ్గాదసతో ముముక్షయా । తస్యైష దైత్యఋషభః పదాహతో ముఖం ప్రపశ్యంస్తనుముత్ససర్జ హ ॥౨౮॥ ఏతౌ తౌ పార్షదావస్య శాపాద్యాతావసద్గతిమ్ । పునః కతిపయైః స్థానం ప్రపత్స్యేతే హ జన్మభిః ॥౨౯॥ దేవా ఊచుః ॥ నమో నమస్తేఽఖిలయజ్ఞతన్తవే స్థితౌ గృహీతామలసత్త్వమూర్తయే । దిష్ట్యా హ

రదంష్ట్రం-పరితో దష్టాధరోష్ఠం-తమసురం-ఆగతాః-అజాదయః బ్రహ్మాదయో వీక్ష్య దృష్ట్వా- శశంసుః ప్రశశంసుః ॥ తదేవాహ॥ అహో ఆశ్చర్యం-ఇమాం ఈదృశీం, భగవతేత్యర్థః-సంస్థితిం మరణం, కో ను లభేత న కోఽపీత్యర్థః ✽॥౨౭॥ ✽ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ యోగినః-అసతః అచేతనపరిమాణాత్-లిఙ్గాద్దేహాత్-ముముక్షయా మోక్తుమిచ్ఛయా-సంసారనివృత్తయ ఇత్యర్థః-యోగసమాధినా సమాధియోగేన-యద్వా, కర్మజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తో యస్సమాధిస్తేన, యద్వా- యుజ్యన్త ఇతి యోగాః వివేకవిమోకాదయః, తద్యుక్తో యస్సమాధిః - తేన-రహః ఏకాన్తే-యం భగవన్తం ధ్యాయన్తి-భజన్తి-తస్యైవ భగవతః-పదా పాదేన-దైత్యఋషభః దైత్యశ్రేష్ఠో, హతః-వరాహస్య పూర్వపాదయోరేవ కరత్వాత్ కరేణాహనదితి పదా హత ఇతి చావిరుద్ధం, ముఖం భగవతో ముఖం-ప్రపశ్యన్-తనుం శరీరం ఉత్ససర్జ-తత్యాజ హేత్యాశ్చర్యే ✽॥౨౮॥ ✽ ఏతౌ హిరణ్యాక్షహిరణ్యకశిపూ - అస్య భగవతః-పార్షదౌ, శాపాత్ - అసద్గతిం అసురయోనిం యాతౌ ప్రాప్తౌ, పునః కతిపయైః జన్మభిః-స్థానం భగవతః స్థానం-ప్రపత్స్యేతే గమిష్యతః ✽ ॥౨౯॥ ✽ ఏవం తత్సంస్థితిం ప్రశస్య భగవన్తమాహుర్దేవాః ॥ అఖిలయజ్ఞతన్తవే సమస్తయజ్ఞావిచ్ఛిత్తిహేతవే- ప్రవర్తకాయేత్యర్థః - స్థితౌ జగద్రక్షణనిమిత్తే గృహీతా స్వేచ్ఛోపాత్తా-అమలా రజస్తమోభ్యామననువిద్ధా సత్త్వమూర్తిర్యేన-తస్మై-తే - నమో నమః ఆదరాద్వీరుక్తిః- జగతాం లోకానాం -మరున్తుదః మర్మభేత్తా, అయమసురః-దిష్ట్యా దైవాద్ధతః-హే ఈశ-త్వత్పాదయోః భక్త్యా-వయం, నిర్వృతాః -సుఖితాః-త్వత్పాద

౨౨ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ వినాశనమ్.

భక్తిరేవాభిలషితశ్రేయస్సాధనీ-అత ఏవ వయం విరస్తశత్రవస్సుఖితా ఇతి భావః ॥౩౦॥ ఏవం విదురేణ "తేనైవ తు మునిశ్రేష్ఠ హరిణా యజ్ఞమూర్తినా" ఇత్యాదినా పృష్టం - హిరణ్యాక్షవృత్తాన్తం సప్రపఞ్చమభిధాయ తన్నిగమయతి మైత్రేయో ద్వాభ్యామ్॥ అసహ్యవిక్రమం దుర్ధర్షపరాక్రమం-హిరణ్యాక్ష-మేవముక్తప్రకారేణ-పాదయిత్వా విహత్య- ఆదిసూకరః-స-భగవాన్-పుష్కరవిష్టరాదిభిః బ్రహ్మాదిభి-స్సమీడితస్సంస్తుతః-అఖణ్డితః అనన్తః ఉత్సవో యస్మిన్ తం- స్వం స్వీయం, లోకం వైకుణ్ఠం జగామ ॥౩౧॥ అతిదుష్కరమిదం భగవతా కృతమితి త్వయా న విస్మయ కార్య ఇత్యాహ॥ మయేతి॥ హే సుమిత్ర విదుర-కృతావతారస్య వృతవరాహరూపస్య-హరే-శ్చేష్టితం, మయా- తే తుభ్యం-అనూక్తం అనుక్రమ్యోక్తం-యదా తథా-యథా అనాయాసేనైవావాదికథితం-తథా-ఉదారవిక్రమః-హిరణ్యాక్షః, మృధే యుద్ధే - క్రీడనవత్ క్రీడనమివ-నిరాకృతః హతః-భగవతేతి శేషః-యథా హిరణ్యాక్ష ఇతి పాఠే తు-యథా యేన ప్రకారేణ, క్రీడనవద్భగవతా హిరణ్యాక్షో నిరాకృతః-తం ప్రకారమనతిక్రమ్యైవ యథానూక్తం గురూక్తిమనతిక్రమ్య- హరేశ్చేష్టితం మయా వాచీతి నిగమనపరత్వేనాన్వేతవ్యమ్ ॥౩౨॥ ఏవం "నిశమ్య వాచో వదతో మునేః" ఇత్యారభ్యోపక్రాన్తం భగవచ్చరిత్రప్రసక్తానుప్రసక్త్యా ప్రసక్తస్వాయమ్భువమనుచరిత్రతదనుప్రసక్తవారాహచరిత్రప్రశ్నోత్తరరూపం విదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతి భగవాన్ శ్రీశుకో యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఇతీదుక్తప్రకారేణ-కౌషారవాఖ్యాతాం మైత్రేయకథితాం భగవత్కథాం భగవత్కథాగర్భాం స్వాయమ్భువకథామిత్యర్థః॥ భగవత్కథాయా ఏవ ప్రాధాన్యేన కథనీయత్వాత్ భగవత్కథామితి నిర్దేశః। భగవత్కథానిగమనేనైవ తదుపక్రమరూపా స్వాయమ్భువకథా నిగమితప్రాయైవేత్యభిప్రేత్య భగవత్కథామిత్యు-

తోఽసౌ జగతామరున్తుదస్త్వత్పాదభక్త్యైవ వయమీశ నిర్వృతాః ॥౩౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం హిరణ్యాక్షమసహ్యవిక్రమం స సాదయిత్వా హరిరాదిసూకరః। జగామ లోకం స్వమఖణ్డితోత్సవం సమీడితః పుష్కరవిష్టరాదిభిః ॥ ౩౧ ॥ మయా యథానూక్తమవాది తే హరేః కృతావతారస్య సుమిత్ర చేష్టితమ్। † తథా హిరణ్యాక్ష ఉదారవిక్రమో మహామృధే క్రీడనవన్నిరాకృతః ॥ ౩౨ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఇతి కౌషారవాఖ్యాతామాశ్రుత్య భగవత్కథామ్। క్షత్తానన్దం పరం లేభే మహాభాగవతో నృప ॥ ౩౩ ॥ అన్యేషాం పుణ్యశీలానాముద్దామయశసాం కథామ్। ఉపశ్రుత్య భవేన్మోదః శ్రీవత్సాఙ్కస్య కిం పునః ॥ ౩౪ ॥ యో గజేన్ద్రం ఝషగ్రస్తం ధ్యాయన్తం చరణామ్బుజమ్। క్రోశన్తీనాం కరేణూనాం కృచ్ఛ్రతోఽమోచయద్ద్రుతమ్॥ ౩౫ ॥ తం సుఖారాధ్యమృజుభిరనన్యశరణైర్నృభిః। కృతజ్ఞః కో న సేవేత దురారాధ్యమసాధుభిః ॥ ౩౬ ॥ యో వై హిరణ్యాక్షవధం మహాద్భుతం విక్రీడితం కారణసూకరాత్మనః। శృణోతి గాయత్యనుమోదతేఽఞ్జసా విముచ్యతే బ్రహ్మవధా-

క్తం-ఆశ్రుత్యాకర్ణ్య-మహాభాగవతః-క్షత్తా విదురః-ఉత్కృష్టమానన్దం-లేభే లబ్ధవాన్, హే నృప పరీక్షిద్రాజ-మహాభాగవత ఇతి హేతుగర్భం, యతోఽసౌ క్షత్తా మహాభాగవతస్తతో భగవత్కథామాశ్రుత్య పరమానన్దం లేభ ఇత్యర్థః ॥౩౩॥ ఏతదేవ కైముత్యన్యాయేనాహ॥ అన్యేషామితి॥ పుణ్యశీలానాం పుణ్యైకాచారాణాం ఉద్దామయశసాం ఉదీర్ణకీర్తిమతాం-అన్యేషామపి-కథా-మాశ్రుత్య మోదో-భవేత్ - శ్రీవత్సాఙ్కస్య భగవతః-కథాముపశ్రుత్య మోదో భవేదితి కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౩౪॥ ఏవం కైముత్యన్యాయేన భగవత్కథాశ్రవణాదానన్దావాప్తిమభిధాయ ఆశ్రితార్తినిరసనైకశీలస్యాశ్రితసులభస్యార్థిపురుషార్థదస్య భగవతః కథాం కృతఘ్నమన్తరేణ కో న సేవేతేత్యాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ య ఇతి॥ ఝషేణ మకరేణ, గ్రస్తం గృహీతం-స్వచరణామ్బుజం-ధ్యాయన్తం గజేన్ద్రం కరేణూనాం హస్తినీనాం క్రోశన్తీనాం రుదన్తీనాం సతీనాం-యో భగవాన్-కృచ్ఛ్రాత్ ఝషగ్రహణదుఃఖాత్-ద్రుతమాశు-అమోచయత్ త్యాజితవాన్ ॥౩౫॥ తం భగవన్తం-కథం భూతం-అనన్యశరణైః రక్షకాన్తరహీనైః-నృభిర్నరైః ఋజుభిరుపాయైరితి శేషః సుఖేనారాధయితుం శక్యం-అసాధుభి-ర్దురారాధ్యం-కృతజ్ఞః-కో న సేవేత కృతఘ్నాన్తరేణ సర్వోఽపి సేవేతైవేత్యర్థః ॥౩౬॥ ఏవం భగవత్కథా సర్వైరప్యుపాదేయేత్యభిధాయ ప్రకృతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తశ్రవణకీర్తనానుమోదనఫలమవాన్తరం ప్రధానం చాహ ॥ యో వా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ మహాద్భుతం భృశం విస్మయనీయం-కారణసూకరాత్మనః జగద్రక్షణకారణాద్ధృతసూకరశరీరస్య-భగవతో విక్రీడితం క్రీడారూపం-హిరణ్యాక్షవధం-యో ద్విజః, శృణోతి-గాయతి కీర్తయతి-అనుమోదతే అభినన్దతి వా-సః-అఞ్జసా ఆశు- బ్రహ్మవధాత్ "బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం నాపరం పుణ్యపాపయోః" ఇతి నిరతిశయపాపత్వేన కీర్తితాత్ బ్రహ్మవ-

౩౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ యథానూక్తం.   † పా ॥ తథా హిరణ్యాక్షః.

ధాదపి-విముచ్యతే త్యజ్యతే ॥ ౩౭ ॥ ఏతద్ధిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తరూపం భగవచ్చరితం-మహాపుణ్యసంపాదకం-అతఏవ-అలంభృశం-పవిత్రం-ధన్యం ధనసంపాదకం-యశస్యం యశస్సంపాదకం -ఆయుషః-ఆశిషాం ప్రార్థితపురుషార్థానాంచ పదం-పద్యతే ఽనేనేతి పదం సాధనం-యుధియుద్ధే-ప్రాణానా-మిన్ద్రియాణాంచ-శౌర్యవర్ధనం సామర్థ్యవర్ధనం-ఏవమవాన్తరఫలముక్తం-ప్రధానఫలమాహ ॥ అఙ్గహేరాజన్-శ్రుణ్వతాం నృణాం -అన్తే దేహాన్తే - నారాయణః-గతిః ఫలం-తత్ప్రాప్తిరేవ ఫలమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకోనవింశో ఽధ్యాయః ॥

ద్వితీయస్కన్ధాన్తే ‟యథా ఽ ఽహ భగవాన్ సూతః క్షత్త్రా భాగవతోత్తమః” ఇత్యాదినా విదురమైత్రేయసంవాదో రాజ్ఞా పృష్టః-శుకేనోక్తః, అతో రాజశుకప్రశ్నోత్తరానుసారేణైవ - విదురమైత్రేయసంవాదం వర్ణయామీత్యుపక్రమ్య సూతేన ఏకోనవింశత్యధ్యాయగణేన వర్ణితే సతి- పునః శౌనకః ‟స వై స్వాయంభువస్సమ్రా”డిత్యాదినా విదురపృష్టం ‟యదా స్వభార్యయా సాకం” మిలి మైత్రేయేణోపక్రాన్తం స్వాయంభువచరిత్రం-ప్రష్టుకామః, పరమప్రకృతాన్-దశమాధ్యాయాదౌ ‟అన్తర్హితే భగవతి బ్రహ్మా లోకపితామహః । ప్రజాస్ససర్జ కతిధేతి” విదురపృష్టాన్ దైహికమానసికప్రజాసృష్టిభేదాన్, కాంశ్చిన్మైత్రేయేణ వర్ణితానేవ - సూతముఖాదాశ్రుత్యావశిష్టాం స్తద్భేదాన్ ప్రకృతమనుచరితం పృచ్ఛతి ॥ మహీమిత్యాదిభిర్నవభిః ॥ యద్యపి పారీక్షితప్రశ్న ఏవ శౌనకేన ప్రష్టవ్యః-శుకోత్తరమేవ సూతేనాపి వక్తవ్యం నతు విదురపృష్టం ప్రష్టవ్యం, నాపి మైత్రేయేణోక్తం సూతేన వక్తవ్యం, సూతశౌనకసంవాదస్య శుకపరీక్షిత్సంవాదరూపత్వా-త్తథాపి విదురప్రశ్న ప్రశ్నైనైవ పారీక్షితప్రశ్నోఽపి పృష్టప్రాయ ఇత్యభిప్రేత్య సాక్షాద్విదురప్రశ్నమేవ పృచ్ఛతి శౌనకః-

దపిద్విజః ॥ ౩౭ ॥ ఏతన్మహాపుణ్యమలం పవిత్రం ధన్యం యశస్యం పదమాయురాశిషామ్ । ప్రాణేన్ద్రియాణాం యుధి శౌర్యవర్ధనం నారాయణో ఽన్తే గతిరఙ్గ శృణ్వతామ్ ॥ ౩౮ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షవధో నామైకోనవింశో ఽధ్యాయః ॥

శౌనక ఉవాచ ॥ మహీం ప్రతిష్ఠామధ్యస్య సౌతే స్వాయంభువో మనుః । కాన్యన్వతిష్ఠద్ద్వారాణి మార్గాయావరజన్మనామ్ ॥ ౧ ॥ క్షత్తా మహాభాగవతః కృష్ణస్యైకాన్తికస్సుహృత్ । యస్తత్యాజాగ్రజం కృష్ణే సాపత్యమఘవానితి ॥ ౨ ॥ ద్వైపాయనాదనవమో మహిత్వే తస్య దేహజః । సర్వాత్మనాశ్రితః కృష్ణం తత్పరాంశ్చాప్యనువ్రతః ॥ ౩ ॥ కిమన్వపృచ్ఛన్మైత్రేయం విరజాస్తీర్థసేవయా । ఉపగమ్య కుశావర్త ఆసీనం తత్త్వవిత్తమమ్ ॥ ౪ ॥

హే సౌతే సూతస్య లోమహర్షణస్య పుత్ర, మహీం భూమిం-ప్రతిష్ఠాం యథాస్థానం - అధ్యస్య ప్రాప్య, స్వాయంభువో మనుః- అవరమర్వాచీనం జన్మ యేషాం తేషాం-మార్గాయ-మృగ్యత ఇతి మార్గః-ధర్మాదిచతుర్విధరూపః పురుషార్థ - స్తస్మై-కాని ద్వారాణి ఉపాయాన్ - అన్వతిష్ఠత్ అనుతిష్ఠితవాన్ ॥ ‟యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ” ఇతి న్యాయేన కాన్ పురుషార్థోపాయాన్ లోకమర్యాదాపాలనాయ స్వయమన్వతిష్ఠదిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏవం ప్రకృతం మనుచరిత్రం పృష్ట్వా పరమప్రకృతప్రజాసృష్టిభేదాః వైదురికప్రశ్నప్రశ్నైనైవ పృష్టప్రాయా ఇత్యభిప్రేత్య వైదురికప్రశ్నపిపృచ్ఛిషయా ప్రథమం విదురం ప్రశంసతి ॥ క్షత్తేత్యాదిద్వాభ్యామ్ ॥ క్షత్తా విదురః మహాభాగవతః నిరతిశయ భగవద్భక్తియుక్తః-అతఏవ-కృష్ణస్య భగవతః-ఐకాన్తికః అసాధారణ - స్సుహృత్ నిరతిశయప్రీతివిషయః । అత్ర ‟ప్రియో హి జ్ఞానినో ఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియ” ఇతి భగవదుక్తరీత్యా - భగవానపి తస్య సుహృదితి బోధ్యం ॥ సుహృత్త్వమేవ స్పష్టయతి ॥ యః క్షత్తా-సాపత్యం దుర్యోధనాద్యపత్యసహితం - అగ్రజం ధృతరాష్ట్రం, కృష్ణే భగవతి, అఘవాన్ కృతాపరాధ ఇతి-తత్యాజ త్యక్తవాన్ - శ్రీకృష్ణోక్తమన్త్రానాదరాద్భగవత్ప్రియేషు ధర్మమర్యాదానువర్తిషు పాణ్డుతనయేషు ద్రోహాచరణాచ్చ కృష్ణే అఘవానితి భావః ॥ ౨ ॥ కించ మహత్వే మాహాత్మ్యే-ద్వైపాయనాత్-ద్వైపాయనదేహజో విదురః, అనవమః అన్యూనః-సర్వాత్మనా సమస్తభావేన ‟మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిశ్చ నారాయణ” ఇత్యుక్తభావేనేత్యర్థః-కృష్ణం భగవన్తమాశ్రితః-తత్పరాన్ భగవత్పరాంశ్చ - అనువ్రతః అనువర్తమానః సేవమాన ఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏవం విదురం ప్రస్తుత్య తత్పృష్టమనుపృచ్ఛతి ॥ కిమిత్యాదిభిస్త్రిభిః ॥ తీర్థానాం గఙ్గాదిపుణ్యతీర్థానాం - సేవయా త్రిషవణస్నానాదినా, విరజాః విధూతబాహ్యాభ్యన్తరమలః-విదురః- కుశావర్తే - హరిద్వారకుశావర్తబిల్వకనీలపర్వతకన్యలాఖ్యాని పఞ్చ తీర్థాని గఙ్గాద్వారే సన్తి-తత్ర కుశావర్తే ఆసీనం-తత్త్వవిదగ్రేసరం -మైత్రేయ- ముపగమ్య ప్రణిపాతపురస్సరముపపద్య-కిమన్వపృచ్ఛత్ అను

పృష్టవాన్ ॥౩॥ యదర్థమపృచ్ఛత్ కిం తదిత్యత్రాహ॥ హే సూత, తయోర్విదురమైత్రేయయోః, సంవదతోః సంవాదం కుర్వతోః సతోః, అమలాః శ్రుణ్వల్లోకపావన్యః, కథాః భగవత్కథాః, ప్రవృత్తాః భవేయుః, అమలత్వే దృష్టాన్తః, హరేర్భగవతః, పాదామ్బుజాశ్రయాః పాదామ్బుజప్రసూతాః, అఘఘ్న్యః ఉపస్పృశతామఘనివర్తకాః, గాఙ్గాః గఙ్గాసమ్బన్ధిన్యః ఆప ఇవేతి ॥౪॥ కీర్తన్యోదారకర్మణః కీర్తనీయజగద్వ్యాపారాదివిస్తరచేష్టితస్య, భగవతః, తాః కథాః, నః అస్మభ్యం, కీర్తయ కథయ, తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గలమస్తు, పునఃపునర్భగవత్కథామేవ కిం పృచ్ఛసీత్యత్రాహ॥ రసజ్ఞః భగవత్కథారసజ్ఞః, హరేర్లీలైవ అమృతం, తత్పిబన్, కోఽనుతృప్యేత, న కోపీత్యర్థః, అతోఽతృప్యన్ పృచ్ఛామీత్యభిప్రాయః ॥౬॥ నైమిశం నిమిశక్షేత్రం అయనం స్థానం యేషాం తైః నైమిశక్షేత్రవాసిభిః శౌనకాదిభిః ఏవముక్తప్రకారేణ, పృష్టః, ఉగ్రశ్రవాః సూతః, భగవతి అర్పితం నిహితం అధ్యాత్మం అన్తఃకరణం యేన సః తాన్నైమిశాయనాన్ ప్రతి, శూయతామిత్యాహ ॥ ఏవంవిధాని వచనాన్యేతద్గ్రన్థకృతా త్రైకాల్యజ్ఞానేన భగవతా బాదరాయణేన స్వకృతగ్రన్థస్య తత్తచ్ఛ్రోతృవక్తృక్రమేణ భావినీం ప్రవృత్తిమాలోచ్య తత్సందర్భార్థం న్యస్తాని, అత ఇదం వచనం ద్వైపాయనీయమేవేతి సాంప్రదాయికాః। తచ్ఛిష్యప్రశిష్యైస్సందర్భాయ విరచయ్య న్యస్తానీత్యపరే ॥౭॥ ఏవమాపృష్టస్సూతో వృత్తవారాహకథాశ్రవణజాతహర్షో విదురః ప్రకృతం స్వాయంభువచరితం ప్రత్యక్ పరమప్రకృతాన్ ప్రజాసృష్టిభేదాన పృచ్ఛదిత్యాహ॥ హరేరిత్యేకేన॥ స్వమాయయా స్వసఙ్కల్పేన, ధృతక్రోడతనోర్ధృతవరాహరూపస్య, హరేర్లీలాం లీలారూపం - రసాతలాద్గోర్భూమేః, ఉద్ధరణం, అవజ్ఞయా, హతం హిరణ్యాక్షం చ, నిశమ్య శ్రుత్వా, సంజాతహర్షో, భారతః విదురః, మునిం మైత్రే

తయోస్సంవదతోః సూత ప్రవృత్తా హ్యమలాః కథాః। ఆపో గఙ్గా * ఇవాఘఘ్న్యో హరేః పాదామ్బుజాశ్రయాః॥౪॥ తా నః కీర్తయ భద్రం తే కీర్తన్యో*దారకర్మణః । రసజ్ఞః కో ను తృప్యేత హరిలీలామృతం పిబన్ ॥౬॥ ఏవముగ్రశ్రవాః పృష్ట ఋషిభిర్నైమిశాయనైః । భగవత్యర్పితాధ్యాత్మస్తానాహ శ్రూయతామితి॥౭॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ హరేర్ధృతక్రోడతనోస్స్వమాయయా నిశమ్య గోరుద్ధరణం రసాతలాత్ । లీలాం హిరణ్యాక్షమవజ్ఞయా హతం సంజాతహర్షో మునిమాహ భారతః॥౮॥ విదుర ఉవాచ ॥ ప్రజాపతిపతిస్సృష్ట్వా ప్రజాసర్గే ప్రజాపతీన్ । కిమారభత మే బ్రహ్మన్ ప్రబ్రూహ్యవ్యక్తమార్గవిత్ ॥౯॥ యే మరీచ్యాదయో విప్రా యస్తు స్వాయంభువో మనుః। తే వై బ్రహ్మణ ఆదేశాత్కథమేతదభావయన్ ॥ ౧౦ ॥ సద్వితీయాః కిమసృజన్ స్వతన్త్రా ఉత కర్మసు । ఆహోస్విత్సంహతాస్సర్వ ఇదం స్మ సమకల్పయన్ ॥ ౧౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ దైవేన దుర్వితర్క్యేణ పరేణా

యం ఆహ॥ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః॥ ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం పతిః బ్రహ్మా, ప్రజాసర్గనిమిత్తే, ప్రజాపతీన్ సృష్ట్వా, కిమారభత కిమకురుత - మే మహ్యం, ప్రబ్రూహి, హే బ్రహ్మన్, యతస్త్వమవ్యక్తమార్గవిత్ న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం అతీన్ద్రియం తస్య మార్గం స్వరూపం వేత్తీతి తథా, అతస్త్వం ప్రబ్రవీతుం సమర్థ ఇత్యర్థః ॥౮॥౯॥ మరీచ్యాదయో, యే విప్రాః , యశ్చ, స్వాయంభువో మనుః, తే వై, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, ఆదేశాన్నిదేశాత్, ఏతద్విశ్వం, కథం, అభావయన్ అసృజన్ ॥౧౦॥ కథమితి స్వాయంభువకల్పపృష్టమేవ ప్రకారం మునిముఖాన్నిశ్చిచీషయా వికల్పయతి ॥ సద్వితీయా ఇతి ॥ సద్వితీయాః సభార్యాః , కిమసృజన్, కిం శబ్దః ప్రశ్నే ఉత ఆహోస్విత్, కర్మసు సృష్ట్యాదివ్యాపారేషు, స్వతన్త్రాః భార్యానిరపేక్షాః, ఆహోస్విత్సర్వే మరీచ్యాదయస్సంహతాః పరస్పరసాపేక్షాః ఇదం విశ్వం సమకల్పయన్ స్మ అసృజన్ స్మ ॥౧౧॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయస్సర్గభేదానాం ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వోక్తాం మహదాద్యవిద్యాపఞ్చపర్వాన్తాం సృష్టిమనువదతి॥ దైవేనేత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ దుర్వితర్క్యేణ అచిన్త్యప్రభావేన, దైవేనేశ్వరేణ కర్త్రా, పరేణ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణపరమాత్మాత్మకేన, అనిమిషేణ చ కాలేన చ హేతునా - జాతక్షోభః - కార్యోన్ముఖ్యరూపవ్యాపారో యస్య, తస్మాద్భగవతః - భగవత్సంబన్ధినః తచ్ఛరీరభూతాదిత్యర్థః, గుణత్రయాత్ సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకాత్ ప్రధానాత్ - మహాన్ మహత్తత్త్వం, ఆసీత్, అత్ర భగవతో గుణత్రయాదిత్యనేన, బ్రహ్మాత్మకప్రధానస్యోపాదానత్వకథనేన, విశిష్టోపాదానత్వం, దైవేత్యనేన కేవలస్య బ్రహ్మణో నిమిత్తత్వం పరేణ కాలేనేతి కాలస్యాపి పరమాత్మాత్మకత్వకథనేన బ్రహ్మణస్సృష్ట్యాదివ్యాపారే ఉపకరణాన్తరనైరపేక్ష్యం, అనిమిషేణ గుణత్రయాదితి కాలప్రధానయోస్సృష్టేః ప్రాగపి సద్భావావగమేన తదావిజాతీయవస్తుసత్త్వం, దుర్వితర్క్యేత్యనేన, నిమిత్తత్వోపాదానత్వోపయుక్తాచిన్త్యసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యకామత్వాదిప్రభావవత్త్వావగమేన, స్వ

గతభేదసత్త్వం, తయోరుపలక్షణత్వేన సజాతీయజీవభేదసత్త్వం చోక్తం భవతి ॥ ౧౨ ॥ దైవేన భగవతా, చోదితాత్ప్రేరితాద్రజఃప్రధానాత్-మహతః- స్వతస్సత్త్వప్రధానత్వేపి మహతః కార్యోన్ముఖ్యదశాయాం రజస్తమసత్త్వయోరుభయోరప్యనుగ్రాహకత్వేన రజఃప్రధానాదిత్యుక్తం, జాతః- త్రిలిఙ్గః పఞ్చమహాభూతజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకః భూతాదిరహంకారః-వియదాదీని ఆకాశాదీని-ఆదిశబ్దేన తన్మాత్రాణి జ్ఞానేన్ద్రియాణి చోక్తాని-పఞ్చశః ప్రత్యేకం పఞ్చసంఖ్యాకాని-ససర్జ ॥ ౧౩ ॥ తాని చ వియదాదీని-ఏకైకశః పరస్పరమసమేతాని - భౌతికమణ్డం స్రష్టుమసమర్థాన్యభూవన్-అథ-దైవయోగేన భగవదనుప్రవేశేన-సమేత్య-అనేన పఞ్చీకరణం వివక్షితం - హైమం ప్రకాశబహులం-అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం అసృజన్ ॥ ౧౪ ॥ సః అణ్డకోశః నిరాత్మకం అధిష్ఠాతృచేతనరహితః- అబ్ధిసలిలం సలిలే-అనేనాణ్డసృష్టేః ప్రాగుదకసృష్టిరర్థసిద్ధా, అశయిష్ట అధ్యవసత్-తమణ్డకోశ-మీశ్వరోఽనిరుద్ధః సాగ్రం సంపూర్ణం-సంవత్సరసాహస్రం - అన్వవాత్సీత్-జలవేష్టితం జలపూర్ణమణ్డం భగవానధ్యశేతేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ కోఽసౌ భగవాన్-యోఽన్వవాత్సీదిత్యత్రాహ॥ యస్య అణ్డేశయానస్య భగవతో, నాభేస్సకాశాత్- సహస్రసంఖ్యాకాదిత్యవత్ ఉరుప్రకాశం-పద్మ-మభూత్ - స ఈశ్వరోఽన్వవాత్సీదిత్యర్థః॥ కీదృశం పద్మం- యన్నాభేరభూదిత్యత్రాహ ॥ సర్వేషాం జీవానాం దేవాదీనాం-నికాయః సమూహః- స్తస్య-ఓకః స్థానం-యత్ర పద్మే, స్వరాట్ బ్రహ్మా స్వయ-మభూత్ ఉత్పన్నః - తత్పద్మమభూదిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ సః-బ్రహ్మా -భగవతా-అనువిష్టః సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిష్టః-కోఽసౌ భగవాన్- యేనానుప్రవిష్ట ఇత్యత్రాహ॥ సలిలాశయే గర్భోదకస్యాన్తే-యశ్శేతే, తేనేత్యర్థః-భగవతానుప్రవిష్టో-బ్రహ్మా- యథాపూర్వం పూర్వకల్పానుసారేణ - లోకసంస్థాం లోకా

నిమిషేణ చ । జాతక్షోభాద్భగవతో మహానాసీద్గుణత్రయాత్ ॥ ౧౨ ॥ రజఃప్రధానాన్మహతస్త్రిలిఙ్గో దైవచోదితాత్ । జాతస్ససర్జ భూతాదిర్వియదాదీని పఞ్చశః ॥ ౧౩ ॥ తాని చైకైకశస్స్రష్టుమసమర్థాని భౌతికమ్ । సంహత్య దైవయోగేన హైమమణ్డమవాసృజన్ ॥ ౧౪ ॥ సోఽశయిష్టాబ్ధిసలిలమణ్డకోశో నిరాత్మకః । సాగ్రం వై వర్షసాహస్రమన్వవాత్సీత్తమీశ్వరః ॥ ౧౫ ॥ యస్య నాభేరభూత్పద్మం సహస్రార్కోరుదీధితి । సర్వజీవనికాయౌకో యత్ర స్వయమభూత్స్వరాట్ ॥ ౧౬ ॥ సోఽనువిష్టో భగవతా యశ్శేతే సలిలాశయే । లోకసంస్థాం యథాపూర్వం నిర్మమే సంస్థయా స్వయా ॥ ౧౭ ॥ ససర్జ ఛాయయాఽవిద్యాం పఞ్చపర్వాణమగ్రతః । తామిస్రమన్ధతామిస్రం తమో మోహం మహాతమః ॥ ౧౮ ॥ విససర్జాత్మనః కాయం నాభినన్దం స్తమోమయమ్ । జగృహుర్యక్షరక్షాంసి రాత్రిం క్షుత్తృట్సముద్భవామ్ ॥ ౧౯ ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాస్తే తం జగ్ధుమభిదుద్రువుః । మా రక్షతైనం జక్షధ్వమిత్యూచుః క్షుత్తృడర్దితాః ॥ ౨౦ ॥ దేవస్తానాహ సంవిగ్నో మాం మా రక్షత జక్షత । అహో మే యక్షరక్షాంసి ప్రజా యూయం బభూవిథ ॥ ౨౧ ॥ దేవతాః ప్రభయా దీవ్యన్ప్రముఖతోఽసృజత్ । తే అహార్షుర్దేవయన్తో విసృష్టాం తాం ప్రభామహః ॥ ౨౨ ॥ దేవోఽదేవాన్ జఘనతః

నాం-సంస్థానం విన్యాసం-స్వయా-అసాధారణయా సంస్థయా దేవాదినామరూపాత్మకయా-అకల్పయత్ కృతవాన్ ॥ ౧౭ ॥ ఛాయయా తమోగుణేన, పఞ్చపర్వాణమవిద్యాం ససర్జ-పఞ్చపర్వాణ్యేవాహ॥ తామిస్రమిత్యర్ధేన॥ తామిస్రాదిస్వరూపం తు పూర్వమేవ ప్రపఞ్చితమ్ ॥ ౧౮ ॥ ఏవం సాధారణీం సృష్టిమనూద్య సాధారణాన్ సృష్టిభేదానాహ యావదధ్యాయం॥ నాభినన్దన్ అనభినన్దన్-తమోమయం తమః ప్రచురం-కాయం ఛాయారూపాం తనుం-విససర్జ-సర్వత్ర తనుత్యాగో నామ తత్తదవస్థాపరపర్యాయభావత్యాగో వివక్షితః-గ్రహణం చ తత్తద్భావాపత్తిః- యక్షరక్షాంసి-విసృష్టా త్యక్తా-యాత్సముత్పన్నాని యక్షరక్షాంసి-తమేవ కాయం-స్వాత్మనాం క్షుత్తృషోః క్షుత్పిపాసయోః సముద్భవో యస్యాం తాం రాత్రిం రాత్రిధర్మరూపేణ పరిణమ్యమానం -జగృహుః ॥ ౧౯ ॥ తే యక్షాదయః క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాః పీడితాః తం కాయం జగ్ధుం అత్తుం అభిదుద్రువుః అభ్యధావన్, యతో వయం క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాః, స్తత-ఏనం కాయం-పితేతి కృపయా మా రక్షతేత్యేకే ఊచుః-అపరే పునః జక్షధ్వం భక్షయతేత్యూచుః ॥ ౨౦ ॥ దేవో బ్రహ్మా-సంవిగ్నః భీతః-తాన్ యక్షాదీన్ ప్రతి మాం మత్కాయం - మా జక్షత న భక్షయత - కిం తు-రక్షతేత్యాహ ॥ అహో హే యక్షరక్షాంసి-యూయం - మే-ప్రజాః పుత్రాః - బభూవిథ జాతాః - ఏవం తమస్స్వభావా జాతా ఇత్యర్థః - తత్ర యే జక్షధ్వమిత్యూచుః - తే యక్షాః - యే తు మా రక్షతేత్యూచుః - తే తు రాక్షసా ఇతి విజ్ఞేయమ్ ॥ ౨౧ ॥ ప్రభయా ఛాయయా ప్రతియోగిన్యా తేజసేత్యర్థః దీవ్యన్ ప్రకాశమానః - బ్రహ్మా - ప్రముఖతః ప్రాఙ్ముఖం దేవతాః దేవాన్ అసృజత్ - తే దేవాః - దేవయన్తః ద్యోతమానాః - విసృష్టాం త్యక్తాం - అహః అహర్ధర్మరూపాం - ప్రభాం - అహార్షుః హృతవన్తః ॥ ౨౨ ॥ దే

వః బ్రహ్మా - జఘనతః జఘనాత్ - అతిలోలుపాన్ అతివకామాసక్తాన్ - అదేవానసురాన్ సృజతిస్మ - అతిలౌల్యేనభావేనాసృజత్ - తేఅదేవాః - అతిలోలుపతయా అతికామాసక్తతయా - మైథునాయ - ఏనంబ్రహ్మాణం - అభిపేదిరే అభితః ప్రాప్తాః ✽॥౨౩॥✽ సభగవాన్ బ్రహ్మా-హసన్-నిరపత్రపైః నిర్లజ్జైః-రసురైః-రన్వీయమానః అభిపద్యమానః- అతఏవ,క్రుద్ధోభీతశ్చ,తరసాఆశు-పరాపతత్ పర్యధావత్ ✽॥౨౪॥ ✽ సంబ్రహ్మా, భక్తానామనుగ్రహాయ,అనురూపంతత్తద్భక్తబుద్ధ్యనురూపం-ఆత్మానందర్శయతీతితం,ప్రపన్నసుఖహారం-వరదమభీష్టార్థదం-హరింభగవన్తం,ముపవ్రజ్యసమీపమేత్య, ఆహేతిశేషః ✽॥౨౫॥✽ ఉక్తిమేవాహద్వాభ్యామ్॥ హేపరమాత్మన్, మాం, పాహిపాలయ, తేతవ,ప్రేషణేనసఙ్కల్పేన, ప్రజాః, అహం,మసృజం, తాస్త్వత్సఙ్కల్పేనమయాసృష్టాః, పాపాః, ఇమాఃఅసురరూపాః,ప్రజాఃయభితుంమైథునంకర్తుం,,మాముపక్రామన్తిపరివేష్టన్తే ✽॥౨౬॥✽ హేప్రభో,త్వమేకఏవ-క్లిష్టానాందుఃఖితానాంలోకానాం,క్లేశనాశనః బాధానివర్తకఃకిల,తవ,అనాసన్నపదాం,అనాసన్నావనాశ్రితౌపాదౌయైస్తే, తవపాదమనాశ్రితానాం, తేషాంలోకానాం,త్వమేవ,క్లేశదఃక్లేశసంపాదకః ✽॥౨౭॥✽ వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనంవివిక్తంవిశదంయథాతథా,అధ్యాత్మదర్శనంపరాభిప్రాయజ్ఞఃసభగవాన్, అస్యబ్రహ్మణః-కార్పణ్యంక్లేశ-ముపధార్యజ్ఞాత్వా, ఘోరాంఅతిలౌల్యరూపాం ఆత్మతనుంఆత్మనోభావం,విముఞ్చ,త్యజేతిశేషః,ఏవముక్తోభగవతాబ్రహ్మా, తాంతనుంభావం, విముమోచవిససర్జ,సా-తేనవిసృష్టాతనుః, సాయంతనీసంధ్యా,బభూవ,సాచకామోద్రేకవేలా ✽॥౨౮॥✽ అసురాశ్చరాజసత్వాత్ స్త్రీలంపటాః,యత

సృజతిస్మాతిలోలుపాన్। తఏనంలోలుపతయామైథునాయాభిపేదిరే॥ ౨౩॥ తతోహసన్సభగవానసురైర్నిరపత్రపైః। అన్వీయమానస్తరసాక్రుద్ధోభీతఃపరాపతత్॥ ౨౪॥ సఉపవ్రజ్యవరదంప్రపన్నార్తిహరంహరిమ్। అనుగ్రహాయభక్తానామనురూపాత్మదర్శనమ్॥ ౨౫॥ పాహిమాంపరమాత్మంస్తేప్రేషణేనాసృజంప్రజాః। తాఇమాయభితుంపాపాఉపక్రామన్తిమాంప్రభో॥ ౨౬॥ త్వమేకఃకిలలోకానాంక్లిష్టానాంక్లేశనాశనః। త్వమేవక్లేశదస్తేషామనాసన్నపదాంతవ॥ ౨౭॥ మైత్రేయఉవాచ॥ సోఽవధార్యాస్యకార్పణ్యంవివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః। విముఞ్చాత్మతనుంఘోరామిత్యుక్తోవిముమోచహ॥ కామోద్రిక్తాతద్విసృష్టాసాయంసంధ్యాబభూవసా॥ ౨౮॥ తాంక్వణచ్చరణామ్భోజాంమదవిహ్వలలోచనామ్। కాఞ్చీకలాపవిలసద్దుకూలచ్ఛన్నరోధసమ్॥ ౨౯॥ అన్యోన్యాశ్లేషణోత్తుఙ్గనిరన్తరపయోధరామ్। సునాసాంసుద్విజాంస్నిగ్ధహాసలీలావలోకనామ్॥ గూహన్తీంవ్రీడయాఽఽత్మానంనీలాలకవరూథినీమ్। ఉపలభ్యాసురాధర్మసర్వేసంముముహుస్స్త్రియమ్॥ ౩౦॥ అహోరూపమహోధైర్యమహోఅస్యానవంవయః। మధ్యేకామయమానానామకామేవవిసర్పతి॥ ౩౧॥ వితర్కయన్తోబహుధాతాంసన్ధ్యాంప్రమదాకృతిమ్। అభిసంభావ్యవిస్రమ్భాత్పర్యపృచ్ఛన్కుమేధసః ✽॥ ౩౩॥ కాసికస్యాసిసుశ్రోణికోవార్థస్తేఽత్రభామిని। రూపద్రవిణపణ్యేనదుర్భగాన్నోవి

స్తాంసంధ్యామేవస్త్రియంకల్పయిత్వాసంముముహు,రిత్యాహత్రిభిః॥ తాంసంధ్యారూపాం,స్త్రీత్వేనకల్పితాంతనుం-కథంభూతాం,క్వణచ్చరణామ్భోజాంనూపురాభ్యాంధ్వనచ్చరణకమలాం,మదేనవిహ్వలేలోచనేయస్యాస్తాం,కాఞ్చీకలాపేనమేఖలారత్నభూషణేన-విలసద్యద్దుకూలంక్షౌమవాసస్తేన- ఛన్నం పిహితం, రోధోనితమ్బప్రదేశోయస్యాస్తామ్ ✽॥౨౯॥✽ అన్యోన్యాశ్లేషణేనపరస్పరోపమర్దేన,ఉత్తుఙ్గౌఉన్నతౌ-నిరన్తరౌసంశ్లిష్టౌ-పయోధరౌస్తనౌ-యస్యాస్తాం సునాసాంతిలపుష్పతుల్యనాసికాం, సుద్విజాంకున్దకుట్మలసదృశదన్తపఙ్క్తిం, స్నిగ్ధోహాసోయస్మింస్తల్లీలావలోకనంయస్యాస్తామ్ ✽॥౩౦॥ వ్రీడయాలజ్జయా,ఆత్మానందేహం,ఉపగూహన్తీంవస్త్రాఞ్చలేనావృణ్వతీంనీలానాంఅలకానాంచూర్ణకున్తలానాంవరూథస్సమూహోయస్యాస్తాం, స్త్రియ-ముపలభ్యమత్వా, సర్వేఅసురాః, హేధర్మ విదుర- సంముముహుః ॥౩౧॥ మోముహ్యమానానామసురాణాంప్రలపనమాహ॥అహోఇతిపఞ్చభిః॥ అహోఇత్యాశ్చర్యే, రూపమాకారః,స్థైర్యంలావణ్యం వయఃయౌవనం-కామయమానానామస్మాకంమధ్యే, అకామేవఅకామయమానేవ-విసర్పతిగచ్ఛతి✽॥౩౨॥✽బహుధావితర్కయన్తఃరూపమీదృశమీదృశమస్యాయౌవనాదికమిత్యూహయన్తః,ప్రమదాకృతింస్త్రీరూపత్వేనకల్పితాంతాంసధ్యాం, అభిసంభావ్యసత్కృత్య,విస్రమ్భాత్ ప్రణయాత్-కుమేధసఃకుబుద్ధయోఽసురాః, పర్యపృచ్ఛన్-✽॥౩౩॥✽పృచ్ఛామేవాహ॥కాసి-కిందేవతా,అథమానుషీ, ఉతాన్యావా-కస్యసంబద్ధిన్యసి, హేరమ్భోరురమ్భాకదళీతద్వదూరూయస్యాస్సా, హేభామినికోపనే, అత్రఅస్మిన్మధ్యే, తే-కోవాఽర్థఃకింప్రయోజనం-రూపమేవద్రవిణ-మనర్ఘ్య

వస్తుత ఏవ పణ్యం క్రయార్హం, తేన తత్సమర్పణేన - దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, నోఽస్మాన్ - బాధసే క్లేశయసి ॥ ౩౪ ॥ ✽ కిం జా
తికులాదిప్రశ్నేన - యావాకాచిద్భవసి, హే అబలే - దిష్ట్యా అస్మద్భాగ్యవశేన - తవ - సందర్శనం జాతం ఈక్షమాణానాం
పశ్యతాం - నోఽస్మాకం - మనః - కన్దుకక్రీడయా ఉత్సునోషి హరసి - మధ్నాసి వా ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ మథితమనసాం వాక్యం - హే
శాలిని సున్దరి పతత్పతఙ్గం ఉత్ప్లుత్య పతన్తం కన్దుకం - ముహుః - కరతలేన ఘ్నన్త్యాః తవ - పాదపద్మం - ఏకత్ర - న జయతి న
తిష్ఠతి - బృహతోః స్తనయోర్భారాత్ భితం - తవ - కృశం మధ్యం - విషీదతి క్లిశ్యతి - శ్రామ్యతి వా - దృష్టిః - శ్రాన్తా - మన్దః ప్రస
రతి - సుశిఖాసమూహః శోభనః కేశకలాపః, సుశిఖాబధానేతి పాఠే, శోభనకేశాన్ వికీర్యమాణాన్ బధానేత్యర్థః అత్ర
చాస్తం గచ్ఛన్ సూర్య ఏవ పతఙ్గః మేఘవిచ్ఛేదో మధ్యవిషాదః - తారకరూపా దృష్టిః - తమ ఏవ కేశాః - ఇత్యాద్యూ
హ్యమ్ ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ ఇతి ఉక్తరీత్యా ప్రమదాయతిం స్త్రీవాచరన్తీం, సాయన్తనీం సన్ధ్యాం - ప్రలోభయన్తీం మోహయ
న్తీం స్త్రియం మత్వా, మూఢధియోఽసురాః - జగృహుః ఉపాదదుః - ననుకథం ఛాయా ॥ ప్రభాలౌలుప్యానాం బ్రహ్మణో
పాత్తత్యక్తానాం రాత్ర్యహస్సంధ్యాకాలరూపవత్త్వం - కాలో హిచ్ఛాయాదీనామపి పరిచ్ఛేదకస్తేభ్యో విలక్షణ ఏవ -
సత్యం - ఛాయాదయో హి రాత్ర్యహస్సంధ్యాకాలైః పరిచ్ఛిద్యన్తే - అతః పరిచ్ఛేద్యపరిచ్ఛేదకయోరభేదవివక్షయా ఛా
యాం రాత్రిం ప్రభామహః లౌలుప్యం సంధ్యామిత్యభేదనిర్దేశః - పరమార్థతస్తు యం యం ధర్మముపాదాయ యాన్యాన
సృజత్తే తే తద్ధర్మప్రధానా జాతాః - రాత్ర్యాదికాలవిశేషాణాం నిద్రాదితమః కార్యాదిహేతుత్వాత్స్వగుణానుసా
రేణ తత్తత్కాలవిశేషమేవ స్వవ్యవహారాయోపాదదురిత్యభిప్రాయః ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ భగవాన్ బ్రహ్మా, భావేన అభిప్రాయవిశే

బాధసే ॥ ౩౪ ॥ యా వా కా వా త్వమబలే దిష్ట్యా సందర్శనం తవ। ఉత్సునోషీక్షమాణానాం కన్దుకక్రీడయా మ
నః ॥ ౩౫ ॥ నైకత్ర తే జయతి శాలిని పాదపద్మం ఘ్నన్త్యా ముహుః కరతలేన పతత్పతఙ్గమ్। మధ్యం విషీదతి బృహ
త్స్తనభారభీతం శాన్తేవ దృష్టిరమల ✽ సుశిఖాసమూహః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి సాయన్తనీం సంధ్యామసురాః ప్రమ
దాయతీమ్। ప్రలోభయన్తీం జగృహుర్మత్వా మూఢధియః స్త్రియమ్ ॥ ౩౭ ॥ ప్రహస్య భావగమ్భీరం జిఘ్ర
న్త్యాత్మానమాత్మనా। కాన్త్యా ససర్జ భగవాన్ గన్ధర్వాప్సరసాం గణాన్ ॥ ౩౮ ॥ విససర్జ తనుం తాం వై జ్యో
త్స్నాం కాన్తిమతీం ప్రియామ్। త ఏవ చాదదుః ప్రీత్యా విశ్వావసుపురోగమాః ॥ ౩౯ ॥ సృష్ట్వా భూతపిశాచాం
శ్చ భగవానాత్మతన్ద్రిణా। దిగ్వాససో ముక్తకేశాన్ వీక్ష్య చామీలయద్దృశౌ ॥ ౪౦ ॥ జగృహుస్తద్విసృష్టాం
తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం ప్రభోః। నిద్రామిన్ద్రియవిక్లేదో యయా భూతేషు దృశ్యతే। యేనోచ్ఛిష్టాన్ధర్షయ
న్తి తమున్మాదం ప్రచక్షతే ॥ ౪౧ ॥ ఊర్జస్వన్తం మన్యమాన ఆత్మానం భగవానజః। సాధ్యాన్ గణాన్ పితృగణాన్

షేణ - గమ్భీరం యథా తథా ప్రహస్య - ఆత్మానం దేహం - ఆత్మనా - స్వయం జిఘ్రన్ - కాన్త్యా సౌన్దర్యేణ గన్ధర్వాణాం - మప్స
రసాం చ - గణాన్ - ససర్జ ప్రహసనం, స్వాత్మావఘ్రాణనం చ సౌన్దర్యానుభావచాతుర్యవికారః ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ తాం కాన్తి
మతీం కాన్తిబహులాం - ప్రియాం స్వాభిమతాం - జ్యోత్స్నాం ప్రాక్సంధ్యారూపాం - తనుం - విససర్జ - త ఏవ గన్ధ
ర్వాప్సరసాం గణాః - విశ్వావసుః పురోగమో ముఖ్యో యేషాం తే - ప్రీత్యా - తాం తనుమాదదుః ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ భగవాన్
బ్రహ్మా ఆత్మతన్ద్రిణా ఆత్మనః తన్ద్రిణా ఆలస్యేన భూతాని పిశాచాంశ్చ - సృష్ట్వా - ఏతాన్ - ముక్తకేశాన్ వికీర్ణకేశాన్ - ది
గ్వాససః దిగమ్బరాన్ భూతాని పిశాచాంశ్చ వీక్ష్య - దృశౌ నేత్రే అమీలయత్ నిమీలితవాన్ ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ తన్ద్రిరాలస్యం జృ
మ్భణం నిద్రోన్మాదరూపశ్చతుర్విధః - తత్రాలస్యాదీనాముత్తరోత్తరహేతుత్వం సూచయన్నిద్రోన్మాదయోః స్వరూపం చ
కథయన్ భూతపిశాచానాం చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానత్వమాహ ॥ జగృహురితి సార్ధేన ॥ తేన బ్రహ్మణా - విసృష్టాం, ప్రభో
ర్బ్రహ్మణః, తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం జగృహుః ఉపాదదుః, తన్ద్రిచాతుర్విధ్యసూచనాయ తదవాన్తరభేదేన జృమ్భణా
ఖ్యామితి నిర్దేశః, యయా జృమ్భణాఖ్యయా - ఇన్ద్రియవిక్లేదః ఇన్ద్రియవిరసత్వం ఇన్ద్రియవైక్లబ్యం - భూతేషు, దృశ్య
తే - తాం నిద్రాం - ప్రచక్షత ఇత్యుత్తరాన్వయః - యేనేన్ద్రియవిక్లేదేన - ఉచ్ఛిష్టాన్ ఉపరిశుద్ధాన్ - ధర్షయన్తి సహన్తే - స్వా
ర్థేణిచ్ - తం ధర్షం, మున్మాదమితి ప్రచక్షతే - భూతపిశాచా అప్యేతచ్చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానా ఇతి భావః ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ ప్రభుర్భ
గవానజో బ్రహ్మా, ఆత్మానమూర్జస్వన్తం బలవన్తం, మన్యమానః, సాధ్యాన్ గణాన్, గుణగుణినోర్భేదావివక్షయా సా

---

౩౫ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ సుశిఖాబధాన.

మానాధికరణ్యాన్నిర్దేశః, పితౄణాం గణాంశ్చ, పరోక్షేణానభిముఖం, అసృజత్ ❀॥౪౨॥ ❀ ఆత్మసర్గం ఆత్మనాం సాధ్యానాం పితౄణాం చ సర్గః ఉత్పత్తిర్యస్మాత్తం, తత్కాయం బ్రహ్మణః ఊర్జస్విపం కాయం పితరః, ప్రతిపేదిరే, పితర ఇతి సాధ్యానామప్యుపలక్షణం - ఊర్జస్వన్తోఽభూవన్నితి భావః- అత ఏవ ఊర్జస్వత్త్వమిచ్ఛద్భిస్తైరిజ్యన్త ఇత్యాహ॥ కవయః కర్మకుశలాః- సాధ్యేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ - యద్యదూర్జం వితన్వతే యజ్ఞైరారాధయన్తి ,,సాధ్యాన్ సంసాధకో వి శాం,, తం తుం తన్వాన్ పితౄన్ యజే దితి ద్వితీయస్కన్ధోక్తరీత్యా పిత్రుతిత్వసంతతివృద్ధ్యాదిభిరాత్మనో బలసంపాదనాయ సాధ్యాన్ పితౄంశ్చ యజన్తీత్యర్థః- యద్వా ఊర్జం- ప్రాణినాం- ప్రకృష్టం జీవనం- తద్వన్తం మన్యమానస్సాధ్యాదీనసృజత్- అత ఏవ, పిత్రుతిత్వసంతత్యాదిభిరిహాముత్ర చ ప్రాణినమిచ్ఛద్భిరిజ్యన్త ఇత్యర్థః ❀ ॥౪౩॥ ❀ సః బ్రహ్మా, తిరోధానేన స్వేతరైరదృశ్యత్వశక్త్యా సిద్ధాన్ విద్యాధరాంశ్చాసృజత్- తేభ్యస్సిద్ధవిద్యాధరేభ్య, స్తమన్తర్ధానాఖ్య, మాత్మానం కాయం, అద్భుతం ఆశ్చర్యం- దదౌ- తేఽన్తర్ధానాఖ్యశక్తిప్రధానా అభూవన్నిత్యర్థః ❀॥౪౪॥ ❀ ప్రమద్భ్రిష్మ ఆత్మా, భాసం ఆత్మప్రతిబిమ్బం, విలోకయన్- తమాత్మానం ప్రతిబిమ్బరూపం కాయం మానయన్ ప్రత్యాత్మ్యేన ప్రతిబిమ్బేన- కిన్నరసహితాన్ కింపురుషానసృజత్ ❀॥౪౫॥ ❀ తే తు కిన్నరాదయః- పరమేష్ఠినా- యత్త్యక్తం - తత్ప్రత్యాత్మరూపం కాయం జగృహుః- అత ఏవ- తే కిన్నరాః కింపురుషాశ్చ- పరస్పరం మిథునీభూయ- బిమ్బప్రతిబిమ్బయోర్యాదృశోఽభిమాన స్తమభిమానం కృత్వా, తమేవ బ్రహ్మాణ- ముషసి- కర్మభిః తచ్చేష్టితస్తుతిరూపైః- స్తైర్గాయన్తో బభూవుః ,,ఆత్మభాసం విలోకయన్నితి,, పాఠే తు- ఆత్మభాసం స్వప్రకాశం- విలోకయన్ తమాత్మానం స్వవిశేషణత్వేన స్వాభిన్నం మన్యమాన - స్తేన ప్రత్యాత్మ్యేనాత్మప్రకాశేన- అసృ

రోక్షేణాసృజత్ప్రభుః॥౪౨॥ త ఆత్మసర్గం తత్కాయం పితరః ప్రతిపేదిరే। సాధ్యేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ కవయో యద్వితన్వతే॥౪౩॥ సిద్ధాన్ విద్యాధరాంశ్చైవ తిరోధానేన సోఽసృజత్। తేభ్యోఽదదాత్తమాత్మానమన్తర్ధానాఖ్యమద్భుతమ్॥౪౪॥ స కిన్నరాన్ కింపురుషాన్ ప్రత్యాత్మ్యేనాసృజత్ప్రభుః। మానయన్నాత్మనాఽఽత్మాన ❀ మాత్మాభాసం విలోకయన్॥౪౫॥ తే తు తజ్జగృహూ రూపం త్యక్తం యత్పరమేష్ఠినా। మిథునీభూయ గాయన్తస్తమేవోషసి కర్మభిః॥౪౬॥ దేహేన వై భోగవతా శయానో బహుచిన్తయా। సర్గేఽనుపచితే క్రోధాదుత్ససర్జ హ తద్వపుః॥౪౭॥ యేఽహీయన్తాముతః కేశా అహయస్తేఽఙ్గ జజ్ఞిరే। సర్పాః ప్రసర్పతః క్రూరా నాగా భోగోరుకన్ధరాః॥౪౮॥ స ఆత్మానం మన్యమానః కృతకృత్యమివాత్మభూః। తదా మనూన్ ససర్జాన్తే మనసా లోకభావనాన్॥౪౯॥ తేభ్యస్సోఽత్యసృజద్బ్రహ్మా పురం పురుషమాత్మనః। తాన్ దృష్ట్వా యే పురా సృష్టాః ప్రశశంసుః ప్రజాపతిమ్॥౫౦॥ అహో బత జగత్స్రష్టస్సుకృతం బత తే కృతమ్। ప్రతిష్ఠితాః క్రియా యస్మిన్ సాకమన్నమదామ హే॥౫౧॥ తపసా విద్యయా యుక్తో యోగేన సుసమాధినా। ఋషీనృషిర్హృషీకేశస్ససర్జాభిమ

జత్ - అత ఏవ- తత్సృష్టాః- గానాఖ్యైకకర్మణి- పరస్పరం గుణప్రధానభావేన - అభిన్నప్రయోజనా నాత్మనో మత్వా మిథునీభూయ గాయన్తో బభూవురిత్యర్థః ❀॥౪౬॥ ❀ భోగవతా సౌకుమార్యవతా - దైర్ఘ్యవతా- దేహేన బహుచిన్తయా శయానః, సర్గే, అనుపచితే అప్రవృద్ధే సతి- క్రోధాత్ - తద్వపుః భోగకోపి నబహుచిన్తారూపం వపుం ఉత్ససర్జ హ ❀॥౪౭॥ ❀ అముతః భోగవతో దేహాత్ - యే కేశాః అహీయన్త ప్రచ్యుతాః- తే కేశాః అహయో జజ్ఞిరే అఙ్గ హే విదుర ప్రసర్పతః పాదాద్యాకుఞ్చనైః- ప్రచలతోఽముష్మాద్దేహాత్, సర్పాః- ప్రజజ్ఞిరే- ప్రసర్పతో జాతత్వాదేవ- తే నాగాః న గచ్ఛన్తీత్యగాః న అగాః నాగాః అతివేగా ఇత్యర్థః॥ క్రోధాత్త్యక్తకాయాజ్జాతత్వాత్ క్రూరాః- బహుచిన్తాక్రాన్తాః భోగవతో జాతత్వాద్భోగాః- స్సుఖస్పర్శదేహాదీర్ఘాశ్చ- శయానాజ్జాతత్వాన్నిర్ఘుకన్ధరాః ❀॥౪౮॥ ❀ సః ఆత్మభూః- యదా- ఆత్మానం కృతకృత్యమివ- మన్యమాన ఆసీత్- తదా- అన్తే- సాక్షాత్స్వకర్తృకసర్గాన్తే- మనసా- లోకభావనాన్ ప్రజాస్రష్టౄన్ మనూన్- అసృజత్ ❀॥౪౯॥ ❀ తేభ్యః మనుభ్యః, సః బ్రహ్మా- ఆత్మనస్స్వస్య- పురుషం పురుషాకారం- పురం దేహం- అత్యసృజత్ దదౌ- ఆత్మవత్ పురుషాకారదేహవిశిష్టానకరోదిత్యర్థః॥ పురా పురుషాకారదేహేన- తద్విశిష్టత్వేన రూపేణేత్యర్థః॥ యే పురా సృష్టా ఇతి హేతుగర్భం- యతః- పురుషాకారదేహవిశిష్టత్వేన సృష్టాః అతస్తే- పురగం- దృష్ట్వా ప్రజాపతిం ప్రశశంసుః ❀॥౫౦॥ ❀ ప్రశంసామేవాహ॥ అహో ఇతి॥ హే జగత్స్రష్టః- తే త్వయా- కృతం నిర్మితం- ఏతత్పురుషాకారం శరీరం- అహో- సుకృతం- సుష్ఠుకృతం యస్మిన్ పౌరుషే దేహే- క్రియాః స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాః క్రియాః, ప్రతిష్ఠితాః, సర్వాః క్రియాః పౌరుషశరీరసాధ్యా ఇత్యర్థః, అతః- సాకం పౌరుషశరీరేణ సహ- అన్నం భోగ్యజాతం- అదామ హే అనుభవేమ ❀॥౫౧॥ ❀ విద్యా భగవదుపాసనా, త

౪౫॥ శ్లో॥ పా ❀ ఆత్మభాసం.

పః-వివేకాదిసాధనసప్తకం-తాభ్యాంయుక్తః- హృషీకాణాంవ్యష్టిని యాణాం ఈశఃజితేన్ద్రియః-ఋషిర్బ్రహ్మా-యోగేనప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన-సమాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణచ-ఋషీన్ ఋషిరూపాఃఅభిమతాః-ప్రజాః-ససర్జ ॥౫౨॥ అజఃబ్రహ్మా-స్వస్య-దేహస్యశరీరస్య-ఏకైకమంశం-తేభ్యఋషిభ్యః- అదాత్ దదౌ-కింతచ్ఛరీరంయస్యైకైకమదాదిత్యతఆహ-యత్ శరీరం-తపోవిద్యాసమాధియోగాఃపూర్వోక్తాః,ఋద్ధిరణిమాద్యైశ్వర్యంవిరక్తిర్విషయేషునిస్పృహత్వంఏభిర్యుక్తమిత్యర్థః ॥౫౩॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధేవింశోఽధ్యాయః.

ఏవమసాధారణాన్ సృష్టిభేదానాకర్ణ్య ప్రకృతంస్వాయంభువమనుచరిత్రంతద్వంశంచపృచ్ఛతివిదురః॥స్వాయంభువస్యేత్యాదిభిఃపఞ్చభిః ॥ స్వాయంభువస్యమనోః - పరమఉత్కృష్టః-సమ్మతస్సతామితి శేషః-కథ్యతాం-యత్రవంశే-మైథునేనకర్మణా,ప్రజాః ఏధిరేవవృధిరే ॥౧॥ స్వాయంభువస్యపుత్రౌప్రియవ్రతోత్తానపాదౌధర్మ్యంయథాతథాతత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మానతిక్రమ్యేత్యర్థః- సప్తద్వీపయుక్తాంపృథ్వీం , యథాజుగుపతుః-యథారక్షితవన్తౌ-తత్ప్రకారశ్చకథ్యతామిత్యర్థః ॥౨॥ తస్యస్వాయంభువస్య - దుహితాపుత్రీ దేవహూతిరితిశ్రుతా , త్వత్తోమయేతిశేషః-హేబ్రహ్మన్ననఘ కర్దమస్యప్రజాపతేః-పత్నీతిత్వయోక్తాచ ॥ ౩ ॥ యోగలక్షణైశ్శమదమాదిభిర్యుక్తాయాం-తస్యాం దేవహూత్యాం, మహాయోగిపరిపక్వభగవదుపాసనాత్మకయోగనిష్ఠః-సవై,కర్దమః,కతిధాకతిభిఃప్రకారైః-వీర్యం-

తః ప్రజాః ॥ ౫౨ ॥ తేభ్యశ్చైకైకశస్స్వస్య దేహస్యాంశమదాదజః। యత్తత్సమాధియోగర్ద్ధి తపోవిద్యావిరక్తిమత్ ॥౫౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే , తృతీయస్కన్ధే, వింశోఽధ్యాయః.

విదురఉవాచ॥ స్వాయంభువస్యచమనోర్వంశః పరమసంమతః । కథ్యతాం భగవన్యత్రమైథునేనైధిరే ప్రజాః ॥ ౧ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌసుతౌస్వాయంభువస్యవై । యథాధర్మ్యంజుగుపతుస్సప్తద్వీపవతీంమహీమ్॥ ౨ ॥ తస్యవైదుహితాబ్రహ్మన్దేవహూతిరితిశ్రుతా। పత్నీ ప్రజాపతేరుక్తాకర్దమస్యత్వయాఽనఘ॥ తస్యాంసవై మహాయోగీయుక్తాయాంయోగలక్షణైః । ససర్జకతిధావీర్యంతన్మే శుశ్రూషవేవద॥౪॥ రుచిర్యోభగవాన్బ్రహ్మన్దక్షోవాబ్రహ్మణస్సుతః।యథాససర్జ భూతానిలబ్ధ్వాభార్యాంచమానవీమ్ ॥ ౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ప్రజాస్సృజేతిభగవాన్కర్దమోబ్రహ్మణోదితః । సరస్వత్యాంతపస్తేపేసహస్రాణాంసమాదశ॥౬॥ తతస్సమాధియుక్తేనక్రియాయోగేనకర్దమః।సంప్రపేదేహరింభక్త్యాప్రపన్నవరదాశుషమ్॥ తావత్ప్రసన్నోభగవాన్పుష్కరాక్షఃకృతేయుగే। దర్శయామాసతంక్షత్తశ్శాబ్దంబ్రహ్మదధద్వపుః ॥ ౮ ॥

ససర్జ -కత్యపత్యాన్యసృజదిత్యర్థః-తత్ శుశ్రూషవేశ్రోతుమిచ్ఛవే, మేమహ్యం-కథయ ॥౪॥ హేబ్రహ్మన్-భగవాన్-రుచిర్దక్షశ్చ-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య,సుతః - మానవీంమనుపుత్రీం- ఆకూతిం, ప్రసూతించ,భార్యాం,లబ్ధ్వా,భూతాన్యపత్యాని,యథా,ససర్జ-తత్ప్రకారమేవవదేతిపూర్వేణాన్వయః ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టోమైత్రేయఃతద్యథావన్మనుపుత్రీచరిత్రంవక్ష్యమాణస్తావద్దేవహూత్యాఖ్యభార్యాలాభాయకర్దమస్య తపశ్చర్యాప్రకారమాహద్వాభ్యామ్ ॥ బ్రహ్మణాచతుర్ముఖేన , ప్రజాస్సృజేత్యుక్తో- భగవాన్కర్దమః - సరస్వత్యాఖ్యాయాంనద్యాం-సహస్రాణాందశ-సమాఃదశసహస్రసంవత్సరాన్-తపః- తేపేచకార-పాకంపచతీతివన్నిర్దేశః ॥ ౬ ॥ తతః,తస్మిన్ తపసి-కర్దమః-సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం , తేనయుక్తేన , క్రియాయోగేనస్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితఫలభగవదారాధనరూపక్రియాయోగేన-భక్త్యాధ్రువానుస్మృతిరూపోపాసనయాచ-ప్రపన్నానాం-వరదాశుషంవరప్రదం-హరిం-ప్రపేదేసిషేవే ॥ ౭ ॥ కృతయుగేతావ-ద్దశసహస్రవర్షపర్యన్తతపశ్చర్యాన్తేపుణ్డరీకాక్షో,భగవాన్- ప్రసన్నఃతపసాతోషితః-హేక్షత్తః-శాబ్దంపఞ్చోపనిషన్మన్త్రవేద్యం-బ్రహ్మ-సౌగన్ధ్యసౌకుమార్యలావణ్యయౌవనాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరం-వపుః-దివ్యమఙ్గళవిగ్రహం-దధత్ బిభ్రత్-తంకర్దమంప్రతి-దర్శయామాస-స్వాత్మానమితి శేషః,,యద్వా,,తమితివిగ్రహాపేక్షయాపుల్లిఙ్గనిర్దేశః-తంవిగ్రహం-దర్శయామాసేత్యర్థః ॥౮॥ తమేవభగవన్తమనువర్ణయన్-తంప్రణమ్యాస్తావీదిత్యాహచతుర్భిః॥కర్దమః-తంభగవన్తం-దృష్ట్వా-కథంభూతం-విరజంనిర్మలం, అర్కాభంసూర్యస్యేవాభాయస్యతం-సితానాంపద్మానాం ఉత్పలానాంచ,స్రగ్యస్యతం-స్నిగ్ధానీలాశ్చ - యేఅలకాఃకున్తలాః,తేషాంవ్రాతోవక్త్రాబ్జేయస్యతం-విరజంనిర్మల-మమ్బ

రం యస్య తమ్ ॥౯॥ కిరీటధారిణం-కుణ్డలధారిణం - త్రిభిర్హస్తైశ్శఙ్ఖచక్రగదాః వహన్తం- శ్వేతోత్పల [illegible] క్రీడాసాధనం యస్య-తం-ఏకేన కరేణ - లీలార్థం శ్వేతోత్పలం వహన్తమిత్యర్థః-మనస్స్పృశన్తి [illegible] హాసయుక్తావలోకనయుక్తమ్ ॥ ౧౦ ॥ గరుత్మతో గరుడస్య- అంసదేశే స్కన్ధప్రదేశే విన్యస్తావేవ తౌ-చరణపద్మౌ-యేన తం-వక్షసి శ్రీర్యస్య తం-కౌస్తుభం కన్ధరాయాం యస్య తం-ఖే ఆకాశే- అవస్థితం తిష్ఠన్తం-భగవన్తం-దృష్ట్వా లబ్ధమనోరథః యేన సః అతఏవ-జాతః ఉత్పన్నః హర్ష ఆనన్దో యస్య సః-క్షితౌ భూమ్యాం। మూర్ధ్నా - అపతత్ దణ్డవత్ప్రణతవానిత్యర్థః-తతః-ప్రీతిరేవ స్వభావో యస్య-స ఆత్మా మనో యస్య-సః - కృతాఞ్జలిస్సన్ గీర్భిస్తద్గుణప్రతిపాదకవాగ్భిః-అభ్యగృణాత్ స్వాభిప్రేతం నివేదయన్నస్తావీదిత్యర్థః ॥ ౧౧॥౧౨ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ హే ఈడ్య స్తుత్య-అఖిలసత్త్వరాశేః పరిపూర్ణశుద్ధసత్త్వమయస్య - తవ-దర్శనాత్ అస్మాభిః అక్ష్ణోః సాంసిద్ధ్యం సంసిద్ధివిషయభూతం ఫలం-అద్య జుష్టం ప్రాప్తం- బత ఇతి హర్షే, యదా తవ దర్శనమితి పాఠః, తదానోఽస్మాకం సాంసిద్ధ్యం-సంసిద్ధిస్తపసః ఫలాన్యవహిత సాధనత్వదశా- తయా-సాధ్యం యత్ఫలం త్వద్దర్శనరూపం-తత్, అక్ష్ణోః అక్షిభ్యాం-జుష్టమిత్యర్థః-దర్శనస్య సాంసిద్ధ్యత్వముపపాదయతి ॥ యస్య తవ-దర్శనం, యోగరూఢాః యోగారూఢాః ఆరూఢయోగాస్సన్తః- ప్రాప్తయోగా ఇత్యర్థః-సద్భిస్సాత్త్వికైః జన్మభిః ఆశాసతే ప్రార్థయన్తే-అరూఢయోగాస్తు బహుజన్మభిరపి యత్తవ దర్శనమేవ ప్రార్థయన్తే అతస్తదేవ నిరతిశయసంసిద్ధిః [illegible] ॥ ౧౩ ॥ నను ధర్మాదిష్వన్యతమమేవ పురుషార్థం న తు మద్దర్శనమిత్యత్రాహ॥ య ఇతి ॥ తే-మాయయా - మోహితమేధసః మోహితబుద్ధయః- తే జనాః భవస్సంసార-స్స ఏవ సిన్ధుస్సముద్రః-తస్మిన్, పోతం నౌకారూపం, త్వచ్చరణారవిన్దం- కామలవాయ కామ్యన్త ఇతి కామాః సుఖాని-కామానాం లేశాయ- ఉపాసతే-నిరయేఽపి నిరయప్రాయేసంసారేఽపి - యే కామాః-స్యుః తాన్ కా

సతం విరజమర్కాభం సితపద్మోత్పలస్రజమ్ । స్నిగ్ధనీలాలకవ్రాతవక్త్రాబ్జం విరజోఽమ్బరమ్॥౯॥ కిరీటినం కుణ్డలినం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్। శ్వేతోత్పలక్రీడనకం మనస్స్పర్శస్మితేక్షణమ్॥౧౦ ॥ విన్యస్తచరణామ్భోజమంసదేశే గరుత్మతః।దృష్ట్వా ఖేఽవస్థితం వక్షశ్శ్రియం కౌస్తుభకన్ధరమ్॥౧౧॥ జాతహర్షోఽపతన్మూర్ధ్నా క్షితౌ లబ్ధమనోరథః। గీర్భిస్త్వభ్యగృణాత్ప్రీతిస్వభావాత్మా కృతాఞ్జలిః॥ ౧౨ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ జుష్టం బతాద్యాఖిలసత్త్వరాశేస్సాంసిద్ధ్యమక్ష్ణోస్తవ దర్శనాన్నః। యద్దర్శనం జన్మభిరీడ్య సద్భిరాశాసతే యోగినో యోగరూఢాః॥౧౩॥ యే మాయయా తే హతమేధసస్త్వత్పాదారవిన్దం భవసిన్ధుపోతమ్। ఉపాసతే కామలవాయ తేషాం రాసీశ కామాన్నిరయేఽపి యే స్యుః॥౧౪ ॥ తథా స చాహం పరివోఢుకామస్సమానశీలాం గృహమేధధేనుమ్। ఉపేయివాన్మూలమశేషమూలం దురాశయః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య ॥ ౧౫ ॥ ప్రజాపతేస్తే వచసాధీ

మాన్-తేషాం-కామలవార్థం త్వచ్చరణముపాసీనానాం-రాసి దదాసి-యే భవసిన్ధూత్తరణప్లవరూపం త్వచ్చరణారవిన్దం నిరయేష్వపి సంభవత్సుఖలేశలిప్సయోపాసతే- తేషాం తత్సుఖలేశానపి దదాసి - తథాపి-తే-సుమేరుమహద్యవరాటికాద్యన్వేషయన్త ఇవ నిత్య నిరతిశయానన్దజలధిం త్వాముపద్యానన్దలేశమాశాసానాస్త్వన్మాయయాహత [illegible] ఏవ- అతో ధర్మాదిపురుషార్థత్వదృష్ట్యా త్వాం భజన్మూఢ ఏవేతి భావః ॥ ౧౪ ॥ యోఽహం కామకామినో నిన్దామి-సోఽహమపి కామకామీత్యాహ॥ తథాపీతి॥ తదా అహమపి-గృహమేధధేనుం గార్హస్థ్యవర్ధనీం-సమానశీలాం-భార్యాం- పరివోఢుకామః ఉద్వోఢుమిచ్ఛన్-అతఏవ-దురాశయః దుష్టాన్తఃకరణః - కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య కల్పవృక్షవదభీష్టార్థదస్య - తవ-అశేషమూలం అశేషపురుషార్థానాం మూలం కారణం-మూలం పాదమూలం-ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౫ ॥ నన్వేవం హేయోపాదేయవిభాగకుశలస్త్వం కథం కామకామీ మాముపేయివానిత్యత్రాహ॥ ప్రజాపతేరితి ॥ హే అధీశ ప్రజాపతేస్తవ వచసా వేదాత్మకవచోరూపయా, తన్త్యా దామ్నా-అయం లోకః సాంసారికలోకః- కామహతః కామైరభిభూతః-అనుబద్ధః పశురివ బద్ధః, యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదన్త్యవిపశ్చితః। వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతి వాదినః ॥ కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్। క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి, ఇత్యాదురుక్తరీత్యా- కామాత్మానః త్రైవర్గికమేవ ఫలం బహుమన్వానా- స్తత్రైవాసక్తాః అహమపి-లోకాన్ సంసారిలోకాన్-అనుగతోఽనుసృతః-హే శుక్లనిర్మల అనిమిషాయ కాలరూపిణే - తుభ్యం-బలిం-హరామి-యద్యప్యహం త్యాజ్యోపాదేయవివేకసంపన్నః-తథాప్యహం త్వన్నిదేశానువర్తనస్మృతిపితా బ్రహ్మణా ప్రజాస్సృజేత్యనుశిష్టో గృహమేధీయై దేవధర్మైస్త్వామారాధయితుం ప్రార్థ

౧౩॥ శ్లో॥ పా॥ దర్శనం నః.

యామీతిభావః॥ అనిమిషాయేతి హేతుగర్భం -యత- స్త్వం-కాలరూపేణ సంసారిణాం నిరర్థకమాయుఃక్షపయసి అతో౽ హం సాంసారికధర్మాననుతిష్ఠన్ కాలాత్మకాత్త్వత్తోభీతస్సన్ అస్మదాయుషః సద్వ్యయంచికీర్షుః పితృనిర్దేశంచ పాలయన్ కాలరూపాయ తుభ్యమేవ పూజాంకరోమిత్యభిప్రాయః ॥౧౬॥ అనిమిషాయేత్యనేనాభిప్రేతం సంసారిణామేవవృథాయుఃక్షపయితృత్వం వ్యతిరేకముఖేనాప్యాహ॥ లోకాంశ్చేతిద్వాభ్యామ్॥ యేలోకాన్ సంసారిణః-తదనుగతానజ్ఞాంశ్చ-హిత్వా త్యక్త్వా-పరస్పరంమిథః, త్వత్తవ-గుణానాం వాదః కథనం-తదేవ, శీధుమధురం-పీయూషం అమృతం-తేన, నిర్వాపితాః నిరస్తాః-దేహధర్మాః జరామరణాదయో-యేషాం తే-తవ చరణావేవాతపత్రం-తాపత్రయనివర్తకత్వాదాతపత్రత్వరూపణం-ఆశ్రితాః, తేన జరాక్షభ్రమిః జరామరణాదిక్షుత్పిపాసాదిపరివృత్తిమన్తః - భ్రమిః భ్రమణం-తద్వన్తఇత్యర్థః - ఆర్షమేకవచనం-జరాక్షరూపేణ భ్రమణం యస్యేతి కాలచక్రవిశేషణం వా-కాలచక్రరూపవిశేష్యం విశేషణసామర్థ్యసిద్ధం-అస్మిన్పక్షే, యే-ఆశ్రితాః-తేషామాయురితి సమ్బన్ధః-తేతవ, సంవత్సరాత్మకం కాలచక్రం-జగ-దాచ్ఛిద్య-ధావదపి-నైషామాయురాచ్ఛిద్య ధావదిత్యర్థః, తేషామాయుస్సఫలమిత్యుక్తం భవతి ,, తేజరాక్షభ్రమిరితిపాఠే,, అజరాక్షభ్రమిరితిచ్ఛేదః-అజరః అనుపరతః, అక్షభ్రమిః అక్షభ్రమణం-యస్యేతి చక్రవిశేషణమేవ ,,యద్వా,, అజరో అవిశీర్ణః- అక్షో యస్య-సచాసౌ భ్రమిర్యస్యేత్యర్థః-అజరమక్షరం బ్రహ్మ-తస్మిన్నక్షరూపేణ భ్రమణం యస్యేతి వా కథంభూతం కాలచక్రం-త్రయోదశా-అధికమాసయుక్తాః ద్వాదశ మాసాః-అరాః, యస్య తత్-త్రిశతం షష్టిశ్చ అహోరాత్రాణి పర్వాణి యస్య-శతశ్చ విభక్తైరలుగార్షః-షడృతవో, నేమయో యస్య-అనన్తాః క్షణలవాదయః-ఛదాదళాని-అస్య సన్తీతి తథా, త్రినాభి-సమాధికన్యూనగతిమన్తి త్రీణి చాతుర్మాస్యాన్యేవ నాభయో రథాఙ్గాః యస్య, కరాళం తీవ్రం స్రోతో వేగో-యస్య తత్, ఈదృశం-త్వదాత్మకం కాలచక్రం- కేవలసంసారిణామేవాయురాచ్ఛిద్య, ధావత్, వృథాతదాయుర్హరతి, నతు-త్వద్గుణానుభవపరాణామ్, అతః కాలచక్రశరీరకస్యాశ్రితకామద్రుమస్య భగవత ఏవ పాదమూలముపేయివానహమితిభావః ॥౧౭॥౧౮॥ నను-బ్ర

శతన్త్రీ లోకః కిలాయం కామహతోఽనుబద్ధః । అహంచ లోకానుగతో వహామి బలించ శుక్లానిమిషాయ తుభ్యమ్॥౧౬॥ లోకాంశ్చలోకానుగతాన్పశూంశ్చ హిత్వాశ్రితాస్తేచరణాతపత్రమ్ । పరస్పరం త్వద్గుణవాదశీధుపీయూషనిర్వాపితదేహధర్మాః॥౧౭॥ న తేజరాక్షభ్రమిరాయురేషాం త్రయోదశారం త్రిశతం షష్టిపర్వ । షణ్నేమ్యనన్తచ్ఛదియత్త్రినాభి కరాళస్రోతో జగదాచ్ఛిద్య ధావత్॥ ౧౮॥ ఏకస్స్వయంసన్జగత

స్సిసృక్షయాద్వితీయయాత్మన్నధియోగమాయయా । సృజస్యదః పాసి పునర్గ్రసిష్యసే యథోర్ణనాభిర్భగవన్స్వశక్తిభిః॥౧౯॥

ష్టారుద్రాదిషు బహుషుసత్స్వపి-తానానాదృత్య, మత్పాదమూల ఏవకింవిశేషేణోపేయివానిత్యాశఙ్కాయాం-కశ్చధ్యేయః-కారణంతుధ్యేయ ఇతి శ్రుత్యైవప్రశ్నోత్తరరూపేణ జగత్కారణస్యైవోపాస్యత్వాభిధానాత్-జగత్కారణభూతస్త్వమేవోపాస్య ఇత్యభిధాస్యన్-తావత్కారణత్వముపపాదయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ స్వయమేకస్సన్ ఏకశబ్దేన ,, సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి,, కారణత్వపరాశ్రుతిస్స్మారితా, తథాచాయమర్థః॥ సృష్టేః ప్రాక్- ఏక ఏవ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిత్కాలశరీరకస్సన్-ఉపాదానత్వేన విద్యమానః-తత్రాపి, శ్రుతావివ - ఏవకారార్థగర్భమిదం ఏక-ఏవ ఉపాదానకారణాన్తరశూన్యః-ఏకత్వంచ సృష్ట్యనన్తరభావినామరూపవిభాగనిబన్ధనబహుత్వప్రతిసమ్బన్ధినామరూపవిభాగాభావాధీనమేవ వివక్షితం-నతుప్రకృతిపురుషాదిరాహిత్యం, ఏక ఇత్యద్వితీయమిత్యస్యాప్యుపలక్షణం-తథాచ, నిమిత్తకారణాన్తరశూన్యః సదిత్యనేన కారణత్వేనావస్థితస్య ప్రమాణసమ్బన్ధార్హత్వరూపసత్తాయోగిత్వకథనాదసత్కార్యవాదో నిరస్తః, ఏకమిత్యనేనోపలక్షితాద్వితీయపదేన చోపాదానత్వనిమిత్తత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మా ఆక్షిప్యన్తే, ఏవంచ-మృత్కులాలయోరివ నిమిత్తోపాదనయోర్భేద ఏవ నాభేద ఉపపద్యేత ఇతి శఙ్కాపరాస్తా-మృదస్సర్వజ్ఞత్వాత్కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాచ్చ నిమిత్తత్వోపాదానత్వయోరుభయోరపి మృత్కులాలయోరన్యతరస్మిన్నసమ్భవః, ఇహతు బ్రహ్మణః ,, పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వ,, విదితి సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరత్వేన శ్రుతస్యైకస్యైవోపాదానత్వం నిమిత్తత్వంచోభయమప్యుపపన్నతరమేవ-ఏవంచ-నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వాకారేణ ఉపాదానత్వేన ప్రకృతిపురుషకాలనియన్తృత్వాకారేణ నిమిత్తత్వేనచ తదుపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టత్వేనచ, సృష్టేః ప్రాగ్విద్యమానః - జగతః, నామరూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మాత్మకజగతః, సిసృక్షయా స్రష్టుమిచ్ఛయా హేతునా-అనేన ,,తదైక్షత బహుస్స్యాం,,

౧౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ న తేఽజరాక్షభ్రమి.

మిత్యస్యార్థో వివృతః, ద్వితీయయా-స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ స్వస్మాదత్యన్తభిన్నయా, యోగమాయయా, యుజ్యత ఇతి యోగా, స్వసంబన్ధినీ, స్వశరీరభూతేత్యర్థః, తయా, మాయయా-ప్రకృత్యా, అద్వితీయయేత్యపిచ్ఛేత్తుం శక్యం తదా, స్వాపృథక్సిద్ధయా, అతఏవ, యోగమాయయా-స్వశరీరభూతయా మాయయా, ద్వారేణ ఆత్మన్యధి, స్వాత్మన్యేవ, అదః నామరూపవిభాగార్హం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్సృజసి, పాసి రక్షసి, పునర్గ్రసిష్యసి సంహరసి, మాయాద్వారేణ సృజసీతి సద్వారకోపాదానత్వకథనేన-సర్గాద్యన్తవికారాణాం ద్వారభూతప్రకృతిగతత్వావగమాన్నిర్వికారశ్రుతివిరోధః పరిహృతః, ఆత్మని సృజసీత్యనేనాధారాన్తరవ్యావృత్తిః తథా చ శ్రుతిః ॥ బ్రహ్మవనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీద్యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః, రితి, అనయా శ్రుత్యా, నిమిత్తముపాదానమాధార ఉపకరణాని చ స్వయమేవేత్యుక్తం, ఏతదేవోర్ణనాభిదృష్టాన్తేనస్పష్టయతి, హే భగవన్, ఊర్ణానాభౌ యస్య సః, ఊర్ణనాభిః, తన్తూన్ సంతన్వమానః కీటవిశేషః, స, యథా స్వశక్త్యా, సృజతే, తన్తూనితి శేషః, పునర్గ్రసిష్యతే, తథా, త్వమపి, స్వశక్తిభిరేవ, స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతైః ప్రకృతికాలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిభిః, సృజసి, రక్షసి, పునస్సంహరసీత్యర్థః, తస్మాజ్జగత్కారణమాశ్రితకల్పద్రుమం, త్వామేవ, కామకామిలోకాననుసరన్, పరివోఢుకామ ఉపేయివానహమితి భావః ✽॥౧౯॥✽ నను కుత ఏతత్కేచిత్కామకామినోఽన్యేత్వస్మదాదయః, త్వత్పదానభిలాషిణ ఇతీత్యత్రాహ ॥ నైతదితి ॥ హే అధీశ, మాయయా-ప్రకృత్యా, స్వసఙ్కల్పేన వా, అహముహఙ్కారం, తస్మాద్భూతసూక్ష్మం, భూతాన్యాకాశాదీని, తత్సూక్ష్మాణి శబ్దాదీని చ, తనుషే సృజసి, భూతసూక్ష్మమితి సమాహారద్వంద్వః, ‹‹ నస్తనుషే భూతసూక్ష్మమితిపాఠే తు,, భూతానాం సూక్ష్మం, కారణ, మహంకారమిత్యర్థః, కారణం హి కార్యాత్సూక్ష్మమితి సూక్ష్మశబ్దేనాహంకార ఉక్తః, మాయయా భూతసూక్ష్మం సృజసీతి యు, క్తైన, తవ, పదం నేప్సితం నాభిలషితం, త్వత్సృష్టా

> స్సిసృక్షయాద్వితీయయాత్మన్యధి యోగమాయయా । సృజస్యదః పాసి పునర్గ్రసిష్యసే యథోర్ణనాభిర్భగవన్స్వశక్తిభిః ॥ ౧౯ ॥ నైతద్బతాధీశ పదం తవేప్సితం ✽ యన్మాయయా హంతనుషే ‹భూతసూక్ష్మమ్ । †అనుగ్రహాయాస్త్వపి యర్హి మాయయా లసత్తులస్యా భగవాన్విలక్షితః ॥౨౦॥ తం త్వానుభూత్యోపరతక్రియార్థం స్వమాయయా వర్తితలోకతన్త్రమ్ । నమామ్యభీక్ష్ణం నమనీయపాదసరోజమల్పీయసి కామవర్షమ్ ॥౨౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యవ్యలీకం ప్రణుతోఽబ్జనాభస్తమాబభాషే వచసామృతేన । సుపర్ణపక్షోపరి రోచమానః ప్రేమస్మితోద్వీక్షణవిభ్రమద్భ్రూః ॥౨౨॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ విదిత్వా తవ చైత్యం మే పురైవ సమయోజితమ్ ।

హంకారవశ్యత్వాదస్మాభిస్తత్త్వత్పదం నాభిలషితమిత్యర్థః ॥ బతేతి ఖేదే, యద్యప్యహమహంకారగ్రస్తస్త్వత్పదం నాభిలషామి, తథాపి, మామనుగృహ్య త్వత్పదమపి మహ్యం దాస్యసీతి మే ప్రతిభాతీత్యాహ ॥ అపి, తథాపి, మయా త్వత్పదేఽనభిలషితేపి, యర్హి యదా, లసత్తులస్యా, లసన్తీ తులసీమాలా యస్య, స్తయా, మాయయా ఆశ్చర్యవిగ్రహేణ-భవాన్విలక్షితః దృష్టోమయేతి శేషః-తదైవ-అనుగ్రహాయ త్వత్పదప్రాపణరూపానుగ్రహార్థం-భవాన్-అస్తుస్యాత్-ఇతినిశ్చినోమీత్యధ్యాహారః-అస్త్వితి పాఠే తు క్రియాపదమాత్రమధ్యాహర్తవ్యమ్ ✽॥౨౦॥✽ నను-స్వాత్మానుభవానందపూర్ణముదాసీనం మాం కథం జగత్కారణం ప్రతిపాదితవానసీత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ స్తుతిముపసంహరతి ॥ తం-అస్మదనుగ్రహైకనిరతం-త్వాం-అభీక్ష్ణం పునః పునః-నమామి-కథంభూతం-అనుభూత్యా స్వాత్మానుభవేన ఉపరతః అనపేక్షితః-క్రియార్థః జగద్వ్యాపారరూపక్రియా ప్రయోజనం-యస్య-తమపి-స్వమాయయా స్వలీలాసఙ్కల్పమాత్రేణ-వర్తితం ప్రవర్తితం లోకతన్త్రం జగద్వ్యాపారో యేన తం-అల్పీయసి ‹‹స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్ ,, దితిత్వదుక్తరీత్యా ఈషద్భవదీయారాధనం కుర్వత్యపి పురుషే-కామాన్ వర్షతీతి తథా-తం-అతఏవ-నమనీయం వన్దనీయం పాదసరోరుహం యస్య తమ్ ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ ఏవం కర్దమేన స్తుతస్తేన నివేదితాభిప్రాయశ్చ భగవాంస్తముమువాచేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతి ఏవం-వ్యలీకం-విగతాళీకం, సత్యం యథా తథా అవ్యలీకమితిపాఠేప్యయమేవార్థః-ప్రణుతః ప్రకృష్టగుణవిశిష్టత్వేన స్తుతః -సుపర్ణస్య గరుడస్య-పృష్ఠోపరి స్కన్ధదేశే-రోచమానః ప్రకాశమానః ప్రేమ్ణా-స్మితేన-ఉద్వీక్షణేన చ-విభ్రమన్తీ భ్రువౌ యస్య సోఽబ్జనాభః పద్మనాభో -భగవాన్-అమృతేన అమృతతుల్యేన-వచసా-తం కర్దమం-ఆబభాషే ఉవాచ ✽॥౨౨॥✽ ఉక్తిమేవాహ దశభిః ॥ తవ-చైత్యమభిప్రాయం-విదిత్వా జ్ఞాత్వా మే మయా-తత్-త్వదభిప్రేతం-పురైవ సమయోజి సంఘటితం ॥ కిం తదిత్యత్రాహ ॥ యదర్థం-యత్ కన్యా

౨౦ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ యన్మాయయాన స్తనుషే †పా ॥ అనుగ్రహాయాస్త్వితి.

లాభార్థం ఆత్మనో-నియమైః శమదమాదిభిః- త్వయా - అహమేవ-సమర్చితః సమ్యగారాధితః ॥ ౨౩ ॥ హే ప్రజాధ్యక్ష - మదర్హణం మదారాధనం-జాతు కదాచిదపి-మృషా వ్యర్థం, న స్యాదేవ-మయి సంగృభితాత్మసు [illegible] గృహీతః-ఏకాగ్రీకృతః - ఆత్మా మనో యైః- తేషు భవద్విధేషు భవాదృశేషు-సుతరామపి మదర్హణం న మృషైవేత్యర్థః. “సంగ్రభితాత్మనామితి పాఠాన్తరే,, సంగృభితాత్మనాం మదర్హణం న మృషైవ-భవద్విధేషు సుతరామపి న మృషేతి యోజ్యమ్ ॥ ౨౪ ॥ యః ప్రజాపతేర్బ్రహ్మణః పుత్రః-సమ్రాట్ సార్వభౌమో- విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం సుమఙ్గళం మఙ్గళాచారో యస్య సః - శ్రౌతస్మార్తసదాచారనిష్ఠో, మనుః బ్రహ్మావర్తం బ్రహ్మావర్తాఖ్యం దేశ-మధ్యవసత్-అధిష్ఠాయ అవసత్ - సప్తార్ణవా సముద్రా యస్యాం తాం-మహీం పృథ్వీం-శాస్తి ధర్మతః పాలయతి ॥ ౨౫ ॥ స చ రాజర్షిః మనుః-శతరూపయా శతరూపాఖ్యయా-మహిష్యా భార్యయా సహ-ధర్మకోవిద ధర్మేషు మదారాధనరూపేషు ధర్మేషు కుశలం - త్వాం-దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛుః-పరశ్వః-ఇతోఽనాగతే ద్వితీయేఽహని-ఆయాస్యతి ఆగమిష్యతి ॥ ౨౬ ॥ ఆయాతు మనుః కిమిత్యత్రాహ ॥ అసితాపాఙ్గీం నీలకనీనికాయుక్తనేత్రాం-వయసా- శీలేన సుస్వభావేన సద్వృత్త్యా వ గుణైర్గత్రేర్నిర్గయత్వాదిభిశ్చాన్వితాం-పతిం స్వానురూపం భర్తారం-మృగయన్తీం దూతప్రేషణాదిభిః పరిశీలయన్తీం-ఆత్మజాం దేవహూత్యాఖ్యాం తనయాం- అనురూపాయ-వయశ్శీలాదిభిరనురూపాయ-తే తుభ్యం- దాస్యతి - హే ప్రభో వశ్యేన్ద్రియ ॥ ౨౭ ॥ యత్ర యస్యాం మనుకన్యాయాం - ఇమాన్ యావతః పరివత్సరాన్ సంవత్సరాన్-అత్యన్తసంయోగద్వితీయా, తే-హృదయం చిత్తం, సమ్యక్, ఆహితం భోగాసక్తం తావత్సంవత్సరపర్యన్తం, సా నృపవధూః మనుకన్యా, హే బ్రహ్మన్- త్వాం, ఆశు క్షణవత్ , కామం-భజిష్యతి అను

యదర్థమాత్మ నియమైస్త్వయైవాహం సమర్చితః ॥ ౨౩ ॥ నైవ జాతు మృషైవ స్యాత్ప్రజాధ్యక్ష మదర్హణమ్।
భవద్విధేష్వతితరాం మయి సంగృభితాత్మసు ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతిసుతస్సమ్రాణ్మనుర్విఖ్యాతమఙ్గళః ॥ బ్రహ్మావర్తం యోఽధివసఞ్ఛాస్తి సప్తార్ణవాం మహీమ్ ॥ ౨౫ ॥ స చేహ విప్ర రాజర్షిర్మహిష్యా శతరూపయా।
ఆయాస్యతి దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వో ధర్మకోవిద ॥ ౨౬ ॥ ఆత్మజామసితాపాఙ్గీం వయశ్శీలగుణాన్వితామ్। మృగయన్తీం పతిం దాస్యత్యనురూపాయ తే ప్రభో ॥ ౨౭ ॥ సమాహితం తే హృదయం యత్రేమాన్పరివత్సరాన్।
సా త్వాం బ్రహ్మన్నృపవధూః కామమాశు భజిష్యతి ॥ ౨౮ ॥ యా త ఆత్మభృతం వీర్యం నవధా ప్రసవిష్యతి।
వీర్యే త్వదీయే ఋషయ ఆధాస్యన్త్యఞ్జసాత్మనః ॥ ౨౯ ॥ త్వం చ సమ్యగనుష్ఠాయ నిదేశం మ ఉశత్తమః। మయి తీర్థీకృతాశేషక్రియార్థో మాం ప్రపత్స్యసే ॥ ౩౦ ॥ కృత్వా దయాం చ జీవేషు దత్త్వా చాభయమాత్మవాన్। మయ్యాత్మానం సహ జగద్ద్రక్ష్యస్యాత్మని చాపి మామ్ ॥ ౩౧ ॥ అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ మహామునే।
తవ క్షేత్రే దేవహూత్యాం ప్రణేష్యే తత్త్వసంహితామ్ ॥ ౩౨ ॥ ఏవం తమనుభాష్యాథ భగవాన్ప్రత్యగక్షజః।

భవిష్యతి - త్వయా సహ బహువర్షపర్యన్తం కామాన్ క్షణమ[illegible] ॥ ౨౮ ॥ యా మనుకన్యా, ఆత్మన్ స్వస్యాం- తే త్వయా, భృతం నిహితం- వీర్యం , నవధా నవపుత్రీః ప్రసవిష్యతి, త్వదీయే వీర్యే త్వదీయవీర్యజాతాసు నవసు పుత్రీషు-ఋషయః మరీచ్యాదయః-అఞ్జసా ఆశు, ఆత్మనః పుత్రాన్ “ఆత్మా వై పుత్రనామాసి,, ఇతి శ్రుతేః-ఆధాస్యన్తి ఉత్పాదయిష్యన్తి ॥ ౨౯ ॥ త్వం-మే మమ-నిదేశం ఆజ్ఞాం సమ్యక్, అనుష్ఠాయ పరిపాల్య-ఉశత్తమః కమనీయమదారాధననిష్ఠః మయి-తీర్థీకృతః-తీర్థశబ్దేన పాత్రముచ్యతే, తేన దానం లక్ష్యతే-తీర్థీకృతః సమర్పితః అశేషక్రియార్థః సమస్తక్రియాఫలం, యేన-సః, మాం-ప్రపత్స్యసే ప్రాప్స్యసి ॥ ౩౦ ॥ ఆత్మవాన్ జితాన్తఃకరణ- స్త్వం , మా తేషు చరాచరాత్మకేషు, దయాం, కృత్వా, అభయం చ దత్త్వా, మయి-అన్తః ప్రవిశ్య ధారకే మయి జగత్కృత్స్నం చరాచరాత్మకం జగత్ - ఆత్మానం స్వాత్మానం చ-సహైవ ద్రక్ష్యసి-వ్యాప్తం ధార్యం చ ద్రక్ష్యసి - ఆత్మని ధార్యే స్వాత్మని చ , మాం ధారకం వ్యాసకం చ-ద్రక్ష్యసీత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ స్వాంశకలయా స్వాంశాంశేన, అహం చ-త్వద్వీర్యేణ ద్వారభూతేన - హే మహామునే తవ, క్షేత్రే క్షేత్రభూతాయాం దేవహూత్యాం , అవతీర్యేతి శేషః , తత్త్వసంహితాం తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం స్వరూపవివేచనీం సంహితాం - ప్రణేష్యే కథయిష్యామి ॥ ౩౨ ॥ ఏవం కర్దమమాభాష్య స్వస్థానం ప్రతి భగవాన్ గత ఇత్యాహ ॥ మైత్రేయః ॥ ప్రత్యక్షు ప్రత్యాహృతేషు , అక్షేషు ఇన్ద్రియేషు , జాయతే ఆవిర్భవతీతి ప్రత్యగక్షజో భగవాన్, తం కర్దమ, మనుభాష్య, అథానన్తరం, సరస్వత్యా నద్యా పరిశ్రితాత్ పరివేష్టితాద్బిన్దు

[illegible] సంగ్రభితాత్మనాం.

సరసః బిన్దుసరోవరతీరస్థాత్ కర్దమాశ్రమాత్, జగామ ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ కం నం జగామేత్యత్రాహ ॥ నిరీక్షత ఇతి ॥ తస్య కర్దమస్య-నిరీక్షతః పశ్యతస్సతః- అశేషసిద్ధేశ్వరైః సర్వయోగీశ్వరైః-రభిష్టుతః- సిద్ధః, స్వతస్సిద్ధః, మార్గః కల్యాణగుణగణయాపకారో- యస్యసః - పత్రరథేన్ద్రో గరుడః, తస్య, పక్షైః ఉచ్చారితం ఉదీర్ణే అభివ్యక్తే, సామనీ బృహద్రథన్తరే యస్మిన్, తం, స్తోమం సామాధారభూతం ఋక్సముదాయం ,, బృహద్రథన్తరే పక్షౌ స్తోమ ఆత్మా ,, ఇతి శ్రుతేః- ఆకర్ణయన్ యయౌ ఆజగామ ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ గతే భగవతి కర్దమః కిమకరోదిత్యపేక్షాయామాహ ॥ అథేత్యాదినా ॥ శుక్లే భగవతి సంప్రస్థితే సతి - భగవాన్, కర్దమ ఋషిః తం కాలం ,, దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వః-, ఇతి భగవతా నిర్దిష్టం కాలం ప్రతిపాలయన్ ప్రతీక్షమాణః, బిన్దుసరసి బిన్దుసరస్తటే-ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టః కిల ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ మనుః స్వాయంభువః- శాతకౌమ్భః సువర్ణమయః, పరిచ్ఛదః అలంకారాః యస్మిన్ తం- స్యన్దనం రథం-ఆస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆరుహ్య స్వాం దుహితరం ఆరోప్య-సభార్యః శతరూపయా సహితః, మహీం, దుహితుః పత్యన్వేషణార్థం-పరితస్సంచరన్ ✽ భగవాన్-యదహః-స్సమాదిశత్ నిర్దిష్టవాన్, తస్మిన్నహని, హే సుధన్వన్ విదుర-శాన్తవ్రతస్య ఉపశమశీలస్య, మునేః ఆశ్రమస్థానం ప్రతి, ఉపాయాత్ ఉపాగాత్ ✽ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ✽ ఆశ్రమపదం, వర్ణయతి సప్తభిః ॥ ప్రపన్నే కర్దమే-భృశమత్యన్తం, అర్పితయా నిహితయా , కృపయా - సంపరీతస్య సమ్యక్ పరితో వ్యాప్తస్య భగవతో, నేత్రాత్, హర్షబిన్దవః ఆన

జగామ బిన్దుసరసస్సరస్వత్యా పరిశ్రితాత్ ॥ ౩౩ ॥ నిరీక్షతస్తస్య యయావశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతసిద్ధమార్గః । ఆకర్ణయన్పత్రరథేన్ద్రపక్షైరుచ్చారితం స్తోమముదీర్ణసామ ॥ ౩౪ ॥ అథ సమ్ప్రస్థితే శుక్లే కర్దమో భగవానృషిః । ఆస్తే స్మ బిన్దుసరసి తం కాలం ప్రతిపాలయన్ ॥ ౩౫ ॥ మనుస్స్యన్దనమాస్థాయ శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదమ్ । ఆరోప్య స్వాం దుహితరం సభార్యః పర్యటన్మహీమ్ ॥ ౩౬ ॥ తస్మిన్సుధన్వన్నహని భగవాన్యత్సమాదిశత్ । ఉపాయాదాశ్రమపదం మునేశ్శాన్తవ్రతస్య తు ॥ ౩౭ ॥ యస్మిన్భగవతో నేత్రాన్న్యపతన్హర్షబిన్దవః । కృపయా సమ్పరీతస్య ప్రపన్నేఽర్పితయా భృశమ్ ॥ ౩౮ ॥ తద్వై బిన్దుసరో నామ సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్ । పుణ్యం శివామృతజలం మహర్షిగణసేవితమ్ ॥ ౩౯ ॥ పుణ్యద్రుమలతాజాలైః కూజత్పుణ్యమృగద్విజైః । సర్వర్తుఫలపుష్పాఢ్యం వనరాజశ్రియాన్వితమ్ ॥ ౪౦ ॥ మత్తద్విజగణైర్ఘుష్టం మత్తభ్రమరవిభ్రమమ్ । మత్తబర్హినటాటోపమాహ్వయన్మత్తకోకిలమ్ ॥ ౪౧ ॥ కదమ్బచమ్పకాశోకకరఞ్జబకులాసనైః । కున్దమన్దారకుటజైశ్చూతపోతైరలఙ్కృతమ్ ॥ ౪౨ ॥ కారణ్డవైః ప్లవైర్హంసైః కురరైర్జలకుక్కుటైః । సారసైశ్చక్రవాకైశ్చ చకోరైర్వల్గుకూజితమ్ ॥ ౪౩ ॥ తథైవ హరిణైః క్రోడైః శ్వావిద్గవయకుఞ్జరైః । గోపుచ్ఛైర్హరిభిర్మర్కైర్నకులైర్నాభిభిర్వృతమ్ ॥ ౪౪ ॥ ప్రవిశ్య తత్తీర్థవరమాదిరాజస్సహానుగః । దదర్శ మునిమాసీనం తస్మిన్హుతహుతాశనమ్ ॥ ౪౫ ॥ విద్యోతమానం వపుషా తపస్యుగ్రయుజా చిరమ్ । నాతిక్షామం భగవతస్స్నిగ్ధాపా

న్దాశ్రూణి యస్మిన్ సరసి, అపతన్ ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ తత్సరః బిన్దుసరో నామ-బిన్దుసర ఇతి ప్రసిద్ధం, ఇదమేవ బిన్దుసరశ్శబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తం యద్ధరిహర్షబిన్దునిపతనాత్తదావిర్భావః ॥ కదంభూతం, సరస్వత్యా నద్యా పరితః శ్రితం సరస్వత్యా వలయితమిత్యర్థః ॥ పుణ్యం ఉపరిదర్శనాదిభిః పుణ్యసాధనం శివమరోగం, అమృతతుల్యం జలం యస్మిన్, మహర్షిగణైః సేవితం అహరహరుపస్పృశ్యమానమ్ ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ కూజన్తః పుణ్యాః మృగాః ద్విజాః శకునయశ్చ యేషు తైః, పుణ్యానాం ద్రుమాణాం లతానాంచ జాలైః సమూహైః- సర్వర్తుషు షట్స్వృతుషు యాని ఫలాని, పుష్పాణి చ, తైః ఆఢ్యా శాలినీ, యా వనరాజిర్వనపఙ్క్తిః, తస్యాః, శ్రియా శోభయా, అన్వితం యుక్తమ్ ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ మత్తానాం ద్విజానాం గణైః ఘుష్టం నాదితం మత్తా మధుపానేన మత్తాః-యే భ్రమరాః తేషాం విభ్రమో విలాసో యస్మిన్, మత్తా బర్హిణో మయూరా ఏవ నటాః- తేషామాటోపో నృత్తసంభ్రమో యస్మిన్, అహ్వయన్తో మిథః, మత్తాః కోకిలాః యస్మిన్ ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ కదమ్బాదిభిః పుష్పవృక్షైః అలంకృతం ✽ కారణ్డవాదిభిః పక్షిభిర్వల్గు మధురం, సుందరం వా, యథా తథా-కూజితం ✽ తథా హరిణాదిభిః మృగైః వృతం, తత్ర క్రోడః సూకరః, శ్వావిట్ శల్యకః, మర్కట-మర్కటః, తద్విశేషో గోపుచ్ఛః, హరిస్సింహః, నాభిః కస్తూరిమృగః ✽ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ సహానుగః సభృత్యః, ఆదిరాజో మనుః, తత్తీర్థశ్రేష్ఠం, ప్రవిశ్య, తస్మిన్ తత్ర, హుతః హుతాశనో యేన కృతాగ్నికార్యమిత్యర్థః, ఆసీనముపవిష్టం, మునిం, దదర్శ ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ పునర్మునిమేవ విశినష్టి సార్ధద్వయేన ॥ తపసి చిరముగ్రో యుగ్యోగో యస్య, తేన వపుషా, విద్యోతమానం

నం భగవతస్స్నేహాయుక్తం, యదపాఙ్గావలోకనం కటాక్షప్రసరణం-తస్మాత్ ॥౪౬॥ తస్య భగవతో వ్యాహృతం భాషణమేవామృతకలా - అమృతమయస్య చన్ద్రస్య కలా తన్మయం పీయూషం తస్య శ్రవణేన చ-నాతిక్షామం తపసా నాతికృశం, ప్రాంశుం ఉన్నతం-ఉపసంసృత్య సమీపమాగత్య-మలినం దదర్శేతి పూర్వేణాన్వయః-అర్హ్యతే అనేనేత్యర్హణం మహారత్నం త-దసంస్కృతమన్నిర్ణిక్తం- యథా మలినం దృశ్యతే-తద్వత్ ॥౪౭॥ అథ అనన్తరం-ఉటజం పర్ణశాలా-ముపాయాన్తం ప్రాప్తం-పురః పాదయోస్సమీపే- ప్రణతం-నృదేవం మనుం- ప్రతినన్ద్య ఆశీర్భిరభినన్ద్య అనురూపయా-సపర్యయా పూజయా-సత్కృతవాన్ ॥౪౮॥ గృహీతం ప్రతిగృహీతం అర్హణం పూజనం యేన తం-ఆసీనముపవిష్టం- సంయతం స్వవాక్యశ్రవణే సమ్యగ్యతమానం-మనుం-మునిః కర్దమః - శ్లక్ష్ణయా మధురయా-గిరా స్వాగతప్రశ్నరూపయా వాచా నృపం - ప్రీణయన్ తర్పయన్, ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ-ఆహ జగాద ॥౪౯॥ హే దేవ మనో తే తవ-చఙ్క్రమణం పర్యటనం-సతాం రక్షణాయ- అసతాం వధాయ చ-యద్యస్మాత్- త్వం, పాలినీ జగత్పాలినీ-హరేర్భగవతః-శక్తిః హరేర్జగత్పాలకత్వశక్తియుక్తస్త్వమిత్యర్థః ॥౫౦॥ ప్రసంగాత్స్మృతం భగవన్తం ప్రణమతి॥ య ఇతి॥ యో విష్ణుః-అర్కాదీనాం రూపాణి-శిలాపుత్రకస్యేదం శరీరమితివదభేదసంసర్గేషష్ఠీ, అర్కాదిరూపాణి శరీరాణి-స్థానేత త్తదుచితజగత్పరిపాలనావసరే, ఆదత్తే బిభర్తి తస్మై విష్ణవే-శుక్లాయ నిర్మలాయ తేతుభ్యం, భగవతే-నమః ॥౫౧॥ ఏవం విష్ణుం ప్రణమ్య మునిర్మనోరాగమప్రయోజ

ఙ్గావలోకనాత్ ॥ ౪౬ ॥ తద్వ్యాహృతామృతకలాపీయూషశ్రవణేన చ । ప్రాంశుం పద్మపలాశాక్షం జటిలం చీరవాససమ్ ॥ ఉపసంసృత్య మలినం యథార్హణమసంస్కృతమ్॥ ౪౭॥ అథోటజముపాయాన్తం నృదేవం ప్రణతం పునః । సపర్యయా ప్రత్యగృహ్ణాత్ప్రతినన్ద్యానురూపయా ॥ ౪౮ ॥ గృహీతార్హణమాసీనం సంయతం ప్రీణయన్మునిః । స్మరన్భగవదాదేశమిత్యాహ శ్లక్ష్ణయా గిరా॥ ౪౯॥ నూనం చఙ్క్రమణం దేవ సతాం సంరక్షణాయ తే । వధాయ చాసతాం యత్త్వం హరేశ్శక్తిర్హి పాలినీ॥౫౦॥ యోఽర్కేన్ద్వగ్నీన్ద్రవాయూనాం యమధర్మప్రచేతసామ్ । రూపాణి స్థాన ఆధత్తే తస్మై శుక్లాయ తే నమః ॥ ౫౧ ॥ న యదా రథమాస్థాయ జైత్రం మణిగణార్పితమ్ । విస్ఫూర్జంశ్చణ్డకోదణ్డో రథేన త్రాసయన్నఘాన్ ॥ ౫౨ ॥ స్వసైన్యచరణక్షుణ్ణం వేపయన్మణ్డలం భువః। వికర్షన్బృహతీం సేనాం పర్యటస్యంశుమానివ ॥ ౫౩ ॥ తదైవ సేతవస్సర్వే వర్ణాశ్రమనిబన్ధనాః । భగవద్రచితా రాజన్ భిద్యేరన్ బత దస్యుభిః॥ ౫౪॥ అధర్మశ్చ సమేధేత లోలుపైర్వ్యఙ్కుశైర్నృభిః। శయానే త్వయి లోకోఽయం దస్యుగ్రస్తో వినఙ్క్ష్యతి॥౫౫ ॥ తథాపి పృచ్ఛే త్వాం వీర యదర్థం త్వమిహాగతః । తద్వయం నిర్వ్యలీకేన ప్రతిపద్యామహే హృదా॥౫౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, మన్వాగమనం నామైకవింశోఽధ్యాయః

నం ప్రష్టుకామః ప్రథమం తత్ప్రశ్నే జగద్రక్షణాయ పర్యటన్తం మాం కిమర్థమాగతోఽసీతి కథం పృచ్ఛసీతి మా వాదీరిత్యభిప్రాయేణ, ప్రధానప్రయోజనం జగద్రక్షణమేవ- ఆనుషఙ్గికమిహాగమనప్రయోజనం యత్కించిదస్తి చేత్కథ్యతామిత్యాహ॥ యావదధ్యాయం॥ త్వం-జైత్రం జయశీలం, మణిగణైరర్పితం ఖచితం రథ- మాస్థాయాధిరుహ్య-చణ్డం పరేషాం భయజనకం-కోదణ్డం ధనుర్యస్య సః-విస్ఫూర్జన్ ధ్వనయన్, కోదణ్డమితి శేషః- ద్వితీయాన్తపాఠే తు కర్మధారయః-చణ్డకోదణ్డం విస్ఫూర్జన్-రథేన, అఘాన్ ధర్మవిరోధినః-త్రాసయన్ ఉద్వేజయన్ ॥౫౨॥ స్వసైన్యానాం చరణైః క్షుణ్ణం సంఘట్టితం భువో మణ్డలం వేపయన్ కమ్పయన్-మహతీం సేనాం వికర్షన్నాకర్షయన్, సూర్య ఇవ-యదా యర్హి - న పర్యటసి తదైవ-వర్ణాశ్రమప్రయుక్తాః భగవతా కల్పితాః - సర్వే సేతవః ధర్మమర్యాదాః, హే రాజన్, దస్యుభిర్ధర్మవిరోధిభిః- భిద్యేరన్, బతేతి ఖేదే ॥౫౩॥౫౪॥ వ్యఙ్కుశైః నిష్ప్రతిపక్షైః లోలుపైః కేవలార్థకామపరాయణైః నృభిః-అధర్మశ్చ, సమేధేత వర్ధేత-త్వయి శయానే సతి, అయం లోకః, దస్యుగ్రస్తః వినఙ్క్ష్యతి నాశం యాస్యతి, అతో లోకరక్షణమేవ తవాటనస్య, ప్రధానం ప్రయోజనమ్ ॥౫౫॥ తథాపి, హే వీర, త్వం, యదర్థమిహాస్మదాశ్రమే ఆగతః, తత్ప్రయోజనం, త్వాం ప్రతి, పృచ్ఛే, వయం తత్త్వదాగమనప్రయోజనం, నిర్వ్యలీకేన నిష్కపటేన, హృదా చిత్తేన, ప్రతిపద్యామహే అఙ్గీకుర్మహే ॥౫౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః

శ్లో॥ ౫౨॥ పా॥ చణ్డకోదణ్డమ్.

ఏవంకర్దమేనోక్తోమనుస్తమువాచేత్యాహమైత్రేయః॥ఏవమితి॥ ఆవిష్కృతానాంగుణానాం,కర్మణాంచ ఉదయఉత్కర్షోయస్యసః,అతఏవ,సవ్రీడఇవస్వకీర్తిశ్రవణాల్లజ్జిత ఇవససమ్రాట్ మనుః,ఉపారతంనివృత్తిధర్మనిష్ఠం,తంమునిముమువాచ-సోతిహర్షే॥౧॥-ఉక్తిమేవాహ॥ త్రయోదశభిః-మదీయేయంకన్యాత్వయాపరిణేయేతివిజ్ఞాపయిష్యంస్తావదస్మదస్మత్సృష్ట ఈశ్వరేణబ్రహ్మణాపూర్వమేవసంఘటితఇత్యాహమనుః॥ బ్రహ్మేతిసార్ధద్వయేన॥ ఛన్దోమయోవేదప్రచురః,బ్రహ్మా,స్వముఖాత్-తపఃకర్మయోగః-విద్యాభగవదుపాసనా-యోగఃజ్ఞానయోగః-ఏతైర్యుక్తాన్ అలమ్పటాన్ విషయేష్వలాలసాన్-యుష్మాన్-వేదమయాన్ బ్రాహ్మణాన్ ఆత్మపరీప్సయా వేదమయస్యాత్మనఃరిరక్షిషయా వేదమయస్యాత్మనఃపరీప్సా వేదరిరక్షిషైవ-ఆత్మపరీప్సయా-ఆత్మజ్ఞానప్రవర్తనశ్రద్ధయావా-చతుర్ముఖశరీరకః-పరమాత్మా,స్వముఖాత్ అసృజత్ ❁॥౨॥❁ తేషాంబ్రాహ్మణానాం,త్రాణాయరక్షణాయ- అస్మాన్ క్షత్రియాన్-సహస్రపాత్ సర్వతఃపాణిపాదాదికార్యకర్తా-భగవాన్-దోస్సహస్రాత్ మజసహస్రాత్ - అసృజత్-తస్య బ్రహ్మణః హృదయం బ్రహ్మకులం-క్షత్రంక్షత్రియకులమఙ్గం-ప్రచక్షతే ❁ ॥౩॥ ❁ అతః-వేదపాలనాయబ్రాహ్మణాన్-బ్రాహ్మణపాలనాయాస్మాంశ్చ-యతస్సృష్టవా-నతః బ్రహ్మక్షత్రంచ-అన్యోన్యంమిథః-ఆత్మానం-రక్షతః రక్షాంకురుతః॥ఏవంపరస్పరంరక్షిష్యమాణే- ఉభయమపి- సదసదాత్మకఃకార్యకారణరూపః- ఏవమప్యవ్యయః-కార్యగతవికారైరస్పృష్టః- యద్వాసదసదాత్మకఃచేతనాచేతనశరీరకః అతఏవావ్యయః-నహిశరీరగతైర్వికారైశ్శరీరీస్పృశ్యతేయోదేవ-స్సరక్షతి❁ ॥౪॥❁తస్మైస్వాభిప్రేతంనివేదయితుకామఃతద్దర్శనాదికంప్రస్తౌతి త్రిభిః॥తవదర్శనాదేవ-మే- సర్వేసంశయాః, ప్రష్టవ్యార్థవిషయాః-ఛిన్నాః, హేభగవన్ కర్దమ-యద్య

మైత్రేయఉవాచ॥ఏవమావిష్కృతాశేషగుణకర్మోదయోమనుః । సవ్రీడఇవతంసమ్రాడుపారత మువాచ హ ॥౧॥ మనురువాచ॥ బ్రహ్మాసృజత్స్వముఖతోయుష్మానాత్మపరీప్సయా । ఛన్దోమయాంస్తపోవిద్యాయోగయుక్తానలమ్పటాన్॥౨॥తత్త్రాణాయాసృజచ్చాస్మాన్ దోస్సహస్రాత్సహస్రపాత్ । హృదయంతస్యహిబ్రహ్మక్షత్రమఙ్గంప్రచక్షతే ॥౩॥ అతోహ్యన్యోన్యమాత్మానంబ్రహ్మక్షత్రంచరక్షతః । రక్షతిస్మావ్యయోదేవస్సయఃసదసదాత్మకః॥౪॥ తవసందర్శనాదేవచ్ఛిన్నామేసర్వసంశయాః । యత్స్వయంభగవాన్ప్రీత్యాధర్మమాహరిరక్షిషోః॥౫॥ దిష్ట్యామేభగవాన్దృష్టోదుర్దర్శోయోఽకృతాత్మనామ్।దిష్ట్యాపాదరజస్స్పృష్టంశీర్ష్ణామేభవతశ్శివమ్॥౬॥ దిష్ట్యాత్వయాఽనుశిష్టోఽహంకృతశ్చానుగ్రహోమహాన్ । అపావృతైఃకర్ణరన్ధ్రైర్జుష్టాదిష్ట్యోశతీర్గిరః॥౭॥సభవాన్దుహితృస్నేహపరిక్లిష్టాత్మనోమమ । శ్రోతుమర్హసిదీనస్యశ్రావితంకృపయామునే॥౮॥ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేయందుహితామమ। అన్విచ్ఛతిపతింయుక్తంవయశ్శీలగుణాదిభిః॥౯॥ యదానుభవతశ్శీలశ్రుతరూపవయోగుణాన్ । అశృణోన్నారదాదేషాత్వయ్యాసీత్కృతనిశ్చయా॥౧౦॥ తత్ప్రతీచ్ఛద్విజాగ్ర్యేమాంశ్రద్ధయోపహృతాంమయా । సర్వాత్మనానురూపాంతేగృహమేధిషుకర్మసు॥

స్వాత్స్వయమేవ-భవాన్-రిరక్షిషోః ప్రజాఃపాలయితుమిచ్ఛోః,మమ-ధర్మం-ఆహ। నయదారధమాస్థాయేత్యాదినాఉక్తవాన్ ❁॥౫॥❁అకృతాత్మనాఅకృతసుకృతైఃదుర్దర్శఃద్రష్టుమశక్యో- భగవాన్ త్వం-మేమయా-దిష్ట్యాఅస్మద్భాగ్యేన-దృష్టః-భవతః-శ్శివంమఙ్గళకరం-పాదరజః-మే-శీర్ష్ణాశిరసా-స్పృష్టంధృతమ్❁॥౬॥❁అనుశిష్టః అనుశిక్షితః-మహాన్-అనుగ్రహః అనుశాసనాదిరూపస్త్వయాకృతః అపావృతైరనావృతైః కర్ణరన్ధ్రైః ఉశతీఃఉశత్యఃకమనీయాః,గిరఃదిష్ట్యాజుష్టాః❁॥౭॥❁ఏవమాత్మనఃకృతార్థతామావేద్యతంప్రసాదయన్ స్వాభిప్రేతంనివేదయతి॥ సఇతిసప్తభిః॥ దుహితరిస్నేహేనపరిక్లిష్టః ఆత్మామనోయస్య - అతఏవ-దీనస్య- మమమయా-శ్రావితంవిజ్ఞాపితం సభవాన్-కృపయా - శ్రోతుమర్హసి ❁॥౮॥❁కింతదిత్యత్రాహ॥ఇయందేవహూతిః-ప్రియవ్రతోత్తానపదోః-స్వసాభగినీ-మమ-దుహితాచ, ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేత్యనేనపుత్రీకరణశఙ్కానిరస్తా- మమదుహితేత్యనేనక్షత్రియకన్యాత్వయోగ్యతిదర్శితం వయశ్శీలాదిభిర్యుక్తంపతిమన్విచ్ఛతీత్యనేనస్వయంవరేతిసూచితమ్❁ ॥౯॥ ❁తదేవవిశదయతి॥యదేతి॥ యదానుయస్మాన్న-భవతః-శ్శీలాదీన్-నారదోపదేశాత్-దశృణోత్ తస్మాత్త్వయ్యేవత్వయి-కృతఃనిశ్చయఃతవైవాహంభార్యేతినిశ్చయోయయాసా❁ ॥౧౦॥ ❁తత్తస్మాత్, హేద్విజాగ్ర్య-మయాశ్రద్ధయా- ఉపహృతాంసమర్పితాం-తవ-గృహమేధిషుగార్హస్థ్యేషుకర్మసుసర్వాత్మనాసర్వప్రకారైః-అనురూపామనుకూలాం, ఇమాంకన్యాం - ప్రతీచ్ఛప్రతిగృహాణ ❁ ॥౧౧॥ ❁ ప్రతిగ్రహప్రత్యాఖ్యానశఙ్కాయాంతంప్రోత్సాహయన్నాహత్రిభిః॥ఉద్యతస్యదైవాత్స్వతఃప్రాప్తవిషయస్య-కామస్యాభిలాషస్య - ప్రతివాదఃప్రత్యా

ఖ్యానం-నిర్ముక్తసఙ్గస్యాపి నశస్యతే కర్తుమితి శేషః-కామాసక్తస్య-కింపునః-ప్రతివాదో-నశస్యత ఇతికింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౧౨॥ ప్రతివాదే కింస్యాదిత్యత్రాహ॥ యఇతి॥ యఃపుమాన్-ఉద్యంతంకామ మనాదృత్య-పశ్చాత్-తత్-నాశంకృపణ-మభియాచతేస్పితంప్రవృద్ధమపితస్యపుంసో-యశః-క్షీయతేనశ్యతి-అవజ్ఞయా పరావమానేన మానః-బహుమానశ్చ-హతః-వినష్టోభవేత్ ॥౧౩॥ నను సత్యంత్వదుక్తంసర్వం పరివోఢుకామస్య,అహంతునతాదృశ ఇత్యత్రాహ॥ అహమితి॥ హేవిద్వన్, త్వాముద్వాహార్థం, సముద్యతంయతమానమహం,మశ్శృణవంశ్రుతవాన్, అతస్తస్మాదుపకుర్వాణః నైష్ఠికేతరబ్రహ్మచారీ,సావధికబ్రహ్మచర్యవాన్, త్వం,మేమయాప్రత్తాందత్తాం, కన్యాంప్రతిగృహాణ ॥౧౪॥ ఏవమనునావిజ్ఞాపితఃకర్దమస్తదుక్తమఙ్గీకుర్వన్నాహ॥ బాఢమితిషడ్భిః॥ బాఢమిత్యఙ్గీకారే,అహం,ముద్వోఢుకామః పరిణేతుకామః తవాత్మజా పుత్రీ, అప్రత్తాకస్మైచిదప్రతిశ్రుతాచ,అత, ఆవయోః, అనురూపః, ఆద్యఃబ్రాహ్మణః, వైవాహికః వివాహరూపః,విధిర్విధానమస్త్వితి శేషః॥ హేనరదేవ, తేతవ,అస్యాఃపుత్ర్యాః,యస్సమామ్నాయవిధౌవేదరూపచోదనాయాం,ప్రతీతఃప్రఖ్యాత, స్సకామఃవివాహః,భూయాత్ ఏవంతద్విజ్ఞాపితమనుమత్యనాహంత్వత్తోప్రీత్యాహేన ప్రతిగ్రహీష్యామ్యపిత్వస్యాస్సౌన్దర్యవయశ్శీలాదీన్ శ్రుత్వాఽస్యామేవకృతనిశ్చయోభగవతాదిష్టశ్చప్రతీచ్ఛామీతివదంస్తాంవర్ణయతి॥ కఇత్యాదినా॥ తేసార్వభౌమస్యతవ,తనయాంకోనామనాద్రియేత,కథంభూతాం, స్వమైవ ఆభరణాదిభిర్వినా, కాన్త్యాసౌన్దర్యేణశ్రియంభూషణాదికృతశోభాం, క్షిపతీమివస్థితాం-భూషణభూషణాఙ్గీమిత్యర్థః ॥౧౫॥౧౬॥ కించ,హర్మ్యపృష్ఠేప్రాసాదోపరి,క్వణతోర్నూపురాభ్యాంశబ్దంకుర్వతో-రఙ్ఘ్ర్యోః పాదయోఃశోభాయస్యాస్తాం, విక్రీడతిం,కన్దుకే,విహ్వలేచఞ్చలే

ఉద్యతస్యహికామస్యప్రతివాదోనశస్యతే। అపినిర్ముక్తసఙ్గస్యకామరక్తస్యకింపునః॥౧౨॥ యఉద్యతమనాదృత్యకీనాశమభియాచతే। [illegible] ఖతంమానశ్చావజ్ఞయాహతః॥౧౩॥ అహంత్వాఽశృణవంవిద్వన్వివాహార్థంసముద్యతమ్। అతస్త్వముపకుర్వాణఃప్రత్తాంప్రతిగృహాణమే॥౧౪॥ ఋషిరువాచ॥ బాఢముద్వోఢుకామోహమప్రత్తాచతవాత్మజా। ఆవయోరనురూపోఽసావాద్యోవైవాహికోవిధిః॥౧౫॥ కామస్సభూయాన్నరదేవతస్యాఃపుత్ర్యాస్సమామ్నాయవిధౌప్రతీతః। కఏవతేతనయాంనాద్రియేత స్వయైవకాన్త్యాక్షిపతీమివశ్రియమ్॥౧౬॥ యాంహర్మ్యపృష్ఠేక్వణదఙ్ఘ్రిశోభాంవిక్రీడతీంకన్దుకవిహ్వలాక్షీమ్। విశ్వావసుర్న్యపతత్స్వాద్విమానాద్విలోక్యసంమోహవిమూఢచేతాః॥౧౭॥ తాంప్రార్థయన్తీంలలనాలలామమసేవితశ్రీచరణైరదృష్టామ్। వత్సాంమనోరుచ్చపదస్యసోదరీంకోనానుమన్యేతబుధోఽభియాతామ్॥౧౮॥ అతోభజిష్యేసమయేనసాధ్వీంయావత్తుతేజోబిభృయాదాత్మనోమే। అథోధర్మాన్పారమహంస్యముఖ్యాన్శుక్లప్రోక్తాన్బహుమన్యేఽవిహింస్రాన్॥౧౯॥ యతోఽభవద్విశ్వమిదంవిచిత్రంసంస్థాస్యతేయత్ర

అక్షిణీయస్యాస్తాం,యాంతవకన్యాం,విలోక్య, సంమోహేనవిమూఢంవ్యాకులంచేతోయస్యసః,విశ్వావసుః,స్వాద్విమానాన్న్యపతత్-తాంకోనానుమన్యేతేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౧౭॥ కథంభూతాంప్రార్థయన్తీం,పతిమితి శేషః-లలనాలలామంలలనానాంలలామంయోషితాంభూషణభూతాం శ్రేష్ఠామిత్యర్థః, అసేవితశ్రియోలక్ష్మ్యాశ్చరణౌయైః-తైః-రదృష్టాంద్రష్టుమప్యశక్యాం,మనోస్తవ,వత్సాంపుత్రీం,ఉత్తానపదః,భగినీం,స్వయమేవప్రాప్తాం,బుధఃకుశలః,కోనామ,నానుమన్యేతనాఙ్గీకుర్యాత్ ॥౧౮॥ అతఃఉక్తహేతుభ్యః, మేమమ-తేజఃవీర్యం, యావత్-బిభృయాత్-తావతాసమయేనకాలేన-సాధ్వీం,మిమాం-భజిష్యేస్వీకరిష్యే,అపత్యజననావధిస్వీకరిష్యఇత్యర్థః, అథోఅనన్తరం-పారమహంస్యేపరమహంసాశ్రమేముఖ్యాన్ప్రాధాన్యేనోపాదేయాన్-శుక్లేనభగవతా-ప్రోక్తాన్- అవిహింస్రాన్సాత్వికాన్-ధర్మాన్వివేకవిమోకాదీన్-బహుమన్యేఅనుష్ఠాస్యామి-అపత్యోత్పత్త్యనన్తరంనివృత్తిధర్మనిష్ఠోఽహమిమాంత్యక్ష్యామీతిభావః ॥౧౯॥ అయంభాషాబన్ధోనకేవలంమయైవకృతః-కింతు-సమస్తజగదుదయవిభవలయలీలేనభగవతైవనిర్దిష్టఇత్యాహ ॥యతఇతి॥ ఇదందేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభేదేనతదవాన్తరభేదేనచవిచిత్రం-విశ్వం, యతోభగవతః,అభవత్ ఉదపద్యత-యతఇతిహేతౌపఞ్చమీ, హేతుత్వస్యనిమిత్తోపాదానసాధారణత్వాత్-తథాచ,యతోనిమిత్తభూతాదుపాదానభూతాచ్చేత్యర్థః, యత్రయస్మిన్కారణభూతేభగవతి-సంస్థాస్యతేసంహారంయాస్యతి-యత్రచయస్మిన్నన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనేనధారకేభగవతి,అవతిష్ఠేత్ ప్రశాసితవ్యత్వేనధార్యత్వేనచావతిష్ఠేత్-తిష్ఠత-సఏషః, ప్రజాపతీనాంబ్రహ్మాదీనామపి-పతిరనన్తః,,సత్యంజ్ఞానమనన్తం,,మిత్యుక్తలక్షణోభగవాన్-పరంకేవలం-ప్రమాణంఅస్మదుక్తభాషాబన్ధేప్రమాణమిత్యర్థః

తథైవహి భగవతాభిహితం,, తేహ్యాగయ్యు,, మిత్యాద్యర్థ్యతి భావః ॥౨౦॥ కర్దమోక్తిముపసంహరతి మైత్రేయః॥ సఇతి॥
హేఉగ్రధన్వన్విదుర-సఃకర్దమః-ఇయదేవఏతావదేవ-ఆబభాషేఉక్తవాన్॥అనన్తర-మరవిన్దనాభంభగవన్తం- ధియా-ఉ
పగృహ్ణన్ చిన్తయన్-తూష్ణీంమౌనేన-ఆసీత్స్థితవాన్-స్మితేనమన్దహాసేన-శోభితంయన్ముఖం-తేన-దేవహూత్యాశ్చిత్తం-
లులుభే మోహితవాన్ ॥౨౧॥ అను అనన్తరం-సఃమనుః - మహిష్యాఃభార్యాయాః - దుహితుశ్చ-వ్యవసితంనిశ్చితం-
స్ఫుటంవ్యక్తం యథాభవతితథా,జ్ఞాత్వా, గుణగణైః,ఆఢ్యాయయుక్తాయ-తస్మైకర్దమాయ-తుల్యాంవయశ్శీలాదిభిస్తు
ల్యాం,కన్యాం-ప్రహర్షితః-దదౌదత్తవాన్-ప్రధర్ష ఇతిపాఠేగుణవివశఇత్యర్థః॥ ౨౨ ॥ మహారాజస్యమనోస్స్త్రీ-
శతరూపా - పారిబర్హానుపాయనరూపాన్-భూషాదీన్-వాసాంసివస్త్రాణి - పరిచ్ఛదాఃక్రమోపకరణాని-దంపత్యోఃదు
హితృజామాత్రోఃపర్యదాత్ ॥౨౩॥ సదృక్షాయసదృశాయ- ప్రత్తాందత్తాం-దుహితరం-సమ్రాట్మనుః-గతవ్యథః
నిరస్తదుహితృపత్యన్వేషణదుఃఖః,బాహుభ్యా- ముపగూహ్యఆలిఙ్గ్య - ఔత్కణ్ఠ్యేనపుత్రీప్రేమాతిశయేనఉన్మథి
తఃక్షుభితఃఆశయోఽన్తఃకరణంయస్యసః॥౨౪॥ అతఏవ- తస్యాఃదుహితుర్విరహంవిశ్లేషంఅశక్నువన్-సోఢుమితి
శేషః-అతఏవ-ముహుఃబాష్పకలాఃనేత్రామ్బుకణాన్ముఞ్చన్-హేఅమ్బ హేవత్సేతిసంబోధయన్-నేత్రజలైః-దుహితుః-
శ్శిఖాంఆసిఞ్చత్॥౨౫॥ మునివరంకర్దమ,మామన్త్ర్యానుజ్ఞాప్య-తేనానుజ్ఞాతః - సభార్యో-రథమారుహ్య-నృపోమ
నుః-సహానుగ-స్స్వపురంప్రతి-ప్రతస్థే గతవాన్ ॥౨౬॥ గచ్ఛన్తమనువర్ణయతిద్వాభ్యామ్॥ఋషికుల్యాయాఃఋషి

చవావతిష్ఠేత్।ప్రజాపతీనాంపతిరేషమహ్యం పరంప్రమాణంభగవాననన్తః॥౨౦॥సఉగ్రధన్వన్నియదేవాబ
భాష ఆసీచ్చతూష్ణీమరవిన్దనాభమ్। ధియోఽపగృహ్ణన్స్మితశోభితేనముఖేనచేతోలులుభేదేవహూత్యాః॥
సోఽనుజ్ఞాత్వావ్యవసితంమహిష్యాదుహితుస్స్ఫుటమ్।తస్మైగుణగణాఢ్యాయదదౌతుల్యాం ప్రహర్షితః॥
శతరూపామహారాజ్ఞీ పారిబర్హాన్మహాధనాన్।దంపత్యోఃపర్యదాత్ప్రీత్యాభూషావాసఃపరిచ్ఛదాన్॥౨౩॥
దత్వాదుహితరంసమ్రాట్సదృక్షాయగతవ్యథః । ఉపగూహ్యచబాహుభ్యా మౌత్కణ్ఠ్యోన్మథితాశయః॥
అశక్నువంస్తద్విరహంముఞ్చన్బాష్పకలాం ముహుః।ఆసిఞ్చదమ్బవత్సేతినేత్రోదైర్దుహితుశ్శిఖామ్॥౨౪॥
ఆమన్త్ర్యతంమునివరమనుజ్ఞాతస్సహానుగః।ప్రతస్థేరథమారుహ్యసభార్యస్స్వపురంనృపః॥౨౬॥ఉభయో
ఋషికుల్యాయాస్సరస్వత్యాస్సురోధసోః।ఋషీణాముపశాన్తానాంపశ్యన్నాశ్రమసమ్పదః॥ ౨౭ ॥ తమా
యాన్తమభిప్రేత్య+బ్రహ్మావర్తాత్ప్రజాఃపతిమ్।గీతసంస్తుతివాదిత్రైః ప్రత్యుదీయుఃప్రహర్షితాః॥ ౨౮ ॥ బ
ర్హిష్మతీనామపురీసర్వసంపత్సమన్వితా।న్యపతన్యత్రరోమాణియజ్ఞస్యాఙ్గం విధున్వతః॥౨౯॥ కుశకాశా
స్తఏవాసన్ఛశ్వద్ధరితవర్చసః।ఋషయోయైఃపరాభావ్యయజ్ఞఘ్నాన్యజ్ఞమీజిరే॥ ౩౦ ॥ కుశకాశమయంబ

కులసహితాయాః-సరస్వత్యాః - ఉభయోః - సురోధసోఃశోభనతటయోః-ఉపశాన్తానాంశమదమాదిగుణసమ్పన్నానా-
మృషీణా-మాశ్రమేషు- సమ్పదఃభగవదారాధనోపయుక్తతులసీపుష్పఫలాదిసమృద్ధిః - పశ్యన్-ప్రతస్థ ఇతిపూర్వేణాన్వ
యః ॥౨౭॥ ఆయాన్తమాగచ్ఛన్తం-పతింమను-మభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా-ప్రజాః-ప్రహర్షితాః-బ్రహ్మావర్తాద్దేశాత్-గీతసం
స్తుతిమృదఙ్గాదివాద్యధ్వనిభిః ప్రత్యుదీయుః-ప్రత్యుజ్జగ్ముః,,బ్రహ్మావర్తా,, నితిద్వితీయాన్తపాఠే-బ్రహ్మావర్తాన్ప్రతి-ఆయా
న్తమిత్యన్వయః॥ప్రజాపతిమితిసమస్తపాఠేప్రజానాంపతింమనుం బ్రహ్మావర్తస్థాలోకాః,ప్రత్యుదీయురిత్యన్వయః॥౨౮॥
కాసౌపురీ-యాంప్రతస్థ ఇత్యుక్తమిత్యత్రాహ॥బర్హిష్మతీనామపురీ - కథంభూతా-సర్వాభిస్సమ్పద్భిరైశ్వర్యై,ర్యుక్తా-
సాపికుత్రేత్యత్రాహ॥యజ్ఞస్యఆదివరాహస్య - అఙ్గంశరీరంవిధున్వతఃకమ్పయతస్సతః-రోమాణితనూరుహాణి-యత్ర
పతన్-తత్రేత్యర్థః ॥౨౯॥ పతితానిరోమాణికిమాసన్నిత్యత్రాహ ॥ తఏవ,పతితాన్యేవరోమాణి,శశ్వత్సదా-హరిత
వర్ణాః-కుశాః-కాశాశ్చ-ఆసన్నుత్పన్నాః- కస్తేషాముపయోగ ఇత్యత్రాహ ॥ యైః కుశైః కాశైశ్చ-యజ్ఞఘ్నాన్,యజ్ఞవి
రోధినోరాక్షసాన్-పరాభావ్యఅభిభావ్య- యజ్ఞం , ఈజిరేకృతవన్తః పాకంపచతీతివన్నిర్దేశః,యద్వాయజ్ఞంభగవ
న్తంఈజిరేఇష్టవన్తః-భగవదారాధనరూపయజ్ఞేషుఉపయుక్తాఇత్యర్థః॥౩౦॥ అతఏవ,భగవాన్మనుః-కుశకాశరూ
పం బర్హి-రాస్తీర్య,యతోభగవతోవరాహాత్-ధ్రువ-స్థానంప్రతిష్ఠాం - లబ్ధాలబ్ధవాన్-తమేవయజ్ఞపురుష,మయజత్ యు
జ్ఞై రారాధితవాన్- అనేన - ఇదమేవబర్హిష్మతీశబ్దస్యప్రవృత్తినిమిత్తం-యత్కుశకాశరూపబర్హిస్సాయుక్తత్వ, మిత్యు

౨౨॥శ్లో॥పా ప్రధర్షితః॥ ౨౮॥శ్లో॥పా+బ్రహ్మావర్తాన్ప్రజాపతిమ్

క్తం భవతి ॥ ౩౦ ॥ విభుర్మనుః-యాంబర్హిష్మతీంనామపురీం-నివిశ్య ప్రవిశ్య -పూర్వం సమావసత్ -తస్యాంపుర్యాం- ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికరూపతాపత్రయరహితం-భవనం స్వగృహం, ప్రవిష్టః, సభార్యః, సపుత్రశ్చ, అన్యావిరోధతః వర్ణాశ్రమప్రయుక్తభగవదారాధనరూపధర్మావిరోధేన, కామాన్ - బుభుజే అనుబభూవ ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సఙ్గీయమానేత్యాదిభిః షడ్భిః। ప్రత్యూషేషు ప్రత్యూషస్సు సస్త్రీకైః స్త్రీభిస్సహితైః సురగాయకైః, సురగన్ధర్వకిన్నరాదయః-త ఏవ గాయకాః తైః సమ్యక్ గీయమానా సతీ నిర్మలా కీర్తిర్యస్య - సోఽపి అనుబద్ధేన ప్రేమానుబద్ధేన హృదా-హరేః కథాః-శృణ్వన్-కామాన్- బుభుజ ఇతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౩ ॥ మునిం శుభాశ్రయసంశీలనపరం భగవత్పరం భగవద్గుణానుచిన్తనపరం-స్వాయంభువం మనుం- భోగాః కామభోగాః - యోగమాయాసు భగవదాశ్చర్యశక్తికామేషు నిష్ణాతం ఆసక్తం యథా తథా ఆభ్రంశయితుం ఈషదపి పాతయితుం-యత్ యస్మాత్ న శేకుః న సమర్థాః, అత-స్తస్య యామాః అయాతయామా ఆసన్నిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౩౪ ॥ విష్ణోః కథాః-శృణ్వతః- బ్రువతః కథయతః కుర్వతః, భగవదారాధనమితి శేషః-ధ్యాయతః-విష్ణుమితి శేషః, తస్య మనోః స్వాన్తరం మన్వన్తరాఖ్యకాలం, యాపయన్తి నయన్తీతి తే యామాః కాలావయవాః, ప్రహరాః అయాతయామాః స్వఫలా ఆసన్ యామా ఇత్యనేన కస్మిన్నపి యామే భగవదారాధనాభావరాహిత్యం సూచ్యతే ॥ ౩౫ ॥ స మనుః, ఏవం - భగవత్కథాశ్రవణకీర్తనధ్యానతదారాధనాదిభి-ర్యుగానామేకసప్తతిపరిమాణం-స్వాన్తరం కాలం-వాసుదేవప్రకృష్టాసఙ్గేన-పరిభూతం గతిత్రయం,, ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా

రిహారాస్తీర్యభగవాన్మనుః। అయజద్యజ్ఞపురుషం లబ్ధ్వా స్థానం యతో భువః ॥ ౩౦ ॥ బర్హిష్మతీం నామ పురీం యాం నివిశ్య సమావసత్। తస్యాం ప్రవిష్టో భవనం తాపత్రయవినాశనమ్ ॥ కామాన్సర్వాన్సమాసీనో బుభుజే న్యావిరోధతః ॥ ౩౨ ॥ సంగీయమానసత్కీర్తిస్సస్త్రీకైస్సురగాయకైః। ప్రత్యూషేష్వనుబద్ధేన హృదా శృణ్వన్హరేః కథామ్ ॥ ౩౩ ॥ నిష్ణాతం యోగమాయాసు మునిం స్వాయంభువం మనుమ్। యదాభ్రంశయితుం భోగా న శేకుర్భగవత్పరమ్ ॥ ౩౪ ॥ అయాతయామాస్తస్యాసన్యామాః స్వాన్తరయాపనాః। శృణ్వతో ధ్యాయతో విష్ణోః కుర్వతో బ్రువతః కథాః ॥ ౩౫ ॥ స ఏవం స్వాన్తరం నిన్యే యుగానామేకసప్తతిమ్। వాసుదేవప్రసఙ్గేన పరిభూతగతిత్రయః ॥ ౩౬ ॥ శారీరా మానసా దివ్యా వైయాసే యే చ మానుషాః। భౌతికాశ్చ కథం క్లేశా బాధన్తే హరిసంశ్రయమ్ ॥ ౩ ॥ యః పృష్టో మునిభిః ప్రాహ ధర్మాన్నానావిధాన్ఛుభాన్। నృణాం వర్ణాశ్రమాణాం చ సర్వభూతహితస్సదా ॥ ౩౮ ॥ ఏతత్త ఆదిరాజస్య మనోశ్చరితమద్భుతమ్। వర్ణితం వర్ణనీయస్య తదపత్యోదయం శృణు ॥ ౩౯ ॥ ✽✽✽

✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః ✽✽✽

మైత్రేయ ఉవాచ॥ పితృభ్యాం ప్రస్థితే సాధ్వీ పతిమిఙ్గితకోవిదా। నిత్యం పర్యచరత్ప్రీత్యా భవానీవ భవం ప్ర

ధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః। జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛన్తి తామసాః,, ఇత్యుక్తగతిత్రయం యేన సః-నిన్యే యాపయామాస-యద్వా-గతయోఽవగతయః క్లేశావగతయః, తాసాం త్రయం నిరస్తాధ్యాత్మికాదితాపత్రయ ఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఏతదేవ విశదయతి॥ శారీరా ఇతి॥ హే వైయాసే విదుర, శారీరాః వ్యాధిరూపాః, మానసాః ఆధయః ఏతే ఆధ్యాత్మికాః క్లేశాః దివ్యా ఆన్తరిక్షా అశనిశీతోష్ణవాతవర్షాదిప్రభవాః ఏతే ఆధిదైవికాః క్లేశాః, భౌతికాః శత్రువ్యాఘ్రచోరసర్పాదిభూతప్రభవాః, ఏతే ఆధిభౌతికాః, ఏతే సర్వే, మానుషాః మనుష్యైరనుభావ్యాః క్లేశాః, హరిః సంశ్రయ ఆశ్రయో యస్య తం కథం, బాధేరన్, ఆశ్రితక్లేశహరభగవదాశ్రయం మనుం న కథంచిదపి బాధేరన్నిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ హరిసంశ్రయమిత్యనేన, సూచితం తస్య జ్ఞానాతిశయమాహ॥ య ఇతి॥ సర్వభూతహితః, యో మనుః, మునిభిః పృష్టః-నృణాం-తత్రాపి వర్ణాశ్రమాణాం చ అత ఏవ నానావిధాన్, శుభాన్ స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాన్, ధర్మాన్, ప్రాహ ॥ ౩౮ ॥ ఏవం వర్ణితం మనుచరిత్రం నిగమయంస్తదపత్యచరిత్రమవతారయతి। వర్ణనీయస్య కథనీయకీర్తేః- ఆదిరాజస్య మనోః, అద్భుతం విస్మయనీయ-మేతచ్చరితం- తే తుభ్యం-వర్ణితం-మయేతి శేషః, అథ తస్య మనోః అపత్యం దేవహూతిస్తస్యాః, ఉదయం ప్రభవం-ఉత్కర్షం వా - శృణు త్వమితి శేషః ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వావింశోఽధ్యాయః ✽✽✽

తదపత్యోదయం శృణ్వితి ప్రతిజ్ఞాతమేవ వర్ణయితుమారభతే- మైత్రేయః॥ పితృభ్యామితి ॥ మనుశతరూపాభ్యాం ప్ర

స్థితే గచ్ఛసేక్పతేసతి, సాధ్వీ ఇఙ్గితకోవిదా-పత్యురభిప్రాయాభిజ్ఞా, దేవహూతిః-ప్రేమ్ణా, భవం రుద్రం , భవానీవ పతిం-కర్దమం-ప్రీత్యా-పర్యచరత్ ఆరాధితవతీ ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ విస్రమ్భేణేతి॥ విశ్వాసేన-ఆత్మశౌచేన ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య శౌచేన శమేనేత్యర్థః, గౌరవేణ సర్వాతిశయబుద్ధ్యా-దమేన బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహేణ శుశ్రూషయా హితాహితయోః శ్రోతుమిచ్ఛయా-చ, సౌహార్దేన-మధురయా వాచా చ ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ కామాదీన్విసృజ్య-త్యక్త్వా, దమ్భః కాపట్యం-అఘం నిషిద్ధాచరణం। మదో గర్వః - అప్రమత్తా అనవధానరహితా - ఉద్యతా తస్మిన్ దేశాచరణోద్యుక్తా- తేజీయాంసం అతిశయిత తేజస్వినం-పతిం కర్దమం , మతోషయత్ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ స వై-దేవర్షి వర్యః [illegible]- తామనువర్తమానాం-మానవీం మనోః పుత్రీం-దేవహూతిం-ప్రేమ్ణా గద్గదస్వరయా - వాచా గిరా - పీడితః అవినిస్సృతవాక్- కృపయా-అబ్రవీత్-కథం భూతాం-మానవీం-దైవాదపి-గరీయసః గరీయస్త్వేనానుసంహితాత్-యద్వా దైవభావేనానుసంహితాత్- శ్రేష్ఠతమాత్-పత్యుర్భర్తు-ర్మహాశిషం అపత్యప్రాప్తిరూపాం- మహతీం ఆశిషం-పురుషార్థం-ఆశాసానాం ప్రార్థయన్తీం వ్రతచర్యయా-కర్శితాం-తత్ర భూయసా కాలేన క్షామాం అతికృశామ్ ✽ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః ॥ హే మానిని, పరమయా శుశ్రూషయా-పరయా భక్త్యా చ - మయి సంమానమేవ కుర్వత్యా- స్తైః తుభ్య-మద్యాధునా అహం-తుష్టః ప్రీతోఽస్మి-దేహినా-మతివసుహృత్ ప్రియతమో- యో-దేహః స్వదేహః-సముచితః శ్లాఘ్యోఽపి-మదర్థే-క్షపితుం కర్శితుం-నాపేక్షితః ఉపేక్షితః - ఉచితమపి దేహమనాదృత్య సమదర్థే క్షపిత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౬ ॥ ✽ స్వధర్మనిరతస్య స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేషు నిరతస్య - మే మయా-తపః కర్మయోగః-సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం-విద్యా భగవదుపాసనా ఆత్మయోగః ప్రకృతివివిక్తాత్మ

భుమ్ ॥ విస్రమ్భేణాత్మశౌచేన గౌరవేణ దమేన చ। శుశ్రూషయా సౌహృదేన వాచా మధురయా విభో ॥ ౨ ॥ విసృజ్య కామం దమ్భం చ ద్వేషం లోభమఘం మదమ్। అప్రమత్తోద్యతా నిత్యం తేజీయాంసమతోషయత్ ॥ ౩ ॥ స వై దేవర్షివర్యస్తాం మానవీం సమనువ్రతామ్। దైవాద్గరీయసః పత్యురాశాసానాం మహాశిషః ॥ ౪ ॥ కాలేన భూయసా క్షామాం కర్శితాం వ్రతచర్యయా। ప్రేమగద్గదయా వాచా పీడితః కృపయాఽబ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ తుష్టోఽహమద్య తవ మానవి మానదాయాః శుశ్రూషయా పరమయా పరయా చ భక్త్యా। యో దేహినామయమతీవ సుహృత్స్వదేహో నావేక్షితః సముచితః క్షపితుం మదర్థే ॥ ౬ ॥ యే మే స్వధర్మనిరతస్య తపస్సమాధివిద్యాత్మయోగవిజితా ✽ భగవత్ప్రసాదాః। తానేవ తే మదనుసేవనయాఽవరుద్ధాన్ దృష్టిం ప్రపశ్య వితరామ్యభయానశోకాన్ ॥ ౭ ॥ అన్యే పునర్భగవతో భ్రువ ఉద్విజృమ్భవిభ్రంశితార్థరచనాః కిమురుక్రమస్య। సిద్ధాసి భుఙ్క్ష్వ విభవాన్నిజధర్మదోహాన్ దివ్యాన్నరైర్దురధిగాన్నృపవిక్రియాభిః ॥ ౮ ॥ ఏవం బ్రువాణమబలాఽఖిలయోగమాయావిద్యావిచక్షణమవేక్ష్య గతాధిరాసీత్। సంప్రశ్రయప్రణయవిహ్వలయా గిరేషద్వ్రీడావలోకవిల

యాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః - ఏతైర్విజితాః లబ్ధాః భగవత్ప్రసాదాః భగవత్ప్రసాదహేతుకాః॥ ప్రసాదాదితి పాఠాన్తరం॥ తదా-తప ఆదిభిః హేతుభిర్యో భగవత్ప్రసాదః తస్మాద్గతో-విజితాః-యే-భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదయః- తానేవ నవిద్యతే భయం యేషు తాన్-అత ఏవాశోకాన్ అశోచ్యానిత్యర్థః॥ మదనుసేవయా మత్సేవయా , అవరుద్ధాన్ త్వయా వివశీకృతాన్-ప్రపశ్య- తే తవ-దివ్యాం దృష్టిం వితరామి దదామి ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ నను సర్వోఽపి భోగ్యాన్యో భోగ్యాదీననాదృత్య తప ఆదిభిరార్జితాన్ విలక్షణాన్ స్వీకరామీతి కిముచ్యత ఇత్యాశఙ్కాయామభయానశోకానితి సూచితమితర భోగ్యాదీనాం తుచ్ఛత్వం వదన్ స్వసమ్పాదితానామేవ సర్వోత్తమత్వమాహ ॥ అన్యఇతి ॥ ఉరుక్రమస్య భగవతః , యా మాయా తస్యా ఉద్విజృమ్భః విక్షేపః - [illegible] అర్థరచనాః ప్రయోజనాభిలాషా యేషు తే, అన్యే పునః కిం తైః , అతితుచ్ఛాస్త ఇత్యర్థః, అతో యతస్త్వం, సిద్ధాఽసి - పతిపారార్థ్యాదిభిః, దుహ్యన్తే ప్రపూర్యన్తే సాధ్యన్త ఇతి యావత్-తా , న్విభవాన్ భోగవిస్తారాన్ నృపవిక్రియాభిః నృపాణాం సార్వభౌమానామపి-విక్రియా భోగాభిలాషో, యాసు-తాభి ,ర్భోగ్యాదిసమృద్ధిభిరితి శేషః, భుఙ్క్ష్వ అనుభవ ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ భర్త్రైవముక్తా దేవహూతిస్తమువాచేత్యాహ॥ మైత్రేయః ॥ ఏవమిత్యేకేన-ఏవం ఇతి బ్రువాణం భాషమాణం అఖిలాః, యాః యోగమాయాః విచిత్రసర్గకారిస్వసంబన్ధిసామర్థ్యపరపర్యాయాశ్శక్తయ, స్తాసాం-విద్యా, స్వకార్యజననప్రవర్తనానుగుణం జ్ఞానం-తస్మిన్ , విచక్షణం నిపుణం పతిం, అవేక్ష్య అబలా దేవహూతిః -గతాధిః గతమనోవ్యథా, ఆసీత్ ,తతస్సంప్రశ్రయః వినయః, ప్రణయః ప్రేమా, తాభ్యాం , విహ్వలా గద్గదా తయా , గిరా వా

౭॥ శ్లో॥ ✽ పా॥ భగవత్ప్రసాదాత్.

చా, ఈషద్వ్రీడాసహితో, యోఽవలోకస్తేన-విలసద్ధసితం-యస్మింస్తత్ ఆననంముఖంయస్యాస్సతీ ఆహ॥౯॥ ఉక్తిమేవాహ॥ రాద్ధమితి ద్వాభ్యామ్॥ హే ద్విజవర - అమోఘాః సప్రయోజనాః-యాః యోగమాయాః పూర్వోక్తాస్తాసా, మధీశే విభో-త్వయి-ఏత-త్త్వదుక్తం, సర్వం-రాద్ధంసిద్ధ-మేవేత్య-వైమి జానామి బతేతి హర్షే, హే భర్తః- తేత్వయా-యస్సకృత్ అపత్యజననపర్యన్తం-అఙ్గసఙ్గో యస్మిన్ సమయః కాలోఽభిహితః-స-భూయాత్, యస్మాత్ గరీయసి శ్రేష్ఠే-భర్తరి హేతుభూతే-సతీనాం స్త్రీణాం-ప్రసవః అపత్యం-గుణః మహాన్లాభః॥ గుణప్రసవ ఇతిపాఠస్తపారేతు॥ గరీయసి పత్యౌ-సతీనాం-యతో-గుణప్రసవః గుణవిస్తారో భవతి, అతః-పుత్రోత్పత్త్యా గుణవిస్తారే జాతే సతి "దృష్టిం ప్రవిశ్య వితరామి", యత్త్వదుక్తం తత్సర్వం భవతీతి భావః ॥౧౦॥ అఙ్గసఙ్గార్థమితికర్తవ్యతాం చ సంపాదయేత్యాహ॥ తత్రేతి॥ హే ఈశ-తత్ర అఙ్గసఙ్గే ఇతికృత్యం ఇతికర్తవ్యతాం-సాధకకలాపం-యథోపదేశం కామతన్త్రోక్తానుసారేణ-ఉపశిక్ష సంపాదయ కింతదితికృత్యం, యదుపశిక్షణీయం-తత్రాహ తేత్వయైవ-కృతః ఉత్పాదితః-యో-మనోభవః కామ-స్తేన ధర్షితాయాః పీడితాయాః-మే మయా-అతిరిరంసయా భృశం రన్తుమిచ్ఛయా-కర్శితః-అతఏవ, దీనః, ఏష ఆత్మా దేహః- యేన ఇతికృత్యేన సిధ్యేత కార్శ్యదైన్యాదిపరిహారేణ స్వస్థో భవే-త్తదితికృత్య, ముపశిక్ష యేత్యర్థః॥ తస్మాత్, సదృశం అనురూపం-భవనం భోగస్థానం ఇహ సంభోగ్యాదీనామప్యుపలక్షణం-విచక్ష్వ కల్పయ ॥౧౧॥ ఏవముక్తః కర్దమో భోగ్యాదీనసృజదిత్యాహ మైత్రేయః॥ హే క్షత్తః-ప్రియాయాః భార్యాయాః, ప్రియం-అన్విచ్ఛన్ కర్తుమితి శేషః-కర్దమః యోగం ఉక్తయోగమాయాం-ఆశ్రితః-కామం యథేచ్ఛం గచ్ఛతీతి త-ద్విమా

సద్ధసితాననాఽఽహ ॥౯॥ దేవహూతిరువాచ ॥ రాద్ధం బత ద్విజవృషైతదమోఘయోగమాయాధిపే త్వయి విభో తదవైమి భర్తః। యస్తేఽభ్యధాయి సమయస్సకృదఙ్గసఙ్గో భూయాద్గరీయసి ❀ గుణః ప్రసవస్సతీనామ్॥ తత్రేతికృత్యముపశిక్ష యథోపదేశం యేనైష మే కర్శితోఽతిరిరంసయాఽఽత్మా। సిధ్యేత తే కృతమనోభవధర్షితాయా దీనస్తదీశ భవనం సదృశం విచక్ష్వ ॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రియాయాః ప్రియమన్విచ్ఛన్కర్దమో యోగమాశ్రితః। విమానం కామగం క్షత్తస్తర్హ్యేవావిరచీకరత్ ॥౧౨॥ సర్వకామదుఘం దివ్యం సర్వరత్నసమన్వితమ్। సర్వర్ద్ధ్యుపచయోదర్కం మణిస్తమ్భైరుపస్కృతమ్॥౧౩॥ దివ్యోపకరణోపేతం సర్వకాలసుఖావహమ్। పట్టికాభిః పతాకాభిర్విచిత్రాభిరలంకృతమ్॥౧౪॥ స్రగ్భిర్విచిత్రమాల్యాభిర్మఞ్జుశిఞ్జత్షడఙ్ఘ్రిభిః దుకూలక్షౌమకౌశేయైర్నానావస్త్రైర్విరాజితమ్ ॥౧౫॥ ఉపర్యుపరి విన్యస్తనిలయేషు పృథక్పృథక్। క్షిప్తైః కశిపుభిః కాన్తం పర్యఙ్కవ్యజనాసనైః ॥౧౬॥ తత్ర తత్ర వినిక్షిప్తనానాశిల్పోపశోభితమ్। మహామరకతస్థల్యా జుష్టం విద్రుమవేదిభిః॥౧౭॥ ద్వార్షు విద్రుమదేహల్యా భాతం వజ్రకవాటయా। శిఖరేష్విన్ద్రనీలేషు హేమకుమ్భైరధిశ్రితమ్ ॥౧౮॥ చక్షుష్మత్పద్మరాగాగ్ర్యైర్వజ్రభిత్తిషు నిర్మితైః। జుష్టం విచిత్రవైతానైర్మహార్హైః

నం-ఉచ్చైర్వత్తత్క్షణమేవ-ఆవిరచీకరత్ ఆవిర్భావయామాస ❀॥౧౨॥❀ తదేవ విమానం వర్ణయతి నవభిః॥ సర్వకామదుఘం సర్వాభిలషితపూరకం, దివ్యమమానుషం-సర్వర్ద్ధీనాం సర్వసంపదాం-య ఉపచయ, స్తస్యోదర్కః ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధి-ర్యస్మిన్-మణిమయైః స్తమ్భైరుపస్కృతం పరికర్మితం❀॥౧౩॥❀ దివ్యైరుపస్కరణైః పరికరై-రుపేతంయుక్తం, సర్వస్మిన్కాలే సుఖమేవావహతి ప్రాపయతి తథా-పట్టికా అల్పవిస్తారాః పట్టవస్త్రవిశేషాః-పతాకా వితతా-స్తాభిశ్చ- విచిత్రాభి, రలంకృతమ్❀॥౧౪॥❀ విచిత్రాణి మాల్యాని మాలానిర్మాణయోగ్యాని పుష్పాణి, యాసు తాభిః-మఞ్జుమధురం యథాతథా శిఞ్జన్తః, ధ్వనన్తః-షడఙ్ఘ్రయో భ్రమరా, యాసు తాభిః-స్రగ్భిః, అలంకృతం-దుకూలైః క్షౌమైః, ధౌతైః కౌశేయైః-రన్యైశ్చ నానావిధైః వస్త్రైః, విశేషేణ రాజితమ్ ❀॥౧౫॥❀ ఉపర్యుపరిన్యస్తేషు విరచితేషు-గృహేషు-పృథక్పృథక్ విభక్తం- కల్పితైః - కశిపుభిః-శయ్యాభిః-కాన్తం కమనీయం-తథా-పర్యఙ్కాదిభిశ్చ కాన్తం ॥౧౬॥ తత్రతత్ర భిత్త్యాదిషు, వినిక్షిప్తైర్విరచితైః నానావిధైశ్శిల్పైః-ఉపశోభితం, మహామరకతస్థల్యాం ఇన్ద్రనీలమణిమయభూమ్యాం, రచితాభి-ర్విద్రుమవేదికాభిర్జుష్టంయుక్తం-స్థల్యేతిపాఠే-తయా విద్రుమవేదికాభిశ్చయుక్తమ్ ❀ ॥౧౭॥ ❀ ద్వార్షు ద్వారేషు-విద్రుమమయదేహల్యా ఉదుమ్బరేణ-భాన్తం శోభితం-వజ్రఖచితకవాటయుక్తం-ఇన్ద్రనీలమణిమయేషు-శిఖరేషు-సువర్ణమయకలశైరధిష్ఠితమ్❀॥౧౮॥❀ చక్షుష్మన్త ఇవ యే పద్మరాగశ్రేష్ఠాః-వజ్రభిత్తిషు ఖచితాః-తైర్జుష్టం విచిత్రైర్వితానైర్వితానసమూహైః-రమర్హైః - హేమమయ

౧౦॥ శ్లో॥ పా ❀ గుణప్రసరః. ౧౭॥ శ్లో॥ పా॥ మరకతస్థల్యాం.

తోరణైశ్చ, జుష్టం * ॥ ౧౯ ॥ * కృత్రిమానపి - హంసాదీన్ - స్వాన్ స్వసజాతీయాన్ - మన్యమానైః - హంసానాం పారావతానాంచ సమూహైః - తత్రతత్ర - అధిరుహ్య అవరుహ్యచ - వికూజితమ్ * ॥ ౨౦ ॥ * యథోపజోషం యథాసుఖం, రచితైః కల్పితైః, విహారస్థానాదిభిర్యుక్తమితి, శేషః, యద్వా, విహారస్థానాదిభిరాత్మనః, స్వస్య, మాయావినోఽపి, విస్మాపనమివ విస్మయజనకమివావస్థితం ఆసీరచీకరదితి పూర్వేణాన్వయః ॥ తత్ర, విహారస్థానం క్రీడాప్రదేశః విశ్రామః శయనగృహం - సంవేశః ఉపభోగస్థానం, ప్రాఙ్గణం గృహాద్బహిరచితం అజిరం ప్రాకారాద్బహిః * ॥ ౨౧ ॥ * ఈదృగేవంవిధం, తద్గృహం విమానం నాతిప్రీతేన అనతిసంతుష్టేన చేతసా, పశ్యన్తీం దేవహూతిం స్వయం, సర్వభూతానామాశయమభిప్రాయం జానాతీతి సః, కర్దమః, ప్రాహోచత్ * ॥ ౨౨ ॥ * హే భీరు, ఇదం తీర్థం, శుక్లకృతం శుక్లేన భగవతా కృతం, ఆనన్దాశ్రునిపాతేన కృతం స్పృశ, మాశిషాం కాంక్షితానాం, ప్రాపకం, అతోఽస్మిన్ హ్రదే బిన్దుసరసి, నిమజ్జ స్నాహి, ఇదం విమానమారుహ అధిరుహ * ॥ ౨౩ ॥ * సా కువలయేక్షణా దేవహూతిః భర్తుః కర్దమస్య, వచః, సమాదాయ గృహీత్వా, సరజం మలినం, వాసః వస్త్రం, వేణీభూతాన్ కేశాన్, మలపఙ్కేన సంఛన్నం, అత ఏవ శబలౌ వివర్ణౌ, స్తనౌ యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరంచ, బిభ్రతీ సతీ సితానాం నిర్మలానాం, జలానామాశయం ఆశ్రయం సరస్వత్యా పరిశ్రితమితి శేషః, షష్ఠ్యన్తపాఠే - తన్మధ్యస్థమిత్యర్థః, సరః బిన్దుసరః, ఆవివేశ ప్రవిష్టవతీ * ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ * సా అన్తస్సరసి నిమగ్నా సతీ, తత్ర, వేశ్మస్థాః మన్దిరస్థాః, దశశ

ర్హైర్హేమతోరణైః ॥ ౧౯ ॥ హంసపారావతవ్రాతైస్తత్రతత్ర వికూజితమ్ । కృత్రిమాన్మన్యమానైస్స్వానధిరుహ్యావరుహ్య చ ॥ ౨౦ ॥ విహారస్థానవిశ్రామసంవేశప్రాఙ్గణాజిరైః । యథోపజోషం రచితైర్విస్మాపనమివాత్మనః ॥ ౨౧ ॥ ఈదృగ్గృహం తత్పశ్యన్తీం నాతిప్రీతేన చేతసా । సర్వభూతాశయాభిజ్ఞః ప్రావోచత్కర్దమస్స్వయమ్ ॥ ౨౨ ॥ నిమజ్జ్యాస్మిన్హ్రదే భీరు విమానమిదమారుహ । ఇదం శుక్లకృతం తీర్థమాశిషాం హేతవే నృణామ్ ॥ ౨౩ ॥ సా చ భర్తుస్సమాదాయ వచః కువలయేక్షణా । సరజం బిభ్రతీ వాసో వేణీభూతాన్స్వమూర్ధజాన్ ॥ ౨౪ ॥ అఙ్గం చ మలపఙ్కేన సంఛన్నం శబలస్తనమ్ । ఆవివేశ * సరస్వత్యా సరస్సితజలాశయమ్ ॥ ౨౫ ॥ సాన్తస్సరసి వేశ్మస్థాశ్శతాని దశ కన్యకాః । సర్వాః కిశోరవయసో దదర్శోత్పలగన్ధయః ॥ ౨౬ ॥ తాం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ ప్రోచుః ప్రాఞ్జలయస్స్త్రియః । వయం కర్మకరీస్తుభ్యం శాధి నః కరవామ కిమ్ ॥ ౨౭ ॥ స్నానేన తాం మహార్హేణ స్నాపయిత్వా మనస్వినీమ్ । దుకూలే నిర్మలే నూత్నే దదురస్యై చ మానదాః ॥ ౨౮ ॥ భూషణాని పరార్ధ్యాని వరీయాంసి ద్యుమన్తి చ । అన్నం సర్వగుణోపేతం పానం చైవామృతాసవమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథాదర్శే స్వమాత్మానం స్రగ్విణం విరజోఽమ్బరమ్ । విరజస్కం స్వస్త్యయనం కన్యాభిర్బహుమానితమ్ ॥ ౩౦ ॥ స్నాతం కృతశిరస్స్నానం సర్వాభరణభూషితమ్ । నిష్కగ్రీవం వలయినం కూజత్కాఞ్చననూపురమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోణ్యోరధ్యస్త

తాని, కన్యకాః, దదర్శ, కథంభూతాః, సర్వాః కిశోరవయసః, ఉత్పలస్యేవ దేహగన్ధో యాసాం తాః * ॥ ౨౬ ॥ * తాం దేవహూతిం, దృష్ట్వా, దశశతాని, స్త్రియః, సహసా ఆశు, ప్రోత్థాయ, జలస్థాద్వేశ్మనో బహిర్నిర్గత్య, ప్రాఞ్జలయః, వయం, తుభ్యం, కర్మకరీః కింకరీః, నః అస్మాన్, శాధి అనుశిక్షయ, కిం దాస్యం కరవామేతి ప్రోచుః * ॥ ౨౭ ॥ * మహార్హేణ శ్రేష్ఠతమేన, స్నానేన స్నానయోగ్యేన సుగన్ధితైలాదినా, తాం, మనస్వినీం దేవహూతిం స్నాపయిత్వా, మానదాః స్త్రియః, అస్యై దేవహూత్యా ఏవ, నిర్మలే, నూత్నే నవీనే, దుకూలే దదుః దత్తవత్యః * ॥ ౨౮ ॥ * తథా, పరార్ధ్యాని శ్రేష్ఠతమాని - ద్యుమన్తి దీప్తిమన్తి, వరీయాంసి తత్ప్రియాణి భూషణాని - సర్వగుణోపేతం షడ్రసోపేతం - అన్నం అమృతం స్వాదు - ఆసవం మాదకం - పానం పేయం చ - అస్యై - దదుః * ॥ ౨౯ ॥ * అసౌ దేవహూతిః - స్వమాత్మానం స్వదేహం - ఆదర్శే దర్పణే - దదర్శేతి శేషః - కథంభూతం - స్రగ్విణం స్రజం బిభ్రతం - విరజః నిర్మలం అమ్బరం వాసో యస్య తం విరజస్కం మలహీనం కృతం స్వస్త్యయనం మఙ్గళానామాచరణం యస్య తం - కన్యకాభిస్సంమానితమ్ * ॥ ౩౦ ॥ * స్నాతం ఉద్వర్తనక్షాళితం - కృతం శిరస్స్నానమభ్యఙ్గో యేన తం - సర్వైరాభరణైః - భూషితం అలఙ్కృతమ్ - ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి। నిష్కం పదకం గ్రీవాయాం యస్య తం, కూజన్తీ కాఞ్చనమయే నూపురే యస్య తమ్ * ॥ ౩౧ ॥ * శ్రోణ్యోరధ్యస్తయా ధృతయా - కాఞ్చనమయ్యా - బహురత్నాని యస్యాం - తయా - కాఞ్చ్యా మేఖలయా - మహార్హేణ హారేణ - రుచకేన మఙ్గళద్రవ్యేణ చ కుఙ్కుమాదినా - తదుక్తం విశ్వప్రకా

---

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా * సరస్వత్యాస్సరః.

శేః, రుచకం మఙ్గళద్రవ్యైః గ్రీవాభరణదస్తయోః, రితి-విభూషితమ్ ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ సుభ్రువా శోభనయా భ్రువా-సుదతా సున్దరదన్తపఙ్క్త్యా శ్లక్ష్ణః, మనోహరః స్నిగ్ధోఽపాఙ్గః నేత్రప్రాన్తో యస్మిన్-పద్మకోశస్పృధా పద్మకోశస్పర్ధినా-చక్షుషా నేత్రేణ-సుభ్రువా చక్షుషేతి జాతావేకవచనం-తథా-నీలైః-రలకైశ్చ - లస - న్ముఖం- యస్యాః తమ్ ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ ఏవంభూతమాత్మానం, దృష్ట్వా, యదా ఋషీణాం- వృషభం శ్రేష్ఠం దయితం ప్రియం, పతిం భర్తారం, సస్మార స్మృతవతి-తదా-యత్ర-సః ప్రజాపతిః కర్దమః-ఆస్తే-తత్ర-స్వయమపి-స్త్రీభిస్సహ- ఆస్తే ఉపవివేశేత్యర్థః ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ భర్తుః-పురస్తాదగ్రే-స్త్రీసహస్రైః-ర్వృత-మాత్మానం- నిశామ్య దృష్ట్వా, తస్య భర్తుః, యోగగతిం యోగప్రభావం ప్రతి - సంశయం-ప్రత్యపద్యత-కీదృశీయం యోగగతిరితి సంశయం విస్మయం ప్రాప్తవతీత్యర్థః ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ హే అమిత్రహన్ విదుర, జితారిషడ్వర్గ - సః కర్దమః, జాతభావస్సన్ పూర్వవత్ వివాహాత్ప్రాగ్వత్-ఆత్మనస్స్వస్యాః-రూపం బిభ్రతీం- అత ఏవ-విశేషేణ భ్రాజమానాం-సంవీతౌ ప్రావృతౌ రుచిరౌ స్తనౌ యస్యాస్తాం-పారాన్తరే తు-రూపవిశేషణం-శోభనే వాససీ యస్యాం స్తామ్ ❀ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ❀ అలుప్తమహిమా అలుప్తప్రభావః-ప్రియయా భార్యయా-ఽనుషక్తః అనుసంగతః - విద్యాధరీభిః-ఉపచీర్ణం శుశ్రూషితం వపుర్యస్య - స-మునిః కర్దమః తస్మిన్ విమానే, బభ్రాజ రరాజ- తత్ర దృష్టాన్తః ఉత్కచకుముద్గణవాన్ వికసత్కుముదగణవాన్-అపీచ్యదర్శనీయః-తారకాభి-రావృతో నభస్థః-ఉడుపతిః పూర్ణచన్ద్ర ఇవేతి-పూర్ణచన్ద్ర ఇవ మునిః-నభ ఇవ విమా

యా కాఞ్చ్యా కాఞ్చన్యా బహురత్నయా । హారేణ చ మహార్హేణ రుచకేన విభూషితమ్ ॥ ౩౨ ॥ సుభ్రువా సుదత్యా శ్లక్ష్ణస్నిగ్ధాపాఙ్గేన చక్షుషా । పద్మకోశస్పృధా నీలైరలకైశ్చ లసన్ముఖమ్ ॥ ౩౩ ॥ యదా సస్మార ఋషభమృషీణాం దయితం పతిమ్ । తత్ర చాస్తే సహ స్త్రీభిర్యత్రాస్తే స ప్రజాపతిః ॥ ౩౪ ॥ భర్తుః పురస్తాదాత్మానం స్త్రీసహస్రవృతం తదా । నిశామ్య తద్యోగగతిం సంశయం ప్రత్యపద్యత ॥ ౩౫ ॥ స తాం కృతమలస్నానాం విభ్రాజన్తీమపూర్వవత్ । ఆత్మనో బిభ్రతీం రూపం ❀ సంవీతరుచిరస్తనీమ్ ॥ ౩౬ ॥ విద్యాధరీసహస్రేణ సేవ్యమానాం సువాససమ్ । జాతభావో విమానం తదారోహయదమిత్రహన్ ॥ ౩౭ ॥ తస్మిన్నలుప్తమహిమా ప్రియయాఽనుషక్తో విద్యాధరీభిరుపచీర్ణవపుర్విమానే । బభ్రాజ ఉత్కచకుముద్గణవానపీచ్యస్తారాభిరావృత ఇవోడుపతిర్నభస్థః ॥ ౩౮ ॥ తేనాష్టలోకపవిహారకులాచలేన్ద్రద్రోణీష్వనఙ్గసఖమారుతసౌభగాసు । సిద్ధైర్నుతో ద్యుధునిపాతశివస్వనాసు రేమే చిరం ధనదవల్లలనావరూథీ ॥ ౩౯ ॥ వైస్రమ్భకే సురసనే నన్దనే పుష్పభద్రకే । మానసే చైత్రరథ్యే చ స రేమే రమయా రతః ॥ ౪౦ ॥ భ్రాజిష్ణునా విమానేన కామగేన మహీయసా । వైమానికానత్యశేత చరన్ లోకాన్ యథాఽనిలః ॥ ౪౧ ॥ కిం దురాపాదనం తేషాం పుంసాముద్దామచేతసామ్ । యైరాశ్రితస్తీర్థపదశ్చరణో వ్యసనాత్యయః ॥ ౪౨ ॥ ప్రేక్షయిత్వా భువో గోలం పత్న్యై యావాన్ స్వసంస్థయా । బహ్వాశ్చర్యం మహాయోగీ స్వాశ్రమాయ న్యవర్తత ॥ ౪౩ ॥ విభజ్య నవధాఽఽత్మానం మానవీం సురతోత్సుకామ్ ।

నం-తారా ఇవ స్త్రియః కుముదానీవ తాసాం నేత్రాణీతి విజ్ఞేయమ్ ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ తేన విమానేన-అష్టలోకపాలానాం విహారాయ స్మిన్ సం-కులాచలేన్ద్రో మేరు- స్తస్య-ద్రోణీషు దరీషు - కథం భూతాసు - అనఙ్గస్య-య-స్సఖా మారుతః, శీతసుగన్ధిమన్దానిలః- తేన-సౌభగం సౌన్దర్యం యాసు-ద్యుధునీ గఙ్గా- తస్యాః- పాతేన-శివః స్వనో-యాసు తాసు-లలనావరూథీ స్త్రీరత్నసమూహవాన్-మునిర్ధనదవత్కుబేర ఇవ రేమే ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ వైస్రమ్భకాదిషు దేవోద్యానేషు-మానసే చ సరసి-రతః ప్రీతస్సన్, రమయా స్త్రియా సహ- రేమే ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ భ్రాజిష్ణునా ప్రకాశమానేన, మహీయసా శ్రేష్ఠేన-కామగేన, విమానేన, అనిల ఇవ, సర్వత్రాప్రతిహతగత్యా చరన్-వైమానికాన్ లోకాన్-అత్యశేత అతిక్రమ్య స్థితః ❀ ॥ ౪౧ ॥ ❀ కీదృశో యం మునేః ప్రభావ ఇతి న విస్మయనీయమిత్యాహ ॥ కిమితి ॥ యైః పుమ్భిః తీర్థపదః భగవతః - వ్యసనాత్యయః తాపత్రయనాశనశ్చరణః పాద-ఆశ్రితః- తేషాం-ముద్దామచేతసాం యోగపరిశుద్ధమనసాం - పుంసాం-కిం దురాపాదనం దుష్ప్రాపం కిమస్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౪౨ ॥ ❀ స్వసంస్థయా ద్వీపవర్షాదిసంస్థానేన - యావాన్- భూగోల-స్తావన్తం-బహ్వాశ్చర్యమతివిస్మయనీయం, భువో గోలం-పత్న్యై భార్యాయై, దర్శయిత్వా, మహాయోగీ కర్దమః - పునః, స్వాశ్రమాయ, న్యవర్తత స్వాశ్రమం ప్రత్యాగతవాన్ ❀ ॥ ౪౩ ॥ ❀ నవధా-ఆత్మానమపత్యం-విభజ్య, నవధాఽపత్యముత్పాదయిష్యామీతి మనసా స్వవీర్యం విభజ్యేత్యర్థః-సురతే ఉత్సుకాం ఉత్సాహవతీం, మనోః పుత్రీం, రామాం స్వస్త్రియం, విశేషేణ, రమయన్, వర్షపూగాన్ వర్షగ

---

౩౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ సంవీతరుచిరస్తనమ్

ణాన్, మహూర్తవత్-రేమే ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ తస్మిన్ విమానే-ఉత్కృష్టాం నిరతిశయసుఖస్పర్శాం రతికరీం రతివర్ధనీం, శయ్యాం-శ్రితా, అపీచ్యేన సున్దరేణ-పత్యా భర్త్రా, సంగతా సంయుక్తా సతి - తం అనేకవర్షసమూహాత్మకం, కాలం-నచాబుధ్యత ఏతావాన్ కాలోవ్యతీత ఇతి న జ్ఞాతవతీ ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ కియాన్ కాలో వ్యతీత ఇత్యత్రాహ ॥ ఏవమితి ॥ యోగానుభావేన యోగప్రభావేన, కామాసక్తయోః - దంపత్యోః, రమమాణయోస్సతోః-శతం, శరదః సంవత్సరాః-వనాక్ ఈషత్ కాలమివ-వ్యతీయుః అతిక్రాన్తాః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ ఆత్మవిత్ జీవపరమాత్మయాథాత్మ్యవిత్ - కర్దమః-తాం ప్రియాం ఆత్మవాస్యదేహార్ధరూపేణాత్మప్రీత్యా, ఆత్మనా మనసా-భావయన్ అభిప్రయన్- సర్వసంకల్పవిత్ తస్యా బహ్వపత్యసంకల్పం జానన్-విభుః తథా కర్తుం సమర్థః, స్వం స్వయం-రూపం వీర్యం - నోధా విధాయ నవధా విభజ్య, తత్ రేతః, తస్యాం పత్న్యాం, ఆధత్త నిహితవాన్ ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ తతః అనన్తరం-సా దేవహూతిః-సద్యః ఆశు- స్త్రియః స్త్రీః-ప్రజాః అపత్యాని, సుషువే ప్రసూతవతి-కథంభూతాః ప్రజాః- తాస్సర్వా, నవ స్త్రియః - చారూణి సర్వాణ్యఙ్గాని అవయవా యాసాం-లోహితోత్పలస్యేవ-గన్ధో యాసాం తాః ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ తదా అపత్యోత్పత్త్యనన్తరం - ప్రవ్రజిష్యన్తం సన్న్యస్యన్తం-పతిం ఆలక్ష్య వితర్క్య, ఉశతీ కమనీయా, సా, సతీ దేవహూతిః-బహిః, స్మయమానా ఈషద్ధసమానా, అన్తస్తు-విక్లబేన వ్యాకులితేన-విధూయతా పరితప్యమానేన, హృదయేన మనసా అధోముఖీ - నఖా ఏవ మణయః, తేషాం శ్రీశ్శోభా యస్మిన్ - తేన-పదాచరణేన, భువం, లిఖన్తీ, అనేన దురన్తచిన్తా సూచ్యతే - అశ్రుకణాన్-శనైః, నిరుధ్య లలితాం మృద్వీం-వాచం ఉవాచ ✽ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ✽ హే భగవన్, మహ్యం, యత్ప్రతిశ్రుతం, తత్సర్వ-ముపోవాహ ఉపావహత్, సంపాదితవాన్-తథా

రామాం విరమయన్నేమే వర్షపూగాన్ముహూర్తవత్ ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్విమాన ఉత్కృష్టాం శయ్యాం రతికరీం శ్రితా। న చాబుధ్యత కాలం తం పత్యాఽపీచ్యేన సంగతా ॥ ౨౫ ॥ ఏవం యోగానుభావేన దమ్పత్యో రమమాణయోః। శతం వ్యతీయుశ్శరదః కామలాలసయోర్మనాక్ ॥ ౨౬ ॥ తస్యామాధత్త రేతస్తాం భావయన్నాత్మనాఽఽత్మవిత్। నోధా విధాయ తద్రూపం సర్వసఙ్కల్పవిత్ప్రభుః ॥ ౨౭ ॥ తతస్సాసుషువే సద్యో దేవహూతిస్త్రియః ప్రజాః। సర్వాస్తాశ్చారుసర్వాఙ్గ్యో లోహితోత్పలగన్ధయః ॥ ౨౮ ॥ పతిం సా ప్రవ్రజిష్యన్తం తదాఽఽలక్ష్యోశతీ సతీ। స్మయమానా విక్లబేన హృదయేన విదూయతా ॥ ౨౯ ॥ లిఖన్త్యధోముఖీ భూమిం పదా నఖమణిశ్రియా। ఉవాచ లలితాం వాచం నిరుధ్యాశ్రుకలాం శనైః ॥ ౩౦ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ సర్వం తద్భగవన్మహ్యముపోవాహ ప్రతిశ్రుతమ్। అథాపి మే ప్రపన్నాయా అభయం దాతుమర్హసి ॥ ౩౧ ॥ బ్రహ్మన్దుహితృభిస్తుభ్యం విమృగ్యాః పతయస్సమాః। ✽ కశ్చిత్స్యాన్మే విశోకాయ త్వయి ప్రవ్రజితే వనమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఏతావతాఽలం కాలేన వ్యతిక్రాన్తేన మే విభో। ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గేన పరిత్యక్తపరాత్మనః ॥ ౩౩ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యాః ప్రసఙ్గస్త్వయి మే కృతః। అజానన్త్యాః పరం భావం తథాప్యస్త్వభయాయ మే ॥ ౩౪ ॥ సఙ్గో హి సంసృతేర్హేతు

పి, ప్రపన్నాయాః-మే, అభయం, దాతుమర్హసి అభయప్రదానం కరోషి చేత్కృతార్థా స్యామితి భావః ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ ఓం-తత్క్రమి త్యత ఆహ ॥ హే బ్రహ్మన్-దుహితృభిః- సమాః వయశ్శీలగుణాదిభిస్తుల్యాః - పతయః తాసాం భర్తారః-తుభ్యం త్వయా, విమృగ్యాః అన్వేషణీయాః, త్వయి వనం ప్రతి, ప్రవ్రజితే సన్న్యస్య గతే సతి, మమ-విశోకాయ, విగతః శోకో యస్మాత్స విశోకః బ్రహ్మజ్ఞానం "తరతి శోకమాత్మవిత్" ఇతి శ్రుతేః, తేన తదుపదేశో లక్ష్యతే, తస్మై -కశ్చిత్పుత్రస్స్యాత్ స్యాత్కిమిత్యర్థః-కచ్చిదితి ప్రశ్నాన్తరం, తదా కిం స్యా- త్పుత్ర ఇతి శేషః ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ ఏవం స్వాభిప్రేతం-నివేద్య అథ సంసారాత్స్వనిర్వేదమావేదయన్త్యాహ ॥ యావదధ్యాయం ॥ హే విభో, ఇన్ద్రియార్థేషు శబ్దాదివిషయేషు ప్రసఙ్గేన, ప్రకృష్టాసఙ్గేన, పరిత్యక్తః అనుపాసితః పరాత్మా పరమాత్మా యయా-తస్యాః -మే మమ-వ్యతీతేన అతిక్రాన్తేన-ఏతావతా శతవర్షపరిమితేన-కాలేన-అలమ్ ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ స్వకృతమనుశోచన్త్యాహ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యా ఆసక్తాయాః-మే మయా, త్వయి-ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టాసఙ్గః-కృతః, తథాపి-పరం భావం ఉత్కృష్టం భావం-త్వం బ్రహ్మవిదితి భావం, అజానన్త్యా అపి-మే, అభయాయ, అస్తు-త్వయి కృతస్సఙ్గ ఇత్యనుషఙ్గః ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ కథమిన్ద్రియార్థప్రసఙ్గో మయి కృతోఽప్యభయాయ స్యాదిత్యత్రాహ సఙ్గ ఇతి ॥ అధియా అజ్ఞానేన-అసత్సు, విహితః కృతో, యస్సఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, స ఏవ-అధియా కృతోఽపి-సఙ్గః-సాధుషు భాగవతేషు-కృతశ్చేత్, నిస్సఙ్గత్వాయ విరాగత్వాయైవ, కల్పతే అన్తతో వైరాగ్యమేవ జనయతీత్యర్థః ॥ ధియేతి ఛేదే బుద్ధిపూర్వకోఽప్యసత్సు విహితసఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, కిముతాధియా, సాధుషు తు ఉభయవిధోఽపి సఙ్గః, నిస్సఙ్గత్వాయైవ భవతీత్య

౩౨ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ కచ్చిత్స్యాన్మే.

ర్థః ॥ ౫౫ ॥ ఇహలోకే- యత్కర్మ యస్య పుంసః స్వభావతః ప్రవృత్తమపి కర్మ -ధర్మాయ , నకల్పతే, నిస్సఙ్గతః ప్రవృత్తమప్యాహారవిహారచేష్టితనిద్రాదిరూపం కర్మ ,, యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య నిత్యశః। యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా,, ఇత్యుక్తరీత్యా ,,సాత్త్వికానేవ సేవేత,, ఋతావుపేయాత్ ,,ఇత్యాదిశాస్త్రానుమతద్రవ్యకాలాదివిశేషవిషయం స-త్ప్రత్యవాయపరిహారేణ, భగవదారాధనరూపకర్మ యోగాఖ్యధర్మనిర్వృత్తమే , నభవేదిత్యర్థః-సఏవధర్మః, విరాగాయ విగతో రాగో యస్మాత్ సతః, జ్ఞానయోగః ,,రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే,, ఇతి భగవతా గీతత్వాత్ తస్మై -నకల్పతే- చేదిత్యర్థః యద్యపి కర్మయోగస్య భక్తియోగాఙ్గస్య-జ్ఞానయోగాఙ్గత్వమనుపపన్నం॥ తథాపి॥ ,,కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేదకర్మణి చ కర్మ యః ,, ఇత్యుక్తరీత్యా కర్మయోగజ్ఞానయోగయోః పరస్పరోపకర్తృత్వమప్యస్తీతి బోధ్యం-సచధర్మో -విరాగశ్చ, తీర్థపదసేవాయై తీర్థపదస్య భగవత-స్సేవాయై భక్త్యై నకల్పతే చేత్ - సః-జీవన్నేవ మృతో హి-జీవచ్ఛవః ఖల్విత్యర్థః-తస్య జీవనం వ్యర్థమితి భావః ॥ ౫౬ ॥ స్వాత్మానం ప్రతి నిర్విద్యతే సా ఇన్ద్రియార్థేష్వేవ సజ్జన్తీ అహం-భగవతో-మాయయా ,,దైవీ హ్యేషా గుణమయీ,, త్యుక్తవిధయా-దృఢం వఞ్చితా మోహితా-యాఽహం-విముక్తిదం ముక్తిసాధనజ్ఞానప్రదం- త్వాం-ప్రాప్యాపి-బన్ధనాత్ సంసారాత్-నముముక్షేయ మోక్తుం నేచ్ఛతిస్మ ॥ ౫౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

ఏవం నిర్విద్యమానాం భార్యాం ప్రత్యాహ కర్దమ ఇత్యాహ మైత్రేయః॥ ఏవమితి॥ నిర్వేదం కథయన్తీం మనోర్దుహితరం, శాలినీం స్వగృహిణీం ప్రతి-మునిః కర్దమః-దయాలుః - శుక్లాభివ్యాహృతం ,,అహం చ స్వాంశకలయైతి,, భగవద్వచనం స్మ

రసత్త్వవిహతోఽధియా। సఏవ సాధుసుకృతో సిస్సఙ్గత్వాయ కల్పతే ॥ ౫౫ ॥ నేహ యత్కర్మ ధర్మాయ న విరాగాయ కల్పతే। న తీర్థపదసేవాయై జీవన్నపి మృతో హి సః ॥ ౫౬ ॥ సాఽహం భగవతో నూనం వఞ్చితా మాయయా దృఢమ్ । యత్త్వాం విముక్తిదం ప్రాప్య న ముముక్షేయ బన్ధనాత్ ॥ ౫౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే , త్రయోవింశోఽధ్యాయః

శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ నిర్వేదవాదినీమేవం మనోర్దుహితరం మునిః। దయాలుశ్శాలినీమాహ శుక్లాభివ్యాహృతం స్మరన్॥ ౧॥ ఋషిరువాచ॥ మాఖిదో రాజపుత్రీత్థమాత్మానం ప్రత్యనిన్దితే। భగవాంస్తేఽక్షరో గర్భమదూరాత్సంప్రపత్స్యతే॥ ౨॥ ధృతవ్రతాఽసి భద్రం తే దమేన నియమేన చ। తపోద్రవిణదానైశ్చ శ్రద్ధయా చేశ్వరం భజ ॥ ౩॥ స త్వయాఽఽరాధితశ్శుక్లో వితన్వన్మామకం యశః। ఛేత్తా తే హృదయగ్రన్థిమౌదర్యో బ్రహ్మభావనః॥ ౪॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ దేవహూత్యపి సందేశం గౌరవేణ ప్రజాపతేః । సమ్యక్ శ్రద్ధాయ పురుషం కూటస్థమభజద్గురుమ్॥ ౫॥ తస్యాం బహుతిథే కాలే భగవాన్మధుసూదనః । కార్దమం వీర్యమాపన్నో జజ్ఞేఽగ్నిరివ దారుణి॥ ౬॥

రన్, ఆహ ॥ ౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ ఋషిః॥ హే రాజపుత్రి, అనిన్దితే అనవద్యాచారే ఆత్మానం ప్రతి, ఇత్థం, మాఖిదః ఖేదం మాకార్షీః-అక్షరోనిరస్తప్రాకృతగుణో-భగవాన్ అనన్తకల్యాణగుణగణో హరిః - అదూరాత్ ఆశు- తేతవ-గర్భం-ప్రపత్స్యతే ॥ ౨॥ తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గళం, అస్తు, ధృతం వ్రతం భగవదారాధనరూపం వ్రతం యయా-సా సతీ-త్వం, దమేన బాహ్యేన్ద్రియనియమనేన నియమేన అన్తరిన్ద్రియనియమనేన చ పాతివ్రత్యస్యోచితతపసా-ద్రవిణానాం హిరణ్యాదీనాం-దానైశ్చ, శ్రద్ధయా ప్రారిప్సితే భగవదారాధనే త్వరయా చే-శ్వరం భగవన్తం-భజ ॥ ౩॥ త్వయా, ఆరాధిత-స్స-శుక్లో భగవాన్-మదీయం-యశో-వితన్వన్ విస్తారయన్-ఔదర్యః త్వదుదరే జాతః - బ్రహ్మభావనః తవ బ్రహ్మోపదేష్టా-భూత్వా - తే-హృదయగ్రన్థిం అజ్ఞానం-ఛేత్తా ఛేత్స్యతి ॥ ౪॥ ఏవముక్తా దేవహూతిస్తథాఽకరోదిత్యాహ మైత్రేయః॥ దేవహూతిరపి-ప్రజాపతేః కర్దమస్య-సందేశం నిదేశం-గౌరవేణ-సమ్యక్ శ్రద్ధాయ విశ్వస్య - కూటస్థం నిర్వికారం-గురుం అజ్ఞాననివర్తకం-పురుషం పరమపురుషం-అభజత్ ॥ ౫ ॥ బహుతిథే బహుతరే-కాలే-గతే సతి భగవాన్ మధుసూదనః-తస్యాం దేవహూత్యాం కార్దమం కర్దమసమ్బన్ధి-వీర్య-మాపన్నః ప్రాప్తః-దారుణ్యగ్నిరివ-జజ్ఞే-కార్దమవీర్యసంశ్లిష్టజీవవిశేషమావిష్టః అవతతారేత్యర్థః-అయమావేశావతారో జామదగ్న్యవత్- ఆవేశావతారో నామ జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యైవ భగవతః జీవద్వారా జ్ఞానశక్త్యాదిగుణవిశేషాన్యతమావిర్భావః తావతైవ తస్మిన్ జీవే స్వస్యాన్యేషాం చేశ్వరత్వాభిమానః ॥ ౬॥ తదా అవతరణసమయే-వ్యోమ్ని-వాదిత్రాణి శఙ్ఖమృదఙ్గదున్దుభ్యాదీని అవాదయన్ అవ్వయన్-దేవా ఇతి శేషః-ఘనాఘనాశ్శ్రైకం పదం వర్షన్తో మేఘా-అభూవన్నిత్యర్థః-సగన్ధర్వాః కిన్నరాదయః-గాయన్తి స్మ గీతవన్తః - అప్సరసః

ముదాహర్షేణ-నృత్యన్తి స్మ అనృత్యన్ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ఖేచరైర్గీర్వాణైః-రపవర్జితాః-ముక్తాః-సుమనసః-పుష్పాణి-పేతుః పతితవన్తః-సర్వాః-దిశః-అమ్భాంసి జలాని-మనాంసి సర్వేషాం చిత్తాని చ-ప్రసేదుః ప్రసన్నాన్యభూవన్ ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ సరస్వత్యా పరివేష్టితం-కర్దమాశ్రమస్థానం ప్రతి-స్వయమ్భూః చతురాననః-మరీచ్యాదిభిః ఋషిభిస్సహ- అభ్యాగచ్ఛత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ హే శత్రుహన్ విదుర - అంశేన స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణేన-సత్త్వేన నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన-పరం బ్రహ్మైవ-తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం-సంఖ్యానం యాథాత్మ్యకథనం-తేన - విజ్ఞప్త్యై జ్ఞాపనాయ- ప్రకృత్యాదియాథాత్మ్యకథనేన తద్యాథాత్మ్యం లోకం ప్రతిగ్రాహయితుమిత్యర్థం-జాతమవతీర్ణం-భగవన్తం విద్వాన్ జానన్-స్వరాట్-అజో బ్రహ్మా- భగవదావేశావతారత్వాద్భగవద్దృష్ట్యా బ్రహ్మణస్స్వరాట్త్వముకర్మవశ్యత్వముక్తమ్ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ తస్యావతీర్ణస్య భగవతః-చికీర్షితం విశుద్ధేన మనసా-సభాజయన్ సమ్మానయన్ - అభినన్దయన్నితియావత్ - అతఏవ-ప్రహృష్యమాణైః-రసుభిః-ఇన్ద్రియైః-రానన్దాశ్రుపూర్ణరోమాఞ్చితగద్గదస్వరాదియుక్తనేత్రత్వగ్వాగాదీన్ద్రియైః - రుపలక్షితః-కర్దమం-చ-చకారాద్దేవహూతిం చ ప్రతీదం వక్ష్యమాణం-అభ్యధాత్ అభ్యభాషత ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ తత్ర త్వయేతి పఞ్చభిః కర్దమం ప్రత్యాహ॥ హే తాత పుత్ర-త్వయా-అపచితిః పూజా -నిర్వ్యలీకతః ప్రీతిశయేన-మే మహ్యం - కల్పితా విహితా-తర్హి కాఽపచితిర్మయా కల్పితేత్యత్రాహ॥ హే మానద-భవాన్-వాక్యం మద్వచః-మానయన్-జగృహే గృహీతవాన్-ఇతి యత్తదేవ-మమాపచితిః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ త్వద్వాక్యకరణమాత్రేణ కథమపచితిః కల్పితేత్యత్రాహ॥ పితరి పుత్రైః-కార్యా-శుశ్రూషా అపచితిః-ఏతావత్యేవ-యద్గు

అపాదయంస్తదా వ్యోమ్ని వాదిత్రాణి ఘనాఘనాః। గాయన్తి స్మ గన్ధర్వా నృత్యన్త్యప్సరసో ముదా॥ ౭॥ పేతుస్సుమనసో దివ్యాః ఖేచరైరపవర్జితాః । ప్రసేదుశ్చ దిశస్సర్వా అమ్భాంసి చ మనాంసి చ ॥ ౮॥ తత్కర్దమాశ్రమపదం సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్ । స్వయమ్భూస్సాకమృషిభిర్మరీచ్యాదిభిరభ్యగాత్॥ ౯॥ భగవన్తం పరం బ్రహ్మ సత్త్వేనాంశేన శత్రుహన్ । తత్త్వసంఖ్యానవిజ్ఞప్త్యై జాతం విద్వానజస్స్వరాట్॥ ౧౦॥ సభాజయన్విశుద్ధేన చేతసా తచ్చికీర్షితమ్। ప్రహృష్యమాణైరసుభిః కర్దమం చేదమభ్యధాత్ ॥ ౧౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ॥ త్వయా మేఽపచితిస్తాత కల్పితా నిర్వ్యలీకతః। యన్మే సఞ్జగృహే వాక్యం భవాన్మానద మానయన్ ॥ ౧౨ ॥ ఏతావత్యేవ శుశ్రూషా కార్యా పితరి పుత్రకైః। బాఢమిత్యనుమన్యేత గౌరవేణ గురోర్వచః ॥ ౧౩ ॥ ఇమా దుహితరస్సత్యస్తవ వత్స సుమధ్యమాః । సర్గమేతం ప్రభావైస్స్వైర్బృంహయిష్యన్త్యనేకధా॥ ౧౪॥ అతస్త్వమృషిముఖ్యేభ్యో యథాశీలం యథారుచి । ఆత్మజాః పరిదేహ్యద్య విస్తృణీహి యశో భువి॥ ౧౫॥ వేదాహమాద్యం పురుషమవతీర్ణం స్వమాయయా। భూతానాం శేవధిం దేహం బిభ్రాణం కపిలం మునే ॥ ౧౬ ॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన కర్మణాముద్ధరన్ జటాః । హిరణ్యకేశః పద్మాక్షః పద్మముద్రాపదామ్బుజః ॥ ౧౭॥ ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దనః । అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి ॥ ౧౮ ॥ అయం సిద్ధగణాధీశస్సాంఖ్యాచార్యైస్సు

రోః పితుః-ర్వచః వాక్యం-గౌరవేణ-బాఢ-మనుమన్యేత అఙ్గీక్రియేతేతి-ప్రజాస్సృజేతి మయాఽభిహితస్త్వం తథైవాకార్షీః అతో మదపచితిః కల్పితేతి భావః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ హే వత్స సుమధ్యమాః శోభనాఙ్గ్యః -ఇమాః-సత్యః సాధుశీలాః- స్తవ దుహితరః-స్వైః ప్రభావైరంశైస్సర్గం - అనేకధా తత్తదపత్యపరంపరాభిః-బృంహయిష్యన్తి వర్ధయిష్యన్తి ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ అతః- స్త్వ-మృషిముఖ్యేభ్యో మరీచ్యాదిభ్యః-ఆత్మజాః దుహితౄః తత్తద్దుహితృరుచిశీలానతిక్రమేణ-పరిదేహి ప్రయచ్ఛ-అద్య అధునా-భువి యశః-విస్తృణీహి విస్తను ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ తవ పుత్రస్తు సాక్షాదీశ్వర ఇత్యాహ॥ హే మునే-స్వమాయయా-ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-అవతీర్ణం-కిమర్థం - భూతానాం- శేవధిం నిధిం- దేహం-బిభ్రాణం-నిధిమివాభీష్టప్రదానాయ దేహం బిభ్రాణం-కపిలం-ఆద్యం జగత్కారణం-పరమపురుషమేవ-అహం-వేద జానామి ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ దేవహూతిం ప్రత్యాహ త్రిభిః॥ హే మానవి మనుపుత్రి-కైటభార్దనః కైటభారిర్భగవాన్-జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగోపదేశేన-కర్మణాం-శుశ్రూషతాం పుంసాం అనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం జటాః మూలాని-ఉద్ధరన్ ఉత్పాటయితుమిత్యర్థః- తే తవ-గర్భం-ప్రవిష్టో జాత ఇత్యర్థః - కథంభూతః-హిరణ్యకేశః హిరణ్యవత్ప్రకాశమానాః కేశాః యస్య సః-పద్మాక్షః పుణ్డరీకాక్షః- పద్మాకారా ముద్రా రేఖా యస్మిన్-తత్పదామ్బుజం యస్య, స ఏషః అవిద్యా దేహాత్మాభిమానః-సంశయః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మాభిమానః-ఉభయాత్మకో-యః తవ గ్రన్థిః-హృద్గతమజ్ఞానం-తచ్ఛిత్త్వా నిరస్య-గాం భూమిం విచరిష్యతి ❁ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ❁ అయం త్వత్పుత్రస్సిద్ధగణానాం యోగిసమూహానా-మధీశః సంఖ్యా బుద్ధిః- బుద్ధ్యావధారణీయమాత్మతత్త్వం సాంఖ్యం-తత్ప్రతిపా

దశాంకస్త్రమపిసాంఖ్యమేవ - తస్యాచార్యాః స్వయమనుష్ఠానేనోపదేష్టారః - తైస్సుసమ్మతః బహుమతః - లోకే - కపిల ఇత్యాఖ్యాం నామధేయం, గన్తాగమిష్యతి - ప్రాప్స్యతీత్యర్థః - తేతవ - కీర్తివర్ధనః ॥ ౧౯ ॥ ఏవముక్త్వా బ్రహ్మా స్వలోకం యయావిత్యాహ మైత్రేయః । తౌ కర్దమదేవహూతీ ఆశ్వాస్య సాన్త్వయిత్వా - జగత్స్రష్టా, హంసో బ్రహ్మా - కుమారైస్సహేతి శేషః - సహనారదః నారదసహితశ్చ - హంసేన యానేన వాహనేన త్రిధామ్నః స్వర్గాత్ - పరమం ఉపరిస్థితం - సత్యలోకం ప్రతి - యయౌ ॥ ౨౦ ॥ శతధృతౌ బ్రహ్మణి - గతే సతి - హే క్షత్తః - తేన బ్రహ్మణా - చోదితః ఆదిష్టః - కర్దమః - తతః - స్వదుహితౄః - విశ్వసృజాం విశ్వసృడ్భ్యః - యథోచితం యథానురూపం - ప్రాదాత్ ప్రాయచ్ఛత్ ॥ ౨౧ ॥ కస్మై కాం ప్రాదాదిత్యత్రాహ ॥ మరీచయ ఇతి ॥ మరీచ్యత్ర్యఙ్గిరఃపులస్త్యపులహక్రతుభృగువసిష్ఠాథర్వభ్యః - యథాక్రమం - కలానసూయా శ్రద్ధాహవిర్భూగతిక్రియాఖ్యాత్యరున్ధతీశాన్త్యాఖ్యాః - దుహితౄః - ప్రాయచ్ఛదిత్యర్థః - తత్ర - యుక్తాం వయఆదిభిరితి శేషః - ఇదం సర్వాసామప్యుపలక్షణం - యయా శాన్త్యా - యజ్ఞః క్రతు ర్వితన్యతే విస్తార్యతే - బహుయజ్ఞవర్ధనీత్యర్థః - దంపత్యోస్సహాధికారాద్యమేత్యుక్తం - కృతోద్వాహాన్ కృతవివాహాన్ - సదారాన్ - మరీచ్యాదీన్ - సమలాలయత్ వైవాహికవస్త్రాభరణాదిప్రదానేన సంతోషితవాన్ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ హే క్షత్తః - తతః - కృతదారాః ప్రతిగృహీతదారాః - తే మరీచ్యాదయ ఋషయః - తం కర్దమం - నిమన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య - నన్దం హర్షం - ఆపన్నాః ప్రాప్తాస్సన్తః - స్వం స్వమాశ్రమస్థానం - ప్రాతిష్ఠన్ ప్రావిశన్ ॥ ౨౫ ॥ హే భరతర్షభ - సః కర్దమః - త్రీణియుగాని జ్ఞానశక్త్యాదిగుణయుగ్మాని - యస్య - తం - భగవన్తం - కపిల

సమ్మతః । లోకే కపిల ఇత్యాఖ్యాం గన్తా తే కీర్తివర్ధనః ॥ ౧౯ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ తావాశ్వాస్య జగత్స్రష్టా కుమారైస్సహనారదః । హంసో హంసేన యానేన త్రిధామ్నః పరమం యయౌ ॥ ౨౦ ॥ గతే శతధృతౌ క్షత్తః కర్దమస్తేన చోదితః । యథోచితం స్వదుహితౄః ప్రాదాద్విశ్వసృజాం తతః ॥ ౨౧ ॥ మరీచయే కలాం ప్రాదాదనసూయామథాత్రయే । శ్రద్ధామఙ్గిరసేఽయచ్ఛత్పులస్త్యాయ హవిర్భువమ్ ॥ ౨౨ ॥ పులహాయ గతిం యుక్తాం క్రతవే చ క్రియాం సతీమ్ । ఖ్యాతిం చ భృగవేఽయచ్ఛద్వసిష్ఠాయాప్యరున్ధతీమ్ ॥ ౨౩ ॥ అథర్వణేఽదదాచ్ఛాన్తిం యయా యజ్ఞో వితన్యతే । విప్రర్షభాన్ కృతోద్వాహాన్ సదారాన్ సమలాలయత్ ॥ ౨౪ ॥ తతస్త ఋషయః క్షత్తః కృతదారా నిమన్త్ర్య తమ్ । ప్రాతిష్ఠన్నన్దమాపన్నాః స్వం స్వమాశ్రమమణ్డలమ్ ॥ ౨౫ ॥ స చావతీర్ణం త్రియుగమాజ్ఞాయ భరతర్షభ । వివిక్త ఉపసంగమ్య ప్రణమ్య సమభాషత ॥ ౨౬ ॥ అహో పాపచ్యమానానాం నిరయే స్వైరమఙ్గలైః । కాలేన భూయసా నూనం ప్రసీదన్తీహ దేవతాః ॥ ౨౭ ॥ బహుజన్మవిపక్వేన సమ్యగ్యోగసమాధినా । ద్రష్టుం యతన్తే యతయః శూన్యాగారేషు యత్పదమ్ ॥ ౨౮ ॥ స ఏవ భగవానద్య హేళనామగణయ్య నః । గృహేషు జాతో గ్రామ్యాణాం యస్స్వానాం పక్షపోషకః ॥ ౨౯ ॥ స్వీయం వాక్యమృతం కర్తుమవతీర్ణోఽసి మే గృ

రూపేణావతీర్ణ - మాజ్ఞాయ విదిత్వా - వివిక్తే ఏకాన్తే - ఉపసంగమ్య సమీపమేత్య - ప్రణమ్య - సమ్యక్ - అభాషత ॥ ౨౬ ॥ భాషణమేవాహ ॥ అహో ఇత్యష్టభిః ॥ తావత్సామాన్యేన దేవతాప్రసాదో దుర్లభ ఇత్యాహ ॥ స్వైరమఙ్గలైః దుష్కృతైః - నిరయే సంసారే, పాపచ్యమానానాం భృశం దహ్యమానానాం - భూయసా కాలేన - దేవతాః - ప్రసీదన్తి ప్రసన్నా భవన్తి - నూనం నిశ్చయః - అహో ఆశ్చర్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావస్త్వం భక్తేషు స్వసౌలభ్యం దర్శయన్నస్మద్భాగ్యవశాన్నయనవిషయతాం గతోఽసీత్యాహ ॥ బహ్వేత్యాదినా త్రయేణ ॥ బహుభిర్జన్మభి - ర్విపక్వేన పరిపాకదశామాపన్నేన - బహుజన్మానుష్ఠితకర్మజ్ఞానయోగాభ్యామనుగృహీతేనేత్యర్థః, సమ్యగ్యోగసమాధినా - సమ్యగ్యోగో భగవద్భక్తియోగో యస్మిన్ - తేన - సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ - యస్యతవ, పదం స్వరూపం - శూన్యాగారేషు రాగాదిరహితేషు హృదయస్థానేషు - ద్రష్టుం సాక్షాత్కర్తుం - యతన్తే - అనేన ప్రాకృతమనసామగోచరత్వముక్తమ్ ॥ ౨౮ ॥ స ఏష - భగవాన్ భవాన్ - హేళనాం - కథమహం నిస్సమాభ్యధికో గ్రామ్యాణాం గృహేషు నిరయప్రాయేషు జాయ యేత్యవజ్ఞామపి అగణయ్య గ్రామ్యాణాం - నః అస్మాకం - గృహేషు జాతః అవతీర్ణః - భక్తసులభస్య భవతస్త్వదముచితమేవేత్యాహ ॥ యస్త్వం, స్వానాం స్వభక్తానాం - పక్షం పోషయతి తథాసః ॥ అనేన భక్తసౌలభ్యముక్తమ్ ॥ ౨౯ ॥ స్వీయం వాక్యం ,, అహం చ స్వాంశకలయా,, ఇతి వాక్యం, ఋతం సత్యం, కర్తుం - మమ గృహే, అవతీర్ణోఽసి, ఇదం సంకల్పితకరణం, మస్మద్భాగ్యమేవేతి భావః, అవతారప్రయోజనమాహ ॥ జ్ఞానం జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానసాధనం, సాంఖ్యం తన్త్రం, త - చ్చికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛుః, భక్తానాం, మానం బహుమానం - వర్ధయతీతి తథా సన్, అవతీర్ణోఽసి - సాధూన్ పరిత్రాతుం లోకోజ్జీవయిషయా సాంఖ్యత

న్తో౽౦చకర్తుమవతీర్ణ ఇత్యర్థః ॥౩౦॥ పునర్భక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ॥ తాన్యేవేతి॥ అరూపిణః కర్మాయత్తదేవమనుష్యాదిరూపరహితస్య-తవ-యానియాని-చతుర్ముఖాదీని రూపాణి-స్వజనానాం స్వభక్తానాం- రోచన్తే, తాన్యేవరూపాణి, తేతవాపి - అభిరూపాణి, అభిమతాని, రూపాణి స్వజనానుగ్రహీతుమేవ తదుచ్ఛానుసారేణ దివ్యాని రూపాణి బిభర్షీత్యర్థః ॥౩౧॥ ఏవం సౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేన ప్రస్తుత్య పునశ్శరణవ్రజ్యోపయుక్తకల్యాణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన ప్రస్తువన్ శరణం వ్రజతి ద్వాభ్యామ్॥ సూరిభిస్సూరిభి -తత్త్వబుభుత్సయా-స్వాపగతాధిక ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యం బోద్ధుమిచ్ఛయా, సదా, అభివాదనయోగ్యం పాదపీఠం యస్య- తం, ఐశ్వర్యాదిభిః-పూర్ణం, తత్రావబోధః జ్ఞానం, శ్రీస్తేజః, ఏవంభూతం-త్వాం-ప్రపద్యే శరణం వ్రజామి ॥౩౨॥ పరం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం- ప్రధానం ప్రకృతిశరీరకం పురుషం జీవశరీరకం-కాలం కాలశరీరకం- అనేనకారణావస్థప్రకృతిపురుషకాలశరీరకత్వముక్తం - అథకార్యావస్థ తచ్ఛరీరకత్వముచ్యతే, మహాన్తం మహచ్ఛరీరకం - త్రివృతం త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం-వృత్ వర్తనం యస్మిన్-కార్యావస్థే జీవే-త[illegible]ః-శరీరవాచకశబ్దశ్శరీరిపర్యన్తమభిధత్త ఇత్యతోఽప్రపత్తిః పూర్వమేవాసకృదుక్తా అనేనకార్యావస్థకారణావస్థచిదచిదన్తరాత్మత్వకథనేన కారణత్వముక్తం, తదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణయోగమాహ॥ కవిం సర్వజ్ఞం- స్వచ్ఛన్దశక్తిం స్వాయత్తసర్వశక్తిత్వాదియుక్తం - పాలకత్వమాహ-లోకపాలం లోకపం-చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చం పాలయతీతి తం, సంహర్తృత్వముచ్యతే-ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చమితి॥ ఆత్మనః స్వస్య - అనుభూత్యా సంహారాద్యుపయుక్తజ్ఞానశక్త్యా, అనుగతః స్వస్మిన్ లీనః-ప్రపఞ్చో యస్య తం, ఆత్మానుభూత్యేతి పూర్వోత్తరాన్వయి-కాకాక్షిన్యాయాత్-తతశ్చ జగత్పాలనోపయుక్తస్వకీయజ్ఞానశక్త్యా లోకపాలకమిత్యర్థః, ఏవంవిధం-కపిలం త్వాం, ప్రపద్యే ॥౩౩॥ ఏవం భగవన్తం ప్రస్తుత్య స్వాభిప్రేతమావేదయతి॥ ఆస్మేతి॥ ప్రజానామధిపతిం-త్వా, మహ-మాభిపృచ్ఛే స్మ - ఈషదభిపృచ్ఛామి స్మేత్యర్థః-కింతదిత్యత్రాహ-త్వయా ప్రజారూపేణ త్వయా-అవతీర్ణర్ణః అవతారితఋణత్రయః, ఆప్తః అనుభూతః కా

హే। చికీర్షుర్భగవాన్ జ్ఞానం భక్తానాం మానవర్ధనః॥౩౦॥ తాన్యేవ తేఽభిరూపాణి రూపాణి భగవంస్తవ। యాని యాని చ రోచన్తే స్వజనానామరూపిణః॥౩౧॥ త్వాం సూరిభిస్తత్త్వబుభుత్సయాఽద్ధా సదాఽభివాదార్హణపాదపీఠమ్। ఐశ్వర్యవైరాగ్యయశోఽవబోధవీర్యశ్రియా పూర్ణమహం ప్రపద్యే॥౩౨॥ పరం ప్రధానం పురుషం మహాన్తం కాలం కవిం త్రివృతం లోకపాలమ్। ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చం స్వచ్ఛన్దశక్తిం కపిలం ప్రపద్యే॥౩౩॥ ఆస్మాభిపృచ్ఛేఽద్య పతిం ప్రజానాం త్వయావతీర్ణర్ణ ఉతాప్తకామః। పరివ్రజాం పదవీమాస్థితోఽహం చరిష్యే త్వాం హృది యుఞ్జన్ విశోకః॥౩౪॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మయా ప్రోక్తం హి లోకస్య ప్ర

మః స్వాం పారికాఙ్క్షోఽగామేన-సోఽహం, మిదానీం-త్వామేవ-హృది యుఞ్జన్ ధ్యాయన్-అతఏవ-విగతశోకః, తాపత్రయజనితదుఃఖం యస్యాసః-వీతశోకమితి పాఠాన్తరం-తదాత్వామిత్యస్యాపి విశేషణం, తచ్చ - అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకోపలక్షణం, హృదీత్యనేన-దహరవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాత్-పరివ్రజాం తుర్యాశ్రమిణాం-పదవీం మార్గం, సన్న్యాసధర్మ - మాశ్రితః, చరిష్యే సంచరిష్యామి॥౩౪॥ ఏవముక్తో భగవాన్ కపిలః స్వచికీర్షితసాంఖ్యతన్త్రస్య ప్రామాణ్యం తావన్నిదర్శనేన ప్రదర్శయన్ నవతారప్రయోజనం చ కథయన్నభిప్రేతార్థపేతరమనుజానాతి షడ్భిః॥ మయేతి॥ సత్యలౌకికే-సత్యం పుణ్యం- ఋతపర్యాయత్వాత్-ఋతం చ పుణ్యమేవ-అపుణ్యస్య కర్మణః ఏవమనృతాదాత్మానం జుగుప్సేదిత్యుక్తేః, ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే, ఇతి చోక్తేః, తచ్చ పుణ్యం-కర్మోపాసనం చేతి ద్వివిధమత్ర వివక్షితం కథం కర్మవాచి పుణ్యశబ్దేనోపాసనమభిధీయత ఇతి న శఙ్క్యం-ఉపాసనస్యాపి-మనోవ్యాపారరూపత్వేన తేనాభిధానసంభవాత్ అతఏవహి, వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసైరన్త్యజాతితామ్। శరీరజైః కర్మదోషైర్యాతి స్థావరతాం నరః, ఇతి, మానసవ్యాపారస్యాపి- కర్మదోషైరిత్యనేన - క్రియారూపత్వమవగతం, భగవదనుగ్రహవిశేషస్యైవ పుణ్యస్వరూపత్వేనోపాసనస్యాపి తదనుగ్రహహేతుత్వేన తదభిధానస్య న్యాయ్యత్వాచ్చ-లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం, తత్సాధనం లౌకికం-తచ్చాప-స్వర్గాపవర్గసాధ్యభేదేనకర్మోపాస[illegible]-అస్మిన్విషయే, యన్మయా ప్రోక్తం-సాఙ్ఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవేత్యర్థః-వక్ష్యమాణే హి సాంఖ్యే-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామర్చిరాదిగత్యా భగవత్ప్రాప్తిః, నివృత్తిధర్మనిరతాః, ఇత్యారభ్య, సూర్యద్వారేణ తే యాన్తి, ఇత్యనేన, అథ యే గృహమేధీయాన్ ధర్మాన్, ఇత్యారభ్య, గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతి, ఇతి స్వర్గాసక్తమనసాం తత్సాధనానుష్ఠానేన పితృయాణగత్యా తద్భోగానుభవశ్చ వక్ష్యతే, యద్వా-సత్యం బ్రహ్మ, సత్యం జ్ఞానమనన్తం, మితి శ్రుతేః, లోక్యతే సాక్షాత్క్రియత ఇతి లోకః ఫలం-తత్సాధనం లౌకికం, సత్యం చ లౌకికం చేతి సమాహారద్వన్ద్వః-తస్మిన్-బ్రహ్మస్వరూప తదనుభవరూపఫ

లక్తత్త్వానధనాదివిషయ ఇత్యర్థః-తత్ర, యత్, న్మయా ప్రోక్తం సాఙ్ఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవ హీత్యర్థః॥ ఏతన్నిదర్శయతి॥ హేము నే అథ అత ఏవ, తుభ్యం, మహం, యత్ ,,అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ,, త్యవోచం-త, దృతం సత్యం, కర్తుమితి శేషః, అతో వితథవాచీ ఋతశబ్దః ఔచిత్యాత్, ఋతం యథా తదా, మయా-అజని అవాతారి ॥౩౫॥ అవతారప్రయోజనమాహ॥ ఏతదితి॥ దురాశయాత్ దుష్టఆశయోఽన్తఃకరణం యస్మిన్, తస్మా-దాత్మత్వేనానుసంహితాద్దేహాన్ముముక్షూణాం మోక్షమిచ్ఛతాం, సంసృతిమనిచ్ఛతామిత్యర్థః- తేషా-మాత్మదర్శనే ప్రకృతివివిక్తజీవాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానే-సంమతాయ అభిమతాయ-ఉపయుక్తాయేతి యావత్ - తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యరూపతత్త్వానాం - ప్రసఙ్ఖ్యానాయ ప్రకదనాయ వివేచనాయా-స్మిన్ లోకే - ఏత - న్మమ జన్మా-భూదిత్యర్థః ॥ ౩౬॥ నను పూర్వమేవావిచ్ఛిన్న తత్త్వబోధే ప్రవృత్తే పరంపరాభిస్త్వయోక్త ఆత్మపథోఽవికల ఏవావతిష్ఠతే- కిమిదానీం త్వదవతారసాధ్యమిత్యాహ॥ ఏష ఇతి॥ ఏష- ఆత్మపథః - ఆత్మమార్గః - ఆత్మతత్త్వమితి యావత్ - సః - అవ్యక్తస్సూక్ష్మః - పరమదుర్జ్ఞేయః - అత ఏవ - మయా - పూర్వ - ముపదిష్టోఽపి - భూయసా కాలేన బహుకాలవిలమ్బేన - నష్టః పరిభ్రష్టః-తమేవాత్మపథం - ప్రవర్తయితుం-మయే-మం దేహం ధృతమితి - విద్ధి జానీహి ॥ ౩౭॥ ఏవమవతారప్రయోజనమభిధాయ తమాదిశతి॥ గచ్ఛేతి॥ మయా-ఆపృష్ట ఆదిష్టః - కామం యథేచ్ఛం - గచ్ఛ యాహి - మయి సంన్యస్తేన సమర్పితేన - కర్మణా అనభిసంహితఫలేన మదారాధనైకవేషేణానుష్ఠితేన కర్మణా- సుదుర్జయముపాయాన్తరైర్జేతుమశక్యం-మృత్యుం జ్ఞానోత్పత్తివిరోధిపుణ్యపాపరూపం ప్రాచీనం కర్మ-జిత్వా అపోహ్య- అమృతత్వాయ మత్ప్రాప్తిరూపామృతత్వవిరోధిప్రాచీనకర్మనిరసనాయేతి భావః-మాం-భజ-అత్రేదం-వేదితవ్యం- మే -అనాదిపుణ్యపాపరూపం కర్మ - కించి-న్మోక్షోపాయభూతభగవదుపాసనోత్పత్తివిరోధి కించిచ్చ కర్మోపేయభగవత్ప్రాప్తివిరోధి - తత్రోపాయవిరోధినః కర్మణోఽనభిసంహితఫలకర్మణా నివృత్తిః

మానం సత్యం లౌకికే । అథాజని మయా తుభ్యం యదవోచమృతం మునే॥ ౩౫॥ ఏతన్మే జన్మ లోకేఽస్మిన్ ముముక్షూణాం దురాశయాత్ । ప్రసఙ్ఖ్యానాయ తత్త్వానాం సమ్మతాయాత్మదర్శనే ॥ ౩౬॥ ఏష ఆత్మపథోఽవ్యక్తో నష్టః కాలేన భూయసా। తం ప్రవర్తయితుం దేహమిమం విద్ధి మయా ధృతమ్॥ ౩౭॥ గచ్ఛ కామం మయాఽఽపృష్టో మయి సన్న్యస్తకర్మణా । జిత్వా సుదుర్జయం మృత్యుమమృతత్వాయ మాం భజ ॥ ౩౮ ॥ మామాత్మానం స్వయం జ్యోతిస్సర్వభూతగుహాశయమ్ । ఆత్మన్యేవాత్మనా వీక్ష్య విశోకోఽభయమృచ్ఛసి॥ ౩౯॥ మాత్ర ఆధ్యాత్మికీం విద్యాం శమనీం సర్వకర్మణామ్ । వితరిష్యే యయా చాసౌ భయం చాతితరిష్యతి ॥ ౪౦॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం సముదితస్తేన కపిలేన ప్రజాపతిః । ప్రదక్షిణీకృత్య సుతం వనమేవ జగామ హ॥ ౪౧॥ వ్రతం స ఆస్థితో మౌన

,,ధర్మేణ పాపమపనుదతి, అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృతమశ్నుతే-కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే,, ఇత్యాభిః శ్రుతిభిరుక్తా-అతో-విద్యయా అనభిసంహితఫలకర్మణా-మృత్యుముపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకకర్మ - తీర్త్వా అపోహ్య, విద్యయా జ్ఞానేన-అమృతత్వమశ్నుతే ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః- తథా చ స్మృతిః,,ఇయాజ సోఽపి సుబహూన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానవ్యపాశ్రయః। బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ తర్తుం మృత్యుమవిద్యయే,, తి ఉపేయవిరోధినస్తు కర్మణః-భగవదుపాసనాంశభక్త్యాద్యపరపర్యాయజ్ఞానేనైవ నివృత్తిః,,తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి నాన్యః పన్థాః, ఏవమేవం విది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే। నిచాయ్య తం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే। జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః, జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా ,, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధా-తదేత-దభిప్రేత్య మయి సన్న్యస్తకర్మణేత్యాదినోచ్యత ఇతి సంక్షేపః ॥ ౩౮॥ తేన మద్భజనేన-మా-మాత్మన్యేవ స్వాత్మన్యేవ-ఆత్మనా మనసా - అన్వీక్ష్య సాక్షాత్కృత్య-విశోకః విగతశ్శోకః శోకహేతుమత్ప్రాప్తివిరోధిప్రాచీనం కర్మ - యస్య సః - అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్తం-మా-మృచ్ఛసి ప్రాప్స్యసి-కథంభూతం-మాం, ఆత్మానం-జీవాన్తరాత్మానం, స్వయంప్రకాశం, సర్వభూతానాం, గుహాయాం హృదయగుహాయాం శయానమ్ ॥ ౩౯॥ మయి గతే సతి కిం భవాన్ కరిష్యతీత్యత్రాహ॥ మాత్ర ఇతి॥ అసౌ-మమ మాతా-యయా చ-బ్రహ్మవిద్యయా, మదుపదిష్టయా భయం మృత్యుం అతితరిష్యతి-తాం-మాధ్యాత్మికీం, సర్వకర్మశమనీం పూర్వోత్తరాఘవినాశనీం-విద్యాం-మాత్రే పితరిష్యే ఉపదేక్ష్యామీత్యర్థః ॥ ౪౦॥ ఏవం కపిలేనోక్తః కర్దమస్తదుక్తమేవాకరోదిత్యాహ మైత్రేయః॥ ఏవమితి॥ తేన కపిలేన, సముదితస్సమ్యగుక్తః, ప్రజాపతిః కర్దమః-తం కపిలం, ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రక్రమ్య-ప్రీతస్సన్తుష్టో-వనం ప్రత్యేవ జగామ-హ-అనేన సర్వసమృద్ధస్వగృహత్యాగో విస్మీయతే ॥ ౪౧॥ సః కర్దమః-మౌనం వ్రత-మాస్థితః-ఆశ్రితః-ఆత్మా పరమాత్మైవ, ఏకం-శరణముపాయో రక్షకశ్చ-యస్య సః-మునిః శుభాశ్రయసంశీలనపరః- నిస్స

గ్నిః ఇన్ద్రియార్థేష్వాసక్తిరహితః, సంసారిజనసఙ్గరహితో వా అనగ్నిః త్యక్తగృహాశ్రమత్వాదాహవనీయాద్యగ్నిరహితః- అనికేతనః నియతావసథరహితః, క్షోణీం భూమిం-వ్యచరత్ ॥ ౪౨ ॥ యత్సదసతః చిదచితోః, పరం విలక్షణం, తస్మిన్ బ్రహ్మణి-గుణావభాసే గుణైరవభాసో యస్యేతి బహువ్రీహిః, మఙ్గళగుణావభాసి తేవిగుణే హేయగుణరహితే- మనో-యుఞ్జానః ఏకాగ్రీకుర్వన్-నిరహంకృతిః దేహాత్మాభిమానరహితః, నిర్మమః దేహాపత్యకళత్రాదిష్వస్వీయత్వబుద్ధిరహితః-నిర్ద్వన్ద్వః శీతోష్ణాదిదేహధర్మైరనాకులః, సమదృక్ ,,విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,, ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా సమదర్శనః-స్వదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మదర్శీ - ప్రత్యక్ప్రశాన్తధీః ప్రత్యగాత్మని బ్రహ్మాత్మకే జీవాత్మని ప్రశాన్తా ధీర్యస్య సః-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవతః-నిస్తరఙ్గితోదధిరివ స్వయమప్యశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యాఖ్యోర్మిషట్కరహితః-సర్వజ్ఞే-ప్రతిచః జీవస్య - ఆత్మని అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తరి షాడ్గుణ్యపూర్ణే-సర్వభూతధారకే, పరమపురుషే, పరేణ ధ్రువానుస్మృతిత్వప్రత్యక్షతాపన్న నిరతిశయప్రీతిరూపత్వాదిదశామాపన్నేన భక్తియోగేన-లబ్ధాత్మా లబ్ధమతిః- ధార్యేషు సర్వభూతేష్వ- వస్థితం, భగవన్తమాత్మానం-ధారకే పరమాత్మని-భగవతి-భూతాని-ధార్యాణి-అపశ్యత్-పూర్వోత్తరాభ్యాం భగవతో వ్యాప్తధారకత్వం చోచ్యతే ॥ ౪౩ ॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ ఇచ్ఛాద్వేషాదిప్రాకృతగుణరహితేన, సర్వత్ర భూతేషు-సమచేతసా- తత్తత్కర్మాయత్తదేవత్వమనుష్యత్వాదివైచిత్ర్యప్రాదరేణ ప్రకృతిపరిణామరూపాన్ దేహాన్, ప్రతిశరీరం జీవానాం భేదేఽపి సర్వక్షేత్రజ్ఞానాం జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపాన్ జీవాన్, తత్తత్కర్మానుసారేణ నియన్తృత్వభేదేఽప్యన్తర్యామిత్వేన నిరస్తసమస్తదోషత్వానన్తకల్యాణగుణాకరత్వేన చైకరూపమీశ్వరం చ-పశ్యతా-యుక్తేన

మాత్మైకశరణో మునిః। నిస్సఙ్గో వ్యచరత్ క్షోణీమనగ్నిరనికేతనః ॥ ౪౨ ॥ మనో బ్రహ్మణి యుఞ్జానో యత్తత్సదసతః పరమ్ । గుణావభాసే విగుణ ఏకభక్త్యానుభావితే ॥ ౪౩ ॥ నిరహంకృతిర్నిర్మమశ్చ నిర్ద్వన్ద్వస్సమదృక్స్వదృక్। ప్రత్యక్ప్రశాన్తధీర్ధీరః ప్రశాన్తోర్మిరివోదధిః ॥ ౪౪ ॥ వాసుదేవే భగవతి సర్వజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని। పరేణ భక్తియోగేన లబ్ధాత్మా ముక్తబన్ధనః ॥ ౪౫ ॥ ఆత్మానం సర్వభూతేషు భగవన్తమవస్థితమ్। అపశ్యత్సర్వభూతాని భగవత్యపి చాత్మని ॥ ౪౬ ॥ ఇచ్ఛాద్వేషవిహీనేన సర్వత్ర సమచేతసా। భగవద్భక్తియోగేన ప్రాప్తో భాగవతీం గతిః ॥ ౪౭ ॥ ********

****** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః ******

కపిలదేవహూతిసంవాదారమ్భః

శ్రీశౌనక ఉవాచ ॥ కపిలస్తత్త్వసంఖ్యాతా భగవానాత్మమాయయా । జాతస్స్వయమజస్సాక్షాదాత్మప్ర

త-స్సమచేతః- తే-న-భగవద్భక్తియోగేన చ, భాగవతీ గతిః-ముక్తిః, ప్రాప్తా లబ్ధా, పారాన్తరే స ఏవ-తాం భాగవతీం గతిం-ప్రాప్తః ॥ ౪౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః ********

ఏవమాకర్ణితమనుతదపత్యచరిత్రశ్శౌనకః-కపిలోక్తసాంఖ్యశుశ్రూషు-రుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి త్రిభిః-కపిల ఇత్యాదినా॥ నను, శారీరకమీమాంసాయాం ,,ఈక్షతేర్నాశబ్దం-రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం-విప్రతిషేధాచ్చాసమంజసం,, మిత్యాదిష్వ-బ్రహ్మాత్మకప్రధానోపాదానకారణత్వసృష్ట్యనుపపత్తి పరస్పరవిరుద్ధార్థత్వాదిభిర్దూషితం సాంఖ్యం కేవలబ్రహ్మస్వరూపరూపగుణవిభూతితదుపాసనతద్విరోధితత్త్వప్రాప్త్యాదిప్రతిపాదకవేదాన్తార్థోపబృంహణే, పరేఽస్మిన్ స్వకర్తృకే-పురాణే, కథం భగవతా బాదరాయణేన నివేశితం, ఉచ్యతే -దూషితాంశపరిహారేణ, తదుక్తవైదికపరిగృహీతసత్కార్యవాదాదిపరిగ్రహేణ చ, కాపిలమపి మతం శిక్షయితుం - తదేవ మతం సమీచీనన్యాయోపపన్నం కర్తుం చ-తదుక్తజ్ఞానయోగస్య భగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వకథనాయాత్ర నివేశితం -అతఏవ -శారీరకవిరుద్ధాః కపిలోక్తా అత్ర న నివేశితాః, కథం పునర్భగవదవతారరూపేణ కపిలేన వైదికాపరిగృహీతా బ్రహ్మాత్మకప్రధానకారణత్వాదివాదాః పరిగృహీతా ఇతి చేత్, తస్య విశిష్టభవచ్ఛక్తిత్వేఽపి స్వస్య క్షేత్రజ్ఞత్వేన స్వాజ్ఞానమూలత్వాద్వేదవిరుద్ధార్థపరిగ్రహస్య యథా హిరణ్యగర్భస్య భగవదవతారత్వేఽపి క్షేత్రజ్ఞస్యాజ్ఞానమూలా యోగస్మృతిస్తేన రచితా-తథేదమపీతి జ్ఞేయం, అజః కర్మాయత్తజన్మరహితః భగవాన్-ఆత్మమాయయా స్వసంకల్పేన నృణాం-ఆత్మప్రజ్ఞప్తయే ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశదీకరణాయ, తత్త్వసంఖ్యా

౪౭॥శ్లో॥ పా॥ ప్రాప్తో భాగవతీం గతిమ్.

తాత్త్వత్రయప్రకథకః-కపిలః-జాతః-అవతీర్ణః ॥౧॥ పుంసాంవర్ష్మణః శ్రేష్ఠస్య-సర్వయోగినాం-వరిష్ఠః వరిష్ఠస్య అస్య కపిలస్య-విశ్రుతాః కీర్త్యం-కీర్తి శ్రవణ ఇత్యర్థః-శ్రుతో దేవః కపిలో యేన-తస్య-మమ-అసవః -ఇన్ద్రియాణి-భూరిభృశం నతృప్యన్తి ॥౨॥ స్వచ్ఛన్దాత్మా స్వేచ్ఛోపాత్తశరీరో భగవాన్ కపిల-ఆత్మమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-యద్యచ్చరితం-విధత్తే కరోతి-అకరోదిత్యర్థః-తాని కీర్తనీయాని చరితాని-శ్రద్దధానస్య శుశ్రూషోత్వరాన్వితస్య-మే మహ్యం-కీర్తయ ॥౩॥ ఏవమాపృష్టస్సూతో విదురేణైవమేవ పృష్టో మైత్రేయ ఉక్తవానిత్యాహ ॥ ద్వైపాయనసఖః ద్వైపాయనస్య సఖా-భగవాన్ మైత్రేయః-ఏవం-ఆన్వీక్షిక్యాం తత్త్వనిరూపణే ప్రచోదితః ప్రవర్తితః విదురం-ప్రాహ ఉవాచ ॥౪॥ ఉక్తిమేవాహ పితరీత్యాదినా ॥ పితరి కర్దమే అరణ్యం ప్రతి-ప్రస్థితే గతే సతి-భగవాన్ కపిలః-మాతుర్దేవహూత్యాః-ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా తస్మిన్నేవ బిన్దుసరస్తీరే-అవాత్సీత్-ఉషితవాన్ ॥౫॥ ఆసీనముపవిష్టం-తత్త్వమార్గస్యాగ్రం పారం పశ్యతీతి తం-స్వసుతం తం కర్దమం-దేవహూతిః-ధాతుః-వచః ‚‚ ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దనః । అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి,, ఇతి బ్రహ్మవాక్యం ‚‚ ఛేత్తా తే హృదయగ్రన్థిమౌదర్యో బ్రహ్మభావన,, ఇతి కర్దమవాక్యం వా-సంస్మరతీ ఆహ ॥౬॥ తదేవాహ ॥ హే భూమన్-అసతాం ప్రకృతిపరిణామరూపాణాం-ఇన్ద్రియాణాం తర్పణాత్-నితరాం భృశం-నిర్విణ్ణా ఖిన్నా -ఇన్ద్రియతర్పణాన్మోదే నైవ భవితవ్యం- కదంసి త్వేదశైదితఇత్యత్రాహ ॥ హే ప్రభో-సంభావ్యమానేన

జన్తవమేన్యణామ్ ॥౧॥ నహ్యస్య వర్ష్మణః పుంసాం వరిష్ఠస్సర్వయోగినామ్ । విశ్రుతౌ శ్రుతదేవస్య భూరితృప్యన్తి మేఽసవః ॥౨॥ యద్యద్విధత్తే భగవాన్ స్వచ్ఛన్దాత్మాఽఽత్మమాయయా । తాని మే శ్రద్దధానస్య కీర్తనీయాని కీర్తయ ॥౩॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ద్వైపాయనసఖస్త్వేవం మైత్రేయో భగవాంస్తదా । ప్రాహేదం విదురం ప్రీత ఆన్వీక్షిక్యాం ప్రచోదితః ॥౪॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ పితరి ప్రస్థితేఽరణ్యం మాతుః ప్రియచికీర్షయా । తస్మిన్బిన్దుసరేఽవాత్సీద్భగవాన్కపిలః కిల ॥ ౫ ॥ తమాసీనమకర్మాణం తత్త్వమార్గాగ్రదర్శినమ్ । స్వసుతం దేవహూత్యాహ ధాతుస్సంస్మరతీ వచః ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ నిర్విణ్ణా నితరాం భూమన్నసదిన్ద్రియతర్పణాత్ । యేన సంభావ్యమానేన ప్రవిష్టాఽన్ధం తమః ప్రభో ॥౭॥ తస్య త్వం తమసోఽన్ధస్య దుష్పారస్యాద్య పారగః । సచ్చక్షుర్జన్మనామన్తే లబ్ధం మే త్వదనుగ్రహాత్ ॥౮॥ య ఆద్యో భగవాన్ పుంసామీశ్వరో వై భవాన్ కిల । లోకస్య తమసాన్ధస్య చక్షుస్సూర్య ఇవోదితః ॥౯॥ అథ మే దేవ సమ్మోహమపాక్రష్టుం త్వమర్హసి । యోఽవగ్రహోఽహం మమేతీత్యేతస్మిన్యోజితస్త్వయా ॥౧౦॥ తం త్వా గతాహం శరణం శరణ్యం స్వభృత్యసంసారతరోః కుఠారమ్ । జిజ్ఞాసయాహం ప్రకృతేః పూరుషస్య నమామి సద్ధర్మవిదాం వరిష్ఠమ్ ॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి స్వమాతుర్నిరవద్యమీప్సితం నిశమ్య పుంసామపవర్గవర్ధనమ్ । ధియాఽభినన్ద్యాత్మవతాం సతాం గతిర్బభాష ఈషత్స్మితశోభితాననః ॥౧౨॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ యోగ ఆధ్యాత్మికః పుంసాం మతో నిశ్శ్రేయసాయ మే । అత్యన్తోపరతిర్యత్ర దుఃఖస్య

సంపాద్యమానేన యేనేన్ద్రియతర్పణేన-అన్ధం అన్ధయతీత్యన్ధం -తమః-అజ్ఞానం-ప్రవిష్టాఽస్మి ॥ ౭ ॥ దుష్పారస్య అపారస్య- తస్యాన్ధస్య తమసః-పారఙ్గమయతీతి పారగః త్వమేవ-శ్రేష్ఠం - చక్షుః మే మయా-జన్మనామన్తే బహుజన్మాన్తే త్వత్ప్రసాదాల్లబ్ధమ్ ॥౮॥ తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ య ఇతి ॥ పుంసాం జీవానాం,మీశ్వరో నియన్తా,ఆద్యో జగత్కారణభూతో,యో,భగవాన్,స ఏవ,భవాన్,తమసా,అన్ధస్య,లోకస్య,చక్షుః చక్షురధిష్ఠాతా, సూర్య ఇవోదితః,యద్వా,సూర్య ఇవేత్యేతస్యోత్తరత్రాన్వయః, స త్వం,చ ఉపకారరూపోదితస్సూర్యఇవ, మే మమ, సమ్మోహం,మపాక్రష్టుమపనేతుం, హే దేవ, త్వమర్హసి, కోఽసౌ సమ్మోహం, యో పాక్రష్టవ్య ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతస్మిన్ దేహే, అహం మమేతి, త్వేవంరూపో,యోఽవగ్రహోఽభిమాన, స్త్వయైవ యోజిత,స ఏవేత్యర్థః,త్వత్సఙ్కల్పాదేవోత్పన్నో మోహస్త్వయైవ నివర్త్యం, యో బన్ధకస్స ఏవ మోచక ఇతి న్యాయాదితి భావః ॥౯॥౧౦॥ తముక్తవిధం,స్వభక్తానాం సంసారవృక్షతరుస్తస్య కుఠారం, కర్తురేవ సాధకత్వం వివక్షితం,సద్ధర్మవిదాం నివృత్తిధర్మవిదాం,వరిష్ఠం శ్రేష్ఠం, శరణ్యం శరణార్హం, త్వా,మహం,ప్రకృతేః పురుషస్య జీవస్య,ఇదం పరమాత్మనోఽప్యపలక్షణం,జిజ్ఞాసయా జ్ఞాతుమిచ్ఛయా, శరణం గతా సతి,నమామి ॥ ౧౧ ॥ ఏవముక్తః కపిలస్తాం మాం బభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ పుంసా,మపవర్గవర్ధనం మోక్షరుచికరం,నిర్దుష్టం, మాతురభిప్రేత, మేవం,నిశమ్య శ్రుత్వా,ధియా మనసాఽభినన్ద్య ఆత్మవతాం నిగృహీతమనసాం,సతాం,గతిః ముక్త్యుపాయః,కపిలః, ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన,శోభితమాననం ముఖం యస్య,సః,తాం దేవహూతిం,మాబభాషే ॥ ౧౨ ॥ తత్ర జ్ఞానకర్మయోగాదిభిరనుగృ

హితభగవద్భక్తియోగస్యైవ సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వముత్తరాధ్యాయేషు విస్తరేణ ప్రతిపాదయిష్యమాణమత్ర సఙ్గ్రహేణ ప్రతిపాదయన్ ప్రథమం జ్ఞానయోగమవతారయతి॥ యోగ ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ ఆధ్యాత్మికః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపో యోగః, పుంసాం ముముక్షూణాం, నిశ్శ్రేయసాయ మోక్షాయ- మేమయా-మతః జ్ఞానయోగో ముముక్షూణాం మోక్షసాధనమితి మన్మతమిత్యర్థః॥ ఆత్మజ్ఞానయోగం ప్రశంసన్నాహ॥ అత్యన్తేతి ॥ యత్ర యస్మిన్నాధ్యాత్మికే యోగే, నిష్పన్నే సతి, దుఃఖస్య సుఖస్య చ, వైషయికసుఖదుఃఖయోః, రత్యన్తముపరతిర్వినాశః, భవతి ॥౧౩॥ మయాఽఽత్మయోగం శ్రోతుకామానాం శుశ్రూషమాణానామృషీణాం, పూర్వకాలే, అహం, మయోచం ఉక్తవాన్, తమిమమాత్మయోగం, ఉరుభిర్బహుభిః రఙ్గైశ్శమదమాదిభిర్నైపుణం యథా భవతి తథా, తే తుభ్యం వక్ష్యామి ॥ ౧౪ ॥ ఏవమధ్యాత్మయోగమవతార్య తత్ర ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపం కథయిష్యన్ తావన్మనస ఏవ బన్ధమోక్షకారణత్వమాహ॥ చేత ఇతి ॥ అస్యాత్మనో జీవస్య - బన్ధాయ-మోక్షాయ చ-చేత ఏవ-మతం ఖలు-కారణమితి శేషః-కీదృశం బన్ధాయ-కీదృశం ముక్తయ ఇత్యత్రాహ॥ గుణేషు శబ్దాదివిషయేషు-సక్తమాసక్తం- చేతః-బన్ధాయ-భవతి-పుంసీశ్వరే-రక్తం వా ఆసక్తం తు-ముక్తయే భవతి ॥ ౧౫ ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మజ్ఞానస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి త్రిభిః॥ అహంమమాభిమానాభ్యాం-అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః అహమభిమానః- అస్వీయే స్వీయాభిమానః-మమాభిమానః-తథా చ స్మర్యతే "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః। అవిద్యాతరుసంభూతం బీజమేతద్ద్విధా స్థితమితి" ఆభ్యామభిమానాభ్యాం, ఉత్పన్నైః-కామలోభాదిభిః-మలైః-కామాదిహేతుకైః పుణ్యాపుణ్యరూపైః కర్మమలైః, వీతం రహితం-అనభిసంహితఫలేశ్వరారాధనరూపతత్తద్వర్ణాశ్రమోచితధర్మైః కామాదిరహితం-అత ఏవ-శుద్ధం-అత ఏవ-అదుఃఖ-మసుఖం వైషయికసుఖదుఃఖైరనభిభూతం- అత ఏవ-సమం సదైకరూపం యదా భవతి తదా-పురుషః ఉక్తవిధమనస్కః పుమాన్-జ్ఞా

చ సుఖస్య చ॥౧౩॥ తమిమం తే ప్రవక్ష్యామి యమవోచం పురాఽనఘ । ఋషీణాం శ్రోతుకామానాం యోగం సర్వాఙ్గనైపుణమ్॥౧౪॥ చేతః ఖల్వస్య బన్ధాయ ముక్తయే చాత్మనో మతమ్। గుణేషు సక్తం బన్ధాయ రక్తం వా పుంసి ముక్తయే ॥ ౧౫ ॥ అహంమమాభిమానోత్థైః కామలోభాదిభిర్మలైః। వీతం యదా మనశ్శుద్ధమదుఃఖమసుఖం సమమ్॥౧౬॥ తదా పురుష ఆత్మానం కేవలం ప్రకృతేః పరమ్। నిరన్తరం స్వయంజ్యోతిరణిమానమఖణ్డితమ్ ॥ ౧౭ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియుక్తేన చాత్మనా। పరిపశ్యత్యుదాసీనం ప్రకృతిం చ హతౌజసమ్ ॥ ౧౮ ॥ నయు

నవైరాగ్యయుక్తేన జ్ఞానమత్ర శాస్త్రజన్యమాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యావగాహి జ్ఞానం - వైరాగ్యం విషయేష్వనాసక్తిః-తాభ్యాం యుక్తేన-విశేష్యభూతభగవద్భక్తియుక్తేన చ-ఆత్మనా మనసా- ప్రకృతేః ప్రకృతికార్యశరీరేన్ద్రియమనః ప్రాణాదిభ్యః-పరం స్వరూపతః స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణ-మత ఏవ-కేవలం సత్త్వాదిగుణరహితం-ప్రకృతిపరిణామగతదేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారరహితం - అత ఏవ-నిరన్తరం ప్రతిశరీరం భిన్నత్వేపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా వైషమ్యరహితం "నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ" ఇత్యుచ్యతే-అణిమానం అణుతరం-స్వరూపకథనమిదం-జ్ఞానస్వరూపస్యాప్యుపలక్షణమిదం-అణిమత్వాదేవాఖణ్డితం-ఖణ్డనానర్హం-ఇదమదాహ్యత్వాక్లేద్యత్వాదీనామప్యుపలక్షణం-ఖణ్డనదహనక్లేదనసాధనభూతా హి పరశ్వగ్నిజలాదయశ్ఛేద్యం దాహ్యం క్లేద్యం ప్రాప్య ఛేదనాదీని కుర్వన్తి - ఆత్మనస్తు-నిరతిశయాణుత్వేన-సర్వాన్తః ప్రవేశయోగ్యతయా-వ్యాపకత్వా - ద్వ్యాప్యపరశ్వాదిసాధ్యైశ్ఛేదనాదిభిరవినాశ ఇత్యర్థః-స్వయం జ్యోతిః స్వయం - ప్రకాశం-దీపాదివదితి దృష్టాన్తోఽత్రాభిప్రేతః - తత్ర-యథా దీపాదిస్తైజసస్వరూపస్తేజోధర్మకశ్చ స్వయం ప్రకాశః - స్తద్వదయమాత్మాపి జ్ఞానస్వరూపో జ్ఞానగుణకస్స్వప్రకాశశ్చేతి భావః ఏవంవిధ-ముదాసీనం నిర్వ్యాపారం-ప్రకృతిం చ హతౌజసం సంసారయితృత్వరూపబలహీనాం-ప్రకృతిం చ-పశ్యతి ॥౧౬॥ ౧౭ ॥౧౮॥ ఏవమాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం హతౌజసం సంసారయితృత్వరూపబలహీనాం-ప్రకృతిం చ-పశ్యతి ఏవమా... మాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం హతౌజసంసారయితృత్వరూపబలహీనాం-ప్రకృతిం చ-పశ్యతి ॥౧౬॥ ౧౭ ॥౧౮॥ ఏవమామాత్మగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపశిక్షా-ఆత్మయాథాత్మ్యశిక్షా చ-కృతా - అత్ర భగవద్భక్తియుక్తాత్మనాం పశ్యతీత్యనేన-న కేవలప్రకృతివిలక్షణతయాఽఽత్మస్వరూపచిన్తనామాత్రేణ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారః-కిన్తు-బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసంధానేనైవ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారోపి భవతీతి సూచ్యతే - బ్రహ్మాత్మకత్వమేవ తస్య ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికం స్వరూపం-తత్ర విశేష్యభూతబ్రహ్మాంశోఽననుసంధానేపి శేషణమాత్రప్రత్యగాత్మానుసంధానాసంభవ ఏవ-న హి వ్యక్తిగుణాదీన్ వినా జాతిగుణాదయః పృథగుపలభ్యన్తే తస్మాత్ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మచిన్తనమపి బ్రహ్మశరీరతయైవ కార్యం - ఏవంవిధం చ చిన్తనమేవ-పశ్చాద్విశేష్యభూతభగవద్భక్తిరూపాపన్నం ముక్తిసాధనం న కేవలమిత్యాహ ॥ నేతి॥ అఖిలా

త్మని అఖిలానాం జీవానామాత్మభూతే భగవతి - యుజ్యమానయా భక్త్యా - సదృశః తుల్యః బ్రహ్మసిద్ధయే భావప్రధానో బ్రహ్మశబ్దః - ద్వ్యేకయోరిత్యాదివత్ - బ్రహ్మత్వసిద్ధయ ఇత్యర్థః - బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మప్రకారః బ్రహ్మప్రకారసిద్ధయే - బ్రహ్మవదపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావసిద్ధయ ఇతి యావత్ - యోగినాం - శివః అప్యానపేక్షః - పన్థాః ఉపాయః, అన్యో నాస్తి, బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసంధానపూర్వకప్రత్యగాత్మశరీరకభగవద్భక్తిసదృశో ముక్త్యుపాయః కశ్చిదన్యో నాస్తీత్యర్థః - ఏవమనభిసంహితఫలస్వధర్మనిరస్తకామాదికోషవిశుద్ధాన్తఃకరణానుసంహిత బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకభగవద్భక్తిర్మోక్షసాధనమిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౯ ॥ అథాస్య సర్వస్యాపి ప్రవృత్తిధర్మస్య రుచిజననే సత్సంగతిరేవ ప్రథమం కారణం అసత్సంగతిస్సంసృతిహేతురితి వదన్ సతాం స్వరూపం చాహ ॥ ప్రసఙ్గమితి షడ్భిః ॥ ప్రసఙ్గం అసత్స్వితి శేషః - అసత్సు ఇన్ద్రియార్థేషు తత్పరాయణేషు - ప్రసఙ్గం ప్రకృష్టాసక్తిం ఆత్మనో జీవస్య అజరం అశిథిలం - పాశబన్ధనం - కవయః సుధియో - విదుః - స ఏవ ప్రసఙ్గ ఏవ - స ఇత్యనేన అసదుపాధివిషయపరిహారేణ ప్రసఙ్గమాత్రస్య పరామర్శః, సాధుషు కృతః - అపావృతం అవిఘ్నోపహతం - మోక్షద్వారం మోక్షోపాయః ॥ ౨౦ ॥ కే తే సాధవ ఇత్యత్రాహ ॥ తితిక్షవ ఇతి ॥ తితిక్షవః మూర్ఖేష్వపి క్షితివత్సహనశీలాః - కారుణికాః స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షవః - అత ఏవ - సర్వదేహినాం - సుహృదః మిత్రాణి - అత ఏవ - అజాతాః అవిద్యమానాః శత్రవో యేషాం తే - శాన్తాః - ఇదం దమాదీనాముపలక్షణం - శమదమాదిసంపన్నాః - సాధవః పరకార్యసాధకాః, సాధుశీలం - తదేవ భూషణం యేషాం, తే - సాధవ ఇతి శేషః - యద్వా - సాధవ ఇతి విధేయవిశేషణం - ఏతే సాధవ ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కిఞ్చ - మయి ఈశ్వరే - కపిలస్యానుప్రవేశావతారత్వేపి జీవశక్తైరభిభూతత్వాద్భగవచ్ఛక్తేరేవోద్భూతత్వాచ్చ - మయీతి వ్యపదేశః - అనన్యేన అవ్యభిచరితేన - భావేన అన్తఃకరణేన - అభిప్రాయవిశేషేణ వా - యే - దృఢాం అవిచాల్యాం - భక్తిం - కుర్వన్తి తే సాధవ ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః - తానేవ విశినష్టి - మ

జ్యమానయా భక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని । సదృశోఽస్తి శివః పన్థా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే ॥ ౧౯ ॥ ప్రసఙ్గమజరం పాశమాత్మనః కవయో విదుః । స ఏవ సాధుషు కృతో మోక్షద్వారమపావృతమ్ ॥ ౨౦ ॥ తితిక్షవః కారుణికాస్సుహృదస్సర్వదేహినామ్ । అజాతశత్రవశ్శాన్తాస్సాధవస్సాధుభూషణాః ॥ ౨౧ ॥ మయ్యనన్యేన భావేన భక్తిం కుర్వన్తి యే దృఢామ్ । మత్కృతే త్యక్తకర్మాణస్త్యక్తస్వజనబాన్ధవాః ॥ ౨౨ ॥ మదాశ్రయకథామృష్టాశ్శృణ్వన్తి కథయన్తి చ । తపన్తి వివిధాస్తాపా నైనాన్మద్గతచేతసః ॥ ౨౩ ॥ త ఏతే సాధవస్సాధ్వి సర్వసఙ్గవివర్జితాః । సఙ్గస్తేష్వథ తే ప్రార్థ్యస్సఙ్గదోషహరా హి తే ॥ ౨౪ ॥ సతాం ప్రసఙ్గాన్మమ వీర్యసంవిదో భవ

త్కృతే మదర్థం - త్యక్తాని కర్మాణి యైస్తే పరిత్యక్తమదారాధనవిరోధిప్రవృత్తిధర్మాః - త్యక్తాః త్యక్తమద్భజనవిరోధిస్వజనబాన్ధవాః ॥ ౨౨ ॥ అహమేవాశ్రయో విషయో యాసాం - తాభిః - కథాభిః మృష్టాః - కథామృష్టత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి - శృణ్వన్తి కథయన్తి చేతి ॥ మదాశ్రయకథాశ్రవణకథనాదిభిర్మృష్టా ఇత్యర్థః - యద్వా - కథాస్మరణేన మృష్టాః - పునస్తా ఏవ శృణ్వన్తి కథయన్తి చ - యద్వా - మృష్టా ఇతి వ్యస్తం పదం - మృష్టాస్సన్తుష్టాస్సన్తో మదాశ్రయకథాః శృణ్వన్తి, కథయన్తి చేత్యర్థః - మయ్యేవ - గతం న్యస్తం - చేతో - యైస్తే - అత ఏవ ఏనాన్ - వివిధాః నానావిధాః - తాపాః ఆధ్యాత్మికాదయః - న తపన్తి న క్లేశయన్తి - ఐకాత్మ్యగతచేతస ఇతి పాఠాన్తరం ॥ ఏకస్య భగవత ఏవ ఆత్మత్వం, అన్యేషాం చేతనాచేతనానాం తచ్ఛరీరత్వాత్ - ఏక ఏవ పరమపురుష ఆత్మా - తద్గతం చేతో యేషాం తానిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ హే సాధ్వి - త ఏతే, సర్వైః సఙ్గైర్విషయాసఙ్గైర్వివర్జితా విరహితాః - స్సాధవః - తేషు సాధుషు - అథేతి ప్రాథమ్యే ప్రథమం - త్వయా - సఙ్గః, ప్రార్థ్యః ప్రార్థనీయః - హి యస్మాత్, తే సాధవ - స్సఙ్గదోషహరాః ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గహేతుకానాదిపుణ్యపాపరూపదోషహరాః ॥ ౨౪ ॥ కథం సతాం ప్రసఙ్గాన్నివృత్తిధర్మాభిరుచిరుత్పద్యత ఇత్యత్రాహ ॥ సతామితి ॥ సతాం సాధూనాం, ప్రసఙ్గాత్ - మమ - వీర్యసంవిదః వీర్యాణి సంవేదయన్తీతి వీర్యసంవిదః - శిజర్థగర్భమిదం - యద్వా, భావే క్విప్, వీర్యాణాం సంవిత్ సంవేదనం యాసు తాః, కథాః, యద్వా - వీర్యేణ నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన, సంవేత్తి సర్వం స్వరూపతః స్వభావతశ్చ సాక్షాత్కరోతీతి తథా, తస్య సర్వజ్ఞస్య - మమేత్యర్థః - కథాః - హృత్కర్ణయోః రసాయనాః అమృతవద్రుచికరాః, భవన్తి ప్రవర్తన్తే, తజ్జోషణాత్ తాసాం కథానాం జోషణాత్ సేవనాత్, ఆశు - అపవర్గవర్త్మని - అపవర్గస్య మోక్షస్య వర్త్మని ద్వారభూతే గురూపసదనే - శ్రద్ధా త్వరా, భవతి ఉత్పద్యతే, సత్సంగ్రాహౌ భగవత్కథాశ్రవణే సతి, తత్ర, తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పు

౨౩ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ నైకాత్మ్యగతచేతసః

ణ్యాచితో లోకః క్షీయతే, నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్ ,, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున। మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే,, ఇతి స్వర్గాదీనాం సుఖానాం, సాతిశయత్వం క్షయిష్ణుత్వం- బ్రహ్మోపాసనస్యానన్తస్థిరఫలత్వం, కేవలకర్మణామనన్తత్వాద్దుష్కరత్వాత్ పరిమితఫలత్వాచ్చ తుచ్ఛత్వం, నివృత్తధర్మాణాం తద్విపరీతత్వం చ శ్రుతవతః- జాతవిరాగస్య పుంసః- స్తాదృశనివృత్తిధర్మా జాయన్త ఇత్యర్థః- ప్రత్యేకాభిప్రాయేణానుక్రమిష్యతీత్యేకవచననిర్దేశః ॥ ౨౫ ॥ సత్సఙ్గతిప్రభృతి ప్రణాడ్యా భగవతి ప్రేమరూపాపన్నా భక్తిరుత్పన్నా యాం తత్రైవ చిత్తం సావధానం నియమేతేత్యాహ ॥ భక్త్యేతి ॥ మమ, రచనానాం సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం- చిన్తా- యస్యాం -తయా- భక్త్యా - అనేన బ్రహ్మస్వరూపవద్గుణానామప్యుపాస్యత్వముక్తం-దృష్టశ్రుతాత్ ఐహికాముష్మికాద్విషయాత్ పశుపుత్రస్వర్గాదిరూపాత్ఫలా- త్తస్మిన్నిత్యర్థః- జాతః ఉత్పన్నో విరాగో యస్య సః- పుమాన్ -యోగయుక్తః అనభిసంహితఫలకర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తస్సన్ -ఋజుభిశ్చిత్తైకాగ్ర్యసంపాదకైః- యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య- మార్గైస్సాధనైః - ర్వివేకవిమోకాభ్యాసాదిభిః- చిత్తస్య - గ్రహణే నియమనే- యత్తః ప్రమాదరహితః యతిష్యతే యత్నం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ యోగమార్గానేవ దర్శయన్ -అనయైవ భక్త్యా పుమాన్మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ ॥ ప్రకృతేర్గుణానాం సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపాణాం - అవిహితానాం ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధానాం- కళఞ్జగృఞ్జనచణ్డాలపతితాదిసంబన్ధికేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతరూపజాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టానామన్నాదీనామసేవయా- అనేన వివేక ఉక్తః - వైరాగ్యేణ విజృమ్భితం యజ్జ్ఞానం- తేన- వైరాగ్యం కామానభిష్వఙ్గః, శమదమాదిరితి యావత్ -జ్ఞానశబ్దేన ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః- శుభాశ్రయసంశీలనరూపజ్ఞానం చ- వివక్షితం - అనేనాభ్యాస ఉక్తః, యోగేన అనభిసంహితఫలకర్మయోగేన- అనేన క్రియా ఉక్తా - చకారేణ కల్యాణానవసాదానుద్ధర్షా వివక్షితాః- తత్ర సత్యార్జవదయాదానాహింసానభిధ్యాః కల్యాణాని - అనభిధ్యా పరకృతదోషాచిన్తనం పుత్రవిపత్త్యాదిస్మరణజనితఖేదాభావోఽనవసాదః- అనుద్ధర్షః పుత్రజన్మాదినిమిత్తాతిసంతోషః-

నిషేవితేనానిమిషేణ లక్ష్మణా ... (verse block below)

నిష్ప్రత్యనీకా రసాయనాః కథాః। తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతి ॥ ౨౫ ॥ భక్త్యా పుమాన్జాతవిరాగ ఐన్ద్రియాద్దృష్టశ్రుతాన్మద్రచనానుచిన్తయా । చిత్తస్య యత్తో గ్రహణే యోగయుక్తో యతిష్యతే ఋజుభిర్యోగమార్గైః ॥ ౨౬ ॥ అసేవయాఽయం ప్రకృతేర్గుణానాం జ్ఞానేన వైరాగ్యవిజృమ్భితేన । యోగేన మయ్యర్పితయా చ భక్త్యా మాం ప్రత్యగాత్మానమిహావరున్ధే ॥ ౨౭ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ కాచిత్త్వయ్యు

ఏతైః ప్రకృతిగుణాసేవాదిభిః, మయ్యర్పితయా సమర్పితయా- ఐశ్వర్యకైవల్యాదిప్రయోజనవిధురయేత్యర్థః- భక్త్యా- ఇహైవ తద్దేహావసానే- ప్రతీచో జీవస్యాత్మానం అన్తరాత్మానం- మా- మవరున్ధే ప్రాప్నోతి- యద్వా- ప్రత్యగాత్మ శరీరిణం మామిత్యర్థః- అథవా- ప్రత్యగ్జీవః- ఆత్మానం మాం- అవరున్ద్ధ ఇత్యర్థః - అత్ర గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేతి న సమోపాయసముచ్చయః- కింత్వసేవాదిభిరనుగృహీతాయా భక్తేరేవ సాక్షాత్సాధనత్వ - మితరేషాం తదనుగ్రాహకత్వేనైవ పరంపరయా సాధనత్వమిత్యభిప్రాయేణ గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేత్యుక్తం- ఇహావరున్ద్ధ ఇత్యనేన - ఇహ జీవద్దశాయామేవ ముక్తిం లభత ఇతి జీవన్ముక్తిరియముచ్యత ఇతి వ్యాఖ్యానం నాదర్తవ్యం- జీవన్ముక్తేరప్రామాణికత్వాత్ -తథా హ్యాపస్తమ్బేన జీవన్ముక్తిర్నిరస్తా,, వేదానిమం లోకమముం చ పరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేత్ బుద్ధే క్షేమప్రాపణం తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధే చేత్ క్షేమప్రాపణమిహైవ న దుఃఖముపలభేతైతేనాపరం వ్యాఖ్యాతమితి ॥ కా చేయం జీవన్ముక్తిః- సశరీరస్యైవ మోక్ష ఇతి చేత్ -మాతా మే వన్ధ్యేతివద్వ్యాహతార్థమిదం- యతస్సశరీరత్వం బన్ధః- అశరీరత్వమేవ మోక్ష ఇతి,, న హ వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి అశరీరం వా వసన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశత ,, ఇత్యాదిశ్రుతిభిస్తైనైవోపపాదితత్వాదితి దిక్ -విస్తరస్తు భాష్యాదిష్వనుసంధేయః ,, అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత,, ఇతి శ్రుతిర్జీవన్ముక్తిమభిదధాతీతి చేన్న- అత్ర ఉపాసనదశాయామపి- బ్రహ్మాశ్నుతే అనుభవతీతి- శ్రుత్యర్థవర్ణనాత్ -అన్యథా దేహపాతావధివిలమ్బపరాయా ,, స్తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి,, శ్రుతేర్విరోధాపత్తేః, తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం వివేకాదిభిర్జ్ఞానయోగేన చానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్యైవ ముక్త్యుపాయత్వం సంగ్రహేణ శ్రుత్వా పునస్తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి దేవహూతిః- యద్వా జ్ఞానయోగప్రతిపాదనసాధుస్వరూపప్రతిపాదనప్రసఙ్గాత్ సంగ్రహేణోక్తభగవద్భక్తియోగస్య

౨౮॥ శ్లో॥ పా॰ కాస్విత్త్వయ్యుచితా.

ప్రాధాన్యేన తత్స్వరూపం తదఙ్గస్వరూపం విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి త్రిభిః ॥ ఉచితా-ముక్తిం సాధయితుం యోగ్యా, త్వయి భక్తిః కా చేతి భక్తిస్వరూపప్రశ్నః - కా స్విదిత్యపి పాఠాన్తరం తదాప్యయమేవార్థః ॥ కీదృశీతి ॥ మమ-గోచరా యోగ్యా అనేన భక్త్యధికారానుసారేణ సంభావితోఽవాన్తరభేదశ్చ పృష్టః-యయా భక్త్యా-అహం తాపత్రయాతురా-తే తవ నిర్వాణం నిరతిశయసుఖం-పదం-మఞ్జసా సుఖేన-అన్వశ్నవై అనుప్రాప్నువాని-అత్ర-అహమిత్యుపాసకప్రశ్నః - తే పదం స్వరూపమిత్యనేన-ప్రాప్యప్రశ్నః-నిర్వాణమితి ప్రాప్తిఫలప్రశ్నః - అఞ్జసేతి విఘ్నానుపహతత్వప్రతీత్యా విరోధివర్గోఽపి పృష్టః ॥౨౮॥ హే నిర్వాణాత్మన్ నిరతిశయానన్దరూప-భగవద్బాణః-లక్ష్యరూపే భగవతి, బాణరూపేణ ప్రయుక్తో యోగః-త్వయా ఉదితః ఉక్తః-స కీదృశః కిం ప్రకారః-తస్యాఙ్గాని-కతి కతి సంఖ్యాకాని-యతః యేభ్యోఽఙ్గేభ్యః, తత్త్వస్య పరమాత్మతత్త్వస్యావబోధనం అవబుధ్యతేఽనేనేత్యవబోధనం-సాక్షాత్కారసాధనముపాసనం-నిర్వర్తత ఇత్యర్థః-కీదృశ ఇతి ప్రకారప్రశ్నః-కతి చాఙ్గానీత్యఙ్గగణనాప్రశ్నః-ఏవమర్థపఞ్చకం పృష్టం భవతి ॥౨౯॥ తదేతత్ ఉపాయోపేయోపేతృవిరోధిఫలస్వరూపం-దుర్జ్ఞేయం-హే హరే-యోషా - అత ఏవ-మన్దధీః అహం భవదనుగ్రహాత్- సుఖం బుధ్యేయ జానీయాం-తథా మే మహ్యం విజానీహి జ్ఞాపయ ॥౩౦॥ ఏవం మాత్రా పృష్టః కపిలో భగవద్భక్తియోగమవతారయామాసేత్యాహ మైత్రేయః ॥ విదిత్వేతి ॥ కపిలో, మాతుర్దేవహూత్యా - అర్థం భక్తియోగాదిరూపార్థసంబన్ధి, శుశ్రూషితం స్వరూపం-విదిత్వా-జాతస్నేహః మాతర్యుత్పన్నస్నేహః-తత్ర హేతుః-యత్ర యస్యాం-తన్వా దేహేన-అభిజాతః-తత్త్వామ్నాయం తత్త్వశాస్త్రం సాంఖ్యం తత్త్వసంఖ్యానేనాత్మస్వరూపప్రకాశకం యద్వదన్తి- తద్భక్తివితానయోగం భక్తివిస్తరరూపం యోగం-ప్రావోచత్-జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగాఙ్గత్వాదేకీకృత్యోక్తమ్ ॥౩౧॥ తత్ర భగవాన్ కపిల-స్సవిస్తరం సా-

---

చితా భక్తిః కీదృశీ మమ గోచరా । యయా పదం తే నిర్వాణమఞ్జసాన్వశ్నవా అహమ్ ॥ ౨౮ ॥ యో యోగో భగవద్బాణో నిర్వాణాత్మంస్త్వయోదితః । కీదృశః కతి వాఙ్గాని యతస్తత్త్వావబోధనమ్ ॥౨౯॥ తదేతన్మే విజానీహి యథాహం మన్దధీర్హరే । సుఖం బుధ్యేయ దుర్బోధం యోషా భవదనుగ్రహాత్ ॥౩౦॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ విదిత్వార్థం కపిలో మాతురిత్థం జాతస్నేహో యత్ర తన్వాభిజాతః । తత్త్వామ్నాయం యత్ప్రవదన్తి సాంఖ్యం ప్రోవాచ వై భక్తివితానయోగమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ దేవానాం గుణలిఙ్గానామానుశ్రవికకర్మణామ్ । సత్త్వ ఏవైకమనసో వృత్తిః స్వాభావికీ తు యా ॥౩౨॥ అనిమిత్తా భాగవతీ భక్తిః సిద్ధేర్గరీయసీ । జరయత్యాశు యా కోశం నిగీర్ణమనలో యథా ॥ ౩౩ ॥ నైకాత్మతాం మే స్పృహయన్తి కేచిన్మత్పాదసేవాభిర

ఙ్గం ముక్త్యుపాయం భక్తియోగమష్టావింశాధ్యాయేన ప్రతిపిపాదయిషు- స్తదఙ్గభూతాత్మయోగవిషయభూతప్రత్యగాత్మస్వరూపం సవిస్తరం సప్తవింశాధ్యాయేన శోధయిష్యన్-భజనీయస్య పరస్య బ్రహ్మణో మాహాత్మ్యసూచనాయ జగత్సృష్ట్యాదిలీలాం షడ్వింశేన కథయిష్యన్-తావద్భక్తియోగం సంగ్రహేణ తత్స్వరూపకథనపూర్వకం ప్రశంసతి ॥ దేవానామితి ॥ గుణలిఙ్గానాం-గుణాః శబ్దాదివిషయాః-తేషాం లిఙ్గానాం జ్ఞాపకానాం-దేవానాం దేవాధిష్ఠితానాం-స్వస్వదేవతాధిష్ఠితానాం జ్ఞానేన్ద్రియాణామిత్యర్థః-తథా-ఆనుశ్రవికకర్మణాం-అనుస్మృత్యావిచ్ఛిన్నసంప్రదాయపరంపరాం శ్రూయత ఇత్యనుశ్రవో వేదః తద్విహితమానుశ్రవికం-ఆనుశ్రవికం కర్మ యేషాం-శాస్త్రసిద్ధవ్యాపారానుష్ఠానపరాణాం కర్మేన్ద్రియాణామిత్యర్థః- తేషాముభయవిధేన్ద్రియాణాం-ఏకాగ్రస్య మనసశ్చ - సత్త్వే శుద్ధసత్త్వమయే-భగవద్విగ్రహే-యా-స్వాభావికీ అనిమిత్తా-ఫలాభిసంధిరహితేతి యావత్-వృత్తిః సా-అనిమిత్తా-భాగవతీ భగవత్సంబన్ధినీ భక్తిరిత్యర్థః- ఉభయేన్ద్రియాణాం మనసశ్చ సత్త్వే వృత్తిర్నామ-శ్రవణకీర్తనస్మరణాదిః ॥ అథ భక్తిం ప్రస్తౌతి ॥ సిద్ధేః ఐశ్వర్యకైవల్యాదిసిద్ధేః- గరీయసీ శ్రేష్ఠా-నిరతిశయానన్దరూపభగవదనుభవఫలసాధనత్వాదితి భావః-సిద్ధేర్గరీయస్త్వమేవాహ ॥ యా-భాగవతీ భక్తిః - కోశ-మనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మవాసనాకోశం-జరయతి జీర్ణం కరోతి-నాశయతీతి యావత్-తత్ర దృష్టాన్తః-నిగీర్ణం భుక్తమన్నపానాది-అనలో జాఠరాగ్నిర్యథేతి ॥౩౨॥౩౩॥ పునర్భక్తిమేవ ప్రస్తోతుం నిరతిశయానన్దభగవదనుభవరూపభక్తియోగనిష్ఠాస్తత్సాధర్మ్యరూపముక్తిమపి నేచ్ఛన్తీత్యాహ-కేచిత్-మత్పాదయోః సేవాయామభిరతాః ఆసక్తాః మయ్యేవ ఈహాః సర్వేన్ద్రియచేష్టాః యేషాం-భాగవతాః-అన్యోన్యతః పరస్పరం-మమ-పౌరుషాణి కల్యాణగుణప్రకాశకాని చేష్టితాని-ప్రసజ్య ప్రస్తూయ-సభాజయన్తః సమ్యగనుమోదయన్తః-పౌరుషప్రసఙ్గజనితానన్దసంప్లుతాస్సన్తః-మే మమ, ఏకాత్మ

తాం ఏకస్వభావతాం-మత్సమానగుణకతాం-మమ సాధర్మ్యమాగతా ఇతి హ్యుచ్యతే-న స్పృహయన్తి నేచ్ఛన్తి ॥౩౪॥ కింతు-హే అమ్బ-తే-సన్తః-మే మమ-రుచిరాణి సున్దరాణి-ప్రసన్నాని వక్త్రాణ్యరుణలోచనాని యేషు-తాని-దివ్యాన్యమానుషాణి-వరప్రదాన్యభిమతార్థప్రదాని-రూపాణి దివ్యమఙ్గళశరీరాణి-పశ్యన్తి ధ్యాయన్తి-రూపైః-సాకం సహ-స్పృహణీయాం-వాచం మదుక్తిం-వదన్తి పరస్పరం కథయన్తి ॥౩౫॥ యద్యపి-ముక్తిః తైర్న ప్రార్థ్యతే తథాపి-తేషామవశ్యం మద్భక్త్యా ముక్తిర్భవిత్రీత్యాహ ॥ తైరితి ద్వాభ్యామ్ ॥ దర్శనీయాః అవయవాః యేషు తైః - విలాసో లీలా, మన్దహాసయుక్తమీక్షణమవలోకనం, వామసూక్తం మధురభాషణం, ఉదారాణి విలాసాదీని యేషు, తైః మద్రూపైః- హృత ఆత్మా మనః యేషాం-హృతాః ప్రాణాః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణి యేషాం - తాన్ అనిచ్ఛతః ముక్తిమప్రార్థయమానానపి- భక్తిః మద్భక్తిః-అణ్వీం సూక్ష్మాం-ఏకపదీమిత్యర్థః-గతిం అర్చిరాదికాం గతిం ప్రతి - అర్చిరాదిగతేర్బహుభిరనుష్ఠాతుమశక్యత్వాదణ్వీమిత్యుక్తం, ప్రయుఙ్క్తే ప్రారబ్ధావసానే ప్రవర్తయతి గమయతీతి యావత్ ॥౩౬॥ అథో-అర్చిరాదిగత్యాగమనారమ్భానన్తరం, మమ-మాయయా, విసృష్టాం విశేషేణ సృష్టాం, విభూతిం బ్రహ్మలోకపర్యన్తమాతిం-తథా-అనుప్రవృత్తం భక్తిమనుసృత్య ప్రవృత్తం, అష్టాఙ్గం అణిమాద్యష్టప్రకారకమైశ్వర్యం-భాగవతీం శ్రియం ముక్తిం-న స్పృహయన్తి భాగవతీం శ్రియమితి దృష్టాన్తార్థం, యథా, భాగవతీం శ్రియం న స్పృహయన్తి తథా మాయావిభూత్యాదీనిత్యర్థః - కైముత్యన్యాయద్యోతనార్థం వా, భాగవతీం శ్రియమేవ న స్పృహయన్తి కిం మాయావిభూత్యాదీన్ న స్పృహయన్తీతి వక్తవ్యమితి - అథవా, బ్రహ్మోర్ధ్వాన్తస్స్యూత భగవల్లోకస్థశ్రియమపి నేచ్ఛన్తి-కింతు-తే, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్య, మే మమ, లోకే నిత్యవిభూతౌ అశ్నువతే ప్రాప్నువన్తి-క్షయిష్ణూన్ సాతిశయసుఖాన్ లోకాన్న ప్రాప్నువన్తి, కింతు నిత్యనిరతిశయసుఖం మల్లోకం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థః ॥౩౭॥ నను లోక

తా మదీహాః । యేఽన్యోన్యతో భాగవతాః ప్రసజ్య సభాజయన్తే మమ పౌరుషాణి ॥ ౩౪ ॥ పశ్యన్తి మే రుచిరా
ణ్యమ్బ సన్తః ప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనాని । రూపాణి దివ్యాని వరప్రదాని * సాకం వాచం స్పృహణీయాం వద
న్తి ॥ ౩౫ ॥ తైర్దర్శనీయావయవైరుదారవిలాసహాసేక్షితవామసూక్తైః । * హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ
భక్తిరనిచ్ఛతో మే గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే ॥ ౩౬ ॥ అథో విభూతిం మమ మాయయా * విసృష్టామైశ్వర్యమష్టాఙ్గమనుప్ర
వృత్తమ్ । శ్రియం చ యే న స్పృహయన్తి * భాగవతీం పరస్య మే తేఽశ్నువతే తు లోకే ॥ ౩౭ ॥ న కర్హిచిన్మత్పరా
శ్శాన్తరూపే నఙ్క్ష్యన్తి నో మేఽనిమిషో లేఢి హేతిః । యేషామహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చ సఖా గురుస్సుహృదో
దైవమిష్టమ్ ॥ ౩౮ ॥ ఇమం లోకం తథైవాముమాత్మానము * భయాయినమ్ । ఆత్మానమను యే చేహ యే రాయః

త్వా విశేషాత్ స్వర్గాదివద్భోక్తృభోగ్యభోగోపకరణానాం నాశస్స్యాదిత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ హే శాన్తరూపే యద్వా-శాన్తరూపే శుద్ధసత్త్వమయాత్మకే, మల్లోకే, మత్పరాః మదనుభవపరాః - కర్హిచిత్ కదాచిదపి, న నఙ్క్ష్యన్తి మదనుభవహీనా భవన్తి, మే మదీయః-అనిమిషః-హేతిః కాలచక్రం-న లేఢి న గ్రసతి, తత్ర హేతుర్వ్యాపామితి । యేషాం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఆత్మాఽహం, సుత ఇవ స్నేహవిషయః, సఖేవ విశ్వాసాస్పదం, గురురివ హితోపదేష్టా-సుహృదివ హితకారీ-ఇష్టదైవమివ పూజ్యః- ఏవం సర్వభావేనోపాసీనాన్ - అహరహరనుష్ఠీయమానవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతమదుపాసనరూపమత్సమారాధనప్రీతోఽహం మద్యాథాత్మ్యానుభవరూపానన్దం ప్రాపయ్య, పునర్నావర్తయామీతి భగవతోఽభిప్రాయః తథా చ భగవతా స్వయమేవోక్తం ,, మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః ॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున । మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యత ఇతి చ ॥ శ్రుతిరపి ॥ స ఖల్వేవం వర్తయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తత ఇత్యాదికా,, ఏతేన ,, యది పరపురుషాయత్తం ముక్తైశ్వర్యం తర్హి తస్య స్వతన్త్రత్వేన తత్సంకల్పాన్ముక్తస్య పునరావృత్తిసంభావనాశఙ్కా-పరాస్తా-న హి పరమపురుషస్సత్యసంకల్పోఽత్యర్థప్రియం జ్ఞానినం లబ్ధ్వా కదాచిదావర్తయిష్యతి ॥ స్వయమేవ మాహ ॥ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ॥ ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్ ॥ ఆస్థితస్స హి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిమ్ । బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్ మాం ప్రపద్యతే ॥ వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభ ఇతి,, ॥౩౮॥ న స్వపహతపాప్మత్వాదేస్సత్యసంకల్పత్వపర్యన్తస్య గుణగణస్య ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికస్యైవావిర్భావః, అతో న ముక్తైశ్వర్యం పరమపురుషాయత్తమితి చే-దుచ్యతే- తస్య తథావిధత్వమేవ పరమపురుషాయత్తం, తస్య నిత్యస్థితిశ్చ తదాయత్తా-పరమపురుషస్యైతన్నిత్యతాయా నిత్యేష్టత్వాన్నిత్యతయాఽవర్తత ఇతి న కశ్చిద్విరోధః, ఏవమేవ పరమపురుషభోగోపకరణ

స్యలీలోపకరణస్యచనిత్యతయాశాస్త్రాద్యవగతస్య పరమపురుషస్య నిత్యేష్టత్వాదేవతథాఽవస్థానమస్తీతిశాస్త్రాదివగమ్యా తే॥ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యాహ॥ఇమమితిద్వాభ్యామ్॥ఇమంలోకం-అముంలోకంపరలోకంచ-విసృజ్య-ఉభావపిలోకౌహేయా వితినిశ్చిత్యేత్యర్థః-ఉభౌలోకౌయాత్యనేనేతిఉభయాయి-తమాత్మానం-ఉభయలౌకికధర్మసాధనందేహమిత్యర్థః-విసృజ్య తస్మిన్ దేహేఆత్మాభిమానంపరిత్యజ్యేత్యర్థః,తథా-ఆత్మానం దేహం-మను-యే-అనుబన్ధినో-యే-పుత్రకళత్రాదయః-యేచ, రాయఃధనాని-పశవో-గృహాశ్చ-తానన్యాంశ్చ - పరిగ్రహాదీన్విసృజ్యతేషుమమతామపో హ్యేత్యర్థః-విశ్వతోముఖంసర్వ జ్ఞం-మాం-ఏవంసుహృత్సఖిగురుత్వాదిభావేన, అనన్యయావిషయాన్తరవితృష్ణయా-భక్త్యా-భజన్తిఆరాధయన్తి-తాన్-మృ త్యోస్సంసారాత్,అతిపారయే,అత్యన్తం పారంనయామిపునర్నసంసారయామి,ఏకస్మన్నుచిత్యేష్టమితిభావః ॥౩౯॥౪౦॥ అనన్యయేత్యనేనసూచితందేవతాన్తరభక్తేరముక్తిసాధనత్వంవక్తుం దేవతాన్తరాణాంక్షేత్రజ్ఞత్వాత్కర్మవశ్యత్వా న్మన్నిదేశానువర్తిత్వాచ్చ,నతద్భజనాన్ముక్తిరిత్యాహ ॥ నాన్యత్రేతి ॥ సర్వభూతానాంసర్వజీవానాం, ఆత్మనఃధారక స్య,అనేనసర్వభూతానాంధార్యత్వేనశరీరత్వముక్తం, ప్రధానపురుషయోస్సర్వావస్థచేతనాచేతనయోః, ఈశ్వరాత్ అన్తఃప్రవిశ్యనియన్తుః, అనేనకర్త్రాయత్తసర్వావస్థావస్థిత ప్రధానపురుషయోర్నియామ్యత్వముక్తం, మద్భగవతః, అ హంచాసౌభగవాంశ్చ,తస్మాత్, పూర్ణషాడ్గుణ్యాన్మత్త ఇత్యర్థః, అనేనస్వస్యైవముక్తిప్రదత్వం, మితరేషాందుర్భగత్వే నానుత్తారకత్వంచ,సూచితం,అన్యత్రఅన్యస్మిన్, సేవ్యమాన ఇతిశేషః,తీవ్రందుస్సహం,భయంగర్భజన్మజరామరణాది సాంసారికభయం,ననివర్తతే ॥౪౧॥ ప్రధానపురుషేశ్వరాదిత్యనేనసూచితమితరేషాంబ్రహ్మాద్యన్తక్షేత్రజ్ఞా నాంస్వనియామ్యత్వమాహ॥మద్భయాదితి॥ వాయుసూర్యాదయఃస్వనిర్దిష్టస్వవ్యాపారాకరణే,మత్తఃజాతమహాభయ

పశవోగృహాః॥౩౯॥విసృజ్యసర్వానన్యాంశ్చమామేవంవిశ్వతోముఖమ్। భజన్త్యనన్యయాభక్త్యాతాన్మృ త్యోరతిపారయే ॥ ౪౦ ॥ నాన్యత్రమద్భగవతఃప్రధానపురుషేశ్వరాత్।ఆత్మనస్సర్వభూతానాంభయంతీ వ్రంనివర్తతే ॥ ౪౧ ॥ మద్భయాద్వాతివాతోఽయంసూర్యస్తపతిమద్భయాత్।వర్షతీన్ద్రోదహత్యగ్నిర్మృ త్యుశ్చరతిమద్భయాత్॥౪౨॥జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేనభక్తియోగేనయోగినః। క్షేమాయపాదమూలంమేప్ర వి శన్త్యకుతోభయమ్॥౪౩॥ ఏతావానేవలోకేఽస్మిన్పుంసాంనిశ్శ్రేయసోదయః। తీవ్రేణభక్తియోగేనమనో మయ్యర్పితంస్థిరమ్ ॥ ౪౪ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే,పఞ్చవింశోఽధ్యాయః॥

అథతేసంప్రవక్ష్యామితత్త్వానాంలక్షణంపృథక్।యద్విదిత్వావిముచ్యేతపురుషఃప్రాకృతైర్గుణైః ॥౧॥ జ్ఞా

నిమిత్తదణ్డనముద్భావయన్తఃస్వకీయవ్యాపారేషుజాగరూకాస్తిష్ఠన్తీత్యర్థః,అత్ర "భీషాస్మాద్వాతః" ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థఉ క్తః,మద్భజనాదేవమోక్షఇత్యత్రసదాచారంప్రమాణయతి-తస్మా, ద్యోగినోముముక్షవఃఉపాసకాః,జ్ఞానవైరాగ్యాభ్యాం జ్ఞాన యోగవివేకాదిసాధనప్రాప్తాభ్యాం,యుక్తేన,మద్భక్తియోగేన, క్షేమాయనిత్యనిరతిశయానన్దరూపమదనుభవాత్మకక్షే మాయ,అకుతోభయంకుతశ్చిద్భయరహితం,మత్పాదమూలమేవ,ప్రవిశన్తిభజన్తేప్రాప్నువన్తీతివా ॥౪౨॥౪౩॥ "ఆలోడ్యసర్వశాస్త్రాణి" తిన్యాయేన, ఉక్తంవక్ష్యమాణంచకృత్స్నశాస్త్రార్థంసుఖగ్రహణాయసంగృహ్యానిర్దిశతి॥ఏ తావానితి॥తీవ్రేణఅన్తరాయానుపహతేన,భక్తియోగేన, మనశ్చిత్తం, మయి, అర్పితంసత్,తత్రైవ, స్థిరంనిశ్చలం,భవ తీత్యేతావానేవ,అస్మిన్ప్రకృతిమణ్డలే,పుంసాంబద్ధజీవానాం,నిశ్శ్రేయసోదయ పరమపురుషార్థోత్కర్షః ॥౪౪॥ ఇతిశ్రీ మద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేపఞ్చవింశోఽధ్యాయః॥

ఏవముక్తోపాయభూతంభగవద్భక్తియోగంప్రస్తుత్య,తస్యజగత్కారణవిషయత్వస్య "కారణంతుధ్యేయః" ఇ తిశ్రుత్యైవోక్తత్వాద్భజనీయస్యభగవతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారాన్వివక్షుస్తస్యలక్షణభూతసృష్ట్యాదికారణత్వంప్రకృతి పురుషకాలశరీరకస్యప్రకృతిపురుషాదిస్వరూపశోధనమన్తరేణ,తచ్ఛరీరకస్యతస్య,సృష్ట్యాకారణత్వకథనాయోగాత్ప్ర థమంప్రకృత్యాదిస్వరూపశోధనం,తద్వివేకస్యముక్త్యుపాయకథనపూర్వకంప్రతిజానీతే॥అథేతి॥తత్త్వానాంప్రకృతిపురు షకాలాదీనాం,లక్షణంస్వరూపనిరూపకనిరూపితస్వరూపప్రతిపన్నధర్మజాతం,పృథగసంకరేణతేతుభ్యంవక్ష్యామి,అ ప్రస్తుతప్రసఙ్గాశఙ్కాంవారయతి॥ యదితి॥యత్ప్రకృత్యాదితత్త్వానాంలక్షణం, విదిత్వా,పురుషోముముక్షుః,ప్రకృతే ర్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, సత్త్వాదిగుణకార్యానాదిబన్ధకపుణ్యపాపరూపైర్గుణైరిత్యర్థః, విముచ్యేత,ప్రకృత్యాదివివేకహేతు కహేయోపాదేయవివేకేనభగవదుపాసనద్వారావిముచ్యేత ఇతిభావః ॥ ౧ ॥ యత్సాక్షాన్ముక్త్యుపాయభూతంజ్ఞా

నం,తదపివక్ష్యామీత్యాహ॥ జ్ఞానమితి॥ఆత్మదర్శనం,ఆత్మా పరమపురుషఃదృశ్యతేసాక్షాత్క్రియతేఽనేనేత్యాత్మదర్శనం, యజ్జ్ఞానం,పురుషస్యముముక్షోః,నిశ్శ్రేయసాయమోక్షాయ,ఆహుః,వేదాన్తజ్ఞాశ్చ,తజ్జ్ఞానం, హృదయగ్రన్థిభేదనంఅజ్ఞానమివ ర్తకం,తేతుభ్యం,యద్వా॥ తేతవ,హృదయగ్రన్థిభేదనం వర్ణయే ॥౨॥ తావత్ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం శోధయతి ॥ అనాదిరితి ద్వాభ్యామ్॥ పురుషోజీవః,తస్యస్వరూపనిరూపకధర్మద్వయమాహ ॥ స్వయంజ్యోతిఃస్వయం ప్రకాశఃయస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చప్రకాశయతితత్స్వయంజ్యోతిరిత్యుచ్యతే-యథాదీపాదిః,తద్వదయమపిస్వయంజ్యోతిః-తర్హితద్వదేవకింజడస్వరూపఇత్యతఆహ॥ ప్రత్యగ్ధామా-స్వస్మై భాసమానత్వంప్రత్యక్త్వం పరస్మై భాసమానత్వం పరాక్త్వం-ఏతదేవజడత్వం- ప్రత్యక్ స్వస్మైప్రకాశమానం - ధామస్వరూపం,యస్యసః - అనేనపరాగ్ధామదీపాదిభ్యోజడేభ్యోవైలక్షణ్యసిద్ధ్యాజ్ఞానస్వరూపత్వసిద్ధిః,స్వయంజ్యోతిరిత్యనేన- జ్ఞానగుణకత్వసిద్ధిః, తేనహిస్వపరప్రకాశకత్వముచ్యతే-తత్ర-యథాదీపాదిశ్చతుర్గ్గులపరిమితస్తైజోరూపఏకదేశస్థస్సన్స్వప్రభక్షేద్ధర్మభూతయాప్రభయాఅన్యాన్ప్రకాశయతి,స్వధర్మభూతప్రభామనపేక్ష్యైవస్వయమప్రకాశతే-తద్వ - దాత్మాపిస్వధర్మభూతజ్ఞానేనాన్యాన్ప్రకాశయతి స్వధర్మమాజ్ఞాననిరపేక్షమేవస్వయమపిప్రకాశతఇతిహ్యుచ్యతే-ఏతావాంస్తువిశేషః-పరాగ్ధామాదీపాదిస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చపరస్మైప్రకాశయతి - ఆత్మాతు-ప్రత్యక్త్వేనస్వాత్మానమన్యాంశ్చస్వస్మైఏవప్రకాశయతీతి-ప్రకాశోనామవ్యవహారానుగుణ్యాపాదనం-ఏవంచ - స్వయంప్రకాశత్వందీపాదిష్వాత్మనిచావిశిష్టం,ప్రత్యగ్ధామత్వం త్వాత్మన్యేవాసాధారణమితిజ్ఞానగుణకంజ్ఞానస్వరూపంచేతిజడాద్విలక్షణమాత్మస్వరూపమితిఫలితం - తదేవాహ-ప్రకృతేః ప్రకృతిపరిణామరూపాచ్ఛరీరేన్ద్రియమనఃప్రాణాదేః - పరఃస్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణః-అతఏవ-నిర్గుణఃప్రాకృతసత్త్వాదిగుణరహితః తథాప్య-త్మా-శరీరాన్తఃప్రవేశేనతద్ధారకః-యేనాత్మస్వరూపేణ - విశ్వంఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తస్థూలసూక్ష్మశరీరాత్మకంవిశ్వం,వ్యాప్తం-యేనేత్యేకవచననిర్దేశః,,ఏకోఽపిహస్సంపన్నస్సృష్టంకురుతేప్రజా,,ఇతి

నంనిశ్శ్రేయసార్థాయపురుషస్యాత్మదర్శనమ్ । యదాహుర్వర్ణయేతత్తేహృదయగ్రన్థిభేదనమ్॥౨॥అనాదిరాత్మా పురుషోనిర్గుణఃప్రకృతేః పరః । ప్రత్యగ్ధామాస్వయంజ్యోతిర్విశ్వం యేనసమన్వితమ్ ॥ ౩ ॥ నజాయతేన మ్రియతేసహదేహాద్యుపాధిభిః । నిమిత్తైరాత్మ తద్ధర్మా యథాస్వప్నేతదీక్షితా ॥ ౪ ॥ సఏషప్రకృతింసూ

న-జాత్యభిప్రాయకృతిః-అనేన-దేవాదిశరీరాణాంవ్యాప్యత్వమాత్మనోవ్యాపకత్వంనిరతిశయసూక్ష్మత్వం చోక్తమ్॥ ॥౩॥ అతఏవ,వ్యాపకత్వాన్నిరతిశయసూక్ష్మత్వాదనాదిత్వాద్దేహాద్విలక్షణత్వాచ్చదేహాదీనామపాదిభిరుత్పత్తివినాశాదిభిర్దేహాదిరూపై రుపాధిభిర్వా - నజాయతేనమ్రియతేనశ్యతి - నను దేవోఽహం దేవోయంమనుష్యోఽహంమనుష్యోయంస్థూలోఽహంస్థూలోఽయమితిస్వస్య పరేషాంచదేహాత్మనోరభేదేనైవప్రతీతేఃకదందేహాదిభిస్సహజననాదిరాత్మనఇత్యత్రాహ॥ నిమిత్తైఃపుణ్యాపాపరూపైః॥అత్తఃదేవోఽహంస్థూలోఽహమిత్యాద్యారోపితఃదేహధర్మోయస్యసః - అతోనదేహాదిభిస్సహజననాదిరిత్యర్థః,ఏతదేవదృష్టాన్తేనస్పష్టయతి॥యథేతి॥ యథాస్వప్నద్రష్టా,స్వాప్నపదార్థానాశేపినశ్యతి, ఏవంజాగరాద్యవస్థాసుదృశ్యతే,దేహాదినాశేపినశ్యతీర్థః ॥ ౪॥ ఏవంప్రకృతివిలక్షణమాత్మస్వరూపంవిశోధ్య-ఏవంవిధస్యతస్యకదంకర్తృత్వభోక్తృత్వాదికమిత్యాశఙ్కాయాం-ప్రకృతిసంసర్గకృతంకర్తృత్వాదివైశిష్ట్యమితివక్తుం-ప్రకృతిసంసర్గప్రకారమాహ॥సఇతి॥సఏషఉక్తలక్షణః - విభుఃనిరతిశయసూక్ష్మత్వేనసర్వాన్తర్వ్యాపనసమర్థః-ప్రత్యగాత్మా, సూక్ష్మాంనామరూపవిభాగానర్హాంనిరతిశయసూక్ష్మదశామాపన్నామిత్యర్థః-అనేన , జగదాదావితిసామర్థ్యాల్లభ్యతే,తదైవప్రకృతేసూక్ష్మదశాపన్నత్వాత్, దైవీందేవస్యవిష్ణోర్లీలార్థాం అతఏవ - లీలయాదేవసంబన్ధిపరమార్థలీలయాహేతుభూతయా,,పరాభిధ్యానేనే,,తివక్ష్యమాణత్వాద్దైవీమిత్యుక్తత్వాచ్చ-యదృచ్ఛయైవోపగతాంప్రాప్తాం-జీవస్యప్రకృతిసంబన్ధస్యసహజత్వాభావాత్కాదాచిత్కమిత్యర్థః గుణమయీంసత్త్వాదిగుణప్రచురాం-మాయాం - అభ్యపద్యతఅపశ్యత్ - అత్రకేచిదావరణవిక్షేపశక్తిభేదనప్రకృతింద్విధావిభజ్య- పురుషమపిజీవేశ్వరరూపేణద్విధావిభజ్యఏకస్యప్రకృత్యవివేకేనసంసారః , ఇతరస్యప్రకృతింస్వవశీకుర్వతస్సృష్ట్యాదివ్యాపార,స్తత్ర-ప్రకృత్యవివేకేనయస్సంసరత్యావరణశక్త్యాతిరోహిత,స్తస్యసంసారప్రకారోఽనేనశ్లోకేనోచ్యతఇతివ్యాచక్షతే-తదయుక్తం, నిత్యమవిద్యాప్రత్యనీకస్వప్రకాశస్వరూపస్యప్రకృత్యవివేకానుపపత్తేః-స్వలీలారూపసృష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తయేఆవరణశక్త్యాముహ్యతీతిచేత్ - న, - వికల్పాసహత్వాత్ - కింభ్రాన్తిహేతుర్లీలా - ఉత-భ్రాన్తికార్యం - ఉత - భ్రాన్తిరేవ-నాద్యః లీలయా

స్వభ్రమసంపాదనానుపపత్తేః ,, బహుస్యాం ,, మితిసంకల్పేన హీశ్వరో లీలారూపం సృష్ట్యాదికం కరోతి - నహి కశ్చి ద్భ్రాన్తస్స్యామితి సంకల్ప్య భ్రామ్యతి - కించ, ఈశ్వరస్సర్వజ్ఞశ్చేత్ స్వావద్యరూపసంసారం న ప్రవర్తయతి, అజ్ఞశ్చేత్సర్వ జ్ఞత్వశ్రుతివిరోధః - వివేకనిష్పాదనేన స్వానర్థపరిహారాయ జగత్సృజతీతి చేత్తథాపి లీలాత్వమనుపపన్నం - నహివ్యాధ్యు పహతస్యౌషధానయనప్రవృత్తిర్లీలా భవతి, న ద్వితీయః, ప్రథమసంకల్పస్య లీలాత్వానుపపత్తేః - తద్వదేవోత్తరత్రాపి లీ లామన్తరేణ భ్రమోపపత్తేశ్చ, నాపి తృతీయః - ద్విచన్ద్రజ్ఞానస్య లీలాత్వప్రసిద్ధేః, స్వయమభ్రాన్త్యన్యైవో లీలయాప రాన్మోహయతీతి చేత్, న - త్వన్మతే భ్రాన్త్యాదినా పరదర్శనాయోగాత్, పరదర్శనే సంభవతి తేషాం స్వానన్యత్వజ్ఞానాచ్చ నిర్విశేషసన్మాత్రస్య బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వాదేవ న లీలాసంభవః, ఈశ్వరస్య తు, సర్వజ్ఞత్వేన, సంసారరహితత్వేన, జీవాన్ స్వానన్యత్వేన జానతో, జన్మమరణాదినిర్వర్తననరకపతనాదివ్యాపారో న లీలా భవితుమర్హతి, తస్మాన్నిఖిలహేయప్ర త్యనీకానన్తకల్యాణగుణగణమహోదధేరీశ్వరస్య లీలోపకరణభూతయా తన్నియామ్యయా మాయయా తన్నియామ్యస్య తచ్ఛరీరభూతస్యానాదిత్వాద్యుక్తధర్మకస్య తస్మాద్విలక్షణస్య ప్రత్యగాత్మనః పరమార్థభూతేశ్వరలీలారూపజగత్సృ ష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తనుఽభివృత్తిరనేన శ్లోకేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యప్యుపగన్తవ్యం - అత్ర లీలయా యదృచ్ఛయోపగ తామభ్యపద్యతేత్యస్యన్వేతుం శక్యం - తదా, లీలయైతి, అధ్యయనేన వసతీతి - వత్ఫలత్వ, సైన్యేన హేతుత్వేన వివక్షయా హే తుతృతీయా, లీలయా భగవల్లీలారసనిర్వృత్త్యర్థం - యదృచ్ఛయా యాదృచ్ఛికభగవత్సంకల్పేన - ఉపగతాం ప్రాప్తా మిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ అస్తు ప్రకృత్యభివృత్తిః, కర్తృత్వాదేః కేనాయాతమిత్యాశఙ్క్యాయాం చ వివృత్తిహేతుకస్స్వస్వరూప తిరోధానకృతమోహననిమిత్తం కర్తృత్వాదికమితి వక్తుం ప్రకృతిం - సూక్ష్మామిత్యుక్తసూక్ష్మావస్థాప్రతిసంబన్ధి స్థూలా వస్థాం వదన్ - తయా ప్రకృత్యా ప్రత్యగాత్మనస్స్వస్వరూపతిరోధానేన మోహమాహ ॥ గుణైరితి ॥ విచిత్రాః దేవమనుష్యా దిరూపేణ బహువిధాః - సరూపాః సర్వాసాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేనైకరూపాః - ప్రజాః గుణైస్సత్త్వాదిభిః - సృజ

క్ష్మాం దైవీం గుణమయీం విభుః। యదృచ్ఛయైవోపగతామభ్యపద్యత లీలయా॥ ౫ ॥ గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీం
సరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః । విలోక్య ముముహే సద్యస్స ఇహ జ్ఞానగూహయా ॥ ౬ ॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన కర్తృ
త్వం ప్రకృతేః పుమాన్ । కర్మసు క్రియమాణేషు గుణైరాత్మని మన్యతే ॥ ౭ ॥ తదస్య సంసృతిర్బన్ధః పారతన్త్ర్యం
చ తత్కృతమ్ । భవత్యకర్తురీశస్య సాక్షిణో నిర్వృతాత్మనః ॥ ౮ ॥ కార్యకారణకర్తృత్వే కారణం ప్రకృతిం వి

తీం కార్యదశాయాం స్రష్ట్రీం - ప్రకృతిం - విలోక్య - తయా - జ్ఞానగూహయా జ్ఞానతిరోధాయిన్యా - సద్యః - స ఇహ ముముహే, తస్యాం స్వానన్యతాబుద్ధిమకరోదిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన ప్రకృత్యా తిరోహితస్వస్వరూపవిస్మరణపూర్వ కప్రకృతిచిన్తనేన, పుమాన్ జీవః - ప్రకృతేర్గుణైః - కర్మసు - క్రియమాణేషు సత్సు - తాని కర్మాణి - ఆత్మని మన్యతే - తాని స్వక ర్తృకాణీతి మన్యత ఇత్యర్థః - సాంసారికప్రవృత్తిష్వస్య కర్తృతా సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా - న స్వరూపప్రయుక్తే తి భావః ॥ ౭ ॥ తత్తస్మాత్సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతాత్కర్తృత్వాదస్య జీవస్య - సంసృతిర్బన్ధః సంసారరూపో బ న్ధః - తత్కృతం కర్తృత్వప్రయుక్తమేవ పారతన్త్ర్యం కర్మవశ్యత్వం చ భవతి - న తు - స్వరూపప్రయుక్తమితి భావః - స్వరూ పప్రయుక్తత్వాభావమేవ విశదయితుం తస్యాముక్త్యవస్థాయామవస్థితం ప్రకృతివియుక్తం స్వరూపం విశినష్టి ॥ అకర్తురితి ॥ అకర్తుః - న త్వత్ర ప్రయత్నాశ్రయత్వం నిషిధ్యతే కింతు గమనాగమనాదిసాంసారికప్రవృత్తిరహితస్యేత్యర్థః ॥ తత్ర హే తు - ఈశస్య అకర్మవివశస్య - సాక్షిణః జ్ఞానాశ్రయస్య - జ్ఞానగుణకస్యేత్యర్థః - సాక్షాద్ద్రష్టృత్వమేవ హి సాక్షిత్వం ,,సాక్షా ద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయాం ,, మిత్యనుశాసనానురోధాత్ - అనేన జ్ఞానగుణకత్వముక్తం - జ్ఞానస్వరూపత్వమాహ ॥ నిర్వృతాత్మ న ఇతి ॥ నిర్వృతం నిర్వృతిః - భావే క్తః ఆనన్దస్వరూపస్యేత్యర్థః, తథా చ శ్రుతిః ,,నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా ,, ఇతి అనుకూ లజ్ఞానమేవ హ్యానన్దః । ఈశస్యేత్యనేనాకర్మవివశత్వోక్త్యా - అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మతిరోహితాపహతపాప్మత్వాది స్వాభావికగుణాష్టకస్య - ముక్తిదశాయాం తిరోధాననివృత్త్యా ఆవిర్భావస్సూచ్యతే - అనేన జ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూ పత్వాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం ప్రకృతివియుక్తం ప్రత్యగాత్మస్వరూపమిత్యుక్తమ్ ॥ ౮ ॥ అత్రా యమర్థోఽనుసంధేయః - జీవాత్మానస్స్వయమసంకుచితాపరిచ్ఛిన్ననిర్మలజ్ఞానస్వరూపాస్సన్తః - కర్మరూపావిద్యా వేష్టితాః, స్తత్తత్కర్మానురూపజ్ఞానసంకోచమాపన్నాః, బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తవివిధవిచిత్రదేహేషు ప్రవిష్టాః, స్తత్త ద్దేహోచితజ్ఞానప్రసరాః, స్తత్తద్దేహాత్మాభిమానినః, స్తదుచితకర్మాణి కుర్వాణాః, స్తదనుగుణసుఖదుఃఖోపభోగరూపసం

సారప్రవాహం ప్రతిపద్యన్తే, నను జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా స్వయం ప్రకాశశ్చ, తస్య దేవాదిస్వరూపాత్మాభిమానే స్వరూప
ప్రకాశతిరోధానమవశ్యాశ్రయణీయం, స్వరూపప్రకాశే సత్యాత్మన్యాకారాన్తరాధ్యాసాయోగాత్, తతశ్చ, స్వరూ
పప్రకాశతిరోధానే స్వరూపనాశప్రసఙ్గః, మైవం, నహి స్వరూపమాత్రజ్ఞానస్య తిరోధానముచ్యతే, అపితు ధర్మభూత
జ్ఞానస్యైవ, నను, ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి నాతిరోధానమవశ్యమాశ్రయణీయం, తిరోధానం చ, కర్మరూపావిద్యయా ప్ర
కాశోత్పత్తిప్రతిబన్ధో వా, విద్యమానప్రకాశనివృత్తిర్వేతి కోటిద్వయమేవ హి సంభావితం, ఉభయథాపి, నిత్యత్వేనాభిమ
తధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి నాశప్రసఙ్గ ఇతి చేత్, ఉచ్యతే, ఆత్మధర్మభూతస్యైతస్య స్వభావికస్యాపి కర్మణా పారమా
ర్థికం సంకోచం వికాసం చాభ్యుపగచ్ఛామః, తత్ర, దేవాదిభ్రమస్యాధిష్ఠానస్ఫురణసాపేక్షత్వాద్ధర్మిస్వరూపం స్వయం
ప్రకాశరూపమధిష్ఠానతయా స్ఫురతి-నాత్ర జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, అజడత్వాత్, జడత్వాద్ధి శుక్త్యాదేర్జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, ఏ
వం ధర్మిస్వరూపమధిష్ఠానం స్ఫురతి, భ్రమవిరోధినో నిత్యత్వాణుత్వాద్యాకారాః, తే జ్ఞానాన్తరవేద్యా ఇతి, తత్తిరోధానా
ద్భ్రమ ఉపపద్యతే, తిరోధానం చ ప్రకాశనివృత్తిః, ప్రకాశశ్చ, న జ్ఞానస్వరూపమపి తు, ప్రసరాఖ్యో ధర్మభూతజ్ఞానస్య ధ
ర్మః ప్రకాశః, ప్రకాశరూపప్రసరాభావశ్చ సంకోచః, భావస్యైవాభావాభావత్వాత్-సఙ్కోచాభావః ప్రసరః, స ఏవ తిరో
ధాననివృత్తిః-న చ తదా భ్రమః-ఏవం చ సతి-జ్ఞానం ధర్మిస్వరూపం చ నిత్యం-జ్ఞానధర్మభూతప్రసరస్యైవ ప్రకాశత్వాత్-త
దభావస్య చ సంకోచత్వాత్ - ప్రసరాఖ్యప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానముపపద్యతే, నిర్విశేషప్రకాశస్వరూపాత్మవా
దే తు - ప్రకాశస్యైవాత్మస్వరూపత్వాత్తత్ర ధర్మాన్తరానభ్యుపగమాత్తత్తిరోధానే స్వరూపనాశో దుష్పరిహరః, న చ-
జ్ఞానస్య జ్ఞానాన్తరాశ్రయత్వం న దృష్టమితి చేత్-తర్కం వ్యాప్త్యా-ఉత శ్రుత్యా - నాద్యః-జ్ఞానస్య కస్యచిద్ధర్మిత్వేనైవ దృ
ష్టత్వాత్తస్య స్వతన్త్రవస్తుత్వమనుపపన్నమతో జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా కస్యచిద్ధర్మః స్యాత్, శ్రుత్యా చేత్ - తయైవ జ్ఞాన
స్య జ్ఞానాశ్రయత్వమపి ప్రతిపాద్యతే, తథా చ శ్రుతిః ‘‘కర్తా బోద్ధా విజ్ఞానాత్మా’’ ఇతి, న చాత్ర ‘‘ప్రకృతేః క్రియమాణాని
గుణైః కర్మాణి సర్వశః అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే’’ ఇత్యనేన, స్వయమకర్తైవ సన్ప్రత్యగాత్మాఽచేతనానాం గుణానాం కర్తృత్వమాత్మ
న్యస్యతీత్యవగమ్యతే-యుక్తం చైతత్- ఆత్మనో హ్యకర్తృత్వం గుణానామేవ చ కర్తృత్వమధ్యాత్మశాస్త్రేషు శ్రూయ
తే-తథా హి కఠవల్లీషు ‘‘న జాయతే మ్రియతే’’ ఇత్యాదినా-జన్మజరామరణాదికం సర్వం ప్రకృతిధర్మం ప్రతిషిధ్య-హననా
దిషు క్రియాసు కర్తృత్వమపి ప్రతిషిధ్యతే ‘‘హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం
హన్తి న హన్యతే’’ ఇతి హన్తారమాత్మానం జానన్న జానాత్యాత్మానమిత్యర్థః - తథా చ భగవతా స్వయమేవ, జీవస్యాకర్తృ
త్వం స్వరూపం కర్తృత్వాభిమానస్తు వ్యామోహ ఇత్యుచ్యతే ‘‘ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః । అహంకార
విమూఢాత్మా కర్తాఽహమితి మన్యతే ॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టాఽనుపశ్యతి । కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః
ప్రకృతిరుచ్యతే ॥ పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే’’ ఇతి-అతః పురుషస్య భోక్తృత్వమేవ- ప్రకృతేరేవ క
ర్తృత్వం-ఏవం చ ‘‘కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్’’ ఇత్యధికరణవిరోధః- తత్ర హ్యాత్మైవ కర్తా - న గుణా - ఇత్యుచ్యతే ॥ తథా హి
‘‘యజేత స్వర్గకామః-ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీత’’ ఇత్యేవమాదీని శాస్త్రాణి స్వర్గమోక్షాదిఫలస్య భోక్తారమేవ కర్తృత్వే
నియుఞ్జతే - నహ్యచేతనస్య కర్తృత్వేఽన్యో నియుజ్యతే-శాసనాచ్ఛాస్త్రం- శాసనం చ ప్రవర్తనం- శాస్త్రస్య ప్రవర్తక
త్వం బోధజననద్వారేణ-అచేతనం చ ప్రధానం న బోధయితుం శక్యం-అతశ్శాస్త్రాణామర్థవత్త్వం భోక్తుశ్చేతనస్యైవ క
ర్తృత్వే భవేత్, తదుక్తం ‘‘శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరి’’ ఇతి అతః కథమయం విరోధః పరిహరణీయ ఇతి చేత్ అత్రోచ్యతే-కర్త్ర
ధికరణే హి శరీరాధిష్ఠాతృరూపకర్తృత్వమాత్మన ఏవేత్యుచ్యతే - హన్తా చేదిత్యత్రాత్మనో నిత్యత్వాద్ధననాద్యభావ ఉక్తః-
అత్ర ‘‘ప్రకృతేః క్రియమాణాని’’ ఇతి గీతాయాం చ-సాంసారికప్రవృత్తిషు జీవస్య కర్తృతా- అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సత్త్వర
జస్తమోగుణసంసర్గకృతా-న స్వరూపప్రయుక్తేతి గుణానామేవ కర్తృత్వమిత్యుచ్యతే, న హి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృ
త్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యేతావన్మాత్రేణ స్వతః కృత్యాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రతిషిధ్యతే, తథా చ తత్రైవ గీతా
యాం ‘‘కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు’’ ఇతి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యభిహితం-
తథా చ తత్రైవాత్మనశ్చ కర్తృత్వమభ్యుపేత్యోచ్యతే ‘‘శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీ
తం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః ॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః । పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతి’’
రితి ‘‘అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమ’’ మితి-దైవమీశ్వరః-అధి
ష్ఠానాదిదైవపర్యన్తసాపేక్షత్వే సత్యాత్మనః కర్తృత్వే-య ఆత్మానమేవ కేవలం కర్తారం మన్యతే-న స పశ్యతీత్యర్థః- అతః-క

ర్త్రధికరణే పురుషస్యాధిష్ఠానభూతస్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వముచ్యతే, 'ప్రకృతేః క్రియమాణాని', ఇత్యాదౌ తు - సాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతం నస్వరూపప్రయుక్తమిత్యుచ్యత ఇత్యతో - న - తదధికరణవిరోధ ఇతి ఏతదేవ సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతం నస్వరూపకృతమితి విశదయన్ సాంసారికప్రవృత్తిష్వపి స్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వాశ్రయత్వాత్ప్రవృత్తిఫలసుఖదుఃఖాశ్రయత్వమాత్మన ఏవేత్యాహ॥ కార్యేతి॥ కార్యం శరీరం కారణాని సమస్తానీన్ద్రియాణి - తేషాం, కర్తృత్వే బహిర్గమనాగమనాదిక్రియాకారిత్వే - ప్రకృతిం పురుషాధిష్ఠితాం శరీరాకారేణ పరిణతాం ప్రకృతిం కారణం హేతుం, విదుః - పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయా భోగసాధనభూతాః క్రియా ఇత్యర్థః - పురుషస్య స్వాధిష్ఠాతృత్వమేవ తదపేక్షయాఽధికం కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాదిషూక్తం - శరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నహేతుత్వమేవ హి పురుషస్య కర్తృత్వం - అత ఏవ - సుఖదుఃఖానాం పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృతిహేతుకవ్యాపారజన్యసుఖదుఃఖానాం - భోక్తృత్వే - ప్రకృతేశ్శరీరాత్పరం విలక్షణం - తదధిష్ఠాతారం పురుషమాత్మానం - కారణం - విదుః - స్వశరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నాశ్రయత్వాత్తదధిష్ఠేయహేతుకక్రియాఫలసుఖదుఃఖాశ్రయ ఇత్యర్థః ॥౯॥ ఏవం ప్రకృతివిలక్షణే తత్సంసృష్టే ఆత్మస్వరూపే - కార్యకారణభావేనావస్థితే ప్రకృతిస్వరూపే చాభిహితే, పునస్తయోరేవ సంసృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యావస్థాప్రపఞ్చం శుశ్రూషమాణా పృచ్ఛతి దేవహూతిః॥ హే పురుషోత్తమ - ప్రకృతేః కార్యావస్థప్రధానస్య - తథా పురుషస్యాపి కార్యావస్థస్య బ్రహ్మాత్మకస్య - కథంభూతయోః - అస్య జగతః - కారణయోః - కార్యావస్థాయాః పూర్వం కృత్స్నజగత్కారణత్వేన నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశాపత్త్యా భగవచ్ఛరీరత్వేనావస్థితయోః లక్షణం స్వరూపం - బ్రూహి - బ్రహ్మాత్మకయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదాన్కథమిత్యర్థః - సదసచ్చ యదాత్మకం - కారణభూతాః పిత్రాదయః కార్యభూతాః పుత్రాదయశ్చ - యత్ప్రకృతిపురుషాత్మకం -

---

దుః। భోక్తృత్వే సుఖదుఃఖానాం పురుషం ప్రకృతేః పరమ్॥౯॥ దేవహూతిరువాచ॥ ప్రకృతేః పురుషస్యాపి లక్షణం పురుషోత్తమ। బ్రూహి కారణయోరస్య సదసచ్చ యదాత్మకమ్ ॥౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం నిత్యం సదసదాత్మకమ్। ప్రధానం ప్రకృతిం ప్రాహురవిశేషం విశేషవత్॥౧౧॥ పఞ్చభిః పఞ్చభిర్బ్రహ్మ చతుర్భిర్దశభిస్తథా। ఏతచ్చతుర్వింశతికం గణం ప్రాధానికం విదుః ॥౧౨॥ మహాభూతాని పఞ్చైవ భూరాపోఽగ్నిర్మరున్నభః। తన్మాత్రాణి చ తావన్తి గన్ధాదీని చ తాని మే॥౧౩॥ ఇన్ద్రియాణి దశ శ్రోత్రం త్వగ్దృగ్రసననాసికాః। వాక్కరౌ చరణౌ మేఢ్రం పాయుర్దశమ ఉచ్యతే ॥౧౪॥ మనో బుద్ధిరహంకారశ్చిత్తమిత్యన్త

తయోర్లక్షణం బ్రూహీత్యర్థః - న హి కేవలప్రకృతేః కేవలాత్మస్వరూపస్య వా పితృపుత్రత్వాది - అత ఉభయాత్మకత్వం - సదసదితి - చిదచిత్సముదాయరూపం విశ్వం వా వివక్షితమ్ ॥౧౦॥ ఏవం పృష్టో బ్రహ్మాత్మకప్రకృతిపురుషకార్యావస్థాప్రపఞ్చముపపాదయిష్యన్ - తావత్ప్రకృతేః కారణావస్థాం కార్యావస్థాం సంగ్రహేణాహ॥ యత్తదితి॥ యత్ప్రధానం, తదేవ ప్రకృతిం ప్రాహురిత్యన్వయః - కిం తత్ప్రధానం - అవిశేషం కారణావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషరహితం - అత ఏవావ్యక్తం నామరూపవిభాగానర్హం - త్రిగుణం సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం నిత్యం త్రిగుణాత్మకమిత్యనేన జీవాత్మపరమాత్మవైలక్షణ్యముక్తం - నిత్యమిత్యనేన మహదాద్యవస్థానామనిత్యత్వేఽప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వముక్తం - ఏవం ప్రకృతేః కారణావస్థోక్తా - కార్యావస్థామాహ॥ విశేషవత్ - కార్యావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషవత్ - సదసదాత్మకం - మహదాదిపృథివ్యన్తకారణరూపేణ బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తశరీరరూపకార్యరూపేణ చ - కార్యకారణమిత్యర్థః ॥౧౧॥ ఏవమవస్థాద్వయమభిధాయ - తస్యైవ ప్రధానస్య కార్యాణాం మహదాదీనాం సృష్టిమనుక్రమిష్యంస్తావత్తత్కార్యాణి గణయన్, సుఖగ్రహణాయ సంగృహ్ణాతి॥ పఞ్చభిరితి॥ పఞ్చభిః పఞ్చభిః, పఞ్చభిర్భూతైః - పఞ్చభిస్తన్మాత్రైః - చతుర్భిర్మనోఽహంకారమహదవ్యక్తైః - దశభిః జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియైరిత్యేవం సంఖ్యాభేదేన ఏతచ్చతుర్వింశతికం - ఏతాని చతుర్వింశతిర్యస్మిన్ - తం - ప్రాధానికం ప్రధానకార్యాత్మకం - గణం సమూహం - విదుః ॥౧౨॥ ఏతద్వివృణోతి॥ మహాభూతానీతి త్రిభిః॥ మహాభూతాన్యాకాశాదీని - పఞ్చైవ - ఏవకారోఽధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థః - తాని గణయతి॥ భూరితి॥ స్పష్టోఽర్థః - గన్ధాదీని గన్ధ ఆదిర్యేషాం, తాని, తన్మాత్రాణి ద్రవ్యాణీత్యర్థః - గన్ధాదయో హి పృథివ్యాదీనామవస్థావిశేషాః - తావన్తి పఞ్చైవ మే మయా - మతాని జ్ఞాతాని - ఇదం, మమ భగవతో - మతమిత్యర్థః - ఏవం చ తేజోఽబన్నాత్మకం భూతత్రయమేవేతి మతాన్తరవ్యావృత్తిః ॥౧౩॥ ఇన్ద్రియాణి దశ గణయతి॥ ఇన్ద్రియాణీతి॥ శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేన్ద్రియాణి - వాగాదీని కర్మేన్ద్రియాణి, తత్ర, పాయుర్గుదమ్ ॥౧౪॥ అ

న్తఃకరణం విభజతే ॥ మన ఇతి ॥ అన్తరాత్మకమన్తఃకరణం-వృత్త్యా స్వగుణవృత్త్యా సఙ్కల్పాధ్యవసాయాభిమానచిన్తారూపయా-లక్షణరూపయా చిహ్నమాత్రయా-మనో-బుద్ధి-రహఙ్కార-శ్చిత్త-మితి చతుర్ధా లక్ష్యత ఇత్యన్వయః - అత్రాయం భావః-ఏకమేవాన్తరిన్ద్రియం సఙ్కల్పాదివృత్తిభేదేన చతుర్విధం-తత్ర చిత్తబుద్ధ్యహఙ్కారాణాం క్రమేణ మూలప్రకృతిమహదహఙ్కారా అనుగ్రాహకాః-మూలప్రకృత్యాద్యనుగ్రాహ్యత్వనిబన్ధనశ్చిత్తాదిభేదవ్యపదేశః - అనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా క్వచిదభేదనిర్దేశో "మహాన్బుద్ధిలక్షణ" ఇత్యాదిః - ఏషాం చావ్యక్తమహదహఙ్కారాణామధిష్ఠాతారో వాసుదేవాదయో వక్ష్యన్తే, ఏవం చాత్ర బుద్ధిశబ్దేనాన్తరిన్ద్రియస్య-స్వవృత్తిరూపాధ్యవసాయజననేనానుగ్రాహకం మహత్తత్త్వం వివక్షితం చిత్తశబ్దేన చిన్తాజనకస్యాన్తరిన్ద్రియస్యానుగ్రాహకత్వాచ్చిన్తనీయత్వాచ్చావ్యక్తాఖ్యా మూలప్రకృతిర్వివక్షితా-తత్రానుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా చతుర్విం [illegible] -భేదవివక్షాయాం తు సప్తవింశతికో గుణో బోద్ధవ్యః ॥ ౧౪ ॥ ఏవం తత్త్వాని సఙ్కలయ్య సఙ్గృహ్ణన్కాలస్వరూపం లక్షయతి ॥ ఏతావానితి ॥ సగుణస్య సత్త్వాదిగుణకస్య, బ్రహ్మణః ప్రధానస్య "తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయతే-ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే" ఇత్యాదిశ్రుతౌ "మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్గర్భం దధామ్యహమ్" మితిస్మృతౌ చ, ప్రకృతావపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్, ఉపక్రమానుగుణ్యాచ్చ, యద్వా, ఉక్తానాం తత్త్వానాం "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యశ్చక్షుషి తిష్ఠ" న్నితి బ్రహ్మాత్మకత్వశ్రవణాత్ సత్త్వాదిగుణాత్మకప్రకృతికార్యభూతపృథివ్యాదిశరీరకస్య, పరబ్రహ్మణః పరమాత్మన ఇత్యర్థః, సన్నివేశః అవస్థావిశేషః, మయా ప్రోక్తః ఏతావానేవ చతుర్వింశతిసఙ్ఖ్యాక ఏవ, సఙ్ఖ్యాతః గణితః తత్త్వజ్ఞైరితి శేషః, అథ కాలస్వరూపం లిలక్షయిషుస్తస్య తావత్తత్త్వాన్తరత్వమాహ ॥ యః కాల-స్స, పఞ్చవింశకః పూర్వం పరిగణితచతుర్వింశతిభిస్సహాస్య పరిగణనేఽయం పఞ్చవింశకో భవతీత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ తత్ర-కాలో న తత్త్వాన్తరమితి మతాన్తరముపన్యస్యతి ॥ ప్రభావ

రాత్మకమ్ । చతుర్ధా లక్ష్యతే భేదో వృత్త్యా లక్షణరూపయా ॥ ౧౪ ॥ ఏతావానేవ సఙ్ఖ్యాతో బ్రహ్మణస్సగుణస్య హ । సన్నివేశో మయా ప్రోక్తో యః కాలః పఞ్చవింశకః ॥ ౧౫ ॥ ప్రభావం పౌరుషం ప్రాహుః కాలమేకే యతో భయమ్ ॥ అహఙ్కారవిమూఢస్య కర్తుః ప్రకృతిమీయుషః ॥ ౧౬ ॥ ప్రకృతేర్గుణసామ్యస్య నిర్విశేషస్య మానవి । చేష్టా యతస్స భగవాన్కాల ఇత్యుపలక్షితః ॥ ౧౭ ॥ అన్తః పురుషరూపేణ కాలరూపేణ యో బహిః । సమన్వేత్యేష సత్త్వానాం భగవానాత్మమాయయా ॥ ౧౮ ॥ దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాం స్వస్యాం యోనౌ పరః పుమాన్ । ఆ

మితి ॥ పౌరుషం పరమపురుషసమ్బన్ధినం - ప్రభావమేవ కాల-మేకే-ఆహుః-కోఽసౌ పౌరుషః ప్రభావ ఇత్యత్రాహ ॥ యతః పౌరుషాత్ప్రభావా-ద్భయం - జగతస్సర్గసంహారాదిరూపసంసారభయం-భవతి-పరమపురుషస్య సర్గసంహారాదిషు జగన్నియమనసామర్థ్యం కాలః-న-తత్త్వాన్తరమిత్యర్థః-ఏక ఇత్యుక్త్యా-ఏతాన్తరత్వం గమ్యతే-స్వమతమాహ ॥ అహఙ్కారేతి ॥ అనాత్మన్యాత్మాభిమానో అహఙ్కార- స్తేన-మూఢస్య తిరోహితస్వస్వరూపస్య-ప్రకృతిం "అక్షరం తమసి లీయత" ఇతి తమశ్శబ్దవాచ్యం నిరతిశయసూక్ష్మదశాపన్నం ప్రధానం-ప్రకృతికారణం పరమాత్మానం వా-ఈయుషస్సంహారదశాయాం ప్రాప్తస్య-కర్తుర్జీవస్య ॥ తథా-హే మానవి -ప్రకృతేః ప్రధానస్య-యద్గుణసామ్యం-తస్య-నిర్విశేషస్య నామరూపాదివిశేషశూన్యస్య - నామరూపాదివిశేషపరిహారేణ సంహారదశాయాం సామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయస్య ప్రధానస్య చేత్యర్థః-యత-శ్చేష్టా వ్యాపారో-భవతి-స భగవాన్-భగవదాత్మకః కాల ఇత్యు-పలక్షితః సంహారదశాయాం నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మావస్థామాపన్నయోః ప్రకృతిపురుషయోః పరమాత్మాత్మకయోస్తస్మిన్నేవ లీనయోః పునస్సృష్టిదశాయాం జగదాకారేణ పరిణామరూపో యో వ్యాపారస్తద్ధేతుభూతస్స కాల-స్స చ-భగవదాత్మక ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలస్వరూపం శోధితం తే-త్రయోఽపి భగవద్రూపాణి "ప్రధానపురుషావ్యక్తకాలాస్తు ప్రవిభాగశః రూపాణి" త్యుక్తేః తేషు పృథివ్యాదిస్థూలరూపేణ పరిణతత్వాత్ప్రాయేణ ప్రకృతిః స్ఫుటస్వరూపా-పురుషకాలయోస్తు, తాదృశస్థూలపరిణామాభావాత్తయోః ప్రతీయమానత్వం యుక్త్యా దర్శయన్ - తయోశ్శాస్త్రైకసమధిగమ్యం భగవదాత్మకత్వం చ న్తరితశ్లోకేనాహ ॥ యః-ఆత్మమాయయా స్వసఙ్కల్పేన సత్త్వానాం పృథివ్యాదిసంఘాతదేహానా-మన్తః-పురుషరూపేణ - ఇచ్ఛామి ద్వేష్మి-సుఖ్యామి దుఃఖ్యామీ-తీచ్ఛాద్వేషసుఖాద్యాశ్రయజీవాఖ్యరూపేణాన్తః ప్రవిశ్య-తథా-భవత్యభూద్భవిష్యతీతి - తేషామేవ సత్త్వానాం విశేషణత్వేన బహిః కాలాఖ్యరూపేణ చ - సమన్వేతి అవభాసతే, స భగవాన్ పరమపురుషః ॥ ౧౮ ॥ ఏవం సృష్ట్యుపయోగితయా ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం భగవత ఉక్తం, అథ సృష్టిమాహ ॥ దైవా

దితి॥ పరః పుమాన్ పరమపురుషః, స్వస్యాం స్వీయాయాం, యోనౌ జగద్యోనౌ ప్రకృతౌ, దైవాత్ స్వసంకల్పాత్ క్షుభితధర్మిణ్యాం ,, రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత ॥ రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథే,, త్యుక్తరీత్యా క్షుభితసత్త్వాదిగుణాయాం, వీర్యం మహదాదిప్రపఞ్చసృష్టిసామర్థ్యం - చేతనసమష్టిం వా, ఆధత్త ఆయుఙ్క్త, తత, స్సా యోనిః హిరణ్మయం ప్రకాశబహులం - మహత్తత్త్వం, అసూత ప్రసూతవతీ ✻ ॥ ౨౦ ॥ ✻ క్షుభితధర్మిణ్యామిత్యుక్తసత్త్వాదిగుణక్షోభో నామ, గుణానాం సామ్యావస్థాప్రహాణేనాన్యతమగుణాభిభవపూర్వకమన్యగుణావిర్భావః - తత్ర మహత్తత్త్వసృష్టిః, కస్య గుణస్యాభిభవాదిత్యత్రాహ॥ విశ్వమితి ॥ జగదఙ్కురః, జగదఙ్కురస్థానీయం, యస్య సః, జగదఙ్కురః, జగత్కారణభూతః, కూటస్థోఽవ్యాకృతో నిర్వికారో భగవాన్, ఆత్మగతం ,, సోఽభిధ్యాయశ్శరీరాత్స్వా,, దితి ప్రకారేణ, స్వశరీరభూత ప్రకృతిలీనం, విశ్వం, వ్యఞ్జయన్ వ్యఞ్జయితుం, స్వతేజసా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన, ఆత్మప్రస్వాపనం జీవాత్మనాం జ్ఞానసంకోచకం, తమ, స్తమోగుణం, అపిబత్ అభిభూతమకరోదిత్యర్థః ✻ ॥ ౨౧ ॥ ✻ కస్య గుణస్యావిర్భావాదిత్యపేక్షాయాం తద్దర్శయన్ మూలప్రకృతిమహతోర్వాసుదేవాఖ్యవ్యూహాధిష్ఠితత్వం తయోరన్తఃకరణభేదచిత్తబుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వం చాహ ॥ యత్తదితి ॥ భగవతః పదం ,, తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయ,, మిత్యుక్తరీత్యా, సత్త్వస్య ప్రకాశకత్వాత్, తద్గుణకస్య చిత్తస్య భగవదుపలబ్ధిస్థానత్వమిత్యర్థః, శాన్తం అభిభూతతమస్కం, అత ఏవ, స్వచ్ఛం ప్రకాశకం, సత్త్వగుణకం - యచ్చ - వాసుదేవాఖ్యం వాసుదేవాఖ్యభగవద్వ్యూహాధిష్ఠితం - యచ్చిత్తం అన్తఃకరణభేదచిత్తానుగ్రాహకం, మూలప్రకృత్యపరపర్యాయమవ్యక్తం, తదేవ, మహదాత్మకం మహత్తత్త్వాత్మనా అవస్థితమిత్యర్థః, అత్ర వాసుదేవాఖ్యం చిత్తమిత్యధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోశ్చాభేదవివక్షయా నిర్దేశః, నాత్ర చిత్తస్య వైకారికాహంకారకార్యాన్తఃకరణభేదస్య వాసుదేవాధిష్ఠితత్వం మహదాత్మకత్వం చోచ్యతే,,

ధత్త వీర్యం సాఽసూత మహత్తత్త్వం హిరణ్మయమ్॥ ౨౦॥ విశ్వమాత్మగతం వ్యఞ్జన్ కూటస్థో జగదఙ్కురః।
స్వతేజసాఽపిబత్తీవ్రమాత్మప్రస్వాపనం తమః॥ ౨౧॥ యత్తత్సత్త్వగుణం స్వచ్ఛం శాన్తం భగవతః పదమ్। య
దాహుర్వాసుదేవాఖ్యం చిత్తం తన్మహదాత్మకమ్॥ ౨౨॥ స్వచ్ఛత్వమవికారిత్వం శాన్తత్వమితి చేతసః। వృ
త్తిభిర్లక్షణం ప్రోక్తం యథాఽపాం ప్రకృతిః పరా ॥ ౨౩॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితా
త్। క్రియాశక్తిరహంకారస్త్రివిధస్సమపద్యత॥ ౨౪ ॥ వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చ యతో భవః। మనస

చిత్తం చైత్యస్తతోఽభవ ,, దితి చిత్తస్య క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ - మహత్కార్యాహంకారకార్యస్య చిత్తస్య మహదాత్మనావస్థానాయోగాచ్చ, కారణం హి కార్యాత్మనాఽవతిష్ఠతే, న తు కార్యం కారణాత్మనా, తత్తు సంహారదశాయాం యద్యపి సంభవతి - తథాప్యత్ర సృష్టిప్రకరణే తథాఽవస్థానమయుక్తం వక్తుం - నాపి మహదాత్మకమితి చిత్తస్యాన్తఃకరణభేదస్య మహదనుగ్రాహ్యత్వముచ్యతే, మహతో బుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వాత్ ,, మహాన్ బుద్ధిలక్షణ ఇత్యుక్తేః - న చాత్ర చిత్తశబ్దేన బుద్ధేరేవాన్తఃకరణభేదో వివక్షిత ఇతి వక్తుం శక్యం - బుద్ధేర్వాసుదేవాధిష్ఠితత్వానుపపత్తేః ,, బుద్ధేర్గిరాం పతి,, రితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - తస్మాదత్రాభిభూతతమస్కముద్భూతసత్త్వగుణమవ్యక్తమేవ వాసుదేవాధిష్ఠితం మహదాత్మనా పరిణతమిత్యవధారణీయం - తత్ర - యదవ్యక్తస్యాధిష్ఠాతా వాసుదేవ - స ఏవ మహతోఽప్యధిష్ఠాతా - అధిష్ఠాత్రన్తరానుక్తేః ✻ ॥ ౨౨ ॥ ✻ కథం చాఽన్తఃకరణమవ్యక్తానుగృహీతం సచ్చిత్తమితి లక్ష్యత ఇత్యత్రాహ॥ స్వచ్ఛత్వమితి॥ స్వచ్ఛత్వం భగవద్బింబగ్రాహిత్వం, అవికారిత్వం విక్షేపాదిరాహిత్యం - అత ఏవ - శాన్తత్వం రజస్తమోభ్యామనభిభూతత్వం ఇత్యేవం రూపైః స్వచ్ఛత్వాదిభి - శ్చేతసో వృత్తిభి - ర్లక్షణం - ప్రోక్తం - యదా స్వచ్ఛత్వాదిగుణకం మన - స్తదా సత్త్వోత్తరావ్యక్తానుగృహీతమితి చోక్తో వృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇత్యర్థ - స్స్వచ్ఛత్వాదౌ దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ అపామప్సు సాం - పరా ప్రకృతిః అనారోపితస్వస్వభావః - యథా - అపాం స్వభావరూపం స్వచ్ఛత్వం ఫేనతరఙ్గాదిరాహిత్యం ఏవం స్వచ్ఛత్వాదికం యదా భవతి - తదాఽవ్యక్తానుగృహీతం మన ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౨౩ ॥ ✻ ఏవమధ్యవసాయాదివృత్తిభిర్బుద్ధేర్మహత్తత్త్వానుగృహీతత్వం వేదితవ్యం। అథాహంకారోత్పత్తిప్రకారం వదం స్తత్స్వరూపం తదవాన్తరభేదం తదధిష్ఠాతారం చాహ త్రిభిః॥ మహత్తత్త్వాదితి॥ భగవతో, వీర్యేణ సంకల్పరూపజ్ఞానేన - చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - అత ఏవ, వికుర్వాణాత్ మహత్తత్త్వా - ద్వైకారికతైజసతామసభేదేన త్రివిధః - క్రియాశక్తిః క్రియాశబ్దేన ప్రవర్తకరజోగుణ ఉచ్యతే రజోగుణోద్రిక్త ఇత్యర్థః - అహఙ్కారః - సమపద్యత ఉదభూత్ ✻ ॥ ౨౪ ॥ ✻ కోఽసావహంకార ఇత్యత్రాహ। యతః త్రివిధాహంకారాత్ - మనసః ఇన్ద్రియాణాం

జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాం-మహతాం భూతానాం ఆకాశాదీనాం- అపిశబ్దాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రాణాం చ-భవదుత్పత్తిః-మనఆదీనాం కారణమిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ తస్యాహంకారస్య సంకర్షణాధిష్ఠితత్వమాహ ॥ సహస్రశిరసమితి ॥ సహస్రశిరసం సహస్రఫణ-మనన్తశబ్దవాచ్యం । సాక్షాత్సంకర్షణాఖ్య భగవద్వ్యూహం - పురుషం పరమపురుషం-భూతేన్ద్రియమనోమయం భూతాదీనాం కారణం-మహంకారం- ప్రచక్షతే సంకర్షణాధిష్ఠితమహంకారం ప్రచక్షత ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ అస్యాహంకారస్య లక్షణం తస్య స్వకార్యభూతాన్తఃకరణద్వారాహంకారానుగ్రాహకత్వం-తద్వృత్తివిశిష్ట్యం చాహ ॥ కర్తృత్వమితి ॥ కర్తృత్వాభిమానః ఆత్మని గమనాదౌ క్రియత్వాభిమానో యదా మనసి స్యాత్ - తదాఽహంకారానుగృహీతం మనఇత్యర్థః ॥ ఏవం కరణత్వమిన్ద్రియత్వం-కార్యత్వం దేహత్వం- చేతి, లక్షణమహంకారస్య లక్షణం, చిహ్నభూతేన్ద్రియకారణత్వాదహంకారస్యేత్యర్థః - శాన్తత్వం ప్రకాశకత్వం-ఘోరత్వం విక్షిప్తత్వం - మూఢత్వం చేతి వాఽహంకృతేర్లక్షణం తత్తత్కారణగుణత్రయరూపేణాహంకారో లక్ష్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ అథ మనస ఉత్పత్తిప్రకారం తల్లక్షణమధిష్ఠాతారం చాహ ॥ వైకారికాదితి ॥ వికుర్వాణాద్వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారా-న్మనస్తత్త్వమజాయత, యత్ - మనః సంకల్పవికల్పాభ్యాం వర్తతే, సంకల్పః- సమిత్యేకీకారే, దేహాదిభిరాత్మనోఽపృథక్త్వేన చిన్తనం-వికల్పో- వివిధవిషయచిన్తనం-యదాఽన్తఃకరణే తైజసాహంకారానుగ్రహాత్, సంకల్పవికల్పౌ భవతః తదా తదేవాన్తఃకరణం మనఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః-తస్య ప్రద్యుమ్నాధిష్ఠితత్వమాహ ॥ కామసంభవ ఇతి ॥ వైకారిక ఇతి శేషః, కామః ప్రద్యుమ్నః- తస్య సంభవః సమ్యగ్భవతి సంభవః, తస్యాభివ్యక్తిరిత్యర్థః - అయమధిష్ఠాతా ప్రద్యుమ్నో మనఃకారణస్య వైకారికాహంకారస్య - నతు మనసః “మనసశ్చన్ద్రమా జాత” ఇతి తదధిష్ఠాతుర్వక్ష్యమాణత్వాత్-అస్య మనసోఽనుగ్రాహకస్తు- తైజసోఽహంకారః “లోభః ప్రవృత్తిరారమ్భః కర్మణామశమః స్పృహా, రజస్యేతాని” తిస్పృహాదీనాం రజఃకార్యత్వాగానా - త్తస్య ప్రవర్తకాత్వా

~~~

చ్చేన్ద్రియాణాం చ భూతానాం మహతామపి ॥ ౨౪ ॥ సహస్రశిరసం సాక్షాద్యమనన్తం ప్రచక్షతే । సంకర్షణాఖ్యం పురుషం భూతేన్ద్రియమనోమయమ్ ॥ ౨౫ ॥ కర్తృత్వం కరణత్వం చ కార్యత్వం చేతి లక్షణమ్ । శాన్తఘోరవిమూఢత్వమితి వా స్యాదహంకృతేః ॥ ౨౬ ॥ వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత । యత్సంకల్పవికల్పాభ్యాం వర్తతే కామసంభవః ॥ ౨౭ ॥ యం విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరమ్ । శారదేన్దీవరశ్యామం సంరాధ్యం యోగిభిః శనైః ॥ ౨౮ ॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాద్బుద్ధితత్త్వమభూత్సతి । ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానమిన్ద్రియాణామనుగ్రహః ॥ ౩౦ ॥ సంశయోఽథ విపర్యాసో నిశ్చయః స్మృతిరేవ చ । స్వాప ఇత్యుచ్యతే బు

~~~

త్క్రియాశక్తియుక్తత్వాచ్చ - ఏవం తామసాహంకారకార్యస్యాకాశాదేరపి స్వస్వకార్యజననే తైజసోఽహంకారోఽనుగ్రాహకో వేదితవ్యః-ఏవం చ, సామాన్యేనోక్తమహంకారాధిష్ఠాతృత్వం, సంకర్షణస్య-తత్తామసాహంకారాధిష్ఠాతృత్వమేవేతి విశేషే పర్యవసన్నం బోధ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ అస్య తైజసాహంకారస్యాధిష్ఠాతారం వదన్ కోసావిన్ద్రియేషు తత్కృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యాదిరేవ సద్వ్యక్తి రిన్ద్రియేష్వనుగ్రహత్వం వృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇత్యాహ ॥ యమితి త్రిభిః ॥ హృషీకాణామిన్ద్రియాణామధీశ్వరం అధిష్ఠాతారం- అనిరుద్ధాధిష్ఠేయత్తైజసాహంకారానుగ్రాహ్యత్వాదిన్ద్రియాణామప్యనిరుద్ధాధిష్ఠితత్వముక్తం-శరత్కాలీనేన్దీవరవచ్ఛ్యామం బుధిభిశ్శనైస్సమ్యగారాధనీయమనిరుద్ధాఖ్యవ్యూహం, యం తైజసాహంకారం, విదుః అనిరుద్ధాధిష్ఠితం తైజసాహంకారం విదురిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ తస్మాత్తైజసాద్వి క్రియమాణాత్, హే సతి-ఇన్ద్రియాణామనుగ్రహరూపం బుద్ధితత్త్వం-బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః-జ్ఞానస్య వ్యాపజననసామర్థ్య-మభూత్, కథం బుద్ధితత్త్వస్యేన్ద్రియానుగ్రహత్వమవగమ్యత ఇత్యాశఙ్కాయాం స్వవృత్తిభిరిత్యాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదయో బుద్ధితత్త్వస్య వృత్తయః, తత్ర ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యమాత్రావభాసరూపం జ్ఞానం, వ్యావర్తకాకారజ్ఞానాభావాత్ ॥ ౩౦ ॥ సంశయ ఇతి ॥ సంశయో వికల్పజ్ఞానం-విపర్యాసశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానే వివక్షితే, తత్ర ధర్మాన్తరస్య ధర్మ్యన్తరే ప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం-యథా పీతశ్శఙ్ఖ ఇతి-ధర్మ్యన్తరస్య ధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం-యథేదం రజతమితి శుక్తిశకలే, నిశ్చయః ప్రమారూపం-స్మృతిరనుభూతవస్తువిషయం జ్ఞానం-స్వాపో నిద్రా సంశయాదిస్వాపాన్తాభిః, పృథగసంకరేణ-వృత్తితః వృత్తిభిః బుద్ధేర్బుద్ధితత్త్వస్య-లక్షణమిన్ద్రియానుగ్రహత్వరూపలక్షణ-ముచ్యతే- యదేన్ద్రియాణాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదిజనకత్వం-తదా-తానీన్ద్రియాణి బుద్ధితత్త్వానుగృహీతానీత్యుచ్యత ఇత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ ఇన్ద్రియాణామితి కర్తరి షష్ఠీ-ఇన్ద్రియాణాం కార్యభూతం, ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యస్ఫురణమర్థేన్ద్రియసంబన్ధస్ఫురణం-తజ్జ

స్వవిజ్ఞానశబ్దవాచ్యం బుద్ధితత్త్వం - తైజసాహంకారా-ద్భూతాత్ - తదనుగ్రాహ్యేన్ద్రియకార్యత్వాదిత్యర్థః॥ సంశయాదయో జ్ఞానవిశేషాదిత్యాహ॥ సంశయ ఇతి॥ బుద్ధేర్లక్షణం బుద్ధేః ప్రకారః - వృత్తితః సచోపనిర్దోషేన్ద్రియవృత్తిభిరిత్యర్థః॥ ౩౧॥ ఉభయేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం తేషాం లక్షణం చాహ ॥ తైజసానీతి॥ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః జ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియవిభాగేన, ఉభయవిధానీన్ద్రియాణి - తైజసాన్యేవ - ఏవకారోఽహంకారాన్తరకార్యత్వవ్యుదాసార్థః - నను - పూర్వమిన్ద్రియాణామనుగ్రహ ఇతి తైజసాహంకారస్యేన్ద్రియానుగ్రాహకత్వముక్తం అత్ర త్విన్ద్రియాణాం తత్కార్యత్వమేవోచ్యత ఇతి విరోధః - మైవం - పూర్వత్ర - కోఽసావిన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానరూపోఽనుగ్రహ ఇత్యుక్తం - న చ తత్రాన్తఃకరణభేదస్య బుద్ధితత్త్వస్యైవోత్పత్తిరుచ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం - మహత్తత్త్వానుగృహీతాన్తఃకరణాధ్యవసాయాత్మకవృత్తివిశేషస్యైవ బుద్ధితత్త్వ "ద్రవ్యకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత" ఇతి మనస ఉత్పత్తికథనేనైవ సిద్ధత్వాత్, పృథగ్బుద్ధ్యుత్పత్తికథనస్యానపేక్షితత్వాత్ - అన్యథా చిత్తాహంకారయోరపి పృథగుత్పత్తికథనాపత్తేశ్చ - న చ తత్ర - నిశ్చయస్స్మృతిరేవ చ - ఇతి బుద్ధేర్వృత్తివిశేషస్య నిశ్చయస్య కథనాదధ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేవ బుద్ధితత్త్వమహాత్సతిత్యుచ్యత ఇతి చేన్న - అధ్యవసాయాత్మికాన్తఃకరణవృత్తివిశేషాయా బుద్ధేః పునర్వృత్త్యన్తరానుపపత్తేః - అన్యథాత్వస్యా అపి పునర్వృత్త్యన్తరం స్యాదిత్యనవస్థాప్రసఙ్గః తస్మాద్బుద్ధితత్త్వమభూదిత్యనేన జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యమభూత్ - నిశ్చయః ప్రమాత్మకం జ్ఞానమితి యథోక్త ఏవార్థస్సాధుః - తస్మాత్పూర్వత్ర బుద్ధితత్త్వరూప ఏవేన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇతి దర్శితం - అత్ర తు - సర్వేన్ద్రియాణామిన్ద్రియకారణస్య వైకారికస్య చ తైజసానుగ్రాహ్యత్వమేవ - న త్వహంకారాన్తరానుగ్రాహ్యత్వమిత్యుచ్యతే - అత ఏవోత్పత్తివాచకశ్శబ్దోఽత్ర న ప్రయుక్తః - యుక్తం చైతత్ - సహి తైజసస్య ప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తస్యానుగ్రాహకత్వమన్తరేణ పృథక్కార్యజననసామర్థ్యమస్తి న చైవం బుద్ధితత్త్వస్యాపి తైజసాదుత్పత్తిరనుపపన్నా కరముక్తైరితి వాచ్యం - తస్య తైజసకృతానుగ్రహప్రకారప్రదర్శనమాత్రపరత్వా

ద్ధేర్లక్షణం వృత్తితః పృథక్॥ ౩౧॥ తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః। ప్రాణస్య హి క్రియాశక్తిర్బుద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితా ॥ ౩౨ ॥ తామసాచ్చ వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్। శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభశ్శ్రోత్రం తు శబ్దగమ్॥ ౩౩॥ అర్థాశ్రయత్వం శబ్దస్య ద్రష్టుర్లిఙ్గత్వమేవ చ। తన్మాత్రత్వం చ నభసో లక్షణం క

క్ - తస్మాత్తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవేత్యస్యాయమర్థః - తైజసాహంకారానుగృహీతవైకారికాహంకారకార్యాణ్యేవోభయవిధానీన్ద్రియాణి - ఇన్ద్రియాణాం తైజసానుగృహీతవైకారికాదేవోత్పత్తిర్హి ద్వితీయస్కన్ధేఽభిహితా॥ ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ ప్రాణస్యహీతి ॥ హి యస్మాత్ - ప్రాణస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య, "ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి," ఇతి సర్వేన్ద్రియాణాం ప్రాణశబ్దవాచ్యత్వే - బుద్ధేరితి జ్ఞానేన్ద్రియగణస్య పృథగుపాదానాద్గోబలీవర్దన్యాయేనాత్ర కర్మేన్ద్రియవర్గపరః ప్రాణశబ్దః - తస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య - క్రియా గమనాదిః క్రియారూపా - శక్తిర్దృశ్యతే యలన్చ బుద్ధేః - బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః జ్ఞానేన్ద్రియవర్గః - తస్య - విజ్ఞానమత్ర ప్రకాశనం - ప్రకాశనరూపశక్తితా - దృశ్యతే - తత స్తైజసాహంకారానుగృహీతసాత్త్వికాహంకారకార్యాణ్యేవోభయేన్ద్రియాణీత్యర్థః - బుద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితేత్యనేనాత్రాపి జ్ఞానేన్ద్రియగణస్య వైకారికత్వం స్పష్టమేవోక్తం "తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశక" మితి సత్త్వస్యైవ ప్రకాశకత్వాత్ - నను - ఉభయేన్ద్రియాణామపి తైజసానుగృహీతవైకారికత్వే - ఉభయేషామపీన్ద్రియాణాం జ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయవత్త్వమేవ స్యాత్తత్తు న దృష్టమితి చేన్న - సత్త్వరజసోరుద్భవాభిభవయోగేన జ్ఞానేన్ద్రియోత్పాదనవేలాయాం - వైకారికే సత్త్వస్యోద్భవః - రజసోఽభిభవః - కర్మేన్ద్రియోత్పత్తివేలాయాం తు, రజస ఉద్భవ, స్సత్త్వస్యాభిభవ - ఇత్యాశయాత్ ॥ ౩౨ ॥ అథ తన్మాత్రోత్పత్తిపూర్వకమాకాశాదిమహాభూతోత్పత్తిం తయోః కార్యాపరపర్యాయం లక్షణం చాహ ॥ తామసాదితి పఞ్చదశభిః ॥ భగవద్వీర్యచోదితాత్ భగవత్సఙ్కల్పచోదితాత్ , అత ఏవ , వికుర్వాణాత్, తామసాదహంకారాత్, శబ్దమాత్రం శబ్దతన్మాత్రద్రవ్యం, అభూత్ ఉదభూత్, తస్మాచ్ఛబ్దమాత్రాత్ - నభః - ఉదభూత్, స శబ్దః కేన గృహ్యత ఇత్యత్రాహ॥ శ్రోత్రమితి॥ శ్రోత్రం తు శబ్దగమిత్యాదినా - శ్రోత్రాదీనాం నభఆదిభ్యో నోత్పత్తిరుచ్యతే, శ్రోత్రాదీనాం తైజసానుగృహీతవైకారికాదుత్పత్తేరుక్తత్వాత్ - కింతు - శబ్దాదిరూపవిషయోత్పత్త్యనన్తరం శ్రోత్రాదీనాం తత్సంబన్ధమాత్రముచ్యతే - శ్రోత్రం శ్రోత్రేన్ద్రియం - శబ్దగం శబ్దజ్ఞాపకమ్ ॥ ౩౩॥ కిం తచ్ఛబ్దతన్మాత్రం - కీదృశం తన్న

భ, ఇత్యపేక్షాయాం, తయోః కార్యముఖేన స్వరూపం శోధయతి ద్వాభ్యామ్॥ అర్థాశ్రయత్వం అర్థవాచకత్వం ద్రష్టృలిఙ్గత్వం ద్రష్టుస్సర్వజ్ఞస్య భగవతః లిఙ్గత్వం ప్రమాణభూతత్వం, భగవతశ్శాస్త్రయోనిత్వాత్, ద్రష్టుః ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుః లిఙ్గ్యతే ప్రతీయత ఇతి ద్రష్టృలిఙ్గం - తస్య భావస్తత్త్వమితి వా, ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుర్హి తద్వాచకశబ్దః ప్రతీయతే - యద్యపి శబ్దశ్రవణాదప్యర్థః ప్రతీయతే, తథాపి తదపి శబ్దస్య లక్షణమేవ, తదేవ హ్యర్థాశ్రయత్వమిత్యుక్తం, అర్థాశ్రయత్వం నామ శ్రోతురర్థప్రత్యాయకత్వమేవ, వక్తుర్ద్రష్టృత్వేనానుమాపకత్వం వా, అర్థం దృష్ట్వా హి వక్తాఽభివదతి, కుడ్యాద్యన్తరితస్యాపి వక్తుర్జ్ఞాపకత్వం వా, నభస్తన్మాత్రం ఆకాశస్యాసాధారణగుణత్వం, సూక్ష్మత్వం వా, శబ్దస్య, లక్షణం కార్యం, కవయో విదుః ✿ ॥ ౩౪ ॥ ✿ నభసో లక్షణమాహ॥ భూతానామితి॥ భూతానాం బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తభూతానాం, ఛిద్రదాతృత్వమవకాశదాతృత్వం, బహిరన్తర్వ్యవహారాస్పదత్వం, ప్రాణానాం ఇన్ద్రియాణాం, ఆత్మనశ్చ, ధిష్ణ్యత్వం స్థానత్వం, నాడ్యాదిచ్ఛిద్రరూపేణ నభస ఆకాశస్య, వృత్తిలక్షణం, వృత్తిః ఛిద్రదాతృత్వాదికార్యమేవ, లక్షణం ఏవముత్తరత్రాపి ఏకేన శ్లోకేన తన్మాత్రమహాభూతయోరుత్పత్తిః, ద్వితీయేన తన్మాత్రలక్షణం, తృతీయేన మహాభూతలక్షణమిత్యనుసన్ధేయమ్ ✿ ॥ ౩౫ ॥ ✿ నభస ఇతి॥ శబ్దతన్మాత్రాత్, శబ్దస్తన్మాత్రమసాధారణో యస్య, తస్మాత్, కాలగత్యా కాలశరీరకభగవత్సఙ్కల్పేన, వికుర్వతో విక్రియమాణాత్, నభస ఆకాశాత్ - స్పర్శః స్పర్శతన్మాత్రమభవత్, తతస్స్పర్శాద్వాయురభవత్, కోఽసౌ స్పర్శస్య గ్రాహక ఇత్యత్రాహ॥ త్వక్ త్వగిన్ద్రియం, స్పర్శస్య, సఙ్గ్రహః సమ్యగ్గ్రాహకః, ✿ సమ్యగ్గ్రహో

వయో విదుః॥ ౩౪ ॥ భూతానాం ఛిద్రదాతృత్వం బహిరన్తరమేవ చ। ప్రాణేన్ద్రియాత్మధిష్ణ్యత్వం నభసో వృత్తిలక్షణమ్॥ ౩౫ ॥ నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాత్కాలగత్యా వికుర్వతః। స్పర్శోఽభవత్తతో వాయుస్త్వక్స్పర్శస్య చ సఙ్గ్రహః॥ ౩౬ ॥ మృదుత్వం కఠినత్వం చ శైత్యముష్ణత్వమేవ చ। ఏతత్స్పర్శస్య స్పర్శత్వం తన్మాత్రత్వం నభస్వతః॥ ౩౭ ॥ చాలనం వ్యూహనం ప్రాప్తిర్నేతృత్వం ద్రవ్యశబ్దయోః। సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం వాయోః కర్మాభిలక్షణమ్॥ ౩౮ ॥ వాయోశ్చ స్పర్శతన్మాత్రాద్రూపం దైవేరితాదభూత్। సముత్థితం తతస్తేజశ్చక్షూ రూపోపలమ్భనమ్॥ ౩౯ ॥ ద్రవ్యాకృతిత్వం గుణతా వ్యక్తిసంస్థానమేవ చ। తేజస్త్వం తేజసస్సాధ్వి రూపమాత్రస్య వృత్తయః॥ ౪౦ ॥ ద్యోతనం పచనం పానమదనం హిమమర్దనమ్। తేజసో వృత్తయస్త్వేతాశ్శోషణం క్షుత్తృడేవ చ॥ ౪౧ ॥ రూపమాత్రాద్వికుర్వాణాత్తైజసాద్దైవచోదితాత్। రసమాత్రమభూత్తస్మాదమ్భో జిహ్వా రసగ్రహః॥ ౪౨ ॥ కషాయో మధురస్తిక్తః కట్వమ్ల ఇతి నైకధా। భౌతికానాం వికారేణ రస ఏకో విభిద్య

యయా సేతి వా ॥ ✿ సమ్యక్ గ్రహో యయా సేతి వేతి వ్యాఖ్యానం తు స్త్రీలిఙ్గపాఠాభిప్రాయేణ ✿ ॥ ౩౬ ॥ ✿ మృదుత్వాద్వయః, నభస్వతః వాయోః - తన్మాత్రత్వమసాధారణగుణత్వం చ, స్పర్శస్య స్పర్శత్వం లక్షణమిత్యర్థః ✿ ॥ ౩౭ ॥ ✿ చాలనం వృక్షశాఖాదేః, వ్యూహనం విభాగకరణం, ప్రాప్తిశ్చలితయోః సంయోజకత్వం - ద్రవ్యశబ్దయోర్నేతృత్వం - ద్రవ్యనేతృత్వం శబ్దనేతృత్వం, తత్ర ద్రవ్యనేతృత్వం ద్రవ్యస్య గన్ధవతో ఘ్రాణం ప్రతి, శబ్దనేతృత్వం దూరస్థశబ్దస్య శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వకరణం - సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం ధారకత్వం, వాయోః, కర్మైవాభిలక్షణమ్ ✿ ॥ ౩౮ ॥ ✿ వాయోరితి॥ స్పర్శః తన్మాత్రోఽసాధారణగుణో యస్య - తస్మాద్దైవేరితాదీశ్వరప్రేరితాద్వాయోః, రూపం రూపతన్మాత్రమభూత్ - తతః రూపాత్ - తేజః - సముత్థితం ఉత్పన్నం, అభూత్, కిం తద్రూపస్య గ్రాహకమిత్యత్రాహ॥ చక్షుః చక్షురిన్ద్రియం - రూపోపలమ్భనం రూపగ్రాహకమ్ ✿ ॥ ౩౯ ॥ ✿ ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్య భూతాన్తరవ్యావర్తకత్వం, గుణతా నిత్యం ద్రవ్యాశ్రయత్వం, వ్యక్తిసంస్థానం వ్యక్తేర్వ్యక్త్యన్తరవ్యావర్తకత్వం, తేజసః, తేజస్త్వమసాధారణగుణత్వం చ, హే సాధ్వి, రూపమాత్రస్య రూపతన్మాత్రస్య, వృత్తయః లక్షణానీత్యర్థః ✿ ॥ ౪౦ ॥ ✿ ద్యోతనం ప్రకాశనం, పచనం తణ్డులాదేః, క్షుత్తృట్ అశనాయా పిపాసే చ - తద్ద్వారేణ పాన - మదనం చ - హిమమర్దనం హిమాభిభవ - శ్శోషణం చ, తేజసో, వృత్తయః లక్షణాని - కార్యాణీతి యావత్ ✿ ॥ ౪౧ ॥ ✿ రూపమాత్రాదితి॥ దైవేన, చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - వికుర్వాణాత్ - రూపమాత్రాత్ రూపం తన్మాత్రం యస్య - తస్మాత్ - తైజసః, రసమాత్రం రసతన్మాత్రమభూత్ - తస్మాద్రసతన్మాత్రాత్ - అమ్భః - అభూత్ - కా రసతన్మాత్రస్య గ్రాహికేత్యత్రాహ॥ జిహ్వా రసనేన్ద్రియం - రసస్య గ్రహః గ్రాహికా ✿ ॥ ౪౨ ॥ ✿ కషాయ ఇతి॥ కషాయాదిషు లవణోఽపి ద్రష్టవ్యః, భౌతికానాం సాంసర్గికద్రవ్యాణాం - వికారేణ, ఏక ఏవ రసః, కషాయాదిభేదేన, అనేకధా

ఃభిఘ్నత్వగ్ఙత్తృష్ణః ॥౪౩॥ క్లేదనమార్ద్రీకరణం, పిణ్డనం మృగాదేః పిణ్డీకరణం - తృప్తిః తృప్తిదాతృత్వం, ప్రాణనం జీవనం, “ఆపోమయః ప్రాణః”, ఇతి శ్రుతేః, ఆప్యాయనం తృట్ వైక్లబ్యనివర్తనం, ఉన్దనం మృదూకరణం, తాపాపనోదః, భూయస్త్వం భూపాదావుద్ధృతస్యాపి పునరుద్భవః, పాశ్చభౌతికేష్వపి జలాంశస్య న్యూనాయస్త్వం వా - తథా చ సూత్రకారః, “త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్”, ఇతి, ఇమాః క్లేదనాదయః, తేజసో వృత్తయః ॥౪౪॥ దైవచోదితాత్, వికుర్వాణాత్, రసమాత్రాత్, అమ్భసః, గన్ధతన్మాత్రమభూత్, తస్మాద్గన్ధమాత్రాత్ - పృథ్వీ, అభూత్, ఘ్రాణః ఘ్రాణేన్ద్రియం - గన్ధగః గన్ధగ్రాహకః ॥౪౫॥ ఏక ఏవ గన్ధః, ద్రవ్యాణాం సంసర్గిద్రవ్యాణాం, వైషమ్యాద్వికారాత్, పృథక్ కరమ్భాదిభేదేన - విభిద్యతే, తత్ర కరమ్భో మిశ్రగన్ధః - యథా వ్యఞ్జనాదీనాం హిఙ్గ్వాదిసంస్కారైః - పూతిర్దుర్గన్ధః, సౌరభ్యం కర్పూరాదేః, శాన్తం శతపత్రాదేః ఉగ్రో లశునాదేః, ఆమ్లః పర్యుషితభుక్తాన్నాదేః ॥౪౬॥ భావనం ఘటాదివిష్వాగసనం, బ్రాహ్మణస్థానం బ్రాహ్మణశబ్దశ్చరాచరోపలక్షణార్థః, సర్వేషామాధారత్వమిత్యర్థః, బ్రహ్మణ ఇతి పాఠే తు, బ్రహ్మణః బ్రహ్మకులస్య - స్థానమితి స ఏవార్థః, సద్విశేషణం సతాం కార్యాంశానాం విశేషకత్వం, వ్రీహ్యాదికార్యాణాం దేశభేదేన సారాసారవత్త్వదర్శనాత్ - సర్వసత్త్వగుణోద్భేదః సత్త్వశబ్దః ప్రాణినామాకారవిశేషహేతుత్వం, యద్వా, శబ్దాదిసర్వసత్త్వగుణవత్త్వం చేతి, పృథివ్యా వృత్తిః కార్యమేవ లక్షణమిత్యర్థః ॥౪౭॥ శ్రోత్రాదీనాం శబ్దాదిగ్రాహకత్వముక్తం, తేషాం చ లక్షణం తదేవేత్యాహ పఞ్చభిరర్ధైః ॥ నభస ఆకాశస్య, గుణవిశేషః, శబ్దో, యస్యార్థవిషయః, గ్రాహ్య ఇతి యావత్, తత్, శ్రోత్రమ్, ఉచ్యతే, ఆకాశాసాధారణగుణశబ్దగ్రాహకత్వమేవ శ్రోత్రత్వమిత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి వేదితవ్యమ్ ॥౪౮॥౪౯॥ యదుక్తం పృథివ్యాస్సర్వసత్త్వగుణోద్భేద ఇతి లక్షణం తద్వివేచయతి ॥ పరస్యేతి ॥ హి యస్మాత్, పరస్య కారణస్య, ధర్మశ్శబ్దాది, రపరస్మిన్ కార్యే వాయ్వాదౌ, సమన్వయాత్ సమవాయాత్ - దృశ్యతే - అతస్తస్మాత్ - భావానామాకాశాదీనాం - విశేషః - శబ్దాదిః, భూమౌ పృథివ్యామేవ, ఉపలక్ష్యతే దృశ్యతే ॥౫౦॥ ఏవం మహదాదిపృథివ్యన్తభూతసృష్టిమభిధాయ తేభ్యోఽణ్డోత్పత్తిమభిధాస్యన్, “నానావీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తే సంహతిం వినా”, ఇత్యుక్తరీత్యా, ఈశ్వరానుప్రవేశమన్తరేణ కార్యాసామర్థ్యం వదన్ - తేష్వీశ్వరానుప్రవేశమాహ ॥ ఏతానీతి ॥ ఏతాని మహదాదీని పృథివ్యన్తాని సప్త తత్త్వాని - తన్మాత్రాణి నూనం తేషు - ఇన్ద్రియాణ్యహంకారే చాన్తర్భావ్య సప్తేతి నిర్దేశః - యదా అసంహత్య అమిళిత్వా - స్థితాని - తదా - కాలకర్మగుణోపేతః - కర్మ అదృష్టం - గుణాస్సత్త్వాదిః కాలాదిభిరుపేతః జగదాదిరీశ్వరః - తాని మహదాదితత్త్వాని, ఉపావిశత్ ॥౫౧॥ మేలనం సంహతత్వసమాగతత్వభేదేన ద్వివిధం సంహతత్వం నామ పృథక్స్థిత్యర్హసంయోగమాత్రం - సమాగతత్వం పృథక్స్థిత్యనర్హసంశ్లేషవిశేషః - ఏతద్ద్వయాభావాత్ స్రష్టుమసమర్థాన్యవస్థితాని తత్త్వానీశ్వరానుప్రవేశాదుభయం ప్రాప్తైర్భ్యస్తేభ్యోఽణ్డం సృష్టమిత్యాహ ॥ తత ఇతి ॥ తతః ఈశ్వరానుప్రవేశానన్తరం - తేన ఈశ్వరానుప్రవేశేన హేతునా - అనువిద్ధేభ్యస్సమాగతేభ్యః - యుక్తేభ్యస్సంహతేభ్యస్తత్త్వేభ్యః - అచేతనమధిష్ఠాతృచేతనరహితం - అణ్డం - ముత్థితం ఉత్పన్నం కీదృశం తదేతదణ్డమిత్యత్రాహ - యస్మాదణ్డాత్ అసౌ - విరాట్ సమష్టిపురుషో బ్రహ్మా - ఉదతిష్ఠత్ ఉదభూత్ ॥౫౨॥ [illegible] శేషాఖ్యమణ్డం బ

శ్లో॥ తే॥౪౩॥ క్లేదనం పిణ్డనం తృప్తిః ప్రాణనాప్యాయనోన్దనమ్ । తాపాపనోదో భూయస్త్వమమ్భసో వృత్తయస్త్విమాః॥౪౪॥ రసమాత్రాద్వికుర్వాణాదమ్భసో దైవచోదితాత్ । గన్ధమాత్రమభూత్తస్మాత్పృథ్వీ ఘ్రాణస్తు గన్ధగః, ౪౫॥ కరమ్భపూతిసౌరభ్యశాన్తోగ్రామ్లాదిభిః పృథక్ । ద్రవ్యావయవవైషమ్యాద్గన్ధ ఏకో విభిద్యతే॥౪౬॥ భావనం బ్రాహ్మణస్థానం ధారణం సద్విశేషణమ్ । సర్వసత్త్వగుణోద్భేదః పృథివీవృత్తిలక్షణమ్॥౪౭॥ నభోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్ఛ్రోత్రముచ్యతే । వాయోర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తత్స్పర్శనం విదుః॥౪౮॥ తేజోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్చక్షురుచ్యతే । అమ్భోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్రసనం విదుః॥ భూమేర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్ఘ్రాణముచ్యతే॥ ౪౯॥ పరస్య దృశ్యతే ధర్మో హ్యపరస్మిన్ సమన్వయాత్ । అతో విశేషో భావానాం భూమావేవోపలక్ష్యతే॥౫౦॥ ఏతాన్యసంహత్య యదా మహదాదీని సప్త వై । [న శేకుః పురుషం స్రష్టుం భోగాయతనముత్తమం] । కాలకర్మగుణోపేతో జగదాదిరుపావిశత్ ॥౫౧॥ తతస్తేనానువిద్ధేభ్యో యుక్తేభ్యోఽణ్డమచేతనమ్ । ఉత్థితం పురుషో యస్మాదుదతిష్ఠదసౌ విరాట్॥౫౨॥ ఏతదణ్డం విశే

౪౬॥శ్లో॥పా భావనం బ్రహ్మణస్థానం

హిః-ప్రధానేనప్రకృత్యా-ఆవృతైః - క్రమవృద్ధైః క్రమశః ఉత్తరోత్తరమధికైః-కియదాధిక్యంతత్రాహ-దశోత్తరైః దశగుణితోత్తరైః-ఉత్తరోత్తరందశగుణాధికైరిత్యర్థః-తోయాదిభిః- తోయగ్రహణంపృథివ్యాఉపలక్షణం-పృథివ్యాదిభిరిత్యర్థః-పరివృతంపరివేష్టితమ్ ॥ ౫౩ ॥ యత్రయస్మిన్నణ్డేలోకవితానః దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః-భవతి-తద్భగవతోహరేః-రూపంశరీరమిత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ ఏవంమహదాదిచతుర్ముఖాన్తస్సృష్టిరుక్తా-అథసమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్యతత్తదవయవాద్దేవాదివ్యష్టిశరీరాణామిన్ద్రియతత్స్థానతదభిమానిదేవతానాంవిభాగంవివక్షుస్సోఽపివిభాగశ్చతుర్ముఖశరీరకపరమాత్మకర్తృకఏవేత్యాహ॥ హిరణ్మయాదితి॥సలిలేశయాత్ ఉషితాత్- హిరణ్మయాత్ప్రకాశబహులాత్-దణ్డకోశాదుత్థాయఅణ్డకోశేశయానోఽనిరుద్ధరూపీభగవాన్-తత-ఉత్థాయప్రవృత్త్యున్ముఖోభూత్వా- తంచతుర్ముఖమావిశ్య-మహాదేవోభగవాన్-ఖమిన్ద్రియగణంబహుధాఅనేకధా-నిర్బిభేద-సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్థమిన్ద్రియగణం-వ్యష్టిరూపేణానేకధావిభక్తమకరోదిత్యర్థః ॥ ౫౫॥ విభాగమేవాహనిరభిద్యతేత్యష్టభిః -అస్యబ్రహ్మణః ప్రథమం-ముఖం-నిరభిద్యత, నటస్యత్రుణోతితివ-దస్యేతిపఞ్చమ్యర్థసైవశేషత్వవివక్షయాషష్ఠీబోధ్యా - సమష్టిభూతబ్రహ్మశరీరముఖాద్దేవాదీనాంవాగిన్ద్రియాధిష్ఠానంవ్యష్టిముఖంవిభక్తమభూదిత్యర్థః-తతోవాణీవాగ్వ్యష్టి-రభవత్-వాణ్యాఃవాగిన్ద్రియాత్- తదధిష్ఠాతావహ్నిరభవత్ విభక్తోభూత్-అథోఅనన్తరంఅస్య - నాసేఘ్రాణేన్ద్రియాధిష్ఠానేనాసాబిలే-వ్యష్టీనాంనిరభిద్యేతామ్ ॥ అతఃనాసాభ్యాం - ఘ్రాణఃఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్టిః - ఏతయోఃఏతస్యఘ్రాణేన్ద్రియస్య - అధిష్ఠానాపేక్షయాఏతయోరితిద్వివచననిర్దేశః,యద్వా-ఏతయోఃనాసయోః-ప్రాణఃప్రాణాధీనః,ఘ్రాణ-ఏతయోరభవదిత్యనుషఙ్గః ॥ ౫౬॥ ఘ్రా

పాఖ్యంక్రమవృద్ధైర్దశోత్తరైః । తోయాదిభిఃపరివృతంప్రధానేనావృతైర్బహిః॥ ౫౩॥యత్రలోకవితానోఽయంరూపంభగవతోహరేః॥౫౪॥హిరణ్మయాదణ్డకోశాదుత్థాయసలిలేశయాత్ ।తమాఽఽవిశ్యమహాదేవోబహుధానిర్బిభేదఖమ్॥౫౫॥నిరభిద్యతాస్యప్రథమంముఖంవాణీతతోభవత్ ।వాణ్యావహ్నిరథోనాసేప్రాణోఽతోఘ్రాణఏతయోః॥౫౬॥ఘ్రాణాద్వాయురభిద్యేతామక్షిణీచక్షురేతయోః । తస్మాత్సూర్యోఽన్వభిద్యేతాంకర్ణౌశ్రోత్రంతతోదిశః॥౫౭॥నిర్బిభేదవిరాజస్త్వగ్రోమశ్మశ్ర్వాదయస్తతః । తతఓషధయశ్చాసఞ్శిశ్నంనిర్బిభిదేతతః॥౫౮॥ రేతస్తస్మాదాపఆసన్నిరభిద్యతవైగుదమ్ । గుదాదపానోఽపానాచ్చమృత్యుర్లోకభయఙ్కరః॥౫౯॥హస్తౌచనిరభిద్యేతాంబలంతాభ్యాంతతస్స్వరాట్। పాదౌచనిరభిద్యేతాంగతిస్తాభ్యాంతతోహరిః ॥౬౦ ॥నాడ్యోఽస్యనిరభిద్యన్తతాభ్యోలోహితమాభృతమ్ । నద్యస్తతస్సమభవన్నుదరంనిరభిద్యత ॥ ౬౧ ॥ క్షుత్పిపాసేతతస్స్యాతాంసముద్రస్త్వేతయోరభూత్ । అథాస్యహృదయంభిన్నంహృదయాన్మనఉత్థితమ్ ॥ ౬౨ ॥ మనసశ్చన్ద్రమాజాతోబుద్ధిర్బుద్ధేర్గిరాంపతిః। అహఙ్కారస్తతోరుద్రశ్చిత్తం

ణాదనన్తరం తదధిష్ఠాతావాయుశ్చ-ప్రాణాధీనత్వంసర్వేన్ద్రియేష్వపిద్రష్టవ్యం- తథాహి-ఛన్దోగవాజసనేయినాంప్రాణవిద్యాయాం"తేహవైదేవతాఅహంశ్రేయసేవ్యూదిరేఅహంశ్రేయసేవివదమానా"ఇతిచోపక్రమ్య,వాగాదీన్యేకైకాపక్రమణే [illegible] ఇన్ద్రియాణాంశరీరస్యచస్థితింతత్కార్యంచావికలంప్రతిపాద్య-ప్రాణోత్క్రమణేసర్వేషాంవిశరణమకార్యకరత్వంచాభిధాయ,సర్వేషాంప్రాణాధీనస్థితిత్వమభిహితం- అక్షిణీచక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానే-అభిద్యేతాంవిభక్తేఅభవతాం-ఏతయోరక్ష్ణోఃచక్షురిన్ద్రియం,నిరభిద్యత,తస్మాచ్చక్షుషఃసూర్యశ్చక్షుషోఽధిష్ఠాతా-అభవత్-కర్ణౌశ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానే-నిరభిద్యేతాంతతఃశ్రోత్రేన్ద్రియం-తదధిదేవతాదిశశ్చ - నిరభిద్యన్త ॥౫౭॥ విరాజోబ్రహ్మణః-రోమశ్మశ్ర్వాదయస్త్వగిన్ద్రియాధిష్ఠానభూతా - స్తత- స్త్వగిన్ద్రియంతతస్తదధిదేవతాఓషధయశ్చ-సన్-ఏవంశిశ్నముపస్థేన్ద్రియాధిష్ఠానమ్ ॥౫౮॥ రేతఉపస్థేన్ద్రియం-తదధిదేవతాఆపః-గుదంపాయ్విన్ద్రియాధిష్ఠానం-పాయ్విన్ద్రియరూపోఽపానఃప్రాణః,తదధిష్ఠాతాలోకసంహర్తామృత్యుః ॥౫౯॥ హస్తౌపాణీన్ద్రియాధిష్ఠానం బలాఖ్యంపాణీన్ద్రియం-తదధిష్ఠాతాస్వరాట్-స్వరాడథైన్ద్రః"స్వరాడిన్ద్రఃప్రథమమాసీ"దితిశ్రుతేః-పాదౌపాదేన్ద్రియాధిష్ఠానం,గత్యాఖ్యంపాదేన్ద్రియం తదధిదేవతాహరిరుపేన్ద్రః ॥౬౦॥ అస్యబ్రహ్మణః-నాడ్యఃఅధిష్ఠానం- ఆభృతంపూర్ణం-లోహితమిన్ద్రియస్థానీయం-తదధిదేవతానద్యః ఉదరమధిష్ఠానమ్ ।౬౧॥ క్షుత్పిపాసే ఇన్ద్రియస్థానీయే-సముద్రోఽధిదేవతా-హృదయపుణ్డరీకాకారమధిష్ఠానం-మనస్సఙ్కల్పాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాన్తరిన్ద్రియమ్ ॥౬౨॥ చన్ద్రమాఅధిదేవతా-హృదయాదేవాధిష్ఠానాద్వ్యవసాయాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నబుద్ధిరూపంతదిన్ద్రియం-తదధిదేవతా

గిరాంపతిర్బ్రహ్మా - తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం-తత్రాభిమానాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాహంకారాఖ్యమన్తఃకరణమిన్ద్రియం,తదధిదేవతా రుద్ర-స్తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం చిత్తాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నచిత్తాఖ్యమన్తఃకరణమిన్ద్రియం,తదభిమానీ చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః-నిరభిధ్యతేత్యర్థః- అత్ర-చతుర్ముఖశరీరాచ్చతుర్ముఖస్యోపేన్ద్రియస్యాపి భాగోక్తిరిన్ద్రియాభిమానిదేవతాత్వాకారేణేతి న విరోధః ॥౬౩॥ ఏవం సమష్టిభూతచతుర్ముఖదేహస్థవాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠానేభ్యో దేవాదివ్యష్టినామిన్ద్రియతత్స్థానతదధిదేవతాసృష్టిరుక్తా- అథ-క్షేత్రజ్ఞభోగాయతనత్వాద్దేవాదిశరీరాణాం తత్ర ప్రాధాన్యం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యేత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రతిపిపాదయిషుర్వాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠాతృదేవతానాం వ్యష్టీనాం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థాధిష్ఠానేషు ప్రవిష్టానామపి క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమన్తరేణ వ్యష్టిశరీరభూతజాతస్య ప్రవృత్తిక్షమత్వసంపాదనాసామర్థ్యమాహ॥ఏత ఇతి॥ ఏతే దేవాః ఇన్ద్రియసహితాస్తదభిమానివాగాదిదేవాః అభ్యుత్థితాః సమష్టిచతుర్ముఖశరీరాదుత్పన్నాః-అస్య దేవాదివ్యష్టిశరీరరూపభూతజాతస్య ప్రవిశ్యేతి శేషః ఉత్థాపనే ప్రవృత్త్యున్ముఖీకరణే-నాశకన్ అసమర్థా బభూవుః-ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ పునరావివిశురిత్యాదినా॥ పునశ్శబ్దోఽసామర్థ్యప్రతిపాదనారమ్భద్యోతకః-తం-దేవాదివ్యష్టిశరీరం-ఖాని గేహాధిష్ఠితానీన్ద్రియాణి-ఉత్థాపయితుం ప్రవృత్త్యున్ముఖం కర్తుం-క్రమాత్-ఆవివిశుః తత్తదధిష్ఠానం ప్రవివిశుః ॥౬౪॥ కా దేవతా కేనేన్ద్రియేణ కుత్ర ప్రవిష్టా ఉత్థాపనాశక్తా బభూవేత్యత్రాహ॥ వహ్నిరిత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ వహ్నిరధిదేవతా-వాచా వాగిన్ద్రియేణ సహ-ముఖం దేవాదివ్యష్టిముఖం- భేజే ఆవిశత్ - తదా-అసౌ విరాట్ విరాట్కార్య

చైత్త్యస్తతోఽభవత్ ॥ ౬౩ ॥ ఏతే హ్యభ్యుత్థితా దేవా నైవాస్యోత్థాపనేఽశకన్। పునరావివిశుః ఖాని త
ముత్థాపయితుం క్రమాత్ ॥ ౬౪ ॥ వహ్నిర్వాచా ముఖం భేజే నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్। ఘ్రాణేన నాసికే వాయు
ర్నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౬౫ । అక్షిణీ చక్షుషాఽఽదిత్యో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్। శ్రోత్రేణ కర్ణౌ చ దిశో నోద
తిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥౬౬॥ త్వచం రోమభిరోషధ్యో నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్। రేతసా శిశ్నమాపస్తు నోదతిష్ఠత్త
తో విరాట్ ॥ ౬౭ ॥ గుదం మృత్యురపానేన నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్। విష్ణుర్గత్యైవ చరణౌ నోదతిష్ఠత్తతో వి
రాట్॥౬౮॥హస్తావిన్ద్రో బలేనైవ నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । నాడీర్నద్యో లోహితేన నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్॥
క్షుత్తృడ్భ్యాముదరం సిన్ధుర్నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్। హృదయం మనసా చన్ద్రో నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్॥ ౭౦॥
బుద్ధ్యా బ్రహ్మాపి హృదయం నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్। రుద్రోఽభిమత్యా హృదయం నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్॥ ౭౧
చిత్తేన హృదయం చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః ప్రావిశద్యదా। విరాట్తదైవ పురుషస్సలిలాదుదతిష్ఠత ॥ ౭౨ ॥ యథా ప్ర
సుప్తం పురుషం ప్రాణేన్ద్రియమనోధియః। ప్రభవన్తి వినా యేన నోత్థాపయితుమోజసా॥ ౭౩ ॥ తస్మిన్ స్తం

భూతవ్యష్టిశరీరజాతం-నోదతిష్ఠత్ - న ప్రవృత్త్యున్ముఖోఽభూత్ ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ - సర్వత్ర విరాట్ఛబ్దేన విరాట్కార్యభూతత్వాద్వ్యష్టిశరీరభూతజాతం లక్ష్యతే- అన్యథా చతుర్ముఖసృష్టానాం వహ్న్యాదీనాం చతుర్ముఖశరీరోత్థాపకత్వాశక్తేః ॥ ౬౫ ॥ ౬౬॥౬౭॥౬౮॥౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ఏవం స్వతస్సేన్ద్రియాణాం దేవానాముత్థాపనాశక్తిమభిధాయ క్షేత్రజ్ఞాధీనం తేషాముత్థాపకత్వమిత్యాహ॥చిత్తేనేతి॥ చైత్యః చిత్తాధిదేవః క్షేత్రజ్ఞః-హృదయమధిష్ఠానం-చిత్తేన సహ యదా - ప్రావిశత్, తదైవ-విరాట్పురుషః విరాట్కార్యభూతో దేవాదిరూపః పురుషః- సలిలాత్ సలిలకార్యభూతబ్రహ్మాణ్డాత్-ఇయం ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, సలిలమావిశ్యేత్యర్థః, ఉదతిష్ఠత్ ప్రవృత్తిక్షమోఽభూదిత్యర్థః ॥ ౭౨ ॥ ఏతదేవ సదృష్టాన్తమాహ॥యథేతి॥ యథా ప్రాణాదయః-ఓజసా స్వబలేన-ప్రసుప్తం,పురుషం-యేన వినా క్షేత్రజ్ఞేన వినా- యద్వ్యాపారమన్తరేత్యర్థః-ఉత్థాపయితుం-న ప్రభవన్తి న సమర్థాః-తథా-వహ్న్యాదయోఽపి స్వాధిష్ఠేయైరిన్ద్రియైస్సహ - దేవాదిశరీరాణి ప్రవిశ్యాపి-క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమన్తరేణోత్థాపనాశక్తా ఇత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యైవ ప్రాధాన్యముక్తం-తస్యైతస్య క్షేత్రజ్ఞస్యానుచిన్తనం భగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వేన కార్యమిత్యాహ॥తమితి॥ ప్రత్యగాత్మానం [illegible], యోగే తద్యాథాత్మ్యవివేచనరూపయోగే - ప్రవృత్తయా ధియా అస్మిన్ దేహే-వివిచ్య శరీరబుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదిభ్యః పృథక్కృత్య-భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా-విరక్త్యా కామానభిష్వఙ్గేణ జ్ఞానేన బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానేన చ-ఆత్మని మనసి-చిన్తయేత్, యద్వా, ప్రత్యగాత్మానం-ధియా వివిచ్య-ఆత్మని తస్మిన్ ప్రత్యగాత్మని, పరమాత్మానమితి శేషః-విరక్త్యా అవిహితప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవిషయవైరాగ్యేణ - అనేన కర్మయోగ ఉక్తః జ్ఞానేన ప్రత్యగాత్మనయాథాత్మ్యజ్ఞా

నయోగేన-భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీతయా భక్త్యేత్యర్థః, చిన్తయేత్ ॥ ౭౪ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారకథనేన భజనీయస్య భగవత ఐశ్వర్యమావేద్య-తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తియోగాఙ్గాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగముపపిపాదయిషు-రతిస్థిరయమాత్మస్వరూపం కథమనుసన్ధాతుం శక్యమిత్యాశఙ్కాం వారయితుం తస్య ప్రత్యగాత్మనో జాగరాద్యవస్థాసు విశదతరావభాసం కథయిష్యన్-తస్యైవ తస్యాత్మనః ప్రకృతిసంసర్గకృతమేవ జాగరాద్యవస్థారూపసాంసారికప్రవృత్తిషు-కర్తృత్వం, తదాయత్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వం చ-న స్వరూపప్రయుక్తమితి పూర్వోక్తమనువదతి ॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి ॥ పురుషో జీవః ప్రకృతిస్థోఽపి దేహస్థోఽపి-ప్రాకృతైర్గుణైర్ధర్మైః దేవత్వమనుష్యత్వాదిభిః-సత్త్వాదిహేతుకైః సుఖదుఃఖాదిభిశ్చ-నాజ్యతే స్వతో న స్పృశ్యతే కుతః అవికారాత్ స్వతో దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణామాభావాత్, అకర్తృకత్వాత్ గమనాదివాహ్యసాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వాభావాత్-నిర్గుణత్వాత్ స్వతస్సత్త్వాదిగుణాన్వయాభావాత్-స్వతో నాజ్యత ఇత్యత్ర దృష్టాన్తః ॥ జలార్కవదితి ॥ మహాకాశాదేరప్యుపలక్షణమిదం నను జలాదిషు సూర్యాదయో భ్రాన్త్యా తత్రస్థా ఇవ గృహ్యన్తే న పరమార్థతస్తత్రస్థాః అతో జలగతవృద్ధిహ్రాసకమ్పనాదిదోషాస్పర్శస్సూర్యాదిషు యుక్తః-ప్రత్యగాత్మా న స్తు-దేవాదిశరీరేష్వవస్థితః కథం తద్గుణైర్నాజ్యత ఇత్యుచ్యత ఇతి చేత్-ఉచ్యతే-దేశవిప్రకర్షః కాలవిప్రకర్షః-స్వభావవిప్రకర్షశ్చేతి-త్రిధా విప్రకర్షః-అత్రైకవిప్రకర్షోఽపి దోషాస్పర్శస్య హేతుః-అత్ర దేశవిప్రకర్షస్యోదాహరణం జలసూర్యాదిః, స్వభావవిప్రకర్షస్యోదాహరణమాకాశాదిః తత్ర-దేశవిప్రకర్షవత్స్వభావవిప్రకర్షస్యాపి దోషాస్పర్శహేతుత్వా-ద్యథా ఘటకరకాదిషు వృద్ధిహ్రాసభాక్షు పృథక్పృథక్సంయుజ్యమానమప్యాకాశం వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్నస్పృశ్యతే యథా జలాధారేష్వివ మేఘేషు దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దేశవిప్రకర్షాత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్నస్పృ

ప్రత్యగాత్మానం ధియా యోగప్రవృత్తయా। భక్త్యా విరక్త్యా జ్ఞానేన వివిచ్యాత్మని చిన్తయేత్ ॥ ౭౪ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః ॥

ప్రకృతిస్థోఽపి పురుషో నాజ్యతే ప్రాకృతైర్గుణైః। అవికారాదకర్తృత్వాన్నిర్గుణత్వాజ్జలార్కవత్ ॥ ౧ ॥ స ఏష యర్హి ప్రకృతేర్గుణేష్వభివిషజ్జతే। అహంక్రియావిమూఢాత్మా కర్తాఽస్మీత్యభిమన్యతే ॥ ౨ ॥ తేన సంసారపదవీమవశోఽభ్యేత్యనిర్వృతః। ప్రాసఙ్గికైః కర్మదోషైః సదసన్మిశ్రయోనిషు ॥ ౩ ॥ అర్థే హ్యవిద్యమానే

శ్యతే తథాఽయం ప్రత్యగాత్మాపి దేవాదిచతుర్విధశరీరేష్వవస్థితస్తద్గతైర్ధర్మైస్స్వతో నాజ్యతే స్వభావవిప్రకర్షాదితి ॥ తర్హ్యాకాశ ఏవ దృష్టాన్తీకర్తవ్యః-నార్క-ఇతి చేన్న-దోషాస్పర్శమాత్రాభిప్రాయకత్వాత్తద్దృష్టాన్తస్య-దృశ్యతే చైవం-సర్వాత్మనా సాధర్మ్యాభావేఽపి వివక్షితాంశసాధర్మ్యాద్దృష్టాన్తోపాదానం సింహో మాణవక ఇత్యాదౌ, యద్వా, ప్రకృతిగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయః ప్రకృతేరేవ ధర్మాః-నాత్మనః-తస్య దేవమనుష్యాద్యాకారస్య స్వతోఽభావాత్-దేవోఽయం మనుష్యోఽయమితి ప్రతీత్యా తే ఽప్యాత్మాకారా ఇతి చేత్-తత్ప్రతీతిర్భ్రాన్తిరూపేతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి ॥ దేహస్థోఽపి, పురుషో జీవః, అకర్తృత్వాదిభ్యో హేతుభ్యః- ప్రాకృతైర్గుణైర్దేవత్వాదిధర్మై-ర్నాజ్యతే-అత్రాజిర్గత్యర్థః-స్వతో దేవత్వాదివైశిష్ట్యేన న గమ్యతే, తథా నానుసన్ధీయత ఇతి యావత్-తత్ర దృష్టాన్తః జలార్కవదితి ॥ యథా జలే ప్రతిబిమ్బితస్సూర్యో జలగతైర్ధర్మైర్విశిష్టత్వేన పరమార్థతో న ప్రతీయతే తేషాం జలగతత్వాత్ - ఏవం ప్రకృతిధర్మైరాత్మాపి పరమార్థతో న ప్రతీయతే, తేషాం ప్రకృత్యాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాత్ - తేషామాత్మగతత్వేన ప్రతీతిర్భ్రాన్తిరూపేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏవంవిధస్యాత్మనః కథం దేవమనుష్యాదిదేహయోగః-కథం వా సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం-సుఖదుఃఖానుభవశ్చేత్యాశఙ్కాయాం-సర్వమిదం దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకృతమిత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఏషః ప్రకృతివిలక్షణోఽప్యాత్మా, అహంక్రియావిమూఢాత్మా - అహంక్రియా అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః- తయా-విమూఢః తిరోహితః-ఆత్మా స్వరూపం - యస్య సః-యర్హి యదా - ప్రకృతేః-గుణేషు శబ్దాదిషు-విషజ్జతే శబ్దాదివిషయప్రవణస్స్యాత్-యదా చ కర్తాఽస్మి స్వతన్త్ర ఇత్యభిమన్యతే అనేన స్వతన్త్రాభిమానోఽపి బన్ధహేతురిత్యుక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తదా, తేన ఉభయవిధాభిమానేన-అవశః కర్మపరతన్త్రస్సన్-అత ఏవానిర్వృతః కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగేన నితరాం సుఖమలభమానః-ప్రాసఙ్గికైః ప్రకృతిసంసర్గకృతైః-కర్మదోషైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్దోషైః-సదసన్మిశ్రయోనిషు ఉత్తమాధమమధ్యమభూతేషు దేవతిర్యఙ్నరాదిషు, సంసారపదవీమభ్యేతి-ప్రాప్నోతి ॥ ౩ ॥ నను దేవాద్యాకారాణామాత్మనస్స్వభా

వికాకారత్వాభావాత్తైః కోఽనర్థ ఆత్మన ఇత్యత్రాహ ॥ అర్థేతి ॥ అర్థే ఆత్మనో దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారే - స్వతోఽవిద్యమానేఽపి - అస్యాత్మనః విషయాన్ శబ్దాదీన్ - ధ్యాయతః చిన్తయతః - సంసృతిః న నివర్తతే సంసారరూపోఽనర్థో న నివర్తతే - యథా స్వప్నశరీరాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి విషయచిన్తనద్వారా సుఖదుఃఖరూపానర్థహేతుత్వం - తద్వజ్జాగరేఽపి దేహాకారాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి - విషయప్రావణ్యజననద్వారాఽనర్థరూపబన్ధహేతుత్వమిత్యర్థః హి యస్మాదేవమ్ ॥౪॥ అత ఏవ - మనో నియన్తవ్యమిత్యాహ ॥ అత ఏవేతి ॥ అసతాం ప్రకృతపరిణామరూపాణామిన్ద్రియాణాం - పథి శబ్దాదివిషయే - ప్రసక్తం నితరామాసక్తం - చిత్తం - తీవ్రేణ అన్తరాయానుపహతేన - భగవద్భక్తియోగేన - విరక్త్యా కామానభిష్వఙ్గేణ చ - శనైః - వశం నయేత్ - స్వవశం కుర్యాత్ - విరక్తిసాధనసప్తకోపలక్షణం విరక్త్యనుగృహీతభగవద్భక్త్యా స్వసమీహితభగవదనుచిన్తనపరం కుర్యాత్, ఏవం చేద్బన్ధో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ✽॥౫॥ ✽ భక్తియోగానుగ్రాహకాన్యేవ వర్ణయన్ భక్త్యా మోక్షప్రకారమాహ షడ్భిః ॥ శ్రద్ధయా మనోనియమనవిషయయా త్వరయా - యుక్తః - యోగపథైః భక్తియోగేతికర్తవ్యతాభూతైః - యమాదిభిః శమదమాదిభిః ముముక్షుభిరాచరితైః మయీశ్వరే భావేన ‹‹మాతా పితా భ్రాతా››త్యుక్తవిధభావేన సత్యేన సత్యవచనేన ॥౬॥ సర్వభూతసమత్వేన ప్రకృతిపురుషశరీరకేశ్వరాత్మకత్వానుచిన్తనేన - అత ఏవ - నిర్వైరేణ - అప్రసఙ్గతః శబ్దాదివిషయానాసక్త్యా - బ్రహ్మచర్యేణ స్త్రీసఙ్గాదిరాహిత్యేన మౌనేన మితవాక్యేన - బలీయసా భక్తియోగానుగ్రాహకాణాం మధ్యే బలవత్తరేణ, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ చ - అభ్యసన్ భక్తియోగమితి శేషః ✽॥౭॥✽ యదృచ్ఛయోపలబ్ధేన దైవాదుపనతేనాన్నాదినా - సన్తుష్టః - దైవాదుపనతమపి మితమేవ భుఞ్జానః - మునిః భోజనాదిదశాస్వపి శుభాశ్రయసంశీలనపరః - వివిక్తశరణః ఏకాన్తవసతిః - శాన్తః భయాదిరహితః మైత్రః భయజనకైరపి భూతైర్మైత్రీమేవ

అపి సంసృతిర్న నివర్తతే। ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥౪॥ అత ఏవ శనైశ్చిత్తం ప్రసక్తమసతాం పథి। భక్తియోగేన తీవ్రేణ విరక్త్యా చ నయేద్వశమ్ ॥౫॥ యమాదిభిర్యోగమార్గైరభ్యసన్ శ్రద్ధయాన్వితః। మయి భావేన సత్యేన మత్కథాశ్రవణేన చ ॥౬॥ సర్వభూతసమత్వేన నిర్వైరేణాప్రసఙ్గతః। బ్రహ్మచర్యేణ మౌనేన స్వధర్మేణ బలీయసా ॥౭॥ యదృచ్ఛయోపలబ్ధేన సన్తుష్టో మితభుఙ్మునిః। వివిక్తశరణః శాన్తో మైత్రః కరుణ ఆత్మవాన్ ॥౮॥ సానుబన్ధే చ దేహేఽస్మిన్నకుర్వన్నసదాగ్రహమ్। జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన ప్రకృతేః పురుషస్య చ ॥౯॥ నివృత్తబుద్ధ్యవస్థానో దూరీభూతాన్యదర్శనః। ఉపలభ్యాత్మనాఽఽత్మానం చక్షుషేవార్కమాత్మదృక్ ॥౧౦॥ ✽ ముక్తలిఙ్గం సదాభాసమసతి ప్రతిపద్యతే। సతో బన్ధుమసచ్చక్షుః సర్వానుస్యూతమద్వ

కామయమానః - కరుణః తేష్వపకారుణికః - ఆత్మవాన్ ప్రశస్తమనస్కః ✱॥౮॥✱ సానుబన్ధే పుత్రకళత్రాద్యనుబన్ధసహితేఽస్మిన్ దేహే - అసదాగ్రహం అహం మమాభిమతిం - అకుర్వన్ - దృష్టం తత్త్వం యాథాత్మ్యం యస్మిన్ - తేన - ప్రకృతేః పురుషస్య చ జ్ఞానేన ప్రకృతిపురుషయోర్హేయోపాదేయత్వజ్ఞానేనేత్యర్థః ✽॥౯॥ ✽ నివృత్తాని - బుద్ధేర్మనసోఽవస్థానాని సఙ్కల్పవికల్పాదీని - యస్య సః - అత ఏవ - దూరీభూతమన్యస్య భగవద్వ్యతిరిక్తస్య దర్శనం - యస్య సః - ఆత్మదృక్ ప్రకృతివివిక్తాత్మదర్శీ అసతి దేహే - చక్షుషా ఆదిత్యాధిష్ఠితచక్షురిన్ద్రియేణ - అర్కమధిష్ఠాతారమాదిత్యమివ - ఆత్మనా పరమాత్మాధిష్ఠితేన ప్రత్యగాత్మనా - ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఉపలభ్య సాక్షాత్కృత్య - పశ్చాన్ముక్తలిఙ్గః ప్రారబ్ధావసానే ముక్తదేవాదిశరీరః - ద్వితీయాన్తపాఠే - ముక్తకర్మాయత్తదేవాదిశరీరం - సదాభాసం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానస్వరూపం - సతః ప్రత్యగాత్మనః బన్ధుం ‹‹పితా వరక్షుకశ్శేషీ భర్తే››త్యాద్యుక్తసర్వవిధబన్ధుం - అసచ్చక్షుః అసతో దేహాదేరపి చక్షురివ ప్రకాశకం ‹‹తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీ››తి శ్రుతేః - సర్వానుస్యూతం సర్వాన్తర్యామిణం - అద్వయం స్వసమాభ్యధికరహితం - పరమపురుషం - ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి ✽॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥ ✽ ఆత్మదృగాత్మనాఽఽత్మానముపలభ్యేత్యనేన ప్రకృతివివిక్తస్వాత్మరూపం పశ్యన్నేవ తదన్తర్యామిణం పరమాత్మానముపలభ్య తం ప్రతిపద్యత ఇత్యుక్తం, తత్ర కథమతీన్ద్రియం నిరతిశయసూక్ష్మమాత్మస్వరూపం దర్శనయోగ్యమిత్యాశఙ్కాయాం దేహేన్ద్రియాదిభ్యో విలక్షణాత్మస్వరూపప్రత్యవమర్శనప్రకారమాత్మోపలబ్ధ్యస్య జాగరాద్యవస్థాస్వతివిశదతరత్వకథనముఖేన సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ ప్రథమం దృష్టాన్తం శిక్షయతి - యథేత్యేకేన ॥ స్థలస్థేన ఆభాసేన - తృణలోష్టాదిప్రకాశకేనాదిత్యాలోకేనైవేత్యర్థః - జలస్థ ఆభాసః ఆదిత్యప్రతిబిమ్బం - దృశ్యతే అనాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిర్హి సా - తథా - స్వాభాసేన స్వాలోకేన - జలస్థేన జలే విప్రతిబిమ్బం ప్రకాశయతా తేనైవ - దివి స్థితస్సాక్షాదాదిత్యో - దృశ్య

౧౧॥శ్లో॥పా ✽ ముక్తలిఙ్గస్సదాభాస

తే-అనాదిత్యాదిత్యయోరాదిత్యావలోకనే ప్రతీతిరిత్యర్థః ॥౧౨॥ దృష్టాన్తేన శిక్షితమర్థం దార్ష్టాన్తికే దర్శయతి॥ ఏవమితి ॥ ఏవం భూతేన్ద్రియమనోమయైః భూతేన్ద్రియమనఆత్మకైః త్రివృత్ స్వకార్యైః-త్రిప్రకారోఽహంకారాఖ్యః ప్రకృతిపరిణామవిశేషః-స్వాభాసైః స్వధర్మభూతజ్ఞానైః- ఆత్మన్యాసక్తోఽప్యాక్షిప్తః గృహ్యతే-సాహం ఇన్ద్రియమనో అహంకారపఞ్చభూతరూపదేహాత్మవిషయాత్మబుద్ధిభ్రాన్తిః-తదాతేనైవ స్వాభాసేన స్వాభావికస్వప్రభామాత్రజ్ఞానేన-సత్యదృక్ నిర్వికారజ్ఞానస్వరూప ఆత్మా గృహ్యత ఇత్యర్థః-స్వాభాసైరితి బహువచనం దేవోఽహం మనుష్యోఽహం కృశోఽహమిత్యాదినానాకారవిషయత్వాభిప్రాయం-అయమర్థః-నహ్యాన్ధకారే ప్రతిబిమ్బజ్ఞానం-అతోఽనాదిత్యే ఆదిత్యభ్రాన్తిః సాక్షాదాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిశ్చాదిత్యధర్మభూతాలోకేనైవ - ఏవమనాత్మని దేహే ఆత్మభ్రాన్తిః సాక్షాదాత్మన్యాత్మప్రతిపత్తిశ్చాత్మధర్మభూతజ్ఞానేనైవ భవతీతి ॥౧౩॥ అథేన్ద్రియాద్యనవభాసదశాయామప్యాత్మావభాసమాహ॥ భూతేతి॥ బుద్ధిర్మహాన్-ఆదిశబ్దాదహంకారద్రవ్యం - భూతసూక్ష్మేష్విన్ద్రియాదిషు నిద్రయా-లీనేషు అనవభాసమానేషు అకార్యకరేష్వితి వా-తదా - అసతి దేహే-యః వినిద్రః వీతనిద్రః-నిరహంక్రియః దేహాత్మాభిమానరహితః-తమాత్మానం ప్రతిపద్యతే ఇతి తృతీయేనాన్వయః ॥౧౪॥ నను-యది తదా వినిద్రోఽసావస్తి-తర్హి-జాగ్రత్స్వప్నయోరివ స్ఫుటం కిం నావభాసతే-తత్రాహ॥ మన్యమాన ఇతి॥ పూర్వం - స ద్రష్టా దేహాదేర్ద్రష్టృత్వేన సవికల్పకతయా స్ఫుటం ప్రతీతః- స తదా సుషుప్తౌ- దేహాదేరనాత్మన్యాత్మాభిమానరూపాహంకారవిషయస్య లీనత్వాత్ - తత్ర విషయేఽహంకరణే నష్టే సతి-స్వయమనష్టోఽపి-మృషైవాత్మానం నష్టమివ మన్యమానో-యః- అన్యస్య నాశే అన్యస్య నష్టతుల్యత్వే దృష్టాన్తః-నష్టవిత్తో-యథాఽఽతురోఽవివశః-నష్టవద్భవతి-తథేత్యర్థః-నను సుషుప్తౌ న కించిదనుభూయతే-తథా చ శ్రుతిః-నాహం ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాత్యయమహమస్మీతి-మైవం॥ తమోగుణాభిభవాత్ప్రాగర్థానుభవాభావాచ్చాహమర్థస్యాత్మనోఽపి వివిక్తబాహ్యసంస్థానత్వాదిస్ఫుటప్రతిభాసాభావేఽప్యప్రబోధాదహమిత్యేకాకారేణాత్మనః స్ఫురణాత్సుషుప్తావపి నాహమర్థస్యాత్మనో విగమః అత ఏవాహ

యమ్॥౧౧॥ యథా జలస్థ ఆభాసః స్థలస్థేనావదృశ్యతే। స్వాభాసేన యథా సూర్యో జలస్థేన దివి స్థితః ॥౧౨॥ ఏవం త్రివృదహంకారో భూతేన్ద్రియమనోమయైః। స్వాభాసైర్లక్షితోఽనేన సదాభాసేన సత్యదృక్ ॥౧౩॥ భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా। లీనేష్వసతి యస్తత్ర వినిద్రో నిరహంక్రియః ॥౧౪॥ మన్యమానస్తదాఽఽత్మానమనష్టో నష్టవన్మృషా। నష్టేఽహంకరణే ద్రష్టా నష్టవిత్త ఇవాతురః ॥౧౫॥ ఏవం ప్ర

సుప్తోత్థితస్యైవం పరామర్శః-సుఖమహమస్వాప్సం న కించిదవేదిషం మామప్యహం న జ్ఞాతవానితి - అనేన ప్రత్యవమర్శేన తదానీమప్యహమర్థస్యైవాత్మనః సుఖిత్వం జ్ఞాతృత్వం చ జ్ఞాయతే-సుఖమహమస్వాప్సమితి పరామర్శే హి - సుఖమిత్యనేన-తదానీమనుకూలతయా భాసమానస్వరూపమనుసంహితం భవతి-అహమిత్యనేన-స్వస్మై భాసమానత్వరూపప్రత్యక్త్వం చానుసంహితం భవతి-యథా మన్నమగచ్ఛం-మధురమగాయమితి పరామర్శే-పూర్వం గమనేన సహ తదానీంతనతత్స్వాన్తం గానేన సహ తదానీంతనతన్మాధుర్యం చానుసంహితం భవతి-తద్వత్ -నన్వేతావన్తం కాలం న కించిదహమజ్ఞాసిషమితి చ పరామృశతీతి చేత్- తతః కిం-న కించిదితి కృత్స్నప్రతిషేధ ఇతి చేన్న - అహమవేదిషమితి వేదితురహమర్థస్యానువృత్తేః-వేద్యవిషయో హ్యసౌ ప్రతిషేధః మామప్యహం న జ్ఞాతవానిత్యహమర్థస్యాపి తదానీమననుసన్ధానం ప్రతీయత ఇతి చేన్న - మామప్యహం న జ్ఞాతవానితి పరామర్శే హి - అహమర్థస్య జ్ఞాతురనువృత్తేర్న స్వరూపం నిషిధ్యతే - అపి తు ప్రబోధసమయేఽనుసన్ధీయమానస్యాహమర్థస్య వ్యావర్తక బాహ్యసంస్థానత్వాదిబాహ్యధర్మవిశిష్టత్వేన బుద్ధిసుఖాద్యాన్తరధర్మవిశిష్టత్వేన చ ప్రతిభాసాభావోఽహం మాం న జ్ఞాతవానిత్యుక్తేర్విషయో వివేచనీయః-జాగరితావస్థానుసంహితజాత్యాదివిశిష్టోఽస్మదర్థో మామిత్యంశస్య విషయః-స్వాపాఖ్యయావస్థాప్రసిద్ధావిశదస్వానుభవైకతానశ్చాహమర్థోఽహమిత్యంశస్య విషయః-అత్ర సుప్తోఽహమీదృశోఽహమితి చ మామపి న జ్ఞాతవానహమిత్యేవ ఖల్వనుభవప్రకారః "నాహం ఖల్వయమేవం సంప్రతి,, త్యాద్యపి హ్యత్ర శ్రుతౌ-ఏవమయమిత్యనేన-అహమయమీదృశజాత్యాదివిశిష్ట ఇతి న జానాతీత్యుచ్యతే-తస్మాదహమర్థస్యాత్మనః సుషుప్తౌ స్ఫురణమస్త్యేవ ॥౧౫॥ ఏతదేవాభిప్రేత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం సుషుప్తావహమర్థస్యాత్మనోఽనువృత్తిం-ప్రత్యవమృశ్య పరామృశ్య-అసౌ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపజిజ్ఞాసుః-ఆత్మానం ప్రకృతివివిక్తం ప్రత్యగాత్మానం - ప్రతిపద్యతే యథావజ్జానీయాత్ -పునరాత్మానమేవ విశినష్టి॥ సాహంకారస్య-ద్రవ్యస్య పఞ్చభూతసముదాయస్య-యః-అవస్థానం అవస్థాపక ఇత్యర్థః-ఆత్మవిశ్లేషే దేహస్య విశరణస్వభావత్వాత్-అనుగ్రహః అనుగ్రాహకః, దేహస్య ప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః- నహి నిరా

త్మకో దేహః ప్రవర్తతే ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ ఏవమిన్ద్రియాద్యనవధానదశాయాం-తదవధానదశాయాంచా-త్మనో విశదతరావభాసఉపపాదితః - అథైవంవిధప్రత్యగాత్మస్వరూపచిన్తనం భగవద్భక్తియోగానుగ్రహద్వారా మోక్షసాధనమితి ప్రతిస్యవివక్షామాలోచ్యాన్తరా ప్రకృతిపురుషయోరనాదిత్వాత్తయోర్మిథస్సంబన్ధస్యాప్యనాదిత్వాత్కథముభయోర్విశ్లేష ఇతిముక్త్యసమ్భావముద్భావయన్తీ పృచ్ఛతి దేవహూతిః ॥ పురుషమితిచతుర్భిః ॥ హేబ్రహ్మన్-పురుషంజీవం-ప్రకృతిః కదాచిదపి-నవిముఞ్చతి నత్యజతి-కుతః - అనయోః ప్రకృతిపురుషయోరన్యోన్యాపాశ్రయత్వాత్ -పరస్పరందృఢతరసంబన్ధత్వాత్-నచాన్యతరవినాశేనాపవిశ్లేషస్సమ్భావ్యేత-యతస్తయోర్నిత్యత్వం చో హేతౌ-యత ఇత్యర్థః- హేప్రభో-పృథగవస్థానం నసమ్భవతీతి ప్రశ్నాభిప్రాయః ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ ఇదమేవ పృథగవస్థానం దృష్టాన్తేన దృఢీకరోతి ॥ యథేతి ॥ యథా భూమేః పృథ్వ్యాః-గన్ధస్యతదపృథక్సిద్ధస్య గన్ధగుణస్యచ-వ్యతిరేకతః పృథక్-భావః అవస్థానం-నసంభవతి-యథాచ-అపాం రసస్యతదపృథక్సిద్ధరసగుణస్యచ పృథగ్భావో నాస్తి-తథా-బుద్ధేః ప్రకృతేః-తతః పరస్యాత్మనశ్చ- పృథగ్భావో నాస్తి-యద్వా బుద్ధేః పరస్యబోద్ధురాత్మనః - ప్రకృతేశ్చేత్యధ్యాహారేణయోజనా ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ కంచా-కర్తుః స్వతస్సాంసారికగమనాదిప్రవృత్త్యనాశ్రయస్య-పురుషస్యాత్మనః అయంకర్మబన్ధః కర్మరూపో బన్ధః-యదాశ్రయ యత్సంజన్యాధీనః, యచ్ఛబ్దః ప్రకృతిపరః, తస్యాః ప్రకృతేః-గుణేషు సత్స్విత్యన్వయః, యచ్ఛబ్దస్సత్త్వాదిగుణపరో వా, తేష్విత్యన్వయస్సారస్యాత్, తేషు ప్రకృతేర్గుణేషు, సత్త్వాదిషు, సత్సు-అతః గుణేభ్యః ప్రకృతేర్వా- కైవల్యం విముక్తత్వం-కథంభవేత్ ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ తత్త్వజ్ఞానేనాత్మానం విముఞ్చతి ప్రకృతిరితిచేత్తత్రాహ ॥ క్వచిదితి ॥ ఉల్బణం సంసారరూపభయం-క్వచి-త్తత్త్వావమర్శేన పూ

త్యవన్యశ్యాసావాత్మానం ప్రతిపద్యతే । సాహఙ్కారస్య ద్రవ్యస్య యోఽవస్థానమనుగ్రహః ॥ ౧౬ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నవిముఞ్చతి కర్హిచిత్ । అన్యోన్యాపాశ్రయత్వాచ్చ నిత్యత్వాదనయోః ప్రభో ॥ ౧౭ ॥ యథా గన్ధస్య భూమేశ్చ న భావో వ్యతిరేకతః । అపాం రసస్య చ యథా తథా బుద్ధేః పరస్య చ ॥ ౧౮ ॥ అకర్తుః కర్మబన్ధోఽయం పురుషస్య యదాశ్రయః । గుణేషు సత్సు ప్రకృతేః కైవల్యం తేష్వతః కథమ్ ॥ ౧౯ ॥ క్వచిత్తత్త్వావమర్శేన నివృత్తం భయముల్బణమ్ । అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్పునః ప్రత్యవతిష్ఠతే ॥ ౨౦ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ అనిమిత్తనిమిత్తేన స్వధర్మేణామలాత్మనా । తీవ్రయా మయి భక్త్యా చ శ్రుతసంభృతయా చిరమ్ ॥ ౨౧ ॥ జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన వైరాగ్యేణ బలీయసా । తపోయుక్తేన యోగేన తీవ్రేణాత్మసమాధినా ॥ ౨౨ ॥ ప్రకృతిః పురుషస్యేహ దహ్యమానా త్వహర్నిశమ్ । తిరోభవిత్రీ శనకైరగ్నేర్యోనిరివారణిః ॥ ౨౩ ॥ ముక్తభోగా పరిత్య

ర్వోక్తావమర్శనేన-నివృత్తం నివృత్తప్రాయమపి-అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్ అనివృత్తప్రకృతిసంబన్ధత్వాత్-పునః - ప్రత్యవతిష్ఠతే ఉపస్థితం భవతి ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ సత్యమేవం-తథాపి-బహ్వాజ్ఞోపకృతభక్తియోగారాధితపరమపురుషప్రసాదాదాత్మానం విముఞ్చతి ప్రకృతిః క్వచిదుద్భవస్తుసాధనవైకల్యాదిత్యాహ కపిలః ॥ అనిమిత్తేతి ॥ నిమిత్తం ఫలం, తత్, దనిమిత్తమప్రవర్తకం-యస్మిన్-ఫలాభిసన్ధిరహితేనేత్యర్థః-స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ-అమలాత్మనా పిశుద్ధాన్తఃకరణేన,, ధర్మేణ పాపమపనుదతి,, తీవ్రశుతేః-శ్రుతసంభృతయా మత్కథాశ్రవణేన సంభృతయా వర్ధితయా - తీవ్రయా విస్మ్నానుపహతయా-మయి భక్త్యా అభిసంహితఫలకర్మయోగపరిశుద్ధాన్తఃకరణనిష్పాద్యయా-మత్కథాశ్రవణాదిభిరుపకృతయా-మద్భక్త్యా - ప్రకృతిస్తిరోభవిత్రీత్యన్వయః ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ అన్యాన్యపిభక్తియోగాఙ్గాన్యాహ ॥ దృష్టం తత్త్వం ప్రకృతిపురుషయోర్యాథాత్మ్యం హేయోపాదేయత్వరూపం యస్మిన్- తేన జ్ఞానేన-బలీయసా - వైరాగ్యేణ కామానభిష్వఙ్గేణ-తపోయుక్తేన దేహశోషణాది తపోయుక్తేన, యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యచిన్తనేన-తీవ్రేణ-ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ చో-పకృతయా-మద్భక్త్యా ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ అహర్నిశం-దహ్యమానా పీడ్యమానా-పురుషస్య-ప్రకృతిః ఆత్మబన్ధకరీ ప్రకృతిః-శనకైస్తిరోభవిత్రీ అబన్ధకరీ భవిష్యతి-నిశ్శేషం వర్తిష్యత ఇత్యర్థః తత్ర దృష్టాన్తః ॥ అగ్నేరితి ॥ అగ్న్యావిర్భావహేతురప్యరణిర్యథాగ్నినా దహ్యతే-తథా-తత్త్వజ్ఞానసంపత్తిహేతురపి ప్రకృతి-స్తేన దహ్యత ఇత్యర్థః-యద్వా, అగ్నితిరోధాయికాఽరణిరివ-ఆత్మతిరోధాయికా ప్రకృతిర్దహ్యత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ ఏవం సతి న పునస్సంసరయత్యాత్మానం ప్రకృతిరిత్యాహ ॥ ముక్తభోగేతి ॥ భుక్తః భోగో యస్యాః, నిత్యశస్సదా-దృష్టో దోషో యస్యాః - అత ఏవ-పరిత్యక్తా సతీ-ప్రకృతిః-ఈశ్వరస్యాకర్మపశస్య స్వేమహిమ్ని స్థితస్య అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణమహిమవతః, ఆత్మనః, అశుభం సంసారం, న ధత్తేన సంపాదయ

తిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ అజ్ఞస్య ప్రకృతిసంబన్ధో జ్ఞానవతస్తు న సంబన్ధ ఇత్యత్ర దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ యథా-అప్రతిబుద్ధస్య నిద్రాముపగతస్య-పుంసః-ప్రస్వాపః స్వప్నః-బహ్వనర్థకృత్ స్వశిరశ్ఛేదాదిబహ్వనర్థకారీ, స ఏవ ప్రస్వాపః ప్రబుద్ధస్య జాగ్రతః-మోహాయానర్థాయ-న కల్పతే న సమర్థో భవేత్-అనర్థస్యాస్థిరత్వాయ స్వప్నదృష్టాన్తః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య విదితప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వస్య-మయి, మానసం యుఞ్జత ఆత్మారామస్య ఆత్మన్యేవ రమమాణస్య-ప్రకృతివిలక్షణస్వాత్మపరమాత్మానుభవపరస్య-కర్హిచిత్-కదాచిదపి ప్రకృతి-ర్నాపకురుతే న బన్ధకేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిముపసంహరతి ॥ యదేతి ॥ యదా అధ్యాత్మరతః ఆత్మారామః, బహూని జన్మాని యస్మిన్-తేన-కాలేన-ప్రతిబుద్ధార్థః విదితతత్త్వహితపురుషార్థః ఆబ్రహ్మభువనాత్ సత్యలోకపర్యన్తలోకేషు - జాతవైరాగ్యః సాతిశయత్వక్షయిత్వాద్యనుధ్యానభోగ్యతాబుద్ధిరహితః - మద్భక్తో నిరతిశయప్రీతిరూపమద్భక్తియుక్తః - భూయసా మత్ప్రసాదేన - నిఃశ్రేయసం పురుషార్థరూపం, మదాశ్రయం, అనేన నిష్కృష్టజీవస్వరూపస్య భగవదాధారత్వముక్తం ॥ ఇహ ప్రాప్నోతి ఉపాసనదశాయాం సాక్షాత్కరోతి, తతః స్వదృశా భగవదాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారేణ, ఛిన్నసంశయో విగతదేహాత్మాభిమానః యోగీ మద్భక్తియోగనిష్ఠః - లిఙ్గవినిర్గమే ప్రారబ్ధావసానే-యత్స్థానం, గత్వా ప్రాప్య, న నివర్తేత పునరావర్తేత, తత్పరమం స్థానం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ పూర్వశ్లోకోక్తసాక్షాత్కారవతోఽవాన్తరసిద్ధివితృష్ణస్య భగవత్ప్రాప్తిమాహ ॥ యదేతి ॥ అఙ్గ హే మాతః, సిద్ధస్య పరినిష్పన్నభక్తియోగస్య-పుంసః, చేతః, యోగోపచితాసు యోగసాధ్యాసు, అనన్యహేతుషు యోగాదన్యో హేతుర్నాస్తి యాసు, యత్ర యాసు, మృత్యోః సంసారస్య, హాసో

క్తా దృష్టదోషా చ నిత్యశః। నేశ్వరస్యాశుభం ధత్తే స్వే మహిమ్ని స్థితస్య చ ॥ ౨౪ ॥ యథా హ్యప్రతిబుద్ధస్య ప్రస్వాపో బహ్వనర్థకృత్ । స ఏవ ప్రతిబుద్ధస్య న వై మోహాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య ప్రకృతిర్మయి మానసమ్ । యుఞ్జతో నాపకురుత ఆత్మారామస్య కర్హిచిత్ ॥ ౨౬ ॥ యదైవమధ్యాత్మరతః కాలేన బహుజన్మనా । సర్వత్ర జాతవైరాగ్య ఆబ్రహ్మభువనాన్మునిః ॥ ౨౭ ॥ మద్భక్తః ప్రతిబుద్ధార్థో మత్ప్రసాదేన భూయసా । నిఃశ్రేయసం స్వసంస్థానం కైవల్యాఖ్యం మదాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాప్నోతీహాఞ్జసా ధీరః స్వదృశా చ్ఛిన్నసంశయః । యద్గత్వా న నివర్తేత యోగీ లిఙ్గవినిర్గమే ॥ ౨౯ ॥ యదా న యోగోపచితాసు చేతో మాయాసు సిద్ధస్య విషజ్జతేఽఙ్గ । అనన్యహేతుష్వథ మే గతిః స్యాదాత్యన్తికీ యత్ర న మృత్యుహాసః ॥ ౩౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః

శ్రీభగవానువాచ । యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే సబీజస్య నృపాత్మజే । మనో యేనైవ విధినా ప్రసన్నం యాతి సత్పథమ్ ॥ ౧ ॥ స్వధర్మాచరణం శక్త్యా విధర్మాచ్చ నివర్తనమ్ । దైవాల్లబ్ధేన సన్తోష ఆత్మవిచ్చరణార్చనమ్ ॥ ౨ ॥ గ్రా

నాశో, న భవతి, తాసు మాయాసు ఆశ్చర్యరూపాస్వణిమాదిసిద్ధిషు, యదా, న విషజ్జతే నాసక్తం భవతి, అథ తదా, ఆత్యన్తికీ నిరతిశయా, మే గతిః మత్ప్రాప్తిః-స్యాత్ ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం పురుషః ప్రకృతిర్హిత్వా, స్థితిపృష్టస్య బహ్వోపకృతభక్తియోగారాధితభగవత్ప్రసాదేన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారపూర్వకపరమాత్మప్రాప్త్యా ప్రకృతిర్విముచ్యతే ఇత్యుత్తరముక్తం, భక్తియోగాఙ్గభూతబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపజ్ఞానయోగశ్చోక్తః అథ సవిస్తరం భక్తియోగం తదఙ్గజాతం చ వివక్షుః ప్రతిజానీతే కపిలః ॥ యోగస్యేతి ॥ హే నృపాత్మజే మనుపుత్రి-సబీజస్య సకారణస్య, ససాధనకస్యేత్యర్థః, యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య, లక్షణం స్వరూపం ప్రకారం చ-వక్ష్యే సప్రపఞ్చం కథయిష్యామి । కోఽసౌ యోగ ఇత్యత్రాహ ॥ యేన విధినా, విధీయత ఇతి విధిః-కర్మ్మణ్యుపసర్గభూతేః, విహితేన యేన-దైవమోఘేన-మనః- ప్రసన్నం రాగాద్యకలుషితం సత్-సత్పథం శుభాశ్రయం-యాతి తత్ర స్థిరం భవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత్ర ప్రథమం యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణధ్యాననిదిధ్యాసనరూపాష్టాఙ్గయోగాన్వివక్షుర్యమనియమాన్తర్భూతవివేకాదిసాధనసప్తకమాహ ॥ స్వధర్మేతి ॥ శక్త్యా స్వశక్త్యనుసారేణ-స్వధర్మాచరణం అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానం-విధర్మాచ్చ నివర్తనం అవిహితాత్ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవ్యాపారాన్నివర్తనం-దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా సన్తోషః, ఆత్మవిచ్చరణార్చనం భాగవతసమారాధనమ్ ॥ ౨ ॥ గ్రామ్యధర్మనివృత్తిః త్రైవర్గికధర్మాన్నివృత్తిః, మోక్షధర్మేషు రతిశ్చ ॥ ఏవం సాధనసప్తకాన్తర్భూతక్రియోక్త్వా అథ వివేకమాహ ॥ శశ్వత్

సదా-వివిక్తక్షేమసేవనం- జాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టేభ్యోఽన్నాదిభ్యో,వివిక్తానాంపృథక్కృతానాం, క్షేమాణాం సాత్త్వికానామన్నాదీనాం-సేవనం-తదపి-మితిమేధ్యాదనం, మితంయథాభవతితథా, మేధ్యానాంజాత్యాదిభిరదుష్టానాం,అదనరూపం,తత్ర-జాతిదుష్టాఃకలఞ్జగృఞ్జనాదయః,ఆశ్రయదుష్టంచణ్డాలపతితాదిద్రవ్యం,నిమిత్తదుష్టంకేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతమ్ ❋॥౩॥ ❋కల్యాణమాహ ॥ అహింసేతి ॥ ఏవంవివేకాదిష్వేవా స్తేయాదయోఽపియథాసంభవమన్తర్భావ్యాః,తత్రాస్తేయయావదర్థపరిగ్రహతపశ్శౌచస్వాధ్యాయపురుషార్చనాదయఃక్రియాయామన్తర్భావ్యాః,బ్రహ్మచర్యం విమోకేఽన్తర్భావ్యం,మౌనమభ్యాస-శ్శుభాశ్రయసంశీలనరూపః, ఏవమన్యేఽప్యనవసాదాదయోవివక్షితాద్రష్టవ్యాః యావదర్థపరిగ్రహఃయావతాఽర్థేనాన్నాదినాదేహయాత్రాభవేత్తావతోఽర్థస్యపరిగ్రహః,బ్రహ్మచర్యంజితేన్ద్రియత్వం,తపఃకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః-శౌచమాచారః-స్వాధ్యాయఃవేదాధ్యయనాదిఃపురుషార్చనంభగవత్పూజనమ్ ॥౪॥ ❋ఆసనాదీన్యష్టాఙ్గాన్యాహ త్రిభిః॥సదా-ఆసనజయేనస్థైర్యం-శనైః, ప్రాణజయఃప్రాణవాయోస్స్వవశీకరణం-ఇన్ద్రియాణాం-మనసా-విషయాత్శబ్దాదివిషయాత్, హృదిప్రత్యాహారః - మనసాఇన్ద్రియాణివిషయేభ్యఃప్రత్యాహృత్యహృద్యవస్థాపనమిత్యర్థః ❋ ॥౫॥ ❋తథా,స్వధిష్ణ్యానాంప్రాణాపానాదిస్థానానాం-హృదయగుదాదిస్థానానాం,మధ్యేఏకస్మిన్,మనసాసహప్రాణానాంధారణం-వైకుణ్ఠస్యభగవతో, లీలానాంజగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారరూపాణాంలీలానామభిధ్యానం-తథా,ఆత్మనోమనసస్సమాధానంఏకాగ్రీకరణమ్ ❋ ॥౬॥ ❋ఏతైరుక్తైస్స్వధర్మాచరణాదిభిః,అన్యైశ్చ వ్రతదానాదిభిః-పథిభిరుపాయైఃఅసత్పథమిన్ద్రియార్థప్రవణ-మతఏవ,దుష్టంమనః,బుద్ధ్యా,శనకైర్యుఞ్జీతశుభాశ్రయ

వ్యధర్మాన్నివృత్తిశ్చమోక్షధర్మరతిస్తథా। మితమేధ్యాదనంశశ్వద్వివిక్తక్షేమసేవనమ్॥౩॥ అహింసాసత్యమస్తేయంయావదర్థపరిగ్రహః। బ్రహ్మచర్యంతపశ్శౌచంస్వాధ్యాయఃపురుషార్చనమ్॥౪॥ మౌనంసదాసనజయస్స్థైర్యంప్రాణజయశ్శనైః। ప్రత్యాహారశ్చేన్ద్రియాణాంవిషయాన్మనసాహృది॥౫॥స్వధిష్ణ్యానామేకదేశేమనసాప్రాణధారణమ్। వైకుణ్ఠలీలాభిధ్యానంసమాధానంతథాఽఽత్మనః ॥౬॥ ఏతైరన్యైశ్చ పథిభిర్మనోదుష్టమసత్పథమ్।బుద్ధ్యాయుఞ్జీతశనకైర్జితప్రాణోహ్యతన్ద్రితః॥౭॥శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్య విజితాసనఆసనమ్।తస్మిన్స్వస్తికఆసీనఋజుకాయస్సమభ్యసేత్॥౮॥ ప్రాణస్యశోధయేన్మార్గంపూరకుమ్భకరేచకైః।ప్రతికూలేనవాచిత్తంయథాస్థిరమచఞ్చలమ్ ॥౯॥ మనోఽచిరాత్స్యాద్విరజంజితశ్వాసస్య యోగినః।వాయ్వగ్నిభ్యాంయథాలోహంధ్మాతంత్యజతివైమలమ్॥౧౦॥ ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషాన్ధారణాభిశ్చకిల్బిషాన్।ప్రత్యాహారేణసంసర్గాన్ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్॥౧౧॥యదామనస్స్వంవిరజం॥

ప్రవణంకుర్యాత్,కథంభూతోయుఞ్జీత-జితప్రాణః-అతన్ద్రితఃతన్ద్రారహితః ❋॥౭॥ ❋ఆసనాదిప్రపఞ్చయతి॥ శుచావితి॥విజితాసనఃచిరముపవిశన్నప్యక్లమరహితః - శుచౌదేశే, ఆసనంచేలాజినకుశోత్తరమాస్తరణం-ప్రతిష్ఠాప్య,తస్మిన్నాసనే,స్వస్తికేస్వస్తికాసనేఋజుకాయఃఅకుటిలదేహః,ఆసీనః, సమభ్యసేత్ప్రణవమితిశేషః॥ఊరుజఙ్ఘాన్తరాపాదౌపాదాగ్రేజానుమధ్యగే॥యోగినోయదవస్థానంస్వస్తికంతద్విదుర్బుధాః॥ఇతిస్వస్తికాసనలక్షణమ్ ❋ ॥౮॥ ❋బాహ్యవాయోరన్తఃప్రవేశఃపూరకః, ధారణంకుమ్భకఃధృతస్యబహిర్నిస్సరణంరేచకః-ప్రతికూలేనరేచకపూరకకుమ్భకైర్వా,యద్వా-ఇడయారేచనంపిఙ్గలయాపూరణం-పునఃపిఙ్గలయారేచన-మిడయాపూరణ,మిత్యేవంప్రతికూలేన,చిత్తం,స్థిరం సత్పునరప్యచఞ్చలంయథాస్యాత్తథా, ప్రాణస్యమార్గంశోధయేత్ ❋॥౯॥ ❋ప్రాణేస్వవశే-తద్బన్ధనంమనోఽపిస్వవశంభవేత్-తథాచశ్రూయతేఛాన్దోగ్యే॥ యథాశకునిస్సూత్రేణప్రబద్ధోదిశందిశంపతిత్వాఽన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వాబన్ధనమేవోపశ్రయతఏవంమనోపీ,,త్యారభ్య॥ ప్రాణమేవోపశ్రయతేప్రాణబన్ధనంహిసోమ్యమన,,ఇతి-కించ,జితశ్వాసస్యజితప్రాణస్య,యోగినః,అచిరాత్ఆశు-విరజంవిగతరజోగుణం-రజోగుణేనావిక్షిప్తం-నిర్మలంవా-స్యాత్ యథా-లోహంసువర్ణాది-వాయ్వగ్నిభ్యాం-ధ్మాతంసుతప్తంసత్-మలం,త్యజతి-తథా ❋ ॥౧౦॥ ❋ప్రాణాయామాదీనాంసమాధాద్వారకార్యాణ్యాహ॥ప్రాణాయామైరితి॥ప్రాణాయామైఃప్రాణనియమైః,దోషాన్వాతపిత్తశ్లేష్మాదీన్-దహేత్-ధారణాదిభిః,కిల్బిషంపాపం- ప్రత్యాహారేణ- సంసర్గాన్శబ్దాదివిషయసంసర్గాన్-ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్క్లేశాదీన్,దహేత్-మనసశ్శుభాశ్రయేఽవస్థాపనంధారణం-ధృతస్యమనసోవృత్తిసంతతిర్ధ్యానం-సంతతిర్విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం,సమాధిరితిభేదః ❋॥౧౧॥ ❋అథధారణాపూర్వకంధ్యానమాహ॥యదేతి॥యదా-స్వం స్వీయంమ

నః, యోగేన ప్రాణాయామాదియోగేన-విరజం-సుసమాహితం సమ్యక్ఛ్రమేణ నిహితం-స్యాత్-తదా-స్వనాసాగ్రగోపితదృష్టిః-భగవతః-కాష్ఠాం విగ్రహం, ధ్యాయేత్ ❁ ॥౧౨॥ ❁ విగ్రహమేవ విశినష్టి -ప్రసన్నేతి సప్తభిః॥ ప్రసన్నం వదనామ్భోజం యస్య తం-ధ్యాయేదితి పదైనాన్వయః, పద్మగర్భవదరుణే నేత్రే యస్య-నీలోత్పలదలవత్ శ్యామమ్ ॥౧౩॥ ❁ లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కవత్-పీతే-కౌశేయే-వాససీ, యస్య, శ్రీవత్సలాఞ్ఛనం, వక్షసి యస్య, భ్రాజత్కౌస్తుభేనాముక్తాసంశ్లిష్టా కంధరా యస్య ❁॥౧౪॥ ❁ మత్తద్విరేఫాణాం కలో మధురధ్వనిర్యస్యాం, తయా వనమాలయా-పరితం వ్యాప్తం-పరార్ధ్యాన్యమూల్యాని-హారాదీని-యస్య ❁॥౧౫॥ ❁ కాఞ్చీగుణేన మణిమయమేఖలాసూత్రేణోల్లసన్తీ శ్రోణిర్యస్య-భక్తానాం హృదయామ్భోజమేవ విష్టరం ఆసనం యస్య-భక్తానాం మనోనయనాని వర్ధయతి హర్షయతీతి తథా ❁॥౧౬॥ ❁ అపీచ్యదర్శనం అపీచ్యమతిసున్దరం భక్తివిషయం దర్శనం యస్య, కైశోరే కౌమారే - వయసి - సన్తం, భృత్యానామనుగ్రహే-కాతరం వ్యగ్రమ్ ❁॥౧౭॥ ❁ కీర్తన్యం కీర్తనార్హం, తీర్థం, యశో, యస్య, పుణ్యశ్లోకా బలిభీష్మాదయ, స్తేషాం, యశస్కరం, సమగ్రాణి అఙ్గాని, యస్మిన్ యథా భవతి తథా-ఏవం-ధ్యాయేత్ ❁॥౧౮॥ ❁ తతోఽప్యుపాసకస్స్వేచ్ఛానుసారేణ-స్థితం-ముత్తిష్ఠన్త-మాసీన, ముపవిష్టం-శయానం వా-గుహాశయం హృదయకుహరే సన్తం-ప్రేక్షణీయమీహితం లీలా యస్య తం-భగవన్తం-శుద్ధః రాగాద్యకలుషితః భావః వృత్తిర్యస్య తేన-చేతసా-ధ్యాయేత్ ❁॥౧౯॥ ❁ ఏవం ధ్యేయరూపసముదా

యోగేన సుసమాహితమ్। కాష్ఠాం భగవతో ధ్యాయేత్స్వనాసాగ్రావలోకనః ॥౧౨॥ ప్రసన్నవదనామ్భోజం పద్మగర్భారుణేక్షణమ్। నీలోత్పలదళశ్యామం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్॥ ౧౩ ॥ లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కపీతకౌశేయవాససమ్। శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకన్ధరమ్॥ ౧౪ ॥ మత్తద్విరేఫకలయా పరీతం వనమాలయా। పరార్ధ్యహారవలయకిరీటాఙ్గదనూపురమ్॥౧౫॥ కాఞ్చీగుణోల్లసచ్ఛ్రోణిం హృదయామ్భోజవిష్టరమ్। దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్॥౧౬॥ అపీచ్యదర్శనం శశ్వత్సర్వలోకనమస్కృతమ్। సన్తం వయసి కైశోరే భృత్యానుగ్రహకాతరమ్॥ ౧౭ ॥ కీర్తన్యతీర్థయశసం పుణ్యశ్లోకయశస్కరమ్। ధ్యాయేద్దేవం సమగ్రాఙ్గం యావన్న చ్యవతే మనః॥ ౧౮ ॥ స్థితం వ్రజన్తమాసీనం శయానం వా గుహాశయమ్॥ ప్రేక్షణీయేహితం ధ్యాయేచ్ఛుద్ధభావేన చేతసా॥౧౯॥ తస్మిన్లబ్ధపదం చిత్తం సర్వావయవసంస్థితమ్। విలక్ష్యైకత్ర సంయుజ్యాదఙ్గే భగవతో మునిః॥౨౦॥ సంచిన్తయేద్భగవతశ్చరణారవిన్దం వజ్రాఙ్కుశధ్వజసరోరుహలాఞ్ఛనాఢ్యమ్। ఉత్తుఙ్గరక్తవిలసన్నఖచక్రవాళజ్యోత్స్నాభిరాహతమహద్ధృదయాన్ధకారమ్॥౨౧॥ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్న్యధికృతేన శివశ్శివోఽభూత్। ధ్యాతుర్మనశ్శమలశైలనిసృష్టవజ్రం ధ్యాయేచ్చిరం భగవతశ్చరణారవిన్దమ్॥౨౨॥ జానుద్వయం జలజలోచనయా జనన్యా లక్ష్మ్యాఽఖిలస్య సురవన్దితయా విధాతుః। ఊర్వోర్నిధాయ కరపల్లవరోచిషా యత్సంలాలితం హృది విభోరభవస్య

యదుక్తః-అథ దివ్యాఙ్గేష్వేకైకతోఽప్యుపాసనాకార్యేత్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ విగ్రహే-లబ్ధం పదం స్థితిర్యేన తత్-తత్సర్వావయవేషు సమ్యక్ స్థితం చిత్తం-విలక్ష్య విశేషేణ లక్షీకృత్య-భగవత-ఏకత్రైకస్మిన్నఙ్గే సంయుజ్యాత్ ❁॥౨౦॥ ❁ ఏతదేవ పాదాదిక్రమేణ ప్రపఞ్చయతి॥ సంచిన్తయేదితి త్రయోదశభిః॥ భగవతశ్చరణారవిన్దం సమ్యక్చిన్తయేత్-కథంభూతం-పాదతలరేఖాత్మకాని వజ్రాదీని లాఞ్ఛనాని-తైః-రాఢ్యం యుక్తం -ఉత్తుఙ్గాశ్చ-రక్తాశ్చ-విలసన్తో-యే-నఖా-స్తేషాం, చక్రవాళం మణ్డలం తస్య జ్యోత్స్నాభి-రాహతో-మహతాం ధ్యాతౄణాం-హృదయాన్ధకారో-యేన తం-మహత్త్వమన్ధకారవిశేషణం వా, ఏతచ్చ సర్వముపాదేయవిశేషణం ధ్యేయత్వేనోచ్యతే ❁॥ ౨౧ ॥ ❁ కించ-యస్య చరణారవిన్దస్య-శౌచేన ప్రక్షాళనజలేన-నిస్సృతాయాః-సరిత్ప్రవరాయాః గఙ్గాయాః-ఉదకేన తీర్థేన-సంసారతారకేణ-మూర్ధ్న్యధికృతేన శివో రుద్రః-శివః మఙ్గళయుక్తోఽభూదిత్యర్థః - ధ్యాతు-ర్మనసి-యశ్శమలశైలః - పాపపర్వతః-తస్మిన్నిసృష్టం క్షిప్తం-వజ్రమివ-యద్వా-శమలశైలే నిసృష్టం స్వలాఞ్ఛనరూపం వజ్రం యేన తత్-భగవతశ్చరణారవిన్దం-చిరం-ధ్యాయేత్ ❁॥౨౨॥ ❁ జానుద్వయమితి॥ అఖిలస్య జగతః - జనన్యా మాత్రా, నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీత్యుక్తేః, సురవన్దితయా బ్రహ్మాదిభిరారాధితయా-జలజలోచనయా లక్ష్మ్యా, స్వస్యాః, ఊర్వో, ర్నిధాయ, కరపల్లవరోచిషా ప్రకాశమానకరపల్లవేన-సంలాలితం స్పర్శనచాతుర్యేణ సంసేవితం-సంసారిత్వప్రతీతిం వారయతి॥ అభవస్యేతి ॥ విధాతుః జగత్కర్తుః, విభోర్జ్ఞ

గవతః, జానుద్వయం పాదపర్యన్తజఙ్ఘాద్వయం, హృది, కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ ॥ ౨౩ ॥ ఊరూ ఇతి ॥ సుపర్ణస్య గరుత్మతః, భుజయోః స్కన్ధయోః, అధి ఉపరి, శోభమానౌ, ఓజసః బలస్య ఔజ్జ్వల్యస్య వా, నిధీ ఆశ్రయౌ, అతసీకాకుసుమకాన్తివత్ కాన్త్యా భాసమానౌ, ఊరూ, హృది కుర్యాదితి పూర్వేణాన్వయః - తథా, వ్యాలమ్బి, ఆగుల్ఫం లమ్బమానం యత్, పీతం పరమనర్ఘం, వాసః - తస్మిన్, వర్తమానో, యః కాఞ్చీకలాపః - తేన, పరిరమ్భః సంశ్లేషో విద్యతే యస్య, తత్ - ద్విభోః, నితమ్బబిమ్బం చ - హృది కుర్యాత్ ॥ ౨౪ ॥ నాభిహ్రదమితి ॥ అముష్య భగవతః, నాభిహ్రదం ధ్యాయేత్ - కథంభూతం, భువనానాం కోశస్య, గృహామధిష్ఠానం, య దుదరం, తత్రస్థితం, యత్ర నాభిహ్రదే, ఆత్మయోనేర్బ్రహ్మణః - ధిషణం ధిష్ణ్యం అధిష్ఠానం, అఖిలలోకాత్మకం, పద్మం, వ్యూఢం ఉత్థితం, తథా, హరిన్మణివృషౌ మరకతమణిశ్రేష్ఠావివ - యౌ స్తనౌ - తయోర్ద్వయం, విశదహారస్య మయూఖైః, గౌరం శ్వేతం - ధ్యాయేత్ వక్షోపి శేషణం వా ॥ ౨౫ ॥ వక్ష ఇతి ॥ మహావిభూతేర్మహాలక్ష్మ్యాః, అధివాసం స్థానం, పుంసాం ధ్యాతౄణాం - మనోనయనయోః, నిర్వృతిమానన్దమాదధానం - ఋషభస్య వక్షః, ధ్యాయేత్, తథా - అఖిలైః - లోకైః బ్రహ్మాదిభిః - నమస్కృతస్య సేవితస్య - భగవతః - కణ్ఠం చ - మనసి కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ - కథంభూతం - కౌస్తుభమణేః - భూషణార్థం కృత - స్తస్యాధికం భూషణ - మర్థః ప్రయోజనం - యస్య తం - కౌస్తుభమణిమేవ స్వయమలంకుర్వన్తమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ బాహూనితి ॥ మన్దరగిరేః - పరివర్తనేన పరిభ్రమణేన - నిర్ణిక్తాన్యుజ్జ్వలీకృతాని - బాహువలయాన్యఙ్గదాని - యేషు - అధిశ్రితా లోకపాలా యేషు తాన్ - బాహూన్ - సంచిన్తయేత్ - తథా దశశతారం సహస్రారం - నసహ్యం తే

కుర్యాత్ ॥ ౨౩ ॥ ఊరూ సుపర్ణభుజయోరధిశోభమానావోజోనిధీ అతసికాకుసుమావభాసౌ । వ్యాలమ్బిపీతవ
రవాససి వర్తమానకాఞ్చీకలాపపరిరమ్భి నితమ్బబిమ్బమ్ ॥ ౨౪ ॥ నాభిహ్రదం భువనకోశగుహోదరస్థం య
త్రాత్మయోనిధిషణాఖిలలోకపద్మమ్ । వ్యూఢం హరిన్మణివృషస్తనయోరముష్య ధ్యాయేద్ద్వయం విశదహా
రమయూఖగౌరమ్ ॥ ౨౫ ॥ వక్షోఽధివాసమృషభస్య మహావిభూతేః పుంసాం మనోనయననిర్వృతిమాదధానమ్ ।
కణ్ఠం చ కౌస్తుభమణేరధిభూషణార్థం కుర్యాన్మనస్యఖిలలోకనమస్కృతస్య ॥ ౨౬ ॥ బాహూంశ్చ మన్దరగిరేః
పరివర్తనేన నిర్ణిక్తబాహువలయానధిలోకపాలాన్ । సంచిన్తయేద్దశశతారమసహ్యతేజః శఙ్ఖం చ తత్కర
సరోరుహరాజహంసమ్ ॥ ౨౭ ॥ కౌమోదకీం భగవతో దయితాం స్మరేత దిగ్ధామరాతిభటశోణితకర్దమేన ।
మాలాం మధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టాం చైత్యస్య తత్త్వమమలం మణిమస్య కణ్ఠే ॥ ౨౮ ॥ భృత్యానుకమ్పిత
ధియేహ గృహీతమూర్తేః సంచిన్తయేద్భగవతో వదనారవిన్దమ్ । యద్విస్ఫురన్మకరకుణ్డలవల్గితేన విద్యోతి
తామలకపోలముదారనాసమ్ ॥ ౨౯ ॥ యచ్ఛ్రీనికేతమలిభిః పరిసేవ్యమానం భూత్యా స్వయా కుటిలకున్తలబృ
న్దజుష్టమ్ । మీనద్వయాశ్రయమధిక్షిపదబ్జనేత్రం ధ్యాయేన్మనోమయమతన్ద్రిత ఉల్లసద్భ్రు ॥ ౩౦ ॥ తస్యావలో
కమధికం కృపయాఽతిఘోరతాపత్రయోపశమనాయ నిసృష్టమక్ష్ణోః । స్నిగ్ధస్మితానుగుణితం విపులప్రసా

జో యస్య తం - చక్రం - తస్య భగవతః - కరసరోరుహస్య - రాజహంసమివ స్థితం, శఙ్ఖం చ - సంచిన్తయేత్ ॥ ౨౭ ॥ కౌమోదకీమితి ॥ తథా - భగవతో - దయితాం ప్రియాం - అరాతయశ్శత్రవో - యే - యోద్ధారః తేషాం శోణితమేవ కర్దమ - స్తేన - దిగ్ధాం లిప్తాం కౌమోదకీం గదాం - స్మరేత - తథాఽస్య భగవతః - కణ్ఠే మాలాం మణిం చ - స్మరేత ॥ కథంభూతాం మాలాం - మధువ్రతానాం భృఙ్గాణాం - వరూథస్య సఙ్ఘస్య - గిరా - ఉపఘుష్టాం నాదితాం - మణిం - కథంభూతం - అమలం - చైత్యస్య జీవస్య - తత్త్వం స్వరూపం జీవస్వరూపాధిష్ఠాతృదేవతారూపమిత్యర్థః ॥ తదుక్తం వైష్ణవే పురాణే ॥ "ఆత్మానమస్య జగతో నిర్లేపమగుణామలమ్ ॥ బిభర్తి కౌస్తుభమణిస్వరూపం భగవాన్ హరిః" ఇతి ॥ ౨౮ ॥ భృత్యేతి ॥ భృత్యేష్వనుకమ్పితా కృతానుకమ్పా, యా, ధీః - తయా - గృహీతా మూర్తిర్యేన తస్య - భృత్యానుగ్రహాయ స్వేచ్ఛోపాత్తతనోరిత్యర్థః - భగవతః - యద్వదనారవిన్దం - సంచిన్తయేత్ - కథంభూతం, విస్ఫురన్తీ యే మకరకుణ్డలే - తయోర్వల్గితేన ప్రచలితేన - విద్యోతితౌ - అమలౌ - కపోలౌ - యస్మిన్ - ఉదారా ఉన్నతా నాసా యస్మింస్తత్ ॥ ౨౯ ॥ యచ్ఛ - స్వయా - విభూత్యా శోభయా - అలిభిః - పరిషేవ్యమాణం, మీనద్వయాశ్రయం చ - శ్రీనికేతం పద్మం - అధిక్షిపత్ అతివర్తయత్ - తద్ధ్యాయేత్ - తత్ర - కున్తలైరలీనామధిక్షేపః - నేత్రద్వయేన మీనద్వయస్యేతి ద్రష్టవ్యం - అబ్జే ఇవ నేత్రే ఇత్యుపమానాన్తరం - ఉల్లసన్త్యౌ భ్రువౌ యస్మిన్ - మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం - వదనారవిన్దమతన్ద్రితోఽవహితమనాః - ధ్యాయేత్ ॥ ౩౦ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య భగవతః - అవలోకనం - హృది - నితతభావనయా - చిరం - ధ్యాయేత్ - పాకం పచతీతివత్ భావనయా ధ్యాయేదితి నిర్దేశః - భావనాం కుర్యాదిత్యర్థః - క

భరిభూతమవలోకం-అధికముత్కృష్టం-కృపయా-అక్ష్ణోః అక్షిభ్యాం-అతిదుస్సహాధ్యాత్మికాదితాపత్రయోపశాన్తయే-
నిసృష్టం ప్రయుక్తం స్నిగ్ధస్మితేనానుగుణితం సంపృక్తం-విపులం ప్రసాదో యస్మిన్-తమిత్యర్థః ॥౩౧॥ హాసమితి
అవనతాః-యే-అఖిలలోకాః-తేషాం, తీవ్రశోకేన యాన్యశ్రూణి-తేషాం సాగరం విశోషయతీతి తథా-హరేర్హాసం, ధ్యా
యేత్-అస్యాత్యుదారం భ్రూమణ్డలం ధ్యాయేత్ కథంభూతం-మునికృతే మునిసమ్మోహనాయ-ప్రవృత్తస్య-మకరధ్వజస్య
కామస్య-సమ్మోహనాయ, నిజమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-రచితం పరిగృహీతమ్ ॥౩౨॥ మన్దహాసధ్యానముక్త్వా వస్ప
ష్టహాసధ్యానమాహ ॥ ధ్యానాయనమితి ॥ విష్ణోః-ప్రహసితముచ్చైర్హసితం-ధ్యాయేత్-కీదృశం-అతిసున్దరతయా ప్రయత్నం వి
నైవ ధ్యానవిషయభూతం-సౌన్దర్యమేవాహ, బహులయా-అధికయా అధరోష్ఠస్య భాసా-అరుణీభూతాః-తనవస్సూక్ష్మాః-
ద్విజా దన్తా ఏవ-కున్దముకుళాని-తేషాం పఙ్క్తిః యస్మిన్-తత్-ఏవం ధ్యానముక్త్వా ధ్యానసమాధిమాహ ॥ స్వదేహకుహరే హృద
యకుహరే అవసితస్య ధ్యాతస్య-విష్ణోః-ప్రచురసేనార్ద్రయా-భక్త్యా, తస్మిన్నేవార్పితమనాస్సన్, పృథగ్వ్యతిరిక్తం భ
గవద్విగ్రహవ్యతిరిక్తం-న దిదృక్షేత్ విజాతీయప్రత్యయం న కుర్యాదిత్యర్థః ॥౩౩॥ ఏవం దివ్యవిగ్రహచిన్తావసానే-దివ్యా
త్మస్వరూపచిన్తా తత్ప్రకారత్వేన ప్రత్యగాత్మచిన్తా చ కార్యేత్యాహ ॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఏవముక్తవిధయా-హరౌ భగవ
తి-ప్రతిలబ్ధః భావః ప్రేమాతిశయో యేన-భక్త్యా-ద్రవద్ధృదయం యస్య-ప్రమోదాదుద్గతాని పులకాని యస్య-ఔత్కణ్ఠ్య
ప్రవృత్తాశ్రుకలయా-ముహురర్ద్యమాన ఆనన్దసంప్లవేన మజ్జ్యమానః, చిత్తబడిశం బడిశం మత్స్యబన్ధనం-దుర్గ్రహస్య భగ
వతో గ్రహణే-మత్స్యబన్ధనమివోపాయమాత్రం చిత్తమపి-ధ్యేయాత్ భగవద్విగ్రహాత్-శనకైః-వియుఙ్క్తే వియుజ్యాత్-య
ద్వా-చిత్తస్య బడిశం చితాపహారిణం భగవద్విగ్రహం-ప్రతి-అపాదానస్యైవ కర్మత్వవివక్షయా ద్వితీయా-తతశ్చిత్తం నియు

దం ధ్యాయేచ్చిరం వితతభావనయా గుహాయామ్ ॥౩౧॥ హాసం హరేరవనతాఖిలలోకతీవ్రశోకాశ్రుసాగరవి
శోషణమత్యుదారమ్ । సమ్మోహనాయ రచితం నిజమాయయాఽస్య భ్రూమణ్డలం మునికృతే మకరధ్వజస్య ॥
ధ్యానాయనం ప్రహసితం బహులాధరోష్ఠభాసాఽరుణాయితతనుద్విజకున్దపఙ్క్తి । ధ్యాయేత్స్వదేహకు
హరేఽవసితస్య విష్ణోర్భక్త్యార్ద్రయార్పితమనా న పృథగ్దిదృక్షేత్ ॥౩౩॥ ఏవం హరౌ భగవతి ప్రతిలబ్ధభావో భ
క్త్యా ద్రవద్ధృదయ ఉత్పులకః ప్రమోదాత్ । ఔత్కణ్ఠ్యబాష్పకలయా ముహురర్ద్యమానస్తచ్చాపి చిత్తబడి
శం శనకైర్వియుఙ్క్తే ॥౩౪॥ ముక్తాశ్రయం యర్హి నిర్విషయం విరక్తం నిర్వాణమృచ్ఛతి మనస్సహసా యథా
ఽర్చిః । ఆత్మానమత్ర పురుషోఽవ్యవధానమేకమన్వీక్షతే ప్రతినివృత్తగుణప్రవాహః ॥౩౫॥ సోఽప్యేతయా చరమ
యా మనసో నివృత్త్యా తస్మిన్మహిమ్న్యవసితస్సుఖదుఃఖబాహ్యే । హేతుత్వమప్యసతి కర్తరి దుఃఖయో

క్తై ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ తతః-యథాఽర్చిః నిర్ధూమదీపశిఖేవ-విరక్తం శబ్దాద్యప్రవణం-అత ఏవ-నిర్విషయం శబ్దాదివిషయశూ
న్యం-యర్హి యదా-ముక్తాశ్రయం ముక్తవిగ్రహచిన్తనం మనః-నిర్వాణం బాహ్యవ్యాపారోపరతిం-ఋచ్ఛతి-తదా-అత్ర పర
మాత్మని-అవ్యవధానం సాక్షాదేవ ప్రకారతయా సంబద్ధం ఏకం-దేవాదిభేదరహితం-ఆత్మానం విశుద్ధస్వరూపం-ప్రతినివృ
త్తగుణప్రవాహః అపగతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానస్సన్-ఈక్షతే-పరమాత్మప్రకారతయా జీవస్వరూపం చి
న్తయేదిత్యర్థః ॥౩౫॥ ఏవం సప్రపఞ్చం భక్తియోగముపపాద్య-ధ్యానయా భక్త్యా-ఆప్రయాణాదనువర్తమానయా
ప్రారబ్ధావసానే పరమాత్మానం ప్రాప్తస్య న పునస్సంసార ఇత్యాహ ॥ సోఽపీతి ॥ చరమయా ప్రత్యాహారాద్యపేక్షయా చర
మయా, యద్వా-ప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువర్తమానయా-ఏతయా ఉక్తయా-మనసః-అనివృత్త్యా-నివృత్తిర్బాహ్యవ్యాపా
రః-తద్వితరా అనివృత్తిః-మనోవ్యాపారరూపయా భక్త్యేత్యర్థః-నివృత్త్యేతిచ్ఛేదే-మనసో నివృత్త్యా న విద్యతే వృత్తిశ్శబ్దాదివి
షయా-యస్యాం తయా-ఏతయా భక్త్యా-ఉపలబ్ధా-పరమాత్మనః-కాష్ఠా స్వరూపం-యస్య సః-అత ఏవ సుఖదుఃఖాతిగః-స్వే
మహిమ్ని అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణే మహిమ్ని, అవసితః అధ్యవసితః స్థిత ఇత్యర్థః-పరమాత్మానముపసంపద్యా
విర్భూతస్వస్వరూప ఇత్యర్థః-పరమాత్మప్రాప్తిపూర్వకో హి స్వస్వరూపావిర్భావః-తథా చ శ్రూయతే ॥ ఏష సంప్రసా
దోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ॥ ఇతి-స్వాత్మన్ స్వాత్మని-పూర్వం దుఃఖ
యోః-సుఖదుఃఖయోః, ర్యద్ధేతుత్వం-హేతుర్దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానాది, తస్యైవ తత్త్వం-తదపి కర్తరి
గమనాదిబాహ్యవ్యాపారాశ్రయే, అసతి దేహే నిమిత్తభూతే-విధత్తే కరోతి-కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపదేహసం
బన్ధాయత్తమేవ సుఖదుఃఖాదిహేతుదేహాత్మాభిమానాదికం పశ్యతీత్యర్థః-దేహాత్మాభిమానాదికం పూర్వసిద్ధం పునర్న భజ

తీతిభావః ॥౩౬॥ కిమువక్తవ్యం పూర్వసిద్ధదేహాత్మాభిమానాదికంనకరోతీతియతఃప్రాప్తనందేహమపనస్మరతీత్యాహ॥దేహమితి॥చరమఃప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువృత్తప్రత్యయః- తతస్సిద్ధఃపరమాత్మోపసంపత్త్యాఽఽవిర్భూతస్వస్వరూపః,దైవాదీశ్వరసంకల్పాదుపేతంప్రాప్తం-పునర్దైవాదపేతంఅపగతం-అవస్థితందాహాదిసంస్కారరహితత్వేన స్థితం-ఉత్థితందాహాదిభిస్సంస్కృతంవా,ఉత్థానందాహాదీనామప్యుపలక్షణం,దేహంచ- నపశ్యతినస్మరతి-అత్ర,, యదు చాస్మైశ్శవ్యంకుర్వన్తియదుచన,నోపజనంస్మరన్నిదంశరీర,, మిత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః-శవ్యంశవసంబన్ధికర్మ,ఉపజనంస్వజనానాంసమీపేఉపశోచ్యం-కుతోనపశ్యతి- యతః-స్వరూపంఆనన్దరూపంఆవిర్భూతగుణాష్టకం,స్వస్వరూపం అధ్యగమత్ప్రాప్తవాన్ , నిత్యనిరతిశయానన్దబ్రహ్మస్వరూపంతత్ప్రకారంప్రత్యగాత్మానంచానుభవన్నానన్దసంప్లవేనిమజ్జన్ప్రాప్తనదేహాదికంనస్మరతీత్యర్థః,నపశ్యతీత్యత్రదృష్టాన్తః , మదిరాయాస్సురాయా,మదేనాన్ధఃపరవశః-పరికృతంపరిధృతం,వాసఃవస్త్రం, నపశ్యతి-తద్వత్ , కేచిదిమంశ్లోకముపాసనాదశాయామేవతజ్జనితానన్దపూర్ణఃకిమపిదేహాదికంనపశ్యతీత్యేవంపరత్వేనవ్యాచక్షతే-తన్మన్దం-యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమితిహేతూపన్యాసాత్,, పరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత,,ఇతిపరమాత్మప్రాప్త్యనన్తర్యశ్రవణాత్స్వస్వరూపప్రాప్తేస్సాక్షాత్కృతపరమాత్మస్వరూపాణామపిసనకాదీనాందేహాదిదర్శనాచ్చ -అతోయథోక్తఏవార్థస్సాధీయాన్ ॥ ౩౬ ॥ ఏవంవిధభక్తియోగనిష్ఠస్యకదాముక్తిః-కిముముక్తస్యపునరావృత్తిస్స్యాదిత్యాశఙ్కాంశమయన్నాహ ॥ దేహోఽపీతి ॥ దైవవశగః ఈశ్వసంకల్పరూపపుణ్యాపుణ్యాయత్తః, దేహోఽపిస్వారమ్భకంస్వసత్తానిమిత్తం,కర్మ-యావత్ యావన్ననశ్యతి-తావ-త్సాసుఃఇన్ద్రియప్రాణసహితః-ప్రతిసమీక్షతఏవఖలు - యావత్స్వారమ్భకంకర్మ ప్రతిసమీక్షతఇతివాఽన్వయః,ఖలు

ర్యత్స్వాత్మ ఽస్వధ్యత్త ఉపలబ్ధపరాత్మకాష్ఠః॥ ౩౬ ॥ దేహంచనశ్వరమవస్థితముత్థితంవాసిద్ధోనపశ్యతియతోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్ । దైవాదుపేతమథదైవవశాదపేతంవాసోయథాపరికృతంమదిరామదాన్ధః ॥ దేహోఽపిదైవవశగఃఖలుకర్మ యావత్స్వారమ్భకం ప్రతిసమీక్షతఏవసాసుః । తంసప్రపఞ్చమధిరూఢసమాధియోగస్స్వాప్నంపునర్నభజతేప్రతిలబ్ధవస్తుః ॥ ౩౭ ॥ యథాపుత్రాచ్చవిత్తాచ్చపృథఙ్మర్త్యః ప్రతీయతే । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్దేహాదేఃపురుషస్తథా ॥ ౩౮ ॥ యథోల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాద్ధూమాద్వాపిస్వసంభవాత్ ।అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్యథాఽగ్నిఃపృథగుచ్యతే ॥ ౩౯ ॥భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్ప్రధానాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । ఆత్మా తథాపృథగ్ద్రష్టాభగవాన్బ్రహ్మసంజ్ఞితః ॥ ౪౦ ॥ సర్వభూతేషుచాత్మానం

శబ్దేనశ్రుతిప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే॥ తథాచశ్రుతిః॥ ,, తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసంపత్స్య ,, ఇతిప్రారబ్ధావసానావధివిలమ్బ ఇత్యర్థః- అధిరూఢస్సమాధియోగోయేనసఃతతఃప్రతిబుద్ధంఆవిర్భూతం-వస్తుగుణాష్టకవిశిష్టమాత్మస్వరూపంయస్యసః-ప్రారబ్ధావసానేముక్తింప్రాప్తఇత్యర్థః - స్వాప్నంస్వప్నపదార్థతుల్యం-తద్వదనిత్యమిత్యర్థః సప్రపఞ్చంపుత్రకళత్రాదిసహితం- తందేహం పునర్నభజతేనప్రాప్నోతి ,, నచపునరావర్తతే-సర్గేపినోపజాయన్తేప్రలయేన వ్యథన్తిచే,,త్యాద్యత్రానుసంధేయమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఏవం,,కాచత్వయ్యుచితాభక్తిఃకీదృశీమమగోచరే,,త్యస్యోత్తరముక్తంఅథ,,పురుషంప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నవిముఞ్చతి ,, తిప్రశ్నస్యయదుత్తరముక్తంప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపచిన్తనపూర్వకస్వవర్ణాశ్రమధర్మాద్యనుగ్రహీతభగవద్భక్తియోగాత్ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యరూపకైవల్యసద్ధిరితితదుపసంహర్తుం పూర్వోక్తమేవప్రకృతిపురుషేశ్వరాణామిథోఽత్యన్తవైలక్షణ్యంసదృష్టాన్తమనువదతియథేతిపఞ్చభిః॥తత్రైకేనదేహాత్మనోర్వైలక్షణ్యం-తతోద్వాభ్యాంప్రకృతిపురుషాభ్యాంపరమాత్మనః,తతఏకేనజీవానాంపరస్పరసామ్యం - తతఏకేనజీవానాందేహకృతోదేవాదిభేదోనస్వతఇత్యుచ్యతఇతివివేకః - యథాఽత్యన్తప్రీతివిషయాత్పుత్రా- ద్విత్తాచ్చ-మర్త్యః-పృథగేవ - ప్రతీయతే-తథాఽత్యన్తప్రియత్వేనాత్మత్వేనస్వాభిన్నత్వేనాభిమతాద్దేహాదేరపి-పురుషఃప్రత్యగాత్మాపృథగేవేత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ యథేతి॥ఆత్మత్వేనాభిమతాత్ అత్యన్తావివేకినోఽగ్న్యభిన్నత్వేనాభిమతా-త్స్వసంభవాదగ్నేరుత్పన్నాద్ధూమా-దుల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాచ్చ , ప్యగ్నిర్యథాపృథగుచ్యతే తథాభూతేన్ద్రియాన్తఃకరణరూపాత్ప్రధానా,జ్జీవసంజ్ఞితాత్క్షేత్రజ్ఞాచ్చ,ఆత్మా తయోరన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనేనధారకః - ద్రష్టాసర్వజ్ఞఃభగవాన్షాడ్గుణ్యపూర్ణఃబ్రహ్మసంజ్ఞితఃసాక్షాద్బ్రహ్మపదవాచ్యః,పృథగేవేత్యర్థః - అత్రదృష్టాన్తోధూమఃప్రధానస్థానే- ఉల్ముకాదికంజీవస్థానేవేదితవ్యమ్ ॥ ౩౯ ॥౪౦॥ సర్వభూతేషుదేవాదిచతుర్విధశరీరేషు , ఆత్మానంతేష్వన్తఃప్రవిశ్యధారకత్వేనావస్థితంజీ

వాత్మానం,అనన్యభావేన, సర్వత్రజ్ఞానైకాకారత్వాణుపరిమాణత్వాద్యైకరూప్యేణైవ-ఈక్షేత,ఆత్మానమిత్యేకవచననిర్దేశఏకో ... ... ప్రాయకః-తదా ఆత్మని, ధార్యతయాఽవస్థితాని-సర్వభూతానిదేవాదిచతుర్విధభూతాని,అనన్యభావేనకర్మాయత్తావాన్తరవైచిత్ర్యంపరిత్యజ్యప్రకృతిపరిణామరూపత్వైకరూపేణ-పశ్యేత్ భూతేష్వపి,అపిశబ్దాజ్జీవేష్వపి-తదాత్మతాంపరమాత్మకత్వం,ఈక్షేత ॥ ౪౨ ॥ స్వయోనిషు ... దార్వాదిషు- ఏకమేవ-జ్యోతిరగ్నిః,యోనీనాంగుణవైషమ్యాత్, ద్వ్యాదిభూతతృణదార్వాదిగతహ్రస్వదీర్ఘత్వకుటిలత్వాదిగుణకృతవైషమ్యాత్,యథా నానాప్రతీయతే-తథా-ప్రకృతౌదేవాదిశరీరేస్థితం-ఆత్మాప్రత్యగాత్మాపి-దేవాదికృతభేదేననానాప్రతీయతే-వస్తుతస్తు సర్వత్రజ్ఞానైకాకారతయైకరూపఏవేత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ పురుషంప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నితిప్రశ్నస్యోత్తరముపసంహరతి॥తస్మాదితి॥ దైవీందేవస్యవిష్ణోస్సంబన్ధినీం - సదసదాత్మికాం కార్యకారణరూపేణావస్థితాం-దుర్విభావ్యాందురత్యయాం,ఇమాం,స్వప్రకృతింస్వసంబన్ధినీంప్రకృతిం - పరాభావ్య ఉక్తవిధభగవద్భక్తియోగేనతిరోభావ్య,స్వరూపేణగుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ, అవతిష్ఠతేనపునస్సంసరతీత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ఇతిశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధే అష్టావింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవంసప్రపఞ్చముపపాదితంసాఙ్గంమోక్షసాధనభక్తియోగమాకర్ణ్య - పున-రుక్తానువాదపూర్వకంతస్యైవభక్తియోగస్యభేదాన్-తదఙ్గవైరాగ్యోత్పత్తిహేతుంజీవస్య స్వర్గనరకాదిగమనాదిరూపసంసృతిం-కాలస్వరూపంచ-పృ

సర్వభూతానిచాత్మని । ఈక్షేతానన్యభావేనభూతేష్వపితదాత్మతామ్ ॥ ౪౨ ॥ స్వయోనిషుయథాజ్యోతిరేకంనానాప్రతీయతే । యోనీనాంగుణవైషమ్యాత్తథాఽఽత్మాప్రకృతౌస్థితః ॥ ౪౩ ॥ తస్మాదిమాంస్వప్రకృతిందైవీంసదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాంపరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠతే ॥ ౪౪ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,తృతీయస్కన్ధే,కపిలోపాఖ్యానేసాధనానుష్ఠానంనామాష్టావింశోఽధ్యాయః.

దేవహూతిరువాచ॥లక్షణంమహదాదీనాంప్రకృతేఃపురుషస్యచ । స్వరూపంలక్ష్యతేఽమీషాంయేనతత్పారమార్థికమ్ ॥ ౧ ॥ యథాసాంఖ్యేషుకథితంయన్మూలంతత్ప్రచక్షతే। భక్తియోగస్యమేమార్గంబ్రూహివిస్తరతఃప్రభో ॥ ౨ ॥ విరాగోయేనపురుషోభగవత్సర్వతోభవేత్ ।ఆచక్ష్వజీవలోకస్యవివిధామమసంసృతీః॥ ౩॥ కాలస్యేశ్వరరూపస్యపరేషాంచపరస్యతే।స్వరూపంబతకుర్వన్తియద్ధేతోఃకుశలంజనాః ॥ ౪ ॥లోకస్యమిథ్యాభిమతేరచక్షుషశ్చిరంప్రసుప్తస్యతమస్యనాశ్రయే ।శ్రాన్తస్యకర్మస్వనుబద్ధయాధియాత్వమావిరాసీఃకిలయోగభాస్కరః ॥ ౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ఇతిమాతుర్వచశ్శ్లక్ష్ణంప్రతినన్ద్యమహామునిః।ఆబభాషేకురుశ్రే

ష్ఠ ప్రీతిదేవహూతిః ॥ లక్షణమితి ॥ ప్రకృతేఃమూలప్రకృతేః - తత్కార్యభూతానాంమహదాదీనాం-పురుషస్యప్రత్యగాత్మనః,చకారాత్పరమాత్మనశ్చ-అమీషాం - పారమార్థికమబాధితం-స్వరూపం - యేన-లక్ష్యతేజ్ఞాయతే-తల్లక్షణం,కథితంత్వయేతిశేషః ॥ ౧ ॥ ఏవముక్తానువాదఃకృతః - సాంఖ్యేషుసిద్ధాన్తేషు,తత్ప్రకృత్యాదీనాంలక్షణం -యన్మూలం యస్యభక్తియోగస్యమూలంప్రచక్షతే, తస్యభక్తియోగస్య - మార్గంభేదం-యథాయథావత్ - విస్తరతః-మేమహ్యం-బ్రూహి, హేప్రభో ॥ ౨ ॥ యేనసంసృతివర్ణనేన,పురుషఃముముక్షుః,సర్వత్రఇహాముత్రచ - విరాగఃవీతరాగఃభవేత్, తాఃజీవలోకస్య-వివిధాః, సంసృతీః , మమఆచక్ష్వకథయ ॥ ౩ ॥ తథాఽన్యద్ ... స్య-పరేషాంబ్రహ్మాదీనామపి-పరస్యప్రభోః-కాలస్య,స్వరూపం-మే-వదకథయ-యద్ధేతోఃయస్మాత్కాలాద్ధేతోః -కుశలంనివృత్తిధర్మం,జనాఃకుర్వన్తియత్కాలహేతుకజన్మమరణాదిసాంసారికదర్శాతివృత్తమేకుశలమనుతిష్ఠన్తితస్యకాలస్యస్వరూపంకథయేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవంప్రష్టవ్యంపృష్ట్వాపుత్రంప్రసాదయతి॥లోకస్యేతి ॥ మిథ్యాభిమతేః మిథ్యాభిమతిరభిమానోయస్య - మిథ్యాభూతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానస్యేత్యర్థః-అతఏవ,అచక్షుషఃస్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరహితస్య-అతఏవ-కర్మసుస్వర్గనరకాదిసాధనేషుకర్మసు- అనుబద్ధయాఆసక్తయా-ధియా,శ్రాన్తస్య,అతఏవ అనాశ్రయేఅపారే-తమసిసంసారే,ప్రసుప్తస్య , లోకస్య,ప్రబోధాయ-త్వం-యోగభాస్కరఃఆవిరాసీఃఆవిర్భూతోఽసికిల ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టఃకపిలోభక్తియోగమార్గాదీన్కథయితుమాబభాషఇత్యాహమైత్రేయః॥ఇతీతి॥ హేకురుశ్రేష్ఠ విదుర,ఇతిఉక్తవిధం,శ్లక్ష్ణంసరసంసున్దరంవా-మాతుర్వచఃప్రతినన్ద్య,మహామునిఃకపిలః-ప్రీతస్సమీచీనప్రశ్నేనజాతప్రీతి

న్దః-మాతరి కరుణయా అర్దితః, పరిప్లుతః-తాం మాతరం ప్రతి-ఆబభాషే ॥౬॥ ఇతి దేవాహ॥ భక్తియోగ ఇతి ॥ హే భామిని పుంసాం, స్వభావగుణమార్గేణ సత్త్వాదిగుణవృత్తివశేన మార్గైః ప్రకారవిశేషైః భక్తియోగో-బహుధా నానా భావ్యతే నిష్పాద్యతే, హి యతః పుంసాం-భావః మనోవృత్తిః-భిద్యతే- అతః, తదధీనోఽపి భక్తియోగ-స్తామసరాజససాత్త్వికాదిభేదేన భిద్యత ఇత్యర్థః ॥౭॥ తానేవ భేదానాహ॥ అభిసంధాయేతి॥ హింసాదంభమాత్సర్యాణామన్యతమం ద్వయం త్రితయం వా-అభిసంధాయ సంకల్ప్య, సంరమ్భీ క్రోధీ-భిన్నదృక్ అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శీ, మయీశ్వరే భావం భక్తిం-యః కుర్యాత్-సః-త్రివిధోఽపి-తామసః తామసభక్తియోగయుక్తః తత్రాపి హింసాదంభమాత్సర్యాదిభిరధమమధ్యమోత్తమత్వం బోధ్యమ్ ॥౮॥ విషయాన్ శబ్దాదివిషయలాభం యశః ఐశ్వర్యం వా అన్యతమం యథారుచి ద్వయం త్రయం వాఽభిసంధాయ-పృథగ్భావః, పరమాత్మనః స్వాత్మశరీరకత్వమజ్ఞాత్వా దేవతామాత్రబుద్ధిత్వం పృథగ్భావత్వం-ఏవంవిధః, అర్చాదౌ - మాం యోఽర్చయేత్, స-రాజసః ॥౯॥ కర్మనిర్హారం పాపక్షయం-పరస్మిన్ పరమపురుషే, తదర్పణం కర్మసమర్పణం-భగవత్ప్రీతిముద్దిశ్యేత్యర్థః-యష్టవ్యమితి, శేషిణ ఈశ్వరస్యాజ్ఞారూపత్వాద్వేదైర్విదమవశ్యం స్వరూపానుబన్ధి కర్తవ్యమకరణే భగవతా నిగృహీతస్స్యామితి వా, అభిసంధాయ అపృథగ్భావః స్వాత్మనో బ్రహ్మశరీరత్వం జానన్-యో, మాం-యజేత్-స-సాత్త్వికో భక్తః-అత్ర-పృథగ్భావ ఇతి చ్ఛిత్త్వా భేదదర్శిత్వం త్రిష్వపి సమానమితి కేచిద్వ్యాజయన్తి, తత్ర సాత్త్వికత్వమసంగతం సత్త్వస్య యథావస్థితవస్తుప్రకాశకత్వస్య "సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమ్-తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమ్" ఇతి భగవతా గీతత్వేన, పృథగ్భావస్య సత్త్వకార్యత్వాభావాత్, అతోఽపృథగ్భావ ఇత్యేవ చ్ఛేదః, అయమపి సాత్త్వికః కర్మనిర్హారాద్యభిసంధిభేదాదధమమధ్యమోత్తమభేదేన త్రివిధః ॥౧౦॥ ఏవంచ తామసాదయస్త్రయోఽప్యవాన్తరభేదైర్నవవిధాః తత్ర నవమస్సాత్త్వికభక్తియోగస్సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వం వక్ష్యన్, తస్య ఫలావ్యవహితదశారూపలక్షణమాహ ద్వాభ్యాం॥ మద్గుణేతి॥ సర్వ

ష్ఠప్రీతస్తాం కరుణార్దితః ॥౬॥ భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే। స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాం భావో విభిద్యతే ॥ ౭ ॥ అభిసంధాయ యో హింసాం దమ్భం మాత్సర్యమేవ వా। సంరమ్భీ భిన్నదృగ్భావం మయి కుర్యాత్స తామసః ॥ ౮ ॥ విషయానభిసంధాయ యశ ఐశ్వర్యమేవ వా। అర్చాదావర్చయేద్యో మాం పృథగ్భావః స రాజసః ॥ ౯ ॥ కర్మనిర్హారముద్దిశ్య పరస్మిన్వా తదర్పణమ్। యజేద్యష్టవ్యమితి వా పృథగ్భావః స సాత్త్వికః ॥ ౧౦ ॥ మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ మయి సర్వగుహాశయే। మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథా గఙ్గామ్భసోఽమ్బుధౌ ॥ లక్షణం భక్తియోగస్య నిర్గుణస్య హ్యుదాహృతమ్। అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే ॥౧౨॥ సా

గుహాశయే సర్వేషాం హృదయకుహరే వర్తమానే పురుషోత్తమే-మయి మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ, గఙ్గామ్భసః అమ్బుధావివ-అవిచ్ఛిన్నా విజాతీయప్రత్యయాన్తరాన్తరితా, అహైతుకీ ఫలాభిసంధిరహితా, అవ్యవహితా మోక్షం-ప్రత్యుపాయాన్తరవ్యవధానరహితా భక్తిః ప్రీతిపూర్వకానుస్మరణరూపా, మనోవృత్తిరితి, యా-సా, నిర్గుణస్య సత్త్వాదినైర్గుణ్యసంపాదకస్య ముక్తిసాధనస్యేత్యర్థః భక్తియోగస్య లక్షణం స్వరూపమిత్యర్థః ॥౧౧॥౧౨॥ అహైతుకీత్యనేనోక్తం నిర్గుణభక్తియోగనిష్ఠానాం ఫలకామనారాహిత్యం కైముత్యన్యాయేన ద్రఢయతి ॥ సాలోక్యేతి ॥ మత్సేవనం మదనుభవం, మన్తరేణ, మయా దీయమానం - సాలోక్యాదిరూపం పఞ్చవిధం మోక్షమపి న గృహ్ణన్తి - జనాః నిర్గుణభక్తాః-కిముత, సాంసారికఫలం న గృహ్ణన్తీతి, అత్ర ఏకత్వం ఏకాకారత్వం, సాయుజ్యమిత్యర్థః, సాలోక్యం సమానలోకవాసిత్వం, సార్ష్టిస్సమానభోగః, సామీప్యం నికటవర్తిత్వం, సారూప్యం సమానవిగ్రహవత్త్వం, నను "వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్" ఇతి ముక్తఫలతారతమ్యం ప్రతిషిద్ధం - మైవం, ఏతేషాం సర్వేషాం సాయుజ్యావాన్తర్భావాత్, తత్ర సాయుజ్యం నామ, సమానగుణయోగః, గుణాష్టకావిర్భావరూపః, యుజ్యత ఇతి యుక్ ధర్మః, ధర్మో హి ధర్మిణాం యుజ్యతే-సమానం యుక్ యస్య స సయుక్ సయుజో భావస్సాయుజ్యం సాధర్మ్యం-తదాహ చ గీతం భగవతా "మమ సాధర్మ్యమాగతాః" ఇతి, అత్ర సాలోక్యాదిచతుష్టయస్యాపి బ్రహ్మసాయుజ్యాన్తర్భావత్వజ్ఞాపనాయ సాలోక్యాదీనాం భేదేనోపాదానం-సాధర్మ్యే సతి హి సాలోక్యాదికం సర్వం సంపన్నమేవేతి సాలోక్యాదేస్సాయుజ్యాన్తర్భావిత్వం యుక్తం, దేవతాన్తరప్రాప్తౌ హి సాలోక్యాదిభేదావాప్తిః, బ్రహ్మప్రాప్తౌ తు సాయుజ్యాన్తర్భావకత్వేనైవ సాలోక్యాదిప్రాప్తిరితి విశేషః, యద్వా, భగవత్ప్రాప్తావపి శ్రీవిష్ణులోకాదిషు ద్వారకాదిష్వివ తథావిధభేదోఽస్తీతి తదపేక్షిణాం ప్రాప్యభేదద్యోతనాయ పృథఙ్నిర్దేశః ॥ యదాహుః "లోకేషు విష్ణోర్నివసన్తి కేచిత్సమీపమృచ్ఛన్తి చ కేచిదన్యే। అన్యే తు రూపం సదృశం భజన్తే సాయుజ్యమన్యే స తు మోక్ష ఉక్తః" ఇతి, త

స్తామ్యక్తాపలతారతమ్యాశఙ్కానకార్యా ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ అస్య భక్తియోగస్య లక్షణముపసంహరతి॥ స ఏవేతి॥ యేన-త్రిగుణాన్ సత్త్వాదీన్-అతిక్రమ్య ప్రకృతిసంబన్ధనిర్ముక్త ఇత్యర్థః, అనేన నిర్గుణస్యేతి పూర్వముక్తం నిర్గుణత్వం స్పష్టీకృతం-మద్భావాయ మత్స్వభావాయ, మత్సామ్యాపత్తయ ఇత్యర్థః, ఉపపద్యతే యోగ్యో భవతి-స ఏవ, భక్తియోగం, ఆత్యన్తికః-పరమకాష్ఠాంగత, ఇత్యుదాహృతః, మత్స్వభావాపత్తిరూపఫలావ్యవహితసాధనత్వాదస్యైవ నవమస్య భక్తియోగస్య స్వరూపముదాహృతమిత్యర్థః ❀॥ ౧౪॥ ❀ తస్య సాధనాన్యాహ పఞ్చభిః-నిషేవితేనానుష్ఠితేన, అనిమిత్తేన ఫలాభిసన్ధిరహితేన, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ, మహీయసా అజ్ఞానాం చ ధ్యేయబలవత్తరేణ - శస్తేన ప్రశస్తేన, క్రియాయోగేన పఞ్చరాత్రాద్యుక్తపూజాయోగేన ❀॥౧౫॥ ❀ మద్ధిష్ణ్యం మత్ప్రతిమాయతనాది తస్య-దర్శనాదిభిః, భూతేషు మద్భావనయా మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా-సత్త్వేన ధైర్యేణ-అసఙ్గమేన వైరాగ్యేణ ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ మహతాం స్వాధికానాం-బహుమానేన-దీనానాం స్వాపేక్షయాఽధమానా-మనుకమ్పయా, విషమే షష్ఠీ - ఆత్మతుల్యేషు మైత్ర్యా, తథా చ వక్ష్యతి,, గుణాధికాన్ముదంలిప్సేదనుక్రోశం గుణాధమాత్। మైత్రీం సమానాదన్విచ్ఛేన్న తాపైరభిభూయత,, ఇతి-యమేన-నియమేన చ-ఇదమాసనాదీనామప్యుపలక్షణమ్ ❀॥ ౧౭ ॥ ❀ ఆధ్యాత్మికస్య వేదాన్తశాస్త్రస్య-అనుశ్రవణాత్, ఆర్జవేన మనోవాక్కాయానామైకరూప్యేణ-ఆర్యసఙ్గేన సత్సఙ్గేన నిరహంక్రియయా దేహాత్మాభిమానాదిరాహిత్యేన- ఏతైర్గుణైః, మద్ధర్మిణః భగవద్ధర్మానుష్ఠాతుః పురుషస్య - ఆశయశ్చిత్తం పరిసంశుద్ధః నిర్మలః శ్రుతమాత్రః గుణః యస్య తం-మాం- అఞ్జసా అప్రయత్నేన-అభ్యేతి,

---

లోక్యసార్ష్టి సామీప్యసారూప్యైకత్వమప్యుత। దీయమానం న గృహ్ణన్తి జనా మత్సేవనం వినా॥ ౧౩ ॥ స ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్యన్తిక ఉదాహృతః। యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణాన్మద్భావాయోపపద్యతే॥ ౧౪ ॥ నిషేవితేనానిమిత్తేన స్వధర్మేణ మహీయసా। క్రియాయోగేన శస్తేన నాతిహింస్రేణ నిత్యశః॥ ౧౫ ॥ మద్ధిష్ణ్యదర్శనస్పర్శపూజాస్తుత్యభివన్దనైః। భూతేషు మద్భావనయా సత్త్వేనాసఙ్గమేన చ॥ ౧౬ ॥ మహతాం బహుమానేన దీనానామనుకమ్పయా। మైత్ర్యా చైవాత్మతుల్యేషు యమేన నియమేన చ॥ ౧౭ ॥ ఆధ్యాత్మికానుశ్రవణాన్నామసంకీర్తనాచ్చ మే। ఆర్జవేనార్యసఙ్గేన నిరహంక్రియయా తథా॥ ౧౮ ॥ మద్ధర్మణో గుణైరేతైః పరిసంశుద్ధ ఆశయః। పురుషస్యాఞ్జసాభ్యేతి శ్రుతమాత్రగుణం హి మామ్॥ ౧౯ ॥ యథా వాతరథో ఘ్రాణమావృఙ్క్తే గన్ధ ఆశయాత్। ఏవం యోగరతం చేత ఆత్మానమవికారి యత్॥ ౨౦ ॥ అహం సర్వేషు భూతేషు భూతాత్మావస్థితః సదా। తమవజ్ఞాయ మాం మర్త్యః కురుతేఽర్చావిడమ్బనమ్॥ ౨౧ ॥ యో మాం సర్వేషు భూతేషు సన్తమాత్మానమీశ్వరమ్। హిత్వార్చాం భజతే మౌఢ్యాద్భస్మన్యేవ జుహోతి సః॥ ౨౨ ॥ ద్విషతః పరకాయే మాం మానినో భిన్నదర్శినః। భూతేషు బద్ధవైరస్య న మనః శాన్తిమృచ్ఛతి॥ ౨౩ ॥ అహముచ్చావచైర్ద్రవ్యైః క్రియయోత్పన్నయాఽన

మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ మయ్యాసక్తో భవతీత్యర్థః ❀॥౧౮, ౧౯॥ ❀ ప్రయత్నం వినైవాభ్యేతీత్యత్ర దృష్టాన్తః॥ యథేతి॥ వాతః వాయుః రథః ప్రాపకో యస్య స, గన్ధః ఆశ్రయాత్పుష్పాదేస్సకాశాత్-ఘ్రాణేన్ద్రియం ప్రత్యేత్య, యత్నేనైవ-ఆవృఙ్క్తే ప్రాప్నోతి॥ ఏవం-యోగరతం అత ఏవ-అవికారి యచ్చేతః, తత్, ఆత్మానం-మాం-ఆవృఙ్క్తే-ఆత్మసాత్కరోతీత్యర్థః ॥౨౦॥ ఏవం నిర్గుణభక్తియోగస్య సాఙ్గస్య స్వరూపమభిధాయ, తమేవ ప్రస్తోష్యన్, తామసాదిభక్తియోగాన్నిన్దతి - అహమితి షడ్భిః। యోఽహం-సదా-సర్వేషు భూతేషు-భూతాత్మాఽవస్థితః, భూతానామాత్మని ప్రత్యగాత్మన్యవస్థితః అన్తరాత్మతయాఽవస్థితః-తం మా మవజ్ఞాయ అనభిభూయ, అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-మర్త్యస్సంసారీ, అర్చాయాం పూజాయాం విడమ్బనం కురుతే-ఈశ్వరత్వమిహ పుష్కలమితి జ్ఞానరహితానామర్చనం విడమ్బనమిత్యుచ్యతే - సత్యవతార ప్రభావతరస్కార ఇహ క్రియతే ❀॥ ౨౧ ॥ ❀ ఏతదేవ స్పష్టయతి॥ యో మామితి॥ సర్వేషు భూతేషు ఆత్మానం సన్తం అన్తరాత్మతయాఽవస్థితం-మాం-హిత్వా-హిగత్వా-అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-అర్చాం భజతే య-స్స, భస్మన్యేవ జుహోతి ఈశ్వర ఇహాస్తీతి ఇతి జ్ఞానరహితానామర్చనాదికం భస్మహుతం-అతోఽర్చావతారే పరత్వం జ్ఞాతవ్యమిత్యర్థః-అన్యథా,, మద్దర్శనస్పర్శ-పశ్యన్తి మే రుచిరాణి-అతో రూపాణి దివ్యాని వరప్రదాని-ఇత్యాది ప్రాకరణిక గ్రన్థవిరోధాత్ ❀॥౨౨॥ ❀ మానినో దేహాత్మాభిమానినః-అత ఏవ-పరకాయే-మాం ద్విషతః-భిన్నదర్శినః అర్చాదౌ భేదదర్శినః-భూతేషు బద్ధవైరస్య-మనః-శాన్తిం నార్చతి న ప్రాప్నోతి ❀॥ ౨౩॥ ❀ హే అనఘ-ఉచ్చావచైర్ద్రవ్యైః-ఉత్పన్నయా అనుష్ఠితయా-క్రియయా పూజయా-అర్చాయా-మర్చితోఽప్యహం-భూతసమూహావ

మానినః-నైవతుష్యేన తుష్టోఽస్మి ॥ ౨౪ ॥ అతః స్వహృది సర్వభూతేషు చ అవస్థిత-మీశ్వరం మాం యావన్న వేద-తావ-
త్స్వధర్మదృక్ స్వధర్మనిష్ఠః-అర్చాదౌ-అర్చయేత్-అర్చాదావర్చనం హ్యాత్మసాక్షాత్కారసాధనం-అత స్తత్సిద్ధితః ప్రా
గర్చాయామర్చనవిచ్ఛేదో న కర్తవ్య ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఆత్మన ఇతి ॥ స్వాత్మనః-పరస్యాపి ఉదరం - ఉత్ అపి-అరం అల్పం-
ఈషదపీత్యర్థః-అన్తరా భేదం-యః కరోతి - బ్రహ్మాత్మకానాం సర్వేషాం జీవానాం జ్ఞానైకాకారతయా సామ్యే సతి కర్మాయ
త్తదేవాదిశరీరకృతవైచిత్ర్యమాత్మగతత్వేన యోఽనుసన్ధత్తే-తస్య భిన్నదృశః-మృత్యుర్యమః-ఉల్బణం-భయం విదధాతి-
స నరకపాతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ నిర్గుణస్యానుష్ఠానప్రకారమాహ ॥ అథ అత-స్సర్వేషు భూతేషు-కృతాలయం కృతావాసం-త
త్ర హేతుః-భూతాత్మానం-భూతశబ్దో దేవాదిదేహవిశిష్టజీవపర్యన్తః - తస్య తత్రైవ స్వారస్యాత్-తేషా-మాత్మానమన్త
ర్యామిణం-మాం - అభిన్నేన సమేన-చక్షుషా జ్ఞానేన - మైత్ర్యా-దానమానాభ్యాం చార్హయేత్-స్వాధికేషు బహుమా
నం-సమేషు మైత్రీ-అధమేషు దానం-సర్వేషు జ్ఞానైకాకారత్వబ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానమవిశేషేణ కర్తవ్యమిత్యర్థః - మా
మర్హయేదిత్యనేన-మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా భూతేషు కృతం దానాదికం మత్సన్తోషకరమిత్యుక్తం భవతి ॥ ౨౭ ॥ అథ
భూతేషు యథోత్తరం దానమానాద్యతిశయః కర్తవ్య ఇతి వక్తుం నిర్గుణభక్తస్య సర్వోత్తమత్వం చ వక్తుం భూతానాం తా
రతమ్యమాహ ॥ సార్ధైః షడ్భిః ॥ జీవన్తీతి జీవాః-సర్గప్రళయాన్తరకాలస్థితిజీవనాశ్శరీరిణః-తే పృథివ్యాద్యచేతనేభ్యః శ్రేష్ఠా
ఇత్యర్థః-అజీవానామిత్యపాదానస్య శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ- తతోఽపి, ప్రాణభృతః ప్రాణవన్తః- హే శుభే-తత-స్సచిత్తాః
జ్ఞానవన్తః-ప్రవరాః-తత స్తేభ్యః-ఇన్ద్రియవృత్తయః ఇన్ద్రియాణాం వృత్తయో యేషు తే-వృక్షాదయః-వృక్షాణామపీన్ద్రి

ఘే । నైవ తుష్యేఽర్చితోఽర్చాయాం భూతగ్రామావమానినః ॥ ౨౪ ॥ అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరం మాం స్వ
ధర్మకృత్ । యావన్న వేద స్వహృది సర్వభూతేష్వవస్థితమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి యః కరోత్యన్తరోదరమ్ ।
తస్య భిన్నదృశో మృత్యుర్విదధే భయముల్బణమ్ ॥ ౨౬ ॥ అథ మాం సర్వభూతేషు భూతాత్మానం కృతాలయమ్ ।
అర్హయేద్దానమానాభ్యాం మైత్ర్యాఽభిన్నేన చక్షుషా ॥ ౨౭ ॥ జీవాః శ్రేష్ఠా హ్యజీవానాం తతః ప్రాణభృత
శ్శుభే । తతస్సచిత్తాః ప్రవరా స్తతశ్చేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౨౮ ॥ తత్రాపి స్పర్శవేదిభ్యః ప్రవరా రసవేదినః । తే
భ్యో గన్ధవిదశ్శ్రేష్ఠా స్తతశ్శబ్దవిదో వరాః ॥ ౨౯ ॥ రూపభేదవిద స్తత్ర తతశ్చోభయతోదతః । తేషాం బహుప
దాశ్శ్రేష్ఠాశ్చతుష్పాదా స్తతో ద్విపాత్ ॥ ౩౦ ॥ తతో వర్ణాశ్చ చత్వార స్తేషాం బ్రాహ్మణ ఉత్తమః । బ్రాహ్మణే
ష్వపి వేదజ్ఞో హ్యర్థజ్ఞోఽభ్యధిక స్తతః ॥ ౩౧ ॥ అర్థజ్ఞాత్సంశయచ్ఛేత్తా తతశ్శ్రేయాన్ స్వకర్మకృత్ । ముక్తస
ఙ్గ స్తతో భూయానదోగ్ధా ధర్మమాత్మనః । తస్మాన్మయ్యర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా నిరన్తరః ॥ ౩౨ ॥ మయ్యర్పి
తాత్మనః పుంసో మయి సన్న్యస్తకర్మణః । న పశ్యామి పరం భూతమకర్తుస్సమదర్శనాత్ ॥ ౩౩ ॥ మనసైతాని

యవృత్తయః సూక్ష్మస్సన్త్యేవ-తథాహి మహాభారతే స్మర్యతే "తస్మాత్పశ్యన్తి పాదపాః-తస్మాజ్జిఘ్రన్తి పాదపాః" ఇతి తే
భ్యః-స్పర్శవేదినః స్పర్శవేదితాద్యవాన్తరభేదా స్త్రిర్యక్షు ద్రష్టవ్యాః-ప్రభూతాతు స్పర్శనేన్ద్రియవృత్తిరేవ, తేభ్యస్స్పర్శ
వేదిభ్యః-రసనేన్ద్రియవృత్తయో మత్స్యాదయశ్శ్రేష్ఠాః, గన్ధవిదో భ్రమరాదయః, శబ్దవిదస్సర్పాదయః, రూపవిదః కాకా
దయః, తేభ్య ఉభయతోదతః, తేభ్యో బహుపదాః, తేభ్యశ్చతుష్పాదః, తతో ద్విపాత్ మనుష్యః, ద్విపాత్స్వపి చత్వారో బ్రా
హ్మణాదయో వర్ణాః, వర్ణానాం మధ్యే బ్రాహ్మణః, బ్రాహ్మణేష్వపి వేదాధ్యాయీ, తతోఽపి వేదార్థజ్ఞః, అర్థజ్ఞాదపి సంశయచ్ఛే
త్తా మీమాంసకః, తతోఽపి కేవలాత్స్వకర్మకృత్, తతో ముక్తసఙ్గః, భూయాన్ శ్రేష్ఠః, తస్య లక్షణ, మాత్మనో ధర్మమదోగ్ధా ని
ష్కామ ఇత్యర్థః, తస్మాదపి, మయి, అర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా, అర్పితాః అశేషాః క్రియార్థాః క్రియాఫలాని, ఆత్మా దేహః, స్వా
త్మా చ, యేనసః "ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత" ఇత్యుక్తరీత్యా న్యస్తాత్మరక్షాభర ఇత్యర్థః, అత ఏవ-నిరన్తరః భేదరహితః "జ్ఞా
నీ త్వాత్మైవ మే మతమ్" ఇత్యుక్తరీత్యా నుమాత్మత్వేనాభిమత ఇత్యర్థః, ఏతస్మాత్ కస్మిన్నాధికో స్తీత్యాహ ॥ మయీతి ॥ మయి
శేషిణి రక్షకే అన్తర్యామిణి, అర్పితాత్మనః న్యస్తాత్మరక్షాభరస్య, మయి ప్రయోజకకర్తరి క్రియాఫలప్రదే, సన్న్యస్తం కర్మ
యేన సః "మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసా । నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా" ఇత్యుక్తరీత్యా, సర్వేషామాత్మనా
మాత్మభూతే సర్వక్రియాప్రవర్తకే మయ్యేవానుసంహితక్రియాకర్తృత్వాదిత్యర్థః, అత ఏవ, అకర్తుః స్వస్మిన్ కర్తృత్వా
భిమానరహితాత్-సమదర్శనాత్ చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగద్బ్రహ్మాత్మకమిత్యేవంవిధజ్ఞానవతః-పరముత్కృ
ష్టం, భూతం, న పశ్యామి ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ సమదర్శనమేవ స్పష్టయన్నాహ ॥ మనసేతి ॥ ఈశ్వరో భగ

వాన్, జీవకలయా, పరికలనం కలా, అన్తఃప్రవేశనం, జీవానాం కలయా జీవాన్తర్యామితయేత్యర్థః, ప్రవిష్ట ఇతి-మనసా బుద్ధ్యా ఏతాని చరాచరాణి భూతాని, బహుమానయుక్, ప్రణమేత్ ❀॥౩౪॥❀ ఏవం సాఙ్గస్యోపాసనాన్తరభేదస్య భక్తియోగస్య స్వరూపం ప్రతిపాదితం-తదఙ్గభూత ప్రకృతివివిక్త బ్రహ్మాత్మక ప్రత్యగాత్మానుసన్ధానరూపజ్ఞానయోగశ్చ పూర్వముక్తః-ఇదానీం తయోరన్యతరోపేయముక్తిం సాధయతీతి వదన్నుపసంహరతి ॥ భక్తియోగశ్చేతి॥ హే మానవి-మయా-భక్తియోగః భగవదుపాసనాత్మక భక్తియోగః, తథా-యోగః ప్రకృతివివిక్త బ్రహ్మాత్మక ప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపో జ్ఞానయోగశ్చ ఉదీరితః కథితః-యయోర్భక్తియోగయోగయోర్మధ్యే - అన్యతరేణైవ పురుషః బ్రహ్మప్రేప్సుః-పురుషం పరమపురుషం ప్రవేశాత్ ప్రాప్నుయాత్-నను-పూర్వం జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగాఙ్గత్వముక్తం-అత్రతు-సాక్షాత్ జ్ఞానస్యైవ ముక్తిసాధనత్వముచ్యత ఇతి విరోధః-ఉచ్యతే-త్రివిధం హి ప్రత్యగాత్మోపాసనం-అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మోపాసనం-భగవదుపాసనాఙ్గతయా అప్రాధాన్యేనోపాసనం-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మోపాసనం చేతి-తత్రాద్యస్య-నభగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వం ‘‘సర్వోన్యవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభాగీ’’ ఇతి తన్నిష్ఠస్యచ్యవనధర్మత్వోక్తేః - అప్రాధాన్యేనాత్మానచిన్తనం తు భగవద్భక్తినిర్వర్తకమితి పూర్వముక్తం- ప్రాధాన్యేన బ్రహ్మాత్మక ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపోపాసనం తు-సాక్షాదేవ ముక్తిసాధనమిత్యత్రోచ్యతే-తథాహి ఛాన్దోగ్యే పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం పరబ్రహ్మోపాసీనాన్ బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానం చోపాసీనాంశ్చ ‘‘తద్య ఇత్థం విదుర్యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసత’’ ఇతి నిర్దిశ్య ‘‘తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తి’’ ఇత్యర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మప్రాప్తిరామ్నాయతే ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ అథ ‘‘ఆచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీః’’ ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరాధ్యాయత్రయేణోత్తరం వివక్షుః కాలస్యేశ్వరరూపస్యేతి ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఏతదితి॥ ప్రధానం ప్రకృతిః-పురుషో జీవః-దైవమీశ్వరసఙ్కల్పః-కర్మ అదృష్టం-ప్రధానాదిభ్యః పరమిత్యర్థః- దైవకర్మాత్మచేష్టితమితి పాఠే-దైవకర్మాత్మవస్తు

భూతాని ప్రణమేద్బహుమానయన్ । ఈశ్వరో జీవకలయా ప్రవిష్టో భగవానితి॥ ౩౪ ॥ భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ మయా మానవ్యుదీరితః । యయోరేకతరేణైవ పురుషః పురుషం వ్రజేత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏతద్భగవతో రూపం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః । పరం ప్రధానం పురుషం ❀ దైవం కర్మ చ చేష్టితమ్ ॥ ౩౬ ॥ రూపభేదాస్పదం దివ్యం కాల ఇత్యభిధీయతే । భూతానాం మహదాదీనాం యతో భిన్నదృశాం భయమ్ ॥ ౩౭ ॥ యోఽన్తః ప్రవిశ్య భూతాని భూతైరత్త్యఖిలాశ్రయః । స విష్ణ్వాఖ్యోఽధియజ్ఞోఽసౌ కాలః కలయతాం ప్రభుః ॥ ౩౮ ॥ న చాస్య కశ్చిద్దయితో న ద్వేష్యో న చ బాన్ధవః । ఆవిశత్యప్రమత్తోఽసౌ ప్రమత్తం జనమన్తకృత్ ॥ ౩౯ ॥ యద్భయాద్వాతి వాతో

స్వభావానుగుణచేష్టితం, ప్రధానపురుషాభ్యాం, పరం విలక్షణం-కాలాఖ్యం-భగవత-ఏతద్రూపం శరీర-మభిధీయతే-భగవానేవ కాలశరీరకత్వేనావస్థిత ఇతి భావః-ప్రధానం పురుషమితి - ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేన పఞ్చమ్యర్థే ద్వితీయా-దైవం కర్మ విచేష్టితమితి పాఠే-కర్మణా విచేష్టితం సంసృతిలక్షణం యస్మాత్-ప్రధానాదిభ్యః పరం, భగవతో రూపం కాల ఇత్యర్థః-కాలప్రేరితకర్మకృతా హి సంసృతిః-పునర్భగవదాత్మకం కాలం విశినష్టి॥ మహదాదీనాం భూతానాం-రూపభేదాస్పదం రూపవిశేషహేతుం-పరిణామహేతుః కాల ఇత్యర్థం-ఉక్తం హి ‘‘కాలాద్గుణవ్యతికర’’ ఇతి-వక్ష్యతే చ ‘‘గుణవ్యతికరః కాల’’ ఇతి- భిన్నదృశాం సర్వత్రజ్ఞానైకాకారే ఆత్మని దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యం పశ్యతాం దేహాత్మాభిమానినామిత్యర్థః-యతః కాలరూపాద్భగవతః-భయం జన్మమరణాదిభయం-భవతి-యః కాలరూపీ భగవాన్ - అన్తః ప్రవిశ్య-భూతైరేవ-భూతాన్యత్తి అభిసంహరతి-అసౌ కాలః-యో అఖిలాశ్రయః అఖిలాధారో విష్ణ్వాఖ్యో భగవాన్-స ఏవ-శరీరశరీరిభావనిబన్ధనమిదం సామానాధికరణ్యం - పూర్వం ‘‘మేతద్భగవతో రూప’’ మితి వ్యధికరణనిర్దేశనాత్ర సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన చ శరీరాత్మభావస్య నియతత్వం వివక్షితం-శరీరవాచిశబ్దానాం శరీరిపర్యన్తబోధనమాకృత్యధికరణసిద్ధమిత్యన్యత్ర విస్తరః అధి యజ్ఞః యజ్ఞాత్మకః-కాలే హి కర్మ చోద్యతే-కలయతాం సర్వం స్వవశీకుర్వతాం బ్రహ్మాదీనామపి-ప్రభుః స్వవశీకర్తా ❀॥౩౬॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ ❀ అస్య కాలాత్మనో భగవతః కశ్చిత్ప్రియో-ద్వేష్యో-బాన్ధవో వా-న విద్యతే స్వయమప్రమత్తోఽసౌ కాలాత్మకో భగవాన్-ప్రమత్తం జనం అన్తకృత్సంహర్తా స-న్నావిశతి పరిచ్ఛినత్తి ❀॥౩౯॥❀ యద్భయాత్ యస్య కాలాత్మనో భగవతో భయాత్-వాతో-వాతి ప్రసరతి ‘‘భీషాఽస్మాద్వాతః పవత’’ ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రాభిప్రేతః-దేవః పర్జన్యః- గణో నక్షత్రగణః-యతో భీతాస్సరితః స్రవన్తి- యతో భీత - ఉదధిస్సముద్రః-నోత్సర్పతి న పృథివీం ప్లావయతి యతో భీతోఽగ్నిరిన్ధే దీప్యతి సహగిరిభిర్భూ

౩౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ దైవకర్మాత్మ చేష్టితమ్ ॥ దైవం కర్మ విచేష్టితమ్.

ర్నిమజ్జతి-అధోనభః - యన్నియమనాత్-శ్వసతాంప్రాణినాం-మార్గమవకాశం-దదాతి-మహాన్మహతామపిమహత్తమః-కాలాత్మకోభగవాన్,సప్తభిఃపృథివ్యాదిసప్తావరణైః-ఆవృతం-స్వదేహంస్వశరీరభూతంబ్రహ్మాణ్డం-తనుతేఉత్పాదయతి,యద్వా, యన్నియమనాదిత్యనువర్తతే,మహాన్మహత్తత్త్వం,సప్తభిఃపృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహఙ్కారైన్ద్రియై,రావృతం,స్వదేహంస్వపరిణామరూపంజగత్తనుతేవిస్తారయతి,యద్వాసప్తభిర్ధాతుభిరావృతమ్ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩ ॥ గుణాభిమానినఃరజస్తమోగుణప్రధానా,దేవాఃబ్రహ్మాదయః,అస్యవిశ్వస్యసర్గాదిషుసృష్ట్యాదిషు,అనుయుగంప్రతికల్పంవర్తన్తే- యేషాందేవానాం,వశే-ఏతచ్చరాచరాత్మకం,జగద్వర్తతే,చరాచరాత్మకంజగత్స్వవశీకుర్వన్తోబ్రహ్మాదయోఽపికాలాత్మనోభగవతోభయాత్స్వస్వవ్యాపారేషుజాగరూకావర్తన్తఇత్యర్థః ॥౪౪॥ సఃకాలాత్మాభగవాన్-అనన్తఃఅన్యేనాపరిచ్ఛిన్నః- జనేనపిత్రాదినా,జనంపుత్రాదిం,జనయన్, ఆదికృత్,మృత్యునామృత్యోరపిమృత్యునాస్వేన,అన్తకంమృత్యుమపి,మారయన్అన్తకరః, స్వయంత్వనాదిరనన్తోఽవ్యయఇత్యర్థః ॥ ౪౫॥ ఇతిశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధేఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః

ఏవం"కాలస్యేశ్వరరూపస్య" ఇతిప్రశ్నోత్తరముక్తం , అథకాలప్రభావవర్ణనపూర్వకప్రాప్యభూతపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూపవైరాగ్యరూపోపాసనాఙ్గమభ్యర్హితోపాయసిద్ధ్యర్థ - మిహాముత్రసంచరతోజీవస్యగర్భజన్మబాల్యకౌమారపౌగణ్డయౌవనజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛాదిషుక్లేశాన్ "ఆచక్ష్వజీవలోకస్యవివిధామమసంసృతీః" ఇతిపృష్టానేవప్రపఞ్చయత్యధ్యాయత్రయేణకపిలః ॥ తత్రజీవాస్త్రివిధాః కేచన,ఇష్టాపూర్తదత్తాద్య

యంసూర్యస్తపతియద్భయాత్।యద్భయాద్వర్షతేదేవోభగణోభాతియద్భయాత్ ॥ ౪౦ ॥ యద్వనస్పతయోభీతాలతాశ్చౌషధిభిస్సహ।స్వేస్వేకాలేఽభిగృహ్ణన్తిపుష్పాణిచఫలానిచ ॥ ౪౧ ॥ స్రవన్తిసరితోభీతానోత్సర్పత్యుదధిర్యతః।అగ్నిరిన్ధేసగిరిభిర్భూర్నమజ్జతియద్భయాత్॥ ౪౨ ॥నభోదదాతిశ్వసతాంమార్గంయన్నియమాదదః। లోకంస్వదేహంతనుతేమహాన్సప్తభిరావృతమ్ ॥ ౪౩ ॥ గుణాభిమానినోదేవాస్సర్గాదిష్వస్యయద్భయాత్।వర్తన్తేఽనుయుగంయేషాంవశఏతచ్చరాచరమ్ ॥ ౪౪ ॥సోఽనన్తోఽన్తకరఃకాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః।జనంజనేనజనయన్మారయన్మృత్యునాఽన్తకమ్ ॥ ౪౫ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధేఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీకపిలఉవాచ॥తస్యైతస్యజనోనూనంనాయంవేదోరువిక్రమమ్। కాల్యమానోఽపిబలినావాయోరివఘనావలిః॥౧॥యంయమర్థముపాదత్తేదుఃఖేనసుఖహేతవే।తంతంధునోతిభగవాన్పుమాన్ శోచతియత్కృతే॥౨॥యదధ్రువస్యదేహస్యసానుబన్ధస్యదుర్మతిః।ధ్రువాణిమన్యతేమోహాద్గృహక్షేత్రవసూనిచ॥ ౩ ॥ జన్తుర్వై

కారిణః కేవలపాపకర్మాణః - అన్యేపునరిష్టాదికారిణఃపుణ్యకర్మాణః,అపరేత్విష్టాదిపూర్వకబ్రహ్మోపాసకాః,తత్రకేవలేష్టాదికారిణాంభగవదుపాసకానాంచయావజ్జీవం స్వానుష్ఠేయపరాణాంధూమాద్యర్చిరాదిగతిభ్యాంచన్ద్రమసస్స్థానంభగవల్లోకంచప్రాప్తానాం - తత్రభోగానుభవం-తత్రభగవన్తంప్రాప్తానామపునరావృత్తిచన్ద్రమసస్థానంప్రాప్తానాంతుపునరావృత్తిరితిద్వాత్రింశేనాధ్యాయేనవక్ష్య , న్నినిష్టాదికారిణాంకేవలపాపకారిణాంయావద్దేహమనర్థేణదేహకళత్రపుత్రాదిపోషణరతిం-తద్ధేతుకక్లేశాన్తతోమృతానాంయమయాతనానుభవప్రకారం , పునర్గర్భజన్మాదిక్లేశానుభవప్రకారం,చోపపాదయత్యధ్యాయద్వయేన॥తస్యేతి ॥ తస్యభగవదాత్మకస్యఏతస్యప్రకృతస్య,బలినః-కాలస్య,ఉరువిక్రమం , నాయంజనః-కాల్యమానోఽపస్వయంతేనపరిచ్ఛిద్యమానోఽపి-నవేదనూనంధ్రువం- వాయోర్విక్రమంయథామేఘపఙ్క్తిర్నవేద ॥౧॥ విక్రమమేవాహ॥ యంయమితి ॥ అయంపుమాన్-దుఃఖేనప్రయాసేన-సుఖహేతవేసుఖార్థం-యంయమర్థముపాదత్తేసంపాదయతి-తంతమర్థం,కాలాత్మకోభగవాన్,ధునోతివిహతంకరోతి-యత్కృతేయదర్థనిమిత్తం పుమాన్ శోచతి ॥౨॥ శోకేహేతుఃయద్యస్మాత్,సానుబన్ధస్యకళత్రాదిసహితస్య-అధ్రువస్య-దేహస్యసంబన్ధీనిగృహాదీని-వసుధనం - అనుక్తసముచ్చయార్థశ్చకారః-దుర్మతి-రయంజనః-మోహాత్-ధ్రువాణి-మన్యతేఅతస్తద్విహతౌశోచతీత్యర్థః ॥ ౩॥ దుర్మతిత్వందర్శయన్యౌవనజరయోఃశోకం ప్రపఞ్చయతి॥జన్తురితిచతుర్దశభిః॥ఏతస్మిన్భవేసంసారే, అయంజన్తుఃజీవః , యాంయాం-దేవమనుష్యాదియోనిం,ప్రాప్నుయాత్తస్యాంతస్యాం యోనౌ,ని

ర్వృతిం సుఖం - నలభతే - నవిరజ్యతే నవిరక్తో భవతిచ * ॥ ౪ ॥ * నరకస్థోఽపి పుమాన్ - భగవన్మాయావిమోహితః - నారక్యాం నరకాహారాదిభిర్జాతాయాం - నిర్వృతౌ సత్యాం - దేహం నారకదేహమపి - త్యక్తుం - నేచ్ఛతి * ॥ ౫ ॥ * ఆత్మా దేహః - అగారం గృహం - ద్రవిణం ధన - మాత్మాదిషు - నిరూఢమూలం ప్రసృతమహోరదం - హృదయం - యస్య సః - ఆత్మానం - బహుమన్యతే శ్లాఘతే * ॥ ౬ ॥ * ఏషామాత్మాదీనా - ముద్వహనాదినా పోషణచిన్తయా - పరితప్తసర్వాఙ్గః - అతఏవ - మూఢః - దురాశయః దుష్టచిత్తః - దురితాన్యేవా - విరతం కరోతి * ॥ ౭ ॥ * దురాశయత్వమాహ ॥ అసతీనాం పుంశ్చలీనామపి - స్త్రీణాం - మాయయా రహసి రచితయా - సమ్భోగాదిరూపయా మాయయా - కలభాషిణాం మధురభాషిణాం - శిశూనా - మాలాపైశ్చ - ఆక్షిప్తాని ఆసక్తాని - ఆత్మేన్ద్రియాణి సమనస్కానీన్ద్రియాణి - యస్య సః * ॥ ౮ ॥ * గృహే గృహాశ్రమే కూటా అవిచాల్యాధర్మా, యేషు - దుఃఖప్రధానేషు, గృహేషు, అతన్ద్రితో - దుఃఖప్రతీకారం దుఃఖనివృత్తికరమివ - కించిత్కర్మ, కుర్వన్, తత్సుఖమివ మన్యతే * ॥ ౯ ॥ * ఇతస్తతః గుర్వ్యా బహులయా - హింసయా హింసాపాదినా ఉపాయేనా, పాదితైస్సంపాదితై - రర్థైర్విత్తాదిభిః - తాన్ పుత్రకళత్రాదీన్ - పుష్ణాతి - యేషాం పుత్రాదీనాం - పోషణ - శేషభుక్ తత్పోషణోపయుక్తావశిష్టమనుభవన్, లేశోఽపి తస్య దుర్లభ ఇతి భావః - స్వయం - అధః నిరయే యాతి * ॥ ౧౦ ॥ * వార్తాయాం జీవికాయాం - పునఃపునరారబ్ధాయాం - లుప్యమానాయాం దైవేన విహతాయాం సత్యాం - లోభేనా - భిభూతః వ్యాప్తః, ని

భవ ఏతస్మిన్యాం యాం యోనిమనువ్రజేత్ । తస్యాం తస్యాం స లభతే నిర్వృతిం న విరజ్యతే ॥ ౪ ॥ నరకస్థోఽపి దేహం వై న పుమాంస్త్యక్తుమిచ్ఛతి । నారక్యాం నిర్వృతౌ సత్యాం దేవమాయావిమోహితః ॥ ౫ ॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు । నిరూఢమూలహృదయ ఆత్మానం బహు మన్యతే ॥ ౬ ॥ సందహ్యమానసర్వాఙ్గ ఏషాముద్వహనాదినా । కరోత్యవిరతం మూఢో దురితాని దురాశయః ॥ ౭ ॥ ఆక్షిప్తాత్మేన్ద్రియః స్త్రీణామసతీనాం చ మాయయా । రహోరచితయాఽఽలాపైః శిశూనాం కలభాషిణామ్ ॥ ౮ ॥ గృహేషు కూటధర్మేషు దుఃఖతన్త్రేష్వతన్ద్రితః । కుర్వన్దుఃఖప్రతీకారం సుఖవన్మన్యతే గృహీ ॥ ౯ ॥ అర్థైరాపాదితైర్గుర్వ్యా హింసయేతస్తతశ్చ తాన్ । పుష్ణాతి యేషాం పోషేణ శేషభుగ్యాత్యధస్స్వయమ్ ॥ ౧౦ ॥ వార్తాయాం లుప్యమానాయామారబ్ధాయాం పునఃపునః । లోభాభిభూతో నిస్సత్త్వః పరార్థే కురుతే స్పృహామ్ ॥ ౧౧ ॥ కుటుమ్బభరణాకల్పో మన్దభాగ్యో వృథోద్యమః । క్రియావిహీనః కృపణో ధ్యాయన్ శ్వసితి మూఢధీః ॥ ౧౨ ॥ ఏవం స్వభరణాకల్పం తత్కళత్రాదయస్తథా । నాద్రియన్తే యథాపూర్వం * కీనాశా ఇవ గోజరమ్ ॥ ౧౩ ॥ తత్రాప్యజాతనిర్వేదో భ్రియమాణస్స్వయం భృతైః । జరయోపాత్తవైరూప్యో మరణాభిముఖో గృహే ॥ ౧౪ ॥ ఆస్తేఽవమత్యోపన్యస్తం గృహపాల ఇవాహరన్ । ఆమయావ్యప్రదీప్తాగ్నిరల్పాహారోఽల్పచేష్టితః ॥ ౧౫ ॥ వాయునోత్క్రమితోత్తారః కఫసంరుద్ధనాడికః । కాసశ్వాసకృతాయాసః కణ్ఠే ఘురఘురాయతే ॥ ౧౬ ॥ శయానః

స్సత్త్వః అశక్తః - పరార్థే పరస్వే - స్పృహాం కురుతే * ॥ ౧౧ ॥ * కుటుమ్బభరణే, అకల్పః అసమర్థః - మన్దభాగ్యః భాగ్యహీనః అతఏవ - వృథోద్యమః వ్యర్థప్రయత్నః - క్రియావిహీనః సత్క్రియారహితః - కృపణో దీనః - ధ్యాయన్ వృథాచిన్తయన్ - మూఢధీః శ్వసితి * ॥ ౧౨ ॥ * ఏవం స్వభరణే స్వస్యాశక్తం తత్కళత్రాదయః - పూర్వం కుటుమ్బపోషణదశాయాం - యథా ఆద్రియన్తే - తథా నాద్రియన్తే నాదరం కుర్వన్తి - యథా గోజరం వృద్ధబలీవర్దం - కీనాశాః కృషీవలాః నాద్రియన్తే - తద్వత్ - గోరజమితి పాఠాన్తరం - తే దాయభాగం హిత్వా - అజం నేచ్ఛన్తి - తద్వదిత్యర్థః * ॥ ౧౩ ॥ * తత్రాపి అనాదరణేఽపి అజాతనిర్వేదః అనుత్పన్నపరితాపః, స్వయమాత్మనా - పూర్వం - భృతైః పుష్టైః - భ్రియమాణః పోష్యమాణః - జరయా - ఉపాత్తం ప్రాప్తం వైరూప్యం పలితవలితాది, యస్య సః, మరణాయాభిముఖః - గృహే ఆస్తే, అవమత్యా, ఉపన్యస్తం పరిభవపూర్వకమగ్రే పాతితమన్నాదికం - గృహపాలః శ్వేవ - ఆహరన్ అదన్ ఆమయావీ రోగీ, అప్రజ్వలితజాఠరాగ్నిః అతఏవాల్పాహారః, అతఏవాల్పం చేష్టితం వ్యాపారో యస్య సః - కఫేన శ్లేష్మణా - సంరుద్ధాః నాడయః యస్య తేన, వాయునా కఫనిరుద్ధనాడీరూపమార్గేణ వాయునా - ఉత్క్రమితే బహిర్నిర్గమితే - తారే నేత్రే యస్య, కాసశ్వాసాభ్యాం - కృతఆయాసో, యస్య సః, కణ్ఠే ఘురఘురాయతే ఘురఘురశబ్దం కరోతి * ॥ ౧౪, ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ * శయానః, పరిత - శ్శోచద్భిః, స్వజనైః, పరివేష్టితః, వాచ్యమానోఽపి, సంబోధ్య, తాతేత్యాహూతోఽపి, కించిదపి న బ్రూతే, యతః - కాలపాశవశం మృత్యుపాశవ

౧౩ ॥ శ్లో ॥ పా * కీనాశ ఇవ గోరజమ్.

శం, గతః ప్రాప్తః - ఏవం యావసజరయోః క్లేశా ఉక్తాః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ అథ మరణక్లేశానాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ ఏవం, కుటుమ్బభ
రణే - వ్యాపృతా వ్యాపారితాః, ఆత్మానః దేహేన్ద్రియాణి మనసః, అతఏవ అజితేన్ద్రియః - ఉరువేదనయా బహులయా మ
రణవేదనయా, అస్తధీః నష్టమతిః - స్వానాం స్వబన్ధూనాం, రుదతాం సతాం, మ్రియతే ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ తదా మరణసమయే,
ప్రాప్తౌ ఆగతౌ, సరభసం సక్రోధమీక్షణం, యయోస్తౌ - భీమౌ భయంకరౌ, యమస్య దూతౌ, దృష్ట్వా, సః - మ్రియమాణః,
త్రస్తహృదయః, శకృన్మలం, మూత్రం చ - ముఞ్చతి ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ మృతస్య పుణ్యపాపాభ్యాం ద్వేగతీ, తత్ర పాపగతిమా
హ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ తౌ యమదూతౌ మృతం - యాతనాదేహే, ఆవృత్య నిరుధ్య, కణ్ఠే బలాత్ పాశైర్బద్ధ్వా - దీర్ఘ
మధ్వానం నయతః గమయతః యథా లోకే దణ్డనార్హం రాజభృత్యాః, తద్వత్ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ తయోర్దూతయోః - తర్జనైః,
నిర్భిన్నం హృదయం యస్య సః, అతఏవ, సంజాతశరీరకమ్పః, పథి, శ్వభిః - భక్ష్యమాణః దశ్యమానశరీరః, ఆర్తస్సన్, స్వీయ
మఘం పాప - మనుస్మరన్, చలతీతి ద్వితీయేనాన్వయః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ క్షుత్తృడ్భ్యాం పరీతో వ్యాప్తః - తప్తాః వాలుకాః య
స్మిన్, తస్మిన్ పథి సూర్యదావాగ్నిభ్యాం అనిలేన చ సంతప్యమానః, పృష్ఠే కశయా చర్మమయ్యా రజ్జ్వా, తాడితః, అశక్తో గన్తు
మసమర్థోఽపి - నిరాశ్రమోదకే - నిర్గతః ఆశ్రమః విశ్రమాదిస్థానం, ఉదకం చ - యస్మిన్, తస్మిన్ పథి కృచ్ఛ్రేణాతిప్రయాసేన - చ
లతి ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ తమసా తమః ప్రచురేణ, తామసకర్మప్రాప్యేణ వా - పాపిష్ఠేన పథా మార్గేణ - యమసాదనం యమసన్నిధిం

పరిశోచద్భిః పరివీతస్స్వబన్ధుభిః । వాచ్యమానోఽపి న బ్రూతే కాలపాశవశంగతః ॥ ౧౭ ॥ ఏవం కుటుమ్బభర
ణవ్యాపృతాత్మాఽజితేన్ద్రియః । మ్రియతే రుదతాం స్వానామురువేదనయాఽస్తధీః ॥ ౧౮ ॥ యమదూతౌ తదా
ప్రాప్తౌ భీమౌ సరభసేక్షణౌ । స దృష్ట్వా త్రస్తహృదయశ్శకృన్మూత్రం చ ముఞ్చతి ॥ ౧౯ ॥ యాతనాదేహ ఆ
వృత్య పాశైర్బద్ధ్వా గళే బలాత్ । నయతో దీర్ఘమధ్వానం దణ్డ్యం రాజభటా యథా ॥ ౨౦ ॥ తయోర్నిర్భిన్న
హృదయస్తర్జనైర్జాతవేపథుః । పథి శ్వభిర్భక్ష్యమాణ ఆర్తోఽఘం స్వమనుస్మరన్ ॥ ౨౧ ॥ క్షుత్తృట్పరీతో
ఽర్కదవానలానిలైస్సంతప్యమానః పథి తప్తవాలుకే । కృచ్ఛ్రేణ పృష్ఠే కశయా చ తాడితశ్చలత్యశక్తోఽపని
రాశ్రమోదకే ॥ ౨౨ ॥ తత్ర తత్ర పతఞ్ఛ్రాన్తో మూర్ఛితః పునరుత్థితః । పథా పాపీయసా నీతస్తరసా యమ
సాదనమ్ ॥ ౨౩ ॥ యోజనానాం సహస్రాణి నవతిం నవ చాధ్వనః । త్రిభిర్ముహూర్తైర్ద్వాభ్యాం వా నీతః ప్రాప్నో
తి యాతనామ్ ॥ ౨౪ ॥ ఆదీపనం స్వగాత్రాణాం వేష్టయిత్వోల్ముకాదిభిః । ఆత్మమాంసాదనం క్వాపి స్వకృత్తం
పరతోఽపి వా ॥ ౨౫ ॥ జీవతశ్చాన్త్రాభ్యుద్ధారశ్శ్వగృధ్రైర్యమసాదనే । సర్పవృశ్చికదంశాద్యైర్దశద్భిశ్చా
త్మవైశసమ్ ॥ ౨౬ ॥ కృన్తనం చావయవశో గజాదిభ్యోఽభిదాపనమ్ । పాతనం గిరిశృఙ్గేభ్యో రోధనం చామ్బు
గర్తయోః ॥ ౨౭ ॥ యాస్తామిస్రాన్ధతామిస్రరౌరవాద్యాశ్చ యాతనాః । భుఙ్క్తే నరో వా నారీ వా మిథస్సఙ్గేన ని
ర్మితాః ॥ ౨౮ ॥ అత్రైవ నరకస్స్వర్గ ఇతి మాతః ప్రచక్షతే । యా యాతనా వై నారక్యస్తా ఇహాప్యుపలక్షితాః ॥
ఏవం కుటుమ్బభరణ ఉదరంభర ఏవ వా । విసృజ్యేహోభయం ప్రేత్య భుఙ్క్తే తత్ఫలమీదృశమ్ ॥ ౩౦ ॥ ఏకః ప్రపద్య

ప్రతినీతో భవతి ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ తత్రైవ విశేషమాహ ॥ అధ్వనస్సంబన్ధినాం, యోజనానాం, నవతిం నవ చ సహస్రాణి, త్రిభి
ర్ముహూర్తైః - పాపాధిక్యే, ద్వాభ్యాం ముహూర్తాభ్యాం వా - నీతః యాతనాం ప్రాప్నోతి ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ యాతనాస్సంక్షే
పతో దర్శయతి చతుర్భిః ॥ ఉల్ముకాదిభిః - వేష్టయిత్వా - స్వాఙ్గానా - మాదీపనం ప్రజ్వలనం - స్వేన కృత్తం ఛిన్నం - మన్యేన వా కృ
త్తం, యత్స్వమాంసం తస్యా - దనం భక్షణమ్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ యమసాదనే - శ్వగృధ్రైః, జీవత ఏవ - స్వస్యాన్త్రాణామభ్యుద్ధా
రః బహిర్నిష్కాసనం దశద్భిః, సర్పాదిభిః, ఆత్మవైశసనం ఆత్మపీడామ్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ అవయవశః - కృన్తనం ఛేదనం - గజా
దిభ్యః అభిదాపనం భేదప్రాపణం, అమ్బుగర్తయోర్నిరోధన - మిత్యేవంరూపాః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ యాశ్చ తామిస్రాదయః, పఞ్చ
మే, విస్తరేణ వర్ణ్యమానా యాతనాః స్త్రీ - పురుషో వా, పరస్పరం సఙ్గేన, నిర్మితాః సంపాదితాః, యాతనాః, భుఙ్క్తే అనుభ
వతి ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ న చైతదసంభావితమితి మన్తవ్యమత్రాపి దృశ్యమానత్వాదిత్యాహ ॥ అత్రైవేతి ॥ హే మాతః - స్వర్గో - న
రకశ్చ, అత్రైవ లోకే - వర్తత ఇత్యాచక్షతే, నారక్యః నరకసంబన్ధిన్యో, యాః, యాతనాః - తాః, ఇహాప్యుపలక్షితాః దృష్టా
వై ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ఏవం కుటుమ్బభరణః కుటుమ్బపోషణపరః - ఉదరంభరః స్వదేహపోషణమాత్రపరో వా, ఉభయం కుటు
మ్బం స్వదేహం చ విసృజ్య, ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య, ఈదృశం ఉక్తవిధం కేవలకుటుమ్బపోషణాదిఫలం - భుఙ్క్తే ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁
పాపార్జితం ధనం భుంజతే బహవః కర్తైవ నరకం యాతీత్యాహ ॥ ఏక ఇతి ॥ భూతద్రోహేణ, యద్భృతం పుష్టం - తత్స్వకళే

బరంచ, హిత్వైవ, హిత్వా, కుశలాత్పుణ్యాదితరత్పాపం, తదేవ, పాథేయంభోగ్యం, యస్యసః అధ్వానంనిరయమార్గ-మేక ఏవప్రపద్యతే ॥ ౩౦ ॥ ననుపాపమపివిహాయగచ్ఛతు తత్రాహ ॥ దైవేనేతి ॥ తస్యకుటుమ్బపోషణస్య, శమలంపాపం-దైవేనేశ్వరేణ-ప్రాపితం-నిరయే, పుమాన్భుఙ్క్తే, అపహృతవిత్త ఇవ-ఆతురః ॥ ౩౨ ॥ ననుకుటుమ్బపోషణంవిహాతిమేవ, తత్రాహ ॥ కేవలేనఈషదపిధర్మలేశరహితేనాధర్మేణ, కుటుమ్బభరణాసక్తః, జీవః-తమసోనరకస్య-చరమం-పదం-స్థానమన్ధతామిస్రాఖ్యంయాతి ॥ ౩౩ ॥ పునర్మనుష్యశరీరప్రాప్తిమాహ ॥ నరలోకస్యమనుష్యదేహప్రాప్తేః-రధస్తాదర్వాగ్యావత్యో-యాతనాః-స్సర్వాః-క్రమేణసంప్రాప్య-శుచిర్భోగేనకర్మక్షయాచ్ఛుచిస్సన్-నత్ర, పునర్నరత్వంప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేత్రింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవంయావనజరామరణానన్తరక్లేశాఃకథితాః అథగర్భజన్మాదిక్లేశానాహ కపిలః ॥ తత్ర పునరత్రాగమనమిత్యుక్తం, తదేవ విశేషతోదర్శయతి ॥ కర్మణేతి ॥ దైవమీశ్వర-స్సఏవ-నేత్రప్రవర్తకం-యస్య-తేన- పూర్వకృతేనకర్మణా-జన్తుఃజీవః-దేహోపపత్తయే దేహప్రాప్తయే, పుంసఃకస్యచిత్పురుషస్య - రేతఃకణాశ్రయః -, ఇదమిష్టాదికారిణోఽప్యుపలక్షణం-సోఽపిస్వపుణ్యఫలభోగావసానే రేతోద్వారా స్త్రియాఉదరంప్రవిష్టోభవతి- నను రేతఃకణాశ్రయః - రేతఃకణఆశ్రయోయస్యవిహాయ్యోపధిద్వారా రేతఆశ్రిత్య రేతోద్వారాస్త్రియాఉదరంప్రవిష్టోభవతి - ననుభోగేనసర్వకర్మణాంవినష్టత్వాత్కర్మణా దైవనేత్రేణేతికథమేతదుచ్యతే, శ్రుతిరపికృత్స్నకర్మఫలోపభోగమాహ ,, యావత్సంపాతముషిత్వాఽథైతమేవాధ్వానంపునర్నివర్తన్తఇతి,, సంపతన్త్యనేనస్వర్గనరకాదికమితిసంపాతఃకర్మోచ్యతే శ్రుత్యన్తరంచ,, ప్రాప్యాన్తంకర్మణస్తస్యయత్కించేహకరోత్యయం । తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మైలోకాయకర్మణ,, ఇతి-అతఇదంవిప్రతిషిద్ధంకృత్స్నకర్మోపభో

తేఽధ్వానంహిత్వేహస్వకలేబరమ్ । కుశలేతరపాథేయోభూతద్రోహేణయద్భృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ దైవేనాసాదితంతస్యనిరయేశమలంపుమాన్ । భుఙ్క్తేకుటుమ్బపోషస్యహృతవిత్తఇవాతురః ॥ ౩౨ ॥ కేవలేనహ్యధర్మేణకుటుమ్బభరణోత్సుకః । యాతిజీవోఽన్ధతామిస్రంచరమంతమసఃపదమ్ ॥ ౩౩ ॥ అధస్తాన్నరలోకస్యయావతీర్యాతనాస్తుతాః । క్రమశస్సమనుక్రమ్యపునరత్రావ్రజేచ్ఛుచిః ॥ ౩౪ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, త్రింశోఽధ్యాయః ॥

శ్రీభగవానువాచ ॥ కర్మణాదైవనేత్రేణజన్తుర్దేహోపపత్తయే । స్త్రియాఃప్రవిష్టఉదరంపుంసోరేతఃకణాశ్రయః ॥ ౧ ॥ కలిలంత్వేకరాత్రేణపఞ్చరాత్రేణబుద్బుదమ్ । దశాహేనచకర్కన్ధూఃపేశ్యణ్డంవాతతఃపరమ్ ॥ ౨ ॥ మాసేనతుశిరోద్వాభ్యాంబాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గవిగ్రహమ్ । నఖరోమాస్థిచర్మాణిలిఙ్గచ్ఛిద్రోద్భవస్త్రిభిః ॥ ౩ ॥

గేనశుచిత్వంపునరత్రాగమనంచేతి-మైవం - అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాంచకర్మణాంకర్మాన్తరఫలానుభవేననాశాసంభవాత్, తైభ్యః పునరత్రాగమనంచేతి-మైవం- అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాంచకర్మణాంకర్మాన్తరఫలానుభవేననాశాసంభవాత్, తైభ్యఃపునరత్రాగమనోపపత్తేః-శుచిత్వస్యోపభుక్తఫలకర్మవిషయత్వాచ్చ, తథాచాభుక్తఫలైఃకర్మభిర్విశిష్టః పునరాయాతీతిశ్రుతిస్స్మృతిశ్చాహ, శ్రుతిస్తావత్ ,, యఇహరమణీయచరణాఅభ్యాశోహయత్తేరమణీయాంయోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనింవా క్షత్రియయోనింవా వైశ్యయోనింవాఅథయఇహకపూయచరణాఅభ్యాశోహయత్తేకపూయాంయోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనింసూకరయోనించణ్డాలయోనింవే,, తి-అముష్మాల్లోకాద్యేఅభ్యాశఃఅభ్యాగన్తారః, తేషాంమధ్యే, యేరమణీయకర్మాణ-స్తేరమణీయాం, బ్రాహ్మణాదియోనిం-కపూయచరణాఃకుత్సితకర్మాణః కుత్సితాంశ్వసూకరాదియోనిం, ప్రతిపద్యన్తఇత్యర్థః, స్మృతిరపి ,, వర్ణాశ్రమాశ్చస్వకర్మనిష్ఠాఃప్రేత్యకర్మఫలమనుభూయతతశ్శేషేణవిశిష్టదేశజాతికులరూపాయుశ్శ్రుతవృత్తవిత్తసుఖమేధసోజన్మప్రతిపద్యన్తేవిష్వఞ్చోవిపరీతానశ్యన్తి తథాతత్పరివృత్తౌకర్మఫలశేషేణజాతింరూపంవర్ణ,, మిత్యాదికా - యావత్సంపాతమిత్యఫలదానప్రవృత్తకర్మవిశేషవిషయం, యత్కించేహకరోత్యయమిత్యపితద్విషయమేవ ॥ ౧ ॥ తజ్జీవేనాశ్రితం రేతః - స్త్రియాఉదరంప్రవిష్టంసదేకరాత్రేణ-కలిలంశోణితమిశ్రం-భవతి-పఞ్చరాత్రేణ - బుద్బుదంవర్తులం-భవతి, దశాహానన్తరం-కర్కన్ధూఃబదరీఫలాకారం-కించిత్కఠినం-పేశీమాంసపిణ్డాకారం-అణ్డంవా-తిర్యగాదియోన్యన్తరాపేక్షయాఇదముక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తతోమాసేనశిరః ద్వాభ్యాంమాసాభ్యాంబాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గానాం, విగ్రహఃవిభాగో, భవతి-తత-స్త్రిభిర్మాసై-ర్నఖాదీని-లిఙ్గం, ఛిద్రాణిచ, తేషాముద్భవః ॥ ౩ ॥ తతశ్చతుర్భిర్మాసైస్సప్తధాతవః-తతఃపఞ్చభిఃక్షుత్తృడ్భ్యాముద్భవః-తతష్షడ్భిర్మా

స్సః-జరాయుణా-గర్భవేష్టనేన-వీతః-పరివృతః, కుక్షౌ, దక్షిణపార్శ్వే భ్రామ్యతి-సర్వత్ర పఞ్చరాత్రదశరాత్రమాసాదిసం
ఖ్యా ఉదరప్రవేశకాలమారభ్యైవ-నతుపూర్వ పూర్వకాలమారభ్య- షోడశదినాధికసప్తవింశతిమాసగణనాపత్తేరితి బో
ధ్యమ్ ॥ ౪ ॥ మాతుర్జగ్ధనభక్షితేనా-న్నేన-పానాద్యైశ్చ ఏధమానః-వర్ధమానాః-ధాతవో-యస్య సః- జన్తూనాం సంభ
వో యస్మిన్, అసమ్మతేపి విణ్మూత్రయోర్గర్తే-గర్భే శేతే ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ తత్రత్యైః-క్షుధితైః-పునః పునః-క్రిమిభిః-క్షతాని ఖాద్యమా
నాని-సర్వాణ్యఙ్గాని-యస్య సః సౌకుమార్యా-దురుః అధికః క్లేశో యస్య సః ప్రతిక్షణం-మూర్ఛామాప్నోతి ॥ ౭ ॥ ఉల్బణై
ర్దుస్సహై-ర్మాతృభుక్తైః-కట్వాదిభి -రుపస్పృష్టం-సర్వేష్వఙ్గేషు, తీవ్రా వేదనా-యస్య స, ఆస్త ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౮ ॥
ఉల్బేన జరాయుణా, వీతః - బహిరాన్త్రైరావృతః - భుగ్నం కుటిలీభూతం - పృష్ఠం, శిరోధరా గ్రీవా చ, యస్య సః-
శిరః కుక్షౌ-నిధాయ-స్వాఙ్గానాం-చేష్టాయాం వ్యాపారే-పఞ్జరే నిబద్ధ-శ్శకున్తః పక్షీవ-అకల్యః అసమర్థ ఆస్తే ॥ ౯ ॥ త
త్ర-దైవాత్పూర్వకర్మవశా-ల్లబ్ధా స్మృతిర్యేన సః-జన్మశతోద్భవం బహుజన్మసఞ్చితం కర్మ-స్మరన్-దీర్ఘం దూరతర-మ
నుచ్ఛ్వాసం-యథా భవతి తథా-తత్రస్థితస్సన్-కిం నామ-శర్మ సుఖం విన్దేత లభేత ॥ ౧౦ ॥ సప్తమాన్మాసా-దారభ్య ల
బ్ధః బోధస్సుఖదుఃఖాదిజ్ఞానం-యేన-సూతిహేతుభిర్వాతై-రతివేపితః అతిదుఃఖితః-సోదరః సమానోదరజన్మా-విష్ఠాభూః క్రి
మిరివ-నైకత్రాస్తే ॥ ౧౧ ॥ నాథమానః ఉపతప్యమానః-యాచమాన ఇతి వా-ఋషిర్జీవః-సప్తవధ్రిః గర్భవాసేన సప్తవ

చతుర్భిర్ధాతవస్సప్తపఞ్చభిః క్షుత్తృడుద్భవః। షడ్భిర్జరాయుణా వీతః కుక్షౌ భ్రామ్యతి దక్షిణే ॥ ౪ ॥ సప్తమే
జన్మకర్మాణి గతాని స్మరత్యృషిః। జగత్యాం నిజదేహస్య మాయయా బద్ధమాత్మనః ॥ ౫ ॥[మాతుర్జగ్ధాన్న
పానాద్యైరేధద్ధాతురసంమతే। శేతే విణ్మూత్రయోర్గర్తే స జన్తుర్జన్తుసంభవే]॥ ౬ ॥ కృమిభిః క్షతసర్వా
ఙ్గస్సౌకుమార్యాత్ప్రతిక్షణమ్। మూర్ఛామాప్నోత్యురుక్లేశస్తత్రత్యైః క్షుధితైర్ముహుః ॥ ౭ ॥ కటుతీక్ష్ణో
ష్ణలవణక్షారామ్లాదిభిరుల్బణైః। మాతృభుక్తైరుపస్పృష్టస్సర్వాఙ్గోత్థితవేదనః ॥ ౮ ॥ ఉల్బేన సంవృతస్తస్మిన్నా
న్త్రైశ్చ బహిరావృతః। ఆస్తే కృత్వా శిరః కుక్షౌ భుగ్నపృష్ఠశిరోధరః ॥ అకల్పస్స్వాఙ్గచేష్టాయాం శకున్త ఇ
వ పఞ్జరే ॥ ౯ ॥ తత్ర లబ్ధస్మృతిర్దైవాత్కర్మ జన్మశతోద్భవమ్। స్మరన్దీర్ఘమనుచ్ఛ్వాసం శర్మ కిం నామ విన్దతే॥
ఆరభ్య సప్తమాన్మాసాల్లబ్ధబోధోఽపి వేపితః। నైకత్రాస్తే సూతివాతైర్విష్ఠాభూరివ సోదరః ॥ ౧౧ ॥ నాథ
మాన ఋషిర్భీతస్సప్తవధ్రిః కృతాఞ్జలిః। సంస్తౌత తం విక్లబయా వాచా యేనోదరేఽర్పితః ॥ ౧౨ ॥ జీవ ఉవాచ॥ త
స్యోపసన్నమవితుం జగదిచ్ఛయాఽఽత్తనానాతనోర్భువి చలచ్చరణారవిన్దమ్। సోఽహం వ్రజామి శరణం
హ్యకుతోభయం మే యేనేదృశీ గతిరదర్శ్యసతోఽనురూపా ॥ ౧౩ ॥ యస్త్వత్ర బద్ధ ఇవ కర్మభిరావృతాత్మా భూ
తేన్ద్రియాశయమయీమవలమ్బ్య మాయామ్। ఆస్తే విశుద్ధమవికారమఖణ్డబోధమాతప్యమానహృదయేఽ
వసితం నమామి ॥ ౧౪ ॥ యః పఞ్చభూతరచితే రహితశ్శరీరే ఛన్నోఽయథేన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకోఽహమ్। తే

ధ్రియో బన్ధనభూతా ధాతవో యస్య సః- భీతః ఉక్తవిధగర్భవాసాదిభయాద్భీతః-విక్లబయా వ్యాకులయా వాచా-యేన-ఉద
రేఽర్పిత-స్తం భగవన్తం కృతాఞ్జలిస్సంస్తౌతి ॥ ౧౨ ॥ స్తుతిమేవాహ ॥ తస్యేతి ॥ ఉపసన్నం స్వేనైవ సృష్ట-మిదం జగ-దవి
తుం రక్షితుం-స్వేచ్ఛయైవ-గృహీతనానామూర్తే- స్తస్య భగవతో-భువి చల-చ్చరణారవిన్ద-మకుతోభయం సోఽహం-శర
ణం వ్రజామి-అసత -ఉమా-నురూపా యోగ్యా-ఈదృశీ-గతి ర్యేనా-దర్శి దర్శితా-తస్య-చరణారవిన్దం వ్రజామీత్యన్వయః॥ న
న్వేవం శరణాగతం కథం భగవాన్ పరిత్యజతీతి నశఙ్క్యం-సదాచార్యానుగ్రహాభావాత్పురుషకారసాన్నిధ్యాభావాచ్చేతి
ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౧౩ ॥ కో నా-యం శరణం వ్రజసి-కో వా-తస్య తవ చ విశేషః-యేన శరణ్యత్వశరణాగన్తృత్వే ఇత్యాకా
ఙ్క్షాయామాహ ॥ యఇతి ॥ అత్ర మాతుర్దేహే భూతేన్ద్రియాశయమయీం భూతాదిరూపేణ పరిణతాం మాయాం-అవల
మ్బ్యధృత్వా-కర్మభిరావృతాత్మా కర్మరూపావిద్యాతిరోహితస్వస్వరూపః-బద్ధో-జీవస్స ఇవ-యః-స్వయమప్యాస్తే-తేన
సహ ప్రకృతౌ వసతీత్యర్థః-ఏవం జీవేన సహావసన్తమపి-విశుద్ధం ప్రకృతిగతదోషైరస్పృష్టం- అనేనాపహతపాప్మత్వము
క్తం-అవికారం జరామృత్యుశోకమోహాశనాయాపిపాసావికారరహితం- అనేన హేయగుణరాహిత్యముక్తం-కల్యాణ
గుణజాతమాహ-అఖణ్డబోధం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణకం జ్ఞానస్వరూపం-ఆతప్యమానే-హృదయే- అవసితం ప్రతీతం-న
మామి కర్మవశ్యో జీవ ఇవ స్వయమశుచిదేహావసన్నపి తద్గతదోషైరస్పృష్టో యస్తం నమామీత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ నను భగ
వతోఽకర్మవశ్యత్వే సత్యపి నానావిధాశుచిదేహసంబన్ధోఽపురుషార్థ ఏవ - తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయా తత్ప్రవేశేప్యపు

రుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయః-పూయశోణితాదిమజ్జనంవా స్వేచ్ఛాకారితమప్యపురుషార్థఏవ-అతో-యద్యపి జగదేకకారణం సర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరంచ బ్రహ్మ-తచ్చాపి ,,యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్-య ఆత్మని తిష్ఠన్-యో రేతసి తిష్ఠన్,, నిత్యాదివచనాత్తత్ర తత్రావస్థితిస్స్యాత్ పురుషార్థాస్సన్త్యేవ-మైవం-నిరస్తనిఖిలదోషత్వస్యసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వస్యచాత్రైవోక్తత్వా ఽపురుషార్థప్రతిషేధాత్ జీవస్యతు-తత్స్వరూపం కర్మణాతిరోహితమిత్యపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయః-జీవస్యకర్మవశ్యత్వాత్తత్తత్కర్మానుగుణ్యేనతత్తద్వస్తుసంబన్ధ ఏవాపురుషార్థః - పరస్యతు బ్రహ్మణః స్వాధీనస్య స ఏవ సంబన్ధస్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవస్యాత్-నను స్వేచ్ఛయా నియమనం కుర్వాణోఽపి తత్తద్వస్తుస్వభావాయత్తో ఽపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయః- మైవం-నహ్యచిద్వస్తుస్వరూపస్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం-కర్మవశ్యానాంతు-కర్మస్వభావానుగుణ్యేన పరమపురుషసఙ్కల్పాదేకమేవవస్తుకాలభేదేన పురుషభేదేనచ దుఃఖాయ సుఖాయ చ భవతి - వస్తుస్వరూపప్రయుక్తేతు తాదృశ్యే సర్వం సర్వదా సర్వస్య సుఖాయ దుఃఖాయైవ వా స్యాన్నచైవం దృశ్యతే ॥ తథాచోక్తమ్ ,,నరకస్వర్గసంజ్ఞేవై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ। వస్త్వేకమేవ దుఃఖాయ సుఖాయేర్ష్యాగమాయ చ ॥ కోపాయచ యతస్తస్మాద్వస్తు వస్త్వాత్మకం కుతః। తదేవ ప్రీతయే భూత్వా పునర్దుఃఖాయ జాయతే। తదేవ కోపాయ యతః ప్రసాదాయ చ జాయతే। తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాస్తి నచ కించిత్సుఖాత్మకం,, మితి-తస్మాత్కర్మవశ్యత్వాకర్మవశ్యత్వ హేయప్రతిభటత్వాదిభిర్జీవపరయోర్వైలక్షణ్యమవిహతమేవ ఏతదేవ వైలక్షణ్యం స్పష్టయన్నమస్కరోతి ॥ య ఇతి ॥ పఞ్చభూతరచితే పఞ్చభిరాకాశాదిమాత్రైరారబ్ధే-శరీరే,యథాఽహం-ఛన్నః ఆవృతః -శరీరేణావృతః - తదా ఛన్నోఽపి-యో భగవాన్-రహితః శరీరసంబన్ధాయత్తదోషైరస్పృష్టః - తత్ర హేతుః - ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకః ఇన్ద్రియాణి-జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి గుణార్థాః గుణపరిణామరూపాశ్శబ్దాదయః-యద్వా-గుణాస్సత్త్వాదయః - అర్థాశ్శబ్దాదయః-చిత్ జీవః- ఏతే,ఆత్మా శరీరం-యస్యసః- చిదచితోర్నియన్తృత్వేనావస్థితః-నత్వహమివకర్మసఙ్కుచితస్వభావః- ప్రకృతిపారవశ్యేన నియామ్యతయాఽవస్థిత ఇత్యర్థః-

నావికుణ్ఠమహిమానమృషింతమేనం వన్దే పరం ప్రకృతిపూరుషయోః పుమాంసమ్॥౧౭॥ యన్మాయయోరుగుణకర్మనిబన్ధనేఽస్మిన్సాంసారికే పథిచరంస్తదభిశ్రమేణ। నష్టస్మృతిః పునరయం ప్రవృణీత లోకం యుక్త్యా కయా మహదనుగ్రహమన్తరేణ॥ ౧౮ ॥ జ్ఞానం యదేతదదధాత్కతమస్స దేవస్త్రైకాలికం స్థిరచరేష్వనువర్తి

యద్వా-ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మక ఇత్యహమిత్యస్యాపి విశేషణం-ఇన్ద్రియాణాం గుణపరిణామరూపేషు శబ్దాదిష్వేవ-చిత్ భోగ్యతా జ్ఞానం-యస్య-విషయాసక్తచిత్తోఽహమిత్యర్థః - తేనశరీరేణా-వికుణ్ఠమహిమానం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానం-ఏనం-ఋషిం సర్వజ్ఞం-ప్రకృతిపూరుషయోః-పరం విలక్షణం-తన్నియన్తారం - పుమాంసం పరమపురుషం వన్దే సంసృతినివృత్తికామశ్శరణం వ్రజామీత్యర్థః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ కథం మచ్ఛరణవరణేన సంసృతిర్నివర్త్యత ఇత్యపేక్షాయాం ,,య ఏవ బన్ధకస్స ఏవ మోచక,, ఇతి న్యాయేన-త్వత్సఙ్కల్పాయత్తావేవ బన్ధమోక్షావిత్యాహ ॥ యన్మాయయేతి ॥ అయం జీవః - యన్మాయయా యస్య భగవతస్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన - ఉరూణి సత్త్వాదిగుణనిమిత్తకానికర్మాణి బన్ధసాధనాని-యస్మిన్ - సాంసారికే సంసారసంబన్ధిని - పథి ప్రవృత్తిమార్గే - చరన్-తదభిశ్రమేణ తత్ర సంచారశ్రమేణ - నష్టస్మృతిః వినష్టజీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానః - పునః-మహదనుగ్రహమన్తరేణ మహతస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం వినా - కయా యుక్త్యా కేనోపాయేన - పునః - లోకం స్వలోకం - ఆవిర్భూతగుణాష్టకస్వస్వరూపం - ప్రవృణీత ప్రాప్నుయాత్ - యద్వా లోకం స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపం ముక్త్యుపాయం, ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః ❁॥ ౧౮ ॥ ❁ భగవానేవ జ్ఞానప్రదానద్వారా సంసృతేర్మోచకః - న బ్రహ్మాదిష్వన్యతమో జీవః - నహి స్వయం నిగళితోఽన్యాన్నిగళాన్మోచయేదితి వదన్నాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ యదేతత్-త్రైకాలికం త్రివిధకాలేష్వసంకుచితం - జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానం - మహదనుగ్రహమన్తరేణ, కతమో జీవః, వ్యధాత్ దధ్యాదిత్యర్థః, కింతు- స ఏవ దేవః ఈశ్వర ఏవ - నత్వన్యః త్వత్తః ప్రకృష్టో జీవోఽపి దధాతు-నేత్యాహ-వయం బ్రహ్మాదయోఽపి వయం-జీవానాం ఆత్మనాం-యాని కర్మాణి-సంసృతికరాణి-తేషాం- పదవీం పరంపరాం - అనువర్తమానాః-సర్వే వయం కర్మరూపావిద్యాతిరోహితజ్ఞానా ఇత్యర్థః-అతస్త్వద్వ్యతిరేకేణకోఽపి న సమర్థ ఇత్యర్థః - అన్యస్యాసంభవముక్త్వా తస్య సంభవమాహ-స్థిరచరేషు స్థావరజఙ్గమేషు శరీరేషు - అనువర్తితః అన్తరాత్మతయా, అంశః స్వాంశభూతో జీవో, యేన సః - జీవాన్తరాత్మతయావస్థిత్యా సంకుచితజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణక-స్తం-భజేమ-ఏవం జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య సర్వజ్ఞస్య భగవతో జ్ఞానప్రదానద్వారా మోచకత్వాత్తస్యైవ భజనీయత్వం నత్వన్యస్యేత్యాహ-

క్తమ్ ॥౧౭॥ అథ విజ్ఞాపయన్నాహ ॥ దేహీతి ॥ హే భగవన్ అన్యదేహవివరే మాతురుదరకుహరే-యః-అసృగ్విణ్మూత్ర
రూపః కూపః-తస్మిన్-పతితః-తత్ర-జఠరాగ్నినా భృశం తప్తో దేహో యస్య సః-అత ఏవ-కృపణా ధీర్యస్య సః, ఇతో వివరా-
ద్వివసితుం నిర్గన్తుమ్-ఇచ్ఛన్-స్వమాసాన్-గణయన్-అసౌ-దేహీ జీవః-కదా ను బహిర్నిర్వాస్యతే నిర్గమిష్యతి ॥౧౮॥ ఏ
వం స్వదైన్యమావేద్య జ్ఞానప్రదానరూపం భగవత్కృతం మహోపకారం స్మరన్ తస్య ప్రత్యుపకార్యతామాహ ॥ యే
నేతి ॥ హే ఈశ-భవాదృశేన త్వత్సమేన-నిరుపమేనేత్యర్థః-పురుదయేన నిరతిశయదయావతా, యేన త్వయా-దశమాస్యః ద
శమాసపరిమితః, జీవః, ఈదృశీం, గతిం వివేకం-సమ్యగ్గ్రాహితః, స దీననాథో భగవాన్-స్వేనైవ కృతేన స్వకల్పితేనైవో
పకారేణ-తుష్యతు స్వయమేవ తుష్యతు, అఞ్జలిం వినా కో నామ పుమాన్, తత్ప్రతి కుర్యాత్ తత్కృతోపకారప్రత్యుపకా
రం కుర్యాదిత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏవం భగవత్త ఏవ వివేకాదిసమ్పత్తిస్తస్య మహోపకర్తృత్వం చోక్తం, ఇమామేవ భగవ
త్తో వివేకాదిసమ్పత్తిం వివేకిజననిదర్శనేన స్వస్మిన్నపి ప్రార్థయతే ॥ పశ్యతీతి ॥ శారీరకే, శారీరః పరమపురుషః, తత్సమ్బన్ధిని ప
రమపురుషాధిష్ఠితే బ్రహ్మపుర ఇతి యావత్, తస్మిన్ స్వదేహే స్వస్య జీవస్య దేహే-జీవకర్మాయత్త ఇత్యర్థః, అపరః శారీరాద్భి
న్నః, సప్తవధ్రిః సప్తత్వగ్వేష్టితదేహధారీ, అయం దమశరీరీ శమదమాదియుక్తో జీవః-యోగీతి యావత్, యత్సృష్టయా
యస్మిన్ కృతయా-యేనేశ్వరేణ దత్తయా వా-ధిషణయా ఉపాసనాత్మికయా బుద్ధ్యా-యత ఈశ్వరాద్ధేతోః సృష్టయా కల్పి
తయేతి వా-అనేన నిరన్తరాయముపాసనానివృత్తిరపి పరమపురుషప్రసాదాదేవేత్యుక్తం-యం-పశ్యతి సాక్షాత్కరోతి,
తం-చైత్యం యోగపరిశుద్ధచిత్తగ్రాహ్యం-పురాణం పురుషం-స ఇవ దమశరీరీవ-అహమపి-బహిః-హృది చ, ప్రతీతం ప్రతి

తాంశః । తం జీవకర్మపదవీమనువర్తమానాస్తాపత్రయోపశమనాయ వయం భజేమ ॥౧౭॥ దేహ్యన్యదేహవివ
రే జఠరాగ్నినాఽసృగ్విణ్మూత్రకూపపతితో భృశతప్తదేహః । ఇచ్ఛన్నితో వివసితుం గణయన్స్వమాసాన్ని
ర్వాస్యతే కృపణధీర్భగవన్ కదా ను ॥౧౮॥ యేనేదృశీం గతిమసౌ దశమాస్య ఈశ సంగ్రాహితః పురుదయేన భ
వాదృశేన । స్వేనైవ తుష్యతు కృతేన స దీననాథః కో నామ తత్ప్రతి వినాఞ్జలిమస్య కుర్యాత్ ॥౧౯॥ పశ్యత్యయం
ధిషణయా నను సప్తవధ్రిః శారీరకే దమశరీర్యపరః స్వదేహే । యత్సృష్టయాసం తమహం పురుషం పురాణం ప
శ్యే బహిర్హృది చ చైత్యమివ ప్రతీతమ్ ॥౨౦॥ సోఽహం వసన్నపి విభో బహుదుఃఖవాసం గర్భాన్న నిర్జిగమిషే
బహిరన్ధకూపే । యత్రోపయాతముపసర్పతి దేవమాయా మిథ్యామతిర్యదను సంసృతిచక్రమేతత్ ॥౨౧॥ తస్మా
దహం విగతవిక్లబ ఉద్ధరిష్య ఆత్మానమాశు తమసస్సుహృదాత్మనైవ । భూయో యథా వ్యసనమేతదనేకర
న్ధ్రం మా మే భవిష్యదుపసాదితవిష్ణుపాదః ॥౨౨॥ శ్రీకపిల ఉవాచ ॥ ఏవం కృతమతిర్గర్భే దశమాస్యం సప

తివిషయం-యత్సృష్టయా ధిషణయా పశ్యామి సాక్షాత్కరోమీత్యర్థః ॥౨౦॥ కిం విశేషేణ ముముపాసనాతో మత్సాక్షా
త్కారం ప్రార్థయసే-యథాపూర్వం గర్భాన్నిర్గత్య ప్రవృత్తిధర్మం నేచ్ఛసీత్యత్ర, గర్భాన్నిర్గతస్య స్వస్యానర్థం స్వా
భిప్రేతం చ నివేదయన్నుపసంహరతి ॥ సోఽహమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే విభో-బహూనాం దుఃఖానాం వాసో వసతిర్యస్మిన్, బ
హుదుఃఖాస్పదం గర్భం-ప్రతివసన్నపి, సోఽహం గర్భాద్బహిః, రన్ధ్రనిర్జిగమిషే నిర్గన్తుం నేచ్ఛామి-కుతః, యత్ర గర్భాద్బ
హిః, రన్ధకూపే అన్ధకూపవత్స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానతిరోధాయకే గాఢాన్ధకారే-ఉపయాతం ఉపగతం, మాం, దేవస్య
భగవతస్సమ్బన్ధినీ-మాయా "దైవీహ్యేషా గుణమయీ" త్యుక్తవిధా-దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకారిణీ, మా
యా-ఉపసర్పతి, యదను, యస్యాః మాయాయాః-అనుపశ్చాత్-మిథ్యామతిః దేహాత్మాభిమానాదిరూపమిథ్యాభిమాన-స్త
త్ప్రయుక్తసుఖదుఃఖానుభవః-పునర్గర్భవాసాది-రిత్యేతత్-దేవంభూతం సంసృతిచక్రం, చక్రవత్పరివర్తమానం సంసరణ
ముపయాతి ॥౨౧॥ తస్మాత్-విగతవిక్లబః విగతాధార్ష్ట్యః-అహం-మాత్మానం, సుహృదాత్మనైవ సర్వహితసుహృ
దాత్మనాత్వయైవ హేతుభూతేన, తమసస్సంసృతేః-రాశూద్ధరిష్యే-అనేకరన్ధ్రం నానాగర్భవాసరూపం-ఏతత్-వ్యస
నం దుఃఖం-పునః-యథా, మే, మాభవిష్యత్, కిమత్ర సాధనం తత్రాహ ॥ ఉపసాదితౌ శరణం ప్రాప్తౌ విష్ణోః పాదౌ యేన, సో
హమ్ ॥౨౨॥ ఏవం సప్తమాసాదారభ్యాదశమాన్తం గర్భస్థజీవనిర్వేదమభిధాయానన్తరావస్థామాహ ॥ ఏవమితి ॥
ఏవముక్తరీత్యా, గర్భే, కృతనిశ్చయం, సపది తదా, దశమాస్యం దశమాసపరిమితం, ఋషిం జీవం, సద్యస్తత్క్షణమేవ, అ
వాచీనమవాఙ్ముఖం, తం, ప్రసూతిహేతుర్మారుతః, ప్రసూత్యై, క్షిపతి ప్రేరయతి, బహిర్నిస్సారయితుం చాలయతీత్య

ర్థః ॥౨౩॥ తేనసూతివాయునా, అపసృష్టః స్వస్థానాచ్చాలితః, శిరః, అవాక్ అధః, కృత్వా, ఆతురః దుఃఖితః, ఉచ్ఛ్వా
సరహితః, హతస్మృతిః వినష్టగర్భస్థదశాస్మృతిః, అతికృచ్ఛ్రేణ అతిసంకటేన, నిష్క్రామతి ॥౨౪॥ అసృజా లోహి
తేన, దిగ్ధో లిప్తః, భువి పతితః, విష్ఠాభూః క్రిమిరివ, చేష్టతే, జ్ఞానే గర్భవాసకాలికజ్ఞానే, గ[illegible]
ప్రాప్తః, రోరూయతే భృశం రోదితి ॥౨౫॥ పరస్య శిశోః, ఛన్దమభిప్రాయం, అవిదుషా, జనేన, సః శిశుః, పుష్యమాణః -
అనభిప్రేతం స్తన్యార్థం రోదనే, ఉదరవ్యథాం పరికల్ప్య పాయయిష్యమాణం నిమ్బరసాదికం, ఉదరవ్యథయా రోదనే పీయ
మానం స్తన్యాదికం, ఆపన్నః ప్రాప్తః ॥౨౬॥ జన్తవః మశకమక్షికాదయః, స్వేదజాశ్చ, తైః, దూషితే, అశుచిపర్య
ఙ్కే, శాయితః శయనం కారితః, అఙ్గానాం కణ్డూయనే, ఆసనాదౌ చ, నేశః అసమర్థః - రోరూయత ఇత్యనుషఙ్గః ॥౨౭॥
ఆమా కోమలా - త్వక్ యస్య, తం, దంశాః దంశనస్వభావాః మత్కుణాదయః - విగతం గర్భజ్ఞానం యస్య తం, తుదన్తి వ్యథయ
న్తి - యథా, క్రిమయః, క్రిమిమ్ ॥౨౮॥ శైశవం పఞ్చవర్షపరిమితం వయః శిశుత్వం, తద్దుఃఖం, తతః పౌగణ్డం యౌవనా
త్ప్రాగవస్థా, తద్దుఃఖం చ, భుక్త్వా, కరోతీత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ పౌగణ్డదుఃఖమాహ ॥ అలబ్ధమభీప్సితం యేన, ఇద్ధం,
అజ్ఞానాత్ ఇద్ధః, మన్యుః క్రోధో, యస్య సః, శుచా, అర్పితః వ్యాప్తః, శోకం ప్రాప్తః ॥౨౯॥ యౌవనదుఃఖమాహ ॥ స
హేతి ॥ దేహేన సహైవ, వర్ధమానేనాభిమానేన, మన్యునా చ, ఆత్మనోఽన్తాయ నాశాయ, కామిషు - విగ్రహం విరోధం, క

ద్యృషిమ్। సద్యః క్షిప్తోఽవాచీనం ప్రసూత్యై సూతిమారుతైః ॥౨౩॥ తేనావసృష్టః సహసా కృత్వాఽవాక్శి
ర ఆతురః। వినిష్క్రామతి కృచ్ఛ్రేణ నిరుచ్ఛ్వాసో హతస్మృతిః ॥౨౪॥ పతితో భువ్యసృఙ్మిశ్రో విష్ఠాభూరివ చేష్ట
తే। రోరూయతి గతే జ్ఞానే విపరీతాం మతిం గతః ॥౨౫॥ పరచ్ఛన్దం న విదుషా పుష్యమాణో జనేన సః। అనభిప్రే
తమాపన్నః ప్రత్యాఖ్యాతుమనీశ్వరః ॥౨౬॥ శాయితోఽశుచిపర్యఙ్కే జన్తుస్స్వేదజదూషితే। నేశః కణ్డూయనే
ఽఙ్గానామాసనోత్థానచేష్టనే ॥౨౭॥ తుదన్త్యామత్వచం దంశా మత్కుణా మశకాదయః। రుదన్తం విగత
జ్ఞానం క్రిమయః క్రిమికం యథా ॥౨౮॥ ఇత్యేవం శైశవం భుక్త్వా దుఃఖం పౌగణ్డమేవ చ। అలబ్ధాభీప్సితోఽజ్ఞా
నాదిద్ధమన్యుశ్శుచార్పితః ॥౨౯॥ సహ దేహేన మానేన వర్ధమానేన మన్యునా। కరోతి విగ్రహం కామీ కామిష్వ
న్తాయ చాత్మనః ॥౩౦॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధే దేహే దేహ్యబుధోఽసకృత్। అహం మమేత్యసద్గ్రాహః క
రోతి కుమతిర్మతిమ్ ॥౩౧॥ తదర్థం కురుతే కర్మ యద్బద్ధో యాతి సంసృతిమ్। యోఽనుయాతి దదత్క్లేశమవిద్యాక
ర్మబన్ధనః ॥౩౨॥ యద్యసద్భిః పథి పునః శిశ్నోదరకృతోద్యమైః। ఆస్థితో రమతే జన్తుస్తమో విశతి పూర్వ
వత్ ॥౩౩॥ సత్యం శౌచం దయా మౌనం బుద్ధిః శ్రీర్హ్రీర్యశః క్షమా। శమో దమో భగశ్చేతి యత్సఙ్గాద్యాతి సం
క్షయమ్ ॥౩౪॥ తేష్వశాన్తేషు మూఢేషు ఖణ్డితాత్మస్వసాధుషు। సఙ్గం న కుర్యాచ్ఛోచ్యేషు యోషిత్క్రీడా
మృగేషు చ ॥౩౫॥ న తథాఽస్య న[illegible]శ్చాన్యప్రసఙ్గతః। యోషిత్సఙ్గాద్యథా పుంసో యథా తత్సఙ్గి
సఙ్గతః ॥౩౬॥ ప్రజాపతిః స్వాం దుహితరం దృష్ట్వా తద్రూపధర్షితః। రోహిద్భూతాం సోఽన్వధావదృ

రోతి, స్వయం కామీ స్వకామవిరోధిషు విగ్రహం కరోతీత్యర్థః ॥౩౦॥ యౌవనావస్థామేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ భూతైరితి ॥
పఞ్చభిర్భూతైః - ఆరబ్ధే, దేహే, అసద్గ్రాహః, అహం మమేతి - కుమతిం కరోతి ॥౩౧॥ తదర్థం దేహార్థం, కర్మ, కరో
తి, యేన కర్మణా, బద్ధః, సంసృతిం పునర్యాతి, తదేవాహ। యో దేహీ, అవిద్యాకర్మబన్ధనః, అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీ
యా శక్తిరిష్యత, ఇత్యుక్తకర్మాఖ్యావిద్యావశ్యః, దదత్, క్లేశం, క్లేశావహం, దేహం, అనుయాతి స పునః పునరనువర్త
తే ॥౩౨॥ అసద్భిర్దారాదిభిః, ఆస్థితః, తేషాం పథి అసన్మార్గే, స్థితః, శిశ్నోదరార్థం కృతప్రయత్నః, యది రమతే వైష
యికేషు సుఖేషు, తర్హి, పూర్వవత్, తమః, యాతనాదేహ ఆవృత్త్యాదిపూర్వోక్తప్రకారేణ, నరకం ప్రవిశతి ॥౩౩॥
అసత్సఙ్గం నిన్దతి ॥ సత్యమితి త్రిభిః ॥ యత్సఙ్గాత్ యేషామసతాం సఙ్గాత్ - సత్యాదయః, క్షయం నాశం, యాన్తి ॥౩౪॥
అశాన్తేషు విషయవైతృష్ణ్యరహితేషు - ఖణ్డితాత్మసు దేహాత్మబుద్ధిషు, మూఢేషు, యోషితాం క్రీడామృగవదధీనేషు - శో
చ్యేషు - వివేకిభిరితి శేషః, తేష్వసాధుషు - సఙ్గం, న కుర్యాత్ ॥౩౫॥ యోషితాం సఙ్గాత్, యోషిత్సఙ్గిసఙ్గతశ్చ, యథా,
పుంసో, మోహో - బన్ధశ్చ, భవేత్, తథాఽన్యప్రసఙ్గతో, మోహాదిర్న భవేత్ ॥౩౬॥ యోషిత్సఙ్గస్యానర్థహేతుతాం
ప్రపఞ్చయతి, ప్రజాపతిరితి సప్తభిః ॥ ప్రజాపతిర్బ్రహ్మా, స్వాం దుహితరం సరస్వతీం, దృష్ట్వా, తస్యా దుహితుః, రూపేణ శ
రీరసౌన్దర్యేణ ధర్షితః మోహితః - రోహిద్భూతాం మృగీభూతాం, సః, ఋశ్యరూపీ - స్వయమపి మృగరూపీ సన్ - గతలజ్జో

ఽన్వధావత్ అన్వవర్తత-తయాసహ రేమ ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ తేన బ్రహ్మణా-సృష్టా మరీచ్యాదయః, తైస్సృష్టాః కాశ్యపాదయః, తైరపి సృష్టా దేవమనుష్యాదయః, తేషు మధ్యే, కః పుమాన్, నారాయణమృషిం వినా, యోషిన్మయ్యా, మాయయా భగవన్మాయయా-అఖణ్డితధీః అనాకృష్టమనాః, సర్వోఽపి ఖణ్డితధీరేవ, భగవన్మాయాయా మోహకత్వాత్తత్సమానధర్మత్వాద్యోషిన్మాయాత్వేన రూపితా ॥౩౮॥ స్త్రీరూపాయాః-మే మమ, మాయాయాః, బలం మోహకత్వరూపం సామర్థ్యం, పశ్య, యా స్త్రీ కేవలం భ్రూవిజృమ్భేణైవ, దిశాం జయినః దిగ్విజయినశ్శూరానపి-స్వాధీనం కరోతి ॥౩౯॥ అతః, యోగస్య, పరం పారం అన్తం భక్తియోగఫలం మత్పదమిత్యర్థః, ఆరోఢుమిచ్ఛుః-మత్సేవయా, ప్రతిలబ్ధః ఆత్మలాభః ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం, యస్య సః-ప్రమదాసు, కదాచిదపి, సఙ్గం, న కుర్యాత్, యాః ప్రమదాః-అస్య ముముక్షోః నిరయద్వారం నరకద్వారం-వదన్తి అతస్తాసు సఙ్గం న కుర్యాదిత్యర్థః ॥౪౦॥ యోపేతి ॥ శనైః శుశ్రూషాదివ్యాజేన దేవేన భగవతా, నిర్మితా-యా యోషిద్రూపా మాయా-ఉపయాతి, తాం యోషితం, ఆత్మనః, మృత్యుం అనర్థకరీం, ఈక్షేత, తృణైరావృతం కూపమివ ॥౪౧॥ ఏవం ముముక్షుణా పురుషేణ స్త్రీసఙ్గో న కార్య ఇత్యుక్తం, అథ ముముక్షోః స్త్రియా అపి పురుషసఙ్గో న కార్య ఇత్యాహ ॥ యామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ అయమాత్మా, స్త్రీసఙ్గాదన్తకాలే స్త్రియమేవ ధ్యాయన్, యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కలేబరమిత్యుక్తరీత్యా, స్త్రీత్వం ప్రాప్తః, అహం స్త్రీతి మన్యమానః, ఋషభవదాచరన్తీం భర్తృరూపామిత్యర్థః-మే యాం మాయాం, మోహాత్, విత్తాదిప్రదం, పతిం-మన్యతే, పత్యురపి మోహకత్వాదేవ మాయాత్వరూపణం తం విత్తాద్యాశ్రయం పతిం-ఆత్మనో-దైవోపసాదితం-మృత్యుం, జానీయాత్, యథా-మృగయోర్వ్యాధస్య, గాయనం మృగస్య మృత్యుకరం, తద్వదిత్యర్థః ॥౪౨॥౪౩॥ ఏవం గర్భజన్మాదియావనాన్తాః క్లేశా ఉక్తాః,

ఋశ్యరూపీ గతత్రపః ॥౩౭॥ తత్సృష్టసృష్టసృష్టేషు కో న్వఖణ్డితధీః పుమాన్ । ఋషిం నారాయణమృతే యోషిన్మయ్యేహ మాయయా ॥౩౮॥ బలం మే పశ్య మాయాయాః స్త్రీమయ్యా జయినో దిశామ్ । యా కరోతి పదాక్రాన్తాన్ భ్రూవిజృమ్భేణ కేవలమ్ ॥౩౯॥ సఙ్గం న కుర్యాత్ప్రమదాసు జాతు యోగస్య పారం పరమారురుక్షుః । మత్సేవయా ప్రతిలబ్ధాత్మలాభో వదన్తి యా నిరయద్వారమస్య ॥౪౦॥ యోపయాతి శనైర్మాయా యోషిద్దేవవినిర్మితా । తామీక్షేతాత్మనో మృత్యుం తృణైః కూపమివావృతమ్ ॥౪౧॥ యాం మన్యతే పతిం మోహాన్మన్మాయామృషభాయతీమ్ । స్త్రీత్వం స్త్రీసఙ్గతః ప్రాప్తో విత్తాపత్యగృహప్రదమ్ ॥౪౨॥ తామాత్మనో విజానీయాద్విత్తాపత్యగృహాత్మకమ్ । దైవోపసాదితం మృత్యుం మృగయోర్గాయనం యథా ॥౪౩॥ దేహేన జీవభూతేన లోకాల్లోకమనువ్రజన్ । భుఞ్జాన ఏవ కర్మాణి కరోత్యవిరతం పుమాన్ ॥౪౪॥ జీవో హ్యస్యానుగో దేహో భూ

జరామరణాదిక్లేశాస్తు పూర్వస్మిన్నేవాధ్యాయే ప్రపఞ్చితాః, తత్ర నిత్యస్యాత్మనః కథం జన్మమరణే సంభవతః, సంభవే వా-తయోః స్వరూపం కిం, భోగేన సర్వకర్మక్షయే సతి కథం శరీరాచ్ఛరీరాన్తరగమనం-తత్సంభవేఽపి-కిం ప్రాక్తనైర్భూతసూక్ష్మైస్సహ పరిష్వక్తో గచ్ఛతి-ఉత-తాని విహాయ గచ్ఛతీతి మా ఆశఙ్కా-నిరాకుర్వన్ వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం దేహస్యానాత్మత్వప్రతిపాదనాయ తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యాప్యనాత్మత్వమాహ ॥ దేహేనేతి చతుర్భిః ॥ పుమాన్ జీవః, జీవభూతేన జీవాభిన్నత్వేనాభిమతేన-దేహేన భూతేన్ద్రియమనఆత్మకేన-సూక్ష్మేణ దేహేన, లోకాత్ సూక్ష్మపరిణామరూపాత్ స్థూలాచ్ఛరీరాత్, లోకాన్తరం తత్పరిణామరూపం దేహాన్తరం, అనువ్రజన్-కర్మాణి ప్రాక్తనస్థూలశరీరనిష్పాదితకర్మఫలాని, భుఞ్జానః, పునరుత్తరశరీరారభ్యకాణి కర్మాణి, అవిరతమవిచ్ఛేదేన, కరోతి ॥౪౪॥ కుత ఏతద్దేహేన లోకాల్లోకాన్తరగమనం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ ॥ సూక్ష్మ, యో-భూతేన్ద్రియమనోమయో దేహః-అస్య దేహస్య, అనుగో జీవః అనుసృత్య గన్తా, దేహేన సహ గన్తేత్యర్థః, యద్వా, జీవః జీవత్వేనాభిమతః, భూతేన్ద్రియాత్మకో దేహః సూక్ష్మదేహః, అస్యాత్మనోఽనుగః, హీతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, శ్రుతిస్తావత్ " పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి " ఇత్యాదికా-స్మృతిరపి " మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి । శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః ॥ గృహీత్వైతాని సంయాతి " ఇత్యాదికా, అత్రావిరతం కర్మాణి కరోతీత్యనేన, కర్మణామసమాప్తిరుక్తా, అభ్యుపగతప్రారబ్ధానాం భోగేన వినాశేఽప్యనభ్యుపగతప్రారబ్ధానామవినష్టత్వాత్ ॥ నన్వేవమపి కథం నిత్యస్యాత్మనో జన్మమరణే సంభవత ఇత్యత్రాహ ॥ తన్నిరోధ ఇతి తస్మిన్ సూక్ష్మే శరీరే, స్థూలస్య-నిరోధః సంహారః స్థూలావస్థాం పరిత్యజ్య సూక్ష్మావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య జీవస్య మరణం-ఆవిర్భావః పునః సూక్ష్మావస్థాప్రహాణేన స్థూలావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య సంభవః, దేహద్వారకే ఉత్పత్తిమరణే, నస్వత ఇత్య

ర్థః ॥ ౪౫ ॥ ఏతదేవోపపాదయఞ్జన్మమరణస్వరూపమాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య పృథివ్యాదిభూతో పలబ్ధిస్థానస్య దేహస్య, యథా ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా, పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతా, సూక్ష్మావస్థేత్యర్థః, యదా పుంసో భవతి - తదేవాస్య పఞ్చత్వం మరణం, పృథివ్యాదిద్రవ్యత్వేనజ్ఞాయమానదేహస్యాత్మాభిమానవిషయత్వాత్తస్య ద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతైవ పుంసో మరణమిత్యర్థః, అహంమానాద్ద్రవ్యదర్శనం అహమిత్యభిమానేన ద్రవ్యదర్శనమేవ దేహస్యోత్పత్తిః - సైవ పుంస ఉత్పత్తిరిత్యర్థః ॥ అత్రేదమవధేయమ్, , తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్త్స్వావరజఙ్గమమ్ । ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి,, త్యాద్యుక్తరీత్యా- ప్రకృతిపూరుషయోరుభయోరపి నిత్యత్వానోత్పత్తివినాశౌ యద్యపి సంభవతః - స్తథాప్యాత్మనోఽపరిణామిత్వాన్న సాక్షాదుత్పత్త్యాదిసంభవః, కింతు, ప్రకృతిద్వారా సంభవత్యేవోత్పత్త్యాదిః, ప్రకృతేస్తు, సాక్షాదుత్పత్త్యాదయస్సంభవన్త్యేవ- న చైవం తస్యానిత్యతాశఙ్కా, ద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్- ఉత్పత్తివినాశాదయో హి సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః - తన్తుప్రభృతీని హి ద్రవ్యాణి సన్త్యేవ రచనావిశేషయుక్తాని పటాదీన్యుచ్యన్తే, అసత్కార్యవాదినామపి తదేవోపలభ్యతే - న హి తత్ర తతన్తుసన్తానవిశేషాతిరేకేణాన్యత్పదార్థాన్తరం ప్రతీయతే - కారకవ్యాపారనామాన్తరభజనవ్యవహారవిశేషాణామేతావతైవోపపత్తేర్న ద్రవ్యాన్తరకల్పనాయుక్తా, అత ఉత్పత్తివినాశాదయస్సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః, ఉత్పత్త్యాఖ్యామవస్థాముపజాతస్య ద్రవ్యస్య తద్విరోధ్యవస్థాన్తరప్రాప్తిర్వినాశ ఇత్యుచ్యతే, మృద్ద్రవ్యస్య పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణత్వాదివత్పరిణామిద్రవ్యస్య పరిణామపరంపరాఽవర్జనీయా, తత్ర చూర్ణత్వావస్థద్రవ్యస్యోత్తరావస్థాప్రాప్తిర్వినాశః, సైవ తదవస్థస్యోత్పత్తిరితి ॥ ౪౬ ॥ ఏవముత్పత్తివినాశస్వరూపముపపాదితం, అథ వైరాగ్యోదయాయ సాక్షాదుత్పత్తివినాశయోర్ని ద్రవ్యస్య దేహస్యానాత్మత్వం వక్తుం తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యానాత్మత్వముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ చక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానం గోలకమక్షీత్యుచ్యతే ,,ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వాఽక్షిణీ ప్రావిశ,, దితి శ్రుతేః ఇహాపి ,,నిరభిద్యేతామక్షిణీ చక్షురేతయోః,,

---

తేన్ద్రియమనోమయః । తస్మిన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవః ॥ ౪౫ ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యదా । తత్పఞ్చత్వమహంమానాదుత్పత్తిర్ద్రవ్యదర్శనమ్ ॥ ౪౬ ॥ యథాఽక్ష్ణోర్ద్రవ్యావయవద

రిత్యుక్తత్వాత్ - అక్ష్ణోః ఇన్ద్రియగోళకయోః - దర్శనాయోగ్యతా యథా - తథైవ చక్షురిన్ద్రియస్యాపి దర్శనాయోగ్యతా సిద్ధా - కాచతిమిరాద్యుపహతదృష్టేశ్చక్షుర్గోచరసద్భావేదర్శనాభావాదిన్ద్రియగోలకస్యన ద్రష్టృత్వం - ఏవం శోభనదృష్టేరపి పురుషస్యాత్మన్యనభిమతే సత్యున్మీలితమపి చక్షుర్న పశ్యతీతి చక్షుషో ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా భవతి - తస్మాచ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృత్వం - ద్రష్టృతాఽయోగ్యతా నయోరితి పారాన్తరం - తత్ర - ద్రష్టుశ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృతా ద్రష్టృత్వం - అనయోః చక్షుర్ద్రష్ట్రోః-యోగ్యతా సంబన్ధయోగ్యతా - కరణత్వకరిణత్వరూపసంబన్ధయోగ్యతేత్యర్థః, ఏవం చ యథా చక్షుషోనాత్మత్వం, తథా దేహస్యాప్యనాత్మత్వం సిద్ధం-అత్ర ,,తస్మిన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవ,, ఇత్యస్యానన్తరం ,,ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యథా-తదైవ చక్షుషో ద్రష్టుర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతాఽనయో,, రితి క్వచిదధికః పఠ్యతే-తం చైవం కేచిద్వ్యాచక్షతే- ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య నేత్రగోళకాదేర్ద్రవ్యేక్షాయాం రూపాదిదర్శనే-కాచకామిలాదిదోషేణ యథాఽయోగ్యతా భవతి-తథైవ-చక్షుష ఇన్ద్రియస్యాయోగ్యతా - అనయోః స్థానచక్షుషోర్యథాఽయోగ్యతా-తథైవ ద్రష్టుర్జీవస్య ద్రష్టృత్వాయోగ్యతేతి-నిరోధావిర్భావయోరేవ జన్మమరణత్వే దృష్టాన్త ఇతి, తత్ర-స్థానచక్షుషోరివ ద్రష్టుర్జీవస్యాప్యద్రష్టృత్వే-కస్య తర్హి ద్రష్టృత్వమితి ప్రష్టవ్యం-వ్యాహతం చైతద్ద్రష్టుర ద్రష్టృత్వమితి-దృష్టాన్తోఽప్యసంగతః-న హ్యనేన కంచిద్దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికగతం సాధర్మ్యముచ్యతే - తస్మాదేవం వ్యాఖ్యేయః-యది తన్నిరోధ ఏవ మరణం-తర్హి సూక్ష్మావస్థయాఽవస్థితస్య దేహస్యోపలమ్భస్స్యాత్తత్రాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రష్టుశ్శోభనద్రష్టుర్జీవస్య, చక్షుషశ్చే, త్యనయోర్ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య, పృథివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య-స్థూలదేహస్య-ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యదర్శనయోగ్యతా-యథా భవతి, స్థూలత్వాత్, అతస్తస్య యథా దర్శనవిషయతా స్వభావసిద్ధా-తథా-సూక్ష్మే పి శరీరే అనయోశ్చక్షురాత్మనోర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా - సూక్ష్మత్వాత్తస్య దర్శనవిషయత్వయోగ్యతా నాస్తీత్యర్థః ॥

౪౭శ్లో॥ పా ॥ సప్తచత్వారింశే యథేత్యాదిశ్లోకే యథాశబ్దద్వయమేవోపలభ్యతే వ్యాఖ్యానే తు తత్ప్రయోజనం నోక్తమిత్యతో యథాసంభవం యోజనీయం బుద్ధిమద్భిః

తి ॥ ౪౭ ॥ ఉపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్సృష్టౌ జన్మమరణాదిభాజో దేహస్యానాత్మత్వాత్-సంత్రాసః దేహప్రయుక్తాగామిజన్మమరణాదిదుఃఖవిషయజ్ఞానరూపభయం-నకార్యః, కార్పణ్యం-అతీతపుత్రమరణాదిస్మృతినిమిత్తం దైన్యం-సమ్భ్రమః పుత్రజన్మాదినిమిత్తసన్తోషశ్చ నకార్యః-కింతు ధీరః సుఖదుఃఖసమః, జీవగతిం బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం, బుధ్వా, ముక్తసఙ్గః దేహాపత్యకళత్రాదిష్వనాసక్తః-ఇహలోకే-చరేత్ ॥ ౪౮ ॥ తథా-సమ్యగ్దర్శనయా-సమ్యక్ అబాధితం దర్శనం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం యస్యాం తయా-జ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం-వైరాగ్యం కామానభిష్వఙ్గః-సచ ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూప-స్తాభ్యాం యుక్తయా-ధియా వివేకాదిజన్యభగవదుపాసనాత్మికయా బుద్ధ్యా-మాయావిరచితేఽస్మిన్ లోకే-కళేబరం-న్యస్య త్యక్త్వా-కళేబరే ఆసక్తిమకృత్వేత్యర్థః-చరేత్ నివృత్తిధర్మమితి శేషః ॥ ౪౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకత్రింశోఽధ్యాయః

ఏవమతీతాధ్యాయద్వయేన వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశాః- అనిష్టాదికారిణాం గతిశ్చోపపాదితాః-అథేష్టాదికారిణాం పరబ్రహ్మోపాసకానాం చ గతిమాహ॥ తత్ర తావదిష్టాదికారిణాం గతిమాహ ॥ అథేతి చతుర్భిః॥ అథ నను-యో-గృహాశ్రమీ గృహ ఏవావసన్ గృహమేధీయాన్ గృహమేధో గృహాశ్రమః-తత్ప్రయుక్తాన్ ధర్మానేవ-అనుతిష్ఠన్నితి శేషః-ధర్మానేవేత్యేవకారేణ నివృత్తిధర్మవ్యావృత్తిః- ధర్మానావసన్ కుర్వన్నితి వా-స్వకాన్ ధర్మాన్ కామ-మర్థం చ-దోగ్ధి ప్రపూరయతి-ధర్మాననుతిష్ఠన్ కామార్థౌ లభత ఇత్యర్థః, స భూయస్తాన్ ధర్మాన్, పిపర్తి పాలయతి ॥ ౧ ॥ ఏవకారసూచితమర్థమాహ॥ స ఇతి॥ స చాపి కేవలగృహమేధీయధర్మ్మే-కామేన విషయాసఙ్గేన-మూఢః- అతఏవ-భగవద్ధర్మాత్పరాఙ్ముఖః ప్రతిని

ర్శనాయోగ్యతా యథా, తథైవ చక్షుషో ద్రష్టృద్రష్టతాయోగ్యతాఽనయోః ॥ ౪౭ ॥ తస్మాన్నకార్యస్సంత్రాసో న కార్పణ్యం న సమ్భ్రమః। బుధ్వా జీవగతిం ధీరో ముక్తసఙ్గశ్చరేదిహ ॥ ౪౮ ॥ సమ్యగ్దర్శనయా బుద్ధ్యా యోగవైరాగ్యయుక్తయా। మాయావిరచితే లోకే చరేన్న్యస్య కళేబరమ్ ॥ ౪౯ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ఏకత్రింశోఽధ్యాయః ***

శ్రీభగవానువాచ॥ అథ యో గృహమేధీయాన్ ధర్మానేవావసన్ గృహే। కామమర్థం చ ధర్మాన్ స్వాన్ దోగ్ధి భూయః పిపర్తి సః ॥ ౧ ॥ స చాపి భగవద్ధర్మాత్ కామమూఢః పరాఙ్ముఖః। యజతే క్రతుభిర్దేవాన్ పితౄంశ్చ శ్రద్ధయాన్వితః॥ తచ్ఛ్రద్ధయాక్రాన్తమతిః పితృదేవవ్రతః పుమాన్। గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతి ॥ ౩ ॥ యదా చాహీన్ద్రశయ్యాయాం శేతేఽనన్తాసనో హరిః। తదా లోకా లయం యాన్తి త ఏతే గృహమేధినామ్ ॥ ౪ ॥ యే స్వధర్మాన్న దుహ్యన్తి ధీరాః కామార్థహేతవే। నిస్సఙ్గా న్యస్తకర్మాణః ప్రశాన్తాః శుద్ధచేతసః ॥ ౫ ॥ నివృత్తిధర్మనిరతా నిర్మమా నిరహంక్రియాః। స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేన పరిశుద్ధేన చేతసా ॥ ౬ ॥ సూర్యద్వారేణ తే యాన్తి పురు

వృత్తః-శ్రద్ధయా ప్రవృత్తిధర్మత్వరయా-యుక్తః- క్రతుభి-ర్దేవాన్ పితౄంశ్చ యజతే ॥ ౨ ॥ తచ్ఛ్రద్ధయా పితృదేవయజనశ్రద్ధయా- ఆక్రాన్తా మతిర్యస్య - పితృగణం దేవార్థం చ వ్రతం నియమో యస్య సః-సోమపాః-పుమాన్-చాన్ద్రమసం లోకం గత్వా-ధూమరాత్ర్యపరపక్షదక్షిణాయనషణ్మాసపితృలోకాకాశచన్ద్రక్రమేణ-ఆరుహ్య-పునశ్చన్ద్రమసః స్థానాదాకాశవాయుధూమాభ్రక్రమేణ-ఏష్యతి అవరోహతి ॥ ౩ ॥ కల్పాన్తస్థాయిచన్ద్రాదిలోకగతానాం క్షయిష్ణుఫలత్వముక్తం-అథ కేవలేష్టాదికారిప్రాప్యానాం లోకానాం క్షయిష్ణుత్వమాహ॥ యదేతి॥ యదా కల్పాన్తే-అనన్తాసనః శేషాసనో భగవాన్ - అహీన్ద్రస్యైవ-స్వఏవ శయ్యా - తస్యాం శేతే-తదా-యే-కేవలగృహమేధినాం ప్రాప్యా లోకాః- త ఏతే లోకాః-లయం నాశం-యాన్తి ॥ ౪ ॥ అథ పరబ్రహ్మోపాసకానాం గతిమాహ॥ య ఇతి॥ యే-ధీరాః ధీరధియః, కామార్థయోర్నిమిత్తం-స్వధర్మాన్ వర్ణాశ్రమోచితధర్మాన్ న దుహ్యన్తి నానుతిష్ఠన్తి-కింతు-నిస్సఙ్గాః, అసత్సఙ్గరహితాః న్యస్తాని భగవతి సమర్పితాని కర్మాణి-స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మాణి - యైస్తే-ప్రశాన్తాః శమదమాదిసంపన్నాః-శుద్ధచేతసస్స్వధర్మానుష్ఠానేన నిర్మలాన్తఃకరణాః ॥ ౫ ॥ నివృత్తిధర్మా భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదయః- తేషు-నిరతాః-సత్త్వేన,, త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః। యస్తు కర్మఫలత్యాగస్స త్యాగస్సాత్త్వికస్స్మృత,, ఇత్యుక్తసాత్త్వికత్యాగయుక్తేన-స్వధర్మాఖ్యేన పఞ్చమహాయజ్ఞాదినా-యద్వా, స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేనేత్యుపచారాదుక్తం, స్వధర్మజన్యేనేత్యర్థః, పరిశుద్ధేన చేతసా భగవత్ప్రవణేన చేతసా ॥ ౬ ॥ అహఙ్కారమమకారరహితాః- తే-సూర్యద్వారేణ-సూర్యద్వారేణేత్యర్చిరాదీనాముపలక్షణం-అర్చిరహస్సితపక్షోదగయనాబ్దమరుదర్కచన్ద్రవిద్యుద్వరుణేన్ద్రధాతృక్రమేణ-పురుషం పరమపురుషం, మా-ముపయా

న్తి-పునరనావర్తయిత్వసూచనాయ పురుషం విశినష్టి॥ అస్య విశ్వస్య-ప్రకృతిం బన్ధమోక్షకారిణం-పరమపురుషసఙ్కల్పా
దేవహి బన్ధో మోక్షశ్చ - అస్య విశ్వస్య- ఉత్పత్తిస్థితిసంహారాన్ భావయతి కరోతీతి తథా-విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం-పరే బ్ర
హ్మాదయో ఽపరే యస్మాత్స చాసావీశ్వరశ్చ-అనేన విశేషణజాతేన స్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయమోక్షశీలత్వాన్ని
రతిశయప్రీతివిషయాన్ స్వభక్తాన్ స్వపదం ప్రాపయ్య పునరనావర్తయితుం సమర్థ ఇత్యుక్తం భవతి- ప్రతిపాదితం చైతత్పు
రస్తాత్-అత్ర సూర్యద్వారేణేత్యనేన «సూర్యద్వారేణ తే విరజాః ప్రయాన్తి యత్రామృతస్స పురుషో హ్యవ్యయాత్మే» తి శ్రు
త్యర్థ ఉక్తః ॥ ౭ ॥ ఏవం ధూమాదిరర్చిరాదిశ్చేతి మార్గద్వయముక్తం అథ యోగియానేన చతుర్ముఖలోకగతానామపి బ్ర
హ్మణా సహ మహాప్రళయదశాయాం ముక్తిరుచ్యతే- ద్విపరార్ధేత్యాదినా «ఉత్తరో దేవయానస్తు యోగియానస్తు మధ్యమః।
దక్షిణః పితృయానస్తు తత్రాన్త్యా నాగవీధికే» తి హ్యుచ్యతే-ద్విపరార్ధావసానం ద్వయోః పరార్ధయోః పూర్వోత్తరయోరవ
సానమన్తో యస్మిన్-ద్విపరార్ధావసానరూపో వా-యః బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య ప్రలయః తావత్తదవధి-పరస్య పరమాత్మనః-
పరిచిన్తకాః యోగినః-లోకం బ్రహ్మణో లోకం-లోకే «అధికరణే స్థాసాంకర్మే» త్యాధారస్యైవ కర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా-
అధ్యాసతే- అనేన-నిష్కామకర్మణామపి ఫలజ్ఞానోత్పత్తేః - ప్రాగేవ మరణే బ్రహ్మలోకప్రాప్త్యా తత్ర జ్ఞానాభ్యాస ఉ
క్తః ॥ ౮ ॥ క్ష్మామ్భ ఇతి॥ క్ష్మాదీని వియదన్తాని పఞ్చ మహాభూతాని-మనశ్చేన్ద్రియాణి చా- ర్థాశ్చ శబ్దాదయః-భూతాదిస్తా
మసాహఙ్కారః-ఏవమాదిభిః-పరివృతం యుక్తం-బ్రహ్మాణ్డం - సంజిహీర్షుస్సంహర్తుమిచ్ఛుః-గుణత్రయం సత్త్వాదిగుణమ
యం-జగద్యస్యాత్మా శరీరం-స్థూలచిదచిద్విశిష్ట ఇత్యర్థః- గుణత్రయస్యాత్మేతి వా స భగవాన్-యర్హి యదా-అవ్యాకృతం
విశతి-నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వావస్థాం ప్రవిశతి-ప్రాప్నోతి-తదా - పరః ఇన్ద్రాదిభ్య ఉ
త్కృష్టః - స్వయంభూర్బ్రహ్మా- ద్విపరార్ధాఖ్యం కాల-మనుభూయ-పురాణం పురుషం యాతీతి విభక్తివిపరిణామేనోత్తర

పం విశ్వతోముఖమ్। పరాపరేశం ప్రకృతిమస్యోత్పత్త్యన్తభావనమ్ ॥ ౭ ॥ ద్విపరార్ధావసానే యః ప్రళయో
బ్రహ్మణస్తు తే। తావదధ్యాసతే లోకం పరస్య పరిచిన్తకాః ॥ ౮ ॥ క్ష్మామ్భోఽనలానిలవియన్మనఇన్ద్రియార్థ
భూతాదిభిః పరివృతం ప్రతిసంజిహీర్షుః । అవ్యాకృతం విశతి యర్హి గుణత్రయాత్మా కాలం పరాఖ్యమనుభూ
య పరస్స్వయంభూః॥ ౯ ॥ ఏవం పరేత్య భగవన్తమనుప్రవిష్టా యే యోగినో జితమరున్మనసో విరాగాః। తేనైవ
సాకమమృతం పురుషం పురాణం బ్రహ్మప్రధానముపయాన్త్యగతాభిమానాః ॥ ౧౦ ॥ అథ తం సర్వభూతానాం
హృత్పద్మేషు కృతాలయమ్। శ్రుతానుభావం శరణం భజ భావేన భామిని ॥ ౧౧ ॥ ఆద్యః స్థిరచరాణాం యో వేదగ

త్రాన్వయః ॥ ౯ ॥ ఏవం తథా- యే యోగినః-భగవన్తం హిరణ్యగర్భ-మనుప్రవిష్టాః ప్రాప్తా- స్తేపి-తత్ర జితమరున్మన
సః జితప్రాణేన్ద్రియాః-విరాగాః ప్రాప్య పరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తాణిమాద్యష్టైశ్వర్యవైతృష్ణ్యయుక్తాః విగతదేహాత్మాభిమాన
స్వతన్త్రాత్మాభిమానా- స్తేనైవ సాకం బ్రహ్మణా సహ- ప్రధానం సర్వోత్కృష్టం-బ్రహ్మ స్వరూపతో గుణతశ్చ నిరతిశయబృ
హత్పురాణం పురాతనం। పురుషం పరమపురుషం-ఉపయాన్తి, అత «స్సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాః తే బ్రహ్మలోకే
తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వే॥ బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే। సర్వస్యాన్తే కృతాత్మానః
ప్రవిశన్తి పరం పద» మిత్యాది శ్రుతిస్మృత్యర్థ ఉక్తః ॥ ౧౦ ॥ ఏవమత్రాపరినిష్పన్నభగవద్భక్తియోగానాం కేషాంచి
ద్ధిరణ్యగర్భలోకప్రాప్తిపూర్వకం పరిపూర్ణభగవద్భక్తినిష్పాదనేన భగవత్ప్రాప్తిరుక్తా-అథాత్రైవ పూర్ణభక్తియోగా
నామవిలమ్బేనార్చిరాదిగత్యా భగవత్ప్రాప్తి-రత స్త్వమపి పూర్ణభక్తియోగం నిర్వర్తయేత్యాహ॥ అథేతి॥ హే భామిని-అ
థతస్మాత్సర్వభూతహృత్పద్మావాసం- శ్రుతప్రభావం మత్తస్త్వయా శ్రుతప్రభావం-తం భగవన్తం శరణం-భావేన «మా
తా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృ» దిత్యాద్యుక్తభావేన-భజ ప్రజ-పూర్వం సాఙ్గస్స పరికరో భక్తియోగ ఉక్తః- అత్ర
తదఙ్గభూతశరణాగతిరుక్తా- ఏవం చరమశ్లోకోక్తరీత్యా శరణ్యో భగవాన్ భక్తియోగవిరోధీని పాపాని నిరస్య భక్తియో
గం నిర్వర్తయతీతి హృదయం «ఉపయాన్త్యగతాభిమానా» ఇతి బ్రహ్మలోకవాసినామపి దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమా
నరహితానామేవ భగవత్ప్రాప్తిరుక్తా - అథ యది కేనచిత్సుకృతవిశేషేణ బ్రహ్మలోకం ప్రాప్తాః ఫలాసఙ్గరహితకర్మాణో ఽ
పి దేహాత్మాభిమానాదియుక్తాశ్చేత్తే పునస్సంసరేయుః-అన్యే పునస్సాభిమానాస్సంసరన్తీతి కిము వక్తవ్యమ్ ॥ ౧౧ ॥ బ్ర
హ్మాపి సాభిమానశ్చేత్సోఽపి సనకాదిభిస్సహ సంసరేదిత్యాహ ॥ ఆద్య ఇతి చతుర్భిః ॥ స్థిరచరాణాం స్థావరజఙ్గమానాం-ఆ
ద్యో యః కారణభూతస్స్రష్టేత్యర్థః - స పురుషస్సమష్టిపురుషో - వేదగర్భో బ్రహ్మాపి - సనత్కుమారప్రభృతిభిః మరీ

న్యాదిభిః ఋషిభిః - తథా - యోగప్రవర్తకైరన్యైశ్చ సిద్ధైస్సహ - భేదదృష్టిరబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిః - తయా - అభిమానశ్శరీరాత్మాభిమానః - తేన - నిస్సఙ్గేనాపి కర్మణా - సగుణం సామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయవిశిష్టం బ్రహ్మసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం - పురుషం పరమాత్మానం - వ్రజేత్ ప్రాప్నుయాత్ - సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టే బ్రహ్మణి లీనో భవేత్ - కుతః - కర్తృత్వాద్భేదదృష్ట్యభిమానపూర్వకం నిస్సఙ్గకర్మకర్తృత్వాత్ ॥ ౧౨॥౧౩॥ సంసృత్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టే బ్రహ్మణి సంసర్గం ప్రాప్య - పునః - ఈశ్వరమూర్తినా కాలేన - కాలే "తదైక్షత బహు స్యామ్" ఇతి బహుభవనసంకల్పదశాయాం - గుణవ్యతికరే గుణవైషమ్యే - జాతే సతి - పునస్సృష్టిదశాయామిత్యర్థః - యథాపూర్వం పూర్వవత్ - ప్రజాయతే ॥ ౧౪ ॥ పారమేష్ఠ్యమపి ఐశ్వర్యం - ధర్మవినిర్మితం కర్మార్జితమేవ - అతః - తదపి నిషేవ్య అనుభూయ - పరమాత్మని విలీనః పునర్గుణవ్యతికరే సత్యాయాన్తీత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం నిష్కామకర్మణామపి సాభిమానానాం పునస్సంసార ఉక్తః సాభిమానానాం సకామకర్మిణస్సంసరేయురితి కిం వక్తవ్యమితి వక్ష్యం స్తాన్నిన్దతి॥ యే త్వితి చతుర్భిః ॥ ఇహ పారమేష్ఠ్యైశ్వర్యాన్తేష్వాసక్తచిత్తాః తత్సాధనేషు కర్మసు - త్వరయా యుక్తాః - అప్రతిషిద్ధాని కామ్యాని నిత్యాన్యపి చ - కర్మాణి, స్వర్గాద్యర్థతయా - కుర్వన్తి ॥ ౧౬ ॥ రజోగుణేన విక్షిప్తమనసః - కామాసక్తచిత్తాః - అత ఏవ అజితేన్ద్రియాః - అత ఏవ - గృహేష్వాసక్తాన్తఃకరణాః, అనుదినం పితౄన్ - యజన్తి ॥ ౧౭ ॥ కథనీయనిరతిశయకీర్తేర్హరిమేధసః సంసృతినాశకోపాసనాత్మకజ్ఞానవిషయస్య - మధుద్విషో భగవతః - కథాయాం విముఖాస్సన్తో - యే - త్రైవర్గికాః ధర్మార్థకామపరాయణాః - తే, యే చాచ్యు

ర్భిస్సమహర్షిభిః। యోగేశ్వరైః కుమారాద్యైస్సిద్ధైర్యోగప్రవర్తకైః ॥ ౧౨ ॥ భేదదృష్ట్యాఽభిమానేన నిస్స
ఙ్గేనాపి కర్మణా। కర్తృత్వాత్సగుణం బ్రహ్మ పురుషం పురుషర్షభ వ్రజేత్ ॥ ౧౩॥ స సంసృత్య పునః కాలే కాలేనేశ్వ
రమూర్తినా। జాతే గుణవ్యతికరే యథాపూర్వం ప్రజాయతే ॥ ౧౪ ॥ ఐశ్వర్యం పారమేష్ఠ్యం తదపి ధర్మవినిర్మి
తమ్ । నిషేవ్య పునరాయాన్తి గుణవ్యతికరే సతి ॥ ౧౫ ॥ యే త్విహాఽఽసక్తమనసః కర్మసు శ్రద్ధయాన్వితాః। కు
ర్వన్త్యప్రతిషిద్ధాని నిత్యాన్యపి చ కృత్స్నశః ॥ ౧౬ ॥ రజసా కుణ్ఠమనసః కామాత్మానోజితేన్ద్రియాః। పితౄ
న్యజన్త్యనుదినం గృహేష్వభిరతాశయాః ॥ ౧౭ ॥ త్రైవర్గికాస్తే పురుషా విముఖా హరిమేధసః। కథాయాం
కథనీయోరువిక్రమస్య మధుద్విషః ॥ ౧౮ ॥ నూనం దైవేన విహతా యే చాచ్యుతకథాసుధామ్ । హిత్వా శృణ్వ
న్త్యసద్గాథాః పురీషమివ విడ్భుజః ॥ ౧౯ ॥ దక్షిణేన పథాఽర్యమ్ణః పితృలోకం వ్రజన్తి తే। ప్రజామను ప్రజా
యన్తే శ్మశానాన్తక్రియాకృతః॥ ౨౦॥ తతస్తే క్షీణసుకృతాః పునర్లోకమిమం ప్రతి। పతన్తి వివశా దైవైస్సద్యో విభ్రం
శితోదయాః॥ ౨౧ ॥ తస్మాత్త్వం సర్వభావేన భజస్వ పరమేష్ఠినమ్। తద్గుణాశ్రయయా భక్త్యా భజనీయపదామ్బు
జమ్॥ ౨౨॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః। జనయత్యాశు వైరాగ్యం జ్ఞానం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ య

తకథాసుధాం, హిత్వా - విడ్భుజస్సూకరాదయః - పురీషమివ - అసతాం గాథాః శృణ్వన్తి తే చ - నూనం దైవేన విహతాః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ తేషాం కా గతిరిత్యత్రాహ॥ అర్యమ్ణో దక్షిణేన పథా - ధూమాదిమార్గేణ పితృలోకం - వ్రజన్తి - పితృలోకాత్పునః - ప్రజామనుస్వపుత్రాదిషు - జాయన్తే - తతో - గర్భాధానాదిశ్మశానాన్తసంస్కారిణః - పునరముం లోకం - ప్రాప్య - తత్ర - భోగేన, క్షీణసుకృతాః - తత్రత్యైర్దైవైః, సద్య ఏవ, విభ్రంశితాః ఉదయా భోగోత్కర్షా యేషాం తే - వివశాః - కర్మవశ్యాః, పునః - ఇమం లోకం ప్రతి - పతన్తి ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ఏవం కామ్యకర్మణాం గతిమభిధాయ మాతుః పూర్వోక్తభగవద్భక్తియోగశ్రద్ధాఽవైకల్యాయ ప్రోత్సాహయతి ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్సకామకర్మణాం గతేరేవంవిధత్వాత్త్వం, సర్వభావేన "యేషామహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చ" ఇత్యాద్యుక్తసర్వభావేన, పరమేష్ఠినం పరమవ్యోమాధిపతిం, భజనీయం సురారాధ్యం పదామ్బుజం, యస్య తం - భగవన్తం, స భగవాన్, గుణాః జ్ఞానశక్తిబలాదయః। స ఏవాశ్రయః విషయో యస్యాం - తయా, స్వరూపరూపగుణవిషయయేత్యర్థః - భక్త్యా ప్రేమపూర్వానుధ్యానాత్మికయా భక్త్యా, భజస్వ ॥ ౨౨ ॥ కథం భక్తియోగారమ్భాభ్యర్హితోపాయవైరాగ్యమన్తరేణ మమ భక్తియోగారమ్భ ఇత్యత్రాహ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భగవతి, వాసుదేవే। భక్తియోగః, ప్రయోజితః - యద్యస్మాత్ - బ్రహ్మ దృశ్యతేఽనేనేతి బ్రహ్మదర్శనం, సాక్షాత్కారోపాయభూతం - భక్తియోగాత్మకం జ్ఞానం, ముత్పద్యతే, తద్వైరాగ్యం, మాశు జనయతి ఆరబ్ధభక్తియోగ ఏవ వైరాగ్యమపి జనయతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ కదాఽయమారబ్ధభక్తియోగో బ్రహ్మసాక్షాత్కారాదిత్యత్రాహ॥ యదేతి ॥ అస్యోపాసకస్య - చిత్తం - యదా - ఇన్ద్రియవృత్తిభిః, అర్థేషు శబ్దాదిషు - సమం - అనుకూలప్రతికూలశబ్దాదివిషయాన్ప్రాప్యావికృతం సదనుకూలాదివిషయసంబన్ధకృతం

ప్రియాప్రియరూపం వైషమ్యం, న గృహ్ణాతి - యదా చ - చిత్తం నిస్సఙ్గశబ్దాదివిషయసఙ్గరహితం - స, దత ఏవ హేయోపాదేయరహితం ద్వేష్యాద్వేష్యవిషయరహితం - సమదర్శనం సమం దర్శనం యస్య తత్ - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానపరం పదం శుభాశ్రయం ప్రత్యారూఢం భవతి, స, తదైవా, త్మనాఉక్తవిధేన చిత్తేనా - త్మానమీశ్వర - మీక్షతే సాక్షాత్కరోతీత్యన్వయః సమదర్శనమిత్యనేన సర్వస్య జగతో బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసన్ధానముక్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ కథం విశ్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యత్రాహ ॥ జ్ఞానమాత్రమతి ॥ జ్ఞానమాత్రం న క్వాపజడమిత్యర్థః - పరం బ్రహ్మ - పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యః - జ్ఞానమాత్రస్వరూపః పరమపురుషో భగవా - నేక ఏవ - దృశ్యాదిభిః పృథివ్యాదిభిః - పృథగ్భావైః పరస్పరవిలక్షణధర్మైః - ఈయతే ప్రతీయతే - భగవానేక ఏవ పృథివ్యాదిపఞ్చభూతసంఘాతాత్మకదేవాదిరూపభేదేన ప్రతీయతే - అతస్సర్వం జగద్భగవదాత్మకమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ అత్రాన్తరా చిత్తాన్యాయేనకిమస్య భక్తియోగస్య ఫలమిత్యత్రాహ ॥ ఏతావానితి ॥ యోగినాం సమగ్రేణ సాఙ్గేన భక్తియోగేన - అభిమతః - అర్థః పురుషార్థః - యుజ్యతే - నిరతిశయసుఖరూపః పరమపురుషార్థరూపాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ యుక్తో భవతి - కృత్స్నశః కార్త్స్న్యేన - సజ్గః ప్రకృతిసమ్బన్ధరాహిత్యం చేత్యే - తావానేవ అనిష్టనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిరేవ - భక్తియోగఫలమిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ దృశ్యాదిభిరితి పరమాత్మనః పృథివ్యాదివిశిష్టత్వముక్తం - జీవస్య పృథివ్యాదివిశిష్టత్వే విశేషమాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ నిర్గుణం సత్త్వాదిగుణరహిత - మేకం - జ్ఞానస్వరూపం - బ్రహ్మ జీవః "బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాఽహ" మితి జీవేపి క్వచిద్బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్ - పరాచీనైః పరస్మై ప్రకాశకైరిన్ద్రియై - శ్శబ్దాదిధర్మిణా అర్థరూపేణ శబ్దాదిధర్మకాకాశాదిపఞ్చభూతారబ్ధదేవాదిరూపేణ భ్రాన్త్యా అవభాతి - పరస్య సర్వవిశిష్టస్యాపి

దాఽస్య చిత్తమర్థేషు సమేష్విన్ద్రియవృత్తిభిః । న విగృహ్ణాతి వైషమ్యమప్రియం ప్రియమిత్యుత ॥ ౨౪ ॥ స తదైవాత్మనాఽఽత్మానం నిస్సఙ్గం సమదర్శనమ్ । హేయోపాదేయరహితమారూఢం పదమీక్షతే ॥ ౨౫ ॥ జ్ఞానమాత్రం పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేశ్వరః పుమాన్ । దృశ్యాదిభిః పృథగ్భావైర్భగవానేక ఈయతే ॥ ౨౬ ॥ ఏతావానేవ యోగేన సమగ్రేణేహ యోగినః । యుజ్యతేఽభిమతో హ్యర్థో యదసఙ్గస్తు కృత్స్నశః ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానమేకం పరాచీనైరిన్ద్రియైర్బ్రహ్మ నిర్గుణమ్ । అవభాత్యర్థరూపేణ భ్రాన్త్యా శబ్దాదిధర్మిణా ॥ ౨౮ ॥ యథా మహానహంరూపస్త్రివృత్పఞ్చవిధస్స్వరాట్ । ఏకాదశవిధస్తస్య వపురణ్డం జగద్యతః ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్వై శ్రద్ధయా భక్త్యా వైరాగ్యేణ చ నిత్యశః । సమాహితాత్మా నిస్సఙ్గో విరక్తః పరిపశ్యతి ॥ ౩౦ ॥ ఇత్యేతత్కథితం గుర్వి జ్ఞానం తద్బ్రహ్మదర్శనమ్ । యేనానుబుధ్యతే తత్త్వం ప్రకృతేః పురుషస్య చ ॥ ౩౧ ॥ జ్ఞానయోగశ్చ మన్నిష్ఠో నైర్గుణ్యో భక్తిలక్షణః । ద్వయోరప్యేక ఏవార్థో భగవచ్ఛబ్దలక్షణః ॥ ౩౨ ॥ యథేన్ద్రియైః పృథగ్ద్వారైరర్థో బహుగుణాశ్రయః । ఏకో

సర్వజ్ఞత్వాన్న భ్రాన్తిః - జీవస్య తు జ్ఞానస్వరూపస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య స్థూలాకారాదిదేహాకారో భ్రాన్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ పరమప్రస్తుతం సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ మహాన్మహత్తత్త్వం అహంరూపః అహంకారం - స చ - త్రివృత్ వైకారికాదిభేదేన త్రిధా వర్తమానః - పునశ్చ - భూతరూపేణ పఞ్చవిధః - ఇన్ద్రియరూపేణైకాదశవిధః - ఏతత్తత్త్వాత్మకం - యదణ్డం స్వరాట్ బ్రహ్మ చ - యతః యత ఉత్పన్నం - తస్యైవ వై, తత్సర్వం జగద్వపుశ్శరీరం - యథా యథావత్పరమార్థ ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ కేనోపాయేనాయం సర్వాత్మకత్వేన బ్రహ్మసాక్షాత్కుర్యాదిత్యత్రాహ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతత్కృత్స్నస్య బ్రహ్మాత్మకత్వం - శ్రద్ధయా - భక్త్యా - వైరాగ్యేణ - పరిపశ్యతి - శ్రద్ధాభక్తివైరాగ్యాదిభిస్సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సాక్షాత్కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ అథాస్మాధ్యాయస్య ప్రతిపాదితమర్థముపసంహర్తుం సుఖప్రతిపత్తయే సంక్షేపేణానువదతి ॥ ఇతీతి ॥ హే గుర్వి పూజ్యే - ఇతి ఉక్తరీత్యా ఏతత్కథితం - కిం తదిత్యత్రాహ ॥ యేన ప్రకృతేః - అచేతనాయా భూమ్యాదిరూపాయాః "భూమిరాపోఽనలో వాయు" రిత్యాద్యుక్తాయాః - తథా "అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరా" మిత్యుక్తాయా జీవాత్మకప్రకృతేశ్చ, పురుషస్య పరమపురుషస్య చ - తత్త్వం యాథాత్మ్య - మవబుధ్యతే - తద్బ్రహ్మదర్శనం బ్రహ్మదర్శనోపాయభూతం జ్ఞానం - కథితమిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ తథా జ్ఞానయోగః ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మోపాసనరూపో జ్ఞానయోగః - నైర్గుణ్యస్సత్త్వాదిగుణరాహిత్యసంపాదకో - మన్నిష్ఠో మద్విషయో భక్తిలక్షణో భక్తిరూపో - యోగశ్చ - కథితః ద్వయోరపి జ్ఞానయోగభక్తియోగయోరుభయోరపి - భగవచ్ఛబ్దో లక్షణం "తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తిపరిభాషాసమన్విత" ఇత్యుక్తరీత్యాఽనుపచారేణ బోధకో - యస్య - స ఏవ - పరమపురుషః - ఏక ఏవా - ర్థః ప్రయోజనం ఫలమితి "భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ మయా మానవ్యుదాహృత" ఇతి కథితః ॥ ౩౨ ॥ కథం జ్ఞానయోగభక్తియోగాభ్యాం భగవానేవ ప్రాప్య ఇత్యత్రా

హ॥ యథేతి॥ పృథగ్ద్వారైః-పృథగ్భిన్నాని-ద్వారాణి రూపరసాదిగ్రహణాని-యేషాం తైరిన్ద్రియైః-బహూనాం గుణానాం రూపరసాదీనా-మాశ్రయోఽర్థః-క్షీరాదిరూపోఽర్థ-ఏక ఏవ-నానా ఈయతే ప్రతీయతే రూపవాన్ చక్షుషా శుక్లాదిగుణవిశిష్టత్వేన-రసనేన్ద్రియేణ మధురాదిగుణవిశిష్టతయా-త్వగిన్ద్రియేణ శీతోష్ణాదిస్పర్శవిశిష్టతయా చ, యథా గృహ్యత ఇత్యర్థః, తథా భగవా, నేక ఏవ - శాస్త్రోక్తతత్తన్మార్గవిశేషైరారాధ్యత్వాకారేణ ప్రాప్యత్వాకారేణ చ బుధ్యత ఇత్యర్థః ॥౩౩॥ శాస్త్రీయమార్గవిశేషాన్ ప్రపఞ్చయతి త్రిభిః, క్రియయా-పఞ్చరాత్రోదితపూజాకలాపేన, క్రతుభిర్వేదపూర్వభాగోదితయజ్ఞైః దానతపసీ స్మృతిచోదితే, తత్ర-తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాది-స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనం-మర్శనం వేదార్థావమర్శనం-ఆత్మజయః శమః-ఇన్ద్రియజయో దమః-కర్మణాం సంన్యాసః ఫలాసఙ్గరహితకర్మానుష్ఠానం-వివిధాఙ్గేన బహ్వఙ్గోపకృతేన, భక్తియోగేన-తథావిధేన యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన - ఉభయచిహ్నేన సకామనిష్కామలక్షణేన ధర్మేణ తమేవాహ ॥ య ఇతి॥ సకామధర్మప్రాప్యం స్వర్గాద్యపి భగవత ఏవేత్యర్థః-అత్ర "ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః ॥ తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ ॥ యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయాఽర్చితుమిచ్ఛతి। తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥ స తయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్ హి తాన్॥ అన్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామ్। ఫలమత ఉపపత్తేః" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిసూత్రార్థోఽభిప్రేతః, తస్మాదాత్మతత్త్వావబోధేన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన, దృఢేన, వైరాగ్యేణ చ, ఏభిః క్రియాభిశ్చ-సగుణః మఙ్గళగు

నానేయతే తద్వద్భగవాన్ శాస్త్రవర్త్మభిః ॥ ౩౩ ॥ క్రియయా క్రతుభిర్దానైస్తపస్స్వాధ్యాయమర్శనైః । ఆత్మేన్ద్రియజయేనాపి సంన్యాసేన చ కర్మణామ్॥ ౩౪ ॥ యోగేన వివిధాఙ్గేన భక్తియోగేన చైవ హి। ధర్మేణోభయచిహ్నేన యః ప్రవృత్తినివృత్తిమాన్॥ ౩౫॥ ఆత్మతత్త్వావబోధేన వైరాగ్యేణ దృఢేన చ। ఈయతే భగవానేభిస్సగుణో నిర్గుణస్స్వదృక్ ॥ ౩౬॥ ప్రావోచం భక్తియోగస్య స్వరూపం తే చతుర్విధమ్। కాలస్య చావ్యక్తగతేర్యోఽన్తర్ధావతి జన్తుషు॥ ౩౭॥ జీవస్య సంసృతీర్బహ్వీరవిద్యాకర్మనిర్మితాః। యాస్వఙ్గ ప్రవిశన్నాత్మా న వేద గతిమాత్మనః॥ ౩౮ ॥ నైతత్ఖలాయోపదిశేన్నావినీతాయ కర్హిచిత్ ॥ న స్తబ్ధాయ న భిన్నాయ నైవ ధర్మధ్వజాయ చ॥ ౩౯ ॥ న లోలుపాయోపదిశేన్న గృహారూఢచేతసే। నాభక్తాయ చ మే జాతు న మద్భక్తద్విషామపి॥ ౪౦॥ శ్రద్దధానాయ భక్తాయ వినీతాయానసూయవే । భూతేషు కృతమైత్రాయ శుశ్రూషాభిరతాయ చ॥ ౪౧॥ బహిర్జాతవిరాగాయ శాన్తచిత్తాయ దీయతామ్। నిర్మత్సరాయ శుచయే యస్యాహం ప్రేయసాం ప్రియః॥ ౪౨॥ య ఇ

ణకః, నిర్గుణః హేయగుణరహితః, స్వదృక్ స్వప్రకాశః-భగవా-నేక ఏవ, ఈయతే ప్రాప్యతే, తత్ర, క్రత్వాదిభిరిన్ద్రియాదిరూపేణారాధ్యమానోఽన్తవత్ఫలప్రదం, సాక్షాత్ జ్ఞానయోగభక్తియోగాదిభిరారాధితస్తు నిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలప్రద ఇతి భావః ॥ ౩౪॥౩౫॥౩౬ ॥ అన్యదపి పూర్వోక్తమనువదతి॥ ప్రావోచమితి ద్వాభ్యాం॥ తథా, భక్తియోగస్య, చతుర్విధం, తామసరాజససాత్త్వికభేదేన, సాత్త్వికావాన్తరభేదనైర్గుణ్యరూపేణ చ, చతుర్విధం, స్వరూపం, నైర్గుణ్యభక్తియోగస్య సాత్త్వికభక్త్యన్తర్భూతత్వేఽపి తస్య సర్వోత్కృష్టత్వాత్తదభిప్రాయేణ చతుర్విధమిత్యుక్తం, జన్తుషు, అన్తః-యో, ధావతి పరిచ్ఛినత్తి, తస్యావ్యక్తగతేః, వ్యక్తైరిన్ద్రియైర్న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తా గతిర్యస్య, తస్య, కాలస్య, స్వరూపమ్ ॥ ౩౭॥ తథా, హే అమ్బ, ఆత్మా జీవః-యాసు ప్రవిశన్నాత్మనో గతిః ప్రకారః యాథాత్మ్యమిత్యర్థః, తాం-న వేద-తాః-అవిద్యాఖ్యకర్మనిర్మితాః, జీవస్య సంసృతీశ్చ, ప్రావోచం ఉక్తవానహమ్ ॥ ౩౮ ॥ మయోక్తమిదం సర్వవేదాన్తార్థరూపమితి గోప్యమనధికారిణే నోపదేష్టవ్యమధికారిణ ఏవోపదేష్టవ్యమితి వదన్ శ్రవణకీర్తనాదిఫలం చ దర్శయన్నుపసంహరతి॥ నైతదితి॥ ఖలాయ పరోద్వేజకాయ స్తబ్ధాయ మూర్ఖాయ-భిన్నాయ దురాచారాయ-ధర్మధ్వజాయ దామ్భికాయ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ అధికారిణమాహ॥ శ్రద్దధానాయ-శుశ్రూషాత్వరాన్వితాయ - బహిర్జాతవిరాగాయేతి దమ ఉక్తః-శాన్తచిత్తాయేతి శమ ఉక్తః, ఇదం వశమదమాదిగుణజాతం శ్రవణోపయుక్తం- న త్వాత్యన్తికముచ్యతే, తస్య శ్రవణానన్తరభావినస్తతః పూర్వతనత్వాసంభవాత్ "ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ" ఇత్యాదివత్ - శుచయే సదాచారనిష్ఠాయ-యస్య, ప్రేయసాం ప్రీతివిషయాణాం వస్తూనాం మధ్యే-అహం-ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః-తస్మై ॥ ౪౧॥౪౨ ॥ య ఇతి॥ హే అమ్బ, ఇత్థం మదుక్తమష్టాధ్యాయ్యాత్మకం, యః పురుషః, శ్రద్ధయా-సకృదపి, శృణుయా-ద్యశ్చాభిధత్తే, సోఽపి-మచ్చిత్తః-జాతవైరా

గ్యమదుపాసననిష్ఠో భూత్వా - మే - పదవీం మార్గం, ముక్తిం - ఏతి ప్రాప్స్యతి ॥ ౪౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవం శ్రుతతత్త్వహితపురుషార్థా దేవహూతిః కిమకరోదిత్యత్రాహ మైత్రేయః ॥ ఏవముక్తరీత్యా, కర్దమస్య - దయితా భార్యా, కపిలస్య, జనిత్రీ మాతా - సా దేవహూతిః - కపిలస్య వచో, నిశమ్య శ్రుత్వా, విస్రస్తః ధ్వస్తః మోహః అజ్ఞానం స ఏవ పటలమావారకః యస్యాః, సా సతీ - తత్త్వవిషయాః ఆ - తత సిద్ధభూమిం తత్త్వాని ప్రకృతిపురుషేశ్వరరూపాణి - తాని - విషయో యస్య తత్ - జ్ఞానం - తేనాఽఽ - తాః ప్రసిద్ధాః సిద్ధా యోగినః - తేషాం భూమిరాశ్రయః - స్తం, విషయాఽఽ - తసిద్ధి తపారే, తత్త్వవిషయేణాఽఽ - తాజ్ఞాపితా - సిద్ధిర్యోగసిద్ధిర్యేషాం, తేషామాశ్రయ ఇత్యర్థః - తం కపిలం - ప్రణమ్య, తుష్టావ స్తుతవతీ ॥ ౧ ॥ స్తుతిమేవాహ సప్తభిః ॥ తత్ర ప్రథమం బ్రహ్మణాఽపి సమాధిగమ్యవిగ్రహో జగదుత్పత్తిస్థితిలయలీలస్సర్వజ్ఞత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణనిధిస్త్వం మదుదరాజ్జాతః, అత ఏతదస్మద్భాగ్యఫలమిత్యాహ ॥ అథాపీతి ॥ అథ హే భగవన్ - యస్య తవ, జఠరాద్వా నాభికమలా - జ్జాతోఽజో బ్రహ్మాఽపి - తే తవ - వపుర్విగ్రహం, దధ్యౌ ధ్యానేన సాక్షాత్కృతవాన్ వపుః కథం భూతం - అన్తస్సలిలే, శయానం - భూతాని పృథివ్యాదీని, ఇన్ద్రియాణ్యేకాదశేన్ద్రియాణి - అర్థాశ్శబ్దాదయః, ఆత్మానో జీవాః, స్తన్మయం తత్ప్రచురం, జఠరగతచిదచిత్సముదాయమిత్యర్థః - అత ఏవ, శేషస్య కార్యజాతస్య, బీజం కారణం - సత్, గుణప్రవాహం స్వాన్తర్భూతప్రకృతిగతసత్త్వాదిగుణప్రవృత్తిహేతుత్వాద్గుణప్రవాహమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ స ఏవ భగవాన్, గుణప్రవాహేణ బ్రహ్మాదీనాం రజ ఆదిగుణోన్మేషేణ, విభక్తవీర్యః బ్రహ్మాదిగుణోన్మేషానుగుణం ప్రవిభక్తసర్గాదిశక్తిః బ్ర

దంష్ట్రిణుయాదవ్యచ్ఛశ్రద్ధయా పురుషస్సకృత్। యో వాఽభిధత్తే మచ్చిత్తస్స హ్యేతి పదవీం చ మే ॥ ౪౩ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీమైత్రేయః ॥ ఏవం నిశమ్య కపిలస్య వచో జనిత్రీ సా కర్దమస్య దయితా కిల దేవహూతిః। విస్రస్తమోహపటలా తమభిప్రణమ్య తుష్టావ తత్త్వవిషయాఽఽ - త సిద్ధభూమిమ్ ॥ ౧ ॥ అథాప్యజోఽన్తస్సలిలే శయానం భూతేన్ద్రియార్థాత్మమయం వపుస్తే। గుణప్రవాహం సదశేషబీజం దధ్యౌ స్వయం యజ్జఠరాబ్జజాతః ॥ ౨ ॥ స ఏవ విశ్వం భగవాన్స్విధత్తే గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః। సర్గాద్యనీహోఽవితథాభిసన్ధిరాత్మేశ్వరోఽతర్క్యసహస్రశక్తిః ॥ ౩ ॥ స త్వం భృతో మే జఠరేణ నాథ కథం ను యస్యోదర ఏతదాసీత్। విశ్వం యుగాన్తే వటపత్ర ఏకశ్శేతే స్మ మాయాశిశురఙ్ఘ్రిపానః ॥ ౪ ॥ త్వం దేహతన్త్రః ప్రశమాయ పాప్మనాం నిదేశభాజాం చ విభో విభూతయే। యథావతారాస్తవ సూకరాదయస్తథాఽయమప్యాత్మపథోపలబ్ధయే ॥ ౫ ॥ యన్నామధేయశ్ర

హ్మాదిష్వనుప్రవేశేన తద్గుణానుగుణమావాతా జగత్సర్గాదిశక్త్యే నేతి యావత్ - స్వయ - మనీహో నిర్వ్యాపారోఽప్య, వితథాభిసన్ధిస్సత్యసంకల్పః - సంకల్పమాత్రకృతజగదుదయాదిలీల ఇత్యర్థః - ఆత్మేశ్వరః స్వయమీశ్వరాన్తరరహితః, ఏతం విశ్వస్యాత్మేశ్వర, మితి శ్రుతేః, కథం సంకల్పమాత్రనిర్వర్తితజగదుదయాదిలీల ఇత్యత్రాహ ॥ అప్రతర్క్యా అచిన్త్యా అనన్తాశ్శక్తయో, యస్య, స భగవాన్, స్య విశ్వస్య, సర్గాదిసృష్ట్యాదీన్, విధత్తే ॥ ౩ ॥ యుగాన్తే కల్పాన్తే, ఇదం విశ్వం, యస్య ఉదరే ఆసీత్ లీనమాసీత్, యశ్చ, తథా భవాన్ - మాయాశిశుః స్వసంకల్పేన శిశుభావం ప్రాప్త - ఏక ఏవ, వటపత్రే, శేతే స్మ, స త్వం, మమ - ఉదరేణ, కథం భృతః, తత్ర కారణం న విద్మః, అస్మద్భాగ్యమేవేతి భావః ॥ ౪ ॥ ఇదం తు ప్రసిద్ధం సర్వావతారసాధారణం కారణం జానీమ ఇత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ పాప్మనాం దుష్కృతాం వినాశాయ - నిదేశభాజాం భవదాజ్ఞానువర్తినాం, విభూతయే పరిత్రాణాయ చ, త్వం, దేహతన్త్రః దేహపరికరః - పరిగృహీతదేహోఽసి - యథాఽన్యే, తవ - సూకరాదయోఽవతారా, స్తథాఽయమప్యవతార, స్సాధూనామాత్మమార్గజ్ఞాపనాయ భూదితి విద్మ ఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥ కిం వా భవత్త్వవతారప్రయోజనం నామైవ సర్వవృజిననిరసనేన నిరతిశయపాప్మనః కృతార్థయత స్తవదర్శనాద్వయం కృతార్థా అభూమేతి కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ యన్నామేతి ॥ క్వచిదపి, యస్య తవ, నామ్నః, శ్రవణా - దనుకీర్తనాత్, ప్రహ్వణాత్ప్రణామా - త్స్మరణాచ్చ, శ్వాదః శ్వపచోఽపి, సద్యః, సవనాయ తత్పరిగ్రహాయ సవనాయ - కల్పతే యోగ్యో భవతి - భవతాఽనుగృహీతో భవతి - హే భగవన్, తవ దర్శనాద్వయం కృతార్థా ఇతి కుతః పునః కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ఏవంవిధాని నామస్మరణాదీనాం పాపినామపి కృతార్థతాప్రతిపాదకాని వచనాన్యన్తిమస్మరణవిషయాణి దర్శితవ్యాని, తథా చోక్తం పురస్తాత్, యస్యా

౧॥ శ్లో॥ పా॥ సిద్ధిభూమిమ్.

వతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽనువిగమేవివశా గృణన్తీతి *॥౯॥ *ఏవ దేవదేహావసానే భగవన్నామానుస్మరణం సర్వేషాం తపఆదీనాం బహుజన్మోపార్జితానాం ఫలమిత్యాహ ॥అహో ఇతి॥ తుభ్యం తవ-నామ, యస్య, జిహ్వాగ్రే, వర్తతే-స, శ్వపచోఽపి గరీయాన్-కుత ఇత్యత ఆహ॥ యే-తే-తవ-నామ-గృణన్త్యన్తకాలే-తే పూర్వం అన్తిమస్మరణార్థమేవ, ఆర్యాః శ్రేష్ఠాః-తప, స్తేపుః చక్రుః-జుహువుః హోమం కృతవన్తః - ససున్నుః తీర్థేషు స్నాతాః బ్రహ్మ వేద మనూచురధీతవన్తః ప్రబల ప్రతిబన్ధవశాచ్ఛ్వపచాదిజన్మ ప్రాప్తా అపి పూర్వజన్మసు తప ఆదిభిర్భగవన్తమారాధితవన్త ఇత్యనుమన్యామహ ఇతి భావః * ॥ ౭॥ * స్తుతిముపసంహరతి॥ తమితి॥ ప్రత్యక్స్రోతసి ప్రత్యగ్గతౌ ప్రత్యక్ప్రకాశే-స్వస్మై ప్రకాశమాన ఇతి యావత్, తస్మిన్నాత్మని జీవే-అన్తరాత్మతయా భావితవ్యం చిన్తనీయం-బ్రహ్మ బృహత్త్వబృంహణత్వాదిగుణయుక్తం-స్వతేజసా స్వప్రకాశేన-ధ్వస్తః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం ప్రవాహః ప్రవృత్తిస్సంసారః-యస్య సః జీవాన్తరాత్మతయా వసతోఽపి నిత్యాసఙ్కుచితానన్తస్వప్రకాశేన హేయప్రతిభటమిత్యర్థః వేదాః గర్భే యస్య తం కపిలాఖ్యం-విష్ణుం పరమపురుషం-తముక్తవిధం త్వా-త్వాం-వన్దే *॥౮॥ *కపిలాఖ్యః-పరపురుషః-భగవా-నేవం - ఈడితః స్తుతః-పితృవత్సలః పిత్రోః వత్సలః-అవిక్లబయా గమ్భీరయా-వాచా-మాతరం-ప్రతి ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణాహ ఉవాచ *॥౯॥ *హే మాతః-మేవయా-ఉదితేన కథితేన-సుసేవ్యేణ సుఖమనుష్ఠేయేనా-నేన మార్గేణ-ఆస్థితేన త్వయా అనుష్ఠితేన ఆశు-పరాం కాష్ఠాం ఫలపర్యన్తదశాం-ము

వణానుకీర్తనాద్యత్ప్రహ్వణాద్యత్స్మరణాదపి క్వచిత్ । శ్వాదోఽపి సద్యస్సవనాయ కల్పతే కుతః పునస్తే భగవన్నుదర్శనాత్ ॥౬॥ అహో బత శ్వపచోఽతో గరీయాన్యజ్జిహ్వాగ్రే వర్తతే నామ తుభ్యమ్। తేపుస్తపస్తే జుహువుస్సస్నురార్యా బ్రహ్మానూచుర్నామ గృణన్తి యే తే ॥ ౭ ॥ తం త్వాఽహం బ్రహ్మ పరం పుమాంసం ప్రత్యక్స్రోతస్యాత్మని భావితవ్యమ్। స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహం వన్దే విష్ణుం కపిలం వేదగర్భమ్ ॥౮॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ ఈడితో భగవానేవం కపిలాఖ్యః పరః పుమాన్। వాచాఽవిక్లబయేత్యాహ మాతరం పితృవత్సలః ॥ ౯ ॥ శ్రీభగవాన్ కపిల ఉవాచ ॥ మార్గేణానేన మాతస్తే సుసేవ్యేనోదితేన మే। ఆస్థితేన పరాం కాష్ఠామచిరాదవరోత్స్యసి ॥౧౦॥ శ్రద్ధత్స్వైతన్మతం మహ్యం జుష్టం యద్బ్రహ్మవాదిభిః। యేన మామభయం యాయా మృత్యుమృచ్ఛన్త్యతద్విదః ॥౧౧॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి ప్రదర్శ్య భగవాన్సతీం తామాత్మనో గతిమ్। స్వమాత్రా బ్రహ్మవాదిన్యా కపిలోఽనుమతో యయౌ ॥ ౧౨ ॥ సా చాపి తనయోక్తేన యోగాదేశేన యోగయుక్। తస్మిన్నాశ్రమ ఆపీడే సరస్వత్యాస్సమాహితా ॥౧౩॥ అభీక్ష్ణావగాహకపిశాన్ జటిలాన్కుటిలాలకాన్ ।ఆత్మానం చోగ్రతపసా బిభ్రతీ చీరిణం కృశమ్ ॥ ౧౪ ॥ ప్రజాపతేః కర్దమస్య తపోయోగవిజృమ్భితమ్। స్వగార్హస్థ్యమనౌపమ్యం ప్రార్థ్యం వైమానికైరపి ॥ ౧౫ ॥ పయఃఫేననిభాశ్శయ్యా దాన్తా రుక్మపరిచ్ఛదాః। ఆసనాని చ హైమాని సుస్పర్శాస్తరణాని చ ॥౧౬॥ స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషు మహామరకతేషు చ। రత్నదీపాశ్చకాశాన్తే లలనారత్నసంయుతాః॥

క్తిమితి యావత్ -అవరోత్స్యసి ప్రాప్స్యసి *॥౧౦॥ *ఏత-న్మహ్యం మమ-మతం, శ్రద్ధత్స్వ ఏతస్మిన్మతే శ్రద్ధాం కుర్విత్యర్థః, మతం విశినష్టి-యన్మతం - బ్రహ్మవాదిభిః బ్రహ్మోపదేష్టృభిః- జుష్టం పునః పునస్సంశీలితం- యేన మతేన-అభయం మాం-యాయాః ప్రాప్నుయాః-అతద్విదో మన్మతానభిజ్ఞాః-మృత్యుం సంసార-మృచ్ఛన్తి *॥౧౧॥ *ఇతి ఏవం-భగవాన్ కపిలః-ఉశతీం కమనీయా-మాత్మనో గతిం జ్ఞానమార్గం-మాత్రే-ప్రదర్శ్య-తయా బ్రహ్మవాదిన్యా-మాత్రా- అనుమత ఆజ్ఞాపితః-యయౌ గతవాన్ *॥౧౨॥ *సా చాపి దేవహూతిరపి పుత్రోపదిష్టేన-యోగానుశాసనేన-తస్మిన్నేవ-సరస్వత్యా నద్యా- ఆపీడే అలఙ్కారభూతే-ఆశ్రమే-సమాహితచిత్తా-అభూత్ *॥౧౩॥ *కథంభూతా సతీ సమాహితా సా-అభీక్ష్ణావగాహః త్రిషవణస్నానం- తేన-కపిశాన్ పిశఙ్గాన్-స్వత ఏవ-కుటిలా-నలకాన్ కేశాన్-తథా - ఉగ్రతపసా-కృశం చీరిణం వల్కలధారిణం చాత్మానం దేహం-బిభ్రతీ * ॥ ౧౪ ॥ *కర్దమస్య ప్రజాపతే- స్తపోయోగాభ్యాం - విజృమ్భితమతిశయితం-వైమానికైరపి-ప్రార్థ్యం - స్వగార్హస్థ్యం గృహాశ్రమసమ్బన్ధిగృహం హిత్వా పుత్రవిరహాతురా సతి వదనం కించిచ్ఛకారేతి వక్ష్యమాణేనాన్వయః *॥౧౫॥ *గార్హస్థ్యం విశినష్టి॥ యత్ర గార్హస్థ్యే-క్షీరఫేనవన్మృదులా-దాన్తా శ్శుభ్రాశ్చ-స్వర్ణమయాః పరిచ్ఛదాః పరికరా-ఆసనాని పీఠాదీని-సువర్ణమయాని-సుఖస్పర్శాని ఆస్తరణాని *॥౧౬॥ *మహాన్త్యనర్ఘాణి-మరకతానీన్ద్రనీలాన్యలఙ్కారార్థం సంయుక్తాని-యేషు తేషు-స్వచ్ఛస్ఫటికమయకుడ్యేషు-లలనా ఏవ ప్రతిబిమ్బితాః రత్నాని-తైస్సంయుతాః రత్నానిపద్మరాగాదీన్యేవ దీపా- స్తే ప్రాచ్ఛోభా న్తి *॥౧౭॥ *బహుభిరమరద్రుమైః పారిజాతాదిభిః కుసుమితైః రమ్యం

గృహోద్యానం హిత్వేత్యుత్తరత్రాన్వయః గృహోద్యానం ... కూజన్తి విహఙ్గానాం మిథునాని యస్మిన్ - గాయన్తో మధుపానమత్తా భ్రమరా యస్మిన్ యత్ర గృహోద్యానే - ప్రవిష్టమాత్మానం దేహం, విబుధానుచరాః కిన్నరాదయః, జగుః, ఉత్పలగన్ధిన్యాం వాప్యాం కర్దమేనోపలాలితం - ఆత్మానం చ, హిత్వా - ఆఖణ్డలస్య ఇన్ద్రస్య - యోషితామపి - స్పృహణీయతమమభీప్సితతమం, త్యక్త్వా తత్ర అహంమమతామకృత్వాపి, పుత్రస్య విశ్లేషణేనాతురా దుఃఖితా సతీ - వదనం, కిఞ్చిత్సఙ్కుచితం - చకార ❀ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ❀ సుహృద్భ్యాం పతిపుత్రాభ్యాం వియోగస్య దుస్సహతామాహ ॥ వనమితి ॥ పత్యౌ కర్దమే వనం ప్రతి - ప్రవ్రజితే సన్న్యస్య గతే సతి - నితరాం పుత్రవిశ్లేషేణ ఖిన్నా సతీ, జ్ఞాతం తత్త్వం చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యం యయా - సాపి - వత్సే నష్టే సతి - వత్సలా గౌరివాభూత్ ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ తమేవాపత్యం కపిలాఖ్యం, హరిం దేవం, హే వత్స విదుర, అచిరతో బహుకాలం, ధ్యాయన్తీ, తాదృశేఽపి గృహే, నిస్స్పృహా అభూత్ ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ తత్సుతః కపిలో భగవాన్, ధ్యానయోగ్యం, యద్భగవతో రూపం, 'ప్రసన్నవదనాంభోజ', మిత్యాదినా ఆహ ॥ తదేవ ప్రసన్నవదనాదియుక్తం, భగవద్రూపం, కార్త్స్న్యేనావయవశశ్చ, చిన్తయన్త్యా భక్తేః ప్రవాహః ప్రవృత్తిః స ఏవ యోగః తేన బలీయసా, వైరాగ్యేణ - తథా యుక్తానుష్ఠానం స్వోచితపూజాదిరూపకర్మానుష్ఠానం - తేన, జాతేన జ్ఞానేన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన - బ్రహ్మహేతునా బ్రహ్మప్రాప్తిహేతునా - జ్ఞానయోగకర్మయోగవైరాగ్యాదిభిరనుగృహీతేన ముక్త్యుపాయభూతేన భక్తియోగేనేత్యర్థః - విశుద్ధేనాత్మనా మనసా - ఆత్మానం - విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం - స్వానుభూత్యా స్వప్రకాశేన - విరహితా, మాయాగుణాస్సత్త్వాదయః

గృహోద్యానం కుసుమితై రమ్యం బహ్వమరద్రుమైః । కూజద్విహఙ్గమిథునం గాయన్మత్తమధువ్రతమ్ ॥ ౧౮ ॥
యత్ర ప్రవిష్టమాత్మానం విబుధానుచరా జగుః । వాప్యాముత్పలగన్ధిన్యాం కర్దమేనోపలాలితమ్ ॥ ౧౯ ॥ హిత్వా తదీప్సితతమమప్యాఖణ్డలయోషితామ్ । కిఞ్చిచ్చకార వదనం పుత్రవిశ్లేషణాతురా ॥ ౨౦ ॥ వనం ప్రవ్రజితే పత్యావపత్యవిరహాతురా । జ్ఞాతతత్త్వాప్యభూన్నష్టే వత్సే గౌరివ వత్సలా ॥ ౨౧ ॥ తమేవ ధ్యాయతీ దేవమపత్యం కపిలం హరిమ్ । బభూవాచిరతో వత్స నిస్స్పృహా తాదృశే గృహే ॥ ౨౨ ॥ ధ్యాయతీ భగవద్రూపం యదాహ ధ్యానగోచరమ్ । సుతః ప్రసన్నవదనం సమస్తవ్యస్తచిన్తయా ॥ ౨౩ ॥ భక్తిప్రవాహయోగేన వైరాగ్యేణ బలీయసా । యుక్తానుష్ఠానజాతేన జ్ఞానేన బ్రహ్మహేతునా ॥ ౨౪ ॥ విశుద్ధేన తదాఽఽత్మానమాత్మనా విశ్వతోముఖమ్ । స్వానుభూత్యా విరహితమాయాగుణవిశేషణమ్ ॥ ౨౫ ॥ బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగవత్యాత్మసంశ్రయే । నివృత్తజీవాపత్తిత్వాత్క్షీణక్లేశాప్తనిర్వృతిః ॥ ౨౬ ॥ నిత్యారూఢసమాధిత్వాత్పరావృత్తగుణభ్రమా । న సస్మార తదాఽఽత్మానం స్వప్నే దృష్టమివోత్థితః ॥ ౨౭ ॥ తద్దేహః పరతః పోష్యోఽప్యకృశస్త్వాధ్యసంభవాత్ । బభౌ మలైరవచ్ఛన్నస్సధూమ ఇవ పావకః ॥ ౨౮ ॥ స్వాఙ్గం తపోయోగమయం ముక్తకేశం

తేషాం విశేషణాని విశేషాః, శోకమోహాదయో యస్య తం - అశనాయాద్యూర్మిషట్కరహితమాత్మానం పరమపురుషం ధ్యాయన్తీ ॥ ఆత్మనాం జీవానాం సంశ్రయే ఆశ్రయే, భగవతి బ్రహ్మణి - అవస్థితా మతిః - ర్యస్యాస్సా, నివృత్తజీవాపత్తిః జీవస్యాపత్తిః క్లేశాద్యాపత్తిర్యతః, సా ప్రకృతిః - యద్వా - ఆపత్తిరాపత్ క్లేశాదిరూపా - యతః, సా ప్రకృతిః - నివృత్తా నివృత్తపాపియా జీవాపత్తిర్యస్యాస్సా, తస్యాః భావస్తత్త్వం - తస్మాత్ - నివృత్తపాపప్రకృతిసంబన్ధత్వాదిత్యర్థః, వితక్లేశా విగతశీతోష్ణాదిక్లేశా - ఆప్తా - పరమాత్మానుభవరూపా నిర్వృతిరానన్దో - యయా సా నిత్యమారూఢస్సమాధిర్యయా సా - తస్యాః భావస్తత్త్వం - తస్మాన్నిత్యం ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మశరీరకపరమాత్మని సమాహితచిత్తత్వాత్ - పరావృత్తః నివృత్తః - తమ ఆదిప్రకృతిగుణకార్యదేహాత్మాభిమానాదివిపరీతభ్రమో, యస్యాస్సా సతీ, ఆత్మానం శరీరం - న సస్మార - స్వప్నాదుత్థితః పురుషః, స్వప్నే దృష్టం వస్తుజాతమివ, యథా స్వప్నాదుత్థితః పురుషస్స్వాప్నం వస్తు నిత్యమితి నిశ్చిత్య స్వాప్నవస్త్వాయత్తసుఖదుఃఖాదిభిరనాకులః, ఏవం దేహదేహానుబన్ధి - సర్వం, కర్మాయత్తమస్థిరమితి మత్వా తత్పోషణాపోషణాదినిమిత్తసుఖదుఃఖైరనభిభూతా సతీ, దేహః పుష్టః కర్శిత ఇతి వా న సస్మారేత్యర్థః ❀ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ❀ అతః, తస్యాః దేహః - పరతః పరైః, పోష్యోఽపి - పరాయత్తపోషణోఽపి, అకృశః, కుతః, ఆధ్యసంభవాత్ పోషణాభావప్రయుక్తమనఃపీడాయా అభావాత్, మలైరవచ్ఛన్నః అభ్యఙ్గోద్వర్తనాభావాన్మలైర్యుక్తోఽపి సధూమః పావక ఇవ బభౌ ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ తపోయోగపరిచురం, ముక్తకేశం విశీర్ణశిరోజం, విగతవస్త్రమపి, స్వాఙ్గం దేహం దైవగుప్తం దైవేన రక్షితం, న బుబుధే న బుద్ధవతీ, తత్ర హేతుః, వాసుదేవే భగవతి, ప్రవిష్టా ధీర్యస్యాస్సా, భ

గవదనుభవజనితానన్దసంప్లవే మగ్నత్వాన్న బుబుధ ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం కపిలోపదిష్టేన జ్ఞానమార్గేణా ,
శు-సా-దేవహూతిః, పరబ్రహ్మ నిరతిశయానన్దరూపం భగవన్తం-అవాప-హేతివిస్మయే ॥ ౩౦ ॥ హే వీర విదుర-యత్ర
సా, ముక్తిం-అవాప, తత్పుణ్యతమం క్షేత్రం-నామ్నా-త్రైలోక్యే-విశ్రుతం ప్రసిద్ధం-ఆసీత్ ॥ కిం నామ, తత్రాహ ॥ యత్ర క్షే
త్రే-సిద్ధపదం సిద్ధశబ్దః, ప్రవర్తతే-సిద్ధాశ్రమ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - సిద్ధపదప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ ॥ యత్ర క్షేత్రే-సా-దేవ
హూతిః, సంసిద్ధిం ముక్తిం-ఉపేయుషీ ప్రాప్తవతీ-అతస్తత్సిద్ధక్షేత్రమితి ప్రసిద్ధమిత్యర్థః ॥౩౧॥ హే సౌమ్య-తస్యాః-
మర్త్యం శరీరం-తద్యోగవిధుతమర్త్యం-తస్యాః దేవహూత్యాః- యోగేన-విధుతాః నిరస్తాః, మర్త్యాః పలితవలితాద
యో ధర్మాః-యస్మిన్, తత్తథాభూతం స-త్తయా-త్యక్తం శరీరం స్రోతసాం నదీనాం మధ్యే-ప్రవరా-సిద్ధాదిభిస్సేవితా-సరి
త్-అభూత్ సరిద్రూపేణ ప్రావహత్ ॥౩౨॥ కపిలోఽనుమతో యయావిత్యుక్తం క్వేయయావిత్యత్రాహ ॥ హే విదుర-
మహాయోగీ భగవాన్ కపిలోఽపి-మాతరం సమనుజ్ఞాప్య మాత్రానుజ్ఞాతః ప్రాగుదీచీం-ఈశానదిశం ప్రతి, యయౌ ॥౩౩॥ తత
త్ర-సిద్ధచారణాదిభి-స్స్తూయమానః-సముద్రేణ దత్త-మర్హణం సపర్యాం-నికేతనం నివాసస్థానం చ-యస్య సః, సాంఖ్యాచా
ర్యైః కపిలోక్తసాంఖ్యప్రవర్తకయోగిభిః-అభిష్టుతః-లోకానాం-ఉపశాన్త్యై క్షేమాయ-సమాహితమనాః-స్వయమపి యో
గమాస్థాయాధ్యాస్త ఇత్యర్థః ॥౩౪॥౩౫॥ "స్వాయంభువస్య చ మనోర్వంశః" ఇత్యాదినా కృతస్య ప్రశ్నస్యాయదుత్త

గతామ్బరమ్ । దైవగుప్తం న బుబుధే వాసుదేవే ప్రవిష్టధీః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం సా కపిలోక్తేన మార్గేణాచిరతః
పరమ్ । ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం భగవన్తమవాప హ ॥౩౦॥ తద్వీరాసీత్పుణ్యతమం క్షేత్రం త్రైలోక్యవిశ్రుతమ్ ।
నామ్నా సిద్ధపదం యత్ర సా సంసిద్ధిముపేయుషీ ॥౩౧॥ తస్యాస్తద్యోగవిధుతమార్త్యం మర్త్యమభూత్సరిత్ ।
స్రోతసాం ప్రవరా సౌమ్య సిద్ధిదా సిద్ధసేవితా ॥౩౨॥ కపిలోఽపి మహాయోగీ భగవాన్పితురాశ్రమాత్ । మాత
రం సమనుజ్ఞాప్య ప్రాగుదీచీం దిశం యయౌ ॥౩౩॥ సిద్ధచారణగన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః । స్తూయమాన
స్సముద్రేణ దత్తార్హణనికేతనః ॥౩౪॥ ఆస్తే యోగం సమాస్థాయ సాంఖ్యాచార్యైరభిష్టుతః । త్రయాణామపి లో
కానాముపశాన్త్యై సమాహితః ॥౩౫॥ ఏతన్నిగదితం తాత యత్పృష్టోఽహం తవానఘ । కపిలస్య చ సంవాదో
దేవహూత్యాశ్చ పావనః ॥౩౬॥ య ఇదమనుశృణోతి యోఽభిధత్తే కపిలమునేర్మతమాత్మయోగగుహ్యమ్ । భగ
వతి కృతధీస్సుపర్ణకేతావుపలభతే భగవత్పదారవిన్దమ్ ॥౩౭॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంస్యాం సంహితాయాం
తృతీయస్కన్ధే కపిలోపాఖ్యానం నామ త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః.

రముక్తం తదుపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ హే అనఘ-అహం-యత్పృష్టః యత్ప్రతి త్వయా పృష్టః - తదేత - త్తవ తుభ్యం-నిగది
తం-మయా-తత్ప్రసఙ్గాత్కపిలస్య దేవహూత్యాశ్చ-లోకపావనస్సంవాదోఽపి నిగదితః ॥ ౩౬ ॥ కపిలదేవహూతిసంవా
దశ్రవణశ్రావణఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ కపిలేన పూర్వం ఫలముక్తం-అత్ర తు మైత్రేయేణేతి వక్తృభేదాన్న పౌనరుక్త్యం ఇద
మాత్మయోగరూపం-గుహ్యతమం-కపిలమునేర్మతం-యః శృణోతి-యో వాఽభిధత్తే-శ్రావయతి-స పుమాన్-గరుడధ్వజే భ
గవతి, కృతధీః నిష్పన్నభక్తియోగో-భూత్వా, భగవత్పదారవిన్దం-లభతే ॥౩౭॥ ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయః పారావార
రాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యా ప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగ
వతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా కృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం
శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః
శ్రీశ్రీనివాస బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలగురువర చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్ర పరకాలమహాదేశికాయ నమః
తృతీయస్కన్ధస్సమాప్తః.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః.

తృతీయే "స్వాయంభువస్య చ మనోర్వంశః పరమసమ్మతః" ఇతి స్వాయంభువచరిత్రతత్సంతతిప్రశ్నే - తత్ర స్వాయంభువచరితమభిధాయ "ఏత ఆదిరాజస్య మనోశ్చరితమద్భుతమ్ । వర్ణితం వర్ణనీయస్య తదపత్యోదయం శృణు" ఇతి, తత్సంతతికథనం ప్రతిజ్ఞాయ - తావద్దేవహూతిసంతతిం ప్రక్రమ్య కలానసూయాదయో నవపుత్రికాః కపిలాఖ్యః పుత్రస్తచ్చరితమిత్యేతాని కథితాని - ఇదానీమస్మిన్స్కన్ధే మనుపుత్రస్యోత్తానపాదస్య సంతతిం విస్తరేణ వక్ష్యమాణస్తత్రాదావాకూతిప్రసూత్యోర్వంశం దేవహూతిదుహితృసంతతిం చాహ ॥ మైత్రేయః ॥ మనోస్త్వితి ॥ హే సువ్రత విదుర, ఆకూత్యాదయస్తిస్రః కన్యాః - మనోః స్వాయంభువాత్ - తద్భార్యాయాం శతరూపాయాం జజ్ఞిరే - చకారాద్ద్వౌ పుత్రౌ చ జజ్ఞాతే ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ మనోస్త్వితి తుశబ్దాదన్యోపి పుత్రలాభస్సూచితస్తం దర్శయితుమాహ ॥ ఆకూతిమితి ॥ నృపో మనుః - భ్రాతృ

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాశ్చ జజ్ఞిరే । ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చ ప్రసూతిరితి విశ్రుతాః ॥ ౧ ॥ ఆకూతిం రుచయే ప్రాదాదపి భ్రాతృమతీం నృపః । పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య శతరూపానుమోదితః ॥ ప్రజాపతిస్స భగవాన్రుచిస్తస్యామజీజనత్ । మిథునం బ్రహ్మతేజస్వీ పరమేణ సమాధినా ॥ ౩ ॥ యస్తయోః పురుషస్సాక్షాద్విష్ణుర్యజ్ఞస్వరూపభృత్ । యా స్త్రీ సా దక్షిణా భూతేరంశభూతానపాయినీ ॥ ౪ ॥ ఆనిన్యే స్వగృహం పుత్ర్యాః పుత్రం వితతరోచిషమ్ । స్వాయంభువో ముదా యుక్తో రుచిర్జగ్రాహ దక్షిణామ్ ॥ ౫ ॥ తాం కామయానాం భగవానువాహ యజుషాం పతిః । తుష్టాయాం తోషమాపన్నోఽజనయద్ద్వాదశాత్మజాన్ ॥ ౬ ॥ [తుష్టయోరభవ... [illegible] ...యామా నామ మహాబలాః ॥ ౭ ॥ తోషః ప్రతోషస్సంతోషో భద్రశ్శాన్తిరిడస్పతిః । ఇధ్మః కవిర్వి

మతీం ప్రియవ్రతోత్తానపాదభ్రాతృమతీమపి - స్వదుహితరమాకూతిం - పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య "అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యామలంకృతామ్ । అస్యాం యో జాయతే పుత్రస్స మే పుత్రో భవిష్యతి" ఇతి భాషాబన్ధనపూర్వకప్రదానం పుత్రికాధర్మ - మాశ్రిత్య పుత్రబాహుల్యకామ - ఉక్తభాషాబన్ధనం కృత్వా రుచయే ప్రాదాత్ దత్తవాన్ ॥ ౨ ॥ సలబ్ధభార్యో - బ్రహ్మతేజస్వీ బ్రహ్మవర్ణోచితధర్మానుష్ఠానజనితతేజోవిశేషయుక్తః - భగవాన్ప్రజాపతిః రుచిః - సర్వోత్కృష్టేన సమాధినా - భగవన్తమారాధ్య - తస్యామాకూత్యాం - మిథునం స్త్రీపుంమిథునం - అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస ॥ ౩ ॥ కింతన్మిథునం - యదజీజనత్తత్రాహ ॥ యస్తయోరితి ॥ తయోరపత్యయోర్మధ్యే - యః పురుషః - స - యజ్ఞాత్మకతపః - ఏవ - స్వం స్వీయం - రూపం శరీరం - తద్బిభర్తీతి తథా - సాక్షాద్విష్ణుః విష్ణోరంశః - అయమపి కపిలవదంశావతారః - యజ్ఞస్వరూపభృదిత్యనేన - యజ్ఞనామకత్వం సూచితం - తయోర్యా స్త్రీ - సా - నామ్నా దక్షిణా - భూతేః - లక్ష్మ్యాః - అంశభూతా విష్ణోరనపాయినీ - అతస్తయోర్మిథోపి వాహో నవిరుద్ధ ఇతి భావః ॥ ౪ ॥ స్వాయంభువో మనుః - ముదాయుక్తః - మిథునజన్మనిమిత్తహర్షయుక్తః - స్వపుత్ర్యాః ఆకూత్యాః - పుత్రం - వితతతేజసం విష్ణ్వంశసముద్భూతం - యజ్ఞం - పూర్వకృతభాషాబన్ధనాద్ధేతోః - స్వగృహం ప్రతి - ఆనిన్యే ఆనీతవాన్ - రుచిస్తు - దక్షిణాం స్వకన్యాం - జగ్రాహ - పుత్రికామేవ పుత్రత్వేన పాలయదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ కామయానాం పతిం కామయమానాం - తాం దక్షిణాం - యజుషాం యజ్ఞానాం మన్త్రాణాం వా - పతిర్యజ్ఞాఖ్యో భగవాన్ - ఉవాహ ఉపయేమే ॥ పశ్చాత్ - తుష్టాయాం స్వస్మిన్ప్రీతియుక్తాయాం దక్షిణాయాం స్వయమపి ప్రీతియుక్తః - ద్వాదశపుత్రానజనయత్ ॥ అత్ర - తుష్టయోరభవన్దేవా ద్వాదశైతే మహాబలా ఇతి - పాఠాన్తరం - తదా - తుష్టయోః పరస్పరసన్తోషయుక్తయోః యజ్ఞదక్షిణయోః - ద్వాదశ - పుత్రా - అభవన్నిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ తానాహ ॥ తోషఇతి ॥

తోషాదయో-ద్విషట్ ద్వాదశ-పుత్రాః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ సర్వే - తుషితానామతుషితా ఇతి ప్రసిద్ధాః పరస్పరతుష్టాభ్యాం పితృ
భ్యాం జాతత్వాదితి భావః - తే తుషితా దేవా - మరీచిప్రభృతయః ఋషయ - స్సురగణేశ్వరో యజ్ఞశ్చ - స్వాయంభువమన్వన్తరే
ఆసన్ స్వస్వసన్తానవర్ధనేన లోకమర్యాదాపాలనేన చాసన్ - అనేన స్వాయంభువమన్వన్తరగతం షట్కం కథితం ,, మన్వ
న్తరం మనుర్దేవా మనుపుత్రా మహాజసః । ఋషయోంఽశావతారశ్చ హరేః షడ్విధముచ్యతే ,, ఇతి హి వక్ష్యతి - తత్ర స్వాయం
భువో మనుః తుషితా దేవాః - మరీచిముఖ్యా ఋషయో - యజ్ఞో హరేరవతారః - స ఏవ సురగణేశ్వర ఇన్ద్రః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ ప్రియ
వ్రతోత్తానపాదౌ - మనుపుత్రౌ పృథ్వీపాలకౌ - తయోః ప్రియవ్రతోత్తానపాదయోః - పుత్రపౌత్రనప్తౄణాం - వంశైః - రనువృ
త్తం వ్యాప్తం పాలితం చ తన్మన్వన్తరమిత్యర్థః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ ఏవమాకూతిసన్తతిః కథితా - అథ దేవహూతిదుహితృసన్తతిం
కథయిష్యన్ దేవహూతిచరిత్రం తు విస్తరేణ తృతీయే త్వయా శ్రుతమిత్యాహ ॥ దేవహూతిమితి ॥ తత్సంబన్ధి దేవహూతిసంబన్ధి
చరితం - గదతో మమ - మత్తః భవతా శ్రుతప్రాయం బాహుల్యేన శ్రుతత్వాచ్ఛ్రుతప్రాయమిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ ప్రసూ
తిసన్తతిస్తు తత్ప్రసక్తానుప్రసక్తేన మహతా గ్రన్థేన కథనీయేతి సాపి పశ్చాద్వక్ష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్ర సంగృహ్ణాతి ॥ ద
క్షాయేతి ॥ యత్కృతః దక్షప్రసూతిభ్యాం కృతః - సర్గ- స్త్రిలోక్యాం - మహాన్ వితతః - ఆకూత్యాదిసన్తత్యపేక్షయా ప్రసూతి
సన్తతేర్వైపుల్యమనేన కథితమ్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ అథ దేవహూతిదుహితృసన్తతిరుచ్యత ఇత్యాహ ॥ యా ఇతి ॥ హే క్షత్తః కర్ద
మస్య సుతాః కలాదయో - మరీచ్యాదీనాం పత్న్యః పత్న్యః , యా ఉక్తాః స్తృతీయే , తాసాం కర్దమసుతానాం - ప్రసూతేః ప్ర
భవం పుత్రపౌత్రాదిసన్తానవిస్తరం , మే మయా , ప్రోచ్యమానం కథ్యమానం , నిబోధ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ తదేవాహ ॥ పత్నీతి ॥ కర్ద
మసుతా మరీచేః పత్నీ , కలా కలానామ్నీ , కశ్యపం - పూర్ణిమానం చ , ద్వౌ పుత్రౌ , సుషువే - పుత్రౌ విశినష్టి ॥ యయోః కశ్యప

భుర్యజ్ఞస్సుదేవా రోచనో ద్విషట్ ॥ ౭ ॥ తుషితా నామ తే దేవా ఆసన్స్వాయంభువాన్తరే । మరీచిముఖ్యా
ఋషయో యజ్ఞస్సురగణేశ్వరః ॥ ౮ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రౌ మహౌజసౌ । తత్పుత్రపౌత్రన
ప్తౄణామనువృత్తం తదన్తరమ్ ॥ ౯ ॥ దేవహూతిమదాత్తాతః కర్దమాయాత్మజాం మనుః । తత్సంబన్ధి శ్రు
తప్రాయం భవతా గదతో మమ ॥ ౧౦ ॥ దక్షాయ బ్రహ్మపుత్రాయ ప్రసూతిం భగవాన్మనుః । ప్రాయచ్ఛద్య
త్కృతస్సర్గస్త్రిలోక్యాం వితతో మహాన్ ॥ ౧౧ ॥ యాః కర్దమసుతాః ప్రోక్తా ఆసన్బ్రహ్మర్షిపత్నయః ।
తాసాం ప్రసూతిప్రసవం ప్రోచ్యమానం నిబోధ మే ॥ ౧౨ ॥ పత్నీ మరీచేస్తు కలా సుషువే కర్దమాత్మజా । కశ్య
పం పూర్ణిమానం చ యయోరాపూరితం జగత్ ॥ ౧౩ ॥ పూర్ణిమాఽసూత విరజం విశ్వ [illegible] గంపసత్తమ । దేవ
కుల్యాం హరేః పాదశౌచాద్యాఽభూత్సరిద్దివః ॥ ౧౪ ॥ అత్రేః పత్న్యనసూయా త్రీన్ సుషువే సుయశస్సు

పూర్ణిమ్నా , స్వవంశజై , ర్జగ - దాపూరితవ్యాప్తమ్ ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ హే సత్తమ - పూర్ణిమా మరీచిపుత్రః - విరజం - విశ్వగం
చాపి - పుత్రౌ [illegible] కన్యాం చ - అసూత ఉత్పాదయామాస - దేవకుల్యాం విశినష్టి ॥ హరేర్భగవతః - పాదశౌచాత్ పా
దప్రక్షాళనాద్యా - దివస్సరిద్గఙ్గా - అభూత్ - సైవేయం దేవకుల్యా - దివస్సరిదభిమానినీ దేవతేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ అత్రే
ర్భార్యా పత్నీ - అనసూయా - కర్దమస్య ద్వితీయా దుహితా - సుయశసః నిర్మలకీర్తిసంపన్నాన్ , జజ్ఞే , తానాహ ॥ దత్తం దూర్వా
ససం సోమం చేతి ॥ తాన్విశినష్టి ॥ ఆత్మేశబ్రహ్మసంభవాన్ - ఆత్మా పరమపురుషః , ఈశో రుద్రః - బ్రహ్మా చతుర్ముఖః - తేభ్య
స్సంభవాన్ పదాంశభూతానిత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ ఆత్మేశబ్రహ్మణాం సంభవః అభివ్యక్తిర్యేషు తాన్ , అత్రాత్మశబ్దేన ,, త
వాన్తరాత్మా మమ చ ,, త్యాదినా ప్రసిద్ధం విష్ణోః పరమాత్మత్వం , ఇతరయోర్జీవత్వం చ సూచ్యతే - నను , పరమాత్మనః స
ర్వాన్తర్యామిణో జీవద్వారా జ్ఞానశక్త్యాద్యన్యతమగుణావిర్భావరూపాంశావతారత్వం యుక్తం - కథం పునః పరమా
త్మాంశభూతయోరణుస్వరూపయోర్జీవవిశేషయోర్బ్రహ్మరుద్రయోః పునర్జీవాన్తరానుప్రవేశరూపాంశావతారత్వం ,
సత్యం ,, అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాఽన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే । యయా క్షేత్రజ్ఞశక్తిస్సా వేష్టితా నృప సర్వగా ॥ సంసార
తాపానఖిలానవాప్నోత్యతిసన్తతాన్ । తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా ॥ సర్వభూతేషు భూపాల
తారతమ్యేన వర్తతే ,, ఇత్యుక్తరీత్యా , జీవస్య యద్ధర్మభూతం జ్ఞానం , తదవిద్యాకర్మణాతిరోహితం సత్తారతమ్యేనా
వతిష్ఠతే - తత్ర పరమాత్మప్రసాదాదవిద్యాఖ్యావరణస్య నివృత్తౌ వసంకోచేన ప్రసృతం భవతి - అత ఏవ ముక్తౌ నిశ్శేషమావ
రణనివృత్తౌ ,, స చానన్త్యాయ కల్ప్యత ,, ఇతి ధర్మభూతజ్ఞానస్య సఙ్కోచేన ప్రసరాదానన్త్యం జీవస్య శ్రుతం , సూత్రితం
చ ,, ప్రదీపవదావేశస్తథా హి దర్శయతి ,, ఇత్యణోరప్యాత్మన ఏకదేహస్థితస్యాప్యసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానద్వారాఽన్య

ల్పపరిమాణస్య దీపస్య స్వధర్మభూతప్రభాద్రవ్యద్వారేణానేకఘటపటాదిప్రకాశకత్వవదనేకశరీరపరిగ్రహ ఇతి సూత్రార్థః - ఏవంచ, బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురుషప్రసాదాత్ జ్ఞానావరణనివృత్త్యా అస్మదాద్యపేక్షయా జ్ఞానప్రసరబాహుల్యాత్తద్ధర్మభూతజ్ఞానస్య దూర్వాససోమయోరనుప్రవేశాత్తదంశావతారత్వం తయోరుపపన్నం. ఏవమన్యత్రాపి యత్ర క్వచిజ్జీవస్య జీవాన్తరాంశత్వముచ్యతే, తత్రాప్యయమేవ న్యాయో వేదితవ్యః ❁ ॥౧౫॥ ఏవం దత్తాదీనామాత్మాద్యంశావతారత్వముక్తం - తత్రాన్తరేణ నిమిత్తం పరమాత్మాదీనామవతరణాసమ్భవాత్తత్కారణం పృచ్ఛతి విదురః ॥అత్రేరితి॥ స్థిత్యాదికర్తారః, సురశ్రేష్ఠాః, ఆత్మాదయః, అత్రేర్గృహే - కింస్విచ్చికీర్షవః కిం కర్తుమిచ్ఛవో, జాతాః, తజ్జననప్రయోజనం, హే గురో - మే మహ్యం, ఆఖ్యాహి కథయ ❁ ॥౧౬॥ ❁ తత్ర నిమిత్తం కథయన్నాహ ॥బ్రహ్మణేతి॥ బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, సృష్టౌ నిమిత్తభూతాయాం, సృష్ట్యర్థమిత్యర్థః, చోదిత ఆదిష్టో, బ్రహ్మవిదగ్రేసరోఽత్రిః పత్న్యా అనసూయయా సహ, ఋక్షాఖ్యం కులాచలం, తపసే తపశ్చర్తుం, స్థితః ఆస్థితః ❁ ॥౧౭॥ ❁ స చ ముని. తస్మిన్ కులాద్రౌ ప్రసూనానాం స్తబకాః, యేషు పలాశాశోకేషు, తేషాం కాననే, నిర్విన్ధ్యాఖ్యాయా నద్యాః, స్రవద్భిః, ర్వార్భిః, సమన్తాదుద్ఘుష్టే నాదితే ❁ ॥౧౮॥ ❁ ప్రాణాయామేన - మనో నియమ్య, శీతోష్ణాదిసహః వాయుభక్షః, సంవత్సరశత - మేకపాదేన, భువమవష్టభ్య - తప - ఆతిష్ఠత్ ❁ ॥౧౯॥ ❁ తస్యాత్రేరభిసన్ధివిశేషమాహ ॥ శరణమితి ॥ య ఏవ "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధ ఏవ, జగదీశ్వరః జగత్సృష్టిస్థితిప్రలయప్రవర్తకః - తం, శరణ

తాన్ । దత్తం దూర్వాససం సోమమాత్మేశబ్రహ్మసమ్భవాన్ ॥ ౧౫ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ అత్రేర్గృహే సురశ్రేష్ఠాః స్థిత్యుత్పత్త్యన్తహేతవః । కింస్విచ్చికీర్షవో జాతా ఏతదాఖ్యాహి మే గురో ॥ ౧౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ బ్రహ్మణా చోదితః సృష్టావత్రిర్బ్రహ్మవిదాం వరః । సహ పత్న్యా యయావృక్షం కులాద్రిం తపసి స్థితః ॥౧౭॥ తస్మిన్ ప్రసూనస్తబకపలాశాశోకకాననే । వార్భిః స్రవద్భిరుద్ఘుష్టే నిర్విన్ధ్యాయాః సమన్తతః ॥ ౧౮ ॥ ప్రాణాయామేన సంయమ్య మనో వర్షశతం తపః । అతిష్ఠదేకపాదేన నిర్ద్వన్ద్వోఽనిలభోజనః ॥౧౯॥ శరణం తం ప్రపద్యేఽహం య ఏవ జగదీశ్వరః । ప్రజామాత్మసమాం మహ్యం ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ ॥౨౦॥ తప్యమానం త్రిభువనం ప్రాణాయామైధసాగ్నినా । నిర్గతేన మునేర్మూర్ధ్నః సమీక్ష్య ప్రభవస్త్రయః ॥౨౧॥ అప్సరోమునిగన్ధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగైః । వితాయమానయశసస్తదాశ్రమపదం యయుః ॥ ౨౨ ॥ తత్ప్రాదుర్భావసంయోగవిద్యోతితమనా మునిః । ఉత్తిష్ఠన్నేకపాదేన దదర్శ విబుధర్షభాన్ ॥ ౨౩ ॥ ప్రణమ్య దణ్డవద్భూమావుపతస్థేఽర్హణాఞ్జలిః । వృషహంససుపర్ణస్థాన్ స్వైః స్వైశ్చిహ్నైశ్చ చిహ్నితాన్ ॥ ౨౪ ॥ కృపావలోకేన హసద్వదనేనోపలమ్భితాన్ । తద్రోచిషా ప్రతిహతే నిమీల్య మునిరక్షిణీ ॥ ౨౫ ॥ చేతస్తత్ప్రవణం యుఞ్జన్నస్తావీత్సంహతాఞ్జలిః । శ్లక్ష్ణయా సూక్తయా వాచా సర్వలోకగరీయసః ॥ ౨౬ ॥ అత్రిరువాచ ॥ విశ్వోద్భ

మహం ప్రపద్యే, మహ్యం, ఆత్మసమాం స్వతుల్యాం - ప్రజాం, ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ ఆతిష్ఠదితి పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ ప్రాణాయామ ఏవ ఏధః దారునిచయో - యస్య తేన - మునేః అత్రేః - మూర్ధ్నః శీర్షకపాలాన్నిర్గతేనాగ్నినాతపాగ్నినా - సంతప్యమానం - త్రైలోక్యం - సమీక్ష్య - త్రయః ప్రభవః ఆత్మేశబ్రహ్మాణః ❁ ॥౨౧॥ ❁ అప్సరోమునిప్రభృతిభిః ప్రస్తూయమానకీర్తయ - స్తదాశ్రమస్థానం, యయుః అత్ర - య ఏవ జగదీశ్వర - స్తం శరణం ప్రపద్య ఇతి సృష్టిస్థితిప్రళయప్రవర్తకత్వేనాకారేణ పరమాత్మన ఉపాసితత్వాత్తస్య బ్రహ్మరుద్రాన్తర్యామితయా తాదృగ్రూపేణ సృష్టిసంహారకారణత్వాత్తయోశ్చ బ్రహ్మరుద్రయోరపి తత్రాగమనముపపన్నమితి వేదితవ్యమ్ ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ తేషామాత్మేశబ్రహ్మణాం - ప్రాదుర్భావః ప్రాకట్యం, తస్య - సంయోగః సాన్నిధ్యం, తేన - విద్యోతితం మనో యస్య - స మునిరత్రి - రేకపాదేనోత్తిష్ఠన్, విబుధశ్రేష్ఠానాత్మేశబ్రహ్మణో - దదర్శ ❁ ॥ ౨౩॥ ❁ తతో - భూమౌ - దణ్డవత్ప్రణమ్య - అర్హణైః పూజ్యతేఽనేనేత్యర్హణం పుష్పాదికం అఞ్జలౌ యస్య సః, ఉపతస్థే సమీపే స్థిత్వాఽతుష్టావ, ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ గరుడవృషభాద్యారూఢాన్ - స్వైః స్వైశ్చిహ్నైః శఙ్ఖచక్రత్రిశూలకమలకమణ్డలాదిభిర్లక్షితాన్ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ కృపయా అవలోకో యస్మిన్, హసచ్చ తద్వదనం చ - తేనోపలమ్భితాన్ ప్రసన్నత్వేన జ్ఞాపితాన్ - తేషాం రోచిషా దీప్త్యా - ప్రతిహతే అక్షిణీ నేత్రే, నిమీల్య ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ చేతశ్చిత్తం తత్ప్రవణం విబుధర్షభాసక్తం - కృత్వా, బద్ధాఞ్జలిస్సన్ - మునిరత్రిర్మధురయా వాచా సర్వలోకేభ్యః శ్రేష్ఠాన్, విబుధర్షభాన్ అస్తావీత్ స్తుతవాన్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ విశ్వేతి ॥ విశ్వోద్భవ

హాదిషు నిమిత్తభూతేషు-విశ్వసర్గాద్యర్థమిత్యర్థః - అనుయుగం ప్రతికల్పం, విభజ్యమానైః - స్వామాయాగుణైః రజస్స త్వతమోభి-రుపలక్షితాః, గృహీతదేహా యే - తే - యూయం - బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః అత - స్తేభ్యో, వః యుష్మభ్యం ప్రణతోఽస్మి, యుష్మాకం మధ్యే - క ఏవ భగవాన్ జగదీశ్వర ఉపహూతః, శరణం తం ప్రపద్య ఇత్యేకఏవ నిర్దిష్టత్వాత్స ఏవ యుష్మాసు కతమ ఇతి, యుష్మాభిరేవ కథనీయ ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ ప్రధానః సర్వోత్కృష్ట, ఏక ఏవ - భగవాన్ సర్వేశ్వరః, వివిధైరుపచారైర్మయా - ప్రజననాయ సర్వేశ్వరతుల్యపుత్రలాభాయ - చిత్తీకృతః చిత్తవిషయీకృతః ఉపాసిత ఇతి యావత్ - అత స్తనుభృతాం దేహినాం - మనసోఽపి దూరాః మనసాపి గ్రహీతుమశక్యా - యూయం త్రయోఽపి - కథమత్రాగతాః - తత్ర కారణం బ్రూత కథయత - ప్రసీదత మహ్యం ప్రసన్నా భవత - అత్ర త్రయాణామాగమనేన మమ మహాన్విస్మయో వర్తతే ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ ఇత్యేవం-తస్యాత్రే-ర్వచశ్శ్రుత్వా - త్రయో బ్రహ్మవిష్ణుశివాః, ప్రహస్య-శ్లక్ష్ణయా గమ్భీరయా-వాచా-హే ప్రభో వశ్యేన్ద్రియ-విదుర-తమృషిమత్రిం-ప్రత్యాహుః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ఉక్తమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ తే త్వయా-యథాకృతస్సఙ్కల్ప-స్తేనైవ తథా భావ్యం-నాన్యథా అసత్యః సత్యసఙ్కల్పస్య-తే, సఙ్కల్పః-కథమేకస్మిన్ధ్యాతే త్రయ ఆగతా స్తత్రాహుః హే బ్రహ్మన్ త్వం - యమేకం జగదీశ్వరాఖ్యం తత్త్వం - ధ్యాయసి తద్వయమితి దేవతత్త్వం సద్వారకమద్వారకం చ త్రిమూర్తిరూపేణావస్థితమిత్యర్థః - మూర్తిరపి శేషసద్ధారణమన్తరణ జగత్సృష్టిస్థితిలయహేతురీశ్వర ఇతి హిత్వ తత్సఙ్కల్పః, అతో వయమాగతా ఇత్యభిప్రాయః నను యదైవ ధ్యాయసి తద్వయమిత్యనేన త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, సత్య - మైక్యమనైక్యం-తతః కిం - బ్రహ్మశివయోర్భగవత్పారతన్త్ర్యవస్మిన్పురాణే పూర్వాపరగ్రన్థేషు శ్రూయమాణం విరుధ్యేత ఇతి చేన్న,, సర్వగత్వాదనన్తస్య స ఏవాహమవస్థితః । మత్తస్సర్వమహం సర్వం మయి సర్వం సనాతన ,, ఇతివద్బ్రహ్మాత్మకత్వబుద్ధ్యా చతు

వస్థిలమేషు విభజ్యమానైస్స్వాయాగుణైరనుయుగం ప్రగృహీతదేహాః । తే బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః ప్రణతోఽస్మ్య
హంవ స్తేభ్యః క ఏవ భగవాన్మ ఇహోపహూతః ॥ ౨౭ ॥ ఏకో మయేహ భగవాన్వివిధప్రధానైశ్చిత్తీకృతః ప్ర
జననాయ కథం ను యూయమ్ । అత్రాగతాస్తనుభృతాం మనసోఽపి దూరా బ్రూత ప్రసీదత మహానిహ విస్మ
యో మే ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా త్రయస్తే విబుధర్షభాః । ప్రత్యాహుశ్శ్లక్ష్ణయా
వాచా ప్రహస్య తమృషిం ప్రభో ॥ ౨౯ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యథాకృతస్తే సఙ్కల్పో భావ్యం తేనైవ నాన్యథా ।

ర్ముఖశివయోరభేదవ్యవహారోపపత్తేః - తథాహి తయోర్బ్రహ్మాత్మకత్వం స్ఫుటముచ్యతే మహాభారతే ,, తవాన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహసంజ్ఞితాః । సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచి,, దితి - సద్వారకమద్వారకం చావస్థితం తద్బ్రహ్మైవ వయమిత్యర్థః - అత్రేదమవధేయం, యద్యపి క్వచిత్క్వచిత్ ,, బ్రహ్మా నారాయణశ్శివశ్చ నారాయణః, బ్రహ్మా నారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్యథా । ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః ॥ తతస్స భగవాన్విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః । తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం । స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన ,, ఇత్యాదిషు త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, తథాపి ,, నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే, నారాయణాద్రుద్రో జాయతే, నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి ఛన్దాంసి చ, ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః ,, యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః । తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రే భూతానాం మృత్యుమసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరసం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం । బ్రహ్మదక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః । విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవ ,, ఇత్యాదిషు భగవతస్తయోశ్చ భేదావగమాత్సామానాధికరణ్యస్య చ ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే । హరో హర ఇతి తద్వశ ,, ఇత్యాద్యానుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేరభేదో యుక్తః, నన్వేవమపి ,, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేన్ద్రాస్తే సర్వే సంప్రసూయన్త,, ఇతి బ్రహ్మాద్యవిశేషేణ విష్ణోరప్యుత్పత్తిశ్రవణాత్త్రిమూర్త్యైక్యం తత్త్వాన్తరమేష్టవ్యం, తదేవైతత్త్రిమూర్త్యాకారేణావస్థితమితి, మైవం, సదేవ త్యదివాక్యేషు కణ్ఠోక్త్యా ,, సర్వం వాక్యం సావధారణ ,, మితిన్యాయాచ్చ సావధారణేషు ప్రత్యేకమేకైకస్య వ్యతిరిక్తసమస్తకారణత్వబోధనాత్సముచ్చిత్యకారణత్వానుపపత్తేః, కారణత్వోపాస్యత్వబోధకవాక్యస్థితసామాన్యశబ్దానాం విశేషవాచిపదేన తత్పర్యవసానస్య చ్ఛాగపశున్యాయసిద్ధత్వాత్, అచితస్సర్వకారణత్వానుపపత్తేరీక్షణాద్యర్థవిరోధాచ్చ విశేష్యస్యావస్థాపకత్వానుపపత్తే, శ్శివశేషాసాధారణబ్రహ్మరుద్రేన్ద్రవైశ్వానరాదిపదవాచ్యానాం పురోవాదప్ర

సిద్ధే స్ట్రాదీనాం కార్యత్వకర్మవశ్యత్వయోశ్శ్రుత్యైవ ప్రతిపన్నత్వాత్, తద్వాచినాం తేషాం విశేష్యవ్యవస్థాపకత్వానుపపత్తేః, శ్రీపతేరసాధారణపురుషనారాయణాదిపదవాచ్యస్య కుత్రాపికర్మవశ్యత్వాశ్రవణాత్, తదుత్పత్తేశ్చ "అజాయమానో బహుధా విజాయత" ఇత్యవతారత్వస్య శ్రవణేన కర్మకృతత్వస్యాపాదితత్వాత్, ఇతరోత్పత్తేస్తదపవాదాభావాత్, తస్య సర్వకారణత్వోపపత్తేస్తస్య సకలజగత్కారణత్వబోధకశ్రుత్యైకార్థ్యాత్, నారాయణస్యైవ సర్వోత్కృష్టత్వమేష్టవ్యమిత్యన్యత్ర విస్తరః ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ అథ-హే మునే అస్మదంశేన సమ్భూతాః-సుతాః, లోకవిశ్రుతా భవిష్యన్తి తేతవ-యశః-విస్రష్ట్యన్తి విస్తృతం కరిష్యన్తి, తే-భద్రమస్తు ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ ఏవ-మభీష్టం-వరం దత్వా, తయోర్దమ్పత్యోరత్ర్యనసూయయోః-స్సమ్య-జ్మిషతోః పశ్యతోస్సతోః-సమ్య-క్పూజితాస్సురేశ్వరాః ప్రతిజగ్ముః ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ తతః, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యాంశేన సోమః, విష్ణోరంశేన దత్తాత్రేయః-శమ్భోరంశేన దూర్వాసాశ్చ, జాతః, అథాఙ్గిరసః అఙ్గిరస ఉత్పన్నాః ప్రజా మయా కథ్యమానాశ్శృణు ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ అఙ్గిరసః పత్నీ శ్రద్ధాఖ్యా, కర్దమస్య తృతీయా దుహితా, చతస్రః కన్యకాః ప్రసూతవతీ-కన్యా నిర్దిశతి సినీతి ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ అపరావపి తత్పుత్రౌ అఙ్గిరసః పుత్రౌ, ఉచథ్యః బృహస్పతి-రితి-ఖ్యాతౌ ప్రసిద్ధౌ-స్వారోచిషే మన్వన్తరే-ఆస్తాం, భగవాన్ బ్రహ్మిష్ఠ ఇతి పుత్రద్వయవిశేషణమ్ ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ పులస్త్యః, పత్న్యాం స్వభార్యాయాం, హవిర్భుగాఖ్యాయాం-కర్దమస్య చతుర్థ్యాం దుహితరి - అగస్త్యమజనయత్-అగస్త్యం విశినష్టి ॥ యో

సత్సజ్కల్పస్య తే బ్రహ్మన్ యద్వై ధ్యాయతి తద్వయమ్ ॥ ౩౦ ॥ అథాస్మదంశభూతాస్త ఆత్మజా లోకవిశ్రుతాః । భవితారోఽఙ్గ భద్రం తే విస్రప్స్యన్తి చ తే యశః ॥ ౩౧ ॥ ఏవం కామవరం దత్వా ప్రతిజగ్ముస్సురేశ్వరాః । సభాజితాస్తయోస్సమ్యగ్దమ్పత్యోర్మిషతోస్తతః ॥ ౩౨ ॥ సోమోఽభూద్బ్రహ్మణోఽంశేన దత్తో విష్ణోస్తు యోగవిత్ । దుర్వాసాశ్శఙ్కరస్యాంశో నిబోధాఙ్గిరసః ప్రజాః ॥ ౩౩ ॥ శ్రద్ధా త్వఙ్గిరసః పత్నీ చతస్రోఽసూత కన్యకాః । సినీవాలీ కుహూ రాకా చతుర్థ్యనుమతిస్తథా ॥ ౩౪ ॥ తత్పుత్రావపరావాస్తాం ఖ్యాతౌ స్వారోచిషేఽన్తరే । ఉచథ్యో భగవాన్సాక్షాద్బ్రహ్మిష్ఠశ్చ బృహస్పతిః ॥ ౩౫ ॥ పులస్త్యోఽజనయత్పత్న్యామగస్త్యం చ హవిర్భుజి । సోఽన్యజన్మని దహ్రాగ్నిర్విశ్రవాశ్చ మహాతపాః ॥ ౩౬ ॥ తస్య యక్షపతిర్దేవః కుబేరస్త్విళబిలా సుతః । రావణః కుమ్భకర్ణశ్చ తథాఽన్యస్యాం విభీషణః ॥ ౩౭ ॥ పులహస్య గతిర్భార్యా త్రీనసూత సతీ సుతాన్ । కర్మశ్రేష్ఠం వరీయాంసం సహిష్ణుం చ మహామతే ॥ ౩౮ ॥ క్రతోరపి క్రియా భార్యా వాలఖిల్యానసూయత । ఋషీన్షష్టిసహస్రాణి జ్వలతో బ్రహ్మతేజసా ॥ ౩౯ ॥ ఊర్జాయాం జజ్ఞిరే పుత్రా వసిష్ఠస్య పరన్తప । చిత్రకేతుప్రధానాస్తే సప్త బ్రహ్మర్షయోఽమలాః ॥ ౪౦ ॥ చిత్రకేతుస్సురోచిశ్చ విరజా మిత్ర ఏవ చ । ఉల్బణో వసుభృద్యానో ద్యుమాన్ శక్త్యాదయోఽపరే ॥ ౪౧ ॥ శాన్తా త్వథర్వణః పత్నీ లేభే పుత్రం ధృతవ్రతమ్ । దధ్యఞ్చమశ్వశిరసం భృగోర్వంశం నిబోధ మే ॥ ౪౨ ॥ భృగుః ఖ్యాత్యాం మహాభాగః పత్న్యాం పుత్రానజీజనత్ ।

ఽగస్త్యః అన్యజన్మని-దహ్రాగ్నిః జాఠరాగ్నిః, రఘూత్-తథా-మహాతపాః-విశ్రవాశ్చ-పులస్త్యసుత ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ తస్య విశ్రవస ఇతి ॥ ఇలబిలాసుతః ఇలబిలాయాం జాతః - యక్షాణాం పతిః ప్రభు-ర్దేవః కుబేరః, తథా, అన్యస్యాం భార్యాయాం కైకస్యాం-రావణాదయస్త్రయః పుత్రాః- విశ్రవస ఏవ జాతాః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ పులహస్య భార్యా గత్యాఖ్యా-కర్దమస్య పఞ్చమీ దుహితా-సతీ పతివ్రతా-త్రీన్ సుతాన్, నసూత ప్రసూతవతీ - పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ కర్మశ్రేష్ఠమితి ॥ హే మహామతే ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ క్రతోరపి భార్యా క్రియాఖ్యా-కర్దమస్య-షష్ఠీ సుతా-బ్రహ్మతేజసా - జ్వలతః ప్రకాశమానాన్, షష్టిసహస్రాణి-వాలఖిల్యాన్ వానప్రస్థానృషీన్-అసూయత ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ తథా-వసిష్ఠస్య భార్యాయామూర్జాయాం-కర్దమస్య నవమ్యాం సుతాయాం-హే పరన్తప-చిత్రకేతుప్రభృతయ-స్సప్త-మహర్షయః-నిర్మలాచారాః జజ్ఞిరే-అరున్ధత్యా ఏవ నామాన్తరమూర్జేతి వేదితవ్యమ్ ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ చిత్రకేతురితి ॥ ద్యుమాన్ తేజస్వీత్యర్థః, శక్త్యాదయః, అపరే, అన్యస్యాం భార్యాయాం జాతా ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౪౧ ॥ ❀ అథర్వణః పత్నీ-కర్దమస్యాష్టమీ సుతా-శాన్తాఖ్యా, చిత్తిరితి పాఠాన్తరం-తదా-త-త్తస్యా ఏవ నామాన్తరం - ధృతవ్రతం దధ్యఞ్చ-మశ్వశిరసం చ-పుత్రం-లేభే లబ్ధవతీ-అథ మే మత్తః-భృగోర్వంశం-నిబోధ శృణు ❀ ॥ ౪౨ ॥ ❀ హే మహాభాగ, ఖ్యాత్యాఖ్యాయాం- కర్దమస్య సప్తమ్యాం దుహితరి -భృగుః ధాతారౌ పుత్రౌ పుత్రానిత్యార్షం బహువచనం - భగవత్పరాం భగవానాశ్రయో యస్యాస్తాం- శ్రియం లక్ష్మీం

॥శ్లో॥పా ❀ చిత్తిస్త్వథర్వణః

శభూతాం-కన్యాం చా-జీజనత్ ॥ ౪౩ ॥ మేరుః, స్వస్య-సుతే, ఆయతిం నియతించ, తయోర్ధాతృవిధాత్రో-రదాత్ దత్తవాన్ -తాభ్యాం ధాతృ విధాతృభ్యాం, తయోర్మేరుదుహిత్రో రాయతి నియత్యోః - యథాక్రమం మృకణ్డుః, ప్రాణశ్చా-భవత్ ॥ ౪౪ ॥ తతః-మృకణ్డో-ర్మార్కణ్డేయః-ప్రాణా-ద్వేదశిరాః మునిరభవత్ - ఉశనాఖ్యః -యస్య వేదశిరసః - సుత -స్సకవిశ్శుక్రశ్చ - భార్గవః భృగువంశసమ్భూత ఇత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ దేవహూతిదుహితృసంతతిముపసంహరతి ॥ నవేతి ॥ హే క్షత్తః, ఏతే-నవ-మరీచ్యాదయః - స్వగైస్స్వవంశ్యైః - ల్లోకా-నభావయన్ ఉత్పాదయామాసుః, కర్దమదుహితృసంతతిశ్రవణఫలమాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ కర్దమదౌహిత్రః కర్దమదుహితృసమ్బన్ధి - సన్తానో, మయా - కథితః - శ్రద్ధాపూర్వకం శృణ్వతః పాపనివర్తకః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం-దేవహూతిసంతతిమభిధాయా-థమనో- స్తృతీయాయాః దుహితుః, ప్రసూత్యే-స్సన్తానమాహ ॥ ప్రసూతిమితి ॥ అజాత్మజో బ్రహ్మపుత్రో, దక్షః, మానవీం స్వాయంభువమనుదుహితరం, ప్రసూతి - ముపయమే ఉవోఢ-తస్యాం ప్రసూత్యాం అమలలోచనాః సౌన్దర్యశాలినీః -షోడశ-దుహితౄః, ససర్జ ॥ ౪౭ ॥ తత్ర త్రయోదశ-దుహితౄః-విభు స్తత్తదభిప్రాయవిజ్ఞానసమర్థో-దక్షః-ధర్మాయ-దదౌ ఏకాం దుహితరం, అగ్నయే-ఏకాం, యుక్తేభ్యో మిళితేభ్యః, పితృభ్యః - ఏకాం, భవచ్ఛిదే-భవాయ రుద్రాయ, అదాత్-జ్ఞానప్రదత్వాద్రుద్రస్య భవచ్ఛిత్త్వం వివక్షితమ్ ॥ ౪౮ ॥ తత్ర ధర్మపత్నీః త్రయోదశ దుహితౄర్నిర్దిశతి ॥ శ్రద్ధేతి ॥ ౪౯ ॥ తాసాం

ధాతారం చ విధాతారం శ్రియస్సభగవత్పరామ్ ॥ ౪౩ ॥ ఆయతిం నియతిం చైవ సుతే మేరుస్తయోరదాత్ ।
తాభ్యాం తయోరభవతాం మృకణ్డః ప్రాణ ఏవ చ ॥ ౪౪ ॥ మార్కణ్డేయో మృకణ్డస్య ప్రాణాద్వేదశిరా మునిః
కవిశ్చ భార్గవో యస్య భగవానుశనా సుతః ॥ ౪౫ ॥ నవైతే మునయః క్షత్తర్లోకాన్సర్గైరభావయన్ । ఏష కర్దమ
దౌహిత్రసన్తానః కథితస్తవ ॥ శృణ్వతః శ్రద్దధానస్య సద్యః పాపహరః పరః ॥ ౪౬ ॥ ప్రసూతిం మానవీం దక్ష
ఉపయేమే హ్యజాత్మజః । తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామలలోచనాః ॥ ౪౭ ॥ త్రయోదశాదాద్ధర్మాయ తథై
కామగ్నయే విభుః । పితృభ్య ఏకాం యుక్తేభ్యో భవాయైకాం భవచ్ఛిదే ॥ ౪౮ ॥ శ్రద్ధా మైత్రీ దయా శాన్తి
స్తుష్టిః పుష్టిః క్రియోన్నతిః । బుద్ధిర్మేధా తితిక్షా హ్రీర్మూర్తిర్ధర్మస్య పత్నయః ॥ ౪౯ ॥ శ్రద్ధాఽసూత శుభం
మైత్రీ ప్రసాదమభయం దయా । శాన్తిస్సుఖం ముదం తుష్టిస్స్మయం పుష్టిరసూయత ॥ ౫౦ ॥ యోగం క్రియో
న్నతిర్దర్పమర్థం బుద్ధిరసూయత । మేధా స్మృతిం తితిక్షా వై క్షేమం హ్రీః ప్రశ్రయం తథా ॥ ౫౧ ॥ మూర్తిస్స
ర్వగుణోత్పత్తిర్నరనారాయణావృషీ । యయోర్జన్మన్యదో విశ్వమభ్యనన్దత్సునిర్వృతమ్ ॥ ౫౨ ॥ మనాంసి క
కుభో వాతాః ప్రసేదుస్సరితోఽద్రయః । దివ్యవాద్యన్త తూర్యాణి పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౫౩ ॥ మునయస్తు
ష్టువుస్తుష్టా జగుర్గన్ధర్వకిన్నరాః । నృత్యన్తి స్మ స్త్రియో దేవ్య ఆసీత్పరమమఙ్గళమ్ ॥ దేవా బ్రహ్మాదయస్సర్వ
ఉపతస్థురభిష్టవైః ॥ ౫౪ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యో మాయయా విరచితం నిజయాఽఽత్మనీదం ఖే రూపభేదమివ తత్

ప్రత్యేకం సన్తతిమాహ ॥ శ్రద్ధేతి ॥ ఆసాం-శ్రద్ధాదినామత్వం - తదపత్యానాం శుభాదినామత్వం చ-శ్రద్ధాదిధర్మయుక్తత్వేన, శ్రద్ధాదికార్యశుభాదిధర్మయుక్తత్వేన చ బోధ్యం, నామ్నామన్వర్థత్వాత్- యద్వా, శ్రద్ధాశుభాద్యభిమాని దేవతాత్వాద్వా తాసాం తేషాం చ-తన్నామత్వమ్ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ త్రయోదశీనాం మధ్యే, మూర్త్యాఖ్యా ధర్మపత్నీ-సర్వేషాం-గుణానాం కల్యాణగుణానా, ముత్పత్తిరభివ్యక్తిర్యయోస్తౌ-ఋషీ నరనారాయణౌ-భగవదవతారభూతౌ, అసూత-యయోర్నరనారాయణయో,ర్జన్మని జన్మకాలే, అదః ఏత, ద్విశ్వం, సుఖితం స, దభ్యనన్దత్ ॥ ౫౨ ॥ సర్వేషాం, మనాంసి-దిశ, స్సరితః సముద్రా-వాతాశ్చ, ప్రసన్నా, అభూవన్, తూర్యాణి వాద్యాని-దేవై- రవాద్యన్త ధ్వానితాః ॥ ౫౩ ॥ దేవ్యః దేవానాం సమ్బన్ధిన్యః స్త్రియః-అవతీర్ణౌ-నరనారాయణౌ - ద్రష్టుకామాః-సర్వే, బ్రహ్మాదయో దేవాః-అభిష్టవైః-రుపతస్థుః, ఆగత్య సమీపే అభితః స్థిత్వా స్తోత్రైస్తుష్టువురిత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ య ఇతి ॥ నిజయా ఆత్మీయయా మాయయా సఙ్కల్పేన స్వాత్మన్యేవాధారభూతే, ఖే ఆకాశే, రూపభేదం సితనీలాదిరూపభేదమివ, విరచితం, ఇదం విశ్వం, రచితం, తత్రాకాశదృష్టాన్తేన స్వస్య అస్పృష్టస్పృశ్యత్వముద్దోషత్వ ముచ్యతే, యద్వా, యస్మిన్నాత్మని జీవే, ఆకాశే రూపభేదమివ - ఇదం దేవతిర్యగాదిరూపభేదం రచితం-తత్రాకాశదృష్టాన్తేన సితనీలాదిరూపమేఘాదికృతోవస్తుత ఆకాశాదతిరిక్తోఽపి భ్రాన్తదృష్టీనామాకాశాభిన్నత్వేన ప్రతీతః, తద్వద్దేవాదిరూపభేదా-ఽప్యాత్మస్వరూపాత్ తదభిన్నత్వేనైవ భ్రాన్తదృష్టీనాం ప్రతీయమానో దేవాదిరూపభేద ఇతి వివక్షితం- తథోక్త

దిభేదేన యథోక్తం దృశ్యతే నభః । ప్రాప్తదృష్టిభిరాత్మాపి తథైకస్సన్ పృథక్పృథ,, గితి అస్మిన్పక్షే - యోమాయయాఽఽత్మనిరచితమిత్యుక్త్యా- భగవతస్సఙ్కల్పాదేవ జీవస్య బన్ధ ఇత్యుక్తం భవతి-తత్ప్రతిచక్షణాయ-తస్య దేవాదిరూపసంసృష్టస్యాత్మనః - ప్రతిచక్షణాయ ప్రతిబోధనాయ-దేవాదిరూపభేదాద్విలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మస్వరూపబోధనాయ-తద్ద్వారా సంసారమోచనాయేత్యభిప్రాయః । ఏతేన-దేవమనుష్యాదిసజాతీయేన స్వసఙ్కల్పప్రాప్తేనాప్రాకృతాకర్మవశ్యేన ఋష్యాకారేణ , ధర్మస్య గృహే - యో భగవాన్ - ప్రాదుశ్చకార ప్రాదుర్భూతః , తస్మై పరమపురుషాయ- తేన మః ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ సోఽయం స్వసఙ్కల్పకృతజగద్బన్ధమోక్షో భగవాన్ - ననుమేయతత్త్వః శాస్త్రైకవేద్యవివిధవిచిత్రశక్తిమత్త్వరూపః-స్థితివ్యతికరోపశమాయ-స్థితిః పాలనం వ్యతికరః సృష్టిః, ఉపశమస్సంహారః, తేషాం-సమాహారే ద్వన్ద్వః-తస్మై జగత్పాలనాద్యర్థం -పాలనాధికృతభగవదంశభూతేన్ద్రాద్యభిప్రాయేణ స్థితిపదం ప్రయుక్తం-సత్త్వేనేతి గుణత్రయోపలక్షణం-స్థిత్యాద్యనుగుణసత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వేన- సృష్టాన్, నస్మాన్ సురగణాన్-అదభ్రకరుణేన అనల్పదయాయుక్తేన-విలోకనేన-దృశ్యాత్-ఆశీర్లిఙర్థధాతుకత్వాత్పశ్యాదేశాభావః- దృశ్యాదితి ద్వితీయాన్తపాఠేతు-పశ్యత్వితి క్రియాపదమధ్యాహర్తవ్యం-దృశ్యాన్-కృపావలోకనవిషయత్వయోగ్యానస్మాన్పశ్యత్విత్యర్థః-కథంభూతేన విలోకనేన-యః-శ్రియో లక్ష్మ్యాః-నికేతం స్థానం, అరవిన్దం కమలం-తత్-క్షిపతా తిరస్కుర్వతా ❁ ॥ ౫౬ ॥ ❁ హే తాత-ఏవం లబ్ధః కృపావలోకో యైస్తైః-సురగణైః -రభిష్టుతౌ-భగవన్తౌ నరనారాయణౌ - గన్ధమాదనాఖ్యం పర్వతం ప్రతి-యయతుః గతవన్తౌ ❁ ॥ ౫౭ ॥ ❁

త్ప్రతిచక్షణాయ। ఏతేన ధర్మసదనే ఋషిమూర్తినాఽద్య ప్రాదుశ్చకార పురుషాయ నమః పరస్మై ॥ ౫౫ ॥
సోఽయం స్థితివ్యతికరోపశమాయ సృష్టాన్ సత్త్వేన నస్సురగణాననుమేయతత్త్వః । ❁ దృశ్యాదదభ్రకరుణేన
విలోకనేన యచ్ఛ్రీనికేతమమలం క్షిపతారవిన్దమ్ ॥ ౫౬ ॥ ఏవం సురగణైస్తాత భగవన్తావభిష్టుతౌ। లబ్ధావలో
కైర్యయతురర్చితౌ గన్ధమాదనమ్ ॥ ౫౭ ॥ తావిమౌ వై భగవతో హరేరంశావిహాగతౌ । భారవ్యయాయ చ
భువః కృష్ణౌ యదుకురూద్వహౌ॥ ౫౮ ॥ స్వాహాఽభిమానినశ్చాగ్నేరాత్మజాంస్త్రీనజీజనత్ । పావకం పవమా
నం చ శుచిం చ హుతభోజనమ్ ॥ ౫౯ ॥ తేభ్యోఽగ్నయస్సమభవంశ్చత్వారింశచ్చ పఞ్చ చ। త ఏవైకోనపఞ్చా
శత్సాకం పితృపితామహైః ॥ ౬౦ ॥ వైతానికే కర్మణి యన్నామభిర్బ్రహ్మవాదిభిః । ఆగ్నేయ్య ఇష్టయో య
జ్ఞే నిరూప్యన్తేఽగ్నయస్తు తే ॥ ౬౧ ॥ అగ్నిష్వాత్తా బర్హిషదస్సౌమ్యాః పితర ఆజ్యపాః। సాగ్నయోఽనగ్న
యస్తేషాం పత్నీ దాక్షాయణీ స్వధా ॥ ౬౨ ॥ తేభ్యో దధార కన్యే ద్వే వయునాం ధరణీం స్వధా। ఉభే తే బ్రహ్మ

తావేవ హరేరంశతయాఽవతీర్ణౌ - ఇమౌ-నరనారాయణౌ-భువః-భారవ్యయాయ భారక్షపణాయ-యదుకులశ్రేష్ఠౌ, ఇమౌ కృష్ణార్జునౌ-విహాగతౌ-తావేవ కృష్ణార్జునరూపేణావతీర్ణావిత్యర్థః ❁ ॥ ౫౮ ॥ ❁ ఏవం , ధర్మపత్నీనాం దక్షదుహితౄణాం త్రయోదశానాం సన్తతిః కథితా-అథ చతుర్దశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తానమాహ ॥ స్వాహేతి ॥ అభిమానినః, స్వాహాం భార్యాం స్వస్యాత్యన్తమనుకూలాం మన్యమానాదగ్నే-స్తద్భార్యా, స్వాహా స్వాహాఖ్యా, త్రీన్సుతాన్, ప్రసూతవతీ-అభిమానిన ఇత్యాత్మజవిశేషణం వా, త్రేతాగ్న్యభిమానినో దేవా ఇత్యర్థః-తానాహ॥ పావకమితి॥ హుతభోజనమితి త్రయాణాం విశేషణం, హుతం దేవతోద్దేశేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదికం భుఙ్క్త ఇతి హుతభోజనస్తం ❁ ॥ ౫౯ ॥ ❁ తేభ్యః పావకాదిభ్యః పఞ్చచత్వారింశదగ్నయ, స్సమభవన్-త ఏవ-పఞ్చచత్వారింశదగ్నయః , పితృపితామహైః-సాకం సహ, ఏకోనపఞ్చాశత్, తత్ర-పితరస్త్రయః పితామహ ఏకః ❁ ॥ ౬౦ ॥ ❁ పఞ్చచత్వారింశదగ్నిష్విశినష్టి॥ వైతానికఇతి॥ యన్నామభిః యేషామగ్నీనాం నామభిః, వైతానికే వైదికే కర్మణి, తథా-యజ్ఞే, యద్వా -యజ్ఞరూపే వైతానికే కర్మణి-ఆగ్నేయ్యః, అగ్నిదేవతాకా-ఇష్టయో యాగాః-బ్రహ్మవాదిభిర్వైదికై, ర్నిరూప్యన్తే-త ఏతే-అగ్నయ ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౬౧ ॥ ❁ అథ, పఞ్చదశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తతిం వర్ణయన్ తత్పతీన్ పితౄన్విభజతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా ఇతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా అయజ్వాన- స్తేఽనగ్నయః-సోమానుగ్నౌకరణం నాస్తి- తేఽనగ్నయః-తే చాజ్యపాః , యే చ బర్హిషదో యజ్వాన, స్తే సాగ్నయః । అగ్నౌకరణవన్తః, సౌమ్యాః సోమపాశ్చ। తథా చ శ్రుతిః,, యే వై యజ్వానస్తే పితరో బర్హిషదః-యే వాఽయజ్వానో గృహమేధినస్తే పితరోఽగ్నిష్వాత్తా,, ఇతి॥ తేషాముభయవిధపితౄణాం-పత్నీ-దాక్షాయణీ దక్షదుహితా స్వధాఖ్యా ❁ ॥ ౬౨ ॥ ❁ తేభ్యః పితృభ్యః-

---

౫౬॥ శ్లో॥ పా ❁ దృశ్యానదభ్ర.

స్వధా-మేధాం-వైతరణీం-చ-ద్వే-కన్యే-దధార, గర్భీకృతవతి-ప్రసూతవతీత్యర్థః-తయోస్సన్తతిరాహ-స్త్రీత్యాహ॥ ఉభే ఇతి॥ తే ఉభే మేధావైతరణ్యౌ-బ్రహ్మవాదిన్యౌ బ్రహ్మోపదేష్ట్ర్యౌ-జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం-విజ్ఞానం వివేకాదిజన్యం-తయోః-పారముత్తమం-గతవత్యౌ-సనకాదివదూర్ధ్వరేతసే తే ఇతి భావః॥ ౬౩॥ భవస్య రుద్రస్య-యా పత్నీ సతీనామ్నీ- సాపి-గుణశీలాదిభి-రాత్మనః స్వస్యాః, సదృశం-దేవం భవం-నిత్యం సేవమానాపి-పుత్రం-న లేభే ॥౬౪॥ తత్ర హేతుం-స్వపితరి దక్షే- అనాగసి నిరపరాధినే-భవాయ రుద్రాయ-రుషా క్రోధేన-అప్రతిరూపే అసదృశే-ప్రతికూలే సతి- ఆత్మనా స్వయమేవ- ఆత్మానం దేహం-అప్రౌఢైవ బాలైవ సతీ-యోగసంయుతా-అజహాత్ తత్యాజ-యోగాగ్నినా దేహం దదాహేత్యర్థః ॥౬౫॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః॥

భవాయ పితర్యప్రతిరూపే సత్యాత్మానం తత్యాజేతి సఙ్గ్రహేణోక్తం దేహత్యాగనిమిత్తం త్యాగం చ శ్రుత్వా తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి విదురః ॥ భవ ఇతి త్రిభిః॥ శీలవతాం నిర్వైరత్వసమదర్శనత్వాదిరూపస్వభావవతాం మధ్యే శ్రేష్ఠే, భవే రుద్రే-దుహితృషు వత్సలో, దక్షః సతీనామ్నీ- మాత్మజా, మనాదృత్య-కస్మాద్ధేతో, ర్విద్వేషమకరోత్-న చ దుహితృజామాతరౌ విద్వేష్టవ్యావితి భావః ॥ ౧ ॥ ఇతశ్చ న భవోపి ద్వేష్య ఇత్యాహ॥ క ఇతి॥ కో బ్రహ్మ దక్షః, చరాచరాణాం, గురుం జ్ఞానోపదేష్టారం, అచరాణామపి జ్ఞానసమ్పాదనసమర్థః, కిముత చరాణామితి కైముతికన్యాయద్యోతనాయ చరపదం ప్రయుక్తం-జగతః జిజ్ఞాసోర్లోకస్య, మహద్దైవతం ఆరాధ్యం "రుద్రస్తారకం బ్రహ్మ వ్యాచష్టే-శఙ్కరాద్జ్ఞానమన్విచ్ఛే,,

వాదిన్యౌ జ్ఞానవిజ్ఞానపారగే ॥ ౬౩ ॥ భవస్య పత్నీ తు సతీ భవం దేవమనువ్రతా । ఆత్మనస్సదృశం పుత్రం న లేభే గుణశీలతః ॥ ౬౪ ॥ పితర్యప్రతిరూపే స్వే భవాయానాగసే రుషా । అప్రౌఢైవాత్మనాఽఽత్మానమజహాద్యోగసంయుతా ॥ ౬౫ ॥ ***
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః. ***
విదుర ఉవాచ ॥ భవే శీలవతాం శ్రేష్ఠే దక్షో దుహితృవత్సలః । విద్వేషమకరోత్కస్మాదనాదృత్యాత్మజాం సతీమ్ ॥ ౧ ॥ కస్తం చరాచరగురుం నిర్వైరం శాన్తవిగ్రహమ్ । ఆత్మారామం కథం ద్వేష్టి జగతో దైవతం మహత్ ॥ ౨ ॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్ జామాతుశ్శ్వశురస్య చ । విద్వేషస్తు యతః ప్రాణాంస్తత్యజే దుస్త్యజాం సతీ ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ పురా విశ్వసృజాం సత్రే సమేతాః పరమర్షయః । తథాఽమరగణాస్సర్వే సానుగా మునయోఽగ్నయః ॥ ౪ ॥ తత్ర ప్రవిష్టమృషయో దృష్ట్వాఽర్కమివ రోచిషా । భ్రాజమానం వితిమిరం కుర్వన్తం తన్మహత్సదః ॥ ౫ ॥ ఉదతిష్ఠన్సదస్యాస్తే స్వధిష్ణ్యేభ్యస్సహాగ్నయః । ఋతే విరిఞ్చం శర్వం చ తద్భాసాఽఽక్షిప్తతేజసః ॥ ౬ ॥ సదసస్పతిభిర్దక్షో భగవాన్సాధు సత్కృతః । అజం లోకగురుం నత్వా నిషసాద తదాజ్ఞయా ॥

చేతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం, జ్ఞానార్థం జిజ్ఞాసుభిరారాధ్యమితి భావః ॥ నిర్వైరం, తం భవం కథం ద్వేష్టి అద్వేషీదిత్యర్థః-నిర్వైరత్వే హేతుః, శాన్తవిగ్రహం శాన్తిరేవ విగ్రహో యస్య-శాన్తిప్రచురమిత్యర్థః, ఆత్మని సర్వభూతాన్తరాత్మని పరమపురుషే, ఆరామో రతిర్యస్య తం "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీత,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శమదమాదిభిస్సర్వాత్మకం బ్రహ్మైవోపాసీనమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ జామాతుర్భవస్య, శ్వశురస్య దక్షస్య చ-యతో హేతో-ర్విద్వేషోఽభవత్-యతశ్చ విద్వేషా, ద్దక్షస్య దుహితా, సతీ-ప్రాణాన్ తత్యాజ-ఏతన్మహ్యం, హే బ్రహ్మన్-ఆఖ్యాహి కథయ ॥ ౩ ॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయో భవదక్షయోర్విద్వేషనిమిత్తం తన్నిమిత్తసతీదేహత్యాగం చ-సప్రపఞ్చముపపాదయిషురాఖ్యాయికాం ప్రస్తౌతి ॥ పురేతి ॥ విశ్వసృజాం మరీచ్యాదిప్రజాపతీనాం, సత్రే బహుయజమానకర్తృకో యాగః సత్రం-తస్మిన్-పరమర్షయ-స్తథా-సభృత్యా, ఇన్ద్రాదయః సురగణాః - అగ్నయోఽగ్న్యభిమానిన్యో దేవతాశ్చ, సమేతాస్సఙ్ఘీభూతా, ఆసన్ ॥ ౪ ॥ తత్ర యజ్ఞియే దేశే-ప్రవిష్టం, దక్షమితి శేషః-దృష్ట్వా, చతుర్ముఖం శివం చ వినా-సర్వే, తస్య దక్షస్య, భాసా-ఆక్షిప్తమభిభూతం, తేజః, యేషాం తే-సహాగ్నయః అగ్న్యభిమానిదేవతాసహితాః, సదస్యాః సదసి సంస్థితాః, స్వాసనేభ్య, ఉదతిష్ఠన్ ఉత్థితవన్తః - దక్షం కథం భూతం-శోచిషా దేహకాన్త్యా, ఆదిత్యమివ భ్రాజమానం-మహత్సదః మహతీం సభాం, వితిమిరం యథా తథా-కుర్వన్తం ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ తతస్స భగవాన్ దక్షః-సదసస్పతిభిః-సాధు యథా తథా-సత్కృతః పూజితః, లోకగురుమజం బ్రహ్మాణం-ప్రణమ్య, తస్యాజస్యాజ్ఞయా-నిషసాద ఉపవిష్టవాన్ ॥ ౭ ॥ ప్రాక్-స్వోపవేశాత్పూర్వమేవాగత్య, నిషణ్ణముపవిష్టం, మృడం శివం, దృష్ట్వా, తేన మృడేనా, నాదృతః ప్రత్యుత్థానాదిభిరసత్కృతో, దక్షః

నామృష్యత్ న సేహే-వామం వక్రం యథా తథా, దహన్నివ చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య-ఉవాచ ॥ ౮ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ శ్రూయతామిత్యాదినా యజ్ఞభాగం న లభతామిత్యన్తేన-హే సహాగ్నయో మహర్షయః-సాధూనాం, వృత్తమాచారం, బ్రువతః కథయతో-మే-వచః వాక్యం, వక్ష్యమాణం శ్రూయతాం యుష్మాభిరితి శేషః, ఇదం వక్ష్యమాణం వచః-అజ్ఞానాన్న మత్సరాచ్చ న కథ్యత ఇత్యాహ॥ అజ్ఞానాదితి॥ అజ్ఞానాన్న మత్సరాచ్చ న కథయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అయం రుద్రః-నామ్నా పనిర్దిష్టమసహమానోఽయమితి సర్వనామ్నా నిర్దిష్టవాన్-ఏవముత్తరత్రాపి। లోకపాలానాం, యశోనాశకః - నిరపత్రపః లజ్జారహితః- స్తబ్ధశబ్దేన విహితధర్మపరిత్యాగినా మూర్ఖేణ వా - యేన రుద్రేణ - సద్భిః, ఆచరితః అనుష్ఠితః, పన్థాః వైదికాచారః, దూషితః దోషం ప్రాపితః, వినాశిత ఇతి యావత్ ॥ ౧౦ ॥ స్తబ్ధతామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ ఏష ఇతి ద్వాభ్యాం॥ ఏష రుద్రః-యత్ యస్మాత్-మే మమ-శిష్యతాముపగతః, మే దుహితుః సత్యాః పాణిం - విప్రాగ్నిసాక్షికం-సాధువత్-అగ్రహీత్-సాధువదితి వతిప్రత్యయేన వస్తుతోఽసాధురితి వ్యఞ్జితమ్ ॥ ౧౧ ॥ మర్కటస్యేవ లోచనే యస్య-సోఽయం రుద్రః-మృగశాబస్య హరిణబాలకస్య-ఈక్షిణీ ఇవాక్షిణీ యస్యాః- తస్యాః సత్యాః - పాణిం గృహీత్వా-ఊఢ్వా-ప్రత్యుత్థానాభివాదనాదియోగ్యాయ మహ్యం-వాఙ్మాత్రేణాపి - ఉచితం సత్కారం-నాకృత న కృతవాన్ ॥ ౧౨ ॥ అనర్హాయ కన్యాం దత్తవానహమిత్యనుతప్యమాన ఆహ॥ లుప్తక్రియాయేతి సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ లుప్తక్రియాయ లుప్తాః క్రియాః సదాచారః-యేన-అత ఏవాశుచయే-మానినే దురహంకారిణే - భిన్నసేతవే భిన్నః భ్రంశితః సేతుః ధర్మమర్యాదా-యేన తస్మై -అనిచ్ఛన్నపి-దాతుమితి శేషః-అహం-బాలాం కన్యాం-అదాం దత్తవాన్-యథా శూద్రాయ-ఉశతీం నిర్దుష్టాం-వేదలక్షణాం గిరం-తద్వదిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ప్రే

ప్రాఙ్నిషణ్ణం మృడం దృష్ట్వా నామృష్యత్తదనాదృతః । ఉవాచ వామం చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య దహన్నివ ॥ ౮॥
శ్రూయతాం బ్రహ్మర్షయో మే సహదేవాః సహాగ్నయః । సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞానాన్న చ మత్స
రాత్ ॥ ౯ ॥ అయం తు లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః। సద్భిరాచరితః పన్థా యేన స్తబ్ధేన దూషితః॥
ఏష మే శిష్యతాం ప్రాప్తో యన్మే దుహితురగ్రహీత్। పాణిం విప్రాగ్నిముఖతః సావిత్ర్యా ఇవ సాధువత్ ॥౧౧॥
గృహీత్వా మృగశావాక్ష్యాః పాణిం మర్కటలోచనః। ప్రత్యుత్థానాభివాదార్హే వాచాప్యకృత నోచితమ్॥౧౨
లుప్తక్రియాయాశుచయే మానినే భిన్నసేతవే। అనిచ్ఛన్నప్యదాం బాలాం శూద్రాయేవోశతీం గిరమ్॥౧౩ ॥ ప్రే
తావాసేషు ఘోరేషు ప్రేతైర్భూతగణైర్వృతః। అటత్యున్మత్తవన్నగ్నో వ్యుప్తకేశో హసన్ రుదన్॥౧౪॥
చితాభస్మకృతస్నానః ప్రేతస్రఙ్న్రస్థిభూషణః । శివాపదేశో హ్యశివో మత్తో మత్తజనప్రియః ॥ పతిః ప్రమథ
భూతానాం తమోమాత్రాత్మకాత్మనామ్ ॥ ౧౫ ॥ తస్మా ఉన్మాదనాథాయ నష్టశౌచాయ దుర్హృదే । దత్తా

తావాసేషు శ్మశానేషు-ఘోరైర్వికృతైః - ప్రేతైః భూతగణైశ్చ-వృతః వేష్టితః నగ్నః వివసనః-వ్యుప్తకేశః విశీర్ణకేశః ఉన్మత్త ఇవ-హసన్-రుదంశ్చ-అటతి పర్యటతి ॥ ౧౪ ॥ చితాభస్మనా శ్మశానభస్మనా-కృతం స్నానం-యేన-ప్రేతానాం స్రజో మాల్యాని యస్య సః - అస్థిభూషణః-నృణామస్థీని భూషణాని యస్య సః-స్వయమశివోఽమఙ్గలోఽపి-శివాపదేశః శివ ఇతి వ్యవహారమాత్రం యస్య - స్వయం మత్తో - మత్తానాం జనానాం ప్రియశ్చ తమోమాత్రాత్మకః కేవలతమోగుణః-ఆత్మా స్వభావో యేషాం- తేషాం- ప్రమథభూతానాం ప్రమథాఖ్యభూతవిశేషాణాం పతిః ॥ ౧౫ ॥ తస్మై ఉన్మాదానాం భూతవిశేషాణాం - నాథాయ - దుర్హృదే దుష్టచిత్తాయ -నష్టశౌచాయ ఆచారహీనాయ-సాధ్వీ సతీ-కన్యా, మయా, దత్తా -పరమేష్ఠినా చోదిత ఆదిష్టోఽహం దత్తవానిత్యధ్యాహారః। చోదిత ఇత్యార్షత్వాద్వ్యత్యయేన తృతీయార్థే ప్రథమా వా, బతేతి ఖేదే- కేచిదత్ర లుప్తక్రియాయాశుచయే ఇత్యాది గ్రన్థం రుద్రనిన్దాపరం యథాశ్రుతం వ్యాఖ్యాయ - వాస్తవస్త్వయమర్థ ఇత్యుపక్రమ్య, లుప్తాః క్రియాః యస్మిన్ పరబ్రహ్మత్వాత్ - అత ఏవ న శుచిర్యస్మాత్, అమానినే అభిన్నసేతవ ఇతిచ్ఛేదః, తస్య పరమేశ్వరస్య, మదీయా మానుషీ కన్యా - కథం యోగ్యా స్యాదితి లజ్జయా, దాతుమనిచ్ఛన్నప్యేతత్సన్నద్ధలోభేన దత్తవాన్ - శూద్రాయేత్యనర్హత్వమాత్రే దృష్టాన్తః - న హీనత్వే అన్యథా పూర్వాపరస్య గ్రన్థవిరోధాపత్తేః ॥ ఏతదుక్తం భవతి - యథా కశ్చిచ్ఛూద్రాయ వేదమర్థలోభేన దదాతి తద్వదితి ॥ ప్రేతావాసేష్విత్యాది సర్వం విడమ్బనమాత్రమితి స్వయమేవాహ ॥ ఉన్మత్తవదితి-అన్యథా, ఉన్మత్త ఇత్యేవావక్ష్యత్-అశివః-నాస్తి శివో యస్మాత్-అమత్తః-అమత్తజనప్రియ ఇతి చ చ్ఛేదః, పతిః, ప్రమథభూతానామితి భక్తవాత్సల్యమాహ ॥ తామసానామపి దోషమపనీయ పాతీతి పతిః, నష్టానామపి శౌచం శుద్ధిర్యస్మాత్ దుష్టేష్వప్యేతేషు యానుకమ్పా ఇతి - హృన్మనో, యస్య, దుర్హృత్-తస్మై బ

తైత్తిరీయాః - ఇతి రుద్రప్రశంసాపరత్వేన వ్యాచక్షతే - తత్రాయం వాస్తవార్థః కిం దక్షస్యాభిప్రేతః, ఉత తత్పురాణకర్తుః - ఉతాన్యస్య త్వాదృశస్య కస్యచిత్ - నాద్యః ,, సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞానాం న చ మత్సరాత్ ,, ఇతి వాస్తవికత్వముపక్రమ్య ,, లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః, యేన స్తబ్ధేన దూషితః - ఏష మే శిష్యతాం ప్రాప్తః ,, ఇత్యాదినా నిన్దయతో ఽభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్ - నిన్దాయామేవ తస్య తాత్పర్యాతిశయావగమాత్ - అత ఏవ హి ,, దక్షో గిరిత్రాయ విసృజ్య శాపం తస్మాద్వినిష్క్రమ్య వివృద్ధమన్యుః - జగామ ,, ఇతి నిన్దాపూర్వకశాపకరణత్వవివృద్ధక్రోధత్వవినిష్క్రమణాదయో వక్ష్యమాణా ఉపపన్నాః - న ద్వితీయః - వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపత్వాదస్య పురాణస్య - వేదాన్తేషు చ ,, అనపహతపాప్మా వా అహమస్మి - నారాయణాద్రుద్రో జాయతే ,, ఇత్యాదిషు కర్మవశ్యత్వకార్యత్వాదిశ్రవణాత్ తద్విరుద్ధార్థానామత్ర నిబద్ధుమయుక్తత్వేనైతత్పురాణకర్త్రభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్ ॥ అత ఏవ హి ,, సద్యో జాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహితః । స వై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవానజః ॥ నామాని కురు మే ధాతః - స్థానాని చ జగత్పతే ,, ఇతి - వేదాన్తార్థానుసారేణైవ కార్యత్వకర్మవశ్యత్వచతుర్ముఖకృతనామస్థానాదిమత్త్వముపబృంహితం - క్వచిత్ త్రిమూర్త్యైక్యాదికం ప్రతీయమానం ప్రతర్దనన్యాయేనాన్యథాప్యుపపన్నమితి పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం - న తృతీయః - ఆగ్రహమూలకత్వాత్, నిన్దాపరగ్రన్థస్య యథాకథంచిద్విపరీతార్థపర్యవసానకరణే సర్వత్రాప్యేవమేవ స్యాదితి స్తుతినిన్దయోర్వ్యవస్థానుపపత్తేశ్చ, యదప్యుక్తం, లుప్తాః క్రియా యస్మిన్ పరబ్రహ్మత్వాదితి, తదయుక్తం పరబ్రహ్మత్వే రామకృష్ణాద్యవతారేషు, లుప్తక్రియాత్వాదర్శనేన హేతోర్వ్యభిచారాత్, అమానినే అభిన్నసేతవ ఇతి పదచ్ఛేద ఇత్యప్యయుక్తం ,, సద్భిరాచరితః పన్థా యేన స్తబ్ధేన దూషిత ,, ఇతి ,, యజ్ఞభాగం న లభతాం దేవైర్దేవగణాధిప ,, ఇతి పూర్వోత్తరవ్యాఘాతాత్ ॥ తస్య పరమేశ్వరస్య మదీయా మానుషీకన్యేత్యాద్యప్యయుక్తం, భవదక్షయోరుభయోరపి చతుర్ముఖాత్ప్రసూతత్వేన దక్షకన్యాయా మానుషీత్వాస

బత మయా సాధ్వీ చోదితః పరమేష్ఠినా ॥ ౧౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ వినిన్ద్యైవం స గిరిశమప్రతీపమవస్థితమ్ । దక్షో థాప ఉపస్పృశ్య క్రుద్ధః శప్తుం ప్రచక్రమే ॥ ౧౭ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ అయం తు దేవయజన ఇన్ద్రోపేన్ద్రాదిభిర్భవః । సహ భాగం న లభతాం దేవైర్దేవగణాధమః ॥ ౧౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిషిధ్యమానస్స సదస్యముఖ్యైర్దక్షో గిరిత్రాయ విసృజ్య శాపమ్ । తస్మాద్వినిష్క్రమ్య వివృద్ధమన్యుర్జగామ కౌరవ్య నిజం నికేతమ్ ॥ ౧౯ ॥ విజ్ఞాయ శాపం గిరిశానుగాగ్రణీర్నన్దీశ్వరో రోషకషాయదూషితః । దక్షాయ శాపం విససర్జ దారుణం యే చాన్వమోదం స్తదవాచ్యతాం ద్విజాః ॥ ౨౦ ॥ నన్ద్యువాచ ॥ ❁ య ఏతన్మర్త్యముద్దిశ్య భగవత్యప్రతిద్రుహి । ద్రుహత్యజ్ఞః

మ్భవాత్, మనోర్జాతా వయ్యేతౌ షుక్తేతి హి మానుషశబ్దో వ్యత్యాదితః - తామసానపి దోషమశేషమపనీయ పాతీత్యాద్యపి నష్టం - తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ । క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు ॥ ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని । మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతిం ,, మితి తామసానాం నిగ్రాహ్యత్వగానాత్, తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ స దక్షః, అప్రతీపం అప్రతిక్రియ, ముదాసీనమవస్థితమాసీనం, గిరిశ, మేవముక్తవిధయా, వినిన్ద్య, ౯, అప ఉపస్పృశ్యాచమ్యేత్యర్థః, క్రుద్ధః శప్తుం ప్రచక్రమ ఉపక్రాన్తవాన్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ అయం భవో రుద్రః, తు శబ్దస్తౌ. యతః - దేవగణాధమః - సర్వేభ్యో దేవేభ్యో ఽధమః - తత - ఇన్ద్రాదిభిర్దేవైస్సహ, దేవయజనే దేవోద్దేశ్యకయాగే - యజ్ఞభాగం యజ్ఞీయభాగం - న లభతాం న ప్రాప్నుయాత్ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ హే కౌరవ్య విదుర - స దక్షః - సదస్యముఖ్యైః సభ్యశ్రేష్ఠైః, నిషిధ్యమానః నివార్యమాణో ఽపి - వివృద్ధో మన్యుః క్రోధో యస్య సః, గిరిత్రాయ రుద్రాయ - శాపం యజ్ఞభాగానర్హతారూపం - విసృజ్య, తస్మాత్సత్రదేశాత్, బహిర్వినిర్గత్య, స్వీయం నికేతనం గృహం ప్రతి - జగామ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ గిరిశానుగానాం రుద్రపార్షదానాం - అగ్రణీర్ముఖ్యః, నన్దీశ్వరః, దక్షవిసృష్టం శాపం, జ్ఞాత్వా - రోష ఏవ కషాయ, స్తేన రూషితః, ఆరక్తనేత్ర ఇత్యర్థః, తథా, తస్య రుద్రస్య - అవాచ్యతాం వచనానర్హతాం వినిన్ద్యతాం, యే చ సదస్యా ద్విజాః, అన్వమోదన్నభ్యనన్దన్ ॥ తేభ్యశ్చ శాపం విససర్జేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ తత్ర దక్షం శపతి సార్ధైస్త్రిభిః ॥ యో దక్షః - అజ్ఞః దేహాదివిలక్షణాత్మజ్ఞానరహితః, అత ఏవ - పృథగ్దృష్టిః - అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శీ, అప్రతిద్రుహి - ప్రతిద్రోహమకుర్వతి - భగవతి భగవదంశావతారభూతే, భవే, మర్త్యముద్దిశ్య మరణాదిధర్మభాజముద్దిశ్య, కేవలనికృష్టమజ్ఞాత్వేత్యర్థః - ద్రుహ్యతి అపకరోతి, ఏతత్ ఏతస్మాత్కారణాత్ ఏతమితి పాఠే, ఏతం భవం మ

౨౧॥శ్లో॥పా ❁ య ఏతం మర్త్య.

ర్త్యత్వేనజ్ఞాత్వేత్యర్థః, సదక్షః, తత్త్వతః ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథార్థ్యాత్-విముఖః పరాఙ్ముఖః-భవేత్-తత్త్వత్రయజ్ఞానరహితోభవేదిత్యర్థః-అయంప్రథమశ్శాపః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ ఏవంతత్త్వవైముఖ్యరూపంశాపంవిసృజ్యతత్కార్యరూపంఅతాత్త్వికలోకకర్మాభిరుచిరూపంశాపంవిసృజతి ॥ గృహేష్వితి ॥ కూటధర్మేషు- అవిచాల్యానికర్మాణియేషు-ప్రాకృతగుణసఙ్గాద్ధర్మివార-కర్మస్వితియావత్ - గృహేషు-గ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా-సాంసారికవైషయికసుఖేచ్ఛయా-ఆసక్తః-అతఏవ-వేదవాదైః అల్పాస్థిరఫలసాధనానికర్మాణ్యనన్తస్థిరఫలసాధనత్వేనప్రరోచయద్భిః “ అపామసోమమమృతాఅభూమ, అక్షయ్యగ్ంహవైచాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి,, ఇత్యాదిభిరర్థవాదైః-విపన్నావినష్టాధీర్యస్యసః-కర్మతన్త్రం కర్మకలాపం-వితనుతాంఅల్పాస్థిరఫలసాధనకర్మాణికుర్యాదిత్యర్థః - అయంద్వితీయశ్శాపః ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ పరోదేహాదిః - తమేవాత్మత్వేనఅభిధ్యాతుంశీలమస్యా - స్తయాబుద్ధ్యా - విస్మృతాఆత్మగతిః జీవాత్మపరమాత్మయాథార్థ్యావగతిః, యేన, అతఏవ, పశుః పశుతుల్యః - అతఏవా - అతితరాంనితరాం - స్త్రీకామః, సదక్షః, అచిరాదాశు, బస్తముఖః బస్తస్య మేషస్య ముఖమివముఖంయస్య సః - అస్తు భవేత్ ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ తథా - కర్మమయ్యాంకర్మాత్మికాయామవిద్యాయాం, ఇయమేవవిద్యేతితత్త్వవిద్యేతిబుద్ధిర్యస్య - అతఏవా, సోదక్షః - అజః అజతుల్యః, పశుప్రాయః - అస్తుస్యాదితితృతీయశ్శాపః - అథరుద్రావమానినోదక్షానుకూలాన్ద్విజాన్శపతి॥ సంసరన్త్వితిసార్ధద్వయేన-శర్వంరుద్రమవమన్యతఇతిశర్వావమానీ-తమిమందక్షం - అనుసృత్య-యేచదక్షకృతశాపాభినన్దినఇత్యర్థః-తే-ఇహలోకే - సంసరన్తుజన్మజరామరణాదిభాజోభవన్తు- అయంప్రథమశ్శాపః ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ యేహరద్విషః-తే-పుష్పిణ్యాః

పృథగ్దృష్టిస్తత్త్వతోవిముఖోభవేత్ ॥ ౨౧ ॥ గృహేషుకూటధర్మేషుసక్తోగ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా। కర్మతన్త్రం
వితనుతాంవేదవాదవిపన్నధీః ॥ ౨౨ ॥ బుద్ధ్యాపరాభిధాయిన్యావిస్మృతాత్మగతిః పశుః ॥ స్త్రీకామస్సోస్త్వ
తితరాందక్షోబస్తముఖోఽచిరాత్ ॥ ౨౩ ॥ విద్యాబుద్ధిరవిద్యాయాంకర్మమయ్యామసావజః। సంసరన్త్వి
హయేచేమమనుశర్వావమానినమ్ ॥ ౨౪ ॥ గిరశ్శ్రుతాయాః పుష్పిణ్యామధుగన్ధేనభూరిణా। మథ్నాచోన్మథి
తాత్మానస్సంముహ్యన్తుహరద్విషః ॥ ౨౫ ॥ సర్వభక్షాద్విజావృత్త్యైధృతవిద్యాతపోవ్రతాః। విత్తదేహేన్ద్రి
యారామాయాచకావిచరన్త్విహ ॥ ౨౬ ॥ తస్యైవంవదతశ్శాపంశ్రుత్వాబ్రహ్మకులాయవై। భృగుః ప్రత్య
సృజచ్ఛాపంబ్రహ్మదణ్డందురత్యయమ్ ॥ ౨౭ ॥ భృగురువాచ ॥ భవవ్రతధరాయేచయేచతాన్సనువ్రతాః। పా
షణ్డినస్తేభవేయుస్సచ్ఛాస్త్రపరిపన్థినః ॥ ౨౮ ॥ నష్టశౌచామూఢధియోజటాభస్మాస్థిధారిణః। విశన్తుశివదీక్షా

పుష్పమాత్రఫలాయాః ఆపాతరమణీయాయాఇత్యర్థః, యద్వా, పుష్పవన్మనః క్షోభకత్వాదర్థవాదాః పుష్పశబ్దేనవివక్షితాః పుష్పిణ్యాః తద్బహులాయాఇత్యర్థః -అథవా-పుష్పగన్ధవత్ క్షణమాత్రోపభోగ్యస్వర్గాదిసుఖప్రకాశికాయాః శ్రుతాయాః వేదపూర్వభాగరూపాయాః-గిరఇత్యర్థః “ యామిమాంపుష్పితాంవాచ,, మిత్యాదివత్ -మథ్నామనః క్షోభకేణ-భూరిణామధుగన్ధేన-మధుగన్ధతుల్యేనస్వర్గాదిసుఖప్రకాశకేన- ఉన్మథితః క్షోభితః ఆత్మామనః యేషాంతే హరద్విష- స్తే-సంముహ్యన్తుమోహంప్రాప్నువన్తు-నిత్యానిత్యధర్మాధర్మాదిషుసర్వత్రవిపరీతజ్ఞానాభవన్త్వితిద్వితీయశ్శాపః ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ సర్వభక్షాః-సర్వంఅవిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధం- భక్షంభక్ష్యం - యేషాంతే-హరద్విషోద్విజాః-వృత్త్యైకేవలశరీరాపత్యకళత్రాదిపోషణాయైవ, ధృతానివిద్యాతపోవ్రతానియైస్తే -విత్తదేహాదిష్వేవఆరామోరతిర్యేషాం- తేయాచకాస్సన్తోవిచరన్త్వితితృతీయశ్శాపః ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ ఏవంశపన్తంనన్దీశ్వరమాలోక్యభృగుః ప్రత్యశపదిత్యాహమైత్రేయః ॥ తస్యనన్దీశ్వరస్య - బ్రహ్మకులాయైవశాపంబ్రువతస్తత- స్తంశాపంశ్రుత్వా-భృగుః-దురత్యయందురతిక్రమం - బ్రహ్మదణ్డంబ్రహ్మదణ్డకల్పం-శాపం-ప్రత్యసృజత్ ప్రత్యదాత్ ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ తమేవాహ ॥ భవేతి॥ భవస్యరుద్రస్యవ్రతంపిశాచచర్యాదికం-తద్యేధరన్తి-యేచభవవ్రతధర్మా-ననువ్రతాః అనుసరన్తః -తేసర్వే-పాషణ్డినోవేదవిరుద్ధకర్మనిష్ఠాః-సచ్ఛాస్త్రాణాంభగవచ్ఛాస్త్రాణాంపఞ్చరాత్రాదీనాంపరిపన్థినః ప్రతికూలాః-భవేయుః ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ పాషణ్డిత్వమేవవిశదయతి ॥ నష్టశౌచాఇతి॥ నష్టశౌచాదురాచారాః మూఢధియః పరావరతత్త్వజ్ఞానరహితాః-జటాదిధారిణః-శివదీక్షాయాం “ ముద్రికాషట్కతత్త్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః। భగాసనస్థమాత్మానం ధ్యాత్వానిర్వాణమృచ్ఛతీ ,, త్యాద్యుక్తవిధశివదీక్షాయాం-ప్రవిశన్తు-యత్రదీక్షాయాం-సురాపైష్టీ-ఆసవంతాలాదిసమ్భవంమద్యం-ద్వన్ద్వైకవద్భావాత్ఏకత్వం-తత్-దైవందైవమివపూజ్యం-యే

రాత్మప్రస్థాపనతత్ప్రదేవపూజాదేశ్శైవాగమాదిష్వభిధానాదేవముక్తమ్ ॥ ౨౯ ॥ ॥ భవతామయంశాపోఽననురూప ఏవేతివదంస్తమేవ గ్రథయతి ॥ బ్రహ్మేతి ॥ యతో-యూయం-పాషండం పాషండధర్మం-ఆశ్రితాః-యత్ యస్మాచ్చ-పుంసాంవర్ణాశ్రమవతాం-సేతుంస్వర్గాపవర్గసాధనయజ్ఞోపాసనాదిప్రకాశనేనపురుషార్థప్రాపకంమర్యాదారూపంవా-విధరణం - మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽపి వత్సలతరత్వాదినావిశేషధారకం-ప్రవర్తకమితియావత్ -ఏవంభూతం-బ్రహ్మ వేదంబ్రాహ్మణాంశ్చ-పరినిన్దథపరినిన్దితవన్తః-తతోవిగర్హ్యపాషండంయాతేత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ ౩౦ ॥ ॥ వేదస్యసేతుత్వవిధరణత్వేప్రపఞ్చయతి ॥ ఏషఇతి ॥ ఏషఏవ వేదఏవ-లోకానాంవర్ణాశ్రమవతాం-శివఃసుఖకరః-పన్థాఃస్వప్రకాశ్యయజ్ఞోపాసనాదిద్వారాస్వర్గాపవర్గోపాయః-సనాతనఃఅనాదినిధనః "అనాదినిధనాహ్యేషావాగుత్సృష్టాస్వయంభువేత్యుక్తత్వాత్ ", యంవేదం-తదుక్తయజ్ఞోపాసనాదిరూపధర్మమిత్యర్థః - పూర్వేచసాత్వికాఋషయః-చకారాదపరేచ-అనుసంతస్థుఃఅనుష్ఠితవన్తః-అనేనశిష్టపరిగ్రహకథనేనశైవాగమానాంతద్వైపరీత్యమావేదితం-జనార్దనోభగవాన్-యదేవవేదాఖ్యంబ్రహ్మప్రమాణంయస్యసఃఆర్షత్వాత్ప్రత్యయః - వేదాఃప్రమాణమితివద్విధేయప్రామాణ్యాపేక్షయావా- అనేనబ్రహ్మణోఽపిశాస్త్రయోనిత్వకథనేనసర్వాపిశ్రేయస్సమ్పత్తిర్వేదాధీనేత్యుక్తం-యద్వా, యస్మిన్వేదే-జనార్దనః-ప్రమాణంమూలంకారణమితియావత్ "తస్యహవాఏతస్యమహతోభూతస్యనిశ్శ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ", ఇతిశ్రుతేః ॥ అనేనపౌరుషేయత్వకథనేనపౌరుషేయత్వప్రయుక్తభ్రమవిప్రలమ్భాదిదోషరాహిత్యసిద్ధిః , శైవాగమానాంపౌరుషేయత్వం-తత్ప్రయుక్తదోషవత్త్వంచ-సూచితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ॥ తత్తస్మాత్-పరమంనిరతిశయశ్రేయస్సాధనప్రకాశకత్వేనసర్వోత్కృష్టం, శుద్ధమ

యాంయత్రదైవంసురాసవమ్ ॥ ౨౯ ॥ బ్రహ్మచబ్రాహ్మణాంశ్చైవయద్యూయంపరినిన్దథ । సేతుంవిధరణం పుంసామతఃపాషండమాశ్రితాః ॥ ౩౦ ॥ ఏషఏవహిలోకానాంశివఃపన్థాస్సనాతనః । యంపూర్వేచానుసంతస్థుర్యత్ప్రమాణంజనార్దనః ॥ ౩౧ ॥ తద్బ్రహ్మపరమంశుద్ధంసతాంవర్త్మసనాతనమ్ । విగర్హ్యయాతపాషండందైవంవోయత్రభూతరాట్ ॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ తస్యైవంవదతశ్శాపంభృగోస్సభగవాన్భవః । నిశ్చక్రామతతఃకించిద్విమనాఇవసానుగః ॥ ౩౩ ॥ తేపివిశ్వసృజస్సత్రంసహస్రపరివత్సరమ్ । సంవిధాయమహేష్వాసయత్రేజ్యఋషభోహరిః ॥ ౩౪ ॥ ఆప్లుత్యావభృథంయత్రగఙ్గాయమునయాన్వితా । విరజేనాత్మనాసర్వేస్వంస్వంధామయయుస్తతః ॥ ౩౫ ॥ ** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః **********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సదావిద్విషతోరేవం కాలోవైధ్రియమాణయోః । జామాతుశ్శ్వశురస్యాపి సుమహానతిచక్రమే ॥ ౧ ॥ యదాభిషిక్తోదక్షస్తుబ్రహ్మణాపరమేష్ఠినా । ప్రజాపతీనాంసర్వేషామాధిపత్యేస్మయో

పౌరుషేయం, సనాతనం-సతాంవర్త్మ-బ్రహ్మవేదం, విగర్హ్యవిగర్హణాద్ధేతోరిత్యర్థః -పాషండంపాషండధర్మం-యాతప్రాప్నుత-పాషండధర్మఏవనిష్ఠావన్తోభవతేత్యర్థః -యత్రయస్మిన్పాషండే- వఃయుష్మాకం, భూతానాంతామసానాం, పతిఃరుద్ర-దైవమ్ ॥ ౩౨ ॥ ॥ అథశాపప్రతిశాపానిగమయన్ననన్తరకథాంప్రస్తౌతిమైత్రేయః ॥ హేసాధో-తస్యభృగోః, ఏవంవదతస్సతః-భగవాన్భవోరుద్రః-సానుగఃసభృత్యః - కించిద్విమనాఇవ-ఇవశబ్దేనవస్తుతస్సమదర్శిత్వాద్వైమనస్యాభావస్సూచ్యతే, తతః-యజ్ఞభూమేః-నిశ్చక్రామనిష్క్రాన్తవాన్ ॥ ౩౩ ॥ ॥ హేమహేష్వాసవిదుర యత్రయస్మిన్సత్రే -ఋషభఃపురుషోత్తమోహరి-రిజ్యఃఆరాధనీయః-తద్విశ్వసృజాంసత్రం , సహస్రపరివత్సరపర్యన్తమనుష్ఠేయం- సంవిధాయఅనుష్ఠాయ- తేపిభృగ్వాదయః ॥ ౩౪ ॥ ॥ యత్రప్రదేశే-గఙ్గా యమునయాసహ, అన్వితాయుక్తా-తత్ర-అవభృథంస్నానంఆప్లుత్యకృత్వా, తతః-స్వంస్వం, ధామస్థానం, యయుఃప్రాపుః ॥ ౩౫ ॥ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధేద్వితీయోఽధ్యాయః ************************

"దక్షోదుహితృవత్సలః । విద్వేషమకరోత్కస్మా", దితిపృష్టంవిద్వేషనిమిత్తం [illegible] జదుస్త్యజాన్సతీ", తిపృష్టంప్రాణత్యాగనిమిత్తంతత్ప్రకారశ్చోచ్యతే-తత్రప్రాణత్యాగనిమిత్తమరోద్రకయాంగారమ్భః-సచగర్వా- గర్వశ్చప్రాజాపత్యాద్యధికారా, దితివక్ష్యన్-తావద్దక్షభవయోర్విద్విషతోస్సతోర్మహాన్కాలోఽతీతఇత్యాహ ॥ సదేతి ॥ ఏవముక్తరీత్యా, సదాపిద్విషతోర్మిథోద్వేషంకుర్వతోః, జామాతుర్భవస్యశ్వశురస్యదక్షస్యచధ్రియమాణయోర్వర్తమానయోస్సతోః, సుమహాన్భూయాన్, కాలః-అతిచక్రమేవ్యతీతః ॥ ౧ ॥ ॥ గర్వనిమిత్తమాహ ॥ యదేతి ॥ పర

మేష్ఠినా చతుర్ముఖేన, బ్రహ్మణా, యదా, సర్వేషాం ప్రజాపతీనాం, మాధిపత్యే, దక్షోఽభిషిక్తః, స్తదా-తస్య-స్మయోగర్వః,
అభవత్, ఉపపద్యతేస్మ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ స్మయాచ్చారాద్రకం యాగమారేభ ఇత్యాహ॥ ఇష్ట్వేతి॥ సదక్షః, బ్రహ్మిష్ఠాన్ బ్రహ్మ
త్మకాన్, సర్వేషాం బ్రహ్మాత్మకత్వేఽపి రుద్రాదేర్బ్రహ్మణ ఆవేశావతారత్వా దతిశయేన బ్రహ్మత్వమిష్టన్ప్రత్యయేన వివక్షి
తం - రుద్రానుచరతదారాధకాభిప్రాయేణ బహువచనం - అభిభూయ పరాభావ్య - తేభ్యో యజ్ఞభాగం న దాస్యామీత్యే
వం సఙ్కల్ప్యేత్యర్థః - వాజపేయేనేష్ట్వా వాజపేయాఖ్యం యాగం కృత్వా - బృహస్పతిసవం నామ బృహస్పతిసవాఖ్యం
క్రతూత్తమ, మారేభే ఆరబ్ధవాన్ „ వాజపేయేనేష్ట్వా బృహస్పతిసవేన యజేత „ ఇతి శ్రుతేః ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ తస్మిన్ బృహస్పతి
సవే సమారబ్ధే, సర్వే బ్రహ్మర్షయః, తథా-దేవర్షయః, పితరో దేవతాశ్చ, తథా-తేషాం పత్న్యశ్చ, కృతస్వస్త్యయ
నాః కృతమఙ్గళాః, సర్వాలఙ్కారభూషితాః, సభర్తృకాశ్చాసన్-తత్రాగత్యోపవివిశురిత్యర్థః, సభర్తృకా ఇత్యనేన
భర్తృసాంనిధ్యాదానన్దాతిశయస్సూచ్యతే ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ తత్తథా-నభసి, ఖేచరాణాం ప్రజల్పతాం, పితృయజ్ఞమహోత్స
తం-శ్రుత్వా - దాక్షాయణీ సతి ॥ తత్ర-సర్వాభ్యో దిగ్భ్యః, వ్రజన్తీ - రుపదేవానాం గన్ధర్వాణాం-వరస్త్రియః వరస్త్రీః,
వాంశసోరితి యఙ్-స్వనిలయాభ్యాశే స్వగృహసమీపే, దృష్ట్వా- ఔత్సుక్యాత్పతిమభ్యభాషత ఇతి త్రయాణామన్వయః, కథం
భూతాః స్త్రియః - దృష్ట్వా, విమానాని యానాని గమనసాధనాని యాసాం తాః-స్రపేష్ఠాః ప్రియైస్సహితాః నిష్కాణి పద
కాని, కణ్ఠే యాసాం-శోభనాని వాసాంసి యాసాం, లోలాని చఞ్చలాని అక్షీణి యాసాం-మృష్టాన్యుజ్జ్వలాని-కుణ్డలాని యాసాం
తాః ❁ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ❁ హే వామశమ్భో, తే తవ-శ్వశురస్య ప్రజాపతేర్దక్షస్య, కర్తరి షష్ఠీ, యజ్ఞరూపో మహోత్సవః,

ఽభవత్ ॥ ౨ ॥ ఇష్ట్వా చ వాజపేయేన బ్రహ్మిష్ఠానభిభూయ సః। బృహస్పతిసవం నామ సమారేభే క్రతూత్త
మమ్ ॥ ౩ ॥ తస్మిన్ బ్రహ్మర్షయస్సర్వే దేవర్షిపితృదేవతాః । ఆసన్ కృతస్వస్త్యయనా స్తత్పత్న్యశ్చ సభ
ర్తృకాః॥ ౪ ॥ తదుపశ్రుత్య నభసి ఖేచరాణాం ప్రజల్పతామ్। సతీ దాక్షాయణీ దేవి పితృయజ్ఞమహోత్సవమ్॥
వ్రజన్తీస్సర్వతో దిగ్భ్య ఉపదేవవరస్త్రియః । విమానయానాస్సప్రేష్ఠా నిష్కకణ్ఠీస్సువాససః ॥ ౬ ॥ దృష్ట్వా
స్వనిలయాభ్యాశే లోలాక్షీర్మృష్టకుణ్డలాః। పతిం భూతపతిం దేవమౌత్సుక్యాదభ్యభాషత ॥ ౭ ॥ సత్యువాచ॥
ప్రజాపతేస్తే శ్వశురస్య సామ్ప్రతం నిర్యాపితో యజ్ఞమహోత్సవః కిల । వయం చ తత్రాభిసరామ వామ తేయ
ద్యర్థితాఽమీ విబుధా వ్రజన్తి హి ॥ ౮ ॥ తస్మిన్ భగిన్యో మమ భర్తృభిస్స్వకైర్ధ్రువం గమిష్యన్తి సుహృద్దిదృక్షు
వః। అహం చ తస్మిన్ భవతాఽభికామయే సహోపనీతం పరిబర్హమర్హితుమ్ ॥ ౯ ॥ తత్ర స్వసౄర్మే ననుభర్తృ
సమ్మితా మాతృష్వసౄః క్లిన్నధియం చ మాతరమ్ । ద్రక్ష్యే చిరోత్కణ్ఠమనా మహర్షిభి ✽ రున్నీయమానం
చ మృడాధ్వరధ్వజమ్ ॥ ౧౦ ॥ త్వయ్యేతదాశ్చర్యమజాత్మ మాయయా వినిర్మితం భాతి గుణత్రయాత్మకమ్ । త

సమ్ప్రతి-నిర్యాపితః-ప్రవర్తితః, తత్ర చ-విబుధా వ్రజన్తి హీత్యపారోక్ష్యం ద్యోత్యతే, యద్యర్థితా అర్థినో భావః అర్థితా,
యది వర్తత ఇత్యర్థః, తర్హి, తత్ర-వయమప్యభిసరామ అనుగచ్ఛామః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ స్వాభిప్రాయం ప్రకటయన్త్యాహ షడ్భిః ॥ త
స్మిన్ యజ్ఞమహోత్సవే-మమ భగిన్యః, స్వస్వభర్తృభిస్సహ, సుహృద్దిదృక్షవః భగినీమాతాపిత్రాదీన్ ద్రష్టుమిచ్ఛవః, ఆ
గమిష్యన్తి ధ్రువం నిశ్చయః, ఆయాం తు కిం తవ, తత్రాహం అహమపి, తస్మిన్నుత్సవే-భవతా సాకం, ఉపనీతం అస్మత్పి
త్రాదిసమర్పితం, పారిబర్హం వస్త్రాభరణాద్యుపాయన, మర్హితుం గ్రహీతుం-కామయే ఇచ్ఛామి ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ కించ-హే
మృడ-చిరాత్కణ్ఠమానా బహుకాలమౌత్సుక్యావిష్టమనాః, అహం-మే మమ, భర్తృభి-స్సమానీతాః-స్వస్సౄ భగినీః, భర్తృ
సమ్మితా ఇత్యనేన స్వస్సౄ అపి భర్త్రానురాగిత్వం సూచ్యతే, తథా-మాతృష్వసౄః మాతృభగినీః - క్లిన్నధియం స్నిగ్ధ
ర్శనాలాభేన క్లిన్నధియం ఖిన్నచిత్తాం - మయి ప్రేమార్ద్రచిత్తాం వా-మాతరం-మహర్షిభి, రున్నీయమానం ఊర్ధ్వం క్రి
యమాణం, అధ్వరధ్వజం యూపం చ-ద్రక్ష్యే ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ అహో కిం తత్రాధ్వరే ఆశ్చర్యం, యేన త్వం దిదృక్షసీత్యత్రా
హ ॥ త్వయీతి ॥ అజాత్మ మాయయా అజస్య కర్మాయత్తజన్మాదిరహితస్యాత్మనః పరమాత్మనః విష్ణోర్మాయయా సఙ్కల్పే
న, వినిర్మితం, గుణత్రయాత్మకం సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకప్రకృతిపరిణామాత్మక, మేతద్వివిధవిచిత్రసన్నివేశం, జగ-
త్త్వయి, ఆశ్చర్యం భాతి-వివిధవిచిత్రసన్నివేశజగద్దర్శనమేవ జ్ఞానినిత్వయ్యాశ్చర్యబుద్ధిజనకం-న తత ఆశ్చర్యకరం కించిత్త
త్రాస్తీత్యర్థః, జ్ఞానినో హి విచిత్రం జగద్దృష్ట్వా ఽఽశ్చర్యం ప్రాప్నువన్తీతి భావః, అత్ర అజాత్మన స్తవ మాయయా త్వ
య్యేవ వినిర్మితం జగదాశ్చర్యం భాతీత్యన్వయోఽసఙ్గతః-సద్బ్రహ్మాత్మాకాశ శివేన్ద్రాదిశబ్దానాం భాగవత్పర్యాయేన ...

కోహవై నారాయణఆసీన్నబ్రహ్మానేశాన ,, ఇతి - నారాయణరూప విశేషే పర్యవసానాత్తస్యైవ కారణత్వేన జగత స్తన్మాయయా వినిర్మితత్వాత్, యుక్తం చైతత్ ,, అనపహతపాప్మా వాఽహమస్మి , నారాయణాద్రుద్రో జాయత ,, ఇతి , కార్యత్వ కర్మవశత్వాదియుక్తస్య రుద్రస్య కారణత్వాసమ్భవాత్ , అన్యథా పూర్వాపరవిరోధాత్, తథాపి తవాశ్చర్యకరస్యాస్యస్యాభావేప్య , హం , యోషిచ్చాశ్చల్యస్వభావా , అతత్త్వవిత్ పరాపరతత్త్వమజానన్తీ , అనేన విశేషణద్వయేన స్థిరచిత్తానాం తత్త్వవిదాం చ భగవద్విభూతిత్వేన జగదవలోకనమేవాశ్చర్యజనకమితి సూచితమితి యథోక్త ఏవార్థస్సాధీయాన్ , అతో దీనాకృపణా సతి, హే భవ - మే , భవక్షితిం జన్మభూమిం , దిదృక్షే ద్రష్టుమిచ్ఛామి ॥ ౧౧ ॥ దిదృక్షామేవ కైముత్యన్యాయేన వ్యనక్తి ॥ పశ్యేతి ద్వాభ్యాం ॥ హే భవ - అన్యా అపి త్వత్పృథగ్భూతా అపి, యోషితః , వరూథశః, సఙ్ఘశః , ప్రయాన్తి , తాః పశ్య , కథం భూతాః స్త్రియః - కాన్తః ప్రియః స ఏవ సఖా యాసాం తాః , హే శితికణ్ఠ , యాసాం యోషితాం , వ్రజద్భిః , కలహంసవత్పాణ్డురైశ్శుభ్రై , ర్విమానై స్శుభస్థలం మణ్డితం భూషితమ్ ॥ ౧౨ ॥ హే సురవర్య సురశ్రేష్ఠ , పితృగేహే కౌతుకముత్సవం నిశమ్య - సుతాయాః - దేహః - కథం నేఙ్గతే ద్రష్టుం న చలతి , అథాప్యనాహూతాస్సన్తః కథం వా గమిష్యామ స్తత్రాహ ॥ సౌహృదం సుహృదో నికేతనం , తథా భర్తృదీనాం గృహాంశ్చ , నాహూతా అపి, అభియన్తి గచ్ఛన్తి సన్తః, హస్వత్వమార్షమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఉపసంహరతి ॥ తదితి ॥ హే అమర్త్యదేవ - తత్తస్మాత్ప్రసీద, ఇదం - మే వాఞ్ఛితం, కారుణికో భవాన్, కర్తుమర్హతి ॥ కారుణికత్వమేవాహ ॥ అదభ్రచక్షుషా అనల్పదయాదృష్ట్యా, త్వయా - ఆత్మనో దేహస్యార్ధే సమే అంశే - అహం, నిరూపితా ధృతా - యతోఽర్ధనారీ

ధాస్యహం యోషిదతత్త్వవిచ్చ తే దీనా దిదృక్షే భవ మే భవక్షితిమ్ ॥ ౧౧ ॥ పశ్య ప్రయాన్తీరభవాన్యయోషి తోఽప్యలంకృతాః కాన్తసఖా వరూథశః । యాసాం వ్రజద్భిశ్శితికణ్ఠ మణ్డితం నభో విమానైః కలహంసపాణ్డుభిః ॥ ౧౨ ॥ కథం సుతాయాః పితృగేహకౌతుకం నిశమ్య దేహస్సురవర్య నేఙ్గతే । అనాహుతా అప్యభియన్తి సౌహృదం భర్తుర్గురోర్దేహకృతశ్చ కేతనమ్ ॥ ౧౩ ॥ తన్మే ప్రసీదేదమమర్త్య వాఞ్ఛితం కర్తుం భవాన్కారుణికో బతార్హతి । త్వయాఽఽత్మనోఽర్ధేఽహమదభ్రచక్షుషా నిరూపితా మాఽనుగృహాణ యాచితః ॥ ౧౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం గిరిత్రః ప్రియయాఽభిభాషితః ప్రత్యభ్యధత్త ప్రహసన్సుహృత్ప్రియః । సంస్మారితో మర్మభిదః కువాగిషూన్యానాహ కో విశ్వసృజాం సమక్షతః ॥ ౧౫ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ త్వయోదితం శోభనమేవ శోభనే అనాహుతా అప్యభియన్తి బన్ధుషు । తే యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయో బలీయసానాత్మ్యమదేన మన్యునా ॥ ౧౬ ॥ విద్యాతపోవిత్తవపుర్వయఃకులైస్సతాం గుణైష్షడ్భిరసత్తమేతరైః । స్మృతౌ హతాయాం

శ్వగ ఇతి ప్రఖ్యాతోఽసి , అతో మయా యాచిత స్త్వం మామనుగృహాణ ॥ ౧౪ ॥ ఏవమాభాషితో భవః ప్రత్యభాషతేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ గిరిత్రః గిరిం కైలాసం త్రాయత ఇతి గిరిత్రః - భవః - ఏవముక్తరీత్యా - ప్రియయా సత్యా, అభిభాషితః , తస్యాః ప్రియ స్సుహృదపి - మర్మచ్ఛిదః - దక్షస్య కువాగిషూన్ కుత్సితాన్వాగ్బాణాన్ పరావాచ ఏవ ఇషవ - స్తాన్ప్రతి, సంస్మారితః స్మరణం ప్రాపితః - విచిత్రప్రేరణాత్ సరతేర్వాణిజన్తాత్కర్తరి క్తః - సంస్మరన్నిత్యర్థః, బహుః ప్రహసన్నివ - ప్రత్యభ్యధత్త ప్రత్యభాషత - కే తే కువాగిషవః, యాన్ స్మరన్ ప్రత్యభ్యధత్తేత్యత్రాహ ॥ కః దక్షః - విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనాం, సమక్షతో ఽపరోక్షం - యానాహ ,, అయం హ లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః ,, ఇత్యాదినా - ఉక్తవాన్ తాన్స్మరన్నిత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ప్రియయోక్త మనూద్య ప్రత్యుత్తరయతి భవః ॥ త్వయోదితమిత్యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ హే శోభనే, య - త్త్వయో - దితముక్తం , అనాహుతా అపి బన్ధుష్వభియన్తీతి - తచ్ఛోభనమేవ సత్యమేవ, కింతు, బలీయసా అనాత్మ్యం గేహాభిమాన - స్తత్కృతో యో మదః - తేన - మన్యునా క్రోధేన చ - తే బన్ధవో - యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయో నష్టత్వాదితాః గుణేషు సత్స్వపి దోషేష్వేవ దృష్టిర్దర్శనం యై - స్తే భవన్తి - తర్హ్యనాహూతా అప్యభియన్తీతి శోభనమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ నను విద్యాతపఆదిసమ్పన్నో దక్షః - తాదృశేష్వయి , కథముత్పాదితదోషదృష్టిస్స్యాదత ఆహ ॥ విద్యేతి ॥ సతాం సాధూనాం గుణైః, విద్యాతపఆదిభిష్షడ్భిః - అసత్తమేష్వి - తరైర్దోషరూపతాం ప్రాప్తైః, విద్యాదయ ఏవాశ్రయభేదేన గుణా దోషాశ్చ స్యు రితి భావః , స్మృతౌ హతాయాం వివేకజ్ఞానే నష్టే సతి - భృతమానదుర్దృశః - భృతః పుష్టః మానః అహం విద్వానహం తాపస ఇత్యాదిగర్వః, తేన దుష్టా దృష్టిర్యేషాం - తే భూయసాం మహత్తమానాం - తేజ - స్తథాయ

ధాస్థితం-న పశ్యన్తి, హిత్వా సత్త్వే తత్ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ॥ ౧౭ ॥ తస్మాదేతాదృశానామనవస్థితచిత్తానాం, గృహాన్-స్వజనవ్యపేక్షయా స్వజన ఇతి బుద్ధ్యా, న ప్రతియాత్ న గచ్ఛేత్-అనవస్థితాత్మత్వమేవాహ॥ యే-వక్రా కుటిలా, తయా దృష్ట్యా-వక్రధియేతి పాఠే, కుటిలబుద్ధ్యేత్యర్థః, ఆరోపితా భ్రూః క్రుధా భ్రుకుటిర్యైస్తైః, అమర్షణైః స్వాకోపైః, రక్షిభిః గృహాన్ ప్రత్యభ్యాగతాన్ పశ్యన్తి ॥ ౧౮ ॥ పశ్యన్త్వేవమథాపి సోఢ్వా గన్తవ్యమేవ బన్ధుభిస్తత్రాహ॥ తథేతి॥ అరిభిశ్శత్రుభిః, శిలీముఖైః బాణైః అర్దితాఙ్గః భిన్నాఙ్గోఽపి-తథా న వ్యథతే యథా, స్వానాం, వక్రధియాం దురుక్తిభి-ర్మర్మసు, తాడితః, దూయతా వ్యథమానేన-హృదయేన, దివానిశం- తప్యతి, దురుక్తీనాం సోఢుమశక్యత్వాన్నతద్గృహాన్ ప్రతిగన్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ మాస్తు త్వదాగమనమహమేకా వ్రజిష్యామీతి చేన్నానాదృత్యాగతాయాస్తవాపి పితృకృతః పరాభవః ప్రాప్తి ఏవేత్యాహ॥ వ్యక్తమితి యావత్సమాప్తి॥ హే సుభ్రు-యద్యపి-త్వముత్కృష్టగతేః, ఉత్కృష్టా గతిః ప్రాజాపత్యాధికారరూపా గతి-ర్యస్య-తస్య, ప్రజాపతేర్దక్షస్యాత్మజానాం దుహితౄణాం మధ్యే, ప్రియా ప్రీతివిషయాఽసీతి-మమతాజ్ఞాతా-వ్యక్తం, స్ఫుటం తథాపి, మదాశ్రయాన్మదాశ్రయణాన్మత్సమ్బన్ధాద్ధేతోస్త్వం పితు-స్సకాశాన్మానం సంమానం న లప్స్యసే, యతః, మత్సమ్బన్ధాత్కః దక్షః-పరితప్యతే శ్లిష్యతి ॥ ౨౦ ॥ నను కుతస్త్వయా దక్షస్తిరస్కృతః, యతోఽసౌ త్వాం ద్వేష్టి తత్రాహ ॥ పాపచ్యమానేనేతి ॥ పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం పూరుషో జీవః-బుద్ధిర్మహాన్, తేసాక్షాత్పశ్యన్తీతి తథా, తేషాం బ్రహ్మాత్మకత్వేన ప్రకృతిపురుషయాథాత్మ్యవిదాం-బ్రహ్మవిదామితి యావత్, తేషాం, సమృద్ధిభిః, పుణ్యకీర్త్యాదిభిః - తేషాం పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం, పదం స్థానమైశ్వర్యమధికారం వా, అధిరోఢుం ప్రాప్తుం, న సమర్థః - అత ఏవ - పాపచ్యమానేన భృశం తప్యమానేన

భృతమానదుర్దృశస్తథా న పశ్యన్తి హి ధామ భూయసామ్॥ ౧౭॥ నైతాదృశానాం స్వజనవ్యపేక్షయా గృహాన్ ప్రతీయాదనవస్థితాత్మనామ్ । యేఽభ్యాగతాన్ వక్రధియాఽభిచక్షతే హ్యారోపితభ్రూభిరమర్షణాక్షిభిః ॥ ౧౮ ॥ తథాఽరిభిర్న వ్యథతే శిలీముఖైః శేతేఽర్దితాఙ్గో హృదయేన దూయతా ।స్వానాం యథా వక్రధియాం దురుక్తిభిర్దివానిశం తప్యతి మర్మతాడితః ॥ ౧౯ ॥ వ్యక్తం త్వముత్కృష్టగతేః ప్రజాపతేః ప్రియాఽఽత్మజానామసి సుభ్రు మే మతా।అథాపి మానం న పితుః ప్రపత్స్యసే మదాశ్రయాత్కః పరితప్యతే యతః॥ పాపచ్యమానేన హృదాఽఽతురేన్ద్రియస్సమృద్ధిభిః పూరుషబుద్ధిసాక్షిణామ్ । అకల్య ఏషామధిరోఢుమఞ్జసా పదం పరం ద్వేష్టి యథాఽసురా హరిమ్ ॥ ౨౧॥ ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం విధీయతే సాధుమిథస్సు

హృదయేన, ఆతురేన్ద్రియః, దుఃఖితేన్ద్రియః, తాన్, స్వపరం కేవలం ద్వేష్టి, స్వయం మూర్ఖోఽజ్ఞో దుర్భగశ్చ మహాన్తస్సన్తోఽమలభమానస్తాన్కేవలం ద్వేష్టి, యథాసురాః హరిం ద్విషన్తి ॥ ౨౧ ॥ నను గురుభూతో దక్షస్త్వయా ప్రణామాదిభిరసత్కృతస్త్వాం ద్వేష్టి తత్రాహ ॥ ప్రత్యుద్గమేతి ॥ హే సుమధ్యమే, ప్రాజ్ఞైర్దేహాభిమానిభి-ర్మిథః - పరస్పరం, ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం ప్రత్యుత్థానప్రణామాభివాదనం, విధీయతే, మనోవాక్కాయైరితి శేషః - ప్రాజ్ఞాః సన్నిహితేతు, ప్రాజ్ఞైర్గుహాశయాయాన్తర్యామిణే, పరస్మై పురుషాయైవ-చేతసైవ విధీయతే, నతు దేహాభిమానినే కరణత్రయేణేత్యర్థః - ప్రాజ్ఞైః పరస్పరం మనసైవ విధీయతే పరిపూర్ణేతస్మిన్ కాయికవ్యాపారాద్యోగా-దిత్యర్థవర్ణనం త్వశోభనం, ప్రాజ్ఞైష్వపి మిథస్తస్య కరణత్రయేణ "వైష్ణవో వైష్ణవం దృష్ట్వా దణ్డవత్ప్రణమేద్భువి," త్యాదిభిర్విహితత్వాత్, అన్తర్యామ్యుద్దేశేన మానసికం ప్రత్యుద్గమనాదికమస్మై దేహాభిమానినే దక్షాయ విహితమేవ మయేతి భావః ॥ ౨౨ ॥ నను-కింవిశేషేణ చేతసైవ ప్రణతిర్విధీయత ఇత్యుచ్యతే, నతు మనోవాక్కాయానామన్యతమేనేత్యత్ర కారణమాహ ॥ సత్త్వమితి ॥ విశుద్ధం రజస్తమోభ్యామనభిభూతం -సత్త్వం సత్త్వప్రధానం చిత్తం, వసుదేవశబ్దితం వసుదేవశబ్దేనోచ్యత ఇత్యర్థః, విశుద్ధసత్త్వే వసుదేవశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ॥ యదితి॥ యత్ యస్మాత్- తత్ర తస్మిన్ సత్త్వే, పుమాన్వాసుదేవః-అపావృతః అపగతమాత్మావరణం యస్మాత్, సః, ఈయతే ప్రతీయతే ప్రకాశ్యత ఇతి యావత్ "తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశక, మిత్యుక్తరీత్యా వాసుదేవస్వరూపరూపాది ప్రకాశకసత్త్వప్రధానత్వాచ్చిత్తస్య ద్యోతమానత్వాద్దేవత్వం - భగవతో వాసభూతత్వాచ్చ వసుత్వమితి వసుదేవశబ్దితం సత్త్వమిత్యర్థః, తస్మింశ్చ సత్త్వాఖ్యే చిత్తే, అధోఽక్ష

౧౮॥ శ్లో॥ పా వక్రధియా.

జః - అస్మాకం తేష్వక్షేషు ఇన్ద్రియేషు జాయతే ఆవిర్భవతీత్యర్థః ఉక్తః ఇన్ద్రియాన్తరాగోచరః - కేవలపరిశుద్ధచేతస్సం గ్రాహ్యః - భగవాన్వాసుదేవః - మేమయా - నమసా విధీయతే నమస్క్రియత ఇత్యర్థః - అతశ్చైతస్మై వ భగవాన్ ప్రణమ్యత ఇతి భావః ॥ ౨౩ ॥ తస్మాత్త్వయా పితాపి దేహకృదపి - పాలకపితృత్వాదిలిప్సా వృత్త్యర్థం దేహకృదిత్యుక్తం - మ ద్విట్ మద్వేషీ - దక్షో - న నిరీక్ష్యః నిరీక్షితుమయోగ్యః - తథా - తం దక్షం - యే - అనువ్రతా - స్తేపి న నిరీక్ష్యాః - హే వరోరు - యో దక్షః - విశ్వసృడ్యజ్ఞగతం విశ్వసృజాం సత్రే గతం - అనాగసం నిరపరాధినం - మాం - దుర్వచసా దురుక్త్యా - తిరః, అ కరోత్ తిరస్కృతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ మద్వచోఽతిహాయాతిక్రమ్య - యది వ్రజిష్యసి - తర్హి - భవత్యా స్తవ, భద్రం సమ్మానం - న భవతి న భవిష్యతి - ప్రత్యుత పరాభవ ఏవ స్యాదితి భావః ॥ బన్ధుకృతపరాభవో న దుఃఖాయ భవేదితి చేత్తత్రాహ ॥ సంభా వితస్య సత్రసమ్మానితస్య, స్వజనాద్యః పరాభవః, స, సద్యో మరణాయ, కల్పతే భవతి ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచ న్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః ॥

భవోక్తిమనాదృత్యాపి సంహరన్ భవాన్యాస్స్వాభిప్రేతార్థాలాభనిమిత్తశోకం - తన్నిమిత్తం భర్తరి క్రోధం - భ ర్తారమనాదృత్యాధ్వరే గమనం - తత్ర పితృకృతపరాభవం - తన్నిమిత్తదేహత్యాగప్రకారం చాహ ॥ ఏతావదితి శఙ్కరః ॥ ఏతావదభిధాయ - ఉభయత్ర పత్న్యాస్తత్ర గమనేఽగమనే చానుజ్ఞాదానే బలాన్నివారణే వా - తచ్ఛరీరనాశం - చిన్తయన్,

మధ్యమే । ప్రాజ్ఞైః పరస్మై పురుషాయ చేతసా గుహాశయాయైవ న దేహమానినే ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం విశుద్ధం వసుదేవశబ్దితం యదీయతే తత్ర పుమానపావృతః । సత్త్వే చ తస్మిన్భగవాన్వాసుదేవో హ్యధోక్షజో మే నమసా విధీయతే ॥ ౨౩ ॥ తత్తే నిరీక్ష్యో న పితాఽపి దేహకృద్దక్షో మమ ద్విట్ తదనువ్రతాశ్చ యే । యో విశ్వసృడ్యజ్ఞగతం వరోరు మామనాగసం దుర్వచసాఽకరోత్తిరః ॥ ౨౪ ॥ యది వ్రజిష్యస్యతిహాయ మద్వచో భద్రం భవత్యా న తతో భవిష్యతి । సంభావితస్య స్వజనాత్పరాభవో యదా స సద్యో మరణాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏతావదుక్త్వా విరరామ శఙ్కరః పత్న్యఙ్గనాశం హ్యుభయత్ర చిన్తయన్ । సుహృద్దిదృక్షుః పరిశఙ్కితా భవాన్నిష్క్రామతీ నిర్విశతీ ద్విధాఽఽస సా ॥ ౧ ॥ సుహృద్దిదృక్షాప్రతిఘాతదుర్మనాః స్నేహాద్రుదత్యశ్రుకలాతివిహ్వలా । భవం భవాన్యప్రతిపూరుషం రుషా ప్రధక్ష్యతీవైక్షత జాతవేపథుః ॥ ౨ ॥ తతో వినిశ్వస్య సతీ విహాయ తం శోకేన రోషేణ చ దూయతా హృదా । పిత్రోరగాత్స్త్రైణవిమూఢధీర్గృహాన్ప్రేమ్ణాఽఽత్మనో యోఽర్ధమదాత్సతాం ప్రియః ॥ ౩ ॥ తామన్వగచ్ఛన్ద్రుతవిక్రమాం సతీమేకాం త్రినేత్రానుచరాః సహస్రశః । సపార్షదయక్షా మణిమన్మదాదయః పురో వృషేన్ద్రాస్తరసా గతవ్యథాః ॥ ౪ ॥ తాం శారికాకన్దుకదర్పణామ్బుజశ్వేతాతపత్రవ్యజనస్రగాదిభిః । గీతాయనైర్దున్దుభిశఙ్ఖవేణుభిర్వృషే

విరరామ తూష్ణీమాస, తతః - సా సతీ, సుహృద్దిదృక్షుః మాతాపిత్రాదీన్ ద్రష్టుమిచ్ఛన్తీ - నిష్క్రామతీ గృహాద్బహిర్నిర్గ చ్ఛన్తీ - పునః - భవాచ్ఛఙ్కరాత్, పరిశఙ్కితా భర్తుర్వచోఽతిహాయ గమనే కోపో హానిస్స్యాదితి పరిశఙ్కితా చ - తదా, ద్విధా, ఆస బభూవ ॥ ౧ ॥ సుహృదాం దిదృక్షాయాః ద్రష్టుమిచ్ఛాయాః - యః ప్రతిఘాతః నిరోధః, తేన, దుర్మనాః దుఃఖిత చిత్తా, బన్ధుషు స్నేహాద్రుదన్తీ - అశ్రుకణాం కలాభిః లేశైః - అతివిహ్వలా వ్యాకులా - భవానీ సతీ, అప్రతిపూరుషం సమదర్శిత్వే న ప్రతిపక్షరహితం - భవం రుద్రం, రుషా - జాతవేపథుః ఉత్పన్నశరీరకమ్పా, ప్రధక్ష్యతీవ భస్మీకుర్వతీవ ఐక్షత అప శ్యత్ ॥ ౨ ॥ తదా తతః, సతీ, వినిశ్వస్య దీర్ఘం నిశ్వాసం విధాయ - సతాం జిజ్ఞాసూనాం - ప్రియో యశ్చ - ప్రేమ్ణా - ఆత్మ నో దేహస్యార్ధమదాద్దత్తవాన్ అనేన త్యాగానర్హత్వముక్తం తం రుద్రం - విహాయ, స్త్రైణం స్త్రీభావః - తేన - విమూఢ ధీః నష్టమతిః - శోకేన బన్ధుదర్శనాసమ్భావనానిమిత్తశోకేన - రోషేణ దిదృక్షాప్రతిఘాతనిమిత్తక్రోధేన - పునర్దూయతా భర్తృవచోఽతిక్రమనిమిత్తానర్థసమ్భావనాపరితప్తేన హృదయేన చ పిత్రోర్గృహాన్ ప్రత్యగాత్ ॥ ౩ ॥ ద్రుతవిక్ర మాం శీఘ్రం పాదవిక్షేపానకుర్వతీం - ఏకామసహాయాం - తాం సతీం - త్రినేత్రానుచరాః - సహస్రశోఽనుయయుః ॥ ఏత దేవ ప్రపఞ్చయతి సార్ధేన ॥ పార్షదైర్యక్షైశ్చ సహితాః, మణిమాన్ మదశ్చాదిర్యేషాం తే, పురః పురతః వృషేన్ద్రో యే షాం - తే - తరసా బలేన - గతవ్యథాః నిర్భయాః, యద్వా - ఆగతవ్యథా ఇతి చ్ఛేదః, రుద్రగమనాభావాదగతవ్యథాః - సభ యాః ॥ ౪ ॥ తరసా బలాత్ - తాం సతీం - వృషేన్ద్రమారోప్య నన్దీశ్వరే ఉపవేశ్య - శారికాదిభిః క్రీడోపకరణైః - శారికా-

పరనసిపు ః పక్షివిశేషః, శ్వేతాతపత్రాదిభిః రాజచిహ్నైశ్చ-విటఙ్కితాః అలఙ్కృతాః-యయుః ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఆసమన్తాద్బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ- ఊర్జితం వ్యాప్తం - యజ్ఞసమ్బన్ధి వైశసం విశసనం-యస్మిన్-తత్-బ్రహ్మఘోషోర్జితం పతద్యజ్ఞవైశసం చేతికర్మధారయః- విప్రర్షిభిః బ్రహ్మర్షిభి-ర్జుష్టం సేవితం-తథా-విబుధైర్దేవైశ్చ-సర్వతో జుష్టం-మృగాదిభిః-నిసృష్టాని నిర్మితాని-భాణ్డాని పాత్రాణి-యస్మిన్-యజనం యాగస్థానం - సమావిశత్ ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ తత్రాగతాం-తాం సతీం - జననీం స్వస్రూః - ఋతే వినా- కశ్చన కోపి-నాద్రియత్ -నాదృతవాన్-కుతః-యజ్ఞకృతో దక్షాద్భయం-భయం-తస్మాత్- తత్ర హేతుః, తేన-విమానితాం అవమానితాం-తాస్తు సోదరాః- ప్రేమాశ్రుభిర్నిరుద్ధః కణ్ఠో యాసాం, తథాభూతాః తాం ముదా పరిషస్వజుః ఆలిఙ్గితవత్యః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ మాత్రా - మాతృష్వసృభిః-మాతృభగినీభిశ్చ-సౌదర్యసమ్ప్రశ్నసమస్తవార్తయా - సోదరీణాం భగినీనాం చ సమ్బన్ధీ-యః - కుశలప్రశ్నాదిః-తత్పూర్వయా సమస్తవార్తయా సకలవృత్తాన్తేన సహ-సమర్థవార్తయేతి పాఠే-సౌదర్యేణ సోదరత్వేన - భగినీనాం యస్సంప్రశ్నః - తత్ర సమర్థా యోగ్యా- యా వార్తా-తయా - సాదరం ఆదరేణ సహితం యథా తథా - దత్తాం సపర్యాం పూజాం -ముత్సృష్టమాసనం చ-సతీ-నాదత్త నస్వీకృతవతీ-తత్ర హేతుః-పిత్రా దక్షేణ- అప్రతినన్దితా అనాదృతా ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ అరుద్రభాగం న విద్యతే రుద్రస్య భాగో యస్మిన్-తమధ్వరం యాగం విభౌ, దేవే రుద్రే-పిత్రా దక్షేణ-కృతం హేళనం, అపరాధం చాహ్వానాద్యకరణాత్ అవేక్ష్య, తథా, స్వయం, యజ్ఞసదసి-పిత్రా-అనాదృతా చ-రుషా-లోకాన్-ధక్ష్యతీ భస్మీకుర్వాణేవ-చుకోప క్రుద్ధవతీ ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ సాసతీదే

న్ద్రమారోప్య విటఙ్కితా యయుః ॥ ౫ ॥ ఆబ్రహ్మఘోషోర్జితయజ్ఞవైశసం విప్రర్షిజుష్టం విబుధైశ్చ సర్వశః। మృద్దార్వయఃకాఞ్చనదర్భచర్మభిర్నిసృష్టభాణ్డం యజనం సమావిశత్ ॥ ౬ ॥ తామాగతాం తత్ర న కశ్చనాద్రియద్విమానితాం యజ్ఞకృతో భయాజ్జనః। ఋతే స్వసౄర్వై జననీం చ సోదరాః ప్రేమాశ్రుకణ్ఠ్యః పరిషస్వజుర్ముదా ॥ ౭ ॥ సౌదర్యసమ్ప్రశ్న ❀ సమస్తవార్తయా మాత్రా చ మాతృష్వసృభిశ్చ సాదరమ్। దత్తాం సపర్యాం వరమాసనం చ సా నాదత్త పిత్రాఽప్రతినన్దితా సతీ ॥ ౮ ॥ అరుద్రభాగం తమవేక్ష్య చాధ్వరం పిత్రా చ దేవే కృతహేళనం విభౌ। అనాదృతా యజ్ఞసదస్యధీశ్వరీ చుకోప లోకానివ ధక్ష్యతీ రుషా ॥ ౯ ॥ జగర్హ ❀ సాఽమర్షవిపన్నయా గిరా శివద్విషం ధూమపథశ్రమస్మయమ్। స్వతేజసా భూతగణాన్ సముత్థితాన్ నిగృహ్య దేవీ జగతోఽభిశృణ్వతః ॥ ౧౦ ॥ దేవ్యువాచ॥ న యస్య లోకేఽస్త్యతిశాయనః ప్రియస్తథాఽప్రియో దేహభృతాం ప్రియాత్మనః। తస్మిన్ సమస్తాత్మని ముక్తవైరకే ❀ ఋతే భవన్తం కతమః ప్రతీపయేత్ ॥ ౧౧ ॥ దోషాన్ పరేషాం హి ❀ గుణేషు సాధవో గృహ్ణన్తి కేచిన్న భవాదృశా ద్విజ। గుణాంశ్చ ఫల్గూన్ బ

వీ-అమర్షవిపన్నయా - అమర్షేణ కోపేన-విపన్నయా అవ్యక్తయా, గిరా వాచా, రుగ్ణావహేళనాదినా-సముత్థితాన్ దక్షం హన్తుముద్యతాన్-భూతగణాన్ మణిమద్వాదీన్ - స్వతేజసా స్వబలేన-నిగృహ్య నివార్య-ధూమపథశ్రమస్మయం-ధూమపథేషు ధూమాదిమార్గప్రదకర్మసు - పరిశ్రమోత్థగర్వం - శివం ద్వేష్టీతి శివద్విట్-తం దక్షం-జగర్హ నిన్దితవతీ-నిన్దావాక్యాన్యుక్తవతీత్యర్థః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ తాన్యేవాహ॥ న యస్యేతి త్రయోదశభిః॥ ప్రియాత్మనః-ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మా పరమపురుషో- యస్య సః "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి గీతత్వాత్ -యస్య రుద్రస్య-లోకే భువనే- దేహభృతాం మధ్యే, అతిశాయనః అతిశయితః, ప్రియః ప్రీతివిషయః-తథాఽప్రియో వా-నాస్తి, సర్వాన్తరాత్మానం పరమాత్మానమేవ నిరతిశయప్రీతిరూపాపన్నయా భక్త్యా భజతస్తస్య సర్వం బ్రహ్మాత్మకతయాఽనుసన్దధతః ప్రియాదివిభాగో నాస్తీత్యర్థః - తస్మిన్-ముక్తవైరకే - సర్వభూతసుహృది-సమస్తాత్మని సమస్తస్యాత్మా ఆత్మవత్ప్రియః-తస్మిన్-యద్వా - సమస్తే ఆత్మా బ్రహ్మపూర్ణమితి చిత్తం యస్య - తస్మిన్ "తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదేఽహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిర్విప్రః" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తవిధయా సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సర్వాత్మకత్వేన స్వస్మిన్ సాక్షాత్కుర్వతీతి వాఽర్థః॥ యోఽహం శరీరకః పరమాత్మా స ఏవ మన్వాదిశరీరక ఇతి శ్రుత్యర్థః - యద్వా-బ్రహ్మణ ఆవేశావతారత్వాద్రుద్రే బ్రహ్మదృష్ట్యా వేదముక్తం సర్వాత్మనీతి-అస్మిన్ పక్షే వక్ష్యమాణతత్పురుషస్సఙ్గతః - ఏవం విధే రుద్రే-భవన్తం వినా - కతమః కో వా, ప్రతిపయేత్ ప్రాతికూల్యమాచరేత్ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ ఏవం బ్రహ్మవిదగ్రేసరస్య రుద్రస్య ప్రతిపావిషయత్వముక్తం, అథైతస్మిన్నాథే బ్రహ్మవిదికృతాపరాధాద్దుర్జనాత్త్వత్త ఉత్పన్నమిదం శరీరం త్యక్ష్యామీతి వక్ష్యన్తీ ప్రథమం సాధ్వ

సాధులోకౌ విభజతి ॥ దోషానితి ॥ హే ద్విజ పితృశబ్దేనాసమ్బోధనం తదధిక్షేపాయ - భవాదృశాః కేచిత్త్వాదృశా దుర్జనాః - పరేషాం స్వాపేక్షయా అన్యేషాం - గుణేషు సత్స్వపి - దోషానేవ గృహ్ణన్తి తానేవోద్ఘాటయన్తి న తు గుణాం - స్తైరసాధవ ఇత్యర్థః - యే పునః ముదారాదయః - దోషాన్న గృహ్ణన్తి - కింతు - ఫల్గూనపి అల్పానపి - గుణానేవ - బహులీకరిష్ణవః వితనోతుమిచ్ఛవో - భవన్తి - తే మహత్తమాః - గుణేషు సాధవ ఇతి పాఠే - యే సాధవః - ఫల్గూనపి గుణాన్బహులీకరిష్ణవః - తే మహత్తమా ఇత్యన్వయః - తేషు చ మహత్తమేషు చ - భవాన్ - అఘం అపరాధం - అవిదత్ లబ్ధవాన్కృతవానిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ అసతాం త్వాదృశానామిదం మహత్స్వపచరణం యుక్తమేవేత్యాహ ॥ నాశ్చర్యమితి ॥ కుణపాత్మవాదిషు కుణపం శవప్రాయం శరీరమేవాత్మేతి యే వదన్తి - తేషు - భవాదృశేష్వసత్సు - సర్వదా - సేర్ష్యం ఈర్ష్యా అక్షమా - సేర్ష్యం యథా భవతి తథా - మహద్వినిన్దా మహత్తమవిషయనిన్దేతి యత్ - తదాశ్చర్యం న భవతి - ప్రత్యుత - మహాపూరుషపాదపాంసుభిః మహాపూరుషా మహత్తమా - స్తేషాం అఙ్ఘ్రిరజోభిః - నిరస్తం తేజః ప్రభావో - యేషాం - తేషు త్వాదృశేషు - తదేవ మహద్వినిన్దనమేవ - శోభనం ఉచితం - యద్యపి మహాన్తస్స్వనిన్దాం సహన్తే - తథాపి - తత్పాదరేణవస్తదసహమానాస్తేషాం తేజో నిరస్యన్తి - అతోఽసత్సు మహద్వినిన్దనమేవోచితమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ కోఽసావపచారో మహత్సు మయా కృత ఇత్యత్రాహ ॥ యదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ యస్య రుద్రస్య - ద్వ్యక్షరం శివ ఇత్యక్షరద్వయాత్మకం - నామ నామధేయం - ప్రసఙ్గాదపి - సకృ - ద్గిరా వాగిన్ద్రియేణ - ఈరితముచ్చారితం - నృణాం - అఘం పాపం, ఆశు ప్రాక్ - హరతి నివర్తయతి - సతామపి నామోచ్చారణాదర్భగవన్నామవదఘనివర్తకత్వాదితి భావః - అలఙ్ఘ్యమనతిక్రమణీయం శాసనం ఆజ్ఞా - యస్య - తం శివ - మశివోఽమఙ్గళో - భవాన్ - ద్వేష్టి - అహో కష్టం - అమఙ్గళో ద్వేష్టీత్యనేన తద్ద్వేషాద్భవతోఽమఙ్గళమన్తరభావీతి భావః ॥ ౧౪ ॥ కించ - బ్రహ్మరసాసవార్థిభిః -

బహులీకరిష్ణవో మహత్తమాస్తేష్వవిదద్భవానఘమ్ ॥ ౧౨ ॥ నాశ్చర్యమేతద్యదసత్సు సర్వదా మహద్వినిన్దా కుణపాత్మవాదిషు । సేర్ష్యం మహాపూరుషపాదపాంసుభిర్నిరస్తతేజస్సు తదేవ శోభనమ్ ॥ ౧౩ ॥ యద్ద్వ్యక్షరం నామ గిరేరితం నృణాం సకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశు హన్తి తత్ । పవిత్రకీర్తిం తమలఙ్ఘ్యశాసనం భవానహో ద్వేష్టి శివం శివేతరః ॥ ౧౪ ॥ యత్పాదపద్మం మహతాం మనోఽళిభిర్నిషేవితం బ్రహ్మరసాసవార్థిభిః । లోకస్య యద్వర్షతి చాశిషోఽర్థినస్తస్మై భవాన్ద్రుహ్యతి విశ్వబన్ధవే ॥ ౧౫ ॥ కిం వా శివాఖ్యమశివం న విదుస్త్వదన్యే బ్రహ్మాదయస్తమవకీర్య జటాః శ్మశానే । తన్మాల్యభస్మనృకపాల్యవసత్పిశాచైర్యే మూర్ధభిర్దధతి తచ్చర

బ్రహ్మరసో బ్రహ్మానన్ద - స్స ఏవాసవో మకరన్ద - స్తదర్థిభిర్బ్రహ్మానన్దానుభవమధులిప్సుభిః - మహతాం మనాంస్యేవాళయో భృఙ్గా - స్తై - ర్యస్య రుద్రస్య - పాదపద్మం - నిషేవితం “ఈశ్వరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛే” దితి జ్ఞానప్రదత్వాదితి భావః - కీదృశం తత్పాదపద్మం యన్నిషేవితం తత్రాహ ॥ యత్పాదపద్మం, అర్థినో లోకస్య యాచమానస్య జనస్య - ఆశిషోఽభీష్టాని - వర్షతి దదాతి - తస్మై - విశ్వబన్ధవే విశ్వానుకూలాయ - భవాన్ - ద్రుహ్యతి అపకరోతి - క్రుధద్రుహేతి చతుర్థీ ॥ ౧౫ ॥ నన్వమఙ్గళాచారత్వాత్తన్నాశమైవ న స్మర్తవ్యమిత్యత్రాహ ॥ కింవేతి ॥ యో రుద్రం - శ్మశానే జటాః - అవకీర్య విక్షిప్య - తన్మాల్యభస్మనృకపాలీ శ్మశానమాల్యభస్మ నరకపాలవా - న్పిశాచైస్సహ - అవసత్ - త - మేవ - మశివమమఙ్గళాచారం - రుద్రం - తచ్చరణావసృష్టం - రజ ఇత్యధ్యాహారః యే బ్రహ్మాదయో - మూర్ధభిశ్శిరోభిః - దధతి - ధారయన్తి - తే, త్వదన్యే త్వత్తోఽన్యే - బ్రహ్మాదయః మరీచ్యాదినవబ్రహ్మప్రభృతయః - యద్వా - అతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః, అన్యథా “అజం లోకగురుం నత్వా” ఇత్యాదిపూర్వాపరవిరోధాత్ - శివాఖ్యం శివ ఇతి - ఆఖ్యా నామ - యస్య తథాభూతం - న విదుః కిం విదురేవేత్యర్థః - అమఙ్గళాచారస్త్వనుకరణమాత్రమితి భావః - నను పరస్య బ్రహ్మణో విష్ణోస్సర్వోత్తమత్వజగత్కారణత్వోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వాదిప్రతిపాదకవేదాన్తార్థోపబృంహణపరేఽస్మిన్పురాణే నమ హ్యేతత్ర తత్ర రుద్రాదిజీవవిశేషస్య కార్యత్వకర్మవశ్యత్వాదీన్ప్రతిపాద్య పున “స్సమస్తాత్మనిముక్తవైరకే - బ్రహ్మాదయో యే మూర్ధభిర్దధతి తచ్చరణావసృష్టం। నాహం న యజ్ఞో న చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ తత్త్వం - విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా, త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః । విశ్వం సృజసి పాస్యత్సి క్రీడన్నూర్ణపటో యథా ॥ అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కారణం పరం । త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భిదాం ॥ సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాన్తిమధిగచ్ఛతీ” త్యాదిషు భవాన్ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదివచనేషు సర్వోత్తమత్వజగత్కారణత్వోపాస్యత్వాదీన్ విరుద్ధాన్ప్రతిపాదయన్ భగవాన్పారాశర్యః కథం విశ్వాసనీయ ఇతి చేన్న - అత్ర పురాణే పరస్పరవిరుద్ధార్థ

౧౨ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ గుణేషు సాధవో.

కథనం న క్వాప్యస్తి। క్వచిత్ప్రతీయమానమపి దేవతాన్తరస్యోత్తమత్వకారణత్వోపాస్యత్వాదికం ప్రదర్శనాధికరణన్యాయేన రుద్రాదిశరీరకపరమాత్మాభిప్రాయకం । రుద్రాదేర్భగవదావేశావతారత్వాద్వా భగవద్దృష్ట్యోపపన్నమేతత్-అథవా యథావస్థితభూతపూర్వవృత్తాన్తస్యైవాస్మిన్పురాణే కథనాత్తత్రతత్రకథాసు భవానీప్రభృతిభిర్యాని వాక్యాన్యభిహితాని-తేషామేవాత్ర నిబద్ధత్వాత్-తత్ర భవాన్యాదివాక్యానాం పతిపారార్థ్య బ్రహ్మాత్మకత్వప్రశంసాత్మకత్వాదితాత్పర్యవిశేషప్రవృత్తత్వాన్న పారాశర్యేణ విరుద్ధమభిహితం-నన్వేవమపి బ్రహ్మాత్మకత్వేనాపి రుద్రాద్యుపాసనం కర్తవ్యమితి॥ యద్ద్వ్యక్షరం నామ గిరేరితం నృణాం సకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశు హన్తి॥ పవిత్రకీర్తిం-యమూర్ధభిర్దధతి తచ్చరణావసృష్టమిత్యాది వచనేభ్యః ప్రతీయతే-క్వచిత్క్వచిత్సాత్త్వికతన్త్రే॥ నాన్యం దేవం నమస్కుర్యాన్నాన్యం దేవం నిరీక్షయేత్। నాన్యం ప్రసాదమారోహేన్నాన్యదాయతనం విశే॥ దిత్యాభిర్దేవతాన్తరవన్దనాది ప్రతిషేధః-తథా తద్భక్తైస్సహదర్శనసమానాసన సంస్పర్శ సహసమ్భాషణదృష్టిభుక్త్యాదయః ప్రతిషిద్ధాః, ప్రత్యుత-దేవతాన్తరతద్భక్తాదయస్తత్రతత్ర నిన్ద్యన్తే-అతః-సాత్త్వతైతత్పురాణయోర్విరోధః-మైవం-బ్రహ్మోపాసనం హి ద్వివిధం-స[illegible]చేతి॥ తత్ర సద్వారకోపాసనం నామ రజస్తమః ప్రకృతి బ్రహ్మరుద్రాదిజీవశరీరకపరమాత్మోపాసనం-అద్వారకం తు-శుద్ధసత్త్వమయస్వేచ్ఛోపాత్తదివ్యమఙ్గలవిగ్రహవిశిష్టస్య నిరస్తనిఖిలదోషస్యానన్తకల్యాణగుణాకరస్య శ్రియః ప్రత్యురాగరాయణస్యోపాసకరుచ్యనుసారేణ వాసుదేవసఙ్కర్షణ రామకృష్ణాదివ్యూహవిభవాదిభేదేనోపాసనం-తత్రాద్యముపాసనం తత్తత్ఫలలిప్సుభిః కార్యం-ద్వితీయం తు ముముక్షుభిః కామిభిశ్చ-ఏతచ్చ సర్వం భగవతా గీతాచార్యేణైవాభిహితం॥ యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి॥ త్యాదినా-అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మామిత్యాదినా-దేవాన్దేవయజో యాన్తి॥ త్యాదినా చ-అత్రాప్యుపక్రమే ప్రథమస్కన్ధేఽభిహితం॥ రజస్తమః ప్రకృతయస్సమశీలాన్భజన్తి వై। పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజే

ణావసృష్టమ్ ॥ ౧౬ ॥ కర్ణౌ పిధాయ నిరియాద్యదకల్ప ఈశే ధర్మావితర్యసృణిభిర్నృభిరస్యమానే । ఛిన్ద్యాత్ప్రసహ్య రుశతీమసతీం ప్రభుశ్చేజ్జిహ్వామసూనపి తతో విసృజేత్స ధర్మః ॥ ౧౭ ॥ అతస్తవోత్పన్నమిదం కలేబరం న ధారయిష్యే శితికణ్ఠగర్హిణః । జగ్ధస్య మోహాద్ధి విశుద్ధిమన్ధసో జుగుప్సితస్యోద్ధరణం ప్రచక్షతే ॥ ౧౮ ॥ న వేదవాదాననువర్తతే మతిః స్వ ఏవ లోకే రమతో మహామునేః । యథా గతిర్దేవమనుష్యయోః పృథక్స్వ ఏవ ధర్మే న

ప్సవః॥ శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యుః॥ రితి, తథా ద్వితీయే॥ అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః। తీవ్రేణ భక్తి[illegible]తేచ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః। ఏకమేవ హరేస్తస్య కారణం పాదసేవన॥ మితి, ఏవం స్థితే ద్వివిధయాప్యుపాసనయా అవ్యభిచారణైవ భవితవ్యమితి ముముక్షుయా భజతాం స్వోపాస్యాద్దేవతాన్తరవైభవాదిదర్శనేన నమస్కారాదికరణేన చ స్వదేవతాభక్తిర్వ్యభిచరితా స్యాదితి సత్త్వధామముముక్షూణాం దేవతాన్తరభజనం నిషిధ్యతే-సర్వదేవతానాం బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసన్ధానం త్వవిరుద్ధమేవేతి-న సాత్త్వతైతత్పురాణయోర్విరోధః-దేవతాన్తరతద్భక్తాదినిన్దా తు॥ నహి నిన్దా నిన్ద్యం నిన్దితుం ప్రవృత్తా కింతు నిన్ద్యాదితరత్ స్తోతు॥ మితి న్యాయేన న్యాయేనోపపన్నేత్యవగన్తవ్యమ్ ॥ ౧౬ ॥ భవతు బహుధా భవో మయాఽభిమాతస్తథాపి కిం భవత్యా భవితవ్యమిత్యత్రాహ॥ కర్ణావితి ద్వాభ్యాం॥ ధర్మావితరి ధర్మరక్షకే, ఈశే ఈశ్వరాంశభూతే మహత్తమే అసృణిభిః నిరఙ్కుశైః అనివారితైః-నృభిర్దుర్జనైః-అస్యమానే అధిక్షిప్యమాణే సతి-యద్యధిక్షేపం శృణ్వన్ సుజనః, అకల్పః అసమర్థః-స్యాత్-తర్హి-కర్ణౌ శ్రోత్రే-ఆచ్ఛాద్య, తతో నిరియాత్ నిర్గచ్ఛేత్, యది ప్రభుస్సమర్థశ్చేత్, రుశతీం గుప్తాం, జిహ్వాం, ప్రసహ్య బలాత్-ఛిన్ద్యాత్-తతస్స్వయమప్యసూన్ విసృజేదితి యత్స ధర్మః ॥ ౧౭ ॥ అత శ్శితికణ్ఠగర్హిణః శఙ్కరద్వేషిణః, తవ-అపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ-ఉత్పన్నం-మమ మదీయం-కలేబరం న ధారయిష్యే, ప్రమాదాదాపన్నస్యాపవిత్రస్య త్యాగం వినా న [illegible]స్తీత్యాహ॥ మోహాత్, జగ్ధస్య భక్షితస్య-జుగుప్సితస్య దుష్టస్యాన్ధసః అన్నస్యోద్గిరణం వమనమేవ-పునర్విశుద్ధిం, ప్రచక్షతే కథయన్తి ॥ ౧౮ ॥ నను వృథాకిమేవమాగ్రహ్ణాసి- యతోఽస్మాకం జ్ఞాతిర్లోకే-లోక్యతే పరిశుద్ధమనసా దృశ్యత ఇతి లోకః బ్రహ్మ-తస్మిన్ రమమాణస్య-మహామునేరుద్రస్య, మతిః-వేదవాదాన్॥ అ వామసోమమమృతా అభూమ॥ ఇత్యాదీన్కర్మప్రరోచకానర్థవాదాన్నానువర్తతే తేషు నాసక్తా భవతి-నివృత్తిమార్గనిష్ఠస్య ప్రవృత్తిమార్గైరుచిరుత్పద్యత ఇతి తస్య వైదికప్రధాన

నువర్తనమితి భావః- అనయోః ప్రవృత్తినివృత్తిధర్మనిష్ఠయోరాచారః పృథగేవ దృశ్యతే- యథా- దేవమనుష్యయో- ర్గతిః - పృథగేవ- దేవానాం గతిరాకాశ ఏవ- మనుష్యాణాం గతిః పృథివ్యామేవ- తద్వత్ - అథాపి భవానేవ శ్రేష్ఠః తథాప్యుత్కృష్టః - స్వకీయే ధర్మే స్థితో వర్తమానః- పరం నికృష్టం- న దూషయేన్నాధిక్షిపే- దితి యత్ - స ఏవ ధర్మః ॥౧౯॥ ✱ ప్రవృత్తిధర్మమపి వైదికత్వావిశేషాత్ త్వయా మితనానువర్తతే భవ ఇత్యత్రాహ ॥ కర్మేతి ॥ ప్రవృత్తం స్వర్గాదిఫలోద్దేశేన ప్రవృత్తం- కర్మ తథా- నివృత్తం ఫలకామనాతో నివృత్తం చ కర్మ- ఉభయలిఙ్గం ఫలాభిసన్ధిసహితత్వాసహితత్వాభ్యాం చిహ్నాభ్యాం యుక్తం- యథా భవతి తథా వేదే- వివిచ్య- ఆశ్రితం ,, స్వర్గకామో యజేత- శాన్తో దాన్త ఉపరతః- తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేన, ధర్మేణ పాపమపనుదతి,, త్యాది- వేదే అస్మాభిర్యేణ యద్యపి విహితం - తథాపి తద్ద్వయం ప్రవృత్తినివృత్తిభేదేన ద్వివిధం కర్మ యాగపద్యేన ఏకకర్త్రైకస్మిన్నధికారిణి విరోధి పరస్పరవిరుద్ధం - అతో - బ్రహ్మణి బ్రహ్మజ్ఞానే కర్మ ప్రవృత్తం నివృత్తం చోభయం కర్మ- నర్ఛతి న ప్రాప్నోతి, సాధనతామితి శేషః, కేవలం నివృత్తం కర్మైవ జ్ఞానమార్గానుగుణం న తూభయమిత్యర్థః, నివృత్తం కర్మ శివేనాపి క్రియత ఇతి భావః ✱ ॥ ౨౦ ॥ ✱ యత ఏవోభయవిధం కర్మాధికారిభేదేన వ్యవస్థితమత ఏవాస్మదనుష్ఠితనివృత్తిధర్మసాధ్యా అణిమాదయస్సిద్ధయః ప్రవృత్తిధర్మపరాయణానాం భవతాం న సన్తీత్యాహ ॥ హే పితః, అస్మదాశ్రితాః అస్మాభిరాశ్రితాః పరిగృహీతా ఇత్యర్థః, పదవ్యః అణిమాదయస్సిద్ధయః, వః యుష్మాకం, మా- న సన్తీత్యర్థః, తర్హ్యస్మాకం సిద్ధయో రుద్రస్య న సన్తీతి చేత్తత్రాహ ॥ యా భవదీయాః స్వర్గాదిపదవ్యః, తాః, అనుధూమవర్త్మభిః ధూమాదిమార్గప్రదయజ్ఞాదికర్మానుయాయిభిః, కదన్నతృప్తైర్యజ్ఞే మేనకుత్సితాన్నేన తృప్తైః, రసు

పరం క్షిపేత్ స్థితః ॥౧౯॥ కర్మ ప్రవృత్తం చ నివృత్తమప్యృతం వేదే వివిచ్యోభయలిఙ్గమాశ్రితమ్ । విరోధి తద్
యౌగపద్యైకకర్తరి ద్వయం తథా బ్రహ్మణి కర్మ నర్ఛతి ॥ ౨౦ ॥ మా వః పదవ్యః పితరస్మదాస్థితా యా యజ్ఞశా
లాస్వనుధూమవర్త్మభిః । కదన్నతృప్తైరసుభృద్భిరీడితా అవ్యక్తలిఙ్గా అవధూతసేవితాః ॥ ౨౧ ॥ నైతేన దే
హేన హరే కృతాగసో దేహోద్భవేనాలమలం కుజన్మనా । వ్రీడా మమాభూత్కుజనప్రసఙ్గతస్తజ్జన్మ ధి
గ్యో మహతామవద్యకృత్ ॥ ౨౨ ॥ గోత్రం త్వదీయం భగవాన్వృషధ్వజో దాక్షాయణీత్యాహ యదా సుదు
ర్మనాః । వ్యపేతనర్మస్మితమాశు తద్ధ్యహం వ్యుత్స్రక్ష్య ఏతత్కుణపం త్వదఙ్గజమ్ ॥ ౨౩ ॥ మైత్రేయ ఉవా
చ ॥ ఇత్యధ్వరే దక్షమనూద్య శత్రుహన్ క్షితావుదీచీం నిషసాద శాన్తవాక్ । స్పృష్ట్వా జలం పీతదుకూలసంవృ
తా నిమీల్య దృగ్యోగపథం సమావిశత్ ॥ ౨౪ ॥ కృత్వా సమానావనిలౌ జితాసనా సోదానముత్థాప్య చ నాభి

భృద్భిః ప్రాణిభిః, యజ్ఞశాలాస్వీడితాః స్తుతాః, అస్మదాస్థితాస్తు పదవ్యః, అవ్యక్తలిఙ్గా దురవగమచిహ్నైః దుర్విభావ్యాః, అవధూతైర్నిరస్తనిఖిలజరామరణాదిసాంసారికధర్మైః, సేవితాః పరిగృహీతాః, అతః ఫలతో ఽనుష్ఠానతశ్చ మహదేవ వైలక్షణ్యం ప్రవృత్తినివృత్తధర్మయోరితి న మహత్తమానాం ప్రవృత్తిధర్మైరుచిరుత్పద్యత ఇతి భావః ✱ ॥౨౧॥ ✱ కిం బహునోక్తేన స్వదేహం త్యక్ష్యామ్యేవేత్యాహ ॥ నైతేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ హరేరుద్రే కృతాగసః కృతాపరాధస్య- తవ- దేహోద్భవేన దేహాదుత్పన్నేన ఆర్షత్వాత్సాపేక్షస్యాపి సమాసః, నిత్యసాపేక్షత్వాద్వా, ఏతేన కుజన్మనా మదీయేన కుత్సితేన దేహేన- న- న ప్రయోజనం- కిన్తు, అలమలం నను శ్లాఘ్యమిమం దేహం కథం త్యక్ష్యసీత్యత్రాహ ॥ కుజనస్య తవ ప్రసఙ్గాత్సంబన్ధాన్మమ- వ్రీడా లజ్జా- అభూత్ - అతో- మహతా- మవద్యకృద్విప్రియకర్తా దేహః, తస్మాద్యజ్జన్మ -తద్ధిక్ నిన్దితం- త్వత్సంబన్ధాదశ్లాఘ్యమిత్యర్థః ✱ ॥౨౨॥ ✱ కిఞ్చ వృషభధ్వజో రుద్రః- పరిహాసాదిషు నర్మోక్తిషు- మాం- దాక్షాయణీతి సమ్బోధయన్, త్వత్సమ్బన్ధబోధకం- గోత్రం నామ యదా, ఆహ గృహ్ణాతి- తదా ఽహం, వ్యపేతనర్మస్మితం, వ్యపేతం అపగతం- నర్మ పరిహాసః, స్మితం చ- యథా భవత్యేవం సుదుర్మనాః అతిదుఃఖచిత్తా, భవామి, తత్తస్మాత్, హి నిశ్చితం - ఏతత్కుణపప్రాయం త్వదఙ్గాజ్జాతమిదం కళేబరం, వ్యుత్స్రక్ష్యే త్యక్ష్యామి ✱ ॥౨౩॥ ✱ హే శత్రుహన్ విదుర, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, అధ్వరే యజ్ఞే- దక్షమనూద్య ప్రత్యుచ్య - ఉదీచీముత్తరదిశం, ప్రవిశ్యేతి శేషః - శాన్తవాక్ గృహీతమనాః, నిషసాద ఉపవిష్టవతీ- తత్ర, జలం స్పృష్ట్వా ఆచమ్యేత్యర్థః, పీతదుకూలవస్త్రేణ, సంవృతా ప్రావృతా- దృక్ దృశం, ఆర్షత్వాద్ద్వితీయాయా లుక్- నిమీల్య, యోగపథం యోగినాం దేహత్యాగప్రకారం, సమావిశత్ ఆశ్రితవతీత్యర్థః ✱ ॥ ౨౪ ॥ ✱ యోగపథాశ్రయణమేవాహ ॥ కృత్వేతి ॥ జితం, ఆసనం యయా సా, క్లమరహితా, అనిన్దితా నిర్దుష్టా సతీ, అనిలౌ ప్రాణాపానౌ, ఊర్ధ్వాధోవృత్తినిరో

౨౦॥ శ్లో॥ పా॥ ✱ యాగపద్యైకకర్తరి.

ధేన, సమానౌ సమానవృత్తీ - నాభిచక్రైక్యకృత్వా, తత, ఉదానవాయుముత్థాప్య, ధియాసహ, శనైర్హృది - స్థాప్య స్థాపయిత్వా, ఉరసి స్థితం, తమ ఉదానవాయుం, కణ్ఠాత్కణ్ఠమార్గేణ, భ్రువోర్మధ్యమనయత్ ॥ ౨౫ ॥ మహతామపి మధ్యే మహీయసా మహత్త్వేన రుద్రేణ - ముహుః పునః పునః, అఙ్క - ముత్సఙ్గం ప్రత్యారోపితం స్వదేహ, మేవం, దక్షకోపేన - జిహాసతి త్యక్తుమిచ్ఛన్తీ, మనస్వినీ స్వతన్త్రా - స్వచ్ఛన్దమరణేత్యర్థః, సతీ భవానీ - గాత్రేషు అఙ్గేషు, అనిలాగ్నిధారణాం - దధార, అనిలాగ్నిధారణాఖ్యాం ధారణాం చకారేత్యర్థః - తయా హి ధారణయా అనిలాగ్న్యోరుత్పత్తిః ॥ ౨౬ ॥ తతః జగద్గురోః జగతాం జిజ్ఞాసూనాం గురోః, స్వభర్తుః రుద్రస్య, చరణామ్బుజాసవం చరణామ్బుజే ఆసవమానన్దనం - చిన్తయన్తీ అనుభవన్తీ, అత ఏవ, కల్మషాపాపరహితా, భర్తురపరం స్వాన్యం న దదర్శ న చిన్తితవతీ, దేహశ్చ - సద్య, స్సమాధినా, యోగాగ్నినా, ప్రజజ్వాల ప్రజ్వలితోఽభూత్ ॥ ౨౭ ॥ తత్ - తదద్భుతమాశ్చర్యం, పశ్యతాం, భువి - ఖేఆకాశేచ, సుమహాన్ ఉచ్చైః హాహేతి వాదః ఘోషః - అభూత్ ॥ తదేవాహ ॥ దేవతమస్య దేవశ్రేష్ఠస్య రుద్రస్య - దేవీ - ప్రియా, సతీ - కేన దక్షేణ, ప్రకోపితా కోపం ప్రాపితా, అసూన్ ప్రాణాన్ జహౌ అత్యజత్ ॥ ౨౮ ॥ అహో ప్రజాపతేర్దక్షస్య, మహదనాత్మ్యం దౌర్జన్యం అద్య, పశ్యత, చరాచరం - విశ్వం - యస్య రుద్రస్య - ప్రజాః ప్రజావత్ప్రీతివిషయం - విశ్వసుహృదిత్యర్థః, తస్య రుద్రస్య, సతి భార్యా - యద్వా, యస్య దక్షస్య, చరాచరం, ప్రజాః ప్రజావత్స్నేహవిషయం, సర్వత్ర స్నేహ ఏవాస్య న్యాయ్య ఇతి భా

చక్రతః । శనైర్హృది స్థాప్య ధియోరసి స్థితం కణ్ఠాద్భ్రువోర్మధ్యమనిన్దితాఽనయత్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం స్వదేహం మహతాం మహీయసా ముహుస్సమారోపితమఙ్కమాదరాత్ । జిహాసతీ దక్షరుషా మనస్వినీ దధార గాత్రేష్వనిలాగ్నిధారణామ్ ॥ ౨౬ ॥ తతస్స్వభర్తుశ్చరణామ్బుజాసవం జగద్గురోశ్చిన్తయతీ న చాపరమ్ । దదర్శ దేహో హతకల్మషా సతీ సద్యః ప్రజజ్వాల సమాధినాఽగ్నినా ॥ ౨౭ ॥ తత్పశ్యతాం ఖే భువి చాద్భుతం మహద్ధాహేతి వాదస్సుమహానజాయత । హన్త ప్రియా దైవతమస్య దేవీ జహావసూన్కేన సతీ ప్రకోపితా ॥ అహో అనాత్మ్యం మహదస్య పశ్యత ప్రజాపతేర్యస్య చరాచరం ప్రజాః । జహావసూన్యద్విమతాఽఽత్మజా సతీ మనస్వినీ మానమభీక్ష్ణమర్హతి ॥ ౨౯ ॥ సోఽయం దుర్మర్షహృదయో బ్రహ్మబన్ధుర్లోకేఽపకీర్తిం మహతీమవాప్స్యతి । యదఙ్గజాం స్వాం పురుషద్విడుద్యతాం న ప్రత్యషేధన్మృతయేఽపరాధతః ॥ ౩౦ ॥ వదత్యేవం జనే సత్యా దృష్ట్వాఽసుత్యాగమద్భుతమ్ । తం దక్షం ప్రత్యహావహన్తుముదతిష్ఠన్నుదాయుధాః ॥ ౩౧ ॥ తేషామాపతతాం వేగం నిశామ్య భగవాన్భృగుః । యజ్ఞఘ్నఘ్నేన యజుషా దక్షిణాగ్నౌ జుహావ హ ॥ ౩౨ ॥ అధ్వర్యుణా హూయమానే దేవా ఉత్పేతురోజసా । ఋభవో నామ తపసా సోమం ప్రాప్తాస్సహస్రశః ॥ ౩౩ ॥ తైరలాతాయుధైస్సర్వైః ప్రమథాస్సహగుహ్యకాః । దహ్యమానా దిశో భేజురుశద్భిర్బ్రహ్మతేజ

సః - తేన దక్షేణ, విమతా విమానితా, అసూన్, జహౌ ఆత్మనో విమానయోగ్యత్వాభావాత్, ఆత్మజా, తథాపి, మనస్వినీ ప్రశస్తమనస్కా - గుణవతీత్యర్థః - అత ఏవ, అభీక్ష్ణం పునః పునః - మానం సన్మానం ప్రతి - అర్హతి ॥ ౨౯ ॥ దుర్మర్షమసహ్యం సాహసమానం - హృదయం - యస్య, సోఽయం, బ్రహ్మబన్ధుర్బ్రాహ్మణాపసదో - దక్షః, లోకే అపకీర్తిం అపకీర్తిం చ - అవాప్స్యతి, చకారాన్నరకం చ, యద్యతః, స్వీయాం - అఙ్గజాం, అపరాధతః స్వావజ్ఞయా, మృతయే మరణాయ, ఉద్యతాం ఉద్యుక్తాం, పురుషద్విట్ శివద్వేషీ - దక్షః - తత్పురుషాయ విద్మహే మహాదేవాయేతి ప్రయోగాత్, యద్వా రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వాత్ రుద్రం ద్విషన్నపి భగవన్తం ద్వేష్టీత్యర్థః - న ప్రత్యషేధత్ నన్యవారయత్ ॥ ౩౦ ॥ సత్యాః దాక్షాయణ్యాః అద్భుతమసుత్యాగం ప్రాణత్యాగం దృష్ట్వా జనే, ఏవం వదతి సతి, రుద్రపారిషదాః - దక్షం - హన్తుముద్యతాన్యాయుధాని యైస్తే, ఉదతిష్ఠన్ ఉత్థితవన్తః ॥ ౩౧ ॥ తేషా - మాపతతా - మాసమన్తాదాగచ్ఛతాం, పారిషదానాం, వేగం - నిశామ్య దృష్ట్వా - భగవాన్భృగుః - యజ్ఞఘ్నాన్ హన్తీతి యజ్ఞఘ్నఘ్నం, తేన యజుషా " అపహతా అసురా రక్షాంసి పిశాచాః " ఇతి మన్త్రేణ - దక్షిణాగ్నౌ, జుహావ, హోతి విస్మయే ॥ ౩౨ ॥ అధ్వర్యుణా భృగుణా - హూయమానే సతి - యో - తపసా సోమం ప్రాప్తాస్తే, ఋభవో - నామ - దేవాః, సహస్రశః, ఉత్పేతురుత్థితాః ॥ ౩౩ ॥ బ్రహ్మతేజసా, ఉశద్భిః దీప్యమానైః, అలాతాన్యేవాయుధాని, యేషాం - తైః ఋభుభిర్దహ్యమానాః - ప్రమథాః రుద్రపారిషదాః, దిశో భేజుః పలాయిత

వన్తఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

ఏవం సత్యాః ప్రాణత్యాగనిమిత్తం త్యాగప్రకారశ్చ సప్రపఞ్చముక్తం, అథ తత్ప్రసఙ్గాత్ప్రసక్తం దక్షాధ్వరవినాశం పునస్తత్సన్ధానం చ సప్రపఞ్చమాహ త్రిభిరధ్యాయైః ॥ తత్రాద్యేనాధ్వరవినాశప్రకారమాహ మైత్రేయః ॥ భవ ఇతి ॥ ప్రజాపతేర్దక్షస్య - కర్తరి షష్ఠీ - తేనా - సత్కృతాయాః భవాన్యాస్సత్యాః - నిధనం - తథా - తస్య దక్షస్యాధ్వరే - ఋభవో దేవాః, తై ర్విద్రావితం పలాయితం - స్వపార్షదానాం - సైన్యం చ - నారదాన్మునే - రవగమ్య శ్రుత్వా - అపారం క్రోధం, ఆదధే కృతవానిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత, స ధూర్జటీః రుద్రః, ఘోరస్సన్ క్రుద్ధస్సన్ సన్దష్టోష్ఠపుటో - యేన సః - తటిత్తాం, వహ్నీనాం చ - సటాః జ్వాలాః, తద్వదుగ్రం - రోచి - ర్యస్యా - స్తాం - జటాం, ముత్కృత్య ఉత్పాట్య - ఉత్థితః - గమ్భీరో నాదో యస్య సః - హసన్ - తాం జటాం - భువి - విససర్జ అపాతయత్ ॥ ౨ ॥ తతో - జటాయాస్సకాశాత్, అతికాయో వీరభద్రః - ఆవిరభూదితి శేషః ॥ తం విశినష్టి తనువా దేహేన, దివం - స్పృశన్ అత్యుచ్చ ఇత్యర్థః - ఘనరుక్ కృష్ణవర్ణః - త్రిసూర్యసదృశో దృశో - యస్య కరాళాః ఉగ్రాః దంష్ట్రాః, యస్య, జ్వలన్నగ్నిరివ మూర్ధజా యస్య - కపాలానాం మాలా అస్యాస్తీతి తథా - వివిధాని ఉద్య

సా ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భవో భవాన్యా నిధనం ప్రజాపతేరసత్కృతాయా అవగమ్య నారదాత్ । స్వపార్షదసైన్యం చ తదధ్వరర్భుభి ర్విద్రావితం క్రోధమపారమాదధే ॥ ౧ ॥ క్రుద్ధస్సుదష్టోష్ఠపుటస్స ధూర్జటిర్జటాం తటిద్వహ్నిసటోగ్రరోచిషమ్ । ఉత్కృత్య రుద్రస్సహసోత్థితో హసన్ గమ్భీరనాదో విససర్జ తాం భువి ॥ ౨ ॥ తతోఽతికాయస్తనువా స్పృశన్దివం సహస్రబాహుర్ఘనరుక్ త్రిసూర్యదృక్ । కరాళదంష్ట్రో జ్వలదగ్నిమూర్ధజః కపాలమాలీ వివిధోద్యతాయుధః ॥ ౩ ॥ తం కింకరోమీతి గృణన్తమాహ బద్ధాఞ్జలిం భగవాన్భూతనాథః । దక్షం సయజ్ఞం జహి మద్భటానాం త్వమగ్రణీ రుద్ర భటాంశకో మే ॥ ౪ ॥ ఆజ్ఞప్త ఏవం కుపితేన మన్యునా స దేవదేవం పరిచక్రమే ప్రభుమ్ । మేనే తదాఽఽత్మానమసహ్యరంహసా మహీయసాం తాత మహస్సహిష్ణుమ్ ॥ ౫ ॥ అన్వీయమానస్స తు రుద్రపార్షదైర్భృశం నదద్భిర్వ్యనదత్సుభైరవమ్ । ఉద్యమ్య శూలం జగదన్తకాన్తకం సంప్రాద్రవద్ఘోషణభూషణాఙ్ఘ్రిః ॥ ౬ ॥ అథర్త్విజో యజమానస్సదస్యాః కకుభ్యుదీచ్యాం ప్రసమీక్ష్య రేణుమ్ । తమః కిమేతత్కుత ఏతద్రజోఽభూదితి ద్విజా ద్విజపత్న్యశ్చ దధ్యుః ॥ ౭ ॥ వాతా న వాన్తి న హి సన్తి దస్యవః ప్రాచీనబర్హిర్జీవతి హోగ్రదణ్డః । గావో న కాల్యన్త ఇదం కుతో రజో లోకోఽధునా కిం

తాన్యాయుధాని యస్య సః ॥ ౩ ॥ కింకరోమి కింకరవాణీతి - గృణన్తం భాషమాణం, బద్ధాఞ్జలిం - తం వీరభద్రం - భూతనాథో - భగవాన్ రుద్రః - ఆహ ఉవాచ - హే రుద్ర, హే భటయుద్ధకుశల మద్భటానాం - త్వ - మగ్రణీః నాయకః - మే - అంశభూతః - సయజ్ఞం - దక్షం - జహి వినాశయ ॥ ౪ ॥ కుపితేన - మన్యునా రుద్రేణ - ఏవమాజ్ఞప్తో - దేవదేవం రుద్రం - పరిచక్రమే ప్రదక్షిణీచకార - తదా, అసహ్యరంహసా ప్రతిఘాతరహితవేగేన - మహీయసాం బలీయసామపి - మహాంస్తేజో బలం - తత్సహిష్ణుం - పారిషదైః సోఢుం క్షమ - మాత్మానం - మేనే అమన్యత ॥ ౫ ॥ స తు వీరభద్రః, నదద్భిర్ధ్వనద్భిః - రుద్రపార్షదై - రన్వీయమానః పరివేష్టితః - సుభైరవం అతిభయజనకం యథా భవతి తథా - వ్యనదత్ ననాద - తతః - స వీరభద్రో - జగదన్తకో మృత్యు, స్తస్యాప్యన్తకోపమం - శూలముద్యమ్య - ఘోషణాని ధ్వనన్తి - భూషణాని నూపురాదీని - యయో - స్తావఙ్ఘ్రీ - యస్య సః - ప్రాద్రవత్ దక్షాధ్వరం ప్రత్యగాత్ ॥ ౬ ॥ అథ తతః - ఋత్విజో దక్షాధ్వర ఋత్విజః - యజమానః దక్షః - తథా సదస్యాః సభ్యాః, ద్విజా - స్తత్పత్న్యశ్చ - ఉదీచ్యాం - కకుభి దిశి రేణుం పరాగం - సమీక్ష్య - తమో న భవతి - కిం తు రజ ఇతి జ్ఞాత్వా - ఆహుః - రజ ఏతత్కుతోఽభూదితి - దధ్యుశ్చిన్తయామాసుః ॥ ౭ ॥ హేత్వన్తరాసమ్భవేనాత్మానాతిక్రమ్య కల్పయన్త ఆహుః ॥ వాతా ఇతి ॥ వాతాశ్చణ్డవాయవః - న వాన్తి న ప్రసరన్తి - దస్యవశ్చోరాదయః - న సన్తి - తత్ర హేతుః - హి యస్మా - దుగ్రః దణ్డో దమనం ప్రశాసనం - యస్య సః - ప్రాచీనబర్హిః తదానీం తనో రాజా - జీవతి తస్మిన్జీవతి - న దస్యవస్సన్తీతి భావః - హేత్వాకస్మికత్వద్యోతకం - గావో న కాల్యన్తే న శీఘ్రం నీయన్తే - అత ఇదం రజః - కుత ఉత్థితం - అధునా - లోకః - ప్రళయాయ

నాశాయ-కల్పతే సమ్భావ్యత ఇత్యర్థః ❁ ॥౮॥ ❁ ప్రసూతిర్దక్షస్య పత్నీ-తన్మిశ్రాస్తత్సహితాః-స్త్రియః-ఉద్విగ్నచిత్తాః-ఉద్విగ్నం భీతం చిత్తం యాసాం తాః ఊచుః - తస్య దక్షస్య, యద్వృజినం పాపం-తస్యైవాయం, విపాకః ఫలం, యత్ యస్మాత్, ప్రజేశో దక్షః, దుహితౄణాం, పశ్యన్తీనాం సతీనాం, అనేన తస్యాః దుఃఖాధిక్యం సూచితం, అనాగసం నిరపరాధాం-సుతాం సతీం భవానీ-మవదధ్యౌ అనజ్ఞాతవాన్ ❁ ॥౯॥ ❁ అసహ్యపరాక్రమం రుద్రం కోపయతో దక్షస్యాఽమఙ్గళమవశ్యం భావీత్యాహుర్ద్వాభ్యాం ॥ యస్త్వితి ॥ యో రుద్రోఽన్తకాలే ప్రళయకాలే-వ్యుప్తో వికీర్ణః-జటాకలాపో-యస్య-స్వశూలస్య-సూచ్యా అగ్రేణ-అర్పితాః ప్రోతాః - దిగ్గజేన్ద్రాః యేన-ఉదితాని ఉన్నమితాని-అస్త్రాణి, యైస్తైః-దోష ఏవ బాహవ ఏవ ధ్వజాః-స్తాన్-వితత్య ప్రసార్య - ఉచ్చాఽట్టహాస-స్స ఏవ స్తనయిత్నుర్గర్జితం-తేన-భిన్నా విదీర్ణాః-దిశో-యేన సః-హర్షేణ నృత్యతి ❁ ॥౧౦॥ ❁ తమేవం భూత-మసహ్యాప్రతిఘాతం-తేజో-యస్య తం-రుద్ర-మమర్షయిత్వా అసహనయుక్తం కృత్వా-మన్యునా క్రోధేన-ప్లుతం వ్యాప్తం, అత ఏవ, దుర్నిరీక్ష్యం ద్రష్టుమశక్యం, భ్రుకుట్యా ఉగ్రదంష్ట్రాభిశ్చ-ఉదస్తః ఉత్క్షిప్తో, భాగణో నక్షత్రసఙ్ఘో, యేన తం - కోపయతో, విధాతురపి-కింస్వస్తి స్యాత్, విధాతురప్యేవమన్యస్య కా కథేత్యర్థః ❁ ॥౧౧॥ ❁ ఉద్విగ్నా ప్రచలితా-దృగ్యస్య - తేన-జనేన-బహుయథా భవత్యేవం-ఉచ్యమానే సతి-సహస్రశః-ఉత్పాతతమాః మహోత్పాతాః, మహాత్మనః స్థిరచిత్తస్యాపి - దక్షస్య, భయావహాః, దివి, భూమౌ చ-పర్యక్సరితః, ఉత్థి

ప్రళయాయ కల్పతే ॥ ౮ ॥ ప్రసూతిమిశ్రాః స్త్రియశ్చోద్విగ్నచిత్తా ఊచుర్విపాకో వృజినస్యైవ తస్య । పశ్యన్తీనాం దుహితౄణాం ప్రజేశస్సుతాం సతీమవదధ్యావనాగసమ్ ॥ ౯ ॥ యస్త్వన్తకాలే వ్యుప్తజటాకలాపస్స్వశూలసూచ్యర్పితదిగ్గజేన్ద్రః । వితత్య నృత్యత్యుదితాస్త్రదోర్ధ్వజానుచ్చాట్టహాసస్తనయిత్నుభిన్నదిక్ ॥ ౧౦ ॥ అమర్షయిత్వా తమసహ్యతేజసం మన్యుప్లుతం దుర్నిరీక్ష్యం భ్రుకుట్యా । కరాళదంష్ట్రాభిరుదస్తభాగణం స్యాత్స్వస్తి కిం కోపయతో విధాతుః ॥ ౧౧ ॥ బహ్వేవముద్విగ్నదృశోచ్యమానే జనేన దక్షస్య ముహుర్మహాత్మనః । ఉత్పేతురుత్పాతతమాస్సహస్రశో భయావహా దివి భూమౌ చ పర్యక్ ॥ ౧౨ ॥ తావత్స రుద్రానుచరైర్మఖో మహాన్నానాయుధైర్వామనకైరుదాయుధైః । పిఙ్గైః పిశఙ్గైర్మకరోదరాననైః పర్యాద్రవద్భిర్విదురాన్వరుధ్యత ॥ ౧౩ ॥ కేచిద్బభఞ్జుః ప్రాగ్వంశం పత్నీశాలాం తథాపరే । సద ఆగ్నీధ్రశాలాం చ తద్విహారం మహానసమ్ ॥ ౧౪ ॥ రురుజుర్యజ్ఞపాత్రాణి తథైకేఽగ్నీననాశయన్ । కుణ్డేష్వమూత్రయన్ కేచిద్బిభిదుర్వేదిమేఖలాః ॥ ౧౫ ॥ అబాధన్త మునీనన్యే ఏకే పత్నీరతర్జయన్ । అపరే జగృహుర్దేవాన్ప్రత్యాసన్నాన్పలాయితాన్ ॥ ౧౬ ॥ భృగుం బబన్ధ మణిమాన్వీరభద్రః ప్రజాపతిమ్ । చణ్డీశః పూషణం దేవం భగం నన్దీశ్వరోఽగ్రహీత్ ॥ ౧౭ ॥ సర్వ ఏవర్త్విజో దృష్ట్వా సదస్యాస్సదివౌకసః । తైరర్ద్యమానాస్సుభృశం గ్రావభిర్నైకధాఽద్రవన్ ॥ ౧౮ ॥ జుహ్వతస్స్రువహస్తస్య శ్మశ్రూణి భగవాన్భవః । భృగోర్లులుఞ్చే సదసి

తాః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ తావత్తత- ఆశు-రుద్రానుచరైః, మహాన్మఖః యాగః - హే విదుర-అన్వరుధ్యత ప్రత్యబధ్యత-వినాశిత ఇతి యావత్, రుద్రానుచరైః కథం భూతైః, నానావిచిత్రాణ్యాయుధాని - యేషాం తైః, వామనకైః హ్రస్వైః, ఉద్యతాయుధైః, పిశఙ్గైః పిఙ్గైః, మకరస్యేవ ఉదరమాననం చ - యేషాం తైః, పరితో ధావద్భిః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ మఖానురోధమేవ ప్రపఞ్చయతి కేచిద్రుద్రపార్షదాః ప్రాచీనవంశం, బభఞ్జుః, త్రుటితవన్తః, తథా, కేచిదపరే, పత్నీశాలాం బభఞ్జురిత్యనుషఙ్గః, ప్రాచీనపూర్వపశ్చిమస్తమ్భార్పితపూర్వపశ్చిమాయతతిర్యక్కాష్ఠం ప్రాగ్వంశః, తథైకే, సదః యజ్ఞశాలాయాః పూర్వతః స్థితం మణ్డపం సదః, సదసః పురతో హవిర్ధానం, తస్యోత్తరత ఆగ్నీధ్రశాలాం, తద్విహారం యజమానగృహం, మహానసం పాకభోజనశాలామ్ ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ రురుజుః బభఞ్జుః, అమూత్రయన్ మూత్రం కృతవన్తః, తథోత్తరవేద్యాం, మేఖలాస్సీమాసూత్రాణి, బిభిదుః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ అతర్జయన్ అభర్త్సయన్ - అపరే, పలాయితాన్ పునరనుధావనేన ప్రత్యాసన్నాన్ దేవాన్, జగృహుః గృహీతవన్తః ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ మణిమాన్ రుద్రానుచరాగ్ర్యః, భృగుం బబన్ధ, వీరభద్రః, ప్రజాపతిం దక్షం, చణ్డీశః, పూషణం పూషణాఖ్యం దేవం-భగాఖ్యం, నన్దీశ్వరః అగ్రహీత్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ సర్వే, దివౌకోభిర్దేవైః, సహితాః, సదస్యాస్సభ్యాః-ఋత్విజః రుద్రానుచరైర్బధ్యమానాన్ భృగ్వాదీన్, దృష్ట్వా, భృశం, గ్రావభిః శిలాభిః, అర్ద్యమానాస్తాడ్యమానాః, అనేకధా, దుద్రువుః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ స్రువం హోమసాధనం-హస్తే, యస్య తస్య, జుహ్వతః హోమం కుర్వతో, భృగోః శ్మశ్రూణి భగవాన్భ

వీరభద్రః, లులుఞ్చ ఉత్పాటితవాన్ కం విశేషేణ శ్మశ్రూణ్యేవోత్పాటితవాన్, తత్రాహ, యో భృగుః, శ్మశ్రూణి, దర్శయన్-అహసత్ రుద్రం పరిహసితవాన్, అతః శ్మశ్రూణ్యేవ లులుఞ్చ ఇత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి ॥ ౧౯ ॥ భగవాన్ వీరభద్రః, రుషా క్రోధేన-భూమౌ-పాతితస్య - భగస్య - నేత్రే - ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, యో భగః సదసి సభాయాం స్థితః సన్-శపన్తం శివనిన్దాం కుర్వన్తం దక్షం అక్ష్ణా, నేత్రేణ, అసూసుచత్ సూచితవాన్ ప్రేరితవానిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ కాళిఙ్గస్య కళిఙ్గదేశరాజస్య, బలః బలభద్రః-యథా, తథా, పూష్ణః, దన్తాన్-అపాతయత్ పాతితవాన్-యః పూషా, గరిమణి గురుతరే రుద్రే, శప్యమానే సతి, దతః దన్తాన్, దర్శయన్ అహసత్, పూష్ణోరితి ద్వివచనపాఠే తు-తదిన్ద్రపౌష్ణశ్చరుర్భవతీత్యత్రాన్యస్య అపి పూష్ణో దన్తపాతనప్రాప్త్యర్థమ్ ॥ ౨౧ ॥ త్ర్యమ్బకో వీరభద్రః-దక్షస్య ఉరసి-ఆక్రమ్య పాదం విన్యస్య-శితధారేణ నిశితధారేణ, హేతినా ఖడ్గేన-ఛిన్దన్నపి, తదా- తచ్ఛిర ఇత్యపకృష్యతే, ఉద్ధర్తుం, తదా, నాశక్నోత్ అసమర్థోఽభవత్ ॥ ౨౨ ॥ అస్త్రైః సహితైః, శస్త్రైః, రక్షః- నిర్భిన్నాం త్వగస్య, తథాభూతమేనం దక్షం, దృష్ట్వా అతి విస్మితః, పశుపతిర్గ్లరో వీరభద్రః-పరం పరమం విస్మయమాపన్నః ప్రాప్తః-చిరం, దధ్యౌ శిరస ఉద్ధరణోపాయం చిన్తితవాన్ ॥ ౨౩ ॥ పశూనాం పతిః స వీరభద్రః, మఖే అధ్వరే, సంజ్ఞపనం మారణం, యోగముపాయం, దృష్ట్వా యాగీయపశువదయం హన్తవ్య ఇతి దృష్ట్వా, నిశ్చిత్య, తస్య, యజమానో దక్షస్స ఏవ పశుస్తస్య, యద్వా, యజమానస్య, యః పశుః దేవతోద్దేశేన యజమానేన త్యజ్యమానః పశుస్తస్య, సంజ్ఞపనం మారణం-యోగముపాయం, నిశ్చిత్య, తేనైవ యోగేన, తస్య దక్షస్య, కాయాచ్ఛిర, ఆహరత్ ఉద్ధృతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తచ్ఛిరశ్ఛేదనరూపం కర్మ-శంసతాం స్తువతాం, భూతాదీనాం, సాధువాదః అభవత్, అన్యేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం, తద్విపర్యయః అసాధువాదః, అభవదిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏతస్య దక్షస్య, శిరః తస్మిన్ తదధ్వరసమ్బన్ధిని-దక్షిణాగ్నౌ, అమర్షితః క్రుద్ధః, జుహావ తస్య దక్షస్య దేవయజనమేవం, దగ్ధ్వా నాశయిత్వా, గుహ్యకాలయం కైలాసం, ప్రాతిష్ఠత్ ప్రయయౌ ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః.

యో హసచ్ఛ్మశ్రు దర్శయన్ ॥ ౧౯ ॥ భగస్య నేత్రే భగవాన్ పాతితస్య రుషా భువి । ఉజ్జహార సదస్థోఽక్ష్ణా యశ్శపన్తమసూసుచత్ ॥ ౨౦ ॥ పూష్ణశ్చాపాతయద్దన్తాన్ కాళిఙ్గస్య యథా బలః । శప్యమానే గరిమణి యోఽహసద్దర్శయన్దతః ॥ ౨౧ ॥ ఆక్రమ్యోరసి దక్షస్య శితధారేణ హేతినా । ఛిన్దన్నపి తదుద్ధర్తుం నాశక్నోత్త్ర్యమ్బకస్తదా ॥ ౨౨ ॥ శస్త్రైరస్త్రాన్వితైరేనమనిర్భిన్నత్వచం హరః । విస్మయం పరమాపన్నో దధ్యౌ పశుపతిశ్చిరమ్ ॥ ౨౩ ॥ దృష్ట్వా సంజ్ఞపనం యోగం పశూనాం స పతిర్మఖే । యజమానపశోస్తస్య కాయాత్తేనాహరచ్ఛిరః ॥ ౨౪ ॥ సాధువాదస్తదా తేషాం కర్మ తత్తస్య శంసతామ్ । భూతప్రేతపిశాచానామన్యేషాం తద్విపర్యయః ॥ ౨౫ ॥ జుహావైతచ్ఛిరస్తస్మిన్దక్షిణాగ్నావమర్షితః । తద్దేవయజనం దగ్ధ్వా ప్రాతిష్ఠద్గుహ్యకాలయమ్ ॥ ౨౬ ॥ ************************

********* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః. ********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథ దేవగణాస్సర్వే రుద్రానీకైః పరాజితాః । శూలపట్టిసనిస్త్రింశగదాపరిఘముద్గరైః ॥ ౧ ॥ సంఛిన్నభిన్నసర్వాఙ్గాస్సర్త్విక్సభ్యా భయాకులాః । స్వయమ్భువే నమస్కృత్య కార్త్స్న్యేనైతన్న్యవేదయన్ ॥ ౨ ॥ ఉపలభ్య పురైవైతద్భగవానబ్జసమ్భవః । నారాయణశ్చ విశ్వాత్మా న కస్యాధ్వరమీయతుః

****

ఏవం దక్షాధ్వరవినాశ ఉక్తః, అథ పునస్తత్సన్ధానప్రకారం వివక్షుస్తదుపోద్ఘాతరూపం గేవకృతరుద్రప్రసాదం వక్ష్యంస్తావద్దేవానాం రుద్రపారిషదతాడితానాం స్వయమ్భువే విజ్ఞాపనం వదన్ తేన సహ రుద్రసంనిధిం గతా ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ అథేతి ॥ అథ దక్షాధ్వరవినాశానన్తరం, సర్త్విక్సభ్యాః ఋత్విగ్భిస్సభ్యైశ్చ సహితాః, సర్వే దేవగణాః, రుద్రానీకైః రుద్రసైన్యైః కర్తృభిః శూలాదిభిస్సాధనైః, సమ్యక్, ఛిన్నాని విదీర్ణాని, సర్వాణ్యఙ్గాని, యేషాం తే, అత ఏవ, పరాజితాః, భయాకులాస్సన్తః, స్వయమ్భువే చతుర్ముఖాయ, నమస్కృత్య, ఏతద్వృత్తం, కార్త్స్న్యేన, న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవన్తః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కిం స్వయమ్భువే విజ్ఞాపితవన్త ఇత్యుచ్యతే బ్రహ్మాపి దక్షాధ్వరే ఆగతస్తద్వృత్తం జానాత్యేవ, తత్రాహ ॥ ఉపలభ్యేతి ॥ అబ్జసమ్భవో భగవాన్ బ్రహ్మా సర్వాన్తరాత్మా నారాయణశ్చ, పురైవ, ఏతత్ భావిదక్షాధ్వరవినాశనముపలభ్య

---

౨౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ పూష్ణో.

జ్ఞాత్వా, భగవాన్ విశ్వాత్మేతి విశేషణాభ్యాం తయోస్సర్వజ్ఞత్వం సూచితం, కస్య దక్షస్యాధ్వరం ప్రతి, నేయతుః నగతవన్తౌ ✽॥ ౩॥ ✽విభుర్బ్రహ్మా, తద్దేవైర్నివేదితమాకర్ణ్య శ్రుత్వా, ఆహ ఉవాచ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ తేజీయసీత్యాదినా ॥ తేజీయసి తేజిష్ఠే రుద్రే కృతమాగోఽపరాధో యైస్తేషాం, బుభూషతాం భవితుమిచ్ఛతాం, శ్రేయస్కామానామితి యావత్ భూయసే క్షేమాయ శ్రేయసే, ప్రాయేణ ప్రాయశః, న భూయాత్, తేజీయానితి విభక్తి విపరిణామేనానుషజ్యతే, అసత్కృతస్తేజీయాన్ప్రశ్చాత్ప్రసాద్యమానోఽపి క్షేమకృన్న స్యాదిత్యర్థః। ప్రాయేణేతి లోకోక్తిః ✽ ॥ ౪॥ ✽యద్యప్యేవ, మథాపి యే భవన్తో బర్హిషో యజ్ఞస్య భాగభాజో భాగం భజన్తి ప్రాప్నువన్తీతి తథా, తాన్-పరాదుః బహిష్కృతవన్తః-తే యూయం పరిశుద్ధచేతసా నిష్కపటచిత్తేన, ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మం పాదావుపసంగృహ్యేత్యర్థః, భవం రుద్రం, ప్రసాదయధ్వం-కథం పాదోపసంగ్రహమాత్రేణ ప్రసన్నో భవే, త్తత్రాహ, క్షిప్రప్రసాదం-పాదగ్రహణస్యానతిక్రమణీయతామాలోచ్యాశ్వనుగ్రహకారిణమితి భావః ✽॥ ౫ ॥ ✽అధ్వరస్య యజ్ఞస్య, జీవితం పునస్సంధానం, ఆశాసానాః ప్రార్థయమానాః యూయం, యస్మిన్ ప్రభౌ కుపితే సతి, సపాలో దిక్పాలసహితో లోకో, నాస్తి నశ్యేదిత్యర్థః॥ తం, దురుక్తైర్దక్షాదీనాం దుర్వాక్యైః, హృది విద్ధం తాడితం, అధునా, ప్రియయా భార్యయా చ, విహీనం, దేవం భవ, మాశు, క్షమాపయధ్వం ప్రసాదయధ్వమ ✽ ॥ ౬ ॥ ✽వయం తత్ర గన్తుం బిభిమస్త్వమేవ కంచిదుపాయం చిన్తయేత్యత్రిరుద్రం ప్రస్తౌతి॥ నాహమితి॥ యస్య రుద్రస్య, తత్త్వం యాథాత్మ్యం, బలవీర్యయోః, ప్రమాణమియత్తాం చ, అహం, న విద్యాం, యజ్ఞ ఇన్ద్రః, నచ-న విద్యాత్,

---

తుః ॥ ౩ ॥ తదాకర్ణ్య విభుః ప్రాహ తేజీయసి కృతాగసామ్ । క్షేమాయ భూయసే భూయాన్న ప్రాయేణ బుభూషతామ్ ॥ ౪ ॥ అథాపి యూయం కృతకిల్బిషా భవం యే బర్హిషో భాగ✽భాజం పరాదుః। ప్రసాదయధ్వం పరిశుద్ధచేతసా క్షిప్రప్రసాదం ✽ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ ॥ ౫ ॥ ఆశాసానా జీవితమధ్వరస్య ✽లోకస్సపాలః కుపితే న యస్మిన్ । తమాశు దేవం ప్రియయా విహీనం క్షమాపయధ్వం ✽హృది విద్ధం దురుక్తైః ॥ ౬ ॥ నాహం న యజ్ఞో న చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ తత్త్వమ్ । విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా తస్యాత్మనః క ఉపాయం విధిత్సేత్ ॥ ౭ ॥ స ఇత్థమాదిశ్య సురానజస్తైః ✽సమన్వితః పితృభిస్సప్రజేశైః । ✽యయౌ స్వధిష్ణ్యాన్నిలయం పురద్విషః కైలాసమద్రిప్రవరం ప్రియం ప్రభోః ॥ ౮ ॥ జన్మౌషధితపోయోగమన్త్రసిద్ధైర్నరేతరైః। జుష్టం కిన్నరగన్ధర్వైరప్సరోభిర్వృతం సదా ॥ ౯ ॥ నానామణిమయైశ్శృఙ్గైర్నానాధాతువిచిత్రితైః నానాద్రుమలతాగుల్మైర్నానామృగగణాన్వితైః॥ ౧౦ ॥ నానామలప్రస్రవణైర్నానాకన్దరసానుభిః। రమణం విహరన్తీనాం రమణైస్సిద్ధయోషితామ్ ॥ ౧౧ ॥ మయూరకేకాభిరుతం మదాన్ధాలివిమూర్ఛితమ్। ప్లావితైః

యూయం, నచ, న విద్యాత, తథా మునయో, యే, అన్యే చ దేహధారిణోఽతీన్ద్రియార్థదర్శినో, న విదుః, బ్రహ్మాద్యప్యేవముక్తం, తస్యాత్మనః పరమాత్మావేశావతారభూతస్య, ఉపాయం క్షమోపాయం కో విధిత్సేత్ నకోపవిధాతుమిష్యాదిత్యర్థః, భవద్భిః పాదోపసంగ్రహమన్తరేణాన్యః కః కముపాయం విధిత్సేదితి భావః ✽ ॥ ౭ ॥ ✽సోఽజః బ్రహ్మా, సురాన్ప్రత్యేవ, మాదిశ్యాజ్ఞాప్య, తైర్దేవైః, సప్రజాపతిభిః పితృభిశ్చ సహ, స్వధిష్ణ్యాత్ స్వస్థానాత్, పురారేః ప్రభోః రుద్రస్య, ప్రియం, నిలయం స్థానభూత, మద్రిశ్రేష్ఠం కైలాసం ప్రతి, యయౌ ✽ ॥ ౮ ॥ ✽కైలాసం వర్ణయతి॥ జన్మౌషధీత్యాదిభిశ్చతుర్దశభిః॥ జన్మనా-ఓషధ్యాదిభిశ్చ, యే సిద్ధా, స్తైః-నరేతరైర్దేవయోనిభిః, తత్ర జన్మతస్సిద్ధాః ఓషధ్యాద్యనపేక్షమేవ సృష్టివేలాయామేవ దేవత్వేన సృష్టాః, ఓషధ్యాదిసిద్ధాస్తు, దేవత్వసమ్పాదకౌషధ్యాద్యుపాయైర్దేవత్వేన సిద్ధాః, యోగః రుద్రోపాసనారూపయోగః, మన్త్రః, యావజ్జీవం శివపఞ్చాక్షర్యాదిమన్త్రావృత్తిః-జుష్టం సేవితం, తథా చ గీతం భగవతా-దేవాన్ దేవయజో యాన్తి పితౄన్యాన్తి పితృవ్రతా ఇతి, తథా అప్సరోభిః కిన్నరాదిభిశ్చ సదావృతమ్ ✽ ॥ ౯ ॥ ✽శృఙ్గైః శిఖరైః-రమణైః ప్రియైస్సహ, విహరన్తీనాం, సిద్ధానాం యా యోషిత-స్తాసాం-రమణం రతిప్రదం-శృఙ్గైః కథంభూతైః-నానాధాతుభిర్గైరికాదిభి-ర్విచిత్రితైః-నానాద్రుమాః లతాగుల్మాని చ-యేషు తైః॥ నానా-అమలాని స్వచ్ఛాని ప్రస్రవణాః స్రోతాంసి యేషు-నానా, కన్దరాః సానూని చ-యేషు తైః ✽ ॥ ౧౦॥౧౧ ॥ ✽తథా- మయూరాణాం కేకాస్వనైః-అభితస్సర్వతః, రుతం నాదితం-మదేన మకరన్దపానజనితమదేన - అన్ధైః-రళిభిః భృఙ్గైః-విమూర్ఛితం మూర్ఛనాఖ్యరాగగీతి విశేషేణ వ్యాప్తం-రక్తకణ్ఠానాం కోకిలానాం, ప్లావితైః ప్లుతమాత్రశబ్దైస్తథాఽన్యేషాం- పతత్రిణాం పక్షిణాం చ, కూజితైః॥ ఉద్ధస్తైర్హస్తి

శాఖాభిః-కామదుఘైర్ద్రుమైశ్చ ద్విజాన్పక్షిణః, ఆహ్వయన్తమివస్థితం-లోకహిహా స్తముత్తిష్ఠదుక్షైః స్వరేణాహ్వానమర్థినాం కామధుక్-అద్రిశ్చ ఉక్తిః స్తపహస్తాకారైర్ద్రుమైః పతత్రిణాం స్వనైశ్చ తథాలక్ష్యత ఇత్యర్థః- వ్రజద్భిర్మాతఙ్గైర్గజైర్వ్రజన్తమివ-నిర్ఝరాణాం ధ్వనిభి- ర్గృణన్తం భాషమాణమివస్థితం-మన్దారాదిభిర్వృక్షవిశేషైరుపశోభితం॥ చూతైరామ్రవిశేషైః॥ స్వర్ణార్ణశతపత్రైస్సువర్ణవర్ణైః కుశేశయైః-కున్దాదిభి-ర్లతావిశేషైశ్చ-మణ్డితం- రేణుకా ఏలా -జాతిర్మాలతీ- పనసాదిభిర్ద్రుమైః - స్తథాన్యైశ్చ ద్రుమజాతిభిర్ద్రుమసామాన్యైర్వేణుకీచకైశ్చ, రాజితం మణ్డితం, నీరన్ధ్రసరన్ధ్రత్వేన వేణుకీచకయోర్భేదః-కుముదాదిసమృద్ధిభిః శతపత్రాణామస్వర్ణవర్ణానాం బుద్ధిభిః- రాజితం-నలినీషు సరస్సు-కలం మధురం యథా భవతి తథా - కూజద్భిః- ఖగబృన్దైః పక్షిసఙ్ఘైరుపశోభితం-మృగాదిభి-ర్జుష్టం నిషేవితం-కర్ణోర్ణైర్గోకర్ణాఖ్యైః ఊర్ణామృగైః-ఏకపదైః అశ్వముఖైశ్చ, మృగనాభిభిః కస్తూరీమృగైశ్చ, నితరాం జుష్టం॥ కదళీషణ్డైస్సంరుద్ధాన్యావృతాని, నలినీనాం కమలాకరాణాం పులినాని, తైశ్శ్రీశ్శోభా, యస్మిన్ తం-స్నానేన పుణ్యాకరం పుణ్యసమ్పాదకం, ఉదకం-యస్యాం-తయా- సత్యా నిర్మలయా-నన్దయా గఙ్గయా-పరీతం పరివేష్టితం-భూతేశస్య రుద్రస్య-గిరిం కైలాసం-విలోక్య-దేవాః-విస్మయం-యయుః ప్రాపుః॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥ తే దేవాః-తత్ర గిరౌ, తస్య రు

రక్తకణ్ఠానాం కూజితైశ్చ పతత్రిణామ్॥౧౨॥ ఆహ్వయన్తమివోద్ధస్తైర్ద్విజాన్ కామదుఘైర్ద్రుమైః। వ్రజన్తమివ మాతఙ్గైర్గృణన్తమివ నిర్ఝరైః ॥౧౩॥ మన్దారైః పారిజాతైశ్చ సరళైశ్చోపశోభితమ్ । తమాలైస్సాలతాలైశ్చ కోవిదారాసనార్జునైః ॥౧౪॥ చూతైః కదమ్బైర్నీపైశ్చ నాగపున్నాగచమ్పకైః। పాటలాశోకబకుళైః కున్దైః కురవకైరపి ॥౧౫॥ స్వర్ణార్ణశతపత్రైశ్చ వరరేణుకజాతిభిః। కుటజైర్మల్లికాభిశ్చ మాధవీభిశ్చ మణ్డితమ్ ॥౧౬॥ పనసోదుమ్బరాశ్వత్థప్లక్షన్యగ్రోధహిఙ్గుభిః। భూర్జైరోషధిభిః పూగై రాజపూగైశ్చ జమ్బుభిః ॥౧౭॥ ఖర్జూరామ్రాతకామ్రాద్యైః ప్రియాళమధుకేఙ్గుదైః । ద్రుమజాతిభిరన్యాభిరాజితం వేణుకీచకైః ॥౧౮॥ కుముదోత్పలకహ్లారశతపత్రసమృద్ధిభిః। నలినీషు కలం కూజత్ఖగబృన్దోపశోభితమ్ ॥౧౯॥ మృగైశ్శాఖామృగైః క్రోడైర్మృగేన్ద్రైర్ఋక్షశల్యకైః। గవయైశ్శరభైర్వ్యాఘ్రై రురుభిర్మహిషాదిభిః॥౨౦॥ కర్ణాన్త్రైకపదాశ్వాస్యైర్నిర్జుష్టం మృగనాభిభిః। కదళీషణ్డసంరుద్ధనళినీపులినశ్రియమ్ ॥౨౧॥ పర్యస్తం నన్దయా సత్యాస్స్నానపుణ్యతరోదయా। విలోక్య భూతేశగిరిం విబుధా విస్మయం యయుః ॥౨౨॥ దదృశుస్తత్ర తే రమ్యామలకాం నామ వై పురీమ్ । వనం సౌగన్ధికం చాపి యత్ర తన్నామ పఙ్కజమ్ ॥౨౩॥ నన్దా చాలకనన్దా చ సరితౌ బాహ్యతః పురః। తీర్థపాదపదామ్భోజరజసాఽతీవ పావనే ॥౨౪॥ యయోస్సురస్త్రియః క్షత్తరవరుహ్య స్వధిష్ణ్యతః। క్రీడన్తి పుంసస్సిఞ్చన్త్యో విగాహ్య రతికర్శితాః ॥౨౫॥ యయోస్తత్స్నానవిభ్రష్టనవకుఙ్కుమపిఞ్జరమ్ । వితృషోఽపి పిబన్త్యమ్భః పాయయన్తో గజా గజీః ॥౨౬॥ తారహేమమహారత్నవిమానశతసఙ్కులామ్ । జుష్టాం పుణ్యజనస్త్రీభిర్యథా ఖం సతటిద్ఘనమ్ ॥౨౭॥ హిత్వా యక్షేశ్వరపురీం వనం సౌగ

ద్రస్య-అలకాం నామ అలకేతి ప్రసిద్ధాం, రమణీయాం-పురీం సౌగన్ధికాఖ్యం వనం చాపి దదృశుః॥ సౌగన్ధికనామ్నోఽన్వర్థతామాహ॥ యత్ర వనే సౌగన్ధికం నామ పఙ్కజం-భవతి-జాతావేకవచనమ్ ❁ ॥౨౩॥ ❁ పురీం వర్ణయతి॥ నన్దా చేతి చతుర్భిః॥ పురః పురాత్-బాహ్యతః బాహ్యే-నన్దా - అలకనన్దా చేతి-ద్వే-సరితౌ-భవతః॥ సరితౌ విశినష్టి॥ సార్ధద్వయేన ॥ తీర్థపాదస్య హరేః- పదామ్భోజరజసా - అతివాత్యన్తం-పావనే భగవత్పాదామ్భోజరజోయుక్తత్వాదత్యన్తపావిత్ర్యైకరే ఇత్యర్థః ❁॥౨౪॥ ❁ హే క్షత్తః-సురస్త్రియః-స్వధిష్ణ్యతః స్వవిమానేభ్యః-అవరుహ్య చ-రతికర్శితాః పహారశ్రాన్తాస్సత్యః యయోః-సరితోః విగాహ్య-స్వపుంసః స్వప్రియాన్-సిఞ్చన్త్యః-క్రీడన్తి జలక్రీడాం కుర్వన్తి ❁॥౨౫॥ ❁ యయోస్సరితోః-రమ్భః -పితృషోఽపి విగతతృష్ణా అపి - గజాః గజీః కరిణీః - అమ్భః పాయయన్త్యః పానం కారయన్త్యః, పిబన్తి-తత్ర హేతుః-తాసాం సురస్త్రీణాం-స్నానేన విభ్రష్టం గళితం-యన్నవకుఙ్కుమం- తేన-పిఞ్జరం పీతవర్ణమ్ ❁ ॥౨౬॥ ❁ పునః పురీం విశినష్టి॥ తారేతి ॥ తారం రూప్యం - తారాదిమయవిమానానాం-శతైః-సఙ్కులాం -పుణ్యజనైర్యాతుధానైస్తేషాం స్త్రీభిశ్చ-జుష్టాం - తత్ర దృష్టాన్తః - తటిద్భిర్మేఘైస్సహితం-ఖమాకాశం-యథేతి॥ తత్ర విమానాని ఖమివ-పుణ్యజనా మేఘా ఇవ, తత్స్త్రియస్తటిత ఇవ ❁॥౨౭॥ ❁ ఏవం భూతాం, యక్షేశ్వరస్య కుబేరస్య-పురీం అలకాం, హిత్వా అతిక్ర

ష్య-తత్సౌగన్ధికాఖ్యం వనంచ - దృష్ట్వా-తే దేవాః, ఆరాత్-వటం దదృశురితి చతుర్ణా నాన్వయః, కథం భూతం వనం, విచిత్రాణి-మాల్యాని మాలాయోగ్యాని, పుష్పకిసలయాదీని - పరిచ్ఛదాని క్రీడోపకరణాని, యేషు తైః-కామదుఘైర్ద్రుమైః-హృద్యం మనోహరమ్ ॥ ౨౮ ॥ రక్తకణ్ఠఖగానాం కోకిలపక్షిణాం, అనీకస్య సమూహస్య, స్వరైః మణ్డితాః షట్పదాః యస్మిన్-కలహంసానాం కులస్య-ప్రేష్ఠం, ఖగదణ్డాని పద్మాని, తైః యుక్తాః, జలాశయాః, యస్మిన్ ॥ ౨౯ ॥ వనకుఞ్జైః సఙ్ఘృష్టాః హరిచన్దనద్రుమాః, తత్సంబన్ధినా వాయునా, పుణ్యజనస్త్రీణాం, మనః, అధ్యధికం, ముహుః, రున్మదయత్ పరవశీకుర్వత్ ॥ ౩౦ ॥ వైదూర్యైః మణిభిః, కృతాని కల్పితాని, సోపానాని యాసు, ఉత్పలానాం, మాలాః పఙ్క్తయో యాసు తాః, ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేన ద్వితీయా, వాప్యః, కింపురుషైః వ్యాప్తాః, యస్మిన్వనే సన్తి, తద్వనం దృష్ట్వా, యద్వా, వాప్య ఇతి వ్యత్యయాత్ప్రథమా, వనం-వాపీశ్చ, దృష్ట్వా ఆరాత్ సమీపే-వటం-తే దేవాః, దదృశుః ॥ ౩౧ ॥ వటం విశినష్టి ॥ స ఇతి ॥ స వటః, యోజనశత, ముత్సేధః ఉచ్ఛ్రాయో యస్య, పాదోనైః సర్వతః పఞ్చసప్తతియోజనప్రమాణైః, విటపైః శాఖాభిశ్చ, యతో వి స్తృతః, పర్యక్ పరితః, కృతా, అచలా నిశ్చలా, ఛాయా, యేన, నిర్గతం-నీడం కులాయం-యస్మాత్, తాపేన సూర్యాద్యాతపేన, రహితః ॥ ౩౨ ॥ మహాయోగమయే మహాయోగో భగవదుపాసనాయోగః-తత్ప్రచురే, మహాయోగనిష్ఠపురుషప్రాచుర్యాత్తథాత్వ నస్య మహాయోగమయత్వం, ముముక్షవః అజ్ఞానాన్మోక్తుమిచ్ఛవో జిజ్ఞాసవ ఇతి యావత్-తేషాం-శరణే ఆశ్రయే, తస్మిన్వటమూలే - ఆసీనముపవిష్టం, త్యక్తామర్షో, యోఽన్తక, స్తత్తుల్యం, శివం సురా దదృ

న్ధికంచ తత్ । ద్రుమైః కామదుఘై ర్హృద్యం చిత్రమాల్యపలచ్ఛదైః ॥ ౨౮ ॥ రక్తకణ్ఠఖగానీకస్వరమణ్డితషట్పదమ్। కలహంసకులప్రేష్ఠం ఖరదణ్డజలాశయమ్॥ ౨౯॥ వనకుఞ్జరసఙ్ఘృష్టహరిచన్దనవాయునా। అధిపుణ్యజనస్త్రీణాం ముహురున్మదయన్మనః ॥ ౩౦ ॥ వైదూర్యకృతసోపానా వాప్యుత్పలమాలినీః । వ్యాప్తాః కింపురుషైర్దృష్ట్వా త ఆరాద్దదృశుర్వటమ్ ॥ ౩౧ ॥ స యోజనశతోత్సేధః పాదోనవిటపాయతః । పర్యక్కృతాచలచ్ఛాయో నిర్నీడస్తాపవర్జితః ॥ ౩౨ ॥ తస్మిన్మహాయోగమయే ముముక్షుశరణే సురాః । దదృశుః శివమాసీనం త్యక్తామర్షమివాన్తకమ్ ॥ ౩౩ ॥ సనన్దనాద్యైర్మహాసిద్ధైః శాన్తైః సంశాన్తవిగ్రహమ్। ఉపాస్యమానం సఖ్యా చ భర్త్రా గుహ్యకరక్షసామ్ ॥ ౩౪ ॥ విద్యాతపోయోగపథమాస్థితం తమధీశ్వరమ్ । చరన్తం విశ్వసుహృదం వాత్సల్యాల్లోకమఙ్గళమ్ ॥ ౩౫ ॥ లిఙ్గంచ తాపసాభీష్టం భస్మ దణ్డజటాజినమ్ । అఙ్గేన సన్ధ్యాభ్రరుచా చన్ద్రరేఖాంచ బిభ్రతమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఉపవిష్టం దర్భమయ్యాం బృస్యాం బ్రహ్మ సనాతనమ్ । నారదాయ ప్రవోచన్తం పృచ్ఛతే శృణ్వతాం సతామ్॥ ౩౭ ॥ కృత్వోరౌ దక్షిణే సవ్యం పాదపద్మంచ జానుని । బాహుం ప్రకోష్ఠేఽక్షమాలామాసీనం తర్కముద్రయా ॥ ౩౮ ॥ తం బ్రహ్మనిర్వాణసమాధిమాశ్రితం వ్యుపాశ్రితం గిరిశం యోగకక్ష్యామ్।

శుః ॥ ౩౩ ॥ శివం విశినష్టి ॥ సనన్దనాద్యైరితి పఞ్చభిః ॥ మహాసిద్ధైః-శాన్తైః-సనన్దనాద్యైః-గుహ్యకరక్షసాం, భర్త్రా ప్రభుణా - సఖ్యా వైశ్రవణేనచ, ఉపాస్యమానం సేవ్యమానం-శాన్తవిగ్రహం నిర్వైరం కృతాపరాధేషు దేవేష్వపి కృపాళుమిత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ విద్యా జ్ఞానయోగః, తపః కర్మయోగః, తాభ్యాం యుక్తో-యోయోగపథః భగవద్భక్తిమార్గః, తమాస్థితం జ్ఞానకర్మానుగృహీతభగవద్భక్తియోగనిష్ఠమిత్యర్థః, అధీశ్వరం జితేన్ద్రియం - విశ్వసుహృదం-చరాచరాణి సర్వాణి భూతాని భగవద్వపుః అత స్తదానుకూల్యం మేస్యాదిత్యుక్తరీత్యా విశ్వానుకూలం, అతఏవ-వాత్సల్యా, ల్లోకానాం మఙ్గళం క్షేమమేవ, చరన్తం కుర్వన్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ సన్ధ్యాభ్రరుచా రక్తవర్ణేన, అఙ్గేన, తాపసానామిష్టం భస్మాది లిఙ్గం, చన్ద్రరేఖాంచ బిభ్రతమ్ ॥ ౩౬ ॥ దర్భమయ్యాం బృస్యాం బ్రువన్తోఽస్యాం సీదన్తీతి బృసీ, పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః ఆస్తరణవిశేషః-తస్యాం, ఉపస్థితముపవిష్టం-పృచ్ఛతే నారదాయ-సతామన్యేషాం సనన్దనాదీనాం-శృణ్వతాం సతాం-సనాతనం బ్రహ్మ పరమాత్మానం, ప్రణవం వా ప్రవోచన్తమ్ ॥ ౩౭ ॥ సవ్యపాదం-దక్షిణే ఊరౌ-కృత్వా విన్యస్య, జానుని సవ్యే, సవ్యబాహుం కృత్వా, దక్షిణే, బాహుప్రకోష్ఠే మణిబన్ధస్థానే, అక్షమాలాం కృత్వా, దక్షిణహస్తకృతయా తర్కముద్రయా, ఉపలక్షిత - మాసీనమిత్యర్థః ॥ తదుక్తం యోగశాస్త్రే "ఏకం పాదమథైకస్మిన్విన్యస్యేదూరుసంస్థితం। ఇతరస్మింస్తథా బాహుం వీరాసనమిదం స్మృతమ్," తర్కముద్రా చోక్తా "తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోర్మధ్యమిదస్సం యోజ్య చాఙ్గుళీః ప్రసార్య బోధనం ప్రాహు స్తర్కముద్రేతి మాన్త్రికా ఇతి ॥ ౩౮ ॥ తం, బ్రహ్మనిర్వాణసమాధిం ఆనన్దరూపబ్రహ్మవిషయసమాధి-మాశ్రితం - యోగకక్ష్యాం యోగపథం - వ్యుపాశ్రితం విశేషేణోపాశ్రితం-మునీనామాద్యం ముఖ్యం-మ

నిం గిరిశం-లోకపాలసహితా మునయః-బద్ధాఞ్జలయః - ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ॥ ౩౯ ॥ సతు గిరిశః సురాసురైరభివన్దితాఙ్ఘ్రిర్యస్య-త- మాగతమాత్మయోనిం బ్రహ్మాణముపలభ్య జ్ఞాత్వా-తస్మై బ్రహ్మణే, ఉత్థాయేతి పాఠాన్తరం-తదా-ఆసనాదుత్థాయ, శిరసా, అభివన్దనం ప్రణామం చక్రే-మహత్తమో విష్ణుర్వామనరూపః, యథా కస్య కశ్యపప్రజాపతేః, యద్వా, కస్య చతుర్ముఖస్యాభివన్దనం, చక్రే కస్య రుద్రాభివన్ద్యత్వే సదృష్టాన్తమాహ ॥ మహత్తమ ఇతి ॥ విష్ణుర్యథా, రుద్రస్య, మహత్తమః పూజ్యః, తథా కోఽపీత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ నీలలోహితం రుద్రం యే-పరే సిద్ధగణాః, అనువర్తన్తే, తైః-మహర్షిభిస్సహ, నమస్కృతః ఆత్మభూః బ్రహ్మా, కృతప్రణామం, కృతః చతుర్ముఖవిషయః ప్రణామో-యేన తం-శశాఙ్కశేఖరం-కృతప్రణామ ఇతి ప్రథమాన్తపాఠే-రుద్రేణ కృతప్రణామః ప్రాహ ॥ ౪౧ ॥ రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వాత్తదావేశావతారత్వాచ్చ రుద్రం బ్రహ్మణా సామానాధికరణ్యేన నిర్దిశన్ యస్మిన్ప్రకృష్టస్య బ్రహ్మణోఽసాధారణం ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వ జగత్కారణత్వ ధర్మమర్యాదాస్థాపకత్వానుగ్రహీతృత్వనిగ్రహీతృత్వాది తత్సర్వం రుద్రప్రశంసామై రుద్రరూపేణావస్థితస్య బ్రహ్మణ ఆహ ॥ జానే త్వామిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హే ఈశ రుద్ర-విశ్వస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య, జగతః-యోనిబీజయోః యోనిబీజభూతయోః-క్షేత్రే బీజవత్ప్రకృతౌ పురుషస్య నిక్షిప్తత్వాత్తయోర్యోనిబీజశబ్దాభ్యాం నిర్దేశః, శక్తేః-బ్రహ్మణోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయాః త్రిగుణాత్మికాయాః ప్రకృతేః-తథా శివస్య ‘‘నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మే’’త్యాదిశ్రుత్యా ప్రత్యగాత్మనస్సుఖరూపత్వాభిధానాజ్జీవస్య శివశబ్దేన నిర్దేశః- తస్య చ, యత్-పరం విలక్షణం ‘‘తస్య పరమాత్రమేడత’’ మితి నిర్దేశాన్న పరశబ్దేన యోగః ‘‘అన్యారాదితరర్తేదిక్ఛబ్దే’’త్యాదినా పఞ్చమీ, ప్రకృతిపురుషాభ్యాం స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ విలక్షణమిత్యర్థః - తచ్చ, నిరన్తరం నిశ్ఛేదం-తత్తత్ప్రకృతిపురుషాన్తరాత్మతయాఽవస్థితమపి నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చైకరూపమిత్యర్థః ॥ యద్వా - నిరన్తరం-అన్త

---

*సలోకపాలా మునయో మునీనామాద్యం మునిం ప్రాఞ్జలయః ప్రణేముః ॥ ౩౯ ॥ సతూపలభ్యాగతమాత్మయోనిం సురాసురేశైరభివన్దితాఙ్ఘ్రిమ్ । ఉత్థాయ చక్రే శిరసాభివన్దనం మహత్తమః కస్య యథైవ విష్ణుః ॥ ౪౦ ॥ తథాపరే సిద్ధగణా మహర్షిభిర్యే వై సమన్తాదను నీలలోహితమ్ । నమస్కృతం ప్రాహ శశాఙ్కశేఖరం కృతప్రణామం ప్రహసన్నివాత్మభూః ॥ ౪౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ జానే త్వామీశ విశ్వస్య జగతో యోనిబీజయోః । శక్తేశ్శివస్య చ పరం యత్తద్బ్రహ్మ నిరన్తరమ్ ॥ ౪౨ ॥ త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః । విశ్వం

రం విచ్ఛేదః - తస్మాన్నిర్గతం సర్వానుస్యూతం సర్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితమితి యావత్ - అథవా, కార్త్స్న్యేన జ్ఞానస్వరూపం-నతు ప్రదేశభేదేన జడమిత్యర్థః-తద్బ్రహ్మ-త్వాం-జానే, ఇదం చ సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనం, ఆవేశావతారత్వనిబన్ధనం చ-నతు తాదాత్మ్యనిబన్ధనం ‘‘ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ । మయా దర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ ॥ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే । నారాయణాద్రుద్రోఽజాయత, అనపహతపాప్మా వా అహమస్మీ’’త్యాదిభిః కార్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభిధానేన రుద్రాదౌ జీవత్వస్య నిశ్చయాత్తాదాత్మ్యాసమ్భవాత్, అత ఏవ ‘‘భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాస్పృష్టమతిస్సమస్తదృ’’గితి వ్యతిరేకేణ నిర్దేక్ష్యతి ॥ ౪౨ ॥ *
ఏవం బ్రహ్మసామానాధికరణ్యేన రుద్రం నిర్దిశ్య బ్రహ్మదృష్ట్యా తస్య చిదచిచ్ఛరీరకత్వం సృష్ట్యాదికర్తృత్వం చాహ ॥ త్వమితి ॥ హే భగవన్-స్వాంశయోః, స్వస్య తవ-అంశయోః, శివశక్త్యోః ప్రకృతిపురుషయోః -అత్ర విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వరూపమంశత్వం వివక్షితం-నతు విశేష్యవస్త్వేకదేశత్వం- ప్రకృతిపురుషయోర్వికారరూపమేతత్ జగత్-త్వమేవ ‘‘సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మే’’తివత్సామానాధికరణ్యమిదం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమేవ, కథం రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్య కృత్స్నం ప్రపఞ్చం ప్రత్యాత్మత్వం జగతశ్చ శరీరత్వం - కథం చిచ్ఛరీరాత్మభావసమ్భవేఽపి శరీరవాచిపదస్య శరీరివాచకేన కథం సామానాధికరణ్యమితి చేదుచ్యతే - నహ్యత్ర రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్యాత్మత్వం జగతస్తచ్ఛరీరత్వం చోచ్యతే - కిన్తు బ్రహ్మవిదామహం త్వమాదిశబ్దాః అహం త్వమాదిబుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తాః ‘‘తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిరస్మి విప్రః-త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే, తద్యోఽహం యోఽసౌ సోఽహం-అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దన’’ ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభిస్తథా ప్రతీతేః, ఏవం చాత్ర ప్రస్తోతుశ్చతుర్ముఖస్య బ్రహ్మవిదగ్రేసరత్వేన తత్ప్రయుక్తా అహం త్వమాదిశబ్దాస్తద్బుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తా ఇతి, రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వేన తత్పర్యన్తత్వమగమ్య బ్రహ్మసామానాధికరణ్యేన సన్నిర్దిష్ట ఇతి, విశేష్యభూతస్య బ్రహ్మణః కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వం, త

యోశ్శరీరత్వం చ యుక్తమేవ - ఏవమపకర్షమాత్మవాచినాం శరీరవాచిశబ్దస్య సామానాధికరణ్యమితి చేత్ - గవాదిశబ్దానాం జాతిగుణాదిమాత్రపరతయా వ్యుత్పన్నానాం శుక్లో గౌరిత్యాదిషు వ్యక్తిగుణ్యాదిపర్యన్తత్వమన్తరేణాపర్యవసన్నానాం యథా వ్యక్త్యాదిపర్యన్తత్వేన సామానాధికరణ్యం, ఏవం జాతిగుణాదివచ్ఛరీరస్యాప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వాత్తద్వాచిమాత్రపరతయా లోకే వ్యుత్పన్నస్స శరీరిపర్యన్తమభిధత్త ఇతి, ఆత్మా దేవో జాత ఇతివత్తస్యాత్మవాచినా సామానాధికరణ్యముపపన్నమేవ - న చ వ్యక్తేరాక్షేపాల్లక్షణయా వా గౌశ్శుక్ల ఇత్యాదిప్రయోగోపపత్తిః - అపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దత్వస్య లక్షణాదిప్రతిబన్ధకత్వాదన్యథా జాత్యాకృతిగోత్వగుణాదిశబ్దానామపి లక్షణాదినా గోత్వం శుక్లమిత్యాదిప్రయోగాపత్తేః, నన్వేవం జాత్యాదిశబ్దానామప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచినాం వ్యక్త్యాదిపర్యన్తపర్యవసానేన సామానాధికరణ్యాపత్తిరితి చేన్నైవం, నియతనికర్షవాచినాం కదాచిదపి శేష్యపర్యన్తత్వాభావస్య భాష్యాదిషూక్తత్వాత్ - అత ఏవ - శరీరదేహాదిశబ్దానాం కదాచిదపి నాత్మవాచినా సామానాధికరణ్యమితి భాష్యాదిషు విస్తరః, కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చశరీరకస్త్వం - క్రీడన్నివ విశ్వం - సృజసి - పాసి రక్షసి - అత్సి సంహరసి - క్రీడన్నిత్యనేన జగద్వ్యాపారో భగవతో లీలేత్యుక్తం - ఊర్ణపదః ఊర్ణనాభిర్యథేతి దృష్టాన్తః, "యథోర్ణనాభిస్సృజతే గృహ్ణతే చ" ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధః ✻ ॥౪౩॥ ✻ ఏవం పరబ్రహ్మ దృష్ట్యా చిదచిచ్ఛరీరకత్వం సృష్ట్యాదికారణత్వమభిధాయ పునస్తద్దృష్ట్యా ప్రకృతాధ్వరసన్ధిత్సోత్పాదనాయ పురుషార్థావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకత్వం ధర్మమర్యాదాపాలకత్వం చాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ ధర్మార్థధుక్ ధర్మార్థౌ దోగ్ధీతి ధర్మార్థధుక్, ధర్మాదిప్రపూరకస్త్వమేవ, ఆభిపత్తయే పురుషార్థావాప్తయే, దక్షేణ సమర్థేన, సూత్రేణ సూచితేన శాస్త్రేణ, అధ్వరం, ససర్జిథ సృష్టవానసి - పురుషార్థసాధనభూతధర్మార్థసంపాదనోపాయావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకస్త్వమేవేత్యర్థః - సేతవో వర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాశ్చ, త్వయైవావసితా నిబద్ధాః, కే తే సేతవః - యేఽవసితా ఇత్యత్రాహ ॥ యాన్ సేతూన్, ధృతవ్రతాః

సృజసి పాస్యత్సి క్రీడన్నూర్ణపదో యథా ॥ ౪౩ ॥ త్వమేవ ధర్మార్థదుఘాభిపత్తయే దక్షేణ సూత్రేణ ససర్జిథాధ్వరమ్। త్వయైవ లోకేఽవసితాశ్చ సేతవో యాన్ బ్రాహ్మణాః శ్రద్దధతే ధృతవ్రతాః ॥ ౩౪ ॥ త్వం కర్మణాం మఙ్గళమఙ్గళానాం ✻ కర్తుస్స్మ లోకం తనుషే స్వః పరం వా। ✻ అమఙ్గళానాం చ తమిస్రముల్బణం విపర్యయః కేన తదేవ కస్యచిత్ ॥ ౪౫ ॥ న వై సతాం త్వచ్చరణార్పితాత్మనాం భూతేషు సర్వేష్వభిపశ్యతాం తవ। భూతాని చాత్మన్యపృథగ్దిదృక్షతాం ప్రాయేణ రోషోఽభిభవేద్యథా పశుమ్ ॥ ౪౬ ॥ పృథగ్ధియః కర్మదృశో దురాశయాః పరోదయేనార్పితహృద్రుజోఽనిశమ్। పరాన్ దురుక్తైర్వితుదన్త్యరున్తుదాస్తాన్మావధీద్దైవవధాన్భవద్విధః

వ్రతనిష్ఠాః - సన్తో బ్రాహ్మణాః, శ్రద్దధతే శ్రద్ధాపూర్వకమనుతిష్ఠన్తి ✻ ॥ ౪౪ ॥ ✻ పునర్బ్రహ్మదృష్ట్యైవ సర్వకర్మకారయితా తత్ఫలప్రదశ్చ త్వమేవేత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ హే మఙ్గళశివ, లోకే - మఙ్గళానాం కుశలానాం కర్మణాం, కర్తుః కర్త్రే, ఇత్యర్థః - స్వః స్వర్గం, పరం మోక్షం వా, తనుషే ప్రదదాసి, అభిసంహితఫలకర్మణాం కర్తుః స్వర్గం, అనభిసంహితఫలకర్మణాం కర్తుస్తు, మోక్షం - తనుష ఇత్యర్థః, అమఙ్గళానామకుశలానాం కర్మణాం, కర్తుః ఉల్బణం, తమిస్రం నిరయం - తనుషే - విపర్యయః అమఙ్గళానాం కర్మణాం కర్తుః కస్యచిదపి స్వర్గమోక్షప్రాప్తిరూపః విపర్యయః, కేన కేన హేతునా భవేత్ న కేనాపీత్యర్థః, అత, స్తదేవ తత్కృతం ఫలమేవ - భవతి, న తద్విపర్యయ ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౪౫ ॥ ✻ ఏవం బ్రహ్మదృష్ట్యా రుద్రం ప్రస్తూయ తస్య ప్రసాదోత్పాదయిషయా సతాం రోషో నయుక్త ఇతి కై[illegible]ణేన సమర్పితః, ఆత్మా చిత్తం యేషాం, సర్వేషు భూతేషు, తవ, ద్వితీయార్థే షష్ఠీ, త్వామిత్యర్థః, అత్ర త్వాం త్వమి[illegible] పర్యన్తం భగవచ్చరణారవిన్దసమర్పితచిత్తానాం సర్వాణి భూతాని భగవదాత్మకతయా పశ్యతామిత్యర్థః, భూతాని చాత్మని పరమాత్మని, అపృథక్ అపృథక్సిద్ధాని - దిదృక్షతాం ద్రష్టుమిచ్ఛతాం పశ్యతామిత్యర్థః - సర్వభూ[illegible] పృథక్సిద్ధత్వేన [illegible]శ్యతామిత్యర్థః, ఏవంభూతానాం సతాం - అత్రాపి ద్వితీయార్థే షష్ఠీ సతః ప్రాయేణ, అనర్థకారిత్వేన ప్రసిద్ధః రోషః, నాభిభవేత్ అభిభూతాన్న కుర్యాత్, యథా పశుం మూర్ఖం అభిభవేత్, అతస్తవ రోషో న యుక్త ఇతి కిము వక్తవ్యమితి భావః ✻ ॥ ౪౬ ॥ ✻ కృతాపరాధేష్వపి మహాన్తః కృపావన్తో భవన్తి, అతః కృతాపరాధమపి దక్షమనుగ్రహీతుమర్హసీత్యాహ త్రిభిః - పృథగ్ధియః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శినః, దేవమనుష్యదేహాత్మాభిమానభిన్నధియో వా, కర్మణ్యేవ దృష్టిర్యేషాం, దుష్టః ఆశయోఽన్తఃకరణం యేషాం అనిశం - పరేషాం, ముదయేనస్సమ్పదా, అర్పితా, హృది రుక్ వ్యథా - యేషాం, అరున్తుదా మర్మచ్ఛేత్తారః - దురుక్తైః - పరాన్ - తుదన్తి వ్యథయన్తి తానేవంభూతాన్ దైవేనైవ వధో యేషాం తాన్ - భవద్విధో

నిరుపమకరుణః, మావధీత్ మహాన్స్యాత్ ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ ప్రత్యుత సాధూనాం వృత్తమాలోచ్యానుగ్రహమేవ కర్తుమర్హసీత్యాహ, యస్మిన్నితి, యదా కాలే - దుర్లఙ్ఘ్యయా దురత్యయయా, పుష్కరనాభస్య పద్మనాభస్య భగవతః, మాయయా, ముష్టధియో మోహితచిత్తాః, పృథగ్దృశో భవన్తి జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపేష్వాత్మసు దేవమనుష్యాదిభేదదర్శినః తథాఽబ్రహ్మాత్మకత్వదర్శినశ్చ భవన్తీత్యర్థః - తత్రాపరాధిషు, సాధవో హ్యనుకమ్పయా అనన్తరమేవ పరదుఃఖాసహిష్ణుతయా చిత్తప్రకమ్పేన, కృపాం, కుర్వన్తి, న త్వక్రమమప్రియం, కుతః, దైవబలాత్కృతేఽర్థే ఇదమదైవమేవం భూతం కోఽత్రాపరాధస్తేషామితి మత్వా కృపామేవ కుర్వన్తీత్యర్థః ✽ ॥ ౪౮ ॥ ✽ అతో భవాన్ పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య దురన్తయా - మాయయా, అస్పృష్టమతిః భగవత్ప్రపన్నత్వేనామోహితబుద్ధిః, అతఏవ - సమస్తదృక్ సర్వార్థదర్శీ - తయా మాయయా, హతాత్మసు మోహితచిత్తేషు, అత ఏవ - అనుకర్మచేతస్సు కర్మానుగుణచిత్తవృత్తిషు సాపరాధజనేషు - అనుగ్రహం - కర్తుమర్హసి - హే ప్రభో సమర్థ ✽ ॥ ౪౯ ॥ ✽ ఏవం సామాన్యేనోక్త్వా ప్రస్తుతమాహ ॥ కుర్వితి త్రిభిః ॥ హే మనో రుద్ర - త్వయా - హతస్య - అతఏవ - అసమాప్తస్య - ప్రజాపతేర్దక్షస్య - అధ్వరస్య - ఉద్ధరణం పునరుద్ధారం - కురు కుర్యాః - కుయాజ్ఞికస్య దక్షస్య - యత్రాధ్వరే - భాగినః భాగార్హస్య - తవ - భాగం - న దదుః - యేన త్వయా హేతునా - మఖో - ననీయతే న సమాప్యతే - నినీయత ఇతి పాఠాన్తరం - తదా కిమర్థమధ్వరోద్ధరణాయ మాం ప్రార్థయస ఇత్యత్రా

ధః ॥ ౪౭ ॥ యస్మిన్యదా పుష్కరనాభమాయయా దురన్తయా ముష్టధియః పృథగ్దృశః । కుర్వన్తి తత్ర హ్యనుకమ్పయా కృపాం న సాధవో దైవబలాత్కృతే క్రమమ్ ॥ ౪౮ ॥ భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాఽస్పృష్టమతిః సమస్తదృక్ । త్వయా హతాత్మస్వనుకర్మచేతస్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో ॥ ౪౯ ॥ కుర్వధ్వరస్యోద్ధరణం హతస్య భోః త్వయాఽసమాప్తస్య మనో ప్రజాపతేః । న యత్ర భాగం తవ భాగినో దదుః కుయాజ్వనో యేన ✽ మఖో ననీయతే ॥ ౫౦ ॥ జీవతాద్యజమానోఽయం ప్రపద్యేతాక్షిణీ భగః । భృగోః శ్మశ్రూణి రోహన్తు పూష్ణో దన్తాశ్చ పూర్వవత్ ॥ ౫౧ ॥ దేవానాం భగ్నగాత్రాణామృత్విజాం చాయుధాశ్మభిః । భవతాఽనుగృహీతానామాశు మన్యోఽస్త్వనాతురమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏష తే రుద్ర భాగోఽస్తు యదుచ్ఛిష్టోఽధ్వరస్య వై । యజ్ఞస్తే రుద్ర భాగేన కల్పతామద్య యజ్ఞహన్ ॥ ౫౩ ॥ ✻✻✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ✻✻✻

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యజేనానునీతేన భవేన పరితుష్యతా । అభ్యధాయి మహాబాహో ప్రహస్య శ్రూయతామితి ॥ ౧ ॥ భవ ఉవాచ ॥ నాఘం ప్రజేశ బాలానాం వర్ణయే నానుచిన్తయే । దేవమాయాభిభూతానాం దణ్డస్తత్ర కృతో మయా ॥ ౨ ॥ ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజముఖం శిరః । మిత్రస్య † చక్షుషేక్షేత భాగం స్వం బర్హిషో భ

హ ॥ మఖం - యేన త్వయా హేతునా - నినీయతే సమాప్యతే - యదపచారాన్మఖో వినష్టః పునస్తస్యైవ భవతోఽనుగ్రహాన్మఖస్సమాపనీయ ఇతి భావః ✽ ॥ ౫౦ ॥ ✽ అయం యజమానో దక్షః - జీవతాత్ జీవతు - భగః - అక్షిణీ ప్రపద్యేత ప్రాప్నుయాత్ ✽ ॥ ౫౧ ॥ ✽ ఆయుధైః అశ్మభిశ్చ - భగ్నగాత్రాణాం - ఋత్విజాం - దేవానాం చ పునః - భవతాఽనుగృహీతానాం - హే మన్యో - అనాతురం ఆరోగ్యం - ఆశు అస్తు ✽ ॥ ౫౨ ॥ ✽ భాగశ్చ తవాస్త్విత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ హే రుద్ర - యావదిత్యర్థే యదిత్యవ్యయం - అధ్వరస్య యదుచ్ఛిష్టః యజ్ఞే కృతే యావానవశిష్టోఽర్థః - స్తావాన్ - ఏష తవ భాగోఽస్తు - హే రుద్ర - యజ్ఞహన్ - అద్య అధునా - తే తవ - భాగేన యజ్ఞః కల్ప్యతాం సజ్జకల్ప్యతామ్ ✽ ॥ ౫౩ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః ✻✻✻

ఏవం బ్రహ్మణా ప్రసాదితో రుద్రో దేవాననుగృహ్ణన్ తద్విజ్ఞాపితమఙ్గీచకారేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ అజేన బ్రహ్మణా - అనునీతేన ప్రార్థితేన, అతఏవ - పరితుష్యతా, భవేన - హే మహాబాహో విదుర - ప్రహస్య - శ్రూయతామిత్యామన్త్ర్య అభ్యధాయి అభ్యభాషి ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ తదేవాహ ॥ నాఘమితి ॥ హే పరేశ పరేషామస్మదాదీనామీశ ప్రభో - భగవన్మాయయా మోహితానాం - బాలానాం మూర్ఖాణాం - అఘమపరాధం - అధునా - న వర్ణయే - ఏవమేవమనుపచరితమితి న కథయామీత్యర్థః - నానుచిన్తయే న స్మరామి చ కిన్త్వపరాధాచరణదశాయాం మయా దణ్డః కృతః శిక్షామాత్రం కృతమిత్యర్థః ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ తదనుగ్ర

౫౦ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ మఖో నినీయతే. ౩ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ చక్షుషేక్షేత.

హ ప్రకారమేవాహ। ప్రజాపతేరిత్యాదిభిస్త్రిభిః ॥ దగ్ధశీర్ష్ణః దక్షిణాగ్నౌ దగ్ధం శిరో యస్య, తస్య, ప్రజాపతేర్దక్షస్య - అజ
ముఖం కణ్ఠాదుపర్యేవ అజస్య ముఖం యస్మిన్ - తచ్ఛిరో - భవతు మిత్రస్య మిత్రనామ్నో దేవస్య, చక్షుషీ నేత్రే భవేతాం - చ
క్షుషీ ఏతే ఇత్యత్రార్షత్వాత్ ,,ఈదూదేద్ద్వివచనం,, ఇతి ప్రగృహ్యత్వాఽభావః - మిత్రస్య చక్షుర్భఙ్గః పూర్వం కృత ఇత్యర్థసిద్ధం
చక్షుషే ఇతి తృతీయాన్తశ్చ పఠ్యతే, తదా, మిత్రస్య చాజముఖం శిరో భవతు, అస్మిన్పక్షే మిత్రస్య శిరోభఙ్గః పూర్వమర్థసిద్ధో
వేదితవ్యః - భగః భగాఖ్యో దేవః, బర్హిషో యజ్ఞస్య - స్వీయం భాగం, చక్షుషా, ఈక్షతే పశ్యతు - భగస్య నేత్రే ఉత్పద్యేయా
తామిత్యర్థః, అయమేవార్థస్సాధుః ,,భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతితస్య రుషేతి,, పూర్వం భగస్యైవ నేత్రభఙ్గాభిధా
నాత్ ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ పూషా దేవః, యజమానసమ్బన్ధి, పిష్టం భుఙ్క్తామితి తథా, దద్భిర్దన్తైః, జక్షతు అద్యాత్, పూష్ణో దన్తా ఉత్ప

ద్యేరన్నిత్యర్థః, యే దేవాః, మే మహ్యం ఉచ్ఛేషణం యజ్ఞావశిష్టం దదుః దత్తవన్తః, తే సర్వే, ప్రకర్షేణ కృత్తాని సమ్యక్ఛి
న్నాని, సర్వాణ్యఙ్గాని - యేషాం - తే - భవేయురిత్యర్థః, ప్రకృత్తసర్వాఙ్గా ఇతి పాఠాన్తరం - తదా - యే దేవాః - ప్రకృత్తస
ర్వాఙ్గాః నితరాం ఛిన్నసర్వావయవాః, యే చ - మహ్యముచ్ఛేషణం - దదుః దాతుం మతిం కృతవన్త ఇత్యర్థః - అనుగ్రహాత్పూ
ర్వముచ్ఛేషణదానాభావాత్ - తే సర్వే ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ అధ్వర్యవః ఋత్విజశ్చ - అశ్వినోర్బాహుభ్యాం - కృతబాహవ ఉత్పాదిత
బాహవః పూష్ణో హస్తాభ్యాం - కృతహస్తాశ్చ - భవన్త్విత్యన్వయః - భృగుః - బస్తశ్మశ్రుః - బస్తస్య మేషస్యేవ శ్మశ్రూణి యస్య
శ్మశ్రూణి యస్య ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఏవం రుద్రేణానుగృహీతా దేవాః కిమకుర్వతేత్యత్రాహ మైత్రేయః ॥ తదేతి ॥ మీఢుష్టమోదితం - మీ
ఢుష్టమస్సివతమో రుద్రస్తేనోదితం గదితం - శ్రుత్వా - సర్వాణి భూతాని - పరితుష్టాత్మభిః పరితుష్టచిత్తైః - హోతార విప్ర

గః ॥ ౩ ॥ పూషా తు యజమానస్య దద్భిర్జక్షతు పిష్టభుక్। దేవాః ప్రకృతసర్వాఙ్గా యే మ ఉచ్ఛేషణం దదుః ॥ ౪ ॥
బాహుభ్యామశ్వినోః పూష్ణో హస్తాభ్యాం కృతబాహవః। భవన్త్వధ్వర్యవశ్చాన్యే బస్తశ్మశ్రుర్భృగుర్భవేత్ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తదా సర్వాణి భూతాని శ్రుత్వా మీఢుష్టమోదితమ్। పరితుష్టాత్మభిస్తం తు సాధు సాధ్వి
త్యథాబ్రువన్ ॥ ౬ ॥ తతో మీఢ్వాంసమామన్త్ర్య శునాసీరాస్సహర్షిభిః। భూయస్తద్దేవయజనం సమీఢ్వద్వే
ధసో యయుః ॥ ౭ ॥ విధాయ కార్త్స్న్యేన చ తద్యదాహ భగవాన్భవః। సన్దధుః కస్య కాయేన సవనీయపశోః
శ్శిరః ॥ ౮ ॥ సన్ధీయమానే శిరసి దక్షో రుద్రాభివీక్షితః। సద్యస్సుప్త ఇవోత్తస్థౌ దదృశే చాగ్రతో మృడమ్ ॥ ౯ ॥
తదా వృషధ్వజద్వేషకలిలాత్మా ప్రజాపతిః। శివావలోకాదభవచ్ఛరద్ధ్రద ఇవామలః ॥ ౧౦ ॥ భవస్తవాయ
కృతధీర్నాశక్నోదనురాగతః। ఔత్కణ్ఠ్యాద్బాష్పకలయా సమ్పరేతాం సుతాం స్మరన్ ॥ ౧౧ ॥ కృచ్ఛ్రాత్సం
స్తభ్య చ మనః ప్రేమవిహ్వలితస్సుధీః। శశంస నిర్వ్యలీకేన భావేనేశం ప్రజాపతిః ॥ ౧౨ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ భూ

దుర - సాధు సాధ్వీత్యూచుః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ తతః మీఢ్వాంసం రుద్రం, త్వయాఽఽగత్య సర్వం కార్యమిత్యామన్త్ర్య సమ్ప్రా
ర్థ్య శునాసీరాః ఇన్ద్రోపలక్షితా దేవాః - ఋషిభిః భృగుణాఽఽహూయమానదక్షిణాగ్నిప్రభవైః ఋభ్వాఖ్యైర్దేవై
స్సహ - సమీఢ్వద్వేధసః మీఢుషా రుద్రేణ వేధసా బ్రహ్మణా చ సహితాః, భూయః పునః, తద్దేవయజనం - దేవా ఇజ్యన్తేఽస్మి
న్నితి దేవయజనం యాగదేశం, యయుః జగ్ముః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ భగవాన్భవో రుద్రో, యదాహ, ,,ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజ
ముఖం శిర,, ఇత్యాదినా - తథా - కార్త్స్న్యేన విధాయ హస్తబాహ్వాదికం విధాయ - సవనీయపశోరజస్య సమ్బన్ధి, శిరః, క
స్య దక్షస్య, కాయేన శరీరేణ - సన్దధుః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ సవనీయపశోశ్శిరసి సన్ధీయమానే సతి - రుద్రేణాభివీక్షితో - దక్షః సుప్తఇ
వో, త్తస్థౌ ఉదతిష్ఠత్ అగ్రతః పురతో వస్థితం, మృడం రుద్రం దదృశే చ ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ పూర్వం, వృషధ్వజే రుద్రే, ద్వేషేణ, కలిలః
కలుషీకృతః, ఆత్మా యస్య, సః, ప్రజాపతిర్దక్షః, శివావలోకాత్, శరత్కాలీనహ్రద ఇవామలో భవత్ ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ భవస్త
వాయ రుద్రస్తుతయే, కృతధీః కృతమనాః, సమ్పరేతాం పరలోకం గతాం - సుతాం సతీం - అనురాగతః, స్మరన్ తస్యామౌ
త్కణ్ఠ్యా, ద్బాష్పకలా నేత్రజలలేశస్తేన, నాశక్నోత్ స్తోతుం న సమర్థోఽభూత్ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ ప్రేమ్ణా విహ్వలితః విహ్వ
లచిత్తత్వాత్, కృచ్ఛ్రాత్ప్రయాసేన - మనస్సంస్తభ్య స్వవశం కృత్వా, సుధీః స్తుతిసమర్థబుద్ధిమాన్, ప్రజాపతిర్దక్షః, ఈ
శం రుద్రం, నిర్వ్యలీకేన ప్రీతియుక్తేన, భావేన, అభిప్రాయవిశేషేణ, శశంస తుష్టావ ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ యద్యపి యద్య ప్యప్రలబ్ధో
మయా పరిభూతో, భవాన్, తథాపి త్వయా, దణ్డో ధృతః శిక్షా కృతా, న తూపేక్షితోఽస్మి, యుక్తమేవైతదిత్యాహ, బ్రహ్మ

౪ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ ప్రకృత్తసర్వాఙ్గాః.

బన్ధుషు బ్రాహ్మణాభాసేష్వపి, తుభ్యం తవ, హరేర్విష్ణోశ్చేతి, వాం యువయోః, అవజ్ఞా ఉపేక్షా, నాస్తి, ధృతవ్రతేషు స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మనిష్ఠేషు బ్రాహ్మణేషు, కుత ఏవావజ్ఞా స్యాత్ న కుతస్స్యాదిత్యర్థః, హే భగవన్ ※ ॥ ౧౩ ॥ ※ తత్ర హేతుం వదన్ "శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవ"దితి న్యాయేన పరమాత్మదృష్ట్యా స్తౌతి ॥ విద్యేతి ॥ బ్రహ్మాత్మత్వం, చతుర్ముఖగురూపిత్వం, ప్రథమం కల్పాదౌ, ఆత్మతత్త్వం జీవపరయాథాత్మ్యం, స్వానుభవోపదేశాభ్యాం, అవితుం రక్షితుం, విద్యా శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం తపశ్శమదమాదికృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిచ, వ్రతం వర్ణాశ్రమోచితో ధర్మః, ఏతాని బిభ్రతీతి తాన్ విప్రాన్, ముఖతః అస్రాక్ సృష్టవానసి, తత్తస్మాత్, హే పరమ, సర్వవిపత్సు సర్వాస్వాపత్సు బ్రాహ్మణాన్, పశూన్ పాలః పశుపాలక ఇవ, ప్రగృహీతదణ్డః సాపరాధేషు కృతశిక్షః, పాసి రక్షసి ※ ॥ ౧౪ ॥ ※ స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేదయన్ క్షమాపయతి ॥ యోఽసావితి అవిదితతత్త్వదృశా అప్రాప్తతత్త్వజ్ఞానేన, మయా, అగణయ్య తృణీకృత్య, సభాయాం, దురుక్తయ ఏవ విశిఖా బాణాః, తైః, క్షిప్తస్తాడితో, యోఽసౌ భవాన్ - అర్హత్తమస్య పూజ్యస్య, తవ, నిన్దయా, అర్వాక్పతన్తం అధోలోకాన్ గచ్ఛన్తం, మాం - దయార్ద్రయా దృష్ట్యా, అపాత్ అగణయ్య విస్మృత్య, మత్కృతాపరాధం అపాత్ ఆరక్షదితి వాఽన్వయః, స భగవాన్ భవాన్ స్వకృతేనోపకారేణ తుష్యేత్, న మయా తత్ప్రతికర్తుం శక్యమిత్యర్థః, అనేన స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేదితమ్ ※ ॥ ౧౫ ॥ ※ స దక్షః, మీఢ్వాంసం రుద్రమేవం, క్షమాపయిత్వా ప్రసాద్య, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, చ శబ్దాద్రుద్రేణ చ, అనుమన్త్రితః అనుజ్ఞాతః, ఉపాధ్యాయసహితైః, ఋత్విగాదిభిః - కర్మ అధ్వరమనువర్తయామాస, ప్రవర్తయామాస - సన్తారయామాసేతి పాఠాన్తరం, సన్తారయామాస సమాపయామాస ※ ॥ ౧౬ ॥ ※ కథం కృత్వా సన్తారితమిత్యత్రాహ ॥ వైష్ణవ

యాననుగ్రహ, అసేవాభవతా కృతో మే దణ్డస్త్వయా మయి భృతో యదపి ప్రలబ్ధః । న బ్రహ్మబన్ధుషు చ వాం భగవన్నవజ్ఞా తుభ్యం హరేశ్చ కుత ఏవ ధృతవ్రతేషు ॥ ౧౩ ॥ విద్యాతపోవ్రతధరాన్ ముఖతః స్మ విప్రాన్ బ్రహ్మాత్మతత్త్వమవితుం ప్రథమం త్వమస్రాక్ । తద్బ్రాహ్మణాన్ పరమ సర్వవిపత్సు పాసి పాలః పశూనివ విభో ప్రగృహీతదణ్డః ॥ ౧౪ ॥ యోఽసౌ మయాఽవిదితతత్త్వదృశా సభాయాం క్షిప్తో దురుక్తివిశిఖైరగణయ్య తన్మామ్ । అర్వాక్పతన్తమర్హత్తమనిన్దయాఽపాద్దృష్ట్యాఽఽర్ద్రయా స భగవాన్ స్వకృతేన తుష్యేత్ ॥ ౧౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ క్షమాప్యైవం స మీఢ్వాంసం బ్రహ్మణా చానుమన్త్రితః । ※ కర్మానువర్తయామాస సోపాధ్యాయర్త్విగాదిభిః ॥ ౧౬ ॥ వైష్ణవం యజ్ఞసన్తత్యై త్రికపాలం ద్విజోత్తమాః । పురోడాశం నిరవపన్ వీరసంసర్గశుద్ధయే ॥ ౧౭ ॥ అధ్వర్యుణాఽఽత్తహవిషా యజమానో విశాంపతే । ధియా విశుద్ధయా దధ్యౌ ※ తదా ప్రాదురభూద్ధరిః ॥ ౧౮ ॥ తదా స్వప్రభయా తేషాం ద్యోతయన్త్యా దిశో దశ । ముష్ణంస్తేజ ఉపానీతస్తార్క్ష్యేణ స్తోత్రవాజినా ॥ ౧౯ ॥ శ్యామో హిరణ్యరశనోఽర్కకిరీటజుష్టో నీలాలకభ్రమరమణ్డితకుణ్డలాస్యః । శఙ్ఖాబ్జచక్రశరచాపగదాసిచర్మవ్యగ్రైర్హిరణ్మయభుజైరివ కర్ణికారః ॥ ౨౦ ॥ వక్షస్యధిశ్రితవధూర్వనమాల్యు

మితి ॥ యజ్ఞసన్తత్యై యజ్ఞవిచ్ఛేదపరిహారాయ, వీరసంసర్గశుద్ధయే చ వీరాణాం ప్రమథానాం సంసర్గకృతదోషశుద్ధయే, వీరభద్రసంసర్గశుద్ధయే వా - వైష్ణవం విష్ణుదేవతాకం, త్రికపాలం త్రిషు కపాలేషు సంస్కృతం పురోడాశం, ద్విజోత్తమాః ఋత్విజః, నిరవపన్ ※ ॥ ౧౭ ॥ ※ హే విశాంపతే విదుర - ఆత్తహవిషా ఉపాత్తహవిషా, అధ్వర్యుణా సహ, యజమానో దక్షః, విశుద్ధయా నిర్మలయా, బుద్ధ్యా, దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ ॥ తదా తదైవ, హరిః, ప్రాదురభూత్ ఆవిర్బభూవ, తథేతి పాఠే యథా యేన ప్రకారేణ దధ్యౌ - తథా తం ప్రకారమనతిక్రమ్య ప్రాదురభూదిత్యర్థః ※ ॥ ౧౮ ॥ ※ దశ దిశః, ద్యోతయన్త్యా, ఆత్మనః ప్రభయా - తేషాం సదస్యానాం - తేజః, ముష్ణన్ తిరస్కుర్వన్, హరిః, స్తోత్రే బృహద్రథన్తరే, వాజౌ పక్షౌ యస్య, తేన, బృహద్రథన్తరే పక్షావితి శ్రుతేః, స్తోత్రరూపపక్షేణ వా, తార్క్ష్యేణ గరుడేన ఉపానీతః సమీపం ప్రాపితః ※ ॥ ౧౯ ॥ ※ ఆవిర్భూతం భగవన్తం వర్ణయతి ద్వాభ్యాం ॥ శ్యామ ఇతి ॥ హిరణ్యవద్రశనా యస్యేతి వస్త్రం లక్ష్యతే, అర్కతుల్యేన కిరీటేన - జుష్టం, నీలాలకా ఏవ భ్రమరాః, తైర్మణ్డితకుణ్డలం - ఆస్యం - యస్య - కమ్బుః శఙ్ఖః అబ్జం కమలం - చాపః శార్ఙ్గం, అసిః ఖడ్గః, చర్మ ఖేటః, కమ్బుప్రభృతిభిరాయుధైః - భృత్యరక్షణార్థం, వ్యగ్రైః సత్వరైః, హిరణ్మయైః భుజైః, కేయూరాదిభూషితైః, భుజానాం హిరణ్మయత్వం కేయూరాదిభిర్భూషితత్వాదవగన్తవ్యం - ప్రఫుల్లైః శాఖావిశేషైః - కర్ణికార ఇవ శోభమానః ※ ॥ ౨౦ ॥ ※ వక్షస్యధిశ్రితా వధూర్యస్య - వనమాలా అస్యాస్తీతి వనమాలీ - ఉదారహాసయుక్తో - యోఽవలోకః, తస్య - కలయా అపాఙ్గేన విశ్వం - రమయన్ - పార్శ్వయోరుభయోః భ్రమన్తీ వ్యజనచామరే ఏవ - రాజహంసౌ - యస్య

౧౬ ॥ శ్లో ॥ పా ※ కర్మ సంతారయామాస. ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పా ※ తథా ప్రాదురభూత్.

సః-శుభ్రాతపత్రమేవశశీ-తేనోపరిరజ్యమానః శోభాతిశయం నీయమానః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ఉపాగతం సమీపేప్రాప్తం భగవన్తం-ఆలక్ష్య దృష్ట్వా-బ్రహ్మేన్ద్రత్ర్యక్షా నాయకా ముఖ్యా యేషాం తే-సర్వే-సురగణాదయః-సహసా త్వరయోత్థాయ ప్రణేముః, నమశ్చక్రుః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ తస్య భగవతః-తేజసా హతరుచః తిరస్కృతప్రభాః, సన్నజిహ్వాః గద్గదవాచః ససాధ్వసాః తన్మహిమ్నా క్షోభితచిత్తాః, మూర్ధ్నా, ధృతాః అఞ్జలిపుటా యేషాం తే, మూర్ధసు ధృతాఞ్జలిపుటా ఇత్యర్థః, అధోక్షజమ్ ఉపతస్థుః తుష్టువుః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ యస్య భగవతః-మహిమానం ప్రత్యర్వాగ్వృత్తయో అధస్తాదేవ వృత్తయః యేషాం తే, కార్త్స్న్యేన తన్మహిమానమవగన్తుమనర్హమనోవృత్తయః ఆత్మభువాదయః శర్వాదయః, కృతానుగ్రహవిగ్రహం, కృతః ప్రకటీకృతః, అనుగ్రహార్థం విగ్రహో యేన, తం-యద్వా, కృతః అనుగ్రహ ఏవ విగ్రహో యేన-తం-భక్తానుగ్రహైకప్రధానమూర్తిమిత్యర్థః ॥ యథామతి గృణన్తి స్మ, స్తువన్తి స్మ -వాఙ్మనసాగోచరమహిమానం వాఙ్మనప్రవృత్తిభి స్తుష్టువురిత్యాశ్చర్యమ్ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ తత్ర తావద్దక్షస్తుతిప్రకారమాహ ॥ దక్ష ఇతి ॥ గృహీతార్హణసాధనోత్తమం అర్హతే పూజ్యతే అనేనేత్యర్హణం అర్హణసాధనం గన్ధపుష్పాదికం, గృహీతం అర్హణం యేన, స చాసౌ సాధనోత్తమశ్చ, తం, సాధనేషూత్తమః సాధనోత్తమః, పురుషార్థప్రాపకానాం మధ్యే ఉత్తమమిత్యర్థః-తథా చ వక్ష్యతి ‹‹ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛే ›› దిత్యాది, అనేన సమీహితఫలసాధనప్రకారేష్వర్థరాపేక్షయా సుఖేన పురుషార్థప్రాపకత్వాదుత్తమోపాయభూతమిత్యుక్తం భవతి, యద్వా-ప్రగృహీతం కర్తృత్వేనోపాత్తం ప్రకారేష్వమితియావత్, అర్హణం భగవదారాధనభూతయాగరూపం పూజనం, తస్య, యాని సాధనాని నిర్వర్తకాని ప్రయాజాదీని-తేభ్య ఉత్తమం యాగనిర్వర్తకమిత్యర్థః ‹‹ ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభి ›› రితి శ్రుతేః, బిభర్తి పోషయతి నిర్వర్తయతీతి యావత్, అత ఏవ హి పూర్వం తదాగమనాభావాద్యాగానిర్వృత్తిః, న కేవలం యాగనిర్వర్తక ఏవ, అపి తు-తత్ఫలప్రదో భోక్తా చేత్యా

చారహాసావలోకకలయా రమయంశ్చ విశ్వమ్ । పార్శ్వభ్రమద్వ్యజనచామరరాజహంసః శ్వేతాతపత్రశశినోపరిరజ్యమానః ॥ ౨౧ ॥ తముపాగతమాలక్ష్య సర్వే సురగణాదయః । ప్రణేముః సహసోత్థాయ బ్రహ్మేన్ద్రత్ర్యక్షనాయకాః ॥ ౨౨ ॥ తత్తేజసా హతరుచస్సన్నజిహ్వాస్ససాధ్వసాః । మూర్ధ్నా ధృతాఞ్జలిపుటా ఉపతస్థురధోక్షజమ్ ॥ ౨౩ ॥ అప్యర్వాగ్వృత్తయో యస్య మహి త్వాత్మభువాదయః । యథామతి గృణన్తి స్మ కృతానుగ్రహవిగ్రహమ్ ॥ ౨౪ ॥ దక్షో గృహీతార్హణసాధనోత్తమం యజ్ఞేశ్వరం విశ్వసృజాం పరం గురుమ్ । సునన్దనన్దాద్యనుగైర్వృతం ముదా గృణన్ప్రపేదే ప్రయతః కృతాఞ్జలిః ॥ ౨౫ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ శుద్ధం స్వ

హ ॥ యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞానాం భోక్తారం, తత్ఫలదం చేత్యర్థః-తథా చ గీతం ‹‹ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ ›› తి-అత్రేశ్వరశబ్దేన భోక్తృత్వం రక్షకత్వం చ, ఈశ్వరో హి స్వం నున్నైగత్వమితి చ-న కేవలం యజ్ఞస్యైవ రక్షక, అపి తు, యజకర్తుర్యజమానస్య దక్షస్యాపీత్యాహ-విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం -పతిం పాలయితారం, సర్వేష్వపి పలత్వేన మిదం పతిత్వమపి హితోపదేశేనేత్యాహ, గురుం, హితోపదేష్టారం-సునన్దనన్దప్రభృతిభిః, భృత్యైరనుగైస్సూరిభిః, వృతం పరివేష్టితం-అనేన నిత్యవిభూత్యధిపతిత్వముక్తం, ఏవంభూతం భగవన్తం - కృతాఞ్జలిర్బద్ధాఞ్జలి-ర్దక్షో గృణన్ స్తువన్ ప్రయతః సమాహితచిత్తః-ప్రపేదే శరణం గతః ❁ । ౨౫ ॥ ❁ తత్ర ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమాత్మస్వరూపం సర్వశక్తిమద్విశోధ్యతమనుసన్దధానః ప్రపద్యతే దక్షః ॥ శుద్ధమితి ॥ శుద్ధమపాపవిద్ధం, కర్మరూపోపాధిరహితమకర్మవశ్యమితియావత్, అత ఏవ స్వధామ్ని స్వస్వరూపే, మాయాం, ప్రతిషిధ్య నిరస్య స్వేన రూపేణ, అస్పృష్టప్రకృతిజన్యదోషమిత్యర్థః, శుద్ధత్వే హేతుః, ఉపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం ఉపరతాః శశ్వన్నివృత్తాః అఖిలాః సర్వాః బుద్ధ్యవస్థా మనోవృత్తయో, యస్య తత్, నిత్యనివృత్తప్రకృతిపరిణామరూపాన్తర్బాహ్యేన్ద్రియసర్వవృత్తిత్వాదపాపవిద్ధమితి భావః ॥ యద్వా-స్వధామ్ని ఉపరతాః ప్రశాన్తాః అఖిలబుద్ధ్యవస్థా-యస్య తత్, స్వస్వరూపానుభవేనైవ నిత్యనివృత్తసర్వమనోవృత్తిరిత్యర్థః, తత్తత్త్వం-ఏకం సమాభ్యధికరహితం-స్వస్వరూపస్య నిస్సమాభ్యధికానన్దరూపత్వాత్తదేకానుభవేన నిత్యనివృత్తసర్వేన్ద్రియవృత్తిత్వాచ్ఛుద్ధమిత్యర్థః, కిమేవంవిధం స్వరూపం జడం-నేత్యాహ- చిన్మాత్రం జ్ఞానైకరసం - క్వచిదప్యజడం, న కేవలం స్వయమేవ శుద్ధమపి త్వన్యేషామపి శుద్ధత్వాపాదకమిత్యాహ -అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్తదభయం - యదుపాసనాదశుద్ధత్వాపాదకభయాఖ్యసంసారనివృత్తిస్తదభయమిత్యుచ్యతే-తథా చ-శ్రుతిః ‹‹ యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే అథ సోఽభయం గతో భవతి ››, ఇ-ఏవంరూపం స్వరూపం ప్రతిషిధ్య అజహాదిత్యర్థః-తయైవ మాయయైవ-పురుషత్వం పురుషాకారతాముపేత్య, మాయయా దేవాదిశరీరతయా పరిణమయ్య-త

స్మిన్ జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థాయేత్యర్థః - స్వయమాత్మతన్త్రః స్వతన్త్రో భవన్ - తస్యాం మాయాయాం - అపరిశుద్ధః కర్మవశ్య ఇవాస్తే - అహో మహదిదం సర్వశక్తిత్వమితి భావః ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ అథ ఋత్విజః పరమాత్మతత్త్వానభిజ్ఞతామాత్మీయామావేదయన్తస్తం సర్వయజ్ఞారాధ్యత్వేన స్తువన్తి ॥ తత్త్వమితి ॥ హే అనఞ్జన నిరఞ్జన - పుణ్యాపుణ్యరూపమలరహితేత్యర్థః - వయం - నన్దికేశ్వరస్య శాపాత్ - కర్మణ్యేవ - అవగ్రహధియః దురాగ్రహచిత్తాః - తేన ఏవ - తత్త్వం యాథాత్మ్యం, న విదామః న జానీమః - కిన్తు - హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తే త్రివృత్ త్రయాణాం సత్త్వాదీనాం గుణానాం వృత్, భావే క్విప్ - వర్తనం - యస్మిన్ - తత్, త్రిభిర్గుణైర్వర్తత ఇతి వా, "త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః," ఇత్యుక్తరీత్యా తత్తద్గుణానుసారేణ హవ్యధ్వరాదికర్మ విహితం - ధర్మోపలక్షణం - ధర్మస్య క్రియాజన్యస్యాపూర్వస్య - దేవతాప్రసాదస్య వా - ఉపలక్షణం - ఉపలక్ష్యతే అనేనేత్యుపలక్షణం జ్ఞాపకం - ఉత్పాదకమిత్యర్థః "తృప్త ఏవైనమిన్ద్రః ప్రజయా పశుభిస్తర్పయతి," ఇతి దేవతాప్రసాదాదేర్జ్ఞాపకత్వేన హి చోదితం - ఇదమధ్వరాఖ్యం కర్మ జ్ఞాతం - అస్మాభిరితి శేషః - కీదృశం తత్కర్మ ఇత్యాహ యదర్థం యత్ప్రయోజనాయ - యత్కర్మఫలప్రదానాయ యత్కర్మారాధ్యత్వాయ చేత్యర్థః - అదః ఏతద్దైవతం ఇన్ద్రాదిదైవతం అధివ్యవస్థాః - విశేషేణాధిష్ఠాయ స్థితవానిత్యర్థః - వ్యవస్థా ఇత్యత్రాఽడాగమాభావ ఆర్షః, అనేన ఇన్ద్రాదిరూపేణ సర్వయజ్ఞారాధ్యస్తత్ఫలదశ్చ త్వమేవేత్యుక్తం భవతి ❀ ॥ ౨౭ ॥ అథ సదస్యాస్తాపత్రయాభిభూతాః - జననపదవ్యాహతా మాయిషు కుర్వన్తో భగవచ్చరణారవిన్దశరణాగతిం ప్రార్థయన్త ఆహుః ॥ ఉత్పత్త్యధ్వనీతి ॥ హే శరణద శరణప్రద, ఉపాయనిర్వర్తక, శరణ్యేతి యావత్, ఉత్పత్త్యధ్వని సంసారమార్గే వర్తమానం, అజ్ఞానాం, సార్థస్సమూహః, కామేనోపసృష్టః పీడితః, తే తవ, పాదౌకః, పాదావేవ ఓకః విశ్రాన్తిస్థానం - కల్పతరుమూలవద్విశ్రాన్తిస్థా

ధామ్న్యుపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం చిన్మాత్రమేకమభయం ప్రతిషిధ్య మాయామ్ । తిష్ఠంస్తయైవ పురుషత్వము
పేత్య తస్యామాస్తే భవానపరిశుద్ధ ఇవాత్మతన్త్రః ॥ ౨౬ ॥ ఋత్విజ ఊచుః ॥ తత్త్వం న తే వయమనఞ్జన రుద్ర
శాపాత్కర్మణ్యవగ్రహధియో భగవన్విదామః । ధర్మోపలక్షణమిదం త్రివృదధ్వరాఖ్యం జ్ఞాతం యదర్థమధిదై
వమదో వ్యవస్థాః ॥ ౨౭ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ ఉత్పత్త్యధ్వన్యశరణ ఉరుక్లేశదుర్గేఽన్తకోగ్రవ్యాలాన్విష్టే విష
యమృగతృష్ణ్యాత్మ ❀ గేహోరుభారే । ద్వన్ద్వశ్వభ్రే ఖలమృగభయే శోకదావేఽజ్ఞసార్థః పాదౌకస్తే శరణద
కదా యాతి కామోపసృష్టః ॥ ౨౮ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ తవ వరద వరాఙ్ఘ్రావాశిషేహాఖిలార్థే హ్యపి మునిభిర
సక్తైరాదరేణార్హణీయే । యది రచితధియం మావిద్యలోకోఽపవిద్ధం జపతి న గణయే తత్త్వత్పరానుగ్ర
హేణ ॥ ౨౯ ॥ భృగురువాచ ॥ యన్మాయయా గహనయాఽపహృతాత్మబోధా బ్రహ్మాదయస్తనుభృతస్తమసి

నమిత్యర్థః, కదా యాతి శరణం గచ్ఛతి, కథంభూతే ఉత్పత్త్యధ్వని, అశరణే విశ్రమస్థానశూన్యే, ఉరుక్లేశా ఏవ దుర్గమస్థానాని యస్మిన్ - అన్తక ఏవ ఉగ్రో వ్యాలః, తేనాన్విష్టే లక్షీకృతే, విషయమృగతృష్ణాత్మగేహోరుభారే, విషయరూపా మృగతృష్ణికా - ఆత్మా ఆత్మాభిమానాస్పదం చ శరీరం, గేహం మమత్వాస్పదం గృహం, తాన్యేవోరుభారో యస్మిన్ - ప్రథమాన్తపాఠే, అజ్ఞసార్థస్యాపి విశేషణం, విషయమృగతృష్ణాదయ ఏవ ఉరుభారో యస్య స ఇతి, ద్వన్ద్వాని సుఖదుఃఖాదీన్యేవ, శ్వభ్రాణి గర్తాః, యస్మిన్, ఖలా దుర్జనా ఏవ మృగాః వ్యాఘ్రాదయః, తేభ్యో భయం యస్మిన్, శోక ఏవ దావాగ్నిర్యస్మిన్ ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ రుద్రస్తు మమ నిన్దా దుస్సహాసీత్పూర్వమిదానీం తు తాం న గణయామీత్యాహ ॥ తవేతి ॥ హే వరద - ఇహ అస్మిన్ లోకే, ఆశిషా కామేన, అఖిలైరర్థ్యే ఆరాధనీయే, తథా అసక్తైర్ముముక్షుభిశ్చాదరేణార్హణీయే, తవ వరాఙ్ఘ్రౌ నిరతిశయసుకుమారత్వసుగన్ధత్వాదియుక్తే వరణారవిన్దే, రచితధియం న్యస్తచిత్తం, మాం, అవిద్యలోకః అజ్ఞలోకః, యది యద్యపి, అపవిద్ధం ఆచారహీనం - జపతి జల్పతి, తథాపి, తజ్జల్పనం, న గణయే న గణయామి, నిన్దకాన్న నిగృహ్ణామీత్యర్థః, కుతః త్వత్పరానుగ్రహేణ - తవ, యః పరానుగ్రహః, పరేషు అనుగ్రహః - తేన హేతునా, తవ పరానుగ్రహైకనిరతత్వాత్ త్వచ్చరణారవిన్దాసక్తచిత్తానామస్మాకమపి పరానుగ్రహ ఏవోచిత ఇతి భావః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ భృగుస్త్వవిద్యాతిరోహితస్వరూపత్వేన దేహపరవశత్వాత్సర్వే బ్రహ్మాదయో జీవా అపరాధైకపరాస్త్వం త్వపరాధసహనైకశీలోఽసి, అతః ప్రాకృతోఽపరాధస్త్వయా తు క్షన్తవ్య ఇత్యాహ ॥ యన్మాయయేతి ॥ బ్రహ్మాదయః, సర్వే, తనుభృతో దేహినః - జీవా ఇతి యావత్ - గహనయా దురత్యయయా - యస్య తవ - మాయయా - అపహృతః తిరోహితః - ఆత్మనో, బోధః ధర్మభూతం జ్ఞానం - యేషాం

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ ❀ గేహోరుభారః ।

తే అతఏవ - తమసి తమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మప్రకృతిపరిణామరూపే శరీరే - స్వపన్తః శయానాః నావగతమాహాత్మ్యా ఇత్యర్థః, తమసి కార్యే జన్మజరామరణాదిరూపే సంసారే శయానాః - ఆత్మన్ ఆత్మని - శ్రితం ఆశ్రితం - జీవాన్తరాత్మతయా అధిష్ఠితమిత్యర్థః తవ - తత్త్వం - స్వరూపయాథాత్మ్యం - అధునాపి - నవిదన్తి న జానన్తి - సోఽయం - ప్రణతానాం శరణాగతానాం - ఆత్మబన్ధుః ఆత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః ప్రతిమాంశ్చ బన్ధుః - యద్వా - ప్రణతానాం ఆత్మనాం - బన్ధుః ప్రసీదతు అస్మాననుగృహ్ణాతు ॥ ౩౦ ॥ అథ బ్రహ్మా, నాత్మనిశ్రితం తవ విదన్త్యధునాపి - తత్త్వమిత్యుక్తం భగవత్తత్త్వస్యావేద్యత్వం యత్ప్రపఞ్చయన్ గుణో క్తం తదేవ ప్రపఞ్చయన్నాహ ॥ నైతదితి ॥ భవతః ఏతద్వాఙ్మనసాగోచరం - స్వరూపం - పురుషో జీవః - పదార్థానాం - భేదం సాధారణం - ధర్మం - గృహ్ణన్తీతి పదార్థభేదగ్రహాః, పదార్థభేదో గృహ్యతే ఏభిరితి వా పదార్థభేదగ్రాహాః - రూపస్పర్శాదిగ్రాహకైశ్చక్షురాదిభిరిన్ద్రియైరిత్యర్థః - నేక్షేత్ న సాక్షాత్కుర్యాత్ కుతః - యావత్ యావతా - యత ఇత్యర్థః - అసౌ పురుషః - జ్ఞానస్య - జ్ఞాయతే అనేనేతి జ్ఞానం - కరణేన్ద్రియాదేః - తస్య ఇన్ద్రియవర్గస్య, అర్థస్య శబ్దాదేర్విషయస్య - గుణస్య చ జ్ఞానార్థయోః కారణస్య సత్త్వాదిగుణస్య చ, ఆశ్రయః - త్వం తు - మాయామయాన్మాయాపరిణామరూపాద్ దేహాదేః, తత్త్వం స్రష్టాచ్చ జీవాత్ - వ్యతిరిక్తః అత్యన్తవిలక్షణః - ప్రాకృతం హి చక్షురాదీన్ద్రియం ప్రాకృతమేవ గృహ్ణీయాన్నత్వప్రాకృతం త్వత్స్వరూపమితి భావః ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్రస్తు భగవదవతారస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వమనుసన్దధన్నాహ ॥ ఇదమితి ॥ హే అచ్యుత - ఇదం - తవ - వపుః శరీరం - విశ్వభావనం విశ్వం భావయతి సుఖితం కరోతీతి విశ్వభావనం - అతఏవ - మనోదృశాం మనసాం దృశాం చ - ఆనన్దం కరోతీత్యానన్దకరం - అస్య రూపస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వాత్తస్య చాధర్మవిరతిపూర్వకత్వాదధార్మికవిరత్యుపయుక్తత్వం విగ్రహస్యాహ - సురవిద్విషః అసురాణాం - విద్విషః అసురాః - తాన్ క్షపయన్తీతి తైః - రుద్ధ

స్వపన్తః । నాత్మశ్రితం తవ విదన్త్యధునాపి తత్త్వం సోఽయం ప్రసీదతు భవాన్ ప్రణతాత్మబన్ధుః ॥ ౩౦ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ నైతత్స్వరూపం భవతోఽసౌ పదార్థభేదగ్రహైః పురుషో యావదీక్షేత్ । జ్ఞానస్య చార్థస్య గుణస్య చాశ్రయో మాయామయాద్వ్యతిరిక్తో మతస్త్వమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్ర ఉవాచ ॥ ఇదమప్యచ్యుత విశ్వభావనం వపురానన్దకరం మనోదృశామ్ । సురవిద్విట్క్షపణైరుదాయుధైర్భుజదణ్డైరుపపన్నమష్టభిః ॥ ౩౨ ॥ పత్న్య ఊచుః ॥ యజ్ఞోఽయం తవ యజనాయ కేన సృష్టో విధ్వస్తః పశుపతినాఽద్య దక్షకోపాత్ । తం నస్త్వం శవశయనాభశాన్తమేధం యజ్ఞాత్మన్నలినరుచా దృశా పునీహి ॥ ౩౩ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ అనన్వితం తవ భగవన్విచేష్టితం యదాత్మనా చరసి హి కర్మ నాజ్యసే । విభూతయే యత ఉపసేదురీశ్వరీం న మన్యతే స్వయమనువర్తతీం భవాన్ ॥ ౩౪ ॥ సిద్ధా ఊచుః ॥ అయం త్వత్కథామృష్టపీయూషనద్యాం మనోవారణః క్లేశదావాగ్నిదగ్ధః । తృషాఽఽ

లాన్యాయుధాని యైస్తైః - అష్టభిః - భుజదణ్డైర్దణ్డవద్దీర్ఘైర్భుజైః - ఉపపన్నం యుక్తమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఋత్విక్పత్న్యస్తు భగవదారాధనత్వేనోపకాన్తం విచ్ఛిన్నమధ్వరం కృపాదృష్ట్యా పవిత్రీకుర్విత్యాహుః ॥ యజ్ఞ ఇతి ॥ అయం యజ్ఞః - తవ - యజనాయ ఆరాధనాయ, కేన బ్రహ్మణా - పూర్వం సృష్టః - దక్షేణ వా ఆరబ్ధః - స చేదానీం - పశుపతినా రుద్రేణ - దక్షకోపాద్విధ్వస్తః - హే యజ్ఞాత్మన్ - యజ్ఞ ఆత్మా మూర్తిర్యస్య, తస్య సంబుద్ధిః - నోఽస్మాకం - యజ్ఞం - నలినకాన్త్యా, దృశా నేత్రేణ, పునీహి, పవిత్రం కురు కథం భూతం యజ్ఞం, శవాశ్మేగతే యస్మిన్నితి శవశయనం శ్మశానం, తద్వదాభా ప్రతీతిర్యస్య సః, మేధః శబ్దేన పశుహింసాద్యుత్సవో లక్ష్యతే - శాన్తః మేధో, యస్య సః, ఉపరతోత్సవః - శవశయనాభశ్చాసౌ శాన్తమేధశ్చేతి కర్మధారయః ॥ ౩౩ ॥ ఋషయస్తు యత్పరమాత్మనోఽసాధారణమపహతపాప్మత్వం దేవమనుష్యాదిపుణ్యాపుణ్యసజాతీయచేష్టితత్వేఽపి తత్ఫలాననుభవితృత్వరూపం తదనుసన్దధానాః పరిపూర్ణత్వేన స్తువన్తి ॥ అనన్వితమితి ॥ హే భగవన్, తే తవ, విచేష్టితం, వ్యచిదన్వితమఘటమానం, విస్మయనీయమిత్యర్థః, కిం తదిత్యాహ, ఆత్మనా స్వయం, కర్మ, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయం కర్మ, చరసి అనుతిష్ఠసి, నాజ్యసే తత్ఫలేన న లిప్యస ఇత్యర్థః, ఇదమప్యన్యదపూర్వమిత్యాహ ॥ యత ఇతి ॥ చతుర్థ్యర్థే తసిః, తస్య సార్వవిభక్తికత్వాత్, యస్మై విభూతయే, యద్విభూత్యర్థం ఈశ్వరీం లక్ష్మీం, ఉపసేదుః భేజుః, బ్రహ్మాదయ ఇతి శేషః, ద్వితీయార్థే వా తసిః - విభూతయే సమ్పదే, యామీశ్వరీం, భేజుః, తాం స్వయమనువర్తినీం స్వయమేవానువర్తమానాం - భవాన్ నమన్యతే నాద్రియతే, ఉపేక్షత ఇత్యర్థః అనేన పరిపూర్ణత్వముక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ సిద్ధాస్తు తత్కథాసుఖమభినన్దన్తః స్తువన్తి ॥ అయమితి ॥ అయం - నోఽస్మాకం, మనోవారణః మనోగజః, క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయస్తాపాః - త ఏవ దావాగ్నయః, తైర్దగ్ధః, అతఏవ, తృషా శబ్దాదివిషయాసక్త్యా - ఆర్తః పీడితః తే తవ - త్వత్కథైవ - మృష్టం శుద్ధం - పీయూ

షం-తన్మయీ-యా నదీ-తస్యాం - అవగాఢః ప్రవిష్టో-దావం దావాగ్నితుల్యం సాంసారికాధ్యాత్మికాదితాపం-నసస్మారన
స్మరతి-నచతతో నిర్గచ్ఛతి-బ్రహ్మాసన్నపన్నవత్ ముక్తవత్-సుఖితఏవావతిష్ఠత ఇత్యర్థః ॥౩౫॥ దక్షపత్నీ యజమానీ స్తౌ
తి స్వాగతమితి॥ హేఈశ, తేతవ-స్వాగతం భద్రమాగమనం జాతం-హే శ్రీనివాస-ప్రసీద ప్రసన్నోభవ-అస్మాకమితి శేషః-
తేతుభ్యం-నమః-హేఽధీశ-యథా-శిరసాహీనః కబన్ధమాత్రః పురుషః-అఙ్గైః కరచరణాద్యవయవైః-శోభమానైరపి-నశోభ
తే-తథా త్వాం వినా-కేవలం ప్రయాజాద్యఙ్గైః-ర్మఖో-నశోభతే-అతో నః శ్రియాకాన్తయా సహ-త్రాయస్వ పాలయేత్య
ర్థః ॥౩౬॥ లోకపాలాస్తు భగవతస్సౌలభ్యం తన్మాయావైభవమనుసన్దధానాస్తువన్తి॥ దృష్టఇతి॥ త్వం వాఙ్మనసా
గోచరస్వరూపస్వభావస్త్వం -నః అస్మాకం - దృగ్భిః మాంసచక్షుర్భిః-కిం దృష్టః కథం దృష్ట ఇత్యర్థః-స్వయం వాఙ్మనసా
వేద్యస్వరూపస్వభావత్వేసతి- అఖిలజననయనవిషయతాగతస్వరూపసౌలభ్యేనైవ దృష్ట ఇత్యర్థః-నో ఇతి నిపాతో వా నఞ్
పర్యాయః- దృగ్భిర్నోదృష్టః - కిం దృష్టఏవేత్యర్థః-సౌలభ్యమేవాత్ర కారణమితి భావః-యద్వా-ఏషా-దృగవిషయోఽపి
దృగ్విషయో జాత ఇత్యేషా - భవదీయా మాయా భవదీయో విచిత్రస్సఙ్కల్ప ఇత్యర్థః - మాయాశబ్దస్య విచిత్రసర్గకారిశక్తి
విశేషపరత్వే ప్రాగుక్త ఏవాన్వయస్స్యాత్ః - ఇదమపి తవ మాయాకార్యమేవేత్యాహ - అసద్గ్రాహైః అసతి దేహే తదనుబ
న్ధిని చ-గ్రహః ఆగ్రహః - అహం మమతాభిమానః - యేషాం తైః-దేహాత్మాభిమానిభిరిత్యర్థః-దృశ్యం శరీరం-యేన కారణే
న-ప్రత్యగ్దృష్ట్యా దృశ్యతే ప్రత్యక్త్వేన దృశ్యతే - ఆత్మత్వేనాభిమన్యత ఇత్యర్థః - ఏషా దృశ్యస్య ప్రత్యక్త్వేన దృష్టిః-భవదీ
యా మాయా విచిత్రాశక్తిరిత్యర్థః - తత్కార్యభూతా భవదీయా మాయేతి భావః - హిశబ్దః శ్రుతిం స్మృతిం చ ప్రసిద్ధిం
ద్యోతయతి॥ అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సంనిరుద్ధః-నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదానీం తమ
ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేతం, దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా, ఇత్యాదికాః శ్రుతిస్మృతిశ్చాత్రానుస
న్ధేయాః, ఏతేన దేహాత్మభ్రమో భగవన్మాయామూలఏవేత్యుక్తం భవతి, ఏవం జీవేశైక్యభ్రమోఽపి త్వన్మాయామూల ఏ

గ్నోఽవగాఢో న సస్మార దావం న నిష్క్రమతి బ్రహ్మసంపన్నవన్మునః॥ ౩౫ ॥ యజమాన్యువాచ॥ స్వాగతం తే
ప్రసీదేశ తుభ్యం నమః శ్రీనివాస శ్రియా కాన్తయా త్రాహి నః । త్వామృతేఽధీశ నాఙ్గైర్మఖః శోభతే శీర్షహీ
నః కబన్ధో యథా పూరుషః॥ ౩౬॥ లోకపాలా ఊచుః॥ దృష్టః కిం నో దృగ్భిరసద్గ్రహైస్త్వం ప్రత్యగ్ద్రష్టా దృ
శ్యతే యేన దృశ్యమ్। మాయా హ్యేషా భవదీయా హి భూమన్ యస్త్వం షష్ఠః పఞ్చభిర్భాసి భూతైః॥ ౩౭॥ యో

వేత్యాహుః, హేభూమన్, అనేన జీవవైలక్షణ్యం సూచితం, జీవస్యాణుస్వరూపత్వాత్, యస్త్వం ప్రకృతిపురుషవిలక్ష
ణస్త్వం, పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభిః, సహిత ఇతి శేషః, అత్ర పఞ్చభిర్భూతైరిత్యనేన తత్పరిణామరూపం శరీరం లక్ష్య
తే, తద్విశిష్టః షష్ఠః చిద్విలక్షణో జీవః - పఞ్చసూతప్రస్తావాత్ షష్ఠ ఇత్యుక్తిః, భాసి జీవత్వేన ప్రతీయసే, ఏషాపి ప్రతీతిస్త్వ
న్మాయయైవ మాయాకార్యభూతైవేత్యర్థః, హిశబ్దస్స్వతన్త్రాత్మభ్రమవత్పురుషేషు ప్రసిద్ధిద్యోతకః ॥౩౭॥ లో
కపాలైర్భగవతో రూపసౌలభ్యాద్యనుసన్ధానపూర్వకం మాయావైభవరూపజీవేశైక్యప్రతీతేర్భ్రమత్వోక్తేః యోగీ
శ్వరాః పరమపురుషాత్స్వతన్త్రభేదం వారయన్తస్తద్భేదస్య పారతన్త్ర్యం -తస్య చ శరీరశరీరిభావశేషశేషిభావాదిని
బన్ధనత్వం చావిష్కుర్వన్తో వాత్సల్యగుణవిశిష్టత్వేన స్తువన్తి॥ ప్రేయానితి॥ హే ప్రభో-విశ్వాత్మని-విశ్వస్య చిదచిదాత్మక
ప్రపఞ్చస్యాన్తః ప్రవిశ్య స్వయమపరిత్యక్తస్వరూపస్వభావత్వేన ప్రశాసనేన ధారకే, అనేన విశ్వస్య శరీరత్వముక్తమితి జీ
వానాం పరతన్త్రభేదోఽప్యపగత ఇతి వేదితవ్యం విశ్వాత్మని త్వయి విశ్వస్మాద్విలక్షణే త్వయి-యః పుమాన్-ఆత్మనః స్వస్య
పృథక్త్వం పృథక్సిద్ధత్వం - స్వస్యాబ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యర్థః-నేక్షేత్ న పశ్యేత్-స్వాత్మానం పరమాత్మశరీరత్వేన తదపృథక్సి
ద్ధత్వేన బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుపశ్యేదిత్యర్థః - అముతః అముష్మాత్తత్త్వదర్శినః-అన్యః-తే తవ-ప్రేయాన్ ప్రీతివిషయో-నాస్తి-
తథైవాహ భగవతా ,,ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః,, ఇతి గీతమితి భావః॥ అత్ర పృథక్త్వం నేక్షేదిత్యనే
న తాదాత్మ్యేన దర్శనం విహితమిత్యపి వర్ణనం త్వయుక్తం॥ విశ్వాత్మని భృత్యేశత యేతి పూర్వోక్తగవ్యాఘాతాత్॥ విశ్వ
తాదాత్మ్యం తు సర్వసమయవిరుద్ధం, జడాజడయోరప్యైక్యప్రసఙ్గాత్, అతో విశ్వాత్మనీతి వ్యతిరేకనిర్దేశ ఏవ, అత ఆ
త్మనః పృథక్సిద్ధత్వేనైవ దర్శనం ప్రతిషిధ్యతే - అనేన పరతన్త్రభేద ఉక్తః, శరీరాత్మభావవచనేన తదన్తర్యామితా శేష శే
షిభావాదయో స్వార్థాదుక్తాః-ఏవం శరీరత్వేన శేషత్వేన చాత్మానమనుసన్దధానో వత్సప్రియ ఇతి త్వయేవోక్తమితి సత్వయా
నుగృహ్యత ఇతి సిద్ధమేవ, కింపున, యోఽసౌ శాస్త్రసిద్ధశరీరాత్మభావాదజ్ఞానశూన్యః-కేవలస్వస్వామిభావజ్ఞానవాన్-సో

ఽపివాత్సల్యవత్త్వయానుగ్రాహ్యా ఏవేత్యాహుః ॥ తథాపీతి ॥ యద్యప్యాత్మనోఽపృథక్త్వేన పశ్యతి-లోకసిద్ధం స్వామిభృత్యభావమేవ పశ్యతి, తథాపి, భృత్యైశతయా భృత్యస్వామిభావేన ఉపధావతాం సమీపగతిం ప్రకారాన్తరానాం - అనిష్పన్నజ్ఞానానామిత్యర్థః, అనన్యవృత్త్యా అనుగ్రహైకదృష్ట్యా - అనుగృహాణ ప్రసీద-హే వత్సల-దోషేఽపి గుణబుద్ధిర్వాత్సల్యం-యథా మాతుః పుత్రే-వత్సలస్య తవాజ్ఞానుగ్రహ ఉచిత ఇతి భావః - యద్వా, అనన్యవృత్త్యా అవ్యభిచరిణ్యా భక్త్యా ఉపధావతాం అనుగృహాణేత్యన్వయః ॥ ౩౮ ॥ ననుభగవతో విశ్వాత్మకత్వే విశ్వగతదోషాణాం పరమాత్మన్యాపత్తిః తతస్సుఖదుఃఖాద్యనుభవశ్చ జీవవత్తత్రాహుః ॥ జగదితి ॥ జగత- ఉత్పత్తిస్థితిలయేషు నిమిత్తభూతేషు-జగదుద్భవాద్యర్థమిత్యర్థః, దైవతో దైవాత్, దేవో భగవాన్ తత్సఙ్కల్పో దైవ - స్తస్మాత్-బహుభిద్యమానగుణయా - బహుధా భిద్యమానా గుణాః బ్రహ్మరుద్రాదిదేహరూపేణ పరిణమ్యమానాః సత్త్వాదిగుణా, యస్యాః, స్తయా-ఆత్మమాయయా, రచితాత్మభేదమతయే - రచితః ఆత్మని యో భేదః దేవత్వమనుష్యత్వాదిరూపః - తద్విషయామతిర్బుద్ధిర్యస్య-తస్మై-దేహాత్మాభిమానాన్వితక్షేత్రజ్ఞశరీరాయేత్యర్థః-యద్వా - బహుభిద్యమానగుణయా బహుభిద్యమానాః దేవమనుష్యపశుపాదపాదిరూపేణ పరిణమ్యమానాస్సత్త్వాదిగుణా యస్యాః - తయా ఆత్మనః పరమాత్మనో మాయయా తచ్ఛరీరభూతయా మాయయేత్యర్థః ‹‹ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయన్తీం సరూపాం । గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీం స్వరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః ›› ఇత్యాదికమత్రానుసన్ధేయం ఏవం భూతయా మాయయా - దైవాత్ భగవత్సఙ్కల్పాత్-జగదుద్భవస్థితిలయేషు సత్సు, అత్రాత్మమాయయేత్యనేన ఆత్మసమ్బన్ధిత్వావగమాత్సంబన్ధసామాన్యస్య విశేషపర్యవసానజిజ్ఞాసాయాం ‹‹ యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరం ›› మితి శ్రుతివ్యవస్థాపితశరీరశరీరిభావరూపసబన్ధవిశేషపర్యవసానాత్ బ్రహ్మాత్మికాయా మాయాయా జగదుపాదానత్వమవగన్తవ్యం, జగదుపాదానభూతయా మాయయా జగదుత్పత్త్యాదిషు సత్సు, స్వసంస్థయా - స్వస్య సంస్థా సమ్యగవస్థితి- స్తయా రచితాత్మభేదమతయే రచితాః ఆత్మభేదాః ఆ

గేశ్వరా ఊచుః ॥ శ్రేయాన్నతేఽన్యోఽస్త్యముతస్త్వయి ప్రభో విశ్వాత్మనీక్షేన్న పృథగ్యఆత్మనః । తథాపి భృత్యేశతయోపధావతామనన్యవృత్త్యాఽనుగృహాణ వత్సల ॥ ౩౮ ॥ జగదుద్భవస్థితిలయేషు దైవతో బహుభిద్యమానగుణయాఽఽత్మమాయయా । రచితాత్మభేదమతయే స్వసంస్థయా వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే నమః ॥ ౩౯ ॥ శబ్దబ్రహ్మోవాచ ॥ నమస్తే శ్రితసత్త్వాయ ధర్మాదీనాం ప్రసూతయే । నిర్గుణాయ చ యత్కాష్ఠాం

త్మగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయో భేదా - స్తద్విషయా మతిర్యస్య, తస్మై ‹‹ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్-తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవత్- అనేన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - నామరూపే వ్యాకరో ›› దిత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వస్య చిదచిదన్తరాత్మతయానుప్రవేశేన చిదచిద్గతనామరూపభేదస్య స్వపర్యన్తత్వవ్యాచికీర్షవే ఇత్యర్థః - చిదచిద్గతనామరూపభేదస్య చిదచిద్ద్వారా స్వపర్యన్తత్వానుద్రష్ట్రే ఇత్యర్థః- ఏవం భూతాయాపి వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే-విశేషేణ నివర్తితా వినివర్తితాః - నిత్యనివర్తితాః, భ్రమః అన్యథాజ్ఞాన విపరీతజ్ఞానాదిరూపః, గుణాః తద్ధేతవో రజస్తమ ఆదిగుణాః ఆత్మని-యేన తస్మై - స్వైనైవ ప్రకాశేన నిత్యనివర్తిత హేయాయేత్యర్థః-అనేన విశ్వగతదోషాపత్తిః పరిహృతా, ఏవంభూతాయ-తే-నమః- కేవలం నమస్కార్యోన తు త్వద్గుణాన్వర్ణయితుం శక్నుమ ఇతి భావః ॥ ౩౯ ॥ యోగీశ్వరైర్నిరస్తనిఖిల హేయత్వేన స్తుతే భగవతి స భగవాన్ కిం నిర్గుణ ఇత్యాశఙ్కాయాం నిరస్తనిఖిలహేయస్సన్ సమస్తకల్యాణగుణశ్చేతి స్తువన్నమస్కరోతి శబ్దబ్రహ్మ ॥ నమ ఇతి ॥ అత్ర శబ్దబ్రహ్మశబ్దేన వేదాభివక్షితాః ॥ నిర్గుణాయ - నిర్గతాస్సత్త్వరజస్తమ ఆదయో హేయగుణా యస్మాత్ -తస్మై- నిరస్తనిఖిలదోషాయేత్యర్థః ॥ కల్యాణగుణవత్త్వమాహ ॥ ధర్మాదీనాం ధర్మార్థాదీనాం ప్రసూతయే ప్రకృష్టా సూతిర్యస్మాత్ సః ప్రసూతిః - తస్మై ప్రసవిత్ర ఇత్యర్థః -ధర్మప్రసవితృత్వం ధర్మప్రకాశకవేదోత్సర్జనద్వారా ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ ‹‹ తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ›› ఇతి ‹‹ యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై ›› ఇతి చ ॥ స్మృతిశ్చ ‹‹ అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయమ్భువా । అదౌ వేదమయీ నామ్నా యతస్సర్వాః ప్రసూతయ ›› ఇతి ॥ అనేన సర్వకారణత్వ తదుపయుక్త సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వ సహితోపదేష్టృత్వ వాత్సల్యాదికల్యాణగుణజాతం వివక్షితం - తర్హి - కతి కల్యాణగుణా ఇత్యత్ర తేషామానన్త్యమాహ ॥ తత్కాష్ఠాం, తేషాం తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనాం కాష్ఠామవధిం-అహం శబ్దబ్రహ్మ-న వేద న జానామి ॥ అపరే బ్రహ్మాదయోఽపి - న విదుః - అహమేవ న జానామి కుతోఽపరే మదాయత్తసూక్ష్మదర్శినో జానీయురితి కైముత్యన్యాయోఽత్ర వివక్షి

తః అత్ర జ్ఞేయత్వనిషేధో న స్వరూపగుణాదివిషయః - కింతు తదియత్తావిషయః - తథా చ శ్రూయతే ‘‘యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః॥ యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్॥ అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతాం - పరిచ్ఛిన్నత్వేన జానతోఽమతం అపరిచ్ఛిన్నత్వేన జానతస్తు మతమిత్యర్థః ॥౪౦॥ ఏవం శబ్దబ్రహ్మణి నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణవిశిష్టత్వేన చ భగవన్తం స్తుతవతి తదభినన్ద్యాగ్నిస్సర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వ సర్వతేజః ప్రకాశాపాదకత్వాదికల్యాణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన స్తువన్నమస్కరోతి॥ యత్తేజసేతి॥ యస్య భగవతస్తేజసా ప్రకాశేన సుష్ఠు సమిద్ధం ప్రదీప్తం, తేజో, యస్య - సోఽహం - అనేన స్వస్య తత్ప్రకాశేన సుసమిద్ధతేజస్త్వకథనేన తత్తేజసా వినా స్వస్యాసుసమిద్ధతేజస్త్వముక్తం - ఏతదేవ హి సర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వం, యత్స్వాయత్తం సర్వతేజసాం ప్రకాశనమితి॥ అహమితి సూర్యాదీనాముపలక్షణం॥ తథా చ శ్రూయతే॥ ‘‘న తత్ర సూర్యో భాతి న చన్ద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాన్తి కుతోఽయమగ్నిః - తమేవ భాన్తమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి,, ఇతి॥ త్వదాహితశక్తీనామేవాస్మాకం స్వస్వకార్యక్షమత్వమిత్యాహ॥ యత్తేజసా సుసమిద్ధతేజాః - అహం - అధ్వరే - ఆజ్యసిక్తం హవిర్వహామి ఉద్దేశ్యామిన్ద్రాదిదేవతాం ప్రాపయామీత్యర్థః - తం - యజ్ఞియం యజ్ఞాయ హితం - యజ్ఞోద్దేశ్యేన్ద్రాదిదేవతామూర్తిమిత్యర్థః - పఞ్చవిధం త్రేతాసభ్యావసథ్యరూపేణ పఞ్చవిధాగ్నిశరీరిణం - పఞ్చభిర్యజుర్భిః ‘‘ఆశ్రావయేతి చతురక్షరం అస్తు శ్రౌషడితి చతురక్షరం యజేతి ద్వ్యక్షరం యే యజామహ ఇతి పఞ్చాక్షరం ద్వ్యక్షరో వషట్కార,, ఇతి శ్రుత్యుక్తైః పఞ్చభిర్యజుర్భిః, స్విష్టం సుష్ఠు పూజితం తథా చోక్తం ‘‘చతుర్భిశ్చ చతుర్భిశ్చ ద్వాభ్యాం పఞ్చభిరేవ చ। హూయతే చ పునర్ద్వాభ్యాం స మే విష్ణుః ప్రసీదతు,, ఇతి నిత్యం ప్రణతోఽస్మి నమస్కృతవానస్మి ॥౪౧॥ అగ్న్యాదీన్ద్రాదిదేవతాత్మకత్వేన సర్వయజ్ఞమూర్తిత్వేన చ భగవన్తం స్తువతి - జగత్కారణస్య తవేదం సర్వముపపన్నమితి మన్వానా దేవాస్సౌలభ్యాదికల్యా

నాహం వేదాపరేఽపి వా॥ ౪౦ ॥ అగ్నిరువాచ॥ యత్తేజసాఽహం సుసమిద్ధతేజా హవ్యం వహే స్వధ్వర ఆజ్యసిక్తమ్। తం యజ్ఞియం పఞ్చవిధం చ పఞ్చభిః స్విష్టం యజుర్భిః ప్రణతోఽస్మి యజ్ఞమ్ ॥ ౪౧ ॥ దేవా ఊచుః ॥ పురా కల్పాపాయే స్వకృతముదరీకృత్య వికృతం త్వమేవాద్యస్తస్మిన్సలిల ఉరగేన్ద్రాధిశయనే । పుమాఞ్ఛేషే సిద్ధైర్హృది విమృశితాధ్యాత్మపదవిస్స ఏవాద్యాక్ష్ణోర్యః పథి చరసి భృత్యానవసి నః ॥౪౨॥ గన్ధర్వా ఊచుః॥ అంశాంశాస్తే దేవ మరీచ్యాదయ ఏతే బ్రహ్మేన్ద్రాద్యా దేవగణా రుద్రపురోగాః । క్రీడాభాణ్డం విశ్వమిదం యస్య విభూమన్ తస్మై నిత్యం నాథ నమస్తే కరవామ॥ ౪౩ ॥ విద్యాధరా ఊచుః॥ త్వన్మాయయాఽర్థమభి

ణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన స్తువన్తి ॥ పురేతి ॥ ఆద్యస్సర్వోత్పాదనభూతః పుమాన్ పురా అగ్రే సృష్టేః ప్రాగిత్యర్థః, కల్పాపాయే ప్రాప్తే కల్పాన్తే, స్వకృతం స్వసృష్టం, వికృతం కార్యవర్గముదరీకృత్య ఉదరే నిక్షిప్య, సంహృత్యేతి యావత్, ఉరగేన్ద్రః శేషః స ఏవాధిశయనం శయ్యా - యస్మిన్ - తస్మిన్ - సలిలే - శేషే శయితవానసి - సిద్ధైర్జనోలోకవాసిభిః - హృది విమృశితా అధ్యాత్మపదవిస్స్వాత్మతత్త్వజ్ఞానమార్గో - యస్య సః - యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్య ఇత్యర్థః - ఏవంభూతోఽపి త్వమేవాద్య అధునా - అక్ష్ణోః పథి చరసి ప్రత్యక్షోఽసి - వాఙ్మనసాగోచరస్త్వం సౌలభ్యాతిరేకాత్ప్రత్యక్షోఽసీత్యర్థః - భృత్యాన్నః అస్మాన్ - అవసి పాలయసి - అనేన భృత్యానుగ్రహకాతరత్వముక్తమ్ ॥ ౪౨ ॥ దేవేషు సర్వకారణత్వసౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేన స్తుతవత్సు గన్ధర్వాప్సరసస్తత్కార్యభూతమిదం కృత్స్నం జగత్త్వల్లీలోపకరణమితి స్తువన్తో నమస్కుర్వన్తి॥ అంశాంశా ఇతి॥ హే విభూమన్ - కృత్స్నం జగదన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య వర్తమాన, హే దేవ ద్యోతమాన మరీచిరాదిర్ముఖ్యో యేషాం - తథా బ్రహ్మేన్ద్ర ఆద్యో ముఖ్యో యేషాం - రుద్రః పురోగో ముఖ్యో యేషాం - ఏతే - దేవగణా - స్తే తవ - అంశాంశాః - అత్ర దేవగణానాం మరీచిబ్రహ్మేన్ద్రరుద్రముఖ్యత్వకథనం సృష్టిస్థిత్యాద్యధికారాధికృతదేవతాబహుత్వాభిప్రాయేణ - తత్ర వ్యష్టిస్రష్టౄణాం మధ్యే చతుర్ముఖస్య మరీచ్యాదీనాం చ ప్రధానత్వాద్బ్రహ్మాదయో మరీచ్యాదయ ఇత్యుక్తం - తత్రాపి ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యాభిప్రాయేణ బ్రహ్మాదయో మరీచ్యాదయ ఇతి చ కోటిద్వయనోక్తిః - ఇన్ద్రపురోగత్వకథనం పాలనాధికారిదిగీశాన్తరాభిప్రాయేణ - రుద్రపురోగత్వకథనం తు సంహారాధికార్యభిప్రాయేణ - ఏవం సర్వేషాం భగవదంశాంశత్వం జ్ఞానశక్త్యాదిభగవద్గుణలేశాభివ్యక్తికృతమితి వేదితవ్యం విశిష్టవస్త్వేకదేశరూపాంశత్వం తు సర్వజీవసాధారణమితి తద్విశేష్యేణ వక్తవ్యం - క్రీడాభాణ్డం క్రీడాపరికరః - ఇదం విశ్వం బ్రహ్మాణ్డం - యస్య తస్మై - తే తుభ్యం - నమః - హే నాథ - తే కరవామ కైఙ్కర్యమితి శేషః ॥౪౩॥ ఏవం దక్షాదిషు గన్ధర్వాప్సరోఽన్తేషు తత్తత్కల్యాణగుణవిశిష్టం

భగవన్తం స్తుతవత్సు - తావదాస్తాం కల్యాణగుణవర్గ్గ నమసంఖ్యేయత్వాత్తేషాం - ఇదం త్వద్భుతమాహాత్మ్యం త్వత్కథామృతమిత్యాహుర్విద్యాధరాః॥ త్వన్మాయయేతి ॥ త్వన్మాయయా త్వత్సఙ్కల్పేన - అర్థం సర్వపురుషార్థసాధనం స్వదేహమభిపద్య - అస్మిన్కళేబరే - తదనుబన్ధిని చ - మమాహమితి - దుర్మతిం దుర్బుద్ధిం - కృత్వాపి - దుర్మతిరితి ప్రథమాన్తపాఠే ఽహమితి శేషః - అహం మమాభిమానం కృత్వేత్యర్థః - అతఏవ - దుర్మతిః వైషయికసుఖాలాభే దుఃఖితచిత్తోపి - ఉత్పథైః లోకవేదమర్యాదోల్లఙ్ఘిభిః - స్వైః పుత్రాదిభిః - క్షిప్తో ఽపి తిరస్కృతోపి - అసద్విషయేషు ప్రకృతిపరిణామరూపశబ్దాదివిషయేష్వాసక్తో ఽపి యది యుష్మత్కథామృతనిషేవకః - యుష్మత్కథైవామృతం - తత్సేవత ఇతి యుష్మత్కథామృతనిషేవకః - సేవనమత్ర శ్రవణకీర్తనాదిరూపం వివక్షితం - తర్హి - ఆత్మమోహం ఆత్మనో మోహం అహంకారమమకారరూపం మోహం, ఉద్వ్యుదస్యేత్ ఉచ్చైర్వ్యుదస్యేత్ పరిత్యజేత్ - ముక్తో భవేదితి భావః - అహం మమాభిమానగ్రస్తస్యాసద్విషయప్రవణస్యాప్యాత్మమోహనివర్తనద్వారా ముక్తిసాధనం త్వత్కథామృతమేవ నాన్య ఉపాయోస్తీతి దం త్వత్కథామృతమాహాత్మ్యమిత్యద్భుతమితి భావః ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ బ్రాహ్మణాస్తు - తావదాస్తాం కథామృతమాహాత్మ్యమిదం త్వద్భుతమిమం త్వన్నామమాహాత్మ్యమితి కథయిష్యన్తః ప్రకృతయజ్ఞనిర్వృత్త్యాచికాఙ్క్షయా యజ్ఞ యజ్ఞసాధనమూర్తిత్వేన స్తువన్తస్తత్ప్రసాదం ప్రార్థయన్తే ॥ త్వమితి త్రిభిః ॥ త్వం - క్రతుర్యజ్ఞః - హవిః పురోడాశాదిః - సదస్యాశ్చ ఋత్విజశ్చ తే త్వమేవ - హుతాశస్తైత్తిరీయాః - దేవతా ఇన్ద్రాదయః - అగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రాఖ్యకర్మవిశేషః - క్రతురిత్యనేన యాగాత్మకత్వముక్తం - అగ్నిహోత్రమితి హోమాత్మకత్వం - దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగాత్మకో యాగః - స ఏవ ప్రక్షేపాధికో హోమః - సర్వత్ర సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమ్ ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ యజ్ఞానుష్ఠానోపయుక్తపృథివ్యుద్ధర్త్రా-

పద్యకళేబరేఽస్మిన్కృత్వా మమాహమితి ❁ దుర్మతిరుత్పథైః స్వైః । క్షిప్తోఽప్యసద్విషయలాలస ఆత్మమోహం యుష్మత్కథామృతనిషేవక ఉద్వ్యుదస్యేత్ ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః ॥ త్వం క్రతుస్త్వం హవిస్త్వం హుతాశస్స్వయం త్వం హి మన్త్రస్సమిద్దర్భపాత్రాణి వై । త్వం సదస్యర్త్విజో దమ్పతీ దేవతా హ్యగ్నిహోత్రం స్వధా సోమ ఆజ్యం పశుః ॥ ౪౫ ॥ త్వం పురా గాం రసాయా మహాసూకరో దంష్ట్రయా పద్మినీం వారణేన్ద్రో యథా । స్తూయమానో నదన్ లీలయా యోగిభిర్వ్యుజ్జహర్థ త్రయీగాత్ర యజ్ఞక్రతుః ॥ ౪౬ ॥ స ప్రసీద త్వమస్మాకమాకాఙ్క్షతాం దర్శనం తే పరిభ్రష్టసత్కర్మణామ్ । కీర్త్యమానే నృభిర్నామ్ని యజ్ఞేశ తే యజ్ఞవిఘ్నాః క్షయం యాన్తి తస్మై నమః ॥ ౪౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి దక్షః కవిర్యజ్ఞం భద్ర రుద్రాభిమర్శితమ్ । కీర్త్యమానే హృషీకేశే సంనిన్యే యజ్ఞభావనే ॥ ౪౮ ॥ భగవాన్స్వేన భాగేన సర్వాత్మా సర్వభాగభుక్ । దక్షం బభాష ఆభాష్య ప్రీయమాణ ఇవానఘ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కార

యజ్ఞావబోధిపిత్యర్థవాదాదిరూపేణావస్థితవేదమూర్తిశ్చ త్వమేవేత్యాహుః ॥ త్వమితి ॥ పురా కల్పాదౌ - మహాసూకరః శ్వేతవరాహరూపం - త్వం - వారణేన్ద్రో గజశ్రేష్ఠః - పద్మినీం యథా సరసీమివ - అనాత్మోపమేయం - న హి వారణేన్ద్రేణ పద్మిన్యుద్ధరణం క్వచిద్దృష్టం - రసాయాః రసాతలాత్ - గాం పృథివీం - దంష్ట్రయా - నదన్నుత్పాటయన్ - యోగిభిః - స్తూయమానః - వ్యుజ్జహర్థ విశేషేణోద్ధృతవానసి - హే త్రయీగాత్ర వేదమూర్తే - అత స్త్వమేవ - యజ్ఞః క్రతుః - యజ్ఞో యాగః - క్రతురారాధనరూపకర్మ యస్య సః - యద్వా, హే యజ్ఞ విష్ణో ,, యజ్ఞో వై విష్ణుః, యజ్ఞాయాచరతః కర్మ ,, ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం - క్రతుః - క్రతుమూర్తిరిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ స ఏవం భూత స్త్వం - పరిభ్రష్టః సత్కర్మ వైదికం త్వదారాధనరూపం యాగాఖ్యం కర్మ - యేషాం - అతఏవ - తద్భ్రంశపరిహారాయ తవ దర్శనమాకాఙ్క్షతాం కామయమానానాం - అస్మాకం - ప్రసీద ప్రసన్నో భవ - హే యజ్ఞేశ - యస్య - తే తవ - నామ్ని - నృభిర్నరైః - కీర్త్యమానే సతి - యజ్ఞస్య విఘ్నాః క్షయం - నాశం - యాన్తి - తస్మై - తే - నమః ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ దక్షాదీనాం స్తుతిముపసంహరన్ తైః స్తుతో భగవాన్ తాననుగృహ్ణన్ బభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ద్వాభ్యాం ॥ హే భద్ర విదుర - ఇత్యనేన ప్రకారేణ - సర్వైః - విశ్వభావనే విశ్వకారణే - హృషీకేశే కీర్త్యమానే సతి కవిః కర్మసు కుశలో - దక్షః - రుద్రాభిమర్శితం రుద్రేణ విహతం - యజ్ఞం - సంనిన్యే ప్రవర్తయామాస - రుద్రేణ సంస్పృష్టమివ - పూర్వం రౌద్రభాగాభావాద్రుద్రాభిమర్శిత - మిదానీం తు తద్భాగప్రధానాత్తదభిమర్శితమిత్యవగన్తవ్యమ్ ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ సర్వాత్మా సర్వస్యాత్మా - సర్వాత్మతయా - సర్వభాగభోక్తాపి - భగవాన్ - స్వేన భాగేన త్రికపాలపురోడాశేన - ప్రీయమాణ ఏవ - దక్షమాభాష్యాభిముఖీకృత్య బభాషే ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ తత్ర హితోపదేష్టా భగవాన్ కార్యకారణ

౪౩ ॥శ్లో॥ పా ❁ దుర్మతిరుత్పథైః

రూపేణావస్థితః ప్రకృతిపురుషశరీరకోఽహమేక ఏవ మచ్ఛరీరభూతబ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవానుప్రవేశేన జగత్సృజామి సం
హరామి స్వావతారరూపేణ పాలయామి - అతో మత్తః మచ్ఛరీరభూతాచ్చ న వ్యతిరిక్తం వస్త్వస్తీతి బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్ర
వస్తుదృష్టిర్దేహాత్మభ్రాన్తిస్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తిమూలా - నతు తాత్త్వికీ - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వదృష్టిస్తు తాత్త్వికీ ముక్త్యుపా
యభూతేత్యాహ ॥ అహమితి షడ్భిః ॥ అహం నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చ భవద్భిస్తుత
స్సమాభ్యధికరహితోఽహం - బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ, మదనుప్రవిష్టత్వేన మత్సృజ్యత్వేన మదాయత్తసృష్ట్యాద్యుపయుక్తజ్ఞా
నవత్త్వేన చ ప్రసిద్ధౌ మత్ప్రయోజ్యౌ బ్రహ్మరుద్రౌ చ, జగతః - పరం కారణం స్థిత్యుద్భవప్రళయకారణం ,, అనేన జీవేనా
త్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, ఏతౌ ద్వౌ
విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ - మదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్ర
జాపతే ,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనురోధాదయమర్థో లభ్యతే, నను ప్రతినియతసృష్ట్యాద్యధికారభేదేన పృథక్త్రయాణాం
కారణత్వేఽభిహితే కథం కృత్స్నస్య జగతో బ్రహ్మైకకారణత్వముచ్యతే, అత ఏవ హి తత్ర తత్ర ,, బ్రహ్మాణో వై సర్వా దేవ
తాః, న కిరిన్ద్రత్వదుత్తరః, అగ్నిస్సర్వా దేవతాః, ఏక ఏవ రుద్రః, సోమః పవతే జనితా మతీనాం జనితా పృథివ్యాః జనితా
ఽగ్నేర్జనితా సూర్యస్య జనితేన్ద్రస్య జనితోత విష్ణోః, ఆపో వా ఇదꣳ సర్వమిత్యాదిభిర్బ్రహ్మణాగ్నీన్ద్రాదీనామపి సమా
భ్యధికరాహిత్యప్రతీతేరర్థతత్త్వమవ్యాకులం, అత్రోచ్యతే, సర్వేషాం పృథక్కారణత్వే సమాభ్యధికరాహిత్యే వా ప్ర
తీతేఽపి తద్వ్యాహతం, అన్యపరతయావగతం చేత్యనాదరణీయం, అత ఏవ, తత్త్వప్రధానేషు సృష్టిప్రళయప్రకరణేషు
యదేవ స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వముక్తం, తదేకమేవ బ్రహ్మ జన్మస్థితిప్రళయసముదాయరూపేణ జిజ్ఞాస్య
లక్షణేన లక్షితం సూత్రకారేణ ,, జన్మాద్యస్య యతః ,, ఇతి తత్ర హి కారణభూతవస్తుపరామర్శినా యత ఇత్యనేన కారణవాక్యే
షు ,, ఛాగో వా మన్త్రవర్ణా ,, దితి సౌత్రన్యాయాత్సద్బ్రహ్మాదిశబ్దానాం సామాన్యానాం [నారాయణాదివిశేషపర్యవసా
యిత్వాత్] పా ॥ విశేషపర్యవసాయిత్వావశ్యంభావాత్సర్వశ్రుతీనాం నారాయణ ఏవ పర్యవసానభూమిరితి ,, యతో వా ఇ
మాని ,, త్యాదిశ్రుతేర్హృదయమితి సూత్రకారాభిప్రాయో జ్ఞాయతే - అతః సృష్ట్యాదిభిర్లక్ష్యం కారణమేకమేవ - నతు నానా
భూతం, అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చేత్యాదిభిః ప్రతినియతస్థిత్యాదికారణత్వకీర్తనం తు ప్రయోజ్యప్రయోజకభావేన, నన్వేవ
మపి సృష్ట్యాదీనాం ప్రత్యేకం లక్షణత్వాత్తల్లక్ష్యమపి కారణం వస్తు నానాభూతమితి చేన్న, సముదాయస్యైవ లక్షణత్వాత్
సృష్టిస్థితిప్రళయానాం సముదాయో హి లక్షణం, నత్వేకైకం, సముదాయస్య లక్షణత్వం హి శ్రుతిస్వారస్యాదవసీయతే ,,
యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే, యేన జాతాని జీవన్తి, యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి ,, త్యత్ర హి సప్రతివాక్యం తద్బ్ర
హ్మేత్యుక్తం - అన్యథైకతరలక్షణవైయర్థ్యం చ స్యాత్ - నను న సముదితం లక్షణం - వ్యావర్త్యాభావాత్, న హి జగదుత్ప
త్తినిమిత్తోపాదానభూతం స్థిత్యాదికారణత్వవ్యవచ్ఛేద్యం కిమపి వస్త్వస్తీతి చేత్, సత్యం వ్యవచ్ఛేద్యం నేష్యతే, తథాపి
శ్రుత్యనురోధాత్సూత్రకారేణ ,, జన్మాది ,, త్యేకవచనాన్తేన సముదాయవాచినా సముదాయస్య లక్షణత్వముక్తం, శ్రుతి
శ్చ, తద్విజిజ్ఞాసస్వేతి విధిత్సితోపాసనోపయోగినిరతిశయబృహత్త్వవిపరీతబృహత్త్వశఙ్కావ్యవచ్ఛేదార్థం స
ముదాయమాహ ॥ శఙ్కితవ్యవచ్ఛేదేనాపి హి సప్రయోజనత్వం స్యాత్, లక్ష్యాకారవిపరీతాకారశఙ్కానిరాక
రణేన వినా లక్ష్యాకారనిశ్చయాయోగాత్, న చ జన్మాదిష్వేకైకకారణత్వం లక్ష్యాకారవిపరీతశఙ్కానిరాకరణక్ష
మం, తథా హి, ఉత్పత్తికారణత్వేఽభిహితేఽపి స్థిత్యాదికారణత్వం న చేత్తదనుగుణజ్ఞానశక్తివిరహాత్ స్థితిప్రళ
యకారణభూతవస్త్వన్తరసద్భావాచ్చ జన్మమాత్రకారణస్య నిరతిశయబృహత్త్వం న స్యాత్, ముక్తైర్లయా
న్తర్భావాన్మోక్షప్రదతయోపాస్యస్యైశ్వర్యవత్ప్రాప్యత్వాచ్చ మోక్షప్రదత్వప్రాప్యత్వానుగుణైశ్చ బృహత్త్వం
న సిధ్యతి, అతో జన్మకారణత్వమాత్రస్య సమస్తవస్తువ్యవచ్ఛేదక్షమత్వేఽపి జన్మాదిసముదాయకారణత్వస్యై
వ నిరతిశయబృహత్త్వపర్యాయత్వాత్సృష్టిస్థితిప్రళయసముదాయకారణత్వం లక్షణమితి జ్ఞాపితం, అతస్సముదా
యస్యైవ లక్షణత్వాదపి తల్లక్ష్యం వస్త్వేకమేవ సాక్షాద్బ్రహ్మాదీన్ప్రతి ప్రయోజకత్వేన వ కారణమితి సుస్థం,
నన్వేకస్యైవ తత్తద్ద్వారకతయాఽద్వారకతయా చ కారణత్వే విస్పష్టైః ప్రోక్తోఽర్థ నవస్థితః - కథం ప్రత్యసి, కథం
తరాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం సంజ్ఞానాం త్వయి పర్యవసానమిత్యత్రాహ ॥ స్వాత్మైన ఆత్మేశ్వర ఇతి ॥ ఆత్మనః స్వస్య, ఈ
శ్వరః - ఆత్మేశ్వరః ,, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వర ,, మితి శ్రుతేః ॥ అనేన స్వస్య ప్రయోజకాన్తరాప్రయోజ్యత్వముక్తం,

ఆత్మనాం స్వస్మిఁల్లీనానాం జీవానామీశ్వరః - అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తృత్వేనావస్థిత ఇతి వా, ఉపద్రష్టా ఉపద్రశ్య దేవమనుష్యాదినామరూపభాజాం తేషాం వలంద్రష్టృత్వేనావస్థిత ఇత్యర్థః - అనేన పదద్వయేన నామరూపవిభాగానర్హాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం ఫలితం "యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరం, అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్, తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీ" దితి చ శ్రవణాత్ - ఏవం చ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యేనైవ కారణవస్థా స్థితిరిత్యుక్తం భవతి - కారణత్వోపయుక్తకల్యాణగుణత్వమాహ॥ స్వయందృగితి॥ నిత్యావిర్భూతాసఙ్కుచితజ్ఞాన ఇత్యర్థః - స్వయం ఆత్మనా పశ్యతీతి స్వయందృగితి వ్యుత్పత్తేః - అనేన నిమిత్తత్వోపయుక్తనిరుపాధికసర్వజ్ఞత్వముక్తం - స్వయందృగిత్యుపాదానత్వోపయుక్తసర్వశక్తత్వాదేరప్యుపలక్షణం - హేయగుణరాహిత్యమాహ॥ అవిశేషణః విశేషణాని ప్రకృతిపురుషగతజడత్వపరిణామిత్వాసర్వజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదయో వ్యావర్తకాకారాః తద్రహిత ఇత్యర్థః - అవిశేషణ ఇతి న సర్వగుణనిషేధః స్వయందృగితి కల్యాణగుణవిధానాత్ - కారణత్వోపయుక్తగుణకథనస్యాపేక్షితత్వాన్నిషేధస్య విహితేతరవిషయత్వాచ్చ - సోఽహం సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకో నిరస్తనిఖిలహేయస్సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽహం - హే ద్విజ దక్ష - గుణమయీం త్రిగుణాత్మికాం ఆత్మమాయాం ఆత్మీయాం ప్రకృతిం - సమావిశ్య జీవద్వారా సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిశ్య, జగత్సృజన్ బ్రహ్మద్వారా సృజన్ - రక్షన్ అద్వారా పాలయన్ - హరన్ రుద్రరూపేణ సంహరన్ - క్రియోచితాం సద్వారకాద్వారకసర్గాదిక్రియోచితాం - సంజ్ఞాం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం సంజ్ఞాం, దధ్రే బిభర్మి అతః కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపకార్యరూపేణ సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన కారణరూపేణావస్థితోఽహమేక ఏవేతి మద్వ్యతిరిక్తం వస్తు నాస్తీతి భావః॥ తథా చ శ్రూయతే "నామరూపే వ్యాకరవాణి, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్, తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవ" దితి - నన్వనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీత్యనుప్రవేశపూర్వకత్వం సృష్టేః ప్రతీయతే, "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ" దిత్యనుప్రవేశస్య సృష్టిపూర్వకత్వం ప్రతీయతే - కథమేతద్విప్రతిషిద్ధముపపద్యతే - ఉచ్యతే - అత్ర హ్యనుప్రవేశ

ణం పరమ్। ఆత్మేశ్వర ఉపద్రష్టా స్వయందృగవిశేషణః ॥౫౦॥ ఆత్మమాయాం సమావిశ్య సోఽహం గుణమయీం
ద్విజ। సృజన్ రక్షన్ హరన్ విశ్వం దధ్రే సంజ్ఞాం క్రియోచితామ్ ॥ ౫౧ ॥ తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమా
త్మని। బ్రహ్మరుద్రౌ చ భూతాని భేదేనాజ్ఞోఽనుపశ్యతి ॥ ౫౨ ॥ యథా పుమాన్న స్వాఙ్గేషు శిరఃపాణ్యాదిషు క్వ

సృష్ట్యోః సమానకర్తృకత్వమాత్రమేవ వివక్షితం - న తు పౌర్వాపర్యమపీతి జ్ఞాపనాయ విప్రతిషిద్ధనిర్దేశః - అత ఏవ హి "తస్య త్వష్టా విదధద్రూపమేతి" త్యనుప్రవేశసృష్ట్యోర్యౌగపద్యమన్యత్ర శ్రుతం "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ" దితి స్థిత్యర్థానుప్రవేశో వా వేదితవ్యః ❀ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ❀ ఏవం సర్వస్య మదాత్మకత్వాన్మద్వ్యతిరిక్తస్వతన్త్రవస్త్వభావాదమదాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిర్దేహాత్మభ్రాన్తిమూలేత్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ కార్యావస్థకారణావస్థప్రకృతిపురుషేశ్వరే కిం నియన్తృత్వం రాజాదివన్నేత్యాహ॥ పరమాత్మని ప్రకృతిపురుషయోరన్తః ప్రవిశ్య తద్గతైర్దోషైరస్పృష్టే ప్రశాసనేన భర్తరి, ఏవమేవ హి పరమాత్మశబ్దార్థో గీతాచార్యేణోక్తః "ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః - యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వర" ఇతి అత్ర లోకత్రయమిత్యనేన ప్రకృతిపురుషావుక్తౌ తదాత్మకత్వాల్లోకత్రయస్య ఆవిశ్యేత్యత్ర "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానా" మితి శ్రుత్యన్తరానురోధేన సామర్థ్యాదన్తః ప్రవిశ్యేత్యర్థః - అవ్యయ ఇత్యనేనావికారిత్వాచ్చిదచిత్ప్రకృతిపురుషగతదోషాస్పర్శిత్వముక్తం ఈశ్వర ఇత్యనేన నియన్తృత్వమభిహితం - బిభర్తీత్యనేన ధారకత్వం ఫలితం, కిమేవంభూతస్త్వదన్యః కశ్చిదస్తి నేత్యాహ॥ అద్వితీయే స్వసమానద్వితీయవస్త్వన్తరరహిత ఇత్యర్థః "యథా చోళనృపస్సమ్రాడద్వితీయోఽస్తి భూతల" ఇతివత్, కేవలే స్వాధికవస్త్వన్తరరహితే తథా చ శ్రూయతే "న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే" స్మర్యతే చ "న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్య" ఇతి - యది బ్రూయాదద్వితీయ ఇతి స్వసమానవస్తునిషేధాదేవ తదధికవస్తునిషేధః కైముత్యన్యాయసిద్ధ ఇతి - తర్హి - కేవలే నిరస్తనిఖిలహేయే - బ్రహ్మణి స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహతి - అనన్తకల్యాణగుణాత్మకస్వరూప ఇత్యర్థః ఏవంభూతే మయి మదాత్మకతయా మదాయత్తసత్తాస్థితినియమచ్ఛరీరతయా మదపృథక్సిద్ధత్వేన స్థితాని బ్రహ్మరుద్రాదిభూతాని - భేదేన పృథక్స్థిత్యుపలక్షణత్వేన స్వతన్త్రాణి - అజ్ఞః బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానరహితః దేహ ఏవ ఆత్మబుద్ధిశ్చ - విపశ్యతి, అనేన దేహాత్మభ్రాన్తిస్స్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తిశ్చ భేదదర్శనమూలమిత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౫౨ ॥ ❀ సర్వస్య మదాత్మకత్వజ్ఞానినస్తు న భూతాని భేదేన పశ్యన్తీతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ పుమాన్ దేహాత్మభ్రాన్తిమానపి పురుషః, స్వాఙ్గేషు స్వపృథక్స్థిత్యనర్హేషు - శిరః పాణ్యాద్యవయవేషు క్వ

క్వచిత్కస్మింశ్చిదప్యవయవే-పారక్యబుద్ధిం-పరస్యేదం పరకీయం-తస్య భావః పారక్యం -తేన-పృథక్స్థిత్యనర్హత్వం లక్ష్య
తే-పరకీయం హ్యఙ్గం స్వస్మాత్ పృథక్స్థిత్యర్హం తద్బుద్ధిం న కురుతే - ఏవం- మత్పరః మదాసక్తచిత్తః-సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వ
జ్ఞానసమ్పన్న ఇత్యర్థః-భూతేషు మత్పృథక్స్థిత్యనర్హత్వబుద్ధిం కురుత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ ఏవం కృత్స్నస్య జగతః స్వాత్మ
కత్వేన స్వపృథక్స్థిత్యనర్హవిశేషణత్వేన స్వప్రకారతాముపపాద్య పృథగీశ్వరత్వేన శఙ్కితయోర్బ్రహ్మరుద్రయోరపి మ
దాయత్తసత్తాదిమత్త్వేన మత్ప్రకారత్వజ్ఞానం మనఃప్రశాన్తిద్వారా ముక్తిసాధనమిత్యాహ ॥ త్రయాణామితి ॥ హే బ్ర
హ్మన్ దక్ష-ఏకభావానాం ఏకో భావః సత్తా యేషాం, భావ ఇతి సత్తాదీనాముపలక్షణం - ఏకవిధసత్తాదిమతాం మదాయ
త్తసత్తాదిమతామిత్యర్థః-ఏకస్మిన్ భావో యేషామితి వ్యధికరణబహువ్రీహిర్వా- త్రయాణాం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం-తత్ర
బ్రహ్మరుద్రయోః పరమాత్మాయత్తసత్తాదికథనేన తయోః పరమాత్మానం ప్రత్యపృథక్సిద్ధప్రకారతోక్తా-విష్ణోస్తు విష్ణ్వా
యత్తసత్తాదిమత్త్వకథనేనానన్యాధీనసత్తాదిమత్త్వం ఫలితం॥ తథా చ శ్రూయతే,, స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః- పతిం విశ్వ
స్యాత్మేశ్వర,, మితి-ఏకశబ్దేన మూర్తిత్రయాతిరిక్తం పరం వస్తూపలక్ష్య త్రయాణాం తదాయత్తభావాదిమత్త్వకథనం త్వ
సఙ్గతం పరత్వస్య జగత్కారణనిష్ఠత్వాత్ కారణత్వస్య,, తన్మైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి,, ఇత్యాదినా విష్ణోరేవ ప్రతిపాదితత్వాత్తదతి
రిక్తోత్కృష్టవస్త్వన్తరాభావాత్,, తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమాత్మని,, ఇతి విష్ణోః పరత్వస్యాత్రైవోక్తత్వా
చ్చ ఏకభావానాం ఏకస్వరూపాణామితి త్రయాణాం తాదాత్మ్యవర్ణనం చాయుక్తం - బ్రహ్మరుద్రయోః కర్మవశ్యత్వసృజ్య
త్వపాల్యత్వనియామ్యత్వాదే,,రనపహతపాప్మా వా అహమస్మి, నారాయణాద్రుద్రో జాయతే,, ఇత్యాదిషు శ్రుతత్వాజ్జీవ
త్వనిశ్చయాత్, యద్యపి,,బ్రహ్మా నారాయణః-శివశ్చ నారాయణః, బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్ స్వ
యం-ప్రజాస్సృజతి భగవాన్ బ్రహ్మనారాయణాత్మకః ॥ తతస్స భగవాన్ విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రో
సౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః॥ స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దనః,, ఇ
త్యాదిప్రమాణాత్త్రిమూర్త్యైక్యమఙ్గీకార్యం ।తథాపి,,నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నా

చిత్ । పారక్య బుద్ధిం కురుత ఏవం భూతేషు మత్పరః ॥ ౫౩ ॥ త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భి

రాయణాద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి చ్ఛన్దాంసి నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్తే ॥ ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న
బ్రహ్మా నేశానః ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా న చ శఙ్కరః స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో
హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః-యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః-తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత
సోఽగ్రే భూతానాం మృత్యుమత్యసృజత్త్ర్యక్షం త్రిశిరస్కం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం, బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ-బ్రహ్మ
దక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః-విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవః - రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తా
శ్చైవ జన్తవ,, ఇత్యాదిషు భగవతస్తయోశ్చ పరస్పరభేదావగమాత్, సామానాధికరణ్యస్య ,,సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వా
మావిశ్య ప్రజాపతే-హరో హరతి తిద్వశ,, ఇత్యాద్యనుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేః, భేదనిర్దేశస్యాపాధిక
భేదాభ్యుపగమేన వినాఽనుపపత్తేశ్చ న త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నం-తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః-సర్వభూతాత్మనాం, తత్ర విష్ణో
ష్ణోస్సర్వభూతాత్మత్వం ,,ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః-అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా
జనానాం సర్వాత్మా-మమాన్తరాత్మా తవ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితా,, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృత్యుక్తసర్వభూతాన్తరాత్మ
త్వరూపం, ఇతరయోస్తు-ణోశ్చేతనస్య చేతనాన్తరవ్యాప్యత్వాసంభవేన సర్వభూతానాం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం జీవవ్యాప్య
త్వాసంభవాన్నాన్తరాత్మత్వరూపం సర్వభూతాత్మత్వముపితు,,తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనుర
భవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిర్విప్రః త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై -త్వమసి భగవో దేవతే యోఽహం యోఽసా
సోఽహం-అహం హరిః సర్వమిదం జనార్దనః-ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ,, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి సూత్రోక్తవిధయా స
ర్వభూతాన్తరాత్మత్వేన ప్రత్యక్షిత పరమాత్మత్వరూపం, కథమేకస్య సకృదుపాత్తస్య సర్వభూతాత్మశబ్దస్యార్థద్వయపర
రత్వం-ఉచ్యతే-ఏకస్యాపి సర్వభూతాత్మశబ్దస్యకృతైకశేషస్య బహువచనాన్తస్యానేకశబ్దాభిన్నార్థకానామపి శబ్దానాం స
రూపాణామేకశేషవిధానాత్ యథోక్తార్థపరత్వోపపత్తిః-అనేన బ్రహ్మరుద్రయోస్సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేన ప్రత్యక్షితః
మత్ప్రీతివిషయత్వాన్మచ్ఛరీరత్వాచ్చ తద్విషయేక్షితాఽపరాధో మయ్యేవ పర్యవస్యతీత్యభిప్రేతం-ఏవం చ బ్రహ్మరుద్ర

పరాః సర్వభూతాత్మశబ్దౌ సర్వభూతేష్వాత్మా పరమాత్మా యయోస్తావితి వ్యధికరణబహువ్రీహి ర్వేదితవ్యః - ఏవంభూతానాం త్రయాణాం యః పుమాన్ - భిదాం న పశ్యతి ఈశ్వరాత్ త్రయ ఇతి న పశ్యతి, అపితు - ఏక ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూపేణ స్వావతారరూపేణ చ స్థిత ఇతి పశ్యతీత్యర్థః పూర్వాపరానుగుణ్యాత్ ప్రమాణానురోధాచ్చ, హే బ్రహ్మన్ - స సర్వాత్మకబ్రహ్మదర్శీ - శాన్తిం మనఃప్రశాన్తి - మధిగచ్ఛతి శాన్త్యధిగమద్వారా ముక్తో భవేదిత్యర్థః ॥ * ౫౪ ॥ * దక్షాధ్వరప్రసఙ్గముపసంహరతి ॥ మైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ భగవతైవమాదిష్టః ప్రజాపతీనాం పతిః ప్రజాపతిః బ్రహ్మపతిర్యస్యేతి వా దక్షః - స్వేన స్వకర్తృకేన క్రతునా, హరి - మర్చయిత్వా - స్వేన త్రికపాలవైష్ణవయాగేన హరిమర్చిత్వేతి వా - ఉభయతో దేవాన్ దివిష్ఠాన్ భూమిష్ఠాంశ్చ అయజత్ స్వస్వభాగాదిభిర్యథాయోగ్యమారాధితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ తథా - సమాహితచిత్తః, రుద్రం చ, స్వేన భాగేన ఉచ్ఛేషణరూపేణ భాగేన - ఉపాధావత్ అన్వవర్తత - అయజదిత్యర్థః ఉదవస్యతే సమాప్యతేఽనేనేత్యుదవసానం తేన కర్మణా సమాప్తికర్మణా - సోమపా - నితరాన సోమపాంశ్చ దేవాన్ - ఉపాధావదిత్యనుషఙ్గః ❁ ॥ ౫౬ ॥ ❁ ఋత్విగ్భిస్సహోదవస్య కర్మ సమాప్య - అవభృథరూపం యథా భవతి తథా - సస్నౌ స్నాతవాన్, స్వేనైవానుభావేన ప్రభావేన - అవాప్తరాధసే ప్రాప్తసిద్ధయే - తస్మై దక్షాయాపి - ధర్మవిషయ ఏవ బుద్ధిం దత్వా అస్య మతిర్ధర్మాసక్తా స్యాదిత్యనుగృహ్యేత్యర్థః - త్రైదశా దేవాః - దివం యయుః ❁ ॥ ౫౭ ॥ ❁ ప్రకృతం పరమప్రసక్తే తేన సఙ్గమయతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా, దాక్షాయణీ సతీ - పూర్వశరీరం - హిత్వా - హిమవతః క్షేత్రభూతాయాం మేనాయాం - జజ్ఞే - ఉద్భూతవతీతి శుశ్రుమ పరాశరాదిభ్య ఇ

దామ్ । సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాన్తిమధిగచ్ఛతి ॥ ౫౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం భగవతాఽఽది ష్టః ప్రజాపతిపతిర్హరిమ్ । అర్చిత్వా క్రతునా స్వేన దేవానుభయతోఽయజత్ ॥ ౫౫ ॥ రుద్రం చ స్వేన భాగేన హ్యుపాధావత్సమాహితః । కర్మణోదవసానేన సోమపానితరానపి ॥ ౫౬ ॥ ఉదవస్య సహర్త్విగ్భిస్సస్నావవభృథం తతః । తస్మా అప్యనుభావేన స్వేనైవావాప్తరాధసే ॥ ధర్మ ఏవ మతిం దత్వా త్రిదశాస్తే దివం యయుః ॥ ౫౭ ॥ ఏవం దాక్షాయణీ దేవీ త్యక్త్వా పూర్వ కళేబరమ్ । జజ్ఞే హిమవతః క్షేత్రే మేనాయామితి శుశ్రుమ ॥ ౫౮ ॥ తమేవ దయితం భూయ ఆవృఙ్క్తే పతిమమ్బికా । అనన్యభావైకగతిం శక్తిస్సుప్తేవ పూరుషమ్ ॥ ఏతద్భగవతశ్శమ్భోః కర్మ దక్షాధ్వరద్రుహః । శ్రుతం భాగవతాచ్ఛిష్యాదుద్ధవాన్మే బృహస్పతేః ॥ ౬౦ ॥ ఇదం పవిత్రం పరమేశచేష్టితం యశస్యమాయుష్యమఘౌఘమర్షణమ్ । యో నిత్యదాఽఽకర్ణ్య నరోఽనుకీర్తయేద్ధునోత్యఘం కౌరవ ❁ భక్తిభావనః ॥ ౬౧ ॥ ❁❁❁❁❁❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁

తి శేషః, అనేన స్వోక్తేః ప్రామాణ్యం సూచితమ్ ❁ ॥ ౫౮ ॥ ❁ భూయో, ద్వితీయే జన్మని - అమ్బికా పార్వతీ - అనన్యభావా పతిపారార్థ్యజ్ఞానవతీ - ఏకగతిం ఏకా అమ్బికైవ గతిః ప్రవృత్త్యుపాయో యస్య తం - తామేవ చిన్తయన్తం, అతఏవ దయితం ప్రీతివిషయం - తమేవ రుద్రం పతి - మావృఙ్క్తే భజతి స్మ - యథా ప్రళయకాలే - పూరుషం పరమపూరుషం, లీనా, శక్తిః - చిదచిదాత్మికా శక్తిః - యథా చిదచిచ్ఛక్తిః ప్రళయే లీనే పునస్సృష్టిదశాయాం తత్ప్రకారతైకస్వభావే తదధీనే తథా ఆవృఙ్క్తే స్మేతి భావః ❁ ॥ ౫౯ ॥ ❁ ఉక్తాయాః కథాయాస్సాంప్రదాయికతామాహ ॥ ఏతదితి ॥ దక్షాధ్వరద్రుహః దక్షాధ్వరపినాశినో భగవతశ్శమ్భోః - ఏతచ్చరితం బృహస్పతేశ్శిష్యాద్భాగవతాదుద్ధవాన్మే మయా - శ్రుతమ్ ❁ ॥ ౬౦ ॥ ❁ ఉక్తాయాః కథాయాశ్శ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ ॥ ఇదమితి ॥ పరమేశచేష్టితం - పరో - మాన, యస్మాత్స పరమో భగవాన్, స ఏవేశో యస్య తస్య రుద్రస్య - చేష్టితం - పరమేశయోశ్చేష్టితమితి వా - యశస్యం యశస్కరం ఆయుష్యం ఆయుష్కరం - పవిత్రం - అతఏవ అఘౌఘమర్షణం పాపనిచయనివర్తకం - యః పుమాన్ - ఆకర్ణ్య తథా - యథా శ్రుత - మనుకీర్తయేత్ శ్రావయేత్, స సర్వదా భక్తిభావనః భక్తిం భావయతీతి భక్తిభావనః - భగవద్భక్తినిష్ఠః - ద్వితీయాన్తపాఠే - చేష్టితవిశేషణం - హే కౌరవ అఘం ధునోతి క్షిపతి - నాశయతీత్యర్థః ❁ ॥ ౬౧ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁

ఏవం “ప్రసూతిం మానవీం దక్ష ఉపయేమే హ్యజాత్మజః । తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామలలోచనాః ,, ఇత్యాది

---

౬౦ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ భక్తిభావనమ్.

నాప్రసూతివంశముపక్రమ్య తత్ప్రసక్తానుప్రసక్తమభిహితం - ఏవం తావన్మనుకన్యాన్వయో వర్ణితః - అథ మనుపుత్రాన్వయం వివక్షురనుసర్గకథనేఽవశిష్టం కించిదాహ ॥ సనకాద్యా ఇతి ॥ యతిరితి, ప్రత్యేకం సనకాదివిశేషణం నైష్ఠికోపాత్తం ప్రత్యేకాభిప్రాయేణైకవచనాన్తనిర్దేశః, అరుణివిశేషణం వా ప్రత్యాసత్తేః, ఏతే బ్రహ్మపుత్రాః, గృహాన్ గృహాశ్రమాన్ నావసన్ నాశ్రితాః, తత్ర హేతుః, ఊర్ధ్వరేతసః నైష్ఠికాః - అతస్తేషాం వంశో నాస్తి ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ అధర్మోఽపి బ్రహ్మపుత్రః, తస్య వంశమాహ ॥ మృషేతి చతుర్భిః ॥ అధర్మస్య, భార్యా, మృషా దమ్భః పరప్రతారణం, మాయా తదుచితా చేష్టా, ఏతదుభయాత్మకం మిథునం, అసూత ప్రసూతవతి, హే శత్రుహన్, సోదరయోరపి మాయాదమ్భయోర్దామ్పత్యం అధర్మాంశతయా ఏవముపర్యపి ద్రష్టవ్యం, తచ్చ దమ్భమాయాత్మకం మిథునం - అప్రజోఽపుత్రో నిరృతిర్జగృహే గృహీతవాన్, దమ్భే పుత్రాభిమానం మాయాయాం స్నుషాభిమానం చక్రే ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ హే మహామతే, తయోర్మాయాదమ్భయోః, లోభః - నికృతిశ్శఠతా చ, సమభవత్, తాభ్యాం నికృతిలోభాభ్యాం క్రోధోఽమర్షో హింసా చ, సమభవదిత్యనుషఙ్గః, యత్ యాభ్యాం క్రోధహింసాభ్యాం, కలిశ్చ, తస్య, స్వసా భగినీ, దురుక్తిశ్చ, సమభవత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ దురుక్తౌ - కలిః, భయం భీతిం మృత్యుం చ, ఆధత్త ఉత్పాదయామాస, హే సత్తమ, తాభ్యాం భీతిమృత్యుభ్యాం, యాతనా స్త్రీ, నిరయః పుమాన్, ఏతదుభయాత్మకం మిథునం, జజ్ఞే ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ అధర్మవంశముపసంహరన్ తస్య సంసృతిహేతుత్వాచ్ఛ్రేయోభిరసేవ్యతామాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ అధర్మ ఏవ వృక్షః తస్య, వంశ్యాః వంశే భవాః, శాఖారూపా ఇతి భావః, హే యస్మిన్, సంసృతిహేతవః, అతః శ్రేయస్కామః స్వర్గాపవర్గకామః, న సేవేత అధర్మవంశ్యానితి శేషః, విభక్తివిపరిణామేనానుషఙ్గో వా, ఆశ్రమోత్తమః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సనకాద్యా నారదశ్చ ఋభుర్హంసోఽరుణిర్యతిః । నైతే గృహాన్ బ్రహ్మసుతా హ్యావసన్నూర్ధ్వరేతసః ॥ ౧ ॥ మృషాఽధర్మస్య భార్యాఽఽసీద్దమ్భం మాయాం చ శత్రుహన్ । అసూత మిథునం తచ్చ నిరృతిర్జగృహేఽప్రజః ॥ ౨ ॥ తయోస్సమభవల్లోభో నికృతిశ్చ మహామతే । తాభ్యాం క్రోధశ్చ హింసా చ యద్దురుక్తిస్స్వసా కలేః ॥ ౩ ॥ దురుక్తౌ కలిరాధత్త భయం మృత్యుం చ సత్తమ । తయోశ్చ మిథునం జజ్ఞే యాతనా నిరయస్తథా ॥ ౪ ॥ ఏతే హ్యధర్మవృక్షస్య వంశ్యాస్సంసృతిహేతవః । శ్రేయస్కామో న సేవేత సుతరామాశ్రమోత్తమః ॥ ౫ ॥ సంగ్రహేణ మయాఽఽఖ్యాతః ప్రతిసర్గస్తవానఘ । త్రిశ్శ్రుత్వైతం పుమాన్పుణ్యం విధునోత్యాత్మనో మలమ్ ॥ ౬ ॥ అథాతః కీర్తయే వంశం పుణ్యకీర్తేః కురూద్వహ । స్వాయంభువస్యాపి మనోర్హరేరంశాంశజన్మనః ॥ ౭ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ శతరూపాపతేస్సుతౌ । వాసుదేవస్య కలయా రక్షాయాం జగతః

ఉత్తమ ఆశ్రమో యస్య సః, చతుర్థాశ్రమనిష్ఠ ఇత్యర్థః, ఆహితాగ్న్యాదిత్వాదాశ్రమశబ్దస్య పూర్వనిపాతః నితరాం న సేవేత ❁ ॥ ౫ ॥ అథాధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గాన్తర్భావం వదన్ తముపసంహరన్ తచ్ఛ్రవణఫలమాహ ॥ సఙ్గ్రహేణేతి ॥ హే అనఘ తవ తుభ్యం, మయా - ప్రతిసర్గస్సఙ్గ్రహేణాఖ్యాతః, ప్రళయహేతుత్వాదధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గత్వం - ఏతమధర్మవంశం, పుణ్యం వర్జనద్వారా పుణ్యహేతుత్వాత్పుణ్యం, శ్రుత్వా, పుమాన్, ఆత్మనః స్వస్య, మలం పాపం విధునోతి ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ ఏవం కన్యాన్వయమభిధాయాథ మనుపుత్రాన్వయం వక్తుముపచక్రమతే ॥ అథాత ఇతి ॥ హే కురూద్వహ, అథ „ మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాః ప్రజజ్ఞిరే ,, ఇత్యుపక్రాన్తమనుకన్యాన్వయకథనానన్తరం, అతః ఉపక్రాన్తస్య వృత్తత్వాద్ధేతోః, స్వాయమ్భువస్య మనోః, - ర్వంశం పుత్రాన్వయం కీర్తయే కథయామీతి సమ్బన్ధః - అత్ర మనుకన్యామనుపుత్రవంశకథనయోః పౌర్వాపర్యే హేతుహేతుమద్భావే చ సమాసవ్యాసత్వహేతుకస్వేచ్ఛాయత్తోపక్రాన్తత్వోపక్రమిష్యమాణత్వమేవ నిబన్ధనం - కాకదన్తశ్రవణవదశ్రావ్యత్వశఙ్కామపనుదన్ మనుం విశినష్టి -పుణ్యకీర్తేః - పుణ్యానుశ్రూయమాణాం పుణ్యాపాదికా - కీర్తి - ర్యస్య, తత్ర హేతుః-హరేరంశాంశజన్మనః, స్మరణాదిమాత్రేణాశ్రితదురితహారిణో భగవతః - అంశో బ్రహ్మా- తస్య అంశాచ్ఛిరా-జ్జన్మ యస్య, తస్య-హర్యంశాంశసమ్భూతత్వాద్ధరిభక్తత్వాచ్చ హరిచరిత్రవన్మనుపుత్రాన్వయకథనశ్రవణాదికమపి దురితవినాశనద్వారా పుణ్యాసమ్పాదకమిత్యర్థః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ప్రతిజ్ఞాతమనువంశం వర్ణయతి ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదావిత్యాదినా, ఆభూగోళవర్ణనాత్ - ప్రియవ్రతశ్చ ఉత్తానపాదశ్చ తౌ, ఇమే అన్వర్థనామనీ - ప్రియం భగవత్ప్రీతికరం వ్రతం యస్య సః ప్రియవ్రతః - ఉత్తానే ఉన్నతే పదే యస్యేత్యుత్తానపాదః, శతరూపాపతేర్మనోః - సుతౌ - వాసుదేవస్య కలయా సర్వాన్తరాత్మభగవద్గుణవిశేషావి

ర్భావేన జగతో రక్షాయాం స్థితౌ * ॥ ౮ ॥ * తయోర్మధ్యే, య ఉత్తానపాద - స్తస్య - సునీతిః సురుచిశ్చేతి, జాయే భార్యే, తయోస్సునీతిసురుచ్యోర్మధ్యే సురుచిః - పత్యురుత్తానపాదస్య, ప్రేయసీ నితరాం ప్రీతివిషయా, ఇతరా సునీతి స్తు - న ప్రియసీ - యత్సుతః యస్యాః అప్రేయస్యాః సునీతే, స్సుతః పుత్రో ధ్రువః * ॥ ౯ ॥ * అత్ర సునీత్యా అప్రేయస్త్వమేవ ప్రపఞ్చయన్ తత్సుత ధ్రువచరిత్రమాహ ॥ ఏకదేత్యాదినా పఞ్చభిరధ్యాయైః ॥ ఏకదా కదాచిత్ - రాజా ఉత్తానపాదః - సురుచేః పుత్ర - ముత్తమసంజ్ఞం, ఆరురుక్షన్తం - అఙ్క - మారోఢు - మిచ్ఛన్తం - అఙ్క - మారోప్య ఉత్సఙ్గే నిషాద్య - లాలయన్ - తథా చికీర్షమాణం అఙ్కారోహణం కర్తుమిచ్ఛన్తం సపత్న్యాస్సునీతే, స్తనయం ధ్రువం - నాభ్యనన్దత్, యద్వా - ఉత్తమమఙ్క - మారోప్య లాలయన్ - అఙ్క - మారురుక్షన్తం ధ్రువం నాభ్యనన్దతేతి సమ్బన్ధః - సురుచిః రాజ్ఞోఽభిప్రాయజ్ఞా - తథా చికీర్షమాణం - తం ధ్రువం ప్రతి - రాజ్ఞః శృణ్వతస్సతః, అతిగర్వితా సతి - అత ఏవ - సేర్ష్యం అకుమారహితం యథా భవతి తథా ఆహ - ఉవాచ * ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ * గర్వోక్తిమేవాహ ॥ న వత్సేతి త్రిభిః ॥ హే వత్స నృపతేః - ధిష్ణ్య మాసనం - ఆరోఢుం భవాన్నార్హతి నృపాత్మజోఽహమారోఢుమర్హ ఏవ - తత్రాహ, త్వం, నృపాత్మజోఽపి యత్ యస్మాత్ - మయా, కుక్షౌ - న గృహీతః న ధృతః మద్గర్భజ ఏవ నృపాసనార్హ ఇత్యభిప్రాయః * ॥ ౧౨ ॥ * త్వం మయా కుక్షౌ న గృహీత ఇత్యహమేవ న వేద్మి - అపి తు భవానపి వేదేత్యాహ ॥ బాలోఽపీతి ॥ భవాన్ - బాలోఽప్యాత్మాన - మన్యస్త్రీగర్భసంభృతం మత్సపత్నీగర్భధృతం - న వేద బత, న వేద కిం - అపి తు వేదైవేత్యర్థః - నూనమితి నిశ్చయే, యద్వా - బా

స్థితౌ ॥ ౮ ॥ జాయే ఉత్తానపాదస్య సునీతిస్సురుచిస్తయోః । సురుచిః ప్రేయసీ పత్యుర్నేతరా యత్సుతో ధ్రువః ॥
ఏకదా సురుచేః పుత్రమఙ్కమారోప్య లాలయన్ । ఉత్తమం నారురుక్షన్తం ధ్రువం రాజాభ్యనన్దత ॥ ౧౦ ॥ త
థా చికీర్షమాణం తం సపత్న్యాస్తనయం ధ్రువమ్ । సురుచిశ్శృణ్వతో రాజ్ఞస్సేర్ష్యమాహాతిగర్వితా ॥ ౧౧ ॥
న వత్స నృపతేర్ధిష్ణ్యం భవానారోఢుమర్హతి । న గృహీతో మయా యత్త్వం కుక్షావపి నృపాత్మజః ॥ ౧౨ ॥ బా
లోఽపి బత నాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసమ్భృతమ్ । నూనం యస్య భవాన్వేద దుర్లభేఽర్థే మనోరథః ॥ ౧౩ ॥ తపసా
ఽఽరాధ్య పురుషం తస్యైవానుగ్రహేణ మే । గర్భే త్వం సాధయాఽఽత్మానం యదీచ్ఛసి నృపాసనమ్ ॥ ౧౪ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ మాతుస్సపత్న్యాస్స దురుక్తివిద్ధశ్శ్వసన్ రుషా దణ్డహతో యథాఽహిః । హిత్వా మిష
న్తం పితరం సన్నవాచం జగామ మాతుః ప్రరుదన్ సకాశమ్ ॥ ౧౫ ॥ తం నిశ్వసన్తం స్ఫురితాధరోష్ఠం సునీ
తిరుత్సఙ్గ ఉదూహ్య బాలమ్ ॥ నిశమ్య తత్పౌరముఖాన్నితాన్తం సా వివ్యథే యద్గదితం సపత్న్యా ॥ ౧౬ ॥ సో
త్సృజ్య ధైర్యం విలలాప శోకదావాగ్నినా దావలతేవ బాలా । వాక్యం సపత్న్యాస్స్మరతీ సరోజశ్రియా దృ
శా బాష్పకలాముహా ॥ ౧౭ ॥ దీర్ఘం శ్వసన్తీ వృజినస్య పారమపశ్యతీ బాలకమాహ బాలా । మాఽమఙ్గళం

లో భవాన్న జానాతి అహం తు వేద్మీత్యాహ ॥ బాల ఇతి ॥ అపిస్త్వర్థకః - భవానిత్యనేన సమ్బధ్యతే - బాల ఇతి హేతుగర్భం - భవాంస్తు బాలత్వాదాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసమ్భృతం న వేద, అహం తు వేద్మీత్యభిప్రాయః - అతో - యస్య తవ, దుర్లభే లబ్ధుమయోగ్యే అర్థే నృపాసనారోహణరూపేఽర్థే మనోరథః ఆసీదిత్యర్థః బతేత్యాశ్చర్యే * ॥ ౧౩ ॥ * యది దుర్లభోఽప్యర్థో మయా సాధ్య ఇతి తవాగ్రహః - తర్హ్యేవం సాధయేత్యాహ ॥ తపసేతి ॥ యది త్వం నృపాసనమిచ్ఛసి, తర్హి - తపసా - పురుషం పరమపురుష, మారాధ్య - తస్యారాధితస్య పరమపురుషస్య, అనుగ్రహేణైవ, న తూపాయాన్తరేణేత్యర్థః, మే మమ, గర్భే, ఆత్మానం సాధయ ఆత్మనో మద్గర్భే - ఉత్పత్తిం సాధయేత్యర్థః * ॥ ౧౪ ॥ * ఏవముక్తో ధ్రువః కిమకరోదిత్యత్రాహ మైత్రేయః ॥ మాతురితి ॥ సపత్న్యా మాతుః, దురుక్తేన దుర్వచసా - భావే క్తః, విద్ధః తాడితః - ధ్రువః - దణ్డేన హతస్సర్పో యథా, తథా, రుషా, శ్వసన్ శ్వాసం ముఞ్చన్ మిషన్తం పశ్యన్తం, సన్నవాచం కుణ్ఠితవాచం - పితరం, హిత్వా, ప్రరుదన్ నితరామశ్రూణి విముఞ్చన్ మాతుర్జనన్యాస్సునీతేః, సమీపం జగామ * ॥ ౧౫ ॥ * తం సకాశమాగతం, నిశ్వసన్తం స్ఫురితః కమ్పితః అధరోష్ఠో యేన తం, బాలం ధ్రువం సపత్న్యా యద్గదితం సా సునీతిరుత్సఙ్గముదూహ్య అఙ్కమారోప్య - పౌరముఖాదన్తఃపురజనముఖాత్, తం, నిశామ్య శ్రుత్వా - నితాన్తం నితరాం - వివ్యథే వ్యథితవతి * ॥ ౧౬ ॥ * వ్యథామేవాహ ॥ సేతి ॥ సా సునీతిః, ధైర్యం, ముత్సృజ్య హిత్వా, విలలాప - శోక ఏవ దావాగ్నిః, తేన దావాగ్నినా దగ్ధా లతేవ స్థితా సా బాలా సునీతిః - సపత్న్యాః, వాక్యం, స్మరతీ, సరోజశ్రియా సరోజస్య శ్రీరివ శ్రీః, శోభా యస్యా - స్తయా - దృశా, బాష్పకలాం అశ్రుకణికా - ముహా దధార * ॥ ౧౭ ॥ * సపత్న్యా గదితవ్యథయా దీర్ఘం యథా తథా - శ్వాసం ముఞ్చన్తీ వృజి

నస్యదుఃఖస్య, పారమవధిమపశ్యన్తీ-అపారదుఃఖాక్రాన్తేత్యర్థః॥ బాలామునీతి, ర్బాలకంధ్రువ - మాహ, హేతాత, అమఙ్గళమపరాధం, పరేషు-మామంస్థాః మాస్మాశీః యత్ యస్మాత్, యోజనః పరదుఃఖదః పరేభ్యోదుఃఖం దదాతీతి పరదుఃఖదః, సః, తద్దుఃఖమేవ, భుఙ్క్తే అనుభవతి ॥ ౧౮ ॥ సురుచ్యాఽభిహితం సోపాలన్భమనువదన్నాత్మజం తపసే చోదయతి॥ సత్యమితి॥ సురుచ్యా, యదభిహితం, తత్సత్యమితి సమ్బన్ధః కిమభిహితం తత్రాహ, దుర్భగాయాః భాగ్యహీనాయాః, మేమయా ఉదరే భవాన్ గృహీతః, మదుదరే జాత ఇత్యర్థః, న కేవలం జాత ఏవ మద్గర్భే, అపితు - తస్యా ఏవ మమ, స్తన్యేన స్తనయోర్భవం స్తన్యం, తేన, వృద్ధశ్చ, దుర్భగత్వమేవాహ, ఇడాభూమిః, డలయోరభేదాత్, పారస్కరాదిత్వాత్సుడ్భ్రస్వౌ, ఇడస్పతిర్భూపతిర్మాం- భార్యేత్యాఽవోఢుం స్వీకర్తుం వాచావక్తుంవా, విలజ్జతే ॥ ౧౯ ॥ హే తాత తస్మాత్, త్వం, విమత్సరః విగతమత్సరః, సమాత్రా, సమా తా మాతుస్సపత్నీ, తయాఽపి, యదుక్తం ,, తపసాఽఽరాధ్య పురుష,, మిత్యాది తదవ్యళీకం నిర్దోషం యథాభవతి తథా-ఆతిష్ఠ కురు-సమాత్రేతి యదుక్తమితి సామాన్యేనోక్తం విశేషనిష్ఠం కరోతి, ఉత్తమో యథా, తథా త్వమధ్యాసనం నృపాసనం, ఇచ్ఛసి యది తర్హ్యధోక్షజపాదపద్మ, మారాధయ ॥ ౨౦॥ కిం కశ్చిదధోక్షజపాదపద్మమారాధ్యాధ్యాసనాదిస్వాభిలషితమవాపేత్యత్ర బ్రహ్మాణం మనుం చ నిదర్శయతి ॥ యస్యేతి ద్వాభ్యామ్॥ విశ్వవిభావనాయ విశ్వస్య పాలనాయ, ఆత్తగుణాభిపత్తేః, గుణానాం కల్యాణగుణానామభిపత్తిః వ్యక్తిర్యస్యాం ఆత్తాస్వీకృతా-గుణాభిపత్తిః-కల్యాణగుణాశ్రయదివ్యమఙ్గళమూర్తిర్యేన తస్య, యస్యాధోక్షజస్య, జితః, ఆత్మా మనః, శ్వసనః ప్రాణవాయుః, యైస్తైః, రభివన్ద్యం, అఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్య ఆరాధ్య, అజో బ్రహ్మా పారమేష్ఠ్యం పదం చతుర్దశమవనానాం మధ్యే ఉత్కృష్టం సర్వోపరివర్తమానం సత్యలోకరూపం స్థానం, మధ్యతిష్ఠదధిష్ఠితవాన్ ఖలు ॥ ౨౧ ॥ తథా, వః యుష్మా

తాతపరేష్వమంస్థాభుఙ్క్తే జనోయత్పరదుఃఖదస్తత్ ॥ ౧౮ ॥ సత్యం సురుచ్యాఽభిహితం భవాన్మే యద్దుర్భగాయా ఉదరే గృహీతః। స్తన్యేనవృద్ధశ్చవిలజ్జతేయాం భార్యేతివాఽఽవోఢుమిడస్పతిర్మామ్॥ ౧౯ ॥ ఆతిష్ఠతత్తాతవిమత్సరస్త్వముక్తం సమాత్రాఽపియదవ్యళీకమ్। ఆరాధయాధోక్షజపాదపద్మం యదీచ్ఛసేఽధ్యాసనముత్తమోయథా ॥ ౨౦ ॥ యస్యాఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్యవిశ్వవిభావనాయాత్తగుణాభిపత్తేః। అజోఽధ్యతిష్ఠత్ఖలుపారమేష్ఠ్యపదంజితాత్మశ్వసనాభివన్ద్యమ్॥ ౨౧ ॥ తథామనుర్వోభగవాన్పితామహోయమేకమత్యాపురుదక్షిణైర్మఖైః। ఇష్ట్వాఽభిపేదేదురవాపమన్యతోభౌమంసుఖందివ్యమథాపవర్గ్యమ్॥ ౨౨ ॥ తమేవవత్సాశ్రయభక్తవత్సలం ముముక్షుభిర్మృగ్యపదాబ్జపద్ధతిమ్। అనన్యభావేనిజధర్మభావితేమనస్యవస్థాప్యభజస్వపూరుషమ్॥ ౨౩ ॥ నాన్యం తతః పద్మపలాశలోచనాద్దుఃఖచ్ఛిదం తేమృగయామికంచన। యోమృ

కం, పితామహః పితుః పితా భగవాన్, మనురపి, ఏకయా త్యాఅవ్యభిచరితభక్త్యా, పురుదక్షిణైర్బహుదక్షిణైర్మఖైః క్రతుభిః యం భగవన్తం, మిష్ట్వాఆరాధ్య, అన్యతః అన్యైః, ర్దురవాపం-దివ్యం దివిభవం దివ్యం సుఖం, స్వర్గం భౌమం సుఖం సార్వభౌమత్వం, అపవర్గ్యం మోక్షసుఖం చాభిపేదే, అనేనాధోక్షజస్య కులదైవతత్వముక్తం అన్యతః ఏకమితి వ్యతిరిక్తోపాయాన్తరేణ, దురవాపం, యమితి, సమ్బన్ధః అన్యతః అన్యస్మాద్బ్రహ్మరుద్రాదేః, దుర్వాపం సుఖత్రయమితి వా సమ్బన్ధః ॥ ౨౨ ॥ భజన్తమపి మాం రాగద్వేషాద్యసద్గుణదృష్ట్యోపేక్షేత, తత్రాహ॥ తమితి॥ హే వత్స, భక్తవత్సలం భక్తేషు వత్సలం, తం, సత్స్వపి దోషేషు తాననాదృత్య భోగ్యతాబుద్ధిమత్త్వం వాత్సల్యం, తమేవాశ్రయ। అనేనాశ్రయణసౌకర్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, ఆశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిమాహ ॥ ముముక్షుభిః సంసారబన్ధాన్మోక్తుమిచ్ఛద్భిః, మృగ్యా అన్వేషణీయా చిన్తనీయేతి యావత్, పదాబ్జయోః పద్ధతిర్మార్గో యస్య తం, ముక్తిప్రదమితి భావః అనేన నిత్యసంసారిణాం నిత్యసూరిపరిషత్సఙ్ఘటనోపయోగిత్వరూపాఘటితఘటనాసామర్థ్యరూపాశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, కథమాశ్రయణీయత్యత్రి స్వవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతభక్తియోగేనాశ్రయేత్యాహ॥ అనన్యభావే, నవిద్యతేఽన్యస్మిన్భావో యస్మిన్-స్వజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహిత ఇత్యర్థః, నిజధర్మైః, స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మైః, భావితేనిష్పాదితే, మనసి, తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపేమనోవ్యాపారే, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితతైలధారావదచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపాహి భక్తిః, అవస్థాప్య విషయీకృత్య, పూరుషం, పుంస్సంజ్ఞకస్య శరీరాన్తస్స్థితదహరాకాశే వసన్తం పరమపురుషం భజస్వ ॥ ౨౩ ॥ తమేవేత్యనేన సూచితం సర్వోత్తమత్వం సుఖత్రయప్రదత్వం చ ప్రతిపాదయతి ॥ నాన్యమితి ॥ తతస్తస్మాత్, పద్మపలాశలోచనాత్పుణ్డరీకాక్షాత్, దన్యం పురుషం, తవ దుఃఖచ్ఛిదం దుఃఖనిరాసకం

నన్వగయామి అన్విష్యాపి న పశ్యామీతి భావః ॥ అనేన తాపత్రయనిరసనద్వారా సుఖత్రయప్రదో భగవానేవేత్యుక్తం భవతి ॥ సర్వోత్తమత్వమాహ ॥ యో భగవాన్, ఇతరైర్బ్రహ్మాదిభిః, స్వాభిలషితసిద్ధయే - మృగ్యమాణయా, మునిః ప్రణిధానేన చిన్త్యమానయా, హస్తేన గృహీతం పద్మం యయా, తయా, శ్రియా మహాలక్ష్మ్యా, అఙ్గ హే ధ్రువ, మృగ్యతే, అనేన లక్ష్మీపతిత్వముక్తం, తేన చ సర్వేశ్వరత్వం జగత్కారణత్వం చ సామర్థ్యాదుక్తం భవతి ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ సునీత్యుక్తిముపసంహరన్ ధ్రువస్య చేష్టామాహ ॥ మునిః ॥ ఏవమితి ॥ మాతుః-సఞ్జల్పితం విలాపనం-తతః అర్థాగమం అర్థస్య స్వాభిలషితస్యార్థస్యాగమో యస్మాత్- తథాభూతం-వచశ్చ ఆకర్ణ్య-ఆత్మనా స్వేనైవ-ఆత్మానం మనః-సంనియమ్య సమాధాయ-పితురుత్తానపాదస్య-పురాత్-నిశ్చక్రామ నిర్గతః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ తన్నిశ్చక్రమణముపాకర్ణ్య ఆశ్రుత్య, త్రైకాల్యజ్ఞో నారదః - అస్య ధ్రువస్య-చికీర్షితం జ్ఞాత్వా చ - ఆగత్యేతి శేషః-అఘఘ్నేన దురితహారిణా-పాణినా శిరసి సంస్పృశ్య, విస్మితః ప్రాహ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ విస్మిత ఇత్యుక్తం తదేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ మానభఙ్గం అభిమానవిహతిం-అమృష్యతాం అసహమానానాం- క్షత్రియాణాం - తేజః ప్రభావః-అహో విస్మయనీయః-యద్యస్మాత్-అయం ధ్రువః-బాలోఽపి- సమాతుః సపత్న్యాః - అసద్వచః దుష్టవాక్యం-యత్-హృదా హృదయేన-ధత్తే మనసి స్థాపయతీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ నారదోక్తిమేవాహ ॥ త్వేతి ॥ హే వత్స భవాన్-బుద్ధిమత్ సమృద్ధిమత్-స్వగృహం-హిత్వా-ఏకః అసహాయః-క్వ- యాతి గచ్ఛతి- అఙ్గ హే ధ్రువ - త్వాం- స్వజనాదుత్థయా ఉత్పన్నయా అవమత్యా పరాభూత్యా సంతప్తం నితరాం తప్తం-లక్షయే ఉత్ప్రేక్షయే ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అత్ర క్వచిత్పుస్తకేషు ‘‘కిమేతద్భగవన్ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా నోత్సహే సురుచేర్వాచా సమాధాతుం మనః క్షత’’మిత్యధికశ్లోకః ॥ పఠ్యతే ॥ తత్రాయం ధ్రువోత్తరత్వేన వ్యాఖ్యేయః, హే

గృహీతపద్మయా శ్రియేతరైరఙ్గ విమృగ్యమాణయా ॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం సఞ్జల్పితం మాతురాకర్ణ్యార్థాగమం వచః । సంనియమ్యాత్మనాఽఽత్మానం నిశ్చక్రామ పితుః పురాత్ ॥ ౨౫ ॥ నారదస్తదుపాకర్ణ్య జ్ఞాత్వా చాస్య చికీర్షితమ్ । స్పృష్ట్వా మూర్ధన్యఘఘ్నేన పాణినా ప్రాహ విస్మితః ॥ ౨౬ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ ॥ అహో తేజః క్షత్రియాణాం మానభఙ్గమమృష్యతామ్ । బాలోఽప్యయం హృదా ధత్తే యత్సమాతురసద్వచః ॥ ౨౭ ॥ క్వయాత్యేకో భవాన్వత్స హిత్వా స్వగృహమృద్ధిమత్ । లక్షయే త్వాఽవమత్యాఽఙ్గ సంతప్తం స్వజనోత్థయా ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ కిమేతద్భగవన్ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా । నోత్సహే సురుచేర్వాచా సమాధాతుం మనః క్షతమ్ ॥ ౨౯ ॥ నారద ఉవాచ ॥ నాధునాప్యవమానం తే సన్మానం వాపి పుత్రక । లక్షయామః కుమారస్య సక్తస్య క్రీడనాదిషు ॥ ౩౦ ॥ వికల్పే విద్యమానేఽపి న హ్యసంతోషహేతవః । పుంసాం మో-

---

భగవన్ నారద-ఏతన్మమ స్వజనోత్థపరాభవసన్తాపాదికం - యోగరాధసా యోగప్రభావేన-ధ్యానేన-సర్వస్య సాక్షాత్కారాపాదకం -తస్మాత్-దృష్టం కిం -త్వయేతి శేషః అహం తు -సురుచేర్వాచా -క్షతం వ్యథితం -మనః-సమాధాతుం-నోత్సహే న శక్నోమి ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ఏవముక్తో నారదః పునరాహ ॥ నాధునాప్యవమానమితి ॥ ఏతచ్ఛ్లోకాభావే సర్వోఽపి గ్రన్థో నారదోక్తిపరత్వేన వ్యాఖ్యేయః- హే పుత్రక, కుమారస్య అత ఏవ- క్రీడనాదిషు ఆసక్తస్య-తవ-అధునా బాల్యదశాయామపి అవమానం-సన్మానం వా -న పశ్యామి - బాలో - హి మానావమానావనాదృత్య పరం క్రీడాసక్తః-అతస్తవాపి మానావమానౌ న స్త ఇతి పశ్యామీత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ యది బ్రూయా అహం వయసా బాలో న బుద్ధ్యేతి తత్రాహ ॥ వికల్ప ఇతి ॥ వికల్పే మానావమానవివేకే - విద్యమానేఽపి సత్యపి మోహం వినా- భిన్నాః వ్యతిరిక్తాః-అసన్తోషహేతవో న సన్తి--కింతు-మోహ ఏవాసంతోషే హేతురిత్యర్థః-కుతః - యత్సుఖం దుఃఖం వా -లోకే - తన్నిజకర్మభిరేవ భవతి-యద్వా-అహం బాలోఽపి మానావమానబుద్ధిమానితి బ్రూయాస్తర్హి అయం అసంతోషమూలా బుద్ధిర్దేహాత్మభ్రమమూలా- న తాత్త్వికీత్యాహ-వికల్ప ఇతి-సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపే ఆత్మని, వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే-అవిద్యమానే ఇతి చ్ఛేదః, అసత్యపి - దేవమనుష్యాదిభేదానామాత్మాకారత్వాభావేపీత్యర్థః పుంసాం జీవానాం - మోహమృతే దేవాదిశరీరేష్వాత్మాభిమానం వినా - అసంతోషహేతవో న సన్తి దేహాత్మభ్రమ ఏవాసంతోషహేతురిత్యర్థః- విద్యమాన ఇతి వా ఛేదః-అపిశబ్ద ఉక్తసముచ్చయార్థః, వికల్ప ఇత్యనేన సమ్బధ్యతే- వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే-అపిశబ్దాత్తత్ప్రయుక్తమానావమానాదికే చ సతి-మోహం దేహాత్మాభిమానమృతే అసంతోషహేతురన్యో నాస్తీత్యర్థః, అసంతోషస్య దేహాత్మాభిమానాధీనత్వే హేతుమాహ ॥ భిన్నా, యదితి ॥ అత్ర లోకా ఇతి ప్రథమాన్తపాఠస్సుగమః, లోకాశ్చైతే సర్వే నిజకర్మభిరేవ భిన్నాః కర్మకృతదేవా-

దిదేహభిన్నా ఇతియత్ అతో దేహసతితత్రాత్మభ్రమ ఏవావమానద్వారాఽసంతోషహేతుః - అసంతుష్టస్య చేతనస్య దేహాత్మాభిమానిత్వాదిత్యర్థః, యద్వా, సప్తమ్యన్తమేవ పాఠః - భిన్నే ఇతిభావే క్తః, స్త్రీత్వమార్షం భిదేత్యర్థః, దేవాదిదేహభేదకో హేతుస్తత్రాహ ॥ లోకెజ్ఞానైకాకారే చేతనవర్గే, భిన్నా దేవమనుష్యాదిభిధాయత్ యతః, కర్మభిర్భవేత్ అనేనకర్మకృతో దేవాదిదేహభేదస్తత్కృతో మానావమానమూలో దేహాత్మభ్రమస్తతోఽసన్తోషరూపం దుఃఖమిత్యభిప్రేతమ్ ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ ఏతదేవోపశమోపదేశేన నివర్తయతి ॥ పరితుష్యేదితిషడ్భిః ॥ తతో దేహాత్మభ్రమస్యైవాసన్తోషహేతుత్వాత్ బుధః దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానీ పురుషః, ఈశ్వరగతిం వీక్ష్య ఈశ్వరానుకూల్యం వినానోద్యమాః ఫలహేతవ ఇతి జ్ఞాత్వా, యావత్సుఖం దైవేనోపసాదితం - ప్రాపితం తావన్మాత్రేణ, పరితుష్యేత్, నాధికం లిప్సేత్, అతోధికసుఖార్థం నోద్యమః కార్య ఇతి భావః ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ దుష్కరశ్చ తవాయముద్యమ ఇత్యాహ ॥ అథేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అథ నను, మాత్రోపదిష్టేన, భక్తియోగేన, యస్య భగవతః, ప్రసాదం, అవరోద్ధుం ప్రాప్తుమిచ్ఛసి, స వై భగవాన్ - పుంసాం దుఃఖేనాప్యారాధయితుమశక్య ఇతి, మే మయా, జ్ఞాతో మతః ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ నిస్సఙ్గేన దేహ తదనుబన్ధిసఙ్గాన్నిర్గతేన, తీవ్రయోగః విఘ్నానుపహతో జ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ, తద్యుక్తేన సమాధినా, యస్య భగవతః - పదవీం మార్గం, మృగయన్తోఽపి, మునయో, బహుజన్మభిరపి, న విదుః స దేవో భగవాన్, దురారాధ్యో, మమ మత ఇతి పూర్వేణ సమ్బన్ధః ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ అతో, దేవస్యాపి దురారాధ్యత్వాద్ధేతోః, నివర్తతాం గృహాన్ ప్రతియాతు, భవాన్, తవైష నిర్బన్ధ ఉద్యమరూపో నిర్బన్ధో, నిష్ఫలః అనర్థకః, అయతమానస్య మమ కథం శ్రేయః ప్రాప్తిరిత్యాశఙ్కమానం ప్రత్యాహ ॥ యతిష్యతీతి ॥ దైవాచ్ఛ్రేయసాం కాలే, సముపస్థితే సతి

హ్యమృతే భిన్నా యల్లోకే నిజకర్మభిః ॥ ౩౧ ॥ పరితుష్యేత్తతస్తాత తావన్మాత్రేణ పూరుషః । దైవోపసాదితం యావద్వీక్ష్యేశ్వరగతిం బుధః ॥ ౩౨ ॥ అథ మాత్రోపదిష్టేన యోగేనావరురుత్ససి । యత్ప్రసాదం స వై పుంసాం దురారాధ్యో మతో హి మే ॥ ౩౩ ॥ మునయః పదవీం యస్య నిస్సఙ్గేనోరుజన్మభిః । న విదుర్మృగయన్తోఽపి తీవ్రయోగసమాధినా ॥ ౩౪ ॥ తతో నివర్తతామేష నిర్బన్ధస్తవ నిష్ఫలః । యతిష్యతి భవాన్కాలే శ్రేయసాం సముపస్థితే ॥ ౩౫ ॥ యస్య యద్దైవవిహితం స తేన సుఖదుఃఖయోః । ఆత్మానం తోషయన్దేహీ తమసః పారమృచ్ఛతి ॥ ౩౬ ॥ గుణాధికాన్ముదం లిప్సేదనుక్రోశం గుణాధమాత్ । మైత్రీం సమానాదన్విచ్ఛేన్న తాపైరభిభూయతే ॥ ౩౭ ॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ సోఽయం శమో భగవతా సుఖదుఃఖహతాత్మనామ్ । దర్శితః కృపయా పుంసాం దుర్దర్శోఽస్మద్విధైస్తు యః ॥ ౩౮ ॥ అథాపి మేఽవినీతస్య క్షాత్రం ధర్మముపేయుషః । సురుచ్యా దుర్వచోబాణైర్న భిన్నే శ్రయతే హృది ॥ ౩౯ ॥ పదం త్రిభువనోత్కృష్టం జిగీషోః సాధు వర్త్మ మే । బ్రూహ్యస్మత్పితృభిర్బ్రహ్మన్నన్యైరప్యనధిష్ఠి

భవాన్, యతిష్యతి యత్నం కరిష్యతి, అధునా తూద్యమో నిష్ఫల ఇతి భావః ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ కించ, యస్య పుంసః, యత్సుఖం దుఃఖం వా - దైవేనేశ్వరేణ, విహితం, స పుమాన్, దైవవిహితయోస్సుఖదుఃఖయోర్మధ్యే - తేన దైవవిహితేన, సుఖేన దుఃఖేన వా - ఆత్మానం - తోషయన్ - సుఖే సతి పుణ్యం క్షీయతే, అసుఖే త్వపుణ్యం, అతో పుణ్యాపుణ్యక్షయేన సంసృతేర్మోక్ష్య ఇత్యాత్మానం తోషయన్నిత్యర్థః, దేహీ దేహవాన్ - తమసః పారం ప్రకృతిమణ్డలాతీతం - విష్ణోః పద - మృచ్ఛతి యాతి ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ అపి చ - యః పుమాన్ - గుణైరధికః స్వాపేక్షయాఽధిక - స్తస్మాత్ - ఇయం లబ్ధ్వాపి పశ్చిమీ గుణాధికం దృష్ట్వేత్యర్థః, ముదం లిప్సేత్ లబ్ధుమిచ్ఛేత్ ప్రీతిం కుర్యాత్ - న త్వసూయామిత్యర్థః - గుణాధమాత్ గుణాధమం వీక్ష్య - అనుక్రోశం కృపాం - లిప్సేత్ - న తు తిరస్కారం - సమానాన్మైత్రీం న తు స్పర్ధాం సః, తాపై రాధ్యాత్మికాదితాపైః - నాభిభూయతే తాపత్రయాభిహతో న భవతీత్యర్థః ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ ఏవం నారదేనోపదిష్టక్రమో ధ్రువః స్వమనీషితే అవిచాల్యమతిస్తద్వచనం తదుక్తిం చాభినన్దన్ తం ప్రత్యాహ ॥ సోఽయమితి చతుర్భిః ॥ భగవతా త్వయా - సుఖదుఃఖాభ్యాం, హతః పరాభూతః - ఆత్మా మనో యేషాం, తేషాం పుంసామస్మాకం - సోఽయం - శమః మనఃప్రశాన్త్యుపాయః, కృపయా - దర్శితః - జ్ఞాపితః, యో భగవాం - స్త్వ - మస్మద్విధై - స్త్వాదృశైః, దుర్దర్శః ద్రష్టుమశక్యః, యద్వా - యశ్శమః అస్మద్విధైర్దుర్దర్శః జ్ఞాతుమశక్య ఇతి శమప్రశంసా వా ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ అథాపి - త్వయోపదిష్టశమస్యాపి, మమ ఘోరం - క్షాత్రం స్వభావం, ఉపేయుషః ప్రాప్తవతః - అత ఏవా - వినీతస్య, సురుచ్యాః, దుర్వచాంస్యేవ బాణా - స్తైర్భిన్నే, హృది - న శ్రయతే - శమ ఇత్యనుషఙ్గః శమో న తిష్ఠతీత్యర్థః ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ అతో మన్మనీషానుసారేణైవ మామనుగృహ్య మనీషితోపాయప్రకారం బ్రూహీత్యాహ ॥ పదమితి ॥ అస్మత్పితృభి - స్తేభ్యోఽన్యైర -

స్య, నధిష్ఠితం-త్రిభువనోత్కృష్టం, పదం, జేతుమిచ్ఛో, ర్మే, సాధు, వర్త్మమార్గం-బ్రూహి ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ స్వోపదేశోల్లఙ్ఘనాన్మాం నిగృహ్యేదిత్యాశఙ్క్య తం ప్రసాదయతి ॥ నూనమితి ॥ భవాన్పరమేష్ఠినో బ్రహ్మణః, జగద్ధితకారిణోఽఙ్గజః దేహజః-అఙ్కజ ఇతి పాఠే, ఉత్సఙ్గాజ్జాతః, వీణాం, వితుదన్ ధ్వనయన్, జగతో హితాయ, సూర్యవ, దటతి చరతి, అతో మన్మనీషాపాదనమేవ జగద్ధితకారిణ స్తవోచితమితి భావః ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ ఏవం ధ్రువసఙ్కల్పస్య ధ్రువస్య వచ ఆకర్ణ్య తమనుగృహ్ణన్నాహ నారద ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ ఉక్తప్రకారేణ-ఉదీరితం గదిత-మాకర్ణ్య భగవాన్నారదః-ధ్రువసఙ్కల్పదర్శనేన నితరాం ప్రీత, స్తం బాలకం ప్రతి, కృపయా, సద్వాక్యం-హితవాక్య, మాహ ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ ॥ జనన్యా ఇత్యాదినా ॥ విరక్తశ్చేన్ద్రియరతావిత్యన్తేన । తత్ర తావద్భగవానేవ భక్త్యా ప్రసన్నో ధర్మాదిపురుషార్థచతుష్టయప్రదోఽత స్తద్భక్తిరేవ కార్యేతి వదన్నుపాసనోపయుక్తం దేశమాచారం తస్య భగవతో ధ్యానప్రకారం జప్యం మన్త్రం భగవత్సపర్యాప్రకారమాహారనియమం చ కథయన్నేవమారాధితో భగవానేవ త్వత్సమీహితమభినిర్వర్తయతీత్యాహ ॥ జనన్యా ॥ సునీత్యా, ఉక్తః, యః పన్థాః ఉపాయః, స వై స ఏవ, తే తవ, నిశ్శ్రేయసాయ నిశ్చితం శ్రేయః నిశ్శ్రేయసం-తస్మై, భవతి, జనన్యభిహితోపాయ ఏవ, తదభిప్రేతార్థసాధనమిత్యర్థః-॥ కోఽసౌ జనన్యాభిహితః పన్థా స్తత్రాహ ॥ భగవానితి ॥ భగవాన్వాసుదేవ, ఏవ, అత, స్తత్ప్రవణాత్మనా భగవత్ప్రవణచిత్తేన, తం భగవన్తం, భజ ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ భగవాన్వాసుదేవ ఇత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ధర్మేత్యాది ॥ యః పుమాన్, ధర్మాద్యన్యతమం శ్రేయః, ఆత్మనస్స్వస్య, ఇచ్ఛేత్, తత్ర హరేః పాదసేవన, మేకమేవ, కారణ

తమ్ ॥ ౪౦ ॥ నూనం భవాన్భగవతో ✽ యోఽఙ్గజః పరమేష్ఠినః । వితుదన్నటతే వీణాం హితాయ జగతోఽర్క-
వత్ ॥ ౪౧ ॥ ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్య భగవాన్నారద స్తదా । ప్రీతః ప్రత్యాహ తం బాలం సద్వాక్యమనుకమ్ప
యా ॥ ౪౨ ॥ జనన్యాఽభిహితః పన్థాస్స వై నిశ్శ్రేయసస్య తే । భగవాన్వాసుదేవ స్తం భజ తత్ప్రవణాత్మ
నా ॥ ౪౩ ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః । ఏకం హ్యేవ హరే స్తత్ర కారణం పాదసేవ
నమ్ ॥ ౪౪ ॥ తత్తాత గచ్ఛ భద్రం తే యమునాయా స్తటం శుచి । పుణ్యం మధువనం యత్ర సాన్నిధ్యం నిత్యదా
హరేః ॥ ౪౫ ॥ స్నాత్వాఽనుసవనం తస్మిన్కాళిన్ద్యాస్సలిలే శివే । కృత్వోచితాని నివస న్నాత్మనః కల్పితాస
నః ॥ ౪౬ ॥ ప్రాణాయామేన త్రివృతా ప్రాణేన్ద్రియమనోమలమ్ । శనైర్వ్యుదస్యాభిధ్యాయేన్మనసా గురు
ణా గురుమ్ ॥ ౪౭ ॥ ప్రసాదాభిముఖం శశ్వత్ప్రసన్నవదనేక్షణమ్ । సునాసం సుభ్రువం చారుకపోలం సురసు
న్దరమ్ ॥ ౪౮ ॥ తరుణం రమణీయాఙ్గ ✽ మరుణోష్ఠేక్షణాధరమ్ । ప్రణతాశ్రయణం నృమ్ణం శరణ్యం కరుణార్ణ

ముపాయః ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ తత్తస్మా-ద్భగవత్పాదసేవనస్యైవ ధర్మాదిసాధనత్వాత్-హే తాత, యమునాయాః-శుచిశుద్ధం, తటం తీరం గచ్ఛ, తే తవ, భద్రం మఙ్గళ-మస్తు, తటం విశినష్టి, యత్ర తటే, పుణ్యం పుణ్యావహం మధువన, మస్తి-కథంభూతం మధువనం, సర్వదా, హరేర్భగవతస్సాన్నిధ్యం సాన్నిధ్యమత్-తటశబ్దస్యైవ తటస్థితమధువనే లక్షణా, తత్కథంభూతం మధువనం-యత్ర మధువనే హరేః-సాన్నిధ్యమస్తి ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ కాళిన్ద్యా యమునాయాః, శివే మఙ్గళే సలిలే, త్రిషవణం స్నాత్వా, తత్ర వనే, ఆత్మనః స్వస్య, ఉచితాని యోగ్యాని - దేవతానమస్కారాదీని-కృత్వా, కుశాదిభిః-స్వస్తికాదిభిశ్చ కల్పితమాసనం యస్య సః-నివిశన్ ఉపవిశన్ ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ త్రివృతా, త్రయాణాం రేచకపూరకకుమ్భకానాం, వృత్ వర్తనం, యస్మిన్, తేన ప్రాణాయామేన, త్రివృతా ప్రణవేన, [illegible] ఉర్ధ్వ-ప్రాణేన్ద్రియాణాం మనసశ్చ, మలం చాఞ్చల్యం-శనైర్వ్యుదస్య అపోహ్య, గురుణా శ్రేష్ఠేన - ప్రాణాయామైర్నిర్మలేనేత్యర్థః మనసా, గురుం భగవన్తం ధ్యాయేత్, అత్ర ఉచితాని కృత్వేతి యమనియమా ఉక్తాః, కల్పితాసన ఇత్యాసనం, మలం వ్యుదస్యేతి ప్రాణాయామప్రత్యాహారౌ, ధ్యాయేద్గురుమితి ధ్యానం ధారణాస్యానేనైవోక్తా, ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్య, ఏవమష్టాఙ్గయుక్తో యోగ ఉపదిష్టః ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ ధ్యేయం గురుం విశినష్టి ॥ ప్రసాదేతి ॥ శశ్వత్సదా-ప్రసాదే అనుగ్రహే, అభిముఖం - ప్రసన్నం వదనం ఈక్షణే చ, యస్య తం, శోభనా నాసికా యస్య, శోభనే భ్రువౌ యస్య, చారూ సున్దరౌ కపోలౌ యస్య, సురసున్దరం దేవవత్సున్దరం-సురేభ్యోఽపి సున్దరమితి వా ✽ ॥ ౪౮ ॥ తరుణం బాలం, రమణీయాన్యఙ్గాని యస్య తం, అరుణోష్ఠేక్షణారుణం అధరోష్ఠౌ ఈక్షణే చారుణే యస్య తం, అరుణోష్ఠేక్షణాధరమితి పాఠాన్తరం, తదా అరుణమోష్ఠమీక్షణే చాధారయ

---

౪౦ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ యోఽఙ్కజః. ౪౮ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ అరుణష్ఠేక్షణాధరమ్.

తీతి తం, ప్రణతైర్భక్తైః, రాశ్రయణమాశ్రయణీయం, నృణ్ణాం సుఖరూపం - యద్వా, నృణ్ణాంధనం - సర్వపురుషార్థనిధిమిత్యర్థః, శరణ్యం సమీహితోపాయత్వేనాధ్యవసనీయం, కరుణానిధిమ్ ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ శ్రీవత్సమఙ్కం - చిహ్నం యస్య - ఘనశ్యామం నీలామ్బుదశ్యామం పురుషం పురుషలక్షణయుక్తం - వనమాలాఽస్యాస్తీతి వనమాలీ - తం - శఙ్ఖాదిభిరభివ్యక్తాశ్చత్వారో భుజా యస్య తమ్ ❁ ॥ ౫౦ ॥ ❁ కిరీటమస్యాస్తీతి తం, కుణ్డలే స్త ఇతి తం, కేయూరాభ్యాం వలయాభ్యాం చయుక్తం, కౌస్తుభాఖ్యమాభరణం గ్రీవాయాం యస్య తం - పీతం కౌశేయం - వాసో వస్త్రం యస్య తమ్ ❁ ॥ ౫౧ ॥ ❁ కాఞ్చీకలాపేన పర్యస్తం పరివేష్టితం - లసత్కాఞ్చనే నూపురే యస్య తం - అతిశయేన దర్శనయోగ్యం - శాన్తం అనుగ్రాహ్యత్వాణాం మనసా నయనయోశ్చ వర్ధనం హర్షకరమ్ ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ నఖా ఏవ మణయస్తేషాం, శ్రేణ్యా పఙ్క్త్యా - విలసద్భ్యాం, పద్భ్యాం, యుక్తం సమర్చతాం, హృత్పద్మకర్ణికాయా, ధిష్ణ్యం మధ్యస్థానం - త - దాక్రమ్య అర్చతాం ఆత్మనిస్థితమ్ ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ స్మయమానమీషద్ధసన్తం - అనురాగయుక్తోఽవలోకో యస్య, పురుషోత్తమం, నియతేన విజాతీయప్రత్యయరహితేన - ఏకభూతేన ఏకాగ్రేణ మనసా - అభిధ్యాయేత్, అభితః పాదాదిశిరఃప్రభృతి వా ధ్యాయేత్ ❁ ॥ ౫౪ ॥ ❁ ఏవం ధ్యేయమాకారమభిధాయ దృశశుభాశ్రయధ్యానసుఖితం మనస్తత సూర్ణం న నివర్తయేదిత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ సుభద్రం నిరతిశయమఙ్గళగుణాకరం - ధ్యానవిషయం - భగవతో రూపమభిధ్యాయేదితి శేషః - పరయా నిర్వృత్యా నిరతిశయేన సుఖేన సంపన్నం యుక్తం - మన ఇతి శేషః, తూర్ణం న నివర్తతే - యద్వా - పరయా నిర్వృత్యా సంపన్నం మనస్తూర్ణం యథా న నివర్త

వమ్ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీవత్సాఙ్కం ఘనశ్యామం పురుషం వనమాలినమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మైరభివ్యక్తచతుర్భుజమ్ ॥ ౫౦ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం కేయూరవలయాన్వితమ్ । కౌస్తుభాభరణగ్రీవం పీతకౌశేయవాససమ్ ॥ ౫౧ ॥ కాంచీకలాపపర్యస్తం లసత్కాఞ్చననూపురమ్ । దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్ ॥ ౫౨ ॥ పద్భ్యాం నఖమణిశ్రేణ్యా విలసద్భ్యాం సమర్చతామ్ । హృత్పద్మకర్ణికాధిష్ణ్యమాక్రమ్యాత్మన్యవస్థితమ్ ॥ స్మయమానమభిధ్యాయేత్సానురాగావలోకనమ్ । నియతేనైకభూతేన మనసా పురుషోత్తమమ్ ॥ ౫౪ ॥ ఏవం భగవతో రూపం సుభద్రం ధ్యాయతో మనః । నిర్వృత్యా పరయా తూర్ణం సంపన్నం న నివర్తతే ॥ ౫౫ ॥ జపశ్చ పరమో గుహ్యః శ్రూయతాం మే నృపాత్మజ । యం సప్తరాత్రం ప్రపఠన్పుమాన్పశ్యతి ఖేచరాన్ ॥ ౫౬ ॥ ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ ॥ మన్త్రేణానేన దేవస్య కుర్యాద్ద్రవ్యమయీం బుధః । సపర్యాం వివిధైర్ద్రవ్యైర్దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౫౭ ॥ సలిలైః శుచిభిర్మాల్యైర్వన్యైర్మూలఫలాదిభిః । శస్తాఙ్కురాంశుకైశ్చార్చేత్తులస్యా ప్రియయా ప్రభుమ్ ॥ ౫౮ ॥ లబ్ధ్వా ద్రవ్యమయీమర్చాం క్షిత్యమ్బ్వాదిషు వార్చయేత్ । ఆభృ

తే, తథా భగవతో రూపం ధ్యాయేదితి క్రియావిశేషణత్వేనుషఙ్గాభ్యాం యోజనీయమ్ ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ ఏవమష్టాఙ్గయుక్తం భక్తియోగమభిధాయ తదనుగ్రాహికాం ద్రవ్యమయీం సపర్యామభిధాస్యన్ తదుపయుక్తం జప్యం మన్త్రం సప్రభావమాహ ॥ జపశ్చేతి ॥ హే నృపాత్మజ పరమో నిరతిశయః - అత ఏవ, గుహ్యో గోపనీయః - మన్త్రః - మే మత్తః, శ్రూయతాం - యం మన్త్రం - పుమాన్ - సప్తరాత్రం, ప్రపఠన్ ప్రజపన్, ఖేచరాన్ పశ్యతి ❁ ॥ ౫౬ ॥ ❁ కోఽసౌ మన్త్ర ఇత్యాత్రాహ ॥ ఓమితి ॥ అయం వాసుదేవద్వాదశాక్షరో మన్త్రః అస్యార్థస్తు సంప్రదాయతోఽవగన్తవ్యః - ఏతన్మన్త్రపూర్వకద్రవ్యమయీమర్చామాహ ॥ మన్త్రేణేతి ॥ దేవస్య - అనేన మన్త్రేణ - నానావిధైర్ద్రవ్యైః - ద్రవ్యమయీం - ద్రవ్యప్రచురాం సపర్యాం - దేశకాలయోః సపర్యోపయుక్తానుపయుక్తదేశకాలయోః - విభాగం వేత్తీతి దేశకాలవిభాగవిత్ - కుర్యాత్ - సపర్యోపయుక్తో దేశః చణ్డాలపతితయవనాద్యసేవితః - కాలస్తు పాత్రిమధ్యం దినసాయాహ్నాదిరూపః - తదితరావనుపయుక్తౌ దేశకాలౌ ❁ ॥ ౫౭ ॥ ❁ ద్రవ్యాణ్యాహ ॥ సలిలైరితి ॥ శుచిభిరితి సలిలాదిభిస్సర్వైరన్వేతి - వన్యైః వనేషు భవైః - శస్తాఙ్కురాంశుకైః ప్రశస్తైః దూర్వాద్యఙ్కురైః - ర్వస్త్రైరేవాంశుకైర్యాభ్యర్జత్వగాదిభిశ్చ ప్రియయా భగవతః ప్రీతివిషయయా - తులస్యా - హరిం - అర్చయేత్ ఆరాధయేత్ ❁ ॥ ౫౮ ॥ ❁ ఏవం ద్రవ్యమయీమర్చాం - లబ్ధ్వా సంపాద్య - క్షిత్యమ్బ్వాదిషు చ కాష్ఠమణ్డలాదిభిరలఙ్కృతాయాం క్షితౌ - గఙ్గాజలాదిషు - ఆదిశబ్దాద్విష్ణ్వాదిత్యమణ్డలాదిషు చ అర్చయేత్ - పూజాసాద్గుణ్యహేతూనాహ ॥ సార్ధాభ్యాం ॥ ఆదృతాత్మా ఆదృతచిత్తః - మునిః ధ్యానానుపయుక్తదశాసు శుభాశ్రయసంశీలనపరః - శాన్తః జితేన్ద్రియః - యతవాక్ మితభాషణః - మితం యథా భవతి తథా వన్యం భు

-త్త ఇతి తథా ॥౪౯॥ స్వేచ్ఛావతారచరితైః స్వేచ్ఛయైవోపాత్తాః, నతుకర్మణా-యేఽవతారా వరాహాదయోఽవతారా-స్తేషాం-చరితైః వ్యాపారైః - నిజమాయయా అత్మీయసఙ్కల్పేన-ఉత్తమశ్లోకో భగవాన్-యత్-అచిన్త్యం కర్మవశ్యదేవమనుష్యాదిసజాతీయత్వేన చిన్తయితుమశక్యం - కరోతి సాధుపరిత్రాణదుష్కృద్వినాశనాదికం కరోతి- తం-హృదయఙ్గమం మనోహరం- ధ్యాయేత్-తదానీమవతారప్రాదుర్భావాభావాత్కరిష్యతీతి భవిష్యన్నిర్దేశః ॥ ౫౦ ॥ యావత్యో, భగవతః పరిచర్యాః పూర్వం సేవితాః సేవనం కారితాః - కార్యత్వేన వివక్షితాః, తాస్సర్వాః-మన్త్రహృదయేనైవ ద్వాదశాక్షరమన్త్రానుసన్ధానయుక్తమనసైవ - మన్త్రమూర్తిర్విగ్రహో యస్య-తస్మై-భగవతే-ప్రయుఞ్జ్యాద్యుక్తాః కుర్యాత్ ॥౫౧॥ ఏవమారాధితో భగవానారాధకానాం సమీహితధర్మాదిశ్రేయో దిశతీత్యాహ॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్॥ అమాయినామవఞ్చకానా - మత ఏవ సమ్యగ్భజతాం -కర్మాయత్తదేహభృతాం -పుంసాం-మానవర్ధనః సమ్మానకారీ భగవాన్, భక్తిమతి, యా-పరిచర్యా, తయా-పరిచర్యమాణః-ధర్మాదిషు-య-దారాధకాభిమతం, తచ్ఛ్రేయో దిశతీత్యుభయోరన్వయః ॥౫౨॥౫౩ ॥ ఏవం ధర్మాదిసాధారణ్యేన తత్సాధనభూతా భక్తిరభిహితా, తత్ర-ముక్తిసాధనభూతాయాం భక్త్యాం విశేషం వదన్నుపసంహరతి ॥ విరక్త ఇతి ॥ ఇన్ద్రియరతౌ ఇన్ద్రియసాధ్యక్రీడాయాం, విరక్తః, నిరన్తరభావేన విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహిత ప్రత్యయేన, భూయసా బహ్వఙ్గోపకృతేనా ప్రయాణాదనువర్తమానేన, భక్తియోగేన ప్రేమాత్మకానుధ్యానరూపేణ " ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయత ", ఇతి స్మృతిః ॥ అత్ర విరక్త ఇతి విమోకోక్త్యా సాధనసప్తకం వివక్షితం, భూయసేత్యనేన జ్ఞానయోగశమదమబాల్య పాణ్డిత్య మౌనాదయో వివ

తాత్మా మునిర్మౌనో యతవాఙ్మితవన్యభుక్ ॥౪౯॥ స్వేచ్ఛావతారచరితైరచిన్త్యం నిజమాయయా । కరిష్యత్యుత్తమశ్లోకస్తం ధ్యాయేద్ధృదయఙ్గమమ్ ॥ ౫౦ ॥ పరిచర్యా భగవతో యావత్యః పూర్వసేవితాః । తా మన్త్రహృదయేనైవ ప్రయుఞ్జ్యాన్మన్త్రమూర్తయే ॥ ౫౧ ॥ ఏవం కాయేన మనసా వచసా చ మనోగతమ్ । పరిచర్యమాణో భగవాన్భక్తిమత్పరిచర్యయా ॥ ౫౨ ॥ పుంసామమాయినాం సమ్యగ్భజతాం భావవర్ధనః । శ్రేయో దిశత్యభిమతం యద్ధర్మాదిషు దేహినామ్ ॥ ౫౩ ॥ విరక్తశ్చేన్ద్రియరతౌ భక్తియోగేన భూయసా । తం నిరన్తరభావేన భజేతాద్ధా విముక్తయే ॥ ౫౪ ॥ ఇత్యుక్తస్తం పరిక్రమ్య ప్రణమ్య చ నృపార్భకః । యయౌ మధువనం పుణ్యం హరేశ్చరణచర్చితమ్ ॥ ౫౫ ॥ తపోవనం గతే తస్మిన్ప్రవిష్టోఽన్తఃపురం మునిః । అర్హితార్హణకో రాజ్ఞా సుఖాసీన ఉవాచ హ ॥ ౫౬ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ ॥ రాజన్కిం ధ్యాయసే దీర్ఘం ముఖేన పరిశుష్యతా । కిం వా న రిష్యతే కామో ధర్మో వాఽర్థేన సంయుతః ॥ ౫౭ ॥ రాజోవాచ ॥ సుతో మే బాలకో బ్రహ్మన్స్త్రైణేనాకరుణాత్మనా । నిర్వాసితః పఞ్చవర్షః సహ మాత్రా మహాన్కవిః ॥ ౫౮ ॥ అప్యనాథం వనే బ్రహ్మన్మా స్మాదన్త్యర్భకం వృకాః । శ్రాన్తం

క్షితాః, ఏవం మహతేన భక్తియోగేన, విముక్తయే, తం భగవన్తం, మద్ధా సాక్షాద్భజేత్, అద్ధేత్యనేన సద్వారకోపాసనం వ్యావర్తితమ్ ॥ ౫౪ ॥ ఏవముపదిష్టభగవదారాధనప్రకారో ధ్రువో మధువనం గతవానితి వదన్నన్తరం నారదోత్తానపాదయోస్సంవాదమాహ ॥ ఇతిత్యాదినా ॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా, ఉక్తః, నృపార్భకో ధ్రువః, తం నారదం, పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణమ్య చ - హరేర్భగవతః, చరణాభ్యాం, చర్చితం సఞ్చారితం- అత ఏవ-పుణ్యం, మధువనం-యయౌ ॥ ౫౫ ॥ తస్మిన్ధ్రువే, తపోవనం, గతే సతి, మునిర్నారదోఽన్తఃపురం ప్రవిష్టః, రాజ్ఞా ఉత్తానపాదేన, అభ్యర్హితం సత్కృత్య సమర్పిత, మర్హణమర్ఘ్యాదికం యస్య సః, సుఖాసీనః సుఖావహ ఆసనే యథాసుఖమాసీనో, నారద ఉవాచ ॥ ౫౬ ॥ హే రాజన్, పరిశుష్యతా, ముఖేన-దీర్ఘం, కిం ధ్యాయసే, అర్థేన, సంయుతః సహితః-కామో ధర్మశ్చ, చశబ్దో వాశబ్దార్థః, ధర్మో వా, కిం వా, న రిష్యతే న నశ్యతీతి, సవితర్కః ప్రశ్నః ॥ ౫౭ ॥ ఏవముక్తో రాజాఽఽహ ॥ సుత ఇతి ॥ హే బ్రహ్మన్, స్త్రైణేన స్త్రీషు భవస్త్రైణం, స్త్రీణాం వశ్యమితి వా- స్త్రీవ్యధీనేన స్త్రీభిర్జితేనేతి యావత్- అత ఏవ, అకరుణాత్మనా కరుణారహితచిత్తేన [illegible], నిర్వాసితేనాపరిత్యాజ్యత్యాగమ్యతే-పఞ్చవర్ష ఇత్యనేనాసితరాం ॥ మాత్రా సహ నిర్వాసితః తస్యాప్యనాదృతత్వేన నిర్వాసితప్రాయత్వాన్మాత్రా సహేత్యుక్తిః, తథా చ భార్యాపుత్రయోరపరిత్యాజ్యతా స్మృతా " వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా సుతశ్శిశుః। అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మనురబ్రవీ " దితి, నను " త్యజేదేకం కులస్యార్థే " ఇత్యుక్తరీత్యా ఉత్పథశ్చేత్సుతోఽపి త్యాజ్య ఏవ, తత్రాహ, మహాన్కవిః, మహాన్వినయాదిగుణసమ్పన్నః, కవిః బుద్ధిమాన్ ॥ ౫౮ ॥ హే బ్రహ్మన్-వనే క్షుధితం, శ్రాన్తం, మత ఏవ-పరిత్యక్తః పథి

ప్లానం ముఖామ్బుజం యస్య, తమేవ శయానమర్భకం, మనాథం రక్షకహీనం - మాస్మాదన్న్యపి మాస్మ ఖాదన్తి కింస్విదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఆత్మానం నిన్దన్తి ॥ అహో ఇతి ॥ స్త్రీజితస్య, మే మమ-దౌరాత్మ్యం, అవధారయ నిశ్చిను-అహో బతేతి ఖేదే దౌరాత్మ్యం దర్శయతి -యోఽహమసత్తమః, అఙ్కమారురుక్షన్తమారోఢుమిచ్ఛన్తం, సుతం ప్రేమ్ణా, నాభ్యనన్దం నాభినన్దితవానస్మి ॥ ౨౦ ॥ ఏవముక్తో నారదస్తమాశ్వాసయన్నాహ ॥ మేతి ॥ హే విశాంపతే మనుజపతే, దైవగుప్తమితి హేతుగర్భం, దైవేన ఈశ్వరేణ గుప్తత్వాద్రక్షితత్వాత్, తనయం ప్రతి-తస్య తనయస్య ప్రభావ-మవిజ్ఞాయ అజ్ఞాత్వా అవిజ్ఞాయేత్యత్ర క్త్వాన్తస్య విత్యుపసర్గేణ సమాసే క్త్వో ల్యబాదేశే చ పశ్చాన్నఞా సమాసః, అతోఽనఞ్పూర్వ ఇతి నల్యబ్నిషేధః- మా మాశుచస్స్వమాశుచ స్వేత్యర్థః ॥ వీప్సాతాత్పర్యేణ మాఙో ద్విరుక్తస్య ప్రయోగః, ప్రభావమేవ వివృణోతి-ప్రావృఙ్క్తే ఇతి సపాదేన శ్లోకేన- యస్య తవ పుత్రస్య, యశః-జగత్, ఆవృన్తై వ్యాప్నోతి ॥ ౨౧ ॥ ప్రభుర్జితేన్ద్రియో, ధ్రువః, లోకపాలైరిన్ద్రాదిభిరపి, సుదుష్కరం కర్తుమశక్యం, కర్మ తపసా భగవత్తోషణపూర్వకసర్వోత్కృష్టపదసమ్పాదనరూపం కర్మ, కృత్వా, అత ఏవ, తవ-యశో-విపులయన్ విస్తారయన్-హే రాజన్, అచిరత ఆశు, ఏష్యత్యాగమిష్యతి ॥ ౨౨ ॥ ఏవం నారదేనాభాషితో రాజా పుత్రమేవానుచిన్తయన్నాసీదిత్యాహ ॥ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఏవం, దేవర్షిణా నారదేన, ప్రోక్తం విమృశ్య సవిమర్శమాశ్రుత్య-జగతీపతిరుత్తానపాదః-రాజ్యలక్ష్మీ, మనాదృత్య, ధ్రువమేవాన్వచిన్తయత్ ॥ ౨౩ ॥ ధ్రువో మధువనే కిమకరోదిత్యపేక్షాయామాహ ॥ తత్రేత్యాదినా ॥ అభిషిక్తః స్నాతః-యమునాయామితి శేషః -యస్యాం, ప్ర

శయానం క్షుధితం పరిమ్లానముఖామ్బుజమ్ ॥ ౧౯ ॥ అహో మే బత దౌరాత్మ్యం స్త్రీజితస్యోపధారయ । యోఽఙ్కం ప్రేమ్ణాఽఽరురుక్షన్తం నాభ్యనన్దమసత్తమః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ ॥ మా మా శుచస్స్వతనయం దేవగుప్తం విశాంపతే । తత్ప్రభావమవిజ్ఞాయ ప్రావృఙ్క్తే యద్యశో జగత్ ॥ ౨౧ ॥ సుదుష్కరం కర్మ కృత్వా లోకపాలైరపి ప్రభుః । ఏష్యత్యచిరతో రాజన్ యశో విపులయంస్తవ ॥ ౨౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి దేవర్షిణా ప్రోక్తం విమృశ్య జగతీపతిః । రాజ్యలక్ష్మీమనాదృత్య పుత్రమేవాన్వచిన్తయత్ ॥ ౨౩ ॥ తత్రాభిషిక్తః ప్రయతస్తాముపోష్య విభావరీమ్ । సమాహితః పర్యచరద్దిష్టాదేశేన పూరుషమ్ ॥ ౨౪ ॥ త్రిరాత్రాన్తే త్రిరాత్రాన్తే కపిత్థబదరాశనః । ఆత్మవృత్త్యనుసారేణ మాసం నిన్యేఽర్చయన్హరిమ్ ॥ ౨౫ ॥ ద్వితీయం చ తథా మాసం షష్ఠే షష్ఠేఽర్భకో దినే । తృణపర్ణాదిభిర్జీర్ణైః కృతాన్నోఽభ్యర్చయన్విభుమ్ ॥ ౨౬ ॥ తృతీయం చ నయన్మాసం నవమే నవమేఽహని । అబ్భక్ష ఉత్తమశ్లోకముపాధావత్సమాధినా ॥ ౨౭ ॥ చతుర్థమపి వై మాసం ద్వాదశే ద్వాదశేఽహని । వాయుభక్షో జితశ్వాసో ధ్యాయన్దేవమధారయత్ ॥ ౨౮ ॥ పఞ్చమే మాస్యనుప్రాప్తే జితశ్వాసో నృపాత్మజః । ధ్యాయన్బ్రహ్మ పదైకేన తస్థౌ స్థాణురివాచలః ॥ ౨౯ ॥ సర్వతో మన ఆకృష్య హృది భూతేన్ద్రియాశ

యతః తపసే ప్రయతితవాన్, తాం, ప్రథమాం రాత్రిం, తత్ర మధువనే-ఉపోష్య, విభావరీమిత్యత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా-ఉపవసతేరభుక్త్యర్థస్యాధారస్తువనమితి తత్రేతి సప్తమీ బోధ్యా-సమాహితచిత్తః- దిష్టాదేశేన ఉపదిష్టమార్గేణ-పూరుషం పరమపురుషం పర్యచరత్ పరిపూజితవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తిసృణాం రాత్రీణాం సమాహారస్త్రిరాత్రం, తస్యాన్తే-కపిత్థాని బదరాణి చ ఫలాని అశనం యస్య సః - ఆత్మనో దేహస్య, వృత్తిః స్థితి-స్తదనుసారేణ దేహధారణమాత్రోపయుక్తాహారేణేత్యర్థః-హరి-మర్చయన్-మాసం, నిన్యే అతిచక్రమే ॥ ౨౫ ॥ అర్భకో ధ్రువః-తథా-షష్ఠే షష్ఠే దినే జీర్ణై-స్తృణాదిభిః-కృతమన్నం యస్య-జీర్ణతృణాద్యశనః-విభుమభ్యర్చయన్-ద్వితీయం మాసం-నిన్యే ఇత్యనుషఙ్గః ॥ ౨౬ ॥ నవమే నవమేఽహని - అబ్భక్షోఽప ఏవ భక్షయన్ తృతీయం చ-మాసం-నయన్ - ఉత్తమశ్లోకం భగవన్తం, సమాధినా, ఉపాధావత్ ఆరాధితవాన్ ॥ ౨౭ ॥ వాయుభక్షః-వాయుమేవ భక్షయన్-చతుర్థమపి మాసం-నయన్-జితశ్వాసః జితప్రాణః-దేవం భగవన్తం, ధ్యాయ-న్నధారయత్ ధారణాం కృతవాన్ - ప్రతిమాసమాహారసఙ్కోచం తపోఽతిరేకం చ కృతవానిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ పఞ్చమే మాసి త్వనుప్రాప్తే-జితప్రాణో-రాజసుతః-బ్రహ్మ భగవన్తం-ధ్యాయన్ -ఏకేన-పదా చరణేన-స్థాణురివ, నిశ్చలో భూత్వా, తస్థౌ స్థితవాన్ ॥ ౨౯ ॥ భూతేన్ద్రియాశయం, భూతాని భూతసూక్ష్మాణి శబ్దాదీని తద్గ్రాహకాణీన్ద్రియాణి శ్రోత్రాదీని, శబ్దాదివిషయప్రవణానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-తాని ఆశేరతే యస్మిన్-శయనమత్ర నిర్వ్యాపారః-అవ్యాపారి శ్రోత్రాదీన్ద్రియవ-న్మనస్సర్వతస్సఙ్కల్పవికల్పాదే-రాకృష్య నివర్త్య, హృది హృదయపుణ్డరీకే, భగవతో, రూపం దివ్యవిగ్రహం, ధ్యాయన్-భగవతో రూపాదపరమన్యం, నాద్రాక్షీన్నాపశ్యత్ ॥ అన్యన్నాద్రాక్షీదిత్యనేన

ధ్యానస్యవిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వకథనేనధ్యానస్యపరినిష్పత్తిఃఫలితా , సాధనస్యనిష్పత్తిర్హ్యనుఫలావ్యవహితపూర్వదశోక్తా ||౮౦|| తామేవప్రపఞ్చయిష్యన్తత్ప్రభావమాహ || ఆధారమితి త్రిభిః|| మహదాదీనాం మహదాదిపృథివ్యన్తానాంభూతానాం,తత్సంసృష్టానాంచేతనానాంచ-ఆధారంధారకం,అనేనస్థూలచిదచిచ్ఛరీరకత్వముక్తం,సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ||ప్రధానపురుషేశ్వరంప్రధానంసూక్ష్మమచిత్తత్త్వం ,పురుషాస్తత్సంసృష్టాశ్చేతనాః, తేషా,మీశ్వరంఅన్తః , ప్రవిశ్యనియన్తారం , అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తేతిశ్రుతేః , అనేన , యన్మహదీనాంధారత్వముక్తంతదప్యన్తః , ప్రవిశ్యనియమనేనైవేతివిశేషనిష్ఠంబోధ్యం , ఏవంభూతంభగవన్తంబ్రహ్మ , ధారయమాణస్యసతః-తస్య,తేజసోఽసహమశక్నువన్త - స్త్రయోలోకా,శ్చకమ్పిరేకమ్పితాః || ౮౧ || సపార్థివార్భకోధ్రువః,ఏకేనపాదేన,యదా,తస్థౌ,తత్ర , తస్యాఙ్గుష్ఠేన,నిపీడితానితరాంపీడితా - ఆక్రాన్తాసతి,మహీభూమిః,అర్ధం , ననామప్రహ్వాబభూవ , అర్ధశబ్దస్యాత్రసమాంశవాచిత్వాభావేపివిధేయనమన క్రియావిశేషణత్వాభిప్రాయేణ క్లీబత్వనిర్దేశః , ఇభేన్ద్రేణగజశ్రేష్ఠేనధిష్ఠితాఅధిష్ఠితా,తరీనౌ,ర్యథా,పదేపదేప్రతిపదంసవ్యేతరతః , సవ్యతోవామతోదక్షిణతశ్చ , నమతి,తద్వత్ ||౮౨|| కించ-తస్మిన్ధ్రువే-ఆత్మనస్స్వస్య,విశ్వంద్వారంసర్వాణీన్ద్రియాణి,ద్వారశబ్దశ్శ్రోత్రాదీన్ద్రియపరః-అసుంప్రాణంచ-నిరుధ్య , అనన్యయావిషయాన్తరరహితయా,ధియా,ధ్యాయతిసతి-భగవన్తమితిశేషః-యద్వా , విశ్వశబ్దోభగవత్పరః ‘‘విష్ణోర్నామసహస్ర ,, మిత్యుపక్రమ్య ‘‘విశ్వంవిష్ణు,రిత్యుక్తత్వాత్,విశ్వాత్మకత్వాద్వా,విశ్వోవిష్ణుః, లోకాఇన్ద్రాదిభిస్సహితాః,భృశంనితరాం-నిరుచ్ఛ్వాసేనఉచ్ఛ్వాసాభావేన-నిపీడితాః , హరిం , శరణం,యయుః ప్రా

యమ్ । ధ్యాయన్భగవతోరూపంనాద్రాక్షీత్కించనాపరమ్|| ౮౦ || ఆధారంమహదాదీనాంప్రధానపురుషేశ్వరమ్ । బ్రహ్మధారయమాణస్యత్రయోలోకాశ్చకమ్పిరే || ౮౧ || యదైకపాదేనసపార్థివార్భకస్తస్థౌతదఙ్గుష్ఠనిపీడితామహీ।ననామతత్రార్ధమిభేన్ద్రధిష్ఠితాతరీవసవ్యేతరతఃపదేపదే || ౮౨ || తస్మిన్నభిధ్యాయతివిశ్వమాత్మనోద్వారంనిరుధ్యాసుమనన్యయాధియా । లోకానిరుచ్ఛ్వాసనిపీడితాభృశంసలోకపాలాశ్శరణంయయుర్హరిమ్ || ౮౩ || దేవాఊచుః|| నైవంవిదామోభగవన్ప్రాణరోధంచరాచరస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః।విధేహితన్నోవృజినాద్విమోక్షంప్రాప్తావయంత్వాంశరణంశరణ్యమ్ || ౮౪ || భగవానువాచ || మాభైష్టబాలంతపసోదురత్యయంనివర్తయిష్యేప్రతియాతస్వధామ। యతోహివఃప్రాణనిరోధఆసీదౌత్తానపాదిర్మయిసఙ్గతాత్మా || ౮౫ ||

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధే,అష్టమోఽధ్యాయః.

మైత్రేయఉవాచ||తఏవముత్సన్నభయాఉరుక్రమేకృతప్రణామాఃప్రయయుస్త్రివిష్టపమ్ । సహస్రశీర్షాపి

పుః || ౮౩ || శరణప్రాప్తిమేవప్రపఞ్చయతి || నైవమితి || హేభగవన్,చరాచరస్య,ఏవంవిధంప్రాణనిరోధం-నవిదామః కదాచిదపినజానీమః అచరగ్రహణందృష్టాన్తార్థం - తేషాముచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోరభావాత్,యథా , అచరస్యఉచ్ఛ్వాసాదిర్నాస్తి, తథాచరస్యాపిప్రాప్తఇతి - తత్ తస్మాత్,అఖిలసత్త్వధామ్నఃకృత్స్నచిదచిచ్ఛరీరకస్య,తవ,నఃసమ్బన్ధినామస్మాకం - వృజినాత్ప్రాణనిరోధరూపాద్దుఃఖాత్-విమోక్షం-విధేహికురు-వయం-శరణ్యంసమీహితసాధనత్వేనాధ్యవసనీయంత్వాం-శరణంఉపాయం-ప్రాప్తాః-ఉపాయత్వేనాధ్యవస్యామఇత్యర్థః || ౮౪ || ఏవంశరణంగతానాహ||శరణ్యోభగవాన్మాభైష్టేతి || మాభైష్టభయంమాకురుత తపసా-దురత్యయం అనుల్లఙ్ఘ్యం-బాలం నివర్తయిష్యే నిష్పాదయిష్యామి-సమీహితేనసంయోజయామీత్యర్థః-అతోయూయంస్వధామస్వస్థానంప్రతి-యాతగచ్ఛత-కోసౌబాలః కథంచైకస్యప్రాణనిరోధాద్విశ్వస్యప్రాణనిరోధఇత్యతఆహ-యతఃయదీయప్రాణనిరోధాద్ధేతోః - వఃయుష్మాకం-ప్రాణనిరోధ-ఆసీత్-సఃఔత్తానపాదిఃఉత్తానపాదస్యపుత్రోబాలోధ్రువః-మయివిశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతేమయి,‘‘కోహ్యేవాన్యాత్కఃప్రాణ్యాద్యదేషఆకాశఆనన్దోనస్యాత్ - యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మయఆత్మాసర్వాన్తరస్తన్మేవ్యాచక్ష్వేతి-యఃప్రాణేనప్రాణితిసతఆత్మాసర్వాన్తరఃయోఽపానేనాపానీతిసతఆత్మాసర్వాన్తర ,, ఇ-శ్రుతేః ,సఙ్గతఃఆత్మాఅన్తఃకరణంయస్య-సోఽభూత్ ,స్వప్రాణనిరోధేనోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోరప్యత్యయమాణేనవిశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతస్యమమతేనహృదినిరుద్ధత్వాత్సర్వప్రాణిప్రాణనిరోధోఽభూదితిభావః ||౮౫|| ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః

ఏవంభగవతోక్తేషుదేవేషుస్వధామగతేషుభగవాన్భక్తానుజిఘృక్షయా ధ్రువేణప్రత్యక్షితస్తేన స్తుతస్తంసమీహితే

నసంయోజ్యస్వధామాగాత్-తథా ధ్రువో౽పిసంసాధితసమీహితస్స్వధామజగామేత్యాహానవమేనమునిః॥ ఏవంభగవ ద్వాక్యేనఉత్పన్నభయాఃగతభయాః-దేవాః - ఉరుక్రమేభగవతివిషయే-కృతఃప్రణామోయైః-తే-త్రివిష్టపంసురలోకం- యయుర్జగ్ముః-తతస్సహస్రశీర్షాభగవానపి-భృత్యదిదృక్షయాభృత్యదర్శనేచ్ఛయా-మధోర్వనం-గరుత్మతావాహనభూతే నసహ-గతఃజగామ ॥ ౧ ॥ సవైధ్రువః-యోగవిపాకతీవ్రయాయోగస్య-ధ్యానయోగస్య,విపాకఃఅపరోక్షప్రతీతిరూ పత్వాదివిశేషణవిశిష్టత్వం - తేన-తీవ్రయావిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితయా ధియాప్రథమం-హృత్పద్మకోశే-స్ఫు రితంసాక్షాత్కృతం-తత-స్సహసైవ-తిరోహితం-తతఃపునర్బహిఃస్థితం-తటిత్ప్రభం-అన్తరావిర్భూతస్యసహసాతిరో ధానేనతటిత్సామ్యమభిప్రేత్యతటిత్ప్రభమిత్యుక్తం- తదవస్థం-యాదృగన్తరస్ఫురత్తాదృశ-ముపలక్ష్యప్రత్యభిజ్ఞాయ- దదర్శసాక్షాత్కృతవాన్ ॥ ౨ ॥ తస్యభగవతో-దర్శనేన-ఆగతసాధ్వసఃజాతసమ్భ్రమః - అర్భకఃధ్రువఃఅఙ్గంశరీరం- క్షితౌభూమౌ-దణ్డవ-ద్వినమయ్యనతంకృత్వా - అవన్దతనమస్కృతవాన్-సంభ్రమమేవాహ ॥దృగ్భ్యాం-ప్రపశ్యన్-పిబ న్నివఅవన్దతఆస్యేనచుమ్బన్నివావన్దత-భుజాభ్యాం మాశ్లిషన్నాలిఙ్గన్నివావన్దత భుజైరితిబహువచనమార్షమ్ ॥ ౩ ॥ తంధ్రువం వివక్షన్తంగుణాన్వక్తుమిచ్ఛన్తంతుష్టూషన్తమిత్యర్థః - పున-రతద్విదంస్తోతుమజానన్తం -అస్యధ్రువస్య-సర్వ లోకస్యచ-హృదిహృదయే- అవస్థితః- హేతుగర్భమిదం-హృద్యవస్థితత్వాత్-జ్ఞాత్వా-సహరిః-బ్రహ్మమయేన-బ్రహ్మ వేదః-వేదో వా-తత్ప్రచురేణ-ధ్వనేఃప్రణవాద్యనుకారిత్వాద్బ్రహ్మమయేనేత్యుక్తం॥ కమ్బునాశఙ్ఖేన-కపోలేగణ్డే-బాలంధ్రు వం-కృపయా-పస్పర్శమమార్జ ॥ ౪ ॥ సవైధ్రువః-దైవీందేవస్యసమ్బన్ధినీం-దేవేనభగవతా౽౽విర్భావితామిత్యర్థః-తాం వేదార్థప్రచురాం-గిరంవాచం-తదైవస్పర్శోత్తరకాలమేవ - ప్రతిపద్యలబ్ధ్వా-పరితోజ్ఞాతఃకార్త్స్న్యేనవిదితః-పరాత్మ

తతోగరుత్మతామధోర్వనంభృత్యదిదృక్షయాగతః ॥ ౧ ॥ సవైధియాయోగవిపాకతీవ్రయాహృత్పద్మకోశే స్ఫురితంతటిత్ప్రభమ్। తిరోహితంసహసైవోపలక్ష్యబహిస్స్థితంతదవస్థందదర్శ ॥ ౨ ॥ తద్దర్శనేనాగతసా ధ్వసఃక్షితావవన్దతాఙ్గంవినమయ్య దణ్డవత్ । దృగ్భ్యాం ప్రపశ్యన్ప్రపిబన్నివార్భకశ్చుమ్బన్నివాస్యేన భుజైరివాశ్లిషన్ ॥ ౩ ॥ సతంవివక్షన్తమతద్విదంహరిర్జ్ఞాత్వా౽స్యసర్వస్యచహృద్యవస్థితః । కృతాఞ్జలిం బ్రహ్మమయేనకమ్బునాపస్పర్శబాలంకృపయాకపోలే ॥ ౪ ॥ సవైతదైవప్రతిపాదితాంగిరందైవీంపరిజ్ఞా తపరాత్మనిర్ణయః । తంభక్తిభావో౽భ్యగృణాదసత్వరఃపరిశ్రుతోరుశ్రవసంధ్రువక్షితిః ॥ ౫ ॥ ధ్రువఉవా

నోః పరమాత్మజీవాత్మనోః-నిర్ణయోయాథాత్మ్యం-యేన-అతఏవ-భక్తిభావఃభక్త్యాత్మకోభావో౽భిప్రాయో-యస్య-ధ్రు వాస్థిరాశాశ్వతీ-క్షితిఃస్థానంయస్య-అయంభావినిర్దేశః-అసత్వరః-త్వరారహితః - పరిశ్రుతంసర్వతోవిఖ్యాతం-ఉరునిరవ ధికంశ్రవఃకీర్తి-ర్యస్యతం-భగవన్తం-అభ్యగృణాత్-అస్తావీత్ ॥ ౫ ॥ తత్రస్వకీయవాగాదీన్ద్రియసంజీవకత్వేనస్వాను భవసిద్ధేనజ్ఞానప్రదంచిదచిచ్ఛరీరంనిఖిలజగదేకకారణంనిరస్తనిఖిలహేయగన్ధం ముక్త్యుపాయత్వముక్తిప్రదత్వాశ్రిత దురితౌఘనివర్తకత్వనిరతిశయయశస్సంపన్నత్వనిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరత్వేనభగవన్తంపఞ్చభిః ప్రస్తుత్యతస్మిన్స్వమనఃప్రావణ్యమేకేనసమ్ప్రార్థ్యతత్పదారవిన్దధ్యానాసక్తచిత్తస్యదేహతదనుబన్ధిహేతుకసుఖదుః ఖాద్యననుభూతిమేకేనాభిధాయతతస్సాధుపరిత్రాణాయస్వేచ్ఛయోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహంపరత్వేనశర్వశత బ్రహ్మాదిదేవతానామపికారణభూతంస్వావతారేణసాక్షాజ్జగదవితారం త్రిభిఃప్రస్తుత్యైకేనతంశరణమాగత్యపురుషా ర్థమూర్తేస్తస్యభజనాశాలినాంసత్యతాంవదన్నిరతిశయవాత్సల్యమేకేనస్తౌతి॥ య ఇతి ద్వాదశభిః॥ తత్రతావద్వాగాదీన్ద్రి యసంజీవయితృత్వేనస్వస్మైనిదర్శితేనజ్ఞానప్రదత్వంనిశ్చిన్వన్నమస్కరోతి ॥ య ఇతి॥ యోభగవాన్,ప్రసుప్తాంస్వకార్యా క్షమాం,మిమాంస్తోతుంప్రవృత్తాం-మేస్తోతుకామస్యమమ,వాచంవాగిన్ద్రియ- మన్తఃత్రవిశ్యస్వజఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనాత్మానుప్ర వేశఉచ్యతే,పూర్వమేవప్రవిష్టత్వాత్, సంజీవయతి-తత్రహేతుః,అఖిలశక్తిధరఃఅఘటితఘటనాదిసర్వశక్తస్తవేదముపప న్నమితిభావః,తథా-స్వధామ్నాఃస్వధామభూతాన్స్వశరీరభూతానితియావత్ ,తృతీయాన్తపాఠే,స్వధామ్నాస్వకీయ సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనాన్తఃప్రవిశ్యేత్యన్వయః,హస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్,హస్తచరణగ్రహణంపాయూపస్థయోఃకర్మే న్ద్రియయోరుపలక్షణం , శ్రవణత్వగ్గ్రహణమవశిష్టజ్ఞానేన్ద్రియాణాం , ఆదిశబ్దేనాన్తఃకరణచతుష్టయాధిష్ఠాతృదే వతాసంగ్రహః అన్యాన్ప్రాణాన్ద్రియాణి , సంజీవయతి,తస్మై,భగవతేపూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే,పురుషాయపురు

షా న్తర్యామిణే, అనేనజీవా న్తర్యామిత్వముక్తం, పూర్వమచిద న్తర్యామిత్వకథనాత్, తుభ్యంనమః, కృత్స్నచిదచిద న్తరాత్మ త్వేనతత్సంజీవయితృత్వేనజ్ఞానప్రదత్వంత్వయ్యేవోపపన్నమితిభావః ॥౬॥ ననుʼʼతత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్, అనేనజీవేనాత్మ నానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీʼʼ, తిజగత్సృష్టేరేవానుప్రవేశస్మరణాన్నాహంచిదచిద న్తరాత్మేత్యత్రజగత్సృష్టాపిత్వమేవేత్యాహ॥ ఏకఇతి ॥ హేభగవన్, ఇదంపరిదృశ్యమానం, మహదాదిసమష్టివ్యష్ట్యాత్మక-మశేషంసర్వం - జగత్-ఉరుగుణయాపివిధపరిణామక్షమసత్వాదిగుణయా, ఆత్మశక్త్యా-ఆత్మనఃస్వస్యసంబన్ధిన్యాశక్త్యాకార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా-మాయాఖ్యయాప్రకృత్యా, సృష్ట్వా, సదసద్గుణేషుకార్యకారణభూతేషుసత్వాదిగుణమయపదార్థేషు, పురుషోజీవశరీరకః, అనుప్రవిశ్య, త్వ, మేకఏవసన్, దారుషుహ్రస్వదీర్ఘఋజువక్రాదిభేదభిన్నేషుదారుషు, విభావసువదగ్నివ - నానేవబహుధేవ -విభాసి, అత్రవిభావసుదృష్టాన్తేనస్వశరీరభూతచిదచిద్గతగుణాస్పర్శోవివక్షితః, ఇవశబ్దేనవస్తుతఏకత్వం దేవమనుష్యాదిశరీరసంసృష్టజీవా న్తరాత్మత్వకృతంబహుత్వమపివివక్షితమ్ ॥౭॥ ఏవంనిఖిలజగదేకకారణత్వేనకృత్స్నచిదచిద న్తరాత్మత్వేననిరస్తనిఖిలదోషత్వేనచవాగాదీన్ద్రియసంజీవయితృత్వాత్తస్యైవజ్ఞానప్రదత్వముక్తం, తదేవనిదర్శయన్తస్యైవనిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వేనభజనీయతామాహ॥త్వద్దత్తయేతి ॥ త్వదీయయాʼʼతేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం-దదామిబుద్ధియోగంతʼʼమితివదతాత్వయా, దత్తయా, వయునయాజ్ఞానేన, శ్రీత్వమాక్షం, హేనాథ-భవన్తం, ప్రపన్నఃశరణంగతో, బ్రహ్మాచతుర్ముఖః, సుప్తప్రబుద్ధఇవపూర్వంసుప్తఃపశ్చాత్ప్రబుద్ధఇవ, విశ్వమచష్ట అపశ్యత్, విశ్వరచనోపయోగిజ్ఞానవిధురస్త్వత్ప్రపత్త్యాత్వద్దత్తజ్ఞానేనాసృజదిత్యర్థః, నాత్రభూతార్థవివక్షా, పశ్యతీత్యర్థః, హేఆర్తబన్ధోఆర్తానాంతాపత్రయాతురాణాం, బన్ధో, అపవర్గశరణంముక్త్యుపాయం- ఆపవర్గ్యమితిపాఠేస్వార్థేష్యఞ్ అపవర్గే భవంఆపవర్గ్యంసుఖం-తత్సాధనమితివా, తవ- పాదమూలం, కృతవిదాసర్వేన్ద్రియోపజీవనేనజ్ఞానప్రదత్వాద్యుపకారజ్ఞేనకథంవిస్మర్యతే, ఏవంమహోపకారిణంత్వామభజన్తఃకృతఘ్నా ఏవేత్యర్థః ॥౮॥ తథాత్వాంభజన్తోఽపిమాదృశాస్సకామామన్దభాగ్యాఏవేత్యాహ ॥నూనమితి ॥కల్పకతరుంకల్పకతరుతుల్యం, ఆశ్రితార్థప్రదత్వేనకల్పకతరుతౌల్యంవివక్షితం, తతోనిరతిశయగుణవత్తామాహ ॥ భవాప్యయవిమోక్షణంభవోజన్మ, అప్యయోమరణం-తయోర్మోక్షణంమోచనం, యస్మాత్తం, యద్వా, భవాప్యయాపిమోచయతీతిత్న్యాన్తాత్కర్తరిల్యుట్‌బాహులకత్వాత్, ముక్తిప్రదమిత్యర్థః, ఏవంభూతంత్వాం, యే, మాదృశాలోకాః, అన్యహేతోః, అన్యస్యత్రివర్గస్య, హేతోఃకారణాద్భజన్తి, తేజనా, స్తవ, మాయయాʼʼమమమాయాదురత్యయాʼʼ, త్యుక్తవిధయా, విమృష్టమతయః అపహృతజ్ఞానాః, నూనమితినిశ్చయే - కుతస్తైవిమృష్టమతయఇత్యత్రాహ, యద్యస్మాత్, స్పర్శజంవిషయేన్ద్రియసమ్బన్ధజం, అతఏవʼʼఏనశరీరిణోపభోగ్యం, సుఖమితిశేషః -ఇచ్ఛన్తి ॥౯॥ ననుస్వర్గస్యాపిసుఖత్వప్రతిపత్తేఃకింతదర్థంభజమానాన్నిన్దిత్వానిష్కామాన్ప్రశంససీత్యాశఙ్కాయాంస్పర్శజస్యాల్పాస్థిరత్వాన్నిన్దామిత్యభిప్రేత్యకింవక్తవ్యంనిష్కామభవ్యసుఖేనాపినకైవల్యమపిసమానమితికైముత్యనయేనాహ॥యేతి ॥ తనుభృతాందేహినాం, తవ-చరణకమలధ్యానాత్-

---

చ॥ యోఽన్తఃప్రవిశ్యమమవాచమిమాంప్రసుప్తాంసంజీవయత్యఖిలశక్తిధరః స్వధామ్నా ।అన్యాంశ్చహస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్ప్రాణాన్నమోభగవతేపురుషాయతుభ్యమ్ ॥౬॥ఏకస్త్వమేవభగవన్నిదమాత్మశక్త్యా మాయాఖ్యయోరుగుణయామహదాద్యశేషమ్ । సృష్ట్వాఽనువిశ్యపురుషస్సదసద్గుణేషునానేవ దారుషువిభావసువద్విభాసి ॥ ౭ ॥ త్వద్దత్తయావయునయేదమచష్టవిశ్వంసుప్తప్రబుద్ధఇవనాథభవత్ప్రపన్నః । † తస్యాపవర్గశరణంతవపాదమూలంవిస్మర్యతేకృతవిదాకథమార్తబన్ధో ॥ ౮ ॥ నూనంవిమృష్టమతయస్తవమాయయాతేయేత్వాభవాప్యయవిమోక్షణమన్యహేతోః । అర్చన్తికల్పకతరుంకుణపోపభోగ్యమిచ్ఛన్తియత్స్పర్శజంనరకేఽపినృణామ్ ॥ ౯ ॥ యానిర్వృతిస్తనుభృతాంతవపాదపద్మధ్యానాద్భవజ్జనకథాశ్రవణేనవాస్యాత్ । సాబ్రహ్మణిస్వమహిమన్యపినాథమాభూత్కింన్వన్తకాసిలులితాత్ప

౬॥శ్లో॥పా స్వధామ్నః. ౮॥శ్లో॥పా†తస్యాపవర్గ్య.

భవజ్జనా భాగవతాః, తైస్సాంకథాశ్రవణేనవా-యా-నిర్వృతిస్సుఖం, స్యాత్, సానిర్వృతిః-హేనాథ-స్వమహిమన్యపిస్వాభావికగుణాష్టకరూపమహిమ్ని బ్రహ్మణిశుద్ధాత్మన్యనుభూయమానేఽపి, మాభూన్నాస్తీత్యర్థః, అన్తకాసిలులితాత్ అన్తకాఖ్యాశస్త్రలుకితాత్, విమానాత్పతతాంస్వర్గిణాం, నిర్వృతిస్సుఖం నాస్త్యేవేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ఏవంనిత్యనిరతిశయానన్దసాధనభూతంత్వాం తద్వ్యతిరిక్తేషు సాతిశయాల్పసుఖసాధనత్వేన భజన్తో మాదృశామన్దభాగ్యా ఏవేత్యుక్త్వా స్వస్యసత్సఙ్గతికథాశ్రవణాదిప్రణాడ్యాభక్తిమప్యహైతుకీం ప్రార్థయతే ॥ భక్తిమితి ॥ హేఅనన్తదేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహిత-త్వమనిరస్తనిఖిలదోషే సార్వజ్ఞ్యనిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరేత్వయి, ముహుః పునఃపునః నిరన్తరమిత్యర్థః, భక్తిం-ప్రవహతాంకుర్వతాం అతఏవామలః ఆశయోఽన్తఃకరణం-యేషాం, మహతాం మహార్థాధ్యాత్మగుణయుక్తానాం, ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టస్సఙ్గః-మహతామితిసమ్బన్ధమాత్రేషష్ఠీ-మహత్సన్నిధిసఙ్గమః మహత్సు సఙ్గమ ఇత్యర్థః మేస్యాత్, యేనమహత్సఙ్గేన, హేతునా, ప్రవృత్తా, యా, భగవతో గుణకథా, సైవమధు, తస్యాః, పానేన, మత్తః స్తృప్తః, నిరస్తతాపత్రయ ఇత్యర్థః ఉరువ్యసనమధికదుఃఖగర్భం, వ తఏవోల్బణం దుస్సహం, భవాబ్ధిం నేష్యే తరామి ॥ ౧౧ ॥ న కేవలం సత్సఙ్గతేః కథాశ్రవణాదిప్రణాడ్యాఽఽపవర్గికసుఖసాధనత్వమేవ కింతు జీవద్దశాయామపి దేహతదనుబన్ధినిమిత్తసుఖదుఃఖాద్యహేతుత్వమపీత్యాహ ॥ త ఇతి ॥ హేఈశ, మర్త్యం మరణశీలమప్య, తితరాం నితరాం, ప్రియం, శరీరం, యే, చ, అనుమర్త్యమనుసృత్య గచ్ఛన్తి వర్తన్త ఇత్యనుగాః, సుతాదయః, తాంశ్చ, తేజనాః, నస్మరన్తి నాభిమన్యన్త ఇత్యర్థః కేత ఇత్యత్రాహ, హేఅబ్జనాభ, యేజనాః, భవదీయపదారవిన్దయోః, యః, సౌగన్ధ్యం తేన, తస్మిన్వా, లుబ్ధం హృదయం యేషాం, తేషు భాగవతేషు, కృతః ప్రసఙ్గో యైస్త ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ అబ్జనాభేత్యనేన నిరతిశయసౌన్దర్యదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవైశిష్ట్యముక్తం, మహదాద్యశేషం సృష్ట్వానుప్రవిశ్య పురుష ఇత్యనేన ప్రకృతిప్రాకృతపురుషశరీరకత్వం చ, ఏవం స్థూ

తతాం విమానాత్ ॥ ౧౦ ॥ భక్తిం ముహుః ప్రవహతాం త్వయి మే ప్రసఙ్గో భూయాదనన్తమహతామమలాశయానామ్। యేనాఞ్జసోల్బణమురువ్యసనం భవాబ్ధిం నేష్యే భవద్గుణకథామృతపానమత్తః ॥ ౧౧ ॥ తే న స్మరన్త్యతితరాం ప్రియమీశ మర్త్యం యే చాన్వదస్సుతసుహృద్గృహవిత్తదారాః। యే త్వబ్జనాభ భవదీయపదారవిన్దసౌగన్ధ్యలుబ్ధహృదయేషు కృతప్రసఙ్గాః ॥ ౧౨ ॥ తిర్యఙ్నగద్విజసరీసృపదేవదైత్యమర్త్యాదిభిః పరిచితం సదసద్విశేషమ్। రూపం స్థవిష్ఠమజ తే మహదాద్యనేకం నాతః పరం పరమ వేద్మి న యత్ర వాదః ॥ ౧౩ ॥ కల్పాన్త ఏతదఖిలం జఠరేణ గృహ్ణన్ శేతే పుమాన్స్వదృగనన్తసఖస్తదఙ్కే। యన్నాభిసిన్ధురుహకాఞ్చనలోకప

లసూక్ష్మశరీరద్వయముక్తం, అనన్తేత్యనేన సత్యజ్ఞానానన్తలక్షణం దివ్యాత్మస్వరూపం చ, ఏతత్త్రితయమేవ యథావద్వేద, వేద చ యః శరణం వ్రజతి, తిర్యగిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, తత్రాద్యేన స్థూలరూపం ప్రపఞ్చయతి ॥ తిర్యగితి ॥ హేపరమ-స్థూలసూక్ష్మరూపాభ్యాం విలక్షణ, నిస్సమాభ్యధిక, అతఏవ, అజ-స్థూలరూపగతోత్పత్తివినాశాదిరహిత, నగాః స్థావరాణి, ఏతచ్చరాణామప్యుపలక్షణం-తిర్యఞ్చః పశుమృగాదయః, ద్విజాః అణ్డజాః, ఏషాం తిర్యక్త్వేఽపి దేవసఙ్గ్రహసిద్ధగోబలీవర్దన్యాయేన పృథగ్గ్రహణం, ఏవం సరీసృపగ్రహణం చ, ఆదిశబ్దేన స్వేదజోద్భిజ్జసఙ్గ్రహః, తిర్యగాదిభిః పరిచితం పరితో వ్యాప్తం, సదసత్ చిదచిదాత్మకం విశేషం, విశేషః, పృథివీ, సోఽస్యాస్తీతి విశేషం, అర్శ ఆదేరాకృతిగణత్వాదచ్, విశేషపర్యన్తమిత్యర్థః మహదాది, మహాన్, ఆదిర్యస్య తత్, అనేకం వివిధవిచిత్రసన్నివేశం స్థవిష్ఠం స్థూలం బ్రహ్మాణ్డాత్మకం, తేతవ, రూపం-వేద్మి, త్వచ్ఛరీరత్వేన వేద్మీత్యర్థః-అతః, స్థూలరూపాత్, పరం-విలక్షణం, యద్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహాత్మకం సూక్ష్మరూపం-తదపి న వేద్మీతి న కింతు-స్వాత్ప్రసాదాద్వేద్మ్యేవేత్యర్థః-పరం రూపం విశినష్టి, యత్ర యద్విషయే, వాదః ప్రాకృతత్వాప్రాకృతత్వవాదః, ప్రవర్తత ఇత్యర్థః, యద్వా-అవేద్మీతి చ్ఛేదః, అవేద్మీత్యకారో నిపాతో నఞ్పర్యాయః ॥ తతశ్చ ॥ అతః స్థవిష్ఠాద్రూపాత్పరం విలక్షణం, "న భూతసంఘసంస్థానో దేహోఽస్య పరమాత్మనః" ఇత్యుక్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహాత్మకం రూపం తతః పరం దివ్యాత్మస్వరూపం, సత్యం జ్ఞానమనన్తమిత్యుక్తవిధం చ అవేద్మీతి న, న వేద్మీతి న -కింతు త్వత్ప్రసాదాజ్జానామ్యేవేత్యర్థః-రూపం స్వరూపం చోభయం విశినష్టి-యత్ర వాద ఇతి- యత్ర స్వరూపే రూపే చ విషయే, వాదః - దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసజాతీయత్వవాదః, నిర్విశేషత్వవాదశ్చ-న ప్రవర్తత ఇత్యర్థః-యత్ర - వాదశ్శబ్దవ్యాపారో - నాస్తి-తద్బ్రహ్మస్వరూపం చ న వేద్మీతి వ్యాఖ్యానం త్వయుక్తం "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి-శాస్త్రయోనిత్వాత్ - వచసాం వాచ్యముత్తమం నతాస్స్మ సర్వవచసాం, ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ-వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః" ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రస్మృతిభిస్తస్యైవ వేద్యత్వాభిధానాత్ ॥ ౧౩ ॥ కించ యః పుమాన్-ఏతచ్చిదచిదాత్మకం జగత్కల్పాన్తే ప్రళయే- జఠరేణ గృహ్ణన్ కుక్షౌ

నివేశ్యేత్యర్థః, స్వస్మిన్ద్రక్ యస్యస్వానుభవైకశీలఇత్యర్థః, అనన్తసఖః, శేషసహాయః, తదజ్కే-అనన్తభోగ - శేతేయోగ నిద్రాగూఢో భవతి, యస్యపుంసో, నాభిరేవసిన్ధుః, తస్మిన్ రుహముద్భూతం, కాఞ్చననుయం, లోకాత్మకంపద్మంతస్య, గర్భేకర్ణికాయాం, ద్యుమాన్ తేజస్వీ, బ్రహ్మభవతి, తస్మైభగవతే-తుభ్యం, ప్రణతోస్మి ॥ ౧౪ ॥ ఏవంరూపంవిశిష్యపునస్స్వరూపంవిశినష్టి॥త్వమితిద్వాభ్యామ్॥ననుజీవవన్మమాపిస్థూలసూక్ష్మశరీరవత్త్వేనతతఃకోవిశేషఇత్యత్రాహ ॥ త్వమితి॥త్వం, అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళగుణాస్పదవిగ్రహవిశిష్టస్త్వం, స్థితౌనిమిత్తభూతాయాంజగత్పాలనార్థమిత్యర్థః అధిమఖః యజ్ఞారాధ్యోయజ్ఞఫలప్రదశ్చ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషవిలక్షణః ఆస్సేతిప్రసిద్ధౌ త్రాధిమఖ ఇత్యనేన, స్థితావిత్యనేనచ,, పరిత్రాణాయసాధూనాం,, మిత్యుక్తరీత్యాసర్వయజ్ఞారాధ్యత్వాయసాధుపరిత్రాణాయచత్వజ్జన్మ, నతుజీవవత్కర్మాయత్తమిత్యవగమ్యతే - అవ్యతిరిక్తఇతిచ్ఛేదే-ప్రకృతిపురుషవిలక్షణఏవ - తాభ్యామపృథక్త్వేనావస్థితఇత్యర్థః, నన్వనన్తవిచిత్రస్థిరచరాత్మకస్య జగతోధారణపోషణభోగాద్యాత్మకంపాలనంకథమేకేనమయాయుగపత్కర్తుంశక్యమిత్యత్రాహ, బుద్ధ్యవస్థితం, బుద్ధ్యా, వ్యవస్థితం, విషయభూతం, సఙ్కల్పరూపజ్ఞానవిషయమితియావత్ అఖణ్డితయాఅసఙ్కుచితయా - స్వదృష్ట్యా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన - ద్రష్టాసాక్షాత్కర్తాఽసి-కృత్స్నస్యజగతస్సర్వదేశకాలావస్థాస్వనిష్టనిరసనేష్టప్రాపణాత్మకపరిపాలనోపయోగ్యసఙ్కుచితస్వకీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానాశ్రయోఽసీత్యర్థః-స్థితావధిమఖోవ్యతిరిక్తఇత్యపపాఠః, తత్ర- అజః ప్రకృతిపురుషగతస్వరూపాన్యథాభావస్వభావాన్యథాభావరూపోత్పత్త్యాదిరహితః-అతఏవ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషాభ్యాంవిలక్షణః, స్థితావధింవ్యవస్థితావధిమత్, స్థావరపర్యన్తంవాయత్త, జ్జగత్సర్వం, మఖణ్డితజ్ఞానేనసాక్షాత్కర్వన్నాస్సఇత్యర్థః ఏవంత్వంనిత్యముక్తః, వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పృష్టః అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, అచిద్ధిస్యంహిఅవ్యక్తమహదాదికంస్వకార్యేషుపృథివ్యాదిషువ్యాప్తంతద్గతదోషైఃస్పృష్టం, ఏవంజీవవ్యావృత్తిశ్చ, జీవోపిదేవాదిశరీరేషువ్యాప్తః, పరమార్థతస్తద్గతదోషైరస్పృష్టోప్యహంమమాభిమానా

ద్యగర్భేద్యుమాన్భగవతేప్రణతోఽస్మితస్మై॥౧౪॥త్వంనిత్యముక్తపరిబుద్ధవిశుద్ధఆత్మాకూటస్థఆదిపురుషో
భగవాంస్త్ర్యధీశః। యద్బుద్ధ్యవస్థితమఖణ్డితయాస్వదృష్ట్యాద్రష్టాస్థితావధిమఖోవ్యతిరిక్తఆస్సే॥
యస్మిన్విరుద్ధమతయోఽప్యనిశంపతన్తివిద్యాదయోవివిధశక్తయఆనుపూర్వ్యాత్। తద్బ్రహ్మవిశ్వభవమే

కమనన్తమాద్యమానన్దమాత్రమవికారమహంప్రపద్యే॥౧౫॥

భ్యాంక్లిశ్యతీత్యనిత్యముక్తః, త్వంతునిత్యముక్తఇతిభావః - తత్రహేతుః, విశుద్ధః అకర్మవశ్యః, నిత్యముక్తశబ్దాపరస్యపౌనర్క్తార్థః - కర్మధారయోవా-విశుద్ధత్వేహేతుః పరిబుద్ధః అసఙ్కుచితజ్ఞానః - జీవోహికర్మాయత్తసఙ్కోచవికాసరూపావస్థాజ్ఞానాశ్రయోనపరిబుద్ధః-త్వంతుపరిబుద్ధఇతిభావః, తత్రహేతుః, కూటస్థః-నిర్వికారః, స్వరూపతస్స్వభావతోపినిర్వికారస్త్వం, జీవస్తుస్వభావతోవికారీ, నను - నిత్యముక్తత్వపరిబుద్ధత్వవిశుద్ధత్వానిముక్తేషునిత్యసిద్ధేషుచాతివ్యాప్తాని, తత్రాహ, ఆత్మాతేష్వన్తఃప్రవిశ్యధారకః, నన్వాత్మత్వమప్యతిప్రసక్తమతఉక్తం, ఆదిపురుషోభగవాంస్త్ర్యధీశఇతి, ఆదిపురుషఇతికర్మధారయః-ఆదిశ్చకారణవాచీ - కారణంహికార్యస్యాదిః, జగత్కారణభూతఃపురుషఇత్యర్థః, జగత్కారణత్వంచనముక్తేషూపపన్నం,, జగద్వ్యాపారవర్జంప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ, భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చే,, తిముక్తేషుజగద్వ్యాపారాభావస్యసూత్రితత్వాత్, భగవచ్ఛబ్దేనసమగ్రషాడ్గుణ్యపరిపూర్ణత్వముచ్యతే, తదప్యనతిప్రసక్తమేవ, త్ర్యధీశఃత్రయాణాంసత్వరజస్తమసాంతత్పరిణామరూపాణాంత్రయాణాంలోకానాంవాఅధీశః-ఇదమప్యనతిప్రసక్తమేవేత్త, త్రివిధచేతనవ్యావృత్తిః ॥ ౧౫ ॥ ననుకదమచేతనేషుచేతనేషుచావస్థితస్యాపితద్గతదోషాస్పర్శః, నచాకర్మవశ్యత్వాదుపపత్తిః, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయచేష్టితానికుర్వతస్తదవశ్యత్వానుపపత్తేరిత్యత్రాహ యస్మిన్నితి। విరుద్ధమతయః - విరుద్ధానులిర్యాసుతాః ఆశ్రయాన్తరేషుసామానాధికరణ్యానర్హాః, విద్యాదయోజ్ఞానాదయః, వివిధాశ్శక్తయః, ఆనుపూర్వ్యాత్ క్రమేణ - యస్మిన్-పతన్త్యావిర్భవన్తి, శక్తిర్హికార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణం, తత్రసృష్టిస్థిత్యన్తఃప్రవేశనియమనసంహారాదీనాంక్రమికత్వేనపౌర్వాపర్యాత్తదుపయుక్తశక్తీనామపితద్ద్వారాపౌర్వాపర్యమత్రవివక్షితం, సర్వదాసర్వశక్తేస్తస్యక్రమేణశక్త్యాశ్రయత్వాయోగాత్, ఏవంచ, సర్వశక్తేస్తస్యసర్వముక్తముపపన్నమితిభావః, ఉక్తాకారంబ్రహ్మజగత్కారణత్వేనలక్షణేనలక్షయన్సంగ్రహేణతత్స్వరూపముపశోధయన్ శరణంవ్రజతి॥తదితి॥తద్బ్రహ్మవిశ్వభవమేకమిత్యనేన,,యతోవాఇమానిభూతాని,, తివాక్యంస్మారితం, అవికారమానన్దమాత్రమనన్తమితిపదత్రయేణ,,సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ,, తివాక్యంస్మారితం, తత్రహిజన్మాదివాక్యేజగ

త్కారణత్వేనోపలక్షితస్య బ్రహ్మణః స్వరూపం సత్యాదివాక్యైశ్శోధితం, ఏవముత్తరత్రాపి, తథాహి, పద్యాదయోవివిధ శక్తయ ఇత్యనేన సృష్ట్యాద్యుపయుక్తాః ‟ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ „ ఇత్యుక్తశక్తీ నామభిధానేన జగజ్జన్మాదయోఽప్యుపస్థాపితాః, సర్వశక్తిమత్త్వేన ప్రసిద్ధం బ్రహ్మయస్మిన్నితి యచ్ఛబ్దేనానూద్యోప స్థితానాం జన్మాదీనాం లక్షణత్వముచ్యతే ॥ విశ్వభవమితి ॥ భవత్యస్మాదితి భవం, విశ్వస్యభవం విశ్వోత్పత్తికారణమి త్యర్థః, ఏకశబ్దేనోపాదానత్వనిమిత్తత్వేస్థితిసంహారకారణత్వేచైకస్యైవేతి వివక్షితం, తదప్రమిత్యనేన ‟ అధీ హిభగవో బ్రహ్మే „ త్యుపక్రమే పృష్టస్య ప్రతివచనత్వసమర్పకం ‟ తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మే, „ తివాక్యం స్మారితం, ఏ వం జగత్కారణత్వేనోపలక్షితం బ్రహ్మ స్వరూపతో లక్షయతి ॥ అవికారమితి ॥ అనేన సత్యపదం స్మారితం, తేన హి సతతప రిణామినోఽచేతనాత్తత్సంసృష్టాచ్చేతనాచ్చవైలక్షణ్యముక్తం, ఏవముత్తరత్రాప్యవికారపదేన, ఆనన్దమాత్రం దుఃఖాస మ్భిన్నజ్ఞానమాత్రం - మాత్రచాకారాపి జడత్వవ్యావృత్తిః అనేన జ్ఞానపదం స్మారితం - అనుకూలజ్ఞానమేవహ్యానన్దః, శ్రౌత స్యాపి జ్ఞానపదస్యానన్దరూపజ్ఞానపర్యవసానత్వద్యోతనాయానన్దశబ్దః ప్రయుక్తః - అనేనానన్దపదేన నిత్యాఽసఙ్కుచి తానుకూలజ్ఞానాశ్రయత్వం వివక్షితం తేనముక్తచేతనవ్యావృత్తిః - తేహి బద్ధదశాయాం సఙ్కుచితజ్ఞానత్వేన న నిత్యాస ఙ్కుచితజ్ఞానాః, అనన్తపదేన దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం వివక్షితం - అనేన నిత్యసిద్ధవ్యావృత్తిః - తేషాం స్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేనానన్తత్వాభావాత్ - తత్ర - దేశపరిచ్ఛేదో నామ ఇదమత్ర న భవతీతి, కాలప రిచ్ఛేదో నామ ఇదమిదానీం న భవతీత్యేవం రూపః, ఏతద్ద్వయరహితం వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామా నాధికరణ్యార్హత్వం, ఏవంభూతం బ్రహ్మాహం ప్రపద్యే శరణం గతోఽస్మి * ॥ ౧౬ ॥ * ఏవం బ్రహ్మస్వరూపగు

కమనన్తమాద్యమానన్దమాత్రమవికారమహం ప్రపద్యే ॥ ౧౬ ॥ సత్యాశిషో హి భగవంస్తవ పాదపద్మమా శీస్తథాఽనుభజతః పురుషార్థమూర్తేః । అప్యేవమార్య భగవాన్పరిపాతి దీనాన్వాశ్రేవ వత్సకమనుగ్రహకా తరోఽస్మాన్ ॥ ౧౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథాభిష్టుత ఏవం వై సత్సఙ్కల్పేన ధీమతా । భృత్యానురక్తో భగవా న్ప్రతినన్ద్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ వేదాహం తే వ్యవసితం హృది రాజన్యబాలక । తత్ప్రయ చ్ఛామి భద్రం తే దురాపమపి సువ్రత ॥ ౧౯ ॥ నాన్యైరధిష్ఠితం భద్ర యద్భ్రాజిష్ణు ధ్రువక్షితి । యత్ర గ్రహర్క్షతా రాణాం జ్యోతిషాం చక్రమాహితమ్ ॥ ౨౦ ॥ మేఢ్యాం గోచక్రవత్ స్థాస్ను పరస్తాత్కల్పవాసినామ్ । ధర్మోఽ గ్నిః కశ్యపశ్శుక్రో మునయో యే వనౌకసః ॥ చరన్తి దక్షిణీకృత్య భ్రమన్తో యత్సతారకాః ॥ ౨౧ ॥ ప్రస్థితే తు వ

ణాన్విశోధ్యతం ప్రపద్యాశ్రితజనస్య పలావినాభావమావిష్కుర్వన్వాత్సల్యనిధేస్తస్యాభిమతార్థాదప్యతిశయితపురుషా ర్థప్రదత్వమాహ ॥ సత్యాశిష ఇతి ॥ హే భగవన్ - సత్యాశిషః ఆశిషస్సత్యాః క్రియన్తే యేన స సత్యాశీ - స్తస్య - పురుషార్థమూ ర్తేః స్వయం పురుషార్థభూతరూపస్య, తవ - పాదపద్మం - యథా ఆశీ - స్తథా - ఇత్యా... అనుభజతోఽత ఏవ దీనాన్ త్రివర్గనిష్ఠాన ప్యే - వంభూతా - నస్మాన్ - అనుగ్రహకాతరః అనుగ్రహైకవివశః - భగవాన్ - షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణో భ వాన్ - వత్సకం - స్వార్థికః - వాశ్రేనవ ప్రసూతా ధేనురివ - హే ఆర్య స్వామిన్ - పరిపాతి అభినవప్రదానేన పరిపాతి - పరితస్స్యో పసర్గేణ సర్వతః పాతి సంసారభయాచ్చ పాతీత్యయమర్థోఽపి వివక్షితః * ॥ ౧౭ ॥ * స్తుతిముపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ సత్సంకల్పేన దృఢసంకల్పేన ధీమతా ధ్రువేణైవమభిష్టుతః స్తుతః - అనన్తరం - భక్తేష్వనురక్తో నిరతిశయప్రీతిమాన్ - భగవాన్ - ప్రతినన్ద్య స్తుతమితి శేషః - ఇదం వక్ష్యమాణమబ్రవీత్ * ॥ ౧౮ ॥ * ఉక్తిమేవాహ ॥ వేదేతి ॥ హే రాజన్యబాలక - తే త్వయా - హృది వ్యవసి తం - అభిమతవిషయత్వేన నిశ్చితమహం వేద జానామి తత్ త్వయా వ్యవసితమితరైర్దురాపం దుర్లభమపి - హే సువ్రత - తేతు భ్యం - ప్రయచ్ఛామి దదామి * ॥ ౧౯ ॥ * వ్యవసితమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ నాన్యైరితి ॥ సార్ధద్వయేన - హే భద్ర ధ్రువ - శాశ్వతీ క్షితిర్వాసో యస్మిన్ - భ్రాజిష్ణు దీప్తిమత్ - అన్యైరనధిష్ఠితం - యత్ర స్థానే - జ్యోతిషాం జ్యోతీరూపాణాం గ్రహాదీనాం చ క్రమాహితమర్పితమ్ * ॥ ౨౦ ॥ * ధాన్యాక్రమణాయ భ్రామ్యమాణానాం పశూనాం బన్ధనస్తమ్భో మేఢిః - తస్యాం - గో చక్రవత్ ... స్థాస్ను స్థితమిత్యర్థః - కల్పవాసినామవాన్తరకల్పవాసినాం - పరస్తాదపి - స్థాస్ను లోకత్రయనాశే ప్యనశ్వరం - ధర్మాగ్న్యాదయో నక్షత్రరూపాః - వనౌకసో మునయః సప్తర్షయః - యత్ప్రదక్షిణీకృత్య భ్రమన్తశ్చర న్తి * ॥ ౨౧ ॥ * తత్ స్థానం రాజ్యాదనన్తరం ప్రాప్స్యసీత్యాహ ॥ ప్రస్థిత ఇతి ॥ తుభ్యం - గాం పృథివీం దత్వా - పిత్రా ఉత్తాన పాదేన - వనం - ప్రస్థిత ఇతి భావే క్తః - వనం ప్రతిగమనే సతి - ధర్మసంశ్రయః వర్ణాశ్రమధర్మపరిపాలకః - భవాన్ - షడ్వింశద్వ

ర్షసాహస్రం-వర్షాణాం సహస్రాణి-తతస్సమాహారో ద్విగుః - అవ్యాహతేన్ద్రియః అవిహతేన్ద్రియం-రక్షితా రక్షిష్యసి-గామిత్యనుషఙ్గః ✽॥౨౨॥ ✽త్వయాఽసంకల్పితమపి మద్భక్తత్వయుదోహోదవం భవిష్యతీత్యాహైకేన ॥ త్వద్భ్రాతరితి॥ ఉత్తమాఖ్యే త్వద్భ్రాతరి-మృగయాయాం - నష్టే సతి-తస్మిన్న్యుత్తమే మనో యస్యాః-సా మాతా సురుచిః-వనం ప్రత్యన్వేషన్తీ దవాగ్నిం ప్రవేక్ష్యతి ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ కించ, యజ్ఞహృదయం యజ్ఞస్య హృదయం తాత్పర్యభూమిం-యజ్ఞారాధ్యమిత్యర్థః-మాం యజ్ఞానాం ప్రభుం-పుష్కలదక్షిణైస్సమగ్రదక్షిణైర్యజ్ఞైః, రారాధ్య- ఇహ రాజ్యే-సత్యాః దృఢసఙ్కల్పజాః-ఆశిషః-ఇష్టవిషయాన్-భుక్త్వాఽనుభూయ-అన్తే భోగానన్తరం-మాం-అనుస్మరిష్యసి ✽॥౨౪॥ ✽తత, స్సర్వైర్లోకైస్సప్తర్షిపర్యన్తైః-రమసఙ్కృతం-మత్స్థానం మదనుగ్రహాల్లబ్ధం -గన్తాసి ప్రాప్స్యసి-స్థానం విశినష్టి-ఋషిభ్యః-ఉపరిష్టాత్-స్థితం, యతః-పునః ప్రయతనశీలః గత్వా యతస్స్థానాత్-పున-ర్నావర్తతే, నార్వాగవరోహతి, అపతు-తత్రైవ వైకుణ్ఠమేవ యాతీత్యర్థః ✽॥౨౫॥ ✽భగవదుక్తిముపసంహరన్ భగవాంస్తిరోదధ ఇత్యాహ మైత్రేయః-ఇత్యుక్తప్రకారేణా-ర్చిత ఆరాధితో-భగవాన్ ఆత్మనః -పదం స్థాన-మతిదిశ్య-దత్త్వా-బాలస్య ధ్రువస్య-పశ్యతస్సతః, గరుడధ్వజో గరుడవాహనః-తదఙ్కిత-ధ్వజశ్చ భగవాన్ - స్వధామ వైకుణ్ఠస్థాన-మగాత్-ప్రపద్యపద్యత ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ సోఽపి ధ్రువోఽపి, విష్ణోః-పాదసేవయా- ఉపసాదితం ప్రాపితం - సంకల్పజం తపశ్చర్యారమ్భఫలసఙ్కల్పాజ్జాతం - సఙ్కల్పనిర్వాణం సఙ్కల్పస్య నిర్వాణం సమాప్తిర్యస్మిన్-కృతకసుఖం-నతు స్వాభావికానన్దావిర్భావరూపమితి భావః - ప్రాప్యాప, నాతిప్రీతః-నితరామహృష్టచిత్తః-పురమ

సంపిత్రా దత్త్వా గాంధర్మసంశ్రయః । షట్త్రింశద్వర్షసాహస్రం రక్షితాఽవ్యాహతేన్ద్రియః ॥ ౨౨ ॥ త్వద్భ్రాతర్యుత్తమే నష్టే మృగయాయాం తు తన్మనాః । అన్వేషన్తీ వనం మాతా దావాగ్నిం సా ప్రవేక్ష్యతి ॥ ౨౩ ॥
ఇష్ట్వా మాం యజ్ఞహృదయం యజ్ఞైః పుష్కలదక్షిణైః । భుక్త్వా చేహాశిషస్సత్యా అన్తే మాఽనుస్మరిష్యసి ॥ ౨౪ ॥
తతో గన్తాసి మత్స్థానం సర్వలోకనమస్కృతమ్ । ఉపరిష్టాదృషిభ్యస్త్వం యతో నావర్తతే యతిః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యర్చితస్స భగవానతిదిశ్యాఽఽత్మనః పదమ్ । బాలస్య పశ్యతో ధామ స్వమగాద్గరుడధ్వజః ॥
సోఽపి సఙ్కల్పజం విష్ణోః పాదసేవోపసాదితమ్ । ప్రాప్య సఙ్కల్పనిర్వాణం నాతిప్రీతోఽభ్యగాత్పురమ్ ॥ ౨౭ ॥
విదుర ఉవాచ ॥ సుదుర్లభం యత్పరమం పదం హరేర్మాయావినస్తచ్చరణార్చనార్జితమ్ । లబ్ధ్వాప్యసిద్ధార్థమివైకజన్మనా కథం స్వమాత్మానమమన్యతార్థవిత్ ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ మాతుస్సపత్న్యా వాగ్బాణైర్హృది విద్ధస్తు తాన్స్మరన్ । నైచ్ఛన్ముక్తిప్రదాన్ముక్తిం పశ్చాత్తాపముపేయివాన్ ॥ ౨౯ ॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ సమాధినా నైకభవేన యత్పదం విదుస్సనన్దాదయ ఊర్ధ్వరేతసః । మాసైరహం షడ్భిరముష్య పాదయోశ్ఛాయాముపేత్యాపగతః పృథఙ్మతిః ॥ ౩౦ ॥ తత్పశ్యత మమానాత్మ్యమహోశోచ్యం బతేఽయత్ । గత్వా భవచ్ఛిదః పాద

గాత్ ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ అనతిప్రీతికారణం పృచ్ఛతి-విదురః ॥ సుదుర్లభమితి ॥ మాయావినః మాయాధిపతేస్తచ్ఛబ్ద-తేనదత్తమిత్యర్థః-ఇతరైస్సుదుర్లభం- అతికష్టేనాప్యలభ్యం - యత్పదం స్థానం -తస్య భగవత-శ్చరణార్చనేనా-ర్జితం సంపాదితం-తత్స్థానం - ఏకజన్మనా - లబ్ధ్వాపీతి ఏకశరీరేణాసత్యైవ లబ్ధ్వేత్యర్థః - ఆత్మవిద్ధ్రువః స్వమాత్మానమసిద్ధార్థమివ అపరిపూర్ణార్థమివ - కథమమన్యత ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ ముక్త్యర్థం భగవదనారాధనమేవాప్రీతికారణమితి వదన్ తస్య పరితాపమాహ ఋషిః ॥ మాతురితి ॥ సపత్న్యాః మాతుస్సురుచే - ర్వాచ ఏవ బాణాః - తైః-హృది - విద్ధః జాతవ్యథః - స్తాన్ వాగ్బాణాన్స్మరన్ - ముక్తిప్రదాద్భగవతః - ముక్తిం నైచ్ఛత్ తత్ప్రయుక్తం పశ్చాత్తాప - ముపేయివాన్ ప్రాప్తః ✽॥౨౯॥ ✽ పశ్చాత్తాపవిషయాం ధ్రువోక్తిమాహ ॥ సమాధినేతి సార్ధశ్లోకైః ॥ ఊర్ధ్వరేతసః జితేన్ద్రియాస్సనన్దాదయః- నైకభవేన నైకే అనేకే భవా యస్మిన్ - బహుజన్మనా అభ్యస్తేనేత్యర్థః -సమాధినా - యస్య భగవతః పదం స్వరూపం - విదుస్సాక్షాత్కుర్వన్తి - అముష్య భగవతః - పాదయోశ్ఛాయా - మహం , షడ్భిరేవ మాసైః, రుపేత్యాపి - ప్రణామస్తుత్యాదిసమయే గరుడారూఢస్య హరేః పాదచ్ఛాయాయాం స్థిత్వాపీత్యర్థః - పృథఙ్మతిః దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానగ్రస్తః-అపగతః - భగవత్పాదచ్ఛాయాయాస్సకాశాద్దూరీకృతః ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽అనాత్మా దేహః-తస్య కర్మ ఆనాత్మ్యం-దౌర్జన్యమిత్యర్థః - తత్పశ్యత-శోచ్యమితి - అహో బతేతి హా కష్టమితి భావః - శోకకారణం వ్యనక్తి- యద్యస్మాద్భవచ్ఛిదః గర్భజన్మజరామరణాద్యాత్మకసంసారభయనివర్తకస్య , భగవతః - పాదమూలం గత్వా సాక్షాత్కృత్య, అన్తవత్

లం - యాచేయాచితవాన్ - నతునిత్యనిరతిశయానన్దాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావపూర్వకబ్రహ్మానుభవాత్మకానన్దమితిభావః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ స్వస్యాల్పాసిద్ధరసాం సారికభోగయాచ్ఞాకారణం నిశ్చినోతి ॥ మతిరితి ॥ పతద్భిః స్వస్వభోగాన్తేస్వర్గాత్పతద్భిః పతనశీలైః -రత ఏవాసహిష్ణుభిః, మదపేక్షయాధఃపదప్రాప్తత్వాత్ పరసమృద్ధిమసహిష్ణుభిః, దేవైర్మమ - మతిర్బుద్ధిః - ర్విగూషితా సాంసారికభోగలౌల్యసంపాదనేన దోషం ప్రాపితా - స్వసౌరజ్యస్యైవవ్యఞ్జయన్స్వప్రతిపత్తి - యోఽహ - మసత్తమః దుర్జనః - అతఏవ - నారదవచః ‘‘నికల్పేవిద్యమానేపినహ్యసన్తోషహేతవ,, ఇత్యాదినోక్తం వచః - తథ్యం, నాగ్రహీషం నగృహీతవాన్ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ ప్రసుప్తఇవాహమప - దైవీం - గుణమయీం - దురత్యయాం - మాయాముపాశ్రిత్య - అతఏవ - భిన్నదృక్ దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానీ ద్వితీయే అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రేవస్తున్యసత్యపి భ్రాన్త్యైవ భ్రాతృవ్యః - శత్రురితి - యో - రుగ్రోగః - తయా - తత్కృతతాపమనుభవామి ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ కించ - మయాయత్ప్రార్థితం తద్వ్యర్థమిత్యాహ ॥ మయేతి ॥ దుఃఖేనాపి ప్రసాదయితుమశక్యం, భవచ్ఛిదం - జగదన్తరాత్మానం - తపసా - ప్రసాద్య - భవం సంసారమేవ - యాచేయాచితవానస్మి హేతిఖేదే - యతోఽహం భాగ్యవివర్జితః దుర్భగః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ దౌర్భాగ్యమేవసదృష్టాన్తం వ్యనక్తి ॥ స్వారాజ్యం - స్వరా - డకర్మవశ్య, స్తస్యభావస్స్వారాజ్యం ‘‘సస్వరాడ్భవతి - సర్వేషులోకేషుకామచారోభవతి,, త్యుక్తంముక్తైశ్వర్యం - యచ్ఛతో దదతో - భగవత్సకాశాత్ - కేవలం - మేమయా - మానః అభిమానః - అభిభిక్షితః యాచితః నిర్ధనః క్షీణంచతత్పుణ్యం తేన - ఈశ్వరాత్సార్వభౌమాత్ఫలీకారానివసతుషతణ్డులకణానీవేతిదృష్టాన్తః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁

మూలం యాచేఽన్తవత్ఫలమ్ ॥ ౩౧ ॥ మతిర్విదూషితా దేవైః పతద్భిరసహిష్ణుభిః । యోనారదవచస్తథ్యం నాగ్రహీషమసత్తమః ॥ ౩౨ ॥ దైవీంగుణమయీంమాయాముపాశ్రిత్యదురత్యయామ్ । అసత్యపిద్వితీయేఽత్ర ప్రసుప్తఇవభిన్నదృక్ । భ్రాతృభ్రాతృవ్యతిరుజాతప్యేఽహమపిహృద్రుజా ॥ ౩౩ ॥ మయాప్రసాద్యతపసాదుష్ప్రసాదంభవచ్ఛిదం । యాచేఽహంజగదాత్మానంభవంభాగ్యవివర్జితః ॥ ౩౪ ॥ స్వారాజ్యంయచ్ఛతోమానః కేవలంమేఽభిభిక్షితః । నిర్ధనక్షీణపుణ్యేనఫలీకారానివేశ్వరాత్ ॥ ౩౫ ॥ నవైముకున్దస్యపదారవిన్దయోరజోజుషస్తాతభవాదృశాజనాః । వాఞ్ఛన్తితద్దాస్యమృతేఽర్థమాత్మనోయదృచ్ఛయాలబ్ధమనస్సమృద్ధయః ॥ ఆకర్ణ్యాత్మజమాయాన్తంసమ్పరేతమివాగతమ్ । రాజానశ్రద్దధేభద్రమభద్రస్యకుతోమమ ॥ ౩౭ ॥ శ్రద్ధాయవాక్యందేవర్షేర్హర్షవేగేనధర్షితః । వార్తాహర్తురతిప్రీతోహారంప్రాదాన్మహాధనమ్ ॥ ౩౮ ॥ సదశ్వంరథమారుహ్యకార్తస్వరపరిచ్ఛదమ్ । బ్రాహ్మణైఃకులవృద్ధైశ్చపర్యస్తోఽమాత్యబాన్ధవైః ॥ ౩౯ ॥ శఙ్ఖదున్దుభినాదేనబ్రహ్మఘోషేణభూయసా । నిశ్చక్రామపురాత్తూర్ణమాత్మజాభీక్షణోత్సుకః ॥ ౪౦ ॥ సునీతిస్సురుచిశ్చాస్యమహిష్యౌరుక్మభూషితే । ఆరుహ్యశిబికాంసార్ధముత్తమేనాభిజగ్మతుః ॥ ౪౧ ॥ తందృష్ట్వోపవనాభ్యాశఆయాన్తంతరసారథాత్ । అవరుహ్యనృపస్తూర్ణమాసాద్యప్రేమవిహ్వలః ॥ ౪౨ ॥ పరిరేభేఽఙ్గజందోర్భ్యాందీ

దుర్లభమర్థంప్రాప్యాపికథమేవంతప్యతీతిత్వయానశఙ్క్యమిత్యాహమునిః ॥ నవాఇతి ॥ ముకున్దస్యముక్తిప్రదస్యభగవతఃపదారవిన్దయోః - యో - రజః పరాగః - తజ్జుషః సేవమానాః - భవాదృశాజనాః - అస్యభగవతో - దాస్యం శేషత్వ - మృతేవినా - అన్యమర్థం, ఆత్మనఃస్వస్య - నైవవాఞ్ఛన్తినైవేచ్ఛన్తి యత - స్తైజనాః - యదృచ్ఛయాదైవాత్ - లబ్ధామనసః సమృద్ధిర్యేషాం, తే ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ ప్రస్తుతమాహ ॥ ఆకర్ణ్యేతి ॥ రాజాఉత్తానపాదః - ఆత్మజం ధ్రువం - ఆయాన్తం ఆగచ్ఛన్తం ఆకర్ణ్యాపి సమ్పరేత, మృత్వా - యథాఽఽగతంపునరాగతమివ - నశ్రద్ధధే నవిశ్వస్తవాన్, సంపరేత్యయథాగతమిత్యాగమనదౌర్లభ్యముచ్యతే - తచ్చ - భాగ్యహీనత్వాభిప్రాయేణ - తదేవవ్యనక్తి అభద్రస్యభాగ్యహీనస్య - మమ - భద్రంపుత్రాగమనరూపంమఙ్గళం - కుతో హేతోస్స్యాదిత్యభిప్రాయేణ - నశ్రద్ధధ ఇత్యన్వయః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ తతో - దేవర్షేర్నారదస్య - వాక్యం ‘‘ఏష్యత్యచిరతోరాజన్యశోవిపులయంస్తవే,, తివాక్యం, తాత్కాలికంవా - శ్రద్ధాయవిశ్వస్య - హర్షయోగేనపుత్రాగమననిమిత్తసంతోషయోగేన - ధర్షితః ప్రగృహీతః - ఉద్రిక్తానన్ద ఇతియావత్, వార్తాహర్తుః పుత్రాగమనవార్తాకథయితుః, మహాధనమనర్ఘ్యం, హారం ముక్తామణిమయ - మతిప్రీత్యాప్రాదాత్ ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ అమాత్యబాన్ధవైరితిద్వంద్వః - బ్రాహ్మణాదిభిః - పర్యస్తః పరివృతః ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ బ్రహ్మఘోషేణస్తినాచనాత్మకేన, ఆత్మజాభీక్షణోత్సుకః పుత్రదర్శనోత్సుకః - నిశ్చక్రామనిస్సృతవాన్ ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ అస్యరాజ్ఞో - మహిష్యౌభార్యే, సునీతిః, సురుచిశ్చ - ఉత్తమేనసార్ధం, శిబికాంనరవాహన - మారుహ్య, భిజగ్మతుః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ ఉపవనస్య, భ్యాశేసమీపేఆయాన్తం, తంధ్రువం - దృష్ట్వాతరసాఆశురథాదవరుహ్య, తూర్ణం, తత్ర, మాసాద్య, ప్రేమ్ణావిహ్వలః పరవశః - నృపఃఉత్తానపాదః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ దీర్ఘాభ్యా

ఘ్రాయమాణః, అతఏవ-శ్వసన్ శ్వాసం ముఞ్చన్, దోర్భ్యాం, పరిరేభే, అఙ్గం విశినష్టి, విష్వక్సేనస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిసంస్పర్శేన హతమశేషమఘాత్మకం బన్ధనం సంసృతికారణం యస్య తమ్ ❁॥ ౪౩ ॥ ❁ జాతఉద్దామో మహాన్మనోరథో యస్య సః, రాజా, ద్వితీయాన్తపాఠే, తనయవిశేషణం, మూర్ధ్ని, ఆజిఘ్రన్ ఆఘ్రాణం కుర్వన్, శీతైః శీతలైః, నయనవారిభిః స్నాపయామాస ❁॥ ౪౪॥ ❁ పితురుత్తానపాదస్య, పాదౌ, అభివన్ద్య నమస్కృత్య, పితురాశీర్భిః-అభిమన్త్రితః కృతసంభాషణః-సత్కృతః సమ్మానితః-సజ్జనశ్రేష్ఠః ధ్రువః-శిరసా, మాతరౌ సురుచిసునీతీ ననామ ❁॥౪౫॥ ❁ సురుచిః-పాదయోరవనత-మర్భకం-తం ధ్రువ, ముత్థాప్య, పరిష్వజ్యాలిఙ్గ్య, బాష్పైర్గద్గదస్వరయుక్తయా, గిరా వాచా, చిరంజీవేత్యాహ ❁॥౪౬॥ ❁ సురుచ్యాః ప్రీతిర్న సంభావితేత్యత్రాహ॥ యస్యేతి॥ మైత్ర్యాదిభిరాత్మగుణైః-యస్య, హరిః ప్రసన్నః, తస్మై, సర్వభూతాని, నమన్తి ప్రహ్వీభవన్తి, ఆపః, యథా, స్వయమేవ, నిమ్నం దేశం-ప్రతి, ప్రవహన్తి ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ ఉత్తమో ధ్రువశ్చ, ఉభావితరేతర-ప్రేమవిహ్వలౌ, అఙ్గసఙ్గాదాలిఙ్గనాదుత్పులకౌ, అస్రౌఘం ఆనన్దాశ్రుకణసమూహం-ముహుః పునఃపునః-ఊహతుః ముముచతుః ❁ ॥౪౮॥ ❁ అస్య ధ్రువస్య, జననీ సునీతిః, ఉపగూహ్యాలిఙ్గ్య, తస్య తనయస్య, అఙ్గస్పర్శేన-నిర్వృతా సుఖితా, ఆధిం మనఃపీడాం, జహౌ తత్యాజ ❁॥ ౪౯ ॥ ❁ హే వీర-వీరసువః ధ్రువస్య జనన్యాః సునీతేః, శివైః శాన్తైః-నేత్రజైః-సలిలైః, అభిషిచ్యమానాభ్యాం, స్తనాభ్యాం-పయః, సుస్రావ ❁ ॥౫౦॥ ❁ ఉత్తానపాదం, జనాః,

ఘ్రాయమాణశ్శ్వసన్ । విష్వక్సేనాఙ్ఘ్రిసంస్పర్శహతాశేషాఘబన్ధనమ్ ॥ ౪౩ ॥ అథాజిఘ్రన్ముహుర్మూర్ధ్ని శీతైర్నయనవారిభిః । స్నాపయామాస తనయం జాతోద్దామ ❁ మనోరథః ॥ ౪౪॥ అభివన్ద్య పితుః పాదావాశీర్భిశ్చాభిమన్త్రితః । ననామ మాతరౌ శీర్ష్ణా సత్కృతస్సజ్జనాగ్రణీః ॥ ౪౫ ॥ సురుచిస్తం సముత్థాప్య పాదావనతమర్భకమ్ । పరిష్వజ్యాహ జీవేతి బాష్పగద్గదయా గిరా ॥ ౪౬ ॥ యస్య ప్రసన్నో భగవాన్ గుణైర్మైత్ర్యాదిభిర్హరిః । తస్మై నమన్తి భూతాని నిమ్నమాప ఇవ స్వయమ్ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తమశ్చ ధ్రువశ్చోభావన్యోన్యం ప్రేమవిహ్వలౌ । అఙ్గసఙ్గాదుత్పులకావస్రౌఘం ముహురూహతుః ॥ ౪౮ ॥ సునీతిరస్య జననీ ప్రాణేభ్యోఽపి ప్రియం సుతమ్ । ఉపగూహ్య జహావాధిం తదఙ్గస్పర్శనిర్వృతా ॥ ౪౯॥ పయః స్తనాభ్యాం సుస్రావ నేత్రజైః సలిలైః శివైః । తదాభిషిచ్యమానాభ్యాం వీర వీరసువో ముహుః॥ ౫౦ ॥ తం శశంసుర్జనా రాజన్ దిష్ట్యా తే పుత్ర ఆర్తిహా । ప్రతిలబ్ధశ్చిరం నష్టో రక్షితా మణ్డలం భువః ॥ ౫౧ ॥ అభ్యర్చితస్త్వయా నూనం భగవాన్ప్రణతార్తిహా । యదనుధ్యాయినో విరా [illegible] ॥ ౫౨॥ లాల్యమానో జనైరేవం ధ్రువం సభ్రాతరం నృపః । ఆరోప్య కరిణీం హృష్టః స్తూయమానోఽవిశత్పురమ్ ॥ ౫౩ ॥ త[illegible]ర్లసన్మకరతోరణైః । సవృన్తైః కదలీస్తమ్భైః పూగపోతైశ్చ తద్విధైః ॥ ౫౪ ॥ చూతపల్లవవాసస్స్రఙ్ముక్తాదామవిలమ్బిభిః । ఉపస్కృతం ప్రతిద్వారమపాం కుమ్భైస్సదీపకైః ॥ ౫౫ ॥ ప్రాకారైర్గోపురాట్టాలైశ్శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదైః । సర్వతోఽలఙ్కృతం శ్రీమద్విమానశిఖరద్యుతి ॥ ౫౬ ॥ మృష్టచత్వరరథ్యాట్టమార్గం చన్దనచర్చితమ్ ।

ప్రశశంసుః-ప్రశంసామేవాహ । హే రాజన్, ఆర్తిహా దుఃఖాపహర్తా, పుత్రః, చిరం, నష్టో దర్శనమప్రాప్తః, ఇదానీం, దిష్ట్యా భాగ్యేన, తే త్వయా, ప్రతిలబ్ధః ప్రాప్తః, అయం-మహీమణ్డలం-రక్షితా రక్షిష్యతి ❁ ॥ ౫౧ ॥ ❁ ప్రణతార్తిహా భక్తానాం దుఃఖాపహర్తా, భగవాన్, త్వయా నూనం, జన్మాన్తరే అభ్యర్చితః, యస్య భగవతోఽనుధ్యాయినో ధ్యాతారః, సుదుర్జయం మృత్యుం సంసారం, జిగ్యుః జితవన్తః ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ ఏవం జనైః, లాల్యమానో-రాజా-సభ్రాతృకం సోత్తమం, ధ్రువం, హృష్టః, కరిణం హస్తిన, మారోప్య, జనైః స్తూయమానః, పుర-మవిశత్ ❁॥౫౩॥ ❁ పురం వర్ణయతి॥ తత్ర తత్రేతి చతుర్భిః॥ ఉపసమీపే, సమ్యక్క్లృప్తైర్మకరతోరణైః, సవృన్తైః ఫలమఞ్జరీయుక్తైః, కదలీస్తమ్భైః, తద్విధైః సవృన్తైః, పూగానాం పోతైః బాలవృక్షైః ❁ ॥ ౫౪ ॥ ❁ చూతపల్లవాశ్చ, వాసాంసి చ-స్రజశ్చ, ముక్తాదామాని చ-తేషాం-విశిష్టం లమ్బనమస్తి, యేషు కుమ్భేషు, తైః, సదీపకైః, అపాం కుమ్భైః-ప్రతిద్వార-ముపస్కృతం అలఙ్కృతమ్ ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ గోపురైరట్టాలైశ్చ, కథంభూతైః, శాతకౌమ్భాః స్వర్ణమయాః, పరిచ్ఛదాః పరికరాః, యేషు తైః, సర్వతః పరితః అలఙ్కృతం-శ్రీమత్ సర్వసమృద్ధిమత్, విమానానామివ శిఖరైర్ద్యుతిర్యస్మిన్ ❁ ॥౫౬॥ ❁ రథ్యా రాజమార్గః-అట్టః ఉచ్చస్య ప్రాకారస్యోపరినిర్మితా భూమికా- మార్గో వాన్తరః-మృష్టాః సమ్మార్జితాః, చత్వరాదయో-యస్మిన్-చన్దనచర్చితం చ

౪౪॥ శ్లో॥ పా ❁ మనోరథమ్.

న్దనామ్బుభిస్సిక్తం-సిద్ధార్థాః శ్వేతసర్షపాః ఉపజహ్రుః వ్యకిరన్-సతిస్సత్యః-విభక్తివ్యత్యయఆర్షః-తాసాంసతీనాం-వల్గూని శ్రావ్యాణి-గీతాని-శృణ్వన్-పితుర్భవనంగృహం ప్రావిశత్ ॥౫౭॥౫౮॥౫౯॥ అనర్ఘ్యమణిసమూహమయే-భవనశ్రేష్ఠే-పిత్రానితరాం-లాలితః-దివి-దేవవ-న్న్యవసత్ ॥౬౦॥ భవనంవర్ణయతి॥ యత్రభవనే-శయ్యాః-దాన్తాః దన్తాః-క్షీరఫేనవన్మృదులా-స్సుభ్రాశ్చ-రుక్మపరిచ్ఛదాః సువర్ణమయాః పరికరాః -అనర్ఘ్యాణ్యాసనాని రౌప్యాః రాజతాః-ఉపస్కరాశ్చ-సన్తి॥౬౧॥ యత్రభవనే స్ఫటికమయకుడ్యేషు ఇన్ద్రనీలమణిఖచితేషు-ప్రతిఫలితాః-లలనాః స్త్రియఏవరత్నానితైస్సంయుతాః-మణిప్రదీపాః ఉపమితసమాసః ఆభాన్తి ॥౬౨॥ రమ్యాణ్యుద్యానానిచ-యత్రసన్తీత్యనుషఙ్గః - తానివిశినష్టి - విచిత్రై-రమరద్రుమైః సన్తానపారిజాతాదిభిః-ద్రుమైః-కథంభూతైః-కూజన్తివిహఙ్గానాంమిథునాని యేషు-గాయన్తో-మత్తామధుపానమత్తా-మధువ్రతాభృఙ్గా-యేషుతైర్ద్రుమై-ర్యుక్తానీతిశేషః ॥౬౩॥ వాప్యశ్చ, యత్రసన్తీత్యర్థః, వాపీర్విశినష్టి-వైడూర్యమణిమయానిసోపానానియాసు, పద్మానిఉత్పలానికుముదానిచఆసుసన్తీతితాః, విభక్తివ్యత్యయఆర్షః-హంసానాంకారణ్డవానాంచ కులైస్సఙ్ఘై-శ్చక్రవాకైస్సారసైశ్చ, జుష్టాః శబ్దితాః ॥౬౪॥ అథకతిపయవర్షానన్తరం, ఊఢవయసంప్రాప్తయౌవనం ప్రకృతీనాంమన్త్రిణాం-సమ్మతం-అనుర

లాజాక్షతైః సపుష్పఫలైస్తణ్డులైర్బలిభిర్యుతమ్ ॥౫౭॥ ధ్రువాయపథిదృష్టాయతత్రతత్రపురస్త్రియః। సిద్ధార్థాక్షతదధ్యమ్బుదూర్వాపుష్పఫలానిచ ॥౫౮॥ ఉపజహ్రుః ప్రయుఞ్జానావాత్సల్యాదాశిషస్సతీః। శృణ్వంస్తద్వల్గుగీతానిప్రావిశద్భవనంపితుః ॥౫౯॥ మహామణివ్రాతమయేసతస్మిన్భవనోత్తమే। లాలితోనితరాం పిత్రాన్యవసద్దివిదేవవత్ ॥౬౦॥ పయఃఫేననిభాశ్శయ్యాదాన్తారుక్మపరిచ్ఛదాః। ఆసనానిమహార్హాణియత్రరౌప్యాఉపస్కరాః ॥౬౧॥ యత్రస్ఫటికకుడ్యేషుమహామారకతేషుచ। మణిప్రదీపాఆభాన్తిలలనారత్నసంయుతాః ॥౬౨॥ ఉద్యానానిచరమ్యాణివిచిత్రైరమరద్రుమైః। కూజద్విహంగమిథునైర్గాయన్మత్తమధువ్రతైః ॥౬౩॥ వాప్యోవైడూర్యసోపానాః పద్మోత్పలకుముద్వతీః। హంసకారణ్డవకులైర్జుష్టాశ్చక్రాహ్వసారసైః ॥౬౪॥ వీక్ష్యోఢవయసంపుత్రంప్రకృతీనాంచసమ్మతమ్। అనురక్తప్రజంరాజాధ్రువంచక్రేభువఃపతిమ్ ॥౬౫॥ ఆత్మానంచప్రవయసమాకలయ్యవిశాంపతిః। వనంవిరక్తః ప్రాతిష్ఠద్విమృశన్నాత్మనోగతిమ్ ॥౬౬॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః

మైత్రేయఉవాచ॥ ప్రజాపతేర్దుహితరంశింశుమారస్యవైధ్రువః। ఉపయేమేభ్రమింనామతత్సుతౌకల్పవత్సరౌ ॥౧॥ ఇడాయామపిభార్యాయాంవాయోః పుత్ర్యాంమహాబలః। పుత్రముత్కలనామానంయోషిద్రత్నమజీజనత్ ॥౨॥ ఉత్తమస్త్వకృతోద్వాహోమృగయాయాంబలీయసా। హతః పుణ్యజనాద్రౌతన్మాతాఽస్యగతింగతా ॥౩॥ ధ్రువోభ్రాతృవధంశ్రుత్వాకోపామర్షశుచార్పితః। జైత్రంస్యన్దనమాస్థాయగతః

క్తాః అనురాగయుక్తాః, ప్రజాః-యస్మిన్-తం-పుత్రంధ్రువం, వీక్ష్య, భువఃపతించక్రే రాజ్యాభిషిక్తమకరోత్ ॥౬౫॥ తత ఆత్మానం-ప్రవయసంవృద్ధం-ఆకలయ్య ఆలోచ్య, విశాంపతిః రాజా, ఆత్మనః స్వస్య, గతింముక్త్యుపాయం, విమృశన్ అతఏవ, విరక్తః-వనం-ప్రాతిష్ఠత్ ప్రావిశత్ ॥౬౬॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేనవమోఽధ్యాయః

అథదశమేనధ్రువః కృతోద్వాహఉత్పాదితపుత్రోజితభ్రాతృహన్తృపుణ్యజనఆసేత్యాహమునిః॥ ప్రజాపతేరితి॥ శింశుమారాఖ్యస్య - ప్రజాపతే, ర్దుహితరం, భ్రమి ముపయేమేఉదువోఢ, తయోర్ధ్రువభ్రమ్యోః, సుతౌకల్పవత్సరాఖ్యౌ ॥౧॥ పునరుదూఢాయాం-వాయోర్దుహితరి, ఇడాఖ్యాయాం, భార్యాయాం, మహాబలోధ్రువః ఉత్కలనామానం, పుత్రం, కథంభూతం, యోషితాంరత్నమివాతిమనోహరం, కన్యారత్నమితివా, పుర్యాంఅజీజనత్ ఉత్పాదయామాస ॥౨॥ ఉత్తమస్త్వకృతోద్వాహఏవ, కదాచిన్మృగయాయాం-బలీయసః, పుణ్యజనాద్యక్షాత్, అద్రౌహిమవతిహతః-తస్యోత్తమస్య, మాతాసురుచి, స్తస్యపుత్రస్య, గతింగతామరణంప్రాప్తేత్యర్థః ॥౩॥ ధ్రువః, భ్రాతురుత్తమస్య, వధ, మాకర్ణ్య, కోపామర్షశుగితిసమాహారద్వన్ద్వః, తేన, అమర్షః అక్షమా, అర్పితః వ్యాప్తః, జైత్రంజయశీలం-స్యన్ద

నం, రథ, మాస్థాయాధిరుహ్య, పుణ్యజనాలయమలకాం పురీం, గతః గతవాన్ ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ రుద్రానుచరా భూతాదయః, తైః సేవితాం, గుహ్యకైర్యక్షైః, సఙ్కులాం వ్యాప్తాం-పురీమలకాం, హిమవతో, ద్రోణ్యాం, దదర్శ ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ బృహద్బాహుః ధ్రువః-ఖమన్తరిక్షం దిశః దశ దిశశ్చానునాదయన్ ప్రతిధ్వనయన్, శఙ్ఖం, దధ్మౌ నాదితవాన్ యేన శఙ్ఖనినాదేన - ఉద్విగ్నాః చలితాః దృశః యాసాం తాః, ఉపదేవ్యో యక్షస్త్రియః, హే క్షత్తః, భృశం నితరాం, అత్రసన్ భీతవత్యః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ ఉపదేవాశ్చ తే మహాభటాః, తే, బలిష్ఠాః, తతః అలకాయాః, నిష్క్రమ్య, తస్య ధ్రువస్య, శఙ్ఖనినాద, మసహన్తః, ఉదాయుధాః ఉద్యతాస్త్రశస్త్రాః, అభితః పేతుః ఉపర్యాగతవన్తః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ఉగ్రం భీమం ధ[illegible]ధ్రువః, ఆపతత, స్సర్వానేవ రాన్యుగపదేవ, ప్రత్యేకం - త్రిభిస్త్రిభిర్బాణైరహన్-ప్రత్యేకం త్రిభిస్త్రిభిర్బాణైస్సర్వాన్ త్రయోదశాయుతాని యుగపన్నిజఘాన ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ తే వై ఉపదేవాస్సర్వే, లలాటమగ్నైః, తైః త్రిభిస్త్రిభిరిషుభిః-ఆత్మానం-నిరస్తం పరాజితం మత్వా, తస్య ధ్రువస్య, తత్కర్మ అశంసన్ ప్రశశంసుః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తేఽపి చ యక్షాః, ఉరగాస్సర్పాః-పాదస్పర్శం పాదాహతిమివ-అముం ధ్రువ-మమృష్యన్తః అసహమానాః, ద్విగుణం యథా భవతి తథా, షడ్భిష్షడ్భిః, ప్రతికర్తుమిచ్ఛన్తః, శరైర్యుగపదవిధ్యన్ నిజఘ్నుః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ తతః - పరిఘాదిభిశ్శస్త్రవిశేషైః, రవిధ్యన్, తథా, చిత్రవాజైశ్చిత్రపక్షైః, శ్శరైర

పుణ్యజనాలయమ్ ॥ ౪ ॥ గత్వోదీచీం దిశం రాజా రుద్రానుచరసేవితామ్ । దదర్శ హిమవద్ద్రోణ్యాం పురీం
గుహ్యకసఙ్కులామ్ ॥ ౫ ॥ దధ్మౌ శఙ్ఖం బృహద్బాహుః ఖం దిశశ్చానునాదయన్ । యేనోద్విగ్నదృశః క్షత్త
రుపదేవ్యోఽత్రసన్భృశమ్ ॥ ౬ ॥ తతో నిష్క్రమ్య బలిన ఉపదేవమహాభటాః । అసహన్తస్తన్నినాదమభి
పేతురుదాయుధాః ॥ ౭ ॥ స తానాపతతో వీర ఉగ్రధన్వా మహారథః । ఏకైకం యుగపత్సర్వానహన్బాణై
స్త్రిభిస్త్రిభిః ॥ ౮ ॥ తే వై లలాటలగ్నైస్తైరిషుభిస్సర్వ ఏవ హి । మత్వా నిరస్తమాత్మానమశంసన్కర్మ తస్య
తత్ ॥ ౯ ॥ తేఽపి చాముమమృష్యన్తః పాదస్పర్శమివోరగాః । శరైరవిధ్యన్యుగపద్ద్విగుణం ప్రచికీర్షవః ॥ ౧౦ ॥
తతః పరిఘనిస్త్రింశైః ప్రాసశూలపరశ్వధైః । శక్త్యృష్టిభిర్భుశుణ్డీభిశ్చిత్రవాజైశ్శరైరపి ॥ ౧౧ ॥ అభ్యవ
ర్షన్ప్రకుపితాస్సరథం సహసారథిమ్ । ఇచ్ఛన్తస్తత్ప్రతీకర్తుమయుతానాం త్రయోదశ ॥ ౧౨ ॥ ఔత్తాన
పాదిస్స తదా శస్త్రవర్షేణ భూరిణా । నోపాదృశ్యత తచ్ఛన్న ఆసారేణ యథా గిరిః ॥ హాహాకారస్తదైవాసీ
త్సిద్ధానాం దివి పశ్యతామ్ । హన్తాయం మానవస్సూర్యో మగ్నః పుణ్యజనార్ణవే ॥ ౧౪ ॥ నదత్సు యాతుధా
నేషు జయకాశిష్వథో మృధే । ఉదతిష్ఠద్రథస్తస్య నీహారాదివ భాస్కరః ॥ ౧౫ ॥ ధనుర్విస్ఫూర్జయన్నుగ్రం
ద్విషతాం ఖేదముద్వహన్ । అస్త్రౌఘం వ్యధమద్బాణైర్ఘనానీకమివానిలః ॥ ౧౬ ॥ తస్య తే చాపనిర్ముక్తా భిత్త్వా
వర్మాణి రక్షసామ్ । కాయానావివిశుస్తిగ్మా గిరీనశనయో యథా ॥ ౧౭ ॥ భల్లైస్సఞ్ఛిద్యమానానాం శిరోభి

పి నితరాం కుపితాః, అయుతానాం త్రయోదశ, యక్షాః, స్తత్ప్రతీకర్తుం తత్ప్రతిక్రియాం కర్తుమిచ్ఛన్తః, సరథం, ససారథిం -అభ్యవర్షన్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ❁ తదా-స ఔత్తానపాదిః ధ్రువః, భూరిణా, శస్త్రవర్షేణ-ఛన్నః ఆవృతః, ఆసారేణ ధారావర్షేణ, యథా గిరిః పర్వత ఇవ, నోపాదృశ్యత ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తదైవ-దివి, పశ్యతాం, సిద్ధానాం, మహాన్-హాహాకార, ఆసీత్ మానవః మనోర్గోత్రాపత్యం పుమాన్, అయం ధ్రువ ఏవ-సూర్యః, పుణ్యజనా ఏవ-అర్ణవస్సముద్రః-తస్మిన్, మగ్నః, హన్త హా కష్టమిత్యేవం రూపహాహాకార ఆసీదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ తతో-మృధే యుద్ధే-యాతుధానేషు రాక్షసేషు, జయకాశిషు జితం జితమస్మాభిరితి జయప్రకాశకేషు సత్సు, జయశాలిష్వితి పాఠే, జయశీలేషు సత్సు, నీహారాద్భాస్కరస్సూర్య ఇవ, తస్మాచ్ఛస్త్రవర్షా, ద్రథాత్, ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, రథ ఆస్థాయ ఉదతిష్ఠత్ ఉత్థితః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ తత, ఉగ్రం, ధనుః, విస్ఫూర్జయన్ జ్యాఘోషం, కుర్వన్-ద్విషతాం పుణ్యజనానాం-ఖేద-ముద్వహన్ ప్రాపయన్, బాణైః అస్త్రౌఘం ద్విషత్ప్రయుక్తమస్త్రసమూహం మనిలో వాయురివ, మేఘపఙ్క్తిం, వ్యధమత్ చూర్ణయామాస ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ తస్య ధ్రువస్య-చాపాద్ధనుషో-వినిర్ముక్తాః- తిగ్మాస్తీక్ష్ణాః, బాణాః, గిరీన్పర్వతాన్-అశనయో యథా అశనయ ఇవ రక్షసాం, వర్మాణి కవచాని, భిత్త్వా-కాయాన్ దేహాన్, ఆసమన్తాద్వివిశుః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ భల్లైర్బాణైః, సఞ్ఛిద్యమానానాం, రక్షసాం చారూణి సున్దరాణి కుణ్డలాని యేషు, తైః, శిరోభిః, స్వర్ణమయతాళవృక్షసదృశైః, ఊరుభిః, వలయైస్సున్దరైర్బాహుభిః, మహాధనైరనర్ఘైః, హారాదిభిశ్చ, స్తృతాశ్ఛన్నా - స్తారణ

భూమయః, వీరాణాం మనోహరాః, విరేజుః బభుః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ హతేభ్యోఽవశిష్టాః, ఇతరే, రక్షోగణాః, క్షత్రియవర్యస్య ధ్రువస్య, సాయకైః బాణైః, ప్రాయం బాహుళ్యేన- వివృక్ణాస్సంఛిన్నాః, అవయవాః, యేషాం తే- రణాజిరాత్ రణభూమేః- సింహేన- విక్రీడితగజా ఇవ, విదుద్రువుః పలాయితవన్తః ॥ ౨౦ ॥ తదా- మానవశ్రేష్ఠః, స ధ్రువః- మహామృధే మహతి యుద్ధే, ఆతతాయినం శస్త్రపాణిమ్, అపశ్యమానః పురీం దిదృక్షన్నపి ద్రష్టుకామోఽపి, మాయినాం ద్విషాం శత్రూణాం జనానాం, చికీర్షితం- జనో న వేద ఇత్యేవం బుద్ధ్యా- నావిశత్ న ప్రవిష్టవాన్ ॥ ౨౧ ॥ స చిత్రరథో ధ్రువః- సారథిం ప్రతి, ఇతి న మాయినాం వేద చికీర్షితం జన ఇత్యేవం, వదన్- పరేషాం ద్విషాం - ప్రతియోగం- ప్రతిక్రియాం ప్రతిశఙ్కితః శఙ్కమానః- అత ఏవ- యత్తః యత్నవాన్, జలధేః ఇవ- ఈరితం శబ్దితం, గర్జితమిత్యర్థః, శబ్దం శుశ్రావ- తతస్సమనన్తరమేవ- నభస్వతా వాయునా సహ- దిక్షు రజం ధూళిః, అన్వదృశ్యత దృష్టమ్ ॥ ౨౨ ॥ వ్యోమాంబరం- విస్ఫురన్త్యస్తటితో యస్మిన్, త్రాసయన్తః, స్తనయిత్నవోఽశనయో, యస్మిన్ తేన- మేఘసమూహేన, సర్వతః- ఛురితం వ్యాప్తమ్ ॥ ౨౩ ॥ రుధిరౌఘాదయః, వవృషుః నిపేతురిత్యర్థః, న సృజతి న త్యజతి శరీరమిత్యసృక్ హంశ్లేష్మాదిః- రుధిరస్య పృథగుపాదానాత్, మేదసః పూయం స్రవ మార్గం, మేదాంసి, కబన్ధాని శిరోహీనశరీరాణి చ, గగనాత్- తస్య ధ్రువస్య, అగ్రతో నిపేతుః ॥ ౨౪ ॥ తతః- ఖే ఆకాశే,

---

శ్చారుకుణ్డలైః । ఊరుభిర్హేమతాలాభైర్దోర్భిర్వలయవల్గుభిః ॥ ౧౮ ॥ హారకేయూరముకుటైరుష్ణీషైశ్చ మ
హాధనైః । ఆస్తృతాస్తా రణభువో రేజుర్వీరమనోహరాః ॥ ౧౯ ॥ హతావశిష్టా ఇతరే రణాజిరాద్రక్షోగణాః
క్షత్రియవర్యసాయకైః । ప్రాయో వివృక్ణావయవా విదుద్రువుర్మృగేన్ద్రవిక్రీడితయూథపా ఇవ ॥ ౨౦ ॥ అప
శ్యమానస్స తదాఽఽతతాయినం మహామృధే కఞ్చన మానవోత్తమః । పురీం దిదృక్షన్నపి నావిశద్ద్విషాం
న మాయినాం వేద చికీర్షితం జనః ॥ ౨౧ ॥ ఇతి బ్రువంశ్చిత్రరథస్ససారథిర్యత్తః పరేషాం ప్రతియోగశఙ్కయా ।
శుశ్రావ శబ్దం జలధేరివేరితం నభస్వతో దిక్షు రజోఽన్వదృశ్యత ॥ ౨౨ ॥ క్షణేనచ్ఛురితం వ్యోమ మేఘానీకేన స
ర్వతః । విస్ఫురత్తటితా దిక్షు త్రాసయత్స్తనయిత్నునా ॥ ౨౩ ॥ వవృషూ రుధిరౌఘాసృక్పూయవిణ్మూత్రమేదసః ।
నిపేతుర్గగనాదస్య కబన్ధాన్యగ్రతోఽనఘ ॥ ౨౪ ॥ తతః ఖేఽదృశ్యత గిరిర్నిపేతుస్సర్వతోదిశమ్ । గదాపరిఘని
స్త్రింశముసలాస్సాశ్మవర్షిణః ॥ ౨౫ ॥ అహయోఽశనినిశ్శ్వాసా వమన్తోఽగ్నిం రుషాఽక్షిభిః । అభ్యధావన్గ
జా మత్తాస్సింహవ్యాఘ్రాశ్చ యూథశః ॥ ౨౬ ॥ సముద్ర ఊర్మిభిర్భీమః ప్లావయన్సర్వతో భువమ్ । ఆససాద మ
హాహ్రాదః కల్పాన్త ఇవ భీషణః ॥ ౨౭ ॥ ఏవంవిధాన్యనేకాని త్రాసనాన్యమనస్వినామ్ । ససృజుస్తిగ్మగతయ ఆ
సుర్యా మాయయాఽసురాః ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువే ప్రయుక్తామసురైస్తాం మాయామతిదుస్తరామ్ । నిశామ్య తస్య ము
నయశ్శమాశంసన్సమాగతాః ॥ ౨౯ ॥ ఔత్తానపాద భగవాంస్తవ శార్ఙ్గధన్వా దేవః క్షిణోత్వవనతార్తిహ
రో విపక్షాన్ । యన్నామధేయమభిధాయ నిశమ్య చాద్ధా లోకోఽఞ్జసా తరతి దుస్తరమఙ్గ మృత్యుమ్ ॥ ౩౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః.

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిశమ్య గదతామేవమృషీణాం ధనుషి ధ్రువః । సన్దధేఽస్త్రముపస్పృశ్య యన్నారాయణనిర్మి

గిరిః, అదృశ్యత, సర్వతోదిశం, సర్వాసు దిక్షు, సాశ్మవర్షిణః, అశ్మసహితం యద్వర్షం, తద్వన్తః, గదాదయః నిపేతుః ॥ ౨౫ ॥ అశనివత్ నిశ్శ్వాసో యేషాం తే- అహయః సర్పాః అక్షిభిః- అగ్నిం- వమన్తః ఉద్గిరన్తః- క్రుద్ధాః- గజాః సింహాః వ్యాఘ్రాశ్చ- యూథశః సఙ్ఘశః- అభ్యధావన్ అభిముఖం తూర్ణమాగతవన్తః ॥ ౨౬ ॥ ఊర్మిభిః తరఙ్గైః భీమః భయఙ్కరః- సముద్రః సర్వతః సమన్తాత్- భువం ప్లావయన్- ప్రలయ ఇవ- మహాన్ హ్రాదః ధ్వనిః యస్య సః- అత ఏవ అతిభీషణః- ఆససాద ప్రాప్తః ॥ ౨౭ ॥ ఉక్తవిధాని- అన్యాని చ- అమనస్వినామ్ అజ్ఞానాం- త్రాసకాని భయఙ్కరాణి- తిగ్మా క్రూరా గతిః ప్రవృత్తిః యేషాం తే- అసురాః- మాయయా- ససృజుః ॥ ౨౮ ॥ అసురైః ధ్రువే ప్రయుక్తామ్- అతిదుస్తరాం- తాం మాయాం నిశామ్య దృష్ట్వా, ఆగతాః సర్వే మునయః- తస్య ధ్రువస్య- శం సుఖం మఙ్గళం- ఆశంసన్ ప్రార్థితవన్తః ॥ ౨౯ ॥ ఆశంసామేవ వివృణోతి ॥ ఔత్తానపాదేతి ॥ అఙ్గ హే, ఔత్తానపాద ధ్రువ- అవనతార్తిహరం భృత్యదుఃఖాపహర్తా- శార్ఙ్గధన్వా భగవాన్- దేవః- తవ- విపక్షాన్ శత్రూన్- క్షిణోతు నాశయతు- భగవన్తం విశినష్టి- యస్య భగవతో- నామధేయం నిశమ్య శ్రుత్వా- అభిధాయ ఉక్త్వా వా- లోకః- అద్ధా సాక్షాత్- అఞ్జసా సుఖేనైవ- దుస్తరం- మృత్యుం- తరతి ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః.

మునిభిరేవమాశంసితో ధ్రువః స్వధనుః ప్రయుక్తనారాయణాస్త్రో వినాశితప్రతిపక్షః స్వపితామహానునీతహృదయః

స్వపురం గతేష్విత్యాహైకాదశేన మునిః॥౧శ్లో॥ ఏవం-గదతా-మృషీణాం-నిశమ్య-శ్రుత్వా, వచ ఇతి శేషః ఉపస్పృశ్య అప ఇతి శేషః-ఆచమ్యేత్యర్థః, యః, నారాయణేన నిర్మితం-తన్నారాయణాస్త్రం, సందధే ※ ॥ ౧ ॥ ※ ఏతస్మిన్నారాయణాస్త్రే సన్ధీయమానే ప్రయుజ్యమానే సతి గుహ్యకైర్యక్షైః-నిర్మితాః-మాయాః-హే విదుర-జ్ఞానోదయే సతి-యథా క్లేశాః రాగద్వేషాదయ ఇవ, క్షిప్రమాశు, వినేశుః నాశం ప్రాప్తాః ※ ॥ ౨ ॥ ※ ఆర్షం ఋషిణా నారాయణేనోపజ్ఞాతం-అస్త్రం, ధనుషి-తస్య ధ్రువస్య ప్రయుఞ్జతస్సందధతస్సతః, స్వర్ణపుఙ్ఖాః-పుఙ్ఖామూలప్రాన్తా -యేషాం-కలహంసానాం వాసాంసి పక్షాః యేషాం తే శరా-వినిస్సృతాః ధనుషో వినిర్గతాః-ద్విషతాం -బలం, ఆవివిశుః ఆవిష్టవన్తః-భీమః భయజనకో-రవో ధ్వని-ర్యేషాం-తే-శిఖణ్డినః మయూరాః -యథా - వనం - విశన్తి-తద్వత్ భీమరవా ఇతి దార్ష్టాన్తికేఽపి యోజనీయమ్ ※ ॥ ౩ ॥ ※ తైః, స్నిగ్ధధారైః స్తీక్ష్ణధారైశ్శిలీముఖైర్బాణైః - ప్రధనే యుద్ధే - ఉపద్రుతాః తాడ్యమానాః-పుణ్యజనాః-ఇతస్తతః-తం ధ్రువం-ప్రకుపితాశ్చ-తే-ఊర్ధ్వముద్ధృతాయుధాస్సన్తః - ఉన్నద్ధాః ఉచ్ఛ్రితాః ఫణా యేషాం తే అహయస్సర్పా ఇవ సుపర్ణం గరుడం-అభ్యధావన్ ※ ॥ ౪ ॥ ※ మృధే యుద్ధే-అభిముఖం-ధావన్తః, పృషత్కైర్బాణైః, నికృత్తాస్సంఛిన్నా-బాహ్వాదయో యేషాం తాన్-పుణ్యజనాన్-పరం లోకం - నినాయ - కథంభూతం-ఊర్ధ్వరేతసస్సన్యాసినః, అర్కమణ్డలం, నిర్భిద్య-యం-వ్రజన్తి ※ ॥ ౫ ॥ ※ ఏవ-మనాగసో నిరపరాధినః-చిత్రరథేన ధ్రువేణ-బహుశః-హన్యమానాన్ వీక్ష్యమాణాన్, గుహ్యకాన్ యక్షాన్, వీక్ష్య-ధ్రువస్య- పితామహః-మనుస్స్వాయంభువః-కృపయా-మహర్షిభిస్సహ, ఉపగతః సమీపం ప్రాప్తః-ఔత్తానపాదిం-జగాద ఉవాచ ※ ॥ ౬ ॥ ※ ఉక్తిమేవాహ॥ అలమిత్యాదినా ॥ హే వత్స తమోద్వారేణ సమ్మోహా

తమ్ ॥ ౧ ॥ సన్ధీయమాన ఏతస్మిన్మాయా గుహ్యకనిర్మితాః। క్షిప్రం వినేశుర్విదుర క్లేశా జ్ఞానోదయే యథా ॥ ౨ ॥ తస్యార్షమస్త్రం ధనుషి ప్రయుఞ్జతస్సువర్ణపుఙ్ఖాః కలహంసవాససః। వినిస్సృతా ఆవివిశుర్ద్విషద్బలం వనం యథా భీమరవాశ్శిఖణ్డినః ॥ ౩ ॥ తైస్తిగ్మధారైః ప్రధనే శిలీముఖైరితస్తతః పుణ్యజనా ఉపద్రుతాః। తమభ్యధావన్కుపితా ఉదాయుధాస్సుపర్ణమున్నద్ధఫణా ఇవాహయః ॥ ౪ ॥ స తాన్పృషత్కైరభిధావతో మృధే నికృత్తబాహూరుశిరోధరోదరాన్। నినాయ లోకం పరమర్కమణ్డలం వ్రజన్తి నిర్భిద్య యమూర్ధ్వరేతసః॥ తాన్హన్యమానానభివీక్ష్య గుహ్యకాననాగసశ్చిత్రరథేన భూయసా। ఔత్తానపాదిం కృపయా పితామహో మనుర్జగాదోపగతస్సహర్షిభిః ॥ ౬ ॥ మనురువాచ॥ అలం వత్సాతిరోషేణ తమోద్వారేణ పాప్మనా। యేన పుణ్యజనానేతానవధీస్త్వమనాగసః ॥ ౭ ॥ నాస్మత్కులోచితం తాత కర్మైతత్సద్విగర్హితమ్। వధో యదుపదేవానామారబ్ధస్తేఽకృతైనసామ్ ॥ ౮ ॥ నన్వేకస్యాపరాధేన తత్సఙ్గాద్బహవో హతాః। భ్రాతుర్వధాభితప్తేన త్వయాఙ్గ భ్రాతృవత్సల ॥ ౯ ॥ నాయం మార్గో హి సాధూనాం హృషీకేశానువర్తినామ్। యదా ※ త్మానమసజ్గృహ్య పశువద్భూతవైశసమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వభూతాత్మభావేన భూతావాసం హరిం భవాన్। ఆరాధ్యాప దురారాధ్యం విష్ణోస్తత్పరమం పదమ్ ॥ ౧౧ ॥ స త్వం హరేరనుధ్యాతస్తత్పుంసామపి సమ్మతః। కథం త్వ

త్మకాజ్ఞాన హేతునా, "క్రోధాద్భవతి సమ్మోహః" ఇతి స్మరణాత్-పాప్మనా నిరయహేతునా-రోషేణా-లం-యేన రోషేణా-నాగస-ఏతాన్పుణ్యజనాం-స్త్వమవధీర్హతవానసి ※ ॥ ౭ ॥ ※ హే తాత- సద్భిర్విగర్హితం-అత ఏవైతత్కర్మా-స్మత్కులోచితం-న భవతి-అకృతాగసాం-యక్షాణా-మయం వధ, స్త్వయా, ఆరబ్ధః ※ ॥ ౮ ॥ ※ నను మద్భ్రాతృహన్తార ఏతే ఉపదేవాః కథమనాగసస్తత్రాహ ॥ నన్వితి। అఙ్గ హే-భ్రాతృవత్సల - భ్రాతురుత్తమస్య-యో వధ-స్తేనా, భితప్తేన-త్వయా, ఏకస్య యక్షస్యా - పరాధేన హేతునా , తస్యాపరాధిన-స్సఙ్గాత్సంబన్ధా-ద్బహవో, హతాః భూతితాః ※ ॥ ౯ ॥ ※ ఆత్మానం మనః-అసజ్గృహ్య అనియమ్య, పరాగృహ్యేతి పాఠే - పరాభవవిషయం దేహమాత్మత్వేన గృహీత్వా, పశవో-యథా , దేహాత్మాభిమానేనాన్యోన్యం ఘ్నన్తి-తథా, భూతానాం - వైశసం హింసేతి యత్, ఇదయం, భగవద్భక్తానాం సాధూనాం, మార్గో-న భవతి ※ ॥ ౧౦ ॥ ※ సత్యం భగవద్భక్తానామయం మార్గో భవతీతి మమ తూచితమిత్యత్రాహ॥ సర్వభూతాత్మభావేనేతి॥ ఆవసన్త్యస్మిన్నిత్యావాసః - ఆవసతీతి వా ఆవాసః, భూతానా-మావాసం ధారకమన్తరాత్మానం, ఇతరైరబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శిభి -ర్దురారాధ్యం - హరిం-సర్వభూతాత్మభావేన సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేనాకారేణా, రాధ్య, పరమం సర్వోత్కృష్టం - తత్ప్రసిద్ధం, విష్ణోః, పదం లోకం, ఆపప్రాప్తవానసి, ఇతః పూర్వమప్రాప్తమపి భగవతాదత్తత్వాత్ప్రాప్తప్రాయమితి మత్వా, ఆపేత్యుక్తమ్ ※ ॥ ౧౧ ॥ ※ హరేరభిధ్యానాద్భజనాత్ , సహరిభక్త

స్త్వం, తత్పుంసాం హరిభక్తానామప - సమ్మతః భాగవతోత్తమత్వేన సమ్మతః, సతాం సాధూనాం - వ్రతం - అనుశిక్షయన్, లోకస్యేతి శేషః - కథమవద్యం వక్తుమప్యనర్హం పాపం - కృతవాన్, భగవద్భక్తస్య నితరామేతదనుచితమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ భూతద్రోహేణ భగవద్భక్తైః కోవిరోధ ఇత్యత్రాహ ॥ తితిక్షయేతి ॥ తితిక్షయా అపరాధిషు సహనేన - కరుణయా పరదుఃఖాసహిష్ణుత్వేన - అఖిలజన్తుషు తరతమభావేన వ్యవస్థితజన్తుషు, మైత్ర్యా స్వసామ్యబుద్ధికృతహితాచరణేన సమత్వేన దేహాకారాన్ ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన - జీవాన్ జ్ఞానైకాకారత్వేన - పరమాత్మానం తు సర్వాన్తరాత్మత్వేనైవం రూపసమత్వేన - సర్వాత్మా భగవాన్, సంప్రసీదతి - సర్వాత్మేతి హేతుగర్భం, భగవతస్సర్వాత్మత్వాత్సర్వాన్తరాత్మతయా దేవమనుష్యాదిరూపేణావస్థితత్వాత్సర్వేషాం శరీరాణామీశ్వరశరీరత్వేన శరీరైకృతో ద్రోహశ్శరీరిణ్యాత్మన్యేవ భగవతి పర్యవస్యతీతి భూతద్రోహే భగవాన్న ప్రసీదతీత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ భగవత్ప్రసాదఫలమాహ ॥ సుప్రసన్న ఇతి ॥ పురుషస్సర్వాత్మబ్రహ్మోపాసనపరః పుమాన్, తితిక్షాదిభిర్భగవతి ప్రసన్నే సతి - ప్రాకృతైః కామక్రోధాదిభిర్జీవదశాయాం - విముక్తః - అన్తే, అజీవాత్ప్రకృతే, ర్నితరాం ముక్తః, నిర్వాణం నిరతిశయానన్దరూపం - బ్రహ్మ ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ॥ ౧౪ ॥ ఏవం సర్వభూతసుహృత్త్వాదీన్ భగవత్ప్రసాదహేతూన్ ప్రసాదఫలభూతాం బ్రహ్మప్రాప్తిం చాభిధాయ తత్త్వోపదేశమన్తరేణ భ్రాతృమరణదుఃఖితస్యాస్య మనః ప్రశామ్యతీత్యభిప్రేత్య - న భ్రాతుర్హననకర్తృత్వం - నాపి యక్షాణాం కర్తృత్వం - కింతు దైవమేవ కారణ - మితి వక్తుం భ్రాత్రాదిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదికం యథావద్వివేచయన్ తదుపయుక్తమీశ్వరస్యానన్తవివిధశక్తిమత్త్వమాహ ॥ భూతైరితి ॥ పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభి - రారబ్ధః దేవమనుష్యాదిశరీరరూపేణ పరిణతః - యోషిత్పురుష - శ్చేత్యయం - ద్వివిధో జనః ప్రసిద్ధః - తయోర్యోషిత్పురుషయో, రన్యోన్యవ్యవాయాన్మైథునా, త్సంభూతి, రిహ, భవతి - తస్మాదుద్భూతం ప్రాణిజాతమిత్యర్థః - పఞ్చభూతపరిణామరూపస్త్రీపుంసాత్మకశరీరద్వయ

వద్యం కృతవాననుశిక్షన్సతాం వ్రతమ్ ॥ ౧౨ ॥ తితిక్షయా కరుణయా మైత్ర్యా చాఖిలజన్తుషు । సమత్వేన చ సర్వాత్మా భగవాన్సంప్రసీదతి ॥ ౧౩ ॥ సుప్రసన్నే భగవతి పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః । విముక్తో జీవనిర్ముక్తో బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి ॥ ౧౪ ॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధో యోషిత్పురుష ఏవ హి । తయోర్వ్యవాయాత్సంభూతి ర్యోషిత్పురుషయోరిహ ॥ ౧౫ ॥ ఏవం ప్రవర్తతే సర్గః స్థితిస్సంయమ ఏవ చ । గుణవ్యతికరాద్రాజన్మాయయా పరమాత్మనః ॥ ౧౬ ॥ నిమిత్తమాత్రం తత్రాసీన్నిర్గుణః పురుషర్షభః । వ్యక్తావ్యక్తమిదం విశ్వం యత్ర భ్రమ

సంబన్ధాదుద్భూతమపి ప్రాణిజాతం పఞ్చభూతాత్మకమేవేతి భావః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం వ్యష్టిసర్గ ఉక్తః । అథ సర్వశరీరాణాం పఞ్చభూతారబ్ధత్వేపి కదా సర్వభూతాత్మకభూతసృష్టి, స్తేషాం శరీరాణాం స్థితికారణం సంహారకారణం చ కిం, తచ్చ ద్వయం కదా, కదా వా ఈశ్వరకృత్యం చ కిం తత్రాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం యథా స్త్రీపుంసాత్మకో జనస్తద్వ్యవాయసంభవః - ఏవం పరమాత్మనో మాయయాః పరమాత్మాధిష్ఠితయా స్వచ్ఛరీరభూతయా మాయయా - యయాః, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, వ్యతికరాత్ తారతమ్యేన సంబన్ధాత్, హే రాజన్ ధ్రువ, సర్గస్సృష్టి - స్థితిస్సంహారశ్చ, ప్రవర్తతే, తత్ర రజసోభివృద్ధావితరయోర్హ్రాసే సర్గః, సత్త్వస్య వృద్ధావితరయోర్హ్రాసే స్థితిః, తమసో వృద్ధౌ తు సంయమః - త్రయాణాం సామ్యే త్రితయాభావః ॥ ౧౬ ॥ నను స్త్రీపుంసాత్మకశరీరాణాం వైషమ్యేణ సంబద్ధానాం గుణానాం వా జడత్వేన ప్రవృత్తిశూన్యానాం వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మనా కథం పరిణామసామర్థ్యం, సామర్థ్యేపి కథం దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యం సుఖదుఃఖతారతమ్యం చేత్యత్రాహ ॥ నిమిత్తమాత్రమితి ॥ నిమిత్తమేవ నిమిత్తమాత్రం - నత్వసనిమిత్తమిత్యర్థః, తత్ర, గుణానాం మహదాద్యాకారేణ పరిణామే మహదాదీనాం దేహాద్యాకారేణ పరిణామే చ, దేవాదివైచిత్ర్యే, సుఖదుఃఖయోశ్చ, నిర్గుణస్సత్త్వాదిగుణరహితః, పురుషర్షభ ఈశ్వరః - నిమిత్తమాత్రం - గుణానాం పరిణామస్య తేషాం తత్స్వభావనిబన్ధనత్వా, ద్దేవాదివైచిత్ర్యస్య సుఖదుఃఖతారతమ్యస్య చ కర్మనిబన్ధనత్వాదీశ్వరస్సాధారణకారణం కాలాకాశాదివదిత్యర్థః - నిమిత్తత్వమేవ దృష్టాన్తత్వేన విశదయతి, యత్ర పరమాత్మని నిమిత్తే, అయస్కాన్తసన్నిధౌ, లోహవత్, ఇదం, వ్యక్తావ్యక్తం - అవ్యక్తం ప్రధానం, తత్కార్యం మహదాది వ్యక్తం, కార్యకారణాత్మకం, విశ్వం, భ్రమతి ప్రవర్తతే అత్ర లోకే మృత్కులాలయోర్విభిన్నయోరేవ నిమిత్తోపాదానత్వదర్శనాదుపాదానస్య పరమాత్మనో జగత్స్రష్టృత్వాదినిమిత్తత్వానుపపత్తిరితీమాం శఙ్కాం నిరాచికీర్షుణా మాత్రపదం ప్రయుక్తం, న తూపాదాననిరాచికీర్షయా, పరమాత్మనో మాయయా, "గుణవ్యతికరా" దిత్యుపాదానత్వాభిధానాత్, సంబన్ధసామాన్యాభిధాయిన్యా అపి షష్ఠ్యాః "యస్యా

వ్యక్తం శరీర ,, మిత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణశరీరాత్మభావరూపసమ్బన్ధవిశేషపర్యవసానా - చ్ఛరీరస్యచకార్యోపయోగ్య పృథక్సిద్ధాకారత్వాచ్ఛ్లక్ష్ణతాదివిశిష్టమృదాదికార్యభూతఘటాదీనామివమహదాదికార్యాణాం ప్రకృత్యాదిశరీరక పరమాత్మకార్యత్వాత్ , అత్రనిర్గుణఇత్యనేనసత్త్వాదిగుణవశ్యత్వాయత్తకర్తృత్వసుఖదుఃఖాదిభాగ్జీవవైలక్షణ్యమభిప్రేతమ్ ❀ ॥౧౭॥ ❀తదేవవిశదయతి ॥ సఇతి ॥ స-భగవాన్స్వేయప్రతిభటపూర్ణషాడ్గుణ్యః , కాలశక్త్యాకాలాత్మికయాస్వాపృథక్సిద్ధకార్యోపయోగివిశేషణభూతయాశక్త్యా , గుణక్షోభహేతుభూతయా , యో , గుణానాంసత్త్వాదీనాం , ప్రవాహస్సర్గః , తేన , విభక్తవీర్యఃవిభక్తంకర్మాయత్తదేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యేణసుఖదుఃఖతారతమ్యేనచవ్యవస్థాపితం , వీర్యంశక్తిర్జగదితియావత్ ,, ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీయథా। పరస్యబ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలంజగ ,, దిత్యుక్తత్వాత్ , అత్రస్యాన్నిత్యధ్యాహ్రియతే,విభక్తవీర్యస్స్యామితి,దం-కరోతిసృజతీత్యర్థః, గుణక్షోభనిమిత్తకాలప్రకృతిపురుషశరీరకోఽహంజగత్సృష్ట్వాఽనన్తవివిధవిచిత్రస్థిరత్రసరూపస్స్యామితిసఙ్కల్ప్యేదంజగత్సృజతీత్యర్థః, యద్వా,గుణప్రవాహేనేతిహేత్వర్థతృతీయా-హేతుశ్చాత్రఫల-మధ్యయనేనవసతీతివత్-తతశ్చగుణప్రవాహేణగుణప్రవాహార్థం-ప్రవాహశబ్దేనగుణకార్యసృష్ట్యాదిత్రయంవివక్షితం-సృష్ట్యాద్యర్థం,విభక్తం,వీర్యంసృష్ట్యాద్యుపయుక్తసామర్థ్యం , యేనసః - బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపోభూత్వేత్యర్థః-అకర్తైవ-దేవాదివైచిత్ర్యసుఖదుఃఖాదౌచాకర్తైవ-దేవాదివైచిత్ర్యాదేస్తత్తజ్జీవాదృష్టాయత్తత్వాత్-ఇదంజగ-త్కరోతిఉత్పాదయతి-తథా,అహన్నేవ-యంహననాద్యనాశ్రయఏవ - హన్తి ,, చాతుర్వర్ణ్యంమయాసృష్టంగుణకర్మవిభాగశః। తస్యకర్తారమపిమాంవిద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్ ॥ ప్రధానకరణీభూతాయతోవైసృజ్యశక్తయ ,, ఇతిస్మృతేః ,, హన్తాచేన్మన్యతేహన్తుంహతశ్చేన్మన్యతేహతం। ఉభౌతౌనవిజానీతోనాయంహన్తినహన్యతే ,, ఇతిశ్రుతేశ్చ-అత్రకర్తృత్వంహన్తృత్వంచప్ర

తిలోహవత్ ॥ ౧౭ ॥ సఖల్విదంభగవాన్కాలశక్త్యా *గుణప్రవాహేణవిభక్తవీర్యః। కరోత్యకర్తైవనిహన్త్యహన్తాచేష్టావిభూమ్నఃఖలుదుర్విభావ్యా ॥౧౮॥ సోఽనన్తోఽన్తకరఃకాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః। జనంజనేనజనయన్మారయన్మృత్యునాన్తకమ్ ॥ ౧౯ ॥ నైవాస్యపక్షోఽస్యపిపక్షఏవవాపరస్యమృత్యోర్విశతస్సమంప్రజాః। తంధావమానమనుధావన్త్యనీశాయథారజాంస్యనిలంభూతసఙ్ఘాః ॥ ౨౦ ॥ ఆయుషో

యోజకత్వరూపేణ -అకర్తృత్వమహన్తృత్వంచప్రయోజ్యత్వరూపేణేతివివేకః-నన్విదమఘటమానంకర్తృత్వమకర్తృత్వంచైకస్మిన్ కథముపపద్యతే - తత్రాహవిభూమ్నః - భగవతః ,, భూమాత్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్య ,, ఇతిశ్రుతేః-చేష్టా-దుర్విభావ్యాఅప్రతర్క్యాఖలు ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ప్రయోజకత్వమేవవిశదయతి॥సఇతి॥సః-కాలఃకాలశరీరకఃపరమాత్మా-జనేనపిత్రాదినా-ప్రయోజ్యకర్త్రా-జనంఉత్పత్త్యున్ముఖంపుత్రాదిం-జనయన్-ఆదికృత్-అన్తకంవినాశోన్ముఖం-మృత్యునాప్రయోజ్యకర్త్రా-మారయన్-స్వయంత్వ-నాదిరుత్పత్తిరహితః-అవ్యయఃనాశరహితః-అనన్తః-అన్తకరః-పిత్రాదిద్వారాజనకః,మృత్య్వాదిద్వారాఅన్తకరః-నతుసాక్షాత్-అత-స్సాక్షాదకర్తృత్వంసద్వారకంకర్తృత్వంచైకస్మిన్వివిధవిచిత్రానన్తశక్తిమతీశ్వరఉపపన్నమితిభావః ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀నను ప్రయోజకత్వమపికథమీశ్వరస్యోపపన్నం వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్క్యాయాంతత్తత్కర్మానురూపం ప్రయోజయితుఃపక్షపాతాభావాదుపపన్నమేవప్రయోజయితృత్వమిత్యాహ॥నవాఇతి॥మృత్యోస్సంసార-త్పరస్య-అస్పృష్టసంసారస్యేత్యర్థః - యద్వా-మృత్యుశరీరకస్య ,, యోమృత్యుమన్తరేసఞ్చరన్యస్యమృత్యుశ్శరీర ,, మితిశ్రుతేః-పరస్యపరమాత్మనః - సమంయథాభవతితథా-ప్రజాఃకర్మభూతాః-విశతఃతత్తత్కర్మానురూపనియమనార్థమన్తరాత్మతయాప్రవిశతః - న-స్వపక్షః-నాపివిపక్షోవాఽస్తి-పక్షపాతాభావందృష్టాన్తేనోపపాదయతి ॥ తమితి ॥ యథా-రజాంసి ధావమాన-మనిల-మనుసృత్యధావన్తి-తథా-అనీశాఃఅనియన్తారః-కర్మానురూపంనియామ్యాఇత్యర్థః-భూతసఙ్ఘా-స్తత్తత్కర్మానుసారంధావమానంనియన్తారంపరమాత్మాన-మనుసృత్య-ధావన్తిప్రవర్తన్తే-యథాహర్మ్యతలశ్వభ్రాదిషురజాంస్యనునేతుర్వాయోర్వైషమ్యమస్త్యేవంపరమాత్మనోఽపీత్యర్థః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀కర్మానురూపనియమనమేవోపపాదయతి॥ఆయుషఇతి॥విభుస్సర్వాన్తరోఽసౌభగవాన్జన్తోఃకర్మవశ్యస్య-తఏవ,దుష్కర్మాయత్తసుఖదుఃఖాదిభాజః - ఆయుషః - అపచయంహ్రాసం-తథా,ఉపచయంవృద్ధించ,స్వయ-ముభాభ్యాంఉపచయాపచయాభ్యాం - రహితః -అతఏవ,స్వస్థఃస్వేనైవహేయప్రతిభటకల్యాణైకతానత్వస్వభావేనస్థితః-విదధాతికరో

తి ఏవముత్పత్తిమరణయోర్దైవాదివైచిత్ర్యసుఖదుఃఖయోశ్చోత్పాదకం కారణం తత్తత్కర్మైవ, ఈశ్వరస్తు ప్రయోజయితృకారణమిత్యుక్తం భవతి ॥ ౨౧ ॥ ఏవం సర్వభూతాన్తరాత్మానం స్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలం సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరం తత్తత్కర్మానురూపం ఫలప్రదం నియన్తారం సర్వభూతసుహృదం పరమాత్మానమవిజ్ఞాయ ఏతమేవ కాలకర్మాదిరూపేణ వివదన్తి కేచిదిత్యాహ ॥ కేచిదితి ॥ ఏవం సుఖదుఃఖాదిహేతుం కేచిత్, కర్మ, పుణ్యాపుణ్యరూపం కర్మేతి వదన్తి, హే నృప, అపరే, స్వభావం ప్రకృతిపురుషయోః స్వరూపాన్యథాభావస్వభావాన్యథాభావరూపపరిణామస్వభావం, వదన్తి, ఏకే, కాలం సత్త్వాదిగుణక్షోభహేతుం కాలం వదన్తి, పరే పునర్దైవం విధిం, అపరే ఉత అపరే పునః పుంసః పరమపురుషస్య కామం సఙ్కల్పం వదన్తి, అయమేవ పక్షః శ్రేయాన్ - పుణ్యాపుణ్యరూపస్య కర్మణో తజ్జన్యాదృష్టస్యాపి భగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వేన తత్సఙ్కల్పానతిరిక్తత్వాత్ - కాలస్వభావయోరపి తత్సఙ్కల్పాయత్తత్వాత్ - పుంసో జీవస్య కామ ఇతి వ్యాఖ్యానం త్వయుక్తం - దుఃఖవిషయకస్య కామానుపపత్తేః - అతో యథోక్తార్థ ఏవ సాధుః ॥ ౨౨ ॥ పుంసః కామమితి పక్షస్యైవ సాధుత్వం జ్ఞాపయన్ కామస్య దుర్జ్ఞేయత్వమాహ ॥ అవ్యక్తస్యేతి ॥ హే తాత, అవ్యక్తస్య వ్యక్తైరిన్ద్రియైర్న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తః - అత ఏవ, అప్రమేయస్య దేశాదిభిరపరిచ్ఛిన్నస్య - ఐన్ద్రియకం హి సర్వం దేశకాలాదిభిః పరిచ్ఛిద్య గృహ్యతే - అనేకవిశేషణద్వయేన ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యసిద్ధిః, ప్రకృతేర్వ్యక్తత్వాత్పురుషస్యాణుత్వాత్ - ఉభయవైలక్షణ్యాపాదకం విశేషణాన్తరమాహ । నానాశక్తీనాం వివిధశక్తీనాం "పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" ఇత్యాదిశ్రుతేః - ఉదయః అభివ్యక్తిర్యస్మాత్ - తస్య - భగవతః చికీర్షితం కర్తుమిచ్ఛావిషయం - కథంభూతం - స్వసమ్భవం స్వస్య లోకస్య సమ్భవం జగదుత్పత్తిరూపం, సమ్భవగ్రహణం సంహారాదీనామప్యుపలక్షణం - అథ హే తాత త్వత్తః కో లోకః కో వేద - న కోఽపీత్యర్థః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్యానన్తవివిధశక్తేః పరమపురుషస్య కర్తృత్వ

ఉపచయం జన్తోస్తథైవాపచయం విభుః । ఉభాభ్యాం రహితః స్వస్థో దుస్స్థస్య విదధాత్యసౌ ॥ ౨౧ ॥ కేచిత్కర్మ వదన్త్యేనం స్వభావమపరే నృప । ఏకే కాలం పరే దైవం పుంసః కామముతాపరే ॥ ౨౨ ॥ అవ్యక్తస్యాప్రమేయస్య నానాశక్త్యుదయస్య చ । న వై చికీర్షితం తాత కో వేదాథ స్వసమ్భవమ్ ॥ ౨౩ ॥ న చైతే పుత్రక భ్రాతుర్హన్తారో ధనదానుగాః । విసర్గాదానయోస్తాత పుంసో దైవం హి కారణమ్ ॥ ౨౪ ॥ స ఏవ విశ్వం సృజతి స ఏవావతి హన్తి చ । తథాపి నిరహఙ్కారాన్నాజ్యతే గుణకర్మభిః ॥ ౨౫ ॥ ఏష భూతాని భూతాత్మా భూతేశో భూ

తసఙ్కల్పవిషయం జగదుత్పత్తిస్థితిసంహారాదిరూపం వ్యాపారం - ఏవంవిధ ఇతి త్వత్తః కోఽపి న జానాతీత్యర్థః - తథా చ శ్రూయతే "క ఇద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచత్ కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః" ఇత్యాదికా - అత్ర భగవత్స్వరూపస్యైవాతీన్ద్రియత్వాత్తత్సఙ్కల్పవిషయయోస్సుతరాం దుర్విజ్ఞేయత్వజ్ఞాపనాయావ్యక్తస్యేత్యుక్తమ్ ॥ ౨౩ ॥ ఏవముపపాదితం భగవత ఏవోత్పత్తిమరణాదినిమిత్తత్వం ప్రకృత ఉపసంహరతి ॥ న చైత ఇతి ॥ హే పుత్రక - ఏతే - ధనదస్య కుబేరస్యానుగా భృత్యాః - త్వద్భ్రాతృహన్తారో, న భవన్తి - కిన్తు - పుంసః కర్మవశ్యస్య - విసర్గాదానయోః ఉత్పత్తిమరణయోః - దైవమీశ్వర ఏవ హి, కారణమ్ ॥ ౨౪ ॥ నన్వీశ్వరశ్చేదుత్పత్త్యాదికారణం - తర్హి, జీవవత్సోఽపి సత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వాత్తత్ప్రయుక్తజగద్వ్యాపారరూపక్రియాశ్రయత్వాచ్చ గుణకర్మభిర్బధ్యేత ॥ తత్రాహ ॥ స ఇతి ॥ యద్యపి స ఏవేశ్వర ఏవ, విశ్వం, సృజతి, అవతి రక్షతి, హన్తి చ - తథాపి అనహఙ్కారాత్ - దేహాత్మనోస్తాదాత్మ్యాభిమానోఽహఙ్కారః, తదభావాత్, గుణకర్మభిః, గుణానాం సత్త్వాదీనాం కర్మభిః గుణకార్యభూతైః కర్మభిః, నాజ్యతే న బధ్యతే, యద్యపి - జగదుత్పత్త్యాదీన్గుణకార్యభూతాన్వ్యాపారాన్ కరోతీశ్వరః - తథాపి - స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషాత్మకేషు దేవాదిపదార్థేషు స్వసఙ్కల్పకృతోత్పత్తిస్థితిలయేషు స్వతాదాత్మ్యాభిమానాభావాత్ స్వయమజహత్స్వస్వభావత్వాచ్చ న కర్మభిర్బధ్యతే - జీవస్తు - కర్మణా సఙ్కుచితజ్ఞానత్వేన జహత్స్వభావ్యాద్దేవాదిశరీరేషు స్వతాదాత్మ్యాభిమానాచ్చ బధ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం భ్రాత్రాదిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదినిమిత్తం - నిమిత్తస్యానన్తవివిధవిచిత్రశక్తియోగ - సత ఏవ - నిత్యముక్తత్వం - చాభిహితం - అథ య ఏవంభూతో భగవాంస్తమేవ రాగద్వేషాదిభిర్విముక్తస్త్వం సర్వాత్మనా భజస్వేత్యాహ ॥ ఏష ఇత్యాదినా ॥ య ఏష భగవాన్ - భూతాత్మా భూతానాం దేవమనుష్యాదీనామాత్మా, స కిం జీవః - నేత్యాహ - భూతేశః "ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి" ఇత్యుక్తరీత్యా చిదచిదాత్మకభూతానామన్తః ప్రవిశ్య తత్తత్కర్మానురూపం నియన్తా, స కేవలం భూతేశ ఏవ - అపి తు, తత్కారణం చేత్యాహ - భూతభావనః - భూతాని భావయత్యుత్పాదయతీతి భూతభావనః, య

ద్వా, భూతానిభావయతిసృష్ట్యాదిభిస్సత్తాదివన్తికరోతీతివా భూతభావనః-భూతానాంసత్తాస్థితిప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః- కారణత్వమపిననిష్కృష్టస్వరూపేణ, అపితువిశిష్టవేషేణేత్యాహ, స్వశక్త్యాకార్యోపయోగిస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా-మాయయా-యుక్తః ,, మాయావయునంజ్ఞాన ,, మితిజ్ఞానపర్యాయోప్యత్రమాయాశబ్దోజీవవాచీ-అనేననిర్వికారత్వశ్రుతివిరోధోపిపరిహృతః-వికారాణాంప్రకృతిపురుషగతత్వాత్, భూతాని సృజతి - అత్తిసంహరతి-పాతిరక్షతి చ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తముక్తవిధం-మృత్యుమభజతాంబన్ధకం, భజతాం-త్వ-మృతంమోచకం-దైవంస్వతేజసాదీప్యమానం-జగతాం-పరమయనంప్రాప్యంప్రాపకమాధారంచ-సర్వాత్మనాసర్వప్రకారేణ-మనోవాక్కాయైరిత్యర్థః- సర్వాత్మకబ్రహ్మభావేనేతివా-యద్వా - ప్రాప్యంప్రాపకమాధారశ్చేతిబుద్ధ్యా-ఏతదేవజగత్పరాయణమిత్యనేనాభిప్రేతం- ఉపేహి శరణంగచ్ఛ -యుక్తంచైతదిత్యాహ-యస్మై భగవతే-విశ్వస్రష్టారఃచతుర్ముఖమరీచ్యాదయః-బలింపూజాం-హరన్తికుర్వన్తి-విశ్వసృజోహరన్తీత్యనేనసర్వేశ్వరేశ్వరత్వముక్తంవిశ్వసృజోహ్యసర్వేషామీశ్వరా-స్తేషామపిపూజ్యఇతితత్సిద్ధిః- నను-విశ్వసృజోహరన్తుబలిం-తస్యాపిగోబ్రాహ్మణాదివత్పూజ్యత్వా-దిత్యాశఙ్కాంనిరాకర్తుందృష్టాన్తమాహ -గావఇతి-గావోబలీవర్దాః, యథా, నసినాసికాయాం-దామ్నాసూత్రేణయన్త్రితాః, ప్రేరితాఃపురుషస్యకర్మకుర్వన్తి తథా, తద్వశంగతాబలింహరన్తి అనేనసర్వవశిత్వంసిద్ధం - యస్యవశేసర్వంవర్తతేసవశీత్యుచ్యతే-తథాచశ్రూయతే ,,సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానః-ఏషభూతాధిపతిరేషభూతపాలఏషసేతుర్విధరణఏషాంలోకానామసంభేదాయ-నతస్యకశ్చిత్పతిరస్తిలోకేనచేశితానైవచతస్యలిఙ్గం -సకారణంకరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిప,, ఇతియోయదధీనస్తస్యతదనువర్తనంయుక్తమితిభావః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ తవతువిశిష్యతద్భజనమేవయుక్తమాబాల్యంతత్ప్రావణ్యాత్త్వాదిత్యాహ॥యఇతి॥

తభావనః।స్వశక్త్యామాయయాయుక్తస్సృజత్యత్తిచపాతిచ॥ ౨౬ ॥తమేవమృత్యుమమృతంతాతదైవం*
సర్వాత్మనోపేహిజగత్పరాయణమ్। *యస్మైబలింవిశ్వసృజోహరన్తి*గావోయథావైనసిదామయన్త్రితాః ॥ ౨౭ ॥యఃపఞ్చవర్షోజననీంత్వంవిహాయమాతుస్సపత్న్యావచసాభిన్నమర్మా।వనంగతస్తపసాప్రత్యగక్షమారాధ్యలేభేమూర్ధ్నిపదంత్రిలోక్యాః॥ ౨౮ ॥ తమేవమఙ్గాత్మనిముక్తవిగ్రహేవ్యపాశ్రితంనిర్గుణమేకమక్షరమ్। ఆత్మానమన్విచ్ఛవిముక్తమాత్మదృగ్యస్మిన్నిదంవిశ్వమసత్ప్రతీయతే॥ ౨౯ ॥ త్వంప్రత్యగాత్మనితదాభగవత్యనన్తఆనన్దమాత్రఉపపన్నసమస్తశక్తౌ।భక్తింవిధాయపరమాంశనకైరవిద్యాగ్రన్థిం

యోభవాన్, పఞ్చవర్షాణ్యస్యపఞ్చవర్షస్సన్, సపత్న్యామాతు-ర్వచసా- భిన్నంమర్మహృదయం-యస్యసః జననీంసునీతిం-విహాయ-వనంప్రవిష్ట-స్తత్ర - ప్రత్యగక్షంప్రత్యఞ్చిఅక్షాణీన్ద్రియాణియస్మిన్కర్మణియథాతథా- అవ్యాపృతేన్ద్రియమిత్యర్థః, క్రియావిశేషణమిదం, యంభగవన్తం, ఆరాధ్య, త్రిలోక్యాః, మూర్ధ్ని ఉపరిష్టాత్, పదంస్థానం, లేభేలబ్ధవాన్-తమేవాత్మానంపరమాత్మాన- మాత్మదృక్తచ్ఛరీరభూతజీవాత్మదర్శీ అన్విచ్ఛఅనువర్తస్వేత్యన్వయః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అన్వేషణప్రకారమేవాహ॥అఙ్గహేధ్రువ -యస్మిన్జీవాత్మని-ఇద-మసత్ దేవమనుష్యాదిరూపం, సతతపరిణామివస్త్వసచ్ఛబ్దవాచ్యం - సతతపరిణామినోవస్తున ఉత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్యాపూర్వపూర్వావస్థాత్యాగాత్సర్వదాసదితివ్యపదేష్టుమర్హత్వాత్-తదుక్తంవైష్ణవపురాణే ,,మహీఘటత్వంఘటతఃకపాలికాకపాలికాచూర్ణరజస్తతోఽణుః।జనైస్స్వకర్మస్తిమితాత్మనిశ్చయైరాలక్ష్యతేబ్రూహికిమత్రవస్తు।సచ్చావఏవంభవతోమయోక్తోజ్ఞానంయథాసత్యమసత్యమన్యత్॥ అనాశీపరమార్థశ్చప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యతే।తత్తునాశీనసందేహోనాశిద్రవ్యోపపాదిత ,, మితి-విశ్వం -ప్రతీయతే-అసదిత్యస్యవిధేయవిశేషణత్వేతు-యస్మిన్జీవే-ఇదంవిశ్వ-మసత్ప్రతీయతే-అవిద్యమానమేవప్రతీయతే -స్వతోజీవేదేవమనుష్యాద్యాత్మకంవిశ్వమవిద్యమానమపిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మణాప్రతీయతే -నతుమిథ్యాప్రతీయతఇత్యర్థః - తస్మి-న్ముక్తవిగ్రహేసిరవయవే- ఆత్మనిజీవే - వ్యపాశ్రితంవ్యవస్థితం - నిర్గుణంనిరస్తహేయగుణ, మేకంనిస్సమాభ్యధికం -అక్షరంనిర్వికారం, విముక్తంనిత్యముక్తం-తమాత్మానం-ఏవంవక్ష్యమాణప్రకారేణ-అన్విచ్ఛేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ననూపాసితఏవమయాభగవాన్కిమధునాభజస్వేత్యుచ్యతఇత్యాశఙ్క్యామసిరస్తాహమ్మ, మాభిమానేనత్రివర్గలిప్సునాత్వమోపాసితోభగవానతఏవప్రాకృతంస్థానమగాఇదానీంనిర్హేతుకభక్తింవిధాయమోక్ష్యసీత్యాహ ॥త్వమితి॥ప్రత్యగ్జీవ, స్తస్యాత్మని - జీవాన్తరాత్మని-ప్రత్యగాత్మాశరీరంయస్యేతివా, భగవతిపూర్ణషాడ్గుణ్యేఅనన్తేత్రివిధపరిచ్ఛేదరహితే- ఆనన్దమాత్రేఆనన్దైకర

స్సే, నతుక్వాపిజడ ఇత్యర్థః - ఉపపన్నసమస్తశక్తౌ ఉపగతాశేషజ్ఞానబలక్రియాదిశక్తౌ, పరమపురుషే-త్వం-పరమాం అహేతుక్యవ్యవహితేత్యుక్తవిధాం-భక్తిం-శనకైస్సమాహితచిత్తః, విధాయ, తదా, మమాహమభిమానాఖ్యాం-రూఢమూలాం, మవిద్యాత్మకం గ్రన్థిం-విశేషేణనిర్మూలం ఛేత్స్యసి ❁॥ ౩౦ ॥ ❁ యదర్థంతత్త్వోపదేశస్తమాహ॥ సంయచ్ఛేతి॥ శ్రేయసాంపురుషార్థానాం, పరం కేవలం - ప్రతిపం ప్రతికూలం, రోషం, భూయసాశ్రుతేనతత్త్వశ్రవణేన-అగదేనఔషధేన-ఆమయంరోగం-యథా, తథోపసంహరేత్యర్థః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ రోషస్యశ్రేయఃప్రతీపత్వమేవప్రపఞ్చయతి॥ యేనేతి॥ యేనరోషేణోపసృష్టాద్వ్యాప్తాత్పురుషాల్లోకః, భృశంనితరాం, ముద్విజతే బిభేతి, ఆత్మనఃస్వస్మాద్భయం, లోకోద్వేజనాదధర్మాత్పురుషార్థనాశ ఇతిభావః - నిశ్రేయసమిచ్ఛన్బుధోవిద్వాం - స్తద్వశం, రోషవశం, నగచ్ఛేన్నప్రాప్నుయాత్ ❁॥ ౩౨॥ ❁ కించ-గిరిశస్యరుద్రస్య-యోభ్రాతా-తస్యకుబేరస్య- హేలనమవమానం, త్వయాకృతం, యద్యతః - పుణ్యజనాన్యక్షాన్, భ్రాతృఘ్నానితిమత్వా-అమర్షితఃక్రుద్ధః జఘ్నివాన్ ఘాతితవాన్-భ్రాతృఘ్నానిత్యస్యాతిశబ్దాస్వయమేవప్రథమాన్తత్వం యద్యపిన్యాయ్యం - భ్రాతృఘ్నా ఇతిబుద్ధ్యాజఘ్నివానితికోపాధికారాత్-తథాపి-పుణ్యజనవిశేషణత్వాద్ద్వితీయాప్రయుక్తా ❁॥ ౩౩॥ ❁ తంధనదం-సన్నత్యాప్రణామేన -ప్రశ్రయోక్తిభిర్వినయవాగ్భిశ్చ - హేవత్స-ఆశుప్రసాదయప్రసన్నంకారయ-మహతాంధనదాదీనాం-తేజః - అస్మాకంకులం-యావన్నాభిభవిష్యతి-నాశయతి-తతఃపూర్వమేవాశుప్రసాదయేత్యర్థః ❁॥ ౩౪ ॥ ❁ మనురుక్తిముపసంహరతిమునిః॥ ఏవమితి॥ స్వాయమ్భువోమనుః-పౌత్రంధ్రువ-మేవముక్త

విభేత్స్యసమమాహమితి ప్రగూఢమ్ ॥ ౩౦ ॥ సంయచ్ఛరోషంభద్రంతే ప్రతిపంశ్రేయసాంపరమ్ । శ్రుతేన భూయసారాజన్నగదేనయథాఽఽమయమ్ ॥ ౩౧ ॥ యేనోపసృష్టాత్పురుషాల్లోకఉద్విజతేభృశమ్ । నబుధస్తద్వశంగచ్ఛేదిచ్ఛన్నభయమాత్మనః ॥ ౩౨ ॥ హేలనంగిరిశభ్రాతుర్ధనదస్యత్వయాకృతమ్ । యజ్జఘ్నివాన్పుణ్యజనాన్భ్రాతృఘ్నానిత్యమర్షితః ॥ ౩౩ ॥ తంప్రసాదయవత్సాశుసన్నత్యాప్రశ్రయోక్తిభిః । నయావన్మహతాంతేజఃకులంనోఽభిభవిష్యతి ॥ ౩౪ ॥ ఏవంస్వాయమ్భువఃపౌత్రమనుశాస్యమనుర్ధ్రువమ్ । తేనాభివన్దితస్సాకమృషిభిస్స్వపురంయయౌ ॥ ౩౫ ॥ ************************
*** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధేఏకాదశోఽధ్యాయః । ********
మైత్రేయఉవాచ॥ ధ్రువంనివృత్తంప్రతిబుధ్యవైశసాదపేతమన్యుంభగవాన్ధనేశ్వరః । తత్రాగతశ్చారణయక్షకిన్నరైస్సంస్తూయమానోఽభ్యవదత్కృతాఞ్జలిమ్ ॥ ౧ ॥ ధనదఉవాచ॥ భోభోఃక్షత్రియదాయాద పరితుష్టోఽస్మితేఽనఘ । యత్త్వంపితామహాదేశాద్వైరందుస్త్యజమత్యజః ॥ ౨ ॥ నభవానవధీద్యక్షాన్నయక్షాభ్రాతరంతవ । కాలఏవహిభూతానాంప్రభురప్యయభావయోః ॥ ౩ ॥ అహంత్వమిత్యపార్థాధీరజ్ఞానాత్పు

ప్రకారేణా - నుశాస్య, ఆదిశ్య, తేనధ్రువేణాభివన్దితః-ఋషిభిస్సహ-స్వపురంయయౌ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః. ****************

ఏవంపితామహేనస్వాయంభువేనానుశిష్టఔత్తానపాదిఃపుణ్యజనవధాన్నివృత్తఃకుబేరాల్లబ్ధవరస్స్వధర్మారాధితగోవిన్దోగుప్తాఖిలక్షితిమణ్డలోలబ్ధధ్రువక్షితిర్బభూవేత్యాహాస్మిన్ద్వాదశే ॥ ధ్రువమితి ॥ స్వాయంభువోపదేశేన అపగతక్రోధ - మతఏవ - వైశసాత్పుణ్యజనానాంవధాన్నివృత్తం-ధ్రువం-ప్రతిబుధ్యజ్ఞాత్వా-భగవాన్ధనేశ్వర- స్తత్రధ్రువసన్నిధావాగత-శ్చారణాదిభిః-సంస్తూయమానః-బద్ధాఞ్జలి-ర్ధ్రువ-మభ్యవదదువాచ ❁ ॥౧॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ॥ భోభోఇతిపడ్భిః॥ హేక్షత్రియదాయాదక్షత్రియపుత్ర - క్రోధత్యాగనిమిత్తహర్షాతిశయాద్ద్విరుక్తిః, హేఅనఘ అనఘవధనిమిత్తపాపరహిత- తేతుభ్యం - పరితుష్టోఽస్మి-కుతః, యద్యస్మాత్ -పితామహస్యస్వాయంభువస్య-ఆదేశాదనుశాసనాద్దుస్త్యజమపి-వైర- మత్యజఃత్యక్తవానసి ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ ననునాహమనఘఃపుణ్యజనహననకర్తృత్వనిమిత్తపాపసంబన్ధాత్తత్రాహ॥ నేతి॥ భవాన్యక్షాన్నహతవాన్ -నాపి -యక్షా - స్తవభ్రాతరం-హతవన్తః-కుతః-హియస్మాద్భూతానామప్యయభావయోర్మరణోత్పత్త్యోః, కాలః కాలశరీరఈశ్వరఏవ-ప్రభుస్సమర్థః ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ ననుహన్తృత్వంతత్ప్రయుక్తస్వేదశ్రమాదికంచమయ్యాయక్షైశ్చాపరోక్షమనుభూయమానమపహ్నుత్యేశ్వరఏవకథంహన్తేత్యుచ్యతే॥ తత్రాహ॥ అహంత్వమితి - పురుషస్యాజ్ఞానాద్దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాత్ -అత-ద్దేహ- స్తస్య-ధ్యానాత్-అసద్ధ్యానాదితిపాఠేప్యయమేవార్థః ॥ అహంత్వమితి-అత్రహన్తృత్వధ్యాహ్రియతే- సామర్థ్యా-దేవాదిదేహేషుతత్సంసృష్టేషుజీవే

షుచ - అహంహన్తా త్వంహన్తవ్యస్త్వేవంరూపా అతఏవా - పార్థా అర్థశూన్యా - అహంత్వమితిప్రతీతా - యోఽర్థో విషయః ప్రత్యగాత్మ - స్తద్రహితా - హన్తృప్రతీతౌ యోఽర్థో విషయస్తద్రహితా చ - అన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేతి యావత్ - ధీర్బుద్ధిః స్వాప్నవస్వాప్నధీరివ ఆభాతి, ధర్మ్యన్తరే ధర్మ్యన్తరప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం - యథా పీతశ్శఙ్ఖ ఇతి శుక్లపీరిమ్నః ప్రతీతేః, ధర్మ్యన్తరస్య ధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం - యథేదం రజతమితి శుక్తిత్వాశ్రయస్య ధర్మిణో రజతత్వాశ్రయత్వేన ప్రతీతేః - హన్తాఽహమితిజ్ఞానం తూభయవిధమపి - అనహమర్థస్య దేహరూపధర్మిణోఽహమర్థాత్మరూపధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతేర్విపరీతజ్ఞానరూపత్వం - అహన్తర్యాత్మని దేహే వహన్తృత్వాదిరూపధర్మాన్తరప్రతీతేరన్యథాజ్ఞానరూపత్వం చ, ఆభాతి ప్రతీయత ఇత్యర్థః ప్రతీతిః ప్రమిత్యప్రమితిసాధారణం జ్ఞానం, ఆత్మనోఽహన్తృత్వాదికం భగవతా గీతం ,, య ఏనం వేత్తి హన్తారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్। ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే ,, ఇతి య

ద్యప్యహన్తురాత్మనోఽజ్ఞానాద్ధన్తృత్వాదిప్రతీతిమాత్రం - తథాపి - దేహస్య తదస్త్యేవేతి చే - న్నైవం - దేహస్యాపనిత్యం జాతమృతస్య తదభావాత్ - తథా చోక్తం ,, అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్ । తథాపి త్వం మహాబాహో నైవం శోచితుమర్హసీ ,, తి, నిత్యం మృతమితి హేతుగర్భం, నిత్యం మృతత్వాత్ స్వసరస్య మరణకర్తృత్వకర్మత్వప్రయుక్తశోకో న కార్య ఇత్యర్థః, ఏవం చ హననకర్తృత్వకర్మత్వానాశ్రయయోర్దేహాత్మనోర్హన్తృత్వాదిబుద్ధిరన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానజనకానాద్యవిద్యాత్మకాజ్ఞానకార్యత్వాత్ స్వప్నబుద్ధిరివ బాధితవిషయేతి భావః, అజ్ఞానస్యానాత్మన్యాత్మబుద్ధిరూపవిపరీతజ్ఞానజనకత్వముక్తం ,, అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః । అవిద్యాతరుసంభూతం బీజమేతద్ద్విధా స్థితం ,, మితి అత్ర స్వాప్నవా పార్థాభాతీత్యనేన దృష్టాన్తేన ధియో బాధితవిషయత్వం వివక్షితం - విషయస్యాపి బాధో నామ తత్ర ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ ఏవ, న త్వసత్యత్వం, దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపి జ్ఞానతద్విషయయోః పారమార్థ్యాత్, తత్ర యథా స్వాప్నానాం గజతురగాదీనాం ,, న తత్ర రథా న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్రథయోగాన్పథస్సృజత ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యేశ్వరసృష్టానాం స్వప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్యానాం తత్కాలమాత్రావసాయినాం పరమా

రుషస్యహి । స్వాప్నవా భాత్య ॥ తద్ధ్యానాద్యయా బన్ధవిపర్యయౌ ॥ ౪ ॥ తద్గచ్ఛ నృపభద్రం తే భగవన్తమధోక్షు

ర్థానామపి తేషు ఘటకత్వేన గజతురగాద్యర్థినః ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపో బాధః, ఏవం దేహాత్మభ్యాం హన్తృనిమిత్తశోకాదేః ప్రవర్తితుమిచ్ఛోః ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపో బాధః ఆత్మని దేహే చ హన్తృత్వాదినిమిత్తశోకాదౌ ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపబాధ ఇత్యుభయత్రానుగతోఽర్థః కోఽపీకర్తవ్యః, దేహాత్మబుద్ధిస్స్వాప్నధీవత్ నాత్వకసుఖదుఃఖాదిమాత్రహేతుః, రపేతూత్తరోత్తరజన్మమరణాదిరూపసంసృతిహేతుత్వేన మహానర్థకరీత్యాహ ॥ యయేతి ॥ యయా అహం త్వమితి బుద్ధ్యా, బన్ధః జన్మమరణాదిరూపస్సంసార - స్తత్ప్రియుక్తోపి పర్యయః, స్వాభావికాపహతపాప్మత్వాద్యాకారవిపరీతానపహతపాప్మత్వాద్యాకారశ్చ భవతీత్యర్థః, అయం భావః, యద్యప్యపరోక్షం త్వయా యక్షైశ్చైవ ఘాతే హన్తృత్వాదికం తత్ప్రియుక్తస్స్వేదశ్రమాదికం చ - తథాపి దేహాత్మనోరుభయోరపి ,, హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం య ఏనం వేత్తి హన్తారం అథ చైనం నిత్యజాత ,, మిత్యాదిప్రమాణైర్హన్తృత్వాదిబుద్ధేరజ్ఞానమూలత్వప్రతిపాదనాత్ ,, అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయస్తథే ,, త్యాదిభిరీశ్వరస్యైవ కాలశరీరకస్య హన్తృత్వప్రతిపాదనాచ్చ, స్వేతరత్ర మా దేశ్చ స ప్వార కతియా పీశ్వర ఏవ ,, కారిన్యవాన్యోభిభర్తి తస్మై భూమ్యాత్మనేనమ ,, ఇత్యుక్తభూమిద్వారక కారిత్వవదుపపత్తైర్నకోపి ప్రమాణబాధ ఇతి ॥ ౪ ॥ ॥ తత్తస్మాత్ కాలశరీరకస్య భగవత ఏవోత్పత్తిమరణాదిహేతుత్వా - త్తమేవ భగవన్తం, సర్వాణి భూతాని పృథివ్యాదీని ఆత్మా జీవశ్చ విగ్రహశ్శరీరం యస్య తం, మధోక్షజం, సర్వభూతాత్మవిగ్రహమిత్యనేన యష్షేష్వపి భగవదాత్మకత్వబుద్ధిః కార్యేతి వివక్షితం, భజస్వేత్యుత్తరలాన్వయః ॥ అభవాయ ముక్తయే, హే ధ్రువ, తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గళ, మస్తు, గచ్ఛ, గృహాన్ప్రతీతి శేషః, భజనప్రకారమాహ ॥ సర్వభూతాత్మభావేన చిదచిచ్ఛరీరకత్వప్రకారేణ, అధోక్షజం అధఃకృతాః పరావృత్తాః అక్షజాః ఇన్ద్రియవృత్తయో యస్మాత్తం, ఇన్ద్రియాగోచరమిత్యర్థః, నన్వధోక్షజశ్చేత్కథం భజనీయ, స్తత్రాహ, భజనీయా అఙ్ఘ్రీ చరణౌ యస్య తం, మతీన్ద్రియత్వేపి యోగయుఞ్జనసాధ్యయుచరణమిత్యర్థః, నన్వస్మదాదివత్తస్యాపి సంసారిత్వాత్కథమభవాయ భజస్వేత్యుచ్యతే, తత్రాహ, భవచ్ఛిదం భవం సంసారం ఛినత్తీతి తం, న కేవలం స్వయమసంసార్యేవ, అపితు, భజతామపి భవచ్ఛిదిత్యర్థః - ననుప్రకృతిసంబన్ధతత్కార్యాదికమేవ

---

౪ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ భాత్యసద్ధ్యానాత్.

హి సంసారః, ఏవం చ జీవవత్సర్వభూతాత్మవిగ్రహమితి ప్రకృతిసంబన్ధాభిధానాత్కథం తస్య భవచ్ఛిత్త్వం, తత్రాహ, సత్త్వాదిగుణమయ్యా శక్త్యా కార్యోపయుక్తస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయా ఆత్మనస్స్వస్య సంబన్ధిన్యా మాయయా ప్రకృత్యా, యుక్తం నియన్తృత్వేన యుక్తం, తయా విశేషేణ రహితం తాదధీన్యేన తయా విరహితమిత్యర్థః, జీవస్తు మాయాపరవశ ఇతి సంసారీ, పరమేశ్వరస్తు తస్యాః ప్రభురిత్యసంసారీతి భావః ✻ ॥౫॥౬॥ ✻ ఏవం పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధకత్వేన ప్రకృతిపురుషశరీరకస్యాన్తర్యామిణ ఈశ్వరస్య భగవతో భక్తిం పిత్రేహితామ్ ఉపదిశ్యేతి న్యాయపరిశీలనాయ త్రివర్గైః ప్రలోభయతి ॥ వృణీహీతి ॥ హే ఔత్తానపదే, నృప, యన్మనోగతం మనీషితం, తం, కామం వరం, అవిశఙ్కితః అసఙ్కోచేన, త్వం, వృణీహి వరయ ధర్మాదీనాం త్రయాణాం మధ్యే యుక్తమపేక్షితం తద్వృణీహీత్యర్థః, త్రివర్గవరణం తవానుచితమితి వ్యాఞ్జయన్విశినష్టి, అఙ్గ హే ధ్రువ, పరం కేవలం, పరార్హః ఐశ్వర్యాదిభిరప్యర్హోఽతి ఇత్యర్థః, అమ్బుజనాభస్య భగవతః, పాదయోః, అనన్తరం అవ్యవహితం-నిరన్తరం భగవత్పాదారవిన్దసమాహితచిత్తమిత్యర్థః, త్వాం శుశ్రుమ ✻ ॥ ౭ ॥ ✻ ఏవం త్రివర్గైః ప్రలోభితో మహాభాగవతో ధ్రువస్త్రివర్గమనాదృత్య భగవచ్చరణారవిన్దభక్తిదార్ఢ్యమేవావృణోదిత్యాహ మునిః ॥ స ఇతి॥ సః, రాజరాజేన కుబేరేణ, వరవరణాయ చోదితః ప్రవర్తితః, సః ధ్రువః, మహాభాగవతః, మహామతిః, హేతుగర్భమిదం విశేషణద్వయం, భాగవతానాం త్రివర్గస్య నిరయప్రాయత్వాదితి భావః, హరౌ భగవతి అచలితాం దృఢాం, స్మృతిం, వవ్రే స వరాయ చోదిత ఇత్యనువాదరూపం పృథగ్వాక్యం-అతః, స వవ్ర ఇతి తచ్ఛబ్దస్య న పౌనరుక్త్యం, దృఢాయాః స్మృతేః ఫల

జమ్। సర్వభూతాత్మభావేన సర్వభూతాత్మవిగ్రహమ్ ॥ ౫ ॥ భజస్వ భజనీయాఙ్ఘ్రిమభవాయ భవచ్ఛిదమ్। యుక్తం విరహితం శక్త్యా గుణమయ్యాత్మమాయయా ॥ ౬ ॥ వృణీహి కామం నృప యన్మనోగతం మత్తస్త్వమౌత్తానపదేఽవిశఙ్కితః। పరం పరార్హోఽమ్బుజనాభపాదయోరనన్తరం త్వాం వయమఙ్గ శుశ్రుమ ॥ ౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స రాజరాజేన వరాయ చోదితో ధ్రువో మహాభాగవతో మహామతిః। హరౌ స వవ్రేఽచలితాం స్మృతిం యయా తరత్యయత్నేన దురత్యయం తమః ॥ ౮ ॥ తస్య ప్రీతేన మనసా తాం దత్త్వైలబిలస్తతః। పశ్యతోఽన్తర్దధే సోఽపి స్వపురం ప్రత్యపద్యత ॥ ౯ ॥ అథాయజత యజ్ఞేశం క్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః। ద్రవ్యక్రియాదేవతానాం ✻ కర్మ కర్మఫలప్రదమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వాత్మన్య†చ్యుతేఽసర్వే తీవ్రౌఘాం భక్తిముద్వహన్। దదర్శాత్మని భూతేషు తమేవావస్థితం విభుమ్ ॥ ౧౧ ॥ తమేవం శీలసమ్పన్నం బ్రహ్మణ్యం దీనవత్సలమ్। గోప్తారం ధర్మసేతూనాం మేనిరే పితరం ప్రజాః ॥ ౧౨ ॥ షడ్వింశద్వర్షసాహస్రం శశాస క్షితిమణ్డలమ్। భోగైః పుణ్య

మాహ, యయా, అచలితాయాః స్మృతేః, దురత్యయం దురతిక్రమణీయమపి, తమః తమఃకార్యం సంసారాత్మకం బన్ధం, తరతి వ్యపోహతి, "స్మృతిలమ్భే సర్వగ్రన్థీనాం విప్రమోక్షః" ఇతి శ్రుతేః ✻ ॥ ౮ ॥ ✻ ఐలబిలః కుబేరః, ప్రీతేన మనసా తుష్టేన మనసా, తాం భగవత్యచలితాం గతిం, దత్త్వా-తస్య ధ్రువస్య, పశ్యతస్సతః, అన్తర్దధే అన్తర్హితవాన్, సోఽపి ధ్రువోఽపి స్వపురం, ప్రత్యపద్యత అగాత్ ✻ ॥ ౯ ॥ ✻ అథానన్తరం భూరిదక్షిణైః, ద్రవ్యం పురోడాశాది, క్రియా ఋత్విగ్వ్యాపారః, దేవతా ఇన్ద్రాదిః, తేషాం, సంబన్ధమాత్రే షష్ఠీ-ద్రవ్యాదిసంబన్ధిభిః ద్రవ్యాదిసమవాయిభిరితి యావత్, క్రతుభిః కర్మ సాధ్యం, ఆరాధ్యమితి యావత్, న కేవలం కర్మైవ-అపి తు కర్మణాం ఫలప్రదం యజ్ఞానాం ఈశం ప్రయోజయితారం చ, యజత ఇష్టవాన్-కామకర్మఫలప్రద, మితి పాఠే విహితప్రతిషిద్ధయోః ఫలమిత్యర్థః ✻ ॥ ౧౦ ॥ ✻ న కేవలం యజ్ఞైరేవాయజత, అపి తు పిత్రా మహాద్ద్యుపదేశానుసారేణ సర్వాత్మకత్వేన భగవన్తమలభత చేత్యాహ ॥ సర్వేషామాత్మని అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారక అత ఏవ, సర్వశబ్దవాచ్యే, సత్త్వ ఇతి పాఠే, శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్ట ఇత్యర్థః అసత్త్వ ఇతి చ్ఛేదే తు, సత్త్వాదిగుణరహిత ఇత్యర్థః-అచ్యుతే ఆశ్రితవాత్సల్యైకదీక్షే భగవతి తీవ్రౌఘాం అవిచ్ఛిన్నప్రసరాం-భక్తిం, ముద్వహన్ ఆత్మని స్వస్మిన్, సర్వేషు భూతేషు చ, అవస్థితమాత్మత్వేనావస్థితం, భగవన్తం తమేవాచ్యుతం, దదర్శ సాక్షాత్కృతవాన్ ✻ ॥ ౧౧ ॥ ✻ ప్రజాః, శీలసంపన్నం సుస్వభావసద్వృత్తాదియుక్తం, బ్రహ్మణ్యం బ్రాహ్మణసేవాపరాయణం, దీనేషు వత్సలం దోషానవేక్షయా రక్షకం, ధర్మమర్యాదానాం పాలకం, తమేవ ధ్రువమేవ, పితరం, మేనిరే, పితరమివామన్యన్తేత్యర్థః ✻ ॥ ౧౨ ॥ ✻ భోగైస్సుఖానుభవైః, పుణ్యక్షయం-అభోగైర్దుఃఖానుభవైః-అశుభక్షయం పాపక్షయం చ కుర్వన్

౯॥శ్లో॥పా ✻ కామకర్మఫలప్రదమ్. ౧౧॥శ్లో॥పా † అచ్యుతేసత్వే.

పుణ్యపాపయోరుభయోరపిస్వఫలజననద్వారాబన్ధహేతుత్వావిశేషాత్ పుణ్యక్షయః అనుభవేనైవపుణ్యపాపేషు క్షపితేష్విత్యర్థః-షడ్వింశద్వర్షసాహస్రం-వర్షాణాంసహస్రాణ్యేవసాహస్రాణి తత్సమాహారద్విగుః, షడధికవింశతిసహస్రసఙ్ఖ్యాకవర్షపర్యన్తమిత్యర్థః,క్షితిమణ్డలం, శశాస అనుశిష్టవాన్ ❀ ॥౧౩॥ ❀ బహువసవం, వసవఃసర్వాఃయాగోపలక్షితాస్సంవత్సరాయస్మిన్,తత్-త్రివర్గాప్తయుక్తం త్రివర్గసాధనం-కాలం, అవికలేన్ద్రియః అవ్యాహతేన్ద్రియః-తథాపి, మహాత్మా జితేన్ద్రియో-నీత్వా,పుత్రాయ-నృపాసనం,మదాత్ ❀ ॥౧౪॥ ❀ తత-ఇదందేవమనుష్యాద్యాత్మకం,విశ్వం - ఆత్మనిజీవే-మాయారచితంప్రకృతిసంసర్గకృతం,తదపి-అవిద్యారచితం- అవిద్యాశబ్దస్తదన్యవ్యుత్పత్త్యాప్రకృతివాచీ-ప్రకృతిపరిణామరూపం,స్వప్నగన్ధర్వనగరోపమంస్వాప్నగన్ధర్వనగరమివస్థితం, మన్యమానః ❀ ॥౧౫॥ ❀ తథా,ఆత్మా దేహః స్త్రియోదారాః-అపత్యానిపుత్రాదయః-సుహృదశ్చ-తాన్-ఋద్ధంసమృద్ధం-పూర్వోత్తరాన్వయి, బలం,చతురఙ్గబలయుక్తంసైన్యం,కోశంధనం,రమణీయాః,పరివిహారభువః,పరితోవిహారభువః,ప్రతివిహారభువఇత్యపిపాఠేఽయమేవార్థః, జలధిర్మేఖలాయస్యాస్తత్-జమ్బూద్వీపాత్మకంభూమణ్డలంచ-సర్వం-కాలోపసృష్టంకాలేనోపద్రుతం-అస్థిరమితియావత్ ఆకలయ్యవిచార్య-సః ధ్రువః-విశాలాంబదరికాశ్రమంయయౌ ❀ ॥౧౬॥ ❀ తత్రకృతవష్టాఙ్గయోగమాహ॥ తస్యామితి॥ తస్యాంవిశాలాయాం-శివంనిర్మలంపవిత్రంచవాః-వారి-విగాహ్యప్రవిశ్య, అనేనస్నానాదినియమఉక్తం-విశుద్ధకరణః విశుద్ధేన్ద్రియః-అనేనశమదమాదయోయమఉక్తాః-బద్ధాని ఆసనానిస్వస్తికాదీనియేనసః- జితోమరుత్ప్రాణోయేనసః - మనసా

క్షయంకుర్వన్నభోగ్యై రశుభక్షయమ్ ॥౧౩॥ ఏవంబహుసవంకాలంమహాత్మాఽవికలేన్ద్రియః । త్రివర్గౌపయికంనీత్వాపుత్రాయాదాననృపాసనమ్॥౧౪॥ మన్యమానఇదంవిశ్వంమాయారచితమాత్మని।అవిద్యారచితంస్వప్నగన్ధర్వనగరోపమమ్ ॥౧౫॥ ఆత్మస్త్ర్యపత్యసుహృదోబలమృద్ధకోశమన్తఃపురం ❀ పరివిహారభువశ్చరమ్యాః। భూమణ్డలంజలధిమేఖలమాకలయ్యకాలోపసృష్టమితిసప్రయయౌవిశాలామ్ ॥౧౬॥ తస్యాంవిశుద్ధకరణశ్శివవార్విగాహ్యబద్ధాసనోజితమరున్మనసాఽఽహృతాక్షః। స్థూలేదధారభగవత్ప్రతిరూపఏతద్ధ్యాయం స్తదవ్యవహితోవ్యసృజత్సమాధౌ ॥౧౭॥ భక్తింహరౌభగవతి ప్రవహన్నజస్రమానన్దబాష్పకలయాముహురర్ద్యమానః। విక్లిద్యమానహృదయఃపులకాచితాఙ్గోనాత్మానమస్మరదసావితిముక్తలిఙ్గః ॥౧౮॥ సదదర్శవిమానాగ్ర్యంనభసోఽవతరద్ధ్రువః। విభ్రాజయద్దశదిశోరాకాపతిమివోదితమ్ ॥౧౯॥ తత్రానుదేవప్రవరౌచతుర్భుజౌశ్యామౌకిశోరావరుణామ్బుజేక్షణౌ । స్థితావవష్టభ్యగదాంసువాససౌకిరీటహారాంగదచారుకుణ్డలౌ ॥౨౦॥ విజ్ఞాయతావుత్తమగాయకింకరావభ్యుత్థితస్సాధ్వసవిస్మృతక్రమః ।ననామనామానిగృణన్మధుద్విషః పార్షత్ప్రధానావితిసంహతాఞ్జలిః ॥౨౧॥ తంకృష్ణపా

సా,ఆహృతానిప్రత్యాహృతానిఅక్షాణిశ్రోత్రాదీనీన్ద్రియాణియేన, ఏవమాసనాదీనిస్ఫుటమేవోక్తాని-స్థూలే, భగవత్ప్రతిరూపేభగవద్దివ్యవిగ్రహే,దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయాస్థౌల్యమత్రవివక్షితం-దధారమనోనివేశితవాన్ , ఏవంధారణాఉక్తాః,ఏతద్భగవత్ప్రతిరూపమవ్యవహితఃవిజాతీయప్రత్యయాన్తరరహితః,ధ్యాయన్ , తద్దివ్యాత్మస్వరూపం ,,ఓంతత్సదితినిర్దేశోబ్రహ్మణస్త్రివిధఃస్మృత,,ఇతిస్మరణాత్-సమాధౌ-వ్యసృజత్ అనుసంహితవాన్, యద్వా-తత్ భగవత్ప్రతిరూపం,వ్యసృజత్ విసృష్టవాన్-దివ్యవిగ్రహంవిసృజ్య దివ్యాత్మస్వరూపమనుసంహితవానిత్యర్థః-శుభాశ్రయేమనసోనివేశమాత్రంధారణా,శుభాశ్రయగతసౌకుమార్యాదిగుణచిన్తనంధ్యానం, తజ్జనితానన్దాతిశయాత్పారవశ్యంసమాధిరితిభేదః ❀ ॥౧౭॥ ❀ ఏవమజస్రంనిత్యం,భగవతి-ప్రకర్షేణ,భక్తిం-వహన్-కుర్వన్ అసౌధ్రువః-ఆత్మానం - నసస్మార నానుస్మృత్వావిబాహ్యాకారవిశిష్టత్వేననస్మృతవాన్-యతోముక్తలిఙ్గఃత్యక్తదేహాత్మాభిమానః, తత్రహేతవః-ఆనన్దబాష్పకలయాఆనన్దబాష్పబిన్దుప్రవాహేణా,బిహూయమానః,విక్లిద్యమానంహృదయంయస్యసః-పులకైర్వ్యాప్తాఙ్గః ❀॥౧౮॥ ❀ సధ్రువః-ఉద్యతంఉదితంరాకాపతిమివపూర్ణిమాచన్ద్రమివ-దశ,దిశః- విభ్రాజయత్-నభసః, అవతరత్-అవరోహత్-విమానశ్రేష్ఠం దదర్శ ❀ ॥౧౯॥ ❀ అనుఅనన్తరం-తత్రవిమానాగ్రే , దేవప్రవరౌదదర్శేత్యనుషఙ్గః తౌవిశినష్టి-కిశోరౌయౌవనారమ్భజుషౌ-గదా-మవష్టభ్యస్థితౌ,కిరీటాదిభిస్సహితేచారుకుణ్డలేయయోః ❀ ॥౨౦॥ ❀ఉత్తమగాయః,పుణ్యశ్లోకోభగవాన్,తస్య-కిఙ్కరౌ-విజ్ఞాయ-మధుద్విషః-పరిషత్ప్రధానావితిహేతోః - సాధ్వసేనసంభ్రమేణ-విస్మృతపూజాక్రమః-కేవలం-తస్య-నామాని,గృణన్,సంహతాఞ్జలిర్బద్ధాఞ్జలిర్ననామ ❀ ॥౨౧॥ ❀కృష్ణస్య-పాదయోః రభినివిష్టా

ఽఽతనా చిత్తం, యస్య-ప్రశ్రయేణ వినయేన-నమ్రీభూతా నమ్రా, కన్ధరా-యస్య తం - ధ్రువ - ముపసృత్య సమీపమాగత్య-పుష్కరనాభస్య పద్మనాభస్య భగవతః, సమ్మతౌ భృత్యౌ-సునన్దనన్దౌ - సస్మితం స్మితేన సహితం యథా తథా, ప్రీత్యా ప్రీతిపూర్వ-మూచతుః ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ హే రాజన్-తుభ్యం, భద్ర-మస్తు, నోఽస్మాకం-వాచ - మవహితః సావధానచిత్తస్సం-శృణు కిం తత్రాహ॥ యో నివాన్-పఞ్చవర్షో, తపసా, దేవం భగవన్తం, అతీతృపత్ తర్పితవాన్ ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ తస్యా-ఖిలజగన్నిర్మాణచతురస్య-సర్వేశ్వరేశ్వరస్య-శార్ఙ్గిణో భగవతః, పార్షదా, వావాం, త్వాం- భగవత్పదం ప్రతి-నేతుం ఇహ, సంప్రాప్తౌ ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ సుదుర్జయం త్వదితరైర్దుఃఖేనాప్యసాధ్యం, విష్ణుపదం-త్వయా, జితం సాధితం, సుదుర్జయత్వమేవాహ, సూరయః-సర్వేషాముపరిష్టాదవస్థితాస్సప్తర్షిప్రభృతయః, యత్పద, మప్రాప్యైవ, పరం కేవలం-విచక్షతే పశ్యన్తి-తథా-యత్పదం-చన్ద్రాదయః సోమప్రభృతిగ్రహాదయశ్చ-ప్రదక్షిణం యథా భవత్యేవం, పరియన్తి పరితో భ్రమన్తి తదాతిష్ఠ ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ తే తవ-పితృభిర్మన్వాదిభిః - తథా, అన్యైరపి-అఙ్గ హే ధ్రువ, కదాచిదప్య, నాస్థితం అనధిష్ఠిత, సుతఏవ, జగతాం, వన్ద్యం విష్ణోస్సంబన్ధి-పరమం సర్వోత్కృష్టం-త-త్త్వయా జితం, పదం స్థాన-మాతిష్ఠ ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ హే ఆయుష్మన్, ఉత్తమశ్లోకానాం మౌళినా ముఖ్యేన భగవతా ఏతద్విమానశ్రేష్ఠం, ఉపస్థాపితం ప్రేషితం - ఏతద్విమానాగ్ర్యం, అధిరోఢుం, త్వ-మర్హసి అత్రాయుష్మన్నితి సంబోధనం - సశరీరయాత్రాభిప్రాయకం, అత్ర వైకుణ్ఠపరమపదవి

దాభినివిష్టచేతసం బద్ధాఞ్జలిం ప్రశ్రయనమ్రకన్ధరమ్ । సునన్దనన్దావుపసృత్య సస్మితం ప్రత్యూచతుః పుష్కరనాభసమ్మతౌ ॥ ౨౨ ॥ భో రాజన్సుభద్రం తే వాచం నోఽవహితశ్శృణు । యః పఞ్చవర్షస్తపసా భవాన్దేవమతీతృపత్ ॥ ౨౩ ॥ తస్యాఖిలజగద్ధాతురావాం దేవస్య శార్ఙ్గిణః । పార్షదావిహ సంప్రాప్తౌ నేతుం త్వాం భగవత్పదమ్ ॥ ౨౪ ॥ సుదుర్జయం విష్ణుపదం జితం త్వయా యత్సూరయోఽప్రాప్య విచక్షతే పరమ్ । ఆతిష్ఠ తచ్చన్ద్రదివాకరాదయో గ్రహర్క్షతారాః పరియన్తి దక్షిణమ్ ॥ ౨౫ ॥ అనాస్థితం తే పితృభిరన్యైరప్యఙ్గ కర్హిచిత్ । ఆతిష్ఠ జగతాం వన్ద్యం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఏతద్విమానప్రవరముత్తమశ్లోకమౌళినా । ఉపస్థాపితమాయుష్మన్నధిరోఢుం త్వమర్హసి ॥ ౨౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిశమ్య వైకుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోర్మధుచ్యుతాం వాచమురుక్రమప్రియః । కృతాభిషేకః కృతనిత్యమఙ్గళో మునీన్ప్రణమ్యాశిషమభ్యవాదయత్ ॥ ౨౮ ॥ పరీత్యాభ్యర్చ్య ధిష్ణ్యాగ్ర్యం పార్షదావభివన్ద్య చ । ఇయేష తదధిష్ఠాతుం బిభ్రద్రూపం హిరణ్మయమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదా దున్దుభయో నేదుర్మృదఙ్గపణవాదయః । గన్ధర్వముఖ్యాః ప్రజగుః పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౩౦ ॥ స చ స్వర్లోకమారోక్ష్యన్సునీతిం జననీం ధ్రువః । అన్వస్మరదగం హిత్వా దీనాం యాస్యే త్రివిష్టపమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇతి వ్యవసితం తస్య వ్యవసాయ సురోత్తమౌ । దర్శయామాసతుర్దేవీం దేవయానేన గచ్ఛ*తీమ్ ॥ ౩౨ ॥ తత్ర తత్ర ప్రశంసద్భిః పథి వైమానికైస్సురైః । *అవకీర్యమాణో దదృశే కుసుమైః క్రమశో గ్రహాన్ ॥ ౩౩ ॥ త్రిలోకీం దేవయానేన సోఽతివ్రజ్య మునీనపి । పరస్తాద్యద్ధ్రువగతిస్తద్విష్ణోః పదమభ్యగాత్ ॥ ౩౪ ॥ యద్భ్రాజమానం స్వరుచైవ

ష్ణుపదాదిశబ్దాః భగవత్స్థానసామ్యాత్పరమవ్యోమ్ని వర్తిష్ణ్వభిమానవిషయే ధ్రువలోకే ప్రయుజ్యన్తే, తత్రాపి హి భక్తానుజిఘృక్షయా భగవాన్సర్వదా సన్నిహితః-భక్తానుగ్రహే దేవపార్షదపి మానాది ప్రేషణముపపన్నమ్ ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ వైకుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోర్భగవత్పార్షదప్రవరయో-ర్మధుచ్యుతామమృతస్రావిణీం, వాచం, నిశమ్య-భగవత్ప్రియో ధ్రువః-కృతమఙ్గళస్నానః - కృతం నిత్యకర్మ మఙ్గళమలఙ్కరణం చ యేన సః-మునీన్, ప్రణిపత్య- ఆశిష-మభ్యవాదయత్ వాచయామాస ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ విమానశ్రేష్ఠం పరీత్య పరిక్రమ్య-తి దేవ రూపం వపు-ర్హిరణ్మయం జ్యోతిర్మయం-బిభ్రత్సన్-తద్విమానాగ్ర్య-మధిష్ఠాతు,మియేష ఐచ్ఛత్ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ పేతుః పతితవత్యః ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ స చ ధ్రువ-స్స్వర్లోకం-ఆరోక్ష్యన్-దీనాం మాతరం-హిత్వా-అగం దుర్గమం-త్రివిష్టపం-యాస్యే - ఇత్యేవం-జననీ-మన్వస్మరత్ ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ ఇత్యేవంభూతం-తస్య ధ్రువస్య వ్యవసితం చాభిప్రాయం-వ్యవసీయ జ్ఞాత్వా -సురోత్తమౌ సునన్దనన్దౌ- దేవయానేన దేవప్రవరోపస్థాపితవిమానేన గచ్ఛన్తీం - దేవీం సునీతిం-దర్శయామాసతుః ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ తత్ర తత్ర-పథి, విమానారూఢైః దేవైః ప్రశంసద్భిః కుసుమవృష్టిభి రవకీర్యమాణో గ్రహానాదిత్యాదిస్థానాని - క్రమశో దృష్టవాన్ ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ దేవయానేన సునన్దనన్దాఖ్యదేవప్రవరోపస్థాపితవిమానేన-త్రిలోకీం-మునీన్ సప్తర్షీనప్య -తివ్రజ్యాతిక్రమ్య-తతః పరస్తా-ద్య-ద్విష్ణోః పదం, త-ద్ధ్రువా శాశ్వతీ గతిర్యస్య-స-ధ్రువః ఆకల్పస్థాయిత్వాద్గతేర్ధ్రువత్వం-అభ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్ ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ విష్ణోః పదం విశినష్టి ॥ యదితి ॥ స్వరుచైవ

వ-య-ద్భ్రాజమాన-మనుసృత్య-తస్యరుచా - ఏతేత్రయోలోకా-భ్రాజన్తే-యచ్చ-జన్తుషుభూతేషు యేఽననుగ్రహానిరనుగ్రహాఃనిష్కృపా -స్తే - నావ్రజన్ నగతవన్తః, యేచజన్తుషుభద్రాణిసుహృత్త్వాదీన్య-నిశం -చరన్తి కుర్వన్తి-తేవ్రజన్తి, తత్పదమభ్యగాదితిపూర్వేణసంబన్ధః- ధ్రువస్థానంప్రాప్తానామపిసత్యలోకగతానామివప్రాయేణపునరావృత్త్యభావాత్ కల్పాన్తేమోక్ష్యమాణత్వాద్భూతసుహృత్త్వాదీనామేవముక్తిహేతుత్వాచ్చైవముక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ కించయదచ్యుతపద, మచ్యుతఃప్రియోయేషాంభాగవతానాం, తే,బాన్ధవాయేషాం, తే, శాన్తాఃశమదమాదియుక్తాః, సమదృశఃదేహాత్మేశ్వరాణాంప్రకృతిపరిణామరూపత్వజ్ఞానైకాకారత్వసర్వాన్తరాత్మత్వాదిరూపసమదర్శినః, అతఏవసర్వభూతాని,యథాయోగ్యం దానమానాదిభిరనురఞ్జయన్తిప్రీణయన్తీతిసర్వభూతానురఞ్జనాః, సిద్ధాఃసిద్ధప్రాయాః,నతునితరాంసిద్ధాః, తేషామర్చిరాదిగత్యాబ్రహ్మలోకావాప్తేః,అఞ్జసాసుఖేన,యాన్తితత్పదమభ్యగాదితిపూర్వేణైవసంబన్ధః-అయమర్థః,శమదమాదిభిస్సర్వభూతసుహృత్త్వాదిభిశ్చపరబ్రహ్మోపాసననిష్ఠాఅపేక్షితాః ప్రారబ్ధవశాద్బుభుక్షావశాద్వాఽన్తరాయవిహతాస్సత్యలోకవద్ధ్రువలోకంగతాస్తత్రత్యభోగోత్తరంపరిపూర్ణయోగాముచ్యన్తఇతి ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ,కృష్ణోభగవాన్,పరమయనంప్రాప్యంప్రాపకమాధారశ్చ,యస్యసధ్రువ-స్త్రయాణాంలోకానాం,నుమల,శ్చూడామణిశ్శిఖామణిరివాభూత్,అమలఇతిదృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపి విశేషణమ్ ॥ ౩౭ ॥ హేకౌరవ్యవిదుర, మేథ్యాం ధాన్యాక్రమణాయబలీవర్దబన్ధనస్తమ్భవిశేషే,గమ్భీరవేగో,గవాంగణఃబలీవర్దసమూహఇవ , జ్యోతి

సర్వతోలోకాస్త్రయోహ్యనువిభ్రాజన్తఏతే। యన్నావ్రజఞ్జన్తుషుయేఽననుగ్రహావ్రజన్తిభద్రాణిచర
న్తియేఽనిశమ్ ॥ ౩౫ ॥ శాన్తాస్సమదృశస్సిద్ధాస్సర్వభూతానురఞ్జనాః। యాన్త్యఞ్జసాఽచ్యుతపదమచ్యుతప్రి
యబాన్ధవాః ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యుత్తానపదఃపుత్రోధ్రువఃకృష్ణపరాయణః। అభూత్త్రయాణాంలోకానాంచూడా
మణిరివామలః ॥ ౩౭ ॥ గమ్భీరవేగోహ్యనిశంజ్యోతిషాంచక్రమర్పితమ్। యస్మిన్భ్రమతికౌరవ్యమేథ్యామివ
గవాంగణః ॥ ౩౮ ॥ మహిమానంవిలోక్యాస్యనారదోభగవానృషిః। ఆతోద్యంవితుదన్ శ్లోకాన్సత్రేఽగాయ
త్ప్రచేతసామ్ ॥ ౩౯ ॥ నూనంసునీతేఃపతిదేవతాయాః స్తపఃప్రభావస్యసుతస్యతాంగతిమ్। దృష్ట్వాఽభ్యు
పాయానపివేదవాదినోనైవాధిగన్తుంప్రభవన్తికింనృపాః ॥ ౪౦ ॥ యఃపఞ్చవర్షోగురుదారవాక్ఛరైర్భి న్నే
నయాతోహృదయేనదూయతా। వనంమదాదేశకరోఽజితంప్రభుంజిగాయతద్భక్తగుణైఃపరాజితమ్ ॥
యఃక్షత్రబన్ధుర్భువితస్యాధిరూఢమన్వారురుక్షేదపివర్షపూగైః। యఃపఞ్చవర్షోయదహోభిరల్పైఃప్రసా
ద్యవైకుణ్ఠమవాపతత్పదమ్ ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ ఏతత్తేఽభిహితంసర్వంయత్పృష్టోఽహమిహత్వయా।
ధ్రువస్యోద్దామయశసశ్చరిత్రంసమ్మతంసతామ్ ॥ ౪౩ ॥ ధన్యంయశస్యమాయుష్యంపుణ్యంస్వస్త్యయనంమ

షాంసూర్యచన్ద్రాదిజ్యోతిషాం-చక్రం,యస్మిన్ధ్రువే, ఆహితంసత్,అనిశంభ్రమతి ॥ ౩౮ ॥ అస్యధ్రువస్య, మహిమానం,విలోక్య,భగవాన్నారదఃఋషిః,ఆతోద్యంవీణాం,వితుదన్నాదయన్,ప్రచేతసాంసత్రేబ్రహ్మసత్రే,భగవన్మాహాత్మ్యప్రసఙ్గేచ, శ్లోకాన్ధ్రువమహిమప్రతిపాదనపరాన్,త్రీన్ శ్లోకాన,గాయత్ ॥ ౩౯ ॥ శ్లోకానేవాహ॥నూనమితి॥ పతిదేవతాయాస్సునీతేః-సుతస్యధ్రువస్య, యస్తపఃప్రభావ, స్తస్యఫలభూతాం -తాంగతిం,అభ్యుపాయాన్ గతిసాధనభూతాన్భగవదారాధనరూపానుపాయానపి-దృష్ట్వా, వేదవాదినోఽపిబుధయోగాః, అధిగన్తుంప్రాప్తుం ,నైవప్రభవన్తినసమర్థాభవన్తి,కింపునర్నృపాఃనృపానప్రభవన్తీతికిమువక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ గురుదారాఃపితృపత్నీసురుచి, స్తస్యా,వాచఏవబాణాస్తైర్భిన్నేనా, తఏవదూయతాతప్తేన, హృదయేన,యోధ్రువః,పఞ్చవర్షఏవ,వనంప్రతిగత, స్తత్రాపిమదాజ్ఞావశవర్తీఅజితమపి, విభుంభగవన్తం , తద్భక్తగుణైఃభగవద్భక్తానాంగుణైర్యాతమైత్ర్యాదిభిః,పరాజితంవశంగతం,,అహంభక్తపరాధీనోహ్యస్వతన్త్ర,, ఇతిభగవదుక్తేః,భక్తపరాధీనమిత్యర్థః,జిగాయవశీకృతవాన్ ॥ ౪౧ ॥ తస్యధ్రువస్యాధిరూఢంతేనప్రాప్తమిత్యర్థః,పదంస్థానం , యో , భువి,క్షత్రబన్ధుఃక్షత్రియాభాసః,వర్షసమూహైరపి,అధిరోఢుమిచ్ఛేదపికిం,తత్సకలాల్పోప్యశక్యః,దూరతఆరోహణమిత్యర్థః ,కథంభూతంపదం షట్పఞ్చవావర్షాణియస్యసః, అల్పైరేవా,హోభిర్దినై, ర్వైకుణ్ఠం,ప్రసాద్యప్రసన్నంకారయిత్వా,యత్తస్యపదమవాప ॥ ౪౨ ॥ తద్ధ్రువచరితంనిగమయన్తచ్ఛ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహమునిః ॥ ఏతదితి॥ త్వయాయ,త్ప్రతిపృష్టోఽహం,తత్సర్వం, తుభ్యం,కథితం,కింతత్రాహ, ఉద్దామయశసఃఉత్కృష్టకీర్తేః,ధ్రువస్య,చరితం ,సతాంహరిభక్తానాం,సమ్మతమ్ ॥ ౪౩ ॥ ధ

స్యం, ధనేచ్ఛయా శ్రుణ్వతాం శ్రావయతాం చ ధనసంపాదకం, తథా, యశస్యం యశస్కరం, మాయుష్కరం, స్వస్త్యయనం సంమఙ్గళకరం, స్వర్గ్యం స్వర్గసంపాదకం, ధ్రౌవ్యం ధ్రువస్థానప్రాపకం, సౌమనస్యం మనఃపీడానిరాసకం, ప్రశస్యం ప్రాశస్త్యసంపాదకం, అఘమర్షణం పాపనిరాసకమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఏతత్, అచ్యుతప్రియస్య ధ్రువస్య, చేష్టితమ్, అభీక్ష్ణం పౌనఃపున్యేన, శ్రద్ధయా, శ్రుత్వా-యో, వర్తతే, తస్య, భగవతి భక్తిర్భవతి, భక్తిఫలమాహ, యయా భక్త్యా, క్లేశానామాధ్యాత్మికాదీనాం, సంక్షయో భవతి ॥ ౪౫ ॥ మహత్త్వం సర్వోత్కృష్టత్వం, ఇచ్ఛతాం కామయమానానాం-తీర్థం మహత్త్వప్రాప్త్యుపాయః-భవేదిత్యనుషఙ్గః, తథా శ్రోతుః - శీలాదయో గుణాః భవేయురిత్యనుషక్తస్య వచనపరిణామేన సంబన్ధః, యత్ర యస్మిన్ ధ్రువచరితే - శ్రూయమాణ ఇతి శేషః - తదిచ్ఛతాం తేజ ఇచ్ఛతాం - తేజో-భవేత్ - తేజసో విధేయత్వేన బుద్ధిస్థత్వాత్సన్నిహితత్వాత్ప్రకృతత్వాత్తచ్ఛబ్దేన పరామర్శాదుద్దేశ్యవిశేషణత్వోపపత్తిః, తథా, యత్ర యస్మిన్ చరితే-మనస్వినాం-ప్రశంసాయాం నిత్యయోగే వా మత్వర్థీయోఽ "స్మాయామేధాస్రజో వినిః" రితి వినిప్రత్యయః మనః ప్రాశస్త్యం భగవతి మనసో నిత్యయోగం వేచ్ఛతాం, మనః, ప్రశస్తం నిత్యయుక్తం-వా మనో భవేదిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ అర్థసామర్థ్యాత్ప్రాత - స్సాయం చ సాయంకాలే చ - ప్రయతః మనఃప్రణిధానయుక్తః - ద్విజన్మనాం బ్రాహ్మణానాం - సమవాయే సభాయాం-పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య - మహత్ - స్వమీహితసాధనం చరితం కీర్తయేత్ ॥ ౪౭ ॥ పౌర్ణమాస్యాం-సినీవాల్యాం దృష్టేన్దుకలాయామమావాస్యాయాం - శ్రవణనక్షత్రయుక్తదినే - అర్కదినే సప్తమీభానువాసరాదౌ చ కీర్తయేదితి సంబన్ధః ॥ ౪౮ ॥ నేచ్ఛన్నిష్కామః-తీర్థం పాదయస్య స-తీర్థపాదో భగవాన్-తస్య పాదాశ్రయః భాగవతః శ్రద్ధ

హత్ । స్వర్గ్యం ధ్రౌవ్యం సౌమనస్యం ప్రశస్యమఘమర్షణమ్ ॥ ౪౪ ॥ శ్రుత్వైతచ్ఛ్రద్ధయాఽభీక్ష్ణమచ్యుతప్రియచేష్టితమ్ । భవేద్భక్తిర్భగవతి యయా స్యాత్క్లేశసంక్షయః ॥ ౪౫ ॥ మహత్త్వమిచ్ఛతాం తీర్థం శ్రోతుః శీలాదయో గుణాః । యత్ర తేజస్తదిచ్ఛూనాం మానో యత్ర మనస్వినామ్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రయతః కీర్తయేత్ప్రాతస్సమవాయే ద్విజన్మనామ్ । సాయం చ పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య చరితం మహత్ ॥ ౪౭ ॥ పౌర్ణమాస్యాం సినీవాల్యాం ద్వాదశ్యాం శ్రవణే తథా । దినక్షయే వ్యతీపాతే సంక్రమేఽర్కదినేఽపి వా ॥ ౪౮ ॥ శ్రావయేచ్ఛ్రద్దధానానాం తీర్థపాదపదాశ్రయః । నేచ్ఛంస్తత్రాత్మనాత్మానం సన్తుష్ట ఇతి సిద్ధ్యతి ॥ ౪౯ ॥ జ్ఞానమజ్ఞాతతత్త్వాయ యో దద్యాత్సత్పథేఽమృతమ్ । కృపాళోర్దీననాథస్య దేవాస్తస్యానుగృహ్ణతే ॥ ౫౦ ॥ ఇదం మయా తేఽభిహితం కురూద్వహ ధ్రువస్య విఖ్యాతవిశుద్ధకర్మణః । హిత్వాఽర్భకః క్రీడనకాని మాతుర్గృహం చ విష్ణుం శరణం జగామ ॥ ౫౧ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ నిశమ్య కౌషారవిణోపవర్ణితం ధ్రువస్య వైకుణ్ఠపదాధిరోహణమ్ । ప్రరూఢభావో భగవత్య

ధానాన్ శ్రద్ధాయుక్తాన్ప్రతి-దం చరితం - శ్రావయేత్ - భాగవతస్య నితరామేతచ్చరితశ్రావణం యుక్తమితి భావః-తత్ర-నిష్కామనయా శ్రావణే-ఆత్మనా - స్వయమేవా - త్మానం శ్రావయితా శ్రద్ధాత్మానం ప్రతి-సంతుష్ట ఇతి సంతుష్టో భగవాన్ భవేదితి హేతోః- సిధ్యతి - నిష్కామనయా యః శ్రావయతి తస్మై భగవాన్ స్వయమేవ సంతుష్ట ఇతి సోపి సిధ్యత్యేవ ముక్తిం ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ న కేవలం నిష్కామనయా శ్రావయితారం భగవానేవానుగృహ్ణీతే-అపితు-సర్వేపి దేవా అనుగృహ్ణత ఇత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ అజ్ఞాతం తత్త్వం తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యం-యేన-తస్మై-సత్పథే సతాం మార్గే భగవన్మార్గ ఇత్యర్థః - అమృతరూపం జ్ఞానం - యో-దద్యాత్-తస్య కృపాళోః-రత ఏవ దీననాథస్య-దేవా-అనుగృహ్ణతే అనుగ్రహం కుర్వన్తి ॥ ౫౦ ॥ హే కురూద్వహ-విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం - విశుద్ధం శ్రుణ్వతామప్యఘశోధకం-కర్మ చేష్టితం-యస్య-తస్య ధ్రువస్యే-దం చరితం-తుభ్యం-మయాఽభిహితం కథితం - యో ధ్రువః-అర్భక ఏవ సన్-మాతృగృహం-క్రీడనకాని బాలక్రీడాసాధనాని చ-త్యక్త్వా-విష్ణుం- శరణం జగామేతి పునఃపునర్విస్మయతే ॥ ౫౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః.

ఏవం కార్త్స్న్యేన వ్యాసశ్రుతధ్రువచేష్టితో విదురః "మహిమానం విలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః । ఆతోద్యం వితుదన్ శ్లోకాన్సత్రేఽగాయత్ప్రచేతసామ్" ఇత్యుక్తప్రచేతస్సత్రే తత్ర తత్ర వర్ణితభగవత్కథాబుభుత్సయా పృచ్ఛతీత్యాహ బాదరాయణిః ॥ నిశమ్యేతి ॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణో - పవర్ణితం - యద్ధ్రువస్య వైకుణ్ఠస్థానాధిరోహణం తత్-నిశమ్య శ్రుత్వా-పున - రధోక్షజే భగవతి - ప్రరూఢః అభివృద్ధః-భావో భక్తిర్యస్య సః-విదురః-తం కౌషారవిణ-మన్యత్ప్రష్టుముపక్రా

న్తవాన్ ॥౧॥ ప్రశ్నమేవాహ॥ కేతఇతి॥ తే ‘‘ప్రచేతసాంసత్రే’’ ఇత్యుక్తాః ప్రచేతసః - కే - ఇతి జాతిప్రశ్నః - హే సువ్రత మైత్రేయ - కస్య - అపత్యాని పుత్రాః ఇతి యోనిసంబన్ధప్రశ్నః, కస్యాన్వవాయే వంశే ప్రఖ్యాతాః ప్రసిద్ధా ఇతి వంశప్రశ్నః - కుత్ర వా సత్రమాసతేతి సత్రదేశప్రశ్నః ॥౨॥ నారదేన ప్రచేతసాం వర్ణితాః కథాః ప్రష్టుం తన్మహిమానమాహ॥ మన్యే ఇతి॥ దేవదర్శనం - దేవో భగవాన్ - తస్య దర్శనం - దృశ్యతే అనేనేతి దర్శనం కరణే ల్యుట్ - తత్త్వోపదేశేన భగవత్సాక్షాత్కారోపాయభూతమిత్యర్థః - దేవస్య దర్శనం సాక్షాత్కారో యస్య యస్మాద్వేతి బహువ్రీహిః - తం - అత ఏవ మహాభాగవతం - మన్యే - తమేవ విశినష్టి - యేన నారదేన - హరేః - పరిచర్యావిధిః - పూజాప్రకారరూపః క్రియాయోగః - ప్రోక్తః - పఞ్చరాత్రాద్యుపదేశేన కథితః ॥౩॥ క్రియాయోగమేవ విశదయన్ నారదం ప్రస్తౌతి॥ స్వధర్మేతి॥ భక్తిమతా నిరతిశయభగవద్భక్తిమతా - నారదేన - యజ్ఞపూరుషః - యజ్ఞానాం భోక్తా ప్రభుశ్చ భగవాన్ - స్వధర్మశీలైః స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితభగవదారాధనరూపపఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానపరైః - పురుషైః - ఇజ్యమానః ఆరాధ్యమానః - ఈరితః కథితః కిల - సర్వయజ్ఞారాధ్యభగవత్పరిచర్యారూపత్వేన స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మా అనుష్ఠేయా ఇతి పఞ్చరాత్రాదౌ నారదేన భగవతా కథితమిత్యర్థః ॥౪॥ ఏవం నారదం ప్రస్తుత్య ప్రచేతోభ్యస్తదుపదిష్టకథాః పృచ్ఛతి॥ యా ఇతి॥ దేవర్షిణా నారదేన - తత్ర తత్ర ప్రచేతసాం బ్రహ్మసత్రే - యా భగవత్కథాః - వర్ణితాః - తాః కథాః - శుశ్రూషవే శ్రోతుమిచ్ఛవే - మహ్యం - కార్త్స్న్యేన - వక్తుమర్హసి ॥౫॥ ఏవమాపృష్టో మునిః ప్రచేతసో ధ్రువవంశజాతా ఇతి వక్తుం ధ్రువవంశమనుక్రామతి॥ ధ్రువస్యేతి॥ ధ్రువస్య పుత్రః - ఉత్కలాఖ్యః - పితరి ధ్రువే - వనం ప్రతిగచ్ఛతి సతి - సార్వభౌమశ్రియం పితురధిరాజాసనం చ - నైచ్ఛత్ ॥౬॥

ధోక్షజే ప్రష్టుం పునస్తం విదురః ప్రచక్రమే॥ ౧॥ విదుర ఉవాచ॥ కే తే ప్రచేతసో నామ కస్యాపత్యాని సువ్రత। కస్యాన్వవాయే ప్రఖ్యాతాః కుత్ర వా సత్రమాసత॥ ౨॥ మన్యే మహాభాగవతం నారదం దేవదర్శనమ్। యేన ప్రోక్తః క్రియాయోగః పరిచర్యావిధిర్హరేః॥ ౩॥ స్వధర్మశీలైః పురుషైర్భగవాన్యజ్ఞపూరుషః। ఇజ్యమానో భక్తిమతా నారదేనేరితః కిల॥ ౪॥ యాస్తా దేవర్షిణా తత్ర వర్ణితా భగవత్కథాః। మహ్యం శుశ్రూషవే బ్రహ్మన్ కార్త్స్న్యేనాచష్టుమర్హసి॥ ౫॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ధ్రువస్య చోత్కలః పుత్రః పితరి ప్రస్థితే వనమ్। సార్వభౌమశ్రియం నైచ్ఛదధిరాజాసనం పితుః॥ ౬॥ స జన్మనోపశాన్తాత్మా నిఃసఙ్గః సమదర్శనః। దదర్శ లోకే వితతమాత్మానం లోకమాత్మని॥ ౭॥ ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం ప్రత్యస్తమితవిగ్రహమ్। అవబోధరసైకాత్మ్యమానన్దమనుసన్తతమ్॥ ౮॥ అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః। స్వరూపమవరున్ధానో నాత్మనోఽన్యత్తదైక్షత॥ ౯॥ జడాన్ధబధిరోన్మత్తమూకాకృతిరతన్మతిః। లక్షితః పథి బాలానాం ప్రశాన్తార్చిరివానలః॥ ౧౦॥

అనిచ్ఛాయాం కిం కారణమిత్యపేక్షాయాం బహుజన్మసిద్ధయోగమాహాత్మ్యప్రత్యక్షితస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవతృప్తత్వాదన్యత్పురుషార్థభూతం నైచ్ఛదితి వక్తుం తస్య స్వాత్మానన్దానుభవమాహ॥ స ఇతి॥ స ఉత్కలః - జన్మనా జన్మప్రభృతి - ఉపశాన్తం రాగాదిభిరకలుషితం - ఆత్మా మనః - యస్య - అత ఏవ - నిస్సఙ్గః రాగాభిష్వఙ్గరహితః - సమదర్శనస్సన్ - లోకే వితతం వ్యాప్తం - ఆత్మానం - ఆత్మని - లోకం చ - దదర్శ - లోకే వితతమాత్మానమితి శరీరవ్యాపకత్వముక్తం - ఆత్మని లోకమిత్యాత్మనో ధారకత్వముక్తం - లోక్యతే దృశ్యత ఇతి లోకః శరీరమ్ ॥౭॥ ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - బ్రహ్మ - ధర్మభూతజ్ఞానబృహత్తయా బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం - నిర్వాణం సుఖరూపం - ప్రత్యస్తమితవిగ్రహం దేహవినిర్ముక్తం ‘‘అశరీరం శరీరేష్వి’’తి శ్రుతేః, అవబోధరసైకాత్మ్యం అవబోధ ఏవ రసః ఐకాత్మ్యం ఏకస్వభావత్వం యస్య, తం - క్వచిదప్యంశే జాడ్యరహితమిత్యర్థః, ఆనన్దం ధర్మభూతానన్దగుణవిశిష్టం ‘‘గుణవచనేభ్యో మతుపో లుగ్వక్తవ్యః’’ ఇత్యనుశాసనాత్, అనుసన్తతం అత్యన్తం నిత్యమ్ ॥౮॥ స్వరూపం స్వస్వరూపభూతం - అవరున్ధానః అనుసన్దధానః - అత ఏవ, అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః, అవ్యవచ్ఛిన్నః నిరన్తరః, యోగః ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః, స ఏవాగ్నిః, తేన, దగ్ధం కర్మరూపమలం - యస్య సః, ఆశయోఽన్తఃకరణం, యస్యేతి, బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః, అన్యత్, ఆత్మస్వరూపాదన్యత్, పురుషార్థభూతదేహతదనుబన్ధ్యాదికం - స్వయం, అన్యైః దేహాదిభ్యో విలక్షణైః, నైక్షత నాపశ్యత్ ॥౯॥ జడాదితుల్యవేషః, అతన్మతిః జడాదితుల్యమతిరహితః, ప్రశాన్తార్చిః శాన్తజ్వాలా యస్య, సోఽగ్నిరివ స్థితః, బాలానాం - పథి మార్గే - స్వమాహాత్మ్యవిజ్ఞానవిహీనరూపే - లక్షితః ॥౧౦॥ తముత్కలం - మన్త్రిభిస్సహితాః - స్వగోత్రవృద్ధాః - జడమున్మత్తం చ - జ్ఞా

త్వా-తంవిహాయేత్యర్థః-భ్రమేస్సుతం-యవీయాంసం కనీయాంసం-వత్సరం భూపతిం, రాజానం-చక్రుః ❁॥౧౧॥ ❁వత్సరస్య, ఇష్టా శీలరూపగుణాదిభిర్నితరామనుకూలా, సర్వర్ధ్యాఖ్యా - భార్యా పుష్పార్ణాదీన్- షట్పుత్రాన్ - అసూత సుషువే ❁॥౧౨॥ ❁తత్ర షణ్ణాం పుత్రాణాం మధ్యే-పుష్పార్ణాఖ్యస్య జ్యేష్ఠస్య, ప్రభా దోషేతి-ద్వే భార్యే-బభూవతుః॥ తత్ర తత్ర భార్యాస్సుతాః ప్రాతరాదయస్త్రయో బభూవుః, దోషాసుతాః-ప్రదోషాదయస్త్రయ ఆసన్॥ తత్ర వ్యుష్టిః-పుష్కరిణ్యాఖ్యాయాం భార్యాయాం- సర్వతేజసాఖ్యం సుత-మాదధే జనయామాస ❁ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ❁సః సర్వతేజసః-ఆకూత్యాఖ్యాయాం పత్న్యాం, చక్షుస్సంజ్ఞం-సుతం-మనుం - అవాప-మనోశ్చక్షుస్సంజ్ఞస్య-నడ్వలాఖ్యా మహిషీ-భార్యా-విరజాన్ శుద్ధాన్-సుతాన్ పురుప్రముఖాన్ ద్వాదశ పుత్రాన్-అసూత ❁॥౧౫॥ ౧౬॥ ❁తతోల్ముకః, పుష్కరిణ్యాం భార్యాయాం-ముత్తమాన్ శ్రేష్ఠాన్-అఙ్గాదీన్ షట్పుత్రాన్-అజనయత్ ❁॥౧౭॥ ❁తతోఽఙ్గస్య యా-సునీథాఖ్యా భార్యా-సా-ఉల్బణం దురాత్మానం వేననామకం-పుత్రం - సుషువే-దౌరాత్మ్యమేవ ప్రపఞ్చయతి-యదిత్యాదినా ॥ యస్య వేనస్య దౌశ్శీల్యాద్దుష్టస్వభావాద్ధేతోః-స రాజర్షిరఙ్గః-నిర్విణ్ణః నితరాం దుఃఖితః పురాన్నిరగాత్ నిర్గతః ❁॥౧౮॥ ❁అఙ్గ హే విదుర మునయః-కుపితాః వేనేన కోపం ప్రాపితాః వాగేవ వజ్రం యేషాం తే- యం వేనం - శేపుః కిల శప్తవన్తః-శాపాద్గతప్రాణస్య తస్య వే

మత్వా తం జడమున్మత్తం కులవృద్ధాస్సమన్త్రిణః। వత్సరం భూపతిం చక్రుర్యవీయాంసం భ్రమేస్సుతమ్॥౧౧॥
సర్వర్ధిర్వత్సరస్యేష్టా భార్యాఽసూత షడాత్మజాన్। పుష్పార్ణం తిగ్మకేతుం చ ఇషమూర్జం వసుం జయమ్॥౧౨॥
పుష్పార్ణస్య ప్రభా భార్యా దోషా చ ద్వే బభూవతుః। ప్రాతర్మధ్యన్దినం సాయమితి హ్యాసన్ప్రజాసుతాః॥
ప్రదోషో నిశిథో వ్యుష్టిరితి దోషాసుతాస్త్రయః। వ్యుష్టిస్సుతం పుష్కరిణ్యాం సర్వతేజసమాదధే॥ ౧౪ ॥ స
చక్షుస్సుతమాకూత్యాం పత్న్యాం మనుమవాప హ। మనోరసూత మహిషీ విరజాన్నడ్వలా సుతాన్॥౧౫॥ పు
రుం కుత్సం త్రితం ద్యుమ్నం సత్యవన్తమృతం వ్రతమ్। అగ్నిష్టోమమతీరాత్రం ప్రద్యుమ్నం శిబిముల్ముకమ్॥
ఉల్ముకోఽజనయత్పుత్రాన్పుష్కరిణ్యాం షడుత్తమాన్। అఙ్గం సుమనసం ఖ్యాతిం క్రతుమఙ్గిరసం గ
యమ్॥ ౧౭ ॥ సునీథాఽఙ్గస్య యా పత్నీ సుషువే వేనముల్బణమ్। యద్దౌశ్శీల్యాత్స రాజర్షిర్నిర్విణ్ణో నిరగాత్పు
రాత్ ॥ ౧౮ ॥ యమఙ్గ శేపుః కుపితా వాగ్వజ్రా మునయః కిల। గతాసోస్తస్య భూయస్తే మమన్థుర్దక్షిణం కరమ్॥
అరాజకే తదా లోకే దస్యుభిః పీడితాః ప్రజాః। జాతో నారాయణాంశేన పృథురాద్యః క్షితీశ్వరః ॥ ౨౦ ॥ విదు
ర ఉవాచ ॥ తస్య శీలనిధేస్సాధోర్బ్రహ్మణ్యస్య మహాత్మనః। రాజ్ఞః కథమభూద్దుష్టా ప్రజా యద్విమనా య
యౌ ॥ ౨౧ ॥ కిం వాంఽహో వేనముద్దిశ్య బ్రహ్మదణ్డమయూయుజన్। దణ్డవ్రతధరే రాజ్ఞి మునయో ధర్మకోవి
దాః ॥ ౨౨ ॥ నావధ్యేయః ప్రజాపాలః ప్రజాభిరఘవానపి। యదసౌ లోకపాలానాం బిభర్త్యోజస్స్వతేజ
సా ॥ ౨౩ ॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్ సునీథాత్మజచేష్టితమ్। శ్రద్దధానాయ భక్తాయ త్వం పరావరవిత్త

నస్య, దక్షిణం, కరం హస్తం-పునస్తే మునయో, మమన్థుః మథితవన్తః ❁॥౧౯॥ ❁మథనే హేతుమాహ॥ అరాజక ఇతి॥ తదా శాపానన్తరం, లోకే, అరాజకే రాజ్ఞా రహితే సతి అత ఏవ- దస్యుభిః పీడితాః ప్రజా, బభూవుః, తదా పృథుర్నామ-ఆద్యః పురగ్రామాదీనాం తేన రచితత్వాత్, క్షితీశ్వరో రాజా-నారాయణాంశేన జాతః ❁॥ ౨౦ ॥ ❁ఏవం దత్తప్రశ్నావసరః క్షత్తా పృచ్ఛతి ॥ తస్యేతి ॥ శీలనిధేస్సుస్వభావస్య సద్వృత్త్యాశ్రయస్య వా, తత ఏవ, బ్రహ్మణ్యస్య బ్రాహ్మణసేవాపరాయణస్య, బ్రహ్మనిష్ఠస్యేతి వా, అత ఏవ - మహాత్మనః సార్వాత్మ్యబ్రహ్మోపాసనపరమనోయుక్తస్య సాధోః పరకార్యసాధనశీలస్య, తస్యాఙ్గస్య రాజ్ఞః, దుష్టా, ప్రజా పుత్రః, కథమభూత్ అజాయత-యత్ యతః-దుష్టాయాః ప్రజాయా హేతోః-ర్విమనాః దుఃఖితమనాః, యయౌ పురాన్నిర్గతః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁దణ్డః ఆసాధునిగ్రహరూపో దణ్డ-స్స ఏవ, వ్రతం, తద్బిభర్తీతి-తస్మిన్ రాజ్ఞి వేనే-ధర్మకోవిదా మునయః-కిం వా- అంహః అపరాధ-ముద్దిశ్య ఆలక్ష్య, వేనం-బ్రహ్మదణ్డం ప్రతి అయూయుజన్ బ్రహ్మశాపేనయుక్తం కృతవన్తః ప్రజాపరిపాలననిష్ఠే రాజ్ఞి శాపకరణం మునిభిరనుచితమితి భావః ❁॥౨౨॥ ❁తదేవాహ నేతి॥ అఘవానపి అపరాధ్యపి-ప్రజాపాలః రాజా-ప్రజాభి - ర్నావధ్యేయః అవజ్ఞేయః న భవతి-యత్ యస్మా-దసౌ ప్రజాపాలః-లోకపాలానా-మోజః-స్వతేజసా-బిభర్తి ❁॥ ౨౩ ॥ ❁హే బ్రహ్మన్-ఏతత్సునీథాత్మజస్య వేనస్య-చేష్టితం-శ్రద్ధధానాయ శుశ్రూషాపరాయ యుక్తాయ-భక్తాయ మహ్యం - అనేన స్వస్య శ్రవణే యోగ్యతోక్తా- పరావరవిత్తమః, పరః పరమాత్మా అవ

రః ప్రకృతిపురుషాదిః - తద్విదాం మధ్యే - శ్రేష్ఠః - త్వం - అనేన శ్రవణే యోగ్యతోక్తా ఆఖ్యాహి కథయ ॥ ౨౪ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః, బ్రహ్మవిత్, కామ్యకర్మణి బలాదాపాతితోఽపి తేనన సుఖ్యతీతి ద్యోతయన్ అఙ్గస్య పుత్రోత్పత్తిక్రమమాహ॥ అఙ్గ ఇత్యాదినా॥ రాజా సౌ ఋషిః - అఙ్గః - క్రతూనాం మధ్యే, ఉత్తమం, అశ్వమేధం, ఆజహార ఆరబ్ధవాన్, తస్మిన్నశ్వమేధే క్రతౌ, బ్రహ్మవాదిభిః శ్రుతాధ్యయనాదిసంపన్నైః, ఋత్విగ్భిః, ఆహూతాస్సత్యో దేవతాః - నాజగ్ముర్నాగతవత్యః ॥ ౨౫ ॥ హే తాత - ఋత్విజో, విస్మితాః, యజమానమఙ్గ - మూచుః, ఉక్తిమేవాహ॥ తే త్వయా త్వత్సంబన్ధినివా హూయమానాని దేవతోద్దేశేన ప్రక్షేపపూర్వకం త్యక్తాని - అయాతయామాని అగతవీర్యాణి - సారవన్తీత్యర్థః హవీంషి పురోడాశాదీని - దేవతాః - న గృహ్ణన్తి ॥ ౨౬ ॥ హే రాజన్, హవీంషి - అదుష్టాని శుద్ధాని - తే త్వయా - శ్రద్ధయా సాధితాని సంపాదితాని చ తథా, ఛన్దాంసి క్రత్వఙ్గభూతా మన్త్రాః, అయాతయామాని స్వరవర్ణాదిభిరగతవీర్యాణి - తత్ర హేతుః ధృతవ్రతైస్స్వరవర్ణాదియుక్తత్వేన మన్త్రోచ్చారణమేవ దృఢం వ్రతం యేషాం తైః - ఋత్విగ్భిః, యోజితాని ప్రయుక్తాని ॥ ౨౭ ॥ ఏవం యథావదనుష్ఠీయమానే క్రతౌ - దేవ హేళనం దేవాన్ప్రతి హేళనమపరాధ - మణ్వప్యల్పమపి - వయం - న విదామ న జానీమః, యద్యస్మాద్ధేళనాత్, స్వకీయాన్భాగాన్, కర్మసాక్షిణః కర్మణి గుణదోషద్రష్టారో, దేవాః, న గృహ్ణన్తి, అతోఽవశ్యం కేనచిద్దేవహేళనేన భవితవ్యం, పరం తు, తద్వయం, న విదామ ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఏవమృత్విగ్భిరుక్తోఽఙ్గస్తానాహేత్యాహ మునిః॥ ద్విజవచః - శ్రుత్వా, అథానన్తరం, సుతరాం, దుఃఖితమనాః, యజమానోఽఙ్గః, యజ్ఞం గృహీతవానోఽపి, సదస్యాన్

వః ॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గోఽశ్వమేధం రాజర్షి రాజహార క్రతూత్తమమ్ । నాజగ్ముర్దేవతాస్తస్మిన్నాహూతా బ్రహ్మవాదిభిః ॥ ౨౫ ॥ తమూచుర్విస్మితాస్తత్ర యజమానమథర్త్విజః । హవీంషి హూయమానాని న తే గృహ్ణన్తి దేవతాః ॥ ౨౬ ॥ రాజన్హవీంష్యదుష్టాని శ్రద్ధయాసాధితాని తే । ఛన్దాంస్యయాతయామాని యోజితాని ధృతవ్రతైః ॥ ౨౭ ॥ న విదామేహ దేవానాం హేలనం వయమణ్వపి । యన్న గృహ్ణన్తి భాగాన్స్వాన్యే దేవాః కర్మసాక్షిణః ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గో ద్విజవచశ్శ్రుత్వా యజమానస్సుదుర్మనాః । తత్ప్రష్టుం వ్యసృజద్వాచం సదస్యాంస్తదనుజ్ఞయా ॥ ౨౯ ॥ నాగచ్ఛన్త్యాహుతా దేవా న గృహ్ణన్తి గ్రహానిహ । సదసస్పతయో బ్రూత కిమవద్యం మయా కృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ నరదేవేహ భవతో నాఘం తావన్మనాక్ స్థితమ్ । అస్త్యేకం ప్రాక్తనమఘం యదిహేదృక్త్వమప్రజః ॥ ౩౧ ॥ తథా సాధయ భద్రం త ఆత్మానం సుప్రజం నృప । ఇష్టస్తే పుత్రకామస్య పుత్రం దాస్యతి యజ్ఞభుక్ ॥ ౩౨ ॥ తథా స్వభాగధేయాని గ్రహీష్యన్తి దివౌకసః । యద్యజ్ఞపురుషస్సాక్షాదపత్యాయ హరిర్వృతః ॥ ౩౩ ॥ తాంస్తాన్కామాన్హరిర్దద్యాద్యాన్యాన్కామయతే జనః । ఆరాధితో యథైవైష తథా పుంసాం ఫలోదయః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి వ్యవసితా విప్రాస్తస్య రాజ్ఞః ప్రజాత

సదసి స్థితాన్ప్రతి, తదనుజ్ఞయా సదస్యానుజ్ఞయా, త్యక్తమౌనః, తద్దేవతానాగమనకారణం - ప్రష్టుం, వాచం, వ్యసృజత్ ప్రయుక్తవాన్ ॥ ౨౯ ॥ వాగ్విసర్గమేవాహ॥ నాగచ్ఛన్తీతి॥ ఇహ క్రతౌ - దేవతాః, ఆహూతాః, నాగచ్ఛన్తి, గ్రహాన్సోమపాత్రాణి, న గృహ్ణన్తి, హే సదసస్పతయః - మయా, కిమవద్యం హేళనం, కృతం, తద్యూయం - బ్రూత ॥ ౩౦ ॥ హే నరదేవ ఇహ జన్మని, భవతః బ్రహ్మవిదః, తావన్మనాగీషదప్యఘం, న స్థితం, కిం తు, ప్రాక్తనమేకమఘమస్తి, యద్యస్మాదఘాదీదృగ్గుణాధికోఽపి, త్వం, అప్రజః ప్రజారహితో, బభూవిథ ॥ ౩౧ ॥ అతో దేవా యథా హవీంషి న గృహ్ణీయుః, తథాఽఽత్మానం సుప్రజం సపుత్రం, సాధయ, కథం సాధనీయం, తత్రాహ, ఇష్ట ఇతి, యజ్ఞభుగ్భగవాన్, పుత్రం, కామయమానస్య, తే త్వయా, ఇష్ట ఇజ్యమానః సన్, పుత్రం, దాస్యతి ॥ ౩౨ ॥ తథా తథా సతి, దివౌకసో దేవాః - స్వభాగధేయాని స్వభాగాన్ "భాగరూపనామభ్యో ధేయః" ఇతి స్వార్థే ధేయప్రత్యయః, గ్రహీష్యన్తి - యద్యతః, యజ్ఞపురుషో హరిః, సాక్షాదపత్యాయ పుత్రార్థం వృతః స్యాత్, అతః తేన సహ సర్వే దేవా ఆగమిష్యన్తీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ నను హరిః కథం దద్యాత్, తత్రాహ॥ తాంస్తానితి॥ జనో - యాన్యాన్, కామాన్, ప్రార్థయతే, తాంస్తాన్, హరిర్దద్యాత్, యథా యేన ప్రకారేణ, భగవానారాధితో జనైస్తేషాం - తథా స్వస్వకామానుసారేణ - ఫలోదయః ఫలావాప్తిర్భవతి ॥ ౩౪ ॥ ఇతీత్థం, వ్యవసితా నిశ్చితవన్తః, ఋత్విజః - రాజ్ఞోఽఙ్గస్య, ప్రజాపతయే ప్రజోత్పత్త్యై శిపివిష్టాయ - శిపివిశిష్టత్వగుణవిశిష్టాయ - విష్ణవే - పురోడాశం - నిరవపన్, శిపిభిః రశ్మిభిః నివిష్ట ఆవిష్టః, శిపివిష్టస్తస్మై, తథా చ మన్త్రః "కిమిత్తే విష్ణో పరిచక్ష్యం భూత్ప్ర యద్వవక్షే శిపివిష్టో అస్మి" ఇత్యాదిః, అర్థవాదశ్చ "యో వై యజ్ఞస్య పుష్టిస్తద్విష్ణుశ్శిపివిష్టః" ఇత్యాదిః, నిరుక్తం చ "యదుత ప్రబ్రూతే శిపివి

ష్టోఽస్మీతి ప్రతిపన్నరశ్మిః శిపయోఽత్ర రశ్మయ ఉచ్యన్తే తైరావిష్టో భవతి,, ఇతి, యద్వా, శిపేషు పశుషు యజ్ఞరూపేణ ప్రవిష్టో యతస్తథా చ శ్రుతిః,, యజ్ఞో వై విష్ణుః పశవశ్శిపిర్యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతీ,, తి * ॥ ౩౫ ॥ * తస్మాత్ అగ్నేరిత్యర్థః, అర్ధసామిర్ధ్యాత్, హేమమయాని-మాల్యాని, అమలాన్యమ్బరాణి చ యస్య సః పురుషః, హిరణ్మయపాత్రేణ-సిద్ధం సమ్యక్పక్వం, పాయసాన్నం, ఆదాయ గృహీత్వా, ఉత్తస్థౌ ఉత్థితవాన్ ॥ ౩౬ ॥ బుద్ధిమాన్, స రాజా అఙ్గః-విప్రానుమతః విప్రైరభ్యనుజ్ఞాతః, అఞ్జలినా, ఓదనం పాయసం, గృహీత్వా, స్వయమాఘ్రాయ, హర్షేణ యుక్తః, పత్న్యై, ప్రాదాత్ * ॥ ౩౭ ॥ * సా రాజ్ఞీ రాజ్ఞః స్త్రీ సునీథా, పుంసవనం పుమాంసం సూతే అనేనేతి పుంసవనం, తదోదనం, ప్రాశ్య భుక్త్వా, పత్యుస్సకాశాత్, గర్భం, ఆదధే ధృతవతీ, గర్భకాలే గర్భధారణకాలే, ఉపావృత్తే అతీతే సతి, కుమారం, సుషువే * ॥ ౩౮ ॥ * సః పురుషః, కుమారో బాల ఏవ, బాల్యాత్ప్రభృతీత్యర్థః, అధర్మాంశోద్భవం-మాతామహం-మృత్యుం, మృత్యోః పుత్రీ సునీథా, అనువ్రతః అనుసృతోఽభూత్-తేన మాతామహానుసారేణా-యమ్మాత్, ధార్మికోఽభవత్ * ॥ ౩౯ ॥ * అధార్మికత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ స ఇతి ॥ స అఙ్గః, శరాసనం ధను-రుద్యమ్య, ధనుష్యారోపితశర ఇత్యర్థః-మృగయుర్లుబ్ధకస్సన్, అత ఏవ-వనగోచరః, అసాధుః, దీనాన్, మృగాన్-హన్తి అవధీత్-తం-దృష్ట్వా, అసౌ వేన ఆగచ్ఛతీతి-సర్వో జనః, స్వరాత్ చుక్రోశ * ॥ ౪౦ ॥ * ఆక్రీడే క్రీడాస్థానే క్రీడతః-బాలాన్-వయస్యాన్ యూనోఽపి దారుణః క్రూరః- అత ఏవ-నిరనుక్రోశః కృపారహితస్సన్, పశుమారమ

ఏ । పురోడాశం నిరవపన్ శిపివిష్టాయ విష్ణవే ॥ ౩౫ ॥ తస్మాత్పురుష ఉత్తస్థౌ హేమమాల్యమలామ్బరః । హిరణ్మయేన పాత్రేణ సిద్ధమాదాయ పాయసమ్ ॥ ౩౬ ॥ స విప్రానుమతో రాజా గృహీత్వాఞ్జలినౌదనమ్ । అవఘ్రాయ ముదా యుక్తః ప్రాదాత్పత్న్యా ఉదారధీః ॥ ౩౭ ॥ సా తత్పుంసవనం రాజ్ఞీ ప్రాశ్య వై పత్యురాదధే । గర్భం కాల ఉపావృత్తే కుమారం సుషువేఽప్రజా ॥ ౩౮ ॥ స బాల ఏవ పురుషో మాతామహమనువ్రతః । అధర్మాంశోద్భవం మృత్యుం తేనాభవదధార్మికః ॥ ౩౯ ॥ స శరాసనముద్యమ్య మృగయుర్వనగోచరః । హన్త్యసాధుర్మృగాన్దీనాన్వేనోఽసావిత్యరౌజ్జనః ॥ ౪౦ ॥ ఆక్రీడే క్రీడతో బాలాన్వయస్యానపదారుణః । ప్రసహ్య నిరనుక్రోశః పశుమారమమారయత్ ॥ ౪౧ ॥ తం విచక్ష్య ఖలం పుత్రం శాసనైర్వివిధైర్నృపః । యన్న శాసయితుం కల్పో భృశమాసీత్సుదుర్మనాః ॥ ౪౨ ॥ ప్రాయేణాభ్యర్చితో దేవో యేఽప్రజా * గృహమేధినః । కదపత్యకృతం దుఃఖం యే న విన్దన్తి దుర్భరమ్ ॥ ౪౩ ॥ యతః పాపీయసీ కీర్తిరధర్మశ్చ మహాన్నృణామ్ । యతో విరోధస్సర్వేషాం యత ఆధిరనన్తకః ॥ ౪౪ ॥ కస్తం ప్రజాపదేశం వై మోహబన్ధనమాత్మనః । పణ్డితో బహు మన్యేత యదర్థాః క్లేశదా గృహాః ॥ ౪౫ ॥ కదపత్యం * వరం మన్యే సదపత్యాచ్ఛుచాం పదాత్ । నిర్విద్యేత గృహాన్మర్త్యో యత్క్లేశనివహా గృహాః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం స నిర్విణ్ణమనా నృపో గృహాన్నిశీథ ఉత్థాయ మహోదయోదయాత్ । అలబ్ధని

మారయత్ పశూనివామారయత్ * ॥ ౪౧ ॥ * స నృప అఙ్గః, ఖలం దురాత్మానం పుత్రం-నానావిధైః, శాసనైః స్వామాద్యుపాయైః, విచక్ష్యానుశాస్యేత్యర్థః, యదా శాసితుం న కల్యః న సమర్థః, తదా-భృశం నితరాం, సుదుర్మనాః దుఃఖితమనాః ఆసీత్ * ॥ ౪౨ ॥ * తస్య కుపుత్రనిన్దావాక్యాన్యాహ త్రిభిః ॥ యే, గృహమేధినో గృహాశ్రమిణః, అప్రజాః అపుత్రాః, యే చ పుత్రిణోఽపి-కుత్సితాపత్యకృతం-దుర్భరం ధారయితుమశక్యం, దుఃఖం న విన్దన్తి న లభన్తే, తైః, భగవాన్ దేవః, ప్రాయేణా, భ్యర్చితః * ॥ ౪౩ ॥ * యతః కదపత్యాత్, పాపీయసీ కీర్తిః అపకీర్తిః, మహాన్-అధర్మశ్చ-నృణాం-భవేత్-యథా యతః, కదపత్యాత్, సర్వేషాం-విరోధః, అనన్తకోఽపారః, ఆధిః మానసీ వ్యథా చ, జాయతే * ॥ ౪౪ ॥ * తం ప్రజాపదేశం పుత్రనామమాత్రమప, ఆత్మనో-మోహేన బన్ధనం-కః పణ్డితో, బహు మన్యేత-యదర్థాః యత్పుత్రోపదేశనిమిత్తాః, క్లేశసంపాదకా-గృహాః, భవన్తి, పుత్రోపదేశమాత్రమపి క్లేశాకరగృహాదిహేతుత్వేనాత్మనో బన్ధకత్వాత్పణ్డితో న బహు మన్యేతేత్యర్థః * ॥ ౪౫ ॥ * ఇదానీం నిర్వేదహేతుత్వేన కుత్సితమేవాపత్యమభినన్దతి ॥ కదపత్యమితి ॥ శుచాం పదాత్ శోకానాం స్థానాత్, ఉత్తరోత్తరం గృహాసక్తిజననద్వారా సంసారదుఃఖహేతుత్వాదితి భావః-సదపత్యాత్-కదపత్యం, వరం శ్రేష్ఠం-మన్యే, వరత్వే హేతుః-మర్త్యః, గృహాన్, నిర్విద్యేత నిర్వేదం ప్రాప్నుయాత్, తత్కుతః, యద్యతః కదపత్యాద్-గృహాః, క్లేశనివహాః, శోకావహాః, భవన్తి, కదపత్యం వరమితి పాఠే, తస్య వరత్వం వైరాగ్యహేతుత్వాత్ * ॥ ౪౬ ॥ * ఏవముక్తప్రకారం, నిర్విణ్ణమనాః, స నృప అఙ్గః, మహతాం, నుదయనాం విభూతీనా-ముదయస్సమృద్ధిర్యస్మిన్, తస్మాద్గృహాత్-నిశీథే, ఉత్థా

౪౬ ॥ శ్లో ॥ పా * వరం మన్యే.

య, అలబ్ధనిద్రస్త్యక్తనిద్రః-ప్రసుప్తాం, వేనసువం వేనస్య జననీం సునీథాం, హిత్వా-నరైః - రనవలక్షితః అదృష్టః, గతః-వనం, ప్రతీతి శేషః ❀ ॥ ౪౭ ॥ ❀ పురోహితాదయ-స్సర్వాః ప్రజాః, పతిం రాజానం-నిర్విద్య గతం నిర్వేదం ప్రాప్య గతం విజ్ఞాయ, అత ఏవా-త్యన్తశోకేన-కాతరాస్సన్తః - ఉర్వ్యాం పృథ్వ్యాం -విచిక్యుః అన్వేషణం చక్రుః, తం తు-తత్రైవ సన్తమపి నాపశ్యన్నితి దృష్టాన్తేనాహ ॥ యథేతి ॥ నిగూఢం హృద్యేవ సన్తమపి తిరోహితం-పురుషం పరమపురుషం యథా-కుయోగినోఽన్వేషయన్తి-తద్వదితి ❀॥౪౮॥ ❀ ప్రజాపతేః రాజ్ఞః-పదవీం మార్గ-మలక్షయన్తోఽజానన్తః-అత ఏవ, హతప్రయత్నాః-తే పురోహితాదయః-పురీం ప్రత్యు-పసృత్య ఆగత్య - హే పౌరవ విదుర-సాశ్రవః శోకాశ్రుసహితాః-సమేతాన్ సఙ్ఘీభూతా-నృషీన్ - ప్రణమ్య - భర్తుః -విప్లవం నాశమదర్శనం-న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవన్తః ❀ ॥ ౪౯ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀

ఏవం పురోహితాదిభిర్నివేదితా ఋషయస్తమేవ ఖలం వేనమభిషిచ్య పునస్తేన పీడితాస్తం స్వతేజసా నిహత్య తద్బాహుమథనాదప తీక్ష్ణం భగవదంశభూతం పృథుం సస్త్రీకమభిషిచ్య రాజ్యే ప్రతిష్ఠాపయామాసురిత్యాహ చతుర్దశే మునిః, భృగ్వాదయ ఇతి ॥ లోకానాం క్షేమదర్శినః క్షేమచిన్తకాః - తే విజ్ఞాపితాః, భృగ్వాదయః ఋషయః-నృణాం-గోప్తరి త్రాతర్య, సత్యవిద్యమానే సతి-పశుసాత్మతాం పశుసరూపతాం - పశ్యన్తః - పశుసామ్యతామితి పాఠే -పశుభిస్సామ్యం యే

దోఽనుపలక్షితో నృభిర్హిత్వా గతో వేనసువం ప్రసుప్తామ్. ॥ ౪౭ ॥ విజ్ఞాయ నిర్విద్య గతం పతిం ప్రజాః పురోహితామాత్యసుహృద్గణాదయః । విచిక్యురుర్వ్యామతిశోకకాతరా యథా నిగూఢం పురుషం కుయోగినః ॥ అలక్షయన్తః పదవీం ప్రజాపతేర్హతోద్యమాః ప్రత్యుపసృత్య తే పురీమ్ । ఋషీన్ సమేతానభివన్ద్య సాశ్రవో న్యవేదయన్ పౌరవ భర్తృవిప్లవమ్ ॥ ౪౯ ॥ ❀❀❀❀❀❀

❀❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, త్రయోదశోఽధ్యాయః ❀❀❀

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భృగ్వాదయస్తే మునయో లోకానాం క్షేమదర్శినః । గోప్తర్యసతి వై నృణాం పశ్యన్తః ❀ పశుసాత్మ సామ్ ॥ ౧ ॥ వీరమాతరమాహూయ సునీథాం బ్రహ్మవాదినః । ప్రకృత్యసమ్మతం వేనమభ్యషిఞ్చన్పతిం భువః ॥ ౨ ॥ శ్రుత్వా నృపాసనగతం వేనమత్యుగ్రశాసనమ్ । నిలిల్యుర్దస్యవస్సద్యస్సర్పత్రస్తా ఇవాఖవః ॥ స ఆరూఢనృపస్థాన ఉన్నద్ధోఽష్టవిభూతిభిః । మేనే త్మానం మహాభాగం స్తబ్ధస్సంభావితస్స్వతః ॥ ౪ ॥ ఏవం మదాన్ధ ఉత్సిక్తో నిరఙ్కుశ ఇవ ద్విపః । పర్యటన్ రథమాస్థాయ కమ్పయన్నివ రోదసీ ॥ ౫ ॥ నయష్టవ్యం న దాతవ్యం న హోతవ్యం ద్విజాః క్వచిత్ । ఏవం న్యవారయత్సర్వం భేరీఘోషేణ సర్వతః ॥ ౬ ॥ వేనస్యావేక్ష్య మునయో దుర్వృత్తస్య విచేష్టితమ్ । విమృశ్య లోకవ్యసనం కృపయోచుశ్చ సత్రిణః ॥ ౭ ॥ అహో ఉభయతః ప్రాప్తం లోకస్య వ్యసనం మహత్ । దారుణ్యుభయతో దీప్త ఇవ తస్కరపాలయోః ॥ ౮ ॥ అరాజకభయాదేష కృతో రాజాఽ

షాం తే పశుసామ్యాః- తేషాం భావః పశుసామ్యతా-తాం పశ్యన్తః ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ బ్రహ్మవాదినః-ఋషయః వేనస్య, మాతరం సునీథాం, ఆహూయ, తస్యై విజ్ఞాప్యేత్యర్థః- ప్రకృతీనామమాత్యాదీనాం, అసమ్మతమపి- వేనం, భువః పతిం, అభ్యషిఞ్చన్, భువః, పతిం చక్రురిత్యర్థః ❀॥౨॥ ❀ అత్యుగ్రదణ్డం-వేనం- రాజాసనే ప్రతిష్ఠితం, శ్రుత్వా దస్యవశ్చోరాదయః-సర్పేభ్యః, త్రస్తా భీతా-ఆఖవః మూషకా ఇవ-సద్యః, నిలిల్యుః లీనా బభూవుః ❀॥౩॥❀ స వేనః ఆరూఢం నృపస్థానం రాజాసనం యేన సః-అష్టవిభూతిభిః లోకపాలైశ్వర్యైః, అణిమాదిభిర్వా, ఉన్నద్ధః గర్వితః-అత ఏవ, స్తబ్ధః వివేకశూన్యః, స్వతస్స్వయం-సంభావితః-నత్వితరైరితి భావః-ఆత్మానం, మహాభాగం-మహర్ద్ధిమన్తం-మహాభాగ్యవన్తం వా మేనే ❀॥౪॥❀ ఏవం తథా ఐశ్వర్యమదేనాన్ధః అజ్ఞః, నిరఙ్కుశో, ద్విపః గజ ఇవ, ఉత్సిక్తః ఉత్పథః రథ - మాస్థాయ అధిరుహ్య రోదసీ, ద్యావాపృథివీ-కమ్పయన్నివ, పర్యటన్ ❀॥౫॥ ❀ హే ద్విజాః, క్వచిదపి, నయాగ దానహోమాదికం కర్తవ్య, మిత్యేవంరూపం ధర్మం ధర్మాభాసం, భేరీధ్వనినా, న్యవారయత్, యత ఏవ-మత్తో దుర్మదః ❀॥౬॥ ❀ మునయో భృగ్వాదయ, స్సత్రిణః యాజ్ఞికాశ్చ, మిళితాస్సన్తః-దుర్వృత్తస్య, వేనస్య, చేష్టిత-మవేక్ష్య, లోకానాం, వ్యసనం దుఃఖం-విమృశ్య, కృపయా, ఊచుః ❀॥ ౭ ॥ ❀ ఉక్తమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ మూలతశ్చాగ్రతశ్చ, ప్రదీప్తే జ్వలితే, కాష్ఠే-తన్మధ్యవర్తినాం పిపీలికాదీనాం, యథోభయతో వ్యసనం, ఏవం తస్కరేభ్యః, పాలకాత్పార్థివాచ్చ, దుఃఖం ప్రాప్తమిత్యర్థః ❀॥౮॥ ❀ తదేవాహ ॥ అరాజకభయాదితి ॥ అతదర్హణః రాజ్యానర్హోఽప్యేష వేనోఽరాజకభయాత్, ద్విజాకృతః, తతో రాజ్ఞోఽప్యద్య, భయమాసీత్, దేహినాం-కథం,

౧॥శ్లో॥పా ❀ పశుసామ్యతామ్.

స్వస్తిసుఖం, స్యాత్ ॥ ౯ ॥ అస్మాకమప్యనిష్టం జాతమిత్యాహుః ॥ అహేస్సర్పస్య, యథా-పయఃపోషః క్షీరేణపోషణం - పోషకస్యాప్యనర్థం కరోతి - తథా-తదేవాహుః - సునీథాయాః గర్భాత్సంభూతో-వేనః-ప్రకృత్యాస్వభావేనైవ-ఖలః-దురాత్మా ॥ ౧౦ ॥ అస్మాభిః-ప్రజాపాలో-నిరూపితః నియుక్తః - స ఏవ-ప్రజాః-జిఘాంసతి హన్తుమిచ్ఛతి-తథాపి సూతుకత్వేప్యముం వేనం-సాన్త్వయేమ ఉపపత్తిభిః ప్రార్థయిష్యామః-తత-స్తస్య-పాతకం-అస్మాన్, నస్పృశేత్ ॥ ౧౧ ॥ నిషేధస్య ప్రసక్తిపూర్వకత్వాత్తామాహుః-తత్ర స్యదౌరాత్మ్యం -విద్వద్భిః జ్ఞానద్భిరప్య-స్మాభి-రసద్వృత్తో వేనః-నృపః-కృతః - అస్మాభిర్నృపీకరణాద్ధేతోరయం భూతాని ద్రుహ్యతి - అతోఽస్మాభిస్సాన్త్వితశ్చేన్నభూతద్రోహకృతం పాపమస్మాన్ స్పృశతీత్యర్థః-సాన్త్వనేనాప్రసన్నే సతి కృత్యమాహుః, సాన్త్వితఇతి-సాన్త్వితః ప్రార్థితః-అధర్మకృత్, దయం వేనోఽస్మాకం, యాచ్ఞాం-నగ్రహీష్యతి చేత్-తర్హి-లోకానాం, ధిక్కారేణనిన్దయా, నితరాం, దగ్ధం-స్వతేజసా, స్వపామస్మాకం, తేజసా తపోబలేన-దహిష్యామః- ॥ ౧౨ ॥ ఏవం, మధ్యవసాయనిశ్చిత్య, గూఢో మన్యుః క్రోధోయేషాం తే, మునయః, వేన-ముపవ్రజ్యసమీపమాగత్య - సామభిః ప్రియోక్తిభిః, వేనం సాన్త్వయిత్వా అబ్రువన్ ప్రార్థనాపూర్వకమబ్రువన్నిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ హేనృపవర్య-వయం, యద్విజ్ఞాపయామహే, త, న్నిబోధ-సావధానచిత్త ఆదత్స్వ-కథంభూతం తత్-తవ ఆయురాదీనాం-వివర్ధనం విశేషణవర్ధకమ్ ॥ ౧౪ ॥ కింతదిత్యాహుః - ధర్మ ఇత్యాదిభిరష్టాభిః, పుంసాం-వాఙ్మనఃకాయానాం, వృత్తిభిర్వ్యాపారైః-ధర్మః ఈశ్వరారాధనరూపో ధర్మ ఆచరితోఽనుష్ఠితం లోకా-న్విశోకాన్నిర్దు

తిదర్హ్యాణః । తతోప్యాసీద్భయంత్వద్య కథంస్యాత్స్వస్తి దేహినామ్ ॥ ౯ ॥ అహేరివ పయఃపోషః పోషకస్యాప్యనర్థకృత్ । వేనః ప్రకృత్యైవ ఖలస్సునీథాగర్భసమ్భవః ॥ ౧౦ ॥ నిరూపితః ప్రజాపాలస్స జిఘాంసతి వై ప్రజాః । తథాపి సాన్త్వయేమాముం నాస్మాంస్తత్పాతకం స్పృశేత్ ॥ ౧౧ ॥ తద్విద్వద్భిరసద్వృత్తో వేనోఽస్మాభిః కృతో నృపః । సాన్త్వితో యది నో యాచ్ఞాం న గ్రహీష్యత్యధర్మకృత్ । లోకధిక్కారసన్దగ్ధం దహిష్యామస్స్వతేజసా ॥ ౧౨ ॥ ఏవమధ్యవసాయైనం మునయో గూఢమన్యవః । ఉపవ్రజ్యాబ్రువన్వేనం సాన్త్వయిత్వాఽథ సామభిః ॥ ౧౩ ॥ నృపవర్య నిబోధైతద్యత్తే విజ్ఞాపయామహే । ఆయుశ్శ్రీబలకీర్తీనాం తవ తాత వివర్ధనమ్ ॥ ధర్మ ఆచరితః పుంసాం వాఙ్మనఃకాయబుద్ధిభిః । లోకాన్విశోకాన్వితరత్యథానన్త్యమసఙ్గినామ్ ॥ ౧౫ ॥ స తే మావినశేద్వీర ప్రజానాం క్షేమలక్షణః । యస్మిన్వినష్టే నృపతిరైశ్వర్యాదవరోహతి ॥ ౧౬ ॥ రాజన్నసాధ్వమాత్యేభ్యశ్చోరాదిభ్యః ప్రజా నృపః । రక్షన్యథా బలిం గృహ్ణన్నిహ ప్రేత్య చ మోదతే ॥ ౧౭ ॥ యస్య రాష్ట్రే పురే చైవ భగవాన్యజ్ఞపూరుషః । ఇజ్యతే స్వేన ధర్మేణ జనైర్వర్ణాశ్రమాన్వితైః ॥ ౧౮ ॥ తస్య రాజ్ఞో మహాభాగ భగవాన్భూతభావనః । పరితుష్యతి విశ్వాత్మా తిష్ఠతో నిజశాసనే ॥ ౧౯ ॥ తస్మింస్తుష్టే కిమప్రాప్యం జగతామీశ్వరేశ్వరే । లోకాస్సపాలా హ్యేతస్మై హరన్తి బలిమాదృతాః ॥ ౨౦ ॥ తం సర్వలోకామరయజ్ఞసఙ్గ్రహం

ర్విశోకాన్, వితరతి దదాతి అసఙ్గినాం విరక్తానాం-ఆనన్త్యం మోక్షసుఖానన్త్యమపి-వితరతి ॥ ౧౫ ॥ హేవీర, సః లోకసుఖమోక్షసుఖానన్త్యకరశ్చధర్మః మావినశేత్ ననశ్యేత్-యస్మిన్నుక్తధర్మే వినష్టేసతి, నృపతిః పార్థివః ఐశ్వర్యాదవరోహతి భ్రశ్యతి ॥ ౧౬ ॥ హేరాజన్, అసాధవో యే, అమాత్యాః, తేభ్యః, చోరాదిభ్యః-యథా, యథాశాస్త్రం, ప్రజాః, పాలయన్-తాభ్యో- బలింపూజాం, గృహ్ణన్ స్వీకుర్వ-న్నిహలోకే, ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య చ మోదతే సుఖీభవతి ॥ ౧౭ ॥ యస్యరాజ్ఞో, రాష్ట్రే-పురేచ- స్థితైః, శ్చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యయోరన్యవస్థయోఽవస్థితైః, జనైః-యజ్ఞానాం, భోక్తా-ప్రభుశ్చ-భగవాన్-స్వధర్మేణ పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపేణ - ఇజ్యతే ఆరాధ్యతే ॥ ౧౮ ॥ హేమహాభాగ-తస్య, నిజశాసనే - నిజం స్వకీయం - యచ్ఛాసనం శాస్త్రవిహితం ప్రజాపాలనాదిరూపం కర్మ, తస్మిన్-తిష్ఠతః-రాజ్ఞః- విశ్వాత్మా సర్వాత్మా- భూతభావనః భూతాని భావయత్యుత్పాదయతీతి భూతభావనః జగత్కారణభూతో - భగవాన్-పరితుష్యతి ॥ ౧౯ ॥ తుష్యతు భగవాన్ కింతేనతత్రాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ జగతామీశ్వరా బ్రహ్మాదయో - స్తేషామపీశ్వరే, తస్మిన్భగవతి - తుష్టేసతి సపాలాః పాలకైస్సహితా -లోకాః - ఆదృతాః ఆదరణయుక్తాః - ఏతస్మై-పరితుష్టభగవతే, రాజ్ఞే, బలిం-హరన్తి ప్రాపయన్తి ॥ ౨౦ ॥ సర్వాన్లోకాన్-తత్పతీంశ్చామరా-నమరత్వప్రాపకాన్యజ్ఞాంశ్చం-సఙ్గృహ్ణాతి నియచ్ఛతీతి-తథా-తం - త్రయీమయం ధర్మాధర్మాదిబోధకత్రయీప్రచురం వేదైకప్రమాణకత్వేన తత్ప్రాచుర్యం వివక్షితం-త్రయ్యా భాగద్వయాత్మకత్వాత్ కింరూపం పూర్వభాగప్రాచుర్యం కింరూపం చోపరితనభాగప్రాచుర్యమిత్యత్ర

తద్వివేచయన్ విశినష్టి - యజ్ఞమయం తపోమయమితి - యజ్ఞప్రచురం - పూర్వభాగోదితానాం తేషామారాధనత్వేన తత్ప్రా
చుర్యం వివక్షితం - ఆరాధనప్రకారప్రకాశకత్వేన పూర్వభాగస్య తస్మిన్ప్రామాణ్యమితి భావః - అత్ర ,,సర్వే వేదా య
త్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి - వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య ,, ఇత్యాదికమనుసన్ధేయం - తపోమయం -
తపాంసి ఉపాసనాని - తత్ప్రచురం - ఆరాధ్యస్వరూపగుణాది ప్రకాశకత్వేనోపరితనభాగస్య ప్రామాణ్యమితి భావః -
తం - విచిత్రైర్గ్రస్య దేవతాదిభిర్నానావిధై - ర్యజ్ఞైః - తే - అభవాయ యముక్తయే - భవాయేతిచ్ఛేదః - తే తవ - సమృద్ధ
య ఇత్యర్థః - యజతః యాగం కుర్వాణాత్ - స్వదేశాత్ తద్వాసినో జనాన్ - అనురోద్ధుమనువర్తితుం - హే రాజన్ - అర్హ
సి ❁॥౨౧॥ ❁ యస్య రాజ్ఞో దేశవాసిభిర్యజ్ఞైరిజ్యతే భగవాన్ సోపి ముచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తే భవాయేత్యుక్తం - తదేవ ప్ర
పఞ్చయతి॥ యజ్ఞేనేతి॥ యుష్మద్విషయే తవ దేశే, ద్విజాతిభి - ర్వితాయమానేన నిరన్తరం క్రియమాణేన - యజ్ఞేన - హరేర్భ
గవతః - కలాశ్శరీరభూతాః - సురా ఇన్ద్రాదయో దేవాః - స్విష్టాః యథాశాస్త్రమిజ్యమానాః - అత ఏవ - తుష్టాః - స్తవ - వా
ఞ్ఛితం - ప్రదిశన్తి ప్రయచ్ఛన్తి - హే వీర తద్ధేలనం - తేషాం దేవానాం - హేలనమవజ్ఞాం - చేష్టితుం కర్తుం - భవాన్నార్హ
తి ❁॥౨౨॥ ❁ ఏవం విజ్ఞాపితో వేన ఆహ త్యాహ ॥ వేన ఇతి ॥ యూయం - బాలిశాః అజ్ఞాః - వై - నూనం - కుతః - యతః - అధర్మే - ధ
ర్మమానినః ధర్మం మన్వానాః - తదేవ ప్రపఞ్చయతి - యే భవాదృశా జనాః వృత్తిదమన్నప్రదం - ప్రభుం హిత్వా - జారం
పతిముపాసతే ❁॥౨౩॥ ❁ యే చ మూఢాః - నృపరూపేణావస్థిత - మీశ్వర - మవజానన్తి అవజ్ఞాం కుర్వన్తి - తే జనాః - ఇహ - పర

త్రయీమయం యజ్ఞమయం తపోమయమ్। యజ్ఞైర్విచిత్రైర్యజతోఽభవాయ తే రాజన్స్వదేశాననురోద్ధుమ
ర్హసి ॥ ౨౧ ॥ యజ్ఞేన యుష్మద్విషయే ద్విజాతిభిర్వితాయమానేన సురాః కలా హరేః। స్విష్టాస్సుతుష్టాః ప్రదిశ
న్తి వాఞ్ఛితం తద్ధేలనం నార్హసి వీర చేష్టితుమ్ ॥ ౨౨ ॥ వేన ఉవాచ ॥ బాలిశా బత యూయం వా అధర్మే ధర్మమా
నినః । యే వృత్తిదం పతిం హిత్వా జారం పతిముపాసతే ॥ ౨౩ ॥ అవజానన్త్యమీ మూఢా నృపరూపిణమీశ్వ
రమ్। నానువిన్దన్తి తే భద్రమిహ లోకే పరత్ర చ ॥ ౨౪॥ కో యజ్ఞపురుషో నామ యత్ర వో భక్తిరీదృశీ। భర్తృస్నే
హవిదూరాణాం యథా జారే కుయోషితామ్ ॥ ౨౫ ॥ విష్ణుర్విరిఞ్చో గిరిశ ఇన్ద్రో వాయుర్యమో రవిః । పర్జన్యో
ధనదస్సోమః క్షితిరగ్నిరపాంపతిః ॥ ౨౬ ॥ ఏతే చాన్యే చ విబుధాః ప్రభవో వరశాపయోః । దేహే భవన్తి నృ
పతేస్సర్వదేవమయో నృపః ॥ ౨౭ ॥ తస్మాన్మాం కర్మభిర్విప్రా యజధ్వం గతమత్సరాః । బలిం చ మహ్యం హర
త మత్తోఽన్యః కోఽగ్రభుక్పుమాన్ ॥ ౨౮ ॥ ఇత్థం విపర్యయమతిః పాపీయానుత్పథం గతః । అనునీయమానస్త
ద్యాచ్ఞాం న చక్రే భ్రష్టమఙ్గళః ॥ ౨౯ ॥ ఇతి తేఽసత్కృతాస్తేన ద్విజాః పణ్డితమానినా । భగ్నాయాం భవ్య
యాచ్ఞాయాం తస్మై విదుర చుక్రుధుః ॥ ౩౦ ॥ హన్యతాం హన్యతామేష పాపః ప్రకృతిదారుణః । జీవన్జగదసా
వాశు కురుతే భస్మసాద్ధ్రువమ్ ॥ ౩౧ ॥ నాయమర్హత్యసద్వృత్తో నరదేవవరాసనమ్। యోఽధియజ్ఞపతిం వి

త్ర చ, లోకే - భద్రం కల్యాణం - నానువిన్దన్తి న ప్రాప్నువన్తి - కిం తు దుఃఖినో భవన్తీత్యర్థః ❁॥౨౪॥ ❁ భర్తృస్నేహవిదూ
రా యాసాం తాసాం కుయోషితాం నిన్దితస్త్రీణాం - యథా - జారపురుషే - భక్తి - స్తథా - యత్ర యజ్ఞపురుషే - వః యుష్మాక-
మీదృశీ భక్తిస్స యజ్ఞపురుషః - కో నామ - కిం శబ్దః కుత్సాయామసంభావనాయాం వా ❁॥ ౨౫ ॥ ❁ వరశాపయోరనుగ్రహని
గ్రహయోః - ప్రభవస్సమర్థాః - విష్ణ్వాదయో - న్యే చ దేవాః - నృపతే రాజ్ఞో - దేహే - వసన్తి - అతో - నృపస్సర్వదేవమయః స
ర్వదేవతాప్రచురః ❁॥౨౬॥౨౭॥ ❁ తస్మాన్నృపస్య సర్వదేవమయత్వాత్ - మామేవ - హే విప్రాః - గతమత్సరాః యూయం
యజధ్వం - మహ్యమేవ - బలిం స్వామిగ్రాహ్యభాగాదికం , హరత సమర్పయత, మత్తః - అగ్రభుక్ ఆరాధ్యః - కః పుమానస
స్తి ❁॥౨౮॥ ❁ ఇత్థమేవం విపరీతమతిః - పాపీయాన్ , ఉత్పథం దుర్మార్గం, ప్రాప్తః, అనునీయమానః ప్రార్థ్యమానోఽపి తే
షాం ఋషీణాం - యాచ్ఞాం, న చక్రే, యతోఽయం , భ్రష్టమఙ్గళః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ఇతీత్థం - పణ్డితమాత్మానం మన్వానేన, తే
న వేనేన , సత్కృతా అవజ్ఞాతా , స్తే మునయః , భవ్యయాచ్ఞాయాం లోకశుభావహాయాం యాచ్ఞాయాం - భగ్నాయాం
సత్యాం - హే విదుర, తస్మై - చుక్రుధుః కుపితవన్తః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ క్రోధమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ హన్యతామితి॥ ప్రకృత్యా స్వ
భావేన, దారుణో ఘాతుకః , అత ఏవ , పాపీయాన్ , ఏష వేనో , హన్యతాం , కోపాద్ద్విరుక్తిః , యతోఽసౌ , జీ
వన్ , జగత్ , భస్మసాత్ భస్మీభూతం , ఆశు , కురుతే , ధ్రువం నూనమ్ ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ అసద్వృత్తోఽయం వేనో ❁
రాజాసనం ప్రతి , నార్హతి యోగ్యో న భవతి , హి యస్మాదయం వేనః , అనపత్రపో నిర్లజ్జః , యజ్ఞపతిం విష్ణుం , వినిన్ద

॥ ౩౨ ॥ అశుభమశుభాచారం, వేన-మేకం, ఋతేవినా, కోవై-పుమాన్, తంపిష్టం, పరిచక్షీతనిన్దేత్, వేనస్యకృతఘ్నతామాహుః, యస్యవిష్ణో, రనుగ్రహభాజనః అనుగ్రహవిషయస్స-ఈదృశ, మైశ్వర్యం, ప్రాప్తః ॥ ౩౩ ॥ ఇత్థం, వ్యవసితానిశ్చిన్వానా, ఋషయః, రూఢమన్యవః- పూర్వంగూఢ ఏవమన్యవ ఇదానీం రూఢమన్యవస్సన్తః- పూర్వమేవ భగవన్నిన్దయాహతప్రాయం, వేనం, హుఙ్కారై, ర్నిజఘ్నుః ॥ ౩౪ ॥ ఏవంహుఙ్కారైరేవ వేనంనిహత్య, ఋషిభిః- స్వాశ్రమస్థానే, గతేప్రాప్తేసతి-శోచతీ, సునీథా, పుత్రస్యవేనస్య-కళేబరం-విద్యాయోగేనమన్త్రసహితయాయుక్త్యా, పాలయామాస ॥ ౩౫ ॥ తేమునయ-ఏకదా-సరస్వత్యా-స్సలిలై-రాప్లుతాః స్నాతాః పుంవద్భావ ఆర్షః అగ్నీన్ హుత్వా ప్రాతరగ్నికార్యంకృత్వా-సరితస్సరస్వత్యా, స్తటే, ఉపవిష్టాస్సన్తః, సత్కథాం భగవత్కథాం, చక్రుః కథయామాసుః ॥ ౩౬ ॥ తదా, ఉత్థితాన్, మహోత్పాతాన్, వీక్ష్య, ఉత్పాతై, ర్లోకానాంభయం, తేనాతురాదుఃఖితాః, అనాథాయాః, భువః, దస్యుభ్యశ్చోరాదిభ్యోఽభద్రం, నభవేదిత్యాహుః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం, ఋషిషు, బ్రువత్సుసత్సు, సర్వతోదిశంసర్వాసుదిక్షు-ధావతాం, అభితో ధనాదికం-లుమ్పతాం-హరతాం-చోరాణాం-భూరిర్బహులః-పాంసు-స్సముత్థితోఽభూత్ ॥ ౩౮ ॥ వసుధనం-లుమ్పతాంహరతాం చోరాణాం, భర్తరిరాజ్ఞి- ఉపరతేనష్టేసత్య-న్యోన్యం, జిఘాంసతాంహన్తుమిచ్ఛతాం-లోకానాంచ-తంతథావిధముపద్రవమ్ ॥ ౩౯ ॥ తథాచోరప్రాయ-మరాజకంహీన

ష్టం వినిన్దత్యనపత్రపః ॥ ౩౨ ॥ కోవై తం పరిచక్షీత వేనమేకమృతేఽశుభమ్ । ప్రాప్త ఈదృశమైశ్వర్యం యదనుగ్రహభాజనః ॥ ౩౩ ॥ ఇత్థం వ్యవసితా హన్తుమృషయో గూఢమన్యవః । నిజఘ్నుర్హుఙ్కృతైర్వేనం హతమచ్యుతనిన్దయా ॥ ౩౪ ॥ ఋషిభిస్స్వాశ్రమపదం గతే పుత్రకళేబరమ్ । సునీథా పాలయామాస విద్యాయోగేన శోచతీ ॥ ౩౫ ॥ ఏకదా మునయస్తే తు సరస్వత్సలిలాప్లుతాః । హుత్వాఽగ్నీన్ సత్కథాశ్చక్రురుపవిష్టాస్సరిత్తటే ॥ ౩౬ ॥ వీక్ష్యోత్థితాన్ మహోత్పాతానాహుర్లోకభయఙ్కరాన్ । అప్యభద్రమనాథాయా దస్యుభ్యో న భవేద్భువః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం బ్రువత్సు ఋషిషు ధావతాం సర్వతోదిశమ్ । పాంసుస్సముత్థితో భూరిశ్చోరాణామభిలుమ్పతామ్ ॥ ౩౮ ॥ తముపద్రవమాజ్ఞాయ లోకస్య వసు లుమ్పతామ్ । భర్తర్యుపరతే తస్మిన్నన్యోన్యం చ జిఘాంసతామ్ ॥ ౩౯ ॥ చోరప్రాయం జనపదం హీనసత్త్వమరాజకమ్ । లోకాన్నావారయఞ్ఛక్తా అపి తద్దోషదర్శినః ॥ ౪౦ ॥ బ్రాహ్మణస్సమదృక్ఛాన్తో దీనానాం సముపేక్షకః । స్రవతే బ్రహ్మ తస్యాపి భిన్నభాణ్డాత్పయో యథా ॥ ౪౧ ॥ నాఙ్గస్య వంశో రాజర్షేరేష సంస్థాతుమర్హతి । అమోఘవీర్యా హి నృపా వంశేఽస్మిన్కేశవాశ్రయాః ॥ ౪౨ ॥ వినిశ్చిత్యైవమృషయో విపన్నస్య మహీపతేః । మమన్థురూరుం తరసా తత్రాసీద్బాహుకో నరః ॥ ౪౩ ॥ కాకకృష్ణోఽతిహ్రస్వాఙ్గో హ్రస్వబాహుర్మహాహనుః । హ్రస్వపాన్నిమ్ననాసాగ్రో రక్తాక్షస్తామ్రమూర్ధజః ॥ ౪౪ ॥ తం తు తేఽవనతం దీనం కిం కరోమీతి వాదినమ్ । నిషీదేత్యబ్రువంస్తాత స నిషాద

సత్త్వం చ-జనపద-మాజ్ఞాయజ్ఞాత్వా -శక్తా అపి వేనమివ హుఙ్కారైరేవ చోరాన్ హన్తుం శక్తా అపి, ఋషయః-తద్దోషదర్శినః తస్మాచ్చోరాదిహననాద్యో దోషః పాపం-తం-పశ్యన్తః, "మాతుం న ఘాతుకో విప్రః," ఇతి స్వధర్మం పశ్యన్త ఇత్యభావః- నావారయన్ననువారితవన్తః ॥ ౪౦ ॥ నన్వేవమృషీణాముపశక్తానాం చోరోపద్రుతదీనలోకోపేక్షాయాం తపోనాశప్రసక్తిస్స్యాదితి బ్రాహ్మణస్సమదృగిత్యనేనాశఙ్క్య స్వతపసో నాశాభావార్థం రాజాన్తరమేవ సంపాద్య తన్ముఖేనైవ దీనపరిత్రాణం కార్యమిత్యభిప్రాయేణ రాజాన్తరకరణోపాయమూరుమథనాదికం చక్రురిత్యాహ ॥ నాఙ్గస్యేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ సమదృక్సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వదర్శీ - తదుపయుక్తశమాదిసమ్పన్నోఽపి-బ్రాహ్మణో-యది దీనానాం-సముపేక్షక-స్స్యాత్తర్హి-తస్యాపి-బ్రహ్మబ్రాహ్మ్యం-తప ఇతి యావత్-స్రవతి గచ్ఛతి-యథాభిన్నభాణ్డస్థం జలం-తద్వత్ ॥ ౪౧ ॥ అథ ఉపేక్షారూపదోషపరిహారాయ నాఙ్గస్యేత్యాది వినిశ్చిత్య మహీపతేరూరుం తరసా మమన్థురిత్యన్వయః - రాజర్షేరఙ్గస్యైష వంశః-సంస్థాతుమవసానం ప్రాప్తుం- నార్హతి-హి యతోఽస్మిన్వంశే, జాతా, నృపాః-అమోఘవీర్యాః-తత్ర హేతుః- కేశవాశ్రయాః ॥ ౪౨ ॥ ఏవమిత్థం-వినిశ్చిత్య-ఋషయః-విపన్నస్య విపత్తిం ప్రాప్తస్య-మృతస్యేత్యర్థః -ఊరుం, తరసా బలేన-మమన్థుః మథితవన్తః-తత్ర మథితే ఊరౌ-బాహుకో-నామతో-నర-ఆసీత్ ఉద్బభూవ ॥ ౪౩ ॥ బాహుకమేవ విశినష్టి ॥ కాకేతి ॥ కాక ఇవ కృష్ణః - అతివహ్రస్వాఙ్గః + హ్రస్వౌ బాహూ యస్య -మహాన్తౌ హనూ కపోలప్రాన్తౌ యస్య-హ్రస్వా వాగ్యస్య-నిమ్నం నతం నాసికాగ్రం యస్య -రక్తే అక్షిణీ యస్య-తామ్రవర్ణా మూర్ధజాః కేశాః యస్య సః ॥ ౪౪ ॥ తం

బాహుకం, దీనం, కింకరోమీతి దీనవాదినం చ, రాజ్ఞా నర్మ సుఖప్రేప్స్యా - నిషీదేతి ఉపవిశేత్యే - బ్రువన్, హే తాత, తతః, నిషీదేతి ఋషివచనాత్ స బాహుకః - నిషాదో ఽభవత్ నిషాదజాతియోఽభవదిత్యర్థః ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ తస్య బాహుకస్య - యే వంశ్యా - స్తే - నైషాదాః, గిరికాననసంగోచరః ఆశ్రయో - న తు పురాది ప్రదేశో, యేషాం తే - అభవన్ - తత్ర హేతుః, యేన కారణేనా - సౌ బాహుకో, జాయమాన - ఉల్బణం ఉత్కటం - కల్మషం పాపం, వహరత్ స్వీకృతవాన్ - తత - స్తస్య వంశా స్తథాభూతా ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ అథ అనన్తరం - అపుత్రస్య తస్య - మహీపతే ర్వేనస్య - బాహుభ్యాం - పున - ర్ద్విజై - ర్మథ్యమానాభ్యాం - మిథునం స్త్రీపుంసాత్మకం - సమపద్యత ఉద్బభూవ ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ బ్రహ్మవాదినః ఋషయః - తజ్జాతం, మిథునం, దృష్ట్వా - భగవత్కలాం భగవదంశం, విదిత్వా - అత ఏవ - పరమ సంతుష్టా - ఊచుః ✽ ॥ ౪౮ ॥ ✽ కిమూచురిత్యత ఆహ ॥ ఏష ఇతి ॥ చతుర్భిః ॥ ఏష పుమాన్, భగవతో విష్ణో, ర్భువనపాలినీ కలా భువనపాలనార్థం కలయావతీర్ణ ఇత్యర్థః, ఇయం చ స్త్రీ, లక్ష్మ్యాః, స్వంభూతి స్స్వం భవః తస్యాః కలేత్యర్థః, తత్ర హేతుః, పురుషస్యానపాయినీ పురుషమనివిహాయ జాతేతి భావః “రాఘవత్వే భవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని। అన్యేషు చావతారేషు విష్ణో రేషానపాయినీ,” తి, వచనార్థోఽత్రానుసన్ధేయః ✽ ॥ ౪౯ ॥ ✽ అయం మిథునేయః పుమాన్ సోయం - రాజ్ఞాం - ప్రథమః ముఖ్యః, యతోఽయం, యశః, కీర్తిం, ప్రథయితా విస్తారయితా, అతః, పృథుశ్రవాః పురుకీర్తిసంపన్నః, పృథు, ర్నామ, మహారాజో, భవిష్యతి, నామశబ్దః ప్రసిద్ధౌ, ప్రథయతి యశః పృథురితి యోగరూఢిభ్యాం ప్రఖ్యాతో మహారాజో భవిష్యతీత్యర్థః ✽ ॥ ౫౦ ॥ ✽ ఇయం తస్మిన్ మిథునేయా స్త్రీ - సేయం, సుదతి శోభనదన్తవతి

స్తతోఽభవత్ ॥ ౪౫ ॥ తస్య వంశ్యాస్తు నైషాదా గిరికాననగోచరాః। యేనాహరజ్జాయమానో వేనకల్మషముల్బణమ్ ॥ ౪౬ ॥ అథ తస్య పునర్విప్రై రపుత్రస్య మహీపతేః। బాహుభ్యాం మథ్యమానాభ్యాం మిథునం సమపద్యత ॥ ౪౭ ॥ తం దృష్ట్వా మిథునం జాతమృషయో బ్రహ్మవాదినః। ఊచుః పరమసంతుష్టా విదిత్వా భగవత్కలామ్ ॥ ౪౮ ॥ ఋషయ ఊచుః॥ ఏష విష్ణోర్భగవతః కలా భువనపాలినీ। ఇయం చ లక్ష్మ్యాః సంభూతిః పురుషస్యానపాయినీ ॥ ౪౯ ॥ అయం తు ప్రథమో రాజ్ఞాం పుమాన్ ప్రథయితా యశః। పృథుర్నామ మహారాజో భవిష్యతి పృథుశ్రవాః ॥ ౫౦ ॥ ఇయం చ సా వై సుదతి గుణభూషణభూషణా। అర్చిర్నామ వరారోహా పృథుమేవావరున్ధతీ ॥ ౫౧ ॥ ఏష సాక్షాద్ధరేరంశో జాతో లోకరిరక్షయా। ఇయం చ తత్పరా హి శ్రీరనుజజ్ఞేఽనపాయినీ ॥ ౫౨ ॥ ప్రశంసన్తి స్మ తం విప్రా గన్ధర్వప్రవరా జగుః। ముముచుస్సుమనోధారాః సిద్ధా నృత్యన్తి స్వఃస్త్రియః ॥ ౫౩ ॥ శఙ్ఖతూర్యమృదఙ్గాద్యా నేదుర్దున్దుభయో దివి। తత్ర సర్వ ఉపాజగ్ము ర్దేవర్షిపితౄణాం గణాః ॥ ౫౪ ॥ బ్రహ్మా జగద్గురుర్దేవైః సహాసృత్య సురేశ్వరైః। వైన్యస్య దక్షిణే హస్తే దృష్ట్వా చిహ్నం గదాభృతః ॥ ౫౫ ॥ పాదయోరరవి

ఇతరావయవసౌష్ఠవస్యాప్యుపలక్షణమిదం, వరారోహా స్త్రీ, యతో - గుణానాం భూషణానాం చ భూషణా భూషణవదాజ్వల్య విశిష్టాశ్రయభూతేత్యర్థః, తతోఽర్చి, ర్నామ, అర్చ్యతే ఉజ్జ్వలతీత్యర్చిరితి యోగరూఢిభ్యాం ప్రఖ్యాతా, పృథుమేవావరున్ధతి భర్తృత్వేన భజన్తీ భవిష్యతి ✽ ॥ ౫౧ ॥ ✽ అత్ర హేతుః ॥ ఏష ఇతి ॥ రక్షితుమిచ్ఛా రిరక్షా లోకస్య రిరక్షయా, సాక్షా, ద్ధరేరంశ, ఏష పృథు - ర్జాతః ఆవేశావతారోఽయం, తత్పరా తదనన్యార్హా, అత ఏవా, నపాయినీ, శ్రీర్లక్ష్మీ - రియం - జజ్ఞే లక్ష్మ్యంశజాతేత్యర్థః ✽ ॥ ౫౨ ॥ ✽ తం పృథుం విప్రాః ప్రశంసన్తి స్మ ప్రశశంసుః, గన్ధర్వశ్రేష్ఠాః జగుః గానం కృతవన్తః సిద్ధాః సుమనోధారాః, పుష్పవృష్టిం - ముముచుః, నన్తిస్మ స్త్రియః, స్వః స్వర్గః, తత్రత్యాః - స్త్రియః అప్సరసః, నృత్యన్తి నన్నృతుః ✽ ॥ ౫౩ ॥ ✽ శఙ్ఖాదయో దున్దుభయో, దివి - నేదుః, తత్ర పృథోస్సమీపే, దేవాదీనాం గణా, ఉపాజగ్ముః ✽ ॥ ౫౪ ॥ ✽ జగతాం, గురుః పితామహో తోపదేష్టా చ, బ్రహ్మా చతుర్ముఖః, దేవైః సహాగత్య, వైన్యస్య వేనాపత్యస్య పృథో, ర్దక్షిణే హస్తే గదాభృతో భగవత, శ్చిహ్నం రేఖాత్మకం చక్రాదికం, దృష్ట్వా ✽ ॥ ౫౫ ॥ ✽ తథా పాదయో, రరవిన్దం చ, దృష్ట్వా స్యర్థః, హరేః, కలాం అంశం, మేనే, అప్రతిహతం రేఖాన్తరై రభిన్నం, చక్రం సుదర్శనం, యస్య, చిహ్నం, తస్య పరమేష్ఠినః పరమపురుషస్యాం, శస్య, వ్యధికరణే ఇమే షష్ఠ్యౌ - పరమేష్ఠినేతి సప్తమ్యన్తరేతు, తస్య పృథోః, పరమేష్ఠినా బ్రహ్మణా, ప్రాప్తాభిషేక - ఆరబ్ధ, ఇత్యన్వయః, అంశస్సన్నిలిపార్శ్వే, అప్రతిహతం రేఖాన్తరై రసఙ్కీర్ణం, చక్రం రేఖాత్మకం చక్రం అంశస్సన్ సుదర్శనాంశస్సన్, యస్య, స్థితమితి శేషః అంశశబ్దాపేక్షయా నపుంసకలిఙ్గనిర్దేశః॥ అభిషేచకాన్ అభిషేకసాధ

నాని-సర్వతోదిగ్భ్యోజనాః అస్మై పృథవే, ఆజహ్రుః ఆహృతవన్తః ✽ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ✽ సరితః, సముద్రాశ్చ, గిరయో హి
మవదాదయః, నాగాస్సర్పాః, ఖగాశ్శకునయో ద్యౌరాదయశ్చ, ద్యావం, సర్వభూతాన్యుపాయనం సాన్నాయికం సమాజ
హ్రుః ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ స మహారాజః పృథురభిషిక్తః, సువాసాః కౌశేయాదిమహార్హవస్త్రః, స్రగ్వీ, స్రగ్వైజయన్తీ అస్యా
స్తీతి స్రగ్వీ, అలఙ్కృతః-కిరీటాద్యాభరణైరితి శేషః-తథా, ఽలఙ్కృతయా, భార్యయా అర్చిషా సహ, అపరోఽగ్నిరివ
రేజే రరాజ ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమిత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ తస్మా ఇతి ॥ హే వీర-తస్మై పృ
థవే, ధనదః, హైమం హిరణ్మయం, శ్రేష్ఠం సింహాసనం-జహార-సలిలస్రావో యస్మాత్-తథాభూతం, శశిప్రభ, మాతపత్రం
వరుణః, జహారేత్యనుషఙ్గః ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ వాయు-ర్ద్వే వాలవ్యజనే, కీర్తిమయీం కీర్తిప్రచురాం, కీర్తిసంపాదకత్వేన తత్ప్రా
చుర్యమత్ర వివక్షితం, స్రజం, ధర్మః జహారేతి సర్వత్రానుషఙ్గః, సంయమనం దుష్కృద్విషయసమీచీననియమనసాధనం,
దణ్డమ్ ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ బ్రహ్మా చతుర్ముఖః-బ్రహ్మమయం వేదప్రచురం బ్రహ్మప్రవచనాపాదకసామర్థ్యవత్త్వేన బ్రహ్మప్రా
చుర్యమత్ర వివక్షితం, వర్మ కవచం, భారతీ-సరస్వతీ ఉత్తమం మహార్హం, హారం, హరిరుపేన్ద్రః-సుదర్శనం చక్రం, యదా-
పృథౌ భగవదంశోఽనుప్రవిష్టః తదేదం చక్రమపి సుదర్శనాంశేనానుప్రవిష్టమితి భావః, తత్పత్నీ మహాలక్ష్మీః, అవ్యాహ
తాం, శ్రియం సంపదం ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ దశ చన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని కోశే యస్య, తమసిం ఖడ్గం, రుద్రః, ఆజహార-రుద్రపత్న్య

స్థం చ తం వైన్యమేనే హరేః కలామ్। యస్యాప్రతిహతం చక్రమంశః పారమేష్ఠినః ॥ ౧౬ ॥ తస్యాభిషేక ఆరబ్ధో
బ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః। ఆభిషేచనికాన్యస్మా ఆజహ్రుస్సర్వతో జనాః ॥ ౧౭ ॥ సరితస్సముద్రా గిరయో నగా
గావః ఖగా మృగాః। ద్యౌః క్షితిస్సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమ్ ॥ ౧౮ ॥ సోఽభిషిక్తో మహారాజస్సు
వాసాస్సాధ్వలఙ్కృతః। పత్న్యాఽర్చిషాఽలఙ్కృతయా విరేజేఽగ్నిరివాపరః ॥ ౧౯ ॥ తస్మై జహార ధన
దో హైమం వీర వరాసనమ్। వరుణస్సలిలస్రావమాతపత్రం శశిప్రభమ్ ॥ ౨౦ ॥ వాయుశ్చ వాలవ్యజనే ధర్మః
కీర్తిమయీం స్రజమ్। ఇన్ద్రః కిరీటముత్కృష్టం దణ్డం సంయమనం యమః ॥ ౨౧ ॥ బ్రహ్మా బ్రహ్మమయం వర్మ భారతీ
హారముత్తమమ్। హరిస్సుదర్శనం చక్రం తత్పత్న్యవ్యాహతాం శ్రియమ్ ॥ ౨౨ ॥ దశచన్ద్రమసిం రుద్రశ్శత
చన్ద్రం తథామ్బికా। సోమోఽమృతమయానశ్వాంస్త్వష్టా రూపాశ్రయం రథమ్ ॥ ౨౩ ॥ అగ్నిరాజగవం
చాపం సూర్యో రశ్మిమయానిషూన్। భూః పాదుకే యోగమయ్యౌ ద్యౌః పుష్పం బలిమన్వహమ్ ॥ ౨౪ ॥ నాట్యం
సుగీతం వాదిత్రమన్తర్ధానం చ ఖేచరాః। ఋషయశ్చాశిషస్సత్యాస్సముద్రశ్శఙ్ఖమాత్మజమ్ ॥ ౨౫ ॥ సిన్ధవః పర్వ
తా నద్యో రథవీథీర్మహాత్మనః। సూతోఽథ మాగధో వన్దీ తం స్తోతుముపతస్థిరే ॥ ౨౬ ॥ స్తావకాంస్తానభిప్రే
త్య పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్। మేఘనిర్హ్రాదయా వాచా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్ ॥ ౨౭ ॥ పృథురువాచ ॥ భోః
సూత హే మాగధ సౌమ్య వన్దిన్ లోకేఽధునాఽస్పష్టగుణస్య మే స్యాత్। కిమాశ్రయో మే స్తవ ఏష యుజ్యతాం ✽

మ్బికా, శతచన్ద్రం శతం చన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని యస్మిన్, తచ్ఛతచన్ద్రం, శతచన్ద్రాఖ్యం ఖేటాపరపర్యాయం చర్మేత్య
ర్థః సోమశ్చన్ద్రః, అమృతమయాన్ అమృతసాధ్యత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం-అశ్వాన్, ఆజహార, రూపాశ్రయమతి
సున్దరం, రథమ్ ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ అగ్నిః ఆజగవం అజస్య గోశ్చ శృఙ్గాభ్యాం నిర్మితం, చాపం, సూర్యః, రశ్మిమయాన్ రశ్మివత్స
ర్వత్ర ప్రవేశసామర్థ్యేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, అన్వహం అహరహం, బలిం పూజాం, పూజార్హపుష్పం ద్యౌః, ఆజహా
ర ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ ఖేచరాః సిద్ధసాధ్యగన్ధర్వాదయః, నాట్యాదీని జహ్రుః ప్రాపయామాసుః, ఋషయః-సత్యాః, ఆశిషః, జ
హ్రుః కృతవన్త ఇత్యర్థః, సముద్రః, ఆత్మజం స్వస్మాదుద్భవం, శఙ్ఖం-ఆజహార ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ సిన్ధవో నదాః, నద్యః- పర్వతాశ్చ-మ
హాత్మనః పృథోః-రథవీథీః రథమార్గాన్ జహ్రుః, దదుః-ధాతూనామనేకార్థత్వాద్దానే వృత్తిః, తతః, సూతాదయః- తం పృ
థుం, స్తోతుముపతస్థిరే ఉపసమీపే స్థితవన్తః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ తాన్ సూతాదీన్-స్తావకాన్ స్తోతుముద్యుక్తాన్-అభిప్రేత్య-ప్రతా
పవాన్ మహాప్రభావః, వేనస్యాపత్యం, పృథుః, మేఘనిర్హ్రాదయా గర్జితవద్గమ్భీరయా - వాచా- ప్రహసన్ స్మితపూర్వమి
దం వక్ష్యమాణ-మబ్రవీత్ ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ ఉక్తమేవాహ ॥ హే సూతాదయః, లోకే-అధునా - అస్పష్టగుణస్య సతో, మే మ
మ-ఏష యుష్మాభిః కరిష్యమాణః, స్తవః, కిమాశ్రయో, యోజ్యతాం లోకే ప్రఖ్యాతా హి గుణాః-స్తోత్రవిషయాః అప్రఖ్యాత
గుణస్య మే స్తవో విషయాభావాద్వితథస్స్యాత్, అతో, వో యుష్మాకం- స్తుతిగిరః-మయి, వితథా-మాభూవన్, మమయు

౧౬॥ శ్లో॥ పా ✽ అంశస్సన్పరమేష్ఠినా.

శ్లోకం చానిష్టాపత్తిస్స్యాదితి భావః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్పరోక్షే కాలాన్తరేష్వప్యేషు గుణేషు సత్సు, అస్మానుపాశ్రితానియశాంసి ప్రతి-స్తోత్రం-అలమత్యర్థం - కరిష్యథ-హే అపీచ్యవాచః-మధురవాచః-సూతాదయః-సభ్యైః ప్రేరితా వయం త్వామేవ స్తుమ ఇతి చేత్తత్రాహ-ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో, గుణానువాదే, కార్యే సతి జుగుప్సితమనుత్తమశ్లోకం మాదృశం-సభ్యా-న స్తావయన్తి న స్తుతిం కారయన్తి ॥ ౧౯ ॥ నను గుణానామధునాఽస్పష్టత్వేఽపి భవిష్యద్గుణై రాత్మానం జనస్స్తావయతీతి చేత్తత్రాహ-మహద్గుణానితి-అధునా, అసతోఽపి - మహతాం-గుణాన్-ఆత్మని స్వస్మిన్-కర్తుం సంపాదయితుం-ఈశశ్శక్తోఽపి-స్తావకైః స్తోతృభిః - కః -స్తావయతే స్తుతిం కారయతి-న కోఽపీత్యర్థః-యది కశ్చిదేతే గుణాః అభవిష్యన్నితి-కరిష్యమాణశత్రుజయాదిభిశ్శౌర్యాదయో గుణాస్స్వస్మిన్నభవిష్యన్నితి బుద్ధ్యాఽఽత్మానం - స్తావయతే-స కుమతిః-విప్రలబ్ధో-ధిక్షిప్తో-జనానామపహాసం న వేద ॥ ౨౦ ॥ సుమతయస్త్వాత్మస్తుతిం నిన్దన్తీత్యాహ ॥ ప్రభవ ఇతి ॥ పరమోదారాః నిరతిశయౌదార్యాదిగుణసంపన్నాః ప్రభవోఽపి సద్గుణానాత్మని సంపాదయితుం శక్తా అపి - విశ్రుతాః ప్రఖ్యాతా అపి, హ్రీమన్తో లజ్జాయుక్తాస్సన్తః-ఆత్మనః స్వస్య అపగర్హితం, పౌరుషం, తద్విషయం స్తోత్రం వా-జుగుప్సన్తి నిన్దన్తి ॥ ౨౧ ॥ హే సూతాద్యాః సూతప్రభృతయః-లోకే - అవిదితాః అప్రఖ్యాతాః-వయం తు-వరీమభిః-నితరాం వరిష్ఠైః-దీర్ఘైః ఆర్షైః-సూతాద్యా అపీతి పాఠే-సూతేతి జాత్యభిప్రాయమేకవచనం, తచ్చ మాగధాదీనామప్యుపలక్షణం, హే సూతాదయః, అద్యాపి అధునాపి వరీమభిర్వరిష్ఠైః కర్మభిః - లోకే - అవిదితా-వయం, అతః కథమహం బాలవదాత్మానం గాపయిష్యామి గై శబ్దే, ణిజ్యాత్త్వే, అర్తిహ్రీప్లీత్యాదినా పుక్-తస్మాల్లృట్యుత్తమైకవచనం, స్తావయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవ

మా మయ్యభూవన్ కపితధాగిరో వః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్పరోక్షేఽస్మదుపశ్రుతాన్యలం, కరిష్యథ స్తోత్రమపీచ్యవాచః । సత్యుత్తమశ్లోకగుణానువాదే జుగుప్సితం న స్తవయన్తి సభ్యాః ॥ ౧౯ ॥ మహద్గుణానాత్మని కర్తుమీశః కః స్తావకైః స్తావయతేఽసతోఽపి । తేఽభవిష్యన్నితి విప్రలబ్ధో జనావహాసం కుమతిర్న వేద ॥ ౨౦ ॥ ప్రభవో హ్యాత్మనః స్తోత్రం జుగుప్సన్త్యతివిశ్రుతాః । హ్రీమన్తః పరమోదారాః పౌరుషం వాపగర్హితమ్ ॥ ౨౧ ॥ వయం త్వవిదితా లోకే సూతాద్యావివరీమభిః । కర్మభిః కథమాత్మానం గాపయిష్యామి బాలవత్ ॥ ౨౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం గాయకా మునిచోదితాః । తుష్టువుస్తుష్టమనసస్తద్వాగమృతసేవయా ॥ ౧ ॥ నాలం వయం తే మహిమానువర్ణనే యో దేవవర్యోఽవతతార మాయయా । వేనాఙ్గజాతస్య చ పౌరుషాణి తే వాచస్పతీనామపి బభ్రముర్ధియః ॥ ౨ ॥ అథాప్యుదారశ్రవసః పృథోర్హరేః కలావతారస్య కథామృ

తచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః ॥

ఏవమవికత్థిత్యాహ పృథునాఽఽత్మస్తుతేర్వారితా అపి తుష్టాంశవో గాయకాస్తుష్టువురిత్యాహ మునిః పఞ్చదశేన ॥ ఇతి ॥ గాయకాః సూతాదయః- తస్య పృథోః - వాగేవామృతం-తస్య-సేవయా-తుష్టం మనో యేషాం తే-మునిభిః-భగవదంశభూతస్య పృథోః - అవికత్థయితృత్వాదికల్యాణగుణజాతాభిజ్ఞైర్మునిభిః - ప్రచోదితాస్సన్తః- ఇత్యుక్తప్రకారేణ-బ్రువన్తమపి-నృపతిం పృథుం -తుష్టువుః ॥ ౧ ॥ తత్ర గాయకాః పృథోః కల్యాణగుణానువర్ణనాత్మకస్తుతావాత్మనామసామర్థ్యమాపాదయన్తః పునరస్మన్యనుగృహీతానాం తత్సామర్థ్యమాహుః ॥ నాలమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ తే తవ-మహిమాను-అనువర్ణనే-వయం-నాలం న సమర్థాః-కుతః - యో భవాన్-దేవదేవః దేవానాం సద్గుణైర్దీప్యమానానామపి బ్రహ్మాదీనాం-దేవః నిరతిశయానన్తకల్యాణగుణజాతైర్దీప్యమానో, భవాన్ - మాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన "మాయా వయునం జ్ఞానమ్" ఇతి మాయాశబ్దస్య జ్ఞానపర్యాయత్వాత్ - అవతతార అవతీర్ణః, అనన్తకల్యాణగుణాకరో భగవానేవ త్వద్రూపేణావతీర్ణః - అతః కథమనన్తానాం గుణానాం వర్ణనే వయం ప్రభవ ఇత్యర్థః, నను సత్యమనన్తానాం భగవద్గుణానాం వర్ణనే యూయమసమర్థా ఇతి- అహం మానుషస్తత్కథం-మద్గుణానువర్ణనే యూయమప్రభవస్తత్రాహుః వేనస్యాఙ్గాజ్జాతస్యావతీర్ణస్యాపి - తే - అజహదనన్తకల్యాణగుణజాతస్య భగవదంశభూతస్య తవ-పౌరుషాణి-ప్రతీతిశేషః-అప్రతర్క్యకయా వాచస్పతీనాం బ్రహ్మాదీనామపి-ధియో - బభ్రముః-కిముత వక్తవ్యం వయమసమర్థా ఇతి యతో బ్రహ్మాదయోఽప్యేవమముహురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ యద్యపి త్వన్మహిమానువర్ణనే వయం నాలం-తథాపి విపులకీర్తేః, హరేః, కలావతారభూతస్య-

---

౨౨॥ శ్లో॥ పా॥ సూతాద్యాపి వరీమభిః

పృథోః-కథామృతే-ఆదృతాస్స్వాదరా-వయం-మునిభిః-ఉపదేశో యథా భవతి తథా, ప్రచోదితాః ప్రేరితాస్సన్తః-శ్లాఘ్యా
న్యనవద్యాని కర్మాణి వితన్మహే విస్తారయామః ॥ ౩ ॥ నిస్తరమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష పృథుః-ధర్మభృతాం వర్ణా
శ్రమానుబన్ధిధర్మానుష్ఠానపరాణాం మధ్యే-శ్రేష్ఠః "యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః । స యత్ప్రమాణం కురు
తే లోకస్తదనువర్తతే" ఇత్యుక్తరీత్యా స్వయం కృత్స్నోఽపి దృక్కృత్స్నాఖిల్లోకసఙ్గ్రహార్థం నితరాం స్వవర్ణాశ్రమోచిత
ధర్మానుష్ఠానపర ఇత్యర్థః-అత ఏవ-లోకం అకృత్స్నాఖిల్లోకం-ధర్మే-అనువర్తయన్ అనువర్తయితా-స్వస్వవర్ణాశ్రమో
చితధర్మమనుష్ఠాపయితా-ధర్మసేతూనాం-ధర్మస్సేతుః యేషాం తేషాం-సేతుర్హి తీరాన్తరప్రాపకః-తద్వత్-శా
స్త్రోక్తధర్మస్స్వసమీహితప్రాపకో యేషాం-తే ధర్మసేతవః-ధర్మైకశరణాస్సాధవ ఇత్యర్థః-తేషాం-గోప్తా తత్ప
రిపన్థినాం ధర్మవిరోధినామసాధూనాం, శాస్తా-యద్వా-ధర్మా ఏవ సేతవః మర్యాదాః-తేషాం-గోప్తా-కేనాకారేణేత్య
పేక్షాయాం లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్నిత్యపేక్షితప్రకారనిర్దేశః ॥ ౪ ॥ ఏష పృథుః, స్వయమేక ఏవ-లోకపాలానాం
సూర్యేన్ద్రాదీనాం తనూః తనువల్లోకోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతానసాధారణగుణాన్, తనుశబ్దస్య శరీరప
రత్వేఽపి కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తం తద్గుణపరత్వేఽపి తుల్యం-తనౌ స్వదేహే, కాలే
కాలే, యథాభాగం భాగమనతిక్రమ్య, ఉభయోర్లోకయోః, హితం యథా భవతి తథా, బిభర్తి, ఇహలోకస్య పాలన
పోషణానురఞ్జనద్వారేణ, అముష్య లోకస్య యజ్ఞాదిప్రవర్తనేనైవం యథాభాగం, హితం యథా భవతి తథా, బిభర్తీ
త్యర్థః ॥ ౫ ॥ తత్ర సూర్యాదితనుధారణమేవాహ త్రిభిః ॥ వసు ధనం, కాలే కరాదానకాలే-ఉపాదత్తే స్వీకరోతి-కా

తాదృతాః । యథోపదేశం మునిభిః ప్రచోదితాః శ్లాఘ్యాని కర్మాణి వయం వితన్మహే ॥ ౩ ॥ ఏష ధర్మభృతాం
శ్రేష్ఠో లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్ । గోప్తా చ ధర్మసేతూనాం శాస్తా తత్పరిపన్థినామ్ ॥ ౪ ॥ ఏష వై లోకపాలా
నాం బిభర్త్యేకస్తనౌ తనూః । కాలే కాలే యథాభాగం లోకయోరుభయోర్హితమ్ ॥ ౫ ॥ వసు కాల ఉపాదత్తే
కాలే చాయం విముఞ్చతి । సమస్సర్వేషు భూతేషు ప్రతపన్ సూర్యవద్విభుః ॥ ౬ ॥ తితిక్షత్యక్రమం వైన్య ఉప
ర్యాక్రమతామపి । భూతానాం కరుణశ్శశ్వదార్తానాం క్షితివృత్తిమాన్ ॥ ౭ ॥ దేవేఽవర్షత్యసౌ దేవో నర
దేవవపుర్హరిః । కృచ్ఛ్రప్రాణాః ప్రజా హ్యేష రక్షిష్యత్యఞ్జసేన్ద్రవత్ ॥ ౮ ॥ ఆప్యాయయత్యసౌ లోకం వద
నామృతమూర్తినా । సానురాగావలోకేన విశదస్మితచారుణా ॥ ౯ ॥ అవ్యక్తవర్త్మైష నిగూఢకార్యో గమ్భీర
వేదీ ఉపగుప్తవిత్తః । అనన్తమాహాత్మ్యగుణైకధామా పృథుః ప్రచేతా ఇవ సంవృతాత్మా ॥ ౧౦ ॥ దురాసదో
దుర్విషహ ఆసన్నోఽపి విదూరవత్ । నైవాభిభవితుం శక్యో వేనారణ్యుత్థితోఽనలః ॥ ౧౧ ॥ అన్తర్బహిశ్చ భూతానాం

లే దుర్భిక్షకాలే, విముఞ్చతి, అష్టౌ మాసాన్ సూర్యో యథా ప్రతపన్ వసు జలమాదత్తే వర్షాసు విముఞ్చతి తద్వత్, అత ఏవ స
ర్వేషు భూతేషు సమః ॥ ౬ ॥ వైన్యః పృథుః, ఉపరి మస్తకే, పాదాదినా-ఆక్రమతామప్యార్తానాం, భూతానాం కరుణః
కరుణావాన్-అతిక్రమం, తితిక్షతి సహిష్యతే-అతః-క్షితివృత్తిమాన్-క్షితేర్యా-వృత్తిస్సర్వసహనం సా వృత్తి-
ర్యస్యాస్తీతి తథా ॥ ౭ ॥ తథా-దేవే-అవర్షతి సతి-కృచ్ఛ్రం గతాః ప్రాణా యాసాం తాః-ప్రజాః-స్వయం వృష్టిం కృత్వా-ఇ
న్ద్ర ఇవ, రక్షిష్యతి-అత్ర హేతుః-అసౌ నరదేవవపుర్హరిరితి ॥ ౮ ॥ అసౌ పృథుర్వదనామృతమూర్తినా-వదనమేవ అమృ
తమూర్తిశ్చన్ద్రః-తేన-లోక-మాప్యాయయతి వర్ధయతి-వదనామృతమూర్తినా కథం భూతేన-అనురాగసహితో అవలో
కో యస్మిన్-విశదం-వ్యక్తం స్మితం-తేన-చారుసున్దరం, తేన, అత్ర క్వచిత్ క్వచిద్వర్తమాననిర్దేశః, వర్తమానసామీప్యే వర్త
మానవద్వా, భూతనిర్దేశః, ఆశంసాయాం భూతవచ్చ, ఇతి ద్రష్టవ్యః ॥ ౯ ॥ అవ్యక్తం ప్రవేశనిర్గమయోరవిజ్ఞాతం-
వర్త్మ మార్గో-యస్య-నిగూఢం నిష్పత్తేః పూర్వమపరైరవిజ్ఞాతం, కార్యం, యస్య, గమ్భీరవేదీ కిమర్థమేవం కృతవానితి పరై
రజ్ఞాతాభిప్రాయః, ఉపగుప్తం సురక్షితం-విత్తం-యస్య, అనన్తమాహాత్మ్యాద్యనన్తానాం గుణానా-మేకం ముఖ్యం, ధామ ఆశ్ర
యః, ప్రచేతా ఇవ-సంవృతాత్మా- సముద్రైరివ గౌణవరుణ ఇవ చతుర్భిస్సముద్రైః జలప్రాకారాదిభిర్వా పరివేష్టితమూర్తిః,
వరుణస్యాప్యుక్తగుణా ద్రష్టవ్యాః ॥ ౧౦ ॥ దురాసదః శత్రుభిః స్వసాపప్రాప్తుమశక్యః, దుర్విషహః శత్రుభిస్సోఢుమశ
క్యః, ఆసన్నః సన్నిహితోఽపి-విదూరవ-ద్వారుషేణాభిభవితుమశక్యః, వేన ఏవారణిః-తస్మా-దుత్థితోఽనలోఽగ్నిరివ-అనల
స్యాప్యేతే గుణా ద్రష్టవ్యాః ॥ ౧౧ ॥ చారైర్గూఢపురుషైః-అన్తర్బహిశ్చ, భూతానాం, కర్మాణి, పశ్యన్నపి, స్తుతిని
న్దాదావుదాసీనోఽవర్తిష్యతే-దేహినామధ్యక్షో దేహధారణే ప్రధానహేతుభూతః, సూత్రాత్మా సూత్రరూపో వాయురివ

సూతాః, ఆత్మేతి హ్రస్వ ఆర్షః, వాయురాత్మేవ దేహినామితి పాఠాన్తరం-తత్ర, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకో వాయురివేత్యర్థః-ఉదాసీన ఇవ ఉదాసీనవదాస్త ఇత్యత్ర దృష్టాన్తః ॥ ౧౨ ॥ ఏష పృథుః, ఆత్మద్విషాం శత్రూణామపి, సుతమదణ్డ్యం న దణ్డయతి, సుతగ్రహణం స్వాత్మజసామ్యార్థం ఆత్మజమపి దణ్డ్యం, దణ్డయతి యతోఽసౌ, ధర్మపథే స్థితః యమస్య వృత్తౌ స్థితః ॥ ౧౩ ॥ అస్య పృథోశ్చక్రమాజ్ఞా, రథచక్రం చ-అప్రతిహతం సత్ - మానసాచలమభివ్యాప్య, వర్తతే-కింపర్యన్తమామానసాచలాదితి-యతోఽసౌ-వరకాసూర్యః, యావద్గోభిః కిరణసమూహైః- తపతి-తావద్వర్తతే ॥ ౧౪ ॥ రాజశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం ప్రజారఞ్జనరూపమస్మిన్నేవ పుష్కలమిత్యాహుః, రఞ్జయిష్యతీతి - అయం పృథుః, ఆత్మనస్స్వస్య, విచేష్టితైర్వ్యాపారైః, యతః-లోకం, రఞ్జయిష్యతి-అథ - తతః, మనోరఞ్జనైర్హేతుభిః-రమం, రాజానం ప్రజా ఆహుః ॥ ౧౫ ॥ దృఢవ్రతః అప్రతిహతసఙ్కల్పః-సఙ్కల్పోఽపి తస్యానాసమీచీనవిషయ ఇత్యాహుః, సత్యసన్ధః, సత్యం సమీచీనం, సన్ధత్తే సఙ్కల్పత ఇతి సత్యసన్ధః-బ్రహ్మణ్యః బ్రాహ్మణేషు సాధుః-వృద్ధానాం జ్ఞానవృద్ధానాం, సేవకః-సర్వభూతానాం-శరణ్యః రక్షకత్వేన విశ్వసనీయః-మానదః సమ్మానకారః-దీనేషు వత్సలః ॥ ౧౬ ॥ పరస్త్రీషు పరదారేషు-మాతరీవ-భక్తిర్భజనం-యస్య, ఆత్మనో దేహస్యార్ధ ఇవ - పత్న్యాం - వర్తతే-ప్రజాసు, పితృవత్, స్నిగ్ధః దోషానపేక్షణేన ప్రీతిపూర్వమనువర్తనశీలః-బ్రహ్మవాదినాం-కింకరో దాసః ॥ ౧౭ ॥ దేహినాం - మాత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః-సుహృదాం-ఆనన్దం సుఖం వర్ధయతీతి తథా, ముక్తసఙ్గేషు వీతరాగేషు-ప్రకృష్టస్సఙ్గో యస్య- అసాధుషు, దణ్డపాణిరివేత్యపరాధాత్ మోచ్యతే-నాదణ్డ్యమిత్యత్ర పక్షపాతాభావ ఇత్యపౌనరుక్త్యమ్ ॥ ౧౮ ॥ ఏష మహావీరః, పృథుః, ఓజసా బలేన-సతీం-గాం భూమిం- మోషధీర్దోగ్ధా, భూమేరోషధీర్దోక్ష్యతీత్యర్థః, అకథితం చేతి ద్వికర్మకత్వాద్గామిత్యేవ

నాం పశ్యన్కర్మాణి చారణైః । ఉదాసీన ఇవాధ్యక్షో వాయురాత్మేవ దేహినామ్ ॥ ౧౨ ॥ నాదణ్డ్యం దణ్డయత్యేష సుతమాత్మద్విషామపి । దణ్డయత్యాత్మజమపి దణ్డ్యం ధర్మపథే స్థితః ॥ ౧౩ ॥ అస్యాప్రతిహతం చక్రం పృథోరామానసాచలాత్ । వర్తతే భగవానర్కో యావత్తపతి గోగణైః ॥ ౧౪ ॥ రఞ్జయిష్యతి యల్లోకమయమాత్మవిచేష్టితైః । అథాముమాహూ రాజానం మనోరఞ్జనకైః ప్రజాః ॥ ౧౫ ॥ దృఢవ్రతస్సత్యసన్ధో బ్రహ్మణ్యో వృద్ధసేవకః । శరణ్యస్సర్వభూతానాం మానదో దీనవత్సలః ॥ ౧౬ ॥ మాతృభక్తిః పరస్త్రీషు పత్న్యామర్ధ ఇవాత్మనః । ప్రజాసు పితృవత్స్నిగ్ధః కింకరో బ్రహ్మవాదినామ్ ॥ ౧౭ ॥ దేహినామాత్మవత్ప్రేష్ఠస్సుహృదానన్దవర్ధనః । ముక్తసఙ్గప్రసఙ్గోఽయం దణ్డపాణిరసాధుషు ॥ ౧౮ ॥ ఓజసైష మహావీరో దోగ్ధా గామోషధీస్సతీమ్ । ఇమాం చ స్వధనుష్కోట్యా సమాం పరికరిష్యతే ॥ ౧౯ ॥ అయం తు సాక్షాద్భగవాంస్త్ర్యధీశః కూట

యానిర్దేశః-తథా-ఇమాం భూమిం-స్వధనుష్కోట్యా-పరితస్సమాం-కరిష్యతే ॥ ౧౯ ॥ కిం బహునాఽయం సద్గుణానామాశ్రయ ఇతి యతోఽసావనన్తకల్యాణగుణనిధిర్భగవానేవావతీర్ణ ఇత్యాహుః ॥ అయం త్వితి ॥ అయం త్వేత్యనేన, నిస్సమాభ్యధికత్వమభిప్రేతం-తత్ర హేతు-స్సాక్షాద్భగవాన్ భగవచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యపూర్ణః- హేయగుణరాహిత్యముచ్యతే కూటస్థ ఇతి-నిర్వికార ఇత్యర్థః, త్ర్యధీశః, త్రిలోకేశః, త్రివిధచేతనానామీశ ఇతి వా, ఏవంభూతో యః పరమాత్మా, స-కలయా స్వాంశేన జీవేనా- వతీర్ణః-శరీరభూతపృథ్వాఖ్యజీవోపలక్షితోఽవతీర్ణః-ఆవేశావతార ఇత్యర్థః-యద్వా-యో భగవాన్, స, ఆత్మ జీవశరీరకః, విశేష్యసంనిధౌ భగవాదిశబ్దానాం వ్యక్తిపర్యన్తత్వవజ్జీవవాచినోఽప్యాత్మశబ్దస్య శరీరివరమపురుషపర్యన్తత్వస్యాకృతినయసిద్ధత్వాత్-కలయా-ఇత్థంభూతలక్షణే తృతీయేయం, స్వాపృథక్సిద్ధజ్ఞానాదిగుణవిశేషేణోపలక్షితోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః-కోఽసావాత్మా - యచ్ఛరీరకోఽవతీర్ణ ఇత్యత్రాహ ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ జీవే, ప్రతీతమపి-అవిద్యారచితం ప్రకృతిపరిణామానురూపం-నానాత్వం దేవమనుష్యాదిభేదం - నిర్గతమర్థాద్వస్తునః-నిరర్థకం- న వాస్తవికం-పశ్యన్తి-తత్త్వదర్శిన ఇతి శేషః-పరమార్థత ఆత్మన్యవిద్యమానం దేహాత్మాభిమానినామాత్మని ప్రతీతమపి నానాత్వం దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యదర్శినః ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన తద్గతమేవ పశ్యన్తీత్యర్థః-యస్మిన్ప్రతీతం నానాత్వమిత్యనేనాత్మని నానాత్వస్య ప్రతీతివిషయత్వం-న తు ప్రమితివిషయత్వమిత్యుక్తం-అనేన, జీవే నానాత్వమవిద్యాసంబన్ధకృతం-న తు స్వాభావిక ఇత్యుక్తం భవతి, యద్వా-నను, జీవశరీరకః కలయాఽవతీర్ణశ్చేజ్జీవస్యావిద్యాసంబన్ధాదాపి ర్యకద్వైవానోషాః పరస్మిన్పురుషే ప్రసజేయు, స్తత్రాహుః-యస్మిన్నితి-యస్మిన్ భగవతి- ప్రతీతమపి జీవశరీరకత్వాదినా హేతునా ప్రతీయమానమప్య, విద్యాకృతం-నానాత్వం, దేవాదిరూపనానాత్వం-నిరర్థకం-పశ్యన్తి-అర్థాత్ప్రయోజనాన్నిర్గ

తన్నిరర్థక-మకార్యకరం-యద్యపి జీవశరీరకత్వాదినా హేతునా ప్రతీయతే-తథాపి - జీవ ఇవ బాల్యయువత్వాదికం దేవాదిదేహసంబన్ధాత్ప్రతీయమానమపి న వాస్తవికం-కిన్తు-దేవాదిదేహగత-మేవం పరస్మిన్నపి పురుషే జీవసంబన్ధాత్ప్రతీతమపి జీవగతమేవ న తు పరమపురుషగతం నచైవం జీవవచ్ఛరీరత్వాదవాస్తవికేనాపి నానాత్వేనానర్థప్రసక్తిరితి వాచ్యం- జీవస్యాప్యనర్థప్రసక్తేస్సశరీరత్వప్రయుక్తత్వాభావాత్ ప్రకృతివశ్యత్వాద్యాయత్తత్వాత్ -పరమాత్మనస్తు మాయాం స్వవశీకుర్వతః ప్రకృతివశ్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభావేన అనర్థాప్రసక్తేః- ఏతదేవాభిప్రేత్య నిరర్థకం పశ్యన్తీత్యుక్తమ్ ॥౨౦॥ అయం నరదేవనాథః పృథుః - ఓదయాద్రేరుదయాద్రిపర్యన్తం భువో మణ్డలం గోప్తా రక్షిష్యతి, రక్షణార్థం, ఏకవీరః స్వసమాభ్యధికవీరాన్తరశూన్యః - జైత్రం జయశీలం-రథ-మాస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆత్తః ధృతః-చాపో ధను-ర్యేన సః-అర్క-ఇవ, దక్షిణతః, పర్యస్యతే ప్రదక్షిణీకరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ తస్మై తథా ప్రదక్షిణం కుర్వతే పృథవే, లోకపాలై రిన్ద్రాదిభిస్సహితా, నృపాలా రాజానః, తత్ర తత్ర, బలిముపాయనం, హరన్తి సమర్పయన్తి-ఏషాం సలోకపాలానాం నృపాణాం, స్త్రియః, తస్య పృథో, ర్యశ-ఉచ్చరన్త్యః కథయన్త్య, ఆదిరాజం పృథుం, చక్రాయుధం భగవన్తం, మంస్యన్తే జ్ఞాస్యన్తి ॥ ౨౨ ॥ తద్యశః కథనయా ఏషాం స్త్రీణాం వాక్యమాహురయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, అయమిత్యాదికం న సూతాదివాక్యం, ఏష దోగ్ధా మహీ విరోగాం సతీ,, మిత్యనేన పౌనరుక్త్యాపత్తేః, అతఏవ-దుదుహే అకరోత్ నిలిల్యురితి భూతనిర్దేశోపపత్తిః అయమధిరా

స్థ ఆత్మా కలయాఽవతీర్ణః। యస్మిన్నవిద్యారచితం నిరర్థకం పశ్యన్తి నానాత్వమపి ప్రతీతమ్ ॥ ౨౦ ॥ అయం భువో మణ్డలమోదయాద్రేర్గోప్తైకవీరో నరలోకనాథః । ఆస్థాయ జైత్రం రథమాత్తచాపః పర్యస్యతే దక్షిణతో యథాఽర్కః ॥ ౨౧ ॥ అస్మై నృపాలాః కిల తత్ర తత్ర బలిం హరిష్యన్తి సలోకపాలాః । మంస్యన్త ఏషాం స్త్రియ ఆదిరాజం చక్రాయుధం తద్యశ ఉద్ధరన్త్యః ॥ ౨౨ ॥ అయం మహీం గాం దుదుహేఽధిరాజః ప్రజాపతిర్వృత్తికరః ప్రజానామ్ । యో లీలయాఽద్రీన్స్వశరాగ్రకోట్యా భిన్దన్సమాం గామకరోద్యథేన్ద్రః ॥ ౨౩ ॥ విస్ఫూర్జయన్నాజగవం ధనుస్స్వయం యదాఽచరత్క్ష్మామవిషహ్యవిక్రమః । తదా నిలిల్యుర్దిశి దిశ్యసన్తో లాఙ్గూలముద్యమ్య యథా మృగేన్ద్రః ॥ ౨౪ ॥ ఏషోఽశ్వమేధాఞ్శతమాజహార సరస్వతీ ప్రాదురభావి యత్ర । అహార్షీద్యస్య హయం పురన్దరశ్శతక్రతోశ్చరమే వర్తమానే ॥ ౨౫ ॥ ఏష స్వసద్మోపవనం సమేత్య సనత్కుమారం భగవన్తమేకమ్ । ఆరాధ్య భక్త్యాఽలభతామలం తజ్జ్ఞానం యతో బ్రహ్మ పరం విదన్తి ॥ ౨౬ ॥ తత్ర తత్ర గిరస్తాస్తా ఇతి విశ్రుతవిక్రమః । శ్రోష్యత్యాత్మాశ్రితా గాథాః పృథుః పృథుపరాక్రమః ॥ ౨౭ ॥ దిశో విజిత్యాఽప్రతిరుద్ధచక్రస్స్వతేజసోత్పాటితలోకశల్యః । సురాసురేన్ద్రైరుపగీయమానమహానుభావో భవితా పతిర్భువః ॥ ౨౮ ॥

జః పృథుః, ప్రజాపతిః ప్రజాపాలనాధికృతః, ప్రజానాం, జీవనోపాయకరః జీవనోపాయం చికీర్షురిత్యర్థః పర్యవసానం బోధ్యం గాం గోరూపధరాం, మహీం, దుదుహే, ఇన్ద్ర ఇవ, స్వశరాగ్రకోట్యా శరశబ్దో ధనుఃపరః-ధనుఃకోట్యేతి పూర్వముక్తత్వాత్, శరాగ్రస్య ధనుశ్శిరస్య, కోట్యా అగ్రేణ-లీలయా - అద్రీన్-భిన్దన్-గాం భూమిం-సమా-మకరోత్ కరిష్యతీత్యర్థః ॥౨౩॥ లాఙ్గూలం పుచ్ఛముద్యమ్య ఉన్నమయ్య, యథా-మృగేన్ద్రస్సింహశ్చరతి-తథా ఆజగవం ధను-ర్విస్ఫూర్జయన్ శత్రుభిస్సోఢుమశక్యో విక్రమో యస్య సః-యదా-క్ష్మా-మచరత్, తదా, అసన్తో ధర్మవిరోధినో, దిశిదిశి, నిలిల్యుః లీనా బభూవుః ॥౨౪॥ ఏష పృథుః-సరస్వతీ సరస్వత్యాఖ్యా మహానదీ- యత్ర యస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే ప్రాదురభావి ప్రాదురభూత్-కర్మకర్తరి చిణ్ తత్ర దేశే-శతమశ్వమేధా-నాజహార అకరోత్- యస్య శతక్రతోః క్రతుశతం సఙ్కల్ప్యానుష్ఠితః పృథో, శ్చరమే, తతమేకస్మిన్ - వర్తమానే ప్రవర్తమానే సతి - పురన్దర ఇన్ద్రో - హయమశ్వం - ఆహార్షీత్ హృతవాన్ ॥ ౨౫ ॥ ఏష పృథు-స్స్వసద్మనః స్వగృహస్య-ఉపసమీపే-య- ద్వనం - త-త్సమేత్య-తత్రైకమసహాయం, భగవన్తం సనత్కుమారం-భక్త్యా-ఆరాధ్య-త-దమలం-జ్ఞాన-మలభత-కిం తత్ -యతో జ్ఞానాత్-పరం బ్రహ్మ విదన్తి ॥ ౨౬ ॥ విశ్రుతాః విక్రమాః యశాంసి యస్య-పృథుః పరాక్రమో యస్య-సః - పృథుః-ఆత్మాశ్రయాః స్వవిషయాః-గాథాః ప్రబన్ధరూపాః తాస్తాః-గిరః-ఇత్యేవం- శ్రోష్యతి ॥ ౨౭ ॥ స్వతేజసా స్వబలేన ఉత్పాటితాః నిర్మూలితాః-లోకానాం-శల్యసదృశాః దురాత్మానో-యేన సః - అతఏవ - అప్రతిరుద్ధచక్రః అప్రతిహతాజ్ఞః దిశో-విజేష్యతే-సురాసురశ్రేష్ఠై-రుపగీయమానః మహానను

భావోయస్యసః-భువఃపతి-ర్భవితాభవిష్యతి ॥ ౨౮ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యా
ఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేపఞ్చదశోఽధ్యాయః ******************************

ఏవంసూతాదిభిః ప్రఖ్యాపితోరుగుణగణః పృథుః ప్రతిపూజితసూతబ్రాహ్మణభృత్యామాత్యాదిగణః క్షుత్పీడితజనైః
ప్రాప్తశరణఆత్మనిరుద్ధబీజాం మహీం జిఘాంసుః పునస్తయా ప్రసాదితోఽభూదిత్యాహ మునిః షోడశేన-ఏవమితి-భగవా-
న్వైన్యః పృథు-రేవం-గుణైః కర్మభిశ్చాత్మీయైః, ఖ్యాపితః ప్రసిద్ధిం ప్రాపిత-స్తాన్ సూతాదీన్-కామైస్తత్తదిచ్ఛావిష
యైర్వస్త్రాభరణాదిభిః-ప్రతిపూజ్య-తేషాం స్తుతిమభినన్ద్య చ-ఛన్దయామాసతోషితవాన్ ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణాదీన్-చ
తురో-వర్ణాన్-భృత్యా-నమాత్యాన్-పురోధసః పురోహితాన్-శ్రేణీన్ తైలికతాంబూలికాదీన్-పౌరాన్ పురవాసినః-
జానపదాన్ దేశవాసినోజనాన్-ప్రకృతీర్నిజయోగినః-సమ్యగపూజయత్ ॥ ౨ ॥ ఏవంసూతాదిస్తుతికథనవ్యాజేనస
మాసతః శ్రావితపృథుచరితం మునింపునస్తచ్చరితవిస్తరశుశ్రూషయా-తత్త్వాపృచ్ఛతి ॥ విదురఇతి॥ బహురూపిణీ కామరూ
పిణీ-ధరిత్రీ-కస్మాద్ధేతోః-గోరూపం-దధార-యాంధరిత్రీం-పృథుర్దు-దోహ తత్ర-వత్సః కః, దోహనం దోహనసాధనం
పాత్రమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రకృత్యాస్వభావేన-విషమా పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతా-దేవీ ధరిత్రీ-కథం సమాకృతా-తస్యపృథో
ర్మేధ్యం యజ్ఞార్హం, హయమశ్వం, దేవఇన్ద్రః, కస్మాద్ధేతోః-అపాహరత్ ॥ ౪ ॥ సోభగవన్మైత్రేయ-బ్రహ్మవిదాం

తిర్భవః ॥ ౨౮ ॥ ***

********** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః. **********

మైత్రేయఉవాచ॥ ఏవంసభగవాన్వైన్యః ఖ్యాపితో గుణకర్మభిః। ఛన్దయామాస తాన్కామైః ప్రతిపూజ్యా
ఽభినన్ద్య చ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణప్రముఖాన్వర్ణాన్భృత్యామాత్యపురోధసః। పౌరాఞ్జానపదాన్ శ్రేణీః ప్రకృతీస్స
మపూజయత్ ॥ ౨ ॥ విదురఉవాచ ॥ కస్మాద్దధార గోరూపం ధరణీ బహురూపిణీ। యాందుదోహ పృథుస్తత్ర కో
వత్సో దోహనం చ కిమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రకృత్యా విషమా దేవీ కృతా తేన సమా కథమ్। తస్య మేధ్యం హయం దేవః కస్య హే
తోరపాహరత్ ॥ ౪ ॥ సనత్కుమారాద్భగవన్ బ్రహ్మన్బ్రహ్మవిదుత్తమాత్। లబ్ధ్వా జ్ఞానం సవిజ్ఞానం రాజర్షిః
కాం గతిం గతః ॥ ౫ ॥ యచ్చాన్యదపి కృష్ణస్య భగవన్ భగవతః ప్రభోః। శ్రవస్సుశ్రవసః పుణ్యం పూర్వదేహక
థాశ్రయమ్ ॥ ౬ ॥ భక్తాయ మేఽనురక్తాయ తవ చాధోక్షజస్య చ। వక్తుమర్హసి యోఽదుహ్యద్వైన్యరూపేణ
గామిమామ్ ॥ ౭ ॥ సూతఉవాచ ॥ చోదితో విదురేణైవం వాసుదేవకథాం ప్రతి। ప్రశస్య తం ప్రతమనా మైత్రే
యః ప్రత్యభాషత ॥ ౮ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ యదాభిషిక్తః పృథురఙ్గ విప్రైరామన్త్రితో జనతాయాశ్చ పా
లః। ప్రజా నిరన్నే క్షితిపృష్ఠ ఏత్య క్షుత్క్షామదేహాః పతిమభ్యవోచన్ ॥ ౯ ॥ వయం రాజఞ్జాఠరేణాభితప్తా యథా
ఽగ్నినా కోటరస్థేన వృక్షాః। త్వామద్య యాతాశ్శరణం శరణ్యం యస్సాధితో వృత్తికరః పతిర్నః ॥ ౧౦ ॥ త

మధ్యం, ఉత్తమాత్, సనత్కుమారాత్-బ్రహ్మవిషయం-సవిజ్ఞానం ఉపాసనాత్మకజ్ఞానసహితం-జ్ఞానం శ్రవణజన్యం జ్ఞా
నం-లబ్ధ్వా-రాజర్షిః పృథుః-కాంగతిం-గతః ప్రాప్తః ॥ ౫ ॥ సుశ్రవసః శోభనకీర్తేః-ప్రభో-ర్భగవతః కృష్ణస్య-యః-
పూర్వదేహః ప్రథమోవతారః-పృథు-స్తస్య-యా కథా-తదాశ్రయం తత్ప్రతిపాద్యం-పుణ్యం శ్రుణ్వతాం పుణ్యసంపా
దకం-శ్రవోయశః-యచ్చాన్యదపృష్టమపి-తత్సర్వమ్ ॥ ౬ ॥ తవ-అధోక్షజస్య చ-భక్తాయ-అనురక్తాయ
మే మహ్యం-వక్తుమర్హసి కోసావధోక్షజో యస్య భక్తాయేత్యుక్తం-తత్రాహ-యోఽధోక్షజో-వైన్యరూపేణ పృథురూ
పేణా-వతీర్ణ-ఇమాం-గాం పృథ్వీ-మదుహ్యత్ దుగ్ధవాన్ ॥ ౭ ॥ ఏవమాపృష్టోమునిర్విస్తరేణ పృథుచరితం వక్తుముప
చక్రమ ఇత్యాహ సూతం చోదిత ఇతి ॥ అస్య శుకవచనత్వం తు న్యాయ్యం-విదురేణైవం-వాసుదేవస్య పృథోః-కథాం ప్రతి-
చోదితో-మైత్రేయః-ప్రీతమనాస్సన్-తం విదురం-ప్రశస్య ప్రస్తూయ-ప్రత్యభాషత ॥ ౮ ॥ అఙ్గహే విదుర-విప్రై-
ర్యదా-పృథు-రభిషిక్తః-జనతాయాః జనసమూహస్య "గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తల్" ఇతి, సమూహార్థే తల్ప్రత్యయః-పాలఇ
త్యా-మన్త్రితోనియుక్తశ్చ-తదా-క్షితిపృష్ఠే భూమణ్డలే-నిరన్నే అన్నరహితే సతి-క్షుధా-క్షామాః క్షీణా-దేహా-యా
సాం తాః-ప్రజాః-ఏత్య-పతిం పృథు-మబ్రువన్ ॥ ౯ ॥ హేరాజన్-యథా-కోటరగతేన-వహ్నినా-వృక్షా-అభితస్త
ప్తా-భవన్తి-తథా-వయం జాఠరేణా-గ్నినా-అభితప్తాస్సన్తః-యోభవాన్-నో అస్మాకం-వృత్తికరః-పతిః-విప్రై-స్సాధి
తః మథనేనసంపాదిత-స్తం-శరణ్యం-త్వా-మధునా-శరణ-యాతాః గతాః ॥ ౧౦ ॥ తస్మాత్-హే నరదేవ-ఉజ్జీతో

ర్ఘాః త్యక్తాన్నా - వయం యావత్-నన్నష్టాన్న హోవనాశంయా స్యామః- తావదేవ క్షుధా అర్దితానాంపీడితానాం నో౽-
స్మాకం-అన్నం - దాతుమ్ - దాతుం భవాన్-ఈహతుయత్నం కరోతు,యత, స్త్వం-వార్తాయాం-జీవికాయాః-పతిరక్షితా,లో
కానాంపాలకశ్చ ॥ ౧౧ ॥ ప్రజానాం, [illegible] వ్యశ్రుత్వా -పృథుఃదీర్ఘంచిరం,దధ్యౌచిన్తి
తవాన్, హేతురు శ్రేష్ఠ సత్పురుషః,నిమిత్తం లోకస్యనిరన్నత్వేః నిమిత్తం హేతుం-అన్వపద్యతజ్ఞాతవాన్ ॥ ౧౨ ॥ ఇతి,
పృథివ్యా ఓషధిబీజాని గ్రస్తానితి ,వ్యవసితః నిశ్చిత్యానః - ప్రగృహ్యచాపం-శరాశనంధనుః-క్రుద్ధః-యథా-త్రిపురహన్తా రుద్రః-
తథా-భూమేస్తతోః - క్రుద్ధః-విశిఖం-బాణం-సందధే ॥ ౧౩ ॥ ఉద్యాయుధంశరాసనేసంహితశరం-పృథుం-నిశామ్య
దృష్ట్వా-ధరణీ- ప్రవేపనానితరాం భయాత్కమ్పమానా-గౌస్సతీగోరూపం సంస్కృత్యవలీ-మృగయునావ్యాధేన-ద్రుతా అనుయు
తా,భీతా-మృగీవహారిణీవ-అపాద్రవత్ పలాయితవతీ ॥ ౧౪ ॥ వైన్యః పృథుః-కుపితః-కోపయుక్తః - అతఏవా-తీవ్రత
రా-మరుణే - ఈక్షణే-యస్యసః-ధనుషి-బాణం-సన్ధాయ-యత్రయత్ర-సా పలాయితే పలాయితవతీ,తత్రతత్ర-తామేవధృ
తగోరూపాం,ధరణీ-వసుధాం,గతవాన్ ॥ ౧౫ ॥ సా దేవీధరిత్రీ-దిశో-విదిశః రోదసీద్యావాపృథివ్యౌ -తయోర న్త
రమన్తరిక్షంచ-ధావన్తీ [illegible] , ఏనం పృథుం - అనుసృతః- ఉద్యతముద్గతమాయుధం యేనతం దదర్శ ॥ ౧౬ ॥ మృత్యోః-భీతాః,ప్రజా,ఇవ వైన్యాత్పృథోః-త్రస్తా సతీ-త్రాణం రక్షణోపాయం-లోకేనావిన్దత నాలభ

నో౽భవాన్ ఈహతుః దాతుమన్నంక్షుధార్దితానాం నరదేవదేవ । యావన్ననష్క్ష్యామహేఉజ్ఝితోర్జావార్తా
పతిస్త్వంకిలలోకపాలః ॥ ౧౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ పృథుః ప్రజానాం కరుణం నిశమ్య పరిదేవితమ్ । దీర్ఘం దధ్యౌ
కురుశ్రేష్ఠ నిమిత్తం సో౽న్వపద్యత ॥ ౧౨ ॥ ఇతి వ్యవసితో బుద్ధ్యా ప్రగృహీతశరాసనః । సందధే విశిఖం భూమేః
క్రుద్ధస్త్రిపురహాయథా ॥ ౧౩ ॥ ప్రవేపమానా ధరణీ నిశామ్యోదాయుధంచ తమ్ । గౌస్సత్యపాద్రవద్భీతా మృ
గీవమృగయుద్రుతా ॥ ౧౪ ॥ తామన్వధావత్తద్వైన్యః కుపితో౽త్యరుణేక్షణః । [illegible]
త్రపలాయతే ॥ ౧౫ ॥ సా దిశో విదిశో దేవీ రోదసీ చాన్తరం తయోః । ధావన్తీ తత్ర తత్రైనం దదర్శానూద్యతా
యుధమ్ ॥ ౧౬ ॥ లోకేనావిన్దత త్రాణం వైన్యాన్మృత్యోరివ ప్రజాః । త్రస్తా తదా నివవృతే హృదయేన విదూ
యతా ॥ ౧౭ ॥ ఉవాచ చ మహాభాగ ధర్మజ్ఞాపన్నవత్సల । త్రాహి మామపి భూతానాం పాలనే౽వస్థితో భ
వాన్ ॥ ౧౮ ॥ స త్వం జిఘాంససే కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామ్ । అహనిష్యత్కథం యోషాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మ
తః ॥ ౧౯ ॥ ప్రహరన్తి న వై స్త్రీషు కృతాగస్స్వపి జన్తవః [illegible] దీనవత్సలాః ॥ ౨౦ ॥
మాం విపాట్యాజరాం నావం యత్ర విశ్వం ప్రతిష్ఠితమ్ । ఆత్మానం చ ప్రజాశ్చేమాః కథమమ్భసి ధాస్యసి ॥ ౨౧ ॥
పృథురువాచ ॥ వసుధే త్వాం వధిష్యామి మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీమ్ । భాగం బర్హిషి యా వృఙ్క్తే న తనోతి చ నో వ
సు ॥ ౨౨ ॥ యవసం జగ్ధ్యనుదినం నైవ దోగ్ధ్యౌధసం పయః । తస్యామేవం హి దుష్టాయాం దణ్డో౽నాత్ర న శ

త-కింతు-తదా-విదూయతా నితరాముపతప్తేన,హృదయేన-నివవృతే న్యవర్తత ॥ ౧౭ ॥ ఉవాచచ-ఉక్తమేవాహ- హే
మహాభాగ మహాబుద్ధిమన్, పరేఙ్గితజ్ఞ త్యర్థః-ధర్మజ్ఞ స్త్రీణాంవధానర్హత్వరూపధర్మజ్ఞ - ఆపన్నవత్సల-ఆపన్నేషుఆప
దంప్రాప్తేషు - వాత్సల్యవిశిష్ట - భూతానాం,పాలనే , అవస్థితో,భవాన్ - అతో భూతేష్వన్తర్భూతాం మామపి త్రా
హి ॥ ౧౮ ॥ స త్వం భూతపాలనాధికృతస్త్వం - అకృతకిల్బిషాం నిరపరాధాం [illegible] సేహ
న్తుమిచ్ఛసి-అనేనస్వస్యావధ్యత్వముక్తం-హన్తృత్వం తవానుచితమిత్యాహ - అహనిష్యదితి,అహో స పానరుక్త్యం-ధర్మ
జ్ఞ ఇతి,మతః జ్ఞాతో-యో భవాన్ - యోషాం-మాం,కథ-మహనిష్యత్ హనిష్యతి ॥ ౧౯ ॥ హే రాజన్-సామాన్యజనా అ
పి-కృతాగస్స్వపికృతాపరాధాస్వపి - స్త్రీషు , న వై ప్రహరన్తి- కిముత-దీనవత్సలాఃకరుణా-స్త్వాదృశాః,న ప్రహరన్తీ
తి ॥ ౨౦ ॥ కించ-యత్ర మయి-విశ్వం జగత్ప్రతిష్ఠితం-తాం-మజరాం దృఢాం-నావం నౌరూపాం-విపాట్య విభిద్య , ఆ
త్మానమిమాః ప్రజాశ్చ,అమ్భసి-కథం,ధాస్యసి ధారయిష్యసి ॥ ౨౧ ॥ ఏవముక్తో ధరిత్ర్యా పృథుస్తదుక్తిః ప్రతివక్ష్యన్నా
హ-వసుధ ఇతి ॥ యా, త్వయోక్తం జిఘాంససికస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామితి,తన్నేత్యాహ-త్రిభిః । హే వసుధే,మచ్ఛాసనప
రాఙ్ముఖీం మదాజ్ఞాతివర్తినీం,త్వాం , వధిష్యామి, రాజ్ఞో మమాజ్ఞాతిలఙ్ఘనమేవాయం భవత్యాః ప్రథమో౽పరాధ ఇతి భా
వః-కించ,యా భవతి,బర్హిషి యజ్ఞే, భాగం వృఙ్క్తే దేవతారూపేణ భాగం భజతే-యా చ-త్వం , వసు,ధాన్యాదికం,న తనోషి
న దదాసి,ఉపకారానభిజ్ఞాయాస్తవాయం ద్వితీయో౽పరాధ ఇతి భావః ॥ ౨౨ ॥ నను సాపరాధాయ అపి గోరూపా

యామనువధోఽనుచిస్తత్రాహ ॥ యవసమితి ॥ యా గౌః-అనుదినం-యవసం తృణమేవ-పరం-జగ్ధ్వా, అత్తి-అథ, పయస్తు, నైవ సందోగ్ధి నప్రపూరయతి, తస్యాం దుష్టాయాం గవి-దణ్డ ఏవ, ఉచితః అన్యత్రాదుష్టాయాం గవి-దణ్డో-న ప్రశస్యత ఇత్యయం ధర్మోదృశ్యత ఇతి భావః ❋ ॥ ౨౩ ॥ ❋ స్వయంభువా బ్రహ్మణా-భూతానాంజీవనార్థత్వేన, ప్రాక్ కల్పాదౌ-సృష్టాని, ఓషధిబీజాని-ఆత్మనిస్వస్యాం, రుద్ధాని ఆత్మని గ్రస్తానీత్యర్థః, మాం భూతపాలనాధికృత-మవజ్ఞాయ పరాభూయ-అతఏవ మన్దధీః, త్వం-నముఞ్చసి-అథ త్వద్వధ ఉచిత ఏవేతి భావః ❋ ॥ ౨౪ ॥ ❋ తర్హి కిం మద్వధసాధ్యం, ప్రత్యుత మద్వధే అన్నం న స్యాత్, తత్రాహ ॥ అమూషామితి ॥ క్షుత్పరీతానాం క్షుధా పరితో వ్యాప్తానా, మతఏవార్తానామమూషాం ప్రజానాం, పరిదేవితం దుఃఖం-మద్బాణైర్భిన్నాయాః-స్తవ, మేదసా మాంసేన-శమయిష్యామి ❋ ॥ ౨౫ ॥ ❋ యదప్యుక్తం " అహానిష్యత్కథం మే సాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యోమత " ఇతి-తత్రాహ ॥ పుమానితి ॥ పుమాన్, యోషిద్వా-క్లీబః నపుంసకో వా, ఆత్మసంభావితః ఆత్మనైవ సంభావితః-నతు పరైః, అతఏవాధమః, భూతేషు- నిరనుక్రోశః, నిష్కృపః, స్యాత్-తర్హి పుమాదివిభాగమనాదృత్య తద్వధ ఏవ నృణాముచిత ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౨౬ ॥ ❋ యదప్యుక్తం " మాం విపాట్య " త్యాదినా-తత్రాహ ॥ త్వామితి ॥ మాయాం గాం మాయయా ధృతగోరూపాం-తథా-దుర్మదాం - మదభావే కథమంభసి ప్రజా ధాస్యతీ త్యేవం రూపదుర్మదవిశిష్టాం-త్వాం, శరైర్మద్బాణైః - స్తిలశః తిలప్రమాణాని ఖణ్డానీత్యేవం భూతామవస్థాం నీత్వా ప్రాప్య-ఆత్మనో మమ-యోగబలేన యోగసామర్థ్యేనైవా-హం, ప్రజా-ఆత్మానంచ- ధారయిష్యామి ❋ ॥ ౨౭ ॥ ❋ ఏవం, మన్యుమయీం మన్యుప్రచురాం - మూర్తిం విగ్రహం - బిభ్రతం - కృతాన్తమివస్థితం, పృథుమిత్యర్థః, నతు కృతాన్తవన్మన్యుమయీం మూర్తిం, బిభ్రతమితి-కృతాన్తస్య తదభావాత్ - ప్రణతా ప్రహ్వీభూతా, మహీ ధరిత్రీ, సంజాతకమ్పా ప్రాఞ్జలిః-ప్రాహ ❋ ॥ ౨౮ ॥ ❋ పృథునైవం ప్రత్యుక్తా పృథ్వీ సాక్షాద్భగవదవతారభూతోఽయం పృథుస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తి

స్య తే ॥ ౨౩ ॥ త్వం ఖల్వోషధిబీజాని ప్రాక్సృష్టాని స్వయంభువా । నముఞ్చస్యాత్మరుద్ధాని మామవజ్ఞాయ మన్దధీః ॥ ౨౪ ॥ అమూషాం క్షుత్పరీతానామార్తానాం పరిదేవితమ్ । శమయిష్యామి మద్బాణైర్భిన్నాయాస్తవ మేదసా ॥ ౨౫ ॥ పుమాన్యోషిదుత క్లీబ ఆత్మసంభావితోఽధమః । భూతేషు నిరనుక్రోశో నృపాణాం తద్వధోఽవధః ॥ ౨౬ ॥ త్వాం స్తబ్ధాం దుర్మదాం నీత్వా మాయాగాం తిలశశ్శరైః । ఆత్మయోగబలేనైవ ధారయిష్యామ్యహం ప్రజాః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మన్యుమయీం మూర్తిం కృతాన్తమివ బిభ్రతమ్ । ప్రణతా ప్రాఞ్జలిః ప్రాహ మహీ సంజాతవేపథుః ॥ ౨౮ ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ మాయయా విన్యస్తనానాతనవే గుణాత్మనే । నమస్స్వరూ

ర్షమయా వఞ్చయితుం శక్య ఇత్యాలోచ్య స్వత ఓషధీబీజనిర్గమోపాయముపదిదిక్షుస్తత్క్రోధాదయం స్వోపదిష్టోపాయం మాం గ్రహీష్యతీత్యాశఙ్క్య, తావత్తత్క్రోధో - పశమనాయాత్మనో దైన్యమాకిఞ్చన్యం చ నివేదయన్తీ, తం చిదచిచ్ఛరీరత్వేన జగత్సృష్ట్యాదికారణత్వేన ధర్మపరిత్రాణనిమిత్తావతారవిశిష్టత్వేన చ స్తౌతి ॥ నమస్తస్మై ఇతి ॥ మాయయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా మాయయా ప్రకృత్యా-విన్యస్తనానాతనవే నిష్పాదిత దేవమనుష్యాదివ్యష్టిక్షేత్రజ్ఞశరీరాయ - అనేన ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం, జగత్కారణత్వం, తచ్చ సద్వారక-మితి చోక్తం భవతి- సద్వారకత్వమేవ వ్యనక్తి గుణాత్మనే ప్రకృతిగుణవిశిష్టత్వాత్తద్వారా సత్త్వాదిగుణస్వభావాయ-యథా " కారిన్యవాన్యో విభర్తి తస్మై భూమ్యాత్మనే నమ " ఇతి భూమిద్వారా కారిన్యవత్త్వం, నతు స్వరూపతో గుణాత్మకత్వం, నిర్గుణశ్రుతివిరోధాత్, ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వే పి తద్వైలక్షణ్యేన స్థితిమాహ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, వైలక్షణ్యే హేతుమాహ, స్వరూపానుభవేన నిర్ధుత ద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే, స్వరూపానుభవః స్వరూపవిషయం యథావస్థితం జ్ఞానం, స్వరూపశబ్దేన ప్రకృతిపురుషేశ్వరస్వరూపాణి త్రీణ్యపి వివక్షితాని, స్వరూపాణాం- ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణా - మనుభవేన యాథాత్మ్యజ్ఞానేన నిర్ధుతాః నిరస్తాః-ద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమాః, ద్రవ్యక్రియేతి ద్వంద్వః, విభ్రమశబ్దః, ప్రత్యేకం సంబధ్యతే - ద్వంద్వాన్తే శ్రుతత్వాత్, తత్ర ద్రవ్యభ్రమో నామ, పృథివ్యాది ద్రవ్యారబ్ధేషు దేహేష్వాత్మభ్రమః - గచ్ఛామీచ్ఛామి ద్వేష్మీతి దేహగత క్రియాణామాత్మని భ్రమః క్రియాభ్రమః- కారకభ్రమః కర్తృత్వభ్రమః - సచ " అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధం । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమం ॥ శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః ॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః । పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతి " రిత్యుక్తరీత్యా కర్తృత్వస్య అధిష్ఠానాదిషు పఞ్చస్వనుగతత్వే ప్యననుగతత్వేనైవ ప్రతిపత్తిరూపః-ఏతే త్రయో భ్రమాః, తత్ప్రియుక్తాః, ఊర్మయః

అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్య్వాఖ్యాః - తస్మై సర్వదా యుగపత్ప్రత్యక్షితసర్వవస్తువిషయప్రమితిరూపసాక్షాత్కారనిరస్తదోషమూలభ్రమతత్కార్యత్వాద్వైలక్షణ్యసిద్ధిః, గుణభేదాభిప్రాయేణనమసోఽద్విరుక్తిః, అత్రజగత్కారణత్వకథనేనతదుపయుక్తసార్వజ్ఞ్య సర్వశక్తిత్వాదిమత్త్వస్యాప్యభిప్రేతత్వాత్సార్వజ్ఞ్యంసర్వశక్తిత్వంత్వత్కార్యజగదన్తర్యామితాఽహంవర్ణయితుమసమర్థేత్యభిప్రేతం - అనేనస్వస్యాకించన్యమిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదేవవిశదయన్నాహ॥ యేనేతి॥ యేన ధాత్రా, దధాతిపిదధాతిసృజతీతిధాతా- తేనత్వయా, ఆత్మాయతనం-ఆత్మనాంస్రష్టిజీవానామాయతనంస్థానభూతా, అహం-వినిర్మితాస్రష్టాకథంభూతాఽహం, యతః-యస్యాంమయి -గుణసర్గసఙ్గ్రహః గుణమయప్రకృతిపరిణామాత్మకదేవాదిప్రపఞ్చో-వర్తతే-సఏవ-ధాతా, భవాన్ - ఉదాయుధః ఉద్ధృతాయుధః- స్వరాట్స్వతన్త్రస్సన్, స్వరాడిత్యనేన, నహ్యన్యోనివారకోఽస్తీత్యభిప్రేతం- మాంస్వసృష్టాంమాం, హన్తు - ముపస్థితః తత- స్త్వత్తోఽన్యం-కం-శరణంరక్షణోపాయం, మాశ్రయే నకమపి-కింతుత్వామేవేత్యభిప్రాయః ॥ ౩౦ ॥ ననుయఏవస్రష్టాసఏవహన్తిచేత్త్వయావిధేయంసత్యం- స్రష్టురపిహన్తృరూపధారణఏవహాననైవప్రవృత్తిరుచితానత్వవిసృత్వరూపధారిణస్తవేత్యాహ॥ యఏతదితి॥ యోభవా-నేతచ్చరాచరాత్మకంజగత్ - ఆత్మాఆశ్రయోయస్యాస్తయా-అవితర్క్యయాఏవంవిధేతిచిన్తయితుమశక్యయా-స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా, ప్రకృత్యా, మాయాశబ్దస్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానపరోవా, అవితర్క్యాస్వసఙ్కల్పేనా, సృజత్, సఏవభవాన్, తయైవసఙ్కల్పేన, గోప్తుంచరాచరాత్మకంజగద్రక్షితుముద్యతః ఉద్యుక్తః-నతుకాలాగ్నిరుద్రాద్యవతారేణైవహన్తుంప్రవృత్తఇత్యర్థః, అతః-ప్రజాపాలనరూపధర్మప్రవృత్తస్త్వం, మాంప్రజాంచాన్భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపాంమాం, కథన్ను, జిఘాంససిహన్తుమిచ్ఛసి ॥ ౩౧ ॥

పాసుభవేననిర్ధుతద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే ॥ ౨౯ ॥ యేనాహమాత్మాయతనంవినిర్మితా ధాత్రా యతోఽయంగుణసర్గసఙ్గ్రహః । సఏవమాంహన్తుముదాయుధస్స్వరాడుపస్థితోఽన్యంశరణంకమాశ్రయే ॥ యఏతదాదావసృజచ్చరాచరంస్వమాయయాఽఽత్మాశ్రయయాఽవితర్క్యయా । తయైవసోఽయంకిలగోప్తుముద్యతః కథన్నుమాంధర్మపరోజిఘాంససి ॥ ౩౧ ॥ నూనంబతేశస్యసమీహితంజనైస్తన్మాయయాదుర్జయయాఽకృతాత్మభిః । నలక్ష్యతేయస్త్వకరోదకారయద్యోఽనేకఏకఃపరతశ్చఈశ్వరః ॥ ౩౨ ॥ సర్గాదియోఽస్యానురుణద్ధిశక్తిభిర్ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః । తస్మైసమున్నద్ధవిరుద్ధశక్తయేనమఃపరస్మైపురుషాయ వేధసే ॥ ౩౩ ॥ సవైభవానాత్మవినిర్మితంజగద్భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్మకంవిభో । సంస్థాపయిష్యన్నజ

విచిత్రానన్తశక్తేస్తవప్రభావమజానత్యానుమేదంత్వదీయంకృత్యమనుచితమివప్రతిభాతే, త్వచ్చికీర్షితంతుననకేఽపిజానీయురిత్యాహ॥ నూనమితి॥ అకృతాత్మభిఃఅవశీకృతచిత్తైః, త్వామప్రపన్నైరితియావత్, దుర్జయయాజేతుమశక్యయా, స్వమాయయాఆశ్రితమాయయాకరణభూతయా, ఈశస్యతవసమీహితంచేష్టితం, ద్వాభ్యాంచికీర్షితంజనైర్నలక్ష్యతేన జ్ఞాయతే, యద్వా, దుర్జయయా, స్వమాయయాహేతుభూతయా, అకృతాత్మభిఃమోహితచిత్తైర్మాదృశైర్జనైరీశస్యతవ, సమీహితంనలక్ష్యతఇత్యర్థః, కోఽసావీశ్వరఃయస్య సమీహితంనలక్ష్యతఇత్యత్రాహ, యః, స్వతఏకోఽపి, పరతఃబ్రహ్మరుద్రాదిక్షేత్రజ్ఞరూపశరీరభేదా, దనేకస్సన్, అకరోత్మహదాది, పృథివ్యన్తజగత్సృష్టింఅకారయత్, వ్యష్టిసృష్టిమిత్యర్థః, సఈశ్వరః, త్వమేవేతిభావః ॥ ౩౨ ॥ అతోఽచిన్త్యశక్తయేతుభ్యంకేవలంనమఇత్యాహ॥ సర్గాదీతి॥ యోభవాన్, అస్యజగతః, సర్గాదిసృష్ట్యాదికం, ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః-ద్రవ్యంప్రధానాత్మకమచిద్ద్రవ్యం, క్రియాజీవాదృష్టాఖ్యంకర్మ, కారకఃకరోతిగుణక్షోభమితికారకఃకాలః, చేతనోజీవః, ఏతద్రూపాభిస్స్వశక్తిభిః, అనురుణద్ధిఅనువర్తతేకరోతీతియావత్, తస్మై-సమున్నద్ధాఃకార్యోన్ముఖాః - విరుద్ధాః, శక్తయో, యస్యతస్మై, సృష్టిస్థితిసంహారాణాంయుగపద్విరుద్ధత్వాత్తద్ద్వారాతదుపయుక్తశక్తీనాంవిరోధః, యుగపత్సృష్ట్యాదీనాంమిథోవిరుద్ధత్వేపికాలభేదాదుపపన్నత్వేనసృష్ట్యాద్యుపయుక్తశక్తిమత్త్వముపపన్నం, వేధసేకారణభూతాయ, పరస్మైప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, పురుషాయ, తుభ్యంనమః ॥ ౩౩ ॥ తవసమున్నద్ధవిరుద్ధశక్తిమత్త్వం నమానాన్తరగమ్యం, మయిత్వపరోక్షంమయైవానుభూతమిత్యాహ ॥ సవాఇతిద్వాభ్యాం॥ హేవిభో, ఆత్మనా, ఆత్మనాస్వయం, వినిర్మితం - భూతానిపృథివ్యాదీని, ఇన్ద్రియాణిశ్రోత్రాదీన్యన్తఃకరణంచైతదాత్మకం, జగత్సంస్థాపయిష్యన్,

హేఽజ కర్త్రాయత్తోత్పత్తిశూన్య, తథాపి, ఆదిసూకరః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవరాహావతారో, భూత్వా, సవై ప్రసిద్ధః, భవాన్, త్వాం త్వన్నిర్మితజగదాధారభూతాం మాం, అంభసః అంభసి ప్రవిశ్య ,,ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చే,,త్యధికరణే పఞ్చమీ, రసాతలాత్, అభ్యుజ్జహార ఉద్ధృతవాన్ ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ స ధరాధరః ఆదివరాహః, అద్య, అపామ్, ఉపస్థే ఉపరి, నావి నౌకావదాధారభూతాయాం, మయి, అవస్థితాః, ప్రజాః, రిరక్షిషుః రక్షితుమిచ్ఛుః, భవాన్ సమభూత్ భవద్రూపేణావతీర్ణః, స ఏవ త్వం, మధునా, వీరమూర్తిః క్రోధరూపః- ఉగ్రస్తీక్ష్ణశ్శరో యస్య- పయసి నిమిత్తే- గాం గోరూపాం- మాం- జిఘాంససి హన్తుమిచ్ఛసి- కిలేత్యేతద్విరుద్ధశక్తిమత్త్వం మయైవోపలబ్ధమిత్యర్థః ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ ఏవమచిన్త్యవివిధశక్తిమత్త్వేన భగవన్తం స్తుత్వా తదేవ పునరనుసందధతీ సర్వానవతారాన్నమస్కరోతి॥ నూనమితి॥ యేషామీశ్వరాణామీశ్వరావతారాణాం, మీహితం చికీర్షితం - తద్గుణసర్గమాయయా- తస్య ఈశ్వరస్య సంబన్ధిన్యా- సత్త్వాదిగుణకార్యప్రపఞ్చమూలయా- మాయయా- మోహితం- యచ్చిత్తం- తస్య వర్త్మని- వృత్తయో- యేషాం తై- ర్మాదృశైరజ్ఞైర్నై- ర్విజ్ఞాయతే- నూనం నిశ్చయే- తేభ్యః - వీరాణామప్యేషామపి యశస్కరేభ్యో హిరణ్యాక్షాదీనాం భగవతా యుద్ధే నిహతా ఇత్యేవం యశః కీర్తిసంపాదకేభ్యః- అవతారేభ్యో- నమః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

ఏవం సర్వకారణత్వేన విచిత్రశక్తిత్వేన చ పృథుం ప్రస్తూయ తదభిమతౌషధిబీజనిర్గమోపాయం వివక్షుస్త్రీ తత్ర తం వి

మాం రసాతలాదభ్యుజ్జహారామ్భస ఆదిసూకరః ॥ ౩౪ ॥ అపాముపస్థే మయి నావ్యవస్థితాః ప్రజా భవానద్య రిరక్షిషుః కిల। స వీరమూర్తిస్సమభూద్ధరాధరో యో మాం పయస్యుగ్రశరో జిఘాంససి॥ ౩౫ ॥ నూనం జనైరీహితమీశ్వరాణామస్మద్విధైస్తద్గుణసర్గమాయయా । న జ్ఞాయతే మోహితచిత్తవర్త్మభి* స్తేభ్యో నమో వీరయశస్కరేభ్యః ॥ ౩౬ ॥ ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

❀❀❀❀❀❀❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀

మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇత్థం పృథుమభిష్టూయ రుషా ప్రస్ఫురితాధరమ్ । పునరాహావనిర్భీతా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా ॥ ౧ ॥ పృథివ్యువాచ ॥ సంనియచ్ఛాభిభో మన్యుం నిబోధ శ్రావితం చ మే। సర్వతస్సారమాదత్తే యథా మధుకరో బుధః ॥ ౨ ॥ అస్మిన్లోకేఽథవాముష్మిన్మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః। దృష్టా యోగాః ప్రయుక్తాశ్చ పుంసాం శ్రేయః ప్రసిద్ధయే ॥ ౩ ॥ తానాతిష్ఠతి యస్సమ్యగుపాయాన్పూర్వదర్శితాన్ । అవరః శ్రద్ధయోపేత ఉపేయాన్విన్దతేఽఞ్జసా ॥ ౪ ॥ తాననాదృత్య యోఽవిద్వానర్థానారభతే స్వయమ్। తస్య వ్యభిచరన్త్యర్థా ఆరబ్ధాశ్చ పునః పు

శ్వాసయితుం ప్రసాదయన్త్యాహ మహీత్యాహ మునిః ॥ ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ- పృథుమభిష్టూయ తతోఽప్యనివృత్తరుషా- ప్రస్ఫురితః నితరాం చలితః- అధరోష్ఠో- యస్య తం- దృష్ట్వేతి శేషః- భీతా సత్య- వనీ - ఆత్మానం మనః- ఆత్మనా బుద్ధ్యా సంస్తభ్య స్థిరీకృత్వా- ఆహ ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ భో హే పృథో- అభి అఖిలతః కార్త్స్న్యేన మన్యుం క్రోధం- సంనియచ్ఛ ఉపసంహర- మే మయా- శ్రావితం విజ్ఞాపితం- నిబోధ జానీహి- కిం తదిత్యత్రాహ బుధః సారాసారవిభాగజ్ఞః - యథా- మధుకరః భృఙ్గః- స్తథా- సర్వతోఽసద్భ్యోఽపి వస్తుభ్య, స్సారం- ఆదత్తే గృహ్ణాతి- వక్ష్యమాణరీత్యా మత్తస్సారభూతక్షీరాదానే నైవేష్టసిద్ధౌ కిం వృథా మహ్యం క్రుధ్యసీతి భావః ❀ ॥ ౨ ॥ ❀ మయా గీర్ణాః ఓషధీరుపాయేన గృహాణేతి వక్తుముపాయేనైవ స్వం సిధ్యతి నాన్యథేత్యాహ॥ అస్మిన్నితి త్రిభిః॥ పుంసాం కామినాం - శ్రేయసః పురుషార్థస్య- ప్రసిద్ధయే నిష్పత్తయే, తత్త్వదర్శిభిః మునిభిః - అస్మిన్లోకే- యే - ఉపాయాః కృషిగోరక్షావాణిజ్యాదయః జీవనోపాయాః- దృష్టాః విజ్ఞాతాః నిర్ణీతా ఇతి యావత్- యే చాముష్మిన్ పరస్మిన్లోకే- స్వర్గసాధనభూతా అగ్నిహోత్రాదయ ఉపాయాః, ప్రయుక్తా అనుష్ఠితాశ్చ, చశబ్దాద్గ్రథితాశ్చ ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ తానేవ పూర్వైర్మునిభిర్దర్శితానుపాయాన్, యోఽవరోఽర్వాచీనః- సమ్యక్, శ్రద్ధయా కర్తవ్యేషు త్వరయా, ఉపేతః యుక్తస్సన్- ఆతిష్ఠత్యనుతిష్ఠతి- స ఏవాఽఞ్జసా సుఖేనో- పేయాన్, ఉపాయసాధ్యాన్- స్వేష్టఫలం లభతే ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ అన్యస్తు న విన్దత ఇత్యాహ ॥ తానితి ॥ యోఽవిద్వాన్, న విద్వాన్, తాన్పూర్వదర్శితానుపాయాన్, అనాదృత్య- స్వయమర్థాన్స్వబుద్ధిమాత్రేణైవ పురుషార్థసాధనత్వేనావధారణీయాన్ పురుషార్థోపాయాభాసాన్ - ఆరభతే- తస్య- అర్థాస్తదుపాయాభాసాః - పునః పునః ప్రారబ్ధాశ్చ - అన్తరాఽన్తరాయవిహతౌ పునః పునరనుష్ఠితా అపి- వ్యభిచరన్తి న ఫలజనకా భవన్తీత్య

ర్థః ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ నన్వస్త్వేవం కోఽసావోషధిబీజనిగ్రహోపాయః-కిమర్థంచ తాని త్వయా గ్రస-ఇత్యత్రాహ॥పురేతి॥ హేవి శాంపతే-బ్రహ్మణా- పురా - యాః-ఓషధయః-సృష్టాః - ఇహజీవనార్థత్వేన యజ్ఞానుష్ఠానద్వారా పరత్రలోకే స్వర్గార్థత్వే నచ-సృష్టాః - తాః ఓషధయః - అధృతవ్రతైః లోకపాలనయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపవ్రతరహితైః - చలఏవాసద్భిః-భుజ్యమా నాః-మయా-దృష్టాః అసద్భిర్భుజ్యమానా ఇమా ఓషధయస్సమూలం నశ్యేయురిత్యాలోచితా ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౬ ॥ ✽ అహం చ-భవద్భిస్సర్వాదృతైః-లోకపాలైః-రపాలితా - అనాదృతా చ సతి-లోకేసర్వస్మిన్-చోరీభూతేచోరప్రాయే సతి-యజ్ఞా ర్థే యజ్ఞనిమిత్తం-ఓషధీః-రగ్రసం గిలితవతీ, అసద్భిర్భుజ్యమానానర్శ్యన్తీతశ్చ యజ్ఞాదయో నసిధ్యేయురిత్యాలోచ్యా గ్రసమిత్యర్థః ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ తావయా గీర్ణా-వీరుధః ఓషధయః-భూయసా మహతా-కాలేన-మయి-క్షీణాః జీర్ణాః-నూనం ని శ్చయే-తత్ర జీర్ణానాం పునర్నిర్గమనే దృష్టేన నిశ్చితేన-యోగేనోపాయేన-ఆదాతుం గ్రహీతుం-అర్హతి ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ కోఽసౌ దృష్టో యోగస్తత్రాహ॥వత్సమితి త్రిభిః॥ హేవీర - మహాబాహో-హే భూతభావన, యది భవాన్భూతానా-మూర్జస్వద్బ లప్రదమన్నం - వాఞ్ఛతి, తర్హి, మే గోరూపాయా మమ, నురూపం, వత్సం-దోహనం దుహన్త్యస్మిన్నితి దోహనం, పా త్రం, దోగ్ధారం చ, కల్పయ, యేన వత్సాదిసామగ్రీసంపాదనేన అహం, తవ వత్సలా త్వద్విషయే వాత్సల్యవతీ, క్షీరమ యాన్ క్షీరవికారాన్, మత్క్షీరప్రకృతికాన్, కామాన్ కామ్యన్త ఇతి కామాః, ఓషధీభస్స్మ వీర్యౌజో బలానసవాదయః, స్తాన్, ధోక్ష్యే క్షీరరూపేణ ప్రపూరయిష్యామి ✽ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ✽ హేవీర, మాం పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతాం పృథ్వీం, సమాం, కు రు, కిం త్వత్సమీకరణసాధ్యం, తత్రాహ, దేవవృష్టం వర్షాసు దేవేన పర్జన్యేన వృష్టం, పయః జలం, అపర్తావపి వర్షర్త్వ

నః ॥ ౫ ॥ పురాసృష్టా హ్యోషధయో బ్రహ్మణా యా విశాంపతే। భుజ్యమానా మయా దృష్టా అసద్భిరధృతవ్ర తైః ॥ ౬ ॥ అపాలితానాదృతా చ భవద్భిర్లోకపాలకైః। చోరీభూతేఽథ లోకేఽహం యజ్ఞార్థేఽగ్రసమోష ధీః ॥ ౭ ॥ నూనం తా వీరుధః క్షీణా మయి కాలేన భూయసా। తత్ర దృష్టేన యోగేన భవానాదాతుమర్హతి ॥ ౮ ॥ వత్సం కల్పయ మే వీర యేనాహం వత్సలా తవ। ధోక్ష్యే క్షీరమయాన్కామానను రూపం చ దోహనమ్ ॥ ౯ ॥ దో గ్ధారం చ మహాబాహో భూతానాం భూతభావన। అన్నమీప్సితమూర్జస్వద్భగవాన్వాఞ్ఛతే యది ॥ ౧౦ ॥ స మాం చ కురు మాం రాజన్దేవవృష్టం యథా పయః। అపర్తావపి భద్రం తే ఉపావర్తేత మే విభో ॥ ౧౧ ॥ ఇతి ప్రియ హితం వాక్యం భువ ఆదాయ భూపతిః। వత్సం కృత్వా మనుం పాణావదుహత్సకలౌషధీః ॥ ౧౨ ॥ తథాపరే చ సర్వత్ర సారమాదదతే బుధాః। తతోఽన్యే చ యథాకామం దుదుహుః పృథుభావితామ్ ॥ ౧౩ ॥ ఋషయో దుదు హుర్దేవీమిన్ద్రియేష్వథ సత్తమ। వత్సం బృహస్పతిం కృత్వా పయశ్ఛన్దోమయం శుచి ॥ ౧౪ ॥ కృత్వా వత్సం సు రగణా ఇన్ద్రం సోమమదూదుహన్। హిరణ్మయేన పాత్రేణ వీర్యమోజో బలం పయః ॥ ౧౫ ॥ దైతేయా దాన

పగమేఽపి, మే మమ, యథా, ఉపావర్తేత సర్వతో వర్తేత, తదర్థం సమీకరణాభావే క్వాపి మయి జలం న తిష్ఠేదతస్సమా ఽహం కర్తవ్యేత్యర్థః, హే ప్రభో, తే తుభ్యం, భద్రం దోహనసమీకరణాభ్యాం భద్రం, భూయాదిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ ఏ వం ధరిత్ర్యాభిహితః పృథుస్తథైవాకరోదిత్యాహ మునిః॥ ఇతీత్యుక్తవిధం, ప్రియం హితం చ, భువో, వాక్య-మాదాయ మిత్యనుమన్య, మనుం స్వాయంభువం, వత్సం, కృత్వా, పాణౌ దోహనపాత్రే, స్వయం దోగ్ధా భూత్వా, సకలౌషధీః, అదు హత్ సకలౌషధిప్రకృతిభూతం క్షీరమదుహత్, క్షీరం ప్రదుహ్య ధరిత్ర్యై తద్వికిరన్ ఓషధీం ప్రాదుర్భావయామాసే త్యర్థః, ఏవమగ్రేపి బోధ్యమ్ ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ యథా పృథురేవ, మపరే చ, బుధాస్సారాసారవివేకకుశలాః, సర్వత్ర సర్వేషు ప దార్థేషు, సారం, ఆదధతే, గోరూపాయా ధరిత్ర్యాః క్షీరం ప్రదుహ్య సర్వేష్వస్తుషు సారం నిహితవన్త ఇత్యర్థః ఏతదేవా హ, అన్యే ఋషిప్రభృతయః, యథాకామం స్వస్వకామానురూపం, పృథుభావితాం పృథునా వశీకృతాం, గాం, దుదు హుః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ కే కే కిం కిమదుహన్, తత్రాహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో వశిష్ఠాదయః, బృహస్పతిం, వత్సం, కృత్వా, దే వీం ధరిత్రీం, ఇన్ద్రియేషు పాత్రభూతేషు, వాఙ్మనశ్శ్రోత్రేషు, వేదగ్రహణాదిన్ద్రియాణాం పాత్రత్వం, హే సత్తమ విదు ర, శుచి పవిత్రం, ఛన్దోమయం ఛన్దః ప్రచురం, ఛన్దః ప్రకృతిత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, పయః క్షీరం-దుదుహుః దు గ్ధవన్తః ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ తథా, సురగణాః, ఇన్ద్రం, వత్సం కృత్వా, హిరణ్మయేన, పాత్రేణ, వీర్యం మనశ్శక్తిః, ఓజః ఇన్ద్రి యశక్తిః, బలం దేహశక్తిః, ఏతత్త్రయసంపాదకం, సోమమమృతం, పరాత్మకం, పయః, అదూదుహన్ ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ ది తేరపత్యాని, దానవాః, దోగ్ధారః, అసురశ్రేష్ఠం, ప్రహ్లాదం, వత్సం, విధాయ కృత్వా, అయస్పాత్రే, గాడీస్సై స్మీచమా

ర్థ్యే చ విజ్ఞేయా త్రివిధా సురే,, తి, త్రివిధాం సురాం, మాసవం చ తాళాదిమద్యం, పయః, దుదుహుః, కార్యకారణయోరభే
దోపచారేణ సురాసవం పయో దుదుహురిత్యభేదనిర్దేశః, ఏవమగ్రేఽపి ❁ ॥౧౬॥ ❁ గన్ధర్వాః, అప్సరసశ్చ, దోగ్ధారః విశ్వావ
సుం వత్సం కృత్వా - పద్మమయే పద్మాత్మకే - పాత్రే - గాన్ధర్వం గన్ధర్వాణాం సంబన్ధి మధు - వాఙ్మాధుర్యం - సౌభగమప్సర
సాం సంబన్ధి సౌన్దర్యం చ - పయః - అధుక్షన్ దుదుహుః ❁ ॥౧౭॥ ❁ శ్రాద్ధదేవతాః పితరః పిత్రాదిపితృగణాః - దోగ్ధారః - అ
ర్యమ్ణా వత్సేన - అర్యమణం - వత్సం - కృత్వేత్యర్థః - ఆమపాత్రే అపక్వే మృణ్మయే పాత్రే - శ్రద్ధయా - కవ్యం పిత్ర్యాణామన్నం -
క్షీరం - అధుక్షత దుదుహుః - అక్షత్వాద్వ్యత్యయేనాదాదేశః - కవ్యస్య విశేషేణ శ్రద్ధయా దేయత్వజ్ఞాపనాయ శ్రద్ధయాఽ
ధుక్షతేత్యుక్తం, యద్యపి శ్రద్ధయా దేయం శ్రాద్ధం తస్య దేవతా ఇత్యవయవార్థో దేవకవ్యస్య శ్రద్ధాపూర్వకత్వం ప్రతీయ
తే - తథాపి - గచ్ఛతీతి గౌః - గమేర్డోస్ - గౌర్గచ్ఛతీత్యత్ర ప్రకృత్యుపాత్తగమనస్యేవ ప్రకృత్యుపాత్తశ్రద్ధాయా అవివక్షా గా
చ్ఛ్రాద్ధమిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ సిద్ధా దోగ్ధారః - కపిలం మునిం - వత్సం - ప్రకల్ప్య విధాయ - నభస్యాకాశే పాత్రే - సఙ్కల్ప
నామయీం సఙ్కల్పప్రచురాం - అణిమాదేస్సఙ్కల్పానుసారభావిత్వాత్సఙ్కల్పనామయీమిత్యుక్తం - సిద్ధిమణిమా
దిసిద్ధిం - అధుక్షన్ - తథా - యే చ విద్యాధరాదయః - తే దోగ్ధారః - తే - పితరమేవ - వత్సం కపిలం - ప్రకల్ప్య - నభస్యేవ పాత్రే - ఖే
చరత్వాదిరూపాం విద్యాం - క్షీరాత్మనా - దుదుహుః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ అథాన్యే చ మాయినః ఆశ్చర్యరూపధారిణః కింపురుషాద
యో - దోగ్ధారః - వత్సత్వే వత్సభావే - మయం వత్సం కృత్వేత్యర్థః - ధారణామయీం ధారణాప్రచురాం - మనోవ్యాపారవిశే

వా వత్సం ప్రహ్లాదమసురర్షభమ్। విధాయాదూదుహన్ క్షీరమయస్పాత్రే సురాసవమ్ ॥ ౧౬ ॥ గన్ధర్వాప్సర
సోఽధుక్షన్ పాత్రే పద్మమయే పయః। వత్సం విశ్వావసుం కృత్వా గాన్ధర్వం మధు సౌభగమ్॥ ౧౭ ॥ వత్సేన పిత
రోఽర్యమ్ణా కవ్యం క్షీరమధుక్షత। ఆమపాత్రే మహాభాగాః శ్రద్ధయా శ్రాద్ధదేవతాః ॥ ౧౮ ॥ ప్రకల్ప్య వత్సం
కపిలం సిద్ధాస్సఙ్కల్పనామయీమ్। సిద్ధిం నభసి విద్యాం చ యే చ విద్యాధరాదయః॥ ౧౯ ॥ అన్యే చ మాయినో
మాయామన్తర్ధానాద్భుతాత్మనామ్। మయం ప్రకల్ప్య వత్సత్వే దుదుహుర్ధారణామయీమ్॥౨౦॥ యక్షర
క్షాంసి భూతాని పిశాచాః పిశితాశనాః। భూతేశవత్సా దుదుహుః కపాలే క్షతజాసవమ్ ॥ ౨౧ ॥ తథాఽహ
యో దన్దశూకాస్సర్పా నాగాశ్చ తక్షకమ్। విధాయ వత్సం దుదుహుర్బిలపాత్రే విషం పయః॥౨౨ ॥ పశవో య
వసం క్షీరం వత్సం కృత్వా చ గోవృషమ్। అరణ్యపాత్రే చాధుక్షన్ మృగేన్ద్రేణ చ దంష్ట్రిణః ॥ ౨౩ ॥ క్రవ్యా
దాః ప్రాణినః క్రవ్యం దుదుహుస్స్వే కళేబరే। సుపర్ణవత్సా విహగాశ్చరం చాచరమేవ చ ॥౨౪ ॥ వటవత్సా వ
నస్పతయః పృథగ్రసమయం పయః। గిరయో హిమవద్వత్సా నానాధాతూన్ స్వసానుషు ॥౨౫॥ సర్వే స్వముఖ్య
వత్సేన స్వే స్వే పాత్రే పృథక్పయః। సర్వకామదుఘాం పృథ్వీం దుదుహుః పృథుభావితాః॥౨౬ ॥ ఏవం పృథ్వా

ష ధారణాఖ్యయోగానుసారిత్వాద్ధారణామయీమిత్యుక్తం - ఏతచ్చైకాదశస్కన్ధే స్ఫుటీభవిష్యతి - అన్తర్ధానమద్భుతరూ
పం చేత్యేతదుభయకారిత్వేన తదాత్మికాం - మాయాం - విచిత్రరూపసర్గకారిణీం శక్తిం - దుదుహుః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ పిశితా
శనాః మాంసభక్షాః - యక్షాదయో - దోగ్ధారః - భూతేశో రుద్రో, వత్సో - యేషాం తే - భూతేశం - వత్సం - విధాయేత్యర్థః -
కపాలే పాత్రే - క్షతజం రుధిరం - తదేవాసవం - ఆసవవన్మాదకత్వాదాసవమిత్యుక్తం - దుదుహుః ❁ ॥౨౧॥ ❁ అహయో ని
ష్ఫణాః, దన్దశూకాః దంశనస్వభావాస్సర్పాస్సఫణాః - త ఏవ కద్రూసంతతిజాతాః నాగాః - దోగ్ధారః - తక్షకం - వత్సం - వి
ధాయ - బిలాన్యేవ పాత్రాణి - తేషు - విషం - పయః - దుదుహుః ❁ ॥౨౨॥ ❁ తథా - పశవో దోగ్ధారః - గోవృషం - గోషు వృషం -
శ్రేష్ఠం - రుద్రవాహనం వృషభం - వత్సం - కృత్వా - అరణ్యమేవ పాత్రం తస్మిన్, యవసం తృణం - క్షీరం - అదుక్షన్, మృగేన్ద్రే
ణేత్యుత్తరత్రాన్వయః ❁ ॥౨౩॥ ❁ క్రవ్యాదాః మాంసాశనాః, దంష్ట్రిణో వ్యాఘ్రాదయః ప్రాణినః, దోగ్ధారః, మృగేన్ద్రే
ణ సింహేన, వత్సేన, స్వకళేబరే పాత్రే, క్రవ్యం మాంసం, దుదుహుః, విహగాః పక్షిణః, సుపర్ణః గరుడః వత్సో యేషాం తే,
చరం కీటాదికం, అచరం ఫలాదికం చ, దుదుహుః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ వనస్పతయః, వృక్షాః, వటో వత్సో యేషాం తథాభూతా
స్సన్తః, పృథక్ కట్వామ్లమధురాదిభిన్నం, రసమయం, పయః, దుదుహుః, గిరయః పర్వతాః, దోగ్ధారః, హిమవాన్ వత్సో
యేషాం తథాభూతాస్సన్తః, స్వసానుషు పాత్రభూతేషు నానాధాతూన్ గైరికాదీన్, దుదుహుః ❁ ॥౨౫॥ ❁ అనుక్తస
ఙ్గ్రహార్థమాహ॥ సర్వే, స్వజాతౌ, యో ముఖ్యః, తేన వత్సేన, స్వే స్వే పాత్రే, సర్వాన్స్వాపేక్షితాన్ కామాన్ దోగ్ధ్రీం,
తాం సర్వకామదుఘాం, పృథ్వీం, పృథక్పృథక్, పయః - దుదుహుః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఉపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ఏవం, అన్నాదాః అ

న్నాకాంక్షిణః పృథ్వ్యాదయః, ఆత్మనః స్వస్య - స్వన్నం సమీచీనమన్నం, స్వాభీష్టమన్నమిత్యర్థః, తదేవ క్షీరభేదం, దోహః పాత్రం, దోహాదిభేదేన, దుదుహుః, పృథుమాద్వహ ॥ ౨౭ ॥ తతో, మహీపతిః పృథుః ప్రీతః - సర్వకామదుఘాం - ఇమాం పృథ్వీం - ప్రేమ్ణా - దుహితృత్వే చకార దుహితరమమన్యతేత్యర్థః - యతోఽయం దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ తతో - రాజరాట్ రాజ్ఞాం రాజో - విభుస్సమర్థః, వైన్యః పృథుః - స్వధనుః కోట్యా స్వధనుషోఽగ్రేణ - గిరికూటాని గిరిశృఙ్గాణి - చూర్ణయన్ - భూమణ్డలం - ప్రాయశః - సమం - చక్రే - ప్రాయోగ్రహణాత్తేనాసమీకృతమపి క్వచిత్క్వచిద్దృశ్యత ఇత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథ దోహనసమీకరణానన్తరం ప్రజానాం - వృత్తిదః జీవికాప్రదః - పితా పల్యవద్రక్షకశ్చ - భగవాన్ - వైన్యః పృథుః - యథార్హతః, యథాయోగ్యం, తత్ర తత్ర అస్మిన్ భూమణ్డలే - ప్రజానాం నివాసాన్ - కల్పయాంచక్రే ॥ ౩౦ ॥ కే తే నివాసాస్తత్కల్పితా ఇత్యత్రాహ ॥ గ్రామానితి ॥ గ్రామాహట్టాదిశూన్యాః - పురః హట్టాదిమత్యః - పత్తనాని, దుర్గాణి వివిధాని ఔదకపార్వతవార్క్షాదిభేదభిన్నాని - ఘోషాన్ ఆభీరాణాం నివాసాన్ - వ్రజాన్ గవాం నివాసస్థానాని - శిబిరాన్ సేనానివాసస్థానాని - ఆకరాన్ స్వర్ణోత్పత్తిస్థానాని - ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్ - ఖర్వటాన్ పర్వతప్రాన్తగ్రామాన్ - కల్పయామాసేత్యన్వయః ॥ ౩౧ ॥ కిం పృథోః ప్రాగ్గ్రామాదయో నాభూవన్ - నేత్యాహ, ఇహ భూమణ్డలే - పృథోః - ప్రాక్ పూర్వం - ఏషా - పురగ్రామాదికల్పనా - నైవ నాస్త్యేవేత్యర్థః, తత్ర పృథుకల్పితగ్రామాదిషు, నాస్తి కుతోఽపి భయం యాసాం తాః ప్రజాః - యథాసుఖం స్వస్వసుఖానుసారేణ వసన్తి స్మ అవసన్నిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా

దయః పృథ్వీమన్నదాస్స్వన్నమాత్మనః । దోహవత్సాదిభేదేన క్షీరభేదం కురూద్వహ ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మహీపతిః ప్రీతస్సర్వకామదుఘాం పృథుః । దుహితృత్వే చకారేమాం ప్రేమ్ణా దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ చూర్ణయన్ స్వధనుఃకోట్యా గిరికూటాని రాజరాట్ । భూమణ్డలమిదం వైన్యః ప్రాయశ్చక్రే సమం విభుః ॥ ౨౯ ॥ అథాస్మిన్ భగవాన్వైన్యః ప్రజానాం వృత్తిదః పితా । నివాసాన్ కల్పయాంచక్రే తత్ర తత్ర యథార్హతః ॥ ౩౦ ॥ గ్రామాన్పురః పత్తనాని దుర్గాణి వివిధాని చ । ఘోషాన్వ్రజాంశ్చ శిబిరానాకరాన్ ఖేటఖర్వటాన్ ॥ ౩౧ ॥ ప్రాక్ పృథోరిహ నైవైషా పురగ్రామాదికల్పనా । యథాసుఖం వసన్తి స్మ తత్ర తత్రాకుతోభయాః ॥ ౩౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథాదీక్షత రాజా తు హయమేధశతేన సః । బ్రహ్మావర్తే మనోః క్షేత్రే యత్ర ప్రాచీ సరస్వతీ ॥ తదభిప్రేత్య భగవాన్ కర్మాతిశయమాత్మనః । శతక్రతుర్న మమృషే పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవమ్ ॥ ౨ ॥ యత్ర యజ్ఞపతిస్సాక్షాద్భగవాన్ హరిరీశ్వరః । అన్వభూయత సర్వాత్మా సర్వలోకగురుః ప్రభుః ॥ ౩ ॥ అన్వితో బ్రహ్మశర్వాభ్యాం లోకపాలైస్సహానుగైః । ఉపగీయమానో గన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః ॥ ౪ ॥ సిద్ధా విద్యాధరా

ఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తదశోఽధ్యాయః.

ఏవం పృథుర్ధరిత్ర్యా గోరూపధరాయా [illegible] ఓషధిబీజస్సమీకృతభూమిః కల్పితప్రజానివాసోఽభూదిత్యుక్తం - అథ సఙ్కల్పితశతాశ్వమేధః స్వనుష్ఠితైకోనశతాశ్వమేధః శతక్రత్వపహృతచరమాశ్వమేధపశుర్జిఘాంసితశతక్రతుశ్చతురాననన్నిదేశేన నివృత్తశతక్రతువధో విరతచరమక్రతుః కృతశతక్రతుసఖ్యః కృతావభృథస్నానః ప్రాప్తదేవవరో విప్రగణాశాసితోదత్తఋత్విగ్దక్షిణః పూజితదేవర్షిగణో బభూవేత్యాహ మునిరష్టాదశేన ॥ అథేతి ॥ అథ దోహనసమీకరణప్రజానివాసకరణానన్తరం - స రాజర్షిః పృథుః - హయమేధశతేన నిమిత్తేన - అదీక్షత దీక్షితోఽభూత్ - శతాశ్వమేధసఙ్కల్పమకరోదిత్యర్థః, కుత్రేత్యత్రాహ, మనోః స్వాయంభువస్య - క్షేత్రే తదుషితక్షేత్రే, "సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరమ్ । తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షతే," ఇతి ప్రసిద్ధే - బ్రహ్మావర్తాఖ్యే - యత్ర క్షే[illegible], సరస్వతీ నదీ ప్రవహతి ఇతి శేషః ॥ ౧ ॥ భగవాన్ - శతక్రతురిన్ద్రః, తత్ - ఆత్మనః స్వస్య - కర్మ అతిశేత ఇత్యతిశయం, అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా, ఆత్మన ఇతి పఞ్చమీ వా - పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవం న మమృషే న సేహే ॥ ౨ ॥ కర్మాతిశయం ప్రపఞ్చయన్ బ్రహ్మావర్తం ప్రస్తౌతి యత్రేతి సప్తభిః ॥ యత్ర మహోత్సవదేశే ఈశ్వర, స్సర్వాన్తరాత్మా, షాడ్గుణ్యపూర్ణః - సర్వలోకహితోపదేష్టా, ప్రభుః - యజ్ఞారాధ్యః - తత్ఫలప్రదశ్చ - హరిః, సాక్షాదన్వభూయత ప్రత్యక్షోఽభూత్, తత్రావిర్బభూవేతి యావత్ ॥ ౩ ॥ కథంభూతోఽన్వభూయత - తత్రాహ - బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం, తథా - సభృత్యైః - లోకపాలైశ్చ - అన్వితో యుక్తః గన్ధర్వాదిభిరుపగీయమానః అన్వభూయత ॥ ౪ ॥ సిద్ధాదయః - సనన్దనప్రముఖా ముఖ్యా యేషాం తే - హరేర్భగవ

తాః, పార్షదప్రవరాశ్చ ✽ ॥ ౫ ॥ ✽ తథా, కపిలాదయః - యే చాన్యే, భగవతో భక్తాః, తేఽపి, తత్సేవనే భగవత్సేవనే, ఉత్సుకాః ఆసక్తాస్సన్తః, తం భగవన్తం - అన్వీయుః అనుసృతవన్తః ✽ ॥ ౬ ॥ ✽ హే భారత, యత్ర బ్రహ్మావర్తే, ధర్మదుఘా స్తుతాదిహవిర్దోగ్ధ్రీ - భూమిః, సర్వకామదుఘా, తత్తదీప్సితాననీప్సితాంశ్చ కామాన్ దుహన్తీ - యజమానస్య పృథోః, అభీప్సితానర్థాన్, దోగ్ధ్రీ స్మ, దుదోహ ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ నద్యః - సర్వరసాన్ ఇక్షుద్రాక్షాదిరసాన్, క్షీరం - దధి చ - అన్నం పానకాది - గోరసం ఘృతం తక్రం చ, ఊహుః వహన్తి స్మ - తరవః, భూరీణి బృహన్తి - వర్ష్మాణి శరీరాణి - యేషాం - తథాభూతాః, మధుశ్చ్యుతః మధుస్రావిణస్సన్తః - ప్రాసూయన్త పుష్పఫలాదికమితి శేషః ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ సిన్ధవస్సముద్రాః - రత్నానాం, నికరాన్ సమూహాన్ - ధృతవన్త ఇతి యోగ్యక్రియాధ్యాహారః - యద్వా -, అనుషక్తస్య ప్రాసూయన్తేత్యస్య ప్రకృతోపయుక్తార్థపరత్వం - గిరయః - చతుర్విధం భక్ష్యభోజ్యచోష్యలేహ్యభేదేన చతుర్విధ - మన్నం - ప్రదదుః - సపాలకాస్సర్వే జనాః, ఉపాయనం సామ్మానిక - ముపాజహ్రుః సమర్పితవన్తః ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ అధోక్షజో భగవానీశో నాథో యస్య, తస్య పృథోః - భగవదవతారభూతస్యాప్యావేశావతారత్వాజ్జీవాభిప్రాయేణాధోక్షజేశస్యేత్యుక్తం ఇత్యుక్తవిధం పరమః ఉదయో వృద్ధిర్యస్మిన్ - తత్కర్మ - అసూయన్ అసహమానః - ప్రతిఘాతం విఘ్నం - అచీకరత్ అకరోత్ - నివృత్తప్రేరణాత్ కృఞో ణిచ్ ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ ప్రతిఘాతకరణమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ చరమేణేత్యాదినా ॥ యజుష్పతిం, భగవత్ప్రయూపపతిత్వేపి ప్రకృతస్యాశ్వమేధస్య యజుర్వేదవిహితత్వాత్తదధిపతిత్వాభిప్రాయేణ యజుష్పతిమిత్యుక్తం యజుష్పతిం భగవ-

దైత్యా మానవా గుహ్యకాదయః । సునన్దనన్దప్రముఖాః పార్షదప్రవరా హరేః ॥ ౫ ॥ కపిలో నారదో దత్తో యోగేశాః సనకాదయః । తమన్వీయుర్భాగవతా యే చ తత్సేవనోత్సుకాః ॥ ౬ ॥ యత్ర ధర్మదుఘా భూమిస్సర్వకామదుఘా సతీ । దోగ్ధి స్మాభీప్సితానర్థాన్యజమానస్య భారత ॥ ౭ ॥ ఊహుస్సర్వరసాన్నద్యః క్షీరదధ్యన్నగోరసాన్ । తరవో భూరివర్ష్మాణః ప్రాసూయన్త మధుశ్చ్యుతః ॥ ౮ ॥ సిన్ధవో రత్ననికరాన్గిరయోఽన్నం చతుర్విధమ్ । ఉపాయనముపాజహ్రుస్సర్వే లోకాస్సపాలకాః ॥ ౯ ॥ ఇతి చాధోక్షజేశస్య పృథోస్తు పరమోదయమ్ । అసూయన్భగవానిన్ద్రః ప్రతిఘాతమచీకరత్ ॥ ౧౦ ॥ చరమేణాశ్వమేధేన యజమానే యజుష్పతిమ్ । వైన్యే యజ్ఞపశుం స్పర్ధన్నపోవాహ తిరోహితః ॥ ౧౧ ॥ తమత్రిర్భగవానైక్షత్త్వరమాణం విహాయసా । ఆముక్తమివ పాషణ్డం యోఽధర్మే ధర్మవిభ్రమః ॥ ౧౨ ॥ అత్రిణా చోదితో హన్తుం పృథుపుత్రో మహారథః । అన్వధావత సంక్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ॥ ౧౩ ॥ తం తాదృశాకృతిం వీక్ష్య మేనే ధర్మం శరీరిణమ్ । జటిలం భస్మనాచ్ఛన్నం తస్మై బాణం న ముఞ్చతి ॥ ౧౪ ॥ వధాన్నివృత్తం తం భూయో హన్తవేఽత్రిరచోదయత్ । జహి యజ్ఞహనం తాత మహేన్ద్రం విబుధాధమమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఏవం వైన్యసుతః ప్రోక్తస్త్వరమాణం విహాయసా । అన్వద్రవదభిక్రుద్ధో రావణం

న్తం చరమేణ శతతమేన - అశ్వమేధేన - వైన్యే పృథౌ, యజమానే ఆరాధయతి సతి - స్పర్ధన్ స్పర్ధమానః - చక్షుషో జితకరణేన అనుదాత్తేత్త్వలక్షణస్యాత్మనేపదస్యానిత్యత్వజ్ఞాపనాత్ ప్రత్యాదేశః - తిరోహితస్సన్ - యజ్ఞపశుమశ్వం - అపవాహ అపహృతవానిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ తమిన్ద్రం, విహాయసా ఆకాశే - త్వరమాణం ధావన్తం, భగవానత్రిర్మునిరైక్షత్, కథంభూతం అధర్మే ధర్మవిభ్రమః ధర్మభ్రాన్తికర జటిలత్వాద్యాకారలక్షణో యః పాషణ్డః, తం, ఆముక్తం ప్రవిష్టం, యద్వా, ఆముక్తమివ కవచితమివ, పాషణ్డం పాషణ్డరూపం కవచమివ గృహీతవన్తమిత్యర్థః, కోఽసౌ పాషణ్డః - యేనాముక్తస్తత్రాహ య ఇతి పూర్వవదర్థః ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ అత్రిణా - సూచితః జ్ఞాపితః, పృథోః - పుత్రః - సంక్రుద్ధస్సన్, తం పశుహర్తార - మన్వధావత్ - తిష్ఠ తిష్ఠేత్యబ్రవీచ్చ ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ తాదృశాకృతిం పాషణ్డాకృతిం - తమశ్వహర్తారం, వీక్ష్య, జటిలం జటాధారిణం - భస్మనాచ్ఛన్నం - హేతుగర్భమిదం విశేషణద్వయం, జటిలత్వాద్భస్మనాచ్ఛన్నత్వాచ్చ, శరీరిణం మూర్తం, ధర్మం మేనే బభ్రామేత్యర్థః - అత - స్తస్మై అశ్వహర్త్రే, బాణం న ముఞ్చత్ - నాముఞ్చత్ - జటిలత్వాదినా రూపేణ అధర్మేఽపి ధర్మభ్రమకరేణ భ్రాన్తస్తస్మై బాణం నాముఞ్చదిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ వధాదశ్వహర్తుర్వధాన్నివృత్తం, తం పృథుపుత్రం - అత్రిః, భూయః పునః - హన్తుం, అచోదయత్ ప్రేరయామాస, చోదనామేవాహ - హే తాత - యజ్ఞహనం యజ్ఞవిఘ్నకర్తార - మత ఏవ, విబుధాధమం - యజ్ఞస్య విబుధారాధనరూపస్య హన్తృత్వాదధమమిత్యభిప్రాయః - మహేన్ద్రం, జహి సంహర ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ ఏవం ప్రోక్తః - వైన్యసుతః పృథుపుత్రః విహాయసా ఆకాశే - త్వరమాణం ధావన్తం - మహేన్ద్రం

సారఙ్గజం-మృగరాడివసింహ ఇవ-అత్యన్తం క్రుద్ధః, అన్వద్రవత్ అనుపృష్ఠతః అద్రవత్ అధావీత్ ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ స-స్వరాడిన్ద్రః-తత్పాషణ్డం రూప-మశ్వం చ, హిత్వా, అన్తర్హిత స్తిరోహిత- స్తస్థౌ స్థితవాన్, సవీరః పృథుపుత్రః-పశుమశ్వ-మాదాయ గృహీత్వా పితుః పృథోః యజ్ఞం, ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ తస్య చ పృథుపుత్రస్య-త-దద్భుతం విస్మయనీయం-కర్మ ఇన్ద్రజయేనాశ్వాహరణరూపవ్యాపారం విచక్ష్య దృష్ట్వా - పరమర్షయోఽత్ర్యాదయ-స్స ఏవ - తస్మై పృథుపుత్రాయ విజితాశ్వః విజయేనాహృతః అశ్వో యేన స, విజితాశ్వ, ఇత్యన్వర్థం నామధేయం, దదుశ్చక్రుః- హే ప్రభో విజితేన్ద్రియ, విదుర ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ ప్రభుర్హరిరిన్ద్రః, తీవ్రం నిబిడం, తమః, ఉపసృజ్య సృష్ట్వా, తేన తమసా, ఛన్న స్సన్, చషాలయూపే చషాలో ఽగ్రే క్షిప్తః కాష్ఠకటక, స్తద్యుక్తాద్యూపాదిత్యర్థః, హిరణ్యనిర్మితా రశనా యస్య తం, అశ్వం, పునర్జహార అపహృతవాన్ ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ పూర్వవ, ద్విహాయసా, త్వరమాణ, మిన్ద్రం, మహర్షిరత్రిః ... సన్దర్శయామాస, సన్దర్శితోఽపి, వీరో విజితాశ్వః, ఏనమిన్ద్రం - కపాలఖట్వాఙ్గధరం, హేతుగర్భమిదం-కపాలఖట్వాఙ్గధరత్వా, న్నాబోధత నజ్ఞాతవాన్ ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ అత్రిణా, పున-స్స ఏవేన్ద్ర ఇతి-చోదితో-విజితాశ్వః, రుషా-తస్మై ఇన్ద్రాయ-విశిఖం బాణం, సన్దధే-ఇన్ద్రః, అశ్వం, తద్రూపం కపాలఖట్వాఙ్గధరత్వాదిరూపం చ, హిత్వా, అన్తర్హిత, స్తస్థౌ ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ అనానన్తరం, వీరో విజితాశ్వః, స్వాశ్వం స్వపితుర్యజ్ఞార్థమశ్వ, ముపాదాయ గృహీత్వా, పితుః పృథో, ర్యజ్ఞ, మవ్రజత్,

---

మృగరాడివ ॥ ౧౬ ॥ సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హిత స్స్వరాట్ । వీరస్స్వపశుమాదాయ పితుర్యజ్ఞముపేయివాన్ ॥ ౧౭ ॥ తత్తస్య చాద్భుతం కర్మ విచక్ష్య పరమర్షయః । నామధేయం దదుస్తస్మై విజితాశ్వ ఇతి ప్రభో ॥ ౧౮ ॥ ఉపసృజ్య తమస్తీవ్రం జహారాశ్వం పునర్హరిః । చషాలయూపాత్ఛన్నో హిరణ్యరశనం విభుః ॥ ౧౯ ॥ అత్రిస్సందర్శయామాస త్వరమాణం విహాయసా । కపాలఖట్వాఙ్గధరం వీరో నైనమబోధత ॥ అత్రిణా చోదిత స్తస్మై విశిఖం సన్దధే రుషా । సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హిత స్స్వరాట్ ॥ ౨౧ ॥ వీరస్స్వాశ్వముపాదాయ పితృయజ్ఞమథావ్రజత్ । తదవద్యం హరే రూపం జగృహుర్జ్ఞానదుర్బలాః ॥ ౨౨ ॥ యాని రూపాణి జగృహ ఇన్ద్రో హయజిహీర్షయా । తాని పాపస్య షణ్డాని లిఙ్గం షణ్డమిహోచ్యతే ॥ ౨౩ ॥ ఏవమిన్ద్రే హరత్యశ్వం వైన్యయజ్ఞజిఘాంసయా । తద్గృహీతవిసృష్టేషు పాషణ్డేషు మతిర్నృణామ్ ॥ ౨౪ ॥ ధర్మ ఇత్యుపధర్మేషు నగ్నరక్తపటాదిషు । ప్రాయేణ సజ్యతే భ్రాన్త్యా పేశలేషు చ వాగ్మిషు ॥ ౨౫ ॥ తదభిజ్ఞాయ భగవాన్ పృథుః పృథుపరాక్రమః । ఇన్ద్రాయ కుపితో బాణమాదత్తోద్యతకార్ముకః ॥ ౨౬ ॥ తమృత్విజశ్శక్రవధాభిసన్ధితం విచక్ష్య దుష్ప్రేక్ష్యమసహ్యరంహసమ్ । నివారయామాసురహో మహామతే న యుజ్యతేఽత్రాన్యవధః ప్రచోదితాత్ ॥ ౨౭ ॥ వయం మరుత్వన్తమిహార్థనాశనం హ్వయామహే త్వచ్ఛ్రవసా హతత్విషమ్ । అయాతయామ

తత్ప్రభృతి-పాషణ్డమార్గః ప్రవృత్త ఇత్యాహ-తదవద్యమితి సార్ధైస్త్రిభిః, హరేరిన్ద్రస్య-త - దవద్యం నిన్దితం రూపం, జ్ఞానదుర్బలా జ్ఞానహీనా జగృహుః ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ ఏతదేవోపపాదయతి-హయస్యాశ్వస్య, జిహీర్షయా గ్రహీతుమిచ్ఛయా యానియాని రూపాణి జగ్రాహ - తాని తాని రూపాణి-పాపస్య షణ్డాని సమూహా ఇతి వర్ణ్యన్తే నిరుక్తాని రూపాణి, లిఙ్గం షణ్డలిఙ్గం పాపిత్వజ్ఞాపకం-షణ్డం సమూహ ఇత్యన్వర్థనామ్నా-ఇహాస్మిన్ శ్లోకే-ఉచ్యత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ ఏవం, వైన్యస్య పృథో-ర్యజ్ఞజిఘాంసయా యజ్ఞవిఘ్నం కర్తుమిచ్ఛయా, అశ్వ, మిన్ద్రే, హరతి సతి, అశ్వహరణోపాయతయా, తేన ఇన్ద్రేణ-గృహీతేషు-పునః పునః విసృష్టేషు ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ ఉపధర్మేషు ధర్మాభాసేషు-అత ఏవ, పేశలేషు మృదులేషు అనుకూలాభాసేష్వితి యావత్-వాగ్మిషు-మితమివ సమ్యగివ, వాదిషు, నగ్నరక్తపటాదిషు, భావప్రధానో నిర్దేశః, నగ్నత్వరక్తపటావిత్వవత్సు, పాషణ్డేషు, నృణాం, మతిర్ధర్మ ఇతి-భ్రాన్త్యా, ప్రాయేణ ప్రాయశ-స్సజ్యతే ఆసక్తో భవతి ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ త-దిన్ద్రకృతం క్రతువిఘ్న, మభిజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, అపరిమితపరాక్రమః, పృథుః-కుపిత స్సన్-ఉద్యతం కార్ముకం ధనుర్యస్య సః, ఇన్ద్రాయ-బాణ, మాదత్త, ఇన్ద్రం హన్తుం బాణం గృహీతవానిత్యర్థః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ శక్రవధే అభిసన్ధితం కృతాభిప్రాయం-అత ఏవ-క్రోధేన-దుష్ప్రేక్ష్యం, అసహ్యం పరైస్సోఢుమశక్యం రంహః బలం వేగశ్చ యస్య తం పృథు- మృత్విజః అత్ర్యాదయః, నివారయామాసుః, నివారణమేవాహ, అహో-మహామతే, ప్రచోదితాద్విహితాత్-పశోర్వధాత్-అన్యస్య, వధ, స్తు న యుజ్యతే ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ తద్వధం తు వయం కరిష్యామ ఇత్యాహ-వయమితి-ఇహ, అర్థనాశనం యజ్ఞనాశకం-త్వచ్ఛ్రవసైవ-హత

[illegible]

సీతాం-జహి-ప్రభో,తథాకర్తుంసమర్థస్త్వమిత్యభిప్రాయేణప్రభోఇతిసంబోధనమ్ ॥ ౩౮ ॥ ఉపసంహరతి॥ఇత్థమితిషడ్భిః॥ఇత్థమేవం-లోకగురుణాబ్రహ్మణా, సమ్యగాదిష్టో,దిశాంపతిఃవిశ్వపతిః ,సపృథుః , మఘోనాఇన్ద్రేణసహ, తథాచబ్రహ్మోక్తరీత్యా-సఖ్యం , కృతవాన్-తేనైవచ-సందధేసన్ధింకృతవాన్ ॥ ౩౯ ॥ కృతమవభృథసంబన్ధిస్నానంయేనతస్మై, భూరికర్మణేవిపులవ్యాపారాయ - పృథవే- తస్యపృథోః,ర్బర్హిషియజ్ఞే, యే-తర్పితా- స్తేవరదాదేవా,వరాన్దదుః ॥ ౪౦ ॥ సత్యాఃఫలావినాభూతాః- ఆశిషఃఆశీర్వాదాః, యేషాంతేవిప్రాః-శ్రద్ధయా-ప్రాప్తదక్షిణాః, అతఏవ-తుష్టాః,పునశ్చ-సత్కృతాః, హేక్షత్తః,ఆదిరాజాయపృథవే,ఆశిషఃయుయుజుఃకృతవన్తః ॥ ౪౧ ॥ హేమహాబాహోవిదుర-తథాన్యే, యేతత్రయజ్ఞే సమాగతాస్తేసర్వే, ఆదృతాఃప్రీతివిషయీకృతాః,యథాయోగ్యం,దానసమ్మానాభ్యాం,పూజితాఃపిత్రాదయః ॥ ౪౨ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధేఅష్టాదశోఽధ్యాయః.

ఏవంచతుర్ముఖాదేశనివృత్తక్రోధఃకృతశతక్రతుసఖ్యఆదృతర్త్విగ్దేవర్షిగణఆసీదిత్యుక్తం , అథభగవతానివేదితేన్ద్రక్షమాపణఃప్రతిబోధితతత్త్వత్రయయాథాత్మ్యస్స్వధర్మఃపరవరణప్రవర్తితఃప్రతినివృత్తత్రివర్గలిప్సఃప్రపూజితపరమపురుషఃస్వపురమగాదిత్యాహమునిరేకోనవింశేన॥భగవానపీతి॥షాడ్గుణ్యపూర్ణయజ్ఞరక్షకః,సర్వయజ్ఞారాధ్యో , వైకుణ్ఠఃపరమపురుషః,పృథ్వనుష్ఠితైర్యజ్ఞైః,స్సమ్యగారాధితో-మఘవతాసహఇన్ద్రేణసహ,తంపృథుం-మభాషతజగాద ॥ ౧ ॥

మాతరంప్రచణ్డపాషణ్డపథంప్రభోజహి ॥ ౩౮ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ఇత్థంసలోకగురుణాసమాదిష్టోదిశాంపతిః।తథాచకృతవాన్సఖ్యంమఘోనాఽపిచసందధే ॥ ౩౯ ॥ కృతావభృథస్నానాయపృథవేభూరికర్మణే।వరాన్దదుస్తేవరదాయేతద్బర్హిషితర్పితాః ॥ ౪౦ ॥ విప్రాస్సత్యాశిషస్తుష్టాశ్శ్రద్ధయాలబ్ధదక్షిణాః । ఆశిషోయుయుజుఃక్షత్తరాదిరాజాయసత్కృతాః ॥ ౪౧ ॥ తథాఽఽదృతామహాబాహోసర్వఏవసమాగతాః। పూజితాదానమానాభ్యాంపిత్రుదేవర్షిమానవాః ॥ ౪౨ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధేఅష్టాదశోఽధ్యాయః

మైత్రేయఉవాచ ॥ భగవానపివైకుణ్ఠస్సాకంమఘవతావిభుః । యజ్ఞైర్యజ్ఞపతిస్తుష్టోయజ్ఞభుక్తమభాషత ॥ ౧ ॥ ఏషతేఽకార్షీద్భఙ్గంహయమేధశతస్యహ।క్షమాపయతఆత్మానమముష్యక్షన్తుమర్హసి ॥ ౨ ॥ సుధియస్సాధవోలోకేనరదేవనరోత్తమాః । నాభిద్రుహ్యన్తిభూతేభ్యోయర్హినాత్మాకళేబరః ॥ ౩ ॥ పురుషాయదిముహ్యన్తిత్వాదృశాదేవమాయయా। శ్రమఏవపరంజాతోదీర్ఘయావృద్ధసేవయా ॥ ౪ ॥ అతఃకాయమిమంవిద్వానవిద్యాకామకర్మభిః ।ఆరబ్ధఇతినైవాస్మిన్ప్రతిబుద్ధోఽనుషజ్యతే॥ ౫ ॥అసంసక్తశ్శరీరేఽస్మి

ఉక్తిమేవాహ॥ఏషఇతి॥ఏషఇన్ద్రః, తేతవ హయమేధశతస్యఅశ్వమేధశతసఙ్కల్పస్య,హయస్మాత్,భఙ్గమకార్షీత్-అతః, ఆత్మానంత్వాం, క్షమాపయతఃక్షమాంకారయతః-అముష్యఇన్ద్రస్య,క్షన్తుమర్హసి,ఇన్ద్రవిషయేక్షమాంకర్తుమర్హసీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ కథందుస్సహోఽపరాధఃక్షన్తుంశక్యస్తత్రాహ సుధియఇతి॥ హేనరదేవ-లోకే-నరోత్తమాః,సుధియఃదేహాత్మయాథాత్మ్యవిదః,సాధవఃపరోపకారపరాః,భూతేభ్యఃఆగస్కృద్భ్యోఽపిభూతేభ్యః , నాభిద్రుహ్యన్తికుతః-యర్హియస్మాత్-కళేబర-మనాత్మాఆత్మేతరత్ అతస్తదభిమానేనద్రోహంనకుర్వన్తీత్యర్థః , సుధియాంసోఢుంశక్యఏవేతిభావః ॥ ౩ ॥ [illegible]తద్రోహాకరణమభిధాయవ్యతిరేకముఖేనాహ॥పురుషాఇతి॥యది-త్వాదృశా-స్సుధియః,పురుషాః , ఈశ్వరమాయయా-యది-ముహ్యన్తి-మోహంప్రాప్నువన్తి, దేహాత్మమోహేనదేహప్రయుక్తభూతద్రోహాదికంకుర్వన్తి, తర్హి-త్వాదృశైః , చిరకాలంకృతయా మహతాంసేవయా,శ్రమఏవ-పరంకేవలంజాతస్సంపాదితః- తేవృద్ధయవేతిభావః ॥ ౪ ॥ అతః-సుధియాందేహాత్మాభిమానప్రయుక్తభూతద్రోహాదేరభావాత్,అన్యథాదుర్ధీత్వప్రసఙ్గాచ్చ,ఇమం,కాయందేహం,అవిద్యాకామకర్మభిః- అవిద్యాఅజ్ఞానం-తచ్చ [illegible]మానరూపేణద్వివిధం-కామఃఅవిద్యామూలకశ్శబ్దాదివిషయేచ్ఛావిశేషః,కర్మకామమూలకంపుణ్యాపుణ్యరూపం- ఏభి-రారబ్ధఉత్పాదిత,ఇత్యేవ-మిమం,కాయందేహం-విద్వాన్జానన్ , అతఏవ , ప్రతిబుద్ధఃవిదితేశయాథాత్మ్యజ్ఞః-అస్మిన్దేహే,నైవానుషజ్యతే-ఏవకారేణనితరామాసక్త్యభావస్సూచ్యతే ॥ ౫ ॥ దేహఏవానాసక్తఃకథందేహానుబన్ధిష్వ

సక్తస్స్యాదిత్యాహ॥ అసంసక్త ఇతి॥ అస్మిన్ శరీరే అసంసక్తః, సమిత్యేకీకారే-ఆత్మనా సహ దేహమేకీకృత్య తస్మిన్నాసక్త ఇత్యర్థః, అమునా శరీరేణోత్పాదితే సంపాదితే-గృహే, అపత్యే పుత్రాదౌ, ద్రవిణే విత్తే చ-మమతాం, కో వా బుధః-కుర్యాత్, న కోఽపి బుధః కుర్యాత్ అజ్ఞస్తు కుర్యాదిత్యర్థః, అతో-బుధః-దేహార్థం దేహానుబన్ధ్యర్థం వా భూతద్రోహాదికం న కుర్యాదితి భావః ॥ ౬ ॥ బుధ ఇత్యనేన చిదచిదీశయాథాత్మ్యజ్ఞానవత్త్వముపక్షిప్తం, తత్కీదృశమిత్యపేక్షాయాం, తత్రైక ఇతి ద్వాభ్యాం చిదచిదీశస్వరూపం విశోధ్య, తతో య ఏవమిత్యేకేనాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగస్య భగవజ్జ్ఞానాఙ్గత్వం, తత ఏకేన కర్మయోగస్యాపి తదఙ్గత్వమభిధాయ, తదుభయానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్య భగవత్ప్రాప్త్యుపాయతామభిధాయ ఏవంభూతభగవదుపాసననిష్ఠస్య దేహతదనుబన్ధిప్రయుక్తవికారా న స్యురిత్యాహ॥ ఏక ఇత్యాదినా ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపశోధనేన ప్రకృతిపరిణామరూపదేహస్య తద్విపరీతధర్మవత్త్వస్యార్థాదేవ సిద్ధేః పృథక్ తచ్ఛోధనం నాపేక్షితమితి తావదాత్మస్వరూపం ప్రకృతివివిక్తం శోధయతి॥ ఏకః జ్ఞానైకాకారతయా సర్వత్ర ఏకస్వరూపః, ‘‘ఏకో బహూనాం సంపన్నః స్సృష్టం కురుతే ప్రజాః’’ ఇతివదయం నిర్దేశః -నానాకారేషు దేవమనుష్యాదిశరీరేష్వవస్థితోఽపి, సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూప ఇత్యర్థః-దేహస్తు దేవమనుష్యపశుపాదపతదవాన్తరభేదభిన్నః, శుద్ధః నిర్మలః, దేహస్తు మలినః, స్వయంజ్యోతిః స్వయం ప్రకాశః- నిర్గుణః రాగద్వేషాదిరహితః-గుణాశ్రయః జ్ఞానానన్దాదిగుణాశ్రయః-సర్వగః అణుస్వరూపత్వేఽపి ధర్మభూతజ్ఞానేన సర్వవ్యాపీ- అనావృతః దేహ ఇవ గృహాదిభిరనావృతః-సాక్షీ దేహేన్ద్రియాదీనామపరోక్షం ద్రష్టా-దేహస్తు-పరప్రకాశ్యః, రాగద్వేషాదిగుణాశ్రయః-జ్ఞానాదిగుణాశ్రయః, వ్యాప్యః - ఆవృతః-దృశ్యశ్చేత్యర్థసిద్ధం-పరం కేవలం, ఆత్మా దేహాదిష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, దేహస్తు ధార్యః, అతః, ఆత్మనః దేహాత్పరః విలక్షణః ॥ ౭ ॥ అత ఏవ, దేహాదిభిః, ఉపాత్తాః స్వీకృతాః, ఆదిశబ్దః ప్రాణేన్ద్రియపరః, తద్ధర్మాస్తేషాం దేహాదీనాం ధర్మాః, బాల్యయౌవనాశనాయాపిపాసాదయః, తచ్ఛబ్దేన బాల్యాదీనాం తదేకాన్తత్వం సూచ్యతే, తద్ద్రష్టుస్తస్య దేహాదేర్ద్రష్టు, రాత్మనో జీవస్య - న స్యుః- తస్య ఆత్మనో-య-త్రైకాల్యం దేహగతజాత్యాదిరాహిత్యమేవ-తస్య -దేహాద్యధర్మస్యముక్తం-దేహవిలక్షణమాత్మస్వరూపం

న్నమునోత్పాదితే గృహే। అపత్యే ద్రవిణే వాపి కః కుర్యాన్మమతాం బుధః ॥ ౬ ॥ ఏకశ్శుద్ధస్స్వయంజ్యోతిర్ని
ర్గుణోఽపి గుణాశ్రయః। సర్వగోఽనావృతస్సాక్షీ పరమాత్మాఽఽత్మనః పరః ॥ ౭ ॥ దేహాద్యుపాత్తాస్తద్ధర్మా

కదాస్పురతీత్యశఙ్కాయాం సుషుప్త్యవస్థాయామిత్యభిప్రాయేణ-తత్ర సుషుప్తిర్జీవదవస్థాయామేవాహమహమనుభూయమానత్వేన సుషుప్తిరేవ నిదర్శనమిత్యాహ-తత్ తత్ర సుషుప్తం సుప్తిః-భావే క్తః -నిదర్శనం ఉదాహరణమిత్యర్థః-సుషుప్తౌ హి దేహగతబాల్యస్థౌల్యాదిబాహ్యాకారో నానుభూయతే-కింతు దేహవిలక్షణం స్వస్వరూపం - తథా చోక్తం తృతీయే ‘‘ భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా। లీనేష్వసతి యస్తత్ర వినిద్రో నిరహంక్రియః,, ఇతి అనేన దేహతద్ధర్మాణామాత్మ ప్రతీత్యవిషయత్వముచ్యతే - ఏవం ప్రకృతిపురుషయోస్స్వరూపే నిరూపితే-యద్వా - ఇదం శ్లోకద్వయం ప్రధానజీవవిలక్షణపరమాత్మస్వరూపకథనపరం - ప్రకృతిపురుషస్వరూపం త్వర్థాద్విశోధితం భవతి - ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపవివేచనపరత్వే హి సుషుప్తం తన్నిదర్శనమిత్యస్యాగసంచ్యాత్ - సుషుప్తౌ దేహాదేరప్రతీతావపి ఉక్తవిధత్వేనాత్మస్వరూపస్యాప్రతీతేః -తస్మాదయమర్థః - ఏకస్స్వసమాభ్యధికద్వితీయవస్త్వన్తరహితః - శుద్ధః అపాపవిద్ధః - అపహతపాప్మేత్యర్థః - స్వయంజ్యోతిః - నిరుపాధికస్స్వయం ప్రకాశః - నిర్గుణః ప్రకృతిపురుషగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాది హేయగుణరహితః - గుణాశ్రయః - అనన్తకల్యాణగుణాశ్రయః - సర్వగః స్వరూపతః స్వభావతశ్చ విభుః - అనావృతః-దేహాదిష్వవస్థితోఽపి తైరపరిచ్ఛిన్నః - సాక్షీ సర్వం యుగపత్ ప్రత్యక్షతః-ద్రష్టా -ఉదాసీనో వా-ఆత్మనః ఉక్తాకారవిపరీతాజ్జీవాత్ పరః విలక్షణః-పరమాత్మా - పరో మాయస్మాత్స పరమః-స చాసావాత్మా చ - స్వసమానాధికాల్మాన్తరాభావాత్స్వః స్వవ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః - జీవస్తు నైకః - కింతు బహవస్సమానాకారాః ‘‘ నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానాం-న త్వేవాహం జాతు నాస ,, మిత్యాదికమత్రానుసన్ధేయం -యద్యపి జీవస్వరూపమపి స్వయంజ్యోతిరేవ - తథాపి తత్స్వరూపసత్తాస్థితిప్రవృత్త్యాదేః పరమాత్మేచ్ఛాయత్తత్వస్య ‘‘ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ। యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా ,, ఇతి స్మరణాన్న నిరుపాధికస్వయంజ్యోతిష్ట్వం - తథా జీవో దేహద్వారా రాగద్వేషాదియుక్తః నాపి శుద్ధః - యద్యపి ప్రజాపతివాక్యే జీవస్యాప్యపహతపాప్మత్వం ‘‘ ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మే ,, త్యాది నా శ్రుతం తథాపి-తత్కర్మణా సఙ్కుచితం-ముక్తౌ తు పరమాత్మప్రసాదాదావిర్భూతమితి న సర్వదాఽపి శుద్ధత్వం -తథా చ

శ్రుతిః ॥ ఏషసంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసంపద్య ॥ ॥ సూత్రంచ ॥ సంపద్యావిర్భావః స్వేన శబ్దాత్ ॥ ఇతి తథాచ కల్యాణగుణా శాస్త్రవేదనభవతి - ఇతి ఉ క్త్వా దిహేయగుణా ... అప్రతిగ్రహీ ... శ్రుతిశబ్దాభ్యాం హేయగుణనివృత్తకల్యాణగుణావిర్భావఉక్తా - అపహతపాప్మా ॥ సుమాలశ్రుతే ॥ ... మనదహరవిద్యాయాం ॥ ఏషఆత్మాఅపహతపాప్మా ॥ త్యాదినాహేయగుణాన్ప్రతిషిధ్య సత్యకామ ఇత్యాద్యైర్గుణా గుణాన్విదధత్ శ్రుతిరేవప్రమాణం - తథాజీవోనసర్వగఃఅణుత్వాత్ - తథాచశ్రుతిః ॥ ఏషోఽణురాత్మాచేతసావేదితవ్యః ఆరాగ్రమాత్రోహ్యవరోపిదృష్టః ॥ ఇత్యతఏవపరిచ్ఛిన్నః - నాపసాక్షీ కింతుకర్తా - ఇత్యాదీ తథా ... ఫలంస్యాద్యస్మాత్ ॥ ఇతథాచ్చస్మాదధికేనపరమాత్మనావ్యాప్యః ధార్యశ్చ ॥ యఆత్మనితిష్ఠన్ ॥ ఇత్యాదిశ్రుతేః ... పరమాత్మావ్యాప్తుం ద్రష్టవ్యం పూర్వవ్యాఖ్యాతో కర్తృత్వాదిప్రకృతి ... త్మా - అతఏవహేతోః దేహాద్యపాయః - అవికారస్యశరీరస్య ... దేహాద్యర్థేషు ... పరిణామిత్వ ... త్వాదయఃపాపాధికాధర్మాః తద్ధర్మాః ప్రకృతిపురుషసంకాంతాః జడత్వాణుత్వాదయస్స్వభావాః ... రుపహేయాన్యాప్తాః - ద్రష్టః - ఆత్మనః తయోరంతర్యామీ వ్యాప్యాపరస్యకర్త ... -నస్యుః, నైర్మల్యంప్రకృతిపురుష ... రాత్మ్యాణుత్వాదిపరిపత్యక్షాదిపరిచ్ఛిన్నత్వాదిధర్మవత్త్వమేవ ... ప్రకృతిపురుషాభ్యాం వైలక్షణ్యం ... తథ్యర్థం - తత్ర - జీవాత్మపరమాత్మనోర్వైధర్మ్యం - ... సుషుప్త్యవస్థాయాం ... వైరపద్యవలక్షణం - కథమితి - సుషుప్త్యవస్థాయాం ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాంతరత్వే పరమాత్మనో ... గృహ్యతే లావద్యజనేయకే ॥ కతమఆత్మా యోఽయంవిజ్ఞానమయః ప్రాజ్ఞేనాత్మనా ॥ ఇతి - ప్రకృతస్యప్రత్యగాత్మనః సుషుప్త్యవస్థాయాంఅకించిజ్ఞస్యసర్వజ్ఞేనపరమాత్మనాపరిష్వక్త ఆమ్నాయతే ॥ ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసంపరిష్వక్తోనబాహ్యం కించన వేదనాంతరం ॥ ఇతి తథా ఉత్క్రాంతావపి ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢఉత్సర్జన్యాతి ॥ ఇతి నసుప్తవపత్ ఉత్క్రాంతి ...

> నస్యుస్తిరస్కృతరాత్మనః । నైర్మల్యంతస్యవైధర్మ్యంతత్సుషుప్తింనిగద్యతే ॥ ౯ ॥ యదావస్థంమాత్మానమాత్మస్థం వేదపూరుషః । రాజ్యతేప్రకృతిస్థోఽపతద్గుణైస్సచయిస్థితః ॥ ౯ ॥ యస్స్వధర్మేణమాంనిత్యంనిరాశీశ్శ్రద్ధయాన్వితః । భజతేశనకైస్తస్యమనోరాజన్ప్రసీదతి ॥ ౧౦ ॥ పరిత్యక్తగుణస్సర్వస్సోపిరాగాద్యః । శాంతంమేసమవస్థాంబ్రహ్మకైవల్యమశ్నుతే ॥ ౧౧ ॥ ఉదాసీనమివాధ్యక్షంద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మనామ్ ॥

కించిజ్జస్యతదానీమేవస్వేనైవసర్వజ్ఞేనసతాపరిష్వక్తా న్వారోహావంభవతః - నచ ఏతత్ ... అంతరేణతస్య ... సంభవాత్, తస్మాత్తత్ర ప్రాజ్ఞేనేతిసర్వజ్ఞః పరమాత్మాఉక్తః ॥ నబాహ్యంకించనవేదనాంతరమిత్యుక్తో ... తస్మాత్తత్ర వైధర్మ్యంనిదర్శితం - తథాచసూత్రం ॥ సుషుప్త్యుత్క్రాంత్యోర్భేదేన ॥ ౯ ॥ యఏవం ... పరమాత్మనోధార్యతయావ్యాప్యతయా, ఆత్మనిపరమాత్మని స్థితం, స్వాంతం - ఆత్మానంప్రత్యగాత్మానం వేదపూ ... నతుతదుపాసనమాత్రపరః - కింతు మయి అంతర్యామిణి - పూర్వోక్తైకత్వాదిధర్మిణి, స్థితః - మాదుపాసనసిద్ధః ... తిష్ఠతేర్థాతోరుపాసనపరత్వం ॥ అభయంప్రతిష్ఠాంవిందతే - తస్మిన్ప్రతిష్ఠస్యమోక్షోపదేశాత్ ॥ ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రాభ్యాం ... దవగమ్యతే - జ్ఞానయోగానుగృహీతమద్భక్తియోగనిష్ఠ ఇత్యర్థః ప్రకృతిస్థోఽపి ఉపాసనదశాయాం ప్రకృతిస్థో ... ననిర్విణ్ణోవ్యాసాంతరం - తద్గుణైః ప్రకృతిగుణైః - నాన్యతేనయుజ్యతే, కింతు - ముక్తోభవేదిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ఏవం ... పుమాన్ - స్వవర్ణాశ్రమోచితపంచమహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికాదిధర్మైర్నిరాశీః స్వధర్మసాధ్య ... హితః, అనభిసంహితఫలకర్తృత్వసంగ ఇత్యర్థః - మాంసర్వకర్మారాధ్యం - ఇజ్యాదిభిర్వ్యాపారైః ... నిత్యం - శ్రద్ధయాకర్తవ్యోపకర్మసు త్వరయా ॥ సజాతే ... హే రాజన్ పృథో ॥ తస్యజ్ఞానకర్మయోగాభ్యాం అనుగృహీత ... భక్తియోగనిష్ఠస్య - మనః, శనకైః క్రమేణ ప్రసీదతి రాగాదికలుషితం భవతి ॥ ౧౦ ॥ ఏవం ... త్వక్తరాగాదికః ... ఏవ - విశదాశయః నిర్మలాంతఃకరణః, అతఏవ - సర్వగ్గస్వరూపక్రతాపిధాత్మ ... మాత్మస్వరూపమగ్నః - నాన్యఅనాదిమయోత్పన్నమతమపహితం, మచ్ఛేషభూతస్వరూపం సమవస్థాంసమ్య ... భూతం ... చ్ఛరీరభూతమిత్యర్థః, బ్రహ్మగుణతోబృహత్త్వాచ్చ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం, కైవల్యం కేవలం పరిప్రకృతిపియుక్తమాత్మస్వరూపం ... హతపాప్మత్వాదిగుణకమాత్మస్వరూపం, అశ్నుతే ప్రాప్నోతి ... బ్రహ్మణాత్మనాఽఽవిర్భూతగుణాష్టకస్వరూపేణసం ... భవతి ముక్తోభవతీతియావత్ ॥ ౧౧ ॥ ఏవం తత్త్వత్రయవిమర్శనపూర్వకం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభగవద్భక్తి ...

గస్యామృతత్వప్రాప్త్యుపాయతామభిధాయైవం విధస్య పుంసో జీవదవస్థాయామవస్థానప్రకారమాహ ॥ ఉదాసీనమితి ॥ ద్రవ్యం పృథివ్యాదిభూతాని-జ్ఞానం శ్రోత్రాదిజ్ఞానేన్ద్రియాణి క్రియా వాగాదీని కర్మేన్ద్రియాణి-ఆత్మా మనః-ఏషాం-అధ్యక్షం అధిపం-కూటస్థం స్వరూపతో నిర్వికారం అతఏవ-ఇమం-మాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం, ఉదాసీనమివ స్థితం, యో వేద, ద్రవ్యాధ్యక్షత్వం ప్రకృతిసంబన్ధకృతం, పరమార్థతస్తు కూటస్థ ఉదాసీనః-ఇత్యేవ, మాత్మానం, యో-వేద-స-శోభనమాప్నోతి-జీవద్దశాయామపి సుఖమేవాప్నోతీత్యర్థః ॥౧౨॥ నను విప్రతిషిద్ధమేతదుచ్యతే ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వం కూటస్థత్వముదాసీనత్వం చేతి-కరణప్రవర్తకత్వమేవ హి కరణాధిపత్వం - తచ్చ వికార- స్తదభావః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం-తత్రాహ॥ భిన్నస్యేతి॥ ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః-ద్రవ్యం పృథివ్యాది- క్రియాకారకాణి కర్మేన్ద్రియాణి- చేతనా జ్ఞానేన్ద్రియజాతం- ఏతదాత్మకస్యేత్యర్థః-క్రియా కర్మేన్ద్రియాణి-కారకాణి జ్ఞానకరణాని శ్రోత్రాదీని-చేతనా చిత్తం - ఏతదాత్మకస్యేతి వార్థః - ద్రవ్యాద్యాత్మకస్య - అతఏవ - భిన్నస్య దేవమనుష్యాదిభావేన- భిన్నస్య - లిఙ్గస్య శరీరస్య - గుణప్రవాహః గుణపరిణామో-భవతి అయంభావః - యద్యపి ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వరూపవికార ఆత్మన్యస్తి- తథాపి - స వికారః -జ్ఞానవికాసరూప - స్వధర్మభూతజ్ఞానగతో న స్వరూపగత ఇతి స్వరూపతః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం చ - దేవాదిరూపేణ పరిణామస్తు ద్రవ్యాదిసఙ్ఘాతస్యైవేతి - నను - ధర్మతోఽపి సవికారేణ కూటస్థత్వోపపత్తిః - కూటస్థతా హి నిర్వికారతా-సా చ నిత్యతాపరపర్యాయా-ధర్మతోఽనిత్యత్వే కథం నిత్యతేతి చేత్, ఉచ్యతే-ధర్మభూతం జ్ఞానద్రవ్యం నిత్యమేవ-తస్య చ కర్మణా కదాచిత్సఙ్కోచః కదాచిద్వికాసశ్చేత్యవస్థాద్వయమఙ్గీక్రియతే - తత్ర సఙ్కోచో నామ ప్రసరాభావః తదభావో వికాసః ప్రసరరూపః-అభావాభావస్య భావరూపత్వాత్ - అతో ధర్మభూతం జ్ఞానద్రవ్యమపి నిత్యమేవేతి ధర్మతోఽపి కూటస్థత్వోప...

కూటస్థమిమమాత్మానం యో వేదాప్నోతి శోభనమ్ ॥౧౨॥ భిన్నస్య లిఙ్గస్య గుణప్రవాహో ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః। దృష్టాసు సంపత్సు విపత్సు సూరయో న విక్రియన్తే మయి బద్ధసౌహృదాః ॥౧౩॥ సమః సమానోత్తమమధ్యమాధమః సుఖే చ దుఃఖే చ జితేన్ద్రియాశయః। మయోపక్లృప్తాఖిలలోకసంయుతో విధత్స్వ వీరాఖిలలోకరక్షణమ్ ॥౧౪॥ శ్రేయః ప్రజాపాలనమేవ రాజ్ఞో యత్సాంపరాయే సుకృతాత్షష్ఠమంశమ్। హర్తాఽన్యథా హృతపుణ్యః ప్రజానామరక్షితా కరహారోఽఘమత్తి ॥౧౫॥ ఏవం ద్విజాగ్ర్యానుమతానువృత్తధర్మప్రధానోఽన్యతమోఽవితాఽస్యాః। హ్రస్వేన కాలేన గృహోపయాతాన్ద్రష్టాసి సిద్ధాననురక్త...

...పత్తిః-పృథివ్యాదీనాం తు స్వరూపతః స్వభావతశ్చ వికార ఇతి న కూటస్థత్వం- అత ఆత్మనః సకలమేకరూపత్వాద్దేహస్య ప్రతిక్షణపరిణామిత్వాదపురుషార్థరూపత్వా - ద్దేహప్రయుక్తాసు-దృష్టాసు-ప్రాప్తాసు-సంపత్సు-విపత్సు చ సూరయస్తత్త్వత్రయవివేచనచతురాః-న విక్రియన్తే సంపదాపత్ప్రయుక్తహర్షశోకాభ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః - కథం న విక్రియన్తే? తత్ప్రయుక్తహర్షశోకాసంబన్ధ- స్తత్రాహ-మయి నిరతిశయప్రీతివిషయే-బద్ధం సౌహృదం యైస్తే- సౌహృదశబ్దేన సుహృదో భగవతి నిరతిశయప్రేమోచ్యతే-తేన ప్రీతిరూపముపాసనం లక్ష్యతే-బద్ధశబ్దేన తస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివక్షితం-తథా చ-విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితమద్విషయనిరతిశయప్రీతిరూపభక్త్యా విస్మృతదేహధర్మా హర్షశోకాభ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః-త్వం చ సూరిః ॥౧౩॥ అతః-సుఖే దుఃఖే చ-దేహప్రయుక్తే - సమస్సన్-సామ్యం బుద్ధికథం సంభవే-త్తత్రాహ - విజితేన్ద్రియాశయః వశీకృతబాహ్యేన్ద్రియాన్తఃకరణః-జితేన్ద్రియస్య లవసుఖదుఃఖయోః సామ్యం సంభవేదేవేత్యర్థః అతఏవ-సమానాః మధ్యమోత్తమాధమాః యస్య సః-నిర్యజ్ఞస్య దేవాదిషు దేహేషు ... సామాన్యాన్సన్ధానపర-స్తేషాం చ బ్రహ్మాత్మకత్వే సామ్యధీ-స్త్వం - అఖిలలోకరక్షణం-విధత్స్వ-కథమేకేన మయా కర్తుం శక్యం-తత్రాహ-మయేశ్వరేణ-ఉపక్లృప్తాః సంపాదితాః అమాత్యాదయో యే అఖిలాః లోకా-స్తైః-సంయుతః ॥౧౪॥ నను ముముక్షోర్మమ నుత్పాద్య కిమఖిలలోకరక్షణం విధత్స్వేత్యుచ్యతే-తత్రాహ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ రాజ్ఞః-ప్రజాపాలనమేవ- శ్రేయః శ్రేయస్సాధనం సమీహితపురుషార్థసాధనమిత్యర్థః-కుతః-యద్యస్మాత్ప్రజాపాలనాత్-సాంపరాయే దేహాన్తరే ... ప్రజాభి-ర్యత్కృతం సుకృతం-తస్య-షష్ఠమంశం-హర్తా హరతి - అన్యథా లోకరక్షణాభావే-ప్రజానామరక్షితా ... త్యుత- ప్రజాపీడనాదినా-తద్దత్తం, కరం స్వామిగ్రాహ్యభాగం హరతి హారకః-తథాభూతః-అతఏవ-ప్రజాభిర్హృతపుణ్యః-స్సన్-అఘమత్తి ఆదత్తే ॥౧౫॥ తస్మాద్విప్రజాః పాలయన్ ధర్మమాస్థితవాన్ముక్తిరం సులభా స్యాదిత్యాహ॥ ఏవమితి॥

౧౬॥ శ్లో॥ పా॥ ద్విజాగ్ర్యనుమతో.

తి॥ ద్విజాగ్ర్యైశ్చా-ననుమతశ్చాసావననువృత్తశ్చ, వ్యస్తపారేఽనుమతోఽనువృత్తశ్చ-ధర్మప్రధానః అనభిసంహితఫలస్వవ ర్ణాశ్రమోచితధర్మప్రధానః-అన్యతమః ప్రజానాం మధ్యే అన్యతమ ఇవ స్వస్మిన్నావర్తన్త్రియమనారోప్యేత్యర్థః-అవితా ర క్షితా, యది-స్యాః భవేః-తదా-హార్స్వేన అసన్నేన-కాలేన-గృహాన్ప్రత్యుపగతాన్-సిద్ధాన్సనకాదీన్ -అనురక్తాస్స్వస్మి న్ననురాగయుక్తాః-లోకాః-యస్య-సత్వం-ద్రష్టాఽసి-తైః-రుపదిష్టతత్త్వోఽమృతత్త్వం యాస్యసీత్యర్థః ॥౧౬॥ కించ-హే మానవేన్ద్ర-ఇతః మత్తస్సకాశాత్-కంచి-ద్వరం-వృణీష్వ - తే తేవ-గుణాః శమాదయః-శీలం నిర్మత్సరాదిస్వభావ-స్తైః-ర్య న్త్రితః వశీకృతోఽహం-త ద్రహాత్తైస్తు- మఖైర్యాగైః- స్తపోభిః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిభి-ర్యోగేనవా-నాహం-సులభః కు తః-యద్యస్మాత్-సమంచిత్తం యేషాం-తేష్వేవ-వర్తితుం శీలమస్య, సోఽహమ్ ॥౧౭॥ స-విశ్వజిత్పృథు రేవం-లోకగు రుణా-విష్వక్సేనేన భగవతా-అనుశిష్టః-హరేః-రాదేశమాజ్ఞాం-శిరసా జగృహే-అతీవాదృతవానిత్యర్థః ॥౧౮॥ తతః, పాదయోః-క్షమాపయితుం స్పృశన్తం - స్వేనస్వీయేన అశ్వాహరణాదికర్మణా - వ్రీడితం లజ్జితం శతక్రతుమిన్ద్రం-ప్రే మ్ణా-పరిష్వజ్య ఆలిఙ్గ్య-స్మిన్-విద్వేషం-విససర్జ అత్యాక్షీత్- హేతిపిస్మయే- ఆర్ద్రా రాధజనితవిద్వేషం తద్వైవ విసస ర్జేతి విస్మయతే ॥౧౯॥ తతో-విశ్వాత్మా-భగవానప పృథునా, ఉపహృతం-సమర్పితం-అర్హణం అర్ఘ్యాదికం, యస్య-సము జ్జిహానయాసముద్రిక్తయా-భక్త్యా, గృహీతౌ చరణౌ అమ్బుజే ఇవ-యస్య- ప్రస్థానాభిముఖః స్వలోకం ప్రతిప్రయాణాభిము ఖోఽప అనుగ్రహేణ-విలమ్బితస్సంజాతవిలమ్బః, సతాం భక్తానాం, సుహృత్ నిరతిశయప్రీతిమాన్ -ఏనం పృథుం-పశ్యన్-

లోకః॥౧౬॥ వరంచ మత్కంచన మానవేన్ద్ర వృణీష్వ తేఽహం గుణశీలయన్త్రితః । నాహం మఖైర్వై సుల భస్తపోభిర్యోగేన వా యత్సమచిత్తవర్తీ ॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స ఇత్థం లోకగురుణా విష్వక్సేనేన విశ్వ జిత్ । అనుశాసిత ఆదేశం శిరసా జగృహే హరేః॥ ౧౮ ॥ స్పృశన్తం పాదయోః ప్రేమ్ణా వ్రీడితం స్వేన పా ప్మనా । శతక్రతుం పరిష్వజ్య విద్వేషం విససర్జ హ ॥౧౯॥ భగవానపి విశ్వాత్మా పృథునోపహృతార్హణః । సము జ్జిహానయా భక్త్యా గృహీతచరణామ్బుజః॥ ౨౦ ॥ ప్రస్థానాభిముఖోఽప్యేనమనుగ్రహవిలమ్బితః । పశ్యన్పద్మ పలాశాక్షో న ప్రతస్థే సుహృత్సతామ్॥౨౧॥ స ఆదిరాజో రచితాఞ్జలిర్హరిం విలోకితుం నాశకదశ్రులోచనః। నకించనోవాచ చ బాష్పవిక్లబో హృదోపగూహ్యాముమధాదవస్థితః॥౨౨॥ అథావిమృజ్యాశ్రుకలావిలోకయ న్నతృప్తదృగ్గోచరమాహ పూరుషమ్ । పదాస్పృశన్తం క్షితిమంస ఉన్నతే విన్యస్తహస్తాగ్రమురఙ్గవిద్వి షః ॥ ౨౩ ॥ పృథురువాచ॥ వరాన్విభో త్వద్వరదేశ్వరాద్బుధః కథం వృణీతే గుణవిక్రియాత్మనామ్। యే నారకా ణామపి సన్తి దేహినాం తానీశ కైవల్యపతే వృణే న చ ॥ ౨౪ ॥ న కామయే నాథ తదప్యహం క్వచిన్న యత్ర యు

పద్మదలవద్విశాలే అక్షిణీ యస్య సః - పద్మపత్రవద్విశాలాభ్యామక్షిభ్యాం పశ్యన్నితి భావః - న ప్రతస్థే న యయావిత్య ర్థః ॥ ౨౦॥ ॥౨౧॥ ఏవం భగవతో భక్తే పృథౌ కృపాతిరేక ఉక్తః - పృథోర్భగవతి భక్త్యుద్రేకమాహ ॥ స ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ స ఆదిరాజః పృథుః-కృతాఞ్జలి-రానన్దాశ్రుపూర్ణలోచనః-అత ఏవ-హరిం - అవలోకితుం , నాశకత్ న సమర్థోఽ భూత్-బాష్పైః-ర్విక్లబః అస్పష్ట, స్తూష్ణీమవస్థితస్సన్, కించిదపి, నోవాచ చ-కింత్వ - మం హరిం-హృదా - ఉపగూహ్య ఆవృ త్య, సంశ్లిష్య-ఆలిఙ్గ్యేతి యావత్-అధాత్ ధృతవాన్ ॥ ౨౨ ॥ అథానన్తరం - అశ్రుకలాః అశ్రుకణాన్, హస్తేనా వమృజ్య-అతృప్తయోర్దృశోర్గోచరం విషయభూతం, పదా చరణేన, క్షితిం భూమిం-స్పృశన్తం, అయం భావః , న ఖలు దే వాః పదా భువం స్పృశన్తి అతః కృపాపారవశ్యాద్భువం హరిరాత్మానం విస్మృతవానితి - ఉరగద్విషో వైనతేయస్య-ఉ న్నతే అంసే స్కన్ధే-విన్యస్తం హస్తాగ్రం యేన తం-పూరుషం పరమపూరుషం, ఆహ ఉవాచ ॥ ౨౩ ॥ తత్ర యదుక్తం వరం వృణీష్వేతి తదసహమాన ఆహ, హే విభో - వరదానాం బ్రహ్మాదీనాం , ఈశ్వరాద్వరదాత్, త్వత్తస్సకాశాత్-బు ధః అర్థకామాదీనాం సాతిశయత్వం నశ్వరత్వం చ జానన్, వరాన్-వృణీతే, కీదృశాన్ - యే వరాః, గుణవిక్రియాత్మనాం స త్త్వాదిగుణానుసారేణ, విక్రియా వికారాః, యస్మిన్నాత్మని స్వభావే-స, ఆత్మా స్వభావో, యేషాం , నారకాణాం సంసారి ణామపి దేహినాం, సన్తి-తేషామపి భోగ్యా ఇత్యర్థః, తస్మాత్ , హే కైవల్యపతే ముక్త్యధిపతే-ముక్తిప్రదేత్యర్థః - హే ఈశ సర్వాన్తర, తాన్ క్షుద్రాన్, న వృణే ॥ ౨౪ ॥ తర్హి కైవల్యమేవ వరయ, తత్రాహ ॥ నేతి ॥ హే నాథ-మహత్తమా నాం భాగవతానాం, అన్తర్హృదయాన్ముఖద్వారేణ నిర్గతో , భగవత్పాదామ్బుజమకరన్దో యశః శ్రవణాదిసుఖం- యత్ర- నాస్తి, తాదృశం చేత్-తైః కైవల్యమపి, తన్న కామయే న వృణే-తర్హి కిం కామయసే తత్రాహ, త్వద్గుణశ్రవణాయ, మే మహ్యం

కర్ణాయుతం కర్ణానామయుతం, అయుతశబ్దోఽనన్తపరః - గుణానామానన్త్యాదనన్తగుణశ్రవణార్థమనన్తశ్రోత్రాణి విధత్స్వ దేహి - ఏష ఏవ మమాభిమతో వర ఇత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ కిం మద్గుణశ్రవణసాధ్యం యదర్థం కర్ణాయుతం ప్రార్థయసే - తత్రాహ॥ స ఇతి॥ హే ఉత్తమశ్లోక, మహతాం త్వద్భక్తానాం - ముఖాచ్చ్యుతః - సః, భవతః పదామ్బుజయోర్యా సుధా తస్యా - యో, లేశః, తత్సంబన్ధీ యోఽనిలో వాయుః, దూరాదపి కించిద్యశశ్శ్రవణమాత్రమిత్యర్థః - విస్మృతం - తత్త్వవర్త్మ తత్త్వమార్గః - యైః - కుయోగిభిః - తేషామపి, నః అస్మాకం - త్వద్విషయాం, స్మృతిం భక్తిం, వితరతి దదాతి - అతో, వరైః పురుషార్థాన్తరసాధనభూతైః - అలమ్ ॥ ౨౫ ॥ త్వద్విషయభక్తివర్ధకత్వాత్ త్వద్గుణానుశ్రవణస్య యదృచ్ఛయాపి త్వద్గుణానేవ శృణుయామీత్యాహ॥ యశ ఇతి ॥ హే సుశ్రవః శోభనకీర్తే - సతాం - సఙ్గమే సతి, సకృదపి యదృచ్ఛయాపి, తే తవ, యశః కీర్తిమేవ, పరం, శృణోమి - సకృదపి యదృచ్ఛయాపీత్యనేన అసకృదత్యాదరేణ యశశ్శ్రోతవ్యతా సూచ్యతే, తదుపపాదయతి, యః కశ్చిత్పుమాన్, గుణజ్ఞస్సారగ్రాహీ చేత్ - పశుం కర్మజడం, బ్రూతే, కథం, విరమేత్, గుణానుశ్రవణాదితి శేషః అగుణజ్ఞః పశుశ్చేత్ త్వద్యశస్సకృదాశ్రుత్య తతో విరమేదిత్యర్థః గుణజ్ఞస్యావిరామమేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి, యద్యస్మాత్ - శ్రీర్లక్ష్మీర్గుణానాం భవదీయకల్యాణగుణానాం, సఙ్గ్రహేచ్ఛయా సంస్మరణేచ్ఛయా, ప్రవవ్రే త్వామితి శేషః, యద్వా గుణానాం సర్వపురుషార్థానాం సఙ్గ్రహస్స్వస్మిన్ సమాహారః - తదిచ్ఛయా, య - త్త్వద్యశః, ప్రవవ్రే నితరాం వృతవతీ ॥ ౨౬ ॥ అతో లక్ష్మీరివానన్యపరిత్యాగేన త్వామేవాహం భజామీత్యాహ॥ అథేతి॥ అథ - హే భగవన్ - అఖిలపురుషోత్తమం - అఖిలేభ్యః బద్ధముక్తనిత్యభేదేన త్రివిధేభ్యః, పూరుషేభ్యః, ఉత్తమం పఞ్చమీ భయేనేత్యత్ర "పఞ్చమీ" నియోగవిభాగాత్సమాసః, అనేన జీవానామభజనీయత్వం వివక్షితం, అఖిలపూరుషోత్తమత్వే హేతు, ర్గుణాలయం త్రివిధేష్వపి చేతనే

ష్మచ్చరణామ్బుజాసవః। మహత్తమాన్తర్హృదయాన్ముఖచ్యుతో విధత్స్వ కర్ణాయుతమేష మే వరః॥ ౨౪ ॥ స ఉత్తమశ్లోక మహన్ముఖచ్యుతో భవత్పదామ్భోజసుధాకణానిలః। స్మృతిం పునర్విస్మృతతత్త్వవర్త్మనాం కుయోగినాం నో వితరత్యలం వరైః॥ ౨౫ ॥ యశశ్శివం సుశ్రవ ఆర్యసఙ్గమే యదృచ్ఛయా చోపశృణోమి తే సకృత్। కథం గుణజ్ఞో విరమేద్వినా పశుం శ్రీర్యత్ప్రవవ్రే గుణసఙ్గ్రహేచ్ఛయా॥ ౨౬ ॥ అథాభజం త్వాఖిలపూరుషోత్తమం గుణాలయం పద్మకరేవ లాలసః। అప్యావయోరేకపతిస్పృధోః కలిర్న స్యాత్కృతత్వచ్చరణైకతానయోః॥ ౨౭ ॥ జగజ్జనన్యాం జగదీశ వైశసం స్యాదేవ యత్కర్మణి నః సమీహితమ్। కరోషి ఫల్గ్వప్యురు

ష్వసంభావితనిత్యనిరుపాధికానన్యాధీనసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసర్వకారణత్వసత్యత్వజ్ఞానత్వానన్తత్వాదికల్యాణగుణాశ్రయం, త్వామేవ, పద్మకరేవ లక్ష్మీరివ, లాలసః అత్యాసక్తః అభజం భజేయమిత్యర్థః - నను, ద్వయోరపి మాం భజమానయోరిన్దిరాసహావతవ కలహస్స్యా - త్తత్రాహ, ఏకపతిస్పృధోః ఏకస్మిన్పత్యౌ స్పర్ధమానయోః - ఏకభర్తృశ్రద్ధావతోరితియావత్॥ ఆవయోః లక్ష్మ్యా మమ చ, కలిః కలహః, న స్యాత్ అసంభావితః - అసంభవమేవోపపాదయతి, త్వచ్చరణైకతానయోః, త్వచ్చరణయోరేకతానో మనస ఐకాగ్ర్యం యయోస్తయోః, రావయోః, స్తత్కృత ఇత్యేతత్, క్వ, న భవేదేవేత్యర్థః - విషయస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః ॥ ౨౭ ॥ భవతు నామ కలిస్తథాపి భయాయ నేత్యాహ॥ అథేతి ॥ హే జగదీశ జగజ్జనన్యాం జగన్మాతరి లక్ష్మ్యాం, వైశసం విరోధః స్యాదేవ, తత్ర హేతుః, యస్యాః, కర్మణి - నః - సమీహితమిచ్ఛా, భవతి, తథాపీన్దిరావిరోధే మత్పక్షపాతవదత్రాపి కేవ మత్పక్షపాత ఏవ స్యాదిత్యాహ, ఫల్గ్వతుచ్ఛమపి - ఉరు బహు, కరోషి - యతో దీనేషు వత్సలః, స్వధిష్ణ్యే స్వస్వరూప ఏవ - రతస్య, తవ తయా జగజ్జనన్యా, కిం ప్రయోజనం - తాం నాద్రియస ఇత్యర్థః, యద్వా, నన్వేవం సంకాలం కర్మ ఫలాసఙ్గేనానుష్ఠితమధునా ఫలాసఙ్గాభావేప్యవశ్యం మాం భజతోఽపి ఐహికం ఫలం దాస్యామ్యేవ, తత్రాహ॥ జగజ్జనన్యామితి ॥ హే జగదీశ, కర్మణి యజ్ఞాదౌ - జగజ్జనన్యాం ప్రకృత్యాం, న - నః - అస్మాకం, సమీహితం ఫలం - తద్వైశసం అనర్థరూపం ఫలం - సంసారాభిప్రాయేణ వైశసమిత్యుక్తం - స్యాదేవ - ప్రాకృతం ఫలం స్యాదేవేత్యర్థః - కింతు ఫల్గ్వపి ప్రాకృతఫలసాధనత్వేన తుచ్ఛమపి - యజ్ఞాదికర్మ - ఉరు - కరోషి తస్మిన్నాదరథనైకపక్షతామాపాద్య స్వవిషయభక్త్యుత్పాదనద్వారాఽనన్తస్థిరముక్తిఫలసాధనతాం సంపాదనేనోరు కరోషీత్యర్థః - యతో భవాన్, దీనవత్సలం - దీనేషు - వత్సలః - దోషాదర్శీ - అయం భావః యద్యపి వయమనాదిప్రకృతిసంబన్ధాద్యజ్ఞ కర్మణాం త్వదారాధనరూపతామజానన్తః పశుపుత్రపశ్వన్నస్వర్గాద్యైహికాముష్మికఫలసాధనతామాపాదితశ్చరనాభ్యః ప్రపద్య ఏమమ

౨౮॥ శ్లో॥ పా॥ జగజ్జగత్యాం,

ఒభ్యకర్మానుతిష్ఠామః-తథాపి త్వం దీనేషు దాసేషు దోషాదర్శీ ఫలానాం నివర్త్యానాం స్థిరఫలసాధనతామేవ సమ్పాదయసి - జగజ్జగత్యామితి పారే-ప్రణిపూర్ణాభువన ఇత్యర్థః - ఫల్గుత్వమేవోపపాదయతి-స్వఏవధిష్ణ్యే స్వస్వరూప ఏవ-అభిరతస్య స్వాత్మారామస్యేత్యర్థః - తయా జగజ్జనన్యా-కిం కిం ప్రయోజనం, స్వాత్మారామస్య ప్రాకృతం ఫలం కిమపి నభవతి అంతఃస్థః మిత్యర్థః-స్వాత్మారామస్య జగజ్జగత్యాం ఫల్గుపరలోకప్రాప్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవమైశ్వర్యాన్తరభ్య ఆత్మానుభవస్యాతిశయ ఉక్తః - తతోఽపి భగవదనుభవస్యాతిశయత్వం సూచయన్ స్వాత్మానుభవపూర్వకభక్తియోగస్య కర్తవ్యతాం సోదాహరణమాహ॥ భజన్తీతి॥ అత ఏవ కేవలకర్మణాం ఫల్గుత్వాదేవ-సాధవో నిష్కామాః-అథ ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానానన్తరం-త్వాం, భజన్తి- కథం భూతం -వ్యుదస్తమాయా గుణవిభ్రమోదయం-మాయాయాః-యే-గుణాః రజస్తమఆదయః-తన్మూలకో-యో-భ్రమః దేహాత్మభ్రమః స్వతన్త్రాత్మభ్రమశ్చ-తస్య-యః-ఉదయః ఉద్రేకః వ్యుదస్తః-నిరస్తః-మాయాగుణవిభ్రమోదయో-యేన-తం-సంశ్రితమాయాగుణభ్రమనిరాసకమిత్యర్థః - నిరతిశయానన్దరూపమాత్మానుభవం లబ్ధ్వాఽపి మాం కిమర్థం భజన్తి॥ తత్రాహ ॥ హే భగవన్, సతాం-భవత్పదానుస్మరణాదృతే త్వత్పదామ్బుజస్మరణం వినా-అన్యత్, నిమిత్తం ఫలం-న విద్మహే నిత్యనిరతిశయానన్తానన్దరూపే త్వచ్చరణస్మరణే - సముద్ర ఇవ విప్రుడివ కేవలస్వాత్మానుభవోఽస్య తుచ్ఛ ఇతి భావః ॥ ౩౦ ॥ వరైః ప్రలోభనం కృపాళో స్తవానుచితమిత్యాశయేనాహ॥ మన్య ఇతి॥ త్వాం-భజన్తం మాం వరం - వృణీష్వేతి - యదాత్థ అవోచః-తాం- తే తవ-గిరం-జగతాం-విమోహినీం-విషమిశ్రపయఃపానప్రలోభనవాక్యమిత్యా-మన్యే- త్వదభజనాత్ప్రాప్తసంసారాణాం దైవాత్త్వద్భజనేన పునస్తేషాం వరప్రలోభనైస్సంసారహేతుమేవాపాదయసి-భక్తానుగ్రహైకశీలస్య దయాళోస్తవ తన్నిగ్రహోఽనుచిత ఇతి భావః - ను అహో- తే తవ-తన్త్యా దామ్న

దీనవత్సలస్స్వ ఏవధిష్ణ్యేఽభిరతస్యకం తయా॥ ౨౯ ॥ భజన్త్యథ త్వామత ఏవ సాధవో వ్యుదస్తమాయాగుణవిభ్రమోదయమ్। భవత్పదానుస్మరణాదృతే సతాం నిమిత్తమన్యద్భగవన్న విద్మహే ॥ ౩౦ ॥ మన్యే గిరం తే జగతాం విమోహినీం వరం వృణీష్వేతి భజన్తమాత్థ యత్ । వాచా ను తన్త్యా యది తే జనోఽసితః కథం పునః కర్మ కరోతి మోహితః ॥ ౩౧ ॥ త్వన్మాయయాఽద్ధా జన ఈశ ఖణ్డితో యదన్యదాశాస్త ఋతాత్మనోఽబుధః। యథా చరేద్బాలహితం పితా స్వయం తథా త్వమేవార్హసి నస్సమీహితమ్॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ తే సాధువర్ణితం రాజన్నాశాస్సే న యదాశిషః। స్వర్గాపవర్గనరకాన్సమం పశ్యతి మత్పరః ॥ ౩౩ ॥ ప్రీతోఽహం తే మహారాజ గోషం దుస్త్యజమత్యజః। మదాదేశం శ్రద్దధాన స్తన్మహ్యం పరమర్హణమ్॥ ౩౪ ॥ ఇత్యాదిరాజేన నుతస్స విశ్వదృక్తమాహ రాజన్మయి భక్తిరస్తు తే । దిష్ట్యేదృశీ ధీర్మయి తే కృతా యయా మాయాం మదీయాం తరతి స్మ

ల్యయా-బద్ధక్యా, వాచా ‘‘అపామ సోమమమృతా అభూమ- అక్షయ్యం హ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి,, ఇత్యాదికయా ‘‘యామిమాం పుష్పితాం వాచ,, మిత్యుక్తవిధయా వేదగిరా - జనో లోకః, యది, సితః బద్ధస్స్యాత్ ‘‘షిఞ్ బన్ధే,, అపాతతః ప్రతిపన్నఫలానాం నిర్ముక్తో ముముక్షుస్స్యాదిత్యర్థః-తర్హి కథం పునః- పశ్లై-ర్మోహితస్సన్, కర్మ -(ప్రవృత్తిధర్మం, కరోతీత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ త్వన్మాయయా మోహితస్య త్వయా పునర్మోహనం న కార్యం-కిన్తు హితమేవ చేష్టితవ్యమిత్యాహ॥ త్వన్మాయయేతి॥ హే ఈశ -త్వన్మాయయా - అబుధః-స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురః-జనః లోకః-అద్ధా-త్వాం-భజన్ - ఋతాత్మనః సత్యాదాత్మనః, త్వత్తః - యదన్యదర్థకామాదికమాశాస్తే తర్హి -ఖణ్డితః ప్రచ్యుతః -దూరీకృత ఏవ స్యాదిత్యర్థః - ఈశేతి హేతుగర్భం, ఆత్మనా ఈశేన త్వయా ఆత్మీయమిశితవ్యం దూరీకృతం స్యాదితి త్వమేవ విప్లుతం స్యాదితి భావః - అతస్త్వయైవ విజ్ఞాపిత ఏవ-త్వం-బాలహితం పుత్రహితం-పితా-యథా-౧ కిత్తుర్యా-త్తథా-నస్సమీహితం-కర్తుమర్హసి ॥ ౩౨ ॥ ఏవముక్తో భగవాం స్తదుక్తమనుజగ్రాహేత్యాహ మునిః॥ హే రాజన్-తే త్వయా-సాధు వర్ణితం - యద్యస్మాత్-దాశిషః ఐహికాముష్మికపురుషార్థాన్నాశాస్సే నేచ్ఛసి అతో భవాన్-మత్పరః-స్వర్గాపవర్గ నరకాన్-సమం యథా తథా-పశ్యతి-అపవర్గో త్రకైవల్యం- నరకగ్రహణం దృష్టాన్తార్థం, నరకవత్స్వర్గాపవర్గావపి హేయావిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ హే మహారాజ, తే తుభ్యమహం ప్రీతః-యస్మాత్త్వం-మదాదేశం, శ్రద్ధధానః విశ్వస్యన్-దుస్త్యజమపి గోషమత్యజః, తస్మాద్దేశవిశ్వసనమేవ , మహ్యం, పరముత్కృష్టమర్హణమారాధనమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఇత్యాదిరాజేన పృథునా- నుతః స్తుతః - సః, విశ్వదృగ్భగవాన్, తమాదిరాజం ప్రత్యాహ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ హే రాజన్, మయి- తే తవ-భక్తిరస్తు నర్థ తాం-దిష్ట్యా దైవవశేన-తే త్వయా-మయి, ఈదృశీ, ధీర్భక్తిః, కృతా, కథం భూ

తా, యయాధియా, దుస్త్యజామపి, మదీయాం, మాయాం-తరతస్మ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ఉపసంహరతి॥ఇతీతి॥వైన్యస్య, రాజర్షేః పృథోః, అర్థవత్ శృణ్వతామపిపురుషార్థసాధనం, వచః అభినన్ద్య-తేనపూజితః-ఏనంవైన్యం, అనుగృహ్య, చ్యుతోభగవాన్-గన్తుం-మతిం-చక్రే ❁॥ ౩౬॥ ❁తదా-దేవాదయః-సర్వే-రాజ్ఞా-యజ్ఞేశ్వరధియాభగవదాత్మకత్వధియా-యథాయోగ్యం, వాగాదిభిః, సభాజితాఃపూజితాః - తతఃయజ్ఞభూమేః, వైకుణ్ఠంభగవన్తం, మనుసృత్యగతాః, యయుః ❁॥౩౭॥౩౮॥❁సోపాధ్యాయస్య-రాజ్ఞః, పశ్యతస్సతః, అముష్యరాజ్ఞో, మనో-హరన్నివ-భగవాన్-స్వధామ, ప్రత్యగాత్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁అదృష్టాయచక్షుర్విషయతామప్రాప్తాయ-సన్దర్శితఆత్మాయేనతస్మై, దేవానాంబ్రహ్మాదీనామపి, దేవాయ - వాసుదేవాయ ,, వసన్తియత్రభూతానిభూతాత్మనీ,, తి-నిరుక్తవాసుదేవపదవాచ్యాయ, నమస్కృత్య, స్వపురం, యయౌ ❁ ॥౪౦ ॥ ❁ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేఏకోనవింశోఽధ్యాయః.❁ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

పురంయయావిత్యుక్తం, తత్పురమనువర్ణయతి॥మౌక్తికైరితి॥మౌక్తికైర్ముక్తాదామభిః, చన్దనాగరుయుక్తైస్తోయైరార్ద్రా-రథ్యాదయః - అస్మిన్సన్తీతితథా- తోకైర్యవాఙ్కురైః-అర్చిభిర్దీపైశ్చ ॥౧॥౨॥ పూగపోతైర్బాలపూ

దుస్త్యజామ్॥౩౫॥[తత్త్వంకురుమయోద్దిష్టమప్రమత్తః ప్రజాపతే। మదాదేశకరో లోకస్సర్వత్రాప్నోతి శోభనమ్] ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ఇతివైన్యస్యరాజర్షేఃప్రతినన్ద్యార్థవద్వచః। పూజితోఽనుగృహీత్వైనం గన్తుంచక్రేఽచ్యుతోమతిమ్ ॥ ౩౬ ॥ దేవర్షిపితృగన్ధర్వసిద్ధచారణపన్నగాః। కిన్నరాప్సరసోమర్త్యాః ఖగా భూతాన్యనేకశః ॥ ౩౭ ॥ యజ్ఞేశ్వరధియారాజ్ఞావాక్చిత్తాఞ్జలిభక్తిభిః। సభాజితాయయుస్సర్వే వైకుణ్ఠానుగతాస్తతః॥౩౮॥భగవానపిరాజర్షేస్సోపాధ్యాయస్యపశ్యతః। హరన్నివమనోఽముష్యస్వధామప్రత్యగాత్ప్రభుః ॥ ౩౯ ॥ అదృష్టాయనమస్కృత్యనృపస్సందర్శితాత్మనే। వాసుదేవాయదేవానాం దేవాయస్వపురంయయౌ ॥ ౪౦ ॥ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

❁❁❁❁❁❁❁❁ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకోనవింశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁

మైత్రేయ ఉవాచ॥మౌక్తికైఃకుసుమైస్స్రగ్భిర్దుకూలైస్స్వర్ణతోరణైః। మహాసురభిభిర్ధూపైర్మణ్డితంతత్రతత్రవై ॥౧॥చన్దనాగరుతోయార్ద్రరథ్యాచత్వరమార్గవత్। పుష్పాక్షతఫలైస్తోకైర్లాజైరర్చిభిరర్చితమ్॥౨॥ సవృన్తైఃకదళీస్తమ్భైఃపూగపోతైఃపరిష్కృతమ్। తరుపల్లవమాలాభిస్సర్వతస్సమలఙ్కృతమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రజాస్తందీపబలిభిస్సంభృతాశేషమఙ్గలైః। అభిజగ్ముర్మృష్టకన్యామృష్టకుణ్డలమణ్డితాః॥౪॥శఙ్ఖదున్దుభిఘోషేణ బ్రహ్మఘోషేణచర్త్విజామ్। వివేశభవనంవీరఃస్తూయమానోగతస్మయః ॥ ౫॥పూజితఃపూజయామాసతత్రతత్రమహాయశాః। పౌరాఞ్జానపదాంస్తాంస్తాన్ప్రీతఃప్రియవరప్రదః ॥౬॥ సఏవమాదీన్యనవద్యచేష్టితఃకర్మాణిభూయాంసిమహాన్మహత్తమః। కుర్వఞ్శశాసావనిమణ్డలంయశఃస్ఫీతంనిధాయారురుహేపరంపదమ్॥ సూతఉవాచ॥తదాదిరాజస్యయశోవిజృమ్భితంగుణైరశేషైర్గుణవత్సభాజితమ్। క్షత్తామహాభాగవతస్సదస్ప

గైః-పరిష్కృతమలఙ్కృతం - సంభృతాన్యశేషాణిమఙ్గళద్రవ్యాణిదధ్యాదీనితైస్సహ-అభిజగ్ముఃరాజ్ఞోఽభిముఖంయయుః॥మృష్టానినిర్ఘర్షితానికుణ్డలానియాసాంతాః-మృష్టాఉజ్జ్వలాః-కన్యాశ్చ-అభిముఖంయయుః ❁ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ❁తత-శ్శఙ్ఖాదిఘోషేణ - ఋత్విజాం వేదఘోషేణచసహవన్దిభిః -స్తూయమానోఽపి, గతస్మయఃనిరహఙ్కారః-వీరఃపృథుః-భవనం-వివేశ ❁ ॥౫ ॥ ❁తత్రతత్రరథ్యాదిషుపౌరాదిభిః, పూజితః-మహాయశాఃవిపులకీర్తిః-పౌరాన్పురవాసినః, జానపదాన్దేశవాసినశ్చ - తదీయపూజాదిభిః - ప్రీత-స్తేభ్యస్సమీహితవరప్రదో-భూత్వా - యథాయోగ్యంపూజయామాస ❁॥౬॥ ❁తథా-గుణైః-మహాన్- అతఏవ - మహత్తమఃపూజ్యతమఃఅతఏవా-నవద్యచేష్టితఃనిర్దుష్టోదారవ్యాపారః-ఏవమాదీనిదోహనాదీని-భూయాంసి-కర్మాణి-కుర్వన్ - భూమణ్డలం-శశాసఅనుశిష్టవాన్-తతః-స్ఫీతంవిపులం-యశః, ఇహలోకే, నిధాయ-పరంపదంవైకుణ్ఠం, ఆరురుహేఅధిరూఢవాన్ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ఏవంశ్రుతపృథుచరిత్రఃక్షత్తాఏవమాదీనీత్యాదిశబ్దోపక్షిప్తాన్యతదుదారచేష్టితశుశ్రూషయాపునఃపప్రచ్ఛేత్యాహసూతః ॥ శ్రుత్వేతి॥అశేషైర్గుణైః-ర్విజృమ్భితంఊర్జితం-గుణవద్భిః-సభాజితంసత్కృతం-అధిరాజస్యరాజాధిరాజస్యపృథోర్యశః శ్రుత్వా-మహాభాగవతఃక్షత్తా

హోసదస్యతే శౌనక-గృణన్తం కథయన్తం కౌషారవిం మైత్రేయమ్-అర్చయన్-సాధు సాధ్వితి సమ్మానయన్-ప్రాహ ॥౮॥ ❁
ఉక్తిమేవాహ॥ స ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ విప్రైర్బ్రాహ్మణైః అభిషిక్తః-లబ్ధం అశేషాణామఖిలానామిన్ద్రాదీనామర్హణం
యేన సః-వైష్ణవం విష్ణోస్సంబన్ధి తేజః వీర్యం - బాహ్వోః - బిభ్రచ్చ బిభ్రాణశ్చ -యాభ్యాం వైష్ణవతేజశ్శాలిభ్యాం బా
హుభ్యాం-గాం - దుదోహ - ఏవంభూతః కిమకరోదితి శేషః ❁॥౯॥❁ శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వన్ ప్రార్థయతే॥ కోన్వి
తి॥ అస్య పృథోః-కీర్తిమభిజ్ఞశ్చేత్-కోను - న శృణోతి-కథంభూతస్య-యస్య-విక్రమః పృథ్వీదోహాదిరూపస్తస్య-యదుచ్ఛి
ష్టం ఉచ్ఛిష్టతుల్యం-కామం, అద్యాప్య-శేషభూపాః, లోకపాలైస్సహితా లోకాశ్చ, ఉపజీవన్తి, శుద్ధం నిరవద్యం తత్క
ర్మ తదీయం చేష్టితం-మే మహ్యం, వద ❁॥౧౦॥ ❁ఏవముక్తో మునిరాహ॥ గఙ్గాయమునయోరిత్యాదినా॥ యద్యప్యత్ర ముని
రాహేత్యాహేత్యేవంరూపం సూతవాక్యమపేక్షితం, తథాప్యర్థసిద్ధత్వాత్తన్నేత్యవగన్తవ్యం, ఏవం ప్రశ్నేఽపి శుక
వాక్యమర్థసిద్ధం జ్ఞేయం-గఙ్గాయమునయోర్మహానద్యోః-అన్తరా మధ్యస్థితం-బ్రహ్మావర్తాఖ్యం క్షేత్రం క్షేత్రే ఆవసన్ “
ఉపాన్వధ్యాఙ్వస,, ఇత్యాధారస్య కర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా-ఆరబ్ధానేవ ప్రాచీనకర్మాయత్తానేవ భోగాన్, నత్వపూర్వ
సాధనానుష్ఠానారబ్ధాన్-తత్ర హేతుః-పుణ్యజిహాసయా పుణ్యక్షపణేచ్ఛయా- ముముక్షోః పాపవత్పుణ్యస్యాపి స్వఫలజనన
ద్వారా మోక్షవిరోధిత్వేన పుణ్యస్యాపి జిహాసితవ్యత్వబుద్ధిమతో మోక్షవిరోధిభోగసాధనత్వేన కర్మానుష్ఠానాసంభవాది
తి భావః బుభుజే అనుభూతవాన్ ❁॥౧౧॥❁ సర్వత్ర-అస్ఖలితః ఆదేశః ఆజ్ఞా యస్య, సప్తద్వీపేషు, ఏక ఏవ దణ్డం ధారయతీతి
తథా, స్వసమానరాజాన్తరరహిత ఇత్యర్థః, దణ్డధారణం కిం సర్వత్ర, న, బ్రాహ్మణకులాదన్యత్ర ప్రాపకం సర్వత్ర, న కిం తు,

---

తేకౌషారవిం ప్రాహ గృణన్తమర్చయన్ ॥౮॥ విదుర ఉవాచ॥ సోఽభిషిక్తః పృథుర్విప్రైర్లబ్ధాశేషసురార్హ
ణః। బిభ్రచ్చ వైష్ణవం తేజో బాహ్వోర్యాభ్యాం దుదోహ గామ్ ॥౯॥ కోన్వస్య కీర్తిం న శృణోత్యభిజ్ఞో యద్విక్ర
మోచ్ఛిష్టమశేషభూపాః। లోకాస్సపాలా ఉపజీవన్తి కామమద్యాపి తన్మే వద కర్మ శుద్ధమ్॥౧౦॥ మైత్రేయ ఉ
వాచ॥ గఙ్గాయమునయోర్నద్యోరన్తరా క్షేత్రమావసన్। ఆరబ్ధానేవ బుభుజే భోగాన్పుణ్యజిహాసయా॥౧౧॥
సర్వత్రాఽస్ఖలితాదేశస్సప్తద్వీపైకదణ్డధృత్। అన్యత్ర బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాచ్యుతగోత్రతః॥౧౨॥ ఏకాదా
ఽఽసీన్మహాసత్రదీక్షా తత్ర దివౌకసామ్। సమాజో బ్రహ్మర్షీణాం చ దేవర్షీణాం చ సత్తమ ॥౧౩॥ తస్మిన్నర్హ
త్సు సర్వేషు స్వర్చితేషు యథార్హతః। ఉత్థితస్సదసో మధ్యే తారాణాముడురాడివ ॥౧౪॥ ప్రాంశుః పీనాయత
భుజో గౌరః కంజారుణేక్షణః। సునాసస్సుముఖస్సౌమ్యః పీనాంసస్సుద్విజస్మితః ॥౧౫॥ వ్యూఢవక్షా బృహచ్ఛ్రో
ణిర్వలివల్గుదలోదరః। ఆవర్తనాభిరోజస్వీ కాఞ్చనోరురుదగ్రపాత్ ॥౧౬॥ సూక్ష్మవక్రాసితస్నిగ్ధమూర్ధజః
కమ్బుకన్ధరః। మహాధనే దుకూలాగ్ర్యే పరిధాయోపవీయ చ ॥౧౭॥ వ్యఞ్జితాశేషగాత్రశ్రీర్నియమే న్యస్తభూ
షణః। కృష్ణాజినధరశ్శ్రీమాన్ కుశపాణిః కృతోచితః॥౧౮॥ శిశిరస్నిగ్ధతారాక్షస్సమైక్షత సమన్తతః। ఊ

అచ్యుతగోత్రతః అచ్యుతగోత్రాత్-అన్యత్ర జాత్యన్తరేష్వపి భాగవతకులాదన్యత్రేత్యర్థః ❁॥౧౨॥❁ ఏకదా-మహాసత్ర
దీక్షా, ఆసీత్, మహాసత్రసఙ్కల్పం కృత్వా తత్ర దీక్షితోఽభూదిత్యర్థః, తత్ర మహాసత్రే, దివౌకసాం దేవానాం, బ్రహ్మర్షీ
ణాం, దేవర్షీణాం చ, సమాజః సభా, ఆసీదిత్యర్థః, హే సత్తమ ❁॥౧౩॥❁ తస్మిన్ సమాజే, మహత్సు పూజ్యేషు, సర్వే
షు, యథాయోగ్యం పూజితేషు సత్సు, స్వేనేతి శేషః, సదసః, మధ్యే, ఉత్థితస్సన్, సమన్తతస్సమైక్షతేతి షష్ఠేనాన్వ
యః, తం విశినష్టి, తారాణాం మధ్యే, ఉడురాడివ చన్ద్ర ఇవ స్థితః ❁॥౧౪॥❁ ప్రాంశురున్నతః, పీనావాయతౌ దీర్ఘౌ భు
జౌ యస్య, పద్మవదరుణే ఈక్షణే యస్య, శోభనా నాసా యస్య, సున్దరం ముఖం, యస్య, సౌమ్యః ప్రసన్నః, పీనావం
సౌ స్కన్ధౌ యస్య, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్ తత్స్మితం యస్యేతి బ, హుబ్రీహిగర్భో బహుబ్రీహిః ❁॥౧౫॥❁
వ్యూఢం విస్తీర్ణం వక్షః యస్య, బృహన్తౌ పీనౌ శ్రోణీ నితమ్బౌ యస్య, వలిభిస్త్రిసృభిః, వల్గు సున్దరం, దళవదశ్వత్థపత్ర
వత్ ఉపరి విస్తృతమధస్తాత్ సఙ్కుచిత, ముదరం, యస్య, ఆవర్తవన్నిమ్నో నాభిర్యస్య ఓజస్వీ ఇన్ద్రియశక్తిమాన్ కాం
చనవదుజ్జ్వలావూరూ యస్య ఉదగ్రౌ ఉన్నతౌ పాదౌ యస్య ❁॥౧౬॥❁ సూక్ష్మాశ్చ వక్రాశ్చ అసితాశ్చ స్నిగ్ధాశ్చ మూర్ధ
జా, యస్య, కమ్బువత్త్రిరేఖాఙ్కితా కన్ధరా కణ్ఠః, యస్య, మహాధనే అనర్ఘే, దుకూలశ్రేష్ఠే, పరిధియ వసిత్వా ఉపవీ
య ఉత్తరీయం కృత్వా ❁॥౧౭॥❁ నియమే నిమిత్తే, న్యస్తాని త్యక్తాని అశేషభూషణాని, యేన, అత ఏవ తైరనావృతత్వా
ద్వ్యఞ్జితా, అశేషేష్వవయవేషు శ్రీస్స్వాభావికీ శోభా, యేన, శ్రీమాన్ సముదాయకాన్తిమాన్, కుశపాణిః పవిత్ర
పాణిః, కృతాని ఉచితాని కర్మాణి యేన ❁॥౧౮॥❁ శిశిరే సన్తాపహరే, స్నిగ్ధే చ, తారే, యయోస్తే, అక్షిణీ, యస్య,

ఏవంభూత, ఉర్వీశ, సదస్యాన్, సన్తోషయన్నివ, ఇదంవక్ష్యమాణం, వాక్యం, ముక్తవాన్, వాక్యంవిశినష్టి, చారు శ్రోత్రప్రియం, చిత్రాణిపదానియస్మిన్, శ్లక్ష్ణంప్రసన్నం, మృష్టంశుద్ధంఅవపశబ్దితం, గూఢంగమ్భీరంఅగాధార్థం-అవిక్లబంఅవ్యాకులమ్ ॥ ౧౯ ॥ అయమస్మాన్ప్రతిసర్వజ్ఞ ఇవధర్మానుపదేష్టుముత్సహతఇతిబుద్ధ్యాసభ్యామాప్రద్విష్యేయురితిమనీషయాస్వవాక్యశ్రవణాయసభ్యాన్ప్రార్థయతే॥ సభ్యా ఇతి॥ హేసభ్యాః సభాయాముపవిష్టాః, అనుపవిష్టాన్ సంబోధయతి, ఇహసత్రభూమౌ, మే, ఆగతాః, మూర్ధాశ్చైస్మామసూయేరన్నిత్యభిప్రాయేణవిశినష్టి॥ సాధవ ఇతి॥ నాహంజ్ఞః, కింతుజిజ్ఞాసుర్జిజ్ఞాసితవ్యంవిజ్ఞాపయామీత్యభిప్రాయేణాహ॥ ధర్మంజిజ్ఞాసుభిః, స్వమనీషితం, జ్ఞేయం, సత్సు సతాంసమీపే, ఆవేద్యంవిజ్ఞాపనీయంప్రజానుశాసనవ్యాజేనజిజ్ఞాసైవక్రియతే-నతుయుష్మాన్ప్రతిధర్మ ఉపదిశ్యతఇతిభావః ॥ ౨౦ ॥ ఇదానీంప్రజారక్షణాదికంమమావశ్యకమిత్యాహ॥ అహమితిత్రిభిః॥ ధాత్రాభగవతా-ప్రజానాం-దణ్డధరత్వేనా-హం-యోజితోనియుక్తః - నకేవలందణ్డధరఏవ-కింతు రక్షితృత్వేన-ఆజీవికాప్రదత్వేన-స్వేషుస్వస్వవర్ణాశ్రమోచితేషు-సేతుషుధర్మమర్యాదాసు-పృథగసఙ్కరేణ, స్థాపయితృత్వేనచయోజితఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కింప్రజారక్షణాదిసాధ్యంఫలంతత్రాహ॥ తస్యేతి॥ బ్రహ్మవాదినఃవేదార్థతత్త్వస్యస్వానుష్ఠానేనోపదేష్టారః, ప్రజారక్షణాదినా-రాజ్ఞః-యాన్ఫుల్యాలోకాన్-ప్రాప్యత్వేనా-హుః, తేలోకాః-తస్యప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, మే-తదనుష్ఠానాత్ప్రజారక్షణాద్యనుష్ఠానా-త్కామసన్దోహాఃమత్సమీహితకామపూరణాః-భవేయుస్స్యురితి-సంభావనాయాంలిఙ్, స్వస్యముముక్షుత్వేనప్రాకృతలోకస్యప్రాప్యత్వాభావాత్-అతోఽహర్దమాహ॥ యస్యేతి॥ యస్యప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, దిష్టదృక్ప్రజారక్షణాదికర్మసాక్షీఈశ్వరః-తుష్యతి-తస్మింస్తుష్టేముక్తిరపిసులభేతిభావః ॥ ౨౨ ॥ అన్యథాత్వనిష్టంస్యాదిత్యాహ॥ య ఇతి॥ యోరాజా-

వానిదముర్వీశస్సదస్సంహర్షయన్నివ॥ చారుచిత్రపదంశ్లక్ష్ణంమృష్టంగూఢమవిక్లబమ్ ॥ ౧౯ ॥ రాజోవాచ॥ సభ్యాశ్శృణుతభద్రంవస్సాధవోయఇహాగతాః। సత్సుజిజ్ఞాసుభిర్ధర్మమావేద్యంస్వమనీషితమ్॥ ౨౦ ॥ అహం దణ్డధరోరాజాప్రజానామిహయోజితః। రక్షితావృత్తిదస్స్వేషుసేతుషుస్థాపితాపృథక్ ॥ ౨౧ ॥ తస్యమే తదనుష్ఠానాద్యానాహుర్బ్రహ్మవాదినః। లోకాస్స్యుః కామసన్దోహాయస్యతుష్యతిదిష్టదృక్॥ ౨౨ ॥ య ఉద్ధరేత్కరంరాజాప్రజాధర్మేష్వశిక్షయన్। ప్రజానాంశమలంభుఙ్క్తేభగంస్వంచజహాతిసః ॥ ౨౩ ॥ తత్ప్రజాభర్తృపిణ్డార్థంస్వార్థమేవానసూయవః। కురుతాధోక్షజధియస్తర్హిమేఽనుగ్రహఃకృతః॥ ౨౪ ॥ యూయం తదనుమోదధ్వంపితృదేవర్షయోఽమలాః। కర్తుశ్శాస్తురనుజ్ఞాతుస్తుల్యంయత్ప్రేత్యతత్ఫలమ్॥ ౨౫ ॥ అస్తి

ధర్మేషు, ప్రజా, అశిక్షయన్-కరంస్వామిగ్రాహ్యభాగ, ముద్ధరేత్-కరమాత్రంగృహ్ణీయాదిత్యర్థః, తర్హి, ప్రజానాంసంబన్ధి, శమలంపాపమేవ-భుఙ్క్తే, సః-స్వీయం-భగంజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదికంచ-జహాతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ తత్తస్మాత్, హేప్రజాః-భర్తుర్మమ-పిణ్డార్థం పిణ్డదానవత్పరలోకహితార్థం స్వార్థం స్వప్రయోజనమేవ-స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమేవ, అనసూయవః అసూయారహితాః కురుత అనుతిష్ఠత, అధోక్షజధియః-భగవద్విషయకబుద్ధయః తదర్పణధియేత్యర్థః యావత్, తత్కరుణమదర్పణమితిస్మృతేః-తర్హ్యేవంక్రియతేచేత్, మహ్యం, మనుగ్రహఏవ-యుష్మాభిః-కృతస్స్యాత్ ఏవంప్రజా అనుశాస్యదేవాదీన్ప్రార్థయతే యూయం హేపితృదయః-నిర్మలాః అసూయాదిరహితాః, యూయంతన్మదనుశాసన-మనుమోదధ్వం, కిమనుమోదనమాత్రసాధ్యంతత్రాహ॥ కర్తురితి॥ యద్యస్మాత్, కర్తుః ప్రయోజ్యస్య, శాస్తుః ప్రయోజకస్య, అనుజ్ఞాతుః అనుమన్తుః, తత్రప్రవృత్తస్యప్రవర్తకత్వం ప్రయోజకత్వం, ప్రవృత్తస్యప్రవర్తకత్వమనుమన్తృత్వమితివివేకః, ప్రేత్యేతి ల్యబన్తయోగాత్కర్తరిశషష్ఠీకర్త్రాదిభిః ప్రేత్యపరలోకంప్రాప్యతుల్యంఫలమనుభూయతఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ అత్ర [illegible]-కురుతాధోక్షజధియ, ఇతికర్మణాంభగవదారాధనరూపత్వ-మారాధితాత్కర్మభిర్భగవతశ్చ ఫలప్రాప్తిరవగమ్యతే- తత్రనిరీశ్వరవాదినాంకేషాంచిన్మతఇదముక్తమనుపపన్నమిత్యాభావ్య ఈశ్వరసిసాధయిషయా తత్సద్భావంతావత్ప్రతిజానీతే॥ అస్తీతి॥ తేహి [illegible] ప్రకృతిపురుషాతిరిక్త ఈశ్వరాఖ్యః కశ్చిత్పదార్థోనవిద్యతే-ప్రమాణాభావాత్-నతావత్ప్రత్యక్షం-తదవిషయత్వాత్తస్య-నాప్యనుమానం- ప్రత్యక్షోపలబ్ధసాధ్యధర్మావ్యభిచారిసాధనధర్మవిషయత్వేనానుమానస్యప్రత్యక్షావిషయేతదప్రవృత్తేః - నాపిశబ్దః-న [illegible] ప్రమాదాదిదోషసంస్పర్శసంభావనయాతస్యప్రామాణ్యనిశ్చయాయోగాత్-నాపి "సత్యంజ్ఞానమనన్తం-నిష్కలం [illegible]"

మిత్యాదివైదికశబ్దం-లోకేవృద్ధవ్యవహారాదన్యత్రశబ్దస్య బోధకత్వశక్త్యవధారణాసంభవ, ద్వ్యవహారస్యచకార్యబుద్ధిపూర్వకత్వేనకార్యరూపార్థఏవశబ్దస్యప్రామాణ్య మిఁలౌకికవ్యుత్పత్త్యనుసారేణవైదికశబ్దానామపికార్యవస్తుపరత్వేనైవవ్యుత్పత్తినిశ్చయా - త్సిద్ధరూపేఈశ్వరేతేషాం ప్రామాణ్యాసంభవాత్- అతఏవ-తస్మాత్ఫలప్రాప్తిశ్చాసంభావినీ నచే,,ష్టాపూర్తంబహుధాజాతం-బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర,, మిత్యాదిచాఐహికాముష్మికంబ్రహ్మోపాసనాతత్ప్రాప్తిరూపంఫలంశ్రుతమితివాచ్యం - తస్యకర్మసుకర్తృభూతస్యప్రత్యగాత్మనోయాథాత్మ్యవేదనప్రతిపాదనపరత్వాత్ అతఃకర్తుస్సంస్కారద్వారేణవిద్యాయాఃక్రతుశేషత్వాత్తత్రఫలశ్రుతిరర్థవాదమాత్రం - నచవిచిత్రసృష్ట్యన్యథానుపపత్త్యాఈశ్వరసిద్ధి, స్తతఃఫలసిద్ధిశ్చేతివక్తుంయుక్తం - పుణ్యాపుణ్యరూపానుష్ఠితకర్మసంస్కృతాయాఃప్రకృతేరేవ పురుషార్థానురూపంవిచిత్రపరిణామసంభవాత్ , యథావిషాదిదూషితానామన్నపానాదీనాం ఔషధవిశేషాప్యాయితానాంచసుఖదుఃఖహేతుభూతపరిణామవిశేషస్య దేశకాలాదివ్యవస్థయాదర్శనం- తద్వదితిసఙ్గ్రహః - హేసత్తమాః కేషాంచిదాస్తికానాంమతే-యజ్ఞపతిర్నామయజ్ఞారాధ్యస్తత్ఫలప్రదశ్చేశ్వరాఖ్యః - కశ్చిదస్తి - తత్రతావద్విచిత్రసృష్ట్యన్యథానుపపత్తింప్రమాణయ॥ఇహాముత్ర చేతి॥ఇహలోకేచఅముష్మింశ్చలోకే, జ్యోత్స్నావత్యఃప్రకాశబహులాః భువఃవిచిత్రాఃభోగభూమయః-తద్భోక్తారోవిచిత్రశరీరాశ్చ- దృశ్యన్తే - ఏతచ్చదర్శనమీశ్వరమన్తరేణానుపపన్నం- యదుక్తంప్రకృతేరేవజీవకర్మానుగుణంవిచిత్రపరిణామసంభవఇతి-నైతదుపపద్యతే, సర్వజ్ఞేశ్వరానధిష్ఠితాయాస్తస్యాఃవిచిత్రపరిణామాసంభవాత్ - యద్యనధిష్ఠితాయాఅపిపరిణామస్సంభావ్యేత-తర్హి-ప్రలయదశాయాంతస్యాఃవిచిత్రపరిణామార్థమీశ్వరానపేక్షణాత్స తతపరిణామస్వభావత్వేనాపరిణామిత్వేనావస్థానంనస్యాత్-ఈశ్వరాధిష్ఠితత్వేతు, తస్యసత్యసఙ్కల్పత్వేనవిచిత్రసృష్టితదభావావుపపన్నావితివక్తుం శక్యం-తేషామనున్మత్తానాంస్వేచ్ఛయైవస్వానర్థావహాపుణ్యానుష్ఠానపూర్వకపశుపాదపత్వాదిశరీరాపాదనస్యా

యజ్ఞపతిర్నామకేషాంచిదిహసత్తమాః। ఇహాముత్రచలక్ష్యన్తేజ్యోత్స్నావత్యఃక్వచిద్భువః॥౨౮॥ మనోరుత్తానపాదస్యధ్రువస్యాపిమహీపతేః। ప్రియవ్రతస్యరాజర్షేరఙ్గస్యాస్మత్పితుఃపితుః॥౨౯॥ ఈదృశానా

సంభవాత్-ఈశ్వరాభ్యుపగమేతు,, ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానం , యతఃప్రవృత్తిర్భూతానాంయేనసర్వమిదంతతం-స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్యసిద్ధింవిన్దతిమానవః* తానహంద్విషతఃక్రూరాన్సంసారేషునరాధమాన్ । క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవయోనిష్వి,, త్యుక్తరీత్యాభగవాన్పురుషోత్తమోఽవాప్తసమస్తకామస్సర్వజ్ఞస్సత్యసఙ్కల్పఃస్వమాహాత్మ్యానుగుణలీలాప్రవృత్తఏతానికర్మాణిసమీచీనాన్యేతాన్యసమీచీనానీతికర్మద్వైవిధ్యంసంవిధాయ-తదుపాదానోచితదేహేన్ద్రియాదికంతన్నియమనశక్తించసర్వేషాంక్షేత్రజ్ఞానాంసామాన్యేనప్రదిశ్యస్వశాసనావబోధివేదాఖ్యశాస్త్రంచప్రదర్శ్యతదుపసంహారార్థంచాన్తరాత్మతయాఽనుప్రవిశ్యానుమన్తృతయాచనియచ్ఛన్తత్రపుణ్యరూపకర్మకారిణంస్వశాసనానువర్తినంజ్ఞాత్వాధర్మార్థకామమోక్షైర్వర్ధయతే - శాసనాతివర్తినంచతద్విపర్యయైర్యోజయతీతిసర్వమేతదుపపన్నంవైచిత్ర్యమితిభావః - నచసత్యంజ్ఞానమిత్యాదిభిఃకర్మాఙ్గభూతప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యంవివిచ్యతఇతివక్తుంశక్యం, కర్తుఃప్రత్యగాత్మనఃశుద్ధస్యాశుద్ధస్యచఖద్యోతకల్పస్యావిద్యాదిహేయసంబన్ధయోగ్యస్యాసంభావనీయయోఃనిరస్తనిఖిలహేయగన్ధానన్తకల్యాణగుణాకరస్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వజ్ఞానానన్దాదిస్వరూపస్వభావయోఃపరమాత్మైకాన్తయోఃశ్రవణాత్- తథాహి ,, అపహతపాప్మావిజరోవిమృత్యుర్విశోకోవిజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః , తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతితత్తేజోఽసృజత-యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ ,,యతోవాచోనివర్తన్తేఅప్రాప్యమనసాసహే,,తి-నచైషాంవాక్యానాంసిద్ధవస్తుపరత్వాసంభవః - యాదృచ్ఛికవ్యుత్పత్తేరపిశారీరకమీమాంసాయాంసిద్ధాన్తితత్వేనకార్యార్థఏవవ్యుత్పత్తిరితిసిద్ధస్యనిర్మూలనత్వాత్ -ఫలశ్రుతిరర్థవాదరూపేత్యపినయుక్తిమత్ - అర్థవాదాదేఃప్రతీయమానార్థతాత్పర్యాభావేఽపిరాత్రిసత్రప్రతిష్ఠాఽపగోరణశతయాతనాసాధ్యసాధనశఙ్కారాఙ్గనద్రవ్యపశువిశేషాదేరర్థవాదాద్యుక్తస్యాపివివక్షితత్వాదితిసంక్షేపః॥౨౮॥ కేషాంచిదిత్యుక్తానాస్తికాన్ప్రదర్శయన్తేషామీశ్వరాభ్యుపగమోఽస్తీత్యాహ॥ మనోరితి॥అస్మత్పితుఃఅస్మత్పితామహస్యాఙ్గస్య॥౨౯॥ అజస్యచతుర్ముఖస్యభవస్యరుద్రస్య, మన్వాదీనాం, గదాభృతాభ

గవతా, కృత్యం కర్తవ్యం కర్మ - ఫలదానరూపం ప్రయోజనమస్తి - మన్వాదీనాం మతే ఆవశ్యం కర్మఫలదాత్రా భవితవ్యమి
త్యభ్యుపగతమిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ నన్వచేతనస్య క్షణభావినః కర్మణః ఫలప్రదత్వాసంభవే అపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనా
ద్వారా కర్మణ ఏవ ఫలప్రదాతృత్వం స్యాత్ - విధ్యుద్దేశ్యశ్రుతదేవతాయా వా, కిమీశ్వరేణేతి చేత్తత్రాశఙ్కాం పరిహరన్ దర్శ
యతి - వర్గస్త్రివర్గో ధర్మాదిః - స్వర్గో ధర్మఫలం, అపవర్గో మోక్షః, ఏషాం ప్రాయశః - ఐకాత్మ్యహేతునా ఏకమాత్మస్వ
రూపం యేషాం తేషాం భావ ఐకాత్మ్యం ఏకస్మైవ ప్రదేయత్వరూపైకాత్మ్యం, తద్రూపేణ హేతునా - వర్గాదీనామే
కస్మైవ ప్రదేయత్వశ్రవణస్మరణరూపహేతునా - ఈశ్వరోఽభ్యుపగతో మన్వాదిభిరిత్యర్థః - తథా చ శ్రూయతే ``ఇష్టా
పూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః
ఇత్యాది, స్మర్యతే చ ``యో యో యాం యాం తనుం భక్తః'' ఇత్యాది ``ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛే''దిత్యాది, అయం
భావః యజ దేవపూజాయామితి దేవతారాధనరూపతయా యాగాద్యారాధ్యభూతాగ్నివాయ్వాదిదేవతానామేవ తత్తత్ఫల
హేతుతయా తస్మింస్తస్మిన్నపి వాక్యే వ్యపదేశస్తావద్దృశ్యతే ``వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామో వాయుర్వై క్షే
పిష్ఠా దేవతా వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవైనం భూతిం గమయతీ''త్యాదిషు - తత్ర హి కామినస్సిసాధయి
షితఫలసాధనత్వప్రకారోపదేశో విధ్యపేక్షిత ఏవేతి నాతత్పరత్వశఙ్కా యుక్తా ॥ ఏవమపేక్షితేఽపి ఫలసాధనత్వప్రకారే
శబ్దాదేవావగతే సతి తత్పరిత్యాగేనాశ్రుతాపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనమనుపపన్నం - యద్వా వాయ్వాదీనాం ఫలసాధనత్వం ``స
ఏవైనం భూతిం గమయతీ''త్యాదినా ప్రతీతం - తద్వాయ్వాద్యాత్మనాఽఽరాధ్యతయా ఫలదాయిత్వేనావస్థితస్య పరమ
పురుషస్యైవేతి శ్రూయతే ``ఇష్టాపూర్త''మిత్యాదికా ``తదేవాగ్నిస్తద్వాయు''రిత్యాదికా చేతి, అతోఽపూర్వస్య దే
వతాయా వా న ఫలసాధనత్వమితి, మన్వాద్యుపాదానం ప్రదర్శనమాత్రం న తు పరిగణనమిత్యాశయేనాహ, ॥ దౌహిత్రాదీ

మథాన్యేషామజస్య చ భవస్య చ । ప్రహ్లాదస్య బలేశ్చాపి కృత్యమస్తి గదాభృతా ॥ ౨౮ ॥ దౌహిత్రాదీనృతే మృ
త్యోః శోచ్యాన్ ధర్మవిమోహితాన్ । వర్గస్వర్గాపవర్గాణాం ప్రాయేణైకాత్మ్యహేతునా ॥ ౨౯ ॥ యత్పాద
సేవాభిరుచిస్తపస్వినామశేషజన్మోపచితం మలం ధియః । సద్యః క్షిణోత్యన్వహమేధతీ సతీ యథా పదా
ఙ్గుష్ఠవినిస్సృతా సరిత్ ॥ ౩౦ ॥ వినిర్ధుతాశేషమనోమలః పుమానసఙ్గవిజ్ఞానవిశేషవీర్యవాన్ । యదఙ్ఘ్రిమూలే
కృతకేతనః పునర్న సంసృతిం క్లేశవహాం ప్రపద్యతే ॥ ౩౧ ॥ తమేవ యూయం భజతాత్మవృత్తిభిర్మనోవచః

నితి ॥ ధర్మే విమోహితాన్ ధర్మస్వరూప తదనుష్ఠాన తత్సాధన తత్ఫలసాధనాదికమజానానాన్ - అత ఏవ - శోచ్యాన్ - మృ
త్యోః - దౌహిత్రాదీన్, ఆదిశబ్దః ప్రకారే - తత్సదృశానిత్యర్థః - వేనాదీన్ - ఋతే వినా, సర్వేషాం మతే ఈశ్వరోఽస్తీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥
ఏవం కేవలకర్మణాం తన్మూలకాపూర్వస్య స్వాతన్త్ర్యేణ దేవతాయాశ్చ ఫలసాధనత్వాభావః పరమపురుషస్యైవ సాధన
భావశ్చోపపాదితః ఇదానీం తద్రీత్యైతస్య భగవత్పాదారవిన్దభజనస్యైవానర్థనిరాసకత్వపూర్వకపురుషార్థాపాదక
త్వమాహ ॥ యత్పాదేతి ॥ తపస్వినాం ఆధ్యాత్మికాదిః ``తప సన్తాప'' ఇతి ధాత్వర్థానుగుణాత్ - తద్వతాం తాపత్రయా
తురాణామిత్యర్థః - యస్య భగవతః, పాదయోః, యా, సేవా భక్తిః - తస్యాం, అభిరుచిః - అహరహః - ప్రవర్ధమానా సతీ - అనేక
జన్మభిరనన్తజన్మభిరుపచితం సంవర్ధితం, ధియో మనసః - మలం, సద్యః - క్షిణోతి క్షపయతి - తమేవ భజతేతి తృతీయేనాన్వ
యః - తత్పాదసంబన్ధస్యైవ మహిమేతి దృష్టాన్తేనాహ ॥ యథేతి ॥ యథా - తత్పదాఙ్గుష్ఠాద్వినిస్సృతా, సరిద్గఙ్గా మలం - క్షి
ణోతి - తద్వదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ కిం మలక్షపణసాధ్యం తత్రాహ ॥ వినిర్ధుతం నిరస్తం - అశేషం, మనోమలం - యస్య - అసఙ్గో
వైరాగ్యం, ఇదం సాధనసప్తకోపలక్షణం - విజ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యవేదనం - తాభ్యాం విశేష్యత ఇతి విశే
షం అఙ్గభూతజ్ఞానకర్మకృత ఉపకార ఇత్యర్థః - తదేవ వీర్యం బలం యస్య భక్తియోగస్య, సోఽస్యాస్తీతి తథా - యస్య భగ
వతోఽఙ్ఘ్రిమూలే, కృతకేతనః కృతస్థానః - తదేకనిరతః అనేన భక్తియోగస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివ
క్షితం, ఈదృశః పుమాన్ - క్లేశవహాం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశకారిణీం - సంసృతిం - పునర్న ప్రతిపద్యతే ॥ ౩౧ ॥
తస్మాత్స్వకర్మభిస్స్వవర్ణాశ్రమోచితైః పఞ్చమహాయజ్ఞాదిభిః, ఆత్మవృత్తిభిః ``శమో దమస్తపశ్శౌచం క్షాన్తిరార్జవమేవ
చే''త్యాదిస్థానోక్తశమాదిభిః - మనోవచః - కాయగుణైః ధ్యానస్తుతిపరిచర్యాదిభిః, అమాయినోఽనిష్కపటాస్సన్తః, క
థంభూతం, కామం సమీహితం దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి కామదుఘం, తదఙ్ఘ్రిపఙ్కజం యస్య - యథాధికారావసితార్థసిద్ధ
యః - అధికారః ఫలం, అధికర్మణ్యధికృత్య - క్రియతే సాధ్యత ఇతి వ్యుత్పత్తేః - యథాధికారం స్వస్వసమీహితఫలమనతిక్రమ్య

పా॥ విశేషమిత్యస్య కర్మార్థకఘఞన్తత్వాత్ సంబన్ధమనువరత ఇతి భావ్యప్రయోగే త్రిలిఙ్గత్వాన్న నపుంసకత్వానుపపత్తిః

అవసితా నిశ్చితా అర్థసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యేషాం తేష్వస్వసమీహితానుసారిఫలసిద్ధిర్యాం విశ్విత్యైవం నిశ్చితబుద్ధయ ఇత్యర్థః, నిశ్చయస్యాప్యనుష్ఠానోపయోగిత్వాత్ సంశయస్యానర్థావహత్వాత్, తథా చ స్మర్యతే "నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః। అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి" ఇతి చ ॥ ౩౨ ॥ వసుకర్మణాం ద్రవ్యదేవతాదిభేదాదేవ భేదః-అన్యథా కర్మైక్యమేవ స్యాత్-తతశ్చ ప్రతినియతసాధనోపసంహారప్రయాసో వ్యర్థస్స్యాత్ - ఏవం చ కథమేకదేవతోద్దేశేన సర్వకర్మానుష్ఠానం కురుతేత్యుచ్యతే-తత్రాహ॥ అసావితి॥ అత్ర గుణాధ్వర ఇతి పాఠః -గుణోఽధ్వర ఇతి చ-తత్ర వ్యస్తపాఠే అగుణ ఇతి చ్ఛేదః, భగవద్విశేషణం - హేయగుణరహిత ఇత్యర్థః అనేకగుణ ఇతి శుభగుణవిధానాత్, సమస్తపాఠే తు-అధ్వరవిశేషణం, సత్త్వాదిగుణాన్విత ఇత్యర్థః-కర్త్రాద్యారాత్ తదన్వయో మోహోఽధ్యః, తత్ర, స్వరూపతః, స్వరూపేణ-విజ్ఞానఘనః-విజ్ఞానశబ్దేనానుకూలాత్మకం జ్ఞానం వివక్షితం ఘనశబ్దేన తస్యైవ సాన్ద్రత్వమభిప్రేతం - విజ్ఞానైకస్వరూప ఇత్యర్థః అగుణః నిరస్తహేయగుణః, అనేకగుణః అనన్తకల్యాణగుణః యోఽసౌ పరమాత్మా, స ఏవ-పృథగ్విధాని-ద్రవ్యాణి వ్రీహ్యాజ్యపశ్వాదీని, గుణాః "శుక్లామాలభేత కృష్ణామాలభేత" ఇత్యాదివిధ్యుద్దేశ్యశ్రుతశుక్లాదయః క్రియాః అవహననావేక్షణాలమ్భనాదయః, ఉక్తయో మన్త్రాః-పృథగ్విధత్వం త్రిష్వప్యన్వేతవ్యం, పృథగ్విధద్రవ్యాదిభిః, అధ్వరస్య అధ్వరస్య ద్రవ్యాదిసఙ్ఘాతరూపత్వాద్ద్రవ్యాదీనాం భగవచ్ఛరీరత్వాత్ అధ్వరరూపోఽభూత్ ఇత్యర్థః అర్థాశయలిఙ్గనామభిస్సంపద్యతే అర్థః అధ్వరప్రయోజనం-స్వర్గాదిరూపం ఫలం-తస్య, ఆశయాః ఆశ్రయభూతాని-లిఙ్గాన్యగ్నీన్ద్రాదిరూపశరీరాణి, నామాని వాచకాగ్నీన్ద్రాదిశబ్దాః, తైస్సంపద్యతే, అగ్నీన్ద్రాదిలిఙ్గస్య ఫలాశ్రయత్వం ఫలదానక్రియాయా అగ్నీన్ద్రాద్యాశ్రయత్వాదప్యస్య, అధ్వరారాధ్యత్వేన తత్ఫలదత్వేనాపగతాగ్నీన్ద్రాదినామరూపాత్మకో భవతీత్యర్థః-తథా చ శ్రుతిః "యజ్ఞో వై విష్ణుః-తి దేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమా" ఇతి అగ్నీన్ద్రాదిద్వారభేదేన ద్రవ్యాదిభేదేన చ కర్మ

కాలగుణైస్స్వకర్మభిః। అమాయినః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం యథాధికారావసితార్థసిద్ధయః ॥ ౩౨ ॥ అసావిహానేకగుణోఽగుణోఽధ్వరః పృథగ్విధద్రవ్యగుణక్రియోక్తిభిః। సంపద్యతేఽర్థాశయలిఙ్గనామభిర్విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్స్వరూపతః ॥ ౩౩ ॥ ప్రధానకాలాశయకర్మసఙ్గ్రహే శరీర ఏష ప్రతిపద్య చేతనామ్। క్రియాఫలత్వేన విభుర్విభావ్యతే యథాఽనలో దారుషు తద్గుణాత్మకః ॥ ౩౪ ॥ అహో మమామీ వితరన్త్యనుగ్రహం

ణాం భేదః, అగ్న్యాద్యన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య పరమపురుషస్యైకస్యైవారాధ్యత్వఫలదత్వాద్యుపపత్తేస్తాత్పర్యతః ఏకదేవతారాధనత్వముపపన్నమితి భావః ॥ ౩౩ ॥ ఏవం కర్మతదారాధ్యదేవతారూపత్వముక్తం అథ కర్మఫలభోక్తృజీవరూపత్వం తత్ఫలరూపత్వం చాహ॥ ప్రధానేతి॥ ఏష భగవాన్ - ప్రధానం ప్రకృతిః-కాలస్తద్గుణక్షోభకః ఆశయో వాసనా, ధర్మః అదృష్టం, ఏభిస్సఙ్గృహ్యతే ఉత్పాద్యత ఇతి తథా తస్మిన్ -శరీరే, చేతనాం శబ్దాద్యనుభవరూపం జ్ఞానం ప్రతిపద్య జీవద్వారా ప్రతిపద్యేత్యర్థః-తత్ర జీవాదిభిస్సామానాధికరణ్యే చ హేతుః, శ్రుతిః "య ఆత్మని తిష్ఠన్" ఇత్యుక్తరీత్యా జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థానాత్ సర్వజగదుపాదానత్వాదుపాదానత్వస్య చ భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపత్వాజ్జీవం ప్రత్యుపాదానత్వే న చ జీవధర్మభూతజ్ఞానసఙ్కోచవికాసరూపవికారాశ్రయత్వస్యాపి జీవద్వారకత్వేన విభోః పరస్య సత్త్వాచ్ఛబ్దాద్యనుభవరూపచేతనాం ప్రతిపద్యేత్యుక్తం-క్రియాఫలత్వేన స్వర్గాదిరూపతయా - విభావ్యతే నిశ్చీయతే-ఏవం కర్తృతదారాధ్యతత్ఫలభోక్తృతత్ఫలరూపత్వముక్తం, తత్ర కర్త్రాదిగతదోషసంస్పర్శప్రసక్తిర్నేత్యభిప్రాయేణ దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ దారుషు-అనలోఽగ్నిః, యథా-తద్గుణాత్మకః దారుగతదైర్ఘ్యవక్రత్వాదిమాన్-ప్రతీయతే-తద్వత్-వస్తుత ఏకరూపోఽప్యనలోఽధిష్ఠానవైచిత్ర్యాద్విచిత్ర ఇవ ప్రతీయతే-తథేత్యర్థః సామానాధికరణ్యస్యాయమేవ దృష్టాన్తః-వస్తుతః ఖాదిరత్వాదివ్యపదేశశూన్యోఽప్యనలః ఖాదిరోఽనలః ప్లాక్షోఽనల ఇతి ఖాదిరత్వప్లాక్షత్వనైయగ్రోధత్వాదిగుణకసామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యతే ఖాదిరాదిదారుష్వభివ్యక్తేః తద్వచ్చేతనాచేతనేష్వభివ్యక్తత్వాదభివ్యక్తినిబన్ధనేన సామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యత ఇతి ॥ ౩౪ ॥ తదేవమప్రవృత్తాన్భగవద్భజనే ప్రవర్తయన్స్వతః, ప్రవృత్తానాం ప్రవృత్త్యభినన్దనేన ప్రథయతి ॥ అహో ఇతి ॥ మే - భూతలే-మామకాః- మద్విషయవాసినో జనాః - దృఢవ్రతాః దృఢసఙ్కల్పాః - స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మయోగేన యజ్ఞభుజామిన్ద్రాదీనాం, మధీశ్వరమన్తరాత్మానం గురుం హితోపదేష్టారం - హరిం స్వాశ్రితదురితహరం - నిత్యం - భజన్తి, తే అమీ జనాః-మమ-అనుగ్ర

హం-వితరన్తికుర్వన్తి- అహో ఇతిహర్షే ॥ ౩౫ ॥ ఇదానీం భగవద్భక్తిదార్ఢ్యాయ బ్రాహ్మణభక్తిం విధత్తే మాజాత్విత్యష్టభిః। తత్ర తావద్బ్రాహ్మణకులస్య రాజకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థయతే ॥ మహద్ధిభిః మహత్యశ్చ తాః బుద్ధయః తాభిః-ర్యత్, రాజకులస్య తేజః తస్మాత్సకాశాత్ ద్విజానాం కథంభూతానాం, అజితో భగవాన్ - దేవతా - యేషాం - తేషాం - కులే, జాతుకదాచిదపి, మా ప్రభవేత్ప్రభావం న కరోతు - కథంభూతే - సమృద్ధిభిర్వినాపి-స్వాయమేవ తితిక్షాదిభిర్దీప్యమానే - యద్వా, రాజకులస్య బ్రాహ్మణకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థయతే, అజితదేవతానాం ద్విజానాం, కులే-తితిక్షయా ద్వన్ద్వసహనేన - తపసా కృచ్ఛ్రాదినా- బ్రహ్మోపాసనయా వా - ఆతిథ్యయా అతిథ్యారాధనయా, చకారాచ్ఛమదమాదిసఙ్గ్రహః, ఏభిః, ర్దీప్యమానేసతి - తేషాం - తేజః, మహద్ధిభిః, రాజకులాద్ధేతోః, కదాచిన్మాప్రభవేత్ మహర్ధిప్రయుక్తగర్వసహితాద్రాజకులాద్బ్రాహ్మకులం కుపితం మాభూదిత్యర్థః, కులద్వయమన్యోన్యం యథాయోగ్యమనుగృహ్ణాత్విత్యభిప్రాయః ॥ ౩౬ ॥ యచ్చరణాభివన్దనాత్ యేషాం బ్రాహ్మణానాం చరణాభివన్దనాత్, హరిః, లక్ష్మీం, అనపాయినీం-జగత్పవిత్రం - యశశ్చ - అవాప - యత్సేవయా చేశ్వర స్తుష్యతి తద్దేవబ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామితి ద్వయోరన్వయః - హరిం విశినష్టి - బ్రహ్మణ్య దేవః బ్రాహ్మణసేవాపరాయణానాం మన్వాదీనాముపదేవః - పురాణః పురుష ఇతి - నచైవమీశ్వరస్య లక్ష్మీయశస్సంబన్ధస్య సోపాధికత్వప్రసఙ్గః - భగవదితరేషాం యశఆదిసంబన్ధస్య బ్రాహ్మణసేవాయత్తత్వైకకథనమాత్రతాత్పర్యకత్వాదస్య శ్లోకస్య - అర్థవాదవాక్యస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావాత్ - విధేస్స్తావకత్వాత్ - నచార్థవాదస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావే సతి తరేషామపి యశఆదిసంబన్ధేఽపి తాత్పర్యం నాస్తీతి వక్తుం శక్యం - బ్రాహ్మణసేవావిధ్యపేక్షితఫలసమర్పకత్వేన తత్ర తాత్పర్యనిశ్చయాత్, నహ్యసతా గుణేన ప్రరోచనా సంభవతి, నచ పయః పిబ శిఖా తే వర్ధత ఇతి బాలాద్యుపచ్ఛన్దనవాక్యే అసతాపి గుణేన ప్రరోచనా దృశ్యత ఇతి వాచ్యం, తత్రాపి-యద్యసత్త్వనిశ్చయ

హరింగురుం యజ్ఞభుజామధీశ్వరమ్। స్వధర్మయోగేన యజన్తి మామకా నిరన్తరం క్షోణితలే దృఢవ్రతాః॥ ౩౫॥
మాజాతు తేజః ప్రభవేన్మహర్ద్ధిభిస్తితిక్షయా తపసాఽఽతిథ్యయా చ। దేదీప్యమానేఽజితదేవతానాం కులే
స్వయం రాజకులాద్ద్విజానామ్ ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మణ్యదేవః పురుషః పురాతనో నిత్యం హరిర్యచ్చరణాభివన్దనాత్।
అవాప లక్ష్మీమనపాయినీం యశో జగత్పవిత్రం చ మహత్తమాగ్రణీః ॥ ౩౭ ॥ యత్సేవయాఽశేషగుహాశ
యః స్వరాడ్విప్రప్రియస్తుష్యతి కామమీశ్వరః। తదేవ తద్ధర్మపరైర్వినీతైః సర్వాత్మనా బ్రహ్మకులం నిషే
వ్యతామ్ ॥ ౩౮ ॥ పుమాఁల్లభేతానతివేలమాత్మనః ప్రసీదతోఽత్యన్తశమం స్వతః స్వయమ్। యన్నిత్యసంబ

స్తర్హి ప్రవృత్తేః ప్రవృత్త్యర్థప్రరోచనాయా ఏవానుపపత్తేః-తస్మాత్తత్రాపి సత్త్వమజానతాం బాలానాం పయఃపానాదిప్రవృత్త్యర్థం శిఖావర్ధనాదిగమసదపి ఫలత్వేన కీర్త్యతే, తత్రాసత్త్వం ప్రత్యక్షతోఽవగతం, ఇహ తు మన్వాదిషు బ్రాహ్మణసేవకేషు యశస్సంబన్ధస్యైవ ప్రత్యక్షతుల్యాగమైరవగమాదసత్త్వనిశ్చాయకస్య ప్రమాణాన్తరస్యాభావాత్, నచ తేషాం తత్సంబన్ధే బ్రాహ్మణసేవాతిరిక్తమదృష్టాన్తరమేవ కారణమితి వక్తుం యుక్తం, అదృష్టాన్తరస్యాపి స్వస్వర్ణాశ్రమోచితనిత్యనైమిత్తికాదిపూర్వకయాగజన్యత్వాత్స్వవర్ణాశ్రమధర్మేషు బ్రాహ్మణసేవాయా అప్యనుప్రవిష్టత్వాత్, స్వరాట్ స్వతన్త్రః అకర్మవశ్యః, తథాపి విప్రప్రియః విప్రాః ప్రియాః యస్య సః, బహువ్రీహిః షష్ఠీతత్పురుషసమాసద్వయేనాన్యోన్యం భృశం ప్రీతివిషయత్వలాభాద్విషయషష్ఠ్యా లక్షణ్యా ధీనత్వాత్పారతన్త్ర్యస్య స్వతన్త్రస్యాపి స్వేచ్ఛయా పారతన్త్ర్యోపపత్తేః ఈశ్వరః, తుష్యతి, ఈశ్వరస్యాకర్మవశ్యత్వం నామ, దేవమనుష్యాదిసజాతీయచేష్టాం కుర్వతోఽపి తచ్చేష్టాయత్తసుఖదుఃఖాద్యస్పర్శిత్వం, నహి తద్విప్రతిషిద్ధం, యచ్చేష్టనం తత్ప్రయుక్తసుఖాద్యస్పర్శనం చేతి, స్వర్గినారకవ్యాపారేషు తథాదర్శనాత్ - ఏవం చేశ్వరస్య బ్రాహ్మణసేవాతదభావజన్యసుఖాద్యస్పర్శినోఽపి తత్సేవాపరాయణత్వకథనేన ద్విజసేవాయా ఆవశ్యకత్వద్యోతనాయ స్వరాడితి విశేషణం, నన్వన్యసేవయాఽన్యః కథం తుష్యేత్, తత్రాహ, అశేషగుహాశయః సేవకసేవ్యయోరుభయోరపి హృదయగుహాయాం తదన్తరాత్మతయా నివిష్టత్వేన సేవాజన్యద్విజాతినిష్ఠప్రీతేరపి ద్విజాతిద్వారాఽఽశ్రయస్స్వసేవకనిష్ఠసేవాశ్రద్ధాదికమపేక్ష్య తుష్యతీత్యర్థః, కామం స్వష్యతీత్యనేన ద్విజసేవాతోఽధికతోషహేతుర్నాస్తీతి ద్యోత్యతే, తస్మాద్ద్విజసేవాయా యశఆది హేతుత్వాత్, భగవత్తోషహేతుత్వాచ్చ, తద్ధర్మపరైః ద్విజసేవైకశీలైః, తదుపయుక్తం గుణమాహ, వినీతైః ఏకవిశేషణోపాదానేన ద్విజప్రసాదననియమమన్తరేణాన్యో హేతురనపేక్షిత ఇవ సూచితం, సర్వాత్మనా కరణత్రయైక్యేన, బ్రహ్మకులం, నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౭, ౩౮ ॥ కించ, ప్రసాదేన

ర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే, ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే,, ఇత్యుక్తరీత్యా సర్వదుఃఖహానిహేతుభూతమనఃప్రసాదనిర్వర్తకత్వాదపి ద్విజసేవైవ కార్యేత్యాహ ॥ పుమానితి ॥ యేషాం బ్రాహ్మణానాం, నిత్యసమ్బద్ధరూపసేవయా, పుమాన్, అనతివేలం శీఘ్రం, స్వయమేవ ప్రయత్నాన్తరమన్తరేణైవ, ప్రసీదతః, ఆత్మనః మనసః - శమం శాన్తిం, లభతే, తతః శాన్తాన్మనసః, పరం - కిమస్తి, అసాధ్యమితి శేషః, శాన్తేన మనసా అసాధ్యం కించిదపి నాస్తీత్యర్థః - కించ హవిర్భుజాం ఇన్ద్రాదీనాం, ముఖం, బ్రాహ్మణకులం, బ్రాహ్మణసేవయైవ తేషు ముఖేషు హవిర్భుజాం యజ్ఞారాధ్యదేవానామపి సేవా కృతా స్యాత్ ,, బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీ ,, దితి బ్రాహ్మణకులస్య భగవదావేశావతారస్య బ్రహ్మణో ముఖత్వాత్తదారాధనేనైవ హవిర్భుగన్తరాత్మతయాఽవస్థితః, పరమాత్మా తుష్యతీతి బ్రాహ్మణా ఏవాన్నాదిభిరారాధ్యా ఇతి భావః ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ నన్వ ,, గ్నిముఖా వై దేవా ,, ఇతి దేవానామగ్నిముఖత్వశ్రవణాదగ్నౌ హుతమేవ హవిర్భుగన్తరాత్మభూతే పరమాత్మప్రీతయే భవిష్యతి - తత్రాహ ॥ అశ్నాతీతి ॥ సత్యమగ్నిరపి తన్ముఖమితి - తథాపి - తత్త్వకోవిదైః బ్రాహ్మణానాం భగవత్ప్రియతమశరీరత్వం జానద్భిః ,, న బ్రాహ్మణాన్మే దయితం రూపమేత చ్చతుర్భుజ ,, మితి భగవద్వచనాత్ - ఇజ్యనామభిః ఆరాధ్యేన్ద్రాదినామభిః - యస్య బ్రాహ్మణస్య - ముఖే శ్రద్ధయా, హుతం, హవి, రనన్తో భగవాన్, యథా అశ్నాతి - తథా చేతనయా బహిష్కృతే రహితే హుతాశనేఽగ్నౌ హుతం - నాశ్నాతి - కుత ఏవంభూతోఽసౌ - తత్రాహ, పారమహంస్యం పర్యగుః, పరమహంసాః భగవదుపాసకాః - తేషాం భావః కర్మ వా పారమహంస్యం - జ్ఞాననిష్ఠేతి యావత్, యద్వా, చతుర్వర్ణాదిత్వాత్ స్వార్థే ష్యఞ్ - పరమహంసా ఏవ పారమహంస్యాః - తాన్ పరిత్యజ్య న గచ్ఛతి - అగః ,, గాఙ్ గతా ,, విత్యస్మాన్లఙ్ పూర్వాత్ ,, కుర్ఛ్రైశ్చే ,, త్యేణాదికసూత్రప్రోక్త ప్రత్యయనిర్దేశాద్ధాత్వన్తరాదపి కుప్రత్యయస్యాభ్యుపగమాత్కుప్రత్యయే ,, ఆతోలోప ఇటి చే ,, త్యాలోపః - న చ తత్రాపి సన్వద్భావస్యాపి విధానాద్ద్విత్వాపత్తిః - బహులగ్రహణా

ద్ధనిషేవయా తతః పరం కిమత్రాస్తి ముఖం హవిర్భుజామ్ ॥ ౩౯ ॥ అశ్నాత్యనన్తః ఖలు తత్త్వకోవిదైః శ్రద్ధాహుతం యన్ముఖ ఇజ్యనామభిః । న వై తథా చేతనయా బహిష్కృతే హుతాశనే పారమహంస్యపర్యగుః ॥ ౪౦ ॥ యద్బ్రహ్మ నిత్యం విరజం సనాతనం శ్రద్ధాతపోమఙ్గళమౌనసంయమైః । సమాధినా బిభ్రతి హార్థదృష్టయే యత్రేదమాదర్శ ఇవావభాసతే ॥ ౪౧ ॥ తేషామహం పాదసరోజరేణుమార్యా వహేయాధికిరీటమాయుః । యం నిత్యదా బిభ్రత ఆశు పాపం నశ్యత్యముం సర్వగుణా భజన్తి ॥ ౪౨ ॥ గుణాలయం శీలధనం కృతజ్ఞం

త్తదభావాత్, యద్వా, మృగయ్వాదేరాకృతిగణత్వాత్కుప్రత్యయః ,, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః ❀ జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మత ,, మితి భగవదుక్తరీత్యా నిరతిశయప్రీతివిషయాన్ పరమహంసాన్ అత్యాదరేణావేక్షమాణస్తత్రైవ నిత్యం సన్నిహిత ఇతి తస్మిన్ దత్తం సాక్షాత్స్వముఖేనాస్తమివ భుఙ్క్త ఇతి భావః ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ న కేవలం చేతనత్వేన హుతాశనాద్విశేషః - కింతు - వేదతదర్థజ్ఞానానుష్ఠానాదినాపీత్యాహ ॥ యదితి ॥ యద్బ్రాహ్మకులం - విరజం రాగాద్యస్పృష్టం భ్రమప్రమాదివిప్రలిప్సాదోషవినిర్ముక్తం చ - సనాతనమనాదిబ్రహ్మ పరం బ్రహ్మ, తత్స్వరూపప్రకాశకం వేదం చ - శ్రద్ధా ఉపాసనాయామధ్యయనాధ్యాపనజపపారాయణాదిషు చత్వరా, తపః ఉపాసనోపయుక్తజ్ఞానకర్మయోగః, అధ్యయనాద్యుపయుక్తకాణ్డవ్రతాదిశ్చ, కర్మయోగస్య కృచ్ఛ్రాదిరూపానశనాదిగర్భత్వాత్తపశ్శబ్దేనాభిధానం యుక్తం మఙ్గళం విశుద్ధాచారః - మౌనం వాఙ్నియమః - ఆరమ్భణసంశీలనం చ - సంయమః ధ్యానోపయుక్తశమదమాదిః, అధ్యయనాద్యుపయుక్తకరణనియమశ్చ - సమాధినా ధ్యానేన, ధారణయా చ, అర్థదృష్టయే - అర్థః పురుషార్థరూపం బ్రహ్మ, అభిధేయం యజ్ఞోపాసనాదిశ్చ, తద్దృష్టయే తత్సాక్షాత్కారాయ - తజ్జ్ఞానాయ చ, ఇహాస్మిన్ లోకే, బిభ్రద్విభ్రాణం, యద్బ్రాహ్మణకులం, పునర్బ్రహ్మ విశినష్టి, యత్ర బ్రహ్మణి పరస్మిన్, వేదే చ - ఇదం విశ్వం, పరమాత్మస్వరూపాదికం చ, ఆదర్శ ఇవ దర్పణ ఇవ ఆభాసతే ప్రకాశతే ❀ ॥ ౪౧ ॥ ❀ తేషాం బ్రాహ్మణానాం, పాదసరోజరేణుం, హే ఆర్యాః, ఆయుః ఆయుగిత్యాద్యప్రశ్లేషోఽత్ర బోధ్యః, యావజ్జీవమిత్యర్థః, అధికిరీటం ముకుటోపరి, వహేయమితి ప్రార్థనాయాం లిఙ్, కిం తద్వహనసాధ్యం, తత్రాహ, యం బ్రాహ్మణపాదసరోజరేణుం, నిత్యదా, బిభ్రతః వహతః పురుషస్య పాపం - ఆశు, నశ్యతి అముం, వహన్తం, సర్వగుణాః కల్యాణగుణాః, భజన్తి ఆశ్రయన్తే ❀ ॥ ౪౨ ॥ ❀ తం చ - గుణాలయం శుభగుణాశ్రయం, శీలమేవ ధనం యస్య తం, కృతముపకారం జానాతీతి తం కృతజ్ఞం, వృద్ధాన్ జ్ఞానాధికానాశ్రయత ఇతి తం, సర్వాస్సంపదః సంవృణతే, వృణోతేర్లిట్ ,, ఆత్మనేపదేష్వనత ,, ఇతి ఝస్యాదాదేశః ,, శ్నాభ్యస్తయో ,, రిత్యాలోపః సమ్యగ్భజన్తే ఉపసంహార

స్తి, బ్రహ్మకులం ద్విజకులం, గవాంచకులం-సానుచరస్సభృత్యః, భగవాంశ్చ-మహ్యం-ప్రసీదతామ్ ॥౪౩॥ ॥ ఏవం వదన్తం నృపతిం పృథుం-పిత్రాదయస్సాధవః-గుణజ్ఞాః, హృష్టమనసః - స్సాధువాదేన సాధుసాధ్వితివాదేన - తుష్టువుః స్తుతవన్తః ॥౪౪॥ స్తుతిమేవాహ ॥ పుత్రేణేతి ॥ పుత్రేణ-శ్లోకాకాఙ్క్షతా-జయతి సాధయతీ-తి-శ్రుతిః జనశ్రుతిః సత్యవతీ అబాధితా-పుత్రేణేతి పుత్రశబ్దావయవార్థవిషయభూతే నేత్యర్థః-పుంసంజ్ఞకాన్నరకాత్త్రాయత ఇతి హి పుత్రశబ్దం నిదర్శయన్తి-యత్ యస్మా-ద్వేనోఽపి-తమః నరక-మతరత్ ॥౪౫॥ తథా, హిరణ్యకశిపురపి, భగవన్నిన్దయా-తమో-వివిక్షుః ప్రవేశమాశఙ్కితః, "ఆశఙ్కాయాం సన్ వక్తవ్య" ఇతి సన్ "అన్తాత్సనాశంసభిక్షుఉ" దిత్యుః, సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః ప్రభావా-త్తమః నరకమత్యగాత్-అతిక్రమ్య భగవన్తమగాదిత్యర్థః ॥౪౬॥ తస్మాద్ధే వీరశ్రేష్ఠ పృథ్వ్యాః పతే- త్వం-శాశ్వతీ-స్సమాస్సంవత్సరాన్-సంజీవ "కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగ" ఇతి ద్వితీయా-యస్య తవ-సర్వలోకానా-మేకస్మిన్నచ్యుతే-భర్తర్య-చ్యుతే-ఈదృశీ-భక్తి-రస్తి ॥౪౭॥ హే పవిత్రకీర్తే-వయం త్వయైవ-నాథేన-ముకున్దనాథాః త్వన్నాథత్వమేవాస్మాకం ముకున్దనాథత్వే పర్యవసితమిత్యర్థః -కుతః-యో భవాన్-బ్రహ్మణ్యదేవస్య-ఉత్తమశ్లోకస్య-విష్ణోః-కథాం-వ్యనక్తి ప్రకాశయతి ॥౪౮॥ హే నాథ-తవ-ఆజీవ్యానుశాసనం రాజానమాజీవన్త్యుపజీవన్త్యాజీవ్యాః- తేషామస్మాక-మనుశాసన-మితియ-దిదం-నాత్యద్భుతం-కుతః-మహాత్మనాం-కరుణాత్మనాం కృపాస్వభావానాం-ప్రజాస్వ-నురాగః-ప్రకృతిః స్వభా

వృద్ధాశ్రయం సంవృణతే నుసమ్పదః ॥ ప్రసీదతాం బ్రహ్మకులం గవాం చ జనార్దనస్సానుచరశ్చ మహ్యమ్ ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం పితృదేవద్విజాతయః । తుష్టువుర్హృష్టమనసస్సాధువాదేన సాధవః ॥ ౪౪ ॥ పుత్రేణ జయతే లోకానితి సత్యవతీ శ్రుతిః । బ్రహ్మదణ్డహతః పాపో యద్వేనోఽత్యతరత్తమః ॥౪౫॥ హిరణ్యకశిపుశ్చాపి భగవన్నిన్దయా తమః । వివిక్షురత్యగాత్సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః ॥ ౪౬ ॥ వీరవర్య పితః పృథ్వ్యాస్సమాస్సఞ్జీవ శాశ్వతీః । యస్యేదృశ్యచ్యుతే భక్తిస్సర్వలోకైకభర్తరి ॥ ౪౭ ॥ అహో వయం హ్యద్య పవిత్రకీర్తే త్వయైవ నాథేన ముకున్దనాథాః । య ఉత్తమశ్లోకతమస్య విష్ణోర్బ్రహ్మణ్యదేవస్య కథాం వ్యనక్తి ॥౪౮॥ నాత్యద్భుతమిదం నాథ తవాజీవ్యానుశాసనమ్ । ప్రజానురాగో మహతాం ప్రకృతిః కరుణాత్మనామ్ ॥ అద్య నస్తమసః పారస్త్వయోపాసాదితః ప్రభో । భ్రామ్యతాం నష్టదృష్టీనాం కర్మభిర్దైవసంజ్ఞితైః ॥ ౫౦ ॥ నమో వివృద్ధసత్త్వాయ పురుషాయ మహీయసే । యో బ్రహ్మక్షత్రమావిశ్య బిభర్తీదం స్వతేజసా ॥౫౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకవింశోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ జనేషు ప్రగృణత్స్వేవం పృథుం పృథులవిక్రమమ్ । తత్రోపజగ్ముర్మునయశ్చత్వారస్సూర్యవర్చసః ॥ ౧ ॥ తాంస్తు సిద్ధేశ్వరాన్ రాజా వ్యోమ్నోఽవతరతోఽర్చిషా । లోకానపాపాన్ కుర్వాణాన్ సానుగోఽచష్ట లక్షితాన్ ॥౨॥ తద్దర్శనోద్గతాన్ప్రాణాన్ప్రత్యాదిత్సురివోత్థితః । ససదస్యానుగో వైన్య ఇన్ద్రియేశో గు

ణః ॥౪౯॥ హే ప్రభో-దైవసంజ్ఞితైః దైవాపరపర్యాయైః కర్మభిః-భ్రమతాం సంసరతాం-అతఏవ-నష్టదృష్టీనాం-నః అస్మాకమధునా-త్వయా-తమసః నరకస్య-పారస్తీర-ముపాసాదితః ప్రాపితః ॥౫౦॥ ఈశ్వరదృష్ట్యా ప్రణమన్తి-నమ ఇతి-బ్రాహ్మణజాతి-మధిష్ఠాయ-యః-క్షత్రం-బిభర్తి-క్షత్రమావిశ్య బ్రహ్మకులం బిభర్తి - తదుభయమావిశ్య-ఇదం విశ్వం-బిభర్తి-తస్మై- భరణోపయుక్తగుణమాహ-వివృద్ధసత్త్వాయ రజస్తమోభ్యామనభిభూతసత్త్వప్రచురాయ- అతఏవ-మహీయసే-పరమపురుషాయ పరమపురుషవిభూతిభూతాయ-తుభ్యం-నమః ॥ ౫౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే వింశోఽధ్యాయః ॥

యదుక్తం భగవతా, "హ్రస్వేన కాలేన గృహోపయాతాన్ద్రష్టాసి సిద్ధా" నితి కుమారాగమనం తైశ్చ తత్త్వోపదేశ ఇతి-తద్విస్తరేణ వర్ణయితుం కుమారాగమనమాహ మునిః ॥ జనేష్వితి ॥ విపులపరాక్రమం-పృథుం ప్రత్యే-వం-జనేషు-ప్రగృణత్సు వదత్సు సత్సు-సూర్యస్యేవ వర్చో యేషాం తే-చత్వారో-మునయః-తత్రో-పజగ్మురిత్యర్థః ॥౧॥ లోకా-నపాపా-న్కుర్వతా-అర్చిషా-లక్షితాన్ సనకాదయ ఇతి జ్ఞాపితాన్-వ్యోమ్నః ఆకాశాదవరోహతః-తాన్ సిద్ధేశ్వరాన్-సానుగస్సభృత్యో-రాజా-అచష్టాద్రాక్షీత్ ॥౨॥ తేషాం, దర్శనేనో-ద్గతాన్-ప్రాణా-న్పునః-ప్రాప్తుమిచ్ఛురివ, "ఊర్ధ్వం ప్రాణాహ్యుత్క్రామన్తి యూనస్థవిర ఆయతి । ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునస్తాన్ప్రతిపద్యత" ఇత్యుక్తమర్థం సూచితః, ప్రాణాస్తావత్తత్తేజసాక్షిప్తాః ప్రత్యుద్గచ్ఛన్తి -స్వయమననుగచ్ఛతః ప్రాణహానిస్స్యాదితి భయాదివ ససంభ్రమః సదస్యైర

నుగైశ్చసహితఃయథాన్ని గ్రియేశఃక్షేత్రజ్ఞః-గుణాన్శబ్దాదీ-నుద్గచ్ఛతి-త్యాత్తుస్వైర్దృష్టాన్తః-ఉత్థితః ॥ ౩ ॥ గౌరవా-ద్యన్త్రితఃవశీకృత-స్సద్యః- ప్రశ్రయేణవినయేన-నతాకన్ధరాయస్యసః -గృహీత-మధ్యర్హణమర్ఘ్య-మాసనంచ-యైస్తా-న్యథావిధి-పూజయాంచక్రే ॥ ౪ ॥ తత్పాదానాం-శౌచైః, స్సలిలైః, ర్మార్జితంప్రాళితం, అలకబన్ధనం-కేశబన్ధనం-యస్య, శీలవతాం-వృత్తం-మానయన్నివ-స్వయమాచరన్ ॥ ౫ ॥ హాటకాసనేసువర్ణాసనే-స్వధిష్ణ్యేవేదికాయాం-పావకానివా-సీనానుపవిష్టాన్- శ్రద్ధాసంయమాభ్యాంతద్వాక్యశ్రవణత్వరాతదుపయుక్తకరణనియమనాభ్యాం-సంయుక్తః-భవాగ్రజాన్రువాచిత్యూర్వజాన్-సనకాదీన్-ప్రాహ ॥ ౬ ॥ ఉక్తమేవాహ॥అహో ఇతిదశభిః॥ హేమఙ్గళాయనాః-మేమయా-కింమఙ్గళం-కింపుణ్యం - అహో- ఆచరితంకృతం-యతః-యస్యమే-యోగిభిరపి-దుర్దర్శానాందుఃఖేనాపిద్రష్టమశక్యానాం-వోయుష్మాకం, దర్శనమాసీత్-సుకృతమన్తరేణమాదృశానాంభవద్దర్శనంనసంభావ్యమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ కిమస్మద్దర్శనసాధ్యంతత్రాహ॥యస్యపుంసః-విప్రాఃభవాదృశాః, శివోరుద్రో-మఙ్గళరూపోవా-విష్ణుశ్చ-ప్రసీదన్తి-తస్య-ఇహ-పరత్రవా-లోకే-కిందుర్లభతరమస్తి-సర్వంసులభమేవేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ దుర్దర్శత్వమేవాహ॥నైవేతి॥లోకా-స్పర్యటతోఽపి-యాన్యుష్మాన్, లోకో, నైవలక్షయతేనపశ్యతి-యథా-సర్వదృశంసర్వజ్ఞ-మాత్మానంపరమాత్మానం-అస్యవిశ్వస్య-హేతుభూతాః, బ్రహ్మాదయ-స్సర్వేఽపి-నలక్షయన్తి-తథేత్యర్థః -యస్యహేతవఇతిపాఠేహేతుభూతాబ్రహ్మాదయః-సర్వే-యస్యయత్సంబన్ధినః-యస్యశేషభూతా-స్తంసర్వజ్ఞ -మాత్మానం-యథానలక్షయన్తి-తథేత్యర్థః ॥ ౯ ॥ తద్దర్శనేనస్వస్యధన్యతామావిష్కరోతి॥అధనాఇతి ॥గృహమేధినః-అధన్యాఅపి-యదిసాధవ- స్తిష్ఠన్తి-తే-ధన్యాఏవ, హియతః-యేషాంగృహమే

ణాసివ॥౩॥గౌరవాద్యన్త్రితస్సద్యఃప్రశ్రయానతకన్ధరః।విధివత్పూజయాంచక్రేగృహీతాధ్యర్హణాసనాన్॥ తత్పాదశౌచసలిలైర్మార్జితాలకబన్ధనః।తత్రశీలవతాంవృత్తమాచరన్మానయన్నివ॥౫॥ హాటకాసనఆసీనాన్ స్వధిష్ణ్యేష్వివపావకాన్।శ్రద్ధాసంయమసంయుక్తఃప్రీతఃప్రాహభవాగ్రజాన్॥౬॥పృథురువాచ॥అహోఆచరితంకిమ్మేమఙ్గలంమఙ్గలాయనాః।యస్యవోదర్శనంహ్యాసీద్దుర్దర్శానాంచయోగిభిః॥౭॥కింతస్యదుర్లభతరమిహలోకేపరత్రచ।యస్యవిప్రాఃప్రసీదన్తిశివోవిష్ణుశ్చసానుగః॥౮॥నైవలక్షయతేలోకోలోకాన్పర్యటతోఽపయాన్।యథాసర్వదృశంసర్వఆత్మానం ॥ త్వస్యహేతవః॥౯॥ అధనాఅపితేధన్యాస్సాధవోగృహమేధినః। యద్గృహాహ్యర్హవర్యామ్బుతృణభూమీశ్వరావరాః॥౧౦॥వ్యాలాలయద్రుమాఏతేఽప్యరిక్తాఖిలసంపదః। యద్గృహాస్తీర్థపాదీయపాదతీర్థవివర్జితాః॥౧౧॥స్వాగతంవోద్విజశ్రేష్ఠాయద్వ్రతానిముముక్షవః।చరన్తి శ్రద్ధయాధీరాబాలాఏవబృహన్తివై॥౧౨॥కచ్చిన్నఃకుశలంనాథాఇన్ద్రియార్థార్థవేదినామ్।వ్యసనావాప ఏతస్మిన్పతితానాంస్వకర్మభిః॥౧౩॥భవత్సుకుశలప్రశ్నఆత్మారామేషునేష్యతే।కుశలాకుశలాయత్రనసన్తి

నాంసాధూనాం-గృహాః , అర్హాఃపూజ్యాఃభవాదృశైః స్తైర్వర్యావరణీయాఃస్వీకార్యాః-అమ్బుజలం-తృణం, భూమిః-ఈశ్వరోగృహస్వామీ, అపరేగృహవాసినోభృత్యాదయశ్చ-యేషు-తథా-భూతాభవన్తి ॥ ౧౦ ॥ ఏవమన్వయముఖేనధన్యతామావిష్కృత్యవ్యతిరేకముఖేనాప్యావిష్కరోతి ॥ వ్యాళేతి॥అరిక్తాఖిలసంపదః, అరిక్తాఃపూర్ణాః-అఖిలా-స్సంపదః-యేషు-తాదృశాఅపి-యద్గృహాగృహమేధినాంగృహాః-యది-తీర్థపాదభగవాన్-తత్సంబన్ధినస్తీర్థపాదీయాఃభాగవతా-స్తేషాంపాదతీర్థేన వివర్జితా, స్తర్హి-ఏతేగృహాః-వ్యాళాలయద్రుమాఃసర్పావాసచన్దనద్రుమప్రఖ్యాః ॥ ౧౧ ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంతదాగమనేనస్వస్యధన్యతామభిధాయ-తేషాంస్వాగతప్రశ్నపూర్వకంస్వాభావికీంధన్యతామాహ॥స్వాగతమితి ॥ హేద్విజశ్రేష్ఠాః-వఃయుష్మాభిః-స్వాగతంకుశలమాగతం కింభవతామకుశలమస్తీత్యభిప్రాయః, యద్యస్మా -ద్బాలాఏవ-భవన్తః-ముముక్షవః- అతఏవ-ధీరాజితేన్ద్రియాస్సన్తః, బృహన్తి-వ్రతాని-చరన్తియద్వా-యేషాంవోవ్రతాని-యుష్మాభిర్గ్రహితాన్యేవాస్యేముముక్షవః-బృహన్తిదీర్ఘకాలనిర్వర్త్యాని, నివృత్తిధర్మరూపవ్రతాని-చరన్తి ॥ ౧౨ ॥ కాక్వాభిప్రేతకుశలాభావమేవస్యస్వస్యతావత్కుశలాభావంవ్యనక్తి॥కచ్చిదితి॥కిమస్మాకంకుశలమస్తీత్యర్థః-కథంభూతానాం-హేనాథాః-ఇన్ద్రియార్థాన్శబ్దాదీనేవార్థాన్పురుషార్థరూపాన్వేదన్తీతథా-తేషాం - అతఏవయస్మిన్నుప్యన్తేబీజానిసఆవాపఃక్షేత్రం-వ్యసనానాంఆవాపస్సంసారః-తస్మిన్స్వకర్మభిః-పతితానామ్ ॥ ౧౩ ॥ నన్వభ్యాగతానాంనఃకుశలంకింనపృచ్ఛసితత్రాహ॥ భవత్స్వితి ॥భవత్సు-కుశలప్రశ్నోనేష్యతే-తత్రహేతుః-ఆత్మారామేషుబ్రహ్మైకస్వాత్మానుభ

వైకపరేషు-ఆత్మారామాణామపి కదాచిదకుశలసంభావనయా కుశలప్రశ్న ఇత్యత ఆహ-యత్రేతి॥ ఆత్మారామేషు-కుశలాకుశలయోః-మతివృత్తయ ఏవ, న సన్తి- కుశలాకుశలవిషయచిన్తనరూపమతివృత్తయో హి సఙ్గకామక్రోధసమ్మోహాదిజననద్వారా సుఖదుఃఖాదిహేతవః- అతస్తాసామేవాభావాత్ కుతో భవత్స్వకుశలసంభావనేత్యర్థః- మతివృత్తీనాం చ సఙ్గాదిద్వారాఽకుశలనిమిత్తత్వం భగవతా గీతం "ధ్యాయతో విషయాన్పుంసః సఙ్గస్తేషూపజాయతే । సఙ్గాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే ॥ క్రోధాద్భవతి సమ్మోహః సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః । స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతీ"తి ॥౧౪॥ తత్తస్మాత్-అహంకృతవిశ్వాసస్సన్-తపస్వినాం తాపత్రయాతురాణామస్మాకం-సుహృత్-హే ప్రభో-యుష్మాన్-ఏతస్మిన్ సంసారే వర్తమానస్య-కేన హేతునా- క్షేమస్సుఖం- మోక్ష ఇతి యావత్ - అఞ్జసా సుఖేన-భవేదితి సంపృచ్ఛే ॥౧౫॥ స్వభక్తాననుగ్రహీతుం భవానేవ భవాదృశరూపశ్చరతీత్యాహ॥ వ్యక్తమితి॥ ఆత్మవతాం-ప్రశంసాయాం మతుప్ - ప్రశస్తచిత్తానాం జ్ఞానినాం - ఆత్మా నిరతిశయప్రీతివిషయః ప్రీతిమాంశ్చ - తథా హి గీతమ్ "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి, ఆత్మశబ్దే చాత్మత్వప్రయుక్తం తదుభయం వివక్షితం - ఆత్మా హి నిరతిశయప్రీతివిషయః - స్వశరీరే ప్రీతిమాంశ్చ - ఆత్మభావనః - ఆత్మనః జీవాన్ - భావయతి స్వవిషయజ్ఞానప్రదానాదినా సత్తావతః కరోతీత్యాత్మభావనః - స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురా హి జీవాః స్థావరపర్యన్తజన్మభిః అసత్ప్రాయాః తాన్ ఆత్మవతః కరోతీత్యర్థః, సిద్ధాః జ్ఞానినః - తద్రూపః - తథా చ గీతం భగవతా "జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మత"మితి - అజో భగవాన్ - స్వానాం భక్తానాం - అనుగ్రహాయ - స్వాననుగ్రహీతుం - ఇమాం పృథివీం చరతి ॥౧౬॥ ఏవం పృథోః-సూక్తం శోభనం వచః - సారం న్యాయ్యం - సుష్ఠు గమ్భీరార్థం - మితమల్పం - మధు శ్రోత్రప్రియం-శ్రుత్వా- ప్రీత్యా-స్మయమాన ఇవ-కుమారస్సనత్కుమారః - ప్రత్యువాచ ॥౧౭॥ తత్ర సత్సఙ్గత్యాదిప్రణాడ్యా ఉత్తరోత్తరమహరహర

మతివృత్తయః॥౧౪॥ తదహంకృతవిస్రమ్భస్సుహృదోఽత్ర తపస్వినామ్। సంపృచ్ఛే భవ ఏతస్మిన్ క్షేమః కేనాఞ్జసా భవేత్॥౧౫॥ వ్యక్తమాత్మవతామాత్మా భగవానాత్మభావనః। స్వానామనుగ్రహాయేమాం సిద్ధరూపీ చరత్యజః॥౧౬॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ పృథోస్తత్సూక్తమాకర్ణ్య సారం సుష్ఠు మితం మధు। స్మయమాన ఇవ ప్రీత్యా కుమారః ప్రత్యువాచ హ ॥౧౭॥ సాధు పృష్టం మహారాజ సర్వభూతహితాత్మనా। భవతా విదుషా చాపి సాధూనాం గతిరీదృశీ ॥౧౮॥ సఙ్గమః ఖలు సాధూనాముభయేషాం చ సమ్మతః। యత్సంభాషణసంప్రశ్నస్సర్వేషాం వితనోతి శమ్॥౧౯॥ అస్త్యేవ రాజన్భవతో మధుద్విషః పాదారవిన్దస్య గుణానువాదనే। రతిస్సదాయావి

భ్యాసాధేయాతిశయసాధనసప్తకానుగృహీతా ప్రయాణానువృత్తప్రీతిరూపాపన్నా విచ్ఛిన్నప్రత్యక్షతాపన్నా పరభక్త్యపరపర్యాయభగవద్భక్తియోగ ఏవ క్షేమహేతురితి వివక్షుస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥ సాధ్వితి॥ హే మహారాజ-భవతా-సాధు సమ్యక్-పృష్టం-కథం భూతేన-విదుషాపి తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానవతాఽపి సర్వభూతహితాత్మనా సర్వభూతహితకరణప్రవృత్తబుద్ధిమతా-భూతహితార్థమేవ త్వయా పృచ్ఛ్యతే - న తు స్వయం వేత్తుం - స్వత ఏవ జ్ఞత్వాదిత్యర్థః - భూతహితాచరణమేవ సాధూనాం స్వభావ ఇత్యాహ ॥ సాధూనామితి॥ సాధ్నువన్తి పరకార్యమితి సాధవః - తేషాం - గతిః ప్రవృత్తిః ॥౧౮॥ ఈదృశీ భూతహితాచరణరూపా సత్సఙ్గతిస్తావన్మూలకారణమిత్యాహ॥ సఙ్గమ ఇతి॥ ఉభయేషాం బుభుక్షూణాం ముముక్షూణాం చ-స్వసమీహితభోగమోక్షాదేః ప్రథమం సాధనం సాధూనాం సఙ్గమ ఏవేతి-సమ్మతః- సత్సఙ్గమస్య భోగమోక్షసాధనత్వముపపాదయతి॥ యేషామితి॥ సాధూనాం-సంభాషణసహితః ప్రశ్నస్సంభాషణసంప్రశ్నః-శాకపార్థివాదిత్వాదుత్తరపదలోపీ సమాసః-యద్వా- సంభాషణే సంభాషణావసరే - సంప్రశ్నః సమ్యక్ స్వర్గాపవర్గసాధనప్రశ్నః-సర్వేషాముభయేషాం-శం స్వర్గాపవర్గసుఖం-వితనోతి - సతి సంప్రశ్నే సాధుభిర్భోగమోక్షసాధనే ఉపదిశ్యేతే ఇతి సాధూన్ప్రతి సంప్రశ్నశ్శమపేక్షితం వితనోతీత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏవం సత్సఙ్గస్య భోగమోక్షప్రథమకారణత్వముక్తం-తత్ర భోగసాధనత్వమేవం - ప్రథమం సత్సఙ్గస్తతస్సంభాషణం-తతః ప్రశ్నః-తతస్తత్సాధనయాగాద్యుపదేశస్తతస్సాధనోపసంహారేణ యాగాద్యనుష్ఠానం- తతో భోగ ఇతి-ఇయం చ ప్రణాడీ ముముక్ష్వధికృతస్య కర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వనిర్ణయపూర్వకానన్తస్థిరఫలాపాతప్రతీతేః పురుషస్యానవక్తవ్యేతి తామనాదృత్య సత్సఙ్గతేర్మోక్షసాధనత్వం ప్రణాడ్యోపపిపాదయిషుస్తావత్సత్సఙ్గతిస్తతస్సంభాషణం-తతః ప్రశ్నః-తతో భగవద్గుణానుశ్రవణం-తతస్తత్రానురాగ-ఇత్యేతత్పఞ్చకం తావత్త్వయి సిద్ధమేవేత్యాహ॥ అస్త్యేవేతి॥ హే రాజన్ మధుద్విషః-పాదారవిన్దయోర్యే గుణాః - తేషామనువాదనే అను

శ్రవణే-సదా-రతిః-భవతోఽస్త్వేవ-రతిరస్త్వేవేత్యనేనతత్పూర్వభావిసత్సఙ్గత్యాదిచతుష్టయమప్యస్తీత్యర్థాదుక్తంభ
వతి-తేనవినారత్యసంభవాత్ - అస్తీతిసిద్ధవన్నిర్దేశేనరత్యన్తంపఞ్చకమవశ్యంముముక్షూణాంప్రథమంసంపాదనీయమి
త్యుక్తంభవతి-యతోరతిస్సిద్ధా-తతోభక్త్యన్తర-ముత్తరోత్తరసాధ్యంసిద్ధప్రాయమేవేత్యభిప్రాయేణాహ॥ మూ॥ యా
నైష్ఠికీఅవ్యభిచారితా-భగవద్గుణానువాదరతిః-అన్తరాత్మనోమనసః-మలరూపంకషాయం-ధాతురాగవదనివర్త్యం-పు
ణ్యాపుణ్యరూపంకర్మ-కామంభృశం-విధునోతిక్షపయతి ॥౨౦॥ రత్యనన్తరభావిసాధనజాతంవివక్షుస్సాక్షాన్మోక్షసా
ధనభూతాముక్తవిధాభక్తిరేవేత్యాహ॥ శాస్త్రేష్వితి॥ నృణాం-క్షేమస్య-మోక్షస్యసధ్ర్యఙ్ సమీచీన-స్సాధనవిమర్శో-
యేషు-తేషు-శాస్త్రేషు-సాక్షాన్నిరపేక్షో-హేతుస్సాధనం-ఇయానేవ-సునిశ్చితః - ఏవకారేణ "తమేవంవిద్వానమృత ఇ
హభవతినాన్యఃపన్థాఅయనాయవిద్యతే, తమేవంవిదిత్వాఅతిమృత్యుమేతి" త్యుక్తానితరోపాయత్వం వివక్షితం-ఇయాని
త్యుక్తః కోసౌ-తత్రాహ-నిర్గుణేసత్త్వాదిగుణత్రయరహితే-ఆత్మని-కింజీవే-నేత్యాహ-బ్రహ్మణిస్వరూపేణగుణైశ్చబృహ
తి-బ్రహ్మణీత్యనేనైవగుణత్రయరాహిత్యపరత్వంనిర్గుణశబ్దస్యనిశ్చితం-యాదృఢా-రతిః-యశ్చ-ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు-అసఙ్గ
స్సఙ్గాభావశ్చేతి-ఇయానేవేత్యర్థః- అత్రరతిశబ్దేనఉక్తవిధపరభక్తిజన్యభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజ
న్యభగవత్ప్రీత్యతిశయరూపాపరమభక్తిర్వివక్షితా, తస్యాదార్ఢ్యంనామ, చాఞ్చల్యరాహిత్యం, చాఞ్చల్యంచమధ్యేమ
ధ్యేవిషయాన్తరానుచిన్తనరూపం-తచ్చవిషయాన్తరాసక్తిజననద్వారాభక్తివిరోధీతిచాఞ్చల్యకార్యమపనిషిధ్యతే అస
ఙ్గఆత్మవ్యతిరిక్తఇతి-అతఏవాత్మవ్యతిరిక్తాసఙ్గస్యాపృథగ్వా, రత్యాసహవా, ఉపాయత్వభ్రమోవానకార్యః॥౨౧॥
ఏవంవిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితప్రీత్యతిశయరూపాపన్నాపరమభక్తిఃసాక్షాన్మోక్షహేతురిత్యుక్తం- ఏవంభూ
తాపరమభక్తిఃకథంనిష్పద్యతఇతిజిజ్ఞాసాయాంతత్సాధనాన్యుపదిశతి॥ సేతి॥ నిర్గుణేబ్రహ్మణిసారతిఃసదసత్యనాత్మనిఅసఙ్గ
శ్చశ్రద్ధాదిభిస్స్యాదితిచతుర్థేనాన్వయః-తత్రనిర్గుణఇత్యస్యపూర్వవదర్థః-అనాత్మనిఆత్మవ్యతిరిక్తేశబ్దాదివిషయే- తస్యస
దసత్త్వంనామ-సన్నిహితాసన్నిహితత్వం, యద్వాప్యత్రశ్రద్ధాదీనామవశ్యసంపాదనీయత్వాభిప్రాయేణ సంభావితక్ర

ధునోతినైష్ఠికీకామంకషాయంమలమన్తరాత్మనః॥ ౨౦ ॥ శాస్త్రేష్వియానేవసునిశ్చితోనృణాంక్షేమస్యస
ధ్ర్యగ్విమృశేషుహేతుః। అసఙ్గఆత్మవ్యతిరిక్తఆత్మనిసాక్షాద్దృఢాబ్రహ్మణినిర్గుణేరతిః॥౨౧॥ సాశ్రద్ధయాభ

మాణామపిక్రమమనాదృత్యతేకథితాః-తథాపిక్రమమాశ్రిత్యైవవ్యాఖ్యాయన్తే-తత్రప్రథమం-నిత్యం- యోగీశ్వరోపాస
నయా-యోగీశ్వరాభాగవతాః-తేషా-ముపాసనాసేవా-తదానుకూల్యేనవృత్తి- స్తయా- తతః-పుణ్యశ్రవఃకథయా-పుణ్య
శ్రవసఃభగవతః-కథయా-భగవత్పుణ్యకథాశ్రవణేనేత్యర్థః- ఆశ్రయతస్స్వతశ్చపుణ్యరూపత్వఖ్యాపనాయపుణ్యశ్రవఃక
థయాపుణ్యయేత్యుక్తం॥ తతః-అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా-అర్థారామాఅర్థపరాయణాః-ఇన్ద్రియారామాః
కామపరాయణాః-తైస్సహ-యా-గోష్ఠీ-తస్యాం-యా, అతృష్ణాఅనాసక్తి, స్తయా- తేషామర్థేన్ద్రియారామాణాం-స
మ్మతా, అర్థాః-కామాశ్చ, తేషా-మపరిగ్రహేణ-భగవద్గుణానుశ్రవణేనభగవతఏవపురుషార్థరూపత్వ-మర్థకామయో
స్తద్విపర్యయరూపత్వంచజ్ఞాత్వాతయోర్విరక్తిస్స్యాదితిగుణానుశ్రవణతృష్ణయోఃపౌర్వాపర్యంయుక్తం, తతః-జిజ్ఞా
సయాతత్త్వహితపురుషార్థవివిత్సయా, తతఆచార్యవత్త్వమిత్యర్థసిద్ధం-పుమానాచార్యవానితివక్ష్యమాణత్వాత్ "ఆ
చార్యవాన్పురుషోవేద, ఆచార్యాద్ధైవవిద్యావిదితాసాధిష్ఠంప్రాపత్" ఇతిశ్రుతేరాచార్యవత్తాయాఅపిసాధనత్వనిశ్చయా
త్-అనేన "పరీక్ష్యలోకాన్కర్మచితాన్బ్రాహ్మణోనిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతఃకృతేన॥ తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభి
గచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠ-మిత్యన్తశ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః-తత-ఆధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా- ఆచార్యోపది
ష్టోభగవదుపాసనాత్మకోయఆధ్యాత్మికోయోగ, స్తస్మిన్-యా-నిష్ఠామనసాత్మికా, తయా, తతః - శ్రద్ధయాఆధ్యాత్మిక
యోగానుష్ఠానవిషయయాత్వరయా-ఏవంపూర్వకాలసాధనజాతముక్తం - అథసమకాలసాధనజాతముచ్యతే- అత్రతున
పౌర్వాపర్యం-సమ్భూయసర్వేషామనుష్ఠానవిధానాత్-తతః-భగవద్ధర్మచర్యయా-భగవద్ధర్మాఃభగవదారాధనైకవే
షాఃపఞ్చమహాయజ్ఞాదయోనిత్యనైమిత్తికాః- తేషాం-చర్యాఆధ్యాత్మికయోగాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం-తయా-తథా, పారమ
హంస్యాపరమహంసానాంసంబన్ధినీ-యా-చర్యాబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవరూపా తయా-ఆధ్యాత్మికయో
గస్యజ్ఞానకర్మయోగాభ్యాంనిర్వర్త్యత్వాత్-వివిక్తరుచ్యాజాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టాన్నాదిషురుచ్యా - ఆత్మన్ ఆత్మని-
యఃపరితోష- స్తేనఆత్మానుభవజనితసంతోషమాత్రేణైవ-నతుతద్వ్యతిరిక్తసంతోషేణేత్యర్థః- తథాకింభగద్గుణానుభవ

జనితసంతోషోపినిషిధ్యత ఇత్యాహ - హరేర్భగవతో-గుణపీయూషంగుణానుశ్రవణస్మరణరూపం- పీయూషమమృతం, తస్య-పానాద్వినా అన్యవిషయానుభవజాతసన్తోషాభావ ఇత్యర్థః ॥ అహింసయా భూతసుహృత్త్వేనస్మృత్యా భోజనాద్యయుక్తదశాస్వపిశుభాశ్రయసంశీలనరూపస్మృత్యా - తథా-భోజనోత్తరాదిదశాసు-ముకున్దస్య, చరితాని చేష్టితాని-తాన్యేవ, అగ్ర్యం శ్రేష్ఠం, శీధు అమృతం-తచ్చరితశ్రవణగానజన్యస్మరణరూపామృతసుఖేనేత్యర్థః - యమైర్వాఽప్యనిరీహయానిగ్రహైః-అకామైరన్తరిన్ద్రియనిగ్రహైః శమైరిత్యర్థః-నియమైః శౌచాచారాదిభిః, అనిన్దయా-ఇతరసాధ్యసాధనాదీనామనిన్దయా - తన్నిన్దాయాం చిత్తస్య తత్ప్రవణ్యప్రయుక్తం చాఞ్చల్యం స్యాదితి భావః నిరీహయా దేహధారణాద్యనుపయుక్తచేష్టారాహిత్యేన, ద్వంద్వానాం శీతోష్ణాధివ్యాధ్యాదీనాం, తితిక్షా సహిష్ణుతా, తయా-హరేర్భగవత, స్తత్పరాభాగతాః, స్తేషాం, కర్ణపూరాః కర్ణాలఙ్కారభూతాః, కర్ణేషు ప్రవాహరూపా వా, యే గుణాః-గుణశబ్దస్యసాపేక్షత్వేపి సంబన్ధిశబ్దత్వాత్సమాసః, తేషామభిధానేన, విజృమ్భమాణయా, భక్త్యా పరభక్త్యా భగవద్గుణశ్రవణస్మరణాదరర్ధకామవైతృష్ణ్యతత్త్వహితపురుషార్థవివిత్సాజననద్వారాఽఽచార్యోపసత్తిహేతుత్వాభిప్రాయేణ పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయా చేత్యుక్తం, ఉపాసనదశాయామప్యానన్దకరత్వాభిప్రాయేణ ముకున్దాచరితాగ్ర్యశీధునేత్యుక్తం, అత్ర తు, ఆప్రియాణానువర్తమానాహారహరభ్యాసాధేయాతిశయదర్శనసమానాకారధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యపరభక్తైస్తజ్జనిభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజన్యభగవత్ప్రీత్యతిశయరూపసమాధిపరమభక్త్యాద్యపరపర్యాయరతినిష్పాదకత్వే ను, గాన్ప్రహకత్వాభిప్రాయేణ హరేర్మహత్స్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేనేత్యుక్తమితి న పౌనరుక్త్యమ్. ॥ ౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥ ఏవం శ్రద్ధాదిసహకృతపరభక్తిజన్యపరజ్ఞానజన్యసమాఖ్యపరపర్యాయరతేః క్షేమసాధన

గవద్ధర్మచర్యయా ॥ జిజ్ఞాసయాఽఽధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా ॥ యోగీశ్వరోపాసనయా చ నిత్యం, పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయా చ ॥ ౨౨ ॥ అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా తత్సమ్మతానామపరిగ్రహేణ చ । వివిక్తరుచ్యా పరితోష ఆత్మన్ ॥ వినా హరేర్గుణపీయూషపానాత్ ॥ ౨౩ ॥ అహింసయా పారమహంస్యచర్యయా స్మృత్యా ముకున్దాచరితాగ్ర్యసీధునా । యమైరకామైర్నియమైశ్చాప్యనిన్దయా ॥ నిరీహయా ద్వంద్వతితిక్షయా చ ॥ ౨౪ ॥ హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేన విజృమ్భమాణయా । భక్త్యా హ్యసఙ్గస్సదసత్యనాత్మని స్యాన్నిర్గుణే బ్రహ్మణి చాఞ్జసా రతిః ॥ ౨౫ ॥ యదా రతిర్బ్రహ్మణి నైష్ఠికీ పుమానాచార్యవాన్ జ్ఞానవిరాగరంహసా । ॥ దహత్యవీర్యం హృదయం ॥ జీవకోశం పఞ్చాత్మకం యోనిమివోత్థితోఽగ్నిః ॥ ౨౬ ॥ దగ్ధాశయో ముక్తసమస్తతద్గుణో నైవాత్మనో బహిరన్తర్విచష్టే । పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాత్స్వప్నే యథా

త్వముపపాద్య కేన ప్రకారేణ రతేస్సాధనత్వమితి వివిత్సాయామాహ ॥ యదేతి ॥ యదా చ బ్రహ్మణి-నైష్ఠికీ దృఢా-రతిస్తదా, ఆచార్యవాన్ ఆచార్యానుగ్రహవిషయః పురుషః - జ్ఞానవిరాగయోః, రంహసా-విరాగసహకృతరత్యాత్మకజ్ఞానవేగేన, ఉద్రిక్తరత్యేత్యర్థః, హృదయం, హృత్స్థానం ప్రాప్య వర్తమానః జీవాత్మా, "హృది హ్యయమాత్మే", తి శ్రుతేః-పఞ్చాత్మకం పఞ్చభూతాత్మకం-జీవకోశం-శరీరం-అబీజం బీజరహితం, భిన్నాజ్ఞానరూపమూలం యథా తథా, యద్వా-భిన్నపుణ్యపాపమూలం యథా తథా, దహతి సన్తాపయతి - అజ్ఞానకృతపుణ్యపాపమూలో హి దేహసంబన్ధః, దేహసంబన్ధనిమిత్తాజ్ఞానమూలకపుణ్యపాపాత్మకం కర్మ-నిశ్శేషం దహన్నిరతిః క్షేమసాధనమిత్యర్థః - దేహమాశ్రిత్య తిష్ఠతో జీవస్యాజ్ఞానాచ్ఛేషస్యాశేషదేహదాహే దృష్టాన్తమాహ ॥ యోనిమివేతి ॥ ఉత్థితః జ్వలితోఽగ్నిః-యోనిమరణిమివేత్యర్థః-దహత్యవీర్యమితి పాఠే ప్యయమేవార్థః-దేహస్య, వీర్యం బలం-పుణ్యపాపాత్మకం కర్మైవ ॥ ॥ ౨౬ ॥ ॥ ఏవం దేహసంబన్ధనిమిత్తం పుణ్యపాపరూపం కర్మ నిశ్శేషం దహన్త్యా రత్యా ముక్తస్య న పునః పఞ్చాత్మకజీవకోశసంబన్ధ ఇత్యాహ ॥ దగ్ధాశయ ఇతి ॥ ఏవం దగ్ధాశయః దగ్ధశరీరః-ముక్తాః, స్సమస్తాస్తద్గుణా దేహగుణా రాగాదయో, యేన సః- ఆత్మనః-బహిర్భూతం, శరీరం-అన్తః అన్తర్భూతం రాగాదిదోషజాతం చ-న విచష్టే న పశ్యతి-న పునర్దేహాదిసంబన్ధం ప్రాప్నోతీత్యర్థః, బహిరన్తశ్చ విశినష్టి - తద్వినాశే దేహవినాశే-పునరస్తాత్సంసృతిదశాయాం-పరాత్మనోః జీవపరయోః, ర్య, ద్వ్యవధానం వ్యవధాయకం-సంబన్ధజ్ఞానచ్ఛాదకం భవతి, తచ్ఛరీరం, తజ్జన్యరాగద్వేషాదికం చ-న పశ్యతి, పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాదిత్యనేన ముక్తో జీవపరయోస్సంబన్ధజ్ఞానప్రచ్ఛాదో నేత్యుక్తం భవతి, స్వప్నే యథా దేహం రాగాదికం చ న పశ్యతి తథేత్యర్థః, దేహాద్యస్థిరత్వేశ్వ

---

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ దహత్యబీజం.

తస్యపృష్టత్వజ్ఞాపనాయస్వప్నదృష్టాన్తః✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽కుతోనపశ్యతితత్రాహ॥ ఆత్మానమితి॥ఆత్మానందేహం,ఇన్ద్రియార్థంశబ్దాదికం,ఉభయోర్దేహేన్ద్రియార్థయోర్య , త్పరమన్యత్,భోగోపకరణభోగస్థానాదికం తత్సర్వం,మాశయేవాసకాఖ్యేఉపాధౌ,సతి,పుమాన్,పశ్యతి,నాస్యథేత్యర్థః, వాసనా,కరణకళేబరభోగ్యభోగస్థానభోగోపకరణాదివిషయాప్రవణ్యం ✽॥౨౮॥✽ఏవంముక్తావుపాధ్యభావాదౌపాధికదేహాద్యసంబన్ధస్స్వాభావికజీవపరసంబన్ధజ్ఞానసద్భావశ్చోక్తః ,సంసృతావుపాధిసద్భావాజ్జీవపరసంబన్ధజ్ఞానాభావమాహ॥నిమిత్తఇతి ॥జడంశరీరం,సర్వస్మిన్ జడాదౌ,నిమిత్తేశరీరాద్యుపాధౌసతి,ఆత్మనస్స్వస్య , పరస్యపరమాత్మనశ్చ , భిదాంసంబన్ధవిరహం,పశ్యతి- అన్యదాఉపాధ్యభావే,ముక్తావిత్యర్థః ,నపశ్యతి,యద్వా , భిదం వైషమ్యం , పశ్యతి,నాన్యదాశరీరాద్యుపాధివిగమే,పరమసామ్యాపత్త్యావాన్య వైషమ్యంపశ్యతీత్యర్థః ॥౨౯॥✽అత్ర-దృఢారతి- రైష్టికిరతిరితి-అన్తరావిషయాన్తరానచిన్తనంరతివిరోధిత్వావగమ్యతే-తస్యచవిరోధిత్వంసఙ్గాదిజననద్వారేతిసఙ్గః ప్రతిషిద్ధః,అసఙ్గఆత్మవ్యతిరిక్తే,అసఙ్గస్సదసత్యనాత్మనిజ్ఞానవిరాగరంహసేతి,తద్విషయచిన్తనాయాస్సఙ్గాదిద్వారారతివిరోధిత్వముపపాదయతి॥ఇన్ద్రియైరిత్యాదినా॥ధ్యాయతాంవిషయచిన్తనం,కుర్వతాం,విషయైశ్శబ్దాదిభి-రాకృష్టానీయానీన్ద్రియాణి - తై - ర్మనఆకృష్టంఆక్షిప్తంసత్ ,బుద్ధేఃపురుషార్థతత్సాధనవ్యవసాయాత్మికాయాబుద్ధే-శ్చేతనాం తత్సంబన్ధిజ్ఞానం,పురుషార్థతత్సాధనవిషయంవ్యవసాయరూపంబుద్ధివృత్తిం,హరతే-తత్రదృష్టాన్తః, స్తమ్బఃతిరస్థకునాదిస్తమ్బః,కేనచిదాకృష్టో-యథాతిరశ్శైథిల్యహేతుతయాహ్రదాత్తోయమపిచ్యావయతితద్వదితి యద్వా - స్తమ్బోయథామూలేతోయంహ్రదాదుపహరతితద్వదితి-చిన్తనావిషయశబ్దాదివిషయాక్షిప్తబాహ్యేన్ద్రియాక్షిప్తమనసిశబ్దాదివిషయేష్వన్య పరేసతిమోక్షతదుపాయాన్వ్యవసితుంబుద్ధిరశక్తేతిత్యుక్తంభవ

పురుషస్తద్వినాశే ॥ ౨౭ ॥ ఆత్మానమిన్ద్రియార్థంచపరంయదుభయోరపి । సత్యాశయఉపాధౌవైపుమాన్పశ్యతినాన్యదా॥౨౮॥ నిమిత్తేసతిసర్వస్మిన్జడాదావపిపూరుషః ।ఆత్మనశ్చపరస్యాపిభిదాంపశ్యతినాన్యదా ॥ ౨౯ ॥ ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాక్షిప్తంధ్యాయతాంమనః।చేతనాంహరతేబుద్ధేస్స్తమ్బస్తోయమివహ్రదాత్॥౩౦॥భ్రశ్యత్యనుస్మృతిశ్చిత్తంజ్ఞానభ్రంశస్స్మృతిక్షయే।తద్రోధంకవయఃప్రాహురాత్మాపహ్నవమాత్మనః॥౩౧॥నాతఃపరతరోలోకేపుంసస్స్వార్థవ్యతిక్రమః । యదధ్యన్యస్యప్రేయస్త్వమాత్మనస్స్వవ్యతిక్రమాత్॥౩౨॥అర్థేన్ద్రియార్థాభిధ్యానంసర్వార్థాపహ్నవోనృణామ్ । భ్రంశితోజ్ఞానవిజ్ఞానాద్యేనావిశతిముఖ్యతామ్ ॥౩౩॥నకుర్యాత్కర్హిచిత్సఙ్గంతమస్తీవ్రంతితీరిషుః । ధర్మార్థకామమోక్షాణాంయదత్యన్తవిఘాతకమ్॥౩౪॥తత్రాపిమోక్షఏవార్థఆత్యన్తికతయేష్యతే। త్రైవర్గ్యోఽర్థోయతోనిత్యంకృతాన్తభయ

తి ✽॥౩౦॥✽ఏవంవ్యవసాయేబాగ్నేసతి-అనుస్మృతిరువాసనం యోగకాలానుసన్ధానం - భ్రశ్యతి-తదనుగ్రాహకంకాలాన్తరేషూపాస్యసంశీలనరూపం-చిత్తంచిన్తనంచ - భ్రశ్యతి-ఏవం-స్మృతిక్షయే ఉపాసనాక్షయేసతి-జ్ఞానభ్రంశఃస్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానభ్రంశో,భవతి-తద్రోధంజ్ఞానభ్రంశం-కవయస్సూరయ , ఆత్మనఏవహేతో -రాత్మాపహ్నవంఆత్మనస్తిరోధానం, ప్రాహుః ఉపాసనవిచ్ఛేదాదాత్మస్వయాపస్యభగవచ్ఛేషతయానవిశదావభాసఇత్యర్థః తథాచోక్తం ,,యోఽన్యథాసన్తమాత్మానమన్యథాప్రతిపద్యతే।కింతేననకృతంపాపంచోరేణాత్మాపహారిణే,,తి ✽॥ ౩౧ ॥ ✽ఏతదేవాహ॥నాతఇతి॥ఆత్మనఃహేతోః-స్వస్యవ్యతిక్రమాత్ స్వస్వరూపాతిలఙ్ఘనాత్ -స్వస్వరూపంవిహాయాత్మనోఽన్యస్యప్రేయస్త్వంశబ్దాదివిషయప్రియస్త్వం ,యదస్తి-అతః,పరతరఃపుంసఃస్వార్థవ్యతిక్రమఃస్వపురుషార్థవిరహఃలోకేనాస్తి ✽॥౩౨॥✽విషయధ్యానతత్సఙ్గయోరనర్థకారిత్వముపసంహరతి ॥ అర్థేన్ద్రియేతిద్వాభ్యాం॥అర్థేన్ద్రియాణిశబ్దాద్యర్థవిషయాణిశ్రోత్రాదిని-తేషాం,మర్థస్యశబ్దాదే,రభిధ్యానం,నృణాం,సర్వార్థాపహ్నవఃసర్వపురుషార్థవిరోధీత్యర్థః,స్వర్గాదిసాధనభూతయాగాదేరపితదేకమనస్సైనకార్యత్వాత్సర్వపురుషార్థవిరోధిత్యుక్తం,యేనశబ్దాద్యభిధ్యానేన ,జ్ఞానవిజ్ఞానాద్భ్రంశితః,జ్ఞానంశాస్త్రజన్యం,విజ్ఞానముపాసనాత్మకం,తయోస్సమాహారద్వంద్వ, స్తస్మాద్భ్రంశితః,ముఖ్యతాంస్థావరతాం,ఆవిశతిప్రాప్నోతి ✽॥౩౩॥✽ తీవ్రంఅనర్థకృత్,తమఃఅజ్ఞానం,తితీరిషుతరితుమిచ్ఛుః,కర్హిచిత్సఙ్గం ,నకుర్యాత్,యద్విషయాసంజనం ,ధర్మాదీనా , మత్యన్తవిఘాతకమ్✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ధర్మాదిభిస్సాకంమోక్షస్యతుల్యవన్నిర్దేశాత్తస్యేతరపురుషార్థసామ్యంవారయతి ॥ తత్రాపీతి ॥ తత్రాపిచతుర్ణాంమధ్యే - మోక్షయాపఏవపురుషార్థః - ఆత్యన్తికతయాఅన్తమతీత్యవర్తమానతయా-నిత్యతయేత్యర్థః - ఇష్యతేఇచ్ఛావిషయోభవతి - త్రైవర్గరూపార్థః-కృతా

న్తః కాలః-తద్భయసంయుతః అనిత్యః ॥౩౫॥ అనిత్యతామేవాహ॥ పరావరే ఉత్కృష్టాపకృష్టరూపాః-యే-భావాః పదార్థాః-ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తాః - గుణవ్యతికరాత్ గుణవైషమ్యాదుపసృష్టైః - రనుపశ్చాద్భవన్తి-న తు ప్రలయే-అత-ఏషాం-ఈశేన కాలరూపేణ పరమాత్మనా-విధ్వంసితా ఆశిషో యేషాం-క్షేమో-న విద్యతే ॥౩౬॥ ఏవమచిద్వికారాణామనిత్యత్వముక్తం - అథ పారమహంస్యచర్యామేత్యుపక్షిప్తం ప్రకృతిప్రాకృతవిలక్షణస్య నిత్యస్యాత్మస్వరూపస్య భగవదాత్మకత్వేనానుసన్ధానమాహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్-హే నరేన్ద్ర-అసవః ప్రాణాః-ధిషణాత్మశబ్దేన జ్ఞానద్వారభూతం మన ఉచ్యతే-దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభి-రావృతానాం-గేహాద్యాత్మకానామిత్యర్థః-తస్థుషాం స్థావరాణాం - జగతాం జఙ్గమానాం చ-క్షేత్రవిదః క్షేత్రజ్ఞాః-స్థావరజఙ్గమాన్తస్థా జీవాః-తపతి అన్తరాత్మతయా నియచ్ఛతీతి తపః - తస్య భావస్తత్తా-తయా జీవాన్తరాత్మతయా-యః-హృది-స్థితః-ప్రత్యక్ స్వస్మై భాసమానః- అనేన పరాచోఽచేతనాద్వైలక్షణ్యముక్తం-విష్వగావిః-విష్వక్ సర్వతః, ఆవిః ప్రకాశమానః, స్వరూపేణ గుణైశ్చ వ్యాపక ఇత్యర్థః-అనేన జీవవైలక్షణ్యముక్తం - భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః-అనేనోభయవైలక్షణ్యముక్తం-చకాస్తి-స భగవా - నహమస్మీత్యవేహి - భగవదాత్మకోఽహమస్మీతి బుధ్యస్వేత్యర్థః-యద్వా - దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిరావృతానాం స్థావరజఙ్గమదేహస్థచేతనానాం-యే-క్షేత్రవిత్తే-అహఙ్కారమమకారాస్పదశరీరవిత్తే- తే పాతీతి క్షేత్రవిత్తపః-తస్య భావస్తత్తా-తయా జీవరూపతయా-పరాగర్థవిలక్షణః-ప్రత్యగ్భూతో-హృది-చకాస్తి-తం జీవాత్మానం -స భగవానస్మీత్యవేహి, భగవదాత్మకోఽహమితి బుధ్యస్వేత్యర్థః "తత్త్వమసి- అయమాత్మా బ్రహ్మ" ఇత్యాదివదయం సామానాధికరణ్యేనానుసన్ధాననిర్దేశః-శరీరవిషయబుద్ధిశబ్దాదీనాం శరీరిపర్యన్తత్వమాకృతినయేన ఖణ్డో గౌరిత్యాదివద్బోధ్యమ్ ॥౩౭॥ నను భగవతః క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేన తదుపా

సంయుతః ॥ ౩౫ ॥ పరావరే చ యే భావా గుణవ్యతికరాదను। న తేషాం విద్యతే క్షేమ ఈశవిధ్వంసితాశిషామ్॥
తత్త్వం నరేన్ద్ర జగతామథ తస్థుషాం చ దేహేన్ద్రియాసుధిషణాత్మభిరావృతానామ్। యః క్షేత్రవిత్తపతయా హృది విశ్వగావిః ప్రత్యక్ చకాస్తి భగవాంస్తమవేహి సోఽస్మి ॥౩౭॥ యస్మిన్నిదం సదసదాత్మతయా విభాతి మాయావివేకవిధుతి స్రజి వాఽహిబుద్ధిః। తం నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం ప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతిం ప్రపద్యే॥౩౮॥ యత్పాదపఙ్కజపలాశవిలాసభక్త్యా కర్మాశయం గ్రథితముద్గ్రథయన్తి సన్తః। తద్వన్న రిక్తమతయో యతయోఽపి రుద్ధస్రోతోగణాస్తమరణం భజ వాసుదేవమ్॥ ౩౯ ॥ కృచ్ఛ్రో మహానిహ భవార్ణవమప్లవేశాం షడ్వర్గనక్రమసుఖేన తితీర్షయన్తి। తత్త్వం హరేర్భగవతో భజనీయమఙ్ఘ్రిం కృత్వోడుపం వ్యసన

పతయాఽవస్థితౌ క్షేత్రజ్ఞగతదోషప్రసక్తిః-స్యాదేవమిత్యాహ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ క్షేత్రజ్ఞరూపే - మాయావివేకవిధుతిః-మాయాయాః సకాశాజ్జీవపరయోః వివేకః-తస్య విధూననహేతుః-వివేకజ్ఞానవిరోధి సదసదాత్మతయా కార్యకారణరూపేణ - ఇదం దేవమనుష్యాదినానావిధరూపజాతం స్రజి-సర్పబుద్ధిరివ-విభాతి-స్రజి వేత్యత్ర వాశబ్ద ఇవార్థకః జీవతాదాత్మ్యేన ప్రతిభాతీత్యర్థః-తన్నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం -స్వతః ప్రకృతిసంబన్ధరహితస్వప్రకాశస్వరూపం-తథాపి ప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతిం-ప్రత్యూఢం అనాదితయారూఢమూలం-యత్కర్మ - తేన-కలిలా మిశ్రా-ప్రకృతిర్యస్య-తేన-స్వసంసృష్టకర్మమిశ్రవాసనమిత్యర్థః - ప్రపద్యే అనుసందధే-యథా నృసింహో భగవాన్ శ్వేత ఇతి నృసింహమూర్తేర్భగవతః శ్వేతత్వం విగ్రహద్వారకం-న త్వవ్యవధానేన - ఏవం క్షేత్రజ్ఞరూపస్య భగవతః క్షేత్రజ్ఞద్వారైవ కర్మసంబన్ధాజ్ఞానాదికం-న త్వవ్యవధానేనేత్యర్థః ॥౩౮॥ ఏవం క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేనావస్థానం నిర్దోషత్వం చోక్తం-అథ స్వేన రూపేణావస్థితిమాహ ॥ యత్పాదేతి ॥ యద్వా-తుభ్యముపదిష్టం భగవద్భక్తియోగం సర్వే అపి ముముక్షవోఽనుతిష్ఠన్తి, అతస్త్వమపి తమేవానుతిష్ఠేత్యాహ ॥ యత్పాదేతి॥ రిక్తేషు భగవద్వ్యతిరిక్తేషు-మతిః-రిక్తమతిః, అభగవదాత్మకత్వబుద్ధిర్వా-న విద్యతే రిక్తమతిర్యేషాం తే న రిక్తమతయః-తమేవ మన్వానా ఇత్యర్థః - నిరుద్ధస్రోతోగణాః-నిరుద్ధః ప్రత్యాహృతః-స్రోతోగణః ఇన్ద్రియవర్గో, యైస్తే - సన్తస్సాధవః-యస్య భగవతః-పాదపఙ్కజయోః-పలాశా ఇవాఙ్గులయ-స్తేషాం-విలాసః కాన్తి-స్తస్య-భక్త్యా-కర్మ చ ఆశయశ్చ కర్మాశయం-ఆశయో వాసనా-గ్రథితం స్వసంబద్ధం ఉద్గ్రథయన్తి మోచయన్తి-తస్మాత్త్వమపి-తమేవ అరణం "ఋగతౌ", కరణే ల్యుట్-స్వప్రాపకమిత్యర్థః-వాసుదేవం-భజస్వ-భగవద్భక్తిమన్తరేణ సంసారార్ణవో దుస్తరః ॥౩౯॥ అతస్తమేవ భజస్వేత్యుపసంహరతి॥ అప్లవేశాః ఈశ్వరాఖ్యప్లవరహితాః- షడ్వర్గనక్రం షడిన్ద్రియవర్గగ్రాహం-భవార్ణవం-ఇహ-దుఃఖేన-యే-తితీర్షయన్తి తరితుమిచ్ఛన్తి - తేషాం-మహాన్, కృచ్ఛ్రః క్లేశః-తత్తస్మాత్త్వం-హరే

ర్భగవతః-భజనీయంసుఖారాధ్యం-అఙ్ఘ్రిద్వం-ఉడుపంప్లవం-కృత్వా-వ్యసనందుఃఖాత్మకం దుస్తరార్ణంతరితుమశక్యం-భవార్ణవం-అర్ణశబ్దేనకారాభావఆర్షః-ఉత్తర-పారంగచ్ఛ ❀ ॥౪౦॥ ❀ ఆత్మమేధసాబ్రహ్మవిదా, బ్రహ్మపుత్రేణసనత్కుమారేణ-దర్శితా ఆత్మనో-గతిస్తత్త్వం-యస్య-స-నృపః-పృథుః-సమ్యక్-ప్రశంసాంకృత్వా-తంకుమార-మువాచ-॥౪౧॥ ❀ ఆర్తానాంతాపత్రయాతురాణాం, మనుకమ్పినా-హరిణా, పూర్వం- మెమహ్యం, మనుగ్రహః, కృతః-హేబ్రహ్మన్, భగవన్-తమనుగ్రహం, మాపాదయితుంనిష్పాదయితుం, యూయమాగతాః ❀ ॥౪౨॥ ❀ దయాలుభి, ర్భవద్భిఃయుష్మాభి,ర్మత్సమీహితం,కార్త్స్న్యేననిష్పాదితం,బ్రహ్మన్ పదేష్టేతుభ్యంమదీయంకిందేయమస్తీత్యాహ॥సాధూచ్ఛిష్టమితి॥ ఆత్మనాదేహేన,సర్వం,మెమదీయం,సాధూనాముచ్ఛిష్టంసాధూనామనుగ్రహాల్లబ్ధమిత్యర్థః,అతోభవదనుగ్రహాల్లబ్ధంభవద్భ్యః కిందదె-గురుదక్షిణార్థంకిందదె-నహ్యనుగ్రహీతాప్రదత్తంపునస్తస్మైదీయతఇత్యర్థః ❀ ॥౪౩॥ ❀ యద్యప్యేవం-తథాపిరాజ్ఞాభృత్యేనేవమయానివేదితంస్వీకురుతేత్యాహ॥ప్రాణా ఇతి॥ప్రాణాఃఅసవః-రాయఃధనాని- సపరిచ్ఛదాస్సోపకరణాః-గృహాః,రాజ్యం-బలం- మహీకోశఃమహ్యాత్మకఃకోశః-పృథ్వ్యాఃపద్మాకారత్వాత్కోశఇత్యుక్తం - యద్వా-కోశః రత్నభాణ్డాదిరూపః- రైశబ్దస్తద్వ్యతిరిక్తధనపరః - ఇతిశబ్దఃప్రకారే - ఏవంవిధమన్యత్సర్వమపి - నివేదితం - తుభ్యంమయేతిశేషః ❀ ॥౪౪॥ ❀ నను మద్యోగ్యమేవమహ్యంసమర్పణీయంతత్రాహ॥ సైనాపత్యంసేనానాయకత్వం - దణ్డనేతృత్వం దణ్డనాయకత్వం - తథాసర్వలోకాధిపత్యంచ - వేదశాస్త్రవిదర్హతి ❀ ॥౪౫॥ ❀ ఏతదేవోపపాదయతి॥ బ్రాహ్మణ-

ముత్తరదుస్తరార్ణమ్, ॥౪౦॥ మైత్రేయఉవాచ॥సఏవంబ్రహ్మపుత్రేణకుమారేణాత్మమేధసా।దర్శితాత్మగతిస్సమ్యక్ప్రశస్యోవాచతంనృపః॥౪౧॥ రాజోవాచ॥కృతోమేఽనుగ్రహఃపూర్వంహరిణార్తానుకమ్పినా। తమాపాదయితుంబ్రహ్మన్భగవన్యూయమాగతాః॥౪౨॥ నిష్పాదితశ్చకార్త్స్న్యేనభగవద్భిఃకృపాలుభిః। సాధూచ్ఛిష్టంహిమెసర్వమాత్మనాసహకిందదె ॥౪౩॥ ప్రాణాదారాయస్సుతాబ్రహ్మన్గృహాశ్చసపరిచ్ఛదాః।రాజ్యంబలంమహీకోశఇతిసర్వంనివేదితమ్ ॥౪౪॥ సైనాపత్యంచరాజ్యంచదణ్డనేతృత్వమేవచ। సర్వలోకాధిపత్యంచవేదశాస్త్రవిదర్హతి॥౪౫॥స్వమేవబ్రాహ్మణోభుఙ్క్తేస్వంవస్తేస్వందదాతిచ।తస్యైవానుగ్రహేణాన్నంభుఞ్జతేక్షత్రియాదయః॥౪౬॥యైరీదృశీభగవతోగతిరాత్మవాదఏకాన్తతోనిగమభిఃప్రతిపాదితానః। తుష్యన్త్వదభ్రకరుణాస్స్వకృతేననిత్యంకోనామతత్ప్రతికరోతివినోదపాత్రమ్॥౪౭॥ తఆత్మయోగపతయఆదిరాజేనపూజితాః।శీలంతదీయంశంసన్తఃఖేఽభూవన్మిషతాంనృణామ్॥౪౮॥ వైన్యస్తుధుర్యోమహతాంసంస్థిత్యాఽధ్యాత్మశిక్షయా।ఆప్తకామమివాత్మానంమెనఆత్మన్యవస్థితః॥౪౯॥కర్మాణిచయథాకాలంయథాదేశంయథాబలమ్।యథోచితంయథావిత్తమకరోద్బ్రహ్మసాత్కృతమ్॥౫౦॥ఫలం

స్వమేవస్వీయమేవాన్నం - భుఙ్క్తే - స్వీయమేవవస్త్రాదికం - వస్తేపరిధత్తే-దదాతిచక్షత్రియాదిభ్యః - తస్యైవబ్రాహ్మణస్యైవ - అనుగ్రహేణ - లబ్ధమన్నం-క్షత్రియాదయో - భుఞ్జతే ❀ ॥౪౬॥ ❀ సత్యపిస్వత్వేసర్వస్వేనాపినగురోఃప్రత్యుపకర్తుంశక్యమిత్యాహ॥ యైరితి॥ ఆత్మవాదేఅధ్యాత్మవిచారే- ఏకాన్తతోనిశ్చయేన-నిగమిభిఃనిగమానుసారిభిః-యైర్యుష్మాభిః - ఈదృశీదుస్తరమహావ్యసనాత్మకసంసారార్ణవనిస్తరణోపాయభూతా-నఃఅస్మభ్యం-ప్రతిపాదితా-తే-నిత్యం,అనల్పకరుణాః,భవన్తఃస్వకృతేనార్తోద్ధరణకర్మణా,తుష్యన్తు,కోనామ,తత్కృతముపకారంప్రతి,స్వయముపకరోతి,ఉదపాత్రంతోయాఞ్జలింవినా,ఉదకప్రదానపూర్వకమఞ్జలిబన్ధనమేవతస్యప్రత్యుపకారఇత్యర్థః, ॥౪౭॥ ❀ ఆత్మయోగంపాన్త్యనుష్ఠానానుష్ఠాపనాభ్యామిత్యాత్మయోగపతయ, స్తేసనకాదయ,ఆదిరాజేనపృథునా, పూజితాస్సన్తః, తదీయంపృథోస్సంబన్ధి,శీలంప్రశంసన్తః ,నృణాం , మిషతాంపశ్యతాంసతాం , ఖే , అభూవన్ , ఆకాశమారూఢాఇత్యర్థః ❀ ॥౪౮॥ ❀ ధుర్యఃశ్రేష్ఠో, వైన్యస్తు,మహతాంసనత్కుమారాదీనాం, మధ్యాత్మశిక్షయాహేతుభూతయా,యా-సంస్థితిర్నిష్ఠాతయాఆత్మన్యేవావస్థితః-పరమాత్మోపాసననిష్ఠః-ఆత్మానం-మాప్తకామమవాప్తసమస్తకామమివ-మెనే ❀ ॥౪౯॥ ❀ తథాపమ్మాత్మోపాసనాఙ్గత్వేన-దేశకాలాదికమనతిక్రమ్య-కర్మాణివర్ణాశ్రమోచితాని-బ్రహ్మణ్యర్పితంయథాభవతితథా-అకరోత్ ❀ ॥౫౦॥ ❀ ఏవముపాసనాఙ్గత్వేనకర్మయోగమకరోదిత్యుక్తం-తచ్చకర్మయోగంఫలసఙ్గకర్తృత్వత్యాగాత్మయాథాత్మ్యానుభవపూర్వకమకరోదిత్యాహ ॥ ఫలమితి॥ బ్రహ్మణి-ఫలం-సన్న్యస్య-ఫలస్యబ్రహ్మీయత్తతామనుసన్ధాయ-నన్వస్యానుష్ఠీయమానకర్మాయత్తతామిత్యర్థః-తథా- నిర్విషఙ్గః ఇమెదంకర్మేతిమతిరహితః-అనేనసఙ్గత్యాగఉక్తః-కర్మా

ధ్యక్షం కర్మసు కర్తృత్వాభిమానినమ్-ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - ప్రకృతేః, పరం-మన్వానః-కర్తృత్వాభిమానః ప్రకృతి
సంసర్గకృతో న తు స్వాభావిక ఇత్యేవం మన్వాన ఇత్యర్థః-అకరోదితి పూర్వేణాన్వయః ✽॥౫౧॥ ✽ స పృథుః-గృహేషు భో
గస్థానేషు, వర్తమానోఽపి, సామ్రాజ్యశ్రియాఽన్వితోఽపి - సన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణోఽపి-నిరహమ్మతిః దేహాత్మ
భ్రమరహితః-అత ఏవ, ఇన్ద్రియార్థేషు, నాసజ్యత నాసక్తోఽభూత్, యథా, సూర్యః-స్వప్రభయా పఙ్కాదిషు వ్యాప్ను
వన్నపి తైర్నలిప్తస్తద్వదిత్యర్థః ✽॥౫౨॥ ✽ ఏవ-మధ్యాత్మయోగేన భగవద్భక్తియోగేన, అధ్యయనేన వసతీతివద్ధేత్వర్థే
తృతీయా, అధ్యాత్మయోగార్థమిత్యర్థః, యద్వా-ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకం-కర్మాణి, అనుదేశ
కాలానుసారేణ, సమాచరన్, అర్చిషి అర్చిర్నామ్న్యాం భార్యాయామ్, ఆత్మసమ్మితానాత్మతుల్యాన్, సమ్మితానితి పా
ఠే, ఆత్మానుకూలానిత్యర్థః, పుత్రాన్, ఉత్పాదయామాస ✽॥౫౩॥ ✽ పుత్రాన్ ప్రతినిర్దిశతి॥ విజితాశ్వమిత్యర్ధేన॥ విజితాశ్వా
దీన్ పుత్రానిత్యన్వయః-సర్వేషామిన్ద్రాదీనామ్, పృథక్ ప్రత్యేకమ్, యోయోఽసాధారణో గుణః, స్తాన్ సర్వాన్, ఏక ఏవ, అ
చ్యుతాత్మనః అచ్యుతస్య పరమాత్మనో, యా జగత్సృష్టిస్తస్యాః, గోపీథాయ రక్షణాయ, స్వే స్వే కాలే ఉచితకాలే, దధా
ర దధార ✽॥౫౪॥ ✽ మనోవాక్కాయైః, సౌమ్యైర్గుణైశ్చ, ప్రజాః, సంరఞ్జయన్, రాజేతి-నామధేయమధాత్ దధార, అ
పర-స్సోమరాజ ఇవ, సోమశ్చాసౌ రాజా చ సోమరాజః, స ఇవ, లోకరఞ్జనాత్సోమశ్చన్ద్రో రాజేతి నామ యథాధాత్, త

బ్రహ్మణి విన్యస్య నిర్విషఙ్గస్సమాహితః । కర్మాధ్యక్షం చ మన్వాన ఆత్మానం ప్రకృతేః పరమ్ ॥ ౫౧ ॥ గృహే
షు వర్తమానోఽపి స సామ్రాజ్యశ్రియాయుతః । నాసజ్జతేన్ద్రియార్థేషు నిరహమ్మతిరర్కవత్ ॥ ౫౨ ॥ ఏవమ
ధ్యాత్మయోగేన కర్మాణ్యనుసమాచరన్ । పుత్రానుత్పాదయామాస పఞ్చార్చిష్యాత్మ ✽ సమ్మితాన్ ॥ ౫౩ ॥
విజితాశ్వం ధూమ్రకేశం హర్యక్షం ద్రవిణం వృకమ్ । సర్వేషాం లోకపాలానాం దధారైకః పృథగ్గుణాన్ ॥ గోపీ
థాయ జగత్సృష్టేః కాలే స్వే స్వేఽచ్యుతాత్మకః ॥ ౫౪ ॥ మనోవాగ్వృత్తిభిస్సౌమ్యైర్గుణైస్సంరఞ్జయన్ప్ర
జాః । రాజేత్యధాన్నామధేయం సోమరాజ ఇవాపరః ॥ ౫౫ ॥ సూర్యవద్విసృజన్గృహ్ణన్ప్రతపంశ్చ భువో వ
సు । దుర్ధర్షస్తేజసేవాగ్నిర్మహేన్ద్ర ఇవ దుర్జయః ॥ ౫౬ ॥ తితిక్షయా ధరిత్రీవ ద్యౌరివాభీష్టదో నృణామ్ । వర్ష
తి స్మ యథాకామం పర్జన్య ఇవ తర్పయన్ ॥ ౫౭ ॥ సముద్ర ఇవ దుర్బోధస్సత్త్వేనాచలరాడివ । ధర్మరాడివ శిక్షా
యామైశ్వర్యే మఘవానివ ॥ ౫౮ ॥ కుబేర ఇవ కోశాఢ్యో గుప్తార్థో వరుణో యథా ॥ మాతరిశ్వేవ సర్వాత్మా బలే
న మహసౌజసా ॥ ౫౯ ॥ అవిషహ్యతయా దేవో భగవాన్భూతరాడివ । కన్దర్ప ఇవ సౌన్దర్యే మనస్వీ మృగరాడి
వ ॥ ౬౦ ॥ వాత్సల్యే మనువన్నౄణాం ప్రభుత్వే భగవానజః । బృహస్పతిర్బ్రహ్మవాదే ఆత్మవత్త్వే స్వయం
హరిః ॥ ౬౧ ॥ భక్త్యా గోగురువిప్రేషు విష్వక్సేనానువర్తిషు । హ్రియా ప్రశ్రయశీలాభ్యామాత్మతుల్యః పరో
ద్యమే ॥ ౬౨ ॥ కీర్త్యోర్ధ్వగీతయా పుమ్భిస్త్రైలోక్యే తత్ర తత్ర హ । ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేషు స్త్రీణాం రామస్స

ధేత్యర్థః ✽॥౫౫॥ ✽ లోకపాలాసాధారణగుణానుచితకాలేష్వేవ ఏవాధాదిత్యుక్తం, తదేవోపపాదయతి॥ సూర్యవది
త్యాదినాయావదధ్యాయసమాప్తి॥ భువః, వసు ధనమ్, గృహ్ణన్, విసృజన్నసౌ, సూర్య ఇవ -ప్రీతః -ప్రతపన్ ఆజ్ఞాం కు
ర్వన్, తేజసా-అగ్నిరివ, దుర్ధర్షః పరైరభిభవితుమశక్యః, మహేన్ద్ర ఇవ-దుఃఖేనాపి జేతుమశక్యః ✽॥౫౬॥ ✽ తితిక్షయా-
సహనేన, ధరిత్రీవ, అపరాధతితిక్షాసమయే ధరిత్రీతుల్యః - నృణామభీష్టదానావసరే, ద్యౌరివ స్వర్గ ఇవ, పర్జన్య ఇవ,
తర్పయన్, నృణామ్, కామాన్ వర్షతి స్మ ✽॥౫౭॥ ✽ సముద్ర ఇవ-దుర్బోధః-అపరిచ్ఛేద్యః, సత్త్వేన, అచలరాడివ మేరురివ-
శిక్షాయామ్-ధర్మరాడివ యమ ఇవ ఐశ్వర్యే హిమవానివ - హిమవాన్ హిరణ్యాకరః, మఘవానివేతి పాఠే, ఇన్ద్ర ఇవ, ॥ వరుణ
ఇవ-గుప్తార్థః గుప్తమన్త్రః, మాతరిశ్వా వాయురివ, సర్వాత్మా సర్వగః, బలేన ఓజసా మహసా చ ✽॥౫౮॥ ౫౯॥ ✽ అవిష
హ్యతయా చ, భగవాన్, భూతరాడ్రుద్ర ఇవ- బలం శరీరబలమ్, ఓజః ఇన్ద్రియబలమ్, మహః దేహకాన్తిః, సౌన్దర్యేణ కన్దర్ప
ఇవ, మృగరాట్ సింహ ఇవ, మనస్వీ స్వైరీ ✽॥౬౦॥ ✽ మనుస్స్వాయమ్భువః, అజశ్చతుర్ముఖః, ప్రభుత్వే బ్రహ్మవాదే వేద
వాదే, బృహస్పతిరివ, ఆత్మవత్త్వే, యదధీనం ధనం స హ ధనవాన్, యదధీన ఆత్మా స ఆత్మవాన్, స్వాధీనత్వ ఇత్యర్థః ✽॥౬౧॥ ✽
గోషు, గురుషు, విప్రేషు చ, విష్వక్సేనానువర్తిషు, భక్తః, హ్రియాదిభిః, పరార్థోద్యమే, ఆత్మతుల్యః నిరుపమః ✽॥౬౨॥ ✽ త్రై
లోక్యే తత్ర తత్ర పురగ్రామాదివాసిభిః, పుమ్భిః, ఊర్ధ్వం ఉచ్చైః, గీతయా, కీర్త్యా, స్త్రీణామ్, కర్ణరన్ధ్రేషు, రామస్సీతా

౫౩॥శ్లో॥పా ✽ సమ్మితాన్.

పతిరివ ❁ ॥ ౬౩ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః. ****************

ఏవం సర్వగుణసంపన్నః పాలితలోక ఆసీదిత్యుక్తం, అథాత్మజేష్వారోపితరాజ్యభరస్సభార్యః ప్రవిష్టతపోవనః కుమారోపదిష్టాధ్యాత్మయోగనిష్ఠః ప్రాప్తపరమపురుష ఆసీత్ తత్పత్నీ తల్లోకమగాదితి వదన్ పృథువృత్తాన్తముపసంహరతి మునిః ॥ దృష్ట్వేతి ॥ వైన్యః పృథుః - ఆత్మవాన్ స్వర్గస్వారాజ్యాదీనామల్పాస్థిరత్వజ్ఞానవాన్, ఆత్మానం - ప్రవయసం వృద్ధం, దృష్ట్వా - తపోవనమగాదిత్యుత్తరేణాన్వయః - ఆత్మనా స్వేన - వర్ధితః - అశేషః - స్వానుసర్గః స్వవిషయవర్త్యనుసర్గః వ్యష్టిసర్గః యస్య ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ జగతః జఙ్గమస్య - తస్థుషః స్థావరస్య చాపి వృత్తిదః జీవికాప్రదః సతాం ధర్మభృత్ నిష్పాదితః - ఈశ్వరాదేశః ప్రజాపాలనాదిరూపో - యేన యదర్థం యల్లోకపాలనాద్యర్థం - జజ్ఞివాన్ జాతః - తత్సర్వం కృత్వేత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ ఆత్మజేషు ఆత్మజాం పుత్రీకృతాం భూమిం, కథంభూతాం - విరహాత్, పృథోర్విశ్లేషాద్రుదతీమివ స్థితాం, విన్యస్య - ప్రజాసు, విమనస్సు చిన్తాతురాసు సతీషు - సదారః సభార్యః - ఏకః అసహాయః ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ తత్ర తపోవనే, ఉపాత్తాః, స్వీకృతాః, ఆత్మనో, నియమాః శమదమాదయః, యేన - అక్షోభ్యనియమ ఇతి పాఠే, విఘ్నైర్నాశయితుమశక్యాః నియమా యస్య, వైఖానసానాం వానప్రస్థానాం - సుసమ్మతే, ఉగ్రే తపసి ఆరబ్ధః ప్రవృత్తః, కర్తరి క్తః, స్వస్య, ధరామణ్డలస్య, విజయే, పూర్వం, యథా, మహతా యత్నేన ప్రవృత్తః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ ఉగ్రం తపో వర్ణయ

తామివ ॥ ౬౩ ॥ ****************

****** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకవింశోఽధ్యాయః. ********

మైత్రేయ ఉవాచ । దృష్ట్వాఽఽత్మానం ప్రవయసమేకదా వైన్య ఆత్మవాన్ । ఆత్మనా వర్ధితాశేషస్వానుసర్గః ప్రజాపతిః ॥ ౧ ॥ జగతస్తస్థుషశ్చాపి వృత్తిదో ధర్మభృత్సతామ్ । నిష్పాదితేశ్వరాదేశో యదర్థమిహ జజ్ఞివాన్ ॥ ౨ ॥ ఆత్మజేష్వాత్మజాం న్యస్య విరహాద్రుదతీమివ । ప్రజాసు విమనస్స్వేకస్సదారోఽగాత్తపోవనమ్ ॥ తత్రాప్యదాభ్యనియతో వైఖానససుసమ్మతే । ఆరబ్ధ ఉగ్రతపసి యథా స్వవిజయే పురా ॥ ౪ ॥ కన్దమూలఫలాహారశ్శుష్కపర్ణాశనః క్వచిత్ । అబ్భక్షః కతిచిత్పక్షాన్ వాయుభక్షస్తతః పరమ్ ॥ ౫ ॥ గ్రీష్మే పఞ్చతపా వీరో వర్షాస్వాసారషాణ్మునిః । ఆకణ్ఠమగ్నశ్శిశిరే ఉదకే స్థణ్డిలేశయః ॥ ౬ ॥ తితిక్షుర్యతవాగ్దాన్త ఊర్ధ్వరేతా జితానిలః । ఆరిరాధయిషుః కృష్ణమచరత్తప ఉత్తమమ్ ॥ ౭ ॥ తేన క్రమానురుద్ధేన ధ్వస్తకర్మామలాశయః । ప్రాణాయామైస్సన్నిరుద్ధషడ్వర్గశ్ఛిన్నసంశయః ॥ ౮ ॥ సనత్కుమారో భగవాన్ యదాహాధ్యాత్మికం పరమ్ । యోగం తేనైవ పురుషమభజత్పురుషర్షభః ॥ ౯ ॥ భగవద్ధర్మిణస్సాధోశ్శ్రద్ధయా యతతస్సదా । భక్తిర్భగవతి బ్రహ్మణ్యనన్యవిషయాఽభవత్ ॥ ౧౦ ॥ తస్యానయా భగవతః పరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదనుసంస్మరణాను

---

౬ ॥ కన్దమూలైః త్రిభిః ॥ కన్దాద్యలాభకదాచిత్తృణాద్యశనః - యద్వా, కాంశ్చిత్పక్షాన్ కన్దాద్యాహారః, కాంశ్చిత్తృణాద్యశనః - కాంశ్చిదబ్భక్షణః, తతః వాయుభక్ష ఏవ ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ గ్రీష్మఋతౌ - చతుర్దిక్షు చత్వారోఽగ్నయః ఉపరిసూర్యః, తైః పఞ్చ తపాంసి యస్య వర్షాసు ఋతౌ - ఆసారం ధారాసంపాతం - సహత ఇత్యాసారసాట్, మునిస్సదా శుభాశ్రయసంశీలనపరః, శిశిరే ఋతౌ, ఆకణ్ఠమగ్నః, స్థణ్డిలేశయః దర్భాదిభిః పరిష్కృతభూమిశయః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ తితిక్షుః శీతోష్ణాదిసహః, యతవాక్ మౌనవ్రతః, దాన్తః దమయుక్తః, ఊర్ధ్వరేతాః శాన్తః, జితానిలః జితప్రాణః, ఏవంభూతః, కృష్ణం భగవన్తమారిరాధయిషుః, ఏవంవిధముత్తమం తపః, ఆచరత్ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ క్రమానురుద్ధేన శనైశ్శనైః ప్రాప్తేన, తపసా, ధ్వస్తాని కర్మాణి యస్య, ప్రాణాయామైః, అమల ఆశయోఽన్తఃకరణం యస్య, సన్నిరుద్ధః ప్రత్యాహృతః, షడిన్ద్రియవర్గో, యేన - ఛిన్నాని బన్ధనాని వ్యసనాని, యస్య ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ సనత్కుమారో - యముత్కృష్టమాధ్యాత్మికం యోగమాహ, తేనైవ యోగేన, పురుషర్షభః పృథుః, పురుషం పరమపురుషమభజత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ భగవద్ధర్మిణః నివృత్తిధర్మిణః, శ్రద్ధయా, యతతః యత్నం కుర్వతః - సాధోః పృథోః - భగవతి పూర్ణషాడ్గుణ్యే, బ్రహ్మణ్యే, అనన్యవిషయా అవ్యభిచారిణీ, భక్తిరభవత్ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ భగవతః, పరికర్మణా పరిచర్యయా, శుద్ధసత్త్వాత్మనః శుద్ధసత్త్వమనసస్తస్య పృథోః, తస్య భగవతః సంస్మరణం పూర్వోక్తపరభక్తిః, తస్యాః అనుపూర్తిః పరిపూర్ణతా, తయా, జాతం, యత్పరజ్ఞానం - విరక్తిశ్చ, ఉదభూత్, కీదృశం జ్ఞానం - యేన నిశితేన జ్ఞానేన, సంశయపదం సంశయస్థానం ఛేత్తుమశక్యస్వరూపం, జీవకోశం ప్రకృతితత్త్వం, చిచ్ఛేద స్వస్మిన్నసం

బద్ధమకరోత్-తాదృశం జ్ఞానముదభూదిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ *ఛిన్నాన్యధీః, ఛిన్నప్రకృతిధీః దేహాత్మబుద్ధిరహితః,అధిగతాఽఽత్మగతిరాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యం - యేన-అతఏవ నిరీహః నిర్వ్యాపారః-యేనవయునేన-ఇదం ప్రకృతిసంబన్ధం-అచ్ఛినత్ తదపి జ్ఞానం-తత్యాజేతత్యాజ- అనిత్యం జడం శరీరమనుసంధాయ తదన్యోఽస్మీతి హి వివేకజ్ఞానముదేతి,తత్ర శరీరమపి ప్రతిసంబన్ధితయా బుద్ధిస్థం స్యాత్ , యోగకాష్ఠాయాం బ్రహ్మాత్మస్వాత్మని సాక్షాత్కృతే దేహప్రతిసంబన్ధితయా జ్ఞానాభావాత్తత్యజ ఇత్యుక్తం, న హి కేవలం ఘట ఇత్యనుభవే పటాదన్య ఇతి పటప్రతిసంబన్ధితయా జ్ఞానమనువర్తతే,తద్వదిత్యర్థః ఏవమేకాగ్రతాయాం హేతుమాహ॥ తావదితి॥ భగవత్కథాసు-రతిం , యావ-న్నకరోతి-తావ-ద్యోగగతిభి,రప్రమత్తో,న భవతి-అశ్రుతభగవత్కథానాం ప్రమాదస్స్యాదేవ అస్య తు భగవత్కథారతిత్వాన్న ప్రమాద ఇత్యర్థః* ॥ ౧౨ ॥*

సవీరశ్రేష్ఠః పృథుః ఆత్మాన-మాత్మని పరమాత్మని - సం యోజ్య సమర్ప్య - స్వతస్సిద్ధమపృథక్సిద్ధసంబన్ధమనుసన్ధాయేత్యర్థః ఆవిర్భూతగుణాష్టకతయా బ్రహ్మప్రకారం ప్రాప్తః- కాలే అభ్యుపగతప్రారబ్ధావసానకాలే, స్వశరీరం - తత్యాజ, బ్రహ్మభావప్రాప్తేః కలేబరత్యాగానన్తరభావిత్వేఽపి సిద్ధవదభిప్రాయకృతః పూర్వకాలనిర్దేశః ॥ ౧౩ ॥ *కలేబరత్యాగపూర్వకబ్రహ్మభావప్రాప్తి ప్రకారమేవోపపాదయతి ॥ సంపీడ్యేతి ॥ గుల్ఫాభ్యాం , పాయుం గుదం సంపీడ్య సన్నిరుధ్య-మూలాధారా-ద్వాయుం,శనైరుత్సారయన్ ఊర్ధ్వం నయన్-నాభ్యామవస్థాప్య,తతః- హృదయాదిషు-కోష్ఠేషు స్థానేషు,అవస్థాప్య - హృదయాదీనాం ద్వందైక్యం ప్రాగ్జత్వాత్ , తత్ర-శీర్షం భ్రూమధ్యం,, సుప్రోర్ధ్వాప్రాణమావేశ్య సమ్యక్,, ఇతి శ్రుతేః ॥ ౧౪ ॥ *తం చ తతః,మూర్ధ్ని బ్రహ్మరన్ధ్రే-ఉత్సర్పయన్ ఊర్ధ్వం నయన్ - క్రమేణ బహిర్గన్ధ్రే చావేశ్య, నిస్పృహః అణిమాద్యైశ్వర్యాదికైవల్యాదిషు స్పృహారహితః , యద్యపేక్షా స్యాద్యోగినస్తద్వై

పూర్త్యా! జ్ఞానం పిరక్తిరుదభూన్నిశితేన యేన చిచ్ఛేద సంశయపదం నిజజీవకోశమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఛిన్నాన్యధీరధిగతాత్మగతిర్నిరీహస్తత్తత్యజేఽచ్ఛినదిదం వయునేన యేన । తావన్న యోగగతిభిర్యతిరప్రమత్తో యావద్గదాగ్రజకథాసు రతిం న కుర్యాత్ ॥ ౧౨ ॥ ఏవం స వీరప్రవరస్సంయోజ్యాత్మానమాత్మని । బ్రహ్మభూతో దృఢం కాలే తత్యాజ స్వం కలేబరమ్ ॥ ౧౩ ॥ సంపీడ్య పాయుం పార్ష్ణిభ్యాం వాయుముత్సారయఞ్ఛనైః । నాభ్యాం కోష్ఠేష్వవస్థాప్య హృదురఃకణ్ఠశీర్షణి ॥ ౧౪ ॥ ఉత్సర్పయంస్తతో మూర్ధ్ని క్రమేణావేశ్య నిస్పృహః । వాయుం వాయౌ క్షితౌ కాయం తేజస్తేజస్యయూయుజత్ ॥ ౧౫ ॥ ఖాన్యాకాశే ద్రవం తోయే యథాస్థానం విభాగశః । క్షితిమప్సు తత్తేజస్యథో వాయౌ నభస్యముమ్ ॥ ౧౬ ॥ ఇన్ద్రియేషు మనస్తాని తన్మాత్రేషు యథోద్భవమ్ । † భూ

శ్వర్యాదికముపస్యాదితి స్పృహా త్రసనిష్యతే-వాయుం స్వదేహస్థం-వాయౌ మహాభూతే- కాయం దేహరూపపృథివీం - క్షితౌ మహాభూతే,ఏవముగ్రేఽపి-అయూయుజత్ లీనమనుసంహితవాన్ ॥ ౧౫ ॥ *ఖానీన్ద్రియాధిష్ఠానాని దేహవివరాణి,ద్రవం దేహస్థం జలం తోయే-మహాభూతే- యథాస్థానం యథాకారణం విభాగశః అసఙ్కరేణ,అయూయుజత్,ఏవం దేహస్థభూతానాం తానాం మహాభూతసమష్టితయాఽనుసన్ధానముక్తం , అథ పృథివ్యాదితత్త్వానాముత్పత్తిక్రమేణ లయానుసన్ధానముచ్యతే, క్షితిం మహాభూత, మప్సు మహాభూతే-అయూయుజదిత్యనుషఙ్గః-తత్ అప్సుః, తేజసి అదః తేజః , వాయౌ,అముం వాయుం-నభస్యాకాశే ॥ ౧౬ ॥ *తదేవం తామసాహఙ్కారకార్యాణామాకాశపర్యన్తం లయముక్త్వా సాత్త్వికాహఙ్కారకార్యాణాం లయానుసన్ధానమాహ ॥ ఇన్ద్రియేషు మన ఇతి ॥ సవికల్పకజ్ఞానేమనస ఇన్ద్రియైరాకృష్టత్వాత్తేషు లయానుసన్ధానముక్తం-న తు తత్కార్యత్వాత్- వైకారికత్వాన్మనసః , యదుక్తం గీతాసు ,,ఇన్ద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయత ,, ఇతి-అత్రాపి ,, ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాకృష్టం ధ్యాయతాం మన,, ఇతి తానీన్ద్రియాణి,తన్మాత్రేషు,అత్రాపీన్ద్రియాణాం వైకారిత్వేఽపి తేషాం శబ్దాదితన్మాత్రైరాకర్షణాత్తన్మాత్రేష్విత్యుక్తం-అయమర్థః , తామసాహఙ్కారకార్యాణాం పృథివ్యాదీనామాకాశపర్యన్తం లయమభిధాయ,తద్ధర్మాణాం గన్ధాదితన్మాత్రాణామిన్ద్రియాకర్షకత్వేన , ఇన్ద్రియాణాం మనస ఆకర్షకత్వేన మనస ఇన్ద్రియార్థానాముత్తరోత్తరానువర్తిత్వేన కార్యకారణయోరివ ప్రదర్శయితుం లయానుసన్ధానకీర్తనమితి, పరమార్థత ఇన్ద్రియాణాం వైకారికేఽహఙ్కారే,ఆకాశస్య సశబ్దస్య భూతాదౌ లయ ఇతి వివేకః, తైజసస్యత్వహఙ్కారస్య వైకారికభూతాద్యోరనుగ్రాహకత్వమాత్రమేవ,న తు కార్యాన్తరమస్తీతి న తత్కార్యలయ ఉక్తః - యథోద్భవం యథాప్రవృత్తి , మన ఆదీనాముత్తరోత్తరాధీన

౧౬॥శ్లో॥పా॥ నభస్తాని. †పా॥ భూతాదినాసముత్కృష్య.

ప్రవృత్తికత్వాత్, ఇన్ద్రియేషు నభ ఇత్యపి పాఠో దృశ్యతే, నభః ఆకాశం, శబ్దాదితన్మాత్రేష్విన్ద్రియేష్వపి యేషు విషయేత ద్వచ్ఛబ్ద ఉపచారాత్ప్రయుక్తః, భూతానాం తన్మాత్రేషు యతోద్భవం లయ ఇత్యర్థః, తాని తన్మాత్రాణి, యథోద్భవం ఉద్భవమనతిక్రమ్య, ఉద్భవత్యస్మాదిత్యుద్భవః, కారణే భూతాదావిత్యర్థః, భూతాదిశబ్దో వైకారికతైజసయోరపి ప్రద ర్శనార్థః - భూతాదినామాని భూతాది వైకారిక తైజసనామాని, ఉపసంహృతకార్యాణి, ఉత్కృష్య, ఆత్మని, ఆత్మచిత్తం తదనుగ్రాహకే మహత్తత్త్వే, సందధే అనుసంహితవాన్, భూతాదినా సముత్కృష్యేతి పాఠే, తాని తన్మాత్రాణి భూతా దినా తామసాహఙ్కారేణ కారణభూతేన సహ, సముత్కృష్య తస్మిన్విలాప్యేత్యర్థః లయస్య కారణవస్తునా సహ సం శ్లేషరూపత్వాత్సాహిత్యవివక్షయా తృతీయా, తం భూతాదిం మహతీత్యన్వయః ❋ ॥ ౧౭ ॥ ❋ తం మహాన్తం, సర్వగుణ విన్యాసబీజగుణవైషమ్యహేతుభూతే, మాయామయే ప్రధానే, న్యధాత్, స్వాధీనమయుట్, తం సర్వగుణవిన్యాసం జీవే మాయామయే, ఇతి పాఠే తు, తం మహాన్తం, సర్వేషాం గుణానాం కార్యాణాం, విన్యాసః స్థితిః, ర్యస్మిన్, తత్, ప్రధానమ వ్యక్తం ప్రతి - న్యధాత్, ప్రధానే న్యధాదిత్యర్థః, తచ్చావ్యక్తం, మాయామయే అచిత్సమష్టిసంసృష్టే జీవే, న్యధాదిత్యర్థః, మహానవ్యక్తే లీయతే అవ్యక్తమక్షరే లీయత, ఇతి శ్రుత్యనురోధాత్, అనుశయో భుక్తశిష్టం కర్మ, తద్వాననుశయీ, పూ ర్వం సంసృతిదశాయామనుశయీ క్షీణప్రాయదోష ఇత్యర్థః, పుమాన్ జీవః, అసౌ పృథుః, తం అచిత్సమష్టిసంసృష్టం ఆత్మ స్థం స్వస్వరూపస్థం - నితరాం ప్రకృతిసమ్బన్ధవియుక్త - మనుసంహితవానిత్యర్థః - తతో జ్ఞానవైరాగ్యబలేన - అనుశయం భు క్తావశిష్టం - పూర్వోత్తభేదేన సంచితానన్యపగతబుద్ధిపూర్వకభేదేన చ భిన్నం పుణ్యపాపాత్మకం కర్మ - అజహాత్ అత్యా

తాదినామాన్యుత్కృష్య మహత్యాత్మని సంధధే ॥ ౧౭ ॥ +తం సర్వగుణవిన్యాసబీజే మాయామయే న్య
ధాత్। తం చానుశయమాత్మస్థమసావనుశయీ పుమాన్ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యవీర్యేణ స్వరూపస్థోఽజహాత్ప్ర
భుః ॥ ౧౮ ॥ అర్చిర్నామ మహారాజ్ఞీ తత్పత్న్యనుగతా వనమ్ । సుకుమార్యతదర్హా చ యత్పద్భ్యాం స్ప
ర్శనం భువః ॥ ౧౯ ॥ అతీవ భర్తృవ్రతధర్మనిష్ఠయా శుశ్రూషయా చార్ష*దేహయాత్రయా । నావిన్దతార్తిం
పరికర్శితాపి సా ప్రేయస్కరస్పర్శనమాననిర్వృతిః ॥ ౨౦ ॥ దేహం విపన్నాఖిలచేతనాదికం పత్యుః పృథి
వ్యా దయితస్య చాత్మనః । ఆలక్ష్య కించిచ్చ విలప్య సా సతీ చితామథారోపయదద్రిసానుని ॥ ౨౧ ॥ విధాయ కృ
త్యం హ్రదినీజలాప్లుతా దత్త్వోదకం భర్తురుదారకర్మణః । *నత్వా దివిష్ఠాంస్త్రిదశాంస్త్రిః పరీత్య వివేశ వహ్నిం
ధ్యాయతీ భర్తృపాదమ్ ॥ ౨౨ ॥ విలోక్యానుగతాం సాధ్వీం పృథుం వీరవరం పతిమ్ । తుష్టువుర్వరదా దేవై
ర్దేవపత్న్యః సహస్రశః ॥ ౨౩ ॥ కుర్వత్యః కుసుమాసారం తస్మిన్మన్దరసానుని । నదత్స్వమరతూర్యేషు గృణన్తిస్మ

క్షిత్ - తతః ప్రభురకర్మవశ్యో భూత్వా, స్వరూపస్థః పరమాత్మాత్మకావిర్భూతగుణాష్టకస్వస్వరూపేణావస్థితోఽ భూత్ - ముక్తోఽభవదిత్యర్థః ❋ ॥ ౧౮ ॥ ❋ అథార్చిర్నామ్నీ - పృథోః పత్నీ మహారాజస్య స్త్రీ - సుకుమారీ - అతదర్హా వన గమనాదిక్లేశమనర్హాప్యపి - పతిమనుసృత్య, వనం - గతా ప్రవిష్టా - అతదర్హత్వమేవాహ - యస్యాః అర్చిషః, పద్భ్యాం భు వః స్పర్శనం - పద్భ్యాం భువమస్పృశన్తీ మహాభోగశాలినీ సా తాదృశ్యపి వనం ప్రవిష్టవతీత్యతదర్హత్వముక్తమ్ ॥ ౧౯ ॥ ❋ అతీవ - యద్భర్తృవ్రతం స్థణ్డిలశయనాదిరూపం - తద్వ్రతే - యా, నిష్ఠా - తయా - భర్తృశుశ్రూషయా - ఋషీణామియమా ర్షీ - దేహయాత్రా - కన్దమూలాద్యాహారరూపా - తయా చ - కృశీభూతాఽపి ఆర్తిం దుఃఖం - నావిన్దత, యతః, ప్రేయసః ప్రియ తమస్య పృథోః - కరస్పర్శనాదిరూపః - యస్సంమానః, తేన - నిర్వృతా ❋ ॥ ౨౦ ॥ ❋ ఆత్మనః స్వస్యాః, పృథివ్యాశ్చ - పత్యుః పృథో - ర్దేహం, విపన్నాని విగతాని - అఖిలచేతనాదీని అఖిలాని బుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదీని - యస్మిన్ - తథాభూత - మాలక్ష్య దృ ష్ట్వా - కించి - ద్విలప్య చ - సా, సతీ అర్చిః - తద్దేహం - అద్రేస్సానుని - చితా - మారోపయత్ ❋ ॥ ౨౧ ॥ ❋ తత - స్తత్కాలోచి తం కృత్యం చ, విధాయ - హ్రదిన్యాః సరస్యా - జలేష్వా - ప్లుతా సతీ - ఉదారకర్మణో - భర్తు - రుదకం దత్త్వా - దివిష్ఠాన్, త్రిద శా - న్నత్వా - భర్తుః - పాదం - ధ్యాయతి, చితాం - త్రిః, పరీత్య ప్రదక్షిణీకృత్య, వహ్నిం - వివేశ ❋ ॥ ౨౨ ॥ ❋ వీరశ్రేష్ఠం ప తిం, పృథు - మనుసృత్య గతాం సాధ్వీ - ం - విలోక్య - వరదాః - దేవపత్న్యః - దేవైస్సహ - సహస్రశ - స్తుష్టువుః ❋ ॥ ౨౩ ॥ ❋ తదా - తస్మి, న్మన్దరసానుని, కుసుమవర్షం, కుర్వత్యః, అమరతూర్యేషు దేవదున్దుభ్యాదిషు - నదత్సు సత్సు - పరస్పరం, గృణ

౧౮॥శ్లో॥పా× తం సర్వగుణవిన్యాసం జీవే.

స్తస్మై అభాషన్త ❁॥౨౪॥ ❁ భాషణమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ ఇయం వధూరర్చిః-ధన్యా కృతార్థా, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, హర్షే వా, యా వధూః-భూభుజాం రాజ్ఞాం-పతిం, పతిం భర్తారం , సర్వాత్మనా సర్వప్రకారేణ-భేజే ప్రాప్తా-యజ్ఞేశం భగవన్తం-శ్రీరూపిణీ వధూరివ ❁॥౨౫॥ ❁ తస్మాత్-సైషా - సతీ అర్చిః, పశ్యతోఽస్మాన్-అతీత్య, దుర్విభావ్యేన చిన్తయితుమశక్యేన-కర్మణా పతిపారార్థ్యాదినా-పతిం స్వభర్తారం-వైన్యం పృథుమనుసృత్య-ఊర్ధ్వం-వ్రజతి నూనమ్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ భగవాన్ పద్యతే గమ్యతే అనేనేతి భగవత్పదం భగవత్ప్రాప్తిసాధనం - నైష్కర్మ్యం నివృత్తిధర్మం- యే-విద్యుదివ చఞ్చలాయుషోఽపి, సాధయన్తి- తేషాం భగవద్భక్తానాం అన్యద్దేవాదిపదం, కిము దుర్లభం న కించిదిత్యర్థః ❁॥౨౭॥ ❁ అభక్తం శోచన్తి॥ స ఇతి॥ యః పుమాన్ - ఆపవర్గ్యమపవర్గసాధనం-మానుష్యం మనుష్యజన్మ-కృచ్ఛ్రేణ దుస్సాధేన-మహతా కర్మపరిపాకేన-భువి-లబ్ధ్వాఽపి-విషయేషు-విసజ్జతే-స వఞ్చితో-దైవేన బత ఇతి ఖేదే ❁ ॥౨౮ ॥ ❁ ఏవం-సురస్త్రీషు- స్తువన్తీషు-సతీషు-వధూరర్చిః- పతిలోకం-గతా ప్రాప్తా కోఽసౌ పతిలోకః ఆత్మవతాం జ్ఞానినాం-ధుర్యః శ్రేష్ఠః-వైన్యః పృథుః అచ్యుతాశ్రయం భగవతో నివాసభూతం-వైకుణ్ఠాఖ్యం-యం లోకం-ప్రాప తం లోకం గతేత్యర్థః ❁॥ ౨౯॥ ❁ ఉపసంహరతి॥ ఇత్థం భూతానుభావ ఇతి॥ భగవత్తమః - భగవతాం „ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానామాగతిం గతిమ్। వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి „ త్యుక్తవిధభగవతాం మధ్యే శ్రేష్ఠః , అసౌ పృథుః-ఇత్థం భూతానుభావః ఉక్తవిధప్ర

పరస్పరమ్॥౨౪॥ దేవ్య ఊచుః॥ అహో ఇయం వధూర్ధన్యా యా చైవం భూభుజాం పతిమ్। సర్వాత్మనా పతిం భేజే యజ్ఞేశం శ్రీర్వధూరివ॥౨౫॥ సైషా నూనం వ్రజత్యూర్ధ్వమను వైన్యం పతిం సతీ। పశ్యతోఽస్మానతీత్యార్చిర్దుర్విభావ్యేన కర్మణా॥౨౬॥ తేషాం దురాపం కిం త్వన్యన్మర్త్యానాం భగవత్పదమ్। భువి లోలాయుషో యే వై నైష్కర్మ్యం సాధయన్త్యుత ॥ ౨౭ ॥ స వఞ్చితో బతాత్మధ్రుక్ కృచ్ఛ్రేణ మహతా భువి। లబ్ధ్వాఽపవర్గ్యం మానుష్యం విషయేషు విసజ్జతే॥౨౮॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స్తువన్తీషు సురస్త్రీషు పతిలోకం గతా వధూః। యం వా ఆత్మవిదాం ధుర్యో వైన్యః ప్రాపాచ్యుతాశ్రయః॥ ౨౯ ॥ ఇత్థం భూతానుభావోఽసౌ పృథుస్స భగవత్తమః। కీర్తితం తస్య చరితముద్దామచరితస్య తే॥ ౩౦॥ య ఇదం సుమహత్పుణ్యం శ్రద్ధయాఽవహితః పఠేత్। శ్రావయేచ్ఛృణుయాద్వాపి స పృథోః పదవీమియాత్॥ ౩౧ ॥ బ్రాహ్మణో బ్రహ్మవర్చస్వీ క్షత్రియో జగతీపతిః। విట్పతిస్తు భవేద్వైశ్యః శూద్రస్సత్తమతాం లభేత్ ❁॥ ౩౨ ॥ త్రిః కృత్వ ఇదమాకర్ణ్య నరో నార్యథవాఽఽదృతా। అప్రజాస్సుప్రజతమో నిర్ధనో ధనవత్తమః॥ అస్పష్టకీర్తిస్సుయశా మూర్ఖో భవతి పణ్డితః॥౩౩॥ ఇదం స్వస్త్యయనం పుంసామమఙ్గలనివారణమ్ । ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యం కలిమలాపహమ్॥ ౩౪ ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం సమ్యక్సిద్ధిమభీప్సుభిః । శ్రద్ధయైతదనుశ్రావ్యం చతుర్ణాం కారణం పరమ్॥౩౫॥ విజయాభిముఖో రాజా శ్రుత్వైతదభియాతి యాన్। బలిం తస్మై హరన్త్యగ్రే రాజానః పృథవే యథా ॥ ౩౬ ॥ ము

భావసంపన్నః - ఉదారచరితస్య పృథోః-శ్చరితం- తే తుభ్యం-మయా కీర్తితమ్ ❁॥౩౦॥ ❁ ఏతచ్చరిత్రకీర్తనశ్రవణశ్రావణఫలమాహ॥ య ఇతి॥ యః పుమాన్-సుమహత్ - పుణ్యం పుణ్యసాధన - మిదం చరిత్ర-మవహితమనాస్సమాహితచిత్తః-శ్రద్ధయా-పఠేత్-శ్రావయేద్వా-స-పృథోః - పదవీం గతి-మియాత్ ప్రాప్నుయాత్ ❁॥౩౧॥ ❁ ఆనుషఙ్గికం ఫలమాహ॥ బ్రాహ్మణ ఇతి ॥ బ్రాహ్మణః , బ్రహ్మవర్చస్వీ-భవేత్-రాజన్యః క్షత్రియః, పరనాదికం కుర్వన్-జగతీపతి-ర్భవేత్-వైశ్యః-విట్పతిః వైశ్యానాం పతిః-శూద్ర-ఉత్తమతాం-స్వజాతీయేషు-ప్రాప్నుయాత్ ❁॥౩౨ ॥ ❁ నరో, నారీ వా, ఆదృతా ఆదరణయుక్తా, త్రిః కృత్వః త్రివార-మాకర్ణ్య, అప్రజా, సుప్రజః-విద్యారూపద్రవిణబలాదియుక్తపుత్రవాన్ , భవేత్, తథా, నిర్ధనః, ధనవతాం మధ్యే శ్రేష్ఠః, అనభివ్యక్తకీర్తిః, విపులకీర్తిః-మూర్ఖః జ్ఞానవిధురః-పణ్డితో-భవేత్ ❁ ॥౩౩ ॥ ❁ స్వస్తిమఙ్గళం-ఈయతేఽనేనేతి తథా, అమఙ్గలం నివారయతీతి తథా ధన్యం ధనసంపాదకం, యశస్కరం, ఆయుష్కరం, స్వర్గసాధనం, కలిదోషహరమ్ ❁॥ ౩౪ ॥ ❁ ధర్మాదీనాం-సిద్ధిం, సమ్యగ్లిప్సుభిః, చతుర్ణాం ధర్మాదీనాం-పరం, కారణం సాధన- మేతచ్చరిత్రం-శ్రద్ధయా, అనుశ్రావ్యమ్ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ ఏతచ్చరిత్రం, శ్రుత్వా, రాజన్యః, సంగ్రామాభిముఖో, యాన్ , యాతి, తే, తస్మై అభియాత్రే, బలిం-హరన్తి, యథా రాజానః పృథవే ❁॥౩౬ ॥ ❁ యద్యప్యేవం విధాని బహూని ఫలాని-తథాపి-త్యక్తాన్యఫలసఙ్గః, భగవతి - భక్తిం ఉద్వహన్ కుర్వన్, వైచిత్ర్యవీర్యాణాం విచిత్రవీర్యశాలినాం-అభిమతం-మహతో భగవతో, మాహాత్మ్యస్య, సూచకం , పుణ్యం, వైన్యస్య చరితం, శృణుయాత్ , శ్రావయేత్-పఠేచ్చ, ఏవం చేదస్మిన్ భగవతి, కృ

తమతిః, కృతార్థః, పార్థివీం పృథునాలబ్ధాం-గతి-మాప్నుయాత్ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ య, ఇదం పృథుచరిత-మ్, ఆదరేణ, అనుదినం, శృణ్వన్, ప్రథయన్ కీర్తయన్, విముక్తాన్యఫలాసఙ్గః, స-మర్త్యః, భవసిన్ధోః పోతాత్మవరూపౌ, పాదౌ, యస్య, తస్మిన్, భగవతి, నిపుణాం-మతిం, లభతే ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వావింశోఽధ్యాయః.

ఏవం కార్త్స్న్యేన పృథుచరిత్రమభిధాయ తత్సన్తతిం తచ్చరిత్రం చాభిధాతుముపక్రమతే మునిః ॥ విజితాశ్వ ఇతి ॥ విజితాశ్వః, పృథోః పుత్రః, విపులకీర్తిః, అధిరాజ, ఆసీత్, భ్రాతృవత్సలః, విజితాశ్వః, యవీయోభ్యః కనిష్ఠేభ్యః భ్రాతృభ్యః, కాష్ఠాః దిశః-అదాత్ ॥ ౧ ॥ కాం కాష్ఠాం కస్మా అదాదిత్యత్రాహ ॥ హర్యక్షాయ, ప్రాచీం దిశం, ధూమ్రకేశాయ, దక్షిణాం దిశం - వృకసంజ్ఞాయ, ప్రతీచీం దిశం, తురీయాయ చతుర్థీముదీచీం దిశం - ద్రవిణసే, విభుర్విజితాశ్వః, అదిశదదాత్ ॥ ౨ ॥ పృథోరశ్వమేధే అశ్వపహరణావసరే-శక్రాదన్తర్ధానగతిం తిరోధానగతిం-లబ్ధ్వా, అన్తర్ధానసంజ్ఞితః అన్తర్ధానాఖ్యోఽభూత్, విజితాశ్వస్యైవాన్తర్ధాన ఇతి నామాన్తరమిత్యర్థః, అన్తర్ధానసంజ్ఞితో విజితాశ్వః, శిఖణ్డిన్యాం, సుసమ్మతం, అపత్యత్రయం, అగ్నిత్రయముత్పాదయామాస ॥ ౩ ॥ అపత్యత్రయమేవాహ ॥ పావక ఇతి ॥ పురా, వసిష్ఠస్య, శాపః, తస్మాత్, త్రయోఽగ్నయః, గార్హపత్యాహవనీయదక్షిణాగ్నయః, పావకాదిరూపేణ, మనుష్యే-

కృష్ణస్య సఙ్గో భగవత్యచలాం భక్తిముద్వహన్ । వైన్యస్య చరితం పుణ్యం శృణుయాచ్ఛ్రావయేత్పఠేత్ ॥ ౩౭ ॥ వైచిత్ర్యవీర్యాభిమతం మహన్మాహాత్మ్యసూచకమ్ । అస్మిన్కృతమతిర్మర్త్యః పార్థివీం గతిమాప్నుయాత్ ॥ అనుదినమిదమాదరేణ శృణ్వన్ పృథుచరితం ప్రథయన్ విముక్తసఙ్గః । భగవతి భవసిన్ధుపోతపాదే స చ నిపుణాం లభతే రతిం మనుష్యః ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ విజితాశ్వోఽధిరాజాసీత్పృథుపుత్రః పృథుశ్రవాః । యవీయోభ్యోఽదదాత్కాష్ఠా భ్రాతృభ్యో భ్రాతృవత్సలః ॥ ౧ ॥ హర్యక్షాయాదిశత్ప్రాచీం ధూమ్రకేశాయ దక్షిణామ్ । ప్రతీచీం వృకసంజ్ఞాయ తుర్యాం ద్రవిణసే విభుః ॥ ౨ ॥ అన్తర్ధానగతిం శక్రాల్లబ్ధ్వాఽన్తర్ధానసంజ్ఞితః । అపత్యత్రయమాధత్త శిఖణ్డిన్యాం సుసమ్మతమ్ ॥ ౩ ॥ పావకః పవమానశ్చ శుచిరిత్యగ్నయః పురా । వసిష్ఠశాపాదుత్పన్నాః పునర్యోగగతిం గతాః ॥ ౪ ॥ అన్తర్ధానో నభస్వత్యాం హవిర్ధానమవిన్దత । య ఇన్ద్రమశ్వహర్తారం విద్వానపి న జఘ్నివాన్ ॥ ౫ ॥ రాజ్ఞాం వృత్తిం కరాదానదణ్డశుల్కాదిదారుణామ్ । మన్యమానో దీర్ఘసత్రవ్యాజేన విససర్జ హ ॥ ౬ ॥ తత్రాపి హంసం పురుషం పరమాత్మానమాత్మదృక్ । యజంస్తల్లోకతామాప కుశలేన సమాధినా ॥ ౭ ॥ హవిర్ధానాద్ధవిర్ధానీ విదురాసూత షట్సుతాన్ । బర్హిషదం గయం శుక్రం కృష్ణం సత్యం జితవ్రతమ్ ॥ ౮ ॥ బర్హిషత్సుమహాభాగో హావిర్ధానిః ప్రజాపతిః । క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతో యోగేషు చ కురూద్వహ ॥ ౯ ॥ యస్యేదం దేవయజనమనుయజ్ఞం వితన్వతః । ప్రాచీనాగ్రైః కుశైరాసీదాస్తృతం వసుధాతలమ్ ॥ ౧౦ ॥ సాముద్రీం దేవ

ష్వుత్పన్నాః, తే, పునః, యోగగతిమగ్నిత్వం, ప్రాప్తాః, ఆహవనీయత్వాదేస్సంస్కారయోగ్యత్వాత్తేషాం మనుష్యయోనావుత్పత్త్యర్హత్వాత్తదభిమానిదేవతానాముత్పత్తిరత్ర వివక్షితా ॥ ౪ ॥ నభస్వత్యాం నభస్వత్యాం భార్యాయాం, అన్తర్ధానో విజితాశ్వః, హవిర్ధానం, పుత్రం, లేభే, అన్తర్ధానం విశినష్టి, యః అన్తర్ధానోఽశ్వహర్తారం, విద్వాన్ జానన్నపి, న జఘ్నివాన్, ఏతేన శక్రాదన్తర్ధానగతిలాభే కారణముక్తమ్ ॥ ౫ ॥ స చాన్తర్ధానః, రాజ్ఞాం, వృత్తిం, కరాదానదణ్డశుల్కాదిభి-రతి దారుణాం పరపీడాత్మికాం-మన్యమానః-దీర్ఘసత్రానుష్ఠానవ్యాజేన విససర్జ-హేత్యాశ్చర్యే ॥ ౬ ॥ తత్రాపి దీర్ఘసత్రేఽపి- హంసం స్వేషాం క్లేశం హన్తీతి హంసం, శుద్ధం వా పరమాత్మానం-పరమపురుషం-ఆత్మదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానీ సన్ - యజన్, కుశలేన దీర్ఘానుష్ఠితేన- సమాధినా-భగవల్లోక-మవాప ॥ ౭ ॥ హే విదుర, హవిర్ధానాదన్తర్ధానపుత్రాద్ధవిర్ధానీ తద్భార్యా, బర్హిషదాదీన్, షట్పుత్రాన్, అసూత ॥ ౮ ॥ హే మహాబాహో, హావిర్ధానిః హవిర్ధానస్యాపత్యం, బర్హిషత్, ప్రజాపాలనపరః క్రియాకాణ్డేషు, యోగేషు చ, నిష్ణాతః నిష్ఠితోఽభూత్, హే కురూద్వహ ॥ ౯ ॥ క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతత్వమేవాహ ॥ యస్యేతి ॥ ఇదం వసుధాతలం, దేవయజనం యజ్ఞవాటం, వితన్వతః, యత్ర దేశే ఏకో యజ్ఞః కృతస్తత్సమీప ఏవ దేశే పునర్యజ్ఞాన్తరం కుర్వతః, ప్రాచీనాగ్రైః, కుశైః, కృత్స్నం, వసుధాతలం, ఆస్తృతం, ఆసీత్, అత ఏవ, ప్రాచీనబర్హిరిత్యుచ్యతే ॥ ౧౦ ॥ సః

విప్రాచీనబర్హిః-సముద్రస్య పుత్రీం, దేవదేవేన బ్రహ్మణా-ఉపదిష్టాం, శతద్రుత్యాఖ్యాం, ఉపయేమే । తాం శతద్రుతిం విశినష్టి, కిశోరీం బాలాం, చారూణి సున్దరాణి సర్వాణ్యఙ్గాని యస్యాస్తాం, సుష్ఠు, అలఙ్కృతాం, ఉద్వాహే వివాహే, పరిక్రమన్తీమగ్నిం, యాం శతద్రుతిం, అగ్నిః, చకమే శుకీమివ, అయమర్థః, సప్తర్షీణాం సత్రే తద్భార్యాదర్శనేనాగ్నిః కామావిష్టోఽభూత్, తం చ తద్భార్యా స్వాహా నామ సప్తర్షిభార్యారూపధారిణీ సతీ రమయామాస, రమయిత్వా చ తత్ర తత్ర శుకీరూపేణ శరస్తమ్బే నిధాయాగచ్ఛత్-తాం చ యథా స సప్తర్షిభార్యాభ్రాన్త్యాఽగ్నిః కామితవాన్, తద్వదితి, స్తుకీమితి పాఠే స్తోకస్తోకశః తథా రామివేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ సూర్యయా నవోఢయైవ నూపురైః-క్వణయన్త్యా-శతద్రుత్యా-విబుధాదయః, సర్వే-విజితాః వశీకృతాః-మోహితా ఇతి యావత్ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ ప్రాచీనబర్హిషస్సకాశాత్-శతద్రుత్యాం దశ పుత్రాః-అభవన్ ఉదభవన్-పుత్రాన్ విశినష్టి, తుల్యం, నామ-వ్రతమాచారో-యేషాం తే, ధర్మస్నాతాః ధర్మనిష్ణాతాః-ధర్మపారగా ఇతి యావత్-నిష్ణాతశబ్దో హి సర్వత్ర వివక్షితానుష్ఠానాన్తరభావ్యవభృథస్నానస్థానీయమన్తగమనమాహ-ప్రచేతసః ప్రచేతో నామానః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ ప్రజాసర్గే పిత్రా-ఉపదిష్టాః-ప్రథమం, తపశ్చరితుం-వనమర్ణవం-మావిశన్-దశసఙ్ఖ్యాకాని-వర్షాణాం వత్సరాణాం-సహస్రాణి-తపసాం పతిం-భగవన్తం-తపసా-ఆర్చన్ అర్చయామాసుః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ పథి మార్గే దృష్టేన-ప్రసీదతా-గిరిశేన రుద్రేణ, యత్-ఉక్తముపదిష్టం తత్-ధ్యాయన్తః తదర్థం ధ్యాయన్తః-జపన్తశ్చ-సమాహితచిత్తాః-పూజయన్తశ్చ-ఆర్చన్నితి పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ గిరిశేనోక్తం ధ్యాయ

దేవోక్తాముపయేమే శతద్రుతిమ్ । తాం వీక్ష్య చారుసర్వాఙ్గీం కిశోరీం సుష్ఠ్వలఙ్కృతామ్ ॥ పరిక్రమన్తీముద్వాహే చకమేఽగ్నిః ❁ శుకీమివ ॥ ౧౧ ॥ విబుధాసురగన్ధర్వమునిసిద్ధనరోరగాః । విజితాస్సూర్యయా దిక్షు క్వణయన్త్యైవ నూపురైః ॥ ౧౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిషః పుత్రాశ్శతద్రుత్యాం దశాభవన్ । తుల్యనామవ్రతాస్సర్వే ధర్మస్నాతాః ప్రచేతసః ॥ ౧౩ ॥ పిత్రాఽఽదిష్టాః ప్రజాసర్గే తపసే వనమావిశన్ । దశవర్షసహస్రాణి తపసాఽఽర్చంస్తపస్పతిమ్ ॥ ౧౪ ॥ యదుక్తం పథి దృష్టేన గిరిశేన ప్రసీదతా । తద్ధ్యాయన్తో జపన్తశ్చ పూజయన్తశ్చ సంయతాః ॥ ౧౫ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ ప్రచేతసాం గిరిత్రేణ యథాఽఽసీత్పథి సఙ్గమః । యదుతాహ హరః ప్రీతస్తన్నో బ్రహ్మన్వదార్థవత్ ॥ ౧౬ ॥ సఙ్గమః ఖలు విప్రర్షే శివేనేహ శరీరిణామ్ । దుర్లభో మునయో దధ్యురసఙ్గాద్యమభీప్సితమ్ ॥ ౧౭ ॥ ఆత్మారామోఽపి యస్త్వస్య దీనలోకస్య రాధసే । శక్త్యా యుక్తో విచరతి ఘోరయా భగవాన్భవః ॥ ౧౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రచేతసః పితుర్వాక్యం శిరసాఽఽధాయ సాధవః । దిశం ప్రతీచీం ప్రయయుస్తపస్యాదృతచేతసః ॥ ౧౯ ॥ సముద్రముప విస్తీర్ణమపశ్యన్సుమహత్సరః । మహన్మన ఇవ స్వచ్ఛం ప్రసన్నసలిలాశయమ్ ॥ ౨౦ ॥ నీలరక్తోత్పలామ్భోజకహ్లారేన్దీవరాకరమ్ । హంససారసచక్రాహ్వకారణ్డవనికూ

న్తస్త ఇత్యుక్తం, తత్ర-కిముక్తం గిరిశేనేతి పృచ్ఛతి విదురః-యదా యస్మిన్కాలే-పథి, గిరిత్రేణ సహ-ప్రచేతసాం-సఙ్గమ ఆసీత్-హే బ్రహ్మన్-ప్రీతో-హరో రుద్రః-అర్థవత్ పురుషార్థసాధనం-యత్-ఉవాహ-తన్నోఽస్మభ్యం-వద ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ శివసఙ్గమస్య దౌర్లభ్యమాహ ॥ హే విప్రర్షే, శరీరిణాం-ఇహ సంసారే-శివేన సాకం సఙ్గమో దుర్లభః దుఃఖేనాపి లబ్ధుమశక్యః-మునయః, అభీప్సితం అభిమతం-యం శివం-అసఙ్గాత్ విషయాన్తరసఙ్గత్యాగాత్-దధ్యురేవ కేవలం-న తు ప్రాపుః-తేన శివేన ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ నను మునీనాం కిం తద్ధ్యానేన ఘోరత్వాదిత్యాశఙ్క్యాహ ॥ యోఽయం-భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానవాన్-హరః-ఆత్మారామోఽపి ఆత్మారామత్వేన లోకసంచారప్రయోజనరహితోఽపి అస్య-దీనలోకస్య-రాధసే సిద్ధయే-దీనాననుగ్రహీతుమితి యావత్, శక్త్యా స్త్రియా సహ-యుక్తః, ఘోరయా-మూర్త్యా-ఉపలక్షితో-విచరతి ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ఏవమాపృష్టో మునిస్తద్యథావద్వక్తుముపక్రమతే ॥ ప్రచేతస ఇతి ॥ సాధవః ప్రచేతసః-పితుః ప్రాచీనబర్హిషః-వాక్యం-ప్రజాస్సృజేతేతి వాక్యం-శిరసా-ఆధాయ అతిగౌరవేణ శిరసాఽనుమోద్య-స్పష్టోఽర్థః తపస్యాదృతచేతసః ప్రతీచీం దిశం ప్రతి ప్రయయుః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ సముద్రముప సముద్రాత్ కించిన్న్యూనం "ఉపోఽధికే చ" ఇతి కర్మప్రవచనీయత్వే తద్యోగాద్ద్వితీయా-సముద్రసమీపే వా-విస్తీర్ణం-సుశోభనం-మహత్ శ్రేష్ఠం సరః-అపశ్యత్-మహత్త్వమేవ స్పష్టయతి ॥ మహతాం జ్ఞానినాం-మన ఇవ స్వచ్ఛం నిర్మలం-ప్రసన్నాః-సలిలాశయాః జలాశయాః-యస్మిన్ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ నీలోత్పలాదీనామాకరం జన్మస్థానం-ఉత్పలాని రాత్రివికాసీని-అమ్భోజాని దివావికాసీని కహ్లారాణి సన్ధ్యావికాసీని, ఇన్దీవరం నీలోత్పలం-తస్య పునరు

౧౧ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ స్తుకీమివ.

క్తిం ప్రాచుర్యజ్ఞాపనార్థా-హంసాదిభిర్వికూజితం చక్రవాకాః ॥ ౨౧ ॥ మత్తా-యే-భ్రమరాస్తేషాం స్వరేణ మధురస్వరేణ-హృష్టరోమాణో-లతాఙ్ఘ్రిపాః-యస్మిన్ -ఉపశ్లిష్టలతాద్రుమాః-హృష్టరోమాణ ఇవ-అఙ్ఘ్రిపా, యస్మిన్-తదిత్యర్థః-పద్మకోశేషు య-ద్రజః-తత్-త్రైర్మ-దిక్షు, విక్షిపతా-పవనేన ఉత్సవో యస్మిన్ ॥ ౨౨ ॥ తత్ర-మృదఙ్గాదిభిరన్వితం దివ్యైర్మార్గభేదైః ప్రకారభేదైర్మనోహరం, గాన్ధర్వం గానమాకర్ణ్య-తే రాజపుత్రాః-విసిస్ముః విస్మయం ప్రాప్తాః తదైవ తస్మాత్సరసో వినిర్గచ్ఛన్తం-విబుధానుగైర్గన్ధర్వకిన్నరాదిభిః, ఉపగీయమాన-మమరశ్రేష్ఠమ్ ॥ ౨౪ ॥ తప్తహేమరాశిసదృశకాన్తిం-నీలః కణ్ఠో యస్య తం, ప్రసాదాభిముఖం-త్రిలోచనం రుద్రం, వీక్ష్య-సంజాతహర్షాః ప్రచేతసః-ప్రణేముర్నమస్కృతవన్తః ॥ ౨౫ ॥ స, భక్తవత్సలో-భగవాన్ గిరిశః, ప్రపన్నాన్ నమస్కుర్వాణాన్-ధర్మజ్ఞాన్, వినయాదిశీలసంపన్నాన్-తాన్ ప్రచేతసః-స్వదర్శనప్రీతాన్, స్వయమపి ప్రీత, ఉవాచ ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ యూయమితి యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ యూయం-వేదిషదః ప్రాచీనబర్హిషః, పుత్రాః -వః యుష్మాకం-చికీర్షితం భగవదారాధనం చ, విదితం వః అనుగ్రహాయ యుష్మాననుగ్రహీతుం, మే మమ-దర్శనం, కృతం కారితం, మమేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ అనుగ్రహకారణమాహ ॥ య ఇతి ॥ త్రిగుణాత్మకాత్, తమసః ప్రధానాత్, జీవసంజ్ఞితాత్ క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-సాక్షాత్, త్పరం విలక్షణం-సూక్ష్మాదితి పాఠే, త్రిగుణాత్కార్యావస్థాత్, సూక్ష్మాత్కారణావస్థాచ్చ, తమసః ప్రధానాత్, క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-పరమిత్యర్థః-భగవన్తం ప్రకృతిపురుషైర్విలక్షణ్యాపాదకపూర్ణజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యం వాసుదేవం యః, ప్రపన్నః, స, మే ప్రియః, భగవద్భక్తస్య సర్వోత్కృ

జితమ్ ॥ ౨౧ ॥ మత్తభ్రమరసౌస్వర్యహృష్టరోమలతాఙ్ఘ్రిపమ్ । పద్మకోశరజో దిక్షు విక్షిపత్పవనోత్సవమ్ ॥
తత్ర గాన్ధర్వమాకర్ణ్య దివ్యమార్గమనోహరమ్ । విసిస్ము రాజపుత్రాస్తే మృదఙ్గపణవాద్యన్వితమ్ ॥ ౨౩ ॥
తర్హ్యేవ సరసస్తస్మాన్నిష్క్రామన్తం సహానుగమ్ । ఉపగీయమానమమరప్రవరం విబుధానుగైః ॥ ౨౪ ॥
తప్తహేమనికాయాభం శితికణ్ఠం త్రిలోచనమ్ । ప్రసాదసుముఖం వీక్ష్య ప్రణేముర్జాతకౌతుకాః ॥ ౨౫ ॥ స
తాన్ప్రపన్నార్తిహా భగవాన్ధర్మవత్సలః । ధర్మజ్ఞాన్ శీలసంపన్నాన్ప్రీతః ప్రీతానువాచ హ ॥ ౨౬ ॥ రుద్ర
ఉవాచ ॥ యూయం వేదిషదః పుత్రా విదితం వశ్చికీర్షితమ్ । అనుగ్రహాయ భద్రం వ ఏవం మే దర్శనం కృతమ్ ॥ ౨౭ ॥
యః పరం తమసః సాక్షాత్త్రిగుణాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । భగవన్తం వాసుదేవం ప్రపన్నః స ప్రియో హి మే ॥
స్వధర్మనిష్ఠః శతజన్మభిః పుమాన్విరిఞ్చితామేతి తతః పరం హి మామ్ । అవ్యాకృతం భాగవతోఽథ వైష్ణవం పదం యథాఽహం విబుధాః కలాత్యయే ॥ ౨౯ ॥ అథ భాగవతా యూయం ప్రియాః స్థ భగవాన్యథా । న మద్భాగవతానాం చ ప్రేయానన్యోఽస్తి కశ్చన ॥ ౩౦ ॥ ఇదం వివిక్తం జప్తవ్యం పవిత్రం మఙ్గలం పరమ్ । నిశ్శ్రేయసకరం చాపి శ్రూయతాం యద్వదామి వః ॥ ౩౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యనుక్రోశహృదయో భగవానాహ తాఞ్శివః । బద్ధాఞ్జలీన్రాజపుత్రాన్నారాయణపరో వచః ॥ ౩౨ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ జితం త ఆత్మవిద్ధుర్యస్వ

ష్టత్వాదితి భావః ॥ ౨౮ ॥ సర్వోత్కృష్టత్వమేవాహ ॥ స్వధర్మనిష్ఠ ఇతి ॥ పుమాన్, శతజన్మభిః, కేవలస్వవర్ణాశ్రమధర్మనిష్ఠః విరిఞ్చితాం విరిఞ్చసాలోక్యం-తత్సామ్యం వా, ఏతి-మామిత్యత్రాప్యేవం-తతః పరం తతః పరస్తాన్, మామేతి, అథానన్తరం, భాగవతః నివృత్తధర్మానుష్ఠానపరః, అవ్యాకృతం చక్షురాద్యనవగమ్యం, వక్తుమయోగ్యం వా, వైష్ణవం విష్ణుసంబన్ధి, పదం స్థానం, ఏతి, అహం-విబుధాః బ్రహ్మాదయశ్చ-కలాత్యయే స్వస్వాధికారాన్తే, యథా ప్రాప్నువన్తి తథేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అథ, నను యూయం-భగవతః, స్థ-భవథ, అతో, మమ, భగవాన్, యథా, ప్రియః, ఏవం, యూయమపి, ప్రియా భవథ, భాగవతానాం భాగవతేభ్యః, మే, అన్యః, ప్రియః, కశ్చిత్, నాస్తి ॥ ౩౦ ॥ తత, ఇదం వక్ష్యమాణం, జప్తవ్యం శ్రూయతామిత్యన్వయః, జప్తవ్యం విశినష్టి, వివిక్తం అసఙ్కీర్ణం-యద్వా-వివిక్తం కర్తరి క్తః, వివేచకం, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వేన పరమాత్మవివేచకమిత్యర్థః, అత ఏవ, పవిత్రం - అత ఏవ-మఙ్గలం, ధర్మాదిపురుషార్థసాధనం, నిశ్శ్రేయసకరం ముక్తిసాధనం-అత ఏవ-పరం-వః యుష్మభ్యం-వదామి ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యేవం వదామీతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకం-అనుక్రోశహృదయః కృపాయుక్తహృదయః -భగవాన్నారాయణ ఏవ-పరః ప్రాప్యం ప్రాపకశ్చ -యస్య సః-శివః-బద్ధాని అఞ్జలిపుటాని-యైస్తాన్-రాజపుత్రాన్ప్రతి-వచః వాక్య-మాహ ॥ ౩౨ ॥ స్వహాపస్వభావైస్స్వతస్సర్వోత్కృష్టత్వం భక్తానుగ్రహార్థమేవ న స్వార్థమితి వదన్ సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ జితమితి ॥ హే ఆత్మవద్ధుర్య-ఆత్మవతాం జ్ఞా

---

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ సూక్ష్మాత్త్రిగుణ.

నినాం-ధుర్యరక్షక-తేతవ-జితముత్కర్షః - స్వరూపేణగుణైశ్చనిరతిశయోత్కర్షః - జితమితిభావేక్తః - స్వస్తయే-ఆత్మవిదామితిశేషః-యద్వా - ఆత్మవిద్ధుర్యాయోగీశ్వరాః-తేషాం-స్వస్తయేసుఖాయ-త్వాముపాసీనానాంనిరతిశయానన్దావహోస్తు త్వత్స్వరూపరూపగుణాభక్తానుగ్రహైకప్రయోజనా ఇత్యర్థః-అతో-మే-త్వాముపాసీనస్యమమ-స్వస్తిత్వదనుభూతిసంభూతంసుఖం - అస్తు-నత్వసత్తాంప్రాప్నుయామిత్యర్థః - మేస్థాయిత్వేనావతిష్ఠత్వితిభావః - ననువిషయానన్దవన్మదనుభూతిసంభూతానన్దోపిక్షణికఏవస్యాత్తత్రాహ ॥ రాధసాసిద్ధరూపేణ భవతా-సిద్ధంసంసిద్ధం, సాధ్యత్వేనవిషయాణాంమస్థిరత్వాత్తదనుభవసంభూతానన్దోప్యస్థిరః-భవతుసిద్ధరూపత్వాత్త్వాంనిత్యమనుభవతోమమత్వదనుభవసంభూతానన్దఃస్థాయీతిభావః - అత్రపరమాత్మానన్దసాధనభూతతద్విషయభక్తేస్థైర్యంప్రార్థ్యతే- ననుమమకథంసర్వోత్కృష్టతామనూపిదేవాదీనాంమధ్యేఽన్యతమత్వాదిత్యత్రాహ - సర్వస్మా ఆత్మనఇతి-సర్వస్మైప్రపఞ్చరూపాయ-తత్రహేతుః - ఆత్మనఇతి-యథాదేవమనుష్యాదిశరీరేష్వాత్మతయానుప్రవిష్టోజీవఃదేవోయమితిదేవాదిసామానాధికరణ్యేనవ్యపదిశ్యతేతద్వత్పరమాత్మా,,యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్యఆత్మతిష్ఠన్,, ఇతి,చిదచిదన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్తద్వ్యపదేశేనవ్యపదిశ్యతే - తత్తదన్తరాత్మత్వమేవతత్తద్వ్యపదేశవ్యపదేశ్యత్వనిమిత్తమితియుక్తమాత్మత్వస్యసర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-యద్వా ,, ఆత్మనఆకాశస్సమ్భూతఇత్యత్రేవాత్మశబ్దఃకారణాత్మపరః-తథాచాయమర్థః-కారణంహిమృద్ద్రవ్యంకార్యాత్మనాపరిణతంమృదయంఘటఇతికార్యాభేదేనవ్యపదిశ్యతే-తథాసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టఃకారణభూతఃపరమాత్మాస్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మరూపప్రపఞ్చవ్యపదేశవ్యపదేశ్యఇత్యుక్తం- కారణాత్మత్వస్యసర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-ఏవంచేదృశంసర్వాత్మత్వసర్వకారణత్వప్రయుక్తసర్వాత్మకత్వంత్వయ్యేవైకాన్తమితిత్వమేవసర్వోత్కృష్టఇతిభావః ॥ ౩౩ ॥ అన్యదప్యుత్కర్షోపపాదకంగుణజాతంవదంస్తద్విశిష్టంనమస్కరోతి॥ నమఇతి ॥ పఙ్కజనాభాయ లోకాత్మకంపఙ్కజంనాభౌయస్యతస్మై,ఏవంకార్యావస్థప్రపఞ్చరూపత్వముక్తం - కారణావస్థప్రపఞ్చరూపతామా

స్తమేస్వస్తిరస్తుమే । భవతారాధసారాద్ధంసర్వస్మా ఆత్మనే నమః ॥ ౩౩ ॥ నమః పఙ్కజనాభాయ భూ
తసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మనే । వాసుదేవాయ శాన్తాయ కూటస్థాయ స్వరోచిషే ॥ ౩౪ ॥ సఙ్కర్షణాయ సూక్ష్మా
య దురన్తాయాన్తకాయచ । నమో విశ్వప్రబోధాయ ప్రద్యుమ్నాయాన్తరాత్మనే ॥ ౩౫ ॥ నమో నమోఽనిరు

హ-భూతసూక్ష్మాణామిన్ద్రియాణాంచాత్మనే ఆశ్రయాయ,ఉభయనిర్వాహకమన్తరాత్మత్వంతత్ప్రయుక్తదోషాస్పృష్టత్వంచాహ, వాసుదేవాయ, వాసుశ్చాసౌదేవశ్చ-తస్మై ,,సర్వత్రాసౌసమస్తంచవసత్యత్రేవవైయత,, ఇత్యుక్తకర్త్రధికరణవ్యుత్పత్తినిరుక్తవాసుశబ్దవాచ్య సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టాయ - తథాపి-దేవాయవ్యాప్యగతదోషాస్పర్శనేనదేదీప్యమానాయ-అతఏవ, శాన్తాయ అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యుభిరూర్మిభిర్విరహితాయ , అతఏవకూటస్థాయనిర్వికారాయ,అతఏవ-స్వరోచిషేనిత్యాసఙ్కుచితాపరిచ్ఛిన్నస్వప్రకాశాయ ॥ ౩౪ ॥ కారణావస్థప్రపఞ్చాత్మకత్వస్య ప్రపఞ్చసంహారపూర్వకత్వాజ్జగత్సంహర్తృత్వగుణవిశిష్టతామాహ ॥ సఙ్కర్షణాయేతి ॥ సఙ్కర్షణాయ , సమిత్యేకీకారే , అవిభక్తనామరూపత్వేనకర్షణాయ - కర్షయత్యాకర్షయతిస్వస్మిన్జగదుపసంహరతితథా - తస్మై కేనాకారేణసంహర్తృత్వం , తత్రాహ , అన్తకాయ - ముఖాగ్నినాలోకదాహకాయ , అతఏవ , సూక్ష్మాయనామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టాయ , ఏవంభూతాయాపి- దురన్తాయ అన్తరహితాయ , అనుపసంహార్యాయేత్యర్థః , సంహారోహికార్యస్యకారణేనసహసంశ్లేషః-తస్యకారణాన్తరాభావేనానుపసంహార్యత్వాత్కారణకాష్ఠాభూతాయేత్యర్థః - ఫలితః - ఏవంకార్యావస్థకారణావస్థప్రపఞ్చరూపత్వతదనుగుణగుణయుక్తం నమస్కృత్య జగద్రక్షకత్వతదుపయుక్తగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ నమఇతి ॥ విశ్వప్రబోధాయ-విశ్వంప్రబోధయతిధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనప్రకాశకవేదాఖ్యశాస్త్రోపదేశేనవేదయతీతివిశ్వప్రబోధః-తస్మై-విశ్వోజ్జీవయిత్రేఇత్యర్థః - నకేవలముపదేశమాత్రేణ,అపితు,వ్యూహవిభవాన్తర్యామిత్వాదిరూపేణ-విభవమూలత్వసాధ్వసాధునిగ్రహానుగ్రహదేహేన్ద్రియాదిసంజీవయితృత్వాదిభిశ్చేత్యాహ, ప్రద్యుమ్నాయ- దుష్కృన్నిగ్రహసాధ్వనుగ్రహైకప్రయోజనరామకృష్ణాదివిభవమూలప్రద్యుమ్నవ్యూహాయ - అన్తరాత్మనే-సర్వదేశకాలావస్థాసుయుగపత్సర్వజగదన్తఃప్రవేశపూర్వకంప్రశాసనేనభర్త్రే ॥ ౩౫ ॥ ననుసోద్విరుక్తిస్తత్తద్గుణవిశేషవిశిష్టత్వాభి

ప్రియతః కృతా - అనిరుద్ధాయ అనిరుద్ధవ్యూహాయ - హృషీకాణామింద్రియాణాం - య-దీశం మనః - ఇంద్రియాణిచ - తదాత్మనే తద్రూపాయ, సర్వాత్మకత్వేఽపి విశిష్య హృషీకేశేంద్రియగ్రహణమనిరుద్ధోపాసనస్థానకృతం - తథాచోక్తం తృతీయే "యద్విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరం । శారదేన్దీవరశ్యామం సంరాధ్యం యోగిభిశ్శనైః" రితి - ఉక్తస్య జగద్రూపత్వాజ్జీవస్య దేవాదిరూపత్వవత్కర్మాయత్తత్వశఙ్కాయామాహ - పరమహంసాయ - హీనస్థితికర్మాఖ్యం పుణ్యాపుణ్యరూపం నలమాశ్రితేషు స్వస్మింశ్చేతి హంసః - తతః కర్మధారయాచ్చతుర్థీ అపహతపాప్మన ఇత్యర్థః - పూర్ణాయ అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితాయ - నిత్యనిరుపాధికాన్తర్బహిర్వ్యాప్తికృతం జగద్రూపత్వం న భగవత ఔపాధికం - జీవస్య తు దేవాదిశరీరేష్వభివ్యాప్తిః "పిప్పలం స్వాద్వత్తి" ఇతి శ్రుతేః కర్మకృతేతి తస్య దేవాదిరూపత్వమౌపాధికమితి తతః పరమాత్మనో వైలక్షణ్యసిద్ధిః - యద్వా - పరమహంసాయ అపహతపాప్మనే - అతఏవ - నిర్వృతాత్మనే శోకరహితాయ నిభృతాత్మన ఇతి పాఠే క్షయవృద్ధిశూన్యాయ - అతఏవ - పూర్ణాయ సర్వదాఽన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితాయ - యద్వా - పూర్ణాయ వ్యాపకాయ - నిభృతాత్మనే అవాప్తసమస్తకామాయ - అయమపి జగద్రక్షణోపయుక్త ఏవ గుణః - అవాప్తసమస్తకామో హ్యాశ్రితానసమాహితకామప్రదానేన సమ్యక్పాలయతి నతు దరిద్రః ❋ ॥౩౬॥ ❋ అన్యదపి రక్షణోపయుక్తం గుణజాతమాహ ॥ స్వర్గాపవర్గయోః ద్వారాయ సాధనభూతాయ "ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - అమృతస్యైష సేతు" రిత్యాదిశ్రుతేః - సేతురివ సేతుర్లఙ్ఘకః ప్రాపకః - సేతుర్హి తీరాన్తరప్రాపకః - స్వర్గాపవర్గద్వారత్వమేవోపపాదయన్నమస్కరోతి - నిత్యం సదా - శుచిషు యోగిచిత్తేషు సీదతి గమయతి ఇతి శుచిషత్ - యోగిభిర్నిత్యముపాస్యత్వేన తత్సమీహితాపవర్గప్రదాత్ర ఇత్యర్థః - హిరణ్యం వీర్యం యస్య సోఽగ్నిః - తస్మై - అగ్నిరూపాయ - చతుర్ణాం హోతౄణామయం చాతుర్హోత్రః - చతుర్భిః హోతృభిః సాధ్యః - తస్మై - తన్తవే యజ్ఞాయ - తద్రూపాయేత్యర్థః యజ్ఞరూపత్వ యజ్ఞారాధ్య

ద్ధాయహృషీకేశేంద్రియాత్మనే । నమః పరమహంసాయ పూర్ణాయ ❋ నిర్వృతాత్మనే ॥౩౬॥ స్వర్గాపవర్గద్వారాయ నిత్యం శుచిషదే నమః । నమో హిరణ్యవీర్యాయ చాతుర్హోత్రాయ తన్తవే ॥౩౭॥ నమ ఊర్జ ఇషే త్రయ్యాః పతయే యజ్ఞరేతసే । తృప్తిదాయ చ జీవానాం నమస్సర్వరసాత్మనే ॥౩౮॥ సర్వసత్త్వాత్మదేహాయ విశేషాయ స్థవీయసే । నమస్త్రైలోక్యపాలాయ సహ ఓజో బలాయ చ ॥౩౯॥ శబ్దలిఙ్గాయ నభసే నమోఽన్తర్బహిరాత్మనే ।

త్వతత్ఫలదత్వాదిభిః స్వర్గద్వారమిత్యర్థః ❋ ॥౩౭॥ ❋ ఊర్క్ పితౄణామన్నం - ఇట్ దేవానామన్నం - తద్రూపాయ ఊర్గిషాదిరూపేణ పిత్రాదీనాం తృప్తిమాపాదయతే తదన్తర్యామిరూపేణ యః ఫలదః - తస్మా ఇత్యర్థః త్రయ్యాః వేదస్య - పతయే రక్షకాయ - ప్రతిపాద్యాయ చ - యజ్ఞస్య రేతః ఫలం, తద్రూపాయ అత్ర హిరణ్యరూపాయేత్యాహవనీయాద్యగ్నిరూపత్వముక్తం, చాతుర్హోత్రాయ తన్తవ ఇతి ద్రవ్యక్రియామన్త్రాద్యాత్మకయజ్ఞరూపత్వం, ఊర్జ ఇష ఇతి యజ్ఞారాధ్యదేవతారూపత్వం, త్రయ్యాః పతయ ఇతి స్వర్గాపవర్గతత్సాధనప్రకాశకవేదకారణత్వం, ఏవం స్వర్గాపవర్గద్వారత్వముక్తం, స్వర్గద్వారశబ్దేన ఐహలౌకికసుఖసాధనత్వమభిప్రేతం, తదుపపాదయన్నమస్కరోతి - జీవానాం, తృప్తిదాయ శబ్దస్పర్శాదివిషయానుభవజసుఖప్రదాయేత్యర్థః, ఏతదుపపాదకం సర్వరసాత్మన ఇతి, సర్వరసాః, కట్వామ్లలవణమాధుర్యాదయః, తదాత్మనే తద్రూపాయేత్యర్థః, కట్వాదిరసానామబ్గుణపరిణామరూపత్వాత్ "రసోఽహమప్సు కౌన్తేయ" ఇతి రసస్య తద్విభూతిత్వగానాత్సర్వగసాత్మన ఇత్యుక్త - ఇదం శబ్దస్పర్శరూపాత్మకత్వస్యాప్యుపలక్షణం, స్థవీయసే స్థూలాయ, విశేషాయ పృథివ్యాత్మనే - గన్ధరూపాయేత్యర్థః "పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాం చ" ఇతి గానాత్ ❋ ॥౩౮॥౩౯॥ ❋ ఏవం గన్ధరసాదిభోగ్యరూపేణ తృప్తిదత్వముక్తం, అథ భోక్తృభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపేణ తృప్తిదత్వమాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ సర్వసత్త్వాత్మదేహాయ, సర్వమచేతనజాతం భోగోపకరణభోగస్థానరూపం, సర్వే ఆత్మానో భోక్తారో జీవాశ్చ దేహశ్శరీరం యస్య, తస్మై ప్రకారాన్తరేణాపి తృప్తిదత్వమాహ - సహః ప్రవృత్తిసామర్థ్యమింద్రియశక్తిః, ఓజస్తేజః - బలం ధారణసామర్థ్యం దేహశక్తిః, తద్రూపాయేత్యర్థః, సహ ఆదిరూపేణాపి తృప్తిదాయేత్యర్థః, ఏవమాకారేణ జగద్రక్షకత్వమిత్యాహ, త్రైలోక్యపాలాయ, ఉక్తప్రకారేణ త్రైలోక్యాన్తర్భూతకృత్స్నజగత్పాలాయేత్యర్థః ॥ ఏవం జగదుపాదానత్వతదన్తరాత్మత్వతదనన్యత్వతత్సంహర్తృత్వాదిభిః తదేకాసాధారణైః ధర్మైః సర్వోత్కృష్టం నమస్కృత్య - అథ చిదచిదాత్మకం సర్వమ

౩౬॥ శ్లో॥ పా ❋ నిభృతాత్మనే.

ఏవ స్తుత్వచ్ఛరీరమేవ-అత స్తత్తోఽత్యుత్కృష్టము స్త్రీత్యభిప్రాయేణ సర్వాత్మకత్వేన నమస్కరోతి ॥ శబ్దలిఙ్గాయేతి॥ శబ్ద ఆకాశగుణః - స లిఙ్గం శరీరం యస్య - తస్మై, నభసే ఆకాశరూపాయ చ - ఇదం వాయ్వాదితద్గుణశరీరకత్వస్యాప్యుపలక్షణం - శబ్దాదిషు నియమనపూర్వకం వ్యాప్య తచ్ఛరీరకత్వేన స్థితాయేత్యర్థః - వ్యాప్తిశ్చ వ్యోమాగ్నివన్న బహిరేవ - తిలేషు తైలమివ నాన్తరేవ - కిన్త్వన్తర్బహిశ్చేత్యాహ - అన్తర్బహిరాత్మన ఇతి - అతతి సన్తతమవిచ్ఛేదేన వ్యాప్నోతీత్యాత్మా - అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితాయేత్యర్థః - తథా చ శ్రూయతే ‘‘అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః’’ ఇతి - పుణ్యాయ యజ్ఞదానాదిరూపపుణ్యశరీరాయ - అముష్మై తత్సాధ్యస్వర్గాదిలోకరూపాయ - లోకాయ ఏతల్లోకరూపాయ - భూరివర్చసే జ్ఞానప్రచురజీవరూపాయ ॥౪౦॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ చ కర్మణే ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకకర్మరూపాయ, పితృదేవాయ ప్రవృత్తికర్మారాధ్యతత్ఫలప్రదపితృదేవాదిశరీరాయ, ధర్మవిపాకాయ - ధర్మోఽత్రానభిసంహితఫలభగవదారాధనరూపః - తస్య - విపాకః ఫలం, తస్మై, నివృత్తిధర్మఫలరూపాయేత్యర్థః - తథా, మృత్యవే దుఃఖదాయ దుఃఖప్రదమృత్యురూపాయ ॥౪౧॥ హే ఆశిషామీశ - యద్వా - హే ఈశ - ఆశిషాం ధర్మాదీనాం, కారణాత్మనే ఫలప్రకాశకాయ - మనవే సర్వజ్ఞాయ, స్వాయమ్భువాదిమనురూపాయ వా - మన్వన్తరాధిదైవతాయ వా - మన్త్రరూపాయ వా - ఏవం సర్వాత్మకత్వేన నమస్కృత్య సాక్షాన్నమస్కరోతి - బృహతే స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వాయ - ధర్మాయ కృష్ణాయ, కృష్ణాఖ్యసిద్ధరూపధర్మాయ సిద్ధరూపేఽపి ధర్మశబ్దః ప్రయుజ్యతే, తథా చ శ్రీమహాభారతే ‘‘యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః। తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనమ్’’ ఇతి అకుణ్ఠమేధసే అప్రతిహతజ్ఞానాయ ॥౪౨॥ పురుషాయేతి॥ పురాణపురుషాయ - కపిలాద్యంశావతారరూపేణ నమస్కరోతి - సాఙ్ఖ్యేశ్వరః కపిలః - యోగేశ్వరో హిరణ్యగర్భః, తద్రూపాయ - శక్తిత్రయం సర్గాదిసామర్థ్యం - తద్యుక్తాయ - నవబ్రహ్మాన్తకాలరుద్రరూపాయేత్యర్థః - మీఢుషే ‘‘మిహ సేచనే’’ వర్షప్ర

నమః పుణ్యాయ లోకాయ అముష్మై భూరివర్చసే ॥ ౪౦ ॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ పితృదేవాయ కర్మణే । నమోఽధర్మవిపాకాయ మృత్యవే దుఃఖదాయ చ ॥౪౧॥ నమస్త ఆశిషామీశ మనవే కారణాత్మనే । నమో ధర్మాయ బృహతే కృష్ణాయాకుణ్ఠమేధసే ॥౪౨॥ పురుషాయ పురాణాయ సాఙ్ఖ్యయోగేశ్వరాయ చ । శక్తిత్రయసమేతాయ మీఢుషేఽహఙ్కృతాత్మనే ॥ చేత ఆకృతిరూపాయ నమో వాచో విభూతయే ॥౪౩॥ దర్శనం నో దిదృక్షూణాం దేహి భాగవతార్చితమ్ । రూపం ప్రియతమం స్వానాం సర్వేన్ద్రియగుణాఞ్జనమ్ ॥౪౪॥ స్నిగ్ధప్రావృడ్ఘనశ్యామం సర్వసౌన్దర్యసఙ్గ్రహమ్ । చార్వాయతచతుర్బాహుం సుజాతరుచిరాననమ్ ॥౪౫॥ పద్మకోశ

దసూర్యాత్మకపర్జన్యరూపాయ ‘‘తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చ’’ ఇతి పర్జన్యస్యాపి భగవద్విభూతిత్వజ్ఞాపనాత్ - అహఙ్కృతం అహఙ్కారతత్త్వం, తస్యాత్మనే - చేత ఆకృతిరూపాయ - చేతస ఆకృతిః స్వరూపం తదేవ యస్య రూపం, స తథోక్తః, తస్మై ‘‘యస్యాహఙ్కారశ్శరీరం యస్య మనశ్శరీరమ్’’ ఇతి శ్రుతేః - వాచోఽపి విభూతయే వాక్ప్రపఞ్చాయ - యద్వా, చేతశ్చాకృతిశ్శరీరం చ యస్య రూపం - స తథోక్తః, తస్మై, మనోవాక్కాయరూపత్రయాత్మనే, మన ఆదివిషయరూపాయేత్యర్థః - ఇదమనుక్తరూపత్వసఙ్గ్రాహకం - కిఞ్చిద్ధి వస్తు క్షీరశర్కరాదిగతమాధుర్యాదివదేవంవిధమితి వాచా వక్తుమశక్యమపి మనసా చిన్తయితుం శక్యం - కిఞ్చిచ్చ వస్తు దూరస్థమేర్వాదివచ్చక్షురాదిభిరనుభవితుమశక్యమప్యేవంవిధమితి వాచా వక్తుం శక్యం - కిఞ్చిద్ధి కాయేనానుభవితుం శక్యం యథా సన్నికృష్టఘటపటాదికం - ఏవంవిధవస్తుశరీరాయేత్యర్థః ॥౪౩॥ ఏవం పారమైశ్వర్యాపాదకగుణగణవిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్య తదీయదివ్యమఙ్గలవిగ్రహదర్శనం ప్రార్థయమానో విగ్రహం చ వర్ణయతి ॥ దర్శనమితి నవభిః ॥ భాగవతైః, అర్చితం - తే - రూపం, దిదృక్షూణాం ద్రష్టుమిచ్ఛూనాం, నోఽస్మాకం, దర్శనం - దేహీత్యన్వయః, రూపం విశినష్టి, స్వానాం భక్తానాం - ప్రియతమం - సర్వేషామిన్ద్రియాణాం, యే - గుణా అసాధారణధర్మాః శ్రవణస్పర్శనదర్శనాఘ్రాణనాదయః - తైరఞ్జనం అభివ్యఙ్గ్యం యథా తథా - దేహీతి క్రియావిశేషణం - యద్వా - సర్వేషామిన్ద్రియాణామప్రాకృతానాం - తద్గుణానాం శబ్దాదీనాం చ, అఞ్జనమభివ్యక్తిర్యస్మిన్, తదిదం ‘‘సర్వకర్మా సర్వకామః సర్వగన్ధః సర్వరసః’’ ఇతి శ్రుతేః ॥౪౪॥ స్నిగ్ధః, ప్రావృషి వర్షర్తౌ, యో ఘనః - తద్వత్ - శ్యామం, సర్వేషాం సౌన్దర్యాణాం సఙ్గ్రహో యస్మిన్ - చారవస్సున్దరాః, ఆయతా ఆజానులమ్బినశ్చత్వారో - బాహవో, యస్మిన్, సుజాతం సుకుమారం - రుచిరం సున్దరమాననం - యస్మిన్ ॥౪౫॥ పద్మస్య కోశమధ్యే, యాని పలాశాని - తద్వద్దక్షిణీ యస్మిన్ - సున్దరే భ్రువౌ యస్మిన్, శోభనా నాసికా యస్మిన్, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్ - సుకపోలమాస్యం యస్మిన్,

ఽతిబహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః, సమౌ కర్ణావేవ విభూషణం యస్మిన్ కుణ్డలయోరగ్రే వక్ష్యమాణత్వాత్ ❁॥౪౬॥ ❁ప్రీ
త్యా, ప్రహసితావివా, పాఙ్గౌ-యస్మిన్-అలకైః కున్తలైః, ఉపశోభితం - నూతనపఙ్కజకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గం దుకూలం య
స్మిన్ మృష్టే నిర్మలే కుణ్డలే యస్య ❁॥౪౭॥❁ స్ఫురన్తి కిరీటాదీని యస్మిన్ శఙ్ఖాదిభి-రుత్తమా- ఋద్ధిర్లక్ష్మీర్యస్మిన్ స్తత్త
థా ❁॥౪౮॥❁ సింహస్కన్ధత్విష ఇతి ద్వితీయాబహువచనం-సింహస్కన్ధే పరితః ప్రసరన్తః కేసరా ఇవ సర్వతో యాస్త్విష
స్తా బిభ్రతి- యా-సౌభగా - గ్రీవా-తస్యాం - కౌస్తుభో యస్మిన్-యద్వా, సింహస్యేవ యౌ స్కన్ధౌ-తయోస్త్విషః కుణ్డల
హారాదిదీప్తీర్బిభ్రతీతి పృథగ్విశేషణం-సౌభగయుక్తగ్రీవాయాం కౌస్తుభో యస్మిన్- సౌభగా గ్రీవా యస్య స కౌస్తుభో య
స్మిన్నితి బహువ్రీహిగర్భో వా బహువ్రీహిః, శ్రియా హేతుభూతయా-ఆక్షిప్తః తిరస్కృతో- నికషాశ్మా సువర్ణరేఖాఙ్కితో
నికషపాషాణో యేన, తాదృశేన-ఉరసా-ఉల్లసచ్ఛోభమానం-యద్వా, శ్రియా ఉపలక్షితేన-నికషోపర్యుపరక్తసువర్ణరే
ఖాసదృశశ్రియా ఉపలక్షితేనేత్యురో విశేషణం, ఆక్షిప్తః శఙ్కితః-నికషాశ్మా, యేన-తేన-ఉరసా- ఉల్లసత్ శోభమానం -
లక్ష్మీసహితం శ్యామం వక్షః కనకనికషరేఖాన్వితమశ్మానం శఙ్కయతీత్యర్థః ❁ ॥౪౯॥ ❁ పూరకరేచకాభ్యాం శ్వాసో
చ్ఛ్వాసాభ్యాం, సంవిగ్నాశ్చపలా, వలయ-స్తాభిః, వల్గు సున్దరం, దలవదశ్వత్థపత్రసదృశ, ముదరం-యస్మిన్- యద్వా, సృ
ష్ట్యా పూర్యతే పాల్యత ఇతి వా గజత్పూరం - తత్- రేచకం సంపూరణసమర్థం-యస్మిన్-సంవిగ్నాః సమ్యగ్న్తాః - వలయో య
స్మిన్-దలవదుదరం-పూరకరేచకసంవిగ్నవలి-వల్గు, దలోదరం యస్మిన్నితి త్రిపదబహువ్రీహిః-పూర్వయోః కర్మధారయో-
ఽపదో వా బహువ్రీహిః-యతో నాభిద్వారా నిర్గతం-విశ్వం-ఆవర్తవద్గభీరయా-నాభ్యా- ప్రతిసఙ్క్రామయత్ పునః
ప్రవేశయదివ స్థితం-గమ్భీరనాభిద్వారేణ బహిష్ఠం విశ్వం అన్తః ప్రవేశయదివ స్థితమిత్యర్థః ❁॥౫౦॥❁ శ్యామయోః శ్రోణ్యో

పలాశాక్షం సున్దరభ్రు సునాసికమ్ । సుద్విజం సుకపోలాస్యం సమకర్ణవిభూషణమ్ ॥౪౬॥ ప్రీతిప్రహసితాపా
ఙ్గమలకై రుపశోభితమ్ । లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కదుకూలం మృష్టకుణ్డలమ్ ॥౪౭॥ స్ఫురత్కిరీటవలయహారనూపుర
మేఖలమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మమాలామణ్యుత్తమర్ధిమత్ ॥౪౮॥ సింహస్కన్ధత్విషో బిభ్రత్సౌభగగ్రీవకౌస్తు
భమ్ । శ్రియాఽనపాయిన్యాఽఽక్షిప్తనికషాశ్మోరసోల్లసత్ ॥౪౯॥ పూరరేచకసంవిగ్నవలివల్గుదలోదరమ్ ।
ప్రతిసఙ్క్రామయద్విశ్వం నాభ్యాఽఽవర్తగభీరయా ॥౫౦॥ శ్యామశ్రోణ్యధిరోచిష్ణుదుకూలస్వర్ణమేఖలమ్ ।
సమచార్వఙ్ఘ్రిజఙ్ఘోరునిమ్నజానుసుదర్శనమ్ ॥౫౧॥ పదా శరత్పద్మపలాశరోచిషా నఖద్యుభిర్నోఽన్తరఘం వి
ధున్వతా । ప్రదర్శయ స్వీయమపాస్తసాధ్వసం పదం గురో మార్గగురుస్తమోజుషామ్ ॥౫౨॥ ఏతద్రూపమను
ధ్యేయమాత్మశుద్ధిమభీప్సతామ్ । యద్భక్తియోగోఽభయదః స్వధర్మమనుతిష్ఠతామ్ ॥౫౩॥ భవాన్భక్తిమ

ర్నితమ్బయో-రధికం-రోచిష్ణు-యత్-పీతం దుకూలం, తత్ర-స్వర్ణమయీ మేఖలా-యస్మిన్- అఙ్ఘ్రీ చ జఙ్ఘే చ ఊరూ చ నిమ్నే
జానునీ తే-జానునీ చ-సమైశ్చారుభిః, జాన్వాదిభిః శోభనం దర్శనం యస్య ❁॥౫౧॥❁ ఏవం విగ్రహమనువర్ణ్య తద్దర్శనం ప్రా
ర్థయతే, పదేతి శరది-యత్-పద్మం-తస్య, యాని పలాశాని-తద్వ-ద్రోచిర్యస్య- తేన-పదా చరణేన-నోఽస్మాకం - అన్తరఘం
అన్తస్స్థితం పాపహేతుమజ్ఞానం-నఖకాన్తిభిర్విధున్వతా అపనయతా- శరత్పద్మస్థానీయచరణస్థపలాశస్థానీయాఙ్గులిస్థ
నఖరోచిర్భిః-అఘం విధున్వతా-పదా- అపాస్తం నిరస్తం, సాధ్వసం భక్తానాం భయం - యస్మిన్-తత్-స్వీయం-పదం రూ
పం, యద్వా, ఉక్తవిధేన పదా-ఉపలక్షితః త్వం, అపాస్తసాధ్వసం, స్వీయం, పదం-పద్యతే అవగమ్యత ఇతి పదం రూపం-
ప్రదర్శయ తమోజుషామజ్ఞానినాం, గురో మార్గగురుః గురుమార్గప్రదర్శకో భవసి ❁ ॥౫౨॥ ❁ నను „ న
మాంసచక్షురభివీక్షతే తం - న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్త „ ఇతి ప్రాకృతచక్షురాదిభిరగ్రా
హ్యం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్య-మప్రాకృతం మదీయరూప - మపరిశుద్ధమనసస్తవ కథం ప్రదర్శయామీతి ప్రార్థయస ఇ
త్యాశఙ్క్యామాహ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతదుక్తవిధం-తవ రూపం - ఆత్మశుద్ధిమన్తఃకరణనైర్మల్య - మభీప్సతా-మస్మాకం-
కేవల-మనుధ్యేయమేవ - ఏతద్రూపస్య ధ్యానవిషయత్వమేవ ప్రదర్శయేతి ప్రార్థ్యతే-న తు సాక్షాత్కార ఇతి భావః - కిం
ధ్యానవిషయత్వమాత్రసాధ్యం - తత్రాహ-యతః ధ్యానవిషయాత్ త్వద్రూపాత్-ధ్యానయోగాఙ్గత్వేన స్వవర్ణాశ్రమో
చితధర్మమనుతిష్ఠతాం పుంసా-మభయదః సాక్షాన్మోక్షసాధనభూతో-భక్తియోగః పరమభక్తియోగో - భవతి-ధ్యానయో
గోఽపి పరజ్ఞానప్రవాహాద్యా పరమభక్తి యోగరూపేణ పరిణమత ఇత్యర్థః ❁ ॥౫౩॥ ❁ పరమభక్తిమతా తు భవాన్ లభ్య ఇ
త్యాహ ॥ భవానితి ॥ సర్వదేహినాం దుర్లభోఽపి భవాన్ - భక్తిమతా - ప్రశంసాయాం మతుప్, పరమభక్తిమతా - ల

భ్య ఏవ - దుర్లభత్వమేవాహ - స్వారాజ్యస్యేతి, ఆత్మవిదాం ఉత్తభక్తియోగనిష్ఠానాం, గతిః ప్రాప్యస్త్వం - స్వారాజ్యస్య స్వేన రాజత ఇతి స్వరాట్ - తస్య భావః - స్వారాజ్యం కైవల్యం - అపాదానస్య సమ్బన్ధమాత్రవివక్షయా షష్ఠీ - స్వారాజ్యాదపి - అభిమతః స్పృహణీయః, స్వారాజ్యం హి సర్వస్మాదభిమతం, తతోఽప్యభిమతస్త్వమిత్యర్థః ❁ ॥౫౪॥ ❁ అతోఽతీవస్పృహణీయాత్త్వత్తోఽన్యన్న కించిద్వాఞ్ఛామీత్యాహ ॥ తమితి ॥ తం, దురారాధ్యం ఉపాయాన్తరైరారాధయితుమశక్యం - భవన్తం, సతామపి, దురాపయా దుస్సాధయా, ఏకాన్తభక్త్యా, అవ్యభిచారిణ్యా భక్త్యా, ఆరాధ్య, త్వత్పాదమూలం వినా, బహిః అన్యత్, స్వర్గాదిసుఖం, కో వా వాఞ్ఛేత్ న కోఽపీత్యర్థః ❁ ॥౫౫॥ ❁ తత్ర హేతుః, యత్ర పాదమూలే, అరణం శరణం ప్రవిష్టం పాదమూలే శరణం గతమిత్యర్థః, కృతాన్తః కాలో, మయాఽయం వశీకృత ఇతి నాభిమానం కరోతి, కిం కుర్వన్, వీర్యం ప్రభావః, శౌర్యముత్సాహః, తాభ్యాం విస్ఫూర్జితయా క్షుభితయా భ్రువా, విశ్వం, విధ్వంసయన్ నాశయన్ ❁ ॥౫౬॥ ❁ త్వత్పాదమూలం ప్రపన్నస్య కృతాన్తభయాభావః కియానయం లాభః, యావతా త్వద్భక్తసఙ్గలేశ ఏవ సకలపురుషార్థశ్రేణీశిరసి ఉపరి వర్తత ఇత్యాహ, భగవతస్తవ, సఙ్గినాం త్వద్భక్తానామిత్యర్థః, తేషాం, సఙ్గస్య, క్షణార్ధేనాపి, న, స్వర్గం, తులయే సమానం గణయామి, న వా అపునర్భవం మోక్షం, భాగవతసఙ్గస్య స్వర్గమోక్షౌ న సదృశౌ, కిం పునర్మరణశీలానాం - ఆశిషః ఆశీర్విషయపుత్రపశ్వన్నాదయ ఇత్యర్థః ❁ ॥౫౭॥ ❁ ఏవం నిరతిశయగుణవత్తరత్వాద్భాగవతసఙ్గస్య, అథ అతో హేతోః - అనఘౌ అఘహరౌ అఙ్ఘ్రీ యస్య, తస్య, తవ - కీర్తిర్యశః, తీర్థం గఙ్గా, తయోః - క్రమేణ, అన్తర్బహిస్స్నానాభ్యాం, విధూతః పాప్మా యేషాం, అత ఏవ, భూతేష్వనుక్రోశః కృపా, సుసత్త్వం సత్త్వోత్తరం చిత్తం, శీలం ఆర్జవాదికం చ, యేషాం సన్తి, తేషాం, సఙ్గమోఽస్మాకం, స్యాత్ ఏషః, నోఽస్మాకం - త్వదనుగ్రహః ❁ ॥౫౮॥ ❁ త్వత్ప్ర

తాల్లభ్యో దుర్లభస్సర్వదేహినామ్ । స్వారాజ్యస్యాప్యభిమత ఏకాన్తేనాత్మవిద్గతిః ॥౫౪॥ తం దురారాధ్యమారాధ్య సతామపి దురాపయా । ఏకాన్తభక్త్యా కో వాఞ్ఛేత్పాదమూలం వినా బహిః ॥౫౫॥ యత్ర ప్రవిష్టమరణం కృతాన్తో నాభిమన్యతే। విశ్వం విధ్వంసయన్వీర్యశౌర్యవిస్ఫూర్జితభ్రువా ॥౫౬॥ క్షణార్ధేనాపి తులయే న స్వర్గం నాపునర్భవమ్ । భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య ముక్తానాం కిముతాశిషః ॥౫౭॥ అథానఘాఙ్ఘ్రేస్తవకీర్తితీర్థయోరన్తర్బహిస్స్నానవిధూతపాప్మనామ్ । భూతేష్వనుక్రోశసుసత్త్వశీలినాం స్యాత్సఙ్గమోఽనుగ్రహ ఏష నస్తవ ॥౫౮॥ న యస్య చిత్తం బహిరర్థవిభ్రమం తమోగుహాయాం చ విశుద్ధమావిశత్ । యద్భక్తియోగానుగృహీతమఞ్జసా మునిర్విచష్టే నను తత్ర తే గతిమ్ ॥౫౯॥ యత్రేదం వ్యజ్యతే విశ్వం విశ్వస్మిన్నవభాతి యత్ । తత్త్వం బ్రహ్మ పరం జ్యోతిరాకాశమివ విస్తృతమ్ ॥౬౦॥ యో మాయయేదం పురురూపయాసృజద్బిభర్తి

తోఽనుగ్రహాత్ త్వజ్జ్ఞానమపి భాగవతసఙ్గాదేవ భవతీత్యాహ ॥ న యస్యేతి ॥ యేషాం భాగవతానాం - భక్తియోగేన - అనుగృహీతం - శుద్ధం సత్త్వప్రవణం, సద్యస్య పుంసః, చిత్తం బహిరర్థాః శబ్దాదిబాహ్యవిషయాః, తేషు - విభ్రమం న భవతి ప్రాప్యతాభ్రాన్తిమన్న భవతి, తమోరూపాయాం గుహాయాం చ నావిశత్ న లీనం స్యాత్ - తదా స మునిః, తే, గతిం స్వరూపం, అఞ్జసా సుఖేన, విచష్టే జానాతి ❁ ॥౫౯॥ ❁ గతిం పిశింషన్ ప్రపద్యతే ॥ యత్రేతి ద్వాభ్యాం ॥ ఇదం కృత్స్నం చిదచిదాత్మకం, విశ్వం, యత్ర ఆధారభూతే త్వత్స్వరూపే, వ్యజ్యతే వ్యక్తం భవతి - యచ్చ త్వత్స్వరూపం, విశ్వస్మిన్ కృత్స్నప్రపఞ్చే - అవభాతి ప్రకాశతే, వ్యాప్నోతి, తదేవ పరబ్రహ్మాఖ్యం తత్త్వమిత్యర్థః - యత్రేవమిత్యనేనాధారత్వముక్తం - కథమమూర్తస్యాధారత్వమితి శఙ్కాయాం అభివ్యాపకత్వరూపమాధారత్వమిత్యాశయేన విశ్వస్మిన్నవభాతీయదిత్యుక్తం - ఆధారో హి త్రివిధః, ఔపశ్లేషికః - వైషయికః, అభివ్యాపకశ్చేతి - సర్వం వ్యాప్యావస్థితస్యాపి వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ జ్యోతిరాకాశమివ విస్తృతమితి - విస్తృతమాకాశమివ - జ్యోతిస్సూర్యాదిరివేతి దృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం, తథాహ్యుభయం దృష్టాన్తీకృతమభియుక్తైః ,,ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథక్పృథక్ । తథాత్మైకోఽప్యనేకస్థో జలాధారేష్వివాంశుమాన్,, ఇతి - అయమభిప్రాయః - ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధిహ్రాసభాక్షు పృథక్పృథక్ సంయుజ్యమానమప్యాకాశం దోషహేత్వభావాద్వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైరస్పృశ్యతే - యథా చ జలాధారేషు విషమేషు వస్తుతోఽనవస్థితస్తత్ర దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దోషహేత్వభావాత్ తత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిరస్పృశ్యతే తద్వదితి ❁ ॥౬౦॥ ❁ ఏవం విశ్వాధారత్వముక్తం - అథ విశ్వస్య నిమిత్తముపాదానం చ కారణం త్వమేవేత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ యో భవాన్, ఇదం స్వాత్మకం, విశ్వం, బహురూపయా బహుధా పరిణామశీలయా - మాయయా - సృజన్ బిభర్తి - పునః, క్షపయతి - సంహరతి,

తథాప్యవిక్రియః నిర్వికారః, కథంభూతయా మాయయా, ఆత్మదుస్థయా ఆత్మసు జీవేషు, దుస్థయా దుష్టం యథా భవతి తథా స్థితయా, సంసారరూపేణానర్థకారిత్వేన స్థితయేత్యర్థః, యయా ఆత్మదుస్థయా మాయయా, యద్యస్మాదీశ్వరాద్భేదబుద్ధిః స్వనిష్ఠబుద్ధిః సదివ సదర్థవిషయజ్ఞానమివ భవతి తం త్వా మాత్మతన్త్రం స్వతన్త్రం, ప్రతీమహి ప్రపద్యామహీత్యర్థః - అత్రాత్మదుస్థయేతి జీవేషు దుస్థత్వకథనేన పరమాత్మన్యనర్థకారిత్వముక్తం యద్భేదబుద్ధిస్సదివేతి స్వతన్త్రాత్మభ్రమహేతుత్వాత్ స్వాప్యుపలక్షణం, అవిక్రియ ఇత్యనేనోపాదానత్వముక్తం, నిషేధో హి ప్రసక్తిపూర్వకః ప్రసక్తిశ్చోపాదానత్వేన నిమిత్తస్య వికారప్రసక్త్యభావాత్, భావ్యవస్థాపి శేషవతః ప్రాగవస్థాయోగో హ్యుపాదానత్వం, తతశ్చావస్థాయోగిత్వప్రయుక్తవికారప్రసక్తౌ తన్నిషేధో యుక్తః - వికారస్య స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణీభూతచేతనాచేతనగతత్వాద్విశేష్యే వికారాభావాదవిక్రియ ఇత్యుక్తం - నను, నిమిత్తకారణస్యాపి కులాలాదేః స్వేదశ్రమాదివికారదర్శనాత్తద్వత్పరస్మిన్నపి నిమిత్తత్వప్రయుక్తవికారో నిషిధ్య ఇతి చేన్న ,, తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజత ,, ఇతి సఙ్కల్పమాత్రేణ జగత్సృజతో వికారప్రసక్త్యభావాత్ - సృజసీతి నిమిత్తత్వముక్తం, కర్తృత్వమేవ హి నిమిత్తత్వం - తత్ర విశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వం నిష్కృష్టవిశేష్యాకారేణ నిమిత్తత్వమితి వివేకః - బిభర్షి క్షపయతీతి రక్షితృత్వం సంహర్తృత్వం చ తస్యైవేత్యుక్తం భవతి - ఆత్మతన్త్రమిత్యనేన అకర్మవశ్యత్వముక్తం - అనేన శ్లోకద్వయేన ,, బ్రహ్మ వనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీత్ యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః। మనీషిణో మనసా ప్రబ్రవీమి వో యదధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయన్ ,, ఇతి శ్రుత్యర్థ ఉక్తః - అత్ర కింస్విద్వనమిత్యాదినా వృక్షశబ్దోపలక్షితముపాదానం - వనశబ్దోపలక్షితమాధారః - యదధ్యతిష్ఠదితి నిమిత్తం చ కిమితి ప్రశ్నపూర్వకం బ్రహ్మణ ఏవోపాదానత్వనిమిత్తత్వాధారత్వాదీని నాన్యస్యైవేతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకోత్తరపరత్వమస్య వాక్యస్యావగమ్యతే - యతః వృక్షశబ్దోపలక్షితోపాదానాద్బ్రహ్మణః - ద్యావాపృథివ్యుపలక్షితం కృత్స్నం జగత్ - నిష్టతక్షుః నిష్టతక్షుస్ససర్జేత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఈదృశభగవత్స్వరూపవిషయకం భక్త్యాత్మకం జ్ఞానం భాగవతసఙ్గా

భూతైః క్షపయత్యవిక్రియః। యద్భేదబుద్ధిస్సదివాత్మదుస్థయా తమాత్మతన్త్రం భగవన్ప్రతీమహి ॥ ౬౧ ॥ క్రి
యాకలాపైరిదమేవ యోగినశ్శ్రద్ధాన్వితాస్సాధు యజన్తి సిద్ధయే। భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణోపలక్షణం వేదే
చ తన్త్రే చ త ఏవ కోవిదాః ॥ ౬౨ ॥ త్వమేక ఆద్యః పురుషః సుప్తశక్తిస్తయా రజస్సత్త్వతమో విభిద్యతే। మహా

దేవ లభ్యత ఇత్యుక్తం - ఇదానీం భాగవతసఙ్గవత్స్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితఫలధర్మానుష్ఠానమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగశ్చ భక్త్యఙ్గమిత్యాహ ॥ క్రియాకలాపైరితి ॥ యే యోగినః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగ ఏషామస్తీతి యోగినః శ్రద్ధాయుక్తాస్సన్తః, క్రియాకలాపైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మకలాపైః అనభిసంహితఫలైరిదమేవ ఉక్తవిధమేవ ఉక్తవిధమేవ భగవత్స్వరూపం సిద్ధయే ముక్తయే - సాధు సమ్యక్ - యజన్తి ఆరాధయన్తి - ఇదం కథంభూతం భూతేన్ద్రియాదిభిః ప్రాకృతైశ్శుద్ధసత్త్వమయైరుపలక్ష్యత ఇత్యుపలక్షణం - అప్రాకృతోక్తవిధదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టమిత్యర్థః - త ఏవ యోగినః - వేదే కర్మయోగప్రకాశకే - తన్త్రే ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగప్రకాశకే సాఙ్ఖ్యతన్త్రే చ - కోవిదాః కుశలాః - భవన్తి ॥ ౬౨ ॥ అవిక్రియ ఇత్యనేనోపాదానకారణత్వముపక్షిప్తం - బిభర్షీతి భర్తృత్వం - క్షపయతీతి సంహర్తృత్వం చ - తముపపాదయతి ॥ త్వమితి చతుర్భిః ॥ తత్ర త్వమిత్యుపాదానముపపాదయతి ॥ త్వమ్ ఉక్తవిధస్వరూపరూపగుణవిభూతిస్త్వం పురుషః - ఆద్యః ఆదౌ సృష్టేః పూర్వం భవ ఆద్యః - సృష్టేః పూర్వం ప్రలయదశాయామాసీరిత్యర్థః - కథంభూత ఆసీరిత్యత్రాహ - సుప్తశక్తిః - సుప్తాః స్వస్మిన్ లీనాః - శక్తయః చిదచిదాదిశక్తయో యస్య - అత ఏవ - ఏకః అసహాయః - వక్ష్యమాణనామరూపవిభాగనిబన్ధనబహుత్వప్రతిసంబన్ధినామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వే నాసహాయ ఏవావస్థిత ఇత్యర్థః - తయా - స్తయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా శక్త్యా - రజస్సత్త్వతమ ఇతి ద్వన్ద్వైక్యం - తదపేక్షయా విభిద్యత ఇత్యేకవచనం - రజస్సత్త్వతమాంసి - విభిన్నాని విభక్తాన్యభూవన్ - యతో రజ ఆదేః - మహాన్ - మహతోఽహఙ్కారస్త్రివిధః - తతో, భూతాదిభ్యః క్రమేణ - ఖమాకాశః తతో - మరుద్వాయుః - తతోఽగ్నిః - తతో - వాః ఆపః - తతో - ధరా పృథ్వీ తేభ్యః ఖాదిభ్యః - పఞ్చీకృతేభ్యో - ఽణ్డోత్పత్తిద్వారా - సురా బ్రహ్మాదయః - ఋషయో మరీచ్యాదయః - అన్యేఽప్యేవమనుజతిర్యగాదయః అభూవన్ - సృష్టేః పూర్వం స్వస్మిన్నుపసంహృతచిదచిచ్ఛక్తిర్నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకస్త్వమేక ఏవ కారణతయాఽవస్థితోఽపేక్షితకర్తృకరణాధికరణాద్యుపకరణజాతస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిః స్వలీలైకప్రయోజనస్స్వాత్మికాం మాయాం జీవద్వారాఽనుప్రవిశ్య మాయా

శరీరకం స్వాత్మానమేవ సఙ్కల్పమాత్రేణ మహదాది పృథివ్యన్తసమష్టిరూపేణ దేవాదిచతుర్విధవ్యష్టిభూతభూతరూపేణ చ పరిణమయ్య స్వపర్యన్తతత్త్వనానారూపభాగాసీ ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౬౩ ॥ ❁ త్వం పురుష ఇత్యుక్తం తత్ర పురుషశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం దర్శయన్ పురుషశబ్దవాచ్యతామాహ ॥ సృష్టమితి ॥ యతః యో భగవాన్, స్వశక్త్యా ప్రకృతిరూపయా, సృష్టమిదం చతుర్విధం దేవమనుష్యతిర్యక్స్థావరభేదేన చతుర్విధం-పురం శరీరం- ఆత్మనోంఽశకేన అంశభూతేన-జీవేన జీవాన్తరాత్మతయా పుర-మనుప్రవిష్టః అథో అతః-తం భగవన్తం అన్తః -పురస్యాన్తః, జీవాన్తరాత్మతయా సన్తం, పురుషం విదుః-పురుషశబ్దవాచ్యం విదుః తథా చోక్తం ‚‚ పూస్సంజ్ఞే వై శరీరేఽస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః। శకారస్య షకారోఽయం వ్యత్యయేన,, ఇతి కోఽసావాత్మనోంఽశః-యదన్తరాత్మతయా పురమనుప్రవిష్టః -తత్రాహ-యో జీవః హృషీకైః ఇన్ద్రియైః-సారఘం-సారఘాః మధుమక్షికాః-సారం పుష్పాదిగతం మధు నిగచ్ఛన్తి ప్రాప్నువన్తీతి వ్యుత్పత్తేః-అత్ర సారఘశబ్దస్తదుపార్జితమధులక్షణికః - మధుకరోపార్జితమధ్వివ మధుకరస్థానీయేన్ద్రియోపార్జితశబ్దాదిభోగ్యజాతం భుఙ్క్తే అనుభవతి స ఇత్యర్థః, అత్ర జీవాన్తరాత్మతయా అనుప్రవేశకథనం నియతదేశకాలకర్మాద్యానుగుణ్యేన జగద్రక్షణార్థానుప్రవేశాభిప్రాయకమ్ ❁ ॥ ౬౪ ॥ ❁ అథ సంహర్తృత్వముపపాదయతి ॥ య ఏష కాలః శరీరకస్త్వం, అత్యుగ్రవేగః కాలవేగమనుసన్దధతా మాయయా క్షయనిమిత్తభయోత్పాదాత్ అలక్ష్యమాణరూపః - అవిషహ్యవేగో - వాయుర్మేఘపఙ్క్తీరివ-భూతైరేవ భూతాని, కాలయానః పీడయన్, వికర్షసి సంహరసి ❁ ॥ ౬౫ ॥ ❁ వికర్షణప్రకారమేవాహ ॥ ప్రమత్తమితి ॥ ఇతికృత్యమేవం కర్తవ్యమితి, చిన్తయా ఉచ్చైః భృశం, ప్రమత్తం, విషయేషు శబ్దాదిషు, లాలసం అతికాము

న హ్యన్తరం ... మహాన్తం ఖమురుదగ్న్యాద్ధరాస్సురర్క్షం యో భూతగణా ఇదం యతః ॥ ౬౩ ॥ సృష్టం స్వశక్త్యేదమనుప్రవిష్టశ్చతుర్విధం పురమాత్మాంశకేన । అథో విదుస్తం పురుషం సన్తమన్తర్భుఙ్క్తే హృషీకైర్మధు సారఘం యః ॥ స ఏష లోకానతిచణ్డవేగో వికర్షసి త్వం ఖలు కాలయానః । భూతాని భూతైరనుమేయతత్త్వో ఘనావలీర్వాయురివావిషహ్యః ॥ ౬౫ ॥ ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచిన్తయా ప్రవృద్ధలోభం విషయేషు లాలసమ్ । త్వమప్రమత్తః సహసాఽభిపద్యసే క్షుల్లేలిహానోఽహిరివాఖుమన్తకః ॥ ౬౬ ॥ కస్త్వత్పదాబ్జం విజహాతి పణ్డితో యస్తేఽవమానవ్యయమానకేతనః । విశఙ్కయాఽస్మద్గురురర్చతి స్మ యద్వినోపపత్తిం మనవశ్చతుర్దశ ॥ ౬౭ ॥ అథ త్వమసి నో బ్రహ్మన్ పరమాత్మన్ విపశ్చితామ్ । విశ్వం రుద్రభయధ్వస్తమకుతశ్చిద్భయా గతిః ॥ ౬౮ ॥ ఇదం జపత భద్రం వో విశుద్ధా నృపనన్దనాః । స్వధర్మమనుతిష్ఠన్తో భగవత్యర్పితాశయాః ॥ ౬౯ ॥ తమేవాత్మానమాత్మస్థం సర్వభూతేష్వవస్థితమ్ । పూజయధ్వం గృణన్తశ్చ ధ్యాయన్తశ్చాసకృద్ధరిమ్ ॥ ౭౦ ॥ యోగాదేశముపాసాద్య

కం, ప్రాప్తేఽపి విషయే, ప్రవృద్ధలోభం-జనమ-ప్రమత్తః, కాలరూపః-స్త్వం, సహసా బలాత్-అన్తకోఽభిపద్యసే ప్రాప్నోషి-యథా, క్షుధా-లేలిహానః జిహ్వయోష్ఠప్రాన్తౌ స్పృశన్ సర్పః, మూషక-మిత్యర్థః ❁ ॥ ౬౬ ॥ ❁ ఏవం సర్వోత్కృష్టత్వాత్కృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలత్వాత్ త్వామేవ భజామీతి సనిదర్శనమాహ ॥ క ఇతి ॥ తవ-అవమానేన అనాదరణేన-వ్యయమానం క్షీయమాణం-కేతనం జ్ఞానం-యస్య - సః-త్వదవమాననాశితావీనచైతన్య ఇత్యర్థః - ఏవంవిధోఽపి-యో, దైవాత్, పణ్డితో బుద్ధిమాన్, స్యాత్-స త్వత్పాదాబ్జం, విజహాతి-న కోఽపీత్యర్థః-అత ఏవ, అస్మద్గురుః-విశఙ్కయా-త్వత్పాదాబ్జమేవ, ఆర్చతి ఆరాధయతి స్మ - కోఽసౌ-ఇతి గురుర్యో-ఽర్చయతి-యస్య బ్రహ్మణో-దినోపపత్తిర్దివసనిష్పత్తిర్నా మ-చతుర్దశ మనవః-చతుర్దశ మనవో యస్య దివసనిష్పత్తిరూపాః, స బ్రహ్మైవాస్మద్గురుః పితేత్యర్థః ❁ ॥ ౬౭ ॥ ❁ అతస్త్వమేవ ప్రాప్య ఇతి వదనుపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ సో బ్రహ్మన్ పరమాత్మన్, కృత్స్నం విశ్వం, రుద్రభయాత్ త్వదాత్మకస్య రుద్రస్య భయాత్-ధ్వస్తం, త్వం తు-విపశ్చితాం నః - అకుతశ్చిద్భయా, నాస్తి కుతోఽపి భయం యస్యాస్సా అకుతశ్చిద్భయా, గతిరసీతి-రుద్రభయాదితి పరోక్షనిర్దేశో రుద్రాన్తరసాధారణ్యాభిప్రాయః ❁ ॥ ౬౮ ॥ ❁ ఏవం స్వస్మై బ్రహ్మోపదిష్టస్తోత్రేణ భగవన్తం ప్రస్తూయ-తేభ్యః ప్రచేతోభ్య ఉపదిశ్య, తస్మిన్ స్తోత్రే తదర్థే చ తాన్ రోచయన్నాహ రుద్రః ॥ హే నృపనన్దనాః-విస్రబ్ధాః విశ్వాసయుక్తాః, కర్తరి క్తః, ఇదం భగవత్స్తవనం జపత అర్థతః శబ్దతశ్చానుసన్ధధ్వమ్ ❁ ॥ ౬౯ ॥ ❁ అనేన జపేన-వః యుష్మాకం-భద్రం మఙ్గలం-భవితా, తథా, స్వధర్మం స్వవర్ణాశ్రమోచితం ధర్మమనుతిష్ఠన్తః- భగవత్యర్పితాన్తఃకరణాః - అసకృత్పునః పున్యేన-హరిం ధ్యాయన్తో గృణన్తః స్తువన్తః -తమేవ-సర్వభూతేష్వవస్థితం, ఆత్మస్థం-స్వాన్తరాత్మతయా అవస్థితం-పూజయధ్వమ్ ❁ ॥ ౭౦ ॥ ❁ యోగాదేశం నామైతత్స్తోత్రం ఉపాసాద్య, ప్రాప్య,

మనసా, ధారయన్తః, సమాహితచిత్తాః, మౌనవ్రతనిష్ఠాః ఆదృతాః ఆదరయుక్తాః, సర్వే యూయమభ్యసత ॥ ౭౧ ॥ స్తోత్రస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం-పతి-ర్విశ్వసృట్పతిః, ఆత్మజానాం, స్రష్టుమిచ్ఛతాం భృగ్వాదీనామస్మాకం పురా - ఆహ ఉపదిష్టవాన్ ॥ ౭౨ ॥ తేనోపదిష్టస్తోత్రాః - వయం-ప్రజాసర్గనిమిత్తే-ప్రచోదితాస్సన్తః-అనేనస్తోత్రేణ-నిరస్తాజ్ఞానాః-వివిధాః-ప్రజాః-సిసృక్ష్మ సృష్టవన్తః ॥ ౭౩ ॥ పుమాన్, సమాహితచిత్తః-వాసుదేవః, పర-మయనం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ, యస్య తథాభూతః, ఇదం, నిత్యదా, జపన్, ఆశు, స్వసమీహితం, శ్రేయ, అవాప్నోతి ॥ ౭౪ ॥ శ్రేయసామపి మధ్యే జ్ఞానస్యైవ నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనత్వేన నిరతిశయశ్రేయస్త్వం వదన్ తత్సాధనతామస్య స్తోత్రస్యాహ ॥ శ్రేయసామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ సర్వేషామపి శ్రేయసాం మధ్యే, జ్ఞానం భగవద్భక్త్యాత్మకం జ్ఞానమేవ, నిశ్శ్రేయసం నితరాం శ్రేయః, స్మృతం, కుతః, యతః-జ్ఞానినో భగవద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానవన్తః, ఉపాయాన్తరైర్దుస్తరమపి-వ్యసనార్ణవం దుఃఖసాగరాత్మకం సంసారం, తరన్తి ॥ ౭౫ ॥ యః పుమాన్, మయా, గీతమిదం స్తోత్రం శ్రద్ధయా యుక్తః, అధీయానః అధ్యయనం కుర్వాణః, ఉపాయాన్తరైర్దురారాధ్యమపి హరిం, ఆరాధయతి హరివిషయాం భక్తిం లభత ఇత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥ తతో-మయా-ఉద్గీతం, స్తోత్రం, తస్య, గీతాత్, భావే క్తః, గానాద్ధేతోః, సుప్రీతాత్, శ్రేయసాం సర్వపురుషార్థానాం, వల్లభాత్ ప్రభో, రముష్మాత్, భక్త్యాఽఽరాధితాత్స

ధారయన్తో మునివ్రతాః। సమాహితధియస్సర్వ ఏతదభ్యసతాదృతాః॥ ౭౧ ॥ ఇదమాహ పురాఽస్మాకం భగవాన్విశ్వసృట్పతిః। భృగ్వాదీనామాత్మజానాం సిసృక్షుస్సంసిసృక్షతామ్॥ ౭౨॥ తే వయం చోదితాస్సర్వే ప్రజాసర్గే ప్రజేశ్వరాః। అనేన ధ్వస్తతమసస్సిసృక్ష్మ వివిధాః ప్రజాః॥ ౭౩ ॥ అథేదం నిత్యదా యుక్తో జపన్నవహితః పుమాన్। అచిరాచ్ఛ్రేయ ఆప్నోతి వాసుదేవపరాయణః॥ ౭౪ ॥ శ్రేయసామపి సర్వేషాం జ్ఞానం నిశ్శ్రేయసం పరమ్। సుఖం తరన్తి దుష్పారం జ్ఞానినో వ్యసనార్ణవమ్॥ ౭౫ ॥ య ఇమం శ్రద్ధయా యుక్తో మద్గీతం భగవత్స్తవమ్। అధీయానో దురారాధ్యం హరిమారాధయత్యసౌ॥ ౭౬॥ విన్దతే పురుషోఽముష్మాద్యద్యదిచ్ఛత్యసత్వరమ్। మద్గీతగీతాత్సుప్రీతాచ్ఛ్రేయసామేకవల్లభాత్॥ ౭౭ ॥ య ఇదం కల్య ఉత్థాయ ప్రాఞ్జలిశ్శ్రద్ధయాఽన్వితః। శృణుయాచ్ఛ్రావయేన్మర్త్యో ముచ్యతే కర్మబన్ధనైః॥ ౭౮ ॥ గీతం మయేదం నరదేవనన్దనాః పరస్య పుంసః పరమాత్మనస్స్తవమ్। జపన్త ఏకాగ్రధియస్తపో మహచ్చరధ్వమన్తే తత ఆప్స్యథేప్సితమ్॥ ౭౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి సన్దిశ్య భగవాన్బార్హిషదైరభిపూజితః। పశ్యతాం రాజపుత్రాణాం తత్రైవాన్తర్దధే హరః॥ ౧॥ రుద్రగీతం భగవతః స్తోత్రం సర్వే ప్రచేతసః। జపన్తస్తే తపస్తేపుర్వర్షాణామయుతం జలే॥ ౨॥ ప్రాచీనబర్హిషం క్షత్తః కర్మస్వాసక్తమానసమ్। నారదోఽధ్యాత్మతత్త్వజ్ఞః కృపాలుః ప్రత్యబోధయత్॥ ౩॥ శ్రేయస్త్వం కతమద్రాజన్ కర్మణాఽఽత్మన ఈహసే। దుఃఖహానిస్సుఖావాప్తిశ్శ్రేయస్తన్నేహ

రన పురుషో, ద్యద్యచ్ఛ్రేయ ఇచ్ఛతి, అసత్వరన్ స్థిరస్సన్ తత్సర్వం, విన్దతే లభతే ॥ ౭౭ ॥ యః పుమా-నిదం, కల్యే ఉషసి, ఉత్థాయ, ప్రాఞ్జలిః-శృణుయాత్, అన్యాన్, శ్రావయేద్వా, స మర్త్యః, సర్వైః, కర్మరూపైర్బన్ధనైః, ముచ్యతే ముక్తో భవతి ॥ ౭౮ ॥ హే నరదేవనన్దనాః -మయా గీత, మిదం, పరమపురుషస్య స్తవం జపన్తస్సమాహితచిత్తాః, తపశ్చరధ్వం కురుధ్వం, అన్తే తపసోఽన్తే, తతస్తస్మా, దీప్సితం, అవాప్స్యథ ప్రాప్స్యథ ॥ ౭౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః

ఏవం రుద్రోపదిష్టభగవత్స్తోత్రతదారాధనప్రకారేషు ప్రచేతస్సు తపశ్చరత్సు ప్రాచీనబర్హిర్నారదోపదిష్టాధ్యాత్మ్యపారోక్ష్యః పుత్రైర్వ్యారోపితమహీభారో భగవన్తముపాస్య తల్లోకమగాదిత్యాహ మునిః పఞ్చభిరధ్యాయైః॥ ఇత్యుక్తప్రకారం, సన్దిశ్య ఉపదిశ్య, భగవాన్ రుద్రః, బార్హిషదైస్సమ్యక్పూజితః, రాజపుత్రాణాం ప్రచేతసాం, పశ్యతాం సతాం, తత్రైవా, న్తర్హితవాన్ ॥ ౧ ॥ తత, ఇదం, రుద్రేణ గీతం, భగవతః, స్తోత్రం జపన్తః, ప్రచేతసో వర్షాణా, మయుతం దశసాహస్రపర్యన్తం-జలే, తప-స్తేపుః-పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః-తపశ్చక్రురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ హే క్షత్తః తత-ఆత్మవి-న్నారదో, భగవాన్, ఆగత్య, కేవలం-కర్మస్వేవాసక్తచిత్తం, ప్రాచీనబర్హిషం-బోధితవాన్ ॥ ౩ ॥ బోధనప్రకారమేవాహ ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ అత్ర ప్రచేతసాం కథామసమాప్యైవాన్తరా ప్రాచీనబర్హిషః కథాఽపశిష్టా ప్రస్తు

యత ఇత్యేవ మన్వయం- హే రాజన్, ఆత్మనే స్వస్మై, కర్మణా అనుష్ఠీయమానేన యజ్ఞాదికర్మణా, కతమచ్ఛ్రేయః కిం వా శ్రేయః సాధ్యమిహ ఏతదిచ్ఛసి, దుఃఖనివృత్తిస్సుఖప్రాప్తిశ్చేదీహ్యతే, తర్హి, హా కర్మణి, తదుభయం, నేష్యతే కేవలకర్మణా తదుభయం, న సాధ్యత ఇత్యర్థః ॥౪॥ ఏవం కేవలకర్మణోఽపురుషార్థసాధనతాం ప్రతిబోధిత ఉద్విగ్నమనా రాజాఽఽహ॥ నేతి॥ హే మహాభాగ-కర్మభి-రాక్షిప్తా ధీర్యస్య, సోఽహం, పరం శ్రేయో-న జానామి-అత- స్త్వం-విమలం అన్తఃకరణనైర్మల్యాపాదకం, జ్ఞానం-మే మహ్యం-బ్రూహి ఉపదిశ - యేన జ్ఞానేన - అహం-కర్మరూపాద్బన్ధనాద్బన్ధహేతోః - ముచ్యేయముక్తో భవేయమ్ ॥౫॥ కూటధర్మేషు అతిబాల్యధర్మేషు-అవర్జనీయప్రవృత్తిధర్మేష్వితి యావత్- అత ఏవ-సంసారద్వారేషు, భార్యాసు మమతాం కుర్వన్ పుత్రాదిషు-అర్థధీః పురుషార్థబుద్ధిః- అత ఏవ-మూఢో-మాదృశః, పరం శ్రేయో-న విన్దతే ॥౬॥ కర్మఫలేషు వైరాగ్యముత్పాద్య బ్రహ్మవిద్యాముపదేష్టుం యోగానుభావేన యజ్ఞపశూన్ప్రత్యక్షం ప్రదర్శ్యాహ॥ భో భో ఇతి॥ హే హే ప్రజాపతే రాజన్- అధ్యాత్మతత్త్వశ్రోతృలాభప్రయుక్తాదరాత్సంభ్రమాద్వా భో భో ఇతి ద్విరుక్తిః, యద్వా- హే ప్రజాపతే- హే రాజ-న్నితి-విశేషణద్వయాభిప్రాయేణ ద్విరుక్తిః-నిష్కరుణేన-త్వయా-అధ్వరే-సంజ్ఞాపితాన్మారితాన్-జీవసంఘరూపాన్పశూన్సహస్రశః-పశ్య ॥౭॥ ఏతే పశవః తవ వైశసం త్వత్కృతాం పీడాం, స్మరన్తః, త్వాం- సంపరేతం మృతం, ప్రతీక్షన్తే కదాఽయం మరిష్యతీతి ప్రతీక్షన్త ఇత్యర్థః, యదా చ త్వం మరిష్యసి తదా, తే పశవ - ఉత్థిత మన్యవః సంజాతక్రోధాః-అయఃకూటైః లోహవదపి శీర్ణైః-శృఙ్గైః త్వాం ఛిన్దన్తి చేత్స్యన్తి ॥౮॥ ననుౘ నవా ఉవేతన్మ్రియసే న రిష్యసి దేవాగ్ ఇదేషి పథిభిస్సుగేభిః। యత్ర యన్తి సుకృతో నాపి దుష్కృత స్తత్ర త్వా దేవస్సవితా దధాత్వి,, తి యాగీయసంజ్ఞపనస్య హింసాత్వాభావ శ్రవణాత్తాదాత్వికదుఃఖ జనకత్వేఽపి నిహీనపశుజన్మ నివర్తనద్వారా స్వర్గోపభోగయోగ్యసున్దరతరజన్మసంపాదకత్వేన తాదాత్వికదుఃఖాదిజనకౌషధపానకర్ణభేదనక్షౌరాదికర్మకారయితృచికిత్స

చేష్టతే॥౪॥ రాజోవాచ ॥ న జానామి మహాభాగ పరం కర్మాపవిద్ధధీః। బ్రూహి మే విమలం జ్ఞానం యేన ముచ్యేయ కర్మభిః॥ ౫ ॥ గృహేషు కూటధర్మేషు పుత్రదారధనార్థధీః। న పరం విన్దతే మూఢో భ్రామ్యన్సంసారవర్త్మసు॥ నారద ఉవాచ ॥ భో భోః ప్రజాపతే రాజన్పశూన్పశ్య త్వయాఽధ్వరే। సంజ్ఞాపితాన్జీవసంఘాన్నిర్ఘృణేన సహస్రశః॥౭॥ ఏతే త్వాం సంప్రతీక్షన్తే స్మరన్తో వైశసం తవ। సంపరేతమయఃకూటైశ్ఛిన్దన్త్యుత్థితమన్యవః॥ అత్ర తే కథయిష్యేఽహమితిహాసం పురాతనమ్। పురఞ్జనస్య చరితం నిబోధ గదతో మమ ॥ ౯॥ ఆసీత్పురఞ్జనో నా

కవత్తాదివద్ధితకారిణి సంజ్ఞపితరి పశూనాం క్రోధాసంభవాచ్చ కథమేవముచ్యత ఇతి చేన్న - కర్మఫలేషు వైరాగ్యజననార్థత్వేనాన్యపరత్వాత్తదుక్తేః, అత ఏవ-వైరాగ్యోదయాయాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశాత్మకేతిహాసం సంప్రస్తౌతుం ప్రతిజానీతే ॥ అత్రేతి॥ అత్ర-నిరతిశయపురుషార్థతత్సాధనాద్యజ్ఞానరూపే సఙ్కటే, తత్త్వహితపురుషార్థనిశ్చాయకం, పురాతనం-పురఞ్జనాఖ్యరాజచరిత్రాత్మక-మితిహాసం, తే తుభ్యం, కథయిష్యే- గదతః ఇతిహాసం సమ్యక్కథయతో, మమ మత్తస్సకాశాత్ - నిబోధ అవహితమనాః శృణు ॥౯॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాతమితిహాసం ప్రస్తౌతి॥ ఆసీదితి॥ అత్రాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశః క్రియతే-నను సాక్షాదేవాధ్యాత్మోపదేశః కిం న క్రియతే సాక్షాత్తదుపదేశేఽపి వైరాగ్యోదయసంభవాత్ - ఉచ్యతే- దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానగ్రస్తస్య తత్త్వహితపురుషార్థాద్యనభిజ్ఞస్య వైషయికమేవ సుఖం పరమం పురుషార్థమభిమన్యమానస్య హఠాత్తత్త్వోపదేశః క్రియమాణోఽపి న సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదిత్యాలోచ్య చిరమనభ్యస్తస్త్రీపుంనపుంసకగర్భజన్మజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాద్యాత్మకసంసారమనువర్ణ్య తత్ర తద్దోషానుద్ఘాట్య హేయతాముద్భావ్యత్పాదనద్వారా క్రియమాణస్తత్త్వోపదేశస్సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదితి తత్ర జీవో రాజత్వేన శరీరం పురత్వేన పరమాత్మా సఖిత్వేన బుద్ధిర్భార్యాత్వేనేతి రూప్యతే - తత్ర పురఞ్జనాదీన్ స్వయమేవ ఏతత్పఞ్చమేఽధ్యాయే వ్యాఖ్యాస్యతి ॥ తథాపి, సుఖగ్రహణాయ యథోపదేశం కిఞ్చిద్వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అత్ర-హే రాజన్ - పురం వ్యక్తిం జనయతి నిర్మాపయతీతి పురఞ్జనః-కశ్చిద్రాజా-స్వకర్మభిః పురస్థానీయశరీరోత్పాదకజీవస్థానీయో వివక్షితః, ఆసీదిత్యనేనాపణీమే జీవే అనాదిసత్తానిష్ఠితా-తం విశినష్టి-బృహచ్ఛ్రవాః-బృహత్ విస్తృతం, శ్రవః కీర్తి-ర్యస్య ౘ అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా, అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చ। నిత్యస్సర్వగతస్స్థాణురచలోఽయం సనాతనః,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధకల్యాణగుణవిశిష్ట ఇత్యర్థః- తస్య పురఞ్జనస్య-అవిజ్ఞాతం నామ ధేయం యస్య-స తథాభూతః-కశ్చి-ద్విజ్ఞాతచేష్టిత-స్సఖా-ఆసీత్, అత్ర పరమాత్మస్థానీయం మి

త్రం వివక్షితం-పరమాత్మా హి జీవస్య మిత్రం శ్రూయతే ''మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిశ్చ నారాయణః'' ఇతి-ఏవంభూతాచరణశీలం, సఖాయం పరమాత్మానం - తదాజ్ఞామతిలఙ్ఘ్యాయం సంసారిజీవః-నామతోఽపి న జానాతి, కిముత స్వరూపరూపగుణవిభూతిభిః, ఇతి ఖ్యాపనాయావిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం- యద్వా, సఖిత్వేనాభిప్రేతం యద్దోషానవేక్షణేన హితాచరణశీలత్వం తత్స్థాపయితుం అవిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం-అవిజ్ఞాత ఇతి ''గతిబుద్ధిశబ్దార్థేభ్యశ్చ'' ఇతి కర్తరి క్తః, అవిజ్ఞాతేత్యర్థః ''అవిజ్ఞాతా సహస్రాంశుః'' ఇత్యవిజ్ఞాతృశబ్దో హి నామసహస్రే భగవన్నామతయా వినియుక్తః-తత్ర స్వాశ్రితాన్ స్వసమత్వేనానుసన్ధాయ తద్ధితైషణపరోఽపారకారుణ్యపరవశ ఆశ్రితదోషాన్న జానాతీత్యవిజ్ఞాతేత్యభియుక్తైర్వ్యాఖ్యాతం-ఏవం చ-విపులాపరాధవత్త్వేఽపి సంశ్రయణమాత్రరూపకించిదానుకూల్యేన రిరక్షిషురిత్యర్థః - ఇహ త్వవిజ్ఞాతశబ్దః కర్తృసాధనః క్తాన్త ఇతి విశేషః - అవిజ్ఞాతచేష్టిత ఇతి చ్ఛేదే జీవేనావిజ్ఞాతం చేష్టితం అన్తఃప్రవిశ్య నియమనాదిరూపం యస్య స ఇత్యర్థః, కథాపక్షే తు అన్యైరవిజ్ఞాతచేష్టిత ఇత్యర్థః-విజ్ఞాతచేష్టిత ఇతి చ్ఛేదే తు ప్రసిద్ధం జగద్వ్యాపారరూపచేష్టితం యస్య - యద్వా - విజ్ఞాతం చేష్టితం జీవప్రేరణాదిలక్షణం జీవపారతన్త్ర్యస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ - కథాపక్షే తు - రాజవత్సఖాఽపి విపులకీర్తిరిత్యర్థః ॥౧౦॥ సపురఞ్జనః ప్రభుః-కరణాదిమత్త్వాత్ శరణం భోగాయతనం శరీరం- కథాపక్షే నివాసస్థానం-అన్వేషమాణః-పృథివీం కర్మఫలోదయతద్భోగాయతనప్రకృతిపరిణామరూపం బ్రహ్మాణ్డం-బభ్రామ దేవాదిస్థావరాన్తశరీరేష్వనుప్రవిష్టః ప్రకృతిమణ్డలే సమసరదిత్యర్థః- కథాపక్షే-భూమణ్డలస్థపురాణ్యనుప్రవిశ్య తత్ర తత్ర కంచిత్కాలం నివసన్ కృత్స్నాం పృథివీం చచారేత్యర్థః, యదా చ - స్వస్యానురూపం - శరణం దేవమనుష్యాదిశరీరం, నావిన్దన్నాలభత కింతు-తిర్యక్పాదపాదిశరీరమవిన్దత్-తదా-విమనా ఇవ-బభూవ-పాదపాదిశరీరేషు చైతన్యానభివ్యక్తేర్విమనా ఇత్యుక్తం, నిశ్చైతన్య ఇవాభూదిత్యర్థః-న తు దుఃఖితమనా - ఇతి-దేహాత్మాభిమానినో జీవస్య నిహీనశరీరస్యాపి ప్రీతివిషయ

మ రాజా రాజన్బృహచ్ఛ్రవాః। తస్యావిజ్ఞాతనామాఽఽసీత్సఖావిజ్ఞాతచేష్టితః ॥ ౧౦ ॥ సోఽన్వేషమాణ
శ్శరణం బభ్రామ పృథివీం ప్రభుః। నానురూపం యదాఽవిన్దదభూత్స విమనా ఇవ ॥ ౧౧ ॥ కామాన్కామయ
మానోఽసౌ తస్య తస్యోపపత్తయే। న సాధు మేనే తాస్సర్వా భూతలే యావతీః పురః ॥౧౨॥ స ఏకదా హిమవ
తో దక్షిణేష్వథ సానుషు। దదర్శ నవభిర్ద్వార్భిః పురం లక్షితలక్షణామ్ ॥ ౧౩ ॥ ప్రాకారోపవనాట్టాలపరిఖైరక్ష
తోరణైః। స్వర్ణరౌప్యాయసైశ్శృఙ్గైస్సఙ్కులాం సర్వతో గృహైః ॥ ౧౪ ॥ నీలస్ఫటికవైదూర్యముక్తామర

త్వాత్-కథాపక్షే తు-దుఃఖితమనా ఇత్యర్థః ॥౧౧॥ కామాన్భోగ్యాన్ శబ్దాదీన్-సర్వానపి, కామయమానోఽసౌ పురఞ్జనః-తస్య తస్య శబ్దాదేర్విషయస్య-ఉపపత్తయే లబ్ధయే-భూతలే-యావత్యః పురః, తాస్సర్వాః పురః సాధు న మేనే-శబ్దాదిసర్వవిషయోపభోగోపయుక్తశరీరాణి కామయమానః కేషుచిచ్ఛరీరేషు కేషాంచిదిన్ద్రియాణామనభివ్యక్తత్వాదనభివ్యక్తకతిపయేన్ద్రియశరీరాణ్యనుప్రవిశన్ తత్ర సర్వవిషయాలాభాత్తాని న సాధు మేన ఇత్యర్థః-కథాపక్షే తు-తత్ర పురే కేషాంచిద్భోగ్యవస్తూనాం సత్త్వేఽపి సర్వేషామభావాన్న సాధు మేన ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ అథ ఏకదా సుకృతవిశేషపరిపాకదశాయాం-హిమవతో, దక్షిణేషు సానుషు-కర్మతత్ఫలోత్పత్తియోగ్యేషు కర్మక్షేత్రేషు-భారతవర్ష ఇత్యర్థః - పురం మనుష్యశరీరం-లక్షితాని దృష్టాని సర్వాణి లక్షణాని యస్యాం, తాం-అన్ధపఙ్గుత్వాదిదోషరహితామిత్యర్థః - కథాపక్షే-వక్ష్యమాణప్రాకారాదిసర్వచిహ్నోపయుక్తాం, నవభిర్ద్వార్భిర్నవభిర్ద్వారైః-చక్షుర్ద్వయశ్రోత్రద్వయనాసికాద్వయముఖపాయూపస్థరూపైః, రుపలక్షితాం, పక్షాన్తరే స్పష్టం-దదర్శ, అభివ్యక్తసర్వేన్ద్రియం సర్వవిషయభోగోపయుక్తం మనుష్యశరీరముపలబ్ధవానిత్యర్థః ॥౧౩॥ కాని లక్షణానీత్యపేక్షాయాం తాని వదన్ తాం పురీం విశినష్టి త్రిభిః॥ ప్రాకారైరిత్యాది॥ యద్యప్యత్ర ప్రాకారాదిసాధర్మ్యేణ రూపణీయాః పదార్థాశ్శరీరే న సన్తి - తథాపి-కించిత్సాదృశ్యమవలమ్బ్య కథాసాన్దర్భ్యాయ ప్రాకారాదీన్యనువర్ణ్యన్తే పరిఖైరితి పుంస్త్వమార్షం-అన్యథా పరవల్లిఙ్గతాయాం పరిఖాభిరితి స్యాత్-అక్షాః గవాక్షాః అత్ర త్వగాదయః ప్రాకారత్వేన రూప్యన్తే రోమపఙ్క్తిరుపవనం-స్కన్ధోపరిభాగోఽట్టాలం రుధిరౌఘః పరిఖా-నవరన్ధ్రాణ్యక్షాః- అక్షిపక్ష్మ తోరణం స్వర్ణాదిశృఙ్గైశ్శిఖరైః, యుక్తా-యే గృహాః, తైస్సఙ్కులాం వ్యాప్తాం- అత్ర మూలాధారాదీని షట్చక్రాణి గృహత్వేన రూప్యన్తే- రాజసాదిస్వభావాః శృఙ్గత్వేన వివక్షితాః ॥౧౪॥ నీలాదిభిః, క్లృప్తా హర్మ్యస్థలీ యస్యాం, హర్మ్యస్థలీతి హృదయం వివక్షితం - హృదగతైకశతనాడ్యః కేసరా వా నీలాదిభావేన రూప్యన్తే-అత ఏవ, నాగాగా

రై ర్గాఢిభిర్వా వృత్తాం - దీప్తాం భోగవతీం నాగానాం పురీమివ, శ్రియాదీప్తామ్ ❁ ॥౧౫॥ ❁ సభా సమాజస్థానం, చత్వరం చతుష్పథః, రథ్యా రాజమార్గః-ఆక్రీడాయతనం ద్యూతాదిస్థానం-ఆపణో హట్టః - చైత్యం జనానాం విశ్రమస్థానం, ధ్వజేషు పతాకాః-తాభి-ర్విద్రుమవేదికాభిశ్చ - యుక్తాం, అత్ర హర్మ్యస్థలీత్వేన రూపితమేవ హృదయం పునస్సభా చత్వర క్రీడాయతనగుణయోగాత్సభాదిభావేన రూప్యతే,, హృది హ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత,, ఇతి జీవస్య హృదయస్థానత్వశ్రవణాజ్జీవాశ్రితత్వాచ్చేన్ద్రియప్రాణానాం సర్వేన్ద్రియకన్దరరూపత్వాద్ధృదయస్య సభారూపత్వాత్, తత ఏవ - చత్వరరూపత్వమపి-పరమాత్మనః క్రీడాస్థానత్వాత్ క్రీడాయతనంచ-చక్షురాదీన్ద్రియస్థానాని హట్టాః- తేభ్యో హి శబ్దాదీన్వ్యాకృష్యానుభవతి పురఞ్జనః సుషుమ్నా రథ్యా - రాజవద్గచ్ఛతో జీవస్య ముక్తిమార్గత్వాత్ సుషుమ్నాయాం పురీతత్ చైత్యం - జీవస్య సుషుప్తౌ విశ్రమస్థానత్వాత్-ఆధారాదిచక్రస్థాః కర్ణికాః విద్రుమవేదికాః ధ్వజపతాకాః కరతలపాదతలాని ❁ ॥౧౬॥ ❁ ఏవం దేహం పురభావేన రూపయిత్వా విషయవర్గం దేహానుబన్ధికళత్రాపత్యాదివర్గం బాహ్యోపవనత్వేన రూపయతి ॥ పుర్యాశ్చేతి ॥ బాహ్యోపవనే ప్రమదాం దదర్శేతి చతుర్థేనాన్వయః - దివ్యద్రుమాశ్లిష్టలతాభి-రాకులే-నదతాం విహఙ్గకులానాం అళికులానాం చ కోలాహలో యేషు-తే జలాశయా-యస్మిన్ ❁ ॥౧౭॥ ❁ హిమనిర్ఝరాణాం విప్రుషో బిన్దవ- స్తద్వతా, కుసుమాకరసంబన్ధినా- వాయునా-చలన్తః-ప్రవాలవిటపాః శాఖా-యేషాం తై - ర్ద్రుమై-ర్నలినీనాం-తటేషు-సంపత్సమృద్ధి-ర్యస్మిన్ ❁ ॥౧౮॥ ❁ నానావిధై-ర్వన్యమృగసమూహై-రనాబాధే తత్కృతబాధారహితే - తత్ర హేతు-ర్మునివ్రతై రహింస్రై-ర్యత్రోపవనే-కోకిలకూజితైః-పాన్థః-స్వాత్మాన-మాహూతమివ-మన్యతే - ఏవం విషయవర్గో బాహ్యోపవనత్వేన రూపితః-తస్య శరీరాద్బహిష్ఠత్వాత్ - కోలాహలశబ్దేన శబ్దస్య-కుసుమాకరవాయుశబ్దాభ్యాం గన్ధస్పర్శయోః-చలత్ప్రవాళేతి సౌన్దర్యకథనేన రూపస్య - జలాశయహిమనిర్ఝరనలినీశబ్దైరసస్య చ- ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ తద్విశేషాః స్రక్చన్దనాదయో దివ్యలతాదిభావేన రూప్య

కతారుణైః । క్లిష్టహర్మ్యస్థలీదీప్తాం శ్రియా భోగవతీమివ ॥ ౧౫ ॥ సభాచత్వరరథ్యాభిరాక్రీడాయతనాపణైః । చైత్యధ్వజపతాకాభిర్యుక్తాం విద్రుమవేదిభిః ॥ ౧౬ ॥ పుర్యాస్తు బాహ్యోపవనే దివ్యద్రుమలతాకులే । నదద్విహఙ్గాలికులకోలాహలజలాశయే ॥ ౧౭ ॥ హిమనిర్ఝరవిప్రుష్మత్కుసుమాకరవాయునా । చలత్ప్రవాలవిటపనలినీతటసంపది ॥ ౧౮ ॥ నానారణ్యమృగవ్రాతైరనాబాధే మునివ్రతైః । ఆహూతం మన్యతే పాన్థో యత్ర కోకిలకూజితైః ॥ ౧౯ ॥ యదృచ్ఛయాఽఽగతాం తత్ర దదర్శ ప్రమదోత్తమామ్ । భృత్యైర్దశభిరాయాన్తీమేకైకశతనాయకైః ॥ ౨౦ ॥ పఞ్చశీర్షాహినా గుప్తాం ప్రతీహారేణ సర్వతః । అన్వేషమాణామృష

న్తే-యద్వా- దేహానుబన్ధివర్గోఽత్ర బాహ్యోపవనత్వేన రూప్యతే-తత్ర సంసారీ పుమాన్ ద్రుమః- ద్రుమవత్తచ్ఛాయవికారాత్మదేహసంస్పృష్టత్వాత్ -తమాశ్రితాస్త్రియో లతాః-ద్రుమస్య లతా ఇతి షష్ఠీసమాసః- తదాశ్రితాస్య పత్యాని విహఙ్గకులం-యోషిత్సఙ్గినోఽళికులం - అపత్యాదీనాం మధురాలాపాః కోలాహలః వాపీకుల్యా తటాకాదీన్యాజీవికాదిరూపాణి జలాశయహిమనిర్ఝరనలిన్యాదిరూపేణ రూప్యన్తే-కుసుమాకరశబ్దేన పుష్పవాటికాదీని వివక్షితాని చలత్ప్రవాళవిటపేత్యావ్రీసససాదిఫలజాతివృత్తౌ వివక్షితౌ - ఆరణ్యకమృగవ్రాతైరిత్యనేన స్యాలశ్వశురాదయో బాన్ధవా వివక్షితాః - తే హ్యారణ్యకమృగవత్ క్రూరతుల్యధనాపహారిణః - ధనాపహారిత్వమపి తేషాం హింసయా-కిన్తు సాన్త్వనేనేతి ద్యోతయితుం మునివ్రతైరితి విశేషణం - యత్ర యస్మిన్నేవం భూతే బాహ్యోపవనే-కోకిలకూజితతుల్యకలత్రాపత్యాదిమధురోక్తిభిః- పాన్థః నివృత్తిమార్గనిష్ఠోఽపి-స్వాత్మాన, మాహూతమివ దేహానుబన్ధివర్గేఽసక్తిం ప్రాపితమివ-మన్యతే ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తత్రోపవనే-ఆసక్తాం - బుద్ధిం -యదృచ్ఛయోపగతాం దదర్శ-యద్యప్యత్ర జీవస్య బుద్ధ్యా సహ సంబన్ధదశాయాం బుద్ధేర్బాహ్యోపవనరూపదేహానుబన్ధివర్గసంగస్థాభావేన బుద్ధేస్తదాసక్తిర్నాస్తి- తథాఽపి భవిష్యద్దేహానుబన్ధివర్గాసక్త్యభిప్రాయేణ కథాసౌన్దర్యాయైవం వర్ణితమిత్యవగన్తవ్యం - యదృచ్ఛయాఽఽగతామిత్యనేన జీవబుద్ధ్యోస్సంబన్ధో న స్వసఙ్కల్పకృతః-కింతు దైవకృత ఇతి సూచ్యతే - యా ప్రాకారాదియుక్తా పురీ - యస్యాః పుర్యాః బాహ్యోపవనే కోకిలకూజితైః పాన్థ ఆత్మానమాహూతం మన్యతే, తాం, యదృచ్ఛయా-ఆగతాం-పురీం-తత్రోపవనే-ప్రమదాం చ-దదర్శేతి వాఽన్వయప్రకారః-అస్మిన్పక్షే మానుషదేహస్య దుర్లభత్వం సూచితం కథాపక్షే తు స్పష్టోఽర్థః - ప్రమదోత్తమాం విశినష్టి దశభిః-జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః-ఏకైకం ప్రత్యేకం-శతమనన్తావృత్తయ-స్తాసాం-నాయకైః పతిభి ర్భృత్యైస్సహ-ఆయాన్తీమభిముఖం గచ్ఛన్తీమ్ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ పఞ్చశీర్షాణి వృత్తయో-యస్య - తేన-హినా ప్రాణేన ప్రతిహారేణ పాలకేన - అహోరాత్రయభక్షత్వేన తత్ప్రచురత్వాత

హినేత్యుక్తం - సర్వతో గుప్తాం రక్షితాం - సర్వేషామిన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాదహినా గుప్తామిత్యుక్తం - ఋషభం పతిం - అన్వేషమాణాం, అనేన చేతనైకధార్యత్వం తత్ప్రవర్త్యత్వం చ వివక్షితం - అప్రౌఢామితి బుద్ధేశ్చేతనేన సహ సమ్బన్ధదశాయామప్రౌఢప్రసవదేవ కార్యాక్షమత్వేఽపి తదభోగ్యతామస్తీతి సూచయతి - కామరూపిణీమిత్యనేన గన్ధరసాది జ్ఞానభేదభిన్నతాం సూచయతి ॥ ౨౧ ॥ తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ సునాసామితి ॥ బుద్ధివృత్తయో హి గన్ధరసాదిజ్ఞానభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ బహువిధాః - తాభిర్బుద్ధివృత్తిభిస్తస్యాస్సునసత్వాదిరూప్యతే - సునాసాం శోభనా నాసా గన్ధాత్మికా ఘ్రాణేన్ద్రియవృత్తిర్యస్యాస్తాం - ఏవమగ్రేఽపి - దన్తకపోలాననశ్రోణిపాదస్తనాదివ్యాపారజన్యహర్షాదీనామపి బుద్ధివృత్తిత్వాత్తాభిస్సుదన్తత్వాదిరూపణం క్రియతే - నాసికాదన్తకపోలాననకరశ్రోణిపాదస్తనాదివిశేషణభూతానాం శోభనత్వసమవిన్యస్తత్వాదీనామపి స్వవిశేష్యభూతనాసికాదేర్గన్ధాదివృత్తిద్వారా బుద్ధివిశేషణత్వం ద్రష్టవ్యం - సమం విన్యస్తౌ రచితౌ - కర్ణౌ - తాభ్యాం - కుణ్డలశోభాం - దధతీం “అన్నమయం హి సోమ్య మన ఇతి - యత్కృష్ణం తదన్నస్య” ఇత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ శ్యామామిత్యుక్తం - కుణ్డలశ్రీసమ్బన్ధః కుణ్డలాలఙ్కృతకర్ణాధికరణశ్రోత్రేన్ద్రియశ్రవణవృత్తిద్వారా ॥ ౨౨ ॥ ఏవం - పిశఙ్గనీవీకనకమేఖలాసమ్బన్ధోఽపి స్తననాభినితమ్బవ్యాపారజన్యహర్షాదివృత్తిద్వారేత ద్రష్టవ్యం - నూపురైః - క్వణద్భ్యాం పద్భ్యాం - చలన్తీం - నూపురగమనసమ్బన్ధోఽపి పాదేన్ద్రియవృత్తిద్వారా - కథాపక్షే స్పష్టం నూపురైరితి బహువచనం పాదాఙ్గులీయకానాముపలక్షణం - అన్యథా నూపురాభ్యామిత్యేవ స్యాత్ ॥ ౨౩ ॥ వ్యఞ్జితం - కైశోరం యౌవనోపక్రమో యాభ్యాం - సమౌ చ తౌ వృత్తౌ చ నిర్గతావన్తరాత్, సంశ్లిష్టావిత్యర్థః - స్తనౌ - వ్రీడయా లజ్జయా, వస్త్రాన్తేన - నిగూహన్తీ - గజ ఇవ గచ్ఛతీతి గజగామినీ - తామ్ ॥ ౨౪ ॥ వ్రీడయా సహితం - యత్స్మితం - తేన శోభనాం సున్దరాం ప్రతి వీరః - పురఞ్జనః - ప్రేమ్ణా - ఉచ్చై-

---

భమప్రౌఢాం కామరూపిణీమ్ ॥ ౨౧ ॥ సునాసాం సుదతీం బాలాం సుకపోలాం వరాననామ్। సమవిన్యస్తకర్ణాభ్యాం బిభ్రతీం కుణ్డలశ్రియమ్॥ ౨౨ ॥ పిశఙ్గనీవీం సుశ్రోణీం శ్యామాం కనకమేఖలామ్। పద్భ్యాం క్వణద్భ్యాం చలన్తీం నూపురైర్దేవతామివ ॥ ౨౩ ॥ స్తనౌ వ్యఞ్జితకైశోరౌ సమవృత్తౌ నిరన్తరౌ। వస్త్రాన్తేన నిగూహన్తీం వ్రీడయా గజగామినీమ్ ॥ ౨౪ ॥ తామాహ లలితం వీరస్సవ్రీడస్మితశోభనామ్। స్నిగ్ధేనాపాఙ్గపుఙ్ఖేన స్పృష్టః ప్రేమోద్భ్రమద్భ్రువా ॥ ౨౫ ॥ కా త్వం కఞ్జపలాశాక్షి కస్యాసీహ కుతస్సతి। ఇమాముపపురీం భీరు కిం చికీర్షసి సంశ మే ॥ ౨౬ ॥ క ఏతేఽనుపథా యే త ఏకాదశ మహాభటాః। ఏతా వా లలనాస్సుభ్రు కోఽయం తేఽహిః పురస్సరః ॥ ౨౭ ॥ త్వం హ్రీర్భవాన్యస్యథ వాగ్రమా పతిం విచిన్వతీ కిం మునివద్రహో వనే। త్వదఙ్ఘ్రికామాప్తసమస్తకామం క్వ పద్మకోశః పతితః కరాగ్రాత్ ॥ ౨౮ ॥ నాసాం వరోర్వన్యతమా భువస్పృక్ పురీమిమాం వి

ర్భ్రమన్త్యా - భ్రువా - యస్మిన్ - తేన - స్నిగ్ధేన - అపాఙ్గ ఏవ - పుఙ్ఖో మూలప్రాన్తో - యస్య - కటాక్షబాణస్య - తేన స్పృష్టో విద్ధః - సలలితం యథా తథా - ఆహ, తయోస్సంవాదోక్తిస్సమ్బన్ధప్రార్థ్యాయ ॥ ౨౫ ॥ హే పద్మదళలోచనే - కా త్వం కింజాతీయేతి ప్రశ్నః - కస్య సమ్బన్ధినీ పుత్రీ - అసి - కుతస్స్థానాద్, ఇహ - గతాసి - హే సతి - ఇమాముపపురిమస్యాః పుర్యాస్సమీపే - కిం కర్తుమిచ్ఛసి ॥ ౨౬ ॥ ఏతే - అనుపథా అనువర్తినః - క ఏతే - ఏకాదశ మహాభటాః - బుద్ధిమనసోర్వృత్తికృతమేవ భేదమాశ్రిత్య - మనసా సహేన్ద్రియాణామేకాదశత్వాదేకాదశో మహాభటో మనో యూథపో - యేషాం - తే, క ఏత ఇత్యుక్తం - హే సుభ్రు - ఏతాః - లలనాః - కా ఇతి - వృత్త్యభిప్రాయేణ ప్రశ్నః - తాసాం మానస్యా దేవతా ఇతి నిస్సఖ్యాకోఽనిర్దేశః - పురస్సరతి గచ్ఛతీతి పురస్సరోఽహిస్సర్పః - కః - ప్రాణేన వ్యాప్రియమాణే తదనుసర్వేన్ద్రియవ్యాపారాత్పురస్సర ఇత్యుక్తం - బుద్ధిస్వరూపతత్కారణతత్సమ్బన్ధకారణతత్కార్యవివిత్సు ప్రాచీనబర్హిరాదిలోకాభిప్రాయకం కా త్వమితి ప్రశ్నకథనం - జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తిర్బుద్ధ్యాయత్తా - ఉత - స్వత ఇతి సంశయనిరాచికీర్షాభిప్రాయకం ఏతేఽనుపథా ఇతి ప్రశ్నకథనం - బుద్ధిరక్షిప్రాణాయత్తప్రవృత్తిరితి ఖ్యాపనాయ కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి ప్రశ్నోక్తిః ॥ ౨౭ ॥ యస్యాస్తవాఙ్ఘ్రికామనయైవాప్తాః సమస్తాః కామాః యస్య - తం - పతిం మునివత్ - వనే, రహః ఏకాన్తే - విచిన్వతి - త్వం - వరాహం విచిన్వతి హ్రీః - ఉత - శఙ్కరం, విచిన్వతీ భవానీ ఆహోస్విద్బ్రహ్మాణం విచిన్వతి వాక్సరస్వతీ - అథవా - విష్ణుం విచిన్వతి - రమా లక్ష్మీః - యది రమా - తర్హి పద్మకోశః కరాగ్రాత్క్వ, పతితః - కరాగ్రపద్మకోశాభావాన్న రమేత్యర్థః - ఏవం రమాదిరూపేణోత్ప్రేక్షోక్తిః రమాదీనాం విష్ణ్వాదిభిరివానాదిదృఢతరసమ్బన్ధఖ్యాపనాయ - కథాసౌన్దర్యాయ వా - ఏవమగ్రేఽప్యనుపయుక్తం తత్సౌన్దర్యాయేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఏవం హ్ర్యాద్యన్యతమత్వేన సంభావ్య ఆసాం మధ్యే కాపి న భవసీత్యాహ ॥ నేతి ॥ హే వరోరు - ఆసాం హ్ర్యాదీనాం వాగ్రమా

ణాం మధ్యే-అన్యతమా, నాసి న భవసి తత్ర హేతుః-భూస్పృక్ భువం స్పృశతీతి భూస్పృక్, న హి రమాదీనామన్యతమా దేవతా భువం స్పృశతీతి భావః, అదభ్రకర్మణా అనల్పకర్మణా, వీరవరేణ మయా సాకమ్-ఇమాం పురీం - అలఙ్కర్తుం, మర్హసి పరం లోకం వైకుణ్ఠం యజ్ఞపుంసా విష్ణునా సహ - శ్రీర్లక్ష్మీరివ ॥ ౨౯ ॥ యదేషమాం- త్వయా, అపాఙ్గేన-విఖణ్డితం- ఇన్ద్రియం మనో, యస్య, తం-మాం, సవ్రీడం-యద్-భావేన ప్రేక్షణం, స్మితం- తేన-విభ్రమా-యా, భ్రూః, తయా ఉపసృష్టః ప్రేరితః-ఏష మనోభవః కామః, ప్రబాధతే, అథ అతః, అనుగృహాణ, హే శోభనే ॥ ౩౦ ॥ యన్ముఖం వ్రీడయా అభిముఖం, న భవతి-తత్స్వమాననమున్నయ ఉన్నమ్య, దర్శయ, ఆననం విశినష్టి॥ శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్, సుతారకే సుకనీనికే, లోచనే-యస్మిన్, వ్యాలమ్బినో దీర్ఘా-యే-నీలాలకాః, తేషాం బృన్దేన-సంవృతం-వల్గూని-వాచకాని వాక్యాని యస్మిన్ శుచిస్మితం యస్మిన్-శుచిస్మితే ఇతి పారేసం బోధనమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవ మధీరవదవిజితేన్ద్రియవ - ద్యాచమానం-పురఞ్జనం-నారీ ప్రమదా, వీరం-తం, దృష్ట్వా, మోహితా సతీ-వీరం మోహయన్తీ-అభ్యనన్దత అనేనాన్యోన్యపారతన్త్ర్యం సూచ్యతే ॥ ౩౨ ॥ యత్పృష్టం కస్యాసీత్యనేన కస్య పుత్రీ జాతేతి, కా త్వమితి కింస్వరూపాఽసీతి, తత్రాహ ॥ ఆత్మనో మమ పరస్య తవాపి కర్తారం స్రష్టారం, సమ్యఙ్న విద్మః, కర్తారం విశినష్టి, గోత్రం నామ చ, యత్కృతం యేన కర్త్రా కృతం, భవతి ॥ ౩౩ ॥ ఇహ అస్యాం పుర్యాం, మనాగపి, సన్తం వసన్త-మాత్మానం-పురీం ప్రవిశ్య నియన్తారం-త్వాం, జానీమః, తత ఆత్మనః స్వవృత్తేః మత్తశ్చ, పరం విలక్షణం-పురుషం-న విదామః, కోఽసౌ పరః యం న విద్మ ఇతి వదసి, తత్రాహ, హే వీర-ఆత్మనః స్వస్య మమ చ శరణ-మిదం, పురీ, నిర్మితా-తమిత్యర్థః, ఇహాద్య సన్తమాత్మానం విదామ ఇత్యనేన- కేవలసంసారిణో జీవస్య బుద్ధిః తత్స్వరూ

రవరేణ సాకమ్ । అర్హస్యలఙ్కర్తుమదభ్రకర్మణా లోకం పరం శ్రీరివ యజ్ఞపుంసా ॥ ౨౯ ॥ యదేష మాఽపాఙ్గవిఖణ్డితేన్ద్రియం సవ్రీడభావస్మితవిభ్రమభ్రువా । త్వయోపసృష్టో భగవాన్మనోభవః ప్రబాధతేఽథానుగృహాణ శోభనే ॥ ౩౦ ॥ త్వదాననం సుభ్రు సుతారలోచనం వ్యాలమ్బినీలాలకబృన్దసంవృతమ్ । ఉన్నీయ మే దర్శయ వల్గువాచకం యద్వ్రీడయా నాభిముఖం శుచిస్మితే ॥ ౩౧ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం నారీ యాచమానమధీరవత్ । అభ్యనన్దత తం వీరం హసన్తీ వీర మోహితా ॥ ౩౨ ॥ న విదామ వయం సమ్యక్కర్తారం పురుషర్షభ । ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి గోత్రం నామ చ యత్కృతమ్ ॥ ఇహాద్య సన్తమాత్మానం న విదామ తతః పరమ్ । యేనేయం నిర్మితా వీర పురీ శరణమాత్మనః ॥ ౩౪ ॥ ఏతే సఖాయః సఖ్యో మే నరా నార్యశ్చ మానద । సుప్తాయాం మయి జాగర్తి నాగోఽయం పాలయన్పురీమ్ ॥ ౩౫ ॥ దిష్ట్యాఽఽగతోఽసి భద్రం తే గ్రామ్యాన్కామానభీప్ససి । ఉద్వహిష్యామి తాంస్తేఽహం స్వబన్ధుభిరరిన్దమ ॥ ౩౬ ॥ ఇమాం త్వమధితిష్ఠస్వ పురీం నవముఖీం విభో । మయోపనీతాన్గృహ్ణానః కామభోగాన్శతం సమాః ॥ ౩౭ ॥ కం ను త్వదన్యం రమయే హ్యరతిజ్ఞమకోవిదమ్ । అసాంపరాయాభి

పమవిశదావభాసం గృహ్ణాతి న తు యాథాత్మ్యేనేత్యుక్తం - న విదామ వయం వీరకర్తారం తతః పరం యేనేయం నిర్మితా వీర పురీత్యనేన, జీవస్య కరణకళేబరాదిసంపాదనచతురం కృత్స్న జగదుదయవిభవలయలీలం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమపురుషమాపాతతస్తత్త్వతశ్చ న విషయీకరోతీత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ యత్పృష్టం క ఏతే నుపధా ఇతి-తత్రాహ ॥ ఏత ఇతి॥ ఏతే నరా ఏకాదశ భటాః, నార్యశ్చ, మే మమ-సఖాయః సఖ్యశ్చ, అనువర్తినో భృత్యా ఇత్యర్థః, అనేనేన్ద్రియాణాం తద్వృత్తీనాం చ బుద్ధ్యేకాయత్తత్వముక్తం, యత్పృష్టం కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి-తత్రాహ - మయి, సుప్తాయాం అయం నాగః, పురీం, పాలయన్, జాగర్తి అనేన-బుద్ధీన్ద్రియమనఆదిషు సర్వేషు, సుప్తేషు, నిర్వ్యాపారేషు సత్స్వపి, ప్రాణవ్యాపారోఽస్తీతి సర్వాపేక్షయా ప్రాణస్య ప్రాధాన్యముక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఆస్తాం నామ గోత్రాది, దిష్ట్యా పురీం, మాం గతోఽసి, అనేన మనుష్యదేహసంబన్ధో దైవకృతో దుర్లభ ఇత్యుక్తం, అత-స్తే-భద్రం, తావ-న్గ్రామ్యానిన్ద్రియగ్రామ్యాహ్లాదశబ్దాదీన్-అవాప్స్యసి, హే అరిన్దమ-అహం, స్వబన్ధుభిః సఖిభిరిన్ద్రియైస్సహేత్యర్థః-తాన్ గ్రామ్యాన్ భోగాన్ - తేతుభ్యం-ఉద్వహిష్యామి సంపాదయిష్యామి ॥ ౩౬ ॥ హే విభో-నవద్వారామిమాం, పురీం-త్వం - శతం, సమాస్సంవత్సరాన్మయా, ఉపనీతాన్ ప్రాపితాన్ కామాన్ - గృహ్ణానః - అధితిష్ఠస్వ - మనుష్యదేహప్రవేశాభిప్రాయేణ శతమిత్యుక్తమ్ ॥ ౩౭ ॥ సంసారిణో జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ నివృత్తినిష్ఠాపూర్వకం తత్సఙ్గమమభినన్దతి పఞ్చభిః॥ త్వత్తోఽన్యం, కం-రమయే క్రీడయామి, అనేన-నివృత్తిమార్గనిష్ఠో న బుధ్యధీన ఇత్యుక్తం - తత్ర హేతుః - అరతిజ్ఞం నైష్ఠికం, విరక్తమిత్యర్థః, అత ఏవ, అకోవిదం అనిపుణం, అవిశుద్ధసుఖస్యాపి త్యాగినం, అసాంపరాయాభిముఖం-సాంపరాయో మృత్యుః-తదభి

నభిముఖం, మరణాభీరుమితివా,, కృతకృత్యాః ప్రతీక్షన్తే మృత్యుం ప్రియమివాతిథిం,, మిత్యుక్తేః-అశ్వస్తనవిదం - శ్వో భవం శ్వస్తనం కాలాన్తరానుభావ్యం స్వర్గాది-భోగ్యత్వేనన వేత్తీత్యశ్వస్తనవిత్తం ,, ఏతేవై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన,, ఇతి,, వాసుదేవమనోయస్యజపహోమార్చనాదిషు । తస్యాన్తరాయో మైత్రేయ దేవేన్ద్రత్వాదికం ఫలం,, మితిస్వర్గాది సుఖస్యముముక్షోర్హేయత్వాదిత్యర్థః, పశుం పశుతుల్యమితినిన్దతి ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ ఏవం నివృత్తిధర్మస్థం నిన్దిత్వా-ప్రవృత్తిస్వభావం స్తౌతి ॥ ధర్మోహీతి ॥ అత్రప్రవృత్తిమార్గే-ధర్మః స్వర్గాదిసాధనో యాగాదిరూపో ధర్మః - తథా, అర్థకామౌ, ప్రజానన్దః పుత్రసుఖం, అమృతం మోక్షః కీర్తిః, విశోకాః నిర్దుఃఖాః, విరజాః నిర్మలాః - లోకాః పుణ్యలోకాశ్చ-సిధ్యన్తీతి శేషః, లోకాన్విశినష్టి, యాన్లోకాన్, కేవలినో నివృత్తిధర్మస్థాః, నవిదుః ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ కించ, అస్మిన్భవే, గృహాశ్రమమితియత్, ఏత, త్పిత్రాదీనాం, క్షేమార్హం, శరణమాశ్రయం, వదన్తి, పిత్రాదీనాం గృహాశ్రమిణమారాధకమాశ్రిత్యావస్థానాత్ ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ హేవీర, విఖ్యాతం కామిత్వేన ప్రసిద్ధం, వదాన్యం త్యాగినం-కామార్థం విహితమపిత్యజన్తమిత్యర్థః, అతఏవ, ప్రియేషు శబ్దాదికామేషు, దర్శనం దృష్టి-ర్యస్య, తం, కథాపక్షేపి, ఖ్యాతం యశస్వినం - వదాన్యం దానశీలం-ప్రియదర్శనం సున్దరమిత్యర్థః, ఈదృశం త్వాదృశం, నిస్వమం-పతిం, దైవాత్ప్రాప్తం, మాదృశీ-నిస్వమానా, కావా, స్వయం, నవృణీతవృణుయాదేవేత్యర్థః ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ హేమహాభుజ, భుజగస్త్రీ భోగయోః సర్పదేహాకారయోః, తవ-భుజయోః, కస్యాస్త్రియాః, మనః, నసజ్జేన్నాసక్తం భవేత్, యోభవాన్, అనాథవర్గాః దీనస్తోమాః, తేషా, మాధిం-అలమత్యర్థం, అపోహితం సర్వత్ర-చరతి, కేనహేతునా అపోహితుం, ఘృణయా ఉద్ధతః అతిశయితో- యః స్మితపూర్వకోఽవలోక, స్తేన ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ ఏకం సంబన్ధదార్ఢ్యఖ్యాపనాయ తయోస్సంవాదమభిధాయోపసంహరన్ తయోర్వ్యాపారమాహ నా॥ నారదః॥ తౌదంపతీపురఞ్జనపురఞ్జన్యౌ, మిథః అన్యోన్యం-సమయం సఙ్కే

ముఖమశ్వస్తనవిదం పశుమ్ ॥ ౩౮ ॥ ధర్మోహ్యత్రార్థకామౌచ ప్రజానన్దోఽమృతం యశః। లోకా విశోకా విరజా యాన్న కేవలినో విదుః॥ ౩౯ ॥ పితృదేవర్షిమర్త్యానాం భూతానామాత్మనశ్చహ। క్షేమం వదన్తి శరణం భవేఽస్మిన్యద్గృహాశ్రమమ్॥ ౪౦ ॥ కానామవీర విఖ్యాతం వదాన్యం ప్రియదర్శనమ్। నవృణీత పతిం ప్రాప్తం మాదృశీ త్వాదృశం స్వయమ్॥ ౪౧ ॥ కస్యామనస్తే భువి భోగిభోగయో స్స్త్రియా న సజ్జేద్భుజయోర్మహాభుజ। యోఽనాథవర్గాధిమలం ఘృణోద్ధతస్మితావలోకేన చరత్యపోహితుమ్॥ ౪౨ ॥ నారద ఉవాచ॥ ఇతితౌ దమ్పతీ తత్ర సముద్య సమయం పునః। తాం ప్రవిశ్య పురీం రాజన్ ముముదాతే శతం సమాః॥ ౪౩ ॥ ఉపగీయమానో లలితం తత్ర తత్ర చ గాయకైః। క్రీడన్పరివృతః స్త్రీభిర్హ్రదినీమావిశచ్ఛుచౌ॥ ౪౪ ॥ సప్తోపరికృతా ద్వా

తం, సముద్య సముదీర్య-దైవాదన్యోన్యం దృఢతరం సంబద్ధ్యేత్యర్థః-హేరాజన్ ప్రాచీనబర్హిః-తాం పురీం-ప్రవిశ్య, శతం-సమాస్సంవత్సరాన్, ముముదాతే ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ ఏవం జీవబుద్ధ్యోర్జీవకర్మానురూపదై[illegible]ల్పాయత్తదృఢతరసంబన్ధం-తత్ప్రయుక్తం దేహసంబన్ధంచ - పారోక్ష్యరూపేణాభిధాయ శత్రోః ప్రాచీనబర్హిషః ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవైతృష్ణ్యజననార్థం ప్రాప్యతృష్ణాజననార్థం సంసరతో జీవస్య జాగ్రత్సుషుప్తిస్వప్నమరణావస్థాసు దోషానుద్ఘాటయితుం జాగ్రదాద్యవస్థాః ప్రతిపిపాదయిషుః కథావ్యాజేన తావత్సమాసతస్సుషుప్త్యవస్థామాహ ॥ ఉపగీయమాన ఇతి॥ లలితం యథాభవతి తథా-గీయమానః-పురఞ్జనః, స్త్రీభిః పరివృతః- స్తత్రతత్ర-క్రీడన్-శుచౌ ఆషాఢే-క్రీడానిమిత్తశ్రమాపనోదనాయ- హ్రదినీం సరసీం, ఆవిశదితి కథాపక్షేఽర్థః- పక్షాన్తరేతు జాగ్రదవస్థాయాం-స్త్రీభిరిన్ద్రియవృత్తిభిః, స్తత్రతత్ర క్రీడన్ శబ్దాదివిషయాననుభవన్ - వ్యాపృతకరణత్వాత్తత్ప్రయుక్తశ్రమనిర్హరణాయ-శుచౌ - హ్రదినీ-మావిశత్ -హ్రదినీశబ్దేన పురీతదాఖ్యా నాడీ వివక్షితా-శుచిశబ్దేన -శుచౌ బ్రహ్మణి - ఆవిశ్య-తద్ద్వారా హ్రదినీమావిశదిత్యర్థః, ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవత్సముచ్చయేన నాడిపురీతద్బ్రహ్మాణి హి జీవస్య సుషుప్తిస్థానం - నతు వికల్పేన ,, అథయదైతత్సుప్తస్సమస్తస్సంప్రసన్నస్స్వప్నం న విజానాత్యాసు తదానాడీసు సుప్తో భవతి అథయదా సుషుప్తో భవతి - యదా దా న కస్య చన వేద హితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతిస్సహస్రాణి హృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠన్తే తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత,, ఇతి, తథా ,, యత్రైతత్పురుషస్స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతి,, తిత్రయాణామపి సుషుప్తిస్థానత్వశ్రవణాత్ కార్యభేదేన సముచ్చయే సంభవతి షాక్షికబాధగర్భవికల్పస్యాన్యాయ్యత్వాత్ - సంభవతి చ ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవన్నాడ్యాదీనాం కార్యభేదః, తత్ర నాడీపురీతతౌ ప్రాసాదఖట్వాస్థానీయే - బ్రహ్మచ పర్యఙ్కస్థానీయం-తతో బ్రహ్మైవ సాక్షాత్సుషుప్తిస్థానమ్ ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ ఇదానీం జాగ్రదవస్థాం ప్రతిపాదయతి॥ సప్తేతి॥ యావదధ్యాయసమాప్తి॥

తత్ర "నవభిర్ద్వార్భిః పురీం లక్షితలక్షణామ్" ఇతి ద్వారత్వేన రూపితానాం చక్షురాదీన్ద్రియస్థానానామిన్ద్రియాణాం చ గౌణనామాని తత్కార్యాణి తద్విషయాంశ్చ కథయన్నాహ ॥ సప్తేతి ॥ తస్యాః పురః పుర్యాః, సప్త ద్వారః ఉపరి కృతాః చక్షుర్ద్వయం శ్రోత్రద్వయం నాసికాద్వయం ముఖం చేతి ద్వే ద్వారావధః కృతే కల్పితే గుదం లిఙ్గం చేతి కిమర్థమేవం కల్పితా ఇత్యత్రాహ ॥ తస్యాః పుర్యాః యః కశ్చన ఈశ్వరః తస్య పృథక్ సఞ్చారేణ విషయాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతిగత్యర్థం విషయానవగన్తుమిత్యర్థః సంసారిణో జీవస్య స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాన్మనుష్యశరీరస్యానియతత్వాచ్చ యః కశ్చనేత్యుక్తం, కథాపక్షే విషయశబ్దో జనపదః దేశాన్ప్రతిగత్యర్థమిత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ పఞ్చేతి ॥ తత్ర తాసు సప్తసు ద్వార్షు పఞ్చ ద్వారః పౌరస్త్యాః పూర్వదిగ్భవాః, ఏకా దక్షిణా తథా ఏకా ఉత్తరా ద్వే పశ్చిమే పశ్చిమదిగ్భవే హే నృప తే తుభ్యమమూషాం ద్వారాం నామాని గుణనామాని వర్ణయే ॥ ౪౬ ॥ ఖద్యోతేతి ఖద్యోతవదల్పప్రకాశా వామనేత్రరూపా ఆవిః ప్రకటం ముఖం యస్యాః సా బహుప్రకాశా దక్షిణనేత్రరూపా స్వానుభవాచ్చ తత్ప్రకాశాధిక్యమవగన్తవ్యం ఏతే ద్వారా ఏకత్ర నిర్మితే లగ్నే తాభ్యాం ఖద్యోతావిర్ముఖీభ్యాం ద్వార్భ్యాం ద్యుమత్సఖః ద్యుమాన్ సూర్యః తదధిష్ఠేయం చక్షురిన్ద్రియమపి ద్యుమత్ తదేవ సఖా యస్య సః, యద్వా ద్యుమతస్సఖా ద్యుమత్సఖః "రాజాహస్సఖిభ్యః" ఇతి టచ్, చక్షుషా సహిత ఇత్యర్థః, విభ్రాజితం ఆలోకాదినా ప్రకాశితం రూపం జనపదం విషయం యాతి అవగచ్ఛతి కథాపక్షే తు ఖద్యోతాదిశబ్దా అశ్వకర్ణాదిశబ్దవత్కేవలసంజ్ఞాశబ్దా ఇత్యవగన్తవ్యం, జనపదం దేశం యాతి గచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ నలినీతి ॥ నలనాళశబ్దౌ ఛిద్రవచనౌ, నలమస్త్యా అస్తీతి నలినీ, ఏవం నాలినీ, వామదక్షిణనాసికే, అత్రాపి సంజ్ఞాభేదాదేవ కార్యస్యాప్యాధిక్యం పూర్వవజ్జ్ఞేయం, అవధూనయతి కమ్పయతీత్యవధూతో వాయుః, తత్సఖో వాయ్వధిష్ఠితో ఘ్రాణః, తాభ్యాం నలినీనాలినీభ్యాం ద్వార్భ్యాం, సౌరభం గన్ధం, విషయం, యాతి ॥ ౪౮ ॥ ముఖ్యేతి ॥ ముఖ్యా ప్రధానా ఆస్య

రః పురస్తస్యాస్తు ద్వే అధః । పృథగ్విషయగత్యర్థం తస్యాం యః కశ్చనేశ్వరః ॥ ౪౫ ॥ పఞ్చ ద్వారస్తు పౌరస్త్యా
దక్షిణైకా తథోత్తరా । పశ్చిమే ద్వే అమూషాం తే నామాని నృప వర్ణయే ॥ ౪౬ ॥ ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చ ప్రా
గ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే । విభ్రాజితం జనపదం యాతి తాభ్యాం ద్యుమత్సఖః ॥ ౪౭ ॥ నలినీ నాలినీ చ ప్రాగ్ద్వారావే
కత్ర నిర్మితే । అవధూతసఖస్తాభ్యాం విషయం యాతి సౌరభమ్ ॥ ౪౮ ॥ ముఖ్యా నామ పురస్తాద్ద్వాస్తయాఽఽపణ
బహూదనౌ । విషయౌ యాతి పురరాడ్రసజ్ఞవిపణాన్వితః ॥ ౪౯ ॥ పితృహూర్నృప పుర్యా ద్వార్దక్షిణేన పురఞ్జనః

రూపా, ద్వాః, పూర్వదిగ్భవా, తయా ముఖ్యయా ద్వారా, పణః పణనం వ్యవహారః భాషణం, బహూదనశ్చిత్రమన్నం, బహ్వోదన ఇత్యనుక్తిః పరోక్షవాదత్వాయ, పణబహూదనౌ విషయౌ పురరాట్ పురఞ్జనః రసజ్ఞో రసనేన్ద్రియం, విపణో వాగిన్ద్రియం తాభ్యామన్వితో యాతి ॥ ౪౯ ॥ పుర్యాః దక్షిణేన దక్షిణస్యాం దిశి ఏనబన్తావ్యయం పితృహూర్నామ ద్వాః పితౄన్ జిహీతే గచ్ఛత్యనయేతి పితృహూః "ఓహాఙ్ గతౌ" ఇత్యస్మాత్ "నృతిశృధ్యోః కూః" ఇతి కూప్రత్యయో బాహులకాత్ పితృలోకప్రాప్తిసాధనభూతాయాగాదిక్రియా తదవబోధినీ త్రయీ పూర్వభక్తిశ్చ పితృహూశబ్దార్థః తత్ర దక్షిణకర్ణస్య బలాధిక్యాత్ శ్రోత్రాణాం ప్రథమం త్రివర్గప్రాపణాచ్చ ప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణే ప్రవృత్త ఇతి ప్రథమం శ్రోతవ్యపితృలోకప్రాప్తిసాధనకర్మప్రకాశకప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్దక్షిణకర్ణః పితృహూః అనన్తరశ్రోతవ్యబ్రహ్మప్రాప్తిఫలనివృత్తిధర్మప్రకాశకోత్తరశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్వామకర్ణో దేవహూః నను ఉత్తరభాగతదర్థశ్రవణాదావపి బలాధిక్యాద్దక్షిణకర్ణ ఏవ ప్రథమం ప్రవృత్త ఇతి కథమేతదుచ్యత ఇతి చేత్ ఏవం తర్హ్యత ఏవ గుణనామధేయబలాత్పూర్వభాగతదర్థానాం శాస్త్రప్రాధాన్యేన దక్షిణకర్ణశ్రవణవిధానముత్తరభాగతదర్థానాం తు వామకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణవిధానం చానుమీయతే యథా "దక్షిణం వీక్షితః పూర్వమాక్తే సవ్యం హి మనుష్యా అఞ్జతే" ఇత్యత్ర తద్దృష్టార్థత్వాన్మనుష్యాః సవ్యనయనాఞ్జనం పూర్వం కుర్యురిత్యేవం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తస్య సవ్యనయనాఞ్జనస్యాసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్తౌ సవ్యనయనస్య ప్రథమమఞ్జనేన దృష్టవిశేషాలాభాత్ ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా మానుషీభిరవశ్యం ప్రథమం సవ్యనయనాఞ్జనం కర్తవ్యమితి విధిరనుమీయతే తద్వత్ యథా వా "తస్మాదవధ్యం ప్రపన్నం న ప్రతిప్రయచ్ఛన్తి" ఇతి శరణాగతస్య ప్రత్యర్పణం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తమపి తస్మాదితి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా శరణాగతో న ప్రత్యర్పణీయ ఇతి విధిరనుమీయతే తద్వత్ తత్పూర్వోత్తరభాగయోః యథాక్రమం దక్షిణోత్తరకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణమన్యతోఽప్రాప్తమప్యనేనైవ ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశగుణనామధేయబలేన విధీయత ఇతి నిరవద్యం పురఞ్జనః పితృహూద్వారా శ్రుతిధరః శ్రోత్రేన్ద్రియం శ్రవణ

విషయం శబ్దం ధరతి అవగచ్ఛత్యనేనేతి వ్యుత్పత్తేః - తేనాన్వితో యుక్తః - దక్షిణపాఞ్చాలం దక్షిణద్వారాగమ్యం పాఞ్చాలం - పఞ్చ తే వ్యక్తీకరోతీతి పాఞ్చాలం - పచ్యతే వ్యక్తీక్రియత ఇతి వా పాఞ్చాలం “పచి వ్యక్తీకరణే” ఇత్యస్మాత్ “తమివిశివిడిమృణికులికపిపలిపఞ్చిభ్యః కాలన్” ఇత్యౌణాదికః కాలన్ప్రత్యయాన్తః పాఞ్చాలశబ్దః - స్తతః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్ స్వార్థేఽణ్ - ప్రవృత్తిధర్మప్రకాశకశాస్త్రాత్మకం రాష్ట్రం యాతి * ॥ ౫౦ ॥ * ఏవం - పుర్యాః - ఉత్తరేణ ఉత్తరస్యాం దిశి - దేవహూర్నామ - ద్వాః - తయా పురఞ్జనః - శ్రుతధరాన్వితః - ఉత్తరపాఞ్చాలం - యాతి యద్యపి ప్రవృత్తినివృత్త్యుభయబోధిన శ్శబ్దాస్సర్వేఽపి సంసారిణో జీవస్య శ్రోతవ్యాస్తథాపి శ్రోతవ్యానాం మధ్యే నివృత్త్యవబోధిశాస్త్రాత్మకశబ్దస్యైవ శ్రోతవ్యత్వాభిప్రాయేణ దక్షిణపాఞ్చాలముత్తరపాఞ్చాలమిత్యుక్తం - ఏవం పూర్వత్రాపి యాతి సౌరభమిత్యాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం * ॥ ౫౧ ॥ * పుర్యాః - పశ్చాదాసురీ నామ - ద్వాః - అస్యతే క్షిప్యతే అనేనేన్ద్రియమిత్యాసురం మేఢ్రం - తత్సమ్బన్ధి, అణి, “టిడ్ఢాణఞ్,” ఇత్యాదినా ఙీప్, తయా, పురఞ్జనః, దుర్మదేన, దురుద్ధరః మదో యస్య తేన, ఉపస్థేన్ద్రియేణ, సమన్వితం, గ్రామ్యకం గ్రామ్యజనానాం కర్మ మైథునాదికం, యాతి * ॥ ౫౨ ॥ * పుర్యాః - పశ్చాన్నిరృతిర్నామ ద్వాః, మృత్యుద్వారత్వాత్ గుదం నిరృతిః - తయా పురఞ్జనః లుబ్ధకేన పాయ్విన్ద్రియేణ తేనోత్సర్గేన్ద్రియస్య దుఃఖప్రాప్తేర్లుబ్ధకసామ్యం తేన - సమన్వితః - వైశసం నారకం దుఃఖం యాతి * ॥ ౫౩ ॥ * అమీషాం పౌరాణాం పుర్యాస్సమ్బన్ధినాం ద్వారాణాం - మధ్యే, ఉభౌ ద్వౌ - పాదపాణీ - అన్ధౌ అజ్ఞౌ నిర్వాక్పేశస్కృతౌ - వాక్ఛబ్దేనాత్ర వాగిన్ద్రియాధిష్ఠానం ముఖరూపం ఛిద్రం లక్ష్యతే - నిశ్ఛిద్రత్వేన రచనాదుభావపి నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే - పేశస్కృ

నః । రాష్ట్రం దక్షిణపాఞ్చాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః ॥ ౫౦ ॥ దేవహూర్నామ పుర్యా ద్వా ఉత్తరేణ పురఞ్జనః । రాష్ట్రముత్తరపాఞ్చాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః ॥ ౫౧ ॥ ఆసురీ నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః । గ్రామ్యకం నామ విషయం దుర్మదేన సమన్వితః ॥ ౫౨ ॥ నిరృతిర్నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః । వైశసం నామ విషయం లుబ్ధకేన సమన్వితః ॥ ౫౩ ॥ అన్ధావమీషాం పౌరాణాం నిర్వాక్పేశస్కృతావుభౌ । అక్షణ్వతామధిపతిస్తాభ్యాం యాతి కరోతి చ ॥ ౫౪ ॥ స యర్హ్యన్తఃపురగతో విషూచీనసమన్వితః । మోహం ప్రసాదం హర్షం వా యాతి జాయాత్మజోద్భవమ్ ॥ ౫౫ ॥ ఏవం కర్మసు సంసక్తః కామాత్మా వఞ్చితోఽబుధః । మహిషీ యద్యదీహేత తత్తదేవాన్వవర్తత ॥ ౫౬ ॥ క్వచిత్పిబన్త్యాం పిబతి మదిరాం మదవిహ్వలః । అశ్నన్త్యాం క్వచిదశ్నాతి జక్షత్యాం సహ జక్షితి ॥ ౫౭ ॥ క్వచిద్గాయతి గాయన్త్యాం రుదన్త్యాం రోదితి క్వచిత్ । క్వచిద్ధసన్త్యాం హసతి జల్పన్త్యామనుజల్పతి ॥ ౫౮ ॥ క్వచిద్ధావతి ధావన్త్యాం తిష్ఠన్త్యామనుతిష్ఠతి । అను శేతే శయానాయామన్వాస్తే క్వచిదాసతీమ్ ॥ ౫౯ ॥ క్వచిచ్ఛోచతీం జాయామనుశోచతి దీనవత్ । అనుహృష్యతి హృష్యన్త్యాం స్పృశన్త్యాం స్పృశతి క్వచిత్ ॥ ౬౦ ॥ విప్రలబ్ధో మహిష్యైవం సర్వప్రకృతివఞ్చితః । నేచ్ఛన్ననుకరోత్యజ్ఞః క్లైబ్యాత్ క్రీడా

న్నామా మహాకీటవిశేషస్స్వపాణిసృష్టైస్తన్తుభిస్స్వనివాసభూతం కరణ్డం నిర్మాయ స్వనిర్గమనద్వారం తన్ముఖమజ్ఞానేనాపిధాయ తత్రైవ వినశ్యతి - తద్వత్పాణిపాదయోశ్ఛిద్రత్వాజ్ఞానాభావాచ్చ తౌ నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే, తాభ్యాం ద్వారాభ్యాం - అక్షణ్వతామిన్ద్రియవతాం దేహానా - మధిపతిః పురఞ్జనః - యాతి గచ్ఛతి కరోతి కర్మ కరోతి * ॥ ౫౪ ॥ * అన్తఃపురం హృదయం - ప్రవిష్టం “హృది హ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత,” ఇతి శ్రుతేః - స పురఞ్జనః - యదా విషూచీనేన మనసా - విష్వగఞ్చతి సర్వతో వ్యాప్రియత ఇతి విషూచీనమితి వ్యుత్పత్తేః - సమన్వితో - భవతి - తదా జాయా బుద్ధిః - ఆత్మజా ఇన్ద్రియవృత్తయః - తాభ్యాముద్భవం - మోహాదీనామన్యతమం - యాతి, మోహప్రసాదహర్షాః తమస్సత్త్వరజఃకార్యాణి మనోగుణాః - అత్ర త్వగిన్ద్రియస్యానుక్తిః సర్వేష్వనుస్యూతత్వాత్ * ॥ ౫౫ ॥ * ఏవమిన్ద్రియస్థానవిషయాణాం గౌణనామాని కార్యాణి చాభిధాయ మనః - పర్యన్తసర్వేన్ద్రియయుక్తస్య జీవస్య బుద్ధిపారవశ్యమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజ్ఞః - అత ఏవ - కామప్రవణ - మాత్మా మనో, యస్య, కర్మసు కామసాధనేషు కర్మస్వాసక్తః అత ఏవ - దైవేన వఞ్చితః మహిషీ బుద్ధి - ర్యద్యదీహేత వ్యాప్రియేత - యద్యచ్ఛబ్దాదివిషయం ప్రతీన్ద్రియాణి ప్రవర్తయతీత్యర్థః - తత్తదేవా - న్వవర్తత అనువర్తితవాన్ * ॥ ౫౬ ॥ * అనువర్తనమేవోపపాదయతి ॥ క్వచిదితి ॥ పిబన్త్యాం పానే వ్యాపృతాయాం బుద్ధౌ పిపాసాముత్పాదయన్త్యాం సత్యామిత్యర్థః మదవిహ్వలః మదిరాం పిబతి ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం అశ్నత్యాం మజ్జన్త్యాం భక్షయన్త్యాం చరన్త్యాం * ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ * ఆసతీం ఆసీనాం ఆసీనాం జనయన్తీమనుసృత్యాస్తే * ॥ ౫౯ ॥ * ఏవం శోచితిమనుశోచతీత్యాదేరర్థః * ॥ ౬౦ ॥ * ఏవం మహిష్యా - విప్రలబ్ధః విశేషేణ విమోహితః - అత ఏవ - సర్వప్రకృతిః అక్రోధాద్యాత్మస్వభావః వఞ్చితా - యస్య సః - త్యక్తస్వస్వభావ ఇత్యర్థః - నేచ్ఛన్ అని

చ్ఛన్నపి - క్లైబ్యాత్పారవశ్యా - దనుకరోతి - యథా క్రీడార్థో మృగః ॥ ౬౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః *********************

ఏవం సుషుప్త్యవస్థాం చాభిధాయేదానీం స్వప్నావస్థామాహ ॥ స ఏకదేతి దశభిః ॥ స పురఞ్జనః - ఏకదా సుషుప్త్యనన్తరం - మహాన్ ఇష్వాసో ధనుః కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యభినివేశో యస్య సః - రథమారుహ్య, పఞ్చప్రస్థం వనమగాదితి తృతీయేనాన్వయః - రథశబ్దేనాత్ర శరీరం వివక్షితం ,, ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ చ। బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ॥ ఇన్ద్రియాణి హయానాహుః,, రిత్యాదిశ్రుత్యా ఉపాసననిర్వృత్త్యై శరీరాదీనాం రథాదిభావేనాన్యత్ర రూపితత్వాత్ - తచ్చ శరీరం తత్ప్రాచిత్యాత్ స్వాప్నం వివక్షితం - తద్ధి తదానీమేవ స్వప్నద్రష్టుః - పుణ్యపాపానురోధేనేశ్వరసృష్టం భవతి - జాగ్రద్దేహస్య తు శతసంవత్సరోపభోగ్యపురత్వేనోక్తత్వాత్ రథం విశినష్టి పఞ్చజ్ఞానేన్ద్రియాణ్యశ్వా యస్య - ఆశుగం శీఘ్రగం - అనేనాపి స్వాప్నమేవ శరీరమత్ర వివక్షితమిత్యవగమ్యతే - జాగ్రద్దేహస్యాశుగత్వాసంభవాత్ - ద్వౌ అహఙ్కారమమకారౌ ఈషే దణ్డకే యస్య ద్వే పుణ్యపాపే చక్రే యస్య - ఏకం ప్రధానమక్షో యస్య - త్రయో గుణా వేణవో ధ్వజా యస్య - పఞ్చ ప్రాణా బన్ధురాణి బన్ధనాని యస్య ॥ ౧ ॥ ఏకం మనో రశ్మిః ప్రగ్రహః రజ్జుః యస్య - ఏకా బుద్ధిర్దమనః సారథిర్యస్య, ఏకం హృదయం నీడం రథిన ఉపవేశస్థానం యస్య - ద్వౌ శోకమోహౌ కూబరం యుగబన్ధనస్థానం యస్య పఞ్చ శబ్దాదయో విషయాః ప్రహీయన్తే ప్రక్షిప్యన్తే అపాత్యన్తే యస్మిన్ - స సప్త ధాతవో వరూథాః చర్మాద్యావరణాని యస్య - పఞ్చ కర్మేన్ద్రియాణి విక్రమా గతిప్రకారా యస్య ॥ ౨ ॥ హైమోపస్కరం సువర్ణాభరణం - స్వర్ణాభరణవిశిష్టస్వాప్నదేహసంసృష్టిసంభవాభిప్రాయేణ హైమోపస్కరమిత్యుక్తం - కథాసౌన్దర్యాయ వా - ఏవమనుపయుక్తం కథాసౌన్దర్యాయేతి ద్రష్ట

మృగో యథా ॥ ౬౧ ॥ ****************************

******** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్వింశోఽధ్యాయః *******

నారద ఉవాచ ॥ స ఏకదా మహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగమ్ । ద్వీషం ద్విచక్రమేకాక్షం త్రివేణుం పఞ్చబన్ధురమ్ ॥ ౧ ॥ ఏకరశ్మ్యేకదమనమేకనీడం ద్వికూబరమ్ । పఞ్చప్రహరణం సప్తవరూథం పఞ్చవిక్రమమ్ ॥ ౨ ॥ హైమోపస్కరమారుహ్య స్వర్ణవర్మాక్షయేషుధిః । ఏకాదశచమూనాథః పఞ్చప్రస్థమగాద్వనమ్ ॥ ౩ ॥ చచార మృగయాం తత్ర దృప్త ఆత్తేషుకార్ముకః । విహాయ జాయామతదర్హాం మృగవ్యసనలాలసః ॥ ౪ ॥ ఆసురీం వృత్తిమాశ్రిత్య ఘోరాత్మా నిరనుగ్రహః । న్యహనన్నిశితైర్బాణైర్వనేషు వనగోచరాన్ ॥ ౫ ॥ తీర్థేషు ప్రతిదృష్టేషు రాజా

వ్యం స్వర్ణమయం - వర్మ కవచం - రజోగుణవృత్తిర్యస్య సః - అక్షయ ఇషుధిః - ఇషవో బాణాః ధీయన్తేఽస్మిన్నితీషుధిర్నిషఙ్గః - అక్షయః - ఇషుధిః అనన్తవాసనాశ్రయః - అహఙ్కారో - యస్య సః - తత్తద్బుద్ధిపూర్వకప్రవృత్తిహేతుస్సంస్కారవిశేషో వాసనా, సా చ - జ్ఞానవాసనా - కర్మవాసనా, ప్రకృతిసంబన్ధవాసనా చేతి త్రిప్రకారా - అవిద్యా నామ జ్ఞానానుదయాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేణ త్రివిధమజ్ఞానం ప్రకృతిసంబన్ధః స్థూలసూక్ష్మరూపచిత్సంబన్ధః - స చ దేవమనుష్యాదిదేహభేదేన బహువిధః - సజాతీయకర్మారమ్భేచ్ఛారుచిః సా చ విషయభేదాద్బహుప్రకారా, పుణ్యాపుణ్యరూపేణ ద్వివిధం కర్మేతి జ్ఞేయం - ఏకాదశేన్ద్రియవృత్త్యాత్మకసేనాధిపతిః - పఞ్చ శబ్దాదయో విషయాః - ప్రస్థాః సానవో, యస్మిన్ - తద్వనం - భోగస్థానమగాత్ ॥ ౩ ॥ తత్ర వనే దృప్తః గర్వితః స్వాప్నదేహపరవశ ఇత్యర్థః ఆత్తాః స్వీకృతా - ఇషవః వాసనారూపాః - కార్ముకః కర్తృత్వాద్యభినివేశో - యస్య, అతదర్హాం త్యాగానర్హాం, జాయాం ఆధ్యాత్మికాం - సాత్త్వికీం బుద్ధిం - విహాయ - త్యాగహేతుః - మృగ్యన్త ఇతి మృగాః శబ్దాదివిషయాః - తేషు - యద్వ్యసనమలాభనిమిత్తం దుఃఖం, తేన - లాలసః అన్వేషణాసక్తః ॥ ౪ ॥ ఆసురీం తామసీం - వృత్తిం బుద్ధిం - ఆశ్రిత్య - ఘోరాత్మా, ఘోర - ఆత్మా - చిత్తం యస్య సః రజోగుణకార్యక్రోధావిష్టః - కామాదివిరోధిషు క్రుద్ధచిత్త ఇత్యర్థః, అత ఏవ - నిరనుగ్రహః విరోధిష్వనుగ్రహరహితః, నిశితైః కార్యక్షమైః - విషయసాన్నిధ్యాపాదకైరితి యావత్ - బాణైః కర్మవాసనారూపైశ్శరైర్వనేషు భోగస్థానేషు - వనగోచరాన్ వనగోచరమృగతుల్యాన్ - దైవోపసాదితానిత్యర్థః - న్యహనత్ ఆత్మసాత్కృతవాన్ - కథాపక్షే తు స్పష్టమేవ ॥ ౫ ॥ నన్వాసురీం వృత్తిమాశ్రిత్యేతి మృగయాసిద్ధానయుక్తా కథాపక్షే రాజ్ఞస్తస్యాః విహితత్వాత్ - అధ్యాత్మపక్షేఽపి దైవోపపాదితవిషయభోగో విహిత ఏవేత్యత్రాహ ॥ తీర్థేష్వితి త్రిభిః ॥ మృగయాయా రాగప్రాప్తత్వాన్న సా విధీయతే, కిం తు నియమ్యతే - మృగయాప్రవృత్తిస్సఙ్కోచ్యత ఇత్యర్థః - నియమమేవ షడ్విధముపదర్శయతి - లుబ్ధో రాగీ సన్ - యది నిహన్యాత్ - తర్హి, తీర్థేషు శ్రాద్ధాది

ష్వేవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషు విహితమాంసకేష్వేవేతి - తత్రాపి రాజ్ఞైవ మేధ్యానేవ - వనమేవ - యావదుప
ష్వేవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషువిహితమాంసకేష్వే వేతి -తత్రాపిరాజ్ఞైవ - మేధ్యానేవ-వనమేవ-యావదుప
యోగమేవేతి - అధ్యాత్మపక్షేపి -జీవస్యయావదుపయోగమేవవిషయభోగోనియమ్యత ఇతి భావః ॥౬॥ య ఏవం-
విద్వాన్, హింసాయాఃవిషయభోగస్యచరాగప్రాప్తతాంతన్నియమంచవిద్వాన్ కుర్వీత - హింసాంవిషయభోగం
చకుర్యాత్ - నవానకుర్యాద్వా - రాగప్రాప్తత్వేనావశ్యకత్వాభావాదితి భావః - రాగప్రాప్తస్య నియమేనహాపక్షే
ప్రత్యవాయాభావమాత్రంక్రియతే - నాదృష్టం, అతస్సుతరాంరాగప్రాప్తస్యత్యాగనప్రత్యవాయ ఇతి-నవేత్యుక్తం-
తేనఏవంనియతేనకర్మణా - జ్ఞానేన - ఏవంకృతేనకర్మణాయజ్ఞానంభవతి-తేనహేతునాసహ-కర్తా - నలిప్యతే - పాపై
రితిశేషః-యద్వా -సఃవిద్వాన్-జ్ఞానేనరాగప్రాప్తానాంత్యాజ్యోపాదేయాదివివేకజ్ఞానరూపేణహేతునా- కర్మణాఅ
నాదిపాపరూపకర్మణా - నలిప్యతే ॥౭॥ అన్యథా-నియతంకర్మ, కుర్వాణః- అహంమమాభిమానారూఢః- కర్మ
భిరనాదిపుణ్యాపుణ్యకర్మభి - రనుబధ్యతేవశీక్రియతే - తతఃకర్మపారవశ్యే - ద్గుణప్రవాహేసంసారే-పతితః - నష్టదే
హాత్మవివేకః - అధఃనరకం - వ్రజతి ॥౮॥ ఏవంపారిసజ్ఞికం పరిసమాప్య ప్రకృతాం మృగయామనువర్ణయ
తి ॥ తత్రేతి॥ చిత్రవాజైఃనానావిధవాసనారూపైఃవిచిత్రపక్షైః, యేషాం-తైః, వాసనాభిరుపోద్బలితైరిత్యర్థః-శి
లీముఖైఃపుణ్యాపుణ్యకర్మభిర్హేతుభూతైః- నిర్భిన్నానిఅనుభవేనజీర్ణా-నిగాత్రాణిఅవయవా - యేషాం- తేషాం-మృగా
ణాంవిషయాణాం-విప్లవోనాశః- కరుణాత్మనాంకృపాళూనాం దుస్సహోఽమాత్ కామభిరనుభవజీర్ణావయవాన్వి
నష్టాన్ శబ్దాదివిషయాననుసందధతాంసర్వభూతసహృదాంజ్ఞానినాంవిషయవిప్లవోమనసాపిస్మర్తుమసహ్యోఽభూది

మేధ్యాన్పశూన్వనే । యావదర్థమలంలుబ్ధో హన్యాదితినియమ్యతే॥ ౬ ॥య ఏవంకర్మనియతంవిద్వాన్కుర్వీత
మానవః । కర్మణా తేనరాజేన్ద్ర జ్ఞానేననసలిప్యతే॥ ౭॥అన్యథాకర్మకుర్వాణోమానారూఢోఽనుబధ్యతే।
గుణప్రవాహపతితోనష్టప్రజ్ఞోవ్రజత్యధః॥౮॥తత్రనిర్భిన్నగాత్రాణాంచిత్రవాజైశ్శిలీముఖైః। విప్లవోఽ
భూద్దుఃఖితానాందుస్సహఃకరుణాత్మనామ్ ॥ ౯ ॥ శశాన్వరాహాన్మహిషాన్గవయాన్రురుశల్యకాన్ ।మే
ధ్యానన్యాంశ్చవివిధాన్వినిఘ్నన్ శ్రమమన్వగాత్ ॥ ౧౦ ॥ తతఃక్షుత్తృట్పరిశ్రాన్తోనివృత్తోగృహమేయి
వాన్ । కృతస్నానోచితాహారఃసంవివేశగతక్లమః ॥ ౧౧ ॥ ఆత్మానమర్హయాంచక్రేధూపలేపస్రగాదిభిః।
సాధ్వలఙ్కృతసర్వాఙ్గోమహిష్యామాదధేమనః ॥౧౨॥ తృప్తోహృష్టస్సుదృప్తశ్చకన్దర్పాకృష్టమానసః।

త్యర్థః-కథాపక్షేస్పష్టోర్థః ॥౯॥ శశాన్వరాహానిత్యాదికథనంశబ్దాదిభేదేనతదవాన్తరభేదేనచవిషయవైచిత్ర్య
జ్ఞాపనాయ-కథాపక్షేతుతత్సన్దర్భాయ-మేధ్యాన్విహితాన్,అన్యానవిహితాంశ్చ - విషయాన్-వినిఘ్నన్నాత్మసాత్కు
ర్వన్వ్యాపృతకరణత్వా-చ్ఛ్రమం-అధ్యగాత్ప్రాప్తవాన్ ॥౧౦॥ ఏవంరాజస్యాబుద్ధేఃకార్యభూతాంజాగ్రద
వస్థాంతామస్యాఃకార్యభూతాంస్వప్నావస్థాంచాభిధాయఇదానీంవిద్వాన్కుర్వీతేతిసూచితవివేకఃకథముదేతీతివివి
త్సాయాంప్రణయకలహనిమిత్తక్రోధావిష్టప్రియానునయనకదనవ్యాజేనసంసారిణోజీవస్యవివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధేర్దు
ర్లభ్యంద్యోతయన్,ప్రవృత్తించనివృత్తించకార్యాకార్యేభయాభయే । బన్ధమోక్షంచయావేత్తిబుద్ధిస్సాపార్థసాత్త్వికీ,
త్యుక్తవిధసాత్త్వికబుద్ధ్యలాభదశాయాందైవాత్తదలాభనిమిత్తపరితాపోదయం,తత స్తల్లిప్సాం -తత స్తదుచితసాధనై
స్తల్లబ్ధించ- ద్యోతయన్కథాపక్షేతత్సన్దర్భాయతాంబుద్ధింమహిషీత్వేనేన్ద్రియవృత్తిరన్తఃపురస్త్రీత్వేనపరికల్ప్యతత
దనునయప్రకారమాహ॥తతఇత్యాదినా॥ క్షుత్తృడ్భ్యామశనాయాపిపాసాభ్యాం - పరిశ్రాన్తః-స్వాప్నశరీరేఽపిక్షు
త్తృషోరనువృత్తేరేవముక్తం, తతఃస్వాప్నవిషయానుభవరూపమృగయాయాః-నివృత్తః,గృహంపురత్వేనరూపితజా
గ్రద్దేహగతహృదయస్థానం-ఏయివాన్ప్రాప్తః-తతః- కృతస్నాన-ముచితఆహారశ్చ-యేనసః,అతఏవ-గతశ్రమః-సమ్య
గుపవిష్టవాన్ ॥౧౧॥ తతో-ధూపాదిభి,రాత్మాన-మర్హయాంచక్రే - తత-స్సాధుసమ్యగలఙ్కృతానిసర్వాణ్య
ఙ్గాని-యేనసః-మహిష్యాం మన ఆదధే-కృతస్నానోచితాహారఇత్యనేనసుఖజనకవివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యుత్పత్తిప్రా
రమ్భావస్థాయాస్సుఖకరత్వంసూచ్యతే-స్నానాహారధూపాలేపస్రగ్భూషణాద్యలఙ్కారైర్జాతాస్సన్దనఇవ-మహిష్యాం
వివేకాత్మికాయాంబుద్ధౌ,మన-ఆదధేనిహితవానిత్యర్థః-కథాపక్షేతుస్పష్టోర్థః ॥౧౨॥ ఉచితాహారేణతృప్తః-ధూ
పాలేపస్రగాదిభిఃహృష్టః,తృప్తిహృష్టిభ్యాంసుతరాందృప్తః,అతఏవ-కన్దర్పేణా-కృష్టంవశీకృతం- మానసం - యస్యసః-

గృహమేధినస్స్వస్య-సంబన్ధినీం-గృహిణీంగృహమస్యాఅస్తీతిగృహిణీ, తాం, స్వాశ్రయఏవస్థితాం, వరారోహాంస్త్రియం,నవ్యచష్టనదదర్శ, యథాకామపరవశస్స్వగృహఏవక్వచిదవస్థితాంప్రియాంనాపశ్యత్తథాఽయంజీవఃవివేకాత్మకబుద్ధిలిప్సాపరవశస్తాంస్వాశ్రయస్థితాంనలబ్ధవానిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ హేవేదిషత్ హేప్రాచీనబర్హిః,విమనాఇవదుఃఖితమనాఇవ,అన్తఃపురస్త్రియస్తత్సఖీః-అపృచ్ఛత్,పురఞ్జనః,తదలాభనిమిత్తవైమనస్యఃబుద్ధిమూలకేన్ద్రియవృత్తీఃపప్రచ్ఛ,కయేన్ద్రియవృత్త్యాబుద్ధిస్స్వీకార్యావితిపరిశీలితవానిత్యర్థః-ప్రశ్నమేవాహ ॥ అపివఇతిత్రిభిః॥ హేరామాః,స్త్రియః, సేశ్వరీణాంస్వామినీసహితానాంవోయుష్మాకం- అపికుశలం,అపిశబ్దఃప్రశ్నే, కుశలప్రశ్నేహేతుః,హేయస్మాత్ గృహేషు,పురామహిష్యావ్యాపారదశాయాం, గృహసంపదః యథైవరోచన్తే-నతథేదానీంరోచన్తే,వివేకాభావేననకోఽపిపురుషస్యగుణఃప్రకాశతే,అతోవివేకః,కిముదేవ్యతీతిచిన్తితవానిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ గృహే, మాతావా,పతిర్దేవతాయస్యాస్సా,పత్నీవా-యదిన స్యాత్ర్తర్హివ్యఙ్గేచక్రాద్యవిరహితే, రథఇవ-ప్రాజ్ఞఃబుద్ధిమాన్,కో-నామపురుషోదీనవ-దాసీతనివసేదిత్యర్థః- వివేకాభావేదేహత్యాగోవరమితిభావః ॥ ౧౫ ॥ సాలలనాక్వవర్తతే-కథంభూతా-యాలలనా,వ్యసనార్ణవేదుఃఖార్ణవే-మజ్జన్తంమాం,పదేపదే,స్వయం, ప్రజ్ఞా-దీపయన్తీబోధయన్తీసతి-ఉద్ధరతి-వ్యసనార్ణవాత్-యథావిరహశోకాతురంపుమాంసంప్రేష్ఠాప్రియాతదనుకూలాచరణహితోపదేశాదినాశోకమపనుద్య సుఖయతి,తద్వద్వివేకాత్మికాబుద్ధిరపిపదేపదేహితాహితంప్రకాశయన్తీపుమాంసముద్ధరతివ్యసనార్ణవాత్- ఈదృశఏబుద్ధిఃక్వవర్తతఇతిప్రశ్నేనతల్లిప్సావ్యజ్యతే ॥ ౧౬ ॥ హేనరనాథ- త్వత్ప్రియా - యద్వ్యవస్యతినిశ్చినోతి-తన్నజానీమః యదర్థంవైమనస్యమాపన్నాతద్వైమనస్యహేతుంనజానీమః-త్వత్ప్రియాంతుజానీమఇత్యాహుః- హేశత్రుహన్-నిర

నవ్యచష్టవరారోహాంగృహిణీంగృహమేధినీమ్ ॥ ౧౩॥ అన్తఃపురస్త్రియోఽపృచ్ఛద్విమనాఇవవేదిషత్ । అపివః కుశలంరామాస్సేశ్వరీణాంయథాపురా ॥ నతథైతర్హిరోచన్తేగృహేషుగృహసంపదః॥౧౪॥ యదినస్యాద్గృహేమాతాపత్నీవాపతిదేవతా ।వ్యఙ్గేరథఇవప్రాజ్ఞఃకోనామాసీతదీనవత్॥ ౧౫ ॥ క్వవర్తతేసాలలనామజ్జన్తంవ్యసనార్ణవే । యామాముద్ధరతేప్రజ్ఞాందీపయన్తీపదేపదే॥ ౧౬ ॥ రామాఊచుః॥ నరనాథనజానీమస్త్వత్ప్రియాయద్వ్యవస్యతి।భూతలేనిరవస్తారేశయానాంపశ్యశత్రుహన్॥పురఞ్జనస్స్వమహిషీంనిరీక్ష్యావధుతాంభువి।తత్సఙ్గోన్మథితజ్ఞానోవైక్లబ్యంపరమంయయౌ ॥ ౧౭ ॥ సాన్త్వయన్ శ్లక్ష్ణయావాచాహృదయేనవిదూయతా॥ప్రేయస్యాప్రేమసంరమ్భలిఙ్గమాత్మనినాభ్యగాత్॥ ౧౮॥అనునీయాథశనకైర్వీరోఽనునయకోవిదః।పస్పర్శపాదయుగళమాహచోత్సఙ్గలాలితామ్ ॥ ౨౦ ॥ నూనంత్వకృతపుణ్యాస్తేభృ

వస్తారేఆస్తరణరహితే, భూతలే-అవధూతాంశయానాం - పశ్యేతికథాపక్షేర్థః అధ్యాత్మపక్షేత్వ,బాధితేన్ద్రియవృత్తీనాంసర్వాసాంనిశ్చయాత్మకబుద్ధిమూలకత్వాత్కయాపీన్ద్రియవృత్త్యాసానోదేతీత్యాలోచ్యయదనాదరవశాత్ప్రియానాదృతాసతివమద్వ్యముఖ్యభూదిత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ఆదరోబుద్ధేశ్శిక్షణమ్ ॥ ౧౭ ॥ పురఞ్జనో - భువి,పతితాం,మహిషీం,నిరీక్ష్యతత్సఙ్గేనోన్మథితంవ్యాకులంజ్ఞానం-యస్యసః - పరమంభృశంవైక్లబ్యంశోకపారవశ్యం-యయౌ, అహోమదీయేయంబుద్ధిరేతావన్తంకాలమేవంవిపరీతాఽభూదితివైక్లబ్యంయయావిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ తతః శ్లక్ష్ణయామృద్వ్యా - వాచా, విదూయతాపరితప్తేన, హృదయేనమనసా, సాన్త్వయన్ అనునయన్-ప్రేయస్యాః ప్రియాయాః - ప్రేమసంరమ్భః ప్రణయేనస్వస్మిన్యః కోప, స్తస్య, లిఙ్గంకారణం ఆత్మనిమనసి, నాభ్యగాత్ననిశ్చితవాన్, వివేకోదయసాధనభూతస్వాదరణమన్విచ్ఛన్ తావదేతావత్కాలంతదనుదయేకారణమన్వేషయన్నపితన్నాభ్యగాదిత్యర్థః,తస్యదైవాయత్తత్వాదితిభావః ॥ ౧౯ ॥ వీరఃపురఞ్జనః, అనునయేసాన్త్వనే, కోవిదఃకుశలః అనునయకోవిదైరితిత్రుతీయాన్తపాఠేతువాక్యైరితిపిశేష్యమధ్యాహార్యం శనకైః-మహిషీమనునీయసాన్త్వయామాస॥అనునయప్రకారమేవాహ॥ పాదయుగళంపస్పర్శ,ప్రియాయాఃపాదౌగృహీతవాన్-తతఉత్సఙ్గారోపణాదినాలాలితాం,ఆహ, అధ్యాత్మపక్షేతు - అనునయేస్వవశీకారే-కోవిదైర్నిపుణైః-రుపాయైః, స్వవశా-మనునీయ-పస్పర్శపాదయుగళమిత్యనేనాద్యప్రభృతివివేకాత్మికాంబుద్ధిమనుస్మృత్యైవవర్తేయమేతిప్రతిజ్ఞాతవానిత్యుక్తంభవతి - ఉత్సఙ్గలాలితామాహేత్యనేనస్వవశీకృతయావివేకాత్మికయాబుద్ధ్యైవమనుసంహితవానిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ హేశుభ్రే,ఈశ్వరాఃస్వామినః- యేషు - కృతాపరాధేషుభృత్యేషుఆత్మసాత్కృత్యాచదధీనాఏతేఅతోనైతేదణ్డనీయాఇతిమత్వా-శిక్ష

ర్థం దణ్డం న కుర్వన్తి, తే భృత్యాః, మన్దభాగ్యాః ❊ ॥ ౨౧ ॥ ❊ కుతః, యతః, ప్రభుణా భృత్యేష్వర్పితో, దణ్డః-పరమోఽనుగ్రహః, భృత్యానాం హితాయైవ భవతీత్యర్థః, యస్తు దణ్డితో విషీదతి సోఽజ్ఞ ఇత్యాహ ॥ బాల ఇతి॥ అమర్షణః దణ్డం న మృష్యతీత్యమర్షణః, హే తన్వి, తద్బన్ధోః స్వామినః, కృత్యం శిక్షాకరణం, న వేద అనుగ్రహ ఇతి న వేద, స, బాలో మూర్ఖః, అజ్ఞ ఇత్యర్థః, అతో మమ శిక్షార్థమేవ, స్వామినీ, త్వం, విముఖ్యభూరిత్యర్థః, అధ్యాత్మపక్షే తు, స్వామినీవ నమ్రదక్షిణైకాన్తా యా బుద్ధ్యా వివేకాత్మికా యా ఇతః పూర్వం మనదయోఽస్మదనుగ్రహార్థ ఏవ, యతోఽహమిదానీం వివేకాలాభనిమిత్తపరితాపయుక్తః తామేవాతివాదృతవానిత్యనుసన్దధ ఇత్యర్థః ❊ ॥ ౨౨ ॥ ❊ హే సుదతి- హే సుభ్రు, హే మనస్విని, సా, త్వం, మస్తాకం స్వామినీ, అత, స్వానాం నో-ముఖం, ప్రదర్శయ, కీదృశం, అనురాగభారేణ, వ్రీడయా చ, యో, విడమ్బో మన్థర, స్తేన, విలసన్ హసితావలోకో యస్మిన్, నీలాలకా ఏవాలయ, స్తైః, రుపస్కృతం భూషితం, ఉన్నసం నాసికం, వల్గు, వాక్యం, యస్మిన్, ఉక్తవిధముఖావలోకనసఞ్జాతమానన్దమనుభవన్నివాహం స్థిరే నిరతిశయసుఖాపాదకవివేకోదయే సుఖీత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ❊ ॥౨౩॥ ❊ హే వీరపత్ని, వీరస్య మమ భార్యే, యః, స్తే తుభ్యం కృతకిల్బిషః కృతాపరాధ స్తస్మిన్, అహం, బ్రాహ్మణకులాదన్యత్ర కులేఽపి, మురరిపుదాసాదితరత్ర దమం దణ్డం దధే కరోమి, మెత్వత్సహాయస్య మమ, క్రుద్ధస్య సతః, త్రిలోక్యాః, బహిరపీతి శేషః, త్రైలోక్యాం, బహిశ్చ అన్తశ్చ, ఉచ్చైర్ముదితం, విగతభయం చ-తం పురుషం-న పశ్యామి, యదీయం వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిర్మమ సుప్రతిష్ఠితా స్యాత్తదా తత్సహాయోఽహం తద్విరోధినో నిరస్యామి, వివేకినామయాఽసాధ్యం కిమపి త్రిలోక్యా అన్తర్బహిశ్చ న విద్యతే, మురరిపుదాసాదయస్తు వివేకినో మమానుకూలా ఏవేత్యనుసంద

త్యా యేష్వీశ్వరాశ్శుభే । కృతాగస్స్వాత్మసాత్కృత్వా శిక్షాదణ్డం న యుఞ్జతే॥౨౧॥ పరమోఽనుగ్రహో దణ్డో భృత్యేషు ప్రభుణాఽర్పితః । బాలో న వేద తత్తన్వి బన్ధుకృత్యమమర్షణః॥౨౨॥ సా త్వం ముఖం సుదతి సుభ్ర్వనురాగభారవ్రీడావిలమ్బవిలసద్ధసితావలోకమ్ । నీలాలకాలిభిరుపస్కృతమున్నసం నస్స్వానాం ప్రదర్శయ మనస్విని వల్గువాక్యమ్ ॥ ౨౩ ॥ తస్మిన్దధే దమమహం తవ వీరపత్ని యోఽన్యత్ర భూసురకులాత్కృతకిల్బిషస్తమ్ । పశ్యే న వీతభయమున్ముదితం త్రిలోక్యామన్యత్ర వై మురరిపోరితరత్ర దాసాత్॥౨౪॥ వక్త్రం న తే వితిలకం మలినం విహర్షం సంరమ్భభీమమవిమృష్టమపేతరాగమ్ । పశ్యే స్తనావపి శుచోపహతౌ సుజాతౌ బిమ్బాధరం విగతకుఙ్కుమపఙ్కరాగమ్ ॥ ౨౫ ॥ తన్మే ప్రసీద సుహృదః కృతకిల్బిషస్య స్వైరం గతస్య మృగయాం వ్యసనాతురస్య । కా దేవరం వశగతం కుసుమాస్త్రవేగవిస్రస్తపౌంస్యముశతీ న భజేత కృత్యే॥౨౬॥ ❊

❊❊❊❊❊❊❊ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చవింశోఽధ్యాయః, ❊❊❊❊❊❊

నారద ఉవాచ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం సధ్ర్యగ్వశమానీయ విభ్రమైః । పురఞ్జనీ మహారాజం రేమే రమయతిప

థే ❊ ॥౨౪ ॥ ❊ తవ వక్త్రం, మితః, పూర్వం, కదాచిదపి-వితిలకం తిలకరహితం-న పశ్యామి-ఇదానీం తు, మలినం, విగతహర్షం, సంరమ్భేణ క్రోధావేశేన, భీమం భయఙ్కరమవిమృష్ట మనుజ్వలం, అపేతరాగం స్నేహశూన్యం, తథా, తే, సుజాతౌ శోభనౌ, స్తనావపి, శోకాశ్రుభిః, రుపహతౌ చ, తథా బిమ్బఫలాకార, మధరం చ, విగతః కుఙ్కుమపఙ్కతుల్య, స్తామ్బూలరాగో యస్మిన్, తాదృశం, పశ్యామి, కుత ఏవం జాతమితి శేషః, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధేరభివ్యక్తేః ప్రారమ్భదశాయామవిశదత్వాత్తాదృశావస్థాం తాం ప్రియానాదరనిమిత్తక్రోధేనాత్మానమనలంకుర్వతీం శోచన్తీం స్త్రియమివోత్ప్రేక్షత ఇత్యర్థః ❊ ॥౨౫ ॥ ❊ తస్మాత్, త్వత్కృతః, కిల్బిషః అపరాధో యేన తస్య కిల్బిషమేవాహ॥ స్వైరం స్వాతన్త్ర్యేణ త్వామపృష్ట్వా, మృగయాం, గతస్య, మే, ప్రసీద ప్రసన్నా భవ, దేవం దేవనం క్రీడాం, రాతి దదాతీతి దేవరః కాన్త, స్తం, కామవేగ, నవిస్రస్తం గతం, పౌంస్యం పౌరుషం ధైర్యం, యస్య, తం, అత ఏవ, వశగతం, కా స్త్రీ, కామయమానా, కృత్యైకరతం యోగ్యాఽర్థే, న భజేత భజేతైవేత్యర్థః, వివేకాభావాదప్రసన్నస్య మమస్వప్నావస్థాఽభూత్ అతోఽపి వివేకాత్మకబుద్ధియుక్తోఽహం ప్రసన్నో వర్తేయ - ఏవమహం మమాభిమానౌ విహాయ వశం గతం కార్యాపాదకం మాం వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరపి హానువర్తిష్యత ఇత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ❊ ॥ ౨౬ ॥ ❊ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చవింశోఽధ్యాయః. ❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊

ఏవం జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాదిభిరవస్థాభిస్సంసరతో జీవస్య దుర్లభోఽపి కదాచిద్దైవాత్సంజాతపరితాపస్య, వివేకాత్మకబుద్ధ్యుదయ ఉక్తః -ఇదానీమేవం సంజాతవివేకస్యానన్తవాసనారుచిప్రకృతిసంబన్ధాదియుక్తం పుమాంసం, యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ। అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ॥ అధర్మం ధర్మమితి యా మన్య

సేతమసావృతా । సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీ ,, త్యుక్తవిధరజస్తమః ప్రచురా సతీ బుద్ధిః పునః ప్రసహ్య స్వవశీకృత్య సంసారయామాసేత్యాహ॥ ఇత్థమితి ॥ హే మహారాజ, ఇత్థం, దైవాత్కదాచిత్సంజాతవివేకమపి, పురఞ్జనం, విభ్రమైః ధర్మాధర్మకార్యాకార్యాదివిషయకైర్విభ్రమైః, భ్రమజననద్వారేత్యర్థః, సభ్రూక్ సమ్యక్ శనైః, స్వవశమానీయ, పురఞ్జనీ రజః ప్రచురా బుద్ధిః, పతిం, రమయతి స్వకార్యప్రవణం కర్వతి, స్వయం, రేమే వ్యాపృతవతీ, కథాపక్షే తు - సన్వ్యగ్విభ్రమైః విలాసైః, అన్యత్ స్పష్టం, కేచిదత్ర ప్రతిపద - కథంచిదధ్యాత్మపక్షే యోజయితుం శక్యమేవ - శ్రీనారదేన తు జీవస్య స్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేన విచిత్రసంసృతిర్భవతీత్యేతావదేవ కథాతాత్పర్యం దర్శితం ,, క్వచిత్పుమాన్ క్వచిచ్చ స్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః । దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మగుణం భవ ,, ఇతి వదతా, తత్రైవ పుంస్త్వేన సంసృతిరధ్యాయత్రయేణోక్తా, తతశ్చైకేనాధ్యాయేన స్త్రీత్వేన సంసృతిం ప్రదర్శ్యేశ్వరప్రసాదాల్లబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇత్యుక్తం, తత్తదేవ యథోపదేశం వ్యాఖ్యాతమితి పఞ్చాధ్యాయ్యర్థః ప్రతీయతే - ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనా తు దుర్ఘటా నిష్ప్రయోజనా చేతి స్వప్రౌఢిఖ్యాపనమనాదృత్య యథోపయోగమేవ వ్యాఖ్యాస్యామ ఇత్యాహుః, తత్ర, ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనమనుపయుక్తం చేత్కిమర్థం తత్కథనమితి ప్రష్టవ్యం న చ కథాసౌందర్యాయేతి వక్తుం శక్యం, అధ్యాత్మోపయుక్తాంశకథనేనైవ తత్సౌన్దర్యలాభాత్ , అన్యథా కథాసౌన్దర్యార్థమనుపయుక్తాంశానాం బహూనాం సత్త్వేన తేషామపి కథనాపత్తేః, యదపి , క్వచిత్పుమానిత్యాది, తన్న, క్వచిత్పుమానిత్యాదిగ్రన్థస్య నిగమనపరత్వేన ప్రధానప్రతిపాద్యస్యైవ నిగమనీయత్వేన తస్య ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనాభావే ప్రమాణత్వాభావాత్, న హి యావన్తోఽర్థాః కథితాః తే సర్వే నిగమనీయా ఇత్యస్తి నియమః యదప , యథోపదేశం వ్యాఖ్యాతమిత్యాది, తదపి న, అప్రసిద్ధపదవ్యుత్పత్తికథనేన తదనుకూలతయా ప్రసిద్ధవ్యుత్పత్తీనాం పదానాం వ్యాఖ్యాతుం శక్యత్వేన తావన్మాత్రవ్యుత్పత్తిప్రదర్శనాత్, యదపి చోక్తం - ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనా దుర్ఘటా నిష్ప్రయోజనా చేతి , తత్ర నిష్ప్రయోజనత్వం యథోపదేశం వ్యా

తిమ్॥౧॥ స రాజా మహిషీం రాజన్ సుస్నాతాం రుచిరాననామ్। కృతస్వస్త్యయనాం తృప్తామభ్యనన్దదుపాగతామ్ ॥ ౨ ॥ తయోపగూఢః పరిరబ్ధకన్ధరో రహోఽనుమన్త్రైరపకృష్టచేతనః। న కాలరంహో బుబుధే దురత్యయం దివానిశేతి ప్రమదాపరిగ్రహః ॥ ౩ ॥ శయాన ఉన్నద్ధమదో మహామనా మహార్హతల్పే మహిషీభుజోపధిః । తామేవ వీరో మనుతే పరం యతస్తమోఽభిభూతో న నిజం పరం చ తత్ ॥ ౪ ॥ తయైవం రమమాణస్య

ఖ్యాతేషు పురఞ్జనాదిష్వప్యవిశిష్టం, జీవస్య స్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేన విచిత్రసంసృతిర్భవతి, ఈశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇత్యుక్త్యైవ చారితార్థ్యేన పఞ్చాధ్యాయ్యా ఏవైతదర్థస్య స్పష్టత్వాత్ , దుర్ఘటా చేతి పరమవశిష్యతే, తత్రాపి యద్దుర్ఘటం యత్పదమధ్యాత్మపక్షే తద్విహాయాన్యాని పదాని సర్వాణి తత్పక్షే వ్యాఖ్యేయాన్యేవ , అనుపయుక్తపదమనుగత్యా కథాసౌన్దర్యాయేతి వక్తుం యుక్తం, యత్ర శ్లోకస్థానాం సర్వేషామపి పదానాం దౌర్ఘట్యం ,, సా త్వం ముఖం సుదతి సుభ్ర్వనురాగభారేత్యాదౌ, తత్ర పదసఙ్ఘాతాత్మకవాక్యార్థద్యోత్యత్వస్యైకస్య చిదుపయుక్తార్థస్య యోజనా కర్తవ్యా ॥౧॥ తథాహ, హే రాజన్, స రాజా పురఞ్జనః, సుస్నాతాం కృతమఙ్గళస్నానాం, రుచిరముజ్జ్వలమమ్బరం యస్యాః, కృతం స్వస్త్యయనం మఙ్గళం కుఙ్కుమసిన్దూరాదిభిర్యస్యాస్తాం , తృప్తాం స్వాద్వన్నపానాదిభిః, ఉపాగతాం సమీపమాగతాం, మహిషీం , అభ్యనన్దత్ , సుస్నాతాం రుచిరామ్బరాదిభిః సున్దరతరాం మహిషీమభినన్దన్నిత్థం రాజసీం బుద్ధిమనుకూలామమన్యతేత్యర్థః ॥౨॥ తయా మహిష్యా, ఉపగూఢః ఆశ్లిష్టః, పరిరబ్ధా ఆశ్లిష్టా, మహిష్యాః, కన్ధరా, యేన సః , అనేన జీవ - బుద్ధ్యోరన్యోన్యం దృఢతరసంబన్ధః ఏకత్వేనానుసంధానం చ వ్యజ్యతే , రహః ఏకాన్తే, అనుకూలైః, గుహ్యభాషణైః శబ్దాదివిషయచిన్తనైః, అపకృష్టా, చేతనాపి వివేకో - యస్య, ప్రమదేవ ప్రమాదాలస్యకారిణీ బుద్ధిరేవ, పరిగ్రహో, న వివేకో యస్య ॥౩॥ మహార్హతల్పే ఉత్కృష్టశయ్యాయాం, హృదయే, శయానః అధితిష్ఠన్, కాలరంహః ఆయుష్యం , దురత్యయం సంసారిణోఽవర్జనీయం - దివానిశేత్యేవంరూపేణ, న బుబుధే నానుసంహితవాన్, కథాపక్షే తు స్పష్టం, మహార్హతల్పే హృదయే, మహిష్యాః, భుజ ఏవ - ఉపధిః ఉపధీయతే, అస్మిన్ శిర ఇత్యుపధిరుపధానం, మూర్ధ్ని కం యస్య సః - శయానః - అనేన బుద్ధిపారవశ్యం సూచితం - వ్యవాయతః విషయభోగాత్, తమోఽభిభూతః అజ్ఞానతిరోహితః - తామేవ మహిషీమేవ, బుద్ధిసఙ్కృతం వైషయికసుఖమేవ పురుషార్థం, మనుత, న తు నిజం స్వరూపం - తత్పరం పరమాత్మస్వరూపం చ - నాన్వవస్యతేత్యర్థః ॥౪॥ తయా వ మహిష్యా, ఏవం తత్పారవశ్యేన, రమమాణస్య సంసరతః, అత ఏవ, కా

మైశ్వర్యాదిభిః - అనుభూయమానైః - కశ్మలం మలినం - చేతో - యస్య - హే రాజేన్ద్ర, నవం నూతనం - వయః - క్షణార్ధమివ - వ్యతిక్రాన్తం - దేహవిశిష్టస్యైవ భోక్తృత్వాద్దేహాభిప్రాయేణ నవం వయోఽతిక్రాన్తమిత్యుక్తం, వస్తుతస్తు దేహస్యైవ వార్ధకః ॥ ౫ ॥ తస్యాం మహిష్యాం, పురఞ్జనః, పుత్రాన్ ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్, ఏకాదశశతాని, అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస, హే విరాడితి సంబోధనం, ఆయుషః శతసంవత్సరాత్మకస్యార్ధం పఞ్చాశద్వర్షాత్మకం, అతిక్రాన్త, మథాత్, ఇదమపి దేహాభిప్రాయేణోక్తమ్ ॥ ౬ ॥ దుహితౄరిన్ద్రియపరిణామానన్తరభావినీర్బుద్ధివృత్తిరూపాః, దశాధికశతం, పిత్రోర్జీవబుద్ధ్యోః, ధాత్రీణామిన్ద్రియపరిణామానాంచ, యశస్కరీః అనుకూలాః, అనుకూలో హి యశస్కరో, నతు ప్రతికూలః, శీలం రాజసతామసస్వభావః, అనన్తసుఖాభివ్యక్తిజనకత్వరూపం, ఔదార్యం, రూపఞ్చ, ఏతైర్గుణైస్తైన, ఉపేతా యుక్తాః, అజీజనదిత్యనుషఙ్గః, సర్వా అపి దుహితరో దశాధికశతం, పౌరఞ్జన్యః, పురఞ్జనస్యాపత్యత్వాత్ పౌరఞ్జన్య ఇత్యుచ్యన్తే, హే ప్రజాపతే, అత్ర పుత్రసఙ్ఖ్యా, బాహుల్యమాత్రాభిప్రాయా, దుహితృసఙ్ఖ్యా చ పుత్రేభ్యో న్యూనత్వేన గార్హస్థ్యసౌన్దర్యార్థా ॥ ౭ ॥ సః పాఞ్చాలపతిః - పఞ్చ నిర్విషయాన్వ్యక్తీకుర్వన్తి అనుభావయన్తీతి పఞ్చాలాః ఇన్ద్రియాణి - పఞ్చాలా ఏవ పాఞ్చాలాః - ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేఽణ్ - తేషాం పతిః కరణాధిపో జీవ ఇత్యర్థః - పితృర్వంశం - విశేషేణ వర్ధయన్తీతి తాన్ - ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్ - దారైః హితాహితచిన్తారూపాభిః భార్యాభిః, సంయోజయామాస - తథా దుహితౄః, వరైరుచితైర్విషయభోగరూపైః పతిభిః - సంయోజయామాస ॥ ౮ ॥ పుత్రాణాం పుత్రాః పుత్ర్యాపత్యరూపకర్మరూపాః - ఏకైకస్య - శతం శతం శతశబ్దో బాహుల్యాభిప్రాయ

కామకశ్మలచేతసః । క్షణార్ధమివ రాజేన్ద్ర వ్యతిక్రాన్తం నవం వయః ॥ ౫ ॥ తస్యామజనయత్పుత్రాన్పురఞ్జన్యాం పురఞ్జనః । శతాన్యేకాదశ విరాడాయుషోఽర్ధమథాత్యగాత్ ॥ ౬ ॥ దుహితౄర్దశోత్తరశతం పితృమాతృయశస్కరీః । శీలౌదార్యగుణోపేతాః పౌరఞ్జన్యః ప్రజాపతే ॥ ౭ ॥ స పాఞ్చాలపతిః పుత్రాన్ పితృవంశవివర్ధనాన్ । దారైః సంయోజయామాస దుహితౄః సదృశైర్వరైః ॥ ౮ ॥ పుత్రాణాం చాభవన్పుత్రా ఏకైకస్య శతం శతమ్ । యైర్వై పౌరఞ్జనో వంశః పాఞ్చాలేషు సమేధితః ॥ ౯ ॥ తేషు తద్రిక్థహారేషు గృహకోశానుజీవిషు । నిరూఢేన మమత్వేన వ్యాసక్తో నాన్వబుధ్యత ॥ ౧౦ ॥ ఈజే చ క్రతుభిర్ఘోరైర్దీక్షితః పశుమారకైః । దేవాన్పితౄన్భూతపతీన్నానాకామో యథా భవాన్ ॥ ౧౧ ॥ యుక్తేష్వేవం ప్రసక్తస్య కుటుమ్బాసక్తచేతసః । ఆససాద స వై కాలో యోఽప్రియః ప్రియయోషితామ్ ॥ ౧౨ ॥ చణ్డవేగ ఇతి ఖ్యాతో గన్ధర్వాధిపతిర్నృప । గన్ధర్వాస్తస్య బలినః షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్ ॥ ౧౩ ॥ గన్ధర్వ్యస్తాదృశీరస్య మైథున్యశ్చ సితాసితాః । పరివృత్త్యా విలుమ్ప

కః - అభవన్ - పౌత్రాన్విశినష్టి - యైః పౌత్రైః - పౌరఞ్జనో వంశస్సంసారః - పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు నిమిత్తేషు నిమిత్తమిహ ఫలం శబ్దాదివిషయభోగార్థమిత్యర్థః - సమేధితః సంవర్ధితో యద్వా - వంశః ఇన్ద్రియపరిణామతదనన్తరబుద్ధివృత్తిరూపపుత్రపౌత్రాదిరూపో వంశః శబ్దాదివిషయేషు కర్మభిరేవ సమేధిత ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ తేషు - తస్య పురఞ్జనస్య రిక్థహారేషు పుత్రేషు - గృహం శరీరం - కోశః అహం మమాభిమానాశ్రయోఽహఙ్కారః - అనుజీవిన ఇన్ద్రియప్రాణాదయః - తేషు - నిరూఢేన రూఢమూలేన - మమత్వేన మమకారేణ - విశేషణాసక్తః - న ప్రాబుధ్యత - స్వస్వరూపం పరమాత్మస్వరూపం ఇతి శేషః ॥ ౧౦ ॥ నానాకామః నానాభూతాన్ శబ్దాదివిషయాన్ కామయమానః - పశుమారకైః హింసాగర్భైః - అత ఏవ - ఘోరైః - క్రతుభిః కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపైః - దీక్షితః - కృతసఙ్కల్పః - కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపాన్ క్రతూనారబ్ధేత్యర్థః, తేషాం ప్రాయశః పఞ్చసూనాదిహింసాగర్భత్వాత్పశుమారకైరిత్యుక్తం - దేవాదీన్ - ఈజే ఇష్టవాన్ - దేవశబ్దో దేవాధిష్ఠితేన్ద్రియపరః - ఇన్ద్రియాణ్యతార్పీదిత్యర్థః - పితౄన్భూతపతీనితి దృష్టాన్తాభిప్రాయకం - యథా భవాన్ దేవపితృభూతపతీనీజే - తథాఽయం దేవానీజ ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ యుక్తేషు దృఢతరాభిసన్ధియుక్తేషు కర్మసు - ప్రసక్తస్య నితరామాసక్తస్య - కుటుమ్బే బుద్ధితద్వృత్త్యాదౌ - ఆసక్తచిత్తస్య - స వై కాలః జరాసమయః - ఆససాద ప్రాప్తః - దేహదృష్ట్యేదముక్తం - కాలం విశినష్టి, యః కాలః ప్రియయోషితాం - పరస్పరమప్రియకరః ॥ ౧౨ ॥ చణ్డవేగః ఆశువేగః, సంవత్సరరూపః - ఖ్యాతః ప్రసిద్ధః, స హి గన్ధర్వాణాం గన్ధర్వాశ్చ గన్ధర్వ్యశ్చ "పుమాన్ స్త్రియా" ఇత్యేకశేషః - తేషామధిపతిః - తస్య - బలినః ప్రసహ్యాయుర్హరతశ్చణ్డవేగస్య భృత్యాః షష్ట్యధికశతత్రయదివసాత్మకాః - గన్ధర్వాః పరోక్షమాయారూపధనాపహారిత్వాద్గన్ధర్వత్వేన రూప్యన్తే ॥ ౧౩ ॥ తథా తాదృశీః అస్య చణ్డవేగస్య సంబన్ధిన్యస్తాదృశ్యః, అర్షత్వాద్వ్యత్య

యేన ద్వితీయా-షష్ఠ్యర్థే తృతీయా; తత్ర యస్యాః కన్యకాః గన్ధర్వ్యః రాత్ర్యాత్మికాః - మైథున్యః దివసైరేవ మిథునీభూయ స్థితాః - సితాశ్చాసితాశ్చ శుక్లకృష్ణపక్షీయాః - పరివృత్త్య పరిభ్రమణేన - సర్వైః కామైః శబ్దాదిభిస్తత్తదాకారైశ్చ - వినిర్మితాం - పురీం శరీరం - విలుమ్పన్తి అపహరన్తి - అపహర్తుమారేభిర ఇత్యర్థః - జరాప్రాప్త్యనన్తరం మృతిదివసాః ప్రాప్తా ఇత్యర్థః - ఏతత్సర్వం దేహదృష్ట్యోక్తమితి ద్రష్టవ్యమ్ ❀ ॥౧౪॥ ❀ చణ్డవేగస్యానుచరాస్తే గన్ధర్వాః - పురఞ్జనస్య - పురీం - యదా - హర్తుమారేభిరే ఆరబ్ధవన్తః, తత్ర పుర్యాం - యః ప్రజాగరం ప్రాణః - సుషుప్త్యవస్థాయామపి ప్రాణవ్యాపారాత్ప్రజాగర ఇత్యుక్తం - ప్రత్యషేధత్ న్యవారయత్, యావత్ప్రాణవ్యాపారస్తావచ్ఛరీరకస్య వైకల్యేనావస్థానాత్ ప్రత్యషేధదిత్యుక్తమ్ ❀ ॥౧౫॥ ❀ స ఏకః ప్రజాగరః - సప్తభిర్వింశత్యా సప్తవింశతిసంఖ్యాకైః భూతపఞ్చకతన్మాత్రపఞ్చకజ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చకకర్మేన్ద్రియపఞ్చకప్రాణాదిప్రాణచతుష్టయమనోబుద్ధ్యహఙ్కారాత్మకైశ్శరైః, శతం సమా ఇతి ప్రారబ్ధోపలక్షణం - యావత్ప్రారబ్ధావసానం - పురఞ్జనపురస్య, అధ్యక్షః పాలకః బలీ, భిర్గన్ధర్వైస్సహ, యుయుధే యుద్ధం చకార - శరీరం న విహాయామాసేత్యర్థః ❀ ॥౧౬॥ ❀ బహుభిస్సాకం యుధి, ఏకస్మిన్ స్వసంబన్ధిని స్వసామర్థ్యే - క్షీయమాణే సతి - శతవత్సరావసాన ఇత్యర్థః, రాష్ట్రాదిభిస్సహితః ప్రజాగరః పరాం చిన్తా - మవాప, కథం శరీరం ప్రాణయామీతి చిన్తామవాపేత్యర్థః ❀ ॥౧౭॥ ❀ స పురఞ్జనః - మధుభుక్ - స్వపార్షదైరిన్ద్రియైః, పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు మధ్యే, ఉపనీతం ప్రాపితం బలిం శబ్దాద్యన్యతమం విషయం - గృహ్ణన్ అనుభవన్, స్త్రియా బుద్ధ్యా, జితో వశీకృతః - భయం - మృత్యుభయం నావిన్దత్ నాలోచితవాన్ ❀ ॥౧౮॥ ❀ కాచిత్ కాలస్య - దుహితా - జరారూపా, కాచిదస్తి - సా - త్రిలోక్యాం - వరం పతి - మిచ్ఛతీ - పర్యటత్, హే

న్తీ సర్వకామవినిర్మితామ్॥ ౧౪॥ తం చణ్డవేగానుచరాః పురఞ్జనపురీం యదా। హర్తుమారేభిరే తత్ర ప్రత్యషేధ
త్ప్రజాగరః॥౧౫॥ స సప్తభిశ్శతైరేకో వింశత్యా చ శతం సమాః। పురఞ్జనపురాధ్యక్షో గన్ధర్వైర్యుయుధే బ
లీ॥౧౬॥ క్షీయమాణే స్వసంబన్ధే హ్యేకస్మిన్ బహుభిర్యుధి। చిన్తాం పరాం జగామార్తస్సరాష్ట్రపురబాన్ధవః॥౧౭॥
స ఏవ పుర్యాం మధుభుక్పాఞ్చాలేషు స్వపార్షదైః। ఉపనీతం బలిం గృహ్ణన్ స్త్రీజితో నావిదద్భయమ్॥౧౮॥ కా
లస్య దుహితా కాచిత్త్రిలోక్యాం వరమిచ్ఛతి। పర్యటన్తీం న బర్హిష్మన్ప్రత్యనన్దత కశ్చన ॥ ౧౯ ॥ దౌర్భా
గ్యేనాత్మనో లోకే విశ్రుతా దుర్భగేతి సా। యా తుష్టా రాజఋషయే వృతాఽదాత్పూరవే వరమ్ ॥ ౨౦ ॥ కదా
చిదటమానా సా బ్రహ్మలోకాన్మహీం గతమ్। వవ్రే బృహద్వ్రతం మాం తు జానతీ కామమోహితా ॥ ౨౧ ॥
మయి సంరభ్య విపులమదాచ్ఛాపం సుదుస్సహమ్। స్థాతుమర్హసి నైకత్ర మద్యాచ్ఞావిముఖో మునే ॥ ౨౨ ॥ త
తో విహతసఙ్కల్పా కన్యకా యవనేశ్వరమ్। మయోపదిష్టమాసాద్య వవ్రే నామ్నా భయం పతిమ్ ॥ ౨౩॥ ఋ
షభం యవనానాం త్వాం వృణే వీరేప్సితం పతిమ్। సఙ్కల్పస్త్వయి భూతానాం కృతః కిల న రిష్యతి ॥ ౨౪ ॥

బర్హిష్మన్ తాం కాలకన్యాం - కోఽపి పుమాన్, న ప్రత్యనన్దత నావృణోత్ ❀ ॥౧౯॥ ❀ అనభినన్దనే హేతుం వదన్ తన్నిమిత్తం గుణనామధేయమాహ॥ దౌర్భాగ్యేన - దుష్టం భగం సౌన్దర్యం యస్యా భవతి స దుర్భగః - స ఏవ దౌర్భాగ్యం - తేన, తద్రూపేణ - లోకే - దుర్భగేతి - విశ్రుతా ప్రఖ్యాతా, తాం విశినష్టి - యా కాలకన్యా, యయాతిపుత్రేణ పూరుణా - వృతా సతీ, తుష్టా - తస్మై రాజర్షయే - పూరవే - వరం రాజాసనరూపం - అదాత్, యయాతిర్దేవయానీగమనక్రుద్ధశుక్రశాపాజ్జరాం ప్రాప్య పుత్రానువాచ మాం జరాం గృహ్ణీతేతి - తాం జ్యేష్ఠాశ్చత్వారో న జగృహుః - పూరుస్తు జగ్రాహ, తతో యయాతిస్తస్మై రాజ్యం దదావితి జరైవాదాదిత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ కదాచిత్సా కాలకన్యా - భూలోకే, పర్యటన్తీ, బ్రహ్మలోకాత్సత్యలోకాత్, మహీం భూమిం, గతం ప్రాప్తం, మాం, బృహద్వ్రతం నైష్ఠికం, జానత్యపి - కామమోహితా, వవ్రే ❀ ॥౨౧ ॥ ❀ తతో మయి ప్రత్యాఖ్యాతవతీ మయి - సంరభ్య క్రోధం కృత్వా - విపులం మహాన్తం - దుస్తరం దురతిక్రమణీయం, శాపం - అదాత్ - శాపమేవాహ - హే మునే - త్వం, యతో - మద్యాచ్ఞావిముఖః - తత ఏకత్ర - చిరేణ, స్థాతుం నార్హసీతి ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ తతో - విహతసఙ్కల్పా కాలకన్యకా - ఆధయో వ్యాధయశ్చ యవనాః, తద్వ్యథాపీడాకారిత్వా - త్తేషామీశ్వరం - మయా - ఉపదిష్టం - నామ్నా భయం భయనామానం పతి - మాసాద్య, వవ్రే ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ వరణప్రకారమేవాహ॥ హే వీర - యవనానాం - ఋషభమీశ్వరం - త్వామీప్సితం పతిం - వృణే, త్వయి కృతో, భూతానాం, సఙ్కల్పః, న నరిష్యతి న నశ్యతి ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ త్వయాహం న ప్రత్యాఖ్యేయేత్యాహ॥ లోకతో - వేదతశ్చ - య - ద్దేయత్వేన గ్రాహ్యత్వేన చోపనతం ప్రాప్తం - త - ద్యాచమానాయ - యో న దదాతి, యశ్చ, దీయమానం - యో, నేచ్ఛతి న గృహ్ణాతి - ఇమౌ - ద్వౌ, అసదవగ్రహౌ, అసన్ వ్యర్థః, అవగ్రహః అభిమానః అవగ్రహో యా

యయోః, స్తః-అతఏవ-బాలౌ అజ్ఞౌ-కర్మభూతౌ, అనుశోచన్తి-ఇమౌ ప్రత్యనుశోచన్తి సన్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ హే భద్ర భజన్తీం-మాం భజస్వ, మయి, దయాం, కురు-పౌరుషః పూరుషేణ కర్తవ్యో ధర్మః, ఏతావానేవ, కింతత్, యత్, దార్తాననుకమ్పతే ॥ ౨౬ ॥ కాలకన్యయా-ఉదితం, వచః శ్రుత్వా, సయవనేశ్వరః, భయనామా - దేవగుహ్యం మరణం-తద్ధి ప్రాణినాం వైరాగ్యానుదయాయ దైవైర్గోప్యతే కర్తుమిచ్ఛుః, స్మితేన సహితం యథాతథా, సమభాషత ॥ ౨౭ ॥ తుభ్యం మయా, ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ, బహుధా విచార్యేత్యర్థః-లోకరూపః, పతిర్నిరూపితో నిశ్చితః, కోఽసావిత్యత్రాహ, యాచ్యమానోఽయం లోకస్త్వామభద్రాం మసత్తమాం-నేచ్ఛతి ॥ ౨౮ ॥ అతోఽవ్యక్తగతిః కుతః ప్రాప్త్యసిత్య లక్షితగతిస్సతి కర్మనిర్మితం, లోక-మాక్రమ్య-భుఙ్క్ష్వ, ఏవం సర్వోఽపి హి లోకస్తవ పతిస్స్యాదిత్యర్థః నచైవంత్వయాశఙ్కనీయం మాం ప్రతికూలాం లోకా హనిష్యన్తీతి-యస్మాత్త్వమేవ లోకస్య నాశం కరిష్యసీత్యాహ ॥ యాహీతి ॥ యా మదీయా-పృతనా, యవనానాం సేనా, తయా, యుక్తా, యాహి ॥ ౨౯ ॥ ప్రజ్వారో వైష్ణవజ్వర-స్త్వాం, ప్రణేష్యతి, లోకం ప్రతి ప్రాపయిష్యతి, అత్ర ప్రజ్వార ఇతి మారకో వైష్ణవజ్వరో వివక్షితః, న మాహేశ్వరజ్వరః, మాహేశ్వరస్య వ్యాఖ్యాస్యమానః పాతిత్వేన మారకత్వాభావాత్, ప్రజ్వారో మమ, భ్రాతా, భవతి, త్వం చ, మే-భగినీ స్వసా, భవ-ఉభాభ్యాం ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం, యువాభ్యాం సహ, అహం-భీమసైనికః యవనసేనానాయకః, అవ్యక్తగతిస్సన్ లోకే చరామి ॥ అత్ర కాలస్య దుహితా కాచిదిత్యాదిశ్లోకద్వయేన జరాయా లోకవిద్వేషవిషయత్వముక్తం, కదాచిదటమానేత్యనేన శ్లోకత్రయేణ నారదస్య జరానాక్రాన్తత్వముక్తం, ఏతచ్చ నైష్ఠికసనకాదీనామప్యుపలక్షణం, స్వస్య శాపగ్రస్తత్వకథనం తస్యావర్జనీయత్వాభి

వ్యావిమావనుశోచన్తి బాలావసదవగ్రహౌ । యల్లోకశాస్త్రోపనతం న రాతి న తదిచ్ఛతి ॥ ౨౫ ॥ అథో భజస్వ మాం భద్ర భజన్తీం మే దయాం కురు । ఏతావాన్ పౌరుషో ధర్మో యదార్తాననుకమ్పతే ॥ ౨౬ ॥ కాలకన్యోదితవచో నిశమ్య యవనేశ్వరః । చికీర్షుర్దేవగుహ్యం స సస్మితం తామభాషత ॥ ౨౭ ॥ మయా నిరూపితస్తుభ్యం పతిరాత్మసమాధినా । నాభినన్దతి లోకోఽయం త్వామభద్రామసత్తమామ్ ॥ ౨౮ ॥ అతోఽవ్యక్తగతిర్భుఙ్క్ష్వ లోకం కర్మవినిర్మితమ్ । యా హి మే పృతనాయుక్తా ప్రజానాశం ప్రణేష్యసి ॥ ప్రజ్వారోఽయం మమ భ్రాతా త్వం చ మే భగినీ భవ । చరామ్యుభాభ్యాం లోకేఽస్మిన్నవ్యక్తో భీమసైనికః ॥ ౩౦ ॥ ************
************ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః ********
నారద ఉవాచ ॥ సైనికా భయనామ్నో యే బర్హిష్మన్దిష్టకారిణః । ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం విచేరురవనీమిమామ్ ॥ ౧ ॥ త ఏకదా తు రభసా పురఞ్జనపురీం నృప । రురుధుర్భౌమభోగాఢ్యాం జరత్పన్నగపాలితామ్ ॥ ౨ ॥ కాలకన్యాపి బుభుజే పురఞ్జనపురం బలాత్ । యయాఽభిభూతః పురుషస్సద్యో నిస్సారతామియాత్ ॥ ౩ ॥ త

ప్రాయకం, తతో విహతసఙ్కల్పత్వాదినా జరాధివ్యాధిప్రజ్వారభయానాం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరహేతుత్వమన్యోన్యసాహిత్యేన మరణహేతుత్వం-చోక్తం, జరాదీనాం పరస్పరభాషణాదికథనం తేషాం మూర్తిమత్త్వాభిప్రాయేణ తదధిష్ఠాతృదేవతాభిప్రాయేణ వా, ఉపపన్నమ్ ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః ************
ఏవం జరాదీనాముత్తరోత్తరహేతుత్వం సంభూయ మృతిహేతుత్వం చాభిధాయ, ఇదానీమేతే సర్వే పురఞ్జనపురీమావిశ్య పీడయన్తో విప్లావయామాసురితి వదన్, యం యం వాఽపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కలేబరమ్ । తం తమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావిత, ఇత్యుక్తరీత్యా కథాపక్షే పురఞ్జనస్య రాజ్ఞః స్త్రీచిన్తయా స్త్రీజన్మప్రాప్తికథనవ్యాజేనాధ్యాత్మపక్షేఽపి జీవస్య కర్మవశాత్ స్త్రీత్వప్రాప్తిం తత్ర పునరదృష్టవిశేషాద్భాగవతసఙ్గతమీశ్వరప్రసాదం చాహ నారదః ॥ హే బర్హిష్మన్, భయనామ్నః యే, సైనికాః సేనాయాం భవాః సైనికాః-దిష్టకారిణః ఆదేశకారిణః, ఈశ్వరస్యేతి శేషః, ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం సహ, ఇమాం భూమిం-విచేరుః పర్యాటుః ॥ ౧ ॥ తే సైనికాః కదాచిద్దేహారమ్భకప్రారబ్ధావసానే జరత్పన్నగేన జీర్ణప్రాణేన, పాలితాం, భౌమైః భూమ్యాం భవైః-భోగ్యైః శబ్దాదివిషయభోగైః, ఆఢ్యాం, పురఞ్జనపురీం, రురుధుః ॥ ౨ ॥ కాలకన్యా జరా, పురఞ్జనపురీం-బలాత్, బుభుజే పురఞ్జనపురం జరావ్యాధ్యాదిగ్రస్తమభూదిత్యర్థః-కాలకన్యాం విశినష్టి, యయా కాలకన్యయా, అభిభూతః, పురుషః, నిస్సారతాం, ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౩ ॥ తయా కాలకన్యయా ఉపభుజ్యమానాం సకలాం పురఞ్జనపురీం-యవనాః, సర్వతో దిశం, ద్వార్భిః

ప్రవిశ్య చక్షురాదిషు రోగరూపేణ ప్రవిశ్య, భృశమధికం - ప్రార్దయన్ పీడితవన్తః * ॥ ౪॥ * తస్యాం పుర్యాం - యవనాదిభిః ప్రపీడ్యమానాయాం - మమేయం పురీత్య - భిమానీ - పురఞ్జనః, కుటుమ్బే బుద్ధీన్ద్రియమనఆదిరూపే - యా - మమతా - తయా - ఆకులః ఆక్షిప్తచిత్తః - బహువిధాన్, తాపాన్ క్లేశాన్, ప్రాప * ॥ ౫॥ * కన్యయా బుద్ధ్యా - ఉపగూఢః దృఢతరం సంశ్లిష్టః - విషయేష్వేవ - ఆత్మా చిత్తం యస్య - అతః కృపణః - అత ఏవ - నష్టవివేకః, నష్టా శ్రీః భోగాత్మికా యస్య - యవనైః - ర్బలాత్ - హృతం - ఐశ్వర్యం ఉత్థానాదిశక్తిరూపం, యస్య సః - తత్ప్రతిక్రియాం న లేభ ఇతి తృతీయేనాన్వయః * ॥ ౬ ॥ * విశీర్ణం శిథిలం - స్వపురం - తథా - ప్రతికూలాన్ అనపేక్షితవిషయప్రవణాన్ - అనాదృతాన్ ఆదరమకుర్వాణాన్ - స్వాధీనత్వాభావాత్ - పుత్రాన్ - ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్ - పౌత్రాన్ పుణ్యాపుణ్యకర్మరూపాన్ - తదనుగానిన్ద్రియాణి - అమాత్యానిన్ద్రియదేవతాః గతం సౌహృదం స్నేహః - యస్యాస్తాం - జాయాం - తస్యా అపి స్వాధీనత్వాభావాత్ * ॥ ౭ ॥ * కన్యయా జరయా - గ్రస్తం ఆత్మానం శరీరం - అరిభిర్విఘ్నాదిభిః - దూషితాన్ - పాఞ్చాలాన్ విషయాంశ్చ - వీక్ష్య దృష్ట్వా - అపారచిన్తాముపపన్నః - తస్య పురాదివిశీర్ణత్వాదేః - ప్రతిక్రియాం ప్రతికార్యం - పరిహారోపాయం - న లేభే * ॥ ౮ ॥ * కాలకన్యయా హేతుభూతయా, యాతయామాన్ నిస్సారానపి - కామాన్ అభిలషన్ దీనః కృపణః - విగతా - ఆత్మనో - గతిః పారలౌకికీ ఐహికః పుత్రాదిస్నేహశ్చ - యస్య - పుత్రదారాన్ ఇన్ద్రియపరిణామబుద్ధీః - లాలయన్ ఉపచ్ఛన్దయన్ * ॥౯॥ * గన్ధర్వైర్యవహారాక్రరూ

యోపభుజ్యమానాం వై యవనాస్సర్వతోదిశమ్ । ద్వార్భిః ప్రవిశ్య సుభృశం ప్రార్దయన్ సకలాం పురీమ్ ॥౪॥
తస్యాం ప్రపీడ్యమానాయామభిమానీ పురఞ్జనః । అవాపోరువిధాంస్తాపాన్ కుటుమ్బే మమతాకులః ॥౫॥
కన్యోపగూఢో నష్టశ్రీః కృపణో విషయాత్మకః । నష్టప్రజ్ఞో హృతైశ్వర్యో గన్ధర్వయవనైర్బలాత్ ॥ ౬ ॥ విశీర్ణాం స్వపురీం వీక్ష్య ప్రతికూలాననాదృతాన్ । పుత్రాన్ పౌత్రానుగామాత్యాన్ జాయాం చ గతసౌహృదామ్ ॥౭॥
ఆత్మానం కన్యయా గ్రస్తం పాఞ్చాలానరిదూషితాన్ । దురన్తచిన్తామాపన్నో న లేభే తత్ప్రతిక్రియామ్ ॥
కామానభిలషన్ దీనో యాతయామాంశ్చ కన్యయా । విగతాత్మగతిస్నేహః పుత్రదారాంశ్చ లాలయన్ ॥ ౯ ॥
గన్ధర్వయవనైర్భగ్నాం కాలకన్యోపమర్దితామ్ । హాతుం ప్రచక్రమే రాజా తాం పురీమనికామతః ॥ ౧౦ ॥ భయనామ్నోఽగ్రజో భ్రాతా ప్రజ్వారః ప్రత్యుపస్థితః । దదాహ తాం పురీం కృత్స్నాం భ్రాతుః ప్రియచికీర్షయా ॥ ౧౧ ॥ తస్యాం సన్దహ్యమానాయాం సపౌరస్సపరిచ్ఛదః । కౌటుమ్బికః కుటుమ్బిన్యా * ఉపాతప్యత సాన్వయః ॥ ౧౨ ॥ యవనోపరుద్ధాయతనో గ్రస్తాయాం కాలకన్యయా । పుర్యాం ప్రజ్వారసంసృష్టః పురపాలోఽన్వతప్యత ॥ ౧౩ ॥ న శేకే సోఽవితుం తత్ర * పురుకృచ్ఛ్రోరువేపథుః । గన్తుమైచ్ఛత్తతో వృక్షకోటరాదివ సానలాత్ ॥ ౧౪ ॥ శిథిలావయవో యర్హి గన్ధర్వైర్హృతపౌరుషః । యవనైరరిభీ రాజన్నుపరుద్ధో రురోద హ ॥ ౧౫ ॥ దుహితౄః పుత్రపౌత్రాంశ్చ జామిజామాతృపార్షదాన్ । స్వత్వావశిష్టం యత్కిఞ్చిద్గృహ

పైః - భగ్నాం కుటిలాం - కాలకన్యయా, అవమర్దితాం పీడితాం - పురీం - అనికామతః అనిచ్ఛయాఽపి - రాజా పురఞ్జనో - హాతుం త్యక్తుం - ప్రచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ * ॥ ౧౦ ॥ * భయనామ్నో - యోఽగ్రజో - భ్రాతా - ప్రజ్వారస్స - ఉపస్థితః - పురఞ్జనపురీమధిష్ఠితః - భ్రాతుర్భయనామ్నః - ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా - కృత్స్నాం, తాం పురీం - దదాహ, ప్రజ్వారాఖ్యో వైష్ణవజ్వరశ్శరీరం ప్రవిశ్య భృశం తేప ఇత్యర్థః * ॥ ౧౧ ॥ * తస్యాం పుర్యాం - నితరాం - ప్రజ్వారేణ - తప్యమానాయాం భార్యాసహితః - భృత్యవర్గసహితశ్చ - కుటుమ్బేన సహ దీవ్యతీతి కౌటుమ్బికః, కుటుమ్బిన్యా సహ, సాన్వయః పుత్రాదిసహితః - ఉపాతప్యత * ॥ ౧౨ ॥ * కాలకన్యయా - పుర్యాం - గ్రస్తాయాం సత్యాం, యవనైః - రుపరుద్ధాన్యాయతనాని యస్య - స పురపాలః ప్రజాగరః - ప్రజ్వారేణ - సంసృష్టః అన్వతప్యత - స పురపాలః * ॥ ౧౩ ॥ * పురు బహు - కృచ్ఛ్రం దుఃఖం తేన, ఉరుర్వేపథుర్యస్య - పురే ఇతి పాఠే - పుర్యాముషితుమవస్థాతుం - న శశాక నాశకోదిత్ - కిన్తు - తతః - పుర్యాః - అగ్నిసహితాద్వృక్షకోటరాత్సర్ప ఇవ - గన్తుమైచ్ఛత్ * ॥ ౧౪ ॥ * యదా - గన్ధర్వైః, శిథిలా - అవయవా - యస్య - హృతం, పౌరుషం సామర్థ్యం, యస్య, తదాఽయం - హే రాజన్ - యవనైశ్శత్రుభిరుపరుద్ధః రురోద - వ్యాధ్యాదిభిర్నిరుద్ధమార్గో ఘుర్ఘురధ్వనిం చకార * ॥ ౧౫ ॥ * దుహిత్రాదీన్ - దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ - నిత్యుత్తరేణాన్వయః - దుహితౄరితి దేహానుబన్ధిచిన్తాభిప్రాయకం - జామాతయోఽత్ర తస్నుషాః, తాశ్చ, జామాతరః దుహితౄణాం పతయః - పార్షదా భృత్యాశ్చేతి - ద్వన్ద్వః, తాన్, స్వ

౧౪॥శ్లో॥పా * పురేకృచ్ఛ్రోరు.

త్వన్మాత్రేణావశిష్టం-భోగస్తుప్రాగేవక్షీణః,యత్కించిద్గ్రహాదిరూపంవస్తు ॥ ౧౬ ॥ తచ్చ-అహంమమాభిమా
నవిషయంకృత్వా-గృహేషుదారేషు,కుమతిః, కుత్సితామతిర్యస్య,ఆసక్తబుద్ధిః గృహీపురఞ్జనః,ప్రమదయాసహ,విప్ర
యోగవిశ్లేషే - ఉపస్థితేప్రతీతేసతి , దధ్యౌబుద్ధ్యాత్మికాం ప్రమదాంవిహాయగమిష్యామి-ఉత, సహైవేతి , ఏవంచిన్తామక
రోత్ ॥ ౧౭ ॥ ధ్యానమేవాహ ॥ మయి - లోకాన్తరం ప్రతిగతవతిసతి , ఇయం , అనాథా , కుటుమ్బినీబాలకా
న్ప్రతి,అనుశోచన్తీ-కథంవర్తిష్యతే ॥ ౧౮ ॥ మయ్యనాశితేఅభోజితే,నభుఙ్క్తే,ఏవముత్తరత్రాపి - భర్తరిస్నాతేభర్త్రాస్న
నకృతే,భయాద్ధృతవాక్ నియతావాగ్యస్యాః , మౌనంబిభర్తీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ అవిజ్ఞంఅవివేకినం ,మాం-ప్రబో
ధయతి-వ్యుషితేదేశాన్తరంగతే-శోకేన-కర్శితా -గృహమేధీయంవర్త్మగృహస్థధర్మం, కింనేష్యతిఅనువర్తిష్యతే-యుక్తమే
తత్ -యతో-వీరసూః పుత్రవతీ-కింవా ,మద్విరహమసహమానామరిష్యతి ॥ ౨౦ ॥ దారకాః పుత్రాః, దారికాః దుహిత
రశ్చ,అపరాయణాః - నవిద్యతేపరమయనమాశ్రయోయేషాంతేఅపరాయణాః - మయిగతేసతి-కథంనువర్తిష్యన్తే,భి
న్నానౌర్యేషాం- తేపురుషా - ఉదధౌసముద్రఇవేతి - అత్రలోకాన్తరంగతవతిత్యనేనసర్వేన్ద్రియపరిణామహేతుభూ
తాజీవైకాయత్తాబుద్ధిర్లోకాన్తరంగచ్ఛతాజీవేనసహగచ్ఛతీతి - ఉత,నేత్యాశఙ్క్యోత్థాపితా,వర్త్మైతద్గృహమేధీయమి
త్యర్థేనసహైవగచ్ఛతీత్యుక్తం - తథాకథందారకాఇత్యనేనపరిణామపరిణామితదనన్తబుద్ధివృత్తికరణానీన్ద్రియాణ్య
పికింసహైవగచ్ఛన్తి, ఉతనే - తిసంశయ్యసహైవగచ్ఛన్తీత్యుక్తంభవతి-ఏతదేవకథాసాన్దర్భ్యాయపరోక్షమభిధీయతే-
తథాచగీతంభగవతా “ మనఃషష్ఠానీన్ద్రియాణిప్రకృతిస్థానికర్షతి । శరీరంయదవాప్నోతియచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః॥

కోశపరిచ్ఛదమ్ ॥ ౧౬ ॥ అహంమమేతిస్వీకృత్యగృహేషుకుమతిర్గృహీ। దధ్యౌప్రమదయాదీనోవిప్రయోగఉ
పస్థితే॥ ౧౭ ॥ లోకాన్తరంగతవతిమయ్యనాథాకుటుమ్బినీ। వర్తిష్యతేకథంత్వేషాబాలకాననుశోచతీ॥ ౧౮ ॥
నమయ్యనాశితేభుఙ్క్తేనాస్నాతేస్నాతిమత్పరా। మయిరుష్టేసుసంత్రస్తాభర్త్సితేయతవాగ్భయాత్॥ ౧౯ ॥
ప్రబోధయతిమాఽవిజ్ఞంవ్యుషితేశోకకర్శితా। వర్త్మైతద్గృహమేధీయంవీరసూరపినేష్యతి ॥ ౨౦ ॥ కథంను
దారకాదీనాదారికావాఽపరాయణాః। వర్తిష్యన్తేమయిగతేభిన్ననావఇవోదధౌ ॥ ౨౧ ॥ ఏవంకృపణయా
బుద్ధ్యాశోచన్తమతదర్హణమ్ । గ్రహీతుంకృతధీరేనంభయనామాఽభ్యపద్యత॥ ౨౨ ॥ పశువద్యవనైరేష
నీయమానోయథాస్వకమ్। అన్వద్రవన్ననుపథాశ్శోచన్తోభృశమాతురాః॥ ౨౩ ॥ పురీంవిహాయైవగతఉపరు
ద్ధోభుజఙ్గవత్। యదాతమేవానుపురీవిశీర్ణాప్రకృతింగతా॥ ౨౪ ॥ వికృష్యమాణఃప్రసభంయవనేనబలీయ
సా। నావిన్దత్తమసావిష్టస్సఖాయంసుహృదంపురః॥ ౨౫ ॥ తంయజ్ఞపశవోఽనేనసంజ్ఞప్తాయేఽదయాలు

గృహీత్వైవ తానిసంయాతివాయుర్గన్ధానివాశయాత్ ,, ఇతిబుద్ధేర్మనోవృత్తివిశేషరూపత్వేనమనసస్సహగమనకథనేన
బుద్ధేరపగమనంగీతంభవతీతిగమ్యతే ॥ ౨౧ ॥ ఏవం,కృపణయా,బుద్ధ్యా,శోచన్తం,అతదర్హణంశోకానర్హంవస్తు
తస్తస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టత్వాత్, ఏవంపురఞ్జనం-గ్రహీతుంపురాద్విశ్లేషయితుం,కృతధీః,భయనా
మామృత్యుః,ప్రాప్తః ॥ ౨౨ ॥ యథాస్వకంస్వకీయకర్మానుగుణంస్థానంప్రతి,యవనైః,పశువన్నీయమాన, స్త
దా , అనుపథాః ప్రాణాఇన్ద్రియాణిచ,శోచన్తః-యవనైః పీడితాః,అతఏవాతురాః , శోచన్తో , ఽన్వద్రవన్ అనుస్సృ
త్యగతవన్తః , తథాచశ్రుతిః “ తముత్క్రామన్తంప్రాణోఽనూత్క్రామతిప్రాణమనూత్క్రామన్తంసర్వేప్రాణాఅ
నూత్క్రామన్తీతి,, ప్రాణోజ్యేష్ఠప్రాణః-సర్వేప్రాణాః సర్వేన్ద్రియాణీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ యవనైః ,ఉపరుద్ధః,పురీం
స్థూలశరీరంతు - విహాయైవగతః , భుజఙ్గవత్ , దహ్యమానంవృక్షకోటరంవిహాయయథాభుజఙ్గోగచ్ఛతితద్వదిత్యర్థః,
యదాగత, స్తదాతమేవతద్గమనానన్తరమేవ , పురీ,విశీర్ణాశిథిలాసతిప్రకృతింమహాభూతాత్మతాం , గతాప్రాప్తవతి
కథాపక్షేతు, దారాపత్యాదయస్సర్వేపురఞ్జనవిశ్లేషమసహమానాస్తైస్తైర్యవనైస్సహవినష్టాఅభూవన్,పురీచవినష్టాభూ
దిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ బలీయసా-యవనేన,ప్రసభం, పురంపుర్యాః , వికృష్యమాణః,తమసాఅజ్ఞానం,ఆవిష్టః,సఖాయంస్వే
నసహావర్తమానం,సహవృత్తిర్హిసఖ్యుర్ధర్మః, సుహృదంవిపులాపరాధత్వేఽపికించిదానుకూల్యేనరిరక్షిషాబుద్ధిమన్తం
పరమాత్మానం,నావిన్దత్ నసస్మార ॥ ౨౫ ॥ అదయాలుర్వాదయారహితేనా,నేనపురఞ్జనేన,యజ్ఞకర్మేన్ద్రియవ్యా
పారరూపేయజ్ఞే, యేపశవఃసంజ్ఞప్తాః హింసితా , స్తేపశవఃఆత్మవైశసంస్వవిషయేకృతంద్రోహం , స్మరన్తః,అత

ఏవ, క్రుద్ధాః, కురరాసదృశైః శృఙ్గైః, రేవం, చిచ్ఛిదుః ॥ ౨౬ ॥ అనన్తపారే అపారే, తమసి నరకే- మగ్నః, అతఏవ, గత వివేకః, శాశ్వతీః, సమాః సంవత్సరాన్ “ కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే ” ఇతి ద్వితీయా ఆర్త్తిం దుఃఖం, అనుభూయ, ప్రమదాసఙ్గదూషితః ప్రమదాసఙ్గేన దూషితచిత్త ఇత్యర్థః, ప్రమదాఽత్ర దేహానుబన్ధినీ భార్యా వివక్షితా, నతు బుద్ధి రూపా- బుద్ధిసఙ్గస్యాసంసారమనువర్తమానత్వేన సర్వేషాం సర్వదా స్త్రీజన్మాపత్తేః ॥ ౨౭ ॥ తామేవ భార్యామేవ- మనసా - గృహ్ణన్ అన్తకాలే స్మరన్- అనన్తరం- రాజసింహస్య విదర్భస్య- వేశ్మని- ప్రమదోత్తమా- బభూవ, ఏవం తిర్యగాదిరూపేణ సంసరతో జీవస్యాదృష్టవిశేషపరిపాకవశాన్మనుష్యజన్మప్రాప్తస్య తత్రాపి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసు దోషాననుకీర్త్య పునర్నైవాత్కృచ్ఛ్రం జాతవివేకస్యాపి ప్రబలకర్మరూపప్రతిబన్ధవశాద్రజస్తమః ప్రచురబుద్ధిపారవశ్యే స్వదేహదేహానుబన్ధివిషయాహంమమాభిమానగ్రస్తస్య జరామరణాద్యవస్థాసు దోషానభిధాయేదానీం దేహావసానే దేహానుబన్ధిప్రమదాస్మరణనిమిత్తస్త్రీజన్మప్రాప్తిం తత్రాపి ప్రాక్తనకాదాచిత్కయాదృచ్ఛికపుణ్యవశాత్ స్వకులప్రసూతిం తతో మహాభాగవతభర్తృసంబన్ధం తత్సేవాప్రకారం తతస్తేన తుష్టస్య భగవతః ప్రసాదాజ్జ్ఞానోదయం చాహ ॥ తత్ర కథాపక్షే విదర్భాదిపదానాం శ్రౌతపవార్థః అధ్యాత్మపక్షే తు - విదర్భస్య విశిష్టం దర్భోపలక్షితం కర్మ యస్య తస్య, రాజన్తే సత్కర్మానుష్ఠానేనేతి రాజానః - కర్మానుష్ఠానపరాః- తేషాం మధ్యే- సింహస్య శ్రేష్ఠస్య- వేశ్మని గృహే- ప్రమదా- బభూవ - పురఞ్జనః కర్మవిశేషేణ విశిష్టకులే స్త్రీత్వం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ తాం - వైదర్భీం విదర్భస్య దుహితరం - వీర్యం భగవద్భక్తియోగానుష్ఠానమేవ - పణః శుల్కబన్ధనం - యస్యాస్తాం- భాగవతమేవ వృణవానీత్యేవం సఙ్కల్పవతీం - మలయధ్వజః - మలయపర్వతోపలక్షితో దక్షిణదేశః- తత్ర- ధ్వజ ఇవ దర్శనీయః - సహి విష్ణుభక్తిప్రధానో దేశః - తత్ర ముఖ్యో భాగవత ఇత్యర్థః - తథా - పాణ్డ్యః పణ్డా బుద్ధిర్నిశ్చయాత్మికా-

---

నా। కురరైశ్చిచ్ఛిదుః క్రుద్ధాః స్మరన్త్యో హ్యాత్మవైశసమ్ ॥ ౨౬ ॥ అనన్తపారే తమసి మగ్నో నష్టస్మృతిః సమాః।
శాశ్వతీరనుభూయార్తీః ప్రమదాసఙ్గదూషితః ॥ ౨౭ ॥ తామేవ మనసా గృహ్ణన్ బభూవ ప్రమదోత్తమా। అన
న్తరం విదర్భస్య రాజసింహస్య వేశ్మని ॥ ౨౮ ॥ ఉపయేమే వీర్యపణాం వైదర్భీం మలయధ్వజః। యుధి నిర్జిత్య
రాజన్యాన్పాణ్డ్యః పరపురఞ్జయః ॥ ౨౯ ॥ తస్యాం స జనయాంచక్ర ఆత్మజామసితేక్షణామ్। యవీయసస్సప్త
సుతాన్సప్త ద్రవిడభూభృతః ॥ ౩౦ ॥ ఏకైకస్యాభవంస్తేషాం రాజన్నర్బుదమర్బుదమ్। భోక్ష్యతే యద్వంశ
ధరైర్మహీ మన్వన్తరం పరమ్ ॥ ౩౧ ॥ అగస్త్యః ప్రాగ్దుహితరముపయేమే ధృతవ్రతామ్। యస్యాం దృఢవ్రతో

తాం అర్హతీతి పాణ్డ్యః- పరస్య పరమాత్మనః - పురం పురవద్వాసస్థానం శరీరం “ అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురం ” ఇతి శ్రుతేః, తజ్జయతీతి పురఞ్జయః - దేహగుణాద్యజిత ఇత్యర్థః, యుధి ఇన్ద్రియజయరూపే, యుద్ధే, రాజన్యాన్ జితేన్ద్రియాన్, నిర్జిత్య జితేన్ద్రియేషు శ్రేష్ఠో భూత్వేత్యర్థః, ఉపయేమే యద్యప్యత్ర “ రాజ్ఞో జాతావేవేతి వాచ్యం ” ఇతి జాతౌ నియమితోఽణుం యత్ప్రత్యయః, స్తదన్తో రాజన్యశబ్దః క్షత్రియజాతివచనస్తథాప్యత్ర గౌణ్యా వృత్త్యా జితేన్ద్రియపరః - క్షత్రియజాతీయో హి జయమేన రాజత ఇతి జయగుణయోగాజ్జితేన్ద్రియే తస్య వృత్తేస్సంభవాత్ ॥ ౨౯ ॥ సః- మలయధ్వజః- తస్యాం వైదర్భ్యాం, అసితేక్షణాం, అసితే శ్రీకృష్ణే ఈక్షణం దృష్టిః యస్యాః - తాం, కృష్ణసేవారుచిరూపాం, ఆత్మజాం జనయాంచక్రే, వైదర్భ్యాం భాగవతసఙ్గేన భగవత్సేవారుచిరభూదిత్యర్థః, తథా, యవీయసః ఆత్మజాయా అనుజాన్- సప్త, సుతాన్ “ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనం వన్దనం దాస్యం ” ఇత్యేవంరూపాన్- సఖ్యాత్మనివేదనయోస్తు భగవదనపాయిత్వతచ్ఛేషత్వైకానుసంధానయాపయోర్భగవత్యేవోత్తరత్రోపదేక్ష్యమాణత్వాదిదానీమనుపత్తేస్సప్తేత్యుక్తం, భగవద్ధర్మరుచ్యా తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదికం జాతమిత్యర్థః, ద్రవిడభూమిపాలకాన్ ద్రవిడభూమిర్హి శ్రవణాదిభిరేవ సురక్షితాఽస్తీతి ప్రసిద్ధమ్ ॥ ౩౦ ॥ హే రాజన్- తేషాం పుత్రాణాం, ఏకైకస్యార్బుదం, పుత్రాః, అభవన్, శ్రవణకీర్తనాదీనాం ప్రత్యేకమనేకప్రకారా అభవన్నిత్యర్థః, యేషాం, వంశధరైః వ్యక్తైః ప్రసూతైస్సంప్రదాయభేదైః, మన్వన్తర-మతః పరంచ, మహీ- భోక్ష్యతే అనుభూయతే- శ్రవణకీర్తనాదిసంప్రదాయభేదైర్మహీ వ్యాప్స్యత ఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ అగస్త్యః అగస్త్యోపలక్షితో ముముక్షుః, ధృతవ్రతాం అవ్యభిచారిణీం, దుహితరం భగవత్సేవారుచ్యాత్మికాం, ముపయేమే స్వీకృతవాన్, దుహితరం విశినష్టి యస్యాం దుహితరి, ఇధ్మవాహాత్మజః- ఇధ్మవాహస్సమిత్పాణిః, తేన తత్పూర్వకగురూపసత్తిర్లక్ష్యతే “ గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం ” ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధసమిద్వాహపూర్వకగురూపసాధా

జాతోఽబ్రహ్మోపదేశాత్మకో మునిః-ఉపదిష్టస్యార్థస్య మననప్రచురత్వాన్మునిః-దృఢం,వ్రతం,శ్రవణోపయుక్తశమదమాత్మకంవ్రతం,యస్యసః,,ప్రశాన్తచిత్తాయశమాన్వితాయ,,ఇతిశ్రుతేః,ఉపాసనోపయుక్తశమాదీనాంశ్రవణకాలేఅభావాచ్చ-జాతఃబభూవ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తనయేభ్యఃశ్రవణకీర్తనాదిభ్యఃపుత్రేభ్యః, క్ష్మాంస్వోపజీవ్యాంభగవద్భక్త్యాత్మికాంపృథ్వీం-విభజ్యశ్రవణకీర్తనాదిసాధ్యామనుసంధాయ,సమలయధ్వజఃకృష్ణ - మారాధయితుమిచ్ఛుః, కులాచలంమలయపర్వతంప్రతి,జగామ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ గృహాసక్తిపూర్వకశమాదియుక్తశ్రవణమననాదిపూర్వికాం శ్రవణకీర్తనాదిసాధ్యభగవత్సేవారుచిం వైదర్భ్యాముత్పాద్యతయాసహభగవన్తమారాధయితుంవిప్రుక్తంపుణ్యదేశంయయావిత్యుక్తం - అథమలయధ్వజస్యమహాభాగవతస్యాజ్ఞయాయుక్తభగవద్భక్తియోగానుష్ఠానప్రకారంవైదర్భ్యాఃపత్యుఃపరిచర్యాప్రకారంచాహ ॥ హిత్వేత్యాదినా ॥ మనోదధఇత్యస్తైదగ్రస్థేన-మదిరంభగవత్సేవాహర్ష రూపం-ఈక్షణంజ్ఞానం-యస్యాః-సావైదర్భీ-సుఖాన్సుఖప్రదాన్-గృహాన్-సుఖశబ్దస్తత్సాధనేషూపచారాత్ప్రయుక్తః- అతఏవ,పుంస్త్వంత్యక్త్వా-పాణ్డ్యేశంమలయధ్వజం-అన్వధావతఅనుసృత్యగతవతీ-యథా-రజనీకరంచన్ద్రం- జ్యోత్స్నా చన్ద్రికా ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ తత్రకులాచలే-చన్ద్రవసా,తామ్రపర్ణీప్రసిద్ధానదీ-తస్యాః- పుణ్యైః-స్సలిలైః-రాత్మనఃస్వస్య ఉభయతోఽన్తర్బహిశ్చ-మలం,మృజన్స్నానపానాదిభిశ్శోధయన్-తపఆస్థితఇత్యుత్తరేణాన్వయః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ కన్దాష్టయఃకన్దబీజాని-కన్దాష్ట్యాదిభిఃపూర్వపూర్వాలాభేఉత్తరోత్తరైః-ర్వర్తమానఃదేహధారణంకుర్వాణః, పశ్చాచ్ఛనైః,గాత్రకర్షణంశరీరశోషణం-

---

జాతఇధ్మవాహాత్మనోమునిః॥ ౩౨ ॥విభజ్యతనయేభ్యఃక్ష్మాంరాజర్షిర్మలయధ్వజః।ఆరిరాధయిషుఃకృష్ణం సజగామకులాచలమ్॥ ౩౩ ॥హిత్వాగృహాన్సుఖాన్భోగాన్వైదర్భీమదిరేక్షణా।అన్వపద్యతపాణ్డ్యేశంజ్యోత్స్నేవరజనీకరమ్ ॥ ౩౪ ॥తత్రచన్ద్రవసానామతామ్రపర్ణీవటోదకా।తత్పుణ్యసలిలైర్నిత్యముభయతాత్మనోమృజన్ ॥ ౩౫ ॥ కన్దాష్టిభిర్మూలఫలైఃపుష్పపర్ణైస్తృణోదకైః । వర్తమానశ్శనైర్గాత్రకర్షణంతపఆస్థితః॥ ౩౬ ॥శీతోష్ణవాతవర్షాణిక్షుత్పిపాసేప్రియాప్రియే।సుఖదుఃఖేఇతిద్వంద్వాన్యజయత్సమదర్శనః ॥ ౩౭ ॥ తపసావిద్యయాపక్వకషాయోనియమైర్యమైః । యుయుజేబ్రహ్మణాఽఽత్మానంవిజితాక్షానిలాశయః॥ ౩౮ ॥ ఆస్తేస్థాణురివైకత్రదివ్యంవర్షశతంస్థిరః।వాసుదేవేభగవతినాన్యద్వేదోద్వహన్రతిమ్॥ ౩౯ ॥ సవ్యాపకతయాఽఽత్మానంవ్యతిరిక్తతయాఽఽత్మని।విద్వాన్స్వప్నఇవామృశ్యసాక్షిణంవిరరామహ ॥ ౪౦ ॥ సాక్షాద్భగవతోక్తేనహరిణాగురుణానృప ।విశుద్ధజ్ఞానదీపేనస్ఫురతావిశ్వతోముఖమ్॥ ౪౧ ॥పరేబ్రహ్మణిచాత్మానంపరంబ్రహ్మతథాఽఽత్మని।ఈక్షమాణోవిహాయేక్షామస్మాదుపరరామహ ॥ ౪౨ ॥ పతింపరమధర్మజ్ఞం వైదర్భీమలయధ్వజమ్। ప్రేమ్ణాపర్యచరద్ధిత్వాభోగాన్సాపతిదేవతా ॥౪౩॥చీరవాసావ్రతక్షామావేణీభూ

తపఃఅనశనతపః-ఆస్థితః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తత - స్సమదర్శినఃశీతోష్ణాదినిమిత్తచిత్తవికారరహితః-శీతోష్ణాదిద్వన్ద్వాని - అజయత్ ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ తపసాకర్మయోగేనవిద్యయాజ్ఞానయోగేన,పక్వఃనిరస్తః- కషాయఃధాతురాగవదనివర్త్యంపుణ్యాపుణ్యాత్మకంపాపం యస్యసః,యమైః-ర్నియమైశ్చ- విజితాన్యక్షాణీన్ద్రియాణిఅనిలఃప్రాణః-ఆశయోఽన్తఃకరణం-యేన-బ్రహ్మణాపరమాత్మనా- ఆత్మానంప్రత్యగాత్మానం - యుయుజే -అధికరణస్యైవకరణత్వవివక్షయాతృతీయా-బ్రహ్మణ్యాత్మానంయుయుజేబ్రహ్మాత్మకంస్వాత్మానమనుసంహితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ స్థాణురివైకత్రదేశే-దివ్యంవర్షశతం-నిశ్చలః-ఆస్తేఉపవిష్టవాన్-భగవతివాసుదేవే-రతింఅనురాగాత్మికాంభక్తిం-ఉద్వహన్కుర్వన్-అన్యచ్ఛరీరాదికం-నవేదనసస్మార ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ సఃమలయధ్వజః-సాక్షాద్రష్టారం ఆత్మానంపరమాత్మానం-ఆత్మనిజీవాత్మని-వ్యాపకతయా-విలక్షణతయా-వ్యాపకత్వరూపవైలక్షణ్యేనేత్యర్థః- విద్వాన్-స్వప్నఇవామృశ్యస్వప్నఇవానిత్యందేహవృత్తాన్తమామృశ్య-తస్మాద్విరరామ-కేవలపరమాత్మానుసన్ధానపరోఽభూదిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ సాక్షాద్భగవాన్హరిరేవగురు - స్తేన-ఉక్తేనసర్వతోముఖం-స్ఫురతా-అకుణ్ఠితేన-విశుద్ధజ్ఞానదీపేన,స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానదీపేనఆత్మానంప్రత్యగాత్మానం-పరేబ్రహ్మణి-పరంబ్రహ్మ , ప్రత్యగాత్మనిచేక్షమాణఃఉపాసనేనసాక్షాత్కుర్వన్నిత్యర్థః,పరేబ్రహ్మణీతిధారకత్వముక్తం-పరంబ్రహ్మేతివ్యాపకత్వముక్తం,తత-ఈక్షామపిహాయోపరరామఉపాసనాత్మకంజ్ఞానంహిత్వాఉపరరామ యావదుపరమంఆమరణముపాసితవానితిభావః ❁ ॥౪౧॥ ౪౨॥ ❁ వైదర్భీ-భోగాన్ హిత్వా-పతిరేవదేవతాయస్యాస్సా-భగవదారాధనరూపసర్వోత్కృష్టధర్మనిష్ఠం-మలయధ్వజం.పతిం,ప్రేమ్ణా-పర్యచరత్ పరిచరితవతీ ❁ ॥౪౩ ॥ ❁ చీరం-వాసోవ

స్త్రం-యస్యాః, ప్రణయేన అనశనాదినా-క్షామా కృశీభూతా, వేణీభూతాః జటీభూతాః-శిరోరుహాః కేశాః-యస్యాస్సా-ఉపపతిం పత్యుస్సమీపే, యద్వా- పత్యుః కించిన్మాత్రం న్యూనాత్ తత్సమానాసతీత్యర్థః “ఉపాధికే,, ఇతి కర్మప్రవచనీయత్వేతద్యోగే ద్వితీయా-శాన్తమఙ్గారావస్థం-అనలం-శాన్తా నిర్ధూమా-శుద్ధా శిఖా జ్వాలా-యథా భాతి తథా బభౌ ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ యదా-పతిరుపరరామ-తదానీమపి సుస్థిర-మాసన-మాసాద్యాబధ్య అతఏవ-ఉపగతం మృతం-ప్రియతమం పతి-మజానతీ-అఙ్గనా వైదర్భీ-యథాపూర్వం-పత్యుశ్శుశ్రూషా-ముపాచరత్ పర్యచరత్ ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ యదా చ-అర్చన్తీ-పత్యురఙ్ఘ్రౌ-ఊష్మాణం, నోపలభేత నోపలబ్ధవతి-తదా-సంవిగ్నహృదయా దుఃఖితచిత్తా-ఆసీదభూత్-యూథాత్స్వసమూహాత్, భ్రష్టా వియుక్తా-మృగీ హరిణీ-తద్వత్ ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ అబన్ధుం పతిరహితమతఏవ -దీన-మాత్మానం-శోచన్తీ-విక్లబాశ్రుభిః, శోకోద్గతనేత్రజలైః- స్తనా-వాసిచ్య-ఏకాన్తే-సుస్వరం-ప్రరురోద-హేతి ఖేదే ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ తదేవాహ ॥ హే రాజర్షే జితేన్ద్రియశ్రేష్ఠ-ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ-క్షత్రబన్ధుభ్యః అధార్మికక్షత్రియేభ్యః అతఏవ-దస్యురూపేభ్యః కేవలత్రివర్గనిష్ఠేభ్య ఇత్యర్థః-బిభ్యతీం భయం ప్రాప్నువతీం-నివృత్తిమార్గలోపేన బిభ్యతీమిత్యర్థః - ఇమా-ముదధిమేఖలాం సముద్రవేష్టితాం-భూమిం-పాతుం సవ్యాజనివృత్తిధర్మప్రవర్తనేన రక్షితు-మర్హసి ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ పతి-మనుసృత్య, విజనే అరణ్యే, గతా-బాలా వైదర్భీ-ఏవం-విలపన్తీ భర్తుః పాదయోః-పతితా-రుదన్తీ, అశ్రూణ్య-వర్తయత్ ప్రవర్తయామాస ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ దారుమయీం-చితిం-కృత్వా విరచయ్య-తస్యాం చిత్యాం-పత్యుః-కలేబర-మాదీప్య ప్రజ్వాల్య-విలపన్తీ - అనుమరణే సహగమనే-మనో-దధే ధృతవతీ ❁ ॥ ౫౦ ॥ ❁ తత్ర తస్మిన్నవసరే, పూర్వతరః పురాతనః ఈశ్వరరూపః, కశ్చిత్, సఖా, ఆత్మవాన్ బ్రాహ్మణః-ఆగత్య, వల్గు

తచ్ఛిరోరుహా। బభావుపపతిం శాన్తా శిఖా శాన్తమివానలమ్ ॥ ౪౪ ॥ అజానతీ ప్రియతమం యదోపరతమఙ్గనా। సుస్థిరాసనమాసాద్య యథాపూర్వముపాచరత్ ॥ ౪౫ ॥ యదా నోపలభేతాఙ్ఘ్రావూష్మాణం పత్యురర్చతీ। ఆసీత్సంవిగ్నహృదయా యూథభ్రష్టా మృగీ యథా ॥ ౪౬ ॥ ఆత్మానం శోచతీ దీనమబన్ధుం విక్లబాశ్రుభిః। స్తనావాసిచ్య విజనే సుస్వరం ప్రరురోద హ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ రాజర్షే ఇమాముదధిమేఖలామ్। దస్యుభ్యః క్షత్రబన్ధుభ్యో బిభ్యతీం పాతుమర్హసి ॥ ౪౮ ॥ ఏవం విలపన్తీ బాలా విజనేఽనుగతా పతిమ్। పతితా పాదయోర్భర్తూ రుదత్యశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥ ౪౯ ॥ చితిం దారుమయీం కృత్వా తస్యాం పత్యుః కలేబరమ్। ఆదీప్య చానుమరణే విలపన్తీ మనో దధే ॥ ౫౦ ॥ తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా బ్రాహ్మణ ఆత్మవాన్। సాన్త్వయన్వల్గునా సామ్నా తామాహ రుదతీం ప్రభో ॥ ౫౧ ॥ కా త్వం కస్యాసి కో వాఽయం శయానో యస్య శోచసి। జానాసి కిం సఖాయం మాం యేనాగ్రే విచచర్థ హ ॥ ౫౨ ॥ అపి స్మరసి చాత్మానమవిజ్ఞాతసఖం సఖే। హిత్వా మాం పదమన్విచ్ఛన్ గ్రామ్యభోగరతో గతః ॥ ౫౩ ॥ హంసావహం చ త్వం చార్య సఖాయౌ మానసాయనౌ। అభూతామన్తరా

నా మధురేణ-సామ్నా సామవాక్యేన-సాన్త్వయన్-ఉపలాలయన్, రుదన్తీం ప్రత్యాహ, హే ప్రభో, నిరుపాధికసఖో యాదృచ్ఛికసుకృతమాత్రసంతుష్టో భగవాన్ బ్రాహ్మణరూపేణాగత్య వైదర్భీం సాన్త్వయన్నాహ॥ భాగవతసంబన్ధమాత్రతుష్టో భగవాన్ వైదర్భీమనుజగ్రాహేతి యావత్ ❁॥ ౫౧ ॥❁ ఉక్తిమేవాహ కా త్వమిత్యాదినా తథైవాన్తరమావయోరిత్యన్తేన॥ కా త్వమితి కథం జాతీయ కేతి ప్రశ్నః-కస్యాసి కస్య సంబన్ధిన్యసి-కో వాఽయమిత్యపి తథా-యస్య శోచసి యదర్థం శోచసి శయానస్య-స్వస్య చ-స్వరూప-ముభయోస్సంబన్ధం దేహప్రయుక్తమవిదిత్వా కిం వృథా శోచసీత్యభిప్రాయః సఖాయం-మాం జానాసి కిం-స్వస్వరూపమేవాజానతి త్వం కథం మత్స్వరూపం జానాసీత్యర్థః-తత్ర హేతుః-యేన మయా హేతునా-అగ్రే సృష్ట్యగ్రే-విచచర్థ, విక్రీతవానసి- అనాదిత్వత్కర్మానుగుణమత్సఙ్కల్పేన స్వపరస్వరూపం విస్మృత్య దేవమనుష్యాదివికారం ప్రాప్తోఽసీత్యర్థః ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ యద్యపి మాం న జానాసి, తథాప్యాత్మానం త్వా-మవిజ్ఞాతసఖం అవిజ్ఞాతః కశ్చిన్మే సఖా ఆసీదితి-కిం స్మరసి-హే సఖే ఇతి పుంస్త్వనిర్దేశః - ప్రకృతివిలక్షణపురుషస్వరూపస్మరణాయ సఖ్యం స్మారయన్ స్వవియోగకృతమనర్థమాహ॥ హిత్వేతి సార్ధేన శ్లోకేన (?)॥ మామన్తరాత్మభూతం-హిత్వా-గ్రామ్యభోగశబ్దాదివిషయానుభవ- స్తస్మి-న్నాసక్తః-పదం భోగస్థానం దేవమనుష్యాదిశరీర -మన్విచ్ఛన్- గతః మద్వియోగం ప్రాప్తః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురో జాత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ హే ఆర్య-త్వం చ-అహం చ-సహస్రపరివత్సరాన్ అనన్తకాలం-అన్తరా వోకః శరీరరూపగృహమధ్యే వ-అన్తరేతి మధ్యే అవ్యయం-వాశబ్ద ఏవార్థః - ఓకో గృహం-మానసాయనౌ హృత్పద్మగృహగతౌ-సఖాయా-హంసా-వభూతాం సఖిశబ్దార్థసామానాధికరణ్యాత్ “ప్రథమ,, ఇతి ప్రథమపురుషః-అత్ర హంసత్వవిధానాయ యుష్మదస్మదర్థయో

స్సఖిత్వముద్దిశ్య తేఽథద్దేశ్యానుగుణాచ సర్వత్రతిజ్విభక్తిః ప్రయుజ్యతే-తద్యథా,,త్వంవా౽హమస్మి భగవో దేవతే అహంవై త్వమసి భగవో దేవతే।తత్త్వమసీ,,తి అత్ర సఖిత్వం నవిధేయం-యుష్మదస్మదర్థోద్దేశ్యేన,, తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా-అవిజ్ఞాతసఖం సఖే,, ఇత్యనేనైవప్రాప్తత్వాత్-హంసత్వం స్వప్రాప్తం హంసత్వం శుద్ధత్వం - హీనస్త్విని రస్యతిపికారానితి హంసః-తతశ్చాయమర్థః-అప్రాప్తమరణౌ-స్వతో నిరస్తవిషయసుఖావితి - ఔపాధికో హార్జీవస్య విషయభోగః-కథాపత్తే మానససరసి స్థితౌ పక్షిణావభూతామ్ ॥౫౪॥ సత్వం హంస స్త్వం-బన్ధుం సఖాయం-మాం-విహాయ విస్మృత్య-గ్రామ్యోషు శబ్దాదిషు మతిర్యస్యసః-మహీం ప్రకృతిమణ్డలం-గతః-తత్రాపి పదం వాసస్థానం-విచరన్విచిన్వన్-యద్వా-మహ్యాం విచరన్-కదాచి-త్పద-మద్రాక్షీరిత్యన్వయః-పదం విశినష్టి-స్త్రియా ప్రకృత్యా-నిర్మితమ్ ॥౫౫॥ పఞ్చ-ఆరామా ఉపవనాని యస్మిన్-నవ-ద్వారాణి ఛిద్రాణి-యస్మిన్-ఏకః-పాలః పాలకో-యస్మిన్- త్రీణి కోష్ఠాని ప్రాకారా-యస్మిన్-షట్-కులాని అభీష్టవిషయసమర్పకాణి యస్మిన్-పఞ్చ విపణా హట్టా - యస్మిన్, పఞ్చ-ప్రకృతిః ఉపాదానకారణం-యస్య-స్త్రీ-ధవా స్వామినీ యస్మిన్ ॥౫౬॥ స్వయమేవ శ్లోకం వ్యాచష్టే॥పఞ్చేతి॥పఞ్చేన్ద్రియార్థాశ్శబ్దాదయ-ఆరామాః-ప్రాణాయవః ప్రాణాధీనాః ఇన్ద్రియాణి చక్షురాదీని- తేషాం ప్రాణాయత్తప్రవృత్తిత్వాత్తదాశ్రయత్వాచ్చ - నేత్రద్వయశ్రోత్రద్వయాదిరూపచ్ఛిద్రాణి నవ-ద్వారః - ఏకః-ప్రాణః పాలో యస్మిన్ని త్యస్పష్టత్వాన్న వ్యాఖ్యాతం- తేజోఽబన్నాని తేజశ్చ ఆపశ్చ అన్నం పృథివీచ-ఏతాని కోష్ఠానీత్యర్థః ఇన్ద్రియసఙ్గ్రహః మనసా సహజ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చకసముదాయః ప్రత్యేకం - కులవదభీష్టప్రాపకత్వాత్కులమ్ ॥౫౭॥ క్రియాశక్తిః కర్మేన్ద్రియాణి పఞ్చ-విపణాః-పఞ్చప్రకృతిత్యస్య వ్యాఖ్యానం భూతప్రకృతిరితి-భూతాని పఞ్చ పృథివ్యాదీన్యేవ- అవ్యయాని త్యా, ప్రకృతిరుపాదానకారణం-అత్ర-భూతాన్తర్గతా

వాసకౌ సహస్రపరివత్సరాన్ ॥ ౫౪ ॥ సత్వం విహాయ మాం బన్ధో గతో గ్రామ్యమతిర్మహీమ్ । విచరన్పదమద్రాక్షీః కయాచిన్నిర్మితం స్త్రియా ॥ ౫౫ ॥ పఞ్చారామం నవద్వారమేకపాలం త్రికోష్ఠకమ్ । షట్కులం పఞ్చవిపణం పఞ్చప్రకృతి స్త్రీధవమ్ ॥ ౫౬ ॥ పఞ్చేన్ద్రియార్థా ఆరామా ద్వారః ప్రాణా నవ ప్రభో । తేజోఽబన్నాని కోష్ఠాని కులమిన్ద్రియసఙ్గ్రహః ॥ ౫౭ ॥ విపణాస్తు క్రియాశక్తిర్భూతప్రకృతిరవ్యయా । శక్త్యధీశః పుమాంస్త్వత్ర ప్రవిష్టో నావబుధ్యతే ॥ ౫౮ ॥ తస్మింస్త్వం రామయా స్పృష్టో రమమాణోఽశ్రుతస్మృతిః । తత్సఙ్గాదీదృశీం ప్రాప్తో దశాం పాపీయసీం విభో ॥ ౫౯ ॥ న త్వం విదర్భదుహితా నాయం వీరస్సుహృత్తవ । న పతిస్త్వం పురఞ్జన్యా రుద్ధో నవముఖే యయా ॥ ౬౦ ॥ మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యత్పుమాంసం స్త్రియం సతీమ్ । మన్యసే

నాం తేజోఽబన్నానాం త్రయాణాం శరీరారమ్భకత్వాత్ప్రకృతిత్వం కోష్ఠస్థానీయాస్థిరుధిరమాంస రూపేణ పరిణామాత్తేజోఽబన్నాని కోష్ఠానీత్యుక్తం, తథాచ శ్రూయతే ,, అన్నమశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యస్స్థవిష్ఠో భాగస్తత్పురీషం యో మధ్యమస్తన్మాంసం-ఆపః పీతాస్త్రేధా విధీయన్తే తాసాం యస్స్థవిష్ఠో భాగస్తన్మూత్రం యో మధ్యమస్తల్లోహితం తేజోఽశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యస్స్థవిష్ఠో భాగస్తదస్థి ,, తియద్యపి కోష్ఠస్థానీయత్వేన పరిణతేషు తేజోఽబన్నేషు పఞ్చీకరణ ప్రక్రియయా వాయ్వాకాశావపి ప్రవిష్టౌ, తథాపి భూతత్రయాంశానాం బాహుల్యాత్త్రికోష్ఠమిత్యుక్తం-భూతాత్మకోపాదానస్య ప్రతిక్షణపరిణామశీలత్వేప్యవస్థావద్ద్రవ్యస్య ప్రధానాఖ్యస్య నిత్యత్వాదవ్యయేత్యుక్తం తథా చ శ్రుతిః,, గౌరనాద్యన్తవతీ,,తి,,అజామేకా,,మితిచ, స్మర్యతేచ,,ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీ,,తి-స్త్రీధవమిత్యస్య వ్యాఖ్యా శక్త్యధీశ ఇతి-శక్తిర్బుద్ధిః తదధీశో యస్య, తద్వశస్స ఇత్యర్థః-పుమాన్ భవాన్ , తత్ర పదే-ప్రవిష్టః-నావబుధ్యతే స్వాత్మానం మాం చ న జానాతి ॥౫౮॥ తస్మిన్పదే త్వం-రామయా స్త్రియా బుద్ధ్యా-స్పృష్టోఽభిభూతః రమమాణః విషయాననుభవన్, అత ఏవ గతా-స్మృతిః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపా, యస్య సః - తత్సఙ్గాత్ బుద్ధినిమిత్తదేహానుబన్ధి స్త్రీసఙ్గాత్-పాపీయసీ-మీదృశీం స్త్రీయోనిరూపాం-దశాం-ప్రాప్తః, హే విభో ధర్మతో వ్యాపకస్వభావ ॥౫౯॥ ఏవంస్వపి యాగనిమిత్తప్రకృతిపరిణామరూపబుద్ధి ప్రారవశ్యనిమిత్తేయం సంసృతిరూపానర్థపరమ్పరేత్యభిధాయ- సర్వం ప్రకృతిపరిణామరూపమేవ న త్విదం నాత్మనో ధర్మః-కింతు-బుద్ధిసఙ్గనిమిత్తౌపాధిక ఆత్మని ప్రతీయత ఇతి వదన్ప్రకృతి విలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యముపదిశతి॥నేతి॥త్వం, విదర్భస్య, దుహితా-న భవసి అయం , వీరో మలయధ్వజ- స్తవ-పతిరపి, న భవతి, నద్వారేపురే, యయా బుద్ధ్యా, రుద్ధో౽సి తస్యాః పురఞ్జన్యాః-త్వం, పతిరపి-న భవసి విదర్భదుహితృత్వాదీనాం దేహాకారత్వాన్నాత్మాకారత్వాభావాదితి భావః ॥ ౬౦ ॥ యద్యస్మాద్ధేతోః, పూర్వజన్మని పుమాంసం, ఇదానీం, సతీం శ్రేష్ఠాం స్త్రీ

యం, నన్వసె, ఏషా హేతుభూతా - మయాసృష్టా - మాయైవ, అత, ఉభయచ స్వాత్మనినవ స్థితో స్తి హయస్మాత్, ఆవాం, హంసౌశుద్ధౌ - నౌ ఆవయోః, అద్య అధునా, గతిం వక్ష్యమాణం స్వరూపం, పశ్య విమర్శయ ॥ ౬౧ ॥ అహం, భవాన్ భవచ్ఛరీరకః, త్వమేవాహం స్వరూపేణ ఏవాహం, త్వం కదాచిదపి నమచ్ఛరీరత్వరహితః, అహం తవ సదా ఆత్మా - త్వం తు మమ సదా శరీరమిత్యర్థః - నచాన్య స్త్వం అతోఽనత్వ మన్యః, నమత్సంబన్ధవిధుర ఇత్యర్థః, విచక్ష్వ విమృశ్య, నౌ ఆవయోః, ఛిద్రం సంబన్ధవైధుర్యం, మనాగీషదపి, కవయో, న పశ్యన్తి ఏవం సంబన్ధనియమకథనేన, అపృథక్సిద్ధజాతిగుణప్రభాదివిశేషణవిశిష్ట వ్యక్తిగుణిమణ్యాదివజ్జీవేశ్వరాత్మకం వస్తు విశిష్టరూపేణైకమేవేత్యుక్తం భవతి ॥ ౬౨ ॥ ఏతదేవ దృష్టాన్తేన దర్శయతి ॥ యథేతి ॥ పురుషం పురుషాకార, మాత్మా నం స్వం, ఆదర్శే మహత్యుపాధౌ, చక్షుషి పరస్య చక్షుష్యుపాధౌ, ద్విధాభూతం వృద్ధిభాక్త్వేన హ్రస్వత్వేన చ ద్విధా భూతం, యథా అవేక్షేత పశ్యేత్, తథా, ఆవయోరప్య, న్తరం, యథా జాతిగుణాద్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవిశిష్టం పురుషాఖ్యం మాంసపిణ్డం తత్తద్విశేషణాపియుక్తమేకమేవ విశిష్టం వస్త్వాదర్శ చక్షురాద్యుపాధిప్రయుక్తవృద్ధిహ్రాసాదిగుణవిశిష్టమవేక్షేత, ఏవం శరీరాత్మభావేన నియతవిశేషణవిశేష్యభూత జీవేశ్వరాత్మకం విశిష్టమేకమేవ వస్తు స్థూలసూక్ష్మశరీరేష్వనుప్రవిష్టముపాధివశాన్నానాభూతమివ పశ్యతీత్యర్థః - పురుషమవేక్షత ఇత్యనేనాయమర్థోఽవగమ్యతే, పురుషో హి జాతిగుణాద్యనేకవిశేషణవిశిష్టః, జాతివ్యక్త్యోరివ గుణగుణినోరివ ప్రభాప్రభావతోరివ శరీరాత్మనోరావయోర్భేద ఇతి భావః - బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివ జీవేశయోరౌపాధికో భేదః న స్వాభావిక ఇతి తు నార్థః ఆదర్శచక్షుషోరిత్యుపాధిద్విత్వకథనా, దాదర్శచక్షుర్గతయోః, ప్రతిబిమ్బయోర్బిమ్బేన సాకమభేదేఽపి తయోః పరస్పరం భేదసద్భావావగమాత్, నహ్యాదర్శప్రతిబిమ్బాచ్చక్షుః ప్రతిబిమ్బో నస్యః - బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరభేదం వదతాఽప్యవశ్యం ప్రతిబిమ్బానాం భేదోఽభ్యుపగన్తవ్యః - అన్యథా బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివ తేషు వైలక్షణ్యం న ప్రతీయేత అభేదసాధకసామగ్ర్యభావాచ్చ, న హ్యేకప్రతిబిమ్బత్వం సాధకం - ప్రతిబిమ్బానాం బిమ్బావస్థాత్వేన తాసాం భిన్నత్వాత్ - అత ఏవ నహి పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వాద్యవస్థానాం పరస్పరభేదః - ఏకమృద్ద్రవ్యావస్థాత్వమాత్రేణాభేదాభ్యుపగ

> నాభయం యద్వాహం సోఽపశ్యాద్యన్న గతిమ్ ॥ ౬౧ ॥ అహం భవాన్న చాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వ
> భోః । న నౌ పశ్యన్తి కవయశ్ఛిద్రం జాతు మనాగపి ॥ ౬౨ ॥ యథా పురుష ఆత్మానమేకమాదర్శచక్షుషోః ।
> ద్విధాభూతమవేక్షేత తథైవాన్తరమావయోః ॥ ౬౩ ॥ ఏవం స మానసో హంసో హంసేన ప్రతిబోధితః । స్వ
> స్థస్తద్వ్యభిచారేణ నష్టామాప పునః స్మృతిమ్ ॥ ౬౪ ॥ బర్హిష్మన్నేతదధ్యాత్మం పారోక్ష్యేణ ప్రదర్శితమ్ ।

మః ప్రతీతిపరాహతః, తస్మాన్నాత్ర బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరౌపాధికభేదప్రతిపాదనపరోఽయం శ్లోకః, కిం తు, యథోక్తార్థపర ఏవ, అస్తు వాఽత్ర బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరేవ దృష్టాన్తత్వం. తథాపి, తయోర్యత్సాధర్మ్యం తదేవాత్ర దృష్టాన్తీకృతం న తు తాదాత్మ్యమపి, అవిరుద్ధోపయుక్తాంశమాత్రేణ దృష్టాన్తసంభవాత్, జీవబ్రహ్మణోస్తాదాత్మ్యం త్వేతత్ప్రకరణవిరుద్ధం, స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావనిమిత్తదేహాత్మభ్రమస్య తన్నివృత్తిభూమవత స్తన్నివృత్తయే క్రియమాణేఽస్మిన్ తత్త్వోపదేశప్రకరణే జీవపరయోః పారమార్థికసఖిత్వప్రతిపాదనాత్ - సఖిత్వం హి పదార్థద్వయనిరూపితం, న చ సఖిత్వమపి స్త్రీపుంసభావాదివదౌపాధికమేనాత్రోపదిశ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం, తత్త్వోపదిష్టానాం హంసత్వాదీనామప్యౌపాధికత్వప్రసఙ్గాత్ ‚‚మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా ,, ఇతీశ్వరస్య సంసారయిత్రత్వావగమాచ్చ, న హి సర్వజ్ఞ ఈశ్వరోఽనుస్మృతస్వానర్థరూపం సంసారం స్వస్మిన్నారోపయితుమర్హతి, కిం చ ‚‚యేనాగ్రే విచకర్ష మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా ,, ఇతి ప్రత్యక్షోక్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టపరమాత్మవాచినోఽహం శబ్దస్య, బాధవాక్యోపమోగ్యాజ్ఞత్వసంసారిత్వవిశిష్టజీవవాచినో భవచ్ఛబ్దస్య చ, ముఖ్యార్థపరిత్యాగేన చైతన్యమాత్రైక్యప్రతిపాదనపరత్వమస్వరసమితి దిక్, విస్తరస్తు, తత్త్వమస్యాదివాక్యస్య జీవబ్రహ్మతాదాత్మ్యపరత్వభాష్యోక్తదూషణానుసారేణానుసన్ధేయః, స్వపక్షే ఉపపత్తిగపితమక్తరీత్యైవానుసన్ధేయా ॥ ౬౩ ॥ సఖ్యోస్సంవాదముపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ హంసేన పరమాత్మనా, ప్రతిబోధితః ఆవేదితస్వపరయాథాత్మ్యో మానసః మనసా సహావర్తమానో జీవః - తద్వ్యభిచారేణ పూర్వం స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావేన - నష్టాం, స్మృతిం - పున, రాప, స్వాత్మనో భగవచ్ఛేషత్వైకరసతామనుసందధానో ముక్తోఽభూదితి భావః ॥ ౬౪ ॥ ఉపాఖ్యానముపసంహరతి ॥ హే బర్హిష్మన్, ఏతద్వృత్తం, అధ్యాత్మం ఆత్మానమధికృత్య ప్రవృత్తం, పారోక్ష్యేణ అన్యాపదేశముఖేన, ప్రదర్శితం - అతోఽనత్వయా కేవలకథామాత్రబుద్ధిః కర్తవ్యేతి భావః, పారోక్ష్యేణ కిమ

ర్థమనుపదిష్టం-తత్రాహ, యద్యస్మాద్విశ్వస్య-కారణభూతో, భగవాన్పరోక్షప్రియః "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవా" ఇతి శ్రుత్యా దేవానాం పరోక్షప్రియత్వావగమాద్దేవతాసార్వభౌమో భగవాన్ పరోక్షవాదేన నితరాం తుష్యతీత్యేవముక్తిమిత్యర్థః, ఇదం శ్రోతురస్మిన్ శ్రద్ధాదార్ఢ్యేనోక్తం "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవా" ఇత్యస్యార్థవాదత్వాదన్యథా సాక్షాత్కృతైశ్శ్రవణకీర్తనాదిభిః-భగవతస్తోషాభావప్రసఙ్గాచ్చ-తస్మాత్పరోక్షోక్తికీర్తనం శ్రోతుర్బుద్ధ్యవతరణార్థమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౬౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః

ఏతదధ్యాత్మం పారోక్ష్యేణ ప్రదర్శితమిత్యుక్తం, తదాధ్యాత్మత్వేకథం పురఞ్జనాదిపదవ్యుత్పత్తిరితి వివిత్సయా రాజా పృచ్ఛతి ॥ భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ - తే అధ్యాత్మవిదుత్తమస్య, వచః పరోక్షరూపం వాక్యం, అస్మాభిః కేవలం దేహాత్మబుద్ధిభిః, సమ్యఙ్నావబుధ్యతే - అధ్యాత్మవిదస్తు త్వద్వచో జానన్తి, కర్మణ్యేవ యజ్ఞాదౌ-మోహితాః, యద్వా, కర్మణా పుణ్యాపుణ్యాదికర్మణా-తిరోహితస్వపరయాథాత్మ్యాః, వయం-కథం జానీమః ॥ ౧ ॥ ఏవమాపృష్టో భగవాన్నారదః పురఞ్జనాదీని పదాన్యధ్యాత్మపక్షానుకూలతయా వ్యుత్పాదయతి ॥ పురుషమిత్యాదినా ॥ పురుషం క్షేత్రజ్ఞం పురఞ్జనం పురఞ్జనశబ్దబోధ్యం, విద్యాత్ - పురుషే పురఞ్జనపదప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యః పురుషః-ఆత్మా నామనసా సహ, పురం శరీరం వ్యనక్తి పృథక్తరం సంబధ్నాతీతి పురఞ్జనః - పూః శబ్ద ఉపపదే అఞ్జేర్ల్యుట్ ॥ పూశ్శబ్దస్తు శరీరే గౌణ్యా వృత్త్యా ప్రయుజ్యతే నహ్యత్ర సర్వాణి పదాని ముఖ్యార్థాన్యేవేత్యాగ్రహ ఇతి భావః ॥ పురం విశినష్టి-ఏకద్విత్ర్యాదయః పాదా యస్య, బహవః పాదా యస్య, నవిద్యన్తే పాదా యస్య ॥ ౨ ॥ యః అవిజ్ఞాతశబ్దేన, ఆహృత ఉక్తః, తస్య పురఞ్జనాఖ్యస్య పురుషస్య, సఖా, స

యత్పరోక్షప్రియో దేవో భగవాన్విశ్వభావనః ॥ ౬౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తవింశోఽధ్యాయః

ప్రాచీనబర్హిరువాచ ॥ భగవంస్తే వచోఽస్మాభిర్న సమ్యగవగమ్యతే । కవయస్తద్విజానన్తి న వయం కర్మమోహితాః ॥ ౧ ॥ నారద ఉవాచ ॥ పురుషం పురఞ్జనం విద్యాద్యద్వ్యనక్త్యాత్మనః పురమ్ । ఏకద్విత్రిచతుష్పాదం బహుపాదమపాదకమ్ ॥ ౨ ॥ యోఽవిజ్ఞాతాహృతస్తస్య పురుషస్య సఖేశ్వరః । యన్న విజ్ఞాయతే పుమ్భిర్నామభిర్వా క్రియాగుణైః ॥ ౩ ॥ యదాజిఘృక్షత్పురుషః కార్త్స్న్యేన ప్రకృతేర్గుణాన్ । నవద్వారం ద్విహస్తాఙ్ఘ్రి తత్రామనుత సాధ్వితి ॥ ౪ ॥ బుద్ధిం తు ప్రమదాం విద్యాన్మమాహమితి యత్కృతమ్ । యామధిష్ఠాయ దేహేఽస్మిన్పుమాన్భుఙ్క్తేఽక్షభిర్గుణాన్ ॥ ౫ ॥ సఖాయ ఇన్ద్రియగణా జ్ఞానం కర్మ చ యత్కృతమ్ । సఖ్యస్తద్వృత్త

ఈశ్వరః -తస్మిన్నవిజ్ఞాతశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యద్యస్మాత్పుమ్భిర్నామాదిభిర్న విజ్ఞాయత ఇత్యవిజ్ఞాతః, యద్యపి హరివిష్ణ్వాదినామభిర్జగద్వ్యాపారాది క్రియాభిస్సత్యజ్ఞానాదిగుణైశ్చ శాస్త్రతో జ్ఞాయత ఏవ, తథాపీయత్తయా న జ్ఞాయతే నామక్రియాగుణానామానన్త్యాదితి భావః, న విజ్ఞాయత ఇతి కర్మణి వ్యుత్పత్తిః కర్తరి వ్యుత్పత్తేరప్యుపలక్షణం, సా చ దర్శితా పురస్తాత్ ॥ ౩ ॥ యదాఽయం - పురుషః క్షేత్రజ్ఞః, ప్రకృతేర్గుణాన్ జ్ఞానకర్మేన్ద్రియవిషయాన్-కార్త్స్న్యేన, అజిఘృక్షత్ గ్రహీతుమైచ్ఛత్ అనుభవితుమైచ్ఛదిత్యర్థః - తదా, నవ-ద్వారాణి ఛిద్రాణి-యస్య-ద్వౌ హస్తౌ పాదౌ చ యస్య, తత్-మనుష్యశరీరం, సాధు సమీచీనమిత్యమనుత, తిర్యగాదిశరీరేషు సత్స్వపీన్ద్రియాణామనభివ్యక్తేస్సర్వవిషయానుభవాసంభవాన్మనుష్యశరీరమేవ సర్వవిషయానుభవయోగ్యం మత్వా దైవాత్తదుపలభ్య సాధ్వీత్యమనుతేత్యర్థః, అనేన "సోఽన్వేషమాణశ్శరణ"మిత్యాది "కోకిలకూజితై"రిత్యన్తం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౪ ॥ బుద్ధిం ప్రమదాం-విద్యాత్-తత్ర ప్రమదాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ య-ద్యయా బుద్ధ్యా, మమాహమితి-కృతం-మదజ్ఞిత్తవికారః అహం మమాభిమానరూపమదహేతుత్వాద్బుద్ధిః ప్రమదేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - కిం చ, యాం బుద్ధిం, మధిష్ఠాయ - అక్షభిరిన్ద్రియైర్గుణాన్ శబ్దాదీన్ - అస్మిన్దేహే భుఙ్క్తే, గుణానుభవజన్యమదహేతుత్వాచ్చ ప్రమదా బుద్ధిరిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ భృత్యైర్యద్ధశభిరిత్యస్యార్థమాహ ॥ ఇన్ద్రియగణః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియగణ - స్సఖాయః -తత్ర సఖిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ-తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, జ్ఞానం శబ్దాదివిషయకం జ్ఞానం - వ్యవహృత్యాదానగత్యాదిరూపం కర్మ చ బుద్ధిసాధ్యం, యత్కృతం యేనేన్ద్రియగణేన కృతం - సహప్రవృత్తిమత్త్వేఽన్యోన్యానుకూల్యరూపం సఖిత్వమత్ర వివక్షితం - ఏకైకశతనాయకైరిత్యస్యార్థమాహ, తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, సఖ్యః, పఞ్చశీర్షాహిరిత్యస్యార్థమాహ-ప్రాణ ఇతి-వ

శ్చవృత్తిత్వాత్పఞ్చశిరాః సర్ప ఇవ ప్రాణః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ అన్యత్తు నగమిత్యభిప్రేత్య ఏకాదశమహాభటా ఇత్యనేనోక్తమేకాదశం మహాభటమాహ ॥ స్వవిషయేషు ప్రసహ్య ప్రవర్తకత్వాద్బృహద్బలం తత్ - అత ఏవ జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణాం నాయకం, మనః, ఏకాదశో మహాభట ఇత్యర్థః - అత్ర ప్రకరణే పాఞ్చాలశబ్దో బహువచనాన్తో దేశేషు ప్రయుక్తః, దక్షిణపాఞ్చాల, ముత్తరపాఞ్చాలమిత్యత్ర శాస్త్రే, సపాఞ్చాలపతిరిత్యత్రేన్ద్రియేషు, పౌరఞ్జనో వంశః, పాఞ్చాలేష్వితి విషయేషు, తత్ర ముఖ్యార్థమాహ - పఞ్చ - శబ్దాదయో విషయాః పఞ్చాలాః - పఞ్చ్యన్తే వ్యక్తీక్రియన్త ఇతి వ్యుత్పత్తేః - తత్సంబన్ధిషు లాక్షణికః ప్రయోగః - అనేకార్థకల్పనాఽయోగాదితి భావః "సప్తోపరికృతా ద్వార" ఇత్యాదేరర్థమాహ - యత్పురం మధ్యే యస్య పురస్య మధ్యే - నవానాం - ఖానాం ద్వారాణాం - సమాహారః నవఖం - అక్షినాసికాదిరూపమిత్యర్థః - యద్వా - పురం మధ్యే యస్య నవఖం యాని నవద్వారాణి - తత్ర - ద్వే అక్షిణీ, ద్వే నాసికే, ద్వౌ కర్ణౌ - శిశ్నగుదౌ ద్వౌ - ఇత్యేవం ద్వే ద్వే ద్వారౌ, ముఖమేక - మితి మిళిత్వా నవఖమిత్యన్వయః, ద్యుమత్సు ఖ ఇత్యాదేరర్థం సంక్షేపేణాహ, యః, తదిన్ద్రియసంయుతః అక్ష్యాదిచ్ఛిద్రగతేన్ద్రియయుక్తః - స ఆత్మా, తాభిర్ద్వార్భిః - బహిర్యాతి బహిఃస్థాన్ శబ్దాదివిషయాననుభవతి ❁ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ❁ "పఞ్చద్వారస్తు పౌరస్త్య" ఇత్యస్యార్థమాహ - అక్షిణీ, నాసికే, ఆస్యం ముఖం - ఇత్యేవం, పఞ్చ - ద్వారః - పూర్వభాగకృతాః, అత్ర వ్యాఖ్యాయాం క్రమో న వివక్షితః, దక్షిణోత్తరద్వారావాహ - దక్షిణో, దక్షిణః కర్ణః, అత్ర దక్షిణేతి ప్రతీకోపాదానం, దక్షిణః కర్ణ ఇతి తస్య వ్యాఖ్యానం, ఏవమగ్రేఽపి ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ పశ్చిమే ద్వే ఇత్యుక్తే, పశ్చిమే ద్వారావాహ - పశ్చిమ ఇతి - తత్ర పశ్చిమ ఇతి ప్రతీకగ్రహణం, తస్యాధోద్వారావితి వ్యాఖ్యానం, తే చాధోద్వారౌ క ఇత్యత్రాహ, గుదశిశ్నావిహోదితా

యః ప్రాణః పఞ్చవృత్తిర్యథోరగః ॥ ౬ ॥ బృహద్బలం మనో విద్యాదుభయేన్ద్రియనాయకమ్। పాఞ్చాలాః ప
ఞ్చ విషయా యన్మధ్యే నవఖం పురమ్ ॥ ౭ ॥ అక్షిణీ నాసికే కర్ణౌ ముఖం శిశ్నగుదావితి। ద్వే ద్వే ద్వారౌ బహిర్యాతి
యస్తదిన్ద్రియసంయుతః ॥ ౮ ॥ అక్షిణీ నాసికే ఆస్యమితి పఞ్చ పురః కృతాః। దక్షిణా దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరా చో
త్తరః స్మృతః ॥ ౯ ॥ పశ్చిమే ఇత్యధోద్వారౌ గుదశిశ్నావిహోదితౌ। ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చాత్ర నేత్రే ఏకత్ర ని
ర్మితే ॥ ౧౦ ॥ రూపం విభ్రాజితం తాభ్యాం విచష్టే చక్షుషేశ్వరః। నలినీ నాలినీ నాసే గన్ధః సౌరభ ఉచ్యతే ॥ ౧౧ ॥ ఘ్రా
ణోఽవధూతో ముఖ్యాస్యం విపణో వాగ్రసవిద్రసః। ఆపణో వ్యవహారోఽత్ర చిత్రమన్ధో బహూదనమ్ ॥ ౧౨ ॥ పి
తృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరో దేవహూః స్మృతః। సంవత్సరశ్చణ్డవేగః కాలో యేనోపలక్షితః ॥ ౧౩ ॥ తస్యాహా
నీహ గన్ధర్వా గన్ధర్వ్యో రాత్రయః స్మృతాః। హరన్త్యాయుః పరిక్రాన్త్యా షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్ ॥ ౧౪ ॥ కా

వితి - ఇహాస్మిన్ప్రకరణే, ఉదితౌ కథితౌ, ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చేత్యాదేరర్థమాహ - ఖద్యోతేతి - ఏకత్ర నిర్మితే లగ్నే, ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీశబ్దవివక్షితే ద్వారౌ - తే - అత్ర ప్రకరణే నేత్రే ఇత్యర్థః, అత్ర నేత్రే ఇతి వ్యాఖ్యానం శేషః ప్రతీకః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ ఏవం విభ్రాజితమిత్యస్య వ్యాఖ్యానం రూపమితి - శేషః ప్రతీకః - ఈశ్వరః పురఞ్జనః, ఖద్యోతాదిశబ్దాస్తు గౌణాః - అతోఽత్ర న ప్రవృత్తినిమిత్తముక్తం, నాసే గన్ధ ఇతి చ వ్యాఖ్యానం - శేషః ప్రతీకః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ ఘ్రాణ ఇతి వ్యాఖ్యానం - అవధూత ఇతి ప్రతీకః - ముఖ్యేతి ప్రతీక, స్తస్య వ్యాఖ్యానమాస్యమితి - రసజ్ఞ విపణౌ వ్యాచష్టే - విపణో వాగితి - విపణ ఇతి ప్రతీకః - వాగ్వాగిన్ద్రియమితి వ్యాఖ్యా - రసవిదిత్యర్థతః ప్రతీకః "రసజ్ఞ విపణాన్విత" ఇతి మూలాత్, రసః రసనేన్ద్రియమితి వ్యాఖ్యానం ఆపణబహూదనౌ వ్యాచష్టే - ఆపణ ఇతి ప్రతీకః, వ్యవహారః వాగ్వ్యవహార ఇతి వ్యాఖ్యా, బహూదనమితి ప్రతీకః - చిత్ర, మన్ధః అన్నమితి వ్యాఖ్యా ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ పితృహూరిత్యనువాదః, దక్షిణకర్ణావితి వ్యాఖ్యానం దక్షిణా దక్షిణః కర్ణ ఇత్యనేన దక్షిణైకాతధోత్తరేతి వ్యాఖ్యాతం - పితృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఇత్యనేన తు పితృహూర్నామ్నా చ పుర్యా ద్వాః - దేవహూర్నామ్నా చ పుర్యా ద్వారిత్యుక్తగుణనామవిషయా దక్షిణేతరకర్ణావేవేత్యుచ్యత ఇతి భేదః - క్రమమనాదృత్య తృతీయాధ్యాయోక్తచణ్డవేగాదిపదార్థానాహ సార్ధైస్త్రిభిః ॥ చణ్డవేగ ఇతి ప్రతీకః, సంవత్సర ఇతి వివరణం - తత్ర తత్ప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ - కాలః పురుషాయుషరూపః కాలః, యేన సంవత్సరేణ చక్రవత్పూర్ణం భ్రమతా, ఉపలక్షితః జ్ఞాపితః - పరిచ్ఛిన్నః, చక్రవత్పూర్ణం వేగేన పురుషాయుషస్య పరిచ్ఛేదకత్వాచ్చణ్డవేగ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తస్య చణ్డవేగస్య సంబన్ధినో - గన్ధర్వా, గన్ధర్వ్యశ్చ, యథాక్రమం, అహాని, రాత్రయశ్చ, స్మృతా ఇత్యర్థః, తత్ర గన్ధర్వపదప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ, యతః షష్ట్యుత్తరశతత్రయ, మహాని, రాత్రయశ్చ, పరిక్రాన్త్యా పరివర్తనేన, గన్ధర్వవత్పరోక్షేణ, ఆయుః పురుషాయుషం, హరన్తి, అతో గన్ధర్వగుణయోగాత్తత్పదబోధ్యా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ కాలకన్యేత్యస్య వ్యాఖ్యా జరేతి,

కాలస్య పురుషాయుషం హరతః దుహితృత్వం జరాయాః ప్రీత్యావహత్వాత్ సా కాలదుహితేత్యుచ్యతే "త్రిలోక్యాం వరమిచ్ఛతీ" త్యాదేః "ప్రజ్వారస్త్వాం ప్రణేష్యతీ" త్యస్య సంగ్రహేణార్థమాహ లోకస్తాం నాభినన్దతీతి, ప్రజ్వారోఽయం మమేత్యస్యార్థః, స్వసారమితి సార్ధేన - క్షయాయ లోకస్యేతి శేషః ॥ ౧౫ ॥ భీమాస్సైనికా యస్యేతి బహువ్రీహ్యర్థం, ప్రత్యుపసర్జనీమాత భీమసైనికానాహ - ఆధయః మనఃపీడాః, వ్యాధయః దేహపీడాః, దుర్వ్యసనవర్ధనత్వాద్వ్యసనాః, అతీవదుఃఖావహత్వాదరయః. ఉపసర్గాస్సుఖదుఃఖరాగద్వేషభయాభిమానప్రమాదోన్మాదశోకమోహలోభమాత్సర్యేర్ష్యావమానక్షుత్పిపాసాధివ్యాధిజన్మజరామరణాదయః, తత్రాధివ్యాధీనాం భీమసైనికత్వరూపణాత్ - మృత్యోస్తస్యేతి, ప్రాధాన్యేన నిర్దేశాత్తద్వ్యతిరిక్తపర ఉపసర్గశబ్దః - ప్రజ్వారపదార్థమాహ ద్వివిధో జ్వర ఇతి ॥ ౧౬ ॥ ఏవం క్రమమనాదృత్యాప్యత్యాధ్యాయస్థపదాని వ్యాఖ్యాయ సింహావలోకితన్యాయేన పునరేతదధ్యాయస్థపదాన్యేవావశిష్టాని వ్యాఖ్యేయాని వ్యాచష్టే ॥ ప్రవృత్తం చేతి ॥ దక్షిణపాఞ్చాలం ఉత్తరపాఞ్చాలమిత్యుక్తపాఞ్చాలశబ్దార్థమాహ, ప్రవృత్తం ప్రవర్తకం, కర్తరి క్తః - త్రివర్గతత్సాధకస్వరూపావబోధనేన ప్రవర్తకం శాస్త్రం ప్రవృత్తమిత్యుచ్యతే, నివృత్తం నివర్తకం - త్రివర్గతత్సాధనేభ్యస్తన్నివృత్తం త్రివర్గస్యాస్థిరఫలత్వోపదేశపూర్వకం తతో నివృత్త్యానన్తస్థిరఫలబ్రహ్మోపాసనతత్స్వరూపగుణాదిప్రకాశకం శాస్త్రం నివృత్తమిత్యుచ్యతే - తదేవం శాస్త్రద్వయం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమిత్యర్థః - పఞ్చ్యతే వ్యక్తీక్రియతేతి త్రివర్గతత్సాధనతన్నివృత్త్యాదీతి వ్యుత్పత్తేః - ఏవం పాఞ్చాలశబ్దస్య ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకశాస్త్రద్వయపరత్వం సామాన్యేనాభిధాయ తస్య దక్షిణోత్తరాభ్యాం విశేషితస్య ప్రవృత్తే నివృత్తే చ క్రమేణ ప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ ॥ పితృయానమితి ॥ పితరో హి దాక్షిణాత్యాః - స్తాః - న్యాస్తస్యైనేనేతి పితృయానం ప్ర

లకన్యా జరా సాక్షాల్లోకస్తాం నాభినన్దతి । స్వసారం జగృహే మృత్యుః క్షయాయ యవనేశ్వరః ॥ ౧౫ ॥ ఆధయో వ్యాధయస్తస్య సైనికా యవనాః ఖలాః । భూతోపసర్గాఽరయః ప్రజ్వారో ద్వివిధో జ్వరః ॥ ౧౬ ॥ ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ శాస్త్రం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమ్ । పితృయానం దేవయానం శ్రోత్రాచ్ఛ్రుతధరాద్వ్రజేత్ ॥ ౧౭ ॥ ఆసురీ మేఢ్రమర్వాగ్ద్వార్వ్యవాయో గ్రామిణాం రతిః । ఉపస్థో దుర్మదః ప్రోక్తో నిరృతిర్గుద ఉచ్యతే ॥ ౧౮ ॥ వైశసం నారకం పాయుర్లుబ్ధకోఽన్ధౌ తు మే శృణు । పాణిపాదౌ పుమాంస్తాభ్యాం యుక్తో యాతి కరోతి చ ॥ ౧౯ ॥ అన్తఃపురం చ హృదయం విషూచిర్మన ఉచ్యతే । తత్ర మోహం ప్రసాదం వా హర్షం ప్రాప్నోతి తద్గుణైః ॥ ౨౦ ॥ యదా

వృత్తశాస్త్రోదితకర్మణా దాక్షిణాత్యా పితౄనారాధ్య తాన్ప్రాప్నువన్తీతి దాక్షిణాత్యపితృప్రాప్తిసాధనప్రకాశకత్వాత్పితృయానం శాస్త్రం దక్షిణపాఞ్చాలమిత్యుచ్యతే - ఏవం దేవయానముత్తరపాఞ్చాలమితి, శ్రుతధరాఖ్యత ఇత్యుక్తశ్రుతధరపదార్థమాహ ॥ శ్రోత్రాదితి ॥ శ్రోత్రేన్ద్రియాత్ - శ్రుతధరాదితి ప్రతీకం - శ్రోత్రాదితి వ్యాఖ్యానం - తత్రాన్వితఇత్యుక్తోఽన్వయః - కింరూప ఇతి వివిత్సాయాం హేతుత్వేనేదమ్ ద్యోతనాయ హేతుపఞ్చమీ ప్రయుక్తా - కిం ప్రతి హేతుత్వమితి వివిత్సాయాన్త్వమేవ్రజేదిత్యుక్తం - క్షేత్రజ్ఞ ఇతి శేషః "వ్రజగతౌ" "సర్వే గత్యర్థా జ్ఞానార్థా" ఇతి న్యాయేన పితృయాణ దేవయానాపరపర్యాయే దక్షిణోత్తరపాఞ్చాలశాస్త్రే శ్రోత్రేన్ద్రియేణ సాధనభూతేన హేతునాఽవగచ్ఛతి క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ "ఆసురీనామ పశ్చాద్ద్వా" రిత్యస్యార్థమాహ ॥ ఆసురీ మేఢ్రమితి ॥ ఆసురీతి ప్రతీకః - మేఢ్రమితి వ్యాఖ్యా - పశ్చాదిత్యస్య వ్యాఖ్యా అర్వాగితి - ఆసురీపదప్రవృత్తినిమిత్తం తూక్తం పురస్తాత్ - అత్రానుక్తిస్తు స్పష్టత్వాత్ - గ్రామ్యకమిత్యర్థతోఽనువదతి - గ్రామిణాం రతిః - తస్య వ్యాఖ్యా వ్యవాయ ఇతి - మైథునమిత్యర్థః దుర్మదశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ, ఉపస్థ ఇతి, నిరృతిరితి ప్రతీకః - గుద ఇతి వ్యాఖ్యా ॥ ౧౮ ॥ వైశసశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ ॥ వైశసం నారకమితి, నరకే భయం నారకం దుఃఖమిత్యర్థః - లుబ్ధక ఇతి ప్రతీకః - పాయురితి వ్యాఖ్యా "అన్ధావమీషా" మిత్యస్యార్థమాహ, అన్ధావితి, మే మత్తః - అన్ధశబ్దార్థం - శృణు పాణీ పాదౌ - అన్ధావితి ప్రతీకః - పాణిపాదావితి వ్యాఖ్యా - జాతిపరోఽయం నిర్దేశః - పాణీ పాదౌ చేతి వివక్షితోఽర్థః - అన్ధపదప్రవృత్తినిమిత్తం తు నిర్వాక్పేశస్కృతత్వం పూర్వమేవోక్తం - శేషోఽనువాదః ॥ ౧౯ ॥ స యర్హీత్యస్యార్థమాహ ॥ అన్తఃపురమితి ॥ అన్తఃపురమిత్యనువాదః - హృదయమితి వ్యాఖ్యా, విషూచీనమిత్యర్థతోఽనూద్యతే - విషూచిరితి మన ఇతి తదర్థః - శేషోఽనువాదః ॥ ౨౦ ॥ "ఏవం కర్మస్వి" త్యాదేః సంగ్రహేణార్థమాహ ॥ యదేతి ॥ యదా, స్వప్నే, విక్రియతే - కర్మణి లకారః - బుద్ధిరితి శేషః, యదా చ - జాగ్రతి - వికరోతి ఇన్ద్రియాణి పరిణమయతి - తదా తదా స్వప్నజాగ్రదవస్థయోః - స్తస్యాః - గు

త్తైః అక్తోలిప్తః, ఆత్మా, స్వభావతః-ఉపద్రష్టాఽప-తస్యాః, వృత్తీః దర్శనశ్రవణాద్యాః ప్రత్యనుకార్యతే ॥౨౧॥ ఏవం పురఞ్జనోపాఖ్యానస్థపదానివ్యాఖ్యాతాని-అథద్వితీయాధ్యాయస్థపదానివ్యాచష్టే దేహ॥ఇతి త్రిభిః॥ యోరథఉక్తః, సదేహః-యేచాశ్వాఉక్తాస్తే, ఇన్ద్రియరూపాఏవాశ్వాః - ఆశుగమిత్యత్రవివక్షితాగతిస్సంవత్సరరయః-సంవత్సరవేగతుల్యాతూర్ణప్రతిపత్తిః - స్వాపఙ్గదేహప్రతిపత్తిస్థితత్కాలమాత్రావసాయిత్వేనాతితూర్ణా-ద్వౌపుణ్యాపుణ్యరూపేకర్మణీ-చక్రే-యస్యసః-పుణ్యాపుణ్యేకర్మణీఏవద్విచక్రమితిచక్రశబ్దేనవివక్షితేఇత్యర్థః-త్రివేణుమిత్యత్రవివక్షితావేణవోధ్వజాఃసత్వరజస్తమోగుణాఇత్యర్థః పఞ్చ, అసవఃప్రాణాః ‚‚ఏతదనమనగఙ్గంకురుత,, ఇతిశ్రుతేః-బన్ధురాఃబన్ధనాని-యస్య-బన్ధురత్వేనవివక్షితాఃపఞ్చప్రాణాఇత్యర్థః-పఞ్చాసుబన్ధురఇతిత్వపపాఠః వ్యాఖ్యాయాంవిశేషానవగమాత్ ॥౨౨॥ రశ్మిః ప్రగ్రహత్వేనయోవివక్షితః-సమనః-యస్సూతఉక్తః-సబుద్ధిః- యన్నీడంరథినఉపవేశనస్థానం-తద్ధృత్-హృదయస్థానం, ద్వంద్వంశోకమోహకా - కూబరంయుగబన్ధనస్థానం యస్య - ద్వికూబరమిత్యుక్తౌద్వౌపదార్థౌద్వంద్వాత్మకశోకమోహావిత్యర్థః- పఞ్చ ప్రహరణమిత్యుక్తానిపఞ్చప్రహరణానిఅరుథావ్యాఃపదార్థాః పఞ్చేన్ద్రియార్థాఃశబ్దాదయఇత్యర్థః-పఞ్చేన్ద్రియార్థాః-ప్రక్షేపా-యస్య, సప్తబహువ్రీహిః-సప్తధాతవః-వరూథాశ్చర్మాద్యావరణాని-యస్యసప్తవరూథమిత్యత్రవరూథత్వేనరూపితాస్సప్తపదార్థాస్సప్తధాతవఇత్యర్థః ॥౨౩॥ పఞ్చవిక్రమమిత్యత్రవిక్రమత్వేనగతిప్రకారత్వేనవివక్షితా-ఆకూతిఃపఞ్చకర్మేన్ద్రియాణీత్యర్థః-బాహ్యాఃబహిష్ఠవిషయాసక్తః-ఏకాదశేన్ద్రియాణ్యేవ-చమూస్సేనా-యస్యసః-పఞ్చసూనాహింసాఏవ-వినోద-స్తం-కరోతీతితథా-మృగతృష్ణాంమరీచికావత్సుఖాభాసరూపవిషయానుధావతింకరోతీత్యర్థః-అత్ర ‚‚సఏకదామహేష్వాసోరథంపఞ్చాశ్వమాశుగ,, మిత్యాదీనాందశానాంశ్లోకానాంస్వప్నావస్థాపరత్వేనపూర్వైర్వ్యాఖ్యాతత్వాదస్మాభిరపస్వప్నావస్థాపరత్వేనైవవ్యాఖ్యాతాః-తద్వ్యాఖ్యారూపమిదం‚‚ దేహోరథస్త్విన్ద్రియాశ్వా,, ఇతిశ్లోకత్రయంచతదనురోధేనవ్యాఖ్యాతం-వస్తుతస్తు, దశశ్లోకీ జాగ్రద్దేహతద్వ్యాపారప

యదావిక్రియతేగుణాక్తోవికరోతిచ। తదాతదోపద్రష్టాత్మాతద్వృత్తీరనుకార్యతే॥౨౧॥ దేహోరథస్త్విన్ద్రియాశ్వస్సంవత్సరరయోఽగతిః। ద్వికర్మచక్రస్త్రిగుణధ్వజః పఞ్చాసుబన్ధురః॥౨౨॥ మనోరశ్మిర్బుద్ధిసూతోహృన్నీడోద్వంద్వకూబరః। పఞ్చేన్ద్రియార్థప్రక్షేపస్సప్తధాతువరూథకః॥౨౩॥ ఆకూతివిక్రమోబా

రత్వేనైవవ్యాఖ్యేయ-వ్యాఖ్యానస్వారస్యాత్-వ్యాఖ్యానేహి‚‚ సంవత్సరరయోఽగతి,,రిత్యుక్తం-నహిస్వాపఙ్గదేహస్యసంవత్సరవేగాత్మకగతిస్సంభవతి-తస్య తత్కాలమాత్రావసాయిత్వాత్-తస్యతత్సదృశప్రతీతిమాత్రపరత్వేస్వారస్యం‚‚ ఏకాదశేన్ద్రియచమూపతి,,రిత్యుక్తత్వాచ్చ-నహిస్వాపేఏకాదశేన్ద్రియాణాంవ్యాపృతిస్సంభవతి-తత్సంబన్ధమాత్రవివక్షాయామస్వారస్యం‚‚పఞ్చసూనావినోదకృ,,దిత్యుక్తత్వాత్-నహిపఞ్చసూనావాంస్వాప్నదేహనిష్పాద్యత్వంయుక్తం, తస్మాదిదంజాగ్రద్దేహతద్వ్యాపారపరమేవవ్యాఖ్యేయం-తథాహి-భోగాయతనత్వఖ్యాపనాయపూర్వంపురవనరూపితంజాగ్రదవస్థమనుష్యశరీరమేవేదానీంరథత్వేనరూప్యతే-దేహీరథిత్వేన, ఇన్ద్రియాదయోఽశ్వత్వేన-కిమర్థమేవంరూపణమితిచేదుచ్యతే-రథోహిస్వాభిమతదేశాన్తరప్రాపణసమర్థః-తద్వన్మనుష్యశరీరమపివైష్ణవపదప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానోపయోగీతిజ్ఞాపనాయరథభావేనరూప్యతే, తథాహికఠవల్లీష్వామ్నాయతే‚‚ ఆత్మానంరథినంవిద్ధిశరీరంరథమేవచ। బుద్ధింతుసారథింవిద్ధిమనఃప్రగ్రహమేవచ॥ ఇన్ద్రియాణిహయానాహుర్విషయాంస్తేషుగోచరాన్। ఆత్మేన్ద్రియమనోయుక్తంభోక్తేత్యాహుర్మనీషిణః॥ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్కస్సదాఽశుచిః। నసతత్పదమాప్నోతిసంసారంచాధిగచ్ఛతి॥ యస్తువిజ్ఞానవాన్భవతిసమనస్కస్సదాశుచిః। ససుతత్పదమాప్నోతియస్మాద్భూయోనజాయతే॥ విజ్ఞానసారథిర్యస్తుమనఃప్రగ్రహవాన్నరః। సోఽధ్వనఃపారమాప్నోతితద్విష్ణోఃపరమంపదం,,మితి-ఏతచ్ఛ్రుత్యర్థఏవాత్రోపబృంహ్యతఇతిశ్రుత్యారథినాదిభావేనరూపితానామేవదేహాదీనామత్రాపితద్భావరూపణరూపసంవాదాత్, తర్హిశ్రుత్యాయమృగయానోక్తా, అత్రతూచ్యతఇతిచేత్, అత్రవివక్షితాన్మృగయాశ్రుతావప్యుక్తైవ ‚‚ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్క,, ఇత్యత్ర పరబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనోపసంహారోపయుక్తశరీరంలబ్ధవతః క్షేత్రజ్ఞస్య బ్రహ్మస్వరూపతదుపాసనాదిప్రకాశకవేదశాస్త్రోల్లఙ్ఘనేనపునరనాదిదురితనిమిత్తావివేకాదినానిషిద్ధకామచారోమృగయాత్రిమృగయావివక్షితా-సాచముక్తిమార్గవిరోధిసేతివివేకలబ్ధిప్రార్థనయాఽవగమ్యతే-ఏతదేవ‚‚ యస్త్వవిజ్ఞానవా,,నిత్యాదినాఽవగమ్యతే, అవిజ్ఞానవాన్, వివిచ్యజ్ఞానంవివేక, స్సోఽస్యాస్తీతివిజ్ఞానవాన్, ససభవతీత్యవిజ్ఞానవాన్, వివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యావిరహితఇత్యర్థః-నవిద్యతేశుచిః కామచారాదినాయస్యసోఽశుచిరిత్యర్థావగమాత్ - శ్లోకార్థస్తుపూర్వోక్తఏవ

నచైవం పృథక్స్వప్నావస్థావకధితా స్యాత్, కథం చేత్తత్తదవస్థానానుకీర్తనేన శ్రోతుర్వైరాగ్యోదయోఽనన్స్యాదితి వాచ్యం
జాగ్రదవస్థాప్రపఞ్చనైవ స్వప్నావస్థాప్యేవం విధేతి జ్ఞాతుం శక్యత్వేన, తస్యాః ప్రభగవత్కర్తృకత్వాత్, అత ఏవ హియు
ర్ప్యవస్థా పృథఙ్నోక్తేతి సఙ్గ్రహః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం పరోక్షేణోక్తమర్థం వ్యాఖ్యాయ కృత్స్నకథాతాత్పర్యమాహ ॥ ఏవ
మిత్యాదినా ॥ త్రిభిస్తాపైః - స్తదవాన్తరభేదేన బహువిధైర్దుఃఖై, రేవం, శతవర్షం యావచ్ఛరీరం - క్లిశ్యమానః, దేహీ క్షేత్ర
జ్ఞః, తమోవృతః తవ సాఽజ్ఞానేన, వృతోఽభినూతః ॥ ౨౫ ॥ ప్రాణాదిధర్మా - నాత్మన్యధ్యస్య, పిపాసురహం, బు
భుక్షురహం కాణోఽహం, బధిరోఽహం, దుఃఖ్యహం, సుఖ్యహ, మిత్యేవం ప్రాణాదిధర్మా - నాత్మన్యారోప్య, సుఖలేశాన్,
చిన్తయన్ అహంమమాభిమానాభ్యాం, పునర్దేహాన్తరప్రాప్తిహేతుభూతకర్మాణి, కుర్వన్ - శరీరే - వసతి ॥ ౨౬ ॥
కుతోఽయం సంసార ఇతి వివిత్సాయాం స్వపరయాథాత్మ్యరూపోపాసనాపన్నజ్ఞానాభావాదేవేత్యాహ ॥ యదేతి ॥ స్వా
త్మానం, హితోపదేష్టారం - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం, షాడ్గుణ్యపూర్ణం, పరమాత్మానం చా, జ్ఞాత్వా, క్షేత్రజ్ఞః స్వభావత,
స్స్వదృక్ స్వానుభవపరోఽపి ప్రకృతేర్గుణేషు శబ్దాదిషు యదా విషజ్జేత నితరాం సక్తో భవేత్ ॥ ౨౭ ॥ గుణేష్వేవ శబ్దా
దిషు, అభిమానీ భోగ్యతాబుద్ధిమాన్, అత ఏవ, విషయపరవశః విషయలాభసాధనతయా, శుక్లం సాత్త్వికం, కృష్ణం తామసం
లోహితం రాజస, మిత్యేవం రూపేణ, త్రివిధాని కర్మాణి. కురుతే, తదా - యథాస్వం స్వస్వకర్మానుసారేణ, అభిజాయతే తత్త
దర్హజన్మాన్తరం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౮ ॥ తదేవాహ ॥ శుక్లాత్సాత్త్వికాత్కర్మణో హేతోః, ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ ప్రకాశో
భూయిష్ఠః ప్రచురో, యేషు తాన్, దేహాన్, కర్హిచిత్ప్రాప్నోతి - కర్హిచిదిత్యనేన సాత్త్వికం కర్మ తత్ప్రయుక్తస్సాత్త్వికో దే

హ్యాన్మృగతృష్ణాం ప్రధావతి। ఏకాదశేన్ద్రియచమూః పఞ్చ సూనా వినోదకృత్ ॥ ౨౪ ॥ ఏవం బహువిధైర్దుః
ఖైర్దైవభూతాత్మసంభవైః। క్లిశ్యమానశ్శతం వర్షం దేహే దేహీ తమోవృతః ॥ ౨౫ ॥ ప్రాణేన్ద్రియమనోధర్మా
నాత్మన్యధ్యస్య నిర్గుణే। శేతే కామలవాన్ ధ్యాయన్ మమాహమితి కర్మకృత్ ॥ ౨౬ ॥ యదాఽఽత్మానమవిజ్ఞాయ భ
గవన్తం పరం గురుమ్ । పురుషస్తు విషజ్జేత గుణేషు ప్రకృతేస్స్వదృక్ ॥ ౨౭ ॥ గుణాభిమానీ స తదా కర్మాణి కు
రుతేఽవశః । శుక్లం కృష్ణం లోహితం వా యథాస్వమభిజాయతే ॥ ౨౮ ॥ శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ లోకా
నాప్నోతి కర్హిచిత్। దుఃఖోదర్కాన్ క్రియాయాసాం స్తమశ్శోకోత్కటాన్ క్వచిత్ ॥ ౨౯ ॥ క్వచిత్పుమా
న్క్వచిచ్చ స్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః । దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మగుణం భవః ॥ ౩౦ ॥ యథా దీనః
క్షుత్పరీతస్సారమేయో గృహం గృహమ్। చరన్ విన్దతి యద్దిష్టం దణ్డమోదనమేవ వా ॥ ౩౧ ॥ తథా కామాశయో
జీవ ఉచ్చావచపథా భ్రమన్ । ఉపర్యధో వా మధ్యే వా యాతి దిష్టం ప్రియాప్రియమ్ ॥ ౩౨ ॥ దుఃఖేష్వేకతరే

హశ్చ దుర్లభ ఇత్యుక్తం - క్రియాయాసాః రాజసాత్కర్మణః, దుఃఖోదర్కాన్ దుఃఖముదర్క ఉత్తరం, యేషాం తాన్ దుఃఖప
రంపరాసంపాదకానిత్యర్థః, తాన్లోకాన్, తమ, స్తామసాత్కర్మణః - విభక్తిలుగార్షః - యద్వా, తమశ్శోకౌ అజ్ఞానశోకౌ,
ఉత్కటౌ, యేషు తాన్, తామసాత్కర్మణ ఇతి శేషః, క్వచిద్రజస్తమః ప్రచురమ్లేచ్ఛాదిదేశేషు, సాత్త్వికాదికర్మ స్వరూపం
తత్కర్తృస్వరూపం తద్బుద్ధిస్వరూపం చ స్పష్టం గీతం భగవతా,, నియతం సఙ్గరహితమరాగద్వేషతః కృతమ్। అఫలప్రేప్సు
నా కర్మ సాహఙ్కారేణ వా పునః॥ క్రియతే బహులాయాసం తద్రాజసముదాహృతమ్ । అనుబన్ధం క్షయం హింసామనపేక్ష్య
చ పౌరుషమ్। మోహాదారభ్యతే కర్మ తత్తామసముదాహృత,, మిత్యాదినా ॥ ౨౯ ॥ గుణకర్మానుసారేణ జన్మాపి న
పుంస్త్వాదిరూపేణ నియతం ప్రాప్నోతి, కిన్త్వనియతమిత్యాహ ॥ క్వచిదితి ॥ అన్ధధీః అజ్ఞః - నోభయం నపుంసకం భవతీత్యర్థః
తత్రాపి యథాకర్మ గుణం కర్మ గుణావనతిక్రమ్య, దేవాదిరూపేణ - భవః జన్మ, భవతీతి శేషః ॥ ౩౦ ॥ ఏవం దిధేషు జ
న్మసు సుఖలాభో దుర్లభ ఇతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ద్వాభ్యాం ॥ యథా, క్షుధా, పరివృతః వ్యాప్తః అత ఏవ, దీన, స్సార
మేయః శ్వా, ప్రతిగృహం, చరన్, యద్దిష్టం యత్స్వకర్మాయత్తం, దణ్డేన తాడనం, ఓదనం వా, విన్దతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩౧ ॥
ఏవం, జీవోఽపి, కామవ్యాప్త ఆశయో యస్య, ఉచ్చావచపథా ఉత్కృష్టాపకృష్టమార్గేణ, ఉపరి ఊర్ధ్వలోకేషు, అధః అ
ధోలోకేషు, నరకేషు, మధ్యే ఇహలోకేషు - భ్రమన్,, ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః। జఘన్యగుణవృత్తిస్థా
అధో గచ్ఛన్తి తామసా,, ఇత్యుక్తరీత్యా, భ్రమన్, దిష్టం దైవాయత్తం, ప్రియ, మప్రియం వా, యాతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩౨ ॥
ననుతర్హి సుఖస్యాసంభవాద్దుఃఖస్య ప్రతికారరూపకర్మాన్తరసంభవాన్నైకాన్తతో హేయత్వం, తత్రాహ, దుఃఖేష్వితి
దైవభూతాత్మహేతుషు అధిదైవికాధిభౌతికాధ్యాత్మికతాపరూపేణ త్రివిధేషు దుఃఖేషు, అన్యతరస్య, ప్రతిక్రియా, స్యా

శ్చేత్, తథాప్యన్యతరేణ, నవ్యవచ్ఛేదః నాసంబన్ధం-భగవదుపాసనమన్తరేణ నతాపత్రయవినాశనసమర్థా ప్రతిక్రియాస్తీతి భావః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ ప్రతిక్రియాఽప్యదుఃఖరూపేతి దృష్టాన్తమాహ॥ యథాహీతి॥ యథా, పుమాన్- గురుం భారం-శిరసా, ఉద్వహన్-శిరసో విశ్రాన్తయే, తద్భారం-స్కన్ధేన ఆధత్తే ఉద్వహతి, తథా, సర్వాః ప్రతిక్రియాః, దుఃఖప్రతీకారాస్తాదాత్వికాల్పవిశ్రాన్తికరాః, స్తాః అపి దుఃఖరూపా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ కించ ప్రతీకారోఽపి కర్మాత్మక ఏవ, దుఃఖహేతురపకర్మైవ, తతో భయోరప్యజ్ఞానమూలత్వేన దుఃఖహేతోః కర్మణః కర్మాన్తరేణ ప్రతికృతేఽపి నమూలం నివర్తతే, తతశ్చ పునరపి దుఃఖనిమిత్తకర్మోదయానైకాన్తతః కర్మణాం ప్రతీకారస్సంభవతీత్యాహ, కేవలం జ్ఞానవిధురం, కర్మ, కర్మణాం దుఃఖహేతూనాం, ఏకాన్తతః నిశ్శేషతః, ప్రతీకారో, న భవతి, ద్వయం నివర్త్యం నివర్తకం చేత్యుభయవిధం కర్మ, హియస్మాత్-అవిద్యోపసృతం దేహాత్మభ్రాన్తిరూపాహఙ్కారమమకారాత్మకాజ్ఞానేన-ఉపసృష్టం గర్భితం, తస్మాత్ అమిత్యర్థః-తత్ర దృష్టాన్తః, స్వప్నే స్వప్న ఇవేతి-స్వశిరశ్ఛేదాదివిషయే స్వప్నే జాగరణేన నివృత్తే ప్యజ్ఞానస్య మూలస్యానివృత్తేః పునస్స్వప్నో భవతి, తద్వత్, స్వప్ననివర్తకం స్వప్నాన్తరమివేతి వా - జ్ఞానహీనస్య కర్మణి ప్రతికృతేఽపి నావిద్యానివృత్తిరిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ నన్వహం మమాభిమానరూపాజ్ఞానమేవ కర్తృద్వారా దుఃఖహేతురిత్యుక్తం, తర్హ్యజ్ఞానమేవ ప్రతిక్రియతామిత్యాహ॥ అర్థ ఇతి॥ అర్థే ఆత్మని-అవిద్యమానే, ఽపి దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారాభావేఽపి దేహాత్మభ్రాన్తిమూలా-దుఃఖరూపా-సంసృతిర్న నివర్తతే-కుత ఇత్యత్రాహ॥ మనసేతి॥ లిఙ్గరూపేణ హాస్తుర్దేహాత్మాభిమానహేతుభూతమనస్సద్భావాదిత్యర్థః-మనసో భ్రాన్తిజననద్వారా దుఃఖాదిహేతుత్వే దృష్టాన్తమాహ॥ స్వప్న ఇతి॥ యథా-స్వప్నే విచరతః సఙ్కల్పవికల్పాదికం కుర్వతో, మనసో హేతోః, దేశాన్తరగమనరాజ్యాభిషేకస్వశిరచ్ఛేదాదినిమిత్తసుఖదుఃఖాదికం భవతి-

---

ణాపి దేవభూతాత్మహేతుషు। జీవస్యనవ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్ప్రతిక్రియా ॥ ౩౩ ॥ యథాహిపురుషో భారం శిరసా గురుముద్వహన్ । తం స్కన్ధేన స ఆధత్తే తథా సర్వాః ప్రతిక్రియాః ॥ ౩౪ ॥ నైకాన్తతః ప్రతీకారః కర్మణాం కర్మ కేవలమ్ । ద్వయం హ్యవిద్యోపసృతం స్వప్నే స్వప్న ఇవానఘ ॥ ౩౫ ॥ అర్థేహ్యవిద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే । మనసా లిఙ్గరూపేణ స్వప్నే విచరతో యథా ॥ ౩౬ ॥ అథాత్మనోఽర్థభూతస్య యతోఽనర్థపరంపరా। సంసృతిస్తద్వ్యవచ్ఛేదో భక్త్యా పరమయా గురౌ ॥ ౩౭ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగస్సమాహితః । సధ్రీచీనేన వైరాగ్యం జ్ఞానం చ జనయిష్యతి ॥ ౩౮ ॥ సోఽచిరాదేవ రాజర్షే స్యాదచ్యుతకథాశ్రయః। శృణ్వతః శ్రద్దధానస్య నిత్యదా స్యాదధీయతః ॥ ౩౯ ॥ యత్ర భాగవతా రాజన్ సాధవో విమలాశయాః । భగవద్గుణానుకథనశ్రవణవ్యగ్రచేతసః ॥ ౪౦ ॥ తస్మిన్ మహన్ముఖరితా మధుభిచ్చరిత్రపీయూ

తథేత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ అతః పురుషార్థభూతస్యాత్మనో దేహాత్మభ్రాన్త్యహఙ్కారమమకారతన్మూలోచ్చావచకర్మద్వారా అనర్థరూపసంసారహేతుత్వాన్మనస్తదేవ వశీకర్తవ్యం - వశీకరణోపాయశ్చ భగవద్భక్తిరేవేత్యాహ॥ అథేతి॥ అథ అతః, పురుషార్థభూతస్య, ఆత్మనః అనర్థపరంపరా దుఃఖపరంపరారూపా-సంసృతి-ర్యతో మనసో భవతి, తద్వ్యవచ్ఛేదః తస్య మనసో వ్యవచ్ఛేదః-దుఃఖనిమిత్తదేహాత్మభ్రాన్త్యాద్యజనకత్వరూపో వ్యవచ్ఛేదః-ముక్తిరితి యావత్, గురౌ భగవతి పరమయా, భక్త్యా, భవతి ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ కథం తద్వ్యవచ్ఛేదహేతుసంబన్ధస్తత్రాహ॥ వాసుదేవ ఇతి॥ సధ్రీచీనేన సమీచీనేన ప్రకారేణ, వాసుదేవే భగవతి, సమాహితో నిహితః-కృత ఇతి యావత్, భక్తియోగః పరభక్తియోగః వైరాగ్యం విషయేష్వనాసక్తిం-జ్ఞానం పరజ్ఞానం చ, జనయిష్యతి - పరభక్త్యాదిప్రణాడ్యా సుఖదుఃఖాదినివర్తకః పరమభక్తియోగ ఉదేష్యతీత్యర్థః-పరభక్తియోగోఽపి కతస్స్యాత్తత్రాహ, స ఇతి, అచ్యుతకథాశ్రయః అచ్యుతస్య కథైవాశ్రయో యస్య సః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవ స్యాత్, హే రాజర్షే భగవత్కథాశ్రవణాత్పరభక్తియోగ ఉదేష్యతీత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ పరభక్తియోగోఽపి కుతస్స్యాత్తత్రాహ॥ స ఇతి॥ అచ్యుతకథాశ్రయః, అచ్యుతస్యైవ కథా ఆశ్రయో యస్య సః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవ, స్యాత్, హే రాజర్షే-భగవత్కథాశ్రవణాత్, పరభక్తియోగ, ఉదేష్యతీత్యర్థః, అచ్యుతకథాశ్రయః పరభక్తియోగః, కథంభూతస్య స్యాత్తత్రాహ, నిత్యదా, అచ్యుతకథాః, శృణ్వతః, శ్రద్దధానస్య కథాశ్రవణవిషయనిష్ఠాయుక్తస్య, నిత్యం, అధీయతః, కథా అధీయానస్య ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ కుత్ర శృణ్వతస్తత్రాహ॥ యత్రేతి॥ హే రాజన్, సాధవః విమలాన్తఃకరణాః భగవతో గుణానుకథనే, శ్రవణే చ-వ్యగ్రం సత్వరం- చేతో, యేషాం తే, యత్ర, వసన్తి, తత్రేత్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ తత్ర కథం శ్రవణం లభ్యతే, తత్రాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ దేశే సద్భిర్ముఖరితాః, మధుభిదశ్చరిత్రమేవ, పీయూషం, తదేవ, శేషః-శిష్య

తఇతి శేషః,అసారాంశరహితస్సారాంశో యాసు తాః-సరితో నదీరూపాః,అచ్యుతకథాః , పరితః , స్రవన్తి ప్రవర్తన్తే-భాగవతప్రచురే దేశే సులభమేవ భగవత్కథాశ్రవణమితి భావః, తాస్సరిద్రూపాః భగవత్కథాః , యే జనాశ్చ,వితృషః అలంబుద్ధిశూన్యాః సన్తో గాఢైః సావధానైః-కర్ణైః పిబన్తి శృణ్వన్తి-తాన్,అశనాదయః,నస్పృశన్తి న బాధన్తే ॥ ౪౧॥ భగవత్కథాశ్రవణవిరోధినః అశనాదయ ఏవేత్యాహ॥స్వభావజైః దైహస్వభావప్రయుక్తైః-రేతైరశనాదిభి-ర్నిత్యముపద్రుతో,జీవలోకః,హరేః-కథామృతసముద్రే,రతిం-నకరోతి-నూనం నిశ్చయః , భగవత్కథాశ్రవణాభిముఖ్యవిరోధినోఽశనాదీన్-శనైస్సాత్త్వికదేశస్థభాగవతసఙ్గతిలబ్ధభగవద్గుణశ్రవణేన నిరస్యేదిత్యర్థః ॥ ౪౨॥ ఏవం ప్రథమం భాగవతసఙ్గః తదో భగవద్గుణానుశ్రవణం, తతో భగవదుపాసనం-తతో విరాగ, స్తతో భగవత్సాక్షాత్కారరూపం పరజ్ఞానం తతో భగవదనుభవజన్యప్రీత్యుత్కర్షరూపా పరభక్తిః,తతో ముక్తి-రితి ప్రణాడీకథితా,ఇదానీం ప్రాప్యస్య పరమాత్మనో వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ప్రాప్త్యుపయుక్తభక్తియోగానుష్ఠానకారణం-తదనుగ్రహమన్తరేణ నాన్యోఽస్తీత్యాహ॥ప్రజాపతిరిత్యాదినా॥ప్రజాపతిశ్చతుర్ముఖః-గిరిశో రుద్రః-మనుః స్వాయంభువః,ప్రజాధ్యక్షా దక్షాదయః ఆదిశబ్దేన కస్య పాదయోగాగ్రాహ్యాః-తథా నైష్ఠికబ్రహ్మచారిణః సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచ్యాదయో-మత్పర్యన్తా నారదపర్యన్తాః సర్వే బ్రహ్మవాదినః ॥౪౪॥ తథా చ వాచస్పతయః బృహస్పతివ్యాసాదయోఽద్యాపి-తపోవిద్యాద్యుపాయైః-పశ్యన్తోఽపి ఉపాసీనా అపి-సర్వజ్ఞం పరమేశ్వరం న పశ్యన్తి,ఇయత్తయా న పశ్యన్తి వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావత్వాదితి భావః ॥౪౫ ॥ ఏతఏవ న జానన్తి,కిము కర్మజడాస్త్వాదృశా న జానన్తీత్యాహ॥శబ్దబ్రహ్మణీతి॥ఉరుపి స్తరే, అనన్తా వై వేదా,, ఇతి శ్రుతవిస్తరే-దుష్పారే దురధిగమతాత్పర్యే - శబ్దబ్రహ్మణి శబ్దాత్మకే బ్రహ్మణి వేదే , చరన్తః తత్ర శ్రుతపశుపుత్రస్వర్గాద్యైహి

ప శేషసరితః పరితస్స్రవన్తి। తా యే పిబన్త్యవితృషో నృప గాఢకర్ణైస్తాన్న స్పృశన్త్యశనతృడ్భయశోకమోహాః ॥౪౧। ఏతైరుపద్రుతో నిత్యం జీవలోకస్స్వభావజైః।నకరోతి హరేర్నూనం కథామృతనిధౌ రతిమ్॥౪౨॥ ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్గిరిశో మనుః।దక్షాదయః ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః।భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతే మదన్తా బ్రహ్మవాదినః ॥౪౪ ॥ అద్యాపి వాచస్పతయస్తపోవిద్యాసమాధిభిః।పశ్యన్తోఽపి న పశ్యన్తి పశ్యన్తః పరమేశ్వరమ్ ॥ ౪౫ ॥ శబ్దబ్రహ్మణి దుష్పారే చరన్త ఉరువిస్తరే। మన్త్రలిఙ్గైర్వ్యవచ్ఛిన్నం భజన్తో న విదుః పరమ్॥౪౬॥యదా యస్యానుగృహ్ణాతి భగవానాత్మభావితః। స జహాతి మతిం లోకే వేదే చ పరినిష్ఠితామ్ ॥ ౪౭ ॥ తస్మాత్కర్మసు బర్హిష్మన్నజ్ఞానాదర్థకాశిషు। మాఽర్థదృష్టిం కృథాశ్శ్రోత్రస్పర్శిష్వస్పృష్టవస్తుషు॥౪౮ ॥ స్వం లోకం న విదుస్తే వై యత్ర దేవో జనార్ద

కాముష్మికఫలలిప్సవః - మన్త్రలిఙ్గైః మన్త్రశ్రుతవజ్రహస్తత్వాదిగుణలిఙ్గైః-వ్యవచ్ఛిన్నం-ఇన్ద్రాద్యధిదేవతావర్గం-భజన్తః సమిహితసాధనతయా యజన్తః , పరంపరయా , ఆత్మానం-న విదుః అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ఇయత్తయా వేద్యత్వాసంభవే- అపరిచ్ఛిన్నత్వేన జ్ఞానేఽపి-తదుపాసనమేవ కారణం-న కేవలం కర్మేతి భావః ॥ ౪౬ ॥ యదా-భగవాన్- ఆత్మభావితః ఆత్మనా స్వేనైవ , భావితః, యదీయానుషఙ్గికప్రాసఙ్గికయాదృచ్ఛికాద్యన్యతమాజ్ఞాతసుకృతవ్యాజమాత్రసంతుష్టేన స్వేనైవ - భావితః రక్షణోన్ముఖః , యం-మనుగృహ్ణాతి,స పుమాన్,లోకే దేహయాపనోపయుక్తే కర్మణి శిశ్నోదరాదివ్యాపారే - వేదే చ వేదపూర్వభాగమాత్రోదితే చ కర్మణి, పరినిష్ఠితాం- మతిం, జహాతి,భగవతాఽనుగృహీత ఏవ ముక్త్యుపాయోపసంహారాయ ప్రభవతీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ తస్మాద్భగవదనుగ్రహస్యైవ కారణత్వాత్ - హే బర్హిష్మన్,భగవదనుగ్రహానుప్తసత్సఙ్గ , త్వం - అర్థకాశిషు స్వర్గాదిఫలశోభిషు,కర్మసు , అజ్ఞానాద్ , దర్థదృష్టిం పురుషార్థసాధనమతిం-మాకృథాః, తత్ర హేతుః , శ్రోత్రస్పర్శిషు ప్రరోచనయా కేవలం శ్రోత్రప్రియేషు, నస్పృష్టం-వస్తు నిరతిశయపురుషార్థరూపం-యై-స్తేషు-అనిత్యాల్పఫలేషు బహ్వాయాసేష్విత్యర్థః ॥౪౮ ॥ నన్వ, పామసోమమమృతా అభూమ , అక్షయ్యగ్ం హవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృత ,, మిత్యాదిభిః కర్మసాధ్యఫలస్యాపి నిత్యత్వావగమాత్కథమస్పృష్టవస్త్విత్యుక్తం , తత్రాహ॥ యే, ధూమ్రధియః రజస్తమః ప్రచురబుద్ధయః, ధూమవదావరకత్వాత్తమసో ధూమ్రధియ ఇత్యుక్తం,యత్ర పూర్వోత్తరభాగాత్మకే వేదే జనార్దనో భగవాన్,కర్మభిరారాధ్యత్వేనోపాస్యత్వేన చ ప్రతిపన్నః,తం వేదం,సకర్మకం కర్మణా సహితం, కేవలకర్మతాత్పర్యకం , ఆహుః తే అతద్విదః వేదతాత్పర్యానభిజ్ఞాః ,న బ్రహ్మవేదిన ఇత్యర్థః, యత, స్తే, స్వరూపఘాతం - లోకం ఆత్మతత్త్వమపి-నవిదుః, కేవలదేహాత్మవేదినః ,,అక్షయ్యగ్ం హవా,, ఇ

త్యాదివాక్యాని భగవదారాధనత్వేనకృతార్థాని - చాతుర్మాస్యాదికర్మాణి భగవదుపాసననిర్వర్తనద్వారా నిఃశ్రేయసరూపామృతత్వప్రాప్తిప్రతిపాదనపరాణీత్యేవంవిధతాత్పర్యమజానన్తస్తానివాక్యాని కేవలస్వర్గాదిసుఖసాధనభూతకర్మపరాణీతిమన్వానాః కేవలమజ్ఞా ఇత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ త్వమపి కేవలకర్మజడోభూత్వా, ప్రాగగ్రైర్దర్భైః, కృత్స్నం క్షితిమణ్డలమాస్తీర్య ఆస్తరణపూర్వకమిష్ట్వా, బృహద్వధాత్-బహుపశుహింసయా-మానీమహాయజ్వాఽహమిత్యభిమానీ, అతః, స్తబ్ధోఽవినీతః, కర్మ భగవదారాధనరూపం కర్మ, నావైషి న జానాసి, కిం తత్కర్మ, యత్పరం శ్రేష్ఠం పరమపురుషార్థభూతమోక్షసాధనభూతం నివృత్తిధర్మాపరపర్యాయమ్ ॥ ౫౦ ॥ ముక్తిసాధనం కర్మ విద్యాం చ నిర్దిశతి ॥ తదితి ॥ హరితోషం భగవత్తోషకారణం, యత్తదేవ, కర్మ, ప్రశస్తం, ఇతరన్నిన్దితం, యయా విద్యయా జ్ఞానేన, తస్మిన్ మతిః హరిభక్తిః, ర్భవతి, సైవ విద్యా ప్రశస్తా, ఇతరా నిన్దితేత్యర్థః, తథాచోక్తం "తత్కర్మ యన్న బన్ధాయ సా విద్యా యా విముక్తయే। ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాఽన్యా శిల్పనైపుణ" మితి, కాసౌ విద్యా, యయా హరిమతిరితి వివిత్సాయాం, తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవేత్యాహ, హరిరితి, భగవాన్ నిరస్తనిఖిలదోషః, సమస్తకల్యాణగుణాకరః, ఈశ్వరః, స్వయం ప్రకృతిః జగదుపాదానకారణం, దేహభృతాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, నిరస్తనిఖిలదోషసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వసర్వాన్తరాత్మత్వవిశిష్టత్వరూపం పరతత్త్వం భగవచ్ఛరీరత్వతత్ప్రయోజ్యత్వాదికం స్వస్య తత్త్వమ్ ॥ ౫౧ ॥ ఏవం తత్త్వముక్తం, హితమాహ ॥ తస్య భగవతః, ఆత్మనో నిరుపాధికశేషిణః, పాదమూలం, శరణం సమీహితోపాయః ఇహ, యతః యత్పాదమూలశరణవరణాత్, నృణాం, క్షేమః సుఖం, భవేదిత్యర్థః, ఏవం హిత ఉక్తః, సహ్యుపాయః, పురుషార్థమాహ, స వై భగవాన్, అస్య శరణం గతస్య, ప్రియతమః నిరతిశయప్రీతివిషయః "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ" మితి భగవదుక్తేః, ఏవం పురుషార్థ ఉక్తః, నిరతిశయసుఖమేవ హి పురుషార్థః, భగవతో నిరతిశయపురుషార్థసుఖరూప

నః। ఆహుర్ధూమ్రధియో వేదం సకర్మకమతద్విదః॥ ౪౯ ॥ ఆస్తీర్య దర్భైః ప్రాగగ్రైః కార్త్స్న్యేన క్షితిమణ్డలమ్। స్తబ్ధో బృహద్వధాన్మానీ కర్మ నావైషి యత్పరమ్॥ ౫౦ ॥ తత్కర్మ హరితోషం యత్ సా విద్యా తన్మతిర్యయా। హరిర్దేహభృతామాత్మా స్వయం ప్రకృతిరీశ్వరః॥ ౫౧ ॥ తత్పాదమూలం శరణం యతః క్షేమో నృణామిహ । స వై ప్రియతమశ్చాత్మా యతో న భయమణ్వపి ॥ ౫౨ ॥ ఇతి వేద స వై విద్వాన్ యో విద్వాన్ స గురుర్హరిః। ప్రశ్న ఏవం హి సంఛిన్నో భవతః పురుషర్షభ ॥ ౫౩ ॥ అత్ర మే వదతో గుహ్యం నిశామయ సునిశ్చితమ్॥ ౫౪ ॥ క్షుద్రం చరం సు

త్వాస్య "ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానా" దిత్యాదిశ్రుత్యాఽవగమాత్ "కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్-ఏష హ్యేవానన్దయాతి" త్యానన్దావహత్వశ్రవణాద్భగవదనుభవ ఏవ పురుషార్థ ఇతి భావః ॥ ౫౨ ॥ ఇత్యుక్తవిధానాత్, తత్త్వహితపురుషార్థాన్ -యో- వేద-స వై స ఏవ, విద్వాన్, యశ్చ విద్వాన్, స ఏవ గురుః, యశ్చ గురు-స్స ఏవ హరిః "ఆచార్యో బ్రహ్మణో మూర్తి" రిత్యుక్తేః-తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవావశ్యముపాదేయమితి భావః "బ్రూహి మే విపులం జ్ఞానం యేన ముచ్యేయ బన్ధనా" దితి త్వయా కృతస్య జ్ఞానవిషయప్రశ్నస్య ఇదమేవ "హరిర్దేహభృతా" మిత్యుక్తం ప్రతిధానముత్తరం - అన్యత్సర్వమేతదుపపాదకమిత్యభిప్రాయేణోపసంహరతి - ప్రశ్న ఇతి- హే పురుషర్షభ- భవతః-ప్రశ్నః - ఏవం సంఛిన్నః - హే యోపాదేయజ్ఞానవిషయః ప్రశ్నః-తజ్జ్ఞానవివేచనాద్దత్తోత్తరో జాత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ తదేవమాత్మనో బన్ధమోక్షకారణే వదతి అథునైవం కథితాభ్యామపి నాతినిర్విణ్ణచిత్తం ప్రత్యాగమం ప్రతీక్షమాణం సన్తం తత్క్షణమేవ మహాభయకమ్పితసకలగాత్రం గృహాన్నిర్యాపయితుం హరిణరూపకమాహ ॥ అత్రేతి ॥ వదతో, మే వచః, సునిశ్చితం గుహ్యం, నిశామయ శృణు ॥ ౫౪ ॥ కిం తదిత్యత్రాహ॥ క్షుద్రం చరం క్షుద్రమల్పం చరతీతి తథా, అలిగాన్షః-బాహులకాత్ ఖశ్ ప్రత్యయః పుష్పస్య దస్యుమార్గమోహా- క్రీయావిశేషణం-సుమనసాం పుష్పాణాం-శరణే ఆశ్రమే-వాటికాయాం మిథిత్వామిథః పరస్పరం స్త్రియా సహ మిలిత్వా - తత్రైవ-రక్తం - షడఙ్ఘ్రియో భ్రమరాః-తేషాం-గణా- స్తేషాం-సామసు గీతేషు-లుబ్ధః - కర్ణో-యస్య -తం పరేషాం-వసుభిః-స్వీయా-నసూన్ తర్పయన్తీత్యసుతృపః-స్తాన్ అగ్రస్థితాన్-వృకాన్ అవిగణయ్య అనాలోచ్య-యాన్తం - వర్తన్తం - పృష్ఠే-లుబ్ధకస్య-బాణేన-భిన్నం-మృగం హరిణం-మృగయ అన్వేషయ-విచారయేతి మృగపక్షే ఽర్థః-ప్రకృతార్థస్తు-క్షుద్రచరం క్షుద్రఫలభోక్తారం-సుమనసాం స్త్రీణాం-శరణే గృహే-మిథిత్వా మిథునీభూయ-షడఙ్ఘ్రిగణసామసు భృఙ్గసదృశగాయకగీతేషు-వృకాన్ వృకసదృశాన్-అహోరాత్రాదీన్-అసుతృపః ఆయుర్హరాన్ - అవిగణయ్య స -పృష్ఠే పరోక్షే-లుబ్ధకబాణభిన్నం మృత్యుపాశగ్రస్తం-మృగసదృశ-మాత్మానం

మృగయపర్యాలోచయేతి ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ స్వయమేవశ్లోకంప్రస్తుతేఽర్థే యోజయన్వ్యాచష్టే॥ సుమనస ఇతి ॥సుమనోభిఃపు
ష్పైః-సమానోధర్మో-యాసాం-తాసాం-పరిణామవికారిత్వాత్-స్త్రీణాంశరణఇ-ప్రతీకః- ఆశ్రమ ఇతివ్యాఖ్యా-గృహ
స్థాశ్రమ ఇత్యర్థః - క్షుద్రతరమితివ్యాచష్టే-పుష్పేతి-పుష్పగతమకరన్దలేశవదల్పం-కామ్యకర్మణాంపరిణామజంకామసుఖ
లవం-కామ్యన్త ఇతికామావిషయాః-తేషాంసుఖలేశం జైహ్వ్యంజిహ్వయాఆసాదితం - ఔపస్థ్యంఉపస్థేన్ద్రియేణాసాది
తంచాదిర్యస్య త-ద్విచిన్వన్తం - మిథునీభూయేత్యస్యవ్యాఖ్యానంమిథునీభూయేతి-రక్తమిత్యస్యవాఖ్యాతదభినివేశితమనసమితి-
తాసుఅభినివేశితంమనోయేనతం-షడఙ్ఘ్రిగణసామస్వితివ్యాచష్టే- భ్రమరగణానాంసామగీతవదతిమనోహరాయేస్త్రీజ
నాలాపాః-తేషు లుబ్ధకబాణమితివ్యాచష్టే-అతితరాంప్రలోభితౌకర్ణౌయస్యతం - అగ్రఇత్యాదివ్యాచష్టే-అగ్రేపురతః-వృ
కసమూహవ-దాత్మనఃస్వస్య-యుర్హరాన్-అహోరాత్రాదికాలవిశేషాన్- అవిగణయ్యయాన్తమితివ్యాచష్టే-గృహే
షువిహరన్తంవైషయికసుఖదుఃఖాదికమనుభవన్తంపృష్ఠఇతిసప్తమ్యన్తంసార్వవిభక్తికతసిప్రత్యయాన్తేనానూద్యవ్యాచ
ష్టే-పృష్ఠతఃపరోక్షమితి-లుబ్ధకబాణభిన్నమితివ్యాచష్టే - అనుప్రవృత్త ఇతిసామర్థ్యలబ్ధంలుబ్ధకఇత్యస్యవ్యాఖ్యానంకృతా
న్తఇతి-అన్తఃస్వీకృతః-శరఃమారణరూపః-యేన - ఇహ శరీరిణందేహినం-పరావిధ్యతిదూరాదేవతాడయతి-మృగమేతి
వ్యాచష్టే-తమిమం-దేహినంఆత్మానంస్వాత్మానం,ద్రష్టుంఆలోచయితుం-అర్హసి-తత్రదృష్టాన్తః-యథేతి ❁॥ ౫౬ ॥ ❁ ఉ
పదేశసారమాహ॥సఇతి॥ సత్వముక్తవిధస్త్వంమృగచేష్టితం - విచక్ష్యఆలోచ్య,ఆత్మనఃస్వస్యాన్తర్హృదిహృదయగుహా

మనసాంశరణేమిథిత్వారక్తంషడఙ్ఘ్రిగణసామసులుబ్ధకర్ణమ్ ।అగ్రేవృకానసుతృపోఽవిగణయ్యయాన్తం
పృష్ఠేమృగంమృగయలుబ్ధకబాణభిన్నమ్ ॥ ౫౫ ॥సుమనస్సమానధర్మాణాంస్త్రీణాంశరణఆశ్రమే,పుష్పమ
ధుగన్ధవత్క్షుద్రతమంకామ్యకర్మవిపాకజంకామసుఖలవంజైహ్వ్యౌపస్థ్యాదివిచిన్వన్తం మిథునీభూయరక్తం
తదభినివేశితమానసంషడఙ్ఘ్రిగణసామగీతవదతిమనోహరవనితాజనాలాపేష్వతితరాంప్రలోభితకర్ణమగ్రే
వృకయూథవదాత్మన ఆయుర్హరతోఽహోరాత్రాన్ కాలవిశేషానవిగణయ్యగృహేషువిహరన్తం
పృష్ఠతః పరోక్షమనుప్రవృత్తోలుబ్ధకః కృతాన్తఅన్తశ్శరేణయమిహపరావిధ్యతీతితమిమమాత్మానమహో
రాజన్భిన్నహృదయంద్రష్టుమర్హసీతియథామృగయహతంమృగమితి ॥ ౫౬ ॥సత్వంవిచక్ష్యమృగచేష్టిత
మాత్మనోఽన్తశ్చిత్తంనియచ్ఛహృదికర్ణధునీంచచిత్తే।జహ్యఙ్గనాశ్రమమసత్తమ ❁ యూథగాథంప్రీణీహి
హంసశరణంవిరమక్రమేణ॥౫౭॥ రాజోవాచ॥శ్రుత + మన్వీక్షితంబ్రహ్మన్భగవాన్యదభాషత। నైతజ్జానన్త్యు
పాధ్యాయాఃకింనబ్రూయుర్విదుర్యది ॥ ౫౮ ॥ సంశయోఽత్రతుమేవిప్రసంఛిన్నస్తత్కృతోమహాన్।ఋష
యోఽపిహిముహ్యన్తియత్రనేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౫౯ ॥ కర్మాణ్యారభతేయేనపుమానిహవిహాయతమ్ । అ

యాంచిత్తంమనః-నియచ్ఛనియతంకురు,చిత్తేచ,కర్ణధునీంకర్ణయోర్ధునీంనదీమివస్థితాం-ధ్వనినానదీమివశ్రూయమాణాం-
కర్మసురుచ్యుత్పాదికామర్థవాదాత్మికాంశ్రుతిం- నియచ్ఛకర్మసురుచింత్యజేత్యర్థః, కర్ణయోర్ధునీంవృత్తిమివా-అస్మిన్నపి
పక్షేసఏవార్థః-అఙ్గనాయాః-ఆశ్రమంగృహం- జహిగృహాశ్రమంత్యజ - కీదృశంఅసత్తమానాంఅతికాముకానాం-యూ
ని-యూథాని-తేషాం-గాథావార్తా-యస్మిన్-హంసానాంజీవానాం-శరణమిష్టోపాయం - రక్షితారంవా-భగవన్తం-ప్రీణీ
హిప్రణు-శరణంగచ్ఛ-అసత్తమయూథనాథమితిపాఠే- అసత్తమయూథః - నాథఃనిర్వాహకో-యస్య-త-దఙ్గనాశ్రమమి
త్యర్థః-విరమ-సాంసారికప్రవృత్తేరితి శేషః ❁॥ ౫౭ ॥ ❁ ఏవముపదిష్టచిదచిదీశ్వరతత్త్వఃకర్మసుసముత్పాదితవైరాగ్యో
రాజాఉక్తమభినన్దన్పునరన్యానిశంశయపదాన్యావిష్కుర్వన్పృచ్ఛతి॥శ్రుతమితి॥ హేబ్రహ్మన్-భగవాన్ భవాన్-యదభాష
త-త-దాన్వీక్షికంఆత్మాన్వీక్షణోపయోగి-శ్రోతవ్యమర్థజాతం మయా-శ్రుతం - అన్వీక్షితమితిపాఠే-విచారితమిత్యర్థః-ఏత
ద్భవతోపదిష్టం- మస్మదుపాధ్యాయాఃకర్మోపదష్టారః- తే-నజానన్తి-తత్రలిఙ్గమాహ-యదివిదు-స్తర్హికిం-కిమర్థం-నబ్రూ
యుః-అతోఽకరదానాన్నజానన్త్యేవ-అతిగుహ్యంభవతోపదిష్టమితిభావః ❁ ॥ ౫౮ ॥ ❁ అత-స్తత్కృతఃఉపాధ్యాయకృ
తః - తద్వాక్యవిరోధేనాత్మతత్త్వేఽసంభావనారూపో-మహాన్సంశయః-సంఛిన్నస్త్వయా-అత్రతుకశ్చిత్సంశయోవ
ర్తతే యత్రసంశయపదే-ఇన్ద్రియవృత్తీనామప్రవృత్తి- స్తత్ర-ఋషయోఽపిముహ్యన్తి ॥ ౫౯ ॥ ❁ కిమత్రసంశయపదం-త
దాహ॥కర్మాణీతి ॥ పుమాన్-యేనదేహేన-కర్మాణిపుణ్యాపుణ్యరూపాణి-అత్రలోకే-ఆరభతేకరోతి-తందేహ-మిహైవ-వి

౫౭॥శ్లో॥పా ❁ యూథనాథమ్　　౫౮॥శ్లో॥పా + ఆన్వీక్షితమ్.

హాయ-కర్మఫలాన్యపి తేన-అన్యేన-దేహేన-జుష్టాని సేవితాని విషయీకృతాని-సుఖదుఃఖాని-అసకృత్పునః పునః భుఙ్క్తే*॥౬౦॥* ఇత్యేవంవిధాః-వేదవిదాం భవాదృశానాం- వాదాః - తత్ర తత్ర స్మృతిపురాణాదిషు-శ్రూయన్తే-తథాహ సూత్రం ,,వర్ణాశ్చాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టకులజాతిరూపాశ్రయశ్రుతవిత్తసుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో విపరీతా నశ్యన్తి,, ఇతి, భవతాప్యుక్తం ,,గుణాభిమానీ స తథా కర్మాణి కురుతేఽవశః । శుక్లం కృష్ణం,, మిత్యాదినా-సంశయవిషయముద్ఘాటయతి-కర్మ చేతి- ప్రోక్తం సుఖదుఃఖహేతుత్వేన బ్రహ్మవాదిభిః ప్రోక్తం-పుణ్యాపుణ్యరూపం కర్మ-క్రియతే-జనైః-తచ్చ-అనన్తరక్షణ ఏవ-పరోక్షమదృశ్యం సత్- న ప్రకాశతే-న ప్రకాశత ఇతి వర్తమాననిర్దేశేన ప్రాక్తనదేహకృతానాం యథాఽస్మిన్ దేహే న ప్రకాశస్తథైవ తద్దేహకృతానాముత్తరజన్మన్యప్రకాశః-తథా-యథైవ పూర్వపూర్వక్షణగోచరాణాముత్తరోత్తరక్షణాగోచరత్వం తథేతి చ దృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం - చకారేణ కర్మణి హేతుభూతం సత్వాదిగుణయుక్తం మనః - తద్యుక్తం శరీరం చ-న ప్రకాశత ఇతి వివక్షితం-న హి పూర్వదేహకృతకర్మాణి-తన్నిమిత్తం సత్వాదిగుణయుక్తం మనః-తద్యుక్తం శరీరం చే-దానీముపలభ్యన్తే- అతస్తైః కర్మ గుణమనో దేహైః పూర్వం నాసన్-అతః-తే - నేదానీం సుఖాదిహేతవః - ఏవం తత్తద్దేహకృతకర్మగుణమనో దేహా ఉత్తరజన్మ సుఖదుఃఖాదిహేతవో న భవిష్యన్తి-కింతు-నిర్నిమిత్తమేవ సుఖదుఃఖప్రాప్తిరితి మే ప్రతిభాతీత్యర్థః ॥౬౦॥ ఏవమాపృష్టో నారదస్తత్ప్రశ్నం పరిహరతి॥ యేనైవేతి॥ తత్ర యదుక్తముత్తరోత్తరజన్మ సుఖదుఃఖాదిహేతుభూతకర్మాశ్రయపూర్వపూర్వదేహానాం వినష్టత్వాత్తన్నిమిత్తం సుఖదుఃఖాదికమనుపపన్నం-న హ్యాశువినాశస్వభావనిరాశ్రయకర్మా - న్యకాలికసుఖాదిహేతుః-న హి వినష్టానాం కులాలచీవరదణ్డచక్రాదివ్యాపారాణాం కాలాన్తరభావిఘటాదిహేతుత్వమితి ॥ తత్రాహ-యేనైవేతి-యేనైవ మనసా-నిమిత్తభూతేన-పురుషః-కర్మ-ఆరభతే-తేనైవ-అవ్యవధానేన అవిశ్లిష్టేన- లిఙ్గేన పుణ్యాపుణ్యకర్మహేతుభూతేన-మన

ముత్రాన్యేన దేహేన జుష్టాన్యసకృదశ్నుతే॥౬౦॥ ఇతి వేదవిదాం వాదః శ్రూయతే తత్ర తత్ర హ । కర్మ చ క్రియతే ప్రోక్తం పరోక్షం న ప్రకాశతే ॥ ౬౧ ॥ నారద ఉవాచ॥ యేనైవారభతే కర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్ । భుఙ్క్తే హ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేన మనసా స్వయమ్ ॥ ౬౨ ॥ శయానమిమముత్సృజ్య శ్వసన్తం పురుషో యథా । కర్మాత్మన్యాహితం భుఙ్క్తే తాదృశేనేతరేణ వా ॥ ౬౩ ॥ మమైతే మనసా యద్యదసావహమితి బ్రువన్ । గృహ్ణీయాత్తత్పుమాన్రాద్ధం కర్మ యేన పునర్భవః ॥౬౪॥ యథాఽనుమీయతే చిత్తముభయై* రిన్ద్రియేహితైః । ఏవం ప్రాగ్

సా స్వకం స్వకర్మానుగుణం-సుఖదుఃఖాదిఫలం - అముత్ర పరలోకే-భుఙ్క్తే-స్థూలశరీరకర్మణో వినాశేఽపి మనసో లిఙ్గభూతస్య సాధ్వసాధుకర్మనిమిత్తభగవదనుగ్రహరూపపుణ్యాపుణ్యవిషయస్య క్షేత్రజ్ఞస్య చ దేహాన్తరేఽప్యనువృత్తేస్సుఖాద్యుపపత్తిరితి భావః-పుణ్యాపుణ్యయోర్భగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వం తదధికరణే భాష్యాదౌ స్పష్టముక్తమ్*॥౬౧॥* లిఙ్గాత్మనోఽనువృత్త్యా భోగోపపత్తిం దృష్టాన్తేన స్పష్టయన్ ॥ శయానమితి ॥ శయాన-మిమం జాగ్రద్దేహం-శ్వసన్తం జీవన్తం-ఉత్సృజ్య తదభిమానం త్యక్త్వా - ఆత్మని మనసి - ఆహితం దైవోపసాదితం-కర్మ- స్వప్నద్రష్టైకానుభావ్యం తత్కాలమాత్రావస్థాయి, సుఖదుఃఖాదిస్వకర్మఫలం, యథా, పుమాన్, తాదృశేన శయానదేహసదృశేన మనుష్యదేహేన - అన్యేన దేవాదిశరీరేణ వా - స్వప్నే - భుఙ్క్తే -లిఙ్గాత్మనోఽనువృత్తే- స్తథా లోకాన్తరేఽపీతి భావః* ॥ ౬౩ ॥ *యదుక్తం కర్మ క్రియమాణమనన్తరక్షణ ఏవ వినష్టం సత్ కాలాన్తరానుభావ్యఫలహేతుః కథమితి-తత్రాహ॥ మమేతి ॥ పుమాన్-నసావహం బ్రాహ్మణోఽహం క్షత్రియోఽహ - మితి బ్రువన్ -దేహాత్మాభిమానయుక్త ఇత్యర్థః మమైతే తన్మత్ఫలసాధనత్వాన్మదర్థమిదం కర్మేతి-మనసా-యత్ యత్కర్మ- గృహ్ణీయాత్ కుర్యాదిత్యర్థః -తత్ - తత్కర్మేతి - రాద్ధం సిద్ధం - కర్మణో వినాశేఽపి కర్మణశ్శక్తిరీశ్వరస్య నిగ్రహానుగ్రహరూపా సిద్ధైవేత్యర్థః - కర్మ విశినష్టి - యేన కర్మణా - పునర్భవః పునర్జన్మ- భవేత్* ॥ ౬౪ ॥ *మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చ సద్భావే ప్రమాణమాహ ॥ యథేతి ॥ ఉభయైః జ్ఞానకర్మరూపై-రిన్ద్రియేహితైరిన్ద్రియాణామీహితైః కాదాచిత్కప్రవృత్తిభి - శ్చిత్తం మనోఽనుమీయతే, సత్యపి సర్వేన్ద్రియవిషయసంబన్ధే యుగపద్జ్ఞానానుపపత్తేః - తదుక్తమక్షపాదేన ,,యుగపద్జ్ఞానానుత్పత్తిర్మనసో లిఙ్గ,,మితి ఏవం చిత్తవృత్తిభిరపి పూర్వదేహజం కర్మ లక్ష్యతే-తాసామయుగపదనుపపత్తేః-ఇన్ద్రియైరీహితైరిత్యపి పాఠః - తత్ర -హితైర్గతైర్విన్యస్తవ్యాపారై-రిన్ద్రియై-రుభయైర్జ్ఞానకర్మరూపేణ ద్వివిధైః-మనోఽనుమీయతే-తేషాం క్రమవ్యాపారదర్శనాదిత్యర్థః- ఏవం చిత్తవృత్తి

౬౫ ॥ శ్లో ॥ పా* ఇన్ద్రియైర్హితైః.

భిః పూర్వదేహకృతకర్మానుమీయతే ॥ ౬౫ ॥ తదేవ వివృణోతి ॥ నానుభూతమిత్యాదినా ॥ యాదృగాత్మనః-మృగాత్మకో ఘట ఇతి వదయం నిర్దేశః-యాదృశస్యైవ వస్తునో-యద్రూపమనేన దేహేనోపలక్షితేన పుంసా-కుత్రచిదపి-న దృష్టం, న శ్రుతం - మిన్ద్రియాన్తరేణ ప్రమాణాన్తరేణ చాననుభూతం-తన్న కదాచిత్స్వప్నమనోరథాదిషూపలభ్యతే-న బుద్ధిస్థం భవేత్-ఇహ జన్మన్యననుభూతమపి కించిత్కదాచిద్బుద్ధిస్థం భవతి-ఇచ్ఛావిషయతయా మనసి వర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౬౬ ॥ తతః కిమిత్యత్రాహ ॥ తేనేతి ॥ అస్య, లిఙ్గినః మనోయుక్తస్య పుంసః-తేన-అనుభూతార్థస్యైవ మనోరథవిషయత్వేన హేతునా-హే రాజన్-తాదృశం మనోరథవిషయతదర్థానుభవయోగ్యం - దేహసంభవం - శ్రద్ధత్స్వ నిశ్చయేన మన్యస్వ -అననుభూతార్థో న మనఃస్పృష్టమర్హతి-న హ్యననుభూతోఽర్థో-మనః మనసి-స్రష్టుం స్ఫురితుం, మర్హతి- న పూర్వకాలాననుభూతార్థః కాలాన్తరే మనోరథవిషయస్స్యాదిత్యర్థః - అనుభూతార్థ ఏవ మనోరథః, ఇహ జన్మన్యనుభూతార్థవిషయమనోరథో వాసనయా-సా చ పూర్వానుభవాత్ - అనుభవశ్చ దేహయోగేనేతి పూర్వజన్మసిద్ధిః, జన్మతారతమ్యనిమిత్తకత్వాద్యోగాత్కర్మతారతమ్యసిద్ధిశ్చేత్యర్థః ॥ ౬౭ ॥ మన ఏవేతి ॥ ఇదానీం సదసద్రుచివిశేషాన్వితం మన ఏవ - మనుష్యస్య, పూర్వరూపాణి - శంసతి - ప్రకృష్టాప్రకృష్టవాసనానిమిత్తసత్త్వాదిగుణప్రచురపూర్వదేహయోగాననుమాపయతి, భవిష్యతో దేహయోగాన్ - నభవిష్యతః వర్తమానాన్ - సత్త్వాదిగుణప్రచురదేహయోగాంశ్చ-శంసతి-సతి సత్త్వైకనిష్ఠ ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - యద్వా - నభవిష్యతః అభవిష్యతః వర్తమానమనుష్యరూపాణీత్యర్థః - భద్రం త ఇతి సమ్యగవధారణార్థమాశిషాఽభినన్దతి ॥ ౬౮ ॥ అననుభూతార్థానాం మనోరథావిషయత్వం „నానుభూతంక్వచానేనే„ తివ్యతిరేకముఖేనాభిధాయాన్వయముఖేనాప్యాహ ॥ అదృష్టమితి ॥ ఇహ జన్మని, క్వచిదప్యదృష్టమశ్రుతం చ-మనసి దృశ్యతేన మనోరథగోచరో భవతీత్యర్థః-కేనాకారేణ మనోరథగోచరత్వం పూర్వానుభవశ్చేత్యత్రాహ- యథాయథా

హ జంకర్మలక్ష్యతే చిత్తవృత్తిభిః ॥ ౬౫ ॥ నానుభూతంక్వచానేన దేహేనాదృష్టమశ్రుతమ్। కదాచిదుపలభ్యేత యద్రూపం యాదృగాత్మని ॥ ౬౬ ॥ తేనాస్య తాదృశం రాజన్ లిఙ్గినో దేహసమ్భవమ్। శ్రద్ధత్స్వాననుభూతోఽర్థో న మనస్స్ప్రష్టుమర్హతి ॥ ౬౭ ॥ మన ఏవ మనుష్యస్య పూర్వరూపాణి శంసతి। భవిష్యతశ్చ భద్రం తే తథైవ న భవిష్యతః ॥ ౬౮ ॥ అదృష్టమశ్రుతం చాత్ర క్వచిన్మనసి దృశ్యతే। యథాయథాఽనుభూతవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయమ్ ॥ ౬౯ ॥ సర్వేక్రమానురోధేన మనసీన్ద్రియగోచరాః। ఆయాన్తి సర్వశోయాన్తి సర్వేసమనసోజ

ఘేతి-దేశకాలక్రియాశ్రయం-దేశాశ్రయం, కాలాశ్రయం-క్రియాశ్రయంచ-రూపం, యథాయథా యేన యేన ప్రకారేణ-బుద్ధిస్థం భవతి-తత్తథానుభూతవ్యం -న త్వేవంభూతమితి కార్త్స్న్యేన వక్తుం శక్యం, బుద్ధిస్థానాం రూపాణామానన్త్యాదిత్యర్థః మమ నివాసదేశ ఈదృశస్స్యాత్-ఏవంవిధః కాలో భవేత్-అహమేవం కరవాణీతి, మనుష్యాణామసంభావితమర్థవిశేషం ప్రతి మనోరథసహస్రం యథా రుచి మనసి వర్తత ఇతి యావత్ ॥ ౬౯ ॥ తతః కిం పూర్వజన్మనః కర్మణశ్చ సిద్ధావిత్యత్రాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ ఇహ జన్మని-మనోరథవిషయభూతాః పదార్థాః-పూర్వజన్మని-క్రమేణేన్ద్రియగోచరాః, భూత్వా, క్రమేణేతి మనస్సద్భావోఽపి దర్శితః - మనసోఽభావే సర్వేన్ద్రియసంబన్ధాద్యుగపత్సర్వేన్ద్రియప్రవృత్తిప్రసఙ్గః తత్సద్భావే తు మేనేన్ద్రియేణ మనసస్సంయోగస్తస్యైవేన్ద్రియస్య వ్యాపార ఇత్యుపపత్తిః-అత్ర, క్రమేణేన్ద్రియగోచరా భూత్వా మనసి వర్తన్తే-పూర్వానుభవజనితవాసనావిశేషేణ ప్రతిపురుషం రుచివిశేషః, న హి వినా కారణేన కార్యం భవతి ఏవం మనసి వర్తమానమనోరథసహస్రానుగుణం వాసనాఽనుమీయతే, సా చ పూర్వానుభవమనుమాపయతి, ఇహ జన్మని తాదృగనుభవాభావాద్దేహాన్తరేణ తదనుభవ ఇతి పూర్వజన్మసిద్ధిః-జన్మతారతమ్యస్య నిమిత్తకత్వాద్యోగాద్వివిధాదృష్టసిద్ధిరితి మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చోపపాదనం కృతం భవతి, ఆయాన్తి, వాసనోన్మేషాదాయాన్తి-బుద్ధిస్థా భవన్తి యాన్తి వాసనాభిభవాన్న బుద్ధిస్థా భవన్తి యది కశ్చిదమనా భవేత్తర్హ్యేవం న స్యాన్న త్వేతదస్తీత్యాహ-సర్వే ఇతి, అతస్సర్వేషాం సమనస్కత్వాన్మనసి చ సర్వార్థానాం క్రమాద్వాసనానుసారేణ ప్రవేశాన్నాత్యన్తాననుభూతోఽర్థః కస్యాపి కశ్చిదస్తీత్యర్థః, నను-ఇహ జన్మని జన్మాన్తరే వాఽనుభూతార్థ ఏవ మనోరథవిషయ ఇత్యుక్తం, యద్యేవం తర్హి ముక్తానన్దోఽపి ముముక్షోః కదాచిన్మనోరథవిషయో భవేదితి సోఽపి పూర్వమనుభూత ఏవ స్యాత్, అస్త్వితి చేన్న- పునర్జన్మానుపపత్తేః „న చ పునరావర్తత„ ఇతి శ్రుతేః „అనావృత్తిశ్శబ్దా„ దిత్యాదిసూత్రస్య చ విరోధప్రసఙ్గాత్, మైవం-ప్రకృతిపరిణామాత్మకదేహానుభావ్యానామేవాననుభూతానాం మనోరథవిషయత్వాసంభవాభిప్రాయత్వాత్తదుక్తేః-అస్తు వా ముక్తానన్దోఽపి మనోరథవి

షయస్తథాపి మనోరథవిషయో భవన్ ముక్తానన్దః ,,సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణే,, త్యాదివాక్యావగతనిరతిశయానన్దరూపత్వేన పరోక్షమేవ మనోరథవిషయో భవేత్ , అనుభవోఽపూర్వం శబ్దజన్య ప్రమితి విషయత్వేన పరోక్షమేవ స్యాత్-అత ఏవ హి ,,యద్రూపం యాదృగాత్మనః , యథా యథానుమన్తవ్యం దేశ కాలక్రియాశ్రయ,, మిత్యుక్తం-యాదృగ్రూపేణ పూర్వమనుభూతం తాదృగ్రూపేణైవ మనోరథవిషయో భవతీతి హిపదార్థః, తతశ్చేదానీం మనోరథవిషయస్యాపి ముక్తానన్దస్య ,,సోఽశ్నుత,, ఇత్యాదినా ముక్తానన్దప్రకరణావగత ప్రకారవైశిష్ట్యేన పరోక్షమేవ మనోరథవిషయత్వాత్తస్య పూర్వానుభవోఽపి తాదృశ ఏవ కల్ప్యత ఇత్యపరోక్షమనుభూయమాన ఏవ ముక్తానన్దః పునర్భవాభావ హేతురితి న శ్రుతిసూత్రాదివిరోధః, నచ దేశ కాలాదయోఽప్య పరోక్షం న మనోరథవిషయా ఇతి తేషామప్యపరోక్ష ఏవ పూర్వానుభవ ఇతి న కస్యాపసాక్షాత్పూర్వానుభవోఽనుమీయత ఇతి వాచ్యం , అపరోక్షం ప్రాకృతదేహానుభవయోగ్యానామపి పరోక్షానుభవకల్పనాయాం మానాభావాత్ , కల్పకస్య పరోక్షవిషయమనోరథస్య పరోక్షమపరోక్షం చానుభూతవస్తువిషయకత్వ దర్శనాత్ ✲ ॥ ౬౦ ॥ ✲ ఇదమేవాభిప్రేత్యాహ॥ సత్త్వైకనిష్ఠ ఇతి ॥ సత్త్వైకప్రచురే , మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని భగవద్భజనోపక్రమం కుర్వాణే సతి-తమః అజ్ఞానం-చన్ద్రమస్యుదితే సతి-తమస్తిమిరమివ-ఉపరజ్యావభాసతే ఉపరాగవద్భూత్వాఽవభాసతే, జ్ఞానశబలమవభాసతే చన్ద్రోదయే హి ఆదిత్యోదయ ఇవ న నిశ్శేష తమః క్షయః , అపితు జ్యోత్స్నామిశ్రం తమః, ఏవం భగవద్భజనోపక్రమదశాయాం జ్ఞానమజ్ఞానశబలం వర్తతే- శాస్త్రజన్యజ్ఞానస్య పరోక్షరూపత్వాద్బ్రహ్మ స్వరూప తదానన్దాదయః పరోక్షమేవ విషయా భవన్తీత్యర్థః- దేహాత్మభ్రమస్య దేహసంబన్ధాధీన సుఖదుఃఖాదేశ్చాపరోక్షత్వాత్తే సాక్షాదనుభవ విషయా ఏవేతి భావః ✲ ॥ ౬౧ ॥ ✲ కిం వక్తవ్యం సంసారదశాయాం బ్రహ్మ స్వరూప తదానన్దాదికమపరోక్షం నావభాసత ఇతి-యతః-స్వాత్మా స్వరూపమేవాపరోక్షం నావభాసత ఇతి సహేతుకమాహ॥ అహమితి॥ అనాదిమాన్ జీ

నాః॥ ౬౦॥ సత్త్వైకనిష్ఠే మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని। తమశ్చన్ద్రమసీవేదముపరజ్యావభాసతే॥ ౬౧॥ నాహం మమేతి భావోఽయం పురుషే వ్యవధీయతే। యావద్బుద్ధిమనోఽక్షార్థగుణ†గూఢో హ్యనాదిమాన్॥ ౬౨॥ సుప్తిమూర్చ్ఛోపతాపేషు ప్రాణాయనవిఘాతతః। నేహతేఽహమితి జ్ఞానం మృత్యుప్రజ్వారయోరపి॥ ౬౩॥ గర్భే బాల్యేఽప్యపౌష్కల్యాదేకాదశవిధం తథా। లిఙ్గం న దృశ్యతే యూనః కుహ్వాం చన్ద్రమసో యథా॥ ౬౪॥ అర్థే హ్య

వః-అక్షమిన్ద్రియం, అర్థాః శబ్దాదయః, గుణాః సత్త్వాదిః, ఏతైర్యావద్గూఢః ఆవృతః , వ్యూహ ఇతి పాఠే, యావద్బుద్ధ్యాదయో వ్యూహః సఙ్ఘో యస్యేత్యర్థః-తావదహం మమేతి భావో వ్యవధీయతే వ్యవధివదాచర్యతే-స్వరూపతిరోధాయకోఽహం మమాభిమానో న నివర్తతే కింత్వనువర్తత ఇత్యర్థః ✲ ॥ ౬౨॥ ✲ కిమత సంసారిణో జీవస్య బుద్ధ్యాదిభ్యో విలక్షణం స్వస్వరూపమపరోక్షం నావభాసత ఇతి, యతోఽనహమర్థోఽప్యజ్ఞానాదహంబుద్ధివిషయత్వేనావభాసమానః , దేహః, సుషుప్త్యాదౌ నావభాసత ఇత్యాహ ॥ సుప్తీతి ॥ ఉపతాపశబ్దేన అతిశయిత దుఃఖసంభేదో వివక్షితః , మృత్యుః మరణం, ప్రజ్వారో జ్వరః ఉపలక్షణమేతత్-జ్వరాదిమూలే మరణే చేతి యావత్ - ఏతాస్వవస్థాసు , ప్రాణాయనస్య ప్రాణాశ్రయస్య జీవస్య విఘాతతః జ్ఞానస్యాతిసంకోచాత్ -న హి జ్ఞానసంకోచాదపరస్తదానీం విఘాతస్సంభవతి, తేన-అహమితి జ్ఞానం - నేహతే న స్ఫురతి దేహేఽహంబుద్ధిర్నాస్తి దేహప్రతిపత్త్యభావాదిత్యర్థః ✲ ॥ ౬౩॥ ✲ నను సుప్త్యాదావపి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియగుణస్య మనసశ్చ సద్భావాదహమితి జ్ఞానం కుతో నేహతే-తత్రాహ ॥ గర్భ ఇతి ॥ యూనస్తరుణస్య స్ఫుటం , య - దేకాదశవిధం లిఙ్గం కర్మేన్ద్రియజ్ఞానేన్ద్రియమనఆత్మకం లిఙ్గం , వ్యాపారహేతుభూతం , త - ద్గర్భే , బాల్యే , అపిశబ్దాత్సుషుప్త్యాదౌ చ - అపౌష్కల్యాత్ అపుష్కలశక్తిత్వాత్ , న దృశ్యతే నాభివ్యక్తం , నష్టప్రాయం భవతీత్యర్థః - సతోఽప్యనభివ్యక్తౌ దృష్టాన్తః , కుహ్వమమావాస్యాయాం , చన్ద్రమసో - లిఙ్గం రూపమివేతి ✲ ॥ ౬౪ ॥ ✲ నను యది గర్భాదౌ లిఙ్గమేకాదశవిధమనభివ్యక్తం , తర్హి తద్వ్యాపారాభావాత్సంసృతిర్న స్యాత్తత్రాహ । అర్థ ఇతి ॥ అనభివ్యక్తశక్తిత్వాదిన్ద్రియాణాం తద్వ్యాపారాభావా , దర్థే శబ్దాదివిషయే , అవిద్యమానేఽపి శబ్దాదివిషయానుభవాభావేఽపి విషయాన్ ధ్యాయతః - వర్తమానసమీపే మాతే లటశ్శత్రాదేశః - విషయధ్యానప్రయుక్తవాసనావిశిష్టస్యేత్యర్థః , సంసృతిర్న నివర్తతే తత్ప్రాగనువృత్త్యా సంసారోఽనువర్తతే- యథా స్వాప్నపదార్థానాం ప్రబోధదశాయామవిద్యమానత్వేఽపి స్వప్నదృగ్జ్ఞానసూచితసుఖదుఃఖాద్యనర్థాగమ , స్తద్వదిత్యర్థః , తథా చ శ్రుతిః ,,య

౬౨॥ శ్లో॥ పా॥ † గుణవ్యూహో హ్యనాదిమాన్

దాకర్మసు కామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషు పశ్యతి । సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్ తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శనే ,, ఇతి ,, అథ స్వప్నే పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తం పశ్యతి స ఏనం హన్తీ,, త్యాదికా ❋ ॥ ౬౫ ॥ ❋ ఏవం ప్రశ్నస్యోత్తరమభిధాయ పునరపి స్మరణాయ దేహాత్మనోరాకారం వదన్ దేహసంబన్ధస్యోత్తరోత్తరదేహసంబన్ధద్వారాఽనర్థహేతుత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ పఞ్చవిధం పఞ్చప్రకారం పఞ్చభూతాత్మకం, షోడశవిస్తరం, ఏకాదశేన్ద్రియతదాశ్రయప్రాణాదిపఞ్చకోపేతం, త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం, లిఙ్గం శరీరం, ఏవం ఏవంభూతమితి దేహాకార ఉక్తః, జీవస్వరూపమాహ, ఏష ఇతి, చేతనయా యుక్తః, ఏషః, జానామీతి జ్ఞానాశ్రయతయా స్ఫుటతరమవభాసమానోఽహమర్థో, జీవ ఇత్యభిధీయత ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౬౬ ॥ ❋ అనేన లిఙ్గేన, యుక్తః, స్థిత ఇదానీమవభాసమానః, స పురుషః, ఈదృశాన్ బహూన్ దేహాన్, ఉపాదత్తే, విముఞ్చతి తత్కృతహర్షశోకాదికం చ, విన్దతి, ఆగామిసుఖవిషయం జ్ఞానం హర్షః, ఆగామిదుఃఖవిషయం జ్ఞానం భయం, తత్ర దేహానుపాదదత్, జీవః, అనేనోపాదీయమానేన రమణీయదేహేన, హర్షం సుఖం చ విన్దతి, అనభిమతేన తు శోకం, విముచ్యమానేన తు భయం దుఃఖం చ విన్దతి, ఉపాత్తదేహత్యాగస్యానిష్టత్వాత్ ❋ ॥ ౬౭ ॥ ❋ అనిష్టతామేవాహ ॥ యథేతి ॥ యథా, ఇయం ప్రసిద్ధా, తృణజలూకా, స్వావష్టబ్ధం తృణం హిత్వా, నోపయాతి తృణాన్తరం ప్రతి న గచ్ఛతి కిన్తు-తదేవ తృణముపయాన్తీ దృఢతరం సంశ్లిష్యతి, ఏవం మ్రియమాణోఽపి జనః, మరణే, ప్రాగ్దేహాభిమతిం, న త్యజతీత్యర్థః, నాపయాత్యపయాతి పారే యథా దైవవశాదపయాతి మనసా త్యక్తుం నేచ్ఛతి-దేహాభిమానపరిత్యాగస్యావధిమాహ ॥ యావదితి ॥ కర్మణా వ్యవధానేన కర్మభిస్తిరోధానేన, యావత్, దేహాదన్యమాత్మానం, న విన్దేత, తావత్, న త్యజేదిత్యర్థః ❋ ॥ ౬౮ ॥ ❋ ప్రకరణార్థ

విద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే। ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా॥ ౬౫ ॥ ఏవం పఞ్చవిధం లిఙ్గం త్రివృత్ షోడశవిస్తృతమ్। ఏష చేతనయా యుక్తో జీవ ఇత్యభిధీయతే ॥ ౬౬ ॥ అనేన పురుషో దేహానుపాదత్తే విముఞ్చతి। హర్షం శోకం భయం దుఃఖం సుఖం చానేన విన్దతి॥ ౬౭ ॥ యథా తృణజలూకేయం నాపయాత్యపయాతి చ । న త్యజేన్మ్రియమాణోఽపి ప్రాగ్దేహాభిమతిం జనః । యావదన్యం న విన్దేత వ్యవధానేన కర్మణా॥ ౬౮ ॥ మన ఏవ మనుష్యేన్ద్ర భూతానాం భవభావనమ్। యదర్థైశ్చరితాన్ ధ్యాయన్ కర్మాణ్యాచినుతేఽసకృత్॥ ౬౯ ॥ సతి కర్మణ్యవిద్యాయా బన్ధః కర్మజ ఆత్మనః । అతస్తదవబోధార్థం భజ సర్వాత్మనా హరిమ్॥ ౭౦ ॥ పశ్యంస్తదాత్మకం విశ్వం స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయా యతః ॥ ౭౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ భాగవతముఖ్యో భగవాన్నారదో హంసయోర్గతిమ్। ప్రదర్శ్య నృపమామన్త్ర్య సిద్ధలోకం తతోఽగమత్॥ ౭౨ ॥ ప్రాచీనబర్హీ రాజర్షిః ప్రజాసర్గాభిరక్షణే । ఆదిశ్య పుత్రానగమత్తపసే కపిలాశ్రమమ్॥ ౭౩ ॥ తత్రైకాగ్రమనా

ముపసంహరతి ॥ మన ఏవేతి ॥ హే మనుష్యేన్ద్ర, భూతానాం, భవభావనం, జన్మహేతుర్మన ఏవ, తదేవోపపాదయతి, అర్థైరిన్ద్రియైః, చరితాన్ పూర్వముపభుక్తాన్ విషయాన్, యః, ధ్యేన మనసా, ధ్యాయన్, కర్మాణి, అసకృదాచినుతే కరోతి ❋ ॥ ౬౯ ॥ ❋ సతి కర్మణి, అవిద్యాయా బన్ధః అవిద్యాయా ఇతి పఞ్చమీ, కర్మణి సతి తత్కృతదేహేనాహంకారమమకారరూపావిద్యాయా, ఆత్మనో, బన్ధః, స్యాత్, స చావిద్యాయా బన్ధః, కర్మకృతః, కర్మ చ విషయానుభవహేతుః, అవిద్యాయాః కర్మ కర్మణాం చావిద్యేత్యనాదిః ప్రవాహ ఇత్యర్థః, తన్మోచనోపాయమాహ ॥ అత ఇతి ॥ తస్య దేహవిలక్షణస్య బ్రహ్మాత్మకస్య స్వాత్మనోఽవబోధార్థం సర్వాత్మనా కరణత్రయేణ, హరిం భగవన్తం, భజ, ఆత్మాపరోక్ష్యమపి భగవత్ప్రసాదాదేవ భవతీతి భావః ❋ ॥ ౭౦ ॥ ❋ కథంభూతో జానీయ-త్తత్రాహ - విశ్వం చిదచిదాత్మకం జగత్-భగవదాత్మకం, పశ్యన్, విశ్వస్య తదాత్మకత్వే హేతుం వదన్ హరిం విశినష్టి - యతో హరేర్హేతోః విశ్వస్య, స్థితిరప్యయో నాశశ్చ, త్యమీ-భవన్తి, హరేర్విశ్వస్థిత్యాదికారణత్వాద్ధర్యాత్మకం విశ్వం పశ్యతీత్యర్థః, స్థిత్యాదీనాం తదాత్మకత్వే హేతుత్వం శ్రుతం ,, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి,, ❋ ॥ ౭౧ ॥ ❋ సంవాదముపసంహరతి మునిః-భాగవతానాం ముఖ్యో, ముఖ్యః, భగవాన్-నారదో-హంసయోర్జీవపరయోః-గతిం స్వరూపం-ప్రదర్శ్య ఉపదిశ్య, నృపం ప్రాచీనబర్హిషం, ఆమన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య, తతో బ్రహ్మలోకం అగాత్ ❋ ॥ ౭౨ ॥ ❋ తతః, ప్రాచీనబర్హిః, ప్రజాసృష్టౌ, తద్రక్షణే చ-స్వపుత్రాననుజ్ఞాప్య, స్వయం తపశ్చర్తుం-కపిలాశ్రమం, అగాత్ ❋ ॥ ౭౩ ॥ ❋ తత్ర చాశ్రమే, ధీరో వశీకృతేన్ద్రియః-ఏకాగ్రచిత్తః-విముక్తో-భగవచ్చరణామ్బుజం-ధ్యాయన్-తద్భక్త్యా తత్సామ్యతాం తేన సామ్యం యస్యై ఓహః ప్రవిహీనః-తత్సామ్యవత్తామిత్యర్థః-ఇయాత్ అగాత్

తత్సాత్మ్యతామితి పాఠే - తేన భగవతా సమానాత్మతాం తత్సాధర్మ్యమిత్యర్థః ॥ ౮౪ ॥ శ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ ॥ ఏతదితి ॥ హే అనఘ - దేవర్షిణా - గీతం - మేతత్, దధ్యాత్మపారోక్ష్యం - యః పుమాన్ - శ్రావయేత్ - శృణుయాద్వా, సః - లిఙ్గేన సంసృతిహేతునా మనసా - దుఃఖహేతునా బన్ధేన వా - విముచ్యతే ముక్తో భవేదిత్యర్థః ॥ ౮౫ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం, ముకున్దయశసా, యుక్తమితి శేషః - అత ఏవ - భువనం - పునానం పవిత్రం కుర్వాణం - నారదముఖాన్నిర్గతం ఆత్మశౌచం మనశ్శోధకం - పారమేష్ఠ్యం సర్గోత్కృష్టఫలదం - కీర్త్యమానం కథ్యమానం - యః పుమా - నధిగచ్ఛతి - స పుమాన్, నిర్ముక్తసమస్తబన్ధః, అస్మిన్, సంసారే, న భ్రమతి ॥ ౮౬ ॥ ఉక్తార్థానుపసంహరతి, అద్భుతతమమిదమధ్యాత్మపారోక్ష్యం, అధ్యాత్మతత్త్వస్య, పారోక్ష్యం పరోక్షవాదో - యస్మిన్ అత ఏవా - ద్భుతం ఆశ్చర్యం - అధ్యాత్మస్య పారోక్ష్యం దుశ్శకమిత్యద్భుతమిత్యర్థః, మయా - తుభ్య - మభిహితం - తథా, పుంసః క్షేత్రజ్ఞస్య స్త్రియా శ్రమః గృహస్థాశ్రమత్వేన రూపితస్సంసారశ్చ, కథితః అముత్ర పరలోకే, సంశయః ఫలానుభవవిషయో భవదీయసంశయశ్చ - ఛిన్నః నిరస్తః ॥ ౮౭ ॥

ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టావింశోఽధ్యాయః.

ఏవం ప్రచేతసాం వృత్తమసమాప్యైవా న్తరే ప్రాచీనబర్హిషో వృత్తాన్తముక్తః - ఇదానీం తద్వృత్తాన్తశేషం శుశ్రూషయా పృచ్ఛతి విదురః ॥ య ఇతి ॥ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ - యే, ప్రాచీనబర్హిషః పుత్రాః - త్వయాఽభిహితా, స్తే - రుద్రగీతేన స్తోత్రేణ, హరిం - ప్రతోష్య తోషయిత్వా - కాం సిద్ధిం కిం ఫలమాపుః ప్రాపుః ॥ ౧ ॥ హే బార్హస్పత్య మైత్రేయ

ధీరా గోవిన్దచరణామ్బుజమ్। విముక్తసఙ్గోఽనుభజన్భక్త్యా తత్సాత్మ్యతామియాత్ ॥ ౮౪ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం గీతం దేవర్షిణాఽనఘ। యశ్శ్రావయేద్యశ్శృణుయాత్స లిఙ్గేన విముచ్యతే ॥ ౮౫ ॥ ఏతన్ముకున్దయశసా భువనం పునానం దేవర్షివర్యముఖనిస్సృతమాత్మశౌచమ్। యః కీర్త్యమానమధిగచ్ఛతి పారమేష్ఠ్యం నాస్మిన్భవే భ్రమతి ముక్తసమస్తబన్ధః ॥ ౮౬ ॥ అధ్యాత్మపారోక్ష్యమిదం మయాభిహితమద్భుతమ్। ఏవం స్త్రియాశ్రమః పుంసశ్ఛిన్నోఽముత్ర చ సంశయః ॥ ౮౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, అష్టావింశోఽధ్యాయః

విదుర ఉవాచ ॥ యే త్వయాఽభిహితా బ్రహ్మన్సుతాః ప్రాచీనబర్హిషః। తే రుద్రగీతేన హరిం సిద్ధిమాపుః ప్రతోష్య కామ్ ॥ ౧ ॥ కిం బార్హస్పత్యేహ పరత్ర వాఽథ కైవల్యనాథప్రియపార్శ్వవర్తినః। ఆసాద్య దేవం గిరిశం యదృచ్ఛయా ప్రాపుః పరం నూనమథ ప్రచేతసః ॥ ౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రచేతసోఽన్తరుదధౌ పితురాదేశకారిణః। జపయజ్ఞేన తపసా నిరఞ్జనమతోషయన్ ॥ ౩ ॥ దశవర్షసహస్రాన్తే పురుషస్తు సనాతనః। తేషామావిరభూత్కృచ్ఛ్రం శాన్తేన శమయన్రుచా ॥ ౪ ॥ సుపర్ణస్కన్ధమారూఢో మేరుశృఙ్గమివామ్బుదః। పీతవాసా మణిగ్రీవః కుర్వన్వితిమిరా దిశః ॥ ౫ ॥ భ్రాజిష్ణునా కనకవర్ణవిభూషణేన భ్రాజత్కపోలవదనో విలసత్కిరీ

టస్స్యం చిన్వి ద్యా... యదృచ్ఛయా గిరిశం ప్రాప్య, కైవల్యనాథస్య మోక్షాధిపతేర్భగవతో - యః ప్రియో రుద్రః - తస్య పార్శ్వవర్తిన స్తేనానుగృహీతాః - ప్రచేతసః, నూనం - పరం మోక్షం - ప్రాపురేవ, తతః పూర్వం కిం, ఇహ అత్ర లోకే, పరత్ర లోకే వా, కిం ప్రాపుః ॥ ౨ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః ప్రచేతసాం కథాశేషమాహ ॥ ప్రచేతస ఇతి ॥ పితు - రాజ్ఞాకారిణః, అన్తరుదధౌ సముద్రజలమధ్యే, రుద్రగీతజపయజ్ఞేన, తపసా, తప ఆలోచనే, నిదిధ్యాసనేన చ, నిరఞ్జనం అపహతపాప్మానం, పరమపురుషం, అతోషయన్ ॥ ౩ ॥ సనాతనః పరమపురుషః, దశవర్షసహస్రాన్తే దశసహస్రసఙ్ఖ్యాతవత్సరపర్యన్తం తపశ్చర్యాన్తే, తేషాం, కృచ్ఛ్రం తపఃక్లేశం, రుచా కాన్త్యా, శమయన్ - శాన్తేన శుద్ధసత్త్వమయేన - వపుషా - ఆవిరభూత్ ॥ ౪ ॥ హరిం విశినష్టి ॥ సుపర్ణస్కన్ధమితి సార్ధద్వయేన ॥ సుపర్ణస్య గరుడస్య, స్కన్ధం - ఆరూఢః, తముపలక్షయతి, మేరోః, శృఙ్గం, అమ్బుదో నీలమేఘ ఇవేతి - పీతం పిశఙ్గం వాసో వస్త్రం - యస్య - మణిః కౌస్తుభః - గ్రీవాయాం, యస్య - దిశః వితిమిరాః ప్రకాశబహులాః - కుర్వాణః ॥ ౫ ॥ కనకమయశోభనవర్ణవిభూషణేనా, తథైవ, భ్రాజిష్ణునా ప్రకాశస్వభావేన - భ్రాజమానం కపోలం వదనం, యస్య, ప్రకాశమానకిరీటయుక్తః, అష్టాయుధైః శఙ్ఖచక్రగదాపద్మశార్ఙ్గశరఖడ్గఖేటైః, పద్మస్యాయుధాన్తర్భూతత్వేపి ఛత్రిన్యాయేనాయుధశబ్దః ప్రయుక్తః, పరసుహాశాఙ్కుశాద్యన్యతమో వా అత్ర ప్రవిష్టమో వా వివక్షితః, అనుచరైః పార్షదైః, మునిభిః, సురేన్ద్రైర్బ్రహ్మాదిభిశ్చ, సేవితః, గరుడ ఏవ కిన్నరః, తస్య వేదాత్మకపక్షధ్వనిర్గరుడకిన్నరశబ్దవివక్షితః, తేన, గీతా కీర్తిర్యస్య, యః

ద్వౌ, గరుడాః గరుడజాతీయాః, కిన్నరాశ్చ, తైః, గీతాకీర్తిర్యస్య ✽॥౬॥ ✽ పీనాశ్చ తే ఆయతాశ్చ, అష్టౌ, భుజాః, తేషాం-మణ్డలం సమూహః, తన్మధ్యే, స్థితయా, లక్ష్మ్యా, స్పర్ధమానా - శ్రీః శోభా, యస్యాః, తయా వనమాలయా, పరివృతః, ఆద్యః ఆదౌ భవః జగత్కారణభూతః పురుషః- ప్రపన్నాన్, బర్హిష్మతస్సుతాన్ ప్రతి, పర్జన్యనాద ఇవ, రుతం నాదో, యస్యాః, తయా-వాచా సఘృణం కృపాయుక్తో౽వలోకో, యస్య స ఆహ ✽॥౭॥ ✽ హే నృపనన్దనాః-యూయం, మే మత్తః-వరం-వృణీధ్వం, వః భద్రమస్తు-పరస్పరసౌహృదేన, పృథగ్ధర్మాః తుల్యధర్మాణః యూయం-వః యుష్మాకం-సౌహృదేన-అహం, తుష్టః ✽॥౮॥ ✽ యో నరః, అనుదినం సాయం ప్రాతః, శయ్యాయాం, యుష్మాననుస్మరతి-తస్య నరస్య, భ్రాతృషు, ఆత్మసామ్యం ఆత్మనా తుల్యం-స్వాత్మనీవ ప్రీతిః-తథా-భూతేషు-సౌహృదం చ భవిష్యతి ✽॥౯॥ ✽ ఏ నరాః-సాయం ప్రాతః-సమాహితచిత్తాస్సన్తః-రుద్రగీతేన-మాం- స్తువన్తి-తేభ్యో౽హం కామవరాన్-కామ్యన్త ఇతి కామాస్తాన్ వరానభీష్టాన్ వరాన్-ప్రజ్ఞాం చ దాస్యే-కిం పునర్యుష్మాకమ్ ✽॥౧౦॥ ✽ యత్ యస్మాత్ యూయం-పితుః-ఆదేశం-ఆజ్ఞాం-ముదా యుక్తాస్సన్తో౽గ్రహీష్ట గృహీతవన్తః-అతః-వః యుష్మాకం - ఉశతీ కమనీయా కీర్తిః-లోకాన్-అనుభవిష్యతి ప్రాప్స్యతి లోకేషు విస్తరిష్యతీత్యర్థః ✽॥౧౧॥ ✽ "కణ్డోర్మునేర్దుహితరం యూయముద్వహతే" తి వక్ష్యమాణస్తావత్పుత్రం తత్కన్యాం చ ప్రస్తౌతి భవితేతి-విశ్రుతః-విశ్రుతనామా పుత్రః-గుణైః విశ్రుతః- పితుర్బ్రహ్మణో౽నవమః న న్యూనః-విశ్రుతాసమః భవితా భవిష్యతీత్యర్థః-

టః। అష్టాయుధైరనుచరైర్మునిభిస్సురేన్ద్రైరాసేవితో గరుడకిన్నరగీతకీర్తిః॥౬॥ పీనాయతాష్టభుజమణ్డలమధ్యలక్ష్మ్యాస్పర్ధ✽చ్ఛ్రియా పరివృతో వనమాలయా౽౽ద్యః। బర్హిష్మతః పురుష ఆహ సుతాన్ప్రపన్నాన్పర్జన్యనాదరుతయా సఘృణావలోకః॥ ౭॥ శ్రీభగవానువాచ॥ వరం వృణీధ్వం భద్రం వో యూయం మే నృపనన్దనాః। సౌహార్దేనాపృథగ్ధర్మాస్తుష్టో౽హం సౌహృదేన వః॥౮॥ యో౽నుస్మరతి శయ్యాయాం యుష్మాననుదినం నరః। తస్య భ్రాతృష్వాత్మసామ్యం తథా భూతేషు సౌహృదమ్॥ ౯॥ యే తు మాం రుద్రగీతేన సాయం ప్రాతః సమాహితాః। స్తువన్త్యహం కామవరాన్దాస్యే ప్రజ్ఞాం చ శోభనామ్॥ ౧౦॥ యద్యూయం పితురాదేశమగ్రహీష్ట ముదాన్వితాః। అథో వ ఉశతీ కీర్తిర్లోకానను భవిష్యతి॥౧౧॥ భవితా విశ్రుతః పుత్రో౽నవమో విశ్రుతో గుణైః। య ఏతామాత్మవీర్యేణ త్రిలోకీం పూరయిష్యతి॥ ౧౨॥ కణ్డోః ప్రమ్లోచయా లబ్ధా కన్యా౽మలలోచనా। తాం చాపవిద్ధాం జగృహుర్భూరుహా నృపనన్దనాః॥ ౧౩॥ క్షుత్క్షామాయా ముఖే రాజా సోమః పీయూషవర్షిణీమ్। దేశినీం రోదమానాయా నిదధే స దయాన్వితః॥ ౧౪॥ ప్రజాసర్గో వ ఆదిష్టః పిత్రా మామనువర్తతా। తత్ర కన్యాం వరారోహాం తాముద్వహత మాచిరమ్॥౧౫॥ అపృథగ్ధర్మశీలానాం సర్వేషాం వః సుమధ్యమా। అపృథగ్ధర్మశీలేయం భూయాత్పత్న్యర్పితాశయా॥ ౧౬॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాం సహస్రమమితౌజసః। భౌమాన్భోక్ష్యథ భోగాన్వై దివ్యాంశ్చానుగ్రహాన్మమ॥౧౭॥ అథ మయ్యనపాయిన్యా భక్త్యా ✽ పక్వగుణా

యో-విశ్రుతః ఏతాం త్రిలోకీం-ఆత్మనో వీర్యేణ సత్త్వా నేన-పూరయిష్యతి ✽॥౧౨॥ ✽ విశ్రుతస్య కణ్డోస్సకాశాత్ -ప్రమ్లోచయా తపోనాశార్థమిన్ద్రేణ ప్రేషితయా ప్రమ్లోచాఖ్యయా అప్సరస్స్త్రియా-యా-కన్యా - అమలలోచనా లబ్ధా తాం కన్యాం-అపవిద్ధాం-పునస్స్వర్గం ప్రతిగచ్ఛన్త్యా ప్రమ్లోచయా వృక్షేషు త్యక్తాం- భూరుహా వనస్పతయః-జగృహుః దుహితరమమన్యన్త- హే నృపనన్దనాః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ క్షుధా పీడితాయాః-రోదమానాయాః తస్యాః కన్యాయాః-ముఖే-వనస్పతీనాం రాజా-సోమ ఇతి ప్రసిద్ధః-అమృతస్రావిణీం- దేశినీం తర్జనీం నిదధే నిహితవాన్-అనేనాప్సరసో గర్భసంభవేనాన్యతాహారేణ చ తస్యా లావణ్యం క్లిన్నస్వేదదౌర్గన్ధ్యాదిరాహిత్యం చోక్తమ్ ✽॥౧౪॥ ✽ మామనువర్తమానేన-పిత్రా బర్హిష్మతా-వః-యుష్మభ్యం-ప్రజాసర్గ-ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః-అతస్తత్ర ప్రజాసర్గే-యతమానాః-యూయం- తాం-పతిమాకాఙ్క్షన్తీం-కన్యాం-ముద్వహత-చిరం విలమ్బం మా కురుత ✽॥౧౫॥ ✽ సనుబహూనాం కథమేకా భార్యా స్యాదిత్యత్రాహ-అపృథగ్ధర్మశీలం యేషాం-సర్వేషాం-వః యుష్మాకం-పతిషు భవత్సు అర్పితః-ఆశయో-యయా-అపృథగ్ధర్మశీలం-యస్యాస్సేయం-సుమధ్యమా పత్నీ భూయాత్-ధర్మశీలయోరైక్యాన్మద్వాక్యాచ్చ నదృష్టవిరోధ ఇతి భావః ✽॥౧౬॥ ✽ దివ్యానాం దేవమానపరిచ్ఛిన్నానాం-వర్షసహస్రాణాం-సాహస్రం కాలం - అమితౌజసః - అమితం ఓజః ఇన్ద్రియశక్తిర్యేషాం-తే, యూయం-భౌమాన్-భోగాన్ భోక్ష్యథ ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ అనన్తరం-అవ్యభిచారిణ్యా-మయి-భక్త్యా-పక్వగుణాః దగ్ధకామాదిమలాః-ఆశయో౽న్తఃకర

౧౮ శ్లో॥ ✽ పా॥ పక్వగుణాశ్రయాః॥

ణం-యేషాం తే - అతో-నిరయాత్సంసారా-న్నిర్విద్య నిర్వేదం లబ్ధ్వా-పక్వగుణాశ్రయా ఇతి పాఠే-శాన్తసత్త్వాదిగుణవాస
నాః, మద్ధామ మత్స్థానం, ఉపయాస్యథ ప్రాప్స్యథ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ననుభౌమభోగాసక్తానాం నస్త్వద్భక్తిః కథం భవిష్యతి, త
త్రాహ॥ గృహేషు, అవిశతాం ప్రవిష్టానామపి, కుశల, మనభిసంహితఫలం, కర్మయేషాం, మద్వార్తాయాతయామానాం
మత్కథాక్షపితకాలానాం, గృహాః, బన్ధాయ, ననుతాఃబన్ధకాన భవన్తి ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ త్వద్వార్తాశ్రోతౄణాం గృహైర్న బ
న్ధ ఇతి కుత స్తత్రాహ॥ నవ్యవదితి॥ యద్యస్మాత్, ద్యత్కథాశ్రవణాత్, జ్ఞః సర్వజ్ఞోఽహం, మీశ్వరః, బ్రహ్మవాదిభిః ప్రవక్తృభిర్ని
మిత్తభూతైః, శ్రోతౄణాం, హృత్ హృదయం, నవ్యవత్ ప్రతిపదం నూతనవత్, అయేప్రాప్నోమి, మనస్యభివ్యక్తో భవా
మి, బ్రహ్మసాక్షాత్కారో భవతీత్యర్థః, ననుత్వత్కథాశ్రవణేకథం బ్రహ్మసాక్షాత్కారః, తత్రాహ, యోఽహమేతదేవ బ్రహ్మ-
తత్ర హేతుం, యతోగతాః యం మాం ప్రాప్తాస్సన్తో-మోహశోకహర్షాన్న ప్రాప్నువన్తి- అతో మత్కథాశ్రవణేన నవ్యవ
న్మమహృద్యావిర్భావాదస్యైవ బ్రహ్మసాక్షాత్కారత్వాద్గృహేషు వసతామపి న బన్ధ ఇత్యర్థః - నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞ ఇతి
పాఠే-గృహేషు - పరబ్రహ్మభూతం మాం-కథయద్భిః-యజ్ఞో మద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానయజ్ఞో-నవ్యవచ్ఛిద్యతే విచ్ఛిన్నో న భవ
తి-యజ్ఞం పి నిష్ఠి-యతో జ్ఞానయజ్ఞాత్-చద్గతిం, గతాః, ప్రాకృతైర్మోహాదిభిర్యుక్తా న భవన్తి ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ ఏవముక్తప్రకా
రేణ బ్రువాణం-పురుషార్థానా-మాశ్రయం-సుహృత్తమం-జనార్దనం-తస్య జనార్దనస్య- దర్శనేన-ధ్వస్తాని-కామక్రోధాదీ
ని-రజ ఆదికార్యరూపాణి మలాని, యేషాం తే, ప్రాఞ్జలయః - గద్గదగిరా-అగృణన్ తుష్టువుః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ అధ్యాత్మికాదిదుః
ఖానాం నాశాయ-ఉదారగుణాః - యస్యా-హ్వ నైర్మానవభిః నిరూపితాః, స, నిరూపితోదారగుణాహ్వయః తస్మై, మనోవ

శయాః। ఉపయాస్యథ మద్ధామ నిర్విద్య నిరయాదతః॥ ౧౮ ॥ గృహేష్వావిశతాం చాపి పుంసాం కుశలకర్మణామ్।
మద్వార్తాయాతయామానాం న బన్ధాయ గృహా మతాః॥ ౧౯ ॥ ❁ నవ్యవద్ధృదయే యజ్జ్ఞో బ్రహ్మైతద్బ్రహ్మవాది
భిః। న ముహ్యన్తి న శోచన్తి న హృష్యన్తి యతో గతాః॥ ౨౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం బ్రువాణం పురుషార్థసాధనం
జనార్దనం ప్రాఞ్జలయః ప్రచేతసః। తద్దర్శనధ్వస్తతమోరజోమలా గిరాఽగృణన్గద్గదయా సుహృత్తమమ్॥
ప్రచేతస ఊచుః॥ నమో నమః క్లేశవినాశనాయ నిరూపితోదారగుణాహ్వయాయ। నమో వచోవేగమనోజ
వాయ సర్వాక్షమార్గైరగతాధ్వనే నమః ॥ ౨౧ ॥ శుద్ధాయ శాన్తాయ నమస్స్వనిష్ఠయా మనస్యపార్థవిలసద్ద్వ
యాత్మనే। నమో జగత్స్థానలయోదయేషు గృహీతమాయాగుణవిగ్రహాయ॥ ౨౨ ॥ నమో విశుద్ధసత్త్వాయ హ
రయే హరిమేధసే। వాసుదేవాయ కృష్ణాయ ప్రభవే సర్వసాత్వతామ్ ॥ ౨౩ ॥ నమః కమలనాభాయ నమః కమల
మాలినే। నమః కమలపాదాయ నమస్తే కమలేక్షణ ॥ ౨౪ ॥ నమః కమలకిఞ్జల్కపిశఙ్గామలవాససే। సర్వభూతని

చసో, ర్వేగాదపి, పురోఽగ్రతో, వేగో, యస్య, వాఙ్మనసాగోచరాయేత్యర్థః సర్వేషా, మక్షాణామిన్ద్రియాణాం, మార్గా
వృత్తయ, స్తై, రగతః అవిషయీకృతః, అధ్వాస్వప్రాప్త్యుపాయః, యస్య, ఇన్ద్రియద్వారాఽగోచరస్వప్రాప్త్యుపా
యాయేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ శుద్ధాయ కర్మోపాధిరహితాయ, శాన్తాయ ఊర్మిషట్కరహితాయ, తత్ర హేతుః స్వనిష్ఠయా-
స్వస్మిన్నిష్ఠా అవిచ్ఛేదః, అవిచ్ఛిన్న ఉత్స్వానుభూత్యా, అపార్థే అపగతపురుషార్థే, పురుషార్థనూతస్వరూపజ్ఞానరహితే
మనసి, విలసతి పరస్వగవై లక్షణ్యేనస్ఫురత్, ద్వయం జహాత్మనో ద్వయం, యేషాం తే, విలసద్ద్వయాః, స్వస్వరూపజ్ఞాన
విధురే పమనసి భగవత్ప్రసాదవశాద్దేహాత్మజ్ఞానసంపన్నా ఇత్యర్థః, తేషాం జీవానాం, ఆత్మనే నిరతిశయప్రీతివిషయా
య, జగతః, స్థానలయోదయేషు స్థితిలయోత్పత్తిషు నిమిత్తభూతాసు, జగత్స్థిత్యాద్యర్థం, గృహీతా-మాయా సఙ్కల్పాత్మ
కం జ్ఞానం ,, మాయావయునం జ్ఞానం,, మితిజ్ఞానపర్యాయత్వాన్మాయాశబ్దస్య, గుణాః తమోరజసీ, ఏవ విగ్రహాః పృథక్సిద్ధ్యన
ర్హా యస్య-స్థిత్యర్థం స్వేచ్ఛోపాత్తా ప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహః, లయార్థముత్పత్త్యర్థం తు తమోరజః ప్రధానరుద్రబ్రహ్మవి
గ్రహా-స్తస్మా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ స్థిత్యర్థవిగ్రహతత్త్వం ప్రాకృతత్వశఙ్కాపరిహారాయ ప్రాహుః - విశుద్ధసత్త్వాయేతి
హరయే బన్ధహారిణే- హరిమేధసే దురితహారిమనీషావిషయాయ - సర్వభూతాన్తరాత్మనే ఆనన్దకరాయ-సాత్వతాం భక్తా
నాం-ప్రభవే ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ కమలం జగదుత్పత్తిస్థానాత్మకం, నాభౌ యస్య, కమలమాలాఽస్యాస్తీతి తస్మై ప్రీత్యాదిత్వా
న్మత్వర్థీయ ఇనిః-క్షమలవత్ప్రవేశకోమలౌ సుగన్ధీ సున్దరౌ చ యస్య-కమలదళవద్విశాలే అక్షిణీ యస్య ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ కమలకిఞ్జల్క
వ-త్పిశఙ్గం-అమలం-చ, వాసో వస్త్రం, యస్య, సర్వభూతానాం-నివాసాయ ఆధారాయ, సర్వాణి, భూతాని-నివాసః నివా

౨౦॥ శ్లో॥ ❁ పా॥ నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞః.

సస్థానం శరీరం-యస్యేతి వా-యద్యపీదమపి శేషణద్వయం వాసుదేవాయేత్యనేనైవ గతం-తథాపి తద్వివరణరూపమిదం వ్యాఖ్యేయం-సాక్షిణే సర్వసాక్షాద్ద్రష్ట్రే-తుభ్యం-నమో-యుష్మహ్యం కరవామ ॥ ౨౬ ॥ భగవద్దర్శనేనైవాత్మనామవాప్తసమస్తపురుషార్థతామాహుః, ఆవిష్కృతమితి అశేషాణాం-క్లేశానాం - సంక్షయో-యస్మాత్తదేతద్రూపం, భగవతా, తాపత్రయాతురాణామస్మాకం ఆవిష్కృతం ప్రకటీకృతం-ఇతోఽన్యత్కిమనుకంపనమస్తి ఇయమేవ త్వయాఽకర్తవ్యాఽనుకంపేత్యర్థః అతో నాస్మాభిర్వరణీయోఽస్తీతి భావః ॥ ౨౭ ॥ హే అమంగళనిరాసక-వత్సలైః-ప్రభుభిః-దీనేషు భావ్యం కర్తవ్యమేతావదేవ కింతత్-తదాహ, అస్మదీయా ఏత ఇతి బుద్ధ్యా ఉచితకాలేఽనుస్మర్యత ఇతి యత్ - త్వయాతురూపమనుపదర్శితమితి భావః ॥ ౨౮ ॥ యేనానుస్మరణేన, క్షుల్లకానాం క్షుద్రాణాం, ముపశాంతిః-దురితోపశాంతిర్భవతి, కించ, ఈహతాం కామయమానానాం, నోఽస్మాకం, మన్తర్హృదయే-అంతరాత్మత్వేన స్థితో-భవాన్-నాశిషః కామాన్, కస్మాద్ధేతో-ర్న వేద, జానాత్యేవేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ తథాపి వక్తవ్యం చేత్, తత్రాహ, ఏష ఏవాస్మాకం, భగవాన్, సుప్రసన్నః, అసావేవ, వరః కుతః, యతః-త్వం, మపవర్గగురుః ముక్తిసాధనోపదేష్టా-గతిః అపవర్గసాధనభూతశ్చ ॥ ౩౦ ॥ యద్యప్యేవం, మథాపి- హే నాథ, పరతో దేహాద్విలక్షణాత్, ఆత్మనః, పరాత్ విలక్షణాత్, త్వత్ త్వత్తః-ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాత్ త్వత్త ఇత్యర్థః, వరం వృణీమహే, కం వరం, శృణు తేఽవివిక్తాత్మనాయాం, త్వదీయానంతగుణగణానుకథనానుశ్రవణపరాయణానాం భాగవతానాం సంగమితి వక్తుం తావదనంతత్వమాహ, యత్ యస్మాత్ త్వద్విభూతీనా - మంతో న హ్యస్తి, అతః, త్వం, మనంత ఇతి గీయసే

వాసాయనమో యుష్మహ్యం సాక్షిణే ॥౨౬॥ రూపం భగవతా త్వేతదశేషక్లేశసంక్షయమ్। ఆవిష్కృతం నః క్లిష్టానాం కిమన్యదనుకంపితమ్ ॥౨౭॥ ఏతావదేవ విభుభిర్భావ్యం దీనేషు వత్సలైః। యదనుస్మర్యతే కాలే స్వబుద్ధ్యాఽభద్రరంధన ॥౨౮॥ యేనోపశాంతిర్భూతానాం క్షుల్లకానామపీహతామ్। అంతర్హితోఽంతర్హృదయే కస్మాన్నో వేద నాశిషః ॥౨౯॥ అసావేవ వరోఽస్మాకమీప్సితో జగతః పతే। ప్రసన్నో భగవాన్ యేషామపవర్గగురుర్గతిః॥ వరం వృణీమహేఽథాపి నాథ త్వత్పరతః పరాత్। న హ్యంతస్త్వద్విభూతీనాం సోఽనంత ఇతి గీయసే ॥౩౧॥ పారిజాతేఽంజసా లబ్ధే సారంగోఽన్యన్న సేవతే। త్వదంఘ్రిమూలమాసాద్య సాక్షాత్కిం కిం వృణీమహే ॥ ౩౨ ॥ యావత్తే మాయయా స్పృష్టా భ్రమామ ఇహ కర్మభిః। తావద్భవత్ప్రసంగానాం సంగః స్యాన్నో భవే భవే ॥౩౩॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవమ్। భగవత్సంగిసంగస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౩౪ ॥ యత్రేడ్యంతే కథా మృష్టాస్తృష్ణాయాః ప్రశమో యతః। నిర్వైరం యత్ర భూతేషు నోద్వేగో యత్ర కశ్చన ॥౩౫॥ యత్ర నారాయణః సాక్షాన్న్యాసినాం పరమా గతిః। ప్రస్తూయతే సత్కథాసు ముక్తసంగైః పునః పునః ॥ ౩౬ ॥ తేషాం విచరతాం పద్భ్యాం తీర్థానాం పావనేచ్ఛయా। భీతస్య కిం న రోచేత తావకానాం సమాగమః ॥ ౩౭ ॥ వయం తు సాక్షాద్భగవన్ భవస్య ప్రియస్య సఖ్యుః క్షణసంగమేన। సుదుశ్చికిత్స్యస్య భవస్య మృత్యోర్భిషక్తమం

సే ॥ ౩౧ ॥ భాగవతసంగలభ్యత్వద్గుణానుభవమంతరేణాన్యం న వృణీమహ ఇత్యాహుః - పారిజాతే మకరందనిర్భరే, లబ్ధే సతి, సారంగో భృంగోఽన్యం, న సేవతే, ఏవం, త్వదంఘ్రిమూలం రతిశయసుఖావహం, మాసాద్య- కిం కిం వృణీమహే, న కించిదిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఏతావదేవ ప్రార్థయామ ఇత్యాహుః- తేతవ - మాయయా, స్పృష్టా మోహితాస్సంతో - వయం స్వకర్మభి-రిహ సంసారే, యావ-ద్భ్రమామ-స్తావ-ద్భవతః ప్రసంగో యేషాం, తేషాం, భాగవతానాం, సంగః, ప్రతిజన్మ, నోఽస్మాకం, స్యాత్, ఇత్యేష ఏవ, వరోఽస్మాభి - ర్వరణీయః ॥ ౩౩ ॥ నను రాజ్యభోగస్వర్గాదీన్ హిత్వా కిమిదం ప్రార్థ్యతే-తత్రాహుః ॥ తులయామేతి ॥ భగవత్సంగినాం, సంగస్య, లవేనాపి లేశేనాపి స్వర్గాదికం, న తులయామ న తుల్యం మన్యామహే కిముత-మర్త్యానాం మరణశీలానాం, ఆశిషః రాజ్యభోగాదిరూపాః, తులయామ ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ సత్సంగస్యైవ ప్రార్థ్యత్వం ప్రపంచయతి ॥ యత్రేతి త్రిభిః ॥ యత్ర భాగవతేషు, మృష్టాః, కీర్తి కీర్తేః, పాపశోధికాః, మధురా వా - కథాః భగవత్కథాః, ఈడ్యంతే స్తూయంతే, యతః యాభ్యః కథాభ్యః శ్రూయమాణాభ్యః-తృష్ణాయా విషయబుభుక్షాయాః- ప్రశాంతిః, యత్ర సత్సంగే సతి-భూతేషు నిర్వైరం వైరాభావః-యత్ర సత్సంగే సతి-కశ్చన - ఉద్వేగః భయం చ-నాస్తి ॥ ౩౫ ॥ యత్ర సత్కథాసు-ముక్తసంగైః, సద్భిః-పునః పునః-భగవాన్నారాయణ ఏవ-న్యాసినాం సంన్యాసినాం-గతిరిష్టోపాయః ప్రస్తూయతే ॥ ౩౬ ॥ తేషాం సతాం, తీర్థానాం గంగాదీనాం, పావనేచ్ఛయా గంగాదీన్ పవిత్రీకర్తుమిచ్ఛయా, పద్భ్యాం-చరతాం తావకానాం త్వద్భక్తానాం-సమాగమః-సంగమః-సంసారాద్భీతస్య- కిం న రోచేత రోచత ఏవేత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ సత్సంగ

స్వఫలమస్మాభిరేవానుభూతమిత్యాహుః॥ వయంత్వితి॥ హే భగవన్-అద్య-యస్య-త్వత్సఖస్య-భవరూపమృత్యుచికిత్స కస్య-భవస్యరుద్రస్య-క్షణమాత్రసఙ్గమేన-భిషక్తమం సంసృతిరూపరోగనివారకం-త్వాం, గతిం శరణం-గతాః ప్రాప్తాః స్మ ॥ ౩౮॥ ఏవం సత్సఙ్గం వృత్త్వా వరాన్తరం వృణుతే॥ యన్న ఇతి ద్వాభ్యాం॥ యదస్మదీయమధ్యయనాదికం-తదేతత్సర్వం, సర్వాన్తరాత్మనః పరమపురుషస్య-తవ, పరితోషణాయ వృణీమహే, త్వత్పరితోషణాయ భవత్విత్యన్వయః-నోఽస్మాభిః-ప్రసాదితాః ప్రసాదం ప్రాపితాః, సన్తత-మనువృత్త్యా-గురవో-వృద్ధా-విప్రాశ్చ-ప్రసాదితాః ఆర్యా గుర్వాదయో-నతా నమస్కృతాః-తథా-సుహృదాదయః- అనసూయయైవ-ప్రసాదితాః-నిరన్ధసాం నిరన్నానాం-నః-అదభ్రం బహుకాలం-అప్సు జలేషు-యత్సుతప్తం-తపః-ఏతత్ అధ్యయనగుర్వాది ప్రసాదననమస్కారతపఆదికమ్ ॥ ౩౯॥ ౪౦॥ అజానతామప్యస్మాకం త్వత్స్తుతిర్న్యాయ్యేత్యాహుః॥ మన్వాదయః-తత్ర-భవో రుద్రః- తథా - యే తపోజ్ఞానాభ్యాం కర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం-విశుద్ధం-సత్త్వం అన్తఃకరణం - యేషాం- తే-తవ-మహిమ్నోఽదృష్టం పారం యైస్తే-తథాభూతా అపి-త్వా-మాత్మసమం స్వమత్యనురూపం యథా తథా- స్తువన్తి అథో అతః-వయమపి-గృణీమః ॥ ౪౧ ॥ ఏవమాత్మనాం స్తుత్యర్హతామావిష్కృత్య స్తువన్తో నమస్కుర్వన్తి-సమాయ సర్వభూతసమాయ - వైషమ్యరహితాయేత్యర్థః-తత్ర హేతుః-శుద్ధాయ అపాపవిద్ధాయ - పాపహేతుకం హి వైషమ్యం - పరమపురుషాయ-శుద్ధసత్త్వమూర్తయే-వాసుదేవాయ-నమః ॥ ౪౨ ॥ ఏవం ప్రచేతోభిరభిష్టుతో, భగవాన్- ప్రీతః తత్స్తుత్యా తథేత్యాహ - యుష్మద్వరేణానుసా

ఽద్య గతిం గతాః స్మ ॥ ౩౮ ॥ యన్నస్స్వధీతం గురవః ప్రసాదితా విప్రాశ్చ వృద్ధాశ్చ సదాఽనువృత్త్యా। ఆర్యా నతాః సుహృదో భ్రాతరశ్చ భూతాని సర్వాణ్యనసూయయైవ ॥ ౩౯ ॥ యన్నస్సుతప్తం తప ఏతదీశ నిరన్ధసాం కాలమదభ్రమప్సు । సర్వం తదేతత్పురుషస్య భూమ్నో వృణీమహే తే పరితోషణాయ ॥ ౪౦ ॥ మనుస్స్వయంభూర్భగవాన్భవశ్చ యేఽన్యే తపోజ్ఞానవిశుద్ధసత్త్వాః। అదృష్టపారా అపి యన్మహిమ్నః స్తువన్త్యథో త్వాఽఽత్మసమం గృణీమః ॥ ౪౧ ॥ నమస్సమాయ శుద్ధాయ పురుషాయ పరాయ చ। వాసుదేవాయ సత్త్వాయ తుభ్యం భగవతే నమః ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి ప్రచేతోభిరభిష్టుతో హరిః ప్రీతస్తథేత్యాహ శరణ్యవత్సలః । అనిచ్ఛతాం యానమతృప్తచక్షుషాం యయౌ స్వధామాఽనపవర్గవీర్యః ॥ ౪౩ ॥ అథ నిర్యాయ సలిలాత్ప్రచేతస ఉదన్వతః । వీక్ష్యాకుప్యన్ ద్రుమైశ్ఛన్నాం గాం గాం రోద్ధుమివోచ్ఛ్రితైః ॥ ౪౪ ॥ తతోఽగ్నిమారుతౌ రాజన్నముఞ్చన్ముఖతో రుషా । మహీం నిర్వీరుధం కర్తుం సంవర్తక ఇవాత్యయే ॥ ౪౫ ॥ భస్మసాత్క్రియమాణాంస్తాన్ ద్రుమాన్వీక్ష్య పితామహః । ఆగతః శమయామాస పుత్రాన్బర్హిష్మతో నయైః ॥ ౪౬॥ తత్రావశిష్టా యే వృక్షా భీతా దుహితరం తదా। ఉజ్జహ్రుస్తే ప్రచేతోభ్య ఉపదిష్టాః స్వయంభువా ॥ ౪౭ ॥ తే చ బ్రహ్మణ ఆదేశాన్మారిషాముపయేమిరే । యస్యాం మహదవజ్ఞానాదజన్యజనయోనిజః ॥ ౪౮ ॥ చాక్షుషే త్వన్తరే ప్రాప్తే ప్రాక్సర్గే కాలవిద్రుతే। యస్ససర్జ ప్రజా ఇష్టాస్స దక్షో దైవచోదితః॥ ౪౯ ॥ యోజాయమా

రేణ యుష్మదిష్టసిద్ధిరస్త్విత్యాహ, స్వలావణ్యానుభవేనాతృప్తాని - చక్షూంషి, యేషాం- తేషాం-అతఏవ-స్వయానం-అనిచ్ఛతాం, ప్రచేతసాం అనపవర్గవీర్యః అపారపరాక్రమో భగవాన్ - శరణ్యవత్సలః-స్వలోకం ప్రతియయౌ ॥ ౪౩ ॥ అథ-ప్రచేతస-ఉదన్వతః సముద్రస్య-జలాన్నిర్గత్య, గాం స్వర్గం, రోద్ధుమివ -ఉచ్ఛ్రితైరున్నతైర్ద్రుమై-ర్గాం మహీం ఛన్నాం వీక్ష్య-ద్రుమేభ్యో-ఽకుప్యన్- తదాహ - ప్రాచీనబర్హిషః ప్రవ్రజితత్వాదరాజకత్వేన స్వాధ్యభావాద్భూమిర్ద్రుమైః ప్రచ్ఛన్నాఽభూత్ ॥ ౪౪ ॥ మహీం నిరస్తవీరుధః యస్యాస్తథాభూతాం-కర్తుం-సంవర్తకే కల్పాన్తే అప్యయే నాశే-ఉపస్థితే సతి, యథా-తథా- హే రాజన్-రుషా-స్వముఖేభ్యః-అగ్నివాయూ, అముఞ్చన్ ॥ ౪౫॥ తాభ్యాం-ద్రుమాన్-భస్మరాశీక్రియమాణాన్ - తాన్ ప్రచేతసశ్చ - వీక్ష్య , చతుర్ముఖ-ఆగత్య, నయైరుక్తిభిః-బర్హిష్మతస్సుతాన్, శమయామాస శాన్తానకరోత్ ॥ ౪౬ ॥ తత్ర-తేషు శాన్తేషు సత్సు- అవశిష్టా-యే , వృక్షాః వృక్షాభిమానిదేవతాః-భీతాస్సన్తః స్వయంభువా , ఉపదిష్టాః-దుహితరం ప్రచేతోభ్య, ఉపజహ్రుః సమర్పయామాసుః ॥ ౪౭॥ తే చ ప్రచేతసః-బ్రహ్మణ, ఆజ్ఞయా-మారిషాఖ్యాం-స్త్రియ, ముపయేమిరే-యస్యాం మారిషాయాం, అజనయోనిజః-అజనో బ్రహ్మ-స ఏవ-యోనిః తస్మాజ్జాతో, దక్షో-మహదవజ్ఞానాత్ రుద్రావహేలనాద్ధేతోః అజని ఉత్పాదితః-ప్రచేతోభిరితి శేషః ॥౪౮॥ కోఽసావజనయోనిజః-యో, మారిషాయాం జాత, స్తత్రాహ, చాక్షుషే మన్వన్తరే-ప్రాప్తే, పూర్వమన్వన్తరసర్గే-కాలేన, విద్రుతే ఉపసంహృతే సతి-దైవేనేశ్వరేణ, చోదితస్సన్, ఇష్టాః, ప్రజాః, యః, ససర్జ సృష్టవాన్, స, నామ్నా, దక్షః ॥౪౯॥ తస్మిన్

దక్షశబ్దస్యప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ య ఇతి ॥ యోజాయమానః-స్వయా, రుచా ప్రభయా, సర్వేషాం తేజస్వినాం, తేజః-ఉపాదత్త ఆచ్ఛాదితవాన్, తస్మాద్దాక్ష్యాత్ పరతేజఃప్రచ్ఛాదనసమర్థత్వాత్, కర్మణాం చ నిమిత్తేన, కర్మణి దక్షత్వాచ్చ, దక్ష ఇత్యబ్రువన్, లోకా ఇతి శేషః ✽॥౫౦॥✽ యంచ, కర్మదాక్ష్యాద్దక్షమబ్రువంస్తమనాదిర్భగవాన్ బ్రహ్మా -ప్రజానాం-సర్గేరక్షాయాంచ-యుయోజ ఆదిదేశ-స దక్షోఽన్యాన్మరీచ్యాదీన్, ప్రజాపతీన్, తద్వ్యాపారేషు-నియుక్తవాన్ ✽॥౫౧॥✽
ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః. ✽✽✽✽

ఏవం తపస్తోషితప్రత్యక్షితపరమాత్మానః ప్రచేతసో మారిషాముపయమ్య తస్యాం పుత్రముత్పాద్య యామాసురిత్యుక్తం - అథ భగవదాదిష్టదివ్యసహస్రపర్యన్తానుభూతరాజ్యభోగా ఆత్మజారోపితరాజ్యభారాః ప్రవిష్టజాజల్యాశ్రమాః నారదోపదిష్టాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యా ఉపాసితపరమాత్మానస్తత్పదమాపురితి వదన్నుపసంహరతి త్రింశేన మునిః॥
తత ఇతి॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాం సహస్రాన్తే-ఉత్పన్నవివేకాత్మకజ్ఞానాః-అధోక్షజస్య-భాషితం వచః - స్మరన్తః-ఆత్మజే దక్షే-భార్యాం-విసృజ్య-భార్యాపోషణమాత్మజాధీనం కృత్వా-గృహాత్ప్రావ్రజన్ ✽॥౧॥✽ బ్రహ్మసత్రేణజ్ఞానయజ్ఞేన-న్యాసవిధినా వా, దీక్షితాః, సఞ్జప్సిత బ్రహ్మసత్రా బభూవురిత్యర్థః, బ్రహ్మసత్రం విశినష్టి-సర్వభూతాత్మమేధసేతి॥ సర్వభూతేషు- ఆత్మా పరమాత్మా, మేధాజ్ఞానం, యస్మిన్-తేన సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనాత్మకజ్ఞానేనేత్యర్థః-ప్రథమాన్తపాఠే, ప్రచేతసాం విశేషణం, సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనయుక్తాః, క్వదీక్షితా- స్తత్రాహ-ప్రతీచ్యాం దిశి-వేలాయాం

నస్సర్వేషాం తేజస్తేజస్వినాం రుచా। స్వయోపాదత్త దాక్ష్యాచ్చ కర్మణాం దక్షమబ్రువన్ ॥ ౫౦ ॥ తం ప్రజాసర్గరక్షాయామనాదిరభిషిచ్య చ। యుయోజ యుయుజేఽన్యాంశ్చ స వై సర్గప్రజాపతీన్॥౫౧॥✽✽✽✽
✽✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః ✽✽✽✽
మైత్రేయ ఉవాచ॥ తత ఉత్పన్నవిజ్ఞానా ఆశ్వధోక్షజభాషితమ్। స్మరన్త ఆత్మజే భార్యాం విసృజ్య ప్రావ్రజన్గృహాత్॥ ౧ ॥ దీక్షితా బ్రహ్మసత్రేణ సర్వభూతాత్మమేధసా। ప్రతీచ్యాం దిశి వేలాయాం సిద్ధోఽభూద్యత్ర జాజలిః॥౨॥ తాన్నిర్జితప్రాణమనోవచోదృశో జితాసనాన్ శాన్తసమానవిగ్రహాన్। పరేఽమలే బ్రహ్మణి యోజితాత్మనః సురాసురేడ్యో దదృశే స్మ నారదః॥ ౩ ॥ తమాగతం త ఉత్థాయ ప్రణిపత్యాభివాద్య చ। పూజయిత్వా యథాదేశం సుఖాసీనమథాబ్రువన్॥౪॥ స్వాగతం తే సురర్షేఽద్య దిష్ట్యా నో దర్శనం గతః। తవ చఙ్క్రమణం బ్రహ్మన్నభయాయ యథా రవేః॥౫॥ యదాదిష్టం భగవతా శివేనాధోక్షజేన చ। తద్గృహేషు ప్రసక్తానాం ప్రాయశః క్షపితం ప్రభో॥ ౬ ॥ తన్నః ప్రద్యోతయాధ్యాత్మజ్ఞానం తత్త్వార్థదర్శనమ్। యేనాఞ్జసా తరిష్యామో దుస్తరం భవసాగరమ్॥౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి ప్రచేతసా పృష్టో భగవాన్నారదో మునిః। భగవత్యుత్తమశ్లోక ఆవిష్టాత్మాఽబ్రవీన్నృపాన్॥౮॥ నారద ఉవాచ॥ తజ్జన్మ తాని కర్మాణి తదాయుస్తన్మనో వచః।

సముద్రతటే-యత్ర, జాజలిర్నామ ఋషిః, సిద్ధోఽభూత్ ముక్తో బభూవ ✽॥౨॥✽ తాన్ప్రచేతసః, నిర్జితాః ప్రాణమనోవచోదృశో-యైః-తైః, జితమాసనం యైస్తైః, శాన్తాశ్చావ్యాపారాః, సమానా మూలాధారాదారభ్య ఋజవో, విగ్రహా-యేషాం-పరే, బ్రహ్మణి, యోజితః, ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీతేత్యుక్తరీత్యా సమర్పిత-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా, యైస్తైః, తాన్, సురాసురైరీడ్యః స్తుత్యో-నారదః, దదృశే దృష్టవాన్ ✽॥౩॥✽ సమ్యగుత్థాయ-ప్రణిపత్య దణ్డవత్ప్రణమ్య అభివాద్య గోత్రసూత్రనామాదికం సఙ్కీర్త్య, యథావిధి పూజయిత్వా, సుఖే మృదులే, ఆసనే, ఆసీనం, అబ్రువన్ ఊచుః ✽॥౪॥✽ ఉక్తమేవాహ ॥ స్వాగతమితి॥ హే సురర్షే, తే త్వయా, స్వాగతం-దిష్ట్యా దైవవశేన, నోఽస్మాకం, దర్శనం గతః అస్మదీయచక్షుర్విషయో జాతః, హే బ్రహ్మన్, తవ-చఙ్క్రమణం, లోకానామభవాయ ముక్తిసాధనోపదేశేన రక్షణాయ, న విద్యతే భవో యస్మాత్తస్మై, యథా రవేశ్చఙ్క్రమణం, తద్వత్, సూర్యచఙ్క్రమణం హి సమీహితసాధనానుష్ఠాపనేన లోకరక్షణార్థమ్ ✽॥౫॥✽ శివేనాధోక్షజేన చ, యదాత్మతత్త్వముపదిష్టం, తత్-గృహేషు ప్రసక్తానాం, నః-క్షపితం విస్మృతమ్ ✽॥౬॥✽ తద్విస్మృతం, తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వానాం, అర్థానాం పురుషార్థానాం చ, దర్శనం జ్ఞానం, యస్మిన్, త, దధ్యాత్మంజ్ఞానం నోఽస్మభ్యం, ప్రద్యోతయ ప్రకాశయ - యేన త్వయా ప్రద్యోతితేనాధ్యాత్మజ్ఞానేన, దుస్తరం భవార్ణవం, అఞ్జసా సుఖేన-తరిష్యామః ✽॥౭॥✽ ఇత్యేవం, ప్రచేతసా-పృష్ట ఇతి ప్రాధాన్యాదేకస్య నిర్దేశః-ప్రచేతోభిః పృష్ట ఇత్యర్థః, భగవతి, ఆవిష్టః ఆసక్త ఆత్మా మనో, యస్య, స-భగవాన్నారదః, మునిర్మననశీలాన్ప్రచేతసః ప్రత్యబ్రవీత్ ✽॥౮॥✽ అహో గృహప్రసక్త్యా హరిసేవాం వినా సర్వం జన్మకర్మాదికం వ్యర్థీకృతమితి శోచన్నాహ॥ తజ్జన్మేతి చతుర్భిః॥ యేన జన్మాదినా-విశ్వాత్మా, హరి-స్సేవ్య

తైః-తదేవజన్మకర్మాదికం, సార్థకం, భగవత్సేవావిధురంతువ్యర్థమిత్యర్థః ॥౯॥ శౌక్లం యానం, విశిష్టయోన్యుత్పత్తిరూపం, సావిత్రం ఉపనయననిమిత్తం జన్మ, యాజ్ఞికం యజ్ఞదీక్షయాజన్మ, ఏభిస్త్రిభిర్జన్మభి, ర్భగవత్సేవావిధురైః, కింసాధ్యమస్తి-తథా-త్రయీవిహితైః, కర్మభిః - పుంసః, విబుధానామివదీర్ఘాయుషాఽపి-వచోభిర్వాగ్విలాసైః-నిపుణయాసూక్ష్మయా-బలేనఇన్ద్రియాణాం-రాధసాపాటవేన ॥౧౦॥౧౧॥ యోగేనప్రాణాయామాదినా-సాఙ్ఖ్యేన దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానమాత్రేణ-చతుర్థాశ్రమాధ్యయనాభ్యాం-శ్రేయస్సాధనైరన్యైర్వ్రతైశ్చ, యఆత్మదాబలదా, ఇతిశ్రుత్యుక్తరీత్యాఽఽత్మపర్యన్తప్రదానచతుర, ఆశ్రితబన్ధహరో, భగవా, న్యత్రజన్మాదిషునాస్తి, యైర్జన్మాదిభిర్నారాధ్యతే, తైః, కింప్రయోజనమిత్యర్థః ॥౧౨॥ ననుజన్మాదీనాం ప్రతినియతఫలానాం భగవత్సేవావైధుర్యమాత్రేణకుతోనిష్ఫలతేత్యత్రాహ ॥ అర్థతః వస్తుతః, సర్వేషామపి శ్రేయసాం, పరమాత్మాహరి, రవధిః పరాకాష్ఠా, హరేరన్యచ్ఛ్రేయోనాస్తీత్యర్థః, కుతః, యతో, హరిః సర్వేషాం, ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః, నిరతిశయానన్దరూపప్రీతివిషయఏవహిపరమం శ్రేయః, ప్రియత్వేహేతుః, ఆత్మా, ఆత్మాహినిరతిశయప్రీతివిషయః, యస్యప్రత్యగాత్మనస్సంబన్ధాద్దేహాపత్యగృహపశ్వాదికం సంబన్ధపారంపర్యేణవ్యవస్థితప్రీతివిషయంతస్యాప్యాత్మేత్యర్థః, నకేవలం ప్రియఏవ, కింతు, స్వాత్మపర్యన్తపురుషార్థప్రదశ్చ, బలిప్రభృతిభ్యస్స్వాత్మదానం ప్రసిద్ధమ్ ॥౧౩॥ కించతత్ఫలసాధనతయేన్ద్రాదిదేవతారాధనమపిభగవత్యేవపర్యవస్యతి తస్యసర్వదేవతాన్తరాత్మత్వా, దతస్సాక్షాత్తదారాధనమేవసర్వదేవతాప్రీతిద్వారాసమీహితపురుషార్థసేతురితిసదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ తరోర్వృక్షస్య, మూలనిషేచనేనజలసేకేన-స్కన్ధాదయః యథాతృప్యన్తి-నతుప్రత్యేకం స్కన్ధాదిసేచనేన-తత్రస్కన్ధామూలాత్పృథగ్విభాగాః భుజాస్తేషాంవిభాగాః ఉరవస్తేషామపివిభాగాః శాఖాస్తేషామపివిభాగా ఉపశాఖాః, ఏతదు

నృణాం యేనహివిశ్వాత్మా సేవ్యతేహరిరీశ్వరః ॥౯॥ కింజన్మభిస్త్రిభిర్వేహ శౌక్లసావిత్రయాజ్ఞికైః। కర్మభిర్వాత్రయీప్రోక్తైః పుంసోఽపివిబుధాయుషా ॥౧౦॥ శ్రుతేనతపసావాకింవచోభిశ్చిత్తవృత్తిభిః। బుద్ధ్యావాకింనిపుణయాబలేనేన్ద్రియరాధసా ॥౧౧॥ కింవాయోగేనసాఙ్ఖ్యేన న్యాసస్వాధ్యాయయోరపి। కింవాశ్రేయోభిరన్యైశ్చనయత్రాత్మప్రదోహరిః ॥౧౨॥ శ్రేయసామపసర్వేషామాత్మాహ్యవధిరర్థతః। సర్వేషామపిభూతానాంహరిరాత్మాత్మదఃప్రియః ॥౧౩॥ యథాతరోర్మూలనిషేచనేనతృప్యన్తితత్స్కన్ధభుజోపశాఖాః। ప్రాణోపహారాచ్చయథేన్ద్రియాణాంతథైవసర్వార్హణమచ్యుతేజ్యా ॥౧౪॥ యథైవసూర్యాత్ప్రభవన్తివారః పునశ్చతస్మిన్ప్రవిశన్తికాలే। భూతానిభూమౌస్థిరజఙ్గమానితథాహరావేవగుణప్రవాహః ॥౧౫॥ ఏతత్పదంతజ్జగదాత్మనఃపరంసకృద్విభాతంసవితుర్యథాప్రభా। యథాఽసవోజాగ్రతిసుప్తశక్తయోద్రవ్యక్రియాజ్ఞానభిదాభ్రమాత్యయః ॥౧౬॥ యథానభస్యభ్రతమఃప్రకాశాభవన్తిభూపానభవన్త్యనుక్ర

పలక్షణం, తత్రపుష్పఫలాదయోఽపతృప్యన్తి- యథాచ, ప్రాణోపహారాత్ ప్రాణాద్యాహుతే, ర్భోజనాదితియావత్, సర్వేన్ద్రియాణాంప్రీతిర్భవతి, నతుకర్ణాదిన్ద్రియేషుపృథగన్నలేపనేన, తథాఽచ్యుతేజ్యాభగవదారాధనం, సర్వార్హణం సర్వదేవతార్హణసాధ్యం ఫలంసాధయతి ॥౧౪॥ కుత, స్సర్వకారణత్వాత్సర్వాన్తరాత్మత్వాచ్చేతిసదృష్టాన్తమాహ ॥ యథైవేతిద్వాభ్యాం ॥ యథైవ, వారః ఆపః వర్షాకాలే, సూర్యాత్, ప్రభవన్తి, ఉద్భవన్తి, గ్రీష్మేచ, తస్మిన్నేవ, ప్రవిశన్తి, అస్యాప్రసిద్ధత్వేనదృష్టాన్తాన్తరమాహ ॥ యథా, భూతాః-స్థావరజఙ్గమాత్మకాని-భూమావేవ, ప్రభవన్తి, ప్రవిశన్తిచ, తథా, గుణప్రవాహః గుణపరిణామరూపః ప్రపఞ్చః, హరావేవకారణభూతే, ఉద్భవతిలీనోభవతిచ ॥౧౫॥ ఏవంసర్వకారణత్వముక్తం, అథసర్వాత్మతామాహ ॥ తదేత, జ్జగదాత్మనః-పరం, పదంవాసస్థానం-గృహాదిసామ్యవ్యావృత్త్యర్థమాహ ॥ సవితుర్యథాప్రభేతి ॥ సవితుఃప్రభేవకృత్స్నం జగత్పరమాత్మనోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణంశరీరమిత్యర్థః, జగతోఽనిత్యత్వాత్తన్నిరూపితమాత్మత్వమపరమాత్మన్యనియతమిత్యాశఙ్కాం నిరాకర్తుం జగద్విశినష్టి, సకృద్విభాతం, సృష్టి, దశాయాం స్థూలతయాసకృద్విభాతం, సకృద్విభాతమిత్యనేన, సకృత్సంహారదశాయాం సూక్ష్మతయానావభాతమితివివక్షితం, స్థూలసూక్ష్మధర్మనివృత్త్వేఽపిద్రవ్యనిత్యత్వమనేనాభిప్రేతం, ఏవదేవస్పష్టయితుం సకృద్భానాభానయోర్దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ అసుశబ్దేనప్రాణాయత్తవ్యాపారాణీన్ద్రియాణిలక్ష్యన్తే, అసవః, కదాజ్ఞాగ్రతివ్యాప్రియన్తే, కదాచి, త్సుప్తశక్తయః నివృత్తవ్యాపారాః, కదేత్యత్రాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యం భూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాం జ్ఞానేన్ద్రియాణికర్మేన్ద్రియాణిచలక్ష్యన్తే, ఇన్ద్రియభూతసఙ్ఘాతరూపదేవమనుష్యాదిదేహాత్మభ్రమాత్యయేసుషుప్తావిత్యర్థః, నహితదానీం దేహాత్మాభిమానః, యథాప్రాణాజాగ్రతి, సుప్తవృత్తయశ్చభవన్తి, ఏవం జగతఆవిర్భావతిరోభావనిమిత్తైర్భానాభానే, నత్వేతావతాద్రవ్యానిత్యతాశఙ్కేతిభావః ॥౧౬॥ ఏతదేవదృ

ష్టాన్తాన్తరేణ సాధయతి॥ యథేతి॥ యథా, నభస్యాకాశే, అభ్రతమఃప్రకాశాః, భవన్తి, కదాచిద్విభాతా భవన్తి, కదాచిన్న విభాతా భవన్తి, న హి భానాభావమాత్రేణాభ్రాదీనామసత్త్వం శఙ్కితుం యుక్తా ఏవం-హే భూపాః-ప్రవాహాః - ప్రవహమానాః, రజస్తమస్సత్త్వమిత్యేవంరూపాః, అమూః, శక్తయః కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాః, పరే బ్రహ్మణి, కదాచిద్భవన్తి-న భవన్తి చ, వేదాః ప్రమాణమితివచ్ఛక్తయః ప్రవహా ఇత్యుక్తమ్ ✽॥౧౭॥✽ తేనావస్థానాం స్థూలత్వసూక్ష్మత్వాదీనామనిత్యత్వేఽపి తదాశ్రయస్య ప్రకృతిపురుషాత్మకద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్తస్య పరమాత్మానం ప్రతినియతశరీరత్వేనా, శేషదేహినామేకం, ఆత్మానం, కాలం కాలశరీరకం-ప్రధానం ప్రకృతిశరీరకం పురుషం జీవశరీరకం ప్రకృతిసంబన్ధప్రయుక్తసంసారిత్వశఙ్కాం నిరస్యతి - స్వతేజసా స్వప్రకాశేన, ధ్వస్తః గుణప్రవాహాదయః సంసర్గో-యస్య, నియన్తృతయా ప్రకృతిసంబన్ధో న తు జీవస్యేవ వశ్యతయేతి భావః - ఏవంభూతం-పరేశం-బ్రహ్మాదీనామపీశం, ఆత్మైకభావేన సర్వాత్మకత్వేన, సర్వేషామాత్మనామేకోఽన్తరాత్మేతి బుద్ధ్యా అద్ధా సాక్షాత్, భజధ్వమ్ ✽॥౧౮॥✽ కీదృశం తద్బ్రహ్మస్వరూపం-యద్భజధ్వమిత్యుచ్యతే, ఇతి వివిత్సాయాం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం "సత్యం జ్ఞానమనన్తం" మితి స్వరూపశోధకవాక్యావగతం బ్రహ్మస్వరూపం శోధయంస్తద్భజతేత్యాహ॥ నిరస్తేతి॥ నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పం, మానసబుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషాదివికల్పరహితమిత్యర్థః, అనేన బద్ధజీవవ్యావృత్తిః, అద్వయం-ద్వయం ద్వయోస్సముదాయః, తదన్యత్ స్వసజాతీయద్వితీయవస్త్వభావాత్-యథా "న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే" ఇతి అద్వితీయమిత్యర్థః-అనేన ముక్తవ్యావృత్తిః, తేషాం సజాతీయద్వితీయసద్భావాత్-ద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనం- ద్వయశబ్దేన ద్వైతం వివక్షితం-తదపవాదః బ్రహ్మజ్ఞానబాధకం-దేవమనుష్యాదిభేదాపవాదవిరమేణోపలమ్భనం యస్య తత్తథోక్తం- దేహాత్మభ్రమనివృత్త్యోపలభ్యమిత్యర్థః-అజస్రనిర్వృతం నిత్యానన్దధర్మకం-నిత్యానన్దస్వరూపం వా - అతోఽపి ప్రాగుక్తార్థ ఉచితః అనాదిమధ్యా

మాత్ ॥ ఏవం పరే బ్రహ్మణి శక్తయస్త్వమూ రజస్తమస్సత్త్వమితి ప్రవాహః॥౧౭॥ తేనైకమాత్మానమశేష
దేహినాం కాలం ప్రధానం పురుషం పరేశమ్। స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహమాత్మైకభావేన భజధ్వమద్ధా॥
నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పమద్వయం ద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనమ్। సంజ్ఞప్తిమాత్రం భజతాముయా దృశా
హ్యనాదిమధ్యాన్తమజస్రనిర్వృతమ్॥౧౯॥ దయయా సర్వభూతేషు సంతుష్ట్యా యేన కేన వా। సర్వేన్ద్రియో
పశాన్త్యా చ తుష్యత్యాశు జనార్దనః॥౨౦॥ అపహతసకలైషణామలాత్మన్యవిరతమేధితభావనోపహూ
తః। నిజజనవశగత్వమాత్మనోఽయన్న సరతి ✽ ఛిద్రవదక్షరస్సతాం హి॥౨౧॥ న భజతి కుమనీషిణాం స ఇజ్యాం
హరిరధనాత్మధనప్రియో రసజ్ఞః। శ్రుతధనకులకర్మణాం మదైర్యే విదధతి పాపమకించనేషు సత్సు॥౨౨॥ శ్రియ

న్తమితి నిత్యత్వస్య కథితత్వాత్ - అజస్రశబ్దస్య పునరుక్తిప్రసఙ్గాత్-సంజ్ఞప్తిమాత్రం క్వచిదప్యజడస్వరూపం-అముయా దృశా పూర్వోక్తజ్ఞానేన-భజత-నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పమితి పదేన "విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసః అస్థూలమనణ్వహ్రస్వ" మితి వాక్యోక్తప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యావదమలత్వముక్తం - అనాదిమధ్యాన్తమితి సత్యత్వముక్తం-నిర్వికారత్వం హి సత్యత్వం-సంజ్ఞప్తిమాత్రమితి జ్ఞానశబ్దార్థ ఉక్తః-అజస్రనిర్వృతమిత్యనేన "స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః, ఆనన్దో బ్రహ్మ" ఇత్యాద్యర్థ ఉక్తః-సమాభ్యధికరాహిత్యవాచినాఽద్వయశబ్దేనానన్తత్వముక్తం-సద్వితీయం హి సర్వం దేశాదిభిః పరిచ్ఛిన్నం-అతోఽద్వితీయత్వాదనన్తత్వసిద్ధిః ✽॥౧౯॥✽ తదేవం సత్యత్వజ్ఞానత్వానన్దత్వామలత్వవిశిష్టం శోధకవాక్యావగతం పరమాత్మస్వరూపముక్తం - అనుమేత్యుక్తాయా దృశః సాధనాన్యాహ॥ దయయేతి॥ సర్వేషు చ సర్వభూతేషు యథోచితసత్కారోపయోగిన్యా దయయా- యేన కేనచిద్దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా- అన్తర్బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహేణ చానుగృహీతయా-దృశా- జనార్దనస్తుష్యతి ✽॥౨౦॥✽ తతస్తుష్టో భగవాన్న కదాచిత్త్యజతీత్యాహ॥ అపహృతేతి॥ అపహృతా నిరస్తాః-సకలా-ఏషణాః కామాః-యస్మాత్-స చాసౌ-అమల - ఆత్మా చ - తస్మిన్ - ఏవంవిధే-సతాం మనసి-నిరన్తర-మేధితయా-భావనయా భక్త్యా-ఉపహూతః సన్నిధాపితస్సన్- అక్షరో హరిః-ఛిద్రవత్ పృథక్సద్వత్-తతో-న సరతి నాపయాతి-కిం కుర్వన్-ఆత్మనో నిజజనవశ్యత్వం స్వభక్తాధీనత్వం-యన్ గచ్ఛన్ ✽॥౨౧॥✽ సతాం వశ్యోఽసౌ-అసతాం పూజామపి న గృహ్ణాతీత్యాహ॥ నేతి॥ అధనాశ్చ-ఆత్మధనాశ్చ భగవద్ధనాస్తే-ప్రియాః-యస్య "స చ మమ ప్రియః" ఇతి భగవదుక్తేః-భక్తసఙ్గజన్యానన్దరసజ్ఞః-స హరిః-కుమనీషిణాం కుత్సితమతీనామిజ్యాం-న భజతి న గృహ్ణాతి- కే కుమనీషిణ- స్తత్రాహ- శ్రుతాదీనాం మదాః శ్రుతాదినిమిత్తా మదాస్తైరన్ధాః అకించనేషు విరాగిషు సత్సు-యే-పాపం తిరస్కారం-విదధతి కుర్వన్తి ✽॥౨౨॥✽ భక్తపరాధీనత్వమేవ ప్రపఞ్చయంస్తం కో న భజేదిత్యాహ॥ శ్రియమితి॥ అనుచరతీం అనువర్తమానామపి-శ్రియం-తదర్థినాం తాం శ్రియమర్థ

యన్తఇతితథోక్తాన్ శ్రీకటాక్షలేశకాఙ్క్షిణః-ద్విపదపతీన్-విబుధాన్దేవాంశ్చ-నిజభృత్యవర్గరక్తో-భగవాన్-నభజతినానువర్తతేకుతః-యః-స్వపూర్ణః స్వతఏవావాప్తసమస్తకామత్వాన్నశ్రియాదీన్-భజతి ఏవంభూతం-మముంభక్తవత్సలం-రసజ్ఞః పుమాన్-కథముద్విసృజేత్ ॥౨౩॥ సంవాదముపసంహరతిమునిః॥ఇతిత్రిభిః॥హేరాజన్ విదుర-యమాభిప్రాయేణరాజన్నితిసంబోధనం-ఇతి-ఉక్త్వా-అన్యాశ్చ-భగవత్కథాః-ప్రచేతసఃప్రతి,శ్రావయిత్వా-స్వాయంభువోనారదోమునిః,సత్యలోకం-యయౌ ॥౨౪॥ తత-స్తేప్రచేతసః,నారదముఖనిస్సృతం-సకలలోకాఘహరం-భగవద్యశో-నిశమ్య-భగవచ్చరణారవిన్దం-ధ్యాయన్త-స్తల్లోక-మాపుః ॥౨౫॥ హేక్షత్తః -త్వంమాంప్రతి-యత్-పృష్టవాన్-ప్రచేతసాంనారదస్యచ-సంవాదవ్యాజం హరికీర్తనం-తేతుభ్యం-మయాఽభిహితమ్ ॥౨౬॥ స్కన్దార్థముపసంహరన్నుత్తరస్కన్దప్రవృత్తినిమిత్తమాతశ్లోకముత్థాప్యాహ॥ఏషఇతిద్వాభ్యామ్॥మానవస్యమనుపుత్రస్యఉత్తానపద-ఏష-వంశోఽనువర్ణితః-అథ-ప్రియవ్రతస్యఉత్తానపాదానుజస్య నృపాణాంసమ్మతం-వంశం-నిబోధశృణు ॥౨౭॥ తద్వంశభూతత్వాన్మైసమాసతస్తచ్చరిత్రమాహ॥యఃప్రియవ్రతః,ప్రథమంవిరక్త్యావనంప్రవిష్టః,నారదా,దాత్మవిద్యా,మధిగమ్యప్రాప్య-పునర్మహీం,భుక్త్వాపరిపాల్య-పుత్రేభ్యః-ఐశ్వర్యంరాజ్యం-విభజ్య-పదంభగవత్పదం,సమగాత్ ,సమ్యక్సాధనోపసంహారేణాగాత్ ॥౨౮॥ విదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతిబాదరాయణిః॥ఇదంత్వితిత్రిభిః॥కౌషారవిణామైత్రేయేణో-పవర్ణి

మనుచరన్తీంతదర్థినశ్చద్విపదపతీన్విబుధాంశ్చయస్స్వపూర్ణః । నభజతినిజభృత్యవర్గతన్త్రః కథమముముద్విసృజేత్పుమాన్రసజ్ఞః ॥ ౨౩ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇతిప్రచేతసోరాజన్నన్యాశ్చభగవత్కథాః । శ్రావయిత్వాబ్రహ్మలోకంయయౌస్వాయంభువోమునిః॥౨౪॥ తేఽపితన్ముఖనిర్యాతంయశోలోకమలాపహమ్ ।హరేర్నిశమ్యతత్పాదంధ్యాయన్తస్తద్గతింయయుః॥ ౨౫॥ఏవంతేఽభిహితంక్షత్తర్యన్మాంత్వంపరిపృష్టవాన్। ప్రచేతసాంనారదస్యసంవాదంహరికీర్తనమ్॥౨౬॥శ్రీశుకఉవాచ॥యఏషఉత్తానపదోమానవస్యానువర్ణితః। వంశఃప్రియవ్రతస్యాపనిబోధనృపసత్తమ॥౨౭॥యోనారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్యపునర్మహీమ్। భుక్త్వావిభజ్యపుత్రేభ్యఐశ్వర్యంసమగాత్పదమ్ ॥౨౮॥ఇమాంతుకౌషారవిణోపవర్ణితాంక్షత్తానిశమ్యాజితవాదసత్కథామ్।ప్రవృద్ధభావోఽశ్రుకలాకులోమునేర్దధారమూర్ధ్నాచరణంహృదాహరేః॥౨౯॥విదురఉవాచ॥సోఽయంతతమహాయోగిన్ భవతాకరుణాత్మనా।దర్శితస్తమసఃపారోయత్రాకిఞ్చనగోహరిః॥౩౦ ॥ శ్రీశుకఉవాచ॥ ఇత్యానమ్యతమామన్త్ర్యవిదురోగజసాహ్వయమ్।స్వానాందిదృక్షుఃప్రయయౌజ్ఞాతీనాంనిర్వృతాశయః ॥ ౩౧ ॥ ఏతద్యఃశృణుయాద్రాజన్ రాజ్ఞాంహర్యర్పితాత్మనామ్।ఆయుర్ధనంయశస్స్వస్తిగతిమైశ్వర్యమాప్నుయాత్ ॥ ౩౨ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధే,త్రింశోఽధ్యాయః సమాప్తః.

తం,అజితస్యభగవతో,వాదఃగుణానువాదః,సతాంకథాశ్చ , తత్సమాహారరూపం,ఇదంతృతీయతురీయస్కన్ధాత్మకం,నిశమ్య,వివృద్ధేన,భావేనస్నేహేన,యాఅశ్రూణాం,కలాఃమాత్రాః,స్తాభి,రాకులితచిత్తః ,క్షత్తావిదురః,మునేర్మైత్రేయస్య,చరణంమూర్ధ్నా,హరేశ్చరణం,హృదాదధార ॥౨౯॥ తత,హేతాత,మహాయోగిన్,కరుణాత్మనాదయాళునా,త్వయా,సోఽయం,తమసస్సంసారస్య , పారఃపారప్రాప్తిహేతురుపాయః,దర్శితః,యత్రతమసఃపారే,వర్తమానై,రకించనై,ర్గమ్యో,భవతి,హరిః ॥౩౦॥ ఇత్యేవం,వద,న్నానస్యప్రణమ్య-త,మనుజ్ఞాప్య,స్వానాంజ్ఞాతీనాం,దిదృక్షుః శేషేషష్ఠీస్వాన్ద్రష్టుమిచ్ఛుః,జ్ఞానయోగేనపూర్ణాన్తఃకరణః,గజసాహ్వయంహాస్తినపురం,యయౌ ॥ ౩౧॥ విదురమైత్రేయసంవాదశ్రవణఫలమాహ॥ ఏతదితి ॥హేరాజన్,హరౌ,అర్పిత, ఆత్మామనో,యేషాంతేషాం-రాజ్ఞాంస్వాయంభువమన్వాదీనా,మేతచ్చరిత్రం,యః,శృణుయాత్,స-ఆయురాదీన్,ప్రాప్నుయాత్ ,స్వస్తిగతింముక్తిం,తత్రస్వస్తిగతిఃప్రధానఫలం , ఆయురాదయఆనుషఙ్గికఫలాని,స్వస్తీతిపృథక్పదంవా,గతింముక్తిం,స్వస్తిమఙ్గలమ్ ॥౩౨॥

ఇతిశ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్యసర్వవిద్యానిధేఃశ్రీశైలగురోస్సుతేనతచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్పూర్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేనశ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషాకృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధేత్రింశోఽధ్యాయః.

చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యాసమాప్తా. శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు. హరిః ఓం తత్సత్.